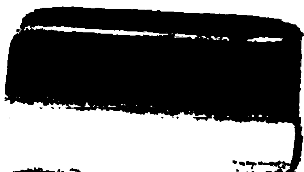

האוצר

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור הנחותיהן הראשונות והוראות הנגזרות מהן, והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי ההלכות ו־אגדות, בפיוטים, ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חבר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.

אברהם צוקקערמאנן.

חוברת ראשונה

ווארשא

שנת **תרמ"ד** לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

состав. **С. І. Финомъ.**

ВАРШАВА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.

Нововельная № 37.

1884.

באורי ראשי התבות הבאים בחוברת הזאת

א״ת	אונקלם תרגם	פ״א	פעם אחת
בא״ם	בעלי אסופות	פ״י	פעל יוצא
בע״ח	בעלי חיים	פ״ע	פעל עומד
דבא״ם	דברי בעלי אסופות	פע״ו, פעו״י	פעל עומד ויוצא
דה״י לב״י	דברי הימים לבני ישראל	שה״פ	שם הפעל
זו״נ	זכר ונקבה	ש״ז	שם זכר
י״ת	יונתן תרגם	ש״מ	שם מפשט
ל״י	לשון יחיד	ש״נ	שם נקבה
ל״פ	למ״ד פעל	שע״ז	שם עצם זכר
ל״ר	לשון רבים	שע״נ	שם עצם נקבה
נל״ה	נחי למ״ד ה״א	שע״פ	שם עצם פרטי
נע״ו	נחי עיי״ן וי״ו	ש״ת	שם תאר
ע״ד	על דרך	ת׳	תחת, תמורת
ע״כ	עד כאן, על כן	ת״א	תרגם אונקלם
עמ״נ	על משקל נקבה	תאה״פ, תה״פ	תאר הפעל
ע״פ	עיי״ן פעל	ת״י	תרגום יונתן
ע״ש	על שם, עיין שם	תיב״ע	תרגום יונתן בן עוזיאל

לדעת

כי סמני המספר 1 2 3 הבאים בראשי מלות הארמיות והמלאכותיות, באים להורות על שנוי מקורן והבדלן מזו לזו. מספר 1) יציין שהיא מלה ארמית שבמקרא. 2) יורה שהיא מן התרגומים, המשנה, והתלמודים. 3) שהיא מחכמי ההגיון ובעלי האסופות האחרונים.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 20 Мая 1884 года.

מן זר או זהר, על משקל דלת מן דלל, בהוראת מתיחה. והנכון כדעת האומרים שעקרו זֶרֶת מלשון קטנות, קטנה שבאצבעות, בהפך לשם גדל, אגודל. ובפיוט, רוממו זֶרֶת שחקים (שחרית ליום כפור). מן ושמים בזרת תכן, ואמרו עוד, זֶרֶתָיו זהר מעיף נטפי אגליו (שם). ומן השם זֶרֶת בא לדעת הרמבמ"ן הפעל בבנין:

פיעל, ארחי ורבעי זֵרִיתָ (תהלים קל"ט ג') פֿערמעססען, измѣрять. עוד, הנה טפחות נתת ימי (שם ל"ט ו').

זַתּוּא, שע"פ. א) אבי משפחה אחת מעולי הגולה (עזרא ב' ח'). ב) מגדולי העם הבאים בחותמים על האמנה (נחמיה י' ט"ו).

זֵתָם, שם עצם פרטי. מבני יחיאל, מבני גרשם הלוים (דברי הימים א' כ"ו כ"ב).

זֵיתָן, שע"פ. מבני בלהן (שם ז' י'). יסודו זית.

2) זֵיתוּם, במשנה. שם. מן שבר שעורים, וְזֵיתוּם המצרי (פסחים ג' א'), מלשון יונית Ζῦθος, גערשטען געברייא, ячменное варево.

זֵתַר, שם עצם פרטי. מסריסי אחשורש (אסתר א' י"ד).

תם חלק ראשון

זָרַק, פ"י. הקל. השלכת דבר קל נתפס ביד, װארפֿען, бросать, кидать. וכולל: א) השלכת דבר נוזל ונגר, הזיה, שפּרענגען, שפּריטצען, окропить, брызгать, прыскать. וחצי הדם זָרַק על המזבח (שמות כד ו), וְזָרַקְתִּי עליכם מים טהורים (יחזקאל לו כה), הַזֹּרֵק את דם השלמים (ויקרא ז יד). ב) השלכת דבר מוצק, וּזְרָקוֹ משה השמימה (שמות ט' ח), װארפֿען, бросать. וּזְרֹק על העיר (יחזקאל י' ב). ויכלול גם ענין זריה, שטרייען, сыпать. וַיִּזְרְקוּ עפר על ראשיהם (איוב ב' יב), וַיִּזְרֹק על פני הקברים (דה"ב לד ד). ובהשאלה, גם שיבה זָרְקָה בו (הושע ז ט), ענינו השיבה פגעה בו ונראית בראשו ובזקנו, וזה על שם שהלבנת השער מפני הזקנה אינה באה בפעם אחת כי אם מעט מעט בהמשך הזמן, והוא כמו זריקת אבק ועפר. ויש מפרשים בהוראת זרח בחלוף חי"ת בקו"ף, ועל דרך שכתוב, והצרעת זרחה במצחו (דה"ב כו יט), אויסברעכען, הערפֿארברעכען, обнаруживаться, появляться. ובמשנה, צרור או אבן כדי לִזְרוֹק בעוף וכו' כדי לִזְרוֹק בבהמה (שבת ח' ו). ובהשאלה, זְרוֹק מרה בתלמידים (כתובות קג ע"ב), ופירוש רש"י שתהיה אימתך עליהם. ובא גם בנפעל, נִזְרַק עליה אחד מן הדמים (נזיר ד ה). ובהשאלה, נִזְרְקָה מפי התבורה. ובפיוט, לְמִי נִזְרְקָה מלוכה (יוסי בן יוסי, מלכיות), למען איתן הַנִּזְרָק בלהב אש (תשענות). ובפיעל, אין מְזָרְקִין האוכלין (ברכות מ"ט ע"א).

הפועל, מי נדה לא זֹרַק עליו (במדבר יט יג), געשפּרענגט װערדען, быть окроплену. והוא פעל סתמי.

2) **זְרִיקָה**, בגמרא, שה"פ. זְרִיקָה משתברת (ע"ז נ' ע"ב), כגון זריקת דם שאינה מחוברת אלא משתברת ונופלת טיפים טיפים.

מִזְרָק, שם, כלי במקדש לקבלת דמי הקרבנות העומדים לזריקה, שפּרענגאָפּפֿער שאַאלע, жертвенная чаша, кропильница. מִזְרָק אחד כסף (במדבר ז' יג), כַּמִּזְרָקִים לפני המזבח (זכריה יד כ), מִזְרְקֵי כסף (במדבר ז' פ"ד). ומזה ב) גביע וכוס יפה ומהודר, השותים בְּמִזְרְקֵי יין (עמוס ו' ו), פּאָקאל, װײנבעכער, бокалъ, кубокъ, рюмка. ושעורו, השותים יין במזרקים. ובמדרש אמרו שהוא כוס שיש לו זרבוביות (ויק"ר ה'), פיות שהיין נזרק מתוכם.

מִזְרָקָה, ש"נ. שפּרענגאָפּפֿער שאַאלע, жертвенная чаша. ויעיו וּמִזְרְקֹתָיו (שמות כ"ז ג').

זָרַר, פ"י. פעם אחת במקרא בפיעל, עטוש, ניעזען, чихать. וַיְזוֹרֵר הנער (מ"ב ד' לה), ויסודו זרה בענין פזור וזריקה, שטרייען, сыпать, разсыпать. שעל ידי העטוש נזרה הליח היוצא מן החוטם בכח גדול.

זֶרֶשׁ, שם עצם פרטי. אשת המן (אסתר ה' י').

זֶרֶת, שם. מדת שעור ידועה, זֶרֶת ארכו (שמות כ"ח ט"ז), סביב זֶרֶת האחד (יחזקאל מ"ג יג), ושמים בַּזֶּרֶת תכן (ישעיה מ' יב), לדעת הערוך (ערך אצבע) עיקר הוראת שם זֶרֶת הוא האצבע הקטנה ביד, וכמ"ש, זו זֶרֶת זו קמיצה וכו' (מנחות י"א א'). ומזה ארך המדה מן הזרת עד האצבע הנקראה אגודל כשהיד מתוחה, ושעורו, חצי האמה כשהאמה בת ששה טפחים, או כדברי הרשב"א באמת בת חמשה טפחים (שו"ת הרשב"א תתק"י), שפּאַננע, пядь, пядень. ובברייתא ברבוי, קנה זרת שבולת זְרָתִים (תענית דף ח' ע"א). ובמדרש יכלול השם זֶרֶת גם את האגרוף או כלל אצבעות היד כשהיא כפופה, זָרְתוֹ מתוחה לקבלו (בראשית רבה פרשה ס"ג), פֿויסט, кулакъ. ובגזרת השם נראה מלשון המדרש כמו שהוא

לו (שם מ׳ י׳), וכן, חזקתי זְרוֹעֹתָם (הושע ז׳ ט״ו), ותאמץ זְרֹעוֹתֶיהָ (משלי ל״א י״ז), לפי שהזרועות צריכות חוזק. ומזה בהפך, וּזְרֹעוֹת יתומים ידכא (איוב כ״ב ט׳). ובענין הנשיאה בזרועות מחבה ואהבה, קחם על זְרוֹעֹתָיו (הושע י״א ג׳), אויף דיא ארמע נעהמען, взять на руки. ובענין קרוב לזה נאמר, ומתחת זְרֹעֹת עולם (דברים ל״ג כ״ז). שעורו ובארץ מתחת הוא נושא אותה בזרועותיו מימי עולם. ועל שם הכח בזרוע בא גם בסתם, שבור זְרוֹעַ רשע (תהלים י׳ ט״ו), זְרוֹעוֹת רשעים תשברנה (שם ל״ז י״ז). ומזה בהשאלה, ב) כח, גבורה, קראַפֿט, מאכט, сила, мощь. לך זְרוֹעַ עם גבורה (שם פ״ט י״ד), ואם זְרוֹעַ כאל לך (איוב מ׳ ט׳), היה זְרֹעָם לבקרים (ישעיה ל״ג ב׳). והכפל, אף ישועתנו, ושם בשר זְרֹעוֹ (ירמיה י״ז ה׳), ועמו זְרוֹעַ בשר (דה״ב ל״ב ח׳). וברבוי זכרים, וּזְרֹעַי עמים ישפטו (ישעיה נ״א ה׳) בענין עז משפט, וכמו כן בענין ישועה ועזר, ואל זְרֹעִי ייחלון (שם). ובענין כח עריצים, עושק, געוואלדטהאַט, насиліе. ישועו מִזְּרוֹעַ רבים (איוב ל״ה ט׳). ומזה, ואיש זְרוֹעַ (שם כ״ב ח׳), געוואלדטהעטיגער, насильникъ. ג) חילות מלחמה, העער, קריעגסמאכט, войско, военныя силы. את זְרֹעוֹת מלך בבל (יחזקאל ל׳ כ״ד). ועל הרוב בספר דניאל, וּזְרֹעוֹת הנגב (י״א ט״ו), וּזְרֹעוֹת השטף (שם שם כ״ב). וברבוי זכרים, וּזְרֹעִים ממנו יעמודו (שם שם ל״א), וכשם הקבוץ, ולא יעמוד וּזְרֹעוֹ (שם שם ו׳). ויתבן שמזה גם כֹּחַ הַזְּרוֹעַ (שם), וכן, וּזְרֹעוֹ ישבו בצלו (יחזקאל ל״א י״ז).

אֶזְרוֹעַ, ש״נ. כשם זרוע ובתוספת אל״ף. וְאֶזְרֹעִי מקנה תשבר (איוב ל״א כ״ב), וּבְאֶזְרוֹעַ נטויה (ירמיה ל״ב כ״א).

הערה. בנתע אל גזרת השם נראים דברי פירסט, כי מקור ארמית דרע ובתלמוד דרא, בהוראת נשיאה, הרמה, טראַגען, העבען, но-сить, поднимать. ובערבית ذرع, החזקה, תפיסה, האַלטען, פֿאַססען, держать. ומזה בארמית דְּרָע, דְּרָעָא, דְּרוֹעָא, האבר המתפס והנושא, ובעברית בחלוף הדל״ת בזיי״ן, זְרוֹעַ, אֶזְרוֹעַ, ונמצא זכר השם או הפעל דרע גם במקרא בשמות עצמים פרטים, אדרעי, דרע, דרדע, וראיה להשערה זו השוון התיחסות לשם זרוע אל הפעל זרע בהוראת זריעה, מה שלא מצאנו את הפעל דרע בהוראה זו בארמית, כי אם בתרגומים המאוחרים, והשתמשה לענין זריעה בפעל זרע בזיי״ן ממש כמו בעברית. ואלו יצא השם זרוע מן הפעל זרע, היה נמצא גם בארמית הפעל דרע לענין זריעה.

זָרַף, פעל. בערבית ענינו נזילה והגרה, פריעסען. течь, капать. ובסורית זרפיתא מטר סוחף. ומזה לדעת קדמוני המבארים:

זַרְזִיף, שם. בכפל פ״א הפעל. פעם אחת במקרא. כרביבים זַרְזִיף ארץ (תהלים ע״ב ו׳), תרגומו היך רסיסא מלקושא דנטפין על עסבא דארעא. וכן פירוש רש״י לשון טיפין הוא במסכת יומא (פ״ז ע״א) הוו ממי זַרְזִיפֵי דמיא. ולדעתם יהיה השם זַרְזִיף שם הפעולה, דאס הערונטערטריפֿעלן, окропленіе, ושעורו, כזרזיף רביבים. ובמדרש נגזר ממנו פעל על דרך המרובעים בהוראה קרובה לזו. מה השמן הזה כוס מלא אינו מְזַרְזֵף כשאר כל המשקין, אף דברי תורה אין מְזַרְזְפִין בדברי ליצנות (שהש״ר א׳ ג׳), ופירוש מה השמן בכוס מלא אינו מבצבץ וגונו למעלה כששופכין עליו שאר משקין, אף דברי תורה אינם נדחים ונעקרים מפני דברי ליצנות. ויש מפרשים את המלה זַרְזִיף בהוראת עשב הנשאר בקרקע אחרי אשר נקצץ ונגזז, וויעזען שור, покосъ, отава. והוא נרדף לשם גז, ושעורו, כרביבים על זרזיף ארץ, מקביל אל הקודם ירד כמטר על גֵז. ודומה לו בלשון ערב, ذرب, שענינו כריתה, אב־שנײדען, отрѣзать.

(שם ו׳ י״ג), זרע מרעים (שם א׳ ד׳). והכפל, בנים משחיתים, ילדי פשע זרע שקר (שם נ״ז ד׳), ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת (ירמיה ב׳ כ״א), המשל למטע והנמשל בנים, וזרעו במים רבים (במדבר כ״ד ז׳), כולל המשל והנמשל זרע צמח וזרע אדם. ובא, זרע יעבדנו (תהלים כ״ב ל״א), ענינו בני בנים לדורותם. והכפל, יסופר לה׳ לדור, ובא בענין משפחה מיוחסת לאבותיה, זרע אברהם (שם ק״ה ו׳), מזרע אהרן (ויקרא כ״א כ״א), שטאמם, געשלעכט, родъ, поколенie. זרע דוד (ירמיה ל״ג כ״ב), והוא כשם הקבוץ ולא יתרבה, לו ולזרעו אחריו (שמות כ״ח מ״ג), לדוד ולזרעו עד עולם (ש״ב כ״ב נ״א). ומזה בענין קרובי משפחה, פאמיליע, שטאמם, семья, родъ. זרע הממלכה (מ״ב י״א א׳), וכן מזרע מדי (דניאל ט׳ א׳), ודובר שלום לכל זרעו (אסתר י׳ ג׳), כולל כל כלל ישראל.

זרע, ש״ז. פ״א במקרא כשם זרע, כזרע גד (במדבר י״א ז׳), על משקל הארמי ובארמית שבמקרא, מתערבין להון בזרע אנשא (דניאל ב׳ מ״ג).

זרוע, ש״ז. ע״מ כפור, קבוץ, והצירי״ה ת׳ הדגש, זרע פרי גנה, געמיזע, גארטענגעמיזע, зелень. על כל זרע זרוע (ויקרא י״א ל״ז). וברבוי, וכגנת זרועיה תצמיח (ישעיה ס״א י״א).

2) זרוע, שה״פ. דאס זאען, сѣванie. במשנה, זרוע וזימור (מ״ק ג׳ א׳).

זרע, ש״ז. נרגידי פרי קטניות או ירקות געמיזע, зелень, овощь. לא נמצא כ״א ברבוי, מן הזרעים (דניאל א׳ י״ב). ועמ״א:

זרען, ש״ז. כנ״ל. ונתן להם זרענים (שם שם ט״ז). ובמשנה, זורעים חמשה זרעונים (כלאים ג׳ א׳), זרע ירקות וכמפורש שם, כל מין זרעים אין זורעים בערוגה וכל מין ירקות זורעים (שם שם ב׳).

מזרע, ש״ז. שדה זרוע, זאאטפעלד, посѣянное поле. וכל מזרע יאור (ישעיה י״ט ז׳), השדה שעל שפת היאור.

1) זרעי, זרעיתא, ארמית, תרגום השם משפחה במקרא, פאמיליע, семейство, потомство. משפחה (דברים כ״ט י״ז) ת״א זרעית, קול דמי אחיך (בראשית ד׳ י׳) ת״א קול דם זרעין. ומזה במשנה, דמו ודם זרעיותיו תלוים בו (סנהדרין ד׳ ה׳).

זרוע, שם משותף בלו״נ. אבר היד מן הכתף עד הכף, ארם, рука. ומתיחד אל הפרק הראשון מן הכף ולמעלה, פארדערארם, brachium. וטרף זרוע (דברים ל״ג כ׳), ואצעדה אשר על זרעו (ש״ב א׳ י׳), כחותם על זרועך (שה״ש ח׳ ו׳), וכעין יד, בזרעו יקבץ טלאים (ישעיה מ׳ י״א). ובבע״ח, הזרע והלחיים (דברים י״ח ג׳), את הזרע בשלה (במדבר ו׳ י״ט), שלטער, плечо. וברבוי על הרוב במין נקבה, קשת נחושה זרועתי (תהלים י״ח ל״ה), מעל זרעתיכם (יחזקאל י״ג כ׳), וזרעתיו (דניאל י׳ ו׳). ובמין זכר, ויפזו זרעי ידיו (בראשית מ״ט כ״ד), בין זרועיו (מ״ב ט׳ כ״ד). ועי״ש עז הזרוע בפעולת אדם בא השם מתואר בתוארים המורים על העז והגבורה, בזרוע גדולה (יחזקאל י״ז ט׳), בגדל זרועך (שמות ט״ו ט״ז), ובזרוע נטויה (דברים ד׳ ל״ד). והכפל, וביד חזקה, ובזרוע חזקה (ירמיה כ״א ה׳), וזרוע רמה (איוב ל״ח ט״ו). חשף ה׳ את זרוע קדשו (ישעיה נ״ב י׳), כביכול כאדם המסיר את בתי הידים מעל זרועו כשהוא מכין א״ע לעשות מלאכה, דען ארם ענטבלאָססען, обнажать мышцу. ומזה, וזרעך חשופה (יחזקאל ד׳ ז׳). ונסמך אל כח, כח הזרוע (דניאל י״א ו׳). ובהפך, בזרוע כחו (ישעיה מ״ד י״ב), כמו בכח זרועו, ואל עז, בזרוע עזך (תהלים פ״ט י״א), כמו עז זרועך, וכן מיוחס אליה לבישת עז, כמו, לבשי עז זרוע ה׳ (ישעיה נ״א ט׳). ונקשר עם תפארת, זרוע תפארתו (שם ס״ג י״ב). וכמו כן מיוחסים אליה פעלי האמץ והישועה, אף זרועי תאמצנו (תהלים פ״ט כ״ב), ותושע לו זרעו (ישעיה נ״ט ט״ז), וזרעו משלה

ובבינוני פעול. בארץ לא זרועה (ירמיה ב׳ ב), אנבעזעעטעס לאנד, незасѣянная земля. ובא, אור זרע לצדיק (תהלים צ״ז י״א). רש״י פירש זריעה ממש, מוכנת לצמוח להם. ויש מפרשים מענין פזור והרחבה, אויס־געברייטעט, פערברייטעט, распространенный. ולדעת הר׳ אבן עזרא ענינו כמו זרח בחילוף חי״ת בעי״ן.

הנפעל. מן הקל, א) בתבואה, בבחינת הזרע והמקום, געזייעט ווערדען, быть сѣяну. זרע זרוע אשר יזרע (ויקרא י״א ל״ז), לא יעבד בו ולא יזרע (דברים כ״א ד׳), ונעבדתם ונזרעתם (יחזקאל ל״ו ט׳). ובהשאלה, בענין קיום לדורות, פערטפפלאנצט ווערדען, распложаться. ולא יזרע משמך עוד (נחום א׳ י״ד). ב) קבלת זרע הריון באשה, בעפרוכטעט ווערדען, быть оплодотворену. ונזרעה זרע (במדבר ה׳ כ״ח).

הפועל, כענין הנפעל, געזייעט ווערדען, быть сѣяну. אף בל זורעו (ישעיה מ׳ כ״ד).

ההפעיל, א) גידול הגרעין העומד להזרע, מזריע זרע (בראשית א׳ י״א), שיגדל בו זרעו להזרע ממנו במקום אחר, והוא כענין הקל כל עשב זרע זרע (שם), זאמען טראגען, производить сѣмена. ובבעלי חיים בזרע הריון, אשה כי תזריע (ויקרא י״ב ב׳), כי הנקבה אם היא נזרעת היא גם מזרעת, עמפפאנגען, зачать.

זרע, ש״ז. א) גרגיר הצומח שבטבעו להצמיח למינו, זאמען, сѣмя. עשב מזריע זרע עץ פרי וגו׳ אשר זרעו בו (בראשית א׳ י״א), וכמו כן ענף העץ שנוטעים להוציא פרי למינו, זעצלינג, отрасль. ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע (יחזקאל י״ז ה׳). ונופל ביחוד על הזרע המוכן להזרע, זאמענקארן, сѣмена. ותן זרע (בראשית מ״ז י״ט), ערכך לפי זרעו זרע חמר שעורים (ויקרא כ״ז ט״ז), את כל תבואת זרעך (דברים י״ד כ״ב). ובקשור עם הפעלים המתיחסים אל פעולת הזריעה, זרע את זרעך (קהלת י״א ו׳), במשך הזרע (עמוס ט׳ י״ג), נושא משך הזרע (תהלים קכ״ו ו׳). ומזה כשדה, אויסזאאט, זאאט, посѣвъ, сѣяніе. לזרע השדה (בראשית מ״ז כ״ד), זרע וקציר (שם ח׳ כ״ב). ומזה עד המליצה, כי זרע השלום (זכריה ח׳ י״ב), ענינו זרע של ברכה והצלחה, איינע גליקקליכע אויסזאאט, счастливый посѣвъ. ומפרש הגפן תתן פריה. ומזה כל תבואת הזרע, געטריידע, פרוכט, хлѣбъ, плодъ. ונתן זרע לזורע (ישעיה נ״ה י׳), והכפל, ולחם לאכל, העוד הזרע במגורה (חגי ב׳ י״ט), ובבקר זרעך תפריחי (ישעיה י״ז י״א), תגדלי פריך. והתיחד אל תבואת השדה כנגד פרי העץ, מזרע הארץ מפרי העץ (ויקרא כ״ז ל׳), זרע שחר קציר יאור תבואתה (ישעיה כ״ג ג׳), תבואת ארץ מצרים הגדלים ומתרבים על ידי שטף נהרותיה. ובענין זה בא פ״א ברבוי, הזרעים והכרשים (שרא ח׳ פ״ז). ומזה עת הזרע, זאאטצייט, время посѣва. ובציר ישיג את זרע (ויקרא כ״ו ה׳). ובאדם ב) זרע ההולדה, זאמען, сѣмена. שכבת זרע (שם ט״ו ט״ז, י״ז י״ח), זאמען־ערגוס, изліяніе истеченіе сѣмени. (עיין שכב). לא תתן שכבתך לזרע (שם י״ח כ׳). ומזה הולד הנוצר מן הזרע, לייבעספרוכט, קינד, дитя, плодъ. שת לי אלהים זרע אחר (בראשית ד׳ כ״ה), הן לי לא נתת זרע (שם ט״ו ג׳), ונתתי לאמתך זרע אנשים (שרא א׳ י״א) י״ת בר בנו אנשא, איש בין אנשים, וי״מ בן זכר; ומזה בכלל תולדות, נאכקאממען, קינדער, дѣти, потомки. והקם זרע לאחיך (בראשית ל״ח ח׳). וכולל גם בעדי. זרע אדם וזרע בהמה (ירמיה ל״א כ״ז). ונקשר עם הפעל חיה, לחיות זרע (בראשית ז׳ ג׳), ותחיה מאביהו זרע (שם י״ט ל״ב), מבקש זרע אלהים (מלאכי ב׳ ט״ו), זרע ברוכי ה׳ (ישעיה ס״ה כ״ג). ובבחינת תולדות משפחה מיוחסת לאבות, נאכקאממענשאפט, потомство. כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כ״א י״ב). ובכפל, ומפי זרע זרעך (ישעיה נ״ט כ״א), קינדעסקינדער, правнуки. ובסמיכות לשם אחר, זרע קדש

הוראתו כריתה וחתוך כעין הפעל צָרם בערבית, וועגשנידען, אבשנידען, וועגראַבבען, от- с- рѣзать, пожи-щать. ובענין ששיפה לא בא כי אם פעם אחת במקרא. זֹרְמוּ מים עבות (שם ע״ז י״ח), שהוא לדעת יש מפרשים מן הפועל. ושעורו, זרמו מים מן העבות. וואססער שטראָממט אויס דען וואָלקען, вода течеть, стремится изъ облакъ. והנכון כדעת הרד״ק בשם ר׳ יונה שהוא הקל מן הפעלים הכבדים (המרובעים) על משקל, יודע, סוער, העבות זורמו את המים, ועל דרך. עבים נטפו מים (שפטים ה׳ ד׳).

זֶרֶם, ש״ז. שטף מים בכח גדול, ער-גוסס, שטראָממונג, изліяніе, стремленіе. זֶרֶם מים עבר (חבקוק ג׳ י׳), נפץ וָזֶרֶם (ישעיה ל׳ ל׳), מִזֶּרֶם הרים (איוב כ״ד ח׳), הזרם הנופל מן ההרים נופל בכח גדול. ובהשאלה, כְּזֶרֶם ברד (ישעיה כ״ח ב׳), כי רוח עריצים כְּזֶרֶם קיר (שם כ״ה ד׳). רש״י והרד״ק פירשו כזרם סותף ומפיל קיר, והרמ״ל פירש כזרם היוצא ממעין המקיד מימיו בלא הפסק, ויהיה קיר מענין מקור. (עיי״ש). ויש לפרשו, כזרם הנופל מקיד אבנים, וואססערפאלל, водопадъ. וסתר זָרֶם (שם ל״ב ב׳), סתר מזרם, כמ״ש, ולמסתור מִזֶּרֶם (שם ד׳ ו׳), (עיין סתר).

זֶרֶם, לדעת רס״ג והאב״ע הוא שם על משקל נְעִים, נְדִיב, משרש זרם. וטעמו זרם מטר סוחף, רעגענגוסס, פלאַטץ רעגען, стремительный дождь. ומזה, כמהפכת זֶרִים (שם א׳ ז׳). והנכון כדעת המפרשים שהוא הרבוי מן זר, כמו שנאמר מקודם, זֶרִים אוכלים אותה (שם).

זִרְמָה, ש״נ. פ״א במקרא. ובהשאלה, אל זרם הזרע היורה כחץ, זאַמענערגוסס, струя сѣмени. וְזִרְמַת סוסים זִרְמָתָם (יחזקאל כ״ג כ׳), ולדעת השבעים הוא כנוי אל אבר הזכרות, ודומה לו השם ערוה מן ערה. ובמשנה, נקרא זַבָּן, אך הכפל בשר חמורים בשרם יעיד על הפירוש הראשון.

זָרַע, פ״י. קרוב אל זרה, עקרו פזור ובזור, שטרייען, פערשטרייען, сн-пать, разсѣять. הקל יוצא, וַיִּזְרָעֶהָ מלח (שופטים ט׳ מ״ה), מיט זאַלץ בעשטרייען, осыпать солью. (ועיין בסמוך). ובהשאלה, וְאֶזְרָעֵם בעמים (זכריה י׳ ט׳), אונטער פֿאָלקער צערשטרייען, разсѣвать, разослать между народами. כמו, ואתכם אֱזָרֶה בגוים (ויקרא כ״ו ל״ג). והתיחד ב) לפזור גרגירי תבואה בארץ להצמיח, זאַמען שטרייען, זאַען, разсыпать сѣмена, обсѣменить, сѣять, засѣвать. אם־זָרַע ישראל (שופטים ו׳ ג׳), ונופל על שני פעולים. על הזרע, זָרְעוּ חטים (ירמיה י״ב י״ג), אשר תִּזְרַע את זרעך (דברים י״א י׳). ועל מקום הזרע, וּזְרַעְתֶּם את האדמה (בראשית מ״ז כ״ג), תִּזְרַע את ארצך (שמות כ״ג י׳), שדך לא תִזְרַע כלאים (ויקרא י״ט י״ט). ומזה בהשאלה לדעת י״מ, וַיִּזְרָעֶהָ מלח (שופטים ט׳ מ״ה). ובחסרון הנשוא, זֹרְעֵי על כל מים (ישעיה ל״ב כ׳), ואל תִּזְרְעוּ אל קצים (ירמיה ד׳ ג׳). ובא, וּזְרַעְתֶּם את השנה השמינת (ויקרא כ״ה כ״ב), ענינו בשנה השמינית. ועל המטע גם על מטע עץ, פלאַנצען, сажать. וזמורת זר תִּזְרָעֶנּוּ (ישעיה י״ז י׳). ובהשאלה, וּזְרַעְתִּיהָ לי בארץ (הושע ב׳ כ״ה) ע״ד ונטעתיו ושכן תחתיו (ש״ב ז׳ י׳). ובענין זה, וְזָרַעְתִּי את בית ישראל זרע אדם וזרע בהמה (ירמיה ל״א כ״ז), נתינת המשך וקיום לדורות בפריה ורביה, פֿארטפֿלאַנצען ווערדען, быть расплоджаему, расплоджаться. ובמובן המוסרי, זוֹרֵעַ עולה יקצר און (משלי כ״ב ח׳), כי רוח יִזְרָעוּ (הושע ח׳ ז׳), זִרְעוּ לכם לצדקה (שם י׳ י״ב). ג) גדול זרע בהתיחם אל הצומח עצמו, זאַמען טראַגען, приносить плодъ. כל עשב זֹרֵעַ זֶרַע (בראשית א׳ כ״ט), פרי עץ זֹרֵעַ זֶרַע (שם).

(עזרא ז' ד'), בן אבי אליהועיני מבני פחת מואב (שם ח' ד').

8) זְרִיחָה, שה״פ. אויפגאנג, ערשיינונג, . восхожденіе, возсіяніе
זְרִיחַת מאורות (קהבות א' רשב״שח).

אֶזְרָח, ש״ת. לאיש היושב במקום אשר שם נולד, איינגעבארענער, איינהיימישער, уроженецъ, туземецъ, отечественный. ועם זה בן אומה ידועה מגזעה ומשרשה בנגוד לשם גר. ולא נמצא כ״א בלשון התורנית והדינים, בכונה לאיש מזרע ישראל, האֶזְרָח והגר הגר בתוכבם (ויקרא פי״ח כ״ט), כל הָאֶזְרָח בישראל (שם כ״ג מ״ב), וכי יגור אתך גר וגו' והיה כְּאֶזְרַח הארץ (שמות י״ב מ״ח), נסמך לשם ארץ, על שם עיקר הוראתו, ואף שבאמת בענין זה אין המקום. כ״א הגזע גורם, שהרי במצרים נאמרה המצוה ושם היו בני ישראל נחשבים כגרים. ודעת הרישד״ר שרצה לפרש על הכנענים הנשארים בארץ במקום מולדתם (אגרות ישר ח״א צד 50) רחוקה, כי אם גם הם נקראים אזרחים בבחינת עצמם (בארץ מולדתם) לא באו בכלל אזרח בישראל בבחינת מצוות התורה, ומה שאמרה תורה, חקה אחת יהיה לכם ולגר ולְאֶזְרַח הארץ (במדבר ט' י״ד), הוא פרט שאחר הכלל. ובגמרא, הָאֶזְרָח לרבות את הנשים האזרחיות (סוכה כ״ח ע״א). ובארמית יַצִּיבָא, שעיקר הוראתו ממע שהשתרש בארץ, ומהוראתו העיקרית הזאת בא ביחוס אל עץ הגדל במקום מטעו ושתולו ולא הובא כזמורת זר ממקום אחר, ומתערה כְּאֶזְרָח רענן (תהלים ל״ז ל״ה) תרגומו כאילן יַצִּיב. ובגמרא, יַצִּיבָא בארעא וגיורא בשמי שמיא (ב״ק מ״ב ע״א). ובא ביו״ד היחס, איתן הָאֶזְרָחִי. (ועיין אֵיתָן).

מִזְרָח, פאת קדם בעולם, מקום תחלת זריחת השמש, אָסטען, . востокъ
בהפך לשם מַעֲרָב, כרחק מִזְרָח ממערב (תהלים ק״ג י״ב), ולשם יָם, מִמִּזְרָח ומים (יהושע י״א ג'). ובסמיכות לשם שמש, מִזְרַח שמש (דברים ד' מ״ז), דעם זאנגענס אויפגאנג, восходъ солнца. מִזְרַח השמש (יהושע א' ט״ו), וכמו כן בענין פאת מזרח של מקום ידוע, עד לְמִזְרַח הגיא (דה״א ד' ל״ט), ועם הא התכלית, עבר הירדן מִזְרָחָה (דברים ד' מ״ט), נאך אָסטען, къ востоку. ובסמיכות מִזְרְחָה שמש (שם שם מ״א). ובחבור עם שם קֵדְמָה, לפאת קדמה מִזְרָחָה (שמות כ״ז י״ג), והתאר, על פני כל מִזְרָח לגלעד (דה״א ה' י'), אָסטליך לאנד, восточный. ובסמוך לשם אֶרֶץ, מארץ מִזְרָח (זכריה ח' ז'), הוא למדינת עילם שהיא במזרח לארץ ארם, והיא הרמוזה בשם מזרח סתם, אל המִזְרָח ואל הצבי (דניאל ח' ט'). ובדברי חז״ל, רוח מִזְרָחִית.

הערה. הרשב״ם על ויקרא שמו זרח (בראשית ל״ח ל'), אמר, זרח לשון אדמומית וזה כדכתיב התצועת זורחת במצחו (דה״ב כ״ו י״ט). וכן כל זריחת שמש בבקר ובערב אדום הוא, בהיה וישכימו בבקר והשמש זרחה על המים ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם (מ״ב ג' כ״ב), וכן במוכר את הספינה (בבא בתרא פ״ז ל״א), והל על סמך זה פרשו המפרשים הפנים משחרות (שביעית ד' ז') משאורימר. ויתכן בשם קריאת השם זֶרַח כדעת רשב״ם שהוא התחלה לצאת ראשונה, וכעיקר הוראת הפעל זרח, בקושה ויציאה לאור. ויתכן להוסיף עוד כי שם אחיו פֶּרֶץ הוא גם כן בהוראה זו, וכמו שכתב מה פרצת עליך פרץ, ולפי זה יהיו השמות פרץ וזרח כשמות נרדפים.

זָרַם, פ״י. עקר ששטפת מים בכח גדול, דומה לפעל זרב, שרף, פליעסען, זיך ערגיעסען, שטראָמען, течь, из- раз-, ливаться. стремить-, ся, הקל, פעם אחת במקרא. ובהשאלה, העברה והעתקה, מהירות כשטף, ווענ- שטראָמען, ווענרעסען, уносить, похи- щать. זְרַמְתָּם שנה יהיו (תהלים צ' ה'). ושעורו, זרמת את ימי האדם וכל הייתם אינה אלא כשנה. ולדעת פירושם אין זה מענין שטף אבל מפעל אחר שעיקר

ליסקייט , прилежность, расторопность .
זהירות מביאה לידי זריזות (סוטה ט׳ ט״ז) ,
סלמד שהלכה בזריזות כעלמה (שם י״ב ע״ב) .
ומזה במקרא :

זרזיר , שם בעה״י זריז ומהיר , געגירטע-
טער , גערישטעטער , препоясан-
ный . זרזיר מתנים או תיש (משלי ל׳ ל״א) .
והסמיכות אל מתנים לפי שעיקר הזריזות
תלוי במתנים החגורים באזור, או שיהיה
ענינו צנום המתנים , כי האזור מהדק
המתנים ומצמתם , וזהו סבת הזריזות ,
וצנומיה מתנים הם קלים בטבעם. אך לאיזה
בעה״י יכוון לא נודע אל נכון . לדעת
המתרגמים הראשונים הוא התרנגול , דער
האהן , пѣтухъ . ולדעת הראב״ע הוא
הנשר , אדלער , орелъ . והרד״ק בשם
י״א פרשו כלב הצידים, ווינדהונט , борзая
собака . ונקרא כן על שם שהוא דק
במתניו כאלו הוא חבוש או חגור. ולדעת
פירסט הכונה אל הצבי הידוע בקלות
מרוצתו וגאון מהלכו , דער הירש , олень .
והנה בתו״כ שנו, עורב, זה עורב, למינו
להוציא את הזרזירים (שמיני ב׳) , ואמרו ,
לא לתנם הלך זרזיר אצל עורב אלא
מפני שהוא מינו (ב״ק צ״ב ע״ב) , עלה זרזיר
אחד לארץ ישראל (בראשית רבה ס״ח) . והנראה
שלשון המקרא לחוד ולשון חכמים לחוד .
ובירושלמי על פסוק זרזיר מתנים אמרו ,
בנוהג שבעולם זה מבקש לנצח זרזירו
(ר״ה א׳ ג׳) . ופירשו המפרשים שהוא מין
חיה שמלמדים אותה לרוץ מהרה , והדרך
בעליהן להמרות זה עם זה איזה יקדים
לחבירו . וכנראה שכוונו אל העוף ממין
הנשר הידוע , פאלק , соколъ . שהקדמונים
היו לומדים אותו להשתמש בו לצידה
כמו בכלבים . ועליהם אמרו , אין שני
זרזירים ישנים על דף אחד (ב״ר ע״ה) .

זרח , פערי . הקל . עקרו יציאת דבר בבת
מקום שהוא עצור שם , הערפאָר-
ברעכען , выступать . והתיחד ליציאת
השמש והאור , איפגעהן , שיינען , вос-, вс-,
ходить, сіять . (עיין בקע, הלל) . וזרח
השמש (קהלת א׳ ה׳) , זרח בחשך אור (תהלים
קי״ב ד׳) . ובהשאלה , וכבוד ה׳ עליך זרח
(ישעיה ס׳ א׳) , ועליך יזרח ה׳ (שם שם ב׳) .
והכפל , וכבודו עליך יראה , ובענין גלוי
והראות , ערשיינען , возсіять . וזרח משעיר
למו (דברים ל״ג ב׳) , אם זרחה השמש עליו
(שמות כ״ב ב׳) . הגות בלשון לדבר שנעשה
בגלוי לאור השמש , (ועיין באור) . ובא ,
והצרעת זרחה במצחו (דה״ב כ״ו י״ט) , גלוי
בפתע , איסברעכען , обнаруживаться, по-
являться . ובמשנה גם בהפעיל , הנצת
הפרי , הפגים משיזריחו (שביעית ד׳ ז׳) , הער-
פאָרברעכען , выступать . וזה כנראה מעיקר
ההוראה בפעל זה . וכן יכלל הפעל זהר
בארמית ג״כ ענין הפריחה וההנצה , יפרח
כשושנה (הושע י״ד ו׳) , ת״י יזהרון . ומזה
בפיוט , והזריח אילנות ועשבים (קרובות א׳
דשבועות) . והרע״ב פירש הפגים משיזריחו ,
משיאדימו , וזה על שם אדמימות אור
השמש (ועיין הערה) . ובמדרש בהוראת
יוצא , לאַססען , שיינען , озарять,
просвѣтлять , осіять . הזריח לו
גלגל חמה (בראשית רבה כ״ב) , מזריח שמשו
של צדיק שני (שם נ״ח) . ובא בענין הנטיה
והפניה לצד מזרח , כל מה שאתם יכולים
להזריח תזריחו (שם ס״א) , על דרך שמושי
הפועלים הימין והשמאיל במקרא :

זרח , שה״פ . הופעת אור , שיין , גלאַנץ ,
сіяніе, блескъ . לנגה זרחך (ישעיה
ס׳ ג׳) פ״א במקרא .

זרח , שע״פ . א) מבני רעואל בן עשו
(בראשית ל״ו י״ג) . ב) אבי יובב
מבצרה ממלכי אדום הקדמונים (שם שם
ל״ג) . ג) בן יהודה אשר ילדה לו תמר (שם
ל״ח ל׳) . ובכנוי , לזרח משפחת הזרחי
(במדבר כ״ו י״ג) . ד) מבני שמעון בן יעקב
(דה״א ד׳ כ״ד) . ה) בן עדוא מבני גרשם
הלוי (שם ו׳ כ״ו) . ו) מלך הכושי אשר נלחם
עם אסא (דה״ב י״ד ח׳) .

זרחיה , שע״פ . א) בן עזי מבני פנחס
בן אלעזר הכהן (דה״א ה׳ ל״ב) ;

מלשון בזה ומשיסה, ארפלינדערן, פערוויסטען, разграбить, опустошать. מקביל עם הכפל. ויבקקו את ארצה. בוזים ושוסים את יושביה ואח"כ מגלים אותם והארץ נבוקה. ובא, אלו הקרנות אשר זֵרוּ את יהודה (זכריה ב' ב). במובן נגיחה וכתיתה, שטאָססען, ניעדערשטאָססען, צערטרעטען, растоптать. שורש מפעולת הקרן (עיין רש"י). וכן, הנשאים קרן אל ארץ יהודה לְזָרוֹתָהּ (שם שם ד'). ובא בהשאלה, פזור להרחבה, הפצה, פשוט, פערברייטען, распространять. שפתי חכמים יְזָרוּ דעת (משלי ט"ו ז'), (עיין זרה ב).

הפועל, א) בענין פזור, אויסגעשטרייט ווערדען, быть высыпаему. יְזֹרֶה על נוהו גפרית (איוב י"ח ט"ו). ורים מזה, לא זֹרוּ (ישעיה א' ו'), לא נפזרו סממנים לרפואה, (עיין זור). ב) זריית תבואה, געוואָרפעלט ווערדען, быть разсѣваему. אשר זֹרֶה ברחת ובמזרה (שם ל' כ"ד), והוא רתן נקי מן המוץ. ג) בענין פשוט, אויסגעברייטעט ווערדען, быть разостлану. כי חנם מְזֹרָה הרשת (משלי א' י"ז). ולדעת רש"י מוסב על הגרעינים המוזרים על הרשת לרמות את העופות.

מִזְרֶה, ש"ז. כלי שוזרים בו את התבואה, וואורפשויפעל, вѣяло. ברחת ובמִזְרֶה (ישעיה ל' כ"ד), ואזרם בְּמִזְרֶה (ירמיה ט"ו ז'). ובמשנה, העול וְהַמִּזְרֶה (שביעית פרק ה' ו').

ב) זָרָה, פ"י. קרוב לפעל אזר, מיסוד של זור, בהוראת עיטור, סבוב והקפה כאזור, המקיף את הגוף, אומגירטען, אומרייפען, опоясывать, обкладывать. ובא בפיעל, ארחי ורבעי זֵרִיתָ (תהלים קל"ט ג'), וכפרש"י לשון זר זהב סביב, סבבת עלי מחיצה שאין לעשות דבר בלא ידיעתך, אומגעבען, אומשליעססען, обводить. וענינו במובן המוסרי, שמירה והשגחה, בעוואַרען, היטען, בעאָבאכטען, охранять, беречь, наблюдать. והיוניים פירשו ע"פ הירונימוס מענין זריית תבואה לנקותה ולהברה.

ובא בהשאלה להוראת חקור ותפוש והברה, אונטערזוכען, זיכטען, ערקענגען, изслѣдовать, у-по- знавать. (עיין זרה). ורש"י לשיטתו פירש גם, שפתי חכמים יְזָרוּ דעת (משלי ט"ו ז') מלשון זֵר, וענינו יכתירו דעת. ואולי יש לפרשו בהוראת חקור ותפוש והברה, חוקרים ודורשים. ובא, וַתְּאַזְּרֵנִי חיל (ש"ב כ"ב מ'), ובתהלים במקומו, וַתְּאַזְּרֵנִי (י"ח מ').

1) זָרַז, ארמית, מיסודו של זור. פ"י. בפיעל, תגורה, אזירה וחבשה. גירטען, о-, пре-, поясать. ויחבש את חמורו (בראשית כ"ב ג'), ת"א וְזָרֵז. ומזה תגירה למלחמה, וירק את חניכיו (שם י"ד י"ד) ת"א וְזָרֵז ית עולימוהי. ומזה נתינת פעולה ושקידה לעשותה בזריזות, ותמהר ותער כדה (בראשית כ"ד כ'), ת"י וְזָרִיזַת. ומזה ברז"ל, אין מזרזים אלא למזורז (מכות כ"ג א'), אנשפאָרנען, поощрять. לְזָרֵז במצות (פסחים פ"ט י"א). ובהתפעל, סך מִזְדָּרְזוֹת במצות (שמו"ר כ"ט). ובדב"א, הִזְדָּרֵז על כל מה שתשלום ידיך על קניתו בגק (בח"ע פ"ז י"ד).

2) זָרִיז, זָרֵז, במשנה, שם. א) חגורה ואזור, גירטעל, поясъ. זָרִיז האשקלוני (כלים כ"ג ב'), העלה זָרִיז תאנים על בשרו (עוקצין י"ח ע"ב). ב) במובן המוסרי, ש"ת, חרוץ ומהיר בעסקיו, ה"י פ"ג, שנעלל, אויפמערקזאם, проворный, рас- торонный. אם בנו זָרִיז וממלח (קדושין כ"ט י"ב), והיתה זְרִיזָה (שמו"ר א'), בתים זְרִיזִין הם (שבת כ' ע"א), זְרִיזִים מקדימין למצות (פסחים ד' ע"א), ת"ח צריך להיות זָרִיז בכ"ד ספרים (שמו"ר מ"א). והפוכו שפל, יש זָרִיז ונשכר ויש זָרִיז ונפסד וכו' יש שפל ונשכר וכו' (פסחים נ' ע"ב), נמצאו בנות זְרִיזוֹת ובנים שפלים (שם פ"ט ע"א).

2) זֵרוּז, שה"פ. בעפֿערדערונג, אנשפאָרנונג, поощреніе. לשון זֵרוּז (שבת רבה ב'). ובמשנה, נדרי זֵרוּזִין (נדרים נ' א'), הנדרים שנודרים לזרז ולנתץ דבר.

2) זְרִיזוּת, במשנה, שה"פ. נחיצה ושקידה, בעפֿליססענהייט, שנעל-

הה״ד, בעת יזרבו נצמתו וגו׳ זריבתם לחלטנית היתה (ב״ד כ״ח), (ועיין חלט).

3) זָרַב, בפיוט, שֵׁם. חום גדול, גראָססע היטצע, жаръ, зной. זָרָב ושרב (תפלת טל).

8) זְרִיבָה, שה״פ. רתיחה, סלידה, וידק, בריהען, кипѣніе, обвари-ваніе. זְרִיבָתָם לחלטנית היתה (ב״ד כ״ח).

3) זַרְבּוּב, שם ברחז״ל. צנור דק כמין חוטם שיש בכלי להוצאת המשקין, שנאבעל אַם געפֿעסע, בכוסות שיש להם זַרְבּוּבִיּוֹת (יקר׳ ח׳). והוא לדעת המפרשים בהפוך מן רזב, מרזב. (עיר״ש). והנראה שהוא מפעל זרב בלשון ארמית, שענינו מקום צר ודחוק, (ועיין זרב).

זְרֻבָּבֶל, שע״פ. בן שאלתיאל, מזרע מלכי בית דוד, אשר עלה בראש הגולים משבי הגולה בבבל, לארץ יהודה וירושלים לשוב ולהאחז בארץ יהודה ולבנות את בית ה׳ בירושלים (עזרא ב׳ ב׳, דה״א ג׳ י״ח). ובטעם שמו אמרו חז״ל שנזרע בבבל (סנהדרין ל״ח ע״א). ולפי דעתם ענינו כמו: זְרֻעַ־בָּבֶל.

2) זֶרֶד, במשנה. ענף עץ דק ורך, וכמו כן מין קנה רך, ריז, שילף, вѣтка, трость. חבלי זְרָדִים (סוכה א׳ ב׳), לולבי זְרָדִים (שביעית ז׳ ה׳). ומזה:

זֵרֵד, פ״י. קציצת הענפים המרובים שעולים באילנות ומכחישים את כחם, דיא וואכערנדע צווייגע אויסשניידען, об-рѣзаніе деревьевъ. הַמְזָרֵד כל שהוא (שבת י״ב ב׳), מְזָרְדִים ומפסלים (שביעית ב׳ ג׳), כְּזוֹרְדָה וכפסולה (שם). ונמצא השרש הזה במקרא בשמות עצמים פרטים, נחל זֶרֶד (במדבר כ״א י״ב), שם נהר ועמק בנגב מואב בסמוך לים המלח. ובתרגום יב״ע נחלא דמרבי (צ״ל דמרבי) חילפי וגלי וסגלי, ומינים עשבים ערבים וקנים המה. ובדברים (ב׳ י״ג) תרגם נחל טרוויא, וגם זה מין עשבים וערבים, ושלזה יתכן כדעת האומרים שזהו שנקרא נחל הערבים (ישעיה ט״ו ז׳), נחל הערבה (עמוס ו׳ י״ד). ולפי הנראה עיקר הוראת השרש זרד, גידול צמחים בשפע רב, איבערפֿליסיגקייט דעס געוואכסעס, обиль-ность растенія. ובזה יפורש מאמר המליצי. כל הנשים זרדו וזרד אימא עלה לגג (יומא מ״ז ע״א) גדול בשפע.

א) זָרָה, פ״י. בזור ופזור דברים קטני הכמות, שטרייען, אומהערשטרייען, פֿערשטרייען, разсѣять, разсѣвать, раз-сыпать. ואת האש זְרֵה הלאה (במדבר י״ז ב׳) גחלי האש, וַיִּזֶר על פני המים (שמות ל״ב כ׳), תִּזְרֶה לרוח (יחזקאל ה׳ ב׳). ונופל על השלכת גרגרי התבואה ממקום למקום לנקותם מן המוץ, וואָרפֿלען, вѣять. זֹרֶה את גרן (רות ג׳ ב׳), תִּזְרֵם ורוח תשאם (ישעיה מ״א ט״ז), לא לִזְרוֹת ולא להבר (ירמיה ד׳ י״א). ובהשאלה, פזור גולים במקומות שונים, וְאֶזְרֵם במזרה בשערי הארץ (שם ט״ו ז׳). ורוב שמושו בפיעל.

הנפעל. מענין האחרון בקל, צערשטרייט ווערדען, быть разсѣяну, разогнану. וַיִּזָּרוּ בארצות (יחזקאל ל״ו י״ט), בְּהִזָּרוֹתֵיכֶם בארצות (שם ו׳ ח׳), ויזד הדבוי על דרך, בבנותיך גבך (שם ט״ז ל״א). ובמכילתא, נדקות וְנִזְרוֹת (בא י״ג) מן וַיִּזֶר על פני המים (שמות ל״ב כ׳).

הפיעל, כענין הקל, וְזֵרִיתִי פרש על פניכם (מלאכי ב׳ ג׳), שטרייען, разсыпать, раскидать. וְזֵרִיתִי את עצמותיכם (יחזקאל ו׳ ה׳). ומענין זריית תבואה בא על דרך המליצה, מְזָרֶה רשעים מלך חכם (משלי כ׳ כ״ו), זורה אותם במזרה לנקותם, וסוף הפסוק, וישב עליהם אופן, עגלת הדישה (ראב״ע) וקרוב לזה, מְזָרֶה בעיניו כל רע (שם שם ח׳). ומזה פזור גולים, צערשטרייען, פֿערשטאָססען, פֿערבאַננען, разсѣять, изгнать. ואתכם אֱזָרֶה בגוים (ויקרא כ״ו ל״ג), מְזָרֵה ישראל יקבצנו (ירמיה ל״א י׳), ובגוים זֵרִיתָנוּ (תהלים מ״ד י״ב), וּלְזָרוֹת אותם בארצות (יחזקאל כ׳ כ״ג). ובא, זרים וְזֵרוּהָ (ירמיה נ״א ב׳), לשון נופל על לשון. וי״ת, בוזזין ויבזונה,

פייערפֿונקען , искры . הידה זִקִּים חצים ומות (משלי כ״ו י״ח) . ואפשר שזה מן זק בהוראת כבלים , ועניני כלי משחית כמין כבלים שמורים בהם . וברבוי נקבות ויחיד נוזה , מאזרי זיקות תגי ובזיקות בערתם (ישעיה נ׳ י״א) , קבוץ של זיקות ונראה כשלהבת , פֿלאַמסע , пламя . ובמשנה , על הַזִּיקִין (ברכות ט׳ ע״ב) , והוא לדעת שמואל בגמרא (שם נ״ח ע״ב) כוכבא דשביט היורה כחץ . ובספרי , הציפן כְּזִיקִין על פני המים (דברים ש״א) .

1) זִקּוּק , ארמית . כמו זִק בעברית , נצוץ , פֿייער-פֿונקע , искра . וְזִקּוּקִין ממרכבת יקריה נפקין (תיב״ע חבקוק ג׳ ד׳) . ובגמרא בהשאלה , נפקי זִקּוּקִין דנור מפומיה דרב (חולין קל״ז ע״ב) סברות חריפות . ולא רחוק לשער כי שרשו זנק בהוראת יריה כחץ , ועם זה קפיצה ונתור , או שיסוד אחד להם ובא בפעל זנק , הנו״ן ת׳ אות הכפל .

2) זַקָּק , במשנה , ש״ת . עושה נאדות , שלויך אַרבייטער , мастеръ мѣхов . והוא מן זיקא , נאד בל׳ ארמית , על של זַקָּקִין אינו חוצץ (מקוואות ט׳ ה׳) .

3) זָקַר , פ״י , בברייתא . דומה לפעל זרק , בהפוך האותיות , ונבדל ממנו בקצתו , שענינו דחיפה ודחיה בכח , שטאָססען , הערונטערשטירצען , сбрасывать . וזְקָרוֹ בבת ראש (יומא ס״ז ב׳) , לפי נוסחת הערוך . ולפנינו זורקו , ונוסחת הערוך נכונה , לפי שהוראת הפעל זרק , היא השלכת דבר הנתפש ביד , והשעיר לא היה נזרק אבל נדחף .

הנפעל , מעין הקל . היות נדחה ונדחף בכח עד שיהיו אחיו הכהנים נִזְקָרִים בבת אחת לאחוריהם (שם ל״ח ב׳) , געשאָרפֿען , געשלעלט ווערדען , быть спихнуту, столкнуту . ובהשאלה , למקום שרובו הוא נִזְקָר (עירובין נ״ב ע״ב) . ובפיוט , בחיל נִזְקָרִים (שחרית יוה״כ) .

ההתפעל , זיך הערונטערוואַרפֿען , броситься . פרצה כדי שֶׁיִּזְדַּקֵּר בה גדי בבת ראש (סוכה י״ד ע״ב) . ובהשאלה בענין מקרה פתאומי , ואל יִזְדַּקֵּר לא לפניו ולא לפניהו שום דבר הרהור חטא (ברכות ס״ז ע״א) .

זֵר , שם . שפה ומסגרת הכלים , ריף , רינג , לייסטע , ободъ, кайма . ועשית עליו זֵר זהב סביב (שמות כ״ה י״א) על הארון , ועשית לו זֵר זהב (שם ל׳ ג׳) על המזבח . וחכמינו ז״ל כנראה פֵּרשוהו מלשון נזר ועטרה , כמו שאמרו , שלשה זֵרִים הם : של מזבח של ארון ושל שולחן , שנאמר , בי מלכים ימלוכו (יומא דף ע״ב ע״ב) . והנראה ששרשו זור בהוראת עצור והדוק , לפי שהמסגרת כמו עוצרת ומהדקת את הכלי מסביב .

2) זִירָה , ברז״ל . עגול כמו עשוי למערכת המתאבקים ומתענגים לעבודת המלחמה , ארענא , ציקוס , цирк . הכנסת עצמך לְזִירָה (שמות רבה כ״ז) .

זָרַב , פעל . ונמצא רק פעם אחת במקרא . בפועל , בעת יְזֹרְבוּ נצמתו (איוב ו׳ י״ז) . רס״ג פירשו לשון קור , ושעורו , בעת שהמים מצוננים בימי הקור , המים מתעבים ונקפאים , פֿריערן , мерзнуть . (עיין צמת , שואלד , רוקעס) , והרד״ק מביא ראיה לפירושו מפעל רזב (בתלמוד ירושלמי) עיי״ש . ולדעת הרד״ק ענינו נזילה והגרה , פֿליסען , שטראָמען , течь . וטעמו בעת שהנחלים נגרים ושוטפים הם נצמתים , הולכים ואובדים . והאיתו משם מרזב בתלמוד ודומה לו זרף , ורזיף , וכן הוא בלשון ערבית . ולגיזיניוס ואומבריים הוא מן זרב בלשון סורית . בענין היות צר ודחוק במקום צר , איינגע-איינגט , стѣсненный . ופתרון המקרא כשהנחלים נדחקים וצרים , צור צוים וואָ זיא ענגע ווערדען , стать узкимъ . והנכון כפירוש רש״י שהיא דומה לפעל צרב (שרב , שרף) , וענינו חמום , ושעורו , כמעט יתחממו יעבורו ויחלופו , ערוואַרמט , ערהיטצט ווערדען , быть согрѣваему . וכן פירש בן גיקטליא . וכן משמע מלשון חז״ל , ואם שאמרו דרך דרש , כל טפה וטפה שהקב״ה מוריד עליהם היה מרתיחה בגיהנם ומוציאה ומורידה עליהם ,

(סוכה מ״ג ע״ב). ומזה שם תאר לתלוי, רזקיף ליה זְקִיפָא (ב״מ דף נ״ט ע״ב).

זָקַק, פעו״י. הקל, עקרו נזילת נטפים דרך כלי מנוקב נקבים קטנים, דורך־טראָפּפּעלן, דורכזיקקען, протекать, про-капывать. יָזֹקּוּ מטר לאדו (איוב ל״ז כ״ז), מוסב על נטפי מים שבסמוך, ואומר הנטיפים יזלו לאידו ויהיו למטר. ובמדרש, העננים מתגברים ועולים מן הארץ עד לרקיע ומקבלים אותם כמפי הנוד (בראשית רבה י״ג). ורש״י פירשו במובן יוצא, סנון, הרקיעים יזוקו את המטר. ומזה ב) יוצא, הזלה ע״י התכה באש ועם זה סנון וצרוף, ומקום לזהב יָזֹקּוּ (איוב כ״ח א), דורכטראָפּפּעלן לאססען, לייטערן, расплавлять, очищать.

הפיעל, יוצא, צרוף ובירור ע״י התכה במתכות, וסנון במשקה, ריינינגען, לייטערן, очищать, вычищать. וְזִקַּק אותם כזהב (מלאכי ג׳ ג). ובבינוני פועל, שמרים מְזֻקָּקִים (ישעיה כ״ה ו׳), דורכגעזייהטע געלייטערטע העפען, очищенныя дрожжи. והכוונה יין המשומר על שמריו שהוא מטהר ומתנקה על ידי שקיטתו על שמריו או ע״י סינונים, זהב מְזֻקָּק (דה״א כ״ח י״ח), מְזֻקָּק שבעתים (תהלים י״ב ז׳), געלייטערט, געריינינגט, וקרוב לו זכך, זגג, שקק. ובא״ם אמרו, זִקַּקְתִּי הרעיון והעלית מיץ ההכרה (אמ״ד ז׳).

8) זִקּוּק, שה״פ. במדרש, במובן המוסרי, ברור ולבון, לייטערן, קלאָרען, очищеніе, просвѣщеніе. זקוק יחוס (במדבר רבה י״ב).

1) זָקַק, ארמית, פ״י. הקל, קשירה, אסירה, בינדען, פעסטבינדען, פעס-טעלן, связывать, налагать оковы, ско-вать. ומלכיהם נהוגים (ישעיה ס׳ י״א) ת״י זְקִיקִין. ובספרי, הַזְּקוּקִים בזיקים (דברים ס׳ שס״א). ובמשנה השתמשו בו הרבה במובן המוסרי, לענין התקשרות לדבר וחיוב בו מדין תורה, בינדען, פערפּפליכטען, с-вобязы-вать. זוֹקֵק את אשת אחיו ליבום (יבמות ב׳ ה׳), הרי הכתוב זוֹקְקָהּ שתהיה שותה מים המרים (ספרי במדבר ו׳), וְזוֹקְקִים נכסים שאין להם אחריות עם נכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן (קדושין א׳ ה׳), וכמו כן בחיוב טבעי או מוסרי, מי היה זָקוּק לכם (שמו״ר כ״ג), זָקוּק לחיידם (שם מ״א), זיך יעמאנדעם אינטערעססירען, интерессовать-ся, принимать участіе.

הנפעל, מעין הקל, עד שלא נִזְקַק לטומאה (נזיר ט׳ ד׳), לא בא עוד לאסור טומאה, אין אני נִזְקָק לכם (סנהדרין ו׳ ע״ב), אין אני מוצא את עצמי מחויב, אין אני רוצה לדון דינכם, אין מלאכי השרת נִזְקָקִין לו (שבת י״ב ע״ב) אינם פונים אליו, זיך צו יעמאנדען ווענדען, обращаться къ кому. ובשבילו נִזְקַק המלך למדינה (ב״ר ס״ב). ובדב״א, ואין נִזְקָקִים לירח בליל אחד ושלשים (רמב״ם קה״ח א׳ ג׳), אין מחויבים לפנות ולהסתכל בראית הירח. ובא בענין חבור הזווגי, זיך פלייטשליך פעראייניגען, איני נִזְקֶקֶת לבעלי (ב״ר כ׳), שֶׁנִּזְקָקִין זה לזה (ע״ז דף כ׳ ע״ב). ובהפעיל, הִזְקִיקַתְנִי לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי (סוכה כ״ח ע״א).

ההתפעל, שלא יִזְדַּקֵּק לו אדם (שמות רבה א׳) יתחבר אליו לפקח בעסקיו, שֶׁנִּזְדַּקַּקְתֶּם להצילו לכבוד שמו (שם י״ח). ומזה:

א) זֵק, במקרא, שם. ברבוי, כבלים, פעססעלן, באַנדע, оковы, узы. לאסר מלכיהם בְּזִקִּים (תהלים קמ״ט ח׳), רתקו בַזִּקִּים (נחום ג׳ י׳). ובתוספת אל״ף נוחה, פתחתיך היום מן הָאזִקִּים (ירמיה מ׳ ד׳), אסור בָאזִקִּים (שם שם א׳).

2) זִקָּה, במשנה, ש״נ. קשר חיוב האוסר ומקשר לדבר מה, פערפּפליכטונג, обязанность. שעליה זִקַּת יבם אחד (יבמות ג׳ ט׳), היות קשורה ליבם, כל שיש בו זִיקַת תרומה (בכורות ל׳ ע״ב), נדון בְּזִיקָה הראשונה שבאה עליו (סנהדרין ט׳ ד׳), בשעה שיש עליה זיקת שלשה מעשרות (תוספתא מעשרות ב׳ ג׳).

ב) זִק, שם. לא נמצא בפעל, ובא ברבוי זכרים, וענינו נצוצי אש,

לאיש (רות א׳ י״ב), זָקַנְתִּי ושבתי (ש״א י״ב ב׳), בְּיָזְקֵן יהוידע (דה״ב כ״ד ט״ו).

ההפעיל, ג״כ עומד במובן התחדשות הזקנה, אלט ווערדען, устарѣть. גם כי יַזְקִין (משלי כ״ב ו׳). ובהשאלה לנטיעה, אם־יַזְקִין בארץ שרשו (איוב י״ד ח׳). ובדה״ל בענין החולשה הנכרת בזקן, האיש אינו מַזְקִין והאשה מַזְקֶנֶת (ב״ר מ״ח). והשתמשו בו גם בהתפעל, אם נִזְדַּקְּנָה אומתך (ירושלמי ברכות פ׳ בסופו). ובברייתא, אומר בדיני ממונות נִזְדַּקֵּן הדין ואינו אומר בדיני נפשות נִזְדַּקֵּן הדין (סנהדרין מ״ב ע״א). ובגמרא חולקים בפירושו, (עיי״ש).

הערה. ראינו לגזור את הפעל מן השם ולא להפך, לפי שבלשון ארמית נמצא רק השם דקן רק במובן הלחי התחתון והשער הצומח עליו, ולא נמצא ממנו לא השם לאיש בא בשנים ולא הפעל, וזה מה שיורה כי תחלת הוראת השם זקן, דקן, הוא הלחי התחתון באדם וגם בבעה״ח והוא משותף ללשון עברית וארמית, וכמו כן גם ללשון ערבית, וממנו נגזר אחרי כן השם זקן בעברית ש״ת לבא בשנים, ועם זה הפעל זקן, ובארמית השתמשו לענינים אלה בשרש, סיב, קשש, ורק בגמרא מצאנו השם דקנן, והוא מלשון ארמית בהוראת גדול בשנים, אפוטרופא לדקנני לא מוקמינן (ב״מ ל״ט ע״א). ולפי זה יהיה התבדל לדעתנו שבין הפעל זקן לבין הפעל ישן, במה שהראשון נופל על פעלת הגידול בבעה״ח ובצומח, כשהוא הולך ומתקרב אל קצו, והפכו נער. והשני נופל על המשך זמן המציאות העובר על הנמצאים אחרי הויתם, והפכו חדש, (ועיין ישן).

1) זָקַף, פ״י. ארמית, דומה לפעל שקף, הקל, עקרו נשיאה, הרמה, ער-העבען, поднимать. וישא אברהם את עיניו (בראשית כ״ב ד׳) ת״א וּזְקַף, וירם משה את ידו (במדבר כ׳ י״) ת״א וּזְקַף. ומזה במקרא, זֹקֵף כפופים (תהלים קמ״ו ח׳), וְזוֹקֵף לכל־הכפופים (שם קמ״ה י״ד), ולא נמצא יותר. ובמשנה השתמשו בו: א) להעמדת דבר במצב ישר, אויפֿריכטען שטעללען, поставить стоймо. אין זוקפין את המנורה (ביצה ב׳ ח׳), זוֹקֵף את הסולם (ב״ב ב׳ ה׳), זְקָפָהּ בארץ פסול (פרה ו׳ א׳), וזוקפין את המטות (מו״ק כ״ז ע״א), מטה זְקוּפָה (שם כ״ד ע״ב). ובהשאלה, זְקָפָהּ חוטמה (שמות רבה ב׳), העזה פניה. ב) במובן פעל עומד, קימה, עמידה ממצב השכיבה והישיבה, אויפֿשטעהן, встать. אני זָקַפְתִּי (תוספתא ברכות א׳ ו׳), והיה ר״מ מוטה ור״א זָקוּף (שם), ומי שהיה רוכב לא היה יכול לִזְקוֹף (שמו״ר י״ד), בקומה זְקוּפָה (ברכות מ״ג ע״ב). ג) בענין קביעת והחלפת מעות בתורת הלואה לזמן ידוע, זְקָפָן עליו במלוה (ב״מ דף ע״ב ע״א), משתפגום וְתִזְקֹף (גיטין י״ח ע״א), צום אויסער אנלייהע ערהעבען, за-считать займомъ.

הנפעל, מענין הקל, בהוראת עומד. נזקף ר׳ ישמעאל (תוספתא ברכות א׳), אויפֿשטעהן, воз-, в-, ставать. ובמובן המוסרי, וכיון שהקב״ה פוקד בבנים הן נִזְקָפוֹת (ב״ר פרשה ע׳). ובענין זקיפת הלואה, מאימתי נִזְקָפִין (גיטין י״ח ע״א).

1) זְקִיף, בארמית שבמקרא, שם. עץ גבוה עומד נצב, שתולים או צולבים עליו, תליה, פֿאהל, גאלגען, столбъ, ви-сѣлица. וּזְקִיף יתמחא עלוהי (עזרא ו׳ י״א), יעמידו תליה על ביתו, וכן הוא בפעל, ואת גלגלתו תקעו (דה״א י׳ י׳) תרגום רב יוסף, זקפו על זְקִיפָא. ובגמרא, סלוהו בתר זקיפה אִזְדְּקִיפוּ (מגילה ט״ז ב׳).

2) זְקִיף, במשנה. ש״ת לאיש חיל העומד נצב בקצת המחנה לשמור את אנשי המלחמה שלא ינוסו. ובעקבם של עם מעמידים זְקִיפִין וכו׳ (סוטה ח׳ ו׳), וּזְקִיפִין של כהנים היו מעמידין סביבות המערכה (תוספתא יומא ג׳ י״ב). ובמדרש בתוספת עי״ן, אלו זעקפי המלחמה (ב״ר צ״ח).

3) זָקֵף גָּדוֹל, זָקֵף קָטָן, במסורה, שם. נגינות ידועות על שם תמונתן שעומדות נצבות במצב ישר.

2) זְקִיפָה, בגמרא, שה״פ הצבה, מאן לימא לו בנפילה דלמא בִזְקִיפָה

זָקָן, ש"ז בעברית, ובארמית דְקַן, עקרו הלחי התחתון באדם ובבעח"י, קין. подбородокъ. ומזה כנראה במקרא, בראש או בְזָקָן (ויקרא יג כ"ט) בלחי עצמו, צרעת הראש או הַזָקָן (שם יג ל'), ולא תשחית את פאת זְקָנֶךָ (שם יט כ"ז), פאת הזקן הוא השער. ועל יסוד ההוראה הזאת בא הקבלה: פאת זקנו. סוף זקנו, ואיזהו סוף זקנו, שבולת זְקָנוֹ (מכות כ' ע"ב). ומזה אמרו, שעל הַזָקָן חיב שתים מכאן ושתים מכאן ואחת מלמטה (שם שם א') לפי שכלן פאות הלחי הן, איזהו זָקָן מן הפרק של לחי עד פיקה של גרגרת (נגעים י' ט'). ובבעל חי, והחזקתי בִּזְקָנוֹ (ש"א יז ל"ה). ומזה השער הצומח על הלחי, בארמינעס קינן, באַרט борода. ירד על הַזָקָן (תהלים קל"ג ב'), וגם את הַזָקָן תספה (ישעיה ז' כ'). זְקַן אהרן (תהלים קל"ג ב'), ויורד רירו על זְקָנוֹ (ש"א כא יד).

זָקֵן, ש"ת, למי שצמח זקנו, בארטיג бородатый. והתיחד לבא בשנים, וזקנו מגודל ולבן, אלטער, גרייז, старый, старецъ, сѣдобородый. מנער ועד זָקֵן (בראשית יט ד'), ואדני זָקֵן (שם יח יב), והדר זְקֵנִים שיבה (משלי כ' כ"ט). ובהשאלה גם לנקבה, זקנים וּזְקֵנוֹת (זכריה ח' ד'), ואברהם ושרה זְקֵנִים באים בימים (בראשית יח יא). ובערך ההצטרפות, כי זְקֵנִים־המה ממנו לימים (איוב ל"ב ד'), אֶלטער אין יאהרען, старше лѣтами. ומזה לנכבד בביתו, במשפחתו, ובעמו, זְקַן ביתו (בראשית כד ב'), זִקְנֵי ישראל (שמות ג' ט"ז), אֶלטעסטע, старѣйшка. עבדי פרעה זִקְנֵי ביתו וכל זִקְנֵי ארץ מצרים (בראשית נ' ז'). ועל מה שאמרה תורה, והדרת פני זָקֵן (ויקרא יט ל"ב), אמרו חז"ל, אין זָקֵן אלא מי שקנה חכמה (קדושין ל"ב ע"ב). והתיחד השם ברהדיל אל השופטים אשר שפטו את ישראל אחרי מות יהושע, ויהושע לִזְקֵנִים (אבות א' א'). ובימי הסנהדרין וגם אחרי כן נקראו החכמים שישבו בסנהדריא ובישיבות, זקנים, שבעים ושנים זָקֵן (זבחים א' ג'), כשנתמניתי זָקֵן (יוק"ד ב'). וכן הוא בערבית שיך, ובלשונות המערביות, gerseus, senator, senatus, gerontes. ובמשנה השתמשו בשם זָקֵן, לאבי האב ואבי האם, שחייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו (בראשית רבה פרשה צ"ד), גראָסס פאטער, дѣдъ. ואם האם ואם האב נקראת זְקֵנָה, בני הַזְקֵנָה (יבמות יא ד'), גראָססמוטטער, бабка. זקנתו של זה (ב"ד צ"ג). וכמו כן השתמשו במשנה בשם זקן גם בנטיעות, חזרה הַזְקֵנָה להיות כברכה (ערלה א' ה'), אלטע פפלאַנצע, старое растеніе. (ועיין פעל זקן בהפעיל).

זֹקֶן, ש"ם. ביאה בשנים הרבה ועם זה חלישות ותשות כח, גרייזענאלטער, глубокая старость. כבדו מִזֹּקֶן (בראשית מ"ח י'), ובא רק פעם אחת במקרא, ותחתיו רגיל השם:

זִקְנָה, ש"ם. אלטער, старость. לעת זִקְנָה (תהלים ע"א ט'), עד זִקְנָה ושיבה (שם שם י"ח). ובסמיכות, לעת זִקְנַת שלמה (מ"א יא ד'), אחרי זִקְנָתָהּ (בראשית כד ל"ו), ועד־זִקְנָה אני הוא (ישעיה מ"ו ד'), השאלת מליצה לעת זקנת האומה.

זְקֻנִים, ש"ם. וכנראה ענינו עת הזקנה, דיא צייט דעס גרייזענאלטערס, старческій возрастъ. כי בן־זְקֻנִים הוא לו (בראשית ל"ז ג') בן הנולד לעת הזקנה, יֶלֶד זְקֻנִים (שם מ"ד כ'), בן לִזְקֻנָיו (שם כ"א ב').

2) **זַקְנוּת**, בגמרא. ע"ם ילדות, אשרי ילדותנו שלא בישה את זַקְנוּתֵנוּ (סוכה נ"ג ע"א).

זָקֵן, פ"ע. בוא בשנים, אלט ווערן, быть старымъ. וכולל עמו מושג חלישות ותשות כח, אלטערן, старѣть, состарѣться. ואברהם זָקֵן בא בימים (בראשית כ"ד א'), ועלי זָקֵן מאד (ש"א ב' כ"ב), זָקֵן בא באנשים (שם יז י"ב). פי' רש"י נתמנה בבנסיות החשובים, ולרד"ק מן האחרונים ענינו כמו בא בשנים, זָקֵן ושבע ימים (דה"א כ"ג א'), כי זָקְנָה אמך (משלי כ"ג כ"ב), אתה זָקַנְתָּה (יהושע יג א'), כי זָקַנְתִּי מהיות

(שופטים ד׳ י׳), הַזְעֲקֵלִי את איש יהודה (ש״ב כ׳ ד׳). ומהוראה זו נגזר הנפעל.

זַעַק, שה״פ. ראס שרייען, פלעהען, крикъ, мольба. לקול זַעֲקֵךְ (ישעיה ל׳ י״ט), בְּזַעֲקֵךְ יצילך (שם נ״ז י״ג). והנראה שזהו מקור בבנוי, ועיין הקל. ולא נמצא יותר במקרא, ורגיל הרבה בפיוט.

זְעָקָה, ש״נ. געשרייא, קלאגע, יאממער, крикъ, вопль, рыданіе. קול בכי וקול זְעָקָה (ישעיה ס״ה י״ט), תשמע זְעָקָה (ירמיה י״ח כ״ב). ובסמיכות, זַעֲקַת סדם (בראשית י״ח כ׳), הזעקה על סדם, תלונה, או הזעקה שזועקים העשוקים בסדם, זַעֲקַת שבר (ישעיה ט״ו ה׳), איין וועהגעשרייא, жалобный крикъ. ובענין שאון וגערה, לארם, דראָהונג, угроза, выговоръ. מַזְעֲקַת מושל בכסילים (קהלת ט׳ י״ז), כי הקיפה הַזְעָקָה (ישעיה ט״ו ח׳). לפי המוסכם ענינו יללה, ויתבן שהוא בהוראת הכרזה והודעה לרבים, כי צרה קרובה לבוא (עי׳ אראל).

1) **זְעַק**, ארמית, פ״ע. רופען, звать. בקול עציב זְעַק (דניאל ו׳ כ״א).

1) **זְעַר**, פעו״י, ארמית. דומה אל פעל צער בעברית מיסודו של צר, בהתרכך המוצא, ועקרו היות צר ודחוק. ומזה מעט וקטן בכמות, קליין, גערינג, וועניג זיין-ווערדען, быть, стать малымъ, незначительнымъ. ואל תמעטו (ירמיה כ״ט ו׳) ת״י ולא תִזְעֲרוּן, בקל, ואם ימעט הבית (שמות י״ב ד׳) ת״א ואם יִזְעֵיר. ומזה בארמית שבמקרא בש״ת, במובן צעיר קטן, יונג, קליין, молодъ, малъ. קרן אחרי זְעֵירָה (דניאל ז׳ ח׳). ומזה:

זְעֵיר, שם או תאה״פ. מיעוט בכמות, קאפפהייט, וועניגקייט, малость. זְעֵיר שם זְעֵיר שם (ישעיה כ״ח י׳ י״ג). וביחוס אל הזמן תאה״פ, כתר־לי זְעֵיר (איוב ל״ו ב׳), איין וועניג, немного.

מִזְעָר, שם במובן תאר הפעול. מיעוט, וועניגקייט, незначительность. תשאר אנוש מִזְעָר (ישעיה כ״ד ו׳). ובחבור עם מעט, ושאר מעט מִזְעָר (שם ט״ז י״ד), להפלגה. וביחוס אל הזמן, עוד מעט מִזְעָר (שם י׳ כ״ה, כ״ט י״ז), איין געשווינדעס, וועניגעס, איין קליין וועניג, весьма мало. ובתורה בענין זה בצד״י, הלא מצער היא (בראשית י״ט כ׳).

1) **זְפַף**, ארמית. יסודו זף או זוף, בהוראת שרף היוצא מן העץ, עב וקפוי, גוממי, הארץ, זאפט, древесный сокъ, смола. ומזה בפעל בברייתא, משיחת כלים במין שרף, פעכען, смолить. מְזוּפָּפִים אסורים (ע״ז ל״ג ע״א), קופות מְזוּפָּפוֹת (שבת י״ז ע״א). ומזה נגזר השם זֶפֶת. (עיי״ש).

זֶפֶת, שם. נגזר משרש זפף, ע״מ דלת מן דלל, שרף היוצא מן העץ, פעך, הארץ, смола, варъ. בחמר ובַזָּפֶת (שמות ב׳ ג׳), ונהפכו נחליה לְזֶפֶת, לְזֶפֶת בערה (ישעיה ל״ד ט׳). ובארמית זִפָּא, זִיפְתָּא. ובמשנה, לא בְזֶפֶת (שבת ב׳ א׳), הַזֶּפֶת והמור (מקואות ט׳ ה׳). ומזה שוב גזרו פעל:

2) **זָפַת**, זפוף כלים בזפת, פעכען, смолить. כלי נחשת שֶׁזְּפָתָן (כלים ב׳ ו׳), גת של אבן שֶׁזְּפָתָהּ (ע״ז ה׳ י״א). ולנוסחא אחרת בפיעל, ובפעול לא מצא קנקן זָפוּת (קהלת רבה ז׳ ד׳), קנקן זְפוּתָה שמשמרת את יינה (אדר״נ י״ד).

זַפָּת, ש״ת. לעוסק במלאכת זפיתה, מטפחות של זַפָּתִין (מקואות ט׳ ו׳).

זָפַר, דומה לפעל שפר בהוראת, יפה ונעים, ולא נמצא כי אם בשע״פ:

זִפְרוֹן, שע״פ. עיר נזכרת רק פעם אחת במקרא בגבולות ארץ כנען, ויצא הגבול זִפְרֹנָה וגו׳ זה יהיה לכם גבול צפון (במדבר ל״ד ט׳). ותיב״ע קרן זכותא.

1) **זְפַק**, ארמית. ובמשנה זֶפֶק, הקיבה העליונה בעוף, קראָפף, зобъ. ובמקרא, מֻרְאָה, והסיר את מֻרְאָתוֹ (ויקרא א׳ ט״ז) ת״א ויעדי זְפָקֵיהּ. (ועיין באר. ומה שהעיר בזה הרוה״ת לעווי), הַזֶּפֶק וקורקבנו וכו׳ (חולין ג׳ ו׳).

(ועיין זעף). ובמדרש בא גם בנפעל, נתנגדה משם ונזעף (שמ״ר מ״ב), כמו נרדף ונדחם, פערוויזען ווערדען, быть укоряему, упрекаему.

זָעֵף, תה״ש. איפגעבראכט, איפגעבראכט, צאָרניג, встревоженный, огорченный, разсерженный. סר וזעף (מ״א כ׳ מ״ג, כ״א ד׳). ובמכילתא במשקל בינוני פעול, זעוף הוא, למלחמה הוא יוצא (פרשת השירה ז׳).

זַעַף, ש״ז. עקרו סער, שטורם, буря. ויעמד הים מזעפו (יונה א׳ ט״ו) הפ״א בדגש. וכן הוא בארמית, רוח גדולה (איוב א׳ י״ט) ת״י זעפא רבתא. ובגמרא, מאי רוחות זעפא (ברכות נ״ט ע״א). ומזה התגעשות של רוגז וזעם, צאָרן, гнѣвъ. זעף מלך (משלי י״ט י״ב). ובסמיכות אל אף, בזעף אף (ישעיה ל׳ ל׳), עיד בזעם־אפו (איכה ב׳ ו׳), זעף ה׳ אשא (מיכה ז׳ ט׳), צאָרנגעריכט, гнѣвъ. ובענין עברה וחימה, וואוטה, ярость. ותהרגו בם בזעף (דה״ב כ״ח ט׳). ובא, כי בזעף עמו על זאת (שם ט״ז י׳), שמוש הלשון קשה להבין. וברז״ל בענין כח גדול, התחילו (גשמים) לירד בזעף (תענית ג׳ א׳), מים העפטיקיים, яростно.

זָעַק, פעו״י. דומה לפעל צעק, הקל, הרמת קול מצרה, ממצוקת נפש או מחרדה, שרייען, יאָממערן, кричать, вопить. ותלך הלוך וזעקה (ש״ב י״ג י״ט), ואזעק ואמר (יחזקאל ט׳ ח׳), ויזעק זעקה גדולה (אסתר ד׳ א׳), ויזעקו מרה (יחזקאל כ״ז ל׳), ביטטערליך שרייען, горько зарыдать. וקשורו בבחינת הסבה ביחס של, מה־תזעק על שברך (ירמיה ל׳ ט״ו), וואָריבער שרייען, о чемъ, по поводу чего. או ביחס הב״ית, תזעק בחבליה (ישעיה כ״ו י״ז), וכשהסבה ביד אדם, ביחס מלפני, וזעקתם וגו׳ מלפני מלככם (ש״א ח׳ י״ח), וכן בעל, אם עלי אדמתי תזעק (איוב ל״א ל״ח). ומזה בהשאלה, ומצערן של אחרים ביחס הלמ״ד, אום יעמאנדען, о комъ. לבי למואב יזעק (ישעיה ט״ו ה׳). ולפעמים יפורש נשוא הזעקה ויבוא ביחס הפעול, נזעקו עיר, ומפרש, ומה תזעק, נמות פלשת כלך (שם י״ד ל״א) לבי למואב יזעק, ונשוא הזעקה, בריחה עד צער (שם ט״ו ה׳), ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום (ש״ב י״ט ה׳), אזעק אליך חמס (חבקוק א׳ ב׳), או שעניני קריאה של תלונה, כי־מדי אדבר אזעק (ירמיה כ׳ ח׳). והכפל, חמס ושד אקרא. ובענין קריאה של בקשה, אבן מקיר תזעק (חבקוק ב׳ י״א), שרייען, פלעהען, אנרופען, кричать, просить, умолять, взывать. וקשורו ביחס שאליו, אליך זעקו ונמלטו (תהלים כ״ב ו׳). וכן בלמ״ד, לי יזעקו (הושע ח׳ ב׳). ובא גם ביחס הפעול, ואזעק אתכם (שופטים י״ב ב׳) (עיין בסמוך). וישובו ויזעקוך (נחמיה ט׳ כ״ח). ובא, ויזעקו השמים (דה״ב ל״ב כ׳) כמו אל היושבי בשמים, ובמקור, ולזעק עוד (ש״ב י״ט כ״ט), מזעק אל ה׳ (ש״א ז׳ ח׳) בחול״ם. ובכנוי בפת״ח, בזעקך יצילך קבוציך (ישעיה נ״ז י״ג). ואפשר שהוא בענין קריאה לאסיפה וקבוץ, צוזאממענרופען, созывать вмѣстѣ. עיד שנמצא הוראה זו בנפעל.

הנפעל, א) כעין הקל, לחזק הענין, לאַרם מאכען, сдѣлать шумъ, ударить тревогу. מה־לך כי נזעקת (שופטים י״ח כ״ג). ועל הרוב במובן ב) התקבץ המון עם, ע״י קריאה וזעקה להתקבץ, צוזאממענגערופען ווערדען, זיך פערזאממלען, скликаться, собираться. ויזעקו כל העם (יהושע ח׳ ט״ז), והאנשים וגו׳ נזעקו (שופטים י״ח כ״ב), ויזעק שאול וכל העם (ש״א י״ד כ׳). ובקשור עם מלת היחס, אחרי, ויזעק אביעזר אחריו (שופטים ו׳ ל״ד), ללכת אחריו, זיך הינטער יעמאנדעם הער פערזאממלען, собираться.

ההפעיל, מעין הקל, א) עומד, שרייען, יאָממערן, вскрикать, возстонать, рыдать. מרב עשוקים יזעיקו (איוב ל״ה ט׳), כמו יזעקו, והכפל, ישועו מזרוע. ב) יוצא, קריאה להודעה והכרזה, אויסרופען, оглашать, обнародовать. ויזעק ויאמר (יונה ג׳ ז׳). ועם זה קריאה לזרוז, ויזעק אתי וידבר אלי (זכריה ו׳ ח׳), ותרגומו ואכרז עלי, צורופען, позвать. והרד״ק פירש, קרא אלי בקול גדול. ג) קריאה לאסיפה, צוזאממענרופען, созывать. ויזעק ברק את זבולן

לעשות זְנוּק (תוספתא שבת י"ז ט'), עבגזרתו עיין זָק ב).

זָעַךְ, פ"ע. דומה לפעל דָעַךְ, קפיצה ונתור, בשלהבת כשהיא עומדת להכבות, איפלאָרשן, тухнуть. וכמו כן במימי שלג כשהם נמסים מחום ונעכים. פֿערשווינדען, הינגעראָפּפּען ווערדען, исчезать. במקרא רק פעם אחת ובנפעל, ימי נִזְעָכוּ (איוב י"ז א'), כמשל את ימיו אם לשלהבת דעכה או לזרם מים שוטף ועובר. ובפיוט, בבנין הקל, זוֹעֲכִים אף בלחשם (אנשי אמונה, סדור ספרד). ובפיעל, זִעַכְתִּי קמיך להאמל (עולת ב' הפסח).

זָעַם, פעו"י. יסודו זע ועע, בתוספת מ"ם, ע"ד גלם מן גלל. עקרו תנועה והרעדה. ומזה הרעדה של רתיחת והעלות קצף, ברויזען, שיימען, бродить. וכן הוראתו בלשון ערבית, והתיחד בעברית לרתיחה של כעס וחרון אף, עד הפעל קצף, איפגעבראכט זיין, צירנען, гнѣваться. הקל, אשר זָעַמְתָּה (זכריה א' י"ב). ועל הרוב יוצא, וכולל ענין קללה ומארה בכעס, פֿלוכען, проклинать. לכה זֹעֲמָה ישראל (במדבר כ"ג ז'), והקודם לכה ארה, ומה אֶזְעֹם לא זָעַם ה' (שם שם ח'), ובענין תבאה ויסור בקצף, בעשטראָפֿען, наказать. וְזָעַם את אויביו (ישעיה ס"ו י"ד), יִזְעָמוּהוּ לאמים (משלי כ"ד כ"ד), והקודם, יקבהו עמים. ותרגומו ויברוניה, והוראתו כריתה, שסיעה, בתוק, צעררייסען, צערשניידען, דורכבאָהרען, разрѣзать, пронзить. ונכון. ופ"א בקשור עַל, וְזָעַם על ברית־קדש (דניאל י"א ל'). ובא: ואל זֹעֵם בכל יום (תהלים ז' י"ב). הראשונים פרשוהו שהוא מוסב אל השם אֵל, ושעורו, והאל זועם בכל יום את הרשעים. ולדעת האחרונים ואל זועם ענינו הרשע הזועם ומכעים את האל, גאָטטעסלעסטערער, Богохульникъ. ומוסב אל הקודם, ה' שופט צדיק וכן שופט הוא את מי שזועם אל. והבינוני פעול, זְעוּם ה' (משלי כ"ב י"ד), דער פֿאָם גאָטט פֿערוואונשטע, проклятый богомъ. ובהשאלה, ואיפת רזון זְעוּמָה (מיכה ו' י'), מדה רזה קטנה, שהיא כמו שנשלח בה מארה. ורש"י פירש זעומה באפו של הקב"ה.

הנפעל, פ"א במקרא, ופנים נִזְעָמִים (משלי כ"ה כ"ג), איפגעבראכט, פֿערדריסליך זין, быть гнѣвнымъ, сердитымъ, угрюмымъ. עד, והנם זֹעֲפִים (בראש' מ' ו'). והקליר השתמש בו בהפעיל, ואמר, במי מריבה לא תַזְעִים (פיוט, גשם).

זַעַם, שם. עקרו כנראה מהוראתו הראשונה, קצף העולה מרתיחת כעס, שוים, пѣна. שפתיו מלאו זַעַם (ישעיה ל' כ"ז). ומזה קצף וחרון, צאָרן, гнѣвъ. ונרדף עם קצף, מפני זַעַמְךָ וקצפך (תהלים ק"ב י"א). ועם חָרוֹן, שפך עליהם זַעְמֶךָ (שם ס"ט כ"ה). והכפל, וחרון אפך ישיגם. ונסמך אל אַף, וינאץ בְּזַעַם אפו (איכה ב' ו'). ומזה פורענות, שטראַפֿגעריכט, гнѣвъ. ומטה־הוא בידם זַעְמִי (ישעיה י' ה'). לשפך עליהם זַעְמִי (צפניה ג' ח'), ה' וכלי זַעְמוֹ (ישעיה י"ג ה'), ועם זה כעס ורוגז, אירבֿיטערונג, ערביטערונג, гнѣвъ, ожесточеніе, огорченіе. כי־זַעַם מלאתני (ירמיה ט"ו י"ז), ומזה רשעות, באָסהייט, злоба, злость. מִזַּעַם לשונם (הושע ז' ט"ז), וכולל עת צרה ופורענות, פֿערפֿאָלגונגס צייט, время гоненія, преслѣдованія. וכלה זַעַם (ישעיה י' כ"ה), באחרית הַזָּעַם (דניאל ח' י"ט). לא גשמה ביום זַעַם (יחזקאל כ"ב כ"ד), משל ליום מעונן ומקושר בעבים.

זָעַף, פעו"י. קרוב בהוראתו לפעל זעם. קצף. הקל, עקרו השתערות והתגעשות של רוגז וכעס, [illegible], אויפגערעגט, ענטריסטעט זיין, быть сильно возбужденнымъ, разгнѣваннымъ. וקשורו בְּעַל. ועל ה' יִזְעַף לבו (משלי י"ט ג'), בְּזַעַף עזיה (דה"ב כ"ו י"ט), וביום שעם, ובזעפו עם הכהנים (שם). ומזה התרגשות של עצבות, פֿערשטאָרט, פֿערדריס זיין, быть су-[illegible], разстроеннымъ, печальнымъ, мрачнымъ. והנם זֹעֲפִים (בראשית מ' ו'), את פניכם זֹעֲפִים (דניאל א' י'). ובארמית ענינו סערת רוח, נשערה מאד (תהלים נ' ג') ת"י תִּזְעוֹף עלעולא, טאָבען, שטירמען, шумѣть, неистовствовать, бѣситься, яриться.

זיין ותירוש (שם ד׳ י״א). ובהשאלה לעז, זמת זְנוּתֵךְ (ירמיה י״ג כ״ז). וברבוי, זנותים בִּזְנוּתַיִךְ וברעתך (שם ג׳ ב). ובענין השטיה מדרך הישר, בגידה ובעיטה, אַבְפַאלל, от- паденіе, измѣна. ונשאו את־זְנוּתֵיכֶם (במדבר י״ד ל״ג).

תַּזְנֻת, תַּזְנוּת, ש״נ. בענין זנונים, בוהלעריא, блудъ. ותרבי את תַּזְנֻתֵךְ (יחזקאל ט״ז כ״ו). וברבוי, בְּתַזְנוּתַיִךְ על־מאהביך (שם שם ל״ו), ועוד כמה פעמים בספר יחזקאל.

זָנַח, פעו״י. הקל, א) דומה לפעל זנה בחוק ההברה לחזוק הפעולה, רחוק והסרה, פערדראָנגען, פערוואָרפען, отклонять, отталкивать, отвергать. ועם זה עזיבה ונטישה, פערלאססען, оставлять, бросить. זָנַח ה׳ מזבחו (איכה ב׳ ז׳), ואתה זָנַחְתָּ ותמאס (תהלים פ״ט ל״ט), זְנַחְתָּנוּ פרצתנו (שם ס׳ ג׳). ובמובן המוסרי, זָנַח ישראל טוב (הושע ח׳ ג). ובא, זָנַח עגלך שמרון (שם שם ה׳). המפרשים פרשוהו בענין יוצא, ומוסב אל ה׳ שהוא זנח את עגל שומרון (רש״י) או שמוסב אל העגל בדרך התולים לאמר שהעגל מאס וזנח את עובדיו (ראב״ע). והנראה שזה בא בהוראת עומד ובמובן צנח, בענין מעידה, נפילה, אויסגלייטען, поскользнуться. ושעורו, עגלך שומרון מעדו תגליו, לאמר, כשל עוזר ונפל עזור. ועל־ד מליצת כרע בל קרס נבו (ישעיה מ״ו א׳). ובא, וַתִּזְנַח משלום נפשי (איכה ג׳ י״ז), צ״ב עומד, רחוקה משלום, ענטפערנט זיין, быть удалену. ובדב״א, הניח תלמודו וְזָנְחוֹ (רמב״ם הל׳ ת״ת ג׳ י״ג). ובפיוט, כִּזְנוּחִים ואין לזכור (סליחות לעבודה), נפשי זְנוּחָה (קינה, איכה את אשר כבר).

הִפְעִיל, יוצא, כעין הנ״ל, הרחקה וחלול, פערשטאָססען, ענטווייהען, отвергать, осквернять. אשר הִזְנִיחַ המלך (דה״ב כ״ט י״ט). ובענין הרחקה וגרוש, פערטרייבען, פערי-יאַגען, прогнать. כי הִזְנִיחָם ירבעם ובניו מכהן (דה״ב י״א י״ד). ובענין עזיבה ונטישה, פערלאססען, оставлять. אם תעזבנו מַזְנִיחֲךָ לעד (דה״א כ״ח ט׳). ובגמרא, תלמיד חכם שאמר הלכה אין מְזִיחִין אותו ואמרי לה אין מַזְנִיחִין אותו (חולין ו׳ א׳), זָנוּחַ שֶׁהִזְנִיחַ עונותיהם של ישראל (מגילה ב׳ ע״ב). ובא בתוספת אל״ף, וְהֶאֶזְנִיחוּ (ישעיה י״ט ו׳). רש״י פירשו במובן נעשו רפש, כשהמים מתמעטים הטיט ניכר בהם ונעשים רפש ונוחים, מאָראַסטיג ווערדען, сдѣлаться болотистымъ. וקרוב לשמוע שהפעל הזה נגזר מן השם אזנח, על־ד אכזב, שהיה ידוע בימיהם בענין מקום עזוב ושמם, על־ד השם זָנוּחַ שנמצא במקרא. ומזה בנו את ההפעיל בהשארת האל״ף מן השם, (פירסט).

2) הַזְנָחָה, ש״נ, בפיוט. הסרה וסלוק, קשבתי בְּהַזְנָחָה (קינה, איכה את אשר כבר).

זָנֹחַ, זָנוֹחַ, שע״פ. בשם זה נקראו שתי ערים בנחלת יהודה, האחת בשפלה (יהושע ט״ו ל״ד), ועמדה על תלה גם בימי נחמיה (נחמיה ג׳ י״ג י״א ל׳), והשנית קרוב לים המלח (שם שם נ״ו). וטעם גזרתו מקום עזוב, שעזבוהו מימיו, על דרך השם אכזב.

זִנֵּק, פ״ע. פ״א במקרא, בפיעל, קפיצה ונתור ממקום אחד בבת גדול מורה כחץ, שפּרינגען, הערפארשיעססען, הערפארבּרעכען, вырваться, вспрыгивать. גור אריה יְזַנֵּק מן הבשן (דברים ל״ג כ״ב). מוסב על גור אריה שקופץ מן הבשן בבת גדול ונופל על טרפו. ובמשנה בענין קלוח דם מצואר הבהמה בשעת שחיטה, הערפארשפּריצען, הערפארשטראָמען, דיה אם זִנְּקָה (חולין ב׳ ו׳). ובהשאלה, חוטמו מְזַנֵּק תולעים (ירושלמי יומא פרק ב׳). ובא, אתם זִנַּקְתֶּם את בני בבשר שהייתם אוכלים ולא הייתם נותנים להם (שמו״ר פ״ה), צערתם את בני צער שהאדם מרגיש כשהוא מריח ריח מאכל טוב, ואינו יכול לאכול ממנו, ורוקו מזנק מפיו.

2) זִנּוּק, שה״פ. שטראָם, поток. חבית שמונחת תחת הַזִּנּוּק (זבחים כ״ה ע״ב), ובפירוש יזנק מן הבשן, אמרו, מה זנוק זה יוצא ממקום אחד ונחלק לשני מקומות (ספרי דברים סימן שנ״ה), ובלבד שלא יתכוין

בְּזְנוּתֵךְ אחרי גוים (שם כ״ג ל׳). ובזה בא גם
כשית לכלל העם, אם זֹנֶה אתה ישראל
(הושע ד׳ ט״ו), אין אבטריינער, פרייליאַוער, не-
вѣрный, вѣроломный. ומזה, בְּזְנוּ
במעלליהם (תהלים ק״ו ל״ט), והקודם, ויטמאו
במעשיהם. ובא גם לבגידה שאין עמה
זנות, וַתִּזְנֶה עליו פילגשו (שופטים י״ט ב׳),
וכמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ובסרת
עלוהי, פֿעראכטען, פֿיינדליך ווערדען,
презирать, ненавидѣть. ומזה כל
נטית ופניה לדבר רע, אשר תפנה אל
האבת וגו׳ לִזְנוֹת אחריהם (ויקרא כ׳ ו׳), אל
תפנו אל האלילים (שם י״ט ד׳), ולא תתורו
אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זֹנִים
אחריהם (במדבר ט״ו ל״ט). וכן נטיה אחרי
איש הולך בדרך רע, ואת כל הַזֹּנִים אחריו
(ויקרא כ׳ ה׳). ומזה הסרה ורחוק, ווייכען,
уклоняться. עתה יִזְנוּ תזנותיה והיא (יחזק׳
כ״ג מ״ג) ותרגומו כען תשבוק מטעותה, והטעם
אמרתי עתה יסורו תזנותיה ממנה, אבל
באמת היא נשארה זונה כבתחלה.

זֹנָה, זוֹנָה, א) שם תאר לאשה מופקרת
לרבים ואף שהיא פנויה, נרדף
לשם קדשה, הורע, בוהלערין, блудница,
любодѣйка. ויחשבה לְזוֹנָה (בראשית ל״ח ט״ו),
ועליה נאמר, איה הקדשה (שם שם כ״א),
הַכְזוֹנָה יעשה (שם ל״ד ל״א), אשה זֹנָה (ויקרא
כ״א ז׳), וחללה זֹנָה (שם שם י״ד), ובית זוֹנָה
(ירמיה ה׳ ז׳), הורענהויז, домъ блудницъ.
אתנן זוֹנָה (דברים כ״ג י״ט), הורענלאָהן. ועוד
המליצה משל ישעיה את צור לזונה, על
היותה מושכת לב עמי הארץ אליה לסחור
עמה, וקראה זוֹנָה נשכחה (ישעיה כ״ג ט״ז).
וכן משל יחזקאל את ישראל על אשר
בקשו אהבת עמים אחרים. לכן זוֹנָה (יחזקאל
ט״ז ל״ה), וכל הפרשה נאמרה בענין זה.
ולדעת המפרשים בא השם זונה גם ב) לענין
פילגש שאינה נשואה לבעלה בקדושין,
קעבסווייב, наложница. והוא בן אשה זוֹנָה
(שופטים י״א א׳). והרד״ק בשם תרגום של
תוספתא כתב שכן היתה נקראת לפנים
בישראל האשה הנשואה לאיש אשר לא
משבטה. וכן יש שפירשו את השם זוֹנָה

גם משרש זון, עם טובה, בהוראת מוכרת
מזון, גאַסטווירטהין, трактирщица. ומזה,
בית אשה זוֹנָה ושמה רחב (יהושע ב׳ א׳).
וכן בשמשון, וירא שם אשה זוֹנָה (שופטים
ט״ז א׳) ואינו מוכרח. ובא, וְהַזֹּנוֹת רחצו
(מ״א כ״ב ל״ח). יש שפירשו מן זנה ממש,
הנשים הזונות הרוחצות בבריכה (בפרהסיא
רחצו בדמו שנתעבב במי הבריכה,
וי״ת ומני זינא, כלי זיין, וואַפֿפֿען, оружіе,
ויהיה משרש זון, (עיי״ש).

הפועל, ואחריך לא זוּנָּה (יחזקאל ט״ז ל״ד),
בתנש אחרי שורק, שלא כמשפט והוא מבנין
פעל סתמי, ושעורו, לא היו זונים אחריה
אבל היא היתה עוגבת על אחרים,
ומשחדת אותם. ובדברי חז״ל נמצא הפיעל
בהשאלה, אלא שהפירות מזנים (ירושלמי
כלאים פרק א׳ א׳).

ההפעיל, א) יוצא, אל תחלל את בתך
לְהַזְנוֹתָהּ (ויקרא י״ט כ״ט), הורען לאססען, צו
הורעריי פֿערלייטען, допускать до блуда.
וְהִזְנוּ את־בניך (שמות ל״ד ט״ז). ובהשאלה,
הדחה לעז, וַיֶּזֶן את־יושבי ירושלים (דהי״ב
כ״א י״א). והכפל, וידח את יהודה. ובא,
ב) בהוראת עומד, הִזְנֵיתָ אפרים (הושע ה׳ ג׳),
לחזק הפעולה, הִזְנוּ ולא יפרצו (שם ד׳ י׳).

זְנוּן, שה״פ. לא בא כ״א ברבוי זְנוּנִים,
בחוזק הפעולה והתמדתה, הורע-
ריי, בוהלעריי, блудодѣяніе, прелюбо-
дѣйство. אשת זְנוּנִים (הושע א׳ ב׳), זונה
מפורסמת. הרה לִזְנוּנִים (בראשית ל״ח כ״ד).
ועם זה עגבי הזונה השתדלותה למשוך
לב עוגביה, מרב זְנוּנֵי זונה (נחום ג׳ ד׳),
והכפל, בעלת כשפים, המכרת גוים בִּזְנוּנֶיהָ
(שם). והכפל, ומשפחות בכשפיה, ותסר
זְנוּנֶיהָ מפניה (הושע ב׳ ד׳), הקשוטים והיפוים
לתפוש לב. ובא, ילדי זְנוּנִים (שם א׳ ב׳),
בני זְנוּנִים (שם ב׳ ו׳), ילדים הנולדים בזנות.
ובהשאלה, כי רוח זְנוּנִים הִתְעָה (שם ד׳
י״ב), גייסט דער אונקיישהייט, духъ развра-
та блуда.

זְנוּת, ש״נ. מעשה זונה, בוהלעריי, אונ-
צוכט, блудъ, разврать. זְנוּ־

אחוריו, שוייף, וועדעל, שוואנץ, хвость. ויפן זנב אל־זנב (שופטים ט״ו ד׳), יחפץ זנבו (איוב מ׳ י״ז). והרבוי עמ״נ, בין שני הזנבות (שופטים ט״ו ד׳). ויכלול גם החלק הקיצוני בגוף בעלי חיים הזוחלים, הפך הראש, ואחז בזנבו (שמות ד׳ ד׳). ומזה, שני זנבות האודים (ישעיה ז׳ ד׳), קצת האוד אחרי שנשרף רובו כבולו, שטומפף, שטומפעל, кончикъ, огарокъ. ובהשאלה, אל האחרון במעלה, שפל, הפך ראש, לראש ולא לזנב (דברים כ״ח י״ג), ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישעיה ט׳ י״ד), גערינגעס, פערעכטליכעס, ничтожное, презрѣнное. ובמשנה, והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים (אבות ד׳ י״ט). ובהשאלה, זנב של אשכול (עוקצין א׳ ח׳). וכן על הדבר הבולט ויוצא מן המסודר והנערך, שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב (כלאים ד׳ ו׳), ומזה ז״ שעשאה שתים שלש כר ובלבד שלא יעשנה זנב (מנחות ל״א ב׳). ומזה בגמרא, חד אמר פרצוף וחד אמר זנב (עירובין י״ח ע״א). ובתכונה, זנב התלי כנגד ראש התלי, (עיין תלי), הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ראש, והנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לדרום השמש היא הנקראת זנב (רמב״ם קה״ח פ״ז א׳). ומזה בפעל:

זנב, פ״י, בפיעל. בלשון המלחמה הבאת והריגת הנחלשים הנמצאים בקצה המחנה, דיא נאכהוט פערניכטען, истреблять арріергардъ. ויתכן שהיה נמצא בלשון עברית, גם בשם, זנב המחנה, ויזנב בך כל הנחשלים (דברים כ״ה י״ח). ובתרגום שומרני ועקב בך, והוא מלשון ואת עקבו (יהושע ח׳ י״ג), וזנבתם אותם (שם י׳ י״ט). ודומה לו בפעל קצה, לקצות בישראל (מ״ב י׳ ל״ב), (ועיין קצה). ובמשנה, המזנב בגפנים (שביעית ד׳ ו׳), קטיעת ראשי הזמורות, ע״ד הפעל זמר, מזנב באשכולות (בראשית רבה מ״ב). ובענין הרג מלחמה. פגע באדומים בקש לזנבם (שם ע״ה). ובגזרת השם והפעל נאמר שהוא קרוב אל השרש סנף בארמית, (עיי״ש).

זנה, פ״י. הקל, ענינו א) משגל אסור, נאוף, הורע, בוהלען, блудить, любодѣйствовать. ומתיחס על הרוב אל הנקבה המנאפת, וביותר בהיותה אשת איש או זקוקה לאיש, עהעברעכען, прелюбодѣйствовать, нарушать супружескую вѣрность. זנתה אמם (הושע ב׳ ז׳), זנתה תמר (בראשית ל״ח כ״ד), כי תחל לזנות (ויקרא כ״א ט׳), לזנות בית אביה (דברים כ״ב כ״א) כמו בבית אביה. תזנינה בנותיכם (הושע ד׳ י״ג). ועם וי״ו ההפוך. ותלך ותזן (ירמיה ג׳ ח׳), זרע מנאף ותזנה (ישעיה נ״ז ג׳), לפירש״י ענינו האב היה מנאף והאם זונה, והרד״א פירש זרע של מנאף הנך, ע״כ תזנה גם אתה, וקשורו במלת אל ביחס אל הבועל, ותזני אל־בני־מצרים (יחזקאל ט״ז כ״ו). וביחס הפעול, וזנתה את כל ממלכות (ישעיה כ״ג י״ז). וזה על דרך ההשאלה שמשל אותה בזונה, זנית רעים רבים (ירמיה ג׳ א׳). ועם יחס שבו, ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם (יחזקאל ט״ז י״ז) על ידיהם. ובמלת תחת, בבחינת בעלה, שהיא יושבת תחתיו, ותזן אהלה תחתי (שם כ״ג ה׳). ובא, ותזני על־שמך (שם ט״ז ט״ו), הסכימה להיות זונה, כי בטוחה על שמה למצוא לה עוגבים. ועל המעט שיבוא על הזכר, לזנות אל בנות מואב (במדבר כ״ה א׳), (ועיין בסמוך). ומזה בהשאלה, ולא תזנה הארץ (ויקרא י״ט כ״ט), לא תשיא עליה עון זנות, זנה תזנה הארץ (הושע א׳ ב׳), אנציכטיג וערדען, развращаться. ומזה בבינוני בשית זונה, עיי״ש. ובהשאלה, ב) בגידה בהש״י ונטיה אחרי האלילים, וזה ביחוס אל האומה הישראלית, שהברית הכרותה בין הש״י ובינה משולה לברית נשואים בין איש ואשתו, אנטריא וערדען, אבפאללען, измѣнять, отпадать. ובבחינה זו בא ביחס אל הש״י בקשור מעל, כי זנית מעל אלהיך (שם ט׳ א׳). ובקשור תחת, ויזנו מתחת אלהיהם (שם ד׳ י״ב). וביחס שממנו, הצמת כל־זונה ממך (תהלים ע״ג כ״ז). וביחס אל האלילים בקשור עם מלת אחרי, וזנה אחרי אלהי נכר (דברים ל״א ט״ז), ואחרי שקוציהם אתם זנים (יחזקאל כ׳ ל׳),

יעיקו ישועו מזרוע רבים (שם ל״ה ט׳). ובמובן זה יתכן שבא:

זָמִיר, ש״ז. עז וגבורה, ועם זה גאון וגאות, קראַפֿט, מאַכט, שטאָלץ, могущество, гордость. ומזה לדעתנו, זְמִיר עריצים יענה (ישעיה כ״ה ה׳), והוא עד וענה גאון־ישראל בפניו (הושע ה׳ ה׳), ומקביל אל הקודם שאון זרים תכניע. ואפשר שמטעם זה אמר הפייטן, ולשפלות עמך יזומר (הלל א׳ דפסח), יתחזק ויתנשא.

זִמְרָה, ש״נ. קחו מִזִּמְרַת הארץ (בראשית מ״ג י״א), פירוש המפרשים ידוע. ולדעתנו הוא מענין הקודם, כח ועז, ועם זה גאון וכבוד. וענין זמרת הארץ, מיטב פרי הארץ, ראשית כחה תאונה, קראַפֿט, רוהם, сила, слава. ובהוראה זו יפורש המקרא, עזי וְזִמְרָת יה (שמות ט״ו ב׳), השם עז הקודם לו מוכיח שהוא שם נרדף לו, וסוף המאמר, ויהי לי לישועה, לעד. (ועיין גאה). ושנוי המאמר הזה בנביאים (ישעיה י״ב ב׳), ושם נוסף השם המפורש. ומשולש בכתובים (תהלים קי״ח י״ד). ובדקדוק המלה נראה דעת הרשד״ל, שהוא ע״ם, עֶזְרָת מצר (שם ס׳ י״ג), נַחֲלַת שפרה (שם ט״ז ו׳), והמשקל הזה מיוחד אל הדבור השירי, ומקוצר מן זִמְרָתָה, עֶזְרָתָה, יְשׁוּעָתָה, בתי״ו, עד לשון הארמית, חָכְמְתָא, והשוא הארמי נתחלף בלה״ק לקמ״ץ בלתי משתנה כמו קמץ של שְׁאָר עמו, יְקָר תפארת גדולתו. וטעם השם זִמְרָת כמו בכנוי זִמְרָתִי, וכן נַחֲלַת הוא כמו נַחֲלָתִי. וראינו להוסיף עוד. כי לא רחוק לשער כי מיסודו של מלת זמר, בהוראת עז וכח, נגזר הפעל זִמֵּר, בהוראת שירה, שענינו הרמת הקול בכח גדול ובגבור הילים. וכמו שנאמר: שאו־זִמְרָה (שם פ״א ג׳), חבר לדבר, עזי אליך אזמרה (שם נ״ט י״ח), שהמאמר הזה כנראה יסודתו במאמר עזי וזמרת יה. ושמות העצמים הפרטיים הנגזרים משרש זמר בראיה לדבר שענינו חזק.

זְמִירָה, שע״פ. מבני בכר (דה״א ז׳ ח׳).

זִמְרִי, שע״פ. א) בן סלוא נשיא בית אב לשמעני (במדבר כ״ה י״ד). ב) שר מחצית הרכב לאלה בן בעשא מלך ישראל. אשר קשר על אדוניו וימיתהו, וימלך תחתיו על ישראל (מ״א פ״ז ח׳ ט׳). ג) מבני זרח בן יהודה, זִמְרִי ואיתן (דה״א ב׳ ו׳). ומטה שאחיו נקרא איתן לשון חוזק נראה שגם הוא נקרא זמרי בהוראת עז וחזק. וביהושע נאמר תחתיו זבדי (שם ז׳ כמה פעמים). ד) מבני יהונתן בן שאול (דה״א ח׳ ל״ו).

זִמְרִי, שע״מ. שם מדינה גדולה שהי׳ בה כמה וכמה מלכים. ואת כל מלכי זִמְרִי (ירמיה כ״ה כ״ה), ולא התבאר מקומה כראוי, ומשמות המדינות הסמוכות לה נראה שהיתה בין ערב ובין עילם.

זִמְרָן, שע״פ. מבני אברהם אשר ילדה לו קטורה (בראשית כ״ה ב׳).

זַן, ארמית. כענין השם מין בעברית, אַרט, גאַטטונג, שפעציעס, род, видъ, сортъ, порода. למינו (בראשית א׳ י״א) ת״א לִזְנֵיהּ. ובארמית שבמקרא, וכל זְנֵי זמרא (דניאל ג׳ ה׳). ומזה הסכימו המפרשים לפרש, מִזַּן אל זַן (תהלים קמ״ד י״ג), ממין אל מין מכל מין. פֿאָן אַללע גאַטטונגען, אללערליא אַרטען, разныхъ родовъ. וי״ת מן שתא לשתא, ורש״י כמו מפרש דבריו אמר: מספיקים מזון משנה לשנה, מזן אל זן משעת אסיף מזון משנה זו עד זמן אסיף לשנה האחרת, וכנראה מדבריו עקרו מלשון מזון, שפייזע, пища. וכן פירש הראב״ע. ויתכן שרשת התהלים שעיקר הוראתו זמן, בחסרון המ״ם, וקרוב לו בארמית עדן, בחלוף זיין בדלית ובתוספת עיין. ובא, זְנִים מרקחים (דה״ב ט״ז י״ד). והסכימו המפרשים עם דעת האומר בגמרא (בבא קמא פ״ז ע״ב) זיני זיני מינים שונים. והתיחד למיני בשמים שונים, וכען השם שפעצעריי בלשון אשכנז שנגזר מן שפעציעס שענינו מין, לפי שהם נמכרים מינים מינים שונים בערבוביא לקטנותם ולריבוי הריח. ומזה במשנה בפעל, ותמחוי הַמְזֻנָּן (כלים פ״ז א׳), קערה גדולה שיש בה קערות קטנות למינים ממינים שונים.

זָנָב, שם זכר. האבר הקיצוני הבולט בגוף בעלי חי המכסה את

זְמָרָא (דניאל ג' ה'). ובדהו"ל, זְמַר. ענינו נגון ושיר, ליעד, געזאנג, מעלאָדיע, пѣснь, пѣніе, напѣвъ, мелодія. זְמַר יוני (תענית ס"ו ע"ב), לְזָמַר (מדרש אסתר ג').

זִמְרָה, ש"נ. שיר של זמרה, וביחוד זמרת שמחה, געזאנג, פריידענגעזאנג, пѣніе, радостный напѣвъ. ולא בא כי אם ברבוי, זְמִרֹת שמענו (ישעיה כ"ד ט"ז). וכמו כן שירי תהלה ושבח, ליעד, הימנע, пѣснь, гимнъ. בִּזְמִרוֹת נריע לו (תהלים צ"ה ב'), נעים זְמִרוֹת ישראל (ש"א כ"ג א'). רש"י פירש אין ישראל משוררים במקדש אלא שירותיו וזמרותיו, ושעוד הוא נעים המזמרים זמרות בישראל, דער ליעבליכער זאָנגער, любимый пѣвецъ. ורי"מ, הוא נשוא הזמירות של כל המשוררים בישראל המזמרים כבודו, דער געפייערטע געגענשטאנד דער געזאָנגע ישראלס, торжественно прославляемый пѣснями Израиля. ובא, זְמִרוֹת היו לי חקיך (תהלים קי"ט י"ד). המפרשים פרשוהו מענין שיר ושבח או שיר נחמה, ליעד, טראָסט ליעד, утѣшительная, отрадная пѣснь (עי' זמר ג).

זָמִיר, שם. זְמִיר עריצים יענה (ישעיה כ"ה ה'). י"מ מלשון כריתה (עיין זמיר א), ורי"מ מלשון שיר וזמרה, השירת יכניע זמרת העריצים שאונם והמון שירי נצחונם, יובעלגעזאנג, торжественная пѣснь. ע"ד, זִמְרַת נבליך (עמוס ה' כ"ג), (עיין זמר ג).

זִמְרָה, ש"נ. (כעין זְמָרָה), השמעת קול שירה, געזאנג, пѣніе. שאו זִמְרָה (תהלים פ"א ג'), בכנור וקול זִמְרָה (שם צ"ח ה'). ובסמיכות לכלי הנגון, זִמְרַת נבליך (עמוס ה' כ"ג), קלאנג, געטאָן, звукъ, гулъ. עזי וְזִמְרָת יה (שמות ט"ו ב'). (עיין זמר ג). ובא ב) מִזִּמְרַת הארץ (בראשית מ"ג י"א), א"ת מדמשבח בארעא, המשובח בארץ, הפירות שהארץ משובחת בהם. ובמדרש אמרו, דברים שהם מזמרים בעולם (ב"ר צ"ח). ולפי דבריהם, שהסכימו עמהם המפרשים, יהיה ענינו כשם תהלה שיצא להוראת כבוד ותפארת, רוהם, честь, слава. (עיין זמר ג').

מִזְמוֹר, ש"ז. שיר תהלה או תפלה, עשוי לאמרו בקול זמרה בפה ובהלוית כלי שיר. ובא בראש הרבה פרשיות בתהלים לבדו, או בחבור לשם מחברו ומתקנו, לפניו או לאחריו: מִזְמוֹר לדוד, לדוד מִזְמוֹר; ובחבור עם השם שיר, לפניו או לאחריו: שיר מִזְמוֹר, מִזְמוֹר שיר. ובהבדל שבין שני השמות האלה נראה שהשם שיר הוא שם כללי לכל מאמר, נאמר ע"ד המליצה וקצב המלות הנדרש ליופי ונעימות הענין. והשם מזמור התיחד אל השירים שחוברו לשיר אותם במקדש על הדוכן, בהלוית כלי שיר. ולא בא ברבוי וכנוי כמו שבא השם שיר, וזהו גם ההבדל שבין הפעלים, שִׁיר, זַמֵּר, שהראשון (מקורו עברית) וכולל אמירת כל המאמרים הנעשים בדרך שיר, בקול ובנגון, והשני (מקורו ארמית) והתיחד במקרא אל אמירת שירי התהלות שחוברו לכבוד השם ית', וביחוד לאמרם בקול ובנגון בבית המקדש, וראיה לדבר, שעל הרוב נמצא הפעל זמר בספר תהלים. (ועיין שיר משורר).

זֶמֶר, שע"פ. מין בהמה או חיה טהורה, פעם אחת במקרא, ותאו וָזָמֶר (דברים י"ד ה') א"ת דיצא, מלשון חדוה ורקוד, שהוא קל ברגליו ורץ כשהוא מרקד, ווילדעס רעה, שטיינבאָק, серна, дикая коза.

ג) **זָמַר**, לא נמצא כ"א בשמות. ולפי הנראה ענינו עז וגבורה, דומה לפעל זבר בערבית, בחלוף בומ"ף: ומזה לדעתנו: —

זִמְרָה, ש"נ. עז ותעצומות, קראַפט, שטאַרקע, сила, могущество. זְמִרוֹת היו לי חקיך בבית מגורי (תהלים קי"ט נ"ד). פירוש המפרשים ידוע (עיין זמרה בשרש זמר ב). ולדעתנו ענינו חקיך היו לי משגב עז בארץ עניי. ובהוראה זאת יתכן שנפרש, ולא אמר איה אלוה עשי נתן זְמִרוֹת בלילה (איוב ל"ה י') נתן עז ותעצומות, מחיש ישועתו לעשוקים ומדוכאים, בזמן לילה אחד, ע"ד, והפך לילה וידכאו (שם ל"ד כ"ה), ומוסב אל האמור להלן, מרוב עשוקים

הקדמונים נקראת האגודה ההיא בשם בארזאם. והנראה כדעת חז"ל במדרשים שהשם זְמוֹרָה במקום הזה כנוי לאבר הזכרות (פסיקתא רבתא פ' ו', במדבר רבה י"ג). וכן אמר הקליר: זכור זְמוֹרָה שהשליך למעלה (פרשת זכור), ודומה לו בלשון אשכנזית, רוטהע, (עיין בסמוך). והיתה שליחת הזמורה ממיני עבודה זרה בזויה. ועל דרך שכתוב, ותעשי לך צלמי זכר (יחזקאל ט"ז י"ז), ואל אפם הוא תקון סופרים, (ועיין ערוך השלם). ובגמרא, אין לך כל תגל ותגל שלא בא לטבריא הגמון וקומטון ובעל זְמוֹרָה (שבת קל"ח ע"ב), ש"ת למשרת השרים השופטים שהיה הולך לפני השופטים ואגודת שוטים בידו, אות וסימן לכבוד השופט, ושתהיה מן המוכן בידו להכות בה את מחויב מלקות. ובלשון רומית Lictor. ובמדרש, משל לבעל הזמורה שהיה הולך בחוץ וְהַזְּמוֹרָה בידו (שמות רבה כ"א). ובתוספתא, מסרוהו לבעל זְמוֹרָה ותבטו (סוטה פ"ז ג'), והיה זה ג"כ משמרת פקודה נכבדה, כמ"ש במאמרם, משל למלך שהיו לו עבדים הרבה ורצה לעשות אחד מהן בן חורין וליתן לו זְמוֹרָה חוד ועשה אותו סנקליטיקוס (ב"ר י"ח), וזהו שנקרא בלשון עברית שוטר (עיי"ש). והנראה שהשתמשו בהשם זְמוֹרָה גם לכל ענף ושבט דק, רוטהע, ומזה לאגודת שוטים. רוטהען בינדעל, пучекъ розогъ. והשם זמורה עקרו דבר דק מדולדל וקלוש. ודומה לו שרש צמר, שערות הבהמות הארוכות והקלושות, והנגזר ממנו, צמרת הארז (יחזקאל י"ז ב'), (עיי"ש).

זָמִיר, ש"ז. זמן זמירת הגפנים (ע"מ בציר, קציר), דיא צייט דער ראַנקען־בעשניידונג, время обрѣзыванія винограда־ника. עת הַזָּמִיר (שה"ש ב' י"ב), וכן פירשו במדרש (עיין הנפעל). ור"מ מלשון שיר חמרה. זְמִיר עריצים יענה (ישעיה כ"ה ה'). לדעת רבינו יונה בן גאנח הוא מענין כריתה והטעם. ה' יענה ויקרא לכריתת העריצים. והרד"ק פירש. הכריתה אשר תבוא מאת ה' תענה ותכניע את העריצים, ולפירושו משקלו, זְמִיר, ובא ביחס הישר, (עיין זמר ב).

מַזְמֵרָה, ש"נ. כלי שזומרים בה הגפנים, ווינצער מעססער, ножъ садовни־къ. ובא ברבוי, וחניתותיהם לְמַזְמֵרוֹת (ישעיה ב' ד'), וכרת הזלזלים בַּמַּזְמֵרוֹת (שם י"ח ה'), וּמַזְמְרוֹתֵיכֶם לרמחים (יואל ד' י').

מְזַמֶּרֶת, שם. כלי חתוך דבר רך וקלוש. ובנראה להיטב את הנרות, ליכט פוצער, щипцы, съемцы. הַמְזַמְּרוֹת והמזרקות (מ"א ז' נ', ירמיה נ"ב י"ח).

ב) **זִמֵּר**, פ"י בבנין פיעל. עקרו השמעת קול שיר בפה ובכלי שיר, זינגן, שפיעלען, זינגשפיעלען, пѣть, играть. והתיחד להשמעת קול שיר בשבח והודיה. לאָבזינגען, לאָבפרייזען, воспѣвать, славосла־вить. ובא נרדף עם הפעל שיר, אשירה וַאֲזַמֵּרָה (תהלים נ"ז ח'), ועם רנן, רננו זַמְּרוּ (שם צ"ח ד'). ובא ביחס שאליו בבחינת העצם שמשבחים לו, אֲזַמֵּר לה' (שופטים ה' ג'), אֲזַמְּרָה לאלהי בעודי (תהלים קמ"ו ב'), והקודם, אהללה ה' בחיי. וביחס הפעול, אֲזַמְּרָה שמך (שם ס' ג'), בעזינגען, פרייזען, воспѣ־вать. ענינו אשבחה ואפאר בשיר שמך. וכן, נְזַמְּרָה גבורתך (שם כ"א י"ד), זַמְּרוּ אלהים זַמֵּרוּ (שם מ"ז ז'), זַמְּרוּ משכיל (שם ח'), שעורו שיר משכיל. ובא, למען יְזַמֶּרְךָ כבוד (שם ל' י"ג). ר"מ כבודי שהוא נפשי יזמר לך, וכמש"כ, אשירה וַאֲזַמְּרָה אף כבודי (שם ק"ח ב'), ור"מ אזמרך בכבוד, הערליך, פראכטפאָל בעזינגען, прекрасно, вели־колѣпно воспѣвать. והנראה שענינו הכבוד בעצמו, הוא יזמרך, עד. לך דמיה תהלה (שם ס"ה ב'). ובבחינת כלי השיר משך ביחס הבית. אֲזַמְּרָה לך בכנור (שם ע"א כ"ב), בנבל עשור אֲזַמְּרָה־לך (שם קמ"ד ט').

1) **זַמָּר**, ארמית. ש"ת למשורר, זאַנגער, пѣвецъ. זַמָּרַיָּא תרעיא (עזרא ז' כ"ד), והם הלוים המשוררים במקדש. והוא תרגום השם משורר שנאמר על הלוים במקרא. משוררים (נחמיה ז' א').

1) **זְמָר**, ארמית. שם זכר. שיר בכלי, מוזיק, музыка. וכל זני

הרבה תחת השם עת ומועד שבמקרא ,
בִּזְמן שהוא עמה בעיר (כתובות ז׳ ד׳) , וכן
בענין אימתי, וואנן, когда . בִּזְמן שרואה
אותו לפרקים (ברכות מ׳ ב׳) , בִּזְמן שמקצתן
רואין אלו את אלו (שם ד׳ ח׳) , כל זְמן
שהוא מוכן (דמאי ב׳ ה׳) . ובגמרא , כל זְמן
שאין חברו רואהו (ברכות ס״ב ע״א) , כמו עד ,
ביז . ובא״ם השתמשו בו בהוראה מורחבת
בענין הזמן בכללו, דיא צייט . ואמרו הזמן
ענין אלהי לא תושג אמתתו (מורה נבוכים א׳
ע״ג הקדמה ג׳ , בחינת עולם) ואמרו זְמַנִּי, למי
שהוא נופל תחת הזמן, צייטליך , времен-
ный . דברים פרטיים וּזְמַנִּיִּים, קדימה
זְמַנִּיִּית . ובדקדוק : שלשה זמנים , עבר ,
הוה, עתיד .

2) זִמּוּן, שה״פ . בעשטיממונג , опредѣленіе,
назначеніе . ובהלכה, הרי אלו
מצטרפים לְזִמּוּן (ברכות ז׳ ח׳) .

2) הַזְמָנָה , שה״פ. בדרז״ל, הזמנה מלתא
(סנהדרין מ״ז ע״ב) , צובערייטונג ,
בעשטיממונג , приготовленіе, назначеніе .
וכן הזמנה לדין , דאס פארלאדען , вызовъ въ
судъ . פתקא דְהַזְמָנָא (קדושין ע׳ ע״א) .
ובדב״א , ומתי תמצא ההזמנה השלמה
(מורה נבוכים א׳ ל״ג) .

2) זומאלסטרא, זומליסטרון, במשנה,
שם, מין
כלי, זומליסטרון שנטלה כפה טמאה מפני
המולג, ניטל המולג טמאה משום כפה (כלים
י״ג ב׳) . ופירש הערוך כלי של מתכת. ראשו
אחד מולג וראשו אחד כף משום כפה (שם
י״ג ב׳) . ומלשון יונית הוא מרכב משתי
מלות λίστρον מרק, פֿליישברידע, Ζωμός
מרתה, כף, שיפֿעל. וי״ג זומניסטרא וגם זה
מלי׳ בהרכבה Δίστρον מרק, Ζωμός ,
כף, לעפֿעל . (עיין ערוך השלם) .

2) זוֹמֶן , במשנה, שם . מרק או מים
שנתבשל בהם דבר מה, בריהע,
זופפע , подливка, супъ . וזֹמֶן של צבעים
(פסחים ג׳ א׳) . ובגמרא פירשו מיא דחזורא
(שם מ״ב ע״א) , והוא מים של סובן, קלייען
וואססער , вода съ подъ отруби . והצבעים

משתמשים בהם במלאכתם. ויסודו יונית
Ζωμίον מרק , (עיין זומאליסטרון) .

א) זָמַר, פ״י . הקל , קציצת הענפים הדקים
מעל הגפן , ראנקענבעשניידען , אבשניי-
דען , об- от- рѣзывать виноградникъ .
ומתיהם אל הכרם , ושש שנים תִּזְמֹר כרמך
(ויקרא כ״ה ג׳) , וכרמך לא תִזְמֹר (שם שם ד׳) .
והוא מעבודת הכרם , כי קציצת הענפים
בגפן מועלת לגידולה וטיפת הנטיעה .
וחכמינו ז״ל אמרו, זומר חייב משום נוטע
(שבת ע״ג ע״ב) .

הנפעל , מן הקל , בעשניטטען ווערדען ,
быть обрѣзываему . לא יִזָּמֵר (ישעיה ה׳ ו׳) .
ובמדרש, עת הזמיר הגיע, הגיע זמן של
ערלה שֶׁתִּזָּמֵר, הגיע זמן של מצרים שֶׁיִּזָּמְרוּ
(שה״ש ב׳ י״ב) , והשתמשו בו גם בהפעיל ,
שֶׁהִזְמִיר בשרו כביצה מוזרת (ילמדנו) לפי
גרסת הערוך, ופירש שנעשו מראיו משונים
ורעים כביצה מוזרת . והנראה שענינו
שגרם להיות בשרו מדולדל ומשתרבב ,
(עיין זמורה) .

2) זָמוּר , שה״פ . זרוע זָמוּר (מ״ק ג׳ א׳) .

2) זְמִירָה , שה״פ . בענין הקודם . יצאה
זְמִירָה להתמיד על עצמה
(ירושלמי כלאים פרק ה׳) .

זְמוֹרָה , ש״נ . שוכת הגפן , וכולל כלל
הענפים הרכים , גערטע, ווייגראנקע ,
виноградная лоза . ויכרתו משם זְמוֹרָה
(במדבר י״ג כ״ג) , וּזְמֹרַת זר תזרענו (ישעיה י״ז
י׳) , כמו סורי הגפן . וזה לפי שהענפים
הנקצצים הם נטעים מחדש . הַזְּמוֹרָה אשר
היה בעצי היער (יחזקאל ט״ו ב׳) , כולל כלל
הגפן, והפעל היה מוסב אל השם עץ הקודם.
והרבוי עיד מין זכר , וּזְמֹרֵיהֶם שחתו (נחום
ב׳ ג׳) , והנם שלחים את הַזְּמוֹרָה אל אפם
(יחזקאל ח׳ י״ז) . לדעת המפרשים הראשונים
הוא מענין זמירה , ובא בכנוי הדך כבוד
לעטוש מלמטה, ולדעת המבארים האחרונים
היא זמורה כמשמעה, והוא אגודת ענפים
שהיו עובדי ע״ז נוהגים לתפוש בידיהם
בשעת תפלתם , שהיתה מועילה , לפי
אמונתם , להרחקת השדים . ואצל הפרסים

תפק (תהלי׳ קמ ט׳), אל תוציא לאור חפצו. ובמדרש אמר עד הרשע, עשה לו זְמָם לעשו הרשע (ב״ר פרשה ע״ה), בהוראת מתג ורסן, צ״ם, מילקערב, узда, намордникъ. ושעור הכתוב לפי דעתם, אל תוציא הזמם הנתון בפיו, וכן הוא בארמית, ומתני בשפתיך (מ״ב י״ט כ״ח) ת״י חָסָם בספותיך. ובגמרא, זְמָמָא נפלה בפומיה (סנהדרין דף ק״ו ע״א).

2) הֲזָמָה, שה״פ. בהלכה, בענין עשית העדים לזוממים, בהכחשה וַהֲזָמָה (ב״ק ג׳ ע״ב). והבדילו חז״ל בין הזמה ובין הכחשה, הכחשה היא בעדות עצמה, והזמה בעדים עצמן, היינו, שהעידים המזימים אומרים, היאך אתם מעידים והרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני (מכות א׳ ד׳, רמב״ם הל׳ עדות י״ב ב׳).

זִמָּה, שע״פ. בן יחת מבני גרשם (דה״א ו׳ ה׳), ולהלן נק״א בן שמעי (שם שם כ״ז), (עיין דה״ב כ״ט י״ב).

זַמְזֻמִּים, שע״פ. אומה קדמוניות, מן הרפאים, והעמונים יקראו להם זַמְזֻמִּים (דברים ב׳ כ׳). לדעת י״מ הם הנקראים זוזים (עי״ש). ויתכן שענינו מלשון ארמית המית וצלצול. ומזה, קלא דְזַמְזְמֵי (שיובין ק״ד ע״א), קול קשקוש כלי זמר, צימבאל, цимбалы.

2) זַמֵּן, ארמית ובמשנה, פ״י, בפיעל הכנה, יעוד, קדוש למועד ידוע, או למקום וענין ידוע, בעשטיממען, פֿאַרבערייטען, назначать, опредѣлять, приготовлять. ויקדש את העם (שמות י״ט י״ד) ת״א וְזַמֵּין, ונועדתי לך (שם כ״ה כ״ב) ת״א ואיזמן מימרי לך. ובמשנה, זִמֵּן שחורים (ביצה א׳ ד׳), מי שֶׁזִּמֵּן אצלו אורחים (שם ה׳ ז׳), איינלאַדען, приглашать. ובהלכה יעוד לסעוד בשלשה ולמעלה, לענין חיוב ברכה ידועה, חייבין לְזַמֵּן (ברכות ז׳ א׳), מְזַמְּנִין עליהם (שם). ומזה במקרא בכתבי קדש האחרונים, לעתים מְזֻמָּנִים (עזרא י׳ י״ד), בעתים מְזֻמָּנוֹת (נחמיה י״ג ל״א), בעשטיממטע צייטען, опредѣленныя времена. ובגמרא, מְזוּמָּן לחיי העולם הבא (תענית דף כ״ט ע״א), מוכן ועתיד, בערייט, готовый. ובמעות, מְזוּמָּן, באַאַר, наличныя. כמו מזיד בחפצים. ובדרב״א, הכנה והכשר, פֿאַרבערייטען, בעפֿעהיגען, приготовлять, приспособлять. זמנוהו גרמי אוהיותיו (תקון המדות לרשב״ג).

ההפעיל, מעין הפיעל, קריאת אורחים, הַמְזַמֵּן את חברו (דמאי ד׳ א׳), איינלאַדען, приглашать. וכן קריאה לדין, מְזַמְּנִים לבי דינא (מו״ק ט״ז ע״א), פֿאָרלאַדען, вызвать въ судъ.

ההתפעל. בארמית שבמקרא, הכנת עצמו, זיך פֿאַרבערייטען, приготовляться. הִזְדְּמִנְתּוּן למימר (דניאל ב׳ ט׳) בקרי, והכתיב הזמנתון. ובמשנה, מציאה במקרה, שֶׁנִּזְדַּמְּנוּ להם מיני טמאין (שביעית ז׳ ח׳), יעמאנדען אנטרעפֿען, приключиться, встрѣчать. ונזדמן לי דוד (תענית ד׳ ע״א), ונזדמן לי אדם אחד (שם כ׳ ע״ב). ובדרב״א, הכנת עצמו והתכשרות לכוון דעתו, ולהזדמן לה (דבר״י יסודה ד׳ ו׳), זיך פֿאַרבערייטען, приготовляться.

זְמָן, ש״ז. מועד מגבל, בעשטיממטע, פֿעסטגעזעצטע צייט, опредѣленное, установленное время. לכל זְמָן ועת לכל חפץ (קהלת ג׳ א׳), ואתנה לו זְמָן (נחמיה ב׳ ו׳), פֿריסט, срокъ. ובארמית שבמקרא, די זְמָן יִנְתֵּן ליה (דניאל ב׳ ט״ז). ובא גם על משקל אחר:

זְמַן, ש״ז. ככתבם וִבִזְמַנָּם (אסתר ט׳ כ״ז), הנרון בתש, בִּזְמַנֵּיהֶם (שם שם ל״א). ובארמית שבמקרא. בה זִמְנָא (דניאל ג׳ ח׳), באותו זמן, אין דער זעלבען צייט, въ тоже время. וענינו מיד, תיכף, סאָגלייך, сей-часъ-же. וברבוי, והוא מהשנא עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא (שם ב׳ כ״א), עתים קצובות, בעשטיממטע צייטגרענצען, опредѣленные предѣлы времени. ומזה בתפלה, ומחליף את הַזְּמַנִּים, זמני האור והחשך, ויסבר להשנא זִמְנִין ודת (דניאל ז׳ כ״ה), הנבון כפרש״י להעבירם על כל מועדיהם ודת ה׳. פֿעסט-צייטען, праздничныя времена. ובא בהוראת פעם, מאל, разъ. זִמְנִין תלתא ביומא (שם ו׳ י״א). ובמשנה השתמשו בו

השתמשו בפעל זה בענין עד זומם במובנים שונים, אין העדים נעשים זוממים עד שיזומו את עצמם (מכות א׳ ד׳). ובהפעיל, באו אחרים וְהֱזִימוּם (שם שם ה׳), עדים שֶׁהוּזַמּוּ (ב״ק ע״ג ע״ב). ובענין אחר, אם היה יודע שהוא מְזוּמָּם (סנהדרין ו׳ ב׳), שהעידו בו עדות שקר שעדיו זוממים. ובפיוט, בלע פלג לשונם וְיוּזָמְמוּ (ר״ק חטאנו, שחרית יו״כ).

זִמָּה, שה״פ. אריגת מחשבה לעשות דבר, וביחוד מחשבה רעה, געדאנקענשפינונג, ארגליסט, замыселъ, коварство. כי־בְזִמָּה יביאנו (משלי כ״א כ״ז), זִמַּת אולת חטאת (שם כ״ד ט׳). ונקשר עם הפעל יָעַץ, הוא זִמּוֹת יעץ (ישעיה ל״ב ז׳). ועם הפעל עָשָׂה, כשחוק לכסיל עשות זִמָּה (משלי י׳ כ״ג), שעורו, מעשה זמה, אשר־בידיהם זִמָּה (תהלים כ״ו י׳), מעשה זמה. ופעם אחת מצאנו בענין סתם מחשבה בעיון. וכפי הנראה בהנחתו הראשונה, אריגת הרעיונות, זִמֹּתַי נתקו (איוב י״ז י״א), געדאנקענגעוועבע, сплетеніе мыслей. והוא מסבים היטב עם הפעל נתק. והתיחד השם הזה, ב) למעשה זנות וניאוף, וביחוד בעריות, ערות אשה ובתה וגו׳ שארה הנה זִמָּה היא (ויקרא י״ח י״ז). המפרשים נתקשו בגזרת השם, (עיין באור רנה״ז). והנכון כדעת פירסט לפרשו ע״פ דמיונו בלשון ערבית דום, דומה, שענינו תערובת בשרים בגופים שיש ביניהם קרבת שאר בשר, פליישליכע פערמישונג, кровосмѣшеніе. והוראה זו נכללת בעיקר הוראת השרש זמם, בענין קליעה, אריגה, קשור ועניבה, ומזה הונח על ערות של שאר בשר, וביחוד אשה ובתה. והכתוב כמו מעיד על זה, באמרו שַׁאֲרָה הנה זִמָּה היא, ויהיה השם שַׁאֲרָה נרדף ממש עם זִמָּה, ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה זִמָּה היא (שם כ׳ י״ד). ומזה הושאל על כל מיני זנות וניאוף, אונציכט, блудъ. כי עשו זִמָּה ונבלה (שופטים כ׳ ו׳), כי היא זִמָּה (איוב ל״א י״א), ולא עשית את־הַזִּמָּה (יחזקאל ט״ז מ״ג). ונרדף לשם זנונים, זנות, זנוניך וְזִמָּתֵךְ תזנותיך (שם כ״ג כ״ט), זִמַּת זנותך (ירמיה י״ג כ״ז), להפלגה, הנכלמות מדרכך זִמָּה (יחזקאל ט״ז כ״ז) שעורו, מדרך זמתך, בטמאתך זִמָּה (שם כ״ד י״ג), בטומאת זמתך. ובכנוי, זִמָּתְכֶנָה (שם כ״ג מ״ט) ענש הזמה, וכן נקראו הזונות אשת הַזִּמָּה (שם שם מ״ד), וכל לשון זמה שבספר יחזקאל כלו משל לע״ז.

מְזִמָּה, ש״נ. פעולת המחשבה והעצה, דאס זינען, דענקען, помышленіе, намѣреніе. ועם זה נשוא המחשבה, געדאנקע, мысль. ולא־יבצר ממך מְזִמָּה (איוב מ״ב ב׳), מיוסד על מליצת הכתוב, ועתה לא יבצר מהם כל אשר יָזְמוּ לעשות (בראשית י״א ו׳), אין אלהים כל מְזִמּוֹתָיו (תהלים י׳ ד׳), טעמו אין אלהים בכל מזמותיו. או כל מזמותיו הנה אך להכחיש מציאות ה׳, ומזה הסכמת עצה, פלאן, בעשלוסס, заключеніе, рѣшеніе, предположеніе. על־בבל מְזִמָּתוֹ (ירמיה נ״א י״א). ובסמיכות אל לב, מְזִמּוֹת לבו (שם כ״ג כ׳). וכולל גם מחשבת חכמה בישוב הדעת, לנער דעת וּמְזִמָּה (משלי א׳ ד׳), לשמור מְזִמּוֹת (שם ה׳ ב׳), קלוגער ראטהשלאג, איבערלעגונג, разсужденіе. ודעת מְזִמּוֹת אמצא (שם ח׳ י״ב), השאלה, למשלי חכמים וחידותם. וכמו כן, מחשבה רעה בערמה וברוע לב, אנשלאג, помышленіе. יתפשו בִּמְזִמּוֹת זו חשבו (תהלים י׳ ב׳), חשבו מְזִמָּה (שם כ״א י״ב), איין פלאנגעוועבע שפינען, замышлять, задумывать. (עיין חשב). ובקשור עם הפעל חמס וּמְזִמּוֹת עלי תחמסו (איוב כ״א כ״ז), ענינו חשבו מזמות חמס. ובא בענין מרמה ושקר, ארגליסט, коварство. אשר יֹאמְרוּךָ לִמְזִמָּה (תהלים קל״ט כ׳), יזכירו שמך לשקר ותרמית, והכפל, נשוא לשוא עריך. ובא, עשותה הַמְזִמָּתָה הרבים (ירמיה י״א ט״ו), על משקל עזרתה, עיפתה, לסימן ההפלגה, מזמה גדולה ורבה, ובחבור עם איש, בעל, הוא לרעה, ואיש מְזִמּוֹת (משלי י״ב ב׳), איין טיקקישער מאנן, коварный человѣкъ. בעל־מְזִמּוֹת (שם כ״ד ח׳).

זָמָם, ש״ז. מעין הקודם, עצה ומחשבה, פלאן, פאָרהאַבען, намѣреніе, предпріятіе, предположеніе. זְמָמוֹ אל

נק , окроплять . הרוחץ בחמי טבריא
לא יָזְלְפוּ עליו אחרים (תוספתא שבת י״ז י״ט) .
ובהפעיל , שהיין מַזְלִיף עלידן (ע״ז נ״ט ע״ב) .
זִלּוּף , שה״פ . בעשריילונג , окропленіе .
לאכלה ולא לְזִלּוּף (סוכה מ׳ ע״ב) ,
לזלף בבית לריח טוב , יעשו לו זִלּוּף
על גבי מטתו (ירושלמי שקלים פרק ב׳ ד׳) .
2) זְלִיפָה , שה״פ . בגמרא . זְלִיפָתָן של כלים
טמאין אוסרתן (ע״ז ל״ז ע״א) , ופירש
רש״י שפולטין ומזיעין (עיין תוספות שם) .
ומזה במקרא :
זִלְפָּה , שע״פ . שפחת לאה אשר נתנה
ליעקב וילדה לו את גד ואת אשר
(בראשית כ״ט ל״) .

זָמַם , פעו״י . עפ״י דמיונו אל הפעל הזה
בלשון ערבית , עיקר הוראתו
קליעה ואריגה , פלעכטען , וועבען , плести
, вить, вязать . ועם זה קליעה ואריגה
מסביב לאיזה דבר , לסגרו ולחסמו , אומ-
וועבען , אומשפינען , אומשליעססען , обвивать
, обводить, прядью . ובכללו קשירה
ועניבה , צוזאממענקניפפען , свѣ- связывать,
вязать . ומזה בא : א) הקל במובן המוסרי ,
קליעת הרעיונות ואריגת המחשבה , עד
הוראת הפעל חשב , ע״ד״ש , זינגען , ערזינען ,
פלאָנע שמיעדען , דענקען , думать, мыслить .
ועם זה הסכמת המחשבה , בעשליעססען , за-
ключать . ובא , אם על דרך השלמים או
בדרך הכפולים ובדגש ע״פ . והוא מחשבה
להרע ומושך אחריו נשוא המחשבה , ובקשור
למ״ד התכלית , כאשר זָמַם לעשות לאחיו
(דברים י״ט י״ט) . ובחסרון הנשוא , זֹמֵם רשע
לצדיק (תהלים ל״ז י״ב) , המובן לעשות רע
לצדיק , דברתי זַמּוֹתִי ולא נחמתי (ירמיה ד׳
כ״ח) , ענינו דברתי את אשר זמותי , לקחת
נפשי זָמָמוּ (תהלים ל״א י״ד) , אשר יָזְמוּ לעשות
(בראשית י״א ו׳) בחסרון הדגש , והראוי יָזֹמּוּ .
ואם זַמּוֹתָ יד לפה (משלי ל׳ ל״ב) , זַמֹּתִי בל
יעבר פי (תהלים י״ז ג׳) (ועיין בסמוך) . ופ״א
בא גם להטבה , כאשר זָמַמְתִּי להרע וגו׳ כן
שבתי זָמַמְתִּי וגו׳ להיטיב וגו׳ (זכריה ח׳ י״ד
ט״ו) . וכן בענין סתם מחשבה והתבוננות ,
בעטראכטען , אויף עטוואָס זינען , рассматривать,
замышлять . זָמְמָה שדה ותקחהו (משלי ל״א
ט״ז) , חשבה לקחת שדה או הסתכלה בשדה
ובאשר ראתה כי טוב , ותקחהו . (ועי׳ בסמוך) .
ובהלכה התעצם התאר זוֹמֵם לעד שקר ,
אשר נודע ונתגלה שקרות עדותו , פאלשער
צייגע , лжесвидѣтель . ואמרו כיצד העדים
נעשים זוֹמְמִים (מכות א׳ א׳) , באיזה אופן
נעשו מחויבים בענש לעשות להם כאשר
זממו (ועיין בסמוך) . ב) ובארמית ובמשנה
במובנו הפשוט , בענין חסימת פי בהמה ,
ציימען . איינען צוים אנלעגען , обуздывать .
הוו זָמְמִין בעירהון (ת״י בראשית י״ג י׳) .
ובמשנה , לא זוֹמֵם את הבהמה (תרומה ט׳
ג׳) , בהמתו של אברהם אבינו היתה יוצאת
זְמוּמָה (ב״ר מ״א) . והדרך הדש אמרו , ואם
זַמּוֹתָ יד לפה (משלי ל׳ ל״ב) , ואם זָמַם יד
לפה (ברכות ס״ג ע״ב) , ופירש״י שסתמת פיך
מלשאול , וכן אמרו על זַמֹּתִי בל יעבר פי (תהלים
י״ז ג׳) , איכו זממא נפל בפומיה דמאן
דמני לי ולא אמר כי האי מילתא (סנהדרין
ק״ז ע״א) , ומאמרם זה הוא כנראה ע״פ פשוטו של
מקרא , ושעורו , זמותי , חסמתי ובלמתי
את פי לבל יעבור את הגבול לדבר דברים
שאינם הגונים . ומצאנו פעל עבר בהוראת
התפשטות ויציאה מן הגבול , והמלחמה
עברה (ש״א י״ד כ״ג , ועיין עבר) . ומהוראת
הקליעה והאריגה בכוונה לבלום ולחסום ,
יתכן שיצא לענין ההקף בגדר , איינשליעססען ,
אומצוינען , огораживать . ומזה יתפרש
זָמְמָה שדה ותקחהו (משלי ל״א ט״ז) , הקיפה
וגדרה את השדה שלה , ותקחהו , ותורשה ,
מלשון קח על מים רבים (יחזקאל י״ז ה׳) ,
(ועיין לקח) . ובגמרא אמרו , נשמתן של
צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד ונשמתן
של רשעים זוֹמְמוֹת והולכות , שנאמר , ואת
נפש איבך יקלענה בתוך כף הקלע (שבת
קנ״ב ע״ב) . רש״י פירש חבושות בתוך בית
הסוהר , ודחוק . ונראה שענינו תעיה בנע
ונוד הנה והנה , אומהער-אירדען , блуждать,
бродить . וזה כנגד גנוזות ומסבים עם
הוראת הקליעה , שעיקרה השלכה לכאן
ולכאן , וזהו ג״כ ענין האריגה שהחוטים או
השערות נשלכים הנה והנה . ובמשנה

תחזור למוטב את הרשעים, אך אין הפעל תוציא (בהפעיל) מסבים לזה. והנראה שהוא בזה תאר אל הסיגים, שלאקקע, шлакъ, огарина. ושעורו, אם תוציא יקר, כנוי לכסף צרוף, מזולל מן הסיגים, והיא משל אל הברור הטובים מן הרעים, וכמ"ש במקום אחר, בחון נתתיך וגו' לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו, כסף נמאס קראו וגו' (שם ו, כ״ז—ל׳). ובמובן המוסרי, שם לאיש פחות ונקלה, ורעה זוללים (משלי כ״ח ז׳), כי הייתי זוללה (איכה א׳ י״א). והתיחד ב) לבזוי ומבזה את עצמו בגרגרנות ובאכילה מרובה, פרעסער, שלעממער, обжора. זולל וסובא (דברים כ״א כ׳). ובסמיכות לשם בשר, בזוללי בשר (משלי כ״ג כ׳), וקרובו וסבאי יין, ואפשר שטעמו שהגרגרן הוא כמו טורף ומפרר את הבשר ומפזרו דרך בזיון.

הנפעל, בענין רעדה וחלחלה, או התגודדות והתמוטטות מפחד, ערציטטערן, בעבען, שוואנקען, затрепетать, дрожать, колебаться. מפניך הרים נזלו (ישעיה ס״ג י״ט, ס״ד ב׳), וכתרגומו טוריא זעו. וכן, הרים נזלו (שופטים ה׳ ה׳), בחסרון הדגש עם קמץ, נבקה, ובערבית זלזל, ענינו רעידת הארץ, ערדבעבען, землетрясеніе. ולדעת ימ יהיה גם האמור, מה תזלי מאד (ירמיה ב׳ ל״ו), נפעל משרש זה בחסרון הדגש, והראוי תזולי, בענין התבזות והקלות בכבוד עצמו, זיך ערניעדריגען, унижаться.

זֻלּוּת, שם. כרום זלות לבני אדם (תהלים י״ב ט׳), תרגומו כעלוקה דמצצא דמיהון דבני נשא, ויהיה ענינו זוללות, נעפרעססיגקייט, обжерство. וקרוב לזה פירש מנחם, עי׳ רש״י. והרד״ק פירשו מענין קלות ופחיתות, ניעדריגקייט, שלעכטיגקייט, низость, подлость, негодность. ושעורו, כשירומו הפחותים השפלים (הרשעים) בבני אדם (ועיין רום).

זַלְזַל, שם. פ״א במקרא, הדקים והדלים בענפי הגפן התלוים מדולדלים, אסט, ראנקע, тонкая вѣтвь. וכרת הזלזלים (ישעיה י״ח ה׳), וקרוב לו דלית (עיי״ש).

ובארמית ובתלמוד:

1) זִלְזֵל, פי״. ע״ם המרובעים, הקלה בערך החלת, בזיון, פעראכטען, גערינג־שעטצען, презирать, считать ничтожнымъ. מקלה אביו (דברים כ״ז ט״ז), ת״י מזלזל, ובני אדם מזלזלים בהם (ברכות ו׳ ע״ב), מזלזל בנטילת ידים (שם ס״ב ע״ב), כשירחם הקב״ה מצות מזולזלות בעוה״ז (מדרש שוחר טוב י״ב).

5) זִלְזוּל, שה״פ. בתפלה, גערינגשעטצונג, неуваженіе. בזלזול הורים ומורים (וידוי על חטא).

זַלְעַף, לא נמצא במקרא כי אם בשם:

זַלְעָפָה, וכנראה הוא שם מורכב מן זעף, ולעף, (הדומה לשם להב) וענינו להבת אש, גלוטה, פלאממע, пламя, зной. ועם זה להבת חמה, צארנגלוטה, гнѣвъ, гнѣва. זלעפה אחזתני (תהלים קי״ט נ״ג), וכתרגומו רתיחה. ועל דרך הרבוי, ורוח זלעפות (שם י״א ו׳) ותרגומו זעפא עלעולא, והוא כנוי אל הרוח הבוער, המצוי במדברות ערב, הידוע בשם אלזאמום. ובהשאלה, מפני זלעפות רעב (איכה ה׳ י׳) הוייין בפת״ח, החמימות הבוערת בגוף בסבת הרעב, גלוטה דעם הונגערס, жженіе голода. ע״ד מליצת, מזי רעב (דברים ל״ב כ״ב). ובפיוט השתמשו בו בפעל, זלעף פוט ולוד (קרובות ח׳ ש״פ). ואמר הקליר, זלעף רוח לילד (פיוט לפס׳), הרתיח את הרוח אשר נשב בילד. ובהשאלה, זלעפנו על חטאתינו (סליחה אפפוני מים).

2) זְלַף, ארמית, ובמשנה. כעין דלף בעברית, הקל, הנזה ונטיפה, טראפפענווייזע פאללען, טריפפען, падать каплями. יזקו מטר (איוב ל״ו כ״ז) תרגומו, יזלפון מטרא. ובמשנה יוצא, וזולף תומר ונף (מועד קטן פרק ב׳ א׳), מוציא נטיפות נטיפות, אויסטריפפעלן, капать. הזולף את הבור (טהרות י׳ ז׳), המוציא יין ושמן מן הבור על יד על יד, כולל שאיבה ושפיכה (ועיין זלח). זלף את המים (פרה ו׳ ב׳). ובפיעל ענינו נטיפה של הזיה, זלות, מזלפין עליו ביד (שבת י״ט י״ג), בעשפריטצען, בעשפרעצ־

שר חצי המנשה גלעדה, בימי דויד (שם כ"ז כ"א). יא) בן מְשֶׁלֶמְיָה, מן הלוים מבני אסף שער פתח לאהל מועד בימי דויד (שם ט' כ"א). יב) מן הלוים המשוררים, משנה לאסף, בימי דויד (שם ט"ו ח', ט"ז י"ח כ'). יג) מן הלוים אשר ישבו בירושלים (שם ט' ל"ז). יד) מן הכהנים המחצצרים בחצוצרות בימי דויד (שם ט"ו כ"ד ט"ז). טו) מבני עזיאל הלוי (שם כ"ד כ"ו). טז) מבני חוסה מבני מררי מן השוערים בימי דויד (שם כ"ז י"א). יז) בן בניה מבני אסף (דה"ב כ' י"ד). יח) מבני אסף בימי חזקיה מלך יהודה (שם ל"ד י"ב, ל"ח ה'). יט) מבני פרעש מעולי הגולה עם עזרא (עזרא ח' ג'). כ) בן בֵּבַי מעולי הגולה עם עזרא (שם שם י"א). כא) מבני עילם אשר נשאו נשים נכריות (שם י' כ"ו). כב) מן הלוים אשר עלו עם עזרא מן הגולה (עזרא ח' ט"ו), ואשר עמדו עם עזרא בקראו בספר התורה (נחמיה ח' ד'). כג) בן אמריה (שם י"א ד'). כד) בן השלוני מבני יהודה, אשר ישבו בירושלים בימי נחמיה (שם שם ה'). כה) בן פשחור, מן הכהנים ראשים לאבות בימי נחמיה (שם שם י"ב). כו) מראשי המשמרות לכהנים למשמרת של עדוא (שם י"ב ט"ז). כז) בן יונתן, מן הכהנים אשר היו בחנוכת חומת ירושלים בימי עזרא ונחמיה (שם שם ל"ה).

2) זְכוּרוּ, דכורו, ארמית, ובברייתא, מין מכשף, אל האבת ואל הידענים (ויקרא י"ט ל"א) ת"א בידין וּדְכוּרוּ, ושואל אוב וידעני (דברים י"ח י"א) ת"א ושאל בבידין ודכורו, את האבת ואת הידענים (ש"א כ"ח ג'), בידין וזכור, בויין. ובא גם כשם הכשוף בעצמו, ועשה אוב וידענים (מ"ב כ"א ו'), ת"י ועבד בידין וזכורו, גייסטער־בעשווערונג, заклинаніе духовъ. ובברייתא, אחד המעלה בזְכוּרוּ ואחד המעלה בגלגולתו (תו"כ פ' קדושים). ובגמרא, בעל אוב אחד המעלה בזכורו ואחד הנשאל בגלגלת (סנהדרין ס"ה ע"ב). ואמרו עוד, מעונן זה המעביר שבעה מיני זְכוּר על העין (שם, תוי"ט ורש"י ותוס'). והנראה מלשון הברייתא, שעקרו מלשון זכר וזכרות, ואולי קבלו שהיתה מלאכת הקוסמים בענין זה. (עיין שם תוספות ד"ה מעלה). ולדעת הרהית, קאהוט מקורו סוריה זכורא, ובערבית זהרא, בעשווערער, заклинатель.

1) זָלַג, פעו"י. מקורו ארמית. דליפה ונזילת דמעות, טרעהנען פערגיסען, проли- вать слезы. עיני עיני ירדה מים (איכה א' ט"ז) תרגומו, עיני זָלְגָן דמען, ומזה במשנה, זָלְגוּ עיניו דמעות (סוטה ו' ח'). זָלְגוּ עיניו דמעות (בבא מציעא יק"פ נ"ט ע"ב). ומזה כנראה:

מַזְלֵג, שם. כלי המבשלות שתוחבים אותו במאכל המתבשל בקדרה להוציאו על ידו משם, לפי שהוא מזיל ומדליף את המרק הבנוס במאכל בהדרמתו, גאבעל, вилка. כל אשר יעלה המזלג (ש"א ב' י"ד), והמזלג שלש השנים (שם שם י"ג). והרבוי עמ"נ, את המזלגת (שמות ל"ח ג').

2) זָלַח, ארמית. קרוב לשרש זלג, הקל, ענינו א) שאיבה וחשיפה, שעפ־ פען, черпать. ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל' י"ד) ת"י ומִזְלַח מיין. ומזה שאיבה כדי לשפוך הנשאב, הזלה, אשר יזלו שחקים (איוב ל"ו כ"ח) ת"י דְזָלְחִין שחקיא. ומזה בברייתא בפיעל בענין זילוף, אין מְזַלְּחִין את הבית בבל מיני ולחין (תוספתא שבת י"ז), בעשפרענגען, окроплять, опрыскивать. (ועיין זָלַח). עוד יזלח לו וזלח לפני מטתו (תוספתא שקלים א' ח').

3) זֶלַח, ש"ז. משקה של בשמים שמזלפים בו הבית להריח. יִזְלַח לו זֶלַח לפני מטתו (שם שם א' ח'), וערים הארמי, אמימר שרא זִילְחָא (שבת צ"ה ע"א).

זָלַל, פעו"י. מקורו כנראה ארמית, קרוב לפעל זול, דלל. הנחתו הראשונה, נרתוד והתמוטטות – ונשארה הוראה זו בבנין נפעל. והקל לא נמצא במקרא כי אם בבינוני, במובן דבר נקלה, פחות ונבזה, שאין לו מעמד ותקומה, והוא מתנודד ומתבוסס בבזיון, הפך, יקר ונכבד, ואם תוציא יקר מזולל (ירמיה ט"ו י"ט). לדעת המפרשים ענינו, אם תוציא איש יקר וטוב מן המון העם שהוא זולל, והבונה אם

ערשלאָססען , דורכבראָכען ווערדען , бить отворяему, прошамываему . והשעור , וכל בהמה אשר תזכר , תפתח הפטר , פטר שור ושה . ובתוספתא , בענין אבר הזכרות , איזהו חבן כים ולא הַזָּכָר (בכורות ד׳ ג׳) . ובהשאלה , מכחול שניטל הכף טמא מפני הַזָּכָר , ניטל הַזָּכָר טמא מפני הכף (כלים יג ב׳) , החלק בכלי שהוא כעוקץ חד , כעין אבר הזכרות , סכבה בחצים בְּזָכָרִים כשרה בנקבות פסולה (סוטה י״ב ע״ב) .

זָכוּר , שם הקבוץ לזכרים , אללעס מאָנגליכעס , мужескій полъ .
יראה כל זְכוּרְךָ (שמות כ״ג י״ז) , ולא מצאנוהו במקרא כי אם בכנוי . ולדעת הרא״ג עיקר הוראתו הזכר הגדול שהגיע לכלל אישות , לאמר שרק הם חייבים במצות העליה לרגלים . וכן , והכית את כל זְכוּרָהּ (דברים כ׳ י״ג) , ומוציא מן הכלל רק הנשים והטף וכו׳ , וכפירש״י מה אני מקיים והכית כל זכורה הגדולים (עיין כ״ח חלק ט׳ 20) . ובצדק העיר הר״ד לעווי כי אונקלוס השתמש בשם דכורא גם על זכר קטן , ותרגם , המול לכם כל־זָכָר (בראשית י״ז י׳) כל דכורא , ועוד בענין זה כמה פעמים . ובמשנה , הבא על הַזָּכוּר (סנהדרין ז׳ ד׳) , והרודף אחר הַזָּכוּר (שם ח׳ ז׳) . ויתכן שהוא כדעת רא״ג , הזכר המיוחד למשכב אנשים . ומזה משכב זכור .

2) **זַכְרוּת** , בגמרא , שם . אבר התשמיש בזכר , כים ולא זַכְרוּת (בכורות ל״ט ע״ב) , תמות וְזַכְרוּת בבהמה ואין תמות וְזַכְרוּת בעופות (קדושין כ״ד ע״ב) . ובהשאלה , דבר מעוקץ וחד עשוי להכנים במקום חלול , שקדחו בְּזַכְרוּתוֹ (ר״ה כ״ז ע״ב) , לא שנו אלא בנקבות שלו אבל בְּזַכְרוּת שלו מותר (ביצה דף ל״א ע״ב) .

זָכָר , שע״פ . מבני בנימין (דה״א ח׳ ל״א) .

זַכּוּר , שע״פ . א) אבי שמוע , מן המרגלים למטה ראובן (במדבר י״ג ד׳) . ב) בן אמרי , מן האנשים אשר בנו חומות ירושלים (נחמיה ג׳ ב׳) . ג) מן הלוים הבאים על החתום על האמנה (שם י׳ י״ג) . ד) בן אסף , מן הכהנים בימי נחמיה (שם י״ב ל״ה) . ה) בן מתניה , מן הלוים בימי נחמיה (שם י״ג י״ג) . ו) בן שמעי (דה״א ד׳ כ״ו) . ז) בן אסף הלוי בימי דוד (שם כ״ה ב׳) , ראש המחלקה הרביעית , וכנראה הוא הנקרא זכרי (שם ט׳ ט״ו) . ח) מבני מררי (שם כ״ד כ״ז) . ט) מבני בגוי , מעולי הגולה עם עזרא (עזרא ח׳ י״ד) בקרי , והכתיב זבוד .

זִכְרִי , שע״פ . א) מבני יצהר (שמות ו׳ כ״א) . ב) מבני שמעי , מראשי האבות אשר ישבו בירושלים (דה״א ח׳ י״ט) . ג) מבני ששק , מראשי האבות אשר ישבו בירושלים (שם שם כ״ג) . ד) מבני ירוחם , מראשי האבות אשר ישבו בירושלים (שם שם כ״ז) . ה) בן ידם , מן הלוים (שם כ״ו כ״ה) . ו) בן אסף (שם ט׳ ט״ו) , וכנראה שנקרא גם זַכּוּר (שם כ״ה ב׳) . ז) אבי אליעזר , נגיד לשבט ראובן בימי דוד (שם כ״ז ט״ז) . ח) אבי עמסיה , בימי יהושפט (דה״ב י״ז ט״ז) . ט) אבי אלישפט , בימי יואש מלך יהודה (שם כ״ג א׳) . י) גבור אפרים , אשר הרג את מעשיהו בן המלך יותם (שם כ״ח ז׳) . יא) אבי יואל , פקיד על בני בנימין בימי נחמיה (נחמיה י״א ט׳) .

זְכַרְיָה , זְכַרְיָהוּ , שע״פ . א) בן יהושפט מלך יהודה (דה״ב כ״א ב׳) . ב) משרי יהושפט אשר שלחם ללמד ביהודה (שם י״ז ז׳) . ג) בן ירבעם בן יואש מלך ישראל (מ״ב י״ד כ״ט , ט״ו ח׳) . ד) אבי אשת חזקיה המלך (שם י״ח ב׳) . ה) בן יהוידע הכהן הגדול אשר לבשתו רוח אלהים ויעד ביואש מלך יהודה , והמלך צוה וירגמהו (דה״ב כ״ד כ׳—כ״א) . ו) זכריהו המבין בראות אלהים , בימי עזיהו מלך יהודה (שם כ״ו ה׳) . ז) זכריהו הנביא בן ברכיה בן עדו (זכריה א׳ א׳) בימי בנין הבית השני , ונבואותיו חוברו בספר הנקרא על שמו זכריה בקבץ ספרי הנביאים הידוע בשם תרי עשר . ובספר עזרא נקרא זְכַרְיָה בן עדוא (עזרא ה׳ א׳ , ו׳ י״ד) . ח) בן יברכיהו , מגדולי העם בימי ישעיה הנביא אחד משני העדים אשר העיד ישעיה על אחת מנבואותיו (ישעיה ח׳ ב׳) . ולדעת חז״ל הוא זכריה הנביא . ט) מבני ראובן (דה״א ה׳ ז׳) . י) אבי יִדּוֹ ,

י"א) בסמיכות אל אות השמושית. ויתבן שהוא ממשקל אחר ולא בסמיכות. וברבוי על משקל נקבה, ספר הַזִּכְרֹנוֹת (אסתר ו' א'), ספרים שנכתבו בהם מאורעות שראוים להיות נזכרים, קראָניקי, лѣто-писи. ובמשנה זִכְרוֹנוֹת שם ברכה ידועה בתפלת מוסף לר"ה, שענינה באור אמונת ההשגחה וההנהגה האלהית, והפסוקים שמיוחס בהם השם או הפעל זכר להשי', סדר ברכות כו' זכרונות כו' (ר"ה ד' ה').

אַזְכָּרָה, ש"נ. במשפטי הקרבנות, קֹמֶץ המנחה וקמץ הלבונה המוקטרים על המזבח להעלות ריח, חלפ, запахъ. והקטיר הכהן את אַזְכָּרָתָהּ המזבחה (ויקרא ב' ב'), וגם בלחם הפנים נאמר, ונתת על המערכת לבונה זכה והיתה ללחם לְאַזְכָּרָה (שם כ"ד ז'), שעורו הלבונה היא אזכרת הלחם, החלק המוקטר ממנו על המזבח, ריח הניחוח"ל. благовонная, душистая, часть. ובדרז"ל כנוי לשמות הקדושים שבכ"ק, קודר כל הָאַזְכָּרוֹת (מ"ק כ"ז א'), מענין זה זִכְרִי לדר דר (שמות ג' ט"ו), שבעים ואחד אַזְכָּרוֹת (ב"ר פרשה כ').

2) הַזְכָּרָה, בברייתא, שה"ס. עראינערונג, ערוואָהנונג, вос-, на-, у-, поминаніе. השומע הַזְכָּרַת השם מפי חברו (נדרים ז' ע"ב), מפסיק לְהַזְכָּרָה (תענית ב' ע"ב), שאלה וְהַזְכָּרָה (שם ד' ע"א). ובא גם בענין כנוי לשמות הקדושים על דרך השם אַזְכָּרָה, י"ח הזכרות (ירושלמי ברכות פרק ד'), וידוע ענין הזכרת נשמות.

זָכָר, שע"ב. א) מין המוליד באדם ובבעלי חיים על שם אבר ההולדה, והפוכו נקבה (עיין שם), מאַנליכעס, самецъ, мужчина. זָכָר ונקבה (בראשית א' כ"ז), שבעה שבעה זָכָר ונקבה (שם ז' ג'), שה תמים זָכָר (שמות י"ב ה'), משכב־זָכָר (שופטים כ"א י"א), תבנית זָכָר (דברים ד' ט"ז), צלמי זָכָר (יחזקאל ט"ז י"ז). ויתבן שענינם אבר הזכרות, כידוע שהיו צלמים כאלה אצל עובדי ע"ז בימים הקדמונים, וכן ישתמשו בו במשנה, (ועיין בעל). ובא בענין איש, והפוכו אשה, כל־זָכָר וכל־אִשָּׁה (שופטים כ"א י"א), כל זָכָר בבני אהרן (ויקרא ו' י"א), לרבות גם הקטנים. ובענין מספר מפקד העם, לצבא, ענינו גבר, כל זָכָר לגלגלותם (במדבר א' ב'). וברבוי, היצא ממצרים הַזְּכָרִים (יהושע ה' ד'). ותגיל הרבה במובן זה בכתבי קדש האחרונים, ועמו מאתים הַזְּכָרִים (עזרא ח' ד'), ושם עוד כמה פעמים. ובקשור עם למד ענינו כשתה"פ, התיחשם לַזְּכָרִים (דה"ב ל"א ט"ז), נאך מאַנליכעס, мужескаго пола. ולדעת שהביא הרד"ק יבוא גם כשם קבוץ, כולל קבוץ הגברים, מאַננער. мужескій полъ. ה' זְכָרָנוּ יברך (תהלים קט"ו י"ב), ר"ל יברך הזכרים שלנו, ואחר כך מפרש את בית ישראל, בית אהרן, יראי ה' הקטנים עם הגדולים. והנה ראוי להיות זְכָרֵנוּ, הרי"ש בצירה, ובא עוד, יְקַדֵּשׁ הכהן (שמות כ"ט ל'), ורומז על עולי הרגלים שרק הזכרים היו במצוה ההיא ויהיה ענינו כמו זְכוּר (עיי"ש). ולא בא במקרא השם זָכָר לא בסמיכות ולא בכנוי. כל זְכַר באנשי בית אברהם (בראשית י"ז כ"ג), כל זָכָר בבני אהרן (ויקרא ו' י"א), אבל במשנה אמרו בסמיכות, זִכְרֵי כהונה (זבחים ה' ג'), (תהא"ל כ"ח ט' 30). והתיחד ב) לאיל זכר, עד השם דכרא בארמית (עיין דכר), ויש בעה"ז זָכָר (מלאכי א' י"ד), או שענינו, זָכָר תמים (פרה ג' ג') המיועד לקרבן. ובדרז"ל, זְכַר של רחלים (ב"ק נ"ז ע"א). ובא פעם אחת במקרא בפעל, בנפעל, וכל מקנך תִּזָּכָר (שמות ל"ד י"ט), לרש"י מוסב על היולדת, והטעם כל בהמה במקנך שתלד זכר, כ"ש איינעס מאַנליכעס ניעדערקאָממען, рождающая самца. או שמוסב על הולד, כשיולד זכר, אַלס מאַנליכעס נעבאָרען ווערדען, когда уродится самецъ. כמו, אשר יִזָּכֵר (ויקרא כ"ז כ"ו), וא"ת בעירך דכרין תקדיש, והת"י צווי לנוכח, וענינו תקח ממנו הזכר. ולא רחוק לשער שיהיה הפעל תִּזָּכָר מענין הוראתי הראשונה, פתיחה ופטירה, ע"י בקעה והידור, ערשליעססען, דורכברעכען, раскрывать, открывать, проламывать. ותפל על הלידה הראשונה שנקראת פטר רחם.

יציאת מצרים (ברכות א׳ ה׳), מַזְכִּירִין גבורות גשמים (תענית א׳ א׳). והרב בעל תוי״ט (בתענית) לא דק בהבדל שבין הקל ובין ההפעיל בשרש זה, שהראשון עקרו זכירת דבר בלב, והשני, ספור ואמירה להעיר הזכרון, ולמה מַזְכִּירִין את דברי שמאי והלל לבטלה (עדיות א׳ ד׳).

זֵכֶר, זֶכֶר, ש״ם. רושם דבר ידוע ופעולה מצוינת הנשאר תקוע ושמור בלב לאורך ימים, איינדרוקק, שפור, אנדענקען, впечатлѣніе, память. זֵכֶר צדיק לברכה (משלי י׳ ז׳), אשביתה מאנוש זִכְרָם (דברים ל״ב כ״ו), וְזִכְרָם לא־יסוף (אסתר ט׳ כ״ח), עראיננערונג, воспоминаніе. וכולל את הדבר המעורר את ההזכרה, תמחה את־זֵכֶר עמלק (דברים כ״ה י״ט) היינו יתר הפליטה, ובשני סגולין, אמחה את זֵכֶר (שמות י״ז י״ד), ותאבד כל־זֵכֶר למו (ישעיה כ״ו י״ד), להכרית מארץ זִכְרָם (תהלים ל״ד י״ז). ובא נרדף לשם, כי השם מזכיר את העצם הנקרא בו, געדענקצייכען, נאמען, זה שמי לעלם וזה זִכְרִי לדר דר (שמות ג׳ ט״ו), לשמך ולְזִכְרְךָ תאות־נפש (ישעיה כ״ו ח׳). וביחוס אל הש״י יכלול גם כבוד מעשיו, רוהם, רוף, слава. כי אין במות זִכְרֶךָ (תהלים ו׳ ו׳), והכפל, בשאול מי יודה לך, זֵכֶר רב־טובך יביעו (שם קמ״ה ז׳). וכולל ב) גם דבר הנעשה לזכירת דבר שהיה, סימן, אות, אנדענקען, דענקמאהל, память, памятникъ. זֵכֶר עשה לנפלאותיו (שם קי״א ד׳), כפירש״י מעשה המצות הוא זכרון ליציאת מצרים, והוא תאר מליצי אל כלל התורה שהיא זכר לנפלאותיו. ובדרז״ל, זֵכֶר למקדש כהלל (הגדה ש״פ). וכן במשנה על רמז לדבר, אע״פ שאין ראיה לדבר זֵכֶר לדבר (שבת ח׳ ז׳), אנשפיעלונג, אנדייטונג, намёкъ. ופעם אחת בא ג) בענין רוח, חויפט, запахъ. זִכְרוֹ כיין לבנון (הושע י״ד ח׳). ולדעת המפרשים ענינו כמו שם, על דרך, שמן תורק שמך (שה״ש א׳ ג׳).

זִכָּרוֹן, ובסמיכות זִכְרוֹן, שם מעין הוראת זֵכֶר, והתיחד: א) לדבר רשום מזכיר ענין, אנדענקען, עראיננערונג, память, поминаніе, воспоминаніе. והיה היום הזה לכם לְזִכָּרוֹן (שמות י״ב י״ד), כתוב זאת זִכָּרוֹן בספר (שם י״ז י״ד) כמו לזכרון, וכן, ויכתב ספר זִכָּרוֹן (מלאכי ג׳ ט״ז) לזכרון בספר. וכן סימן ואות לדבר שקרה, והיו האבנים האלה לְזִכָּרוֹן (יהושע ד׳ ז׳), וּלְזִכָּרוֹן בין עיניך (שמות י״ג ט׳), הקודם לאות על ידך, ערינערונגספייכען, דענקמאהל, знакъ воспоминанія. ב) הערה על ענין ידוע, עראיננערונג, אנרעגונג, воспоминаніе. אבני זִכָּרוֹן לבני ישראל (שם כ״ח י״ב), מנחת זִכָּרוֹן (במדבר ה׳ ט״ו), זִכְרוֹן תרועה (ויקרא כ״ג כ״ד), ענינו כנראה כמו תרועת זכרון, והוא ע״ד שכתוב, ותקעתם בחצצרת על עלתיכם וגו׳ והיו לכם לְזִכָּרוֹן לפני אלהיכם (במדבר י׳ י׳), אלא ששם מדבר בכל המועדים ועל קרבנותיהם, ופה ביחוד על היום הנקרא יום תרועה, עע״ש באור, ולכם אין־חלק וצדקה וְזִכָּרוֹן בירושלים (נחמיה ב׳ כ׳), דבר שיעורר ויעיד על היותם מבני ישראל. ויתכן שזה נאמר ביחוס אל האמור בזכריה, והעטרת תהיה לחלם ולטוביה וגו׳ (שהיו כנראה מבני עמי הגבר) לְזִכָּרוֹן בהיכל ה׳ (זכריה ו׳ י״ד). ומזה ג) ציור ודמות לסימן ואות, אבבילדונג, изображеніе, образъ. ואחרי הדלת וגו׳ שמת זִכְרוֹנֵךְ (ישעיה נ״ז ח׳), צלמי אלילים לזכרון. ולדעת פירסט יוסת למ״ש ותעשי לך צלמי זכר ותזני בם (יחזקאל ט״ז י״ז), ויהיה לדעתו השם זכרון בענין השם זָכָר, מענשבילד, мужчина. ואין זה מוכרח. ובא, זִכְרֹנֵיכֶם משלי אפר (איוב י״ג י״ב). לדעת המפרשים עניגו מחשבות ודמיונות, פארשטעללונג, умопредставленія. או משלי מוסר הנאמרים לזכרון הערה מוסרית, גדענקשריפט, памятника. והנראה שהיא ש״ת למצבות קבורה שנעשית לזכרון המתים, מאנומענט, памятникъ. והכפל, לגבי־חמר גביכם, (עיין גב), והכונה שלא ישאר מהם שריד ופליט וגם מצבות קברותיהם הגדולות והמפוארות אינם כי אם משלי אפר (ועיין משל). ובא, אין זִכְרוֹן לראשנים (קהלת א׳

ווערדען, быть вспоминаему. לא תִזָּכֵרִי (יחזקאל כ״א ל״ז). עוד לא־יִזָּכֵר (איוב כ״ד כ׳), ולא תִזָּכַרְנָה הראשונות (ישעיה ס״ה י״ז), נִזְכָּרִים ונעשים (אסתר ט׳ כ״ח), ולא תִזָּכַרְנָה צדקתיו (יחזקאל ג׳ כ׳). ובקשור עם לִפְנֵי, וְנִזְכַּרְתֶּם לפני ה׳ (במדבר י׳ ט׳), ועם אֶל, יִזָּכֵר עון אבתיו אל ה׳ (תהלים ק״ט י״ד), יען הִזָּכֶרְכֶם (יחזקאל כ״א כ״ט). ובהתדש זכרון אחרי אשר כבר נשכח, למען תִּזָּכֵרִי (ישעיה כ״ג ט״ז). ובא בענין ראוי להיות נזכר, עד הנפעל נחשב מן חשב, פרזענסווערטה ווערדען, быть достопамятнымъ. ראשות תגבישׁ לא יִזָּכֵר (איוב כ״ח י״ח). ובדברי חז״ל בקשור אֶת, עד שיהו נִזְכָּרִים את רתיתם (ב״ר נ״ג), ענינו כפעול יוצא ועד זכור, ובן ראה מעשה וְנִזְכַּר הלכה (פסחים ס״ז ע״א) עלתה לפניו, זכר הלכה נשכחת.

ההפעיל, יוֹצֵא, גורם לדבר להיות נזכר. ובא 1 א) להיות הדבר שמור לזכרון לדורות, אין ערינגערונג אויפבעוואהרען לאססען, давать сохранять въ памяти. בעבור הַזְכִּיר שמי (ש״ב י״ח י״ח). ומזה בא שֵׁם מַזְכִּיר לאיש מיועד לכתוב דברי הזכרונות בעניני המלוכה, בן־אחילוד מַזְכִּיר (ש״ב ח׳ ט״ז), יואח בן־אסף הַמַּזְכִּיר (מ״ב י״ח י״ח), היסטאריאגראף, קאנצלער, историографъ, канцлеръ, памятописецъ. ב) העלות על לב זכר דבר שהיה, זיך ערינגערן, вспоминать. ויהי כְּהַזְכִּירוֹ את־ארון האלהים (ש״א ד׳ י״ח), את חטאי אני מַזְכִּיר (בראשית מ״א ט׳). ועם זה חדוש וכרון דבר שכבר נשכח או שהיה עומד להשכח, אים געדעכטניסע ערנייען, возобновлять въ памяти. באת אלי לְהַזְכִּיר את־עוני (מ״א י״ז י״ח), על ידי מעשיך השובים נזכרים מעשי הרעים, מַזְכִּיר עון להתפש (יחזקאל כ״א כ״ח), יען הַזְכַּרְכֶם עונכם (שם שם כ״ט), מַזְכֶּרֶת עון (במדבר ה׳ ט״ו), עשות זכר שלא ישכח העון. ג) העלות זכר זולתו לפני אחרים בספור דברים ואמירה בפה, ערוואהנען, упоминать. וְהִזְכַּרְתַּנִי אל פרעה (בראשית מ׳ י״ד). ד) קריאה בשם, נעננען, רופען, называть, именовать. ממעי אמי הִזְכִּיר שמי (ישעיה מ״ט א׳). ועם זה קריאה

והזמנה, הִזְכִּירוּנִי נשפטה יחד (שם מ״ג כ״ו), והרשד״ל פירש, אני אמרתי חטאתיך לא אזכר, אמנם אם אתה רוצה תוכל להזכירני פשעיך, ספר אתה למען תצדק. וכמו כן בקריאה של הכרזה, הַזְכִּירוּ לגוים הנה השמיעו (ירמיה ד׳ ט״ז), ערינגערן, פראקלאמירן, אנקינדיגען, провозглашать, возвѣщать. הַזְכִּירוּ כי נשגב שמו (ישעיה י״ב ד׳). והכפל, הודיעו בעמים עלילותיו. ובא בענין קריאה בשם ה׳ בתפלה לעזרה, ואנחנו בשם ה׳ אלהינו נַזְכִּיר (תהלים כ׳ ח׳). ומזה שֵׁם הצבא את קריאה במלחמה, לאזונג, сигналъ. שם האלהים יהיה להם לאות בקריאה (עיין בסמוך). וכמו כן קריאה בשמו שהוא ספור שבחיו ונפלאותיו, והתפעל נענק, לאבען, פרייזען, прославлять. הַמַּזְכִּרִים את־ה׳ (ישעיה ס״ב ו׳), אַזְכִּירָה שמך בכל דר ודר (תהלים מ״ה י״ח), לברכך אַזְכִּיר שמך (ישעיה כ״ו י״ג). ובא, בכל המקום אשר אַזְכִּיר את שמי (שמות כ׳ כ״ד), ענינו בכל מקום המיוחד להזכיר את שמי שם והאלף תמורת הה״א), ושם אלהים אחרים לא תַזְכִּירוּ (שם כ״ג י״ג). והכפל, לא ישמע על פיך. ומזה כנראה בחסרון הנשוא, וּלְהַזְכִּיר ולהודות ולהלל (דה״א ט״ז ד׳), צו פרייזען, צו לאבען, славить, хвалить. ובא שתי פעמים בתהלים בשית לשיר, מזמור לדוד לְהַזְכִּיר (ל״ח א׳ ע׳ א׳). רש״י פי׳ במזמור הראשון לחזכיר הצרות, ובשני, שהוא לשון תפלה. ולדעת הרמבמן, ענינו שהמזמורים תקנו לאמרם בשעת הקטרת חלב קרבנות החטאות שנקרא אזכרה, ביים ראוכאפפער. וכמו שנמצא להוראה זו, מַזְכִּיר לבנה (ישעיה ס״ו ג׳), שענינו מקטיר לבונה. ראכפער פערברענען, ראפסען לאססען, благоухать. ולדעת רש״י מזה גם, ובשם אלהינו נַזְכִּיר (תהלים כ׳ ח׳), ומענה השׂשׂית הרב״ל שמזה יצאה בהפעיל גם הוראת והריחה, ריעכען, издавать запахъ, пахнуть. נַזְכִּירָה דֹדֶיךָ מיין (שה״ש א׳ ד׳), נמצא ריח ניחוח בדודיך יותר מריח היין, וראוית לדבר, זִכְרוֹ כיין לבנון (הושע י״ד ח׳). ובמשנה התגלו בו לענין זכר דבר בספור ואמירה, מַזְכִּירִין

מציאות דבר מה, פעולה, ומאורע, אין ערינערונג האבען, אים הערצען בעוואהרען, хранить въ сердцѣ, помнить. זכרנו את הדגה (במדבר י"א ה'), וזכרת כי עבד היית (דברים ה' ט"ו), זכור את יום השבת (שמות כ' ח'). ומזה ב) העלה על לב דבר כבר נשכח, אין ערינערונג ברינגען, приводить себѣ на память. זיך איינע-זאכע אדער איינער פערזאן ערינערן, вспоминать что или кого. זכרתי ימים מקדם (תהלים קמ"ג ה'), זכר־נא מה־יעץ בלק (מיכה ו' ה'), ואדם לא זכר את האיש המסכן (קהלת ט' ט"ו). ומזה העלות הבטחה על לב לקיימה, זכר חסדו ואמונתו (תהלים צ"ח ג'), והגוף שלמענו זוכרים בא בקשור הלמ"ד, זכר דבר לעבדך (שם קי"ט מ"ט), וזכרתי להם ברית ראשנים (ויקרא כ"ו מ"ה), זכרתי לך חסד נעוריך (ירמיה ב' ב'). ובחסרון הדבר שזוכרים המובן בכח המאמר, שבשפלנו זכר־לנו (תהלים קל"ו כ"ג), זכר לנו את דברו. וכן, זכר לעבדך לאברהם וגו' (דברים ט' כ"ז). ואולי הוא במקום יחס הפעול, וכמו, זכרה לחסדי דוד (דה"ב ו' מ"ב), זכרה־לי אלהי לטובה (נחמיה ה' י"ט). וכמו כן לרעה, זכר ה' לבני אדום את יום ירושלים (תהלים קל"ז ז'), זכרה להם אלהי (נחמיה י"ג כ"ט). ובבחינה זו נרדף עם הפעל פקד, זכרני ופקדני (ירמיה ט"ו ט"ו), זכרני ה' ברצון עמך (תהלים ק"ו ד'), והכפל, פקדני בישועתך. ולרעה, יזכור עונם ויפקד חטאתם (הושע ח' י"ג). ג) ציור במחשבה דבר קרוב או עתיד לבוא, פארשטעללען, דענקען, представить себѣ въ умѣ, имѣть въ виду. לא זכרה אחריתה (איכה א' ט'), זכר מלחמה אל תוסף (איוב מ' ל"ב). ומזה ציור דבר ראוי לשום אליו לב לטובה או לרעה, מה־אנוש כי־תזכרנו (תהלים ח' ה'), והכפל, ובן אדם כי תפקדנו. ובקשור עם ב' השמוש, ולא יזכרו־בו (ירמיה ג' ט"ז), והכפל, ולא יפקדו. ובקשור עם מלת הטעם, זכר כי־רוח חיי (איוב ז' ז'). ומזה ד) שימת לב לדבר והתבונן בו, פאן יעמאנדען, איבער עטוואס דענקען, בעטראכטען, помышлять, подумывать о комъ, о чемъ, созерцать. זכרתי בלילה שמך ה' (תהלים קי"ט נ"ה), אם־זכרתיך על יצועי (שם ס"ג ז'), והכפל, באשמרות אהגה בך. בדרכיך יזכרוך (ישעיה ס"ד ד'), ע"י ההתבוננות בדרכי ה' יזכרוהו ויתבוננו בו. ובענין ה) אמירה ודבור מעורר הזכרון (ע"ד הוראת ההפעיל), ערוואֶהנען, упоминать. ואמרתי לא־אזכרנו (ירמיה כ' ט'). ומזה, ומשא ה' לא תזכרו־עוד (שם כ"ג ל"ו). ובא, כזכר בניהם מזבחותם (שם י"ז ב'). לפי המוסכם פירושו כמו שהם זוכרים את בניהם, כך המה זוכרים את מזבחותם. והרד"ק בשם מפרשים רבים פרשו בענין העלאת ריח כקרבן באש, הקטרה, ושעורו, כהעלות המזבחות את ריח נופות בניהם אשר הקריבו קרבן. ומזה כנראה ג"כ, יזכר כל מנחתיך (תהלים כ' ד') יעלה כליל באש, וזה כסימן טוב שנתקבלו ברצון, והכפל, ועולתך ידשנה, ישרפנה כליל ויעשנה דשן. וקרוב לשמוע כי במושג הנעיצה והתקיעה במחשבה, נקשר מושג העלאת ריח ועמו ההרחה בכלל, להיות הריח מעורר החושים ומתרשם בהם (ועיין ההפעיל ושם אזכרה, זכרה). ובתוספות הא, זכרה־לי (נחמיה ה' י"ט). ובא, זכר אני ואתה (מ"ב ט' כ"ה), הנכון כפירוש הרד"ק שהוא כמו, ושבח אני (קהלת ד' ב'). ובא ע"ם פעול, זכור כי־עפר אנחנו (תהלים ק"ג י"ד), והוא לדעת המפרשים כמו זכור לפניו. והנראה שאינו יוצא ממשמעותו, והוא על דרך, השכוני באהלים (שופטים ח' י"א), לפי שהפועל מצד הוא גם כן פעול מצד, והזוכר הוא ג"כ זכור מצד הדבר המתרשם בו, איינגעדענק זיין, (ועיין באורו). וכן השתמשו בו במשנה, נעלמה ממנו הטומאה וזכור את הקדש, נעלם ממנו הקדש וזכור את הטומאה (שבועות ב' א'). ובפעול גמור ברם זכור אותו האיש לטוב (שבת י"ג ע"ב), אליהו זכור לטוב (ירושלמי דמאי פ"ב). וכן השתמשו בו בחבור עם מלות הגוף זכורני, איך ערינערע מיך, при-вс-поминаю. כמו זכור אני.

הנפעל, מן הוראת הקל, היות נשמר במחשבה, געדאכט ווערדען, אין ערינערונג געבראכט

מְזַכֶּה את העני (פאה ח' ב'), בערעכטיגן, давать право на что. מְזַכֶּה הוא בתוך שדהו (שביעית י' ו'). ובענין החלטת צדקת הנדון, אני מְזַכֶּה (סנהדרין ה' ה'), פיר גע־רעכט אנערקענען, признать правымъ. והפוכו מחיב, דברי הַמְזַכִּין (שם ד' ג'). ובענין הבאת לידי מעשים טובים וצדקה, משה זכה וְזִכָּה את הרבים (אבות ה' י"ח), כל הַמְזַכֶּה את הרבים אין חטא בא על ידו (שם).

התפעל, רחצו הִזַּכּוּ (ישעיה א' ט"ז), משפטו הִזַּכּוּ. ובדברי חז"ל, ומצא אותו שֶׁנִּזְדַּכָּה (שמות רבה ל"ז).

2) זַכַּאי, ש"ת. ארמית ובמשנה, נקי, צדיק, ריין, אונשולדיג, גערעכט, чистий, невинний, правий. איש צדיק (בראשית ו' ט') ת"א גבר זַכַּאי. ומזה במשנה ליוצא צדיק בדינו. הפך חייב, ריין, גע־שפראָכען, оправданний. איש פלוני אתה זַכַּאי (סנהדרין ג' ו'), שנים עשר מזכין כו' זַכַּאי (שם ה' ה'), יהיו בעיניך כְּזַכָּאִין (אבות א' ו'). ובענין מי שיש לו זכות על דבר מה, בערעכטיגט, имѣющій право. האב זַכַּאי בבתו בקדושיה (כתובות ד' ד'), ובענין שהרשות בידו לעשות מעשה ידועה, כל שאני זַכַּאי באמירתו (שבת כ"ג ג'), משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן (תוספתא ברכות א' א').

2) זְכִיָּה, ש"נ. כענין הקודם, ועל הרוב במובן משפט, קנין, רעכט, право. אית ליה לכהנים זְכִיָּה בגויה (ב"ק י"ב ע"ב), מחצה זְכִיּוֹת (ר"ה ז' ע"א) (ועי' זכות).

3) זְכִיּוֹן, בפיוט. זכות, להגביר מליצי יושר וְזִכְיוֹנָם (סלק שחרית יוה"כ).

2) זְכוּת, ש"ם. משפט וצדקה, רעכט, גע־רעכטיגקייט, право, справедливость. וצדקה תהיה לנו (דברים ו' כ"ה) ת"א וּזְכוּתָא. ובתפלה, זְכוּת ומישור לפני כסאו. ובמשנה, יש לי ללמד עליו זְכוּת (סנהדרין ה' ד'). ובענין מעשים טובים, שֶׁזְּכוּת אבותם מסעייתם (אבות ב' ב') צדקת אבותם, זכות יש לה קרן ויש לה פירות (תוספתא פאה א'), מחצה עונות מחצה זכיות (ר"ה י"ז ע"א), הנבון

זכויות, (עיין זכיה). וכן בתפלה, בבטר זְכוּיוֹת.

זָכַךְ, פעו"ע. כענין הפעל זכה, ורוב שמוש במובן הטבעי, היות צח, נקי, בהיר, טהור, ריין, קלאר, העלל זיין, быть чистымъ, яснымъ, блестящимъ, прозрачнымъ. הקל עומד, זַכּוּ נזיריה משלג (איכה ד' ז'), ושמים לא־זַכּוּ בעיניו (איוב ט"ו ט"ו), וכוכבים לא־זַכּוּ (שם כ"ה ה').

הפעיל, יוצא, לבן ונקי, רייניגען, очищать. וַהֲזִכּוֹתִי בבור כפי (שם ט' ל').

זַךְ, ש"ת. נקי וטהור, ריין, קלאר, чистий, ясний. שמן זית זָךְ (שמות כ"ז כ'), ולבנה זַכָּה (שם ל' ל"ד), נקי מכל שמץ פסולת. ובמובן המוסרי, אם זַךְ וישר אתה (איוב ח' ו'), זַךְ מפשע, אונשולדיג, מאַקעללאָז, невинний, безпорочний. ותאמר זַךְ לקחי (שם י"א ד'), כל דרכי איש זַךְ בעיניו (משלי ט"ז ב'), כמו זכים, ותפלתי זַכָּה (איוב ט"ז י"ז), נקיה ממחשבה רעה. ובפיוט עד הכפולים המרובעים, לְזַכֵּךְ אשמים (סלק לשחרית יוה"כ). ובפיעל, כבוד כפימו זוכְכוּ (עבודה לרמב"ע).

8) זֹךְ, בפיוט, שם. הַזֹּךְ וההוד לחי עולמים (שחרית יוה"כ).

זְכוּכִית, שם. מין אבן מוכה בהירה, או החומר הבהירי המלאכותי הנודע בשם, קריסטאל, גלאָז, хрусталь, стекло, שהמציאו הפיניקיים, שהיתה מציאותו יקרה מאד בימי קדם, לא יערכנה זהב וּזְכוּכִית (איוב כ"ח י"ז), ותרגומו דהבא וזגוגיתא, (ועיין זגג).

זָכַר, פ"י. ובארמית דכר הדומים אל פעל דקר, ועיקר הוראתו נעיצה, תחיבה, שטעכען, באָהרען, איינפרעגען, колоть, тыкать. ובא במובן המושאל נעיצה ותקיעת דבר במחשבה וחרישה על הלב, איינפרעגען, врѣзать. והפוכו שכח, עיי"ש. ולא זָכַר שר המשקים את יוסף וישכחהו (בראשית מ' כ"ג), לא חרש את יוסף על לוח לבו על כן שכחהו. כי אם־זְכַרְתַּנִי אתך (שם שם י"ד), וּזְכַרְתַּנִי ולא תשכח (ש"א א' י"א). ועם זה שמירה בלב

יתבן שנגזר השם זיף לשם בן אדם, עד השם שאול.

זִיפָה, שע"פ. מבני יהללאל מבני יהודה (דה"א ד' ט"ז), (עיין זיף).

זִיק, (עיין זקק).

זַיִת, שם. עץ עושה פרי שעוצרים ממנו שמן, אָליווע, олива, маслина. ונופל על העץ, ויאמר להם הַזַּיִת (שופטים ט' ט'), עלה־זַיִת (בראשית ח' י"א), וכולל מקום גדול העצים האלה, לכרמך לְזֵיתֶךָ (שמות כ"ג י"א), כרמים וְזֵיתִים (יהושע כ"ד י"ג). ובא, ועד־כרם זָיִת (שופטים ט"ו ה'), גם הפרי עצמו, עץ הַזַּיִת (תמיד ב' י"ג), חוספת הזית יאמר בפעל תכנת, כי תחבט זֵיתְךָ (דברים כ"ד כ'). ובפעל נקף, כנקף זַיִת (ישעיה י"ז ו'), ועצמו שמנו בא בפעל, דרך, תדרך זַיִת (מיכה ו' ט"ו), ונסמך אליו השם שֶׁמֶן, וְשֶׁמֶן זַיִת (שמות ל' כ"ד), ולהפך, ארץ זֵית שמן (דברים ח' ח'). ובחבור אל יצהר, ארץ זֵית יִצְהָר (מ"ב י"ח ל"ב). ובא, שתי שבלי הַזֵּיתִים (זכריה ד' י"ב) הם ענפי הזית. ובהלכה התיחד כמותו לשעור ידוע, כַּזַּיִת (ביצה א' א'), כַּזַּיִת שאמרו וכו' זה אגורי (כלים י"ז ח'). ובגזרת השם נראה דעת האומרים ששרשו זות, ובא ע"ם בית מן בות. ויסודו וזהה בהוראת הארה והופעה, עד השם יצהר מן צהר.

זָכָה, פעוי. והיות צח ונקי, בהיר וטהור במובן המוסרי, העלל, קלאר, ריין זיין, быть свѣтлымъ, яснымъ. ודומה לו בארמית דכת, הקל עומד, היות נקי מחטא, ריין, אנשולדיג, ונדלאָז, גערעכט זיין, быть чистымъ, невиннымъ, правымъ. ובא נרדף עם פעל צדק, מה אנוש כי יִזְכֶּה (איוב ט"ו י"ד). והכפל, וכי יצדק ילוד אשה, ומזה יצא צדיק בדין, גערעכט אנער־קאנט ווערדען. וכהוראת הפעל צדק, למען תצדק בדבריך תִּזְכֶּה בשפטך (תהלים נ"א ו'), הַאֶזְכֶּה במאזני רשע (מיכה ו' י"א), אל"ף במקום יו"ד, כמו האזכה. לפי המוסכם ענינו אם יוכל איש להיות נקי וצדיק והוא שוקל במאזני רשע. ויתכן שזה מענין קנין והשגת רכוש, ערווערבען, פערדיענען, прiобрѣтать. על דרך שהשתמשו בו במשנה (ועי' בסמוך), וטעמו אם יוכל איש לעשות עושר בעולה, אם יתקיים עושר כזה בידו. ויש שפירשוהו בהוראת יוצא, והאל"ף איתן כמשפטו למדבר בעדו, האוכל להצדיק את המתעסק במאזני רשע. ובמשנה בענין קנין עפ"י הדין והיושר, איין רעכט ערלאנגען, прiобрѣтать право. זוֹכֶה בנכסים של אחיו (יבמות ד' ז'), כל הקודם בהן זָכָה (ב"ק נ' ג'), זָכָה לו (פאה ד' ט'), או ע"י הגורל, שלשה עשר כהנים זוֹכִים בו (יומא ב' ג'). ובענין זה בא גם בהוראת יוצא, יעמאנדען איין רעכט אויף עטוואס אנערקעננען, признавать за кѣмъ право на что. זָכִין לאדם שלא בפניו (עירובין ז' י"א). ובמובן המוסרי, כל העוסק בתורה לשמה זוֹכֶה לדברים הרבה (אבות ו' א'), לא כל אדם זוֹכֶה לשני שולחנות (ברכות ה' ע"ב), ערלעבען, ווירדיג זיין, дожить, сподобляться. ובמובן קרוב לזה, לא זָכִיתִי שתאמר יציאת מצרים בלילות (ברכות א' ה'), לא מצאה ידי, לא באתי לברור דבר זה, וכמו שנאמר במכילתא בענין זה, הריני כבן שבעים ולא זָכִיתִי לדבר זה (פרשה בא ט'). והיל הלשון בלמודי ההלכות וחדוש הסברות, אם זכיתי מן הדין מה ת"ל (ספרי במדבר קכ"ד), בטל החלוף וזכיתי לדין (שם קכ"ג). ומזה בגמרא בענין נצחון בטענות, בהא זכנהו ר' חנינא בן אנטיגנוס לרבנן (נדה נ"ב ע"ב). ובענין קנין והשגת למוד וחכמה, אם זָכָה הבן לפני הרב (כריתות ו' ט'), זָכָה ללמוד ממנו. וכן בענין זכות מעשים טובים, כנתינת צדקה, וגמ"ח, והדומה. מי שלא נתכוין לזכות וזכה מעלה עליו הכתוב כאלו זכה (ספרי דברים רפ"ג), כי נפקין אנן זכין בך (ויקרא רבה ל"ד) נתן לך צדקה, זכי בי (קהלת רבה ב' ח'), וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה תברך (שבת ד' ע"א). ובא גם במובן יוצא, האב זוֹכֶה לבן (עדיות ב' ט').

הפיעל, יוצא, ברר, לבן, במובן המוסרי, ריינינען, לייטערן, очищать. זִכִּיתִי לבי (משלי כ' ט'), במה יְזַכֶּה־נער את ארחו (תהלים קי"ט ט'). ובמשנה כעין הוראתו בקל,

שב לאיתנו, עדיין לא בא זיותן של בני משעבוד טיט ולבנים (שם). ומזה במקרא:

זִו, שם. החודש השני לצאת בני ישראל ממצרים, בחדש זִו (מ"א ו' א'), ונקרא כן על שם יפיו בהוד הירקות והפרחים, והוא נקרא בב"ק האחרונים אייר (עיין שם), ונופל במדינתנו בחדש הנקרא מאיי בקירוב.

2) זִיוְתָן, בגמרא, ש"ת. מאיר מבריק, במובן המוסרי, בחדש זיו שנולד בו זִיוְתָנֵי עולם (ר"ה י"א ע"א).

2) זַיֵּן, ארמית, פ"י. בפיעל, תגירת כלי נשק, בעוואַפֿנען, вооружать. וירק את חניכיו (בראשית י"ד י"ד) ת"י וְזַיֵּין ית עולימוי. ובמדרש, מיד עמד חזקיה וְזַיְּנָם כלי זין מבפנים (קהלת רבה פ' י"ד). ובתלמוד, לסטים מְזוּיָּן (ב"ק נ"ז ע"א), בעוואַפֿנעט, вооруженный. ויש מפרשים מזה, וְהַאֲזִינוּ כל מרחקי ארץ (ישעיה ח' ט'), נרדף אל האמור אחרי כן, התאזרו וחתו, והאל"ף נוספת. והנכון שהוא מלשון האזנה, (עיין און).

2) זַיִן או זַיִין, שם. כלי נשק, וואַפֿע, оружie. שא־נא כליך (בראשית כ"ז ג') ת"א זַיְנָךְ. ובתלמוד מזה הרבה, אם זַיְנָךְ עליך ספרך כאן (ב"ב ד' א'), אשה כלי זַיְנָהּ עליה (יבמות קס"ז ע"א).

2) זַיֵּף, ארמית. בפיעל, עשות שקר בנוסח כתב ספר להפוך הכוונה, פֿאַלשען, поддѣлывать. שקר עט ספרים (ירמיה ח' ח') ת"י קולמוס דשקר לְזַיָּפָא. ובגמרא, זַיַּפְתֶּם תורתכם (סנהדרין צ' ע"ב). ומזה, זִיַּפְתִּי דברי צדוקים (שם), הוכחתי שקרותם, דיא פֿאַלשהייט נאכוויזען, доказать под-ложность. שטר מְזוּיָּף (גיטין דף ד' ע"א), וכן זַיִּיף, שטרא זַיְיפָא (בבא בתרא ל"ב ע"ב). ובדב"א פסלות דברים מְזוּיָּפִים (הקדמת המורה). ובמשנה בהתפעל, מפני שהיא יכול לְהִזְדַּיֵּף (גיטין ב' ד'). ומזה:

2) זִיּוּף, שה"פ. שיקור, פֿאַלשונג, под-дѣлка, подлогъ. דקא מהדר אזיופא (כתובות ל"ז ע"ב).

זַיְּפָן, ש"ת. משקר בנוסח הכתב. פֿאַלשער. поддѣлывающiй.

זַיְּפָנוּת, שה"פ. שיקור. פֿאַלשונג, под-логъ. מאי ארבי לרמאה ברמאותיה ולזייפנא בְּזַיְּפָנוּתֵיה (ב"מ י"א ב').

הערה. מקור בסורית זַאפָא, זַאיפָא, וכן הוא בערבית זַאף. והרש"י כתב על ויצר אותו בחרט (שמות ל"ב ד') בפירוש שני, ויצר לשון צורה, בחרט, כלי אומנות הצורפין שחורצין וחורתין בו צורות בזהב כעט סופר החורת אותיות בלוחות ופנקסין, כמו, וכתוב עליו בחרט אנוש (ישעיה ח' א'). וזהו שתרגם אונקלס וצר יתיה בְּזִיפָא, לשון זיף הוא כלי אומנות שחורצין בו בזהב אותיות ונקרים (גראַבשטיכעל) ומזייפין על ידו חותמות, עכ"ל. ומדבריו למדנו שעיקר הוראת הפעל זיף הוא חריצה וחריתה, וזהו מלאכת הזייפנים שחורצין ומתקן את הדברים הכתובים וכותבים דברים אחרים תחתיהם.

זִיף, שע"פ. א) עיר במטה יהודה, על גבול ארץ אדום בנגבה (יהושע ט"ו כ"ד), והמדבר הסמוך לה נקרא מדבר־זיף (ש"א כ"ג י"ד), ובשם היושבים זִיפִים (שם שם י"ט). ב) עוד ג"כ במטה יהודה, ולא נודע מקומה בבירור (יהושע ט"ו נ"ה). ג) מבני יהללאל מבני יהודה (דה"א ד' ט"ז). — ובמשנה, כל הנצוק טהור חוץ מדבש הזיפין והצפחת (מכשירין ה' ט'), והוא דבש עב. ובגמרא נחלקו בפירושו. ר' יוחנן אמר, דבש שמזייפין בו (שמערבין בו פסולת). ור"ל אמר על שם מקומו, כדכתיב, זיף וטלם (יהושע ט"ו כ"ה). ולדעת ר"ל אפשר שהשם זיף שהתיחד לשע"פ הוא ע"ש הדבש המצוי שם, ודומה לו, צוף, צופים, ועקרו נזילה וזבה. ומזה בארמית זוף, הזבה, (עיין זפף). ובערוך מביא עוד פירוש לדבש הזיפין שבמשנה, זיפין אלו חומץ לדבורים וארבעה מינין הם: דבורים וזיפין גזין תרזין, והוא מפירוש רב האי גאון. ובערך זף הראשון נאמר, זיף וטלם ובעלות (שם ט"ו כ"ד) כל המזיף טולמין לעני מתעלה ולא נרשם מקורו ברחול ועניני הלואה. ובמובן זה

אף ביצים בני קיימא יצאו מוּזָרוֹת (חולין ר"ב ג') , (עיין תפארת ישראל) . והנראה שהם הביצים שישבה האם עליהם כמה ימים, עד שהאפרוח מתחיל להיות נוצר והחלמון והחלבון מתערבים וכאלו הם נכבשים מזה ע"י זה. ביצים המוּזָרוֹת נפש היפה תאכלם (חולין דף ס"ד ע"ב) .

מָזוֹר , ש"ז . מכה טריה , ע"ש שהיא עומדת להיות מוזרה , או ע"ש שריתה רע וסר , וואונדע , рана, язва . ולא יגהה מכם מָזוֹר (הושע ה' י"ג), והקודם לא יוכל לרפא , ויהודה את מְזֹרוֹ (שם), והקודם וירא אפרים את חליו . וכן הבין הפייטן ר' שמעון ב"ר יצחק, באמרו : ועד לא מָזוֹר הגהת רפואתך (סלוק ב' דר"ה) . ובא, אין דן דינך לְמָזוֹר (ירמיה ל' י"ג) . יש מפרשים בענין רפואת המכה, היילונג , פפלעגע , ле-ченіе . והנכון כדעת האומרים שטעמו, אין דן דין מזורך, אין רב ריב מכתך. ובהשאלה, לחמך ישימו מָזוֹר תחתיך (עבדיה א' ז') .

2) זִיר , במשנה , שם . אגודה , חבילה , בינדעל , вязка . אבל לא את הַזִּירִים (שבת כ"ז ע"ב) , פקיע שקשור בשלשה קשרים, והנראה שהוא מיסודו של זור, לפי שהקשירה מקפת , עוצרת ומהדקת את הנקשר, (ועיין זֵר) .

2) זוּר , בתוספתא. שורה מקפת. כל שאין לו אלא זור אחד מקיף את העומד (מעשרות ג' פ"ה), וי"ג דור , עיי"ש .

זָחַח , דומה לפעל זוח. פ"ע. העתקה והסרה. פארטריקקען , פארשיעבען , двигать, удалять . ובא בנפעל , ולא־יִזַּח החשן (שמות כ"ח כ"ח) , ע"ם יִמַּד מן מדד , (ועיין נזח) . ובברייתא במובן המוסרי בענין הרמה והגבהה , משרבו זחוחי הלב (סוטה מ"ז ע"ב) , גבהי לב , אין מזחיחים אותו (חולין ז' ע"א) , (ועיין זחה) .

זָחַל , פ"ע , ארמית . א) נדנוד ותנועת רמש, קריעכען , שלייכען , ползать, пресмыкаться . ומיוחד לתנועת הנחש ההולך על גחון . עם חמת זֹחֲלֵי עפר (דברים ל"ב כ"ד) , כְּזֹחֲלֵי ארץ (מיכה ז' י"ז) . ומזה במשנה בהתיחם אל מים נגרים , על זוֹחֲלִין שרבו על הנוטפים (טהרות ז' ג') , פליעססענדעס וואססער , текучая вода . הַזּוֹחֲלִין כמעין והנוטפים כמקוה (מקוואות ה' ה'). ובמדרש במובן יוצא בענין הדפת ריח , רוח צפון ורוח דרום מכבדות וְזוֹחֲלוֹת כל בוסמני גן עדן (במדבר רבה י"ג) . ובמשנה בהפעיל, כל דבר שהיא מקבל טומאה אין מַזְחִילִין בו (מקוואות ה' ה') , אין עושים אותו להיות זוחלי· ובספרי , שיהיו מַזְחִלִים בעפר (דברים סימן שכ"א) , מתבוססים. והקליר אמר, יַזְחִילוּ מהם מים (תפלת גשם) . והרמב"ם ז"ל השתמש בנפעל , בהגרת משקין, אלא נזחלים מאליו (הלכות ת"ת ג' ט') . ב) נדנוד מפחד ומורא , כענין הפעל דחל בארמית , ציטטערן , дрожать . זָחַלְתִּי ואירא (איוב ל"ב ו') , ואפשר שגם זה רמיסה והתבוססות בארץ .

3) זַחַל , בפיוט , שם . מורא ופחד , ציט-טערן , ужасъ . בְּזַחַל סובלות כם אש (קדושה לשחרית דר"ה לר"ב ב"ר שמואל) .

2) מַזְחִילָה , במשנה , ש"נ . בנין עשוי במדרון סמוך לכותל שמי הגשמים זוחלים עליו, ונבדל מן הצנור שהוא סלח בולט מן הכותל , קולט אדם מן הַמַּזְחִילָה וכו' (עירובין י' ו') , מן הַמַּזְחִילָה (בבא בתרא ב' ח') .

2) זַחַל , בגמרא , שם . מין ארבה , כגון הַזַּחַל (חולין ס"ה ע"א) . ואולי נקרא כן ע"ש לכתו על הארץ כזוחל על גחונו .

1) זִיו , זִיוָה , ארמית. יסודו זהה, בהוראת הארה והופעה , שיינען , גלאנצען , сіять, блистать . ומזה :

זִיו , (מן זְהִיו) , ש"ת . הוד ויופי , גלאנץ , פראכט , блескъ, велико-леніе . וְזִיוֵהּ יתיר (דניאל ב' ל"א) . והרבוי , וְזִיוֹהִי שנוהי (שם ה' ו') , כנוי לטוהר קלסתר פנים, עד"ש . והודי נהפך למשחית (שם י' ח') . ובדברי חז"ל בענין פנים , ונוי, בזמן שנהפכו זִיוֹהִי כמין דם (תוספתא סוכה ב' ו') . ועל הרוב במובן המוסרי , לענין הוד וכבוד , משמת ריב"ז בטל זִיו החכמה (סוטה ט' ט"ו) , וכן, זִיו הכהונה (שם שם) . ובהשאלה, במדרש שלימות הבריאות , עדיין לא בא בני בְּזִיווֹ שנשתנה מתליו (שיה"ש רבה ב' ה') , כמו לא

מיוחד למי שאינו מן הכהנים והלוים הקרובים למקדש ה׳ ועבודתו, נעמיינער, простой, обыкновенный, общій. וכל זָר לא־יאכל קֹדש (ויקרא כ״ב י׳), וְהַזָּר הקרב יומת (במדבר א׳ נ״א). ובמשנה, ואוכלת עם הַזָּר על השולחן (חלה ד׳ ח׳). ומזה כל דבר חול שאינו מקודש, אש זָרָה (ויקרא י׳ א׳). וכמו כן בא ג) ביחוס לארץ אחרת, נכרי, ולא עבר זָר בתוכם (איוב ט״ו י״ט), אויסלענדער, чужестранецъ, инородный. ובמובן זה הוא נרדף לשם תאר אויב, שונא, פיינד, врагъ, непріятель. כי לפנים היה נחשב כל בן ארץ אחרת לאויב ושונא, ועד השם hostes, barbar, בל״ר ול״ד, כי זָרִים קמו עלי (תהלים נ״ד ה׳), כמהפכת זָרִים (ישעיה א׳ ז׳). ולנקבה התיחד התואר זָרָה לאשה מנאפת הסרה מדרך הישרה, נפת תטפנה שפתי זָרָה (משלי ה׳ ג׳), הורע, блудница. שוחה עמקה פי זָרוֹת (שם כ״ב י״ד). ושובה השערת ר״ש מונק שנקראת כן על שם שהזונות שנמצאו בקרב בני ישראל בהיותם על אדמתם היו בלא ספק בנות עמי הנכר, לפי שהיו בני ישראל מוזהרים מן התורה על הקדשות, לא תהיה קדשה מבנות ישראל (דברים כ״ג י״ח), ובודאי השגיחו על זה שופטי העם, ושעל כן נקראה גם נכריה. (עיין נכרי). בנים זָרִים ילדו (הושע ה׳ ז׳), זרים בטבעם לרוע, או שהוא כנוי לבנים שנולדו בפסול, באסטארד, незаконорожденный. ובא במובן, איש אחר, אין זָר אתנו בבית (מ״א ג׳ י״ח), יהללך זָר ולא פיך (משלי כ״ז ב׳), כי ערב זָר (שם י״א ט״ו), ואין לְזָרִים אתך (שם ה׳ י״ז), ויתכן שזהו כנוי לנואף ונגזר מן זרה לנקבה. וכן, ותפזרי את־דרכיך לַזָּרִים (ירמיה ג׳ י״ג). ובא, אֵל זָר (תהלים פ״א י׳), כמו, אל אחר (שמות ל״ד י״ד). ובחסרון השם הקדוש, יקניאוהו בְּזָרִים (דברים ל״ב ט״ז). ומזה לדעת קצת מפרשים, ואין בכם זָר (ישעיה מ״ג י״ב) כמו אל זָר, והנראה שענינו כמו חדש, וטעמו איש חדש אשר לא שמע את דברי (ועיין להלן). הפכפך דרך איש וָזָר (משלי כ״א ח׳) איש שהוא זר, כנוי לאיש רע בטבעו או במעשיו, (עיין וָזָר). ובא ביחוס לדברים שאין בהם רוח חיים, וזמורת זָר תזרענו (ישעיה י״ז י׳), זמורה שאינה הגונה ואינה ממין גפן (רש״י), והוא על דרך סורי הגפן נכריה, שהם סריות הגפנים. כי השרש זור דומה לשרש סור. אני קרתי ושתיתי מים זָרִים (מ״ב י״ט כ״ד), מים שכרה אותם מחדש בדרך מסעו, או כמים שוטפים בזרם והם מים חיים (עיין מים, קור). ובא, כמו־זָר נחשבו (הושע ח׳ י״ב), וטעמו, רחוק ובלתי מובן, פרעמדארטיג, אונפערשטענדליך, необыкновенный, непонятный. לעשות מעשהו זָר מעשהו (ישעיה כ״ח כ״א), רחוק במציאות ומבהיל.

זָרָא, ש״ם. דבר הגורם רחוק ותעוב. פרעמדעס, עקקעלהאפטעס, чуждое, отвратительное, омерзѣлое. והיה לכם לְזָרָא (במדבר י״א כ׳). ולתרגום השבעים והוואולגאטע הוא שם לחולי האנשמכא Nausea, הגורם לחולי געול נפש ומביא הקאה מעין מחלת החלירע.

ג) זָרוּת, במשנה, שה״פ. אין חייבין עליו לא משום זָרוּת (זבחים י״ד ג׳), פרעמד־ פאנימוס, оскверненіе.

ב) זור, פ״י. קרוב אל אור, אסר, עצר, צרר, בהוראת הידוק. ומזה מעיכה, סחיטה ועצור, צוזאממענדריקקען, פרעססען, сжимать, жать, тискать. והק׳ יוצא, סחיטה, פרעססען, жать, давить. וַיָּזַר את הגיזה (שופטים ו׳ ל״ח), הראוי וַיָּזָר, והפת״ח להרחבת אות הגרון. ובפיוט. טל זוּרֵד על פם (תפלת טל), מענין נזילה. ולדעת טובי המפרשים מזה, לא זֹרוּ ולא חבשו (ישעיה א׳ ו׳), עד משקל פֻּעַל בהוראת פֻּעַל, המכות לא נעצרו להוציא הליח המקולקל, אויסגעדריקקט ווערדען, быть выжату. ומזה ב) רפישה, רמיסה, צער־ פרעססען, растоптать. כי־רגל תְּזוּרֶהָ (איוב ל״ט ט״ו). והפעול, וְהַזּוּרֶה תבקע אפעה (ישעיה נ״ט ה׳), מוסב על הביצה וענינו כן הביצה הרמוסה תצא אפעה (ועיין בקע, ומשפטו הַזּוּרָה בקמץ ובא בסגול, עד. ולנה (זכריה ה׳ ד׳), דאס צערטרעטענע אי, раздавленное яйцо. ובמשנה בהפעל.

פֿאַריאַגען , испугать, прогнать . ויקצו מְזַעְזְעֶיךָ (חבקוק ב׳ ז׳) , המרידים ומבריחים אותך ממקומך. (עי׳ ועוה). ובמשנה, בענין נתנוד במקום שֶׁזְּעֲזָעַתּוּ המורישה או שֶׁזִּעְזְעוּ ועשאו כעפר (ערלה א׳ ג׳) , אויפֿרייסען , пе- ретрясти, растаскивать . וכן . זִעְזַע את היסים (שמיר פ״ז) .

התתפעל , כל העולם כלו נִזְדַּעְזַע (שבועות ל״ט ע״א) מאימה ומפחד , לא יראים ולא מִזְדַּעְזְעִים (ספרי דברים א׳) , ערציטטערן , בעבען , испугаться, дрожать . והדרים מִזְדַּעְזְעִים (פדר״א ל״ד) . וברמב״א , איבריו מִזְדַּעְזְעִים (יסודי התורה ג׳ ב׳) .

זְוָעָה , ש״נ . גרנוד וחלחלה , ציטטערן , שרעקקען . дрожь, ужась . רק זְוָעָה (ישעיה כ״ח י״ט) . ובמשקל זה בא ארבע פעמים בכתיב בספר ירמיה (ט״ו ד׳ , כ״ד ט׳ , כ״ט י״ח, ל״ד י״ז) , ופעם בדה״ב (כ״ט ח׳) והקרי זַעֲוָה , העין קודם לוא״ו, (עיין זַעֲוָה) . ובמשנה בענין רעידת הארץ , ערדציטטערן , земле трасеніе . על הזיקין ועל הַזְּוָעוֹת (ברכות נ״ד ב׳) .

זַעֲוָה , מענין הקודם . על דרך עַוְלָה— עוֹלָה , והיית לְזַעֲוָה לכל ממלכות הארץ (דברים כ״ח כ״ה) , ופירשו לאימה ולזועה שיזועו כל שומעי מכותיך , ונתן אתהן לְזַעֲוָה ולבז (יחזקאל כ״ג מ״ו) . ואפשר שזה ענינו רמיסה ומשיסה , צערטרעטען , פלינדרען , растоптаніе, разграбленіе . והמשך הכתובים מוכיח , ויהיה מזה ויקצו מְזַעְזְעֶיךָ (חבקוק ב׳ ז׳) , ש״ת לבוזים ושוסים, מקביל אל הקודם יקומו נשכיך.

זַעֲוָן , שע״פ . מבני שעיר החרי (בראשית ל״ו כ״ז) .

2) זִיעַ , ארמית . ובמשנה שם במובן המוסרי, ציטטערן , дрожь . ברתת וּבְזִיעַ (ברכות כ״ב ע״א) .

זִיעַ , שע״פ . מבני גד (דה״א ה׳ י״ג) .

2) זוּעַ , פ״ע . במקרא לא נמצא כי אם בשם זֵעָה . ובמשנה בפעל בבנין הפעיל , בענין יציאת רסיסי מים מנקבי הגוף שבגוף בהתחממו , שוויצען , по- тѣть . מען וְהֵזִיעַ (נדרים ז׳ ג׳) , מְזִיעִים אנחנו (שבת מ׳ ע״א) , וְהֵזִיעוּ פניך (ב״ר ב׳) . ובדבר שאין בו רוח חיים , וזיתים מאימתי מקבלים טומאה מִשֶּׁיָּזִיעוּ זיעת המעטן (טהרות ט׳ א׳) , שלא יהיו השמים מְזִיעִים כדרך שאין הברזל מֵזִיעַ (ספרא בחקתי) . ובמובן יתצא, מפני שֶׁמֵּזִיעַ את הבתלים (תוספתא ב״מ ח׳) . ובמקרא פ״א :

זֵעָה , ש״נ . ע״מ צדה , שוויס , пот . בְּזֵעַת אפך (בראשי׳ ג׳ י״ט) . ובמשנה , משיזיעו זֵעַת המעטן אבל לא זֵעַת הקופה (טהרות ט׳ א׳) , זִיעַת בתים (מכשירין ב׳ א׳) , והתירו את הזִיעָה (שבת מ׳ ע״א) , שלש זֵעוֹת הן יפות לגוף זֵעַת חולי זֵעַת מרחץ זֵעַת מלאכה (אדר״נ פ״א) , (ועיין זֵעַ) .

א) זור , פעו״י . קרוב לפעל סור , נזר , עקר הוראתו , היות מרוחק מדבר ונוטה ממנו , זיך פֿערן האלטען , אבווענדען , оста- ваться въ дали, отвращиваться . כמו שבא בארמית , סורו נא (במדבר ט״ז כ״ו) ת״א זורו . ובעברית במובן המוסרי , הקל , לא זָרוּ מתאותם (תהלים ע״ח ל׳) , ויודעי אך זָרוּ ממני (איוב י״ט י״ג) , רוחי זָרָה לאשתי (שם שם י״ז) , ר״ל נמאס לה . ובא , זורו רשעים מרחם (תהלים נ״ח ד׳) . לדעת הראב״ע הוא מן הקל ע״מ קָעוּל , כמו אָחוּז , וענינו מרחם אמם הם זרים בטבעם מטבע כל הילדים . וזה מענין מליצת בנים זָרִים ילדו (הושע ה׳ ז׳) , (עיין זור השני) , ולא נמצא יותר במקרא .

הנפעל , מענין הקל , בהתחדש הפעולה , זיך אַבקעהרען , אַבווענדען , отворачиваться . נָזֹרוּ אחור (ישעיה א׳ ד׳) , נָזֹרוּ מעלי בגלוליהם (יחזקאל י״ד ה׳) , (עיין נזר) .

ההפעל , היות מרוחק מוּזָר הייתי לאחי (תהלים ס״ט ט׳) , ענטפֿרעמדעט ווערן , стать чу- жимъ . והכפל , ונכרי לבני אמי .

זָר , ש״ת . רחוק או מרוחק , פֿרעמד , чу- жой . ובא א) בענין רחוק מקורבת משפחה , לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זָר (דברים כ״ה ה׳) ומתכרת בני הבית , לְזָר תחשבני (איוב י״ט ט״ו) . ובמשפטי התורה

יָזֹנוּ עֵינֵיהֶן מִבֵּית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים (מדות ד׳ ה׳). ולדעת ימ בא מזה:

זוֹנָה, ש״ת. לבעלת אכסניא המספקת מזון לעוברי ארח, גאסטווירטהין, трактирщица. רחב הַזּוֹנָה (יהושע א׳ ח׳, (עיין זנה).

הנפעל, גענעהרט ווערדען, питаться. אלמנה נִזּוֹנֶת מנכסי יתומים (כתובות יא א׳), והבנות נִזּוֹנוֹת (שם יג ג׳). ומזה בהפעל במקרא לרד״ק בכתיב, סוסים מֻיזָנִים (ירמיה ה׳ ח׳), שנתנו להם מזון הרבה, וואהל-גענעהרט, откормленный. (על דרך בריא מן בר, מריא מן מר, ע״ש), והקרי מיוזנים, (עיין זון (ב, יזן). ובארמית שבמקרא:

ההתפעל, זיך ערנעהרען, питаться. יִתְּזִין כָּל־בִּשְׂרָא (דניאל ד׳ ט׳). ובתוספתא, ואינו נִתָּזֵן עם הבנות (בכורים ב׳ ג׳), במובן נפעל.

מָזוֹן, ש״ז. כל דבר מאכל המכלכל ומשביע, שפייזע, נאהרונג, пища, корм. בר ולחם וּמָזוֹן (בראשית מ״ה כ״ג). ובמשנה, הנודר מן המזון מותר במלח ובמים (עירובין ג׳ א׳), (ועיין בגמרא עירובין מ״ד א׳). ובא בענין סעודה, מאהלצייט, обѣдъ, пиръ. ועל הַמָּזוֹן מברך לאחריו (ברכות ג׳ ד׳), בא להם יין לאחר הַמָּזוֹן (שם ח׳ ח׳), וברבוי א) בענין פרנסה בכלל, נאהרונג, קאסט, пища, столъ содержаніе. האב אינו חייב בִּמְזוֹנוֹת בתו (כתובות ד׳ ו׳), וחייב בִּמְזוֹנוֹתֶיהָ (שם שם ד׳). ב) מיני מזון שונים, ולענין ההלכה יכללו בשם זה חמשת המינים שהם מיני דגן (עיין דגן), שמברכים עליהם בורא מיני מְזוֹנוֹת (עירובין ל׳ ע״א).

ב) **זון**, מקורו ארמית. זין, שבא בשם בהוראת נשק, ובפעל בענין תגורת כלי נשק, (עיין זין). ומזה לדעת ת״י, וְהַזֹּנוֹת רחצו (מ״א כ״ב ל״ח) שתרגם ומני זינא, וואפען, оружіе. ולדעת רבינו חננאל ז״ל כפי מה שמביא בשמו הערוך ערך אכפא, זה הנקרא בלשון חז״ל התפיות שבאוכף, והם העצים הנתונים בו לפניו ולאחריו להשען עליהם. ובהוראת נשק בא לדעת הרד״ק במקרא, בכתיב, סוסים מֻזָנִים (ירמיה ה׳ ח׳), כי מזוינים בתאות זמתם.

2) **זִיּוּן**, ש״ה. לבישת כלי נשק בכונה למלחמה, ביום נשק, ביום זִיּוּנָם של לא מלכים (במדבר רבה י״ד).

2) **זוֹן**, במשנה, שם. אזור התגורה, גירטעל, поясъ. הַזּוֹן והברכיר (כלים כ״ז ג׳). ובמדרש זִינָאוֹת שתנר להם (שמו״ר פ״ה), יש נוהרים אותו מל׳ יונית. והנראה שהוא משרש זון הקודם, ונקרא האזור זון לפי שלפנים היו כלי הנשק תלוים באזור. (ועיין אזר, חגר).

הערה. בעיקר הנחתו נראה דעת האומר שענינו דבר חד משקין ושנון ודומה לו צן, שן, והתיחד לכלי הנשק החדים והשנונים והחזקים. ועל דרך ההשערה נראה כי מן הפעל זון א) בהוראה מחיה וכלכלה, הסתעף מושג כלי הנשק בכלל שעל ידיהם השיגו להם בני ימי הקדם מחייתם ופרנסתם. הכי לדבר השם: טֶרֶף, לֶחֶם, צֵידָה, מָזוֹן.

2) **זוּן**, במשנה, שם. בלשון תנים מין חטים גרוע, החטים וְהַזּוּן אינם כלאים זה בזה (כלאים א׳ א׳), הזן מן הַזּוּן על החטים שאינן אוכל (תרומות ב׳ ו׳). ובתוספתא, מוציאין זונין שבה (שם ו׳ ט׳), והיו כלם טינופת ומלאות זונים (ספרי תבא פרשה ד׳). וכן הוא בלשון ערבית זואן.

זִינָא, שע״פ. מבני שמעי מן הלוים (דה״א כ״ג י׳), ובפסוק הסמוך נקרא זִיזָה.

זוּעַ, פעל ע״ו. ארמית ובכתבי קדש האחרונים. הקל, ענינו תזוזה ותנודה ועם זה חרדה ורעדה, זיך בעוועגען, ציטטערן, двигаться, колебаться, дрожать. לא קם ולא זָע (אסתר ה׳ ט׳), ביום שֶׁיָּזֻעוּ שמרי הבית (קהלת י״ב ג׳). יתנודדו ממקומם וירעדו. ובארמית שבמקרא, הוו זָאעִין, בכתיב, והקרי זָיְעִין (דניאל ה׳ י״ט), להון זָאעִין, בכתיב, והקרי זָיְעִין (שם ו׳ כ״ז). ובמשנה בענין התרחקה מדבר ועזיבתו, וועיכען, אבלאססען, удаляться, оставить. ומנה לא תָזוּעַ (אבות פרק ח׳ כ״ח).

הפועל, עד המרובעים יתנא, הרחה הבעתה והברחה, אײנשרעקקען, איבשרעקן.

תרא דכספא, והוא שוה לדינר שהוא ארבעה בסלע, מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט וכו' (פאה ח' ח').

2) זוּחַ, בברייתא, פעו"י, קרוב לפעל זחח, שהוראתו בלשון סורית העתקה הרמה וסלוק, (עיין נזח), הַמֵּזִיחַ חשן מעל האפוד (יומא ע"ב ע"א), אויפהעבען, ווענריימען, устранить. ומזה בהשאלה הרמה והגבהה, אין לו ואינו רוצה להתפרנס (מן הצדקה) אומרים לו הבא משכון וטול כדי שֶׁתָּזוּחַ דעתו עליו, שתרום דעתו ויצהילו פניו. וכן במזבח אמרו, מזיח (כתובות י' ע"ב), ופירשוהו מזיח גזרות.

2) זוּט, זוּטוֹ, במשנה, שם, ארעית ותחתיתו של דבר, דאס אונטערע, דעקק, дно. התרם טמא מפני הַזּוּטוֹ (כלים כ"ג ח'), העושה בגד מן התרם טהור מן הזוטו טמא (שם כ"ח ט'). ובברייתא, המציל מן זוטו של ים ומשלוליתו של נהר (ע"ז מ"ג א'). לדעת הערוך הוא מן הקודם. ורש"י פירש מקומות בשפת הים שדרך הים לחזור לאחוריו יזד פרסאות או ט"ז פרסאות פעמים ביום ושוטף מה שמוצא שם והולך. וזוטו לשון גודל ושירוע (ב"מ כ"א ע"ב). והנראה שהוא מן זוטא בארמית קטן ושפל ונמוך, ונופל על תחתיתו של דבר ומקום שקעריזותו.

זוּל, פעו"י. דומה לשרש זלל, וקרוב עם פעל אזל, נזל. עיקרו הרעדה, נדנוד ופזור, ועם זה ההעתקה ממקום למקום, הרקה, אויסשיטטען, לעערען, выпорожнять. הַזָּלִים זהב מכים (ישעיה מ"ו ו').
הפעיל, במובן המוסרי, השלכה והרחקת דבר שאין חפץ בו, ווענוווערפען, бросать. ועם זה הקלה בערך הזולת, נרינגשעטצען, פעראכטען, презирать, неуважать. כי הדבר הקל במשקלו נוח להיותו נפזר (והפוכו יקר, כבד), כל מכבדיה הִזִּילוּהָ (איכה א' ח'). והראוי הֱזִילוּהָ הה"א בשו"א. וי"מ מזה הזלים זהב מכים מוציאים הזהב מכים כאלו הוא בזול ולא נחשב, אך לא יתישב היטב עם הכפל, ובכסף בקנה ישקלו (עיין קנה). ולהיות רבוי מציאות הדבר מקטין ומקיל ערכו בא השם:

2) זוֹל, במשנה, בענין רבוי מציאות התבואות, נרדף לשם שבע, פיללע, איבערפלוסס, изобиліе. ועם זה קטנות מחיר התבואות, ביללינקייט, וואָהלפייל, дешевизна. למקום הזול (מע"ש ד' א'), זול בא לעולם ושובע בא (ברכות מ' ע"ב), כשער הזול (ב"מ פ"ה ע"ב). ומזה הפעל בהפעל, ביללינער ווערדען, удешевляться. ביוקר וְהוּזְלוּ (שם), הפך הפעל יקר, (עיי"ש).

זוּלָה, מלת היחס ביחוס השלילה והיציאה מן הכלל, ועקרו הרחקה והעתקה, טרעננונג, אנטפערנונג, отдѣленіе, разлученіе. על דרך מלת בִּלְתִּי מן בל. ועניני חוץ, אך, רק, אויסער, исключая, кромѣ. ובא תמיד בסמיכות, זולת דלת עם־הארץ (מ"ב כ"ד י"ד). ועם יוד נוספת, זוּלָתִי שתים־אנחנו (מ"א ג' י"ח), ניכט מעהר אלס וויר צווייא, никто больше какъ мы двое. וכמו כן בכנוי, זולתי אין אלהים (ישעיה מ"ה ה'), אלהים זוּלָתְךָ (שם ס"ד ג'). ובא בחבור עם מלת היחס, זולתי את חצור (יהושע י"א י"ג). ובא"ס השתמשו בו כש"ת בענין, אחר, ואמרו: וְהַזּוּלַת ההוא אם כן גדול ממנו (עקרים א' י"ג), איין אנדערער, другой. אך עם ההתחברות אל הַזּוּלַת (מאור עינים). ובמחזורי היוצרות התיחד השם זולת לפיוט המיוחד להאמר בברכת הגאולה, אחרי אין אלהים זולתך.

2) זוֹם, במדרש, שם. ענינו מרק, זופפע, супъ. בתוך הַזּוֹם של בשר (במדבר רבה ח').

א) זוּן, מקורו ארמית, הקל, כלכול ופרנסה, שפייזען, ערנאָהרען, кормить, питать. ויכלכל יוסף (בראשית מ"ז י"ב) ת"א וְזָן. ובמשנה, זָן את אשתו (נדרים ד' ג'), מקום שנהג לָזוּן יָזוּן (ב"מ ז' א'). ובתפלה, הַזָּן את העולם, ברעב זַנְתָּנוּ. ובשם התאר על משקל טוב, רוענו זוננו ובהשאלה, הנאה רוחנית, בפחות טפח לָזוּן את עיניו (אהלות י"ג ד'), דיא בליקק וויידען לאססען, наслаждаться взоромъ. שלא

כִּזְוִינוּ מלאים (תהלים קמ״ד י״ג), זויות האוצרות (ועיין מזה). קרוב לשמוע שיסוד השרש הוא זוה, הדומה אל זהה, (עיי״ש) בהוראת הופעה והארה, וממנו זִיו (עיי״ש), ונופל על קרן הבנין הבולט ונראה לעין.

1) זוז, פעלי, ארמית, ובמשנה. הקל עומד, העתקה והרחקה ממקום, פאן איינעם שטעללע וועקגעהן, удаляться. לא משו (במדבר יד מ״ד) ת״י לא זָזוּ, לא היו זָזִין משם כל היום (ר״ה ב׳ ה׳), לא זָזָה ידה מתוך ידי (כתובות ב׳ ט׳), אי אפשי לָזוּז מבית אבא (שם י״ג ג׳).

ההפעיל, העתקה והנעה, בעוועגען, двигать, шевелить. שלא יָזִיזוּ בו אבר (שבת כ״ג ה׳), בהמה שמתה לא יְזִיזֶנָּה ממקומה (ביצה ג׳ ה׳), שֶׁמֵּזִיז עפר ממקומו (שבת ל״ט ע״א), אין מְזִיזִין אותו ממקומו (אבות ג׳ י״ז), פאן דער שטעללע ריהרען, тро-гать съ мѣста. ומזה במקרא:

זִיז, ש״ז. א) כולל כל נפש חיה הרומשת המתנועעת, דאס וואס זיך בעוועגעט, дви-гающееся. וְזִיז שדי ירענה (תהלים פ׳ י״ד), וְזִיז שדי עמדי (שם נ׳ י״א). ולדעת חז״ל במדרש, זיז עוף טהור, א״ר יהודה בר סימון בשעה שהוא פורש את כנפיו מכהה גלגל חמה (מפני גדלו) ולמה נקרא שמו זיז שיש בו כמה מיני טעם מזה ומזה (ויקרא רבה כ״ב). ויתכן שהוא הנקרא במשלי הערביים, ענקא שימורג. (עיין מערכי לשון ערך אורשנא, ובערוך השלם). ויונתן תרגם תרנגל ברא. ב) מענין ההעתקה והתנועה, יפורש לדעת רש״י, מה שנאמר למען תמצו והתענגתם מִזִּיז כבודה (ישעיה ס״ו י״א), שפירשו מכבוד גדול הזז וממשמש לבוא, בעוועגונג, ריהרונג״ים, движеніе. וקרוב לזה י״ם שפירשו בענין שפעת זרם, צושטראָממונג, ערגוסס, притеканіе, наліяніе. ויתכן שבא בהשאלה על שפעת שפע החלב הנוזל מדדי האשה, מילך ערגוסס, изобиліе молока. משל אל השפעת ההצלחה, וזה מקביל אל הקודם, למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה (שד ענינו שד). וזה כענין מליצת הכתוב למעלה, וינקת חלב גוים ושד מלכים תינקי (שם ס׳ ט״ז). ולדעת גיזיניוס הוא שם תאר אל השדים כשהם מלאים חלב, שהחלב שופע ונוזל מהם מעצמו ודומה לו בלשונות המערביות, zize zizza. ולדעת הראב״ע והרד״ק ענינו כמו זִיו, גלאַנץ, блескъ. (עיין הערה לשרש זוז).

זִיז, שם. א) מין תולע קטן נמצא בעדשים, האוכל וכו׳ את הַזִּיז שבעדשים (תוספתא תרומות ו׳ י״ח), להוציא את הַזִּיזִין שבעדשים (חולין ס״ז ע״ב), קערנווורמער, דבש הזיזין אסור שאינו אלא ריר (תוספתא בכורות א׳ ה׳). ומענין ההעתקה והתנועה יצא לענין הבליטה. ומזה:

2) זִיז, במשנה, שם. א) לוח או קרש הבולט מן הכותל ויצא לחוץ, פאָרשפרונג, выступъ. זִיז שלפני חלון וכו׳ (ערובין י׳ ד׳), איזהו הַזִּיז שפניו למטה (אהלות י״ד א׳), שני זִיזִין (שם שם ה׳). ובא ב) במובן שתת, ובחזירתו אוכל הַזִּיז מן התלם (תענית ח׳ ע״א), וגם זה מענין בליטה, עשב המתחיל לצאת ולהיות בולט.

זוּזִים, שם אומה קדמוניה אשר ישבו בְהָם (בראשית י״ד ה׳). ולפי הנראה הם הנקראים גם זמזומים (דברים ב׳ כ׳), (ועיין שם).

זִיזָא, שע״פ. א) מבני רחבעם מלך יהודה (דה״ב י״א כ׳), ב) בן־שפעי מבני שמעון (דה״א ד׳ ל״ז), ג) מבני שמעי הלוי (שם כ״ג י״א). ובפסוק הקודם נקרא זִינָא.

מְזוּזָה, ש״נ. לחי הקבוע בפתח הבית שהדלת תלויה עליו, [illegible], косякъ, верея. אם על שם שהוא יוצא ובולט מן הפתח או על שם שהדלת סובבת ומתנועעת עליו, אל הַמְּזוּזָה (שמות כ״א ו׳), וּמְזוּזָתָם אצל מְזוּזָתִי (יחזקאל מ״ג ח׳), על מְזוּזוֹת ביתך (דברים י״א כ׳). ובהלכה התוה השם מזוזה אל שתי הפרשיות הכתובות וקבועות על מזוזות הבית.

זָזָא, שע״פ. מבני חצרון בן פרץ (דה״א ב׳ ל״ג).

1) זוז, ארמית, שם. מין מטבע כסף, רבע שקל כסף (ש״א ט׳ ח׳) ת״י זוזא

הלשון אמרו, בְּמֵזִיד, בין בשוגג בין בְּמֵזִיד (ב"ק ג' ע"ב), וכן ענינו בארמית. ומזה בארמית שבמקרא, ורוחה תקפת לַהֲזָדָה (דניאל ה' כ), להרשיע בזדון לב.

זֵד, שת"ז. לפועל רע בבונה, זֵד יהיר לץ שמו (משלי כ"א כ"ד), באָזווילליגער, איבערמוטהיגער, злодѣй, дерзкій. וכל האנשים הַזֵּדִים (ירמיה מ"ג ב'). ובכלל כל רשע עריץ, פרעפלער, злодѣй. זֵדִים קמו עלי (תהלים פ"ו י"ד) והכפל, ועדת עריצים, והשבתי גאון זֵדִים (ישעיה י"ג י"א) והכפל, תאות עריצים. והתיחד על העוברים על מצות התורה בחוק יד ומכחישים באמתה, געזעצאיבערטרעטער, געזעצלייגנער, безбожный. ומזה כל זדים שבמזמור קי"ט, גערת זֵדִים ארורים (תהלים קי"ט כ"א) ומפרש, השוגים ממצותיך, זֵדִים הליצני עד־מאד מתורתך לא נטיתי (שם שם נ"א). ומזה, גם מִזֵּדִים חשוך עבדך (שם י"ט י"ד), הצילני מזדים הכופרים בתורה שלא ימשלו בי ולא ישטני מן הדרך הישרה. ויש מפרשים שפרשוהו כש"ם, איבערמוטה, неистовство. או כשם תאר לנושא חסר במאמר, רעיונים זדים, איבערמוטהיגע געדאנקען, дерзкія мысли.

זָדוֹן, שמ"ז. מחשבה רעה לעשות רע ברתיחת עברה, איבערמוטה, מוטהוויללע, дерзость, надменіе, неистовство. אשר־יעשה בְזָדוֹן (דברים י"ז י"ב), עושה בעברת זָדוֹן (משלי כ"א כ"ד), רק־בְּזָדוֹן יתן מצה (שם י"ג י'), את־זְדֹנְךָ ואת רע לבבך (ש"א י"ז כ"ח), ועם זה עזות מצח וגבהות הלב, פרעכהייט, наглость, нахальство. בא זָדוֹן ויבא קלון (משלי י"א ב'): ונסמך אל לב, זְדוֹן לבך השיאך (עובדיה א' ג'). ובענין רשעה, באָזהייט, געוואלטטהאָטיגקייט, злодѣйство, насильство. פרח הַזָּדוֹן (יחזקאל ז' י') והכפל, החמס קם. ועל דרך מליצת ההגשמה, הנני אליך זָדוֹן (ירמיה נ' ל"א), משל לממשלת בבל, וכשל זָדוֹן ונפל (שם שם ל"ב). ובהלכה, עוברי עברה בידיעה, מיט פאָרזאַטץ, מוטהוויללע, съ намѣреніемъ, умысломъ. וחייב על זְדוֹן השבועה ועל שגגתה עם זְדוֹן הפקדון (שבועות ה' א'), חייב על זְדוֹנָהּ (שם).

זֵידוֹן, ש"ת. לא נמצא כ"א פעם אחת במקרא וברבוי, מן ההנחה הראשונה, רתיחת והעלאת קצף של זרם מים, ויטהענד, קאָכענד, וואַללענד, ברויזענד, кипящій, волнующій, шумящій. המים הַזֵּידוֹנִים (תהלים קכ"ד ה').

2) הֲזָדָה, שה"פ. מוטהוויללינעס האנדלען, ולינמר הֲזָדָה הֲזָדָה מנביא השקר (סנהדרין פ"ז ע"א).

1) זָוַד, פ"י, ארמית. הכנת צידה לדרך, מיט רייזעצערונג פערזעהען, запасаться путевымъ харчемъ. הענק תעניק לו (דברים ט"ו י"ד), ת"י מזודא תזוודין ליה. ובגמרא, זַוְדַאי קללי ואורחא רחיקא (כתובות ס"ז ע"ב). ומזה במשנה:

2) מְזוֹדָה, ש"ת. שק שנותנים בו צידה לדרך, רייזע זאקק, дорожный мѣшокъ. הרבצל וְהַמְּזוֹדָה (כלים כ' א').

זָוִית, שע"נ. קרן הבנין, פנה, הערוואָרראַגענדע עקקע, ווינקעל, выдающійся уголъ. כְּזָוִיּוֹת מזבח (זכריה ט' ט"ו) כמו קרנות המזבח, וכולל גם עמודי הפנות, עקק זיילע, конечный столбъ. בנותינו כְזָוִיּוֹת מחוטבות (תהלים קמ"ד י"ב), כעמודים מחוטבים מעשה צעצועים, ונודעו עמודי ארץ מצרים ביופי מלאכתם הנקראים קאריאטיד. ובמשנה, נוטל ארבע תביות מארבע זָוִיּוֹת (דמאי ז' ה'), כדי שיהא נשבר את הַזָּוִיּוֹת (עירובין ד' ח'). ובתבור עם קרן, קרן זָוִיּוֹת (ב"מ מ' ע"א), בקרן זָוִית (שם שם ע"א). ובבעה"י, שפה מְזֻוִּית לְזָוִית (מ"ק י"ח ע"א), מסוף הפה לסופו האחר. וכן הוא בל' סורית והוא תרגום אתיק, אל פני אתיק (יחזקאל מ"ב ג') ת"י זָוֵי לקבל זָוֵי. ובחכמת השיעור אמרו, זוית נצבת, פגישת קצות שני קוים שוים אחד שוכב ואחד נצב, ומדת הקשת שביניהם צ' מעלות, רעכטווינקליג, прямоугольный. ואם הקו השוכב גדול מן הנצב ומדת הקשת מרובה מצ' מעלות נקראת זָוִית כהה או צרה.

מָזוֹ, שם. פנה בפנים הבנין, אינגערע ווינקעל, внутренній уголъ.

אחוי (ת״י דברים לג ו׳) . ב״ח מקומות משה ואהרן מזווגים (ספרי במדבר ב׳) . ובמדרש, יעקב זוג שנים בנגד שנים (ב״ר פרשה צ״ט) . ובירושלמי, הגע עצמך שזיוג אותו היום וכו׳ שאפילו רוצה לְזוּג לא מצי לְזוֹג (שקלים פרק י״ה) . ובברייתא, הַמְזַוֵּג בכלאים (ב״ק צ׳ ע״ב) , מצמד שור וחמור . והתיחד אל חבור האישות, אין מְזַוְּגִים לאדם אשה אלא לפי מעשיו (סוטה ג׳ ע״א) . ובחכמת הדקדוק, לזוג המלות, השוואת משקלי שני שמות שלא כמשפט נטיתם . וכן הוא בלשון ערבית .

ההתפעל , התחברות בשנים , היו מִזְדַּוְּגִין זוגות זוגות (סנהדרין ח׳ ח׳) . ובחבור לרעה , אין אתם יכולים לְהִזְדַּוֵּג להם (ב״ר ס״ח) . ובהשאלה, מה ימים מִזְדַּוְּגִים לה, מה רוחות מזדווגות לה (שמו״ר ס״ה) .

2) זוּג , בגמרא, שם. צמד , פּאָר , пара . בבני אדם ובבעח״י, זוג בא מרקת (סנהדרין י״ב ע״א) . שני חכמים . וברבוי, במשנה, זוגות זוגות (שם ח׳ ה׳) . והתיחד לשני החכמים משלשלת מקבלי התורה אחרי אנשי כנסת הגדולה, שהיה אחד מהם נשיא והשני אב״ד , שקבל מן הַזּוּגוֹת (פאה ב׳ ו׳) . ועל הרוב לחבור איש ואשתו , סוּפּעאָר , брачная чета . ומזווג זוגי (ת״י תהלים ס״ח ז׳) , ועל אחד מן הזוג, בר־זוּגָא (שם) , לכולן יש בַּר־זוּג (ב״ר י״א) , ובבעח״י צמד חמורים (שופטים י״ט י׳) ת״י זוגא דחמרין , יביא זוג אחר (יומא ו׳ א׳) , ועל האחד מן הַזּוּג, יקח זוג לשני (שם) . וכן בדברים שאין בהם רוח חיים, לידע איזה בן זוגו (שבת י״ב ג׳) . וכמו כן על כלי המחובר משני חלקים דומים, וְהַזּוּג של ספרים שנחלקו (כלים י״ג א׳) , שעערע , ножницы . כדי לקרוץ בְּזוּג (נגעים ד׳ ד׳) .

3) זִוּוּג , שה״פ . והתיחד לחבור האשות , עהע , супружество, бракъ .
זווג ראשון וְזווג שני (סוטה ב׳ א׳) , מזווג זוּוּגִים (ב״ר ס״ח) , ובשית לאחד מן הזוג , יש הולך אצל זווגו ויש שֶׁזִּוּוּגוֹ בא אצלו (שם) .

2) זוּגְדָּם , זַגְדָּן , במשנה, שת, שבי הזוגיים אעם שים ל
אחד משונה מחבירו , כגון עינו אח. שחורה והשניה כמראה התכלת, סבי שבה וְזוּגְדָּם (בכורות ז׳ ג׳) , והוא מורכב מן זו. דים בלשון יונית כפול , צוויפאָך , תג זוג של שני דברים חלוקים ומשונים זה מזה.

1) זוּג , ארמית ובמשנה, שז . פעמון קט המקשקש שנותנים אותו ל בבגדים או בצוארי בהמה, פעמון (תב כ״ח ל״ד) ת״א זַגָא . בני מלכים בְּזוּגִין (ד מ״) , בְּזוּג אע״פ שהוא פקוק (שם ה׳ ח׳) .

זוד , פ״ע . עיקרו רתיחת מים מחו האש , דומה ללשון אשכנזית, זי דען , קאָכען , кипѣть, вариться . ומזה בהשאלה במובן המוסרי , רתיחת הדם משנאה ומתאוה , ועם זה כוונה ותשוקה להרע ולהזיק, אויפוואללען, מבזי הוללע, איבערמיטיג האנדעלן, вволновать-ся, кипѣть яростію . הקל במובן השאלה, כי בדבר אשר זָדוּ עליהם (שמות י״ח י״א) , אשר דמו לעשות ברתיחת פנים . ובמדרש , בקדרה שבשלו בה נתבשלו (שמות רבה א׳) , דומה שפירשוהו בהוראתו הראשונה, רתיחה, ומלת עליהם סוב על המצריים, וכן נראה מת״א, כי אל ה׳ זָדָה (ירמיה נ׳ כ״ט) , חשבה מחשבות רעות בעזות מצח נגד ה׳ .

ההפעיל , א) בהוראה הראשונה, קאָכ . варить . וַיָּזֶד יעקב נזיד (בראשית כ״ה כ״ט) , (עיין נזיד) . ב) במובן המוסרי, וכי יָזִד איש על רעהו (שמות כ״א י״ד) , אייפערן , מתהולל פֿערפֿיהרען , злоумышлять, разъяриться . כי הֵזִידוּ עליהם (נחמיה ט׳ י׳) . ומזה העזת פנים והרהבת עוז לעשות דבר פשע, ער מעססען זיך , וואגען , дерзать, осмѣливать-ся . אשר יָזִיד לדבר (דברים י״ח כ׳) , הא יְזִידוּן עוד (שם י״ז י״ג) . ומזה בב״ק האחרו פשוע פשע בכונה, פֿרעפֿלען , беззаконни-чать, грѣшить . והם ואבותינו הֵזִי (נחמיה ט׳ ט״ז) . ובהלכות, מֵזִיד, השב עבירה כשהוא יודע שהיא עבירה, הפך שוגג. שוגג ועשה מֵזִיד (הוריות ב׳ א׳) , ומהל

פארזיכטיג, בעדיטזאם, предусмотрительный, осторожный. וזהירין הוו (עזרא ד׳ כ״ב), והוי זהיר במצוה קלה (אבות ב׳ ב), והוי זהיר בדבריך (שם א׳ ט׳), היות נשמר בלשונו זהירות בנדה וכו׳ (שבת ב׳ ו׳).

2) זְהִירוּת, ש״נ. תורה מביאה לידי זהירות (ע״ז כ׳ ב׳), פארזיכט, אויפמערקזאמקייט, осторожность. ובדב״א: כן הזהירות שלא תרבה להזהר.

2) זְהוֹרִית, ארמית ובמשנה. חוט או בגד צבוע צבע אדום, ראָטה גע־פארבטעס, красно окрашенное. ותקשור על ידו שני (בראשית ל״ח כ״ח) ת״א זְהוֹרִיתָא, לשון של זְהוֹרִית (שבת ט׳ ג׳), וקשר לשון של זְהוֹרִית (יומא ד׳ ב׳).

2) זַהֲרוֹרִית, בגמרא, שם. לשון של זהורית שתולין לסוס לשם נוי, ולא בזַהֲרוֹרִית שבין עיניו (שבת נ״ג ע״א).

2) אַזְהָרָה, במשנה. התראה, וארנונג, ערמאהנונג, напоминаніе, предостороженіе. והתיחד בהלכה למצות לא תעשה, הרי אלו באַזְהָרָה (פסחים ג׳ א׳), עונש שמענו אַזְהָרָה לא שמענו (ספרי דברים א׳), בנדה שיש בה שתי אזהרות (ירושלמי שבת פרק ז׳). והפייטנים השתמשו בו כשם לפיוט כולל מנין המצות, אזהרות דרבינו סעדיה גאון, אזהרות רבי שלמה בן גבירול. ובלשון ארמית יצא שם זה לכמה שמות במשקלים שונים: זִיהוֹרָא, זהרה, זיהורא, זהרורי, זיהרא, וזה ראיה לדבר שמקורו ארמית.

זוּ, א) מלת כנוי הרומז לזכר על המעט ורק בדבור המליצי, וטעמו לחזוק היחוד וההגבלה, מן הדור זו (תהלים י״ב ח׳), זו כחו לאלהו (חבקוק א׳ י״א). ב) בטעם מלת ההצטרפות, משותף לשני המינים והמספרים כעין מלת אשר, עם־זו גאלת (שמות ט״ו י״ג), עם־זו יצרתי (ישעיה מ״ג כ״א), בדרך־זו תלך (תהלים ל״ב ח׳), ברשת זו טמנו (שם ט׳ ט״ז). ובכנוי סתמי, דיעזעס, דאס וואס, этотъ. זו פעלת (שם ס״ח כ״ט). ומזה בהרכבה הלזו (עיי״ש).

זִיו, (עיין זיו).

זוּב, קרוב לשרש דאב, דבב, דוב, פ״ע. הקל, הטפה וניגור, פליעססען, שטראָמען, течь, стремиться. והוא מתיחס אל העצם הנגר, וַיָּזוּבוּ מים (תהלים ע״ח כ׳), או אל העצם שממנו נגר, והנגר בא ביחס הפעול, ארץ זָבַת חלב ודבש (שמות ג׳ ח׳), משל על שפע ברכות הארץ. ובא בענין המסה והתכה, צערפליעססען, צערגעהען, расплаваться, растекаться. שהם יָזֻבוּ מדקרים (איכה ד׳ ט׳), זָב עמקך (ירמיה מ״ט ד׳) ית״ת חרובו תוקפך, וטעמו עמקך יהיה נמס ונתך כלומר יושבי העמק יכלו ויאבדו. וי״מ עמקך יהיה זב דם, פאן בלוט שטראָמען, истекать кровью. ויתכן שהוא מוסב אל הקודם, מה תתהללי בעמקים, זב עמקך, מה תתהללי כי עמקך זב חלב ודבש. והתיחד לענין זיבת הזרע באיש שלא כדרכו ומחמת חולי, כי יהיה זָב מבשרו (ויקרא ט״ו ב׳), זאמען פליעססען זיין, имѣть теченіе сѣмянъ. ובא כש״ת, אשר ישכב עליו הַזָּב (שם שם ד׳), והוא צרוע או זָב (שם כ״ב ד׳). וכן זיבת דמים באשה בנדתה ובלא עת נדתה ועל נדתה, בלוט פליעססען זיין, имѣть истеченіе крови. ואשה כי־תהיה זָבָה (שם ט״ו י״ט). ובהלכה התיחד השם זָבָה לאשה שזבה דם שלא בעת וסתה.

זוֹב, ש״ע. זרע הזוב באיש מחמת חולי, שליםפלוסס, теченіе сѣмянъ. וכן הדם הזב באשה בנדתה או בלא עת נדתה, בלוטפלוסס, кровотеченіе. זובו טמא הוא (שם ט״ו ב׳), זֹבָהּ בבשרה (שם שם י״ט).

2) זִיבָה, במשנה, שה״פ. תחלת זִיבָה (נדה ו׳ י׳), זאמען־בלוטפלוסס, истеченіе сѣмянъ.

2) זוֹבָן, במשנה, שם. אבר ההולדה בזכר, נפגם הַזּוֹבָן (בכורות ו׳ ח׳), איזהו זוֹבָן כיס ולא הזכר (תוספתא בכורות ד׳ נ׳).

1) זִוֵּג, ארמית ובמשנה. פ״י בבנין פעל, ענינו חבור וצמוד, וביחוד בשני דברים דומים, פארבינדען, צוזאממענפאארען, связывать, сочетать. זִוֵּג וכו׳ לשמעון

רה פ׳ ז׳), מטנף ומלכלך. ובענין אחר, מזהמים את הנטיעות (שביעית ב׳ ד׳), י״מ מכסין את הנטיעות בזבל כדי להבריאן. והרמב״ם פירש מושחין את האילנות בדבר שריחו רע להבריח התולעים. וי״מ מענין רישון ופטום מהוראה הראשונה בפעל. יבגמרא, מזהמין את הולד (בכורות מ״ז ע״א), מחליטים את הולד בחזקת מוזהם, מחזיקין אותו לפגום. זקן וחולה ומוזהם (שם ר׳ י״ב), מסריח, ידים מוזהמות (ברכות נ״ג ע״ב). ובתוספתא, לוים המוזהמין באמן (יבמות ח׳ א׳), ובנוסח מב״י המיוחסין, וצ״ע. ובהשאלה, המוזהם ומלוכלך בעבירות (תנדב״א), המבולבלים שמותם מוזהם (תקיפה א׳ למורה נבוכים).

2) זוהמא, ש״נ. פסולת, ועם זה דבר שיש בו ריח או טעם רע, איבעלעס געשמאק, געריך, зловонний. אלא ליטול את הזוהמא (תוספות י׳ א׳). הריח או הטעם הרע. וי״מ הקצף העולה ברתיחתו, שוים, пѣна. ובמובן המוסרי, בשעה שבא הנחש על חוה הטיל בה זוהמא (שבת קמ״ו ע״א), טומאה. ובפיוט, מבאיש העיסה בזוהמות שאוריו (סלוק שחרית יו״כ).

2) זיהום, בגמרא, שם. טפילת זבל על האילן לרפאותה, זיהום אוקומי אילנא (ע״ז נ׳ ע״ב).

2) זיהמום, בגמרא, כענין הקודם, תרי זיהמומי הוי, חד לאוקומי אילנא ושרי וחד לאברוי אילנא ואסור (שם שם).

זהם, שע״פ. מבני רחבעם מלך יהודה (דה״ב י״א י״ט), וענינו כנראה שמן או מזהיר.

זהר, פעל. עברית וארמית, דומה לשורש טהר, צהר. הקל, לא נמצא כ״א בארמית, וענינו הארה והופעה, גלאנצען, לייכטען, сіять, свѣтить. ועל דרכך נגה אור (איוב כ״ב כ״ח) תרגומו יזהר נהורא. ומזה במקרא בנפעל במובן המוסרי, היות מאיר באור שכלי לדעת דבר לאשורו, ער־לייכטעט ווערדען, אויפגעקלערט ווערדען, просвѣщаться, быть просвѣщенным. גם־עבדך נזהר בהם (תהלים י״ט י״ב). ומזה בהשאלה בכתבי קדש האחרונים היות מותרה מקדם דבר על ידי הארה שכלית, וברוח וחסר הדבר ההוא ורעתו, ועם זה קבלת ההתראה והשמר מעשות הדבר הרע, בעלעהרט ווערדען, געווארנט, אבגעמאהנט ווערדען, זיך הוטען לאססען, быть наставлену, остерегаться. כי נזהר (יחזקאל ג׳ כ״א), לא ידע להזהר עוד (קהלת ד׳ י״ג), לקבל מוסר והתראה. בני הזהר (שם י״ב י״ב), איינזיכטיג זיין, זיך הימען, быть осторожнымъ, остерегаться.

ההפעיל. א) עומד, הארה והופעה, שטראהלען, לייכטען, свѣтить, сіять, блистать. והמשכילים יזהירו (דניאל י״ב ג׳), ולא נמצא כ״א פעם אחת במקרא, ורגיל הרבה בפיוט, כי זהריהם ממך יזהירו (רבי יהודה הלוי, דיוואן מ״ח), דמיון משכיליך יזהר (ערב ב׳ דפסח) (רמב״ק), הגשם המזהיר (פר״א א׳ כ״ה). ב) במובן המוסרי, הארת השכל, בירור ולבון, ועם זה למוד ושנן, בעלעהרען, ערקלערען, просвѣщать, объяснять. והוא יוצא לשני פעולים. והזהרתה אתהם את החקים (שמות י״ח כ׳). והתיחד לענין הארה ופקיחת עין על רוע המעשה, בכוונה להתרחק ממנו ולהזהר, וארנען, אבמאהנען, предостерегать, увѣщевать. והזהירה ונשמר (מ״ב ו׳ י׳), כי הזהרתו צדיק (יחזקאל ג׳ כ״א). והדבר שמוזהרין עליו בא ביחם שממנו, להזהיר רשע מדרכו (שם שם י״ח). ובא, והזהרת אותם ממני (שם שם י״ז), ענינו מפי משמי. ובהדל בבינוני פעול ובקשור עם יחס של, מוזהר על קללתו (סנהדרין ס״ו ע״א), מוזהר על האלמנה (יומא ע״ג ע״א).

זהר, שע״ז. יפעה, נגה, גלאנץ, блескъ. כמראה־זהר כעין החשמלה (יחזקאל ח׳ ב׳), כזהר הרקיע (דניאל י״ב ג׳). ובתפלה ברבוי בענין קרנים, שטראהלען, лучи. זהרי חמה. ור׳ יהודה הלוי אמר, כי זהריהם ממך יזהירו (דיוואן מ״ח).

1) זהיר, בארמית שבמקרא, ובמשנה ש״ת. מואר בהארת השכל, יודע להשמר מכל רע ולכלכל מעשיו בישוב הדעת.

ובא, משבעתך הַזֶּה (יהושע ב׳ י״ז). ואמר הרד״ק שפירושו מדבר שבועתך זה. וכן, אך הפעם הַזֶּה (שופטים ט״ז כ״ח) (ועי׳ פעם). ובדברי חז״ל, אין הקב״ה מקפח שכרכם בָּזֶה ובבא (שיר השירים ב׳ כ׳) בעולם הַזֶּה ובעולם הבא.

זֹה, כנוי הרומז לנקבה, אם בדרך הקצור מִמלת זאת או כיסוד למלה זאת. ושמושה במקרא על המעט, ולשמחה מה זֹה עֹשה (קהלת ב׳ ב׳), וגם זֹה רעה חולה (שם ה׳ ט״ו). ובחבור עם זה, לאי־זה הדרך ולאי־זה העיר (מ״ב ו׳ י״ט). ועם כ״ף השמוש כָּזֹה. ובכפל עם כָּזֹה, כָּזֹה וְכָזֶה עשה (שופטים י״ח ד׳), באופנים שונים, זאָ אונד זאָ, то и то. כָּזֹה וְכָזֶה תדבר (מ״א י״ד ה׳), כָּזֹה וְכָזֶה תאכל החרב (ש״ב י״א כ״ה).

זָהָב, ש״ק זכר. למין המתכת המובחרת, גאלד, золото. זָהָב וכסף ונחשת (שמות כ״ה ג׳), שם הַזָּהָב (בראשית ב׳ י״א). ובסמיכות, וּזֲהַב הארץ (שם שם י״ב) ועי״ש מקומו וטיבו, בא. מִזֲּהַב אופיר (דה״א כ״ט ד׳), מִזֲּהַב שבא (תהלים ע״ב ט״ו), זָהָב טהור (דה״ב ג׳ ד׳), זָהָב טוב (שם שם ה׳), וְזָהָב מאופז (ירמיה י׳ ט׳), זָהָב מזוקק (דה״א כ״ח י״ח), זָהָב סגור (מ״א ז׳ מ״ט), זָהָב שחוט (דה״ב ט׳ ט״ו), זֲהַב פרוים (שם ג׳ ו׳). וכשבא בענין מטבע או משקל מיוחד למטבע, מחובר אליו שמות המספר. עשרה זָהָב (בראשית כ״ד כ״ב), כמו עשרה שקלי זהב וכדומה. ועי״ז השאלה, מצפון זָהָב יאתה (איוב ל״ז כ״ב). תאר מליצי אל השמש המאיר כזהב, זאָננענגלאַנץ, солнечное сіяніе. ור״מ ע״ש שמציאות הזהב מיוחסת אל השמש. וי״ת (בפנים אחרים) מן צפונא אִסְתְּנָא יֵיתֵי, שם תאר מליצי אל רוח צפונית המזקקת ומטהרת את האויר. המריקים מעליהם הַזָּהָב (זכריה ד׳ י״ב), תאר אל השמן הזך והנקי. ומזה יפורש, כוס זָהָב בבל (ירמיה נ״א ז׳), מתואר הכוס בשם זהב, ע״ש יינו האדום, שעינו כעין הזהב. ובדחז״ל נמצא פעל משם זה בהפעיל, מאימתי התורים כשרים מִשֶּׁיַּזְהִיבוּ (תו״כ ו׳ ח׳, חולין כ״ב ע״ב). ופירש״י שיהיו כנפי גופם גדולים ואדומים ומוזהבים כזהב. ובהפעל, בסבכה הַמֻּזְהֶבֶת (שבת נ״ז ע״ב).

ב) זְהָבִי, במשנה, שם. לעושה בזהב, הקורנס של זְהָבִים (כלים כ״ט ו׳), אלא זְהָבִין בפ״ע (סוכה נ״א ע״ב), גאָלדאַרבייטער, גאָלדשמיעד, золотыхъ дѣлъ мастеръ.

2) זְהוּב, ש״ז, בדחז״ל. מטבע של זהב, אם פורט זָהוּב אחד (ב״ד ט״ז). ובא״ס השתמשו בו הרבה, הַזְּהוּבִים זבובים (בחינת עולם).

1) זָהָה, ארמית. האיר והופיע, הִלֵּל, גלאַנצענד זיין, быть свѣтлымъ, ясныѣ. ועם זה הוד והדר, גלאַנץ, פראַכט, блескъ. ומזה לרד״ק השם זיו בארמית ובעברית, (ע״ש). ובהשאלה במובן המוסרי, גאוה וגובה לב, האָכמוטה, איבערמוטה, высокомѣріе, гордость, надменность. בסמיכות אל השם לב, ותנפי לב (איוב ל״ז י״ג) ת״י וְזָהוֹהִי לבא. ומזה בברייתא, משרבו זְהוֹהֵי הלב (סוטה מ״ז ע״ב). ומזה גם בהפעיל, מכאן לת״ח שאמר דבר הלכה שאין מזיחים אותו ואמרי לה אין מַזְהִיהִים אותו (חולין ז׳ ע״א). (לפי גרסת הערוך ולפנינו בשתי חיתי״ן) ופי׳ רש״י לומר גאותך גרמה לך שלא הטית אזן לשמוע דבר כהלכתו מפי רבך. לישנא אחרינא מגביהין ומסלקין אותו מדבריו.

1) זָהַם, פעל. מקורו ארמית, ועיקר הוראתו בנראה, היות שמן ומפוטם, פעטט, דיקק זיין, быть жирнымъ. ונגזר מן השם זהה, הארה והזהרה, לפי שהדבר השמן מזהיר. והקרוב לו הזה, ומפני שהדבר השמן עלול להתטנף ולהתלכלך ביותר יכלול גם כן ענין היות מלוכלך ומטונף, שמוטציג זיין, быть грязнымъ. ומזה במקרא בפיעל תיעוב וגיעול, עקעלנד, אנוידערנד מאַכען, омерзать, дѣлать отвратительнымъ. וְזִהֲמַתּוּ חיתו לחם (איוב ל״ד כ׳), חיתו, נפשו או תאות המאכל, רעבונו, תזהם את לחמו, הפך המוטבע שהרעבון ימתיק את המאכל. ומזה במשנה, במובנו הראשון ובקל, דם הנדה זוהם, דם בתולים אינו זוהם (תוספתא

רבי יוסי שהיא קליפת הענבים אחרי שנדרכו ונעצרו. , דיא איינגעפרעססטע פריבעשאלע , הילזע , ואחריו נמשכו רוב המפרשים. אבל תיב״ע ומנחם בן סרוק פירשו כדעת ר׳ יהודה. שזג הוא הגרעין, קערן , зерно . אך מכה שבא השם חרצן ברבוי , וזג בל׳ יחיד, נראה, שזג הוא הקליפה . ובמובן זה השתמשו בו במשנה, לא ימכור אדם את תבנו וכו׳ ואת זגיו וכו׳ להוציא מהן משקין (מעשרות ה׳ ד׳) (ועיין חרצן).

1) זְגוּג , זְגוּגִית , שם . ארמית כהשם זכוכית. בעברית, גלאז, стекло . לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כ״ח י״ז) תרגומו וזגוגיתא. ויסודו זג בהוראת היותו זך, צלול ובהיר.

3) זַגָּג , בפיוט. שם. בעל מלאכת הזכוכית, גלאז ארביישר , стекольщикъ .
כזכוכית ביד הזגג (מעריב ליו״כ).

זֶה , כנוי הרומז לזכר קרוב אל המדבר ונמצא לפניו, דער . דיעזער , сей . тотъ, этотъ . ונבדל ממלת הוא בהוראת כנוי הרומז. במה שהכנוי הוא מתיחס אל נרמז רחוק. אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך (שופטים ז׳ ד׳) , (ועיין הוא). ובשמושיו : א) מתיחס אל הגוף הנרמז ובא אחריו וביחס אחד כשם תאר, ההר הטוב הזה (דברים ג׳ כ״ה), עד היום הזה שם ג׳ י״ד) , היום שהמספר עומד בו, ביום הזה נבקעו (בראשית ז׳ י״א) , מוסב על היום האמור קודם לזה, בשבעה עשר יום לחדש, ואליו מתיחס ג״כ האמור אחרי כן, בעצם היום הזה (שם שם י״ג) , ביום הזה באו מדבר סיני (שמות י״ט א׳). ובא גם בחסרון הנרמז , עוד זה מדבר וזה בא (איוב א׳ ט״ז). וכשיכלול את פעל המציאות להתלפת נשוא אל נושא יקדים את השם הבא בה״א הידיעה, זה הדבר אשר צוה (שמות ל״ה ד׳), כי זה היום אשר נתן (שופטים ד׳ י״ד). ובא גם באופן זה בתואר נשוא , ביסדו זה הבית (עזרא ג׳ י״ב) שעניני הבית הזה, אשר יכרית את בית ירבעם זה היום (מ״א י״ד י״ד) ביום הזה, זה הרכב בצל למו (תהלים כ״ט י״ד) כמו הרכב זה, והוא ע״ד שמושי לשון ארמית , דנא חלמא (דניאל ד׳ ט״ו). ובא: ב) אחרי השם במובן הסמיכות, כה׳ מחיר זה (מ״א כ״א ב׳) מחירו של זה הכב׳. ג) ליחד ולהוציא אחרים מן הכלל : זה אלי ואנוהו (שמות ט״ו ב׳), הלא זה צום אבחרהו (ישעיה נ״ח ו׳), זה יעצר בעמי (ש״א ט׳ י״ז). ובדבורי שאלת התמיה לתנאי: הנה ישענו זה (שם י׳ כ״ז) , הכזה יהיה צום אבחרהו (ישעיה נ״ח ה׳). וכן בשאלה סתם: האתה זה בני עשו (בראשית כ״ז כ״א), מי זה בא מאדום (ישעיה ס״ג א׳). ובכפל לחזק התמיהה, מי הוא זה ואי־זה הוא (אסתר ז׳ ה׳). ובבחינת המקום, אי־זה הדרך הלך (מ״א י״ג י״ב). ד) ובא כפול, וקרא זה אל זה (ישעיה ו׳ ג׳), כמו איש אל רעהו, איינער צום אנדערן , другъ къ другу . ובתבור של בבל״ם, לא־היתה בזה קדשה (בראשית ל״ח כ״א) , במקום הזה, דא הירד , здѣсь-же . נסעו מזה (במ׳ ל״ג י״ח), מן המקום הזה, פון הי׳, отсюда . ובכפל , נגד מזה ונגד מזה (במדבר כ״ב כ״ד), הנמצא כזה איש (בראשית מ״א ל״ח) , ווי דיעזער , אין זאלכער, такъ этотъ, такой . ובא: ה) כמלת הטעם אחרי מלות השאלה להפלגה ואינו שומר המין והמספר , מה־זה מהרת (שם כ״ז כ׳). וואס דען , что это . למה זה אנכי (שם כ״ה כ״ב) , וואזו דען , къ чему . ו) להוראת חדוש, הנה־זה בא (שה״ש ב׳ ח׳), והנה־זה מלאך (מ״א י״ט ה׳), לויתן זה (תהלים ק״ד כ״ו). ז) להגבלת המקום , עלו זה בנגב (במדבר י״ג י״ז) , דא , здѣсь . אל מקום זה יסדת (תהלים ק״ד ח׳) , זה סיני (שופטים ה׳ ה׳). ח) להגבלת הזמן , עתה זה ידעתי (מ״א י״ז כ״ד) , נון אבער, יעצט , ну, теперь . והיה זה שלום (מיכה ה׳ ד׳) , זה שבתה הבית מעט (רות ב׳ ז׳). ועל היותר בתבורי עם שמות המספר, זה פעמים (בראשית כ״ז ל״ו) , זה לי עשרים שנה (שם ל״א מ״א), זה שבעים שנה (זכריה א׳ י״ב). ובהוראת הכנוי הקשור וההצטרפות כמו אשר, הר ציון זה שכנת בו (תהלים ע״ד ב׳), והיזה קנתה ימינו (שם ע״ח נ״ד), לאביך זה ילדך (משלי כ״ג כ״ב), וזה־אהבתי נהפכו בי (איוב י״ט י״ט).

ונחלתו (יהושע י"ט כ"ז). ובירד היחס, הַזְבוּלֻנִי (במדבר כ"ו כ"ז, שפטים י"ב י"א).

2) זְבִיל, בגמרא שם. תיק הספרים, פוטראַל, футляръ. זְבִילֵי דחומשא (מגילה כ"ז ב').

2) זֶבֶל, ארמית ובמשנה. דומן, גללי בעה"ח, מיסט, דינגער, навозъ. כדמן על פני השדה (מ"ב ט' ל"ז) תרגומו, כְּזֶבֶל יבדר. ובמשנה, זֶבֶל וחול הדק (שבת ח' ה'), לא בְזֶבֶל ולא במלח (שם ד' א'). והרבוי זבלים. אין מביאין לא מבית הַזְּבָלִים (מנחות ח' ב'). לדעת המפרשים הוא ארץ כחושה שצריכין לזבלה הרבה. ומזה הפעל, בפיעל, מיסטען, унавоживать. זבל וחול הדק כדי לְזַבֵּל קלח וכו' (שבת ח' ה'), מְזַבְּלִין ומעדרין (שביעית ב' ב'). ובנפעל, אנחנו לא נִזְבָּלִים ולא נתבנים (שיה"ש רבה א'). ובנתפעל, שדה שֶׁנִּזְדַּבְּלָה בזבל (ע"ז מ"ט ע"א). ובהשאלה עד הכנוי לגנאי אמרו מפני שֶׁמְזַבְּלִים שם זבול לע"ז (שם י"ח ע"ב), וענינו מזבחים ועובדים לע"ז (כפירוש התוספות), יום נבול וְזִבּוּל היה (שיה"ש רבה א').

2) זַבָּל, בגמרא שם. למי שעסקו לזבל השדות, הַזַּבָּלִים והתבנים (ע"ז מ"ט ע"א).

2) זְבִילָא, בגמרא שם. כלי שמהפכין בו את הזבל, מיסט גאַבעל, навозная вила, лопата. ומזה פירש רש"י עד זְבִילָא בתרייתא שלמא (ברכות ח' ע"א), עפר שמשליכים בכלי זה. (עיין זבול).

הערה. הנראה שיסוד השורש הזה הוא זב בתוספת למ"ד תבנין, וענינו גללי בעה"ח, הזב מהם. וזה על דרך גזרת חשם דביק מן דב, עיי"ש.

2) זַבְלְגָן, בברייתא, שם. זַבְלְגָן לא ישא את כפיו (מגילה כ"ד ב'), פירש"י מי שעיניו זולפות דמעה. הַזַּבְלְגָנִים פסולים (בכורות מ"ג ע"ב), פירש רש"י שעיניהם זבות וזולגות מים. וכנראה הוא מרכב מן זב ומן זלג. והערוך פירש מי שיש לו לפלוף בעינו או שיורד רירו.

זבן, (עיין זוב).

1) זְבַן, ארמית. הקל, ענינו קנות קנין, קויפען, ערווערבען, купить, пріобрѣтать. השדה אשר קנה אברהם (בראשית כ"ה י') ת"א חקלא די זְבַן. ומזה בהשאלה, הרויח, געווינגען, פעררינען, выигрывать, зарабатывать. די עדנא אנתון זָבְנִין (דניאל ב' ח'), רוצים אתם לקנות להרויח זמן ולמצוא לכם מועד.

הפעל, ענינו מכירה, פערקויפען, продавать. וימכור את בכורתו (בראשית כ"ה ל"ג) ת"א וְזַבִּין. מכרה כיום (שם שם ל"א) ת"א זַבִּין. ובגמרא, זְבַן וְזַבִּין תגרא איקרא (בבא מציעא מ' ע"ב). ובנתפעל, אדאזל אִזְדַּבַּן (גיטין דף נ"ג ע"א).

זְבִינָא, שע"פ. מן האנשים שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' מ"ג).

2) זְבוּרִית, במשנה, שם. ארץ כחושה ורזה, וכתובת אשה בְזִבּוּרִית (גיטין ה' א'), ושלש מחלקות בטיב הקרקעות: עדית, בינונית, זבורית. עדית הוא המעולה שבהן (עיין עדות). וזבורית היא הפחותה והגרועה שבהם. ובטעם גזרתו נראים דברי הר"ד לעווי שהוא מלשון ערבית זבר, אבן, וטעמו, שדה מלא אבנים, שטיינינעס פעלד, каменистое поле. ועמו הסכים הר"א קאָהוט.

2) זְבוּרִית, במשנה, שם. כלי שהטבילו דרך פיו כאלו לא טבל, המטבילו כדרכו בלא זְבוּרִית עד שישנו על צדו (מקואות י' א'). הרע"ב פירש על פי פירוש הרמב"ם, זְבוּרִית בית יד של כלי או דבר נוסף שיש בכלי באחת מקצותיו, וקראו לו זְבוּרִית מפני שאינו עיקרו של כלי. והתוי"ט הביא דעת הראב"ד שגורס זרבובית, וענינו כלי שיש לו שתי פיות, עיי"ש. (ועיין המשביר).

זָג, שם. פעם אחת במקרא, מחרצנים ועד־זָג (במדבר ו' ד'). כבר נחלקו התנאים בפירושו: חרצנים אלו החיצונים, הזגים אלו הפנימים, דברי ר' יהודה, רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי ענבל (נזיר ו' א'). ואונקלוס תרגם עצורין, נראה שפירש כדעת

זָבַח, טע"פ. אחד ממלכי מדין בימי גדעון (שופטים ח' ה').

²) זְבוּחַ, בגמרא. בְּזָבוּחַ בקיטור (סנהדרין מ' ע"ב). ובפיוט. זְבוּחוֹ ודשונו לפניך יתיחד (שחרית ליום כפור).

זִבְחָה, שה"פ. פ"א במקרא, ויבשו מִזִּבְחוֹתָם (הושע ד' י"ט), אָפּפֿערונג, жертвоприношеніе. ובתקרובת עבודה זרה מדבר.

מִזְבֵּחַ, ש"ז. בנין להקריב עליו קרבנות, ויבן נח מִזְבֵּחַ לה' (בראשית ח' כ'), מִזְבַּח אדמה תעשה־לי (שמות כ' כ"ד). ובמשכן ובמקדש היו שנים: א) מזבח מצופה נחשת ונקרא, מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת (שם ל"ט ל"ט), ועליו היו מקריבים הקרבנות, ונקרא ג"כ מִזְבַּח הָעֹלָה (שם מ' ו'), ביחוד על שם עולת התמיד, ומקומו בחצר המשכן והמקדש, וכמו כן נקרא מזבח סתם. ב) מצופה זהב, ונקרא מִזְבַּח הַזָּהָב (שם ל"ט ל"ח), ועליו היו מקטירים קטורת, ולזה נקרא גם כן מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת (שם ל' כ"ז), ומקומו במקדש. ושניהם היו להם ארבע קרנות על ארבע הפנות, קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ (שם כ"ט י"ב), ונקראו גם זוית מִזְבֵּחַ (זכריה ט' ט"ו), ובני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה בנו על הירדן מִזְבֵּחַ גדול למראה (יהושע כ"ב י'), ואמרו כי עשו תבנית מזבח ה' לא לעולה ולא לזבח, כי אם לעד לעבוד עבודת ה' (שם שם כ"ח כ"ט). והרבוי, המנורה וְהַמִּזְבְּחֹת (במדבר ג' ל"א), את מִזְבְּחֹתֶיךָ הרסו (מ"א י"ט י'), ולקרנות מִזְבְּחוֹתֵיכֶם (ירמיה י"ז א').

זַבַּי, (בכתיב זכי) שע"פ. א) אבי ברוך אשר בנה בחומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' כ'). ב) מן האנשים אשר נשאו נשים נכריות (עזרא י' כ"ח).

זָבַל, פ"ע. פ"א במקרא, לפי המוסכם ענינו דירה או דור דירת קבע, וואָהנען, בעשטאַנדיג איינענער וואָ וואָהנען, жить, имѣть постоянное жительство. הפעם יִזְבְּלֵנִי אישי (בראשית ל' כ'). ולפי מה שפרשנו הוראת הפעל זבד לדעת הקליר, יתכן שהפעל זבל קרוב בהוראה אל הפעל זבד, בענין חבור והתועדות, זיך פֿערא[...] ניגען, соединяться. וטעם יזבלני איש[י] יתחבר ויועד אלי אישי, והוא כענין האמו[ר] הפעם ילוה אישי אלי (שם כ"ט ל"ד).

זְבֻל, **זְבוּל**, שם. דירת קבע, בעשטאַ[נ]דיגע וואָהנונג, постоянное жилище. ולא נמצא כי אם בדברי המליצה, ועל הרוב למקום משכן ה'. ולפי מה שפרשנו את הפעל זבל, ענינו כמו השם מועד משרש יעד, בנה בניתי בית זְבֻל ל[ך] (מ"א ח' י"ג), והכפל מכון לשבתך. וכדא[י] מליצי אל השמים, הבט משמים וראה מִזְּבֻל קדשך (ישעיה ס"ג ט"ו). ובאגדת חז"[ל] הוא שם של השמים הרביעי, שבו ירושל[ים] וביהמ"ק וכו' (חגיגה י"ב ב'). ובא, שמש ירח עמד זְבֻלָה וגו' (חבקוק ג' י"א), ההוא נוס[ח] או במקום למ"ד בתחלה, כל אחד מה[ם] עמד בזבול שלו תוהה ומשתומם לאו[ר] אור החצים ונוגה ברק החנית (רד"ק). ובא, וצורם לבלות שאול מִזְּבֻל לו (תהלי[ם] מ"ט ט"ו), מקרא קשה הוא. ורש"י פירש צורתם של רשעים תבלה את השאו[ל] מהיות להם מדור שם, ומ"ם מזבל הוא מ"ם השלילה. ולדעת הרד"ק ענינו צורת[ם] נתונה לבלות השאול, שהשאול יבלה אותה ברדתם שאולה, מזבולם וממקו[ם] היפה בחיים חיותם. ו"ם וצורם נתונה לבלות ברדתם שאולה והוא השאול יהי[ה] זבול להם. ולדעת פירסט ענינו השאול יה[א] לבדו חלקו ומנתו והוא הנשאר לו מכ[ל] זבולו בחיים. ומענין המדור נראה לפ[י] מה שאמרו חכז"ל, עד זְבוּלָא בתרייתא שלמא (ברכות ח' ע"א) ר"ל עד המדור האחרו[ן] בנוי לקבר. ורש"י פירש עד השלכת ש[ל] האחרונה שבכבוי קבורתו (ועיין זבל ב'). ומענין המדור בא:

זְבֻל, שע"פ. שר העיר שכם פקיד ש[ל] אבימלך בן גדעון (שופטים ט' ל').

זְבֻלֻן, **זְבוּלוּן**, שע"פ. בן יעקב אש[ר] ילדה לו לאה (בראשית ל' כ'), ועל שמו נקרא שם השבט אשר יצ[א] ממנו, מטה זְבֻלֻן (במדבר ב' ז'), בני זְבוּלֻ[ן] (שם א' ל'), וכן סתם זְבֻלֻן (בראשית מ"ט י"ג).

ברינגן, приносить жертву. ולזה נופל גם על הדם, לא תזבח על חמץ דם זבחי (שמות כ״ג י״ח). ובא בהשאלה, זבח תודה יכבדנני (תהלים נ׳ כ״ג), שעושה מכיר ומודה חסדי ה׳, ותודתו זו הוא קרבנו. והבינוני בא כש״ת למי שרגיל להביא קרבנות, לצדיק ולרשע וגו׳ ולזבח ולאשר איננו זבח (קהלת ט׳ ב׳), זבחי אדם עגלים ישקון (הושע י״ג ב׳), (עיין אדם). ולפנים כשהיו עושים סעודת מרעים היו עושים אותה על דרך הבאת קרבן שזרקו את הדם והקטירו החלבים (עיין זבח). ולזה נופל הפעל גם על הכנת סעודה גרולה, איין מאהל בערייטען, приготовить пиръ. נאספו לזבח זבח גדול (שופטים ט״ז כ״ג). ובהשאלה, אשר אני זבח לכם זבח גדול (יחזקאל ל״ט י״ז). ובא גם בענין שחיטה של הריגה, שלאכטען, שלאכטען, заколоть, убивать, умерщвлять. וזבח עליך את כהני הבמות (מלכים א׳, י״ג ב׳), ויזבח את־כל־כהני הבמות (מ״ב כ״ג כ׳). ובמשנה בא בנפעל, שנזבחו שלא לשמן (זבחים א׳ א׳).

הפיעל, זביחה ברבוי מופלג, גראָססע אָפּפער ברינגען, жертвовать во множествѣ. לפני הארון מזבחים (מ״א ח׳ ה׳). וכמו כן בענין התמדת הזביחה, הייפיג אָפּפערן, часто жертвовать. והתיחד לזביחת קרבנות לע״ז ובבמות, אשר זבחו לעצבי כנען (תהלים ק״ו ל״ח), שורים זבחו (הושע י״ב י״ב), רק בבמות הוא מזבח (מ״א ג׳ ג׳).

זבח, ש״ז. א) קרבן מן הבהמה, והוא אם בהמה אחת או בהמות הרבה, וביחוד קרבן הנאכל לבעלים בנגוד אל עולה וחטאת, שלאכטאָפּפער, жертва. עלה או־זבח (במדבר ט״ו ג׳). ובא מחובר לשם קרבן ליחד המין, ואם־זבח שלמים קרבנו (ויקרא ג׳ א׳), ואם נדר או נדבה זבח קרבנו (שם ז׳ ט״ז). ובסמיכות לשם ממין הקרבנות הנכללים בו, זבח־פסח הוא לה׳ (שמות י״ב כ״ז), על־זבח תודת שלמיו (ויקרא ז׳ י״ג), ולזבח השלמים בקר שנים אילם חמשה וגו׳ (במדבר ז׳ י״ז). ובא בקשור עם פעלים שונים: והביאו זבחים ותודות לבית ה׳ (דה״ב כ״ט ל״א), כל איש זבח זבח (ש״א ב׳ י״ט), ועבדו זבח ומנחה (ישעיה י״ט כ״א), אשר יעלה עלה או זבח (ויקרא י״ז ח׳), ומקטיר מנחה ועשה זבח (ירמיה ל״ג י״ח), ביום הקריבו את־זבחו (ויקרא ז׳ ט״ז), ביום זבחכם יאכל (שם י״ט ו׳), ענינו כשם הפעולה ביום אשר תזבחו. והרבוי, קרבנות זבח של אנשים שונים או בפעמים שונים, ויזבחו־שם זבחים שלמים (ש״א י״א ט״ו), הזבחים ומנחה הגשתם־לי (עמוס ה׳ כ״ה). ובא, גם אתה תתן בידינו זבחים ועלת (שמות י׳ כ״ה), בהמות לזבחים ועולות. ובסמיכות, חבתו זבחי שלמים (ויקרא י״ז ה׳), שם יזבחו זבחי־צדק (דברים ל״ג י״ט), זבחים הקרבים בצדק. ואזבחה באהלו זבחי תרועה (תהלים כ״ז ו׳), זבחי תודה על תרועת נצחון, או זבחים שמביאים בחצוצרות בשעת הבאתם, כמ״ש וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו׳ ותקעתם בחצצרת על עלתיכם ועל זבחי שלמיכם (במדבר י׳ י׳), זבחי הבהבי (הושע ח׳ י״ג), (עיין הבהב), ויאכלו זבחי מתים (תהלים ק״ו כ״ח), זבחים לאלילים שהם מתים. ונקרא בית המקדש בית־זבח, ובחרתי במקום הזה לי לבית זבח (דה״ב ז׳ י״ב), אָפּפער הויז, домъ жертвоприношенія. וכנגד זה נאמר בהבטחה לעתיד, כי ביתי בית־תפלה יקרא לכל העמים (ישעיה נ״ו ז׳). ובמשנה יכלול לפעמים השם זבח כל מיני קרבנות בעח״י, כל הזבחים שנזבחו לשמן (זבחים א׳ א׳) (ועיי״ש תוי״ט). ב) סעודת מרעים, גאסטמאהל, пиръ, пиршество. ויזבח יעקב זבח בהר (בראשית ל״א נ״ד), כי זבח משפחה לנו (ש״א כ׳ כ״ט), פאמיליענמאהל, семейный пиръ. כי זבח הימים שם לכל־המשפחה (שם שם ו׳), יאָהרליכעס מאהל, годичный пиръ. כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקראים (שם ט׳ י״ג). מבית מלא זבחי־ריב (משלי י״ז א׳), זבחי בני משפחה שהם שונאים זה את זה. ובהשאלה, הכין ה׳ זבח הקדיש קראיו (צפניה א׳ ז׳), הרג רב, ניעדער מעטצלונג, рѣзня, кровопролитіе. האספו מסביב על זבחי אשר אני זבח לכם זבח גדול (יחזקאל ל״ט י״ז).

זָבַד, פ״י. הקל, פ״א במקרא, ענינו נתינת מתנה, בעשענקען, надѣлять, одарить. זְבָדַנִי אלהים (בראשית ל׳ כ׳), א״ת יהב ה׳ יתיה לי חילוק טב. והרמב״ן ע״פ נוסח ת״י שהיה לפניו מתרגם, זווד יהי זודין טבין, ופירש כוונתו שהפעל זבד ענינו כהפעל זוד, בלשון ארמית הכנת צידה, ועם זה נתינת חלק טוב ומתנה, והטעם ה׳ נתן לי מתנה טובה, הפעם יזבלני אישי, כי מעתה יהיה עקר דירתו בעלי אצלי. ובפיוט בנפעל. הכל מסך נִזְבָּד זבוד (פיוט כל ברואי מעלה). ומפיוטי הקליר נראה שפירש את הפעל זבד בהוראת חבור שאמר, זבודה ועדנה (סל), זְבוּדִים אתם כרוב ואופן (גשם). וכן אמר ר׳ מנחם ברבי מכיר גם הוא: כהושעת זְבוּדֶיךָ (הושענות). ולדעתם יפורש הפסוק תבתני יחבור יעוד טוב. כי מעתה יחובר ויעוד אלי אישי, כי ישים עקר דירתו אצלי. ובאמת הפעלים זבד, זבל, ענין אחד להם בחלוף דלנ״ת, (עיין זבל).

זֶבֶד, שם. מתנה, שענקונג, даръ. זֶבֶד טוב (בראשית ל׳ כ׳). ובפיוט, זֶבֶד דברות הנתונות באש (הושענות). ומן הפעל הזה שנמצא רק פעם אחת במקרא נגזרו הרבה שמות עצמים פרטים.

זָבָד, שע״פ. א) מבני אפרים (דה״א ז׳ כ״א). ב) בן אחלי מגבורי דוד (שם י״א מ״א). ג) מבני ירחע עבד מצרי (שם ב׳ ל״ו). ד) בן שמעת העמונית מעבדי יואש מלך יהודה אשר התקשרו עליו ויהרגוהו (דה״ב כ״ד כ״ו), ה) מן האנשים שנשאו נשים נכריות (עזרא י׳ כ״ז ל״ג מ״ג).

זָבוּד, שע״פ. בן נתן, כהן רעה המלך שלמה (מ״א ד׳ ה׳).

זְבוּדָה, (בכתיב זבידה) שע״פ. בת פדיה אם המלך יהויקים (מ״ב כ״ג ל״ו).

זַבְדִּי, שע״פ. א) בן זרח למטה יהודה (יהושע ז׳ א׳), ובדה״א (ב׳ ו׳) נקרא זמרי (עי״ש). ב) הַשִּׁפְמִי, שר על אוצרות היין לדוד המלך (דה״א כ״ז כ״ז). ג) בן אסף מן הלוים (נחמיה י״א י״ז). ד) מבני בנימין (דה״א ח׳ י״ט).

זַבְדִּיאֵל, שע״פ. א) אבי ישבעם שר המחלקת הראשונה לחדש הראשון בימי המלך דוד (דה״א כ״ז ב׳). ב) בן הגדולים. מן הפקידים על הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י״א י״ד).

זְבַדְיָהוּ, שע״פ. בן עשהאל אחי יואב (דה״א כ״ז ז׳). ב) זְבַדְיָהוּ בן משלמיהו מבני אסף הלוי (שם כ״ז ב׳). ג) זְבַדְיָהוּ מן הלוים בימי יהושפט מלך יהודה אשר שלחם ללמד בערי יהודה (דה״ב י״ז ח׳). ד) זְבַדְיָהוּ בן ישמעאל הנגיד לבית יהודה לכל דבר המלך יהושפט (שם י״ט י״א). ה) בן מיכאל מבני שפטיה ראש בית אב בימי עזרא (עזרא ח׳ ח׳). ו) מבני בריעה מבני בנימין (דה״א ח׳ ט״ו). ז) מבני אלפעל מבני בנימין (שם שם י״ז). ח) מבני ירחם מבני בנימין. מן הגדוד אשר בא לדוד (שם י״ב ז׳). ט) מהכהנים אשר נשאו נשים נכריות (עזרא י׳ כ׳). תמצאה המלה זבד בחבור עם שאר שמות הקדושים לשמות עצמים פרטים אֶלְזָבָד, יְהוֹזָבָד. (ועיין שם).

זָבַח, פ״י. קרוב לפעל דבח, בארמית טבח, בעברית ענינו שחיטת בהמה לאכילה, שלאכטען, колоть, зарѣзать. וַיִּזְבַּח בלק בקר וצאן (במדבר כ״ב מ׳), וְזָבַחְתָּ מבקרך ומצאנך (דברים י״ב כ״א), ותפל גם על בשר הבהמה, יִזְבְּחוּ בשר ויאכלו (הושע ח׳ י״ג), ומתיחס לשחיטת בהמות לקרבן. וביחוד לקרבנות כאלה שזורקים את הדם ומקטירים את חלבם על המזבח, והשאר נאכל לבעלים, והקרבן הוא הפעול, אָפּפערן, שלאכטען, заколоть жертву, жерт-вовать, приносить жертву, въ жертву. ומי שלכבודו מביאים הקרבן בא על הרב בקשור למ״ד וגם ביחס לפני. וְזָבַחְתָּ פסח לה׳ (דברים ט״ז ב׳), וכי תִזְבְּחוּ זֶבַח שלמים לה׳ (ויקרא י״ט ה׳), וזֹבְחִים זֶבַח לפני ה׳ (מ״א ח׳ ס״ב). וקרבנות כאלה נקראים בכלל שלמים, ובהלכה קדשים קלים. ובבחינת הקרבנות בא הפעל לא על השוחט, כי אם על מביא הקרבן. כל איש זבח זֶבַח (ש״א ב׳ י״ג), ענינו מביא קרבן, אייגען אָפּפער

ז, היא האות השביעית בסדר אותיות לשון הקדש ושמה זַיִן, וברבוי זַיְנִין (שבת קנ"ב ע"ב), וזה ע"ש צורתה שהיא צורת דקר (עיין זין).

מוצא הזיין הוא מן השנים והיא מרגשת במבטא ומקבלת גם דגש חזק ואינה כי אם אות שרשית לבד, והיא מתחלפת באותיות הדומות לה במוצא: א) באות ס׳. כמו, זור, סור; עלז, עלס. ב) באות שׂ, שׁ: זרב, שרף; זהר, שהר; חזק, חשק. ומזה בא לד"ק: ונשא זֶה (ש"א י"ז ל"ד), שהיא תמורת שה. ובארמית אֶזָא מיסוד של השם אש. ג) באות צ׳: זעק, צעק; זער, צער. ועל המעט שתתחלף באות ר׳: בזק, ברק.

מהברת האות ז׳ היתה לפנים נשמעת גם הברת אות ד׳ ולהברה זו באה בלשון ערבית נקודה קטנה על אות ד׳, ולזאת תתחלף אות ז באות ד׳: זעך, דעך; זל, דל; זבח, דבח (בארמית). וגם באות ט׳ הקרובה לד׳ במוצאה: זבח, טבח. (ועיין ד׳).

אות זיין באה לסמן המספר ז׳, זיעבען, семь. ושבעת אלפים, כמשפט שאר האותיות.

זְאֵב, שע"ז. מין חיה ידועה, וואָלף, волкъ. ובארמית בחלוף ד׳ בז׳, דיב. וגר זְאֵב עם כבש (ישעיה י"א ו׳), כִּזְאֵבִים טורפי טרף (יחזקאל כ"ב כ"ז), זְאֵבֵי ערב (צפניה ג׳ ג׳). וכן, זְאֵב ערבות (ירמיה ה׳ ו׳), כי לעת ערב יצאו לבקש טרפם. ורש"י פירש מלשון ערבה ושוחה, נרדף אל הקודם אריה מיער.

זְאֵב, שע"פ. אחד משרי מדין, אשר הרגום אנשי חיל גדעון (שופטים ז׳ כ"ה).

זֹאת, מלת כנוי הרומז לנקבה, דיעזע, сія, эта. יסודו זא, וממנו זו לזכר (עיין זה) בתוספת תי"ו לנקבה, זאת אמרת (מ"א ג׳ כ"ג), ואחרי השם, גפן זאת (תהלים פ׳ ט"ו). ובאה ביחס אחד עם השם, הַבְּאֵר הַזֹּאת (בראשית כ"א ל׳). ובכל מלות הגוף תכלול גם המלה זאת את פעל המציאות להחלטת הנשוא אל הנושא, ואז תבוא קודם השם, זאת אות־הברית (בראשית ט׳ י"ב), זאת חקת הפסח (שמות י"ב מ"ג), זאת תורת העולה (ויקרא ו׳ ב׳). ועם הפעל היה, והיתה־זאת לכם לחקת עולם (שם ט"ז ל"ד), וכמו כן לפני הפעל, זאת אמרת וגו׳ וזאת אמרת (מ"א ג׳ כ"ג). ועם יחס אל. לְזֹאת יקרא אשה (בראשית ב׳ כ"ג), וכן תשמש לכנוי סתמי, מה־זאת עשית (שם ג׳ י"ג), זאת עשו (שם מ"ח י"ט), מי יעץ זאת (ישעיה כ"ג ח׳), דאס, דיעזעס, cie, это. אי לְזֹאת אסלח־לך (ירמיה ה׳ ז׳). לכן בְּזֹאת יכפר (ישעיה כ"ז ט׳), (ועיין זה).

זְבוּב, שע"ז. למין שרץ עוף קטן, וביחוד אל מין הארסים שבהם, ברעמזע, וועספע, шершень, оса. ובא נרדף לשם דבורה: לַזְּבוּב אשר בקצה יארי מצרים ולדבורה אשר בארץ אשור (ישעיה ז׳ י"ח). ומפני שהם נוסעים ברבוי עצום מאד, בא למשל לרבוי גדודי אויבים המחריבים וממיתים. וחז"ל מנו אותם בין המזיקים, חמשה נהרגין בשבת: זבוב שבארץ מצרים וצרעה שבנינוה (היא הדבורה שבארץ אשור) (שבת קכ"א א׳). ומזה, זְבוּבֵי מות (קהלת י׳ א׳). ובמשנה כולל גם המין הביתי הנקרא פליגע, муха. ולא נראה זבוב בבית המטבחים (אבות ה׳ ה׳).

בַּעַל זְבוּב, שם אלהי עקרון (מ"ב א׳ ב׳), ונקרא כן לאשר יחסו לו המתת הזבובים הארסיים, המשחיתים ומזיקים לאדם ולבהמה. וכמו שמצאנו שהיונים יחסו לאלילם יופיטער כמה תארים כאלה, וקראו לו ממית התולעים, ממית הארבה.

הערה. בענין גזרת השם אמרו המפרשים שמקורו דבב, התגודדות והתשוטטות, אומהער־שווארמען, роиться. כאשר תעשינה הזבובים (עיין דוב, דבב. ונראה שמקרו זוב, ע"ש הארס שזב ויוצא מפיהם.

להבנים בו דבר, אסברא דמיא כו' כפיטורי בפי נשם (ברכות ח' ע"א), קשה יציאת נשמה מן הגוף כצפורי בפי הנשם (מו"ק כ"ט ע"א).

ושני, בבני שמואל נאמר בדברי הימים א' (ו' י"ג), ובני שמואל הבכור ושני ואביה. יש מפרשים שהוא שע"פ שם שני ליואל בכור שמואל. והנראה כדעת האומרים שטעמו כמו והשני אביה, ועיין באור הרד"ו.

ושתי, שע"פ. המלכה אשת אחשורש (אסתר א' ט').

2) ותיק, ברחז"ל. ש"ת. הנראה כדעת הרה"ח קאהוט שמקורו ערבית בהוראת חזק ואמיץ, שטארק, fest, крѣпкій. ובהשאלה במובן המוסרי, חזק בתבונות הנפש. בשכל ובמדות, מיכטיג, важный достойный. כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש (ירושלמי ברכות פרק ב), מפולפל וחריף, ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה (בבלי ברכות ט' ע"ב) כפירש"י, אנשים ענוים מחבבי המצות, מה תלמוד לומר אנשים, והיקין כסופים (ספרי דברים י"ג), ותיק נתתיך באומות (שבת קי"ח א), ענינו לפי מקומו חזק ואמיץ. ובפיוט השתמשו. כל ותיקי וסת (קרובות ב' ר"ה), תאר למלאכים חוקים תקיפים מתמידי הקיום (עיין וסת). וגם בפיוט אל השי, לותיק ועושה חסד (פיוט לאל עורך דין). וגזרו ממנו גם פעל בפיעל: ותקוהו בהלל וסלה (קרובות א' דר"ה), ע"ד תנו עז לאלהים. אבל מה שבא בפיוט הנותק הרים וגבעות (התימה לקדושה דשחרית של יוה"כ) ענין אחר לו לדעתנו, והוא מלשון ארמית בהוראת הריסה ועקירה, מפרק הרים (מ"א י"ט י"א), תרגום יב"ע מותיק טוריא, לפי נוסחאות כ"י.

3) ותק, בפיוט. שם. חזק, שטארקע, мочь. ולא זכרת ועוד ותק וסת אשר ועדת לועודך (קינה איכה אצת).

3) ותיקות, בפיוט. שם. הועד והותיקות לחי עולמים (פיוט האדרת והאמונה). הרוו"ה פירש יעוד הזמן והחוזק. והנראה שענינו חוק ואיל, ומליצה זו לקוחה ממליצת הקליר שאמר, ועוד ותק וסת. ועיין ותק.

2) ותר, יתר, (ע' יתר), עקרו רבוי בכמות בשעור גדול מן המוגבל. ועל הרוב בענין העדפה שלא לצורך ומצוי בתלמוד בבנין פעל בגזרת פ"ו במובן הנחת מקום רחב להעדפה, מקום שנהגו לותר לפני הרוב (תוספתא שביעית פ"ג ח), להניח מקום פנוי רחב בגנים. ועל הרוב במובן המושאלי, הנחה ועזיבת דבר ביד זולתו שלא לדרוש ולתבוע ממנו, מחילה, בבני שנטל חלק כפשוט ותר (ב"ב קי"ז ע"א), ותר הקב"ה לישראל על ע"ז וכו' ועל מאסם בתורה לא ותר (ירושלמי חגיגה פרק א). ובמובן אחר, המותר על דברי נביא (סנהדרין פ"ט ע"א), מחשב אותם כמותרים ואינו מדקדק לקיימם כראוי. ובהתפעל. כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו (ב"ק נ' ע"א).

2) ותרן, ש"ת. מי שאינו מדקדק במה שמגיע לו מזולתו, נאכגיעביג, פריינדליך, щедрый. ארתאב ותרן במממנו היה (סנהדרין ק"ב עמוד ב'), למה אותך התורה שתהא ותרן בתוך ביתך (במדבר רבה פרשה ה'), ותרנית היא (ירושלמי ע"ז פרק א), ביתו של אברהם אבינו ותרנים היו (ב"ר נ').

2) ותור, שם. העדפה, איבערשוס, צוגאבע, прибыль. אפילו ותור אחד במודר הנאה (נדרים ל"ב ע"ב).

ותרנות, ש"מ. בספרי המחברים, פריי-געביגקייט, щедрость.

2) ותרון, הנחה, במובן מחילה, אל תותר, אל יהי לך ותרון עון שלך (ב"ר צ"ח). ומזה בפיוט, מצוא מחילת ותרון (מוסף ליוה"כ), ועיין פירוש הרוו"ה. נדברים יראיו בהבשר ותרון (קרובות לי"ח). כן הוא בנדפס, והראוי להיות ותרן, וטעמו, בענוה, בפיוס, או בבקשת סליחה ומחילה.

2) וֶסֶת, שֵׁנ. במשנה ובתלמוד ונרדף לְשם דרך ואורח במקרא במובן הגוסרי, וועג, געוואָהנהייט, רעגעל, путь, обыкновеніе, правило. כך היא וְסָתוֹ של פלוני לגרש וכו׳ (נדרים פ׳ ט׳), שנוי וֶסֶת תחלת חולי מעים (סנהדרין ק״א ע״א), ווהירין במצוה ובמעשרות וכל וֶסֶת טובה היתה בהן (ירושלמי יומא פ״א), והתיחד לאורח האשה, מענסטרואציאן, וייבערדענעל, менструація. כל אשה שיש לה וֶסֶת (עדיות א׳ א׳). והרבוי, בתחלת הַוְּסָתוֹת (נדה ט׳ ט׳), סימני ביאת האורח, והסימנים מפורשים במשנה (נדה ט׳ ח׳). ובפיוט, כל ותיקי וֶסֶת (רשב״י קרובת ב׳ דר״ה), כנוי מליצי למלאכים או לצבאות השמים. ופירש הרוו״ה חוקי המנהג והטבע לפי שחק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, הרוו״ה, ועיין ותק) ומקורו יונית ἔθος.

וָעַד, בנפעות הפעל, רובן עד הנוחים לבד הנפעל בעתיד (עיין יעד). ומן השרש ועד נגזר השם:

2) וַעַד, במשנה, שם. מקום מועד, פער-זאמלונגס אָרט, мѣсто собранія. יהי ביתך בית וַעַד לחכמים (אבות א׳ ד׳). בית הַוַּעַד (סנהדרין צ״ז ע״א). וחז״ל גזרו ממנו פעל:

3) וִעֵד, בבנין פיעל. ועוד מקום, בעשטיממען, назначать. כמה יעודין ועדתי בכם אהל מועד גלגל וכו׳ (איכה רבתי פרשה ב׳, פסוק מה אעידך). ומזה הרבה בפיוט, וַעַד אהליך (קרובת ב׳ דר״ה), כבודו בסוד קדושים וַעַד (שחרית ליוה״כ). ובענין זימון והגבלה, וַעַד לשפוט מרשיעים (שבית לליל א׳ דפסח). ובהתפעל, ושכנתך אתם מועדים ונעצרים ומתועדים (סלוק לשחרית יוה״כ).

8) וִעוּד, שם. א) מקום מועד, כמה ועודין וַעֲדְתִּי בכם (איכה רבתי כנ״ל). ובפיוט, אדיר בְּוִעוּדוֹ (מוסף ליוה״כ). ב) שֵׁת לכנוס וקובץ, וִעוּדים בארצות מגורם (רשות לנשמת לש״ת), בְּוִעוּדָיו וָעַד (קרובת א׳ דסוכות). ומזה: ג) הזמנה במובן ההבטחה, ויבא וִעוּדֵנוּ מבקר (מעריב יוה״כ),

עשה למען וִעוּדֶיךָ (הושענות), למען הבטחותיך. ויתכן שהוא מן הקודם כנוי לבני ישראל המקודשים ומזומנים להשי״ת.

8) וְעִידָה, שם, בפיוט. כנוס והזמנה, על ישראל וְעִידָתוֹ (שחרית יו״כ), בְּוְעִידַת זנות (תדי, על חטאו).

וָפְסִי, שע״פ. אבי נחבי מן המרגלים (במדבר י״ג י״ד).

2) וֶרֶד, וַרְדָּא, ארמית ובמשנה, שׁ״ז. שושנה, וכן הוא בלשון ערבית, העללראָטהע ראָזע, алая роза. שושנת העמקים (שה״ש ב׳ א׳) תרגומו וַרְדָּא דבמישר, וֶרֶד חדש שכבשו בשמן ישן (שביעית ז׳ ו׳), שכן בני מלכים סכין שמן וֶרֶד ע״ג מכותיהם (שבת י״ד ד׳), ובתולת הַוֶּרֶד אחת (שביעית צ׳ א׳). פירש״י עלה של ורד בתור אחד. והערוך פירש שושן סתום, במוזה וֶרֶד כנגד פניה (כתובות ע״ב ב׳), פי׳ ר״ת צמר אדום היא טווה כנגד פניה, שיפול האודם על פניה מזהרוריתו וזהו עזות מצח ופריצות, מעשה בגנת ורדים (מעשרות ב׳ ה׳). כיתונא דורדא דמנחא ביה ריאה (חולין מ״ז ע״א) ׳ קרום אדום שהריאה מונחת בו. עניתותא דוורדא (שם מ״ז א׳), אונה קטנה שהיא קלושה ואדומה, דער קליינע רינגע לאפפען דער לונגע, малая доля легкихъ. ונמצא שהשתמשו בו לשושנה לבנה, ליתי וַרְדָּא חיורא (גיטין ס״ח ע״ב), ולהבדיל אמרו ג״כ, וַרְדָּא סומקא (ב״מ פ״ד ע״א).

1) וְרִיד, במשנה. שם. ברבוי וְרִידִים, גידי צואר שהם כחוטים דקים מלאים דם הסמוכים לוושט, האלזאָדער, ר״י אומר עד שישחוט את הַוְּרִידִים (חולין ב׳ א׳), השוחט צריך שיתן וְרִידִים לתוך הכלי (זבחים כ״ה ע״א).

וֹשֶׁט, (עיין ישט). וממנו נגזר לפי הנראה השם:

2) וֶשֶׁט, שׁ״ז. קנה הבליעה, שפייזערָאָהרע, пищепріемный каналъ. שחט את הַוֶּשֶׁט (חולין ב׳ ד׳), וֶשֶׁט מכנים ומוציא כל מיני מאכל (ברכות ס״א ע״א), ושטו נקוב אמו טמאה ושטו אטום טהורה (נדה כ״ג ב׳). ובהשאלה, כל נקב עגול עשוי

8) וָזָר, האחרונים הרשו פעל זה במקרא ואמרו: שענינו בערבית שאת וטעונת משא. ומזה: וָזִיר, נושא משא הממשלה, נעשאַפּטטראָגער, והושאל לעמיסת כבד עון, שלד בעלאַסטעט זיין, быть обре-мененнымъ грѣхами. ומזה: וָזָר במקרא, הפכפך דרך איש וָזָר (משלי כ״א ח׳), שאין הוי״ו בו וי״ו החבור כי אם שרשית והוא אם ש״ם חטא ועון, שלד, זינדע, вина, грѣхъ. או ש״ת ע״ם חכם, דער שולדבע-לאַסטעטע, דער זינדער, виновный, грѣшный. והפוכו, וזך ישר פעלו. וקרוב לשרש דור בארמית שענינו ג״כ נושא משא, (עי׳ זור).

1) וַי, וַוי, וַאי, ארמית. כמלת אוי בעברית, מלת הקריאה מנהמת צער ויגון, וועהע, увы. ומתבוננת כשם מפשט, אוי לך מואב (במדבר כ״א כ״ט) ת״א וַי לכון מואביא, ומצוי הרבה בדברי חז״ל, וַוי לה לאילפא דאולא בלא מיכסיא (ע״ז י׳ ע״ב). ובמדרש איכה רבתי פסוק היו צריה לראש, שמע ר׳ יותנן וכו׳ א״ל למה אמרת וַאי, א״ל וה אמרית, בין ואי לוה, נמלט ר׳ יותנן פירוש ואי לשון צער, וה לשון שמחה. — ולא רחוק לשער כי על ההבדל הזה, מיוסדת דרשת חז״ל, כל מקום שנאמר ויהי משמש צרה, וכל מקום שנאמר והיה שמחה (מדרש רבה אסתר פרשה א׳ א׳).

וַיְזָתָא, שע״פ. מבני המן (אסתר ט׳ ט׳).

1) וִילוֹן, וִילִין, ש״ז. וִילָתָא, ש״נ. ארמית ובמשנה. ומקורו, א) סדין למסך, פֿאָרהאנג, занавѣсъ. ויעש מסך (שמות ל״ז ל״ז) ת״י ועבד וִילון פרים כו׳. פרש ענן למסך (תהלים ק״ה ל״ט) ת״י היך וִילָתָא. ובמשנה, ג׳ סדינין כו׳ לְוִילון טמא (כלים כ״ד י״ג), וִילון ושבים של שבכה (נגעים י״א י״א). ובא ברבוי, וילאות. המוכר את המרחץ לא מכר כו׳ את הוילאות (ב״ב ד׳ ו׳). י״מ מסך כנגד הפתח, וי״מ אלונטית שמסתפגין בה. ובהשאלה ב) קראו חכמים אל הרקיע החצוני מן השבעה רקיעים בשם וִילון. וִילון רקיע שחקים כו׳ וִילון אינו משמש כלום אלא נכנם שחרית יוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשה בראשית (חגיגה י״ב ע״ב). וילון הוא רקיע דמגלגל ומחוי נהורא דרקיעא (ברכות נ״ח ע״ב).

וָכַח, יָכַח, עקרו כנראה הכרת והחלטת דבר, אַנצייגען, בעשטימען. указать, опредѣлять. ובא ההפעיל בעתיד, על דרך הנחים. וההתפעל על דרך השלמים (עי׳ וכח). ומן הגזרה הזאת גזרו הפייטנים:

8) וְכּוּחַ, שם. דברי טענות ותשובות בין איש לרעהו, דיספוט. дис-путъ. ואמר הקליר, להשפט בְּוִכּוּחַ אף וחקר (מוסף א׳ דר״ה), ומצוי הרבה בדברי המחברים, ועל משקל אחר:

3) וֶכַח, שם. בענין ברור דבר לאמתו על ידי ההתבוננות בעיון. וכו׳ וֶכַח כל פעל (הקליר בסדר וכהונה).

וָלַד, הקל וההפעיל ע״ד הנחים. וההתפעל בעתיד על דרך השלמים לבד מן שההתפעל שבא ביו״ד נראית (עיין ילד). ומן השרש הזה נגזר השם:

וָלָד, שם. במובן יֶלֶד, משותף לזכר ולנקבה, קינד, дитя. אין לה וָלָד (בראשית י״א ל׳), פ״א במקרא ועוד פ״א, לא היה לה וָלָד (ש״ב ו׳ כ״ג), בקרי, והכתיב בנוסחאות שלפנינו ילד. ולפי בעל המנחת ש״י גם הקרי ביו״ד. ומצוי בארמית ובמשנה, הכה את האשה ויצאו ילדיה פטור בדמי ולדות (ב״ק ה׳ ד׳). מתחיל בילדים לפי שהוא לשון תורה (שמות כ״א כ״ב) ומסיים בולדות שהוא לשון חכמים, ודביע נזק לולד (בבא קמא ה׳ א׳), ולד שלמים (תמורה ב׳ א׳), וולדי וולדות (בכורות ב׳ ד׳). ובהשאלה, לכל שיוצא ומשתלשל מדבר אחר קודם לו וחמור ממנו שנקרא אב, לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה (פסחים א׳ ו׳). ובגמרא, והבא בולד ולד עסקינן (שם י״א ע״ב), (ועיין תולדה).

וָנָה, (עיין ינה). וממנו נגזר השם:

וַנְיָה, שע״פ. מבני ישראל שהושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י׳ ו׳).

וַיָּבֹאוּ פתחי נדיבים (ישעיה י"ג ב'), והשיבו וִחְיוּ (יחזקאל י"ח ל"ב), נמשך אל הקודם, כי לא אחפוץ במות המת. ולפעמים תבוא גם בהתחלת הדבור הנקשר עם הקודם ונמשך ממנו: ויאמר אל בנתיו וְאַיּוֹ (שמות ב' כ'), ויאמר וּקְחוּ קמח (מ"ב ד' מ"א). אות הוי"ו בשמושה לחבור וקשור המאמרים תהפוך גם הוראת זמני הפעלים מעבר לעתיד ומעתיד לעבר. ובבחינה זו נקראת וי"ו ההפוך, ובשני האופנים האלה היא מרגשת במבטא. והיא: א) בהפוך מעבר לעתיד, מנוקדת בשוא, ובתנועות שהיא משתנות להן, וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ (דברים ח' י'), וַיָּבֵא לי וָאֹכַל (בראשית כ"ז ל"ג). ב) בהפוך מעתיד לעבר מנוקדת בפתח ודגש אחריה, ובשנויה כמשפט, וַיֹּאמֶר אלהים (שם א' ג'), וַתּוֹצֵא הארץ (שם שם י"ב), וָאֹהַב את־יעקב (מלאכי א' ב'). ועל הרוב יבוא דרך ההפוך הזה, בסגנון הספורי, גם בתחלת המאמר: וַיְכֻלּוּ השמים והארץ (בראשית ב' א'), וַיְחִי אדם (שם ה' ג'), וביותר בפעל היה: וַיְהִי כי החל האדם לרב (שם ו' א'), ויתר הוראות הוי"ו בשמושיה מבוארים בספרי חכמת הדרקדוק.

אות הוי"ו בא לסימן המספר ששה, זעקס, шесть. ולמספר ששת אלפים, בציון שתי נקודות או קו מושכב.

וָדָה, יָדָה, כפי הנראה יסודו יַד, ועקר הוראתו, הראות ביד על גוף ידוע, אנצייגען, указать. ובא ההפעיל על דרך הנחים וההתפעל על דרך גזרת השלמים בענין, הכרת והחלטת ענין בהגדת פה, (עיין ידה). ומן הגזרה הזאת באו בארמית ובמשנה:

1) וַדַּאי, על משקל זַכַּאי, שם תאר. דבר נכר בסימניו ומבורר ברור גמור, אנערקאנט, פיר געוויסס ערקלערט, извѣстный дѣйствительный. אשם וַדַּאי (יומא ח' ח'), הבא על חטא מבורר כמו אשם גזלות וכדומה. והפוכו אשם תלוי, אין מעשרין את הַוַּדַּאי (שבת ב' ז'), תבואה המחויבת במעשר חיוב גמור ומבורר. והפוכו, דמאי. ומזה: וַדַּאן בְּוַדָּאן מותר וַדַּאן בספקן אסור (קדושין ד' ג'), מוטב שתניח את הספק ותתפוס את הוַדַּאי (ב"ר צ"א). ובמדרש, כי בְּוַדַּאי דבורו בו (ויקרא רבה ד'), בברור ובפרהסיא. ולנקבה, אבילה וַדָּאִית (במד"ר ב'), אבילה כפשוטה, ולא על דרך המשל, ווירקליך, дѣйствительный настоящій. כי עלית משכבי אביך עלית בְּוַדַּאי (ב"ר צ"ח), פשוטו כמשמעו. ובמובן שם תואר להש"י, והאמיץ וְהַוַּדַּאי (ברכות ל"ג ב'). ומזה בפיוט, הַוַּדַּאי שמו (מוסף לימים נוראים) (עי' מפרשים). ולפי הנראה ענינו כענין מחויב המציאות הרגיל בפי הפלוסופים, אבזאלוט, נאטהווענדיג, абсолютный, необходимый.

2) וִדּוּי, במשנה, שם. א) הגדת והכרת דבר כמו שהוא, בעקענטניס, признаніе. ומעונים וִדּוּי (בכורים פרק ב' ב'). וביחוד ב) הכרת החטאים ופירוטם, זינדען בעקענטניסס, исповѣдь. מצות וִדּוּי עי"כ עם חשכה (יומא פ"ז ע"ב), לְוִדּוּי הפרים לודוי המעשר ולודוי יום הכפורים (מגילה ב' ה'). ובתפלה, בְּוִדּוּי פה (תפלת על חטא).

וְדָן, וְדָן ויון מאוזל (יחזקאל כ"ז י"ט), לפי המוסכם הוא שע"פ, ולדעת מיכאלים מקורו ערבית ואדאן, ואדיאן, שני נהרות והוא שם עיר בעדן ערב השוכנת על שני נהרות. ויש אומרים שהוי"ו הוא וי"ו החבור ובאה המלה חסרה דלי"ת ובשלימותה ודדן, (עיין פירכט).

וָהֵב, פ"א במקרא, את וָהֵב בסופה (במדבר כ"א י"ד). לפי פירוש המפרשים הוא שע"פ, עיר בארץ מואב, (ועיין סוף).

וָו, ש"ז. במעשה המשכן, אונקלי עקום למעלה להושיב עליו כלונס, קרוממער האקקען, крючекъ. או כעין כותרת עשוי לנוי (עיין ביאור הרמבמן, שמות כ"ז ל"ב), ולא בא כ"א ברבוי. עשה וָוִים לעמודים (שם ל"ח כ"ח), וָוֵי העמודים (שם כ"ז י'), וָוֵיהֶם זהב (שם כ"ז ל"ב). ובערבית נמצא מזה הפעל בענין התבור, הקשור והשליבה, פערקניפפען, צוזאממענזעטצען, совокуплять, связывать, заклепать.

תשתנה בשרש אחד מבלתי מרגשת למרגשת. כמו: אוֹן, אָוֶן; מוֹת, מָוֶת; רוּחַ, רֶוַח. ובתבונתה זאת תבוא גם בחלוף ושנוי לאותיות הקרובות לה על פי מוצאן, או הדומות לה בקלות ההברה לפי השתלשלות ההוראות השונות היוצאות מן ההנחה הראשונה.

הויו תתחלף: א) עם אות בית: גֵּו, גַּב; אָוָה, אָבָה; הוּל, הבל. ב) עם פ': חוּר, חפר; לוה, לפה. ג) עם מ״ם: ארגון, ארגמן; תמה, תוה. ד) עם א': בור, באר; לוט, לאט. ה) עם ה״א: לוב, להב; ענו מן ענה; שלו מן שלה. ו) עם יו״ד: הוה, היה. ובנטיות בניני הפעלים בנחי ע״ו תתחלף הפעיל הוי״ו ליו״ד; אביא, אשיב. ובבמה שרשים שהם מנחי ע״ו או מנחי ע״י: כמו בון, בין; גול, גיל; שור, שיר וכדומה. ובשרשי נחי פ״י בנטיותיהם תתחלף היו״ד בוי״ו: מן ידע, ילד, בנפעל: נוֹדַע, אִוָּדַע, נוֹלַד, אִוָּלֵד; ובהפעיל: הוֹדִיעַ, הוֹלִיד. ולקלות הברתה לא נמצאה, לפי המוסכם, בבחינת אות שרשית, בראש השרש בפעלים לגמרי. ובשמות רק על המעט; אולם ממה שנמצאו בכמה שרשים נחי פ״י שתתחלף בנטיות הבנינים, היו״ד לוי״ו, כמו שזכרנו, נראה לקבל דעת המדקדקים האחרונים שהשרשים ההם היתה אות הראשונה שלהם וי״ו, ומפני קלות הברתה נתחלפה ביו״ד בקל ובפיעל ונשארת בנפעל ובהפעיל, ולפעמים גם בהתפעל, ושעל כן נמצאה לדעתם גם גזרת נחי פ״ו. ואליה יחשבו השרשים: ואל (וממנו הנפעל נואל וההפעיל הואיל), ובל (אוביל), ובש (אוביש), ודה (אודה), וכח (נוכח, אוכיח), ולד (נולד, אוליד), ועד (נועד, היעיד), ועל (הועיל), ופע (הופיע), ושב (נושב, אושיב), ושט (אושיט), יתר (נותר, אותיר). ונבדלה ממנה גזרת נחי פ״י במה שהעתיד מן הקל הוא בחירק, וההפעיל בציר״ה. ויש סמוכים להשערה זו מלשון הארמית והערבית, שבהן באה אות הוי״ו בראש השרש, ואם על המעט. וביותר מלשון המשנה והתלמוד, כמו שיבוא.

ולפי דרכנו נזכיר באות זה את הה[...] שהתעצמה בהם אות הוי״ו ביותר בא[...] ובלשון חז״ל בכלל. ובפרטי הוראות[...] נביא באות יו״ד כדרך נחי פ״י.

ובתבונות היותה שמושית תבא: א) לענין יחס הגוף והגנן ל[...] נסתרים, בשמות: בְּנוֹ, עַבְדּוֹ, ב[...] מרגשת כאות הקול, ולפני יו״ד בת[...] מרגשת: אָבִיו, אָחִיו; ובפעלים, ב[...] לסימן גופים נסתרים: אָכְלוּ, בָּנוּ, ובעתיד: יפקדו, וגם לנוכחים: תאכ[...] תבנו; ולכנוי הפעול: פְּקָדוֹ, פְּקָדָ[...] וכן במקור: אָכְלוֹ, פָּקְדוֹ. ב) בטעם [...] החבור, בחבור שם לשם או פעל לפ[...] ומאמר למאמר. נקודתה העצמית [...] המתהפכת גם לתנועות קטנות וגדו[...] לפי דיני הנקוד: את השמים וְאֵת האר[...] וְהָאָרֶץ (בראשית א׳ ב׳), להאיר על האר[...] וְלִמְשֹׁל ביום וּבַלַּיְלָה (שם ד׳ י״ח). ובבחינה זה יש לה הוראות כהוראות מלת הב[...] והקשור, וקצתם נזכיר בזה. א) תב[...] הסמיכות: עצבונך וְהֵרֹנֵךְ (שם ג׳ ט״ז), שטעמו: עצבון הרונך. ב) תבוא הבאור: ויקברהו ברמה וּבְעִירוֹ (ש״א כ״ח ג׳), ש[...] ברמה שהיא עירו. נחלתך וְנִלְאָה (תהלים ס״ח י׳), נחלתך שהיא נלאה. ג) בטעם [...] או: ומכה אביו וְאִמּוֹ (שמות כ״א ט״ו). ד) בטעם הדמיון; בכם וּבַאֲבוֹתֵיכֶם (ש״א י״ב [...]) שעורו כמו באבותיכם. ובקשורי המאמ[...] א) בטעם אז: אם השמאל ואימנה [...] הימין ואשמאילה (בראשית י״ג ט׳), [...] וִידַעְתֶּם וגו׳ ובקר וּרְאִיתֶם (שמות ט״ז ו׳-ז׳). ב) באור הקודם וכענין מלת אשר: [...] ולא עוזר לו (איוב כ״ט י״ב). ג) בקשור הסי[...] כי אדם לעמל יולד וּבְנֵי רשף יגביהו [...] (שם ה׳ ז׳). ד) במובן הפוך הראוי, [...] והלא: איך תאמר אהבתיך וְלִבְּךָ א[...] (שופטים ט״ז ט״ו), מהתתקדלי וְאָנֹכִי [...] עירירי (בראשית ט״ו ב׳). ובענין: אבל [...] אבער. וּמֵעֵץ הדעת (שם ב׳ י״ז). ה) בקש[...] הסבה, כענין מלת כי: וְהִיא בעלת ב[...] (שם כ׳ ג׳), וְשָׁוְא תשועת אדם (תהלים [...]) ובסבת התכלית, כמו למען: הגיפ[...]

שעיר (בראשית יד ו). לדעת הראב"ע הוא פעל בבנין פיעל, וטעמו בעלותם על הר שעיר. והנראה שענינו בהר שעיר שלהם. ובא, הֲרָרִי בשדה תגי (ירמיה יז ג). י"ם שהוא ש"ת ביו"ד היחס, וטעמו יושב הר. והנראה שהוא כנוי מליצי אל ציון המכונה בשם הר (עיין הר) הנקראת ג"כ צור הַמִּישֹׁר (שם כ"א י"ג). ונמצא השם בכנוי היחיד כשם כנוי לכמה מגבורי דוד, שמה בן־אגא הָרָרִי (ש"ב כ"ג י"א), שמה הַהֲרָרִי (שם שם ל"ג), יונתן בן־שגא הַהֲרָרִי (דה"א י"א ל"ד), אחיאם בן־שכר הַהֲרָרִי (שם שם ל"ה). ולא התבאר אם שהוא כנוי ליושב הר או על שם מקום שנקרא הָרָר, ובא גם בחולם, שמות הַהֲרוֹרִי (שם שם כ"ז). והנראה שהוא הנקרא בספר שמואל, שמה הַחֲרֹדִי (כ"ג כ"ה) (ועיין חֲרֹדִי).

הָשֵׁם, שע"פ. הגזוני, אבידם של קצת מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ד).

הֲתָךְ, (עיין נתך).

הֲתָךְ, שע"פ. מסריסי המלך אחשורוש (אסתר ד' ה').

הָתַל, פ"ע. לא בא כי אם בפיעל, ענינו צחוק של לעג וליצנות, פֿעראָגען, שפּאָטטען, осмѣять кого, издѣваться надъ кѣмъ. וַיְהַתֵּל בהם אליהו (מ"א י"ח כ"ז), שפּאָטטען. ובא בנת תמורת דגש, אם כְּהָתֵל באנוש תהתלו בו (איוב י"ג ט').

הפועל, לב הוּתַל הטהו (ישעיה מ"ד כ'), בעטראָגענער, обманутый. בנת תחת דגש, (עיין תול תלל).

הָתֻל, ברבוי הֲתֻלִים, ש"ם. אם לא הֲתֻלִים עמדי, (איוב י"ז ב'), פֿער־שפּאָטטונג, פֿעראָהנונג, שפּאָטטעריי, издѣваніе, шутки, насмѣшки. וקרוב לשמוע דעת הרשי"ד שעקרו שם תאר לרוחות ושדים המהתלים ומונים את נשמת האדם, שפּאָט־טענדע גייסטער, насмѣхающіеся, подтрунивающіе духи. ויהיה הֲתֻלִים כמו הוּתָלִים. ובא ע"ד ש"ם לחזוק הענין, ואל זה מקביל הנמשך, ובהמרותם תלן עיני, הכנוי מוסב אל ההתלים (עין ערך מלים, ערך אשמאי ס' ח').

מַהֲתַלָּה, לא נמצא כי אם ברבוי, ש"ם. צחוק והתול לעג ובדיחות, שערצהאַפֿטעס, שפּאַסטעריי, забава, потѣха, шутка. חזו מַהֲתַלּוֹת (ישעיה ל' י'). והכפל, דברו לנו חלקות.

שמוש אות ו האות

ו היא האות הששית בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה וָו וברבוי וָוִין (שבת ק"ג ר"ב), וזה על שם צורתה שדומה לצורת וָו, יתד, אונקלי, ונהגו המתחברים לכתוב שמה וָיו ביו"ד באמצע, להבדילה מוָו, יתד.

מוצא הָוָיו מן השפתים, ובהברתה היא קלה משאר האותיות ממוצא זה. והיא משמשת: א) כאות הנשימה והתנועה (וואָקאַל) ונכנסת בכלל האותיות שנקראו אמות הקריאה, ובבחינה זו משמשת לשני קולות: קול החולם, בּוֹ, בּוֹר; קול השרק, בּוּל, בּוּס; ולהבדיל ביניהם סמנו בעלי הנקוד את הראשון בנקודה קטנה עליה וֹ ואת השני בנקודה בתוכה וּ. ב) כאות המבטא הנשמעת והמרגשת (קאָנזאָנאַנט), כמו: אָוֶה, הַוָּה. ובשני האופנים האלה היא שרשית ושמושית.

לרוב קלותה בהברתה מקומה כשהיא אות שרשית, כן בפעלים וכן בשמות באמצע המלה, לא בראשה ולא בסופה כי אם על המעט. המלות שבהן הוא באמצעיתן נקראות נחי עי"ן וי"ו, והיא, אם נחה ובלתי מרגשת, כאות הקול, כמו: בּוֹר, בּוּס, גּוּר, או נעה ומרגשת, כאות המבטא, כמו: אָוָה, צִוָּה. ולפעמים

מליצת, ישאו הָרִים שלום לעם (תהל׳ ע״ב ג׳), ומפורש להלן מה טיבו של השלום הזה, יהי פסת בר בארץ בראש הָרִים (שם שם ט״ז). ועל היות ההרים הנעבדים לכרמים עשויים מדרגות מדרגות (עיין מדרגה בשרש דרג), נקראו הרים כאלה כנראה בשם הָרֵי בָתֶר (שה״ש ב׳ י״ז), והם ההרים שהדוד היה מדלג עליהם, ורעיתו היא יונתו היתה חבויה בחגוי הסלע בסתר המדרגה (שם שם י״ד). לפי הנראה מכה״ק נחשבו ההרים הגדולים, וכנראה, הרי הסלעים, כאבני פנה למוסדות בנין התבל שהם כמו שעולים למעלה על הארץ בגבהם יורדים עד תכלית תחתיתה ומשוקעים בתהום. ובזה יובנו כמה ממליצות המקרא, ותלהט מוסְדֵי הָרִים (דברים ל״ב כ״ב), והקודם, ותקד עד שאול תחתית, לְקִצְבֵי הָרִים ירדתי (יונה ב׳ ז׳). ועל עוצם חלקם במציאות מיוחסים להש״י כיצירה מיוחדת, יוצר הָרִים ובורא רוח (עמוס ד׳ י״ג), ומכוון למצבם נאמר, מֵכִין הָרִים בכחו (תהלים ס״ה ז׳), בטרם הָרִים הָטְבָּעוּ (משלי ח׳ כ״ה). ומזה בא בהשאלה לגדולי אדירי העם, קום ריב את הֶהָרִים וגו׳ שמעו הָרִים את ריב ה׳ והאיתנים מוסדי ארץ (מיכה ו׳ א׳ ב׳). ובמליצה קרובה לזו, מי אתה הַר הגדול לפני זרבבל למישור (זכריה ד׳ ז׳) ו״ת מלכותא טפשתא. ונמצאו עוד בתארים מיוחדים, הנני אליך הַר הַמַּשְׁחִית נאם־ה׳ המשחית את כל הארץ ונטיתי את ידי עליך וגלגלתיך מן־הסלעים ונתתיך לְהַר שְׂרֵפָה (ירמיה נ״א כ״ה) עיין רד״ק. והנבון שהוא תאר להר המריק גולי אש וגפרית ומשליך גם קצוצי סלעים מתוכו בשטף הזרם, פייערשפייענדער בערג, огнедн шащая гора. ושעור המליצה שההר הזה המשחית את כל הארץ בנהרי אש ובסלעים לוהטים סופו יחרב גם הוא בשטף זרמו ויתגלגל מן הסלעים שהוא עומד עליהם ולא ישאר ממנו כי אם הר שרפה, הר שעלה כלו בשרפה, ומסיים מליצתו, ולא יקחו ממנו אבן לפנה ואבן למוסדות וגו׳ כידוע שהסלעים המושלכים בזרם האש לא יצלחו לבנין. ואין להחליפו עם הַר הַמַּשְׁחִית הנזכר במ״ב (כ״ג י״ג) שהוא הר הזיתים, שמצאנו במשנה שנקרא הַר הַמִּשְׁחָה (ר״ה ב׳ ד׳) (עיין משח) ונשתנה שמו לשם משחית לגנאי מפני הבמות אשר בנו עליו לבעל. בהמות בְּהַרְרֵי־אָלֶף (תהלים נ׳ י׳). לדעת המפרשים ענינו כמו אלף הרים, הרים רבים לאלפים, או הרים מלאים אֲלָפִים (בקרים). בטרם יתנגפו רגליכם על־הָרֵי נשף (ירמיה י״ג ט״ז). רש״י פירש הרי חשך, וכונתו כנראה אל הרי חשך הידועים באגדה סוף תמיד (ובפסק הרי חשך) והם כנראה ההרים אשר יגיעו בגבהם אל העבים המכסים את אור היום. והרשד״ל פירש שענינו בדרך משל תמיד חמרים של חשך, חשך על גבי חשך כאלו הוא הר גבוה. ובענין סימני הגבולים בא, וים מים וְהַר הָהָר (מיכה ז׳ י״ב), הרים ידועים בזמניהם, ושעורו מהר מזה ומהר מזה. ולא ממדבר הָרִים (תהלים ע״ה ח׳). קרוב לשמוע דעת המפרשים שענינו לא ממדבר ומֵהָרִים, ויהיה מדבר כנוי אל הדרום שהוא בדרום א״י, והרים כנוי אל הצפון מקום הרי הלבנון, הרי אמנה ותרמון, וזה מקביל אל הקודם כי לא ממוצא וממערב, ויכלול בזה את ארבע הרוחות. ורש״י פרשו כמקור מפעל הרם. מלשון הרמה לא מכל אלה יש להרים קרן. ואולי מדבר הרים הוא, עד״ש מדבר ים (ישעיה כ״א א׳), ושעורו מדבר של הרים.

הערה. לדעת האחרונים עיקר משקל השם הזה לפנים היה הֹור, ומזה ברבים הוֹרֵי (בראשית מ״ט כ״ו), תשמר משקלו בשם הֹר ההר.

הָרָר או הָרָר, שם. בשלימות השרש, הר אחד, בערג, гора. או קבוצת הרים, געבירגע, горы. בדבור המליצי ועל הרוב בסמיכות הרבוי וביחוס אל ההרים מוסדי עולם, אורעבירגע. והאה הַרְרֵי־קדם (דברים ל״ג ט״ו), וממנו גבעות עולם, ויתפצצו הַרְרֵי־עד (חבקוק ג׳ ו׳). והכפל, שהן גבעות עולם, צדקתך כְּהַרְרֵי־אל (תהלים ל״ו ז׳). והכפל, ומשפטיך תהום רבה, הַרְרֵי ציון (שם קל״ג ג׳). ועל הבודד ביחוד, לְהַרְרֵי עז (שם ל׳ ח׳). ובא. בְּהַרְרָם

הֲרִיסָה, ש״נ. לבנין נהרס, ניעדערגעריסענעס רואינע, разрушенное, разореніе. וַהֲרִיסֹתָיו אקים (עמוס ט׳ י״א).

הֲרִיסוּת, שה״פ. ניעדערייססונג, צערשטערונג, разстройство, разрушеніе.
וארץ הֲרִסֻתֵךְ (ישעיה מ״ט י״ט).

הַר, (שרשו הרר) ובה״א הידיעה הָהָר, שם מקום בולט מן הקרקע, בערג, היגעל, гора, холмъ, бугоръ. כי הַר יהיה לך (יהושע י״ז י״ח), מִן־הָהָר (שמות י״ט ג׳). וברבוי, ארץ הָרִים ובקעת (דברים י״א י״א), ובה״א הידיעה, ויכסו כל־הֶהָרִים (בראשית ז׳ י״ט). ובחבור עם תארים, כל הַר גבה (ישעיה ל׳ כ״ה), הֶהָרִים הרמים (שם ב׳ י״ד), הַר־נשפה (שם י״ג ב׳), מֵהַר מצער (תהלים מ״ב ז׳), הַר גבנונים (שם ס״ח ט״ז). ובבחינת המצב בו נאמר, ויעלו אל ראש־הָהָר (במדבר י״ד מ׳), ויתיצבו בתחתית הָהָר (שמות י״ט י״ז), ויורדת בסתר הָהָר (ש״א כ״ה כ׳), בצלע הָהָר (ש״ב ט״ז י״ג), מצד הָהָר (ש״א כ״ג כ״ו). ובית שאליו, להמלט הֶהָרָה (בראשית י״ט י״ט). וכן, הֶרָה נסו (שם י״ד י׳). ובשמושיו יורה השם, אם הר אחד ידוע בשמו או במקומו, ועליתם את הָהָר (במדבר י״ג י״ז), הַר הגלעד (בראשית ל״א כ״ה), הַר סיני (שמות י״ט י״א). וכדומה, או קבוץ הרים מחוברים, הָרֵי אררט (בראשית ח׳ ד׳), הָרֵי בגלבע (ש״ב א׳ כ״א), וכמו כן ארץ הרים, געבירגע, בערגלאנד, горы, цѣпи горъ, гористая страна. הַר־שעיר (דברים א׳ ב׳), הַר האברי (שם שם י״ט), ועָרֵי הָהָר (שם ב׳ ל״ז), הָהָר והנגב והשפלה (יהושע י׳ מ׳). וכן נקרא לפעמים גם ארץ ישראל כלה להיותה ארץ הרים, הָהָר הטוב הזה והלבנן (דברים ג׳ כ״ה). וזה טעם, תביאמו ותטעמו בְּהַר נחלתך (שמות ט״ו י״ז), הַר־זה קנתה ימינו (תהלים ע״ח נ״ד), עמים הַר־יקראו (דברים ל״ג י״ט). וברבוי בכנוי אל ה׳, ועל הָרַי אבוסנו (ישעיה י״ד כ״ה). ועל היות ההרים מקודשים בימי קדם לעבודה, ובעקידת יצחק כבר נאמר, אל ארץ המוריה וגו׳ על אחד הֶהָרִים (בראשית כ״ב ב׳). מתיחס הר כזה אל הש״י, אשר יאמר היום בְּהַר ה׳ יראה (שם שם י״ד). וכן נקרא הר סיני, הַר האלהים (שמות ג׳ א׳) ומפורש, שם תעבדון את־האלהים על הָהָר הזה (שם שם י״ב). וכמו כן נקרא הר ציון מקום המקדש אשר בנה שלמה, הר ה׳, מי־יעלה בְהַר ה׳ (תהלים כ״ד ג׳), והר הַקֹּדֶשׁ, על ציון הַר קָדְשִׁי (שם ב׳ ו׳), נוה צדק הַר הַקֹּדֶשׁ (ירמיה ל״א כ״ב), על הַר־קֹדֶשׁ אלהי (דניאל ט׳ כ׳), וכמו כן, הַר בֵּית־ה׳ (ישעיה ב׳ ב׳), וגם הַר הַבַּיִת, וְהַר הַבַּיִת לבמות יער (ירמיה כ״ו י״ח, מיכה ג׳ י״ב). ומזה במשנה, הַר הבית היה חמש מאות אמה (מדות ב׳ א׳). ועוד המליצה, לְהַר צְבִי־קֹדֶשׁ (דניאל י״א מ״ה). ומזה כל מקום קדוש גם אצל העמים ומקום מיוחד לפי אמונתם למושב אלהיהם, ונתתיך בְּהַר קֹדֶשׁ אֱלֹהִים (יחזקאל כ״ח י״ד). ומזה לדעת החכמים האחרונים, ואשב בְּהַר־מוֹעֵד ירכתי צפון (ישעיה י״ד י״ג), הר מועד למשכן אלהי העמים לפי אמונתם, שעל הרוב נתנוהו בקצה הצפון. ההודים קראו לו מֵרוּ, והפרסיים אַלְבָּרְדַאי, ומקומו בראש הרי קוקאז, (הר״ש מונק בספרו פאלעסטינא). ולדעת רשד״ל זה טעם מליצת הכתוב, הַר ציון ירכתי צפון (תהלים מ״ח ג׳), הר ציון הוא באמת מושב לאלהי אמן והוא הוא מה שמיחסים העמים אל הר אחד בירכתי צפון. וכן נקרא הר ציון או א״י כלה, הַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל (יחזקאל י״ז כ״ג), כי בהר קדשי בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל (שם כ׳ מ׳). וברבוי, וּבְהָרֵי מְרוֹם יִשְׂרָאֵל (שם ל״ד י״ד). ומזה, מְרוֹם הָרִים ירכתי לבנון (מ״ב י״ט כ״ג). והנה ההרים בא״י רובם הרי סלעים ומשם חצבו אבני בנין כאמור, ושמנים אלף חצב בָּהָר (מ״א ה׳ כ״ט), ושעל כן נרדף לשם סלע, הָרִים הגבוהים ליעלים סלעים מחסה לשפנים (תהלים ק״ד י״ח), מפרק הָרִים ומשבר סלעים (מ״א י״ט י״א). ובזה תובן מליצת, הָרִים נזלו (שופטים ה׳ ה׳), הָרִים כדונג נמסו (תהלים צ״ז ה׳). ועל ההרים ההם היו חורשים ונוטעים כרמים וגני חמד, וכמ״ש אכרים וכרמים בֶּהָרִים (דה״ב כ״ו י׳), ואתם הָרֵי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו וגו׳ ונעבדתם ונזרעתם (יחזקאל ל״ו ז׳ ח׳). וזהו

(ברכות א׳ ה׳), נון בין איך, я вотъ. הרי את מקודשת לי על מנת . . . הרי זו מקודשת (קדושין ג׳ ב׳). ובגוף ראשון יבוא גם בחבור עם שם הגוף כמלה אחת, הריני נזיר שזה חיה או בהמה הרי הוא נזיר (בכורים ב׳ י״א), וכתשובת התנאי, היו לו מאתים חסר דינר הרי זה יטול (פאה ח׳ ח׳), וכמו כן בהוראת התחדשות דבר, מי שהיתה בו בהרת כגריס וכו׳ והרי הוא כסלע (נגעים ח׳ א׳). ב) בענין טיבו של דבר, וועזען, איינענשאפט, сущность, свойство. לא הרי השור כהרי המבעה (ב״ק א׳ א׳), לא הרי המילה כהרי תלמוד תורה (מכילתא בא י״ח). והנראה שעקרו ראי (מן ראה), וכמו שמצאנו, לא ראי נשיא כראי דיין (סנהדרין ס״ו ע״א), (ועיין ראי בשרש ראה).

הורם, שע״פ. מלך גזר בימי יהושע (יהושע י׳ ל״ג).

הרם, שע״פ. מבני יהודה (דה״א ד׳ ח׳).

הרמון, שם. פעם אחת במקרא, ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה (עמוס ד׳ ג׳) י״ת כשם עצם פרטי, ויגלון יתהון להלאה מן טורי הרמיני, והוא ארץ ארמעניען. ולפירושו ענין השלכתנה כמו השלכתנה בהפעל, ורש״י פירש והשלכתן מעליכן הגאוה והשררה שנטלתם. ואם שנסתייע מלשון הרמנא דמלכא, יתכן להיות לפי דעתו שמקורו עברית ושרשו הרם, דומה לפעל רום, בהוראת הרמה והתנשאות, ערהאבענהייט, גראָססע, שטאָלץ, возвышенность, величіе, гордость. וגם הרד״ק פירשו משרש זה, אך בהוראת ארמון בחלוף אל״ף בה״א, פּאַלאַסט, בורג, палата, дворецъ, замокъ. ושעורו, והשלכתנה מן ההרמון, וכל הפירושים אינם מחוורין.

הרן, שע״פ. א) בן תרח (בראשית י״א כ״ז). ב) מבני שמעי למשפחת הגרשוני (דה״א כ״ג ט׳).

הרס, פ״י. הקל. עקרו א) פריצה וסתירת בנין, ניעדערייססען, сломать, разрушать. ועריו הרס (ישעיה י״ד י״ז), והרסת את מזבח הבעל (שופטים ו׳ כ״ה), והרסתי את הקיר (יחזקאל י״ג י״ד), והרסו גבך (שם ט״ז ל״ט), הן יהרוס ולא יבנה (איוב י״ב י״ד). ומזה, הרס שנימו (תהלים נ״ח ז׳), אויסשלאַגען, вышибать. ובהשאלה, וממעמדך יהרסך (ישעיה כ״ב י״ט), ועגשטאָססען, ועגרייססען, свергнуть, удалить. ומזה ב) השחתה וכליון בכלל, צערשטאָרען, פערניכטען, разрушать, истреблять. ולהאביד ולהרוס (ירמיה א׳ י׳), ואולת בידיה תהרסנו (משלי י״ד א׳), ואיש תרומות יהרסנה (שם כ״ט ד׳), צו גרונדע ריכטען, уничтожить. ובהשאלה, תהרס קמיך (שמות ט״ו ז׳). ג) פריצת גבול, דורכברעכען, проламливаться, прорываться. אל יהרסו לעלת (שם י״ט כ״ד), שעורו אל יהרסו את הגבול המוגבל לעלות הלאה. ובקצור פן יהרסו אל ה׳ (שם שם כ״א), יהרסו גבול לעלות אל ה׳. הפעול. וירפא את מזבח ה׳ ההרוס (מ״א י״ח ל׳).

הנפעל, מעין הקל, ניעדערגעריססען ווערדען, быть сорвану, разрушену. וגדר אבניו נהרסה (משלי כ״ד ל״א), נהרסו ממגורות (יואל א׳ י״ז), בניתי הנהרסות (יחזקאל ל״ו ל״ו), כי השתות יהרסון (תהלים י״א ג׳), ובמובן עקירה והשחתה, ונהרסו ההרים (יחזקאל ל״ח כ׳). ובפי רשעים תהרס (משלי י״א י״א).

הפיעל, כעין הקל, כי הרס תהרסם (שמות כ״ג כ״ד), ניעדערייססען, сорвать, разрушать, разстраивать. ובהשאלה, מהרסיך ומחריביך (ישעיה מ״ט י״ז).

הרס, שם. עיר ההרס יאמר לאחת (ישעיה י״ט י״ח), ת״י לקרתא בית שמש דעתידא למחרב תאמר היא חדא מנהון, ובגמרא (יומא ל״ט) אמרו כדמתרגם רב יוסף קרתא וכו׳ ופירש״י דעתו ההרס תרגם לשון פנים, לשון האומר לחרס ולא יזרח והכן הריסה וחרבן, (עיין שם שם ע״א). והאחרונים הוסיפו כי היא העיר הנקראת העליאפאלים. עיר השמש. וי״מ ההרס מלשון ערבית הרים, חיה דורסת, והוא כנוי לאריה. והיא העיר לעאנטאפאלים (עיר האריה). (עיין דה״י לב״י ח״ב חערה 22 לפרק רביעי).

את־מרים (שמות ד' י"ז), בחסרון הפעל ילד, הָרָה ללת (ש"א ד' י"), הרה קרובה ללדת (עיין ילד), הָאכשוואנגער, беременная, близкая къ родамъ. וכש"ת שוואנגערע, беременная. כמו, הָרָה וילדת יחדו (ירמיה ל"א ח'). וברבוי, על בקעם הָרוֹת הגלעד (עמוס א' י"ג), וְהָרִיּוֹתָיו תבקע (מ"ב ח' י"ב), (עיין הר). ומזה ב) בהשאלה במובן המוסרי, קליטת מחשבה וגידולה בלב, והתיחד לרעה, איום גייסטע עמפפאנגען, דיכטען, בריטען, имѣть что на умѣ, лелѣять, замышлять, мечтать. וְהָרָה עמל וילד שקר (תהלים ז' ט"ו), הָרֹה עמל וילד און (איוב ט"ו ל"ה). ובא, הָרוֹ עמל (ישעיה נ"ט ד') ויו"ד תחת ה"א, וכן, הֹרוֹ וְהֹגוֹ מלב דברי שקר (שם שם י"ג) בחולם במקום קמ"ץ, (עיין פועל). ובהשאלה מזה, תַּהֲרוּ חשש תלדו קש (שם ל"ג י"א).

הפועל, והלילה אמר הֹרָה גבר (איוב ג' ג'), נלקט ילד זכר במעי האם, איין קנאבע איזט עמפפאנגען, зарождался младенецъ. ולדעת רש"י הוא מוסב על האב המוליד והוא מן הקל, הֹרוֹ והגו (ישעיה נ"ט י"ג), לדעת יש מפרשים הוא מן הפועל, והנכון שהוא מן הקל ע"ש.

הָרָה, שה"פ. שוואנגערשאפט, беременность. ורחמה הֲרַת עולם (ירמיה כ' י"ז), הריון של עולמית שאין בו לידה. וי"מ כש"ת הרה כל ימי עולם, שטיג שוואנגערע, вѣчно беременная. ויש שפרשוהו בענין הר כיפה ותקרה, משל לבטן האשה הסוכך ככיפה על העובר, ותרגומו, איינע שטיטע־וואלבונג, вѣчный сводъ. והפייטן השתמש במליצה בענין אחר, היום הֲרַת עולם (מוסף לראש השנה), הריון ולידתו של כל העולם כלו, וזה כמאן דאמר בתשרי נברא העולם.

הָרִית, שת"נ. לאשה הרה, שוואנגערע, беременная. וְהָרִיּוֹתָיו יבקעו (הושע י"ד א').

הוֹרָה, שת"נ. אם, ההורה ויולדת, גענבערערין, מוטטער, родительница. ואל חדר הוֹרָתִי (שה"ש ג' ד'), הובישה הוֹרָתָם (הושע ב' ז'). וברבוי, הוֹרִים, כולל את האב והאם המשותפים בהריון, גברו על ברכות הוֹרַי (בראשית מ"ט כ"ו), (עי' הר). ובתפלה, בולזול הוֹרִים ומורים. ובמשנה במובן הריון, הוֹרָתוֹ של ראשון שלא בקדושה (יבמות י"א ב').

הֵרָיוֹן, ש"ז. ויתן ה' לה הֵרָיוֹן (רות ד' י"ג), שוואנגערשאפט, עמפפאנגניסס, зачатіе, беременность. ומבטן ומֵהֵרָיוֹן (הושע ט' י"א). ובחסרון יו"ד, עצבונך וְהֵרֹנֵךְ (בראשית ג' ט"ז), ושעורו, עצבון הֵרֹנֵךְ.

2) הַרְהֵר, פעל מרובע בארמית ובמשנה, חשוב מחשבות וענינים העולים על הרוח, מעין הוראת הפעל הָרָה בהשאלה, דענקען, סינגען, думать. ברם ברעיוניה הַרְהֵר במלין (תרגום איוב ב' י'). ובמשנה, בעל קרי מְהַרְהֵר בלבו ואינו מברך (ברכות ג' ד'). ועל הרוב בענין מחשבות לרעה ודמיונות כוזבות. המְהַרְהֵר אחר רבו כאלו מְהַרְהֵר אחר שכינה (סנהדרין ק' ע"א), לא הִרְהַרְתִּי ביום (חולין ל"ז ע"ב). ובע"א, לא הִרְהַרְתִּים בחלאים (ויקרא רבה פ' י"ז), פלאגען.

1) הַרְהוֹר, ש"ם. מחשבה, רעיון, דמיון, געדאנקענבילד, פֿאָרשטעללונג, мысль, мечтаніе, грёза. וְהַרְהֹרִין על־משכבי (דניאל ד' ב'). ובמשנה, במראה ובְהַרְהוּר (זבים ב' ב'), הַרְהוּרֵי עבירה קשים מעבירה (יומא כ"ט ע"א). ובתפלה, הַרְהוֹר הלב, ורובו לרעה. ונמצא שהשתמשו בו לכל מחשבה בכלל, הִרְהוּר כדבור דמי (ברכות כ' ע"ב). ובפיוט, וכל שרעפים וכל הִרְהוּרִים (שיר היחוד).

הערה. קרוב לשמוע כי הפעל הרה נגזר מן השם הַר, וזה על שם בליטת בטן המעוברת.

2) הֲרֵי, במשנה. א) מלת הטעם לורוז, קיום והחלטה כענין מלת ארו בארמית, וכמלת הלא, הן, הנה בעברית, זיעהע, вотъ. עד שיאמר הֲרֵי כל נכסי נתונין לאיש פלוני (פאה ג' ח'), הֲרֵי הפירות האלו נתונים לך (מע"ש ד' ה'). ובסמיכות אל שמות הגוף יכלול גם ענין פעל המציאות בכח, הֲרֵי אני כבן שבעים שנה

המתת עונש, וְהָרַגְתָּ את־האשה (ויקרא כ' ט"ז). וביחוס אל השי"ת מיתה שלא כדרך הטבע, הגוי גם צדיק תַּהֲרֹג (בראש' כ' ד'), אנכי הֹרֵג את בנך בכרך (שמות ד' כ"ג). וכמו כן בסיבה להריגה, ואתו הָרַגְתָּ בחרב בני עמון (ש"ב י"ב ט'). ועם זה מכת תוכחה, אם הֲרָגָם ודרשוהו (תהלים ע"ח ל"ד), הֲרַגְתִּים באמרי־פי (הושע ו' ה'). ב) מכת מלחמה, אצוה את החרב וַהֲרָגָתַם (עמוס ט' ד'), שלאגען, поражать. מאשר הָרְגוּ בני ישראל (יהושע י' י"א). ג) ובענין טרפת חיה, זיירגען, растерзать. וישלח בהם את האריות ויהיו הֹרְגִים בהם (מ"ב י"ז כ"ה), תַּהַרְגֵהוּ לשון אפעה (איוב כ' ט"ז). ועל המעט גם בשחיטת בע"ח לאכילה, שלאכטען, убивать, колоть. הָרֹג בקר ושחט צאן (ישעיה כ"ב י"ג) והוא בדרך הפלגה, אשר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֻן ולא יאשמו (זכריה י"א ה') (עי' הרגה). ובהשאלה כליון והשחתה, פערניכטען, истреблять. ארצך שחת עמך הָרַגְתָּ (ישעיה י"ד כ'). ובהשאלה, יַהֲרֹג בברד גפנם (תהלים ע"ח מ"ז), ע"ד, והמתי ברעב שרשך (ישעיה י"ד ל'). ד) ובא גם בענין מכה ותבלה לבד, עת לַהֲרוֹג ועת לרפוא (קהלת ג' ג'), שלאגען, פערוואונדען, бить, ранить, уязвить. ה) בהשאלה במובן המוסרי, משובת פתים תַּהַרְגֵם (משלי א' ל"ב), והכפל, ושלות כסילים תאבדם. והבינוני בא כש"ת, צר ואויב עומד הכן להרג ולאבד, בלוטפיינד, מערדער, смертельный врагъ, убійца. להוציא אל הֹרֵג בניו (הושע ט' י"ג), לפני הֹרְגֶךָ (יחזקאל כ"ח ט'), והכפל, ביד מחללך (עיין חלל). כי עיפה נפשי לְהֹרְגִים (ירמיה ד' ל"א). ובמשנה, נודרין לְהָרָגִין ולחרמין (נדרים ג' ב'), לסטים, מערדער, разбойникъ. ובינוני פעול, ותחת הֲרוּגִים יפלו (ישעיה י' ד'), ערשלאגענע, умерщвленный. בחרב מלחמה, הֲרֻגֵי מות (ירמיה י"ח כ"א), מתים במגפה, ופחי בַּהֲרוּגִים האלה (יחזקאל ל"ז ט'), פגר מת, לייכע, трупъ, мертвецъ. וע"ד השאלה, ועצמים כל הֲרֻגֶיהָ (משלי ז' כ"ו), והכפל, כי רבים חללים הפילה.

הנפעל, אם יֵהָרֵג במקדש ה' (איכה ב' כ'), בחרב תֵּהָרַגְנָה (יחזקאל כ"ו ו'), ערשלאגען, געשלאכטעט ווערדען, быть убиту, умерщвлену. ובא במקור, בְּהֵהָרֵג הרג בתוכך (שם שם ט"ו) ומשפטו כְּהֵהָרֵג, ע"מ בְּעָטֵף עולל. ובמשנה התיחד הפעל למיתה בחרב, מצות הַנֶּהֱרָגִים היו מתיזין את ראשו בסייף (סנהדרין ז' ג').

הפועל, כי עליך הֹרַגְנוּ כל היום (תהלים מ"ד כ"ג), כהרג הרגיו הֹרָג (ישעיה כ"ז ז').

הֶרֶג, שה"ם. מארד, היינגק, смертоубійство, убійство, пораженіе.
הריגה במלחמה, ביום הֶרֶג רב (ישעיה ל' כ"ה), בַּהֲרֹג הֶרֶג (יחזקאל כ"ו ט"ו), חרב וְהֶרֶג ואבדן (אסתר ט' ה'). ובמשנה התיחד למיתת סייף והיא אחת מארבע מיתות בית דין (סנהדרין ז' א').

הֲרֵגָה, שה"ם. מארדען, הינשלאכטונג, убійство, убой, избіеніе.
והקדשם ליום הֲרֵגָה (ירמיה י"ב ג'), וקרא לו, התיקם כצאן לטבחה, צאן הַהֲרֵגָה (זכריה י"א ד'), צאן העומדות להריגה שנקראת ג"כ צאן טבחה (תהלים מ"ד כ"ג), גיא הַהֲרֵגָה (ירמיה ז' ל"ב).

2) הַרְדּוּפְנִי, במשנה, שם. מין אילן שעליו מרים מאד והוא סם המות לבהמה, בהמה שאכלה הַרְדּוּפְנִי (חולין ג' ה'). ובלשון יונית ροδοδαφνη. ראדאדאפנע, אלעאנדער. ובמכילתא, ויורהו ה' עץ ר"י בן קרחה אומר זה עץ הַרְדּוּפְנִי (פרשת בשלח ויסע) שהוא עץ מר מאד, ונעשה נס בתוך נס. ובגמרא נקרא הִירְדּוּפְנִי (פסחים ל"ט ע"א), ועי' רש"י שם.

הָרָה, פ"ע. הקל, א) קליטת זרע ועבור באשה, עמפפאנגען, שוואנגער ווערדען, שוואנגער זיין, зачать, забеременѣть быть беременною. כי הָרָתָה (בראשית ט"ז ד'), וְהָרִית וילדת בן (שופטים י"ג ג'), וַתַּהַר ותלד את קין (בראשית ד' א'). וביחוס אל האיש בא ביחס הלמ"ד, לאיש אשר אלה לו אנכי הָרָה (שם ל"ח כ"ה), וביחוס לאופן הזדון, הָרָה לזנונים (שם שם כ"ד), בוהלעריש שוואנגער, беременная отъ блуда. ובא, ותהר

הפכפכים אתם (חות א׳). ובספרי, הפכפכנים הם פרדנים הם (דברים סימן ש״כ).

תהפכה, ש״ם. ובא ברבוי תהפכות, במובן המוסרי, דברים מעוקלים ומעוותים, פערקעהרטהייט, פערדערבטהייט, превратность, испорченность. דור תהפכת המה (דברים ל״ב כ׳). ועל החוב בספר משלי, תהפכות בלבו (ו׳ י״ד), מאיש מדבר תהפכות (שם ב׳ י״ב), ופי רשעים תהפכות (שם י׳ ל״ב). ובסמיכות אל רע, יגילו בתהפכות רע (שם ב׳ י״ד) להפלגת הרע. ובענין דברי שטות, ולבך ידבר תהפכות (שם כ״ג ל״ג).

3) התהפכות, שם הפעולה, בדברי ב״א, בענין ההפוך ושנוי מדבר לדבר, פער-אנדערונג, превращеніе, преобразованіе.

2) הפתק, (עיין אפותק).

הצב, לדעת רבינו שמואל הנגיד (כמו שהביאו הרד״ק בשרש יצב) הוא שם עצם פרטי, שם המלכה במדינת אשור, והצב גלתה העלתה (נחום ב׳ ח׳), המלכה שנקראת בשם הצב הלכה בגולה והעלתה מן העיר, (עיין יצב).

הצן, שם. פעם אחת במקרא, ובאו עליך הצן רכב וגלגל (יחזקאל כ״ג כ״ד) ת״י במאני זיינא, כולל כל כלי נשק, וואפפען, оружіе. וכן הוא בערבית חצינא. בח״ית. ובארמית חצינא מיוחד לקרדום או גרזן, אקס, שטרייט אקסט, сѣкира, топоръ. חרש ברזל מעצד (ישעיה מ״ד י״ב) ת״י נפחא מברזלא חצינא. ובתלמוד, מרא וחצינא (תענית כ״ז ע״ב). ובלשון מצרית חצינא כולל כל כלי ברזל.

הר, (עיין הרר).

הר, שע״פ. א) הר על גבול ארץ אדום במזרחית דרומית לארץ ישראל דרך יום וחצי מים המלח, ולרגליו יושבת העיר סלע, ונסמך לשם הר, הר ההר שם מת אהרן (במדבר כ׳ כ״ב—כ״ח), ועד היום נקרא שם ההר בלשון ערבי גבל נבי הארון, הר הנביא אהרן. ב) נוף המזרחי הצפוני של הר הלבנון על גבול הצפוני של ארץ ישראל, מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר מהר ההר תתאו לבא חמת (במדבר ל״ד ז׳ ח׳), והוא הנקרא בתלמוד טורי אמנון (גיטין ח׳ ע״א). ולדעת הרב ר׳ יצחק הפרחי בספרו כפתור ופרח, הוא ההר שנקרא בימיו, אל־הוראדה. ובתרגום יונתן מתורגמים שני ההרים האלה, הר שמת בו אהרן, וההר בגבולי ארץ ישראל בשם אחד טורוס אומנוס (עיין ארץ קדומים). לדעת קצת השם הר ג״כ ענינו הר אלא שבא בשני משקלים, ובהוראה זו מפרשים, ברכת אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם (בראש׳ מ״ט כ״ו), והם מסמיכים את המלה הורי אל המלה עד, וקוראים הורי עד, שהוא כמו הררי־עד, מקביל אל הכפל גבעות עולם (חבקוק ג׳ ו׳). וקרוב לזה פירש הרשב״ם. ויש אומרים שהשם הר הוא המשקל הראשון והקדמון שנשתנה בהמשך הזמן למשקל הר׳ ונשאר זכרו בשם הר ההר.

הרא, שע״פ. נזכר פ״א במקרא. בין שמות המקומות אשר לשם הגלה מלך אשור את בני ישראל, ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן (דה״א ה׳ כ״ו), ובס׳ מלכים נאמר, תחתיו ערי מדי (מ״ב י״ז ו׳). ומזה נראה כי השם הרא נגזר מן השם הר, במובן ארץ הרים, בערגלאנד, гористая земля. והתיחד לארץ מדי הגדולה שהיא ארץ הרים, וכן נקראת בלשון ערבית אל־גבל, ובלשון פרסית כוהיסטאן, שענינם ארץ הרים. וי״א שהשם הרא, הוא שמה הקדמון של ארץ מדי, הידוע אריא, (אריק) אצל הסופרים הקדמונים (ועיין אריוך).

הראל, (עיין אריאל).

הרג, פ״י. הקל. א) הבאת מכת מות באיבה וברצח, מאָרדען, טאָדטען, убивать, умерщвлять. וקשורו ביחס הפעול, ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו (בראשית ד׳ ח׳), הלהרגני אתה אמר (שמות ב׳ י״ד). ופ״א בא ביחס של, הרגו לאבנר (ש״ב ג׳ ל׳). ובבחינת פרט מן הכלל ביחס הבי״ת, ויהרג במשמניהם (תהלים ע״ח ל״א), ותתהרגבם בזעף (דה״ב כ״ח ט׳). ועם זה

עקרו השחתה על ידי גפרית ואש תחתית כמהפכת סדום. והשחתה כזו שתידה היתה לבוא על נינוה, ובזה יפורש היטב האמור, ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נֶהְפַּךְ כמו אש (איוב כ״ח ה׳), כלומר יש ארץ אשר למראה עינים תוציא לחם רב ובתחתיתה כלה אש בוערת ורותחת, כידוע שהארצות כאלה הן פוריות וטובות. ומזה בהשאלה, נֶהְפַּךְ לבי בקרבי (איכה א׳ כ׳), וקודם לו, מעי חמרמרו, וכן, נֶהְפַּךְ לשדי בחרבני קיץ (תהלים ל״ב ד׳), פֿערברענגט ווערדען, обжигаться. ובמשנה השתמשו בפעל זה גם ע״ד נתפ״י, אורע ואח״כ אופך (כלאים ב׳ ג׳), עד שתתליע ויופך (שם), על דרך הפעלים הלך, ילך. וכבר העיר ע״ז ר׳ יונה גאנח בהקדמתו לספר הרקמה, והרמב״ם בפירוש המשנה, וכן השתמשו בו חז״ל:

בפיעל. בענין החזרה וההתעסקות בדבר, זיך אום עטוואס בעמיהען, מיט עטוואס בעשעפֿטיגען, стараться, заниматься чѣмъ. עני המהפך בחררה (קדושין נ״ט ע״א), מְהַפְּכִינָא בזכותיה (שבת קי״ט ע״א), רב גידל הוה מְהַפֵּךְ בההיא ארעא (קדושין נ״ט א׳). ובענין אחר, שהיפך דברים על בוראו (ב״ר פרשה כ׳), דבר דברים הפוכים, דברי שקרים.

הפעל, הָהְפַּךְ עליו בלהות (איוב ל׳ ט״ו), ע״ד, יֵהָפֵךְ עליך המון ים (ישעיה ס׳ ה׳), הערומגעשטירצט ווערדען, взваливаться, обрушаться.

התפעל, מענין הקל, מִתְהַפֵּךְ במתנה מדין (שופטים ז׳ י״ג), זיך אומדרעהען, רעללען, זיך וואלצען, вертѣться, оборачиваться. והוא מסבות מִתְהַפֵּךְ בתחבולותיו (איוב ל״ז י״ב), מוסב על הענן שהוא מתהפך בנטיות שונות (עיין תחבלה בשרש חבל), להט החרב הַמִּתְהַפֶּכֶת (בראשית ג׳ כ״ד), החרב הסובבת לצדדים. וכולל גם ענין בריקת הלהט שהיא כמעופפת הנה והנה, צוקענד, בליטצענד, вертѣться, сверкаться. תִּתְהַפֵּךְ כחמר חותם (איוב ל״ח י״ד), זיך אומוואנדלען, измѣняться. ובדברי חז״ל, מה שד זה מִתְהַפֵּךְ לכמה גוונין (יומא ע״ה ע״א), שנותיו של אדם המִּתְהַפְּכוֹת עליו מרעה לטובה (שם ע״א ע״א).

הֵפֶךְ או הֶפֶךְ, ש״ם. אומגעקעהרטעס, ראס געגענטהייל, противуположность. הֵפֶךְ מדהגשים (יחזקאל ט״ז ל״ד), ותהי לְהֶפֶךְ (שם). ובדב״א, סבת הסתירה או הַהֵפֶךְ (הקדמת מורה נבוכים), הסתירה הוא קבוץ החיוב והשלילה בנושא אחד, וההפך הוא קבוץ שני חיובים שונים ונבדלים בנושא אחד (עיין גבעת המורה), וכן אמרו שני הֲפָכִים בנושא אחד.

הֹפֶךְ, ש״ם. במובן המוסרי, מחשבה מעוקלה שהיא הפך הישרה והראויה, פֿערקעהרטהייט, превратность. הַפְכְּכֶם אם כחמר היצר יחשב (ישעיה כ״ט ט״ז). והוא מוסב אל העם לאמר ראו מחשבתכם ההפוכה. ולדעת הרד״ק הוא מקור מ׳ הקל, ופירושו הפככם (להפוך אתכם) נק׳ בידי כחמר ביד היוצר.

הֲפֵכָה, שה״ם. הפכת הארץ על ידי אש תחתית, מתוך הַהֲפֵכָה (בראשית י״ט כ״ט), אומקעהרונג, פֿערווישטונג, опрокидыванie, разрушенie. וכן:

מַהְפֵּכָה, שה״ם. והתיחד למהפכת סדום, כְּמַהְפֵּכַת סדם (דברים כ״ט כ״ב), כְּמַהְפֵּכַת אלהים את סדם (ישעיה י״ג י״ט), אומקעהרונג, опрокидыванie, разрушенie. ומזה בהשאלה לכל חורבן ושממון, פֿער־ווישטונג, разоренie. ושממה כְּמַהְפֵּכַת זרים (ישעיה א׳ ז׳).

מַהְפֶּכֶת, ש״נ. כלי תבוש כמו סד שנותנים בו צואר התפוש או ידיו ורגליו, בלאָק, колода. ונקרא כן ע״ש שהוא עשוי משני גזרי עצים חלולים במקצתם שהופכים אותם בחלליהם זה לזה לפני בהם גוף התפוש, ויתן אתו על המהפכת (ירמיה כ׳ ב׳), אל המהפכת ואל הצינק (שם כ״ט כ״ו), ויתנהו בית הַמַּהְפֶּכֶת (דה״ב ט״ז י׳), קערקער, заключенie, заточенie.

הֲפַכְפַּךְ, שת״ז. מעוקל ומעוות הרבה, זעהר קרומם, פֿערקעהרט, פֿערדרעהט, превратный. הֲפַכְפַּךְ דרך איש וזר (משלי כ״א ח׳), והפוכו, וזך וישר פעלו. ובמדרש

משכבו הפכת בחליו (תהלים מא ד'), שוקד על משכבו ומחזר להיטיבו ולתקנו. ובפעול, עגה בלי הפוכה (הושע ז ח'), שלא הפכוה מצד לצד כדי שתהא נאפת יפה. ב) שנוי דבר מתכונה לתכונה, אין עטוואס אומוואנדעלן, פערוואנדעלן, אומשאפפען, изменять, превра- щать. היהפך כושי עורו (ירמיה י"ג כ"ג). ובקשור הלמ"ד, הפך ים ליבשה (תהל' ס"ו ו'). ובמובן המוסרי, הפכת מספדי למחול לי (שם ל' י"ב). ובמליצת השיר גם בחסרון הקשור, ההפכי הצור אגם מים (שם קי"ד ח'). ומזה במובן חדוש דבר, ויהפך לו אלהים לב אחר (ש"א י' ט') חדש לו לב אחר. ועקרו הפך את לבו ללב אחר. אז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפניה ג' ט'), אחדש להם שפה ברורה, או אהפוך שפת העמים לשפה ברורה (ועיין ברר). ובא גם בעומד, הפך לבן (ויקרא י"ג ג'), ויך אומוואנדעלן, превра- щаться. ונקשר גם עם הפעל במקור, הפך לבם לשנא (תהלים ק"ה כ"ה). ובדרז"ל משל למלך שהפכה המדינה שעבודה על השבוים שבאו אליהם (שמ"ר ו'). ובבינוני פעול, ובגבחת הפוכה או שלא הפוכה (נגעים ד' נ'). ג) עקירת דבר ממקומו והפיכתו על פניו, אויסרייסען, אומקעהרען, исторгнуть, превращать. בהפך את הערים (בראש' י"ט כ"ט), לבלתי הפכי את העיר (שם שם כ"א), וכל זה ענינו הפיכה ממש, לפי שהערים הקן כמו נעקרו ונהפכו על פניהן ונטבעו תחתן, וכן, הפך משרש הרים (איוב כ"ח ט'), אשר הפכם באפו (שם ט' ה'). ובהשאלה השחתה והריסה, צערשטערען, פערניכטען, разрушать, уничтожать, истреблять. הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם (עמוס ד' י"א), לתלה ולהפכה (ש"ב י' ג'), וישלחם ויהפכו ארץ (איוב י"ב ט"ו). וע"מ מזה, הפוך רשעים ואינם (משלי י"ב ז'). והנראה שענינו שהרשעים אין להם מעמד קים, וכמעט יהפכו פניהם או כמעט תגע בהן יד להזיזם, כבר אינם, וזה מסבים אל הנגוד, ובית צדיקים יעמוד, וזה עד, כגללו לנצח יאבד (איוב כ' ז') (עיין גלל). ובמובן המוסרי, והפכתם את דברי אלהים (ירמיה כ"ג ל"ו), משחיתים ומבלבלים, פערדרעהען, извращать, искажать. והפעול, ההפוכה כמו רגע (איכה ד' ו'). ובגמרא, עולם הפוך (פסחים נ' ע"ב).

הנפעל, שוה לקל במובן עומד, א) סבוב וחזרה, זיך ווענדען, דרעהען, обращаться, вертѣться, поворачиваться. ולא תהפך מצדך אל צדך (יחזקאל ד' ח'), נהפכו כקשת רמיה (תהלים ע"ח נ"ז). ובהשאלה במובן המוסרי, נהפך לבי בקרבי (איכה א' כ'), וכן בקשור על, נהפך עלי לבי (הושע י"א ח'). ומזה פניה והסרה לצד אחד, זיך צו ווענ- דען, направляться, примыкать. כי יהפך עליך המון ים (ישעיה ס' ה'), צו שטראָממען, притекать. כי נהפכו עליה ציריה (ש"א ד' י"ט), חבלי לידה נפלו עליה. ולדעת רש"י ענינו צירי דלתי בטנה נשתנו, וכן, נהפכו צירי עלי (דניאל י' ט"ז), ושם פירש"י ראשי עצמות של כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם נהפכו להשמט ממקומם. ב) שנוי דבר ממצב למצב, זיך אומוואנדעלן, превращаться, преобразоваться. נהפך לנחש (שמות ז' ט"ו), נהפך להם מיגון לשמחה (אסתר ט' כ"ב), ונהפכת לאיש אחר (ש"א י' ו'). ומזה, נהפך אל- הרודף (יהושע ח' כ'), ושעורו, הנם נהפך להיות רודף, והודי נהפך עלי למשחית (דניאל י' ח'), ונהפכו לדם (שמות ז' י"ז) ההי"א בסגול והפ"א רפה. ובחסרון הלמ"ד, איך נהפכת לי סורי הגפן (ירמיה ב' כ"א). ובשנוי הקנין, נחלתנו נהפכה לזרים (איכה ה' ב'). ובחסרון הדבר שאליו נהפך, ויהפך לבב פרעה (שמות י"ד ה') נשתנה עצתו, וזה, אהבתי נהפכו בי (איוב י"ט י"ט), נהפכו לאויבים. ומזה כש"ת, ונהפך בלשונו (משלי י"ז כ'), איש שהופך לשונו תמיד ואינו עומד בדבורו, והוא הפך, עקש לב האמור קודם. ופ"א עם הפתוחים, ונהפוך הוא (אסתר ט' א'), עס וואנדטע זיך אום, вышло на обо- ротъ. ג) השחתה וחורבן, צערשטערט, אומגעקעהרט ווערדען, быть разорену. ונינוה נהפכת (יונה ג' ד'). והנראה שהפעל הפך בקל ובנפעל בהוראת ההשחתה,

ואילנות טובות לְהִתְנָאוֹת בהן בני אדם (שם מ"ג ב') .

9) הֲנָאָה , שה"פ . נעניסס , наслажденіе . польза . אסור בַּהֲנָאָה (פסחים כ' ב') , אסורה בַּהֲנָאָתוֹ (נדרים ד' ט'), בהנאה ממנו , הֲנָאָה להן וַהֲנָאָה לעולם (סנהדרין ח' ח'), שאינן מקרבין כו' נראין כאוהבין בשעת הֲנָאָתָן (אבות ב' ג') , משרבו בַּעֲלֵי הֲנָאָה נתעוותו הדינים (סוטה מ"ז ע"ב), וואָללוּסטליג , сладострастный .

8) נֶהֶנְתָן , ש"ת . אוהב תענוגים ורודף הנאות , וואָללוּסטליג , сла- столюбецъ . הַנֶּהֱנָתִין ועזי פנים (תד"א פ"ז) .

9) הַנְדָּז , הַנְדָּס , בתלמוד , פ"י . השואת המדות והשעורים , באתרא דלא מהנדזי , לפי גירסת הערוך , ולפנינו מהנדסי (ב"ב פ"ט ע"ב) , זמנין דמהנדזין בהדי הדדי (חולין מ"ז א') , וענינו שהן מכוונות , ומקורו ערבית , ומזה ברב"א :

8) הַנְדָּסָה , ש"ם . חכמת השעורים ומדות השטחים , חכמת ההנדסה , געאָמעטריע , геометрія . ומזה :

8) מְהַנְדֵּס , ש"ת לבקי בחכמת ההנדסה .

8) הַנְדָּסִי , ש"ת, ע"ד למוד חכמת ההנדסה, מופתים הנדסיים , געאָמעטרישע בעווייזע , геометрическія доказательства .

9) הֵינוּמָא , במשנה, שם . אם יש עדות שיצאת בְּהֵינוּמָא וראשה פרוע (כתובות ב' א') . ובגמרא נחלקו בפירושו , י"א שהוא כמו חופה של עלי הדס עגולה . וי"א צעיף שנותנים על פני הכלה שהוא יורד מראשה ומשורבב על פניה. ולדעת הר"א קאָהוט מקורו מלשון יונית εὐνημα . בעטט , кровать .

הִנֹּם , עיין בן־הִנֹּם .

הֵנַע , שע"פ. בדברי התפארות של רבשקה נאמר , איה מלך חמת וגו' הֵנַע וְעִוָּה (מ"ב י"ח ל"ד , ישעיה ל"ז י"ג), יב"ע תרגם שני השמות האלה , בהוראת פעלים הלא טלטלינון ואגליאינון . ולדעת המבארים האחרונים שמות מדינות הם , ויהיה השם

הֵנַע שם מדינה על יד סוף הנהר פרת , הידועה בשם Ana . (ועיין עַוָּה) .

הַסָּה , דומה לפעל חשה , יסודו הס . הברה טבעית בקמיצות השנים לסימן קריאת צווי ואזהרה לשתוק , ודוגמתו נמצא בלשונות אחרות , ויאמר הָס (שופטים ג' י"ט) , הָס כי לא להזכיר (עמוס ו' י') . ומזה יצא לפעל ע"ד בנין פיעל , ובא רק בצווי , הַס מפניו כל הארץ (חבקוק ב' כ') . זיי שטיל פֿאַר איהם , молчать предъ нимъ . הס מפחדו ומוראו , הַס כל בשר מפני ה' (זכריה ב' י"ז) , והלוים מחשים לכל העם לאמר הַסּוּ (נחמיה ח' י"א) , להמנע מבכי וקול יללה , זייד שטיללע רוהיג , молчи- те, успокойтесь . והנגינה מלעיל .

ההפעיל , פ"א במקרא יצא , וַיַּהַס כלב (במדבר י"ג ל') , בעשוויכטיגען , בערוהיגען , צום שווייגען ברינגען , унимать, успокоивать .

הָפַךְ , פעו"י . הקל , יוצא , א) סבוב דבר לצדדים וכ"כ ממעלה למטה וממטה למעלה , דרעהען , ווענדען , вращать, обора- чивать, обращать . אשר הָפַךְ ישראל ערף לפני אויביו (יהושע ז' ח') , ואיש ישראל הָפַךְ (שופטים כ' מ"א) , בחסרון מלת ערף . ובטעם הפך א"ע , וכן , וַיַּהֲפֹךְ איש ישראל במלחמה (שם שם ל"ט) , הֲפֹךְ ידיך (מ"א כ"ב ל"ד) , להנהיג סוסי המרכבה לאחור . ובענין זה , וַיַּהֲפֹךְ יהורם ידיו וינס (מ"ב ט' כ"ג) , ידיו שאחוז ברסני הסוסים , וַיַּהַפְכֵהוּ למעלה (שופטים ז' י"ג) . ב) עומד , כאשר הָפַךְ־איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה' כ"ו) , זיך אומ- קעהרען , ווענדען , поворачиваться . ובענין חזרה ושיבה , וַתַּהֲפֹךְ ותלך לארצה (דה"ב ט' י"ב) ובמ"א (י' י"ג) תחת ותהפך כתיב ותפן . ומזה , וְהָפַךְ לילה וידכאו (איוב ל"ד כ"ה) , כפנות הלילה לשוב למקומו . ומענין החזרה בא כנראה ענין השקידה וההתעסקות בדבר , אך בי ישוב יַהֲפֹךְ ידו כל היום (איכה ג' ג') , מתעסק לשלוח ידו בי , או מתעסק בידו לנגוע בי בכל פנה שאני פונה , עד שהשתמשו בו חז"ל , הפוך בה והפוך בה (אבות ה' כ"ב) , וכמו שהשתמשו בפעל הדד , חזר , ועיין הפיעל) . ומזה כנראה , כל

בין יעצט , до нынѣ, доселѣ . ונגזרה ממנה מלת עֲדֶנָה המחוברת מן עד הנה, (עיין עדן) . ובא במעם טלת פה, בזה, היער , здѣсь . השבעה לי באלהים הֵנָּה (בראשית כ״א כ״ג) . ובכפל, אחד הֵנָּה וגו׳ ואחד הֵנָּה (דניאל י״ב ה׳), ענינו פה ושם, היער, דארט , тутъ, тамъ . ויהי עבדך עושה הֵנָּה וָהֵנָּה (מ״א כ׳ מ׳), במקומות שונים.

הִנֵּה, יסודו הֵן , בהוראות כנוי הרומז בתוספת ה״א , ותורה גם הי״א.

א) רמז ויחוד המקום, דאַ, היער דאַ , здѣсь . וכולל החלפות המציאות ביחס אל הגוף הנזכר במאמר, לומר שהוא נמצא במקום ידוע, ובלי הבדל המין והמספר , הִנֵּה באהל (בראשית י״ח ט׳) . מוסב אל שרה, הִנֵּה בכרם נבות (מ״א כ״א י״ח) מוסב אל אחאב, הִנֵּה בניות ברמה (ש״א י״ט כ״ב) מוסב אל שמואל ודוד , ויראו וְהִנֵּה בתוך שמרון (מ״ב ו׳ כ׳) , כמו והם היו . ובסגנון השיר גם ביחס אל הגוף החסר במאמר ומובן בענין, אם לכה אמיץ הִנֵּה (איוב ט׳ י״ט) . ולהיותה כוללת פעל המציאות באה בחבור עם כנויי הגוף, הִנְנִי, ובנגינה מפסקת הִנֵּנִי, ויאמר הִנֵּנִי (בראשית כ״ב א׳). הנה אני פה, דאַ בין איך , вотъ я, я здѣсь . וכן בסגול, הִנֶּנִּי בני (שם שם ז׳) . וברבים, הִנְּנוּ בידך (יהושע ט׳ כ״ה) , דאַ זיינד וויר , вотъ мы . ובצירה הִנֵּנוּ, ובסגול, הִנֶּנּוּ עבדים (בר׳ מ״ד ט״ז), וְהִנֵּהוּ (בכתיב) עושה מלאכה (ירמיה י״ח ג׳) והקרי והנה הוא. ועל הרוב בחסרון ה״א. הִנּוֹ, הִנָּם. ובא כפול, הִנֵּה הִנָּם (ישעיה מ״א כ״ז), דאַ זינד זיא , вотъ они . הִנְּךָ, הִנָּךְ, ואציע שאול הִנֶּךָּ (תהלים קל״ט ח׳), דאַ ביסט דוא, и здѣсь ты . הִנָּךְ (לנקבה), הִנָּךְ יפה (שה״ש ד׳ א׳) . הִנְּכֶם לר״ז, הִנְּכֶן לר״נ. ומעם המלה הזאת בבנוים כטעם מלת יֵשׁ בחיוב, אֵין לשלילה. ב) בענין מלת הזמן בהתחלת הדבור והשמעת דבר לזרח, זיעהע , вотъ . הִנֵּה עשו אחיך מתנחם (בראשית כ״ז מ״ב), וְהִנֵּה אנחנו מאלמים (שם ל״ז ז׳), וְהִנֵּה עמד על היאור (שם מ״א א׳), בחסרון מלת הגוף הוא, וכן, וְהִנֵּה יוצר גבי (עמוס ז׳ א׳) . ולפני מלת הגוף, וְהִנֵּה אנכי עמך (בראשית כ״ח ט״ו), הִנֵּה אני לקח (יחזקאל ל״ז י״ט) . ובחסרון הפעל, וְהִנֵּה חלום (בראשי׳ מ״א ז׳) . ובא גם בחבור עם הכנויים , הִנְנִי עמד על שפת היאר (שם שם י״ז), הִנְּךָ מת (שם כ׳ ג׳) , זיעהע דוא שטירבסט , вотъ ты умрёшь . הִנָּךְ הרה (שם ט״ז י״א) . ועל המעט בקשור עם הפעל בעבר, הִנֵּה נתתי לכם (שם א׳ כ״ט) , הִנְנִי יסד בציון (ישעיה כ״ח ט״ז) . ובא, הִנְנִי מביא (בראשית ו׳ י״ז) , ומעמו, הנני להביא, הִנֵּנוּ אתנו לך (ירמיה ג׳ כ״ב) . ובא גם אחר מלת הגוף, גם אנכי הִנֵּה ראיתי (שם ז׳ י״א) . ובמעם סתם מלת הקריאה, כענין מלת הֵן, הִנֵּה ארצי לפניך (בראשית כ׳ ט״ו) , הִנֵּה ברכו את ה׳ (תהלים קל״ד א׳) . ועם הכנויים, הִנְנִי אל הנביאים (ירמיה כ״ג ל׳) , ואחרי מלת הלא, הלא הִנֵּה מאת ה׳ (חבקוק ב׳ י״ג) .

2) הֲנָא , הֲנִי , ארמית, ובמשנה הֲנָה, הקל, ענינו היות מועיל וערב, ניטצליך , בעקועם זיין , אנגענעהם זיין , быть полезнымъ, пріятнымъ, удобнымъ . לבלתי הועיל (ישעיה מ״ד י׳) תרגם יונתן דלא לַהֲנָאָה , ושנתי ערבה (ירמיה ל״א כ״ה) ת״י הֲנָאַתְנִי . ובגמרא, הרוצה לֵהָנוֹת יֵהָנֶה כאלישע (ברכות י׳ ע״ב) , קבל תועלת מאחרים , גענוססען , пользоваться . ובהשאלה, שמא מינות בא לידך והנאך (ע״ז י״ז ע״א), עס האט דיר פֿערגניגען געמאכט , доставило тебѣ удовольствіе . ואמרו, יֵהָנֶה סם המות באחד מבניה (גיטין ל״ח ע״א), יכנס ויעשה פעולתו. ועל הרוב השתמשו בו במשנה:

בנפעל , לענין קבלת תועלת מזולתו. שאיני נֶהֱנֶה לבריות (נדרים י״א ג׳) , שאת נֶהֱנֵית לי (שם ז׳ ט׳) , ואין הגוף נֶהֱנֶה (ברכות נ״ז ע״ב) , הַנֶּהֱנֶה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאלו נֶהֱנֶה מזיו השכינה (שם ס״ד ע״א) .

הפיעל, יוצא , הרי אתה כִמְהַנֶּן (ידים ד׳ ג׳) , נהנה וּמְהַנֶּה (ב״מ נ״ד ב׳) , נוטצען געוועהרען , доставлять пользу . כל שאינו מְהַנֶּה ת״ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה (סנהדרין צ״ב ע״א) .

ההתפעל , וברא בו בריות טובות

(שם ד׳ ב׳), וְלָהֵנָּה כנפים (זכריה ה׳ ט׳), לא ראיתי כָּהֵנָּה (בראשית מ״א י״ט). וביחוס זה גם כפול, כָּהֵנָּה וְכָהֵנָּה (ש״ב י״ב ח׳), וטעמו רבוי כולל, עבענזאָ פֿיעל, столько же и столько же, еще больше того. ובשמושו והוראתו דומה לשאר מלות הגוף לנסתר, (עיין הוא, היא, הם). ובגזרתו יתכן שהוא מן הוא הכולל זכר, ולנקבה בתוספת נו״ן לסימן נקבה, ועקרו הִן כמו שהוא בערבית; או מן היא: הִין, כמו שבא תרגמתו בארמית הֵנִּין, הִין.

ב) הֵן, ובמקף הֶן, עקרה מלת הרומז והקריאה, זיעהע דאָ, דיעהע דאָס, се, вотъ. ובשמושיה תבוא בענין: א) מלת הקריאה לאמת ולקיים, הֵן לו יהי כדברך (בראשית ל׳ ל״ד), הֵן הוא משוש דרכו (איוב ח׳ י״ט), הֵן יראת ה׳ היא חכמה (שם כ״ח כ״ח). ב) מלת הרמז ליחוד המקום והזמן בתוספת ה״א הֵנָּה (ע״ש). ועם יחוסי בכל״ם: הֲלָהֵן תשברנה (רות א׳ י״ג), כמו לזאת, דאריף, דעסוועגען, на это, для того, ради, изъ-за. ומזה לדעת י״ם, אם בפידו לָהֵן שוע (איוב ל׳ כ״ד), כמו לזאת, דארום, דעסוועגען, для того. (עיין שוע). ומזה נגזרה המלה עֲדֶן שהיא מחוברת מן עד הן (עיין עדן). ג) בטעם מלת הקשור בהוראת אפשרות הפעולה. 1) ביחס השאלה, הֵן היתה כזאת (ירמיה ב׳ י׳), אָב עטוואַ, עטוואַ דאָן, ли, ли... развѣ. 2) במובן מלת הקשור התנאי המחבר שני משפטים ביחס הסבה והמסובב, ווען, דאַ, если, когда. הֵן האדם היה וגו׳ ועתה (בראשית ג׳ כ״ב), הֵן גרשת אותי וגו׳ והיה כל מוצאי (שם ד׳ י״ד), הֵן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שמות ח׳ כ״ב), ולפעמים יקדם המסובב, וכי תאמרו מה נאכל וגו׳ הֵן לא נזרע (ויקרא כ״ה כ׳), כמו אחרי אשר. ובטעם כל שכן, על דרך קל וחומר, הֵן כסף אשר מצאנו וגו׳ ואיך נגנב (בראשית מ״ד ח׳), דאַ זאָ גאַר, אום וויא פֿיעל, ווענינער, вотъ даже... тѣмъ болѣе, менѣе. הֵן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה (שמות ו׳ י״ב), הֵן בעודני חי וגו׳ ואף כי אחרי מותי (דברים ל״א כ״ז).

ובטעם מלת אם, הֵן אעצר השמים וְהֵן אצוה על־החגב (דה״ב ז׳ י״ג), וסוף הפסוק ואם אשלח דבר בעמי. הֵן גור יגור אפס מאותי (ישעיה נ״ד ט״ו), הֵן יהרוס ולא יבנה וגו׳ הֵן יעצר במים ויבשו (איוב י״ב, י״ד ט״ו).

ובארמית שבמקרא כמו בהוראותיו בעברית: כמלת הקריאה בהתחלת הדבור לזרוז ולקיום, זיעהע, דאַ, се, вотъ. הֵן איתי אלהנא (דניאל ג׳ י״ז), וְהֵן חלמא ופשרא תהחון (שם ב׳ ו׳). ועם יחס הלמד, כמו אי לזאת, דעסוועגען, по этому. לָהֵן על דנה (שם שם ל׳), ובענין רק לזאת. אך, למען, זאָנדערן, אום דעססענט ווילען, но, ради - для того. וכמו כן בהוראת מלת הקשור כטעם אם, אָב, если. הֵן על מלכא טב (עזרא ה׳ י״ז) כמו, אם על המלך טוב (אסתר א׳ י״ט). ובטעם הקשור התנאי. הֵן לא תהודענני (דניאל ב׳ ה׳). ואחרי משפט השלילה, לָהֵן אלהין (שם שם י״א) ליחד. ובא גם בכפל, הֵן למות הֵן לשרשו הֵן לענש נכסין (עזרא ז׳ כ״ו), וענינו בכל אופן ואופן, וויא עס זאָ, אדער זאָ, такъ или такъ. ובמשנה מתה״פ לחיוב המציאות. עד שבתברון והוא אומר הֵן (יומא ג׳ א׳), מגל זה אומרים הֵן (מנחות י׳ ג׳), יאָ, יאַ, да, такъ, точно такъ. והפוכו לאו. ובדברי חז״ל כש״ם, דאס יאָ וואָרט, да. שיהא הֵן שלך צדק ולאו שלך צדק (בבא מציעא מ״ט ע״א).

הֵנָּה, מלת תה״פ ליחוד המקום והזמן. ונגזר ממלת הן, בהוראת כנוי הרומז (עיין הן ב. א) ביחס המקום, היער, сюда. והורדתם את אבי הֵנָּה (בראשית מ״ה י״ג), כי מכרתם אתי הֵנָּה (שם שם ה׳), שעודו בסבת המכירה באתי הנה. ובכפל לנוס הֵנָּה וָהֵנָּה (יהושע ח׳ כ׳), הין אונד הער, туда и сюда. לצדדי מקומות שונים. יחוצו הֵנָּה וָהֵנָּה (מ״ב ב׳ ח׳), דאָרט הין אונד היער הער, тамъ и самъ. וביחוד המקום הקרוב, הנה החצים ממך וָהֵנָּה (ש״א כ׳ כ״א), היערהער ווארטס, сзади тебя. והפוכו, ממך והלאה (שם שם כ״ב). ב) ביחס הזמן, כי לא שלם עון האמרי עד הֵנָּה (בראשית ט״ו ט״ז).

ואבנט (שמות כ״ח ל״ט) ת״א וְהֶמְיָנָא, כהן מוציאו בהמיינו (עירובין י׳ פ״ח), מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהן (סוכה ה׳ ג׳).

ו) הַמּוֹ, ארמית. כנוי גופים נסתרים רבים ביחס הפעול, ובטלו הַמּוֹ (עזרא ד׳ כ״ג), הנפק הִמּוֹ (שם ה׳ י״ד), ובתוספת נון, והדקת הִמּוֹן (דניאל ב׳ ל״ד).

הָמַל, לא נמצא בפעל כי אם בשם:

הֲמֻלָּה, שה״פ. ויסודו כנראה הם. בתוספת למ״ד, קול תשואה והמון, געדיש, לארם, ראם ברויזן, חישען, шумъ, ревъ, звукъ. קול הֲמֻלָּה כקול מחנה (יחזק׳ א׳ כ״ד), לקול הֲמוּלָּה (ירמיה י״א פ״ז), (ועי׳ המר).

הָמַם, פ״י. (העבר ע״ד השלמים (הָמַם הֲמָמָנִי), והכפולים (וְהַמֹּתִי) דומה לפעל הום, עקרו הרעדה והרעשה, ועם זה הרגזה ובלבול, ארשרעקקען, אין פערווירדונג זעצען, приводить въ ужасъ, въ смятеніе. את אימתי אשלח וגו׳ וְהַמֹּתִי את כל העם (שמות כ״ג כ״ז), וירעם ה׳ בקול גדול וגו׳ על פלשתים וַיְהֻמֵּם (ש״א ז׳ י׳), וַיָּהָם את מחנה מצרים (שמות י״ד כ״ד), וברקים רב וַיְהֻמֵּם (תהלים י״ח ט״ו), והקודם וישלח חציו ויפיצם, ובשמואל ב׳ (כ״ב ט״ו) ברק וַיָּהֹם בקרי כמשפט נע״ו (עיין הום). וכזה פצפוץ תפוץ, צערשמעטטערן, сокрушать. אכלני הֲמָמַנִי (ירמיה נ״א ל״ד), כי אלהים הֲמָמָם בכל צרה (דה״ב ט״ו ו׳). ובא, וְהָמַם גלגל עגלתו (ישעיה כ״ח כ״ח) ית׳ ומבלבל בגלגליה עגלתיה. ורש״י פירשו בהוראת עומד, אפילו הגלגל הומם ומשתבר. והרשד״ל שמפרש את השם גלגל בהוראת קש (עיין גלגל). פירש את הפעל הָמַם בטעם פיזור, גלגל הקש מתפזר באויר על ידי הדישה. ובפיוט. הרוס שניםו בפימו וַיְהֻמֵּמוּ (ר״ק תפאו לשחרית י״כ).

הָמַן, לרד״ק נמצא פעל זה במקרא, מיסודם של הום, המה, המם. אם בהוראת המיה והרעשה, לארמען, טאָבען, шумѣть, неистовствовать. יען הֲמָנְכֶם מכל הגוים (יחזקאל ה׳ ז׳), מקור בכנוי הרבים, שאתם הומים ומרעישים יותר מכל הגוים, או בהוראת פריה ורביה המון רב, גראָסס אין צאהל זיין, быть въ большомъ количествѣ. יען שאתם רבים ועצומים במספר (ועיין המה).

הָמָן, שע״פ. בן המדתא האגגי, משנה למלך אחשורוש צר ואויב ישראל (אסתר ג׳ א׳), מקורו פרסית.

1) הַמְנִיךְ, (עיין מנך).

הֲמָסִים, ש״ז. פ״א במקרא ברבוי, כקדח אש הֲמָסִים (ישעיה ס״ד א׳). לדעת הרד״ק שרשו מסס והה״א נוספת, וענינו אש חזקה הממססת ואוכלת כל דבר, והנכון כפירוש רבינו יונה שהוא מלשון ערבית קש יבש או ענפים יבשים, דירדעס גניסט, хворость.

הֲמֹר, פ״א במקרא, בְּמַהֲמֹרוֹת בל יקומו (תהלים ק״מ י״א), תרגומו בגיצין דמתמרין, וענינו נצוצים בוערים, ברעננענדע פונקען, горящія, палящія искры. מסכים אל תחלת המאמר, ימוטו עליהם גחלים באש יפלם. ונראה שמפרש מהמרות כעין מתמרות משרש המר, שענינו הבערה (עיין חמר). ור״ש פרחון אמר, אשד הנחלים ההולך בחזק וזעף, פלוטה, пучина. ועם זה מסכימים האחרונים הגוזרים את השם מן הפעל הערבית, המר, שהוראתו שטיפה וזרימה, וקרוב לשרש המל, באותה לשון, שענינו שטף הגשם ושאונו. והרד״ק פירשו שוחה עמוקה, טיעפע גרובע, глубокая яма. וכן ברחז״ל בראשונה היו קוברים אותן במהמורות נתאכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברים אותם בארונות.

א) הֵן, הֵנָּה, מלת הגוף לנקבות נסתרות, זיא, онѣ. וביחוס בכל״ם, את נחלת אביהן לָהֶן (במדבר כ״ז ז׳), אשר ישב בָּהֵן (בראשית י״ט כ״ט), ויתנו בָהֵן אש (ויקרא י׳ א׳), ולא יעשה כָּהֵן (יחזקאל י״ח י״ד), ותשחיתי מֵהֵן (שם ט״ז מ״ז). ובתוספת ה״א הֵנָּה, כי טובות הֵנָּה (בראשית ו׳ ב׳), הֵנָּה וילדיהן (שם ל״ג ו׳), כי חיות הֵנָּה (שמות א׳ י״ט). ובה״א הידיעה, מעט הצאן הָהֵנָּה (ש״א י״ז כ״ח). ועם יחוס בכל״ם, לחטא בָהֵנָּה (ויקרא ה׳ כ״ב), ועשה מאחת מֵהֵנָּה.

בדולעמר (בראשית יד ה׳).

הַמְּדָתָא, שפ״ם. אבי המן (אסתר ג׳ א׳).

הָמוֹן, ש״ז, א) עקר קול שאון והמית בעלי חיים, גערויש, לארם, געטיממעל, шумъ, вой. ומֵהֲמוֹנָם לא יֵחָת (ישעיה ל״א ד׳), קול הָמוֹן בהרים (שם י״ג ד׳), מה קול הֶהָמוֹן הזה (ש״א ד׳ י״ד). ועם זה קול רעש צרים, הֲמוֹן זריך, הֲמוֹן עריצים (ישעיה כ״ט ה׳). ודומה בו קול רעש, קול הֲמוֹן הגשם (מ״א י״ח מ״א), גערייש, шумъ. הֲמוֹן שיריך (עמוס ה׳ כ״ג), געטאָן, звукъ. והכפל, חמרת נבליך. ובהשאלה, הֲמוֹן מעיך ורחמיך (ישעיה ס״ג ט״ו) בענין תשוות החמלה. ב) ותתיחד להבית אנשים הרבה שמשמיעים קול שאון בקבוצם, פֿאָלקס-מענגע, сборище. הָמוֹן חוגג (תהלים מ״ב ה׳), ואתם הָמוֹן רב (דה״ב י״ג ח׳). וכן כל רבוי סתם, וישאל הֲמוֹן נשים (שם י״א כ״ג). ודומה ביחוד לרבוי עם היוצא למלחמה, את־רכבו ואת־הֲמוֹנוֹ (שופטים ד׳ ז׳), והעמיד הָמוֹן רב (דניאל י״א י״א), קריגסשאַאַרען, מרופּפען. сонмъ, войско, толпа. ובא נרדף לשם עם, גוי, הגם בכל הֲמוֹן ישראל (מ״ב ו׳ י״ג), אב הֲמוֹן גוים (בראשית י״ז ד׳). וברבוי, הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים (יואל ד׳ י״ד). וביחוד אל כל קבוץ עם בנגוד אל הגדולים שבהם, פֿאָבעל, чернь. וַהֲמוֹנוֹ צחה צמא (ישעיה ה׳ י״ג) נגד האמור, וכבודו מתי רעב. וירד הדרה וַהֲמוֹנָהּ (שם שם י״ד), כי ארמון נטש הֲמוֹן עיר עזב (שם ל״ב י״ד). ובא, יען הֲמָנְכֶם מן הגוים (יחזקאל ה׳ ז׳), מלה זרה נתקשו בה המפרשים, לרד״ק הוא מן השם הָמוֹן בבנוי הרבים, והראוי המנכם בוי״ו, ושעורו יען היותכם המון רב, או היותכם הומים ורועשים. ויש כפעל במקור ובבנוי משרש המן בהוראת רבוי, וטעמו, יען אשר פריתם ורביתם. וי״ת חלף דחבתון מן עממיא, ולא ידענו טעמו. ורש״י פירשו משרש מנה, יען הומיתכם א״ע להפקר מן הגוים, ולדעתו מהראוי להיות הִמָּנֶכֶם בנפעל בטעם המנותכם. ולזה נוטה דעת הרשד״ל אלא שהוא מפרשו בענין אחר, יען הבאתם את עצמכם במספר שאר האומות להיות כאחד מן הגוים. (ועיין בסמוך. ג) ובא בהשאלה לרבוי עושר, פֿילע, רייכ-טהום, изобиліе, богатство. טוב מעט לצדיק מֵהֲמוֹן רשעים רבים (תהלים ל״ז ט״ז). ודומה, תשא הֲמֹנָהּ ושלל שללה (יחזקאל כ״ט י״ט), כי יהפך עליך הֲמוֹן ים (ישעיה ס׳ ה׳), שפעת עושר אניות ההולכות בים, או כתרגומו עותר מערבא, מי אוהב בֶּהָמוֹן לא תבואה (קהלת ה׳ ט׳) בעושר, מסבים אל הקודם, אוהב כסף לא ישבע כסף. ודומה לדעת המדרש, לא מהם ולא מֵהֲמוֹנָם (יחזקאל ז׳ י״א) (עיין הֶמָה). ויתכן שמענין זה, יען הֲמָנְכֶם מן הגוים (שם ה׳ ז׳), יען היותכם משופעים בעושר ובכל טוב מן הגוים וגו׳ כלומר מרוב טובה שהשפעתי לכם בגדתם בי. ולדעת האחרונים בא השם הָמוֹן גם תמורת אמון באל״ף, בהוראת שם האל אלילי עמי מצרים, את הָמוֹן נא (שם ל׳ ט״ו), והוא כמו, נא אמון (נחום ג׳ ח׳), וכן, הֲמוֹן מצרים (יחזקאל ל׳ י׳, ל״ב י״ח). ודומה כשם עצם פרטי, בַּעַל הָמוֹן (שה״ש ח׳ י״א).

הֲמוֹנָה, שם מליצי נבואי אל העיר אשר תבנה לע״ל במקום גיא המונת לזכר ההמון הרב שנפל שם, וגם שם עיר הֲמוֹנָה (יחזקאל ל״ט ט״ז).

הֶמְיָה, שה״פ. הֶמְיַת נבליך (ישעיה י״ד י״א), גערויש, לארם, געטאָן, шумъ, гулъ. וי״ם מזה, ואל הֲמִיתוֹ אל תשא נפשך (משלי י״ט י״ח), ווינזעלן, שטאָהנען. вижзать, стонать. לא תשגיח אל הבכיה בביתו. והראוי הֶמְיָתוֹ, או שיהיה הנפרד ממנו, הֲמִית ע״מ בְּכִית. ובדרז״ל, ושמע קול המיה של מדינה (איכה רבתי).

2) **הֲמוֹנְיָה**, או הומנית, שרק, ברחז״ל. קהל והמון רב באגודה אחת, הייתם נעשים הֲמוֹנִיּוֹת הֲמוֹנִיּוֹת לע״ז (ויק״ר ל״ג). ויש פותרין אותו מלשון יוני הסכמת רבים, שפה אחת ומחשבה אחת. הארמאָניא, וכנראה שמקורו עברית.

2) **הֶמְיָן**, שם בלשון סורית. ובמשנה, אבנט ואזור, וביחוד שלובשים בעלי פקודות ומשרה, גירטעל, поясъ.

הנשוא בנושא, זיין, ווערדען, бить. הלא לנו הֵם (בראשית לד כ״ג), הֵמָּה הגבורים (שם ו׳ ד׳), אלה הֵם בני ישמעאל (שם כ״ה מ״ז). ושעל כן ישמש גם לנקבות. ששים הֵמָּה מלכות (שה״ש ו׳ ח׳), אנה הֵמָּה מוליכות (זכריה ה׳ י׳). ובא במובן זה גם לנוכחים. חללי חרבי הֵמָּה (צפניה ב׳ י״ב), כדרך שמוש מלת הגוף הוא. ובא, מֵהֶם עושים (יחזקאל ח׳ ו׳), כמו מֵהֵם, ולא מֵהֲמֹנָם (שם ז׳ י״א), (עיין המה). וקרוב לשמוע דברי פירסט שעקר משקלו הוּם מן הוא כמו אִתָּם מן אִתּוּם בארמית, והיה ראוי להיות הֻם בסגול והתרחבה לתנועה גדולה הֵם, להבדיל בינו ובין הכנוי הָם.

הָמָה, פעו״י. יסודו הברה טבעית שמוציאים בעודי בשעת רגוז וכעסם, ודומה לו בלשון אשכנז, הוממען, ברוממען, ревѣть. הקל, נֶהֱמָה כדבים (ישעיה נ״ט י״א), יֶהֱמוּ ככלב (תהלים נ״ט ז׳), קנורען, ворчать. ובעופות, כיוני הגאיות כלם הוֹמוֹת (יחזקאל ז׳ ט״ז), גירען, ворковать. ובאדם ענינו התאנח מצער ומרגז, ומה תֶּהֱמִי עלי (תהלים מ״ב י״ב), אכצען, קלאגען, охать, стенать. קירות לבי הוֹמֶה לי (ירמיה ד׳ י״ט), אזכרה אלהים וְאֶהֱמָיָה (תהלים ע״ז ד׳), ביו״ד מרגשת, על כן הָמוּ מעי לו (ירמיה ל״א כ׳) להתפעלות רחמים, ומעי הָמוּ עליו (שה״ש ה׳ ד׳) להתפעלות אהבה, אך הבל יֶהֱמָיוּן (תהלים ל״ט ז׳), מהתפעלות חמדה ותאוה, לארמען, шумѣть. (ועיין הבל), אויביך יֶהֱמָיוּן (שם פ״ג ג׳) מרגז כעס ושנאה, וכן הָמוּ גוים (שם מ״ו ז׳), טאָבען, неистовствовать. ובא בהשאלה להשמעת קול כלי זמר, ככנור יֶהֱמוּ (ישעיה ט״ז י״א), רוישען, жужжать, журчать. כחללים יֶהֱמֶה (ירמיה מ״ח ל״ו), ערשאַללען, раздаваться. ולרעש גלי הים, וְהָמוּ גליו (שם ה׳ כ״ב), טאָזען, бушевать. והמקור, כַּהֲמוֹת ימים יֶהֱמָיוּן (ישעיה י״ז י״ב), ועם זה קול תשואת אדם רב, קול הקריה הוֹמָה (מלכים א׳, א׳ מ״א), ועל תסיסת משקה, ברויזען, גאָהרען, бродить. הָמוּ כמו יין (זכריה ט׳ ט״ו), שעורו כהמות יין. ומוה בהשאלה, הֹמֶה שכר (משלי כ׳ א׳), והטעם הומה, מבלבל ומשכר, בעטויבען, оглушать. ובבינוני לנקבה גם ביו״ד מרגשת, עִיר הוֹמִיָּה וגו׳ (ישעיה כ״ב ב׳), טאָבענדע, шумный. וברבוי, בראש הֹמִיּוֹת (משלי א׳ כ״א), כענין שם קבוץ מקומות המלאים תשואות עם, גערייש פאָללען, шумное. ובהשאלה לאשה יצאנית וקולנית, הֹמִיָּה היא וסוררת (שם ז׳ י״א), טאָבענד, אשת כסילות הוֹמִיָּה (שם ט׳ י״ג). ובדברי חז״ל בא בבנין:

פיעל, לענין תשוקה והשתדלות, כל מי שהומה ומהמה אחר הממון כל מי שהומה ומהמה אחר התורה (ויק״ר כ״ב).

הֹמָה, עִם יָפָה, או הֵם על משקל שֵׁם, ש״ז. לא מֵהֶם ולא מהמונם ולא מֶהֱמֵהֶם (יחזקאל ז׳ י״א). לדעת המדקדק הקדמון ר׳ יעקב בר׳ אליעזר, ענינו קול תשואת המון או המון עם, גערייש, לארם, פאָלקסמענגע פיללע, шумъ, сборище. ולפירוש זה הסכימו גיזיניוס ופירסט, אלא שלדעתם בא בחסרון יו״ד הרבוי, והראוי מהמיהם. ובמד״ר לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם, לא מנהון ולא ממונם ולא מן תמהתון (ב״ר ל״א). המ״כ בשם הערוך פירשו מענין שממה מן השממה שיגיע להם, והנראה שהוא מענין אוצרות של מסים. תרגום שני של וישם וגו׳ מס על הארץ (אסתר י׳ א׳) ישוי תמהא על ארעא, ערפרעססטע שאֶטצע, насильственно добытыя сокровища. והוא פירוש נכון ופשוט, ודומה השם הֹמָה אל השם הָמוֹן, הכולל הוראות קול תשואה, ועם זה רבוי עם ואוצרות הון שקונים ומאספים בהמיה (עיין המון), ושניהם קרובים אל שרש אוה, הוה, הון, (עיי״ש). ורשד״ל פירש מֶהֱמֵהֶם כמו מֵהֲמָהֶם, מאותם שמהם, כלומר מכל היוצא מהם, ויהיה יסודו הם, מלת הגוף לרבים נסתרים שבא בתבור עם ה״א הידיעה בהוראת אשר, כמו, וְהָעֹלָה (ש״א ט׳ כ״ד) שהוא כמו אשר עליה. ולדעתו קרוב לזה ת״י ולא מבניהון.

הָם, שע״פ. מקום בעבר הירדן מושב הזוזים עם קרומים, אשר הכה

זערברעכען , разбивать, разломать . בבשיל וכילפות יַהֲלֹמוּן (תהלים עד ו) , הָלְמוּ שרוקיה (ישעיה ט״ז ח׳) , אבשלאגען , от-раз-бивать . ובהשאלה בבינוני פעול , הֲלוּמֵי יין (שם כ״ח א׳) , שהיין מכה והולם אותם ומטריף דעתם . ובא , יֶהֶלְמֵנִי צדיק חסד (תהלים קמ״א ה׳) . לפי המוסכם פירושו מענין הכאה ויסור , שלאגען , צינכטיגען , бить, наказывать . הכוונה יותר טוב שיהלמני צדיק ויוכיחני מאשר אלחם במנעמיהם . ויתבן לפרשו בהוראת הפעל הלם בלשון חכמים , הישרת דבר אחד לכוונו שיהיה נאות ומסכים לתבלית ידועה , אנפאססען , אנפאססען , примѣрять, приноравливать . שבקש לְהָלְמוֹ ולא הולמתו (סנהדרין כ״א ב׳) , עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו (העטרה) וכל שאין ראוי למלכות אין הולמתו (ע״ז מ״ד ב׳) . ושעור הכתוב יהלמני צדיק חסד ויוכיחני , השי״ת שהוא צדיק יהלמני חסדו יישר ויכוין חסדו אלי וזה במה שיוכיחני ויורני את הדרך אשר אלך בה למען אזכה שתתקיים מלכותי בידי . וזה שאמר שמן ראש אל יניא ראשי , השמן שנמשח בו ראשי לא יסור מראשי , ומליצת יהלמני חסד הוא כעין מליצת , המעטרכי חסד ורחמים (תהלים ק״ג ד׳) . ובמדרש , שהחליק פטישו וְהָלַם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (ב״ר מ״ד) . והפייטנים השתמשו בו לענין היות כבוש ודחוק במקום , איינגעדרענגט זיין , быть стѣснену . ואמר ר׳ יהודה הלוי , הֲלוּמָה בתוך משכני משך (דיואן סי׳ ס״ז) . ובא , וילך וַהֲלֹם (ש״א י״ד ט״ז) . לדעת רים ענינו שהיו הולכים וחוזרים לאחוריהם ומכים זה את זה . (עיין הֲלֹם) . ובפיוט בהוראת הפעל לחם , מפיפת שמים וְהוֹלְמִים תעקר (מעריב ב׳ דשבועות ר׳ אליעזר בר׳ נתן) מי שדבריהם כמתלהמים (עיין להם) .

הַלְמוּת , ש״נ . הבאה בפטיש , ראם שלאַגען , האממערן , удар, раженіе . לְהַלְמוּת עמלים (שופטים ה׳ כ״ו) . ויש״ם פטיש , האממער , молотъ . פטיש של העמלים . (עיין עמל) .

מַהֲלֻמָּה , ש״נ . הכאות מכה ופצע , שלאַג , שטאָס , удар, побой, тол-чок . ופיו לְמַהֲלֻמוֹת יקרא (משלי י״ח ו׳) .

הֲלֹם , עקרו הל , בהוראת סימן הידיעה . ובא על משקל פתאם , שלשם . כתה״פ להגבלת המקום וגבול פעולת ההליכה אליו , היערהער , сюда . ונקשר עם פעלי התנועה , הבא עוד הֲלֹם איש (ש״א י׳ כ״ב) , מי הביאך הֲלֹם (שופטים י״ח ג׳) , והנה ההמון נמוג וילך וַהֲלֹם (ש״א י״ד ט״ז) , שעור הלם והלם כמו הנה והנה , כי נתפרדה התבילה וכל אחד פנה לדרכו . וכמו בהשאלה להגבלת מקום עיון . הבו לכם דבר ועצה הֲלֹם (שופטים כ׳ ז׳) בענין זה . ובמובן המוסרי , כי הבאתני עד הֲלֹם (ש״ב ז׳ י״ח) , לכן ישוב עמו הֲלֹם (תהלים ע״ג י׳) , עיין באור . והנראה שטעם לכן ישוב עמו ובא אל מדרגה זו , עד השב אנוש עד דכא . וי״ת מענין הכאה , מכים וחובלים את עמו , ובא בענין , פה , הנה , הנה . здѣсь . הגם הֲלֹם ראיתי (בראשית ט״ז י״ג) .

הַלֹם , שע״פ . מבני אשר (דה״א ז׳ ל״ה) , ועיין באור הרד״ה .

יַהֲלֹם , שם . מין אבן יקרה , נפך ספיר וְיַהֲלֹם (שמות כ״ח י״ח , ל״ט י״א) . דיאמאנט , алмазъ . ואמר הראב״ע בשם חכם ספרדי שהוא הנקרא בערבי אלמאס , שהוא שובר כל האבנים ונוקב הבדולח , והוא מגזרת הולם פעם .

9) הֶלְמִי , במשנה , שם , מי מלח מלוחים הרבה , זאלצלאקע , разсолъ . אין עושין הֶלְמִי בשבת (שבת י״ד ב׳) , הלשון יונית היא , $\alpha\lambda\mu\eta$. ובגמרא ירושלמית נגזר ממנו פעל , מְהַלְּמִין הוו (תרומות פרק ...) , התקן מי מלח .

9) הלקט , עיין לקט .

הֵם , מלת הגוף לרבים זכרים נסתרים (ממלת הגוף הוא ליחיד) , זיא , они . איפה הֵם רעים (בראשית ל״ז ט״ז) . ובתוספת הא , הֵמָּה (המה״ם בתנ״ש ומלעיל) , הֵמָּה יירשו ארץ (תהלים ל״ז ט׳) , ומעטו לכנוי אחרים . וכולל ענין הפעל היה במובן קשר

במקרא, ובבינוני, הולל. וכנראה שקרוב הפעל הזה אל הפעל הלל, הקודם ומיסוד אחד הל יצאו בהוראת השמעת קול. והתיחד הפעל הזה ע"ם הכפולים והמרובעים להוראת הרמת קול גדול ברעש ונעש בגאוה ובוז על החלש והגבאה, פֿאָבען, ווישען, свирѣпствовать, неистовствовать. אמרתי להוללים אל־תָּהֹלּוּ (תהלים ע"ה ה'), והכפל, ולרשעים אל תרימו קרן. ות"י אמרית למתלעבין לא תתלעבון, מענין שחוק של לעג וליצנות. ובמדרש פירשוהו מענין ערבוב ובלבול, ואמרו, הוללים למערבביא אלו שלבם מלא עליהם חלחוליות רעות (ויקרא רבה כ'), פירשו מהוראת שרש חלל (חלחל). וכל ההוראות האלו משותפות וקרובות במושג הכללי, רעש, ונעישה. והבינוני הוֹלְלִים, בא נרדף עם רשעים, קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה (תהלים ע"ג ג'). ועם פועלי און, לא יתיצבו הוֹלְלִים וגו' שנאת כל פעלי און (שם ה' ו').

הפיעל, ע"ד המרובעים, יוצא, עקרו כנראה בלבול וערבוב בגערה וברגז, ועם זה ערבוב וטרוף הדעת, פֿערווירדען, запутать, смѣшать, смущать. וכמו כן הולכת שולל, אירדעלייטען, сбить съ пути. מוליך יועצים שולל ושפטים יְהוֹלֵל (איוב י"ב י"ז), וקסמים יְהוֹלֵל (ישעיה מ"ד כ"ה). ויש מפרשים מענין שטות, יעשה אותם שוטים, צום פֿאַרען מאכען, сдѣлать глупымъ. ובהשאלה, כי העשק יְהוֹלֵל חכם (קהלת ז' ז'). ובמדרש אמרו על זה לפי דרכם, כשהחכם מתעסק בדברים הרבה מערבבים אותו מן החכמה (שמות רבה ו').

הפועל, בבינוני א) שם תאר למי שאחזתו קנאה וחמה לבלבל ולהרגיז מנוחת הזולת, אויב ומתנקם, פֿאָן ראזעריא ערגריפֿפֿען, איין ראזענדער פֿיינד, неистовствующій врагъ. מְהוֹלָלַי בי נשבעו (תהלים ק"ב ט') והחולם ת' הרגש. והנראה שהוא מן הפיעל, וענינו המטריפים את דעתי. ב) מעורבב ומטורף, פֿערוואררט, פֿאל, помѣшанный, бѣшенный. לשחוק אמרתי מְהוֹלָל (קהלת ב' ב').

התפעל, א) התגעשות, שטירמען, לערמען, טאָבען, ווישען, неистовствовать. וְהִתְהֹלְלוּ הרכב (ירמיה מ"ו ט'), קול דהרת הסוסים ורוכביהם, או אופני המרכבות, בחוצות יִתְהוֹלְלוּ הרכב (נחום ב' ה'), והכפל, ישתקשקון ברחובות. ב) ומזה היות מעורבב ומטורף משכרות, ושתו והתגעשו וְהִתְהֹלָלוּ (ירמיה כ"ה ט"ז), טוימעלן, шататься. וכענין פעל מרמה, וַיִּתְהֹלֵל בידם (ש"א כ"א י"ד), עשה א"ע כמבולבל ומשתגע, זיך מעשוגע שטעלען, נעבאַרדען, притворяться безумнымъ. ומזה בהשאלה, ובאימים יִתְהֹלָלוּ (ירמיה נ' ל"ח), שקועים הם באמונתם באימים עד שנראים כמשוגעים ומטורפי הדעת, וואהנזיננג ווערדען, съ ума сойти. ותרגומו ישתבחון, מלשון התהלל, זיך ריהמען, хвастаться.

הוֹלֵלוּת, שמ"נ. שעמום וטרוף הדעת, וביחוד בהתגברות התאוות ופריצת גדר המוסר, טאָללהייט, אויסגעלאססענהייט, бѣшенство, изступленіе. ולא נמצא כי אם פ"א במקרא, ואחרית פיהו הוֹלֵלוּת רעה (קהלת י' י"ג). ועמ"א:

הוֹלֵלוֹת, כשם קבוץ, וְהוֹלֵלוֹת וסכלות (שם ב' י"ב), והסכלות הוֹלֵלוֹת (שם ז' כ"ה) כמו הסכלות והוללות, וְהוֹלֵלוֹת בלבבם (שם ט' ג'), תאות רעות ונבערות, ולא נמצא כי אם בספר קהלת.

הִלֵּל, שע"פ. הפרעתוני אבי עבדון חשופם (שופטים י"ב י"ג).

הָלַם, פעו"י. יסודו כנראה הלל, בהוראת השמעת קול, ויצא הפעל הָלַם, על דרך כסם מן כסס, להקשה והכאה המשמעת קול, קלאָפפֿען, стучать. הקל עומד, או הָלְמוּ עקבי סוס (שופטים ה' כ"ב), שטאַמפֿפֿען, топтать. ומזה יוצא, הכאה בפטיש לתקן כלי, האממערן, שלאַגען, колотить молоткомъ, ударять. הולם פעם (ישעיה מ"א ז'), הלמיד בסגול מפני קרבת המעמים, והראוי בציר"י, וְהָלְמָה סיסרא (שופטים ה' כ"ו), הֲלָמוּנִי בל־ידעתי (משלי כ"ג ל"ה), והכפל, הכוני בל חליתי, שלאַגען, бить. וכמו כן לשבר ולכתת, צערשלאַגען,

הפלגה עד שלתבתית, מרתביה. וכמו שאמר ר יהושע בן לוי כאי הללויה הללוהו בהללויות הרבה (בבלי פסחים דף קי"ז) ועדיין המחלוקת במקומה עומדת בנוסחאות הספרים שבידנו, בקצתם באה בשתי מלות חלוקות לגמרי, ובקצתם במקף ביניהם, ובקצתם במלה אחת, (ועיין מנחת ש בתהלים מזמור ק"ד ל"ה). וראינו להעיר כי במקום שנאמר בתהלים בסוף מזמור ק"ו, ואמר כל העם אמן הללויה. נאמר בדהי"א (טז ל"ו) אמן והלל לה'.

הֵילֵל, שם. עת תמורת תש הֵלֵל), זהר, הופעה, חעללע, גלאַנץ, свѣтъ, cianie. הֵילֵל בן־שחר (ישעיה י"ד י"ב), כנוי לכוכב נוגה הנראה ומאיר בבקר, ווענוס, венера.

מַהֲלָל, שז. דברים שמדברים אודות מעשי איש ומנהגיו אם טוב ואם רע, ואיש לפי מַהֲלָלוֹ (משלי כ"ז כ"א), האיש נצרף ומתחשב לפי מה שהבריות מדברים על אודותיו, גשרעי, молва о комъ нибудь. ולפי המוסכם ענינו דברי שבח וכבוד, לאָב, хвала.

תְּהִלָּה, שנ. עקרו א) קול צהלת רנה של תודה, לאָבגעזאנג, хвалебная пѣснь. תְּהִלָּה הודות (נחמיה י"ב מ"ו), לישרים נאוה תְהִלָּה (תהלים ל"ג א'). והכפל, רננו צדיקים בה', שיר חדש תְּהִלָּה לאלהינו (שם מ' ד'), ליעד, הימנע, пѣснь, гимнъ. והתיחד למין משיר התודה וברכה אשר תכיל המשוררים הקדושים. תְּהִלָּה לדוד (שם קמ"ה א'), על כל ברכה ותְהִלָּה (נחמיה ט' ה'), וחז"ל קראו בשם תְּהִלִּים (ברבוי זכרים) לספר הכולל שירי התפלות והתשבחות שנתחבר ע"י עשרה זקנים. ב) פאר וכבוד, רוהם, לאָב, слава, хвала. דבר שראוי לפארו ולהללו, ותְהִלָּתִי לפסילים (ישעיה מ"ב ח'), והקודם, וכבודי לאחר לא אתן. ונרדף עם שֵׁם, לִתְהִלָּה ולְשֵׁם (דברים כ"ו י"ט). ועם תִּפְאֶרֶת, לִתְהִלָּה ולְתִפְאָרֶת (ירמיה ל"ג ט'), עיר תְּהִלָּה (שם מ"ט כ"ה) (תהלת קרי), כמו, העיר הַהֲלָלָה (יחזקאל כ"ו י"ז). ועד המליצה, ועד ישים את ירושלם תְּהִלָּה בארץ (ישעיה ס"ב ז'). ועל הרוב מיוחס אל הש"ית, הוא תְהִלָּתְךָ והוא אלהיך (דברים י' כ"א), עד, כי תפארת עזמו אתה (תהלים פ"ט י"ח); ותהלות ה' כולל מעשיו הנפלאים, להשתבח בִּתְהִלָּתֶךָ (שם ק"ו מ"ז), כשמך אלהים כן תְּהִלָּתְךָ (שם מ"ח י"א). רש"י פירש, כאשר שמך גדול כך תהלתך גדולה בפי כל. והנכון שענינו, בכל המקום אשר יגיע שמך שם נודעה גם תהלתך. מספרים תְּהִלּוֹת ה' (שם ע"ח ד'). ומפרש, ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה. ומזה, נורא תְהִלֹּת עשה פלא (שמות ט"ו י"א), ואתה קדוש יושב תְּהִלּוֹת ישראל (תהלים כ"ב ד'). לפי המוסכם פירוש, יושב לשמוע תהלות ישראל. ויתכן שגם זה מענין נפלאות שהשרית יושב לעשות תמיד לישראל, וטעם יושב, כמו, ישבת לכסא שופט צדק (שם ט' ה'), ה' למבול ישב וגו' (שם כ"ט י'). ולפירוש זה יסכים היטב האמור אחרי כן, בך בטחו אבותינו וגו'. ומזה בדבורי מליצות הנבואה בהשאלה לנפלאות ה' לתשועת ישראל, הוואונדערבארע הילפע, чудесное - чудное спасенie. וקראת ישועה חומתיך ושעריך תְהִלָּה (ישעיה ס' י"ח), יצמיח צדקה ותְהִלָּה נגד כל הגוים (שם ס"א י"א), ומפרש את הע"ז, עד יצא כנגה צדקה וישועתה כלפיד יבער (שם ס"ב א'), צדק נגד צדקה וישועה נגד תהלה. ומזה יפורש לדעתנו, תְּהִלָּה לכל חסידיו (תהלים קמ"ח י"ד), מקביל אל הסגנון, וירם קרן לעמו, שמוסב על ישועת ישראל ונצחונם על צריהם. ג) זהר הופעה, גלאנץ, блескъ, cianie. כסה שמים הודו ותְהִלָּתוֹ מלאה הארץ (חבקוק ג' ג') (הרד"ק, התהלה נגד ההד. ומזה יפורש לדעת הרשיד, תְּהִלָּתוֹ עומדת לעד (תהלים קי"א י'), שבא כתאר מליצי אל תורת ה' שהוא אורו של הקב"ה, וכאמור, מצות ה' ברה מאירת עינים (שם י"ט ט'), (עיקר לספר ערך מלין).

ב) הָלַל, פעו"י. על משקל הכפולים והמרובעים. הקל לא נמצא כי אם בעתיד, תְּהֹלּוּ, וגם זה רק פעם אחת

בהתנגן , געפריזען ווערדען , быть воспѣваему, прославлену. מְהֻלָּל אקרא ה' (תהלים י"ח ד', ש"ב כ"ב ד'), גדול ה' ומְהֻלָּל מאד (תהלים מ"ח ב', קמ"ה ג'), ובוי"ו נ"ה, ובתולותיו לא הוּלָּלוּ (שם ע"ח ס"ג), לא שרו לכבודן שירי הלולים בשמחת חופתן, מיט האָכציים ליעדען בעזונגען , быть воспѣваему свадебными пѣснями. ורש"י פי' לא נכללו באפריון וחופה לפי שמתו הבחורים במלחמה. ומזה בתלמוד, הִלּוּלָא (ברכות ל"א א') . עיין הלול). ולדעת גיזיניוס הוא משרש ילל והוי"ו תמורת יו"ד, הֵילִלוּ, וטעם הכתוב בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הֵילִלוּ עליהן. מקביל אל הכפל, כהניו בחרב נפלו ואלמנתיו לא תבכינה, כי כלם ספו תמו כאחד. ובענין שבח, בעריהמט זיין , быть прославлену. העיר הַהֻלָּלָה (יחזקאל כ"ו י"ז), לפי שכלו יְהֻלַּל־איש (משלי י"ב ח'), געשעטצט ווערדען , быть почитаему.

הִפְעִיל, יוצא, בענין הופעה והפצת אור, העללע מאכען, ליכט פערברייטען, לייכטען, сдѣлать свѣтлымъ, яснымъ, свѣтить. כוכבי השמים וגו' לא יָהֵלּוּ אורם (ישעיה י"ג י'), עטישתיו תָּהֶל אור (איוב מ"א י'). ובמובן עומד, אור כי יָהֵל (שם ל"א כ"ו). ולדעת י"ם מזה, בְּהִלּוֹ נרו (שם כ"ט ג') ומשפטו בְּהַהִלּוֹ, הן עד ירח ולא יַאֲהִיל (שם כ"ה ה') בתוספת אל"ף, (עיין אהל).

הִתְפַּעֵל, פעל חוזר, עקרו שמחה בהלולים, פראהלאָקקען, ликовать. בקדוש ישראל תִּתְהַלָּל (ישעיה מ"א ט"ז), והכפל, ואתה תגיל בה', לשמח בשמחת גויך לְהִתְהַלֵּל עם נחלתך (תהלים ק"ו ה'), הִתְהַלְלוּ בשם קדשו (שם ק"ה ג'), והכפל, ישמח לב מבקשי ה'. ובענין התפארות והתשבחות, זיך ריהמען , хвалиться. מה־תִּתְהַלֵּל ברעה הגבור (שם נ"ב ג'), אל־יִתְהַלֵּל חגר כמפתח (מ"א כ' י"א), אל־יִתְהַלֵּל חכם (ירמיה ט' כ"ב), מִתְהַלֵּל במתת שקר (משלי כ"ה י"ד). ובא בהוראת הנפעל, אשה יראת־ה' היא תִתְהַלָּל (שם ל"א ל'), יהללו אותה, והכונה לה נאוה תהלה.

הִלּוּל, ש"ם. ובא ברבוי הִלּוּלִים, עקרו שירי רננות. והתיחד לשמחת הבציר שהיו חוגגים בשירים, ווינצערפעסט, праздникъ сбора винограда. ויעשו הִלּוּלִים (שופטים ט' כ"ז), יהיה כל פריו קדש הִלּוּלִים (ויקרא י"ט כ"ד), ההלולים שרגילים לעשות לה'. ובפיוט גם ביחיד בענין שבח. ונערץ באראלי קדש הִלּוּלוֹ (א' דר"ה לשבת), פצחו הִלּוּלוֹ (סלוק א' דשבועות). ובארמית, הִלּוּלָא ותנגא (גטין נ"ז ע"א), געזאנג, пѣніе. ומזה שמחת חופה וחתונה, עבוד הִלּוּלָא לבריה (ברכות ל"א ע"א), דעלמא דאזלת כהִלּוּלָא דמי (עירובין נ"ד ע"א).

הַלֵּל, שם. בכתבי קדש האחרונים, שירי תהלה לה' בְּהַלֵּל ובהודת (עזרא ג' י"א). והתיחד לשירים שנתקנו לשוררם במקהלות השיר בבית המקדש, בְּהַלֵּל דויד בידם (דה"ב ז' ו') בהלל שתקנו דויד. וכן, וּבְהַלֵּל לה' כי טוב כי לעולם חסדו (שם ה' י"ג). והוא השיר הידוע בתהלים (קל"ו) הנקרא בפי חז"ל הלל הגדול (פסחים קי"ח ע"א). ובמשנה התיחד השם הַלֵּל סתם אל מזמורי תהלים מן קי"ב עד קי"ט, המתחילים בשם הללויה. קראו את הַהַלֵּל (פסחים ה' ז'), והוא הלל שקוראים במועדים כידוע, ועליו נתקנה הברכה לקרוא את ההלל והוא הנקרא ההלל המצרי.

הַלְלוּ יָהּ, מלה נמצאה בספר תהלים ממזמור ק"ד ולהלן בסוף המזמורים, ברכי נפשי את ה' הַלְלוּיָהּ (ק"ד ל"ה), ותורתיו ינצרו הַלְלוּיָהּ (ק"ה מ"ה), אמן הַלְלוּיָהּ (ק"ו מ"ח), כל הנשמה תהלל יה הַלְלוּיָהּ (ק"נ ו'), וכדומה. וכמו כן בראש כמה מזמורים, הַלְלוּיָהּ הודו לה' (ק"ו א'), הַלְלוּיָהּ אודה ה' (קי"א א'), הַלְלוּיָהּ הללי נפשי (קמ"ו א'), וכדומה. וכבר נחלקו בזה רב ושמואל, חד אמר נחלק ואינו נמחק וחד אמר נמחק ואינו נחלק (ירושלמי סוכה פרק ג' הלכה ח'), לדעת הראשון השם הזה מרכב משתי מלות שונות, מפעל בצווי לרבים ומשם משמות הקדושים שאינן נמחקים. ולדעת השני תיבה אחת היא המסיימת באותיות „יה", וזו הוספה שבאה להוראת

כל למוד עיוני, לערע, учeнie, правило. הִלְכוֹת יצירה (סנהדרין ס״ז ע״ב), וכמו כן מנהגים קבועים, פֿעראָרדנונג, ויפסע, обычай. שומרי פירות אוכלים מֵהִלְכוֹת מדינה (ב״מ ז׳ ח׳), הִלְכוֹת דרך ארץ (ברכות כ״ג ב׳), זו מֵהִלְכוֹת רופאים (ספרי דברים הפ״ו). ומזה כל דבר הנאמר כמשפט הראוי, לזה שומעים שאמר כַּהֲלָכָה (פאה ד׳ א׳). שואל כענין ומשיב כַּהֲלָכָה (אבות ה׳ ז׳), פאַססענד, געהעריגער ווייזע, надлежащимъ образомъ. ובדברי בא״ס הלכה מקיימת, הלכה רווחת (מבוא התלמוד) הלכות גדולות, הלכות פסוקות, הלכות קצובות. והפוסקים נתנו לקרוא למערכות דינים השייכים לענין אחד בשם הלכות, טראַקטאַט, трактатъ. הלכות שבת. הלכות תפלה, וכדומה. ותרגום יונתן יעשה עלה כמשפט (ויקרא ח׳ ט׳) כהלכת עופא, כמשפט הראשון (בראשית מ׳ י״ג) כהלכתא קדמאה.

1) הֲלַךְ, פעל ארמית כהוראתו בעברית, גייען, ходить. בפעל, על היכל ובו מְהַלֵּךְ הוה (דניאל ד׳ כ״ו). ובאפעל, מַהְלְכִין בגוא נורא (שם ג׳ כ״ה), מַהְלְכִין בגאַוָנוּרָא (שם ד׳ ל״ד). ובארמית נמצאו עוד שני שרשים אחרים למושג זה, אזל, הוך, עי״ש.

2) הֲלָךְ, ארמית שבמקרא, מס הדרכים בעד השמירה להולכי דרכים, געלייט, וועגצאָל, пошлина съ прово-жатыхъ. מנדה בלו וַהֲלָךְ (עזרא ד׳ י״ג).

א) הָלַל, פע״י. עיקר הוראתו כנראה בקוע ופצוץ, ועם זה התגלות איזה מוחש בפעל, דרך בקוע ופצוץ, בבת אחת ובבת גדול, דורכברעכען, проламы-ваться. ונופל על בקוע האור, העלל זיין, גלאַנצען, свѣтить, сiять, блистать. ופצירת הקול, שאַללען, звучать. עד שנכללו שתי הוראות אלה בשרש הוד. ומזה:

הקל, עומד, בענין הופעת אור, לייכטען, גלאַנצען, свѣтить, блистать. בְּהִלּוֹ נרו עלי ראשי (איוב כ״ט ג׳), בדרך המקור על משקל כשך יקושים, ובתשלומו בהללו, על משקל, וכפתחו עמדו (נחמיה ח׳ ה׳).

והכנוי בהלו מוסב על הנר על דרך לשון הארמית (הרד״ק). ולפי תרגומו הוא מן הפעיל (עי״ש), ולא נמצא יותר במקרא בענין זה.

הפיעל, יוצא, עקרו פצירת קול, ער־שאַללען לאַססען, оглашать. והתיחד א) להשמעת קול רנה בשיר וזמרה, איינק געזאַנג אַנשטיממען, запѣвать. בכונה לשבח ולפאר, לאָב זינגען, воспѣвать. השמיע הַלֵּל ואמרו (ירמיה ל״א ו׳), ושפתי רננות יְהַלֶּל פי (תהלים ס״ג ו׳). והרוב קשורה ביחס הפעול בבחינת מי שמשבחים אותו, יְהַלְלוּ שמו במחול (שם קמ״ט ג׳). והכפל, בתף וכנור יזמרו לו. ובא לרוב מיוחס אל הש״י, אֲהַלְלָה ה׳ בחיי (שם קמ״ו ב׳), והכפל, אזמרה לאלהי בעודי, הַלְלוּהוּ שמש וירח הַלְלוּהוּ כל כוכבי אור (שם קמ״ח ג׳), וְהַמְהַלְלִים את־המלך (דה״ב כ״ג י״ב), קול העם הקוראים יחי המלך. ובכתבי הקדש האחרונים בא גם בקשור הלמד, וּמְהַלְלִים לשם תפארתך (דה״א כ״ט י״ג). ועל הרוב בכלי שיר, מְהַלְלִים לה׳ בכלים אשר עשיתי לְהַלֵּל (שם כ״ג ה׳), וּמְהַלְלִים להדרת קדש (דה״ב כ׳ כ״א) (עיין הדרה). ובא, באלהים אֲהַלֵּל דברו באלהים בטחתי (תהלים נ״ו ה׳), שעורו, באלהים אשר אהלל דברו (הבטחתו) באלהים בטחתי. או שיהיה ענינו בשם אלהים הללנו דברו, וכמ״ש באלהים הללנו כל היום, והכפל, ושמך לעולם נודה סלה (שם מ״ד ט׳), (ועי׳ בסמך׳ ומזה ב) דבר בשבח מעלת זולתו, לאָבען, פרייזען, славить. וַיְהַלְלוּ אותה אל פרעה (בראשית י״ב ט״ו), יְהַלֶּלְךָ זר ולא פיך (משלי כ״ז ב׳). ומזה בהוראת פעל עומד או פעל חוזר, שבח את עצמו, כי הִלֵּל רשע על תאות נפשו (תהלים י׳ ג׳), הרשע מהלל א״ע על תאות נפשו, או ששעורו, כי הלל רשע נפשו על תאותו. והכפל, ובצע ברך נאץ ה׳ (עיין ברך). ויחס עַל הוא עד, שבע ביום הִלַּלְתִּיךָ על משפטי צדקך (שם קי״ט קס״ד). ויש מפרשים מזה, באלהים הִלַּלְנוּ, כמו הללנו עצמנו באלהים. עד בקדוש ישראל תתהלל (ישעיה מ״א ט״ז).

הפועל, היות משובח בהלל ושירים,

נקשר עם לפני, שעורו היות מוכן ללכת באשר ישלחהו ולשוב אל המצוה לאמר עשיתי כדבריך ושלחני עוד ואשוב ואלך. ובענין כזה, והתהלך לפני משיחי (ש״א ב׳ ל״ה). ובהשאלה לחצים, אף חציך יתהלכו (תהלים ע״ז י״ח) יתהלכו הנה והנה, שוימעלן, шататься. ע״ש, לאור חציך יהלכו (חבקוק ג׳ י״א). ובענין ההליכה באופן נאות ומתקבל, יתהלך במישרים (משלי כ״ג ל״א) מסב על היין, והוא ע״ד, הולך לדודי למישרים (שה״ש ז׳ י׳), או שענינו ההליכה לאט, נוילה. ובא כפעל עזר מצורף לשם תאר, לפה קדר אתהלך (תהלים מ״ג ב׳). ובא מתהלך וישך (משלי כ״ד ל״ד) במובן ובא כמהלך ראשך האמור למעלה.

הֵלֶךְ, א) שם תאר לאיש עובר אורח, רייזענדער, ходецъ, странникъ.
ויבא הלך לאיש עשיר (ש״ב י״ב ד׳), ועיין הלך). ב) שם, לדבר לח נגר יוצא ממקום אחד ומתפשט והולך, אויסגלוסס, токъ, теченіе. והנה הלך דבש (ש״א י״ד כ״ז).

הָלִיךְ, שם. כף הרגל שהולכים בה, צעד, שריטט, стопа, поступь.
ובא ברבוי פעם אחת במקרא, ברחוץ הליכי בחמה (איוב כ״ט ו׳).

הֲלִיכָה, א) שה״פ. דאס געהען, גאנג, ходъ, шествіе. יכשלו בהליכתם (נחום ב׳ ו׳) בקרי, והכתיב בהליכותם ולתרגום השבעים ענינו כמו דרך. ובהתיחס אל השי׳, ראו הליכותיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש (תהלים ס״ח כ״ה), איינהער גאנג, шествіе. הליכות עולם לו (חבקוק ג׳ ו׳), הליכות ה׳ שהם מימי קדם, על דרך נתיבות עולם. וכזה בענין דרכי ההנהגה, גאנג, וויזע, פֿערהאג, ходъ дѣла, образъ, порядокъ, поведеніе. צופיה הליכות ביתה (משלי ל״א כ״ז). ב) שם, ארחת עוברי אורח, קאראוואנע, карававъ. הליכת שבא קורלמו (איוב ו׳ י״ט). והכפל, ארחות תמא.

2) הִלּוּךְ, במשנה. שה״פ. דאס געהען, גאנג, ходъ, шествіе.
בשתיקה בקבול ובהלוך (זבחים א׳ ד׳), בדרך הלוכה (ב״ק א׳ ד׳), הקב״ה נותן הלוך רגלים (ע״ז ל״א א׳), שלא תהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול (שם קי״ג א׳). ובחבור עם שם מעים, הלוך מעים בדרך הארץ (ב״ר כ׳) מחלת השלשול, לאקסע, понос.

מַהֲלָךְ, שז. א) שטח משוער להליכה ידועה, אויסגעדעהנטע ווייטע, окружность, пространство. משוער במדה, מהלך עשר אמות (יחזקאל מ״ב ד׳). או בזמן, מהלך יום אחד (יונה ג׳ ד׳), מהלך שלשת ימים (שם שם ג׳). ב) שה״פ להליכה משוערת, גאנג, шествіе, ходъ. עד־מתי יהיה מהלכך (נחמיה ב׳ ו׳). ובדרב״א, מהלך השמש, מהלך הכוכבים.

מַהְלָךְ, פ״א במקרא וברבוי, ונתתי לך מהלכים בין העומדים (זכריה ג׳ ז׳) דרכים ונתיבות להיות נכנס ויוצא ביניהם, וועגע, איינגאנג, дорога, входъ. וי״מ בהוראת הפעיל כמו מוליכים, פֿיהרער, руководитель, вождь. ועיין הפעיל.

תַּהֲלֻכָה, שם. פ״א במקרא ברבוי, הליכה בהמון חוגג, צוג, פראצעססיאן, ходъ, шествіе. ותהלכת ליום (נחמיה י״ב ל״א).

2) הֲלָכָה, במשנה, שם. חק ומשפט שהולכים ומתנהגים על פיו, הלכה למשה מסיני (פאה ב׳ ו׳), תמיד כל השנה כלה קרב כהלכתו (מנחות נ״ח ע״ב) כמשפטו. ובהתיחד אל הדינים והמצות שאין להם מקור וסמך במקרא כלל, והערלה הלכה (ערלה ג׳ ט׳), אין איבערליפֿערטעס געזעטץ, традиціонный законъ. אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה (כריתות ט״ז ב׳), והושתמשו בו בהוראת דינים קצובים וקבועים, ומלמדו מדרש הלכות והגדות (נדרים ד׳ ג׳), (מדרש הוא באורי מקור ההלכה מפירוש ודיוקי המקרא). ובגמרא, איזו היא משנה ר״מ אומר הלכות ר׳ אומר מדרש (קדושין מ״ט א׳), בקי בהלכה (עירובין ד׳ ז׳), וגופי הלכות (אבות ג׳ כ״ט). אין הלכה נקבעת עד שיקבע מנהג (סופרים י״ד י״ח). וכמה כל דבר למודי מדיני התורה, אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה (ברכות ל״א ע״ם) וכולל

 הלך

מעמנו (בראשית כ"ז מ"ה), לכו ונחרגהו (שם ל"ז כ'). ובמובן הורה, לכת נכרתה ברית (שם ל"א מ"ה) (עיין ילך). ופ"א בא ממשקל הלך, הלכו אל תעמדו (ירמיה נ"א נ'), ורק הצווי שבא עדי המקור בא על משקל הלך, הלוך ודברת (ש"ב כ"ד י"ב).

הנפעל, מעין הקל, במובן ההליכה לכליון, חנשווינדען, исчезать. כצל כנטותו נהלכתי (תהלים ק"ט כ"ג), שעורו כצל ההולך וחולף בנטותו (בנטות היום) הולך אני וחולף כתי לגוע. ובא בנפעל לחזק הפעולה בתכונות הנפשיות.

הפיעל, כעין הקל, א) עומד, במובן התמדת ההליכה, אומגעהן, ходить, похаживать. אם יהלך איש על הגחלים (משלי ו' כ"ח), שועלים הלכו בו (איכה ה' י"ח), שם אניות יהלכון (תהלים ק"ד כ"ו). ובהשאלה, המהלך על־כנפי רוח (שם שם ג'), ולא הלכתי בגדלות (שם קל"א א'), הערדעלען, вести себя. וכפעל עזר, כל היום קודר הלכתי (שם ל"ח ז'). והבינוני בשית לכלל בני האדם המתוארים בתנועת ההליכה, כל החיים המהלכים תחת השמש (קהלת ד' ט"ו). ב) הליכה, כבדה ומתונה, ויהלך אט (מ"א כ"א כ"ז), לאנגזאם געהן, ходить медленно, тихо. סימן עצבון. וכמו כן להפך הליכה חזקה בהתאמצות, איינהער־ציהען, выступать. וממקום קדוש יהלכו (קהלת ח' י'), לאור חציך יהלכו (חבקוק ג' י"א), החצים מהלכים ומאירים. ובא כמהלך ראשך (משלי ו' י"א). הראשונים פרשו, כאדם המהלך מהר, עוברי אורח. והגמן כדעת האחרונים שהוא שית לשודד הבא ומתנפל בכח על זולתו, רייבער, хищникъ, грабитель. ובעין השם grassator בלשון רומית, שענינו שודד, רייבער, נגזר מן הפעל grassari. המולל הוראות צעידה והליכה בכח להתנפל על זולתו (ועיין התפעל). ופ"א בא ג) בהוראות יוצא. ערום הלכו בלא לבוש (איוב כ"ד י'), גרמו לו ללכת ערום, געהן לאססען, заставлять ходить. כי הפשיטו בגדיו ממנו. ויתכן שענינו שלח, עד, כי שתה דיקם שלהתגר (בראשית

ל"א מ"ב). ובמשנה, המהלך במקום סכנה (ברכות ד' ד'). ובענין עבודה, ורשות הרבים מהלכת בו (שבת י"א ד'), כתב המהלך תחת הצורות (תוספתא שבת י"ח א'). מהלך שתים שם תאר לאדם בבחינת תכונתו הטבעית ללכת על שתי רגלים בנגוד לשאר בעלי חיים, הולכי ארבע או הולכי על גחון, דם מהלכי שתים (בכורים ב' ז'), בשר מהלכי שתים (ת"כ שמיני ל"ה), והוא הגות בלשון המלאכותי (מעכניש) בחכמת הטבע.

ההפעיל, בא ממשקל ילך (עיי"ש) ופ"א במקרא, ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה (זכריה ג' ז'), הראוי מהליכים. וגא עם מהלכים, מעודים, וענינו מוליכים, ליישער, פֿיהרער, водитель. והנבון שהוא שם בריבוי מן מהלך (עיי"ש).

התפעל, א) הליכה בהלוך ושוב, טיול, פֿיר זיך אינהערגעהן, אומהערשפאצירען, прохаживаться. אמריקום והתהלך בחוץ (שמות כ"א י"ט), מרדכי מתהלך (אסתר ב' י"א), ובחקר תהום התהלכת (איוב ל"ח ט"ז), משוט בארץ ומהתהלך בה (שם א' ז'). ובהשאלה, היא מתהלכת בין החיות (יחזקאל א' י"ג). ומזה ב) הליכה של התחברות, כל ימי התהלכנו אתם (ש"א כ"ה ט"ו), התהלכים בתלי אדוני (שם שם כ"ז). ובהשאלה, והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו י"ב), ענינו להנהיג אתכם ולכלכל את מחסורכם, והוא כנראה נגד מסליות המתרצית המביא. ובענין זה, ואני התהלכתי לפניכם (ש"א י"ב ב'). ומזה במובן המוסרי התנהגות במדה קן המדות לטובה או לרעה, הערדעלען, поступать. מתהלך בתומו צדיק (משלי כ' ז'), אתהלך בתם־לבבי (תהלים ק"א ב'). והתיחד אל ההתנהגות בדרכי ה' וההליכה הרמזית במצותיו. בקשור עם יחס את, את האלהים התהלך־נח (בראשית ו' ט'). ועל היחב ביחס לפני, התהלך לפני והיה תמים (שם י"ז א'), ה' אשר התהלכתי לפניו (שם כ"ד מ'). ובהבדל אשר ביניהם נראה כי התהלך שעקרו הליכה התמידית: או ההליכה בהלוך ושוב כשהוא בקשור עם את יורה על ההתחברות, מתהלך תמיד את ה', ובשהוא

ח) . ומזה במובן המוסרי , ואשר הלך אחרי בכל לבבו (מ״א י״ד ח׳) . וענינו היותו נמסר לרצון זולתו לשמוע בקולו ולעשות מצותו . וביחוס אל הלב והרוח , אחר עיני הלך לבי (איוב ל״א ז׳) , הלכים אחר רוחם (יחזקאל י״ג ג׳) . ובא בענין רדיפת שונא , אחריך תלך חרב (ירמיה מ״ח ב׳) , פערפאל־גן , преслѣдовать . ט) עם לקראת , במובנו הפשוט , ההלך בשדה לקראתנו (בראשית כ״ד ס״ה) , לקבלת פנים באהבה או למלחמה , וגם הלך לקראתך (שם ל״ב ז׳) , ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים (במדבר כ״ד א׳) , לקבל שפע הנבואה . מלבד פרטי ההוראות האלה מצד היחוסים יבא הפעל הלך עוד בנטיות והוראות אחרות , נערך אל התחלת ההליכה התמדתה וסופה , ובבחינה זו נאמר א) בענין הזמנה והכנה , בערייט זיין , быть готову . אנכי הולך למות (בראשית כ״ה ל״ב) , ואין הלך למלחמה (יחזק׳ ז׳ י״ד) . ב) בענין ההתמדה והמשך ההליכה , וואנדלען , шествовать . ורוח להלכים בה (ישעיה מ״ב ה׳) לבני אדם ההלכים תמיד , והלכי נתיבות (שופטים ה׳ ו׳) הרגילים ללכת ; ובאופן ההתמדה יבא בהצטרף אל פעל אחר בהוראת תה״פ , וזה אם שניהם במקור , פארט פאהרען , продолжать . הלוך ושוב (בראשית ח׳ ג׳) , הלוך וחסור (שם שם ה׳) , או שבא הפעל הלך במקור והפעל השני בינוני , הלך וקשה (שופטים ד׳ כ״ד) . וילך הלוך וגדל (בראשית כ״ז י״ג) , או שניהם בינוני , הולך ותעק (שמות י״ט י״ט) , הולך ואור (משלי ד׳ י״ח) . וכן יבא גם הפעל הלך בנפעל במקור ובמחלט , הלוך ילך ובכה (תהלים קכ״ו ו׳) . ג) הליכה בחוזקה , איינהער שרייטען , ותהלך אש ארצה (שמות ט׳ כ״ג) . ולשונם תהלך בארץ (תהלים ע״ג ט׳) , ושניהם באו שלא במשפט (ואפשר שהם מן הפעל כמו שזכרנו) יהלך עליו אמים (איוב כ׳ כ״ה) . ומזה לדעת קצת במובן המוסרי , טוב מראה עינים מהלך־נפש (קהלת ו׳ ט׳) , התמרות התאוות שהנפש תוסרת מתחזקת ומשתדלת להשיגן . ד) במובן ההליכה התרחק והסתלק ממקום ידוע לסבה מן

הסבות , ווענגעהן , уходить . ועתה הלך הלכת (בראשית ל״א ל׳) , והלכה והיתה לאיש אחר (דברים כ״ד ב׳) , כי הנה הלכו משד (הושע ט׳ ו׳) בכונה להמלט . ועם זה הליכה בחוזקת יד המוציא והמוליך , כי מלכם בגולה ילך (ירמיה מ״ט ג׳) . ומזה , בכו בכה להלך (שם כ״ב י׳) . ומזה הליכה של כליון , פערשווינדען , הינשווינדען , וויכען , исчезать, удаляться . וכטל משכים הלך (הושע ו׳ ד׳) , תמס יהלך (תהלים נ״ח ט׳) . ומזה בענין הממסה והתכה , צערפליעססען , разплавлять־ся, таять . והגבעות תלכנה חלב (יואל ד׳ י״ח) , וכל־ברכים תלכנה מים (יחזק׳ ז׳ י״ז) . ובהשאלה לדעת י״ם , לא לבי הלך (מ״ב ה׳ כ״ו) , לא נסתלק שכלי ממני , לא אבדה עצתי , והוא עד , אם אין פניך הלכים (שמות ל״ג ט״ו) , שהוא לדעת ת״י ענינו אם אין כעסך מסתלק (ועיין בסמוך) . ונרדף עם פעל חלף , הגשם חלף הלך לו (שה״ש ב׳ י״א) , כלה ענן וילך (איוב ז׳ ט׳) , דור הלך ודור בא (קהלת א׳ ד׳) , רוח הולך ולא ישוב (תהלים ע״ח ל״ט) . ונופל על הסתלקות מן החיים , המיתה , בטרם אלך ואינני (שם ל״ט י״ד) , וארח לא אשוב אהלך (איוב ט״ז כ״ב) . ומזה מליצת , אנכי הולך היום בדרך כל־הארץ (יהושע כ״ג י״ד) , כי הלך האדם אל בית עולמו (קהלת י״ב ה׳) . — ובא בקשור הלמ״ד עוד להוראות אחרות : א) בענין לצורך ותועלת הזולת , את מי אשלח ומי ילך־לנו (ישעיה ו׳ ח׳) ב) בענין נאות ומתקבל , הולך לדודי למישרים (שה״ש ז׳ י״ד) , מוסב על היין הטוב האמור מקודם שהוא הולך להיות נעים ומתקבל לדודי , (ועי׳ התפעל) . ג) לחזוק הענין והרוח , לך־לך מארצך (בראשית י״ב א׳) , געהע דיר , иди себѣ . ולכי־לך (שה״ש ב׳ י׳) . ובהשאלה , הגשם חלף הלך לו (שם שם י״א) . ובא בקשור עם שם תאר , בענין פעל העזר , ויובן במובן תאה״פ , ואנכי הולך ערירי (בראשית ט״ו ב׳) , הולך תמים (תהלים ט״ו ב׳) , לא תלך רכיל (ויקרא י״ט ט״ז) , והלכו אליך שחוח (ישעיה ס׳ י״ד) , כאשר הלך וגו׳ ערום ויחף (שם כ׳ ג׳) . הצווי בא ממשקל ילך , לך

(בראשית כ״ז כ״ז), הן קדם אֶהֱלֹךְ (איוב כ״ג ח׳),
ובבעה״ח, וכל הולֵךְ על כפיו (ויקרא י״א כ״ז).
וגם במי שאין לו תלים, ומעתיק א״ע
בתנועת הגוף, כל הולֵךְ על גחון (שם שם
מ״ב). ומזה העתקת הדוממים, אניות
למלך הֹלְכוֹת תרשיש (דה״ב ט׳ כ״א).
ובתנועות הרוח והמאורות, הולֵךְ אל הדרום
(קהלת א׳ ו׳), וירח יקר הֹלֵךְ (איוב ל״א כ״ו).
ובתנועות המים בנהרות, הוא הַהֹלֵךְ (בראשית
ב׳ י״ד), פליעססען, שטראָממען, течь. וְהָלַךְ
על כל גדותיו (ישעיה ח׳ ז׳). ובא, וַתִּהֲלַךְ
אש ארצה (שמות ט׳ כ״ג). ובא בהוריק
תמורת ה״פ, והנכון שהוא מפיעל, מפיו
לפידים יַהֲלֹכוּ (איוב מ״א י״א). וכמו כן
בהתפשטות הַדֶּבֶר, מִדֶּבֶר באפל יַהֲלֹךְ
(תהלים צ״א ו׳). ובקול, ויהי קול השופר הוֹלֵךְ
(שמות י״ט י״ט), היתשאללען, звучать раз-
даваться. ומזה ב) השתרעות והתפשטות
המקום, וְהָלַךְ הגבול אל הימין (יהושע י״ז ז׳),
ערשטרעקקען, простираться. והתפשטות
שמועה, וַיֵּלֶךְ שמו עד (דה״ב כ״ז ח׳), זיך
פערברייטען, распространяться. ומרוב
שמושו בלשון בא נקשר עם יחוסים שונים
לפרטי הוראות שונות: א) עם יחס הפעול
בבחינת ההליכה בגבול מקום ידוע לכל
רוחותיו, דורכוואַנדערן, דורכגעהן, прохо-
дить. וַנֵּלֶךְ את כל המדבר (דברים א׳ י״ט).
ומזה בהשאלה, הֹלֵךְ צדקות (ישעיה ל״ג
ט״ו), כמו הולך דרך צדקות. וכן הולֵךְ
תמים (תהלים ט״ו ב׳). ב) ביחס שאליו. באֶל,
יורה תכלית ההליכה אל מקום ידוע,
וְהָלַכְתָּ אל המקום (דברים כ״ו ב׳), קום לֵךְ
פדנה ארם (בראשית כ״ח ב׳). וכמו כן אל
איש ידוע, למה לא־הָלַכְתָּ אלי (במדבר כ״ב
ל״ז). ועם זה כנגד הוולת לפגוע בו, ווידער
יעמאַנדען געהן, ходить противъ кого.
לא תוכל לָלֶכֶת אל הפלשתי (שמואל א׳ י״ז
ל״ג). וכמו כן בלמ״ד, וגם שאול הָלַךְ
לביתו (שם י׳ כ״ו), וְאֵלְכָה לאדני (בראשית כ״ד
נ״ו), הינגעהן צו, ходить къ. ובמובן
המוסרי, וְהָלְכוּ גוים לאורך (ישעיה ס׳ ג׳).
ג) ביחס עַד, יורה קצה הגבול, נֵלְכָה
עד כה (בראשית כ״ב ה׳). ה) ביחס עַל, יש

שעניינו כמו אֶל, ואני הולֵךְ על אשראני
הולֵךְ (שה״ש ט״ו ב׳), ארחותיהם הולכות על
טוביה (נחמיה ו׳ י״ז). ויש שעניינו כמו עִם,
יֵלְכוּ בית־יהודה על־בית ישראל (ירמיה ג׳
י״ח). ובענין העליה אל מקום גבוה, הינ-
אויפגעהן, восходить. הֹלְכָה היא על כל
הר גבוה (שם שם ו׳). וכמו כן עברה
במקום, וְהֹלְכֵי על דרך (שופטים ה׳ י׳). ו) ביחס
שבו, יורה ההליכה בשטח מקום ידוע הנה
והנה, הָלְכוּ בני־ישראל במדבר (יהושע ה׳
ו׳), אומהערגעהן, прохаживать. לֵךְ
בארץ אל־כל־מעיני המים (מ״א י״ח ה׳). ועם
זה עברה דרך מקום ידוע, דורכגעהן,
проходить чрезъ—сквозь. כי תֵלֵךְ
במראש (ישעיה מ״ג ב׳). וכמו כן כניסה,
הינאיינגעהן, входить. אֵלְכָה בשערי שאול
(שם ל״ח י׳). ובהשאלה, ונפשם בשבי
הָלָכָה (שם מ״ו ב׳). ובמובן ההשתתפות.
מיט, съ. בנעורינו ובזקנינו נֵלֵךְ (שמות י׳
ט׳). וכן ביחס הכלי, הָלְכוּ בציות נהר
(תהלים ק״ה מ״א). ועל דרך המליצה, וְהָלַךְ
בסערות תימן (זכריה ט׳ י״ד). ובמובן המוסרי.
פאָלגען, וואַנדעלן, слѣдовать. וְהָלַכְתָּ
בדרכיו (דברים כ״ח ט׳), אשר לא הָלַךְ בעצת
רשעים (תהל׳ א׳ א׳) (ועי׳ בסמוך). ז) ביחס אֶת, עִם
במובן ההתחברות, מיט יעמאַנדען געהן, בע-
גלייטען, провожать. אשר הָלְכוּ אתי
(בראשית י״ד כ״ד), ואברהם הֹלֵךְ עמם (שם
י״ח ט״ז). ובמובן המוסרי, הֹלֵךְ אֶת חכמים
(משלי י״ג כ׳), וְלָלֶכֶת עִם אנשי רשע (איוב
ל״ד ח׳). ובצרוף עם יחס שממנו, בְּלֶכְתְּךָ
היום מעמדי (שמו״א י׳ ב׳), וְהָלְכָה מאתו (דברים
כ״ד ב׳). ז) עם יחס לִפְנֵי, קדימה במקום,
פאָראַנגעהן, идти впередъ, предшество-
вать. הֹלֵךְ לפני הארון (שה״ב ו׳ ד׳), וה׳
הֹלֵךְ לפניהם (שמות י״ג כ״א), והפוכו, אל
תבהל מפניו תֵּלֵךְ (קהלת ח׳ ג׳), ומלאך ה׳
הָלַךְ מעיניו (שופטים ו׳ כ״א). ח) עם יחס
אַחֲרֵי, במובנו הפשוט, נאָכגעהן, слѣдо-
вать, ходить за кѣмъ. וַיֵּלֶךְ מנוח אחרי
אשתו (שם י״ג י״א). ובענין הסכמה לרצון
זולתו, פאָלגען, соглашаться, слѣдовать.
לָלֶכֶת אחרי אל הארץ וכו׳ (בראשית כ״ד

הֵימָם, שע״פ. מבני לוטן (בראשית ל״ו כ״ב), ובדה״א (א׳ ל״ט) נקרא הוֹמָם.

הֵימָן, שע״פ. א) מבני זרח בן יהודה (דה״א ב׳ ו׳), מגדולי החכמים הקדמונים לפני שלמה, וכמ״ש ויחכם מכל האדם, מאיתן האזרחי וְהֵימָן וגו׳ (מ״א ה׳ י״א), וגם הוא נקרא האזרחי כאחיו איתן. ומיוחס אליו שיר פ״ח בספר תהלים, משכיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי. ובספר דה״י בין המשוררים אשר העמיד דוד המלך מן הלוים נמצא ב) שם משורר הֵימָן בן יואל בן שמואל וגו׳ המתיחס לבני קרח (דה״א ו׳ י״ח). והנראה שהוא אחר. (ועיין איתן).

הִין, ש״ז. למדת הלח, וְהִין צדק (ויקרא י״ט ל״ו), איין געוויססעס מאאס, из-вѣстная мѣра для жидкостей. ושעורו י״ב לוג, והלוג ששה בצים, והיא היתה המדה במקדש, ושמן זית הִין (שמות ל׳ כ״ד), רבע הַהִין (שם כ״ט מ׳), שלישית הַהִין (במדבר ט״ו ו׳).

הָכַר, פ״י. פ״א במקרא. לדעת בן גנאח מקורו ערבית, וענינו השתוממות והפליאה, שטוינען, изумляться. ומזה במקרא בהפעיל בהוראת עומד, לא תבושו תַּהְכְּרוּ לי (איוב י״ט ג׳) ומשפטו תתבירו, ושעור לא תבושו להתפלא עלי, או בלא בושה תתפלאו עלי. והאחד משני פעלים אלו בא עד תה״פ. ולדעת הריק״ם הוא מלשון ערבית בהוראת עזות והתצפה, פרעך זיין, זיך ערלויבען, ערדרייסטען, дерзость. וית תשתמודעין לי. ובן פרשי׳ תתנכרו לי, זיך פרעמד שטעללען פֿערקענגען, казаться чужимъ, чуждаться. (ועי׳ נכר). ולדעת פירסט קרוב הוא לפעל עכר, וענינו תעכירוני.

הַכָּרָה, שה״פ. לדעת הריק״ם הוא משרש הכר, וענינו עזות פנים והתצפה, הַכָּרַת פניהם ענתה בם (ישעיה ג׳ ט׳), פרעכהייט, дерзость, наглость. (ועי׳ נכר).

2) הַל, לדעת חוקרי הלשון האחרונים היא מלה יסודית עתיקה להוראת היחוד ההודעה והרמז כמלת אל בערבית (ועיין אל), וכמלת ille ברומית, le la בל׳ צרפת, ומשותף לכל המינים והמספרים. ומן המלה הזאת באה ה״א הידיעה בתבור אל השם בחסרון הלמ״ד ובתשלום דגש, הַשָּׁמַיִם ת׳ הַל שמים, ונגזרה ממנה המלות הלא, הלום, הלז, הלזה (עיי״ש) ונשאר רשומה בלשון המשנה:

הַלָּה, כנוי הרמז לגוף נסתר, וְהַלָּה עושה צרכיו (מע״ש ג׳ ג׳), הַלָּה מניף בסנהדרין (סנהדרין ו׳ א׳), וְהַלָּה כותב לו (ע״ז ד׳ י״ב).

הָלְאָה, (הָלְָה), מלת תאה״פ, נגזרת מן המלה היסודית הַל בהוראת הרמיזה. ובאה: א) על רחוק במקום ממקום ידוע, דארט הין, ווייטער הין, פֿארט, туда, дальше вонъ. גשׁ־הָלְאָה (בראשית י״ט ט׳), משם וָהָלְאָה (ש״א י׳ ג׳), פֿאן דארט אונד ווייטער, оттуда и дальше. ממך וָהָלְאָה (שם כ׳ כ״ב), בנגוד אל ממך והנה (שם שם כ״א), מֵהָלְאָה למגדל עדר (בראשית ל״ה כ״א), מֵהָלְאָה לשערי ירושלים (ירמיה כ״ב י״ט), ווייט הין, далеко. ב) רחוק בזמן לעתיד לבוא, מיום השמיני וָהָלְאָה (ויקרא כ״ב כ״ז), מן הוא וָהָלְאָה (ישעיה י״ח ב׳), מאותו הזמן הנודע למדבר, לימים הבאים, עד״ש, מהיום ההוא וָהָלְאָה (ש״א י״ח ט׳). ומזה במשנה, לְהַלָּן, מותרים מחצות היום וּלְהַלָּן (מנחות י׳ ד׳). וביחוס לענין ידוע, מה לְהַלָּן ממון אף כאן (ב״ק פ״ח א׳). ומזה לדעת טובי המפרשים נמצא גם פעל בבנין:

נפעל, וטעמו היות מרוחק ונדח ממקומו, ענטפֿערנט ווערדען, פֿערשפרענגט ווערדען, быть удалену, про-из-гнану. וְהַנַּהֲלָאָה לגוי עצום (מיכה ד׳ ז׳) מקביל אל הקודם, והנדחה אקבצה. (ועיין לאה).

הָלַךְ, יָלַךְ, פעו״י. בשתי גזרות מן הפעל היסודי לך. והשתמשו בגזרת הָלַךְ בבנין הקל בעבר ובינוני, ועל המעט גם בעתיד, וזה רק בדבור המליצי, ובנפעל פיעל והתפעל. ובגזרת יָלַךְ בא בצווי ועתיד מן הקל וההפעיל הקל עו״י, א) עקרו תנועה ברגל ממקום למקום, גיהן, ходить. הָלַךְ אליו מגר

(דברים ד׳ לב), כי מאתי נִהְיָה הדבר (מ״א יב כ״ד), אשר כמהו לא נִהְיָתָה (שמות יא ו), אשר נִהְיְתָה בכם (שופטים כ׳ יב), הנה באה וְנִהְיָתָה (יחזקאל כא יב) כמו נתמלאה, אין ערפֿילונג קאָממען, ערפֿיללט ווערדען, исполнить-ся. ומזה, תאוה נִהְיָה תערב לנפש (משלי יג יט), תאוה שנתמלאה ויצאה לאור, (עיין בסמוך). ובמובן התחדשות מעמד בנמצא יבוא בקשור הלמד, נִהְיֵיתָ לעם לה׳ אלהיך (דברים כ״ז ט׳), צו ווערדען ווערדען, ם במובן חליפה ועברה, כדבר שכבר היה ולא נכר רשומו, ראויה זיין, исчезать, изменять. ושנתו נִהְיְתָה עליו (דניאל ב׳ א׳) שנתו כמו חלפה ואין זכר לה. ומזה, ואני נִהְיֵיתִי ונחליתי (שם ח׳ כ״ז) חלפתי עברתי או חלף עבר כחי, הינפֿעללינ זיין, быть хилым. ויש מפרשים אותו מלשון הוה מענין שבר, ויהיה טעותו, ואני השברתי, וכן ושנתו נהיתה ושנתו נשברה נטרדת. ומזה יש מפרשים גם את האמור, תאוה נִהְיָה תערב לנפש, תאוה נשברת. והכונה כשיתאוה אדם תאוה רעה ויתחזק עליה לכבשה ולשברה תערב לנפש. והנכון כמו שבארנו (ועיין הוה). יבא, ונהה נהי נִהְיָה (מיכה ב׳ ד׳) לשון נופל על לשון, ינהה על הנהי אשר נהיה אשר קרה ובא (עיי׳ נהה). ובדרז״ל בא גם בפיעל, הויית חרם כמתו כל שאתה מְהַיֶּה הימנו הרי הוא כמותו (קידושין נ״ח א׳), שאַפֿפֿען, сотворить.

1) הֵיךְ, ארמית. מלת השאלה והתימה בטעם איך בעברית, היא, היא קא?

как, как это? וְהֵיךְ יוכל עבד אדני זה (דניאל י׳ י״ז), הֵיךְ אביא אלי את ארון (דה״א יג יב), ותרגום ואיך הנחמוני (איוב כ״א ל״ד), וְהֵיךְ. ובמשנה באלף והא, הֵיאַךְ העני הזה מחלף (פאה ה׳ ב׳) ובתוספת נון בסוף, והוא שאלת המקום, וואָ, וואָ איזט? где, где это? הֵיכָן פקדוני (שבועות ח׳ ג׳), הֵיכָן התינוקות קורין (שבת א׳ ג׳), הֵיכָן מצינו (ידים ג׳ א׳).

הֵיכָל, ש״ז. יסודו כול, דבר המכיל והמקיף. ובא עם הֵיכָד, כֵּילַף, וענינו בנין מיוחד לשכינת כבוד לגדול ונכבד, טעמפעל, храмъ. ובא א) למקום הקדש במקדש אשר בנה שלמה, וארבעים באמה היה הבית הוא הַהֵיכָל לפני (מ״א ו׳ י״ז), שעודו לפני הדביר שהוא מקום קדש הקדשים, וכן עשה לפתח הַהֵיכָל (שם שם ל״ג). וביחזקאל, ויביאני אל הַהֵיכָל וימד ארכו ארבעים אמה (מ״א א׳ ב׳). ואפשר שברמז אל גזרת השם הֵיכָל אמר שלמה בתפלתו, הנה השמים ושמי השמים לא יְכַלְכְּלוּךָ אף כי הבית הזה (מ״א ח׳ כ״ז), ועל שם המקום הקדוש הזה נקרא בסגנון המליצי כלל בית המקדש בשם הֵיכָל, קול מֵהֵיכָל (ישעיה ס״ו ו׳), וְהֵיכָל תוסד (שם מ״ד כ״ח). לדעת המפרשים כמו יוסד ובא בלת שלא כמשפט. והנכון כדעת הרש״ל שהוא בנוכח ומוסב אל ההיכל ואומר לו אתה ההיכל תוסד. ובכתבי הקדש האחרונים גם בסגנון ספורי, בונים הֵיכָל לה׳ (עזרא ד׳ א׳), אשר יבא אל הַהֵיכָל וחי (נחמיה ו׳ י״א), והוא נקרא בשם זה גם משכן שלה, ושמואל שוכב בְּהֵיכַל ה׳ (ש״א ג׳ ג׳), והמכן לשם קדש, אשתחוה אל הֵיכַל קדשך (תהלים קל״ח ב׳) היכל הקדוש שלך, קדש הֵיכָלֶךָ (שם ס״ה ה׳) כמו קדושת היכלך. ובא בתאר מליצי אל השמים שנקראו כסא ה׳, אד׳ מֵהֵיכַל קדשו (מיכה א׳ ב׳). ומזה כנוי, וּבְהֵיכָלוֹ כלו אמר כבוד (תהלים כ״ט ט׳). ובבחינות אלו לא יתכן שיאמר בתמי ובא, ויבן הֵיכָלוֹת (הושע ח׳ י״ד) בהשאלה אל הבמות לע״ז. ובא גם לבית משכן המלכים, פאלאַסט, чертогъ. וְהֵילִילוּ נמת (עמוס ב׳ ח׳), בְּהֵיכַל מלך בבל (מ״ב כ׳ י״ח), מֵהֵיכָלֶךָ על ירושלים (תהלים ס״ח ל׳), הוא בית המלך אשר בנה שלמה שהיה עומד כידוע על הר ציון ונשקף בגבהו על פני כל עיר ירושלים, והמאמר מהיכלך מוסב על האמור לפני זה, צוה אלהים עזך וגו׳, ושעורו מהיכלך, שעל ירושלים צוה אלהים עזך, עד״ש, ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך (שם כ׳ ג׳). ובמובן זה בא הרבוי בלז, הֵיכְלֵי שן (שם מ״ה ט׳), בְּהֵיכְלֵי ענג (ישעיה יג כ״ב).

על דרך לשון הארמית, הבקר הָיוּ חורשות (איוב א' י"ד), וָאֱהִי צם (נחמיה א' ד'), וָאֱהִי עולה וָאֱהִי שובר (שם ב' ט"ו). ונהוג הרבה במשנה, הָיָה קורא בתורה (ברכות ב' א'), הָיָה עומד בתפלה (שם ג' ה') עניני כמו קרא בתורה, עמד בתפלה, אני הָיִיתִי בא בדרך (שם א' ג'). ובמקור, לִהְיוֹת יושב ומלקט, לִהְיוֹת יושב ומטפח (תרומות י"א ז'). ונהגו לאמר, הוא הָיָה אומר, טעמו רגיל היה לאמר, ער פֿלעגט זאגן, сказывать. ומזה יש לפרש, הָיִיתִי ביום אכלני חרב (בראשית ל"א מ'), כמו הייתי שומר ביום, בחסרון מלת שומר המובן בענין. והשתמשו בו במשנה גם בזמן עתיד בחבור אל הפעל בבינוני, שֶׁיִּהְיוּ אוכלין (שביעית נ' ג') כמו שיאכלו, וְיִהְיוּ אוסרין (תרומות ח' ד'), שלא יִהְיוּ עושין כן (גיטין ד' ב'), א"כ יִהְיוּ כו' אומרים (סנהדרין ו' ג'). — ובשמוש הלשון יבוא: א) בקשור הלמ"ד אל הנושא לענין קנין ושייכות, האבען, иметь. וַיְהִי לו צאן ובקר (בראשית י"ב ט"ז), עד יש לאל ידי, יְהִי לך אשר לך (שם ל"ג ט'). ובקשור הלמד אל הקנין יורה על תכליתו ותועלתו, וְהָיָה לך ולהם לאכלה (שם ו' כ"א), צו עטוואס דינען, служить чему. ובהשאלה, וְהָיְתָה לאות ברית (שם ט' י"ג). וְהָיָה למקדש (ישעיה ח' י"ד), ולפני המקור בינוני הלמ"ד, וְהָיָה לבער (שם). ב) בענין הכנה ונטיה לאיזה פעולה. וַיְהִי השמש לבוא (בראשית ט"ו י"ב), אים בעגריף זיין, בערייט זיין צו עטוואס, быть готову, склонну къ чему. ועם זה הזמנה, וַיְהִי לדרש אלהים (דה"ב כ"ו ה'), שעורו, ויהי לבבו נכון לדרש. וכמו כן בדבר הראוי והעומד להעשות, וַיְהִי השער לסגור (יהושע ב' ה'), ונא תִהְיֶה להבקע (יחזקאל ל' ט"ז). ובקשור הלמד לשם עצם ולשם תאר יורה גם כן השתדלו לקנות תבונת אותן הגופים, זיך בענעהמען אלס, поступить, обращаться какъ ... . התחזקו וִהְיוּ לאנשים (ש"א ד' ט'). ג) בחבור אל יחס שעם, ענינו היות ברעה אחת עם הזולת, מיט יעמאנדען זיין, быть съ къмъ. לא הָיוּ עם אדניהו (מ"א א' ח').

ובהשאלה, יען אשר הָיָה עם לבבך (שם ח' י"ח). ובא על קריבות האיש אל אשה, האמינון אחיך הָיָה עמך (ש"ב י"ג כ'), לִהְיוֹת עמה (בראשית ל"ט י'). ד) ובחבור עם השם עין, ביחס שבו, וענינו התראה והתחשב, שיינען, казаться. וַנְּהִי בעינינו כחגבים וכן הָיִינוּ בעיניהם (במדבר י"ג ל"ג), אז הָיִיתִי בעיניו כמוצאת שלום (שיר השירים ח' י'). ה) בקשור אל מלת עַל, ענינו היות מגן ומחסה, שיצען, быть защитою. חומה הָיוּ עלינו (ש"א כ"ה ט"ז). ולהפך, וגם על־יהודה יִהְיֶה במצור על ירושלם (זכריה י"ב ב'). וביחוס אל יד ה' ענינו השגחתו הפרטית לטובה, ויד אלהינו הָיְתָה עלינו (עזרא ח' ל"א), לסוכך עלינו להגן בעדנו. וביחוס שבו ענינו לרעה, וגם יד ה' הָיְתָה בם (דברים ב' ט"ו). ובבינוני, הנה יד ה' הוֹיָה במקנך (שמות ט' ג'). ובמשנה השתמשו בפעל הָיָה בטעם קשור התנאי, ויבא הפעל הנמשך אחריו בבינוני, אלו הָיִיתִי יודע שהוא נעשה סופר כו' לא הָיִיתִי נודר (נדרים ט' ב'). וכבר הָיָה העולם מתנמנם והולך (שה"ש ז' א') היה להם שכיון שבלתה העוגה יעמדו ויבקשו רחמים (שמו"ר כ"ח). ומזה בדב"א, ואם היה הענין כאשר אמרו היו המלכים מאריכים ימים (אמו"ד י'), וכן שמשו בו לענין שהיה מתמיד והולך, היו סרחו במעשיהם (תדב"א י"א). ועל הרוב נהוג השמוש הזה אצל המעתיקים מן הערבית, עד המלה כאן בלשון ההוא. ומפני שהיו בני אדם בעולם הבא אינם צריכים מזון (אמו"ד ט'), וכאשר יהיו במוחש לא יתום כי אם באלו הד' (שם הקדמה), ענינו מגדר המוחש שלא יתום כו'. ומפני הרגלו בלשון קצרו אותו בעלי המשנה ואמרו, אהא נזירא (נזיר ג' ו') ת' אהיה, יהא נאמן (דמאי ב' ג'), שלא תהא עוברת (סנהדרין ז' ד'). וכן אמרו יְהוּ ת' יהיו, שלא יְהוּ מקבלים (ראש השנה ב' א') בשביל שיהו רגילין (שם).

הנפעל, א) בענין התחדשות המציאות בכלל, ווערדען, געשעהען, זיך ערייגנען, быть, случиться. הַנִּהְיָה כדבר הגדול הזה

היא, מלת הגוף ליחידה נקבה נסתרת, וממנה: הן, הנה, לרבות נסתרות, ביסודה ובהוראותיה דומה למלת הוא (ע"ש). ובאה על הרוב בהוראת מין סתמי, עד מלת כנוי הרומז, זאת, מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו (תהלים קי"ח כ"ג).

הידות, (עיין ידה).

היה, פ"ע. דומה אל הוה (עי"ש) ועיקר הוראתו מציאות הגשמה, שהיא סימן החיות בבעלי חיים, ומזה כמציאות כל בעל חי בעולם בזמן מן הזמנים, ועם זה סתם מציאות כל נמצא, זיין, быть. הנפילים היו בארץ (בראשית ו' ד'), לאדם שיהיה אחריו (קהלת ב' י"ח). והמקור, לא טוב היות האדם (בראשית ב' י"ח). ובבחינת המציאות במקום, פֿאָרהאַנדען זיין, существовать. טרם יהיה בארץ (שם ב' ה'), בעדן גן אלהים היית (יחזקאל כ"ח י"ג), איפה היית ביסדי ארץ (איוב ל"ח ד'), זיך איזגענד וואו בעפֿינדען, находиться гдѣ-нибудь. וכמו כן היות נמצא במעמד ידוע, ויהי דניאל עד שנת אחת (דניאל א' כ"א), במעמד שר גדול במלוכה. ומזה, התחדשות מציאות, געשעהען, ווערדען, происходить, стать. יהי אור (בראשית א' ג') בחסרון ה"א להה"פ, והיה ראוי להיות יהיה, ע"פ יבן ונשתנו התנועות להקל על המבטא. ובהפסק, כי הוא אמר ויהי (תהלים ל"ג ט'), מי זה אמר ותהי (איכה ג' ל"ז). ובקשור עם יחס מן, בבחינת המקור והסבה, ממנו יהיו (בראשית י"ז ט"ז), הכל היה מן העפר (קהלת ג' כ'). ועם יחס שאליו, ולא יהיה למצרים מעשה (ישעיה י"ט ט"ו), ענינו מתוך מצרים לא יהיה מעשה. ומזה יבוא א) בענין ההשתנות ממעמד למעמד, צו עטוואס ווערדען, стать чѣмъ. ועל הרוב בקשור יחס שאליו, יהי לתנין (שמות ז' ט'), והיו לבשר אחד (בראשית ב' כ"ד). ובהשאלה, היי לאלפי רבבה (שם כ"ד ס'). וכן ביחס הפעול ותהי נציב מלח (שם י"ט כ"ו). ועם יחס הדמיון, כסדם היינו (ישעיה א' ט') היות שוה ודומה לדבר זולתו. והיה כעץ שתול (תהלים א' ג'), ולפעמים גם בחסרון מלת היה, כברכמיש כלנו (ישעיה י' ט'). ומזה ב) היות קנין ומשועבד לזולתו, והיתה לך לאשה (דברים כ"א י"ג), ולא תהיי לאיש (הושע ג' ג'). ובהשאלה, לעדרים תהיינה (ישעיה י"ז ב') מקום מרעה לעדרים. ג) בענין התחדשות מקרה לדבר, געשעהען, פֿאָרפֿאַללען, случаться, сбываться. לא ידענו מה היה לו (שמות ל"ב א'), כאשר דמיתי כן היתה (ישעיה י"ד כ"ד) ובא במין נקבה במובן גוף סתמי, במה שיהיה אחריו (קהלת ג' כ"ב). ומזה בכל ספור מעשה שקרה, ויהי אחר הדברים האלה (בראשית כ"ב א'), ויהי בימי שפוט השופטים (רות א' א'). ובענין זה אינו שומר המין והמספר, ושעורו כפעל סתמי. ויהי הם מריקים שקיהם (בראשית מ"ב ל"ה), ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט' ו'), והיה כל מצאי יהרגני (בראש' ד' י"ד), והיה כראותו (שם מ"ד ל"א). ועל הרוב בדברי הנבואה לעתיד לבוא, והיה באחרית הימים (ישעיה ב' ב'), והיה ביום ההוא (שם י"א י"א), והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה י"ד ז'). וקרוב למובן זה, מאמר בענין בוא דבר ה' אל הנביא, ויהי דבר ה' אל ישעיהו (ישעיה ל"ח ד'), ויהי דבר ה' אלי לאמר (ירמיה א' ד'). וביחוס אל יד ה', ויד ה' היתה אלי בערב (יחזקאל ל"ג כ"ב). וכן בסמיכות אל רוח, ותהי עליו רוח אלהים (במדבר כ"ד ב'). ד) ורוב שמושו במובן פעל העזר המורה קשור הנשוא אל הנושא בבחינת המציאות, זיין, быть. והוא הנקרא הקשר ההגיוני לאָגישע קאָפּולאַ. והנשוא יתכן שיהיה שם עצם ושם תאר וכדומה, והארץ היתה תהו (בראשית א' ב'), כי גר יהיה זרעך (שם ט"ו י"ג). והנחש היה ערום (שם ג' א'), ולפעמים יחסר ומובן במאמר, וחשך על פני תהום (שם א' ב'), שעורו וחשך היה על פני תהום, וכדומה הרבה. ובא בקשור אל פעל אחר בבינוני בהוראת התמדת הפעולה, ויהי בנה עיר (שם ד' י"ז), עקרו כמו ויבן עיר. והיו תבנית עדים ועד מדברות שפת כנען (ישעיה י"ט י"ח), ולא היה נודד כנף ופוצה פה (שם י' י"ד). וביותר בכתבי קדש המאוחרים בבנין הספורי וגם בזולת מושג ההתמדה, והוא

zie . והמם מְהוּמָה גדלה (דברים ז׳ כ״ג), מְהוּמָה ומבוסה (ישעיה כ״ב ה׳). מפחד אויב ומחרב, מְהוּמָה ולאיהד הרים (יחזקאל ז׳ ז׳). ובסמיכות, מְהוּמַת מות (ש״א ה׳ י״א), וביחם אל גורם ומביא המהומה, מְהוּמַת ה׳ רבה (זכריה י״ד י״ג). ובמובן המוסרי, המית פועלי און, עושק ורוצה, צעררישונג, פערווירונג, расстройство, безпорядокъ, потрясеніе, смятеніе. ממאת השם רבת הַמְּהוּמָה (יחזקאל כ״ב ה׳), מאוצר רב וּמְהוּמָה בו (משלי ט״ו ט״ז) וקדם לו. מעט מעט ביראת ה׳. מְהוּמֹת רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג׳ ט׳).

הוֹמָם, שע״פ. מבני לוטן (דה״א א׳ ל״ט). ובספר בראשית (ל״ו כ״ב) נקרא הֵימָם.

א) הוֹן, ש״ז. יסודו הוה, בהוראת שאיפה ותשוקה. נמאה רכוש שהוא נקבת לחב בעמל שאיפת רוח ושקיקה, פערמעגען, богатство, достояніе. הוֹן מהבל ימעט (משלי י״ג י״א) והוא לשון נופל על לשון (עיין הבל). את כל הוֹן ביתו (שם ו׳ ל״א). ותרדף עם עשר, רייכטהום, богатство. הוֹן ועשר בביתו (תהלים קי״ב ג׳), הוֹן עשיר (משלי י״ח י״א), נבהל לַהוֹן איש רע עין (שם כ״ח כ״ב), מרבה הונו בנשך (שם שם ח׳), כבד את ה׳ מֵהוֹנֶךָ (שם ג׳ ט׳). ובא גם ברבוי, ברוב הוֹנַיִךְ ומערביך (יחזקאל כ״ז ל״ג), סחורות רבה שיש להם מחיר גדול, הערטהפאללע דינג, драгоцѣнности. ובחבור אל מלת השלילה, לא. בענין דבר שאין לו מחיר כל שהוא, תמכור עמך בְלֹא הוֹן (תהלים מ״ד י״ג), אומזאנסט, безъ цѣны. על דרך בלא להם. ובא במובן תה״פ בהוראת דַי, ארבע לא אמרו הוֹן (משלי ל׳ ט״ו), ואש לא אמרה הוֹן (שם שם ט״ז), רייכליך, הינלענגליך, גענוג, достаточно, довольно. ולדעת ר״ם בא גם באלף תמורת הא, מצאתי אוֹן לי (הושע י״ב ט׳) (עיין און).

ב) הוֹן, פ״ע. פ״א במקרא בהפעיל: ובראה שגם הוא מיסודו של שרש הוה ובהוראת שאיפה ותשוקה לדבר, ועם זה התאמצות והתחזקות ביגיעה יתרה,

שטרעבען, זיך אנשטרענגען, порываться, усиливаться. וַתָּהִינוּ לעלות ההרה (דברים א׳ מ״א). ורש״י פי׳ לשון הננו ועלינו אל המקום (במדבר י״ד מ׳) הזדמנתם (עיין הן), ותרגום השמרוני, והתהויתו.

הוֹשָׁמָע, שע״פ. מבני יכניה מלך יהודה (דה״א ג׳ י״ח).

הוֹשֵׁעַ, שע״פ. א) בן נון, ובעת שליחות המרגלים קרא לו משה יְהוֹשֻׁעַ (במדבר י״ג ט״ז) במלוי השם לסימן חשיבות. ב) בן עזיהו שר לשבט אפרים בימי דוד (דה״א כ״ז כ׳). ג) בן בארי נביא ה׳ בימי עזיה יותם וגו׳ מלכי יהודה (הושע א׳ א׳). ד) בן אֵלָה המלך האחרון למלכי ישראל (מ״ב י״ז א׳). ה) מראשי העם שבאו בחותמים על האמנה (נחמיה י׳ כ״ד).

הוֹשַׁעְיָה, שע״פ. א) משרי העם בימי ירמיהו (ירמיה מ״ב א׳, מ״ג ב׳). ב) מגדולי שרי העם בימי נחמיה (נחמיה י״ב ל״ב).

הוּת, פ״י. פ״א במקרא בבנין פיעל, עד אנה תְּהוֹתְתוּ (תהלים ס״ב ד׳) י״ת מתתגשן, דומה שפירש מלשון הוה במובן השתערות (ע״ש), שטירמען, шумѣть, порываться. והוא הנכון. וגם רש״י פירשו מלשון הוות אך בענין מחשבות מרמה. ובערבית בא הפעל התהת בענין דחיפה הדפה במובן הרע והזק לזולתו, ענינו דחיפה, הדפה. ולדי״ק שרשו התת.

הוֹתִיר, שע״פ. מבני בנימין המשורר בימי דוד (דה״א כ״ה ד׳) (עי׳ הימן).

הָזָה, פ״ע. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, הֹזִים שכבים (ישעיה נ״ו י׳) י״ת ניימין, שלוממערן, дремать. ור״מ שענינו דבר דברים שאין להם שחר מתוך השינה ובחום חלי הקדחת, פאנטאזירען, бредить. וכן הוא בערבית בדלי״ת רפה, הדה. ומזה בדב״א:

8) הֲזָיָה, ש״ם. דברי חלומות או חקירות של תהו שאין להם יסוד בשכל. הַהֲזָיָה העצומה אשר יָהֱזוּ (מהקדמת מר״ג).

הִי, מלת הקריאה ליגון וצער. קנים והגה וָהִי (יחזקאל ב׳ י׳) ובחלוף הה״א לאל״ף אִי (ע״ש), קלאגעשרייא, вопль.

הַוּוֹת בקרבה (תהלים נ״ה י״ב) . лукавство, злоба, לְשׁוֹן הַוּוֹת (משלי י״ז ד׳) (עיין און). היתברך כסא הַוּוֹת (תהלים צ״ד כ׳), תאר מליצי לכסא של שופט רשע.

הֹוָה, ש״נ. פגע רע, הבא פתאום כסער מתחולל, שטורם, гибель. שתי פעמים במקרא, ותפל עליך הֹוָה (ישעי׳ מ״ז י״א), הֹוָה על הֹוָה תבא (יחזקאל ז׳ כ״ו).

הוֹהָם, שע״פ. מלך חברון בימי יהושע (יהושע י׳ ג׳), והוא שם מורכב הו הָם, (עיין הָם).

3) הֲוָיָה, בדחו״ל, ש״ם. בענין מציאות, דאזיין, существованіе, бытіе. אע״פ שהויתו בארץ אין בריותו אלא מן השמים (ב״ר י״ב) נתן לה הֲוָיָה (שהש״ר ו׳ ד׳). ובפיוט, אין עוד זולת הֲוָיָתֶךָ (שיר היחוד). ובהלכה אמרו: ויצאה והיתה מקיש יציאה לְהֲוָיָה (קדושין ה׳ ע״א). ובמחקר מציאות מחודשת בַּהֲוָיוֹת והפסדות (מורה נבוכים א׳ ב׳) מכוונים אל הַהֲוָיָה (שם), חבלי ההעדר הקודם לַהֲוָיָתוֹ (בח״ע ח׳ ג׳). ובתלמוד נמצא עוד בענין אחר:

2) הֲוָיוֹת, בגמרא, שם. הֲוָיוֹת דרב ושמואל (תענית כ״ד א׳), הֲוָיוֹת דאביי ורבא (סוכה כ״ח ע״א). וכן בפעל, וְהָוֵי בה מר (ב״ק ו׳ ע״א). לדעת הרש״ד הוא מן הונא בארמית במובן שכל ותבונה. ומזה הויות, ענינים שכליים ופלפולים חריפים. והנראה שעקרו עברית במשמעות התרגשות והשתערות, כדרך שמתרגשים ומשתערים המפלפלים וע״ז בוויכוחיהם, ומצאנו בתלמוד בענין טענות וסברות בפלפולי הלמוד לשונות בדומה לזה, כמו פירכא, תברא, מגדף, מתקיף, ועי׳ תוספת (כתובות ב׳ ע״א) בד״ה פשיט.

יְהוָֹה, שם הנכבד המיוחד לאל עליון בורא שמים וארץ המשגיח והמנהיג היחיד והמיוחד בדרכיו הנעלים, השם אשר הודיע בכבודו ובעצמו למרע״ה, והתיחד השם בבחינת השגחתו הפרטית על בני ישראל. לפי המוסכם נגזר השם מן הפעל הוה, ויכלול כל זמני המציאות עבר הוה ועתיד, היה הוה ויהיה. ולדעתנו יסודו הו (עיין שם). ונקרא בדברי חז״ל שם המיוחד או שם המפורש ולא כשהוא נכתב הוא נקרא.

הוֹי, עקרו הו, מלת הקריאה א) לצער ויגון, אַך װעה! увы! ахъ!. הוֹי גוי חוטא (ישעיה א׳ ד׳), הוֹי אחי וְהוֹי אחות (ירמיה כ״ב י״ח) ודומה לאוי באל״ף. ב) לאזהרה ולהתעוררות, הוֹי מגיעי בית בבית (ישעיה ה׳ ח׳), הוֹי ארץ צלצל כנפים (שם י״ח א׳). ולדעת הרשד״ל עיקר ענינו קריאה והתגלה לתוכחה, ורק בירמיה ויחזקאל בא לקריאת צער ויגון.

1) הוּךְ, ארמית. כמו הלך בעברית. והמקור מְהָךְ, עד טעמא לדריוש יְהָךְ (עזרא ה׳ ה׳), לִמְהָךְ לירושלם (שם ז׳ י״ג). ושמושו הוא כשמוש הפעל ילך בעברית, שאיננו בא כי אם בעתיד, והעבר יאמר בפעל הלך, כן בארמית וכן בעברית.

הוּל, (עיין הלל).

הוּם, פעו״י. עקרו כנראה הברה טבעית של בעלי החיים דומה לקול נשיבת הרוח, והוא יסוד לפעל המה, הָמַם. הקל א) עומד, המיה ושאון, ממאבען, לארמען, шумѣть. וְהֹמִיָּה מאדם (מיכה ב׳ י״ב), ישמיע קול המיה מהמון אדם רב, ובא תמורת תְּהוֹמֶנָה. ב) יוצא, הרעשת קול להביא זולתו במבוכה, שהוא כמו נרעש ונתע ממקומו, פערווירען, אין פערווירוגג ברענגען, оглушать, привести въ смятеніе. וְהָמָם מהומה גדלה (דברים ז׳ כ״ג). ולא נמצא יותר במקרא בפעל (ועיין המם).

הנפעל, ענינו היות נרגז מהמית שאון ומבוכה, אין פערווירונג געראטהען, смущаться. פיין לערם, געשריי ערהעבען, אנטבריכען, подымать шумъ, взволноваться. וַתֵּהֹם הארץ (שמואל א׳ ד׳ ה׳), וַתֵּהֹם הקריה (מלכים א׳ א׳ מ״ה).

ההפעיל, השמיע קול נהימה משבר רוח, יללה, ויינען, יאממערן, קלאגען, вздыхать, рыдать, вопить. אריד בשיחי וְאָהִימָה (תהלים נ״ה ג׳).

מְהוּמָה, שמ״נ. המיה ומבוכה, ווירווארר, פערווירוגג, тревога, смяте-

גדול, והשמיע ה' את הוד קולו (ישעיה ל' ל'), שאלל, האלל, звукъ. ומזה, הוד נחרו אימה (איוב ל"ט כ'), קול עטישותיו, געווידר, ржаніе. (ועיין אימה). ולמצוא מקור אל שני השרשים האלה הד הוד יתבן לאמר שעקרם הד בהוראת שבירה, בקוע ופצוץ כהוראתו בערבית, שפאלטען, צערשפאלטען, צערשמעטטערן, разсѣкать, разрубить. ומזה הבקע האור ובקיעת הקול באויר, כמו שמצאנו שני המושגים האלה כאחד בשרש בקע ע"ש, (ועיין ידה).

3) הוד, בחכמת הקבלה, שם. אחת מעשר ספירות.

הוד, שע"פ. מבני אשר (דה"א ז' ל"ז).

הודַוְיָה, שע"פ. א) בן הסנאה מבני בנימין (שם ט' ז'). ב) מן הלוים עולי הגולה (עזרא ב' מ'), ובנחמיה (ז' מ"ג) הודיה בקרי ובכתיב הודוה. ג) מבני חצי שבט המנשה (דה"א ה' כ"ד).

הודַוְיָהוּ, שע"פ. מבני זרבבל (שם ג' כ"ד) ובכתיב הודיוהו.

הוֹדִיָּה, שע"פ. א) מן הלוים המבינים לתורה במעמד עזרא (נחמיה ח' ז'), ובבריתת האמנה (שם ט' ה', י' י"א). ב) מן הלוים החתומים על האמנה (שם שם י"ד). ג) מגדולי העם החתומים על האמנה (שם שם י"ט). ד) מבני כלב (דה"א ד' י"ט).

הָוָה, פ"ע. עקרו ארמית. הֲוָא, הֲוָה) במשקל לשון עברית, ולא נמצא כי אם קצת פעמים במקרא בבנין הקל, בדרך הצוי והבינוני בענין חדוש פעולה ומציאות, זיין, ווערדען, быть, стать. הֱוֵה גביר לאחיך (בראשית כ"ז כ"ט), הֱוִי סתר למו (ישעיה ט"ז ד'). ובבינוני, אתה הֹוֶה להם למלך (נחמיה ו' ו') והוא עד ל' ארמית. ובמשנה, וְהֹוָה להן לזבל (ע"ז ג' ח'), והיוקר הֹוֶה (שה"ש ב' י"ד). ובא, כי מה הֹוֶה לאדם (קהלת ב' כ"ב) טעמו מה יתחדש לו לאדם, ואיזה יש או קום יתעצם לו, וואס קאממט אדם צו? что бываетъ человѣку? או מה יהיה יקרה לו, וואס ווירד אדם. что будетъ ему. ולא נמצא יותר במקרא. ובמשנה, כל הישוב כלו אינו הֹוֶה אלא שעה אחת ביום (פסחים צ"ד ע"א). וכן בענין מעשה שהיה, פאקט, событіе, фактъ. לא דברו חכמים בקצור אלא בהֹוֶה (יבמות ט"ז ב'), לא דברו בשיירא אלא בהֹוֶה (ערובין א' י'), כך היה מעשה. וכן לענין המצוי וההוה תמיד, שדבר הכתוב בַּהֹוֶה (ב"ק ה' ז'), געוואֶהנליכעס, обыкновенное. שדברו חכמים בַּהֹוֶה (שבת ו' ט'). ובדב"א ענינו, כל נברא מיצורי עולם, ענטשטאנדענעס, происходившее. כל הֹוֶה נפסד (מורה נבוכים א' ע"ב). והשתמשו בו גם בפעל מְהַוֶּה. ובהתפעל, מִתְהַוֶּה (שם).

הַוָּה, ש"נ. הוראתו הראשונה כנראה שאיפה ונשימת רוח במובן הטבעי והמוסרי. ומזה א) נשיבת רוח חזק מזיק, שטורם, буря. ובא על משקל הרבוי, עד יעבר הַוּוֹת (תהל' נ"ז ב') וכתרגומו אתרגושא, מדבר הַוּוֹת (שם צ"א ג'). והוא כפי הנראה, הרוחות הרעות המביאות חליים רעים לעולם. ומזה בהשאלה כל צרה גדולה, אונגליקק, несчастіе. הַוֹּת לאביו בן כסיל (משלי י"ט י"ג), וכן איד ופגע רע, אונהייל, злополучіе. גם ביחיד, לו שקל ישקל כעסי וְהַוָּתִי (איוב ו' ב') בקרי והכתיב והיתי ביו"ד, וכן, לְהַוָּתִי יועילו (שם ל"ו י"ג). ב) דומה לשם אַוָּה תשוקה גדולה להשגת דבר מה, כי המשתוקק ומשתדל להשיג חפצו הוא כמו שואף רוח ומתנשם נשימות מהירות ותכופות, שטרעבען, שנאַפפען, שטרעבען, пыхтѣніе, стремленіе. ומיוחד לתשוקה רעה לבצוע בצע ולהרע לזולתו, וְהַוַּת רשעים יהדף (משלי י' ג') במליצת לשון נופל על לשון, שאיפת רוח של הרשעים יהדף הרוח (עיין הדף) ותרגומו וקניניא דרשיעא, הרכוש שהרשעים רוכשים להם בשאיפת חמדתם, וכן, יעז בְּהַוָּתוֹ (תהלים נ"ב ט'), והגדול דבר הַוַּת נפשו (מיכה ז' ג'), איננו בוש לפרסם שאיפת נפשו ותשוקתו הרעה, וּבְהַוַּת בגדים ילכדו (משלי י"א ו'), שעורו הבוגדים ילכדו בהותם ע"ד בגאות רשע ידלק עני. ומזה ג) מחשבות און ומרמה ונבלי רשע, ליסט, טרוג, באֶזעס,

מיין הער׳ . он есть мой господинъ . כי עקרה הוא (שם כ״ה כ״א) , אשר לא טהורה הוא (שם ז׳ ב׳) , שבע שנים הנה (שם מ״א כ״ו) . ובא מפורש , יהיו שבע שני רעב (שם שם כ״ז) , מה הנה (שם כ״א כ״ט) , מי הוא זה (אסתר ז׳ ה׳) , גם אתם כושים חללי חרבי המה (צפניה ב׳ י״ב) .

הו , כפי הנראה לנו היא מלה יסודית של התברה הטבעית של נשימת שאיפת האויר , שהוא סימן מציאות החיות בבעלי החיים , וממנה נגזר הפעל הוא , הוה , היה . ובימים מקדם התיהדה אצל בני עבר לשם העצם הנעלה שהוא החי הנצחי ובהשתלמות המושגים השתלם גם השם הו לשם יהוה (שנקרא שם המפורש) , כמו שנגזר מן השם הקדום אל השמות אלוה אלהים (עיין שם) , והשם הקדמון הו פנה מקומו לפני השם הנגזר ממנו , ולא נשאר כי אם בהרכבת שמות עצמים פרטים , הוהם , הושע וכדומה , וכמו שיתבאר במקומם . ועל הרוב בתוספת יו״ד (מן השם המפורש) על השם הו , יהו , הושע , יהושע , וכמו כן בחסרון ההא , יהונתן , יונתן . ובמשנה אמרו : אני והו הושיעה נא (סוכה ד׳ ה׳) . וכנראה מזה היה השם הו , ידוע אצלם כאחד מן השמות הקדושים (ועי׳ אני) .

1) **הוא** , **הוה** , פ״ע ארמית , ועל המשקל העברי קוה , יסודו הו .

נגזר מהברה הטבעית של אות ה״א בנשימת שאיפת האויר שהוא סימן מציאות החיות בבעלי חיים , והונח להוראת המציאות בכלל , זיין , быть , והתחדשות המציאות , ווערדען , стать . בארמית שבמקרא , בא מחובר על הרוב אל פעל אחר הבא בבינוני בטעם פעל המציאות , הוא עבד (דניאל ו׳ י״א) (באל״ף) היה עושה , וענינו עשה , וזה בסגנון הספורי , מהלך הוה (שם ד׳ כ״ו) (בה״א) , די הות שניה (שם ז׳ י״ט) , חזה הוית (שם ב׳ ל״א) , שלה הוית (שם ד׳ א׳) . והמקור עם למ״ד , להוא שמה די אלהא מברך (שם ב׳ כ׳) , להוה תנ׳ מדרך (שם ד׳ כ״ב) , מתנתך לך להון (שם ה׳ י״ז) , והעתיד תהוא תקיפא (שם ב׳ מ׳) . וגם במקרא נמצאו שתי פעמים במשקל זה , כי לשלג יאמר הוא ארץ (איוב ל״ז ו׳) שירד ויהיה על הארץ , מקום שיפול העץ שם יהוא (קהלת י״א ג׳) , תמורת יהיה . ובא גם על המשקל העברי קצת פעמים במקרא (עיין הוה) , אך רוב שמושו בעברית בחלוף הוי״ו ביו״ד היה (עיי״ש) .

הוד , שרש . א) עקרו כנראה זהר זיו , גלאנץ , ליכט , העללע , блескъ , свѣтъ , сіяніе . ויהי כזית הודו (הושע י״ד ז׳) , בשם זית במקום זה יובן השמן היוצא מן הזית המאיר כשמדליקין אותו , ושעל כן נקרא ג״כ יצהר , כסה שמים הודו (חבקוק ג׳ ג׳) . והכפל , ותהלתו מלאה הארץ (ועיין הלל) . ובא , על אלוה נורא הוד (איוב ל״ז כ״ב) כמו הוד נורא , ומוסב על הקודם , מצפון זהב יאתה , שהוא כנוי מליצי אל אור השמש . אשר תנה הודך על השמים (תהלים ח׳ ב׳) , רומז אל אור המאורות . ובהשאלה , ונתתה מהודך עליו (במדבר כ״ז כ׳) . וכפירש״י זה קירון אור פנים שהיה למשה . ומזה ב) תפארת , יופי וגדולת כבוד המיוחס אל השי״ת ונרדף עם הדר , פראכט , מאיעסטעט , великолѣпіе, величіе . הוד והדר לפניו (תהלים צ״ו ו׳) , הוד והדר לבשת (שם ק״ד א׳) , והתפארת והנצח וההוד (דה״א כ״ט י״א) . ג) כבוד מלכות , מאיעסטעט , величество . ויתן עליו הוד מלכות (שם שם כ״ה) , והוא ישא הוד (זכריה ו׳ י״ג) , הוי אדון והוי הודה (ירמיה כ״ב י״ח) , בה״א תמורת וי״ו . ומזה כנראה , כסוס הודו במלחמה (זכריה י׳ ג׳) . רש״י פירש אשר נכר הודו במלחמה , והח׳ ארנהיים תרגם פראכטראָססע . והשם הודו מוסב אל השי״ת , סוס הוד שלו , וזה מסכים עם הטעמים , ויש להוסיף על זה , שסוס ההוד נקרא הסוס המיוחד לרכיבת המלך או אשר רכב עליו ביום אשר נתן כתר מלכות בראשו (עיין אסתר ו׳ ח׳) . ד) כח הגופני , והבריאות , שטארקע , קראפט , сила , могущество . פן תתן לאחרים הודך (משלי ה׳ ט׳) , והודי נהפך עלי למשחית (דניאל י׳ ח׳) , או שהוא כנוי ליופי , שאנהייט , кра- сота . ובא גם ה) בענין הד , רעש , קול

וסוה בתוספת יו״ד הוי ובאל״ף אויָה.

הוּא, הִיא, מלת הגוף לנסתר ולנסתרת. יסודה אות ה״א בהברתה הטבעית, כסימן הקריאה, ועפ״ז זה סימן ההודעה והיחוד, ועקרו כנראה הו׳, ומשתנת להוראות המין והמספר ע״י חלוף התנועות והוספות אותיות הכנוים. ולפי הנראה, היתה תמונתה בתחלתה הוא משותף לזכר ולנקבה, וכן באה כמה פעמים במקרא וביחוד בתורה, ואין הבדל ביניהם כי אם בנקוד כמו שנמסר על זה במסורה, ובהמשך הזמן הבדילו ביניהם גם בכתב, הוא, ער, онъ. הִיא, זיא, она. וברבוי, הֵם הֵמָּה לזכרים, הֵן הֵנָּה לנקבות, והשתמשו בהן בהוראות שונות קרובות זו לזו: א) בענין ההודעה והגבלת הגוף הנסתר הנודע והנזכר במאמר כעין מלת הכנוי הרומז זֶה, זֹאת, ואין בינידם כי אם שמלות הוא, היא, ודומיהן מתיחסת אל הנודע כבר, ומלת זֶה אל מי שמודיעים אותו בשעת המאמר, כי הוא זֶה (שמות כ״ב ח׳), הוא היה אבי ישב אהל (בראשית ד׳ כ׳), הֵמָּה כרעו (תהלים כ׳ ט׳). ובא, והיה אשר אמר אליך זֶה ילך אתך הוא ילך אתך (שפטים ז׳ ד׳), ובגוף סתמי, הוא אשר דבר ה׳ (ויקרא י׳ ג׳). וכמו כן בכוונה ליחד ולמעט אחרים, הוא יירשך (בראשית ט״ו ד׳), נור ער, только онъ. וכן לרבוי, והבל הביא גם הוא (שם ד׳ ד׳), איך ער, и онъ. וליחוד עצמות הגוף, הִיא נתנה לי מן העץ (שם ג׳ י״ב), זיא זעלבסט, она сама. ובכפל לחזק הענין, והִיא גם הִיא (שם כ׳ ה׳). ובמובן זה בא גם עם שם העצם, ועבד הלוי הוא (במדבר י״ח כ״ג), לכן יתן ה׳ הוא לכם אות (ישעיה ז׳ י״ד). וכן עם כנוי הרומז, הוא הלילה הזה (שמות י״ב מ״ב), כמו בעצם היום הזה (שם שם נ״א). וכן עם אות היחס, ומֵהֶם מן בני ישראל (דה״א ד׳ מ״ד), ורגיל הרבה בלשון ארמית. ובמובן זה בא גם ביחוס אל המדבר בעצמו, וְהוּא כרקב יבלה (איוב י״ג כ״ח), שעורו ואני כשאני לעצמי אני אבלה כרקב. ובמשנה, ברמז לגוף סתמי, בשלשה וְהוּא, בעשרה וְהוּא (ברכות ז׳ ג׳), כל שֶׁהוּא עיקר ועמו טפלה (שם ו׳ ח׳), קרקע כל שהוא (פאה ג׳ ו׳). ב) להחלטת תאר או פעולה לעצם ידוע, אחרי שם העצם או אחרי שאר מלות הגוף, פישון הוא הסבב (בראשית ב׳ י״א), חדקל הוא ההלך (שם שם י״ד) וכמו כן כשהנשוא הוא גם כן שם עצם, והנהר הרביעי הוא פרת (שם), עניננו הוא הנקרא פרת, ה׳ הוא האלהים (מ״א י״ח ל״ט) עניננו ה׳ הוא מי שמחזיק אותו באלהות, אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נ״א י״ב), אתה הוא מלכי (תהלים מ״ד ה׳), ואתה הוא נקה תנקה (ירמיה מ״ט י״ב). ובתפלה, אתה הוא אלהים. וכן, מי אפוא הוא הצד ציד (בראשית כ״ז ל״ג), מי הוא ירשיעני (ישעיה נ׳ ט׳). ובחסרון הנשוא, ואתה הוא ושנותיך לא יתמו (תהלים ק״ב כ״ח), עניננו אתה הוא בעצמך קיים תמיד, דוא בּיסט איממער דער זעלבע, ты всегда останешься тѣмъ-же. או מעטו אתה הוא מי ששנותיך לא יתמו. ואת אחרונים אני הוא (ישעיה מ״א ד׳). ובא, קטן וגדול שם הוא (איוב ג׳ י״ט), הם כאחד, הקטן הוא כגדול ולהפך. וביחוס אל שמות הזמן יבוא עמו על הרוב ביחס הודעה אחד, ביום הַהוּא (בראשית ט״ו י״ח), אם זעלבען טאגע, въ тотъ же день. וימצא בשנה הַהִיא (שם כ״ו י״ב). ועל המעט ביחס אחד, בלילה הוא (שם ל׳ ט״ז). ובדבורי נבואה יורה, הזמן המיועד לעתיד או הידוע בענינו בעבר, בעת הַהִיא (מיכה ג׳ ד׳), ונשגב ה׳ לבדו ביום הַהוּא (ישעיה ב׳ י״ז). ובא, מן הוא והלאה (שם י״ח ז׳), שעורו מהיום ההוא מקדם קדמתה. ג) במגנון מליצת השיר תבוא מלת הוא ביחוד אל השי״ת, אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דברים ל״ב ל״ט), גם מיום אני הוא (ישעיה מ״ג י״ג), כחשו בה׳ ויאמרו לא הוא (ירמיה ה׳ י״ב), עניננו לא הוא אלהים, אני הוא ראשון וגו׳ (ישעיה מ״ח י״ב), גם הוא לי לישועה (איוב י״ג ט״ז). ובא בחבור לשם אחר בשמות עצמים פרטים, אביהוא, אליהוא, שהם כעין אביהו, אליהו, וכדומה (עיין אביה). וככל שמות הגוף יכלול גם השם הוא את דבור המציאות היה, הוא אדני (בראשית כ״ז ס״ה), ער איזט

קד ע״א) . וכמו כן בענין סבוב, אַהֲדוּרֵי אפתרא (שבת קנ״א ע״ב), להחזיר על הפתחים. ומזה, מְהַדְּרֵי מילי (ברכות נ״א ע״ב), הרוכלים המחזירים למכור סחורותיהם, הוזירער, коробейники. ומזה לדעת הערוך כרוכות הדורות (חולין נ״ט ע״ב) עגולות, רונדעס, круглое. ולפנינו חרורות בחי״ת. ומענין הסבוב והתזורה יצא לענין ההשתדלות והשקידה, הולך וחוזר והולך למצא חפצו, נאָכגעהן, ויך אום עפוואס בעשטרעבען, обращать-ся, стараться. הוה מְהַדַּר מר אמשחא (שבת כ״ג ע״א). ויתבן שמזה, המהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין וכו׳ (שם כ״א ע״ב). ולדעת הג״מ שי״ד נמצא הפעל הדר בקצת מהוראותיו הנ״ל גם במקרא. עז וְהָדָר לבושה (משלי ל״א כ״ה), כנוי לבגד רחב המקיף ומסבב את כל הגוף. מקביל אל הקודם, כי כל ביתה לבוש שנים (שם כ״א). וכן, עמך נדבות ביום חילך בְּהַדְרֵי קדש (תהלים ק״י ג׳) בגדי קדש של הכהנים הגדולים שמכסים ועוטפים את כל הגוף (עיין השחר שנה ג׳ עמוד 69). ולדעתנו איפשר לפרש במובן זה, זה הָדוּר בלבושו (ישעיה ס״ג א׳), בבינוני פעול מעוטף חגור ונאזר בלבושו, כדרך שמתעטפים בעלי המלחמה היטב בלבושיהם הרחבים ומתאזרים באזור לחזק ידיהם ומתניהם במלחמה, וזהו שאמר אחר כך, צעה ברב כחו. ולא רחוק לשער עוד שמזה נגזרה הוראת הפעל הדר בעברית בענין הכח והעצמה, לפי שהסבוב והקפול הכריכה והקשירה הן הן סבות העיצום והחוק, (עיין אדר, אזר, אלם, כרך).

הָדָר, שם. מין עץ, פרי עץ הָדָר (ויקרא כ״ג מ׳). לפי הקבלה הוא אתרוג, ובטעם השם, אמר הרמב״ן שהוא מענין יופי והדור. קרוב לשם אתרוג בארמית ששרשו רגג, והוראתו חמדה ותשוקה לדבר נחמד. והנראה לנו שהוא מן הדר בארמית בענין סבוב והיקף, והתיחד למין הפרי הזה שהוא כדורי ועגולי. ועל דרך שהתיחד השם חָזוּר מפעל חזר בארמית, אל התפוח, וגם האתרוג נקרא בלשונות העמים בשם תפוח גן עדן, פאראדיז-אַפפעל, райское яблоко. וגם חז״ל שאמרו בפירוש השם הָדָר ע״ד הדרש שדר באילנו משנה לשנה (סוכה ל״ה ע״א) גם המה גזרו אותו משרש דור בהוראת הקפה וסבוב.

הֲדוּר, שם. לא נמצא כ״א ברבוי ורק פעם אחת במקרא, וַהֲדוּרִים אישר (ישעיה מ״ה ב׳) ת״י שוריא. והוא לדעת רש״י מענין סבוב והיקף, החומות המקיפות את העיר. ורש״י מטעם עצמו פירש, שענינו ארחות עקלקלות הולכות ומתעקמות, פֿער-ווִיקקעלטע וועגע, запутанныя стези. והנראה כדעת האומרים, שהוא שם קבוצי, רוכסי הררי סלעים הולכים ומתגלגלים ומשתלשלים זה מזה, פֿעלזיגע געבירגע, скалистая цѣпь горъ. לעזאזל המדברה (ויקרא ט״ז י׳) ת״י באתר תקיף וקשי במדברא דהוא בית הדור. ובמשנה, בית הדודו (יומא ו׳ ח׳), והנכון להגיה על פי התרגום בית הדורו, וחבורו לשם בית הוא עד בית גלגול (עיין גלגול). ובגמרא, הדיע בהדורי (בבא בתרא י״ב ע״א). ופרש״י ארץ קשה ויש בה מעלות ומורדות.

2) מְהַדּוּרָא, בגמרא, שם. העברה על פני נושאים למודים בהיקף הענינים, מְהַדּוּרָא קמא דרב אשי וכו׳ מְהַדּוּרָא בתרא דרב אשי (ב״ב קנ״ז ע״ב). ופרש״י רב אשי חי ששים שנה, ובכל שנה מחזר למודו, וכשהגיעו שלשים שנה סיים כל למודו, וכן עשה בשלשים שנה אחרים. ובגמרא ירושלמית נקראת מחזירה (עיין חזר). ומזה נהגו האחרונים לקרוא בשם מְהַדּוּרָא הוצאת ספר בדפוס, מהדורא ראשונה, מהדורא שניה, אויפלאַגע, изданіе.

הֲדַרְעֶזֶר, שע״פ. (עיין הֲדַדְעֶזֶר).

הָהּ, מלת הקריאה ליגון וצער, והיא הברה טבעית, הָהּ ליום (יחזקאל ל׳ ב׳), אַך! וועה!, увы! о!. ומזה בתוספת אל״ף אֲהָהּ (עיין שם).

הוֹ, מלת הקריאה ליגון וצער, והיא הברה טבעית, אַך! וועהע!, увы! о!. ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס ה׳ ט״ז).

ובדברי חז"ל כפעל תוזר ע"ד הנפעל, הוא לבדו מִתְהַדֵּר בעולמו (פדר"א). ובפיוט, וְנִתְהַדַּרְתָּ ונתאדרת (סלוק ליום ב' ש"פ).

הָדָר, ש"ם. א) גדולת כח וגבורה, מאכט, שטאַרקע, могущество, сила.

בכור שורו הָדָר לו (דברים ל"ג י"ז), שעורו הדרו כהדר בכור שור בענין הכח והגבורה. והכפל, וקרני ראם קרניו. קול ה' בֶּהָדָר (תהלים כ"ט ד') והקודם לו קול ה' בכח, וי"ת בשבהורא, מענין זיו והדר, גלאַנץ, блескъ.

הָדָר הוא לכל חסידיו (שם קמ"ט ט'), וענינו כח וגבורה נתן ה' לכל חסידיו לעשות נקמה בגוים וגו'. ובא נרדף עם עז, עֹז וְהָדָר לבושה (משלי ל"א כ"ה), (ועיין הדר ב'). ומזה כנראה, לא תאר לו ולא הָדָר (ישעיה נ"ג ב'). ומפרש, נבזה וחדל אישים, כנגד, לא תאר לו, איש מכאבות וידוע חלי כנגד ולא הדר לו (עיין להלן). ובסמיכות, וּמֵהֲדַר גאנו (שם ב' י'). ונרדף עם הוד, הודך וַהֲדָרֶךָ (תהלים מ"ה ד'), ומוסב אל הקודם, חגור חרבך על ירך גבור. ומזה ב) גדולת מעלה ורוממות, ערהאַבענהייט, גראָססע, מאיעסטעט, величіе. ונרדף עם הוד, הוד וְהָדָר פעלו (שם קי"א ג'), והוד וְהָדָר תלבש (איוב מ' י'). ועם כָּבוד, וכבוד וְהָדָר תעטרהו (תהלים ח' ו'). ובא, הֲדַר כבוד הודך (שם קמ"ה ה'), וכבוד הֲדַר מלכותו (שם שם י"ב). ג) יופי טבעי, שאָנהייט, פראַכט, краса, благолѣпіе. הֲדַר הכרמל (ישעיה ל"ה ב'). ומזה לדעת המפרשים, לא תאר לו ולא הָדָר (שם נ"ג ב'), ועם זה קשוט ועדי, שמוקק, צירדע, украшеніе. בַּהֲדָרִי אשר שמתי עליך (יחזקאל ט"ז י"ד). ובהשאלה, וַהֲדַר זקנים שיבה (משלי כ' כ"ט). ועד"ש עטרת תפארת שיבה (שם ט"ז ל"א), מעל עלליה תקחו הֲדָרִי (מיכה ב' ט'), כנוי לאם העוללים שהיא תפארתם וכבודם, ע"ד ותפארת בנים וגו' (משלי י"ז ו') ויו"ד הדרי נוסף ליופי המליצה; ובא בהשאלה לנכבדים שבעם בנגוד אל ההמון, דער אדעל, דיא פאָרנעהמען, знать. ויורד הֲדָרָהּ והמונה (ישעיה ה' י"ד) ע"ד הוראת השם כבוד, והוא כפל הקודם, וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא. ובא בסמיכות הרבוי, עמך נדבות ביום חילך בְּהַדְרֵי קדש (תהלים ק"י ג') ענינו כמו בהדרת קדש, ומוסב אם על יופי סדר הליכת אנשי המלחמה לצבא, או על אמץ רוחם שמופלאים בקדושה, אים היילגען פייערליכען צוג, въ священномъ торжественномъ ходѣ. (עיין הֲדַר ב).

הֶדֶר, ש"ז. כבוד ורוממות מעלה, ווירדע, מאַיעסטעט, величіе. הֲדַר מלכות (דניאל י"א כ').

1) הֲדַר, בארמית שבמקרא מעין הקודם, ויקרא וְהַדְרָא יהב (שם ה' י"ח), וליקר הַדְרִי (שם ד' כ"ז, (עי' הֲדַר ב).

הֲדָרָה, ש"נ. א) כח וגבורה, קראַפט, מאַכט, сила, могущество. ברב עם הַדְרַת מלך (משלי י"ד כ"ח), והפכו ובאפס לאום מחתת רזון. ולפי המוסבם ענינו ב) כבוד ותפארת, רוהם, פראַכט, слава, величіе. ובסמיכות לשם קדש במובן המוסרי, השתחוו לה' בְּהַדְרַת קדש (תהלים כ"ט ב'), ומהללים לְהַדְרַת קדש (דה"ב כ' כ"א). ולדעת חכמינו ז"ל הוא כמו בהדרת קדש.

2) הִדּוּר, שם, בגמרא, במובן כבוד, והדרת פני זקן, איזהו הִדּוּר לא ישב במקומו (קדושין ל"ב ע"ב), עהרביעטונג, почтеніе. בְּהִדּוּר מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ט' ע"ב), פערעהרונג, почитаніе.

ב) הֲדַר, ארמית, פעו"י, יסודו דור, בענין היקף וסבוב קרוב לפעל חזר (בחלוף הא בחית והלי"ת בזיין) ודומה לו בהוראתו שיבה למקום שיצאו ממנו, צוריקקעהרען, возвращаться. עד שובך אל האדמה (בראשית ג' י"ט) ת"י עד דתהדור. ומזה לדעת רש"י וליקר מלכותי הַדְרִי (דניאל ד' ל"ג). ורגיל הרבה בתלמוד בקל ובפעל, מְהַדֵּר אפיה (ברכות ו' ע"ב). ובענין חזרה של חרטה, הָדַר ביה רבא מהך (שבת קי"א ע"ב), אבשטעהען, отказать-ся. ובחזרה של הוספה, ווידערהאָלען, повторять. מְהַדֵּר תלמודיה (ברכות ל"ח ע"ב). ובאפעל בענין השבה, צוריקגעבען, возвратать. לְאַהֲדוּרֵי ממנא למריה (ב"ק

стн . וישסעהו כשסע הגדי (שופטים יד ו) ת״י וְהַדְמֵיהּ כמא דהדמין גדיא , וינתחה לעצמיה (שם יט כט) ת״י וְהַדְמַהּ לאיברהא , ובחז״ל, הַדוּמֵי נְהַדְמִיהּ (עירובין ל׳ ע״א) נתחוה לאיבריהם . ומזה :

הַדָּם , שם . נתח , שטיקק , кусокъ . הַדָמִין תתעבדון (דניאל ב׳ ה׳) תגזרו לגזרים והוא מין עונש בימי קדם .

הֲדַס , שם . עץ עבות , יעלה הֲדַס (ישעיה נ״ה י״ג) , מירטהע , миртъ . בין הַהֲדַסִּים (זכריה א׳ ח׳) .

2) הַדָּס , במשנה . י״מ חפירה או נקור באשפה , וויהלען , рыть . והנראה שעניני רקוד וקפיצה, שפרינגען , прыгать . שהיה מְהַדֵּס ומשבר את הכלים (ב״ק ב׳ א׳) . ומזה בתלמוד ירושלמי , הוה נסיב שבשתיה והוה מְהַדֵּס קמי כלה (פאה א׳ א׳) . ובתוספתא, תרנגולין שֶׁהִדְּסוּ את העיסה או שנקרו (ב״ק ב׳ ב׳) זרקו עפר ע״ג עיסה ע״י קפיצתם . ובפיוט , לעם מעופר ומְהוּדָּס (סליחות לתענית אסתר) .

2) הִדּוּס , שה״פ . הִדּוּס אינו מועד (ב״ק י״ח ע״ב) , שפרינגען , прыганіе .

הֲדַסָּה , שע״פ . הֲדַסָּה היא אסתר (אסתר ב׳ ז׳) . וכנראה שהדסה היה שמה בישראל, ונקראת בשם אסתר בהגיעה למלכות (עיין אסתר) .

הָדַף , פ״י . (יסודו דף), קרוב אל נדף , ועיקרו פגיעת רוח חזקה בדבר שעוקרתו ומעתיקתו ממקומו , והות רשעים יֶהְדֹּף (משלי י׳ ג׳) , וועגבלאזען , сдувать . ומזה דחיפה שיש עמה הבאה, פארטשטאססען , толкать . בלא איבה הֲדָפוֹ (במדבר ל״ה כ״ב) , וַהֲדַפְתִּיךָ ממצבך (ישעיה כ״ב י״ט) , לא עמד כי ה׳ הֲדָפוֹ (ירמיה מ״ו ט״ו) , יֶהְדְּפֻהוּ מאור אל חשך (איוב י״ח י״ח) . ובפיוט, גם בנפעל , מוץ נֶהְדָּף (כתר מלכות לר׳ שלמה בן גבירול) , מעמקי שאול נֶהְדָּפִים (סדר ב׳ שבועות) .

2) הָדַק , פ״י , במשנה . דומה לפעל ארק , חדק , ועניניו חבור מצומצם ומכוון על ידי דחיקה ותחיבה , פעסטשליעססען , прикрѣплять . ושמושו בבנין פיעל , הִדּוּקוֹ זהו מִהַדְּקוֹ (פסחים דף ק״ט ע״ב) .

2) הִדּוּק , שם . דבר שמהדקים בו , וכן בְּהִדּוּק הקדירה (כלים ג׳ ה׳) , וי״ג חדוק . לפי המפרשים עניני למוד או עגול של ברזל שנותנים על הדלעת היבשה ששואבים בה מים שלא תשבר . והנראה שעניני חתיכת דלעת שמהדקים בה נקב חור, וכמו שאמרו : מעשה בעגבל באחד שנפחתה גולגלתו ועשו לו הִדּוּק של קרויה וחיה (חולין נ״ז ע״ב) , (לפי גרסת הערוך) .

א) הָדַר , פ״י . עקרו כנראה נשיאה והרמה , אויפהעבען , ערהעבען , возвышать, поднимать . ובא במובן המוסרי ע״ד הפעל נשא , הערפארהעבען , הערפארציהען , בעגינסטיגען , אכטען , возносить, благопріятствовать, уважать . וְהָדַרְתָּ פני זקן (ויקרא י״ט ל״ב) , ולא תֶהְדַּר פני גדול (שם שם ט״ו) , וקודם לו לא תשא פני דל (ועיין נשא) . ובחסרון השם פנים, ודל לא תֶהְדַּר בריבו (שמות כ״ג ג׳) . ובבינוני פעול , זה הָדוּר בלבושו (ישעיה ס״ג א׳) נשא ומרומם בלבושו , ערהאבען , פרעכטיג , величествен-ный, великолѣпный . מן . עז וְהָדָר לבושה (משלי ל״א כ״ה) (ועיין הָדָר) .

הנפעל , מן הקל , פני זקנים לא נֶהְדָּרוּ (איכה ה׳ י״ב) , גענאכטעט , פערשאנט ווערדען , быть уважаему, пощажаему . ובתפלה , וְנֶהְדָּר בכבוד על המרכבה , כמו נאדר בגבורה . ובארמית שבמקרא גם בפעל בהוראת שבח והלל , ריהמען , פרייזען , לויבען , славить, прославлять, хвалить . ומרומם וּמְהַדַּר (דניאל ד׳ ל״ד) , ולחי עלמא שבחת וְהַדְּרֵת (שם שם ל״א) . ומזה במשנה, לְהַדֵּר לברך (פסחים י׳ ה׳) . ובמובנו הפשוט, שלא יהא קרבן חוטא מְהוּדָּר (תוספתא סוטה א׳ ו׳) . ובע״א , וְהַמְהַדְּרִין נר לכל אחד ואחד וְהַמְהַדְּרִין מן הַמְהַדְּרִין (שבת כ״א ע״ב) מחבבי המצות (ועיין הדר ב׳) .

ההתפעל , במובן פעל מרומה , יז ערהעבען , גראססטהוען , возноситься, величаться . אל תִּתְהַדַּר לפני מלך (משלי כ״ה ו׳) . והכפל , ובמקום גדלים אל תעמד .

או אלהי השמש, ובא בחבור לשם אחד כשם עצם פרטי מורכב:

הֲדַדְעֶזֶר, שע״פ. מלך ארם צובה בימי דוד (ש״ב ח׳ ג׳). יש נוסחאות שגורסים בקצת מקומות הֲדַדְעֶזֶר בריש. ולדעת בעל מנחת שי בספרים כ״י מדויקים, בשני דלתין.

הֲדַדְרִמּוֹן, שע״פ. פ״א במקרא, כמספד הֲדַדְרִמּוֹן בבקעת מגדון (זכריה י״ב י״א). ולא התבאר אם הוא שם איש או שם מקום ולאיזה מעשה ירמוז הנביא. ולדעת הירָאנִימוס הוא שם מקום הנקרא בימיו מאקסימיאנאפָּלים, והשם מורכב משני שמות הֲדַד–רִמּוֹן, שהם שמות אלהות לסורים (עיין רִמּוֹן, טַבְרִמּוֹן).

הָדָה, פ״ע. לא נמצא כ״א פעם אחת בקל, הושטה והרמת יד, הינ־שטרעקקען, עמפָּארשטרעקקען, איפּהעבען, про- стирать, протягивать, поднимать. גמול ידו הָדָה (ישעיה י״א ח׳). לפי הנראה גזור שם זה מן השם יד פירסט, (ועיין יָדָה.

הֹדּוּ, שע״פ. עיקרו הֻנְדוּ או הִנְדוּ, כמו שהוא בלשון ערבית. ומזה בלשון יונית India, המדינה הגדולה הנודעת בשם זה באסיא, המשתרעת ממזרח ארץ פרס עד ארץ חינא, המלך מֵהֹדּוּ (אסתר א׳ א׳). ובגמרא, ובין הערבים הנדוין של שמנה מאות זוז (יומא ל״ד ע״ב), (בגדים יקרים מארץ הדו).

הֲדוֹרָם, שע״פ. א) מבני יקטן. ב) בן תעי מלך חמת (דה״א י״ח י״ד), ובשמואל ב׳ (ח׳ י״ד) נאמר תחתיו יוֹרָם. ג) הֲדֹרָם (חסר וי״ו) אשר על המס בימי שלמה (דה״ב י׳ ח׳), ובמלכים א׳ (י״ב י״ח) נאמר אֲדֹרָם. והוא שנקרא נ״כ אֲדֹנִירָם (בן עברא (שם ד׳ ו׳), (עיין ארנירם.

הִדַּי, שע״פ, מנחלי געש, מגבורי דוד (ש״ב כ״ג ל׳). ובדה״א (י״א ל״ב) נקרא חוּרַי.

ג) הֶדְיוֹט, ארמית ובמשנה. מקורו מלשון יונית ἰδιώτης אידיאָטעס, בהוראת אדם פשוט בלתי מלומד, אונויס־סענדער, необразованный. ובתרגומים ובמשנה השתמשו בו להוראות שונות: א) פחות הערך, נעריג, אונבעדייטענד, прос- той, пошлый. איש רש ונקלה (ש״א י״ח כ״ג) ת״י גבר מסכן וְהֶדְיוֹט. ומזה בדברי חז״ל איש המוני, פָאָם געמיינעם פָאָלקע, просто- людинъ. הֶדְיוֹט קופץ בראש (מגילה י״ב ע״ב), והניחו לְהֶדְיוֹטוֹת כתב עברי (סנהדרין כ״א ע״ב) (ועיין כותי). ומזה: לשון הדיוט, לשון המון עם, ר״מ היה דורש לשון הֶדְיוֹט (ב״מ ק״ד ע״א). ומזה, כל אדם בכלל בנגוד לאיש מסוים במעמדו הנעלה, סתם כהן בניגוד אל הכהן הגדול, כהן גדול משתמש בשמונה כלים וְהַהֶדְיוֹט בארבעה (יומא ד׳ נ׳), כלל אנשים מן העם בניגוד אל המלכים, שלשה מלכים וארבעה הֶדְיוֹטוֹת (סנהדרין י״א א׳). וכן סתם איש בנגוד לבעל מלאכה ידועה, הַהֶדְיוֹט תופר כדרכו (מו״ק א׳ ח׳) מי שאינו חייט, עושין מעקה וכו׳ מעשה הֶדְיוֹט (שם שם י׳) שלא כמעשה חרש עצים, שבהן מראה את הַהֶדְיוֹטוֹת (ר״ה ב׳ ח׳), שאינם בקיאים בחכמת העבור.

הָדַךְ, פ״י. פ״א במקרא, הקל, רמיסה והריסה, צערטרעטען, צערטרימטערן, растоптать, сокрушать. וַהֲדֹךְ רשעים (איוב מ׳ י״ב), מיסוד הפעל דוך, דכא.

הֲדֹם, ש״ז. שרפרף הנתן תחת רגלי היושב על כסא רם ונשא, שעמעל, подножіе. או כבש ומדרגה לעלות על הכסא, טרעפּפע, лѣстница. עד אשית איביך הֲדֹם לרגליך (תהלים ק״י א׳), ותרגומו כביש, וכל עקר שמושו במקרא אינו כ״א בהשאלה מליצית מיוחסת אל השירה, בכנוי אל הארץ בניגוד אל השמים, השמים כסאי והארץ הֲדֹם רגלי (ישעיה ס״ו א׳), עד״ש הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט׳ ו׳), וכמו כן כתאר מליצי אל בית המקדש, מקום משכן ה׳ בארץ וְלַהֲדֹם רגלי אלהינו (דה״א כ״ח ב׳), ולא זכר הֲדֹם רגליו (איכה ב׳ א׳).

1) הַדֵּם, ארמית. פעל בבנין הכבד, שסיעה ונתיחה, צערייסען, צערגלידערן, разорвать, разрѣзать на ча-

הָגִינָה דרך הקדים (יחזקאל מ"ב י"ב) תרגומו קדם דוכן ליזאי, דומה שפירש כמו הגנינה. הרד"ק פירשו מל' הגן בארמית בהוראת יפה והטעם גדרת הנותה ויפה. והנראה שהוא דומה לפעל ענן, אגן, ענם, עקם, בהוראת כפיפה, סגירה והסימה. ומזה הגבלה וסמיכה, זיך אנשליעסען, при-мыкаться. ובא במובן תאר השם. ושעור הכתוב, בפני הגדרת הגינה, הסמוכה ונשענת אל דרך הקדים, וזהו עד שאמר למעלה והסמת היא את העברים (שם ל"ט י"א), ותרגומו וסמכא היא. ומעקר הוראה זו נגזר גם השם:

2) הֹגֶן, הוֹגֶן, במשנה, שם. א) עשת ברזל כפופה ועקומה שקושרים בשולי הספינה ומורידין לעמקי הים לעכב הילוך הספינה, אנקער, якорь. מכר את התורן וכו' ואת הַהוֹגֶן (ב"ב ה' א'), וי"ג העוגן. ובגמרא פירשו שהוא משרש ענן, בהוראת סגירה ועכוב, וגם זה עקר הוראתו כפיפה כנ"ל. ובמדרש, בונה ספינה וכו' ואח"כ הוא מביא הוגנין (ב"ר י"ב). ב) גדודי הכלים והשפתות הכפופות, מהוגני כלים (כלים י"א ג'). ויש גורסין מאוגני, (ועיין אגן). ובתוספתא, הונגה של זו בצד הונגה של זו (אהלות פ"ז ב').

1) הָגֵן, ארמית ובמשנה, פ"ע. לא נמצא כי אם בבינוני וענינו, נאות, ראוי וכדאי, פאססענד, שיקליך, צוטרעגליך, ציממענד, приличный, годный, надлежащій. משאין לו עצה הַהוֹגֶנֶת לו (יבמות י"ב ו'), אשה שאינה הוֹגֶנֶת לו: (קדושין ע' ע"א). ובבינוני פעול חשוב ונכבד בערכו, תלמוד הָגוּן (חולין ל"ג ע"א), אמר לו הקב"ה למשה הגון עליך בצלאל, אמר לו רבונו של עולם אם לפניך הָגוּן לפני לא כל שכן (ברכות נ"ה ע"א). וע"ד הפיעל. בנים שאינם מְהוּגָנִים (קדושין ע' ע"א). ובהתבור עם כ"ף בתה"פ, שאל שלא כְהוֹגֶן (תענית ד' ע"א), וגם זה איפשר לגזור מהוראת הכפיפה, הנטיה והסמיכה, במובן נוטה ונערך לדבר מה נאות לו. (עיין אוה, נוה).

הָגָר, שע"פ. המצרית, שפחת שרה מארץ מצרים אשר נתנה לאברהם וילדה לו את ישמעאל (בראשית פ"ו א'—ט"ז), מקורו ערבית בהוראת בריחה, או הליכה ממקום למקום, ווֹאנדערן, путешествовать.

הַגְרִי, שע"פ. שם שבט אחד משבטי הערביאים במזרח לגלעד. ובני ישראל עשו מלחמה בימי שאול עם הַהַגְרִאִים ויפלו בידם (דה"א ה' י'), וכמו כן בימי יותם עשו עמהם מלחמה ועם יטור ונפיש ונודב ויתנו בידם (שם שם י"ט—כ"ג), ובימי אסף נועצו יחדו ההגרים עם אדום ישמעאל ומואב ודומיהם לעלות למלחמה על ישראל. ועליהם התפלל המשורר הקדוש (תהלים פ"ג ח') ולא נודע באיזה זמן היה הדבר הזה.

הַגְרִי, שע"פ. אבי מבחר. מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ח).

הֵד, פ"א במקרא, קול ענות גבורה, נצחון או שמחה, געיכץ, פריידענגעשריא, ликованіе. ולא הֵד הרים (יחזקאל ז' ז'). ורז"ל מענין בת קול, ווידערהאלל, עכא, отклинкъ, эхо. (עיין הוד).

הֵידָד, שם, כענין הקודם. קול ענות עושי מלאכה כבדה בשעת מלאכתם לזרז זה את זה, רוף, געשריא, צורוף, крикъ, возгласъ, кликъ. הֵידָד כדרכים יענה (ירמיה כ"ה ל'), הֵידָד השבתי (ישעיה פ"ז י'), על קיצך ועל קצירך הֵידָד נפל (שם שם ט'). י"מ ההידד שעושים הקוצרים והבוצרים נפל, שבת וחדל. וי"ת בזוזין נפלו. נראה שהיה קורא שודד, וכמו שכתוב בענין זה בירמיה על קיצך ועל בצירך שדד נפל (מ"ח ל"ב). ורש"י פירש קול שודדים ובוזזים כמו שבא, בענין קול ענות נצוח, ויענו עליך הֵידָד (ירמיה נ"א י"ד), פריידענגעשריא, радостное восклицаніе.

הֲדָבָר, (עיין דבר).

הֲדַד, שע"פ. א) בן בדד ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל"ו ל"ה). ב) הֲדַד האדומי מזרע המלוכה אשר היה שטן לשלמה (מ"א י"א י"ד), ונקרא ג"כ אֲדַד בחלוף הה"א באל"ף (שם שם י"ז), השם הזה הוא שם אלהות אצל הסורים, מלך האלהים

הבל פומא. ומזה ב) קול היוצא בחוזק הנשימה, לויט, שאַלל, געראַזש, звукъ, шумъ. וְהֶגֶה מפיו יצא (איוב ל״ז ב׳) כנוי לקול הרעם, מקביל אל הקודם, ברגז קלו. ג) קול אנחה ויללה היוצא מעמק הנשימה, קינים וָהֶגֶה והי (יחזקאל ב׳ י׳), געזייפץ, стонъ, вздохъ.

הָגוּת, ש״נ. פ״א במקרא מחשבה, דאָס זיננען, мышленіе. וְהָגוּת לבי תבונות (תהלים מ״ט ד׳).

הֶגִיג, ש״ז. התרגשות הנפש והמית הלב, איפרעגונג, געמיטה׳ס איפרעגונג, волненіе, душевное волненіе. בַּהֲגִיגִי תבער אש (תהלים ל״ט ד׳), בינה הֲגִיגִי (שם ה׳ ב׳). והוא כנראה מן המרובעים הגהג בחלוף הא ביו״ד.

הִגָּיוֹן, ש״ז. א) מן ההוראה הראשונה, המית הקול, געטאָן, לייזעס רוישען, гулъ, журчаніе. עלי הִגָּיוֹן בכנור (תהלים צ״ב ד׳), ועד״ש מעי למואב ככנור יהמו ישעיה ט״ז י״א), הִגָּיוֹן סלה (תהלים ט׳ י״ז). רש״י פירש נתנה בך סלה. ודעת המבארים האחרונים שהשם הגיון במקום זה, הוא שם ידוע בחכמת השירה, עי״ד השם סלה, סימן להשפיל או להרים את הקול. והנראה כדעת הרוה״ה שהוא נרדף בזה אל השם אָמֵר שבא גם כן בענין זה, אֹמֶר סלה (חבקוק ג׳ ט׳). ואפשר שהוא סימן למקהלת המשוררים לחזור ולאמר את המאמר אשר אמר וסיים המשורר המנצח. ב) המית הלב, מחשבה, וְהֶגְיוֹן לבי לפניך (תהלים י״ט ט״ו), זיננען, דענקען, мышленіе. ובא בהקלת הדגש, שפתי קמי וְהֶגְיוֹנָם (איכה ג׳ ס״ב). ובתלמוד, מנעו בניכם מן הַהִגָּיוֹן (ברכות כ״ח ע״ב), הנכון כפירש״י לא תרגילום במקרא ביותר מדאי. וזה על דרך לשון המשנה שהתיחד בה הפעל הגה לקריאה בספר, לעזען, читать. ומזה בא השם הגיון נרדף לשם מקרא, שהתיחד גם היא בימי התנאים לכתבי הקדש. בנגוד אל השם משנה. ומזה במדרש, קול בהגיון תורה (פדר״א ל״ב) במקרא התורה. ואפשר שלזה כוון הפייטן, ואלה בְּהֶגְיוֹן שוא קנאוני (אהבה לפרשה וירא) שרומז אל ספר הקאָראן של המחמדים שנקרא כן בטעם השם מקרא המיוחד לכתבי הקדש, והעתיק את השם קאָראן בשם הגיון. ובא גם בענין מחשבה כמוסה, הפקחים יודעים רמיזי וְהֶגְיוֹנַי (נ״ר י״ב). והפייטנים השתמשו בו גם בלשון רבים, ואמר ר״י הלוי: הסכת ושמע בדת הֶגְיוֹנִים, בטוב הֶגְיוֹנִים (דיוואן ע״ב). והמחקרים קראו בשם הִגָּיוֹן, לחכמת כללי המחשבה והישרת השכל, לאגיקא ביונית, המורה בעקרו גם כן בטוי הפה והשתכלות השכל, וכולל שני המושגים המשותפים.

8) הָגָה, בפיוט, שם. כְּהָגָה ביד המלח (מעריב ליו״כ). יש מפרשים מלשון הוֹגֶן שבמשנה, אַנקער, якорь. אך מליצת ברצותו אוחז אינו מתישב יפה. והנראה כדעת י״ם שהוא המשוט שמוליכין בו הספינה, רודער, весло. ונגזר מן הָגָה ברוחו הקשה (ישעיה כ״ז ח׳).

8) הֲגָהָה, בבעלי אסופות; שם. הדיוק בספרים להעמיד כתבו על בוריו ולהסיר השבושים, דאס קאָררעגירען, корректура. ועם זה התקון הנעשה עפ״י הדיוק הזה. ב) תקונים והערות לספריהם של מחברים קדמונים, כמו הגהות מיימונית, הגהות אשר״י.

2) הֲגִיָּה, שם, בתלמוד. קריאה בספר, דאַס לעזען, чтеніе. והגית בו יומם ולילה שתהא הֲגִיַּת היום והלילה שוין (ירושלמי ברכות א׳).

הֵגֶא, שע״פ. סריס המלך אחשורוש שומר הנשים (אסתר ב׳ ג׳) ונקרא גם הֵגַי (שם שם ח׳).

2) הֶגְמוֹן, במשנה, שם. פקיד ושר הצבא, העער פיהרער, полководецъ. מלשון יונית ἡγεμών. הֶגְמוֹן וקטמון (שבת קמ״ה ע״ב). ומזה: הֶגְמוֹנְיָא, מחוז העומד תחת ממשלת הגמון, מֵהֶגְמוֹנְיָא להֶגְמוֹנְיָא (גטין א׳ א׳).

הֹגֶן, לא נמצא כ״א פעם אחת במקרא, בעין תאר השם, בפני הגרדת

מקורו בערבית, שכן קורין לחתוך הדבור אלהברת. ויש גוזרים מן הערבית חכר בהוראת קול המיה, ועז ספור דברים.

הָגָה, פעל. עקר הוראתו כנראה א) הוצאת אויר הנשימה, ועם זה השמעת קול, אטמען, איינע לויט הערויסבריינגען, дышать, издавать голосъ, произносить. לא יֶהְגּוּ בגרונם (תהלים קטו ז). וכולל ב) קול המית בעלי חיים, כאשר יֶהְגֶּה האריה (ישעיה לא ד), בריללען, ревѣть, рыкать. וכיונים הָגֹה נֶהְגֶּה (שם נ״ט י״א), גירדען, ворковать. ומזה האנח והאנק, תֶּהְגּוּ אך נבאים (שם ט״ז ז), זייפצען, שטאָהנען, вздыхать, стенать. אל אנשי קיר חרש יֶהְגֶּה (ירמיה מ״ח ל״א). ומזה בהשאלה ג) לדבור, שפרעכען, говорить. ומיוחס אל כל כלי המוצא, ולשוני אם יֶהְגֶּה רמיה (איוב כ״ז ד), כי אמת יֶהְגֶּה חכי (משלי ח׳ ז׳), פי צדיק יֶהְגֶּה חכמה (תהלים ל״ז ל׳). וכולל ד) גם המית לב וההרגשה, עמפפינדען, чувствовать. לבך יֶהְגֶּה אימה (ישעיה ל״ג י״ח), ועסק המחשבה, דענקען, זינען, думать, мыслить. לב צדיק יֶהְגֶּה לענות (משלי ט״ו כ״ח), ומרמות כל היום יֶהְגּוּ (תהלים ל״ח י״ג). ולאמים יֶהְגּוּ ריק (שם ב׳ א). ובא גם ה) בענין המחשבה וההשתכלות וקשורה בב״ית, דענקען, אנשויען, думать, созерцать. באשמרות אֶהְגֶּה בך (שם ס״ג ז), וְהָגִיתִי בכל פעליך (שם ע״ז י״ג), וְהָגִיתָ בו יומם ולילה (יהושע א׳ ח). ויתכן שזה הוא בענין קריאה, וכמו שנאמר, וקרא בו כל ימי חייו (דברים י״ז י״ט). ובמשנה בא לענין הוצאת הדבור בבטוי שפתים, הַהוֹגֶה את השם באותיותיו (סנהדרין י״א א), אויסשפרעכען, произносить. ומזה לדעתנו בפיוט בבינוני פעול, הֶהָגוּי באהיה אשר אהיה (מוסף לר״ה), כלומר מי שנוכל לבטא שמו בבטוי שפתים, רק בשם „אהיה אשר אהיה" ולא בשם המפורש, כבוד ועז הֲגוּיִם (קרובות ב׳ דר״ה). ומן ההוראה הראשונה בענין הוצאת אויר הנשימה יצא ו) להוראת נשיבה, נשיפה, חזקה, בלאזען, дуть. הָגָה ברוחו הקשה ביום קדים (ישעיה כ״ז ח׳), ע״ד נשפת ברוחך (שמות ט״ו י׳). ומזה הסרת דבר ממקומו על ידי נשיבה חזקה, הָגוֹ סיגים מכסף (משלי כ״ה ד׳), שהסיגים מסירים אותם על יד הפחת המפוח (ירמיה ו׳ כ״ט). ומזה בהשאלה הָגוֹ רשע לפני מלך (משלי כ״ה ה׳), ובשניהם בוי״ו ה״א. הֹרוֹ וְהֹגוֹ מלב דברי שקר (ישעיה נ״ט י״ג) הוצאת דברי שקר מן הלב במקום הורתם, ובאו שניהם בחולם ת׳ הקמץ ובוי״ו תמורת ה״א (ועיין בסמך ובשרש ידה).

הנפעל, במשנה, בענין קריאה, געלעזען ווערדען, быть читаему. על שני לוחי פנקס והן נֶהֱגִין זה עם זה (שבת י״ב ד׳).

הִפְעִיל, מן ההוראה הראשונה, השמעת קול הברה והמיה, מורמעלן, ליספעלן, бормотать, шептать. פ״א במקרא נרדף אל צפצף, המצפצפים וְהַמַּהְגִּים (ישעיה ח׳ י״ט), ומוסב אל קול האבות והידענים, ע״ד והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף (שם כ״ט ד׳). ובמשנה בענין קריאה בספר לדקדק אם נכתב כראוי ולתקן את השבושים שעשה הכותב, קאָררעגירען, исправлять. היתה כותבה דורשה ומַגִּיהָּ (מגילה ב׳ ב׳). י״מ שהוא מענין הסרה, הסרת השבושים, וי״מ מן נגה, מאיר על הספר, בעלייכטען, объяснять. וההוראה שהוא מן ההוגה את השם באותיותיו, מוציא מלה בהוצאת הפה, שכן דרך הקוראים בשים לב על דיוק הכתיבה הראויה בכתבי קדש מפני המלאות והחסרות, להוציא בפה כל מלה ומלה ולהשמיעה לאזן. ואמרו גם בקורא לְהַגִּיהַּ (ברכות י״ג ע״א), כמו להגהה. הגיה אות אחת חייב, כגון שנטלו לגגו של חי״ת ועשאו שני זיינין (שבת ק״ד ע״ב). ובבינוני, מגיהי ספרים שבירושלים (כתובות ק״ו ע״א), ת׳ מגיה, ספר שאינו מוגה (שם י״ט ב׳) ת׳ מהוגה, וכל זה להקל על המבטא.

הָפְעַל, מענין הסרה, כאשר הֹגָה מן המסלה (שב כ׳ י״ג), פֿאָרט געשאַפֿט ווערדען, быть удалену. ומזה לדעת י״מ הֹרוֹ וְהֹגוֹ.

הֶגֶה, ש״ז. א) הבל הנשימה, הויך, אָדעם, духъ, дыханіе. כלינו שנינו כמו הֶגֶה (תהלים צ׳ ט׳) ותרגומו היך

נכשינעם, אישעלעס, ничто, ничтожество, суета. במאזנים לעלות המה מֵהֶבֶל יחד (תהל׳ ס״ב י׳), אם יעלו בכף אחת של המאזנים יכריעם ההבל שבכף השניה. אל עזרתנו הָבֶל (איכה ד׳ י״ז) עזרה מדומית, הֶבֶל וריק יעזרו (ישעיה ל׳ ז׳). ובא נרדף עם שקר, שקר החן וְהֶבֶל היפי (משלי ל״א ל׳). וכולל דבר חולף ואובד שאין לו התמדה כל שהוא, פערגענגליכקייט, бренность. כל שבא הָבֶל (קהלת י״א ח׳), כל הבא ונולד, כל באי עולם. הֲבֵל הֲבָלִים אמר קהלת הֲבֵל הֲבָלִים הכל הָבֶל (שם א׳ ב׳). כולל כל השתדלות וחריצות בני האדם שאינן מגיעות לתכלית ומתמיאות המטרה, ואמר הבל הבלים ע״ד הפלגה כמו עבד עבדים. כי בַהֶבֶל בא ובחשך ילך (שם ו׳ ד׳) ללא תועלת ותכלית. ולדעת ניזיניוס הוא מעין ההוראה הראשונה, ובא בהשאלה לחשך ואפלה, לפי שההבל והאד העולה מן הארץ מכסה את אור השמש, נעבעל, туманъ. ובארמית הבירא בחלוף למד בריש ענינו אפלה. ומזה לדעתנו, כל שבא הָבֶל (שם י״א ח׳), מקביל אל הקודם, ויזכר את ימי החשך, והכוונה שהעתיד לבוא מכוסה בחשך ואין האדם יודע אחריתו. ונופל כשם כנוי אל האלילים והבוטחן בהם. כי חקות העמים הֶבֶל הוא (ירמיה י׳ ג׳), וילכו אחרי הַהֶבֶל ויהבלו (מ״ב י״ז ט״ו). וברבוי, מוסר הֲבָלִים עץ הוא (ירמיה י׳ ח׳), ונסמך אל שָׁוְא, להפלגה, משמרים הַבְלֵי שוא (יונה ב׳ ט׳), קנאוני בלא אל כעסוני בְּהַבְלֵיהֶם (דברים ל״ב כ״א). ובא ט בענין עולה ועשק משפט, אונרעכט, несправедливость. וע״ד הוראת השם אָוֶן, ע״ש. יש הֶבֶל אשר נעשה על הארץ (קהלת ח׳ י״ד), ומפרש, אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים וגו׳, הון מֵהֶבֶל ימעט (משלי י״ג י״א), הון שרוכשים בעמל ואון ימעט. וי״מ הון הבא בלא יגיעה, לייכט ערוואָרבענעס פערמעגען, легко пріобрѣтенное богатство. ד) כתאר הפעל בהוראת השם. למה זה הֶבֶל איגע (איוב ט׳ כ״ט), אומזאָנסט, напрасно. הֶבֶל יהמיון (תהלים ל״ט ז׳), הֶבֶל ינחמון (זכריה י׳ ב׳), אונזיניג, ווינגלאָז, безсмысленно, безумно.

ובתלמוד, ענינו אד העולה מדבר שהוחם, בשרו מעלה הֶבֶל (יבמות פ׳ ע״ב), אויסדונסטונג, испареніе. בור וכו׳ לְהַבְלוֹ (ב״ק נ׳ ע״ב) אויר החם שבמקום עמוק.

הֶבֶל, שע״פ. בן אדם הראשון אשר הרגו קין אחיו (בראשית ד׳ ח׳).

הָבְנִן, (דומה לשם אבן), שם, מין עץ חשוב וקשה כאבן, עבענהאָלץ, эбеновое дерево. וכן שמו בלשון פיניקית, וממנה גם בלשון יונית ואשכנזית ושארי לשונות אירופא, קרנות שן וְהוֹבְנִים (יחזקאל כ״ז ט״ו). ובא ברבוי על גזרי העץ הזה שכן היו מוכרים אותו בגזרים קצובים. וי״ת ושווסין, ושום ידוע שהוא מין עוף הדוכי, פאָוויא, павлинъ. וי״א שיתכן שהמלה נמשכת אל המלה שלפניה, וענינה קרנות שנהבים והוא שן הפיל הנקרא שנהב, והוי״ו נוסף.

הָבַר, פ״י. מקורו ערבית בהוראת חתיכה ונזירה לחלקים, צערשניידען, צערשהיילען, разрѣзать. ומזה במקרא, הֹבְרֵי שמים (ישעיה מ״ז י״ג) ובכתיב הברו, תאר לאצטרלוגים החותכים ונוזרים את העתידות עפ״י מערכות השמים (רד״ק). והנכון שהם המחתכים ונוזרים את כל צבאות השמים למחלקות, שהם שנים עשר מזלות, היממעלספהעלדער, (גיזיניוס). וזה נאות אל הנאמר אחר כך, החוזים בכוכבים ומודיעים לחדשים, כי בכל חדש וחדש יכנס השמש במזל אחר, ומזה הם גוזרים העתידות (רשד״ל). (ועיין חבר). ומזה ברהז״ל:

א) הֹבָרָה, שם. היה רואה בְהוֹבָרָה (במדבר פ׳ ד׳), קסמים, צויבער, волшебство.

ב) הֲבָרָה, במשנה, שם. צליל קול בלתי ברור, גערייש, ווידער-האלל, шумъ, отголосокъ. ואם קול הֲבָרָה שמע לא יצא (ר״ה נ׳ ז׳). ועם זה שמועה מהגדת ההמון, גערעדע, молва. לא ששמעו קול הֲבָרָה אלא כדי שיהיה נרות דולקים (גטין פ״ט ע״א), מיד נפלה הֲבָרָה בעיר (ב״ר י׳). ובחכמת הדקדוק קול אות מרגשת בתנועתה, זילבע, слогъ. וגם זה על פי

עמם). ומן הפעל הזה לדעת טובי המפרשים בא השם:

הַבְהָב, בל"ר. פ"א במקרא. זבחי הַבְהָבַי יזבחו בשר ויאכלו (הושע ח' י"ג), כנוי לקרבן אשה. והפירושי זבחי עולות שהם מהבהבים לפני באש. וים שהוריד הא סימן הרבים. עד וקרא לו חלוני, ויכנה את קרבנותיהם בשם הבהבים דרך גנאי והתול. שאינם קרבנות גמורים עולים ונשרפים לרצון, כי אם בשר שמתהבהבים באש ואין בו קדושת קרבן כלל, געזענגטעס, обжиганное. וי"ת דבחין דקנגן מן אונס. וכוונתו לפרשו מן הב, משרש יהב, בהוראת תביעה שלא כמשפט, והם קרבנות שמביאים מן הגזל או שהונים גובים מאת העם בעל כרחם, ערצווינגענעס, вынужденное. והר"ש פרחון פרשו מן הב, הב, זבחים רצופים קרבים תמיד זה על גב זה. ולדעת י"א ענינו מתנות, קרבנות הבאים מנדרים ונדבות, געשענקע, אפפער-גאבען, дари, приношенія.

2) **הָבָאִי**, במשנה. דבר גוזמא והפלגה שאין בו ממש, איבערטרייבונג, преувеличеніе. נדרי הֲבַאי (נדרים ג' א'), נדרי הֲבַאי אומר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים (שם ב'). דברה תורה לשון הבאי כו' ערים גדולות ובצורות בשמים (חולין צ' ע"ב). יש גורסים הואי בוי"ו. ועיין ערוך ערך גוזמא. הר"ן בנדרים גזרו מלשון ארמית הובאי, שענינו שמיר וקוץ, ומזה דבר שאינו כלום שאין בו תועלת. והר"א קאהוט פותרו מלשון פרסית דבר ריק ובדוי. והנראה שיסודו הו, הב, בהוראת נשימת ושאיפת האויר, הויכען, дыханіе. ובא בהשאלה לדבר שאין בו ממש כהבל היוצא מן הפה. (עיין הערה לשרש און, הבל, הָוָא).

הָבַל, פעו"י. יסודו כנראה הו, הב, בתוספת למד. ועקר הוראתו.

א) הוצאת אויר הנשימה מן הפה, הויכען, дышать. הקל עומד, למה זה הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ (איוב כ"ז י"ב), למה זה תוציאו הבל פיכם, והוא כנוי מליצי לדברים במלים שאין בהם כי אם הבל פה. והמפרשים פרשוהו בענין ב) התעסקות בדברים רקים, דברים של תהו, וכמו, וילכו אחרי ההבל וַיֶּהְבָּלוּ (מ"ב י"ז ט"ו), עסק בדברי שטות תשתטו, בעשעפֿטיגען זיך מיט נארישקייט, осуетиться. אל תבטחו בעשק ובגזל אל תֶּהְבָּלוּ (תהלים ס"ב י"א), הוית נתעה בשוא, אין זאך נאריש פֿאַרטראַכטן זיין, заблуждаться. והנראה שזה ענינו שאיפה להון, אל תשאפו והתיגעו להרבות עושר בעשק ובגזל, שטרעבען, שנאפען, נאך עטוואס שטרעבען, стремиться, пыхтѣть. (עיין שאף). והוא קרוב לשרש בהל בהפוך האותיות בנפעל, נִבְהָל להון (משלי כ"ח כ"ב).

ההפעיל, יוצא, פ"א במקרא, התעה בשוא, פֿערליטען, בעטריגען, ввести въ заблужденіе, одурачить. ועם זה השאה לעשות מעשה שטות, פֿערפֿיהרען, обольстить. מַהְבִּלִים המה אתכם (ירמיה כ"ג ט"ז). ובמשנה מן ההוראה הראשונה, העלות הבל וקטור, דאמפפען, испаряться. אלא כדי שֶׁיַּהְבִּילוּ מבעוד יום (שבת א' ו').

הֶבֶל, ש"ז. עקרו א) אויר הנשימה היוצא מן הפה, האויך, дыханіе, духъ. ונרדף לשם רוח. את כלם ישא רוח יקח הָבֶל (ישעיה נ"ז י"ג), ואיוב הֶבֶל יפצה פיהו (איוב ל"ה ט"ז), כל דבריו היוצאים מפיו אינם אלא נשימת האויר, והבל ובבלי דעת מלין יכביר. הֶבֶל נדף מבקשי מות (משלי כ"א ו'), אין פֿערהויכטער דאמפף, уносившійся паръ. האוצרות הם הבל נדף ומבקשיהם הם מבקשי מות. ולדעת המבאר ענין אחר לו, הבל היוצא מפי הנוטה למות. ובדרז"ל שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שבת פ"ח ע"ב). אין העולם מתקיים אלא בשביל הֶבֶל תינוקות של בית רבן (שם קי"ט ע"ב). ולפי שהבל הפה אין בו ממש לקחוהו למשל לדבר שחולף ועובר מהרה, אדם לַהֶבֶל דמה ימיו כצל עובר (תהלים קמ"ד ד'). ומזה כלל חיי האדם, את הכל ראיתי בימי חיי הֶבְלִי (קהלת ז' ט"ו) בימי שהם דומים להבל, ימי חיי הֶבְלֶךָ (שם ט' ט'). ומזה ג) כל דבר ריק שאין בו שום תועלת.

(עיין שם). ג) לסימן מין נקבה בשמות ובפעלים: מַלְכָּה, פָּקְדָה, פָּקְדָנָה. ובכנויי השמות והפעלים תבא במפיק מַלְכָּהּ, המלך שלהּ, פְּקָדָהּ, פקד אותה. וכמו כן באותיות היחס, בָּהּ, לָהּ. ד) ליחס הגבול שאליו, תבוא אחרי קמץ בסוף שמות עצמים פרטים או שמות דברים במקום מלת היחס אֶל, או אות היחס לְ, מִצְרַיְמָה, בָּבֶלָה, הָהָרָה, בַּיְתָה. ועל המעט תבוא במובן זה גם אחרי סגול, דְּדָנֶה (יחזקאל כ"ה י"ג), נֹבֶה (ש"א כ"א ב'). ובשמות המורכבים תבוא על השם הראשון, מִדְבָּרָה דַמֶּשֶׂק (מ"א י"ט ט"ו), פַּדֶּנָה אֲרָם (בראשית כ"ח ב'), בֵּיתָה בְתוּאֵל (שם). ולפעמים תבוא גם כשבא השם עם למ"ד היחס, לִשְׁאוֹלָה (תהלים ט' י"ח) ליופי המליצה. וכן כשבא השם ביחס הב', בַּנֶּגְבָּה (יהושע ט"ו כ"א). ועל המעט גם עם יחס שממנו, מִבָּבֶלָה (ירמיה כ"ז ט"ז), וזהו כהוספה ללא ענין כלל. ה) בפעלים, בעתיד בגוף ראשון תבוא ההא נוספת בסוף המלה אחרי קמץ, להוראת הבקשה והיחול ולפעמים גם ליופי המליצה, אֶשְׁלְחָה, אֶשְׁמְרָה, אֲזַמְּרָה. ובהפסק אֶשְׁלָחָה, אֶשְׁמֹרָה, אֲזַמֵּרָה. וגם בפעלים שבאים עם וי"ו ההפוך, וָאֶשְׁאֲפָה (תהלים קי"ט קל"א), וַנָּעֻפָה (שם צ' י"ד). ועל המעט בגוף שלישי, וְתָבוֹאָה (ישעיה ה' י"ט). ונמצא גם תְּבוֹאתָה (דברים ל"ג ט"ז) (עיין בוא). ועל המעט גם אחרי סגול, יְדַשְּׁנֶה (תהלים כ' ד'), וָאֶקְרָאֶה (ש"א כ"ח ט"ו). וכמו כן בצווי: זָכְרָה, שִׁלְחָה, סִפְרָה, גְּשָׁה. ועל המעט בצירה, דֵּעָה (משלי כ"ד י"ד). ובסגול רְבֶה (שופטים ט' כ"ט). ו) הה"א תשמש לסימן בניני הפעלים: הִפְעִיל הָפְעַל הִתְפַּעֵל. ובארמית תבוא אל"ף במקומה, ושעל כן נמצא שתתחלף גם בעברית הה"א באל"ף לפעמים. כמו, אַשְׁכֵּם (ירמיה כ"ה ג') תמורת הַשְׁכֵּם, אֶגְאָלְתִּי (ישעיה ס"ג ג') ת' הגאלתי. ז) תבוא נוספת בסוף השמות ללא ענין כלל כי אם ליופי המליצה, כמו הַמָּוְתָה (תהל' קט"ז ט"ו), יְשׁוּעָתָה (שם ג' ג').

ולהיות הה"א החמישית בסדר הא"ב, השתמשו בה חז"ל לסימן המספר חמשה. וכמו כן לסימן מספר חמשת אלפים כשהיא מצוינת בשתי נקודות או בקו מושכב בראשה. וכן נהגו להשתמש בה בספרים במקום שם הקדוש, שם ההוי"ה.

הֵא, מלת הרמז והקריאה, כענין מלת הִנֵּה, דאַ היער, זיהע, вотъ. הֵא לכם זרע (בראשית מ"ז כ"ג), הֵא דרכך (יחזקאל ט"ז מ"ג). ובא, הֵילִיכִי את הילד (שמות ב' ט') את הֵא לכי. ועל דרך זה פרשו חכמינו ז"ל על דרך הדרש, הֵא שלכי (סוטה י"ב ע"ב, ועיין ילך). ומזה במשנה, הֵילָךְ מצה הֵילָךְ חמץ (סוכה ה' ד'), ויש גורסים הֵא לך בשתי מלות.

1) **הָא**, ארמית. כענין הקודם, דאַ היער, זיהע, вотъ. הָא כדי פרזלא (דניאל ב' מ"ג). ולהתחלת הדבור, הָא אנה חזה (שם ג' כ"ה). ותג"ל הרבה בספרי חז"ל, הָא כיצד (ספרי במדבר קכ"ד), הָא עד שלא יאמר יש לי בדין (שם). וכענין אֲבָל, הָא אם הקדים מעשר שני לראשון (דמאי א' ד', מעשר שני ה' י"א, ועיין תורים).

הֶאָח, מלת הקריאה, מרכבת מן הָא אָח, לקריאה מתוך שמחה, אף יחם ויאמר הֶאָח (ישעיה מ"ד ט"ז), מתוך נקמה ולעג האויב והמתנקם, אמרה צר על ירושלם הֶאָח (יחזקאל כ"ו ב'), האומרים לי הֶאָח הֶאָח (תהלים ל"ה כ"א).

הַב, (עיין יהב).

הַבְהֵב, ארמית. עד המרובעים פי' בבנין פעל, יסודו הוב, ענינו חריכה וקליה באש, זענגען, ראָסטען, פאָן דער פלאַממע בעריהרען לאַססען, палить, обжигать. קלוי באש (ויקרא ב' י"ד) ת"י מְהַבְהֵב קלי בנורא. ובמשנה, שקפלה ולא הִבְהֲבָהּ (שבת ב' ג'), היו מְהַבְהֲבִין אותן באור (מנחות י' ד'). ובתלמוד בהשאלה לענין התחלת תנועת הגוף, פעם ראשונה יכרב, פעם שניה מְהַבְהֵב (ברכות ל"ד ע"א), ננער לעמוד ולזוז ממקומו, כדבר הנחרך שמניעים ומגלגלים מצד לצד על האש, או בדמיון אחיזת האש בתחלה שהיא כמתנודדת, (עיין

שמוש אות ה האות

ה׳, היא האות החמישית בסדר אותיות לשון הקדש ושמה כהברתה הא או הי, וברבוי היהין (שבת קנ ע״ב). מוצאה מן הגרון ומרגשת במבטא בנשימה קצת יותר חזקה מן האל״ף, וקרובה למבטא האות חי״ת, ותתחלף בשרשים הקרובים בהוראותיהם: א) באות אל״ף הדד-אדד, המון-אמון, להב-לאב, רפה-רפא, (עיין אות אל״ף). וביותר תתחלף ב) באות חי״ת הקרובה לה במבטאה ובצורתה, כמו, היה-חיה, הרס-חרס, הסה-חסה, וכדומה הרבה. שווי הברת שתי האותיות האלה, היה מצוי ורגיל בימי חכמי התלמוד ובנו עליו כמה וכמה דרשות, וכמו שאמרו בירושלמי קדש הלולים קדש חלולים לא מתמנען רבנן בין ה״א לחי״ת (פאה ז׳ ה׳). וכן נהוג השווי הזה אצל הפייטנים הקדמונים (עיין תולדות ר״א הקליר מהנ״ם שי״ר השרה 10).

ולהיות עוד הה״א מפני קלות הברתה קרובה לאותיות הקול והתנועה (וואקאלען) תבוא לפעמים גם תמורתן: א) תמורת אות וי״ו, כמו, מהל-מול, נהר-נור. ב) תמורת אות יו״ד, כמו, ילך-הלך, יגה-הגה.

אות ה״א היא שרשית ושמושית: א) השרשית תבוא בראש השרש, בתוכו, ובסופו. הלך, אהב, בנה, אלא כשהיא באה בסוף השרש היא א) בלתי מרגשת וקרובה בענינה אל אות תנועית, ונמשכת אחרי קמץ או סגול בפעלים, בנה, עשה, אבנה, אגלה, ואז היא מתחלפת בנטיות הפעלים באות יו״ד, בנית, עשית, גלוי, ולפני וי״ו וכמו כן בבנויי הפעול תחסר לגמרי, עשו, בנו, עשני, קנני. ובלשון המשנה נשתנה בבנוי הנסתר הה״א לאל״ף, עשאו, קראו. ובפגישתה עם ה״א שמושית תשתנה האחת מהן לתי״ו, גלתה, קנתה. ב) מרגשת במבטא ואז יבוא מפיק בתוכה, גבה, תמה ותשאר בכל הנטיות, אלא שיפול סימן המפיק כשהיא מושכת אות תנועית אחריה גבהו, תמהו, ולפני צירי, חירק, חולם תבוא תחתיה פתח הנקראת פתח גנובה, הגבה, מגביה, גבוה. ג) והשמושית תבוא א) לסימן ההודעה וההגבלה בשמות ובבינוני הפעלים, ולפעמים רחוקות גם בפעלים בדרך ההתלמה, ולפי השערת בעלי הלשון, עיקר סימן ההודעה הוא מלת הל כמלת אל בל׳ ערבית, ולאהבת הקצור חברוה אל השם והשמיטו את הלמ״ד ונקודתה פתח ודגש אחריה להשלמה. ולפני האותיות שאינן מקבלות דגש תשתנה הפתח לקמץ וגם לסגול לפני ח׳ ע׳ קמוצה, השמים, הארץ, ההרימו, החכם, העיים (עזרא ח׳ כ״ד). ההלכוא (יהושע י׳ כ״ד), וכן בענין סימן הקריאה וההתעוררות, האמר (מיכה ב׳ ז׳). וכשתחובר עמה אחת מאותיות היחס ב׳ כ׳ ל׳, תחסר הה״א ונקודתה תבוא באות היחס, בשמים ת׳ בהשמים בארץ, בבית כמות (איכה א׳ כ׳), לבקר ולערב (דה״א ט״ז מ׳), ובא גם כהחכם (קהלת ח׳ א׳). ב) לסימן השאלה והתמיהה, ונקודתה חטף פתח, ולפני שוא, בפתח וכן לפני אות גרונית, בפתח, ובסגול. ענין השאלה היא לדעת הנעלם, הידעתם (בראשית כ״ט ה׳), השלום (שם כ״ט ו׳), העוד לכם אח (שם מ״ג ו׳), החזק הוא (במדבר י״ג י״ח). ובשתי שאלות מתנגדות תבוא גם השניה בה״א, החזק הוא הרפה (שם). ועל הרוב במלת אם, המעט הוא אם רב (שם), וגם במלת או בשתי שאלות תכופות, הישׁ למטר אב או מי הוליד (איוב ל״ח כ״ח) וכן בוי״ו החבור, הלהוכח מלים תחשבו ולרוח אמרי נואש (שם ו׳ כ״ו). וענין התמיהה, כשהמכוון בו הוא ההפוך, השמר אחי (בראשית ד׳ ט׳), אם ימות גבר היחיה (איוב י״ד י״ד), הים אני אם תנין (שם ז׳ י״ב). ויש שבאה גם להערה והחלטת המחייב שאי אפשר להסתפק בו, הנגלה נגליתי (ש״א ב׳ כ״ז), הרצחת וגם ירשת (מ״א כ״א י״ט). ובא בחבור עם מלות: לא, כי, הלא, הכי

חיים תשרפים שיש בהם שמנונית, פעטטע-אשע, . пепелъ отъ сожженныхъ жертвъ. והרים את הַדֶּשֶׁן (ויקרא ו' ג'), אל שפך הַדָּשֶׁן (שם ד' יב), הפגרים וְהַדֶּשֶׁן (ירמיה לא לט). מקום שפך הדשן. (ועיין אשר).

2) דִּשּׁוּן, במשנה, שם. א) דשן המורם והמוסר ממקומו, דיא וועגשאפפונג פאן דער אשע, . устраненіе пепла. מי שזכה בְּדִשּׁוּן מזבח הפנימי והמנורה (תמיד ו' א').

2) דּוּשָׁן, ש"ת. מקום דשן ושמן, הניחו דושנה של ירידו (ספרי בהעלותך).

3) דִּשְׁנוּת, ש"ם. ברב"א, דִּשְׁנוּת ארצם (מ"ת ב' כ"ם).

דִּישָׁן, דִּישֹׁן, דִּישׁוֹן, שע"פ. מבני שעיר החורי, הראשונים הנקראים בשם: אלופים (בראשית לו ל').

דָּת, ש"נ. עקרו פקודה, בעפעהל, при-казаніе, повелѣніе. להנתן דָּת (אסתר ג' יד), כתב הַדָּת (שם ד' ח), כְּדָת היום (שם ט' יג), לפי כח הפקודה הנתנה על היום הזה, ועם זה, חק ומשפט, געזעטץ, уставъ, законъ. כל ידעי דָּת ודין (שם א' יג), אחת דָּתוֹ להמית (שם ד' יא), הדת הקבועה לאיש כזה רק אחת היא להמיתו. ודבוי עמ"ז, ואת דָּתֵי המלך (שם ג' ח), וְדָתֵיהֶם שנות (שם). ועם זה, גם מנהג, והשתיה כַדָּת (שם א' ח), כמנהג כל איש ואיש. כמו שהוא נוהג בביתו. געברויך, זיטטע, обычай, обыкновеніе, правн. או שפירושו, השתיה היתה שומה ע"פ פקודת המלך שזה היה דברה: אין אונס, שלא יהיה כל מין הכרח ודחק לשום איש מצד המשרתים לכל דבר. ובארמית שבמקרא, די דָּת למדי (דניאל ו' ט"ו), בְּדָת אֱלָהֵהּ (שם ו'), סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ (עזרא ז' יב), ש"ת לעזרא שנקרא בלשון המקרא סופר מהיר בתורת משה (שם ז' ו'). המלה הזאת לא נמצאה כי אם בספר אסתר, דניאל ועזרא, וזה מעיד שמקורה ארמית או פרסית, ועוד פעם אחת נמצאה בתבור למלה אחרת, בתורה, מימינו אש דָּת למו (דברים לג ב). והמסורה מסרה עליה שהיא מלה אחת. ועם כל זה הסכימו המתרגמים הראשונים והשמרוני בכלל, והמפרשים, לפרשה כשתי מלות, אש דת, והמלה דת בהוראת תורת. והשעור, מימינו נתנה התורה מתוך האש, או מימינו היתה אש בעת שנתן דת למו. אבל האחרונים פרשוה על דרך המסורת כמלה אחת אֲשֵׁדָת (ועיין אשדת). ובמשנה, העוברת על דָּת משה ויהודית, ואיזו היא דת משה, מאכילתו שאינו מעושר וכו' ואיזוהי דת יהודית יוצאה וראשה פרוע (כתובות ז' ו'), שתיהן בנוגע אל המצות המעשיות והמנהגים, ובה"א השתמשו בשם דת לכל עניני התורה גם באמונות ודעות. שם דת יפול על כל הישרה וההנהגה שתכלול קבוץ רב מן האנשים, והיא אם טבעית, ואם נמוסית, ואם אלהית (עקרים פרק א' ו').

1) דֶּתֶא, כשם דשא בעברית, בְּדִתְאָא די ברא (דניאל ד' יב), ותרגום דשא עשב דִּתְאָה עשבא (בראשית א' יב).

1) דְּתָבַר, ארמית. ולא נמצא כי אם בל' רבים, גדבריא דְּתָבְרַיָּא (דניאל ג' ב). לדעת האחרונים הוא מרכב מן דת בר, והוא איש יודע דת ודין, והמלה בר נוספת לסימן השם, כמו, גדבר, גזבר, געזעצקונדיג, законовѣ-дець. ובלשון פרסית דתאובר, ענינו שופט.

דָּתָן, שע"פ. משבט ראובן, אחיו של אבירם, אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח (במדבר כו ט').

מקדשות (פסחים ד ח), ונבדל מבית הספר שהוא בית למוד לתינוקות.

דָּשָׁא, פעו״י. הקל. פעם אחת במקרא, צמיחת הדשא. והפעל מתיחס אל המקום שמוציא הדשא, שפראָססען, גרינען, зеленѣть. כי דָּשְׁאוּ נאות מדבר (יואל ב׳ כב).

ההפעיל, פ״א במקרא ויוצא, ומיוחס אל הארץ בחידוש הצמיחה הראשונה, תַּדְשֵׁא הארץ (בראשית א׳ יא), השלאָגער שפראָססען לאססען, производить зелень.

דֶּשֶׁא, ש״ק. כולל כל צמחי האדמה, געוויקסע, растенія. תדשא הארץ דֶּשֶׁא (שם שם), כלל שאחריו פרט: עשב מזריע זרע, עץ פרי עושה פרי. והתיחד לצמחי האדמה הקטנים, קרייט, גראָז, зелень, трава. מאכל לבהמות, הינהק פרא עלי דֶּשֶׁא (איוב ו׳ ה׳), כי לא היה דֶּשֶׁא (ירמיה יד ה). ובא נרדף לשם עשב, כשעירים עלי דֶּשֶׁא וכרביבים עלי עשב (דברים לב ב). וכן לשם חציר, גלה חציר ונראה דֶּשֶׁא (משלי כז כה). ובא כסומך לשם ירק, וכירק דֶּשֶׁא (תהלים לז ב׳). ולדעת הרנה״ז יכלול השם דשא כל ירק הצומח מאליו, ובכללו החציר לבהמה, וכמו כן כל אילני סרק. ובמשנה התיחד למיני הירקות, ובא גם בלשון רבים, ועל הירקות אומר פרי האדמה, ר״י אומר, בורא מיני דְשָׁאִים (ברכות ו׳ א׳).

דָּשֵׁן, פעו״י. עקרו היות שמן, בריא וחזק, פעטט, שטאַרק, מאַרקיג זיין, жирѣть, тучнѣть. הקל, לא נמצא כי אם בבינוני כש״ת, ואכל ושבע וְדָשֵׁן (דברים לא כ׳), ובשמנות המטעים, דְּשֵׁנִים ורעננים יהיו (תהלים צב טו). ובסמיכות, כל דִּשְׁנֵי ארץ (שם כ״ב ל׳), בהשאלה, החזקים אבירי ארץ, (ועיין דֶּשֶׁן).

הפיעל, יוצא, א) עשות שָׁמֵן, פעטט, מאַרקיג מאכען, שטאַרקען, утучнять, укрѣплять. שמועה טובה תְּדַשֶּׁן עצם (משלי טו ל׳). ובהשאלה, דִּשַּׁנְתָּ בשמן ראשי (תהלים כ״ג ה׳), יצקת שמן הרבה על ראשי עד שהוא רטוב מדשן השמן, איך אָהל פערנ-

קען, умащать елеемъ. ובגמרא וְדַשְּׁנוּ בנאות ארצך (ברכות כ״ט ע״א). ב) פנוי והסרה הדשן, ובמובנה נאמר, ועשית סירותיו לְדַשְּׁנוֹ (שמות כז ג), פאן אשע רייניגען, очищать отъ пепла. וְדִשְּׁנוּ את המזבח (במדבר ד׳ יג). ובא, ועולתך יְדַשְּׁנֶה (תהלים כ׳ ד׳), בה״א נוספת. רש״י פירש יקבלם ברצון בעולות מחים, והנכון כפירוש הרד״ק ישימה לדשן, שישלח אשו לשרפה, וזה סימן שקבלה ברצון, אין אשע פערוואַנדלען, превращать въ пепелъ. מקביל אל יזכר כל מנחתיך, (עיין זכר).

הפועל מענין הראשון, ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן (ישעיה לד ז), פעטט ווערדען, быть утучнену. ונפש חרצים תְּדֻשָּׁן (משלי יג ד), והשאל במנוחה ושקט, רוהיג ווערדען, быть успокоену, насыщену. ובהשאלה בענין השקט ומנוחה, ובוטח על ה׳ יְדֻשָּׁן (שם כ״ח כ״ה), יהיה שוקט ובטוח מפחד רעה המגיע אל הקודם, רחב נפש יגרה מדון, רוהיג זיכער זיין, быть спокойну, безопасну, надежну. נרדף למ״ש, ובוטח בה׳ יְשֻׂגָּב (שם כ״ט כ״ה).

ההתפעל, מענין הפועל, הֻדַּשְּׁנָה מחלב (ישעיה לד ו), כמו, ועפרם מחלב יְדֻשָּׁן. ובא על משקל הִנְּבָאם, הֻשְׁקֳטָה, והשין רפה שלא כמשפט.

דֶּשֶׁן, ש״ז. א) שמנונית, פעטטיגקייט, жирность. ונופל על מאכלים שמנים, טובים וערבים, ונחת שלחנך מלא דֶשֶׁן (איוב לו טז), ורויתי נפש הכהנים דֶּשֶׁן (ירמיה לא יג), בנוי לחלבי הקרבנות. ואפשר שמוה, כמו חלב וָדֶשֶׁן תשבע נפשי (תהלים סג ו), כמו שנראה מן הקודם, כן בקדש חזיתיך וגו׳ בשמך אשא כפי. ובהשאלה, ומעגליך ירעפון דָּשֶׁן (שם סה יב), שפע ברכת התבואה, פיללע, זעגן, איבערפֿלוס, изобиліе, благодать. ובא על שמנונית הפירות, החדלתי את דִּשְׁנִי (שופטים ט׳ ט׳), אָהל, זאַפט, масло, сокъ. ובמובן המוסרי, ירוין מִדֶּשֶׁן ביתך (תהלים לו ט), משל לקוח מדשן הקרבנות שהכהנים אוכלים במקדש. ב) אפר בעלי

מעמו (דברים י"ח י"ט) , דרש דמים (תהלים ט' י"ג) , אדרוש את תרומותיכם (יחזקאל כ' מ') . ומזה ו) רצון וחפץ לקבל דבר מה מזולתו , ferlangen, הײשען , желать, хотѣть, тре-бовать . ומה ה' דורש ממך (מיכה ו' ח') , עד, מה ה' אלהיך שאל מעמך (דברים י' י"ב) . ובא ז) בענין פקידה וצווי, מדוע לא דרשת על הלוים להביא (דה"ב כ"ד ו') , בע־פֿעהלען , приказать . ובענין ח) שאלת עניים , בעטעלן , просить подаянія, ми-лостыни . ושאלו ודרשו מחרבותיהם (תהלים ק"ט י') . ובא המקור , לדרוש הדבר (עזרא י' ט"ז) , פעם אחת במקרא . וי"ס שהוא מן הפיעל . ובמשנה התיחד הפעל דרש לענין באור ופירוש ענין מעניני ההלכה והאגדה ממשמעות הכתוב , עד שדרשה בן זומא (ברכות א' ה') , זה המדרש דרש ראב"ע (כתובות ד' ו') , היה דורש כל אתין שבתורה (ב"ק מ"א ע"ב) . ואין דורשין תחלות (מכילתא משפטים כ') . וכן לענין הבאור הרחוק משפשט הכתובים , דרש וקבל שכר (סוטה מ"ד ע"ב) . ומזה תאר לחכמים עוסקים בדרישה, דור דור ודורשיו (סנהדרין ל"ח ע"ב) .

הנפעל , היות נמצא לשאול ודורש , זיך פֿינדען לאססען , обрѣтаться, сыскиваться . נדרשתי ללא שאלו (ישעיה ס"ה א') , אם אדרש לכם (יחזק' כ' ג') , זיך בעפֿראגען לאססען, אנטװארטען , давать отвѣть . ובא המקור באלף תמורת ה"א , האדרש אדרש להם (שם י"ד ג') . ובמובן אחר , היות נתבע , וגם דמו הנה נדרש (בראשית מ"ב כ"ב) , געפֿאָרדערט זײן , быть отмщену . ובדברי חז"ל לענין הפירוש והבאור , מקרא נדרש לפניו ולאחריו (מנחות י"ט ע"א) , ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהן (ברייתא ל"ב מדות) .

מִדְרָשׁ , (בספר דברי הימים) שם . דרישה עיונית בנוגע לפרטי נושא המבוקש , אונטערזוכונג , אויסלעגונג , изслѣдо-ваніе, изложеніе . ועם זה ספור דברי הקורות בפרטיות , אויספֿיהרליכע בעשרייבונג , подробное описаніе . על מדרש ספר המלכים (דה"ב כ"ד כ"ז) , במדרש הנביא עדו (שם י"ג כ"ב) . ומזה במשנה בענין באורי הכתובים , ובא א) לענין באורי הלכות היוצאים ממשמעות הכתובים , ותלמודו מדרש הלכות ואגדות (נדרים ד' ג') . ב) התלמוד הנדרש . זה המדרש דרש יהוידע (שקלים פרק ו"ו , ו"ו) . וכן למוד יוצא ממשמעות הלכה קדומה , זה מדרש דרש ראב"ע (כתובות ד' ו') . ובבלל חלק העיוני והלמוד בתורה , לא המדרש עיקר אלא המעשה (אבות א' י"ז) , דאס לערנען , ученіе . וכן כל באור בכלל , לא המדרש הוא השם ולא השם הוא המדרש (ב"ר כ"ה) . ובהמשך הזמן התיחד השם מדרש לדרושי האגדות והם נושאי הספרים הידועים בשם מדרשים .

2) דְּרִישָׁה , במשנה , שם נ . לענין חפוש וחקירה , בדרישה וחקירה (סנהדרין ד' א') .

2) דְּרָשָׁה , דְּרָשָׁא , בגמרא ש"נ . הצעת דברים נדרשים , שמע מינה לדרשא (מגילה י"א ע"א) , טעינו ארבע מאות דרשה (פסחים ס"ב ע"ב) . והתיחד אצל בא"ס להצעת דברי תורה שדורשים לפני הצבור להלכה ולמוסר , פרעדיגט , про-повѣдь . וכמו כן בא השם ע"ם דרוש . ומזה אצל בא"ס :

3) דְּרַשׁ , שם . באור היוצא ממשמעות המקרא אף בדרך רחוקה מן הכוונה הראשונה להפך מן הפשט שהוא הבאור ההגיוני והעקרי לפי הכוונה , והוא חלק אחד מארבעה חלקי פירוש התורה , הנקראים : פשט , רמז , דרש , סוד , והנכללים בר"ת השם פרד"ס .

2) דַּרְשָׁן , ש"ת במשנה . יודע לדרוש בדרשות התורה , אויסלעגער , פרעדיגער , проповѣдникъ . משמת בן זומא בטלו הדרשנים (סוטה מ' א') . וכנראה התיחד ש"ת זה לחכם דורש במעשה בראשית ומרכבה , ובן זומא היה כידוע מן הארבעה שנכנסו לפרדס (חגיגה י"ד ע"ב) .

2) בֵּית־הַמִּדְרָשׁ , במשנה , שם . בית הלמוד לתלמידי חכמים , שומעים דרשות מפי המורה בכניסתו לבית המדרש (ברכות ד' ב') , ובבתי

דהר, דור, בהוראת התנועה המהירית, המרוצה בלי מעצור, אומהריאַנן, -мчать ся туда и сюда. ומזה:

דְּרוֹר, שם. מין צפור שאינה מקננת במקום אחד וממהרת להחליף מקומה תמיד, אומהער שוויפענדער פֿויגעל, שוואַלבע, птица блуждающая, бродящая, ласточка. וּדְרוֹר קן לה (תהלים פ״ד ד׳), כַּדְּרוֹר לעוף (משלי כ״ו ב׳). ובגמרא אמרו בה שאינה מקבלת מרות, והיא דרה בבית כבשדה (ביצה פ״ד ע״א), מביא שתי צפרים דְּרוֹר (נגעים י״ג א׳), שחט אחת מהן ונמצאת שלא דְרוֹר (שם שם ח׳). ומזה ב) חפש וחירות, פֿרייהייט, свобода. וקראתם דְּרוֹר בארץ (ויקרא כ״ה י׳), ונקשר עם פעל קרא מפני שהיה הדבר נעשה על ידי תרועת שופר והכרזה של חירות לעבדים משעבדים ולנכסים מקניהם, עד שנת הַדְּרוֹר (יחזקאל מ״ו י״ז), היא שנת היובל, לקרא לשבוים דְּרוֹר (ישעיה ס״א א׳), לקרא להם דְּרוֹר (ירמיה ל״ד ח׳). ועד״ם, הנני קרא לכם דְּרוֹר אל החרב ואל הדבר (שם שם י״ז), נתונים אל החרב באין מונע. ובפיוט גזרו ממנו פעל בהפעיל, וְהִדְרִיר בבור שור מתמורים (הקליר מוסף ליום א׳ דר״ה), שושן מְדֻרָּר (סדר שפרות). ג) בחבור עם השם מֹר, מָר־דְּרוֹר (שמות ל׳ כ״ג) ת״א מירא דכיא. והנראה שענינו השפה, והוא השרף שנוטף מעצמו בלא מבריח ומניע, פֿרייע אויספֿליעססענדע מירדהע, самотеченіе, мира самоточная.

דָּרַשׁ, פ״י. נרדף לפעל בקש, שאל. עקרו א) בקשת דבר האבוד או הנעלם ע״י שאלת פי היודעים, זוכען, נאַכפֿראַגען, искать, расспрашивать. דָּרשׁ דָּרַשׁ (ויקרא י׳ ט״ז), עד דְּרשׁ אחיך אתו (דברים כ״ב ב׳). ב) שאלת בהוד דבר המסופק, וְדָרַשְׁתָּ וחקרת ושאלת (שם י״ג ט״ו), דִּרְשׁוּ מעל ספר ה׳ (ישעיה ל״ד ט״ז), והגוף ששואלים את פיו, בא ביחוסים שונים, ותלך לִדְרשׁ את ה׳ (בראשית כ״ה כ״ב), כי יבא אלי העם לִדְרשׁ אלהים (שמות י״ח ט״ו), בעפֿראַגען, спрашивать. וְאֶדְרְשָׁה בה (ש״א כ״ח ז׳), ולא דָרַשׁ לבעלים (דה״ב י״ז ג׳), אני אֶדְרשׁ אל אֵל (איוב ה׳ ח׳), לִדְרשׁ דבר מעמך (מ״א י״ד ה׳), וְדָרַשְׁתָּ את ה׳ מאותו (מ״ב ח׳ ח׳). ועם זה בקשת העזר, תפלה, דָּרַשְׁתִּי את ה׳ (תהלים ל״ד ה׳), שוכען, בעטען, אנבעטען, просить, молить, поклониться. דִּרְשׁוּנִי וחיו (עמוס ה׳ ד׳), דִּרְשׁוּ ה׳ ועזו (תהלים ק״ה ד׳). והכפל, בקשו פניו תמיד, זה דור דֹּרְשָׁיו (שם כ״ד ו׳), אַנבעטער, поклонникъ. והכפל, מבקשי פניך. ועם זה פניה והליכה אל מקום העבודה והתפלה, לשכנו תִדְרְשׁוּ ובאת שמה (דברים י״ב ה׳), זיך ווענדען, обращаться. ואל תִּדְרְשׁוּ בית אל (עמוס ה׳ ה׳), והכפל, והגלגל לא תבאו. ג) שאלה של חבה לדעת שלום הזולת ופקוח על ארחותיו, נאכפֿראגען, זיך אום עמוואס בעקימערן, זארגע טראגען, озаботиться. ארץ אשר ה׳ אלהיך דֹּרֵשׁ אתה (דברים י״א י״ב), והכפל, תמיד עיני ה׳ אלהיך בה. אל יִדְרְשֵׁהוּ אלוה ממעל (איוב ג׳ ד׳), ואין דּוֹרֵשׁ ואין מבקש (יחזקאל ל״ד ו׳), רשע כגבה אפו בל יִדְרשׁ (תהלים י׳ ד׳), איננו משים לבו מאתנו ודואג לשום דבר, ער בעקימערט זיך אום ניכטס, онъ ни очемъ не заботится, безпокоится. כי נדחה קרא לך, ציון היא דֹּרֵשׁ אין לה (ירמיה ל׳ י״ז). והפעול, ולך יקרא דְרוּשָׁה עיר לא נעזבה (ישעיה ס״ב י״ב), געזוכטע, вожделенное, искаемое. דְּרוּשִׁים לכל חפציהם (תהלים קי״א ב׳), מתבקשים ורצוים, געזוכט בעליעבט, вожделенный. ומזה ד) בקשה והשתדלות למצוא ולהשיג דבר, געזוכט, искать. דָּרְשָׁה צמר ופשתים (משלי ל״א י״ג), ואחר כל ירוק יִדְרוֹשׁ (איוב ל״ט ח׳). ובמובן המוסרי, דֹּרֵשׁ טוב לעמו (אסתר י׳ ג׳), ווינשען, פֿאָדערן, желать- споспѣшествовать. דִּרְשׁוּ משפט (ישעיה א׳ י״ז), כי פקודיך דָרָשְׁתִּי (תהלים קי״ט מ״ה), וְדִרְשׁוּ כל מצות ה׳ (דה״א כ״ח ח׳) להבינם ולעשותם. וְדֹרֵשׁ רעה תבואנו (משלי י״א כ״ז) רעת אחרים. וְדִרְשׁוּ את שלום העיר (ירמיה כ״ט ז׳). ה) תביעת חוב, פֿאָדערן, требовать. ואך את דמכם לנפשותיכם אֶדְרשׁ מיד כל חיה אֶדְרְשֶׁנּוּ (בראשית ט׳ ה׳), אנכי אֶדְרשׁ

במבילתא (בשלח פו) מצאנו דורכיות היו לו לפרעה .

2) הַדְרָכָה , כדב״א במובן המוסרי , הנהגה , לייטונג , поведеніе .

2) אַדְרַכְתָּא , בגמרא , שם . כתבינן אַדְרַכְתָּא (ב״ק קי״ב ע״ב) , שטר בית דין למלוה לחבול את נכסי הלוה ולהיות שליט ודורך בהן , פאנדרעכט , закладный документъ .

דַּרְכְּמוֹן , שם . מין מטבע פרסית של זהב , דַּרְכְּמוֹנִים שש רבאות (עזרא ב׳ ס״ט) , (עיין אדרכמון ובמשנה .

2) דַּרְכּוֹן , במשנה , שם . מצרפין שקלים לדרכונות (שקלים א׳ ב׳) , היו שוקלים דרכונות (שם שם ד׳) , ובלשון יונית דאריקאס .

דָּרוֹם , שם , נרדף לשם נגב שהוא ימין , ים וְדָרוֹם ירשה (דברים ל״ג כ״ג) , זידען , מיטטאגס זייטע , югъ . ובסגנון המליצי יוּחס גם רוח הנושב מדרום , מיטטאגס-ווינד , полуденный вѣтеръ . בהשקפ׳ ארץ קָדִים . (איוב ל״ז י״ח) . לדעת המבארים האחרונים מקורו דָּרַם , המורה בערבית הזיהה והופעה , גלאנצען , блистать . ועם זהרום תבערה , גליהען , горѣть . ונקרא צד הנגב כן ע״ש גודל אור השמש וחומו כשהוא בצד זה , כחום היום , זאָננענזייטע געגענד , озарсиная солнцемъ страна . וברברי חז״ל בפעל , נאך זידען װענדען , обращаться къ югу . הרוצה שיחכים יַדְרִים (ב״ב כ״ה ב׳) . שדות הַמּוּדְרָמוֹת (מנחות פ״ה א׳) .

2) דָּרַס , פ״י , ארמית ובמשנה , עקרו דחיקה , ומזה דריכה בכח , דריקקען , טרעטען , צערטרעטען , ступать, рас-тантывать . ועל במותימו תדרך (דברים ל״ג כ״ט) ת״י תהון דָּרְסִין . ובמשנה , דָּרְסָה על הכלים (בבא קמא ב׳ א׳) , אל יאמר אדם לחברו דרוס עלי בבית המרחץ (דרך ארץ פ׳ ח׳) . ב) דחיקה ודריכת פירות לעשותם גוש אחד , הַדּוֹרֵס ליטרא קציעות (תרומות ד׳ ח׳) , אם דָּרְסוּ רוב בני אדם (מעשרות ג׳ ד׳) . דְּרוּסוֹת ומפורדות (שבת קמ״ז ע״א) . ג) תדיבת מאכל בפי בהמה בכח , אין אובסים את הגמל אבל דורסים (שבת פרק כ״ד מ״ג) . ה) דחיקת הסכין על הסימנים בשעת שחיטה שהוא מתיזם , פעסט איינדריקקען , крѣпко придавить . מפני שהוא דורס (חולין כ׳ ע״ב) , ושמשו בו גם ה) במובן טרפת חיה , צערייסען , растерзать . ארי דריס תָּרַס ואכל פטור , טרף ואכל חייב (ב״ק דף ט״ז ע״ב) . ופירש״י דריסה אכילה בעודה חיה , טריפה שהורגה ואח״כ אוכלה . ובערוך פירש : דרס , אם הכה הארי את הבהמה בידיו ומתה באלמו (כשנעץ בה צפרניו) טרף שהורגה בפיו ובשיניו , ארי דוֹרֵס ואוכל זאב טורף ואוכל (ערכין ט״ז ע״ב) . ומזה , דְּרוּסַת הזאב בדקה , דְּרוּסַת ארי בגסה , דְּרוּסַת הנץ בעוף וכו׳ (חולין נ׳ א׳) . ובהשאלה , דְּרוּסַת איש (כתובות א׳ ו׳) , בעולת איש .

2) דְּרָסָה , שה״פ . בהלכות שחיטה , התזת הסימנים בבת אחת , שהיה דְרָסָה וחלדה (חולין ט׳ ב׳) , אבהויען , отрубленіе .

2) דְּרִיסָה , שם הפעולה . טרעטען , ступленіе . שבדריסת הרגל אוסרתה (עירובין ו׳ ט׳) , ועל משקל אחד , בית דורסו עשרה טפחים (ספרי דברים ס׳ רכ״ט) .

2) מִדְרָס , במשנה , שם . בהלכות טהרות , מקום מדרך הטמא , ועם זה הטומאה שהוא גורם למקום ההוא , דאס אויף טרעטען פערונרייניגטע , отъ наступленія ноги оскверненное . כל המטמא מִדְרָס מטמא טמא מת (נדה ו׳ ב׳) , בגדי עם הארץ מִדְרָס לפרושים (חגיגה ב׳ ז׳) , נושא עליו טומאת מדרס . ובעלי אספות השתמשו בו בהשאלה , ואמרו ולקחו הבורא ית׳ מדרס ללשונותם (מו״נ א׳ נ״ט) .

1) דְּרָע או אֶדְרָע , ארמית , ש״ע , כענין השם זרוע אזרוע בעברית , וְדַרְעוֹהִי די כסף (דניאל ב׳ ל״ב) . ובהשאלה כח הזרוע , ובטילו המו בְּאֶדְרָע וחיל (עזרא ד׳ כ״ג) , אַרְם , мышица .

דָּרַר , לא נמצא בפעל במקרא . והנראה כדעת האומרים שהוא דומה לשרש

(בראשית ו' י"ב), כי יודע ה' דרך צדיקים (תהלים א' ו'). ומתיחס אל הלב, והלך בדרכי לבך (קהלת י"א ט'). ובמובן זה בא גם במספר זוגי, מעקש דרכים (משלי כ"ח ו'), ונעקש דרכים (שם שם י"ח), וענינו פסוחה על שתי סעיפים במי שאין דעתו מיושבת עליו לבחור בדרך אחת טובה. וכן בענין הכנה והזמנה לפעולה. אונטערנעהמען, предпріятіе. גול על ה' דרכך (תהלים ל"ז ה'), במצליח דרכו (שם שם ז'), נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ' כ"ז). ובכלל יפול השם דרך על כל עסקי בני האדם, טרייבען, בעשעפֿטיגונג, дѣло, занятіе. ובענין זה בא לפעמים בלשון רבים. בכל דרכיך דעהו (משלי ג' ו'), מעשות דרכיך (ישעיה נ"ח י"ג). ובמובן זה נאמר, כי העוו את דרכם (ירמיה ג' כ"א), היטיבו דרכיכם (שם ז' ג'), שבו מדרכיכם הרעים (מ"ב י"ז י"ג). ובענין גמול המעשה, דרכם בראשם נתתי (יחזקאל ט' י'), ויאכלו מפרי דרכם (משלי א' ל"א), וכדומה. ה) בהתיחס אל השי"ת ענינו א) מעשה פעולותיו בבריאה, ה' קנני ראשית דרכו (שם ח' כ"ב), ראשית דרכי אל (איוב מ' י"ט). דיא װערקע גאָטטעס, божія дѣла, творенія. ב) משפטי פעולותיו בסדרי ההשגחה וההנהגה, פֿיהרונג, האנדלונג גאָטטעס, господнее провидѣніе. הודעני נא את דרכך (שמות ל"ג י"ג), ודעת דרכי יחפצון (ישעיה נ"ח ב'). ג) מצותיו ותורותיו, שהן הדרכים אשר צוה ללכת בהן, געבאָטע, לעהרע, запо-вѣдь, ученіе. ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט), ללכת בכל דרכיו (דברים י' י"ב), ויגבה לבו בדרכי ה' (דה"ב י"ז ו'). ולדעת האחרונים בא במובן אמונה ודת אלהית בכלל, רעליגיאָן, קולט, религія, культъ. חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע (עמוס ח' י"ד). וכן אמרו במדרש, אין דרך אלא ע"ז, כמו"א וחי דרך באר שבע (ב"ר פ'). וראה אם דרך עצב בי ונחני בדרך עולם (תהלים קל"ט כ"ד), אם דרך עבודת עצבים בי, ונחני בדרך אבות העולם מימי קדם. ויתכן שזה כוונת תיב"ע (עיין עצב). ולפי דרכם יש לפרש מזה, אל דרך הגוים אל תלמדו (ירמיה י' ב'), והכפל ומאותות השמים אל תחתו וגו' כי חקות העמים הבל הוא. ובא במובן, ח) גורל האדם ומזלו, געשיק, שיקזאל, рокъ, судьба, участь. לגבר אשר דרכו נסתרה (איוב ג' כ"ג). ואולי מזה, הן הוא משוש דרכו (שם ח' י"ט), זה כל תמורת גורלו, בדרך ההתול. ומזה רצה פירסט לפרש מליצת ומטהו ישא עליך בדרך מצרים (ישעיה י' כ"ד), כגורל מצרים, כאשר עשה למצרים, והרחק. ובמשנה, שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות (ברכות א' ב'), כל אדם קורא כדרכו (שם שם ג'), את שדרכו להמדד בגבה (דמאי ב' ה'), כדרך שאלו לא שבו כך הם לא שבו (תוספתא ידים ב' ח'), כמו קשם, ובהוראת, ענין הדבר, ארט, װײזע, родъ, способъ. האשה נקנית בשלשה דרכים (קידושין א' א'), בשבעה דרכים בודקין את הזב (זבים ב' ב'), הכוי יש בו דרכים שוה לחיה ויש בו דרכים שוה לבהמה (בכורים ב' ח').

2) דרך־ארץ, במשנה. שם־תכונת האדם בישוב המדיני ועסקי פרנסתו, פֿפֿליכטען דעם אומגאנג, דעם פֿערקעהרס, обязанность по обхожденію, обращеніе съ людьми. יפה תלמוד תורה עם דרך־ארץ (אבות ב' ב'). ועם זה הנהגת האדם את נפשו על פי חוקי השכל והמצות הטבעיות, נאטור פֿפֿליכטען, естественныя обязанности. דרך־ארץ קדמה לתורה אלפים שנה (ב"ר).

מדרך, ש"ז, למקום ששם דריכת רגל. עד מדרך כף רגל (דברים ב' ה'), טריטט, שריטט, шагъ, ходъ, стопа.

2) דרכיה, במשנה, שם. דרכיות היו עושין (יומא ו' ח'). ובגמרא הגירסא דירכאות, מקום תלול וגבה שעולים עליו לראות למרחוק, כן פירש הרמב"ם לפי תקון הנוסחא בתוי"ט, ובעל התוי"ט רצה לגרום דרכיות בבי"ת, ויהי מלשון דדבנאי והוא אורבים ושומרים, והערוך גורס דרכיות בשתי דלתין, אבל גם

наступать. תדרכי נפשי בעז. ורש״י פירשו כפעל יוצא, תדרך ברגלים את עז גבורי כנען, דָּרַךְ כוכב מיעקב (במדבר כ״ד י״ז), יתחזק לצאת ולהגלות, הערפֿאָרטרעטען, выступать, восходить. ויתכן שזה מענין הפעל דרג, דריכה של עליה למעלה. ומזה לדעתנו בפיוט, דורכה נסיכות (מלכיות ליום א׳ דר״ה), ולא כפירוש המפרשים.

הנפעל, במשנה, ענבים הנִדְרָכִים (תרומות א׳ ח׳).

הִפְעִיל, מעין הקל. א) יוצא, ביחוס אל הדבר שדורכים עליו, בעטרעטען, наступать. לא הִדְרִיכוּהוּ בני שחץ (איוב כ״ח ח׳), מוסב על שם נתיב הנזכר מקודם, בת בבל כגרן עת הִדְרִיכָהּ (ירמיה נ״א ל״ג), במובן דישה, על דרך לשון הארמית וכפירש״י, בבל מלאה כגרן בשעה שדורכים בה התבואה. והפעל נופל גם על מקום הדריכה (עיין הקל). ובענין דריכת קשת, וַיַּדְרְכוּ את לשונם קשתם שקר (ירמיה ט׳ ב׳), והשיעור לשונם שהיא קשתם או קשת לשונם. ב) יוצא לשלישי. א) במובן הפשוט, הובלה בדרך, פֿירען לאַססען, לייטען, פֿיהרען, водить. וְהִדְרִיךְ בנעלים (ישעיה י״א ט״ו). וביחוס אל שם נתיב, דרך, שבאו בקשור יחס שבו, בנתיבות לא ידעו אַדְרִיכֵם (שם מ״ב ט״ז), לייטען, פֿיהרען. וַיַּדְרִיכֵם בדרך ישרה (תהלים ק״ז ז׳), ועל במותי יַדְרִכֵנִי (חבקוק ג׳ י״ט), יעלני ויחזקני לדרוך עליהם בכח, ובא, מנוחה הִדְרִיכֻהוּ (שופטים כ׳ מ״ג), ענינו רדפו אחריו עד מנוחה (שם מקום הנקרא מָנַחַת (דה״א ח׳ ו׳), מנחות (שם ב׳ נ״ב). ורש״י פירשו בענין השגה והדבקה, איינהאָלען, настигать, догонять. כהוראתו בארמית, רדיפו אבתרא ולא אדרכיה (ע״ז פ״ז ע״ב), וכן הוא בערבית. ג) במובן המוסרי, הִדְרַכְתִּיךָ במעגלי ישר (משלי ד׳ י״א), יַדְרֵךְ ענוים במשפט (תהלים כ״ה ט׳), הַדְרִיכֵנִי באמתך (שם שם ה׳), בדרך אמתך או על ידי אמתך, מַדְרִיכְךָ בדרך תלך (ישעיה מ״ח י״ז).

דֶּרֶךְ, שם. רובו בלשון נקבה, ועל המעט בלשון זכר. עקרו שה״פ דריכה למקום החפץ, דאס געהען, דער גאַנג, хожденіе. ונקשר עם פעלים שונים, לעשות דַּרְכּוֹ (שופטים י״ז ח׳), רייזע, путешествовать. הלך לְדַרְכּוֹ (בראשית ל״ב ב׳), וכי דֶרֶךְ לו (מ״א י״ח כ״ז). ובסמיכות לשם מגביל הזמן, ענינו שעור מדת ההליכה כְּדֶרֶךְ יום (במדבר י״א ל״א), איינען טאָג רייזע, одинъ день пути. דֶּרֶךְ שלשת ימים (בראשית ל׳ ל״ו). ומזה ב) הנתיב שדורכים בו ללכת למקום ידוע, וועג, дорога, путь. עלי דָרֶךְ (שם מ״ט י״ז), אם הַדֶּרֶךְ (יחזקאל כ״א כ״ו), המקום שממנו יוצאים דרכים למקומות הרבה, על דְּרָכִים ישבת (ירמיה ג׳ ב׳), דרכים הרבה. או בגלוי לכל עובר בדרכים, אֶפֿפֿענטליך, открыто. דֶּרֶךְ המלך (במדבר כ׳ י״ז), דרך גדולה שעשה המלך לצרכי המדינה, לאַנדשטראַססע, царская дорога. ובסמיכות לשם מקום או לשם צד ורוח, ענינו הדרך שהולכים לשם או נכחו, וענינו כתאר הפעול, דֶּרֶךְ עץ החיים (בראשית ג׳ כ״ד), דער וועג נאך, הינגעגען, געגען, дорогою на противъ къ. דֶּרֶךְ ארץ פלשתים (שמות י״ג י״ז), דֶּרֶךְ צפונה (יחזקאל ח׳ ה׳), דֶּרֶךְ הדרום (שם מ׳ כ״ד). ובהשאלה, דֶּרֶךְ הנשר בשמים וגו׳ (משלי ל׳ י״ט); ובענין דרך כבושה לרבים, שהולכים בה בלי מעצור, ושמתי כל הרי לַדָּרֶךְ (ישעיה מ״ט י״א), ועם זה מקום רחב ידים, פֿרייער רוים, обширное мѣсто. אשר אין דֶּרֶךְ לנטות (במדבר כ״ב כ״ו). ג) בהשאלה, מנהג, משפט, אַרט, свойство, образъ. כי דֶרֶךְ נשים לי (בראשית ל״א ל״ה), ע״ד ארח כנשים (שם י״ח י״א), לבוא עלינו כְּדֶרֶךְ כל הארץ (שם י״ט ל״א). ומזה כנראה, ענין, וְדֶרֶךְ גבר בעלמה (משלי ל׳ י״ט), ובענין טבע ומזג, חנך לנער על פי דַרְכּוֹ (שם כ״ב ו׳) טבעו ותכונתו. אנכי הולך היום בְּדֶרֶךְ כל הארץ (יהושע כ״ג י״ד) כנוי למיתה, המנהג הטבעי לכל חי בארץ, ועל הרוב במובן המוסרי. כולל כל מנהג ומשפט וכל מעשה ומחשבה שהורגלו בהן, טהון, האנדלונג, האנדעל, לעבענסווייזע, поступокъ, образъ дѣйствія, жизнь. כי השחית כל בשר את דַּרְכּוֹ

המטה (בראשית מ״ז ל״א), ת״י על רישי דרגשא. ובמשנה, הנודר מן המטה מותר ברדגש, דברי ר״מ, וחכ״א דרגש בכלל מטה, הנודר מדרגש מותר במטה (נדרים ד׳ ח׳), אונקלי של דרגש טמאה (כלים י״ב ב׳), בראשונה היו מוציאים עשירים בדרגש ועניים בכליבה (תוספתא נדה ט׳ י״א, מו״ק כ״ז ע״ב). ובגמרא הנדרים נחלקו בפירוש השם דרגש.

דרדע, שעם. חכם מפורסם בימי קדם (מ״א ה׳ י״א), (עיין דרע).

דרדר, שם, מין עשב סרק, אנקריים, ריססעל, плевель, терніе, волчецъ. וקוץ ודרדר (בראשית ג׳ י״ח). ובמדרש אמרו, זה הקנרס שהיא עשויה דרין דרין (ב״ר פרשה כ׳). ובמשנה, החוחים והדרדרים (שביעית ד׳ א׳). ובגמרא אמרו, שהוא מוריקא דהוהא (גטין ע׳ ע״א), והוא הידוע בשם קראָקוס, הגדל בין החוחים.

2) דרדור, במשנה, שם. דרדור עגלה (כלים ט״ז א׳), הוא תביות של עץ עגולה עשויה לוחות, ומפני שהיא גדולה קושרים אותה לעגלה, פאַנע, бочка. והנראה שיסודו דור, בהוראת הקף בעגול (עיין דור). ובמדרש בע״א, ולקח את הדרדור וקשר במתניו כדי שיהא סחוף אחריה לידע שהיא שפחה (פדר״א ל׳) אזור מיוחד לסימן עבדות. ובפעל בענין התפעל. גלגול. יוד ראַללען, катиться. מה אגוז נוטל אחד מן הכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה (שה״ש רבה ו׳ י״א).

דרך, פעל״י. דומה לשרש רת, עקרו נגיעת כף הרגל בקרקע בתנועת ההליכה, טרעטען, ступать, шагать. הקל, אשר דרכה תלך בה (יהושע י״ד ט׳), אשר תדרך כף רגלכם (דברים י״א כ״ד); ומיוחס אל הגוף בכלל. ונרדף לפעל הלך, אשר דרך בה (שם א׳ ל״ו), כל דרך בה (ישעיה נ״ט ח׳). ובענין ההליכה והביאה במקום בכח וביד חזקה, הינאיינטרעטען, вступать. וכי ידרך בארמנותינו (מיכה ה׳ ד׳), הינאיינברעכען, вламываться, врываться. כפל של כי יבוא בארצנו. ב) יוצא, דריכה בכח, ונופל על דריכת ענבים וזיתים במקום שהם נדרכים, גת דרך אדני (איכה א׳ ט״ו), פורה דרכתי (ישעיה ס״ג ג׳), יקבים דרכו (איוב כ״ד י״א), קעלטער טרעטען, топтать въ точилахъ. וביחוס אל הפרי עצמו, אתה תדרך זית (מיכה ו׳ ט״ו), ואל המיץ היוצא מן הפרי, יין ביקבים לא ידרך הדרך (ישעיה ט״ז י׳). ובמשנה בפעל, חוץ מן הדריכות (תרומות ג׳ ד׳), וכמו כן יאמר על הקשת שדורכים עליה בחוזקה לירות החצים, דען באָגען שפאַננען, напрагать лукъ. דרך קשתו (איכה ב׳ ד׳). כי דרכתי לי יהודה קשת (זכריה ט׳ י״ג), יהודה היה לי לקשת לדרך אותה, ועד. וידרכו את לשונם קשתם (ירמיה ט׳ ב׳). ובהשאלה אל החצים, ידרך חציו (תהלים נ״ח ח׳). ובפעול, ומפני קשת דרוכה (ישעיה כ״א ט״ו). ובהשאלה, דריכה של רמיסת אויב, ואדרכם באפי (שם ס״ג ג׳). והכפל. וארמסם בחמתי. ובארמית יכלול גם ענין השתיקה והחכוי, שטיל שטעהען, אבוואַרטען, стоять тихо, поджидать. לפי שהמחכה כמו שדורך את מקומו, ואינו מזיז משם. ועיד הוראת הפעל דוש (ע״ש), דרכת עד דחסיל דיינא (ויקרא רבה כ״ז). ג) דריכת הרגל בכח בגבורת הנצחון, איינהערשרייטען, попирать. על במותימו תדרך (דברים ל״ג כ״ט). ובהשאלה אל השירה, ודרך על במתי ארץ (עמוס ד׳ י״ג), ענינו משפיל גאונם, ודורך על במתי ים (איוב ט׳ ח׳), על גלי הים להשביח שאונם. דרכת בים סוסיך (חבקוק ג׳ ט״ו). לדעת המפרשים ענינו דרכת על הים בסוסיך (במרכבות בתוך). והדוריה פירשו כטעם ודורך על במתי ים, וענינו דרכת בים, בגלי הים, שהם סוסיך (עיד: משחקת בתבל ארצו, בתבל שהיא ארצו). ומשל הסוסים לגלים ע״ש תנועתם התמידית. ברקידה וקפיצה, כסוסים דוהרים. והכפל, חמר מים רבים, שהגלים עולים ומתנשאים חמרים. ולדעת פירסם ענינו רפיקה, רפקת סוסיך לרוץ בים. אנשפאָרנען, пришпоривать. ובתחרון התוף שעליו דורכים, תדרכי נפשי עז (שופטים ה׳ כ״א); דריכה של גבורה, איינהערשרייטען.

שעניני הדר ויפעה; גלאנץ, блескъ. ובגמרא: אבן טובה יש בכרכי הים ודרא שמה (מגלה יב ע״א).

דֵּרָא, קרוב לשרש זרא, בהוראות גועל נפש, אבשייא, отвращеніе.
ובערבית דארא, ענינו הרחקה ותעוב, ומות:

דֵּרָאוֹן, שמ״ז. חרפה תועבה, אבשייא, отталкивающее, отвращеніе.
לחרפות לְדֵרָאוֹן עולם (דניאל יב ב). ועם זה נושא החרפה, געגענשטאנד דעס אבשייעס, предметъ отталкиванія. והיו דֵרָאוֹן לכל בשר (ישעיה סו כד).

דָּרַב, לא נמצא בפעל כי אם בשם:

דָּרְבָן, מסמר התחוב בראש מלמד הבקר לדפוק בו את השורים בעת החרישה, שטאכעל, אכסענשטאכעל, жало, игла. ולהציב הַדָּרְבָן (ש״א יג כא) להציבו ולחזק במלמד. ובמשנה, מלמד שבלע את הַדָּרְבָן (כלים ט׳ ז). וכן כל מסמר עשוי לחזוק דבר, יתד, נאגעל, гвоздь. דברי חכמים כַּדָּרְבֹנוֹת (קהלת יב יא). והרמב״מן פירש דברי חכמים תחובים וקבועים בנפש השומע; והבן שעניני דברי חכמים מוטבעים ר״ל חזקים וקימים תקועים כדרבנות ונטועים כמשמרות שאי אפשר להזיזם ממקומם ולבטלם. מסרק שיש בו דָּרְבָן (תוספתא כלים בבא מציעא ד׳ ג), לעשות ממנה המתבויות) דָּרְבָן קטן (שבת צ׳ ע״א).

דָּרַג, ארמית. קרוב לשרש דרך, ולא נמצא במקרא כי אם בשם:

מַדְרֵגָה, שנ. מעלה שדורכים עליה ועולים למקום גבוה, טרעפפע, лѣстница. בסתר הַמַּדְרֵגָה (שה״ש ב׳ יד), כּסל של בנוי הסלע. ומזה נראה שהמדרגה זו היא שהיתה נעשה בסלע, ונהרסו ההרים ונפלו הַמַּדְרֵגוֹת (יחזקאל לח כ). לדעת הה׳ ר״ש דעשמאלד, הן המעלות בכרמים שבהרים שמחזיקים אותן באבנים שלא יסחפו הגשם. והנראה כדעת הרודל ק״ב, שהן המעלות המחוצבות בהרי הסלעים מקום הכרמים להרוית מקום הזיות, שכן היה מנהג בני ארצות הקדם, והן המדרגות

הנזכרות במשנה בענין עבודת הכרמים, ערים שהוא יוצא מן הַמַּדְרֵגָה (כלאים ג׳ ז), אין בונין מַדְרֵגוֹת על פי הגאיות (משנה שביעית ג׳ ח), גפן שנטועה בְּמַדְרֵגָה (תוספתא כלאים ג׳ ז), (ועיין הכרמל שנה א׳ בשרון גומר 8).
ובספרי המחברים במובן המוסרי, בעבור שהיא מַדְרֵגָה יגיע בה (אמונות ודעות יו״ד), גדולת מַדְרֵגָה ומעלה והחמצות (מורה נבוכים א׳ ד). ולפי הנראה משמושם בשמות אלה תתיחד אצלם השם מַדְרֵגָה, לשעור הערך בתכונות מין אחד, גראד, степень. והשם מַעֲלָה לשיעור הערך בחשיבות מין אחר על זולתו, פארציג, преимущество. (נבעת המורה שם).

2) דַּרְגָּ, דַּרְגָּא, ארמית, שם. מעלה במובן הטבעי והמוסרי,
גרם המעלות (מ״ב ט׳ יג) תיב״ע דַּרְגָּ שיפא, ולא תעלה במעלת (שמות כ׳ כג) ת״י בְּדַרְגִּין, טרעפפע, лѣстница. ובגמרא, נחית דַּרְגָּא נסיב אתתא, סק דרגא בחר שושבינא (יבמות סג ע״א), שטופע, ступень. ובענין סבה גורמת ומביאה לידי דבר מה, ידא אאוסיה דַּרְגָּא לפורא (פסחים קי״ב א׳), (ועיין גרם). ובדקדוק הלשון, שם נגינה מיוחדת שצורתה צורת מעלה פגומה ובולטת. ומן השם דַּרְגָּ גזרו פעל, לענין עשית דבר בפגימות יוצאות ובולטות בעין מדרגה, הקוצץ קורות של שקמה לא יחליק ולא יְדָרֵיג, מקום שנהגו לְדָרֵג יחליק, להחליק יְדָרֵיג (תוספתא שביעית ג׳ ח), כופת שהדריגוהו (ירושלמי עירובין ד׳ א׳).

2) דַּרְגּוֹן, שם. מעלה וגדולת הערך, והיה מנית דַּרְגּוֹן שלו והולך ומיישב להם סבלותיהן (שמות רבה א׳), מעלת מעמדו בבית המלך. (ועיין ערך שרך דרגון).

8) הַדְרָגָה, שו״פ. בדב״א במובן המוסרי בענין העליה ממדרגה למדרגה ולא בפעם אחת, שטופענווייזע, постепенно.

2) דַּרְגָּשׁ, ארמית ובמשנה, שם. מטה כבודה, בעטט, לאגערשטעטטע, кровать, одръ. וישתחו ישראל על ראש

3) דַּקּוּת , בדב״א שרש. קטנות לא יקבלו החלוקה לדקותם (מורה נבוכים א׳ נ׳) , קליינהייט ; малость .

2) דִּקְדֵּק , פי׳ ארמית ובמשנה. בהוראת דקק , כתת לְהַדֵּק (הה״ב לד ז׳) תרגם רב יוסף דערק לְדַקְדְּקָא . ובהשאלה, רהט בזיקים (נחום ג׳ י׳) , ת״י יְדַקְדְּקוּן בשלשלן , צושלאגען , צערדריקען ווערדען , быть разбиту, раздѣлимому . ובגמרא , השופט וְהַמְדַקְדֵּק (שבת ע״ח ע״ב) , הבאה על הוסר הערב לישבם, מְדַקְדֵּק הוא בכלל אותו (שם) , ובהתפעל , עצמות שֶׁנִּדְקְדְּקוּ (אהלות ב׳ ה׳) . ובמובן המוסרי השגחה דקה ויתרה בדבר בפרטיות, גענויא בעטראכטען , тщательно разсматривать . (עיין עסק) . קרא ולא דִקְדֵּק באותיותיה (ברכות ב׳ ג׳) , הרבה מְדַקְדְּקִין בה (חולין ד׳ ע״א) , אל תְּדַקְדֵּק במנינם (במדבר רבה כ״ה) , הקב״ה מְדַקְדֵּק עם סביביו כחוט השערה (יבמות קכ״א ע״א) , ואמרו כל שהוא מְדַקְדֵּק בענוות (שמו״ר ל״א) , שאפילו עני מְדַקְדֵּק (ב״ר ק׳) .

2) דִּקְדּוּק , שם. חקירה עיונית בפרטיות, דִּקְדּוּקֵי תורה (סוטה כ״ח ע״א) , הלכות היוצאות מדיוק הכתובים. דִּקְדּוּקֵי סופרים (שם) , הלכות שדרשו הסופרים בדיוקיהם , בְּדִקְדּוּק חברים (אבות ו׳ ב׳) , דִּקְדּוּקֵי מצות (חולין ד׳ ע״א), כל התורה מן השמים חוץ מִדִּקְדּוּק זה (סנהדרין צ״ט ע״א) , דִּקְדּוּקֵי עניות (שבת מ״א ע״ב) דלי דלות, עניות בכל פרטיה. והקליר אמר : אנוש בְּדִקְדּוּק וחקר (סדר זכרונות) . ובדב״א כלל עיון פלסופיא והתעסקות בחכמת הדקדוק (אמו״ד ח׳) . והתיחד לידיעת חקי הלשון , גראַממאטיק , והמתעסק בידיעה זו נקרא מְדַקְדֵּק .

דָּקַר , פי׳ . הקל . ענינו נעיצת כלי חד בגוף בע״ח , דורכבאָהרען , שטעכען , проколоть, пронзить . את אשר דָּקָרוּ (זכריה י״ב י׳) , וַיִּדְקֹר את שניהם (במדבר כ״ה ח׳) . ובתלמוד בענין בליטת דבר חד , קנים הדוקרנין (סוכה י״ג ע״א) .

הנפעל , כל הנמצא יִדָּקֵר (ישעיה י״ג ט״ו) , געשטאָכען ווערדען , быть пронзену .

הפועל , יזבו מְדֻקָּרִים (איכה ד׳ ט׳) , גע־שטאָכען ווערדען , быть пронзену . ורש״י פירש מדוקרים; מבוקעים, בין נפיחות רעב בין בקוע חרב־קרוי דקירה, (עיין זוב) . ובדברי חז״ל, היו שם שני קנים הדוקרנין (עירובין י״א ע״ב) . ופירש״י משופין כדקר יתר הנעוץ בקרקע .

2) דֶּקֶר , במשנה , שם . כלי נעיצה וחפירה, שפיעס , דורכבאָהרער , ро-гатина . יחפור בְּדֶקֶר ויכסה (ביצה א׳ א׳) , הַמּוֹרָה וְהַדֶּקֶר (שביעית ח׳ ו׳) .

2) דָּקוֹר , במשנה, שם .. כלי מלאכת החרש לנעיצה, יתד, נאַגעל , гвоздь . הַדָּקוֹר של חרש (כלים י״ד ג׳) .

2) דְּקִירָה , בגמרא. שה״פ . דְּקִירָה אחת אינו שתי דקירות (ביצה ח׳ ע״ב) , דאס שטעכען , пронзаніе .

מַדְקֵרָה , שמ״נ . לנעיצה, כְּמַדְקְרוֹת חרב (משלי י״ב י״ח) , דאס שטעכען , пронза-ніе .

3) דִּקְרָן , בדברי חז״ל , ש״ת. עוקץ דק וחד, שפיטצע, кончикъ . ובא בהשאלה לקרן האור ; שטראַהל , лучъ . כמין תרין דקרנין סלקין ומנהרין לעלמא (בראשית רבה כ׳) .

2) דִּקְרִיוֹן , ברז״ל. תאר . איש חיל מזוין בדקר, שפיעססמאן , שרץ דקריון אחד אחר בן ישראל בסוס להרגו (ספרי דברים שכ״ב) .

דֶּקֶר , שע״פ (עיין בן דקר) .

הערה , בגמרא דשבת על מה ששנינו במשנה חוץ מסמי דקלים, אמרו, חוץ מסמי דקרים (כן הוא בנוסח המשנה בירושלמי) מאן דתני מי דקרים, שהם דוקרים את המוח , ומאן דתני מי דקלים שיוצאין מן שני דקלים (שבת ק״י ע״א). ונראה כי דקר ודקל אחד הוא בחלוף למ״ד בריש בהוראת העקרית דקירה ונעיצה , ונקרא עץ התמר דקל או דקר מפני עליו הארוכים והשנונים שדוקרים כחרב , והראיה לדבר דקלא , דקורא (ב״מ פ״ד) שענין שניהם אחד .

דַּר , שם . מרגליות , פערל , жемчугъ . או אבן המרגלית, פערלמוטטערשטיין , перламутъ . דַּר וסוחרת (אסתר א׳ ו׳) . וכן הוא בערבית , דרת , דר , מן הפעל דרר .

ההערה, כדי חזרת דקל (תוספתא סוכה א׳ א׳), סי דקלים (שבת יד ג׳), (עיין דקר).

2) דִּקְלִי, תאר לאיש הבקי בנטיעת דקלים (בראשית רבה פ׳ מ״א), פאלמען-פפלאנצער, пальмоводецъ.

2) דִּקוּלָא, שם. סל עשוי מלולבי דקלים, היא ניימא וְדִיקוּלָא שפיל (סנהדרין ז׳ ע״א), אויס פאלמען צווייגען פערפלעכטענער קארב, сплетенная изъ пальмовыхъ вѣтвей корзина. ומזה דקולאי, ש״ת עושה הסלים באלה, דקולאי ראייתי דקלאי (ב״ב כ״ב ע״א).

דִּקְלָה, שע״פ. מבני יקטן (בראשית י׳ כ״ז).

דָּקַק, פעו״י. קרוב לשרש דוק, כתיתה ופרור לחלקים קטנים, צערדייבען, צערמאלמען, растереть, раздроблять. הקל, א) יוצא: תדוש הרים וְתָדֹק (ישעיה מ״א ט״ו), ופרשיו לא יְדֻקֶּנּוּ (שם כ״ח כ״ח), ענינו דישה, צערדרעשען, измолотить. וכן בערבית כולל הוראה זו. ב) עומד, בהוראת פעול, היות מפורר וכתות לחלקים קטנים, צערדריבען זיין, быть растерту. טחון היטב עד אשר דַּק לעפר (דברים ט׳ כ״א) טחון לאבק, וזהב מדבר. ובדרז״ל בא בנפעל, ואותו היום נשחקות נדקות (מכילתא בא י״ג).

ההפעיל, מענין הקל, צערדרייבען, צערמאלמען, растереть. הֵדַק לעפר (ד״ב כ״ג ט״ו), וַיָּדֶק לעפר (שם כ״ג ו׳), כתת לְהָדֵק (דה״ב ל״ד ז׳), ושחקת ממנה הָדֵק (שמות ל׳ ל״ו). ובהשאלה, אֲדִקֵּם ארקעם (ש״ב כ״ב מ״ג), והקודם ואשחקם כעפר ארץ, וַהֲדִקּוֹת עמים רבים (מיכה ד׳ י״ג), צערטרעטען, פערניכטען, раздавлять, уничтожать.

דַּק, ש״ת. קטן הכמות אם בטבע או בסבה, דין, тонкій. ויפורש לפי ענינו. כאבק דק (ישעיה כ״ט ה׳), ומזה, כַּדַּק יטול (שם מ׳ ט״ו), שטויב, пыль. דק מחספס (שמות ט״ז י״ד), שער צהב דַּק (ויקרא י״ג ל׳). ובמשנה נחלקו בפירושו לקוי קצר, קורץ, коротій. דברי ר׳ עקיבא. ר׳ יוחנן בן נורי אומר אפילו ארוך, דין, тонкій. מה הלשון, אומרים, דק מקל זה דק קנה זה, אמר לו ר״ע עד שאנו למדים מן הקנה נלמד מן השער. דק שערו של פלוני (ענינו) דק לקוי קצר (נגעים י׳ י״א), צנמות דַּקּוֹת (בראשית מ״א כ״ג), וְדַקּוֹת בשר (שם שם ג׳), מאגער, худой. נרדף למ״ש, ורקות בשר (שם שם י״ט). ובהשאלה לקול נמוך. קול דממה דַקָּה (מ״א י״ט י״ב). ובא. גבן או דַק או תבלל בעינו (ויקרא כ״א כ׳). לדעת החכמים ז״ל בתורת היא נקודה עגולה לבנה קטנה בעין מפוה דק בשחור שבעין; שפעקד, бѣльмо. וכל הפסוק מדבר בחולי העינים. ולהראב״ע ענינו קצר הקומה, צווערג, карликъ. ובמשנה במובנים שונים הפך נס; בהמה דַקָּה, או, דַּקָּה סתם (פסחים ד׳ ג׳), צאן, קליינפיה, мелкій скотъ. הפך בהמה גסה. ובמדות, מדדו בְּדַקָּה (דמאי ב׳ ה׳), קליינעס מאאס, малая мѣра. גם כן הפך מדה גסה. וכן בסתם כלים קטנים, הַדַּקִּין שבכלי חרס (כלים ב׳ ב׳). והמיוחד לדקים שבבני מעים, נקבו הַדַּקִּין (חולין ג׳ א׳), ובא בענין פתח קטן; אם יש לפניהם דַּקָּה ארבעה (עירובין ס׳ ע״א).

דֹּק, שם. יריעה או וילון טווי מחוטים יפים ודקים, פיינעס דיינעס געוואנד, דינער טעפיך, פארהאנג, тонкая ткань, завѣса. הנוטה כַדֹּק שמים (ישעיה מ׳ כ״ב), ומפורש בתהלים (ק״ד ב׳) נוטה שמים כיריעה. ובסמוך על הכתוב הזה השתמשו הפייטנים בשם דוק בהוראת שמים, ואמר הקליר, הַדֹּק וחלד (אופן לר״ה), הַדֹּק מרופף בגערה (שחרית ליוה״כ).

1) דְּקַק, פ״י ארמית כהוראתו בעברית. הקל, במובן עומד, באדין דָּקוּ כחדה (דניאל ב׳ ל״ה) תמורת דַּקּוּ, צערמאלמט זיין, раздробляться. והאפעל, וְהַדֶּקֶת המן (שם שם ל״ד), צערמאלמען, раздроблять. די פרולא מְהַדֵּק (שם שם מ׳), אכלה וּמַדְּקָה (שם ז׳ ז׳), ותרשנה וְתַדְּקִנַּהּ (שם שם כ״ג).

2) דּוּק, במשנה. מום מחולי העינים, (עיין דַּק), דק זה הדוק (תרגום אמור), бѣльмо. הדוק שחור (בכורות ל״ח ע״ב), דער שווארצע שטאאר, темная вода. ברוקין שבעין (גיטין כ״ז ע״א).

(אהלות ט׳ ט״ו) . ובהשאלה בגוף בעת , יוצא לַפֵּן (נדה ח׳ א׳) דרך דופן הבטן . וברבוי , שתי דְפָנוֹת (סוכה ז׳ ע״א) , דְּפָנוֹת אהלים (אהלות ח׳ ו׳) , וקרקרותיהן ודְפְנוֹתֵיהֶן (כלים ב׳ ב׳) .

2) דְּפוּס , ארמית , ובמשנה , שם . עקרו כלי שעוצרים וכובשים בו ,

פרעסס ברעטט , тиски . והוא מרמי לדפוס ענבין (תרגום ירושלמי בראשית מ״ט י״א) , פרעסס פֿרעסע , жомъ винограда . ומזה כלי העשוי לצייר על ידו צורה מכוונת , חרט , 6פֿורם , форма, образъ . מכל דְּפוּס ודְפוּס (דמאי ה׳ ד׳) , כלי שמתקנין בו צורת ככר הלחם . איפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון (פסחים ל״ז ע״א) , מספקות דפוס לכל באי העולם (ספרי דברים פי׳ שי״ח) . ובהשאלה , כל טיפה וטיפה בראתי לה דְפוּס בפני עצמה (בבא בתרא פ״ו ע״א) (ועיין טפס) . ומזה נהגו האחרונים לכנות מעשה כבישת ודחיקת האותיות על הנייר ע״י מכונה , דרוק פרעססע , שהמציא גוטענבערג בשנת ה׳א ר׳ , 1440 בשם דפוס ועשו מזה גם פעול הִדְפִּיס , דריקקען , печатать . ושית מַדְפִּיס , דריקקער , типографщикъ .

דָּפַק , פ״י , הכאה והקשה , שלאגען , פאָכען , постучать, бить . הקל , הקשה להשמיע קול , קול דודי דופק (שה״ש ה׳ ב׳) , מקיש על הדלת , אנקלאָפּען , стучаться . ובהשאלה מזה , דחיקה , האיצה , דרענגען , אַנטרייבען , тѣснить, погонять . ודְפָקוּם יום אחד (בראשית ל״ג י״ג) , דוחק ומאיץ למהר ההליכה .

התפעל , כענין הקל , מִתְדַּפְּקִים על הדלת (שופטים י״ט כ״ב) , דוחקים א״ע להקיש על הדלת ולפתחה בחוזק היד , זיך אן דיא טהירע דרענגען , דיא טהירע שטירמען , тѣсниться, бросится къ дверямъ .

דָּפְקָה , שע״פ . אחד המקומות אשר חנו בני ישראל במדבר (במדבר ל״ג י״ב) .

2) דַּפְקָא , ברז״ל , או דַדְפְקָא או ראטמא (ב״מ כ״ג ע״ב) . וכתב רש״י צואר , שמעתי , ומשום ר׳ יצחק בר מנחם שמעתי דפקא , פלאנקען , מקום שדופק (בגוף) כשהוא יגע , דיא פלאנקע , флангъ . והנראה , שמזה לקחו בעלי חכמת הרפואה להשתמש בפעל דפק לענין מרוצת הדם בגידים שמהלכה בהקשה קטנה והכאה תמידית לאט לאט , פולזירען , біеніе пульса . ואמרו , גידים דופקים וגידים שאינם דופקים (שער השמים לאבי הרלב״ג) , ועל ועורקי לא ישכבון (איוב ל׳ י״ז) כתב הרלב״ג הדופקים לא ינוחו .

2) דֹּפֶק , במשנה , שם . דופני הקבר שהגולל מונח עליהן , גראַבשטיינער , стѣна гроба . איזהו דופק את שהגולל נשען עליו (אהלות ב׳ ד׳) , והאבן שבצד הדופק מבחוץ , נקראת דופק דופקין (שם) . ויתבן שהוא מענין דפיקה ודחיקה על דרך גזרת השם דופן (עיי״ש) .

2) דִּפְתָּר , דִּפְתְּרָא , במשנה , שם . עור מתוקן לכתיבה , פערגאַמענט , ועל הַדִּפְתְּרָא (מגילה ב׳ ב׳) . ופירשוהו בגמרא דמליח וקמיח ולא עפיץ (שם י״ט ע״א) . לדעת פירסט , מקורו בלשון פיניקית דְבַךְ , דֶּבֶר , דבר עשוי מעור בהמה , וממנו נגזר השם העצם פרסי דַּבִּיר , עיי״ש) . ובלשון ערבית בתוספות ת׳ דפתר . וביונית διφθερα , עור עבוד ומתוקן לכתיבה . ומזה ספר או קונטרס לרשימת זכרון דברים , רעגיסטער , אורקונדע , списокъ, документъ . ובמובן זה השתמשו חז״ל באגדה , הוציא דִּפְתְּרָא של אלהות (תנחומא וארא) , דיפתראות ופנקסאות יש לו (בראשית רבה א׳) .

2) דֶּקֶל , ארמית ובמשנה . שם עץ התמר , דאַטטעל בוים , פאַלמע , финиковое дерево, пальма . צדיק כתמר יפרח (תהלים צ״ב י״ג) ת״י היך דקלא , ברלית ובְדֶקֶל (פאה ד׳ א׳) , מרכיבין דְּקָלִים כל היום (פסחים ד׳ ח׳) . במין דקלים נמצא דקלים זכרים ודקלים נקבות , והיו מרכיבין יחור של הדקל זכר בדקל נקבה , להטיב גידול הפירות , והיה מקובל אצלם שיום יד בניסן הוא היום המסוגל לזה . ולזאת התירו להם המלאכה הזאת , ביום ההוא . וברמז אל ההרכבה הזו כנראה אמרו בשיעור

נקרא ספר אחד מכתבי הקדש. ב) אחד מבני דוד לאבגיל (הזרא ג' א'). ג) מבני איתמר (עזרא ח' ב', נחמיה י' ז').

דעואל, שע״פ. אבי אליסף נשיא לבני גד (במדבר א' יד), ונקרא גם רעואל בר״ש (עיין רעואל, ובשרש ידע).

דעך, פ״ע. עיקרו קפיצה ונתור, איפ־שפרינגען, скочить. הקל, בבחינת קפיצה ונתור השלהבת כשהוא קרובה להכבות שהיא כמתחזקת לעלות למעלה ויורדת וכובה, אויפלאַדערן, פֿערלאַדערן, ערלאָ־שען, гаснуть, вспыхнуть. דעכו כפשתה כבו (ישעיה מ״ג י״ז), הפשתה היבשה כשהאש אוחזת בה, ממהרת להתלקח ומעלת שלהבת גדולה, ועם זה ממהרת לכבות. ידעך נרו באשון חשך (משלי כ' כ'), גם אור רשעים ידעך (איוב י״ח ה'), הצלחת הרשעים היא כשלהבת מפיצה אור הרבה וממהרת לכבות, וכן הוא בארמית וקרוב אל זעך. ובספרי, במובן יוצא, הדיפה והפלה, בעשו דעכו מנין (במדבר סימן ק״ס). ומזה נראה בפיוט, בפיעל, דעך וצמת מבאיש (סדר אחרון ש״פ).

הנפעל, כענין הקל, ובא ביחוס לשלג ולקרח הנמס מחום השמש, וממהר לחלוף ולעבור, פֿערשווינדען, исчезать, иссякать. בחומו נדעכו ממקומם (איוב ו' י״ז).

הפועל, דעכו כאש קוצים (תהלים קי״ח י״ב), אויפלאַדערן, вспыхивать. ובטעם הבנין הזה, שהוא כפעל סתמי, אמרו שזהו לפי שפעולת ההתלהבות באה מאליה ומעצמה, והנראה כדעת ר' יואל בר״ל, שהוא פעל עבר מבנין הקל, על משקל פעול, ולסבת העין, האות הגרונית, נדחתה התנועה אל פ״א הפעל, ובאה בחטף פתח להקל על המבטא.

2) דף, ארמית, ובמשנה. שם קרש ולוח, ברעטט, доска. ארך הקרש (שמות כ״ו ט״ז) ת״א אורכא דדפא. ובמשנה, דף של נחתומין (כלים פ״ו ב'). על הצנור ועל הדף (זבים ד' ב'), הדפין והלולבין וכו' (נדה ס״ה ע״א), הנסרים שנותנים על הענבים בשעת דריכתן, ומזה בירדפא הגת והיקב, מקום הנסרים, ועיליו לבי דפא (ב״מ ע״ד ע״א). ובבגד. שני דפי חלוק (נגעים י״א ט'). וכן בלוחות הספרים. שני דפי פנקס (שבת י״ב ח'). ובספרי הקדש נודמן בין דף לדף שם בן ארבע אותיות (מסכת סופרים ב' ב'), קאָלומנע, столбецъ. ארבע פעמים בדף אחד (שמות רבה פ״ו). והרמב״ם כתב, ועמוד יהיה בין כל דף ודף (הלכות ס״ת ב' ב'). ובספרים שלנו שעשוים עלים עלים נקרא, דף, עלה כתוב משני עבריו. ועמוד. עבר אחד מן הדף.

דפה, פעל, לא נמצא במקרא, כי אם בשמות הנגזרים ממנו דפי, דפן, נרדף עם פעל הדף, נדף, בהוראת דחיה הדפה, וממנו:

דפי, דפי, ש״ז. פעם אחת במקרא, הדפה במובן מגרעת וחסרון, מאַקעל, פֿעהלער, порокъ, недостатокъ. בבן אמך תתן דפי (תהלים נ' כ'), ע״ד, כי יתן מום בעמיתו (ויקרא כ״ד י״ט), ומצוי הרבה בגמרא. כל אשכלות שעמדו לישראל וכו' לא היה בהם שום דפי (תמורה ט״ו ע״ב), יושב ודורש בהגדות של דופי (סנהדרין צ״ט ע״ב). ובפיוט, דפיו ורשעו (מוסף ליוה״כ). ובענין טומאה אמרו על דרך ההשאלה, התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסחים ל' ע״ב).

3) דפיון, בפיוט, כענין הקודם, לכבסם מצחן דפיונים (סלק שחרית יוה״כ).

2) דפן, פ״י, במשנה. דחיקה ולחיצה, דראַנגען, צווינגען, тѣснить, при־жать. מנין אם אינו רוצה דפנו, ת״ל וקדשתו בע״כ (תו״כ אמור א'). ובגמרא, אתו בני משרוניא דפנוהו (ב״מ ק״ז ע״ב) הדפוהו, הכוהו והכריחוהו. ובפיוט, לצד דופן ידפון (אופן לש״ע) ידחוק א״ע. ומזה:

הפעול, חבית דפונה בשולי המרחץ (כלים ב' ג'), מהודקת ומחוברת, אנגעפֿעסט, прикрѣплено.

2) דפן, במשנה. שם. בל״ס דפנא כותל, קיר, בבנינים ובכלים, וואַנד, стѣна. דפן עקומה (סוכה ד' ע״א), תחת דפנה מבחוץ

עליו, הוא דַּמֶּשֶׂק אליעזר (שם טו ב׳), ובעזרת אליעזר איש דמשק. העיר הזאת היתה קרית מלוכה לאחד ממלכי ארם, ונקראת הממלכה על שמה אֲרַם דַּמֶּשֶׂק (ש״ב ח׳ ה׳), ודוד מלך ישראל כבשה, ובסוף ימי שלמה שבה והיתה למלכי ארם, ומלחמות רבות עשו מלכיה עם מלכי ישראל בזמנים שונים. ועד היום היא עיר גדולה במלכות טורקיא, וקרית מחוז גדול. בספר דברי הימים א׳ (י״ח ה׳ ובכמה מקומות) נקראת דַּרְמֶשֶׂק בתוספות רי״ש על דרך לשון הארמית, שנוטה להוסיף רי״ש בשמות כידוע, ופעם בא דּוּמֶּשֶׂק (מ״ב ט״ז י׳) בשורק. בגזרת השם, נראה דעת האומרים שהוא מן דַּמְשַׂק בלשון ערבית אריגה, וענינו מקום אורגים (עיין דְּמֶשֶׁק).

דָּן, שע״פ. א) בן יעקב מבלהה (בראשית ל׳ ו׳), ועל שמו נקראו בניו והשבט אשר יצא ממנו, מטה דן (שמות ל״א ו׳), בני דן (במדבר א׳ ל״ח). וכן סתם דָּן (שופטים ח׳ י״ח). וביחיד היחס, ממשפחת הַדָּנִי (שם י״ג ב׳, דה״א י״ב ל״ה). ב) העיר לַיִשׁ או לֶשֶׁם לפנים אשר לקחו בני דן ויקראו ללשם דן בשם דן אביהם (יהושע י״ט מ״ז), ומקומה בקצה הגבול הצפוני של ארץ ישראל קרוב למוצא הנהר ירדן, ושעל כן בא השם לפעמים כסימן קצה הגבול הצפוני, מִדָּן ועד באר שבע (ש״ב י״ז י״א), (עיין באר שבע). והנה נמצא עיר בשם דן בימי אברהם (בראשית י״ד י״ד), ובימי משה (דברים ל״ד א׳) ולדעת הראשונים נקראת כן על שם העתיד, ויש שאומרים שהיא דן אחרת. ולדעת פירסט, היא שנקראת דָּן־יַעַן, ויבואו דָּנָה יַעַן (ש״ב כ״ד ו׳), עיר בארץ צידון בעמק בית רחוב, בסמוך לעיר הנקראת Paneas (פמיוס), ונקראת כן על שם אחד מאלילי הכנענים שנקרא אצלם בשם בַּעַל־יַעַן. והשם דן בא בהוראת שופט ואדון, ונרדף עם בעל (ועיין יען).

דָּן־יַעַן, (עיין דן).

1) דֵּן, ארמית. כנוי הרומז לזכר ובתוספת הא דְּנָה בסימן הידיעה, דייעזער, этотъ. ולנקבה, דָּא, דָּה, דיעזע, эта. וביותר ישתמש במובן מין סתמי, כמו זאת בעברי, דיעזעס, это. בארמית שבמקרא, לא נמצא כי אם בסימן הידיעה, ולרוב אחרי השם, חזא דְּנָה (דניאל ב׳ י״ח), כתבא דְּנָה (שם ה׳ ז׳). ולפעמים קודם השם, דְּנָה חֶלְמָא (שם ב׳ ל״ו). ובתרגומים, גם בלא סימן הידיעה, ומקבלין דֵּין מן דֵּין (ישעיה ו׳ ג׳). ובקשור עם היחס, אחרי דְנָה (דניאל ב׳ כ״ט), באתר דְּנָה (שם ו׳ ו׳), כמו אחרי זאת, עַל דְּנָה שְׁלַחְנָא (עזרא ד׳ י״ד), כל קבל דְּנָה (דניאל ב׳ י״ב), על כן, דעסוועגען, по этому. ועם מלת היחס, מלה כִּדְנָה לא שאל (שם שם י׳) כזאת. ובתרגומים גם בתוספת אלף, אִידֵין אתר (שמואל א׳, ו׳ ב׳). ובגמרא, אֵידֵין מתקרי גבור (תמיד ל״ב ע״א) איזהו גבור. ובהרכבה אֵיכְדֵין אמר (דברים א׳ י״ב).

דּוֹנַג, שם. שעוה, וואקס, воскъ. כדונג הדונג (תהלים ס״ח ג׳), היה לבי כדונג (שם כ״ב ט״ו). ובמדרש, בתולתיה נוגות שהיו נאים כבתולות ונעשו כדונג (איכה רבתי א׳). ומזה נראה שיסודו נג בהוראת דבר שנוח להמוס ולהתוך.

דַּנָּה, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו מ״ט), מיסודו של דן דון בהוראת שפלה עמק. (עיין ארן).

2) דַּנְדְּנָה, במשנה. שם. מין ירק, עלה הַדַּנְדְּנָה (שביעית ז׳ א׳). לדעת המפרשים הוא הנקרא בלשון רומית Menta, קריזע מינצע, кудрявая мята.

דִּנְהָבָה, שע״פ. עיר קדמוניה, מקום מולדת המלך הראשון לאדום, בלע בן בעור (בראשית ל״ו ל״ב).

דָּנִאֵל, דָּנִיֵּאל, שם עצם פרטי. א) מבני ישראל מזרע המלוכה אשר גלו לבבל והמלך נבוכדנאצר צוה ללמדם ספר ולשון כשדים, וישם שמו בלטשאצר. ודניאל גדל בחכמה על כל חבריו והבין בכל חזון וחלומות (דניאל א׳ י״ז), ומלכי בבל כבדוהו וגדלוהו על כל השרים, ובצדקתו המופלאה, היה לאות ולמשל בפי יחזקאל (י״ד י״ד, כ״ח ג׳), ושם נקרא דָּנִאֵל. וחזה חזיונות, מאשר יקרה את בני ישראל באחרית הימים, ועל שמו

כמנו, אל העינים, בקשור עם הפעל ירד (עיין דמעה). ובגמרא, הדמעות דולפות (בכורות מ"ד ע"א). ובפיוט, בהפעיל, והִדְמִיעַ כי נחשך (עבודה לרמב"ע).

דִּמְעָה, ש"נ. כלל הנטפים היורדים מן העינים, טרעהרען, слезы. ותרדנה עינינו דִּמְעָה (ירמיה ט' י"ז), הורידי כנחל דִּמְעָה (איכה ב' י"ח), דִּמְעַת העשקים (קהלת ד' א'), שימה דִמְעָתִי בנאדך (תהלים נ"ו ט'). ועל המעט בא ברבוי, כלו בַדְּמָעוֹת עיני (איכה ב' י"א). ובגמרא, ולגו עיניו דְמָעוֹת (פסחים קי"ח ע"א), ואמרו. שש דמעות הן, ג' יפות וג' רעות, של עשן ושל בכי ושל בית הכסא רעות; של סם. של שחוק ושל פירות, יפות (שבת קנ"א ע"ב).

2) דֶּמַע, ש"ז. כעין הקודם. בגמרא, ומשה כותב בְּדֶמַע (בבא בתרא ט"ו ע"א). ובפיוט, וראה דֶמַע עיני (מעריב ליוה"כ).

3) דָּמוּעַ, שה"פ, ווינענד, плакать. בפיוט, כל עין דָמוּעַ (מוסף ליוה"כ).

דֶּמַע, ש"ז. פ"א במקרא, ולא נתבארה הוראתו אל נכון, מלאתך וְדִמְעֲךָ לא תאחר (שמות כ"ב כ"ח), אונקלוס לא תרגמו, ויב"ע תרגם ובכורי חמר נעווך, ועניינו יין הנדרך ביקב, ובדרכו אחזו הרשב"ם והרמב"ן, ופירשו שהוא שם כולל תירוש ויצהר, ונגזר מן הפעל דמע, שהיין והשמן יורדים טפות טפות מן הענבים והזיתים כשהם נדרכים. והנראה שיסודו דם ועקרו ליח ושקוי היוצא מן הפירות. והשמרוני תרגם, חלב הארץ (בראשית מ"ה י"ח) דֶּמַע ארעא, וכן בערבית קוראים לשמן דמע אל־שמן. ויתכן שבלשון המקרא, נקראו כן גם הפירות העומדים לדבבש, על שם השקוי היוצא מהם, ואונקלוס תרגם, פן תקדש המלאה הזרע (דברים כ"ב ט') דִּמְעַת זרעא. ואפשר שיכלול השם הזה בלשון ארמית כלל פירות הארץ והאילן לעת בשולם, שאז הם מלאים ליחות ורטיבות. ובמדרשי חז"ל, מלאה אלו בכורים ודמע אלו תרומה (תמורה ד' ע"א), ופירשו בתוספות לפי שהתרומה נוהגת גם בלח.

2) דִּמַּע, פ"י. במשנה לענין הטלת פירות של תרומה לתוך פירות של חולין. באופן שאוסרים אכילת החולין לזרים, פערמישען, המטמא וְהַמְדַמֵּעַ (גיטין ה' ד'). ובזיקום אל התרומה האוסרת את החולין בתערובתה, הראשונה מְדַמַּעַת (תרומות א' ח'). ובבינוני פעול, נפל מן המדומע למקום אחר (שם ה' ו'), הפירות הנאסרים לזר ע"י התרומה שנתערבה בה, כדי יין וכדי שמן המדומענת (מנחות ג' ד'). והשתמשו בו גם בנפעל על התבואה הנאסרת, סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה (חולין) ונִדְמְעוּ (תרומות ה' ו'). ובטעם גזרת הפעול הזה נראה לנו שעקרו שקיעה וטביעה, איינזינקען, погру-жать. והתיחד בהלכה לענין הטלת תרומה לתוך החולין, שמשקעין את התרומה בחולין. וקרוב בענינו לשרש טמע, עיין שם. והרב בעל הערוך השלם בחר לו דרך אחרת בזה, והבוחר יבחר.

3) דֶּמַע, במשנה, שם. המוציא עפר ממקום טומאה אוכל בְּדֶמַע (אהלות ט"ז ד'). הרמב"ם והר"ש פירשוהו בהוראת תרומה בסמך על הדרש, ודמע אלו תרומה (תמורה ד' ע"א). והראב"ד פירש תבואה מדומעת, היינו ספק תרומה ולא תרומה ודאי (עיין תר"ש), נאכל בגזיר הַדֶּמַע (טהרות ב' ג' ד').

2) דָּמוּעַ, שה"פ. מן הענין הקודם, תבואת חולין שתרום' מעורבת בה, איסת דמוע על עם הארץ (תוספתא דמאי ה' ג').

דְּמֶשֶׁק, שם. פ"א במקרא, בפאת מטה וּבִדְמֶשֶׁק ערש (עמוס ג' י"ב). לדעת המפרשים שם הוא, בגדי משי יפים הבאים בדמשק שהיו מציעים על הערש לנוי, דאמאסט. ולפי מה שהערנו על גזרת השם דַּמֶּשֶׂק בסמוך שעקרו אריגה יש לפרש השם דְּמֶשֶׁק בהוראתו הראשונה, אריגות מצעות אריגות יפות, וועבערייא, ткань.

דַּמֶּשֶׂק, שע"מ. עיר קדמוניה מאד, לרגלי ההר הנודע אנטי־לבנון, בעמק גדול המפורסם ביפו, בין שני הנהרות אֲמָנָה וּפַרְפַּר, נודעה בימי אברהם (בראשית י"ד ט"ו), ומשם היה עבדו בן משק ביתו שנאמר

דֻּמָּה, שמ"נ. פעם אחת במקרא, מי כצור כְּדֻמָּה בתוך הים (יחזקאל כז לב). לפי המוסכם ענינו כריתה ואבדן, צערשטערונג, צערשטערטעס, разрушеніе, разрушенное. ולא רחוק לשער שבא השם הזה בהוראת שקיעה וטביעה, ובמובן תקיעת יתד במקום נאמן, עיד, בטרם הרים הָטְבָּעוּ (משלי ח' כ"ה), איינגעזונקען, бить погружену, איינגעזעצט ווערדען, утверждену. ויאמר בקינתו על צור, מי כצור שהיתה מוטבעת ותקועה בים. מיוסדת ומושרשת בתקפה; וזה על הדרך שנאמר בפרשה הקודמת, איך אבדת נושבת מִיַּמִּים וגו' אשר היתה חזקה בים (כ"ו י"ז) (ועיין דומה).

דְּמָמָה, ש"נ. שתיקה אחרי רעש, שטיללע, тишина. יקם סערה לִדְמָמָה (תהל' קז כ"ט), ווינדשטיללע, безвѣтріе. ועם זה הגיה בקול נמוך, קול דְּמָמָה דקה (מ"א י"ט י"ב), לייזע שטיממע, тихій голосъ. דְּמָמָה וקול אשמע (איוב ד' ט"ז), בתחלה דממה ואחרי כן קול אשמע.

2) דִּמְדֵּם, ארמית ובדברי חז"ל, בפיעל, לפי הנראה הוא מיסוד דום, בהוראת שקיעה, טביעה, זינקען, погрузиться. ידמו כאבן (שמות ט"ו ט"ז) תרגום ירושלמי יִדַּמְדְּמוּן כאבניא. ומזה נדנוד והתנבמות השוקע והנוטה לנפול כשהוא רוצה להתחזק ולעמוד על עמדו, וואנקען, שיסעלן, шататься. ובהשאלה. פרפור הגוסס, צאפפעלן, дрожать. דהות מְדַמְדְּמִים כל ההוא לילא (שיר השירים רבה ג' ג'). וכן לענין בלבול הדעת ושעמום בבנין פועל, בעטיבט זיין, бить оглушену. שיכור מהו שיברך וכו' אפילו מְדוּמְדָּמִים (ירושלמי תרומות פ"א). ובערבית דמדם ירדה השפלה ובוא לארץ. ומזה:

2) דִּמְדּוּמִים, בגמרא שם. מצוה להתפלל עם דִּמְדּוּמֵי חמה, מאי קרא, ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (ברכות כ"ט ע"ב). הנכון כפירוש הערוך שהוא זמן שקיעת החמה, ויותר מסתבר זמן שהחמה קרובה לשקיעתה, וטעם הדרש הוא, עם שמש כשהוא לפני ירח. ובמדרש, ויחן את פני העיר, נכנס עם דמדומי חמה וקבע תחומין מבעוד יום (ב"ר י"א), והוא הזמן שלקרא נ"ב מִטְמוּעֵי שמשא (שם ס"ג) בחלוף ד' לט' בטי"ת, ובתוספת עי"ן, (עיין מטע). והחכם פלייטשער רצה לגזור מלשון ערבית.

דֹּמֶן, ש"ז. זבל ואשפה הנדרסת ברגלי בני אדם, מיסט, навозъ. לְדֹמֶן על פני האדמה (ירמיה ח' ב'), היו דֹמֶן לאדמה (תהלים פ"ג י"א). וכנראה נגזר מיסוד חם במובן טביעה ושקיעה, ע"ש שרגל הדורס שוקעת בו.

מַדְמֵנָה, ש"נ. מעין הקודם, מקום הדמן, מיסט הויפען, мѣсто навоза. כהדוש מתבן במו מַדְמֵנָה (ישעיה כ"ה י'), שדרך להטיל תבן באשפה לרגלי הדורסים עד שיעשה דמן לזבל בו את השדות. תמצא השרש הזה בשמות עצמים פרטים למקומות על שם טיב אדמתם שהיתה שקועה, או שהיו במקום עפר תיחוח שהרגל שוקעת בה, ועיד השם כבול.

דִּמְנָה, שע"פ. אחת מערי זבולן שנתנה אל הלוים מבני מררי (יהושע כ"א ל"ה).

דִּימוֹן, שע"פ. (עיין דיבון).

דִּימוֹנָה, שע"פ. עיר בשבט יהודה על גבול ארץ אדום (שם ט"ו כ"ב). ואולי היא הנקראת דִּיבֹן בספר נחמיה (י"א כ"ה), (ועיין דיבון).

מַדְמֵן, שע"פ. מערי מואב. גם מַדְמֵן תִּדֹּמִּי (ירמיה מ"ח ב'), לשון נופל על לשון, מענין שקיעה וטביעה, או מענין בלבול וטרוף.

מַדְמֵנָה, שע"פ. עיר מערי בנימן קרוב לירושלים (ישעיה י' ל"א).

מַדְמַנָּה, שע"פ. מערי יהודה (יהושע ט"ו ל"א).

דָּמַע, פ"י. הגרת נטפי מים מן העינים. והפעל מיוחס אל העין, טרייפלען, ווינען, капать, плакать. וְדָמֹעַ תִּדְמַע ותרד עיני (ירמיה י"ג י"ז), ולא נמצא יותר במקרא. והפעלה נאמר בהתיחס השם דִּמְעָה דנגזר

באבו , פעסטע , פעללקפעסטיגקייט , познал, крѣпость . והנכון כתרגום השבעים שהוא כנוי לעת הצהרים בשעה שהשמש נראה כעומד דומם בחצי השמים , וכן נקרא בערבית דומת אל שמש ובמקרא , נכון היום , וכן פירש השד"ל.

דָּמַם , פעו׳׳, קרוב לשרש דום, דמה ב׳ ולשרש טמם, טמא, טמע.

עקרו אטימה וסגירה , פערשטאפפען , צו שליסען , замыкать . הקל, העבר דַּמּוּ בהפסק דָּמּוּ , המקור והצווי דֹּם, העתיד על שני משקלים: א) יִדֹּם עם יָתֹם , ב) יִדַּם ע״מ יֵתַם , יִדְּמוּ , יִדְּמוּ . ענינו עומד , א) אטימה וסגירה, זיך צושליעססען , замыкаться . אל תִּדֹּם בת עינך (איכה ב׳ י״ח) , במו , עיני נגרה ולא תדמה (שם ג׳ מ״ט). ומזה ב) השתתקות ואלמות מפחד ובהלה או מצער ויגון , לייפלאָז , בעשטירצט ווערדען , быть безмолвну, пораженну . יִדְּמוּ כאבן (שמות ט״ו ,ט״ז) , (עיין בסמוך) , ישבו לארץ יִדְּמוּ (איכה ב׳ י׳) , וַיִּדֹּם אהרן (ויקרא י׳ ג׳) . ובצווי, האנק דֹּם (יחזקאל כ״ד י״ז) , דֹּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי (ישעיה כ״ג ב׳) , ומזה ג) הפסק ושביתה ממלאכה, שתיקה , אויפהערען , שווייגען , זיך בערוהיגען , переставать дѣлать, молчать, успокоиваться . התעי וְדֹמִּי (ירמיה מ״ז ו׳) , קרעו ולא דָּמוּ (תהלים ל״ה ט״ו) פסקו , הדלו , ויית ולא מפקין דמא , מעי רתחו ולא דָּמּוּ (איוב ל׳ כ״ז) , לא נחו ושקטו , ותרגומו ולית בהון חוו דמא , ויכלול עמידה, והפסק הליכה , שטילל שטעהן , оставаться на мѣстѣ; останoвиться . דֹּמּוּ עד הגיענו אליכם (ש״א י״ד ט׳) , שמש בגבעון דּוֹם (יהושע י׳ י״ב) . ובגמרא עד השלמים, ולא מצאו אדם יושב ודומם (סוטה כ״ח ע״א) , דממו הרוחות עמד הקנה במקומו (תענית כ׳ ע״א) . ובפיוט בפעול , לחשמיעהן מקדמומי קול (יוסי בן יוסי מלכיות) , דְּמוּמֵי דקה (שחרית לר״ה) . ומזה ד) במובן המוסרי, שתיקה של המתנה ויחול , הארען , ждать, ожидать . וְיִדְּמוּ למו עצתי (איוב כ״ט כ״א) , לאלהים דּוֹמִי נפשי (תהלים ס״ב ו׳) . ובענין ה) שתיקה של הכנעה , ערגעבען זיין , פערטרויען , покоряться, уповать .

דום לה׳ והתחולל לו (שם ל״ז ז׳) , וממושג השביתה והפסק בא ו) לענין הכליון והאבדון , אומקאממען , אונטערגעהען , שווינדען , погибать, пропадать, исчезать . יִדְּמוּ לשאול (שם ל״א י״ח) , ובפירש״י ישתקו ויאלמו למות . והנראה שמהוראת האטימה והסגירה יצאה הוראת השקיעה והטביעה, זינקען , איינזינקען , погружаться, вязнуть . ויהיה פירוש יִדְּמוּ לשאול כמו ירדו לשאול יטבעו בו . ומענין זה יהיה ג״כ ידמו כאבן , שהוא כמו צללו בעופרת (עיין דמם).

הנפעל , כעין הקל , במובן השתתקות והאלמות , ועם זה אפיסה וכליון , פערשטומט , פערניכטעט ווערדען ; онѣмѣть, быть пораженну . אל תִּדַּמּוּ בעונה (ירמיה נ״א ו׳) , וְנִדְּמָה שם (שם ח׳ י״ד) , הראוי וְנִדַּמָּה . ואיפשר שהוא מן הקל (ועיין ההפעיל) , ורשעים בחשך יִדָּמּוּ (ש״א ב׳ ט׳) , הנראה שהוא במובן שקיעה וטביעה , ע״ד , יִדְּמוּ לשאול (תהלים ל״א י״ח) . ובהשאלה, לדבר שאין בו רוח חיים , וְנָדַמּוּ נאות השלום (ירמיה כ״ה ל״ז) , יחרבו וישומו , פערוויסטעט ווערדען , быть опустошену, разорену .

ההפעיל , מן הקל , יוצא , כי ה׳ אלהינו הֲדִמָּנוּ (שם ח׳ י״ד) , לפי המוסכם טעמו בריתה ואבדון , פערניכטען , истреблять . והנראה שענינו בלבול הדעת , בעטייבען , оглушать . מסכים אל האמור אחרי כן וישקנו מי ראש . ואפשר כי האמור קודם לזה וְנִדְּמָה שם ג״כ בטעם זה , ושעור המליצה , על מה אנחנו יושבים (כמתכים לעמוד כנגד האויב) האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם (נשבבה מבולבלים שם) כי ה׳ אלהינו הֲדִמָּנוּ אין בנו כח להלחם . ובפיוט עד השלמים ובהוראה שניה, לְהַדְמִים בשופר בעל משפטי (סלוק א׳ דר״ה) . ובהפעל , הוּדְמַמְתִּי וגם קומי ורני (שחרית לר״כ) .

הפיעל , על דרך המרובעים , שיתוק , והכנעה , בעשוויכטיגען , покорять, успокоить , усмирять . אם לא שויתי וְדוֹמַמְתִּי נפשי (תהלים קל״א ב׳) , השתקתי את נפשי , הכנעתיה להיות שותקת ודומיה .

2) דְּמַאי, במשנה. שם. מיוחד לתבואות של עמי הארץ שהן בספק אם מעושרות או לא. הַדְּמַאי אין לו חומש וכו׳ (דמאי א׳ ב׳), פטור מן הַדְּמַאי (שם שם ג׳). מן התובות שהטילו על פירות דמאי. בירושלמי אמרו בפירוש המלה הזאת דְּמִי תקן דְּמִי לא תקן (מעשר שני פרק ה׳). וכנראה גזרים אותה משרש דמה, ועל משקל גבאי. זכאי. דבר מוטל בדמוי, דומה שהוא כך ודומה שאינו כך מספק. והפוכו. וַדַּאי. וכן נמצא במשנה. בהפוכן, למוכרו דְּמַאי וכו׳ ר׳ יוסי מתיר בודאי (דמאי ג׳ ג׳), מתקנים ודאי וכו׳ מתקנים דְּמַאי (מעשרות ב׳ א׳). ולדעת ר״ב מוספיא מקורו יונית δῆμος עַם, המון, וענינו דבר של המון עם, תבואות עם הארץ. ולדעת הרי״ד קאהוט הוא מלשון ערבית דאם, דים, הרשעה, חשד, בעשולדיגונג, וענין דמאי תבואה חשודה.

3) דְּמִי, ברב״א. שה״ם. מרחיקן ממנו ית׳ הדמוי והאיוך (פרק א׳ נ״ב).

אֲהנליכקייט, сходство.

ב) דָּמָה, קרוב לשרש דום, דָּמַם, ולשרש ממם בארמית, והוראתו הראשונה כנראה אמימת, אמירה, פֿער־שליסען, פֿערשטאָפּפען, замирать, затыкать. ומזה שתוק ואלמות, במובן המכעי והמוסרי, פֿערשטוממען, онѣмѣть. ועם זה הפסק שביתה ועצירה, ערשטאַררען, пере-ставать. עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה (איכה ג׳ מ״ט), תרדנה עיני וגו׳ ואל תִּדְמֶינָה (ירמיה יד י״ז), אינן נסגרות ונעצרות. ומזה ב) במובן יוצא, שתוק ובלבול של תמהון, בעטייבען, оглу-шить, поразить. וְדָמִיתִי אמך (הושע ד׳ ה׳), וכפירש״י באדם היושב ותוהא ואין מענה בפיו. עיין הנפעל. וים בהשאלה במובן כריתה ואבדן, פֿערניכטען, истре-блять.

הנפעל, השתק והאלם מפחד ומצרה, היות נדהם, בעטייבט, פֿערשטוממט, ליישלאָז ווערדען, быть оглушену, ошеломлену, безмолвну. ועם זה הפסק ההרגשה והחיות, אפיסה וכליון, פֿערגעהן, אומקאָמען, פֿערשווינדען, погибать, исчезать.

בשוד נִדְמָה נִדְמָה מלך ישראל (הושע י׳ ט״ו), בשחר, העת המיועדה להתעוררות, או נדמה, נדהם ונשתתק מלך ישראל, הפך מה שאמר על השר׳ כשחר נכון מוצאו (שם ו׳ ג׳), נִדְמֶה שמרון מלכה כקצף על פני מים (שם י׳ ז׳), נדהם, נשתתק, נכרת ונגזר, שווינדען, исчезать. ולדעת המבאר יכלול גם כן הוראת דמיון, המלך דומה לקצף. נכרת כקצף. והוא דחוק. כי בליל שודד ער מואב נִדְמָה (ישעיה ט״ו א׳), נכרת ונחרב, פֿערהערט, פֿערניכטעט, истребленъ, опустошенъ, разоренъ. ויש ואינן דמיכן, ואינן דומים בהוראתו הראשונה וכן פי׳ רש״י כאלו ישן הזקנה ואינו יכול להלחם. כי נִדְמָה כל עם כנען (צפניה א׳ י״א). והכפל, כי נכרתו כל נטילי כסף. אוי לי כי נִדְמֵיתִי (ישעיה ו׳ ה׳), נכרתי ונגזרתי. והנכון נבהלתי והשתוממתי, בעשטירצט ווערדען, быть поражену. נִדְמוּ עמי מבלי הדעת (הושע ד׳ ו׳). הראב״ע והרד״ק פירשו כמו נכרתו, והנכון כת״י אפשר, וזה מעיקר הוראת השרש, אפיסות הלב והוא פירוש הקודם. וְדָמִיתִי אמך, נִדְמוּ עמי, מתבלעה עצתם מבלי הדעת, שאין מי שיורה אותם דעת, כי כן גם נביא גם כהן כשלו. ויש מזה, נמשל כבהמות נִדְמוּ (תהלים מ״ט כ״א), כבהמות האלמות. שטומם, ליישלאָז, нѣмый, безгласный.

דֳּמִי, שה״ם. אפיסת דבור, שתיקה. שווייגען, молчаніе, безмолвіе. המזכירים את ה׳ אל דֳּמִי לכם (ישעיה ס״ב ו׳). ובהשאלה, אל תתנו דֳמִי לו (שם ז׳), אל תתנו לו להחרש ולשקוט. אלהים אל דֳּמִי לך (תהלים פ״ג ב׳), ומפרש אל תחרש ואל תשקט.

דֳּמִי, שה״ם. אני אמרתי בִּדְמִי ימי (ישעיה ל״ח י׳), ת״י בִּדְּוָן יומי, מלשון חולי ואפיסת הכחות, ויעכמאכע, болѣз-ненность. ורש״י פירשו מענין חרישה ושממון והוא כנוי לחולי. ולדעת הראב״ע הוא מן דָּם בהוראת לחלוחית ורטיבות הכחות, תאר למעמד הבריאות, וכמו, אמך כַּגֶּפֶן בְּדָמְךָ (יחזקאל י״ט י׳), על הדך עוזו

הפיעל, יוצא, מענין הקל, הערך והמשל דבר אחד לזולתו, פערגלייכען, сравнивать. ונקשר ביחס שאליו, לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי (שה"ש א' ט'), מה אדמה לך (איכה ב' י"ג), ואל מי תדמיון אל (ישעיה מ' י"ח). ובחסרון הדבר שמדמים אליו, ענינו ציור ודמיון, וביד הנביאים אדמה (הושע י"ב י"א), דברתי דברים במשלים ודמיונות להסביר הענינים, אין גלייכניססען רעדען, говорить сравненіями, притчами. וכן בציור ענין במחשבה, זיך פאָרשטעללען, предполагать. והוא לא כן ידמה (ישעיה י' ז'). והכפל, ולבבו לא כן יחשב, דמינו אלהים חסדך (תהלים מ"ח י'), מציירים ומשערים אנחנו חסדך. ורש"י פירשו בענין תקוה ותוחלת מהוראת הפיעל דום, דמם, האָפפען, ערוואַרטען, надѣяться, уповать.

ורבו ציור כוזב, זיך איינבילדען, воображать, мечтать. דמית היות אהיה כמוך (שם נ' כ"א), אל תדמי בנפשך (אסתר ד' י"ג). ובגמרא, וכי מפני שאנו מרפין נעשה מעשה (גיטין י"ט ע"א). ובבינוני פעל, כמדומה אני, (מנחות י"ח ע"א, עם שינוים), кажется. כמדומה לי (ב"מ נ"ט ע"ב); כמדומה אני שנתיאשו (תוספתא ברכות א' ד'), כמדומין אנו (תענית כ"ג ע"א, ב) בענין מחשבה והסכמה בלב, דענקען, בעשליעססען, думать. והיה כאשר דמיתי (במדבר ל"ג נ"ו), אותי דמו להרוג (שופטים כ' ה'), ואשר דמה לנו (ש"ב כ"א ה'). ובדברי בע"א הכח המדמה, פאָרשטעללונגסקראַפט, сила воображенія, הכבוד המדומה.

התפעל, מן הפיעל, אדמה לעליון (ישעיה י"ד י"ד), זיך אָהנליך מאַכען, גליך שטעללען, поравняться.

דם, אמך כגפן בדמך (יחזקאל י"ט י').

לפי תרגומו ופירש"י ענינו דמיון, אָהנליכקייט, сходство. דמיונך כמו שהיתה אמך כגפן. ומתרגום השבעים נראה שהיו קוראים ברמון, וטעמו כגפן המודלה על עץ הרמון. ובנוסחא אחרת כרמך, כגפן בכרם שלך. והנכון שהוא מענין דם בהוראת ליח ושקוי (ועיין דם, דמי).

דמות, ש"נ. ציור דבר הדומה לזולתו, אָהנליכקייט, אָהנליכעס, сходство, подобіе. ומה דמות תערכו לו (ישעיה מ' י"ח). וכן תמונה דומה בצורתה ואיכותה לזולתה, עבענבילד, образъ. בדמות אלהים עשה אתו (בראשית ה' א'), במובן הרוחני, בצלמנו כדמותנו (שם א' כ"ו), דמות ארבע חיות (יחזק' א' ה'), דמות כבוד ה' (שם שם כ"ח), וכל זה במראה הנבואה, ודמות אחד לארבעתן (שם א' ט"ז) במין זכר. וענינו צורה אחת, פאָרם, форма, образъ. ובדברי חז"ל, על צד היתרון, דמות ה', כמה נתחבט ונתחנן משה לפני המקום עד שראה את הדמות (שמו"ר כ"ג), וממעט הדמות (יבמות דף ס"ג ע"ב), ממעט כמות הנבראים בדמותו. ובא בענין ציור נעשה על אופן ובצורת דבר ידוע, אַבבילד, מאָדעל, изображеніе, модель. את דמות המזבח ואת תבניתו (מ"ב ט"ז י'), דמות, ענינו ציורו בכלל, ותבנית, ציורו בכל פרטי המלאכה (עיין תבנית), דמות עם רב (ישעיה י"ג ד') איין אויסזעהען, видъ. או שהוא במובן תה"פ, גליך ווי, ровно какъ. וכן, כדמות חמת נחש (תהלים נ"ח ה'), דומה בתבונות.

דמיון, שמ"ז. פעם אחת במקרא בענין דמות, מראה, דאס אויסזעהען, видъ. דמינו כאריה (תהלים י"ז י"ב). ובעלי ההגיון ישתמשו בו הרבה ויחדוהו לציור המדמה, פאָרשטעללונג, представленіе, воображеніе. והבדילו בינו ובין השם דמות שהשתמשו בו לציור צורת עצם בבחינת היותו דומה אל הנמצא המכוון, בילד, образъ. (עיין רעיון). ואמרו כח הדמיון, ע"ד כח המדמה, פאָרשטעללונגסקראַפט, איינבילדונג, פאַנטאַזיע, сила воображенія. וכן אמרו, דמיונו כזב, כח דמיונו חזק. ובא בענין השערה מדומית, איינבילדונג. וברבוי ע"ס נקבה, דמיונות כוזבות. ובענין משל להסברת ענין קשה הציור, דאַרשטעללונג בילד, מעטאַפער, הנך אחד בכל דמיונות (שיר הכבוד), ואמרו דמיון זה (מלת הגיון ג'), כמו דרך משל.

(עיין בסמוך) . ובהשאלה, עושק גדול דומה לשפיכות דם, גוואלטטהאט, насиліе . ארץ אל תכסי דָמִי (איוב ט״ז י״ח), העול הגדול הנעשה לי . ומזה יתבן לפרש, לא תעמד על דַם רעך (ויקרא י״ט ט״ז), על העול הגדול הנעשה לרעך שהוא כאלו נשפך דמו . ובא גם ברבוי, ועל הרוב בשפיכות דם אדם, רציחה, כי דָמִים רבים שפכת (דה״א כ״ב ח׳), ידיכם דָמִים מלאו (ישעיה א׳ ט״ו), קול דְמֵי אחיך (בראשית ד׳ י׳), אין לו דָמִים (שמות כ״ב א׳), אין לו לגנב המומת, משפט לדרוש דמיו מיד מי שהמיתו . ובטעם גרם למיתה, ולא תשים דָמִים בביתך (דברים כ״ב ח׳), או חטא רציחה, והיה עליך דָמִים (שם י״ט י׳), כי מלאה הארץ משפט דָמִים (יחזקאל ז׳ כ״ג), בלוטשולד, кровная вина . ובענין עונש מות, דָמָיו בו, דְמֵיהֶם בם (ויקרא כ׳ ט׳ י״א), וְדָמָיו עליו יטוש (הושע י״ב ט״ו), הדמים אשר שפך יבאו עליו, מבוא בְדָמִים (שמ״א כ״ה ל״ג), עון שפיכת דמים . ובטעם עושק גדול, ותמלא הארץ דָמִים (יחזקאל ט׳ ט׳), בנה ציון בְּדָמִים (מיכה ג׳ י׳) . והכפל, וירושלים בעולה, אטם אזנו משמע דָמִים (ישעיה ל״ג ט״ו) קול דמים . ובחבור עם שם איש, איש דָמִים אתה (שמ״ב ט״ז ח׳), איש שופך דמים, בלוטפערגיסער, кровнійца . אנשי דָמִים ומרמה (תהלים נ״ה כ״ד), בלוטגיריגער, кровожадный . חתן דָמִים (שמות ד׳ כ״ה) (עיין חתן) . ובא הרבוי גם על דמי הנדה, הזיבה והלידה, תשב בִדְמֵי טהרה (ויקרא י״ב ד׳), וטהרה ממקור דָמֶיהָ (שם שם ז׳), מתבוססת בְּדָמָיִךְ (יחזקאל ט״ז ו׳), בדמי הלידה . ובא השם דָם גם במובן הרג רב במלחמה, דָם ואש ותימרות עשן (יואל ג׳ ג׳), בלוטבאד, кровопролитіе . ודבר וָדָם יעבר בך (יחזקאל ה׳ י״ז) . ובהשאלה למיץ ענבים, יין, וְדַם ענב תשתה (דברים ל״ב י״ד), וּבְדַם ענבים (בראשית מ״ט י״א) . ובא: אמך כגפן בְּדָמְךָ (יחזק׳ י״ט י׳) . לדעת רבינו האי יש במשמע השם דם ענין רטיבות טבעית, פייכטיגקייט, זאפט, сокъ . והשעור אמך, ברטיבותך ובליח שקייך, או בעוד שהיית רטוב, היתה היא כגפן . ולדעת האחרונים זה הוא עיקר הוראת השם דם (עיין דָם בשרש דמה) .

1) דְמִין, ארמית . ובמשנה, דָמִים, קרוב ללשון יונית (τιμή), מחיר דבר ושויו, כסף מקנה, ווערטה, געלד, стоимость, цѣна, деньги . ונם את הכת יתצון (שמות כ״א ל״ה) ת״א ית דְמֵי מותא, בלא כסף (ישעיה נ״ה א׳) ת״י בלא דְמִין . ובמשנה, כל הנעשה דָמִים באחר (קדושין א׳ ו׳), מה יהא בְדָמִים (ב״מ ב׳ ח׳), אל תעמד על המקח בשעה שאין לך דָמִים (פסחים קי״ב ע״ב), דמי ידי עלי (שקלים ה׳ ב׳), מה לי הן מה לי דמיהן (ב״מ מ״ג ע״א) .

א) דָמָה, פעלי . הקל עומד, וענינו היות קרוב בתבונה ובתאר אל עצם זולתו, נרדף אל הפעל שוה (עיין שם) . פערגלייכען, גלייכען, уподобляться, равняться, сходствовать . וקשורו ביחס שאליו, לא דָמָה אליו ביפיו (יחזקאל ל״א ח׳) אל מי דָמִיתָ בגדלך (שם שם ב׳), דָמְתָה לתמר (שה״ש ז׳ ח׳), דוֹמֶה דודי לצבי (שם ב׳ ט׳) . ובא גם במובן יוצא, דְמֵה לך דודי לצבי (שם שם י״ז), היה דומה . הנוה והמענגה דָמִיתִי בת ציון (ירמיה ו׳ ב׳), ים בהוראת יוצא דמיתי אותך בת ציון למי שהיתה נאוה ומענגה . והנראה שזה בענין מחשבה ורעיון, ומענין הוראת הפיעל, והיו״ד נוספת, והטעם את בת ציון אשר דמית בלבך שהנך נוה ותנ׳, זיך פארשטעללען, представлять, думать . ומן יכלול הקל בארמית שתי הוראות אלה, דָמֵה לבר אלהין (דניאל ג׳ כ״ה), מן יסובר ומן דָמֵי (ת״י מ״א ח׳ כ״ז) . זיך פארשטעללען, вообразить себѣ . (עיין דמה ב׳) . ובדרז״ל, יצה״ר דוֹמֶה לזבוב (ברכות ס״א ע״א), רוב בנים דומין לאחי האם (ב״ב ק״י ע״א) . ובמדרש תגיל הלשון, למה הדבר דוֹמֶה .

הנפעל, מענין הקל, גלייך, פערגלייכט ווערדען, сдѣлаться равнымъ, подобнымъ . כפיר גוים נִדְמֵיתָ (יחזקאל ל״ב ב׳), נמשל כבהמות נִדְמוּ (תהלים מ״ט י״ג), (ועיין דמה ב׳) . ובדברי חז״ל נִדְמָה, פרט לנדמה (חולין ל״ח ע״ב), הנולד מן העז ודומה לכבש או מן הכבשה ודומה לתיש או עז .

לסתמו ולפתחו, טהיר, дверь. (יסודו דל, בהוראת הנדנוד והטלטול). הדלת תסוב על צירה (משלי כו יד), ואת הדלת סגרו (בראשית יט י). והרבוי, דלתות לא העמדתי (נחמיה ו א), יניפו הדלתות (שם ז ג) דלתות הרבה. ובסמיכות, דלתות נחושה (ישעיה מה ב). ומתיחס גם לכל אחד מן הדפים העשוים לסתום פתח אחד, בפתחים גדולים, דלתות שתים לדלת אחת (יחזקאל מא כד). ובסמיכות, דלתות האולם (דה״ב כט ז), דלתות ההיכל (נחמיה ו י), שהיו שתים שתים, פליגעל טהיר, створчатая дверь. לשקד על דלתתי (משלי ח לד). ובבחינה זו בא לפעמים גם ברבוי זוגי, חומה גבוהה דלתים ובריח (דברים ג ה), מי גם בכם ויסגר דלתים (מלאכי א י). ובהשאלה כנוי לשפתים, דלתי פניו מי פתח (איוב מא ו). וכן לדופני בית הרחם שהם עשוים להפתח ולהסגר, כי לא סגר דלתי בטני (שם ג י). ועל דרך המליצה, ויסך בדלתים ים (שם לח ח). ובא בענין שער, נשברה דלתות העמים (יחזק׳ כו ב), תאר מליצי לירושלים, שכל העמים שוקדים על דלתותיה וכמו שנאמר עליה, ופתחו שעריך תמיד וגו׳ להביא אליך חיל גוים (ישעיה ס יא). ובסמך על עיקר הוראת השם שהוא מענין נדנוד וטלטול, נאמר בהשאלה מליצית, ואם דלת היא (שה״ש ח ט), הסובבת על צירה ועומדת להפתח, משל לאשה הנוחה להתפתות, מקביל כנגד האמור, אם חומה היא משל אל המצוינת בצניעות, וכעין מליצת גל נעול מעין חתום. ובברייתא, דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (ערכין קא א׳) נחלקו בגמרא בפירושה, י״א שהוא עשויה מקרש אחד. ול״א שאין לה בריחים המחברים אותה. ובציורו יציב דלתיה (יהושע ו כו), משל להשלמת הבנין, ומזה בהלכה, העמיד דלתות (בנכסי הגר) קנה (בבא בתרא נ״ג ע״ב). ועד המליצה אמרו, דלת הננעלת לא במהרה תפתח (ב״ק פ׳ ע״ב), מי שלא נענה בראשונה לא במהרה הוא נענה. ויכלול גם כסוי הכלים הקבוע בצירים ועומד להפתח ולהסגר, ונקב חור בדלתו (מ״ב יב י). ובמשנה, כל הכלים נטלים בשבת ודלתותיהם עמהם (שבת יד ל״א, טהורכען, дверцо. ובא בהשאלה, גם עמוד הכתב במגלת הספר, וייטע, страница, столбецъ въ книгѣ. ע״ש שהוא דומה לדלת במה שהגליון מקיף אותו כדלת המוקפת במזוזות ומשקוף הפתח, או מפני שהוא דומה לצלעי הדלתות, פליגעלטהיר, כקרוא יהודי שלש דלתות (ירמיה לו כג), ועיין פצין, ובא גם במובן השמות בבא, ושער, שנהגו לקרוא בהם חלק מחלקי הספר, אבטהיילונג, отдѣленie. ובמערכת השירים נקרא דלת החלק הראשון מן השיר השקול הנשען על החלק השני המשלימו שנקרא סגר.

דלה, פ״א במקרא בענין דלת, וסגר דלתך (ישעיה כו כ) בקרי, והיא ברבוי עד לשון ארמית כמו נבלתי יקומון בפסוק הקודם (עיין נבלה) והכתיב דלתיך.

דם, שקיז. הליח האדום הנזל בגידי ועורקי כל בע״ח, בלוט, кровь. וכל דם (ויקרא ג יז), דם יהיה זבה בבשרה (שם טו יט), דם הנדה והזיבה, בלוטפלוס, кровотеченie: ובכלל הדם נאמר, כי נפש הבשר בדם היא (שם יז יא), עיקר החיות. ובבחינה זו בא נרדף לשם חיים, מה בצע בדמי (תהלים ל י), וייקר דמם בעיניו (שם ע״ב יד), דאס לעבען, жизнь. ומזה, שפך דם האדם (בראשית ט ו), ענינו הורג אדם. ורגיל לשון זה הרבה במקרא, אל תשפכו דם (שם לז כ״ב), מערדען, убить, умерщвлять. דם שפך (ויקרא יז ד), כאילו שפך דם שחייב על שפיכתו. וכולל גם חטא שפיכות הדם, דם יחשב לאיש ההוא (שם שם), בלוטשולד, кровная вина. וגם דמו הנה נדרש (בראשית מ״ב כ״ב), דמו בראשו (יהושע ב יט), חטא שפיכת דמו נופל על ראשו כי הוא בעצמו הגורם. וכולל גם כל חטא המחייב מיתה, אין לו דם (במדבר לה כ״ז), אין לו דם אל הגואל, משפט שופך דם. ויתכן שהוא מוסב אל הרוצח, והשעור אין לו משפט לדרוש דמו מיד הגואל

על האדם שהוא קשה עליו משום נבגם כל גופו במים.

2) דלפה, בית־דלפה, במשנה, שם. ואמתים בית דלפה (מדות ד' ו'), המקום בבנין שהמים דולפין משם לפי פירוש השני שבערוך. ולדעת הרמב"ם טעמו, ראַבּרינע, дождевой жо-лобъ. וי"מ אותו בענין חבור וסמיכה, מקום שהקורות העליונות נשענות על התחתונות, והוא מארמית, תרגום במחברת השנית (שמות כ"ז ד') בית לופי, והדלית שמושית, והראשון עקר.

דלפון, שע"פ. אחד מעשרת בני המן (אסתר ט' ז').

2) דולפן, בגמרא, שם. מי שעיניו זולגות תמיד, בני דולפני (כתובות דף ס' ע"ב).

2) דלפקי, דלבקי, במשנה, שם. שלחן קטן בעל שלש רגלים ועשוי לתת עליו כוסות וכלים לצורך השלחן, השלחן והדלפקי (כלים כ"ה א'), ולשון יונית הוא δελφικ.

דלק, פ"י. עקרו כנראה רדיפה מתוך נחיצה, נאָכיאָגען, נאָכשפּרינגען; гоняться, преслѣдовать. וקרוב מאד לשרש דלג. הקל, 1) כי דלקת אחרי (בראשית ל"א ל"ו), מדלק אחרי פלשתים (ש"א י"ז נ"ג). ובמדרש בענין קפיצה שדלק על התינוק (שמות רבה) כמו דלג, ועיי"ש. ועם יחס הפעול, על ההרים דלקנו (איכה ד' י"ט). ובהשאלה, רדיפת מציק ומעיק, פערפאָלגען, преслѣдовать. בגאות רשע ידלק עני (תהלים י' ב'). ומזה 2) הצתת אש בדבר תנשרף, וזה למהירות אחזת האש בנשרף שהיא כמו נחוצה ורדופה להתפשט, אנצינ-דען, зажечь, горѣть. ודלקו בהם ואכלום (עובדיה א' י"ח). ובהוראה זו נמצא גם בארמית. ובמטעם זה כנראה ת"י בגאות רשע ידלק עני (תהלים י' ב'), ידלק ענוא, אנטצינדען, поджигать. ולא בענין רדיפה, שלא מצאנו הוראה זו בארמית. ובהשאלה, חציו לדלקים יפעל (שם ז' י"ד), ברענ[illegible], горѣніе. עושה חציו דולקים. ויתבן שיכלול שתי ההוראות כאחד, עושה חציו רודפים ובוערים באש, ובמובן המוסרי, שפתים דלקים ולב רע (משלי כ"ו כ"ג). בוערים באש אהבה, גליהנד, пылать. ובארמית שבמקרא, גלגלוהי נור דלק (דניאל ז' ט'), ברענענד, горѣть. ובמשנה, הנר הדולק בשבת (שבת ג' ו'), ואבוקות דולקין לפניו (מדות א' ב'). ובא בנפעל בהוראת שרפה של כליון, ואם הביאה דנן תדלק (כלים ח' ז'), פערברענט ווערדען, быть сгорѣлымъ, сжигаему. עור שסכו בשמן של שביעית ידלק (שביעית ח' ט').

ההפעיל, יוצא לשני, בהוראה השניה התחלת ההבערה, הדלק האש (יחזק' כ"ד י'), אנצינדען, зажечь. ועד ההשאלה גרם חמום, ערהיטצען, разгорячить, воспалить. יין ידליקם (ישעיה ה' י"א). ולדעת הפרחון והרד"ק הוא מן ההוראה הראשונה, רדיפה, ומקביל אל המקדם משכימי בבקר שכר ירדפו. בבקר הם רודפים אחרי השכר ובנשף היין רודף אחריהם ומשיגם והם ברשות היין. ובמשנה, בענין האחזת אש בנר ובדבר הדולק לאור, במה מדליקין (שבת ב' א'), ציגדען, אנצינדען, жечь, зажигать. הדליקו את הנר (שם שם ו').

2) דלק, במשנה, שם, אַנצינדען, зажи-ганіе. שער הדלק (מדות א' ד'), דרך השער ההוא היו מכניסים עצים להדליק על המזבח.

2) דלקה, שה"פ. נפלה דלקה (שבת פ"ז ג'), בראנד, горѣніе, пожаръ. מפני הדלקה (שם שם א').

דלקת, שם. על משקל שלבת. מן חולי בוער. נרדף לשם קדחת. מן קדח, בקדחת ובדלקת (דברים כ"ח כ"ב). ובגמרא נקראת אשתא, היטציגעס פיבער, воспаленіе, горячка.

2) הדלקה, במשנה, שה"פ. אַנצינדונג, зажи-ганіе. שנתנה להדלקת הנר (שביעית ח' ב'), בנרה בחלה ובהדלקת הנר (שבת ב' ו').

דלת, ש"נ. עם כסת, רשת, רק התלוי בצירים על חלל הפתח ויסובב הולך

истощать . ובנתפעל . וְנִדַּלְדְּלוּ אנשי מעשה (שם פ׳ פ״ז) , נתמעטו , העני , חעני־ גער ווערדען , פֿערמינדערט ווערדען , умельчать, оскудѣть .

2) דְּלִיל , במשנה , שם , חוט או חבל , שנירכען , פֿאדען , снурокъ, нить . היה דְּלִיל קשור ברגליו (ב״ק ב׳ א׳) . והערוך אומר שכן בלשון ערבי קורין לאניצי פשתן , דליל .

2) דְּלְדּוּל , א) במשנה , שם , בשר שנתפרק ממקום קיומו והוא תלוי ופרוח , שלאָטטערנדע אויסוויכסע , אף בעלי דַלְדּוּלִין (בכורות ז׳ ו׳) , והדלדולין שבראש ושבזקן (נגעים ו׳ ח׳) . ב) שה״פ , בפיוט , המעטת הכח והיכולת בבריאות וברכוש , הערונטער קאָממען , פֿעראַרמונג , приходъ въ упадокъ, обѣднѣніе, оскуднѣніе .

דְּלִילָה , שע״פ . אשת מבנות הפלשתים אהובת שמשון הגבור (שופטים פ׳ ט״ז ד׳) .

הערה . לא רחוק לשפוט כי השרשים דלה , דלל , יסוד אחד להם דל , והוראת לו שני , תלות ; והוראתם הראשונה א) . נשגים ; נראה דבר קל וקלוש תלוי משולשל ופרוח ממעלה למטה . ומזה דָּלִית (משרש דלה) ענף רק תלוי ופרוח , והפעל הִדְלָה במשנה תלית ענפים רקים , והשם דָּלֶת , וכמו כן השם דַּלָּה (משרש דלל) השערות התלויות במקלעות , תלתלים או קליעות הארוגות , ובארמית דוליל . ומזה במשנה דלדל , מדולדל , וכעין טלטל מטולטלת משרש טול . ומזה במובן המושאלי חלישות ותשות כח , לפי שהחלש עומד ברפיון מתנודד לכאן ולכאן ואין לו מעמד . ומזה דַּל חלש וחולה , ועם זה עני ושפל במעמדו ע״ד שאר הפעלים המתיחסים לזה . ומזה ב) העלאת דבר ע״י שלשול מלמטה למעלה דלה , שאיבת מים . ג) העתקה והסרת דבר ממקומו (טול) וכמו כן הסרה מישוט הרשון (ועיין זלל , פלה , פלל) .

2) דַּלְמַטִּיקָן , במשנה , שם . מין בגד עשוי מצמר טוב (כלאים פ׳ ח׳) , והוא לשון יונית Dalmatica , בגד כמין אדרת מלבוש הכמרים , ה[illegible] , פריעסטער געווענדער .

2) דְּלוּסְקְמָא , במשנה , שם . (עי׳ גלוסקמא) .

2) דְּלַע , דְּלַעַת , במשנה , שם . מין פרי ירקות גנה ממיני האבטיח , קירבים , тыква . אין נותנין זרע דְּלַעַת לתוך החלמית וכו׳ שהוא ירק בירק (כלאים א׳ ח׳) . והרבוי , הַדְּלָעִין שקיימן לזרע (שביעית ב׳ י׳) , ובתוספת מ״ם לסימן הבנין , מקום שהדלעין גדלים שם , ליטע במקשאות ובמדלעות (שם שם א׳) , והוא ע״ד לשון ערבי , ומקור השרש הוא כנראה עברית מיסודו של דַּל , (וזכר לדבר שם עצם פרטי דִּלְעָן (יהושע פ׳ ט״ו ל״ח) ע״ד גלע מן גל בהוראת התליה והסמיכה על דבר אחר , ונקראה הדלעת כן שהיא מפני גודל כמותה ודקות קלחיה היא נוטה ושוכבת פרוחה על הארץ , וע״ד גזרת השם אבטיח מן בטח , ע״ש .

דִּלְעָן , שע״פ . עיר בשבט יהודה (יהושע פ׳ ט״ו ל״ח) .

דָּלַף , פ״י . קרוב לשרש זלף , נזילת מים ומטפטף , טריעפֿען , точать, капать . בפשט : יִדְלֹף הבית (קהלת י׳ י״ח) שעורו , תדלוף תקרת הבית ממימי הגשמים , טריעפֿט דאס הויז , протекаетъ домъ . ובענין נזילת דמעות , אל אלוה דָּלְפָה עיני (איוב פ׳ ט״ז כ׳) , טהרענען , слезить . תזיל דמעות . ובגמרא , עיניו דומעות דולפות טורדות (בכורות מ״ד ע״א) . ונראה מזה כי דליפה גדולה מדמעה , פֿליסען , течь, литься . ובהשאלה , דָּלְפָה נפשי מתוגה (תהלים קי״ט כ״ח) , נמסת ונתכת , צערפֿליעסען , הינשמעלצען , заливаться слезами, таять .

דֶּלֶף , שע״ז . טפי הגשם הנוטפים לאט לאט , טראָפֿפֿעלן , капель . דֶּלֶף טורד (משלי כ״ז ט״ו) . ובמשנה , מכסים פירות בכלים מפני הדלף (ביצה ה׳ א׳) . ובפיוט על דרך השאלה , דֶּלֶף דמעתה תרמים (סליחות לעבודה) .

2) דִּלְפָא , בגמרא , שם . שברירי דשמשא קשי משמשא וסמנך דִּלְפָא (יומא כ״ח ע״ב) , נצוצי השמש קשים מן השמש והסימן דלפא , שענינו דלף היורד

דַּל, ש״ז. נצרה על דל שפתי (תהלים קמ״א ג׳) ית על זקוף ספותיה, פירשו מענין רום וגובה. ורש״י פירש שהיא השפה העליונה, וגם זה מענין הרמה. ולדעת הרד״ק, ענינו דלת בחסרון ת״ו. ויתכן שיפורש מעיקר הוראת הפעל נדנוד וטלטול, והטעם נוע שפתי, ועל דרך שפתותיה נעות, ריהרינקיים, шевеленіе.

דַּל, ש״ת. מעט הכח והיכלת, וכולל:
א) חולה, קראנקע, הערונטערגעקאָמענער, больной, хворый. אשרי משכיל אל דל (תהלים מ״א ב׳), מדוע אתה ככה דל (ש״ב י״ג ד׳). ב) כחוש ורזה, מאגער, худощавый, худой, сухой. דלות ורעות (בראשית מ״א י״ט). ג) עני, ארם, бѣдный, убогій. הפך עשיר, ואם דל הוא ואין ידו משגת (ויקרא י״ד כ״א), ודל לא תהדר בריבו (שמות כ״ג ג׳), ועם זה העני שנצרך לעזר, מלוה ה׳ חונן דל (משלי י״ט י״ז), ונרדף לאביון, יחס על דל ואביון (תהלים ע״ב י״ג). וכמו כן ד) פחות המעלה, שפל המצב, הפך גדול, געמיינע, простой. הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו׳ ט״ו), אך דלים הם נואלו וגו׳ אלכה לי אל הגדלים (ירמיה ה׳, ד׳ ה׳). ובמובן המוסרי בפיוט, ובעלות שופר מדלי צדקה (סליחות א׳ דר״ה), ועל דרך השלמים, מדלדלי פועל מדלי מעש (מוסף יוה״כ). וכולל כלל העם במדינה בנגוד אל השועים והגדולים, געמיינעס פאָלק, простонародіе. ולא נכר שוע לפני דל (איוב ל״ד י״ט), וברבוי, מלך שופט באמת דלים (משלי כ״ט י״ד). ובא, על דל שפתי (תהל׳ קמ״א ג׳) (עיין לעיל).

דַּלָּה, שק״נ. כלל העניים והפחותים בעם, ארמעס, געמיינעס פאָלק, бѣдный, простой народъ. ובא נסמך אל שם עם, ארץ. דלת עם הארץ (מ״ב כ״ד י״ד), ומדלת הארץ (שם כ״ה י״ב). וברבוי, ומדלות העם (ירמיה נ״ב ט״ו), ומדלות הארץ (שם ט״ז).

דַּלָּה, ש״נ. א) קליעת שער הראש באשה, הארלאָקקע, локонъ. ודלת ראשך כארגמן (שה״ש ז׳ ו׳). רש״י פירשו מלשון גובה, הקליעה על גובה הראש, והנראה שעקרו מן תליה ושלשול דבר ממעלה למטה כשהוא סרוח ומתנודד לצדדים. וכן מעשה הקליעות המשולשלות ומתנודדות. ועד השם תלתלים. ויתכן עוד שיש בעיקר משמע הפעל דלל גם ענין קליעת שער ואריגת חוטים, לפי שהשערות והחוטים עולים ויורדים בקליעה ואריגה, והשם דלה עיקרו מקלעות שער, האארפלעכטע, коса. ומזה בגמרא (לפי נוסחת הערוך ערך דל) וסתר דוללי (חולין ס׳ ע״א), שענינו אריגה, מטוה, וכן זבין ולא תדויל (יבמות ס״ג ע״א), קנה בגדים ואל תטוה בעצמך. ומזה לדעת הערוך, מדלה יבצעני (ישעיה ל״ח י״ב), ועמו חכמינו האחרונים ופרשוהו מטוה שעל הנול, געוועבע, ткань. או החוטים הנשארים מדולדלים במנור האורגים, טרומם, прядило, кудель. ונמשך אל הקודם קפדתי כארג חיי, ואחרי שהמשיל את המשך החיים לתקות חוטי האורג חותם ואומר, מדלה, מן המטוה והאריגה, יבצעני, יכריתני. ורש״י על פי התרגום פירשו מלשון גובה, מכבודי ומגדולתי יבצעני. ולדעת הראב״ע והרד״ק ענינו ב) מחלה, קראנקהייט, болѣзнь. ממחלה שחלה חזקיהו, וכן כנראה דעת הפייטן (בפיוט המבדיל בין קדש לחול).

(2) דַּלּוּת, בדברי חז״ל. עניות, ארמוטה, бѣдность, нищета. בדלות אי נמי בעשירות (הוריות ט׳ ע״א), וכן הגות בלשון לאמר על דרך ההפלגה, דלי דלות (שם).

(2) דִּלְדֵּל, פ״ז. ענין המרובעים א) רסוק ופרוק דבר ממקום חבורו עד שנעשה תלוי וסרוח, ערשיטטערן, расшатать. הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה (שבת ק״ז ע״ב). תלש בזקנו ודלדל בו עצם (קדושין כ״ד ע״ב). ובפועל, האבר והבשר המדולדלין (חולין ט׳ ח׳), שוואנקענד, האנגענד, шаткій. הצפור המדולדל (בכורות ג׳ ו׳). והרמב״ם אמר, קטן שבשרו רך ומדולדל (הל׳ מילה ב׳ ה׳), רפה ומרוסק, לאָקקער. ומזה בהשאלה ב) נדנוד והחלשה, דלילה שדלדלה את כחו. דלדלה את לבו. דלדלה את מעשיו (סוטה ט׳ ע״ב), פערריננען, הערונטערשוואכען,

ведро . כמר מדלי (ישעיה מ׳ ט״ו) . ובמשנה , המלא בעשרה דליים (פרות ד׳ ד׳) , יזל מים מדליו (במדבר כ״ד ז׳) , הכלי שדולים בו מים יהיה מלא תרוש עד שיעלו המים וישפכו ממנו , ובא שלא כמשפט והראוי מדליו , על משקל פריו , והנכון כדעת האומרים שמשקלו :

דְּלִי , ובכנוי דָּלְיָו , ע״מ יְתֵדָיו , והוא שם כנוי אל כלי הזרע , זאמענגעפֶֿעססע , сѣме- носная посуда . ובא בהשאלה לתולדות היוצאים , נאכקאָממענשאַפֿט , по- томство . ולזה כיון אונקלוס בתרגומו , יִסְגֵּי מלכא דיתרבא מבנוהי . וזה מקביל אל הכפל וזרעו במים רבים , ועד , וממי יהודה יצאו (ישעיה מ״ח א׳) , וכמו שנאמר , בדד עין יעקב (דברים ל״ג כ״ח) . וכן הפליג בשבח רבוים באמרו , מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל (במדבר כ״ג י״ד) , (ועיין רֹבַע , דָּלִית) .

דָּלִית , שם נקבה . ענף עץ , דומה לשם זַלְזַל , בחלוף דלי״ת בזיי״ן , צווייג , ראנקע , вѣтвь, лоза . ובא ברבוי , ורעו דָלִיּוֹתָיו (ירמיה י״א ט״ז) , ברב דָּלִיּוֹתָיו (יחזקאל ל״א ט׳) . והתיחד לשריגי הגפן הדקים והארוכים שהם משתרגים וסרוחים , ומעמידים אותם בקנים , וְדָלִיּוֹתָיו שלחה לו (שם י״ז ז׳) , ועוד שם כמה פעמים . ובמשנה , בְּדָלִית ובדקל (פאה ד׳ א׳) , אין מביאין מן הַדָּלִיּוֹת (מנחות ח׳ ו׳) . ולדעת הראב״ע מזה יזל מים מִדָּלְיָו כמו מדליותיהם ובא על שני משקלים , ומוסב אל הקודם כארזים עלי מים .

דְּלָיָה , דְּלָיָהוּ , שע״פ . א) דְּלָיָהוּ ראש המשמר הכ״ג ממשמרות כהונה (דה״א כ״ד י״ח) . ב) בן שמעיהו משרי יהויקים (ירמיה ל״ו י״ב) . ג) מבני זרבבל (דה״א ג׳ כ״ד) . ד) ראש משפחה אחת מעולי הגולה (עזרא ב׳ ס׳) . ה) אבי שמעיה נביא השקר בימי נחמיה (נחמיה ו׳ י׳) .

דָּלַח , פ״י . עכירת מים בדריכת רגל , טריבען , אויפרירען , мутить, взба- лтывать . וַתִּדְלַח מים ברגליך (יחזקאל ל״ב ב׳) , ולא תִדְלַחֵם רגל אדם (שם שם י״ג) , (ועיין זלח) . ובארמית בא במובן המוסרי עכירת הנפש , דאגה ופחד . ובפיוט , מעין דָּלוּחַ געל (אופן ב׳ דפסח) .

דָּלַל , פעו״י . קרוב לשרש דלה , הקל יוצא . א) הרמה וזקיפה , ערהעבען , поднимать . דַּלּוּ עיני למרום (ישעיה ל״ח י״ד) , כתרגומו זקיפת עיני , ועיין בסמוך . ב) עומד , היות מורם , מוסר , חולף ועובר , פערשווינדען , исчезать . דַּלּוּ מאנוש נעו (איוב כ״ח ד׳) , ומוסב על מי הנחל אשר פרץ מעם גר . ותרגומו אזדקפו , דָּלְלוּ וחרבו יאורי מצור (ישעיה י״ט ו׳) , ע״ד השלמים , וטעמו חסרו ונתמעטו מימיהם , זייך ווערדען , мелѣть . ור״ם מענין זה דַּלְיוּ שקים מפסח וגו׳ (משלי כ״ו ז׳) , לוקחו והוסרו שוקי הפסח , ושעור הכתוב כפסח אשר לוקחו שוקיו , שהוא מתנודד ומתמוטט כן מתנודד המשל בפי כסילים . ומזה ג) התמעטות הכחות תשישות , חלישות , ורפיון , ערשעפֿט , שוואך זיין , быть истощаему, слабѣть . כי דַלּוֹתִי מאד (תהלים קמ״ב ז׳) , כי דַלּוֹנוּ מאד (שם ע״ט ח׳) . ור״ם מזה , דַּלּוּ עיני למרום (ישעיה ל״ח י״ד) , בענין כליון , ע״ד , כלו עיני מיחל (תהלים ס״ט ד׳) , שמאכטען , томиться . ובהשאלה , הלכים וְדַלִּים (שה״ב ג׳ א׳) , הולכים ומתמעטים . ובגמרא , דַּל , הסרה , דַּל תלים (ר״ה ז׳ ע״ב) , דַּל עשתרות (סוכה ב׳ ע״א) . ומזה אצלם ע״ד המשל , דַּל בְּגַדְל (שם נ״ז ע״ב) , הסר מאחרים כדי שיסירו מעליך .

הנפעל , מן הקל , התמעטות והתחסר , במובן הפשוט , פֿערריגערט , וועניגער ווערדען , умаляться . ועם זה בבחינת תשות הכח ושפלות המעמד , הערונטערקאָממען , при- дти въ упадокъ . וַיִּדַּל ישראל מאד (שופטים ו׳ ו׳) , יִדַּל כבוד יעקב (ישעיה י״ז ד׳) , הנראה שבמקום זה יכלול הפעל שתי ההוראות כאחת , הפשוטה והמשאלת , מעוט וחסרון בכמות המספר , וכמו כן מעוט ופחיתות המעלה . כהשם כבוד הכולל גם הוא שתי הוראות מתנגדות רבוי הכמות וגדולת המעלה (עיין כבוד) . והכפל , ומשמן בשרו ירזה .

кость . וכן כתיב בגוה דְּכְרוֹנָה (עזרא ו׳ ב׳) .

2) דִּכְרָן , שם . כענין הקודם , סְפַר דִּכְרָנַיָּא (שם ד׳ ט״ו) , ספר הזכרונות , כראָניק , хроника .

1) דְּכַר , שם . כשם זכר בעברית , זכר ונקבה (בראשית א׳ כ״ז) ת״א דְּכַר ונוקבא . מענליך , מאַן , самецъ, мущина . והתיחד על צד היותרן לאיל זכר מן הצאן , דִּכְרִין מאתין (עזרא ו׳ י״ז) . וכן הוא בלשון יוני ἄρσην , מן זכר ἄρρην , ובעקר הוראתו נראה שהוא דומה אל הפעל דקר בהוראת נעיצה ותחיבה . ומזה השם זכר בנגוד אל השם נקבה , ונגזר ממנו הפעל דכר בארמית וזכר בעברית בהשאלה במובן המושכלי לענין נעיצת דבר בשכל , להיותו נתקע ומתרשם בו (ועיין זכר) .

2) דוּלְבְּקִי , (עיין דלפקי) .

דָּלַג , פ״ע . קרוב לפעל דלק , העתקת הגוף המהירות ע״י עקירת הרגלים ממקום אחד למקום אחר , בהשמטת המקום האמצעי , איבערשפרינגען , переска- кивать, перепрыгивать . הקל , כל הַדּוֹלֵג על המפתן (צפניה א׳ ט׳) , והוא ממנהגי ארצות הקדם כבוא איש אל בית ארוניו לדלוג על המפתן ולא לדרוך עליו , חכר לדבר , על כן לא ידרכו כהני דגן וגו׳ על מפתן דגון (ש״א ה׳ ה׳) . ובגמרא בהשאלה , רב אמר דולג , למאן דאמר דולג נדלוג (מגילה כ״ב ע״א) . ורוב שמושו :

בפיעל . אֲדַלֶּג שור (ש״ב כ״ב ל׳) , איבערשפרינגען , העראָפשפרינגען , перескакивать . ובא נרדף לפעל קפץ , מְדַלֵּג על ההרים מקפץ על הגבעות (שה״ש ב׳ ח׳) , שפרינגען , הופּען , скакать, прыгать . (עיין קפץ) , אז יְדַלֵּג כאיל פסח (ישעיה ל״ה ו׳) . ובמשנה עשו הבדל ביניהם ואמרו בקל : והדולג ממקום למקום , והקופץ ממקום למקום (אהלות ח׳ ה׳) , ופירשו דולג ברגל אחת , וקופץ בשתי רגליו . ובפיעל מדלגים היינו על גבי ארונות של מתים (ברכות י״ט ע״ב) . ובהשאלה , מדלגים בנביא (מגילה ד׳ ד׳) , משמיטים כמה פרשיות , הפסוק המדולג (סופרים י״א ו׳) .

3) דִּלּוּג , שה״פ . ובהשאלה העברה שמהירות שלא בעיון , עם הארץ שקורא לאהבה איבה וכו׳ אומר הקב״ה דלוגו עלי אהבה (שה״ש רבה ב׳ ד׳) . והקליר אמר : דְּלִיגַת דִּלּוּג דודך (קינה איכה אצת) .

דָּלָה , פ״י , קרוב לפעל תלה , הקל , העלאת דבר מתוך מקום עמוק , הערויסציהען , הערויפברינגען , вытягивать . ונופל על העלאת מים מן הבאר , וגם דָּלֹה דָלָה (שמות ב׳ י״ט) , שעפּען , черпать . ותבואנה וַתִּדְלֶנָה (שם שם ט״ז) . ועל דרך המליצה , ואיש תבונה יִדְלֶנָּה (משלי כ׳ ה׳) , הערויסשעפּען , вычерпать .

הפיעל , מעין הקל , העלאה והרמה , ארוממך ה׳ כי דִלִּיתָנִי (תהלים ל׳ ב׳) , הערויפציהען , поднимать . ומפרש אחר כך , העלית משאול נפשי (שם שם ד׳) , והוא לשון נופל על לשון ארוממך . ובא . דַּלְיוּ שקים מפסח (משלי כ״ו ז׳) , לרד״ק הוא צווי בפיעל , וענינו הרמה במובן הסרה , עמנעהמען , ווענעעמען , с-от-нимать . הסירו השוקים (העקבים) מן הפסח ולא יוכל לעמוד תחתיו ויתמוטט וימוט . והכפל , ומשל בפי כסילים כן הוא המשל שממשלים הכסילים אינו מכוון ונאות אל הנמשל ואין לו מעמד (עיין דלל) .

ההפעיל , במשנה . תליה , וביחוד תליה והרמת ענפי הגפן הארוכים והסרוחים , הִדְלָה עליה את הגפן (סוכה א׳ ד׳) , אויפהעבען , поднимать . גפן שהיא מֻדְלָה (כלאים ו׳ ד׳) . ומזה הסרה ועקירה , עמנעהמען , וועגנעהמען , снимать, удалять, убрать . המדלל בגפנים (פאה ד׳ ה׳) בתפרון לה , מסיר ועוקר הגפנים או ענפי הגפנים התכופים כדי לתקן את הנשארים . המדלל נותן מן המשואר על מה ששייר (שם ב׳ ג׳) (ועיין מדל) . ובתלמוד בענין הרמה והגבהה , אויפהעבען , поднимать . דמדלי איניש לכתפיה (סוטה ל״ד ע״א) , אי לאו דדלאי לך חספא לא משכחת מרגניתא תותיה (ב״מ י״ז ע״ב) , לולא הגבהתי לך את החרס , לא מצאת את המרגלית תחתיו .

דְּלִי , שז . כלי שמעלים בו מים מן הבאר ע״י משיכה בחבל , איימער ,

דַּךְ, שית. נענה, נכנע, ושפל, ניעדער־געדריקט, געדעמיטהיגט, עלענדע, угнетенный, согбенный, бѣдный. לשפט יתום וָדָךְ (תהלים י׳ י״ח), אל ישוב דַּךְ נכלם (שם ע״ד כ״א).

דַּכָּה, שה״פ. כתיתה ורצוץ, צערמאלמונג, צערדרייבונג, сокрушеніе, раздробленіе. פצוע דַּכָּה (דברים כ״ג ב׳), שנדכאו ביציו. ושעורו, פצוע ביצים עד שבאו לכלל דכה. ויתכן שהמלה דכה הוא שם לביצי הזכר. וזה לפי שהם כידוע מתמכמכים ומתבוצצים, והוא הנקרא מרוח אשך (ויקרא כ״א כ׳), ומקביל אל כרות שפכה (ועיין שפכה).

דַּכָּה, שם תאר כמו דכא באל״ף, לשון שקר ישנא דַּכָּיו (משלי כ״ו כ״ח), לפי המוסכם ענינו איש לשון שקר ישנא את הנדכאים בשקריו, ואותיות יו״ד ו״ו הן כנוי הרבים, והארמי תרגמו: לשנא דשקרא סני ארחתא דקושטא. ונראה שמפרש את המלה דַּכָּיו כשם תאר ע״מ עָנָיו מן ענה, וכעין הוראתו, במובן נכנע, שפל רוח, ועם זה תמים דעות, נקי וצדיק, אין בעשיידענער, פראממער, скромный, благочестивый. והנה בארמית יכלול הפעל דכה גם הוראת הזכוך, כי הנבתש והנדוך מתמרק ומזדקק (עיין זוך, זכה, זקק). ולפי זה יתכן שיכלול דַּכָּיו גם איש טהר הלב וזך המחשבה, רײנער, עדלער, непорочный, благородный. וכן הוא לפי תרגום השבעים.

דֳּכִי, ע״מ עֳנִי חֳלִי, שם קבוץ. גלי הים ומשבריו, ע״ד גזרת השם משבר מן הפעל שבר, וועללען, волны. ויותר נכון שענינו המון הגלים ושאונם, וועלען־ברעכונג, וועלענשלאג, крушніе, шумъ волнъ. ישאו נהרות דָּכְיָם (תהלים צ״ג ג׳), מקביל אל נשאו נהרות קולם, והפייטן אמר: דָּכְיוֹת תהום כסתני (סליחה אפפוני מים).

3) דִּכּוּי, בפיוט, שם. לדלותם מִדִּכּוּי תנים (סלוק שחרית יו״כ) ועי׳ לעיל.

2) דְּכֵי, דְּכָא, ארמית. כהוראת הפעל זכה בעברית (עי׳ דכה), ועניני היות טהור מטומאה, נקי מחטא, ריין זיין, быть чистымъ. ומטהרה ממקר דמיה (ויקרא י״ב ז׳), ת״א וְתִדְכֵּי, לפני ה׳ תטהרו (שם ט״ז ל׳) ת״א תִּדְכּוּן. ומזה במשנה בתוספות נו״ן, איל קמצא דַּכָּן, דאינון דָּכְיָין (עדיות ח׳ ד׳).

2) דְּכַךְ, ארמית. מיסוד הפעל דכה, על דרך הכפולים, ובהוראתו פעו״י, ידכאום לפני עש (איוב ד׳ י״ט) ת״י יְדַכְּכִינוּן, צערמאלמען, צערשטויבען, сокрушать, раздроблять. ובא גם על דרך המרובעים.

2) דִּכְדֵּךְ, דכא לארץ חיתי (תהלים קמ״ג ג׳) ת״י דִּכְדֵּךְ. ומזה בדברי חז״ל:

2) דִּכְדּוּךְ, בגמרא. שם. במובן המוסרי, צער־קנירשונג, сокрушеніе. עד דִּכְדּוּכָהּ של נפש (ירושלמי חגיגה פרק ב׳), ובפיוט, דִּכְדּוּךְ דלותנו (נעילה).

2) דּוּכְסוּסְטוּס, שם. מין קלף מיוחד בעבודו, דוכסוסטוס כדי לכתוב מזוזה (שבת ע״ט ע״ב). רש״י פירש קלף שניטלה קליפתו העליונה, והתוספות כתבו גויל הוא עוד שלם אלא שהשירו השער, וכשחולקין אותו לשנים, אותו שכלפי שיער קרוי קלף ושכלפי בשר הוא דוכסוסטוס. ובעל הערוך השלם האריך בזה, והמלה יונית Δοξεστος, נקלף ונגרד משני עברים, גישאלט, גשאבט, обскробанный.

1) דִּכֵּן, ארמית. נמצא רק שלש פעמים בדניאל, צלמא דִּכֵּן רב (דניאל ב׳ ל״א). הראב״ע פירשו כמו כנוי הרומז, והוא מן דַּךְ בתוספות נו״ן, ולרש״י עקר המלה, כן, והדלי״ת ליחס דִּי, וענינו אשר היה כן. וכן פירש. וקרנא דִּכֵּן (שם ז׳ כ׳–כ״א), והקרן אשר כזאת.

1) דְּכַר, ארמית. פ״י בהוראת הפעל זכר בעברית, בחלוף זיי״ן בדלי״ת, געדענקען, איינגעדענק זיין, помнить. תרגום ויזכר אלהים (בראשית ח׳ א׳) וּדְכַר ה׳.

1) דִּכְרוֹן, שם. זכרון, דבר ראוי להיות נזכר, דענקווירדיגקייט, достопамят

דִּכָּא, פ״י. בבנין פיעל מיסודו של דוך בהוראת כתישה, והתיחד אל כתיתת ושבירת עצמות בעל חי במכות ופגעים, צערמאלמען, ניעדערשמעטערן, раздробить, блять, сокрушать. דִּכָּא לארץ חיתי (תהלים קמ״ג ג׳), דִּכִּאתָ כחלל רהב (שם פ״ט י״א), עד נלדה, יְדַכְּאוּם לפני עש (איוב ד׳ י״ט), ויאל אלוה וִידַכְּאֵנִי (שם ו׳ ט׳), פערניכטען, уничтожить. ועל הרוב במובן המוסרי, שבר רוח זולתו, הכניעו והשפילו, בעליידיגען, קרענקען, דעמיטהיגען, оскорблять, опечалить. וּתְדַכְּאוּנַנִי (שם י״ט ב׳), ואל תְּדַכֵּא עני בשער (משלי כ״ב כ״ב), וכולל גם עשות, עושק וחמס, תְּדַכְּאוּ עמי (ישעיה ג׳ ט״ו), אונטערדריקקען, בעדריבען, притѣснять. וה׳ חפץ דַּכְּאוֹ (ישעיה נ״ג י׳), חפץ לדכא אותו או חפץ שיהיה מרכאים אותו, (ועיין בסמוך).

הפועל, מן הפיעל, צערשלאגען זיין, צערבראכען זיין, быть разбиту, сокрушену. וזרעות יתומים יְדֻכָּא (איוב כ״ב ט׳), והוא מְדֻכָּא מעונותינו (ישעיה נ״ג ה׳). והכפל, מחלל מפשעינו, והיו שתותיה מְדֻכָּאִים (שם י״ט י׳), נהרסים ושבורים, במובן הפשוט, ובמובן המוסרי, לא דֻכְּאוּ עד היום (ירמיה מ״ד י׳), גערעמיטהיגט ווערדען,

ההתפעל, והפך לילה וְיִדַּכָּאוּ (איוב ל״ד כ״ה), משפטו ויתדכאו, בענין כליון ואבדון, אויפגעריעבען ווערדען, быть сокрушену, уничтожену. וְיִדַּכְּאוּ בשער (שם ה׳ ד׳), ועיין רש״י.

הנפעל, נמצא רק בבינוני, בענין שם תאר, ובמובן המוסרי, שבור לב, נכנע ונענה, גבייגט, פערזירט, сокрушенный, удрученный. ולהחיות לב נִדְכָּאִים (ישעיה נ״ז ט״ו), (ועיין דכה).

דַּכָּא, ש״ז. לדעת קצת, בענין מכה ונגע, שלאג, וואונדע, ударъ, рана. וה׳ חפץ דַּכְּאוֹ החלי (ישעיה נ״ג י׳), סהרגש לתפארת הקריאה. ושעורו, ה׳ חפץ להחלי את מכתו, זיינע וואונדע קראנק מאכען, (ועיין דִּכָּא).

דַּכָּא, א) ש״ם. שברון והכנעה, צער קנירשונג, сокрушеніе. תשב אנוש עד דַּכָּא (תהלים צ׳ ג׳). וי״מ במובן המבעי, דבר נטחן ומהודק, עפר ואבק צערמאלמעטעס, צערריעבענעס, שטויב, растертый, прахъ. ושעורו, תשב אנוש לעפרו, וכן הוא בלשון ערבית. ב) שם תאר במובן המוסרי, נכנע, נענה, גערעמיטהיגט, געביגט, сокрушенный, удрученный. ואת דַּכָּא ושפל רוח (ישעיה נ״ז ט״ו), ואת דַּכְּאֵי רוח יושיע (תהלים ל״ד י״ט). ובענין זה מפרש הרשד״ל, וה׳ חפץ דַּכְּאוֹ החלי (ישעיה נ״ג י׳), את הַדַּכָּא שלו, המדוכא על ידו, (והיה ראוי להנקד בקמץ דַּכָּאוֹ, אלא שהוקל ובא ע״ם מִקְדָּשׁוֹ, נִדְרוֹ) ושעורו. וה׳ חפץ שמי שהוא מדוכא על ידו ומי שהחלי אותו, אם תשים אשם נפשו, הוא באחריתו יראה זרע וגו׳ (ועיין חלה).

8) דַּכָּאוֹת, ש״ם, בפיוט, תחן דַּכָּאוֹתַי (רשות לשחרית יו״כ לרבנא משלם).

דָּכָה, פע״י. מעין הפעל דכא, הקל, כריעה, שחיה, זיך בייגען, קריטען, кривиться, изгибаться, сгибаться. יִדְכֶּה ישח (תהלים י׳ י׳), כפירש״י שהוא מוסב על האורב שדרכו להשפיל ולהקטין א״ע שלא יהא נכר, וי״מ שמוסב על חלכאים, וטעמו שההלך הוא מכניע ומשפיל עצמו, והכתיב ודכה בוי״ו, תקרוו כנראה וְדָכָה, ויהיה ש״ת אל ההלך.

הנפעל, מעין הקל, במובן המוסרי. היות מכרע ונענה, געביגט, ניעדערגעשלאגען זיין, быть согбену, сокрушену. לב נשבר וְנִדְכֶּה (שם נ״א י״ט), נפוגתי וְנִדְכֵּיתִי (שם ל״ח ט׳), גבראכען, сокрушенный.

הפיעל יוצא, שבירה וכתיתה, צערמאלמען, раздроблять, сокрушать. תגלנה עצמות דִּכִּיתָ (שם נ״א י׳), כי דִכִּיתָנוּ במקום תנים (שם מ״ד כ׳). ויתכן שבא בעיקר הוראת הפעל דוך, בטעם כתישה ובמובן הדוק במקום צר ודחוק, הערייגשטערדיק, в-за-жирать. מנביל אל הכפל ותכם עלינו בצלמות, דחקתנו במקום מאורת התנים וכסית עלינו בצלמות, (ועיין דָּכָה).

ה׳ אל מתנה מצרים (שמות יד כ״ד) ת״י
ואודיק. ובפעל, שימת לב לדבר ובבחינה
עיונית, ואיש נבוב ילבב (איוב י״א י״ב) תרגומו
יפלפל ידיק, וחשב עם קנהו (ויקרא כ״ה נ׳)
ת״י וידיק. ומזה בתלמוד במובן המושכלי,
הגרים ולא דייק (ב״ב כ״א ע״א), מתבונן ומעיין
היטיב, וכן אמרו ספר מדויק, מעוין ומוגה
משבושים, נוסחא מדויקת, ספרי דווקני
דבי רב (מנחות כ״ט ע״ב), (ועיין דקק).

דיק, שם. מגדל הצופים שבונים הצרים
על העיר לראות ממנו כל מעשי
הנצורים, והוא ע״ד גזרת השם בחן (ע״ש),
שטאַהעטהורם, дозорная башня. ויבנו
עליה דיק סביב (מ״ב כ״ה א׳) וי״ת כרקום.
וענינו ידוע מצור, באָלווערק, אומשאנצונג,
вагъ, окопъ. וזה מסבים עם תאה״ם
סביב, ואפשר שהוא גזור את השם מן
הפעל דקק בענין צמצום ודחיקה, כעין
השם מצור מן צור (ע״ש) שהמצור מקיף
את הנצורים ודוחקם במקומם. וביחזקאל
נאמרו יחדו, ונתת עליה מצור ובנית עליה
דיק (ד׳ ב׳).

2) דיוק, בתלמוד, שם. דבר הלמד
מדבר אחרי העיון והתבוננות,
זינן, смыслъ. דיוקא דמתניתין קאמר
(כתובות י״ז ע״ב).

2) דיר, ארמית ובמשנה, ש״ז. מקום
דירה לבהמות וביחוד לצאן,
גדרות צאן (במדבר ל״ב ט״ז) ת״י דירין דעאן,
הכונס צאן לדיר (ב״ק ו׳ א׳), אבל אם היה
דיר (עירובין ב׳ ג׳). וכן שמשו בו לבית אוצר
העצים, דיר העצים (שקלים ו׳ א׳), כאמרא
כדירים (נדרים א׳ ג׳), כלשכת הטלאים או
כלשכת העצים.

2) דייר, פי׳ בבנין פיעל, העמדת דירים
לצאן בשדה כדי לזבלו, דינגען,
удобреніе. המדייר את שדהו (שביעית ג׳
ד׳). ובהתפעל, שדה שנתקוצה כו׳ או
שנדיירה (שם ד׳ ב׳).

2) דירה, במשנה, שם, תולעת שבחטים
ובעצים, הדירה והכנה
שבתבואה (פרה ט׳ ב׳). ובתלמוד, דירנא

(שבת ק״ב ב׳). ולדעת הערוך כן שמה בלשון
ישמעאל.

2) דיופרא, דופרא, במשנה. השיתין
פטורין חוץ משל
דופרא (דמאי א׳ א׳). לדעת המפרשים הוא
שם מרכב מן דיו דו, שנים, פרא, פרי,
אילן שעושה שתי ברכות לשנה, צווייא
מאהל (אים יאהרע) פרוכטע טראגענד. והנראה לנו
שענינו הברכה השניה, דיא צווייטע פרוכט.
וכמוכח ממה ששנינו, אוכל על הספיחין
ועל הדופרא (שביעית ט׳ ד׳).

די־זהב, שע״פ. מקום בעבר הירדן
מזרחה (דברים א׳ א׳), ולא נודע
מקומה אל נכון.

2) דייטא, דיוטא, במשנה, שם. שטח
של בנינים בגובה
אחד, שטאָקקווערק, עטאַזש, этажъ. היו
שניהם בדיוטא אחת (שבת י״א ע״א), אחד
אומר בדיוטא העליונה ואחד אומר בדיוטא
התחתונה (סנהדרין ל״א ע״א). ובמדרש תהלים,
ישובו רשעים לשאולה לדייטא התחתונה
שבשאול (מזמור ט׳ י״ח), והוא מלשון יונית
δίαιτα. חדר, צימער, комната.

דימון, (עיין דיבון).

דין, שע״פ. שם אומה מן האומות אשר
הושיב מלך אשור בארץ ישראל.
דינויא (עזרא ד׳ ט׳).

2) דייתיקי, ארמית, ובמשנה, שם.
בלשון יונית διαθήκη
פקודה, וביחוד פקודה וצוואת איש לפני
מותו, פערמאכטניס, אנאָרדנונג, распоряже-
ніе, духовное завѣщаніе. דייתיקי
ומתנה (ב״ק ג׳ ג׳).

1) דך, כנוי הרומז לזכר, דיעזער, этотъ.
דך לנקבה, דיעזע, эта. מורכב
מן דא כנוי הרומז ומן ך׳ הכנוי, ארץ
ששבצד דך (עזרא ה׳ ט״ז), בית אלהא דך
וגו׳ (שם ו׳ ז׳), הן קריתא דך תתבנא
(שם ד׳ י״ג), ועבידתא דך (שם ה׳ ח׳). ובתרגום
ארמי בתוספת שני יודין, הנער הלז
(זכריה ב׳ ח׳) ת״י עולמא דיכי. ובתלמוד,
איגך, מורכב מן אי דך, הלז, יענער,
יענע, этотъ, эта.

קצור מן דְּאִי, דִּי הֲךְ חלמא (שם שם מ), דען, ותען, есан . וכמלת יַעַן, כל קבל דִּי כל חכמי (שם ד' מ"ו), וויל, такъ какъ .
וכטעם מלת כִּי להתחלת המאמר, דִּי השכחת גבר (שם ב' כ"ה). ויבא ג"כ בתבור בכלים, כְּדִי שמעין (שם ג' ז'), כמו כאשר, אלס, когда . מִדְּדִי תנדע (שם ד' כ"ג) מן העת אשר, פאן דער צייט אן, זינדעם, съ того времени, когда . ובתלמוד יבוא תדלית לבדו, דְּאָמַר, כעין שמוש השין שבא בקצור מן המלה: אשר, דְּאִין וכדומה. וכן בתבור הבנויים, דִּילִי, דִּילָךְ.

דִּיבוֹן, דִּיבֹן, שע"פ, עיר בארץ מואב בסמוך לבמות־בעל (חשבון)
וסיחון מלך האמרי לקחה מיד מלך מואב הראשון (במדבר כ"א ל'), ובהבות בני ישראל את סיחון היתה נחלה לבני גד (שם ל"ב ל"ד) ונקראת על שמו דִּיבֹן־גָּד (שם ל"ג מ"ה), ומהם נתנה לבני ראובן (יהושע י"ג י"ז). ובהמשך הימים שבה לבני מואב, ונזכרה בנבואות הנביאים על מואב, עלה הבית וְדִיבוֹן הבמות לבכי (ישעיה ט"ו ב'), ושעורו, עלה מואב בית במות דיבון. וזה לפי שהיתה דִיבון סמוכה לבמות בעל (יהושע י"ג י"ז), וירמיה קורא לה בת דִּיבוֹן (מ"ח י"ח). וקרוב לשמוע דעת האומרים, כי היא נקראת על דרך הבנוי המליצי דִימוֹן, כי מי דִימוֹן מלאו דם (ישעיה ט"ו ט'), בחלוף בית במ"ם לרמז על הדם הרב הנשפך שם. וגם השם דִּיבֹן בעצמו נגזר מן דָּב דָּבָה, בענין גזילה וגזירה, ואולי על שם היותו מקום משופע במי מעינות. וראיה לדבר כי ת"י של דִּיבֹן הוא מַכְבַּשְׁתָּא (במדבר ל"ג נ'), (עיין דבשת). ◦ עיר נזכרת בין ערי יהודה בימי נחמיה (י"א כ"ה), והיא לדעת קצת העיר דִּימוֹנָה הנזכרת בין ערי יהודה בספר יהושע (ט"ו כ"ב) ג"כ בחלוף בית במ"ם.

דַּיָּה, שם עוף מעופות הטורפות,
ואת האיה וְהַדַּיָּה למינה
(דברים י"ד י"ג), אך שם נקבצו דַיּוֹת (ישעיה ל"ד ט"ו). ולפי העתקת השבעים הוא מין העוף הטורף הנקרא גייער, коршунъ. מין כולל כמה מינים, ודעת חז"ל מסכמת לזה, שכן אמרו החסידה זו דיה לבנה האנפה זו דַּיָּה רגזנית (חולין ס"ג ע"א). ויסודו ראה בחלוף אהו"י.

דְּיוֹ, שם. מי שחור עשוים לכתיבה, טינטע, черника. ואני כותב על הספר בַּדְּיוֹ (ירמיה ל"ו י"ח). ובמשנה בל"נ, לְדְיוֹ כתובה (אבות ד' כ'). וברבוי, כמה דְיוֹת משתפכות (ב"ר נ"ח). ובארמית דיותא. וכן נקרא הכלי שמחזיקים בו דְּיוֹ, טינטענפאס, чернильница. וכן הוא בערבית. ועל דרך ההשאלה, קדרות, במובן המוסרי, רעה וזנון, שוואַרצקייט, אונגליק, темнота, несчастие. ווי על ברא דְדְיוֹתָא (ויקרא רבה כ'), בן ההולכת קדרנית.

2) דְּיוֹמָד, במשנה, שם. שני עמודים מחוברים זה לזה בקרן זוית,
דאָפּעלזיילע, двойной столбъ. נידונין משום דְּיוֹמָד (סוכה ד' ע"ב), ארבעה דְיוֹמְדִין נראין כשמונה (עירובין ב' א'), והיא מלה מרכבת מן דיו דו, בלשון יונית שנים, צוויא, два. ומן עמוד בלשון עברית, ומצויה הרכבה זאת בכמה שמות במשנה ובגמרא, (עיין בסמוך).

2) דְּיוֹסְטָר, ארמית, במשנה, שם. כלי שיש לו שני צדדים
ומשתמשים בשניהם, צווייזייטיג, חרב פיפיות (תהלים קמ"ט ו') תיב"ע סייפא דְיוֹסְטְרָא. ובמשנה, הַדְּיוֹסְטָר תבור לטומאה בשעת מלאכה (כלים כ' ג'). לפי פירוש הערוך הוא יד הקורדום שיש לו שני צדדים והמלה מרכבת מן דִּיז דו שנים, סְטַר, צד בלשון ארמית. ולפירוש הרמב"ם ענינו שני עצים מחוברים במסמר התקוע בנקבים שבעצים, והוא מכלי האורגים, שמשימים את המטוה על המסמר. ובתוספתא, מסמר שנתנו בדיסטר להיות מסיך עליו (כלים ב"מ י"א). ולדעת בעל הערוך השלם עיקר המלה דיסטר, כמו שהוא בתוספתא, ומלשון פרסית הוא, דסתואר, שענינו מקל או כלי הדומה ליד.

2) דִּיק, פ"י, ארמית, השקפה והבטה בעין, הינשויען, הינבליקקען, נאכ־
בעאָבאַכטען, глядѣть, наблюдать. וישקף

כְּדֵי גאולתו (ויקרא כ"ה כ"ו), כפי המספיק לכסף גאולתו. ומזה ב) בטעם תאה"פ להגבלת שעור המצטרך לדבר כל שהוא, נענג, הינרייכענד, довольно, достаточно. דֵּי שה (ויקרא ה' ז'), שעור מחיר שה, דֵּי השיב לו (שם כ"ה כ"ח), שעור הנדרש להשיב. וענינו כענין שם. דֵּי מחסרו (דברים ט"ו ח'), גענג פיר זיין מאַנגעל, בעדארף, по мѣрѣ потребности. דֵּי בער דֵּי עולה (ישעיה מ' ט"ז). ובא, וְדֵי חלב עזים (משלי כ"ז כ"ז), טעמו וחלב עזים יש לו דֵּי. ועם אותיות בכל"ם: עם בי"ת ענינו כמעט, תמיד, בכל עת, זאָבאַלד, זאָ-אָפט, אַלס, какъ скоро, какъ только. בְּדֵי שופר (איוב ל"ט כ"ה), חסר השם תרועה, בכל עת שישמע תרועת שופר, כמעט ישמע קול שופר. ובא, ויגעו עמים בְּדֵי ריק ולאומים בְּדֵי אש (ירמיה נ"א נ"ח), י"מ שהוא נוסף ללא ענין. והנראה שענינו כל יגיעתם לא תהיה כי אם למלא ספוק הריק, וספוק האש, שאין להם שעור כלל. ובכ"ף כענין כְּפִי, כְּדֵי רשעתו (דברים כ"ה ב'), נאך מאַססגאַבע, по мѣрѣ. אנחנו קנינו את אחינו וגו' כְּדֵי בנו (נחמיה ה' ח'), כפי הנמצא בקרבנו, כפי אשר היה בידנו, כְּדֵי ארבה לרב (שופטים ו' ה'). לדעת המפרשים מלת דֵּי נוספת ללא ענין, והנכון שהוא כמו שעור רבוי הארבה. ובמ"ם, מִדֵּי העבדה (שמות ל"ו ה'), יותר ממה שיש בו לעבודה. ועל הרוב לתאר יחוס הספוק והמלוי בזמן, ונקשר עם הפעל במקור, וענינו בכל זמן וזמן, מִדֵּי צאתם שכל דוד (ש"א י"ח ל'), זאָ אָפט, יעדעס מאָל ווענן, какъ часто, всякій разъ когда. מִדֵּי עברו יקח (ישעיה כ"ח י"ט), מִדֵּי דברי בו זכר אזכרנו (ירמיה ל"א כ'), מִדֵּי עלתה (ש"א א' ז'). ופ"א בעתיד, מִדֵּי אדבר אזעק (ירמיה כ' ח'). ובא גם מחובר לשם וכפול, וענינו המשך והתמדה, מִדֵּי חדש בחדשו ומִדֵּי שבת בשבתו (ישעיה ס"ו כ"ג), אימממער, בע-שטענדיג, всегда, постоянно. מִדֵּי שנה בשנה (זכריה י"ד ט"ז) ואולי חסר בזה הפעל בוא, ושעורו מדי בוא החדש, וזה כל חדש וחדש, וכן מדי בוא השנה, כמו לתקופת השנה. ובמשנה, דַּיּוֹ לבא מן הדין (בבא קמא ב' ה'). ועל הרוב עם כ"ף השמוש, כְּדֵי נפילה (פאה ב' א'), כפי. ובסמיכות אל פעל, כְּדֵי שיראה לתגר (ב"מ ד' ג') שעור הזמן, כְּדֵי שיהא זוקף את הסולם (ב"ב ב' ה') שעור מקום, ובתוספת מ"ם יתר מִכְּדֵי חסרונן (ב"מ ל"ח ע"א), ובמלת הטעם למען, בעבור, אום, чтобы. כְּדֵי להרחיק את האדם מן העבירה (ברכות א' א'). ובא כתאר השם בהשתרש הכ"ף, כְּדֵי היית לחוב בעצמך (שם א' ג') די היית בך, ראוי ומשוער לחוב. אני איני כְּדֵי לעמוד מפני בנו (קדושין דף ל"ג ע"ב). ובא בתוספת אל"ף עד ש"ת, עד שלא נוצרתי איני כְּדַאי (ברכות י"ז ע"א), ולנקבה, איני כְּדָאִית (שה"ש רבה א'). אין אנו כְּדָאִים (מכילתא יתרו א'). ביסוד המלה דעת האחרונים שהוא דָּיָה בהוראת התפשטות, אויסדעהנונג, расширеніе, растягиваніе. וממנו נגזר הפעל דָּיָה, התפשטות במקום ע"י הטלטול וההעתקה, וכמו כן הפעל מדד, הגבלת ערך הכמות, ולפי דבריהם יהיה עיקר הוראת המלה דֵּי, מדה משוערת, במדה, בערך.

1) דִּי, ארמית, מלת הטעם כמו אֲשֶׁר בעברית, ובא בבנוי המצטרף ובמלת הקשור, א) בענין כנוי המצטרף, וועלכער-ע עס, который — ая — ое. היכלא דִּי בירושלים (דניאל ה' ב'). וכענין יחוס הסמיכות, (געניטיף), знакъ родит. падежа. נהר דִּינוּר (שם ז' י'). ולפעמים יבא גם השם הנסמך בכנוי, שְׁמֵהּ דִּי אלהא (שם ב' כ'), גאָטטעס - נאַמע, דער נאַמע גאָטטעס, имя Господне. קַרְצֵיהוֹן דִּי יְהוּדָיֵא (שם ג' ח'). ובבואה לפני שם הגוף, מושכת אחריה את היחס שאליו, חכמתא וגבורתא דִּי לֵהּ היא (שם ב' כ'). ובסמיכות אל החומר שממנו נעשה, ראשה דִּי דְהַב (שם ב' ל"ב). וכן לענין ההצטרפות בכלל מקום שחסר הכנוי, דִּי מְדָרְהוֹן (שם שם י"א), דערען וואָהנונג, обитель которыхъ. ב) בענין מלת הקשור, כטעם על אשר, דאַסס, чтобы, дабы. למען אשר, דִּי זמן ינתן (שם שם ט"ז), זאָ דאַסס, וכטעם מלת אם. ויתכן שזה הוא

ג׳ פ״ז) , במהירות נחוצה בבת הפקודה , אנגעטריעבען , אנגעשטאַרגט , погоняемый . . ובהשאלה אמרו , חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה (מ״ק כ״ח א׳) , והם דחופים ונזופים (אבות דר״נ פרק כ׳) .

הנפעל , כעין התפעל , נבהל ודוחף א״ע להתרחק מן המקום שהוא , פֿאַרטריבען ווערדען , פֿאַרטריבען, פֿאַרטריבען ווערדען , פֿאַרטריבען ווערדען , נטרדין, פּרימלק , быть вытолкнутымъ . וגם הוא נדחף לצאת (דה״ב כ״ו כ׳) , מוסב על האמור ויבהילוהו משם , והמן נדחף אל ביתו (אסתר ו׳ י״ב) , נבהל ללכת מפני הבושה .

מִדְחֶפֶה , שה״פ . שטורץ , פֿאַל , паденіе .

יצודנו למדחפות (תהלים ק״מ י״ב) , יצודנו ויפילנו להיות נדחף מרעה אל רעה , מדחפות הרבה . ויתכן שהוא שם תאר לפח ומוקש הנסבך בתל עד שהנצוד נדחף ונופל , ושעורו , יצודנו וימשכנו אל המדחפות (והוא שם הקבוץ) . וזה כנגד האמור למעלה , טמנו גאים פח לי פרשו רשת וגו׳ שתו מוקשים (שם ו׳) .

דָּחַק , פ״י . מקורו ארמית , כעין הפעל לחץ בעברית , במובן הטבעי והמוסרי , דראַנגען , בעדריקקען , тѣснить , угнетать . ותלחץ את רגל בלעם (במדבר כ״ב כ״ה) ת״א ודחקת , קלעממען , за-уприще- нить . במובן הטבעי , אשר מצרים לוחצים אתם (שמות ג׳ ט׳) ת״א דָּחֲקִין להון . ומזה במקרא בשני המובנים ורק שתי פעמים , ואיש אחיו לא יִדְחָקוּן (יואל ב׳ ח׳) , דראַנגען , тѣснить . ובבינוני פועל , מפני לחצידם וְדֹחֲקֵיהֶם (שופטים ב׳ י״ח) , אונ-טערדריקקער , притѣснитель . ובמשנה , ובעל הבית דוחק (אבות ב׳ ט״ו) , מאיץ לגמור המלאכה , המול דוחקני (ב״ר מ״ה) . ובע״א , והתורם מתבוין ודוחקו לקופה (שקלים ג׳ ג׳) , הכנסה במקום צר , הינאיינדראַנגען , втѣс-нить . ובמובן פעל עומד , דָּחֲקוּ זבין וכר ונכנסו לעזרה (פסחים ס״ז ע״ב) , זיך הינאיינ-דראַנגען , ואני דָּחַקְתִּי ונכנסתי (סנהדרין ע׳ ע״ב) , הוֹדְקִין ובולטין (מנחות צ״ח ע״ב) . ובמובן המוסרי , כל הַדּוֹחֵק את השעה השעה דוחקתו (ברכות ס״ד ע״א) . ובמדרש על ושאף צמים , אמרו , מי דָּחַק במטמם של פרעה ועמו משה וכל המצומתין לו , מי דחק על מטמו של סיסרא דבורה וברק (ויקר כ״ט) . ובבינוני פעול , מקום דָּחוּק לתלמידים (שבת קכ״ז ע״א) מקום צר , פת דָּחוּק לתלמידים (ע״ז ל״ה ע״ב) . ובבנין נפעל , מפני שהוא אופה בו כשהוא נִדְחָק (כלים ה׳ ה׳) , גע-דראַנגט זיין . ובפיעל , וּמְדַחֵק באבריו (שיה״ש א׳ כ״ב) .

2) הֹדַּחַק או דְּחַק , במשנה.שם.במובן הטבעי והמוסרי , מחללין כפף על נחשת מְדוּחָק (מע״ש ב׳ ח׳) , הכרח , כשאי אפשר באופן אחר , נויטה , нужда . שעת הַדְּחַק (ברכות ו׳ ע״א) , דראַנג , стѣснительное поло-женіе . אין עומדין לו לאדם בשעת דָּחֲקוֹ (אבות ב׳ נ׳) , נויטהאַנגניס , бѣдствіе . ויכולה לקבל על ידי הַדְּחַק (סוכה י׳ ע״א) .

2) דְּחִיק , במסורה.שם. הוא בסוף מלה אחת שהיא דחוקה אל המלה שלאחריה ומחוברת עמה במקף ונחשבת כמו שאינה , ובגד כפ״ת שאחריה בדגש חזק , כמו , מה־זֶּה .

דַּי , בהפסק דָּי , ובסמיכות דֵּי עם ני , א) שה״ם , שעור כמות לפי הצורך , ספוק ; ווערייכונג , גענוג , בעדאַרף , доста-токъ , довольство . והריקותי לכם ברכה עד בלי דָי (מלאכי ג׳ י׳) , יותר מן השעור המספיק , ומלת השלילה בְּלִי , ענינה לשלול את הצמצום ולחייב הרבוי , כמו , לבלי חק (ישעיה ה׳ י״ד) , שטעמו יותר מן החק . ובחבור עם אותיות השמוש , וּכְדַי בזיון וקצף (אסתר א׳ י״ח) , הבזיון הוא בשעור מספיק , לא התקדשו לְמַדַּי (דה״ב ל׳ ג׳) , כמו למן די , והמ״ם פתוחה , על דרך , לְמִבָּרִאשׁוֹנָה (דה״א ט״ו י״ג) , ופירושו שהכהנים לא התקדשו לשעור המספיק להקריב הקרבנות . ובכנוי , אכול דַּיֶּךָּ (משלי כ״ה ט״ז) , שעור המספיק לך , צור גענוג , вдо-воль . והמלאכה היתה דַיָּם (שמות ל״ו ז׳) , מספקת לכלם לכל אחד ואחד כפי יכלתו , הלא יגנבו דַּיָּם (עובדיה א׳ ה׳) . ובסמיכות , אריה טורף בְּדֵי גרותיו (נחום ב׳ י״ג) , בשעור הנדרש למאכל גרותיו ,

מפני נפש (אבות דר"נ ד' ח), חבר שנעשה גבאי דוחין אותו מחבורתו (תוספתא דמאי ג' ד), אויסשליסען, исключать . ובהשאלה, לזה דחית בקנה, אבווייזען, спровадить. שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה (מ"ק כ"ח ע"א), חרוצה ותצופה.

הנפעל, מן הקל, ברעתו ידחה רשע (משלי יד ל"ב), אומגעשטאָססען, אומגעשטירצט ווערדען, быть сваленy. ידחו ונפלו בה (ירמיה כ"ג י"ב), בפת"ח ומלעיל, ועיין נדח. ובגמרא, כל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו (ברכות דף ס"ד ע"א). ובע"א, נראה ונדחה חוזר ונראה (סוכה ל"ג ע"ב), והשתמשו בו גם בהפעיל, מדחה מטתו הרי זה משובח (מ"ק כ"ב ע"א), ממהר לקבור מתו. בצפור דרור שעה חכמים אין לך גדולה שמדחת את המים, ואין לך קטנה שנדחית מפני המים (סוטה מ"ז ע"ב).

הפועל, דחו ולא יכלו קום (תהלים ל"ו י"ג), פאָרט נעשטאָססען ווערדען, быть сваленy.

דחי, שמ"ז. נפילה וכשלון, אומשטאָסס, שטורץ, претковенie, паденie. ועם זה אבדון, אונטערגאנג, гибель. הלא רגלי מדחי (שם נ"ו י"ד), כפל, כי הצלת נפשי ממות.

2) דחיה, במשנה, שה"פ, מעין הקל, משעת דחיתו לצוק (יומא ו' ו'), דאס פאָרטשטאָססען, сталкиванie. ובקביעת המולדות השתמשו בשם דחיה לענין העברת קביעות ימי החגים ליום אחר לסבה ידועה, פערשיעבונג, отсрочка.

2) דחוי, בתלמוד, שם העברת המועד או העתקת עסק מזמן לזמן, דחוי מעיקרא הוי דחוי (פסחים צ"ח ע"א), אין דחוי אצל מצות (סוכה ל"ג ע"א), פערשיעבונג, פערזיקען, откладыванie, отсрочка.

מדחה, שה"פ. גרם נפילה, שטורץ, פאַלל, паденie. ופה חלק יעשה מדחה (משלי כ"ו כ"ח).

1) דחוה, שנ"ז ארמית, ודחון לא הנעל קדמוהי (דניאל ו' י"ט). רש"י ז"ל אמר, שולחן במשנה, כך פתר דונש. והוא מסבים

עם הקודם, ובת מות, שענינו לדעת קצת לן בתענית, ושלחן לא הכניסו לו לאכול. וכן דעת הרד"ק ומסתייע מלשון התוספתא, הרחוונות של בעלי בתים. ולפי השערת הרד"ח קאָהוט, כוונתו אל מה שנאמר בתוספתא דכלים (ב"מ פרק ה') הדרחיונות של בעלי בתים שזה פ"ם וצ"ל הדחוונות. והשם דחוה בהוראת שלחן הוא מן דחא בערבית בהוראת פשיטה ומתיחה, ועד השם שולחן מן שלח (עיי"ש). ובטעם זה תרגמו כמה מן המתרגמים, וי"מ מזמרים בכנורות ובנבלים, ואחרים פתרוהו פלגשים, ופירוש רש"י נראה לנו עיקר.

1) דחל, ארמית, פעו"י, כמו זחל בעברית, פחד ורעד, ודחלין מן קדם (דניאל ו' כ"ז), ציטטערן, צוריקק בעבען, трепетать, дрожать. ובבינוני פעול, דחיל (שם ב' ל"א), פורכטבאר, грозный. דחילה יתירה (שם ז' י"ט), והפיעל, חלם חזית וידחלנני (שם ד' ב'), ערשרעקקען, устрашать. ותרגום כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב י"ב) ודחלא דה' את. ומזה:

2) דחליל, בתלמוד, שם. לצורת עץ עשוי להפחיד העופות, כדחלילי בעלמא (ב"ב כ"ז ע"ב), פאָגעלשייכע, פּאָפּאַנץ, пугало.

דחן, שע"ז. מין קטנית, ודחן וכסמים (יחזק' ד' ט'), הירזע, просо. ובמשנה, הארז והדוחן (שביעית ב' ז').

דחף, פ"י. מקורו כנראה ארמית קרוב להוראת הפעל דחה ומוסיף עליו מושג תוקף הדחיה, עד שהנדחה נעקר ונזרק ממקומו למרחוק מכחה, פרעללען, сильно толкнуть, швырнуть. ונדחה ידו בגרזן (דברים י"ט ה') תרגום יונתן ותדחף אידיה בסקוריא: הקל במשנה, דוחפו על מתניו (סנהדרין ו' ה'). ובגמרא על זה אמרו, מנין שבדחיה תלמוד לומר ידה (שם דף מ"ה א'), דחפו לאחוריו והוא מתגלגל ויורד (תמא פרק ו' ו'), נפלה דחפה עליו גבד י"ט. דחפו באמת הבנין (שבת ל"א ע"א), עמד ודחפן מביתו והוציאן לחוץ (ויקרא רבה ב'). ובמקרא בבינוני פעול, יצאו דחופים (אסתר

נ"ד ע"א). ועיד המשקל הארמי, מבי דְיַשׁ אמצרא (ב"ק פ' א'), ובענין דריכה של בוזן, טיט דעם פ̈וסטען טרעטען, попирать ногами. אלא שֶׁדָּשׁוּ בעקב (ויקרא רבה פרשה כ"ז), או שענינו כבישה תחת הרגל. ומזה בענין עמידה כבישה על מקום אחד, במובן שתיקה, שביה. דשמע וְאָדִישׁ (סנהדרין ז' ע"א). וזה כמו שהשתמשו בפעל דרך לענין זה, דרכת עד החסיל (ויקר כ"ז) (עיין דרך). וכן בענין תלוות, כיון דָּדֵשׁ דָּשׁ (גיטין נ"ז ע"ב), על דרך גזרת הפעל הרגל מן השם רגל, והוא דָשׁ בעירו (מגילה כ"ד ע"ב), רגיל ומצוי ורגילים עמו, בעקאנט, знакомый.

הנפעל, היות מדרס לרגלים, צערטרעטען ווערדען, быть растоптану. וְנָדוֹשׁ מואב תחתיו (ישעיה כ"ה י') בחולם. המקור, כְּהִדּוֹשׁ מתבן (שם) בשורק.

ההפעיל, כענין הקל, דריכת תבואה, דרעשען, молотить. לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דברים כ"ה ד'), כמו בהדישו (ועי' דיש).

ההפעל מן ההפעיל, געדראשען ווערדען, быть молочену. לא בחרוץ יוּדַשׁ קצח (ישעיה כ"ח כ"ז).

דַּיִשׁ, שה"ם. דאס דרעשען, молотьба. וכולל גם הזמן שבו דשים, דרע־שצייט, время молотьбы. והשיג לכם דַּיִשׁ את בציר (ויקרא כ"ו ה'). ומזה לדעת הראשונים, לא תחסם שור בְּדִישׁוֹ (דברים כ"ה-ד'), בזמן שדשים. ובמשנה, בשעת היתף וְהַדַּיִשׁ (מכשירין ג' ח'), ובא גם לענין דריכה ודריסה בכלל, מקל שעשה בראשו מסמר להיות תופס בו במקום הַדַּיִשׁ (תוספתא כלים ב"מ ג' ב', ה' ח').

2) דִּישָׁה, בגמרא, שה"ם, דאס דרעשען, молотьба. אין דִּישָׁה אלא לגדולי קרקע (שבת ע"ה ע"א).

מְדֻשָּׁה, ש"נ, דבר הנדוש, געדראשענעס, молоченное. מְדֻשָׁתִי ובן גרני (ישעיה כ"א י"ד). לפי המוסכם הוא תאר מליצי לכנסת ישראל שהיא נדושה ונתונה למרמס. והנראה כפירוש הרשד"ל שהוא מוסב אל הנבואה, והשעור מה שדרשתי מתבואתי (מנבואתי) ומה שיצא לי מגרני הגדתי לכם (עיין גֹרֶן).

2) דַּשּׁוֹשׁ, במשנה, שם תאר למתעסק בדישת חטים לדייסא. הַדַּשּׁוֹשׁוֹת והגרוסות (פרק ב' ה'), גריפען שטאמפפער, זאגע, выдалбливатель крупъ.

דִּישׁוֹן, שם חיה טהורה, ואקו וְדִישֹׁן (דברים י"ד ה') ארת רֵימָא, והוא מין עז ההרים או עֹפֶר, גאזעללע, בערגציגע, газель, cайга. ונקראת כן לדעת המבארים ע"ש קפיצתה בהרים, לפי שהוראת הפעל הדש קרובה אל הפעל הוץ לענין קפיצה. וכן נקרא עז ממין זה בארמית דיצה שהוא תרגומו של זֶמֶר (עיי"ש).

2) דּוּת, במשנה, שם. בנין אבנים ע"ג קרקע עשוי כמין בור, ולא את הַדּוּת (ב"ב ד' ב'), בכמה מקומות במשניות ובתוספתא הגירסא הדוות, ויפה העיר בעל הערוך השלם שעקרו הדות בדלית והוא מלשון ארמית, והיה ראוי להיות בהא הידיעה הדוות והמעתיקים השמיטו את הדלית מחסרון ידיעה (עיין הדות).

דָּחָה, פ"ע. פגיעה חזקה באיש או בדבר להפילו או להרוס עמדתו, שטא־סען, פארט שטאססען, спихать, столкнуть. הקל, דָּחֹה דְחִיתַנִי לנפל (תהלים קי"ח י"ג), חשבו לִדְחוֹת פעמי (שם קמ ה'). ובענין הרפה וגירוש, פארטיאגען, טרייבען, פארטרייבען, прогнать. ומלאך ה' דֹּחֶה (שם ל"ה ה'). והכפל, ומלאך ה' רודפם. ובינוני פעול, גדר הַדְּחוּיָה (שם ס"ב ד'), שדחו אותה ממקומה והיא עומדת לנפול. ויתבן שהוא עד קיר נטוי, גדר רעוע, נוטה לנפול, וואנקענד, איינשטירצענד, пошатнувшійся. ור' יהודה הלוי השתמש בפעל זה במובן עוסר באמרו, כי נסערה רגל מבקשי מִדְחוֹת (דיואן סי' נ"ח), רגל מבקשי נסערה שלא תמוט. ובמשנה בענין העברה והעתקת דבר אחד מפני דבר אחר, שחיטה וכו' דּוֹחָה את השבת (פסחים ז' א'), פערדרענגען, פערשיעבען, сдвигать, отклонить. פקוח נפש שֶׁדּוֹחָה את השבת (שבת קל"ב ע"א). יבא עשה וְיִדְחֶה לא תעשה (שבת קל"ג ע"א), אין דוחין נפש

(במדבר כ״ח ו׳) ת״א עלתא תדירא. ובמשנה כשרת, כל התדיר מחברו קודם את חברו (זבחים י׳ א׳). תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם (פסחים קי״ד א׳), כל מי שהוא מצוי יותר, בעשטענדיג, постоянный, частый. וכתה״פ, עושה פרות תדיר (בבא בתרא פרק ג׳ א׳).

דור, פ״ע. מקורו ארמית, כענין הפעל גור, שכן בעברית, וכנראה נגזר מן השם דר (דור) בטעם היות נמצא המשך זמן ידוע, במקום מן המקומות, וויילען, וואהנען, про-живать. עם לבן גרתי (בראשית ל״ב ה׳) ת״א עם לבן דרית. ומזה פ״א במקרא; מדור באהלי רשע (תהל׳ פ״ד י״א). ובארמית שבמקרא בהשאלה; תחתוהי תדור חיות ברא (דניאל ד׳ י״ח), ובענפוהי ידרן (שם שם ט׳), ובכתיב ידרון. והבינוני, וכל דירי ארעא (שם ד׳ ל״ב), והכתיב דארי, ערדבעוואָה-נער, жители земли. ובתפלה, המאיר לארץ ולדרים עליה. ובמשנה, לא ידור בחצרו (ב״מ ה׳ ב׳). ובפיוט, אל דר במרום (מוסף ר״ה). ובמדרש, דרים בינה בבני אדם (במ״ר י״ד). במובן יצא, השכנה, ישוב, באזעצען, заселять. ובבנין פיעל, מדיירים בינה בבני אדם (שם).

2) דיור, במשנה, ש״ת לשבן ודר, איינוואהנער, житель, жилецъ. שאין שם דיורין בחצר (עירובין ו׳ ז׳), אם יש דיורין בעליונה (סוכה א׳ ב׳). ויתכן שיתפרש גם בהוראת שם מקום דירה.

2) דירה, ש״נ. מקום שדרין בו, וואהנונג, жилище, жилье. שיש להם דירה (עירובין ה׳ א׳), דירת החמה (מעשרות ג׳ ז׳), זאָממער וואהנונג, лѣтнее жилье. ובפיוט, הרגיש רזי דרי הלב (רשות לנשמת לש״ת).

1) מדור, ש״ז. מקום דירה, אויפענטהאלט, мѣсто пребыванія. ועם חיות ברא להוי מדרך (דניאל ד׳ כ״ב). ובמשנה, נותנים לה מדור (כתובות י״ב ג׳).

דור, דאר; שע״פ. עיר וממלכה קטנה בארץ כנען, ונקראת גם נפת־דור, מלך דור לנפת דור (יהושע י״ב כ״ג), ונפלה בגורל לחצי שבט המנשי, ושם נאמר, ויהי למנשה וגו׳ ואת ישבי דאר ובנתיה וישבי עין דר ובנתיה וישבי תענך ובנתיה וישבי מגדו ובנתיה, שלשת הנפת (שם י״ז י״א), ולא התבאר ענין השלשת מה המה, ובמקום אחר הוא אומר, ובנפות דור מים (שם י״א ב׳) בלשון רבים. מקומה של דור הוא על יד הים בדרך העולה לצד תלי הר הכרמל, תשע פרסאות מצפון לדן (קסריא) ועד היום נקרא הכפר שנמצא שם תור תורה. ובא השם דור דאר בחבור עם שמות אחרים עין דור, חמת דאר, (עיין במקומם). וטעם השם הוא אם מן דור, ישוב, עיד השמות נוית, מעון, או מן הקף, ועיד השמות גליל, גלגל.

דורא, שע״פ. עיר בארץ בבל, בבקעה שנקראת על שמה אשר שם הקים נבוכדנצר צלם גדול (דניאל ג׳ א׳). לדעת פירסט הוא דורא מעבר לנהר חדקל לא רחוקה מאפאללאניא.

דוש, פ״י. א) דריסה ורמיסה, שבירה וכתיתה, צערדריקען, צערטרעטען, растереть, растоптать. וחית השדה תדושה (איוב ל״ט ט״ו), וישימם כעפר לדש (מ״ב י״ג ז׳). ומזה רמיסה של כליה, באף תדוש גוים (חבקוק ג׳ י״ב), צערמאלמען, раз-дробить. תדוש הרים ותדק (ישעיה מ״א ט״ו). ומזה חבישה והבאה ברסוק אברים, ודשתי את בשרכם (שופטים ח׳ ז׳), צערפֿליישען, растерзать. על דושם בחרצות הברזל (עמוס א׳ ג׳). והתיחד ב) לחבישת שבלים להוציא גרגירידהם, דרעשען, моло-тить. וארנן דש חטים (דה״א כ״א כ׳). המקור, לא לנצח אדוש ידושנו (ישעיה כ״ח כ״ח) בתוספת אליף, עיד אסף מן סוף (ירמיה ח׳ י״ג). הצווי, קומי ודושי (מיכה ד׳ י״ג) בחולם תמורת השורק. כעגלה דשא (ירמיה נ׳ י״א) אליף תמורת הא (ועי׳ דשא). ובארמית שבמקרא, ותדושנה ותדקנה (דניאל ז׳ כ״ג), עיד, תדוש הרים ותדק (ישעיה מ״א ט״ו). ובגמרא עיד הכפולים, דוששין בצנעא לצורך המועד (מ״ק י״ג ע״ב). וכן לדריכה פשוטה, כערוגה זו שהכל דשין בה (עירובין

ההולך הלוך ושוב, צי״ש קריז, круть. תוסל א) על משך תקופת חיי האדם בארץ, לעבענסלויף; צייטאלטער, вѣкъ. דורי נסע (ישעיה ל״ח י״ב), ואת הרוח מי ישורנה (שם נ״ג ח׳). כלל כל הקורות אשר קרו בתקופת ימיו שאין הפה יוכל לספרם (עי׳ להלן). ב) כלל המשך חיי האנשים החיים בזמן אחד (עיין גיל), צי״ש, פעריאָרע, נעשלעכט, поколѣніе. דור הולך ודור בא (קהלת א׳ ד׳). וברבוי על הרוב עם נקבה דורות, תקופות חיי בני אדם אלו אחר אלו, ביחס אל העבר, כימי קדם דורות עולמים (ישעיה נ״א ט׳), וביחס אל העתיד להיות, למען דעת דרות בני ישראל (שופטים ג׳ ב׳), נעשלעכטער, поколѣнія. ובכנוי, צדיק תמים היה בדרתיו (בראשית ו׳ ט׳), לפי שנח האריך ימים הרבה וראה כמה דורות. ומזה ג) תולדות ביחס האב אל בניו ובני בניו, נעשלעכט, поколѣніе. גם דור עשירי (דברים כ״ג ג׳), לאלף דור (שם ז׳ ט׳). ובכפל השם, משכנתם לדר ודר (תהלים מ״ט י״ב), משכנותם ירשו בניהם ובני בניהם אחריהם. וברבוי עם הכנויים ענינו המשך התולדות בכלל, ובין דורתינו אחרינו (יהושע כ״ב כ״ז), נאכקאָממען, потомки. למען ידעו דרתיכם (ויקרא כ״ג מ״ג), ועם יחס שאליו, כל זכר לדרתיכם (בראשית י״ז י״ב), ענינו עד סוף כל הדורות, זרעך אחריך לדרתם (שם שם ז׳), חקת עולם לדרתם (שמות כ״ז כ״א). וביחס אל מדת זמן תקופות חיי התולדות מצאנוה נערכת בכלל אל המשך זמן חיי האנשים בימיהם, בימי האבות שהאריכו ימים היה דור כולל זמן מאה שנה, וכן בערבית דַהר, המשך זמן של מאה שנה (ועי׳ הערה), וכהוראת השם seculum בלשון רומית, אין יאהרהונדערט, столѣтіе, вѣкъ. ודור רביעי ישובו הנה (בראשית ט״ו ט״ז), ועל מדת הזמן ההוא נאמר, ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שמות י״ב מ׳), והוא הזמן ממעמד ברית בין הבתרים או אחריו מעט עד יציאת מצרים, תקרא הזמן ההוא, מושב בני ישראל בבלל, על שם רובו. ובימי איוב שנתקצרו חיי האדם. נחשב זמן הדורות משלשים עד ארבעים שנה; הכתוב אומר, ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה ויראה את בניו ואת בני בניו ארבעה דרות (איוב מ״ב ט״ז) (עקויסים ופירסים); ד) בני זמן אחד בכלל, נעשלעכט, родъ. וביחוד כשהם מיוחדים בתכונה מיוחדת אחת טובה או רעה, דור ישרים יברך (תהלים קי״ב ב׳), זה דור דרשיו (שם כ״ד ו׳), דור עקש ופתלתל (דברים ל״ב ה׳), את דור עברתו (ירמיה ז׳ כ״ט). דור אביו יקלל (משלי ל׳ י״א), וענינו חבר אנשים. ובהוראה הידיעה, דור ידוע להמדבר. וכל הדור ההוא (שמות א׳ ו׳), ואמר הדור האחרון (דברים כ״ט כ״א), ונופל על בני הדור שאליו מוסב הדבור, הדור אתם ראו (ירמיה ב׳ ל״א). ובדברי חז״ל, דור המבול (סנהדרין ק״ח ע״ב), דור המדבר (שם), ובשמוש הלשון במובן המשך הזמן לאורך ימים בא בכפל, משוש דור ודור (ישעיה ס׳ ט״ו), ולא תשכן עד דור ודור (שם י״ג כ׳). וביחס אל העבר מימים קדומים, שממות דור ודור (שם ס״א ד׳). ובלמד על המשך רב בעתיד, וזה זכרי לדר דר (שמות ג׳ ט״ו), תמשך אפך לדר ודר (תהלים פ״ה ו׳), לדר ודר אמונתך (שם קי״ט צ׳), וכן, מדור לדור תחרב (ישעיה ל״ד י׳). ובחסרון הכפל, יספר לאדני לדור (תהלים כ״ב ל״א). ועל המעט גם ברבוי זכרים, ולפני ירח דור דורים (שם ע״ב ה׳), בדור דורים שנותיך (שם ק״ב כ״ה), וישועתי לדור דורים (ישעיה נ״א ח׳). ובא, תבוא עד דור אבותיו (תהלים מ״ט כ׳), לדעת ים זה ענינו כמו דירה מלשון ארמית, והוא כנוי אל הקבר או השאול. והנראה שאינו יוצא ממשמעו הכולל, ושעורו מקום דור אבותיו, וכמו נאסף אל עמיו.

1) דָּר, בארמית כמו דור בעברית, צייטאלטער, вѣкъ. עם דָּר וְדָר (דניאל ג׳ ל״ג).

1) תְּדִיר, תְּדִירָה, ארמית, תאה״פ מן השם דור במובן המשך הזמן תמיד, אימערוועהרענד בעשטענ־דיג, всегда, безпрестанно. די אנת פלח ליה בתדירא (דניאל ו׳ י״ז), עלת תמיד

מְדִינָה, שנ. כנראה מקורו ארמית, פלך ומחוז מתנהג על פי דִין ושופט אחד; געריכטס בעציקק, פראווינץ, судебный. округъ, провинція, область. ועל הרוב במדק האחרונים, שבע ועשרים ומאה מְדִינָה (אסתר א׳ א׳); סאטראפיע, сатрапія. והמחוזים האלה היו נחלקים לפי העמים השוכנים שם, אל מְדִינָה. ומְדִינָה ככתבה וגו׳ (שם שם כ״ב). ובא במלכים א׳, נערי שרי המְדִינוֹת (כ׳ יד ט״ו), והם המלכים השונים שהיו בארץ ישראל, כמו שנמצא בשלמה שהיו לו שנים עשר נציבים על כל ישראל איש בפלכו להרים את המס (מ״א ד׳ ז׳), או מדינות שאר העמים שהיו כבושים תחת יד מלך ישראל, והם לדעת רש״י בני התערובות. ומזה בשם כללי לממלכה שלמה, לאנד, לאנדשאפט. земля, край. בעילם המְדִינָה (דניאל ח׳ ב׳), אם עשק וגו׳ תראה במְדִינָה (קהלת ה׳ ז׳), ויושבי המדינה נקראו בְּנֵי המְּדִינָה (עזרא ב׳ א׳). ובמשנה ענינו כלל ארץ ישראל חוץ מן המקדש, נועלים בו במקדש אבל לא במְדִינָה (ערובין י׳ י״א), איבער דעם לאנדע, провинція. (ועיין גבול). ובמדרש, למדינה שהיו לה שני פטרונים אחד עירוני ואחד בֶּן־המְּדִינָה (בראשית רבה נ׳), איש מבני הכפרים והערים הקטנות, פראָוינציאל. провинціалъ. ובדב״א מְדִינִי, איש עומד במסרת החברה ומתנהג עפ״י נימוסיה, האדם מְדִינִי בטבע (מורה נבוכים ג׳), געזעללשאפטליך, וכן אמרו מדינית, מדיניות, נמוסי המדינה, פאָליטיק.

1) מְדִינָה, מְדִינְתָּא, שנ. ארמית כבעברית, ליהוד מְדִינְתָּא (עזרא ה׳ ח׳), מלכין ומְדִינָן (שם ד׳ ט״ו), על כל מְדִינַת בבל (דניאל ב׳ מ״ח), וכל שלטני מְדִינָתָא (שם ג׳ ב׳ ג׳).

רוּץ, פ״ע. מקורו ערבית וארמית, קפיצה ורקוד, הופפען, שפרינגען, прыгать, скакать. ומזה רקוד של שמחה, טאנצען, танцовать, плясать. ולפניו תָּדוּץ דאבה (איוב מ״א י״ד), הדאבה והדאגה תרקוד לפניו, איננו יודע כל דאבה וצער. ויתכן שענינו מהוראתו הראשונה קפיצה, ושעורו, לפניו תרוץ הדאבה (הפחד) כמו במובן ילך ויקפוץ הפחד, פחדו יפול על כל, (ועיין דאב). והפייטן עשה ממנו הפעיל, ואמר, לְהָדִיץ דְּאָבִי (זולת לשבת חוה״מ פסח).

2) דִּיצָה, שנ. א) נרדף לשם ששון, גילה, בברכות נשואין רנה, דִּיצָה, פרייד, радость. ב) במשנה שם כלי תרים קטן שעושין לרקוד ומחולות, דִּיצַת הערבים (כלים כ״ד א׳).

1) דּוּר, שם. א) ערך דברים מסודרים בעגול, רונדגעשיכטעטעס, круглая груда. גם דּוּר העצמים תחתיה (יחזקאל כ״ד ה׳), סדור כלל העצמים במערכה. וי״מ כמו דור העצים, האָלץ שטאָסס, костеръ. ולדעת קצת המלה דור איננה במקום הזה שם כי אם פעל בדרך הצווי, סַדֵר וערוך, שיכטען, складывать. ומן השם דור לדעת המפרשים בא, ב) וחניתי כדור עליך (ישעיה כ״ט ג׳), כדבר העוטר ומקיף, קרייז, кругъ. וכן, כַּדּוּר אל ארץ רחבת ידים (שם כ״ב י״ח), דבר עגול המתגלגל באלל, шаръ. והנראה שהכ״ף בשניהם היא שרשית, (ועיין כדור בשרש כדר). ובמשנה, דַּר ושפה מקפת בכלים, אומראנדונג, רינג, обводъ. משיעשה שני דּוּרִים לרחב שלהם (כלים ט״ז ג׳). ומזה על הדרך הכפולים המרובעים בְּדַוּר (עיי״ש). ובארמית דָּר דָּרָא, שורה, רייהע, рядъ. דרי דרי (מגילה י״ב ע״א).

מְדוּרָה, שנ. מערכת עצים ערוכים להסקה, האָלץ שטאָסס, שייטערהויפען, пылающій костеръ. אגדיל המְדוּרָה (יחזק׳ כ״ד ט׳), מְדֻרָתָהּ אש ועצים הרבה (ישעיה ל׳ ל״ג), פלאַממע, пламя, ופירסט מפרשו מענין הקף וחוג, אומקרייז, אומפאנג, объемъ, ומוסב אל הקודם, העמיק הרחיב, הקף ותוך התפתה. ובמשנה, מאחיזין את האור במְדוּרַת בית המוקד (שבת א׳ י״א), ורואה את כל העולה לפניו כמְדוּרַת אש (ר״ה ב׳ ד׳).

דּוֹר, דֹּר, ובארמית דָּר, עקרו תקופה, בהתיחם אל תקופת הזמן

יתמכו זה את זה. ולפי הדין יהיה המשפט (ועיין מלא). ובמובן ג׳) הזכות והמשפט שיש לכל אדם על קניניו וחפציו במובן הפשוט והמושאלי, רעכט, право. בין דין לדין (דברים י״ז ח׳). ובסמיכות אל בעל הזכות שעושקים אותו, ידע צדיק דין דלים (משלי כ״ט ז׳), וישנה דין כל בני עני (שם ל״א ה׳). וביחוד אל השופט ישתמש בפעל דון, דן דין עני ואביון (ירמיה כ״ב ט״ז), אין דן דינך למזור (ירמיה ל׳ י״ג). ובפעל עשה, כי יעשה ה׳ דין עני (תהלים קמ׳ י״ג). ובא, דין לפניו ותחולל (איוב ל״ה י״ד). לדעת המפרשים ענינו, הדין הוא לפניו בכל מקום שהוא, ואפשר שהוא צווי, הקרב דינך לפניו. ובארמית שבמקרא, וארחתה דין (דניאל ד׳ ל״ד), דינא יתיב (שם ז׳ י׳), בית־דין, דאס געריכט, судъ. דינא יהב (שם שם כ״ב), הדין נעשה. ובמשנה רגיל השם הרבה בהוראות שונות עד הלשון הארמית, ובא תחת השם משפט, על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום, שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (אבות א׳ ח׳), געזעטץ, רעכט, правосудіе, законъ. כשקבלו עליהם את הדין (שם שם ח׳), אורטהייל, приговоръ. בית־דין (יבמות פ״ז ע״ב), געריכטס האף, судъ. בעל־דין (ב״ק נ׳ ע״ב), הבא לדין עם חברו, בעלי דינים (אבות א׳ ח׳), שורת הדין, לפנים משורת הדין (ברכות דף מ״ה ע״ב). וכן אמרו, מדת־הדין (ב״ר י״ב), כנגד מדת הרחמים, דיני ממונות (סנהדרין א׳ א׳), טענות הדינים בדברים שבממון, געלדרעכטסזאכען, гражданскія дѣла. דיני נפשות (שם), קרימינאלזאכען, уголовныя дѣла. וכתם דינים בגמרא נופלים על התורות והמשפטים שבין אדם לחבירו, התורה באמצע הדינים מלפניה ודינים מאחריה (שמו״ר ל׳). ובא, אל תעש עצמך כעורכי הדינים (אבות א׳ ח׳), יש קוראים עורכי הדיינים, והם המסדרים טענות בעלי הדינים ומלמדים אותם איך לטעון. והפייטן שאמר, לאל עורך דין, נראה שקרא עורכי הדיינים במשנה, ופירש גדולים שבדיינים המציעים את הדין לפי רוח דעתם. ובענין טענה ותביעה. דין הדברים אין לי בנבנך (כתובות פ׳ י״א). ובלשון התלמוד התוזר השם דין לסברא והלכה שלומדים על פי ההקש וההכרעה. דיו לבא מן הדין להיות כנדון (ב״ק כ׳ ג׳), אין מן הדין שאנו המקצר על המאריך (ברכות נ׳ ד׳).

דַיָּן, שת״ז, לשופט עושה דין, והיה ה׳ לדין (ש״א כ״ד ט״ז), ריכטער, судья.

דַיַּן אלמנות (תהלים ס״ח ו׳), ולא נמצא יותר במקרא, והשתמשו לענין זה בפעל שפט. אבל במשנה ובתלמודים השתמשו בו הרבה, וביחוד תחת השם שופט, וזה לפי שהשם דין מקורו ארמית המורגלת אצלם. ומזה:

3) דַיָּנוּת, שנ״. אצל המחברים, משמרת הדיינים.

מָדוֹן, שמ״ז למריבה, יגרה מדון (משלי ט״ו י״ח), שטרייט, צאנק, האדער, ссора, [illegible]. ישלח מדון (שם ו׳ כ״ח). спорь. ובן שם דבר שעליו נדונים, געגענשטאנד דעם צאנקס, предметъ спора, раздора. מדון לשכנינו (תהלים פ׳ ז׳), ואיש מדון לכל הארץ (ירמיה ט״ו י׳).

מְדָנִים, שם ברבוי, מריבות, שטרייטיגקייטען, צווייטראכט, האדער, споры, раздоры, ссоры. שנאה תעורר מדנים (משלי י׳ י״ב), ומשלח מדנים בין אחים (שם ו׳ י״ט).

מִדְיָנִים, שם ברבוי, כענין הקודם, מדינים ישבית הגורל (שם י״ח י״ח). ובסמיכות, והלך מורד מדיני אשה (שם י״ט י״ג). ובא כמה פעמים בקרי וכתיב, הכתיב מדונים והקרי מדינים, מאשת מדינים וכעס (שם כ״א י״ט), ואיש מדינים להחרר ריב (שם כ״ו כ״א), צאנקיזכטיג, задорный, сварливый. ושניהם רק בספר משלי.

מִדִּין, פעם אחת במקרא, יושבי על מדין והולכי על הדרך שיחו (שופטים ה׳ י׳).

לדעת התרגום ורש״י ענינו כמו דין, כמו יושבי כסאות למשפט, געריכט, судъ. ולדעת הרד״ק הוא שם מקום הנזכר ביהושע (פ״ו מ״א), והנראה כדעת האומרים שהוא משרש מדד, עי״ש.

יָדִין בגוים (תהלים ק״י ו׳). ב) ובבחינת מי שתובעים עלבונו שופטים משפטו רבים ריבו, רעכט פֿערשאפֿען, чинить правосудіе. כי יָדִין ה׳ עמו (דברים ל״ב ל״ו), על דוד, שפטה משפטי (איכה ג׳ נ״ט), ובגבורתך תְּדִינֵנִי (תהלים נ״ד ג׳). ובמובן המוסרי נאמר, דָּנַנִּי אלהים (בראשית ל׳ ו׳), ראה בעניי ועשה משפטי. ועיד המליצה, אין דָּן דִּינֵךְ למזור (ירמיה ל׳ י״ג), אין מי שיפקח ויעיין בדינך דין הגיך להמציא לך מזור (ועיין מזור בשרש זור). ג) ובענין ההנהגה והממשלה בכלל, רעגיערען, פֿערוואלטען, господство-вать, управлять. וגם אתה תָּדִין את ביתי (זכריה ג׳ ז׳), הַן יָדִין עמו (בראשית מ״ט ט״ז), ה׳ יָדִין אפסי ארץ (ש״א ב׳ י׳). ד) תביעת דין ובוא במשפט, זיך רעכטען, האדערן, судиться, имѣть тяжбу. ולא יוכל לָדִין עם שתקיף ממנו (קהלת ו׳ י׳). ופ״א בחולם, לא יָדוֹן רוחי באדם לעלם וגו׳ (בראשית ו׳ ג׳). רש״י פי׳ לא יתרעם ויריב רוחי עלי בשביל האדם, ור׳ יהודה בן חיוג והרד״ק מפרשים, לא יהיה רוחי אשר נפחתי באדם במריבה ומדון תמיד עם הגוף החמרי שהוא בשר ונמשך לתאוות בהמיות. ועוד נמצאו בזה פרושים שונים וכלם אינם מתקבלים. ובארמית שבמקרא, לְהֶוֹן דָּיְנִין (עזרא ז׳ כ״ה) בקרי, והכתיב דָּאְנִין. ובמשנה השתמשו בפעל זה במובנים שונים, חריצת משפט, אורטהיילען, судить. הוי דָּן את כל האדם לכף זכות (אבות א׳ ו׳), חקור משפט, אם באין אנו לדון אחרי בית דינו של ר״ג (ר״ה ב׳ ט׳). ובענין חקירת הדיינים, אונטערזוכען, разслѣдовать. דָּנִים את העדים (סנהדרין ו׳ ח׳). ובענין למוד דבר מדבר בהלכה, שליסען, פֿאלגערן, выво-дить, заключать. אין דָּנִים דברי תורה מדברי סופרים (ידים ג׳ ב׳), דַּנְתִּי וחלפתי בטל החלוף וזכיתי לָדִין (ספרי במדבר פי׳ קכ״ג), לא זכיתי ארותנו מן הבעל (שם קנ״ג), הַדָּנִים לפני החכמים (סנהדרין דף י״ז ע״ב), מפלפלים בסברותיהם לפני החכמים.

הנפעל, במובן פעל משותף, בוא במריבה בטענות ותביעות, התקוטט, האדערן, רעכ-טען, ссориться. ויהי כל העם נָדוֹן (ש״ב י״ט י׳), מתקוטטים ומריבים זה עם זה. ובמשנה, היות נשפט, פֿאָראורטהיילט ווערדען, быть судимымъ. בארבעה פרקים העולם נִדּוֹן בפסח על התבואה (ר״ה א׳ ב׳), מפני שהוא נִדּוֹן בנפשו (ב״ק ח׳ ח׳), ויש שקוראים נִדּוֹן. וכן בענין דבר משפט להיות נחשב כך וכך, בעטראכטעט ווערדען, считаться. נידון כריאה (חולין מ״ח ע״א), נידונית כפסין (תוספתא עירובין א׳ י״א). וכן בדרכי הלמוד, דבר שסמנו למדים ודנים, דיו לבא מן הדין להיות כַּנִּדּוֹן (ב״ק ב׳ ג׳).

הפיעל, בגמרא, היכי לִידַיְינוּ דייני להאי דינא (שבועות ל״ב ב׳, מ״ז א׳), לא מידן לִידַיְינֵיה (תענית ט״ז ע״ב). ומזה בפיוט, ואל תבוא במשפט לְדַיְּנֵנִי (מוסף ליום א׳ דר״ה). ובבנין:

התפעל, התוכחות, טעינות טענות זה עם זה, זיך רעכטען, спорить. עד שמלאכי השרת מִדַּיְּנִין אלו עם אלו (ב״ד ח׳), הוא כמו מתדיינים, על מה היו מִדַּיְּנִים (שם כ״ב).

דּוּן, במלת שַׁדּוּן לפי הקרי, (והכתיב שַׁדִּין בי״ד), למען תדעון שַׁדּוּן (איוב י״ט כ״ט), לפי דעת התרגום הארמי דַּיָּן קשוט הוא מרי דינא, ענינו שדת, ריכטער, судья. והשי״ן תמורת אשר. ורש״י פירש לפי המסורת (הכתיב) שיש דין בעולם (ועיין שדין בשרש שוד).

דִּין, ש״ז. נרדף עם שם משפט, ובא א) חריצת משפט, רעכטסשפרוך, אורטהייל, приговоръ. משמים השמעת דִּין (תהלים ע״ו ט׳), ועם זה ענש העושק וחלתו בריבו, שטראַפֿע, наказаніе. דִּין וקלון ימצא (משלי כ״ב י׳). ב) פעולת חריצת הדין, דאס ריכטען, געריכט, судъ. מלך יושב על כסא דִין (שם כ׳ ח׳), ועם זה חק ומשפט שעל פיו תנים את הדין, געזעטץ, законъ. ידעי דת וָדִין (אסתר א׳ י״ג). ובא, וְדִין רשע מלאת דִּין ומשפט יתמכו (איוב ל״ו י״ז), הפסוק הזה קשה להולמו, ולא רחוק לפרשו ולאמר שהשם דִּין הראשון בו הוא במובן ענש ופורעניות, והשני במובן חק, והטעם אם מלאת סאתך להביא עליך פורעניות הראויה לרשע לא תנקה מתשאתך, כי דין ומשפט

מביעה, ומזה, שתיקה, אלמות. ומהם יצא לענין שביתה והפסק, כמו שיתבאר בשרשים האלה במקומם. והשרש הזה לא נמצא כי אם בשמות:

דּוּמָה, ש״נ. שתיקה מוחלטת, שטילל־שווייגען, абсолютная. והתיחד למיתה, שהיא השתיקה התמורת ושביתת כל פעולות החיים, מאָרט, смерть. וביותר אל מקום מנוח המתים, מקום השתיקה והשביתה, גרוב, מאָרטסרייך, могила, преи-сподняя. שכנה דומה נפשי (תהלים צ״ד י״ז), כמו, אישן המות (שם י״ג ד׳), או שכנה במקום הדומה, עד, שכן ארץ (שם ל״ז ג׳). והנראה שבא השם הזה בהוראת השקיעה, כשם כנוי לשאול על שם היותו טבוע ושקוע במעמקי תחתיות ארץ (ועיין דָּמָה בשרש דָּמַם).

2) **דּוּמָה**, שם. באגדת חז״ל, מלאך ממונה על נשמות המתים. משלימנא להו לדומה (חגיגה דף ה׳ ע״א), דומה קדים ומכריז (ברכות י״ח ע״ב). וכן שמו אצל הערביים הקדמונים.

דּוּמִיָּה, א) ש״נ. שתיקה, שביתה, מנוחה, רוהע, שטיללע, тишина, спокой-ствіе. ולילה ולא דומיה לי (תהלים כ״ב ג׳), לך דֻמִיָּה תהלה (שם ס״ה ב׳). לדעת רש״י ענינו שתיקה סתם, שטילל שווייגען, мол-чаніе. השתיקה היא תהלתך, שאין קץ לשבחך. ויש במובן המוסרי, הכנעה ויחול, ערגעבונג, פֿערטרויען, покорность, упованіе. ושעורו, לך נאוה דומיה ולך נאוה תהלה (ועיין בסמוך). ובא כתאר הפעל, נאלמתי דומיה (שם ל״ט ג׳). ב) שת״נ (ובזכר היה ראוי להיות דומי ולא נמצא) מחרשת ושותקת, במובן המוסרי, שתיקת הנפש מצד ההכנעה והיחול, ערגעבען – פֿער-טרויענד, покорная, уповающая. אל אלהים דומיה נפשי (שם ס״ב ב׳). ומזה לדעת י״מ, לך דֻמִיָּה תהלה (שם ס״ה ב׳), התהלה מחרשת ומיחלת לך, מוכנה ומזומנת לך.

דּוּמָם, א) שם. (ע״מ רוֹמָם) אטימות, העדר ההרגשה, שטומפּהייט, אונ-עמפּפֿינדליכקייט; нѣмота, безчувственность. עורי לאבן דומם (חבקוק ב׳ י״ט), אבן שהיא דבר דומם. ומזה ברבא״ם, מערכת הדוממים, מינעראליען, минералы. ב) תאה״פ (ע״מ יוֹמָם) הויות אטום, אלם, וביותר במובן המוסרי, שפל תבנע, שטומם, ערגעבען, безмолвно, безропотно. שבי דומם (ישעיה מ״ז ה׳), טוב ויחיל וְדוּמָם (איכה ג׳ כ״ו).

דּוּמָה, שע״פ. א) אחד מבני ישמעאל (בראשית כ״ה י״ד). והנה הנביא ישעיה נשא משא דומה, ולפי המוסבב יכוונה כן את ארץ אדום, וזה בסמך על השם שעיר המוזכר במשאו זה, אלי קרא משעיר (ישעיה כ״א י״א). אבל לדעת המבארים האחרונים יכוון בזה על העם אשר יצא מדומה בנו של ישמעאל, אשר שכן בקרבת ארץ אדום, ועל שמו נקראו כמה מקומות, על גבול ארץ סוריא וערב, והם מקומות ארץ סלעים, כמו דומה סתם, דומה אל-גאנדעל, דומה אל־שהאמיה, דומה אל־איראקי. וגם זה כראיה לדבר שעיקר הוראת השם היסודי, דם, דום, הוא אטימות וקשוי. ב) שם עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו נ״ב), לפי נוסחאות ספרי הדפוס, אך לפי דעת בעל מנחת ש״י בכמה כ״י הוא בר״ש רומה (עיי״ש).

דִּין, **דִּין**, פ״י. מקור ארמית, הקל, בעבר דָּן, דָּנוּ, ובכנוי דָּנַנִּי, הבינוני דָּן, העתיד אָדִין, עד הפעיל. וכן הוא בצווי ובמקור, ופ״א בחולם יָדוֹן תמורת יָדִין כמשפט נחי ע״ו, עקר הוראתו רדיה וממשלה, בעהערשען, владѣть. (ומהוראה זו בא השם אָדוֹן). והתיחד הפעל הזה לענין גזרת אמר להצדיק את הצדיק ולהרשיע את הרשע בריבם, ריכטען, су-дить. ובבחינה זו הוא נרדף עם הפעל שָׁפַט (עיין שפט), ונשואו מקבלי הדין, יָדִין עמך בצדק (תהלים ע״ב ב׳), ועמד לָדִין עמים (ישעיה ג׳ י״ג) או עצם הדין, דִּין לא דָנוּ (ירמיה ה׳ כ״ח). ובצווי, דִּינוּ לבקר משפט (שם כ״א י״ב). ובא א) בבחינת מי שמחייבים ועונשין אותו, בעשטראָפֿען, карать. את הגוי אשר יעבדו דָּן אנכי (בראשית ט״ו י״ד),

השם מַדְוֶה לזיבת דמים באשה, עד שיצא מַדְוֶה (נדה מ"א ב), בלוטפלוס, кровотеченіе.

דּוּחַ, פ"י. הסרת לכלוך דם במים, אב־וואשען, וועגשווענקען, обмывать, омывать. ובא בבנין הפעיל, שם יָדִיחוּ את העולה (יחזקאל מ' ל"ח), את מעשה העולה יָדִיחוּ בם (דה"ב ד' ו'). ובהשאלה, ואת דמי ירושלים יָדִיחַ מקרבה (ישעיה ד' ד'). ובמשנה, והכרס מְדִיחִים אותה (תמיד ה' א'). וכן לנקוי הפסולת, מֵדִיחַ ושולה (ביצה א' ח'), מְדִיחִים אותו בחמים (שבת כ"ב ע"ב). וכן להרחצת ידים ושטיפתן, אם הֵדִיחַ את ידו במים (מקואות ח' ה'). ולנקוי כלי, הֵדִיחַ בו את הכלים (ידים א' ד'). ובא, מלא כרסו מעדני הֱדִיחָנִי (ירמיה נ"א ל"ד), י"ת מטוב ארעי טלטלני, בהוראת דחיה, פערשטאָססען, отвергать, прогнать. והרד"ק פירשו מענין שטיפה כמו שידיח את הכלי ולא נשאר בו דבר. והנראה שטעמו שטיפה של הקאה, הקיאני. ומוסב אל הקודם שהמשיל את מלך בבל לתנין הבולע את טרפו ואוכל את בשרו ומוצץ את דמו ומקיא ומוציא את העצמות, וזה שאמר בלעני כתנין מלא כרסו מעדני, ואחר כך הדיחני מפיו, אויסשפייען, выплевывать, извергать. (עיין בָּל).

הופעל, במשנה, הכופה קערה על הכותל בשביל שֶׁתּוּדַח (מכשירין ד' ג'), אויס־גיוואשען, אויסגעשפיהלט ווערדען, быть вымыту. שֶׁיּוּדְחוּ רגליה (שם ג' ח'). וכן בא גם בנפעל, להדיח או לִידוֹחַ (שם ד' ב'). ומזה:

2) הֲדָחָה, בגמרא, שה"פ, אבוואשען, אויסשפילען, омываніе, выполаскиваніе. שֶׁהֲדָחָתָן זו גמר מלאכתם (שבת כ"ב ע"ב). (ועיין דחה, נדח).

דּוּךְ, פ"י. כתיתת גרגרי תבואה, שטאָססען, צערשטאָססען, צעררייבען, толочь, рас-толочь. או דָכוּ במדכה (במדבר י"א ח'). ובמשנה בנפעל, תבלין נִדּוֹכִים (ביצה א' ז'), ושאר כל הַנִּדּוֹכִים שֶׁדָּכָן במשקין (טבול יום ב' ג'). ובתוספתא, אין מְדִיכִין ואין מונעים מהם וכו' (שביעית ב' ח') בהפעיל ע"ד נפ"י.

מְדֹכָה, שם נקבה. מכתש, מערזער, ступа. דכו בַּמְּדֹכָה (במדבר י"א ח'). ובמשנה עמ"ז:

2) מָדוֹךְ, מדוך של עץ (ביצה א' ז'). ומזה:

2) מְדוֹכָן, דבר הנדוך במדוכה, במדוכתן (נדרים נ"ה ע"א), צערשטאָססענעס, растолоченное. נבשמים ובצלים מדבר שם. (עיין דכא, דכה).

2) דּוּכָן, במשנה, שם. במלאכת תבנית מקום גבוה מעט עשוי למדרס ומעמד, עסטראַדע, эстрада. (במקדש, היה בנין כעין אצטבא למעמד הלוים בשעה שהיו עומדים לאמר שירה (ערכין י' ב'), ולמעמד הכהנים בנשאם כפיהם לברך את העם, מעלה היתה שם וגבוה אמה וְהַדּוּכָן נתן עליה (מדות ב' ו', ועיין סוכה נ"א ע"ב), ומקום כזה היה גם בבתי הספר לילדים, ונקרא עוזרו של המלמד, העומד לעזור לו בלמודו ובהשגחתו, ריש דוּכְנָא (ב"ב כ"א א'). וזה לפי שהיה עומד בשעת עבודתו על מקום דוכן.

2) דְּכוּן, במשנה, שם. בליטה יוצאת מן הכירה להעמיד עליה הקדרות כשמסלקן אותן מן הכירה, אנזאַטץ, приставка. דְּכוּן שיש בו בית קבול (כלים ז' ב'). לדעת המפרשים הוא מן דוּךְ בארמית בהוראת מקום. והנראה שהוא ג"כ בענין מדרס ומדרך לדבר, (ועיין ערוך השלם).

דּוּכִיפַת, שע"כ. מין עוף טמא, ואת הַדּוּכִיפַת (ויקרא י"א י"ט). בגמרא אמרו, דוכיפת שהודו כפוף (חולין ס"ג ע"ב). ופירש"י כרבלתו עבה ודומה כמו שכפולה לתוך ראשו וכפותה שם, והוא עוף גדול כתרנגול, ולפי הלעז של רש"י הוא, ווילדער פֿאַזאַן, дикій павлинъ, וא"ת נגר טורא. והנכון כדעת המפרשים מורכב מן דּוּךְ, תרנגול בל' ערבית, ומן כֵּיפַת, סלע. והוא התרנגול הגר בסלעים, שטיין האהן. ולפי תרגום השבעים הוא, ווידעהאָפּף, удодъ.

דּוּם, פ"ע. קרוב לשרשים, דָּמָה, דָּמַם, ויסודם, דם, הקרוב אל טם, שהוא ופגדם של אטם, טמם, טמא, טבע, בעיקר הנחתם שהיא אטימה, סגירה. ועם זה שקיעה,

השם הזה בספרי דה"י תמיד מלא יוד דויד על משקל נדיב.

דודו, שע"פ. א) אבי פואה איש יששכר (שופטים י' א'). ב) אבי אלעזר מגבורי דוד (ש"ב כ"ג ט') בקרי, והכתיב דדי (דה"א י"א י"ב). ג) אבי אלחנן מגבורי דוד (ש"ב כ"ג כ"ד, דה"א י"א כ"ו).

דודוהו, שע"פ. אבי אליעזר הנביא בימי יהושפט (דה"ב כ' ל"ז), והוא כמו דודיהו.

דודי האחוחי, שע"פ. מראשי האבות בימי דוד (דה"א כ"ז ד').

דודא או דודי, (ע"ם הארמית) לא נמצא במקרא כי אם בל"ר, שם.

מין צמח ידוע בריחו הטוב; הדודאים נתנו ריח (שה"ש ז' י"ד), ומסוגל לפי אמונת בני הקדם לעורר תאות המשגל ולפתוח עקרות, וימצא דודאים (בראשית ל' י"ד), ליעבעס אפפעל, מאנדראגארא, мандрагоровое яблоко.

דוד, ש"ז. א) סל, קארב, корзина. הדוד אחד (ירמיה כ"ד ב'). והרבוי, דודאים, דודאי תאנים (שם). ב) סיר גדול לבשול, קעססעל, котелъ. בכיור או בדוד (ש"א ב' י"ד), כדוד נפוח ואגמון (איוב מ"א י"ב). והרבוי, וישימו את ראשיהם בדודים (מ"ב י' ז'), ובגוע הוי"ו, בסירות ובדודים (דה"ב ל"ה י"ג).

דוה, ובארמית דוא, פ"ע, קרוב לפעל דבה, דב, זב. ועיקר הוראתו כנראה, זיבה. והתיחד א) לזיבת דם באשה ממקור דמיה. ובא במקור, בימי נדת דותה תטמא (ויקרא י"ב ב'). וע"ד פרש"י דבר הזב מגופה. ושעורו, תטמא בלדתה כמו שהיא טמאה בדותה, שעושה אותה נדה (מרוחקת מבעלה, עיין נדה). והבינוני, והדוה בנדתה (שם ט"ו ל"ג), והאשה שדמיה דוים שמפני זה היא נדה, ואיש אשר ישכב את אשה דוה (שם כ' י"ח), תזרם כמו דוה (ישעיה ל' כ"ב), כמו אשה דוה. ולהיות הדוה בכלל רואה דם ואין אשה רואה דם שלא יחלה ראשה ואבריה כבדים עליה יצא ב) להוראת הרגשת כאב וצער, לידענד, וויעך, קראנק זיין, хворать, болѣть. ובבינוני

שהוא כתאר השם, על זה היה דוה לבנו (איכה ה' י"ז), חולה מצער, וכולל גם הרגשת צער ועצב, טרויעריג, קוממערפאלל זיין, печалиться горевать, скорбѣть. נדו לו (ירמיה מ"ח י"ז) ת"י דוו עלוהי, מי שלבו דוה עליו (נדה נ"ג ב'). ובתלמוד, ישראל בזמן הזה דווים וסחופים (יבמות מ"ז ע"א), על דבר זה ידו הדווים (נזיר כ"ג ע"א), אוי לכם דווים אוי לכם מגופים אוי לכם דוויות (ספרי דברים כ"ח). והקליר בנה לו ממנו בנין הפעיל, ואמר, אדוה בכל לב (קינה אאורה).

הנפעל, בפיוט נבאב ונדוה ונדאב (סליחה אבן הראשה לעשרה בטבת).

דוי, תה"ש. חולה ועצב, וכל לבב דוי (ישעיה א' ה'), קראנק, זיעך, טרויריג, болѣзненный, хворый, грустный. ולבי דוי (איכה א' כ"ב), עלי לבי דוי (ירמיה ח' י"ח). והנכון שזה בענין, סר וזעף (מ"א כ' מ"ג) שכן תרגומו, נסיס ודוי, וענינו מלא כעס תמרורים, ערבימערט, огорченный, ожесточенный.

דוי, ע"מ ני. ש"ם. מחלה, קראנקהייט, זיעכטהום, болѣзнь, болезненность. על ערש דוי (תהל' מ"א ד'), קראנקענבעטטע, одръ болѣзни. ובסמיכות, כדוי לחמי (איוב ו' ז'). וענינו כמו לחם דוי, והכינוי לאמת הדבר, כמו, כמסיגי גבול, וחזמו אל השחין הרע שהוכה בו איוב, שהיה מתפרד ונופל אל תבשילו. והנכון שהשם דוי הוא מיוחד למחלת השחין ולמכות טריות, חבורות ליח ומורסא, וזה מעיקר ההוראה בשרש דוה, (ועיין מדוה).

מדוה, ש"ז. מחלה, קראנקהייט, זיעכטהום, болѣзнь болѣзненность. והשיב בך את כל מדוה מצרים (דברים כ"ח ס'). וכנראה הוא מיוחד למכת שחין פורח אבעבועות שהוכו בו המצריים או שהוא מכת השחין הרע שוכר מקודם, יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השקים (שם ל"ה), והוא השחין שהוכה בו איוב, הידוע בשם עליפאנטיאזיס. והרבוי, וכל מדוי מצרים הרעים (שם ז' ט"ו). ובתלמוד בא

דהדה, ועם זה הפסקת הדבור והשתוק, שטומעס, ערשרעקט, בעשטירצט זיין, быть изумлену, пораженну. ולדעת הרשד"ל הוא כמו נָדַם משרש דָמַם או הום. או שהפעל דָהַם קרוב להם בהוראתו, עד מל, מהל, נגד, נהד, וענינו כאיש משועמם ויושב דומם מפני התמיהה. ולדעתנו אפשר שיסודו דהה שבמשנה בענין כהה ועמום (עיין דהה). דמוה נדהם כמו קודד, על חדך, וקודרים שגבו ישע (איוב ה' י"א).

דָּהַר, פ"ע. לא נמצא כי אם בקל. ריצת הסוס בשטף עז, איינהערינאגן, שנעלל טרייבען, רענגן, мчаться, бѣгать рысью. וסוס דֹּהֵר (נחום ג' ב'). ובפיוט, הוֹהָרִים צוֹהָרִים (שחרית לר"ה). ובפיעל, בחיל לְדַהֵר (קרובות ז' דפסח). ומזה:

דַּהֲרָה, שה"פ. שעטת מרוצת הסוס, שנעלל לויף, גאלאפ, быстрый бѣгъ, галопъ. מִדַּהֲרוֹת דַּהֲרוֹת אביריו (שופטים ה' כ"ב), והשם אביריו, אם שהוא תאר אל הרכבים החזקים שהם מדהרים ומריצים את סוסיהם או אל הסוסים בעצמם. ובגזרת השרש קרוב לשמוע דעת האומרים שיסודו דור בענין תנועה בתוקף (עיי"ש) וראיה לדבריהם השם:

ב) דִּוּוּר, בארמית ובתלמוד, הא דקבע דִּוּוּר במתא (שבת י"ט א'). (לפי גרסת הערוך, ולפנינו בי דואר) בית מרוץ האגרות, בריעפפאסט, почта.

תִּדְהָר, שם, עץ ממיני הארז, תִּדְהָר ותאשור (ישעיה מ"א י"ט), ומתרגמים אותו פעמים בשם אולמע, вязъ, клёнъ. פעמים בשם פלאטאנע, платанъ, чинаръ, או פיכטע, сосна, яворъ. וביסודו נראה דעת האומרים שהוא דור, בהוראת זמן, וזה ע"ש שהוא מזקין ומאריך כמה דורות.

דּוֹד, דֹּד, שם. עקרו, קרוב קרבת אחוה ואהבה. א) מצד המשפחה, אחי האב או האם, אֶהֵיים, אָנקעל, дядя. דד אהרן (ויקרא י' ד') ותרגומו, אחבוהי, דוד שאול (ש"א י' י"ד) ותרגומו, אח אבוהי, לבני דֹדֵיהֶן (במדבר ל"ו י"א). וכן על בן הדוד, לעיני חנמאל דֹּדִי (ירמיה ל"ב י"ב), פעטער, двоюродный братъ. ולנקבה, דֹּדָה, את יוכבד דֹּדָתוֹ (שמות ו' כ'), אחות האב, באזע, тетка. וכן אשת אחי האב, דֹּדָתְךָ היא (ויקרא י"ח י"ד), מוהמע, тетка. ב) מצד קרבת נטית הנפש לאהבה. וכפי הנראה התיחד לחתן ביום חתונתו, ומענין זה השם דוד בספר שיר השירים, הנך יפה דוֹדִי (א' ט"ז), פריינד, געליעבטער, ברייטיגאם, другъ, возлюбленный, женихъ. ומזה, שירת דוֹדִי לכרמו (ישעיה ה' א'). והכונה שירת הדוד אשר ישיר לכרמו, משל אל הרעיה האהובה, וכנוי דודי ענינו הדוד אשר הנביא מדבר בשמו. ובדרך השאלה נאמר גם על קרואי המשתה, שושביני החתן והכלה, שתו ושכרו דוֹדִים (שה"ש ה' א'), ונקראו ג"כ חֲבֵרִים (שם ב' י"ג).

דּוֹדִים, ש"ם, ברבוי ע"מ נְעוּרִים, וענינו אהבת חשק בימי הבלולות, ליעבע, מינגע, любовь. לכה נרוה דֹדִים (משלי ז' י"ח), והנה עתך עת דֹּדִים (יחזקאל ט"ז ח'), כי טובים דֹּדֶיךָ מיין (שה"ש א' ב').

דָּוִד, דָּוִיד, שע"פ. בן ישי, הידוע דוד המלך, השני בישראל, ראש משוררי קדש נעים זמירות ישראל, אליו מיוחדים הרבה מזמורים בספר התהלים, ומתואר בתאר משיח אלהים (ש"ב כ"ג א'), וזה על רוב עוד היתרון (תהלים קל"ב י"ז), והבטיח לו הש"י שיהיה נאמן ביתו וממלכתו וכסאו יהיה נכון לפניו עד עולם (ש"ב ז' ט"ז), וההבטחה הזאת נקראת ברית (תהלים פ"ט כ"ט, ירמיה ל"ג כ"א), ונתקיימה ההבטחה הזאת כל ימי הבית הראשון במלכות יהודה, והנביאים נבאו כי בשוב ה' את שבות עמו ישוב ה' לכונן כסא דָוִד (ירמיה ל"ג כ"ז, יחזקאל ל"ד כ"ד, ל"ז כ"ד), וכן נקרא ביתו על שמו (הושע ג' ה', ירמיה ל' ט'), והמלכים אשר יצאו ממנו נקראו בֵּית־דָּוִד (ישעיה ז' ב', ובשאר מקומות), אֹהֶל־דָּוִד (שם ט"ז ה'), ועיר ציון אשר לכד ובנה נקראת עִיר־דָּוִד (ש"ב ו' י', ובשאר מקומות). והשם נגזר מן הפעל דוד בהוראת אהבה, ולפי משקלו יהיה ענינו כשם תאר דָּוִד, אוהב. ויתכן שלזאת בא

מפני פגישת הדלית, אתדדה עמהם, אלך לי לאט לאט, כמו שמתחיל הילד לנסות תנועת רגליו, כי ההליכה לאט ובמתינות היא הליכת כבוד ומורא, כראוי להולכים אל בית ה׳, וואללן, פייערליך איינהערציהען, торжественно шествовать. ותרגומו, אֶתְהַל, בענין התחזקות והתעודדות, כי הגתור והקפיצה נעשים בהתחזקות, אֶדַּדֶּה כל שנותי על מר נפשי (ישעיה ל״ח ט״ו). יש שפרשוהו מענין הנ״ל, אדדה אלך בדדוי אל בית אלהים, ולפי זה העיקר חסר. ורש״י פי׳ אתגודד מכל שנותי לקלס לפניו, ויהיה משרש נדד, והוא הנכון בעקר ההוראה, ובפירושו נראה לנו ששעורו, אשבע נדודים כל שנותי על מר נפשי, כזאת אמר בלבו בימי חליו. ובמדרש, שהיו מלאכי השרת מדדין פתקין לפני הקב״ה (אסתר א׳ בימים). והפעלים נוד, נדד, מדד, דדה, יסוד אחד להם דד, בענין טלטול ותנועה. ובערבית בא על דרך הכפולים, דארא, הליכה בצעדים מועדות, וואנקענ־ געהען, ходить шатко.

8) דִּדּוּי, בפיוט, שה״ם. דִּדּוּי קַו לתוך סלולה (תפלה לשחרית יו״כ לר״ק).

דְּדָן, בשם זה נקרא. א) אחד מבני רעמה בן כוש (בראשית י׳ ז׳). ב) אחד מבני יקשן בן קטורה (שם כ״ה ג׳) שניהם היו אבות אומות שנקראו על שמם, לשניהם היו אחים שנקראו בשם שבא, וגם המה היו ראשי שתי אומות שנקראו על שמם (עיין שבא). ומזה נראה שבאו אלה באלה והתערבו בהמשך הימים. עיקר מושב בני כוש היה על יד לשון הים הפרסי, בעדות שם המקום דאדן שנמצא שם, כנזכר בספרי גלילות הארץ, והם כנראה שזכר יחזקאל בין רוכלי צור, בני דְדָן רכליך איים רבים (כ״ז ט״ו), וזכרם עוד בחברת שבא וסוחרי תרשיש (שם ל״ח י״ג). ומושב בני קטורה בארץ ערב הצפונית, ונזכרו גם הם בין רוכלי צור, דְּדָן רכלתך בבגדי חפש (שם כ״ז כ׳), ועליהם נאמר, ביער בערב תלינו ארחות דְּדָנִים (ישעיה כ״א י״ג). וכן נזכרו ביחד עם תֵּימָא (ירמיה כ״ה כ״ג). וכפי

הנראה התפשטו עד לארץ אדום, ועל שמם נקרא ג״כ שם מחוז אחד דְּדָן, יושבי דְדָן (שם מ״ט ח׳), והיא הנקראת ג״כ דְּדָנֶה (יחזקאל כ״ה י״ג). ובטעם גזרת השם נראה שהוא דד בהוראת טלטול והעתקה ממקום למקום (עיין אֲחַד אֲשׁוּרִים).

דְּדָנִים, (עיין רֹדָנִים).

1) דְּהַב, ארמית, שם כמו זָהָב בעברית בחלוף ז׳ין בד׳לת, גאָלד, золото.

דִּי דְהַב טָב (דניאל ב׳ ל״ב).

מַדְהֵבָה, ש״נ. פעם אחת במקרא, שבתה מַדְהֵבָה (ישעיה י״ד ד׳), תאר מליצי למלכת בבל, ובפירושו כבר נחלקו חז״ל, יש שאמרו שהוא שם מרכב, אומה זו שאמרה מדוד והבא, או הביא בלא מדה (שבת קמ״ט ע״ב), ויש שאמרו מלכות שהיא מַדְהֶבֶת (מארמרת) פניו של אדם בשעה שהוא בא אצלה (ויקר ט״ו). ולדעת הראב״ע והרד״ק ענינו חומדת זהב, גאָלד־ גיעריג, златолюбиво. ויש מן המתרגמים הקדמונים שפותרים את השם כאלו היה כתוב מַרְהֵבָה, מענין רהב (עיי״ש), ואחרים אומרים שהוא כמו מַדְאֵבָה מן דאב, קוואלער־ רין, мучительница.

2) דֵּהֶה, במשנה, שם תאר, צבע כהה, עמום, בלאסס, блёдный, тoмный. ושל סיד דֵּהֶה (נגעים א׳ ב׳). ומזה בהשאלה בהפעיל, הקטנת הערך ומעוט החשיבות, מַדְהֶה אותה את המים (סוטה ג׳ ה׳), פריבען, רעך וועדט פערדיינעטן, мутить, умалять достоинство.

דָּהַם, לא נמצא כי אם בנפעל, וזה רק פעם אחת במקרא, למה תִהיה כאיש נִדְהָם (ירמיה י״ד ט׳), תרגמו בשם רם נוזח מלשון ערבית, שקוראים למי שהוא מכוסה חלב מחולי, מדהום. ובארמית שרש דהן הוראתו שמן, דשן, פעטט וויין, דשנים ורעננים יהיו (תהלים צ״ב ט״ו) ת״י דהנין ורטיבין, ויהיה טעם איש נדהם כמו טפש, על דרך, טפש כחלב לבם (תהלים קי״ט ע׳). והאחרונים גוזרים אותו מן הפעל דהם בערבית פחד פתאום והשתוממות מרוב

כִּדְגַן מִן הַגֹּרֶן (במדבר יח כ"ז), דְּגָנְךָ ותירשך (דברים ז' יג). ובולל כל מאכל. וּדְגַן שמים נתן למו (תהלים ע"ח כ"ד). וכמו כן הלחם העשוי מדגן, איה דָּגָן ויין (איכה ב' יב). ובהלכה, הנודר מן הַדָּגָן אסור בפול המצרי יבש דר"מ וחכ"א אינו אסור אלא בחמשת המינים (נדרים ז' ב), חטים חטים שעורים כוסמים שבולת שועל ושיפון (עיין תבואה). ואם הביאה דָּגָן תדלק (כלאים ה' ז) שכבר נתבשלו הגרגרים בשבליהם. ועל הרוב לא נקרא דגן אלא אחר הדישה והזריה והאספה בבית. יסודו כנראה דגה, רבוי סופלג, לפי שהגרגרים מרובים מאד מבלי מספר. ובתלמוד גזרו מן השם הזה פעל לענין תקון התבואה בדישה ומירוח. האי אִידְגַּן (שבועות מ"ז ע"ב), כל דְּמִידְּגַן (נדרים נ"ה ע"א). ועוד:

2) דִּיגּוּן, שה"פ. געטרייד פערפערטיגונג, изготовленіе ржи. דִּיגּוּנוֹ ולא דִּיגּוּן נכרי (גטין מ"ז ע"א).

3) דִּיגּוֹן, במשנה. מלשון יונית δίγωνον. בעל שתי זויות, צוייא ווינקליג, двy-угольный. בית עגול דִּיגּוֹן טריגון וכו' (תוספתא נגעים ו', נזיר ח' ע"ב). ובענין שתי פעמים, צוייא מאהל, הן אחת, דִּיגּוֹן שתים (נזיר שם).

דָּגוֹן, שם, אליל הפלשתים, וכנראה מן המקרא, וראש דָּגוֹן ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן רק דָּגוֹן נשאר עליו (ש"א ה' ד'), היה עשוי בתבנית אדם, ושמו יעיד עליו שהיתה לו גם תבנית דג. לפי דברי הסופרים היונים היה חציו העליון בדמות אשה וחציו התחתון בדמות דג. ולפי הנראה מדברי הַסַּנְכֻנְיָתֹן, הוראת השם דָּגוֹן כשם דָּגָן בעברית, והוא היה אלוה הצמיחה נותן כח הפריה ורביה בתבואת הארץ (מתנק בס' פאלעסטינא).

דָּגַר, פ"י, מקורו ארמית, חמום, וביחוד להחמום שהעוף מחממת את ביציה בשבתה עליהן להוציא אפרוחיה, ברוטען, בריטען, нагрѣвать, высиживать. ועל עפר תחמם (איוב ל"ט י"ד) תרגומו תדגר. ומזה במקרא, קורא דָגַר ולא ילד (ירמיה י"ז י"א), יושב ומחמם בצים אשר לא הטיל, ובקעה וְדָגְרָה בצלה (ישעיה ל"ד ט"ו), שעורו ובקעה אחר שדגרה, אבל תרגומו של קורא דגר, דמכנש. וכן פירש גם ר' יהודה בן קריש, והביא ראיה מן השם דְּגוּרִין בארמית שענינו תלים ותמרים. והנראה לנו כי ממושג החמום יצא מושג הקבוץ, והתלול להחמרים, על דרך הפעל חמר שכולל שתי ההוראות האלה, ותרגומו של מעי חמרמרו (איכה א' כ) אידגרו, (עיין חמר).

2) דְּגִירָה, שה"פ, בגמרא, אתיא דְּגִירָה דְּגִירָה (חולין ק"מ ע"ב).

3) דָּגֵשׁ, במסורה, ובדקדוק, הנקודה הבאה בתוך האותיות בג"ד כפ"ת ט"ס שק"ץ נזל"ים, לחזק או לכפול הברת האות. דגש קל, דגש חזק. ובא גם בפעל, אות דְּגוּשָׁה, אות נִדְגֶּשֶׁת.

דַּד, שם. במקרא לא נמצא כי אם ברבוי, עוקץ השדים שהאם נותנת בפי היונק, עשו דַּדֵּי בתוליהן (יחזקאל כ"ג ג'), וענין עשו, הבינו והוציאו את העוקץ של השד, היוצא ובולט בימי ההריון והיניקה (ישר"ל בכוה"ע תרמ"ז). וע"ד המליצה, דַּדֶּיהָ ירוך בכל עת (משלי ה' י"ט). ובגמרא גם בלי', על פי הַדַּד (שבת קמ"ד ע"ב). ובהשאלה במשנה, בן קטן עשה שתים עשרה דַּד לכיור (יומא ג' י') כמו דדי האשה שמזילים חלב. נטל לַדַּד, הוא הראש הקטן ששושנתו של האתרוג בו (רמב"ם הל' לולב ח' ז'). ובארמית נקרא תַּד.

דִּדָּה, פעו"י. במקרא נמצא רק שתי פעמים בבנין התפעל, והתבארה הוראתו על פי מה שבא במשנה בבנין פיעל. א) עומד, בענין קפיצה ונתור, הופפען, прыгать. כל הַמְדַדָּה אין מְדַדֶּה יותר מחמשים אמה (ביצה י"א א'). ב) יוצא, פלפול והגעת רגלי בע"ח קטן ללכת, שהילוכו כעין קפיצה ונתור, הופפען לאססען, געליישען, передвигать, вести. האשה מְדַדָּה את בנה (משנה שבת ח' ב'), מְדַדִּין עגלים וסייחין (שם). ובמובן קרוב לזה במקרא בהתפעל, אֶדַּדֵּם עד בית אלהים (תהלים מ"ב ה'), שהוא כמו אֶתְדַּדֵּם בחסרון התי"ו

כל בני ישראל יחנו איש על דגלו על מקום קבוצו באותות וסימנים מיוחדים לכל בית אב שהוא שבטו, והאותות הם הנסים שהיו שלשה לכל דגל לשלשת שבטיו. ולא נמצא השם במקרא במקום אחר, כי אם, ודגלו עלי אהבה (שה"ש ב' ד'). רש"י פירש וקבוצתו שדגלני אליו אהבה היא, מענין קבוץ ומשיכה. והרמב"ן פירשו מענין נס, והנראה שאיננו יוצא ממשמעו הראשון, והכונה הביאני אל בית היין ושם עלי דגל צבאו, שהוא האהבה, למשמר, שלא אצא מן הבית, עד, וקראת ישועה חומותיך (ישעיה ס' י"ח), ומן השם נגזר הפעל:

דגל, הקל, יצא, עריכת דגל לצאת למלחמה, זיך צום קריעג ריכטען, собираться на войну. ובשם אלהינו נדגל (תהלים כ' ו') וכתרגומו נסקס, והרמב"ן תרגמו מענין נס, נרים נס נצחון. ובינוני פעול, דגול מרבבה (שה"ש ה' י'). הראב"ע פירשו מענין נס, נשא ומרום מרבבה כמו שהדגל מתנוסס למעלה מראשי רבבות עם הצבא. והנראה שטעמו לפי פירושו של השם דגל, דגלים הרבה עוטרים אותו לשמרו מרוב חיבתו בעיניהם, איבער וואכט, охраннимй. ור' יהודה הלוי אמר בשירו, דגולה בשם קדשך (דיואן מ"ד) נשואה או מסומנת בשם קדשך, והוא עד"ש נס להתנוסס. ובפיוט, דגולים יודוך ה' (לשמחת תורה).

הנפעל, בבינוני במובן שם הקבוץ, קבוץ דגלי חיל צבאות, קריעגסהער, войско. יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלים איומה כנדגלות (שה"ש ו' ד') עיין מפרשים. והנראה שזה השאלה לצבאות השמים, הימעלסהעער, воинство небесное. וזה מעם ההקבלה בכתוב השני, יפה כלבנה ברה כחמה איומה כנדגלות (שם שם י'). ובדרז"ל נמצא גם:

ההפעיל, שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה הקב"ה אוהבן (שבת ס"ג א'), לפירש"י הוא מענין אסיפה, מאספים זה את זה ללמד בינם לבין עצמם. והנראה שענינו עורכים מערכה במלחמתה של תורה (עיין דגל ב). ובפיוט, עלי באהב להדגיל (קרובות ו' של פסח) לרוממו ולגדלו. דומה שפירש את הפעל דגל בענין הרמת נס.

8) דגילה, בפיוט, שם. בענין כנסיה, ודרוהו בבית דגילה (קרובות א' חה"ס) כמו בית הכנסת. וכשם כנוי לבית המקדש, בועד בית דגילתך (יולת ב' דסוכות). ועם דגל, בהיות שמחת גילנו בבית דגלנו (עבודה פיוט כי יתן). ובגזרת השרש נראה שיסודו דג, דגה, בהוראת רבוי מספר, בתוספת למ"ד על דרך גזל מן גז. ובלשון ערבית תאלה, צבא, ❊❊❊, войско.

8) דגל, ארמית וערבית, פי', הערמה, רמיה, שקר, ליסטיג האנדלען, בעטריגען, хитрить, обманивать. במשפט לא ימעל פיו (משלי ט"ז י') תרגומו, לא נדגול פומיה. ומזה אמרו עד חודש על פסוק ודגלו עלי אהבה אפילו אותן הדגולין שדגל יעקב באביו (שה"ש רבה ב' ד'), שרמה את אביו בבואו לקבל הברכות. ומזה לדעת בעל הערוך מה שאמרו בגמרא, שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה (שבת ס"ג א'), מקשים ומכחישים זה את זה בפלפולם, (עיין בשרש דגל).

2) דגם, דוגמא, במשנה. סימן ואות לדמיון, פראָבעשטיקק, проба, образецъ. ולשון יונית הוא, δεῖγμα. המצניע לזרע ולדוגמא (שבת י' א'), מה שהסוחר מראה מסחורתו לקונים לדעת טיב כל הסחורה. אין לוקחים מן הצבע לא אותות ולא דוגמות (בבא קמא קי"ט ב'). ובענין דמיון, דוגמא השקוה (עדיות ה' ו'), לא השקוה המים המאררים כי אם מה שדומה להם כדי להפחידה, עטוואס אֶהנליכעס, нѣчто подобное. ומזה, מעין הדוגמא של מעלה (סוטה י' י"א). ובא בהוראת דבר מצוין ונכר בסימניו. דגול מרבבה הדוגמא הוא ברבבה שלו (תענית ס"ז א'), אויסגעצייכנעט, отличный. ובפיוט, יציב פתגם לאות ודגם (ב' דשבועות).

דגן, שקי"ז. תבואות השדה הגדלות בשבלים שמוציאים גרגירים על ידי דישה, קאָרן, געטריידע, рожь, хлѣбъ.

(גלה פרק א' ד׳), האָניגקכען, пряникъ. ובתלמוד השתמשו בו במובן שם מפשט, מתיקות, זיסטקייט, сладость. ואין דובשנו מדביש (סנהדרין ק"א ע"א).

דַּבֶּשֶׁת, ש"נ. א) גב והטוטרת הגמל, קאמעל הֶעקֶער, верблюжій горбъ. ועל דַּבֶּשֶׁת גמלים (ישעיה ל' ו׳). ובטעם השם פי' רש"י על שם שמרקבת (שמסתקבת) תמיד וסכין עליה דבש לרפואה. ולדעת הרשד"ל הדלית עומדת במקום גימל שהן מתחלפות בל' ארמית, שגר. שדד, ויהיה דבשת כמו גבשת גבשושית, תל קטן, והטוטרת הגמל היא כעין תל על גבו (ועיין גבש). והנה בגזרת השרש ד ב ש שעדו האחרונים דברים בלתי מתקבלים לנו. הנראה לנו שעקרו דָּב (עד גבש מן גב) דבר הזב והנוזל, וראיה לדבר כי השם דִּיבוֹן, שע"פ. בפסוק עטרות וְדִיבֹן (במדבר ל"ב ג׳) ת"י ומכללתא ומַדְבַּשְׁתָּא, ולפי זה נוכל למצוא טעם גם לשם דַּבֶּשֶׁת, שנקראת חטוטרת הגמל כן על שם שהיא רכה ועלולה לתבורות ומכות טריות זבות ליח. ב) שע"פ. עיר בנחלת זבולן (יהושע י"ט י"א).

דָּגָה, פ"ע. ענינו פריה ורביה מופלגת, זיך מעהרען, умножаться. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא בבנין הקל. וְיִדְגּוּ לרב (בראשית מ"ח ט"ז). והקליר השתמש ממנו גם בהפעיל, לאדרו וְלְהַדְגּוֹ (גשם), להדגיא ולהשלו (טל).

דָּג, שם. מין בע"ח החי במים, פיש, рыба. וימן ה' דָּג גדול (יונה ב' א׳), ועל הַדָּגִים (מ"א ה' י"ג). ובסמיכות, דְּגֵי הים (בראשית ט' ב׳). ופעם אחת מצאנו ע"ם:

דָּאג, שה"ק, פישע, рыба. מביאים דָּאג וכל מכר (נחמיה י"ג ט"ז), פ"א במקרא וזולתו תמיד ע"ם נקבה:

דָּגָה, שה"ק, פישע, рыба. זכרנו את הַדָּגָה (במדבר י"א ה׳), תבנית כל דָּגָה (דברים ד' י"ח), ורדו בִּדְגַת הים (בראשית א' כ"ח). ובגמרא, האומר דג שאני טועם אסור בגדולים ומותר בקטנים, דָּגָה שאני טועם אסור בקטנים ומותר בגדולים (נדרים נ"א ע"ב), ואמרו על זה, בנדרים הלך אחר לשון בני אדם.

דּוּג, פ"י מן השם דָּג, צידת דגים, פיש פאנגען, ловить рыбу. פ"א במקרא ובא בהפעיל, לדיגים רבים וְדִיגוּם (ירמיה ט"ז ט"ז), בחסרון היא הבנין.

דַּוָּג, ש"ת, למתעסק בצידת דגים, פישער, рыбакъ. ועמדו עליו דַּוָּגִים (יחזקאל מ"ז י׳). ועמ"א:

דַּיָּג, ואנו הַדַּיָּגִים (ישעיה י"ט ח׳), וממה:

דּוּגָה, ש"נ, לספינה קטנה של הדיגים, פישער קאהן, рыбачій челнокъ. בסירות דּוּגָה (עמוס ד' ב׳). ויש מפרשים שהוא שה"פ צידת דגים, פישען, рыболовство. ובתלמוד:

2) דּוּגִית, ש"נ, ספינה קטנה, המוכר את הספינה מכר את הַדּוּגִית (ב"ב ע"ג א׳), ספינה קטנה שקושרים לספינה גדולה, שעל ידה עולים ליבשה מן הספינה הגדולה, קאהן, челнокъ, ладья. ובתוספתא עגולי דבלה ודוּגִיוֹת של גרגרות (תרומות ג' ט׳), לפי הנראה הוא גוש של גרוגרות, פייגענקוכען, мякоть смоквы. ואולי נקראת כן על שם שהיא בעגול כעין הדוגה שהיא בתבנית סיר, כאמור סירות דוגה.

דֶּגֶל, שע"ז. לפי המוסכם ענינו נס, פאניער, знамя. והנראה כדעת רשד"ל על פי תרגומו של אונקלס, טיכס, וכן תרגם גם השמרוני טכס, קבוץ גדול של אנשי מלחמה עדוך ומסודר סדור קבוע לצאת במערכה, העער, армія. וכן הוא במדרש, אין דגלים אלא צבאות (שמו"ר ט"ו). דֶּגֶל מחנה יהודה (במדבר ב' ג׳), הקבוץ המסודר של מחנה יהודה, (עיין מחנה). י"ב שבטי בני ישראל נחלקו לארבעה קבוצים, באלה, דְּגָלִים, דגל מחנה יהודה כלל ג' שבטים (יהודה יששכר זבולן) דגל מחנה ראובן, שלשה (ראובן שמעון גד) דגל מחנה אפרים, שלשה (אפרים מנשה בנימין) ודגל מחנה דן, שלשה (דן אשר נפתלי). איש על דִּגְלוֹ באתת לבית אבתם יחנו בנ"י (במדבר ב' ב׳) (עיין רש"י והמשתדל) והנראה שפירושו,

ושעל כן נקראת גם קרית סנה (עי' סנה). ובא, ממתנים עד גבול לדבר (יהושע יג כו). ומת"י נראה שהלמד הוא מן השם והיא עיר אחרת שנקראת לדבר (עיין לא דבר). ב) שם מלך עגלון (יהושע י ג).

דִּבְרִי, שע"פ. איש למטה דן. (ויקרא כד יא).

דָּבְרַת, שע"פ. עיר מערי יששכר שנתנה ללוים (יהושע כא כח), ובאה בה"א הידיעה, הַדָּבְרַת (שם יט יב). וכנראה שנגזר משם מדבר מקום מרעה. טריפט, пастбище.

1) הַדָּבָר, ארמית. שם. שר גדול מרואי פני המלך. ולי הַדָּבְרַי ורברבני יבעון (דניאל ד לג), הַדָּבְרָיָא ופחותא (שם ו ח). על פי מ"ש שבלשון פרסית קוראין לסופר דביר, יתכן שגם זה מענינו. ולדעת פירסט נגזר משם הֲבָא, שהוראתו בלשון פרסית הישנה, אלהים, וכר הוא הוספת סימן המשקל כמו גזבר, דתבר, וענינו כהן לאלהים, פריעסטער, священникъ.

2) דַּבָּר, בגמרא שם. מנהיג, מושל, פיהרער, לייטער, פֿאָרשטעהער, предводи-тель, вождь. דַּבָּר אחד לדור (סנהדרין ח א). ור"ם מזה, ישא מדברותיך (דברים לג ג) שולטנות. ושעורו, יקבלו עול מלכותך, פיהרונג, לייטונג, предводительство. ומזה:

3) מְדַבְּרָנָא, מְדַבְּרָא, שם. מושל, מנהיג, וביותר בעל שכל ותחבולות. באין תחבלות (משלי יא יד) תרגומו, באתרא דלית מְדַבְּרָנָא, ונ"א מְדַבְּרָא. ובתלמוד, רַבָּא דעמיה מְדַבְּרָנָא דאומתיה (כתובות יז א).

3) מְדַבְּרָנוּתָא, שמ"נ. הנהגה בשכל ותחבולות, לייטונג, פֿערנינֿפֿטיגע לייטונג, разумное руководительство. ונבון תחבלות יקנה (משלי א ה) ת"י וסוכלתנא מְדַבְּרָנוּתָא יקנה (עיין תבל).

דְּבַשׁ, שע"ז. מיץ מתוק היוצא מפירות האילן, תמרים, ותאנים, ובו נתברכה ארץ ישראל, האָניג, медъ. ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח), וכולל גם את פרי האילנות ההם, ארץ זית שמן ודבש (דברים ח ח) שהוא דבש תמרים, כי כל שאר וכל דְּבַשׁ לא תקטירו ממנו אשה לה', קָרְבַּן ראשית תקריבו אתם (ויקרא ב יא יב), והם שתי הלחם (שבאים חמץ) עם בכורי תאנים ותמרים. וכולל גם את מיץ הפירות-שמבשלים ועושים ממנו המשקא המתוק הנקרא, זירופ, сиропъ. וכמו שנקרא בערבית. וזה כנראה שלח יעקב מנחה ליוסף, מעט צרי ומעט דבש (בראשית מג יא). וכמו כן יכלול את הדבש היוצא ממין קנים ידועים, צוקקער ראָהר, сахарный тростникъ. ויבא העם אל היער והנה הלך דְּבָשׁ (ש"א יד כו), יער מגדל הקנים המתוקים, ויטבול אותה ביערת הַדְּבָשׁ (שם שם כז), תרגומו בקינא דדובשא. וכן פירש"י בקנה הדבש, כמו, ותשם בסוף (שמות ב ג), דמתרגמינן ושויתה ביערא. וכן, אכלתי יערי עם דִּבְשִׁי (שה"ש ה א). ור"ם חלות הדבש, האָניג שייבע, ווינֿט, сотовый медъ (עיין יער). וכולל גם המיץ המתוק היוצא מן הדבורים, עדת דבורים בגוית האריה ודבש (שופטים יד ח), ומעט הדבורים המדבריים שעושים כוורותיהן בצורי הסלעים ובחללי עצי היער, והוא הדבש הטוב והמשובח בארץ ישראל. וזה מליצה. ויניקהו דְבַשׁ מסלע (דברים לב יג), וכן, מצור דבש אשביעך (תהלים פא יז). ויתכן נ"כ שזה הוא הדבש שמצא יהונתן ביער. ובמליצה, דְּבַשׁ וחלב תחת לשונך (שה"ש ד יא). ובמשנה, חלות דְּבַשׁ (בבא בתרא ה ג), דבש הזיפים (מכשירין ה ט), דבש ממקום זיף (עיין זיף). ובתלמוד בא ממנו הפעל בהפעיל. שמן והבאיש דבש והִדְבִּישׁ (ב"מ לח א), ופירש"י יצא טעם דובשנו והחמיץ, עד"ש. ובכל תבואתי תשרש (איוב לא יב) עקירת השרש, ואין דובשנו מַדְבִּישׁ (סנהדרין קא א). ופירש"י מתקלקל ונעשה צליל מרוב חמימות, ולא דבש מַדְבִּישׁ (ספרי דברים מ). והנכון כמו שפירש הג"ם שיר שענינו רבוי המתיקות, איבערזיס ווערדען, приторным, слишкомъ сладкимъ. ורבוי המתיקות גורם חימוץ, זויער ווערדען, окисліть.

2) דּוּבְשָׁן, במשנה. שם. עוגה הלושה בדבש. הסופגנין וְהַדּוּבְשָׁנִין

לא ידעו פרשי קורות אבותן מצרים וקבלו שגם במדבר לקו, ובמדבר אשר ראית (דברים א׳ ל״א), לדעת המפרשים מוסב אל הקודם, ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם ובמדבר וגו׳. ופירשו פירשו בהוראת דָבָר, בענין סבה ואופן, (ועיין מִדְבָּר א׳ בשרש דָבַר), ואינו מוכרע, ועם הא בסוף, לקראת משה המִדְבָּרָה (שמות ד׳ כ״ז), המִדְבָּרָה דרך ים סוף (דברים א׳ מ׳). ובא, שוב לדרכך מִדְבָּרָה דמשק (מ״א י״ט ט״ו), ופתרו לפי שהוא נסמך אל דמשק כמו למדבר דמשק, וכן, מִדְבָּרָה בית און (יהושע י״ח י״ב). ובא, משא מִדְבַּר ים (ישעיה כ״א א׳) תאר ע״ד המליצה לארץ בבל. וכבר נאמרו בטעמו דעות שונות, והנראה שהוא על שם הבקעה הגדולה (הדומה למדבר) בארץ שנער, שבה נבנתה עיר בבל (בראשית י״א ב׳ ט׳), ונוסף על שם מִדְבַּר השם יָם על צד המליצה מדבר שנהפך לים ועפה, הולך וסוער. ובמשנה בא גם בל״ר, ובמִדְבָּרוֹת שבארץ ישראל (ב״ק ז׳ ז׳). וביחיד היחס מִדְבָּרִי, מִדְבָּרִית, תאר לבהמה או חיה מהמין הרועה במדבר, כנגד בייתי, בייתית, המתפרנסת בבית בעליה, מִדְבָּרִיּוֹת הלנות באפר (ביצה ה׳ ז׳).

דְּבוֹרָה, שע״ב. מין זבוב מזיק בעוקצו, Wespe, oca. וְלַדְּבוֹרָה אשר בארץ אשור (ישעיה ז׳ י״ח). ובא ברבוי זכרים, כאשר תעשינה הַדְּבֹרִים (דברים א׳ מ״ד), המתגעלים בערבוביא ובהמולה, סבוני כִדְבֹרִים (תהלים קי״ח י״ב). ויש במינם שמכינים ומוציאים מין דבש מקרבם, Biene, пче-ла. והנה עֲדַת דְּבֹרִים (שפטים י״ד ח׳), לפי שהולכים בקבוץ רב. ובמשנה, כוורת של דְבוֹרִים (ב״ק י״ד ב׳). ובטעם השם יש אומרים שהוא מן דבר בהוראת הנהגה, וזה על שם שהן יוצאות ובאות על יד האם הזקנה אשר להם, die Mutterbiene, דער דרייזעל, матка. ויא על שם שהם נושכים ומכבים מכת עקוץ שיש בה גם סכנה, ובא השם דְּבוֹרָה מן דֶּבֶר, עד צרעה מן צרע, ע״ש. ובארמית דַּבַּרְתָּא.

דְּבוֹרָה, דְּבֹרָה, שע״פ. א) מינקת רבקה (בראשית ל״ה ח׳). ב) אשה נביאה שפטה את ישראל (שפטים ד׳ ד׳).

דֹּבְרָה או דֹּבְרֹת, שנ. קבוץ עצים קשורים יחד להשיטם ולהובילם על פני המים, פלאָסס, плоть. ואני אשימם דֹּבְרוֹת (מ״א ה׳ כ״ג), ותחתיו בדה״ב (ב׳ פ״ז) רפסודות ע״ש.

דְּבִיר, שז. מקום קדש הקדשים בבית אשר בנה שלמה, וּדְבִיר בתוך הבית מפנימה (מ״א ו׳ י״ט), ויבן לו מבית לִדְבִיר לקדש הקדשים (שם שם ט״ז), ובא נסמך אל בית, דְּבִיר הבית (שם ח׳ ו׳), וכל המזבח אשר לַדְּבִיר (שם ו׳ כ״ב) צד המזבח המכוון כנגד הדביר, בנשאי ידי אל דְּבִיר קדשך (תהלים כ״ח ב׳). ובטעם השם באו דעות שונות עוד בימי חז״ל, מהם אמרו, דְּבִיר שמשם דברות יוצאות (ירושלמי ברכות פרק ו׳), ועל מאמר השירה: רוני רוני השטה, המהוללה בִּדְבִיר ארמון, שהוא כנוי אל ארון הברית, אמר רב כמאן קרו פרסאי לספרא דביר מהכא, ושם דביר לפנים קרית ספר (ע״ז בבלי כ״ד ע״ב), ונראה מזה שכן פירש גם את השם דְּבִיר שבמקרא, המיוחד למקום קדש הקדשים ע״ש שספר התורה נתון שם. וכן הוא באמת בל׳ ערבית החדשה קוראין לסופר דָּבִיר ולשופט דָּבִיר. ולדעת האחרונים מקורו מן הפעל דבר בלשון ערבית, שהוראתו היות האחרון או היות נמצא במקום הקיצון. ומזה דְּבִיר החדר הפנימי שהוא הקצוני בבית, דער אינערע געמאך, внутренняя палата. וסמיכותו במקרא אל השם בית כראיה לדבר.

דְּבִר, שע״פ. א) עיר ממלכה למלכי כנען (יהושע י״ב י״ג), ונפלה לנחלה למטה יהודה (שם ט״ו ט״ו), ואולם קִרְיַת ספר שמה לראשונה (שם), ולפי שכתבנו למעלה יהיה השם דְּבִיר ממש העתקה של השם ספר, וכן בלשון פיניקית דְּבַר, דָּבָר, הוראתו ספר. וענין השם יורה שהיה בעיר ההיא לפנים אוצר ספרי חכמי כנען הקדמונים. ובמובן זה תיב״ע קִרְיַת ארכי.

ענא. (ומזה נגזר השם-מדבר בעברית) ...
ב) לקיחה, הנה אשתך קח ולך (בראשית י״ב י״ט) ת״א דבר ואזיל. ובלקיחה בעל כרחו של הלוקח, מעם מזבחי תקחנו למות (שמות כ״א י״ד) ת״א תדברניה למקטל. וכמו כן נהיגה בשבי, מלקוח השבי (במדבר ל״א כ״ז) ת״א דברת שביא. ומזה במקרא בבנין

פיעל, בהוראת סחיבה למיתה, הריגה, יאיבוד, היגוערא̈בבען, פערטילגען, извости, истребить. ותקם ותדבר את כל זרע הממלכה (דה״ב כ״ב י׳), ובספר מלכים נאמר במקומו ותאבד (מ״ב י״א א׳). וי״ם מזה, כי ידברו את אויבים בשער (תהלים קכ״ז ה׳), וכן בבנין

ההפעיל, מעין זה, השלכה והורדה, הכרעה, שטירצען, אונטער ווערפען, низвер-гать, покорять. ידבר עמים תחתינו (שם מ״ז ד׳), וידבר עמים תחתי (שם י״ח מ״ח), ותמורתו בספר שמואל, ומוריד (ש״ב כ״ב מ״ח), והוא כעין האמור, הרודד עמים תחתי (תהלים קמ״ד ב׳). ומן הפעל הארמי הזה נגזרו לפי השערתנו השמות האלה:

דבר, ש״ז, מיתת מגפה, מיתה חטופה, היגועראַבבונג, פעסט, эпидемія, мсръ. דבר כבד מאד (שמות ט׳ ג׳), מדבר באפל יהלך (תהלים צ״א ו׳). ובא נקשר עם הפעל שלח, ושלחתי דבר (ויקרא כ״ו כ״ה). נתן, ויתן ה׳ דבר (ש״ב כ״ד ט״ו). דבק, ידבק ה׳ בך את הדבר (דברים כ״ח כ״א). פגע, פן יפגענו בדבר (שמות ה׳ ג׳). נכה, אכנו בדבר (במדבר י״ד י״ב) וכדומה. וכן עם פעל היה, דבר כי יהיה (מ״א ח׳ ל״ז). ובא בל״ר, אהי דבריך מות (הושע י״ג י״ד), בענין מגפות ומכות. הנביא פונה אל המות ושאול, איה דבריך, מגפותיך, והכפל אהי (איה) קטבך שאול. ומצאנו אותם נרדפים. מדבר באפל יהלך מקטב ישוד צהרים (תהלים צ״א ו׳).

דבר, ש״ז (מן ההוראה הראשונה בפיעל), מקום מרעה לצאן, טריפט, выгонъ, пастбище. ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה׳ י״ז). שעורו, כבדברם, כאלו הן במקום מרעיתם. ויתבן שזה מקור מן הקל בהוראת הנהגה, כמו שהם נהגים, ועניני כמנהגם ומשפטם. עי״ש בתלמוד, היך עמא דבר, כעדר בתוך הדברו (מיכה ב׳ י״ב), מקום מרבץ העדר על יד מקום המרעה, וה״א מיותר, עדר בתוך האגלי (יהושע ז׳ כ״א). ולדעת הרוה״ה הה״א לסימן המשקל עד השם הקבריא (עי״ש) ...

מדבר, א) מקום מישור מגדל עשב אשר לשם נוהגים הבהמות למרעה, טריפט, ווידעפלאטץ, выгонъ, пастбище. וינהג את הצאן אחר המדבר (שמות ג׳ א׳). ומזה מקום מישור שאין בו אילנות ושאין זורעים שם ומיוחד רק למרעה, שטעפפע, степь. והיה מדבר לכרמל (ישעיה ל״ב ט״ו), ומקומות המרעה בו נקראו גם נאות מדבר (תהלים ס״ה י״ג). ולהיות שהמדבר בכללו איננו מקום ישוב הושאל גם למקום שמם, ישישום מדבר וציה (ישעיה ל״ה א׳), נתתי במדבר מים נהרות בישימון (שם מ״ג כ׳), ערי קדשך היו מדבר (שם ס״ד ט׳), מדבר לא אדם בו (איוב ל״ח כ״ו). ולפי שמקומות המרעה במדבר, וכמו כן מקומות חסרי כל אילן ופרי, מצוים הרבה בארצות בני קדם, נסמך השם מדבר לשמות עצמים פרטים, מדבר יהודה, מדבר זיף, מדבר סין, מדבר שור וכדומה. והבא בסימן הידיעה הוא המדבר הגדול אשר בין מצרים ובין ארץ ישראל, מקום חניית בני ישראל ארבעים שנה, הידוע בשם מדבר ערב, דרך שלשת ימים במדבר (שמות ג׳ י״ח), המוליכך במדבר הגדול (דברים ח׳ ט״ו) והוא גבול מזרח לארץ ישראל, וממדבר עד הנהר (שמות כ״ג ל״א). והוא נחלק לכמה חלקים, מדבר סיני, מדבר פארן, מדבר קדש, מדבר שור וכדומה. ונמצאו בתוכם מקומות רצויים לזריעה גם לישוב ערים, בצר במדבר (דברים ד׳ מ״ג) וכדומה. ובא, המכים את מצרים בכל מכה במדבר (ש״א ד׳ ח׳), י״ם מענין דבר וקטב לפי שהמצרים טבעו בים סוף ולא ראו את המדבר. והריקם פירש מענין מדברך נאוה, והכונה אלהי ישראל הכה את מצרים בדברו ובמצותו לבד, והנכון שהוא כפשוטו, ואין לתמוה אם הפלשתים

ה' ע"ב), בתחלה היה ראוי הדבור להתיחד
(שמ"ר י'). ומזה גם בת"י כמה פעמים והוא
מלשון חכמים על דרך לשון הקדש, כי לא
נמצא הפעל דבר בארמית בהוראה זו.

דִּבְרָה, שמ"נ, מן דָּבָר, ולא בא כי אם
בסמיכות ובכנוי, וואָרט, רעדע,
слово, рѣчь. ואל אלהים אשים דִּבְרָתִי
(איוב ה' ח'), וי"מ כמו דבר משפט, ותוכחה,
שטרייט זאַכע, רעכטס אַנגעלעגענהייט,
споръ, судебное дѣло. על דִּבְרָתִי מלכי צדק (תהלים
ק"י ד'), היוד נוספת וענינו כמו על דבר,
בגלל, דעם מלכי צדק'ס וועגען, ради Малки-
Цедека. וי"מ כמו על אפנו ומנהגו של
מלכי צדק, אַרט, ווייזע, образъ. ובא
במלת היחס בחבור עם מלת עַל, בענין
סבה ויסוד, אורזאַכע, גרונד,
причина, основаніе. ועל דִּבְרַת שבועת אלהים
(קהלת ח' ב'), בסבת השבועה, על דִּבְרַת
שלא ימצא (שם ז' י"ד), בסבת שאין בידו
למצוא, אויף דאסס, дабы. או כדי שלא ימצא.
על דִּבְרַת בני האדם לברם האלהים (שם
ג' י"ח), בסבת מה שהם אומרים בלבבם.
ויתכן שזה ענינו כפשוטו מחשבה, ובארמית
שבמקרא:

ב) דִּבְרָא, בחבור עם מלות היחס עַל,
עַד, בענין למען, כדי, דאַמיט,
чтобы, дабы. על דִּבְרַת די פשרא לְמַלכא
יהודעון (דניאל ב' ל'), על דִּבְרַת די ינדעון
חייא (שם ד' י"ד).

דַּבְּרָה, שמ"נ. פ"א במקרא בל"ר, דברי
ה' ומצותיו, אויסשפרוך, לעהרע,
изреченіе, ученіе. ישא מִדַּבְּרֹתֶיךָ (דברים
ל"ג ג') א"ת נטלין על מימרך, ופרש"י כונתו
שהיו נוסעים על פי דברך. והמ"ם מ"ם
השמוש. ולדעת עצמו המ"ם בו קרוב
ליסוד, כמו, וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו
(במדבר ז' פ"ט). אף זה מדברותיך מה שהיית
מתדבר להשמיענו לאמר להם, אונטער-
רעדונג, переговоры. ולפי תרגום הרימ"ז
ענין יִשָּׂא כמו, וַתִּשָּׂא הארץ (נחום א' ה'),
תחיל ותרעד מפני דברותיך. (עיין נשא).
ובתפלת ר"ה, וְדַבְּרוֹת קדשך. (עיין דבר ב'
ועיין דַּבָּר).

מִדְבָּר, ש"ז. דבור, שיחה, גע שפרעך,
рѣчь. וּמִדְבָּרֵךְ נאוה (שה"ש ד' ג')
פ"א במקרא, ולדעת פירכם מזה הענין,
וּבַמִּדְבָּר אשר ראית (דברים א' ל"א), במובן
אופן ואודות, אומשטאַנד, обстоятельство.
ושעורו, בדבר הזה אשר ראית, ואינו
מוכרע (עיין מִדְבָּר בשרש דבר ב'):

3) דָּבָר או דִּבֵּר, חכמת הַדָּבָר או הַדִּבֵּר
בדברי הפילוסופים,

א) שם, לפילוסופיא הדתית של חכמי ערב
המתמדיים, והוא העתקה משם אלעלם
אלכלאם בלשון ערבית, ונקראת כן על
שם שיסודתה לפי דעתם על דבר ה'
ועקרי דת אל־קאראן, להבדיל בינה ובין
הפילוסופיא של חכמי יון הקדמונים, אשר
הוציאוה מדעתם ובכח חקירת השכל
האנושי, ובעלי חכמת הדבר נקראו מְדַבְּרִים
(מו"נ א' י"א). ב) חכמת ההגיון ועמה גם
כלל חכמת הדבר, והוא העתקת השם
דיאלעקטיק, שנגזר מן השם דיאַלאָג בל' יונית
בהוראת שיחה, או וכות מחקרי, אנשי חכמת
הַדָּבָר (הקדמת חו"ה). ומזה קראו לכח השכלי
כח הדבריי, החלק האחד (בנפש) שכלי
דברי (אמ"ד) חולשת הדברי (מו"נ ב' ל"ז),
וקראו את הנפש המשכלת, הנפש הדברנית
(תקון המדות), ומעלות המדות הן הצעות
למעלות הדבריות וא"א היות דברות
אמתיות, ר"ל המושכלות שלימות וכו' (מורה
נבוכים פרק א' ל"ד).

2) דַּבְּרָן, דַּבְּרָנִית, ש"ת. מי שיוכל
לדבר בטוב טעם,
רעדנער, בערעדזאַם, ораторъ, краснорѣчи-
вый. לא איש דברים אנכי (שמות ד' י')
ת"י לא גבר דַּבְּרָן אנא. וכן מי שאוהב
לדבר דברים הרבה יותר מדאי, רעדזעליג,
געשוואַטציג, словоохотливый, болтливый.
נשים דַּבְּרָנִיּוֹת (ברכות מ"ח ע"ב).

ב) דַּבַּר, ארמית, פ"י, והוראתו א) נהיגה,
נְהִיָּה. ועל הרוב נהיגת צאן
למקום המרעה, פיה נאך דעם ווידעפלאַטץ
טרייבען, выгонять овецъ на пастбище.
וינהג את הצאן (שמות ג' א') ת"א וּדְבַר ית

сказать . מְדַבֵּר אשדודית (נחמיה י"ג כ"ד), ומְדַבֵּר כלשון עמו (אסתר א' כ"ב), דַּבְּרִי שיר (שופטים ה' י"ב), אין ליער זינגען, פּעל בתלם петь . ממצוא חפצך וְדַבֵּר דבר (ישעיה נ"ח י"ג), דברי עשק וסרה ומוסב אל הקודם, וְדַבֵּר און (שם שם ט'), דַּבְּרוּ דברים אלות שוא (הושע י' ד') דברי שקר, והנכון שענינו דברי ברית, פערטראגע שליסען, заключать союзъ . כי יְדַבֵּר שלום אל עמו (תהלים פ"ה ט'); הבטחת שלום. אֲדַבְּרָה נא שלום בך (שם קכ"ב ח'), בענין יחול ובקשה, ווינשען, желать . והכפל, אבקשה טוב לך, (עיין בקש). כי לא שלום יְדַבֵּרוּ (שם ל"ה כ'), כי יְדַבְּרוּ אליך טובות (ירמיה י"ב ו'), וַיְדַבֵּר אתו טובות (מ"ב כ"ה כ"ח). ובא, ולא יכלו דַּבְּרוֹ לשלום (בראשית ל"ז ד'), כפי המוסכם ענינו ולא יכלו לדבר עמו לשלום. ויתכן שפירושו ולא יכלו לסבול את מה שדבר יוסף עמם לשלום, וַיְדַבֵּר אתו משפטים (ירמיה נ"ב ט'). וביחס הפעול, משפטים אֲדַבֵּר אותך (שם י"ב א'), ריכטען, судить . ועם יחס שבו, דַּבְּרוּ בגאות (תהלים י"ז י'), בטעם יחס הפעול, כמו, מְדַבֵּר בצדקה (ישעיה ס"ג א'), מבטיח צדקה וישועה, מְדַבֵּר בתפלה (דניאל ט' כ"א), בענין הקודם, מְדַבֵּר ומתפלל (שם שם כ'). וכן, האמנתי כי אֲדַבֵּר (תהלים קט"ז י'); יתכן שענינו דבור של תפלה, ומוסב על התחלת השיר. אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני, ושעותי, דברתי באמונה, התפללתי וקראתי לה' בלב סמוך כי ישמע קולי. ועל פי ההבדל המבואר שבין הפעל דבר ובין הפעל אמר יובן מאמר בעלי ההגיון בגדר האדם שהוא חי מְדַבֵּר, ר"ל שיש בו כח הדבור וההבנה השכלית לדבר, ולא גדרוהו בשהוא חי אומר, כי אמר איננו נופל כי אם על המלות המבוארות ומפורשות במאמרו (עיין אמר ה"ש לב"ז). וכן נראה מלשון המשנה, כל מקום שמצינו לשון אמר ר' פלוני ר' פלוני אומר מפורש עמו מה אמר. ולא כן בפעל דבר, אלא שֶׁדִּבְּרוּ חכמים בהוה (שבת ו' ס"ב), לא דִבְּרוּ חכמים בקציר אלא בהוה (יבמות ס"ז ב'), ענינו דִּבְּרוּ מה שֶׁדִּבְּרוּ, בהוה.

הפּוּעַל, לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא, נכבדות מְדֻבָּר בך (תהלים פ"ז ג'), על אודותיך. ביום שֶׁיְּדֻבַּר בה (שה"ש ח' ח').

הנפעל, מן הפיעל בהוראת פעל משותף, וענינו שיחה בין איש לרעהו, אונטערהאלטען, בעשפרעכען, разговаривать, бесѣдовать . אז נִדְבְּרוּ יראי ה' איש אל רעהו (מלאכי ג' ט"ז). ובקשור עם מלות היחס, ענינם כמו בפיעל, מה נִדְבַּרְנוּ עליך (שם י"ג). ישבו שרים בי נִדְבָּרוּ (תהלים קי"ט כ"ג), הַנִּדְבָּרִים בך (יחזקאל ל"ג ל'). ובמכילתא, אף על פי שֶׁנִּדְבַּר (השי"ת) עמהם (עם הנביאים) בחוץ לארץ (פרשה בא א'), נִדְבַּר עמו בארץ וְנִדְבַּר עמו בחוץ לארץ (שם).

ההתפעל, נמצא ג' פעמים במקרא ורק בהתיחס אל קול ה' ודבור הנבואה, וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו (במדבר ז' פ"ט) ונפלה התי"ו מפני הסמיכות אל הדלית שהם ממוצא אחד, ונשלמה בדגש, ואשמע את מִדַּבֵּר אלי (יחזקאל ב' ב') כמו את הקול, וכן, ואשמע מִדַּבֵּר אלי (שם מ"ג ו'). וענין ההתפעל ירמוז כנראה על שהקול נשמע מאליו ותמונת המדבר לא נראה. ויש שמפרשים מזה, ומְדַבֵּר המלך (ש"ב י"ד י"ג), ואיננו נכון כי המ"ם בזה איננה כי אם מ"ם הסבה, אחרי אשר דבר המלך.

דִּבֵּר, לפי המוסכם ענינו שם, וביחוד לדבר נבואה, וְהַדִּבֵּר אין בהם (ירמיה ה' י"ג). ולדעת האחרונים ענינו כשוה עם פֶּקַח, תאר לרוח הנבואה המדבר בנביא, דער שפרעכער, דער שפרעכענדע גייסט גאָטטעס, говорящій духъ Божій . תחלת דִּבֶּר ה' בהושע (הושע א' ב') כמו דִּבֵּר. ויתכן שהוא מקור מן הפיעל וכמו דַּבֵּר.

2) דִּבּוּר, במשנה, שם כולל למאמר שלם, וְדִבּוּר מי אומר (שבת קנ"ג ע"א), שֶׁהַדִּבּוּר יפה לבשמים (מנחות פ"ז א'). והתיחד אל דבור השי"ת בכלל ביצירה, קול ורוח וְדִבּוּר והוא רוח הקדש (ספר יצירה א' ט'), ובארמית מימרא, (עיין אמר), ובספרי חכמי יון לאָגאָס; וכמו כן בענין דבור השי"ת במתן תורה, כל דִּבּוּר וְדִבּוּר שיצא מפי הקב"ה (שבת פ"ח ע"ב), שכן ישנם לפני הַדִּבּוּר (יבמות

אל כלל הדבור שהוא קשות, והפעל אמר מתיחס אל המלות המפורשות: מאין באתם. וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' (שמות ו׳ ב׳), הפעל דבר כולל כל ענין הדברים, והפעל אמר מפרש את הדברים, אני ה' וגו', והנשוא הוא הפעול, וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שם כ׳ א׳). ובא בקשור עם יחס שאליו כשהדבור בא בדרך צואה, דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' (שם כ״ה א׳), וזאת אשר דבר להם אביהם (בראשית מ״ט כ״ח). ודרך הודעה, ואדבר אל העם בבקר (יחזקאל כ״ד י״ח), דברו אל דוד בלט (ש״א י״ח כ״ב). וכן בדבור של בקשה, הואלתי לדבר אל אדני (בראשית י״ח כ״ז). ויש שענינו כמו בעבור, בשביל, על אודות, ◆, וועגן, за, о объ. דברת אל המקום הזה (ירמיה נ״א ס״ב). וידבר לאשה (שופטים י״ד ז׳), ודבר הוא לך אל העם (שמות ד׳ ט״ז) ידבר בעבורך. וכן ביחס את, אשר דבר אתו אלהים (בראשית כ״א ב׳). וזה על הרוב כשבא דרך משא ומתן, דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות (שם מ״ב ל׳). ובוכוח, ודברתי משפטי אותם (ירמיה א׳ ט״ז). וביחס עם, ודברתי עמך שם (במדבר י״א י״ז), עודנו מדבר עמם (בראשית כ״ט ט׳). ובקשור עם יחס על, כענין על אודות, בבאור נשוא הדבור, כי דבר סרה על ה' (דברים י״ג ו׳), לדבר עליהם טובה (ירמיה י״ח כ׳), ועל אל אלים ידבר נפלאות (דניאל י״א ל״ו). ובחסרון הנשוא, הוא דבר עלי למלך (מ״א י״ד ב׳), אנכי אדבר עליך (שם ב׳ י״ח), והכונה לטוב. ובמשנה, שאדבר עליך לשלטון (קדושין ג׳ ו׳). וכשבא עם יחס שבו ענינו א) דבור נבואי, רוח ה' דבר בי (ש״ב כ״ג ב׳), הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במדבר י״ב ב׳), כמו בקל, המלאך הדבר בי (זכריה א׳ ט׳). ב) דבור של חקירה וטענה לרעה, ותדבר מרים ואהרן במשה (במדבר י״ב א׳), וידבר באלהים ובמשה (שם כ״א ה׳). וגם לטובה, וידבר יהונתן בדוד טוב (ש״א י״ט ד׳), ואני אדבר בך אל אבי (שם ג׳), מדי דברי בו זכר אזכרנו (ירמיה ל״א י״ט), נכבדות מדבר

בך (תהלים פ״ז ג׳). וביחוס אל נשוא הדבור בעיון ושקידה, ודברת בם (דברים ו׳ ז׳), ואדברה בעדתיך (תהלים קי״ט מ״ו). ובדבור של התחתנות, וישלח דוד וידבר באביגיל (ש״א כ״ה ל״ט), מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה (שה״ש ח׳ ח׳), פרייען, сватать-ся. ועם מלת היחס לפני, וידבר משה לפני ה' (שמות ו׳ י״ב) הצעת הדברים, וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' (שופטים י״א י״א). וכשבא הפעל נסמך אל השם אזן בלמ״ד ענינו דברי סתר או דברי מוסר שיכנסו באזני השומע, דברו נא באזני כל בעלי שכם (שם ט׳ ב׳), דברו נא באזני פרעה (בראשית נ׳ ד׳). ובא בסמיכות אל על־לב בענין דברי רצוי ופיוס, וכמו כן דברי נחומים, וידבר על־לב הנער (בראשית ל״ד ג׳), וואָהלוואָלענד צורעדען, ласково уговари-вать, וכי דברת על־לב שפחתך (רות ב׳ י״ג), טרעסטען, утѣшать. דברו על־לב ירושלים (ישעיה מ׳ ב׳). ומרוב שמוש הפעל בלשון נכללו בו כמה הוראות פרטיות, ומהן דבור של הבטחה, וקשורו בלמ״ד, כאשר דבר ה' וגו' לך (דברים ו׳ ג׳), פער-שפרעכען, פערהייסען, обѣщать. ויברך אתכם כאשר דבר לכם (שם א׳ י״א). ובחסרון הקשור וביחס הפעול אל נשוא ההבטחה, את הכסף אשר דבר (בראשית כ״ג ט״ז). ובענין גזרה והריצת משפט, בעשליעססען, рѣ-шать. ולא דבר ה' למחות (מ״ב י״ד כ״ז). וכמו כן בכונה לכשרון הדבור בסדור נכון, ידעתי כי דבר ידבר הוא (שמות ד׳ י״ד), בערעדט שפרעכען, краснорѣчиво, убѣдительно говорить. לא ידעתי דבר (ירמיה א׳ ו׳). ויש שענינו הגיון ומחשבה או דבור בינו לבין עצמו ומיוחס אל הלב, לדבר אל לבי (בראשית כ״ד מ״ה), דענקען, מיט זיך זעלבסט שפרעכען, думать, про себя говорить. דברתי אני עם לבי (קהלת א׳ ט״ז). וכן, ולבך ידבר תהפכות (משלי כ״ג ל״ג). וכן ישתנה קצת במשמעו לפי ענין נשוא הדבור ותכונותיו, דבר נא אל עבדיך ארמית (מ״ב י״ח כ״ו), דבר דבריך בלשון ארמית, איינע שפראכע שפרעכען, говорить

ב) מאמר שלם, וביחוד תשובת שאלה, ובא בלי׳ ונקשר עם הפעל, השיב, ענה, והשבני דבר (בראשית ל״ז י״ד), ולא ענו אתו דבר (מ״ב י״ח ל״ו). ג) מצוה ופקודה, באפעהל, повелѣніе. המלך צוני דבר (ש״א כ״א ג׳), דבר שלח ה׳ ביעקב (ישעיה ט׳ ז׳), אלה הדברים אשר צוה ה׳ (שמות ל״ה א׳), לשמר את כל דברי התורה (דברים י״ז י״ט). ד) הבטחה, פערשפרעכען, обѣщаніе. דבר צוה לאלף דור (תהלים ק״ה ח׳), זכר דבר לעבדך (שם קי״ט מ״ט), בעבור דברך וכלבך (ש״ב ז׳ כ״א). ועל המעט גם בל״ר, לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים (יהושע כ״ג י״ד). ה) דבר ה׳ הבא בנבואה אל הנביאים, געטטעס ווארט, сло-во Господне. הדבר אשר ישים אלהים בפי (במדבר כ״ב ל״ח), הדבר אשר חזה ישעיהו (ישעיה ב׳ א׳), היה דבר ה׳ ביד חגי הנביא (חגי ב׳ א׳), קרבו הימים ודבר כל חזון (יחזקאל י״ב כ״ג), שפי׳ הכתוב וכל חזון יהיה דבר, נבואה אמתית, כנגד מה שהיו אומרים יארכו הימים ואבד כל חזון (עיין חזון). ו) בענין עצה ותחבולה, פלאן, פארשלאג, проектъ, предложеніе. הבו לכם דבר ועצה (שופטים כ׳ ז׳), ויהיו דבריו עם יואב (מ״א א׳ ז׳) התיעץ עמו. וכולל ז) גם מאמר שלם בנושא ידוע, רעדע, рѣчь. רחש לבי דבר טוב (תהלים מ״ה ב׳), דבר דבר על אפניו (משלי כ״ה י״א), סוף דבר הכל נשמע (קהלת י״ב י״ג). ומזה, ונבון דבר (ש״א ט״ז י״ח), רעדעקונדיגער, кра-снорѣчивый. לא איש דברים אנכי (שמות ד׳ י׳), יודע לסדר הדברים כראוי, וכולל משלי חכמה ומוסר, לעהרזאטץ, סענטענץ, поучительное изреченіе. יתמך דברי לבך (משלי ד׳ ד׳), דברי חכמים וחידתם (שם א׳ ו׳). ובסמיכות אל שפתים, דבר שפתים (ישעיה ל״ו ה׳), ענינו דברים שאין בהם עצה ותבונה כי אם פרי שפתים נעות. ומרוב שמוש השם דבר, נמצאו בו עוד פרושי הוראות אחרות המסתעפות מן המבוארות ונכללות בהן. מן השם הזה נגזר הפעל בהוראת אמירת הדברים והצעת

ענין במלות, שפרעכען, רעדען, говорить, разговаривать. הקל לא נמצא כ״א בינוני, דבר, שמשמשו שם תאר, והפעול הוא נשוא הדבור, רעדענד, говорящій. דבר צדק (ישעיה מ״ה י״ט), דבר מישרים (שם ל״ג ט״ו), כן בנות צלפחד דברת (במדבר כ״ז ז׳). ונקשר עם יחס שאליו בבחינת שאליו מוסב הדבור. ה׳ הדבר אליה (בראשית ט״ז י״ג), ואין דבר אליו דבר (איוב ב׳ י״ג). ובקשור מלה עם, דברי שלום עם רעיהם (תהלים כ״ח ג׳), משיחים עמהם נושאים ונותנים בדברים. ובא, אשר אנכי דבר באזניכם (דברים א׳ א׳). ומזה יתכן שבא הקשור עם יחס הבי״ת, המלאך הדבר בי (זכריה א׳ ט׳) כמו באזני. ואפשר שיורה היחס הזה שהדבור הוא דבור נבואה המתפעם בנפש הנביא, ולא נמצא כ״א בס׳ זכריה (עי׳ פיעל). ובא עם קשור מלת על, אם במשא הנבואה, אשר אנכי דבר עליהם (ירמיה ל״ב מ״ב), וכמו כן בענין דבור של לשון הרע, והדברים רע על נפשי (תהלים ק״ט כ׳), הדברות על צדיק עתק (שם ל״א י״ט). ובא לענין מחשבה בלב, דענקען, פראכטען, думать, мыслить. ודבר שלום לכל זרעו (אסתר י׳ ג׳). ומזה גם, ודבר אמת בלבבו (תהלים ט״ו ב׳), או שענינו דובר בפיו אמת כפי שהוא בלבבו. ופעם אחת בא בבינוני פעול, דבר דבר על אפניו (משלי כ״ה י״א) (עיין פיעל). ופ״א במקור, למען תצדק בדברך (תהלים נ״א ו׳), דבר חריצת משפט, אויסשפראך, אורטהייל, приговоръ. והכפל, תזכה בשפטך. ורש״י פירש כמו במנהגך (עיין דבר ב׳). ועקר שמוש הפעל הוא בבנין:

פיעל, עקרו הצעת ענין בדברים, בבחינת הדבור בכלל, רעדען, שפרעכען, говорить. ונבדל בזה מן הפעל אמר, המתיחס כמו שמבואר במקומו אל נשוא הדברים ומנהג הלשון שהשתמש בם המדבר, זאגען, сказать (עיין אמר), ושע״כ נמשך על הרוב הפעל אמר להשלמת כונת הפעל דבר, וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם (בראשית מ״ב ז׳), הפעל דבר מתיחס

אצילות הידים, אכסעלנעלענקע, суставы. בסמך על התרגום של אצילות ידיך (ירמיה ל״ח י״ב) תחות מדבקי ידך. אבל יש גורסין בתרגום, מרפקי או מפקי ע״ש.

2) דִבּוּק, שה״פ. במובן הטבעי, מעבר איש ליות (מ״א ו׳ ל׳) ת״י עובד דִּבּוּק, צוזאממענפיגונג, сплоченіе. ובמובן המוסרי, גִּבְדּבוּק חברים (אבות ו׳ י׳), איניגונג, איינהייט, соединеніе, единство. ונ״א בדקדוק חברים. ובעלי הקבלה המעשית האחרונים השתמשו בשם דִּבּוּק, לענין התדבקות רוח הטומאה באיש, המפעמו. והיא לדעת הרופאים חולי מחולי הנפש הידוע בשם העלל זעהן, ясновидѣніе.

8) דְּבֵקוּת, שה״פ, ברב״א, על הרוב במובן המוסרי, דבקות המחשבה וההתבוננות בגדולת הש״י, דאס הינשויען, רעליגיאזע עקסטאזע, Духовное созерцаніе, Религіозный экстазъ.

א) דָּבָר, ש״ז. עקרו א) כל עצם נמצא מוחשי בעולם, וועזען, דינג, זאכע, существо, вещь. כל דָּבָר אשר יבא באש (במדבר ל״א כ״ג), מום כל דָּבָר רע (דברים י״ז א׳), דָּבָר רע בסיר (מ״ב ד׳ מ״א). ועל הרוב כל ענין, ומציאות כל שהיא, אירגענד עטוואס, нѣчто, чтонибудь. דרכו חצם דָּבָר מר (תהלים ס״ד ד׳), דבר מזיק, חצם טבול בארס ורעל. ובסמיכות, דְּבַר בליעל יצוק בו (שם מ״א ט׳). ובקשור עם מלת השלילה ענינו שלילה כללית, לא חסרת דָּבָר (דברים ב׳ ז׳), רק אין דָּבָר ברגלי אעברה (במדבר כ׳ י״ט), איננו שואלים מעמך שום דבר לצרכי אכל נפש רק לעבור ברגלינו. אין נגרע מעבדתכם דָּבָר (שמות ה׳ י״א), גיכט דאס מינדעסטע, ни-малѣйшаго. ומזה ב) כל ענין מעשה ופעולה כל שהיא, זאכע, вещь. היפלא מה׳ דָּבָר (בראשית י״ח י״ד), כי יהיה להם דָּבָר (שמות י״ח ט״ז), כי כבד ממך הַדָּבָר (שם שם י״ח), זה הַדָּבָר אשר צוה ה׳ (שם ט״ז ט״ז). וברבוי, אחר הַדְּבָרים האלה (בראשית ט״ו א׳), מי בעל דְּבָרים (שמות כ״ד י״ד), כי שיש לו טענות ותביעות על מעשה שנעשה לו שלא כדין, ושם לה עלילת דְּבָרים (דברים כ״ב י״ד), מעשים רעים. ובמשנה, אלו דְּבָרים שבין ב״ש וב״ה (ברכות ח׳ א׳), כל שלא אמר שלשה דְּבָרים אלו בפסח (פסחים י׳ ה׳), ענינים. דין וּדְבָרים אין לי בנכסיך (כתובות ט׳ א׳), טענות ותביעות. ובסמיכות יכלול הענינים והמעשים הנוגעים אל עצם הסומך ומחסוריו, דְּבַר יום ביומו (שמות ה׳ י״ג), דאס נעהאָריגע, דאס ערפאָרדערליכע פיר יעדען טאג, טאָגליכעס, ежедневное. דְּבַר שנה בשנה (דה״ב ט׳ כ״ד), יאָהרליכעס, ежегодное. ג) מעשים, הויות הזמן, בעגעבענהייט, случай, событіе. הנהיה כַּדָּבָר הגדול הזה (דברים ד׳ ל״ב). דִּבְרֵי הימים למלכי יהודה (מ״א י״ד כ״ט), געשיכטע דער צייט, צייטביכער, лѣтопись, хроника. ספר דִּבְרֵי שלמה (שם י״א מ״א), את כל דִּבְרֵי המלחמה (ש״ב י״א י״ח), קריעגסבעגעבענהייטען, военныя происшествія. ד) התיחסות ונגיעה, פערהעלטניסס, בעצוג, отношеніе. וְדָבָר אין להם עם אדם (שופטים י״ח כ״ח). ומזה משפט העצם ותכונתו וגדר כל ענין, דְּבַר המזבח (במדבר י״ח ז׳), וזה דְּבַר המס (מ״א ט׳ ט״ו), וּדְבַר גבורות (איוב מ״א ד׳). ומזה בענין סבה, ארות, כי בַדָּבָר אשר זדו (שמות י״ח י״א), כמו על ארות אשר זדו. בִּדְבַר בלעם (במדבר ל״א ט״ז), וועגען, ради, по причинѣ, изъ — за. ועמכם בִּדְבַר משפט (דברי הימים ב׳ י״ט ו׳ י׳), רעכטעס וועגען, ради правосудія, ארות המשפט. ועם מלת עַל, עַל דְּבַר שרי (בראשית י״ב י״ז), כמו בשביל, על ידי, גרונד, אורזאכע, וועגען, изъ-за, по причинѣ. עַל דְּבַר הכסף (שם מ״ג י״ח), עַל דְּבַר אשר לא קדמו (דברים כ״ג ה׳), אשר נכלו לכם עַל דְּבַר פעור וְעַל דְּבַר כזבי (במדבר כ״ה י״ח), התאנף בי עַל דִּבְרֵיכֶם (דברים ד׳ כ״א). ומזה ה) מלה ובטוי מתאר את המוחשים והמושכלים, וואָרט, слово. וביותר הצעת ספור ענין ומעשה, וואָרטע, רעדע, слова, рѣчь. וכולל א) מלה, ידבר נא עבדך דָבָר (בראשית מ״ד י״ח), ולא תצא מפיכם דָּבָר (יהושע ו׳ י׳). וברבוי, וּדְבָרִים אחדים (בראשית י״א א׳), ברב דְּבָרים לא יחדל פשע (משלי י׳ י״ט).

(במדבר ל"ג מ"ו) . ונקראת גם כן בית דבלתים (ירמיה מ"ח כ"ב) .

דבלים, שע"פ. אבי גמר (הושע א' ג') . וכנראה שהוא שם כנוי מליצי .

דבק, **דבק**, פעלי. א) חבור ואחיזת עצם אחד בזולתו. יד אנהאנגען, אנשליעססען, אנקלעבען, присоединяться, прилѣплятьcя . במובן הטבעי והמוסרי, הקל (בעתיד ידבק עומד, במובן הטבעי, נקשר לרוב ביחס שאליו, דבק לשון יונק אל חכו (איכה ד' ד') , דבקה לארץ בטננו (תהלים מ"ד כ"ו), דבקה עצמי לבשרי (שם ק"ב ו') . וע"מ פעל, ולשונם לחכם דבקה (איוב כ"ט י') . וכן עם יחס שבו, וצרעת נעמן תדבק בך (מ"ב ה' כ"ז), בקשקשתיך תדבק (יחזקאל כ"ט ד') . ובחסרון הקשור, מפלי בשרו דבקו (איוב מ"א ט"ו) . ובמובן המוסרי בקשור עם יחס שבו. איש בנחלת מטה אבתיו ידבקו בני ישראל (במדבר ל"ו ז') . ומזה ב) בענין התחברות מקומית, בקשור. עם, תדבקין עם נערתי (רות ב' ח'), יוד געזעללען, присоединяться . ובענין חבור של אהבה, ודבק באשתו (בראשית ב' כ"ד), נגד האמור, על כן יעזב איש את אביו, ותדבק נפשו בדינה (שם ל"ד ג') . ובענין חבור של אמונה, דבקו במלכם (ש"ב כ' ב'), טרייא אנהאנגען, оставаться вѣрнымъ . וביחס אל השי"ת ותורתו, ובו תדבקון (דברים י"ג ה'), דבקתי בעדותיך (תהלים קי"ט ל"א) . והבינוני פעול בפיוט, חבוקה ודבוקה בך (הושענות) . והמקור, ולדבקה בו (דברים י"א כ"ב) . ובבינוני ע"מ פעל, דבקה לכנף הברוב (והרב נ' י"ב), ואתם הדבקים בה' (דברים ד' ד') . ובא כשם תאר, אוהב דבק מאח (משלי י"ח כ"ד) שהוא דבק יותר מאח, אנהאנגליך, טרייא, приверженный, вѣрный . ומזה ג) רדיפה להשיג, השגה, נאכשפרעכען, נאכיאגען, פער- פאלגען, ערהאשען, догонять, настигать . פן תדבקני הרעה (בראשית י"ט י"ט) . ועם מלת אחרי, שם ידבק אחריכם (ירמיה מ"ב ט"ז) . ומזה בהשאלה, דבקה נפשי אחריך (תהלים ס"ג ט') , התאמצתי ללכת אחריך . ובדברי חז"ל במובנו הפשוט יוצא , אין תבקין ומדבק (מסכת סופרים ב' י') . ובענין סמיכה. וחבקין מטותיהן זו בזו (שבת ס"ב ע"ב) . ובאותו ענין במקום אחר מדביקין (קדושין ע"א ע"ב) .

הנפעל, בחז"ל. ונדבקת בפת (שבת י"ט) . ובמובן המוסרי, ובאת ונדבקת בהם בישראל (שם), והשתמשו בו גם בבנין:

פיעל, וראה אחר ודיבקו (ב"ר כ"ט) קרבו וחברו אליו.

הפועל, במקרא, כענין הקל, ורגבים ידבקו (איוב ל"ח ל"ח), יוד פערבינדען, слиться . איש באחיהו ידבקו (שם מ"א ט') .

ההפעיל, יוצא, בהוראת הקל, ולשונך אדביק אל חכך (יחזקאל ג' כ"ו), במובן הפשוט, אנקלעבען, прилѣплять . ולשוני מדבק מלקוחי (תהלים כ"ב ט"ז) . ובמובן חבור של קרבות אהבה, כן הדבקתי אלי (ירמיה י"ג י"א), אנשליעססען, приближать . ובענין השגה, ערלאנגען, ערדייכען, постигать . וידבק אתו (בראשית ל"א כ"ג) ורדיפה, פער- פאלגען, преслѣдовать . וידביקו אחריו (שופטים כ' מ"ה) . ובענין שלוח משלחת, ידבק ה' בך את הדבר (דברים כ"ח כ"א) . ובחז"ל במובנים שתים, הדביק פת בתנור (שבת ד' ע"א), אם כשמדביקן זו לזו (תוספתא שבת י"ב ה') . ובהשאלה, והוא מדביק את לוט (ב"ר מ"א) מקרבו אליו . ובהפעל, ששון ויגון הודבקו (פרק כ"ה) .

דבק, א) לרז"ל הוא ש"ד, מין טיט שבעלי המלאכה מדבקים בו את פרקי הגוף המלאכותי, ליים, клей . אמר לדבק טוב (ישעיה מ"א ז') . ובמשנה, דבק כדי ליתן בראש השבשבת (שבת ח' ד') . וי"מ שהוא שם הפעולה, מעשה הדביקה המלאכותית, ראם צוזאממענלעטען, אנלעטען, спаиванiе, сплоченiе . ובתוספתא, שלשה הם דבקי מיתה מסורים לנשים (שבת פרק ב' ט') (עיין ברש . ב) ברבוי דבקים, הפרקים בגוף הדבקים ואחוזים זה בזה היטב, בין הדבקים ובין השריון (מ"א כ"ב ל"ד) . רש"י פי' קשקשי השריון הכופלים על נקבי השריון וסותמים אותו, ר"א פירש דעם פאנצער, шовъ, связь . וי"מ שהוא שם

לדעת רוב המפרשים הוא שם מורכב, וענינו זבל הזב מן העצים, והנכון כדעת פירסט שאינו כי אם שם אחד דִּבְיוֹן מן דבה, ע"מ אביון מן אבה, והוא זבל סתם, מיסט, помётъ. והשתמשו בו כשהוא יבש להסקה במקום העצים.

דֹּב, הדֹּב, שע"ב, משותף לזו"נ, מין חיה טורפת ידועה, בער, мед-вѣдь. דֹּב שכול (משלי יז יב), ארי נוהם ודֹב שוקק (שם כ"ח ט"ו). ובזו"ז, ואת הדוב (ש"א יז לד). ובמדרש בל"נ, לְדֻבָּה שהיתה משכלת (ע"ר פ"ו). והרבוי, שתים דֻּבִּים (מ"ב ב' כ"ד), נהמה כַדֻּבִּים (ישעיה נ"ט י"א), וכן שמו בערבית. יש אומרים שהשם נגזר מפעל דבב, ושהוא כולל גם הוראת הרחישה בהלוך ע"ד הפעל רחש, שלייכען, ползать, пресмыкаться. ונקרא הדוב כן ע"ש מהלכו כרוחש. וי"א שהוא מן דבב בלשון ערבי, בעל שער הרבה, והדוב ידוע שהוא בעל שערות גדולות.

1) דְּבַח, ארמית, פ"י, כענין הפעל זבח, טבח בעברית, שלאכ-טען, אָפּפֿערן, заколоть, принести въ жертву. אתר די דָבְחִין (עזרא ו' ג').

1) דְּבַח, ש"ת, זבח, שלאכטאָפּפֿער, жертва. די דָבְחִין דִּבְחִין (שם).

1) מַדְבַּח, ש"ז, מזבח, אלטאר, жер-твенникъ. על מַדְבְּחָא (שם ז' י"ז).

1) דְּבַק, ארמית, קרוב אל הפעל דבק, דפק, בעברית, ולא נמצא כי אם בשם:

1) נִדְבָּךְ, שורות אבנים או סדר של קורות מנוחות ומדובקות אלו על אלו, ביאושיכטע, рядъ строительныхъ матеріаловъ. נִדְבָּכִין די אבן גלל (עזרא ו' ד'). ובמשנה, קוראין בראש הַנִּדְבָּךְ (ברכות ב' ד'), ארבעה נושאין את הַנִּדְבָּךְ (אהלות ו' א') ועיין שם. ובשעור עוביו אמרו, שלשה נִדְבָּכִין שהם שנים עשר טפח (שם י"ד א'). וי"א ששרשו נדב, והך' הוא לסימן הבנין ע"מ נִדְבָּךְ (עי"ש). וכא, בסמך תמורת נון, סִדְבָּךְ אבנים (סוכה כ' ע"ב).

דְּבַל, פ"י בלשון ערבית, בהוראת דריסה דריכה ובעיטה לעשות גוש עגול, צוזאמםענדריקקען, רונדנעשאלטען, сдавливать, округлять. ומזה בעברית וארמית:

דְּבֵלָה, דְּבֶלֶת, ש"נ. גוש תאנים דרוכות ודחוסות שעושים להתיבש, פייגענקוכען, кошъ прессованнѣть смоквъ. פלח דְּבֵלָה (ש"א ל' י"ב). קחו דְבֶלֶת תאנים (מ"ב כ' ז'), אספו יין וקיץ, ת"י חמרא ודְבֶלְתָּא (ירמיה מ' י'). והרבוי בל"ז. מאתים דְּבֵלִים (ש"א כ"ה י"ח), תרגומו מאתן מנן דבילתא. ואולי זה מן היחיד, דְּבֵל, תאנה יחידית יבשה גרוגרת, טראָקקענע פֿייגע, сухая смоква. ובמשנה בא הרבוי מן דְּבֵלָה בל"נ, הריני נזיר מן הגרגרות ומן הַדְּבֵילוֹת (נזיר ב' א'). ומזה כנראה בא בכפל הלמ"ד במשנה:

2) דִּבְלֵל, בפועל. סוכה הַמְדֻבְלֶלֶת (סוכה ב' ב'). ובגמרא מאי מדובללת, מדולדלת שצלתה מרובה מחמתה כו'. מאי מדובללת מבולבלת (שם כ"ב ע"א). משני הפירושים נראה שמצאו בפעל זה ענין דריכה ודמיסה למעט הכמות ולדלדלו. ובערבית יש במשמע השרש דָּבַל גם ענין עשות דק וגלוש, דינן, מאכען, утончать.

2) דִּבְלוּל, שם. חתיכה של עץ דקה, משברי כלים, היו דִבְלוּלִים יוצאים ממנה (תוספתא כלים ב"מ פ' א'), היו דִּבְלוּלִים יוצאים הימנה (שם שם ו' ד'), והם של מחצלת.

דִּבְלָה, שע"פ. פ"א במקרא, ממדבר דִּבְלָתָה (יחז' ו' י"ד) שעורו מן המדבר אל דִּבְלָה. והוא כנראה עיר בקצה הגבול הצפוני בארץ ישראל, והשעור מן המדבר שהוא בדרום עד דבלה שהיא בצפון. ולדעת הרד"ק היא העיר רִבְלָה (בחלוף ד' ור"ש בדלית) בארץ חמת (עי"ש).

דִּבְלָתַיִם, שע"פ. בהצטרף עם השם עַלְמֹן. אחד המקומות אשר חנו שם בני ישראל במדבר בקצה ארץ מואב

אל השדי, וַיֵּדֶא על כנפי רוח (תהלים י"ח י"א), ותמורתו בש"ב (כ"ב י"א) וַיֵּרָא בריש.

דָּאָה, שם, עוף מעופות הטורפים. ואת הַדָּאָה (ויקרא י"א י"ד) על שם קלות מעופו. ונשטתו.. לפי תרגום השבעים הוא העוף הנקרא גייער коршунъ. ובמשנה תורה נאמר במקומה, וְהָרָאָה בריש, וחז"ל אמרו, ראה ודאה, דיה ואיה אחת היא (חולין ס"ג ב'). ולפי שיטתם יש לאמר שנגזר השם דָּאָה, מן דְּאָה, דְּוָה, בלשון ארמית בהוראת הבטה בנשיאות עינים למעלה כמ"ש בגמרא, אביי חזייה לדבא דקא דאוי למערב (שבת ל"ה ע"א), וטסנו כי דוו (שם נ"ג ע"ב), ועוף זה רואה ומציץ למרחוק.

דֹּבֶא, ש"ם. פ"א במקרא ולא התבאר עניננו אל נכון, וכימיך דָּבְאֶךָ (דברים ל"ג כ"ה) א"ת וכיומי עולמתך תקפך, פירשו במובן חוק ועצמה, קראפט, сила, крѣпость. ולרש"י הוא שם לימי הזקנה שהם דואבים, זבים, ומתמוטטים, אלטער, старость. וחז"ל בתו"כ פ' בחקותי ומדרש ויקרא ל"ה) אמרו, שיהיו כל הארצות דובאות כסף וזהב ומביאות לא"י. ובספרי, וכל הארצות דובאות למלאות אותה כסף וזהב (דברים סימן מ"ב). נראה שמפרשים אותו מן דב, שהוא יסוד לפעלים, דאב, דבא, דבב, הנרדף לפעל זוב, בהוראת שפע, כמו זבת חלב ודבש, צופלוסס, צושטראָממונג, прилив, обилie. ויכלול גם עשירות ורכוש רב, איבערפלוסס, פילע, רייכטהום, избытокъ, богатство. ופירוש המאמר בהמשך אל הקודם, ברזל ונחשת מנעלך, ארצם תהיה חזקה ובצורה כבריחי ברזל שלא יוכלו האויבים לבקוע בה, ולזאת כימיך דבאך, כמדת אריכות ימיך כן תרבה מדת שפעת טובך, והוא המתחוור מכל הפירושים: ויש פותרים אותו מל' ערבית, דבא, השקט ומנוחה.

דָּבַב, פ"י. יסודו דב, הדומה אל זב, טיב, טיף, נטף, נטף, עקרו נטיפה הנולה מעשת, טראָפפעלן, טריפען, капать. ומזה תנועה קלה, רחוש שפתים, ובנינו קל או פועל. עד המרובעים, דובב שפתי ישנים (שה"ש ז' י'), מוסב אל היין המוכר שהוא ברוב מתקו מניע שפתי שותיו גם אחרי אשר כבר ישנו בשכרותם, בעוועגן, шевелить. ובמאמר אחד לחז"ל מצאנו את הפעל הזה בשתי הוראותיו, מה כומר של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב, אף תלמידי חכמים כיון שאומרים דבר שמועה בעוה"ז שפתותיהם דובבות בקבר (יבמות צ"ז א'). ויש שפרשוהו בענין לחלות, פיכטען, смачивать. ומענין רחישת שפתים והמשכת דברים, בא:

דִּבָּה, ש"נ. כלל דבורים נדברים בלחישה, והתיחד להודעת דברים שהיו נעלמים ולא נתפרסמו, גשיכטע, גערוכט, слухъ, молва. וביחוד דברים של דופי, איבלעס גערוכט, дурная молва. ובא בחבור אל השם רָעָה, ונסמך אל הדבר שבו נמצא הדופי ונקשר עם הפעלים, הוציא, הביא, לפי שהוא כמגלה ומוציא לאור דבר שמשתדלים להעלימו. מוצאי דבת הארץ רעה (במדבר י"ד ל"ז), ויבא יוסף את דבתם רעה (בראשית ל"ז ב') ותרגומו, ית טיבהון בישא. ועל הרוב גם בזולת השם רָעָה. ובקשור עם עַל, להוציא דִבָּה על הארץ (במדבר י"ד ל"ו), ומוצא דִבָּה הוא כסיל (משלי י' י"ח) ותרגומו, ומפיק טיבא. ובא גם בסמיכות אל המדבר, כי שמעתי דִבַּת רבים (תהלים ל"א י"ד), וְדִבָּתְךָ לא תשוב (משלי כ"ה י'), מוסב אל האמור לפניו, וסוד אחר אל תגל, וענין דבתך, הסוד שגלית, וְדִבַּת עם (יחזקאל ל"ו ג') נמשך אל הקודם, ותעלו על שפת לשון.

3) דִּבּוּב, ש"פ. בפיוט, כמו רחשי תפלה, קול דִבּוּבָם ירחישו כהיום (קרובות א' דר"ה), ראס בעטען, моленie.

2) דַּבְדְּבָנָה, במשנה, ש"נ. והדבש וְהַדַּבְדְּבָנִיּוֹת אף על פי שמנטפין (ע"ז ב' ז'), הנכון כפירוש רש"י אשכולות של ענבים, וי"נ והדברניות ע"ש.

דָּבָה, פ"י. וכנראה בהוראת זוב, ולא נמצא ממנו במקרא רק השם:

דִּבְיוֹנִים, ורובע הקב דִּבְיוֹנִים (מ"ב ו' כ"ה) בקרי תחת הכתיב חֲרֵייוֹנִים.

הברת האות הד היתה קרובה לפנים לחברה מורכבת מאות ד׳ ומאות ז׳ כן, ולהברה זו התיחדה בלשון ערבית אות ד׳ בנקודה קטנה עליה ذ, ולזאת נמצא גם בלשון עברית שהדל״ת מתחלפת גם באות ז׳, דל-זל, דעק-זעק. ועל המעט גם באות ש׳, כד-שד, ובארמית תבוא לרוב אות הד׳ תמורת הד׳ בעברית, זבח-דבח. ומזה שוב בעברית טבח. ועל פי החלוף הזה באה בארמית מלת די תמורת זה בעברית, ומהרגל הלשון בתלמוד התחברה אות הד׳ אל הפעל, להוראת אות היחס ש׳, במובן אשר, כי, דעבד כמו עבד, בדיעבד, וכדומה.

ד׳ הוא מן האותיות השרשיות, המקבלות דגש קל ודגש חזק, והשתמשו בה האחרונים לסימן המספר ארבעה, ולמספר ארבעת אלפים כשהיא מצוינת בשתי נקודות .. או בקו מושכב עליה.

דָּאַב, פעו״. יסודו דוב ונרדף עם זוב בענין נזילה ושטיפה כמו שהוראתו בארמית, ויזובו מים (תהלים ק״ה מ״א) ת״י ודאיבו מיא. ומזה על דרך הפעל מוג, התמוגג וכליון מצער ויגון, צערפליעססען, פער-שמאכטען, לעכצען, таять, томиться, жаждать. הקל עומד ומיוחס אל העין או אל הנפש, עיני דָּאֲבָה מני עני (שם פ״ח י׳), ובצער של רעבון, וכל נפש דָּאֲבָה מלאתי (ירמיה ל״א כ״ד), בינוני, עם הארמי, והכפל כי הרויתי נפש עיפה. והמקור, ולא יוסיפו לְדַאֲבָה עוד (שם שם י״ב). ובדב״א, שהנפש דואבת ליציאת שבת (רמב״ם הל׳ שבת כ״ט פ׳).

ההפעיל, יוצא, ומדיבת נפש (ויקרא כ״ו ט״ז), כפל של מכלות עינים, פערשמאכטען, לאססען, томить. והוא כמו מַדְאִיבוֹת, ויתכן שהוא מן דוב (עיי״ש), ובפיוט בא בנפעל, לב נדאב ונדאב (סליחה אבן הראשה לעשרה בטבת).

דְּאָבָה, שה״פ. לדעת רוב המפרשים ענינו צער ויגון, לפניו תדוץ דְּאָבָה (איוב מ״א י״ד), אנגסט, קיממער, печаль. והנכון שהוראתו פחד ואימה למות לב, פורכט, שרעקקען, страхъ, ужасъ.

ושעור המליצה לפניו תרוץ, תדלג ותקפץ הדאבה (עיין דוץ), להפחיד ולהבעית את כל שכנגדו, עד שנאמר הוד נחרו אימה, ויתיישב היטב עם הכפל, בצוארו ילין עוז.

דַּאֲבוֹן, ש״ם. מוג לב, צער ויגון, פער-שמאכטען, томленіе. וְדַאֲבוֹן נפש (דברים כ״ח ס״ה) נרדף עם כליון עינים.

דָּאַג, פ״ע. הרגשת הצער מפחד ומורא רעה קרובה, חששה, בעפירכטען, בעזארגט זיין, זיך אנגסטיגען, опасаться, безпокоиться, быть озабочену. וקשורו ביחס הפעול ביחס אל הגוף גורם הפחד, ואת מי דָּאַגְתְּ ותיראי (ישעיה נ״ז י״א), אני דֹאֵג את היהודים (ירמיה ל״ח י״ט), או ביחס שממנו, כשנושא הפחד עצם מפשט, אֶדְאַג מחטאתי (תהלים ל״ח י״ט), והרעב אשר אתם דֹּאֲגִים ממנו (ירמיה מ״ב ט״ז). וביחס שאליו בבחינת העצם שבעדו דואגים, וְדָאַג לנו (ש״א ט׳ ה׳), וְדָאַג לכם (שם י׳ ב׳). וגם בזולת הקשור, ובשנת בצרת לא יִדְאָג (ירמיה י״ז ח׳). ובדברי חז״ל, מי שלבו דואג בקרבו (תענית י״ג ע״א) בעל דעה מיושבת, רוח שפלה.

דְּאָגָה, שה״פ. בעפירכטונג, זארגע, опасеніе, забота. לחמם בִּדְאָגָה יאכלו (יחזקאל י״ב י״ט) דאגת רעב, ואם לא מִדְּאָגָה מדבר (יהושע כ״ב כ״ד), דְּאָגָה בלב איש (משלי י״ב כ״ה). ובא נרדף לשם רגזה, ברגזה וּבִדְאָגָה (יחזקאל י״ב י״ח), אונרוהע, אנגסט, безпокойство, боязнь. ובא בים דְּאָגָה השקט לא יוכל (ירמיה מ״ט כ״ג), דאגתה דומה לדאגת הים, וענינו רגז הים בשוא גליו. והת׳ זאלם וארנהיים תרגמו, בענין על יד הים תהיה דאגתם.

דֹּאֵג, שע״פ. אדומי, מעבדי שאול (ש״א כ״א כ״ח), וכמה פעמים בא בכתיב דויג (שם כ״ב י״ח ועוד).

דָּאָה, פ״ע. בבנין הקל, טיסה ועופפות נחוצה, שנעלל פליעגען, лѣтать скоро, мчаться. ובא ביחוד אל טיסת הנשר, כאשר יִדְאֶה הנשר (דברים כ״ח מ״ט), כנשר יעלה וְיִדְאֶה (ירמיה מ״ט כ״ב). ופ״א בא ביחוס

מיעלמעסער, мѣрильщикъ глубины водъ.

ומזה, אנשים שמחפשים בקרקע למצוא מטמונות, עהראהפייהגלער, землекопатели. דשכיחי גשושאי (ב"מ כ"ב א'), מגלים אתם (בראי מ"ב ט') תרגם הערבי, גאשיש אנתם. ומזה ע"ד המרובעים:

ב) נִשְׁנֵשׁ, בענין התעוררות והתפעמות, נרדף לפעל קשקש, כיון שהתחיל רוח הקודש לנשנש בשמשון (ויקרא רבה פרשה ח').

הערה. הנראה כי מן הפעל גשש נגזר השם גֶּשֶׁם בהוראת גוף, ע"ם גוש מן נח, כי אין המשוש כי אם בדבר חומרי, ויהיה ענין השם גשם, דבר שמגששים, מאססבארעס, осязаемое. ויתכן שמזה גם השם גֶּשֶׁם בהוראת מטר, ע"ש הנדנוד והתנועה המתהוה באויר ע"י ירידת נטפי המים, עד השם רעגען בלא הבא מן הפעל רעגען, שהוראתו תנועה ונדנוד, והוא קרוב אל קשקש, קש, קשה, (ועיין מטר).

גַּת, שם. חפירה בארץ מקום קבול ליין היוצא מן הענבים הנדרכים, קעלטער, Θגאפיפ. ובגדיך כדרך בְּגַת (ישעיה ס"ג ב'), גַּת דרך אדני (איכה א' ט"ו), חובט חטים בְּגַת (שופטים ו' י"א). י"ם שמפחד האויב דש חטים במקום שדורכים ענבים שלא ירגישו בו. וי"מ גורן קטן שדשים בו עומדים לפי שעה במקלות. ובמשנה התיחד לכל חפירה העשויה לכלי קבול דבר מה, ועמד חוץ מִגִּתָּה (פרה ג' י'), חפירה תחת מערכת העצים הערוכה לשרפת הפרה לקבלת האפר, שכל הגת שנעשה על גבי בשר תאוה (תוספתא מעשר שני א' ו'), כלל מקום השחיטה, על שם החפירה העשויה שם לקבלת הדם. ובענין אחר, ואיזו היא חצר הקבר זו היא הגת שהמערות פתוחין לתוכה (תוספתא אהלות פט"ו), ועיין ערוך השלם. אך מה שאמר הר"ד קאהוט לגזור את השם גת במקומות האלו וכדומה מלשון ערבית איננו מוכרע לדעתנו.

גַּת, שע"פ. בירה לאחת מחמשת הסרניות בארץ פלשתים (ש"א ה' י"ט). ובשם היחש, הַגִּתִּי (יהושע י"ג ג'), ובספר ש"א (י"ז נ"ב) נאמר עד בואך גַיְא ועד שערי עקרון, וממשמע הענין נראה שהיא גת, ושם נאמר עוד, ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים הנ' מעקרון ועד גַּת (ש"א ז' י"ד), וצריכין אנחנו לאמר שזו גת אחרת ומערי ישראל, כי רחוק לשמוע שבאו הערים שבין עקרון ובין גת של פלשתים ליד ישראל בזמן מן הזמנים. ובתרגום השבעים נאמר במקומו מאשקלון ועד אכזיב. ותחת שנאמר בספר ש"ב, ויקח דוד את מתג האמה מיד פלשתים (ח' א') נאמר בדה"י א, ויקח את גַּת ובנותיה מיד פלשתים (י"ח א'). ולדעת המפרשים נקראת העיר גַּת להיותה עיר גדולה ובצורה גם מתג האמה (עיין אַמָּה). ובסמיכות לשם אחר:

גַּת־הַחֵפֶר, שע"פ. עיר בנחלת מטה זבלון, גִּתָּה חֵפֶר (יהושע י"ט י"ג), מולדת הנביא יונה בן אמתי מִגַּת־הַחֵפֶר (מ"ב י"ד כ"ה). לדעת הירא׳נימוס היתה ברחוק שני מילין מצפורי לצד טבריא, (ועיין חֵפֶר).

גַּת־רִמּוֹן, שע"פ. עיר בנחלת חצי מטה מנשה בארץ כנען שנתנת ללוים (יהושע כ"א כ"ה).

אות ד

ד, היא האות הרביעית בסדר אותיות לשון הקודש, ושמה דלת. וברבוי, דלתין (שבת ק"ג ע"ב), ונקראת כן על שצורתה דומה לצורת דלת האהלים הקדמונים.

מוצא הד' הוא מן הלשון, ולזאת תתחלף באות ת', כמו דלה, תלה, בדל, בתל (בערבית) ובאות ט', דְּבָה, טְבָא בארמית, דמע, טמע, בארמית.

נִישָׁן, שע״פ. מבני יהודי, מבני יהודה (דה״א ב׳ מ״ז).

נִשְׁפָּא, שע״פ. מן הנתינים וראש עליהם בימי נחמיה (נחמיה י״א כ״א). ותמצא זכר לשרש נשף בגמרא לפי גירסא אחת בערוך, שאמרו בתבתי כהן גדול ואי אפה לה מאתמול, אנשפה לה (מנחות נ׳ ע״ב), ופירש״י נשתנה צורתה. ולדעת הר״ד לעווי ענינו כהוי ודיהוי, בלאסס ווערדען, блѣднѣть. דומה לפעל כסף שאמרו ממנו: הבסיפו פניה (עיין כסף). ולפי זה יתכן שהשם נִשְׁפָּא הוא מן נשף, ועל דרך השם לָבָן. אבל לפי גירסא אחרת בערוך אינשפה ולפנינו אנשפה.

2) גְּשַׁר, ארמית. נרדף לשם כשור, קורה, באלקען, באַלקע, бревно, балка. וכן יכלול ג״כ קורה הנטויה לעבור עליה, כבש, טרעפּע, лѣстница. בגושרייא (ת״י שמות כ׳ כ״ג). ומזה:

2) גֶּשֶׁר, ש״ז. כבש הנטוי על הנהר לעבור עליו, בריקקע, мостъ. בשעה שעוברין על הַגֶּשֶׁר (שבת ל״ב ע״א), גְּשָׁרִים ונפשות (עירובין פרק ה׳ א׳). וגזרו ממנו פעל בקל, הרבה גְשָׁרִים גָּשַׁרְנוּ (ע״ז ב׳ ע״ב), בריקקען בויען, строить мосты. והפייטנים תארו את העולם הזה שהוא כמעבר אל העולם הבא בשם גֶּשֶׁר, וכגשר נחשב (רשב״ג שיר השירים ה׳). ור׳ ידעיה הבדרשי אמר, העולם ים זועף והזמן גשר רעוע בנוי עליו (בחינת עולם פרק ח׳). ויתכן שמקורו קשר בענין קשור הקורות, ומזה גשרים גשרנו.

2) גַּשָּׁר, תאר. איש המעביר אנשים וחפצים במעברה, פֿאָהרמאַנן, перевозчикъ. עשה עצמו כְּגַשָּׁר (בראשית רבה פרשה ע״ג).

גְּשׁוּר, שע״פ. א) שם מדינה אחת על יד הר חרמון בשני מעברי הנהר ירדן סמוכה לארגב אשר נתנה לחצי שבט המנשי מממלכת סיחון מלך האמורי, וישב גְּשׁוּר ומעכת (יהושע י״ג י״ג), אנשי גשור ומעכת. ובשם היחס, הַגְּשׁוּרִי והמעכתי (שם שם י״א, דברים ג׳ י״ד). וכנראה השתרעו שתי המדינות האלה „גשור ומעכת" עד להלאה מהר הלבנון לגבולות ארץ ארם, ובהמשך הזמן נחשבו למדינות המתיחסות לארץ ארם; ובימי דוד היה להם מלכים בפני עצמן (ש״ב י״ג, ל״ב י׳ ו׳) (ועיין אֲרָם). ב) מחוז בנגב יהודה, הַגְּשׁוּרִי והגזרי והעמלקי כי הנה ישבות הארץ וגו׳ באך שורה ועד ארץ מצרים (ש״א כ״ז ח׳), והיא כנראה הנזכרת בספר יהושע, כל גלילות הפלשתים וכל הַגְּשׁוּרִי (י״ג ב׳) (ועיין אֲשׁוּר).

גָּשַׁשׁ, פ״י בפיעל. ענינו משוש בדבר שיש בו ממש, וכולל התפוש למצוא את המבוקש ע״י המשוש, טאַסטען, בעטאַסטען, פֿאַפּפּען, זוכען, осязать, пощупать. נְגַשְׁשָׁה כעורים קיר וכאין עינים נְגַשֵּׁשָׁה (ישעיה נ״ט י׳) ולא נמצא יותר במקרא. ובדרז״ל, מְגַשֵּׁשׁ ונכנס מְגַשֵּׁשׁ ויוצא (ירושלמי יומא ה׳ ג׳). ובמשנה גם בקל בענין נגיעה קלה, בזמן שהספינה גוֹשֶׁשֶׁת (חלה ב׳ ב׳), נוגעת בקרקע הנהר. והשתמשו בו גם בהתפעל בענין התאבקות והתחבקות, ריננען, бороться. עומדים ומִתְגּוֹשְׁשִׁים לפני המלך (ב״ר כ״ב), לארכילוסטו שהיה מִתְגּוֹשֵׁשׁ עם בנו של מלך (שהש״ר ג׳ ח׳), לגבור שֶׁמִּתְגּוֹשֵׁשׁ (פסיקת׳ דסליחות), ועמ״א והוא מִתְגַּשֵּׁשׁ בזה עד שנעבור (שמו״ר כ״א), נִתְגַּשֶּׁשֶׁת עם המלאכים של מעלה (שם כ״ח). ומזה:

2) גָּשִׁישׁ, במשנה. על הַגָּשִׁישׁ של מטה (זבים ג׳ א׳) הוא עץ ארוך הנתן על חלקי המטה של פרקים, לחברם להיות גוששים נוגעים ומתודקים היטיב שלא יתפרקו, ובמדרש, הַגָּשִׁישׁ החיצון של זהב והפנימי של כסף (אסתר רבה א׳ י׳). ומזה לפי גירסת רבינו האי גאון, וְהַגְּשִׁישִׁין שעל גבי השבר (תוספתא מקואות ו׳), ולפנינו קשקשים. לוחות עץ עשוים לחבוש שבר, שינדעל, שיענע, гонтина, лубокъ.

2) גְּשׁוּשׁ, שם. עץ כמין משוט לגשש ולמוד בו את עומק המים, גְּשׁוּשׁ של ספינה (שבת קכ״ח ע״ב). ומזה:

2) גַּשּׁוֹשׁ, ש״ת. למגשש במים לדעת עומקם אם הם כדי הליך ספינות, גַּשּׁוֹשֵׁי אולי קמה (גיטין ק׳ ב׳),

רבינו ע"ה נאמר בתורה, כי אמר גר הייתי בארץ נכריה (שמות ב׳ כ"ב). ויתכן שמטעם זה נקרא גם גרשון בן לוי. והנראה כי זה של בן לוי שבכל מקום שנזכר בתורה נקרא גרשון בנון, יסודו גרש בענין צמח וגדול, מן גרש ירחים.

נֶשֶׁם, ש"ז. קבוץ נטפי המים היורדים מן העבים, ונרדף לשם מטר, רעגן, дождь. כי לא היה גשם בארץ (מ"א י"ז ז׳), ויהי גשם גדול (שם י"ח מ"ה). וכולל כל מיני הגשמים, ויורד לכם גשם (יואל ב׳ כ"ג) גשם לתועלת, גשמי ברכה יהיו (יחזקאל ל"ד כ"ו), ולהפך גשם גדול מזיק, ויהי הגשם על הארץ (בראשית ז׳ י"ב), גוססרעגן, ливень. ותגשם שוטף באפי (יחזקאל י"ג י"ג). ובא נרדף עם מטר, וגשם מטרות עוז (איוב ל"ז ו׳). וכן עם שאר מיני גשמים, גשם ויורה ומלקוש (ירמיה ה׳ כ"ד). וברבוי, והעת גשמים (עזרא י׳ י"ג), כמו והעת עת גשמים, רעגענצייט, дождливое время. ובמשנה, ימות הגשמים (פאה ב׳ א׳). זמן הגשמים בא"י והוא מחדש חשון עד ניסן ועד בבלל. עד הגשמים, עד שיהיו הגשמים. עד שיהיו הגשמים עד שתרד רביעה שניה (נדרים ח׳ ח׳) עיי"ש. ירידת הגשמים (מעשרות ג׳ ז׳). ובא מן השם הזה פעל בבינוני פעול, שנה זו גשומה (תענית כ"ד ע"ב, יומא נ"ג ע"ב), מרובה בגשמים. והפייטנים שבו ובנו מן הבינוני פעול. פעל בקל, נושם ועוצר (שחרית ליוה"כ), צמחים לגשמה (הושענות). ובמקרא בא בבנין פועל, לא גשמה ביום זעם (יחזק׳ כ"ב כ"ד) בחסרון הנש ובמפיק. ים לא רוטבה בגשמים, ויהיה המפיק בה"א לתפארת הקריאה, מים רעגן בעפייכטעט ווערדען, быть орошаему дождемъ. והכונה לא רוחצה לנקותה מטנופה, כפל של לא מטוהרה, ויום זעם הוא יום קשור העבים (עיין זעם). ורש"י פי׳ לא נתן גשם הראוי לה לטהר. ולפי זה הוא שם ע"מ גשם והמפיק לכנוי.

הִפעיל, הורדת גשם, רעגנען לאססען, посылать, производить дождь. היש בהבלי הגוים מגשמים (ירמיה י"ד כ"ב). ולא נמצא כי אם הפעם הזאת במקרא. והפעל לענין זה בא משם מטר. עיין נשש.

1) גֶּשֶׁם, ארמית. גוף וחמר כל עצם. ליב, קערפער, тѣло. ומטל שמיא גשמה יצטבע (דניאל ד׳ ל׳), והדבר גשמה (שם ז׳ י"א). והרבוי, בגשמהון (שם ג׳ כ"ט), בבלות בשרך ושארך (משלי ה׳ י"א) תרגומו, בשרך וגושמך. ובדרבא"נ נהוג השם גשם על הרוב במקום השם גוף, וכולל כל עצם חומרי בחי ודומם כידוע, ובנו אותו גם ע"מ גשם. כי לא יסובב אותך גשם (שיר היחוד) (עיין גשש).

2) גַּשְׁמוּת, בספרי המחברים, קערפערליכקייט, тѣлесность. בהרחקת הגשמות (מורה נבוכים א׳ א׳). וממנו בא הפעל בהפעיל.

3) הִגְשִׁים, ציור דבר בבחינת גשמותו. פערקערפערן, воплощать. וביחוד בבחינת רוחנית השם יתברך, מגשים נקרא מי שמיחד גשמות להשם יתברך, וכמו כן אמרו גם מגשם לענין המצויר כגשם. וממנו:

4) הַגְשָׁמָה, שה"פ, דאס פערקערפערן, воплощеніе. והתחייבה להם ההגשמה הגמורה (שם).

גֶּשֶׁם, שע"פ. גשם הערבי, מצרי יהודה ובנימין בימי נחמיה (נחמיה ב׳ י"ט) ונקרא ג"כ גשמו (שם ו׳ ו׳).

גֹּשֶׁן, שע"פ. א) חבל ארץ במזרחה של ארץ מצרים. בין ים סוף ובין זרוע היאור ניל על יד פילוסיום בסמוך לארץ כנען דרך ארץ פלשתים. שם ישבו בני ישראל כל ימי היותם במצרים, ועיקר מושבם היה ברעמסס, אחד המקומות הטובים בגשן, ועל שמו נקרא לפעמים ארץ גשן בשם ארץ רעמסס (בראשית מ"ז י"א), ולהיות גשן סמוכה לארץ פלשתים הגבוהה מארץ מצרים נאמר בהליכה מגשן לשם הפעל עלה (שם מ"ו כ"ט). ב) שם עיר בנחלת שבט יהודה (יהושע ט"ו נ"א), ועל שמה נקרא כל המחוז השייך לה ארץ הגשן (שם י׳ מ"א, י"א ט"ז), ואפשר שעלו לפנים מתושבי גשן במצרים ונאחזו שם וקראו שם מושבם החדש בשם מושבם הקדום.

תגרש גוים ותטעה (תהלים פ׳ ט׳).
הפועל, כי גרשו ממצרים (שמות י״ב ל״ט), מן גו יגרשו (איוב ל׳ ה׳). ובמשנה התיחד לאיש המשלח את אשתו בספר כריתות, כתב לגרש את אשתו (גטין ח׳ ח׳), המגרש את אשתו (שם שם ט׳). וביחוס אל האשה שהיה הגט עשוי ובא לידה כהלכה, הרי זו מגורשת, אינה מגורשת (שם ח׳ א׳). אבל השם גרושה הוא ש״ת סתם לאשה גורשה. וכן השתמשו בהתפעל, שנתארסה ונתגרשה (כתובות ג׳ ב׳), מה ראתה אמן של אלו להתגרש (נדרים ט׳ פ׳).

גרש, ש״ת מליצי, לפרי שהארץ מוציאה ומעתקת מחיקה. ועל דרך השם תבואה מפעל בוא, וכעין גזרת השם שגר (שגר אלפיך) מן הפעל שגר, בהפוך האותיות, שענינו שלוח פרי בטן. וממגד גרש ירחים (דברים ל״ג י״ד), והם הפירות שהלבנה מבשלתן; כפל של תבואת שמש, ורבוי השם ירחים ת״א מריש ירח בירח, ופירושו שהארץ מוציאה מדי חדש בחדש. והנראה שלפי שהירח גומר הלוכו בחדש אחד, נתיחש גרוש וצמיחת הפירות שהלבנה מבשלתן, אל ירחים רבים. ובתרגום השמרוני, מדי ירחיה.

גרשה, שה״פ או ש״נ, הרימו גרשתיכם מעל עמי (יחזקאל מ״ה ט׳) תרגומו חקלתכון, וענינו מכשול ותקלה, ולא ידענו להבין כוונתו. ורש״י פי׳ סלקו את שאתם מגרשים את עמי, פערטרייבונג, פערפאלגונג, гоненіе. והנכון שהוא תאר למסים שמוציאים בע״כ של הנותנים. וכעין השם תבואה שכולל גם כל הבנסה. ובכללה גם הבנסות שלא בדת, כמו תבואת רשע לחטאת (משלי י׳ ט״ז), שטייערסטנג, вылужденный, налогъ.

מגרש, שה״פ, ע״ם הארמי, למען מגרשה לבז (יחזקאל ל״ו ה׳) תרגומו, בדיל לתרכותא, וכן פירש״י לפי שראו גירושה, פער-טרייבונג, изгнаніе. וי״מ מן גרש ירחים, פרוכט, ערטראג, плодъ, доходъ. כל תבואות הארץ ופירותיה יהיו לבז (ועיין בסמוך).

מגרש, ש״ז. מקום המרעה סמוך לערים אשר לשם גורשים את הבהמות למרעה, ומיוחד גם לתשמישים אחרים. ויתבן עוד שנקרא כן ע״ש שהוא כבליטה יוצאת מן העיר מיוחדת לכל תשמישי חוץ, ווידענפלאטץ, טריפט (שהוא מן טרייבען) וייכבילד, פארשטאדט, выгонъ, пригородъ. ומגרש לערים סביבותיהם (במדבר ל״ה ב׳), ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם (שם שם ג׳), ומגרשים כאלה היו מיוחדים לערי הלוים (שם), ושדה מגרש עריהם (ויקרא כ״ה ל״ד), את חברון ואת מגרשיה (יהושע כ״א י״ג). וכולל גם את הבנינים הנמצאים שם. וע״ש המגרשים המיוחדים לערי הלוים נקראו עריהם: ערי מגרש (דה״א י״ג ב׳), או סתם מגרשים, כי עזבו הלוים את מגרשיהם (דה״ב י״א י״ד). ומזה העיר והככר הסובב אותה בכללה. ובא בהשאלה לסתם מחוז וגליל ארץ, область. ירעשו מגרשות (יחזקאל כ״ז כ״ח). ברבוי נקבות, פ״א במקרא. ויתבן שמזה הענין, למען מגרשה לבז (שם ל״ו ה׳) כל מחוז א״י בכללה, וענין לבז כמו לבז, והמפיק ליופי הקריאה. וכן יפול על כל תבל הארץ השייך אל רשות בנין גדול, וחמשים אמה מגרש לו סביב (שם מ״ה ב׳), ובמקדש הבתוב מדבר, פארפלאטץ, פריילאטץ, площадка.

2) גרוש, גרושין, שה״פ. א) שלות והברחה בכלל, פערטרייבונג, изгнаніе. ודנתי אותו בגרושין ובשלוחין (פתיחתא איכה רבתי ד׳), וידוע ענין גרוש ספרד, גרוש אשכנז. ובמספר רבים גרושין. ב) שם, בהלכה, מעשה גרוש איש את אשתו בגט כריתות, עהעשיידונג, разводъ. והמשורר ר׳ עמנואל אמר בהשאלה מליצית, גרושי התבל הם נשואי העוה״ב (מחברות עמנואל).

גרשון, גרשם, שע״פ. א) בן לוי בן יעקב (בראשית מ״ו י״א), ובספר דה״א נקרא גרשם (ו׳ א׳ ב׳ ובשאר מקומות). ובשם היחס, משפחת הגרשני (במדבר ג׳ כ״א). ב) גרשם בן משה רבינו ע״ה (שמות ב׳ כ״ב). ג) מבני פנחס גרשם (עזרא ח׳ ב׳). בבאור השם גרשם בנו של משה

מן ירק ע״ש קטנות גרעיניו, והגרגר של אפר (שם פ׳ א׳), ויקר קאָרן, горчица. ובת״י גרגירי חטה (דברים ל״ב ו׳), ווייצענ-קאָרן, пшеничное зерно.

2) גרגרת, ש״נ, במשנה, פרי תאנה וזית יבש יחידי, בהפך מן דבלה, שהוא גוש תאנים כבושות יחד, נוטל גרגרת אחת (דמאי ז׳ ג׳), וברמבים נקרא פרד ע״ש. וברבוי, ובגרגרות (פאה ח׳ ה׳), ומן השמות האלה בא במשנה הפעל עד הכפולים:

2) גרגר, פ״י. וענינו א) לקיטת הגרגרים ממקום גדולם, מגרגר ואוכל (מעשרות ב׳ ו׳), מגרגר באשכלות (שם ג׳ ט׳). ב) יבוש פירות לעשות מהם גרגרות, המניח זיתיו בגג לגרגרם (טהרות ט׳ ו׳). ומזה, הזית הראשון מגרגרו בראש הזית (מנחות ח׳ ד׳). ובמדרש, הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ואח״כ מורידין אותו מן הזית (שמו״ר ל״ו). ובגמרא שאלו, מגרגרו תנן או מגלגלו תנן (מנחות פ״ז א׳), ע״ש ברש״י שהענין אחד במובנו, והדיוק אינו כי אם בגזרת הפעל, וזה לפי שהפעל גרר קרוב לפעל גלל ברוב הוראותיו. ובארמית, ענינו עשות פרי ובשולו, מגרגר ומצלח (תהלים א׳ ג׳). ג) שפשוף משקים בגרון, גורגלן, полоскать горло, горла-нить. ואם גרגר כשר (פרה ט׳ ד׳), גרגרה בשוק (גטין ס״ט א׳). רש״י פי׳ הלכה נטוית גרון, והנראה שהוא שתיה ודרך סביאה, ומסכים אל הקודם, אכלה בשוק. ומזה:

2) גרגרן, ש״ת, לזולל וסובא, זויפער, פרעססער, пьяница обжора. השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן (פסחים פ״ו ב׳), נשים גרגרניות הן מנין מן חוה, דכתיב ותרא כי טוב הוא למאכל (בראשית רבה פרשה מ״ח), מפני שהנשים גרגרניות הן שהיא חשודה לגלות את הקדרה של חברתה לידע מה היא מבשלת (טהרות ז׳ ט׳). ובהשאלה, להוט אחרי התאוה הרי זה גרגרן (נדה י׳ ח׳). ומזה:

2) גרגרנות, שה״פ. זה עשה בגרגרנותו (ירושלמי ברכות ו׳ ב׳).

גרר, שע״פ. עיר וממלכת קדמוניה בארץ פלשתים עוד בימי אברהם ויצחק ומלכה אבימלך נקרא מלך גרר (בראש׳ כ׳ ב׳) ומלך פלשתים (שם כ״ו א׳), ועל שם העיר נקרא גם נחל אחד בשם נחל גרר (שם שם י״ז) אף שהיה כנראה רחוק מן העיר. ובבאור גבול הכנעני נאמר: מצידון באכה גררה עד עזה (שם י׳ י״ט), ולא נזכר השם גרר במקרא בכל דברי בני ישראל במלחמותיהם עם הפלשתים, כי אם במלחמת אסא מלך יהודא עם זרח הכושי. שרדפו אסא עד לגרר ושהכה את כל הערים סביבות גרר (דה״ב י״ד י״ב י״ג). חכמינו ז״ל אומרים גרר זו גרדיקו (ב״ר פרשה נ״ב, ירושלמי שביעית), ולא ידענו איפה היא.

גרש, פ״י. עקרו טלטול והעתקה, הקל. ענינו א) טלטול ועקירה ממקום למקום בכח, אומטרייבען, הערומווירפען, взго-нять, взметать. ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעיה נ״ז כ׳). וכזה ב) שלוח זולתו והרחקתו ממקומו בעל כרחו, וביחוד בכעס, טרייבען, פערטרייבען, פערזאגען, гнать, прогнать. הנני גרש מפניך (שמות ל״ד י״א). ולא נמצא בקל בהוראה זו כי אם פעם אחת במקרא. ובבינוני פעול רק בל״נ לאשה אשר שלחה בעלה מביתו בספר כריתות, ואשה גרושה מאישה (ויקרא כ״א ז׳), אלמנה וגרושה (במדבר ל׳ י׳). ובגמרא, בני גרושת הלב (נדרים כ׳ א׳), אשה שהסכים בעלה בלבו לגרשה. ויושבת תחתיו, ועיקר שמושו בבנין פיעל.

הנפעל, מעין הקל, א) היות נעקר ונעבר, איפגעווירפעלט ווערדען, быть взгоняему, взволнуему. כים נגרש (ישעיה נ״ז כ׳), ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים (עמוס ח׳ ח׳). ב) היות מטולטל ומרוחק ונדחה, פערטריעבען ווערדען, быть изгоняему. נגרשתי מנגד עיניך (יונה ב׳ ה׳), ודומה לו נגרזתי (תהלים ל״א כ״ג).

הפיעל, מעין הקל, וביחוד שלוח והרחקה בכעס, פערטרייבען, פערזאגען, прогнать. הן גרשת אתי היום (בראשית ד׳ י״ד), גרש האמה הזאת (שם כ״א י׳). וכן בבחינת עם כלו, וגרשתי את הכנעני (שמות ל״ג ב׳).

גרה לא יגר (ויקרא י״א ט׳) . разжевывать . הקמץ מפני האתנח .

הנפעל . במשנה , היות נמשך . גע־שלעפט , געצויגען ווערדען , быть таскаему, увлечену, тянуту . נגר הנגרר (ערובין י׳ י״א) . ואינה נגררת אלא ע״ג כלים (ביצה ב׳ י׳) . לדעת קצת יהיה נגרות ביום אפו (איוב כ׳ כ״ח) נפעל משרש זה , בענין נסתבים וכלים , הינגעראפט ווערדען , פערשווינדען , быть увлечену, исчезать . והוא כפל יגל יבול ביתו , (עיין גלה , נגר) .

הפיעל . בענין חתוך וכריתה לחתיכות קטנות ע״י משיכת המגרה בהולכה והבאה , צערשניידען , זעגען . разрѣзать, пилить . ועד ההשאלה כריתה ואבדון , שד רשעים יגורם (משלי כ״א ז׳) , בחסרון אות הכפל . ובמשנה בקל , מגרה לגרור בה את הגבינה (שבת י״ז ב׳) . ומזה :

בפועל . מגררות במגרה (מ״א ז׳ ט׳) , צערזעגט ווערדען , быть распилену .

ההתפעל . התגלל והתחולל , סער מתגורר (ירמיה ל׳ כ״ג) , זיך הערארישטארצען , разразиться .

גרה , ש״נ , המאכל הנלעס והנחתך לפתותי חתיכות קטנות , צערמאהלענעס , צערקייטעס , раздробленное, пережеванное . מעלת גרה (ויקרא י״א ג׳) , והוא גרה לא יגר (שם שם ז׳) . ובמשנה השתמשו בשם זה לכלל אברי הצואר הקנה הושט והריאה , החזה והגרה (יומא ב׳ ג׳ , תמיד ד׳ ג׳) דומה לשם גרון , והר״ד קאהוט נוחו מלשון פרסית .

גרון , שם . פנימית הצואר על שם שהוא גורר המאכל מתכו ומהתכו , קעהלע , гортань, горло . וכולל את הושט אבר הבליעה , שפייזעראהר , שלונד , пищеприемный канал, глотка . וגרונך מצמאה (ירמיה ב׳ כ״ה) , קבר פתוח גרונם (תהלים ה׳ י׳) . וכמו כן את הקנה , אבר הנשימה והקול , קרא בגרון (ישעיה נ״ח א׳) , רוממות אל בגרונם (תהלים קמ״ט ו׳) . ובהשאלה כנרדף לשם צואר . האלז , шея . נטויות גרון (ישעיה ג׳ ט״ז) , ורביד על גרונך (יחזקאל ט״ז י״א) . לר״ק נגזר השם מן הכפולים וקמ״ץ פ״פ הוא במקום פת״ח מפני הדגש וע״מ חלון , אך להיות שבכנוים הפ״א בשו״א נראה שהוא מגל״ה וע״מ גאון .

גרגרת , ש״נ . נרדף לשם צואר , וביחוד על חיצונות הצואר . קשרם על גרגרותך (משלי ג׳ ג׳) , ונמצא רק ארבע פעמים בספר משלי . ובמשנה מיוחד אל אבר הקנה , שחט את הושט ופסק הגרגרת (חולין פרק ב׳ ד׳) , פיקה של גרגרת (י׳ ט׳) , ואולי ע״ש שהקנה כלו מחובר מתוליות קטנות עגולות דבוקות זו בזו . יש נוהדים את זה שבמשנה מלשון יונית Γαργαρεων , גורגעל , глотка . והנראה שמקורו עברית .

מגרה , שם . כלי בעל פיפיות וחריצים לחתוך דבר קשה , זעגע , האבעל . пила, скобель, стругъ . וישם במגרה ובחרצי הברזל ובמגזרות הברזל (ש״ב י״ב ל״א) , ובדה״א בענין זה נאמר (כ׳ ג׳) וישר במגרה ובחריצי הברזל ובמגרות . והנראה שבזה האחרון נחסר הזי״ן והראוי במגזרות . ובמשנה , מגרה לגרור בה את הגבינה (שבת י״ז ב׳) , מגרה שנטלה שניה (כלים י״ג ד׳) . ומענין החתוך והפרוד ע״י משיכה וגרירה לחלקים קטנים מפורדים באו השמות :

גרה , ש״נ . מטבע קטנה שבקטנות . עשרים גרה השקל (שמות ל׳ י״ג) . לדעת הראב״ע הם גרגירי חרוב , והנכון שהיו פרודי מתכות קטנות , והוא על דרך השם פרוטה בארמית מן השרש פרט (עי״ש) .

גרגר , עד הכפולים המרובעים . שם . כולל פרי קטן עגול , על דרך השם פרודה , פרט , או על שם שהוא נגרר ומתגלגל , בעערע , ягода . שנים שלשה גרגרים (ישעיה י״ז ו׳) . ויתכן שהם הזיתים שמניחין בראש האילן שיתיבשו (ועיין גרגר) . וכן קראו במשנה לשאר גושי עצמים קטנים , בפלפל ובגרגר מלח (שבת ו׳ ה׳) , גאלצקערן , крупинка, зерно . ובענין תל קטן ; גרגר של צרורות (שביעית ג׳ ז׳) , תל של צרורות , קלומפען , комъ, глыба . ובא מיוחד לשם

בתאנה, ולזה נוטה גם דעת לעוזי. הסל על ראשו ומַגְרֵפָה בתוכה (זבחים צ״ט ע״ב), מַגְרֵפָה שנטלה כפה (כלים י״ג ד׳), מַגְרֵפוֹת וקרדומות (ב״מ ל׳ א׳). זבא השם גם בלשון זכר, הב לי אבן והוא נותן את המגרף (תנחומא פרשה נח). ומזה ב) כלי לגרוף עצמות, חוץ מן הסל וְהַמַּגְרֵפָה והמריצה המיוחדין לקברות (שקלים ח׳ ב׳), וכמו כן כלי כבוד וטאטא, קעהרבעזען, метла. נטלו את הַמַּגְרֵפוֹת והצינורות (תמיד ב׳ א׳) לגרוף את הדשן, ויעיו ומזרקתיו (שמות כ״ז ג׳) ת״א וּמַגְרֵפוֹת. ג) במשנה, סיריחו היו שומעים קול המגרפה (תמיד ג׳ ח׳). ובגמרא ערכין אמרו על זה, מגרפה היתה במקדש ועשרה נקבים היו בה כל אחד ואחד מוציא עשרה מיני זמר, נמצאת כולה מוציאה מאה מיני זמר (ערכין י״א א׳). ושנינו עוד, נטל אחד את המגרפה וזרקה בין האולם ולמזבח. אין אדם שומע קול חברו בירושלים מקול הַמַּגְרֵיפָה (תמיד ה׳ ו׳) וצ״ע מה טיבה של הכלי. ועל שם מה נקראת כן.

ב) מַגְרוּפִית, בדברי חז״ל, שם. כעין מגרפה, קעהרבעזען, метла. על משקל הארמית, ארבעה ראשי נהרות היה פוסק בְּמַגְרוּפִית אחת (ב״ר ט״ז).

ב) גְּרוּפָה, במשנה, ש״נ. זיתים לקוץ מניח שתי גרופיות (ב״ב ה׳ ג׳). בעל נמוקי יוסף כתב בשם י״מ שהוא מלשון אגרוף, ובשעור מדבר שמניח כשעור שני אגרופין, וכן פירש הרמב״ם. והנראה כפירוש הרשב״ם שהוא ענף עץ זית כמ״ש במדרש, יחורים לתאנים וּגְרוּפִיּוֹת לזיתים (ב״ר ל״א), אֶהל צווייג, масличная вѣтвь. וכנראה נקראו ענפי עץ הזית כן מפני שהיו משתמשים בהם לטאטא וכבוד, על הדך השם מכבדות של תמרה (עיי״ש). ומזה, גְּרוּפִית של זית טהורה עד שתשלק (כלים י״ב ח׳), שיתדו אותה לכלי טאטא. זכן נקראו גם ענפי השקמה, ע״י שהיה שאול גְּרוּפִית של שקמה (ב״ר ט״ז), משל לדבר שפל שאין בו תוחלת.

אֶגְרוֹף, ש״ז. כפי שמושו במשנה ובדחז״ל ענינו כלל אצבעות היד, כפופות ותרופות תוך הכף, פויסט, געבאללטע האַנד, кулакъ. באבן או בְאֶגְרֹף (שמות כ״א י״ח), ולהכות בְּאֶגְרֹף רשע (ישעיה נ״ח ד׳). ובמשנה, שעורו כמלא אגרוף גדול (כלים י״ז י״ב). ובהשאלה כח הזרוע, בעלי אֶגְרוֹפִין (סנהדרין כ״א ע״א), אוי לי מֵאֶגְרוֹפָן (פסחים נ״ז א׳), מיום שגבר אֶגְרוֹפָה של תנופה נתעוותו הדינים (סוטה פרק מ״א ב׳), וא״ת באגרוף, בכורמיזא, וכן ת״י בישעיה. והרשב״ם מסבים לפירושם ואומר כפי הפשט בתרגום, הוא מין אבן או לבנה, שהרי מהשלכת אבן מדבר הכתוב. ובתו״כ בנגעי בתים אצל וחלצו האבנים בלבנים או בכורמיזן, וכן להכות באגרוף רשע באבן גדולה אשר ימות בה. ולפי פירושם יהיה אגרוף כמו גרב עפר, ערדשאָללע, глыба.

ב) גְּרִיץ, גְּרִיצָה, סורית, ובמש׳ שם, חלת לחם עבה ועגולה, רונדעס דיקקעס ברעדקוכען, булка хлѣба. להיות אופין פתן גְּרִיצִין (ביצה ב׳ ו׳) ותרגום חלות (ויקרא ז׳ י״ב) גְּרִיצָן.

גָּרַר, פ״י. דומה אל גָּלַל בהוראת טלטול והעתקת עצם ממקומו, והתיחד שרש גרר בקל א) לטלטול של משיכה וסחיבה, שלעפפען, ציהען, таскать, влечь. יְגֹרֵהוּ בחרמו (חבקוק א׳ ט״ו), (ועיין גור). ובמשנה, גורר אדם מטה כסא וכו׳ (שבת דף כ״ב עמוד א׳), שמא גָּרְרָה חולדה (פסחים א׳ ב׳), כל אחד ואחד אני גודרו למבולו (שה״ר כ״ב). ובא, וְגוֹרֵר את הטפלה (כלים ה׳ ו׳), קולף, אבשאבען, ско-блть. (עיין פיעל). ובהשאלה, גּוֹרֶרֶת עון (אבות ב׳ ב׳), עבירה גּוֹרֶרֶת עבירה (שם ד׳ ב׳), נאך זיך ציהען, влекать за со-бою. (עיין גרם). ובבינוני פעול, גרים גְּרוּרִים (ע״ז כ״ד א׳) נמשכין מעצמן. ובמדרש, שמונה גרורין וחמשה קשורין (במדבר י״ח), חוטי הציצית היוצאים מן הקשורים שהם תלוים וכמו נגררים. ומזה ב) משיכת המאכל הנלעס פעם אחת מתוך הגרון אל הפה לחזור וללעוס שנית, הערוידערקיצען,

לתלמידיו, וישמעאל בן תניה קרא לו גרוע במדבר שמחזקת מימיה (פ״ד). והעיד הר״ד קאהוט שכן נרא בלשון ערבית הזחלת מים, ויש גורסין ערוגה.

2) גַּרְעִין, גַּרְעִינָה, במשנה. שם. תרצן, קערן, ядро. אין מסיקין בְּגַרְעִינֵיהֶן (שבת כ״ט ע״א), כמוה וּכְגַרְעִינָתָהּ (יומא פרק ח׳ ב׳). ובגמרא, שאלו גראינין (באל״ף) או גרעינין (בעי״ן), אמר רבא בר עולא ונגרע מערכך (שבת ע״ז ע״ב). ופי׳ הערוך גרוע שבפירות, פ״א שהגרעין גורע את האוכלין, ורש״י פי׳ שהגרעינין זורקין ונגרעין מתוך האוכל (ועיין הערה).

3) מְגָרַע, בפיוט. לפי הנראה עניני, הגרה ונזילה, צושטראָמען, вливать. להטיף ממנה מְגָרַע נטפי מים (גשם תכנם), וזה ברמז אל הפסק, כי יְגָרַע נטפי מים (איוב ל״ז כ״ז). והרוו״ה פירש באופן אחר.

הערה. יסודו של גָּרַע זה, הוא גר הדומה אל גָּל בעיקר הנחתם נדנוד וטלטול, ומזה פריצת דבר ממקומו. וביחוד פריצת נוזלים, ושעל כן נגזר מן גָּל, גלה, גלל. גלע. ומן גָּר, נגר, גרע. ובזה יתבאר לנו עיקר הוראת השם גַּרְעִין והדומה לו גַלְעִין, בהוראת חַרְצָן, דבר הבוקע ופורץ בגוף הפרי, וכענין השם חרצן מגזרת חרץ, עושה חריץ.

ג) 2) גְּרַע, ארמית. גלות, שעערען, ראזירען, стричь, брить. ותגלח את שבע מחלפות (שופטים ט״ז י״ט) תיב״ע וגרעת, ומזה, וכל זקן גְּרֻעָה (ירמיה מ״ח ל״ז), ומזה לדעתנו, וגם אני אֶגְרַע (יחזקאל ה׳ י״א) אגלח, שהנבואה ההיא כולה מיוסדת על העברת תער הגלבים על ראש הנביא וזקנו וחלוקת השער לשלשה חלקים, רמז לשלש מיני פורעניות. ולזאת חותם ואומר, וגם אני אֶגְרַע, אגלח את כל העם כולו, ומסיים שלשתיך בדבר ימותו וגו׳ (שם י״ב). ובא יחוס פעולה כזה אל הש״י בישעיה, יגלח ה׳ בתער השכירה (ז׳ כ׳), ומצאתי שכן פי׳ גם הרשד״ל.

2) גָּרַע, ארמית, ובמשנה. אומן מיוחד לגלות השער, ספר, באַרבירער, брильщикъ. וכולל גם אומן בהקזת דם. מספר הַגָּרַע (כלים י״ב ד׳), עשרה דברים נאמרו בְּגָרַע (קדושין פ״ב ע״א). הערוך פירש גורע הדם. ולדעתנו בא הפעל הארמית הזה בחלוף האותיות מן הפעל גָּלַח שיסודו גלה (עי׳ הערה לשרש גרע ב׳).

גָּרַף, פ״י. הקל סחיבה, מאטא וכיבוד, ווענראַפֿען, ווענשווענמען, ווענפֿענען, אויספֿענען, уносить, выметать. ובערבית עניני חטיפה, נחל קישון גְּרָפָם (שופטים ה׳ כ״א). ובמשנה, גּוֹרְפִין מלפני הפטם (שבת כ׳ ד׳), עד שֶׁיִּגְרוֹף (שם ג׳ א׳), אויספֿעגען, выметать. ובענין רדוי דבר מאכל לִגְרוֹף בה את הגרוגרות (שם י״ז ב׳), הערויס האָהלען, вынимать. גּוֹרְפִין לו את תבואותיו (שמחות ה׳ ד׳). ובהשאלה, התחילה גורפת מתוטמה (ב״ר ס״ז). והפעול, מוליאר הַגָּרוּף (שם ג׳ ד׳), שהוציא ממנו את האפר והגחלים, מים הַגְּרוּפִים מן המוליאר (פסחים מ״ב א׳). ופרש״י לשון שיריים שממצין מנחושתו של שוליו. שלא יהיו אומרים גְּרוּף מביתו של אבימלך (ב״ר נ״ג), סחוב מתא ומושלך הדך בזיון. ופירושו של הר״ד קאָהוט רחוק.

2) גָּרַף, בגמרא, שם. כלי קבול לדברים מאוסים שעשוים להתכבד. גָּרַף של רעי (שבת קכ״א ע״ב).

מַגְרֵפָה, ש״נ. פעם אחת במקרא, עבשו פרודות תחת מֶגְרְפֹתֵיהֶם (יואל א׳ י״ז) תרגומו, אתמסיאו גרבי חמר תחות מגופתיהון, פירש מגרפה כמו מגופה בתוספת רי״ש, שפונד, затычка, втулка. והפרחון פירש נתעפשו גרגרי חטה תחת תפירותיהם שחופרת וגורפת המחרשה, אב־נעריסטענעם ערדשטיק, ערדשאָללע, глыба. ויתכן שהוא מענין השם מגרפה הבאה במשנה, מגרפה לגרוף בה את הגרגרת (שבת י״ז א׳), והוא כלי לחלק את הדבלות לגרגרות נפרדות, שיפֿעל, лопата. שהם כפי הנראה נקראו פרודות בלשון המקרא (עיין פרד). ושעור הכתוב כי הפרודות הנשארות דבקות במגרפות מתעפשות תחתיהן, לפי שהמגרפות מונחות בטלות במקומן ואין צורך בהן כי אין תאנים

י"ם המעטה והקטנה, תמעיט ותקטין שיחתך (תפלתך) לפני ה', חפך ולפני ה' ישפך שיחו (תהלים ק"ב א'). וי"ם בענין הקטנה במעלה, גערינג האלטען — שעטצען, считать невважнымъ. עד"ש בתלמוד, כמה גרוע אדם זה (שבת דף נ"ג ע"ב), מלאכה גרועה (בתו' שם צ"ו ע"ב), ותגרע אליך חכמה (איוב ט"ו ח'). י"ם מענין משיכה אל עצמו, כי המושך דבר אליו גורע אותו ומחסרו ממקום שהיה שם בתחלה (ועיין גרע ב). וגם אני אגרע (יחזק' ה' י"א) תיב"ע, אף אנא אקטוף. וכנראה שהיה קורא אגרע בדל"ית (ועיין מנחת ש שזהו מן החלופים שבין מערבאי (בני א"י ומדינחאי (בני בבל) למערבאי בר"יש ולמדינחאי בדל"ית). ולפי המוסכם עניני אגרע כבודך או מספרך. וי"ם שהוא נמשך אל הסמוך ולא תחוס עיני, וטעמו ואני אגרע עיני ולא תחוס עיני (ועיין גרע ג). ובבינוני פעול, וכל זקן גרועה (ירמיה מ"ח ל"ז), ובישעיה (ט"ו ב) גדועה, חסרה וקטופה (ועיין גרע ג). ובגמרא, גורעין ומוסיפין ודורשין (יומא דף מ"ח ע"א) גורעין אות מתיבה אחת ומוסיפין אותה על תיבה אחרת ודורשין דרש להלכה, ד"ם כתיב ולקח מדם הפר (ויקרא ד' ה') ודרשינן כאלו היה כתוב דם מהפר. וכמו כן בענין פחות במעלה, מה הגרוע הזה (בראשית רבה ס"א), הגרועים שבהם (שם כ"ח). ועל דרך לשון הארמית, גריעא דכלהו (גיטין ע' ע"א), גריעא מאמר (יבמות נ"א ע"ב).

הנפעל, מן הקל, היות נמעט, נחסר, פער מינדערט, פערדינגערט ווערדען, быть умалену, убавлену. כי אין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה' י"א), ונגרעה נחלתן מנחלת אבתינו (במדבר ל"ו ג'), למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו (שם כ"ז ד'), יכלה ולא יזכר שמו. ובענין נבוי סך מה מסך גדול, אבגעצאגען, אבגערעכנעט ווערדען, быть отсчитану. ונגרע מערכך (ויקרא כ"ז י"ח).

הפיעל, פ"א במקרא, כי יגרע נטפי מים (איוב ל"ו כ"ז), תרגומו, ארום ימנע, מעין הקל, צו ריקקהאלטען, удерживать. ורש"י בשם י"מ פי' ינרעם מן השמים להורידם לארץ (ועיין גרע ב). ובגמרא בענין נבוי מחשבון, מגרעת מפדיונה (קדושין י"א ע"ב).

2) גרוע, בגמרא, שם. א) נבוי מחשבון, אבצוג, вычеть. לא תעלה לו בגרוע (ב"מ ק"ז), אין מקדשין לגאול בגרוע (ערכין כ"ד ע"ב). ב) בוסר בענבים, הוא בוסר הוא גרוע (ברכות ל"ו ע"ב, ועיין גרע ב).

2) גרעון, במשנה, ש"ז. נבוי, אבצוג, вычеть. בגרעון כסף (קדושין פרק א' ב).

2) גריעות, בגמרא. חסרון ופחיתות, הפסד ורעה, מאנגעל, שאדען, убиток, недостатокъ. והפוכו, מעליותא. מאי גריעותא דפונדקית (יבמות קכ"ב ב') איזה חסרון והפסד בעדות הפונדקית, מפשר ליה לגריעותא (ברכות נ"ז ע"א), תרתי לגריעותא (ב"ק צ"ט ע"ב).

מגרעה, ש"נ. במלאכת הבנין, פחיתה ומעוט בעובי החומות, אבזאטץ, уступъ. כי מגרעות נתן לבית (מ"א ו' ו').

ב) גרע, פ"י. הקל, ענינו לפי הנראה שאיפה ונזילה, איינשלאָרפען, принимать. ותגרע אליך חכמה (איוב ט"ו ח'), כתרגומו, ואיטפת לותך חוכמתא. ובמובן זה יתכן שיפרש ותגרע שיחה לפני אל (שם שם ד') שפיכה. ע"ד, ולפני ה' ישפך שיחו (תהלים ק"ב א'), אלא ששם הכוונה הצעת דברים בהכנעת הנפש, ופה עניני רבוי דברים וטענות, ועל דרך שפירש"י (איוב ל"ו כ"ז).

הפיעל, מעין הקל, שפיכה ושאיפה ערנטיעססען לאססען, כי יגרע נטפי מים (שם ל"ו כ"ז), וכן פירש ר' יונה בירושלמי, שעל מה ששנינו במשנה הגפנים משיגרעו אמר משיזחילו מים כמה דאת אמר, כי יגרע נטפי מים (שביעית ד' י'). וכנראה שבטעם זה א"ר אסי הוא בוסר הוא גרוע וכו' (בבלי ברכות ל"ו ב'), כלומר בוסר וגרוע אחד הוא, ובבוסר אמרו בשעת כניסת המים לבוסר (נפק ל"א א'). והרמב"ם פירש משיגרעו משיעשו גרעינין (ועיין בסמוך). ובאבות דר' נתן אמר, בשבחים שהיה ריב"ז קורא

на, площадь . וכן הוראתו בלשון ערב . מלבשים בגדים בגרן (מ"א כ"ב י'), וישבים בגרן פתח שער שמרון (דה"ב י"ח ט'). ולפי שמעת אספת התבואה לגרן ותקונה נתחיבה במעשרות נקרא בלשון המשנה זמן החיוב הזה גרן, איזה גרנן למעשרות (מעשרות א' ה') : ובהשאלה גם לחיוב מעשר בהמה, והן גרנות למעשר בהמה (שקלים ג' א'). ובהשאלה, זמן בשול הפירות, באילן שהוא עושה שתי גרנות בשנה אבל באילן שהוא עושה גרן אחת לשנה (ירושלמי שביעית ה' א'), כעין השם ברכה. ומזה גם ביונים, מה יונה זו מחדשת בכל חדש וחדש גרן (שה"ש רבה א' כ"א). וע"ד המליצה, אין גרנה של תורה אלא בלילה (שם ה' ט'), תבואת התורה וגמר פריה, וי"ג רינה, וצורת הגרן היא עגולה, סנהדרין היתה כחצי גרן עגולה (סנהדרין פרק ד' ג').

גרן האטד, שע"פ. נזכר פ"א במקרא בעבר הירדן מזרחה, והוא המקום אשר עד שם לוו עבדי פרעה את יעקב, וע"ש האבל הגדול אשר עשו לו שם נקרא שם המקום ההוא אבל מצרים (בראשית נ' י' י"א). לדעת היראָנימוס הוא המקום הנקרא בית חגלא ברחוק שני מילין מן הירדן.

גרן נכון, שע"פ. מקום סמוך לגבעה, נזכר פ"א במקרא במעשה שמת עזה שם על אשר אחז בארון האלהים וקראו למקום ההוא פרץ עזה (ש"ב ו' ח'), ובדה"א (י"ג ט') נקרא גרן כידן (עי' נכון, כדון).

א) גרס, פעו"י. מקורו ארמית, פתיתה וכתישה, הקל עומד, במובן חמוסרי, גרסה נפשי לתאבה (תהלים קי"ט כ'), נפשי משתברת מחמת תאוה. היא נענה ונדכאה, צערקנירשט זיין, сокрушаться. ובתוספתא במובן הטבעי כתיתות קטניות, גרים של פול וכו' מפני ששורין אותו במים בשעה שגורסין (מכשירין ב' ג'), ובפרוד דבילה, בדבלה שמנה שלא גרסה (טבול יום ב' ו').

ההפעיל, יוצא, במובן הטבעי, צער־ברעכען, צערמאלמען, разбить, раздроблять. ויגרס בחצץ שני (איכה ג' ט"ז).

גרש, בחלוף סמ"ך בשין שמאלית, שם. גרעיני תבואה גרוסים וטחונים ברחים לחלקים קטנים, צערשטאָססענע, אין גרויפען צערשטאָססען, измолочное зерно, крупъ. גרש כרמל (ויקרא ב' י"ד), מגרשה (שם שם ט"ז). ובמשנה:

2) גרים, שם. כתושי הפולין, פולין טחונים, צערשטאָססענע באָהנען, истолоченныя бобы. נאמנין על הפול ואין נאמנין על הגריסין (פאה ח' ג'), וגרים נגעים כגרים הקלקי (כלים י"ז י"ב), גרים שהוא שעור לנגעים הוא חצי הפול מגרים הקלקי (עיין קלקי).

2) גרוס, במשנה, ש"ת. לא נמצא כ"א בלשון רבים, מי שמלאכתו לגרום גרוסי פולין. הרשושות והגרוסות (מ"ק ב' ה'), גרייפנער, רחים של גרוסות (מנחות י' ד').

ב)2) גרס, ארמית. למוד, והתיחד לתלמוד תורה, לערנען, учиться. ומצוי הרבה בגמרא, הוה גרסינא בגו ביתא (ברכות ח' ע"א), והתיחד ללמוד בלא עיון ודיוק, הא למיגרם הא לעיוני (תענית י' ע"ב), חד גרים ולא דייק (ב"ב כ"א א'), ובמפרשי הש"ס, הצעת צורת מאמר למודי, הכי גרסינן.

2) גירסא, ש"נ. למוד, דאס לערנען, ученіе. לא הוה פסיק פומיה מגירסא (שבת דף ל' ע"ב). ומזה מטבע וצורת מאמר למודי, לעזארט.

א) גרע, פ"י. א) עקר הנחתו המעטה וחסור מן הכמות המשוערת. פערריגגערן, פערמינדערן, אבנעהמען, уменьшать, убавлять. וקשורו במ"ם ביחם אל הדבר שממעטין ממנו, ולא תגרע ממנו (דברים י"ג א'), וממנו אין לגרע (קהלת ג' י"ד); לא תגרעו מלבניכם (שמות ה' י"ט), ובחסרון הקשור, אל תגרע דבר (ירמיה כ"ו ב'). ומזה בענין מניעה, שארה כסותה ועונתה לא יגרע (שמות כ"א י'), ענטציהען, отнимать, лишать. ואגרע חקך (יחזקאל ט"ז כ"ז). ומזה ב) הסרה העלמה, אבווענדען, отворачивать, отвлекать. לא יגרע מצדיק עיניו (איוב ל"ו ז'). ובא, ותגרע שיחה לפני אל (שם ט"ו ד').

גרם, פ"י מן השם גרם, הקל, ענינו טריפת הבשר הדבק בעצם. ונופל על אבילת חיתו טרף, אבנאגען דיא הויט פֿאָם ביינע, אבצערען, אבהויטען, обгрызать ко-сти. שופטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר (צפניה ג' ג'), ממהרים לאכול טרפם בעוד לילה ולא השאירו אף העצמות לגרמם בבקר.

הפיעל, כעין הקל, ועצמתיהם יגרם (במדבר כ"ד ח'), אבנאגען, דיא הויט אבציעהען, обгрызать, сдирать кожу. וע"ד עצמו נבוכדראצר (ירמיה נ' י"ז). וע"ד ההשאלה, ואת חרשיה תגרמי (יחזק' כ"ג ל"ד), צערנאגען, צערשלאגען, изгрызать, разбить.

ב) 2) גרם, פ"י, ארמית. נגזר כנראה משרש גרר, ועיקר הוראתו גרירה ומשיכה והטייה לצד מן הצדדים, הערארפֿיהלען, צו ציהען, привлекать, притягивать. ובא במובן המוסרי, גרירת דבר טוב או רע לעצמו או לזולתו, סבב סבה, צו ציהען, פֿעראורזאכען, פֿערעַנלאססען, причинять, да-вать поводъ. אנכי סבתי (ש"א כ"ב כ"ב) ת"י אנא גרמית. במשנה, גורם רעה לעצמו (אבות א' ה'), דבר הגורם לממון כממון (ב"ק ע"א ב'). ומזה בדיני ממונות, דינא דגרמי (שם ק"ז ב'), דין גרם היזק. מצוה עשה שהזמן גרמא (קדושין א' ז', ברכות כ' ב') התלויות בזמן. ובמדרש, שהדרך מגרמת לשלשה דברים (ב"ר ל"ט), בפיעל או בהפעיל:

2) גרם, פ"י, בגמרא. עקם פניה והטיה מן הדרך הישרה, וכמו שהוראתו בלשון ערבית, אבביעגען, своротить. ובגמרא השתמשו בהפעיל ביחוד למין מעשה שחיטה אסור, בששחט שני שליש והגרים שליש (חולין י"ט ע"א), הטה והבריע את הסכין לצאת חוץ למקום הבשר לשחיטה. מגרמת הדבנן (שם), ביחס אל הבהמה השחוטה באופן כזה. ובבינוני פעול אמרו, אמה גרומה (זבחים דף ס"ב ע"ב). לדעת הערוך אמה מרווחת עודפת ויוצאת לחוץ מן השעור הקצוב. וכן, הולד יוצא אמה גרומה ממעי אמו (בראשית רבה י"ט). לפי פירוש הערוך, ולפנינו בשני המקומות האלה גדומה בדלי"ת ופירשוהו חסרה. וכן, אצבעותיו גרומות (תוספתא בכורות ה'), וצ"ע.

ב) גרם, גרם המעלות (מלכים ב' ט' י"ג) ת"י דרג שעיא, ופירש רש"י ואמר גרם לשון פגם והגרמה שבהלכות שחיטה מן הלשון הזה הוא ששוחט והולך ויורד ונראה גבשושית למעלה. וכוונתו שהונח השם גרם למדרגות שעשויות כבליטות ופגימות זו למעלה מזו, והוא פירוש נכון, טרעפע, лѣстница. (ועיין גרם א').

2) הגרמה, ש"נ, בגמרא. הטייה בהולכת הסכין בשחיטה אל מחוץ המקום הבשר, אבביעגונג, сворачиванie. והיא אחת מחמש ההלכות בשחיטה, הגרמה ועיקור (חולין ט' ע"א).

2) גרום, גרומין, במשנה, ש"ז. הכרעה על המשקל, איבער-גשויכט, перевѣсъ. היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומיו (ב"ב ח' י"א), מה שצריך להטות ולהכריע את הכף מעט לטובת הקונה.

2) גרמן, גרמוני, במשנה, שם. בהרת עזה נראית בגרמוני כהה והכהה בכושי עזה (נגעים ב' א'), איש בעל גון לבן, הפך כושי. ולפי המוסכם הוא שם בן אומה שנקראת בל"ר Germania, גערמאנע, דייטשער, нѣмецъ.

גרן, ש"ז. מקום דישת התבואה, טעננע, гумно. כתבואת גרן (במדבר י"ח ל'), כגרן עת הדריכה (ירמיה נ"א ל"ג), קבצם כעמיר גרנה (מיכה ד' י"ב). והרבוי, ומלאו הגרנות בר (יואל ב' כ"ד). ובסמיכות, על כל גרנות דגן (הושע ט' א'). ובא על תבואת הגרן, וגרנך יאסף (איוב ל"ט י"ב). ובהשאלה מליצית, מדשתי ובן גרני (ישעיה כ"א י'). לדעת רש"י הוא כנוי לישראל והנביא קורא אותם תבואת קדש שלי, שנצטויתי לתקן אתכם בדרך הישרה, כאדם הדש וזורה תבואתו בגרן. והרשד"ל פי' שהוא מוסב על הנבואה שנבא להם ואמר מה שדשתי מתבואתי ומה שיצא לי מגרני, הוא אשר שמעתי מאת ה'. וכולל גם כן כר נרחב במקום מישור, עבענע, פֿרייער פלאטץ, равни-

המקרא, עיין במפרשי התורה. ובטעם השם גרזים, לא מצאנו דבר מתקבל. הר גרזים הוא בצד דרומית-מערבית לעמק שכם ואדמתו מבורכת ופוריה ותבוה מהר עיבל, והערביים קורין לו הר היסאן.

גּוֹרָל, ש"ז. עקר הוראתו כמו שהוא בלשון ערבית, אבן קטנה חלקה עגולה. ולפי שהיו משתמשים בהן לברור המסופק ע"י הפיים שהיו מטילים אותם, כמספר הדברים העומדים להתברר, לקלפי או לכוס, ועל פי סדר יציאתם והסימנים שהיו מסומנים נעשה הבירור כידוע, יצא השם גורל לסימן הבירור, לאָזז, жребій. ובלשון משנה נקרא פיים, שגם הוא מן פִּים, אבן קטנה (עיין פים). ונתן אהרן על שני השעירים גֹּרָלוֹת גּוֹרָל אחד לה' וְגוֹרָל אחד לעזאזל (ויקרא ט"ז ח'), וע"ש נתינתם בכוס או בקלפי נקשר עם הפעלים, טול, בחיק יוטל את הַגּוֹרָל (משלי ט"ז ל"ג); יָדָה, יַדּוּ גורל (יואל ד' ג'); יָרָה, וְיָרִיתִי לכם גּוֹרָל (יהושע י"ח ו'); שָׁלַךְ, וַיַּשְׁלֵךְ להם יהושע גּוֹרָל (שם שם י'). ובבחינת נטילתו מן הקלפי נקשר עם יָצָא, וַיֵּצֵא הַגּוֹרָל (שם י"ט א'); עָלָה, עָלָה עליו הַגּוֹרָל (ויקרא ט"ז ט'). ומושך אחריו מלת היחס עַל, בבחינת הדבר העומד להתברר, ויפל הַגּוֹרָל עַל יוֹנה (יונה א' ז'), וְעַל לבושי יפילו גוֹרָל (תהלים כ"ב י"ט). וביחס הלמ"ד בבחינת העצם שבשבילו מפילים הגורל, ויצא הַגּוֹרָל לִבְנֵי יוסף (יהושע ט"ז א'). ובמשנה, זָכָה בְגוֹרָל (יומא ד' א'), וכולל גם החלק המבורר ע"פ הגורל, ובזה נרדף לחבל, חלק, ונחלה, דאס בעשיעדענע לאָזז, צו געפאללענעס, достав-шійся жребій, удѣлъ. עלה אתי בְגוֹרָלִי (שופטים א' ג'). ומזה חלק האדם בחיים חיתו והנגזר עליו, אַנטהייל, участь, судьба, доля. זה גוֹרָלֵךְ (ירמיה י"ג כ"ה). והכפל, מנת מדיך, שיקזאל, судьба. אתה תומיך גוֹרָלִי (תהלים ט"ז ה'). רש"י פירוש הניחות ידי על החלק הטוב (ויהיה תומיך הפעיל מן ימך) או תמכת את גורלי והחזקת בו. כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים (שם קכ"ה ג'), כמו על נחלת הצדיקים, ותנוח ותעמד לְגֹרָלְךָ (דניאל י"ב י"ג), חלקך הצפון לך. ובמשנה גזרו ממנו פעל בהפעיל במובן, הטלת גורל, לאָזען, кидать жребій. אם עד שלא הגריל (יומא ו' א'). והקליר אמר, סיים לפי כל ארץ מה להגריל מים (פיוט גשם), בענין לגזור ולקצוב מדת חלקה בםים במי גשמים.

9) הַגְרָלָה, בגמרא, שה"פ. לאָזונג, הַגְרָלָה מעכבא (יומא מ' ע"א).

גֹּרָל, נמצא פעם אחת במקרא כשם תאר בסמיכות, גְּרָל־חֵמָה (משלי י"ט י"ט) בכתיב, והקרי גדל ברל"ית, ואין בידנו לישב את הכתיב.

א) גֶּרֶם, שם. א) נרדף לשם עצם, קנאָכען, נעביינע, кость. וכן הוא בארמית, ולשון רכה תשבר גָּרֶם (משלי כ"ה ט"ו), גְּרָמָיו כמטיל ברזל (איוב מ' י"ח). ומזה בהשאלה לענין חזוק ועצום, ע"ש קשיות העצמות שהם חזק הגוף וקיומו, יששכר חמר גָּרֶם (בראשית מ"ט י"ד), עזל פאָן קראַפט, קראַפטיגער עזל, крѣпкій оселъ. והיא מליצה מורגלת בלשון ערבית לחמור ולסוס חזק, ורש"י פי' בעל עצמות. ובא בהשאלה לכל הגוף בכלל לפי שהעצמות הם עיקר הגוף ומעמידיו, ורוח נכאה תיבש גָּרֶם (משלי י"ז כ"ב), קאָרפער, לייב, тѣло. ומזה ב) עיקר כל דבר יסודו וראשו, וועזען, דאס זעלבסט איינער פערזאָן, сущность, суть. אל גֶּרֶם המעלות (מ"ב ט' י"ג), אל העיקר שבמעלות, מעלה העליונה (ועיין גרם ב). ובא ע"ד שמוש השמות, עצם, לב, נפש, וכן שמושו בארמית, לא נכחד עָצְמִי (תהלים קל"ט ט"ו) ת"י לא אתכסא גַּרְמִי, יביא אתו (במדבר ו' י"ג) ת"י ימטיה ית גַּרְמֵיה, זיך זעלבסט, самаго себя. ומזה בתלמוד, לגרמיה הוא דעביד (שבת ל"ח ב'), על דעתו לבד, פיר זיך זעלבסט, по своему мнѣнію. ובהשאלה לכל מין עצם יחידי, ומלח גרמא גרמא (ביצה י"א ע"ב), כל גרמא אמרה (ירושלמי כתובות פ"נ) עצם וגוף הדבר. ובא"ס השתמשו בשם גרם כבשם גשם, ואמרו, גֶּרֶם חמישי. על חומר הגלגלים, הַגְּרָמִים הפלכיים (תקון מדות הנפש).

בו מלחמה (דברים ב׳ כ״ד), זיך צום קריעג ריסטן, затѣвать войну. יִתְגָּרֶה למלחמה (דניאל י״א כ״ה), וְיִתְגָּרֶה עד מעזו (שם שם י׳), כמו הנחת המלחמה עד עיר מעזו. ובא, למה תִתְגָּרֶה ברעה (מ״ב י״ד י׳) כעין ההתפעל מן חרה, למה תתחרה לנסות דבר כנגד הרעה אשר נגד פניך. ובדחז״ל, ובא זאב לְהִתְגָּרוֹת בצאן (שמו״ר כ״א), נִתְגָּרְתָה אותה הדוב (ויקרא רבה י״א). ועל דרך ההשאלה, אלך וְאֶתְגָּרֶה בשינה (ע״ז י״ח ע״ב).

תִּגְרָה, שה״ס. פ״א במקרא, מִתִּגְרַת ידך אני כליתי (תהלים ל״ט י״א). לפי המוסכם ענינו מדון ומריבה, כמו השם תגרא בארמית. ובא בהשאלה לשנאה ועברה, אנפיינדונג, אנגריף, вражда. והנכון כתרגומו, ממחת גבורת ידך, שלאַג, ударъ. מענין יריית חצים ושלוח מכות שמצאנו בפעל גרה בלשון ארמית כנזכר, ומסכים עם הקודם לו, הסר מעלי נגעך, והוא על דרך מליצת, כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך (שם ל״ח ג׳).

2) גֵּרוּי, שם. שסוי והרחור, דאס אנרייצן, подстрекание. אין הסתה אלא גֵרוּי (ספרי דברים פ״ז).

גָּרַז, פ״י. נרדף לפעל גזר בהפוך האותיות, אַבשניידען, טרענען, отрѣзать, от-дѣлять. ורק פ״א במקרא, נִגְרַזְתִּי מנגד עיניך (תהלים ל״א כ״ג), כמו, כי נִגְזַר מארץ חיים (ישעיה נ״ג ח׳).

גַּרְזֶן, ש״ז. כלי ברזל לחצוב ולגזור עצים או אבנים, אַקסט, בייל, топоръ, сѣкира. לנדח עליו גַרְזֶן (דברים כ׳ י״ט), היתפאר הַגַּרְזֶן (ישעיה י׳ ט״ו), ומקבות וְהַגַּרְזֶן (מ״א ו׳ ז׳).

2) גָּרַט, במשנה, בבינוני פעול, גָּרוּט, שברי כלי מתכת משברי כלים. מן הַגְּרוּטִים (כלים י״א ג׳), ברוך-שטיק, обломокъ. מחט שנטל חרירה או עוקצה זורקה לבין גְּרוּטָאוֹת (שבת קכ״ג ע״ב). לדעת פירסט יסודו בפעל גרט בלשון ערבית שענינו חקיקה ונקיבה, דומה לפעל חרט בעברית, וממנו גם השם אֲגַרְטָל, כלי מקוער לקבלת משקים (עיין אגרטל).

גִּרְזִי, שע״פ. שם אומה נזכר ביחד עם הגשורי והעמלקי (ש״א כ״ז ח׳) לפי הכתיב, והקרי גִּזְרִי (עיי״ש).

גְּרִזִּים, שע״פ. הר בנחלת מטה אפרים נכח הר עיבל, אשר צוה ה׳ לתת עליו הברכה כשיבואו בני ישראל לארץ כנען, ונאמר: הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה (דברים י״א ל׳), ובאברהם נאמר, עד מקום שכם עד אלון מורה (בראשית י״ב ו׳). ובא זה ולמד על מקום שני ההרים הר גרזים והר עיבל שהם במסבי שכם (ועיין שופטים ט׳ ז׳). על ההר גרזים בנו העמים אשר הושיב מלך אשור בארץ ישראל (אשר נקראו בפי חכמי ישראל בשם כּוּתִים (עיין כּוּתִי) ואשר עיקר מושבם היה בשכם), בית מקדש לעבודה ובחרו בו על שם שנתן הש״י את הברכה עליו וקראו לו הר ברכה (עי׳ כרמי שמרון). והנה בגמרא נחלקו התנאים בפירוש דברי הכתוב בסימני מקום ההרים ההם ואמרו: הלא המה בעבר הירדן, מן הירדן ולהלן, אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה זורחת, בארץ הכנעני היושב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מורה, זה הר גרזים והר עיבל שבין הכותים דברי רבי יהודה, רבי אליעזר אומר אין זה הר גרזים והר עיבל של כותים, שנאמר הלא המה בעבר הירדן וכו׳ אחרי דרך מבוא השמש מקום שהחמה שוקעת, בארץ הכנעני, אלו בין החוי, היושב בערבה אלו בין ההרים, מול הגלגל אין כאן גלגל, אצל אלוני מורה אין כאן אלוני מורה. מה מקיים ר״א הר גרזים והר עיבל שתי גבשושית עשו וקראו זה הר גרזים וזה הר עיבל (ירושלמי סוטה פרק ז׳ ד׳), ובשנוים קטנים בבבלי (סוטה דף ל״ג ע״ב); המתבונן יראה שכל עצם טעמו של ר״א להוציא את הכתובים מידי פשוטם הוא לרדות בכותים ולהוציא מלבם אמונתם בקדושת הר גרזים, מצד שנתנו הברכות עליו, ובישוב הקושיות שהקשה ר״א על

הרביעה . ובמקום , טראקקענער באָדען , сушь . אבל לא במקום הַגָּרִיד (תוספתא כלאים א׳ יב) , שותלה במקום השיט ואין שותלה במקום הַגָּרִיד (פסחים נ״ה ע״א). וכנראה שענין החכוך והיובש קרובים במושגם (עיין גרב) , וכן הוא בלשון ערבית .

2) גְּרִידָא , בתלמוד , תה״פ , כענין , רק , בלבד , בפני עצמו , נור , אַליין , אַבזאָלוט , גראַדע , только, точно, прямо . כזה גמי אם מתי גְּרִידָא (ע״ז ל״ז ע״א) , רק אם מתי , ואינו מפרש זמן המיתה , בדייסא גְּרִידָא כולי עלמא לא פליגי (ברכות ל״ז ע״ב) , לאו גְּרִידָא (יבמות כ׳ ע״א) , ואין הולכין אחרי רוב הָעיר גְּרִידְתָא (כתובות ט״ו ע״א) .

2) גַּרְדֵּם , פ״י , ארמית . לדעת הרה״ח לעווי עקרו גרם בתוספת ריש , ע״ם כרסם מן כסם . והנראה שהוא מן גרד בתוספת מ״ם המשקל , ועקרו קציצה , מסיסה , מלילה , צעררייבען , איפלאזען , растереть, разлагать . ובא בבנין התפעל , ותמס כעש חמודו (תהלים ל״ט יב) ת״י דאתגרדים גושמיה , צעררייבען , איפצעלאָזט ווערדען , быть растерту, разлагаему . ומזה בתלמוד , איגרדם תכלת איגרדם לבן (מנחות ל״ח ע״ב) נמלל ונפסק .

א) 2) גַּרְדּוֹם , דבר שנשאר קצתו אחר שנפסק ונמלל רובו , שטומפף , גַּרְדּוּמֵי תכלת (שם) , פֿאָדען-שטומפפע , концы нитей . גַּרְדּוּמֵי אזוב (שם) . ומזה בהשאלה . ב) למי שיצא מגורד ונקי מנכסיו , אבגעריססען , נאַקעט , оборванный , голый . וילך איש מבית לחם , וילך איש גַּרְדּוֹם (מדרש רות א׳) .

ב) 2) גַּרְדּוֹם , במשנה , מקום משפט דיני נפשות אצל הרומאים , בסלקי וְגַרְדּוֹם (ע״ז א׳ ז׳) . בטעם הוראת השם עיין ערוך . והנראה שמקורו ארמית וקראו כן לבית משפט כזה ע״ש המכות והחבלות שהיו מכים את הנדונים בשעת התקירות והדרישות , עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לְגַרְדּוֹם לדין (שבת ל״ב ע״א) .

2) גַּרְדִּי , גַּרְדָּאִי , ארמית , ש״ת , אורג , וועבער , ткачъ . מעשה ארג (שמות כ״ח ל״ב) , ת״י עובד גַּרְדָּאִי . ובמשנה , שֶׁהַגַּרְדִּי סך באצבעותיו (דמאי א׳ ד׳) , אותות הַגַּרְדִּין (כלאים ט׳ י׳) , עד שבאו שני גרדיים (עדיות א׳ ג׳) . לפי המוסכם מקורו מלשון יונית ורומית , gerdius . והנראה שמקורו ארמית בעדות הפעל מחא , מחה (ע״ש) הנרדף לו , שכולל הוראת הבאה ואריגה , מעשה ארג (שמות כ״ח ל״ב ובשארי מקומות) ת״א עובד מָחֵי . וזה לפי שמלאכת האורג לגרוד את החוטין ולהכות בשבט עליהם להשוותם וכמ״ש , השובט והמדקדק (שבת ע״ה ע״ב) (ועיין ארג , הרג) .

גָּרָה , פועל יוצא , בפיעל , מקורו ארמית . והוראתו הבערה והדלקה דומה אל חרה , פֿייעראַנצינדען , אַנפֿאַכען , зажечь, раздувать огонь . הן כלכם קדחי אש וגו׳ לכו באור אשכם (ישעיה נ׳ י״א) ת״י מְגָרְן באשתא וגו׳ באשתא דְּגָרֵיתוּן . ומזה בהשאלה במקרא בפיעל , הבערת אף והפחת מריבה , צאָרן אַנפֿאַכען , ערריגען , раздражать, возбуждать гнѣвъ . איש חמה יְגָרֶה מדון (משלי ט״ו י״ח) , איש אף יְגָרֶה מדון (שם כ״ט כ״ב) . ובדרז״ל , בענין שסוי והרחור , העטצען , אנרייצען , травить . גירה דובים בתינוקות (סנהדרין ק״ז ב׳) , גירה בו את הלסטים (שמו״ר כ״א) . ועם כנוי הפעול , הנחש השיאני גֵּירַנִי (ב״ר י״ט) . ובארמית יכלול גם ענין ידיית חצים , פֿייַלע שליידערן , אַבשיעססען , стрѣлять . לירות במסתרים (תהלים ס״ד ה׳) , ת״י לְגָרָאָה . ומזה בהשאלה , ידיית חצי מכות ונגעים , וחציו ימחץ (במדבר כ״ד ח׳) , ת״י וגירי מחוות פורענותיה יְגָרֵי בהון . ומזה במדרש , מְגָרֶה נגעים בו (ויקרא רבה י״ז) , וכאב אנוש מכה מגרת ומתשת (שם י״ח) נוקבת ומפלחת כחץ .

התפעל , התחרות והתרגשות בכעס ובחרון אף כנגד זולתו , זיך ערהייצען , ער-היטצען , עמפּערען , разгорячиться, воспламеняться . וקשורו בב״ית , כי בה׳ הִתְגָּרִית (ירמיה נ׳ כ״ד) , ושומרי תורה יִתְגָּרוּ בם (משלי כ״ח ד׳) . ועל הרוב בהכנה למלחמה , וְהִתְגָּר

צע , רידע , чесотка, короста, струпъ . וּבַגָּרָב ובחרס (דברים כ״ח כ״ז) . הנראה כרעת האומרים שהוראתו הראשונה חכוך וגרידה, קראצען , שאבען , царапать, скоблить . והוא קרוב לשרש גרף . ונקראת הצרעת היבשה כן מפני שמגרדים אותה (עי׳ גרד) . ומזה בתלמוד בענין גרידה, סחיבה, שלעפפען , волочить, таскать . דלא נגרבו בה (גיטין מ״ה א׳) . וכמו כן סחיבה, הפשטה ושלילה, פלינדערן , грабить . שדר דבי שבור מלכא תרבוהו (חגיגה ה׳ ע״ב) , אתא גרבא בלילא תרבא למתא (ברכות ס׳ ע״ב) .

גָּרֵב , שע״פ . א) גבעה אחת בסמוך לירושלים , גבעת גָּרֵב (ירמיה ל״א ל״ט) . לדעת פירסט הוא מקום שישבו שם המצורעים . ב) שם אחד מגבורי דוד. גָּרֵב היתרי (ש״ב כ״ג ל״ח) .

ב) 2) גָּרָב , במשנה . שם כלי חרס , פֿאַסס , טאָננע , бочка . גָּרָב שהוא מחזיק סאתים (תרומות י׳ ח׳) , שלש מאות גַּרְבֵי שמן (שבת י״ג ע״א) .

גִּרְגָּשִׁי , שע״פ . מבני כנען (בראשית י׳ ט״ז) ועל שמו נקראת האומה אשר יצאה ממנו (שם ט״ו כ״א) ושם האומה הזאת איננה מצוי במקרא כשמות שאר עמי כנען . ובמדרש : שלש פרוזדוגמאות שלח יהושע , הרוצה לפנות יפנה וכו׳ גרגשי עמד מאליו לפיכך נתן לו ארץ יפה כארצו וכו׳ זו אפריקי (ויקרא רבה י״ז) . ומן המבארים הסכימו עם חז״ל לפי שבאמת התישבו מעמי כנען בצפון אפריקא , וכן נמצא שם עיר בשם גירגש על יד הנהר קִיקְהָה הקטן . ובעל היוחסין אומר שהגרגשי פנה את ארצו מפני בני ישראל וילך לו אל ארץ אחרת הנקראת גורגוסטאן .

גָּרַד , מקורו ארמית ובמשנה, פ״י . פצול, קלוף , אבשאבען , соскабливать , соскребать . גְּרָדוֹ והעמידו על גלדו (ר״ה כ״ז ע״ב), זכוכית כדי לִגְרוֹד בו ראש הכרכר (שבת ח׳ ו׳) , בגדים שגורדין אותן כברייתן (יומא ע״ב ע״ב), הטועה בשם גּוֹרֵד מה שכתב (מנחות ל׳ ב׳ , סופרים ח׳ ד׳), לפי נוסחת הערוך הנכונה , ולפנינו גרד בשתי רישין , (עיין קדר , קרד) , ראדירען , скоблить . ומזה חכוך הגוף בכלי , אין גּוֹרְדִין בְּמַגְרֶדֶת בשבת (שבת קמ״ז ב׳) , אם היו הגליו מלוכלכות גּוֹרֵד כדרכו (שם) , אבשאבען , זייבערן , скоблить, чистить . ומזה חכוך של חבלה , סריקת העור , הכאה והריעה , צושקראצען , אבשינדען , שלאגען , царапать , сдирать кожу, разбить . דלמא גרדוי גריד להו (נזיר ד׳ ע״ב) . ובבינוני פעול , נודות גברים גְּרוּדוֹת (ע״ז ל״ה ע״א) , אבגעשאבען , скобленный, . ומזה בהשאלה , הנך בתר נפשייהו גְּרִידֵי (סנהדרין ק״ב ע״א) . ופירש״י שהוא לשון גרידי דמפרשינן יחיד על שם שהוא יחיד משוך ומופרש מן הכל ואין לאחרים (אולי צ״ל לו אחרים) סביביו (עיין גרידא) . ובפיעל, הַמְגָרֵד ראשי כלונסאות (שבת ע״ח ב׳) .

התפעל , במקרא , התחכך , זיך קראצען , שאבען , чесаться, скоблить . ויקח לו חרש לְהִתְגָּרֵד בו (איוב ב׳ ח׳) . ובמשנה , חכוך הגוף בכלי לנקותו , ולא מִתְגָּרְדִין (שבת כ״ב ו׳) .

2) גֶּרֶד , בגמרא . א) מקום הגרוד בספר , וכותב את השם במקום הַגֶּרֶד (מנחות ל׳ ב׳) , לא על מחק ולא על גֶּרֶד (סופרים ח׳ ד׳) , ויש גורסים גרד , ראדירטע שטעללע , подчистка . ב) חוטין התלויין בשפת הבגד מותר האריגה , עשאה מן הקוצין כו׳ ומן הגרדין פסולה (סוכה ט׳ ע״א , ונקראו כן לפי הנראה ע״ש שהם מתחכבים ומללים במקומם .

2) גְּרוּדוֹת , במשנה, שם . נסרת המתכת הנופלות מן החתוך והגרידה , אבגעשאבעלטע שטיקקע , состроганные кусочки . ומן הַגְּרוּדוֹת טהורין (כלים י״א ג׳) .

2) מַגְרֵדָה , שם . כלי שמגרדים בו את הגוף לנקותו , קראַטצבירסטע , проволочная щетка . ותלוי הַמַּגְרֵדוֹת (כלים י״ב ו׳) .

2) גָּרִיד , במשנה . יבושת בזמן , ימי היובש בחום הקיץ , טראָקקענע צייט , היטצע , сушь, знойное время . כל ימי גָּרִיד אחד (בבא מציעא ח׳ י׳) , הפך ימי

(בראשית ל״ג ד׳) ויתבקהו . вать, обнимать ת״א תפפיה . ומזה במשנה, המגפף והמנשק (סנהדרין ז׳ ו׳), או שאני מגפפה (שמו״ר ט״ז) . ובהשאלה, הקפה ועטור, אומראגרן, окру-жать . גפפו מארבע רוחותיו (כלים ט״ז ב׳), שנים החיצונים מגופפים והאמצעי איננו מגופף (ערובין צ״ג ע״א) . ובמיבן אחר, אזניו מגופפות בחסיסה אחת (תוספתא בכורות ד׳ ד׳), כפולות ומקופלות כמו שאמרו בגמרא באותו ענין, אזניו כפולות בחסחסית אחת (בכורות מ׳ ע״ב) .

2) גפוף, שם . א) שפה בכלים, ראנד, אומשליעססונג, край, ободъ . מסגרת (שמות כ״ה כ״ה) ת״א גפוף . ובגמרא, דאית ליה גפופי (ערובין כ״ה ע״ב) . ב) חבוק, אומארמונג, объятіе . למעוטי גפוף ונשוק (סנהדרין דף נ״ז ע״ב) .

2) גפה, ש״נ . מין גדר, צוין, ограда . מצא אחר הגפה או אחר הגדר (ב״מ ב׳ ג׳) . ופירשו המפרשים גפה גדר של עץ או של קנים וגדר הוא של אבנים . ולפי שרשו נראה שהוא משוכה של קנים קלועים ומסובבים .

2) מגפים, במשנה, שם בתי שוקים של ברזל שלובשים במלחמה להגן על השוקים, ביינשינע, набедренникъ . ולא במגפים (שבת ו׳ ב׳) .

2) גפסים, במשנה . מלשון יונית Γυψας, מין אדמה לבנה וקשה, גיפס, гипсъ . בסיד ובגפסים (כלים פרק י׳ ב׳), ונגזרו ממנו פעל, שגפסן עם השפה (שם ה׳) שחברם בגפסים. ויש גורסין שגפתן .

גפר, שם מין עץ, עצי גפר (בראשי׳ ו׳ י״ד), ולא התברר מאיזה מין הוא . יש שפיתרים אותו, צעדער, кедръ . ואחרים ציפרעססע, кипарисъ . וכדומה .

גפרית, ש״ת . עקרו כנראה שרף היוצא מעצי גפר, הארץ דעס גופערבוימס, смола гоферového дерева . ויצא אח״כ למיני השרפים הממהרים לעלות באש, פעך, טהעער, смола, деготь . ועם זה מין המחצב, שוועפעל, сѣра . המטיר על סדום תר גפרית ואש (שם י״ט כ״ד), ממר שנתהפך לגפרית . ובא נרדף עם זפת, ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישעיה ל״ד ט׳) . ומזה נראה שהגפרית יותר מוצק מן הזפת, ונמצא גם, כנחל גפרית (שם ל׳ ל״ג) ונחשב כסימן קללה השחתה ושממה, גפרית ומלח שרפה (דברים כ״ט כ״ב), יזרה על נוהו גפרית (איוב י״ח ט״ו) . ובדרזח״ל בא בפעל, פיטסות נאות ומגופרות (ב״ב צ״ז ע״ב), בעשוועפעלט, облить сѣрою . ובהתפעל, ומניחים גפרית תחת הכלים ומתגפרין והולכין (שבת דף י״ח ע״א) .

2) גפת, במשנה, שם . פסולת הזיתים ושארי פירות הנכבשים לאחר שנעצרו, אהלדריוק, масличныя желѣза . מרחיקין את הגפת (ב״ב ב׳ א׳), לא ימכור אדם את תבנו ואת גפתו (מעשרות ה׳ ד׳), וכן בגפת חדשה (כלים ט׳ ה׳) . ויתכן שנקודו גפת והוא משרש גף, ע״מ בשת מן בוש, וענינו גוף הפרי לאחר שהוציאו ממנו ליחותיו . ובא ממנו הפעל בפיעל, קבותים של מוריים שגפתן עם השפה (שם י׳ ה׳), שכסה אותם בגושי הגפת . וי״ג שגפסן, (עיין גפסים) .

א) 2) גץ, ארמית ובמשנה, שם, נצוץ ושביב, פונקע, искра . ולא יגה שביב אשו (איוב י״ח ה׳) תרגומו לא ינהר גיץ נוריה, ות״א גיה, ובני רשף יגביהו עוף, (שם ה׳ ז׳) תרגומו היך גיצין דנתרין מן גומריא . ובמשנה, גץ שיצא מתחת הפטיש (בבא קמא ו׳ ו׳) .

ב) 2) גץ, במשנה, שם . טיט היון וטיט היוצרים וגץ יוני (מקואות ט׳ ב׳), ופירושו שם במשנה, וגץ יוני אלו יתדות הדרכים, ולא התבאר ענינו אל נכון (ועיין יתד) . ובל״ע גצה, ענינו ביצה, זומפף, פפיצע, болото .

גרא, שע״פ . א) בן בנימין (בראשית מ״ו כ״א), ועיין (דה״א ח׳ ג׳ ה׳ ז׳), והשם הזה מצוי בבני בנימין גם ברבות הימים . והם ב) אבי אהוד השופט (שפטים ג׳ ט״ו) . ג) אבי שמעי (ש״ב ט״ז ה׳) .

א) גרב, שם . מין צרעת יבשה, גרב או ילפת (ויקרא כ״א ב׳), שאבע, קראט-

(ירמיה מ״ו ז׳), וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי חָרָה לוֹ (ש״ב כ״ב ח׳) . ובא גם, פעם אחת, בחולם, וְהִתְגֹּעֲשׁוּ והתהללו (ירמיה כ״ה ט״ז). בסורסות בהפוך האותיות ע נ ש ענינו נגיחה, ומזה כנראה יצא הפעל בעברית בענין היות נגח ונדח מצד אל צד. ויתכן שזה ענינו במדרש, שנתגעשו ישראל מעשות גמילות חסד (רות א׳), התנגחו הטילו איש על רעהו ולא עשו כלום, שנתגעשו ונתרשלו (קהלת רבה ג׳ א׳).

גַּעַשׁ , שע״פ, הר במטה אפרים ובצפונה של העיר תמנת סרח מקום קבורת יהושע (יהושע כ״ד ל׳), והעמקים או הנחלים אשר להחר הזה נקראו נחלי גָעַשׁ (ש״ב כ״ג ל׳).

גַּעְתָּם , שע״פ. מהאלופים, בני אליפז בן עשו (בראשית ל״ו י״א ט״ז). לדעת פירסט הוא מורכב מן גֵּי עָתָם, גיא שרפה (עיין עתם), ונקרא ע״ש מקום מושבו.

א) גַּף , ש״ז. אם בְּגַפּוֹ יבא בְּגַפּוֹ יצא (שמות כ״א ג׳). בגמרא אמרו, אם בגופו נכנס בגופו יצא, ראב״י אמר יחידי נכנס יחידי יצא (קדושין כ׳ ע״א). והנראה מדבריהם שהשם גַּף, דומה אל השם גוף, גֵו, גַב, ובהוראתם, במובן עצם סתמי אחד, קערפער, פערזאָן, тѣло, лицо. וטעמו בעצמו, כלומר יחידי. ולא בא השם הזה במקום אחר במקרא, ואפשר שלשון זה מיוחד בלשון תורת המשפטים. ויתכן שמזה, על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט׳ ג׳), כמו על גַּבֵּי מרומי קרת, על עצומם ועיקרם. (עי׳ גב ובסמוך).

ב) 1) גַּף , ש״נ, ארמית. כנף, פליגעל, крыло. וְגַפִּין די נשר (דניאל ז׳ ד׳), מריטו גַּפַּיהּ (שם), ולא נמצא כי אם בארמית שבמקרא, (ובתרגומים נאמר תחתיו גְּדַף, ועל המעט גם אֲגַף). ומזה כנראה במקרא, על גַּפֵּי מרמי קרת (משלי ט׳ ג׳) כמו על כנפי (ועיין ע״ז י״ט א׳, סנהדרין ל״ח א׳). ובמשנה, נשתברו גַּפֶּיהָ (חולין נ׳ ד׳), עצם הכנף, כמו שנראה ממה שאמרו באותו ענין: נמרטו כנפיה, שהוא החלק המכוסה בנוצות (עיין אֵבֶר). ובהשאלה, א) זרוע, אַרם, локоть. בזמן שהיא נטלת בְּגַפַּיִם (אהלות ז׳ ד׳). ובגמרא באותו ענין, בְּאַגַפֶּיהָ (עיין אגף). וכן ב) לענין שפת הכלים ושולידם, ראַנד, край. ואין לה גַּפַּיִם (כלים ח׳ ג׳), אם אינה יכולה להנטל בְּגַפַּיִם (שם י״ז ג׳). ג) שפת הנהר, אופער, берегъ. ונתנו על גַּף הנהר (מכשירין א׳ ד׳). לפי גירסת רב האי גאון. על שפת נחל ארנון (דברים ב׳ ל״ו) ת״י גיף. י״א שהשם גַּף בארמית שרשו גְּנַף, דומה לשרש כָּנָף בעברית. ולדעתנו עיקר יסודו גַּף, דומה למלות גַּב, גֵּו, גוף בעיקר הוראתם, גשמיות ובליטה, וגם השם כָּנָף עקרו כַּף, והנון נתוספה בו. על דרך גְּנַב מן גַּב (עי״ש).

גֶּפֶן , שע״ב. עץ עושה פרי ענבים, רעבע, וויינרעבע, лоза, виноградная ло-за. ושמושו על הרוב במין נקבה, ותאמר להם הַגֶּפֶן (שופטים ט׳ י״ג), ויהי לְגֶפֶן סרחת (יחזקאל י״ז ו׳). ועל המעט בל״ז, גֶּפֶן בוקק (הושע י׳ א׳) (ועיין בקק), מִגֶּפֶן היין (במדבר ו׳ ד׳), וויינשטאָק, виноградная лоза. וימצא גֶפֶן שדה וילקט ממנו פקעת (מ״ב ד׳ ל״ט), גפן מדברי והוא שוכת הפקעות שדומה אל גפן היין. מִגֶּפֶן סדום גפנם (דברים ל״ב ל״ב), מין שוכה הגדלה על שפת ים המלח ומגדל פירות כעין תפוחים שנקראו תפוחי סדום, והם יפים למראה וכנגעת בם יד מתרססים לאבק ועפר מר ומלוח, והם נמצאים עד היום על שפת ים המלח, וראם הנוסע שאטאבריאן. והרבוי, ואין יבול בַּגְּפָנִים (חבקוק ג׳ י״ז). הגפן והתאנה התברכה בהן ארץ ישראל, והישוב בצלן הוא משל על השלוה והמנוחה, אל תחת גֶּפֶן (זכריה ג׳ י׳), ואכלו איש גַּפְנוֹ (ישעיה ל״ו ט״ז), וכן נמשלה האומה הישראלית לגפן, גֶּפֶן ממצרים תסיע (תהלים פ׳ ט׳), סורי הַגֶּפֶן נכריה (ירמיה ב׳ כ״א) (ועיין סור). יסודו גפף, וזה על שם שענפי הגפנים מסתבבים ומתרפקים זה על זה (עיין גפף).

2) גּוֹפֶן , במשנה. מין ענבים שמאחרין להתבשל ומניחים אותם בגרן בסוף הבציר, התמרה וְהַגּוּפְנִין (דמאי א׳ א׳).

2) גִּפֵּף , ארמית. פ״י בבנין פִּעֵל מיסודו של גף וענינו התרפק על גַּפֵּי (גבי) הזולת, אומשלינגען, אומאַרמען, обви-

בליליא (איכה רבתי א׳ י״ז) . לפי הנראה ענינו מעין שאינו פוסק וגליו הומים תמיד, ובמקום אחר נאמר, כהדין ירדנא (שם ד׳). והרש״ר פירשו צפרדע, ההומה תמיד בלי הפסק (תולדות רנ בעל הערוך עמוד 60) .

3) נְעִיָא, בנקוד. אחת מן הנגינות כעין המתג .

גָּעַל, פ״י. הקל, הרחקה, השלכת דבר מאוס, תיעוב, װעגװערפֿען, פֿערװער-פֿען, פֿעראַכטען, отталкивать, ненавидѣть . במשפטי מאסו ואת חקתי גָּעֲלָה נפשם (ויקרא כ״ו מ״ג), בת אמך את גֹּעֶלֶת אישה ובניה (יחזקאל פט״ז מ״ה). ובהשאלה אל השי׳, ולא תִגְעַל נפשי אתכם (ויקרא כ״ו י״א), ולא מאסתים ולא גְעַלְתִּים (שם שם מ״ד). ובקשור עם ב״ית, אם בציון גָּעֲלָה נפשך (ירמיה י״ד י״ט).

הנפעל, מן הקל פ״א במקרא, היות מושלך בבזיון וחלול קדש, כי שם נִגְעַל מגן גבורים (ש״ב א׳ כ״א), װעגגעװאָרפֿען, ענט-הייליגט װערדען, быть брошену, оскверне-ну . מגן הגבורים קדוש הוא למלאכתו וכשהוא מושלך לארץ במפלתם הוא מתחלל. ור׳ שלמה בן גבירול אמר, במעשים נִגְעָלִים (שה״ש ח׳).

ההפעיל, כעין הקל, השלכה של אבוד, אױס-װערפֿען לאַססען, ронять, извергать . שורו עבר ולא יַגְעִל (איוב כ״א י׳), לא ישליך את הזרע לריק. ובמשנה, לענין הרחקה ופליטת לכלוך של איסור בכלי מתכת ע״י מלואו במים רותחים. לְהַגְעִיל יַגְעִיל (ע״ז ה׳ י״ב).

גֹּעַל, שה״פ. תיעוב ומיאוס, אַבשייא, װעג-װערפֿונג, отталкиваніе, отверже-нie . בְּגֹעַל נפשך (יחזקאל פט״ז ה׳). ובדברי חכמינו ז״ל :

2) גָּעוּל, א) דבר הנפלט והנשלך, פֿערװאָרפֿענעס, изверженное . געולי בצים מותרות (תוספתא תרומות פרק ט׳ ה׳), שהבו על רחם התרנגולת ופלטה הבצים קודם שנגמרו. ב) מאוס ומרוחק מצד אסורו, גְעוּלֵי נכרים (ע״ז ע׳ א׳). ובפיוט במובן המוסרי, סלח נא גְעוּלִם (מעריב ליו״כ).

2) הַגְעָלָה, שה״פ. הוא הדין לְהַגְעָלָה (ע״ז ע״ז א׳), מיט קאָכענדעם װאַססער ריינינג, чищеніе кипяткомъ .

גַּעַל, שע״פ. בן עבד (שופטים ט׳ כ״ו).

גָּעַר, פ״ע. השמעות קול גדול בכעס ובנזיפה להחריד ולאיים, שרייען, אַנשרייען, אנפֿאַהרען, בעדראָהען, крикнуть, угрожать, וקשורו בבית, וַיִּגְעַר בו אביו (בראשית ל״ז י׳), ולא תִגְעֲרוּ בה (רות ב׳ ט״ז), מקצף עליך וּמִגְּעָר בך (ישעיה נ״ד ט׳). ועל דרך ההשאלה, גּוֹעֵר בים ויבשהו (נחום א׳ ד׳). ומזה, גערה של מארה וקללה, שעל-טען, проклинать. וקשורו ביחס הפעול, גָּעַרְתָּ גוים (תהלים ט׳ ו׳). והכפל, אבדת רשע, הנני גֹעֵר לכם את הזרע (מלאכי ב׳ ג׳) מוסב אל הקודם, וארותי את ברכותיכם. ויתכן שענינו גערה של נזיפה על הזרע והוא הפך מליצת אענה את השמים והם יענו את הארץ וגו׳ (הושע ב׳ כ״ג).

גְּעָרָה, שה״פ. געשרייא, דראָהען, крикъ, угроза . מפני גַּעֲרַת אחד (ישעיה ל׳ י״ז), מן גַּעֲרָתְךָ ינוסון (תהלים ק״ד ז׳). והכפל, מן קול רעמך יחפזון. ובענין גערת הוכחה, תֵּחַת גְּעָרָה במבין (משלי י״ז י׳), פֿערװייז, выговоръ . וכן גערה של הכלמה, ורש לא שמע גְעָרָה (שם י״ג ח׳). ובתלמוד בענין נזיפה של הוכחה והוא קשה מנזיפה, שלשה (ימים ומת) גערה, ארבעה נזיפה (מ״ק כ״ח ע״א).

3) גַּעַר, בפיוט. מעין הקודם, במין זכר, המלאים גַּעַר (קינה איכה תפארתי).

מִגְעֶרֶת, שה״פ. גערה של מארה, קללה, פֿלוך, פֿערוינשונג, проклятіе . ואת הַמִּגְעֶרֶת (דברים כ״ח כ׳).

גָּעַשׁ, פ״ע. תנועה של רעדה, ערשיטטער-טען, בעבען, сотрясаться, дрожать. הקל. וַתִּגְעַשׁ ותרעש הארץ (תהלים י״ח ח׳), ובמדרש, וְגָעַשׁ השור (ויק״ר ג׳).

הפועל, מענין הקל, יְגֹעֲשׁוּ עם ויעברו (איוב ל״ד כ׳), יזדעזעו מפחד.

ההתפעל, א) רעדה והתנודדות, שװאַנקען, טױמעלן, колебаться взво-лноваться . בנהרות יִתְגָּעֲשׁוּ מימיו

(ברכות פ״ז א׳) . ובמדרש , באתי לגני לגנוני (פסיקתא דר״כ ויהי ביום כלות) .

2) גָּנוֹן , במשנה , שם . המפלת שפיר כו׳ מלא גנונים (נדה נ׳ נ׳, כריתות א׳ ה׳) , הערוך פירש חתיכות בשר, והרמב״ם פירש בשר חתוך ומרוקם בתבנית תולעת , ועניינו חתיכת בשר קפיל ומגולל , פליש-קלימפכען , комокъ . כי ענין הכסוי והקפול אחד . ובגמרא , גנוני מלכות אני רואה בו (סוטה ל״ז ע״ב) . רש״י פירש גווני מלכות בחכמה בגבורה ויופי , והערוך גורס גניסי . והנראה שטעמו כמו זרע מקופל ועתיד קיים עמבריאָ פאָטוס , зародышь .

2) גְּנוּנְיָה , ש״נ , במדרש . חברה וקבוץ אנשים , היושבת בגנים חברים , כשהחברים יושבים גנוניות גנתיות ועוסקים בתורה (ילמדנו עקב) , פעראיין געזעלל-שאפט , союзъ, товарищество . ויתכן שהוא כעין השאלה מן השם כרם . עד כרם ביבנה . תאר מליצי לישיבת ת״ח . שאמרו עליו וכי כרם היה אלא אלו ת״ח שהיו עושין שורות שורות בכרם (ירושלמי ברכות ד׳ א׳) . והר״ד קאָהוט גזרו מלשון יונית Γεννaίος , צואַמענקונפט .

2) גְּנוּסְיָא , במשנה , שם , לידה , געבורט , рожденіе . ויום גנוסיא של מלכים (ע״ז א׳ ג׳) יום הולדת , והוא מלשון יונית Γενεσία , יום הולדת . ובא גם בענין תולדה ויחס משפחה , שטאם , родъ . מאיזה גינוסיא (שמו״ר ל״ז) , בת טובים בת גניסים (שיה״ש א׳ ב׳) , Γένος . בני משפחה מיוחסת .

1) גְּנַף , ארמית , (עיין גַּף) .

2) גִּסְטְרָא , במשנה, שם. כלי שנשבר ונחלק לשנים , גסטרא שנתרועעה (כלים ד׳ ב׳) . ובגמרא השתמשו בו גם לענין גוף בעל חי , עשאה גסטרא נבלה (חולין כ״א ע״א) . ופירש״י שחתכה לרחבה וכו׳ כל דבר החלוק לשנים קרי גסטרא . לדעת המפרשים מקורו מלשון יונית Γαστρα . בטן ובליטה בכלי , ועם זה חצי התחתון בכלי . ומזה השתמשו בו חבול לשברי כלים , גסטריות שישראל ועכו״ם מטילין לתוכה (מכשירין ב׳ ג׳) , שברי כלים שעשוים להשתין בהם . ומזה , אחת עוקה ואחת גסטרא (תוספתא עירובין ו׳) . והר״ד קאָהוט פירש מענין ברכה, ודחוק .

2) גָּסַס , במשנה . לא נמצא כ״א בבנתני פועל כשית , חולה עם יציאת הנפש , דער אים טאָדעסקאַמפּפע ליעגענדע , ואפילו גוסס זוקק ליבום (אהלות א׳ ו׳) , רוב גוססין למיתה (גטין כ״ח ע״א) , נשותיהן גוססות (שבועות ל״ג א׳) . וע״ד המליצה אמרו , עילם גוססת (קדושין ע״א ע״ב) .

גָּעָה , פ״י . הקל , המיית הבהמות הגסות , וכנראה, מסבת הרעבון והצער, ברילל-לען , ревѣть, мычать . אם יִגְעֶה שור על בלילו (איוב ו׳ ה׳) , הלכו הלך וְגָעוֹ (ש״א ו׳ י״ב) ובתלמוד , גועה בשעת שחיטה (חולין ל״ח) . ובהשאלה , גָּעָה בבכיה (ע״ז י״ז א׳ , געו כל העם בבכיות (ברכות ס״ג ע״ב) , שלוכ-צען ליטוויינען , рыдать .

גֹּעָה , שע״פ . שם מקום אחד במכבי ירושלים , ונסב גֹּעָתָה (ירמיה ל״א ל״ח) י״ת ברכת עגלא , דומה שפירש את השם געה בהוראת הפעל גָּעָה המתיחס לגעית הבהמות . ויש אומרים שהוא שן הסלע אשר עמד עליו מבצר אנטוניא . ובארמית ובדחזל ע״ד המרובעים :

2) גַּעְגַּע , א) עניינו המון מעים ותשוקת אהבה מנטיה טבעית או מושכלת , אן עטוואס הערצליך הענגען , זעהנ-זוכט האבען , имѣть страстное желаніе . ואשעה בחקיך (תהלים קי״ט קי״ז) תרגומו ואגעגע באורייתך , (עיין שעה) . ומזה ב) התנפלות והשתטחות על דבר מה בהמיית ההרגשות של צער או של תענת , ויך וועלצען , ва-лятьса . מגעגעין ברמא (מדרש קהלת ב׳ ח׳) . ובהתפעל , מִתְגַּעְגְּעִין בעשב הבאר (שיר השירים ד׳ י׳) .

2) גַּעְגּוּעִים , שה״פ . המון מעים ותשוקת אהבה . בתינוק שיש לו געגועין על אביו (שבת קמ״א ע״ב) , ויש לי געגועין עליו (סנהדרין ל״ט ע״א) , זעהנזוכט , страстное желаніе, тоска .

2) גַּעְגְּעָא , במדרש. שם . כהדין געגעא דלא פסיק לא בימכא ולא

ומגן על עמו, מָגִנֵּנוּ ראה אלהים (שם שם י׳). והכפל, והבט פני משיחך, לאלהים מָגִנֵּי ארץ (שם מ״ז י׳), קלון מָגִנֶּיהָ (הושע ד׳ י״ח), פֿאַרשטעהער, בעשיטצער, защитникъ.

ובהשאלה, קשקשי חיות הים, גאוה אפיקי מָגִנִּים (איוב מ״א ז׳), ובלויתן מדבר, שופפען, чешуя. והשעור, כמו מָגִנִּים אפיקים, (וע׳ אפק, גאוה). ופירסט פירש שהוא משל על עצמות השדרה של הלויתן.

מְגִנָּה, שה״פ. פעם אחת במקרא, תתן להם מְגִנַּת־לֵב (איכה ג׳ ס״ה). במדרש נחלקו בפירושו, חד אמר תבירת לבא, כמ״ש אשר מִגֵּן צריך, וח״א עזיזות לבא, כמ״ש מָגֵן עוזך (איכה רבתי נ׳), וענינם אחד, אוטם הלב המתכווץ מצער וצרה, בעקלעממונג, פֿערשטאָקקונג, сжиманіе сердца, ожесточеніе. והרד״ק כתב בשם אביו שהוא כסוי הלב והוא חולי ידוע מתחלואי הלב ונקרא בערבית גאשית אל־קלב.

גַּן, ש״ז. מקום מטע עצי פרי וירקות, גאַרטען, садъ. לדעת בעלי הלשון נקרא כן על שם היותו מקום מוקף גדר לשמירה ממרמס בהמה, וכמו שהוא בלשון רוססית огородъ. ויתכן שעקרו מקום עצי פרי הסוככים ומגנים בענפיהם ובצלם, ויטע ה׳ אלהים גַּן בעדן (בראשית ב׳ ח׳), ויקבר בְּגַן ביתו (מ״ב כ״א י״ח), דרך בית הַגָּן (שם ט׳ כ״ז), כְּגַן הירק (דברים י״א י׳), קריט גאַרטען, овощный огородъ. גַּן נעול (שה״ש ד׳ י״ב). וי״מ כמו גל, מעין גַּנִּים (שם שם ט״ו), לרעות בַּגַּנִּים (שם ו׳ ב׳). ובא, ויחמס כַּגַּן שכו (איכה ב׳ ו׳), הנכון כדעת המפרשים שהוא תאר לבעל הגן. גַּנָּן, גאַרטנער, садовникъ. כגנן החומם ועוקר את הקוצים מן הגן (ועיין חמס, שכה).

גַּן־עֵדֶן, במשנה. השתמשו בו חז״ל לכנות בו את מקום משכן נשמות הצדיקים אחרי הפרדן מן הגוף, הפך הגיהנם, ובשת פנים לְגַן־עֵדֶן (אבות ה׳ כ׳), ותשים חלקנו בְּגַן־עֵדֶן (ברכות ט״ז ע״ב). ובחרו בשם זה כנראה לפי שבגן עדן היה משכן האדם קודם שחטא.

גַּנָּה, ש״נ. מענין הקודם, גאַרטען, огородъ, садъ. וכנראה שהתיחד לגן ירק. וּכְגַנָּה אשר מים אין לה (ישעיה א׳ ל׳), וּכְגַנָּה זרועיה תצמיח (שם ס״א י״א), ועל גַּנָּתוֹ יונקתו תצא (איוב ח׳ ט״ז), ותרגומו, ועל פְּרִיזְנֵיהּ. והוא כנראה המקום הטוב והמובחר בגן. והרבוי, ונטעו גַּנּוֹת (ירמיה כ״ט ה׳ כ״ח), ועשו גַּנּוֹת (עמוס ט׳ י״ד), גַּנּוֹתֵיכֶם וכרמיכם (שם ד׳ ט׳). ועמ״א:

גִּנָּה, ש״נ. אל גִּנַּת אגוז (שה״ש ו׳ י״א), אל גִּנַּת הביתן (אסתר ז׳ ז׳). ובדברי חז״ל, גִּנּוּנִיתָא, גן קטן, אסור לדור בעיר שאין בה גינוניתא של ירק (ירושלמי סוף קדושין).

3) **גִּנּוּן**, בפיוט, שה״פ. שוטץ, защита. תחזק מגן לגוננו בְּגִנּוּן (מוסף ליום א׳ דר״ה).

2) **גַּנָּן**, במשנה, שם. בעל הגן, גאַרטנער, садовникъ. כגון הַגַּנָּן הזה (פדר״א י״ט), ונמכרים לְגַנָּנִין (יומא ה׳ ו׳). ועי״ם ארמי, גִּינָאָה (שבת ק׳ ע״ב).

גִּינַת, שע״פ. אבי תבני אשר אמר למלוך על ישראל ולא עצר כח לפני עמרי וימת (מ״א ט״ז כ״ב כ׳).

גִּנְּתוֹי, שע״פ. מהכהנים אשר עלו מן הגלה עם זרובבל (נחמיה י״ב ד׳), והוא:

גִּנְּתוֹן, שע״פ. מן הכהנים שבאו בתתומים על האמנה (שם י׳ ז׳).

2) **גְּנוֹנֶת**, במשנה. גְּנוֹנֶת העני (כלים ט״ז ז׳). הערוך פירש תרמילו של עני, ראַנצע, טאַשע, ранецъ, сума. והרמב״ם פירש הסוכה שעושה האומן לצל על ראשו כשהוא עושה מלאכה בשמש. ובעל הערוך השלם מפרשו כפירוש הערוך, ומביא ראיה מלשון פרסית.

2) **גְּנָנָא**, **גְּנוּנָא**, ארמית. סוכה, צל, בעדאַכונג, שירם, кровля, навѣсъ. יסכהו צאלים צללו (איוב מ׳ כ״ב) תרגומו, יטללוניה טלליא גְּנוּנֵיהּ. ועם זה חופת חתנים, באלדאַכין, טרויהימעל, балдахинъ. והוא כחתן יוצא מחפתו (תהלים י״ט ו׳), תרגומו, היך חתנא דנפק מגנוניה. ומזה בתלמוד, קטרין ליה גְּנָנָא

плащъ . וברומים שם חמר המכסה או הגלימה ,. והוא נרדף עם האמור מקודם בגלומי תכלת. ובארמית שבמקרא, בבית גִּנְזַיָּא (עזרא ה׳ י״ז) , בית אוצרות ספרי הזכרונות . ארכיוו , архивъ . ובדהז״ל בענין אוצר ובהשאלה , גִּנְזֵי חיים גִּנְזֵי שלום וְגִנְזֵי ברכה חגיגה י״ב ע״ב) , מתנה טובה יש לי בבית גְּנָזַי ושבת שמה (ביצה ט״ז ע״א) .

8) גְּנִיזָה , שה״פ . פֿערוואַרונג , сохране-нie . מעינין גְּנִיזָה (שבת קט״ז ע״א), לא יאצר זה בית אוצר ולא יחסן זה בֵּית גְּנִיזָה (פסחים קי״ח ע״ב) .

גַּנְזַךְ , שם . אוצר , שאַטצקאַמער , кла-довая, казначейство . וְגִנְזַכָּיו ועליתיו (דה״א כ״ח י״א) . עקרו גנז והכ״ף לבנין המשקל בלשון פרסי כמו נסרוך , אריוך . ובמדרש, כזה שהוא חותם גנזכה (בראשית רבה ס״א) .

2) גְּנַח , פ״ע , ארמית, בגמרא. א) הרעשה והתגעשות , קראַכען , гро-хнуть . גְּנַח גודא (ברכות דף נ״ט ע״א) . ומזה ב) האנח והאנק , שטאָהנען , זייפֿצען , сто-нать, вздыхать . גּוֹנֵחַ מלבו (ב״ק פ׳ ע״א) . ובענין קול השופר, גנוחי גָּנַח (ר״ה ל״ד ע״א) . ויתכן ששרשו נֹחַ ונוסף עם נוסף. (וע׳ גוח) .

גָּנַן , פ״י . עקרו גרור גדר לשמירה, אומצײַנען , אומהעגען , огораживать . ומזה במובן המוסרי , הקל, היות חומה ומחסה מפגע רע , שיטצען , שירמען , защи-щать, оборанять, охранять . וקשורו באֶל או בעַל . וְגַנּוֹתִי אֶל העיר הזאת (מ״ב י״ט ל״ד) , וְגַנּוֹתִי על העיר (ישעיה ל״ז ל״ה) . המקור , גָּנוֹן והציל (שם ל״א ה׳) . ובפיוט , וְגוֹנֵנֵם ממשכה (ערבית א׳ דסוכות) , על דרך השלמים . ובבינוני פעול, ומארבע רוחות גְּנוּנִים (סלוק אחרון של פסח) .

ההפעיל , מעין הקל . ה׳ צבאות יָגֵן עליהם (זכריה ט׳ ט״ו) . ועם יחס בְּעַד , יָגֵן ה׳ בעד יושב ירושלם (שם י״ב ח׳) . ובברייתא בענין עומד , מפני שמצורעין מְגִינִין תחתיהן בחמה מפני החמה (פסחים ס״ה ע״ב) . ובפיוט , בהתפעל , באברתי מִתְגּוֹנְנִים (סלוק שחרית ליום כפור) .

מָגֵן , שז . כלי מחסה במלחמה , פֿס של מתכת שנושאים אנשי המלחמה לפניהם להנצל ממכת חץ וחרב , שילד , שירם , щитъ, покровъ . מָגֵן אם יראה ורמח (שופטים ה׳ ח׳) . ונקשר עם הפעלים החזק , הַחֲזֵק מָגֵן וצנה (תהלים ל״ה ב׳) , ומגן קטן מן הצנה, עיין צנה . נשא , נֹשְׂאֵי מָגֵן וחרב (דה״א ה׳ י״ח) . תפש , תֹּפְשֵׂי מָגֵן (ירמיה מ״ו ט׳) , משח , מִשְׁחוּ מָגֵן (ישעיה כ״א ה׳) , שהיו מושחים אותו בשמן כדי שיחליקו החצים הפוגעים בו . מָגֵן שאול בלי משיח בשמן (ש״ב א׳ כ״א) , ערך , עִרְכוּ מָגֵן וצנה (ירמיה מ״ו ג׳) , הנראה שהוא מה שאנשי החיל מגישים ומדביקים את מגניהם איש אל אחיו צפופים להיות עליהם כחומה בהגידם למלחמה . ובלשון משנה , הגפת תריסין (סוטה ח׳ א׳) , (ועיין גוף) . ויתכן שבענין זה נאמר , ולא יקדמנה מָגֵן (ישעיה ל״ז ל״ג) , שלא יקדמו האויבים את פניה במגן , בהגפת המגינים , שכלם נראים כעין מגן אחד . וקיר ערה מָגֵן (שם כ״ב ו׳) , גלה המגן , שהיה לו למגן כסוי עור לבלתי שחת יפיו ובעת המלחמה היו מסירים הכסוי מעליהם , דען שילד ענטבלאָססען , обнажать щитъ . ולנוי תכסיסי מלחמה היו עושים אותם גם מזהב, שלשת מנים זהב יעלה על הַמָּגֵן האחת (מ״א י׳ י״ז) , בל״נ פעם אחת במקרא . ומהלכך כאיש מָגֵן (משלי ו׳ י״א) , איש נושא מגן , גערעטטעטער , вооруженный щито-мъ . ותרגומו , היך גברא כשרא , איש חרוץ ומהיר , הורטיגער, נעשיקטער , провор-ный, ловкій . והוא כפל האמור מקודם כמהלך ראשך . ובא מתהלך ריישך ומחסורך כאיש מָגֵן (שם כ״ד ל״ד) , ותרגומו גברא טבלרא , והוא נושא ומריץ האגרות , בריפֿטרעגער , קוריער , курьеръ . והרבוי - מָגִנִּים, ושלש מאות מָגִנִּים (מ״א י׳ י״ז) , כל מָגִנֵּי הזהב (שם י״ד כ״ז) . ופעם אחת ברבוי נקבות, ואת הַמָּגִנּוֹת (דברי הימים ב׳ כ״ג ט׳) . ובהשאלה, אנכי מָגֵן לך (בראשית ט״ו א׳) , מָגֵן עזרך (דברים ל״ג כ״ט) , ותתן לי מָגֵן ישעך (ש״ב כ״ב ל״ו) , כי שמש וּמָגֵן ה׳ (תהלים פ״ד י״ב) . ומזה שית מליצי למלך ונגיד החוסה

בסתר, בלחישה, כמו בגנבה, ואולי כונתו, כי דבר נגנב לי להסתירו בקרבי. ליל שמרים (שמות י"ב מ"ב) ת"א ליל נטיר, ויהיה זה מעין תרגומו של גנבתי יום, נטרית ביממא.

ההתפעל, פעל חוזר, העלמת עצמו בהליכה בסתר, יִתְגַּנֵּב העם (ש"ב י"ט ד'), זיך ווענגשטאהלען, прокрадываться, пробираться украдкою.

גַּנָּב, ש"ת. למי שמוחזק בגנבה, דיעב, воръ. אם במחתרת ימצא הַגַּנָּב (שמות כ"ב א'), וחברי גַנָּבִים (ישעיה א' כ"ג).

גְּנֵבָה, א) שה"פ. ונמכר בִּגְנֵבָתוֹ (שמות כ"ב ב'), דיעבשטאהל, воровство, кража. ב) ש"ע. הדבר הנגנב, תמצא בידו הַגְּנֵבָה (שם שם ג'), געשטאהלענעס, ערשטאהלענעס, украденное. ובגמרא ע"מ זכר. גְּנֵיבוֹ אלף (קדושין י"ח ע"א).

2) גְּנֵבוּת, שה"פ. בסמיכות לשם דעת, גְּנֵבוּת דעת (ירושלמי סנהדרין פרק ז').

גְּנֻבַת, שע"פ. בן הדד האדומי מזרע המלוכה אשר ילדה לו אחות תחפנס אשת פרעה מלך מצרים בימי דוד ושלמה (מ"א י"א כ'). וממה שפירש הכתוב, ותגמלהו תחפנס בתוך בית פרעה ויהי גְּנֻבַת בית פרעה, בתוך בני פרעה (שם). יש לשער כי נעשה כל זה להעלים הדבר מדוד ושלמה, ושע"כ יתכן לאמר שהשם גְּנֻבַת ענינו שמירה והסתרה כהוראת השם גנבתי יום תגנבתי לילה, על הדרך שפירשנו בטעמו של ת"א (עיין גנב).

2) גְּנָא, גְּנֵי, פ"י. ארמית, ובמשנה בבנין פיעל, חרוף ובזוי, טאדלען, хулить, порицать. מי שלקח מקח מהשוק ישבחנו בעיניו או יְגַנֵּנוּ בעיניו (כתובות דף י"ז ע"א), דבר מְגוּנֶּה (פסחים ג' ע"א), אינאנשטאנדיגעס וואָרט, неприличное слово. ובדב"א, שֶׁגִּנָּה בו מה שלא מנהו קודם (מ"ת א' ב'), הַמְּגוּנֶּה והגנאה הוא במפורסמות לא במושכלות (שם). ובהתפעל, שֶׁנִּתְגַּנּוּ בה הרשעים (נדרים ג' י"א), ומה לְמִתְגַּנִּין בה כך למשתבחין בה על אחת כמה וכמה (תענית ט"ז ע"ב), ונשקע בְּהִתְגַּנּוּת (מורה נבוכים א' ב'). והקליר אמר, גולה כנוית וסורה גְנוּיַת (קינה איכה תפארתי).

2) גְּנַאי, במשנה, תה"ש. דבר שראוי לגנות, טאדעלנס ווערטה, שאַנדליך, достойный порицанія, постыдное. ואלו לִגְנַאי (יומא פרק ג' י"א), צום טאדעל, הלא גְּנַאי הוא לו (ברכות ל"ג ב'), לכנות לו שם גְּנַאי (ע"ז מ"ז א').

2) גְּנוּת, במשנה שה"פ. מתחיל בִּגְנוּת (פסחים י' ד'), טאדעל, порокъ, порицаніе. שמתוך שבחו בא לידי גְנוּתוֹ (ערכין דף ט"ז ע"א).

גְּנַז, ארמית, פ"י. יסודו גז בתוספת נו"ן, והדומה אל כנס, כנש, עקרו כנוס ואסיפה, זאממלן, אויפבעוואהרען, копить, собирать, хоронить. ואשר אֹצְרוּ אבתיך (מ"ב כ' י"ז), ת"י די גְנַזוּ אבהתך. אבותי גָּנְזוּ למטה ואני גָּנַזְתִּי למעלה (ב"ב י"א ע"א). ומזה הסתרה והטמנה. פערבערגען, прятать, скрывать. גָּנַז ספר רפואות (פסחים ד' ט'), בקשו חכמים לִגְנוֹז ספר קהלת (שבת ל' ע"ב) שלא לקרות בו ברבים, ספר תורה שבלה גוֹנְזִין אותו אצל ת"ח (מגילה כ"ו ע"ב), במקום קבורת ת"ח בארץ.

הנפעל, מן הקל, אורה שנבראת בששת ימי בראשית וכו' נִגְנְזָה והיא מתוקנת לצדיקים (ב"ד ב'), אויפבעוואהרט ווערדען, быть сохранену. מִשֶּׁנִּגְנַז הארון נִגְנְזָה עמו צנצנת המן (יומא נ"ב ע"ב), פערבאָרגען, быть сокрытымъ. מגלתה נִגְנֶזֶת (סוטה ג' ג'), משמת ר' אליעזר נִגְנַז ספר תורה (שם מ"ט ע"ב), כמו נקבר, אלו הקטנים הַנִּגְנָזִים בחיידם בעין אבותם (קהלת ד' א'), ומן הפעל הזה במקרא:

גְּנָז, ש"ז אוצר, שאַטצקאַממער, сокровище. אל גִּנְזֵי המלך (אסתר ג' ט'), וּבְגִנְזֵי ברמים (יחזקאל כ"ז כ"ד), פירש"י פאר שגונזים אותם בברומים, אויפצובעוואַהרענדעס, קאָסטבאַרעס, драгоцѣнное. ולדעת הרד"ק ענינו ארגזים שגונזים בהם ברומים (עיין ברם), קיסטע, ларь. ולדעת פירסט ענינו מכסה או גלימה שמתכסים ומתעטפים בה רעקקע, היללע, מאנטעל, одѣяло, покрывало,

ירכתי צפון (יחזקאל ל״ח ו׳) . לדעת חכרל בגמרא, גֹּמֶר זו גרמניא (יומא דף י׳ א׳). ובמדרש גֹּמֶר זו אפריקא מגוג גרמניא (ב״ר פרשה ל״ז) וכן הוא בתיב״ע. ולא התבארה כוונתם אל איזה מדינה יכוונו , וגם לחכמי העמים סברות שונות בזה, והמחוור מהן שהוא העם הנודע בשם קימערים Киммеры , אשר ישב בימים מקדם במדינת טוירען Таврія, ועל יד הבאָספּאָרוס, ובהמשך הזמן יצאו קצתם ונאחזו במדינות אסיא הקטנה וקצתם התבוללו בעמי השציטים , ומהם נודעו אחרי כן בשם קימברים Кимвры .

ב) שם אשה גֹּמֶר בת דבלים אשר לקח לו הושע הנביא לאשה (הושע א׳ ג׳). והנראה שהוא שם כנוי מליצי בהוראה בלתי ידועה לנו , וכבר דרשו בזה חז״ל (עיין רש״י) . ואפשר שהוא מן גוּמְרָא בארמית בהוראת גחלת בוערת, גליטה, пламя . והוא משל לחוזק תאוות החשק, שהרי כל אותו ענין היה במראה הנבואה .

גְּמַרְיָה , גְּמַרְיָהוּ , שע״פ. א) בן חלקיהו מגדולי העם בימי ירמיה אשר בידו וביד אלעשה שלח ירמיה ספר אל זקני הגולה (ירמיה כ״ט ג׳) . ב) בן שפן סופר למלך יהויקים (שם ל״ו י׳ י״ב) , וטעם השם הוא ע״ד השם שלמיהו. גמליאל, שבולם . בענין גמול ושלם, או במובן שלום (עיין גמ״ר) .

גָּנַב , פ״י. (יסודו נב , צד האחור בגוף) , הקל , עקרו סלוק דבר לצד הגב , ועם זה סלוק דבר ממקומו , והתיחד ללקיחת דבר שלא מדעת בעלים והעלימו מעיניהם ' שטעהלען , גנבענען , красть . ונשואו הדבר הלקוח, למה גָּנַבְתָּ את אלהי (בראשית ל״א ל׳) , גֹּנֵב נפש מאחיו (דברים כ״ד ז׳) , מדוע גְּנָבוּךָ אחינו (ש״ב י״ט מ״ב) . ובחסרון הנשוא , וגם גָּנְבוּ וגם כחשו (יהושע ז׳ י״א) . ובהשאלה, וַיִּגְנֹב יעקב את לב לבן (בראשית ל״א כ׳) , העלים ממנו מעשיו , טיישען , הינטערגעהן , обманывать, провести . וַתִּגְנֹב אתי (שם כ״ז) כמו גנבת את לבי ודעתי, כי לב האיש ודעתו הוא עיקר האדם. וע״ד המליצה, וכמין גְּנָבַתּוּ סופה (איוב כ״א י״ח) , חטיפה חזקה והשלכה במקום אחר למרחוק , ענטפיה-רען , уносить . ובמשנה, שאינו אלא כְּגוֹנֵב את העין (ב״מ ד׳ י״ב) , אסור לִגְנוֹב דעת הבריות (חולין צ״ד א׳) . ובהשאלה , גנבא גנובי למה לך (יבמות צ״א א׳), למה תדבר בהסתר והעלם , אויף פערשטאָהלענע ארטהונג , украдкою, тайкомъ . ובמדרש , כְּגוֹנֵב דעת העליונה (ב״ר כ״ב) . והפעול, גָּנוּב הוא אתי (בראשית ל׳ ל״ג) , געשטאָהלענעס , краденное . ובתלמוד , תשובה גְּנוּבָה השיבו ר״ג (ע״ז י׳ ע״ב) , רש״י פירש תשובה דחויה . והתוספות כתבו עלובה וכסויה . ובדקדוק , פַּתַּח גְּנוּבָה, נסתרה ובלתי מורגשת . ובא, גְּנֻבְתִי יום וּגְנֻבְתִי לילה (בראשית ל״א ל״ט) . לדעת המפרשים ענינו , גְּנֻבַת יום וּגְנֻבַת לילה מה שנגנב ביום ובלילה הכל שלמתי, והיו״ד בשניהם נוספת או ליחס , ואית גְּנִיבַת ביממא וּגְנִיבַת בליליא, ולא התבארה כוונתו , ואפשר שדעתו לפרש המלה גְּנֻבַת כשם הפעולה , מעיקר הוראת הפעל , שהוא סלוק לצדדים , ובכוונה לשמור דבר מכל נזק, ועם זה מגנבה. ושעורו , עלי היתה השמירה ביום ובלילה, והכתוב הולך ומפרש דבריו , הייתי (שומר) ביום אכלני חרב וקרח בלילה, והוא פירש נכון . ובזה דומה הפעל גנב אל הפעל כנף , ועיין הפועל, והשם גְּנֵבַת .

הנפעל מן הקל , געשטאָהלען ווערדען , быть украдену . גנב יִגָּנֵב מעמו (שמות כ״ב י״א) .

הפיעל, כעין הקל . ובהשאלה, וַיְגַנֵּב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש״ב ט״ו ו׳) . ובהבדל הפיעל מן הקל יתבן לאמר , כי הקל ענינו רק העלמה , והפיעל המעאה במעשים בשקר ותרמית . ומזה, מְגַנְּבֵי דברי איש מאת רעהו (ירמיה כ״ג ל׳), שומעים דברי הנביאים ומיחסים אותם לעצמם ומהפכים כוונתם בשקר .

הפועל, כי גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מארץ העברים (בראשית מ׳ ט״ו), עמפיהרט ווערדען , быть унесену . ובהשאלה, ואלי דבר יְגֻנָּב (איוב ד׳ י״ב) תרגומו לְוָתִי פתגם אתאמר בגניז . ועל פיו פירשו המפרשים דבר נאמר לי

פז ו׳) ת״י תגמר יתהון הי כנורא בערא שלמא בקשא, פערצערען, истреблять.

3) גְּמָר, שם. סוף, תכלית, ענדע, פאללענדעטעס, פאלקאממענעס, конецъ, оконченное, совершенное. גְּמַר מלאכה (פאה ה׳ ח׳), גְּמַר דין (סנהדרין ו׳ ע״ב), מכאן שעושין סעודה לִגְמָרָהּ של תורה (שה״ש רבה), סיום קריאת התורה. במכללים (יחזקאל כז כ״ד) תרגום יונתן בִּגְמַר כל מיני תושבחתא, לבשי מכלול (שם כ״ג י״ב) ת״י לבושי גְמַר.

גְּמִיר, ארמית. לעזרא בהנא ספר דתא די אלה שמיא גְּמִיר וכענת (עזרא ז׳ י״ב), לדעת הראב״ע עניני בינוני פעול, במובן ש״ת, שלם, חכם שלם וגמור בתורה, והוא תאר לעזרא, פאללקאממען, совершенный. והרב ר׳ א״ב לעבענזאהן פירש שענינו כמלת וגו׳ המורגל בתלמוד וכמלת וכו׳ הנהוגה אצל המחברים, אונד זא ווייטער, עטצעטערא, и т. д. и прочъ и прочъ. לרמז אל הקורא להשלים מדעתו כמה מלות ידועות לו ממקום אחר אשר חסר ועזב הכותב מפני האריכות. ובפסוק זה רומז אל שמות האומות המפורשים לעיל (ד׳ ט׳ י׳) דיניא אפרסתכיא כו׳ עד שם האומה כענת. והראיה שתחת מלת גְּמִיר נאמר למעלה (שם י״ז) שְׁלָם, ותחת כענת, כעת בחסרון הנו״ן. והנראה לנו שמלת גְּמִיר בפסוק זה נאמר כעין ברכה ויחול בהוראת שלום והצלחה, מן גמר עלי, יגמר בעדי (עיין גמר). והיה זה ממנהג המלכים לפנים להתחיל את פתשגן כתבי פקודותיהם לעמי ממשלתם בברכת שלום, וכמו שמצאנו בספרי החשמונאים (א׳ י׳, ט׳ כ׳, י״ב ז׳). ובמובן זה נאמר לדעתנו שְׁלָם (עזרא ד׳ י״ז) בהוראת שָׁלוֹם, ובפירוש מלת כענת כעת, עיין כעא, כען.

3) גְּמָרָא, בדחול, שם. למוד, לעהרע, учение, наука. וביחוד, ללמוד התורה שבעל פה, ועל הרוב בענין התלמוד, שהוא באורי ההלכות שבמשנה ובמדרשי ההלכה. ביד משה זה גְּמָרָא (כריתות דף י״ג ע״א), איבערליעפערטע, מינדליכע לעהרע, פראדיציאן, преданіе. אביי מסדר מערכה משמיה דִגְמָרָא (יומא דף י״ד ע״ב) מפי הקבלה, גְּמָרָא לא גמר (עירובין נ״ב ע״א). טעמי ההלכות וסברות התנאים שוני המשניות. והתיחד השם גְּמָרָא בל״א לחבור הפירוש הגדול של המשניות עם ההלכות מן הברייתות ופסקי האמוראים וסברותיהם, ובלשון עברי תַּלְמוּד, והם גמרת ירושלמי וגמרת בבלי (ועיין תלמוד).

2) גְּמָרֵי, בתוספת למ״ד השמוש, לִגְמָרֵי, תה״פ, בשלמות עד תומו, גאנצהייט, גאנץ אונד גאר, вполнѣ. רגיל׳ הרבה בתלמוד.

3) גּוּמְרָא, ארמית, ש״נ. גחלת בוערת, גליהענדע קאהלע, горячій уголь. גּוּמְרָא דאשא (ת״י שמות כ״ז ה׳) ומצוי הרבה בתלמודים. וכזה:

3) גַּמֵּר, פ״י, בבנין פיעל. נתינת סמי בשמים על גבי גחלים בוערים לשרפם ולמען העלות ריח טוב, אין דאס פייער נעהען לאססען, воскурявать. לְגַמֵּר בו את הכלים (ברכות נ״ג א׳), להכניס ריח טוב בבגדים. ובפיוט, גַּמֵּר תמרותיך להעשין (יוצר ליום ב׳ דפסח).

ההתפעל, התבשם מריח הבשמים העולים משריפתם. וּמִתְגַּמְּרִין והולכין כל היום כולו (שבת י״ח ע״א), דורכדופטעט ווערדען, бить воскуриваему. מִתְגַּמְּרִין כל לבושיך (תרגום תהלים מ״ה ט׳).

2) מוּגְמָר, במשנה. שם. הבשמים שנותנים על הגחלים וריחם נודף, רייכערווערק, курево, ладонъ. והוא אומר (ברכה) על הַמּוּגְמָר (ברכות ו׳ ו׳), מניחין מוּגְמָר תחת הכלים ומתגמרין והולכין כל השבת (שבת דף י״ח ע״א). ובערבית מגמר כולל גם המחתה שנותנים עליה את הבשמים.

גֹּמֶר, שע״פ. א) בנו בכורו של יפת, גֹּמֶר ומגוג ומדי וגו׳ (בראשית י׳ ב׳), ובני גֹּמֶר אשכנז וריפת ותוגרמה (שם ג׳). ומזה, שם העם שיצא ממנו הנזכר ביחד עם תוגרמה. גֹּמֶר וכל אגפיה בית תוגרמה

2) גְּמִיעָה, שה״פ. שלינג, глотокъ. כדי גְמִיעָה (שם ח׳ א׳).

2) גְּמַץ, פ״י, ארמית. כריה, חפירה, נראבן, копать. בור כרה ויחפרהו (תהלים ז׳ ט״ז) ת״י שיח חפר וגמציה. ומזה במקרא:

גּוּמָץ, ש״ז. בור, גרובע, яма. חפר גומץ בו יפל (קהלת י׳ ח׳) (ועיין קמץ).

גָּמַר, פ״י, מקורו ארמית. ובמקרא לא נמצא כי אם בספר תהלים בבנין הקל, וענינו כלה, פסס, שלם. ובא א) עומד, הגיע עד הסוף ועם זה כליון והפסק, צו ענדע געהן, אויפהערען, оканчиваться, перестать. כי גָמַר חסיד (תהלים י״ב ב׳). והכפל, כי פסו אמונים, יִגְמָר נא רע רשעים (שם ז׳ י׳), עיד, יתמו חטאים (שם ק״ד ל״ה), גָּמַר אמר לדר ודר (שם ע״ז ט׳), פסקה ההבטחה, ומקביל אל הקודם, האפס לנצח חסדו, איזט עס אויס מיט דער פערהייסונג, кончилось ли обѣщаніе. ב) יוצא, גזרת משפט והתוך דין, שענינו קרוב לענין הפסק והשלמה, (ע׳ גזר, חתך), בעשליססען, ре-шить, заключить. ומשך אחריו מלת היחס עַל, לאל גֹּמֵר עָלָי (שם נ״ז ג׳), דער איבער מיך בעשליססט. ומזה במשנה, נמנו וְגָמְרוּ (ידים ד׳ א׳), כך נחלקו וכך גָּמְרוּ (שם ג׳). וירם מזה, גָּמַר אֹמֶר (תהלים ע״ז ט׳), גזר דינו. וכמבואר מן התרגום הארמי פירושו ענין סגירה וסבבה במובן הגנה ומחסה, עיד, ויסגר ה׳ בעדו (בראשית ז׳ ט״ז), פער-שליסס, שיטצען, замыкать, защищать. ומזה יתבן שיפורש גם, ה׳ יִגְמֹר בַּעֲדִי (תהלים קל״ח ח׳). ורש״י פירוש יסכים-על-ידי בקשתי, והרמב״ן תרגם, פיהרע עס אויס פיר מיך. ובמשנה בענין השלמה, ענדיגען, פאללענדען, кончить, завершать. גָּמְרָן הנזכר (פאה ד׳ ח׳). ובהשאלה, וְתוֹקְפָה עד הנץ החמה (ברכות א׳ ב׳), אויסריכטען, ис-полнить. להתחיל וְלִגְמוֹר (שם נ׳ ג׳), וְגָמַר את כל הפרשה, הורגלו להיות גּוֹמְרִים (יבמות י״ב ו׳), פאללענדען, доконечить, со-вершить. וכמו כן עשות דבר בשלימותו. גּוֹמֵר עליו את ההלל (פסחים י׳ ו׳), גאנצליך לעזען, про- честь всецѣло. ובהשאלה, לענין הסכמה שלמה, גּמוּר בכל לבבך וגו׳ לדרשת דרכי (ברכות י״ז א׳). ובבנוני פעול, דבר הנשלם, פערטיגעס, готовое, зрѣлое, совершенное. אכלה פירות גְּמוּרִים (ב״ק ו׳ ג׳). בצים גְּמוּרוֹת (ביצה ב׳ ע״ב), זב גָּמוּר (זבים א׳ א׳), פאללשטענדיג, настоящій. צדיק גָּמוּר צדיק שאינו גָמוּר רשע שאינו גָמוּר רשע גָמוּר (ברכות ז׳ א׳). ובדב״א, הגבורה הַגְּמוּרָה (כתר מלכות), פאללקאממענע, совершенное. ובענין השלמה, אין היבמה גְמוּרָה ליבם כשם שהארוסה גְמוּרָה לאישה (נדרים י׳ ו׳). השתמשו עוד בתרגומים וביותר בתלמוד בפעל גמר להוראת למוד. וביחוד למוד תורה שבעל פה לתלמידים ומסירת ההלכות המקובלות. וכמו שהשתמשו לענין זה גם בפעל שלם (עיי״ש), לפי שבענין ההשלמה יש גם משמעות המסירה מיד ליד, הרצאה מרשות לרשות (ועיין שלם). ושנגתם לבניך (דברים ו׳ ז׳) ת״י ותגמרינון לבנך. ומזה גם ביחוס אל התלמידים מקבלי תורה מפי רבם, קח נא מפיו תורה (איוב כ״ב כ״ב), גְּמַר בחין מפומיה אורייתא. ובתלמוד, אַגְמְרֵהּ גְּמָרָא (חולין מ״ה ע״ב), לעהרען, איבערליפערן, учить, преподавать, передавать. הוו גמירי הלכתא (חגיגה ג׳ א׳), לערנען, עמפפאנגען, учиться, обучаться, получать. ומזה גם למוד בכלל, תא אַגְמְרָךְ מילי דעלמא (פסחים קי״ג ע״א) (ועיין גמרא).

הנפעל, במשנה, מענין הקל, הראשון עד שלא נִגְמְרוּ (פאה ד׳ ח׳), פערטיג ווערדען, быть совершенными, зрѣлыми. עד שלא נִגְמְרָה (שם), מִשֶּׁנִּגְמְרָה מלאכתו (כלים ה׳ א׳), שהזהב נִגְמַר לארבעים שאחר (נדה נ׳ ו׳). ובהשאלה, נִגְמַר הדין (סנהדרין ו׳ א׳), בעשלאססען ווערדען, быть рѣшенными. ובדב״א במובן השלמות, הנה זאת ההקשה נִגְמֶרֶת (אמו״ד ג׳), פאללקאממען זיין, быть совер-шенными, полными.

הפיעל, בתרגומים, כליון והשחתה, פערניכטען, уничтожать. כבגד אכלו עש (איוב י״ג כ״ח) תרגם יונתן לבושיה דגמרי זחיל, ובאכילת אש, יאכלמו כקש (שמות

ע״ב פ״ז), קאמעעל וייבכען, верблюдица.
ומזה במשנה:

2) נַמָּל, ש״ת, למנהיג הגמל, קאמעעלענ-טרייבער, погонщикъ верблю-довъ. הרי זה חמר נַמָּל (עירובין ג׳ ד׳) (ועיין חמר), כקשר הַנַּמָּלִין (שבת פ״ז ב׳).

2) נַמֶּלֶת, ש״נ. שיירא של גמלים, החמרת וְהַנַּמֶּלֶת (סנהדרין י׳ ח׳), קאמעעלענקאראוואנע, караванъ верблюдовъ.

2) נַמְלוֹן, ש״ז. מין גדול ידוע במיני הירקות, אפונים הַנַּמְלוֹנִים (כלאים ג׳ ב׳). וכתב הר״ם שהם האופנים הגסים. וכן בלשון ארמית אומר לכל דבר גדול גמלאה, איזה דבר שיהיה.

נָמוּל, שע״פ. שם הראש לשתים והעשרים המשמרת מכ״ד משמרות כהונה שתקנו בימי דוד (הה״א כ״ד י״ז).

נְמַלִּי, שע״פ. אבי עמיאל (במדבר י״ג י״ב).

נַמְלִיאֵל, שע״פ. בן פדהצור נשיא לבני מנשה (שם א׳ י׳).

א) 2) נָמַם, ארמית ובמשנה, פ״י. חתוך של שפוי וקציצה, אבשניידען, אבראזירען, отрѣзать. הקל, המדל בזיתים יָגוֹם (שביעית ד׳ ד׳), חותך את האילן ומשאיר את השרש בארץ. ובענין קלוף, ביצה מגולגלת עד שֶׁיָּגוֹם (עוקצין ב׳ ד׳), אבשעלען, облупать. ועל דרך השלמים, אם רצה גוֹמֵם עד פחות מטפח (כלאים ב׳ ו׳), או מגביה עשרה טפחים או גוֹמֵם מעל הארץ (שביעית ד׳ ח׳). ובפעול, בהמה שפיה גָמוּם (חולין נ״ט ע״א), איזה גוֹמֵם כל שאין לו קרנים (תוספתא בכורות ד׳ ה׳), את רואה את הכותל כְּגָמוּם (ירושלמי שבת פרק י״ג).

הנפעל, אילן שֶׁנִּגְמַם (שביעית א׳ ח׳), אבגעשניטען ווערדען, быть отрѣзану. ובע״א, חוטין החיצונים שנפגמו או שנגממו (בכורות ו׳ ד׳), נשברו חתיכות חתיכות קטנות, וכן בענין כליון הבשר, פערצעהרט ווערדען, быть объѣдену. נגממו כותלי בית הרחם (חולין ע׳ ע״א). ובהשאלה, הגיע זמנה של ושתי ליגמם (אסתר רבה פסוק גם ושתי), ובא גם על משקל נע״ז, הוי קא גאים ליה (חולין צ״ג ע״א) חותך ומנקר עד הבשר. ובבנין פיעל, מְגַמְמִין אותו (בראשית רבה ל״ח). ובא על דרך המרובעים הכפולים.

2) נִמְנֵם, פ״י. דבר דברים בעלגות לשון, שהדבור כמו קטוע, שטאממעלן, заикаться. וכן הוא בערבית; וקא מְנַמְנֵם (מגילה דף ל״א עמוד ב׳). ורובו הצעת ענין בלא סדור נכון, בקיטועין. מעשה בתלמיד אחד שהיה מְנַמְנֵם (ברכות כ״ב ע״א), שאם ישאל לך אדם דבר אל תְּנַמְנֵם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (קדושין ל׳ ע״א). ובהתפעל, כבר היה העולם מִתְנַמְנֵם והולך (שה״ש רבה א׳ ז׳) כמו מתמוגג.

3) נִמְנוּם, שה״פ. דבר בלתי מסודר, פערוואָרדענעס, אונקלאָרעס, не-ясное. בדברי המתברים.

2) נֹמֶמָה, ש״נ, בגמרא. גומא, חפירה קטנה, גריבכען, פערטיעפונג, ямочка. נְמָמִיּוֹת בנחל (תענית י״ט ע״א), עקרו גמם, מענין קציצה וחתוך, וזהו יסודו של השם נֵם, גומא.

ב) נָמַם, לפי דעת קצת הוא פעל יסודי בהוראת קבוץ ואסיפה, ועם זה חבור וקשור, זאממעלן, פערבינדען, со-бирать, связать. דומה לפעל עָמַם. וכן הוא בערבית, וזהו יסודה של המלה נַם, וממנו נגזר לדעתם גם השם:

מְגַמָּה, ש״נ. קבוץ של חיל גדול, שאַר, войско, толпа. מְגַמַּת פניהם קדימה (חבקוק א׳ ט׳), ושעורו, כמו פני המגמה קדימה. ולדעת פירסט נמצא בלה״ק עוד שרש נָמַם אחר, בהוראת תשוקה ושאיפה, בענעהרען, שטרעבען, желать, стре-миться. כענין הפעל נאם בלשון ערבית, וזהו ענין מְגַמַּת פניהם, שאיפתם ותשוקתם, שטרעבען, стремленіе.

2) נָמַע, במשנה, כענין הפעל גמא במקרא, בליעת משקה כל שהוא, שלירפען, глотать. בבנין פיעל, לא יְנַמֵּע בהן את החומץ (שבת פרק י״ד ד׳) (ועיין גמא).

אל הפעל שלם שכולל גם הוא שתי ההוראות האלה. יִגְמְלֵנִי ה׳ כצדקתי (ש״ב כ״ב כ״א). ובקשור עם מלת היחס עַל, ואם גֹּמְלִים אתם עלי (יואל ד׳ ד׳), והקודם, הגמול אתם משלמים עלי, ולא כעונתינו גָמַל עלינו (תהלים ק״ג י׳), והקודם לא כחטאינו עשה לנו, אשירה לה׳ כי גָמַל עלי (שם י״ג ו׳), חסר מלת טוב המובנת בכח המאמר, וכתרגומו דשריע עלי טבתא, וכן, גָּמֹל על עבדך אחיה (שם קי״ט י״ז) וכדומה (עיין גָּמַר). וביחס הלמ״ד, הלה׳ תִּגְמְלוּ זאת (דברים ל״ב ו׳). ובמשנה, אף על פי שהן קְגוֹמְלִין זה את זה (דמאי ד׳ י״ז).

הנפעל, מן ההוראה הראשונה, בבחינת היונק אשר שלמו לו ימי יניקתו, געוויינט, הערגעגעוואכסען זיין, עגטוועהנט ווערדען, 6ить зрѣлымъ, отнятy отъ груди. עד יִגָּמֵל הנער (ש״א א׳ כ״ב), ויגדל הילד וַיִּגָּמַל (בראשית כ״א ח׳), הִגָּמֵל את יצחק (שם). ובגמרא, מאי גלמודה גְּמוּלָה דא מבעלה (סוטה מ״ב ע״א). ופירש״י גמולה בדולה כמו ויגמל. ובמדרש גם במובן קבלת פעולה טובה, ולא נגמל חן בעיניו (קהלת פ׳ ז׳). ומזה בסליחה, (אל נא רפא נא), וארחות הסריך נגמל. ובדב״א בהתפעל בענין השקידה על דבר, וקרובה לְמִתְגַּמְּלִים ללמוד (תקון המדות) הסכמה למעשה הלמוד. וכן שמשו בו במחקר, לחבור והתמזגות העצמים והגיעם לתקון והשלמה לאיזה ענין, עד יתמזגו בפעולת קצתם וְיִתְגַּמְּלוּ ותגוח בהם צורה (נרבוני על המורה א׳ ע״ג).

גְּמוּל, שמ״ז. א) במובן המוסרי, מעשה גמור ומבושל כל צרכו, הערגעגע-רייפטע האנדלונג, созрѣвшее, совершившееся дѣйствіе. ובא בסמיכות אל ידים, כי גְמוּל ידיו יעשה לו (ישעיה ג׳ י״א), וקודם לו כי פרי מעלליהם יאכלו, וּגְמוּל ידי אדם ישיב לו (משלי י״ב י״ד), פערדיענסט, заслуга. ובחסרון הסומך, גְּמֻלְךָ ישוב בראשך (עובדי׳ א׳ ט״ו), וּגְמֻלוֹ ישלם לו (משלי י״ט י״ז), השב גְמוּל על גאים (תהלים צ״ד ב׳), כמו השב גמול גאים עליהם. ומזה ב) שלומי המעשה, פרעון, פערגעלטונג, воздаяніе, возмездіе. גְּמוּל לאויביו לאיים גְּמוּל ישלם (ישעיה נ״ט י״ח), גְּמוּל הוא משלם לה (ירמיה נ״א ו׳). ובא ברבוי, ואל תשכחי כל גְּמוּלָיו (תהלי׳ ק״ג ב׳), מעשי חסדיו ורחמיו, וואָהלטהאטען, благодѣяніе. ותרגומו כל חסולי, המעשים שעושה האם ליונק שדיה. ובתוספתא, ואין משלמין ממנו את הַגְּמוּלִין (פאה ד׳ י״ב, שביעית ז׳ ו׳). ובדב״א בהוראת פרעון השכר והעונש בעוה״ב, פערגעלטונג, воздаяніе. לך שני העולמים כו׳ הראשון למעשים והשני לִגְמוּל (כתר מלכות), הַגְּמוּל אשר גנוז לצדיקים (שם).

גְּמוּלָה, שה״ם, מעין הקודם. א) מעשה של חסד גדול, וואָהלטהאט, благодѣяніе. ולמה יגמלני המלך הַגְּמוּלָה (ש״ב י״ט ל״ז). ב) ברבוי בהוראת הקבוץ, שלומים, מדה כנגד מדה, פערגעלטונג, воздаяніе. כי אֵל גְּמֻלוֹת ה׳ שלם ישלם (ירמיה נ״א נ״ו), כבעל גְּמֻלוֹת כעל ישלם (ישעיה נ״ט י״ח) ית״ מרי גמוליא הוא גמלא ישלם, דומה כאלו נאמר בַּעַל גמלות.

תַּגְמוּל, תַּגְמוּלִים, מעשי חסדים, וואָהל-טהאטען, благодѣяніе. כל תַּגְמוּלוֹהִי עלי (תהלים קט״ז י״ב), על משקל הארמי.

ב) גְּמִילוּת, במשנה, ש״נ. פעולה טובה או תשלום מעשה טוב, גְּמִילוּת אני פורע (דברים רבה א׳). ועל הרוב בסמיכות אל השם חסדים. גְּמִילוּת חסדים (פאה א׳ א׳), על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גְּמִילוּת חֲסָדִים (אבות א׳ ב׳).

גָּמָל, ש״ע, משותף לזו״נ. מין בהמה טמאה גסה וחזקה ומשתמשים בו לכל משא בארצות הקדם, קאמעעל, верблюдъ. ואולי נקרא כן על שם היותו הגדול במיני בהמות הגסות, וביותר ע״ש גביו הבולטים בגדלם, וגם בהיותו קטן בשנים נקרא בשם בֶּכֶר, המורה גדול (ע״ש). ותפל מעל הַגָּמָל (בראשית כ״ד ס״ד), את הַגָּמָל כי מַעֲלֵה גרה הוא (ויקרא י״א ד׳). והרבוי, עשרה גְמַלִּים (בראשית כ״ד י׳), בדגש ע״ם קמצים מן קמץ, גְּמַלִּים מיניקות (שם

(יחזקאל כ״ז י״א). לדעת רוב המפרשים ענינו ננסים וקצרי קומה, צווערג, רייסלינג, кар-ликъ. וזה מהוראת הקטיפה והכויצה, אנשים מקוטפים בגודלם. ואולי היו מצוינים בגבורתם. ולתרגום השבעים ענינו מצב אנשי מלחמה, בעזאצונג, гарнизонъ. ופירש פירסט דעתם כי במשמע הוראת הקיטוף והכויצה יש גם ענין החוק הקשוי והאלמות. ומזה המצב הנצב בתקף ועז לשמור ולהגין, פעסט איינגעשטעללטער פאסטען, крѣпко поставленный постъ. ולדעת הירונימוס ענינו גבור מלחמה. וי״ת קאפוטקאי, שם אומה הנודעת על שם המקום קאפאדקיא. ולפי הנראה קרא גְּמָרִים, (עיין גֹּמֶר).

2) גָּמָז, גְּמָזָה, במשנה, שם. מתירים גמזיות של הקדש (פסחים ד׳ ח׳). לפי פירוש הערוך ורש״י הם גדולי ענפים שגדלים בחרובים ובשקמים, שפראָססע, отростокъ. והנראה שעקרו גדולים של שקמה לבד, וכן בערבית גָמז עץ שקמה, זיקאמאָרע, сикоморъ. וזהו שאמרו בתוספתא. הכליפין והחרובין וגמזיות (תרומות ה׳ ז׳). ובמדרש, אבל חד גמזין (איכה א׳ ח׳). ובירושלמי, גמזוזינא (מע״ש פ״ב). ומזה:

גִּמְזוֹ, שע״פ. עיר בשבט יהודה (דה״ב כ״ח י״ח), והיא עיר מולדת נחום בעל הנסים הנודע נחום איש גמזו (תענית כ״א א׳). ועל דרך הדרש חלקו את השם לשתים, ואמרו אמאי קרו ליה גמזו דכל מילתא דהוה סלקא ביה אמר גם זו לטובה (שם). ואפשר שהיא העיר הנקראת במדרש איכה (פסוק ס״ה כל אבירי) בר גמזא, ונמצאה בא״י עיר שיקאמענאן, ואולי היא זו.

2) גִּמַטְרִיָּא, בלשון יונית Geometria, ענינו חכמת מדידת הארץ, геометрія. ובמשנה במובן חכמת החשבון ביחוד, רעכענקונסט, арифметика. תקופות וְגִמַטְרִיָּאוֹת (אבות ג׳ י״ח). ובאגדה השתמשו בשם זה לצירוף סכום מספר האותיות לרמז ענין אחד, השטן בגימטריא שס״ד הוי (יומא כ׳ ע״א). וכן לענין תמורות האותיות, בגימטריא איכתוב לחן (סנהדרין כ״א ע״א).

גָּמַל, פעלי, קרוב לשרש גמר, הקל. הוראתו הראשונה א) גידול פירות וביאתם או הבאתם לגמר גידולם והשלמתם. הערוואכזען, רייפען, созрѣть зрѣть. וַיִּגְמֹל שקדים (במדבר י״ז כ״ג). והוא יוצא. ובסר גֹמל יהיה נצה (ישעיה י״ח ה׳) הנצה שהיה בסר יהיה גומל, מתבשל ונגמר, והוא עומד. ומזה השלמת גידול היונק וביאתו לפרק שהוא גומר ימי יניקתו, צור רייפעבריינ-גען, שטוהאַרנעו, довеоти до зрѣлости. ותינק האשה את בנה עד גָמְלָהּ אותו (ש״א א׳ כ״ג), כאשר גְּמָלַתּוּ (שם שם כ״ד) והאם היא הגומלת, ותרגומו בארמית עד דחסילת. וכולל גם הגידול והבלכלה, נעהרען, ערציהען, פפלעגען, питать, воспитывать. וַתִּגְמְלֵהוּ תחפנחס בתוך בית פרעה (מ״א י״א כ׳). ובבינוני פעול מתיחס אל הילד המגודל עד לגמר יניקתו, צור רייפע הערנגעוואכסענעם קינד, до зрѣлости, возростившее дитя. גָמוּל ידו הדה (ישעיה י״א ח׳), גְּמוּלֵי מחלב (שם כ״ח ט׳). והכפל, עתיקי משדים, גמר להיות נזון בחלב ומרוחק ממנו, פאן מילכע ענטוועהנט, отнять отъ груднаго молока. וכולל גם היונק בעוד שאמו מגדלתו ומפרנסת אותו מחלב שדיה, כְּגָמֻל עלי אמו (תהל׳ קל״א ב׳), זייג-לינג, פפלעגלינג, грудной ребенокъ, пи-томецъ. והפירש״י כיונק שדים. ומענין הגמר וההשלמה בא ב) הבאת דבר מעשה אל הפעל ובמובן המוסרי, פאללבריננען, совершать. כי גָמְלוּ להם רעה (ישעיה ג׳ ט׳), ומושך את יחס הפעול גם בבחינת מקבל הפעולה, גְּמָלַתְהוּ טוב ולא רע (משלי ל״א י״ב). ובחסרון תבונת המעשה, אשר גְּמָלָם ברחמיו (ישעיה ס״ג ז׳), גֹּמֵל נפשו איש חסד (משלי י״א י״ז), השם חסד נמשך גם למעלה, איש חסד גמל חסד לנפשו. ומזה ג) מעשה שלומים להשיב מדה כנגד מדה, פערגעלטען, воздавать. לפי שהשלומים הם באים בסוף המעשה, והם כמו משלימים אותו, עד לפתח חטאת רובץ. ובזה הוא נרדף

למעט או לרבות), ומלת גם עקרו תבוד רבוי בכלל .

2) גֹם, גֹאם, גַמָא, שם. האות השלישית בסדור האותיות בל׳ יונית, וכן הוא שמה בל׳ יונית גאממא, Γαμμα, כמין גַמָא (מדות ג׳ א׳) וצורתה Γ, והיא צורת ד׳ הפוכה, מדת ארכו ומדת רחבו ומדת גַמָיו (ב״ם כ״ח ע״א), מדת שני צדדים מצד קרן אחד, ושל גם שנשבר מתוך גומו (כלים פרק י״ד ח׳), מפתח עשוי כמין גם .

גָמָא, פועל יוצא. שאיפה ובליעת משקה בפעם אחת, איינשלירפען, глотать .
במקרא לא נמצא כי אם בבנין הפעיל ופיעל ,
ההפעיל, יוצא לשני, סבב בליעת משקה, איינשלירפען לאססען, давать глотать . הַגְמִיאִינִי נא מעט מים (בראש׳ כ״ד י״ז). ובגמרא בחלוף אל״ף לעיין, ובבנין הקל, כדי לִגְמוֹעַ שלש בצים (סוטה ד׳ א׳).
הפיעל, במובן המושאלי, שאיפה חזקה, איינשלירפען, глотать . ברעש ורגז יְגַמֵא אֶרֶץ (איוב ל״ט כ״ד), דרך משל, ותרגומו עבר גומתא בארעא, שטאמפפען, топтать . מן הארמית גומא עיי״ש.

2) גְמִיאָה, בגמרא. בליעת מעט משקה, חלב כדי גְמִיעָה (שבת ח׳ א׳). ובגמרא, איבעיא להו כדי גמיאה או כדי גמיעה, אמר רנב״י הַגְמִיאִינִי נא (שם ע״ז א׳).

מְגַמָה, ש״נ. פעם אחת במקרא, מְגַמַת פניהם קדימה (חבקוק א׳ ט׳), פירש״י ענינו גמיאה ושאיפה במובן המשאלי, ע״ד, יְגַמֵא ארץ (איוב ל״ט כ״ד), ומשפטו מְגַמְאָה, שטרעבען, стремленіе . ובמובן זה השתמשו בו בעלי אסופות: מְגַמָה מיוחדת (אמונות ודעות ג׳) ועיין גֹמֶם .

גֹמֶא, שם. מין קנה הגדל על יאור מצרים, וידוע בשם, פאפיערשטידע, פאפיערשילף, בינזע, папиросовое растеніе, тростникъ . ועושים ממנו דוגיות קטנות לשוט, ותבלים, תבת גֹמֶא (שמות ב׳ ג׳), ובכלי גֹמֶא (ישעיה י״ח ב׳). וכן סתם קנה, חציר לקנה וָגֹמֶא (שם ל״ה ז׳), היגאה גֹמֶא בלא בצה (איוב ח׳ י״א), שילף, ראָהר, осока . וזה ע״ש שהוא שואף ובולע מים .

2) גֶמִי, במשנה, שם. מעין הקודם, קנה שעושים ממנו חבלים, שילף, камышъ . קשרו את המקדה בְגֶמִי (שבת כ״ד ה׳). ומזה:

2) גִימוֹן, במשנה. שם. ואין העגל יוצא בְגִימוֹן (שבת ה׳ ד׳). בגמרא אמרו בפירושו, בר נירא והאי גימון לישנא דמיכף, כדכתיב הלכוף כאגמון (שם נ״ד ע״ב) ופירש״י עול קטן שמנהיגים לעגל בצוארו שיהיה למוד לכוף ראשו . וכנראה היה עשוי מחבל של גמי . ובמובן קרוב לזה אמרו, שהיו אוגדין את לולביהן בגימוניות של זהב (סוכה ג׳ ח׳), חוטי זהב כמפתן כגימון, באנד, лента, тесма . ולדעת בעל הערוך השלם עקרו מלשון יונית κημος, סל ארוג שנותנים בפי הבהמה מיל קָרֵב, ודחוק .

2) גוּמָא, גוּמָה, ארמית ובמשנה, ש״נ. חפירה קטנה או עסק קטן, גריבכען, פערטיעפונג, ямочка, углубленіе . נוטע ארם קישות ודלעת לתוך גוּמָא אחת (כלאים ג׳ ה׳), אין שוחטין לגוּמָא (חולין ב׳ ט׳), וכל נימא ונימא בראתי לה גוּמָא בפ״ע (ב״ב ט״ז א׳), החור הקטן שממנו יוצאת השערה . ובמשנה, הבדילו בין גומא ובין כוס (עין פרה ב׳ ה׳). והרבוי, בבית ארתא לאשויי גומות (שבת ק״ט א׳) ועיין גמם .

גֹמֶד, שם. מדה ידועה פרותה מאמה, גֹמֶד ארכה (שופטים ג׳ ט״ז), רש״י פי׳ אמה גרומה בהפוך האותיות (ע׳ גרם) . ולדעת השבעים היא זרת, שפאננע, пядь, пядень . ובארמית יורה השרש גמד, צמצום, קימוט וכווצה, צוזאממענציהען, стягивать . אמר יד ימינו, תרגומו גמיד בידיה דימינא . ובגמרא, גמיד ממאניא (פסחים דף קי״א א׳), קצר וצר עליו, שנג, тѣсный . וקרוב שרש זה אל קמט, קמץ, ובהפוכו גרם .

גֹמֶר, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, וְגֹמָדִים במגדלותיך היו

למלת אף. ובאה א) בענין תוספת נושא או נשוא על האמור מקודם, איך, и, также. ותתן גם לאישה (בראשית ג׳ ו׳), גם מעוף השמים (שם ז׳ ג׳). ובאה מלת גם כפול במאמרי ההשואה והדמיון, גם תבן גם מספא רב עמנו (שם כ״ד כ״ה), איך, איך, וואָהל—אלס, и - и. גם צאנכם גם בקרכם קחו (שמות י״ב ל״ב), גם לי גם לך לא יהיה (מ״א ג׳ כ״ו), ни - ни. ובא כפל שלש פעמים, גם לא שמעת גם לא ידעת, גם מאז לא פתחה אזנך (ישעיה מ״ח ח׳). ובתוספת וי״ו על הנוסף, גם אתה שתה וְגם לגמליך אשאב (בראשית כ״ד מ״ד). וכן בערך היתרון והעדפה כטעם אפילו, זאָגאר, זאָגאר איך, даже, даже и. והענין שעליו באה תוספת החדוש חסר במאמר ומובן מעצמו, גם לרעהו ישנא רש (משלי י״ד כ׳), ויאכל גם אכול את כספנו (בראשית ל״א ט״ו). ויתכן ששעורו, וגם אכל את כספנו, ומוסב על האמור כי מכרנו. ובמאמרים השוללים, אין גם אחד (תהלים י״ד ג׳), איך ניכט, ניכט איין מאהל, ни даже. ולא נותר בו וגו׳ גם אחד (ש״ב י״ז י״ב), וְגם לא שבעת (יחזקאל ט״ז כ״ח), כמו ועוד לא שבעת, אתד דאָך ניכט. ובחבור עם מלת כִּי, גם כִּי תרבו תפלה (ישעיה א׳ ט״ו), גם כִּי אמר אלי (רות ב׳ כ״א), ווען איך, יאַ איך, даже, если и. ובחסרון מלת כִּי המובנת בענין, בחנוני גם ראו פעלי (תהלים צ״ה ט׳), ענינו כמו, גם כי ראו, ואחרי מלת כִּי, כִּי גם במלכותו נולד רש (קהלת ד׳ י״ד), ווען ער איך אָרם געבאָרען, хотя онъ родился бѣднимъ. ובחבור עם מלת אף לחזק הענין, וְאַף גם זאת (ויקרא כ״ו מ״ד). ב) בחבור עם שם הגוף והכנויים לדייק ולחזק את הרבוי, והיא גם היא (בראשי׳ כ׳ ה׳), כמו היא בעצמה, זיא זעלבסט, да и она сама. ובענין כְּמוֹ כֵן, עבענפאללס, также, равномѣрно. ולשת גם הוא ילד (בראש׳ ד׳ כ״ו). ואחרי כנוי הפעול, ברכני גם אני (שם כ״ז ל״ד), ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ״א כ״א י״ט), ישמח לבי גם אני (משלי כ״ג ט״ו). ובאה כמו כן לחזוק הענין ויפוי כח המליצה בכפל על שני הנושאים, גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים (שופטים ה׳ ד׳), גם שב גם ישיש בנו (איוב ט״ו י׳). וכן לחזק הפעולה, ואבי ראה גם ראה (ש״א כ״ד י״ב), זיעהע דאָך, смотри же. וכעסתה צרתה גם כעס (שם א׳ ו׳). ומזה יצא לפעמים למעט הפוכו, ע״ד מכלל הן אתה שומע לאו, ויאהב גם את רחל מלאה (בראשית כ״ט ל׳). ויתכן שמלת גם נמשך אל הקודם ושעורו, ויבא גם אל רחל וגם אהבה. גם את הטוב נקבל מאת האלהים (איוב ב׳ י׳), גם הוא לי לישועה (שם י״ג ט״ז), ונמצא שבאה ביחס אל הנשוא תחת היחס אל הפעל, וברכתם גם אתי (שמות י״ב ל״ב). והמובן גם תברכו אותי, גם אתכה הרגתי (במדבר כ״ב ל״ג), לא די שלחצתי אותך אל הקיר אלא גם הורג הייתי אותך. ובא גם ג) להתחלת המאמר, לאמת לבד כטעם האמנם, גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי י״ז כ״ו), גם במעלליו יתנכר נער (שם כ׳ י״א). וביותר בסמיכות למלת תה״פ עַתָּה, גם עַתָּה כדבריכם כן הוא (בראשית מ״ד י׳), נון יאָ, נון איך, да. גם עַתָּה התיצבו (ש״א י״ב ט״ז), גם עַתָּה הנה בשמים עדי (איוב ט״ז י״ט). ובא, זה היום ומה גם עַתָּה (מ״א י״ד י״ד). וטעמו, מה תאמר אם גם כעת כרגע יבא ויקרה הדבר. ד) בענין סתם חבור, למה אשכל גם שניכם (בראשית כ״ז מ״ה), תועבת ה׳ גם שניהם (משלי י״ז ט״ו), וימותו גם כל אנשי מגדל שכם (שופטים ט׳ מ״ט), איך אללע צוזאממען, всѣ вмѣстѣ. גם את הכל יקח (ש״ב י״ט ל״א), כי גם פעמים רבות (קהלת ז׳ כ״א). ולפעמים בצירוף אל נושא או נשוא רחוק ממנו במאמר, גם כל קויך לא יבושו (תהלים כ״ה ג׳), מוסב על מ״ש לפניו (ב׳) אל אבושה. ויתכן שמזה, גם את הכל יקח (ש״ב י״ט ל״א) מוסב על מ״ש לפניו (ל׳) אתה וציבא תחלקו את השדה. ה) ובענין בכל זאת, איך דאָן, איך יאָ, דאָך, но—однако. כי גם יודע אני (קהלת ח׳ י״ב), רבות צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (תהלים קכ״ט ב׳). ובהבדל שבין מלת גם למלת אף נראה לאמר, כי אף שעקר אפף, הוראתו הראשונה הוספה של חדוש

ארנן וחצי עיר הגלעד ועריו נתתי לראובני ולגדי, ויתר הגלעד וכל הבשן וגו' נתתי לחצי שבט המנשה וגו', ולמכיר נתתי את הגלעד (דברים ג' י"ב–ט"ו), וביהושע נאמר, ויהי להם (לבני גד) הגבול יעזר וכל ערי הגלעד וגו' ויהי גבולם (של חצי מטה מנשה) ממחנים כל הבשן וגו', וחצי הגלעד וגו' לבני מכיר בן מנשה לחצי בני מכיר למשפחותם (יג כ"ה ל"א), וביתר באור נאמר, מן הירדן מזרח השמש את כל ארץ הגלעד הגדי והראובני והמנשי מערער אשר על נחל ארנן והגלעד והבשן (מ"ב י' ל"ג), ומזה אנחנו למדים כי השתמשו בשם גלעד בהוראתו העקרית הפרטית חבל ארץ בין ערוער והבשן ובהוראת המורחבת כלל ארצות ראובן גד וחצי שבט המנשי, ולזאת נמצא במקרא שהשם גלעד בא לפעמים ביחוד לנחלת ראובן (ש"א י"ג ז'), ולנחלת גד, ובני גד (שופטים ה' י"ז), ובכלל לנחלת בני ראובן וגד (תהלים ס' ט', ק"ח ט'), ועל הרוב לכל עבר הירדן בכלל (עמוס א' י"ג, יחזקאל מ"ז י"ח, ש"ב ב' ט', מ"א ד' י"ג וכדומה). מן העדים אשר בגלעד נזכרו בשם: יבש גלעד (שופטים כ"א ט'), מצפה־גלעד (שם י"א כ"ט), רמת גלעד (מ"א ד' י"ג), יעזיר גלעד (דה"א כ"ו ל"א), ויתבארו במקומן. הגלעד היה מצוין בגידולי סמי בשמים טובים לריח ולרפואה. ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה (בראשית ל"ז כ"ה), וברמז לזה אמר הנביא, עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים (ירמיה מ"ו י"א), הצרי אין בגלעד (שם ח' כ"ב). ובשם היחס, יאיר הגלעדי (שופטים י' ג'), מבני גלעדים (מ"ב ט"ו כ"ה), השם גלעד במובן כולל עבר הירדן, נמצא גם בספרי החשמונאים (א' ה' י"ג) ואף יוסף בן מתתיהו קורא לעבר הירדן גאלאאדיטית או גאלאדיני כשם נרדף לארץ מואב שהוא קורא מאאביטית, ועל הרוב יקראו בשם Peräa.

2) גלף, ארמית, פ"י. פתח, פתוח וחקיקה באבן, אייגראבען, איינשניידען, вырѣзать, ופתחת עליהם (שמות כ"ח ט') ת"א вязать.

ותגלוף עליהון. ומזה במכילתא, לא יעשה לך גלופה (יתרו ו') שמו של הקב"ה גליף עליו (תנחומא פ' בלק).

גלש, פ"ע. לא נמצא כי אם ב' פעמים במקרא, ובענין אחד בשה"ש ולא נודע פירושו אל נכון. שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד (שה"ש ד' א', ו' ה'), וענינו לפי מקומו ירידה בהשתלשלות והדרדרות, זיך הערונטער וועלצען, скатываться. ומן הנמשל נלמוד לדעת לשון המשל. צמות שערה הארוכות היורדות תלתלים ומרחפות ברוח. נמשלו אל עדר העזים היורדים משתלשלים ומדרדרים מן ההר. ובמדרש (שה"ש ר' א') על המשל הזה אמרו. הדא אתתא כד שערה סגין עבדה לה גלשין גלשין (כששערותיה גדולות וארוכות היא עושה אותן תלתלים פלעכטע, коса. וכן הוא בערבית כלאיף). הדא בוצינא כד היא טפי (צפי) טבאות היא עבדה גלשין גלשין (הנר כשאורו גדול ביותר הוא מעלה להבות שעולות ויורדות ומתנועעות, (ועיין ערוך השלם). ובמדרש השתמשו בפעל גלש בהפעיל בהשאלה בענין הורדה משיכה ולקיחה, מה הגלשה הגלשתם מתוכו (שה"ש שם). ומזה, בפיוט, נגלשים דברים נמרצים (יוצר ב' דשבועות), לוקחים קונים ומסגלים להם (ועיין גלש ב'). ומזה אמר הקליר, אפרתים מגלשים (יוצר לפרשת החודש) מופרשים, אצילים, מיוחדים במינם.

2) גלש, שם. (עיין גלש).

2) הגלשה, (עיין גלש).

2) גלש, ארמית, פ"י. בגמרא, בבינוני הפעל, קמח שעל גבי מגלשין (פסחים ל"ז ע"ב) מים רותחים, זידענדעס וואססער, кипятокъ. ובמדרש נמצא בקל, היכמא דקומקמא גליש על גיסיא שפוך (קהלת רבה ז'), מאמר משלי כל מה שהדוד מרתיח ומעלה בעבועים הם נשפכים עליו. והנראה שהוא מענין השרש הקודם, שהבעבועים דומים לתלתלים.

גם, מלת הקשור יסודה גם (גמם), בהוראת רבוי בבמות, אסיפה וקבוץ, ונרדף

ד׳ י״ב). ובתוספתא, שלמה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית (ברכות ד׳), גרתום אופה גלוסקין. ובהשאלה, וזיתים גלוסקאות המגולגלין (ע״ז ב׳ ז׳). ופירש״י זיתים הכנוסים בכלי עגול ומתחממים ונעצרים מאליהן כעין גלוסקא, ולשון יונית הוא κολλιξ.

גָּלַע, פ״י. יסודו גל, גלל, בהוראת העתקה והרחקה, והתיחד הפעל גָּלַע לענין סתירה, הריסה ופריצה לעבור את הגבול, איסברעכען, דורכברעכען, прорывать. ולא נמצא כי אם בהתפעל זרק בספר משלי, ולפני הִתְגַּלַּע הריב נטוש (משלי י״ז י״ד) קודם שיפרוץ הריב, וכל אויל יִתְגַּלָּע (שם כ׳ ג׳), יהרוס גבולו ויתגרה ברע, איסברעכען, זיך עראייפערן, разгорячиться. ובהשאלה, בבל תושיה יִתְגַּלָּע (שם י״ח א׳) יפרוץ יהרום, נעגען עטוואס אויפטרעטען, выступать противъ чего. יקל ראש ויבזה, וי״ת מצטדי, מענין התול, זיך לוסטיג מאכען, забавляться. ובמשנה בנפעל, אם יש בה מכה והיא יכולה לְהִגָּלַע ולהוציא דם (נדה ח׳ ב׳), אויפברעכען, лопать. והוא כמו שהשתמשו בפעל סתר לענין זה, חיתה ונסתרה (ב״ק ח׳ א׳).

2) **גַּלְעִין**, במשנה, שם. חרצן הפירות, קערן, ядро, зерно, костечка. הַגַּלְעִינִין (שביעית ז׳ ג׳), והם החרצנים שבפירות הרכות כזיתים ותמרים שבוקעים את הפירות ויוצאין לחוץ. האוכל ביוה״כ ככותבת הגסה כמוה וכגלעינתה (יומא ח׳ ב׳) נ״א גרעינתה, (ועיין גרע).

גַּלְעֵד, שע״פ. הגל אשר עשו בני לבן, לעד בין לבן ובין יעקב, והוא שם מורכב מן גַּל ומן עֵד, והעתקה משם הארמי, יגר שהדותא (בראשי׳ ל״א מ״ז), ועל שם המאורע הזה נקרא ההר שנעשה עליו הגל, גִּלְעָד, הר הַגִּלְעָד (שם כ״א (עי׳ גִּלְעָד).

גִּלְעָד, שע״פ. א) בן מכיר בן מנשה (במדבר כ״ז כ״ט), ובאותו ענין נאמר, בני מנשה למכיר משפחת המכירי, ומכיר הוליד את גִּלְעָד, לְגִלְעָד משפחת הַגִּלְעָדִי אלה בני גִלְעָד איעזר משפחת האיעזרי תגר (שם שם כ״ט ל׳). וממה שנמנו משפחת המכירי ומשפחת הגלעדי בפני עצמן מלבד שש המשפחות לששה בני גלעד, נראה לאמר שהיו למכיר בנים אחרים מלבד גלעד, וכמו כן לגלעד בנים מלבד אלה הששה המנוים פה, וכמו שנאמר בדה״א (ד׳ י״ד—י״ט) ונחשבו בפני עצמם ולא נבללו אלה באלה, לפי שהמתיחשים למכיר ולגלעד לקחו נחלתם בעבר הירדן, את הגלעד והבשן וכמו שנאמר, וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדה וגו׳ ויתן משה את הַגִּלְעָד למכיר (במד׳ ל״ב ל״ט—מ״ט) והראש לבני מכיר אשר הביאום למלחמה היה גלעד, ולבני מכיר אלה וגלעד בראשם נתן משה את הגלעד, וששה בני גלעד הנותרים אשר לא השתתפו במלחמה עם גלעד התנחלו בארץ כנען, וכן הוא אומר בספר יהושע: ויהי הגורל למטה מנשה וגו׳ למכיר בכור מנשה אבי הגלעדי כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והבשן. ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחתם לבני אביעזר וגו׳ (יהושע י״ז א׳—י׳), ומפרש הטעם שנקרא מכיר אבי הגלעד שהיה איש מלחמה ולכד את הגלעד והיה לו הגלעד והבשן בעבר הירדן. ולבני מנשה הנותרים והם בני גלעד שלא השתתפו במלחמה נתנו נחלה בארץ כנען. ויתכן לשער עוד, כי בן מכיר נקרא בשם גִּלְעָד או גִּלְעָדִי על שם שלכד את ארץ הגלעד ולפי שהי׳ איש גבור מלחמה מצוין נקרא מכיר על שמו אבי הַגִּלְעָדִי וכמו כן אבי גִּלְעָד (דה״א ז׳ י״ד). ב) אבי יפתח השופט (שופטים י״א א׳), הוא היה מנכבדי יושבי ארץ הגלעד ויתכן שנקרא ע״ש מקומו. ג) בן מיכאל מבני גד אשר ישבו בגלעד ובבשן (דה״א ה׳ י״ד). ד) הר גדול בעבר הירדן, הַר הַגִּלְעָד (בראשית ל״א כ״א). ה) עיר גדולה בהר הזה אשר לכדוהו בני מכיר (במדב׳ ל״ב ל״ט) ועמדה עוד בימי הושע (הושע ו׳ ח׳). ועל שם ההר והעיר נקרא גם כל חבל הארץ ההיא בשם גִּלְעָד, הַגִּלְעָד, אֶרֶץ הַגִּלְעָד; ובא במקרא במובנים שונים: במכיר נאמר תחלה שלו נתן משה את הגלעד (במדבר ל״ב מ׳), ובפרטי חלקיו נאמר, מערער אשר על נחל

כנוי לספר תורת משה. ובמשנה, התיחד השם לחמשת ספרי הכתובים, שיר השירים, רות, אסתר, איכה, וקהלת. וביחוד על מגלת אסתר, מְגִלָּה נקראת (מגלה א׳ א׳).

גָּלַם, יסודו גלל, גל, עד גום מן גוז. לא נמצא כי אם בקל ורק פ״א במקרא, וענינו כריכה וקפול, ווייקעלן, צו־זאמענווייקעלן, свертывать. ויקח אליהו את אדרתו וַיִּגְלֹם ויכה (מ״ב ב׳ ח׳). ומזה בדחז״ל בהשאלה, יכול יגלום עליו ת״ל וחשב עם קונהו (ב״ק קי״ג ב׳), קפול ובלבול החשבון להטעות, פערווירקעלן, פערווירען, запутывать, обманывать. ובבינוני פעול ובמובן הטבעי, אתה אומר כלים או אינו אלא גְלוּמִים (ספרי במדבר סימן קנ״ח) גלמי כלים. ובפיוט, מְגֻלּוּמֵי גוש (מוסף ליו״כ).

גֹּלֶם, ש״ז. דבר מקופל וכרוך, קנויל, קלומפען, клубъ, комъ. והוא תאר מליצי לעובר בבטן אמו, שמונח שם קפול וכרוך, גָּלְמִי ראו עיניך (תהלים קל״ט ט״ז), פֿעטוס, עמבריאָ, зародышъ. ומזה במשנה, גולמי כלי מתכות (כלים י״ב ו׳) כלי המתכות קודם גמר מלאכתם.

גְּלוֹם, ש״ז. בגד רחב שמכסים ומעטפים בו את כל הגוף, היללע, מאַנטעל, плащъ. בִּגְלוֹמֵי תכלת ורקמה (יחזקאל כ״ז כ״ד). ובארמית:

2) גְּלִים, גְּלִימָא, שם. בגד רחב, כאדרת שער (בראי כ״ה כ״ה) ת״א כִּגְלִים דשער, מאַנטעל, плащъ. ובגמרא, גְּלִימָא שנעשה בו כגולם (שבת ע״ז ב׳), לפי שהוא בגד רחב המעטף את כל הגוף עד שלא נכר תתוך האברים.

2) גּוֹלֶם, במשנה. שם. א) גולם כלי, комъ, кусокъ. השליך עליו עשתות וגולמים (ספרי במדבר סימן ק״ס). ומזה בהשאלה, ב) איש מגושם שלא נתפתחו ונגמרו כחות שכלו כראוי, והוא כאלו פתח מקופל ומכורך, והפוכו, חכם, אונענטוויקקעלטער מענש, неразвитый, не-образованный. שבעה דברים בְּגוֹלֶם ושבעה בחכם (אבות פרק ה׳ ז׳), והלופיהן בְּגוֹלֶם (שם). ועד מליצה אמרו, אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי (סנהדרין כ״ב ב׳) אשה קודם שנשאת לבעל ככלי שלא נגמרה מלאכתו. ובהשאלה אמרו, לפיכך נתן האלהים לאוה״ע מצות גולמיות שיגעו בהן ולא הפריש בהן בין טומאה לטהרה (שמ״ר ל׳).

גַּלְמוּד, ש״ת. חרב, שמם, ועזוב, וויסט, פֿערלאַססען, פֿעראָדעט, пустой, необитаемый, покинутый. כי עדת חנף גַּלְמוּד (איוב ט״ו ל״ד). ובהשאלה, הלילה ההוא יהי גַּלְמוּד (שם ג׳ ז׳), טרויעריג, пе-чальный. בחסר ובכפן גַּלְמוּד (שם ל׳ ג׳), עלענד, бѣдный, жалкій. ו״ית בלא ולד, קינדערלאָז, бездѣтный. ובכל המקומות האלה באה המלה גַּלְמוּד כש״ת משותף במין ובמספר. ובא גם כש״ת בל״נ, ואני שכולה וְגַלְמוּדָה (ישעיה מ״ט כ״א). ולפי עדות חז״ל קוראים בכרכי הים לנדה גַּלְמוּדָה (סוטה מ״ב א׳). ובמדרש, שמעון שאמרה אשה לחברתא אתון סחיא (בואי ונרחץ) והיא השיבה ואנא שכולה גלמודא, גלמודא אנא נדה (ב״ר ע״ט), ונדה ידוע שעיקר הוראתה מרוחקת. ובערבית גלמוד, אדמת סלעים שאינה מוציאה פירות, ובגזרת המלה לא מצאנו דבר מתקבל.

2) גְּלוּסְטְרָא, במשנה, שם. כפתור שבראש כלי, קנאָפּף, головка. נגר שיש בראשו גְּלוּסְטְרָא (עירובין י׳ י׳), מלשון יונית ורומית claustrum, ריעגעל. ויש גורסין לוסטרא.

2) גְּלוּסְקְמָא, במשנה, שם. כלי כעין נרתיק או תיבה, פֿוטטעראַל, קיסטע, שראַנק, ларь, ящикъ. הבא לי מן החלון או מִגְּלוּסְקְמָא (מעילה ו׳ א׳), העשויה כמין גלוסקום (אהלות פ׳ ט״ז). ופירש הר״ש שאין כיסויו אלא כנגד חללו. ויישם בארון (בראשית נ׳ כ״ו) ת״י בִּגְלוּסְקְמָא, ולשון יונית הוא Γλωσσόκομεῖον.

2) גְּלוּסְקָן, במשנה, שם. ככר לחם עגול, וביחוד לחם יפה, רונדעס ברויט, ווייססעס פֿיינעס ברויט, бѣлый, хлѣбъ, булка. קח לי גְּלוּסְקָן אחד (דמאי

המגלגל זה לזה ונתערב זה עם זה ואין זה רקב גמור, וכן פירש הערוך. ויש גורסין גגלין, (עיין תוספת שם ד"ה שני).

2) גולל, במשנה. הכסוי המכסה את ארון המת, זארגדעקעל, гро-бовая крышка. הגולל והדופק (אהלות ב' ד'), עד שיסתם הגולל (כתובות ד' ע"ב). לדעת הר"ת גולל הוא אבן גדולה, מלשון וגללו את האבן (בראשית כ"ט ג'), שמניחין על הקבר לסימן, והיא מצבה. ובא בהשאלה, קורה שעשאה גולל לקבר (אהלות פ"ז ח'), בהמה שעשאה גולל לקבר (שם שם ט').

3) גלגול, שה"פ. בענין סבוב והתהפכות, וואלצען, דרעהען, הערומוואלצען, кружение, вращение. שבילי בית גלגול (פרה ר' ו'), מקום עקום עולה ויורד, שהדרך סובב הולך מעוקם בסבוב וגלגול. ובהשאלה, מנין לגלגול שבועה מה"ת, שנאמר ואמרה האשה אמן (קדושין כ"ז ע"ב). והענין, כיון שהיא נשבעת שבועה שמשביעין אותה לפי המאורע מושכים ומגלגלים עליה עוד שבועות כיוצא בה. ובספרי בעלי הקבלה התיחד השם גלגול לענין העתקת הנפשות מגוף לגוף, זעעלען וואנדרונג, переселение душъ. והיא אמונה קדומה מאד, ופרסמה הפלסוף פיתאגור, ורבינו סעדיה גאון מזכירה ולא לשבח בספרו האמונות והדעות. והמעתיק לא ידע עוד להשתמש בשם גלגול, ואמר: אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בהשנות וקוראין אותו העתקה (מאמר ו' פ"ז).

גלגל, שם עצם פרטי. עיר בקרבת ההרים גרזים ועיבל בקרבת העיר שכם. מול הגלגל אצל אלוני מורה (דברים י"א ל'), ועוד בימי איזיביוס עמדה העיר ההיא ונקראת Galgulis. ב) המקום אשר חנו בו בני ישראל בתחלה בעברם את הירדן, והוא לא רחוק מן הירדן בקצה מזרח ירידו. שמה הקים יהושע את שתים עשרה האבנים אשר לקחו מן הירדן (יהושע ד' י"ט כ') ושם מל יהושע את כל הילודים במדבר אשר לא מלו אותם בדרך, ובאותו ענין נאמר, ויאמר ה' אל יהושע היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם ויקרא שם המקום ההוא גלגל עד היום הזה (שם ה' ט'). והנראה שלא התחדש השם גלגל לעת ההיא ע"ש המאורע כי אם הוחלט להחזיק בו ולקיימו לעתיד לבוא, וכמו שנאמר עד היום הזה, וטעם השם בעקרו אפשר להיותו מקום מישור מקיף ככר גדול בעוגל ראוי לחניית מחנה גדול (עיין גליל). שם היתה עיקר חניית מחנה ישראל כל ימי המלחמות אשר עשו בני ישראל עם עמי כנען, ושם הקימו את האהל (יהושע ט' ו', י' מ"ג) וגם אחרי אשר הוקם האהל בשלה נשאר המקום מקום קדוש לעם ומיוחד לעבודה, ושם המליך שמואל את שאול (ש"א י' ח'), ושם היה מקום אלישע הנביא (מ"ב ב' א', ד' ל"ח), ובתעות ישראל אחרי אלהי העמים היה שם מקום מיוחד לעבודתם (הושע ד' ט"ו, עמוס ד' ד'). ג) בחבור עם השם גוים, מלך גוים לגלגל אחד (יהושע י"ב כ"ג) ממלכה אחת מממלכות הארץ, נוסדה מעמים אחרים שלא מעמי כנען יושבי הארץ מימי קדם (ועיין גוים).

2) גלגלון, במשנה. מין אזור עשוי בקליעה מיוחדת, כל הקליעות טהורות חוץ משל גלגלון (עדיות ג' ד'), ובמקצת הספרים תלגלון (נגעים י"א י"א).

גלגלת, שם. כלל עצמות הראש, שעדעל, череп. וכל הראש בכלל, כי אם הגלגלת והרגלים (מ"ב ט' ל"ה), ואת גלגלתו תקעו (דה"א י' י'). והתיחד בהוראת איש פרטי, בבחינת מספר מפקד העם. עמר לגלגלת (שמות ט"ז ט"ז), פיר יעדען קאפף, для каждаго человѣка. לכל ראש אדם לאיש ואיש. כל זכר לגלגלתם (במדבר א' ב'), נאך אידרען קאפפע, поголовно. ובמשנה, השדרה והגלגלת (אהלות ב' א'), ראה גלגלת אחת שצפה (אבות ב' ו'). ובגמרא, בלו זו כסף גולגלתא (בבא בתרא ח' ע"א), המס לפי הנפשות.

מגלה, שע"נ. ספר כתוב על קלף שהוא נכפל ונגלל, ראללע, свитокъ. קח לך מגלה אחרת (ירמיה ל"ו כ"ח). ובסמיכות לשם כפר, והנה בו מגלת־ספר (יחזקאל ב' ט'), במגלת ספר כתוב עלי (תהלים מ' ח'),

מעלה אדמים (יהושע י״ח פ״ז). ויתכן שהשם גלילות בזה הוא במשמעו הכללי, וענינו ויצא הגבול אל הגלילות, הככרים, אשר נכח מעלה אדמים.

גִּלּוּל, שם נגזר, לפסל צורת עץ, ע״ש שהוא עשוי כגוש אבן, ובצורה גלילית, שטיין קלאטץ, истуканъ. ולא נמצא כי אם בל״ר, את כל הגִּלֻּלִים (ויקרא פ״ו י״ב). ובא בשם כללי, לכל מיני הפסילים, ואל הגִּלּוּלִים נשא עיניו (יחזק׳ י״ח י״ב), ומכל גִּלּוּלֵיכֶם אטהר אתכם (שם ל״ו כ״ה) כל מיני התועבות, ורגיל השם הרבה ביחוד בספר יחזקאל.

1) גְּלָל, ארמית, והוא מתבנא אבן גְּלָל (עזרא ה׳ ח׳). לדעת הראב״ע הוא תה״ש לדבר כבד שאין להעתיקו ממקומו כי אם על ידי גלגול, ואבן גְּלָל הוא עד אבנים יקרות (מ״א ז׳ י׳), שטיין דער שווערע, שווערער גראָססער שטיין, большой, тяжелый камень. ובבאור המיוחס לרש״י לועזו מרמרא, מארמאָר שטיין, мраморъ. ובתלמוד, אתא גלל אפסקיה למוחיה (חולין פ״ג ע״א) מין אבן.

גָּלָל, שע״פ. א) מן הלוים בני אסף (דה״א ט׳ פ״ו). ב) בן ידותון (שם שם פ״ז, נחמיה י״א י״ז).

גִּלֲלַי, שע״פ. מן הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י״ב ל״ו).

גַּלְגַּל, גִּלְגָּל, עקרו דבר כדורי המתגלגל, ראָד ויך דרעהענדעס, верти-щееся колесо. ובא א) אופן עגלה, ראד, колесо. והמם גַּלְגַּל עגלתו (ישעיה כ״ח כ״ח) וזה לבדו בחיריק והשאר בפתח, וְגַלְגִּלָּיו כו׳ (שם ה׳ כ״ח). ועם זה כלל אופני עגלות הצבא, רכב וְגַלְגַּל (יחזקאל כ״ג כ״ד), רעדער-ווערקע, קריעגסוואגען, колеса, колесница. ומזה בהשאלה; כלל אופני המרכבה אשר ראה יחזקאל, אל בינות לַגַּלְגַּל (שם י׳ ב׳), וכמפורש שם, לאופנים להם קורא הַגַּלְגַּל באזני (שם י״ג). וכן ב) האופן שעל ידי גלגולו מעלים מים מן הבאר, ונרץ הַגַּלְגַּל אל הבור (קהלת י״ב ו׳), ברונענראד, колодезное колесо. ובמשנה, וְהַגַּלְגַּל נתון עליו (מדות ה׳ ו׳). ג) רוח סערה גדולה המתחוללת ומתגוללת, ווירבעלווינד, вихрь. קול רעמך בַּגַּלְגַּל (תהלים ע״ז י״ט). ובפיוט, בְּגַלְגַּלֵּי רוח ה׳ נגלה (אשרי בגלל אבות). ומזה ד) קש וצרורות המתגלגלים ומושלכים בסופה מפני קלותם, שיתמו כגלגל (תהל׳ פ״ג י״ד), והכפל, כקש לפני רוח, וּכְגַלְגַּל לפני סופה (ישעיה י״ז י״ג), שפריב-ווירבעל, שפריא, мякина, высѣвки, плевелы. ומזה לדעת הרשד״ל, והמם גַּלְגַּל עגלתו (שם כ״ח כ״ח) לשון קש, לפי שאין משגיחין עליו ומפזרין אותו באויר על ידי הדישה והזריה, ואין גלגל סמוך לעגלתו (ועיין המם). ובארמית נקרא גִּילָא, קש יבש ת״י גִּילָא יבש (איוב י״ג כ״ה). ובדברי חז״ל, גַּלְגַּל קבוע ומזלות חוזרין (פסחים צ״ד ע״ב). לפי שיטת חכמי התבונה הקדומה, העצם הכולל ומקיף את כלל העולם, היממעלס קרייז, сводъ небесный. ובעלי התבונה נתנו גלגל לכל כוכב ההולך וסובב על מסלולו, מספר כל הגלגלים המקיפים את העולם י״ח (הרמב״ם יסה״ת ג׳ ח׳), הַגַּלְגַּלִּים הם לדעת הקדמונים גשם חמישי מיוחד (שם שם י״ג). ובהשאלה מערכת המזל ותהלוכות ההנהגה, גַּלְגַּל הוא שחוזר בעולם (שבת קנ״א ע״ב), שיקזאלס ראד, колесо судьбы. וענינו מעלה ומוריד מרומם ומשפיל. וכן קראו הפייטנים לארבעה היסודות גלגלים, ואמר ר׳ שלמה בן גבירול: והקפת על המים גַּלְגַּל הרוח וכו׳ והקפת על הרוח גַּלְגַּל האש (כתר מלכות). ובארמית, ענינו ה) גם אישון בת עין, אויגאפפעל, зѣница, зрачекъ. המתנועע ומתגלגל תמיד, כאישון בת עין (תהלים י״ז ח׳) ת״י כְּגַלְגּוּל די במציעות עינא. ובמשנה, גַּלְגַּל העין והשנים (פרה ב׳ ב׳), פרה שגלגל עיניה שחור (תוספתא פרה א׳ ח׳), והיו גלגלי עיניו דומעות (ספרי דברים קנ״ז). ומזה בהשאלה, גַּלְגַּל עינו של עולם (ויקר״ י״א, מדרש אסתר א׳ א׳), תאר כבוד אל השי׳, דער אויגאפפעל דער וועלט, провидѣніе; ובא עוד במובן אחר. ו) שני מתים שקברן זה עם זה נעשו גלגלין זה לזה (נזיר נ״א ע״א). ופירש״י דבר

הולך ואובד. ועיד מליצת, הפוך רשעים ואינם (משלי י״ב ז׳). וקרוב לזה פירשו חז״ל על דרך הדרש. על שגלל מצוה קטנה (ב״ר כ״א). ובתלמוד, פל גוש קטן ועגול, קלוס-פיק, ком. גַלְלֵי מילחא (חולין קי״ב ע״א).

גָלָל, בתוספת בית ובסמיכות בִּגְלַל, מלת יחס הסבה בסמיכות לשם שעי׳ נתגלגל הדבר, ווענן, по поводу, по причинѣ, ради, изъ-за. בִּגְלַל יוסף (בראשי׳ ל״ט ה׳), בִּגְלַל הדבר הזה (דברים ט״ו י׳), ויברכני ה׳ בִּגְלָלֶךָ (בראשית ל׳ כ״ז), גם בי התאנף ה׳ בִּגְלַלְכֶם (דברים א׳ ל״ז). גבדחז״ל בלא בית. לחם גָלַל תורה ואין תורה גָלַל לחם (פסחים י״ג ב׳). (ועיין עבור).

גָלִיל, ש״ת. א) דבר המתגלגל ומתהפך, טאָם ויך דרעהען לָאססט, רונדעס, поворачивающееся. שני צלעים הדלת האחת גְלִילִים (מ״א ו׳ ל״ד), הצלעים נעשו באופן שיוכלו להיות נגללים ונקפלים לאחוריהם, ותמורתו שתים מוסבות דלתות (יחזקאל מ״א כ״ה). ומזה, על גְלִילֵי כסף (אסתר א׳ ו׳), ראָללע, кружокъ. ידיו גְלִילֵי זהב (שה״ש ה׳ י״ד). וי״מ מבעת עגולה, רינג, кольцо. ור״ש בן גבירול אמר, תסוב גְלִילֶךָ (כתר מלכות), במובן, הקפה תקופה, אומקרייז, אומלויף, круговое обращеніе. ב) מחוז מוקף גבולים. על דרך גזרת השם כִּכָּר, גְלִיל הגוים (ישעיה ח׳ כ״ג), ונתיחד לשם עצם פרטי:

גָלִיל, שע״פ. מחוז הרים בצפון ארץ ישראל שנקראת גם כן בשם אֶרֶץ הַגָלִיל (מ״א ט׳ י״א), ועלתה בגורל נחלת מטה נפתלי, ושם היתה העיר קֶדֶשׁ בַּגָלִיל בהר נפתלי (יהושע כ׳ ז׳). ובה״א נוספת, ואת הַגָלִילָה כל ארץ נפתלי (מ״ב ט״ו כ״ט). והנראה שזה הוא שנקרא, גְלִיל הגוים (ישעיה ח׳ כ״ג), והוא שמו הקדום לעת אשר ישבו שם עמי הנכר שהיו עמי כנען קוראים להם בשם גוים (עיין גוים), ולהיות שעמי הנכר היו שוכנים לבדם בהקף אחד נקרא שם ארצם על צד היחוד גָלִיל, וכדומה לו נקרא תבל אחר גִלְגָל, מקום מושב עמי נכר הארץ שנקראו גם כן גוים, ומזה גוים לְגִלְגָל (יהושע י״ב כ״ג) (ועיין גלגל). וכבר העירו שמדרך המליצה לקרוא את המקומות בשמותיהם הקדומים (ועיין אמורי). ובמלך הגליל היתה העיר חָצוֹר, בירת יבין מלך כנען אשר מלך בְּחָצוֹר (שופטים ד׳ ב׳), וענינו אשר כבש את הגוים ומלך עליהם. והעיר חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם היא עיר שר צְבָאוֹ סיסרא (שם) וברק בן אבינעם מקדש נפתלי (במלך הזה) הכה את מחנהו. ובימי בית שני נחלקה ארץ ישראל לשלשה חלקים ונקרא החלק האחד מהם החלק הצפוני גָלִיל. יהודה עבר הירדן והגליל (שביעית ט׳ ב׳), והיה כולל נחלת יששכר זבלון נפתלי וקצת מנחלת אשר. ומצאנו שנחלק גם הגליל לשני חלקים. חלק הצפוני נקרא גָלִיל הָעֶלְיוֹן, כולל נחלת אשר ונפתלי, והדרומי מכונה גָלִיל הַתַּחְתּוֹן כולל נחלת יששכר וזבלון. ולענין מצות בעשור חלקו חז״ל את כלל הגליל לשלשה ארצות: גליל העליון, גליל התחתון, והעמק. מכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון, מכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון, תחום טבריא והעמק (שם). ובירושלמי שם אמרו איזו עמק שבגליל כגון בקעת גנוסר (כנרת) ותברותיה. ובלשון יונית ורומית נקרא Galilea. ובני גליל להיותם קרובים יותר אל ארץ סוריא נתבלבלה לשונם, ובהתרחקם מאחיהם יושבי יהודה מקום מרכז תלמודה של תורה, היתה התורה רפויה בידם. ובגמרא אמרו, בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתם בידם, בני גָלִיל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתם בידם (עירובין נ״ג ע״א ועי״ש).

גְלִילָה, ש״נ. מחוז, כִּכָּר, קרייז, בעצירק, округъ, область. הַגְלִילָה הקדמונה (יחזק׳ מ״ז ח׳), הַמֶּלֶךְ הַמִּזְרָחִי, והוא ככר ארץ למערבו של ים המלח. וכן פירשו בתוספתא, הגלילה הקדמונה זה ימה של סדום (סוכה ג׳ ג׳), והשבעים תרגמו Galilea, ואינו נכון. וברבוי, גְלִילוֹת הפלשתים (יהושע י״ג ב׳), גְלִילוֹת הירדן (שם כ״ב י׳), ענינו כמו ככר הירדן.

גְלִילוֹת, שע״פ. עיר בנחלת מטה בנימן ויצא אל גְלִילוֹת אשר נכח

ושים צבור מבנין חרב, כי שמת מעיר לגל (ישעיה כ״ה ב׳), שטיינהויפען, טריממער, раз-валины. גלים נצים (מ״ב י״ט כ״ה), אשר התעתדו לגלים (איוב ט״ו כ״ח), מזבחותם כגלים על תלמי שדי (הושע י״ב י״ב), מיסט-הויפען, куча навоза. צבורי הדומן שמאספים בשדות לזבלם, כמוהם יהיו המזבחות הבנויות מאבני גזית. (ועיין גל ב). ובמשנה, מצא בגל או בכותל ישן (ב״מ ב׳ ג׳).

ב) מעין, ע״ש מימיו הנוזלים ומתגלגלים, קוועללע, бьющій ключъ. גל נעול (שה״ש ד׳ י״ב), והכפל מעין חתום. על גל שרשיו יסבכו (איוב ח׳ י״ז) עיד כעץ שתול על פלגי מים. ותרגומו איגר, גל של אבנים, הוא כעין הכפל, בית אבנים יחזה. ג) משברי ים המתגלגלים בזרם, וועללע, וואָגע, волна, валъ. ובא תמיד ברבוי בי הם רבים, והכה בים גלים (זכריה י׳ י״א), וצדקתך כגלי הים (ישעיה מ״ח י״ח), כל משבריך וגליך (תהלים מ״ב ח׳), והמו גליהם (ירמיה נ״א נ״ה), משל על שאון צבאות האויבים. ובמשנה ביחיד, גל שנתלש (מקואות ה׳ ו׳). ובגמרא, בא ג) בהוראת דלת המסבבת על צירה, טהירע, טאָהר, дверь, ворота. ושל גל (שבת דף ס״א א׳), פרוקי גלי (ברכות כ״ח א׳).

גלים, שע״ם. עיר בשבט בנימן מצפון לירושלים (ש״א כ״ה מ״ד). ובדבור המליצה בחבור עם השם בת, צהלי קולך בת־גלים (ישעיה י׳ ל׳), והמליצה צהלי קולך לראיה, שנקראה העיר ע״ש המעינות שהיו בה, הנושאים קולם בגליהם.

ג) גל, בגמרא, שם. מין שרץ הרקק החי במים וביבשה, להביא את הגלים והצפרדעים הגדלים בים והגדלים ביבשה (שמיני פרק ד׳ פרשה נ׳). ופירש הראב״ד, כמדומה שהוא אותו המין הנקרא פרסתגא ע״ש שהוא עגול ומתגלגל, והוא לדעת הר״ד קאָהוט המין הנקרא בל״א שילדקראָטע, черепаха. ולדעת השבעים נמצא זכרו במקרא שכן תרגמו, כגלים על תלמי שדה (הושע י״ב י״ב), χελῶναι, והוא זה. וכן תרגם הפשיטא, גלא, ובלשון ערבית גילם.

גלה, ש״נ. א) כלי עגול, ספל, קרוג, שאַלע, кувшинъ, чаша. וגלה על ראשה (זכריה ד׳ ד׳), במפיק לתפארת הקריאה, אחד מימין הגלה (שם שם ג׳), ותרץ גלת הזהב (קהלת י״ב ו׳) השוקת שלפני הבור שממלאים בה מים והוא משל לגלגלת האדם. ב) מעין, קוועללע, ключъ. ובא בלשון רבים. ונתת לי גלת מים (יהושע ט״ו י״ט), את גלת עליות ואת גלת תחתיות (שם שם). ג) במלאכת הבנאים, מין קשוט מתעגל כאר המקיף, גם זה בליד, וגלת הכתרות (מ״א ז׳ מ״א), ובנפרד, והגלות והכתרות (דה״ב ד׳ י״ב), קוגלאַרטיגע פער-ציערונג, шарообразное украшеніе. ומענין זה לדעת כמה מפרשים במשנה, לשכת הגולה שם היה בור הגולה קבוע (מדות ה׳ ד׳) ספל גדול עגול (כעין דלי) שממלאים אותו כל היום מימי הבור. עיין תוי״ט ותפא״י, ועיין גולה בשרש גלה.

גלל, ש״ז. זבל וצואת בע״ח, קאָטה, עקס-קרעמענט, навозъ. להיותו עומד להמנות או ע״ש צורתו העגולית. כאשר יבער הגלל (מ״א י״ד י׳). ולדעת חז״ל גלל זה הוא שן הבהמה, כמ״ש ובער זה השן, וכן הוא אומר, כאשר יבער הגלל (ב״ק ג׳ ע״א). עיין רש״י. והתוספות פירשו שהוא כמורת אבן גלל (עזרא ה׳ ח׳) שהוא שיש לבן וחשן דומה לו במראהו ובקשיותו. והרלב״ג מפרש גלל זה מן גלגל, בהוראת סופה אשר תבער ותשא את כל אשר תמצא בדרכה. ולחמם בגללים (צפניה א׳ י״ז). ובמשנה, חבית שנתרועעה וטפלה בגללים (כלים נ׳ ד׳), כלי גללים כלי אבנים (שם י׳ א׳). לדעת רוב המפרשים הם כלים עשוים מצפיעי הבקר מעורבבים בעפר, ויש מפרשים מין אבן גלל.

גלל, ש״ז. א) מעין הקודם, דינגער, מיסט, навозъ. גללי האדם (יחזקאל ד׳ י״ב ט״ו). ולפי המוסכם נאמר במובן זה גם בלי׳, כגללו לנצח יאבד (איוב כ׳ ז׳). ולדעתנו יתבן ב) שהוא שה״פ, גלגול, פניה והפיכה מצד אל צד, ווענדונג, поворачиваніе. וטעמו כמעט שהוא פונה והופך פניו הנא

ואין גוללין ספר תורה ברבים (סופרים י״א ב׳) . ובפיוט , ברצותו גולל וברצותו מכתת (מעריב ליו״כ) . הרוו״ה פירש מתקן ועושה מן האבן עמודים עגולים גדולים מלשון גלילי כסף . ובדרז״ל בהשאלה , יָגוֹלוּ רחמי על מדותי (ברכות ז׳ א׳) יכפו ויכסו הרחמים את שאר המדות , תתגבר מדת הרחמים .

הנפעל , א) היות מקופל , צוזאמענגעראָללט ווערדען , свертываться . וְנָגֹלּוּ כספר השמים (ישעיה ל״ד ד׳) השמים יתקפלו לאחת הקצוות , ומפרש וכל צבאם (הקבוע בהם) יבול . ב) שטיפת מים בזרם שמתגלגלים והולכים , וְיִגַּל כמים משפט (עמוס ה׳ כ״ד) , זיך וויא אין שטראָם וואַלצען , текать .

הפועל , בהוראת התבוססות , זיך וואַלצען , валяться, кататься . ושמלה מְגוֹלָלָה בדמים (ישעיה ט׳ ד׳) . הרוו״ם פירש כעין מְגֹאָלָה בדמים , מלוכלכת , בעשודעלט , запачканый, оскверняться . ולמ״ד הכפל תמורת האל״ף . ובא על דרך המרובעים לחזק הפעולה , בבנין :

פיעל , וְגִלְגַּלְתִּיךָ מן הסלעים (ירמיה נ״א כ״ה) , הערונטערוואַללען , скатывать . ובמשנה ובגמרא השתמשו בו הרבה ובהוראות שונות . גִּלְגְּלָה בחטים (חלה ג׳ א׳) , ערוב קמח במים בלישה , אומריהרען , мѣшать, взбалтывать . אין מְגַלְגְּלִים במפח (פאה ה׳ ג׳) . י״מ מענין העלאת מים בגלגל להשקות את השדה הזרוע טופח , ואחרים מפרשים מענין צירוף שאין מגלגלים ומצרפין מין טופח עם שאר מיני זרעים (עיין טופח) . מְגַלְגְּלִים ביצה ע״ג גג רותח (שבת ל״ט א׳) . ובהשאלה , והאש מְגַלְגֶּלֶת בו (במד״ר י״ח) , ארומפאססען , обнимать . ובמובן המוסרי , ויתחייב לי שבועה וַאֲגַלְגֵּל עליו שבועה ממקום אחר (שבועות ל״א א׳) , הערויפוואַלצען , צו ציהען , навлекать . מְגַלְגְּלִים זכות ע״י זכאי (סנהדרין ח׳ ע״א) , נְגַלְגֵּל רחמיך עליהן (פסחים פ״ז ע״א) . ובענין התחבט וטפול , מגלגלים עמהן י״ב חדש (ירושלמי יבמות פרק ח׳) , זיך בעשעפטיגען , זיך אום עפּואס מיהע געבען , заниматься . וכן בענין הסתפק במועט , רצונך שֶׁתְּגַלְגֵּל עמי בעדשים (כתובות ס״ז ע״ב) , גלגל אני ואתה במה שתמצא (במד״ר כ״א) , זיך בעקוועמען , приноравливаться, довольствоваться . הייתי מגלגל בדברים (במדבר רבה ז׳) . ובע״א , ואם לאו יְגַלְגֵּל עמהם (מ״ק כ״ז ע״א) , ובענין נדנוד והסתפק בחיוב איזה דבר , שהיה מְגַלְגֵּל בגלוי יין (ירושלמי תרומות ח׳) , כמו , האנקען , צווייפלען , колебаться, сомнѣваться . ולדעת בעל הערוך השלם צ״ל מלגלג . והפועל , היו עצמותיו של יהודה מְגוּלְגָּלִים בארון (סוטה ז׳ ע״ב) , וזיתים מְגוּלְגָּלִים (עדיות ד׳ ו׳) כבושים במלח , איינגעלעגט , солёнье . עיסה מְגוּלְגֶּלֶת (פסחים דף ו׳ א׳) , ביצה מְגוּלְגֶּלֶת (עוקצין ב׳ ו׳) , קיפול הביצה בהתחלת בישולה .

ההפעיל , כעין הקל , וַיָּגֶל את האבן (בראשית כ״ט י׳) , אבוואַלצען , отваливать . ובדברי חז״ל בהפעל , הוּגְלְלוּ הפרוכת (תענית כ״א ע״ב) .

ההתפעל , מִתְגֹּלֵל בדם (ש״ב כ׳ י״ב) , מתהפך מצד אל צד , זיך וואַלצען , качаться, валяться . ובהשאלה , לְהִתְגֹּלֵל עלינו (בראשית מ״ג י״ח) כמו , להתנפל עלינו , הסמוך לו , זיך הערויפוואַלצען , взваливаться, нападать . וא״ת לא תרברבא עלנא , מענין התנשאות ומענין כשוא הים לגליו , זיך אנוועמען צו בעמעכטיגען , за-о-владѣть . ועד המרובעים , תחת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ (איוב ל׳ י״ד) , איינהער וואַלצען , низвергаться . ובמשנה , אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שֶׁתִּתְגַּלְגֵּל (שבת ג׳ ג׳) , קיפול הביצה בתחלת בישולה , מן העיסה עד שתתגלגל (חלה ג׳ א׳) . ובהשאלה , ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים (שבת י׳ ע״ב) , ובע״א , נתגלגלו רחמיו של הקב״ה (תדב״א ד׳) . ובפיוט , מדת הרחמים עלינו הִתְגַּלְגְּלִי (נעילה יו״כ) . ובענין ההסתפקות , בין מרידיה בין לא מרידיה מתגלגלת בת קבריא (אסתר ב׳ א׳) , דאתון מתגלגלין ביה (ויקרא רבה כ״ג) מטפלים בו .

גַּל , ש״ז . תל אבנים מטולטלות ממקומן ונצבורות בקופה , שטיינהויפען , куча, груда камней . ויעשו גָל (בראשית ל״א מ״ו) , עד הַגַּל הזה (שם שם נ״ב) . ומזה , תל אבנים

פתרו אזור, וראיה לדבריו במדרש (ב"ר י"ט) על ויעשו להם חגורות גליון, ע"ש שהוא מתגלגל סביב לגוף האדם.

1) גְלָא, גְלָה, ארמית כמו גלה בעברית, הקל, הוא גָלֵא עמיקתא (דניאל ב' כ"ב, ענטדעקקען, открывать.

האפעל, די הַגְלִי אסנפר רבא (עזרא ד' י'), פערטרייבען, изгонять. והשם, גָלוּתָא, מן בני גָלוּתָא (דניאל ה' י"ג).

2) גִלּוּי, במשנה, שה"ם, בהוראת הקל, אויפדעקקען, открытіе. גִלּוּי עריות (אבות ה' ט'), בְּגִלּוּי ראש (שבת קי"ח ב'), גִלּוּי דעת (גיטין ל"ד א'), אסורה משום גִלּוּי (תרומות ח' ד'), משקה בכלי גלוי אסור לשתות שמא שתה ממנו נחש והרק בו ארס. ובמורא גדול זו גִלּוּי שכינה (הגדה ש"פ), אפפענבארונג, откровеніе. ובע"א, גלית שבא בְּגִלּוּי פנים (סוטה מ"ב ע"ב), עזות, פרעכהייט, дерзость.

3) הִתְגַלּוּת, שה"ם, בדב"א, מענין הקודם, וביותר ביחס אל גלוי רצון השי"ת, אפפענבארונג, откровеніе.

גִלֹה, שע"ם. עיר בשבט יהודה (יהושע ט"ו נ"א), עיר מושב אחיתופל יועץ דוד אשר נקרא על שמו בשם היחס הַגִּילֹנִי (ש"ב ט"ו י"ב).

גָלְיַת, שע"ם. מ"ת. אחד הגבורים הענקים לפלשתים אשר הכהו דוד (ש"א י"ז) ובספר ש"ב (כ"א י"ט). ויך אלחנן בן יערי ארגים מבית הלחמי את גָלְיַת הגתי. ומזה נראה שגלית אחר הוא זה. אבל בדה"י א (כ' ה') נאמר באותו ענין ויך אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גָלְיַת הגתי. (עיין אלחנן).

גָלַח, פ"י. דומה לשרש גלה, בחוק המושג ע"י חזוק המבטא, עד נְבַה מן גבה, הסרה וכריתת השער, קאהל מאכען, אבשעערען, ראזירען, дѣлать голымъ, обстригать, брить. ובא בבנין פיעל, יְגַלַּח את כל שערו (ויקרא י"ד ח'), וּבְגַלְּחוֹ את ראשו (ש"ב י"ד כ"ו) מעמו שער ראשו. ובחסרון הנשוא, וַיְגַלַּח ויחלף שמלתיו (בראשית מ"א י"ד), גלח את עצמו.

הפועל, באשר גֻלָּח (שופטים ט"ז כ"ב) נטפל על השער, אבגעשארען ווערדען, быть брѣему. אם גֻלַּחְתִּי (שם שם י"ז). ביחם אל האדם, מְגֻלְּחֵי זקן (ירמיה מ"א ה'). ובמשנה, אי אפשי באשה מְגֻלַּחַת (נזיר ד' ה').

ההתפעל, וְהִתְגַּלָּח (ויקרא י"ג ל"ג), ... אבשערען, обстригаться. ובבאור הנשוא, אחר הִתְגַּלְּחוֹ את נזרו (במדבר ו' י"ט).

2) גִלּוּחַ, שה"ם, אבראזירען, бритье. למצות גִלּוּחַ (נזירים ד' ע"ט).

2) תִּגְלַחַת, במשנה, שה"ם. אבראזירען, бритье. בְּתִגְלַחַת הטהרה, בְּתִגְלַחַת הטומאה (נזיר פרק ד' ח'), יום תִּגְלַחַת זקנו (ע"ז א' ג').

2) גְלִיצוּר, באגדה. שם מלאך. פגע בו גליצור והוא מגלה טעמי צור (פסיקתא רבתי). ומזה בפיוט, יקדש גְלִיצוּר (אופן לש"ט).

גָלַל, פעו"י. דומה לשרש גלה. בענין הסרת דבר ממקומו והעתקתו למקום אחר. והתיחד הפעל גָלַל בקל בחוק הפעולה כדרך הכפולים, להוראת העתקת דבר כבד ממקומו ע"י דחיה ודחיפה באופן שהנעתק מוסיף להתרחק ממקומו מכח הדחיפה ומתנועע בסבוב. וואלצען, ראללען, катать, скатить. וְגֹלֵל אבן (משלי כ"ו כ"ז). ובקשור עם מלת מֵעַל ביחם שממנו, וַיָּגֶל את האבן מעל פי הבאר (בראשית כ"ט ג'). ובמלת אֶל ביחם שאליו, גֹּלּוּ אלי היום אבן גדולה (ש"א י"ד ל"ג). ומזה במובן המוסרי, גַּלּוֹתִי את חרפת מצרים מעליכם (יהושע ה' ט'), אבוואלצען, сваливать. גַּל מעלי חרפה (תהלים קי"ט כ"ב). וביחם שאליו, גֹּל אל ה' מעשיך (משלי ט"ז ג'), וזה בהשאלה מליצית, כמשליך נטל מעל נפשו ותולה אל זולתו, ע"ד, השלך על ה' יהבך (תהלים נ"ה כ"ג), במקור, גֹּל אל ה' יפלטהו (שם כ"ב ט') אין לו כי אם לגֹל מעשיו אל ה'. וחסר הנשוא. ועם מלת עַל, גּוֹל על ה' דרכיך (שם ל"ז ה'). ובמשנה בענין קפול מגלת ספר, צוזאממענראללען, свертывать. גוללו אצלו (עירובין י' ג'), שגוללין נביא ברבים

ותגלה האהל מלמעלה, והוא הנכון. ועיד, ונגלה יסדו (יחזקאל י"ג י"ד).

ההפעיל, יצא מן ההוראה השניה בקל, העתקת זולתו ממקומו והרחתו למקום אחר, פערטרייבען, אין עקסיל פיהרען, вы-из-гонять, выселять, отвести плѣнными. אשר הגלה ה' (מ"ב י"ז י"א), הגלה נבוזראדן (שם כ"ה י"א), ויגל את ישראל (שם י"ז ו"ו), ויגלם אשורה (שם ט"ז כ"ט). והמקור, ולהגלות אותנו (ירמיה מ"ג ג'), בגלותו את יכניה (שם כ"ז כ') כמו בהגלותו.

ההפעל, אשר הגלה מירושלם (אסתר ב' ו'), ווענגעפיהרט, פערטריעבען ווערדען, быть выселяему, отведену въ плѣнъ. אשר הגלתה (שם שם), הגלת יהודה כלה הגלת שלומים (ירמיה י"ג י"ט), הגלת השניה, כנראת הוא שם הפעולה וענינו גלות שלמה וגמורה. ועיד, הגלותם גלות שלמה (עמוס א' ו'), והוא ע"ם ארמי, איינע גאנצליכע אויסוואנדרונג, совершенное изгнаніе.

ההתפעל, מענין הראשון, ויתגל בתוך אהלו (בראשית ט' כ"א), זיך ענטבלאָססען, обнажаться. ובמובן המוסרי, כי אם בהתגלות לבו (משלי י"ח ב'), שיתגלה דעתו, זיך אייסערן, обнаруживаться, выказаться.

גלוי, שם. שטר מקנה, שנתן ביד הקונה גלוי ופתוח כדי להראות לכל אשר ירצה, אָפפענער דאָקומענט, открытая запись. והוא הפך החתום. ספר המקנה את החתום וגו' ואת הגלוי (ירמיה ל"ב י"א) ועיין חתום.

גולה, ובחסרון הוי"ו גלה, ש"נ. א) שם הפעולה, ההובלה לארץ אחרת, אויסוואנדרונג, выселеніе. כלי גולה עשי לך (ירמיה מ"ו י"ט), כמוצאי גולה (יחזקאל י"ב ד'). ובקשור עם הפעל הלך, הלכו בגולה (שם כ"ה ג'), ובגולה לא הלך (ירמיה מ"ח י"א), ועם הפעל יצא, יצאו אתכם בגולה (שם כ"ט ט"ז). ב) שם קבוץ האנשים הגולים, והתיחד אל גולי בני ישראל אשר גלו לבבל, בני הגולה (עזרא ד' א', י' ו'), דיא ווענגעפיהרטען, עקסולאנטען, переселенцы. על מעל הגולה (שם ט' ד'). ובמשנה התיחד השם גולה לארץ בבל. ע"ש גולי בבל הראשונים, עד שהוא רואה כל הגולה לפניו כמדורת אש (ר"ה ב' ד'), דיאספּאָרא. ומזה נקרא הנשיא בבבל בימי התנאים ואחריהם, ראש הגולה. לשכת הגולה, ששם היה בור הגולה קבוע (מדות ה' ד'). הרע"ב פירש הבור שכרו בני הגולה (עיין גלל) ועל משקל אחר:

גלות או גלת, שה"פ. א) ההובלה לארץ אחרת, וועגפיהרונג אין עקסיל, выселеніе. לגלות יהויכין (ירמיה נ"ב ל"א), בחמשה לחדש לגלותנו (יחזקאל ל"ג כ"א). ב) כלל הגולים, עקסולאנטען, переселенцы. כן אכיר את גלות יהודה (ירמיה כ"ד ה'), וגלותי ישלח (ישעיה מ"ה י"ג), הגולים אשר הגלה ה'. ובתפלה בא ברבוי, ושא נס לקבץ גלויותינו. הפ"א בקמ"ץ כמשפט משקל פעות, והרבוי על רבוי המקומות שגלו לשם בני ישראל. ומרחז"ל ראינו שעשו הבדל בין השם גולה לשם גלות, בראשון ישתמשו כשם הקבוץ על הגולים או על מקומם בארץ הגולה, והשני הוא אצלם כשם הפעולה, מי שנתחייב גלות (מכות ב' ו'), אויסוואנדערונג, выселеніе, ссылка. גלות בא לעולם (אבות ה' ט'), ואמרו, גלות מצרים, גלות בבל, ארבע גלויות.

גליון, ש"ז. לוח חלק גלוי עשוי לכתוב עליו, קח לך גליון (ישעיה ח' א'), גלאַטטע טאָפעל, гладкая доска, скрижаль. ובפיוט, גליון הליכות וספר תהלוכות (מוסף ליום א' דר"ה), הלמ"ד נחה, המגלה שבה נכתבו הליכות עולם. ובארמית ובמשנה, מקום החלק בצד הכתוב בספר, גליון שבספר (ידים ג' ד'), ראַנד, שפּאַציום, край. הגליונים של ספר תורה (שבת דף קט"ז א'), ואמרו ג"כ, הגליונים וספרי צדוקים (שם).

גליון, שם. כתונת פשתים דק, ונקרא כן לפי שנגלה הבשר מתחתיה לרוב דקותה, וכן בערבית אל־גלילה (הרד"ק), פיינעס העמד, прозрачный хитонъ. הגליונים והסדינים (ישעיה ג' כ"ג). וי"מ שהוא שם למראה, שפיגעל, зеркало. ונקרא כן לפי שמגלה דמות הרואה בו. ור"ש פרחון

תעשפנים ונבלעים בקרבה, הפך מליצת, ארץ אל תכסי דמי. ומזה ג) גלוי דבר שראוי להיות מכוסה, ערות אחותו גלה (ויקרא כ׳ י״ז), כי גלה כנף אביו (דברים כ״ז כ׳). ג) הסרה והעברה, ווענשאפפען, אפוועלצען, удалять, свалить . גל מעלי חרפה (תהלים קי״ט כ״ב) (עיין גלל), כי מאתי גלית (ישעיה נ״ז ח׳), רש״י פירש גלית הכסוי שהיינו מכוסים יחד. והנראה שעניני העתקת את עצמך ממני, זיך אבריישען, отрываться. והפוכו ביחם שאליו, וגליתי להם עתרת שלום (ירמיה ל״ג ו׳), הבאה והקרבה בשפע. שי-שטראָממען, стокать. על הדרך, ויגל כמים משפט (עמוס ה׳ כ״ד) משרש גלל. ה) פתיחה ופקיחה, אפפנען, ערעפפנען, отворить. ויגל ה׳ את עיני בלעם (במדבר כ״ב ל״א), גל־עיני ואביטה (תהלים קי״ט י״ח). ומזה הודעת הנעלמות, גליתי את מסתריו (ירמיה מ״ט י׳), ענטדעקקען, открывать. מגלה עמוקות (איוב י״ב כ״ב), מגלה סוד (משלי י״א י״ג). ועל דרך השאלה, כי אליך גליתי את ריבי (ירמיה י״א כ׳), כמו לפניך גליתי או מסרתי ריבי בידך, כמוסר דינו לשמים. ובענין הוצאה לאור והודעה בפרסום, לעיני הגוים גלה צדקתו (תהלים צ״ח ב׳), אפפענבארען, פערעפ-פענטליכען, обнаруживать. ובתפלה, גלה כבוד מלכותך עלינו. ובקשור עם מלת, על, ולא גלו על עונך (איכה ב׳ י״ד, ד׳ כ״ב). והוא לדעת גיזיניוס לא גלו המכסה אשר היה על עונך, כמו, ועל עני יחבלו (איוב כ״ד ט׳) שהוא כמו על בגד עני. והנכון, לא גלו את אזנך על עונך. נודד אל תגלי (ישעיה ט״ז ג׳), הודעת סודו למסרו ביד רודפו, פערראַטהען, измѣнять. ובמשנה, המגלה פנים בתורה (אבות ג׳ י״א), המפרשים פירשו שמראה פנים לפירושים בתורה שלא לאמתה, או שמעיז פנים לעבור על דברי תורה (הרע״ב). וכמפורש בירושלמי, המגלה פנים בתורה זה שאומר לא נתנה תורה מן השמים (פאה א׳). ובמובן אחר, אם אני אומר לישראל כך אני מגלה פניהם והמגלה פנים אין לו חלק לעוה״ב (פרקי דר״א מ״ד) מבזה אותם, וכן הוא מגלה את כל בני המשפחה (תנא דבי אליהו פרק י״ג).

הפועל, אפפענבאר, אפפען ווערדען, быть обнаружену. תוכחת מגלה (משלי כ״ז ה׳), והצב גלתה העלתה (נחום ב׳ ח׳), בלאָס געשטעללט ווערדען, быть обнажаему. ולדעת המבאר במנחה חדשה ענינו, שם מהכפולים, גלל, והוראתו מדורת עצים צבורים יחד כגל, שייטערהויפען, костёръ. ועמו הסכים גם ארנהיים אלא שתרגם את המלה הצב כשם עצם פרטי. ויתכן שענינו, היות נעתק ונעקר, ווענגעריססען, ווענגעשלעפפט ווערדען, быть увлечену, уноситься, удалиться. ומליצת גלתה העלתה לקוחה ממליצת, כי מאתי גלית ותעלי (ישעיה נ״ז ח׳) (עיין יצב).

הנפעל, בהוראה הראשונה מן הקל והפיעל, א) הסרת הכסוי, אויפגעדעקקט, ענט-היללט ווערדען, быть открываему, обнажаему. ונגלה יסדו (יחזקאל י״ג י״ד), נגלו שוליך (ירמיה י״ג כ״ו), אשר לא תגלה ערותך (שמות כ׳ כ״ג). ומזה ב) הראה והתודע, זיך ציגען, ערשיינען, показаться, проявляться. ונגלינו אליהם (ש״א י״ד ח׳), וטעמו כפעל חוזר, כהגלות נגלות אחד הרקים (ש״ב ו׳ כ׳). ועל הרוב ביחס אל השי׳, כי נגלה ה׳ אל שמואל (ש״א ג׳ כ״א), הנגלה נגליתי (שם ב׳ כ״ז), ונגלה כבוד ה׳ (ישעיה מ׳ ה׳), וצדקתי להגלות (שם נ״ו א׳). ומזה התודע דבר, אפפענבאר ווערדען, פערקינדיגט ווערדען, быть объявляему, возвѣщаему. וטרם יגלה אליו דבר ה׳ (ש״א ג׳ ז׳), דבר נגלה לדניאל (דניאל י׳ א׳), מארץ כתים נגלה־למו (ישעיה כ״ג א׳), משם נודע להם. ובענין התפרסם והודעה לכל, תגלה רעתו בקהל (משלי כ״ו כ״ו), ונגלה עון אפרים (הושע ז׳ א׳), אפפענטליך בעקאננט ווערדען, сдѣлаться извѣстнымъ. ובבינוני, דבר נודע ומפורסם, והנגלת לנו ולבנינו (דברים כ״ט כ״ח), דאס אפפענבארטע, открытое. ג) מן ההוראה השניה בקל, דורי נסע ונגלה (ישעי׳ ל״ח י״ב), ענינו נעתק ונדח, ווענגעפיהרט ווערדען, быть уведену, увезену. ולדעת הרשד״ל ענינו מלשון הסרת הכסוי, שנכנע היתרות מלמטה

יום היה גְלִדָה עב והיום רך (יומא מד ב),
ומזה:
2) גְּלִיד, שֶׁעֶז, כפור וקרח, רייף, אייז,
иней, изморозь, ледъ. כפור
כאפר (תהלים קמז טז) ת״י גְלִיד היך קטם,
וקרח בלילה (בראשית לא מ) ת״א וּגְלִידָא.
ובמשנה, השלג והכפור וְהַגְּלִיד (אהלות ח׳
ה׳). ובא גם בפעל
2) גָּלַד, בבנין הפעיל. א) העלאת קרום,
הִגְלִיד פי המכה (חולין נ״א א׳),
מיט איינער קריסטע איבערצאָגען ווערדען, по-
крываться коркою. אינו דומה כתם
של אחר הכבוס לכתם שלפני הכבוס שזה
מקדיר וזה מַגְלִיד (נדה נז ע״ב), עומד כגליד
רצף מלמעלה על הבגד. וברב״א, ושוכב
מגֻלָּד כקרח שהוא מַגְלִיד גלד דק מלמעלה
(הרמב״ן על פסוק דק ככפור) וצ״ע שם. ב) לענין
הסרת והתקלפות העור. במשנה, הַגְּלוּדָה
ר״מ מכשיר (חולין ג׳ ב׳). בהמה שניטל עורה
אם מחמת שחין או מחמת מלאכה. עפגעהי-
טעט ווערדען, лишаться кожи. והר״ש
פרחון כתב. בהמה שירד עליה ברד בשדה
עד שנתקלף עורה. האי אתרוגא דאגליד
(סוכה לה ב׳), נקלף, אבגעשאָלט ווערדען, об-
лупляться. ג) קרישה וקפיאה, הנגלדה
טפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים
(ב״ר ד׳), גערינען, сгущаться. ואמרו,
המים מגלידים, ערפריערען, замерзать.

גָּלָה, פעו״י. דומה לשרש גלל. ועקרו
הסרת דבר ממקומו, הקל.
(העתיד יִגְלֶה יִגֶל). ובא א) יוצא, הסרת הכסוי,
ועם זה פתיחת הסתום, שהוא כמו מכוסה
בדבר המעלימו, ענטבלאָססען, אָפּדעקען, אָפּפענ-
בארען, обнажать, раскрывать, обна-
руживать. כי אם גָּלָה סודו (עמוס ג׳ ז׳).
וביחוד בחבור אל הנשוא, אזן, וה׳ גָּלָה
את אזן שמואל (ש״א ט׳ ט״ו), פתיחת האזן
לדעת דבר נעלם. הודעת הנעלם, אָפּפענ-
בארען, ענטדעקקען, открывать. אֶגְלֶה אזנך
(רות ד׳ ד׳), ואין גולה את אזני (ש״א כ״ב ח׳),
וַיִּגֶל אזנם למוסר (איוב לו י׳). ובא בהוראת
עומד, גָּלָה חציר ונראה דשא (משלי כ״ז כ״ה),
בפירש״י כשנגלה החציר, ערשיינען, ויכט-
בער ווערדען, являться, показаться. ועיין
בסמוך. ובבינוני פעול, וּגְלוּי עינים (במדבר
כ״ד ד׳), ענטהיללטער אויגע, открытый глазъ.
גָּלוּי לכל העמים (אסתר ג׳ י״ד), אָפֶענטליך,
открыть публичноо. ב) עומד, עקירת
הגוף והתרחקו ממקומו בעל כרחו, ווענגעשאַפט
ווערדען, אויסוואנדערן, быть удалену, пересе-
литься. וְגָלִיתָ ממקומך (יחזקאל י״ב ג׳). וכולל
גם כובן הטלטול והתנודה, וגם גולה אתה
למקומך (ש״ב ט״ו י״ט). וביחוד, העתקה
ויציאה מארץ מולדתו בחזקת יד האויב
לארץ נכריה, פערטריעבען ווערדען, אין עקסיל
געהן, быть изгнану. וְגָלוּ עם ארם
קירה (עמוס א׳ ה׳), יִגְלוּ בראש גֹּלִים (שם ו׳
ז׳), וַיִּגֶל ישראל מעל אדמתו (מ״ב י״ז כ״ג),
ונופל גם על המקום בגלל יושביו הגולים
ממנו, כי הגלגל גָּלֹה יִגְלֶה (עמוס ה׳ ה׳),
עד גְּלוֹת ירושלים (ירמיה א׳ ג׳). עד יום
גְּלוֹת הארץ (שופטים י״ח ל׳), הינפיהרונג, פער-
טרייבונג, изгнаніе. ולהיות הגולה מוטרד,
מהורס, ואובד בארץ אויב יתכן שבא
בהשאלה גם לענין אבדון והריסה, לכן גָּלָה
עמי מבלי דעת (ישעיה ה׳ י״ג), צו גרונדע
געהן, погибать. גָּלְתָה יהודה מעני (איכה
א׳ ג׳). ובהשאלה, גָּלָה כבוד מישראל (ש״א
ד׳ כ״א), פערשווינדען, исчезать. גָּלָה משוש
הארץ (ישעיה כ״ד י״א). ור״ם מזה, גָּלָה חציר
(משלי כ״ז כ״ה), כלה ונפסק, אויפהערען, окон-
чиваться. ומזה, יִגֶל יבול ביתו (איוב כ׳
כ״ח), כלה ואבד, צו גרונדע געהן, разру-
шаться. וכולל גם הוראת העברה בשטף,
עד מליצת, וְיִגַּל כמים משפט (עמוס ה׳ כ״ד)
(משרש גלל). והכפל, נגרות ביום אפו,
גולה וסורה (ישעיה מ״ט כ״א), תאר מליצי
לציון בהיותה עזובה ושכולה, ורוב שמושו:
בפיעל. מענין הקל בהוראה הראשונה.
א) הסרת הכסוי, אויפדעקקען, ענטבלאָססען,
обнажать, открывать. וְגִלִּית מרגלותיו
(רות ג׳ ד׳), הכסוי המכסה מרגלותיו, וַיְגַל
ה׳ את מסך יהודה (ישעיה כ״ב ח׳), גַּלִּי
צמתך (שם מ״ז ב׳), מי יְגַלֶּה פני לבושו (איוב
מ״א ה׳). ובהשאלה, וְגִלְּתָה הארץ את דמיה
(ישעיה כ״ו כ״א), תגלה את דמי ההרוגים

או לטוח, וכן האבק הנעשה מאבני סיד השרופות. ובמדרש לפי גירסת הערוך בא בפעל, למלך שעשה חופה לבנו וגיירה סיידה וכיירה (איכה ד׳ י״א). ונראה כי גיר וסיד דברים שונים הם, ובתחלה היו טחים בגיר ואח״כ בסיד.

2) גִּיר, במשנה, שם. זרק את הגיר והקיש בקנה (מנחות ח׳ ז׳), לפי גירסת הערוך פירוש הוא הסלון הנצוק, והטעם אם נתחלף היין וזרק גיר של שמרים וכו׳, ולפירושו אפשר שהוא מן גיר בארמית, ולא יורה שם חץ (מ״ב י״ט ל״ב) תיב״ע ולא יקשית תמן גיר. ובפירוש שני פירשו מענין סיד, והוא כנוי לשמרים שהם לבנים. וכן פרש״י לובן שתחת היין שצף על השמרים. והעיקר כדעת בעל הערוך השלם שהוא מן לשון ערבית גיאר, והוא הקצף העולה מן הרתיחה וצף על גבי שמרים, גישט, пѣна. (עיין גיד).

גְּלַב, ארמית. גלוח בתער, אבראזירען, обрить. ולא תשחית את פאת זקנך (ויקרא י״ט כ״ז) תרגום, ולא תגלבון ית שומת דקנבון. ומזה במקרא:

גַּלָּב, שם תאר למגלח השער, שערער, брильщикъ. תער הגלבים (יחזקאל ה׳ א׳). ובמדרש, חרבות צורים (יהושע ה׳ ב׳), גלבין דשיטורי (ב״ר ל״ז), ובל״ע גלבא עניינו איזמל לקלוף בו את העור, הייסונגס-ווערקצייג, скобля скуръ. ודומה לפעל קלף ס״ד קאראט. ומזה:

2) מַגְלֵב, שם. כלי נוקב ודוקר בעור, מתג לחמור (משלי כ״ו ג׳) תרגומו ומגלבא, והוא הברזל החד שמשימין בפי החמור, צינעל, жало. ובמדרש בענין כלי הבאה, היה מלאך עומד ומגלב בידו (ב״ר מ״א), דיינא דיתיב והאין בנור בזפת ובמגלבין (ויקרא רבה כ״ז).

גִּלְבֹּעַ, שע״פ. כולל תבל ארץ הרים בנחלת מטה יששכר, ויחנו בגלבע (ש״א כ״ח ד׳), והתיחד אל הגדול שבהרים ההם, הר הגלבע (שם ל״א א׳) ובדה״א (י׳ א׳) הר גלבע. והוא רחוק מהעיר בית שאן כששה מלין, וביחוס אל שלשלת ההרים בכלל נאמר בדבור המליצה, הרי בגלבע (ש״ב א׳ כ״א), שמה נפל שאול ויהונתן בנו במלחמתם את פלשתים. ולפי עדות אייזביוס נמצאה על ההרים גם עיר בשם זה. לרגלי ההרים ההם עמדו הערים אפק, שונם (ש״א כ״ט א׳, כ״ח ד׳), באחד ממקצעות ההרים יוצא מעין המשתפך עד עמק יזרעאל, וכמ״ש בעין אשר ביזרעאל (שם כ״ט א׳), על יד העין הזה עמדה העיר ד״ר, ראר שנקראת גם עין דור (עיין שם). ובטעם גזרת השם, י״א שהוא מורכב מן גל נבוע או גל בוע ע״ש המעינות היוצאים ממנו. וי״א שעקרו גבוע קבע בתוספת למ״ד. והנראה כדעת פירסט שהוא משרש גלב בהוראת כריתת השער, ומזה קרח. קאהל, лысый. ומזה נבנה השם גלבע בתוספת העין על דרך ברנע, ועניינו הר קרח, קאהל בערג, וזה לפי שלא היה מגדל צמחים, ולחזוק השערתו ראינו להוסיף כי זה טעם המליצה בקינת דוד, הרי בגלבע אל טל ואל מטר ושדי תרומות כי שם נגעל מגן גבורים (ש״ב א׳ כ״א), שאף אם שנאמר דרך קללה יתבן שהיתה הקללה מעין תבונת המקום ההוא, כלומר ההרים החלקים הרבים מאין צמח, כך נבראו מתחלה, וכך ראוים להיות, לפי מה שיקרא עליהם באחרית הימים.

גֶּלֶד, שם. מקורו ארמית וערבית, עור הבשר, הויט, кожа. ומזה במקרא. שק תפרתי עלי גלדי (איוב ט״ז ט״ו), והערוך פירשו, קרום העולה על המכה, קרוסטע, кора. ורגיל הרבה במשנה ובגמרא לעניינים שונים קרובים בעיקר ההוראה, בענין דבר דק, גלד שהוא למכה (מקואות ט׳ ב׳), והוא לית המכה שנתיבש, געשטארבענער אייטער, струпья. הבדילו בינו ובין הקרום (שם שם ד׳). וכן גלדי צואה (שם שם ב׳). ובהשאלה, כל דבר דק טבעי או מלאכותי, גרדו (את השופר) והעמידו על גלדו (ר״ה כ״ז ב׳), והוא חלק העצמי הדק שבו, תקן גילדין (ת״י יחזקאל כ״ז כ״ח), פלאטטע, лисъ. ומזה גם דופן הכלי, מה בין קערה לסורק, קערה גלדה עב מורק גלדו דק (ספרי במדבר מ״ט), בבל

נקרא הצי . ובמשנה שנו , אנשי הר צבעים הביאו בכוריהם קודם עצרת (חלה ב׳ י׳) , (ועיין צבע) .

גי צפתה, שע״פ. בנחלת מטה יהודה בסמוך אל העיר מרשה (דה״ב יד ט׳) ועיין צפה .

הגיא , שע״פ. א) הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימן (במדבר כ״א כ׳) , מול בית פעור (דברים ג׳ כ״ט , ד׳ מ״ו) , ובספר שמואל א׳ (י״ז נ״ב) נאמר , עד בואך גיא ועד שערי עקרון . וכפי הנראה ממשמעות כל האמור שם ב) היא גת אשר לפלשתים . ג) שער־הגיא אחד משערי ירושלים בחומה המערבית (נחמיה ב׳ י״ג ט״ו , דה״ב כ״ו ט׳) , ואפשר שדרך השער ההוא היו יוצאים אל גי בן הנם, אף שהגיא הזה במזרחית דרומית לירושלים , עיין גיא בן־הנם .

גיד , ש״ז . א) המיתר הדק והארוך המקשר ומחבר את אברי הגוף והוא כנראה נגזר משרש נד , גוד , בהוראת חבור והמשכה , (עיין שם) , באנד , זעהנע , אדער , жила . גיד הנשה (בראשית ל״ב ל״ג) , שאאנג־אדער , становая жила . ונתתי עליכם גידים (יחזקאל ל״ז ו׳) , ובעצמות וגידים תשכבני (איוב י׳ י״א) . ועל דרך ההשאלה, וגיד־ברזל ערפך (ישעיה מ״ח ד׳) . ובגמרא , לא נקשרו אבריו בגידין (חולין פ״ט ע״ב) . ובמשנה , האפרסקים משיטילו גידים (מעשרות א׳ ב׳) , החוטים הדקים הנמשכים על פני פירות האילן , פאזען , волокно . והתיחד אל אבר ההולדה בזכר. הקפת הגיד (סנהדרין ס״ח ב׳). ולדעת הר״ד לעווי ובעל הערוך השלם נגזר מן השם גיד הפעל גיד . לענין כריתה וחתוך הגידין , דיא זעהנען צערשניידען , ועם זה חתוך בעל חי לגזרים , צערשטיקקעלן , ומזה , שהיה מגייד את הגנבים (ויקרא רבה ר׳) . ומזה במשנה , אפילו מגויד (אהלות א׳ ו׳) , מגויד וצלוב (יבמות ט״ז ג׳) ועיין נוד , גרד . ב) זרק את הגיד והקיש בקנה (מנחות ח׳ ו׳) , לפי הנוסחא שלפנינו . והעיקר גיר עיי״ש .

2) **גיה**, ארמית , ש״ז . ניצוץ אש , אור , פונקע , ליכט , искра, свѣтъ . ולא יגה שביב אשו (איוב י״ח ה׳) תרגומו , ולא יזהר גיה נהוריה . ומזה בפיוט , גיה עולם התאיר (מעריב ב׳ דפסח) . וזהו יסודו של שרש נגה בעברית (ועיין גהה) .

2) **גיהנם** , במשנה . שם השאול , מקום המשפט לנפשות הרשעים אחרי המות , העללע , ад . וסופו יורש גיהנם (אבות א׳ ה׳) . לפי המוסכם בא השם הזה בהשאלה מן השם גי־הנם , או גי בן הנם , שם העמק הידוע בקרבת העיר ירושלים , מקום עבודת המולך שאש תמיד היתה יוקדת שם לשריפת הבנים . והנראה לנו , שהוא מלה ארמית מן השם גיה , ונקרא כן ע״ש שמשפט הרשעים הנדונים שם הוא באש , כידוע באגדה , והוא קרוב בגזרתו אל השם תפת שבמקרא , שעיקר הוראתו שרפה והבערה (עיי״ש) . ותרגום של ותפת לפנים אהיה (איוב י״ז ו׳) וגהינם . וכן הוא בלשון סורית גיהנא , ובל״ע נהנם .

2) **גיים** , בארמית ובמשנה , שם . המון רב , ומזה גדוד חיל , פאלקס־הויפען , מענגע , שאאר , толпа, войско . להציל מן הגיים (פסחים ג׳ ז׳) , המדינה הזאת משובשת בגייסות (יבמות קכ״ב א׳) . ובא גם בפעל , התחיל מגיים חילותיו (ויק״ר פ׳ י״ז) . והקליר אמר , צבאיו לו אגייסה (פיוט לגשם) . ולדעת הר״ח לעווי עקרו גוס , בהוראת הרבוי והעובי .

2) **גיס** , ש״ת . בעל אחות , וכן בעל אחות האשה , שוואגער , зять, шуринъ . חמיו וגיסו (סנהדרין ג׳ ד׳) , שני גיסין (ירושלמי שקלים א׳ י״א) .

גר , ש״ע . סיד , קאלך , известь . כאבני גר מנפצות (ישעיה כ״ז ט׳) , חתיכות גדולות של סיד שמנפצין אותן לחתיכות קטנות . וכן הוא בארמית . על גירא די כתל היכלא (דניאל ה׳ ה׳) , על טיח הסיד שעל הכותל . ובגמרא , ביצת הגיר (ביצה ט״ז א׳) . רש״י פירש , מין קרקע המשחיר , והערוך בפי׳ שני כתב , דבר שמשחיר בו לצחצחו . ולפי פירושו הראשון ענינו , סיד , והנראה שהוא קרקע שמנה ומתדבקת עשויה לדבק

גדולה (זכריה יד ד) בל"נ. והרבוי, נאיות, ובבל־גאיות נפלו (יחזקאל לא יב), ובכתיב גאות. תופל גם על שוחה עמוקה, כיוני הגאיות (שם ז׳ פ״ז), עיד מליצת כיונה תקנן בעברי פי פחת (ירמיה מ״ח כ״ח). ומזה, באחד ההרים או באחת הגאיות ש״ב ב׳ פ״ז), ולא נמצא הרבוי כי אם במקום זה וכמה פעמים בספר יחזקאל. ובמדרש, בגיא מלח (ש״ב ח׳ יג), תחת כפי המלח (פתיחתא לאיכה יד) וטעמו כמו גוש. והפייטנים השתמשו בשם זה בענין כנוי מליצי לכלל הארץ. גיא ודריה (א׳ דר״ה), וכן בל״ד. גבוהים וגיאים במאמר ראשון נפרשו (מעריבית ב׳ דשבועות), כנוי לשמים וארץ.

גיא, שם. לדעת הרורה הונת השם הזה גם להוראת רעש ורעד גדול, גע-רישן, Զмеш. ומקורו ארמית גוהא, גוהא גוהא (ברכות נ״ט א׳). ומזה במקרא, גיא גדולה מאד (זכריה יד ד׳), קול רעש גדול שיהיה בהבקע הר הזיתים. וכן, ונסתם גיא הרי (שם שם ה׳), מפני קול רעש בקיעת ההרים תנוסו, ויהיה גיא הרי פעול הניסה, אבל, כי יגיע גי הרים (שם), גי זה לשון חריץ ועמק. וליופי המליצה השתמש בשם אחד להוראות שונות, והוא פירוש מושכל. ולשיטתו יתבן לשער כי עיקר הוראת גיא, גוהא, הוא רעש גדול, ומזה בקיעת הארץ הבאה ברעש גדול, ערד ערשיטטערונג, землетрясеніе. ומזה גם, בקעה, ומקום מדרון, שהוא כאלו נעשה ע״י רעש הארץ. ובארמית, גיקא, עניני בִּרְבָּה (עיין ברך א׳).

גי, ועל הרוב גיא־בן־הנם, ובחסרון המלה בן, גי, או גיא־הנום, שם עמק גדול ארוך וצר במזרחה של ירושלים (יהושע ט״ו ח׳), שמה היה מימי קדם מקום התופת לעבודת המולך להעביר הבנים באש (מ״ב כ״ג י׳, ירמיה י״ט ו׳). ולפי הנראה מתרגום השבעים נקרא גם הגיא בסתם להיות ענינו ידועה לרעה. ולזה יכוון ירמיה אשר בתוכחותיו הזכיר ענין זה כמה פעמים, באמרו, ראי דרכך בגיא (ירמיה ב׳ כ״ג) (עיין גיהנם).

גיא־חרשים, שע״פ. מקום ביהודה שהיו חרשים (אומנים) דרים שם אבי גיא־חרשים (דה״א ד׳ יד), ובנחמיה לד ואונו גי החרשים (יא ל״ה) ומשם נראה שהיתה בבנימין.

גי יפתח־אל, שע״פ. מקום בצפון נחלת מטה זבלון (יהושע יט יד), עיין יפתח בשרש פתח.

גיא מלח (המלח), שע״פ. מקום על יד הר המלח הגדול הנקרא בלשון ערבית בשם אושדום. בדרומו של ים המלח המפסיק בין גבול נחלת שבט יהודה ובין ארץ אדום. שם הכה המלך דוד את אדום מכה גדולה (ש״ב ח׳ יג. תהלים ס׳ ב׳). וכן הכה שם אמציה את אדום (מ״ב יד ז׳).

גי, גיא העברים, שם עצם פרטי. בנבואות יחזקאל על מפלת גוג נאמר, והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר בישראל גי העברים קדמת הים וחוסמת היא את העברים וקברו שם את גוג וגו׳ וקראו גיא המון גוג (יחזקאל לט יא), ות״י בחילתא מגיזתא מדנח ים גנסר וסמכה היא לתרין טוריא, ומגיזתא הוא מקום מעבר. וכנראה שפירש גיא־העברים, גיא מקום מעבר הסמוך לבין שני הרים וכלה שם. וכן הוא לדעת המבארים כמו גיא־העברים, אבל בענין שם מקום בעמק בין הרי העברים הסמוכים לערבות מואב על יד הירדן נוכח ירחו. והנראה שבענין זה פירשו חז״ל באמרם על פסוק ויראהו ה׳ את כל הארץ וגו׳ ואת הככר בקעת ירחו (דברים ל״ד ג׳). מלמד שהראו גוג וכל המונו שעתידים ליפול בבקעת ירחו (ספרי דברים סימן שנ״ז).

גי הצבעים, שם עצם פרטי. עמק בנחלת מטה בנימין. נזכר פעם אחת במקרא במלחמת פלשתים עם שאול, דרך הגבול הנשקף על גי הצבעים המדברה (ש״א יג יח), ובין הערים אשר ישבו שם בני בנימין בעלותם מבבל נמנה עיר צבעים. ויתכן שעל שמה

ומתפוררים לחלקים קטנים. אם יהלך איש על הגֶחָלִים (משלי ו' כ"ח), כי גֶחָלִים אתה חתה על ראשו (שם כ"ה כ"ב), נפשו גֶחָלִים תלהט (איוב מ"א י"ג). ומשתמשים בהם לאפיה ולבשול וכדומה. אפיתי על גֶחָלָיו לחם (ישעיה מ"ד י"ט), והעמידה על־גֶחָלֶיהָ (יחזקאל כ"ד י"א). ובסמיכות אל אש, גַחֲלֵי אש (ויקרא ט"ז י"ב). ובהשאלה, ברד וְגַחֲלֵי אש (תהלים י"ח י"ג י"ד). ובא, פחם לְגֶחָלִים (משלי כ"ו כ"א), פחם הוא הגחל הכבוי, קאָלטע קאָהלע, холодный уголь. (עיין פחם). ובפיוט ע"ם הקל נַחַל, בשלהבת רשפי נַחַל (יוצר ליום ב' דסוכות).

נַחֶלֶת, שו"ק. קאָהלע, уголь. אין גַחֶלֶת לחמם (ישעיה מ"ז י"ד). ובא בהשאלה מליצית, וכבו את גַחַלְתִּי אשר נשארה (ש"ב י"ד ז') השריד האחרון, וענינו הגחלת המוצלת מן האש, ויש בה כדי לשוב ולבעור.

נַחַם, שע"פ. בן נחור, את טבח ואת נַחַם (בראשית כ"ב כ"ד). לדעת פירסט מקורו ערבית, בהוראת הבערה ולהוט, ברענען, גליהען, пылать. ומזה היות מוסק ונכמר ומשחיר, פערברענגט, געשוואַרצט זיין, загорѣлый, смуглый, почернѣлый. ובמדרש אמרו, כלהון לשם מדות הן, טבח טבחון, נַחַם נַחְמָן (ב"ר ס"פ נ"ז), לפי גירסת הילקוט הנכונה. ופירש הרב בעל הערוך השלם שהוא מלשון ערבית בהוראת כְּלִי וצר עין, גייציג, גיידיש, скупый, жадной.

נָחוֹן, (מיסודו של נָחָה ע"ם נָאוֹן) שם. בטן בע"ח הזוחלים, שמתעקמים ושוחים עליו, בויך, чрево, животъ пре-смыкающихся. כל הולך על גָחוֹן (ויקרא י"א מ"ב), על־גְחֹנְךָ תלך (בראשית ג' י"ד). ובארמית נמצא גם בפעל, וישתחו לעם הארץ (שם כ"ג ז'), ת"י וְגַחֵן לעמא. ובדברי חז"ל, אתתך נוצא נְחִין ולחיש לה (ב"מ נ"ט א'), וכן אמו גוהנת עליו ומינקתו (במדבר רבה ד'), בבתי גחיני (שבת מ"ג א'). ובבינוני פעול, מהלכי גְחוּנִים (ב"ר כ').

2) נִיהוּר, במשנה. ש"ת לאיש בעל צבע אדום ביותר, הכושי וְהַגִּיהוּר (בכורות ז' ו'), ראָטהאַריג. красный. ובגמרא אמרו בפירושו כדאמרי אינשי סומקא גוהיא. ויתכן שהוא מענין:

2) נַהַר, במשנה, שם. חור או מערה, הסלעים וְהַנְּהָרִים (אהלות ח' ב'), לנוסח הערוך שהוא לפי פירושו (של הערוך) חור שדרך שם נכנס האור, ובלשון ישמעאל אל נהר, ויהיה נהר בעיקר הוראתו הברקה והארה, דומה למלת נהיא שבגמרא. ועיין גיה ובא ע"ד, חור, מאורה.

2) גִיהַר, ארמית, שם. מין אבן טובה אדומה ומבריקת, זבלון גליף על גיהר (תרגום ש"ח ח' י"ד), רובין, рубинъ.

2) גֵט, במשנה, שם. כתב אמנה, דאָ־קומענט, документъ. כל גט שיש עליו עד כותי (גטין א' ה'), והתיחד לספר כריתות שנותן המגרש לאשתו; המביא גט ממדינת הים (שם א' א'), שיידעבריעף, раз-водная. גופו של גט וכו' גט פטורין (שם ט' ג'). וברבוי, גיטין, גִטֵּי נשים (שם א' ה') ספר כריתת, ת"א גט פטורין (דברים כ"ד ג').

גַּי, שם. מדרון ושפלה, ניעדערונג, טאָהל, низменность, долина. והגרתי לַגַּי אבניה (מיכה א' ו'), המדרון אשר לתלי ההר שעליו עמדה העיר, וְהַגַּי בינו (יהושע ח י"א). ובסמיכות, גֵיהָרים (זכריה י"ד ה'). ובא בסמיכות לשם אחר כשם עצם פרטי אחד (עיין להלן) ובתוספת אל"ף:

גַּיְא, שם. משותף זו"נ, וְהַגַּיְא ביניהם (ש"א י"ז ג'), ראי דרכך בַּגַּיְא (ירמיה ב' כ"ג). ובסמיכות, גֵּיא, בְּגֵיא צלמות (תהלים כ"ג ד'), גֵּיא חזיון (ישעיה כ"ב א') כנוי מליצי אל ירושלים, וקראה גיא מפני שהרים סביב לה, וענין התאר המליצי גֵּיא חִזָּיוֹן הוא, כאלו היא בקעה מלאה כלה חזיונות ונבואות שחזו ונבאו עליה נביאים רבים, וכן קרא הנביא את שמרון דרך מליצה להתול ונגאי, ראש גֵּיא־שְׁמָנִים (שם כ"ח א'), לפי שעמקיה היו ידועים בשמנים וטוב פרותיהם. וכן עמ"א:

גֵּיא, משותף זו"נ. כל־גֶּיא ינשא (ישעיה מ' ד') בל"ז, והוא משקל מקוצר מן המשקל גַּיְא, להקל, ובא גם בציר"י, גֵּיא

פירשוהו שהיו גוזרין גזרות על גזלות, כדתניא וכו' גוזרי גזרות שבירושלים וכו' (שם ק"ה ע"א). והנראה שענינו פסקים מהכרעת השכל לפי הזמן והמקום בדבר שלא נמצא דינו מפורש בתורה, ובהלכה השתמשו בשם זה לענין פסק עשוי בתוספת חומרא משום סייג וגדר, גְּזֵרָה משום יו"ט אחר השבת (ביצה ב' ע"ב), היא גופא גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה (שם ג' א'), אין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה (ב"ק ע"ט ע"ב). ובמובן חוק בלי נתינת טעם, גזרת הכתוב (ב"מ י"א א'), בטלה ממנו גזרת שבעה וכו' גזרת שלשים (מ"ק י"ט ב') כמו דין שבעה דין שלשים. ועל הרוב ענינו פסק דין קשה, לא נגזרה גְּזֵרָה על שבט לוי (ב"מ קכ"א ב'), גזרת המלכות (ר"ה י"ח ב'), שלשה דברים מבטלים את הגזרה (ירושלמי תענית פ"ב). ובדב"א, יעוד המזל, פֿאָרהער בעשטיממונג, שיקקזאל, предопредѣленіе. גְּזֵרַת המזלות, גְּזֵרַת המערכות, גְּזֵרָה ובחירה. ובהגיון, מאמר שלם מחובר מנושא ונשוא שיש בו החלטה כל שהיא, זאַטץ, предложеніе. או היקש עולה משתי הקדמות משותפות בגדר אחד, שלוססאַטץ, שתי הַגְּזֵרוֹת הראשונות אין סתירה ביניהן (הקדמה למר"נ). ובפיוט, ושלש גְּזֵרוֹת ועתות ומדות (שיר היחוד ליום ה') ועיין ביאור הרוה"ה. וכן במובן ההגבלה בפרטיות, איינשראַנקונג, ограни-ченіе. מבוארי הכללית והגזרה (מורה נבוכים א' ס"א).

2) גְּזֵרָה שָׁוָה, בהלכה. מדה שניה מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן, והוא המדה ללמד דין אחד באחת ממצות התורה מדיני מצוה אחרת על פי המלות השוות שבאו בכתובים בעינידם, אנאלאָגיע, аналогія. מגזרה שוה כיצד נאמר בשומר שכיר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, ונאמר בשומר חנם אם לא שלח וגו' מה בשומר שכר פטר את היורשים אף בשומר חנם יפטור את היורשים (ספרא הלכה ראשונה ד'). וכן בשווי המושגים, בעגריפֿסאנאלאָגיע, אמרו להם בית שמאי, גזרה שוה חלה ומתנות מתנה לכהן ותרומה מתנה לכהן כשם שאין מוליכין את התרומה כך אין מוליכין את המתנות (ביצה א' ח'). בדרכי למוד המדה הזאת האריך בעל קרבן אהרן, ובעל פחד יצחק בערכו. ובטעם השם הזה נראה לנו שאינו מלשון גזרה במובן חריצת משפט על דרך ההשואה, כי אם מלשון ספיר גזרתם, במובן דבר חתוך נקצב ומשוער.

מְגֵזֵרָה, שע"נ. כלי לחתוך ולגזור, ווערקצייג צום צערשניידען, אַקסט, זעגע, сѣкира, пила. וּבְמְגֻזְרוֹת הברזל (שמואל ב', י"ב ל"א).

גֶּזֶר, שע"פ. עיר מלוכה למלך אחד ממלכי ארץ כנען אשר כבש יהושע (יהושע י' ל"ג) קרובה לבית חורון התחתון על יד הים הגדול, ונפלה בגורל למטה אפרים ונתנה ללוים (שם ט"ז ג', כ"א כ"א) ואפרים לא הוריש את הכנעני היושב בְּגֶזֶר ויהיו למס (שופטים א' כ"ט ל'), וכפי הנראה היה מושב הכנעני איתן בגזר ולא יכלו להורישו, עד אשר בא פרעה מלך מצרים וילכדה וישרפה באש ויתנה שלחים לבתו אשת שלמה, ושלמה בנה אותה (מ"א ט' ט"ז י"ז) ובדה"י א (י"ד ט"ז) נאמר, מגבעון ועד גָּזְרָה והיא גֶּזֶר (ש"ב ה' כ"ה) ולא עיר אחרת, עיין גבע, גבעון.

גִּזְרִי, שם היחס נגזר מן השם גֶּזֶר, שבט אחד משבטי הערביאים בדרומה של א"י למבוא שור בדרך למצרים (ש"א כ"ז ח'), והכתיב גִּרְזִי.

2) גָּחָה, פ"ע. בברייתא, שחיה ונטיה, זיך ביגען, ביקקען, с-на-гибаться, с-на-клониться. כותל הַגּוֹחָה לרה"ר (תוספתא מ"ק א'). ויש גורסין גוהא בה"א, כדי שיהו גוחות על המזבח (סוכה מ"ח א'). ומן הפעל הזה נראה שבא במקרא השם גִּחוֹן (עיי"ש).

גֵּחֲזִי, שע"פ. ועל הרוב גֵּיחֲזִי, נער הנביא אלישע (מ"ב ד' י"ב).

גַּחֶל, (ת' גַּחַל ע"ם פֶּחָם) שע"ז. חתיכות עצים שרופים בוערות באש, גליהענדע קאָהלע, горящій уголь. ובא בלד לפי שבשעה שהם בוערים הם מתחלקים

בט, פערטילגט ווערדען, бить истреблену, погибнуть. אמרתי נִגְזָרְתִּי (איכה ג׳ נ״ד), נִגְזַרְנוּ לנו (יחזקאל ל״ז י״א). ובמובן המוסרי, ואת אשר נִגְזַר עליה (אסתר ב׳ א׳), הדין אשר נחתך ונפסק, בעשלאססען ווערדען, бить порѣшену. (עיין ג ר ז). ובדברי בעלי אסופות בענין השתעפות וגזירה מדבר אחר, אבגעלייטעט זיין, бить производену. כל שמותיו יתעלה וכו׳ כלם נִגְזָרִים מן הפעולות (מורה נבוכים א׳ ס׳). ובדקדוק, שם נִגְזָר, אבגעלייטעט, производный.

בהתפעל. בארמית שבמקרא, הִתְגְּזֶרֶת אבן (דניאל ב׳ ל״ד), זיך אבררייסען, לאָזרייסען, отрываться, разорваться. ובאל״ף, די מטורא אִתְגְּזֶרֶת (שם שם מ״ה). ובגמרא, אין גזירה אלא דבר המִּתְגַּזֵּר ויורד (יומא ס״ח ב׳) (עיין נזרה).

גֶּזֶר, שע״ז. נתח וחלק הנגזר, אבגעשניטענעס שטיק, טהייל, срѣзокъ, кусокъ, часть. אשר עבר בין הַגְּזָרִים (בראשית ט״ו י״ז). לגזר ים סוף לִגְזָרִים (תהלים קל״ו י״ג).

2) גָּזִיר, במשנה, שם. בקעת עץ, האָלצשייט. полѣно. גָּזִיר אחד (ירושלמי שקלים פ״ז הלכה ו׳) לא יפחות משני גזירין (שקלים ר׳ ו׳), גזירים שעשה משה (זבחים ל״ג) הביאו גזיריהן ועשו סולמות (תענית כ״ח ע״א).

2) גְּזַר, ארמית. ובדברי חז״ל בסמיכות אל השם דִּין, גְּזַר דין, בעשלוסס, рѣшеніе. ובתפלה, על הרוב לרעה, קרע רוע גְּזַר דיננו.

1) גָּזַר, ארמית. תאר. למין ממיני המכשפים המתפארים בידיעות העתידות על פי מערכת המזלות, אסטראָלאָג, астрологъ. אשפין חרטמין גָּזְרִין (דניאל ב׳ כ״ז), כשדיא וְגָזְרַיָּא (שם ד׳ ד׳). י״א שנקראו כן על שם שהם כמו גוזרים וחותכים את העתיד לבוא. ולדעתנו הוא כעין השם הָבַר, ע״ש שהיו גוזרים את מערכת הכוכבים לגזרים ולחלקים שונים, והיו מיחסים לכל גזרה ומחלוקה פעולה מיוחדת (ועיין הָבַר).

גִּזְרָה, ש״נ. א) צורת הגוף בבחינת היותו קצוב במדתו ומשופה בחתוך האברים, צושניט דעס קערפערס, אומריסס, גע-שטאלט. очертаніе, станъ, строй. ספּיר גִּזְרָתָם (איכה ד׳ ז׳). ועל דרך השאלת השם צורה מן צור. ובמדרש אמרו על ספיר גזרתם, כל גזרה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר (איכה ד׳ ז׳). ובפסיקתא דרב כהנא, כל גיזרה וגיזרה שהיא עתידה להנתן בירושלים תהא נאה כספירין (עניה סוערה). ובעל הערוך השלם פירשו מענין גזרת אבנים, והנראה שהוא במובן הַגִּזְרָה והבניה שביחזקאל (עיין בסמוך). ובפיוט, גִּזְרוֹת פניניות (כתר מלכות). ב) במלאכת הבנין, והבנין אשר אל פני הַגִּזְרָה (יחזקאל מ״א י״ב), הַגִּזְרָה והבניה (שם שם י״ג) י״ת בצורתא. ומנחם פירשו לשון לשכה, ורש״י כתב אומר אני שהבית הגבוה קרוי כן והתאים הנסוכים אשר סביב הוא קורא בנין. והנראה שהוא בנין קָטן נבדל מן הבנין הגדול, פליגעל, флигель. ובמשנה, הַגִּזְרָה והגבלית (אהלות י״ד א׳), חלק הבנין הבולט מן הכותל, הזיז וְהַגִּזְרִיּוֹת (שם ח׳ ב׳), והבדילו בין הזיז ובין הגזרה, איזהו הזיז שפניו למטה והגזרה שפניה למעלה (שם י״ד א׳). ובחכמת הדקדוק ענינו מחלוקת ידועה בתמונת הפעלים גִּזְרַת השלמים, גִּזְרַת הנחים.

גְּזֵרָה, ש״נ. פעם אחת במקרא, מקום נפרד ונגזר מן כלל מקום הישוב, אבגעשניטענעס לאַנד, והוא מקום שמם, וויסטע איינאָדע, пустыня. אל ארץ גְּזֵרָה (ויקרא ט״ז כ״ב). ובגמרא, אין גזרה אלא חתוכה, דבר אחר אין גזרה אלא דבר המתגזר ויורד (יומא ס״ז ע״ב), ופירש״י חתוכה צוק, חתוך בזקיפה, ולא משופע כל כך, דבר המתגזר, השעיר מתגזר בה אברים אברים. ויתכן שגם ענין דבר המתגזר מתיחס אל המקום שהוא עשוי גזרים גזרים.

1) גְּזֵרָא, ארמית, ש״נ. משפט חרוץ, בעשלוסס, рѣшеніе. בִּגְזֵרַת עירין פתגמא (דניאל ד׳ י״ד). ובמשנה מזה:

2) גְּזֵרָה, ש״נ. פסק דין, בעשלוסס, ענטשיידונג, ווערדיקט, рѣшеніе, вердиктъ. גְּזֵרוֹת בית־דין (מ״ק ג׳ ג׳), שני דייני גזירות (כתובות י״ג א׳). ובגמרא

מן ההנחה הראשונה א) כריתה וקצוץ, אב-שניידען, אבהויען, обрѣзать. ומזה בברייתא, בפיעל. אין מְגַזְּמִין (ע״ז נ׳ ע״ב). ובבינוני פעול, סכין לְגַזּוּם (שם שם ע״ב), כריתה וקטיעת הענפים. ובהשאלה, קרץ שפתיו (משלי ט״ז ל׳) תרגומו, גזים שפוותיה, וטעמו קמיטה וכיווץ השפתים שהן כאלו חתוכות ונקרצות, והוא על דרך מליצת לשון אשכנזית, גנויכטער שניידען. ב) הרעה והשׂתתה משׂנאה, בעצם ידך תשׂטמני (איוב ל׳ כ״א) תרגומו, באלמות אידך תגזמני, והוא ע״ד גזרת הפעל גרף (עיין שם). ומזה ג) איום והפחדה, דראָהען, грозить. עביד אינש דְגָזִים ולא עביד (שבועות מ״ז א׳). ובבנין פיעל, בשביל אותו דבר שמגזמת לעשות לו (ב״ד י״ד). ובהשאלה ד) הפלגה והגדלת ענין ביותר מראי. שזהו כמו שפורץ ועובר את גבול המציאות, והוא כעין שמוש הפעל. פלג. וכן הוא בלשון אשכנזית, איבערשניידען, איבערטרייבען, преувеличивать. כיון דקאמר מילתא יתרתא גוזמא בעלמא הוא דקא גזים (ב״מ ק״ד ב׳).

2) גִּזּוּם, שה״פ. א) כריתה, קטיעה, אבשניידען, обрѣзаніе. ויהום וְגִיזּוּם (ע״ז נ׳ ע״ב). ב) הפחדה ואיום, דראָהונג, угроза. ג) הפלגה והגדלה, איבערטרייבונג, преувеличиваніе. בשתי ההוראות האחרונות רגיל השם הזה בספרי המחברים.

2) גּוּזְמָא, בגמרא, שם. הגדלה והפלגה, דבור של הבאי, איבערטרייבונג, преувеличеніе. השקו את התמיד בכוס של זהב אמר רבא גוּזְמָא (חולין צ׳ ע״ב). ויסוד השרש הזה הוא גז, גזז, ע״ד הפעל גרם מן גור, גרד, כסם מן כסס.

גִּזָּם, שע״פ. מעולי הגולה (עזרא ב׳ מ״ח).

גֶּזַע, שע״ז. גוף האילן היוצא מן השרשים שממנו יוצאים ומתפשטים הענפים, שטאם, стволъ. ויצא חוטר מִגֶּזַע ישי (ישעיה י״א א׳), ובל שרש בארץ גִּזְעָם (שם מ׳ כ״ד), ובא נרדף עם שרש, אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גִּזְעוֹ (איוב י״ד ח׳). ובגמרא, כאן בשגזעו מחליף כאן בשאין גזעו מחליף (סוכה ק׳ ע״ב). ובדרך השאלה, מה עצם נברא עמו ואין גזעו מחליף (נדה נ׳ א׳). ובהשאלה אחרת, שבט ומשפחה, גזע ישישים עלה מבבל (מ״ק כ״ח ב׳). בערבית יורה גוף האילן היוצא מן השרשים שנכרתו ענפיו, עשטאמפטער שטאם. ובבחינה ז׳ הוא דומה לפעל גרע.

גָּזַר, פעי״. עקרו חתיכה וכריתה, הקל. א) כריתת עצים ממקום גדולם, האקען, פעללען, срубить. וַיִּגְזְרוּ העצים (מ״ב ו׳ ד׳). ב) חתוך דבר להלקים, אויס-איינאנדער שניידען, טהיילען, разрѣзывать, разсѣкать раздѣлять. גִּזְרוּ את הילד (מ״א ג׳ כ״ה), לְגֹזֵר ים סוף לגזרים (תהלים קל״ו י״ג). ג) אכילה וטריפה, פרעססען, פערצעהרען, съѣдать, сожирать. וַיִּגְזֹר על ימין ורעב (ישעיה ט׳ י״ט). גָּזַר ממכלה צאן (חבקוק ג׳ י״ז) וחסר הפועל הנזור. ויתכן שענינו עומד, במובן כליה וחסרון, אבנעהמען, פעהלען, недоставать. ובארמית בא גם בענין מילה, ונמלתם בשר ערלתכם, ת״א ותגזרון ית בשרא (בראשית י״ז י״א). ומזה בתלמוד, ר׳ יהודה הַגַּזָּר (שבת ק״ל ב׳) המוהל. ובירושלמי (ר״ה נ׳) ר׳ יהודא גוזריא. ובדרך הלצה, שכם נסיב ומבגאי גְזִיר (מכות י״א א׳). ובמובן המוסרי ה) חתוך משפט ופסק דין, ענטשיידען, בעשליעססען, рѣшать. וְתִגְזַר אמר (איוב כ״ב כ״ח), וזו הוראתו העקרית בארמית. ובמשנה, לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא כנגע (נגעים י״ב ה׳). ועל הרוב חתוך משפט בהוסיף אסור דרך סייג וגדר, גָּזְרוּ על עטרות חתנים (סוטה מ׳ י״ט), גָּזְרוּ שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר (שם), גּוֹזְרַנִי עליך (ר״ה ב׳ מ׳). ובדרב״א, שאין השכל גוזר אותם. וכן בענין גזרת למוד תולדת ענין מענין, אבלייטען, возпроизвести.

הנפעל, בהשאלה, א) היות נכרת ונעקר ממקום, אבגעשניטטען, געטרענט ווערדען, быть отдѣлену, отринутымъ. כי נִגְזַר מבית ה׳ (דה״ב כ״ז כ״א), נִגְזַר מארץ חיים (ישעיה נ״ג ח׳), והמה מידך נִגְזָרוּ (תהלים פ״ח ו׳), נפרדו ונעקרו מידך, או נגזר מארץ חיים בידך, בגזרתך. ובא ב) כריתה ובליון, אויסגעריט-

גָּזַל, יסודו גז, גח, בהוראת החתוך והקציצה, בתוספת למד לסימן הבנין, והתיחד ללקיחת דבר מזולתו בחזקה, אבשניידען, וועגרייסען, וועגנעהמען, отрѣзывать, сдирать, отнимать. וַיִּגְזֹל את החנית מיד המצרי (ש"ב כ"ג כ"א), פן תִּגְזֹל את בנותיך מעמי (בראשית ל"א ל"א). ועל הרוב בהוראת לקיחה בעולה, חמס, רויבען, פערמעגען זיך צו איינענען, похищать, грабить, завладѣть чужимъ имуществомъ. ונופל על דבר הנחמס מיד ליד, עדר גָּזְלוּ (איוב כ"ד ב'), וכמו כן, על כל קנין הזולת אשר גָּזְלוּ עבדי אבימלך (בראשית כ"א כ"ה), וחמדו שדות וְגָזָלוּ (מיכה ב' ב'), בית גָּזַל (איוב כ' י"ט), והנשוא הדבר הנגזל. וכן יפול על מי שגוזלים ממנו, גֹּזֵל אביו ואמו (משלי כ"ח כ"ד), אל תִּגְזָל דל (שם כ"ב כ"ב). ובהשאלה, גֹּזְלֵי עורם מעליהם (מיכה ג' ב'). ובמובן המוסרי, וְלִגְזֹל משפט עניי עמי (ישעיה י' ב'). ובא, יִגְזְלוּ משד יתום (איוב כ"ד ט'). רש"י פירש יגזלו יניקת היתום, מקום מוצא מאכלו, ויתכן שטעמו יקחו את היתום (היתומה) משדי אמו, וכתרגום אַרנהיים, זיא רייסען פאָן דער ברוסט דיא וואייזע, (ועיין שוד). ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, ציה גם חם יִגְזְלוּ מימי שלג (שם שם י"ט) הציה והחום גוזלים את מימי שלג שמיבשים אותם; ולדעת ארנהיים מוסב אל האנשים הרעים הנזכרים בפרשה ואומר שהם גוזלים בכל עת בימי ציה וחום וכמו כן במימי שלג. ובמשנה בהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, היתה (האשה) גוֹזֶלֶת את הרבים (ע"ז ג' ח'), שנופה נוטה לדרך ומעכב את העוברים, בשויינפּראָכּמינען, שמעלערן, дѣлать ущербъ. והבינוני פעול, חמורך גָּזוּל מלפניך (דברים כ"ח ל"א), געריבען, похищенъ. ונופל על הקנין שגוזלים. ובמשנה, לולב הַגָּזוּל (סוכה ג' א'), המריש הַגָּזוּל (גיטין ה' ה'), וכן על האיש שממנו גוזלים, והיית אך עשוק וְגָזוּל (דברים כ"ח כ"ט, בערויבט, ограбленъ.

הנפעל, בהשאלה, געריבען ווערדען, быть похищену. נִגְזְלָה שנתם (משלי ד' ט"ז). ובמשנה על הרוב מי שגוזלים ממנו, הַנִּגְזָל והנחבל (שבועות ז' א'), דער בערויבטע, ограбленный. קרקע אינה נִגְזֶלֶת (סוכה ל' ע"ב) אין עליה תורת גזלה.

גֵּזֶל, ובסמיכות גֶּזֶל. שה"פ, ושם דבר הגזול, רויבען, געריבענעס, похищеніе, грабежъ, похищенное. שנא גזל (ישעיה ס"א ח'), או בתשומת יד או בְגָזֵל (ויקרא ה' כ"א). ובסמיכות אל האיש שגוזלים אותו, גֵּזֶל אח (יחזקאל י"ח י"ח), או אל הדבר שגוזלים, וְגֵזֶל משפט (קהלת ה' ז').

גְּזֵלָה, ש"נ, כענין הקודם, דבר הגזול, געריבענעס, похищенное. והשיב את הַגְּזֵלָה (ויקרא ה' כ"ג). ובסמיכות, גְּזֵלַת העני (ישעיה ג' י"ד). והרבוי במובן שם הפעולה, גְּזֵלוֹת גזל (יחזקאל י"ח י"ב).

2) גַּזְלָן, במשנה, ש"ת, למוחזק בגזלה, רייבער, грабитель, хищникъ. כל הַגַּזְלָנִים משלמים כשעת הַגְּזֵלָה (ב"ק צ"ג א'). ובגמרא אמר בגדר השם גזלן, ובהבדלו מן חמסן, חמסן יהיב דמיה גזלן לא יהיב דמיה (שם ס"ב א').

גּוֹזָל, שע"ז, הרך במיני העופות, יונגער פאָגעל, птенецъ. ובא על הרך במין היונה, וְתֹר וְגוֹזָל (בראש' ט"ו ט'), יונגע טויבע, молодой голубь. ועל בני נשר, על גוֹזָלָיו ירחף (דברים ל"ב י"א). ובדברי חז"ל ברבוי נקבות, ארבעים סאה גוזלות (סנהדרין צ"ד ב'). ובהשאלה על הרך החיבה לצעירי הילדים, ומייתם את גוֹזָלָיו (פסחים פ"ט א'). ובגזרת השם דעת גיזיניוס שמקורו בערבית גזל, צפצוף, העופות הצעירות, פיפען ולדעת פירסט יסודו גח, בתוספת הלמד לבנין השם, בהוראת העתקה ופריחה, ומזה העופות בעת שמתחילים לפרוח.

1) גָּזַם, גָּזָם, פ"י, בסורית וארמית, כריתה וחתוך, שניידען, אבשניידען, рѣзать, обрѣзать. ומזה במקרא:

גָּזָם, שע"ם, מין ממיני הארבה, ערט היישרעקקע, родъ саранчи. ועקרו, כורת חותך ומלחך את התבואות, אבפרעססער, съѣдающій. ובארמית בא בפעל ובשמות בהוראות שונות מסתעפות

לפירש״י בלשון פרסית, שפה יוונה השם נז מין ארבה, גראָזדיישרעקע. אבל לפי שאין הארבה מוציא דבש, ראה לשער, שעיקר השם הוא גזר או גזף, ומקורו רומית, גוּעספּא, guespa. מין דבורים.

2) נֵז, במשנה. שם מין עוף מורף. דריסת הַנֵּז בשף הגם (חולין ג׳ א׳). לפי גירסת התוספתא הערוך והפייטן (בסליחות ליום ב׳ של עשירת הסתהלת תוחלת ישראל) ולפנינו הגם בסמך. ללשון אחרון שבערוך הוא העוף הנקרא פאַלקע, сокол. ולפי רש״י הוא הידוע, פייער, коршунъ. ות״י את העוניה בר נוא. (ועיין הפלאה שבערכין וערוך השלם).

נָזַז, פ״י. רומה לפעל גזה, וענינו חתוך וקציצת דבר ממקום גדולו, וביחוד על קציצת צמר או שער, אָבשניידען, שע־ערן, срѣзывать, стричь. ולבן הלך לָגֹז את צאנו (בראשית לא יט), הצאן הוא הפעול. ובחסרון האות הכפולה, לָגֹז צאנו (שם לח יג). וַיָּגָז את ראשו (איוב א׳ כ), שער ראשו לסימן אבלות. והתנוי, קרחי וָגֹזִּי (מיכה א׳ טז), גָּזִּי נזרך (ירמיה ז׳ כט), נזר תאר אל השער המגודל (עיין נזר).

הנפעל. בהשאלה, כריתה של אבדון, וכן נָגֹזּוּ ועבר (נחום א׳ יב), אָבגעשאָרען, פֿער־פילגט ווערדען, быть срѣзану, истреблену. והוא ערי״ש יגלה ה׳ בתער השכירה (ישעיה ז׳ כ׳). או שהוא עד כי גָז חיש ונעופה, נכרתו ונעתקו ממקומם (ועיין גוז).

גֵּז, שע״ז. א) צמר הגזוז, שור, стрижка. וראשית גֵּז צאנך (דברים יח ד), ומִגֵּז כבשי יתחמם (איוב לא כ). ובמשנה, גִּזֵּי צמר הלקוחות מבית האומן (ב״ק ב׳ ב׳). ב) ירק הנשאר בקרקע אחרי הקצירה, ירד כמטר על גֵּז (תהלים ע״ב ו), וויעזענשור, по־косъ. ומזה גם העשב הנקצר, אחרי גִּזֵּי המלך (עמוס ז׳ א׳), הנקצר לשתת לצורך בהמות המלך, גרָאָ שור, скошенная трава.

גִּזָּה, שע״נ. גז הצמר, וואָללענשור, стриженная шерсть. את גִּזַּת הצמר (שופטים ו׳ לז), על הַגִּזָּה לבדה (שם), ובדרז״ל:

2) גָּזִיז, שם. גוש חתוך ונקצץ, ותבר גָּזִיזָא דברדא ומכל (ברכות יח ב׳), האגעל שטיקע, אייזשאָללע, градина, льдина.

2) גְּזִיזָה, שה״פ. בגמרא: דאָס שערען, אָב־שניידען, стриженіе. מחוסר גְזִיזָה (חולין קל״ח ע״א).

2) גַּזָּז, שם תאר. העוסק במלאכת הגזיזה, וואָללשערער, стрижецъ. גַּזָּזִין ברמשק (ב״ר פרשה ו׳).

גָּזֵז, שע״פ. מבני כלב מבני יהודה, ועיפה ילדה את חרן וגו׳ ואת גָּזֵז וחרן הוליד את גָּזֵז (דהי״א ב׳ מו).

גָּזָה, פ״י. קציצה וכריתה, אויסשניידען, בע־האַקען, обтесывать, обрѣзывать. רומה לפעל גח, גזז, לא נמצא כי אם בשם:

גָּזִית, שע״נ. (ערם גָּזִית מן זוה). ולדעת הרד״ק שרשו גזז ובא הנח תמורת הדגש) עיקרו קציצת אבנים ופסולם, בעהויאונג דער שטיינע, тесаніе, обрубка камней. אבני גָזִית (מלכים א׳ ה׳ לא), בסמיכות שם העצם אל שם הפעולה, וענינו אבנים גזוזות, בעהויענע ביאשטיינע, камни тесанные. ובחסרון השם אבן, לא תבנה אתהן גָּזִית (שמות כ׳ כ״ב) מאבני גָזִית, מורי גָזִית (מ״א ו׳ לו), בתי גָזִית (עמוס ה׳ יא), אבנים יקרות כמדות גָזִית (מ״א ז׳ ט), לפי שהיתה להם מדה ידועה. ובמשנה, לשכת הַגָּזִית שם היתה סנהדריא גדולה (מדות ה׳ ד׳) לשכה בנויה מאבני גזית.

גָּזֵה, שע״פ. לא נמצא כי אם בשם היחס. בני השם הַגִּזוֹנִי (דהי״א יא לד).

2) גְּזוֹזְטְרָא, כְּזוֹזְטְרָא, ארמית ובמשנה. בנין יוצא ובולט מן הקיר, בשטח גבהו, כעין אכסדרה, גאַללעריא, галлерія. וְהַגִּזְרָה והבניה (יחזקאל מ״א יג) תיב״ע וּגְזוּזְטְרָא. (לפי גרסת הערוך, ולפנינו ובצורתא ועיין גזר), זב שהקיש על הַגְּזוּזְטְרָא (זבים ד׳ א׳) (לפי גרסת הערוך ולפנינו בצוצרא), שתי גְזוּזְטְרָאוֹת זו כנגד זו ברשות הרבים (שבת יו״ד א׳). ובמדרש, המקרה במים עליותיו בגזוזטראות של מים (שמות רבה פ״ו), ומקורו בלשון יונית ורומית exostra.

ופת באש פתם וגו׳ ואנכי בראתי משחית לחבל, ומי איפוא הוא אשר יכין כלי מלחמה ויחשוב מחשבות להתנפל עליך, ומסיים כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון וגו׳ מקביל אל השם חָרָשׁ שוכר שעיקר הוראתו חישוב מחשבות. ואפשר שמזה גם, מי יָגוּר לנו אש אוכלה מי יָגוּר לנו מוקדי עולם (ישעיה ל״ג י״ד) מי הצית והדליק את האש האוכלה ובשביל מי הוצתה? ומוסב אל הקודם, רוחכם אש תאכלכם והיו עמים משרפות שיד (שם י״א י״ב). ובדרכנו זה נוסיף לאמר, כי מן הפעל גור בהוראת הבערה נגזר השם מָגוֹר גם בהוראת אש שלהבת, פייער, פלאממע, . пламя, огонь. ובמובן זה נאמר, וסלעו מִמָּגוֹר יעבור (שם ל״א ט׳), מלך אשור שהוא סלעו של עמו ומעוזו יעבור ויחלוף מפני האש האוכלה, שבה מתוארת מפלת מחנה סנחריב על ידי המלאך, כמו שהיא מתוארת בכל הנבואות שנבא על הפלא הזה, ובאמת גם סנחריב מן המחנה ונמלט על נפשו לנינוה (להלן ל״ז ל״ח), וזה שחותם הנביא נבואתו זאת, נאם ה׳ אשר אוּר לו בציון וגו׳. ובפירוש המאמר המקביל וחתו מִנֵּס שריו, אפשר לשער, כי השם נֵס במקום הזה ענינו הרות הנושב להגדיל המדורה, (עיין נסס). ואפשר לאמר עוד כי גם באיזה מן המקומות שבא שם השם מָגוֹר, ענינו אש אוכלה ושעל כן מחובר לה על פי הרוב תאר הפעל מסביב. ולפי באורנו שהפעל גור נופל על ההדלקה ועל שסוי והרחור, ועם זה חישוב מחשבות רעות יתבן שיתפרש, גם מְגוּרַי מסביב (איכה ב׳ כ״ב) בהוראת אויבים חורשים מחשבות רעות להצית אש מלחמה.

גּוּר, שע״ג. לרך ויונק · במיני החיות, יונגעס טהיער, молодое животное, детенышъ. במקרא נמצא מיוחד למין האריה, גוּר אריה יהודה (בראשית מ״ט ט׳), יונגער לייוע, львеновъ. וברבוי, בתוך כפירים רבתה גוּרֶיהָ (יחזקאל י״ט ב׳). וכן למין התנין. גם תנין חלצו שד הניקו גוּרֵיהֶן (איכה ד׳ ג׳). וברבוי נקבה. בדי גֹרֹתָיו (נחום ב׳ י״ג). ובגמרא גם לצעירי הכלבים, גבחא בך גוּרִיתָא (שבת פ״ו א׳), כלבתא חינדין, сука. דמטללה בגורייתא (כתובות דף ס״א ע״ב).

גּוּר, שע״פ. עיר במטה מנשה בארץ כנען, במעלה גור אשר את יבלעם (מ״ב ט׳ כ״ז).

גּוּר בַּעַל, שע״פ. עיר מערי הערבאים (דה״ב כ״ו ז׳).

גּוּשׁ, שע״ז, רגב עפר מדובק, שאללע, קלומפען, глыба, комъ. פעם אחת במקרא, לבש בשרי רמה וְגוּשׁ עפר (איוב ז׳ ה׳), והוא בהשאלה, חבורות הצרעת שהן כתלוליות קטנות כעין רגבי עפר, קנעלכען, קלומפכען, шарики, ובמשנה, גוש מארץ טהורה (טהרות ה׳ א׳). ובגמרא, גוּר אגושא (שבת פ״ז ב׳) כלל העפר בנגוד אל מה שאמרו, גוזר אאוירא (שם). וכן על כל חתיכה מדובקת, גוש של זיתים שנפל לתנור (טהרות ג׳ ב׳), שהן גוש בקערה (טבול יום ב׳ ג׳). ובפיוט, ואיך יצדקו קרוצי גוּשָׁיו (רשב״י קרובות ב׳ דר״ח).

גִּזְבָּר, שת״ז. פקיד האוצרות, קאססירער, кассиръ. על יד מתרדת הַגִּזְבָּר (עזרא א׳ ח׳). ובארמית, גִּזְבַּר, כל גִּזָּבְרַיָּא די בעבר נהרא (שם ז׳ כ״א). ובמשנה, עד שימרח הַגִּזְבָּר (פאה א׳ ו׳) פקיד אוצר הכהנים, אין פוחתין משלשה גזברין (שקלים ה׳ ב׳). ובגמרא, אדם שיש בו תורה, ואין בו יראת שמים דומה לְגִזְבָּר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצוניות לא מסרו לו (שבת ל״א ב׳). מקורו פרסית, ומורכב מן גנז, אוצר, ובר, סימן התאר, או ענינו בר הגז, כמו בן משק בית, והשם גִּזָּא לאוצר נמצא גם בתלמוד, ומשתבח בְּגִזָּאֵי (שם ס״ג א׳). ובהשאלה, כל היכי דאיתיה בְּגִזָּא דרחמנא איתיה דכתיב לה׳ הארץ ומלואה (חולין קל״ט ע״א), והוא יסוד של שרש גנז (עיין שם).

2) **גָּז**, בברייתא, שע״פ. דבש הגזין והצרעין (בכורות ז׳ ע״ב), הצד חגבין גזין צרעין וכו׳ (שבת ק״ז ע״ב). לדעת הערוך הוא מין דבורים, ולדעת רש״י הוא מין ארבה. והרב בעל הערוך השלם מצא סעד

кататься. לעגלות בית און יָגוּרוּ שכן שמרון (הושע י׳ ה׳) ידאגו ויצר להם בשבילם.

הערה. בגמרא על פסוק לא תָגוּרוּ מפני איש (דברים א׳ י״ז) אמרו, לא תכניס דבריך מפני איש (סנהדרין ו׳ ע״ב), ובטעם הפירוש הזה אמרו מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא, אמר קרא ולא תאגר וכו׳ (שם ז׳ ע״א). וכן במדרש, וַיָּגָר מואב שהיו נאגרים לעיירים שאין ויגר אלא לשון אסיפה (במדבר רבה פ״כ). והנראה שלא רצו לאמר שאין בשרש גור לשון מורא כלל, אלא שהוראת המורא שבשרש זה יצא ממושג הכנוס, במובן המוסרי, כנוס הרצון או היכלת לתוך עצמו, שמביאתו לידי נסיגת אחור ומניעה מעשות דבר מה, מפני המורא. ולפי שיסודם קרוב לשער, שהשרשים, גור, אגר, יסוד אחד להם, גר, והוספה ליסוד, גל, שעיקר הוראתם נדנוד ושלשול ממקום למקום, ומזה הסתעף מושג כנוס הצפורים ע״י הנדנוד והגלגול ממקומות שונים שוּם שם למקום אחד (ושעל כן התיחד הפעל אגר לאסיפת דברים קטנים,. עיין אגר) וממושג האסיפה על ידי הטלטול יצא הפעל גרה, לענין הסחיבה, והפעל נגר (עיי״ש), ומפני קרבת השרשים האלה בצורתם, יתכן שיתחלפו זה בזה, ויהיה לפי זה ענין מְגוּרֵי אל חרב (יחזקאל כ״א י״ז) בהוראת נדוד וסחיבה, מפעל נגר בהוראת נגרר, נגר.

מָגוֹר, שמ״ז. הדעות חלוקות בהוראתו בכמה מן המקומות שנזכר במקרא, כי שמעתי דבת רבים מָגוֹר מסביב (תהלים ל״א י״ד) תרגומו רְתִיתָא, וטעמו רתת, חילה, ציטטערן, трепеть. וי״מ במובן זה, מְגוּרַי מסביב (איכה ב׳ כ״ב) איומות פחדים. ובהבור עם מלת מסביב בא כמה פעמים בספר ירמיה, כי חרב לאויב מָגוֹר מסביב (ו׳ כ״ה) ותרגומו למתכנשין. וכן פי׳ רש״י בלשון אחרת לשון אסיפה, כמו מְגוּרֵי אל חרב. ובלשון ראשון פירש, יראה, שרעקקען, ужасъ. וכן תרגם ומנום נסו ולא הפנו מָגוֹר מסביב (מ״ו ה׳), וכן וקראו עליהם מָגוֹר מסביב (מ״ט כ״ט), וכן בפשחור, לא פשחור קרא ה׳ שמך כי אם מָגוֹר מסביב (כ׳ ג׳). אולם במה שנאמר אחר כן באותו ענין, הנני נתנך לְמָגוֹר לך ולכל אהביך (שם ד׳), מתורגם, הא אנא מסר לך לְתָבָר, שבר, שפרין, гибель. והרד״ק פרשו תהיה להם לפחד וגם תפחד עמהם. ובא. וסלעו מִמָּגוֹר יעבר (ישעיה ל״א ט׳), בזה הסכימו כל המפרשים שהוא מענין מורא, ולא נחלקו כי אם בטעם המליצה. רש״י פירש, חוקו מרוב פחד יחלוש. והרד״ק פי׳ כמו ואל סלעו ממגור יעבר. מרוב פחד לא ישקוט עד יגיע למקום סלעו, מבצרו משגבו. והרשד״ל פי׳. מי שהוא סלעו ומעוזו של אשור להצילו מכל פחד ומורא עתה יעבר. ופירסם בספר המלים בחר לו דרך אחרת בבאור השם מָגוֹר במקום הזה ופירשו משרש מָגַר, בהוראת מחליש. מכניע מפיל לארץ, ניעדערשמעטטערנד, поражающій. הדחוק. (ועיין נגר ג׳).

מְגוֹרָה, שמ״נ. רתת, פחד, מורא, אנגסט, ציטטערן, שרעק, ужасъ, трепеть.

מְגוֹרַת רשע תבואנו (משלי י׳ כ״ד). וברבוי בשורק מְגוּרָה, וּמְגוּרֹתָם אביא להם (ישעיה ס״ו ד׳), מכל מְגוּרוֹתַי הצילני (תהלים ל״ד ה׳).

ג) נָגַר, לפי הנראה לנו נמצא עוד פעל נר שלישי, קרוב לפעל גָּרָה, תָּרָה, בהוראתם הראשונה, הבערה והדלקה, חתוי גחלים, בראַנען, גליהען, אַנשירען. ומזה בהשאלה במובן שסוי והרחור, אַנפייערן, אַנשירען, ערגען, возбуждать, поджигать. ודומה לו הפעל горѣть בלשון רוססיא. ומזה לדעתנו. כל היום יָגוּרוּ מלחמות (תהלים ק״מ ג׳), וכתרגומו, מגרגין קיביא, והוא תרגום של יָגֵרֶה מדון (משלי כ״ז י״ח), ושל אל תתחר (תהלים ל״ז א׳), וכמו כן מזה, יָגוּרוּ יצפונו (שם נ״ו ז׳) יגרו מחשבות מלחמה יצפונו ויארבו עלי או יסתירו מחשבותיהם. ומזה הענין יתכן שיהיה, הן גור יָגוּר אפס מאותי מי גָר אתך עליך יפול (ישעיה נ״ד ט״ו), האומנם אין מי שיגור עליך מלחמות מבלעדי, ומחזק הענין בשאלה, מי גָר אתך, מי היה יכול להתגרות ולהתחרות אתך, מי הוא האומר לפול עליך? ויתכן לשער עוד שכלל הנביא בפעל גור, גם את הוראתו הראשונה הדלקה והצתה, וביחוס הצתת האש להנתיך הברזל לעשות ממנו כלי מלחמה, שעל כן הוא חותם בתשובה על השאלה והתימא, הן אנכי בראתי חרש

צִיּוֹרֶת (מן הזכר גִיּוֹרָא בארמית), גֵּר וְגִיּוֹרֶת צריכין להמתין שלשה חדשים (יבמות מ״ב א׳). גר כזה נקרא גֵּר־צֶדֶק, להבדיל בינו לבין מי שנקרא גֵּר־תושב, ונחלקו חכמים במיבו, ואמרו איזהו גר תושב כל שקבל עליו בפני שלשה חברים שלא לעבוד ע״ז. דברי ר״מ, וחכ״א כל שקבל עליו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח (ע״ז ס״ד ע״ב), ונזכרו בגמרא, גֵּרֵי אריות, והם הכותים שקבלו עליהם תורת ישראל מפחד האריות (חולין ג׳ ע״ב). ומן השם גֵּר עשו פעל בבנין פיעל, גַּיְּרֵנִי על מנת שתלמדני תורה שבכתב (שבת ל״א ע״א). ובהתפעל, הגיורת שֶׁנִּתְגַּיְּרָה בניה עמה (יבמות פ״ב י״ב), לאחר שֶׁאִתְגַּיַּיר (קדושין ג׳ ה׳).

גֵּרוּת, ש״נ. מקום מלון, הערבערגע, איינקעהר, гостинница, приста-нище, заѣздъ. בְּגֵרוּת כִּמְהָם (ירמיה מ״א י״ז). והנראה שהוא שם עצם פרטי (ועיין כמהם), ובדרז״ל כשם המפשט, טלטול וישוב בארץ נכריה, גירות בארץ לא להם (בראשית רבה מ״ד).

מָגוֹר, שם מקום דירת הַגֵּר. ובא בל׳ רבים מְגוּרִים, לפי שהגר אין לו דירת קבע והוא מטולטל ממקום למקום, צייט-וויילינער אויפענטהאלט, אנזיעדלונג, времен-ное пребываніе, поселеніе. ונתתי לך וגו׳ את ארץ מְגֻרֶיךָ וגו׳ לאחזת עולם (בראש׳ י״ז ח׳). ובהשאלה, לחיי הגר, ימי שני מְגוּרַי וגו׳ בימי מְגוּרֵיהֶם (שם מ״ז ט׳), פילגער יאהרע, годы странствованія. זמירות היו לי חקיך בבית מְגוּרָי (תהלים קי״ט נ״ד), תאר מליצי אל חיי האדם שהוא כגר בארץ, פילגערשאפט, странствованіе. ומזה מעון ומדור, אין שריד בִּמְגוּרָיו (איוב י״ח י״ט). ובל״י, כי רעות בִּמְגוּרָם (תהלים נ״ה ט״ז) ע״ד לא יגורך רע, או שהוא תאר לחדרי הלב, אינגעווייד, внутренность. אקרא כיום מועד מְגוּרַי מסביב (איכה ב׳ כ״ב). לדעת רש״י ענינו, שכנים הגרים מסביב, ויהיה היחיד מזה מָגוּר, נאכבאר, сосѣдъ. דומה לשם מְגִיר בארמית (עיין גור ב׳). ובא, מְגוּרֵי אל חרב היו את עמי (יחזקאל כ״א י״ז). לדעת רש״י טעמו אסיפה, קבוצת עמים באים לחרב היו סביבות עמי (עיין גור ב׳). והנראה לנו שהוא מלשון מחיבה וגרוד וכמו מְגֻרֵי אל חרב, משרש נגר או גרר, וע״ד שנאמר, ותגר את בני ישראל על יד חרב (שם ל״ח ה׳) (ועיין הערה לשרש גור ב׳).

מְגוּרָה, ש״נ. א) מקום קבול וכנוס, בעהעלטער, кладовая. העוד זרע בַּמְּגוּרָה (חגי ב׳ י״ט). ובמשנה, סאה תרומה שנפלה על פי מְגוּרָה (תרומות ד׳ י״א), שתי קופות ושתי מְגוּרוֹת (שם שם י״ב). ולפי הנראה ענינו כלי קבול כמין קופה, מְגוּרוֹת של מים (ב״ב ד׳ ו׳), מְגוּרָה של רסקום (קדושין ס״ז ע״ב). ובא, לענין חדר קטן שבתוך תיבה ומגדל, מְגוּרוֹת שבה (שבתיבה) טמאות (כלים פרק י״ט ו׳), פאכבעהאלטניס. ובהשאלה, ג) החללים והנקבים, והם החדרים הפנימים שבגוף. בנה בה (באשה) מגורות יותר מן האיש (ב״ר י״ח), ובפירות, האגוזים משיעשו מגורה (מעשרות א׳ ב׳), מה האגוז הזה עשוי ד׳ מגורות והסירה באמצע (שיה״ש רז״ו י״א).

מַמְּגֻרָה, ש״נ. כענין הקודם, בעהעלטער, кладовая. נשמו אצרות נהרסו מַמְּגֻרוֹת (יואל א׳ י״ז) ותרגומו, חסניא. ולדעת י״ם שרשו מגר ועיין שם.

2) מָגוּר, בתוספתא. בסיס ומעמד מחזיק, נעשטעלל, станокъ. כירה של מתכת שעשה לה מָגוּר (כלים בבא קמא ד׳ י׳).

ב) גּוּר, פ״ע. לא נמצא כי אם בבנין הקל ורק בעתיד, והעבר בא משרש יגר, הרגשת מרך לב ופחד, פורכטזאם זיין, פורכטען, бояться. ובקשור עם יחס מִן, מִפְּנֵי, לא תָגוּר ממנו (דברים י״ח כ״ב), לא תָגוּרוּ מפני איש (שם א׳ י״ז), וַיָּגָר מואב מפני העם (במדבר כ״ב ג׳). וביחס הפעול, לולא כעס אויב אָגוּר (דברים ל״ב כ״ז), וא״ת רוגזא דשנאה כניש. ועל פיו פירש״י אם לא שכעס האויב כנוס עליהם. ולדעתם יהיה אָגוּר בינוני פעול משרש אגר. ופירשו כן מפני שקשה לאמר שהש״י ירא מכעס אויב. ובא בענין דאגה וצער. זיך אנגסטיגען, בעזארגט זיין, опасаться, трево-

הקשיר, אויה לי כי גַרְתִּי משך (תהל׳ ק״כ ה׳) בא־ץ משך. ודן למה יָגוּר אניות (שופטים ה׳ י״ז) אצל האניות. ועל פי ת״י פירש״י, הכניס ממונו בספינות לעמוד ולברוח, מלשון אגר (עיין להלן). ובא בענין סתם דירה, וואָהנען, обитать, жить. גוּר בארץ הזאת (בראש׳ כ״ו ג׳), לא ישב שם אנוש ולא יָגוּר בה בן אדם (ירמיה מ״ט י״ח). ובבע״ח, וְגָר זאב עם כבש (ישעיה י״א ו׳). ומזה מציאות תמידית במקום, אָגוּרָה באהלך עולמים (תהלים ס״א ה׳), מי יָגוּר באהלך (שם ט״ו א׳), והכפל, מי ישכן בהר קדשך, ווײלען, пребывать. ומזה, לא יְגֻרְךָ רע (שם ה׳ ה׳) כמו לא יגור אצלך, אמרו בגוים לא יוסיפו לָגוּר (איכה ד׳ ט״ו), להיות להם מציאות קיימת. ע״ד, ושכן תחתיו ולא ירגז (ש״ב ז׳ י׳). ובא, מי יָגוּר לנו אש אוכלה (ישעיה ל״ג י״ד), המפרשים פירשו, מי ממנו יוכל מעתה לגור פה בארץ ה׳ שהוא אש אוכלה. וענין מי יגור לנו, כמו, לא ינום להם נם (עמוס ט׳ א׳) (ועיין בסמוך). והבינוני, והוא גָר שם (שופטים י״ז ז׳), משכנתה וּמִגָּרַת ביתה (שמות ג׳ כ״ב). מאותה שהיא גרה אתה בבית, הויזגענאָססין, домашняя. גָּרֵי ביתי ואמהותי (איוב י״ט ט״ו), וחרבות מחים גָּרִים יאכלו (ישעיה ה׳ י״ז), כנוי לעניים שאין להם דירת קבע והם נעים ונדים לבקש להם מנוחה, אומהער אירדענדע, бродящie. ומענין הדירה שהאדם נכנס לשם ומכניס את כל בני ביתו וכל אשר לו עמו, יצא ב) לענין האסיפה והכנוס, זיך פֿערזאַממעלן, собираться. יָגוּרוּ עלי עזים (תהל׳ נ״ט ד׳), יָגוּרוּ מלחמות (שם ק״מ ג׳) יקבצו יתאספו למלחמה, יָגוּרוּ יצפונו (שם נ״ו ז׳). ולדעת רש״י זה מן ההוראה הראשונה. הם דרים ולנים ואורבים במקום שאני הולך לשם (עיין גור ג׳). יְגֹרֵהוּ בחרמו (חבקוק א׳ ט״ו), והכפל, ויאספהו במכמרתו. והנראה שהוא בהוראת פעל גרר (עיין גור ב׳). הן גּוֹר יָגוּר אפס מאותי מי גָר אתך עליך יפול (ישעיה נ״ד ט״ו). לדעת הרד״ק ענינו, התאסף למלחמה, וי״מ בענין דירה־ושכונה (עיין גור ב׳, ג׳).

התפעל, מן ההוראה הראשונה, גירות ארעי, זיך אַלס פֿרעמדלינג אויפֿהאלטען, npiютиться. אשר אני מִתְגּוֹרֵר עמה (מ״א י״ז כ׳). ובענין היות נע ונד. מטולטל, זיך הערום טרייבען, бродить. על דגן ותירוש יִתְגּוֹרָרוּ (הושע ז׳ י״ד). וי״מ מענין התאסף, זיך זאממעלן, толпиться. ובא בהשאלה, סער מִתְגּוֹרֵר על ראש רשעים יחול (ירמיה ל׳ כ״ג). במובן התגלגל, זיך וואַלצען, разразиться, катиться. על דרך שנאמר, וסער מתחולל (שם כ״ג י״ט), (ועיין גרר. חול).

גָר, שם. פרץ נחל מעם גָר (איוב כ״ח ד׳), תרגומו, מן אתרא דמזדלח מרזביא. וכן פירש״י ממקום שהוא ניגר, קוועללע, источникъ. ולפי זה יהיה שרשו נגר, וכן פי׳ גם הרד״ק בשרש נגר. אך בשרש גור פתרו מענין דירה מקום שהמים גרים שם, והיינו מגורם, וואַהנשטאַטט, בעטט, русло. ואפשר לשער שהוא מלשון ארמית, יְגַר. בהוראת גל־אבנים, וזה שעל הרוב יפרוץ הנחל מהררי סלע, שטיין הויפֿען, груда. (ועיין יגר).

גֵר, ש״ת. איש הדר בארץ נכריה, פֿרעמדלינג, чужеземецъ, пришлецъ. גֵר הייתי בארץ נכריה (שמות ב׳ כ״ב). ובא נרדף עם תושב, גֵר ותושב אנכי עמכם (בראשית כ״ג ד׳) (עיין תושב בשרש ישב). והפוכם, אזרח (שמות י״ב מ״ח) ונופל גם על כלל עם הגר בארץ לא לו, כי גֵר יהיה זרעך בארץ לא להם (בראשית ט״ו י״ג). ועל הרוב היו הגרים משרתים בבתי האזרחים. וזהו שנאמר, וינפש בן אמתך וְהַגֵּר (שמות כ״ג י״ב). ובבחינה זו בא בכנוי, וְגֵרְךָ אשר בשעריך (שם כ׳ י׳), בין אחיו ובין גֵּרוֹ (דברים א׳ ט״ז). ובבחינת דלות מצב הגר, בא לפעמים ביחד עם יתום ואלמנה (שם כ״ד י״ז, כ״ז י״ב). ובא בהשאלה כתאר מליצי אל בני האדם בכלל בבחינת קיצור ימי חייהם בארץ החיים, כי גֵר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים ל״ט י״ג), כי לי כל הארץ כי גֵרִים ותושבים אתם עמדי (ויקרא כ״ה כ״ג). ובמשנה התיחד השם גֵר לאיש מעם נכרי אשר התיהד, פראָזעליט, прозелитъ. גֵר ונכרי שירשו מאביהם (דמאי ו׳ י׳), ולנקבה,

הַנּוּף (ע"ז ה' ג'), אף על פי שֶׁנָּפַן (מעשרות ג' י"ב). וכמו כן בהפעיל בענין סתימת פתח, זה מֵנִיף וזה פותח (זבים ג' ב'). ובענין פקק חלון, הֱנִיפָה ולא מירקה (אהלות י"ג ג'). ובבינוני פעול, פתוח לבית מֻנָף (תוספתא אהלות ז' א') שפתחו סגור, היה (המגדל) מוטל על מתניו ומֻנָף (שם ח' ד'), וחבית מנופה. (פסחים ע"ז ע"ב).

2) הֲנָפָה, במשנה, שה"פ. סגירת הדלת, צושליססען, затворение. שבר הֲנָפַת דלתות (יומא י"ח ע"א). ומזה בהשאלה, קריבה צפופית, נגישה מצומצמת, אנשליעססען, צו זאממען שטאָססען, примыкание. הֲנָפַת תריסין (סוטה פ"ח א'), באנשי המלחמה המגישים ומקרבים את מגניהם יחד, ועומדים צפופים כחומה.

2) אֻנָּף, אֲנַף, במשנה, ש"ז. מקום הגפת הדלתות שהן נוקשות שם כשסוגרים אותן, והוא מן השפה הפנימית של עובי הפתח עד מקום הנקישה, טהירפלינעל, טהירשלוסס. מן הָאֻנָּף ולפנים כלפנים (פסחים ז' י"ב), ובמשנה שבירושלמי האגוף.

2) מְגוּפָה, במשנה, ש"נ. א) כסוי כלי או פקק שתוחבים לתוך פי הכלי לסותמו, דעקקעל, צאפפען, שפונד, втулка, затычка. ואין נוקבין מְגוּפָה של חבית (שבת כ"ב ג'), אשר אין צמיד פתיל עליו (במדבר י"ט ט"ו) ת"א דלית מגופת שייע. ב) האבנים שהיוצר עושה עליהם כליו, שייבע, кружекъ. מְגוּפַת היוצרין שהוא פותח בה טהורה (כלים ב' ד').

ב) גּוּף, גּוּפָה, ארמית. כעין השם גְּוִיָּה בעברית. עקרו כל גשם שיש בו ממש ומושג בחושים, קאָרפער, тѣло. במקרא נמצא רק פ"א, ועל מין נקבה גוּפָה, את גופת שאול ואת גופת בניו (דה"א י' י"ב), ובספר שמואל א' (ל"א י"ב) נאמר תחתיו גְּוִיַּת שאול. ובמשנה, ותלמודים יבוא א) במובן החלק הגשמי באדם בניגוד אל החלק הרוחני, הנשמה, גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין (סנהדרין צ"א ע"א). ובספרי המחברים כל דבר חומרי וגשמי, גופות האדם והבהמה הצמחים והמתכיות (יסודי התורה ב' ג'), ארבעה גופים הללו אש רוח ומים וארץ (שם ד' א'). ב) סתם עצם, פערזאָן, лице. כל מצוה שה"א חובת הגוף (קידושין ל"ז א'), גופו מכובד על הבריות (אבות ד' ו'). וכמו כן בבעה"ח, שהם משלם חצי נזק מגופו (ב"ק א' ד'), פאָן זיך זעלבסט, съ самого себя. ודרך מליצה אמרו, מצוה וגוף גדול, אוכל פירות ולו שכר (פסחים קי"ב ע"ב). פירוש הרוצה לעשות מצוה עם אחרים ולהיטיב גם לעצמו ילוה לחברו מעות על שדהו לאכול פירותיו בנכוי דבר מועט. מצוה וגוף טהור נושא אשה ולו בנים (שם), ורגיל הלשון בגמרא, היא גופא גזירה (ביצה דף ג' ע"א), כלומר היא עצמה, דיעזעס זעלבסט. ובחכמת הדקדוק, גוף ראשון, גוף שני, גוף שלישי. ג) עיקר ויסוד לדבר, גרונדזאַטץ, פרינציפ, начало, принципъ. הורו ב"ד לעקור את כל הגוף אמרו אין נדה בתורה (הוריות פ"א ג'), גופי הלכות (אבות ג' י"ח), גופי עבירות (שם ה' ח'). ובגמרא, גופא דעובדא היכי הוה (ב"מ דף צ' ע"א). ונהוג אצלם לאמר גופא, כשרוצים לשוב ולהתחיל הדבור בענין המאמר הנזכר למעלה, ושכבר נשאו ונתנו בו, גופא אמר רב מתנא (חולין נ"ד ע"ב). ד) באגדה, אין בן דוד בא עד שיכלה הנשמות שֶׁבְּגוּף (ע"ז דף ה', נדה י"ג ב'), לא נתבאר ענינו.

א) גּוּר, פ"ע. א) עיקרו, דירת הגולה מארץ מולדתו בארץ לא לו ובמקום שאין לו משפט אזרח, זיך אלס פרעמדלינג אויפהאַלטען, פערווייצען, пребывать въ чужой странѣ, проживать. האחד בא לָגוּר וישפוט שפוט (בראשית י"ט ט'). ובא בקשור היחסים, עִם, אֵת, בבחינת אנשי המקום ששם בא לגור, עִם לבן גַּרְתִּי (שם ל"ב ה'), וכי יָגוּר אתך גר (שמות י"ב מ"ח), ועם בי"ת ביחס אל המקום, אשר גָּרְתָּה בה (בראשית כ"א כ"ג). ועם מלת בְּתוֹךְ, אשר יָגוּר בְּתוֹכָם (ויקרא י"ז ח'), דער אונטער אייך וויילעט, который пребываетъ между вами. וכן יאמר בבחינת עם כלו, יָגוּרוּ בך נדחי מואב (ישעיה ט"ז ד'). ובחסרון

גוונא (ב"מ ל' ע"ב). ומזה במשנה בקצרה, קנין, במובן קמו, כנון הסיאה (עוקצין ג' ב'). ובמובן באופן, קנין שטעון טענת גנב (ב"ק ק"ו ע"ב).

א) 2) גום, ארמית ובמשנה, דומה לשרש גוש במקרא, הקל, עקרו היות עב וגדול, ושמושו בפעל, תמיד במובן המוסרי, התגדל התגאה, העכמוטהית זיין, быть надмен- нымъ. לבלתי ירום לבבו (דברים פ' ה') ת"י דלא יגים לביה, כדי לגום את דעתו (תוספתא פאה ד') להרחיב דעתו או להפיס דעתו. ועד פעל עומד, מימי לא גס לבי (שם מעשרות ג' ז'), הגס לבו בהוראה (אבות ד' ז'). ומזה בהשאלה לענין קרוב הדעת, שלבה גס בשפחתה (גיטין ז' ח'). תם זה מענין גאוה, שלבה מתגאה בנגדה ואינה חוששת שתקל בכבודה ושתתבזה בעיניה, פערטרויט, אונזעניערט זיין, не стѣсняться. ובגמרא, גייסי בהדדי (כתובות פ"ח א'), ואי אינש דגיים ביה הא גס ביה (שם פ"ב ע"ב). ולדעת הר"ד לעוזי זה מענין פגישה והתקרבות, וכמו שאמרו, בהדי דקאזיל מגים גאים בה (גיטין ס"ח ע"ב). ובא גם בבנין הפעיל, יוצא, זיך איבערהעבען, гор- диться. והמגים דעתו כלפי מעלה (ברכות י"ט א'), מי הגים את לבך (שמ"ר ו').

2) גס, תאר. במובן הטבעי והמוסרי, גראָסס, דיקק, крупный. חול הגס (שבת ח' ה'), והפוכו דק, ליטול את הגס הגס וכו' (פאה ו' י"א), בהמה גסה (פסחים ו' ד'), מדה גסה (דמאי ב' ח'), מפני שדעתו של תינוק גסה עליו (סוכה כ"א ע"א). ובסמיכות אל השם רוח, גס רוח (אבות ד' ז').

2) גסות, ש"ם. עובי וגבהות, דיקקהייט, האָכמוטה, дюжесть, надмен- ность. סימן לגסות עניות (שבת ל"ג א'), גסות כנגד כלן (סוכה כ"ט ע"ב), כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז (סוטה ד' עמוד ב).

2) גוסי, תאה"פ. לתאר המלוי והרבוי ביותר מדאי, איבערמעססיג, чрезмѣр- но. ואכלתם לשבע, אוכל ולא גוסי (ספרא בהר פ"ד) אכילה גסה.

ב) 2) גום, גים, במשנה, נרנוד, נישר ודוב תבשיל עב הנוח להיות קפוי, אנגעריהרט, сгусток. בהפעיל, המגיסו בקדרה (מכשירין פרק ה' י"א). וכן ברם שעומד לקרוש, רביעית דם שהגים בה (מעילה י"ז א'). ועל דרך הכפולים, ביצה מגולגלת עד שיגוס (עוקצין ב' ז'). וי"ג שיגום.

גוע, פ"ע. אפיסת הכח התיוני הקודמת ליציאת הנפש, פערשמאכטען, изнемо- гать. ובא נסמך אל הפעל מות, ויגוע וימת (בראשית כ"ה ח' י"ז, ל"ה כ"ט). ומזה במובן מיתה, שטארבען, умирать. כי גוע אהרן (במדבר כ' כ"ט), ויגוע כל בשר (בראשית ז' כ"א). ועל הרוב בדבורי המליצה, אגוע ועין לא תראני (איוב י' י"ח, ושם ג' י"א וכדומה כמה פעמים), תוסף רוחם יגועון (תהלים ק"ד כ"ט). ובענין הכליון והאבדון, הן גוענו אבדנו (במדבר י"ז כ"ז). ועד ההשאלה, היות חלש הולך ומתגונה, הין שוואכטען, исто- миться. עני אני וגוע מנער (תהלים פ"ח ט"ז) ותרגומו ונגיד מן טליא. וכן יתורגם על הרוב לשון גוע בלשון אתנגיד, שהוראתו העקרית בלשון ארמית משיכה והתפשטות, והתיחד לאפיסת הכחות והמיתה, אם לפי שהגוסס פושט אבריו או שהוא מתנשם נשימה משוכה וארוכה בצאת הנפש. ובמדרש אמרו, כל אשר בארץ יגוע, יצמוק, וענינו התכווצות הגוף באפיסת הכחות (עי' הוראת עטף), ועיין גויעה.

3) גווע, בפיוט, שה"פ. יסודי מיתה, ויך צריו בגוועים (קרובות ח' דפסח).

2) גויעה, שה"פ, במדרש. כל מי שנאמר בו גויעה מת בחולי מעים (בראשית רבה ס"ב).

א) גוף או גיף, מקורו ארמית. הדוק דבר בפי החלל לפקקו ולסתמו, סגירה, צו מאכען, צו שליעססען, затворить. ויסגר דלתים (מלאכי א' י') ת"י ויגוף. ומזה פ"א במקרא על דרך ההפעיל, יגיפו הדלתות ואחזו (נחמיה ז' ג'). ובמשנה בבנין הקל במובן סתימת פי כלי, פערשטאָפּען, דען שפונד הין איין טהון, закупорить. עד שיפתח

ראַם פֿערגניגען, ענטציקקען, восхищеніе, восторгъ, радость . ונאסף שמחה וָגִיל תר' וסוף הפסוק, (ישעיה פ"ז י') ובברמים לא ירונן, אל אל שמחת גִּילִי (תהלים מ"ג ד'), הכפל לחוק, יובעלהאַנגע, восторженная радость . ובהשאלה, וְגִיל גבעות תתגרנה (שם פ"ה י"ג), אל תשמח ישראל אל גִּיל בעמים (הושע פ' א') תתנומו ולא תבועין, דומה שהיה קורא אַל גִּיל, בבפל אַל תשמח, השמחים אֱלֵי גִיל ישישו כי ימצאו קבר (איוב ג' כ"ב) שמחה שמגעת עד מעלת הגילה. וי"מ מענין גַּל של אבנים על הקבר, גראבעס היגעל, могильный холмъ.

ב) מענין תנועת ההיקף, שהיא מעיקר הוראת השרש, בא השם גיל בהוראת הור, שגם הוא עיקר הוראתו הקף וסבוב, צייט-קרייזונג, צייטאַלטער, возрастъ. הילדים אשר כְּגִילְכֶם (דניאל א' י'), וכמ"ש הפרחון, בן דורו (בצ"ל ברי"ש ולא בן דודו), פֿאָן איינעם אַלטער, גלייכצייטיג, одного возраста. ובתרגום השמרוני דור רביעי, וגליה רביעה (בראשית פ' ט"ו), וכן הוא בלשון ערבית. ומזה בתלמוד, בבן גילו (ב"מ כ"ז ב'), ובבני גִילוֹ (נדרים כ"ט ב'), ור' יהודה הלוי אמר, דְּחֵי גִיל מפני גִיל כי מְתֵי־גִיל סכלים הם ואין בהם תבונה (דיוואַן סימן ל"ג), וכוונתו לפי פי' הרשד"ל לכלול שלש הוראות אשר לשרש זה. דחי גיל, צעדך בדאגת הבלי העולם, מפני גיל, שמחה בה' ובתורתו, ואל תפנה אל מתי גיל, מעשה בני דורך השטופים בתאוות, כי סכלים הם. ועל משקל אחר:

גִּילָה, ש"נ. כעין הקודם, פֿריידע, ענטציקקען, радость, восторгъ. הנני בורא את ירושלם גִּילָה (ישעיה ס"ה י"ח), והכפל, ועמה משוש, ועל משקל הסמיכות:

גִּילַת, ש"נ. אף גִּילַת ורנן (שם ל"ה ב').

2) גִּיל, במדרש. זוג הפעמון, קלאָפפעל אין דער קלינגעל, язычекъ. דומה לפעמון זהב וְהַגִּיל שלו מן מרגלית (ויק"ר כ"ו) נגזר מן גלל (הדומה לשרש גול) וזה ע"ש שהוא מתגלגל בתוך הפעמון.

גּוֹלָן, שע"פ. עיר בתבל בשן אשר נתנה למנשה והובדלה לעיר מקלט הלוים (דברים ד' מ"ג), ובספר (יהושע כ' ח', כ"א כ"ז) בקרי גָּלוֹן, ובימי בית שני נקרא על שמה כל הפלך למזרח הגליל בשם גולאניטית, Gaulanitis. ונחלק גם הוא לשנים, העליון והתחתון. יסודו גלל (על דרך השמות גליל, גלגל).

2) גְּוִיל, במשנה, שם. א) אבן כמו שהיא מברייתה שאיננה מפוסלה, ראָהער אונבעהויענער, שטיין, дикій камень. מקום שנהגו לבנות גְּוִיל גזית (ב"ב א' א'). והנראה שיסודו גול ע"מ עֲוִיל מן עול, והתיחד לאבן מברייתה שהיא על הרוב בצורה כדורית (ועיין גלל, גלם). ב) עור בהמה שמתקנים אותו לכתוב עליו, שהשירו השיער ממנו ועבדוהו בעפצים, ועדיין אינו מתוקן כל צרכו, כתבה על הקלף ועל הַגְּוִיל (שבת ע"ט ע"ב), לדעת התוספת (שם) נקרא גויל לפי שאינו מתוקן כראוי, כעין השם גויל לאבן שאיננה מגוררת ומפוסלת. ויש להוסיף על דבריהם שהוא מיסודו של גול, גלל, ועל דרך השם גלם. והאחרונים גוזרים אותו מלשון רומ"ת vellum, פערגאַמענט, пергаминъ.

2) גּוּם; גּוּמָא, גּוּמָה, במשנה. חפירה, בור, גרובע, яма. ועל הרוב בענין נקב וחור קטן, גריבכען, ямочка. ושל גם שנשבר מתוך גומו (כלים י"ד ח') (ועיין גם ב'). ועל הרוב בא בלשון נקבה, עשה גוּמָא בתוך ביתו (חולין דף מ"א א'), כל נימא ונימא בראת לה גוּמָא בפני עצמה (ב"ב פ"ז ע"א). וברבוי, גומות הזקן (ירושלמי נדה פ"ג), ובכפל המ"ם, גממיות שהן עמוקות טפח (שם כלאים פ"ד), (עיין גמא, גמם).

2) גּוֹן, גּוּן, ארמית. צבע, פֿאַרבע, цвѣтъ. גון חיוור (ת"י ויקרא י"ט), מאי גון טליתך (עירובין נ"ג ב'), מתהפך לכמה גוונין (ברכות ו' ע"ב). ובהשאלה, אופן, דרך, אַרט, ווייזע, видъ, образъ. לכל גון דיפרש (ת"י ויקרא ה' ד'). ובגמרא, חד גוונא ממונא תרי גווני ממונא (ב"ק ק"ח ע"א). וזה על דרך הוראת מלת עַיִן (עיין שם). וביחס הדמיון, ומי הוה הפקר כי האי

במובן יוצא. בטוח כי יעתיק וימשוך כל הירדן אל פיהו בבדי גמיאה אחת, איינשליפען, хлебать. ויש מפרשים אותו במובן עומד ומוסב על הירדן, יבטח שכל הירדן יגיח בשפעת מימיו ויבוא אל פיהו. ובא. וַתָּגַח בנהרתיך (יחזק׳ ל״ב ב׳), תרגומו ואנחת במשריתך, מענין הגחה למלחמה. וכן פירש גזיניום יוצא אתה למלחמה בהיותך שקט ובטוח בנהרותיך. ורש״י פי׳ ותצא חוץ עם נהרותיך. והנראה שענינו העתקת המים ממקומם הנה והנה בשעה שרוחצים או ששטים, פלאָטשען, плескать. וכמו שהוא מפרש ותדלח מים ברגליך וגו׳ שעל ידי זה דלחת המים, והעלית רפש בנהרות. ובארמית ישתמש לרוב על היציאה למלחמה, תרגום וילחם עם ישראל, וְאַגַּח קרבא (שמות י״ז ח׳). ומזה בדחז״ל, דמגחי בה (נזח ס״ה ב׳), נלחמים זה עם זה, נושאים ונותנים בענין זה (ועיין נגח).

גְּוִיָּה, עיין גו.

גּוֹי, עיין גו.

גִּיחַ, שע״פ. עיר בנחלת מטה בנימן, על פני גִּיחַ דרך מדבר גבעון (ש״ב ב׳ כ״ד). וענינו כנראה פרץ נחל מים אשר השתפך באמה אשר בגבעה, והשבעים קראו גיא.

גִּיחוֹן, שע״פ. א) הנהר השני הנפרד מן הנהר היוצא מעדן, הסובב את כל ארץ כוש (בראשית ב׳ י״ג), דעות המפרשים חלוקות בו. לדעת השבעים הוא הנהר נילוס, וכמו כן תרגמו את השם שיחור (ירמיה ב׳ י״ח). וכן דעת יוסף בן מתתיהו בקדמוניותיו (א׳ ב׳ ג׳) ועמהם הסכימו גדולי המפרשים (עיין ביאור). ולחכמי העמים סברות אחרות בו ואין להכריע. ב) מעין במערב הר ציון, עליו נמשח שלמה למלך (מ״א א׳ ל״ג–ל״ה), והוא נפרד לשתי תעלות השופכות מימיהן לשתי בְּרֵכוֹת, ונקראו א) גיחון העליון (דה״ב ל״ב ל׳) והוא הנקרא גם כן הַבְּרֵכָה העליונה (מ״ב י״ח י״ז), ועד היום שמה גיחון. ב) הַבְּרֵכָה התחתונה (ישעיה כ״ב ט׳).

גּוּל, גִּיל, יסודו גל, שהוא גם יסוד של הפעל גָּלַל, הוראתו הראשונה תנועה בהקף וסבוב, זיך אום קרייזען דרעהען, кружиться. והתיחד הפעל גול במובן המוסרי לתנועות התרגשות הלב והתחוללו מהתפעלות של שמחה, ענטציקקט ווערדען, פרָאהלאָקקען, זיך פרייען, восхищаться, ликовать. ולא נמצא כי אם בדבור המליצה. ובא נרדף עם פעל שוש, שמח, רנן, לפי מדרגות ההרגשה, הקל בעבר, פ״א במקרא בקשור עם בי״ת, וְגַלְתִּי בירושלים, והכפל, וששתי בעמי (ישעיה ס״ה י״ט), ותרגומו ואבוע בירושלֵם, (עיין בוע, בעה), וכל שמושו בעתיד על דרך נחי עין יוד. בהוראת פ״ע בקשור עם בי״ת, אָגִילָה בישועתך (תהלים ט׳ ט״ו), בשמך יְגִילוּן כל היום (שם פ״ט י״ז), פרָאהלאָקקען, ликовать. גילת נצחון על האויב, שמחו בה׳ וְגִילוּ צדיקים, והכפל, והרנינו כל ישרי לב (שם ל״ב י״א), וְגִילוּ ברעדה (שם ב׳ י״א) תרגומו וצלו ברתיתא, פירשו מלשון תפלה, מקביל אל האמור מקודם, עבדו את ה׳ ביראה. והנראה שגיל זה ענינו התרגשות הנפש בכללה הרגש פחד יראה ותקוה, גערירט זיין, ערציטטערן, быть тронуту, задрожать. ודומה אל הוראות הפעלים, חגג, חיל, חרד, וקרוב לזה, כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יָגִילוּ (הושע י׳ ה׳), ציטטערן, כמו יחילו. ועל המעט בקשור עם עַל, יָגִיל עליך ברנה (צפניה ג׳ י״ז), פרָאהלאָקקען, יובעלן, ликовать, торжествовать. ובזולת הקשור, יָגֵל יעקב ישמח ישראל (תהלים י״ד ז׳), שישו וְגִילוּ עדי עד (ישעיה ס״ה י״ח). ובענין הרגשה של נחת, זיך פרייען, צופריעדען זיין, радоваться. לכן שמח לבי וַיָּגֶל כבודי (תהלים ט״ז ט׳), והסיום, אף בשרי ישכן לבטח. גִּיל יָגִיל אבי צדיק (משלי כ״ג כ״ד) בכתיב גול יגול. ובא בהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, וְתָגֵל ערבה (ישעיה ל״ה א׳), רנו שמים וְגִילִי ארץ (שם מ״ט י״ג), ה׳ מלך תָּגֵל הארץ (תהלים צ״ז א׳), או שהוא מוסב אל יושבי הארץ.

גִּיל, ש״מ. א) התפעלות של שמחה.

רַאפּקע . אבידה לא ישתמנה לא על גבי כשה ולא על גבי מָגוד (פסחים כ״ז ע״ב) , שתלאו בְּמָגוד (שבת כ״ט ע״ב) .

גָּזז , פעו״י . דומה אל גזז . ושניהם דומים אל גוד , גרד , ועיקרם כריתה והפסקה . הקל התיחד אל העתקה מהירה ונחוצה ממקום ידוע , שנעלל וועגגעהן , ענט-פליהען , ראהונאיילען , быстро уходить, умчаться . כי גָז חיש ונעופה (תהלים צ׳ י׳) מוסב על רהבם האמור מקדם , נעתק ועבר חיש . והרמב״ן תרגם מענין כריתה , ומוסב על ימי שנותינו , והוא יוצא כי גז הנוז . והוא משל לאורג שחותך את קו המסוה , כעין מליצת , קפדתי כארג חיי (ישעיה ל״ח י״ב) . ומזה , וַיָּגָז שלוים מן הים (במדבר י״א ל׳) . י״ם כפעל סתמי ותרגומו , ואפרח , העתיק והפריח , הערבייא יאגען , пригнать . ולדעת פירסט הוא מבנין הפעיל , והוא כעין וַיָּגָז .

הנפעל , היות נעתק במהירות נחוצה , נפסק ונכרת , ענטשווינדען , פערפליעגען , исчезнуть . וכן נָגוזו ועבר (נחום א׳ י״ב) . ולקצת נוסחאות הזיי״ן בדגש , והוא משרש גזז (עי״ש) . ובדרז״ל בא גם בבנין :

הפעיל , וְהֵגִיז להן את השליו (ספרי דברים פ״) .

גּוֹז , תאר . מעתיק , מוציא , דער הערויס-ציהענדע , вынимающій . ממעי אמי אתה גוֹזִי (תהלים ע״א ו׳) . ולדעת פירסט ענינו כמו מָנוס , המקום שאליו חשים להעתיק ולרוץ , צופלוכט , прибѣжище, . ובארמית יורה הפעל גוז א) על העברה , דרך לעבור גאולים , תרגום , למיגז משזביא (ישעיה נ״א י״ד) . ב) כריתה וחתוך , למגוא ליה אסא (שבת ק״ג ע״ב) . ומזה נקרא הסרים גַוְזָא , סרים אחד תרגום גַוְזָא חד (מ״ב ח׳ ו׳) , בעשניטטענער , скопецъ . ובתלמוד מזה , אמר ליה ההוא גוזאה (שבת קנ״ב ע״א) , ויצא להשאלה יותר מרחבת , הוו זהירין למגזי טבא לטבתי׳ (פסיקתא זכור) לשלם טוב תחת טוב , והוא כעין הטיבה מול הטיבה , מדה קצובה כנגד מדה קצובה . (ועיין גזז , קציץ) .

גּוֹזָן , שע״פ . מחוז בארץ אשור אשר לשם הגלה שלמנאסר את בני ישראל , וישב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן ועָרי מדי (מ״ב י״ז ו׳) , ובדה״א (ה׳ כ״ו) נאמר ויביאם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן , ולא נזכר ערי מָדי . בגמרא אמרו , נהר גוזן זו גנזק (קדושין ע״ב ע״א) . ובגנזק זו חלוקת דעות המחברים , יש אומרים שהיא Gazaca עיר הקיץ למלכי מדי , ויש אומרים שהיא Ganzania , עיר בין הרדי חבור ובין הים הכספי . ולפי הבאורים האלה ענין נהר גוזן הוא הנהר ההולך אצל גוזן . והוא לדעת פירסט הנהר הנקרא קִיזִל־אָוזֶן היוצא בצפון הנהר צגרֹאָס ומשתפך בים הכספי (עיין חבור) . ובין המדינות אשר התפאר בהן מלך אשור שכבשן נאמר . את גוזן ואת חרן ורצף ובני עדן אשר בתלאשר (מ״ב י״ט י״ב , ישעיה ל״ז י״ב) , ולא התבאר גוזן זו מה היא . ולפי הנראה היא גוזן שבמדינת מדי , וחרן היא הָרָא הנזכרת אצלה בדה״א (ה׳ כ״ו) והרא ונהר גוזן . ולדעת פירסט היא עיר בארם נהרים הידועה Gausanitis , והנקראת כעת Kauschan .

גּוּחַ או גִּיחַ , פ״ע . הקל עקרו נדנוד וזועה , זיך ווינדען , ציטטערן , вертить-ся, трепетать, дрожать . ומתיחס לחבלי הלידה , חולי וָגֹחִי בת ציון (מיכה ד׳ י׳) ותרגומו מרעי וזועי . ולדעתנו לא רחוק לפרשו בהוראת גניחה , שטאָהנען , ווייפצען , стонать . לפי שהפעל גנח בארמית כנראה נגזר מפעל גוּחַ :

גֹּחַ , ש״ת . מנדנד ומוציא , בבחינת הוצאת הולד מבטן אמו . כי אתה גֹחִי מבטן (תהלי׳ כ״ב י׳) , דער הערויסציהענד , воспроизводящій . על דרך ממעי אמי אתה גוזי (שם ע״א ו׳) (ועיין גחה) .

ההפעיל , פריצה ממקום אחד בכח גדול , אויסברעכען , выступать . ונופל על החיל היוצא ממחנהו להתנפל על האויב , וארב ישראל מֵגִיחַ ממקומו (שופטים כ׳ ל״ג) . ומזה בארמית , מְגִיחָן לימא רבא (דניאל ז׳ ב׳) , דורכברעכען , прорываться . ומזה , בְּגִיחוֹ מרחם יצא (איוב ל״ח ח׳) כמו בְּהֲגִיחוֹ , מוסב על הים , ומשלו לילד היוצא מבטן אמו , יבטח כי יָגִיחַ ירדן אל פיהו (שם מ׳ כ״ג)

וראיה לדבר כי מצאנו ב) שם איש מבני יואל בן ראובן בשם גוג (דהי״א ה׳ ד׳) , ותרגום השמרוני וירם מאגג מלכו (במדבר כ״ד ז׳) מגוג , דומה שגזר את השם אגג מן גוג . ורמז בזה אל מלחמת גוג אשר תהיה באחרית הימים . ולפי דברי חז״ל תהיה מלחמת גוג בימות המשיח (שבת קי״ח ע״א) . ושם עמי גוג ומגוג היה נורא גם להערבים , ומחמד יספר בקאָראַן שלו (שירה י״ח) כי אלכסנדר המוקדני בנה חומת ברזל מסביב לכל ארץ המָגוג לבלי יהרסו יושביה לבוא כשטף מים רבים לשלול ארץ ומלואה , ורמז אל החומה הגדולה אשר בנו מלכי חינא על גבול ארצם לצד ארץ טרטריה ,

גּוּד , פ״י . לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא אחד בבנין הקל , והמפרשים נחלקו בפירושו , גד גדוד יְגוּדֶנּוּ והוא יָגֻד עָקֵב (בראשית מ״ט י״ט) . רש״י פירשו בטעם התרגומים מלשון גדוד , גד גדודים יגודו ממנו וכל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם . והכנוי יְגוּדֶנּוּ הוא כמו בני יצאוני שענינו יצאו ממני . וכנראה שכן פירש גם הקליר באמרו ברמז על הכתוב הזה . למגודדי גדוד שיירות (פיוט לגשם) . והרשב״ם פירש גם הוא מענין גדוד , אך באופן אחר , גדוד ישראל יגודו אחרי שבטו של גד שהוא ילך לפניהם , והוא יגד עקב בשובם מן המלחמה ילך גדודו של גד בעקבם אחריהם . והרד״ק פירשו במובן כריתה ומחיצה , מעיקר הוראת הפעל גָּדַד , גדוד יבוא עליו שיגודנו (שיכריתו וימחצו) והוא ישוב ויגוד אותם בסוף , אחרי כן , ועמו הסכימו האחרונים , ולפי מה שפרשנו את השם גָּד בהוראת מזל , שעיקרו בקוע להרחבת הדרך ולסלוק המונעים , כענין הפעל צלח , יש לאמר שזו היא גם הוראת הפעל גוד , דורכברעכען , прорваться . והברכה היא מעצם ענין השם גָּד , והכוונה גד גדוד יגודנו , גדודי גָּד יבקיעו ויצליחו בכל מקום מעברם , יפרצו ימין ושמאל לבוא למחוז חפצם באין מעכב , והוא יגד עקב , ירחיב צעדו בלכתו , על דרך מליצת , הגדיל עלי עקב (תהלים מ״א י׳) , וענין זה ברכו משה , ברוך מרחיב גָּד (דברים ל״ג כ׳) מרחיב צעדי גד , וזה ברמז על הרחבת גבולו , ולשון מרחיב היא פירושו של שם גָּד במובן הצלחה והרחבה (עיין יפת) . והכנוי בפעל יגודנו מוסב אל השם גדוד , גד יגוד את גדודו , יצליח ויפרוץ פרץ לפני גדודו . ובמובן זה אפשר לפרש , אשר אנוח ליום צרה לעלות לעם יְגוּדֶנּוּ (חבקוק ג׳ ט״ז) אשר נתקשו בו המפרשים , וטעמו לדעתנו , ליום צרה ליום עלית העם , אשר יצלח ויאתה עליו (על בני ישראל) כפרץ רחב באין מונע ומעצור . ובדברי חז״ל בא ע״ד נחי עיין יגד בענין כריתה , מחיצה והריסה , צושברעכען , צושטערען , сокрушить . בהפעיל . ומַגִּיד משתיתן של ארזה (שמות רבה מ׳) , ע״ד הפעל גדד (עי״ש) . ובפיעל , במובן הריגה , טרוף ומחיצה , צושטיקקען , разрубить . שהיה מְגַיֵּד את הגנבים והורג את הקבלנים (ויק״ר ו׳) , וְגַיְּדֵיהּ לגמלא (סנהדרין ס״ז ע״ב) . ובבינוני , אדם איננו מטמא עד שתצא נפשו ואפילו מְגוּיָּד (אהלות א׳ ו׳) , צעהויעט , разрубленъ . והר״ר לעווי גוזר מן השם גִּיד , והפיעל גִּיֵּד ענינו כריתת הגידים , ואינו מוכרע (עיין גיד) .

2) גּוּד , מלה מיוחדת , בהלכה , כי אתאי הלכתא לגוד וללבוד וכו׳ (עירובין ד׳ ע״ב , סוכה ו׳ ע״ב) , ואמרו גוד אסיק מחיצתא , גוד אחית מחיצתא (שבת קא ע״א) , לפירוש הראשון בערוך הוא מלשון חתיכה , ולפירוש השני הוא מענין משיכה משרש נגד , וכן פירש רש״י , והוא ע״ד הצווי , חתוך או משוך לך במחשבה קו של מחיצה מנקודה אחת ממטה למעלה או ממעלה למטה . אך מסמיכותה אל המלה לבוד , נראה יותר שהוא בדרך המקור , ובענין חתיכה בהפך למלת לבוד שטעמה חבור .

2) גּוּד , בגמרא , שם . נאד , חמת של עור , שלויך , кожаный мѣхъ . הגוד והמשמרת (שבת קל״ח ע״א) , ופירש״י שהוא מעור של בהמה , וכן הוא בלשון ארמית לדעת הר״ד לעווי , הוא מענין כריתה וחתוך , לפי שהוא חלול ונבוב .

2) מָגוֹד , בגמרא , שם . מסמר או יתד לתלות עליו בגדים , האקקען .

מפשט גויות, שאולה ואכלה בְּגוִיתָהּ (כתובות י"א ע"א). והוא ע"ד שקראו הרומאים לכל איש מעם אחר. gentiles. שעיקר הוראתו עָם, והתיחד לבן עם אחר, ולבן ברית אחרת, וסופרי הנוצרים השתמשו בשם זה כשם כינוי לכל איש מן העמים שלא מבני ברית הנוצרית, חיידע. ועל דרך המליצה יבוא לכלל מין בע"ח, כי גוי עלה על ארצי (יואל א' ו') חומו אל הארבה. ובא, כל חיתו־גוי (צפניה ב' יד), רש"י פירש כל בהמות הגוים, והדמ"ז תרגם, אללעס געטהיר אין שווארין. כמו גוי גוי לבדו במחנהו. וי"ת כל חיות ברא כמו חית ארץ, ויתכן שהשם גוי במקום זה ב) נרדף לשם ארץ, והוא נגזר מן גיא (עיי"ש). ושבמובן זה אמר הנביא הזה בעצמו, גוי כרתים (ב' ה'), כמו ארץ כרתים. ואולי מזה נאמר גם, ועל גוי ועל אדם יחד (איוב ל"ד כ"ט).

גּוֹיִם, השם הזה נמצא במקרא בכמה מקומות בהוראת שם עצם פרטי, תדעל מלך גּוֹיִם (בראשית יד א'). ובמדרש אמר אתר הוא תמן, מצטווח ברומי ונטלו אדם אחד והמליכו אותו עליהם ותדעל היה שמו (ב"ר מ"ב), ורש"י הטעים את מאמרם זה וכתב מקום יש ששמו גוים על שם שנתקבצו שם מכמה אומות — ובמלכים אשר כבש יהושע נאמר, מלך גּוֹיִם לגלגל (יהושע יב כ"ג), ובחבור לשמות אחרים, גְּלִיל הַגּוֹיִם (ישעיה ח' כ"ג) (ועיין גליל, גלגל), חֲרֹשֶׁת הַגּוֹיִם (שופטים ד' ט"ז) (עיין חרשת). והנראה כדברי בעל מחקרי ארץ, שבשם גּוֹיִם קראו עמי ארץ כנען הקדמונים לכל קבוץ של עמים אחרים שבאו מארץ מולדתם ונאחזו בארץ כנען.

גּוֹב, פעם אחת במקרא בחבור לשם גוֹבַי, וטפסריך כְּגוֹב גּוֹבָי (נחום ג' י"ז). לפי המפרשים ענינם אחד, שם מין ארבה, הוישרעקקע, саранча. ובא השם בשני משקלים, גּוֹב, גּוֹבַי (על משקל חלוני). והנראה שהמלה גּוֹב איננה כי אם מקור משרש גוב שהוא יסודו של הפעל גבב בהוראת אסיפה וקבוץ, וממנו נגזר השם גּוֹבַי למין הארבה שהולך בקבוץ גדול (עיין ארבה), ושעור הכתוב, כאספת הגובי, בלשון נופל על לשון, וקרוב לזה פירש"י כחילי גובאי. ובא בחסרון הוי"ו, והנה יוצר גֹּבָי (עמוס ז' א'). ובמשנה גם כן במשקל זה בתוספת א', ועל הַגּוֹבָאִי (ברכות ו' ג'), ולדעת כמה מפרשים בא גם כן במשקל מקוצר:

גֵּב, ברבוי. בפסוק: כמשק גֵּבִים שקק בו (ישעיה ל"ג ד'), כקול המולת הגבים (הארבה) בקבוצם יחד, ורש"י פירשו מלשון באו על גֵּבִים (ירמיה יד ג') בורות, כקול נהם מים הנאספים ונופלים בבורות מן הדרים (ועיין גֵּב').

2) גּוֹב, בברייתא, שם. וכן אתה אוכר בְּגוֹב של תבן (עירובין ע"ט א').
רש"י פירש בור רחב להכנס בו התבן, והתוספת הביא דעת יש מפרשים שהוא לשון קש וגבבא (עיין גב, גבב). והערוך מביאו בערך גב, ופירש תבן מעובה כמו תבילות, ופירוש נכון הוא אלא שגרסתנו היא הנכונה.

גּוֹג, שע"פ, א) שם, שים פניך אל גּוֹג ארץ המגוג נשיא ראש משך יתבל (יחזקאל ל"ח ב'), ושעור הכתוב גוג מארץ המגוג שהוא נשיא ראש וגו', ויהיה השם מגוג שם ממלכה אשר כללה את שלשת המדינות ראש וגו', וגוג שם הנשיא, אשר נבא עליו יחזקאל שבאחרית ימים יבוא ממקומו בירכתי צפון להלחם בישראל. הדעות המפרשים שונות אל איזה עם יכוון הנביא. והנראה כדעת האומרים, שהשם גוג והנגזר ממנו מָגוֹג יורה על ארץ הסציטים יושבי מדינת ההרים הגדולים הנודעים בשם הרי קוקאז אשר בקצה צפון (עיין מגוג), וכנראה היתה כן מדעת חכמינו ז"ל שתרגמו שם מָגוֹג (בראשית י' ב') בשם גיתיא (ירושלמי מגילה א'), שכוונתם אל הגאָטהים יוצאי חלצי השציטים. ולדעת המבארים גם השם קוקאז עקרו כה־קאף, ארץ הרים, כָּה, הר בלשון פרסית, ובאַסאָטית בחלוף הכ"ף בגימ"ל גָה גָה דומה למלת גוג שבמקרא, ולא רחוק לשער שמקורו עברית גַּג, החלק העליון בבנין, ראד кровля.

השם ראש, נתערבו בה גויות של מאה בני אדם (מדרש שמואל כ׳).

גְוִי, מיסודו של גו, במשקל מקוצר ממשקל גְוִי הבא משם גְוִיָּה, ע״מ, צְבִי, צְבִיָּה, עִקרו א) גוף אדם, קערפער, оsаtо. ועל הרוב במובן עצם סתמי, פער־זאן, ווענזע, особа. הֲגוֹי גם צדיק תהרג (בראשית כ׳ ד׳). והבו ברבור המליצי, מִגּוֹי לא חסיד (תהלים מ״ג א׳). והכפל, מאיש מרמה. ויתכן שמזה, שני גוים בבטנך (ברא׳ כ״ה כ״ג) הכתיב בשני יודין ובחסרון הוי״ו. ולדעת הרשי״ד גם זה ענין האמור, לבוזה־נפש למתעב גוי (ישעיה מ״ט ז׳) לגוף מתועב, מקביל אל לבוזה נפש. והתיחד ב) אל כלל קבוץ אנשים יוצאי ירך אב אחד, שהם כמו מחוברים לגויה אחת, פאמיליענקערפער, פאָלק, пле-мя, народъ. גוי וקהל גוים יהיו ממך (בראשית ל״ה י״א), ואברהם היו יהיה לגוי גדול (שם י״ח י״ח), ואעשה אותך לגוי גדול (במדבר י״ד י״ב), אם יולד גוי פעם אחת (ישעיה ס״ז ח׳). והרבוי גוים (בחסרון יו״ד אחת), מאלה נפרדו איי הַגּוֹיִם (בראשית י׳ ה׳), בארצתם לְגוֹיֵהֶם (שם שם ל״א), גוי איתן הוא גוי מעולם הוא (ירמיה ה׳ ט״ו), גוי שמוצאו מימי עולם. ובבחינת אחדות הקבוץ הוא נרדף עם מַמְלָכָה, שענינו קבוץ מסודר בהנהגה, ממלכת כהנים וְגוֹי קדוש (שמות י״ט ו׳). אם יש גוי וממלכה (מ״א י״ח י׳), על גוי ועל ממלכה (ירמיה י״ח ז׳). ובא בסמיכות אל הארץ, מושב הגוי, כל גּוֹיֵי הארץ (בראשית כ״ז ד׳), גּוֹיֵי הארצות (דה״ב ל״ב י״ג). ובכנוים בא אם ביחוס אל הארץ מקום מושבו, וגוייך לא תשכלי עוד (יחזקאל ל״ו י״ד), או ביחוס אל הגזע שממנו יצא, למשפחתם בְּגוֹיֵהֶם (ברא׳ י׳ ה׳), בארצתם לְגוֹיֵהֶם (שם שם ל״א). ובבני ישראל ענינו ביחוס אל הש״י אשר בחר בם להיות לו לעם, ויתר גּוֹיִי ינחלום (צפניה ב׳ ט׳), ולא מצאנוהו לא בסמיכות ולא בכנוי בהתיחסו לכלל או לפרט אחד מן הכלל, כמו שמצאנו בשם עם, שנאמר בו כל עם המלחמה (יהושע ח׳ א׳), ותשאת עמך (שמות ה׳ ט״ז), עמך עמי (רות א׳ ט״ז), וזה ממה שיורה כי עיקר הוראת גוי הוא בבחינת היחוס למוצא מימי קדם, והוראת עם בעצם וראשונה אינה כי אם בבחינת קבוץ פרטים רבים לתכלית מיוחד (עיין עם). וביחוס אל עם ישראל בא ברבוי בבחינת השבטים, שכל אחד ואחד יתכן שיתואר בשם גוי, לשמח בשמחת גּוֹיֶךָ (תהלים ק״ו ה׳) בנפילת יו״ד הרבוי. ומזה יתכן, הרנינו גוים עמו (דברים ל״ב מ״ג) כמו גויי עמו, והם שבטי ישראל. ובהשאלה יאמר גם על קבוץ כל שה״א, ובזה הוא נרדף עם השם עם, גוי חטא עם כבד עון (ישעיה א׳ ד׳), בְּגוֹי חנף אשלחנו (שם י׳ ו׳), כְּגוֹי אשר צדקה עשה (שם נ״ח ב׳). וכשבא ברבוי ענינו על הרוב גוים אחרים שחיו בימים ההם, כי אוריש גוים מפניך (שמות ל״ד כ״ד), ולהיות גויי העמים ההם עובדי ע״ז, ועם זה גם שונאי ישראל מחריבי ארצם, יכלול על הרוב גם המושגים האלה, כשם barbar בלשון רומית. אלהים באו גוים בנחלתך (תהלים ע״ט א׳), וקבצנו והצילנו מן הגוים (דה״א ט״ז ל״ה), הײדען, באַרבאַרען. язычники, идолопоклонники, варвары. ובהשאלה ממושג זה, או בהסתעף מעיקר יסודו שהוא גא, בהיראת הגבהות, יכלול השם גוים מובן גבהי לב, גיאותנים, האָכמוטהיגע, שטאָלצע, высокомѣр-ные, гордые. וביותר במזמורי תהלים, גערת גוים אבדת רשע (ט׳ ו׳), ישובו רשעים לשאולה כל גוים (שם י״ח). והפוכו, כי לא לנצח ישכח אביון תקות עניים וגו׳ (שם י״ט). וכבר העיר ע״ז הרשי״ד (בהשחר שנה ג׳). ומזה כנראה, היוסר גוים הלא יוכיח (שם צ״ד י׳), או שענינו בהוראתו הראשונה אישי בני האדם, ע״ד הֲגוֹי גם צדיק, וסוף הפסוק, המלמד אדם דעת, לעד. ובמדרש על שני גוים בבטנך. אל תקרי גוים אלא גיים זה אנטונינוס ורבי כו׳ (ברכות נ״ז ב׳), ורש״י גרס גיים כתיב כמו המו גוים, וכוונתו שיש במשמע שם גוים, אבירים בעלי גאון. ובמשנה ובתלמוד השתמשו בשם הזה לכונה מיוחדת לפי מושגם. וברבוי גוים לזכר וכן לנקבה גויה, גוי שבא על גויה (ירושלמי יבמות פ״ד). וברבוי גויות, וכנו ממנו שם

נָחַר , פ"י . שחוח והשתרע , ויך ניעדער
בייגן , нагнуться, протягиваться .
וַיִּגְהַר ארצה (מ"א י"ח מ"ב) . וַיִּגְהַר עליו (מ"ב
ד' ל"ה) . ובפיוט , דוהרים גוהרים (שחרית י"כ) .
2) גָּהַר , במשנה , חסלעים וְהַגְּהָרִים (אהלות
ח' ב') . לדעת הרמב"ם ענינו
תוספת הכותל הבולט מן ויגהר ארצה .
והערוך הביאו בחי"ת תורם נחרים ואומר
שענינו חורים שמשם בא האור , ובלשון
ישמעאל אלנהר , וי"א מערות ונקבים .
ועיין תוס' יו"ט .

גֵּו , שע"ז . א) עיקר הוראתו בליטה וגבהות ,
והתיחד אל צד העורף בגוף הבולט
ויוצא , ע"ד השם גב , ריקקען , спина .
השלכת אחרי גֵּוֶךָ (מ"א י"ד ט') , לענין בזיון
דבר ובעיטה בו , ורגיל יותר במקרא
על משקל :
גֵּו , גֵּוִי נתתי למכים (ישעיה נ' ו') , ושבט
לְגֵו חסר לב (משלי י' י"ג) , כי השלכת
אחרי גֵּוְךָ כל חטאי (ישעיה ל"ח י"ז) . ובא
ב) בענין תוך , דאס אינערע , внутреннoе ,
среда . מן גֵּו יגרשו (איוב ל' ה') , והוא ע"ד
לשון ארמית בוריו נחה :
1) גַּו , שם , תוך , אמצע , אינערע , מיטטע ,
нутрь, среда . הפך בַּר , בָּרָא .
ובתוספת אל"ף , מתהלכין בְּגוֹא נורא (דניאל
ג' כ"ה) , מן גוא נורא (שם שם כ"ו) , ואלו אילן
בְּגוֹא ארעא (שם ד' ז') . ובבנוי , וכדנא כתיב
בְּגַוַּהּ (עזרא ה' ז') , ואשתדור עבדין בְּגַוַּהּ
(שם ד' ט"ו) . ובתלמוד , הזורק אבן לְגוֹ
(כתובות ט"ז א') , לתוך קבוץ של אנשים ,
דברים בְּגוֹ (קדושין מ"ב ב') דברים כמוסים
יש בזה . וכן רגיל אצלם המלה מִגּוֹ (מינה)
בעין תאה"פ אחרי , אשר , ווייל , אין פאָלגע
דעססען , потому что . מִגּוֹ דחשוד אממונא
חשיד אשבועתא (ב"מ ו' ע"א) , וכמו ששמשו
במלת מִתּוֹךְ , מתוך שיכול לומר לא שכרתיך
יכול לומר שכרתיך ונתתי שכרך (שבועות
מ"ה ב') . ובקצור , דאיכא מיגו אבל הכא
מאי איכא מיגו (כתובות י"ב ע"ב) . ובחבור
עם לפ"ד היחס , פתיחין מִלְּגָיו וסתימין
מלברא (יומא ט"ז ע"ב) . ובחשבונות חשעורים ,
חומשא מִלְּגָיו או חומשא מלבר (ב"מ נ"ג ע"ב) .

ופרש"י על שווי עשרים זוז מוסיף ארבע שהן
חומשו של קרן , או על ארבע רבעים מוסיף
התחמישית מן החוץ דהוו להו לעשרים וזו
חמשה זוזי .

גֵּוָה , שע"נ , עקרו גבהות , בליטה ותלולית ,
ערהאָהונג , וואָלבונג , возвышенность
выпуклость . ומזה א) בטן הגוף , ועמו
כלל הגוף ע"ש הבטן הבולט , שלף ויצא
מִגֵּוָה (איוב כ' כ"ה) , בויך , לייב , קאָרפער ,
живот, туловище, тѣло . והכפל , וברק
ממררתו , ותרגומו מתיקה , וכן פי' רש"י
מתעדה , ע"ד מן גֵּו יגרשו , מבפנים ,
מתוך בטן התער . ב) במובן המוסרי ,
גבהות והתנשאות , ערהעבונג , поднятie,
возвышенie . כי השפילו ותאמר גֵּוָה (איוב
כ"ב כ"ט) , את מי שהשפילו אתה תבטיח לו
גבהות והתנשאות . ומזה גם לרעה , גבהות
הלב , האָכמוטה , высокомѣрie . וְגֵוָה מגבר
יכסה (שם ל"ג י"ז) , (ועיין כסה) במסתרים
תבכה נפשי מפני גֵוָה (ירמיה י"ג י"ז) מפני
גבהות לבם , וכולל גם כל רשע כסל ,
פרעפעל , преступленie . וכן בארמית , ודי
מהלכין בְּגֵוָה (דניאל ד' ל"ד) , שטאָלץ , гор-
дость .

גְּוִיָּה , שע"נ , עקרו כרס וכולל גם כלל
גוף בע"ח , לייב , קאָרפער , туло-
вище, тѣло . בלתי אם גְּוִיָּתֵנוּ (בראשית מ"ז
י"ח) , מכסות את גְּוִיֹּתֵיהֶנָה (יחזקאל א' י"א) ,
ולגוף מת , ואין קצה לַגְּוִיָּה (נחום ג' ג') , לייכע ,
мертвецъ, трупъ . ביחוד לענין רבים
ליופי המליצה , כי מַגְּוִיַּת האריה (שופטים י"ד
ט') מהלל בטנו , את גְּוִיַּת שאול ואת גְּוִיֹּת
בניו (ש"א ל"א י"ב) , הגוף בזולת הראש ,
רומפף , туловище . ובא ידין בגוים מלא
גְּוִיּוֹת (תהלים ק"י ו') , אספת פגרים , איינע
פיללע פאָן לייכען . והנבון כדעת הרשי"ד שרומז
אל הגופות מבלי הראשים , רומפפע . והכפל ,
מחץ ראש (ועיין מלא) . ויתכן שבא גם מלת
גְּוִיּוֹת בזה כלשון נופל על לשון גוים .
ובמשנה , לפסול את הַגְּוִיָּה (טהרות א' ג') ,
ולכל גְּוִיָּה וּגְוִיָּה די מחסורה (תוספתא ברכות ג') .
ובחבור עם השם ראש , ראש־הַגְּוִיָּה (נגעים
ו' ז') , אבר התולדה בזכר . וכמו כן בזולת

ד' ח'), אין הויפען אויפשטעלן. собирать въ кучу. ומזה סלוי דבר הנמדד במדה עד שעולה הרבה מעל גדותיה, איבערפֿאָלל מאַכען. переполнить. למחוק לא יְגֻדּש, לִגְדּוש לא ימחוק (ב"ב ח' י"א), מלא וְגָדוּש (תמיד ה' ד'). ובהשאלה, אמרו בו ביום גָּדְשׁוּ סאה (שבת קנ"ג א'), הרבו סיגים לתורה במדה גדושה, תמאו גדוש ומגודש (בראשית רבה כ"ב).

הנפעל, מן הקל, כל המדות שהיו במקדש היו נִגְדָּשׁוֹת (מנחות פ' ה'), גערייפֿט, переполненно. ובהשאלה, שהיו המים נִגְדָּשִׁין ועולין כיפין על גבי כיפין (סוטה ל"ד א').

ההפעיל, יוצא כעין הקל, הַמַּגְדִּישׁ בתוך שדה של חברו (ב"ק ו' ג'), עושה גדיש, געטריידע אין הויפֿען זאַמלען, собирать хлѣбъ въ кучу. ובפיוט בהשאלה, שְׁלוֹם תשפות לְהַגְדִּישׁוּ (מעריב ב' דסוכות), במדה גדושה. ומזה בעברית:

גָּדִישׁ, שע"ז. א) קבוץ תבואה בעמרים אחרי הקציר, הויפֿען, גאַרבענהויפֿען, стогъ, скирдъ. ונאכל גָּדִישׁ או הקמה (שמות כ"ב ה'), מִגָּדִישׁ ועד קמה (שופטים ט"ו ה'), כעלות גָּדִישׁ בעתו (איוב ה' כ"ו). ב) הקובה הבנויה על הקבר כעין גדיש, גראבעסהיגעל, курганъ, могильная насыпь. ועל גָּדִישׁ ישקוד (שם כ"א ל"ב).

2) גֶּדֶשׁ, במשנה, שם. מה שעודף על המדה וצבור עליה, היה גָּדְשָׁהּ לתוכה (מנחות ט' ה'), כמחק גּוֹדֶשׁ סאה (זבחים ס"ב ע"ב). ובפיוט, לממש וְגוֹדֶשׁ לא נשערהו (שיר היחוד), מלא על כל גדותיו.

גָּה, מלת הרומז כמו זה, גֵּה גבול אשר תתנחלו (יחזקאל מ"ז י"ג), הייער איסט, это, вотъ. בחלוף זיין בגימל כמו לבג ת' לבז (שם כ"ה ז').

גָּהָה, פ"י. לא נמצא כי אם פ"א במקרא, ולא יִגְהֶה מכם מזור (הושע ה' י"ג). ופירש"י מענין הסרה. לא יסיר מהם מכאוב, והוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשר הֹגָה מן המסלה (ש"ב כ' י"ג), הגו וְהָגוּ סגים (ישעיה נ"ט י"ג), וועגשאַפֿען, פֿערשיכען, устранить, удалить. והמבארים האחרונים המסכימים עם רש"י בעיקר פירושו, מוסיפים, כי בלשון סורית יורה הפעל גהה בבנין אפעל הסרה והברחה, ויהיה ענינו כמו והסירותי מחלה מקרבך (ועיין מזור בשרש זור). והר"ש פרחון אומר שהוא כמו, אין כהה לשברך (נחום ג' י"ט), לינדערן, облегчить. והפייטן רבינו שמעון בר יצחק בנה ממנו בנין הפעיל, ואמר ועד לא מזור הִגְהֵתָ רפואתך (סליק ב' דר"ה).

גֵּהָה, שע"ג. גם כן רק פ"א במקרא, לב שמח ייטיב גֵּהָה (משלי י"ז כ"ב). לדעת הריק"ם ענינו רפואה, כשלב החולה שמח ומתחזק בתקוה הוא מיטיב את הרפואה, או לב שמח הוא הטוב שברפואות. וכנראה שכן פירש גם הקליר, ובנה ממנו שם גִּהָה, וזהו אמרו לְגִיהָם יזכור (סדר זכרונות) לרפואתם (ועיין גיה). ורש"י אמר כשאדם שמח בחלקו פניו מאירין, דומה שפירש נהה כשם פנים. ופירושו זה כנראה, על דעת התרגום, משפיר גופא, ופתר גהה כמו גוה, ומקביל היטיב לסוף הפסוק ורוח נכאה תיבש גרם, ומסכים עם האמור, לב שמח ייטיב פנים (משלי ט"ו י"ג).

גְּהָה, עיין נהה.

2) גֵּהֶץ, פ"י. בגמרא. כבוס בגדים מרובה שיש בו כדי ללבנם, ריינגען, бѣлить. ועם זה העברת אבן חלקה על הבגדים אחרי כבוסם להחליקן. גלעטטען, гладить. ובא בפיעל ובהתפעל, ולא היו צריכין תכבוסת וכו' הענן היה שף בהם ומגהצן וכו' שאינו מתגהץ אלא באור (מדרש שה"ש ד' י'), בבגדי פשתן המגוהצין (פסחים ק"ט). ובמדרש בהשאלה, ואם תאמר גהץ אברהם ושמח על דבור המקום (ב"ר פ' ל"ט) ופירוש בעל מתנות כהונה, שהיה מלובן ומזורז, וטעמו הארת אור שמחה. ומזה בפיוט, גִּהֵץ בך וידע יראתך (מנחה יו"כ), פֿרייא, מנטער זיין. ולדעת הד"ר קאהוט גהץ זה מקורו בערבית גהז, היות מוכן ומזומן. געריסטעט, בערייט, вооруженный, готовый.

2) גִּהוּץ, שה"פ. לבון והחלקה, ריינגען גלעטטען, וגהוץ שלנו כבבוס שלהם (תענית כ"ט ע"ב).

(משלי כ"ד ל"א) , פרץ גְּדֵרוֹ (ישעיה ה' ה') . וברבוי, למה פרצת גְּדֵרֶיהָ (תהל' פ' י"ג) . ובא, לתת לנו גָדֵר ביהודה ובירושלים (עזרא ט' ט'). הראב"ע פירש גדר בעדנו לבל נהיה למרמס. והנראה שהוא מענין חוזק ותקומה. ובא בהשאלה מענין גדר החומה ומגין, בעשטאנד, прочное положеніе . ויתכן שמזה בא במדרש, שהיו הגדלים גדולה וגדר לישראל (במ"ר ב'). ואפשר שענינו ציון וסימן נכר כענין הגדר שהוא מיוחד ומסמן את מקומו, אויסציכנונג , отличіе . ובא ב) בענין סייג ותוספת חומר במעשה המצות, גָּדֵר גדול גדרו בה (ברכות כ"ב א'), אומציינונג , ограждение . פרצת גְּדֵרָן של ת"ח (קהלת רבה י'), ובמחקר סימן העצמי של דבר, דעפיניציאן , опредѣленіе . גֶּדֶר האדם שהוא חי מדבר (מלות ההגיון י'), שאם תאמר בהיות האדם חי לא השלמת גְּדָרוֹ (רוח חן ח').

גֶּדֶר , שע"פ. עיר מלוכה לאחד משלשים ואחד מלכי כנען אשר כבש יהושע (יהושע י"ב י"ג).

גֶּדֶר , עיין בֵּית גָּדֵר .

גְּדֹר , גְּדוֹר , שע"פ . א) עיר בנחלת מטה יהודה בהר (יהושע ט"ו נ"ח) . והיראָנימוס קרא אותה Gedras , ואומר שהיא עשר מילין מן דיאָספאָלים . ונמצא השם הזה בהתיחס לראשי אבות, פנואל אבי גְדוֹר (דה"א ד' ד'), וכן ירד אבי גְדוֹר (שם שם י"ח), ולא התבאר ענינם. ובא, בני ירחם מן הַגְּדוֹר (שם י"ב ז'), וילכו למבוא גְדֹר עד למזרח הגיא וגו' (שם ד' ל"ט) , ומתוכן המספר נראה כי זו גדור אחרת וצ"ע. ובירושלמי נזכרת עוד גדור בעבר הירדן, איזה הר שבעבר הירדן תני ר' שמעון בן אֶלעזר אומר כגון הרי מכוור (עיין יעזר), וּגְדוֹר (שביעית פ' ט' הלכה ב'). ובמשנה נחשבת גדור בין הערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון (ערכין פ' ט' ו') ופרשוהו בגמרא (ערכין ל"ב א') שהיא בעבר הירדן , ובנוסחאות אחרות גדוד בדלי"ת, וט"ס הוא . ב) שם איש מבני בנימין (דה"א ח' ל"א, ט' ל"ז) .

גְּדֵרָה , ש"נ . א) מענין גדר, צוין, ограда . פרצת כל גְּדֵרֹתָיו (תהלי פ"ט מ"א) , החונים בַּגְּדֵרוֹת ביום קָרָה (נחום ג' י"ז), מוסב על הארבה שכן דרכם להיות נדבקים בכותלים בעת הקור. ולדעת המבאר רו"ג יתכן שהוא תאר מליצי אל התולעה המקפת את מיני הארבה בהיותם קטנים בימי החרף, לאַרווע , личинка . ב) מקום מוקף גדר למרבץ צאן, הירדע, שאַאַפֿשטאַלל, загонъ, овчарня . וּגְדֵרֹת לצנאכם (במדבר ל"ב כ"ד) . והתשוטטנה בַּגְּדֵרוֹת (ירמיה מ"ט ג'). ובסמיכות גִּדְרֹת צאן (במדבר ל"ב ט"ז) . ובתלמוד מזה:

2) גּוּדְרוֹת , שם. קבוץ לצאן ובהמה דקה הרובצים בגדרות, קליינפיה , мелкій скотъ . הַגּוּדְרוֹת אין להם חזקה (ב"ב ל"ו א'), בְּגוּדְרוֹת כדי חדש (ב"מ ס"ם). וכן הוא בלשון סורית.

גְּדֶרֶת , שע"נ . כענין גְּדֵרָה , גדר מקיף או מקום מוקף גדר , בפני הַגְּדֶרֶת הגינה (יחזקאל מ"ב י"ב), האַפֿאיינפֿאססונג, ограда . וי"ת קדם הזכן לְיוָאֵי ועיין גדרה, הגינה .

2) גִּדּוּר , שה"פ . עשיית סיג וגדר , אימציינונג , огораживаніе, воздержанность . גִּדּוּר ערוה (ויקרא רבה ל"ב), ועל משקל :

2) גְּדִירָה , מעין הקודם , גְּדִירַת ערוה (שה"ש פסוק גן נעל) .

גְּדֵרָה , שע"פ. עיר בנחלת שבט יהודה, וְהַגְּדֵרָה וגדרותים (יהושע ט"ו ל"ו) , ובדה"א (ד' כ"ג) וישבי נטעים וּגְדֵרָה , ועיין באור הרי"ח . ובשם היחס , יוזבד הַגְּדֵרָתִי (דה"א י"ב ה') .

גְּדֵרוֹת , שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה , וּגְדֵרוֹת בית דגון (יהושע ט"ו מ"א , דה"ב כ"ח י"ח) .

גְּדֵרֹתַיִם , שע"פ . עיר בנחלת מטה יהודה סמוכה לגדרה , והגדרה וּגְדֵרֹתָיִם (יהושע ט"ו ל"ו) , ויתכן שהיתה עיר מוקפת שתי גדרות .

2) גְּדַשׁ , ארמית , פ"י . אסיפה ואגידה , איפֿהייפֿען, собирать накоплять . תכין בקיץ לחמה (משלי ו' ח') תרגומו וגדשא, נ"א ותבשא (עיין גבש) , ומצוי הרבה במשנה, הקל התיחד לאספת תבואה במקום אחד וקבוצה לתל , וקוצרים וְגוֹדְשִׁים (פסחים

ganie, хула . וְגִדּוּפֵי בני עמון (צפניה ב׳ ח׳), וברבוי נקבה , וּמִגִּדֻּפֹתָם אל תחתו (ישעיה נ״א ז׳). ובגמרא בלשון יחיד , אתה שומע נאוצו וגדופו (גיטין נ״ז ב׳).

גְּדוּפָה , ש״נ . כעין הקודם , לאַסטערונג , позоръ . והיתה חרפה וּגְדוּפָה (יחזקאל ה׳ ט״ו).

2) גַּדְפָן , במדרש . לאַסטערער , хульникъ . ציץ היה מכפר על עזי פנים , ומאן דאמר על הַגַּדְפָנִין (שה״ש ד׳ ג׳).

גָּדַר , פ״י . עשיית הקף מסביב לדבר , דומה לפעל , גדד , גזר בהוראת כריתה , שהמקיף כמו גוזר את המוקף מזולתו ומפסיק בינו וביניהם (ועיין חיץ, חציץ) , אומציינע , אומשליעסען , אבזאָנדערן , ого-родить, отрѣзать . ותכלית ההקף אם לעצור בעד המוקף שלא יוכל לצאת ממקומו , גָּדַר בעדי ולא אצא (איכה ג׳ ז׳). ומתיחס אל המקום , ארחי גָּדַר ולא אעבור (איוב י״ט ח׳) , ואל הגדר , וְגָדַרְתִּי את גדרה (הושע ב׳ ח׳). או לעצור בעד אחרים שלא יגעו במוקף לרעה , וַתִּגְדְּרוּ גדר על בית ישראל (יחזקאל י״ג ה׳) , וְגָדַרְתִּי את פרציהן (עמוס ט׳ י״א) , אידרע ריססע אומציינע , задѣ-вать трещины въ ней . גֹּדֵר גדר ועמד בפרץ (יחזק׳ כ״ב ל׳). ובמשנה , ומודים שהוא גודר כלים וטובל בהן (מקואות ה׳ ו׳) , עושה מחיצה בכלים . ובהשאלה , בענין עצירה , אתה גודר את האף והאף לא יגדרך (ב״ר מ״ט) , צוריקק-האלטען , удерживать . ובדברי חז״ל בבינוני פעול , לכרם גדור (תוספתא קדושין א׳ ט׳) . ובא במובן המוסרי עשות סיג ותוספת חומר במצוה כדי שלא יבואו להקל בה ולפרוץ בה פרץ , גדר גדול גָּדְרוּ בה (ברכות כ״ב ב׳) , בקעה מצא וְגָדַר בה גדר (חולין ק״י ע״א) , אותו הדור היו הנשים גּוֹדְרוֹת מה שאנשים פורצים (במדבר רבה י״ג) , עמדו אומות העולם וְגָדְרוּ עצמן מן הערוה (ב״ר ע׳) . והפוכו , פרוץ בעריות . ובבינוני פעול , גְּדוּרִים מן הערוה (שם) . ובא בש״ת , וְלַגֹּדְרִים ולחצבי האבן (מ״ב י״ב י״ג) . רש״י פירוש בוני החומה , מויערער , каменщикъ . והנראה שזה בהוראת כריתה וחתוך פוסל האבנים , ושעורו , לגודרי האבן ולחוצביה , שטיינבּרעכער , каменотесъ . ובמשנה , הרוח שעלעלה וכו׳ על גבי תבואה יִגָּדֵר מיד (כלאים ז׳ ו׳) יכרות , אַבשניידען , отрѣзать . והתיחד הפעל גדר בעבודת האדמה לענין תלישת או קטוף התמרים מן העץ , המוסק וְהַגּוֹדֵר (תוספתא י׳ י״ג) , עודרים בתאנים וְגוֹדְרִים בתמרים (תוספתא מעשרות ב׳ ט״ז) . ובקציצת ענפי הדקל , חריות של דקל שֶׁגְּדָרָן לעצים (שבת נ׳ ע״א) , (ועיין גרד) . ובמחקר לענין באור עצמות הדבר , ע״פ סוגו והבדלו , דעפֿינירען , опредѣлить . ופעמים נגדור האדם כשהוא חי מדבר מת (מלות ההגיון י׳) . ובדרחז״ל בא גם בבנין

נפעל , במובן המוסרי , עשיית גדר בעצמו , זיך אומציינען , זיך צוריקק האלטען , воздержаться . וכיון שֶׁנִּגְדְּרוּ גוזו שלא ימעלו בה (ירושלמי שקלים פרק ז׳ ח׳) . ובא גם בבנין

פיעל , בענין כריתה ודקירה , וחרבו שלופה בידו וְגִדֵּר את הפרוכת (ב״ר י׳) , דורכשטעכען , прокалывать . ובענין כריתת עצים , מְגַדֵּר בחרשין (תוספתא שביעית ג׳ י״ב) .

ההתפעל , מקום הניחו לו אבותיו לְהִתְגַּדֵּר בו (חולין ז׳ א׳) , שלא יִתְגַּדְּרוּ על הצבור (נדרים ח׳ א׳) , כשם שהוא אינו מִתְגַּדֵּר במלאכתי כך אני אינני מִתְגַּדֵּר במלאכתו (ברכות י״ז א׳) . המפרשים פרשוהו כמו התגדל , ולדעת הר״ד לעווי הוא מענין הפרשה והבדלה , זיך סעפּאַרירען , אבזאָנדערן , איסצייכנען , отличаться . והר״א קאהוט גוזרו מלשון גדר , מלשון ערבית , שענינו היות נכבד והגון , זיך ווירדיג מאכען . והנראה לנו שהוא מלשון לתת לנו גָדֵר ביהודה (עזרא ט׳ ט׳) , שטעמו תקומה וחזוק , וענין התגדר התקוממות והחזק מעמד (ועיין גָּדַד) .

גָּדֵר , ובסמיכות גְּדֵר , שע״נ . א) בנין מחיצה מקפת על שדה או כרם וכחומה , צוין , ограда . גָּדֵר מזה וְגָדֵר מזה (במדבר כ״ב כ״ד) , גָּדֵר הדחויה (תהלים ס״ב ד׳) , וְגָדֵר אשר לחוץ (יחזקאל מ״ב ז׳) . ובהשאלה , במובן מחסה והגנה , ותגדרו גָּדֵר על בית ישראל (שם י״ג ה׳) . ובסמיכות , וְגֶדֶר אבניו נהרסה

והטעם ממגדל עד סונה לפי שסונה היא בקצה הדרום.

2) גִּדֵּם, ארמית, ובמשנה. יסודו גר, גדד, הוראתו כריתה וקציצה, אַבהויק, אַבשניידען. отрубить, отрѣзать. ונופל על כריתת אברי היד, ומזה ש״ת, היה א׳ מהם גִּדֵּם (סנהד׳ ח׳ ד׳), מי שידו קטועה, אַן דעק האַנדיק פערשטיממעלט, человѣкъ съ отрубленными руками. גִּדֶּמֶת (סוטה כ״ז ע״א), גִּדֵּם בשתי ידיו (תענית כ״א ע״א). ובבהמה, באלמת וגדמת (חולין ע״ט א׳). ופרש״י מזנב ומאזנים. ומזה בהתפעל, ידי שלא חסו על ידיך יִתְגַּדְּמוּ (תענית שם). ובא, אמה גְּדוּמָה (זבחים ס״ב ע״ב), אמה חסרה ופגומה. ויש גורסין גרומה (עיין גרם). ובתוספת ר״ש, גרדם, ע״ם שרביט מן שבט (עיין גרדם) ודומה לו קטם קרטם.

גָּדַע, פ״י. (יסודו גד) הקל, עיקרו כריתת גבהו של דבר. ועם זה שבידת דבר ממקום חבורו וחיותו, אבהויען, אבשניידען, отрубить, отрѣзать. וְגָדַעְתִּי את זרעך (ש״א ב׳ ל״א), גָּדַע בחרי אף כל קרן ישראל (איכה ב׳ ג׳), ובענין שבירה, צערברעכען, разломать, разбить. וָאֶגְדַּע את מקלי (זכריה י״א י״ד). ובפעול, ורמי הקומה גְּדֻעִים (ישעיה י׳ ל״ג). ובמדרש, בענין פעל עומד, גָּדְעָה קומתו של אדם (ב״ר י״ב).

הנפעל. נִגְדְּעָה קרן מואב (ירמי׳ מ״ח כ״ה), אבגעהויט ווערדען, быть отрублену, отсѣчену. נִגְדַּעְתָּ לארץ (ישעיה י״ד י״ב), מרום המצב, נִגְדַּע היום שבט אחד מישראל (שופטים כ״א ו׳), אבגעבראָכען, отломленъ. ובענין שבירה לרסיסים, איך נִגְדַּע וישבר פטיש כל הארץ (ירמיה נ׳ כ״ג), צערבראָכען, разломанъ.

הפיעל, כענין הקל, ואשריהם תְּגַדֵּעוּן (דברים ז׳ ה׳), אומהויען, срубить, подсѣкать. וכל קרני רשעים אֲגַדֵּעַ (תהלים ע״ה י״א). ובענין שבירה, ובריחי ברזל גִּדֵּעַ (שם ק״ז ט״ז).

הפועל, אומגעהויט ווערדען, быть вырублену, подсѣчену. שקמים גֻּדָּעוּ (ישעי׳ ט׳ ט׳).

2) גִּדּוּעַ, בגמרא, שה״פ. אבשטומפפען, отсѣканіе. או שיבור או גידוע (ירושלמי ע״ז פ״ד).

גִּדְעֹם, שע״פ. עיר סמוכה אל המדבר בנחלת בנימין (שופטים כ׳ מ״ה) ולא נזכרת במקום אחר.

גִּדְעוֹן, שע״פ. בן יואש אבי העזרי, השופט החמישי לישראל, הוא הושיע את ישראל מיד מדין ושפטם ארבעים שנה (שופטים ו׳–ז׳–ח׳) ונקרא ג״כ ירבעל (שם ו׳ ל״ב).

גִּדְעֹנִי, שע״פ. אבי אבידן הנשיא לבני בנימין (במדבר א׳ י״א).

גִּדֵּף, פ״י בנינו פיעל, וענינו חרוף ופסול במומים וחסרונות, שמאַהען, לאַסטערן, бранить, поносить. את מי חרפת וְגִדַּפְתָּ (מ״ב י״ט כ״ב), אשר גִּדְּפוּ נערי מלך אשור (שם שם ו׳), את ה׳ הוא מְגַדֵּף (במדבר ט״ו ל׳). בסורית ובערבית נמצא גם בקל בהוראת עשיית שריטה בגוף, חבלה, ריטצען, פער-לעטצען, царапать, повреждать. ומזה בענין חפיפה, חכוך ומירוק, איסקראטצען, выскоблять. ומזה בערבית, במובן המוסרי, חרוף, שהוא כמו שעושה שריטה וחבלה בגוף. ובזה יובן מאמרם, ה׳ הוא מגדף, איסי בן יהודה אומר כאדם האומר לחברו גרפת הקערה וחיסרת קסבר מגדף מברך את ה׳ הוא וראב״ע אומר כאדם האומר לחברו גרפת הקערה ולא חיסרת קסבר מגדף היינו עובד ע״ז (כריתות ז׳ ע״ב) לפי גירסת הערוך הנכונה, והכוונה, שניהם שוים בהוראת הפעל גִּדֵּף, שהוא במשמע מרוק וחפיפה, אלא שאיסי אומר שהוא מרוק חזק שיש עמו חסרון, וזה שנוגע בכבוד ה׳ עצמו נוקבו, אורדו, וראב״ע אומר שהוא מרוק שאין בו חסרון, והיינו שמקל בכבודו ומשתף אלהים אחרים עמו, עע״ז. והמפרש לכריתות גורס גרפת בר״ש (ועיין ערוך השלם בחלופי הגרסאות). ובגמרא אמרו מגדף בה ר׳ אבהו (סנהדרין מ׳ ע״ב), בענין קושיא ופירכא, והוא כמו שאמרו, לייט עלה במערבא, שעלטען, проклинать.

גִּדּוּף, שמ״ז. בל״ר, וישראל לְגִדּוּפִים (ישעיה מ״ג כ״ח), שאַנדע, לאַסטערונג, пору-

העם בימי צדקיהו (ירמיה ל״ח א׳), ג) אבי זקנו של צפניה הנביא (צפניה א׳ א׳), ד) מבני ידותון (דה״א כ״ה ג׳), ה) מהכהנים שנשאו נשים נכריות (עזרא י׳ י״ח).

גִּדַּלְתִּי, שע״פ, מבני הימן — ומשמות שאר אחיו הצעירים ממנו: רוממתי, עזר, ישבקשה, מלותי, הותיר, מחזיאות (דה״א כ״ה ד׳), נראה שהשמות האלה קרא להם אביהם אחרי שגדלו והצטינו בחכמת הנגון והזמרה לשיר שירי קדש, ושכלל השמות הוא מאמר אחד מתאר מצבם במשמרתם שלא ידענו פירושו.

מִגְדָּל, שע״ז. א) בנין גדול גבה וחזק בעיר מבצר להסתר בו ולירות ממנו אל האויב, טהורם, башня. עיר ומגדל וראשו בשמים (בראשית י״א ד׳), ועל כל מגדל גבוה (ישעיה ב׳ ט״ו). והרבוי בל״ז, איה סופר את המגדלים (שם ל״ג י״ח). ובא גם בל״נ, ויעל על המגדלות (דה״ב ל״ב ה׳). ועל דרך המליצה, מגדל־עז מפני אויב (תהלים ס״א ד׳), ויבן מגדל בתוכו (ישעיה ה׳ ב׳), לשמור את הגן, ממגדל נוצרים עד עיר מבצר (מ״ב י״ז ט׳), וואכטער טהורם, сторожевая башня. ב) בנין של בימה, רעד־נער בינגע, каѳедра, амвонъ. על מגדל־עץ אשר עשו לדבר (נחמיה ח׳ ד׳). ובא, לחייו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים (שה״ש ה׳ י״ג), ענינו כלי קשוט בתבנית מגדל עשוי לבשמים, פיראמידען־ארטיגעס ביקסכען, пирамидальная банка. והשבעים תרגמוהו כעין מגדלות, ומוסב על הערוגות שהם מגדלות ונושאות מרקחים. ובמשנה, ג) כלוב לעוף שהוא כעין מבצר להם, הצד צפור למגדל (שבת י״ג ה׳), קאפיג, клѣтка. וכן ד) תיבה עשויה כעין מגדל, שראנק, шкапъ. הדלת שבמגדל של בע״ב טהורה ושל רופאים טמאה (כלים י״ב ג׳), מגדל שהוא עומד באויר (אהלות ד׳ א׳), והזכירו, מגדל הפורח באויר (סנהדרין ק״ו ע״ב), לופט טהורם, воздушный шкапъ. (עיין רש״י שם).

מִגְדַּל, ובסמיכות לשמות אחרים בענין שמות עצמים פרטים מגדלים נודעים על פי מקומם או על שם בוניהם:

מִגְדַּל־אֵל, שע״פ. עיר בנחלת מטה נפתלי (יהושע י״ט ל״ח).

מִגְדַּל־גָּד, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו ל״ז) (ועיין גד).

מִגְדַּל־דָּוִיד, אחד המגדלים בירושלים שנקרא על שם דוד (שיר השירים ד׳ ד׳).

מִגְדַּל־חֲנַנְאֵל, שם מבצר בירושלים על יד שער הצאן (נחמיה ג׳ א׳, זכריה י״ד י״ד), וכנראה נקרא על שם האיש שבנהו.

מִגְדַּל הַלְּבָנוֹן, הצופה פני דמשק (שיר השירים ז׳ ה׳).

מִגְדַּל־הַמֵּאָה, שם מבצר סמוך למגדל חננאל (נחמיה ג׳ א׳, י״ב ל״ח), (ועיין מאה).

מִגְדַּל־עֵדֶר, שע״פ. עיר או מקום מבצר לרועים ועדריהם, בסמוך לבית לחם (בראשית ל״ה כ״א), ונזכר גם בנבואת מיכה, ואתה מגדל־עדר עפל בת ציון (מיכה ד׳ ח׳). לדעת הרד״ק הוא הנקרא מגדל דוד בהר ציון ונקרא ע״ד המליצה מגדל עדר, שהוא מקום אספת בני ישראל שנמשלו לעדר צאן קדשים תחת יד רועם שומרם ומלכם. ובדברי חז״ל בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר (שקלים ז׳ ד׳). ומזה נראה שהוא שם מקום מיוחד בםסבי ירושלים.

מִגְדַּל הַשֵּׁן, מגדל עשוי כתבנית שן, או מחופה בעצם השן (שה״ש ז׳ ה׳).

מִגְדַּל הַתַּנּוּרִים, מבצר בירושלים (נחמיה ג׳ י״א, י״ב ל״ח).

מִגְדֹּל, א) כעין הקודם, מבצר, טהורם, башня. פעם אחת במקרא ובקרי מגדול ישועות מלכו (ש״ב כ״ב נ״א). ועל מליצת מגדל עז (תהלים ס״א ד׳), והכתיב מגדיל כמו שהוא בתהלים (י״ח נ״א). ובא ב) בענין שם עצם פרטי, עיר בקצה ארץ מצרים על יד גבולה הצפוני, בין מגדל ובין הים (שמות י״ד ב׳), ונזכרה בנבואת ירמיה (מ״ד א׳, מ״ו י״ד), וביחזקאל ממגדל סונה (כ״ט י״ד).

י"א) , כרב גָּדְלוֹ (שם ק"נ ב') , בקבוץ תחת קמץ חטף. ומזה שבח ותהלה לערך הגדל , הבו גֹדֶל לאלהינו (דברים ל"ב ג') , עזרע, לאָב , возвеличеніе . ובמשנה, לפי גודל השדה (פאה א' ב') ובענין פרק שנות אדם גדול , מאנגעס אלטער , зрѣлый возрасть . נאמנים להעיד בְּגָדְלָן מה שראו בקטנן (כתובות ב' י') .

גְּדִל , ש"ז . פתיל מעשה עבות ומקלעת , געפלאָכטענעס, קוואַסט , שנור , плетеное, кисть . גְּדִלִים תעשה לך (דברים כ"ב י"ב) , והם הציצית , גְּדִלִים מעשה שרשרות (מ"א ז' י"ז) . וכן הוא בארמית , מעשה עבות ת"א עבד גְּדִילוּ (שמות כ"ח י"ד) , וכעבות העגלה (ישעיה ה' י"ח) תרגומו וְכִגְדִילַת עגלתא. ובגמרא בענין מפה טווה וקלועה , שלחן של ת"ח כיצד , שני שליש גְּדִיל (בבא בתרא נ"ז ב') . ובירושלמי . גְּדִיל או מחוק (פאה פ"ד) , כמו גדוש .

2) גִּדּוּל , במשנה ובגמרא , שם . א) צמח העולה וגדל ממטעו , געוואַקס , שפראָקס , растеніе . גִּדּוּלֵי קרקע (ברכות מ' ע"ב) , גִּדּוּלֵי תרומה תרומה וְגִדּוּלֵי גדולין חולין (תרומות ט' ד') , שכר גִּדּוּלָיו (פאה ז' ח') . ובהשאלה לבני אדם , יבואו גִּדּוּלִים רעים שגדלו (ירושלמי כתובות פ"ד) . ב) שה"פ , דאס וואַקסען , וואַקסטהום , растеніе, рость . על דבר שאין גִּדּוּלוֹ מן הארץ (ברכות ו' ג') . וביחוס לבני אדם , חנוך , ערציהונג , воспитаніе . גִּדּוּל בנים (סנהדרין י"ט ע"ב) . ג) הרמה , ערהעבונג , возвышеніе . גִּדּוּלִין אחר גִּדּוּלִין (ב"ר נ"ה) .

2) גְּדִילָה , שה"פ . וואַקסטהום , рость .
כל המצות אין אדם יוצא בהן אלא דרך גְּדִילָתָן (סכה מ"ה ע"ב) , האשה לא תטבול אלא דרך גדילתה (נדה ס"ז ע"א) , כדרך הלוכה ושמושה תמיד .

גְּדוּלָּה , גְּדֻלָּה , גְּדוּלָה , ש"נ . (ממשקל גְּדֻל) . א) דבר גדול ונכבד , גראָססעס , великое . עשית את כל הַגְּדוּלָּה הזאת (ש"ב ז' כ"א) . הַגְּדוּלָּה ונראות לארצך (שם שם כ"ג) , מעשים גדולים ונכבדים , גראָססע טהאַטען , великіе подвиги . ב) כבוד ותפארת , רוהם , הערליכקייט , почесть, слава . מה נעשה יקר וּגְדוּלָּה (אסתר ו' ג') , ופרשת גְּדֻלַּת מרדכי (שם י' ב') , תרב גְּדֻלָּתִי (תהלים ע"א כ"א) , ווירדע , достоинство, санъ . וביחוס אל ה' , לך ה' הַגְּדֻלָּה והגבורה (דה"א כ"ט י"א) , וְלִגְדֻלָּתוֹ אין חקר (תהלים קמ"ה ג') . וברבוי , גְּדֻלּוֹת ונוראות (דה"א י"ז כ"א) , וּגְדֻלָּתְךָ אספרנה (תהלים קמ"ה ו') בקרי , והכתיב וגדלותיך . ובמשנה , נשיא שחטא ואחר כך עבר מִגְּדוּלָּתוֹ (הוריות ג' א') , מפקודתו , אמט , санъ . ובכלל בענין מצב נכבד וגדול , כל המחזר על הַגְּדוּלָּה גְּדוּלָּה בורחת ממנו (ערובין י"ג ע"ב) .

2) גּוֹדֶל , אֲגוּדָל , במשנה , שת"ז לבהן . והוא אצבע העב שביד ורגל , אין מוציאין אֲגוּדָל במקדש (יומא כ' א') , דוימען , большой палецъ . ועל ראש גּוּדָלָהּ (נדה ח' א') . ברגל , גראָססע צעהע , большой палецъ .

2) גּוֹדֶל , בגמרא , ש"ת . דבר עשוי כעין מגדל , טהורם-ארטיג , каланчеобразный . שלשתן של מלך אחד ועשוין גּוֹדָלִין (ירושלמי ב"מ פ"ב) .

2) גּוֹדֶלֶת , במשנה , שם . אשה מקלעת שער , האָאר פלעכטערין , плетельница волосъ . אף של גּוֹדֶלֶת טמא מושב מפני שהבנות יושבות בתוכו וְגוֹדְלוֹת (כלים כ"ד ג') . ולפי שהנשים הגודלות היו להן מהלכים וקורבה בבתי השרים , נאמר במדרש הלכו ופייסו לגודלת וגודלת למלכה (ויק"ר י"ט) . והרד"ל לעווי מפרשו מענין מגדלת ומתנכת , ערציהערין , воспитательница .

גִּדֵּל , שע"פ . מראשי המשפחות עולי הגולה , בני גִדֵּל (עזרא ב' מ"ז) .

גְּדַלְיָה , גְּדַלְיָהוּ , שע"פ . א) בן אחיקם אשר הפקיד נבוכדנאצר מלך בבל על העם הנשאר בארץ יהודה אחרי הגלותו את כל גדולי המדינה (מ"ב כ"ה כ"ב) , וישמעאל בן נתניה קנא בו ויכהו נפש . ובאה הקבלה שנהרג גדליה בשלשה בתשרי וקבעו בו תענית הנודע בשם צום גדליה , והוא שקראו זכריה הנביא צום השביעי (זכריה ח' י"ט) . ב) בן פשחור משרי

(בראשית א׳ ט״ז), גל אבנים גדול (יהושע ז׳ כ״ו). ובכמות המספר. כי לגוי גדול (בראשית כ״א י״ח), לגוי גדול ועצום (במדבר י״ד י״ב), גדול בכמות, ועצום באיכות. עיר גדולה (יהושע י׳ ב׳), ערים גדלת ובצורות (דברים א׳ כ״ח), משתה גדול (בראשית כ״א ח׳), ברוב המאכלים או ברוב הקרואים, ברכוש גדול (שם ט״ז י״ד), שבע גדול (שם מ״א כ״ט). ובכמות הזמן, עוד היום גדול (שם כ״ט ז׳). ובמספר שנים ביחס אל הקטן ממנו, עלטער, עלטעסטער, старшій. אחי יפת הגדול (שם י׳ כ״א). וכן ברבוי האיכות, והיה כל הדבר הגדל וגו׳ וכל הדבר הקטן (שמות י״ח כ״ב), וויכטיגע, важное. לעשות קטנה או גדולה (במדבר כ״ב י״ח). במובן המפשט (ועיין בסמוך), וויכטיגעס, важное. ואת כל בית גדול (מ״ב כ״ה ט׳), הבית אשר אני בונה גדול (דה״ב ב׳ ד׳), במעלה ובחשיבות, גראָסס, וויכטיג. אם לא בתים רבים וגו׳ גדלים וטובים (ישעיה ה׳ ט׳). ובהשאלה, בכח גדול. והכפל, וביד חזקה (שמות ל״ב י״א), ובמרא גדל (דברים כ״ו ח׳), ובקצף גדול (שם כ״ט כ״ז). ובהכונות ומדות הנפש, חרדה גדלה (בראש׳ כ״ז ל״ג), יראה גדולה (יונה א׳ י׳), שנאה גדולה (ש״ב י״ג ט״ו), שמחה גדולה (מ״א א׳ מ׳). גדול עוני מנשוא (בראשית ד׳ י״ג), וברחמים גדלים (ישעיה נ״ד ז׳). ובענין חזק, שטאַרק, גראָסס, קול גדול (דברים ה׳ י״ט), תרועה גדולה (יהושע ו׳ ה׳), צעקה גדלה (שמות י״ב ל״ד), מהומה גדלה (דברים ז׳ כ״ג). ובמובן המוסרי, בחשיבות, אַנגעזעהען, уважаемый. גם האיש משה גדול מאד (שמות י״א ג׳), ושם אשה גדולה (מ״ב ד׳ ח׳). ומיוחד לנכבדים בממשלה, שר וגדול נפל (ש״ב ג׳ ל״ח), מטעם המלך וגדליו (יונה ג׳ ז׳), פירסט, האָכגעאַכטעטע, вельможа. הכהן הגדל (במדבר ל״ה כ״ח), אָבער פריסטער, пер- восвященникъ. גדול כבודו (תהלים כ״א ו׳), וכדומה. וביחוס אל השי׳, האל הגדל הגבור (דברים י׳ י״ז), גדול ה׳ ומהלל מאד (תהלים קמ״ח ג׳). וכשבא תאר ליום, הוא על הרוב יום של פורעניות, כי גדול היום ההוא וגו׳ ועת צרה היא ליעקב (ירמיה ל׳ ז׳), כי גדול יום יזרעאל (הושע ב׳ ב׳). וביחוד כשהיום מיוחס אל השי׳, כי גדול יום ה׳ (יואל ב׳ י״א), קרוב יום ה׳ הגדול (צפניה א׳ י״ד), יום ה׳ הגדול והנורא (מלאכי ג׳ כ״ג), ענינו יום נקם לה׳. וכשבא ברבוי נקבה ענינו כשם מפשט בבחינות שונות: לשון מדברת גדלות (תהלים י״ב ד׳). דברי גאוה, גראָססעס, שטאָלצעס, великое, гордое. ולא הלכתי בגדלות (שם קל״א א׳). והכפל, ובנפלאות ממני, והכוונה חקירה בדרכי ההשגחה המופלאים, ואגידה לך גדלות ובצרות (ירמיה ל״ג ג׳), עתידות נבצרי הערך (עיין בצר), ואתה תבקש לך גדלות (שם מ״ה ה׳). ישועה גדולה, את כל הגדלות אשר עשה אלישע (מ״ב ח׳ ד׳) ענינו נסים גדולים. וביחוס אל השי׳, עושה גדלות ואין חקר (איוב ה׳ ח׳). והכפל, ונפלאות עד אין מספר. אשר עשית גדלות (תהלים ע״א י״ט), דברים מופלאים, גראָססעס, ערהאַבענעס, великое, превосходное. ובסמיכות לשם אחר כשם תאר מרכב, גדול הכנפים (יחזקאל י״ז ג׳), בעל כנפים גדולים. ובמובן המוסרי, גדל העצה (ירמיה ל״ב י״ט), גראָסס אים ראַטהע, великъ въ совѣтѣ. בגדל זרועך (שמות ט״ו ט״ז), וגדול חסד (תהלים קמ״ה ח׳) בכתיב, והקרי וגדל בקמץ חטף, גראָסס אַן הולד, многомилостивъ. וגדול כח (נחום א׳ ג׳) בכתיב, והקרי וגדל, אללמעכטיג, всемо- гущій. גדל חמה (משלי י״ט י״ט), (והכתיב גרל בריש, עיין גרל), בעל חמה גדולה, יעהצאָרניג, вспыльчивый. ובתלמוד, תלמוד תורה גדול או מעשה גדול, למוד גדול שהלמוד מביא לידי מעשה (קידושין מ׳ ב׳), וויכטיג, важно.

גדל, שמ״ז. במובן הטבעי והמוסרי, כבר בכמות, או באיכות, גראָססע, величіе. וייף בגדלו (יחזקאל ל״א ז׳), בכבוד ובגדל (שם שם י״ח). ובסמיכות אל השם לבב, ענינו גבהות לב, האָכמוטה, высо- комѣріе. פרי גדל לבב (ישעיה י׳ י״ב). וביחוס אל השי׳, את כבודו ואת גדלו (דברים ה׳ כ״א), ערהאַבענהייט, מאַיעסטעט, величіе, слава. בגדל זרועך (תהלים ע״ט

אצל ר' אושיעא ברבי (עירובין דף נ"ג ע"א). ומזה ב) גדולת מעלה, אנגעזעהען, מאַכפּיג מאַכען, сдѣлать важнымъ, сильнымъ. גדל המלך אחשורוש את המן (אסתר ג' א'). וביחוס אל השי', לגדל ולחזק לכל (דה"א כ"ט י"ב), אחל גדלה (יהושע ג' ז'), ויגדלהו למעלה (דה"ב א' א'). ג) החלטת החשיבות והגדולה, פֿיר גראָסס ערקלאָרען, ריהמען, פּרייזען, признать великимъ, прославить. ונקשר עם יחס הפעול, ואגדלנו בתודה (תהלים ס"ט ל"א). ובקשור עם יחס שאליו, גדלו לה' אתי (שם ל"ד ד'). ד) ובגמרא בענין קליעה ואריגה, פֿלעכטען, плести, вить. מרים מגדלת שער (שבת ק"ד ב'). ובענין אגידה, צוזאממען בינ-דען, связывать. מגדלי הושענא וכו' גדליתו הושענא (סוכה ל"ז א'). ופירש"י ולשון הגמרא לומר לכל אומן בדבר לשון זה וכו' הא למרת שהוא לשון עשיה ותקון.

ההפעיל, א) עומד, כעין הקל, הוספה בכמות, הערַאנוואַכסען, גראָסס ווערדען, возрастать. וצפיר העזים הגדיל (דניאל ח' ח'). ודבו בכה, כי הגדיל אויב (איכה א' ט'). ובמשנה, תמתין עד שתגדיל (יבמות י"ג ז'), ואם הגדילו יעקרו (כלאים ג' ו'), כלום יש דין מגדילין (בכורות פרק ו"ז י"א). ועל הרוב יבוא ב) בהוראת פעל יוצא, להגדיל שקל (עמוס ח' ה'), גראָסס מאַכען, פֿערגרעססערן, сдѣлать большимъ, увеличить. אגדיל המדורה (יחזקאל כ"ד ט'). ובמובן המוסרי, הגדלת השמחה (ישעי' ט' ב'), יגדיל תורה ויאדיר (שם מ"ב כ"א), ותגדל חסדך (בראשית י"ט י"ט), כמו עשית חסד גדול. מגדל ישועות מלכו (תהל י"ח נ"א), עושה ישועות גדולות, הגדיל תושיה (ישעיה כ"ח כ"ט), והוא כפל של הפליא עצה, ושעורו הוא בעל עצה נפלאה ובעל תושיה גדולה. וכן הגדלתי מעשי (קהלת ב' ד'), הגדלתי והוספתי חכמה (שם א' ט"ז). ומושך אחריו פעל אחר במקור, הגדיל ה' לעשות (תהלים קכ"ו ב' ג'). ויובן במובן תאר הפעל, עשה גדולות, ולפעמים הפעל השני חסר ומובן בבת המאמר, עד דוד הגדיל (ש"א כ' מ"א), חסר הפעל לבכות, כי ראו את אשר הגדיל עמכם (שם י"ב כ"ד) לעשות. להגדיל למעלה (דה"א כ"ב ה') כמו להגדילו למעלה, ומוסב על הבית הנזכר מקודם. ואל תגדל פיך (עובדיה א' י"ב), דייטש מנד. גראָסס (ווייט) אָפֿען, расширать ротъ. על דרך על מי תרחיבו פה (ישעיה נ"ז ד'), ודומה לו ותגדילו עלי בפיכם (יחזקאל ל"ה י"ג), במובן התפארות, וכן כל מקום שהוא נקשר עם מלת היחס על, ענינו התפארות על זולתו, משנאי עלי הגדיל (תהלים נ"ה י"ג), עושה עצמו גדול ממני, כי על ה' הגדיל (ירמיה מ"ח כ"ו). ובא, הגדיל עלי עקב (תהל' מ"א י'), ענינו בועט בי. והפוכו, לא ירים איש את ידו ואת רגלו (בראשית מ"א מ"ד), אשר חרפו את עמי ויגדילו על גבולם (צפניה ב' ח'). י"מ הגדילו פיהם לחרף את גבולם. ויתכן ששעורו ויגדילו את גבול ארצם על גבול ישראל, שהסיגו את גבולם, וכמו שהוכיח עמוס את בני ישראל, על בקעם הרות הגלעד למען הרחיב את גבולם (א' י"ג). ובלבבו יגדיל (דניאל ח' כ"ה), כמו בלבבו יגדיל את נפשו. וכענין פרי גדל לבב (ישעיה י' י"ב).

ההתפעל, א) הראות גדולות מעלה, זיך גראָסס צייגען, казаться великимъ. והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל ל"ח כ"ג). ב) התפארות, זיך ריהמען, זיך האָכמיטהיג ערהעבען, величаться, гордиться. היתפאר הגרזן וגו' אם יתגדל המשור על מניפו (ישעיה י' ט"ו), ויתרומם ויתגדל על כל אל (דניאל י"א ל"ו). ובדרז"ל כעין הקל לגדול והגוך, והיתה יתומה אחת מתגדלת עמה בפלטין (שמות רבה פרשה מ"ה).

גדל, שם תאר, דיק, שטאַרק, тол-стый, крѣпкій. גדלי בשר (יחזקאל ט"ז כ"ו). ובא במובן בינוני ע"ם פעל, הלוך וגדל (בראשית כ"ו י"ג), גראָסס ווערדענד, возрастающій, וכן הלוך וגדל וטוב (ש"א ב' כ"ו). ועל הרוב יבוא ע"ם פעול.

גדול, ש"ת. עקרו רב הכמות בקומה ובשנים, גראָסס, большой, вели-кій. והפוכו, קטן, מקטן ועד גדול (בראשית י"ט י"א), מגדולם ועד קטנם (יונה ג' ה'). ובשטח, הים הגדול (במדבר ל"ד ו'), הנהר הגדל (דברים א' ז'). ובשעור המדה, המאור הגדול

אם אין גְּדָיִים אין תיישים (ירושלמי סנהדרין פ״ז), כנוי לתלמידים קטנים. גְּדָיִים שהגדילו נעשו תיישים בעלי קרנים (שם פ״א), התלמידים הקטנים שהגדילו נעשו גדולים בחכמה. ובהשאלה, הגרעינין הרכים. אל תגרמו לי לבשל גְּדָיִים (של תבואה) עד שהן במעי אמותיהן (פסיקתא עשר תעשר, ועיין רש״י דברים יד כ״ב), יונגע געשוידעקערנער, молодыя зерна. ובא במקרא בחבור לשם עֵין לענין שם עצם פרטי עֵין גֶּדִי, והוא כנראה מן גד בלשון מזל (עיין עין גדי).

ג) גְּדִי, שם. אחד מן י״ב המזלות, ציעגענבאָק, козерогъ. והוא השולט בחדש טבת (ספר יצירה פ״ה).

גָּדָה או גִּדְיָה, שנ. שפת הנהר, אופער, берегъ. ולא נמצא במקרא כי אם ברבוי. מלא על כל גְּדוֹתָיו (יהושע ג׳ ט״ו), ובדה״א (י״ב ט״ו) בכתיב גדיותיו מן הנפרד גִּדְיָה. וביסודו כנראה שהוא מן גד בהוראת כריתה חתוך ובקיעה, ועם זה הבלישה הנעשית בקרקע ע״י המים שבוקעים בה, דומה לשם גְּדוּד (ע״ש). ובארמית, גודא, אגודא דנהר מלכא (גיטין ע״ג ע״א).

גָּדַל, פעו״. הקל עומד, (הבינוני גָּדֵל. ומזה בבנוי, גְּדֵלַנִי (איוב ל״א י״ח), העתיד אֶגְדַּל), עקרו רבוי כמות והתגשמות הגופים על ידי כח הצומח, גראָסס זיין, וואַקסען, הערראַנוואַקסען, быть, сдѣлаться большимъ, возрастать. כי גָדַל שלה (בראשית ל״ח י״ד), וַיִּגְדַּל הילד ויגמל (שם כ״א ח׳), הילדים אשר גָּדְלוּ אתו (מ״א י״ב ח׳), מיט יעמאַנדען אויפוואַקסען, выростать вмѣстѣ съ кѣмъ. ובא, מנעורי גְּדֵלַנִי כאב (איוב ל״א י״ח), גדל אתי כאלו הייתי אביו. ומזה בהשאלה, א) רבוי בכמות העושר והקנינים, וַיִּגְדַּל האיש וילך הלוך וְגָדֵל עד כי גָדַל מאד (בראשית כ״ו י״ג), רייך ווערדען, богатѣть. על כן גָּדְלוּ ויעשירו (ירמיה ה׳ כ״ז). ב) בכמות החשיבות המעלה והכבוד, באשר גָּדְלָה נפשך (ש״א כ״ו כ״ד), טהייער, ליעב זיין, быть дорогимъ, важнымъ. וְגָדַלְתִּי והוספתי (קהלת ב׳ ט׳). וביחוס אל השי״, ברבוי איכות גדולת הרוממות, ער-הויבען, גראָסס זיין, быть великимъ, величественнымъ. על כן גָּדַלְתָּ ה׳ (ש״ב ז׳ כ״ב), יִגְדַּל נא כח ה׳ (במדבר י״ד י״ז), מה גָּדְלוּ מעשיך ה׳ (תהלים צ״ב ו׳). ופ״א בא בכוונה יוצא. רק הכסא אֶגְדַּל ממך (בראשית מ״א מ׳). ומזה ג) בכל ענין שהוא מרובה בכמותו. כי גָדַל הכאב (איוב ב׳ י״ג), כי גָדְלָה צעקתם (בראשית י״ט י״ג). ומענין רבוי הכמות הטבעי יצא לענין רבוי הכמות המלאכותי והתיחד ה לקליעת חוטים ושערות וחבורם לקליעה אחת שהיא כמו הולכת הלוך וגדול עם תוספת כל חוט וחוט, פלעכטען, плести. ומזה בא במקרא השם גְּדִיל (עיין שם). ובמשנה גם בפעל. וכן הגּוֹדֶלֶת (שבת י׳ ו׳), ובגמרא הגודלת (חייבת) משום בונה, וכי דרך בנין כך? אין כדדרש ר״ש בן מנסיא, ויבן את הצלע מלמד שקלעה הקב״ה לחוה וכו׳ שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בניתא (שבת צ״ה א׳), שפחה גּוֹדֶלֶת (קדושין ב׳ ח׳). ובגמרא, וְגָדֵיל תרתי פתילתא (גיטין ס״ט א׳). ובבינוני פעול, מחצלת וכו׳, של חולת, גְּדוּלָה מסככין בה ארוגה אין מסככין בה (סכה כ׳ ע״א) (ועיין פיעל). ובענין חבור ואגידה אמרו, ושוין שאין גּוֹדְלִין תגור לכתחלה (פרק י״א א׳), צו זאמענבינדען, связывать. ולדעת המבארים האחרונים עיקר הוראת השרש הוא, קליעה, ומבחינת החוזק והעוצם שנעשה על ידי הקליעה יצאה הוראת רבוי הכמות הטבעי על ידי צמיחת הגוף שהוא הולך ומתחזק ומתעבה.

הפיעל, יוצא, א) גרם רבוי הכמות, וואַקסען לאַססען, давать растить, выростать. בשער, גַּדֵּל פרע שער ראשו (במדבר ו׳ ה׳). ובדה״ל, וזקנך מְגֻדָּל (ברכות י״א ע״א), גראָסס געוואַקסען. ובצמחים, תשם יְגַדֵּל (ישעיה מ״ד י״ד), מים גִּדְּלוּהוּ (יחזקאל ל״א ד׳). והכפל, תהום רוממתהו. ובאדם יכלול גם ענין החנוך והלמוד שזהו תכלית הגדול, ערציהען, אויפערציהען, воспитывать, обучать, учить. בנים גִּדַּלְתִּי ורוממתי (ישעיה א׳ ב׳), בנינו כנטעים מְגֻדָּלִים (תהלים קמ״ד י״ב), ולְגַדְּלָם שנים שלש (דניאל א׳ ה׳). ובגמרא בהוראת עומד, י״ח ימים גִּידַּלְתִּי

(שם ה' ו׳), יבקיעו וידחקו את עצמם להכנס בבית זונה, (ועיין גדד ב׳).

2) גְּרִידָה, ש״נ. בגמרא, איינשניטט, надрѣзъ. שריטה וּגְרִידָה אחת היא (מכות כ״א א׳).

גְּדוּד, שם עצם זכר. א) חריץ בשדה המבדיל בין תלם לתלם, פורכע, борозда. ברבוי זכרים, נחת גְּדוּדֶהָ (תהלים ס״ה י״א). ויתכן שכולל גם הבליטות העשויות ע״י התריצות. ומזה בגמרא, תל קטן, גדוד חמשה ומחיצה חמשה (עירובין צ״ג ב׳), ער-האהונג, возвышенность. ומזה במשנה, בליטות יוצאות משברי חומה ישנה, היו שם גְּדוּדִיּוֹת גבוהות עשרה (שם ח׳ א׳). בליטות יוצאות משפת ברכת המים, הא דלית ליה גְּדוּדֵי (שבת מ״א א׳), אופער, бе-регъ. ב) שרט בבשר איש, איינשניט, надрѣзъ, царапина. על כל ידים גְּדֻדֹת (ירמיה מ״ח ל״ז). ובתלמוד, שלש גְּדִידוֹת (בבא בתרא ל״ז ב׳), חריצים ושריטות בתמרים (עיין לעיל). ג) חבר אנשי מלחמה, טרופפע, отрядъ. ויהי שר גְּדוּד (מ״א י״א כ״ד), ואשכן כמלך בַּגְּדוּד (איוב כ״ט כ״ה). ובא בהשאלה כשם צָבָא לצבאות השמים, היש מספר לִגְדוּדָיו (שם כ״ה ג׳). והתיחד לחבר אנשי המלחמה היוצאים להבקיע במחנה האויב להומם ולשלול שלל, שטרייפ-שאר, наѣздническій отрядъ. ארדוף אחרי הַגְּדוּד (ש״א ל׳ ח׳), וארם יצאו גְדוּדִים (מ״ב ה׳ ב׳). ועם זה חבר שודדים, רייבער-באנדע, толпа хищниковъ. פשט גְּדוּד בחוץ (הושע ז׳ א׳), וכחכי איש גְּדוּדִים (שם ו׳ ט׳). ועל דרך המליצה, בת־גְּדוּד (מיכה ד׳ י״ד), אומה שכל עִסקה מלחמה ושד. ובא במובן שם הפעולה, ויואב בא מֵהַגְּדוּד (ש״ב ג׳ כ״ב), ממלאכת הגדוד, שטרייפצוג, на-ѣздничество. ומזה, יוצאי צבא לַגְּדוּד (דה״ב כ״ז י״א). ובהשאלה, יחד יבאו גְדוּדָיו (איוב י״ט י״ב), כנוי למשלחת פגעים רעים. לדעת המבארים התיחד השם גְּדוּד בתחלה לחבר אנשי המלחמה היוצאים להבקיע במחנה האויב, ונגזר מעיקר הוראת הפעל, כריתה חתוך ובקיעה, והושאל אח״כ לכל חבר אנשי המלחמה, צבא. ולדעתנו עיקר הוראתו, חתוך, חלוקה, ומזה בהשאלה מחלוקת אנשי חיל, קריגס-אבטהיילונג, отрядъ. ועל דרך גזרת השם צָבָא, חָצָץ. ובמשנה, גדודי חיות ולסטים (ב״מ ז׳ ט׳). ומן השם הזה כנראה שוב נגזר פעל:

ב) גָּדַד, הקל יוצא, בענין אספה וקבוץ לגדוד, זיך צוזאממען שאארען, собираться толпами. יָגוֹדּוּ על נפש צדיק (תהלים צ״ד כ״א) בחי״ו ובדגש, ולא נמצא יותר בבנין ובענין זה במקרא. ובדרז״ל בבינוני פעול, וראה את עונותיהם של ישראל גְּדוּדִים (תנא דב״א ו׳). ובפיוט ע״ד המרובעים יוצא לשלישי, גוֹדְדִים לבית בחירתך (זולת ליום ב׳ דסוכות).

ההתפעל, התאסף והתקבץ בגדודים, זיך שאארען חייזע ואממלן, собираться тол-пами. ובית זונה יִתְגּוֹדָדוּ (ירמיה ה׳ ז׳), עתה תִּתְגֹּדְדִי בת גְּדוּד (מיכה ד׳ י״ד).

גִּדְגֹּד, שע״פ. שם אחת התחניות אשר חנו בני ישראל במדבר. משם נסעו הַגֻּדְגֹּדָה ומן הגדגדה וגו׳ (דברים י׳ ז׳), ובאלה מסעי בני ישראל נאמר במקומה, חר הַגִּדְגָּד (במדבר ל״ג ל״ב). ובא זה ולמד על זה כי יסודם אחד גדד. ובא ע״ד הכפולים המרובעים, במובן כריתה ובקיעה, וטעמו מקום חריצים ונעיצים, אלא שהשם גִּדְגָּד הוא בבנין פיעל והם גֻּדְגֹּד בפועל.

גְּדִי, (שרשו גדה), שע״ז. הרך בבהמה דקה ממין העזים, בעקקכען, козле-нокъ. הנה שלחתי הַגְּדִי הזה (בראשית ל״ח כ״ג). ועל הרוב נסמך לעזים, אנכי אשלח גְּדִי עזים (שם שם י״ז). והרבוי, שלשה גְּדָיִים (ש״א י׳ ג׳), שני גְּדָיֵי עזים (בראשית כ״ז ט׳). והנקבה

גְּדִיָּה, ציענכען, молодая коза. לא נמצא כי אם פעם אחת ברבוי, ורעי את גְּדִיֹּתַיִךְ (שיר השירים א׳ ח׳). ובמשנה, בחותמות שהיו במקדש היה חותם גְּדִי. ואמרו, גְּדִי משמש עם נסכי הצאן גדולים וקטנים זכרים ונקבות (שקלים ה׳ ג׳). ומזה נראה שהשם גְּדִי היה כולל כל הרכים בבהמות הדקות. ובדרז״ל ע״ד המליצה

בשידער יסין העיר אשר בתוך הנחל הגד (ש"ב כד ה), ית דבנו נחלא דשבטא גד. ושעור, בתוך הנחל העובר בנחלת גד. והוא לדעת המבארים האחרונים נחל יבוק, וגם זה לא שם השבט הוא כי אם האליל שהיה שרו של הנחל ההוא.

גַד, שע"פ. (עיין הקודם) שר ההצלחה שעבדו לו הבבליים. הערכים לַגַד שלחן (ישעיה ס"ה י"א). לדעת י"מ הוא הכוכב צדק (יופיטער) שהיו מיחסים לו השפעת כל טוב. וי"א שהוא השמש. ומצוי הרבה בתלמוד ומדרשים, ערסא דגדא (נדרים נ"ז ע"א), מטה מתצעת לכבוד שר ההצלחה המפקח על שלום הבית. ונמצא בפעל בלחש, האומר גד גדי וכו' יש בו משום דרכי האמורי (שבת ס"ז ע"ב), ופירש"י התמולי מולי. ועל הטעם שבא בשם מזל סתם, כרכושתא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש גדא (סנהדרין ק"ח ע"א).

גָדָה, שע"פ. מגזרת השם גד בלשון נקבה, אלהות ההצלחה בצורת נקבה. ובא בחבור עם השם חצר חֲצַר גַדָּה, עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו כ"ז) (עיין חצר גדה). ומן השם גַד נגזרו השמות: גָדִי, גַדִּי, גַדִּיאֵל (עיי"ש).

גָדִי, שע"פ. אבי מנחם מלך ישראל (מ"ב ט"ו י"ד).

גַדִּי, שע"פ. בן סוסי, משנים עשר המרגלים למטה מנשה (במדבר י"ג י"א).

גַדִּיאֵל, שע"פ. בן סודי, משנים עשר המרגלים למטה זבלון (שם י"ד).

גַד, שם עצם. א) מין זרעונים, קאריאנדער, кишнецъ, коріандръ. כזרע גַד לבן (שמות ט"ז ל"א). לדעת י"מ נקרא כן על שם שהוא מלא חריצים וגידודים. ובגמרא, כ: עגול כגידא (יומא ע"ה א'). ובלשון ארמית נקרא בשם גִדָא, גִידְדָא, מין הצמח המר בטעמו, לענה, אבסינט, ותרמושה полынь. ומזה בדברי חז"ל, גד דבר מר, עפיאס ביטטערס, היו טועמים אותו (את המן) מר וְגַד (שמות רבה), דברים שקשין לאדם כגידין (שבת פ"ז א').

1) גְדָבַר, גְדָבָר, בארמית שבמקרא, שר האוצרות, [illegible] מייס־טער, казначей. גְדָבְרַיָּא (דניאל ג' ב') ולשון פרסית הוא. ובתרגום קהלת גדברין די ממנן על ממונא (ב' ח) (עיין גזבר).

א) גָדַד, פ"י. מיסודם של גד גוד בעברית וארמית, כריתה וחתוך וביקוע, שניידען, האוען, рубить, рѣзать. הקל בארמית שבמקרא, גֹדּוּ אילנא (דניאל ד' י"א). ובמשנה, בזמן שהוא עתיד לָגוֹד (אהלות פ"ז ח), פרה שקרניה שחורים יָגוֹד (פרה ב' ב'). ולדעת המבארים בא מעיקר הוראה זו גם במקרא, יָגוֹדּוּ על נפש צדיק (תהלים צ"ד כ"א) בויז וברגש, יבקיעו ויתנפלו עליו, איינ־דרינגען, איבערפאללען, ворваться, нападать. (גיזניוס) או יגזרו ויחתכו גזר דינם, ענטשיידען בעשליסען, рѣшить. (ועיין גדד ב'). ובמובנו הראשון בא בתלמוד גם על דרך השלמים, עד שֶׁיָּגוֹד שלש גְדִידוֹת (ב"ב ל"ז ב'), גודדין בתמרים בוצרין בענבים (ב"מ פ"ט ע"ב). ויש גורסין בריש שיגרור, גורדין. ועד ההשאלה, גוד או אגוד (ב"ב י"ג א'), קצץ אתה דמים או אקוץ אני, בעשטיממען, назначить, опредѣлить. ובא בבינוני פעול גָדוּד שלהו (ב"ר ס"ח), מופשט וריק מכל, נאקט, голый. ובנפעל, העומר לִגָּדֵד כגרוד דמי (כתובות נ"א א') לפי גרסת הערוך, (ועיין גרד). ובבנין

פיעל, בענין כריתה עקידה והריסה, אבשניידען, צערשטערען, разрѣзать, разру־шать. ובדרוש על השם גד אמרו, בא מי שעתיד לְגַדֵּד משתיתן של ארח ומנו אליהו (ב"ר ע"א). ומזה בפיוט, ידיעותי גִדְּדָה (קרובת א' דראש השנה).

התפעל, במקרא, עשיית שריטות בגוף עצמו, זיך אין דיא הויט שניידען, надрѣ־заться. לא תִתְגֹּדְדוּ ולא תשימו קרחה (דברים י"ד א'), מנהג אבלות וסימן צער גדול אצל עמי הקדם עובדי ע"ז. וקרועי בגדים ומִתְגֹּדְדִים (ירמיה מ"א ה'), עד מתי תִּתְגּוֹדָדִי (שם מ"ז ה'). ולדעת המבארים האחרונים נאמר מיסוד הוראה זו. ובית זונה יִתְגּוֹדָדוּ

ע"ב ב) , שאפילו גַּבְשׁוּשִׁית קטנה דומה עליו כהרי הרים (שם קנ"ב א') , ויסוד השרש , גַּב .

גִּבְּתוֹן , שע"פ. עיר בנחלת מטה דן על גבול ארץ פלשתים ונתנה ללוים (יהושע י"ט מ"ד, כ"א כ"ג) , ועמדה עוד בימי בית שני ונזכרת בדברי חז"ל , מִגַּבְּתוֹן עד אנטיפטרס (ירושלמי מגלה א' א'), ובחסרון ו' נ' שבאו לסימן הבנין, מגבת ועד אנטיפטרס (יבמות ס"ג ע"ב) . וכן שמה בספרי יוסף פלאוויאוס גַּבְּתָה ויסוד השם גב , גבה .

גָּג , שע"ז . כסוי הבתים העליון שעל התקרה , דאך , крыша, кровля .

כצפור בודד על גָּג (תהלים ק"ב ח'). ובארצות הקדם לפנים לא היו הגגות משופעים הרבה והשתמשו בהם תשמישי הבית , ועל כן היו צריכים להקף מעקה , ועשית מעקה לְגַגֶּךָ (דברים כ"ב ח') , והיא העלתם הַגָּגָה ותטמנם בפשתי העץ הערכות לה על הַגָּג (יהושע ב' ו') . וכן היו הגגות מקום מוצנע מיוחד להתבודד , טוב לשבת על פנת גָּג (משלי כ"א ט') , וידבר עם שאול על הַגָּג (ש"א ט' כ"ה) . והרבוי עם"נ , חציר גַּגּוֹת (ישעיה ל"ז כ"ז) , שהעשבים הגדלים על קרשי הגגות חלושים מאד . ובא בהשאלה לצד העליון בבלי , אָבערפלאַכע , поверхность, верхъ . את גַּגּוֹ (שמות ל' ג') , ובמזבח מדבר . ובמאמר מבן סירא המובא בתלמוד הרבוי בל"ז . בשפל גַּגִּים גַּגּוֹ (יבמות ס"ג ב') . ובגמרא , לגג תמרה לגג גרעינתה (חולין ס"ז ע"ב) . וכן גם בצורת האותיות , כגון שנטלו לְגַגּוֹ של חית ועשאו שני זיינין (שבת ק"ד ע"ב) . ועל"ד המליצה , כל הנשים זרדו חרד אימא עלה לגג (יומא מ"ז א') , עלה למעלה מכל הזורדים (עיין זרד) . ועיין נוג .

2) גְּבִית , גִּיגִית , במשנה , שם . כלי קבול מקוער , כעין גג מהופך , כד , אגן , קרוג , קעססעל , кувшинъ, ко- телъ . אם יש בְּגִיגִית פותח טפח (שבת כ"ד ה') , בְּגִיגִית של זהב (סוכה ד' ו') . ובגמרא על הרוב כלי שנותנים לתוכה שעורין לעשות שכר . יד לְגִיגִית תקציץ (שבת ק"ט ע"א) , וכרה על שכמה (בראשית כ"ד ט"ו) , תרגום השמרוני גִּיגְתָא , שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית (שבת פ"ח ע"א) .

גָּד , ש"ז . מזל טוב , הצלחה , גליק , счастіе . ותאמר לאה בגד בכתיב והקרי בָּא גָד , ותקרא את שמו גָּד (בראשית ל' י"א) , והכתיב לדעת רשד"ל הוא כמו בְּגָד , וכמו , באשרי כי אשרוני (שם שם י"ג) , וענינו בא לי במזל טוב , (ועיין גָּד בשע"פ) . לדעת חכמי הלשון נגזר השם גָּד בהוראת מזל מן הפעל גָּדַד , גזר שהוראתו העקרית היא כריתה חתיכה וגזירה , לפי שהמזל חותך וגוזר טובותיו ורעותיו של אדם . אך מפני שאין במשמעות השם גָּד מזל בכלל כי אם מזל טוב , נראה שממושג החתוך והגזורה שיש לפעל גָּדַד , יצא למושג ההבקעה בכח וההעברה בין הגזרים ברחבה באין מונע , שזה עיקר ענין ההצלחה וכפי ההנחה הראשונה של הפעל צָלַח (עיין שם ועיין גוד) .

גָּד , שע"פ . א) בן יעקב אשר ילדה לו זלפה שפחת לאה , וטעם השם מפורש במקומו כי אמרה לאה בְּגָד בכתיב והקרי בָּא גָד (בראשית ל' י"א) , (ועיין גוד) . ועל שם גָּד נקרא גם שבטו , בְּנֵי גָד (במדבר א' כ"ד) , מַטֵּה גָד (שם שם כ"ה) , ופתם גָּד (שם א' י"ד) . וביו"ד היחס , הַגָּדִי (דברים ג' י"ב) , ונחלתם נקראת אֶרֶץ גָּד (ש"א י"ג ז') . וזה לפי שהיתה נחלה גדולה ורחבה , וכן גָּד סתם (ירמיה מ"ט ג') . ב) הנביא בימי דוד המלך (ש"א כ"ב ה') , והיה עמו ועם נתן הנביא בחלוקת משמרות הכהנים והלוים לפי עבודתם (דה"ב כ"ט כ"ה) , וכתב את דברי ימי דוד מלכו (דה"א כ"ט כ"ט) ושם נקרא גָּד החוזה (עיין חוזה) . ובמובן שם ההצלחה בא השם גָּד בחבור עם שמות אחרים לשם ע"פ : א) בַּעַל גָּד , (עיין בעל גד) . ב) דִּיבֹן גָּד (במדבר ל"ג מ"ה) . יש אומרים שהיא דיבון בארץ מואב שבנו אותה בני גָּד (שם ל"ב ל"ד) ונקראת גם על שמם , וכתיב"ע דיבון בית מַזָּלָה ונראה שפירש את השם במובן אלהי ההצלחה . ג) מִגְדַּל גָּד , עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו ל"ז) . וענינו המגדל לעבודת הגד . ד) נַחַל הַגָּד , ויתנו

לְגְבוּרָה (אבות ה' כ"ב), הֹאָהעס אַלטער, -זגע боевая старость . אבל הגיע לִגְבוּרוֹת זו היא מיתת נשיקה (מו"ק כ"ח א') .

גְּבִיר , ש"ת . ארון ומושל, הער, הערשער , боярин, владыко, повелитель . הוה גְבִיר לאחיך (בראשית כ"ז כ"ט) . הן גְּבִיר שמתיו לך (שם שם ל"ז) , ולא נמצא יותר .

גְּבִירָה , ש"ת"נ . לאשת המלך, המלכה, הערשערין, רעגיערערע קעניגין , вла-дѣтельница, царица . בני המלך ובני הַגְּבִירָה (מ"ב י' י"ג) , אמור למלך וְלַגְּבִירָה (ירמיה י"ג י"ח) . הסירה מִגְּבִירָה (דה"ב ט"ו ט"ז) . הסירה מהיות גבירה . מן המלוכה . וברז"ל אשה גדולה וכבודה , גבירתנו (סוטה י"ב ע"ב) , שלא יאמרו בני גבירות תתלה ובני השפחות אחרונה (שמות רבה א') .

גְּבֶרֶת , ש"ת"נ . לאשה כבודה בעלת הבית , געביעטערין , повелитель-ница, хозяйка . מפני שרי גְּבִרְתִּי (בראשית ט"ז ח') , ושפחה כי תירש גְּבִרְתָּהּ (משלי ל' כ"ג) . ובהשאלה , גְּבֶרֶת ממלכות (ישעיה מ"ז ה') , געביעטערין איבער קעניגרייכע , владычица державъ .

1) גְּבַר , ארמית . כמו גִּבּוֹר בעברית , גִּבָּרֵי חיל (דניאל ג' כ') .

1) גְּבוּרָא , ארמית כבעברית . וּגְבוּרְתָא דילה היא (דניאל ב' כ') .

2) גְּבָרִית , בתלמוד , תאה"פ . מעין טבע התרנגול , האהן ארטיג , по пѣтушьему . תרנגולת שקרתה גְּבָרִית (שבת ס"ז ב') , בקול התרנגול .

2) גְּבַרְתָּן , ברז"ל . ש"ת . חזק , גבור , מאכטיג , העלד , сильный, герой . גְּבַרְתָּן כמותך (ספרי וילך סימן ש"ה) . ובאב אנוש לשון גבר מפני שהיא מכה הגברתנית (במדבר רבה פרשה ז') , והיא מחלת הצרעת .

3) הַגְבָּרָה , בדב"א . ש"מ . והוא הַגְבָּרַת אבשלום והשלישי על כל אשר לדוד (אמו"ר ד') .

3) תִּגְבֹּרֶת , בדב"א , ע"ם תִּלְבֹּשֶׁת . ש"מ . התחזקות כח הגבורה , אַללמאכט , всемогущество . תִּגְבֹּרֶת ה' (שם ג') .

3) הִתְגַּבְּרוּת , בדב"א , קרעפטיגונג , уси-леніе .

גִּבָּר , שע"פ . וכנראה הוא שם מקום . בני גִבָּר (עזרא ב' כ') , ובנחמיה נאמר במקומו בני גבעון (ז' כ"ה) .

גַּבְרִיאֵל , שם אחד המלאכים הקדושים בחזיונות דניאל , ויאמר גַּבְרִיאֵל (דניאל ח' ט"ז) , והאיש גַּבְרִיאֵל (שם ט' כ"א) . ובאגדות חז"ל הוא שר של אש (פסחים קי"ח א') , (ועיין אִישׁ) .

גָּבִשׁ , בערבית , יורה הפעל גָּבַשׁ והדומה לו גָּמַשׁ , התכווצות והקפאה , זיך צוזאמטענציעהען , פערדיכטען , פעסטווערדען , сгуще-ніе, отвердѣваніе . וביחוד על הקפאת המים לקרח , גלידי הקרח , אייז , ледъ . וכנראה שמזה בא השם גָּבִישׁ במקרא , הנמצא בחבור עם מלת אֶל , שלש פעמים ורק בספר יחזקאל , אבני אֶלְגָּבִישׁ תפולנה (י"ג י"א י"ג , ל"ח כ"ב) , גלידי הקרח ואבני הברד , האגעלשטיין , градина . ומתוספת המלה אֶל , נראה שהשם הזה לקוח מלשון ערבית . ובא פעם אחת בזולת מלת אֶל , ב) ראמות וְגָבִישׁ (איוב כ"ח י"ח) , בתרגום הארמי בירולין , והוא שם מין אבן טובה , ושהר ריינער ערעל , שטיין , או הידוע בשם קריסטאל , кристаллъ . הדומה לאבני קרח , ולפנים חשבו שיצירתו מן הקרח . ובארמית ישמשו בפעל גבש להוראת אסיפה וקבוץ ע"ד הפעל גבב . אגרה בקציר מאכלה , תרגומו וְגָבְשָׁה בחצדא (משלי ו' ב') . ובתוספתא , בית הפרס שנגבשו בגבשושין (אהלות פרק י"ז ה') , שעשה בו תלים .

2) גּוּבְשָׁא , שם . גִּבְעָה , הגעל , холмъ . ושבר גדול מהגבעות (צפניה א' י') תיב"ע מן גובְשָׁא , לפי גירסת הרד"ק .

2) גַּבְשׁוּשׁ , גַּבְשׁוּשִׁית , גבעה קטנה , הגעל , холмъ .

גַּבְשׁוּשִׁית קלילא (תרגום קהלת י"ב ה') . ובתוספתא , שֶׁנִּגְבְּשׁוּ בְּגַבְשׁוּשִׁין (אהלות י"ז ה') . ובגמרא , היתה לו גַבְשׁוּשִׁית ונטלה (שבת

גֶּבֶר, שע״פ. בן אורי משנים עשר נציבי שלמה (מ״א ד׳ י״ט).

1) גְּבַר, כמו גֶּבֶר, ע״ם לשון ארמית, עם גבר תמים (תהלים י״ח כ״ו). ובארמית שבמקרא גְּבַר מן בני גלותא (דניאל ב׳ כ״ה), והרבוי מן המשקל גֻּבַר, קרבו גֻּבְרִין (שם ג׳ ח׳), מענער, גֻּבְרַיָּא אלך (שם שם י״ג), שם גֻּבְרַיָּא (עזרא ה׳ י׳).

גִּבֹּר, גִּבּוֹר, שם תאר. בעל כח ועצמה, איין שטארקער, איין העלד, сильный, герой. גִּבֹּר ציד (בראשית י׳ ט׳), הַגִּבֹּרִים אשר מעולם (שם ו׳ ד׳), החלש יאמר גִּבּוֹר אני (יואל ד׳ י׳). וביחס אל ה׳, האל הגדול הַגִּבֹּר (דברים י׳ י״ז). וע״ד ההתול, גִּבּוֹרִים לשתות יין (ישעיה ה׳ כ״ב). ועל צד היתרון, גִּבּוֹר במלחמה, קריעגער, воинъ. חצי גִבּוֹר (תהלים ק״כ ד׳), כי גִבּוֹר בְּגִבּוֹר כשלו (ירמיה מ״ו י״ב). ובסמיכות לשם חיל, גִּבּוֹר חיל (שופטים י״א א׳), כשם תאר מרכב, איין מאכטיגער העלד, храбрый витязь. ובהשאלה לשר צבא הַגִּבֹּרִים אשר לדוד (ש״ב כ״ג ח׳), אנפיהרער, предводитель. השרים וְהַגִּבֹּרִים (דה״א כ״ט כ״ד). ומזה בכתבי הקדש המאוחרים, פקיד וממונה על משמרת ידועה, גִּבֹּרֵי השוערים (שם ט׳ כ״ו), אנפיהרער דער טהירהיטער, начальникъ привратниковъ. ובהשאלה, בעל העושר, רייכער, בעגיטערטער מאנן, богатый, зажиточный. ויוצא מנחם את הכסף על ישראל על כל גִּבּוֹרֵי החיל (מ״ב ט״ו כ׳). ובמובן המוסרי, ולנעמי מודע לאישה איש גִּבּוֹר חיל (רות ב׳ א׳), רעכטשאפפענער מאנן, благочестивый. ומזה בדרז״ל, איזהו גִּבּוֹר הכובש את יצרו (אבות ד׳ א׳). ולרעה, מה תתהלל ברעה הַגִּבּוֹר (תהלים נ״ב ג׳), וויטעריך, טיראן, могущій, тиранъ. כדרך שמושו לרוב בערבית.

גְּבוּרָה, ש״ם. א) עצמת הכח הטבעי, קראפט, קערפערליכע שטארקע, мощь, тѣлесная сила. טובה חכמה מִגְּבוּרָה (קהלת ט׳ ט״ז). וכולל חוזק כח הבריאות, בִּגְבוּרָה ולא בשתי (שם י׳ י״ז), תוששים לחזוק כחם ולא לאבדו בשתי. והרבוי להפלגה, ואם בִּגְבוּרֹת שמונים שנה (תהלים צ׳ י׳), שטארקע לעבענסקראפט, больщія силы. ומזה ב) אמץ רוח, מוטהפעסטיגקייט, מוטה, мужество, храбрость. עצה וּגְבוּרָה למלחמה (ישעיה ל״ו ה׳), וְלִגְבוּרָה משיבי מלחמה שערה (שם כ״ח ו׳). ומזה כשם קבוץ, וּגְבוּרָתֵךְ במלחמה (שם ג׳ כ״ה), כל גבורי המלחמה, קריעגסמאכט, военныя силы, войско. ע״ד טל ילדותך (תהלים ק״י ג׳). ומיוחס אל אמץ רוח הנבואה, אנכי מלאתי כח את רוח ה׳ ומשפט וּגְבוּרָה (מיכה ג׳ ח׳). ובהשאלה אל כח השמש, כצאת השמש בִּגְבֻרָתוֹ (שופטים ה׳ ל״א), כמו שנמשל לגבור, ישיש כְּגִבּוֹר (תהלים י״ט ו׳). ג) מעשים שנעשים בכח וגבורה, גראססטהאט, подвигъ, геройство. וכל דברי אסא וכל גְּבוּרָתוֹ (מ״א ט״ו כ״ג), מעשה תקפו וּגְבוּרָתוֹ (אסתר י׳ ב׳). וביחס אל הש״י, ודעו קרובים גְּבֻרָתִי (ישעיה ל״ג י״ג). ועל יכולת הש״י הגדולה, אללמאכט, всемогущество. לך ה׳ הגדולה וְהַגְּבוּרָה (דה״א כ״ט י״א). וברבוי, מי ימלל גבורות ה׳ (תהל׳ ק״ו ב׳). וכולל תהלות הגבורות, אבא בִּגְבֻרוֹת ה׳ (שם ע״א ט״ז), אבא לספר תהלת גבורותיו. ד) גבורת נצחון, победа. קול ענות גְּבוּרָה (שמות ל״ב י״ח), בהשקט ובבטחה תהיה גְּבוּרַתְכֶם (ישעיה ל׳ ט״ו). ובמשנה, מזכירין גְּבוּרוֹת גשמים (ברכות ה׳ ב׳), (עיין תוי״ט). ואולי הוא בסמך על האמור, ורעם גְּבוּרֹתָו (איוב כ״ו י״ד), שיתכן שהשם גבורות בזה הוא כנוי לגשמים, וכמ״ש גשם מטרות עזו (שם ל״ז ו׳). ובתפלה נקרא ה׳ בעל גבורות, וברכת תחיית המתים נקראת גְּבוּרוֹת, ע״ש התחלתה אתה גִּבּוֹר, ועל שמזכירים בה גבורות גשמים, אומר אבות וּגְבוּרוֹת וקדושת השם (ר״ה ד׳ ה׳). וכן בא השם גבורה במדרשים בענין כנוי להש״י ולהתגלות השכינה, עד שנגלתה גְּבוּרָה (מכילתא בשלח י׳), ומה השיב משה לפני הַגְּבוּרָה (שבת פ״ז א׳), כל דבור ודבור שיצא מפי הַגְּבוּרָה נחלק לשבעים לשונות (שם פ״ח ב׳). ובא על זקנה מופלגת, בן שמונים

י׳ ט׳) , ויעגע , осиливать, одолѣвать . כי גבר אויב (איכה א׳ ט״ז) .

הפיעל , יוצא , נתינת כח וחוזק , שטארק מאכען , העלפען , усиливать, помогать . וגברתי את בית יהודה (זכריה י׳ ו׳) . והכפל , ואת בית יוסף אושיע . וגברתים בה׳ (שם שם י״ב) . ובמכילתא , וכי ידיו של משה מגברות ישראל (בשלח פ׳ ויבא) . ובענין הוספת כח ביגיעה ועמל , קראפט צוגעבען , на- прагать сили . אם קהה הברזל וגו׳ וחילים יגבר (קהלת י׳ י׳) , הרמשב צריך להוסיף חילים לעשות מלאכתו .

ההפעיל , ללשננו נגביר (תהלים י״ב ה׳) . רש״י פירש כמו בלשננו נתגבר , שטארק , מאכען ועדין . стать крѣпкимъ . ור״מ הוסיף כח , שטארקע פערשאפען , придать силу . והוא ע״ד מליצת , ולא לאמונה גברו (ירמיה ט׳ ב׳) . ושעורו , נתחזק לתת עז ואמץ ללשננו . ובא , והגביר ברית לרבים (דניאל ט׳ כ״ז) . לדעת המפרשים ענינו יחזק ברית , או יעשה ברית חזק , איין קראפ- טיגעס בינדניס שליסען , заключать крѣпкій союзъ . ויתכן שפירושו , יכרית בכחו רבים לכרות עמו ברית , איין בינדניס אויפדרינגען , навязывать кому союзъ .

ההתפעל , א) במובן רבוי עצום , ופשעיהם כי יתגברו (איוב ל״ו ט׳) , כי רבו ועצמו , ווען זיא גרויס , שטארק ווערדען , когда они усили- ваются, возрастаютъ . מעין דברי עונות גברו (תהלים ס״ה ד׳) . ב) גבורות נצוח על המתנגד . ובקשור עם על , על אויביו יתגבר (ישעיה מ״ב י״ג) , זיך מאכטיג ערווייזען , זיעגען , явить себя сильнымъ . ועם אל , ואל שדי יתגבר (איוב ט״ו כ״ה) , טראָצען , упрямиться . ובמשנה , כמעין המתגבר (אבות ב׳ ח׳) , זיך פערשטארקען , усиливаться . היו מתגברין (ר״ה ג׳ ה׳) מנצחים . ובגמרא , יתגברו ברחמים (תענית ז׳ ע״ב) , אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו (חגיגה ט״ז א׳) , זה המתגבר על יצרו (מגילה ט״ז ב׳) .

גבר , שע״ז . נרדף לשם איש זכר , מאנן , מאנספערזאָן , мужчина . על היותו החזק במין , וכן הוא בארמית וסורית , אלא שבהן הוא השם הכולל והמיוחד להוראה זו , ובעברית ישתמשו בו על המעט , והתיחד א) לאיש גדול בשנים יותר מבן עשרים יוצא לצבא העבודה , לא יהיה כלי גבר על אשה (דברים כ״ב ה׳) . וברבוי , לכו נא הגברים (שמות י׳ י״א) , הגברים לבד מטף (שם י״ב ל״ז) , ונופל על בעל בביתו , ועשקו גבר וביתו (מיכה ב׳ ב׳) , והבית אשר ילכדנו ה׳ יקרב לגברים (יהושע ז׳ י״ד) , וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים (דה״א כ״ד ד׳) , הויז-הערר , домохозяинъ . לגלגלתם לגברים (שם כ״ג ג׳) . ב) בדבור המליצי , ותמיד בלשון יחיד , להורות על המין כלו . ובפרטיו יבוא א) בענין זכר בנגוד לנקבה , מאנן , мужчина . כי קנאה חמת גבר (משלי ו׳ ל״ד) , נקבה תסובב גבר (ירמיה ל״א כ״ב) . וכן ראש בית , כי כן יברך גבר (תהלים קכ״ח ד׳) , הויזהערר , домохозяинъ . ב) בעל כח וגבורה , אזר נא כגבר חלציך (איוב ל״ח ג׳) , קראַפטיגער , מאנהאפטער מאנן , мужественный , сильный . מטלטלך טלטלה גבר (ישעיה כ״ב י״ז) , אותך הגבר יטלטלך טלטלה . ג) ועל הרוב כתיהם אל מין האדם בכלל ועל צד המעלה , מענש , человѣкъ . בהפך לשם אנוש , אם מעשהו יטהר גבר (איוב ד׳ י״ז) , ועל פת לחם יפשע גבר (משלי כ״ח כ״א) , אשרי הגבר יחסה בו (תהלים ל״ד ט׳) . ועל המעט במובן כתם אדם . כגבר אין איל (שם פ״ח ה׳) , וגבר ימות ויחלש (איוב י״ד י׳) . ובא , והלילה אמר הרה גבר (שם ג׳ ב׳) . לדעת המפרשים ענינו ילד זכר הנולד , איין מאנגליכעס קינד , младенецъ . (ועיין הרה) . ובא גם בענין נוף סתמי , גבר במסלתו ילכון (יואל ב׳ ח׳) , איין יעדער , каждый . גבר על חטאיו (איכה ג׳ ל״ט) . ובמשנה , כנוי לאבר ההולדה באיש , המאושכן ובעל גבר (בכורות ז׳ ה׳) . ובמדרש גדלי בשר , י״א בעלי גברין היו (שבת רבה כ״ח) , וכן הוא בארמית . ואולי מזה התיחד גם לתרנגול להיותו שטוף בתשמיש , האהן , пѣтухъ . בקריאת הגבר (יומא א׳ ח׳) , שעה ידועה בלילה שהתרנגול קורא . קרא הגבר (סכה ה׳ ד׳) .

גִּבְעָה, שע״פ. א) בשבט יהודה על גבול פלשתים (יהושע ט״ו נ״ז), ונקראת גם קרית יערים (ש״א ו׳ א׳), ונתנה לבנימן (שופטים י״ט י״ב), וביחס אל השבט, הַגִּבְעָה אשר לבנימן (שם שם י״ד), והיא העיר הידועה על שם החטא הגדול שעשו יושביה עם הפלגש (פלגש בגבעה) (שם כ׳) וע״ש עונש חורבנה, עד כי היתה למשל בפי הנביאים, העמיקו שחתו כימי הַגִּבְעָה (הושע ט׳ ט׳), ואחרי כן שבה ונתישבה עוד, ונזכרת כמה פעמים בשם גִּבְעַת בנימן (ש״א י״ג, ב׳ ט״ו וכהמה), והיתה עיר מולדת המלך שאול ונקראת גם על שמו גִּבְעַת שָׁאוּל (ש״א ט״ו ל״ד, ישעיה י׳ כ״ט). וביחס שאֹל, הַגִּבְעָתָה (שופטים כ׳ ד׳), ובא, ואחת גִּבְעָתָה בשדה (שם שם ל״א), וכנראה שזו היא מקום אחר נקרא ג״כ בשם זה סמוך לעיר גבעה. ובסמיכות לשמות אחרים: א) גִּבְעַת אַמָּה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון (ש״ב ב׳ כ״ד). ב) גִּבְעַת גָּרֵב. מקום ידוע בתחומי ירושלים (ירמיה ל״א ל״ט). לדעת פירסט יתכן שהיה המקום ההוא מיוחד למצורעים בעלי גרב (עיין גרב). ג) גִּבְעַת הָאֱלֹהִים (ש״א י׳ ה׳). רש״י פירש על פי תיב״ע שזו היא גבעת קרית יערים ששם היה ארון אלהים לעת ההיא, אך ממה שנאמר באותו ענין, ופגעת חבל נביאים וגו׳ נראה שזו היא רמה, מקום מושב שמואל שנודע בשם ניות ברמה מקום תלמידי שמואל שהתחנכו בנביאות (עיין שם י״ט כ׳ כ״ד). ד) גִּבְעַת הַחֲכִילָה בדרום מדבר זיף (שמואל א׳, כ״ג י״ט) (עיין חכילה). ה) גִּבְעַת הַמּוֹרֶה בעמק (שופטים ז׳ א׳) (עיין מורה). ו) גִּבְעַת פִּנְחָס בהר אפרים, שם נקבר אלעזר הכהן. ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אותו בְּגִבְעַת פִּינְחָס בנו אשר נתן לו בהר אפרים (יהושע כ״ד ל״ג). לדעת איזיביוס היא שנקראת בימיו Gabatha, גַּבְּתָא, י״ב מילין מן אליותראפאלים והוא מקום קבר הנביא חבקוק. ז) גִּבְעַת הָעֲרָלוֹת, שם מל יהושע את בני ישראל הבאים אל הארץ ונקרא ג״כ גלגל (יהושע. ה׳ ג׳ ט׳), עיי״ש. ובא במספר ערי בנימן, גִּבְעַת קרית ערים ארבע עשרה (שם י״ח כ״ח). לדעת המפרשים גִּבְעַת שם עיר, וכן קִרְיַת שם עיר, והמלה ערים נמשכת למטה לשמות המספר. ולדעת המבארים האחרונים, שלש המלות גבעת קרית ערים הן שם אחד, והוא גבעת־קרית־יערים, ונחסרה מלת יערים מפני תכיפותו אל השם ערים (עיין קרית יערים). ובשם היחס, הַגִּבְעָתִי (דה״א י״ב ג׳). ח) גִּבְעַת יְרוּשָׁלַיִם (עיין ירושלים).

גִּבְעֹל, ש״ז. יסודו גבע בתוספת למ״ד להקטין עים חרגל. גביע קטן, קעלכלין, чашечка. והתיחד לכום הפרח, בליטהענקעלכלין, цвѣточная чашечка. והפשתה גִּבְעֹל (שמות ט׳ ל״א), בעת שהיתה בגבעולים, וכמו השעורה אביב. ובמשנה, אלו הן היונקות גבעולין שלא גמלו (פרה י״א ז׳). שלשה קלחים ובהם שלשה גבעולין (שם שם ט׳). לפירוש הרמב״ם גבעולין היא הפרח קודם שיתפתח כל עוד שהוא מקובץ בכום אחד, ומפירש״י במקרא נראה שהוא קנה הפשתן כשהוא מתקשה, שטענגעל, стебель. ובמדרש, למי שהיה לו שדה של פשתן נכנס לתוכה בערב והיתה נאה, בא להכנס בבקר ומצאת שנעשית גבעולין (במדבר רבה ז׳), יתכן שהכוונה שיצאו הגבעולין שלא בזמנם שהוא סימן רע לפשתן.

גָּבַר, פעו״י. הקל, (בהפסק גָּבָר העתיד יִגְבַּר) במובן הטבעי והמוסרי.

א) היות חזק ועצום, שטארק, מעכטיג, קרעפטיג זיין, быть сильнымъ, крѣпкимъ. כי לא בכח יִגְבַּר־איש (ש״א ב׳ ט׳) ע״י הכח. ולא לאמונה גָּבְרוּ בארץ (ירמיה ט׳ ב׳), כי יהודה גָּבַר באחיו (דה״א ה׳ ב׳), בתוך אחיו. עתקו גם־גָּבְרוּ חיל (איוב כ״א ז׳). ובענין רבוי מופלג, כי כגבוה שמים על הארץ גָּבַר חסדו על יראיו (תהלים ק״ג י״א), כי גָבַר עלינו חסדו (שם קי״ז ב׳), והמים גָּבְרוּ מאד (בראשית ז׳ י״ט), ויך פערשטארקען, возрастать. עוצם בכמות. וביחס היתרון, מֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ (ש״ב א׳ כ״ג). דברי עונות גָּבְרוּ מני (תהלים ס״ה ד׳), עד עצמו חטאתיך (ירמיה ל׳ ט״ו), וכן ביחס עַל, ברכות אביך גָּבְרוּ על ברכות הורי (בראשית מ״ט כ״ו), כי־גָבְרוּ עלינו האנשים (ש״ב י״א כ״ג). ומזה יוצא ב) בהוראת נצוח. וְגָבַר ישראל (שמות

השם להר ציון. וסביבות גִבְעָתִי ברכה (יחזקאל לד כז). על הר ציון ועל גִבְעָתָהּ (ישעיה לא ד).

גָּבִיעַ, שת״ז. לכוס גדול. קעלך. чаша, бокалъ. ואת גְבִיעִי גְבִיעַ הכסף (בראשית מ״ד ב׳). גְבִעִים מלאים יין וכסות (ירמיה לה ה׳). ומזה נראה שהגביע גדול מן הכוס. ובמלאכת חרשי כסף. מין קשוט על תבנית גביע, בלומענקעלך, цвѣточная чашечка. שלשה גְבִעִים (שמות כה לג), גְבִיעֶיהָ כפתריה (שם שם לא).

מִגְבָּעָה, שם לכובע בתבנית גבעה, הױכע מיטצע, магловникъ, высокая шапка. ותבשת להם מִגְבָּעֹת (שמות כ״ט ט׳), מיוחדים לכסוי ראש הכהנים ההדיוטים (ועיין מצנפת).

2) **גְבִיעָה**, במדרש, שם. גב גדול על העורף, האָקקער, горбъ. אני משוה לך גְבִיעָתָךְ (בראשי רבה ס״א) ובב״א פרחתך.

גֶּבַע, גִּבְעָה, גִּבְעוֹן, שלשה השמות האלה התיחדו לשמות עצמים פרטים, שמות ערים שהיו בנויות על הרים וגבעות, ולהיות ענינם בעקר הוראתם אחד, באו במקרא, האחד במקום חברו, כמו שיבואר.

גִּבְעוֹן, שע״פ. עיר בארץ כנען, הראשה בארבעת הערים, גִבְעוֹן והכפירה ובארות וקרית יערים, אשר התחברו לכניסת מדינה אחת מתנהגת ע״י זקניה, ועל שם העיר ההיא הראשה נקראו כל יושבי ארבע הערים ההן גבעונים, והם עשו בערמה ויפיקו רצון מאת יהושע וזקני ישראל לכרות להם ברית, ובשביל ערמתם זאת נתנו אותם לחטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה׳ (יהושע פרשה ט׳) ונקראו נתינים (עיי״ש). כל ארבעת הערים האלה נפלו בגורל מטה בנימן (שם י״ח כ״ה כ״ז), ונתנה לכהנים (שם כ״א י״ז). בגבעון נעשה הנס הגדול ליהושע שהעמיד את השמש בחצי השמים (שם י׳ י״ג) והכה במלכי כנען מכה רבה עד כי היה הדבר למשל בפי ישעיה כְּעֵמֶק בְּגִבְעוֹן יִרְגָּז (ישעיה כ״ח כ״א). ומליצת כעמק בגבעון ירגז שבאה לכלול גם את עמק אילון שאמר יהושע להעמיד שם את הירח (יהושע י׳ י״ב). ולדעת גיזיניוס ירמז הנביא במאמרו כעמק בגבעון ירגז, אל המלחמה שהפליא דוד להעזר בה על הפלשתים, ונאמר בה ויך את הפלשתים מגבע עד באך גזר (ש״ב ה׳ כ״ה). ובדה״א נאמר במקומו, מִגִּבְעוֹן ועד גזרה (יד ט״ז). המלחמה ההיא היתה אחרי המלחמה בבעל פרצים (ש״ב ה׳ כ׳, דה״א יד י״א). ולזאת הוכיח הנביא תחלה ואמר, כי כהר פרצים יקום ה׳ (ישעיה כ״ח כ״א). בגבעון היתה במה גדולה לעבודת הש״י אחרי אשר נחרבה נב (מ״א ג׳ ד׳). ובמשנה, באו לנוב וּלְגִבְעוֹן הותרו הבמות (זבחים י״ז), בְּגִבְעוֹן היתה בְרֵכָה גדולה (ש״ב ב׳ י״ג), והיא כנראה שנאמר עליה אל מים רבים אשר בְּגִבְעוֹן (ירמיה מ״א י״ב), ושם גם אבן גדולה (ש״ב כ׳ ח׳), והיא הנקראת חלקת הצרים (שם ב׳ ט״ז), וסמוכה אל המדבר (שם שם כ״ד), ובשם היחס הַגִּבְעֹנִים (שם שם כ״א).

גֶּבַע, א) עיר בנחלת מטה בנימין ונתנה ללוים (יהושע י״ח כ״ד, כ״א י״ז), ואחרי שנחלקה ממלכת ישראל לשתי ממלכות יהודה וישראל היתה גֶבַע עיר הגבול הצפוני לממלכת יהודה, מִגֶּבַע עד באר שבע (מ״ב כ״ג ח׳), מִגֶּבַע לרמון (זכריה יד י׳), והיא לדעת הסופרים הקדמונים רחוקה כחמש מלין מִגְּפְנָה לצד נעאַפּאָלים, ורישומה נמצא עוד היום בכפר ג׳בִיה על יד הנחל וַאדִי אל גִיב, בין סינגל (בית אל) ובין גפנה. ב) עיר בנחלת מטה בנימין (יהושע י״ח כ״ד, ש״א י״ג ג׳), ובסמיכות לשם בנימין, גֶבַע בנימין (מ״א ט״ו כ״ב), ומקומה בין מכמש ובין הרמה, וגבע זו נקראת על הרוב גִבְעָה (עיי״ש), וקרוב לה היה מקום בשם מַעֲרֵה (שופטים כ׳ ל״ג), (ועיין מערה בשרש ערה). והיא לדעת המבארים הנקראת כעת ג׳עָבָה בין אל־סוביניה ובין ואדי פרה, ובסמוך לה היתה עוד ג) עיר אחת בשם גֶבַע. גֶבַע מלון לנו (ישעיה י׳ כ״ט). ובא, מִגֶּבַע עד באך גזר (ש״ב ה׳ כ״ה), היא הנקראת בדה״א (יד ט״ז) גִבְעוֹן (עיי״ש).

חירום וְתַעְבְּלִים (מ"א ה' ל"ב), וכמו שפירש רש"י, אומה ששמה גְּבַל ובקיאים לסתות אבנים ולבנות, וכמפורש בנבואת יחזקאל על צר, זקני גְּבַל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך (יחזקאל כ"ז ט'), (עיין גְּבַל). מקור השם בלשון ערבית, וטעמו הַר, בערג, гора. ונקראת העיר כן על שם שהיתה בנויה על הר גדול, כמ"ש.

גְּבָל, שע"פ. ארץ הרים במדינת אדום, לדרומו של ים המלח בסלע ערב, גְּבָל ועמון ועמלק (תהלים פ"ג ח'). ובתרגום השמרוני מתורגם תמיד השם שעיר בשם גבליא, וכן הוא בת"י על התורה, ובספרי העמים נקראת Gabalena. ובמשנה, והגליל יחרב והגבלן ישום ואנשי הַגְּבוּל יסובבו (סוטה ט' ט"ו, וכמו כן במדרש שה"ש ב' י"ג). יש אומרים שהוא גבל שבמקרא, אך ממה שבא נרדף לשם גליל נראה דעת האומרים שהיא העיר הנקראת במקרא גּוֹלָן שעמדה על גבול הגליל למזרחו. ובמדרש, ר' לוי ור' יעקב גבלאי (קהלת א' ד'). ולדעת רבינו טוביה בעל הפסיקתא מה שנאמר, והירדן וּגְבֻל (דברים ג' י"ז), הוא גְּבָל.

הערה. השלה מדעות המבארים האחרונים הוא שעיקר הוראת גָּבַל, הוא כמו שהוא בערבית, כריכה וקפול, פערוויקקעלן, свести. ומזה קליעה וגידול, פלעכטען, плести. ובמובן זה באו השמות גַּבְלֻת, מִגְבָּלֹת במקרא. בענין מעשה קליעה ועבותות, וכמו שפירש ר' יונה בן גנאח. וממושג הכריכה והקליעה יצא מושג ההתעבות וההתגבשות, דיכט צוזאממען דראָנגען, сгущать-вать. ומזה הפעל גְּבַל בארמית ובמשנה בהוראת לישת בצק, קנעטען, мѣсить. והפעל גָּבַן, בחלוף למ"ד בנו"ן, לישת חלב קפוי, ושוב יצא ממושג זה לענין דבוק רגבי האדמה למוצק גדול אחד. ומזה גְּבַל בערבית, הר, בערג, гора. שהוא מדובק רגבים בַּכַּמּוּת גדולה. ולהיות ההרים הם התחומים מבריותם להבדיל ולהפריד בין מקום למקום יצא ממנו השם גְּבוּל בל' עברית, ואפשר ג"כ לפי שהגבול הוא כחבל המקיף, וכמו מחבר ומדבק חלקי מקום ידוע לגוף אחד. והנראה להוסיף על דבריהם, כי יסודו של גָּבַל הוא גַּב, בענין דבר מוצק מתגשם הנראה לעין, שהתיחד לדבר תלול ומקומר, וממושג ההתגשמות וההתעבות יצא לענין הכריכה והקליעה והקפול, על דרך הפעל גָּבַל שכולל שתי ההוראות האלה (עיין שם).

גְּבִנָה, ש"נ. חלב קפוי, שגובלים אותו לגוש אחד, צוזאממען געראָננענע מילך, מילכראַהם, קעזע, сыръ, сыворотка. וְכַגְּבִנָה תקפיאני (איוב י' י'). ובתלמוד גזרו ממנו פעל בבנין פיעל, עושה גבינה מחלב קפוי, קעזע מאכען, מְגַבֵּן חייב משום בונה (שבת צ"ה א'), וכן הוא בל' ארמית וערבית.

גֶּבַע, גִּבְעָה, שני השמות האלה הם מיסודו של גַּב, וענין שניהם אחד, הר תלול, בערג, гора. הִיגעל, холмъ. אלא שהראשון התיחד בלשון המקרא לשע"פ אל העיר העומדת בהר. וזה אם בפני עצמו או בסמיכות לשם אחר (עיין בשמות העצמים הפרטיים). והשני בא על הרוב בענין שם. עצם כללי נרדף לשם הר, גִּבְעָה גבהה (מ"א י"ד כ"ג), וכל הר וְגִבְעָה ישפלו (ישעיה מ' ד'). וברבוי, להרים וְלַגְּבָעוֹת (יחזקאל ו' ג'). ועל דרך המליצה, ההרים הקדומים המוצקים שהטבעו כאבני פנה למוסדות הארץ, ולפני גְּבָעוֹת חוללת (איוב ט"ו ז'), אורגעבירגע, первобытныя горы. ומזה, גִּבְעֹת עולם (בראשית מ"ט כ"ו), וממגד גִּבְעוֹת עולם (דברים ל"ג ט"ו). והכפל, מראש הררי קדם. ולפי שההרים היו מיוחדים לפנים לעבודת האלילים נאמר, על גְּבָעוֹת בשדה (ירמיה י"ג כ"ז), אכן לשקר מִגְּבָעוֹת המון הרים (שם ג' כ"ג). לדעת הרד"ק טעמו, לשקר היינו מצפים שיבוא עזרנו מן הגבעות, ושיבוא המון גוים לעזור לנו מן ההרים. והרשד"ל פירש לשקר היה מקוה שיבוא עזרו מן הגבעות אותו המון חוגג שהיה עובד ע"ז על ההרים. ולכל המפרשים המ"ם של מִגְּבָעוֹת הוא יחס שממנו. ולדעתנו לא רחוק לשמוע שיהיה המ"ם מ"ם המשקל, וראוי היה להנקד מִגְבָּעוֹת, וענינו קבוץ של גבעות, והכפל המון הרים, הרים רבים, עד שמוש המ"ם בלשון המשנה (עיין דלע, קשא), והן הגבעות וההרים שעבדו עליהם ע"ז, והוא על דרך לשקר עשה עט (שם ח' ח'). והתיחד

שמתי חול גְּבוּל לים (ירמיה ה׳ כ״ב). גם תחומי ערים מדינות וארצות, גרענצע, граница, предѣлъ. ונשען לִגְבוּל מואב (במדבר כ״א ט״ו). והרבוי, במין נקבה (עיין גבולה), ויאמר גם על כלל המרחב הנכלל בגבוליו. געביט, область. את כל גְּבוּלְךָ (שמות ז׳ כ״ז), ושבו בנים לִגְבוּלָם (ירמיה ל״א י״ז). ורבוי, שד ושבר בִּגְבוּלָיִךְ (ישעיה ס׳ י״ח). ובמשנה, היה לה גְּבוּל גבוה טפח (כלאים ג׳ א׳), ובנוסח שבירושלמי גובל. וכמו כן כללו בו כל גבולות ארץ ישראל חוץ ממקום המקדש, ובגבולין כדי שתאחז האור (שבת א׳ י״א). ובהגיון, החלק המשותף לשני המשפטים נקרא גבול אמצעי, דאס מיטטעל גליעד, средній членъ. (מלות ההגיון שער ר׳).

גְּבוּלָה, גְּבֻלָה, ש״נ. מעין הקודם, ראנד, ענדע, גרענצע, край, граница. וכסמת גְּבֻלָתוֹ (ישעיה כ״ח כ״ה), גְּבוּלֹת ישיגו (איוב כ״ד ב׳), יצב גְּבֻלֹת עמים (דברים ל״ב ח׳), ואסיר גְּבוּלֹת עמים (ישעיה י׳ י״ג), ארץ כנען לִגְבֻלֹתֶיהָ (במדבר ל״ד ב׳), געביט, владѣніе, область. ומן השם גְּבוּל נגזר הפעל:

גָּבַל, הקל, (בעתיד יִגְבּוֹל) יוצא. עשיית סימן מבדיל בין רשות אחת לרשות אחרת, אבגרענצען, ограничить, назначить границу. אשר גָּבְלוּ ראשונים (דברים י״ט י״ד). ובזה נגיעת רשות אחת לרשות אחרת, אנגרענצען, граничить съ . . . . והירדן יִגְבּוֹל אתו (יהושע י״ח כ׳), וגם חמת תִּגְבָּל־בה (זכריה ט׳ ב׳). ובפיוט גזרו ממנו בנין נפעל, סביב ההרים נִגְבָּלִים (סדר ב׳ רשטעשת). וכן השתמשו בו ב״אם במובן המושאלי, היות מיוחד, בעשטיממט זיין, быть опредѣлену. וכמו כן בענין היות מוגדר, בעשרענקט זיין, быть ограничену.

ההפעיל, יוצא במובן המושאלי, עשות גדר מבדיל בין דבר לדבר, אומגרענצען, дѣлать границу. וְהִגְבַּלְתָּ את העם (שמות י״ט י״ב), תעשה גבול לפני העם לאמר, עד פה יבאו ולא יוסיפו. וכן ביחס אל המקום, הַגְבֵּל את ההר (שם שם כ״ג), עשות גבול נסמן בגדר, ולא נמצא יותר. ובפיוט, היו מֻגְבָּלִים (סדר ב׳ רשטעשת). ובדב״אם בענין באור גדרי המושג, בעשטיממען, דעפיניערן, определить. מלשערו ומְלְהַגְבִּילוֹ (שיר היחוד).

2) הַגְבָּלָה, בתלמוד, ש״הפ. עשיית גדר, במובן הטבעי והמושאלי, זו מצות הַגְבָּלָה (שבת פ״ז ע״א). ובספרי המחברים בענין יעוד חמון, בעשטיממונג, опредѣленіе.

גַּבְלֻת, ש״נ. שרשת גַּבְלֻת מעשה עבת (שמות כ״ח כ״ב), שרשרת גַּבְלֻת (שם ל״ט ט״ו) ולא נמצא יותר. אונקלוס תרגם, תכין מְתַחְמִין, מלשון תְּחוּם וגבול שיהיו תקועות בטבעות שעל גבול החושן. וכן תרגם השמרוני, וכן פי׳ רש״י, ענדקנאפען, крайніе узелки. ולדעת ר׳ יונה בן גנאח ענינו מעשה קליעה ועבותה, געפלאכטענע, פערשלונגענע שנירע, плетенныя цѣпочки. ומעשה עבות הוא פירושו של גבלת (ועיין הערה).

מִגְבָּלָה, ש״נ. מענין הנ״ל. מִגְבָּלֹת תעשה אתם (שמות כ״ח י״ד). לפירש״י הוא דבר הנמצא בסוף הגבול של החשן, ענדקנאפען. ולדעת הר׳ יונה ענינו מעשה קליעה, פערשלונגענעס, сплетенное. (ועיין הערה).

2) גַּבְלִית, במשנה. ש״נ. במלאכת הבנין, הגזרה וְהַגַּבְלִית (אהלות י״ד א׳). ובתוספתא (אהלות י״ד ט׳), ואיזהו גַּבְלִית כל המעוקם מכאן ומכאן ומשויר מן האמצע, האקקער, וואלבונג, выпуклость, сводообразное. וכן הוא בערבית.

גְּבַל, ש״פ. עיר בנויה על הר גדול מהרי הלבנון במדינת פיניקיא, לא רחוקה מן הים הגדול הנקראת בפי סופרי יון Byblus לדרומה של צידון. ולפי דבריהם, היא העיר הראשונה אשר בנו בני האדם בארץ. לפנים היתה עיר בירת ממלכה הנקראת על שמה, והארץ הַגִּבְלִי וכל הלבנון (יהושע י״ג ה׳), ובהמשך הימים נספחה לממלכת צר, ואנשיה היו מצוינים בחכמת הבנין, וכמ״ש ויפסלו בני שלמה ובני

המוסרי. אם הרעיך הרבה יהיה בעיניך מעט ואמור כמעט נִגְבֵּיתִי והלא יותר מכאן הייתי ראוי (דרך ארץ זוטא פרק ב׳). ובגמרא גם בבנין אפעל. לא מקרע קרעינן ליה ולא אגבויי מַגְבִּינַן ביה (שביעית מ״ח).

2) גְּבִי, שה״פ. דיא ערהעבונג, איינקאסירונג, взиманіе, взысканіе. בְּגִבּוּי כסף (בכורות ח׳ ע״א), קודם שיבוא לידי גִבּוּי (כתובות ס״ח ע״א), ועמ״א גוּבְיָינָא, מתוסר גוּבְיָינָא (יבמות ס״ז ע״ב), וכן גְּבִיָּה.

2) גְּבָאוּת, ש״נ. משמרת גובה המס או אסיפת צדקה, פירש מגבאותו הרי זה נאמן (תוספתא דמאי ג׳ ח׳).

2) מַגְבִּית, ש״נ. מס שמטילים על העם. שטייער, налогъ. ויתן ענש על הארץ (מ״ב כ״ג ל״ג), ת״י מַגְבִּיתָא. ובתלמוד בענין גביית מעות לצדקה, מַגְבַּת פורים לפורים (ב״מ ע״ח ע״ב), מה שאוספים לפרנסת עניים בפורים. מַגְבַּת חכמים (אסתר א׳ ד׳). ובפיוט, ונפרע נשיו מַגְבַּת (יוצר חוהמ״פ).

גִּבֵּחַ, ש״ת. למי שנמרט שער ראשו משפוע קדקדו לפאת פניו, פאָרדער קאהל קאפף, лысый со лба. ואם מפאת פניו ימרט ראשו גִּבֵּחַ הוא (ויקרא י״ג מ״א). ויסודו גב, גבה, בענין בליטה, בליטת המצח, בעל מצח גבוה, וכן הוא בערבית, פאָן איינער האהען שטירנע, высоколобый. ולפי גירסת הערוך בגמרא דבכורות (דף מ״ה ע״ב), גבח לא ישא גבחת שמא יצא מהן תורן, גבוהי הקומה, ולפנינו גבוה לא ישא גבוהית (עיין גבוה).

גַּבַּחַת, ש״נ. מריטת הראש משפוע קדקדו לפאת פניו, קאהלהייט אם פאָרדער קאָפּפע, лысина на лбу. בקרחת או בְגַבַּחַת (ויקרא י״ג מ״ב). ומזה גם בבגדים, בקרחתו או בְגַבַּחְתּוֹ (שם שם נ״ה), ת״א בשחיקותיה או בחדתותיה. וכן שנו בתו״כ בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו החדשים (נגעים פ״ו), תקרא המקום שעודנו חדש גבחת מפני שעדיין המוכין גבוהים עליו (הרא״ש). ורס״ג פירש גבחת צד הבגד העליון לצד הפנים, דיא רעכטע זייטע, лицевая сторона. וקרחת היא הצד השני שלו, אחורי הבגד. ובתלמוד בסימני מיני הארבה, הבא ואין לו גבחת (חולין ס״ה ב׳). ופירש הערוך גבחות בשדרה כעין הגמל, האָקקער, горбъ. ורש״י פי׳ ראש מרוט, קאהלהייט, лысость.

2) גְּבַל, ארמית. ובמשנה, פי׳ בקל, בלילת מספוא וערבובו במים. ועם זה בלילת בצק ותקונו לצורך אבילה פערמישען, צוזאממען פיהרען, קנעטען, мять, мѣсить. נותנים מים למורסן אבל לא גובלין (שבת כ״ד ג׳), גובל עיסתו (תוספתא מעשרות ג׳). ובהשאלה, בג׳ כנס עפרו ובד׳ גבלו (ויק״ר כ״ט). ורוב שמושו הוא בפיעל. מְגַבֵּל לעיסתו (ירושלמי דמאי פ״ה) משל לאדם שֶׁמְגַבֵּל את הגבינה (תענית י׳ ע״א) לאדם שֶׁמְגַבֵּל את הטיט אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מְגוּבָּל יפה (שם י״ט ב׳) ומזה בפיוט, ומדבקים לא גֻבַּל (יוצר א׳ דשבועות). וכן בהתפעל, והטיט אינו מִתְגַּבֵּל יפה (תענית י״ט ע״ב).

2) גַּבָּל, תאר. מי שמלאכתו לגבל עיסה קנעטער, мѣсильщикъ. אבא שאול גַבָּל של בית רבי היה (פסחים ל״ד א׳).

2) גִּבּוּל, שה״פ. קנעטען, мѣсить. קמח דבר ניבול הוא וכו׳ מורסן דלאו בר גיבול הוא (שבת קנ״ה ב׳).

2) גַּבְלוּל, שם. חתיכת עיסה מגובלת. איין שטיק געקנעטענעס טייגעס, тѣсто. חלה כמין גבלול וכו׳ משתעשה גבלולין גבלולין (ירושלמי חלה פרק ג׳ הלכה א׳), (עיין ערוך השלם). ובערבית התיחד הפעל גָבַל לענין עשיה ויצירה בכלל, בילדען, פאָרמען, лѣпить, образовать.

גְּבוּל, ש״ז. א) קצה הדבר וסופו, ראַנד, זוים, край, рубежъ. וּגְבוּלָהּ אל שפתה סביב (יחזקאל מ״ג י״ג), וְהַגְּבוּל סביב (שם שם י״ז). ומזה, מקום המבדיל בין רשות האחד לרשות זולתו, גרענצע, граница. לא תסיג גְבוּל רעך (דברים י״ט י״ד), אשר

שומר וגבוהים עליהם (קהלת ה' ז'). ובמשנה לענין גזלת המקדש, רשות הגבוה בכסף רשות ההדיוט בחזקה (קידושין א' ו'), אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט (שם), צורך גבוה (שבת קל"א ע"ב). ג) בעל גאוה, שטאלץ, האָכ־מוטהיג, гордый высокомѣрный. ועיני גבהים (ישעיה ה' ט"ו), אל תרבו תדברו גבהה גבוהה (ש"א ב' ג'), דברי גאון, שטאָלצעס, надменное. ובא בל"ת כענין שם הקבוץ להורות רבוי הכמות.

גָּבֵהַּ, במובן המוסרי, ולרעה, ורק בסמיכות, גבה עינים (תהלים ק"א ה'), טוב ארך רוח מגבה רוח (קהלת ז' ח'), כל גבה לב (משלי ט"ז ה').

גֹּבַהּ, שם"ז. א) וראיתי לבית גבה (יחזקאל מ"א ח'). הויך, высота. וגבה אמה (שם מ' מ"ב), ובכנוי, כגבה ארזים גבהו (עמוס ב' ט'), לא יעמדו אליהם בגבהם (יחזקאל ל"א י"ד), הלא אלוה גבה שמים (איוב כ"ב י"ב), כמו בגבה שמים, וברבוי, גבהי שמים (שם י"א ח'). ב) במובן המוסרי, עדה נא גאון וגבה (שם מ' י'), האָהייט, величіе. בגבה לבו (דה"ב ל"ב כ"ו), האָכמוטה, высо-ко мѣріе. כגבה אפו (תהלים י' ד'), מרים אפו למעלה, כנוי לחוצפה. פרעכהייט, дерзость. ולפני כשלון גבה רוח (משלי ט"ז י"ח), גבהו תאותו (ירמיה מ"ח כ"ט).

גַּבְהוּת, ש"נ. שטאָלץ, האָכמוטה, гордость, высокомѣріе. עיני גבהות אדם (ישעיה ב' י"א), ושפחו גבהות עיני אדם, ושח גבהות האדם (שם שם י"ז). ובמדרש, גבהות של עולם הרכין עצמו (תנחומא כי תשא) כנוי להשי"ת.

ב) **הַגְבָּהָה**, במשנה. שה"פ הרמת דבר ממטה למעלה במובן הטבעי והמוסרי, והדקה (נקנית) בהגבהה (קידושין א' ד'), השפלתי זו הגבהתי, הגבהתי זו השפלתי (שמו"ר מ"ה).

גַּבַּי, שע"פ. מבני בנימין אשר התישבו בירושלים בימי נחמיה (נחמיה י"א ח').

יסודו ג‚ב.

נֹב, **נוֹב**, שע"פ. מקום, שלא נזכר במקרא כי אם שתי פעמים בענין אחד במלחמת גבורי דוד עם הפלשתים (ש"ב כ"א י"ח י"ט), ובספר דה"א (כ"א ד') נאמר באותו ענין פעם אחת בגזר.

הַגֵּבִים, שע"פ. עיר בקרבת ירושלים. נזכרת פעם אחת במקרא. ישבי הגבים העיזו (ישעיה י' ל"א). והנראה כדעת בעל מחקרי ארץ שהוא מקום בארות מים להשקות המקנה, והפעל העיזו הוא יוצא ומתיחס אל המקנה, המובן בכח המאמר. העיזו הניסו המקנה מפני האויב הקרוב לבוא. ועל הדרך שנאמר העז את מקנך (שמות ט' י"ט).

ב) **גְּבָא**, ארמית. פ"י, נטילה, הרמה ולקיחה בעל כרחו. ערהעבען, взимать. קרוב לפעל רום בעברית, וענשו אתו מאה כסף (דברים כ"ב י"ט), ת"א ויגבון מניה. וביותר בענין הרמת מכס, שטייער ערהעבען, взимать дань. ולא יגבון קסומא מירושלם (תיב"ע חבקוק ג' ז'). ומזה במשנה, קבלת פרעון חוב, אייקאססירען, взыскать. בעל חוב מאוחר שקדם וגבה (כתובות דף צ' ע"א), בתולה גובה מאתים (שם במשנה פרק ד' ו'), לא הספיקה לגבות (שם שם א'), שאגבנו כל זמן שארצה (שביעית י' ד'). ובפעול, שטר העומד לגבות כגבוי דמי (שבועות דף מ"ח ע"ב), וכן בענין אספת מעות לצדקה, קאָללעקטירען, ושיקול השקלים, תורמים על האבוד ועל הגבוי (ב"מ נ"ח ע"א).

ב) **גַּבַּאי**, במשנה ש"ת. גובה מס המלך ועל החוב כשהוא גובה ביד חזקה ובלי קצבה, שטייער איינגעמער, сборщикъ податей, обрововъ. הגבאים שנכנסו לבית (חגיגה ג' א') ולא מבים של גבאים (ב"ק י' א'). ובמובן זה הוא תאר לגנאי, חבר שנעשה גבאי דוחין אותו מתבורתו (תוספתא דמאי ג' ח'). ובסמיכות אל השם צדקה, הוא לשבח מאסף נדבות, קאללעקטענאויפזאמער, собиратель пожертво-ванiй. גבאי צדקה (דמאי ג' א').

הנפעל, מן הקל, ערהאָבען, איינקאססירט װערדען, быть взыщену. הקופה נגבית בשנים (פאה ח' ז'), אע"פ שהן נגבין אניות (ויקר כ"ג), וטעמו שנגבים מהם, ובמובן

אריותא (דניאל ו ח׳), ודמו לְגַבָּא די אריותא (שם י״ז). ובגמרא בהשאלה. עד גובי דדקנא (מ״ק כ״ד ע״א), ופרש״י גומות שבלחי למטה כפיו, והר״א קאהוט הביא ראיה לפירושו מתלמוד ירושלמי דמדה שאמרו, הזקן ותוס״ת הזקן. והערוך בשם רשב״ג פירש, שיער שעל הלסתות ויהיה מלשון גב, גובה, ומענין זה בגמרא, גבות הזקן (נדה כ״ג ע״ב).

הערה. מושג ההתגשמות וההתעבות שהוא עיקר ההוראה של השרש היסודי גב, קרוב למושג, הקליפה והצבור לחמרים והגבוב מן הקרקע שמביא לידי חפירה, ועשית נקעים ובקעים בקרקע. ומזה יצאו ביחוד בלשון ארמית השמות גב, גֻּב, גֻּבָּא, במובן חפירה ובור, וכמו כן לכל חריץ, חת״ו או חרוץ או גַּבְיָא (ויקרא כ״ב כ״ב) (עיין ערוך השלם) ומצאנו דמיונו בלשון רומית כי השם valtum. יורה נובח, ועמק כאחד. וכמו כן השתמש בו בגמרא לדבר מה״תך. ותפ״ק מניה גובי גובי (שבת ק״ט ע״ב) ופירש הערוך חתיכות חתיכות.

גָּבַהּ, פעו״י. יסודו גב. הקל א) היות גדול בקומה, האך זיין. быть высокимъ. וַיִּגְבַּהּ מכל העם (ש״א י׳ כ״ג), גְּבֹהָא קומתו (יחזקאל ל״א ה׳), אל״ף תמורת ה״א. ומזה ב) הרמה במקום, האך זיין, בְּשׁוּר שחקים גָּבְהוּ ממך (איוב ל״ה ה׳). ובהשאלה הרמת המעלה, ערהאבען זיין, быть возвышену. ירום ונשא וְגָבַהּ מאד (ישעיה נ״ב י״ג), כן גָּבְהוּ דרכי מדרכיכם (שם נ״ה ט׳). ובחבור אל השם לֵב יורה התגאות, שטאלץ, האכמוטהיג זיין, быть надменнымъ. לא גָבַהּ לבי (תהלים קל״א א׳), ופעם אחת בא לשבח, וַיִּגְבַּהּ לבו בדרכי ה׳ (דה״ב י״ז ו׳), עד אשר נשא לבן אתנה בחכמה (שמות ל״ה כ״ז). וכן בלי השם לֵב, כי גָבְהוּ בנות ציון (ישעיה ג׳ ט״ז), האזינו אל תִּגְבָּהוּ (ירמיה י״ג ט״ו). והמקור כְּגְבֹהַּ שמים על הארץ (תהל׳ ק״ג י״א), וכן, לְגָבְהָה עוד (צפניה ג׳ י״א). ובמדרש בענין הרמה של סלוק והעברה, אל תִּגְבְּהוּ את הטובה מלבוא לעולם (דברים רבה ד׳).

ההפעיל יוצא מענין הקל. א) משיכת דבר לצד מעלה, האך מאכען, האך אנלעגען, возвышать, поставить высоко. הִגְבַּהְתִּי עץ שפל (יחזקאל י״ז כ״ד), בנה חומה ותר הִגְבִּיהָהּ מאד (דה״ב ל״ג י״ד), מַגְבִּיהַּ פתחו מבקש שבר (משלי י״ז י״ט). ב) הרמה למקום גבוה, ערהעבען, поднимать. אם תַּגְבִּיהַּ כנשר (עובדיה ד׳). ובא, אם על פיך יַגְבִּיהַּ נשר (איוב ל״ט כ״ז), יגביה את עצמו, זיך ערהעבען, подниматься. ולפני פעל אחר, הַמַּגְבִּיהִי לשבת (תהלים קי״ג ה׳), ענינו היושב במקום גבוה, דער האך זיצט, высоко возсѣдающій. והיו״ד נוסף לתפארת המליצה, וכן ובני רשף יַגְבִּיהוּ עוף (איוב ה׳ ז׳) יעופו בגבוה. ועו״ד השאלה, הַגְבֵּהַּ למעלה (ישעיה ז׳ י״א), בקש שיהיה האות במרום. ובגמרא בענין הרמת דבר מן הקרקע, הַמַּגְבִּיהַּ מציאה לחבירו (ב״מ דף ח׳ ע״א), ובמשנה הִגְבִּיהָהּ ונפלה (תרומות ח׳ ה׳). ובמובן המוסרי, שלא יַגְבִּיהוּ שדרה (ויק״ר פ׳ כ׳), אויפהעבען, поднимать. ובענין הסרה, ועגשאפען, удалять. הַמַּגְבִּיהַּ מעל השלחן עצמות (שבת כ״א ג׳), והיו מַגְבִּיהִין את הפרוכת (במדבר רבה ד׳). ולהרמת תרומות מַגְבַּהַת חלתה (חלה ג׳ א׳). והשתמשו בו גם בהפעל, שפלים הֻגְבְּהוּ וגבוהים השפלו (סוטה מ״ז ע״ב), וכמו כן בהתפעל, על ידי שנתגבהו בעצמם (במדבר רבה פרשה ו׳).

גָּבֹהַּ, גְּבֹהָה, שם תאר. א) לדבר רם הקומה, באדם, באילנות, בהרים ובנינים וכדומה, האך, высокій. גָּבֹהַּ מכל העם (ש״א ט׳ ב׳), יעשו עץ גָּבֹהַּ חמשים אמה (אסתר ה׳ י״ד), על כל גבעה גְבֹהָה (מ״א י״ד כ״ג), כל מגדל גָּבֹהַּ (ישעיה ב׳ ט״ו). ובחסרון המתואר, את כל גָּבֹהַּ יראה (איוב מ״א כ״ו). כל הגבוהים שבעולם הוא רואה מפני שהוא גבוה מכלם, גם מִגָּבֹהַּ יראו (קהלת י״ב ה׳), מדבר גבוה. תמתיך הַגְּבֹהֹת (דברים כ״ח נ״ב). ובסמיכות, ואל גְּבֹהַּ קומתו (ש״א ט״ז ז׳), דיא הויכע שטאטור, высота роста. ובגמרא, גבוה לא ישא גבוהית שמא יצא מהן תורן (בכורות מ״ה ע״ב), (עיין גבת). ב) במובן המוסרי, רם המעלה, וְגָבֹהַּ ממרחק ידע (תהלים קל״ח ו׳), גראסס, ערהאבען, великій, высокій. כי גָבֹהַּ מעל גָּבֹהַּ

א׳). עד דאמר אגב (קדושין כ״ז ר״א), ובענין לפי, מפני, ראז באזאת. אגב דיקירי (ב״מ כ״א ע״ב).

גַּבָּה, ש״נ. חלק המצח המכסה את חור העין שהוא תלול וכפוף, וכולל את השער שעליו, באגען דעם איגעס, ברינע, бровь. את גַּבֹּת עיניו (ויקרא י״ד ט׳).

גִּבֵּן, ש״ת במומי אדם. או גִבֵּן או דק (ויקרא כ״א כ׳), חכמינו במשנה נחלקו בפירושו, ושנו אין לו גבינים, אין לו אלא גבין אחד הוא גבן האמור בתורה. ר׳ דוסא אומר כל שגביניו שוכבין, ר׳ חנניא בן אנטיגנוס אומר מי שיש לו שני גבים ושתי שדראות (בכורות ז׳ ב׳), בוקליג, האָקקער, горбатый. רש״י אחז בשיטת ר׳ דוסא שגביני עיניו שער ארוך ושוכב, דער לאַנגע איגענבראַען האט, имѣющій длинныя брови. ועם פירושו של ר׳ חנניא הסכימו המפרשים.

2) גְּבִין, במשנה. שער גבות העינים, איינענברוינע, бровь. אין לו גבינים אין לו אלא גבין אחד (בכורות ז׳ ב׳).

גַּבְנֹן, שם. תלולית ובלישה, בהרים. גיפעל, האָקקער, холмъ, бугоръ. ובא בל״ר, הר גַּבְנֻנִּים (תהלים ס״ח ט״ו), הר בעל גבננים. ועד ש״ת הרים גַּבְנֻנִּים (שם י״ז), גיפעלדייך, холмистый.

2) גָּבַב, גִּבֵּב, פ״י. ארמית ובמשנה, לקיטת קש ועצים וקבוצם לתל לחמרים, צוזאַמען לעזען, собирать. בתרגומים בבנין פעל ויקששו להם קש, ת״א ויגבבון (שמות ה׳ ז׳), ובחז״ל בקל ובפיעל, האשה גוֹבֶבֶת גבבא בחצר (תוספתא טהרות ג׳ ג׳). ובפיעל, וּמְגַבֵּב מן החצר ומדליק (ביצה ד׳ ו׳), הַמְגַבֵּב ביבש (שביעית פ׳ ו׳). ובהשאלה, עד מתי אתה מְגַבֵּב עלינו את הכתובים (ספרא א׳ ד׳, ספרי במדבר סימן ע״ה). קבוץ ואסיפת דברים בלי סדר והבנה, עד מתי אתה מְגַבֵּב דברים ומביא עלינו (יומא ע״ז ע״א), שלשה גובבין את הקומה (פסחים מ״ב ע״ב) לפי גרסת הערוך כמו כופפים, על פי דמיון הפעל גבב עם הפעל כפף, ולפנינו כופפין.

גְּבָב, גְּבָבָא, גְּבָבָה, במשנה א) שם. ספל תבן, וענפים דקים, שיאותים מהם כשהם מלוקטים ומקובצים בתלים וחמרים, רינגעס רייזיג, хворостина. כירה שהסיקוה בקש ובגבבא (שבת ג׳ א׳). ומזה ב) בגמרא, כריכה חבילה, בינדל, вязка. גבבא דעמרא (ברכות ח׳ ע״א).

2) מְגוֹב, במשנה, שם. כלי שמגבבים בו את התבואה, והוא בעל שנים, קאָרן-רעכע, грабля. המורה וְהַמְּגוֹב (כלים י״ג ז׳).

הערה, יסוד כל השמות שבערך זה גַּב, בהוראתו העקרית התגשמות והתעבות למרכז אחד, ומזה עצמו של דבר, קרוב לשמות גֵּו, גוּף. ומקור אחד להם הוראת האות גימל (עיין בשמושה). ומזה כל דבר תלול ומקער, ומיסוד זה יצא הפעל גָּבַב גָּבַהּ, והשם גֶּבַע, ועיין הערה לשרש גָּבַל.

גֵּב, ש״ז. א) בור לכנוס מים, גרובע, ציסטערנע, цистерна. באו על־גֵּבִים (ירמיה י״ד ג׳), ומזה לדעת רש״י כמשק גֵּבִים (ישעיה ל״ג ד׳). כקול נהם מים הנאספים ונופלים בגבים (ועיין גוב). ובגמרא, בנהל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גֵּבִים (מו״ק כ״ה ע״ב). ב) ויספון את הבית גֵּבִים (מ״א ו׳ ט׳), פירש״י משמו של ר׳ מנחם נסרים ארוגים נאים, ומשם עצמו פירש לבנים חלולים והם כחצי קנה עגול, עשוי לכסוי בתים, והוא מלשון גובתא דקניא (ב״מ ק׳ ב׳), ראָהרע, רינגע, труба, желобъ. ורד״ק פי׳ קירות לכפה. והוא מלשון חז״ל, גובבין את הקומה (פסחים מ׳ ע״ב), ולפנינו בגמרא הגירסא כופפין) ובארמית גבבתא, קרש, נסר, ברעט, доска.

2) גֶּבֶא, שם. בקיע, בצע, בקרקע לכנוס מים, גראבען, זומפף, קליינער טייך, ровъ, мелкій прудъ. ולחשף מים מִגֶּבֶא (ישעיה ל׳ י״ד), בצאתיו וּגְבָאָיו (יחזק׳ מ״ז י״א). ובמשנה מי גְבָאִים (מקואות א׳ א׳), ובתוספתא ומצא גבי שאין בו שלשה לתין (תרומות ז׳ י״ח).

1) גֹּב, בארמית שבמקרא בור למרבץ חיות, גרובע, яма. יתרמא לְגֹב

פ״ג נ״) באל״ף על משקל הלשון הארמית תמורת הגאלתי.

התפעל, במובן המוסרי, הטמא את עצמו, זיך פֿעראונרייניגען. осквéрнять себя. אשר לא יִתְגָּאַל בפת בג (דניאל א׳ ח׳):

גֹּאַל, שם״ז: לא נמצא כי אם בלשון רבים, פסול, וחלול, בעפֿלעקקונג, ענטווייהונג, запятнаніе, оскверненіе על גָּאֳלֵי הכהונה (נחמיה י״ג כ״ט).

גַּב, (גבב) עקרו דבר תלול ומקוער, נעוועלבטעס, געבאָגענעס, ערהאָהונג, выпуклое, возвышенность. ומזה א) גבה הערף, והערף בכלל, ריקקען, хребеть, спина. על־גַּבִּי חרשו (תהלים קכ״ט ג׳). וברבוי גַּבִּים, וכל בשרם וְגַבֵּהֶם (יחזקאל י׳ י״ב) חסר יו״ד. ומזה בכלים צד העליון התלול, וזה גַּב המזבח (שם מ״ג י״ג), בעבי גַּבֵּי מגניו (איוב ט״ו כ״ו); גבנוניות ותלוליות המגן, וואָלבונג, выпуклость. ומליצה מורגלת היא בלשון ערבית פנות אליו גב מגנו, עניני צאת לקראת האויב בשאט נפש. ומזה ב) צד העליון בדבר המקוער, כמו באופנים, בויגען דעס ראדעס, ободъ. וְגַבֵּיהֶן וגבה להם (יחזקאל א׳ י״ח) וברבוי נקבה, וְגַבֹּתָם (שם). ידותם וְגַבֵּיהֶם (מ״א ז׳ ל״ג). והנראה שבמקום הזה עניני כדעת האומרים שהוא החלל המקוער שבו נותנים את הידות, פֿעלגע, косякъ. ובמשנה צד החיצון בכלים, אויסערזייטע, внѣшная сторона. ואינן מטמאין מִגַּבֵּיהֶן (כלים ב׳ א׳): וברבוי זוגי, אין חולקין את הַגַּבַּיִן (שם כ״ה ח׳), על הַגַּבַּיִם (ספרא ח׳ ד׳). ג) ובענין השטח העליון בכלל, דיא אָבער פֿלאַכע, поверхность. גַּב היד גַּב הרגל (שבת ק״ט ע״א). ד) בנין גבוה ותלול, במה, אנהאָהע, возвышеніе. ותבני־לך גָּב (יחזקאל ט״ז כ״ד) והכפל, ותעשי לך רמה, וי״מ שהוא מענין קֻבָּה בנין כפה, מיוחד לערוות, ובא לְגַבֵּי חמר גַּבֵּיכֶם (איוב י״ג, י״ב) לדעת המפרשים הוא מבצר גבוה, בורג, או סוללה, שאנצהיגעל; והנראה שהוא בנין שעל הקברים, גראבהיגעל, гробница. והקודם, זכרוניכם משלי אפר (עיין זכר, משל), והוא עד ואת עשיר במותיו (ישעיה נ״ג ט׳) (ע׳ במה). ובמשנה במובן גו, גוף, עצם בהוראת נושא סתמי, פערזאָן, лице. ואפ״ע דומה לשם גַּף, בגפו יבוא (שמות כ״א ג׳, ועיין גף) ה׳, מטבילין מִגַּב לְגַב ומחבורה לחבורה (ביצה ח׳ ג׳), מאיש לאיש מדבר לדבר, פֿאָן איינעם צום אנדערן. ובגמרא אמרו בפירושה, הרוצה לעשות נתו על גַּב ברו וכו׳ (שם דף י״ט א׳). וכן לדעתנו ענין, לא נמנעו עושין טהרות אלו עַל גַּבֵּי אלו (יבמות א׳ ד׳), המתחיל בעסתו על גַּב הרגל (תענית ג׳ ז׳). ומזה במדרש, כבר זבנית לגב פלן (איכה א׳ א׳), וכן ברבוי, לא חטאת על גבי חטאת ולא תינוק על גבי חבירו (פרה ג׳ ד׳). ומזה במדרש, דו פרצופין בראו ונסרו ועשאו גַּבַּיִם, גַּב לכאן וְגַב לכאן (ב״ר פרק ח׳). ומזה במובן, על פי, על ידי, דורך, וועגען, черезъ, ради, изъ-за. טמאה היא על גַּב רוקה (מקואות ח׳ ה׳), אלא עַל גַּב מצות ומעשים טובים (ויק״ר כ״ג), ובתוספת אף, אַף עַל גַּב, כמו אף על פי, אָבגלייך, אויבוואָהל איך, даже, хотя. אף על גַּב דאית ביה (ברכות כ״ז ע״א), אף על גב דאיהו לא חזא מזליה חזא (מגילה ג׳ ע״א).

1) גַּב, בארמית, כעין הוראתו בעברית, הערף, ועמו הצד העליון, ריקקען, спина. על גַּבַּהּ (דניאל ז׳ ו׳) יתיר יו״ד. ומצוי בתרגומים ובתלמוד גם במובן מלת היחס אצל, ביי, при. על גַּב דנהר (נדה ס״ז ע״א). ובכנויים, גַּבִּי, גַּבָּךְ, גַּבֵּיהּ, כמו אצלי אצלך אצלו וכדומה. וכל זה מהוראת גוף, עצם הדבר, ומזה:

2) אַגַּב, בארמית ובתלמודים, מלת היחס והקשור, מורכבת מן עַל גַּב, אַד גַּב, במובן על, אויף, איבער, на, надъ. מן תלתא אגב תרין הוה יקיר (תרגום קה״א כ״א). ובמובן כפי, נאך, по. גבר אגב אחסנתיה (ת״י במדבר ל״ח ה׳), אַגַּב כתוני (איוב ל׳ י״ח), אַגַּבָּה דמהולתא (ביצה כ״ט ע״ב), מטלטלין אגב קרקע (קדושין כ״ז ב׳), על ידי, דורך, פֿערמיטטעלס, פֿערמאָגע, черезъ. ניקני ליה אַגַּב סודר, תיקניהו אַגַּב קרקע, (ב״מ דף מ״ז ע״א). כל אַגַּב גביה בעי״א (פסחים ק״ג

(במדבר ל"ה י"ט), בלוט צוריקפאָרדערער, בלוטראַכער, требующій крови, кровомститель. וראוי להעיר כי אתקלס והשומרני מתרגמים כל לשון גואל בלשון פרק, מלבד גואל הדם מתורגם אצלם, גאל דמא, גיאל אדמא (עיין גאל ב'). ומזה כל תובע עלבון, ואני ידעתי גאלי חי (איוב י"ט כ"ה), פערטהיידינגער פערפעכטער, защитникъ. ובהשאלה, היום ההוא יגאלהו חשך וצלמות (איוב ג' ה'), החשך והצלמות הם יגאלו את היום ההוא מידי האור אשר האיר עליו, שהרי שלהם הוא והם גואליו איינלאָזען, выручать. ותרגומו הארמי יטנפון יתיה, בהוראת לכלוך וטנוף, (ועיין גאל ב'). ובדרז"ל התיחד השם גואל אל הגואל של כלל ישראל, כגואל הראשון (זה משה ע"ה) כך גואל האחרון (זה משיח בן דוד) (מדרש רות ב' פסוק ח' ויאמר לה בועז).

הנפעל, מענין הקל היות נפדה משעבוד, איינגעלאָזט ווערדען, быть выручену, выкуплену. או השיגה ידו ונגאל (ויקרא כ"ה מ"ט), וכן משעבוד לגבוה, אך כל חרם וגו' לא ימכר ולא יגאל (שם כ"ז כ"ח), ולא בכסף תגאלו (ישעיה נ"ב ג'), ובמשנה, שנגאלו אבותינו ממצרים (פסחים י' ה'), במובן הראשון. ובהגדה של פסח, אלו היה שם לא היה נגאל.

גְאֻלָּה, שה"ם. א) פדיון קנין הנמכר, איינלאָזונג, выручка, выкупъ. גאלה תתנו לארץ (ויקרא כ"ה כ"ד), כי לך משפט הגאלה (ירמיה ל"ב ז'), איינלאָזונגס רעכט, право выкупа. וגם בחסרון השם, משפט, והיתה גאלתו, ימים תהיה גאלתו (ויקרא כ"ה כ"ט). ומזה ב) קרבות משפחה, פערוואַנדשאַפט, родство. אחיך אנשי גאלתך (יחזקאל י"א ט"ו), ועל מטבעות בית החשמונאים היה טבוע המלות לגאלת ציון, בהוראת שחרור, ערלאָזונג, בעפרייאונג, избавленіе. וזה הרבה במשנה ובתפלה ומשעבוד לגאלה (פסחים י' ה'), על גאלתנו ועל פדות נפשנו (הגדה של פסח), ובבחינת ימות המשיח אמרו, גאולת מחר (שה"ש פסוק כששנה), ונקראת ברכה האחרונה לק"ש התחתמת גאל ישראל, בשם גאולה, הסומך גאולה לתפלה (ברכות ט' ע"ב), ואצל הפייטנים נקרא הפיוט הנאמר בברכה זו ג"כ גאולה.

גְאוּלִים, ש"ם כמו נעורים. ערלאָזונג, בעפרייאונג, искупленіе, освобожденіе. ושנת גאולי באה (ישעיה ס"ג ד'), ובפיוט, שנת גאולים (קרובות ד' פסח).

ב) גָּאַל, פ"י. מקורו ארמית, ודומה אל געל, בהוראת לכלוך וטנוף. כי אם רחץ ה' את צואת, ת"י אם יעדי ה' ית תגאלת (ישעיה ד' ד'). ומזה במקרא לדעת הראשונים בקל, יגאלהו חשך וצלמות (איוב ג' ה'), בעשמוצען, שוואַרצען, запятнать, омрачать. ולדעת מיכאעלים גם ענין גואל הדם מזה, וטעמו שלפי אמונת הדורות הראשונים היו דמי הנרצח כבתם ולכלוך על נפש קרובו עד אשר יתקום נקמתו, דער פאָן בלוט בעפלעקטע, запятнанный кровью. ואולי לזאת כונו גם המתרגמים הראשונים שתרגמו גאל דמא כמו שזכרנו (גאל א').

הנפעל. היות מטונף ומלוכלך, בעשמוצט ווערדען, быть опятнану, оскверну. מוראה ונגאלה (צפניה ג' א'), ובא כי כפיכם נגאלו בדם (ישעיה נ"ט ג'), נגאלו בדם (איכה ד' י"ד), כבנין מרכב מן הנפעל והפועל, וזה להבדיל בינו ובין מה שהוא בענין פדות.

הפיעל, במובן המוסרי יוצא, טמא וחלל, פערונרייניגען,ענטווייהען, осквернять. במה גאלנוך (מלאכי א' ז').

הפועל, היות טמא ומחולל, ענטווייהט ווערדען, быть осквернену. לחם מגאל (מלאכי א' ז'), שלחן ה' מגאל הוא (שם שם י"ב). ומזה בענין היות מרוחק מחולל ונפסל מדבר שבקדושה, פיר אונריין, אונווירדיג ערקלערט ווערדען, אויסגעשלאָססען ווערדען, быть признану нечистымъ, недостойнымъ, быть исключену. ויגאלו מן הכהונה (עזרא ב' ס"ב, נחמיה ז' ס"ד).

ההפעיל, יוצא, במובן הטבעי, בעשמוצען, запятнать. וכל מלבושי אגאלתי (ישעיה

ט) גבהות הלב, שטאָלץ, האָכמוטה, гордость, надменность. גאה וְגאון (משלי ח׳ י״ג), לפני שבר גָאון (שם פ״ז י״ח), גאותו וגאונו (ישעיה פ״ז ו׳), וילכדו בִגאונם (תהלים נ״ט י״ג), גָאון שבעת לחם (יחזקאל פ״ז מ״ט), גאונה מפני שהיתה שבעת לחם. ופעם אחת בא בםספר רבים, ביום גְאוֹנָיִךְ (שם פ״ז נ״ז).

8) גָאוֹן, ש״ת. נתחדש בבבל אחרי רבנן סבוראי כשם תאר כבוד לראשי ישיבות בסורא ובפומבדיתא. בטעם הכנוי הזה באו סברות שונות. והנראה שבתחלה היו סומכים השם גָאון אל השם יעקב. ואמרו גאון־יעקב, בענין שם תאר כבוד אל הישיבה הגדולה שהיתה חשובה אצלם כמעלת הסנהדרין שהיתה בירושלים, וכמו שנמצא בשו״ת הקדמונים שאל כר רב יעקב וכו׳ לב״ד הגדול של אדוננו שרירא ראש ישיבת גאון־יעקב ולבית דין הגדול של אדוננו האיי אב״ד ישיבת גאון יעקב (ערוך ערך אביי) ואחרי כן עשו ממנו תאר כבוד לראש הישיבה. ובא אחרי השם, רב סעדיה גאון, רב שרירא גאון וכדומה. וכן עשו ממנו גם שם מפשט, גאונות משמרת ראש הישיבה, וכמו שאמר רב שרירא: „אסתמיכו בגאונות וסמכנוהו להאיי בננו באבות בית דין" (בתשובתו על סדר הקבלה) ונמשכה שלשלת הגאונים עד רבינו האי גאון. ובהמשך הזמן שבו השתמשו בשם תאר זה לכל רב גדול מפורסם בחכמת התלמוד, ולהבדיל בין הראשונים והאחרונים קבעו את התאר לפני השם, הגאון רבי פלוני.

גַאֲוָת, שמ״נ. כעין השם גָאון. א) רוממות גבורה יתרה, מאַכט, могущество. אתה מושל בְּגַאֲוַת הים (תהלים פ״ט י׳), והכפל בשוא גליו, גַאֲוַת עשן (ישעיה ט׳ י״ז), התרוממות תמרות העשן ברב כח, ועם זה רוממות הגבורה והעז ביחס אל השי׳, גֵאוּת לבש (תהלים צ״ג א׳), והכפל לבש ה׳ עז התאזר, ובל יראה גֵאוּת ה׳ (ישעיה כ״ו י״ד). כי גֵאוּת עשה (שם י״ב ה׳), גבורות גדולות, גראָססעס, ערהאַבענעס, פּרייטפּאָללעס, величественное, торжественное. ב) גבהות הלב, שטאָלץ, איבערמוטה, гордость, надменность. עטרת גֵאוּת שכרי אפרים (ישעיה כ״ח א׳), דברו בְגֵאוּת (תהלים י״ז י׳).

גַאֲיוֹן, ש״ת. על משקל, אֶבְיוֹן, רַעֲיוֹן, בכתיב בהוראת גאה, שטאָלץ, гордый. הבוז לְגַאֲיוֹנִים (תהלים קכ״ג ד׳), והקרי בשתי מלות לִגְאֵי יוֹנִים, (עיין נָאָה).

גְאוּאֵל, שע״פ. בן מכי מן המרגלים למטה גד (במדבר י״ג ט״ו). וענין הרכבתו נראה שהוא גֵא אֵל, יגדלו האל, ע״ד השם גדליה, ובטעם הוי״ו השרוקית באמצע, עיין במבוא.

א) גָאַל, פ״י. א) הקל (העתיד יִגְאַל) חלץ איש מצרה התוקפת אותו, רעטטען, בעפֿרייען, спасать, освобождать. וקשורו ביחס הפעול, וְגָאַלְתִּי אתכם בזרוע נטויה (שמות ו׳ ו׳), ובבחינת הדבר הרע שממנו חולצים בא ביחס המ״ם, המלאך הַגֹּאֵל אותי מכל רע (בראש׳ מ״ח ט״ז), הַגּוֹאֵל משחת חייכי (תהלים ק״ג ד׳), והתיחד אל השי׳ ביחס אל כלל ישראל ובחיריו, כה אמר ה׳ גֹאֵל ישראל (ישעיה מ״ט ז׳), גֹאַלְךָ קדוש ישראל (שם מ״ח י״ז), ערלאָזער, בעפֿרייער, רעטטער, избавитель, спаситель. והפעול, והלכו גְאוּלִים (שם ל״ה ט׳), גְאוּלֵי ה׳ (שם ס״ב י״ב), דיא ערלאָזטען, избавленные. ומזה ב) פדיון קנין משעבוד, איינלאָזען, אויסקויפֿען, выручать, выкупать. וְגָאַל את ממכר אחיו (ויקרא כ״ה כ״ה), ואם גָאֹל יִגְאַל איש ממעשרו (שם כ״ז ל״א). כי המעשר משועבד ללוי. ולהיות לפי דיני התורה משפט הקרובים לפדות את ממכר קרובם העני, נקרא הקרוב אשר לו המשפט לפדות גֹאֵל, ובא גֹאֲלוֹ הקרוב אליו וגו׳ (ויקרא כ״ה כ״ה), ואיש כי לא יהיה לו גֹאֵל (שם כ״ו), פֿערוואַנדטער, איינלאָזער, родственникъ, выкупатель. קרוב לנו האיש מִגֹאֲלֵנוּ הוא (רות ב׳ כ׳), ובהשאלה לקרוב הנוקם נקמת דם קרובו השפוך, שהוא כאילו פודה את דמי ההרוג שנמצאו אסורים ותבושים בידי הורגו, על דרך שאמר גם בכנפיך נמצאו דם נפשות וגו׳ (ירמיה ב׳ ל״ד), גֹאֵל הדם הוא ימית את הרצח

(שם מ"ז ד'), ואשר חרב גאותך (דברים ל"ג כ"ט), השירת הוא החרב שישראל מתגאים בה, או חרב גאוה שלך, שווערד דיינעס רוהמעס, меч славы твоей. נרדף למגן עזרך (ועיין בסמוך). ובהתיחם להש"י יתכן שיפורש גם בפסוק. ומשלם על יתר עשה גאוה (תהל' ל"א כ"ד), תאר מליצי אל השירת שהוא עשה גאוה, ונמשך אל הקודם, אמונים נוצר ה', והוא, ה', שעשה גאוה משלם על יתר, והוא ע"ד כי גאות עשה (ישעיה י"ב ה'), (ועיין גאות). ופירוש המפרשים ידוע. ובהתיחם אל האדם עניני לדעת, האָכמוטה, שטאָלץ, высокомѣріе, гордость. באָזהייט, злоба, злость. לכן ענקתמו גאוה (תהלים ע"ג ו'), בגאוה ובגדל לבב (ישעי' ט' ח'), גאות אדם תשפילנו (משלי כ"ט כ"ג), בגאות רשע ידלק עני (תהלים י' ב') כמו רשע בגאותו, אל תבואני רגל גאוה (שם ל"ו י"ב), והכפל ויד רשעים. ועל דרך המליצה, בפי אויל חטר גאוה (משלי י"ד ג'). י"מ חטר להכניע את גאותו. ואפשר שהוא במשמעו הראשון גדלות, וטעמו חטר גדול ועב. ובא. עליזי גאותי (ישעיה י"ג ג'), ושעורו עליזי גאוה שלי, וכן, עליזי גאותך (צפניה ג' י"א), עליזי גאוה שלך, וענינו הגבורים העליזים בגאותם. והנראה שהשם גאוה יצא למשמע גבורת נצחון או לנצחון בכלל, זיג, побѣда. ועליזי גאוה הם המתפארים ושמחים בגבורת נצחונם, זיעגעס שטאָלצע, זיעגעסטרונקענע, упоенный побѣдою. ובטעם זה יפורש, ואשר חרב גאותך (דברים ל"ג כ"ט) חרב נצחונך, החרב שאתה מנצח בו. וזה כעין ראיה לפירושנו על, כי גאה גאה (שמות ט"ו א'), שעיקר ענינו נצחון. ובא ג) גאוה אפיקי מגנים (איוב מ"א ז'), י"מ בענין גאות והתנפה, טראָץ, упрямство. וי"מ שהוא מענין גוה וגויה. גויתו מכוסה באפיקי מגנים והם הקשקשים שכל אחת ואחת מגן גדולה וחזקה כמגן (עיין אפיק). והשפיל גאותו עם ארבות ידיו (ישעיה כ"ה י"א), לפירוש המפרשים ענינו גאוה, והטעם הש"י ישפיל גאותו. והנראה שהוא מענין גוה וגויה, והוא פירש האמור מקודם ופרש ידיו בקרבו כאשר יפרש השוחה לשחות והשפיל (מואב) גופו וגבו עד ארבות ידיו להציל את עצמו ולא יוכל (עיין הכרמל שנה ד' עמוד 47). ואצל בעלי חכמת המוסר מענין מדת הגאוה. האָכ-מוטה, שטאָלץ, высокомѣріе, гордость. ומי שיש בו המדה הזאת נקרא בעל גאוה.

גָּאוֹן, שם ז'. עקרו גבהות והתרוממות, ערהעבונג, возвышеніе. ובא, א) בענין רוממות של גבורה יתירה, קראַפט-ערהאבונג, מאכט, сила, могущество. עדה נא גאון וגבה (איוב מ' י'), והקודם ואם זרוע כאל לך, וברב גאונך תהרס קמיך (שמות ט"ו ז'), ירעם בקול גאונו (איוב ל"ז ד'), ע"ד קול ה' בכח, ופא ישית בגאון גליך (שם ל"ח י"א). ועם זה רוממות המעלה והכבוד, נרדף לשם הוד, הדר, רוהם, הערליכקייט, ערהאבענהייט, מאיעסטעט, слава, величіе. לגאון ולתפארת (ישעיה ד' ב'), מהדר גאונו (שם ב' י'). ובסמיכות לשם עז, גאון עזכם (ויקרא כ"ו י"ט), תפארת גאון כשדים (ישעיה י"ג י"ט), גאון יעקב (תהלים מ"ז ה'), כנוי מליצי אל בית המקדש או אל ירושלים. שהם ההדר וההוד של ישראל. ומזה, מתאב אנכי את גאון יעקב (עמוס ו' ח'), וכמפורש במ"א, וצבי עדיו לגאון שמהו (יחזק' ז' כ'), מקדשי גאון עזכם (שם כ"ד כ"א). וכן ביחוס אל ארץ ישראל בכלל, כי שב ה' את גאון יעקב כגאון ישראל (נחום ב' ג'). ומזה ב) עדי, תפארת, צירדע, краса. קול שאגת כפירים כי שדד גאון הירדן (זכריה י"א ג'). תאר מליצי אל הקנים והסוף הגדלים על גדות הירדן ברבוי גדול, שזה כמו עדי ופאר לו, ושם מרבץ לחיתו טרף, אשר ברבות מי הירדן העולים על כל גדותיו מוכרחות לעזוב רבצן, ובהמלטן על נפשן הנה מלאות כעס ורגז. וברמז אל תבונת החיות במעמד זה, יתבן שנאמר, כאריה יעלה מגאון הירדן (ירמיה מ"ט י"ט, נ' מ"ד), כלומר בחמת עברה. ואיך תעשה בגאון הירדן (שם י"ב ה'), מקום מסוכן מפני החיות בנגוד אל הקודם, ובארץ שלום. ויתבן שהשם גאון בסמיכות אל השם ירדן בא בהוראתו הראשונה בענין גידול הצמחים, מן היגאה גמא (איוב ח' י"א), ומתיחס אל כלל הקנים שגדלים שם.

בח"ית, גבל חבל, גל חול, נרה חרה. ולדעת קצת מבארים תתחלף גם באות ע', גמם–עמם, גמל–עמל (עיין בשרשים). ובתרגום השבעים נמצאו חלופי ע' באות ד', עָזָה כותבים גָאזָה, עֹמֶר גֹמֶר. ושתי פעמים במקרא מצאנו שהתחלפה הנ' באות ד', גֵה במקום זֶה (יחזקאל מ"ז י"ג), בַּג במקום בַּז (שם כ"ה ו'), (עיי"ש). ובסמני המספרים ישתמשו בה למספר שלשה (שקלים ג' ב'), ובשתי נקודות או קו מושכב עליה, ענינה שלשת אלפים.

נראינו להעיד כי הברת האות נ' היתה ליסוד במלות להוראת הגושית, הבליטה והגבה, ובאה בחבור עם אותיות הקול הנשימה ליסוד מלה גמורה. כמו גָא, גָאָה, גו. וביותר בהשתנות אותות הקול לאותיות המבטא גו, גב, גבה. ובתוספות אותיות המבטא, גבל, גבע, וכדומה הרבה.

גָאָה, פעו"י. הקל. א) עקרו גודל וגבהות, והוא מיסוד הוראת אות גימל, ייך ערהעבען, возвышаться, подниматься. הֲיִגְאֶה גמא (איוב ח' י"א), והכפל ישגא אחו, אין דיא הֶאהעוואכסען, אויפשיעססען, воз-вы-растать взрасти. ונופל גם על רבות המים ועליתם, כי־גָאוּ המים (יחזקאל מ"ז ה'), אנשוועללען, прибавляться. וְיִגְאֶה כשחל תצודני (איוב י' ט"ז), י"ם שהוא מוסב על וראה עניי שבפסוק הקודם, העני הוא הולך הלוך וגדול. וי"ם שהוא נמשך על לא אשא ראשי, כי אם יגאה וירום ראשי כשחל תצודני. ולדעתנו מוסב אל כשחל (ועיין שחל). ומזה ב) במובן המוסרי, גדולת מעלה ורוממות, ערהאבען זיין, возвеличиваться. כי גָאֹה גָאָה (שמות ט"ו א'). והנראה שענינו גדלות נצחון, או סתם נצחון, זיעגען, побѣдить. (ועיין גאוה). בדברי חז"ל בבנין פיעל, גֵאַנִי וְגֵאִיתִיו (מכילתא פ' השירה ח'). ומזה בפיוט, גֵיאַנִי ולא לאחרת (רבמ"ק יוצ' ב' דפסח). ובארמית ובמשנה בא גם בהתפעל במובן המוסרי, א) הראות גדולת המעלה, כי גאה גאה ת"א ארי אתגאי על גיותנא, זיך גרויסטויינג, показаться величавымъ. ומזה בפיוט אל ארון, המִתְגָאֶה על חיות הקדש (ועיין גאה). ובמדרש, הכל מתגאים זה על זה, חשך מתגאה על התהום שהוא למעלה הימנו וכו' והקב"ה מתגאה על הכל (שמו"ר כ"ג). ומזה ב) החשיב א"ע לגדול המעלה והקטין מעלת זולתו, שטאלצירען, величаться, гордиться. אבשלום נִתְגָאָה בשערו (סוטה א' ח'), כל המִתְגָאֶה בטלית של תלמיד חכם ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (ב"ב דף צ"ח ע"א).

גֵא, גֵאֶה, ש"ת. במובן המוסרי, מי שמחזיק א"ע כגדול המעלה ומשפיל מעלת זולתו, שטאלץ, האכמוטהיג, гордый, высокомѣрный. גֵא מאד (ישעיה ט"ז ו'), פ"א במקרא, על כל גֵאֶה ורם (שם ב' י"ב), וראה כל גֵאֶה והשפילהו (איוב מ' י"א). והרבוי, בית גֵאִים (משלי ט"ו כ"ה). וכולל גם רעים וחטאים, השב גמול על גֵאִים, וכמו שהוא מבאר דבריו, עד מתי רשעים (תהלים צ"ד ב' ג'), פרעפלער, גאטטלאזע, беззаконникъ, безбожникъ, нечестивецъ. טמנו גֵאִים פח לי (שם קמ"ו ו'), ונמשך על האמור, שמרני ה' מידי רשע מאיש חמסים, וזו הערה כמה היתה מדת הגאוה שנואה לפנים בקרבנו, הבוז לְגַאֲיוֹנִים (שם קכ"ג ד') בקרי, וענינו גֵאִים יונים, גאים הלוחצים, ויונים מן ינה (עיין בסמוך). ובמדרש, במובן גדול וחזק, ארבעה מיני גאים נבראו בעולם, גֵאֶה שבבריות אדם, גֵאֶה שבעופות נשר, גֵאֶה שבבהמות שור, גֵאֶה שבחיות ארי, וכלן נטלו מלכות ונתנה להם גדולה והם קבועים במרכבה של הקב"ה וכו' (שמות רבה כ"ג, ועיין חגיגה י"ג ע"ב). והנראה שזה טעם המליצה, המִתְגָאֶה על חיות הקדש ונהדר בכבוד על המרכבה (פיוט אל ארון).

גֵאָה, שמ"נ. במובן המוסרי, ולדעה, האָכמוטה, שטאלץ, высокомѣрie, гордость. גֵאָה וגאון (משלי ח' י"ג) פ"א במקרא.

גַאֲוָה, שמ"נ. א) רוממות המעלה, בהתיחס אל השי"ת, האָהייט, ערהאבענהייט, величіе, возвышенность, слава. על ישראל גַאֲוָתוֹ (תהלים ס"ח ל"ה), ירעשו הרים בְּגַאֲוָתוֹ

ועם זה אריגת ארוג ומטוה, וזה ענין הבתולים באשה. ועל שם זה נקראת בְּתוּלָה במובן קשורה וסגורה בבתוליה.

2) בְּתוּלָה, בחכמת התבונה. שם קבוץ כוכבים ידוע בגלגל המזלות, והוא מול חודש אלול, יונגפער, дѣва.

בְּתוּאֵל, שע"פ. א) בן נחור אבי רבקה (בראשית כ"ב כ"ג), תקרא בְּתוּאֵל הארמי (שם כ"ח ך'). ב) עיר בנחלת מטה בני שמעון (דה"א ד' ל'), ובספר יהושע נקראת בְּתוּל.

בִּתְיָה, שע"פ. בת פרעה (דה"א ד' י"ח).

בָּתַק, פ"י. בנינו פיעל, פ"א במקרא, ענינו כריתה וגזירה, שנידען, הויען, צעדריען. рѣзать, рубить, разрубить. וּבִתְּקוּךְ בחרבותם (יחזקאל ט"ז מ'). וכן הוא בערבית. יש אומרים שיסודו תק. ומן היסוד הזה נגזרו גם השרשים אתק, נתק.

בָּתַר, פ"י. הקל. ענינו חתוך וחלוק לגזרים, צערשנידען, разрѣзать. ואת הצפור לא בָתָר (בראשית ט"ו י'), וכן הוא בערבית.

הפיעל, בהוראת הקל, וַיְבַתֵּר אותם בתוך (שם שם).

בֶּתֶר, ש"ז. נתח מן הגוף המנותח, שטיקק, кусокъ, отрѣзокъ. איש בִּתְרוֹ (שם שם), בין בְּתָרָיו (ירמיה ל"ד י"ח), בין בִּתְרֵי העגל (שם י"ט). ומזה, על הרי בָתֶר (שה"ש ב' י"ז). לרש"י הוא לשון חלוקה והפלגה. ואולי כוונתו על הרים נחלקים ומנותחים ע"י נקרות וסלעים, הרי שממה. דורכגעשניטענע בערגע, בעטשליכטען, ריססיגער ערט, разсѣлины горъ. והראב"ע אומר הרי נדוד, וכוונתו מנודים ומופרשים, איינזאמע, одинокія. (ועי' בתרון).

בִּתְרוֹן, שע"פ. מקום בעבר הירדן מזרחה. וילכו כל הַבִּתְרוֹן ויבאו מחנים (ש"ב ב' כ"ט). ממה שבא בה"א הידיעה נראה שנשאר לו אל השם הפרטי הזה משמעות עצם כללי, מקום הרים גזורים וכרותים. ולדעת בעל ארץ קדומים אפשר שהוא שנקרא הרי בתר (שה"ש ב' י"ז). ולדעת פירסט הוא בית הרן, (עיין בית הרן).

2) בָּתַר, (עיין אתר).

בָּתַת, פ"י. בערבית, ענינו גזירה וכריתה, ועם זה החרבה ועשית שממה, פערוויסטען, опустошать, разорять. ומזה:

בָּתָה, שע"ג. מקום שמם ארץ גזירה, אֶעדע, וויסטע, пустыня. בנחלי הַבַּתּוֹת (ישעיה ז' י"ט). ומזה, ואשיתהו בָתָה (שם ה' ו'), איך מאכע איהן צו אֶעדע, сдѣлаю его пустынею. הנה תמורת תגש. ולדעת האחרונים זה האחרון שרשו בות.

אות ג

ג, היא האות השלישית בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה גִימֶל, גָּמָל (שבת ק"ד ע"א), ועל משקל הלשון הארמית גַּמְלָא (שקלים ג' ב') לפי קצת נוסחאות. וברבוי, גַּמִּין (שבת ק"ג ע"ב), כשמה בלשון יונית גאממא. לדעת חוקרי הלשון נקראת בשם גָּמָל, לפי שצורתה בכתב הקדום דומה לצואר הגָּמָל.

מוצא הגימל מן החיך. ולזאת תתחלף לפעמים בשאר האותיות היוצאות מן המוצא הזה, לא חלוף גמור, כי אם בבחינה שקצת מן השרשים שבאה בהן אחת מן האותיות האלה קרובים בהוראותיהם, אם בלשון עברית ואם בלשונות הקרובות לה, א) ג' תתחלף באות כ'. סָגַר סָכַר, גָּפַר כָּפַר. ב) ג' תתחלף באות ק'. גבע (גִּבְעָה) קבע (קֻבַּעַת) גדד קדד. ועל הטעם שתתחלף באות יו"ד, גָּרַשׁ יָרַשׁ, יבש קשש (בארמית). ולהיות שמוצא החיך קרוב למוצא הגרון נמצא שתתחלף הג' גם

בבה (עיין שם). ובא השם בַּת גם בסמיכות לשם אחד לענין שע״פ.

בַּת רַבִּים, שע״פ. עיניך ברכות בחשבון על שער בַּת רַבִּים (שה״ש ז׳ ה׳). לדעת קצת הוא שם שער בעיר חשבון.

בַּת־שֶׁבַע, שע״פ. בת אליעם, אשת המלך דוד, אֵם שלמה (מ״א א׳ י״א), ובדה״א (ג׳ ה׳) נקראת בַּת שׁוּעַ בת עמיאל.

בַּת שׁוּעַ, (עיין בת שבע).

בַּת אֲשֻׁרִים, (עיין תאשור בשרש אשר).

בַּת, שם, מדה ממדת הלח, איין נע־ וויססעס מאַאָס, известная мѣра. אלפים בַּת יכיל (מלכים א׳, ז׳ כ״ו), עשרת צמדי כרם יעשו בַּת אחת (ישעיה ה׳ י׳), ואיפת צדק ובַת (יחזקאל מ״ה י׳), כי עשרת הַבַּתִּים חמר (שם שם י״ד), ויין בַּתִּים עשרים (דה״ב ב׳ ט׳), והוא כמדת האיפה, כמש״נ האיפה וְהַבַּת תכן אחד יהיה (יחזקאל מ״ה י״א). וכן הוא בארמית, בַּתִּין מאה (עזרא ז׳ כ״ב).

2) בַּת, במשנה, בענין פעם, מאל, разъ. ולא נמצאה כי אם בלשון יחיד ובסמיכות לשם המספר אַחַת, שלא עשה מלאכתו בְּבַת אחת (שבת י׳ ב׳), היה כותבה בְּבַת אחת (יומא ל״ח ע״א). ובגמרא, בַּת ראש, שהיו אחיו הכהנים נוקרים בְּבַת ראש לאחוריהם (שם שם ב׳), ענינו כמו פתאום מבלי שים לב, שלא יזדקר הגדי בְּבַת ראש (עירובין ע״ז א׳), זורקו בְּבַת ראש (אבות דר״נ פ״ז), ולא ידענו לו מקור, ומה שכתב בעל המלואים בזה לא נראה לנו.

בַּתָּה, (עיין בתת).

בְּתוּלָה, ש״נ. א) אשה אשר לא ידעה איש, יונגפער., дѣва, дѣвушка. בְּתוּלָה ואיש לא ידעה (בראשית כ״ד ט״ז), גם בחור גם בְּתוּלָה (דברים ל״ב כ״ה). וברבוי, בחורים וגם בְּתוּלוֹת (תהל׳ קמ״ח י״ב). ובא במובן, ב) ארוסה וכלה, כִּבְתוּלָה חגרת שק על בעל נעוריה (יואל א׳ ח׳), יבעל בחור בְּתוּלָה וגו׳ (ישעיה ס״ב ה׳). ג) נערה נתונה לגבירה לשרות כבוד, בְּתוּלוֹת אחריה רעותיה (תהלים מ״ה ט״ו), קאַממער פֿריא, комнерфрау, горничная. ובהשאלה מליצית כהשאלת שם בַּת כנוי לכלל אומה, בְּתוּלַת ישראל (ירמיה י״ח י״ג). ועל הרוב בחבור עם השם בַּת, בְּתוּלַת בַּת ציון (מ״ב י״ט כ״א), בְּתוּלַת בַּת צידון (ישעיה כ״ג י״ב), בְּתוּלַת בַּת־בבל (שם מ״ז א׳), בְּתוּלַת בַּת עמי (ירמיה י״ד י״ז). ובמשנה, עד שמגיע לסלע או לִבְתוּלָה (נדה ט׳ ח׳), קרקע שלא נעבדה, בְּתוּלַת שקמה (שביעית ד׳ ח׳). ובתוספתא אמרו, שלש בתולות הן, בתולת אדם, בתולת אדמה, בתולת אילן. בתולת אדם כל שלא נבעלה מימיה, בתולת אדמה כל שלא נעבדה מימיה, בתולת אילן כל שלא נקצצה מימיה (שם ג׳ ח׳). ובגמרא, בתולת וורד (שבת דף צ׳ ע״א), וורד שלא נפתח עליו. ובענין אחר, המוכר את בית הבד מכר את הים וכו׳ ואת הַבְּתוּלוֹת (ב״ב ד׳ ה׳), ופירשו בגמרא כלונסאות של ארז, והן לדעת הערוך והרשב״ם שני כלונסאות שנועצים בארץ בראש הגת מכאן ומכאן ונוקבים זה כנגד זה ונותנים בריחים מזה לזה ומעמידים הקורה על הבריח. ובלע״ז שרורש, והוא לדעת הרמ״ל לשון רומי sorores. ענינו שתי אחיות, על שהם דומות זה לזה כענין אשה אל אחותה, שטאַנגע, жердь, тычинкъ. ולדעת בעל הערוך השלם מקורו בלשון ערבית מוט עב.

בְּתוּלִים, שם ברבוי. א) מטוה חוטי העור הסוגר רחם האשה, יונג־ פֿרױשאַפֿט, дѣвство. לא מצאתי לבתך בְּתוּלִים (דברים כ״ב י״ז), ואלה בְּתוּלֵי בתי (שם). ב) מעמד ימי הבתולות, שטאַנד דער יונגפֿריא, יונגפֿרױשאַפֿט, дѣвичье состоянiе, дѣвичество. אשה בִבְתוּלֶיהָ (ויקרא כ״א י״ג), ואבכה על בְּתוּלַי (שופטים י״א ל״ז). לדעת חוקרי הלשון עיקר הוראת השרש הוא כריתה, ופסוק, טרענען, раздѣлять. וכן הוא בערבית ודומה לשרש בדל. ומזה בְּתוּלָה תאר לנערה, שהיתה, לפי מנהג ארצות הקדם, מובדלת מאנשים ויושבת סגורה בביתה. והנראה לנו ששרש בתל דומה לפתל בהוראת עניבה וכריכת חוטים,

2) בַּת בִּירְתָּא, (חולין ק׳ ע״א), בור או חריץ קטן שהוא כבת לבור או חריץ גדול, קליינער קאנאל, канава.

2) בַּת נִירָא, תרתי בבת נירא ותרא בנירא (שבת דף ק״ה ע״א), ניר קטן, ועבער פֿארק.

2) בַּת עֵינָא, (מו״ק י׳ א׳), נקב קטן שעושין באמצע הירוים שהתבואה נופלת לתוכו, קליינעס לאָך, дырка. (ועיין עַיִן).

2) בַּת צִדְעָא, צדעא ובת צדעא (שבת פ׳ ע״א), מעט שער שהאשה משיירת בין אזנה לפדחתה ואינה קולעת אותו, דאס הארר אן דער שלעפע, волосы при вискахъ.

2) בַּת קוֹל, השתמשו בו בהוראות שונות. א) ומשיאין על פי בת קול (במשנה יבמות פ״ז ו׳), ענינו קול המון שלא נודע מאין יצא, געריכט, молва. שמע נבוכדנאצר בת קול שהיו מתרגשים, אמר הקול הזה מהיכן אמרו לו אותן העניים (שמות רבה ל׳), וענינו קול יצא בהסכמת רבים מבני אדם. ב) הסכמת רבים מגדולי החכמים בדבר אחד שנחשבת לפנים כהשפעה אלהית, וכאילו קול יצא מן השמים, משיצאת בַּת קול, לעולם הלכה כדברי בית הלל (ירושלמי ברכות פרק א׳ ד׳). ויתכן שזהו עיד המליצה הידועה בל׳ רומית vox populi, vox dei. קול המון כקול שדי. ואולי זה ענין בַּת קול, שיצאת במחלוקת על התנור של עכנאי. ואמרה מה לכם אצל ר״א שהלכה כמותו בכל מקום. ועל זה אמר ר׳ יהושע לא בשמים היא, אין משגיחין בְּבַת קול (ב״מ נ״ט ע״ב). והכונה אין ענין השפעה אלהית בדבר הנוגע להלכה המסורה לחכמי ישראל לדון עפ״י מדות המקובלות שהתורה נדרשת בהן. ג) ובא גם כן על גלוי רצון ה׳ בקול ממש, שמעתי בַּת קול מנהמת כיונה (ברכות ג׳ א׳), עתידה בַּת קול להיות מפוצצת (ירושלמי שבת ו׳). משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל, ואף על פי כן היו משתמשין בְּבַת קול (יומא ט׳ ע״ב). ובתיב״ע, וּבְרַת קָלָא נפלת משמיא כו׳ (בראש׳ ל״ח כ״ו). וענין כלם קול היוצא מכח קול אחר, ווידערהאלל, эхо. ומזה בהשאלה, מה השמן אין לו בַּת קול כך ישראל אין לו בַּת קול (שהש״ר א׳ ג׳), קול חרישית שהמשקה משמיע בשעת הריקה מכלי אל כלי. ובסמיכות לשמות מיני עצים:

2) בַּת שֶׁבַע, בבנות שבע לא יאכל בלבסים (מעשרות ב׳ ח׳), מין עצי תאנה הנקרא גם כן בַּת־שׁוּחַ, ווייסע פֿייגע, бѣлая смоква. בְּנוֹת שׁוּחַ שביעית שלהן שניה שהן עושות לשלש שָׁנִים (שביעית ה׳ א׳), שגידולו נגמר בשנה השלישית. בַּת שִׁקְמָה, בנות שוח ובנות שִׁקְמָה (דמאי א׳ א׳), מין תאנים מדבריים, ווילדע פֿייגע, дикая смоква. ועל בַּת היענה אמרו בגמרא, וכי בַּת יש לה ליענה אלא איזו זו ביצה טמאה (חולין ס״ד ע״ב). וכן יכלול בל׳ סוריא השם בְּרַת הוראת ביצה, אײַ, яйцо. (המשביר) (ועיין יענה).

2) בַּת חוֹרִין, שם בגמרא. בַּת־חוֹרִין היא ומקפדת עד שירחץ ידיו ג׳ פעמים (שבת ק״ט ע״א). ופירש״י היא הרוח השורה על הידים לפני נטילה.

2) בַּת־מֶלֶךְ, שם, בגמרא. פוך מעביר בת־מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שיער בעפעפים (שם). ופירש״י, אם הזיקה לעיניו, ומשמע מדבריו שהוא שם רוח רעה עיד שם בת־חורין, ומין חולי. ובתוספתא דב״ק (פרק ט׳) נאמר בענין אחד, הכהו על מוחו וירדו מים וחפו את עיניו. ויצאו בְּנוֹת מלך וסימא את עיניו. וכתב בעל זית רענן איפשר דבת עין קרי הכי ובנות מלך כמו בנות עין, ופירושו רחוק. והרב בעל הערוך השלם האריך בבאור, ועדין צריך באור.

בַּת, בסמיכות לשם עין, ענינו כענין השם אִישׁוֹן, אויגאפּפעל, зрачекъ. שמרני כְּאִישׁוֹן בַּת עָיִן (תהלים י״ז ח׳), אל תדום בַּת עֵינֵךְ (איכה ב׳ י״ח). י״א שהשם בַּת הוא להקטין ועיד שאמרו גם בשם אִישׁוֹן. ויתבן שהשם בַּת במובן זה הוא מקוצר מן

בשר (תהלים קל״ו כ״ה), וביותר על מין בני האדם, כי־מי כל־בשר (דברים ה׳ כ״ג), ויברך כל בשר (תהלי׳ קמ״ה כ״א) ומזה בפחיתות מין האדם בכלל, בשגם הוא בשר (בראש׳ ו׳ ג׳), כל הבשר חציר (ישעיה מ׳ ו׳), באלהים בטחתי וגו׳ מה יעשה בשר לי (תהלים נ״ו ה׳), ויזכר כי־בשר המה (שם ע״ח ל״ט), ע״ד זכור כי עפר אנחנו (שם ק״ג י״ד), ושם בשר זרעו (ירמיה י״ז ה׳), עמו זרוע בשר (דה״ב ל״ב ח׳). וברז״ל תגלה המליצה ; בשר ודם, לא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם (ברכות מ׳ א׳). ובתפלה, וכל בני בשר יקראו בשמך. ג) קרוב ושאר, אין פֿערוואנדטער, кровный родственникъ. אך עצמי ובשרי אתה (בראש׳ כ״ט י״ד), ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נ״ח ז׳), מיטמענש, ближній, собрать. ודומה לו השם שאר ע״ש. ובא ד) בהשאלה אל אבר התשמיש בזכר, רר בשרו את־זובו או החתים בשרו מזובו (ויקרא ט״ו ג׳), אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כ״ג כ׳), גדלי בשר (שם ט״ז כ״ו). ובארמית שבמקרא, בשר שגיא (דניאל ז׳ ה׳), עם־בשרא לא איתוהי (שם ב׳ י״א), ובתרגום בסרא בסמ״ך. והוראתם הראשונה היא תפיחה והתמלאות שוועללען, אויף שוועללען פֿאלל זיין, пухнуть, полнѣть. ונמצא לענין זה בפעל בלשון ערבית, והתיחד השם בשר אל החומר הרך בגוף בע״ח שהוא תפוח ומתפח, ומלואו מרגש לעין, ובמשנה נופל גם על החלק הרך בפרי (עוקצין ב׳ ב׳), ומזה בסר בוסרא הפירות כשהם מתחילים להתפח ולהמלאות (עיין בסר), ויסודם שר, שאר סר, סור, (עיין שם). ואין לשמות אלה, שום התיחסות לפעל בשר בהוראת הודעה.

בשור, שע״פ. נחל מים ידוע. נחל הבשור (ש״א ל׳ ט׳, י״ד, כ״א), נובע מהרי יהודה אצל דביר ונופל אצל עזה בים הגדול, ואפשר שנקרא כן על שם שהוא מתמלא ומימיו רבים לעת ידועה וממלאים את כל גדותיו.

בת, שם נקבה. ולד נקבה בהתיחס אל מולידיה, טאָכטער, дочь. מלכה בת הרן (בראשית י״א כ״ט). ובא בבהמה מהוראת בן, או בן יונה או בת יונה (שמות כ״א ל״א), מאַדכען, дѣвица. וברבוי, שתי בנות (בראש׳ י״ח ח׳). ונופל על הנשים בכלל, רבות בנות עשו חיל (משלי ל״א כ״ט), פֿרויען, женщины. וענינו כמו בנות האדם (בראשית ו׳ ב׳), בנות בטחות (ישעיה ל״ב ט׳). וע״ד התבה, הביאו בני ממרחק ובנותי מקצה הארץ (שם מ״ג ו׳). וכן בענין ענף, בנות צעדה עלי שור (בראש׳ מ״ט כ״ב), שאָסלינגע, ростки, отпрыски. בנות השיר (קהלת י״ב ד׳), טאָכטער דעס געזאנגעס, дщеря пѣнія. כנוי לצפרים מנעימי הזמרה. ובסמיכות אל שמות המספר, בת שנתה תמימה (ויקרא י״ד י׳), אים אלטער, въ возрастѣ. ואם שרה הבת תשעים שנה (בראשית י״ז י״ז). ובגמרא, בת יומא מתקדשת בכסף (ירושלמי קדושין פ״ג). ובע״א. קדירה בת יומא (ע״ז ע״ז ע״א), שהשתמשו בה בו ביום. ובהתיחס אל שם אחר, ובעל בת־אל נכר (מלאכי ב׳ י״א), בת־נדיב (שה״ש ז׳ ב׳). וברז״ל, בת חורין (שבת ק״ט ע״א). ובא כתאר אל הערים הקטנות ביחס אל העיר הגדולה שהיא נחשבת להם כאם, חשבון ובכל בנתיה (במדבר כ״א כ״ה), טאָכטערשטאָדטע, ובנותיה אשר בשדה (יחזקאל כ״ו ו׳). ובגמרא, בענין הכנה לדבר מה, בת עונשין, כמו, בן הכות, מכלל דבת אורו הוא (שבת דף כ״ה ע״ב), נתונה ועומדת להסקה, בהמה בת הכי הוא (סנהדרין כ״ה ע״ב), כמו לזכר בר הכי. ובענין קנין תכונה, בת־בליעל (ש״א א׳ ט״ז). ובא כתאר מליצי על עם כלו, או כלל יושבי עיר ועיר, לפי שהארץ נחשבת כאם המכלכלת ילדיה. בת־בבל השדודה (תהלים קל״ז ח׳), בת־ציון (ישעיה א׳ ח׳), בת ירושלים (שם ל״ז כ״ב), בת יהודה (איכה א׳ ט״ו), ובתוספת השם בתולה, בתולת בת ציון (שם ב׳ י״ג), לבתולת בת יהודה (שם א׳ ט״ו), וכן, בת עמי (שם ד׳ ג׳), בתולת בת עמי (ירמיה י״ד י״ז). ובא, תתגודדי בת גדוד (מיכה ד׳ י״ד), עם שכלו גדודי חיל. וברז״ל בא השם בת בסמיכות לשם אחר, בענין דבר קטן בערך אל הגדול ממנו:

השבעים העתיקה, .Batav, Bataviatis
ובספרי יוסף פלאוויוס נקראת .Batavia
ע״ד שנקראת בתרגום ירושלמי בּוּתְנָן ,
בָּתְנָא , (דברים ל״ג י״ד), בּוּתְנַיִּם (שם ל״ג כ״ב),
ובתרגום תהלים נקראת גם מותנן (ס״ח כ״ג).

בָּשַׁם , פ״י, בבנין פיעל. בהוראת הפעל
בוס , בחלוף סמך בשין וע״ד
הכפולים, ניעדערטרעטען, стоптать, попирать
. ногами . יַעַן בּוֹשַׁסְכֶם על דל (עמוס ה׳ י״א),
ולא נמצא כ״א פ״א במקרא. (עיין בוס).

בִּשֵּׂר , פ״י. לא נמצא כי אם בפיעל ,
עקרו הודעת וספור דבר , ער-
צעהלען, פערקינדען, рассказывать, повѣство-
вать, возвѣщать . בִּשַּׂרְתִּי צדק (תהל׳ מ׳ י׳),
בַּשְּׂרוּ מיום ליום ישועתו (שם צ״ו ב׳), והתיחד
להשמעת שמועה חדשה , בעריכטען, -увѣ
домить . וביחוד שמועה טובה , אשר
בִּשַּׂר את אבי (ירמיה כ׳ ט״ו), והבינותי גם זה
מְבַשֵּׂר (ש״ב י״ח כ״ז), מְבַשֵּׂר טוב משמיע
ישועה (ישעיה נ״ב ז׳), וכש״ת באָטשאַפטער ,
. вѣстникъ . רגלי מְבַשֵּׂר (שם שם), ולירושלים
מְבַשֵּׂר אתן (שם מ״א כ״ז). ובס״נ מְבַשֶּׂרֶת
ציון (שם מ׳ ט׳), באָטשאַפטערין , вѣстница .
וברבוי , הַמְבַשְּׂרוֹת צבא רב (תהלים ס״ח
י״ב). ופ״א גם בידיעה לרעה, ויען הַמְבַשֵּׂר
ויאמר נס ישראל (ש״א ד׳ י״ז) , ובדרז״ל
בפועל בענין הבטחה, יהא מְבוּשָּׂר שבן
עולם הבא (ירושלמי שקלים ג׳ ה׳). ולא עוד
אלא שאתה מְבוּשָּׂר שמחלתי לך (שמו״ר
ט״ז) כמו מובטח , הרי את מְבוּשֶּׂרֶת שנצחת
(ויק״ר ל׳).

ההתפעל , יִתְבַּשֵּׂר אדני המלך (ש״ב
י״ח ל״א), לאססע דער קעניג זיך פרעהע באָטשאַפט ברינ-
גען , позвольте царь принести радостную
. вѣсть

בְּשֹׂרָה , בְּשׂוֹרָה , שמ״נ. שמועה טובה
פרעהע באָטשאַפט , -ра
. достная вѣсть . אם לבדו בְּשׂוֹרָה בפיו
(ש״ב י״ח כ״ה) , יום בְּשֹׂרָה הוא (מ״ב ז׳ ט׳),
ובחבור עם טובה, ואל בְּשׂוֹרָה טובה יבא
(ש״ב י״ח כ״ז) . ומזה השכר שנותנים למבשר
טוב , באָטען-לאָהן , награда за принесен-
. ную вѣсть . אשר לתתי־לו בְּשֹׂרָה (שם

ד׳ י׳) . ובמשנה על הגשמים ועל הבשורות
הטובות (ברכות ט׳ ב׳) , ובא גם : בְּשׂוֹרוֹת רעות
(שבת ס״ג א׳) .

בָּשָׂר , שע״נ . א) החומר הרך בגוף בעלי
חיים , פלייש , плоть . באדם ,
ויסגר בָּשָׂר תחתנה (בראשית ב׳ כ״א) , עצם
מעצמי ובָשָׂר מִבְּשָׂרִי (שם שם כ״ג). ובבהמה,
ובריאת בָּשָׂר (שם מ״א ב׳), וכן בשר בעח״י
לאכילת האדם, בין הערבים תאכלו בָשָׂר
(שמות ט״ז י״ב) , мясо . לחם ובָשָׂר בבקר
(מ״א י״ז ו׳) , ואת הַבָּשָׂר ואת העור (ויקרא
ט׳ י״א) , בעור הַבָּשָׂר (שם י״ג ג׳) , צד הבשר
העליון נקרא עור , דבקה עצמי לִבְשָׂרִי
(תהלים ק״ב ו׳) , י״ם כמו לעורי , ע״ד צפד
עורם על עצמם (איכה ד׳ ח׳)! בעורי ובִבְשָׂרִי
דבקה עצמי (איוב י״ט כ׳) , ומחית בָּשָׂר חי
(ויקרא י״ג י׳) , בשר בריא שלא חלה בו
הצרעת , געזונדעס פלייש , живое, здоровое
. мясо . וביום הראות בו בָּשָׂר חי (שם שם
י״ד). והרשב״ם פירשו חתיכת בשר חדש
שגדלה בתוך הנגע וכוונתו אל הבשר הבלת
מרגיש הגדל במכה, ווילד פלייש , дикое мясо .
(עיין חַי), ולא יקח ממך בָּשָׂר מבשל כי
אם חָי (ש״א ב׳ ט״ו) , רויהעס פלייש , сырое
. мясо . ובְשַׂר קדש (ירמיה י״א ט״ו) , הוא בשר
הקרבנות , וכנגדו נקרא במשנה בשר חולין
בְּשַׂר תַּאֲוָה , בשר קדשים קלים שנתבשלו
עם בְּשַׂר התאוה (ערלה ב׳ י״ז) מענין האמור :
כי תאוה נפשך לאכל בָּשָׂר (דברים י״ב כ׳).
ב) כל גוף בע״ח בכלל קערפער, לייב ,
. тѣло . בעודו חי , והיו לְבָשָׂר אחד (בראשית
ב׳ כ״ד) , אך בָּשָׂר בנפשו דמו (שם ט׳ ד׳) ,
גוף בעח״י בעוד נפשו ודמו בו . מנפש
ועד בָּשָׂר יכלה (ישעיה י׳ י״ח), כי נפש הַבָּשָׂר
בדם היא (ויקרא י״ז י״א) , לבי ובְשָׂרִי ירננו
(תהלים פ״ד ג׳), ורוח כל בְּשַׂר איש (איוב י״ב י׳) ,
אף בְּשָׂרִי ישכן לבטח (תהלים ט״ז ט׳) , שלא
אסות , ופ״א בא בלשון רבים , חיי
בְּשָׂרִים לב מרפא (משלי י״ד ל׳) , והכפל ורקב
עצמות קנאה . ומזה על כל מין בע״ח
בכלל , פליישליכעס , לעבענדע געשעפפע ,
. плоть, всѣ живущія твари . ומכל החי
מכל בָּשָׂר (בראשית ו׳ י״ט) , נותן לחם לכל

בֶּשֶׂם, שע״ז. ריח טוב וואָהלגעריך, ווירצע, חופֿש, благовонiе,ароматъ, ароматный запахъ. ובא על הסמים המריחים, קנמן בֶּשֶׂם (שמות ל׳ כ״ג), ציממע ראָהר, благовонная, коричновая тросеть. ולא נמצא ביחיד כ״א פעם זו, ושמושו במקרא ע״ד הרבוי: בְּשָׂמִים, כולל כלל מיני הסמים המריחים, וזה לפי שעל הרוב הם באים בגרגרים קטנים ומעורבים מינים מינים שונים, בְּשָׂמִים לשמן המשחה (שם כ״ה ו׳), געווירצע, пряные коренья. קח לך בְּשָׂמִים ראש (שם ל׳ כ״ג), עדעלע געווירצע, עם כל ראשי בְּשָׂמִים (שה״ש ד׳ י״ד). ובמשנה הקושט והחמס וראשי בְּשָׂמִים (עוקצין ג׳ ה׳). ולפי מקומו נראה שהוא שם למין בשם ידוע. ומחובר עם הפעל נזל, יזלו בְשָׂמָיו (שם שם ט״ז).

בֹּשֶׂם, שם כענין הקודם. ווירציגער קאַלמוס, благовонная корица. וקנה בֹשֶׂם (שמות ל׳ כ״ג), בראש כל בֹשֶׂם (יחזק׳ כ״ז כ״ב), תחת בֹשֶׂם (ישעיה ג׳ כ״ד), חופֿש, запахъ. וכולל גם את מין הבלסם, ערוגות הַבֹּשֶׂם (שה״ש ו׳ ב׳).

2) **בּוּסָם**, **בּוּסְמָא**, ארמית שם. בהוראת בֶּשֶׂם בעברית ווירצע, געווירץ, ароматъ. בְּשָׂמִים ראש (שמות ל׳ כ״ג), ת״א בּוּסְמִין. ובפעל, רקח מרקחת מעשה רקח (שם שם כ״ה), ת״א בּוּסָם מבסם עובד בוסמני. ובדרז״ל השתמשו בפעלים ובשמות הנגזרים ממנו, על המשקל העברי והארמי.

הפיעל, תקן דבר בבשמים, ווירצען, приправлять. בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומְבַשְּׂמִין אותה (שמ״ר כ״ג). יין מְבוּשָּׂם אני מוכר לך (ב״ב ו׳ ג׳), שלא יצאה אשה אחת מהן מְבוּשֶּׂמֶת מעולם (ירושלמי יומא ס׳). ובהתפעל, מקום שהיו מִתְבַּשְּׂמוֹת בו (שבת ס״ב ע״ב), ובמדרש מפני שהאשה צריכה לְהִתְבַּשֵּׂם (ב״ד ז׳), וע״ד המליצה אמרו, בשעת שנתבשמה דעתו עליו (שם ס״ז). וכן יכלול גם המתיקות, וימתקו המים (שמות ט״ו כ״ה), ת״א וּבְסִימוּ מיא. ומזה בגמרא כותא לְבַסּוּמֵי שכיח (מגילה ז׳ ע״ב), מאכלים ערבים. ומזה בהשאלה לְבַסּוּמֵי קלא (סוכה נ״ט ע״א), להנעים את הקול, ע״ד שבא בלשון המשנה, לתת תבל בנעימה (ערכין ב׳ ו׳) (עיין תבל). ובא גם לענין שכרות, כמאן דמבסמי תני (ב״ב ע״ג ע״א), לְבַסּוּמֵי בפוריא (מגילה ז׳ ע״ב), וזה לפי שהשכרות באה מן היין הממוזג בבשמים חריפים.

2) **בַּסָּם**, ש״ת. מתקן מיני בשמים, רוקח, געווירצברייטער, аптекарь. אי איפשר לעולם בלא בַּסָּם ובלא בורסקי (קדושין פ״ב ע״ב).

בָּשְׂמַת, שע״פ. א) בת אלון החתי אשת עשו (בראשית כ״ו ל״ד). ב) בת ישמעאל אשת עשו (שם ל״ו ג׳). ג) בת המלך שלמה ((מ״א ד׳ ט״ו).

מְבֻשָּׂם ע״ש.

בָּשָׁן, שם עצם פרטי. א) ארץ הרים בעבר הירדן בין הרי חרמון ובין הרי הגלעד. ממלכת עוג, שעל שמה נקרא עוג מלך הבשן, ונתנה לחצי שבט מנשה לנחלה (במדבר כ״א ל״ג, דברים ג׳ ד׳, יהושע י״ג י״ב–ל״א). ועל שם הרריה הרמים נאמר ע״ד המליצה, הר אלהים הר בָּשָׁן הר גבנונים הר בָּשָׁן (תהלים ס״ח ט״ז). על ההרים האלה גדלים עצי אלונים מיוחדים במינם ובטובם כהארזים הגדלים בהר הלבנון, ושניהם יחד נזכרים לשבח, ארז מלבנון לקחו לעשות תרן עליך אלונים מִבָּשָׁן עשו משוטיך (יחזקאל כ״ז ו׳), וע״ד המשל לגדולי השרים, על כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים, ועל כל אלוני הַבָּשָׁן (ישעיה ב׳ י״ג); ובעמקיו היה מקום מרעה טוב מאד, והבהמות שהיו רועות שם היו מיוחדי׳ בגידולן ובבריאותן, וזהו מליצת ואילים בני בָשָׁן (דברים ל״ב י״ד), פרות הַבָּשָׁן (עמוס ד׳ א׳), אבירי בָשָׁן (תהלים כ״ב י״ג), מריאי בָשָׁן כלם (יחזקאל ל״ט י״ח), וגם חיות טורפות נמצאו שם, גור אריה יזנק מן הַבָּשָׁן (דברים ל״ג כ״ב). ועל שם אדמתו הפוריה בא נרדף אל הכרמל, ונער בָּשָׁן וְכַרְמֶל (ישעיה ל״ג ט׳), אמלל בָּשָׁן וכרמל (נחום א׳ ד׳).

בְּרִית, ש"נ. לדעת הרשד"ל נמצא השם הזה במקרא גם משרש ברה במובן ברירה, וזה בפסוק, והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסרת הַבְּרִית (יחזקאל כ' ל"ז), כי אחרי שאמר והעברתי אתכם תחת השבט כרועה המונה את צאנו, הוסיף להציע השלמת המשל ואמר, והבאתי אתכם במסרת הברית, כרועה המכנים צאנו למקום אחד גדור ומוציאן משם אחת אחת לבקרן ולברור את הדרושה לו. ושע"כ הוא אומר אח"כ וּבָרוֹתִי מכם.

בִּרְשַׁע, שע"פ. מלך עמורה (בראשית יד ב'), יתבן שהוא מורכב מן בן רשע, ועד השם ברע (עיין שם).

בָּשַׁל, פעו"י. הקל א) תקן המאכל במים ע"י חום האש. קאָכען, развариться. בָּשְׁלוּ עצמיה בתוכה (יחזק' כ"ד ה'), (ועקר שרשו בפיעל). ב) גמר גידול פירות כי בָשַׁל קציר (יואל ד' י"ג), רייף זיין, поспѣ-вать, созрѣвать. כבר נגמרו הפירות העומדים להקצר, ובמשנה, הענבים שֶׁבָּשְׁלוּ כל צרכן (כלאים ז' ז'), אוכל ענבים בְּשֵׁלוֹת (אבות ד'. כ').

הפיעל על הרוב במאכל בשר קאָכען, варить. לא תְבַשֵּׁל גדי בחלב אמו (שמות כ"ג י"ט, שם ל"ד כ"ז, דברים יד כ"א), וּבִשַּׁלְתָּ את בשרו (שמות כ"ט ל"א), ובבלי הבשר בִּשְּׁלָם (מ"א י"ט כ"א). וכולל גם את הצליה בראָטען, жарить, испечь. וּבִשַּׁלְתָּ ואכלת (דברים ט"ז ז'), בפסח שאינו נאכל אלא צלי, וכן וַיְבַשְּׁלוּ הפסח באש (דה"ב ל"ה י"ג), וכולל גם תקון שאר מאכלים, ובשל נזיד (מ"ב ד' ל"ח), וַתְּבַשֵּׁל את הלביבות (ש"ב י"ג ח'), ובבינוני פעול, ובשל מְבֻשָּׁל במים (שמות י"ב ט'), ובענין גמר גידול אמרו חז"ל: כלום קוטף אדם את כרמו קודם שֶׁיִּתְבַּשֵּׁל אלא מאחר שהוא מבושל (שמות רבה פט"ז ל'). וע"ד ההשאלה אמרו חז"ל, לא תְבַשֵּׁל בקדירה שבשל בה חברך (פסחים קי"ב ע"א). לא ישא אדם אלמנת או גם גרושת חברו. ובדב"א נופל גם על עכול האצטומכא, פֿערדאַוּונג, пищевареніе. כח הַמְבַשֵּׁל.

התפעל, געקאָכט ווערדען, быть варену. ואם בכלי נחשת בֻּשָּׁלָה (ויקרא ו' כ"א). ובמשנה, בהתפעל בהוראת הנפעל, כל הַמִּתְבַּשְּׁלִין זה עם זה (תרומות י' י"א), בכל הַמִּתְבַּשְּׁלִין בקדרה (נדרים ו' ב'). כשהפת נִתְבַּשְּׁלָה בתנור (במדבר רבה א'), ובענין גמר גידול עיין פיעל.

בָּשֵׁל, תה"ש. דבר שנתבשל, געקאָכטעס, вареное. וּבָשֵׁל מבשל (שמות י"ב ט'), את הזרוע בְּשֵׁלָה (במדבר ו' י"ט).

2) **בִּשּׁוּל**, שה"פ. במדרש והלכה, דאס קאָכען. вареніе. עשוי לְבִשּׁוּל שעורה כבירה (תו"כ שמיני י'), דרך בִּשּׁוּל אסרה תורה (חולין ק"ח א'). וכן בענין גמר גדול הפירות, בִּשּׁוּל התבואה, בִּשּׁוּל הפירות רייפֿע, созрѣваніе. (סנהדרין צ"ה ע"ב). ובמדרש ע"ד ההשאלה. אברהם אמר בְּשׁוּלָה ואיוב אמר פגה (ב"ר מ"ט), מאמר מושכל ומתוקן. ובדב"א נופל גם על עכול האצטומכא קאָכען דעם מאַגען, вареніе желудка.

מְבַשֵּׁל, ש"ת לעוסק בבשול, קאָך, по-варъ. בית הַמְבַשְּׁלִים (יחזקאל מ"ו כ"ד), דאס הויז דער קעכער, קיכע, домъ поваровъ, поварня, кухня.

מְבַשְּׁלָה, שם. מקום שפיתת קדרות לבשול קיכע, варня. וּמְבַשְּׁלוֹת עשוי מתחת הטירות (שם שם כ"ג).

2) **תַּבְשִׁיל**, במשנה, שם. מאכל מתוקן באש לאכילה במעשה קדרה געקאָכטעס, вареное. קונם תַּבְשִׁיל שאיני טועם (נדרים ו' א') ועיי"ש, המקפא לְתַבְשִׁיל (מעשרות ד' א').

בִּשְׁלָם, שע"פ. מראשי צרי יהודה ובנימין אשר כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים לארתחששתא (עזרא ד' ז').

בֹּשֶׂם, שע"ז. מין עץ שיש לו ריח טוב. הידוע בשם, באַלזאַמשטרויך, бальзамъ. וכן שמו בלשון ערבית, בשם. ובתוספת למ"ד בלשם. ובארמית בלסן, ובחלוף הלמ"ד בריי"ש והבי"ת בפ"א פרסמן, אפרסמון, אריתי מורי עם בְּשָׂמִי (שיר השירים ה' א'). ומזה:

נרדף עם האמור למעלה, אחת היא לאמה, ועיד שפרשנו. שפה ברורה.

בֹּר, בֹּרָה, שם. דבר שמכבסים בו לנקוי. נדהמא גהלאגה, רייניגונגס-מיטטעל, родъ средства къ очищенію. והזכותי בבור כפי (איוב ט' ל'), תרגומו אהלא, ולפי פירוש הערוך הוא מין עשב. ואלצקריט, ויש שהוא הידוע בשם פאטאש, לויגענזאלץ, щелочная соль. ומשתמשים בו גם לצרוף המתכיות. ואצרוף כבר סגיך (ישעיה א' כ"ה), כמו הבר הצורף. ולדעת הרשד"ל טעמו כמו כבבור כמו שעושים ע"י הבר, ויש מי שאומר שענינו כמו כבר בחלוף האותיות. ומזה בהשאלה ב) ש"ם (חסר וי"ו) נקיות וטהרה במובן המוסרי, רייניגקייט, זויבערקייט, чистота. ונסמך אל ידים וכפים, כבר ידי ישיב לי (תהלי' י"ח כ"א), כמו ארחץ בנקיון כפי (שם כ"ו ו'), ונמלט בבור כפיך (איוב כ"ב ל'), והפוכו ובכפי דבק מאום (שם ל"א ז'), כבר ידי לנגד עיניו (תהלים י"ח כ"ה), ובמקומו בשמואל כבדי לנגד עיניו (ש"ב כ"ב כ"ה), ובגמרא, אם ברור לך הדבר שטהורה את עמדי על בוריך (סוטה ו' ב'), דבר הברור לך.

בֹּרִית, שם. מענין הקודם, לויגענזאלץ, щелочная соль. ותרבי לך ברית (ירמיה ב' כ"ב), ורש"י לועז סאבון, זייפע, мыло. וכבורית מכבסים (מלאכי ג' ב'), כמו שמכבסים בבורית או כבורית של המכבסים, ולפי פירוש רש"י הוא זייפען-קרויט.

2) בָּרִי, בתלמוד. תה"פ. מה שידוע אל נכון בלא ספק, געוויס, קלאר, точно, ясно. טענת ברי, ברי ושמא ברי עדיף (כתובות י"ב ב').

2) בֵּרוּר, במשנה, שה"פ, א) ברור וזקוק משקה בעת שמודדים אותה. מפני ברורי המדות (ביצה ג' ח'). ובא בהשאלה ב) שטרי בירורין (ב"מ א' ח'), ונחלקו בפירושו בגמרא, י"א שטרי הטענות, וי"א שטרות שכתובים שם דברי הבוררים שברוהו בעלי הדינים (ב"מ כ' ע"א), ובפיוט מענין בחירה, העולה בברורים (קרובות א' שבועות).

3) בְּרָרָה, בגמרא שה"פ. ברור דבר ושאול. выборъ. ר' הושעיא אמר יש ברירה, ר' יוחנן אמר אין ברירה (ביצה ל"ז ב'), ברור דבר למפרע בעוד שאינו מפורש ומבורר של מי הוא ומה הוא.

בְּרוֹשׁ, שם. מין ארז חשוב, טאננע, ציפרעססע, ёль, кипарисъ. ברוש תדהר ותאשור (ישעיה מ"א י"ט), עצי ארזים ועצי ברושים (מ"א ה' כ"ד), אני כברוש רענן (הושע י"ד ט'). להגן עליך בצלי; וסוף הפסוק, ממני פריך נמצא, איננו מוסב על הברוש כי הוא מאילני סרק, אבל הוא ענין שני, שמלבד ההגנה שאני מגין עליך עוד הנני מפרנסך ומכלכלך. מבחר ברושיו (ישעיה ל"ז כ"ד), תאר מליצי לגדולים וחשובים. ובא והברושים הרעלו (נחום ב' ד') תרגומו רבני משרתיו, מענין גדולים ושרים. והנכון שהוא כנוי לחניתות העשוים מעצי ברושים, שהיו טובלים אותם ברעל להמית מהרה את מי שפוגעים בו. משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים (ש"ב ו' ה'), ובדה"א (י"ג ח') באותו ענין, נאמר משחקים לפני האלהים בכל עז ובשירים. ולפי תרגום והשבעים נראה שקראו גם במקום הזה בכל עצי ברושים.

בְּרוֹת, שם עץ ידוע. וכנראה הוא ברוש בחלוף השי"ן בתי"ו, רהיטנו ברותים (שה"ש א' י"ז).

בֵּרוֹתָה, שע"פ. עיר נזכרת פ"א במקרא לסמן גבול ארץ ישראל לפאת צפונה, חמת ברותה סברים אשר בין גבול דמשק ובין גבול חמת (יחזקאל מ"ז ט"ז). והיא, לדעת המבארים באחרונה, ברותום Berytus. העיר הישנה בארץ פיניקא, על חוף הים הגדול.

בֵּרֹתַי, שע"פ. עיר בארם צובה, ומבטח ומברתי ערי הדדעזר (ש"ב ח' ח'), לדעת פיהסט נקראת על שם האילן ברות, ציפרעססע, שהיה אצל הארמים סמל מין אלהות-נקבה. ובדה"א (י"ח ח') נאמר במקומה כון, והוא שם של מין האלהות ההיא בצורת זכר, ועיין כון.

ברורים (דה"א ז' מ'), כלם הברורים לשערים (שם ט' כ"ב). עד שמוש פעל ברל ועיין שם בנפעל ובהפעיל). ג) היות מנוקה מכל חלאה גערייניגט, פאלירט ריין, וישימני לחץ ברור (ישעיה מ"ט ב'), ופעמו מלוטש ומחודד געשארפט, изощренный. והקודם כחדב חודה. ומזה במובן המוסרי נקי מכל שמץ דופי וכמו כן, מבואר היטב קלאר, דייטליך, ясно, точно. ודעת שפתי ברור מללו (איוב ל"ג ג'), דבר ברור, אז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפניה ג' ט'). לדעת המפרשים ענינה נקיה, והנראה לנו שטעמו שפה אחת נבחרת מכל השפות, שפה מיוחדת, ונבואה זו, שנאמרה בתקון עולם לע"ל רומזת על תקון פלגות הלשונות בדור הפלגה, ואומר, כי משפטי לאסף גוים וגו', כמו שנאספו בבקעת שנער בכוונה למרוד ונענשו להיות מופלגים ומשונים בלשונותיהם, כן גם עתה אאסף עליהם זעמי, ואחרי כן אשוב ואהפך את כל הלשונות השונות לשפה ברורה אחת; אשר ישמעו איש שפת רעהו לקרא כלם בשם ה'. ואפשר שזו היא כוונת תיב"ע ממלל חד בחיר (ועיין בר). ובדחז"ל שהרי הברור שבהן היה למך (ב"ד כ"ט), צריך לידע אם ברורים הם לפני (ספרי במדבר צ"ט), ובמובן מבואר היטב. אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו (סנהדרין ז' ע"ב), ובמובן הטבעי יום של עצרת ברור (ב"ב קמ"ז ע"א), יום צח ולא מעונן, כקרן כרכום כברור שבו (נזיר ב' ז'). ובא ג) צאן שש ברורות (נחמיה ה' י"ח), רש"י פירש כמו עשויות וכמ"ש וחמש צאן עשויות (ש"א כ"ה י"ח), ויהיה נגזר מפעל ברא בענין עשיה, וי"מ מענין נבחרות וטובות, ואפשר שהוא כענין בריאות, וכמו שנאמר עשרה בקר בראים (מ"א ה' ג'), וברר וברא יסוד אחד להם, בר.

הנפעל במובן המוסרי, היות חף מפשע, נקי מטומאת עון, זיך רייניגען, רייניגען, очищаться (нравственно). הברו נשאי כלי ה' (ישעיה נ"ב י"א), מקביל אל האמור מקודם, טמא אל תגעו, וי"מ במובן הטבעי נקיו ולטשו כלי הזיין, ומזה שה"ת נבר לאיש חף מפשע, תמים דעות, כפיו כן לבו לויטער, ריינער, чистый, безпорочный, עם נבר תתבר (ש"ב כ"ב כ"ז), עם נבר תתברר (תהלים י"ח כ"ז), והפוכו עקש, ולא נמצא יותר.

הפיעל במובן המוסרי, צרוף וזקוק, רייניגען, לייטערן, очищать. ולברר וללבן (דניאל י"א ל"ה).

ההפעיל, א) נקוי התבואה מן הפסולת שבה, ווייבען, очищать. לא לזרות ולא להבר (ירמיה ד' י"א), ב) הסרת החלאה מכלי מתכת, חדוד ולטישה שארפען, בלאנק מאכען, точать, сделать чистымъ. ובדחז"ל בהפעל, בטעם ברור ענין, הובררה דלאבילה עומדת (חולין י"ד ע"ב).

ההתפעל, בהוראת הנפעל. א) עשות מעשה נבר, זיך לויטער ווייזען, явить себя чистымъ безпорочнымъ. עם נבר תתברר (תהלים י"ח כ"ז), ובשמואל תתבר (ב"ב כ"ז), בחסרון ריש האחת. ב) בענין ברור ולבון, געלייטערט ווערדען, быть очищену. יתבררו ויתלבנו (דניאל י"ב י'), וי"מ יהיו ברורים ונבחרים אויסערלעזען ווערדען, быть избрану. ובמדרש בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה מיד לו עסקיו (ויקרא רבה י"א). ובדרב"א במובן המדעי, התברר, קלאר, דייטליך ווערדען; сдѣлаться ясным, понятнымъ.

בר, תאר, א) זך וטהור במובן המוסרי, ריין, לויטער, чистый. ובר הייתי בעיניך (איוב י"א ד'), נרדף עם האומר לפניו זך לקחי, ובסמיכות אל השם לבב, נקי כפים ובר לבב (תהלים כ"ד ד'), לויטערן הערצענס, чистаго сердца. והדבור אלהים לברי לבב (שם ע"ג א'), וי"מ מזה במובן הטבעי באין אלפים אבוס בר (משלי י"ד ד') נקי וריק, ריין, לעער, пустый. (ועיין בר). ב) טהור ומזהיר, קלאר, העלל, чистый, ясный. ברה כחמה (שה"ש ו' י'), ובהשאלה מצות ה' ברה (תהלים י"ט ט'). ג) נבחר ובחור, יחיד במינו, אויסערלעזען, избранный. ברה היא ליולדתה (שה"ש ו' ט'),

(תהל' קל"ה ז') , האירו ברקים תבל (שם ע"ז י"ט) , וע"ש מהירות מרוצתם והזדקרותם בפתאום נמשלו לחצים , וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם (שם י"ח ט"ו) , ויצא כברק חצו (זכריה ט' י"ד) , כברקים ירוצצו (נחום ב' ה') , יתנועעו אנה ואנה . וע"ד ההשאלה בא כנוי להץ, וברק ממררתו (איוב כ' כ"ה) פייל , стрѣла . ומענין זהר הברק בא ג) לענין זהר ולהט , גלאנץ , сверканіе, блескъ , למען היה לה ברק מרטה (יחזקאל כ"א ט"ו) , אם שנותי ברק חרבי (דברים ל"ב מ"א) , לנגה ברק חניתך (חבקוק ג' י"א) . ומזה בא בפעל :

ברק , פ"י . ירית הברק , בליטצע שלידערן , блеснуть молнію . ולא נמצא כי אם פ"א במקרא ברוק ברק (תהלים קמ"ד ו') . ובמשנה בהפעיל בהוראת חלה חולי עורון פתאום , השוכר את החמור והבריקה (ב"מ ו' ג') , ופירשו בגמרא שהוא ע"ד סגי נהור פלאטצליך ערבלינדען , ослѣпнуть . ובמובנו הפשוט , חריץ מבריק (ירושלמי כלאים פרק ה') מפולש , שהאור נראה דרך שם . ובפיוט כעין הקל הברקת חצים (יוסי בן יוסי , שופרות) .

ברק , שע"פ . בן אבינעם מקדש נפתלי (שופטים ד' י"ב) .

ברקוס , שע"פ . מעולי הגולה עם זרבבל (עזרא ב' נ"ג) .

2) ברקית , שם חולי העינים . שטאאר , бѣльмо . שכן כוחלין לברקית (תוספתא שבת פ"ט) .

2) ברקאי , במשנה , שם . עלית עמוד השחר , ברק השחר , הרואה אומר ברקאי (יומא ג' א') , מארגען שיין , מארגען ראָטה , утренній свѣтъ, утренняя заря .

ברקת , ברקת , ש"נ . מין אבן טובה , פטדה וברקת (שמות כ"ח י"ז) , זמאראגד , смарагдъ, изумрудъ . נפך וברקת (יחזקאל כ"ח י"ג) .

ברקן , שם . מין קוצים , דארן , נעססעל קרוט , терпъ, крапива . ודשתי אתבם את קוצי המדבר ואת הברקנים (שופטים ח' ז' ט"ז) , ולא נמצא יותר . וי"מ שהוא כלי דישה שקרקעיתו מרוצפת אבנים קטנים וחדים , (והוא תקרא מורג חרוץ , ובארץ ישראל היו מרצפים אותם באבני צורים (פייער שטיינע) המצוים שם , המוציאים אש ומבריקים דרעשוואגען , דרעששליטען , моло- тильный катокъ .

2) ברקן , בדהז"ל , ש"ת לאיש משונה בצורת בריתו , ואת פתויי הראש ואת הברקנים (תוספתא ברכות ו') , ואולי הוא בעל ראש חד דומה לעוקץ , ובגמרא הגירסא בהקנים (ברכות נ"ח) (עיין בהק) , וגרסת התוספתא נראה עיקר , כי הוא מקביל אל פתויי הראש (עיין פתה) .

ברר , פ"י . והקל בעבר ברותי , הבינוני לנקבה ברה , הפעול ברור , המקור בר ע"מ שך , ומזה בכנוי לברם (קהלת ג' י"ח) , וכמו כן בור (שם ט' א') . עקרו חתוך , כריתה והסרה , והתיחד לענין , א) הסרת פרט אחד והוצאתו מן הכלל מצד היותו גרוע מן הכלל או משובח ממנו , הבדלה אויסזאנדערן , אויסשיידען , выдѣлять . וברותי מכם המרדים (יחזקאל כ' ל"ח) , ולשבת , ברו לכם איש (ש"א י"ז ח') , ובא ע"ד נחי למ"ד הא . ובמובן נרדף לפעל בחר , על דברת בני האדם לברם האלהים (קהלת ג' י"ח) , שברורם הוא מיד האלהים , כלומר שהאלהים ברום ובחר בהם . וי"מ בהוראת בחינה , לברם האלהים , בני האדם אומרים בלבם לבחון את מעשה הש"י . ומזה בענין בחינה והעמדת דבר על בוריו פריפען , ערוואגען , испытывать . ולבור את כל זה (שם ט' א') בשורק תחת התולם . ורגיל הפעל הזה במשנה במובנו הפשוט והמשאלי , הזורה והבורר (שבת ז' ב') , מוציא האוכל מתוך הפסולת , בורר אוכל ואוכל (ביצה א' ח') , רבי יוסי אומר יבור (כלאים ב' א') , בורר האכל ומניח הפסלת (שבת קל"ח ע"א) , ובהשאלה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד ושניהם בוררין להן עוד אחד (סנהדרין ג' א') , איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם (אבות ב' א') , וכי אדם זה בורר לו חלק רע לעצמו (סוטה ל"ד ע"ב) וואהלען , избирать . הבינוני פעול א) היות נבחר ומיוחד להתמנות ידועה גע- וואהלט , избранный . ראשי בית האבות

בלשון ערבית בהוראת פתילות חוטים, וכריכתם לחבלים עבים, פֿאַרען צו וואססען דרעהען, צווירנען, осучивать. ועם זה אריגת חוטים מצבעים שונים לבגד נאה בעל צבעים שונים. ומזה במקרא ובגנזי בְּרֹמִים (יחזקא' כ״ז כ״ד), בגדים בעלי צבעים הרבה, שהם בגדים יקרים, בונטפֿאַרבּיגעס צייג, пе-страя, узорчатая ткань. ובעין זה פירש הריק״ם, ומסתייע מלשון ערבית מברומא שענינו בגדים נאים. ורש״י פירש על פי תיב״ע ארגזים מחופים עור ומצוידים לגוי (עיין גנז).

2) בְּרַם, בארמית. מלת הקשור לאמת ולקיים דבר, כטעם אֲבָל, אַךְ בעברית, געוויס, יעדאָך, דאָך, конечно, точно, однако. בְּרַם איתי אלה (דניאל ב׳ כ״ח), בְּרַם עקר שרשוהי (שם ד׳ י״ב), בְּרַם כתבא אקרא (שם ה׳ י״ז), בבל זאת. ובטעם מלת אבל להתחלת הדבור להחליטו ולאמתו, בְּרַם בשנת חדה (עזרא ה׳ י״ג), הַאַף אמנם (בראשית י״ח י״ג), ת״א הַבְרַם בקושטא. ובתלמוד, בְּרַם זכור אותו האיש לטוב (שבת י״ג ע״ב). והוא לדעת הרשד״ל מענין בְּרִי, שהוראתו אמת ויציב, געוויסס, זיכער, подлинно, вѣрно. ובא גם בענין אַךְ לבד, וישאר אַךְ נח (בראשית ז׳ כ״ג), ת״א בְּרַם נח.

בַּרְנֵעַ, שע״פ. (עיין קָדֵשׁ).

2) בּוּרְסִי, בּוּרְסְקִי, במשנה, שם. א) מעבד עורות, גערבער, кожевникъ. המצרף נחשת וְהַבּוּרְסִי (כתובות ז׳ י׳), והבלן וְהַבּוּרְסְקִי (קדושין פ״ב ע״א). ב) בית עבוד עורות, גער-בעריי, кожевный заводъ. למרחץ ולא לְבוּרְסְקִי (שבת א׳ ב׳). והערוך גורס בּוּרְסִי ולשון יונית הוא βορσευς.

2) בִּרְם, במשנה, שם. מצע שמציעין על המטות, הַבִּרְסִין והברדסין (כלאים ט׳ ז׳). ולדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית מקורו בל׳ יונית ורומית birrus, גראָבער רעגען מאַנטעל, бурка. והערוך גורס ברס בדל״ת. (ועיין ערוך השלם).

בֶּרַע, שע״פ. מלך סדום (בראשית י״ד ב׳). לפי הנראה הוא כמו בֶּן רַע. ולדעת המבארים מקורו ערבית בהוראת מתנה, געשענק, подарокъ. ומזה גם:

בְּרִיעָה, שע״פ. א) בן אשר (בראש׳ מ״ו י״ז). ב) מבני בנימין (דהי״א ח׳ י״ג). ג) בן אפרים, ויקרא את שמו בְּרִיעָה, כי ברעה היתה בביתו (שם ז׳ כ״ג). לדעת המפרשים טעמו כי נולד בזמן שרעה היתה בביתו, או שענינו בֶּן רָעָה. ולדעת האחרונים גם זה מלשון ערבית, מתנה, ואומר כי זה הנולד לו אז היה נחשב בעיניו מתנה טובה. ד) בן שמעי מבני גרשון בן לוי (דהי״א כ״ג י׳).

בָּרַץ, במשנה. פ״י, עקר סורית, עשית נקב וחור, דומה לפעל פרץ, פרס, דורכבּאָהרען, буравить. ובמשנה לא נמצא כי אם בבנין פועל, ובענין פריצת דבר ממקום שהוא כנוס שם להיותו מלא וגדוש ביותר מדאי, איבערפֿליסיג זיין, איבער שטראָמען, быть преисполнену. איזהו יתר שקמצו מְבוֹרָץ (מנחות א׳ ב׳). ובענין אחר, בחריץ מְבוֹרָץ (תוספתא כלאים ג׳ י׳). לדעת המפרשים ענינו חריץ מפולש, והוא על הדרך שנאמר במקרא, פרץ נפל נבעה (ישעיה ל׳ י״ג). ובעל הערוך השלם מפרשו במקום האחרון הזה מלשון ברח בערבית, היות נראה ונגלה, וראיתו מן הירושלמי, שנאמר במקומו חריץ מְבָרִיק (כלאים פרק ה׳). ובגמרא השתמשו בו בפעל, וברצוה עד דשייפא (ע״ז נ״ח ע״ב). ופירש הערוך עשו נקב, והוא כהוראתו בסורית. ורש״י פירש כפו התבית לצד אחד עד שישפך היין וכו׳, וכמו שאמרו, וחתים להו אבירצייהו (שם ע״ד ע״ב) שוליהן.

2) בֵּרוּץ, בֵּרוּצִים, במשנה, שם. הרבוי העודף על המדה המלאה שיוצא ופורץ מעל גרותיה, איבער-מאַאַס, избытокъ. מדת הלח, בירוציהן קדש, מדת היבש, בירוציהן חול (מנחות ט׳ ה׳). ובגמרא בענין שולי הכלי וחתים להו אבירצייהו (ע״ז ע״ד ע״ב).

בָּרָק, שע״ז. האור המופיע פתאום בעבים בהמטר מטר, בליטץ, молнія. כמראה בָרָק (דניאל י׳ ו׳), בְּרָקִים למטר עשה

מתמדת ומתרבה והולכת, והשאיר אחריו בְּרָכָה מנחה ונסך (יואל ב׳ י״ד), אל תשחיתהו כי בְרָכָה בו (ישעיה ס״ה ח׳), דבר מחזיק ברכה, הבה לי בְרָכָה (שופטים א׳ ט״ו) ארץ טובה ופוריה, והריקתי את בִּרְכוֹתֵיכֶם (מלאכי ב׳ ב׳), כפירש״י, מה שצריך לברך לכם, הדגן התירוש והיצהר. ועל דרך ההשאלה, והיה בְּרָכָה (בראשית י״ב ב׳), שתהיה מקור משפיע טובה לזולתך, געזעגנעטעס, предметъ благословенія. יהיה ישראל וגו׳ בְּרָכָה בקרב הארץ (ישעיה י״ט כ״ד), או כטעם, בך יברך ישראל. וברבוי, כי תשיתהו בְרָכוֹת לעד (תהלים כ״א ז׳). ב) יחול לב איש להפיק ברכה מאת ה׳ לחביבו, וביותר לבניו ולזרעו אחריו, זעגן, благопожеланіе, благословеніе. והבאת עלי קללה ולא בְרָכָה (בראשית כ״ז י״ב), הלא אצלת לי בְּרָכָה (שם שם ל״ו). ובסמיכות מתיחס אל המברך, בִּרְכֹת אביך גברו על בִּרְכֹת הורי (שם מ״ט כ״ו), הברכות שמברכך אביך גברו על הברכות שברכוני הורי. ובכנוי גם ביחס אל מקבל הברכה, לקח בִּרְכָתִי (שם כ״ז ל״ו), ויקח בִּרְכָתֶךָ (שם שם ל״ה), איש אשר כְּבִרְכָתוֹ ברך אותם (שם מ״ט כ״ח), כברכה הראויה לו, ועליהם תבוא בִּרְכַּת טוב (משלי כ״ד כ״ה), ברכות שאנשים טובים יברכו אותם. ומזה, ג) מנחה בעת ראיית פנים ושאלת שלום, קח נא את בִּרְכָתִי (בראשית ל״ג י״א), בעגריססונג, привѣтствіе. שזה היה לאות וסימן ברכה שמברכו, קח נא בְרָכָה מאת עבדך (מ״ב ה׳ ט״ו), ומזה מעשה רצוי ופיוס, עשו אתי בְרָכָה (ישעיה ל״ו ט״ז), הביאו לי תשורת שלום, בְּרָכָה משלל אויבי ה׳ (ש״א ל׳ כ״ו). ומזה דרישת טוב, נפש בְּרָכָה תדשן (משלי י״א כ״ה), פריינדליכקייט, доброжелательство. או נדיבת רוח, פרייגיביגקייט, щедрость. בְּבִרְכַּת ישרים תרום קרת (שם י״א י״א), בטובתם ונדיבת רוחם, וואהלוואללען, доброжелательство, благоволеніе. ובא, ד) לענין מטבע הברכות, אנכי נותן לפניכם היום בְּרָכָה וקללה (דברים י״א כ״ו), ונתתה את הַבְּרָכָה על הר גרזים (שם שם כ״ט). ובענין הוראה, ה) פ״א במקרא, נרדף לשם תהלה, על כל בְּרָכָה וּתְהִלָּה (נחמיה ט׳ ח׳), לאָב, хвала. ולדעתנו הוא בהוראה הראשונה, זעגען, благословеніе. ובמשנה, ענינו נוסח תפלות והודיות ידועות, בְּרָכָה ראשונה (ברכות ב׳ ב׳). ומזה: בִּרְכוֹת ק״ש, בִּרְכוֹת ש״ע, בִּרְכוֹת חתנים, בִּרְכוֹת אבלים. ומזה שם מסכת ב ר כ ו ת, הכוללות דיני הברכות השונות.

בָּרוּךְ, שע״פ. א) בן נריה סופרו של ירמיה הנביא (ירמיה ל״ב י״ב). ב) בן זבי, מנכבדי העם שהחזיקו בבנין חומות ירושלים (נחמיה ג׳ כ׳). ג) מן הכהנים ראשי המשמרות הבאים בחותמים על האמנה (שם י״ד ו׳). ד) בן כל־חוזה מבני יהודה אשר ישבו בירושלים (שם י״א ה׳).

בְּרָכָה, שע״פ. א) שם איש מגבורי דוד מבני בנימין (דה״א י״ב ג׳).
ב) בחבור לשם עֵמֶק, עֵמֶק בְּרָכָה (עיין עֵמֶק).

בַּרַכְאֵל, שע״פ. הבוזי אבי אליהוא, מרעי איוב (איוב ל״ב ב׳).

בֶּרֶכְיָה, בֶּרֶכְיָהוּ, שע״פ. א) אבי זכריהו הנביא (זכריה א׳ א׳ ז׳).
ב) בֶּרֶכְיָהוּ בן שמעא אבי אסף (דה״א ו׳ כ״ד). ג) בֶּרֶכְיָה בן אסא מן הלוים השוערים (שם ט׳ ט״ז, ט״ו כ״ג). ד) בֶּרֶכְיָהוּ בן משלמות מראשי בני אפרים בימי פקח בן רמליהו (דה״ב כ״ח י״ב). ה) בן זרבבל (דה״א ג׳ כ׳). ו) בן משיזבאל אבי משלם אשר החזיק בבנין חומות ירושלים (נחמיה ג׳ ד׳).

2) בַּרְכִּיר, במשנה, שם. הזון וְהַבַּרְכִּיר (כלים כ״ז ג׳). ופירש הערוך עור שמשים האמן בין עקביו, או שמשימים עושי המלאכה על ברכיהם בעת שצריכים לעמוד ברוען, שורצלעדער, кожанный передникъ. לדעת בעל מוסף הערוך מקורו רומית, barchialis. שענינו בתי זרועות, אֶרמעל, рукавъ. ובעל הערוך השלם גוזרו ממלת bracarium. שהוראתו, לענדען גירטעל, поясъ.

בָּרַם, פעל יוצא. לא נמצא כי אם פ״א במקרא, ומקורה לדעת המבארים

למלא הדגש, הנה בָרֵךְ לקחתי וּבֵרֵךְ ולא אשיבנה (במדבר כ״ג כ׳). הראשון הוא מקור והשני פעל עבר מוסב אל השי׳, שהוא ברך אותם כבר ואותה הברכה לא יוכל להשיב. וכששם חשי׳ הוא הנשוא, הוא לדעת המפרשים במובן תודה ותהלה, לאֹבען, פרייזען, хвалить, прославить. והנכון שהוא כמשמעו, ועל דרך ההשאלה, כביכול האדם מיחל השפעה טובה למקום, וּבֵרַכְתָּ את ה׳ אלהיך (דברים ח׳ י׳), בָּרְכִי נפשי את ה׳ (תהלים ק״ג א׳), והנראה שכן פירשו חז״ל, כנראה ממאמרו של ר׳ ישמעאל בר אלישע, פעם אחת נכנסתי וכו׳ ואמר לי ישמעאל בני ברכני וכו׳ (ברכות ז׳ ע״א). כי נפשו בחייו יְבָרֵךְ (תהלים מ״ט י״ט), מברך את עצמו, והוא כעין הוראת התפעל, זיך גליקליך שֶׁעטצען, почитаться счастливымъ. (ועי׳ בסמוך). ב) בענין שאלה בשלום, גריסען, благожелать, поклоняться, здороваться. כי תמצא איש לא תְבָרְכֶנּוּ וכי יְבָרֶכְךָ איש לא תעננו (מ״ב ד׳ כ״ט), מְבָרֵךְ רעהו בקול גדול בבקר השכם (משלי כ״ז י״ד). וכל זה לפי שהיו שואלים בשלום בברכה ובתפלה, וכמו ששנו, התקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם (ברכות פ׳ ח׳). ובא, ג) כי הוא יְבָרֵךְ הזבח (ש״א ט׳ י״ג). ענינו אמירת תפלה וברכה על הזבח, איינזעגנען, благословить. ויתכן שמזה במשנה לענין אמירת הברכות הקבועות, בשחר מְבָרֵךְ שתים (ברכות א׳ ד׳), אומר שתי ברכות. ובא ד) כעין תקון סופרים, בענין קללה, פלוכען, לֶעסטערן, проклинать, хулить. בֵּרַךְ נבות אלהים ומלך (מ״א כ״א י״ג), וּבֵרְכוּ אלהים בלבבם (איוב א׳ ה׳), ופירש״י לשון כבוד כלפי מעלה. ומזה בדרז״ל, נדוי, ולסוף בֵּרְכוֹ (ברכות י״ט ע״א). וי״ם מזה, ובוצע בֵּרֵךְ נאץ ה׳ (תהלים י׳ ג׳). והנכון שהוא כמשמעו שמברך את נפשו, ומקביל אל האמור לפני זה, כי הלל רשע על תאות נפשו, הרשע מתהלל בתאותו, ומתברך בלבבו כי הוא מנאץ את ה׳.

הפועל, מענין הפיעל, א) קבלת השפעת טובה קיימת מאת ה׳, געזעגנעט ווערדען, быть восхваляему, благословену, почитаему. דור ישרים יְבֹרָךְ (תהלים קי״ב ב׳), יהי שם ה׳ מְבֹרָךְ (שם קי״ג ב׳). ובתפלה, ברוך וּמְבֹרָךְ בפי כל נשמה. ובגמרא בהשאלה, האוכל כמרה זו הרי זה בריא ומבורך, פחות מכאן מקולקל במעיו (עירובין פ״ג ע״ב).

ומברכתך יְבֹרַךְ בית עבדך לעולם (ש״ב ז׳ כ״ט), מְבֹרֶכֶת ה׳ ארצו ממגד שמים (דברים ל״ג י״ג), מְבֹרָכָיו יירשו ארץ (תהלים ל״ז כ״ב). ב) בברכת בני אדם, וכולל גם תהלה וכבוד, תְּבֹרַךְ מנשים יעל (שופטים ה׳ כ״ד), געפריזען, פֿערעהרט ווערדען, быть восхваляему, благословену, почитаему.

ההתפעל, מענין הנפעל, געזעגנעט ווער־דען, זיך זעגנען, быть благословену, благословляться. וְהִתְבָּרְכוּ בזרעך (בראשית כ״ב י״ח), וְיִתְבָּרְכוּ בו (תהלים ע״ב י״ז), אשר הַמִּתְבָּרֵךְ בארץ יִתְבָּרֵךְ באלהי אמן (ישעיה ס״ה ט״ז), כל מי שירצה להיות מְבֹרָךְ ישתדל להיות מְבֹרָךְ באלהי אמן. ובגמרא, כל כהן שמברך מִתְבָּרֵךְ (סוטה ל״ח ע״ב). ובא בפעל מדומה, זיך ריהמען, פֿראהלען, похваляться, хвастаться. וְהִתְבָּרֵךְ בלבבו (דברים כ״ט י״ח). ובדרז״ל בענין קללה ונדוי, הדא אגרתא, הכותבה אין לו חלק לעולם הבא, והדורש מִתְבָּרֵךְ (סופרים פ״ז ב׳), ויש גורסים מתחרך.

בְּרָכָה, שם״נ. א) השפעת טובה מאת ה׳ בהתמיד טובו והצלחתו, זעגען, благословеніе, благодать. ישא בְרָכָה מאת ה׳ וצדקה מאלהי ישעו (תהלי׳ כ״ד ה׳), יצו ה׳ אתך את הַבְּרָכָה באסמיך (דברים כ״ח ח׳), כי שם צוה ה׳ את הַבְּרָכָה חיים עד העולם (תהלים קל״ג ג׳), ויתן לך וגו׳ את בִּרְכַּת אברהם (בראשי׳ כ״ח ד׳), הברכה אשר ברך ה׳ את אברהם. וּמִבִּרְכָתְךָ יבורך בית עבדך (ש״ב ז׳ כ״ט), על עמך בִרְכָתֶךָ (תהלים ג׳ ט׳). ובא בהתיחסות אל האמצעים אשר על ידיהם תבוא ברכת ה׳, גשמי בְרָכָה יהיו ונתן עץ השדה את פריו וגו׳ (יחזקאל ל״ד כ״ז כ״ז), בִּרְכֹת שמים מעל, בִּרְכֹת תהום רבצת תחת, בִּרְכֹת שדים ורחם (בראשי׳ מ״ט כ״ה), כי תקדמנו בִּרְכוֹת טוב (תהלים כ״א ד׳), ברכות של טובה רבה. ומזה כל טובה

פלוגשאר , плугъ, рало, соха . והוא חלול ובתוכו מניחים הגרעינים לזריעה, וכשמוליכים אותו על פני המענית, נופלים הגרעינים מעט מעט לתוך החריצים. נותן רבע כרשינין על בֶּרֶךְ המחרשה (אהלות י״ז א׳). וכן נקרא גם החריץ שהברך עושה, כמלא בֶּרֶךְ המחרישה (תענית כ״ה ע״ב).

2) בְּרֵכָה, במשנה, ש״נ. בקיעת ופריצת הגידולים תמיחתם ממקום תולדתם, הלוקח פירות שובך מתכוח מפריח בְּרֵכָה ראשונה (ב״ב ח׳ ג׳), ברוט, высѣдка. וכן בצמחים, אילן שנעקר ובו בְּרֵכָה והיא חיה ממנו (ערלה א׳ ח׳), אבלעגער, отводокъ. באילן שעושה שתי בְּרֵכוֹת בשנה (ר״ה פ״ו ב׳), אבל שדה שנעשה שתי בְּרֵכוֹת בשנה (תוספתא תרומות ב׳ ה׳).

2) נִבְרֶכֶת, במשנה, ש״נ. ולא אמת המים ולא נִבְרֶכֶת כובסין (ב״ב ב׳ א׳). רש״י פירש חפירה מרובעת בעומק אמה או יותר ומי גשמים מתכנסים בה לכבוס בגדים, גראבען, וואססער בעהאל-טער, ровъ, водоемъ. אין חופרין כוכין לקברות במועד אבל עושין נִבְרֶכֶת במועד (מו״ק א׳ י׳), ובגמרא, מאי נִבְרֶכֶת, אמר ר׳ יהודה זו בקיע, והתניא הַנִבְרֶכֶת והבקיע, אמר אביי וכו׳ גיהה ובר גיהה (מו״ק ח׳ ע״ב), לדעת רש״י גם נברכת זו היא ברכה של כובסין, גיהה בריכה גדולה, בר גיהה בריכה קטנה שעושין סמוך לברכה גדולה וכו׳, ולדעת הראב״ד נִבְרֶכֶת זו שבמו״ק היא חפירה לקבר, והרמב״ן פירש שהוא חפירה לקבר העשוי כבור, והוכרחו לנטות מפירוש רש״י מפני סמיכות דין נברכת אל דין של חפירת כוכין וקברות, ואל דין של הארון עם המת בחצר. ובירושלמי דמועד קטן ועושין נברכת במועד זה הבקיע (עיין בקיע). והנה ממה שאמרו חכמינו ז״ל: ש נ ב ר כ ת ובקיע ענין אחד להם, שומעים אנחנו, כי שרש ב ר ך שממנו נגזרו השמות בריכה, נברכת, הנחתו הראשונה בקיעה ושבירה דומה לשרש פרך, פרק, וממושג השבירה יצא למושג הכפיפה והשחיה.

ב) בֵּרֵךְ, פ״י. עקר שמושו בפעל הוא בבנין פיעל, ורק פ״א נאמר במקרא, ויברך בָּרוֹךְ אתכם (יהושע כ״ד י׳). והוא לדעת קצת המקור מן הקל (ועיין בסמוך) וענינו השפעת טובה והצלחה או יחול השפעת הטובה וההצלחה לזולתו, זעגנען, благословить. ובא רק בבינוני פעול, בָּרוּךְ אברם לאל עליון קונה שמים וארץ (בראשית י״ד י״ט), ורובו כשם תאר, דער געזעגנעטע, благословенный. בוא בְּרוּךְ ה׳ (שם כ״ד ל״א), והפוכו, אָרוּר, בָּרוּךְ אתה בעיר וּבָרוּךְ אתה בשדה (דברים כ״ח ג׳), בעסקיך בעיר, בעסקיך בשדה, יהי מקורך בָרוּךְ (משלי ה׳ י״ח), טעמו מקור אשתך יהיה ברוך בבנים, וּבָרוּךְ טעמך (ש״א כ״ה ל״ג), עצתך טובה וברכה בה. ובא ביחוס אל הש״י, בָּרוּךְ ה׳ אלהי שם (בראשית ט׳ כ״ו). לדעת המפרשים הוא בענין תודה והלל והוא כמו מהולל, גלאָבט, געפריזען, про-славленный. והנכון שהוא כמשמעו עד ההשאלה, (ועיין הפיעל), בָּרוּךְ ה׳ אלהי ישראל (דה״ב ב׳ י״א), והתאר הזה ביחוס אל הש״י, נתקבל כמטבע לכל הברכות.

הנפעל, מן הקל, קבלת שפע טובה, געזעגנעט ווערדען, быть благословену. וְנִבְרְכוּ בך כל משפחות האדמה (בראש׳ י״ב ג׳), על ידך ובשבילך יקבלו ברכה, או במובן פעל תוזר, כולם יחלו להיות ברוכים כמוך, זיך זעגנען, благословляться. (ועיין הנפעל בשרש ברך א׳).

הפיעל, א) יחול השפעת טובה לזולתו, זעגנען, благословить. בֵּרַךְ יצחק את יעקב (בראש כ״ח ו׳), וַאֲבָרֶכְכָה לפני ה׳ (שם כ״ז ז׳). וענין כל הברכות אשר ברכו האבות הוא יחול לב בהבטחה נאמנה שהש״י ימלא משאלותם, וכעין נבואה שכך וכך יעלה ויבוא, וכשייחוס הפעל אל הש״י, ענינו השפעת טובה בפועל, וה׳ בֵּרַךְ את אברהם בכל (בראשית כ״ד א׳). וכמו כן הבטחת הטובה, וַיְבָרֶךְ אתם אלהים (שם א׳ כ״ב), וַיְבָרֶךְ בָּרוֹךְ אתכם (יהושע כ״ד י׳). לדעת קצת הוא מקור מן הקל, והנכון שהוא מקור מן הפיעל ע״ם יִסֹּר בחלוף הפתח לקמ״ץ

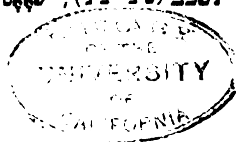
שיורה בלשון ערבית השקאה, בעוואססערונג, орошеніе. (ועיין רוה, טרה).

בְּרִי, שע"פ. מבני בניו של אשר (דה"א ז' ל"ז), ויתכן שהוא מקוצר מן בְּאֵרִי.

הַבֵּרִים, שע"פ. ובית מעכה וכל הַבֵּרִים (ש"ב כ' י"ד) ת"י וכל חבידין, ורש"י כתב לא ידעתי מה הוא, ומעניינו נראה שהוא מן היחיד בֵּר בהוראת בְּאֵר.

א) בָּרַךְ, פעו"י. עקרו, עקימה, שחיה, קריממען, ביינען, кривить, изгибать. ומזה, הקל, כריעת ברכים, ראס קניע ביינען, קניען, преклонять колѣна. והתיחד לכריעת ברכים לתפלה ותחנונים, וַיִּבְרַךְ על ברכיו (דה"ב ו' י"ג), ובזולת השם בִּרְכַּיִם, נשתחוה ונכרעה נִבְרְכָה לפני ה' (תהלים צ"ה ו').

ההפעיל, יוצא לשני, מהוראת הקל, ניעדערקניען, לאַגערן לאססען, ставить на колѣна. וַיַּבְרֵךְ את הגמלים (בראשית כ"ד י"א). ובמשנה, כפיפת זמורת גפן והטמנתה בעפר כדי שתצא ממקום אחר, אבסיענקען, загибать. הַמַּבְרִיךְ את הגפן (כלאים ז' א'), ואין מַבְרִיכִין (שביעית ב' ו'). ומזה לדעתנו, ואם ...יבוֹרְכוּת לפני שביעית (תוספתא שביעית י"ד). ...מפרשים פרשוהו באופן אחר ורחוק. לא ראו... ...שב"ם נמצא בפעל זה בהוראה ...א, убѣгать ...פעל, וְנִבְרְכוּ בך כל משפחות ...בא במלאכת ...י"ב ג', כ"ח י"ד), והוא ...בר בתוך קרשי ...רכיב שבמשנה, כלומר הקרשים (שמות ל"ז ... משפחות האדמה (עיין ...ליפען, הורכנעהען ... кать. וברחו... ...רק הרגל באדם שהוא באנקראַמידען, ...ювать ...ורעים עליו, קניע, ко-... (שמו"ר מ"נ). ומזה ב... כל בֶּרֶךְ (ישעיה מ"ה כ"ג), שמשמים עצמו מלי... לשון יחיד ורוב שמושו השמטה והסתלקות ...על הַבִּרְכַּיִם ועל השקים שנפל בו באחרונה ...כַּיִם אשר לא כרעו (מ"א ... ההפעיל, מן ... יכרע על בִּרְכָּיו (שופטים ...פליכטיג מאכען, ... אתם מעם בִּרְכָּיו (בראשית ... וַאֲבָרִיתֵהוּ מעלי ...מוהי. ובבחינת כפיפתם את יושבי גת (דה ... כשהוא יושב, הוא נרדף קשת (איוב מ"א כ' ... ...כַּיִם תשעשעו (ישעיה ס"ו ... אב יַבְרִיחַ אם תשכב (ש"ב י"ב ג'), שאַאַס,

коло. ותלד על בִּרְכַּי (בראשית ל' ג'), אגדל את הילד שתלד על ברכי, וזה היה לפנים סימן חבה וקבלת הנולד לבן, ועד שנאמר ותשיתהו בחיקה וגו' לאמר יולד בן לנעמי (רות ד' ט"ז). ובמובן זה נאמר, גם בני מכיר ילדו על בִּרְכֵּי יוסף (בראשית נ' כ"ג). בִּרְכַּי כשלו מצום (תהל' ק"ט כ"ד), ופיק בִּרְכַּיִם (נחום ב' י"א), וכל בִּרְכַּיִם תלכנה מים (יחזק' ז' י"ז). ולא רחוק שהוא בענין שאמרו חז"ל, נשפכו מים על שוקיו (ב"ר מ"ח), ומים שותתין לו על בִּרְכָּיו (סוטה מ"ד ע"ב). ולהפך בחוקם נאמר, וּבִרְכַּיִם כשלות אמצו (ישעיה ל"ה ג'), וּבִרְכַּיִם כרעות תאמץ (איוב ד' ד'). ובא מֵים בִּרְכָּיִם (יחזקאל מ"ז ד'), שעורו, מֵי ברכים, מים מגיעים רק עד הברכים, ובתוספתא עשה בֶּרֶךְ אחד (ב"ם י'), בענין נטיעה, (עיין בְּרֵכָה 2).

1) בְּרַךְ, ארמית כבעברית, פעו"י. כריעת ברכים, קניען, преклонять колѣна. בָּרֵךְ על ברכוהי (דניאל ו' י"א).

2) בְּרֵיכָה, בגמרא, שה"פ. ראס קניען, איזה היא ... ואיזה היא בְּרִיכָה (ירושלמי ...

בְּרֵכָה, ש"נ. בקיעה ... לכנוס מים, ... водоемъ. וכן הוא בא... כִּבְרֵכַת מים (נחום ב' ט'), ... ב' י"ג), בְּרֵכוֹת בחשבון (ש... מערבית דרומית לירושלים ... מן השלח ובאו בשתי ברכ... הַבְּרֵכָה העליונה (מ"ב י"ח ... (ישעיה כ"ב י"א), והשניה ... (שם שם ט'), והברכה הע... בְּרֵכַת המלך (נחמיה ב' י"ד ... (שם ג' ט"ז), היא ברכת ה... עשרים ושלש מאות בִּבְרֵיכָ... והיא מקוה, הַבְּרֵיכָה שבב... הפסיקות וְהַבְּרֵיכוֹת (מו"ק ... תורא מילתא היא. (עיין ...

2) בָּרֵךְ, בּוֹרֵךְ, במ... מכ...

וּבְבֶרֶךְ (ובבורך) (כלים כ"א ב ... שבמחרשה שמשוה את ...

שהיא עגלה שלישיה עיקר חוזק שלהם. ולדעתו יבוא השם בְּרִיחַ בהשאלה לענין חוזק ועצמה, ע"ד שנאמר בְּרִיחַ דמשק. ובשיטתו יש שפרשו שהוא כנוי מליצי למבצר עיר חומה בריח ודלתים, והכונה שמבצרי מואב רבו מאד שהגיעו עד צער. והר"ז מאיר משער כי השם בריחיה בזה הוא מלשון ארמית בַּרְחָא בהוראת עתודים, ודם עתודים (תהלים נ' י"ג), ת"י ודמא דבריחי, והוא תאר לאבירי העם וגדוליו המכונים במקרא בעתודים. והר"ר חיים ליב קאצענעלנבאגען ז"ל החזיק בפירוש זה והוסיף שנקראו הגדולים כן דרך דמיון אל העתודים העוברים בראש הצאן וכמו שנאמר והיו כעתודים לפני צאן (ירמיה נ' ח'), ונשאו המשל הזה על מואב לפי שהיתה עשירה בצאן כידוע, מקביל אל אל משל עגלת שלישיה, שענינו לפי דעתו העגלה העוברת בראש הצאן (עיין שליש). וכן רבו הפירושים במאמר, והורדתי בְרִיחִים כולם (ישעיה מ"ג י"ד) י"ת ואחתית במשוטין, ומשוט הוא העץ שמנהיגים בו את הספינה. ולפי דעתו עקרו ר"ת, והבי"ת היא שמושית (עיין ריח), וכן פירש"י. ולדעת הראב"ע ענינו כענין, אבד ושבר בריחיה (איכה ב' ט') שהוריד לארץ והחריב בריחי בבל. ויש מפרשים במובן בריחה וניסה, אוריד ואכניע את פליטי בבל הבורחים להמלט על נפשם. ולדעת הרח"ל ק"ב הנ"ל יפורש גם במקום הזה בהוראת עתודים, והטעם אוריד לטבח את הבריחים כולם כלומר את אבירי בבל, והוא ע"ד שנאמר על בבל, אורידם כברים לטבוח כאילים עם עתודים (ירמיה נ"א מ"ם), וחסרון המלה לטבח יובן בבת המאמר, וכמו שמצאנו וירדו ראמים עמם ופרים עם אבירים (ישעיה ל"ד ז'), שהכונה וירדו לטבח. (עיין הכרמל החדשי שנה ראשונה צד 225).

בָּרִחַ, ש"ת, לא נמצא כי אם בתאר לשם נחש שתי פעמים במקרא, לויתן נחש בָּרִחַ (ישעיה כ"ז א'), חללה ידו נחש בָּרִחַ (איוב כ"ו י"ג). י"מ מענין בְּרִיחַ מוט ובד ישר, ונחש בָּרִחַ הוא הנחש השוכב שטוח ופשוט על הארץ כקורה, והפוכו נחש עקלתון המתעקם ומתגלגל. וי"מ מענין בריחה, קל התנועה (ועיין לויתן).

מִבְרָח, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ואת כל מִבְרָחָיו בכל אגפיו בחרב יפלו (יחזק' י"ז כ"א). יש פותרים מלשון בורחים, וימ"פ גבורים, ויתכן שהוא כנוי לגדודי החיל אשר בקצה המחנה המתפשטים לכל עבר, לשמור צעדי מחנה האויב. והוא מעקר הוראת השרש עברה והתפשטות למרחוק, פֿאָרפּאָסטען, пере-довые посты. ונרדף עם אֲגַפָּיו הסמוך לו, והוא ע"ד שפרשנו, ויבריחו את כל העמקים (דה"א י"ב ט"ו).

בְּרִיחַ, שע"פ. מבני בניו של זרבבל (דה"א ג' כ"ב).

בַּרְחוּם, שע"פ. עיר ידועה, ובא השם היחס, עזמות הַבַּרְחֻמִי (ש"ב כ"ג ל"א), ובדה"א (י"א ל"ג) נאמר הַבַּחֲרוּמִי, (ועיין בחורים).

בְּרִי, מלה בודדת במקרא, אף בְּרִי יטריח עב (איוב ל"ז י"א). מדברי הפייטן ר' אליעזר הקליר בתפלת גשם, (והנוסד בלי ספק על אגדת חז"ל שלא נִבָּה, אצלנו), נראה כי שתי המלות אף-бытъ. שם שר מטר, וכן פירש"י; (בראש' י"ב הממונה על העננים. ור' יוֹן ברכה, או אמר בפיוט, אאמיר, לשבלהיות ברוכים בשלישי הטריה בְּרִי благосл. (ועיין והפריא, ומדבריו נראה לבד, והוא הממונה צת טובה לזולתו, והרשי"ד מחזיק בפירוי יצחק את יעקב של השם ברי הוא ברלפני ה' (שם כ"ז ז'). בריאות ושמנוניות, ברכו האבות הוא הממונה להבריא ולהצנה שהש"י ימלא מטר וגשם (עיין הוספת, שבך וכך יעלה תרכ"ב), ולהוסיף על דבאל הש"י, ענינו כי הוא מלשון בַּר, ב' בֵּרַךְ את אברהם והוא המכין מזון לכל וכמו כן הבטחת ותרגומו ברם בבריותים (שם א' כ"ב), ברור. וכן פירש הרלב"ג כ"ד י'). לדעת ясность. ולדעת גיזיניגבון שהוא מקור הוא שמושית והשם הפתח לקמץ

מן הפעל נוס הנרדף לו, במה שהפעל נוס עקרו המלט במהירות גדולה מיד רודף (עיין נוס), וַיָּנָס יותם וַיִּבְרַח (שופטים ט' כ"א) מהר להמלט מן הרודף, ואחרי כן הלך למקום בטוח; וכן השתמשו בפעל ברח בגמרא לענין העתקה סתם ואמרו בספינה העשויה לִבְרוֹחַ (גטין ח' ע"א). ונקשר עם מלת היחס מִפְּנֵי, מִלִּפְנֵי, מֵאֵת, בבחינת הגוף שמסבתו בורחים, ותענה שרי וַתִּבְרַח מפניה (בראשית ט"ז ו'), בָּבָרְחִי מפני אבשלום (מ"א ב' ז'), מלפני ה' הוא בֹרֵחַ (יונה א' י'). אשר בָּרַח מאת הדדעזר (מ"א י"א כ"ג), ועם מלת מִן ביחס אל המקום שמשם נעתק, ועתה בָּרַח מן הארץ (ש"ב י"ט י'), וַיִּבְרַח דוד מניות (ש"א כ' א'). וביחס שאליו, ביחס אל הגוף והמקום שאליו הוא בורח, בְּרַח לך אל לבן (בראשית כ"ז מ"ג), בְּרַח לך אל ארץ יהודה (עמוס ז' י"ב). ובא, נתבאת לִבְרֹחַ (בראשי' ל"א כ"ז), וַיִּבְרְחוּ בהחבא (דניאל י' ז'). ובענין נסיגה לאחור, האיש כמוני יִבְרָח (נחמיה ו' י"א), ווייכען, צוריקק ווייכען, уступать. ומזה ב) בענין העברה מהירות, פֿאָרטאיילען, פֿערשווינדען, поспѣшно удалять-ся. בְּרַח דודי ודמה לך לצבי (שה"ש ח' י"ד). ובהשאלה, וימי קלו מני רץ, בָּרְחוּ לא ראו טובה (איוב ט' כ"ה), ענטפליהען, умчатся, убѣгать. ומענין העתקה והעברה בא במלאכת הבנין ג) בהוראת העברת בר בתוך קרשי הבנין לחזק, לִבְרֹחַ בתוך הקרשים (שמות ל"ו ל"ג), ות"א לאעברא, דורכ-ליפֿען, דורכגעהען, проходить, проте-кать. ובדרחז"ל, השמטה מלשלם חוב, באנקראָטירען, банкротировать. בָּרְחוּ הלוים (שמו"ר מ"ג). ומזה ברב"א בּוֹרֵחַ תואר למי שמשמיט עצמו מלשלם חובותיו, וכן בענין השמטה והסתלקות מדבר, שהוא בָּרַח ממה שנפל בו באחרונה (מ"ק א' ע"א).

הִפְעִיל, מן הקל, א) העברה וגרוש, פֿליכטיג מאכען, פֿערטרייבען, прогонять. וָאַבְרִיחֵהוּ מעלי (נחמיה י"ג כ"ח), המה הִבְרִיחוּ את יושבי גת (דה"א ח' י"ג), לא יַבְרִיחֶנּוּ בן קשת (איוב מ"א כ'). ובדרך השאלה, משדד אב יַבְרִיחַ אם (משלי י"ט כ"ו), וַיַּבְרִיחוּ את כל העמקים (דה"א י"ב ט"ו), אתה כל יושבי העמקים (עיין בסמוך). ומזה במשנה, אין מַבְרִיחִים את השבוים (גטין ד' ו'), אין נותנים להם ידים לברוח. ובתלמוד, אל תַּבְרִיחַ את עצמך מן המכס (פסחים קי"ב ע"ב). ובענין מניעת תשלום חוב, מַבְרִיחַ נכסיו (כתובות ע"ח), מסתיר מאת בעלי חובות שלא יפרעו ממנו. ובענין אחר מסלק דבר שעשוי להזיק, מַבְרִיחַ ארי מנכסי חברו (ב"ק נ"ח ע"א). ועד ההשאלה, מחיצות לְהַבְרִיחַ מים עשויות (עירובין צ' ע"ב). ובמלאכת הבנין כענין הקל, העברת הבר בתוך הקרשים לחברם ולהחזיקם, מַבְרִחַ מן הקצה אל הקצה (שמות כ"ו כ"ח). ויתכן שמענין העברה יצאה לענין התפשטות לכל צד. ומזה, וַיַּבְרִיחוּ את כל העמקים (דה"א י"ב ט"ו), זיך אויסדעהנען, אויס-ברייטען, распространяться. ולא נמצא הפעל הזה בארמית, ורק פעם אחת בא בהתפעל, ותושיה נדחה ממני (איוב ו' י"ג), תרגומו וחוכמתא אִתְבָּרַחַת מני, וזה במובן העתקה.

בְּרִיחַ, בְּרִיחַ, שם. א) בר מושכב עובר בתוך טבעות קרשי הבנין להכבם כדי לחברם, ריעגעל, просовъ. וְהַבְּרִיחַ התיכן בתוך הקרשים (שמות כ"ו כ"ח), בְּרִיחִם עצי שטים (שם שם כ"ו). וכן בר עובר בתוך טבעות הדלתות להגיפן ולסוגרן, засовъ. דלתים וּבְרִיחַ (דברים ג' ה'), חומה וּבְרִיחַ נחשת (מ"א ד' י"ג). ובא במשל על החוזק והעצמה, כי חזק בְּרִיחֵי שעריך (תהל' קמ"ז י"ג), וּבְרִיחֵי ברזל גדע (שם ק"ז ט"ז), ושברתי בְּרִיחַ דמשק (עמוס א' ה'), אבד ושבר בְּרִיחֶיהָ (איכה ב' ט'). ובדרך השאלה בענין מעצור וגבול, ואשבר עליו חקי ואשים בְּרִיחַ ודלתים (איוב ל"ח י'), הארץ בְּרִחֶיהָ בעדי לעולם (יונה ב' ז'), שעודו כמו בריחי הארץ סוגרו בעדי, והארץ כנוי לתחתית הארץ שהוא השאול. ובא, בְּרִיחֶהָ עד צער (ישעיה ט"ו ה'), בפירושו נמצאו דעות שונות: יב"ע תרגמו בהוראת בורח, הבורחים שלהם יברחו להמלט עד צער, ויהיה הנפרד ממנו בְּרִיחַ ע"מ פָּלִיט, ורש"י פירש, על כל חזקה של מואב יזעק לבי עד צער

חז"ל, בְּרִית כרותה לשפתים (מו"ק י"ח ע"א), חק קיים שישמור האדם את שפתיו. והמתחייבים א"ע בבריות נקראו, בַּעֲלֵי בְרִית (בראשית י"ד י"ג), אנשי בְּרִיתֶךָ (עובדיה א' ז'). ובא, ובני ארץ הַבְּרִית (יחזקאל ל' ה'). פירש רש"י כרותי ברית למצרים לעזור לה. ובמשנה גם בל"ד, גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בְרִיתוֹת (נדרים ג' מ"ו). ובגמרא בענין לשון של שבועה, בְּרִית, הן הן הדברים שאמרו לו למשה בסיני (פסחים ל"ח ע"ב).

2) בְּרַז, ארמית, פ"י, בבנין פִּעֵל, דומה לשרש ברץ, פרץ, פרס,
דקירה ונקיבה, דורכשטעכען, пронзать колоть. וידקר את שניהם (במדבר כ"ה ח') ת"י וברזינון כחדא. ומזה בגמרא, למיברז חביתא (שבת קמ"ו ע"א), לעשות חור ונקב בחבית, איין לאך מאכען, дѣлать проломъ, отверстіе. ומזה:

3) בַּרְזָא, בגמרא, ש"נ. החור או הפתח שדרך שם מוציאים את המשקה,
איינשניטט, צאפפען-לאך, дыра. בְּבַרְזָא דדנא (שבת קל"ט ע"ב).

2) בְּרִיז, בת"י. הלך דבש (ש"א י"ד כ"ז) ת"י בְּרִיז דובשא. לדעת הרד"ק ענינו עוגה ושורה, וכן הוא באמת בלשון סורית. והנראה שהוא משרש זה, וטעמו חריץ בקרקע. ולדעת י"מ נגזר מן הפעל הזה השם בַּרְזֶל, המתכת שעושין ממנה כל כלי הדקירה הבריתה והנקיבה (עיי"ש). וכן נמצא השרש הזה בשם עצם פרטי בִּרְזָוִת (עיי"ש).

בִּרְזָוִת, בקרי, ובכתיב ברזות, שע"פ. שם עיר או משפחה, הוא אבי
בִּרְזָיִת (דה"א ז' ל"א), והוא כנראה בטעם חריץ וחור, ומדרשת חז"ל על השם הזה נראה שפרשוהו כשם מרכב בַּר (בן) זַיִת, מקום מגדל עצי זיתים הרבה (עיין בפירוש המיוחס לרש"י שם).

בַּרְזֶל, שם התאר. מין מתכת ידוע,
אייזען, желѣзо. אשר אבניה בַרְזֶל (דברים ח' ט'), את הַבַּרְזֶל (במדבר ל"א כ"ב), ונופל גם על הכלים שעושים מברזל, לא תניף עליהם בַּרְזֶל (דברים כ"ז ה'), גרזן, אקסט, בייל, האקקע, сѣкира, топоръ. ונשל הַבַּרְזֶל מן העץ (דברים י"ט ה'), וימלא בַרְזֶל ועץ חנית (ש"ב כ"ג ז'), ונופל על כבלי ברזל, בַּרְזֶל באה נפשו (תהלים ק"ה י"ח), אסירי עני וּבַרְזֶל (שם ק"ז י'), ועל שם קשיותו בא בהשאלה לכל דבר קשה וחזק, תרעם בשבט בַּרְזֶל (שם ב' ט'), וגיד בַּרְזֶל ערפך (ישעיה מ"ח ד'), כי רכב בַּרְזֶל להם (שופטים א' י"ט). ובמובן המוסרי, על בַּרְזֶל על צוארך (דברים כ"ח מ"ח), מכור הַבַּרְזֶל ממצרים (שם ד' כ'). ובהשאלה, לאדם רע המזיק ומרשיע, הולכי רכיל נחשת וּבַרְזֶל (ירמיה ו' כ"ח). ובא, הירע בַּרְזֶל בַּרְזֶל מצפון ונחשת (שם ט"ו י"ב), ברזל מצפון הוא הברזל המזוקק, שטאהל, сталь. ויושבי חוף ים השחור אשר מצפון לארץ ישראל היו מפורסמים בידיעת הכנתו (ר"ש מונק). ויתכן שהוא הנקרא גם בַּרְזֶל עשות (יחזקאל כ"ז י"ט). יש מן החכמים שאומרים שהשם ברזל כולל גם את מין האבן הנמצאת לרוב בארץ הבשן הנקרא עוד בפי הקדמונים בַּזֶּלֶת Basalt, לפי שיש בה :כחלק חמשי מגשם הברזל ומן האבן הזאת היו עושים כלים מכלים שונים. ובדב"א בא בפעל, מְבֻרְזָל. מצופה בברזל (יוסיפון העברי), ור' יהודה הלוי אמר: וּבַרְזִלֵּי אבנים כחששים (בתולת בת יהודה). וכוונתו על העוגנים (אנקער) בספינות העשוים מברזל בצורת אבנים. יסוד השם ברזל לפי המוסכם הוא נגזר מן הפעל ברז (עיי"ש). והנכון כדעת ר"ש מונק שעקרו בזל בתוספת רי"ש על דרך שרביט מן שבט, והוא שם הברזל בארצות המזרח. ומזה גם כן שם האבן בזלת Basalt.

בַּרְזִלַּי, שע"פ. א) הגלעדי אוהב לדוד (ש"ב י"ז כ"ז, י"ט ל"ב). ב) מן הכהנים אשר לקח מבנות בַּרְזִלַּי הגלעדי אשה ויקרא על שמם (עזרא ב' ס"א). ג) המחולתי אבי עדריאל חתן שאול (ש"ב כ"א ח').

בָּרַח, פעו"י. עקרו עקירה והעתקה ממקום אחד למקום אחר, פֿאָרטגעהן, удаляться. והתיחד לעקירה ממקום אחד מפחד רעה, פֿליהען, бѣжать. כי בָרַח יעקב (בראשית ל"א כ"ב) ותרגומו אזל; ונברל

הפעל כָּרַת, וכמפורש באברהם, קחה לי עגלה משלשת וגו' ויבתר אותם בתוך וגו' והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה, ועל זה נאמר: ביום ההוא כרת ה' את אברם בְּרִית לאמר (בראשית ט"ו י"ז—י"ח), ועל שם זה נקראת הברית הזאת אצל חז"ל: ברית בין הבתרים. וכענין זה נאמר: דברי הַבְּרִית אשר כרתו לפני (כרתו בינם לבין עצמם לקיים מצוותי) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו (ירמיה ל"ד י"ח). ובעלי החיים אשר היו מבתרים היו נחשבים כקרבן, וזה ענין, כרתי בְרִיתִי עלי זבח (תהלים נ' ה'). ומושך אחריו את מלות היחס אֶת, עִם, כרת ה' את אברם בְּרִית (בראשית ט"ו י"ח), ונכרתה בְּרִית עמך (שם כ"ו כ"ח). וכמו כן ביחס הלמ"ד, פן תכרות בְּרִית ליושב הארץ (שמות ל"ד י"ב), קשר שלום מדיני, פערטראג, договоръ. ועל שם העברה בין הבתרים נקשר עם הפעלים עָבַר, בּוֹא, לעברך בִּבְרִית ה' (דברים כ"ט י"א), ואבוא בִבְרִית אתך (יחזקאל ט"ז ח'), כי בִּבְרִית ה' הבאת את עבדך (ש"א כ' ח'). וביחס אל תכלית הברית קיומה והתמדתה נקשר עם הפעל הֵקִם, ואני הנני מקים את בְּרִיתִי אתכם (בראשית ט' ט'), למען הקים את בְּרִיתוֹ (דברים ח' י"ח), ולפעמים גם עם הפעל נָתַן, הנני נתן לו את בְּרִיתִי שלום (במדבר כ"ה י"ב). ועל הרוב בא ביחוס אל קיום תנאי הברית, ואתה את בְּרִיתִי תשמר (בראשית י"ז ט'), זאת בְּרִיתִי אשר תשמרו וגו' המול לכם כל זכר (שם שם י'), ברית המילה. ומזה בברכת המזון, ועל בְּרִיתְךָ שחתמת בבשרנו, וכן נקראו גם עשרת הדברים בשם זה, ויקח ספר הַבְּרִית (שמות כ"ד ז'), הנה דם הַבְּרִית אשר כרת ה' עמכם (שם שם ח'), לוחת האבנים לוחות הַבְּרִית (דברים ט' ט'), וכן התורה כלה נקראת ברית, אלה דברי הַבְּרִית אשר צוה וגו' לכרת את בני ישראל וגו' מלבד הַבְּרִית אשר כרת אתם בחרב (שם כ"ח ס"ט). ומזה, ארון הַבְּרִית (יהושע ג' ו'). וכמו שמצד אחד נקרא ה', שמר הַבְּרִית והחסד (דברים ז' ט') בבחינת קיום תנאי הברית, כן נקראו מקיימי התורה, לשומרי בְרִיתוֹ (תהל' ק"ג י"ח), נצרי בְרִיתוֹ (שם כ"ה י'), מחזיקים בִּבְרִיתִי (ישעיה נ"ו ד' ו'). ולהפך בביטולו, ביחוס אל השי"ת נאמר, נארת בְּרִית עבדך (תהלים פ"ט ל"ט), להפיר את בְּרִיתִי (זכריה י"א י'). וביחוס אל מחללי התורה, חלל בְּרִיתוֹ (תהלים נ"ה כ"א), עוזבי בְּרִית קדש (דניאל י"א ל'), המה עברו את בְּרִיתִי (הושע ו' ז'), הפרו את בְּרִיתִי (ירמיה ל"א ל"ב), ולא שקרנו בִּבְרִיתֶךָ (תהלים מ"ד י"ח) וכדומה. ועל נקמת עזיבת התורה נאמר, חרב נקמת נקם בְּרִית (ויקרא כ"ו כ"ה), ונקראה התורה בכלל גם, בְּרִית־קדש (דניאל י"א כ"ח). והנשיא בישראל, נגיד־בְּרִית (שם שם כ"ב). והמיועד מאת ה' להשיב את תורת ישראל על תִּלָּה נקרא, מלאך הַבְּרִית (מלאכי ג' א'). ובא, ואתנך לִבְרִית עם (ישעיה מ"ב ו'). רש"י פירש שתשיב את עמי לברית, ולהלן (מ"ט ח') ואתנך לִבְרִית עם, פירש להיות עם ברית לי. ויתכן שענין ברית בשני מקומות אלו הוא בהוראת תורה. והכוונה שנתן השי"ת את נביאו או את עמו ישראל בכלל להיות מורה תורת ה' לכל העמים, וזה ענין הכפל לאור גוים, וכל מליצות הנחמות בישעיה סובבות הולכות על ענין זה. ומזה במשנה, בני בְּרִית (בבא קמא א' ג'), בני תורת ישראל, רעליגיאָנס-גענאָססע, единовѣрецъ. ובהשאלה אל חקות הטבע העומדים לעד לעולם, נאַטור-געזעצע, законы природы. אם תפרו את בְּרִיתִי היום ואת בְּרִיתִי הלילה (ירמיה ל"ג כ'), אם לא בְרִיתִי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (שם שם כ"ה). ובא בסמיכות אל השם מלח, ולא תשבית מלח בְּרִית אלהיך (ויקרא ב' י"ג), לפי שטבע המלח לשמור קיום הגשמים על תמונתם שלא יפסדו. ומזה באה המליצה על הכהונה שהעמידה לחק לבני אהרן, בְּרִית־מֶלַח עולם (במדבר י"ח י"ט). ומזה בענין חק ומשפט בבלל, בְּרִית־הלוי (מלאכי ב' ח'), רעכט, право. וכ"כ חק ומשפט טבעי, בְּרִית אחים (עמוס א' ט'), ובמשפטי האישות, והיא חברתך ואשת בְּרִיתֶךָ (מלאכי ב' י"ד), ובהשאלה, כי עם אבני השדה בְרִיתֶךָ (איוב ה' כ"ג), היכרות בְּרִית עמך (שם מ' כ"ח), בְּרִית כרתי לעיני (שם ל"א א'). ומזה בדברי

בהוראת קור וקרח ע"ש הטפות הנגלדות מן הקור, ומזה לפי המוסכם נגזר הפעל:

בָּרַד, פ"ע. בקל, ירידת הברד, וּבָרַד ברדת היער (ישעיה ל"ב י"ט), האגלן, פערהאגלן, кропить, сыпаться градомъ. ומענין זה לדעת רוב המפרשים גם המלה הסמוכה לו:

בָּרָדֶת, שה"פ. ירידת הברד, ושעור הכתוב וברד בְּרֶדֶת היער, הברד יברד רק על היער, כנוי למתנה אשור; אולם לדעת החכמים רי"זו ורמ"ל יהיה הפעל בָּרַד כעין הפעל בדר בארמית בהוראת הפזור וההתפשטות, זיך אויסברייטען, рас-пространяться. והמלה בְּרֶדֶת הוא מקור מפעל ירד כמו במורד ההר, והמאמר מוסב אל האמור למעלה וישב עמי בנוה שלום וּבָרַד העם (יתפשט) עד מורד ההר (עיין באור הרור"ם).

בָּרֹד, ש"ת. בעל צבע מנומר כעין הברד, געשפרענקעלט, געפלעקט, пестрый. נקדים וּבְרֻדִּים (בראשית ל"א י'). בְּרֻדִּים אמצים (זכריה ו' ג').

בֶּרֶד, שע"פ. א) עיר בארץ אדום סמוכה לקדש, הנה בין קדש ובין בָּרֶד (בראשית ט"ז י"ד) וא"ת תגרא (ועיין קדש). ב) אחד מבני אפרים (דה"א ז' כ').

בְּרֹאדַךְ, שע"פ. בן בלאדן אחד ממלכי בבל (מ"ב כ' י"ב). ובישעיה נקרא מראודך (ועיין מְראדך).

2) בַּרְדָּס, במשנה, שם. מין בגד צמר. הברסין וְהַבַּרְדָּסִין (כלאים ו' ט'), האללדעקקע, попость. ולדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית, הוא מלשון רומית Bardiacus. סודר שמכסין בו אנשי חיל את ראשיהם, קאפוצע, капишонъ.

2) בַּרְדְּלָס, במשנה, שם. א) מין חיה טורפת, והנמר וְהַבַּרְדְּלָס (ב"ק א' ד'), היאנע, гiена. ואם כי השם ברדלס קרוב אל השם Pardalis, בל' יונית ורומית שהיא החיה הידועה בשם לעאפארד. פאנטער, אך ממה שאמרו בגמרא על ברדלס שהוא צבוע (בעל גון שונים) (בבא קמא ט"ז ע"א), לא רחוק לאמר שמקור השם ברדלס הוא עברית מש"ת ברד וגם השם ברדלס עצמו בל' יונית אפשר שעיקר הוראתו בעל גון מנומר וכעין השם נָמֵר. ב) ממיני החתולים הטורפות, מפני שחולדה וּבַרְדְּלָס מצוים שם (פסחים ט' ב'), Iltis, хорекъ. ויתכן שנקראת כן לפי שגם היא מנומרת (ועיין ערוך השלם).

בָּרָה, פע"י. קרוב לשרש ברא, והתיחד להוראת אכילת מאכל קל להשיב נפש חולה או היושב בתענית, קאסטען, געניסטען, кушать, вкушать. הקל, יצא, וְאֶבְרֶה מידה (שמואל ב', י"ג ו'), ולא בָרָה אתם לחם (שם י"ב י"ז).

ההפעיל, יוצא לשלישי, עסטען לאססען, צו עססען געבען, дать ѣсть, подкрѣплять пищею. וְתַבְרֵנִי לחם (ש"ב י"ג ה'), לְהַבְרוֹת את דוד (שם ג' ל"ה). ומזה במשנה, סעודה שעושים לפני האבל בשובו מקבור את מותו, אין מברין אלא קרובים של מת (מו"ק ג' ז'), טרויער מאהל געבען, дать похоронный обѣдъ.

בָּרוּת, ש"נ. ערפרישונג, לאבזאל, освѣ-женіе, услада, закуска. היו לְבָרוֹת למו (איכה ד' י'). וי"מ שהוא מקור מפיעל, ועל משקל אחר:

בָּרוּת, ש"נ. כעין הקודם, לאבזאל, ערפרי-שונג, услада. ויתנו בְּבָרוּתִי ראש (תהלים ס"ט כ"ב).

בִּרְיָה, ש"נ. כעין הקודם, מאכל קל, אימביס, закуска. ועשתה לעיני את הַבִּרְיָה (ש"ב י"ג ה').

8) הַבְרָאָה, שה"פ. והתיחד להאכלת אבלים לנחמם, סְעוּדַת הַבְרָאָה (בספרי הפוסקים), לייכענמאהל, похоронный обѣдъ.

בְּרִית, ש"נ. הנחתו הראשונה היא התקשרות חזקה וקדושה בין שני צדדים לשמור את התנאים המותנים בינידם, בינדניס, בונד, союзъ, завѣтъ. מעשה התקשרות כזאת היה נעשה לפנים ע"י כריתת וביתור בעלי חיים לבתרים, והמקבלים על עצמם תנאי ההתקשרות היו עוברים בינידם, ולזאת נקשר עם השם הזה

(תפלת אתה זוכר), ותתחוך קצבה לכל בְּרִיָּה (בפיוט מוסף לר"ה).

בְּרָאִי ; (עיין בית בראי).

בְּרָאיָה , שע"פ. מבני בנימין (דה"א ח' כ"א).

8) תַּבְרִיאָה , בדב"א. קו האלכסון החותך את המרובע מזוית אל זוית שכנגדו (ר"ח בפירוש רבינו בחיי על התורה) בְּתַבְרִיאָתָהּ ארבע מאות פתות רובע, דיאגאנאלע, диoганаль.

ב) בָּרָא, פ"י. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא בבנין הפעיל, במובן יוצא, האכלה לשובע, לפטם, מעסטען, פיטטערן, откармливать. לְהַבְרִיאֲכֶם מראשית כל מנחת ישראל (ש"א ב' כ"ט). ובגזרתו הנראה שהוא מיסודו של בָּר, בהוראת מאכל, והקרוב אליו מרא, בחלוף בית במ"ם, ותרגומו של בָּר בתרגום השמרוני מִיר.

בָּרִיא , בְּרִיאָה , ש"ת. למפוטם, שמן וחזק, פעטט, פייסט, שטארק, בעלייבט, откормленный, дородный, тучный. איש בָּרִיא מאד (שופטים ג' י"ז), וּבָרִיא אולם (תהלים ע"ג ד'), וּבְרִיאֵי בשר (דניאל א' ט"ו), בְּרִיאוֹת בשר (בראשית מ"א י"ח), הַבְּרִיאוֹת והמלאות (שם שם ז'), ומאכלו בְּרִאָה (חבקוק א' ט"ז), מאכלו מאכל צאן שמנה ומפוטמה, פייסט, жирный, тучный. והוא כעין ובשר הַבְּרִיאָה יאכל (זכריה י"א ט"ז), הַבְּרִיאָה תזבחו (יחזקאל ל"ד ג'), תוכחה לרועים שלוקחים להם את השמנים ואת החזקים שבעדרם לאכילתם. וע"ד נחי ל"ה, בין שה בְּרִיָּה (שם שם כ'). ובמשנה, בענין שלם בכוחותיו הפך חולה, געזונדער, здоровый. הַבָּרִיא שאמר כתבו גט (גטין ו' ו'), מאכל בְּרִיאִים (שבת י"ד ג'). ובענין שמן הפך כחוש, אי בָּרִיא אמר להו אכחשוהו (נדה מ"ז ע"ב). וגם בדברים שאין בהם רוח חיים, כלי חרס הַבָּרִיא (כלים ג' ה'), שטארק, крѣпкій. בָּרִיא וצורר מלח (שם כ"ז י"א), וּבְרִיאָה כדי לקבל אריח (עירובין א' ד'). ובהשאלה, דְּבָרִיא מוליה (תענית כ"ט ב'), ונגזר ממנו גם פעל בענין הפעיל, אין מלין אותו עד שֶׁיַּבְרִיא (שבת י"ט ה'), געזונד ווערדען, выздоравливать. ועל דרך גליצה, נותנים כל שבעה לְהַבְרָיָתוֹ (שבת קל"ז ע"א), אי כחיש אמר להו אַבְרִיוּהוּ (נדה מ"ז ע"ב).

2) בְּרִיאוּת ; ש"מ. שלמות בכחות הגוף, או היותו מסורבל בבשר, געזונדהייט, וואהל בעלייבטהייט, здоровіе, дородность. מחמת בְּרִיאוּתָא (נדה מ"ז ע"ב). ובספרי המחברים על הרוב במובן הראשון אל ענין הַבְּרִיאוּת (מ"ג ג' ה').

2) הַבְרָאָה , שה"פ. שוב בריא מחולי, גענעזונג ווערדען, выздоровленіе. יום הַבְרָאָתוֹ כיום הולדו (שבת קל"ז ע"א).

בַּרְבֻּר , שע"ז. מין עוף ידוע, וּבַרְבֻּרִים אבוסים (מ"א ה' ג'). לדעת חז"ל הוא מין תרנגול, קאפון, каплунъ. ורי"מ אוז, גאנז, гусь.

2) בּוּרְגָּן , במשנה, שם. בנין קטן כמין סוכה לשומרי פירות, היטטע, хижина, шалашъ. הצריפין וְהַבּוּרְגָּנִין (מעשרות ג' ז'). ובגמרא, אין בּוּרְגָּנִין בבבל (עירובין כ"א ע"א). וכן בתים על פני השדה, לאנדהויז, дача. ומקום חניה בדרך, הערבערג, гостинница. הגיע לַבּוּרְגָּן הראשון (ויקרא רבה ד'). ומזה, בּוּרְגָּנִי בעל המלון, אמר הַבּוּרְגָּנִי אין דרכו של בּוּרְגָּן להפתח בלילה (מדרש שוחר טוב י'), ומקורו בלשון יונית ורומית, βουργον, Burgus.

בָּרָד , שע"ז. טפות גשם גלודות, האגעל, градъ. נתן גשמיהם בָּרָד (תהלים ק"ה ל"ב), בָּרָד כבד (שמות ט' י"ח), חרם ואבן בָּרָד (ישעיה ל' ל'), האגעלשטיין, градовый камень. ובמשנה, ואבן הַבָּרָד כמים (מקואות ז' א'). ונקשר עם פעלים שונים, ויהי בָרָד (שמות ט' כ"ב), וירד עליהם הַבָּרָד (שם שם י"ט), וימטר ה' בָרָד (שם שם כ"ג). כזרם בָּרָד שער קטב (ישעיה כ"ח ב'). והרשב"ג בן גבירול אמר על דרך המליצה, והפליטה הנשארת מִבָּרָד מהומותי (כתר מלכות). יש אומרים שהוא קרוב לשרש ב ד ר בארמית, בהוראת הפזור בזריקה ובזריה, ואגלי הברד יורדים כמו נזרקים ונפרדים כידוע. ולדעת הארטמאנן הוא מענין ברד בלשון ערבית

(ישעיה ד׳ ה׳) . וביחס אל הבריאה הראשונה , הלא אל אחד בראנו (מלאכי ב׳ י׳) , שוא בראת כל בני אדם (תהלים פ״ט מ״ח) . ב) הכנה והזמנה , בראתי חרש וגו׳ בראתי משחית לחבל (ישעיה נ״ד ט״ז) , בורא ניב שפתים (שם נ״ז י״ט) , בערייטען , готовить . ג) יסוד ותקון , גרינדען , основать . כי הנני בורא את ירושלים (שם ס״ה י״ח) . והבינוני במובן שם תואר בורא , בורא השמים (שם מ״ב ה׳) , דער שעפפער , творецъ . בוראך יעקב (שם מ״ג א׳) . ובא גם ברבוי הכבוד , זכור את בוראיך (קהלת י״ב א׳) . ובפיוט גם בבנוי פעול בהוראת נברא , געשעפף , тварь . ברואי מעלה ומטה (כתר מלכות) .

הנפעל , מענין הקל , געשאפפען ווערדען , быть сотворену . כי הוא צוה ונבראו (תהלים קמ״ח ה׳) , השמים והארץ בהבראם (בראשית ב׳ ד׳) . ובענין לידה , במקום אשר נבראת (יחזק׳ כ״א ל״ה) , געבארען ווערדען , быть рождену . ועל״ד המליצה , ועם נברא יהלל יה (תהל׳ ק״ב י״ט) , העומד להברא צוקינפטיגע געשלעכט , грядущее поколѣніе . ע״ד האמור , יספר לה׳ לדור וגו׳ לעם נולד כי עשה (שם כ״ב ל״ב) . ובענין הויה ומציאות , ענטשטעהען , находиться, происходить . אשר לא נבראו (שמות ל״ד י׳) , כמו לא נמצאו , עתה נבראו ולא מאז (ישעיה מ״ח ז׳) , תשלח רוחך יבראון (תהלים ק״ד ל׳) .

הפיעל , תקון דבר בידי בני אדם במלאכה ועבודה , עלה לך היערה ובראת לך (יהושע י״ז ט״ו) , צו רעכט מאכען , приготовить . וכן ת״י ותתקן לך תמן אתר , ויד ברא בראש דרך עיר ברא (יחזקאל כ״א כ״ד) ת״י ואתרא אתקין , ולהיות כל מלאכת מעשה האדם נעשית ע״י חתיכה וכריתה בחומר שממנו נעשה הדבר בא בהשאלה לענין בתיקה וחתיכה , וברא אותהן בחרבותם (שם כ״ג מ״ז) , צערהויען , изрубить . ותרגומו ויבזעון . ולדעת רש״י ושאר מפרשים , כל הבאים בפיעל ענינם קציצה וכריתה , שניידען , פאללען , אומהויען , рѣзать, срубить . ומזה בתלמוד , ישב לו קוץ בוושט אין חוששין שמא הבריא (חולין מ״ג ע״ב) , שמא עשה נקב ויצא לחוץ , דורכשניידען , прорѣзать . ולדעתם עקר ההוראה בשרש ברא הוא כריתה וחתוך . ומזה יצא לענין תקון מעשה ונתינת צורה , פארמען , בילדען , образовать . והתעצמה ההוראה הזאת למעשה בני אדם בפיעל , והקל התיחס להשי״ת יוצר ועושה ברצונו הנעלה אמר ויהי . ולפי שיטתם יסודו של השרש ברא הוא בר , בהוראת כריתה והפרדה , ועם זה פרוד והבדל , ומיסוד זה יצאו גם השרשים באר , בור , בר , ברה , ברר , ועיין במקומם .

בריאה , שה״נ . שאפפונג , твореніе, созданіе . ואם בריאה יברא ה׳ (במדבר ט״ז ל׳) . ובדברי חז״ל , בריאת שמים וארץ . והפייטנים השתמשו בשם זה לכלל הנבראים ובא אצלם במובן זה גם ברבוי , ואמר ר״ש בן גבירול , ועל שפת הידיעה הבריאה החיצונה , יריעות הבריאות (כתר מלכות) , הבין שבעה בריאות עד לא ארץ ושמים (פיוט גשם) . ובחכמת הקבלה התיחד שם זה אל המדרגה השניה בהשתלשלות הויות העולם שניה למדרגת האצילות , עולם הבריאה .

2) **בריה** , **בריה** , במשנה , שם . א) יצירה , לידה , געבורט , שאפפונג , рожденіе, твореніе . אחד בריית הזכר ואחד בריית הנקבה (נדה פרק ג׳ ז׳) . ב) טבע הנבראים ויסודם , נאטור , природа . גוש כברייתו (תוספתא כלים , בבא קמא ג׳) , אין משנין אותו מברייתו (תרומות י״א ג׳) , כל שהוא מבריית המים טהור (מקוואות ו׳ ז׳ , ידים ב׳ ב׳) , הואיל ותחילת בריתן מן החול (שבת ט״ז ע״ב) , שנוי החוזר לברייתו (סוכה דף ל׳ ע״ב) . ג) כל נברא מבע״ח , געשעפף , тварь . וביחוד בבני אדם , אני בריה וחברי בריה (ברכות י״ז ע״א) , לכל בריה ובריה צרכיה (ירושלמי ברכות פרק ד׳) , אוהב את הבריות (אבות א׳ י״ב) , עד שיצטרך לבריות (פאה ח׳ ט׳) , עשרה חלקים של בריות בעולם (מדרש , אסתר א׳ בימים) . ובתפלה , והמון בריות לאין תכלית , ובריות בו יפקד

א) בָּר, בַּר, שם. כולל כל מיני התבואה הנדשה וברורה מן התבן, ומתוקנת לאכילה, געשריידע, קארן, хлѣбъ. ויצברו בָר תחת יד פרעה (בראשית מ״א ל״ה), בָר ולחם ומזון (שם מ״ה כ״ג) ותרגומו עבור, מנע בָר יקבהו לאם (משלי י״א כ״ו), ומפל בָר נשביר (עמוס ח׳ ו׳), פסולת הבר, המוץ. ועיד המשל: מה לתבן את הַבָר (ירמיה כ״ג כ״ח). ויכלול גם תבואה בקמה, ועמקים יעטפו־בָר (תהלים ס״ה י״ד), יהי פסת־בַר בארץ (שם ע״ב ט״ז). והרד״ק מפרש מענין זה באין אלפים אבוס בָר (משלי י״ד ד׳), ושעורו באין אלפים אין בר באבוס (בגרן). לדעת הראב״ע שרשו ברר, ונופל על התבואה הנקיה אשר כבר זרה והוברה (עיין ברא ברר).

ב) בָּר, ארמית, שם. שדה פתוח לרוחה שאינו מוקף בבנינים ויערים, אָפֶענעס, פרייעס פעלד, открытое поле. ולא נמצא כי אם פ״א במקרא, יחלמו בניהם ירבו בַבָר (איוב ל״ט ד׳), אים פרייען, на поле. ובארמית שבמקרא, חיות בָרָא (דניאל ב׳ ל״ח) חיות השדה, בחֵיוַת די בָרָא (שם ד׳ כ׳), בעשב השדה. ומזה במשנה שור־בָר, מין שור הגדל במדבר, מדברי, הפך ביתי (כלאים פרק ח׳ ו׳) (ועיין שור). ובתוספתא: צאו ושאלו את יוסי בן גילאי שהוא בָר ובקי בהלכות הכרם (שם ג׳ י׳), ענינו לדעתנו, שהוא איש שדה עוסק במטעי הכרם, והמפרשים לא פירשו כן. ועקר הוראתו בארמית, חוץ, בהפך משם בית, מבית ומחוץ (בראשית ו׳ י״ד) ת״א מגיו ומִבָרָא, פֿאָם איסען, извнѣ. למה תעמד בחוץ (שם כ״ד ל״א) ת״א למה את קאים בְבָרָא, דרויסען, внѣ. ומזה בתלמוד במובן המוסרי, כל תלמיד שאין תוכו כְבָרוֹ אינו תלמיד חכם (יומא ע״ב ע״ב). וכן השתמשו חז״ל במלת בַר, לדבר הנבדל מכללו, בַר מן דין ובַר מן דין (ברכות ל״ח ע״ב), ומזה בַר מינן, כנוי למת הנבדל מן החיים. וביחס המ״ם והלמ״ד בענין השעורים, תוספתא מִלְבַר (ב״מ נ״ג ע״ב), על ארבעה רבעים מוסיף החמישי מן החוץ, והוא הפך מלגו (עי״ש).

ג) בַּר, ארמית, כהוראת השם בֵּן בעברית, זאָהן, сынъ. בחלוף נו״ן בריי״ש, ובא במקרא בדבור המליצי. נשקו בַר (תהלים ב׳ י״ב), כנוי מליצי אל המלך שנאמר עליו לפני בן בני אתה אני היום ילדתיך (עיין ברה), מה־בְרִי ומה־בַר־בטני (משלי ל״א ב׳). ובארמית שבמקרא, זרבבל בַר־שאלתיאל (עזרא ה׳ ב׳), כְבַר אנש (דניאל ז׳ י״ג), דמה לְבַר־אלהין (שם ג׳ כ״ה), מלאך, ענגעל, ангелъ. כְבַר שנין שתין ותרתין (שם ו׳ א׳) כבן ששים ושתים, ולנקבה בְרַת. וברבוי בנו״ן תחת הרי״ש לרוב, ויולד בנים ובנות ת״א בְנִין וּבְנָן, ובדברי חכמינו ז״ל בא נסמך אל כמה שמות לשית אחד, עד שמושי השם בֵן במקרא, בַר מזיס תגורא (פסחים מ״ט ע״א), בַר מלוך פנבי (שם) שורא ובַר שורא (שם פ״ז), חומה גבוה ונמוכה, עד חריץ ובן חריץ, וכרומה, (ועיין בן).

ב) בְּרַיְיתָא, בלשון הגמרא, ההלכה שלא הביאה רבינו הקדוש בכלל חבור המשנה, ונשארה כמו מחוצה לה, חיצונית. והן ההלכות שבאו בספרי מדרשי ההלכות, מכילתא, ספרא, וספרי, וכמו כן בתוספות המיוחסות לר׳ חייא ור׳ אושעיא. כל בְרַיְיתָא דלא מתני בי ר׳ חייא ור׳ אושעיא לא מותבינן ולא מפרקינן מינה (חולין קמ״א ע״א, ועיין רש״י שם). ובגמרא, כשמביאים דברי ברייתא אמרו בלשון תניא, ודברי משנה בלשון תנן.

ב) בְּרוּתָא, ש״נ. חיצונית, שאין לה יסוד בפנים, בהלכות, והא דר׳ אבוהו בְרוּתָא היא (ב״מ ס׳ ע״א). ויש גורסין ברותא בדלי״ת, מענין דבר בדוי.

א) בָּרָא, פ״י. הקל. חדוש מציאות דבר מן האין, ומתיחס רק אל השי״ת, שאַפֿען, творить, создать. בראשית בָרָא אלהים (בראש׳ א׳ א׳), ונרדף עם יצר, עשה, בְרָאתִיו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מ״ג ז׳), יוצר אור ובורא חשך (שם מ״ה ז׳), עושה שלום ובורא רע (שם שם). ועיד המליצה, לב טהור בְרָא־לי אלהים (תהלים נ״א י״ב). ובהשאלה, א) חדוש ההויה, ערשאַפֿען, сотворить. ובָרָא ה׳ וגו׳ ענן יומם.

מבקשים את פני שלמה (מ"א י' כ"ד). ועל המעט בלמ"ד, כי תבקש לעוני (איוב י' ו'), הכפל, ולחטאתי תדרש. ובבחינת המבקש דבר להנאתו, יבוא ביחס הלמ"ד, בקש ה' לו איש כלבבו (ש"א י"ג י"ד), זיך עטוואס איסזוכען, וועהלען, отыскивать, выбирать. חרש חכם יבקש לו (ישעיה מ' כ'). ובא לענין בקשת הנדח ואסיפתו, תעיתי כשה אבד בקש עבדך (תהלים קי"ט קע"ו), אויפזוכען, отыскивать. ב) פנות המחשבה והרצון לדבר מה, טראַכטען, וואָללען, желать, хотѣть. ובבחינה זו מושך אחריו פעל נשוא המחשבה במקור, ויבקש לבכות (בראשית מ"ג ל'), ויבקש להרג את משה (שמות ב' ט"ו), ויבקש המיתו (שם ד' כ"ד), אבקשה טוב לך (תהלים קכ"ב ט'), אל תבקשו לטמאה בהם (ויקרא י"ט ל"א). וכשבא השם נפש בנשוא הפעל, ענינו מחשבה לאבד נפש, המבקשים את נפשך (שמות ד' י"ט), דיא נאך דיינעם לעבען טראַכטען, посягающіе на твою жизнь. מבקשי נפשי לספותה (תהלים מ' ט"ו). ג) השתדלות ויחול להשיג דבר מה, נאך עטוואס שטרעבען, стремиться. לבקש אהבה (ירמיה ב' ל"ג), ובקשתם גם כהנה (במדבר ט"ז י'), תבקש לך גדולות (ירמיה מ"ה ה'), בקש לץ חכמה ואין (משלי י"ד ו'), בקש קהלת למצא דברי חפץ (קהלת י"ב י'). ד) שאלה ותביעה, פערלאַנגען, פאָדערן, просить, требовать. לחם הפחה לא בקשתי (נחמיה ה' י"ח), לא בקשה דבר (אסתר ב' ט"ו). וביחס אל השם יד, מידי תבקשנה (בראשית ל"א ל"ט), מי בקש זאת מידכם (ישעיה א' י"ב), ודמו מידך אבקש (יחזקאל ג' י"ח), ובקש ה' מיד אויבי דוד (ש"א כ' ט"ז), בלוטראַכע נעמען, взыскать кровь. וע"ד מיד כל חיה אדרשנו (בראשית ט' ה'), ה' הוא יבקש (יהושע כ"ב כ"ג), ער מאַגע ראַכען, отомстить. ומזה, והאלהים יבקש את נרדף (קהלת ג' ט"ו) יקום נקמתו. ה) שאלה, פראַגען, спросить. אשר בקש מהם המלך (דניאל א' כ'), ובקשו חזון מנביא (יחזקאל ז' כ"ו). ו) תפלה ותחנה, ביטטען, просить, молить. ולבקש מאל אכלם (תהלים ק"ד כ"א), ולבקש מלפניו על עמה (אסתר ד' ח'), לבקש על נפשו (שם ז' ז'). וביחס הפעול, ולבקש את ה' צבאות (זכריה ח' כ"א). וכן בענין שאלת העני, בעטטעלן, просить милостыню. וזרעו מבקש לחם (תהלים ל"ז כ"ה), ע"ד ונוע ינועו בניו ושאלו (שם ק"ט י'). ובמדרש, מה אתם מבקשים מן השבת הזו שאתם שומרים (שמו"ר כ"א), כמו מה אתם מקווים ומיחלים ממני, מה אני מבקש מן הכרם (שמו"ר מ"ג).

הפועל, מן ההוראה הראשונה, געזוכט ווערדען, быть искому. ותבקשי ולא תמצאי (יחזק' כ"ו כ"א), ויבקש הדבר וימצא (אסתר ב' כ"ג), וע"ד ההשאלה, יבקש את עון ישראל (ירמיה נ' כ'). ובדברי חז"ל גם בהתפעל, בעל החוטם מתבקש (תענית כ"ט ע"א), געזוכט ווערדען, ערפאָדערליך, быть искому. אבדה העתידה להתבקש (במדבר רבה י"ח), ובמובן אחר, בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש (תענית ד' ע"א), געווינשט ווערדען, ערווינשט, быть желаему. אם מתבקש לי בדין שהיו לי בנים תן לי ואם לאו ברחמים תתן לי (דברים רבה ב').

בקשה, ש"נ. חפץ, רצון ושאלה, בעגעהרן, פערלאַנגען, желаніе, требованіе. שאלתי ובקשתי (אסתר ה' ז'), ועמי בבקשתי (שם ז' ג'), כל בקשתו (עזרא ז' ו'). ובעלי המחקר 8) ישתמשו בשם זה להוראת חקירה ודרישה עיונית, וכמו כן לנושא החקירה, אונטערזוכונג, טהעזע, изслѣдованіе, тезисъ, предположеніе. וזו העתקת השם מטלב, בלשון ערבית שהוא כולל הוראות חפץ וחקירה, והגיעו אל בקשה עצומה (מו"נ א' ע'). וידוע שלש בקשות הפלוסופים שהן: מציאות ה', אחדותו, ורוחניותו, וארבע בקשות המדברים שהן השלש הנ"ל וחדוש העולם (עיין מורה נבוכים א' ע"א).

3) מבקש, בדב"א ש"ם. לדבר המתבקש והנרצה, ועם זה תכלית ומטרה, דאס געווינשטע, ציעל, желаемое, вожделѣнное, цѣль. להגיע למבקשיו (בחינת עולם ו' א').

בן בקר (שמות כ״ט א׳), וגם ברבוי לא יתרבו כי אם השמות האלה, פרים בני בקר (במדבר כ״ח י״א), ועם השם עגל, עגל בן בקר (ויקרא ט׳ ב׳), ולנקבה, עגלת בקר (דברים כ״א ג׳), וחז״ל אמרו בן בקר, בן שתי שנים, ופר סתם בן שלש (תו״כ ויקרא ב׳ ג׳, ועיין ר״ה י׳ ע״א). וכמו כן יחובר שם המספר אל השם בקר, והוא איננו מתרבה, חמשה בקר ישלם (שמות כ״א ל״ז), עשרה בקר (מ״א ה׳ ג׳), בקר עשרים ושנים אלף (שם ח׳ ס״ג). וכן יחובר עם השם צמד בענין הזוג לעבודת השדה, וחמש מאות צמד בקר (איוב א׳ ג׳). ובא, חמאת בקר (דברים ל״ב י״ד), מורה אל הפרות שבמין הבקר, קוה, корова. הבקר היו חרשות (איוב א׳ י״ד), והצאן והבקר עלות עלי (בראשית ל״ג י״ג), זיינענדע קיהע, дойныя коровы. ועל הטעם שימצא ברבוי, אם יחרוש בבקרים (עמוס ו׳ י״ב), את בכורי בקרינו (נחמיה י׳ ל״ז), ודמות בקרים (דה״ב ד׳ ג׳). ובארמית ענינו ולדות הבקרים, ובא בלשון רבים, שגר אלפיך (דברים ז׳ י״ג) ת״א בקרי תורך, למשלח שור (ישעיה ז׳ כ״ה) ת״י לבית ארבעה בקרן דתורין, ברבוי נקבה. ובתלמוד גם בענין צמד בקרים, הוה עייל בקרא דתורא ביתיהן (בבא מציעא דף פ״ד ע״א).

בוקר, ש״ת. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמוס ז׳ י״ד), תרגומו מרי גיתי, וכן פירוש רש״י רועה בקר, הירט, пастухъ, וכולל רועה צאן ובקר, וכמו שאומר אח״כ ויקחני ה׳ מאחרי הצאן. ובתלמוד מזה, ההוא בקרא דיתמי (כתובות פ״ד ע״ב), רועה בהמות היתומים, זמרי דבקרי (סוטה מ״ח ע״א) רועים. וי״מ מלשון חפוש, ושעורו כי בוקר אנכי ובולס שקמים, מחפש אנבי ודורש אחרי שקמים ובולסם, וכנראה נטה לפירוש זה גם ר׳ שמואל הנגיד, שהשתמש בפעל בקר בקל לענין חפוש וגלוי מומים, ואמר בבן משלי שלו, והבוקר לכל רואה מגולה (זכרון לראשונים צד 184). וכוונתו, המבקר את אחרים ומגלה חסרונותיהם, גלוי וידוע גם הוא לכל.

2) בקרות, ברח״ל. דיר לבהמות, פיה-שטאלל, хлѣвъ. ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות (פרק י״ב ע״א), ואל הבקר רץ אברהם (בראשית י״ח ז׳) ת״י ולבקרותא. ובמדרש, בקרות של אנטונינוס (ב״ר כ׳).

2) בקר, פ״י. בארמית בבנין פעל דומה לפעל פקר, ענינו נטישה ועזיבה, והוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, פריא געבען, ויך דעם איינענטהום רעכט בעגעבען, оставить на произволъ. תשמטנה ונטשתה (שמות כ״ג י״א) ת״י ותבקר פירהא. ומזה במשנה בהפעיל לפי נוסח הירושלמי, התקין שיהיו מבקירים כל השדה כלה (שקלים א׳ ב׳), פריא מאכען. ובהפעל, עד שיובקר אף לעשירים (פאה ה׳ א׳), ובמשנה שבבלי בפ״א.

2) הבקר, שה״פ. פריאגעבונג, оставле-ніе на произволъ. הבקר לעניים הבקר (פאה ו׳ ב׳, עדיות ד׳ ג׳). ובמשנה שבבלי ובגמרא, תמיד בפ״א. (ועיין פקר).

בקש, פ״י. לא נמצא כ״א בבנין פיעל, וענינו א) השתדלות למצוא דברים הנעלמים מאתנו, זוכען, искать. וקשורו ביחס הפעול, את האבדת אבקש (יחזקאל ל״ד ט״ז), בקשתיו ולא מצאתיו (שה״ש נ׳ א׳), ובקשתם ולא תמצא (הושע ב׳ ט׳). ועל דרך ההשאלה, ובקשו שלום ואין (יחזקאל ז׳ כ״ה), מבקש אמונה (ירמיה ה׳ א׳), מבקש אהבה (משלי י״ז ט׳). ומזה השתדלות למצוא ענין על ידי חקירה ושאלת פי אחרים, פארשען, слѣдовать. ובזה הוא נרדף לפעל דרש שעקרו שאלה וחקירה (עיי״ש), ואין דורש ואין מבקש (יחזקאל ל״ד ו׳), וידרשו ויבקשו (שופטים ו׳ כ״ט). ובמובן המוסרי, ותורה יבקשו מפיהו (מלאכי ב׳ ז׳). ובענין זה בא ביחוס אל ה׳, והיה כל מבקש ה׳ (שמות ל״ג ז׳), משתדל לשמוע דבר ה׳, נמצאתי ללא בקשני (ישעיה ס״ה א׳). ועל הרוב מחובר עם השם פנים, מבקשי פניך (תהל כ״ד ו׳), והכוונה בתפלה ותשובה, ובקשו פני (הושע ה׳ ט״ו). ועם זה בענין קבלת פני גדול, רבים מבקשים פני מושל (משלי כ״ט כ״ו)

ומעמדו, אנטערזוכען, разъискивать, изслѣдовать. כְּבַקָּרַת רועה עדרו (יחזק' ל״ד י״ב). ויש שתרגמוהו, מוסטערונג, смотръ.

1) בַּקַּר, ארמית כבעברית בבנין פיעל, נאכזוכען, разъискивать. וּבַקַּרוּ השכחו (עזרא ד' י״ט), יְבַקַּר בספר דכרניא (שם שם ט״ו). ובבנין אתפעל, יִתְבַּקַּר בבית גנזיא (שם ה' י״ז). ובדרז״ל, כדרך שכל החולים מִתְבַּקְּרִים (במדבר רבה י״ח).

2) בִּקּוּר, בגמרא, שה״פ. כעין הקודם, שהוה כדי בִּקּוּר (חולין ט' ע״א) כדי בדיקת הסכין, אונטערזוכען, осмотрѣніе. בִּקּוּר חולים אין לה שעור (נדרים ל״ט ע״ב). ובפיוט, בִּקּוּר חשבון למצוא (קדושת מוסף ליום א' דראש השנה).

בִּקֹּרֶת, ש״נ. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, בִּקֹּרֶת תהיה (ויקרא י״ט ד'), חז״ל קבלו שענינו מלקות אלא שנחלקו בגזרת השם. ורש״י פירשו מענין בַּקַּר, יש על בית דין לבקר את הדבר שלא לחייבו מיתה כי לא חפשה, וכן פירש הרשב״ם, אונטערזוכונג, разыскаціе. ולקיים דברי חז״ל לא רחוק לשמוע השערת פירסט, שיש דמיון לשם בקרת עם הפעל בקל בנפתית, מקך בערבית, שענינם הכאה, שלאגען, бить. ולדעת גיזיניוס, בא השם בקרת ע״ד השם פקודה מן פקד, (שקרוב בקצתו אל הפעל בקר), במובן ענש, ציכטיגונג, взысканіе, наказаніе. אולם הרמב״ן בחר לו בדרך אחרת וגזרו מלשון ארמית בהוראת הֶבְקֵר (הפקר) ושעור הכתוב מופקרת תחשב אצלו כי לא חפשה להיות כאשת איש.

2) (אגרת) בִּקֹּרֶת, במש. ש״נ. אבל אם עשו אגרת בִּקֹּרֶת (כתובות י״א ה'), אגרת הכרזה, הודעה גלויה לכל, פערעפפענטליכונג, פובליקאטיאָן, публикація. ולדעתנו הוא נגזר מן הפעל בקר בארמית בענין מסירה לרשות הרבים ולידיעתם.

בֹּקֶר, ש״ז. תחלת יציאת האור מתוך החשך והתחלת היום, אנברוך דעס טאגעס, דיא פריהע, דער מאָרגען, утро. ויהי ערב ויהי בֹקֶר (בראשית א' ה'), בֹּקֶר לא עבות (ש״ב כ״ג ד'). ויבוא מחובר עם הפעלים אור, אתה, היה, פנה, הַבֹּקֶר אור (בראשית מ״ד ג'), אתא בֹקֶר (ישעיה כ״א י״ב), הַבֹּקֶר היה (שמות י' י״ג), לפנות בֹּקֶר (שם י״ד כ״ז). ובא, מוצאי בֹקֶר וערב (תהלים ס״ה ט'). וכולל הזמן מתחלת היום עד הצהרים, ערב וָבֹקֶר וצהרים (שם נ״ה י״ח), שלשה פרקי היום, מֵהַבֹּקֶר ועד הצהרים (ט״א י״ח כ״ז), וכשבא כפול, ענינו כל בקר, וילקטו אותו בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (שמות ט״ז כ״א), יעיר בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר (ישעיה נ' ד'). ובענין הבקר הסמוך, עד הַבֹּקֶר (שמות ט״ז כ״ג), נעכסטער מאָרגען, ближайшее, слѣдующее утро. לא תלין פעלת שכיר אתך עד בֹּקֶר (ויקרא י״ט י״ג) וּבֹקֶר וראיתם את כבוד ה' (שמות ט״ז ז'). ובא כתאר הפעל, בעת הבקר, דעס מאָרגענס, утромъ. בֹּקֶר תשמע קולי (תהלים ה' ד'), וְלַבֹּקֶר רנה (שם ל' ו'), וכן, וישכם אברהם בַּבֹּקֶר (בראשית כ״ב ג'), ועם למ״ד מושכת הא הידיעה ענינו לפעמים כל בקר, יעדען מאָרגען, каждое утро. וארנן לַבֹּקֶר חסדך (תהלים נ״ט י״ז), דינו לַבֹּקֶר משפט (ירמיה כ״א י״ב), כי עת הבקר היתה מיוחדת לעת המשפט, והפוכו, ושריך בַּבֹּקֶר יאכלו (קהלת י' ט״ז). כענן בֹּקֶר (הושע י״ג ג'), ברן יחד ככבי בֹקֶר (איוב ל״ח ז'). ובדרז״ל, תן בֹּקֶר לִבְקָרוּ (יומא כ' ע״ב). ועל דרך ההשאלה, על שאתה מחדשנו בְּבָקְרָן של מלכות (איכה על פסוק חסדי ה'), והרבוי, בְּקָרִים, ביחס הלמ״ד במובן כל בקר ובקר, כל יום ויום, ותפקדנו לִבְקָרִים (איוב ז' י״ח), היה זרועם לַבְּקָרִים (ישעיה ל״ג ב'), יעדען מאָרגען, каждое утро. חדשים לִבְקָרִים (איכה ג' כ״ג).

בָּקָר, שע״ב. כולל מין הבהמה הגסה הטהורה, רינדפיה, рогатый скотъ. וכולל את הזכרים ואת הנקבות, ויהי לו צאן וּבָקָר (בראשית י״ב ט״ז), מקנה צאן ומקנה בָקָר (שם כ״ו י״ד), בצאננו ובבקרנו (שמות י' ט'). ורוב שמושו בלשון יחיד במובן שם הקבוץ, ואל הַבָּקָר (עדר הבקר) רץ אברהם (בראשית י״ח ז'), אם עלה קרבנו מן הַבָּקָר (ממין הבקר) וגו'. ובכוונה אל הפרט יחובר אליו השם בֶּן או פַּר, ושחט את בֶּן־הַבָּקָר (ויקרא א' ג'–ה'), פר

תִּבּוֹק הארץ (ישעיה כד ג׳). ובהשאלה, וְנָבְקָה רוח מצרים בקרבו ועצתו אבלע (שם יט ג׳). ובא, וְנָבְקָה תחת וְנָבְקָה או נָבוֹקָה על דרך וְנָבְלָה, ובטעם מליצת וּבַקֹּתִי את עצת יהודה. ובדברי חז״ל על דרך השלמים בענין סדוק ובקיעה, על ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים (שמות יב יב). אמרו במכילתא (פ״א ז׳) נרקבים נִבְקָקִים. ומזה בת״י על פסוק זה טעוות מצרא (חרס) מתעברין בְּקִיקִים, ובסורית יורה השם בקיק, רקב.

הפיעל, מענין הקל. פֿערהערן, אויסלעערן, опустошать, выметать. וּבִקַּקְתִּי את ארצה (ירמיה נ״א ב׳).

בַּקְבֻּק, שם כלי חרס, קרוג, кувшинъ. הלוך וקנית בַקְבֻּק (ירמיה יט א׳). יש מפרשים על שם שפיו צר, וכשהמשקה יוצא ממנו משמיע קול: בוקבוק, והנראה שהוא ע״ש ריקותו, שהוא חלול ונבוב.

בַּקְבּוּק, שע״פ, ראש משפחה מעולי הגולה עם זרבבל (עזרא ב׳ נ״א, נחמיה ז׳ נ״ג).

בַּקְבֻּקְיָה, שע״פ. מראשי הלוים בימי נחמיה (נחמיה י״א י״ז י״ב, ט׳ כ״ה).

ב) **בָּקַק**, פ״ע. בערבית יורה הפעל בק, בקק, פריחה העלות נצה, אויפבליהען, цвѣсти. ומזה לדעת פירסם, גפן בּוֹקֵק ישראל (הושע י׳ א׳). וקרוב לענין זה תרגמוהו השבעים במובן היות בעל ענפים רבים, ראנקיג, ועל פיהם תרגום הרוסי של הוינארא вѣтвистый. והנראה כפירוש מפרשי חכמי ישראל שהמלה בוקק במקום הזה היא כתבורה בשאר המקומות. אך מן הפעל בק, בקק, בהוראת פריחה, יתכן שנגזרו השמות העצמים בֻּקִּי, בֻּקִּיָּה.

בֻּקִּי, שע״פ. א) בן יגלי, נשיא לבני דן לנחל את הארץ (במדבר לד כ״ב). ב) בן אבישוע מן הכהנים מבני אלעזר (דה״א ה׳ ל״א).

בֻּקִּיָּהוּ, שע״פ. מן הלוים, מבני הימן ראש המשמרת הששית אשר העמיד דוד (דה״א כ״ה ד׳—י״ג).

בָּקַר, פ״י. במקרא לא נמצא, רק בפיעל (עיין בסמוך). והוראתו א) בדיקה וחפוש, נאכזוכען, נאכזעהען, искать. לא יְבַקֵּר הכהן לשער הצהב (ויקרא יג ל״ו). ומזה בדיקה וחפוש להבדיל בין דבר לדבר, לא יְבַקֵּר בין טוב לרע (שם כז ל״ג), אונטערשיידען, разбирать. ומזה, ואחר נדרים לְבַקֵּר (משלי כ׳ כ״ה). רש״י פירש, צריך אדם להזהר אחר קרבנותיו לנדור ולהביא, ולפי פירושו ימשוך הפעל הזה את מלת האדם אחר, עד שנאמר, ואחר כל ירק ידרוש (איוב לט ח׳). ולדעת הרש״ בן מלך מושך הפעל בקר את השם קדים ביחס הפעול, ומלת אחר טעמה כמו ואחרי כן; ומוסב אל הקודם, מוקש אדם ילע קדש, מוקש הוא לאדם כשהוא ממהר לנדור, ואחרי שהוא נודר יבקר ויחפש אם יש לאל ידו לשלם נדרו או לא (ועיין ילע, לוע). ומזה במשנה בענין דרישה ובדיקת מומי הבהמות המיוחדות לקרבנות; אע״פ שהוא מבוקר מבערב מְבַקְּרִים אותו (תמיד ג׳ ד׳), משכת טלאים המבוקרים (שם). ב) דרישה לדעת מעמד הדבר ושלומו; וקשורה ביחס הפעול אונטערזוכען, מוסטערן, разсматривать. ודרשתי את צאני וּבִקַּרְתִּים (יחזקאל לד י״א), כן אֲבַקֵּר את צאני (שם שם י״ב). ובגמרא בענין דרישה בשלום חולים, בעזוכען, посѣтить. כל שאינו מְבַקֵּר חולים כאלו שופך דמים (נדרים דף מ׳ ע״א), הנכנס לְבַקֵּר את החולים (שם). ובא, לחזות בנועם ה׳ וּלְבַקֵּר בהיכלו (תהלים כז ד׳). רש״י בשם רחנש פירשו כפעל נגזר מן השם בֹּקֶר להראות שם בכל בקר ובקר, או מאז אור הבקר, והנכון שטעמו לדרש ולבקש את השי״ת בהיכלו, ושעורו לבקרו בהיכלו. ומזבח הנחשת יהיה לי לְבַקֵּר (מ״ב טז ט״ו). הנכון כפירוש רש״י לפרקים כשיעלה בלבו לבקרו, וטעמו לדרוש שלומו גם הוא. והמחברים האחרונים השתמשו בפעל זה במובן חקירת דבר ילמודי והבאתו במשפט, קריטיקירען, критиковать. ובפיוט בא בבנין: פועל, אונטערזוכט ווערדען, быть разыскану. לעת יְבֻקְּרוּ פעלי שקר (הקליר מוסף א׳ דר״ה), (ועיין בוקר).

בַּקָּרָה, שה״פ. פ״א במקרא, דרישה וחקירה לדעת שלום זולתו

בֶּקַע , שת"ז. למחצית השקל , האַלבער שקל, пол-сикля . בֶּקַע לגלגלת (שמות ל"ח כ"ו) , לפי שהמטבעות בימים הקדמונים לא היו מוצקות כי אם חתוכות וקצוצות , (עיין גֵּרָה) .

בְּקִיעַ , שמ"ז . לסדק , שפּאַלט , ריסס , tре- щина, щель . והבית הקטן בְּקִעִים (עמוס ו' י"א) , ואת בְּקִיעֵי עיר דוד (ישעיה כ"ב ט') . ובדחז"ל, הברכת הַבְּקִיעַ (מו"ק דף ח' ע"ב) . לדעת המפרשים הוא בריכה קטנה שעושין סמוך לבריכה גדולה כדי שיכנסו המים היוצאים מן הגדולה אל הקטנה . ובירושלמי, עושין נברכת במועד זה הבקיע כל שהוא תושב נקרא בְּקִיעַ (מו"ק א' ו') . המפרשים נתקשו בהבנת המאמר הזה (עיין מראה הפנים) ואפשר לומר שהמכוון בשם תושב, אבן שהושיבוה או שהניחוה בקרקע, וכמו שאמרו בתוספתא , אבנים תושבות שהמחרשה מזעזעתן (שביעית ג' א'), להוציא מקום קרקע סלע מברייתה, וזה ענין הבקיע' שהוא חריץ וחפירה בקרקע של אבנים תושבות ולא בקרקע שהוא כולה סלע , ופירוש דבריהם שהברכת שהתירו לעשותה במועד איננה חפירה בקרקע של סלעים כ"א במקום שנמצאו בו אבנים. והבקיע נראה שהוא מתיחס לקברים ולא למקום כנוס מים , כמו שנראה מלשון התוספתא . ואיזו תלולית כו' זו תלולית של עפר שעל גבי בְּקִיעַ (אהלות פט"ז א'), המוציא כוך בְּקִיעַ ומערה (שם שם ב') .

בִּקְעָה , ש"נ. מקום מישור ונמוך בין הרים שהוא כאלו נבקעו ההרים, עבענע , טהאַל , равнина, долина . וימצאו בִקְעָה (בראשית י"א ב') , הרים וּבְקָעֹת (דברים י"א י"א) . ובגמרא במובן המושאלי, בִּקְעָה מצא וגדר בה גדר (עירובין ק' ע"ב) מקום פרוץ . ובמשנה כולל מקום זרע בשטח גדול. נכנס לְבִקְעָה וכו' וטומאה בשדה פלונית (טהרות ו' ה') . ובסמיכות לשם אחד ליחוד המקום במובן שם עצם פרטי :

בִּקְעַת אָוֶן , שע"פ. מקום מפורסם בימיו בארם דמשק (עמוס א' ה') . ובטעם השם אָוֶן נראה דעת המפרשים שהוא השם און בלשון מצרית בהוראת שֶׁמֶשׁ לפי ששם היה היכל לעבודתו. ונשתנה השם בהברתו שנוי של גנאי כמו שנשתנה שם העיר און של מצרים שנוי זה, בחורי אָוֶן (יחזקאל ל' י"ז). (ועיין אָוֶן בשמות עצמים פרטים) .

בִּקְעַת אונו , שע"פ . (עיין אונו) .

בִּקְעַת דּוּרָא , שע"פ. בבבל ושמה העמיד נבוכדנאצר את צלם הזהב אשר עשה (דניאל ג' א') .

בִּקְעַת הַלְּבָנוֹן , שע"פ . העמק הגדול שבין הר חרמון ובין רוכסי הלבנון הנקראים בשם נֹכַח הַלְּבָנוֹן בסמוך למקום יציאת הירדן (יהושע י"א י"ז י"ב ז') .

בִּקְעַת מְגִדּוֹן , (עיין מְגִדּו) .

בִּקְעַת מִצְפֶּה , (עיין מצפה) .

2) **בִּקְעַת** , במשנה, ש"נ . חתיכת עץ , שייט האָלץ , полѣно . אין סומכין את הקדרה בְּבִקְעַת (ביצה פרק ד' ה') , זו בִקְעַת של ארז (ספרי במדבר קכ"ה) . והרבוי, בקעות. בקע לי שתי בְקָעוֹת (מדרש קהלת ב' י"ח) .

א) **בָּקַק** , פ"י מיסודו של הפעל בוק . הקל , א) פנוי והרקה במובן כליון והשחתה , לערמאכען , פערוויסטען , опорожнвать, опустошать . הנה ה' בּוֹקֵק הארץ וגו' והפיץ יושביה (ישעיה כ"ד א'), כי בְקָקוּם בֹּקְקִים חמרידם שחתו (נחום ב' ג') . ובמובן המוסרי , וּבַקֹּתִי את עצת יהודה (ירמיה י"ט ז') , בלשון נופל על לשון על שם הבקבק אשר שבר. ובא, גפן בּוֹקֵק ישראל (הושע י' א') . רש"י פירש גפן המשיר כל פריו הטוב, וי"מ במובן עומד, גפן ריק . ובא הפעל בלשון זכר לגפן שהיא בלשון נקבה. ולא רחוק לפרש שהפעל מוסב על ישראל , ישראל הוא בוקק גפן , כלומר גפנו ואת הפרי אשר ישוה לו , ומפרש דבריו כרב לפריו הִרבה למזבחות וגו' , (ועיין בקק ב') .

הנפעל , מן הקל , היות מורק, כלה ונשחת, לעער, פעראָדעט , פערוויסטעט ווערדען , быть опорожену, опустошену . הִבּוֹק

פען, דורכדרינגען, просѣкать, проникать. ובענין אחר, והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכבותיהם בדם, ע״ד מליצת, למען תמחץ רגלך בדם (תהלים ס״ח כ״ד, ועיין בפירש״י שם), מחיצה שהגדיים בוקעים בה (שבת קא ע״א).

הנפעל, א) היות נגזר וכרות, געשפאל-טען זיין, זיך שפאלטען, быть разсѣкаему, разверзаться. ותבקע האדמה (במדבר ט״ז ל״א), ויבקעו המים (שמות י״ד כ״א), ונבקע הר הזיתים (זכריה י״ד ד׳). וע״ד ההשאלה, ותבקע הארץ בקולם (מ״א א׳ מ׳), כאבות חדשים יבקע (איוב ל״ב י״ט), בערסטען, שפרינגען, трескаться, лопаться. מוסב על הבטן האמור לפני זה. ובגמרא, שמא יבקע הגוד (חולין י״ד ב׳), ולא נבקע ענן תחתם (איוב כ״ו ח׳). ובענין ריסוק אברים, צערשמעטטערט ווערדען, размозжаться. וכלם נבקעו (דברי הימים ב׳, כ״ה י״ב). ובמדרש, בין הרועה ובין הזאב נבקעת השה (שמות רבה ה׳). ובענין פרוד החלקים ע״י האש, אל תוך שרפת הפרה, הא כיצד משתבקע (ספרי במדבר ק׳ כ״ג). ומזה במשנה, נבקעה ועמד חוץ מגתה (פרה ג׳ י׳). ב) יציאת דבר לאור ממקום שהוא עצור שם, הערפארברעכען, זיך עפפנען, про-биваться. נבקעו כל מעינות תהום (בראש׳ ז׳ י״א), המעינות יצאו מפני שנבקעה הארץ אשר כסתה אותם. והפעל מיוחס אל היוצא מן הבקיעה, כי נבקעו במדבר מים (ישעיה ל״ה ו׳), בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג׳ כ׳). ומזה יציאת האפרוח מן הביצה ע״י בקיעת הביצה, תבקע אפעה (ישעיה נ״ט ה׳), בריכט הערפאר, выползти. וע״ד ההשאלה, אז יבקע כשחר אורך (שם נ״ח ח׳), כאלו החשך נבקע, והשחר והאור יוצא, או השחר בוקע את החשך ויוצא דרך הבקיע. ג) בענין השבר חומות העיר וכיבושה, ותבקע העיר (מ״ב כ״ה ד׳), ונא תהיה להבקע (יחזקאל ל׳ ט״ז), ערבראכען ווערדען, עראבערט ווערדען, быть разломану, завоевану.

הפיעל, כענין הקל, א) שפאלטען, расколоть, разщепать. ויבקע עצי עולה (בראשית כ״ב ג׳), יבקע צרים במדבר (תהלים ע״ח ט״ו), חית השדה תבקעם (הושע י״ג ח׳), ותבקענה מהם (מלכים ב׳, ב׳ כ״ד), צעררייסען, растерзать. ב) הוצאת דבר לאור ממקום הכמוס דרך פתיחה צרה ודחוקה, עראפפנען, открывать. בצורות יארים בקע (איוב כ״ח י׳), היאורים הם נשוא הפעל, וכן נהרות תבקע ארץ (חבקוק ג׳ ט׳), שטראמען לאססט דיא ערדע הער-פארברעכען, ובקעתי רוח סערות (יחזק׳ י״ג י״ג), ובא, רוח סערות תבקע (שם שם י״א), בהוראת פעל עומד, איין שטורמווינד ווירד הערפארברעכען, разразится бурный вѣтеръ. ביצי צפעוני בקעו (ישעיה נ״ט ה׳), מוציאים ומולידים ביצי צפעוני.

הפיעל, בענין סדוק, רסוק ושבירה, ומבקעים ומצדדים (יהושע ט׳ ד׳), געבארסטען ווערדען, растрескаться. והריותיו יבקעו (הושע י״ד א׳), איפגעשליצט ווערדען, быть распороту. עיר מבקעה (יחזקאל כ״ו י׳), ערבראכענע שטאדט, разбитый городъ. ובתוספתא, ענבים המבקעות מן העבט (טהרות ג׳ ב׳).

ההפעיל, דורכברעכען, прорваться. להבקיע אל מלך אדום (מ״ב ג׳ כ״ו), ונבקיענה אלינו (ישעיה ז׳ ו׳), מיט געוואלט עראפפנען, ערא-בערן, силою открывать, завоевать. ובמשנה, המבקיע בזית (שביעית ד׳ ח׳).

ההפעל, ערבראכען ווערדען, быть раз-биту. הבקעה העיר (ירמיה ל״ט ב׳).

ההתפעל, כענין הנפעל, געבארסטען ווערדען, растрескаться. חדשים והנה התבקעו (יהושע ט׳ י״ג), והעמקים יתבקעו (מיכה א׳ ד׳), זיך שפאלטען, распадать. ובמשנה, העץ המתבקע (מכות ב׳ א׳). ועל הבקעת כלי מתום האש, והם מתבקעין (שבת מ״ז ח׳), אם אני נותן לתוכן מים הם מתבקעים (ב״ר י״ב), נפלו לתוכה שקצים ורמשים ונתבקעו (פרה ט׳ ב׳).

2) בקיעה, שה״פ. דורכברוך, בערסטען, прорывъ, тресканіе. בקיעת דגים (שבת דף ק״א ע״ב), בקיעת הגוד (סוכה כ״ד א׳).

2) בקוע, שה״פ. שפאלטער, ניטל בית בקועו (כלים י״ג ג׳), הצד הדק בקרדום שמבקעים בו עצים, יד הקרדום של בקוע (שם כ״ט ז׳).

2) בצור , ש"ז . בדברי חז"ל , תפלה מעקת לב . עשרה לשונות נקראת תפלה וכו' בצור וכו' דכתיב בצר לי אקרא ה' (דברים רבה ב'), וכן הוא בילקוט פ' ואתחנן, והראיה מן בצר לי אינה מוכחת כי ידוע שהבי"ת היא בי"ת השמוש, ובספרי (דברים כ"ז) באותו ענין לא נזכר השם בצור כלל, וכן לא נזכר בתנחומא, אבל כבר השתמש הקליר הקדמון שבפייטנים בשם בצור בהוראת תפלה ואמר , בצור קול הומה (סדר זכרונות) , וכן בצורם תשע וחמשא תלבין (שחרית ליום כפור) (ב"י"ד ביצורם) . ולדעת הרד"ד קאהוט אפשר שהוא מלשון הפצרה מן פצר .

בצר , שע"פ . א) עיר בעבר הירדן בנחלת מטה ראובן בחלק המדברי , את בצר במדבר , והובדלה לעיר מקלט (דברים ד' מ"ג) , ונתנה ללוים מבני מררי (דה"א ו' ס"ג) . ב) אחד מבני אשר (שם ז' ל"ז) .

בצרה , שע"פ . א) עיר ישנה מאד בארץ אדום , וממנה יצא אחד המלכים הקדמונים באדום , יובב בן זרח מבצרה (בראשית ל"ו ל"ג) , ומנבואות הנביאים נראה שהיתה עיר המלוכה , כי זבח לה' בבצרה (ישעיה ל"ד ו') , ויתכן שהוא במליצת לשון נופל על לשון בצר בהוראת כריתה וקטוף , וכן , מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו' ובגדיך כדרך בגת (שם ס"ג א' ב') , ברמז מליצי אל הפעל בצר , שהתיחד לקטוף ענבים . וכמו כן מליצת ירמיה על אדום , אם בצרים באו לך וגו' כי לשמה וגו' תהיה בצרה ירמיה מ"ט י' י"ג) , מוסבה על משמעות שמה . ב) עיר בארץ מואב וירמיה מזכירה בנבואתו על מפלתה (שם מ"ח כ"ד) , ורי"מ מזה , כצאן בצרה (מיכה ב' י"ב) , כצאן של העיר בצרה , וזה לפי שהיו אדום ומואב עשירים בצאן כידוע . ובמדרש איכה , ר' אבהו אזל לבצרה ואתקבל גבי ר' יוסי רישא)איכה ג' פסוק ויגרס) .

2) בקא , ארמית ובתלמוד . דרישה וחקירה , אונטערזוכען , из- . следовать . זיל בקי מאי דיניה (פסחים נ' ע"ב), לפי גירסת הערוך (ולפנינו זיל בדוק) , לבקי שכבי (גטין דף ס"ט ב'), לדרוש ולחפש מת , אויפזוכען , отыскивать . ומזה במשנה :

2) בקי , ש"ת . ליודע ורגיל היטב בלמודו , קענדיג , знающій, свѣдущій . ואינו בקי בהלכה (עירובין ד' ח') . ובענין מומחה בדבר . על פי בקיאין (יומא ח' ה') , בעוואהרט , испытанный, опытный .

3) בקיאות , ש"נ . בספרי המחברים , ידיעה גדולה בספרים , בעלעזענהייט , начитанность .

בקע , פ"י . קרוב לפעל פקע . פצע . הקל יורה א) גזירה וחתוך גשם קשה לחלקים בבלי , שפאלטען , מהיילען , расщепать, ко- лоть, раздѣлять . בוקע עצים יסכן בם (קהלת י' ט') , פלח ובקע בארץ (תהלים קמ"א ז') , חותך רגבי הקרקע במחרשה . ובהשאלה , נטה את ידך על הים ובקעהו (שמות י"ד ט"ז) . ובתוספתא בבינוני פעול , רואה את ההר כאלו בקוע לפניו (עירובין ד' י"א) . ובענין פציעה ושבירת אברי בע"ח , פערוואונדען , צערייסען , ранить, уязвить, разорвать, растерзать ובקעת להם כל כתף (יחזקאל כ"ט ז') . ומזה . ב) גזרת גשם להוציא את העצור בקרבו , עראפפנען , открывать . על בקעם הרות הגלעד (עמוס א' י"ג) , ויבקע צור ויזבו מים (ישעיה מ"ח כ"א) , ויבקע אלהים את המכתש (שופטים ט"ו י"ט) . ונופל גם על הדבר העצור היוצא לאור על ידי כריתת כמוהו , הערפאר- ברעכען לאססען , дать выступать . בקעת מעין ונחל (תהלים ע"ד ט"ו) , והכוונה , בקעת הצור ויצא מעין . ומזה , הוצאת האפרוח מקליפת הביצה ע"י בקיעתה , דאס איי שפאל- טען , אויסברישען , расщепать, высиживать . ובקעה ודגרה (ישעיה ל"ד ט"ו) . ומזה ג) פריצה בקשרי מערכת החיל לבוא בתוכם , איינברע- כען , ворваться, вломаться . ביום הבית , ויבקעו שלשת הגברים במחנה (ש"ב כ"ג ט"ז) . וכן פריצת חומות המבצרים להכנס בם , ועם זה כבוש ערים , עראפפנען , ערעכען , отворять , завоевать . ויאמר לבקעם אליו (דה"ב ל"ב א') , ויעלו ביהודה ויבקעה (שם כ"א י"ז) . ובתפלה בענין פתיחה , בוקע חלוני רקיע , ע"ד , וקרע לו חלוני (ירמיה כ"ב י"ד) . ובמשנה , טומאה בוקעת ועולה (אהלות ט' י"ד) , שפאל-

ומפור, מבוצר ושלא מבוצר (נגעים י׳ ב׳), ענינו מוקף כמו שנמצא בתוך המבצר המקיפו, וכן בת״כ, שתהא מבוצרת בשאת (שם ג׳). ובמדרש. עיר מצור שמבוצרת מכל מקום (דב״ר א׳), וכמו כן בהוראת הבא במצור, העקה, בעלאגערן, בעקענגסטיגען, осаждать, наводить страхъ. שמצירה ומבצרה לישראל (שם). ולדעתנו נמצא הפעל בצר גם בבנין:

נפעל. היות קשה וכבד שאי אפשר להשיגו, שווער, אונצוגענגליך זיין, быть непостигаему. לא יבצר מהם (בראשי׳ י״א ו׳), לא יבצר ממך (איוב מ״ב ב׳), ועיד, לא היתה קריה אשר שגבה ממנו (דברים ב׳ ל״ו). וקרוב למובן זה השתמש בבנין זה ר׳ יהודה הלוי ואמר, וכל נוצר ואם נבצר ועם כל שהוא חזק מתחת לכסאך (דיוואן סימן פ׳). ובדברי חז״ל:

3) בהתפעל, פעסט װערדען, быть укрѣпленнымъ, неприступнымъ, מקום נתבצר להם בגיהנם (במדבר רבה י״ח).

בצר, ש״ז. ושית על עפר בצר (איוב כ״ב כ״ד), ותרגומו כרך תקיף, פעסטונג, פעסטונג, крѣпость. ולדעת ר׳ יונה בן גאנח, ענינו כסף חזהב חי בעוד לא נתן בכור, זילבער-נאָלד, ערץ-שטופע, серебряная, золотая руда, крушецъ. והוא הנקרא בערבית אל־תבר. והוא פירש יקר מסבים עם חצי הפסוק השני, ובצור נחלים אופיר. וכן להלן, והיה שדי בצריך (ברבוי) והכפל, וכסף תועפות לך. ונקרא כן לפי דעתנו ע״ש קושיו וחזקו, ולא ע״ש היותו נחצב ונשבר ממקום מחצבו, והדמיון עם תבר בערבית איננו מוכיח על זה כי אין בשרש בצר מהוראתו שבירה וחציבה, אולם בארמית נקרא דהבא פריכא (כתובות ס״ז ע״א) מלשון קציצה ושבירה, ע״ש שהם נמצאים חתיכות קטנות. ולדעת פירסט יפורש במובן זה, היערך שועך לא בצר (שם ל״ו י״ט), הון עתק, עשירות, רייכטהום, богатство. ושיעור הכתוב, לא יערך לא שועך ולא בצרך ולא כל מאמצי כחך. ובדחז״ל בא בענין חזק וקיום. אל יהא אדם מניח בצרו (שמות רבה מ׳) תקותו וירושת אבותיו. אל תניחו בצרכם ולא בצרן של אבותיכם (שם).

בצרה, שע״ל. מקום כנוס צאן, הירדע, שאַפהערדע, ограда, овчарня. להיותו מקום מוקף גדר, עד גדרת צאן. מכלאות צאן, כצאן בצרה (מיכה ב׳ י״ב). ועיין בצרה בשע״פ.

בצרון. שמ״ז. א) מקום מבוצר, פעסטער פלאַטץ, בורג, неприступное, безопасное мѣсто. שובו לבצרון אסירי התקוה (זכריה ט׳ י״ב). ובמשנה, ב) לעצירת הגשמים, ובשני בצרון (פאה ח׳ ט׳).

מבצר, שמ״ז. א) חוזק ועוצם, פעסטיגקייט, твердость. ומבצר משגב חומותיך (ישעיה כ״ה י״ב). ומזה ב) בנין חזק לדגן, פעסטונג, בורג, твердыня, крѣпость. ונשבת מבצר מאפרים (שם י״ז ג׳), הבמחנים אם במבצרים (במדבר י״ג י״ט), מבצרי בת יהודה (איכה ב׳ ב׳). ובחבור עם עיר, כל עיר מבצר (מ״ב ג׳ י״ט), איינע בעפעסטיגטע שטאַדט, укрѣпленный городъ. בערי המבצר (במדבר ל״ב י״ז). ובא, בחון נתתיך בעמי מבצר (ירמיה ו׳ כ״ז). לפי מה שפירשנו את השם בחון במקומו (עיין בחון) שענינו מצפה נפרש את השם מבצר ג״כ בענין זה, לפי שהמבצר הוא בנין גבוה ועשוי לעמוד עליו ולראות את הנעשה, והרל״ש פירש בחון בהוראת כור לצרוף הכסף ומבצר כור לצרוף הזהב. מן ושית על עפר בצר (תרגום לבקעה, בראשית מ״ב פ״ו), אך הבדלו איננו מוכרע, כי לפי המבואר כולל השם בצר את הכסף ואת הזהב.

בצרת, שמ״נ. שנה שהשמים נעצרים ומגודרים ואינם מגשימים. וכמו שנאמר, והיו שמיך אשר על ראשך נחשת וכו׳ (דברים כ״ח כ״ט), דירדע, сушь, засуха, бездождіе. ובשנת בצרת לא ידאג (ירמיה י״ז ח׳). והרבוי, על דברי הבצרות (שם י״ד א׳). ובמשנה, רעב של בצורת (אבות ה׳ ח׳). ובפיוט בל״ז. שנת שובע ובצור (אוצ׳ לש״ט).

וכו׳ ולא ידע עד שנתבמקבמה עליו (שמות רבה ל״א) . ומזה בשמות במקרא :

בִּץ , ש״ז . מקום טיט לח, שלאַמם , иль, тошь . הטבעו בבץ תליך (ירמיה ל״ח כ״ב) .

בִּצָּה , שע״נ . רקק , ומקום לח מימי, זומף , болото, тошь . היגאה גמא בלי בִצָּה (איוב ח׳ י״א) . והרבוי באל״ף, בִּצֹּאתָיו וגבאיו (יחזקאל מ״ז י״א) . ובמשנה, ברבוי זכר מפני שהם מי בצים (פרה ח׳ י׳), (ועיין בצע) .

בָּצֵק , פ״ע . בנינו קל , ועניינו תפיחה נפיחה וצביה, איינלייפען , пухнуть, вздувать . ורגלך לא בָצֵקָה (דברים ח׳ ד׳), כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות , אנשוועללען , כפירש״י, ור׳ יונה אמר שהוא ענין לישה, רגלך לא לָשָׁה את האדמה בלי מנעול.

בָּצֵק , ש״ז . עיסה שנתפחת ועולה על ידי החימוץ והגבול , טייג , пухлое, тѣсто . ויאפו את הבָּצֵק (שמות י״ב ל״ט) , והנשים לשות בָּצֵק (ירמיה ז׳ י״ח) , וישא העם את בְּצֵקוֹ (שמות י״ב ל״ד) , מלוש בָּצֵק עד חמצתו (הושע ז׳ ד׳) . ובמשנה, בְּצֵק החרש (פסחים ג׳ ב׳) שלא החמיץ , בָּצֵק שתחת הצפורן (מקואות ט׳ ב׳) , הגלל והטנוף שתחת הצפורן שהוא לח כמו בצק , נאַגעל קאָטה ; грязь подъ ногтями .

בָּצְקַת , שע״פ . עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו ל״ט) .

א) **בָּצַר** , פ״י . הקל , עניינו כריתה וקטוף, והתיחד לקטוף הענבים , אַבּלעזען, ווינצען ; собирать виноградъ . ענבי נזירך לא תִבְצֹר (ויקרא כ״ה ה׳) , ועל הכרם, כי תִבְצֹר כרמך (דברים כ״ד כ״א) . והבינוני, כְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמיה ו׳ ט׳) , ווינצער, обиратель . אם בֹּצְרִים באו לך (שם מ״ט ט׳) . ובא בהשאלה , יִבְצֹר רוח נגידים (תהלים ע״ו י״ג) , יקטוף יכרית וישפיל גאותם , אַבּמאַהען , отрѣзать . ועד והכרתי גאון פלשתים (זכריה ט׳ ו׳) . ויתכן שהוא כהוראת השרש הזה בלשון ארמית מעוט הקטנה , וכתרגומו יזער , פערקליינערן , умалять, унижать .

הנפעל, לפי המוסכם עניינו מניעה, ועתה לא יִבָּצֵר מהם (בראש׳ י״א ו׳) לא ימנע מהם, צוריק געהאלטען , עטוואַס ווערדען , быть отнято, удержано . ולא יִבָּצֵר ממך מזמה (איוב מ״ב ב׳) , ועיין בצר ב׳ .

בָּצִיר , ש״ז . זמן קטיפת הענבים , וויינלעזע , собираніе винограда . דיש את בָּצִיר (ויקרא כ״ו ה׳) , ועל הענבים הבצורים, דאס געלעזענע , собранный . על קיצך ועל בְּצִירֵךְ (ירמיה מ״ח ל״ב) . ובא, כי ירד יער הַבָּצִיר (זכריה י״א ב׳) בקרי והכתיב הבצור . רש״י פירש יער המבצר , תקיף כרכיא (לפנינו בתרגום יב״ע , מחוז תוקפיכון) ולא רחוק לפרשו מענין הקודם בהשאלה לכריתת עצי יער. ושעורו, כי ירדה יערה בציר , הבציר בא על היער .

2) **בְּצִירָה** , ש״נ . במשנה , כענין הקודם , ווין לעזע, собираніе винограда . בשעת הַבְּצִירָה (פאה פרק ז׳ ג׳) .

ב) **בָּצַר** , פ״י . עקרו קשור וכריכת דבר לעשותו חזק ומוצק , והתיחד לקשור חומות העיר לעשותה חזקה שלא יוכלו האויבים לבוא עליה, צו זאמען-פּינען , פעסט בינדען , соединять, крѣпко связывать . ולא נמצא הקל כי אם בבינוני פעול בענין שם תאר ביחס אל חומה ועיר , על כל מגדל גבוה ועל כל חומה בְצוּרָה (ישעיה ב׳ ט״ו) , חומה עבה בנויה אבנים גדולות מחוברות ומקושרות היטב , חמתיך הגבהות וְהַבְּצֻרוֹת (דברים כ״ח נ״ב) , ונופל גם על הערים המוקפות, חומות בצורות, קריה בְצוּרָה (ישעיה כ״ח ב׳) , וערים גדלת בְּצֻרוֹת (יהושע י״ד י״ב) , והערים בְּצֻרוֹת גדלת מאד (במדבר י״ג כ״ח) , ותרגומו וְקִרְוַיָּא כריכן ורברביא (כרך בארמית יורה חבור וקשור , עיין כרך) . ועד ההשאלה, ואגידה לך גדלות וּבְצֻרוֹת לא ידעתם (ירמיה ל״ג ג׳) , קשות ונשגבות מהבין, אונצוגענגליך , אונדורכדרינגליך , недоступное, непостижимое, непроницаемое . ושמוש הפעל הוא בבנין :

פיעל , קשור וכריכת בנין לחזוק , בעפעס-טיגען , укрѣплять . לְבַצֵּר החומה (ישעיה כ״ב י׳) , וכי תְבַצֵּר מרום עזה (ירמיה נ״א נ״ג) . ובמשנה , שער צהוב דק מטמא מבונם

או כי ישל אותו אלהים (עיין נשל, שלה, על הדך. הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה (איוב י"ג ז׳).

הפיעל, מהוראת הקל. א) כריתה ופסוק, אבשניידען, срѣзать. מדלה יְבַצְּעֵנִי (ישעיה ל"ח י"ב). יכרות אותי מן הדלה, פקיעת החוטים אשר במנור האורגים (עיין דלה), יתר ידו וִיבַצְּעֵנִי (איוב ו׳ ט׳), אבריישען, отрывать. ב) רמיה וחמס, בעטריגען, איבער־פארטהיילען, обманывать, обидѣть. וַתְּבַצְּעִי רעיך בעשק (יחזקאל כ"ב י"ב). ויצא לענין ג) עשות סוף וגמר, השלמה, ענדיגען, оконч־ить. (ע"ד הפעלים גזר, גמר, כלה, שכוללים הוראות הפיסוק וההשלמה), ומזה קיום הגזרה, פאלל ברינגען, אויספיהרען, со־вершать. בִּצַּע אמרתו (איכה ב׳ י"ז).

בֶּצַע, ש"ם. א) שלל, בייטע, добыча. בֶּצַע כסף לא לקחו (שופטים ה׳ י"ט), והחרמתי לה׳ בִּצְעָם (מיכה ד׳ י"ג). ומזה, גזלה וחמס, רויב, грабежъ. והנה הכיתי כפי אל בִּצְעֵךְ (יחזקאל כ"ב י"ג), בא קצך אמת בִּצְעֵךְ (ירמיה נ"א י"ג). לדעת המפרשים ענינו מלאה מדת חמסך. ורש"י פי׳ אמת סופך, והוא לדעת המבארים האחרונים במובן חתוך וכריתה, באה אמת בצעך האמה (המקום שבה תותכין ופוסקין את הארוג מן הארג וכו׳, ריא עללע (שטעללע) דעם אב־שניידענס, мѣра (мѣсто) отрѣзанія. והוא ע"ד מליצה, מדלה יְבַצְּעֵנִי (ישעיה ל"ח י"ב). והענין כבר האריכו לך מדת תקות חוט הצלחתך ביותר מדאי, ובאה העת לחתוך ולפסוק אותו (ועיין אמה), בֹּצֵעַ בֶּצַע (חבקוק ב׳ ט׳). ב) ריוח בעולה, אונגערעכטער גווין, несправедливая нажива. אחרי בִּצְעָם לבם הלך (יחזק׳ ל"ג ל"א), בעון בִּצְעוֹ (ישעיה נ"ז י"ז). ומזה, שוחד, בעשטעכונג, подкупъ. אנשי אמת שנאי בָצַע (שמות י"ח כ"א), ויטו אחרי הַבָּצַע (ש"א ח׳ ג׳). ובא גם בענין כל תועלת והנאה, גווין, נוטצען, פארטהייל, польза, выгода. מה בֶּצַע כי נהרג את אחינו (בראשית ל"ז כ"ו), ואם בֶּצַע כי תתם דרכיך (איוב כ"ב ג׳). וכן גם בלשון ערבי יוכלל מושג השכר והריוח המותר ומושג הריוח האסור והחמס בשרש אחד (עיין טרף, לחם).

2) בִּצּוּעַ, ברה"ל. חתוך משפט על פי פשרה, פערגלייך, примиреніе, полюбовная сдѣлка. איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בִּצּוּעַ (סנהדרין ו׳ ב׳).

3) בְּצִיעָה, שה"פ. בפוסקים. לענין פריסת הפת, בְּצִיעַת הפת (שלחן ערוך אורח חיים סימן קס"ז).

2) בֶּצַע, במשנה, שם. חפירה או תעלה לכנוס מים, גֻּב. שני בְּצָעִים היו בהר המשחה (שביעית י׳ א׳), בִּצְעֵי המים (סנהדרין צ"ז ע"א).

בְּצַעֲנַנִּים, שע"פ. בחבור עם השם אֵילוֹן, אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים. עמק בנחלת מטה נפתלי (יהושע י"ט ל"ג) בסמוך לעיר קדש (שופטים ד׳ י"א) ושם בכתיב בצענים. ית׳ עד מישר אגניא. וכן פירשו חז"ל בירושלמי (מגילה פרק א׳), ונראה שפרשו את השם בצענים מלשון בִּצְעֵי המים שהם כעין אגנות לקבול מים (רש"י ורד"ק). ולדעת המבארים האחרונים היא הבי"ת השמוש לשם צעננים, והטעם האלון אשר בצעננים (עיין צען, צענן).

בָּצַץ, פ"ע. לא נמצא במקרא, ובערבית ענינו פריצת מים ממקורם, הער־פארקוואללען, всплывать. דומה לשרש בוע בחלוף צד"י בעין. ומזה ברה"ל בקל, משקין בוצצין מתחת הקורה (תוספתא טהרות ג׳ א׳), כל זמן שהגשמים יורדין וההרים בוצצין (שם מקואות א׳ י׳), פסקו מלהיות בוצצין (שם). ומזה על דרך המרובעים בִּצְבֵּץ בענין כל פריצה לצאת מתוך המקום המעבב, כמים הפורצים ממקומם. ובא בהשאלה לעלית הצמחים מחיק האדמה, אויפשפראססען, произрастать. מְבַצְבְּצִים ויוצאין כעשב השדה (סוטה פרק י"א ב׳), עתידין צדיקים שמְבַצְבְּצִים ועולין בירושלים שנאמר ויציצו מעיר (כתובות קי"א ב׳). ובענין התאמצות לעלות מן המים, אויפטויכען, вынырнуть, всплывать. היתה מְבַצְבֶּצֶת ויוצאה (יומא ל"ח א׳). ומזה בחלוף צד"י לטי"ת, בטבט, בענין בעבוע הארס: דומה למי שנשכו נחש

וכו׳ ולא ידע עד שנתבקבקה עליו (שמות רבה ל״א) . ומזה בשמות במקרא :

בֹּץ , ש״ז . מקום טיט לח, שלאַמם , ил̆ъ, топь . המבעו בבֹּץ רגליך (ירמיה ל״ח כ״ב) .

בִּצָּה , שע״נ . רקק , ומקום לח מימי, זומפּ , болото, топь . היגאה גמא בלי בִצָּה (איוב ח׳ י״א) . והרבוי באל״ף, בִּצֹּאתָיו וגבאיו (יחזקאל מ״ז י״א) . ובמשנה, ברבוי זכר מפני שהם מי בִּצִּים (פרה ח׳ י׳) , (ועיין בצע) .

בָּצֵק , פ״ע . בנינו קל, וענינו תפיחה נפיחה וצביה, איפלויפען , пухнуть, вздувать . ורגלך לא בָצֵקָה (דברים ח׳ ד׳), כדרך הולכי יחף שרגליהם נפוחות, אַנשוועללען , כפירש״י, ור׳ יונה אמר שהוא ענין לישה, רגלך לא לָשָׁה את האדמה בלי מנעול.

בָּצֵק , ש״ז . עיסה שנתפחת ועולה על ידי החימוץ והגבול , טייג , пухлое, тѣсто . ויאפו את הַבָּצֵק (שמות י״ב ל״ט) , והנשים לשות בָּצֵק (ירמיה ז׳ י״ח) , וישא העם את בְּצֵקוֹ (שמות י״ב ל״ד) , מלוש בָּצֵק עד חמצתו (הושע ז׳ ד׳) . ובמשנה, בָּצֵק החרש (פסחים ג׳ ב׳) שלא החמיץ , בָּצֵק שתחת הצפורן (מקואות ט׳ ב׳) , הגלל והטנוף שתחת הצפורן שהוא לח כמו בצק, נאַגעל קאָטה , грязь подъ ногтями .

בָּצְקַת , שע״פ . עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ז ל״ט) .

א) בָּצַר , פ״י . הקל , ענינו כריתה וקטוף, והתיחד לקטוף הענבים , אַבּ־לעזען, ווינצשען , собирать виноградъ . ענבי נזירך לא תִבְצֹר (ויקרא כ״ה ה׳) , ועל הכרם, כי תִבְצֹר כרמך (דברים כ״ד כ״א) . והבינוני, כְּבוֹצֵר על סלסלות (ירמיה ו׳ ט׳) , ווינצער, обиратель . אם בֹּצְרִים באו לך (שם מ״ט ט׳) . ובא בהשאלה , יִבְצֹר רוח נגידים (תהלים ע״ו י״ג), יקטוף יכרית וישפיל גאותם, אַבּמאַהען , отрѣзать . ע״ד והכרתי גאון פלשתים (זכריה ט׳ ו׳) . ויתכן שהוא כהוראת השרש הזה בלשון ארמית מעוט והקטנה , וכתרגומו יזער , פערקליינערן , умалять, унижать .

הנפעל, לפי המוסכם ענינו מניעה, ועתה לא יִבָּצֵר מהם (בראשי׳ י״א ו׳) לא ימנע מהם, צוריק געהאלטען , עמפּצאָגען ווערדען , быть отнято, удержано . ולא יִבָּצֵר ממך מזמה (איוב מ״ב ב׳) , ועיין בצר ב׳ .

בָּצִיר , ש״ז . זמן קטיפת הענבים, ווייני־לעזע , собиранiе винограда . דיש את בָּצִיר (ויקרא כ״ו ה׳) , ועל הענבים הבצורים, דאס געלעזענע , собранный . על קיצך ועל בְּצִירֵךְ (ירמיה מ״ח ל״ב) . ובא, כי ירד יער הַבָּצִיר (זכריה י״א ב׳) בקרי והכתיב הבצור . רש״י פירש יער המבצר , תקיף כרכיא (לפנינו בתרגום יב״ע , מחח תוקפיכון) ולא רחוק לפרשו מענין הקודם בהשאלה לכריתת עצי יער . ושעורו, כי ירדה יערה בציר , הבציר בא על היער .

2) בְּצִירָה , ש״נ . במשנה , כענין הקודם , ווין לעזע , собиранiе винограда . בשעת הַבְּצִירָה (פאה פרק ז׳ ג׳) .

ב) בָּצַר , פ״י . עקרו קשור וכריכת דבר לעשותו חזק ומוצק , והתיחד לקשור חומות העיר לעשותה חזקה שלא יוכלו האויבים לבוא עליה, צו זאַממען־פּאַגען, פעסט בינדען , соединять, крѣпко связывать . ולא נמצא הקל כי אם בבינוני פעול בענין שם תאר ביחס אל חומה ועיר , על כל מגדל גבה ועל כל חומה בְּצוּרָה (ישעיה ב׳ ט״ו) , חומה עבה בנויה אבנים גדולות מחוברות ומקושרות היטב, חמתיך הגבהות וְהַבְּצֻרוֹת (דברים כ״ח נ״ב) , תופל גם על הערים המוקפות, חומות בצורות, קריה בְצוּרָה (ישעיה כ״ח ב׳) , וערים גדלת בְּצֻרוֹת (הושע י״ד י״ב) , והערים בְּצֻרוֹת גדלת מאד (במדבר י״ג כ״ח) , ותרגומו וְקִרְוַיָא כריכן ורברביא (כרך בארמית יורה חבור וקשור , עיין כרך) . וע״ד ההשאלה , ואגידה לך גדלות ובְצֻרוֹת לא ידעתם (ירמיה ל״ג ג׳) , קשות ונשגבות מהבין , אונצוגאַנגליך , אונדורכדרינגליך , недоступное, непостижимое, непроницаемое . ושמוש הפעל הוא בבנין :

פיעל , קשור וכריכת בנין לחזוק , בעפעס־טיגען , укрѣплять . לְבַצֵּר החומה (ישעיה כ״ב י׳) , וכי תְבַצֵּר מרום עזה (ירמיה נ״א נ״ג) . ובמשנה , שעד צהוב דק מטמא מבונס

או כי ישל אותו אלהים (עיין נשל, שלה), על דרך. הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה (איוב י"ג ז').

הפיעל, מהוראת הקל, א) כריתה ופסוק, אבשניידען, срѣзать. מדלה יְבַצְּעֵנִי (ישעיה ל"ח י"ב). יכרות אותי מן הדלה, פקיעת החוטים אשר במנור האורגים (עיין דלה). יתר ידו וִיבַצְּעֵנִי (איוב ו' ט'), אבריישען, от-рывать. ב) רמיה וחמס, בעטריגען, איבער-פֿארטהיילען, обманывать, обидѣть. וַתְּבַצְּעִי רעיך בעשק (יחזקאל כ"ב י"ב). ויצא לענין ג) עשות סוף וגמר. השלמה, ענדיגען, окон-чать. (ע"ד הפעלים גזר, גמר, כלה, שכוללים הוראות הפיסוק וההשלמה), ומזה קיום הגזרה, פֿאלל ברינגען, אויספֿיהרען, со-вершать. בִּצַּע אמרתו (איכה ב' י"ז).

בֶּצַע, ש"ם. א) שלל, בייטע, добыча. בֶּצַע כסף לא לקחו (שופטים ה' י"ט), והחרמתי לה' בִּצְעָם (מיכה ד' י"ג). ומזה, גזלה וחמס, רויב, грабежъ. והנה הכיתי כפי אל בִּצְעֵךְ (יחזקאל כ"ב י"ג), בא קצך אמת בִּצְעֵךְ (ירמיה נ"א י"ג). לדעת המפרשים ענינו מלאה מדת חמסך. ורש"י פי' אמת סופך, והוא לדעת המבארים האחרונים במובן חתוך וכריתה, באה אמת בצעך האמה (המקום) שבה תחתכין ופוסקין את הארוג מן הארג וכו', דיא עללע (שטעללע) דעם אב-שניידענס, мѣра (мѣсто) отрѣзанія. והוא ע"ד מליצה, מדלה יְבַצְּעֵנִי (ישעיה ל"ח י"ב). והענין כבר האריכו לך מדת תקות חוט הצלחתך ביותר מראי, ובאה העת לחתוך ולפסוק אותו (ועיין אַמָּה), בֹּצֵעַ בֶּצַע (חבקוק ב' ט'). ב) ריוח בעולה, אונגערעכטער געווין, несправедливая нажива. אחרי בִּצְעָם לבם הלך (יחזק' ל"ג ל"א), בעון בִּצְעוֹ (ישעיה נ"ז י"ז). ומזה, שוחד, בעשטעכונג, подкупъ. אנשי אמת שנאי בָצַע (שמות י"ח כ"א), ויטו אחרי הַבָּצַע (ש"א ח' ג'). ובא גם בענין כל תועלת והנאה, גווינן, נוטצען, פֿארטהייל, польза, выгода. מה בֶּצַע כי נהרג את אחינו (בראשית ל"ז כ"ו), ואם בֶּצַע כי תתם דרכיך (איוב כ"ב ג'). וכן גם בלשון ערבי יוכלל מושג השכר והריוח המותר ומושג הריוח האסור והחמס בשרש אחד (עיין טרף, לחם).

2) בִּצּוּעַ, ברז"ל. חתוך משפט על פי פשרה, פֿערגלייך, примиреніе, полюбовная сдѣлка. איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בִּצּוּעַ (סנהדרין ו' ב').

3) בְּצִיעָה, שה"פ. בפוסקים. לענין פריסת הפת. בְּצִיעַת הפת (שלחן ערוך אורח חיים סימן קס"ז).

2) בֶּצַע, במשנה, שם. חפירה או תעלה לכנוס מים, גֶּב. שני בְּצָעִים היו בהר המשוחה (שביעית ו' א'), בִּצְעֵי המים (סנהדרין צ"ז ע"א).

בְּצַעֲנַנִּים, שע"ם. בחבור עם השם אילון. אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים, עמק בנחלת מטה נפתלי (יהושע י"ט ל"ג) בסמוך לעיר קדש (שופטים ד' י"א) ושם בכתיב בצענים. ית' עד מישר אגניא. וכן פירשו חז"ל בירושלמי (מגילה פרק א'), ונראה שפרשו את השם בצענים מלשון בִּצְעֵי המים שהם כעין אגנות לקבול מים (רש"י ורד"ק). ולדעת המבארים האחרונים היא הבי"ת השמוש לשם צענים, והטעם האלון אשר בצענים (עיין צען, צַעֲנָן).

בָּצַץ, פ"ע. לא נמצא במקרא, ובערבית ענינו פריצת מים ממקורם, הער-פֿארקוועללען, вспугивать (?). דומה לשרש בוע בחלוף צד"י בעין. ומזה ברז"ל בקל, משקין בוֹצְצִין מתחת הקורה (תוספתא טהרות ג' א'), כל זמן שהגשמים יורדין והדרים בוֹצְצִין (שם מקואות א' ז'), פסקו מלהיות בוֹצְצִין (שם). ומזה על דרך המרובעים בִּצְבֵּץ בענין כל פריצה לצאת מתוך המקום המעכב, כמים הפורצים ממקומם. ובא בהשאלה לעלית הצמחים מחיק האדמה, ארויסשפראססען, произрастать. מְבַצְבְּצִים ויוצאין כעשב השדה (סוטה פרק י"א ב'), עתידין צדיקים שֶׁמְּבַצְבְּצִים ועולין בירושלים שנאמר ויציצו מעיר (כתובות קי"א ב'). ובענין התאמצות לעלות מן המים, אויפֿטויכען, вынырнуть, всплывать. היתה מְבַצְבֶּצֶת ויוצאה (יומא ל"ח א'). ומזה בחלוף צד"י לטי"ת, במבט, בענין בעבוע האדם: דומה למי שנשכו נחש

בְּעוּת , שם . מעין הקודם , שרעקקען , ужасъ . ולא נמצא כי אם בל״ד , בְּעוּתֵי אלוה יַעַרכוּני (איוב ו׳ ד׳), כנוי לתחלואים רעים ומכאיבים. בִּעוּתֶיךָ צִמְּתוּתוּני (תהלים פ״ח י״ז) .

בֵּצַי , שע״פ . מעולי הגולה עם זרובבל (עזרא ב׳ י״ז, נחמיה ז׳ כ״ג) , ובא בחותמים על האמנה (נחמיה י׳ י״ט) .

יסודו כנראה בוץ, והוא ע״מ בבי מן בוב, בסי מן בוס .

בָּצָל , ש״ז . פרי גנה ידוע, שכלו מורכב עלים נקפלים זה על זה, שאלטנע־לויכם , צוויבעל , лукъ, луковица . ואת הַבְּצָלִים (במדבר י״א ה׳) . ובמשנה, הַבְּצָלים הסריסים (שביעית פרק ב׳ ט׳), בְּצָלים שנתתך זרעם ואינם עושים פרי, בְּצָלים הקיצונים (שם ה׳ ד׳) הנזרעים בקיץ, או שהם יבשים מאד המיוחדים לקיץ, וע״מ המרובעים :

2) בְּצַלְצוּל , במשנה . בצל מדבריי קטן , הבצל וְהַבְּצַלְצוּל (כלאים פרק א׳ ג׳) . בערבית יורה הפעל בָּצַל היות מכוסה עלים וקליפות , בעשאלט זיין . ומזה בתלמוד , בפעל , אִיבְצִיל זירתא (עירובין כ״ט ב׳) , גדלו קליפות במדת זרת . והרמב״ם אמר , אלא אם הִבְצִיל תעשה ארך כל עלה מהם זרת (הל׳ עירובין פרק א׳ י״א) . וקרוב לשרש פצל בענין הסרת הקליפות .

בְּצַלְאֵל , שע״פ . א) בן אורי , הוא האמן המפואר אשר מלאו ה׳ רוח אלהים בחכמה וגו׳ לעשות בכל מלאכת המשכן (שמות ל״א ב׳) . בגמרא אמרו בְּצַלְאֵל על שם חכמתו נקרא כו׳ שמא בצל אל היית (ברכות נ״ה ע״א) , ואולי יתכן לפרשו כמו בְּ (בית) צל אל, וענינו מי שעשה הצל אל האל והוא המשכן שנקרא על דרך המליצה גם כן , צל שַׁדַּי (תהלי׳ צ״א א׳) , וע״ד שפירשנו את השם אהליאב . ב) אחד מן האנשים אשר נשאו נשים נכריות (עזרא י׳ ל׳) .

בַּצְלוּת , שע״פ . מעולי הגולה עם זרובבל (עזרא ב׳ נ״ב) , ובנחמיה (ז׳ נ״ד) נקרא בַּצְלִית ביו״ד .

בָּצַע , פע״ו . (קרוב לשרשים, פצע, בזא, בזע, בקע) עיקר הוראתו בקיעה, שבירה, פריסה וחתוך. ובא הקל לענין א) בקיעה וכתיתה , שפאלטען , צערטרוממערן , разщепать , разбить въ дребезги . וּבְצַעַם בראש כלם (עמוס ט׳ א׳) , כמו וּבְקָעֵם . ובא בהוראת עומד , בעד השלח יפלו לא יִבְצָעוּ (יואל ב׳ ח׳), לא יהיה בהם פצע וחבורה, פער־וואונדעט ווערדען , быть ранену, уязвлену . ויתכן שהוא כמו לא יבקעו , השלח לא יבקעם . ולדעת פירסט ענינו הפסקה ובטול שנכלל בהוראת הבריתה , אבברעכען , пере-стать, прерывать, останавливаться . ושעורו , לא יפסיקו מהלכם , לא יעצרו בלכתם. ובארמית בא בענין פתיתה, פתות פתים (ויקרא ב׳ ו׳), ת״א בְּצַע יתיה בְּצוּעִין . ומזה בתלמוד בענין פריסת הפת , בעל הבית בוצע כדי שֶׁיִּבְצַע בעין יפה (ברכות מ״ז א׳) . ובמובן המוסרי . חתוך דין ומשפט בין אדם לחברו ע״ד הפשרה לא על פי הדין וההלכה, ר״א בנו של ר״י הגלילי אומר אסור לִבְצוֹעַ וכל הַבּוֹצֵעַ הרי זה חוטא , ר״י בן קרחה אומר מצוה לִבְצוֹעַ (סנהדרין ו׳ ב׳) . ומהוראת השבירה יצא ב) לענין עושק ומרוצה, גזל וחמס, פלינדערן , בעריבען , рас-хищать, ограбить . ובא בבינוני כש״ת , וּבֹצֵעַ ברך נאץ ה׳ (תהלים י׳ ג׳) , רויבער , хищникъ . ומחובר על הרוב עם נשוא הפעולה, כן ארחות כל בֹּצֵעַ בצע (משלי א׳ י״ט) , הוי בֹּצֵעַ בצע רע לביתו (חבקוק ב׳ ט׳) . ומזה , הרבות הון בעולה, אונגערעכטען געווינן מאכען , האַבזיכטיג זיין , быть корыстолю-бивымъ . למען בְּצֹעַ בצע (יחזקאל כ״ב כ״ז) , עוכר ביתו בּוֹצֵעַ בצע (משלי ט״ו כ״ז) , כלו בוצע בצע (ירמיה ו׳ י״ג) . ובא , כי מה תקות חנף כי יִבְצָע (איוב כ״ז ח׳) , לפי המוסכם פירושו כמו כי יבצע בצע , ואולי יתכן שענינו רמיה וכחש , בעטריגען , הייכלען , об-манывать, притворяться, лицемѣрить . והטעם ומה תקוה לחנף כי ירמה את ה׳, יכחש לו ויצדיק דינו בפיו ולבו בל עמו , ומסים כי יֵשֶׁל אלוה נפשו , כי ירמה את אלהים , מענין לא תַשְׁלֶה אתי (מ״ב ד׳ כ״ח) ,

ב) בָּעַר, עקרו ארמית, וכפי הנראה בהוראת גסות ועובי (עיין הערה), ומזה:

בְּעִיר, שע"ז. כלל הבהמות הביתיות מפני גסות הבנתם ומעוט הרגשתם, פיה, ביהמה, скотъ (עיין בהמה). אותנו ובעירנו (במדבר כ' ד'), ושלח את בעירה (שמות כב ד'), ויסגר לברד בעירם (תהלים עח מח), ומזה:

בַּעַר, א) שית. לאדם גס השכל, חמס, глупой. ונרדף עם בהמה, ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך (תהלים עג כב), ועם כסיל, שעיקר הוראתו גם הוא גסות ושמנות (עיין כסיל), יחד כסיל ובער (שם מט יא), כי בער אנכי מאיש (משלי ל' ב), ב) שם המפשט, חמסויים, глупость. איש בער לא ידע (תהלים צב ז). והנרדף, וכסיל לא יבין את זאת. ומן השמות האלה בא הפעל:

בָּעַר, פ"ע. הקל, היות גס השכל כבהמה, ונרדף גם הוא עם הפעל כָּסַל, חמס, גראב, быть глупымъ, грубымъ. ובאחת יבערו ויכסלו (ירמיה י' ח). והבינוני, בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו (תהל צד ח).

הנפעל, כעין הקל, פערדוממט ווין, сдѣ-латься глупымъ. נִבְעַר כל אדם מדעת (ירמיה י' יד), שעורו מאשר אין בו דעת, נבערו הרועים (שם שם כא), חכמי יועצי פרעה עצה נבערה (ישעיה יט יא), יעצו עצה נבערה. ולדעת רשד"ל עצה כנוי ליועצים, על דרך השם משפט שהוא נאמר גם על השופטים, ונגשו אל המשפט. ושעור הכתוב, חכמי יועצי פרעה הם יועצים נבערים, כי לא מצאנו נבער אלא על האדם, וטעם הנפעל הוא היות נמשל כבהמה.

בַּעֲרָא, שע"ם. שם אשה (דהי"א ח' ח).

הערה. קרוב לשמוע דעת האומרים כי יסוד השרש בָּעַר הוא בַּר, בּוּר, אך לא בהוראת ריקות כבורידום, כי אם להפך בהוראת גסות, גשמיות ועבי, כהורות השם כְּסִיל הבא מן כֶּסֶל, שעיקר הוראתו שמנות ועבי. ומזה שדה בּוּר, קרקע בגשמיות שלא נעבדה, ואדם בּוּר לא למד. חבר לדבר הפעל טָפַשׁ שהוראתו שָׁמַן, טפש כחלב לבם (תהלים קיט ע). ובא ממנו בארמית ובמשנה השם טִפֵּשׁ בהוראת כסיל ובער, ותרגום השמן לב העם הזה (ישעיה ו' י), טפש לבא דעמיה הדין (עיין כֶּסֶל, בּוּר, טָפַשׁ).

בַּעְשָׁא, שע"ם. בן אחיה לבית יששכר, שהמית את נדב בן ירבעם מלך ישראל וימלוך תחתיו עשרים וארבע שנה (מ"א טו לג). לדעת פירסט נגזר השם מן הפעל בָּהַשׁ, בַּיִשׁ בערבית בהוראת עז אמיץ, מוטהיג, קיהן זיין, быть храбрымъ, сильнымъ. והוא עד בנין השם אָמוֹץ.

בַּעֲשֵׂיָה, שע"ם. בן מלכיה מבני בניו של גרשום בן לוי, ואביו של המשורר אסף (דהי"א ו' כה), והשם מגזרת בַּעְשָׁא עז ואמיץ (עיין שם), והוא על דרך אֲמַצְיָה מן אָמוֹץ.

בְּעֶשְׁתְּרָה, שע"ם. עיר בחצי שבט המנשי בעבר הירדן מזרחה ונתנה אל הלוים בני גרשום (יהושע כא כז), ובדהי"א (ו' נו) נקראת עַשְׁתָּרוֹת. והנראה שהשם בְּעֶשְׁתְּרָה היא מקוצרת מן בֵּית עַשְׁתָּרוֹת או בֵּי עַשְׁתְּרָה (ועיין עשתרות).

בָּעַת, פעל יוצא. לא נמצא בקל.

והנפעל, ענינו היות חרד מפחד רעה וחזיונות מבהילים ומסערים את הנפש, ערשרעקקען, זיך פירכטען, אנגסט האבען, испугаться, ужасаться, бояться. והמן נִבְעַת (אסתר ז' ו), כי נבעת מפני חרב (דהי"א כא ל), ובבאו נבעתי (דניאל ח' יז).

הפיעל, ובעתתו רוח רעה (ש"א טז יד), שרעקקען, אבשרעקקען, אנגסטען, испугать, стращать. הלא שאתו תבעת אתכם (איוב יג יא), אל תבעתני (שם ט' לד), פלצות בעתתני (ישעיה כא ד), רוח אלהים רעה מבעתך (ש"א טז טו) בחסרון תי"ו השרש, ונחלי בליעל יבעתוני (תהלים יח ה), ורגיל הרבה בלשון ארמית. ובמשנה בהפעיל, שלא להבעית את ישראל (יומא ח' א) והקליר אמר, מוקש להבעית (מוסף ליו"כ). וכן בהפעל, יובעת כל מושב (סדר שפרות).

בְּעָתָה, ש"נ. לבהלה ומורא, שרעקק, ужасъ. לעת מרפא והנה בעתה (ירמיה ח' טו).

ומכלות אותם כאש ועד הפעלים, אכל, לחך, שכוללים שתי ההוראות האלה, אבּ-ווידען, אבפרעססען, вы-травливать, объ-ѣдать. ובער בשדה אחר (שמות כ״ב ד׳), ואתם בערתם הכרם (ישעיה ג׳ יד), והיה לבער (שם ה׳ ח׳), צום אבווידען, для страв-ливанія. ג) פנוי, השבתה וסלוק, וועגריי-מען, וועגשאפפען, убирать, изводить, опо-ражнивать. בערתי הקדש מן הבית (דברים כ״ו יג), ולא בערתי ממנו בטמא (שם שם יד), לא הסתפקתי ממנו בטומאה, פערברויכען, употреблять. ובהשאלה, סלוק של כליון, ווענטילגען, искоренять, истребить. ובערתי אתכם מן הארץ (ש״ב ד׳ יא). ובמשנה, מבערים את הכל מלפני השבת (פסחים ג׳ ו׳), רייטען, убирать, удалить. הרי הוא כמבוער (שם ב׳ ג׳). ובקשור עם מלת אחרי, ובערתי אחרי בית ירבעם כאשר יבער הגלל עד תמו (מ״א יד י׳), וועגפעגען, הינטער יעמאנדען פעגען, выметать, вымести за кѣмъ. ובמובן המוסרי, ובערת הרע מקרבך (דברים י״ג ו׳), ווענטילגען, искоренить. ובערת דם הנקי מישראל (שם י״ט יג), כאלו דם הנקי הוא חטאת רובצת מזכרת עון, אבווישען, очищать. ברוח משפט וברוח בער (ישעיה ד׳ ד׳), ווינד דער פילגונג, духъ истребленія.

הפועל, מענין הראשון, אנגעצינדעט ווער-דען, быть зажигаему. ואת האח לפניו מבערת (ירמי׳ ל״ו כ״ב).

הפעיל, א) הדלקה ושלוח אש לשרפה, אנצינדען, איינען בראנד אנשטיפטען, зажигать, произвести пожаръ. המבער את הבערה (שמות כ״ב ה׳), ויבער אש בלפידים (שופטים ט״ו ה׳). ובענין שרפה של כליון, פערברענען, сжигать. באור תבעיר (יחזקאל ה׳ ב׳), ויבער את בניו באש (דה״ב כ״ח ג׳), והבערתי בעשן רכבה (נחום ב׳ יד), אין רויך איפשטייגען לאססען, сожигать, въ дыму. ב) גרם להשחתת שדה על ידי בהמות, אבווידען לאססען, вы-травливать. כי יבער איש שדה (שמות כ״ב ד׳). ג) סלוק של כליון ועקירה, ווענטילגען, וועגפעגען, истребить, выметать. הנני מבעיר אחרי בעשא (מ״א ט״ז ג׳). ובמשנה, גם בבנין:

התפעל, לענין הוצאה של סלוק והעברה, פערברויכט ווערדען, быть употребляему. דמיהם מתבערין (שבועות ז׳ ב׳), (עיין ביעור).

2) בעור, ארמית, ובמשנה, שם הפעל. כנקף זית (ישעיה י״ז ו׳) תרגום יונתן כביעור. ובמשנה, מן האמור בתורה, בערתי הקדש (דברים כ״ו יג) השתמשו בשם בעור לענין פנוי והעברת התבואות בשנת השמטה, וועגריימען, וועג-שאפען, פערברויכען, удалять, употреблять. ואמרו בפירות שביעית, שלש ארצות לבעור (שביעית פ׳ ב׳), אין להם בעור ולא לדמיהן בעור (שם ז׳ ב׳). ובענין השבתת חמץ, רבי אומר אין בעור חמץ אלא שרפה וחכ״א אף מפרר וזורה לרוח (פסחים ב׳ א׳). ובמובן זה אמרו גם בבנין התפעל ואמרו, דמיהם מתבערין (שביעית פרק ז׳ ב׳).

בערה, שם הפעל. דליקה, בראנד, пожаръ. המבער את הבערה (שמות כ״ב ה׳). ובמשנה, ביחם אל האש להבעיר, השולח את הבערה (ב״ק ו׳ ד׳), פייער, огонь.

2) הבער, במשנה, שה״פ. דליקה ושרפה, המבעה וההבער (ב״ק א׳ א׳), поджегъ.

2) הבערה, בגמרא, שה״פ. הדלקת האש לבשול ולכל מלאכה, אנצינ-דען, зажиганіе. הבערה ללאו יצאה (שבת ק״ו ע׳ ע״א).

בעור, שע״פ. א) אבי המלך בלע ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל״ו ל״ב). ב) אבי בלעם הקוסם (במדבר כ״ב ה׳, יהושע י״ג כ״ב). ובגזרת השם נראה שענינו לפיד, כלפיד יבער (ישעיה ס״ב א׳) תיב״ע כבעור יבער, והוא על דרך השם לפידות בלה״ק (עיין שם).

תבערה, שע״פ. מקום שחנו שם בני ישראל במדבר. ונקרא על שם המאורע כמפורש, כי בערה בם אש ה׳ (במדבר י״א ג׳).

בְּעָלוֹת, שע״פ. עיר בדרום נחלת יהודה (יהושע ט״ו כ״ד, מ״א ד׳ פ״ז), (ועיין אָשֵׁר).

בַּעֲלֵי יְהוּדָה, (עיין בַּעֲלָה).

בְּעַלְיָה, שע״פ. מגבורי דוד (דה״א י״ב ה׳).

בְּעֶלְיָדָע, שע״פ. מבני דוד (דה״א י״ד ז׳) ובספר שמואל ב׳ (ה׳ ט״ז) נאמר במקומו אֶלְיָדָע בשנוי השם מחול לקודש.

1) בְּעֵל, בְּעֵיל, בַּעֲלָא, ארמית. בהוראת בַּעַל בעברית.

אדון ושליט, הער, господинъ. בארמית שבמקרא לא נמצא כי אם פעם אחת, רחום בְּעֵל טְעֵם (עזרא ד׳, ח׳, ט׳, י״ז), רחום היה מזכיר ובעל דברים של טעם. וי״מ מענין מטעם המלך וגדוליו (יונה ג׳ ז׳), בעל עצה יועץ המלך. ובתרגומים השתמשו בשם בְּעֵל ביחוד לבעל אשה. אך במובן יחס הקנין רגילים להשתמש בשם מָר, מָרִי.

2) בַּעַל, במשנה. בחבור עם השם שדה או בית, שדה הַבַּעַל (ב״ב ג׳ א׳), בית הַבַּעַל (מו״ק ב׳ ע״א), וכן סתם, ושל בַּעַל שמנע מהם מים (שביעית ב׳ ט׳). וענינו שדה שהוא בעמק ובמקום לח ורטוב שאין צריכין להשקותה. בערבית, יורה השם בַּעַל שדה המסתפק במטר היורד עליו פעם אחת בשנה, ויתכן שיסודו בַּל בהוראת ליחות ורטיבות.

בַּעֲלִיס, שע״פ. מלך בני עמון בימי ירמיה (ירמיה מ׳ י״ד).

בְּעֹן, שע״פ. מן הערים אשר נתנו לבני ראובן בעבר הירדן (במדבר ל״ב ג׳), והיא הנקראת בַּעַל מְעוֹן (עיין שם).

בַּעֲנָה, (בַּעֲנָא), שע״פ. א) בן רמון הבארתי משרי הגדודים לאיש בשת בן שאול, והוא ואחיו רֵכָב שלחו יד באדוניהם והרגוהו (ש״ב ד׳ ט׳). ב) אבי חלב (חלד) הנטופתי מגבורי דוד (ש״ב כ״ג כ״ט, דברי הימים א׳ י״א ל׳). ג) בן אחילוד. ד) בן חושי, שניהם מנציבי שלמה (מ״א ד׳ י״ב ט״ז) ושם בענא באל״ף. ה) מעולי הגולה עם זרובבל (עזרא ב׳ ב׳, נחמיה ז׳ ז׳), והוא כנראה בבאים בחותמים על האמנה (נחמיה י׳ כ״ח), ובנו צדוק החזיק בבנין חומות ירושלים (שם ג׳ ד׳), ושם נאמר בענא באל״ף.

2) בַּעַץ, ארמית, ובמשנה. שם מתכת ידוע, בדיל, צין, олово. ובְדִיל (יחזקאל כ״ב י״ח) ת״י ובעיץ. ובמשנה. אין מקיפים לא בבעץ (כלים י׳ ב׳), ועשאו בין בבעץ (שם ל׳ ג׳), (ועיין אבץ).

א) בָּעַר, פ״י. הקל, א) דליקת אש. ועם זה דליקת הגשמים הנאחזים באש, ברענען, горѣть, пылать. וּבָעֲרָה אכלה שיתו (ישעיה י׳ י״ז), כאש בֹּעֶרֶת (ירמיה כ׳ ט׳), לְזִפֶת בֹּעֵרָה (ישעיה ל״ד ט׳). וּבָעֲרוּ שניהם יחדו ואין מכבה (שם א׳ ל״א). ב) אחיזת אש בגשם, ובא בקשור הבי״ת בהתיחם אל הגשם ואל האש. אנברענען, בּרענען, зажигать, горѣть. כי בָעֲרָה בם אש ה׳ (במדבר י״א ג׳). הסנה בֹּעֵר באש (שמות ג׳ ב׳), וַתִּבְעַר בצאן ובנערים (איוב א׳ ט״ז), כפשתים אשר בָּעֲרוּ באש (שופטים ט״ו י״ד). ג) שרפה של כליון. פערברענען, פערצעהרען, сжигать, сгорѣть. ביחס הפעול. כאש תִּבְעַר יער (תהלים פ״ג ט״ו), ואל הגשם הנשרף, פערברענט ווערדען, быть сжигаему. מדוע לא יִבְעַר הסנה (שמות ג׳ ג׳). ובא עוד ההשאלה לאש חמה וקנאה. כי יִבְעַר כמעט אפו (תהלים ב׳ י״ב), פן תצא כאש חמתי וּבָעֲרָה (ירמיה ד׳ ד׳), תִּבְעַר כמו אש קנאתך (תהלים ע״ט ה׳). והבינוני. מבעיר בערה,״ ונתתיך ביד אנשים בֹּעֲרִים (יחזקאל כ״א ל״ו), בּרענער מאן, поджигатель.

הפיעל, א) מענין הקל, הדלקת אש בעצים להסקה, אנצינדען, зажигать. לא תְבַעֲרוּ אש (שמות ל״ה ג׳), וּבִעֵר עליה הכהן עצים (ויקרא ו׳ ה׳), כי בנשק יְבַעֲרוּ אש (יחזקאל ל״ט ט׳). ובמובן האחזת האש, האם פייער אונטערהאלטען, поддерживать огонь. מְבַעֲרִים את האש (ירמיה ז׳ י״ח). ונתתיה לְבַעֵר בערב בערב (דה״ב י״ג י״א). לְבַעֵר על מזבח ה׳ (נחמיה י׳ ל״ה). ובענין שרפה והסקה, והיה לאדם לְבָעֵר (ישעיה מ״ד ט״ו). צום פערברענען, для сожженія. ב) אכילת הבהמות בשדה שמשחיתות את הפירות

מהר בַּעַל חֶרְמוֹן (שופטים ג׳ ג׳), (ועיין חֶרְמוֹן).

בַּעַל מְעוֹן, שע״פ. עיר בעבר הירדן מערבי. שג וסיחון אשר נתנו לבני ראובן, והסבו את שמותיהן אשר קראו להם יושביהם הראשונים על שמות אליליהם, לשמות אחרים, את נבו ואת בַּעַל מְעוֹן מסבות שם (במדבר ל״ב ל״ח), י״ת קרתא דבלק דפגרו מתמן טעות פעור במדור בית במסיא. ולדעת המבארים האחרונים התיחד השם מְעוֹן ביחוד אל הרקיע השביעי.

בַּעַל פְּרָצִים, שע״פ. הר הסמוך לעמק רפאים, שמה הכה דוד את פלשתים מכה גדולה ויאמר, פרץ ה׳ את איבי לפני כפרץ מים על כן קרא שם המקום ההוא בַּעַל פְּרָצִים (ש״ב ה׳ כ׳). והשם בַּעַל המחובר לשם פְּרָצִים, יתכן שזה על שם עצביהם שהביאו עמהם ועזבום שם וישאם דוד (שם שם כ״א), ואת הנצחון הגדול ההוא הזכיר הנביא ישעיה לאות ואמר, כי כְהַר־פְּרָצִים יקום ה׳ (ישעיה כ״ח כ״א) והשמיט את השם בַּעַל.

בַּעַל פְּעוֹר, (עיין פְּעוֹר).

בַּעַל צְפוֹן, צְפוֹן, עיר או מקום היכל לעבודת האליל צְפוֹן בארץ מצרים על יד ים הסוף ונבחו חנו בני ישראל בצאתם ממצרים (שמות י״ד ב׳, במדבר ל״ג ז׳). צְפוֹן הוא שם יראתם של מצרים הנודע בשם טיפון והוא סמל כח המשחית או כח ההעדר, הפך כח המציאות וההוית.

בַּעַל שָׁלִשָׁה, עיר במחוז הנקרא שָׁלִשָׁה (עיין שלשה), ומשם הביא איש מנחה לאלישע בעת הרעב עשרים לחם וכרמל (מ״ב ד׳ מ״ב). לדעת הירונימוס ואיזעביוס היתה סמוכה לגלגל ובית אל, ונודעה בימי חכמי התלמוד בשבח פירותיה, אין לך קלה לבשל פירותיה בארץ ישראל יותר מבַּעַל שָׁלִשָׁה (סנהדרין י״ב א׳).

בַּעַל תָּמָר, עיר נזכרת אך פעם אחת במקרא בספור מלחמת בני בנימין, ויערכו בְּבַעַל תָּמָר (שופטים כ׳ ל״ג). ולפי הנראה היתה קרובה לגבעה, ונקראת כן ע״ש התמרים שהיו גדלים שם ועיד שנקראת יְרִיחוֹ עִיר הַתְּמָרִים.

בַּעֲלָה, שע״פ. עקרו בַּעַל בתוספת ה״א לסימן הקבוץ. א) עיר על גבול אדום לצפון נחלת יהודה ובמערבה של נחלת בנימין והיא שנקראת גם כן קִרְיַת יְעָרִים. ותאר הגבול בעלה היא קִרְיַת יְעָרִים (יהושע ט״ו ט׳), ובדה״א נאמר ויעל דוד בַּעֲלָתָה אל קִרְיַת יְעָרִים אשר ליהודה (י״ג ו׳), ובש״ב באותו ענין נאמר, וילך דוד וכל העם אשר אתו מִבַּעֲלֵי יהודה להעלות משם (ו׳ ב׳). ופי׳ רש״י בַּעֲלֵי יהודה היא קִרְיַת יְעָרִים וכו׳. וכן בדה״א (י״ג ו׳) ובעל לשון מישור הוא, ושעור הכתוב לדעתו כמו לבעלה אשר ליהודה, והמ״ם איננה ליחס הגבול שממנו, כי אם ביחס הגבול שאליו, לצדה של בעלה, וכמו, ויסע לוט מקדם (בראשית י״ג י״א) שטעמו לצד הקדם, והתיחסה ליהודה להבדילה מן העיר בעלה שהיתה בנחלת שמעון (עיין בסמוך), וכן נקראת העיר ההיא בשם קִרְיַת בַּעַל, קִרְיַת בַּעַל היא קרית יערים (יהושע ט״ו ס׳). ומה שכתב רש״י שבעל הוא לשון מישור לא מצאנו לו סמך, ואפשר שהוא מפרשו מלשון בַּעַל שבמשנה (עיין שם). ב) ובה״א הידיעה, הַר הַבַּעֲלָה, הר בנחלת יהודה (יהושע ט״ו י״א), ואפשר שהיה ההר ההוא קרוב אל העיר בַּעֲלָה והוא הנקרא הַר יְעָרִים (שם שם ט׳). ג) עיר בנחלת יהודה בגבולה הדרומי (יהושע ט״ו כ״ט) והיא שנתנה מיהודה לבני שמעון ונקראת בהסבת השם בָּלָה (שם י״ט ג׳), ובספר דה״א (ד׳ כ״ט) בשם בִּלְהָה. ובסמיכות לשם אחר:

בַּעֲלַת בְּאֵר, שם עיר בנחלת מטה שמעון, עד בַּעֲלַת בְּאֵר ראמת נגב (יהושע י״ט ח׳). ולדעת קצת היא הנקראת בדה״א (ד׳ ל״ג) בַּעַל, סתם.

בַּעֲלָת, שע״פ. עיר בנחלת מטה דן (יהושע י״ט מ״ד). לדעת חז״ל היא העיר בַּעֲלָה אשר ליהודה ושלמה בנה אותה מחדש; וממה שנאמר בענין זה, ואת בַּעֲלָת ואת תדמור וכו׳ (מ״א ט׳ י״ח), נראה שעוד בַּעֲלָת אחרת היתה, סמוכה לתדמור (ועיין תדמור).

הר בניתיו שעל כן הפרו את בריתי, כי זאת הברית אשר אכרות וגו׳ נתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה, כלומר יכירו וידעו מעלת התורה שהיא הברית, ויעבדוני מאהבה, והייתי להם לאלהים (ועיין בַּעַל). וכן כי אנכי בָּעַלְתִּי בכם (ירמיה ג׳ י״ד), אנכי אדון עליכם ולי משפט הממשלה, אף שלא בטובתכם, (וי״מ מענין בחל בחלוף החי״ת בעין מענין גיעול ותיעוב, ודחוק). ומזה, בְּעָלוּנוּ אדנים זולתך (ישעיה כ״ו י״ג), אדנים אחרים זולתך רוצים להיות בעלים עלינו ולרדות בנו. ובא, אשר בָּעֲלוּ למואב (דה״א ד׳ כ״ב). לפי דעת חז״ל ענינו שנשאו נשים מואביות (ב״ב צא ע״ב). ופירוש הרד״ו דבריהם שנעשו בעלים ותושבים בארץ מואב, יוד איינבירגערן, поселиться. וטעם למואב כמו במואב, על הדך, איש לפתח אהלו (במדבר י״א י׳)

והפעול. בְּעֻלַת־בָּעַל (בראשית כ׳ ג׳), אשה קניה לבעלה, יושבת תחת בעלה, פער־מאהלפע, замужная. ועי״ד ההשאלה, כי רבים בני שוממה מבני בְעוּלָה (ישעיה נ״ד א׳), כנוי מליצי לארץ שמלכה בה ויושביה עליה. הפך שוממה שעניגה אלמנה עזובה תלמודה, וכן, ולארצך בְּעוּלָה (שם ס״ב ד׳).

הנפעל, היות קנוית לבעל, קנין אישות, פערהייראטעט ווערין, сдѣлаться супругою. תחת שנואה כי תִבָּעֵל (משלי ל׳ כ״ג). ועי״ד ההשאלה, וארצך תִּבָּעֵל (ישעיה ס״ב ד׳), תשוב לשבת תחת בעלה, תתישב.

בַּעֲלָה, ת״נ. לא נמצא כ״א בסמיכות, ובהוראת התיחסות קנין או פעולה, בַּעֲלַת הבית (מ״א י״ז י״ז), הויזפֿרויא, хозяйка. בַּעֲלַת אוב (ש״א כ״ח ז׳), טאָרטען בעשוועֶרערין, בַּעֲלַת כשפים (נחום ג׳ ד׳), צויבערין, волшебница.

2) בְּעִילָה, במשנה, שה״פ. בענין ביאת אישות, בייוואָהנונג, сожи-тельствовать. בְּעִילַת מצוה (נדה י׳ א׳), בעילתה בְּעִילַת זנות (יבמות ח׳ ה׳).

בַּעַל, השם הזה,בהוראת אדון ושליט, התיחד כשם פרטי אל ראש אלילי העמים אשר ישבו בארץ ישראל לפנים ובארצות הסמוכות והוא אצלם כח המוליד בכל הבריאה כולה ומתאר בשמש. ולדברי חכמינו ז״ל, הבעל ראש גויה היה ונאפון היה (ירושלמי שבת ט׳), (והוא כנגד עַשְׁתָּרוֹת שהיא כח היולדת ועיין עַשְׁתָּרוֹת), ועל כן בא בה״א הידיעה, את מזבח הַבַּעַל (שופטים ו׳ כ״ח), והנביאים נבאו בַבַּעַל (ירמיה ב׳ ח׳), ויעבדו לַבַּעַל וְלַעַשְׁתָּרוֹת (שופטים ב׳ י״ג), ולפי שעבדו אותו בעבודות שונות לפי התכונות השונות שיחסו לו לפי המקומות בא גם ברבוי, ויעבדו את הַבְּעָלִים (שם ב׳ י״א), לַבְּעָלִים יזבחו (הושע י״א ב׳), וכן בא בסמיכות אל שמות אחרים, בבחינת תאריו ועבודתו, כמו, בַּעַל גד (יהושע י״א י״ז), בַּעַל זבוב (מ״ב א׳ ב׳) עיין בסמוך. ובא בהשאלה גם לשם עצם פרטי:

בַּעַל, שע״פ. א) מבני ראובן, בַּעַל בנו (דה״א ה׳ ה׳). ב) מבני בנימין (שם ח״ל, פ׳ ל״ז). ג) שם עיר במטה שמעון (שם ד׳ ל״ג) (עיין בַּעֲלַת בְּאֵר). ובסמיכות לשמות אחרים, בענין שמות מורכבים למקומות ולאנשים אשר נקראו על שמו:

בַּעַל־גָּד, שע״פ. עיר בבקעת הלבנון בגבול הצפוני של ארץ ישראל (יהושע י״א י״ז, י״ב ז׳), תחת הר חרמון (שם י״ג ה׳), וההרכבה היא משני שמות האלילים בַּעַל גָּד (עיין גד).

בַּעַל הָמוֹן, שע״פ. מקום אשר היה שם כרם לשלמה (שה״ש ח׳ י״א). לדעת המבארים הָמוֹן הוא אָמוֹן שם אליל מצרים (עיין אָמוֹן).

בַּעַל זְבוּב, (עיין זְבוּב).

בַּעַל חָנָן, שע״פ. א) אחד ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל״ו ל״ח). ב) אחד משרי הרכוש לדוד (דה״א כ״ז כ״ח). (עיין חָנָן).

בַּעַל חָצוֹר, שע״פ. עיר נזכרת רק פ״א במקרא, בְּבַעַל חָצוֹר אשר עם אפרים (ש״ב י״ג כ״ג). ונראה שהשם אֶפְרַיִם במקום הזה הוא שם העיר אפרים בסמוך למדבר יהודה (עיין אֶפְרַיִם).

בַּעַל חֶרְמוֹן, שע״פ. עיר בהר חרמון שהיה שם היכל לבעל.

ע״ד שמוש השם איש, בן, בַּעַל דברים
(שמות כ״ד י״ד), מי שיש לו טענות דברים,
מי בַעַל משפטי (ישעיה נ׳ ח׳), בַּעַל החלומות
(בראשית ל״ז י״ט), טרוימער, сновидецъ.
בַּעֲלֵי ברית אברם (שם י״ד י״ג), בונדעס מאָנער,
союзникъ. בַּעֲלֵי שבועה (נחמיה ו׳ י״ח), גע־
שוואָרענע פריינדע, присяжные друзья.
בַּעֲלֵי אספות (קהלת י״ב י״א), מאַנער דער פער־
זאַמלונג, члены собранія. (עי׳ אספה). וגם ביחס
אל האברים, איש בַּעַל שער (מ״ב א׳ ח׳), האָארי־
גער מאַן, обросшій волосами. וכמו
כן בבע״ח, כל בַּעַל כנף (משלי א׳ י״ז), תאר
לעופות, ובַעַל הכנפים יגיד דבר (קהלת י׳ כ׳),
האיל בַּעַל הקרנים (דניאל ח׳ ו׳). ובמשנה,
בַּעַל בשר (שבת י״ט ו׳), בַּעַל קרי (ברכות ג׳ ד׳),
בַּעַל גבר (בכורות דף מ״ד ע״ב), בעל גיד
גדול, (עיין גבר). וכמו כן, בבלים, בַּעַל
פיפיות (ישעיה מ״א ט״ו), פיעלשניידיג, зуб-
чатый. ועל הרוב בא במובן המוסרי ליחוס
סגולה בנפש ומדותיה, בַּעַל אף (משלי כ״ב
כ״ד), ובַעַל חמה (נחום א׳ ב׳), יאָהצאָרניגער,
запальчивый. בַּעַל נפש (משלי כ״ג ב׳), מי
שיוכל למשול בנפשו לכבוש תאותיו, בע־
הערשער זיינער לײדענשאַפטען, покоритель
своихъ страстей. וי״א להפך בעל נפש
רחבה, בעל תאוה, וואָללוסטליג, сла-
дострастный, сластолюбецъ. בַּעַל מזמות
(שם כ״ד ח׳), רענקעפאָללער, зломышлен-
никъ. בַּעַל משחית (שם י״ח ט׳), פערשווענ־
דער, расточитель. ובכנוים, במספר
הרבים ליחיד, מקור חיים שכל בְּעָלָיו
(שם ט״ז כ״ב), בַּעַל השכל, ולא ימלט
רשע את בְּעָלָיו (קהלת ח׳ ח׳), בַּעַל
הרשע, החכמה תחיה בְעָלֶיהָ (שם ז׳ י״ב),
וכן אל תמנע טוב מִבְּעָלָיו (משלי ג׳ כ״ז) בעל
הטוב, מי שהטוב ראוי ומוכן לו. ובדרז״ל,
בַּעֲלֵי זקנה (מנחות ס״ח א׳), בַּעֲלֵי חכמה
(שם), בעלי מקרא בעלי משנה (ב״ב ח׳
ע״ב), וכדומה. וביחס אל השי״ת, בַּעַל מלחמות
(ברכות י״ח), בַּעַל הישועות ובַעַל הנחמות
(ברכת המזון), בַּעֲלֵי מחשבות אתם יבא
בַּעַל המחשבות ויפרע מכם (סנהדרין י״ט ע״ב).
ובבא״ס, ביחס המתבר לספרו, בַּעַל העמוד,
בַּעַל הטורים. והתיחד השם בסתם ב) לבעל
קנין אשה, עהעהער, געמאַהל, мужъ, супру-
ругъ. ובמובן זה לא בא ברבים ליחיד,
בַּעַל אשה הוא (שמות כ״א ג׳), בְּעֻלַת בָּעַל
(בראשית כ׳ ג׳), לא יוכל בַּעְלָהּ הראשון (דברים
כ״ד ד׳). וע״ד ההשאלה, תקראי אישי ולא
תקראי לי עוד בַּעְלִי (הושע ב׳ י״ח), אִישׁ
הוא, בענין קשור נשואים של חבה, ובַעַל
מענין אדנות ומורא (עי׳ בעל). וחז״ל הבדילו בין
בַּעַל לבוֹעֵל, כשם שאסורה לְבַעַל (בחופה
וקדושין) כך אסורה לְבוֹעֵל (סוטה ה׳ א׳),
וענינו עוגב ומנאף, בוהלע, любовникъ.
ובא, לא יטמא בַּעַל בעמיו (ויקרא כ״א ד׳).
הנכון כפירש״י וכמו שהטעים בעל הרכסים
לבקעה, לא יטמא בַּעַל (אשה) לשארו,
לאשתו, בעמיו, של אהרן הנזכר בראש
הפרשה, והכוונה בעל אשה מן הכהנים
בני אהרן, וא״ת רבא בעמיה, ואחריו
החזיק הרמב״ן, בַּעַל נעוריה (יואל א׳ ח׳)
כמו אלוף נעורי (ירמיה ג׳ ד׳).

בָּעַל, פ״י. הקל, (בעתיד יִבְעַל) עקר
הנחתו לפי הנראה קנית קנין
אשה על ידי הזווג, הייראטהען, ביוואהנען,
сочетаться бракомъ, совершать супру-
жеское сожитіе. ומורכב מן בָּא־עַל
וקשורו ביחס הפעול, כי יקח איש אשה
וּבְעָלָהּ (דברים כ״ד א׳), תבוא אליה וּבְעַלְתָּהּ
(שם כ״א י״ג). וע״ד המליצה, כי יִבְעַל בחור
בתולה יִבְעָלוּךְ בניך (ישעיה ס״ב ה׳), כאשר
יקנה הבחור בתולה להיות לו לקנין עולם,
כן יקנו בניך אותך, יחזיקו בך ויאחזו
בתוכך אחוזת עולם, אין בעזיטץ נעהמען, ов-
ладѣть. ובמשנה, עשה מאמר וּבָעַל (יבמות
ח׳ ב׳) ביחוד לקנין אישות. ובא ביחס אל
השי״ בקשור עם יחס הברית, להבדיל, ואנכ
בָּעַלְתִּי בם (ירמיה ל״א ל״ב), מוסב אל הקודם,
לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום
החזיקי בידם וגו׳ אשר המה הפרו את
בריתי. ופירושו לא כברית ההיא אשר כרתי
אותם בעוד לא השכילו ולא הבינו מעלת
הברית וקדושת הקשר והיה בעיניהם כאלו
החזקתי בהם בעל כרחם וכאלו בעלתי בם
בכפיה ורדיה, וע״ד שאמרו חז״ל כפה עליהם

פירשו עפ״י הירושלמי שהוא מלשון גלוי, וסענין נבעו מצפוניו, שבעל הבית מתגלה ונראה בתוך שדהו כדי שיקחו העניים פאה. ובעל מוסף הערוך העיר שרש״י בפירושו לישעיה בבאורו את התרגום של כמלונה במקשה (ישעיה א׳ ח), בתר דאבעיוהי אמר, לאחר שלקטוהו, והוא לשון המשנה שלש אבעיות ביום, והוא מענין מבעה שבארנו לעיל בהוראת לקיטת הפירות ובעורם, אײנלעזען, собирать. ועל אמתת הפירוש הזה תעיד לשון המשנה בעצמה בסוף הענין, של בית נמר היו מלקטין על החבל.

בֹּעַז, שע״פ. בן שלמון אבי אביו של ישי אבי דוד (רות ב׳ א׳, ד׳ כ״א). וכנראה שעל שמו קרא שלמה את העמוד השמאלי אשר הקים בבית המקדש בֹּעַז (מ״א ז׳ כ״א), ובגזרת השם לא מצאנו דבר מתקבל.

בָּעַט, פ״י. בנינו קל, וענינו דחיפה והכאה ברגל, וכנראה נתיחס לדחיפת הבהמה, אויסשלאַגען, брыкаться, лягаться. וישמן ישרון וַיִּבְעָט (דברים ל״ב ט״ו), משל לבהמה שמנה שמכה ודוחפת ברגליה, כפרה סוררה (הושע ד׳ ט״ז) ת״י כתורא דאתפטם ובעט. ומזה במשנה ולא לבעוט (ב״ק א׳ ד׳). ובענין דחיפה של בזיון, פֿערשמאָהען, פֿער־אַכטען, пренебрегать. למה תִבְעֲטוּ בזבחי (ש״א ב׳ כ״ט). ואיפשר שטעמו כענין שנאמר והפחתם אותו (מלאכי א׳ י״ג). ובארמית גם בענין דריכת ענבים, טרעטען, топтать. פורה דרכתי (ישעיה ס״ג ג׳) תיב״ע הא כביעוט דמתבעיט במעצרא. ומזה במשנה, נת בְּעוּטָה (ע״ז ד׳ ח׳). ובהשאלה, עקימת כותל ונטיה, שלא יִבְעַט הכותל (מדות פרק ג׳ ה׳), ובבנין:

פיעל, בהוראת הקל, אויסשלאַגען, брыкаться. היתה מְבַעֶטֶת (ב״ק ב׳ א׳). ובמובן המוסרי, תלמיד הַמְבַעֵט ברבותיו (סוטה דף כ״ב ע״א).

2) בְּעוּט, בגמרא, שה״פ. דריכה ודחיפה ברגל, אויסשלאַגען, брыканіе.

היתה מבעטת והזיקה בבעוטה, או צרורות מחמת בְּעִיטָה (ב״ק י״ט ע״א).

2) בְּעִיטָה, במשנה, שה״פ. מענין הקודם, לרכובה שלש וְלִבְעִיטָה חמש (ב״ק כ״ז ע״ב), לדחיפה ברגל קונסין אותו לשלם חמש סלעים. ומזה גם הכאה בעובי פסת היד, אויסקלאַפּען, расколачивать. כל המנחות טעונות שלש מאות שיפה וחמש מאות בְּעִיטָה, והשיפה והבעיטה בחטים, רבי יוסי אומר אף בבצק (מנחות ו׳ ה׳).

2) בַּעֲטָן, בגמרא תאר. דוחף ודורך ברגל, שטאָססיג, бодучъ.

פרה בַּעֲטָנִית (ב״מ ב׳ ע״א).

בַּעַל, ובכנוי, בַּעְלִי, בַּעְלָהּ. וברבוי, בְּעָלִים, (וגם ליחיד על הגדלה הכבוד וביחוד בכנוים). ובסמיכות בַּעֲלֵי, ובכנוי בְּעָלָיו, בְּעָלֶיהָ. ת״ז, עקר אדון וקונה, הערר, בעזיטצער, אייגנער, господинъ, собственникъ, владѣтель. ובא בסמיכות אל שם הקנין, בַּעַל הבית (שמות כ״ב ז׳), הויז הערר, хозяинъ дома. ובמשנה, ובעל הבית דוחק (אבות פרק ב׳ ט״ו), בהצטרף אל הפועלים. מכין שהכובס מוציא הרי אלו שלו, ושהסורק מוציא הרי אלו של בעל הבית (ב״ק קי״ט ע״ב), ביחס אל החפץ, אייגענטהיטער, собственникъ. וכן בענין אדם שיש לו בית ונכסים, בהפך אל העני, העני חייב ובעל הבית פטור (שבת א׳ א׳), בעל הבית שהיה עובר ממקום למקום וצריך ליטול לקט וכו׳ (פאה ה׳ ד׳), בשביל ארבעה דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון (סוכה דף כ״ט ע״ב). וכן בענין סתם אדם בעסקיו ומלאכתו בביתו בהפך אל האומן העושה מלאכה באומנתו, מוסף התנור של בעלי בתים טהור ושל נחתומין טמא (כלים ח׳ ח׳), נפה של סלתין טמאים ושל בעלי בתים טהור (שם ט״ו ג׳) (עיין הדיוט), בַּעַל הבור (שמות כ״א ל״ד), בַּעַל השור (שם כ״א כ״ח), הכנוי ברבוי ליחיד, וגם בְּעָלָיו יומת (שם שם כ״ט), ולא ישמרנו בְּעָלָיו (שם כ״א ל״ו), בְּעָלָיו אין עמו (שם כ״ב י״ד), בַּעֲלֵי חצים (בראשית מ״ט כ״ג), פֿײַלשיסער, стрѣлокъ. בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ (דברים ט״ו ב׳), שולד הערר, заимодавецъ. ובמשנה, בַּעַל חוב (גטין ה׳ א׳). ומזה, ביחס אל כל מין קנין, פעולה ותכונה טבעית ומוסרית

ארויסהאלען , вожделѣть . נחש לפי (תהל׳ מ״ח ב׳) ת״י בְּעָא לבא . ובמה גם בהתפעלות של גילה ושמחה , פראהלאקקען , ликовать . בקדוש ישראל תגילו (ישעיה כ״ט י״ט) תיב״ע יִבְעַן , פצחו רנה (שם י״ד ז׳) תיב״ע יִבְעוֹ תושבחא . ובגמרא בא הפעל הזה במובן הדרישה והחקירה . ועל הרוב לענין שאלת באור דבר המסופק בהלכה . בְּעוּ לה מִבְעְיָא (ברכות ב׳ ב׳) , בעו לה , ופירוש . ובתרגומים נמצא הפעל הזה גם בבנין אפעל , בהוראת דרישה וחפוש , וביחוד לחפוש הבהמות את אכלם בשדה , ע״ד הפעל דרש במקרא , ואחר כל ירוק ידרש (איוב ל״ט ח׳) , ועם זה אכילת הבהמות את עשב השדה ולחיכתן , אבגראזען , стравить . כלחוך השור (במדבר כ״ב ד׳) ת״י היכמא דמַבְעֵי תורא ית עסבא , ומטעם זה תרגם יונתן מים תִבְעֶה אש (ישעיה ס״ד א׳) , פיא מַלְהֲבָא אשתא ע״ד השאלה , וכן בענין תלישה ולקיטת פירות גם ע״י בני אדם , כמלונה במקשה (ישעיה א׳ ח׳) תיב״ע בעיסל מבתותא במקשיא (במקטיא) בתר דְאַבְעִיוּהִי . ובמשנה , המַבְעֶה וההבער (ב״ק א׳ א׳) . ובגמרא נחלקו בפירושו רב ושמואל , רב אמר מַבְעֶה זה אדם דכתיב אם תבעיון בעיו , ושמואל אמר מַבְעֶה זה השן דכתיב נבעו מצפוניו וכו׳ כדמתרגם רב יוסף אתגליין כמטמירוהי (שם ג׳ ע״ב , ועיין פירש״י) . והנראה לנו בפירוש דבריהם ששניהם שוים בכלל ענין מבעה שהוא אחד מארבעה אבות נזיקין שהוא הנזק האמור בתורה , כי יבער איש שדה או כרם ושלח את בעירו ובער בשדה אחר (שמות כ״ב ד׳) , אלא שלדעת רב השם מבעה שתפסה בו המשנה הוא מיוחס אל האדם בעל הבעיר , וכמו שמיוחס לו הנזק הזה בתורה כי יבער איש , (וזה לדעתנו טעם הגוסחא בתוספתא המבעיר וההבער) , ופירש לשון מַבְעֶה בענין בעור פירות השדה , גרם השחתה והחרבה , בראיה מן האמור , אם תבעיון בעיו שלפי הנראה איננו מפרשו במובן שאלה או תפלה כי אם השחתה , כלומר ביזת בז ושלול שלל , פלינדערן , хитить . וזה באמת פירוש יפה על פי הפשט , ושמואל שאמר מבעה זה השן דעתו שהמשנה תולה את הנזק הזה בבהמה עצמה ולא בבעלה , וכמו שנאמר ובער בשדה אחר , (שהוא מתיחס אל הבהמה) , ופירש מַבְעֶה בענין בעור ולחיכה , והראיה מן נבעו מצפוניו איננה כי אם להוכיח שיש בפעל בעה ענין גלוי , וגלוי פני האדמה הוא ע״י לחיכת הפירות , וראוי להעיר כי בתרגום השומרוני כי יבער איש , מתורגם ואן יפעי אנש וכו׳ וישלח ית בעירנה ואפעי , ויפעי הוא מן בעה .

בְּעִי , אך לא בְּעִי ישלח יד (איוב ל׳ כ״ד) , הרלב״ג פירשו משרש זה ובענין שם בהוראת תפלה , געבעט , молитва . והכוונה שאין התפלה מועלת להציל ממות ועל פיו תרגם ארנהיים . ובן זאב פירשו מענין חפוש ודרישה ור״ל בלי חפוש ודרישה ישלח ידו בי , אהנע אונטערזוכונג , безъ изслѣдованія . או מענין מהירות ותפזון , אײלענד , פלאצליך , אונערוואַרטעט , скоро, внезапно, нечаянно, неожиданно . נחלק חושים (במדבר ל״ב י״ז) , ת״א נודרז מבעין . ושעורו , שלא יחפז וימהר לשלח בי יד . ולדעת הרשי״ד הוא שם המלאך הממונה לשאול המתים מיד אחרי קבורתם על מעשיהם בחיים ולבקרם והוא מענה אותם ביסורים הידועים באגדה , בשם חבוט הקבר ; ופירוש הכתוב , אחרי שאמר מקודם כי ידעתי מות תשיבני ובית מועד לכל חי , הוא מבקש שעל כל פנים לא ישלח בְּעִי את ידו לענותו , אם בפידו להן שוע , בשעת שהוא פונה ושועה לכל חי , בפידו במכתו ויסוריו , (שוע מקור תחת העתיד) , (ועיין בּרי) (המגיד שנה ששית הוספה לנומר 32) . ולדעת יש מפרשים הבי״ת הוא בי״ת השמוש ויסודו עי (עיין שם) .

1) בָּעוּ , שמ״ז , תפלה , ביטע , געבעט , просьба, молитва . בעא בָעוּתֵיהּ (דניאל ו׳ י״ד) .

2) בְּעָיָה , בתלמוד , ש״נ . שאלה לימודית , פראגע , вопросъ . ורגיל הרבה כידוע .

אַבְעָיָה , במשנה , שם . שלש אבעיות ביום (פאה ד׳ ח׳) , המפרשים

(איוב ו' כ"ב), ובְעַד נכרים חבלהו (משלי כ' ט"ז), ובענין על ידי, כי בְעַד אשה זונה עד ככר לחם (משלי ו' כ"ו). ובא, אולי אכפרה בְעַד חטאתכם (שמות ל"ב ל') א"ת על חוביכון, ורש"י פירש אשים כפר וסתימה לנגד חטאתיכם להבדיל ביניכם ובין החטא. ולדעת הרד"ק ענינו אסיר כעס הבורא, שכעס עליכם בעד חטאתכם, והנראה שבאה המלה בעד, בטעם יחס הפעול, והשעור אכפרה את חטאתכם (עיין לעיל). לא תקדים בַעֲדֵינוּ הרעה (עמוס ט' י'), רש"י פירש בשביל עונם לא תמהר הרע לגשת ולבוא. ולדעתנו יתכן שגם זה בטעם יחס הפעול, ושעורו לא תקדמנו הרעה, על הדרך קדמוני מוקשי מות (ועיין קדם). עפל ובחן היה בְעַד מערות (ישעיה ל"ב י"ד), הנבון כפירוש הרד"ק ששמושו כשמוש הלמ"ד ושעורו היה למערות, ולדעת רש"י טעמו כמו בתוך.

הערה. לדעת ניתניוס תבוא המלה בְעַד גם בהוראת אַחַר דומה למלת בַעַד בערבית, שענינו אחר ביחס הזמן, נאך, послѣ. ובמובן זה פירש, ויסגר בַעֲדוֹ (שופטים ג' כ"ג) אחריו, הכדומה. והנה כעין זה מצאנו לרבי לוי בפירושו על האומר מִבַּעַד לצמתך שכדומשך על מה שאמר: האשה כשמצמתת שערה לאחוריה והוא תכשיט לה, הוסיף לאמר: לשון ערבי הוא, אי בעי למימר אחוז לי הוא אומר אבעד (מבעד) לי (שה"ש ד' א'). ובאמת נמצא המלה בעד בלשון ערבית גם בפעל במובן ריחוק התרחק, זיך ענטפערנען, удаляться. וכמו כן שימת ריוח בין דבר לדבר, איינען צווישען-רוים מאכען, -פ̇ג дать просторъ. ומזה יצא לרבי לוי פירוש מלת בעד בענין אחורים, שהיא הקצה שכנגד ומרוחק מקום מן הפנים. והנראה שהבדיל רבי לוי בין בְעַד הבי"ת בשוא ובין בַעַד הבי"ת בפתח, ושרק על זה האחרון אמר שהוא לשון ערבי במובן עשות רוח.

בָעָה, פעו"י. קרוב לפעל נבע, ויסודם בע, בוע, מקורו ארמית בְעָא, בְעִי, והוראתו הראשונה פריצת דבר נוזלי ממקומו כשהוא מתמלא ביותר מכדי שיוכל מקומו להחזיקו (עיין בוע, בעבע), הער-פארקוועלען, אנשוועלען, вытекать, выпучиваться. ומזה, א) בהוראת יצא, העלאת רתיחה וקצף, אויפוואללען, קאָכענד מאכען, вскипать. ובמובן זה בא פ"א במקרא, מים תִבְעֶה אש (ישעיה ס"ד א'), האש תרתיח את המים ויעלו קצף, וי"ת מיא מלהבא אשתא (עיין בְעָא), ועקר שמוש הפעל בעה הוא בהשאלה. ב) רתיחות התנשות והמית הנפש להשגת דבר מה, הפטגת עמהאס בעגערען, פערלאנגען, страстно желать. ועם זה בקשה, שאלה, בימטען, просить. וכמו כן דרישה וחקירה, נאכפראגען, פארשען, спросить, развѣдать. ובמובנים אלה בא פעם אחת במקרא, אם תִבְעָיוּן בְעָיוּ (ישעיה כ"א י"ב), ושניהם על הדרך לשון הארמית בקשו שאלו או חקרו ודרשו (עיין בְעָא).

הנפעל, היות נחקר ונדרש, חורכזוכט ווערדען, быть обыскиваему. איך נחפשו עשו נִבְעוּ מצפוניו (עובדיה א' ו'), או היות נגלה, ארויפגעדעקט, ענטבלאָסט ווערדען, быть раскрываему, отыскиваему. כפרץ נופל נִבְעֶה בחומה נשגבה (ישעיה ל' י"ג), פרץ נגלה והוא הפרץ הנכנס בעובי החומה והסדק פתוח וגלוי, פאלען נעוועקוועטער ריסס, отверстая трещина. ויש מפרשים נפיחה ובליטה בחומה כשהקיר נטוי לנפול הוא מתעקם מתחתיו ובאלו הוא נפוח, הערויס-טרעטען, выступать. ודחוק.

1) בְעָא, בְעִי, פעו"י ארמית. בארמית שבמקרא נמצא הקל,

א) במובן התפלל, התחנן, בימטען, בעטען, просить, молить. בָעֵא בעותה (דניאל ו' י"ד), בָעֵה ומתחנן (שם ו' י"ב), ורחמין לְמִבְעֵא (שם ב' י"ח), די יִבְעֵא בעו (שם ו' ח'). ב) בקשה ושאלה, וינשען, בימטען, просить. די בְעֵינָא מנך (שם ב' כ"ג), בְעָא מן מלכא (שם ב' מ"ט). ובפיוט, הרבה לִבְעוֹן (סליחה אלה אזכרה, מוסף ליוה"כ). ומזה, בקשה, דרישה וחפוש, זוכען, искать. הוו בָעַיִן עלה (שם ו' ה'), ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה (שם ב' י"ג). ורש"י פירש בבינוני פעול ונתבקש דניאל וחבריו ליהרג. ובתרגומים מלבד ההוראות האלה בא הפעל הזה בענין המית הנפש מרוב התפעלות.

ובמשנה. הבּוֹסֶר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה, הבאיש כונס לתוך ביתו (שביעית ד' ח'). ובגמרא בענין בֹּסֶר (גטין ל"א א'), בא הלשון „בשעת כניסת מים לבוסר" ומצאנו שני פרקים בגדול הנפנים. הראשון בֹּסֶר והשני הַבְאָשָׁה, כנגד שני הפרקים בתאנים, פגה בחל (שביעית ד' ז'). ולהיותו קרוב בהוראתו הראשונה לשרש בחל בענין התפיחה והצביה, בא גם בהוראתו השניה בענין גיעול ותיעוב, בקל. ואת אסיריו לא בזה (תהלים ס"ט ל"ד) ת"י לא בְסַר. ובפיעל, כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו ל"א) ת"א על פתגמא דה' בַּסַּר. ומזה במדרש יתרו כהן לע"ז היה, ראה שאין בה ממש וּבְסַר עליה (שמ"ר א'), בוֹסֵר הוא על הנבואה (שם ג'), כך היתה בּוֹסֶרֶת עלי (שם מ"ב).

בְּעַד, מלת היחס. ועל המעט בְּעַד, בשלמ"ד השמוש מפסיק בינה לבין השם (שה"ש ד' א'). מורכבת מן בי"ת היחס, בהוראת תוך ומן מלת היחס עַד, בהוראת תביפות הגבול, ועיקר הנתתה בכלל יחס הסמיכות המצומצמת, ובאה בחבור עם כנוי השמות בַּעֲדִי, בַּעַדְךָ, ובהפסק בַּעֲדֶךָ, בַּעֲדֵךְ, בַּעֲדוֹ, בַּעֲדָהּ, בַּעַדְכֶם, בַּעֲדָם, ובכל הנטיות בא במספר יחיד, שלא כמנהג מלות היחס, אַחַר, תַּחַת. ורק פ"א במספר רבים בַּעֲדֵינוּ (עמוס ט' י'), וכמו כן באה רק פ"א בחבור כנוי הפעול, בַּעֲדֵנִי (תהלים קל"ט י"א). ופרטי נטיות הוראותיה הם: א) סמיכות ותביפות מצומצמת. על יד, אצל, ביי, אן, возлѣ, при. בְּעַד יד השער (ש"א ד' י"ח). וכזה על הרוב בענין סמיכות מקפת, ריכם אום, около. ויסגר החלב בְּעַד הלהב (שופטים ג' כ"ב). ובהשאלה, ואתה ה' מגן בַּעֲדִי (תהלים ג' ד'), ולילה אור בַּעֲדֵנִי (שם קל"ט י"א). ונקשרה עם הפעלים שענינם סבוב והיקף, אם בבחינת הגנה מפגע רע, אתה שכת בַּעֲדוֹ (איוב א' י'), יגן ה' בְּעַד יושב ירושלים (זכריה י"ב ח'), או בבחינת מניעה ועכבה, גדר בַּעֲדִי ולא אצא (איכה ג' ט'), וּבְעַד כוכבים יחתם (איוב ט' ז'), ויסך אלוה בַּעֲדוֹ (שם ג' כ"ג). עצר ה' בְּעַד כל רחם (בראשית כ' י"ח). ובקשור עם הפעל סגר יכלול כוונת הגנה, ויסגר ה' בַּעֲדוֹ (שם ז' ט"ז), שלא יכנסו המים בתיבה, ומוסב על הנסגר הנמצא בתוך, וכן ויסגרו בַּעֲדָם (שופטים ט' נ"א) הסוגרים הם הנסגרים, סגרו את עצמם, להשמר מאויביהם, וסגר דלתך בַּעֲדֶךָ (ישעיה כ"ו כ'). וכמו כן בכוונת העכבה והמניעה מבוא ומצאת, ובאת וסגרת הדלת בַּעֲדֵךְ (מ"ב ד' ד'), ויסגר דלתת העליה בַּעֲדוֹ (שופטים ג' כ"ג) בעד עגלון. וי"מ שהוא מוסב אל אהוד, ופירש בַּעֲדוֹ אחריו, ואינו מוכרע. כי סגר ה' בְּעַד רחמה (ש"א א' ו'), כדרך שנאמר עצר ה' בְּעַד כל רחם (בראש' כ' י"ח). והנראה שבאה המלה בְּעַד במקומות אלה במובן יחס הפעול, וכמו שנאמר באותו ענין וה' סגר רחמה (ש"א א' ה'). ובחסרון הפעל המושך אותה, הארץ ברחיה בַּעֲדִי (יונה ב' ז'). ב) במובן, מִתּוֹךְ, מִבֵּין, דרך איזה מקום, דורך, черезъ. ותורידם בחבל בְּעַד החלון (יהושע ב' ט"ו) דרך העברה מצד אחד לצד השני דרך החלון, וקרוב לזה וישקף אבימלך וגו' בְּעַד החלון (בראשית כ"ו ח'), הוציא ראשו מתוך החלון, ונבדל קצת מהוראת המלה מִן בענין כזה, משגיח מן החלנות (שה"ש ב' ט') שטעמו עומד על יד החלון בבית ומשגיח לחוץ באופן שהיה רואה ואינו נראה, ויפל אחזיה בְּעַד השבכה (מ"ב א' ב'). וע"ד ההשאלה, וּבְעַד השלח יפלו לא יבצעו (יואל ב' ח'), יפילו את עצמם לפי החרב ולא יתנזקו, דורך, сквозь. הַבְעַד ערפל ישפט (איוב כ"ב י"ג). י"מ כמו מִבֵּין, מִתּוֹךְ. והנראה שהוא כתרגומו דלהלא דאמיטתא, אחרי, הינטער, за. ובחבור עם מ"ם ובשני פתחין, מִבַּעַד לצמתך (שה"ש ד' א' ג'), רש"י פירש כל בעד שבמקרא, דבר המיסך ומגין נגד דבר אחר, ומִבַּעַד הוא הדבר שהוא בפנים לאותו בַּעַד. וי"מ שהוא כמו מאחרי פאן הינטען, сзади. והנראה שהיא במובן מתוך, מבין, דורך, изъ-за. (ועיין הערה). ג) חלוף ותמורה, פיר, за. עור בְּעַד עור, וכל אשר לאיש יתן בְּעַד נפשו (איוב ב' ד'). ומזה במובן המוסרי בטעם, בשביל, ויתפלל בַּעַדְךָ (בראשית כ' ז'), ומכתכם שחדו בַּעֲדִי

בְּנָיָה, בְּנָיָהוּ, שע״פ. א) בן יהוידע הכהן שר צבא לדוד על הכרתי ועל הפלתי (ש״ב כ׳ כג, דה״א כ״ז ה׳). (בשמואל שם נקרא בְּנָיָה, וכן פ״א בדה״א י״א כ״ב. ובשאר המקומות בא שמו בשלימות בְּנָיָהוּ). והנה בדה״א נאמר ואחרי אחיתפל יהוידע בן בְּנָיָהוּ (כ״ז ל״ד), ולפי מפרשי הפשט נתחלפו השמות והראוי בניהו בן יהוידע. ב) בְּנָיָהוּ הפרעתני מגבורי דוד (ש״ב כג ל׳) ובדה״א (י״א ל״א, כ״ז י״ד) בְּנָיָה. ג) מן הלוים המשנים השוערים בימי דוד (דה״א ט״ו י״ח), ונמנה גם כן בין המשוררים בנבלים ובכנורות (שם ט״ז ה׳). ד) מן הכהנים המחצרים בחצצרות לפני הארון בהעלות אותו דוד לירושלים (דה״א ט״ו, כ״ד, ט״ז ו׳). ה) בְּנָיָה בן יעואל מבני אסף, אבי אביו של יחזיאל אשר היתה עליו רוח ה׳ בתוך הקהל בימי יהושפט (דה״ב כ׳ י״ד). ו) בְּנָיָה מבני שמעון (דה״א ד׳ ל״ו). ז) בְּנָיָהוּ, מן הפקידים בימי חזקיהו (דה״ב ל״א י״ג). ח) אבי פלטיהו משרי העם בירושלים בימי יחזקאל (יחזק׳ י״א א׳). ט, י) מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות (עזרא י׳ ל׳ ל״ה).

בְּנִינוּ, שע״פ. מראשי העם הבאים על האמנה (נחמיה י׳ י״ד).

1) בְּנַס, ארמית. נרדף לקצף וכעס, צירנען, гнѣваться, негодо-вать. בְּנַס וקצף (דניאל ב׳ י״ב), ויקצף פרעה (בראשית מ׳ ב׳) תרגום יונתן וּבְנַס פרעה (עיין נסס).

בֵּסַי, בֵּסָי, שע״פ. ראש משפחה אחת אשר עלתה עם זרבבל לארץ ישראל (עזרא ב׳ מ״ט, נחמיה ז׳ נ״ב).

2) בְּסִילְקִי, במשנה, שם. מלשון יונית βασιλικη. ארמון מלכים, קעניגליכער פאלאסט, царскій дворецъ. וביחוד הבנוי על שדרות עמודים. ובמשנה השתמשו בו בכלל לבנינים גדולים מיוחדים לארמונות, היכלי ע״ז, וכדומה. אין בונין עמהם בְּסִילְקִי (ע״ז א׳ ז׳), שלש בסלקאות הן, של מלכים, של מרחצאות, של אוצרות (שם ט״ז ע״ב), עולין לבסילקי ומוצאים אותו דן (ב״ד ס״ז), והוא אולם המשפט, לשכת הגזית, כמין בסילקי גדולה היתה (יומא כ״ה ע״א), ועל בית הכנסת הגדולה באלכסנדריא אמרו שכמין בְּסִילְקִי גדולה היתה סטיו לפנים מסטיו (סוכה נ״א ע״ב).

בסם, (עיין בשם).

2) בָּסַס, במשנה. משרש בוס שבמקרא. פ״י. דישה וריסוק הפירות, דרעשען, שטאמפען, толочь, молоть. כל ידות האוכלין שֶׁבְּסָסָן בגרן טהורים (עוקצין א׳ ח׳). ובנפעל, תבואה שֶׁנִּבְסְסָה בגורן (תוספתא עוקצין א׳ ג׳), לפי נוסחת הגר״א. ובגרי׳ שנפססה, (ועיין כסס).

2) בְּסִיס, ארמית, ובמשנה, שם. כַּן ומושב הכלי, געשטעלל, под-ножіе, ножка. וְכַנּוֹ נחשת (שמות ל׳ י״ח) ת״א וּבְסִיסֵהּ, הפרח וְהַבְּסִיס טמאין (כלים י״א ו׳), שלש בְּסִיסִיּוֹת הן (שם כ״ד ו׳), מלשון רומית Basis. ובגמרא בהשאלה, בְּסִיס לדבר האסור, בְּסִיס לדבר המותר (שבת קי״ז ע״א, קמ״ב ע״ב), ונגזר ממנו פעל, בבנין:

פיעל, חזק ותקן דבר על מתכונתו, גרינדען, основать. מי בִּסֵּס את העולם (שיה״ש א׳ ט׳). ומזה בפיוט. בַּסְּסֵם לנצח תאהב (יוצר לשבת חוה״מ). וכן בפועל, כסאו מְבֻסָּס למעלה (במדבר רבה ט״ו). ובנתפעל. די עלוהן אִתְבַּסַּס עלמא (תרגום שיה״ש ב׳ ח׳), כיון שנעשה המשכן מיד נִתְבַּסֵּס ועמד (במדבר רבה י״ב).

בֹּסֶר, ש״ז. פירות האילן. וביחוד הגפנים בפרק התחלת גידולם כשהם מתחילים לתפוח ולהתמלא ועדיין הם קשים ואינם ראוים לאכילה, אים בעגינען דעם ריי-פענס, האלברייף, въ началѣ спѣлости. יחמס כגפן בִּסְרוֹ (איוב ט״ו ל״ג), וכן הוא בארמית. ועקרו הפירות (ועיין בשר, שאר).

בֹּסֶר, ש״ז. כענין הקודם. וּבֹסֶר גמל יהיה נצה (ישעיה י״ח ה׳), הנצה תשוב להיות בסר וגמל, שבתחלה הוא בֹּסֶר ואח״כ הוא גומל. ולפי שטעם הפרי בפרק ההוא חמוץ מאד ומקהה את השנים בא המשל, אבות אכלו בֹסֶר ושני בנים תקהינה (ירמיה ל״א כ״ט). ובגמרא, אתרוג הַבּוֹסֶר (סוכה ל״ו ע״א), על דרך שם תאר.

הם לובשים בגדים נסים בשעת מלאכתם.

מִבְנֶה, ש"ז. פ"א במקרא, בנין גדול, בויא, געביידע, строеніе, зданіе. ועליו כְּמִבְנֵה עיר (יחזקאל מ' ב').

תַּבְנִית, ש"נ. צורת בנין גוף וסדור חלקיו, געשטאלטונג, אבבילד, образъ, изображеніе. תַּבְנִית זכר או נקבה (דברים ד' ט"ז), תַּבְנִית כל בהמה (שם שם י"ז), תַּבְנִית מזבח ה' (יהושע כ"ב כ"ח), תַּבְנִית יד אדם (יחזקאל י' ח'), בְּתַבְנִית שור אוכל עשב (תהלים ק"ו כ'). ומזה צורת בנין לדוגמא, מאָדעל, מוסטער, очеркъ, об-разецъ. כל מלאכות הַתַּבְנִית (דה"א כ"ח י"ט), וּלְתַבְנִית המרכבה (שם שם י"ח), ועשה בְּתַבְנִיתָם (שמות כ"ה מ'), תַּבְנִית היכל (תהלים קמ"ד י"ב). ובמשנה, כְּתַבְנִית הכרמים (כלאים ה' א'), המקרע על העור תַּבְנִית כתב (תוספתא י"ב ו'). והנה העיר הרמב"ם שלא מצאנו שם תַּבְנִית בהשאלה להש"י, כמו השם תְּמוּנָה, וזה לפי שהשם תַּבְנִית נגזר מן בנה, וענינו בנין הדבר ותכונתו, ר"ל תארו ברבוע והעיגול וזולתם מן התוארים (מ"נ א' ג'). ונתקשו החכמים בדבריו לפי שמצאנו בברכת חתנים אשר יצר את האדם בצלמו, בצלם דמות תַּבְנִיתוֹ. ובעל שיטה מקובצת הביא בשם הריטב"א והרדב"ז שהשם תבניתו בברכה זו מוסבה אל האדם, ושעורו, ובצלם דמות הבורא יצר תבניתו של האדם, והוא דחוק (עיין הליכת קדם לר"ג פאלאק). אולם כבר השתמש הרב ר' אברהם בר חיא הנשיא בשם תַּבְנִית, ביחס אל הש"י, ואמר כי הבורא ברא אותו על חכמת תַּבְנִיתוֹ (הגיון הנפש א').

1) **בְּנָא, בְּנָה**, ארמית, כפעל בנה בעברית, בויען, стро-ить. בְּנָהִי ושכללה (עזרא ה' י"א), בנה אותו, די אנא בְנַיְתַהּ (דניאל ד' כ"ז) בניתי אותה, וּבְנוֹ ושכללה (עזרא ו' י"ד). והבינוני, די דא בנינא בָּנַיִן (שם ה' ד'). והפעול, די הוא בְנֵה (שם שם י"א). והמקור, לְמִבְנֵא בית אלהא (שם ה' ב'), ביתא דנה לְמִבְנְיָה (שם שם ט'), וכן לִבְנֵא (שם שם ג'). ההתפעל, והוא מִתְבְּנֵא (שם שם ח').

בָּנּוּי, שע"פ. א) מן הלוים אשר עלו עם זרבבל, ישוע, בִּנּוּי, קדמיאל וגו' (נחמיה י"ב ח'), והוא כנראה בֶּן חֵנָדָד אשר החזיק בבנין חומות ירושלים (שם ג' כ"ד), והבא בין החתומים על האמנה (שם י"ד י"ד), והוא אבי נועדיה (עזרא ח' ל"ג), וכפי הנראה שהוא הוא בָּנִי הנזכר ביחד עם ישוע מן הלוים אשר העמיד עזרא להבין את העם לתורה (נחמיה ח' ז'), והנזכר עם ישוע וקדמיאל מן הלוים אשר העמיד נחמיה לתורה ולתפלה (שם ט' ד'). ועל פי ההשערה הקרובה הזאת לא רחוק לשער ולישב את השאלה, מדוע לא נמנה בספר עזרא בִּנּוּי בין הלוים שעלו עם זרבבל, כמו שהוא נמנה בספר נחמיה (י"ב ח'), ובעזרא לא נאמר כי אם: הלוים בְּנֵי־יֵשׁוּעַ וקדמיאל (ב' מ') שאפשר להיות שהקריאה הנכונה בָּנִי ישוע וגו', ובני הוא בִּנּוּי, ויותר מסתבר לאמר שנשמט השם בָּנִי לגמרי, מפני השם בָּנִי הקודם לו מפני דמיונם, ושעור הכתוב הלוים בְּנֵי בָנִי ישוע (עיין בסמוך). ב) ראש משפחה גדולה של שש מאות ארבעים ושמונה איש שעלו עם זרבבל (נחמיה ז' ט"ו), ובספר עזרא נקרא גם הוא בָּנִי (ב' י"ד) ועיי"ש. ג) מן האנשים שנשאו נשים נכריות (עזרא י' ל"ח).

בָּנִי, שע"פ. א) מן הלוים אשר העמיד עזרא להבין את העם לתורה (נחמיה ח' ז'), ומן הלוים אשר העמיד נחמיה לתורה ולתפלה (שם ט' ד'), והוא לפי דעתנו הנקרא בשם בִּנּוּי (עיי"ש), ובאותו מעמד בנחמיה נמצא השם הזה כפול במקרא אחד, ישוע וּבָנִי וגו' שרביה בָּנִי כנני. ויתכן שהשני הוא ב) משרי הלוים שבאו על האמנה (שם י"ד י"ד). ג) ראש משפחה גדולה שעלתה עם זרבבל (עזרא ב' י'), ובנחמיה נקרא בִּנּוּי (ז' ט"ו), והוא כנראה מראשי העם הבאים על החתום על האמנה (שם י' ט"ו). ד) בן חשביה ואבי עזי מבני אסף פקיד הלוים בירושלים (שם י"א כ"ב). ה) בן שֶׁמֶר מבני מררי (דה"א ו' ל"א). ו) מבני פרץ בן יהודה (שם ט' ד'). ז) בָּנִי הגדי, מגבורי דוד (ש"ב כ"ג ל"ו).

בנין הקירות וכסה אותם בצלעות . ועל־ד השאלה, ויבן ה' אלהים את הצלע (בראשית ב' כ"ב), אויסבויען, перестроить, образо- вать . ובקשור עם ב"ית ענינו, סיוע ועזר בבנין , ובנו בהיכל ה' (זכריה ו' ט"ו). ועם על, חסימת הדרך בבנין, פֿערבויען, застро- ить, загородить . בנה עלי ויקף (איכה ג' ה'), וכשבא בקשור עם השם בית, ענינו על פי הרוב הקמת יסוד משפחה, אשר לא יבנה את בית אחיו (דברים כ"ה ט') , בית אבנה לך (ש"ב ז' כ"ז), ובניתי לו בית נאמן (ש"א ב' ל"ה), וכן ובניתי לדור ודור כסאך (תהלים פ"ט ה'), גרינדען, אויפֿריכטען, בעגרינדען, основывать, созидать, сооружать. ובדברי חז"ל, זה בנה אב (יומא נ"ח ע"א), הנחת יסוד מוסד בלמודי התורה לדין ולהקיש ממנו (עיין אב, בנין אב).

הנפעל, א) מן הקל בהוראתו הראשונה והשאלותיו, נבנה בית לה' (מ"א ג' ב'), שבע שנים נבנתה (במדבר י"ג כ"ב), ערבויעט ווערדען, быть построену . הן יהרס ולא יבנה (איוב י"ב י"ד), ווידער ערבויעט ווערדען, быть возстановлену . ב) חיות זרע להשארת בנין משפחה , אולי אבנה ממנה (בראשית ט"ז ב'). ובגמרא, מהו דתימא לכשאבנה הוא דקאמר (גיטין י"ג ע"א). ומזה, ג) התקומם והתכונן במעמד נאמן, בעגרינדעט ווערדען, быть упрочену . עוד אבנך ונבנית (ירמיה ל"א ד'), אם תשוב עד שדי תבנה (איוב כ"ב כ"ג), עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט ג'), בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כ"ד ג'). ובהשאלה, גם נבנו עשי רשעה (מלאכי ג' ט"ו), התכוננו והצליחו. והמקור, עת בית ה' להבנות (חגי א' ב'), והבית בהבנתו (מ"א ו' ז'). ובדברי חז"ל, בא בבנין פיעל במובן המשאלי, סנהדריא גדולה של ישראל שיושבים ומבנים אותם בכל שאלה ומשפט (שה"ש א' ח'), מתקנים ומכוננים. ובבינוני פעול איש הבינים, שהוא מבונה מכל מום (סוטה מ"ב ע"ב), חברון מבונה על אחד משבע בצוען (כתובות קי"ב ע"א). ופירש"י בנויה בכל טוב, לשון פרי כדכתיב ואבנה גם אנכי.

בניה, ש"נ. דבר בנוי, געבײדע, строе- ніе, зданіе . פ"א במקרא, והבניה וקירותיה (יחזקאל מ"א י"ג), ובדב"א, ש"מ לטבע בנין העולם וסדורו, המנהיג והבניה (שמו"ר ד'), והבניה בשרשיה (שם), שאָפֿפֿונג, נאטור, природа, естество .

בנין, ש"ז. בית בנוי, געבײדע, зданіе . רוחב הבנין (יחזק' מ' ה'), ומדת ארך הבנין (שם מ"א ט"ו). ובארמית, די דנה בניָנא (עזרא ה' ד'). וברז"ל כלל אברי גוף בע"ח בסדורם, מרוב הבנין או מרוב המנין (עדיות א' ז'). ובתפלה בהשאלה, בנין־עולם, בנין עדי עד. ובחכמת הדקדוק נקראו תמונות הפעלים בנינים, בנין הקל, בנין נפעל, וכדומה.

2) בנין אב, (עיין אב).

בנאי, (ע"מ זקאי), במשנה, ש"ם. בעל מלאכת הבנין, בויא- מײסטער, מױרער, строитель, каменщикъ . הבנאי שקבל עליו לסתור (ב"ק ט' ג'), ולענין חציצת הרבב שעל בגדי בעלי מלאכה שנינו: א"ר יוסי של בנאים מצד אחד ושל בור משני צדדין (מקואות ט' ו'). ובגמרא נחלקו בפירושו, רבי יוחנן אמר אלו תלמידי חכמים שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם. ורשב"ל אמר אלו כלים האולײרין הבאין ממדינת הים, ופירש"י כלים של בלנים שיש להם אלונטיאות חשובות להתעטף בהם בני אדם חשובים בצאתם מן המרחץ, ומקפידים על טנוף מעט. ובנאים לשון בי בני (שבת קי"ד ע"א), באָדער, баньщикъ . והמפרשים החזיקו בפירוש ר' יוחנן אף שהוא על דרך הדרש, כנראה מפני הבבא השניה ושל בור, שפירשוהו בענין עם הארץ כידוע, (ועיין בפירוש רבינו האי גאון ובס' דרכה של תורה להחכם פינעלעס). ולקיים פירושו של רשב"ל יש לאמר שהוא לא היה קורא של בור, אלא של בוך או בוד ע"מ רוק מן רוק והוא החופר בורות שחוגר מטפחת גסה בשעת מלאכתו, ואולי בסמך על מה ששנינו, ולא לבור ולא לבלן (שביעית ח' ח'), ששניהם סמוכים. ולפי זה איפשר שיהיה פירוש בנאים כפשוטו, בוני החומות שגם

(דברי הימים א', כד כז כ"ז).

בְּנֵי בְרַק, שע"פ. עיר בנחלת דן (יהושע י"ט מ"ה) ועמדה עוד בימי התנאים, ושם היתה ישיבת רבי עקיבא (סנהדרין ל"ב ב').

בְּנֵי יַעֲקָן, (עיין יעקן).

בִּנְיָמִן, בִּנְיָמִין, שע"פ. א) הבן הצעיר ליעקב אשר ילדה לו רחל, ובשם הזה קרא לו אביו תחת השם בֶּן אוֹנִי אשר קראה לו אמו במותה בהקשותה בלדתה אותו, ואביו קרא לו בִנְיָמִין (בראשית ל"ה י"ח), מלא יו"ד. וכן הוא כמה פעמים במקרא, אך על הרוב בא חסר יו"ד בִּנְיָמִן. וכפי הנראה הוא שם מרכב מן בֵּן יָמִין ונשתנה הסגו"ל לחיר"ק מפני ההרכבה על דרך בִּן נוּן. ובטעם השם יָמִין שהוא תחת השם אוֹנִי, נמצאו פרושים שונים (עיין באור), ועל שמו נקרא השבט שיצא ממנו מטה בִנְיָמִן, בני בִנְיָמִן (במדבר א', ל"ו ל"ז), שבט בִּנְיָמִן (ש"א י' כ'), וכמו כן סתם בִּנְיָמִן (שופטים כ"א י"ד), ותבל נחלתו נקרא אֶרֶץ בִּנְיָמִן (שם שם כ"א), וכמו כן, אֶרֶץ יְמִינִי (ש"א פ' ד'). ולפי הנראה מן הענין שם, נקרא כן חלק אחד ידוע מנחלת בנימן, ופעם אחת בא השם הזה בכתיב בשתי מלות מִבֶּן־יָמִין (שם פ' א') והקרי במלה אחת, ובשם היחס בשתי מלות גם בקרי, הלא בֶן־יְמִינִי אנכי (שם פ' כ"א, והבי"ת בסגו"ל, ורבוי, ואנשי המקום בְּנֵי־יְמִינִי (שופטים י"ט ט"ז). ובא, אביעזר הענתותי לְבֶן יְמִינִי (דברי הימים א' כ"ז י"ב) בקרי, ובכתיב במלה אחת לבנימיני (ועיין מנחת שי), ואות הידיעה על המלה השניה, בֶּן־הַיְמִינִי (שופטים ג' ט"ו, ובשאר מקומות). ובא גם, איש יְמִינִי (שמואל ב' כ' א', אסתר ב' ה'). ב) מבני בִלְהָן (דהי"א ז' י'). ג) משרי העם אשר החזיקו בבנין חומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' כ"ג), ואיפשר שהוא היה גם מן הנושאים נשים נכריות (עזרא י' ל"ב).

בִּנְעָה, (בספרי הדפוס, ובספרים המדויקים ועל פי המסורה

בִּנְעָא באל"ף), שע"פ. בן מוצא מבני יונתן בן שאול (דהי"א ח' ל"ז, פ' מ"ג).

בְּנָא, עיין בנה.

בָּנָה, פ"י. הקל בעבר פעם אחת בָּנְתָה, בחסרון יו"ד, והעתיד אֶבְנֶה יִבְנֶה, ובוי"ו ההפוך חסר למ"ד הפעל וַיִּבֶן, ועל המעט וַיִּבְנֶה, והמקור בְּנֹה בְּנוֹת, ובכנוי בְּנוֹתְכֶם. עשות מקום לדירה קבועה ומסודרה, בויען, строить. ועקר קשורו ביחס הפעול, בָּנָה בית חדש (דברים כ' ה'), ואת ביתו בָּנָה שלמה (מ"א ז' א'), בָּנֹה בָנִיתִי בית זבול לך (שם ח' י"ג), בית גזל ולא יִבְנֵהוּ (איוב כ' י"ט), ובהתיחס לבנין מזבח, וּבָנָה מזבחות בבית ה' (מ"ב כ"א ד'), אז יִבְנֶה שלמה במה (מ"א י"א ז'), וַיִּבֶן נח מזבח (בראשית ח' כ'), המקור, ויחדלו לִבְנֹת (שם י"א ח'). ובכנוי, בִּבְנוֹתְכֶם לכם מזבח (יהושע כ"ב ט"ז). ובא, בִּבְנוֹתַיִךְ גבך (יחזק' ט"ז ל"א), על משקל שם בלשון רבים, ועי"ד בְּהוֹרֹתֵיכֶם בארצות (שם ו' ח'). והבינוני, הבית הזה אשר אתה בֹנֶה (מ"א ו' י"ב), וכעין שם תאר, ויהי בֹּנֶה עיר (בראשית ד' י"ז), בויער, строитель. אבן מאסו הַבּוֹנִים (תהלים קי"ח כ"ב), וּבֹנֵי חירום (מ"א ה' ל"ב), בֹּנַיִךְ כללו יפיך (יחזקאל כ"ז ד'), והפעול, המזבח הַבָּנוּי (שופטים ו' כ"ח), ירושלים הַבְּנוּיָה (תהלים קכ"ב ג'), בתים בְּנוּיִם (נחמיה ז' ד'). ובמשנה, הַבּוֹנֶה כל שהוא והמסתת וכו' חייב, זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב (שבת ק"ב א'). ועי"ד ההשאלה, הַבּוֹנֶה בשמים מעלותיו (עמוס ט' ו'), בָּנָה כעש ביתו (איוב כ"ז י"ח), חכמות בָּנְתָה ביתה (משלי ט' א'). וכן בענין יסוד בנינים הרבה, ערריכטען, גרינדען, воздвигать, основать. וערים אשר לא בְנִיתֶם (יהושע כ"ד י"ג). וכן לתקן בנין ישן, וּבָנוּ ערים נשמות (עמוס ט' י"ד), ווידער אויפבויען, вновь построить. וּבְנִיתִיהָ כימי עולם (שם ט' י"א). ובא ביחס הפעול ביחס אל חומר הבנין, וַיִּבְנֶה את האבנים מזבח (מ"א י"ח ל"ב), ער בויעטע דיא שטיינער צום אלטאר, построилъ изъ камней жертвенникъ. וכן ביחס אל מקום הבנין, וַיִּבֶן את החצר (מ"א ט"ז כ"ד), בעבויען, застроить. וַיִּבֶן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים (שם ו' ט"ז) הוסיף על

והכפל, כל מנאציך, וכן, בני־איש (תהל' ד' ג') אנשים, בני־הנעורים (שם קכ"ז ד') נערים, ובני פריצי עמך (דניאל י"א י"ד) פריצים, בני ענק (דברים ט' ב'), בני הענק (יהושע ט"ו י"ד) ענקים. ויתכן שכזה, בן־גרני (ישעיה כ"א י') כמו גרני, (עיין גרן). ובמשנה, עוברים לפניו כבני מרון (ר"ה א' ד') (עיין מרון). בן פקועה (חולין ס"ט א'), ולד גמור הנמצא במעי אמו. ובחבור עם שם תאר ענינו כמו איש, בן משכיל, בן מביש (משלי י' ח'), בן מבין (שם כ"ח ז'), בן פריץ (יחזקאל י"ח י'), בן לא חכם (הושע י"ג י"ג). ובמשנה, במובן דבר קטן המתיחס לגדול ממנו, יד בן הפטיש חמשה (כלים כ"ט ז'), עלי בצלים ובני בצלים (עוקצין ב' ח'), הנכון כפירוש הרא"ש, שהם העלים שצומחים בבצלים תלושין כשיורדין עליהן גשמים.

2) בן, שם. ארמית כבעברית, יְשֵׁן, сынъ. ולנקבה בנת, אך לא מצאנו שמוש השם הזה כי אם בלשון רבים לזכרים ולנקבות, (ובלשון יחיד ישתמשו בארמית במלת בר, ברת עיין בר). בעצב תלדי בנים (בראש' ג' ט"ז) ת"א בנין, ויולד בנים ובנות (שם ה' ד') ת"א בנין ובנן. ומזה במשנה, בנין דכרין (כתובות פרק ד' י'), בנן נוקבן (שם שם י"א). ובסמיכות, בני־אנשא (דניאל ב' ל"ח), בני־גלותא (שם ב' כ"ה), ובבנוי, לחיי מלכא ובנוהי (עזרא ו' י'), בניהון ונשיהון (דניאל ו' כ"ה). ובהשאלה, ובני תורין ודכרין (עזרא ו' ט') פרים בני בקר.

בן, בדה"א (ט"ו י"ח), בענין הלוים המשוררים המשנים אשר העמיד דוד למקהלת השיר, נאמר: זכריהו בן וגו'. לדעת הפירוש המיוחס לרש"י ולרד"ק, שני השמות האלה הם שם אחד, אך בפסוקים הבאים כששב ומנאום בפרטיות במשמרותיהם נזכר השם זכריה בלי תוספות השם בן. והנראה כי השם בן הוא ש"ת לזכריהו מענין הבנה, על דרך שנאמר להלן בכנניהו שר הלוים כי מבין הוא (פסוק כ"ב). וכבר פירש"י בשם מנחם, את הציון שעל מזמור ט' בתהלים, למנצח על מות לבן (תהלים ט' א'), משורר נגינות להבין, ויהי לבן כמו להבין ולבונן, עלמות שם כלי שיר, וכמו שנאמר על עלמות שיר (שם מ"ו). והנה אחרי שמצאנו שמחלקת זכריה היתה בנבלים על עלמות (דה"א ט"ו כ'), לא רחוק לשמוע כי מזמור הנ"ל נאמר במחלקת זכריהו בן, שהיה מנצח על עלמות, ושעור הכתוב למנצח על עלמות לבן, ויחוס הלמד הוא יחס הסמיכות בענין של, וכמו מזמור לדוד, שיר השירים אשר לשלמה.

השם בן, בא בחבור עם שמות אחרים לענין שמות עצמים פרטים:

בן אבינדב, שע"פ. אחד מנציבי שלמה (מ"א ד' י"א). ויתכן שחיסר הכתוב שמו הפרטי והזכירו על שם אביו אבינדב שהיה אחי דוד (ש"א ט"ז ח'), וכן שמות שאר הנציבים: בן דקר, בן חור, בן חסד (עיין להלן).

בן אוני, השם אשר נתנה רחל לבנימין (בראשית ל"ה י"ח) (עיין און).

בן גבר, שע"פ מנציבי שלמה (מ"א ד' י"ג), (ועיין בן אבינדב). ובמשנה, בן גבר על נעילת שערים (שקלים ה' א').

בן דקר, שע"פ. מנציבי שלמה (מ"א ד' ט').

בן הדד, שע"פ. אחד ממלכי ארם (שם ט"ו כ'), (ועיין הדד).

בן הלם, (עיין הלם).

בן־הנם, שע"פ. איש הידוע על שם הגיא אשר היה לו בסמוך לירושלים (יהושע ט"ו ח', י"ח ט"ז) (ועיין גיא בן הנם).

בן זוחת, שע"פ. מבני כלב. זוחת ובן זוחת (דה"א ד' כ') (ועיין זוחת).

בן־חור, שע"פ. מנציבי שלמה (מ"א ד' ח') ועיין חור, בן אבינדב.

בן־חיל, שע"פ. משרי המלך יהושפט אשר שלח ללמד ביהודה תורה (דה"ב י"ז ז'), ועיין איש חיל.

בן־חנן, שע"פ. מבני כלב (דה"א ד' כ'), ועיין חנן.

בן־חסד, שע"פ. מנציבי שלמה (מ"א ד' י') ועיין חסד, בן־אבינדב.

בנו, שע"פ. מבני מררי, בני יעזיהו בנו בני מררי ליעזיהו בנו, ושהם וגו'

יח) , למה זה אתה רץ בְּנִי (ש״ב י״ח כ״ב), שמע בְּנִי מוסר אביך (משלי א׳ ח׳), עבדך וּבֶן־אֲמָתֶךָ אני (תה׳ קט״ז ט״ז). וכן ע״ד ההשאלה, ביחס אל השי״ת, בְּנִי אתה אני היום ילדתיך (תהלים ב׳ ז׳). וביחוס כלל עם ישראל להשי״ת, הֲבֵן יקיר לי אפרים (ירמיה ל״א י״ט), בָּנִים אתם לה׳ אלהיכם (דברים י״ד א׳), בְּנֵי אל חי (הושע ב׳ א׳). בְּנֵי האלהים (בראשית ו׳ ד׳), כנוי למלאכים, וכן, בְּנֵי אלים (תהלים כ״ט א׳). בְּנֵי עליון (שם פ״ב ו׳), כנוי לשופטים שנקראו גם כן אלהים (עיין שם), בְּנֵי־אדם (שם נ״ג ג׳). וביחוד, בֶּן־אדם לא נמצא כי אם על המעט, ועל בֶּן־אדם אמצת לך (שם פ׳ י״ח), ורק בנבואת יחזקאל באה אליו הקריאה בֶּן־אדם (ועיין אדם). ג) התיחסות למקום אחד לעיר ומדינה, בֶּן־נֵכָר (שמות י״ב מ״ג), בֶּן־הַנֵּכָר (ישעיה נ״ו ג׳), בֶּן־בֵּיתִי (בראשית ט״ו ג׳), וּבֶן מֶשֶׁק בֵּיתִי (שם שם ב׳), בְּנֵי ציון (תהלים קמ״ט ב׳), זֶאהנע ציון׳ס, сыны Сіона. בְּנֵי נֹף (ירמיה ב׳ ט״ז). ובהשאלה גם בבע״ח, ואלים בְּנֵי בשן (דברים ל״ב י״ד). ומזה גם לדבר שאין בו רוח חיים, בֶּן־קֶשֶׁת (איוב מ״א כ׳). תאר מליצי לחץ המתיחס אל הקשת כהתיחס הבן אל אבותיו, זאָהן דעם באָגענס, сынъ лука. בְּנֵי אשפתו (איכה ג׳ י״ג), חצים, זאָהנע דעם קאָכערס, פֿייִלע, стрѣлы. וּבֶן גָּרְנִי (ישעיה כ״א י׳), (ועיין בסמוך גרן). ובהשאלה, ד) בד, וענף, שפּראָסלינג, отпрыскъ, отрасль. בֵּן פורת יוסף (בראשית מ״ט כ״ב). ושעורו, בֵּן פורת, ובא בציר״ה תחת הסגו״ל. ולדעת הרד״ק פורת כמו פורה והוא תאר. ה) בסמיכות אל שמות המספר, וענינו אדם או בע״ח שהגיע לכלל מספר הימים או השנים המפורשים, אים אלטער, וּבֶן שמונת ימים (בראשית י״ז י״ב), אכט טאָגע אַלט, осьми дней отъ рожденія. בֶּן שנתו (ויקרא י״ב ו׳), איינּיאָהריג, одногодичный. בֶּן מאה שנה (ישעיה ס״ה כ׳). וי״מ מזה, שֶׁבִּן לילה היה וּבִן לילה אבד (יונה ד׳ י׳). ובא בחיר״ק תחת הסגו״ל (ועיין בין). וכן במשנה וברזו״ל, תינוק בֶּן יום אחד (נדה ה׳ ג׳), הצדיק בֶּן יומו אינו יודע מה עתיד לחשוב (שמות רבה כ״א), אַן צייט דעם זעלבען טאָגע, въ

тотъ же самый день. ו) התיחסות לאיזה קנין ותכונה טבעית או מוסרית, בֶּן־חַיִל (ש״א י״ד נ״ב), זאָהן דער טאַפּפֿערקייט, мужественный, герой. כל בְּנֵי־חָיִל (דברים ג׳ י״ח). בֶּן־נַעֲוַת המרדות (ש״א כ׳ ל׳), זאָהן דער פֿער־קעהרטהייט, сынъ превратный. בְּנֵי־שַׁחַץ (איוב כ״ח ח׳), זאָהנע דעם שטאָרקע, בְּנֵי־חֲלוֹף (משלי ל״א ח׳), זאָהנע דעם פֿערגאַנגליכקייט, бренные. ומתיחס אל כלל בני האדם שחולפים ועוברים (עיין חלף). בְּנֵי־עֹנִי (שם שם ה׳), זאָהנע דער ארמוטה, убогіе, нищіе. בְּנֵי־תַעֲנוּגָיִךְ (מיכה א׳ ט״ז), בני התענוגים שלך, זאָהנע דער וואָללוסט, сластолюбцы. בְּנֵי־עַוְלָה (ש״ב ג׳ ל״ד), בְּנֵי־נָבָל (איוב ל׳ ח׳), בְּנֵי־בְלִי־שֵׁם (שם שם), בֶּן־בְּלִיַּעַל (ש״א כ״ה י״ז), בְּנֵי בְלִיַּעַל (דברים י״ג י״ד), בְּנֵי־שִׁכֻּלָיִךְ (ישעיה מ״ט כ׳). ולדבר שאין בו רוח חיים, בקרן בֶּן שָׁמֶן (שם ה׳ א׳), מקום שמן. וקרוב בשמושו לשמוש שם איש (עיי״ש). וברזו״ל. בְּנֵי הרגשה (נדה י״ג ע״א), בֶּן דעת (ב״מ ח׳ ע״א), בְּנֵי דעה (תענית ב׳ ע״ב), בְּנֵי תורה (שבת קל״ט ב׳), בְּנֵי תרבות (ב״ק פ״ז ע״ב), וכדומה. ז) מעמד ומצב, בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת (מ״ב י״ד י״ד), בֶּן־חוֹרִים (קהלת י׳ י״ז), זאָהן עדלער אַב־קונפֿט, благороднаго происхожденія. בְּנֵי־הגולה (עזרא ו׳ כ׳), בְּנֵי ענגה (ישעיה נ״ז ג׳), בְּנֵי זנונים (הושע ב׳ ו׳), בֶּן זקונים (בראש׳ ל״ז ג׳). וברזו״ל, בֶּן־זוג (ב״ד י״א), בְּנֵי חורין (ב״ק א׳ ג׳), הפך עבדים. ובהשאלה, נכסים בְּנֵי חורין (שם י״ד ע״ב), הפך משועבדים. לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בֶּן חורין להבטל הימנה (אבות ב׳ ט״ז), בְּנֵי ברית (ב״ק א׳ ג׳), בֶּן עיר, בֶּן כרך (מגילה ב׳ ג׳), בֶּן כפר (תענית י״ג ע״ב), בְּנֵי הכנסת (מנחות ח׳ ח׳), וכדומה הרבה. ח) יעוד וזמון לדבר, בֶּן מות (ש״א כ׳ ל״א), עומד למות, חייב מיתה, בְּנֵי־מות (שם כ״ו ט״ז), בְּנֵי־תְמוּתָה (תהלים ע״ט י״א), לקוחים למות, בִּן־הַכּוֹת (דברים כ״ה ב׳), חייב מכות. שלאָגען ווערטה, достойный наказанія. ט) יבא נוסף על השם ליפוי המליצה, בֶּן־רְאֵמִים (תהל׳ כ״ט ו׳) כמו ראם, בְּנֵי־נֶשֶׁר (משלי ל׳ י״ז) נשרים, כִּבְנֵי־צֹאן (תהל׳ קי״ד ד׳), בְּנֵי מעניך (ישעיה ס׳ י״ד) מעניך,

בהר ומיועד לעבודה זרה בגבול ארץ מואב, והוא שנקרא גם כן, בָּמוֹת בַּעַל (שם כ״ב מ״א), על יד הנחל ארנון. ובדבור המליצה מתואר בשם, בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן (שם כ״א כ״ח). ויתכן שהיתה שם גם עיר אחת נקראת בשם, בָּמוֹת בַּעַל (יהושע י״ג י״ז).

2) בִּימָה, במשנה. שם, מגדל בגוי לתשמיש נכבד, בינע, ам-вонъ. עושין לו בִּימָה של עץ בעזרה והוא יושב עליה (סוטה ז׳ ח׳), ובִימָה של עץ באמצעיתה וחזן הכנסת עומד עליה (סוכה נ״א ע״ב). ומזה, המגדל בבהכ״נ שקורין שם בתורה, אלמימברא, амвонъ. הלוחות וְהַבִּימוֹת אין בהם משום קדושה (מגילה ל״ב ע״א) ובפירש״י. והערוך גורס הַבָּמוֹת, ופירושו אינו מחוור. ובא, אין בונין עמהם וכו׳ ואצטדיא ובִימָה (ע״ז א׳ ז׳), בנין מיוחד בבתי ע״ז. והערוך פירש מזבח לשם ע״ז. ובמדרש, העלו את משה לְבִימָה להרגו (תנחומא שמות א׳), בית המשפט. ובסורית בים, כסא שרים, קתדרא, каѳедра.

2) בִּימוֹס, בִּימְסָא, בארמית ובמשנה. א) כעין במה במקרא, אלטאר, אנהאהע, алтарь. ואת כל במותם תשמידו (במדבר ל״ג נ״ב), תרגום יונתן וירושלמי, וית כל בְּמְסֵיהוֹן. ומזה במשנה, אבן שחצבה מתחלה לְבִימוֹס (ע״ז ג׳ ז׳), מזבח או בסיס לצלם. ובגמרא, בִּימוֹס אבן אחת, מזבח אבנים הרבה (ע״ז נ״ג ע״ב). ובמדרש, שהיתה רואה את ישמעאל בונה בִּימוֹסוֹת (ב״ר נ״ג). ומזה, ב) בירה ומירה שמעמידים שם ע״ז לפעמים, בִּימוֹסְאוֹת של מלכים (ע״ז ד׳ ו׳), אבל בונין עמהם בִּימוֹסְאוֹת ובתי מרחצאות, הגיעו לכפה וכו׳ אסור לבנות (שם א׳ ז׳), ועיין תוספות בגמרא (מ״ז ע״ב) בד״ה בימוסאות, ובבאורנו על המשנה, הערנו בזה.

בִּמְהָל, שע״פ. מבני יפלט מבני אשר (דה״א ז׳ ל״ג), ונראה הוא מורכב מן בֶּן־מָהָל (עיין מהל).

בֵּן, שז. ולד זכר בהתיחם למולידיו באדם ובעלי חיים, זאהן, сынъ. ותלד בֵּן (בראשית ד׳ כ״ה). ובסמיכות בסגול, לוט בֶּן־הָרָן (שם י״א ל״א). ורק ביהושע בִּן נוּן בחירק (שמות ל״ג י״א ובכל מקום שנזכר שם). ובדבור המליצי, לפעמים גם בְּנוֹ, בלעם בְּנוֹ בעור (במדבר כ״ד ג׳), והוא על לשון הארמית בנו של בעור, וכן גם ביו״ד פ״א במקרא, בְּנִי אֲתֹנוֹ (בראשית מ״ט י״א). ובכנוים, עם בְּנִי עם יצחק (שם כ״א י׳), כשם בְּנוֹ (שם ד׳ י״ז). וברבוי, שלשה בָנִים (שם ו׳ י׳), לא תקח האם על הַבָּנִים (דברים כ״ב ו׳). ובסמיכות, בְּנֵי נֹחַ (בראשית י׳ א׳). ובכנוי, את שני בְּנֵי תמית (שם מ״ב ל״ז), והשביתו בְנֵיכֶם את בָּנֵינוּ (יהושע כ״ב כ״ה). ולנקבה, בַּת, טאכטער, дочь. מן בָּנַת. והרבוי בָּנוֹת (עיין בת). ויאמר גם על סתם ולד זכר בעודו קטן, קנאבע, отрокъ, ребенокъ. אם בֵּן הוא (שמות א׳ ט״ז), או בֵן יגח (שם כ״א ל״א). ובבעלי חיים, בֶּן־הַבָּקָר (ויקרא א׳ ה׳), פר בֶּן־בָּקָר (שם ד׳ ג׳), יונגעס רינד, бычекъ. וּבֶן־יוֹנָה (שם י״ב ו׳), יונגע טויבע, молодой голубь. ובגמרא, שמא ישחוט בֶּן־עוֹף (כתובות דף ה׳ ע״א), הואה דְבֶן־עוֹף דאתיא בקו מִבֶּן־צֹאן (קדושין דף ל״ו ע״ב). וברבוי, כן דודי בין הַבָּנִים (שה״ש ב׳ ג׳), יונגע לייטע, молодые люди. אבינה בַבָּנִים (משלי ז׳ ז׳). ובבעירה, בְּנֵי יונה (ויקרא ה׳ ז׳), לִבְנֵי עֹרֵב (תהלים קמ״ז ט׳), ויכלול ג״כ סתם ילדים, קינדער, дѣти. ובן אין לו (דברים כ״ה ה׳), הבה לי בָנִים (בראשית ל׳ א׳). וכן גם לבני בנים, והבנים בְּנֵי (שם ל״א מ״ג). וכשהוא בא בסמיכות אל עצם פרטי, ענינו זרע, משפחה, וכמו כן עם כלו ומתיחס אל השם הפרטי, עַם בְּנֵי ישראל (שמות א׳ ט׳), לִבְנֵי היונים (יואל ד׳ ו׳). וכשם אב ואם יבוא גם השם בן בבחינות שונות על דרך ההשאלה. א) תלמיד, שילער, צעגלינג, ученикъ, питомецъ. לא נביא אנכי ולא בֶן נביא (עמוס ז׳ י״ד), פראָפעטען שילער. וברבוי, ואיש אחד מִבְּנֵי הנביאים (מלכים א׳, כ׳ ל״ה). ובירושלמי דרך מליצה, אין התורה עומדת מפני בְּנָהּ (בכורים ג׳ ג׳), התלמיד בשעה שהוא עוסק בתורה אינו עומד מפני רבו, שהוא בנה של התורה. ב) על דרך החיבה, אהוב וחביב, הקולך זה בְּנִי דוד (ש״א כ״ד

ט) כמלת הקשור ליחוד הדרך והאופן. כלומר רק באופן כזה, אויסער דעם, דאסס, развѣ, только лишь. בלתי אחיכם אתכם (בראשית מג ג׳), בלתי כרע תחת אסיר (ישעיה י׳ ד׳). ובחבור עם מלת אם לשלמות הבאור, בלתי אם נועדו (עמוס ג׳ ג׳), בלתי אם לבד (שם שם ד׳), בלתי חרפתו ישיב לו (דניאל יא יח), כמו בלתי אם ישיב לו חרפתו. ובחבור עם אותיות היחס, עם למ״ד, לפני הפעל במקור ענינו שלא, באופן שלא, לבלתי אכל ממנו (בראשית ג׳ יא), כמו שלא, ניכט צו עססען, чтобы не. לבלתי היות שם ערב (שמות ח׳ יח), לבלתי הראותם (יהושע ח׳ ו׳), לבלתי רום לבבו (דברים יז כ׳), לבלתי הקריב (במדבר ט׳ ז׳), ועל המעט על דרך ההחלטה, לבלתי תחטאו (שמות כ׳ כ׳), לבלתי ידח ממנו נדח (ש״ב יד יד), לבלתי שבו איש מרעתו (ירמיה כ״ג יד). ובא, לבלתי להעביר איש את בנו (מ״ב כ״ג י׳), ועם המ״ם, לפני הפעל במקור, מבלתי יכלת ה׳ (במדבר יד ט״ז), כמו מבלי או מאין, וויל ניכט, אויס אינפערמאגען, от того что не ... מבלתי שבעתך (יחזקאל ט״ז כ״ח), ועם מלת היחס עד, עד בלתי השאיר לו שריד (במדבר כ״א ל״ה), ביז ניכט, до того что не ... עד בלתי שמים (איוב יד יב), עד אשר לא יהיה השמים, ביז דיא הימעל ניכט מעהר זיינד, до небытія небесъ.

הערה. המעיין בהוראת השרשים בלה, בלל, בלע, והמלות בל, בלי, בלתי, יראה כי יסודם אחד בל, מהוראת ההעדר והאפיסות אם העדר גמור על ידי רקבון וכליון או על ידי תערובות ובליעה. וכבר רמזו חכז״ל על זה ע״ד הדרש: טובתי בל עליך, מבלה אני טובתי בגופך, דבר אחר יבללו כל הטובות ויבאו עליך (ירושלמי ברכות פרק ו׳), אל תקרא כי אין בלתך, אלא כי אין לבלותך (ברכות י׳ ע״א).

במה, (יסודה בום עד״מ קמה מן קום), בנין גבוה, או במקום גבה, אנהאהע, возвышеніе. עשוי לתכליות מיוחדות. א) להקרבת קרבנות, אשר הקריבו שם גם בני ישראל קודם שנבנה בית המקדש, לעלות הבמה (ש״א ט׳ יד), כי זבח היום לעם בבמה (שם שם יב), אז יבנה שלמה במה (מ״א יא ז׳). ובמשנה, אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים (מגילה א׳ י׳), במה גדולה היא במת צבור, ובמה קטנה היא במת יחיד. ועל הרוב בא ביחוד למקומות ההקרבה לע״ז, מעלה במה (ירמיה מ״ח ל״ה), מה הבמה אשר אתם הבאים שם (יחזק׳ כ׳ כ״ט). והרבוי, ואת כל במותם תשמידו (במדבר ל״ג נ״ב), הסיר את במתיו (דה״ב ל״ב י״ב), במתיך בחטאת (ירמיה י״ז ג׳). ובחבור עם השם בית, ויעש את בית במות (מ״א י״ב ל״א), ובסמיכות לשם הע״ז שהקריבה לה עליה, במות התפת (ירמיה ז׳ ל״א), במות הבעל (שם י״ט ה׳, ל״ב ל״ה). כהני הבמות (מ״א י״ב ל״ב). ובא, במות טלאות (יחזקאל ט״ז ט״ז), וענינו במות מכוסות בבגדים יפים לנוי. ויתכן שהבמות הללו היו לתשמיש דבר אחר מגונה, וכמו שנאמר אחרי כן, ותבני לך גב ותעשי לך רמה (שם שם כ״ד). ומזה בהשאלה לדעת טובי המפרשים, ב) בנין של קברות, גראבהיגעל, могильница. ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו (ישעיה נ״ג ט׳), בחלוף הקמ״ץ בשו״א, והוא ע״ד לגבי חמר גביכם (איוב י״ג י״ב), (ועיין גב), וכן ובפגרי מלכיהם במותם (יחזקאל מ״ג ז׳). ושעורו, בבמות שעל פגרי מלכיהם. ובהשאלה, ג) מבצר שנבנה במקום גבוה, בורג, крѣпость, теремъ. ועל במתי יעמידני (תהלים י״ח ל״ד). ומזה ההרים הגבוהים, ובמות עולם למורשה (יחזקאל ל״ו ב׳), והר הבית לבמות יער (מיכה ג׳ י״ב), וואלדגעבירגע, лѣсистыя горы. ירכיבהו על במתי ארץ (דברים ל״ב י״ג), הכתיב במותי, על במותימו תדרוך (דברים ל״ג כ״ט), בשני מיני הרבוי, ברבוי נקבות ורבוי זכרים, וזה רק בדבור מליצת השיר. ובהשאלה, מקום גבוה, במתי עב (ישעיה יד יד), ודורך על במתי ים (איוב ט׳ ח׳), כנוי לגלי הים המתרוממים על פני המים, והתיחד לשם עצם פרטי:

במות, שע״פ. אחד המקומות אשר חנו שם בני ישראל במדבר, ומנחליאל במות (במדבר כ״א י״ט), וזה על שם היותו

בבנוי הרבים כרוב מלת היחס. בִּלְעָדַי רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד כ״ד), הרכוש איננו נוגע עדי, אין לי צדקה עליו, בִּלְעָדַי אלהים יענה את שלום פרעה (שם מ״א ט״ז), פתרון החלומות איננו אצלי וברשותי, אך אלהים וגו׳. ובסמיכות אל הפעל בִּלְעֲדֵי אחזה אתה הורני (איוב ל״ד ל״ב), אני אין בכחי לחזות אתה הרני. ב) כטעם זולתי, בִּלְתִּי, אויסער מיר, кромѣ меня. וגם הוא בבנוי הרבים, אפס בִּלְעָדַי (ישעיה מ״ה ו׳), ובִלְעָדֶיךָ לא ירים איש (בראשית מ״א מ״ד). ועל הרוב נמצא ההוראה הזאת במלה זו בנקודתה בפת״ח:

בַּלְעֲד, מלת היחס, קרוב להוראת מלת חוץ, מן, זולתי, בלתי, אויסער מיר, אָהנע מיך, кромѣ меня, безъ меня. וגם היא ברבוי, ובחבור עם מ״ם, ואין מִבַּלְעָדַי מושיע (ישעיה מ״ג י״א). ובסמיכות אל שם, מִבַּלְעֲדֵי ה׳ (שמואל ב׳, כ״ב ל״ב), מִבַּלְעֲדֵי אישך (במדבר ה׳ כ׳), מִבַּלְעֲדֵי מזבח ה׳ (יהושע כ״ב י״ט). ובענין בלא רשות, הֲמִבַּלְעֲדֵי ה׳ עליתי (מ״ב י״ח כ״ה), הֲמִבַּלְעֲדֵי אנשינו (ירמיה מ״ד י״ט).

בָּלַק, פ״י. הקל. ענינו הריסה והשחתה ודומה אל הפעל בקק. ובשני המקומות שבא במקרא בא עמו הפעל בקק, פערוויסטען, צערשטאָהרען, опустошать, разрушать. בוקק הארץ ובוֹלְקָהּ (ישעיה כ״ד א׳). הפועל. בוקה ומבוקה ומְבֻלָּקָה (נחום ב׳ י״א).

בָּלָק, שע״פ. בן צפור מלך מואב בימי משה רבינו ע״ה (במדבר כ״ב ב׳ ושאר מקומות).

2) בְּלוֹרִית, במשנה, שם. קווצות השער שהיו עובדי ע״ז מניחים בגובה הראש ובאמציעותו ומגלחין מן הצדדין ואותן הקווצות היו מגדלים לשם ע״ז, האאר פלעכטע, коконъ. יום תגלחת זקנו ובלורית (ע״ז א׳ ג׳), כלם מגדלי בְּלוֹרִית היו (סנהדרין כ״א א׳), אסור לגדל בְּלוֹרִית (ויקרא כ״ט), מלשון רומית vellus.

2) בָּלַשׁ, ארמית ובמשנה, פ״י. הקל, ענינו חפוש ובדיקה, זוכען, אויס־ פאָרשען, искать, изслѣдовать. ויחפש ת״א וּבְלַשׁ (בראשית ל״א ל״ה), לְבַלֵּשׁ את העזרה (מדות א׳ ח׳). ובמדרש, לענין חפירה תחת הצפנים, לבדוק את הקרקע ולעשותו תיחות, ובולשין אותה מתחתיה (ויקרא רבה ל״ז). ובענין תפוש לקחת את הנמצא בחזקה, ותפשו את ביתך (מ״א כ׳ ו׳). ומזה במשנה:

2) בַּלָּשׁ, ש״ת. גובה מכס שמחפש ובודק בכלים למצוא דבר המחויב במס, צאָללנער, сборщикъ пошлинъ. מקל הַבַּלָּשִׁין (כלים פי״ז ד׳). אלו מציקי ישראל כגון אלו הַבַּלָּשִׁים שדרו עם הגליות (ספרי דברים ש״ג), ומזה לדעתנו:

2) בַּלֶּשֶׁת, שם. גדוד חיל נשלח לגבות חמסים, עקזעקוציאָן, экзекуція. בַּלֶּשֶׁת ע״ג שבאה לעיר (ע״ז ח׳ ו׳), בַּלֶּשֶׁת באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר (ביצה דף כ״א א׳).

בִּלְשָׁן, שע״פ. מרדכי בִּלְשָׁן (עזרא ב׳ ב׳). ולדעת חז״ל הוא ש״ת למרדכי, וענינו בקי ויודע בלשונות שונים, וזהו אמרם דהוא בייל לישנא ודריש (מנחות דף ס״ה א׳), ופי׳ רש״י בולל ומערבב הלשונות ודורשן, שפראַכפאָרשער, филологъ.

בֵּלְשַׁאצַּר, בֵּלְאשַׁצַּר, שע״פ. מלך בבל האחרון (דניאל ה׳ א׳ ל׳ א׳, ועי׳ מנחת ש״י), והוא שנקרא אצל סופרי העמים נאבונאיד; נאבונידוך, נאבוניתא.

בֶּלֶת, ובאה בתוספת יו״ד בִּלְתִּי, עד אפסי מן אֶפֶס. יסודה בַּל. בְּלִי בהוראת שלילה. א) במובן תאר הפעל כעין מלת לא, בַּל, בְּלִי, ניכט, не. בִּלְתִּי טהור (ש״א כ׳ כ״ו), מכת בִּלְתִּי סרה (ישעיה י״ד ו׳), אונאבווענדבאר, неотразимо. ב) בהוראת מלת היחס, כטעם זולתי, רק, נור, אויסער, только, безъ, кромѣ. בִּלְתִּי היום (בראשי׳ כ״א כ״ו), בִּלְתִּי כלב בן יפונה (במדבר ל״ב י״ב), בִּלְתִּי אם גויתנו (בראשית מ״ז י״ח), בִּלְתִּי אל המן עינינו (במדבר י״א ו׳). וביחס אל הגוף, ומושיע אין בִּלְתִּי (הושע י״ג ד׳), אויסער מיר, אָהנע מיך, кромѣ меня, безъ меня. כי אין בִּלְתֶּךָ (ש״א ב׳ ב׳).

יבאו לראות את הקדש כבלע. אפילו כמעט תנע (ועיין בָּלַע).

הפועל, מן הפיעל, היות נשחת ומקולקל במובן הטבעי והמוסרי, פן יְבֻלַּע למלך (ש"ב י"ז ט"ז), במובן פעל סתמי, פערדערבען צו געשעהן ווערדען, чтобы не случилось несчастіе царю. אם אמר איש כי יְבֻלָּע (איוב ל"ז כ'), הנבון כפירוש חז"ל בגמרא, המספר בשבחו של מקום ביותר מראי נעקר מן העולם. שנאמר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יְבֻלָּע (מגילה דף י"ח ע"א). ורש"י פירש את שני המקומות האלה על פי תרגום יב"ע בשמואל, במובן הגלות והתודעות דבר בחשאי ובהבלעה; ופירש, פן יְבֻלַּע למלך, יאמר לו בסתר ובבליעה. אם אמר איש כי יְבֻלָּע אם אמר איש אומר מפיו יבולע ויגלה אליו מיד. ומאשריו מְבֻלָּעִים (ישעיה ט' ט"ז), מבולבלים מטורפי השכל, פערווירט זיין, быть смущену.

[?] ההפעיל, במשנה. בענין הכנסת דבר בתוך דבר אחר גדול ממנו באופן שאין כנוסו נכר, אריינגעהן לאססען, מיט בעשרייבען, включить, вмѣстить. הגיע לגיא או לגדר מַבְלִיעוֹ (עירובין ה' ד'), הגוזל את חבירו הִבְלִיעַ לו בחשבון (ב"מ ס"ד ע"א), מַבְלִיעַ לה דמי אתרוג בלולב (סוכה ל"ט ע"א). ובמובנו הפשוט, מַבְלִיעַ (רוקו) בטליתו (ברכות כ"ד ב'), האמצעי מוּבְלָע בינתיים (עירובין ד' ו'). ובהשאלה, זרע שמוּבְלָע בין אנשים (ברכות ל"א ע"ב), שתהיה דעתו מעורבת בין הבריות. ובמדרש בהוראת הפיעל, הקב"ה מַבְלִיעַ המות (שמו"ר למ"ד).

ההתפעל, פ"א במקרא, היות נשחת מקולקל או מבולבל, פערדארבען, פערווירט ווערדען, разстраиваться, смущаться. וכל חכמתם תִּתְבַּלָּע (תהלים ק"ז כ"ז), (ועיין הערה). ובמדרש. מה מים כשאין אדם יודע לשוט סוף שהוא מִתְבַּלֵּעַ (שה"ש א' ב') נטבע.

בֶּלַע, ש"ז. א) דבר שבולעים אותו, דאס פערשלונגענע, поглощенное. והוצאתי את בִּלְעוֹ מפיו (ירמיה נ"א מ"ד). ב) דבר רע ומזיק, פערדערבליכעס, гибельное. דברי בֶלַע לשון מרמה (תהלים נ"ב ו'). ויתבן שכולל עמו מושג הכסוי וההעלם, והוא כנוי לתרמית שהרמאי מבקש להסתירו ולהעליטו, היימטיקייט, коварство. ובמשנה. ג) המשקה הנבלע בבלי שמחזיקים אותו בו, דאס וואס דאס געפעס איינציהעט, פערשלונגענעס, всасываемое. אינו מוציא לו בֶּלַע (ב"מ ג' ח'). ובמדרש, ד) נטף הדמעה הנוטף מן העין, טרערע, слеза. מהו כבלע את הקדש, א"ר לוי אם ראין בארון כבלע הזה הנופל מן העין מיד הם מתים (במדבר רבה ה').

2) בַּלְעָ, במדרש ש"ת. גרגרן, געפרעססיג, обжора. עשו שהיה בַּלְעָ ומכר בכורתו בשביל בליעתו (במדבר רבה י"ד).

2) בְּלִיעָה, במשנה, שה"פ. דאס שלינגען, глотаніе. בֵּית הַבְּלִיעָה (פרה א' ב'), דער שלונד, глотка. (ועיין בֹּלַע).

2) הַבְלָעָה, בגמרא, שה"פ. דאס אריינגעהן לאססען, включеніе, вмѣщеніе. הַבְלָעַת תחומין (עירובין מ"ד ע"ב), הַבְלָעָה היא והבלעה משרא שרי (נדרים ל"ז ע"א), שנתן דמי מים ומלח בְּהַבְלָעָה (ערובין כ"ז ע"ב).

3) בַּלְעָן, ש"ת. גרגרן, אוכל הרבה יותר מראי, געפרעססיג, обжора. האוכל על שלחנו צריך שלא יהיה גרגרן ובַלְעָן (ראשית חכמה פרק דרך ארץ), ומזה בהרגל הלשון בַּלְעָן. על מי שהוא תאב ומשתדל להשיג דברים.

בֶּלַע, שע"פ. א) אחד ממלכי אדום הקדמונים, בֶּלַע בן בעור (בראשית ל"ו ל"ב). ב) מבני בנימין (שם מ"ו כ"א), ובשם יחס, לְבֶלַע משפחת הַבַּלְעִי (במדבר כ"ו ל"ח). ג) בן עזז מבני בניו של ראובן (דה"א ה' ח'). ד) שם העיר צוער, ומלך בֶּלַע היא צוער (בראשית י"ד ב' ח').

בִּלְעָם, שע"פ. א) בן בעור הקוסם (במדבר כ"ב ה'). ב) עיר בנחלת מטה מנשה בארץ כנען שנתנה ללוים (דה"א ו' נ"ה), (ועיין יִבְלְעָם).

בִּלְעֲדֵי, מלת היחס. א) מורכבת מן בַּל עַד, וענינו לשלול יחס הקירוב והשייכות; וטעמו, זה איננו קרוב עדי, איננו מתיחס לי, כלומר רחוק ממני. ניכט ביז צו מיר, פערן פאן מיר, не до меня. ובאה

בהוראת לקיטת שקמים למאכל בקרים, זאמעלן. собирать. ובתלמוד בא בהוראת ערבוב, שכן העני אוכל פתו בעיסה בלוסה (שבת ע"ז ב'), ופרש"י מעורבת בסובנה ובמורסנה, ויתכן שזה עיקר הוראת הפעל בָּלַס, ובולס שקמים, ענינו מערב השקמים עם דברים אחרים למאכל הבהמות, עד הוראת בָּלַל (עיי"ש). ובשבת ר' עקיבא אמרו, ר"ע אוצר בָּלוּס (גיטין ס"ז א'), אוצר של תערובות מינין הרבה שונין זה מזה, וזה מסבים למדותיו של ר"ע שהיה מפולפל. ויש גורסים בָּלוּם במ"ם מלשון חסום ואינו מחוור (עיי"ש תוס' בד"ה בלום), ומזה מטה וכו' של עם הארץ דומה לאוצר בלוס (ב"ב נ"ח א'). ובמדרש משל למלך שהיו לו אוצרות בלוסים (ב"ד כ"ח), אוצרות מלאים מינים ממינים שונים. ומזה במשנה בענין לכלוך, שהבלילה והלכלוך קרובים במושגם. על הנקיים תוצצין ועל הבלוסים אינם חוצצין (מקוואות פ' ח'). ולדעת הרל"ד לעווי, השם בלוס שבמשנה ובגמרא מקורו מלשון יונית ωσλβ. בהוראת מלא ונדוש פֿאָלל, איבערפֿיללט זיין, быть переполнену. (עיין בלש).

בָּלַע, פ"י. הקל עקרו הכנסת מאכל אל תוך הפה והגרון בחפזון, וגם מבלי לעיסה, איינשלינגען, איינשלוקקען, глотать, поглотать, пожирать. לִבְלֹעַ את יונה (יונה ב' א'), בעודה בכפו יִבְלָעֶנָּה (ישעיה כ"ח ד'), בְּלָעַנִי כתנין (ירמיה נ"א ל"ד), ובהשאלה. וַתִּבְלַעְנָה השבלים (בראשית מ"א ז'), וַיִּבְלַע מטה אהרן (שמות ז' י"ב). ויכלול גם כן מושג הבליון הנמהר. כדבר הבלוע שחולף ועובר עד מהרה. נִבְלָעֵם כשאול חיים (משלי א' י"ב), ואל תִּבְלָעֵנִי מצולה (תהל' ס"ט ט"ז), ועל הדרך משל. חיל בָּלַע ויקאנו (איוב כ' ט"ו), עד בִּלְעִי רקי (שם ו' י"ט), משל לזמן מועט כשעור שהאדם בולע את רקו. ובמשנה, ספת שבלע משקין טמאים (כלים פ' ד'), איינזויגען, всасывать. שהאור בולע והעבים בּוֹלְעִין והיורה בולעת (ירושלמי שקלים פ"ז). ובמובן אחר כוש שֶׁבָּלַע את הצנורא סלמד שֶׁבָּלַע את הדרבן לבנה שֶׁבָּלְעָה את הטבעת (כלים פ' ו'), אין זיך נאָנצליך איינפֿעסען.

ובהשאלה חשבון מרובה, בּוֹלֵעַ לחשבון ממועט (ירושלמי ר"ה פ"א). ובפעול, בָּלוּעַ, שכל הַבָּלוּעַ שאינו יכול לצאת מהור (אהלות פרק ג' ב').

הנפעל. מן הקל, בהוראת הבליון, עד ההשאלה, פֿערשלונגען ווערדען, быть поглощену. נִבְלַע ישראל (הושע ח' ח'), ומוסב על הקודם, זרים יִבְלָעֻהוּ. ובמובן המוסרי. היות מבולבל ומטורף, פֿערטומעלן, быть одурену. נִבְלְעוּ מן היין (ישעיה כ"ח ז'), נתבלבל שכלם מסבת היין, ולא נמצא יותר במקרא. ובמשנה במובן הפשוט, רביעית דם שֶׁנִּבְלְעָה בתוך הבית (אהלות ג' ב'), תרד וְתִבָּלַע ואל יִבָּלְעֶנָּה בידיו (תרומות ח' י'). ובהשאלה, דברי תורה נִבְלָעִים ברמ"ח (אבות דר"נ כ"ד).

הפיעל. מן הקל, א) בחוק הפעולה, פֿערשלינגען, поглощать. ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי י"ט כ"ח), (ועיין בסמוך). ורוב שמושו בענין אבוד, השחתה וכליון, פֿער-דערבען, צו גרונדע ריכטען, погубить, раз-строить, уничтожить. בִּלַּע ישראל בִּלַּע כל ארמנותיה (איכה ב' ח'), אם אֲבַלַּע ואם אשחית (ש"ב כ' כ'), והבינתי, ורחקו מְבַלְּעָיִךְ (ישעיה מ"ט י"ט). ובענין עקירה, אם יְבַלְּעֶנּוּ ממקומו (איוב ח' י"ח). ובמובן המושאלי, בַּלַּע אדני פלג לשונם (תהלים נ"ה י'), ודרך ארחתיך בִּלֵּעוּ (ישעיה ג' י"ב) עותו וקלקלו, ועצתו אֲבַלֵּעַ (שם י"ט ג'). ב) הסרה והעברה, ווענ-שאַפֿפֿען, устранить. ונופל על הסרת הדבר המכסה, וּבִלַּע בהר הזה פני הלוט וגו' והמסכה (שם כ"ה ז'), ולא יבאו לראות כְּבַלַּע את הקדש (במדבר ד' כ'). לדעת הרשב"ם ענינו סתירת האהל ופירוקו. כלומר הסרת הדברים המכסים את כלי הקדש אשר באהל, והמצוה היא שלא יזונו עיניהם מכלי הקדש, וא"ת כר מכסן. ופירש"י טעמו בלועו של המשכן הוא כסויו, ולפירושם אפשר שיפורש במובן זה גם, ופי רשעים יְבַלַּע און (משלי י"ט כ"ח) יכסה יעלים. ולדעת הרשד"ל ענין כְּבַלַּע הוא תואה"פ, שעור זמן מועט, כאדם הבולע ואוכל בחפזון. ועל הדרך, עד בִּלְעִי רקי (איוב ז' י"ט) ושעור הכתוב, מאל

פ׳ עריות) , ופירש בעל קרבן אהרן שערבו חוט של שלשלת (היתוס) (ועיין תבל) , והשמרוני תרגם רגז , והנראה שהוא שם מיוחד אל מין חטא גדול , וע״ד השם חֶסֶד , זִמָּה, שבאו בעריות .

2) בִּלְבֵּל , ארמית , ובמשנה . פ״י ע״ד המרובעים הכפולים בענין ערבוב , פערווירען , смѣшать . כי שם בָּלַל (בראשית י״א ט׳), ת״א בַּלְבֵּל . ובמשנה כבר עלה סנחריב מלך אשור ובִלְבֵּל את כל האומות (ידים ד׳ ז׳) . ובע״א תִּבְלוּל דבר הַמְבַלְבֵּל את העין ((בכורות ל״ח ב׳), ובענין השחתה צערשטאָרען , разрушать . בִּלְבֵּל את תופתו (סנהדרין ק״ח ע״א) . ובמובן המוסרי ערבוב הדעת , הכהו הראשון הביית מיתה ובא השני ובלבלו (ירושלמי ב״ק פ״ד ה׳) , ובפועל, סוכה מבולבלת (סכה דף כ״ב ע״א) , (עיין דבל).

3) בִּלְבּוּל , שם . בספרי המחברים , ערבוב הדיעות פערווירונג , замѣшательство . אשר נפל בהם זה הבלבול (מ״נ א׳ ל׳) , ובענין עלילת שקר , פאַלשע בעשולדיגונג , оклеветаніе . ידוע ענין בִּלְבּוּל דם, העלילה שבני ישראל צריכים דם נוצרים למצות .

בָּלַם , פ״י . לא נמצא כי אם פ״א במקרא בקל . במתג ורסן עדיו לִבְלוֹם (תהלים ל״א ט׳) , ולפי הענין פרשוהו המפרשים על פי התרגום הארמי בהוראת חסימת פי בהמה במתג, בינדען, צושנידען , בצאָרינען, ציגעלן , завязывать, зануздывать, обуздывать . וכן הוא בלשון סורית , ולשון עלגים ת״י ולישנהון דהוה בְּלִים (ישעיה ל״ב ד׳) , לשון אלם ת״י לישנהון דהוה בְּלִים (שם ל״ה ו׳) . ומזה בספר יצירה, בְּלוֹם פיך מלדבר (א׳ ח׳) , ובגמרא תוטמו בְּלוּם (בכורות מ״נ ב׳) נסתמו נקביו , וכן פיו בָּלוּם ורגליו מְבוּלָמוֹת (שם מ׳ ב׳) , פי׳ קצר ונראה כסתום, ורגליו קצרות ברחבן ונבוצות ונראות כסתומות (עיי״ש תוס׳ בד״ה פיו) . אוצר בָּלוּם (עיין בָּלם) . ובפסיקתא על פסוק עדיו לבלום, אמרו , הסוס הזה אתה ממתגו והוא בולם מקשטו והוא בולם וכו׳ (פרשת זכור) , לדעת הר״ד לעווי ענינו בעיטה, איסשלאַגען , лягаться . והר״א קאָהוט גוזרו מלשון ערבית בהוראת אונגעשטים זיין , быть буйнымъ . והנראה שהוא משרש זה שלפנינו ויצא לענין ההתבוצצות, שהסוס מתבווץ את עצמו ומתחזק לעמוד על עמדו , ויד שטאָמפען , שטרייבען , упираться, становиться дыбомъ .

בְּלִימָה , ש״נ . תלה ארץ על בְּלִימָה (איוב כ״ו ז׳) , בגמרא א״ר אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל שֶׁבּוֹלֵם עצמו בשעת מריבה , שנאמר תלה ארץ על בְּלִימָה (חולין פ״ט א׳) , ואעפ״י שאמרו דרך דרש למדנו שהיה מפרש את השם בְּלִימָה בהוראת סגירה אטימה . ומזה דבר סגור , כמוס וחתום , פערשלאָססענעס , געהיימעס , замкнутое, тайное . ובמובן זה שנו כמה פעמים בספר יצירה , עשר ספירות בְּלִימָה , והמקובלים הראשונים השתמשו בשם בְּלִימָה לענין הצמצום , והזכירו שלוש בְּלִימוֹת (גנת אגוז) .

2) בּוּלְמוֹס , במשנה, שם . חולי הרעבון, הייסהונגער , чрезвычайный голодъ . מי שאחזו בּוּלְמוֹס מאכילין אותו (יומא ה׳ ו׳) . ובמדרש מי שלהוט אחר בּוּלְמוֹס של עריות (ב״ר נ״א) , רעבון של נאוף , ומלשון יונית , βουλμως .

2) בַּלָּן , במשנה . בעל המרחץ , באָדער , באָדעמייסטער , баньщикъ . ולא לספר ולא לְבַלָּן (שביעית ח׳ ה׳) , קורות הַבַּלָּנִין (זבים דף ב׳) , והוא מלשון יונית , βαλανευς.

בָּלַס , פ״י . לא נמצא כי אם פ״א במקרא כי בוקר אנכי ובּוֹלֵס שקמים (עמוס ז׳ י״ד) , י״ת ושקמין אית לי בשפלתא , ויהיה לדעתו הוראת בולס שת״ז לבעל שקמים , והאמת שבלשון כושית וערבית בָּלַס ענינו תאנה או שקמה , ולפ״ז יהיה ענין הפעל בלס במקום הזה , התעסק בעבודת השקמים , מילבערפייגען , адамовы фиги . ורש״י פירשו במו בּוֹלֵשׁ (עיי״ש) במובן חפוש ודרישה מחפש בשקמים איזה עומד לקוץ , אונטערזוכען , разбирать . והרד״ק פירשו ג״כ משרש בלש , אבל

מלאך המות ושר השאול, וכמו שנמצא גם לחז"ל, הוא שטן הוא יצר הרע ומלאך המות (ב"ב ז' ע"א). לזאת יתכן לשער כי נקרא השאול גם הוא בשם בְּלִיַּעַל, ואולי גם בטעם שאין עליה ממנו. וזהו ענין נחלי בְלִיַּעַל יבעתוני (תהלים י"ח ה', ש"ב כ"ב, ה) והכפל חבלי שאול, מוקשי מות (ועיין שאול, מות), ועל שמו נקראת כל מחלה מסוכנת שתמות כרוך בה, וזהו דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו (תהלים מ"א ט'), (ועיין בכור, בכור מות). וכנראה שמטעם זה התיחד השם בְּלִיַּעַל בספרי שהאנגעליום לשרו של גיהנם.

בָּלַל, פ"י, הקל. א) ערבוב יבש בלח, פערמישען, смѣшивать, перемѣшивать. וַיָּבָל לחמורים (שופטים י"ט כ"א), ערבב המספא במים. ובבינוני פעול, ועשרן סלת בָּלוּל (שמות כ"ט מ'), סלת בְּלוּלָה בשמן (ויקרא ב' ה', כ"ג י"ג), בְּלוּלֹת בשמן (שם ב' ד'), ועיד המליצה, בַּלֹּתִי בשמן רענן (תהלים צ"ב י"א) בהוראת עומד, הוצק עלי שמן הרבה כאלו השמן מעורב בי, וטעמו משוח בשמן, איבערגאָססען, געטראָנקען זיין, умащенъ, пропитанъ. (ועיין בהערה). ובמשנה, הַבּוֹלֵל והפותת (זבחים י"ד ג'). וגם בערבוב יבש ביבש, ברזל טמא שֶׁבְּלָלוֹ עם ברזל טהור (כלים י"א ד') שהוברח למוצק לכלי אחד, ובגמרא, בללום ונתנום בקלפי (תענית כ"ז ב'), וכן אמרו, ביום המעונן שהאור והחשך הם בערבוביא, ולא בָּלוּל בָּלוּל ממש אלא אפילו בָּלוּל רוח צפונית מנשבתו וכו' (ב"ב קמ"ז א'). ובפיוט, שר בָּלוּל מאש וממים (גשם), בקול בָּלוּל בשופר (סדר שופרות). ב) ערבוב הלשונות, פערווירען, смѣшать. כי שם בָּלַל ה' שפת כל הארץ (בראשית י"א ט'), נרדה וְנָבְלָה (שם שם ז'), משפטו וְנָבֹלָה. ובמשנה בא גם בבנין הנפעל, פערמענגט, פערמישט ווערדען, быть смѣшану. עד ששים יכולים לְהִבָּלֵל (מנחות י"ב ד'), דבר הַנִּבְלָל בולל ונוטל (תוספתא דמאי ח' פ"ז). ובהשאלה והתורה נִבְלֶלֶת בגופן (מכילתא פ' בשלח). ובפיוט, זכיות נִבְלַלְתִּי (יוצר א' שבועות), וכמו כן בא בהפעל, נולדת מאש מֻבְלֶלֶת מאש (ירושלמי שקלים פ"ז א'), התּבָּלל בשמן (תגרב"א ו').

ההתפעל, במובן המשאלי, התערבות בין אנשים, זיך פערמענגען, אנמשטעהען, смѣшиваться. אפרים בעמים הוא יִתְבּוֹלָל (הושע ז' ח'), ע"ד ויתערבו בגוים (תהלים ק"ו ל"ה), וסוף הפסוק אפרים היה עגה בלי הפוכה, ופירושו אף שהתבולל אפרים והתהפך בין העמים בבל זאת נשאר כעגה בלי הפוכה, שלא הפכוה מצד אל צד, והיא נחרכת ונשרפת מצדה המונחת על המקום המוסק בתנור, כלומר לא קנה דעה לדעת מעמדו ומצבו בין העמים (והפעלים בָּלַל וְהָפַךְ קרובים בענין), והכתוב השני משלים המליצה, אכלו זרים כחו והוא לא ידע וגו'.

2) בְּלִילָה, במשנה, שה"פ. דאם פערמישען צו זאממען ריהרען, смѣшиванie. שוו בְּלִילָתָהּ עבה וזו בְּלִילָתָהּ רכה (מנחות ג' ב'), ובירושלמי אין בְּלִילָה אלא ביין ושמן בלבד (מעשר שני פ"ב), ומזה בתלמוד בחסרון למ"ד אחת.

2) בִּילָה (בְּלָה), כל הראוי לְבִילָה אין הַבִּילָה מעכבת בו (חולין פ"ג ב'), שמן לְבִילָה יין לנסך (ספרי שלח ק"ז).

בְּלִיל, ש"ז. מספוא הבהמות שהוא בלול ומעורב מקש שעורים ומים, געמענגטעס פוטטער, מענגפוטטער, мѣсиво. בְּלִיל חמיץ יאכלו (ישעיה ל' כ"ד), אם יגעה שור על בְּלִילוֹ (איוב ו' ה'). ומזה לדר"ק בשדה בְּלִילוֹ יקצורו (שם כ"ד ו').

תְּבַלֻּל, ש"ז. מום בעין שהשחור והלבן מעורבים פלעקקען, бѣльмо. תְבַלֻּל בעינו (ויקרא כ"א כ'), והוא לדעת חז"ל לבן הפוסק בסירא ונכנס בשחור (ועיין בלבל).

תֶּבֶל, שם. (ע"מ תֹּפֶס מן מסס) שתי פעמים במקרא בעריות, בהזדווגות לבהמה נאמר תֶּבֶל הוא (ויקרא י"ח כ"ג), ובשוכב עם כלתו, תֶּבֶל עשו (שם כ' י"ב), לדעת המפרשים ענינו בלבול זרעו עם זרע של מין שאינו ראוי להזדווג עמו, פליישליכע פערמישונג, кровосмѣшенie. אולם לפי זה יתכן שיאמר ג"כ בכל העריות. ובת"כ אמרו תֶּבֶל ע"ש שֶׁתִּבֵּל את הזרע (קדושים

אוים אונמערמעגק , по безсилію . מִבְּלִי השאיר לו (שם כ״ח נ״ה) . מִבְּלִי משים (איוב ד׳ כ׳) , אונבעמערקט , незамѣтно . ברכה עד בְּלִי דָי (מלאכי ג׳ י׳) , ביז צום איבערפלוס , до из-бытка, до чрезмѣрности . עד בְּלִי ירח (תהלים ע״ב ז׳) , על בְּלִי הגיד לו (בראשית ל״א כ׳) . ובהבור עם שלילה אחרת לחזק הענין הֲמִבְּלִי אין קברים (שמות י״ד י״א) , הֲמִבְּלִי אין אלהים בישראל (מ״ב א׳ ג׳) . מִבְּלִי אשר לא ימצא (קהלת ג׳ י״א) , ובא . תשכון באהלו מִבְּלִי־לוֹ (איוב י״ח ט״ו) , הרמ״ל פירשו מענין בליה וכליון ותרגם דורך דיא איהם נעמערקלע פערניכטונג , וקרוב לזה תרגם ארנהיים , ותרגם הארמי מִדְּלֵית ליה , באשר איננו . ולפי כוונתו יתבן לפרשו כשם אחד מרכב בענין העדר הבעלים , הערנלאָזע , безхозяйственное . הפקר ושממה וע״ד ושאיה יכת שער (ישעיה כ״ד י״ב) , ומענין זה יתפרש ג״כ , בשדה בְּלִילוֹ יקצורו (איוב כ״ד ו׳) , וכפירש״י ע״ד התרגום שדה של אחרים , פרעמדעס , чужое . (עיין בליל) , וכמו כן באה מלת בְּלִי בהרכבה עם מלות אחרות במובן שם אחד:

בְּלִימָה , ש״נ . פ״א במקרא , תלה ארץ על בְּלִימָה (איוב כ״ו ז׳) , תרגומו זקיף ארעא עלי מיא מדלית מדעם דסמיך לה , ושעורו בְּלִי־מָה , וכן פרש״י , אין כלום ביסוד , ניכטס , ניכטס חאס , ничто . והר״ר אברהם בר׳ חייא בספרו הגיון הנפש האריך בבאורו במובן זה (ועיין בלם) .

בְּלִיַּעַל , ש״מ , ולא נמצא ברבוי , וענינו רע ומשחת במובן המוסרי , גע־פערליכעס , בעזעס , פערדערבענהייט , опасное , злоба, испорченность . דבר בְּלִיַּעַל יצוק בו (תהלים מ״א ט׳) , מחלה מסוכנת , פן יהיה דבר עם לבבך בְּלִיַּעַל (דברים ט״ו ט׳) , דבר של מחשבה רעה , אכזריות וצרות עין , לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיַּעַל (תהלים ק״א ג׳) , מחשבת רשע , חשב על ה׳ רעה יועץ בְּלִיַּעַל (נחום א׳ י״א) , ונחלי בְּלִיַּעַל (תהלים י״ח ה׳ , ש״ב כ״ב ה׳) , כנוי אל השאול (עיין הערה) , ובחבור אל השמות בֵּן , אִישׁ , אדם . והוא בן בְּלִיַּעַל (ש״א כ״ה י״ז) , יצאו אנשים בני בְּלִיַּעַל (דברים י״ג י״ד) . אנשי בני בְּלִיַּעַל (שופטים י״ט כ״ב) . איש בְּלִיַּעַל (משלי ט״ז כ״ז) , אדם בְּלִיַּעַל (שם ו׳ י״ב) , ובה״א הידיעה , איש הַבְּלִיַּעַל הזה (ש״א כ״ה כ״ה) . ובא בענין שת , האמר למלך בְּלִיַּעַל (איוב ל״ד י״ח) , שעורו איש בליעל . וּבְלִיַּעַל בקוץ מנד כלהם (ש״ב כ״ג ו׳) , שעורו ואנשי בליעל .

הערה . המלה הזאת היא לפי הנראה מורכבת מן בְּלִי יַעַל , ובטעם ההרכבה הזאת נמצאו סברות שנות , חז״ל אמרו על יצאו אנשים בני בְּלִיַּעַל . (דברים י״ג י״ד) בנים שפרקו על שמים מצואריהם (סנהדרין קי״א ע״ב) , ויהיה ענינו בלי עֹל , והערוך הביא עוד פירוש אחר בל יועילו , ועמו הסכימו רוב המפרשים וההרכבה היא מן בַּל יַעַל (שם בהוראת תועלת) , וידוע שבלשון הקדש תורה השלילה על החיוב הנמשך ממנה , כמו כי לא אל חפץ רשע (תהל׳ ה׳ ה׳) . ענינו שונא רשע , ולזאת מי שאין בו תועלת הוא רע ומשחית , והרד״ק אמר שהמלה יַעַל בהרכבה זו היא מן הפעל עָלָה ע״ד יַעַן מן ענה , והטעם מי שלא יוכל לעלות ולהצליח , רשע , שפל ונבזה . ועל פי ההנחות הזאת לא רחוק לשמוע כי עיקר הוראת השם בְּלִיַּעַל הוא שם כנוי אל השטן שציירוהו הקדמונים בצורת עצם נמצא בפועל רע ומבקש להרע ולהסות את האדם מדרך הישרה להפילו ולהורידו לבאר שחת . והוא שנקרא לדעתו במקרא גם בשם המאת . וכמו שהונח השם חטאת על העצם הרע והמשחית הזה ונגזר מן הפעל חטא , שעיקר הנחתו הוא נפילת ירידה , ועם זה הפלה והשלכה לארץ (עיין חטא חטאת) , כן הונח עליו השם בְּלִיַּעַל , בלי עליה , וטעמו ירידה והורדה , ולזאת בא השם בְּלִיַּעַל על הרוב לחטא גדול המיוחס למעשה השטן , יצאו אנשים בני בְּלִיַּעַל מקרבך וגו׳ וידיחו וגו׳ נלכה ונעבדה אלהים אחרים (דברים י״ג י״ד) , ובני עלי בני בְּלִיַּעַל לא ידעו את ה׳ (ש״א ב׳ י״ב) , ובפלגש בגבעה , אנשי בני בְּלִיַּעַל (שופטים י״ט כ״ב) , ובמורד במלך , ובני בְּלִיַּעַל אמרו מה ישענו זה (ש״א י׳ כ״ז) , וכן חשב על ה׳ רעה יעץ בְּלִיַּעַל (נחום א׳ י״א) , וחבר לדבר , לא אשית לנגד עיני דבר בְּלִיַּעַל (תהלים ק״א ג׳) , והכפל עשה סטים שנאתי , מעשי שטן (עיין סוט) . וידוע כי לפי ציורי הקדמונים הנה השטן או התאוות גם

של השי' על התבל יכלה ויתם. והוא
פירוש משכל אבל כנגד המסורה.

בָּלַהּ, פי'. נמצא בפיעל ורק פ"א בכתיב
ומבלהים אותם (עזרא ד' ד'), והקרי
וּמְבַהֲלִים, משרש בהל, אבשרעקקען, напугать
устрашать. ומזה:

בַּלָּהָה, שם"נ. א) פחד ואימה, שרעקקען,
ужасъ. והנה בַלָּהָה (ישעיה י"ז
י"ד) ביחיד, והשאר ברבוי, בעתהו בַלָּהוֹת
(איוב י"ח י"א), בַּלָּהוֹת צלמות (שם כ"ד י"ז),
פֿורכט שרעקקען, שרעקקען דער גראבנאכט, ужасы
смертной тѣни. ומזה בשאלה מליצית
אל השאול, ותצעדהו למלך בַּלָּהוֹת (איוב
י"ח י"ד), ומלך בלהות הוא המולך על
הבהלות, שר השאול. בַּלָּהוֹת אתנך ואינך
(יחזקאל כ"ז כ"א). ויתכן שבא בהשאלה,
לחזיונות האש הנראות ברקיע הבאות
וחולפות מהר, מעטעאָר, метеоръ. והוא
משל יפה אל צור שהיתה כלולה ביפיה
וחלפה ועברה כרגע. ומזה בַּלָּהוֹת היית
ואינך (שם כ"ז ל"ו). וכן ספו תמו מן בַּלָּהוֹת
(תהלים ע"ג י"ט), ציור מהירות אבודם וחלופם
שהיא במהירות יותר גדולה ממהירות חלוף
הבלהות.

בָּלָה, שע"פ. עיר במטה שמעון (יהושע
י"ט ג'), והשם הזה הוא מקוצר מן
השם בַּעֲלָה, (עיין בעלה) ובספר (דה"א ד'
כ"ט), נקראת בִּלְהָה (עיי"ש).

בִּלְהָה, שע"פ. א) שפחת רחל אשר
נתנה ליעקב לאשה (בראשית כ"ט
כ"ט), ב) שם עיר בנחלת מטה שמעון
(דה"א ד' כ"ט) ונקראת בספר יהושע בָּלָה.

בִּלְהָן, שע"פ. א) מבני שעיר החורי
(בראשית ל"ו כ"ז). ב) מבני ידיעאל
מבני בנימין (דה"א ז' י').

1) בְּלוֹ, ארמית. מין מס ומכס ידוע,
שטייער, налогъ. וי"א שהוא מס
על מיני המאכלים שבני האדם אוכלים
ומבלים אותם, קאָנזומציאָנס אקציז, акцизъ
на съѣстные припасы. מנדה בלו והלך
(עזרא ד' י"ג).

2) בְּלַח, בתלמוד ירושלמי. פעל בבנין
הפעיל. קפיצת השלהבת, פלאַמ-
מען, פֿלאַקקערן. вспыхать, вылетать. מהו
לברוק לאור האבוקות מה צריכה ליה
מפני שאורן מַבְלִיחַ (פסחים א' א'), אור
האבוקות קופץ ונפסק. ובבבלי באותו
ענין, האי מיקפף אקפופי (ד' ח' ע"א), לדעת
הד לעזי מקורו ערבית בהוראת תעיה
מן הדרך, ואפשר שמקורו עברית מן
בָּלָה ועד גלח מן גלה. לחזוק ההוראה,
הפסק נמרץ.

2) בָּלַט, במשנה. פ"ע. הרמת קצתו של
דבר ויציאתו מעל פני השטח.
וקרוב לשרש פלט, הערפֿאָרראַגען. торчать.
הפוכו שקע, ועיניה בולטות (סוטה ג' ד'),
לחי הבולט מרופנו של מבוי (עירובין דף ה'
ע"א), טבעת חותמו בולט וכו' חותמו
שוקע (ר"ה כ"ד ב'), דוחקין ובולטין ונראין
כשני דדי אשה (יומא נ"ד א'). ר' יוחנן אמר
בולטות (שם ע"ג ב').

בֵּלְטְשַׁאצַּר, שע"פ. השם אשר נתנו
לדניאל בחצר מלך בבל
(דניאל א' ז'), ופ"א נקרא בֵּלְטְאשַׁצַּר (שם י' א').

בְּלִי, מלת השלילה, א) בחבור עם שם,
ענינו כמלת אין, במובן העדר
והחסרון, אָהנע, безъ. ישגה אחו בלי מים
(איוב ח' י"א), אָהנע וואססער, безъ воды. בני
בלי שם (שם ל' ח') אָהנע רוּף, נאַמענלאָזע, без-
славие. בְּלִי לבוש (שם כ"ד י'), בְּלִי כסף
(שם ל"א ל"ט). וכן עם הבינוני, בְּלִי משיח
(ש"ב א' כ"א) אונגעזאַלבט, непомазанный. בְּלִי
נשמע (תהלים י"ט ד') אונגעהערט, неслышанъ.
בְּלִי הפוכה (הושע ז' ח'). ב) בחבור עם
הפעלים ענינו לשלילת הנשוא כטעם מלת
לא, מרדף בְּלִי חשך (ישעיה י"ד ו'), אָהנע
אונטערלאַס, безъ остановки. בְּלִי תקום
(איוב מ"א י"ח). ובא כטעם בל, אף בְּלִי
יבוא (ישעיה ל"ב י'), צמח בְּלִי יעשה קמח
(הושע ח' ז') ניכט, не. ובחבור עם אותיות
ומלות השמוש, בִּבְלִי דעת (דברים ד' מ"ב)
אָהנע ווייססען, безъ намѣренія, безъ умыс-
ла. לִבְלִי חק (ישעיה ה' י"ד) ביז אָהנע מאָס,
безъ мѣры. העשו לבלי חת (איוב מ"א
כ"ה), ביז ניכט צו פֿורכטען, פֿורכטלאָז, бес-
страшный. מִבְּלִי יכלת ה' (דברים ט' כ"ח)

בִּלְגָּה , שע״פ . שם אחד מראשי האבות לכהנים ועל שמו נקראת אחת מכ״ד משמרות כהונה, לְבִלְגָּה חמשה עשר (דה״א כ״ד י״ד , נחמיה י״ב ה׳ י״ח) , והוא הנקרא בִּלְגַּי (נחמיה י׳ ט׳) .

בִּלְגַּי , שע״פ . אחד מן הכהנים שבאו על החתום בהאמנה שכרתו בימי נחמיה (נחמיה י׳ ט׳) . וכפי הנראה אין זה שמו הפרטי של החתום כי אם שם המשמר שנקרא על שם בִּלְגָּה (ועיין אביה) . השם הזה נגזר מפעל בָּלַג , ומשקלו כעין ראיה שהיו משתמשים בפעל זה גם בפיעל .

בִּלְדַּד , שע״פ . השוחי, מרעי איוב (איוב ח׳ א׳) . וכנראה שהוא מורכב מן בַּל (בעל) אֲדַד , שמות אלהותן של בני אדום .

בָּלָה , פעו״י . הקל עומד , היות נשחת ונרקב מרוב ימים , ועקרו בבגדים , צערפאללען , צעריבען , מאָרש ויין , распадаться , сгнивать, растлѣть . לא בָלוּ שלמתיכם (דברים כ״ט ד׳) , בָּלוּ מרב הדרך (יהושע ט׳ י״ג) . ובקשור מֵעַל , שמלתך לא בָלְתָה מעליך (דברים ח׳ ד׳) . והוא כרקב יִבְלֶה כבגד אכלו עש (איוב י״ג כ״ח) . והבינוני , שקים בָּלִים (יהושע ט׳ ד׳) , ושמלות בָּלוֹת (שם ה׳) . ובהשאלה, והארץ כבגד תִּבְלֶה (ישעיה נ״א ו׳) , וכלם כבגד יִבְלוּ (תהלים ק״ב כ״ז) , וכמו כן לאברי האדם , פערמאָרען , истлѣвать . בָּלוּ עצמי (שם ל״ב ג׳) . ומזה חלשות מזקנה , אחרי בְלֹתִי (בראשית י״ח י״ב) , לַבָּלָה נאפים (יחזקאל כ״ג מ״ג) , אשר זקנה וכלה כחה בנאופיה . ובמדרש , דור שאינו עומד בתפקידו של הקב״ה בּוֹלֶה (קהלת א׳) .

הפיעל יוצא , עקרו א) השחתה והפסדה , אבנוצען , צערפאללען , פערוועזען מאכען , изну-рять, разлагать . בִּלָּה בשרי ועורי (איכה ג׳ ד׳) . והמקור , וצורם לְבַלּוֹת שאול (תהלים מ״ט ט״ו) (עיין צור) . ובהשאלה , לא יוסיפו בני עולה לְבַלּתוֹ (דה״א י״ז ט׳) , להשחיתו ולהציק לו , ותחתיו בשמואל ב׳ לענותו (ז׳ י׳) . ובמשנה , בהשאלה , חסיד שוטה רשע ערום ואשה פרושה וכו׳ הרי אלו מְבַלֵּי עולם (סוטה ג׳ ב׳) . ב) השתמשות בדבר עד בלותו , פערבראוכען , издерживать, упо-треблять . מעשה ידיהם יְבַלּוּ בחירי (ישעיה ס״ה כ״ב) . והטעם בחירי יאריכו ימים הרבה יותר ממעשה ידיהם , וכאלו הם מבלים ומכלים את מעשה ידיהם , איבערלעבען , пережить . ומזה ג) הנאת ההשתמשות בדבר, פערבראוכען , גענייסען , потреблять, пользовать-ся, проводить . יְבַלּוּ בטוב ימיהם (איוב כ״א י״ג) , בכתיב , והקרי יִבַלּוּ .

בְּלִי , ש״ז . כליון והשחתה , פערוועזונג , פער-דערבען , тлѣніе, истребленіе . חשקת נפשי משחת בְּלִי (ישעיה ל״ח י״ז) , וטעמו מִבְּלִי שחת , ע״ד לְבַלּוֹת שאול (תהלים מ״ט ט״ו) , (ועיין בְּלִי מלת השלילה) .

3) בְּלִיָּה , ברבא״ם , ש״נ . כליון , פערוועזונג , פערגאַנגליכקייט , тлѣнность , бренность . תבל מקור הַבְּלִיָּה והפסד (בחינת עולם י׳) .

בְּלוֹ או בְּלוֹא , שם . לא נמצא כי אם בלשון רבים בְּלוֹאִים , בְּלוֹיִם , חתיכות מבגדים שבלו , אלטע לאפ-פען , לומפען , פעטצען , лохмотья, тряпки , ветоши . בְּלוֹאֵי הסחבות (ירמיה ל״ח י״ב) , וּבְלוֹיֵ מלחים (שם שם י״א) , ר״ל הבלויים שהם נמלחים ורסוקים , ובמשנה בלויי נפה וכברה (כלים כ״ז ה׳) , בלאי כלים (סוכה דף ט״ז ב׳) .

2) בְּלָאוֹת , במשנה שם . בל״ד מיוחד לבלויי נכסי מלוג שנפסדו ע״י ההשתמשות בהם , אבגעטראגענעס , из-ношенное . ולא בְלָאוֹת (יבמות ט׳ ג׳) . ולפי המוסכם ענינו קלקול והשחתה .

תַּבְלִית , ש״נ . פ״א במקרא, וכלה זעם ואפי על תַּבְלִיתָם (ישעיה י׳ כ״ה) , רש״י פירש לשון תֶּבֶל עשו (ויקרא כ׳ י״ב) , על חרופים וגדופים אשר גדפו נערי מלך אשור אותי , שאַנדליכעס , позорное . ולדעת הרד״ק הוא מענין בליה וכליון , פערניכטונג , уни-чтоженіе . ע״מ תַּבְלִית והטעם עד אשר יכלו ויבלו , והרשד״ל מפרש , שהיא מלה מורכבת משתי מלות תֶּבֶל יִתֹּם , ושעורו ואפי על תֶּבֶל יִתֹּם יכלה מקביל אל הקודם וכלה זעם , אשור שהיה זעמו ואפו

והוא לדעתם הכוכב צדק, יופיטער. שעבדו לו הבבליים והנה בספר על הספור, התנין בבבל שבכתובים אחרונים (אפוקריפען), יתכן לאמר שהאליל הזה היה בצורת תנין גדול, ויפורש בזה האמור, ופקדתי על בֵּל בבבל והצאתי את בלעו מפיו (שם שם). ובזה תתישב היטב מליצת הכתוב האמור לפני זה, אכלני הממני נבוכדראצר כו׳ בלעני כתנין, מלא כרשו מעדני הדיחני (שם לד), ומשל את המלך אל אלילו ומתארו בתאריו. ובא השם בֵּל בשמות פרטיים להבבלים, בלאדן, בלשאצר ודומיהם, עיין במקומם.

בַּל, מלת השלילה, לשלילת הנשוא. וביחוד בדבור המליצי. א) כטעם מלת לא, ניכט, не. בַּל ידרש (תהלים י׳ ד׳), בַּל אמוט (שם שם ו׳), בַּל תמצא (שם י״ז ג׳), הכר פנים במשפט בַּל טוב (משלי כ״ד כ״ג), ובא, ולבו בַּל עמך (שם כ״ג ז׳), כטעם אין עמך. ואין צור בַּל ידעתי (ישעיה מ״ד ח׳), אשר לא ידעתי. ב) כטעם מלת אַל בהוראת היחול, למען, אשר, לא, דאמיט ניכט, дабы не. בַּל יוסיף עוד לערץ (תהלים י׳ י״ח), בַּל קרב אליך (שם ל״ב ט׳), אף תכון תבל בַּל תמוט (שם צ״ג א׳). ג) כטעם עוד, לא, כמעט, נאך ניכט, קוים, едва. אף בַּל נטעו אף בַּל זרעו אף בַּל שרש בארץ גזעם (ישעיה מ׳ כ״ד). ובא, טובתי בַּל עליך (תהלים ט״ז ב׳). לפי תרגום הרמבמ״ן ענינו אין דבר למעלה ממך, ניכטס איז איבער דיר, ובירושלמי אמרו, מהו בַּל עליך שאין מביא טובה לעולם בלעדיך (ברכות פרק ו׳), והוא פירוש נכון, וכעין זה תרגם הרי״ם זאכס, קיין גליק פיר מיך איסער דיר. ומזה בתוספת יו״ד בְּלִי, (עיי״ש).

1) בָּל, בארמית, שם. ענינו לב, הערץ, сердце. ומזה שום לב לבקש עצה, דאגה, נאכדענקען, זארגע טראגען, раз-мышленіе, заботливость. וכן הוא בערבית, ועל דניאל שם בָּל לשיזבותה (דניאל ו׳ ט״ו), (ועיין בלא).

בַּלְאֲדָן, שם עצם פרטי. אבי המלך מרודך או ברודך (מ״ב כ׳ י״ב).

1) בְּלָא, פ״ע, ארמית. ענינו היות בצער ודאגה, בעזארגט זיין, זארגען, быть огорчену. ולא נמצא בפעל, כי אם במובן יוצא, הדאב, הכאב לב, קרענקען, огорчать. ולקדישי עליונין יְבַלֵּא (דניאל ז׳ כ״ה), ורש״י פירש ישחית ויציק.

בָּלָא, עיין בלה.

בָּלַג, פע״י. במקרא לא נמצא כ״א בבנין הפעיל. וענינו לדעת המפרשים הראשונים א) התגברות והתחזקות והחלפת כח, זיך שטארקען, ערהאלען, крѣпиться, оправляться. השע ממני וְאַבְלִיגָה (תהלים ל״ט י״ד), אעזבה פני וְאַבְלִיגָה (איוב ט׳ כ״ז). ומזה במובן יוצא, הגברה והשלטה, שטארקען, אבזיעגען לאססען, укрѣплять. הַמַּבְלִיג שד על עז (עמוס ה׳ ט׳), המגביר ומשליט את השד השודד על העז ממנו. והמבארים האחרונים מפרשים את הפעל בלג שבמקרא על פי הוראתו בל׳ ערבית ב) פריצת וביקוע אור השחר עד הפעל בקר, אויפגלאנצען, возсіять. ומזה הצהלת פנים, הייטער זיין, быть бодрымъ. ובמובן זה ענין כל לשון הבלגה שבמקרא שבא בהוראת פעל עומד. והיוצא ענינו לדעתם נתינת יכולת לדבר מה להתפרץ ולצאת מגבולו להתחולל ולהתנפל על זולתו, דומה לשרש פלג, בלק, הערויסברעכען, ברעכען לאססען, дать проламываться, повергаться на кого. וזה הַמַּבְלִיג שד על עז, נותן אל השד כח להתחולל ולהתנפל על העז (ועיין שד), וכעין ראיה להשערתם מצאנו ברז״ל שהשתמשו בהפעל מן הפעל הזה בדומה להוראת פלג ואמרו כיון שראה צרתו לפניו דעתו מַבְלֶגֶת (דברים רבה ס׳), וענינו מופלגת ומרוחקת ממנו, טרודה. ובפיוט, וְהִבְלִגוּ גבורי (קינות לט״ב). וזה כנראה במובן היות מנוצח.

מַבְלִיגִית, ש״נ. התגברות, החלפת כח, דאס זיך שטארקען, усиленіе. מַבְלִיגִיתִי עלי יגון (ירמיה ח׳ י״ח), והוא שם נגזר מן ההפעיל, וענינו כמו הבלגה שלי או מבליג הייתי, והנגינה ראויה להיות מלעיל. והוא ע״ד משתחויתם (עיין שחה).

צ״ט) . ובמשנה, גם בבעלי חיים, דאָס ערסטע קינד געבאָרען, родить первое дитя. מי שלא בִּכְּרָה אשתו (בכורות ח׳ ג׳), חמור שלא בִּכְּרָה (שם א׳ ג׳) . ב) הֵחלפת משפט הבכורה לאחד מהבנים, לא יוכל לְבַכֵּר את בן האהובה (דברים כ״א ט״ז), צום ערסטגעבאָרען מאַכען, דאָס ערסטגעבורטס רעכט ערטהיילען, при-знать первенство за кѣмъ. וזו מהוראת הפיעל, החלפת דבר, כמו, וְחִטֵּא אותו הכהן, וְטִהַר אותו.

הפועל, אשר יְבֻכַּר לה׳ (ויקרא כ״ז כ״ו), ביחס אל הנולד, צו ערסט געבאָרען ווערדען, родиться первенцемъ.

הִפְעִיל, האשה בלידה ראשונה, צום ערסטען מאהל געבאָרען, рождать первый разъ. צרה כְּמַבְכִּירָה (ירמיה ד׳ ל״א). ובמשנה גם לבהמה, הרואה את הַמַּבְכִּירוֹת מיניקות (בכורות ג׳ ה׳). ובדרז״ל נמצאים בהתפעל, כְּשֶׁיִּתְבַּכֵּר אין אתה מקדשו (ת״כ בחקותי ח׳).

בְּכוֹרָה, ש״נ. משפט הבכור, דאָס ערסטגעבורטס רעכט, право первородства. ולמה זה לי בְּכֹרָה (בראשית כ״ה ל״ב), לו משפט הַבְּכֹרָה (דברים כ״א י״ז), ולא להתיחש לַבְּכֹרָה (דה״א ה׳ א׳). ב) הקדימה בשנים, עלטער זיין, первородство. הבכור כִּבְכֹרָתוֹ (בראשית מ״ג ל״ג). ובדרז״ל ראויה היתה הבכורה לצאת מרחל (ב״ב קכ״ג ע״א), די ערסטגעבורט, ובדיני הבכור אמרו, חייבים בבכורה, פטורים מן הבכורה (חולין ק״ל ע״א).

בִּכּוּר, בִּכֻּר, שם. ולא נמצא כי אם במספר רבים בִּכּוּרִים,

בִּכֻּרִים, כולל פירות האילן הנגמרים בגדולם ראשונה, ערסטלינגע, первенцы. תאנים עם בִּכּוּרִים (נחום ג׳ י״ב), בִּכּוּרֵי ענבים (במדבר י״ג כ׳), ראשית בִּכּוּרֵי אדמתך (שמות כ״ג י״ט), לחם הַבִּכֻּרִים (ויקרא כ״ג כ׳), לחם מבכורי החטים שמביאים לקרבן, מנחת בִּכּוּרִים (שם ב׳ י״ד). וביום הַבִּכּוּרִים (במדבר כ״ח כ״ו), הוא חג השבועות שבו מביאים קרבן לחם הבכורים.

בִּכּוּרָה, בִּכּוּרָה, ש״נ. מיוחד לתאנה המקדמת להתבשל, פריה פייגע, ранняя смоква, фига. כְּבִכּוּרָה בתאנה (הושע ט׳ י׳), כְּבִכּוּרָה בטרם קיץ (ישעיה כ״ח ד׳). ולהיותה חביבה מפני קדימתה נאמר, בִּכּוּרָה אותה נפשי (מיכה ז׳ א׳). והרבוי, כתאני הַבַּכֻּרוֹת (ירמיה כ״ד ב׳). ובמשנה, בְּבִכּוּרוֹת ובסייפות (תרומות ד׳ ו׳).

בֵּכֶר, ש״ז. גמל צעיר לימים, קל המרוץ, יונגעס קאַמעעל, верблюдикъ. בִּכְרֵי מדין (ישעיה ס׳ ו׳). ולדעת הראשונים הוא מין גמל מיוחד ידוע בשם, דראָמעדאַר, дромадаръ. ולנקבה, בִּכְרָה קלה (ירמיה ב׳ כ״ג), קאַמעעל יונגפֿריא, молодая верблюдица.

2) בַּכִּיר, במשנה. עשה הַבַּכִּיר הותר האפל (שביעית פרק ו׳ ד׳). לדעת המפרשים הוא תאר למקום הממהר להוציא פירותיו כנגד אפיל שהוא המאחר, והנראה שהוא מתיחס אל התבוא׳ הנזרעת בהקדם לעת הרביעה הראשונה כנגד אפיל שהוא התבואה הנזרעת אח״כ, וכמ״ש במדרש על פסוק, בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך, אם זרעת בבכיר זרע באפיל, שאין אתה יודע איזהו כבשיר אם של אפיל או של בַּכִּיר (ב״ר ס״א). וכמו כן בענין התבואות הנגמרות בהקדם, בַּכִּיר ולקיש (סנהדרין דף י״ח ע״ב), פֿריהצייטיג, ранній, скороспѣлый.

בֶּכֶר, שע״פ. א) בן בנימין (בראשית מ״ז כ״א), ב) מבני אפרים, לְבֶכֶר משפחת הַבַּכְרִי (במדבר כ״ו ל״ה).

בֹּכְרוּ, שע״פ. מבני בנימין (דה״א ח׳ ל״ח). וטעמו, בַּכְרוּת, יוגענד, молодость. ומשקלו ע״ם הארמית מַלְכוּ.

בִּכְרִי, שע״פ. אבי שבע המורד בדוד (ש״ב כ׳ א׳).

בְּכוֹרַת, שע״פ. בן אפיח מאבות שאול (ש״א ט׳ א׳).

2) בַּכְרְיָא או בוכריא, במשנה, שם. מין ירק ששרשו מריח ריח טוב, והחלבצין והבכריא (שביעית פרק ז׳ ב׳), מקורו בלשון יונית, βακχαρις, ווילדע נאַרדע, дикій нардъ, бѣлоусъ.

בֵּל, שם אליל הבבלים. בעל, בעלוס, belus. כרע בֵל קרס נבו (ישעיה מ״ו א׳), הביש בֵל (ירמיה נ׳ ב׳). ופקדתי על בֵל בבבל (שם נ״א מ״ד). לדעת האחרונים עקרו בַּעַל בחסרון העין דומה אל השם בַּעַל

והגר״א באליהו רבא גורס על פי התוספתא כוכין בכ״ף.

בָּכַר, פע״ו. הקל. לא נמצא במקרא. ועל פי דמיונו בלשון ערבית נראה שעיקר הוראת הפעל היא בקיעה ויציאה לאור, הערפארברעכען, продамываться. ודומה לפעל בקר ובגר בארמית (עיי״ש). ומזה היות מוקדם וראשון ביחס אל הבאים אחריו. והתיחד אל ההקדמה בנולדים ובפירות, צו ערסט הערפארקאממען, געבארען ווערדען, вы-ступать, родиться первымъ. ונגזרו ממנו השמות בְּכוֹר, בִּכּוּר והדומיהם.

בְּכוֹר, **בְּכֹר**, ש״ז. א) הולד הזכר הראשון לרחם אמו באדם ובבהמה, ערסט-געבארען, перворожденный, первенецъ. בְּכוֹר יעקב (בראשית ל״ה כ״ג), מִבְּכוֹר אדם ועד בְּכוֹר בהמה (שמות י״ג ט״ו), אני בנך בְּכֹרְךָ (בראשית כ״ז ל״ב), עשו בְּכֹרֶךָ (שם שם י״ט). וברבוי בבני אדם בלשון זכר, בְּכוֹרֵי מצרים (תהלים קל״ה ח׳), בִּבְכוֹרֵיהֶם (שם קל״ו י׳), ובבהמות בלשון נקבה, מִבְּכֹרוֹת צאנו (בראשית ד׳ ד׳), וּבְכֹרֹת בקרכם (דברים י״ב ו׳), ורק בנחמיה בא להפך. ואת בְּכֹרוֹת בנינו ובהמתנו וגו׳ ואת בְּכוֹרֵי בקרינו וצאנינו (י׳ ל״ז). ובהשאלה, על הגדול בשנים באחיו נגד הצעירים ממנו. וישבו לפניו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ והצעיר כצערתו (בראשית מ״ג ל״ג), דער עלטעסטע, старшій. ומזה, ומת כל בְּכוֹר בארץ מצרים (שמות י״א ה׳), כל הגדול בבנים, והעד מה שנאמר כי אין בית אשר אין שם מת (שם י״ב ל׳). ולפי שהבכור בבנים הוא החשוב והנכבד בבית אביו לירושה ונחלה, הושאל ב) לכל גדול וחשוב. אף אני בְּכוֹר אתנהו עליון למלכי ארץ (תהלים פ״ט כ״ח). ומזה לדעת המפרשים, ורעו בְּכוֹרֵי דלים (ישעיה י״ד ל׳), עניים גדולים שהיה להם בכורה וחלק גדול בדלות (רד״ק). ורש״י פירש שרי ישראל שהם עכשיו דלים. והנראה שהוא כפשוטו בכורי בהמות של הדלים. והעד שאמר ורעו כבשים כדברם (שם ה׳ י״ז), ותפס הפרט תחת הכלל. או שאמר דרך מליצה הבהמות של הדלים שלא הספיקו עוד לגדל עדרים שלמים ועדיין אין להם כ״א בכורים. והעד שנאמר יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (שם ז׳ כ״א). יאכל בדיו בְּכוֹר מות (איוב י״ח י״ג), לפי פירוש רש״י הוא שר המות, ולהמבארים הוא תאר מליצי לחולי הדבר המזיק היותר גדול בשלוחי המות, ובערבית נקראו החליים בנות המות. ובגמרא בהשאלה, אח קטן יש לי ובכור שָׁטָן הוא (יבמות מ״ז ע״א), פירש״י חריף ומעמיד על דבריו. והוא דרך מליצה שמחמת חריפותו הוא מחזיק עצמו לבכור כנגדי אף שהוא קטן ממנו בשנים הרבה. ושעל כן קראו בכור שטן. ובמדרש, שקרא לו יעקב לראובן בשעה שאמר לו את שני בני תמית, הרי זה בכור שוטה, בניך לא הם בני (ב״ר צ״א), ופי׳ בעל יפ״ת כל בכור מראב דרכו להיות שוטה כדמשמע בפרק יש נוחלין וגו׳. וכונתו למה שאמרו שם (ב״ב דף קכ״ז ע״ב), ההוא דאתא לקמיה דרבה בר בר חנה א״ל מוחזקני בזה שהוא בכור א״ל מנא ידעת? דהוי קרי ליה אבוה, בוכרא סכלא. דילמא בוכרא דאימא הוא דכל בוכרא דאימא נמי בוכרא סכלא קארו ליה, ע״כ. אבל הרשב״ם פירש, בוכרא דאימא בוכרא סכלא קרו ליה ולא משום ששותו אלא לפי שאינו בכור גמור כמו הדם שוטה שאינו כשר. והנראה שהיו קורין לבכור בכור שוטה דרך חבה ושלא תשלוט בו עין הרע. ואפשר שבמובן זה נאמר גם בכור שטן.

בְּכִירָה, שת״נ. לראשונה בבנות או הגדולה בשנים מאחיותיה, דיא ערסטגעבארענע, דיא עלטעסטע, перворощная, первенца, старшая. ותאמר הַבְּכִירָה (בראשית י״ט ל״א), שם הַבְּכִירָה מרב (ש״א י״ד מ״ט). ובגמרא בהשאלה, איזה היא רביעה ראשונה הַבְּכִירָה בשלשה במרחשון (תענית דף ו׳ ע״א), ומן השמות האלה נגזר הפעל בבנין:

הפיעל, בִּכֵּר. א) לידת הולד הראשון, ערסטלינגע הערפארברינגען, רייפען, приносить первые плоды, созрѣвать. במקרא לא נמצא כי אם בפירות, לחדשיו יְבַכֵּר (יחזקאל מ״ז י״ב). במובן הוצאת הפירות בהקדם. וכמו שאמרו, זו ידיתו שהיתה מְבַכֶּרֶת (ב״ר

בכה, בהא. בענין הורדת דמעות, יאממערטהאל, плачa юдоль. ונקרא כן להיותו סמוך לעמק רפאים מקום הקברות. והנראה כדעת האומרים שהוא מענין הגרה, ועד השם בָּכָא בערבית שהונח למקום שמימיו מועטים ואינם נמצאים כי אם טפות טפות, וואססערארם, маловодный. (הר"י שטיינבערג). וטעם המליצה, שהעוברים בעמק זה שמימיו מועטים מרוב תשוקתם לעלות לירושלים אינם מצטערים על הצמאון שסובלים בעת עברם בו, ודומה להם כאלו הוא משקה, או שבזבותם יהפך להם בעת עברם בו למעין, (ועיין מורה בשרש ירה).

בָּכָה, פ"ע. הקל. (בעתיד יִבְכֶּה, יֵבְךְּ), ענינו הורדת דמעות, וויינען, וועהקלאגען, יאממערן, проливать слёзы, плакать. ובא ביחס, אֶל, עַל, ובלמ"ד, בָּכָה על צואריו (בראשית מ"ה י"ד), וַיֵּבְךְּ עליו (שם נ' א'), אל שאול בְּכֶינָה (ש"ב א' כ"ד), וַיֵּבְךְּ אל קבר אבנר (שם ג' ל"ב), וּבָכוּ אליך במר נפש (יחזקאל כ"ז ל"א), אם לא בָכִיתִי לקשה יום (איוב ל' כ"ה). וכמו כן ביחס הפעול, לספד לשרה וְלִבְכֹּתָהּ (בראשית כ"ג ב'), בעוויינען, оплакивать. וַיֵּבְךְּ אתו אביו (שם ל"ז ל"ה), וַיִּבְכּוּ את אהרן (במדבר כ' כ"ט). וביחס אל הפעול, בָּכוּ בְּכִי גדול (ש"ב י"ג ל"ו), בָּכוּ העם הרבה בכה (עזרא י' א'). והבינוני, והנה נער בֹּכֶה (שמות ב' ו'). ולנקבה, על אלה אני בוֹכִיָּה (איכה א' ט"ז). ובמקור, וּבָכֹה תבכה (ש"א א' י'), ובוי"ו תחת האל"ף, בָּכוֹ לא תבכה (ישעיה ל' י"ט), וכולל גם תלונות ותרעומת וקשורו בְּעַל, יִבְכּוּ עלי לאמר (במדבר י"א י"ג), קלאגען, שרייען, жаловаться.

הפיעל, כעין הקל, בכי גדול, וויינען, בעוויינען, плакать, оплакивать. רחל מְבַכָּה על בניה (ירמיה ל"א ט"ו), מְבַכּוֹת את התמוז (יחזקאל ח' י"ד). ובפיוט בהוראת יוצא: בעֲנוּי נפש קהלי אֲבַכֶּה (ר' קלונימוס, חטאנו וכו' יוצר לשחרית יום כפור).

בְּכִי, בֶּכִי, ש"ז. א) הגרת דמעות, וויינען, געוויין, плачъ. בְּכִי גדול (ש"ב י"ג ל"ו), בְּכִי תמרורים (ירמיה ל"א ט"ו), אמרר בַּבֶּכִי (ישעיה כ"ב ד'). ב) הדמעות הנגרות, טרעהנען, слёзы. ושקוי בִּבְכִי מסכתי (תהלים ק"ב י'). ומזה בהשאלה, מִבְּכִי נהרות חבש (איוב כ"ח י"א), טראָפפעלן, капаніе. והוא הגרות ונזילת המים בתחתיות הארץ במקומות המתצב. והנראה שהוא תאר מליצי אל התהום, אבגרונד, бездно. במובן נבכי ים. (ועיין חבש, נבך). ובמשנה, שום בַּעַל בָּכִי (מעשרות ה' ח'). י"מ שום חריף שהאוכל עיניו נוזלות דמעות, והנראה שבעל בכי הוא שם מקום, וכמו שמצאנו, עֵין בָּכִי (ע"ז י"א ע"ב).

בָּכָה, שם משפט. מענין זה, הרבה בָכָה (עזרא י' א').

בְּכִית, ש"נ. וויינען, плачъ. ויעברו ימי בְכִיתוֹ (בראשית נ' ד').

בָּכוּת, ש"נ. מן הקודם, וויינען, плачъ. אלון בָּכוּת (שם ל"ה ח'), (ועיין אלון בכות).

2) בְּכִיָּה, בְּכִיָּה, בגמרא, ש"נ. כעין הקודם, דאס וויינען, געוויין, плачъ. געו בבְכִיָּה (גיטין נ"ח ע"א), אתם בכיתם לפני בְּכִיָּה של תפלות (ירושלמי תענית פרק ד'). ובפיוט, עד אנה בְּכִיָּה בציון (קינות לת"ב), שומע קול בְּכִיּוֹת (נעילה).

בֹּכִים, שע"פ. שם מקום נזכר רק פעם אחת במקרא, ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הַבֹּכִים וגו' (שופטים ב' א'). וטעם השם מפורש שם, וישאו העם את קולם ויבכו ויקראו שם המקום ההוא בֹּכִים (שם שם ה'). וקרוב לשמוע שהוא המקום שנקרא אלון בָּכוּת הסמוך לבית אל.

2) שְׂדֵה בוֹכִים, במשנה, שם. שדה בוכין לא נטעת ולא נזרעת (אהלות פרק י"ח ד'), ופרשו בגמרא שמפטירין בה מתים (מ"ק ה' ע"ב). ופירש"י שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור כשבאין לשדה סמוך לעיר נפטרים אלו שהביאום והולכים להם ואנשי המקום באים ומקבלים אותם. והנראה לנו שהוא מענין שאמרו המפטיר בבית עולמים אינו חותם (תוספתא ברכות פרק ג'), והיא השדה שאומרים בה ברכת ההפטרה על המתים (ועיין פטר).

מירושלים חמש עשרה מיל דרומית מערבית לצד חברון (עיין תבואת הארץ).

בֵּית רְחוֹב, שע״פ. (עיין רחוב).

בֵּית שְׁאָן, בֵּית שָׁן, שַׁן, שע״פ. עיר גדולה

בנחלת חצי מטה מנשה בארץ כנען. בֵּית שְׁאָן ובנותיה (יהושע י״ז י״א), והיא הנקראת בֵּית שָׁן בחסרון האל״ף. ובחומתה תקעו הפלשתים גוית שאול (ש״א ל״א י׳) ובשמואל ב׳ כ״א י״ב) נאמר באותו ענין, מרחב בֵּית שָׁן (בפתח). ועמדה על תִּלה עוד בימי האמוראים והיתה מפורסמת ביפיה ובפירותיה הטובים, ור״ש לקיש אמר עד מליצה, גן עדן אם בארץ ישראל הוא, בֵּית שְׁאָן פיתחה (עירובין י״ט ע״א), והיתה סמוכה לכנרת (ב״ר סוף ויחי). ובספרי היונים נודעת בשם Scitopolis, ע״ש הסציטים אשר נאחזו בה בהבקיעם בארץ ישראל בימי יאשיהו בן אמון. והנה בגמרא על זה שהעידו לפני רבי, שרבי מאיר אכל עלה של ירק בְּבֵית שְׁאָן ולא הפריש ממנו מעשר, וסמך על זה רבי, והתיר את בֵּית שְׁאָן כולה (לאכול ירק שלה ופירות האילן בלא מעשר) הקשו, ומי איכא למאן דאמר דְּבֵית שְׁאָן לאו מארץ ישראל היא? ותרצו שהיא מן הכרכים שלא כבשו עולי בבל (חולין ו׳ ע״ב, ז׳ ע״א). והנראה שכוונתו ז״ל אל הסציטים ההם שלא יכלו עולי בבל לכבשם, ולא נתקדשה בֵּית שְׁאָן שנית (עיין מחקרי ארץ). ונזכרת העיר בתלמוד גם בקצור בֵּישָׁן, חיפני ובישני לא ישא את כפיו (מגילה כ״ד ע״ב), והם כמפורש שם אנשי חיפה ואנשי בֵּית שְׁאָן (עיין ירושלמי ברכות פרק ב׳ ד׳), ועיין בֵּישָׁנִי בשרש בוש. וטעם השם שְׁאָן יתבן שהוא בהוראת שאנן, מקום שאנן וטוב.

בֵּית הַשִּׁטָּה, שע״פ. עיר בארץ כנען קרוב לאבל מחולה (שופטים ז׳ כ״ב).

בֵּית שֶׁמֶשׁ, שע״פ. א) עיר מערי כנען אשר נפלה בגורל שבט יהודה בסמוך לגבול ארץ פלשתים (יהושע ט״ו י׳), ונתנה לבני אהרן הכהן (שם כ״א ט״ז), ולשם בא ארון ה׳ תחלה כאשר השיבוהו פלשתים (ש״א ו׳ י״ב). ולפי שהיא היתה על גבול נחלת בני דן דרומית מערבית ישבו בה לפעמים גם בני שבט הדני, כמו שנראה ממה שבאה בתוך מספר ערי דן, מקץ שעלבים וּבֵית שֶׁמֶשׁ (מ״א ד׳ ט׳). וכן נזכרת בין ערי דן בשם עיר בֵּית שָׁמֶשׁ (יהושע י״ט ל״ח (עי״ש). ובשם היחס, שדה יהושע בֵּית הַשִּׁמְשִׁי (ש״א ו׳ י״ד). ב) בנחלת מטה בני נפתלי (יהושע י״ט ל״ח. ג) בנחלת מטה בני יששכר (שם י״ט כ״ב), ועלתה במספר שש עשרה הערים אשר נתנו להם (ועיין ארץ קדומים). ד) עיר בארץ מצרים על שפת היאור נילוס מצפון לעיר מוף, והיא הנקראת בלשון מצרית, אן, און. ועליה נבא ירמיה ואמר, ושבר את מצבות בֵּית שֶׁמֶשׁ (ירמיה מ״ג י״ג). ובספרי הסופרים היונים נקראת Heliopolis. וענינו עיר השמש (עיין הֶרֶס).

בֵּית תּוֹגַרְמָה, (עיין תוגרמה).

בֵּית תַּפּוּחַ, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו נ״ג), (עיין תַּפּוּחַ).

הוספת השם בֵּית לשם אחר לענין שם עצם פרטי מצויה הרבה גם במשנה ובתלמודים, בית רימה ובית לבן בהר (מנחות ח׳ ו׳), בית גרם (עירובין י״ט א׳), שבילי בית גלגול (פרות ו׳ ו׳), (עיין גלגול) וכדומה.

בָּכָא, דומה לפעל בָּכָה, בהוראת הגרה ונזילה, הערײַנפליס, вапать.

ולא נמצא כי אם בשם.

בָּכָא, שם מין עץ, מעצי הצרי והבלסמן, ארט באלזאמשטױבע, родъ бальзам наго дерева. וזה על שם השרף הנוטף ממנו כשעושים בו חתיכה דקה, וכן שמו בלשון ערבית, ולא נמצא כי אם בלשון רבים, בראשי הַבְּכָאִים (שמואל ב׳, ה׳ כ״ד, דברי הימים א׳, י״ד ט״ז), ובחבור לשם אחר לענין שם עצם פרטי:

עֵמֶק הַבָּכָא, שע״פ. עברי בְּעֵמֶק הַבָּכָא מעין ישיתוהו (תהלים פ״ד ז׳).

לפי דברי יוסף בן מתתיהו בספרו הקדמוניות ליהודים (ז׳ ח׳) הוא שם עֵמֶק הקרוב לעמק רפאים והדרך שם היו עוברים עולי הרגל לירושלים. ובטעם השם, י״א שנגדלו שם עצי בכאים. ויש אומרים שהוא בהוראת

של ארץ ישראל בשבט נפתלי ובסמוך לעיר דן, ובמקרא בא בחבור עם השם אבל, אבל־בית־מעכה (מ״א ט״ו כ׳, מ״ב ט״ו כ״ט), לציין את העיר אבל שהיתה עומדת בתוך המחוז מעכה, להבדילה מן אבל אחרת, (עיין אבל), באבלה בית המעכה (ש״ב כ׳ ט״ו), ועל שם המחוז הזה נקראת אחת המדינות שבארם, שהיתה סמוכה לה, ארם מעכה (דה״א י״ט ו׳), (עיין ארם, מעכה).

בית המרחק, שע״פ. מקום אחד בתחום ירושלים (ש״ב ט״ו י״ז), וי״ת אתר רחיק, דומה שפירשו כעין במרחק.

בית־המרכבות, שע״פ. עיר במטה שמעון בתוך נחלת בני יהודה (יהושע י״ט ה׳). ולפי הנראה היתה העיר מקום למרכבות אשר היו עשויות לעבודת השמש, והעד העיר הסמוכה לה שנקראת חצר־סוסה.

בית נמרה, שע״פ. עיר מערי מואב אשר נתנה לשבט גד (במדבר ל״ב ל״ו, יהושע י״ג כ״ז). ובמשנה נקראת בית נמר (פאה ד׳ ה׳), כמפורש בירושלמי בית נמרה זו בית נמר (שביעית פרק ט׳ ב׳), (עיין נמרה, נמרים).

בית עדן, שע״פ. בירת אחד ממלכי ארם בהר הלבנון, ותומך שבט מבית עדן (עמוס א׳ ה׳), ונקראת כן על שם טוב אדמת מקומה. והסופרים היונים קראו לה פאראדיזאם, פרדס.

בית עזמות, שע״פ. (ועיין עזמות).

בית העמק, שע״פ. עיר על גבול מטה אשר (יהושע י״ט כ״ז). ובחז״ל נקראת עמק, כפר עמיקו, הנזכר בתענית (דף כ״א ע״א), (עיין עמק).

בית ענות, שע״פ. עיר בשבט יהודה בין ירושלים ובין בית לחם (יהושע ט״ו נ״ט), ואפשר שהיתה עומדת במקום שנשמע הד קול הקורא שהוא כמו עונה על הקול, וויעדערהאלל, ɐxo. (עיין ענתות).

בית־ענת, שע״פ. עיר בנחלת מטה נפתלי (יהושע י״ט ל״ח).

בית־עקד, בית־עקד הרעים, שע״פ. עיר בסמוך לשמרון (מ״ב י׳, י״ב י״ד), ותרגומו בית כניסת רעיא. וכנראה פירש השם עקד מענין קבוץ ואסיפה הקרוב לענין קשירה. ואפשר שטעם עקד בזה כמשמעו הראשון, והתיחד לענין קשירת רגלי הצאן בשעת גזיזה (פירסט). ובימים האחרונים נהגו לקרוא בית כנוס ספרים, ביבליאָטעק, библіотека. בשם בית עקד ספרים.

בית הערבה, שע״פ. א) עיר בצפון גבול נחלת שבט יהודה (יהושע ט״ו ס״א). ויתכן שהיא נתנה מערי יהודה לנחלה לבני בנימין (שם י״ח כ״ב). ב) בנגב יהודה במדבר על גבול אדום (שם ט״ו ו׳), (ועיין ערבה). ונמצא זכר לעיר בית ערבה במדרש, עובדא הוה בחד דהוי קאים ויורד בבקעת בית ערבה (סוף פתיחתא לאיכה), וכן נזכרת שם עיר בירת ערבא בדבית לחם (שם פסוק על אלה).

בית עשתרות, עיר בשבט מנשה בסמוך לבית שן (ש״א ל״א י׳), ונקראת גם עשתרת (עיין שם), ובקצור בעשתרה (עיין שם).

בית פלט, שע״פ. עיר בדרום נחלת יהודה (יהושע ט״ו כ״ז), ועמדה עוד בשוב עולי גולה מבבל (נחמיה י״א כ״ז), (ועיין פלט).

בית פעור, שע״פ. עיר בערבות מואב בעבר הירדן מזרחה מול ירחו (דברים ג׳ כ״ט, יהושע י״ג כ׳), וענינו בית עבודת אליל פעור.

בית פצץ, שע״פ. עיר בנחלת יששכר (יהושע י״ט כ״א), ואולי היה המקום ההוא מקום לפוצץ סלעים, ובא השם פצץ על דרך המקור מן השלמים, (ועיין פוץ, פוצץ).

בית צור, שע״פ. עיר מבצר בהרי נחלת יהודה (יהושע ט״ו נ״ח), ממול ארץ אדום. עיר המבצר הזאת, עמדה בתקפה גם בימי החשמונאים ותהי להם למשגב, וגם בימים הרבה אחרי כן בימי מלחמת היהודים עם הרומאים. והיא רחוקה

ג׳ ח׳) , ושעל כן נאמר מַעֲלֵה בֵית חוֹרֹן מוֹרַד בֵית חוֹרֹן (שם י׳ י״א) . ושמם מעיד עלידם שעמדו שניהם על ידי משעול צר בהר על ידי נקרת חור הדר , האהלונג , хоцина . ובגמרא לקחו זה למשל ואמרו , וכן שני גמלים שהיו עולים בְמַעֲלוֹת בית חורון ופגעו זה בזה וכו׳ שניהן נופלים (סנהדרין ל״ב ע״ב) . שארה בת בריעה בנתה את־בֵית־חוֹרֹן הַתַּחְתּוֹן ואת הָעֶלְיוֹן (דה״א ז׳ כ״ד) , וגם בשלמה נאמר שהוא בנה את שתי הערים ערי מצור חומות דלתים ובריח (דה״ב ח׳ ה׳) , והנה בבני הגדוד אשר שכר אמציה בן יואש מישראל ושלחם בלי תמורה , נאמר שהם בחרות אפם עליו פשטו בערי יהודה משמרון עד בֵית חוֹרֹן וגו׳ (שם כ״ה י״ג) . ומזה נראה שהיתה עוד ב) עיר בֵית חוֹרֹן אחרת ביהודה, וכן שנו במשנה לענין שלש הארצות לביעור : וביהודה ההר וכו׳ מבית חורון ועד הים מדינה אחת (שביעית ט׳ ב׳) .

בֵית יוֹאָב , עיין עַטְרוֹת בֵית יוֹאָב .

בֵית הַיְשִׁימוֹת , שע״פ . עיר בארץ מואב מעבר הירדן מזרחה ושם חנו בני ישראל החניה האחרונה במסעם במדבר (במדבר ל״ג מ״ט) , ונתנה לראובן בְהֵחָלֵק הארץ (יהושע י״ג כ׳) , ושבה והיתה בהמשך הימים למואב , ועל חורבנה נבא יחזקאל וקרא לה צבי ארץ בֵית הַיְשִׁימוֹת (יחזקאל כ״ה ט׳) . ועיין יְשִׁימוֹן .

בֵית כָּר , שע״פ . במלחמת שמואל אשר נלחם בפלשתים נאמר : ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לְבֵית כָּר (ש״א ז׳ י״א) , ותיב״ע מלרע לְבֵית שָׁרוֹן , ולא ידענו מנין לו זה , ובית שרון איפה היא , והנה בסמוך באותו ענין נאמר : ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין הַשֵּׁן וגו׳ ויאמר עד הנה עזרנו ה׳ , וגם מקום שֵׁן לא ידענו מה הוא . ולכאורה נראה כי השן הוא בֵית כָּר שהרי עד בֵית כָּר רדפם , והתרגום הסורי והערבי קראו במקום בֵית כָּר , בֵית יָשָׁן , ואפשר שזהו , הוא הנקרא הַשֵּׁן (עיין פידסט) .

בֵית הַכֶּרֶם , שע״פ . עיר מערי יהודה בין תקוע ובין ירושלים , ועל בֵית הַכֶּרֶם שאו משאת (ירמיה ו׳ א׳) , ותיב״ע בית בקעת כרמא , ועמדה על מקומה בימי נחמיה (נחמיה ג׳ י״ד) . ובמשנה שנו לענין מראה הדמים באשה וכמימי אדמה מבקעת בֵית כֶּרֶם (נדה ב׳ ז׳) , שהיה מראה אדמתה אדום .

בֵית לְבָאוֹת , שע״פ . עיר בשבט שמעון אשר נתנה להם מן הערים אשר עלו בגורל בני יהודה (יהושע י״ט ו׳) , ובין הערים לבני יהודה נקראת בשם לְבָאוֹת לבד (שם ט״ו ל״ב) . ולדעת המפרשים היא הנקראת בֵית בִּרְאִי (דה״א ד׳ ל״א) . לפי השערת בעל מחקרי ארץ יתבן שזו היא שנקראת בספרי יוסף פלאוויוס Bethleptepha ונזכרת במלחמות הרומאים עם היהודים .

בֵית לֶחֶם , שע״פ . א) עיר ישנה מאד בארץ כנען ושמה לפנים אֶפְרָת , ובסמוך לה מתה ונקברה רחל (בראשית ל״ה י״ט , מ״ח ז׳) , וכבר בארנו בשם אֶפְרָת שטעמו ארץ פוריה , ושעל כן הוסב השם אֶפְרָת לשם בֵית לֶחֶם שענינם אחד , ובאו שני השמות ביחד , ואתה בֵית־לֶחֶם אֶפְרָתָה (מיכה ה׳ א׳) , ונפלה בגורל שבט יהודה (יהושע י״ט ט״ו) , ונזכרת לפעמים בשם , בֵית לֶחֶם יהודה (שופטים י״ט ב׳ , י״ח) , להבדיל בינה ובין בֵית לֶחֶם אחרת (עיין בסמוך) , והיא עיר מולדת המלך דוד , ואביו ישי נקרא בשם היחס יִשַׁי בֵית הַלַּחְמִי (ש״א ט״ז י״ח) . ב) עיר בשבט זבולן (יהושע י״ט ט״ו) .

בֵית לְעַפְרָה , עיין עָפְרָה .

בֵית מִלּוֹא , שע״פ . א) עיר סמוכה לשכם (שופטים ט׳ ו׳) , ויתכן שהיא הנקראת שם באותו ענין , מִגְדַּל שְׁכֶם (שם שם ט״ז מ״ז) , כי השם מִלּוֹא ענינו מגדל ומבצר חזק (עיין מִלּוֹא) . ב) מגדל מבצר בהר ציון ומתואר בֵית מִלֹּא היורד סִלָּא (מ״ב י״ב כ״א) , ושם הומת המלך יואש בן אחזיהו .

בֵית מְעוֹן , עיין מָעוֹן .

בֵית מַעֲכָה , שם כחוז ועיר בתלי הר חרמון בקצה הגבול הצפוני

שם כ״ב) , ובית יוסף כבשוה (שופטים א׳ כ״ה) , וההר אשר עמדה עליו העיר הזאת נקרא אחרי כן הַר אֶפְרָיִם (שם ד׳ ה׳) . ובימי השופטים עמד המשכן בעיר הזאת ולשם עלו לשאול באלהים (שם כ׳ י״ח , ש״א י׳ ג׳) , ושם העמיד ירבעם עגל אחד משני העגלים אשר עשה להסב את לב העם מאחרי השי״ת אשר שכן בירושלים (מ״א י״ב כ״ט) , ומאז היתה העיר מקור נפתח לעבודת האלילים , ולזאת קרא לה הנביא הושע בֵּית אָוֶן (הושע ד׳ ט״ו , ה׳ ח׳ , י׳ ה׳) (עיין בֵּית אָוֶן) . ועמדה העיר הזאת עוד בימי בית שני (נחמיה י״א ל״א) , ומקומה בצפון ירושלים ברחוק י״ב פרסאות בדרך העולה לשכם . וביעקב מצאנו עוד א) כי קרא למקום אחד בבית אל אשר בנה שם מזבח, אֵל בֵּית־אֵל (בראשית ל״ה ז׳) . ב) כי קרא למקום אשר דבר אתו שם אלהים בֵּית־אֵל (שם שם ט״ו) . וי״מ שהשם אלהים נמשך לבית אל, ושקרא את המקום ההוא בשם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל , ע״ד שקרא למזבח אֵל בֵּית־אֵל ושזה הוא המקום שהזכיר שמואל באמרו, ומצאוך שם שלשה אנשים עולים אל הָאֱלֹהִים בֵּית־אֵל (ש״א י׳ ג׳) . וטעמו אל המקום שנקרא אֱלֹהִים בֵּית־אל , ודחוק . ובא בשם היחס , חיאל בֵּית הָאֱלִי (מ״א ט״ז ל״ד) , צריח בֵּית־אֵל־בְּרִית (שופטים ט׳ מ״ו) , הוא בית בעל ברית הנזכר שם לעיל מזה (שם ט׳ ד׳) .

בֵּית הָאֵצֶל , עיין אצל .

בֵּית אַרְבֵאל , עיין ארבאל .

בֵּית אַשְׁבֵּעַ , שע״פ . נזכר רק פעם אחת במקרא , ומשפחות בית עבדת הבץ לְבֵית אַשְׁבֵּעַ (דה״א ד׳ כ״א) , ולא התבאר אם הוא שם עיר בֵּית אַשְׁבֵּעַ , או שאַשְׁבֵּעַ שם משפחה , ובית אַשְׁבֵּעַ ענינו ממשפחת אַשְׁבֵּעַ .

בֵּית בַּעַל־מְעוֹן , עיין בַּעַל מְעוֹן , מְעוֹן .

בֵּית בִּרְאִי , שע״פ . עיר בנחלת מטה שמעון (דה״א ד׳ ל״א) . וי״א שהיא הנקראת בספר יהושע (י״ט ו׳) בֵּית לְבָאוֹת (עיי״ש) . ובתרגום השבעים נאמר במקומה , בֵּית בַּרְמוֹת .

בֵּית בָּרָה , שע״פ . עיר על יד הירדן , ונזכרת במלחמת גדעון אשר צוה ללכוד את המים , עד בֵּית בָּרָה ואת הירדן (שופטים ז׳ כ״ד) . לדעת המפרשים השם בָּרָה הוא מקוצר משם עֲבָרָה ובתשלומו נקרא בֵּית עֲבָרָה , וזה לפי ששם היתה מעברה לעבור את הירדן , ונמצאת עוד בֵּית עֲבָרָה , עוד בסוף ימי בית שני , Bethabara .

בֵּית גָּדֵר , שע״פ . עיר בנחלת שבט יהודה (דה״א ב׳ נ״א) , והיא הנקראת בשם הַגְּדֵרָה (יהושע ט״ו ל״ו) . ועיין גְּדֵרָה .

בֵּית גָּמוּל , שע״פ . עיר בארץ מואב (ירמיה מ״ח כ״ג) .

בֵּית גִּלְגָּל , עיין גלגל .

בֵּית דִּבְלָתַיִם , שע״פ . עיר בארץ מואב (שם שם כ״ב) , עיין דִּבְלָה , דִּבְלָתַיִם .

בֵּית דָּגוֹן , שע״פ . א) עיר בשבט יהודה (יהושע ט״ו מ״א) , ב) עיר בשבט אשר (שם י״ט כ״ז) , ונקראות על שם שעבדו שם הכנענים לאלילם דָּגוֹן הנזכר בספר ש״א (ה׳ ב׳) , ועיין דָּגוֹן . ובימי הירואנימוס , נמצא בא״י מקום בשם כְּפַר דָּגוֹן .

בֵּית הָרָם , בֵּית הָרָן , שע״פ . עיר בעבר הירדן מזרחה שנתנה לבני גד (יהושע י״ג כ״ז) , ובספר במדבר נקראת בֵּית הָרָן (במדבר ל״ב ל״ו) , ובימי בית שני נקראת בית רמתא (ירושלמי שביעית פ״ט ב׳) . ומזה נראה שהשם הָרָם נגזר מן הפעל רום , וההא היא ה״א הידיעה , ויתכן שעמדה במקום הָרִים .

בֵּית חָגְלָה , שע״פ . עיר בשבט בנימין על גבול שבט יהודה (יהושע י״ח י״ט) , עיין חגלה .

בֵּית חָנָן , (עיין אילון בֵּית חָנָן) .

בֵּית חוֹרוֹן , חֹרֹן , שע״פ . א) לשתי ערים אשר עמדו על הר אחד , האחת בראשו והשנית לרגליו , ונקראת הראשונה בֵּית חוֹרוֹן עֶלְיוֹן , והשנית בֵּית חורון תַּחְתּוֹן בנחלת מטה אפרים (יהושע ט״ז ,

בית כאה (כלאים ב׳ ב׳), מקום זרע לסאה תבואה, בית הבעל (בבא בתרא דף כ״ח עמוד א׳), (עיין בעל). בית השלחן (מועד קטן א׳ א׳), (עיין שלח). ובאברי הבעל חי, בבית הבליעה (טהרות א׳ א׳), שלונד, гортань, глотка. בית הרחם (שבת ס״ד ע״א), מוטטערלייב, чрево. תותבו מתוך פיו עד בית נקובתו (פסחים ד׳ א׳), בית שחיטתו (יומא ד׳ ב׳). וכמו כן כלי קבול לכלים שונים, בית קערות (כלים י״ז ב׳), בית החצים (שם פט״ז ח׳), בית הפגושות (שם שם), בית הלגינין ובית הכוסות (שם שם ב׳), וכחומה הרבה. וכן כל דבר שהוא מקום תפיסה ואחיזת כלי, בית הנגר, בית המנעול (כלים פט״ז ז׳), בית יד (שם כ׳ ג׳), שטיעל, рукоятка, ручка. בית אחיזה (שבת י״ז ח׳), בית הצביעה או בית הצביטה (כלים כ״ה ז׳), בית אצבע (עדיות ג׳ ח׳), פינגערלאך, перстный. ובמלאכת האריגה, בית ניר, עניבה להחזיק חוט השתי, בינדליטצע, петлица. העושה שתי בתי נירין (שבת י״ג ב׳), משיסרג בה שלשה בתים (כלים י״ט א׳), ובעבודת האילנות, ועושים להם בתים (שביעית ב׳ ד׳). הרע״ב פירש גדר אמה שעושין סביב האילן וממלאים אותו עפר. ובשם י״ם סוכה עשויה להגן עליו מן החמה. ופירוש זה נראה לנו עיקר, וזכר לדבר במקרא, אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה (מ״ב כ״ג ז׳). והשתמשו חז״ל במלת בית בסמיכות לשם אחר, בהשאלה למקום התוך והעצמית. אם בא לבית החשבון אסור (תוספתא דמאי ה׳ י״ז). שענינו כמו לידי חשבון. ובמובן קרוב לזה אמרו, שמשלימים לבית הדמע (תוספתא תרומות יו״ד פט״ז). דמות דיוקנו של זה מנצחת לפניו בבית מלחמתי (יומא דף ס״ט ע״א).

2) בית אב, עיין אב.

ביתן, ש״ז. בית תענוג, היכל מלך. פאלאסט, дворецъ. ולא נמצא כי אם באסתר. גינת ביתן המלך (אסתר א׳ ה׳), ויתכן שהיא מלה פרסית.

2) ביתי, במשנה. ש״ת. לבהמה וחיה בעלי תרבות המגודלים עם בני אדם בישוב ובבית, הויזטהיער, домашній скотъ. שוחטין את הביתות (ביצה ה׳ ז׳). והפכו. מדברי.

השם בית בא בסמיכות בהרכבה לשמות עצמים פרטים, במובן עיקר מושב השכונה.

בית־און, שע״פ. א) עיר מערי כנען בקרבת העיר עי, העי אשר עם בית־און מקדם לבית אל (יהושע ז׳ ב׳). וכנראה הוא השם שקראו לה הכנענים על שם אחד מאליליהם. והיא אשר באה בגורל בנימין לצפונה (שם י״ח י״ב) (עיין און). ובמלחמה הראשונה אשר נלחמו פלשתים עם שאול נאמר, ויחנו במכמש קדמת בית־און (ש״א י״ג ה׳), וכן שם באותו ענין, והמלחמה עברה את בית־און (שם י״ד כ״ג), ויתכן שהיא זו. ב) מוסבת שם לעיר בית־אל דרך בזיון תנאי, (ועיין בקעת און).

בית־אל, שע״פ. בקרבת העיר עי, ובסמוך לה נטה אברהם אהלו; ומן הנאמר בזה, ויבן שם מזבח לה׳ ויקרא בשם ה׳ (בראשית י״ב ח׳), נראה שאברהם קרא למקום ההוא את השם הזה, כנגד שם העיר בית־און הסמוכה לה, אך בפי יושבי המקום ההוא היתה נקראת בשם לוז, ויעקב חזר והסב שמה לשם בית־אל (שם כ״ח י״ט), ועיין בבאור. ובשם זה נקראת בתור עיר המלוכה לאחד ממלכי כנען (יהושע י״ב פט״ז), ובהחלק הארץ לבני ישראל עמדה על גבול בני יוסף, ויצא הגורל לבני יוסף וגו׳ עלה מיריחו בהר בית־אל (שם פט״ז א׳), ושעור הכתוב בהר, מקום שם עמדה העיר בית־אל, וכמו שנאמר באברהם: ויעתק משם ההרה מקדם לבית־אל (בראשית י״ב ח׳), וכן נאמר בסמיכות, ובהר בית־אל (ש״א י״ג ב׳), ומה שנאמר במקום אחד, ויצא מבית־אל לוזה (יהושע פט״ז ב׳), אין הכוונה שיצא מבית אל אל העיר לוז, אלא שקרא הכתוב את העיר בשני שמותיה, ובית אל לוזה, הוא כמו בית־לחם אפרתה (מיכה ה׳ א׳), לפי שבימים ההם עוד היתה העיר נקראת גם בשם לוז בפי יושבי הארץ, וכמו שנאמר, אל כתף לוזה נגבה היא בית אל (יהושע י״ח י״ג), והיא נחשבת בין הערים אשר נפלו בגורל בני בנימין (שם

פרייער, домъ печали. בֵּית הסהר (בראשית ל״ט ך׳), בֵּית משמרת (ש״ב כ׳ ג׳), בֵּית הכלא (ירמיה ל״ז י״ח), בֵּית המהפכת (דה״ב ט״ז י׳), בֵּית הכלוא (ירמיה ל״ז ד׳), שטאקקהויז, צוכטהויז, тюрма, темница. בֵּית האספים (דברי הימים א׳ כ״ו ט״ו), פֿאָרראטהס קאממער, кладовая. בֵּית החפשית (מלכים ב׳ ט״ו ה׳), זיכען הויז, больница, госпиталь. (עיין חפש), בֵּית נכאת (מ״ב כ׳ י״ג), שאטץ הויז, казначейство. בֵּית עקד (שם י׳ י״ב), פֿאַרזאממלונגס הויז, сборный домъ. בֵּית תפלה (ישעיה נ״ו ז׳), בעטהויז, молельня. בֵּית משתה (קהלת ז׳ ב׳), הויז דעס מאָהלס, домъ пиршества. בֵּית אבל (שם שם), טרויערהויז, домъ плача. ובהשאלה, בֵּית מועד לכל חי (איוב ל׳ כ״ג), כנוי למקום משכן הנפשות אחר המות, או מקום הקברות, כי הולך האדם אל בֵּית עולמו (קהלת י״ב ה׳), עוויגעס הויז, вѣчный домъ. ובדרז״ל, בית עולמים, המפטיר בְּבֵית עולמים (תוספתא ברכות ג׳). ובמשנה, בֵּית דין (כתובות א׳ א׳), בית שהדיינים יושבים שם לדין, בָּתֵּי דינין (כתובות ק״ה א׳), בֵּית דין הגדול (סנהד׳ י״א ב׳), אב בֵּית דין (תענית י״ג ע״א), ראש בֵּית דין (ראש השנה ב׳ ז׳), בֵּית המדרש (דמאי ז׳ ה׳), בֵּית ועד (אבות א׳ ד׳), בֵּית הספר (ב״ד מ״ח), בֵּית הכנסת (ברכות ו׳ ג׳), בֵּית ספר למקרא ובֵית תלמוד למשנה (איכה רבתי פתיחה י״ב). וברבוי, בָּתֵּי כנסיות, בָּתֵּי סופרים (כתובות ק״ה ע״א), בֵּית המקדש (ברכות ל״ג ע״א), מקדש ה׳ בירושלים. וכן נקרא בֵּית עולמים, עד שלא נבחר בֵּית עולמים (מכילתא בא א׳), וכ״כ. בֵּית הבחירה (מעשר שני ה׳ י״ב), בֵּית התבן, בֵּית הבקר, בֵּית העצים, בֵּית האוצרות (שם שם ג׳), בֵּית שער (סוטה ח׳ ב׳), והרבה כאלה. ב) מקום דירת בע״ח, גם צפור מצאה בַיִת (תהלים פ״ד ד׳), בנה כעש בֵּיתוֹ (איוב כ״ז י״ח), וּבֵית עכביש (שם ח׳ י״ד), מאָטטען נעסט, паутина. ג) כלל בני ראש הבית, משפחה, פֿאַמיליע, семейство. איש וּבֵיתוֹ באו (שמות א׳ א׳), וקחו את אביכם ואת בָּתֵּיכֶם (בראשית מ״ה י״ח), וכולל גם משפחה גדולה ושבט. בֵּית אהרן (תהלים קט״ו י״ב),

בֵּית הלוי (שם קל״ה כ׳), וכל עם ישראל כלו המתיחס לבית אב אחד, בֵּית ישראל (שם קט״ו י״ב). ובחבור עם השם אב, בֵּית אב (במדבר כ״ה ט״ו), למשפחתם לְבֵית אבתם (שם א׳ ב׳), (עיין אב). וכולל גם הבנים והדור הבא, נאכקאָממענשאַפֿט, потомство. אשר לא יבנה את בֵּית אחיו (דברים כ״ה ט׳), כי בַיִת יעשה לך ה׳ (ש״ב ז׳ י״א), בנו שתיהם את בֵּית ישראל (רות ד׳ י״א), ונאמן בֵּיתְךָ (ש״ב ז׳ ט״ז). ומזה, ויעש להם בָּתִּים (שמות א׳ כ״א). ד) כל הנמצא בבית, הרכוש, פֿערמאָגען, имущество, имѣніе. את בֵּית המן (אסתר ח׳ א׳), אשר הניח לשמור הַבָּיִת (ש״ב כ׳ ג׳), ואחישר על הַבָּיִת (מ״א ד׳ ו׳). ה) מכסה ומעטה, היללע, דעקקע, покровъ, покрывало, одѣяло. ארגות שם בָּתִּים לאשרה (מ״ב כ״ג ז׳). ומזה, מקום וכלי קבול, בעהאַלטער, вмѣстилище. בָּתִּים לבריחים (שמות כ״ו כ״ט). ובא, וּבָתֵּי הנפש (ישעיה ג׳ כ׳), כלים לבשמים שהנפש נהנית מהם, ריעכפֿלעשכען, флаконъ. (ועיין נפש). כְּבֵית סאתים (מלכים א׳, י״ח ל״ב), מקום מכיל סאתים. ו) פנים ותוך, אים אינגערין, во внутри. כמראה אש בֵּית־לה (יחזקאל א׳ כ״ז), פֿאָן אינגען, извнутри. מִבַּיִת ומחוץ בכפר (בראשית ו׳ י״ד), מִבֵּית לפרכת (שמות כ״ו ל״ג). ובמשנה, עד ההשאלה האשה ששמשה ביתה וירדה וטבלה ולא כבדה את הבית כאלו לא טבלה (מקואות ח׳ ד׳). ובמובן קרוב לזה, המת בתוך הבית טהור יצא מתוכו הרי הוא טמא (פסיקתא פרק פר״ה), כנוי לרחם האשה, (עיין בבאור הרב רש״ב). ז) מקום מציאות לדבר מה, בֵּית אבנים יחזה (איוב ח׳ י״ז), שטיינלאַגן, שטיינשידע, каменистая площадь. וי״מ כפשוטו בית בנוי מאבנים, שטיינמויער, каменная стѣна. בֵּית קברות אבתי (נחמיה ב׳ ג׳), בֵּית צלעות אשר לבית (יחזקאל מ״א ט׳). ומזה, בֵּית נתיבות (משלי ח׳ ב׳), המקום שממנו יוצאות נתיבות לכמה צדדים, שיידע וועגע, мѣсто, гдѣ расходятся дороги, распутіе. ובמשנה שבילי בית גלגול (טהרות ו׳ ו׳), מקום מעלות ומורדות, שעקקענגאַנג, кротый ходъ.

ואינו רשע. ובדב״א, שרעותיו בֵּינוֹנִיּוֹת ומסוצעות (רמב״ם הלכות דעות א׳ ד׳), בגדים בֵּינוֹנִים (שם ה׳ ט׳). ומזה שם המפשט, שלשה דברים רובן ומעוטן רע, ובֵינוֹנִיתָן יפה (ירושלמי ברכות ח׳). ובחכמת הדקדוק עניינו זמן ההוה בפעלים שהם כתארים (בֵּינוֹנִי פועל, בֵּינוֹנִי פעול).

בֵּיצָה, ש״נ. הגשם הבהורי שמטילים בעו״ח, שבו בקליפתו נוצר זרעם למיניהם, אֵיי, яйцо. במקרא לא נמצא כי אם ברבוי, אפרוחים או בֵיצִים (דברים כ״ב ו׳), בֵּיצִים עזבות (ישעיה י׳ י״ד), בֵּיצֵי צפעוני (שם נ״ט ה׳), האוכל מִבֵּיצֵיהֶם (שם שם). ובמשנה נמצא גם ביחיד: בֵּיצָה שנולדה ביו״ט (ביצה א׳ א׳), בֵּיצַת התרנגולת (פרה ח׳ ו׳), לא יקוב אדם שפופרת של בֵּיצָה (שבת ב׳ ד׳), קליפת הביצה, לבשל בו בֵּיצָה קלה שבביצים (שם ח׳ ה׳), ופירשו בגמרא שהיא בֵּיצַת תרנגולת (שם דף פ׳ ע״ב), הקב״ה יושב וזן את כל העולם מקרני ראמים עד בֵּיצֵי כנים (ע״ז ג׳ ע״ב). ופירש״י מינא הוא דמתקריה ביצי כנים ודקין הן. ובהשאלה גוש עגול בתבנית ביצה, בֵּיצַת הסיד (שבת דף פ׳ ע״ב). והערוך גורס ביצת הגיד, קאלק קלומפען, известковая глыба. בֵּיצַת היוצרים (פרה ה׳ ה׳), הגוש העגול שהיוצר מכין לו לעשות ממנו כלי. ובהשאלה אחרת, ביקש לזורקן ולקעקע בֵּיצָתָן (ויק״ר כ״ז), כיון שעמדו וחרפו קעקע הקב״ה בֵּיצָתָן מן העולם (פסיקתא שקלים), עיקרן ומקורן, כמו שהביצה התחלה לבע״ח הנוצר בקרבה. ומזה בפיוט, הרס וקעקע בֵּיצָתָם (יולת א׳ דפסח), והרוו״ה לא פירש כן. ב) כלי קבול הזרע באברי ההולדה בזכר, האָדִיק, ядра. אין לו בֵּיצִים או אין לו אלא בֵּיצָה אחת (בכורות ו׳ ו׳), איזהו פצוע דכה כל שנפצעו הַבֵּיצִים שלו (יבמות ח׳ ב׳), כל שֶׁבֵּיצָיו מבחוץ מוליד וכל שבפנים מטיל בֵּיצִים (בכורות ח׳ ע״א), החומת שֶׁבֵּיצִים שלה מקבלות עמה (כלים י״ט ה׳), מקום הביצים שבעור הבהמה שעושים ממנו את החמת.

יסודו בוץ, בָּצַץ, בהוראת בקיעת ופריצת נוזלים ונקראת הביצה כן אם ע״ש בקיעתה ויציאתה מן העוף. או ע״ש בקיעת האפרוח ממנה. וראיה לדבר, השם ביעא בארמית בחלוף הצדיק בעין הנגזר מן הפעל בוע (וויי״ש).

בִּירָה, ש״נ, בכתבי הקדש האחרונים. א) עיר המלוכה, רעזידענץ, בורג, столица, за́мокъ. שושן הַבִּירָה (נחמיה א׳ א׳ ובאסתר), לקרות את שערי הַבִּירָה (נחמיה ב׳ ח׳). תאר כבוד לירושלים, ואת חנניה שר הַבִּירָה (שם ז׳ ב׳), ובארמית שבמקרא: באחמתא בְּבִירְתָא (עזרא ו׳ ב׳). ב) ש״ת כבוד לבית המקדש, טעמפעל, храмъ. כי לא לאדם הַבִּירָה (דהי״א כ״ט א׳), ולבנות הַבִּירָה אשר הכינותי (שם שם י״ט). ובמשנה, שורפין אותו לפני הַבִּירָה (פסחים ז׳ ח׳), לפני ההיכל במסיבה ההולכת תחת הַבִּירָה (מדות א׳ ט׳, ועיין יומא ב׳ ע״א). ובימי התנאים מצאנו רב ארא שר הַבִּירָה (כתובות כ״ב ע״א).

2) **בִּירִית**, במשנה, שם. אצעדה להחזיק בתי שוקים שלא יפלו, קניע־באנד, подвязка. בִּירִית טהורה (שבת ו׳ ד׳).

בִּירָנִית, ש״נ. מגדל ומבצר, בורג, פעסטונג, за́мокъ, крѣпость. ויבן ביהודה בִּירָנִיּוֹת (דהי״ב י״ז י״ב).

בַּיִת, ש״ז. א) בנין לדירת קבע, הויז, домъ. כנגד דירת אהל המטלטל. ועל הרוב מתיחס אל הפעל בָּנָה, ויבן לו בָּיִת (בראשית ל״ג י״ז), כי תבנה בַּיִת חדש (דברים כ״ב ח׳), מרלתי בֵּיתֶךָ (יהושע ב׳ י״ט). והרבוי, בניתי לי בָּתִּים (קהלת ב׳ ד׳). ובכלל קבוץ בנינים לדירת מלכים ושרים, פאלאסט, палата, дворецъ. בֵּית פרעה (בראשית מ״ה ב׳), ואת בֵּיתוֹ בנה שלמה שלש עשרה שנה (מ״א ז׳ א׳). ובענין מיוחד לעבודת ה׳, האתה תבנה לי בַּיִת לשבתי (ש״ב ז׳ ה׳), בנה בניתי בֵּית זבל לך (מ״א ח׳ י״ג). וכ״כ בנין גדול לקברות הגדולים, גראבשטעטטע, гробница, усыпальница. שכבו בכבוד איש בְּבֵיתוֹ (ישעיה י״ד י״ח). וכן כל מקום דירה לתכלית מיוחד הבא מפורש בשם הנסמך לו, בֵּית היין (שיר השירים ב׳ ד׳), וויין הויז, домъ вина. בֵּית הנשים (אסתר ב׳ ג׳), הארעם, гаремъ. בֵּית מרזח (ירמיה ט״ז ה׳), הויז דער

אשר באו על ההתום על האמנה (שם י׳ מ״ז).

בין, **בין**, עקרו ש״ז. בהוראת אות הבי״ת, התוך, האמצעי,

ולא נמצא כי אם בסמיכות, דיא מיטטע, среди́на, среда́, אין דער מיטטע, אונטער, צווישען, среди, между. **ובין** חציר (ישעיה מ״ד ד׳). **מבין** עפאים (תהלי׳ ק״ד י״ב). промежъ, אל בין עבותים (יחזקאל ל״א י׳), על בין עבותים (שם י״ט י״א). ובא ברבוי נקבות, אל בינות לגלגל (שם י׳ ב׳), מבינות לגלגל (שם שם ו׳), ומזה, **בינים** על מספר זוגי, המקום שבאמצע שתי מחנות הנלחמות זו עם זו, דער צווישען רוים, промежутокъ. ולא נמצא במקרא כי אם בחבור אל השם איש, איש הבינים (ש״א י״ז ד׳), האיש הנבחר מן המחנה האחת להלחם עם הנבחר מן המחנה השני, דועללאנט, צווייקאמפפער, дуелистъ, единоборецъ. ורוב שמושו בענין מלת היחס, בהוראת אות הבי״ת, יחס התוך והאמצעית, צווישען, промежду. עבר בין הגזרים (בראשית ט״ו י״ז), בין עיניך (דברים ו׳ ח׳), על המצח, בין אחים יפריא (הושע י״ג ט״ו), אונטער, между. בין שיחים (איוב ל׳ ז׳). ובהתיחס אל המקיפים, יבא שם האחד מהם בלמ״ד, ויהי מבדיל בין מים למים (בראש׳ א׳ ו׳), או תבוא מלת בין כפול, בין המים אשר וכו׳ ובין המים אשר (שם ז׳). ופרטי הוראותיה הן: א) יחס המקום בהצטרפות שני מקומות, בין בית אל ובין העי (שם י״ג ג׳), בין מגדל ובין הים (שמות י״ד ב׳). ב) יחס ההבדל, בין הקדש ובין קדש הקדשים (שם כ״ו ל״ג), בין הטמא ובין הטהור (ויקרא י״א מ״ז), בין דם לדם בין דין לדין (דברים י״ז ח׳), בין הקודש לחול (יחזקאל מ״ב כ׳). ובכנוים, היו מבדלים ביניכם לבין אלהיכם (ישעיה נ״ט ב׳). ג) ולהפך, בענין התקרבות של שני צדדים, זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם (בראשית ט׳ י״ב), ביני ובין הארץ (שם שם י״ג), וברבוי נקבה, כי המליץ בינתם (שם מ״ב כ״ג), ה׳ יהיה שומע בינותינו (שופטים י״א י׳). ובא כפול, תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך (בראשית כ״ו כ״ח). וכן ד) בענין שאר יחוסים שבין איש לרעהו, אל נא תהי מריבה ביני ובינך (שם י״ג ח׳), ושפטו העדה בין המכה ובין גואל הדם (במדבר ל״ה כ״ד), ביני ובין כרמי (ישעיה ה׳ ג׳), והעריך הכהן אתה בין טוב ובין רע (ויקרא כ״ז י״ב), לדעת אם היא טובה או רעה. ויתכן שהוא בענין שווי ודמיון, אם היא רעה ואם היא טובה, את הכל יעריך הכהן באין הבדל, זייא עס גוט אדער שלעכט, будь оно хорошо или худо. ומזה, ה׳ אין עמך לעזור בין רב לאין כח (דה״ב י״ד י׳), ופירושו אין עמך הבדל כשאתה רוצה לעזור, אם תושיע לרב כח או לאין כח, וכמ״ש אין לה׳ מעצור להושיע ברב או במעט (ש״א י״ד ו׳). וכן שמשו בו חז״ל במשנה, בין שיש בו כדי לחמץ ובין שאין בו כדי לחמץ (ערלה ב׳ ו״ז), בין שלם בין מחותך (תרומות י״ד א׳), מעשה באחד שחלץ בינו לבינה (יבמות י״ב ח׳). באין רואה, אונטער זיך, אונטער פיער אויגען, на единѣ, съ глазу на глазъ. בינו לבין עצמו (תוספתא ברכות ג׳). ובא, ה) בהוראת תוך הגבול, במקום ובזמן, צווישען, איננערהאלב, между, въ продолженіи. בין שורתם יצהירו (איוב כ״ד י״א), ובין עשרת ימים (נחמיה ה׳ י״ח), ובארמית כבעברית, בין שניה (דניאל ז׳ ה׳), סלקת ביניהן (שם שם ח׳), ובכתיב ביניהון.

2) **בינתים**, במשנה, שם. במספר זוגי, אמצע ותוך במקום ובזמן,

מיטטע, средина. ונוטל אחת מבינתים (סוכה פרק א׳ ו׳), והעלם בינתים (שבועות פרק א׳ ב׳), ושאר ימים שבינתים לא בדקו (נדה י׳ ג׳). ובמדרש, יהי רקיע בתוך המים בינים ובינתים (ב״ר ד׳), הראשון בבחינת התוך והשני בבחינת המצוע.

2) **בינוני**, **בינונית**, במשנה, ש״ת. לדבר ממוצע,

במובן הטבעי והמוסרי, מיטטעלמעסיג, געוואָהנליכע, посредственный, обыкновенный-ая. לא גדול ולא קטן אלא בינוני (כלים י״ז ח׳), באמה הבינונית (שם שם ט׳), בעל חוב בבינונית (גיטין ה׳ א׳), שדה לא טובה ולא רעה ביותר, בינונים תלוים ועומדים (ראש השנה דף ט״ז ע״ב), אדם שאינו צדיק

ולא רחוק לפרשו . обратить вниманіе на בהוראת בוא בקרב דבר והכנס בתוכו, דורך דרינגען , проникать . וזו מעיקר יסוד ההוראה בשרש זה (עיין הערה) , ושעור המליצה: יְסֹבְבֶנְהוּ, יקיפנו מן הצדדים רמז לענני כבוד , יְבוֹנְנֵהוּ יכנס גם בתוכו , כמ״ש, ושכנתי בתוכם (שמות כ״ה ח) . ובספרא , במלח תמלח יכול תבונהו , ת״ל תמלח (ויקרא פרק י״ד) . ובגמרא אמרו בפירושו, מאי תבונהו אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יִתְבּוֹנְנוּ כתבן בטיט כו׳ אלא אמר רבא תְּבוּנֵהוּ, ופירשו רב אשי יכול יתן בו טעם כְּבִינָה (מנחות דף כ״א א׳) , נמצינו למדים מדבריהם שראו בפעל זה מושג הכניסה בתוך דבר , אם כניסה גמורה כתבן בטיט , והכוונה לתת בו מלח הרבה, או כל שהוא ורק בנותן טעם כבינה .

התפעל. התעוררות להבין ולשים לב, בעטראַכטען, נאַכדענקען , איבערלעגען , всмотрѣться, размышлять, обдумывать . וְהִתְבּוֹנַנְתָּ על מקומו (תהלים ל״ז י׳) , וָאֶתְבּוֹנֵן אליו בבקר (מ״א ג׳ כ״א) , עמוד וְהִתְבּוֹנֵן (איוב ל״ז י״ד) , עמדתי וַתִּתְבֹּנֶן בי (שם ל׳ כ׳) , וירא און ולא יִתְבּוֹנָן (שם י״א י״א) , בעמערקען , замѣчать . ובא , בענין קנית בינה , פֿערשטאַנדיג ווערדען , בעלעהרט ווערדען , разумѣть, обучаться . מזקנים אֶתְבּוֹנָן (תהל׳ קי״ט ק׳).

בִּינָה , ש״נ . א) הכרת דבר והשגתו , דאס פֿערשטעהן, פֿערשטאַנדניסס איינער זאכע , уразумѣніе . נלעג לשון אין בִּינָה (ישעיה ל״ג י״ט) , ואבקשה בִינָה (דניאל ח׳ ט״ו), להשכילך בִינָה (שם ט׳ כ״ב) . ב) כח השכל להשיג מהות הדברים בידיעת הבדלם להקיש דבר לדבר ולהוציא מהם תולדות , איינזיכט , פֿערשטאַנד , благоразуміе, разумъ . ונקשר עם הפעל ידע , קנה. וידעו תעי רוח בִינָה (ישעיה כ״ט כ״ד) , קנה חכמה קנה בִינָה (משלי ד׳ ה׳) , ולא בִינַת אדם לי (שם ל׳ ב׳) , ואל בִּינָתְךָ אל תשען (שם ג׳ ה׳) , חכמתכם וּבִינַתְכֶם (דברים ד׳ ו׳) . וברבוי , כי לא עם בִינוֹת הוא (ישעיה כ״ז י״א) . והתיחד לידיעה מיוחדת , יודעי בִינָה לעתים (דה״א י״ב ל״ב) , קענטניסס דער צייטען , знаніе вре-мен. וחכמינו ז״ל אמרו שהיו יודעים סוד העיבור . ויתכן ג״כ שהוא עד יודעי העתים (אסתר א׳ י״ג) , ולא נמצא השם בִינָה מיוחס אל השי׳ במקרא. ובדרוז״ל לכח ההרגשה המוסרית, שנתן הקב״ה בִינָה יתרה באשה יותר מבאיש (נדה מ״ה ע״ב) , געפֿיהל , נעמיגקייט , чувствительность . ובחכמת הקבלה השתמשו בשם בִינָה כשם כנוי לאחת הספירות העליונות, חכמה, בינה, ודעת.

תְּבוּן , ש״ז . כענין בינה , איינזיכט , раз-умъ . בִּתְבוּנָם עצבים (הושע י״ג ב׳) , ולא נמצא יותר במקרא .

תְּבוּנָה , ש״נ. איינזיכט, פֿערשטאַנד , פֿערנונפֿט , уразумѣніе, умъ, разумъ . ואין בהם תְּבוּנָה (דברים ל״ב כ״ח) . ובא נרדף עם חכמה ודעת, אין חכמה ואין תְבוּנָה (משלי כ״א ל׳) , ולא דעת ולא תְבוּנָה (ישעיה מ״ד י״ט) . וביחוס אל השם יתברך, לעשה השמים בִּתְבוּנָה (תהלים קל״ו ה׳) , וּבִתְבוּנָתוֹ נטה שמים (ירמיה י׳ י״ב) , אין חקר לִתְבוּנָתוֹ (ישעיה מ׳ כ״ח) . ובא גם ברבוי , ענינים מושכלים, והגות לבי תְבוּנוֹת (תהלים מ״ט ד׳) , ודרך תְּבוּנוֹת יודיענו (ישעיה מ׳ י״ד) , אזין עד תְּבוּנוֹתֵיכֶם (איוב ל״ב י״א) , איינזיכטסוואָללע רעדען , мудрая рѣчь . ובהשאלה, וּבִתְבוּנוֹת כפיו ינחם (תהל׳ ע״ח ע״ב) ; ובחבור עם שם הנושא , לאיש תְּבוּנָה (משלי י׳ כ״ג) , רב תְּבוּנָה (שם י״ד כ״ט) , ואיש תְּבוּנוֹת יחריש (שם י״א י״ב) . ובא בחבור עם הפעל פוק, ואדם יפיק תְּבוּנָה (משלי ג׳ י״ג) .

8) הֲבָנָה , שה״פ, בדב״א. פֿערשטעהן , уразумѣніе . הֲבָנָה ציורית (עקרים ב׳ ו׳) .

3) הִתְבּוֹנְנוּת , שמ״נ . בדב״א, בעטראַכטונג , соображеніе . שיתבאר עם הִתְבּוֹנְנוּת לזה הדבר (מורה נבוכים א׳ ב׳) .

בּוּנָה , שע״פ . מבני חצרון בן פרץ (דה״א ב׳ כ״ה) .

בּוּנִי , שע״פ . מן הלוים , אבי חשביה (נחמיה י״א ט״ו) .

בָּנִי , שע״פ . א) מן הלוים אשר העמיד נחמיה לתודה ולתפלה ביום עשרים וארבעה לחדש השביעי (נחמיה ט׳ ד׳) . ב) מראשי העם

להבידם ולדעתם. ונרדף לפעל חכם, היינו ידע, שקענען, узнать . ובפרטיו יאמר:

א) בהוראת יוצא, א) בהכרת החושים, וואהרנעהמען, замѣчать . שמעה אזני ותבן לה (איוב י"ג א'), אם חכי לא יבין הוות (שם ו' ל'). ולענין הרגשה בכלל, שפירען, чуять, чувствовать . ויצעו ולא יבין למו (שם יד כ"א). ובהשאלה, בטרם יבינו סירתיכם אטד (תהלים נ"ח י'). ובקשור עם יחס שבו, אבינה בבנים נער חסר לב (משלי ז' ז'). ובלמ"ד, ואחור ולא אבין לו (איוב כ"ג ח'). ב) הסתכלות בשום שכל להשיג מושג, מערקען, בעמראכטען, примѣчать, наблюдать . ביחס הפעול, בינו שנות דור ודור (דברים ל"ב ז'). וביחס שאליו, כי לא יבינו אל פעלת ה' (תהל' כ"ח ה'), בנתה לרעי מרחוק (שם קל"ט ב'). וביחס הבית, בינתי בספרים (דניאל ט' ב'), ובין בדבר והבן במראה (שם ט' כ"ג), ואבינה בעם (עזרא ח' ט"ו), ואבינה ברעה (נחמיה י"ג ז'). ובכתבי הקודש האחרונים יבוא גם עם על, ויבן על עוזבי ברית קדש (דניאל י"א ל'), ועל אלהי אבותיו לא יבין (שם שם ל"ז). ג) השגת השכל, איינזעהען, פערשטעהען, проникать, внимать, соображать . שמעו שמוע ואל תבינו (ישעיה ו' ט'), ואני שמעתי ולא אבין (דניאל י"ב ח'), והמשכילים יבינו (שם שם י'), ויבן עלי כי ה' קורא לנער (ש"א ג' ח'), וזו היא הבנת דבר מתוך דבר, ויבן דוד כי מת הילד (ש"ב י"ב י"ט); ועם זה קנית ידיעה, קענטניסס בעזיטצען, имѣть знаніе . רשע לא יבין דעת (משלי כ"ט ז'), זקנים יבינו משפט (איוב ל"ב ט'). ור"ם מזה, אבדה עצה מבנים (ירמיה מ"ט ז'), שם תאר לאנשים בעלי הבנה, איינזיכטסוואללע, פערשטאנדיגע, благоразумные, умные . ד) השגת השכל להבחין ולהבדיל בין טוב לרע, פערשטעהען, понимать . לב שומע וגו' להבין בין טוב לרע (מ"א ג' ט'), תבינו ואחר נדבר (איוב י"ח ב'), אלהים הבין דרכה (שם כ"ח כ"ג), וכל יצר מחשבות מבין (דה"א כ"ח ט'). וביחס שאליו, המבין אל כל מעשיהם (תהלים ל"ג ט"ו), והבינותי. מבין, מי שיש לו בינה, פערשטאנדיג, умный .

והוא קטן מן נבון (עיין שם). נוצר תורה בן מבין (משלי כ"ח ז'), ודל מבין יחקרנו (שם שם י"א), את פני מבין חכמה (שם י"ז כ"ד). ובא, ויבן ויפרץ (דה"ב י"א כ"ג), וענינו כמו ויחכם. ובדחז"ל, אני אובין ואדין (ע"ז ג' ה'). ובספרי, אני אהיה אובין לפניך (ס' דברים סימן ס'), על דרך נחי פ"י להבדילו מן הקל.

ב) יוצא לשלישי, פערשטאנדיג מאכען, ערקלערען, вразумлять, растолковывать . ומה שגיתי הבינו לי (איוב ו' כ"ד), את מי נועץ ויבינהו (ישעיה מ' י"ד), ונשמת שדי תבינם (איוב ל"ב ח'), תתן להם בינה, הבן להלז את המראה (דניאל ח' ט"ז), דרך פקודיך הבינני (תהלים קי"ט כ"ז). ובכתבי קדש האחרונים התיחד ההפעיל לבאור והבנת התורה, והלוים מבינים את העם (נחמיה ח' ז'), ויאמר ללוים המבינים (דה"ב ל"ה ג'), מבין עם תלמיד (דה"א כ"ה ח'), מורה, מלמד, איש מבין וסופר (שם כ"ז ל"ב). וכן בענין למוד השיר ללוים, כי מבין הוא (שם ט"ו כ"ב). ובא, זכריהו המבין בראות האלהים (דה"ב כ"ו ה'), מורה ומלמד להבין במראות אלהים. ויתכן שהוא יוצא לשני.

הנפעל. התעצמות כח ההבנה, פערשטאנדיג ווערדען, стать умнымъ . כי נבנותי (ישעיה י' י"ג), ולא נמצא יותר בפעל במקרא כי אם בבינוני כשם תאר למי שנתעצם בו כח ההבנה להבין ענין שכלי ולראות אחרית דבר מראשיתו, איש נבון וחכם (בראש' מ"א ל"ג), פערשטאנדיגער, благоразумный, разсудительный . בלב נבון תנוח חכמה (משלי י"ד ל"ג), לחכם לב יקרא נבון (שם ט"ז כ"א), ונבון תחבלות יקנה (שם א' ה'). ובסמיכות אל נשוא ההבנה ונבון דבר (ש"א ט"ז י"ח), ונבון לחש (ישעיה ג' ג'); והרבוי, חכמים ונבנים (דברים א' י"ג), (ועיין חכם).

הפיעל, יסבבנהו יבוננהו (דברים ל"ב י'). לדעת הראשונים ענינו למוד, איינזיכט לעהרען, פערשטאנדיג, истолковывать, вразумить . והאחרונים פירשוהו מענין שימת לב והשגחה, אכט אויף עטוואס האבען, אכטגעבען,

שה״פ וענינו כמו עבור, בעפֿהכטונג, опло-говореніе. ע״ד לשון הארמית, שורו עבר תרגומו תוריה מִבְטַן (איוב כא י׳). ובמדרש, דבמנה׳ תרין (איכה א׳, רבתי בגרים), הרתה תאומים. ובהשאלה, תוך ועומק, פנימיות, אינערע, внутренность. מִבֶּטֶן מי יצא הקרח (איוב לח כ״ט), כי תשמרם בְּבִטְנֶךָ (משלי כ״ב י״ח), וימלא קדים בִּטְנוֹ (איוב טו ב׳), מִבֶּטֶן שאול (יונה ב׳ ג׳), וכולל כל אברי תוך הגוף, הקרב, ומכות חדרי בָטֶן (משלי כ׳ ל׳). ובהשאלה, כלל הגוף, נפשי ובטני (תהלים לא י׳), קערפער, לייב, тѣло. דבקה לארץ בִּטְנֵנוּ (שם מד כ״ו), ג) במלאכת הבנין בליטה יוצאת, איינע מיכליבעשרהאַרונג, בויך, брюхатость, выпуклость.

בָּטְנָה, שם פרי ידוע. מין אגוז ארוך כתבנית הבטן, פיסטאציען נוססע, фисташка. בָּטְנִים ושקדים (בראשית מ״ג י״א). ובמשנה, לולבי האלה והבטנה (שביעית ז׳ ה׳).

2) בִּטְנוֹן, במשנה, שם. כלי זמר ידוע שהמנגן סומכו על בטנו, או שהוא עשוי על תבנית הבטן, איין ארט שפיעלאינסטרומענט, родъ музыкальнаго ин-струмента. הַבִּטְנוֹן (כלים מז ו׳), ועיין בערוך.

בְּטֹן, שם עצם פרטי. עיר במטה אשר (יהושע יט כ״ה).

בְּטֹנִים, שע״פ. עיר בנחלת גד (יהושע יג כ״ו).

בִּי, מלת הקריאה לתחנה ובקשה, אָ, אך! שילוינג, ביטטע אום פֿערציהונג, о, ахъ! о, пожалуйста, извините! בִּי אדני (בראשית מ״ג כ׳), בִּי אדני (שמות ד׳ י׳). והוא מלה טבעית. ולדעת געזעניוס היא מלה מקוצרת מן בָּעֵי בארמית וענינו בקשתי, מיינע ביטטע, моя просьба. תפלה העין, וראיתו מתרגומו בָּעוּ (עיי״ש).

1) בֵּי, בִּי, ארמית. א) מלת היחס בהוראת האות בי״ת. בענין בֵּין, אין, צו, въ, къ. בֵּי היא שעתא (ת״י במדבר כ״ב כ״ח), ורגיל הרבה בתלמוד בֵּי גילי (עירובין מ״ד ב׳). בין הקנים. בֵּי חלתא (שבת ק׳ ע״א), כמו, בֵּין התולות (שם לא ע״א), וכמו כן ב) בהוראת בַּיִת, וביחוס השייכות, אנגעהאָריגעס, принадлежность. בֵּי דינא (עירובין ס״ה ע״א), בֵּי כנשתא (מגילה כ״ז ב׳), כלתא דְּבֵי בר פפא (יבמות כ״א ב׳), כולהו דְּבֵי אבא רבה קרי ליה (שם), תנא דְּבֵי רבי ישמעאל (חולין מ״ב ע״א). ובעברית בענין זה תבא לפעמים הבי״ת לבדה מחוברת אל השם; כמו בעשתרה (עי׳ שמוש אות בי״ת ובשם בַּיִת), ג) במובן השם בֵּן, זָהְן, сынъ. ר׳ ישמעאל בֵּי רבי יוסי (ברכות פרק ד׳). ובקצור, בתבור הבי״ת אל השם ברבי חנינא (שם פרק ח׳), רבי אליעזר ברבי שמעון (ב״מ פ״ח עמוד א׳), וכדומה הרבה בתלמודים, ומזה בענין שזה כבוד לחכם גדול בן חכם גדול ידוע בימיהם, רבן גמליאל בריבי (שבת קט״ז א׳), רבי אושעיה בריבי (עירובין נ״ג א׳), וכן בלא זכרון שמו העצמי, ברבי אומר (מכות ה׳ ע״ב), אלמלא דבריהם דברי תורה ודברי ברבי קבלה (חולין קל״ז ע״א), והוא כנוי כבוד לרבי יוסי שהיה גדול בדורו. וכן רגיל השמוש הזה אצל גדולי הפייטנים רבי אליעזר בריבי הקליר, רבינו משולם בריבי קלונימוס.

2) בִּיב, במשנה, ש״ז. חפירה חלולה, או צנור להוציא השופכין, קאַנאַל, רינגע, каналъ, желобъ. בִּיב שהוא קמור (עירובין ח׳ י׳). ובמדרש, נוח לו לשלמה שיהא גורף בִּיבִין שלא נכתב עליו המקרא הזה (שמו״ר ו׳), מלך ב״ו בונה פלטין ונותן בִּיבָהּ על פתחה ואינו נאה והקב״ה ברא את האדם ונותן בִּיבוֹ על פתחו והוא נאה (בראשית רבה י״ב), פותקין בִּיבוֹתֵיהֶן (ב״ק ו׳ ע״א) שרשו בוב (עיי״ש).

בִּין או בּוּן, פעו״י. הקל, בעבר פ״א במקרא, בִּנוֹתָה (תהלים קל״ט ב׳), ע״ד נחי ע״ו, ופ״א, בִּינֹתִי (דניאל ט׳ ב׳). ולדעת קצת גם פעם אחת בבינוני, מְבִנִים (ירמיה מ״ט ד׳), והצווי, בִּין בִּינוּ, ורק אלה המעטים באו על דרך הקל, ועיקר שמושו במקרא על דרך הפעיל בהוראת עומד ויוצא כמשפט קצת פעלים בנחי ע״ו, ושע״כ ראינו לכלול את המעט מן הקל ברובם של הפעיל. עיקר הוראתו כניסה אל בֵּין הדברים או אל תוכם, במובן השכלי

על הקרקע, שזו אחת מהוראת: הפעל בטח, או הוראתו העיקרית כמו שהערנו;

2) בָּטַח, במשנה, שם. הַבֶּטַח אינו מביא את הטומאה היה בו זיז וכו' (אהלות י"ב ג'). הערוך כתב אית דאמרי אבטח, ובתוספתא אבטי כמין טיחת טיט בבנין שהוא סמוך לחלון וזיז נתון עליו וכו'. וכעין זה פירש הרמב"ם ואמר שהעולה יסמך עליו ולזה יקרא בטח. והנראה שהוא הפך של זיז, ונקרא בטח הבנין הסמוך והחזק, פֿאָרשפרונג, выступъ. והפוכו זיז, בליטה דקה שנוחה להזיזה.

בֶּטַח, שע"פ. עיר בארם צובא (ש"ב ח' ח'), ובדה"א (י"ח ח') נקראת טִבְחַת (עיי"ש).

בָּטֵל, פעו"ע. הקל. עיקרו הפסק ושביתה, אויפהערן, מיססיג זיין, перестать, бездѣйствовать. ובָטְלוּ הטוחנות (קהלת י"ב ג'), ולא נמצא במקרא יותר, ומלשון ארמית, הוא בָּטְלַת עבידת (עזרא ד' כ"ד), והות בָּטְלָא (שם). ובמשנה השתמשו בו עד לשון עברית, ובוטל מדברי תורה (אבות א' ה'), שובת מלמודו, אם בָּטַלְתָּ מן התורה (שם ד' מ'), היה בָּטֵל מסלע (ב"מ ב' מ'), בטל ממלאכתו בהפסד סלע, בשביל מעותיך שהיו בְּטֵלוֹת אצלי (שם ה' י'), שבתו ולא עשו פרי, ובכל מקום תלמידי חכמים בְּטֵלִים (פסחים ד' ה'), גט שנתתי לך בָּטֵל הוא (גיטין ד' א'), אין בו כח הגט כי חזרתי מדעתי לגרשך, ניכטיג, אוהנע קראַפֿט געזעצט, не имѣетъ силы. מכרה בָּטֵל (כתובות י"א ד'), בָּטְלוּ במעיה (פרה ט' ו').

3) הנפעל, זיך דאַפֿאָן פֿרייםאַכען, освободиться. ולא אתה בן חורין לְהִבָּטֵל ממנה (אבות פרק ב' כ"א), לא יִבָּטֵל אדם מפריה ורביה (יבמות ו' ו').

4) הפיעל, יוצא, בארמית שבמקרא, השבתה, שטערן, препятствовать. ולא בַטִּלוּ המו (עזרא ה' ה'), לְבַטָּלָא גבריא (שם ד' כ"א). ובמשנה בענין העברה, אבשאַפֿפֿען, упразднять. בִּטֵּל את המעוררים (מעשר שני פרק ה' ט"ו). ובמובן המוסרי, בַּטֵּל רצונך מפני רצונו כדי שֶׁיְּבַטֵּל רצון אחרים מפני רצונך (אבות ב' ד'), אויפגעבען, отказаться отъ... לְבַטֵּל ממני מלכות שמים (ברכות פרק ב' ה'). ובהשאלה, מְבַטְּלוֹ בלבו (פסחים ג' ז'), מחשב בלבו שהוא כאינו נמצא, בָּטֵל הן חסר הן יתר מדה בתבל (ב"ב ד' ג'), אויפהעבען, отмѣнять. בית שמלאו תבן או צרורות וּבִטְּלוֹ מבוטל (אהלות ט"ו ד').

5) ההפעיל, יוצא לשלישי, אויפהאַלטען, לאַססען, העממען, הינדערן, останавливать, препятствовать. לְהַבְטִיל העם ממלאכה (סוכה ה' ה', שבת ל"ה ע"ב). ובדרב"א, גם בהתפעל, נִתְבַּטְּלָה נשימתו (פר"א מ"ב).

בִּטּוּל, שה"פ. שטערונג, אויפהעבען, прекращеніе, упраздненіе. בִּטּוּל בית המדרש (שבת פ"ז א'), פעמים שֶׁבִּטּוּלָהּ של תורה זהו יסודה (מנחות צ"ט ע"ב).

בַּטָּלָה, שמ"נ. מיסיגגאַנג, праздность. ומפנה לבו לְבַטָּלָה (אבות ב' ד'), שֶׁהַבַּטָּלָה מביאה לידי זמה (כתובות ה' ה').

בַּטְלָן, ש"ת. מי שהוא בטל ממלאכה ומתפרנס מקופת הצבור כדי שיהא פנוי לעסוק בתורה ובתפלה. איזה עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנים (מגילה א' ג').

בֶּטֶן, ש"נ. הכרס בגוף בע"ח, כן החלק החצוני ממנו הנראה, בויך, לייב, живот, брюхо. בִּטְנֵךְ ערמת חטים (שה"ש ז' ג'), ואונו בשרירי בִטְנוֹ (איוב מ' ט"ז). וכן חלק הפנימי מקום הקיבה והמעיים ובֶטֶן רשעים תחסר (משלי י"ג כ"ה), מאגען, желудокъ. מפרי פי איש תשבע בִּטְנוֹ (שם י"ח כ'). ויכלול מקום יצירת הולד באשה, שני גוים בְּבִטְנֵךְ (בראשית כ"ה כ"ג), מוטטערלייב, утроба, чрево. מרחם בן בִּטְנָהּ (ישעיה מ"ט ט"ו). ועל דרך המליצה נקראו הבנים גם פרי בטן, אשר מנע ממך פרי בָטֶן (בראשית ל' ב'), ומיוחס גם אל האב פרי בִטְנְךָ (דברים ז' י"ג). כי לא סגר דלתי בִטְנִי (איוב ג' י'), הבטן שיצאתי ממנה, כלומר בטן אמי. וחנותי לבני בִטְנִי (שם י"ט י"ז). וי"מ שהם האחים והאחיות בני בטן אמו. ובא, מלדה ומבטן ומהריון (הושע ט' י"א). דעת המפרשים ידוע, ולא רחוק שהוא

השרש, ובלשון ערבית יש בהוראת שרש בטח היות מושלך לארץ, ומזה יצא לענין השלך את עצמו על זולתו והשען עליו. ומצאנו דוגמתו בפעלים אחרים. השלך על ה׳ יהבך (תהל׳ נ״ה כ״ג), גל על ה׳ דרכך (שם ל״ז ה׳). ובא גם בבינוני פעול ב׳ פעמים, נכון לבו בָּטֻחַ בה׳ (שם קי״ב ז׳), כי בך בָּטוּחַ (ישעיה כ״ו ג׳), פערזיכערט, обезпеченный.

ההפעיל, יוצא. פערזיכערן, פערטרויען, איינפלאָססען, обнадеживать, увѣрять.

הִבְטַחְתָּ את העם הזה (ירמיה כ״ח ט״ו), וַיַּבְטַח אתכם על שקר (שם כ״ט ל״א), ואל יַבְטַח אתכם חזקיהו (מ״ב י״ח ל׳, ישעיה ל״ו ט״ו). ובא, מַבְטִיחִי על שדי אמי (תהל׳ כ״ב י״ד). לדעת המפרשים ענינו אתה נותן לי הבטחה על שדי אמי, ויתכן שיפורש בהוראת השלכה, הנחה והשכבה, והוא יוצא מן הקל, ובארץ שלום אתה בוטח, לפי פירושנו. ושעור מליצת הכתובים: אתה גוחי מבטן ומבטיחי על שדי אמי, משליך ומניח אותו על שדי אמי להניקני, עליך השלכתי מרחם, ואמי מה היא עושה, היא משלכת אותי עליך. ובדברי חכמינו ז״ל בפעול, מובטח לו שהוא בן עולם הבא (ברכות נ״ז ע״א), מובטח להן לישראל (שבועון מ״ג ע״ב), ובענין הקל, מובטחני בו שמורה הוראה בישראל (נטין דף נ״ח ע״א).

בֶּטַח, שמ״ז. א) נרדף לשם השקט, זיכערהייט, надежность, безпечность.

השקט וָבֶטַח עד עולם (ישעיה ל״ב י״ז), יתן לו לָבֶטַח וישען (איוב כ״ד כ״ג), יתן לו מקום להיות בטוח בו וישען עליו. ב) תה״פ, ויבואו על העיר בֶּטַח (בראשית ל״ד כ״ה), מובטחים שיוכלו לעשות כחפצם, אים פערטרויען, פערטרויאונגס פאָלל, въ полной увѣренности. ג) בלי פחד ומורא, זיכער, спокойно, надежно. וישבתם בֶּטַח (דברים י״ב י׳), וישכן ישראל בֶּטַח (שם ל״ג כ״ח), ילך בֶּטַח (משלי י׳ ט׳). ובתבור עם למ״ד, וישבתם על הארץ לָבֶטַח (ויקרא כ״ה י״ח), לָבֶטַח תושיבני (תהלים ד׳ ט׳).

בִּטְחָה, שמ״נ. מענין הקודם, רוהע, זיכערהייט, спокойствіе, надежность.

בהשקט ובְבִטְחָה תהיה גבורתכם (ישעי׳ ל׳ ט״ו).

בִּטָּחוֹן, שמ״ז. פערטרויען, צוטרויען, увѣренность, обезпеченіе.

מה הַבִּטָּחוֹן הזה (מ״ב י״ח י״ט). ובענין תקוה, האָפפנונג, אויסזיכט, надежда. כי מי אשר יבחר אל החיים יש בִּטָּחוֹן (קהלת ט׳ ד׳). ובדב״א התיחד לסמיכת הנפש על השם ואמונה חזקה בחסדיו, ושער הַבִּטָּחוֹן בספר חוה״ל ידוע.

בַּטֻּחָה, ש״נ. כענין הקודם, זיכערעס, זיכערהאַפטעס, надежное, прочное. פ״א במקרא ברבוי, ובַטֻּחוֹת למרגיזי אל (איוב י״ב ו׳).

מִבְטָח, ש״ז. ע״ם הדגושים. א) בטחון ואמונה, פערטרויען, увѣренность. להיות בה׳ מִבְטַחֶךָ (משלי כ״ב י״ט). ב) מי שבוטחים בו, תקוה, מוזה, האָפפנונג, надежда. מִבְטַח כל קצוי ארץ (תהלים ס״ה ו׳), מִבְטַח בוגד ביום צרה (משלי כ״ה י״ט), המבטח נעשה בוגד, או המבטח באיש בוגד, ביראת ה׳ מִבְטַח עז (שם י״ד כ״ו). ולכתם אמרתי מִבְטַחִי (איוב ל״א כ״ד), וע״ם אחר, מבית אל מִבְטֶחָם (ירמיה מ״ח י״ג), והוריד עז מִבְטֶחָה (משלי כ״א כ״ב). והרבוי, מאס ה׳ בְּמִבְטַחַיִךְ (ירמיה ב׳ ל״ז). ג) בטחה מפחד רעה, זיכערהייט, безпечность. ינתק מאהלו מִבְטַחוֹ (איוב י״ח י״ד), כמו מאהלו וממבטחו במקום שהוא בוטח בו. במשכנות מִבְטַחִים (ישעיה ל״ב י״ח).

2) הַבְטָחָה, במשנה, שם הפעולה. א) היות בטוח בעצמו שיכול לעשות דבר מה, געוויסהייט, איבערציינונג, увѣренность, убѣжденіе. ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו (ברכות ה׳ ד׳). ב) מה שמבטיחים לעשות, פערשפרעכען, פערזיכערונג, обѣщаніе, увѣреніе, обнадеживаніе.

אֲבַטִּיחַ, שם. מין פרי הגדל בגנה, נורקע, מעלאָנע, огурецъ, дыня. את הקשואים ואת הָאֲבַטִּיחִים (במדבר י״א ה׳). ובמשנה, אֲבַטִּיחַ תמצאה סרוחה (תרומות פרק ג׳ א׳). וכן הוא בערבי אַל־בַּטִּיךְ, ויתכן שנקרא כן על שם שהפרי גדול מן הבד, והוא נופל מושלך ושרוע

ירושלמי בזולת השם בית, עדיכם הבחירה (יומא א' א'). ובבבלי במקומו, בירה (יומא קף ט' ע"ב). ובתפלה, בבית בחירתך, ומורגל הרבה אצל המחברים. במובן המוסרי בענין כח הרצון שיש לו לאדם לבחור ולמאוס, באין סבה מכרחת.

2) בחירתא, בגמרא. כנוי למסכתא עדיות, האיל ותנן בבחירתא כותיה (ברכות כ"ז ע"א, קדושין נ"ד ע"ב), ופירש"י מסכת עדיות קרי בחירתא שכל דבריהם העידו מפי הגדולים והלכה כמותן, ור"ל שההלכות שנעדו בתורת עדיות אין ספק שהן הלכות נבחרות וברורות.

מבחר, שע"פ. בן הגרי מגבורי דוד (דהי"א יא ל"ח), ובש"ב במקומו (כ"ג ל"ח) בני הגדי.

בחרים, בחורים, שם עצם פרטי. עיר בשבט בנימין ממזרח לירושלים בסמוך להר הזיתים (ש"ב ג' ט"ז, ט"ז ה' י"ז י"ח), ותיב"ע עלמת, ועמו הסכימו המפרשים ואמרו שהיא העיר עלמת הנזכרת בדה"א ו' מ"ה). ובספר יהושע נקראת עלמון כא י"ח), והיא אשר נתנה לכהנים. ובשם היחס, עזמות הברחמי (דה"א יא ל"ג) כאלו היה שמה גם ברחם, ובספר שמואל ב' (כ"ג ל"א) אמר תחתיו הברחמי.

בטא, בטה, פ"י. הקל. ענינו דבור בלי שקול הדעת, רעדען, שוואצען, говорить, болтать. יש בוטה כמדקרות חרב (משלי י"ב י"ח). בגמרא פירשוהו לענין נדר, ואמרו, כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (ערובין ס"ד ע"ב). הפיעל, כענין הקל, ומיוחס לשם שפתים, אויסשפרעכען, выговари-вать, произносить. לבטא בשפתים להרע או להיטיב (ויקר' ה' ד'), והוא הפך ההרהור שבלב. ויבטא בשפתיו (תהלים ק"ו ל"ג).

מבטא, ש"ז. אויסשפרוך, изрѣченіе. מבטא שפתיה (במדבר ל' ז'). ובדב"א התיחד השם מבטא על מוצא ותוך הדבור, כלי המבטא, שפראך ארגא-נע, органы произношенія.

2) בטוי, במשנה, שם הפעולה. אויסשפרוך, изрѣченіе. זו היא שבועת בטוי (שבועות פרק ג' ז'), שבועה בדבור פה להחליט מעשה בעבר או בעתיד; ובסמיכות לשפתים, בטוי שפתים (ספרא ב פ"ז). ובתפלה, בבטוי שפתים.

2) הבטאה, שה"פ. מעין הקודם, לעשות הבטאה כשבועה (ספרי במדבר סימן קנ"ג).

בטח, פעלי. הקל, (והעתיד אבטח) עקרו, א) סמיכה והשען על דבר, זיך אויף עמיצען, אויף יעמאנדען פערלאססען, זיך שטיצען, פערטרויען, полагаться на что, на кого, опираться, уповать. וקשורו בעל, על מי בטחת כי מרדת בי (ישעיה ל"ו ח'), הבוטחים עליו (שם שם ו'), וכמו כן עם בי"ת, מבטח באדם (תהלים קי"ח ח'), בטחך במעשיך (ירמיה מ"ח ז'). ועל הרוב במובן המוסרי, סמיכת אמונה בישע השי', בה' אלהי ישראל בטח (מ"ב י"ח ה'), בטח בה' ועשה טוב (תהלים ל"ז ג'), ויבטחו בך יודעי שמך (שם ט' י"א). ועל הטעם ביחס שאליו, אל ה' אלהינו בטחנו (ישעיה ל"ו ז'), אני אליך אבטח (תהלים נ"ז ד'). וביחס אל הנשוא, מה הבטחון הזה אשר בטחת (ישעיה ל"ו ד'). ב) היות שקט ושאנן מפחד רעה, רוהיג, זיכער, פורכט-לאָז זיין, быть спокойну, безопасну, безпечну. אבטח ולא אפחד (ישעיה י"ב ב') עם שקט ובטח (שופטים י"ח כ"ז), והבוטחים בהר שמרון (עמוס ו' א'), היושבים בהר שמרון בטח, והקודם לו, השאננים בציון, תרגזנה בוטחות (ישעיה ל"ב י'), ושונא תוקעים בוטח (משלי י"א ט"ו), ככפיר יבטח (שם כ"ח א'), יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ' כ"ג), מאמין בעצמו כי יוכל להגיח. ובא, וכסיל מתעבר ובוטח (משלי י"ד ט"ז). לדעת רוב המפרשים הוא גם כן מענין שקט, ורש"י פירש מתליק ונופל לארץ, ובהוספה מוסיף עוד כמו, ובארץ שלום אתה בוטח (ירמיה י"ב ה'), ותי' את מתבטח ונפיל, והוא פי' נפלא מאד, ובזה יפורש על נכון הקל והחמר: כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים, ובארץ שלום אתה בוטח ואיך תעשה בגאון הירדן. וקרוב לשמוע דברי הרו' פאבער שזה מעיקר הוראת

עניך ורוע מעסרך הנך בוחר ותפץ באון. ופ"א במקרא בא: ג) בהוראת הפעל בחן בענין צרוף, בְּחַרְתִּיךָ בבור עֹני (ישעיה מ"ח י'), פריפֿן, לייטערן, искушать, чистить. והוא עד לשון ארמית וסורית שבהן יורה הפעל בְּחַר צרוף, ותרגום וּבָחַנְתָּ לבי (ירמיה י"ב ג') ראת בְּחַר לבבא, כִּבְחֹן הזהב (זכריה י"ג ט') כמה דבחרין ית דהבא. ולא רחוק שתהיה ההוראה הזאת עקרית בשרש זה וממנה יצא לענין ברירת דבר המשובח מבלתי משובח, וכן נכללו בלשון ארמית שתי ההוראות האלה בשרש בחר, ונמצא בכתיב, בְּחַר בתיהם סביב (חה"ב ל"ד ו'). לפי פירוש רש"י תפש ובדק בתיהם סביב, ויש מפרשים כענין בחר בתיהם. בתיהם אשר בחר, והקרי בחרבתיהם. והפעול, בָּחוּר וטוב (ש"א ט' ב'), נחמד ויפה, שֵׁין, אויסערלעזען, отборный, красивый. והרבוי, בְּחוּרֵי ישראל (ש"א כ"ו ב', ש"ב י' ט'). ובמדרש, הבחור שבאבות, הבחור שבנביאים (ב"ר ע"ז).

הנפעל, בהוראת הקל: א) היות נבחר, אויסערוועהלט זיין, быть выбираему предпочитаему. ומושך יחס המ"ם, וְנִבְחַר מות מחיים (ירמיה ח' ג'), יבחרו במות יותר מבחיים. ומזה, ב) היות רצוי, נִבְחָר שם מעשר רב (משלי כ"ב א'). וביחס אל הבוחר בא ביחס הלמ"ד, נִבְחָר לה' מזבח (שם כ"א ג'). ג) היות מצורף ומזוקק, געלייטערט, גערייניגט זיין, быть очищену. כסף נִבְחָר לשון צדיק (משלי י' כ'), כמו, כסף צרוף בעליל (תהלים י"ב ז'), ובדברי חכמינו ז"ל עד שלא נבחרה ארץ ישראל (מכילתא א'), ובמקרא בכתיב נמצא גם הפועל, כי מי אשר יְבֻחַר (קהלת ט' ד'). ובפסיקתא רבתי, בפיעל, הייתי שואלו וּמְבַחֲרוֹ (פרשה ל"ג). ובמשנה גם בבנין:

הפעל, מֻבְחָר, במובן ש"ת משובח וטוב במינו, אויסערוועהלט, פֿאָרציגליך, отборный. שאינם מן המֻבְחָר (בכורים א' ג'), כל השמנים יפין לדיו ושמן זית מן המֻבְחָר (שבת כ"ג ע"א), מצוה מן המֻבְחָר (ב"ק ע"ח ע"ב), מֻבְחָר מן המֻבְחָר (ירושלמי פסחים פרק ו').

בָּחוּר, ש"ת זכר. א) העומד בפרק ימי העלומים סמוך לאיש שהם ימי הבריאות והיופי, יונגלינג, юноша. שמח בָּחוּר בילדותך (קהלת י"א ט'), ובא ביחוד אל הפנוי, גם בָּחוּר גם בתולה (דברים ל"ב כ"ה). וברבוי הבי"ת בפתח, כי כן יעשו הַבַּחוּרִים (שופטים י"ד י'), תפארת בַּחוּרִים כחם (משלי כ' כ"ט). ומזה, ב) גבורי כח עורכי מערכה במלחמה, בַּחוּרֵי חמד כלם (יחזקאל כ"ג ו'), וּבַחוּרֵי ישראל הכריע (תהלים ע"ח ל"א), הרגתי בחרב בַּחוּרֵיכֶם (עמוס ד' י'), וסוף הפסוק באש מתניכם, ומבחר בַּחוּרָיו ירדו לטבח (ירמיה מ"ח ט"ו). וחז"ל שמשו בו גם לנקבה, ואמרו: בחורה היתה (ב"ר ע"א) צעירה לימים. ובמדרש, הנער בבחור עשה את שלו (שמו"ר פ' מ"ג), השם נער מתיחס אל מעמד השנים, ובחור אל שפע כח העלומים.

בְּחוּרִים, שמ"ז. נעורים, דיא יוגענד, юность, отрочество. משרת משה מִבְּחֻרָיו (במדבר י"א כ"ח).

בְּחוּרוֹת, ש"נ. כענין הקודם. דיא יוגענד, דער יוגענדאלטער, юность, отрочество. בימי בְחוּרוֹתֶךָ (קהלת י"א ט'), בְּחוּרוֹתֶיךָ (שם י"ב א').

3) בְּחֻרוּת, בפיוט, ש"נ. מן הקודם ע"מ יַלְדוּת, ויחזו בו זקנה ובחרות (שיר הכבוד).

בָּחִיר, ש"ת. נבחר אהוב וחביב אויסערוועהלטער, ליבלינג, избранникъ, любимецъ. וישראל בְּחִירִי (ישעיה מ"ה ד'), וירשוה בְּחִירַי (שם ס"ה ט'), ובא תמיד מיוחד אל האיש אשר בחר בו ה'.

מִבְחָר, מִבְחוֹר, שם. דבר מופלג במעלתו שראוי להיות נבחר ונחמד, דאס אויסערלעזענסטע, דאס בעסטע, отборное, самое лучшее. בְּמִבְחַר קברינו (בראשית כ"ג ו'), וּמִבְחַר שלישיו (שמות ט"ו ד'). ופעם אחת ברבוי, ועם מִבְחָרָיו (דניאל י"א ט"ו), עיר מִבְחוֹר (מ"ב ג' י"ט), מִבְחוֹר ברשיו (שם י"ט כ"ג).

2) בְּחִירָה, במשנה, שה"פ. ברירת דבר מצד חשיבותו, וואהל, אויסוואהל, выборъ, избраніе. בחבור עם השם בית, בית הבחירה (מע"ש ה' י"ג), כנוי לבית המקדש שהוא המקום אשר בחר בו השי"ת. ובגמרא

כ״) , וזה על הרוב בהתיחס אל השי״ .
ב) נסיון לברר אמתת הדבר , פריפֿען , испытывать . גם בָּחֲנוּ אלהים (מלאכי ג׳ ט״ו) , אֶבְחָנְךָ על מי מריבה (תהל׳ פ״א ח׳) , פֿערזוכען , навѣдывать, искушать . ובהשאלה, הלא אזן מלין תִּבְחָן (איוב י״ב י״א) . ג) צריפת זהב בכור לנקותו מסיגיו , פריפֿען , ליישען , чис-тить, очищать . ״ וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן את הזהב (זכריה י״ג ט׳), הנני צורפם וּבְחַנְתִּים (ירמי׳ ט׳ ו׳) , ומזה, בְּחָנַנִי כזהב אצא (איוב כ״ג י׳) . ובגמרא בבינוני פעול , בָּחוּן , מי שבחנוהו ועמד בבחינה , ערפּראָבט , испытанный . בני בְחוּנֵי בני אברהם יצחק ויעקב (פסחים פ״ז ע״ב) .

הנפעל , מענין נסיון , געפּריפֿט ווערדען , быть испытываему . בזאת תִּבָּחֵנוּ (בראשית מ״ב ט״ו) , וְיִבָּחֲנוּ דבריכם (שם שם ט״ז) , יִבָּחֵן איוב (איוב ל״ד ל״ו) .

ב) ההפעיל , בתלמוד , בענין הבדלה , אונטערשיידען , различать . שאם יזכה יַבְחִין (ברכות דף ס״ב ע״א) . ומזה בברכות השחר , לְהַבְחִין בין יום ובין לילה . וכן בבנין :

ב) פיעל , במובן נסיון , פריפֿען , שבית דין מְבַחֲנִין אותו (ירושלמי בבא קמא פרק ד׳) , הם שלא בִּיחֲנוּ (בבלי יומא דף ע״ג ע״ב) .

בֹּחַן , שם. י״מ אותו בהוראת מבצר , אבן בֹּחַן (ישעיה כ״ח ט״ז) , אבן חזקה כאבן המבצרים , והנראה שהוא ״שם מפשט , מה שעמד על הבחינה ונמצא ראוי והגון , ערפּראָבטעס , испытанное . ופירוש אבן בֹּחַן , אבן שנבחנה ונמצאת טובה וחזקה לבנין . ובא , כי בֹּחַן ומה אם־גם־שבט מאסת (יחזקאל כ״א י״ח) , טעמו לדעתנו , הדבר הזה ראוי להיות נבחן מושגח ומעוין , בעאָבאַכ-טונגס ווירדיג , достозамѣчательно, вниманія достойное .

בַּחַן , ש״ז . מגדל הצופים , מצפה , שפּאָהע-טורם , сторожевая, дозорная башня . עפל וָבַחַן (ישעיה ל״ב י״ד) .

בַּחוּן , ש״ז . כענין הקודם , מגדל הצופים , מצפה , הקימו בחוּנָיו (ישעיה כ״ג י״ג) , הכתיב בחיניו . (ועיין בָּחוֹן) .

בָּחוֹן , ש״ז . לדעת המפרשים ענינו מגדל חזק , ולדעת הרש״ל ענינו כור לזקוק הכסף ; וקרובה לזה דעת פירסט שתרגם , ערצפּריפֿער , пробирщикъ . (ועיין בצר) . והנכון שהוא מצפה , וואַרטע-טורם , שפּאָהע-טורם , сторожевая башня . בָּחוֹן נתתיך בעמי וגו׳ וְבָחַנְתָּ את דרכם (ירמיה ו׳ כ״ז) , מגדל מצפה נתתיך לראות את מעשה העם ותדע וּבְחַנְתָּ .

3) בְּחִינָה , בפיוט , שה״פ . נסיון לברור דבר , פּראָבירונג , испытаніе . בִּבְחִינָה אשר נצרפו (קינה לך ה׳ הצדקה) , וכמו כן בענין חקירה ודרישה , אונטערזוכונג , изслѣдованіе . שער הַבְּחִינָה (חובת הלבבות) , בְּחִינַת עולם . ובא״ם השתמשו בו לאופן ומדה ויחס , אַרט , ווייזע , פֿערהעלטניס , היגזיכט , образъ , отношеніе . ואמרו בִּבְחִינָה זו .

3) הַבְחָנָה , ש״נ , שה״פ . פעולת הברור והבחינה . ובפיוט גם באל״ף , אַבְחָנַת מומים (מוסף א׳ דשבועות) , ענינו בקור .

3) מִבְחָן , בפיוט , א) שה״פ . בְּמִבְחַן הבוחנים (כתר מלכות) , פּריפֿונג , изслѣдованіе . ב) כעין מצרף , שמעלצטיעגעל , плавилія . וּבְמִבְחַן התלאות הביאתני (שם) .

בָּחַר , פ״י , הקל . (העתיד יִבְחַר) . א) ברירת דבר מצד מעלתו מן הדומים לו הגרועים ממנו , וועהלען , ערוועהלען , אויסוועהלען , выбирать, избирать . ונקשר בבי״ת , וּבָחַרְתָּ בחיים (דברים ל׳ י״ט) , בך בָּחַר ה׳ וגו׳ מכל העמים (שם ז׳ ו׳) , ואת אשר יִבְחַר בו (במדבר ט״ז ה׳) . וביחס הפעול , דוד עבדי אשר בְּחַרְתִּי אתו (מ״א י״א ל״ד) , העם בָּחַר לנחלה לו (תהלים ל״ג י״ב) . ב) נטית הנפש לרצון ואהבה ומצוא חפץ , געפֿאַללען , נעוואָהנען (?) געפֿאַללען אן עמוואס האבען , нравиться, понравиться кому . כי בֹחֵר אתה לבן ישי (ש״א כ׳ ל׳) . ובמובן זה יבוא על הרוב עם יחס הפעול , בְּחַרְתִּיךָ ולא מאסתיך (ישעיה מ״א ט׳) , מהגנות אשר בְּחַרְתֶּם (שם א׳ כ״ט) . והכפל , אשר חמדתם , הבזה יהיה צום אֶבְחָרֵהוּ (שם נ״ח ה׳) , ובא , כל אשר תִּבְחַר עלי (ש״ב י״ט ל״ט) , כמו כל אשר תבקש ותטול עלי . השמר אל תפן אל און כי על זה בָּחַרְתָּ מעני (איוב ל״ו כ״א) , מפני

קרובים בענין (ועיין ערוך השלם ערך אבוקת) .

בָּזֶק , שע״פ . עיר בארץ כנען בצפון נחלת ישׂשכר . ולדעת אייזעביוס היתה בין שכם ובין בית שאן , ויכום בְּבֶזֶק (שופטים א׳ ד׳) , ושם מושל העיר לפנים אֲדֹנִי בֶזֶק (שם שם ה׳) . בארמית יורה השם בְּזָקָא שברי אבנים המתפרצים , כצרור אבן במרגמה (משלי כ״ו ח׳) תרגומו (לפי הנוסחא שהביא הערוך) היך בוקא דכפא בקלעא . ומזה גם שברי חרסים . וזהו שפירשו ערך הרדש מה שנאמר , ויפקדם בְּבָזֶק (ש״א י״א ח׳) , שברי חרסים (עיין רש״י יומא דף כ״ב ע״ב) , ומה שאמרו על כמראה הבזק כאור היוצא מבין החרסים (חגיגה י״ג ע״ב , ועי׳ רש״י שם) .

בִּזְּתָא , שם עצם פרטי . אחד משבעה סריסי אחשורוש (אסתר א׳ י׳) .

בְּזַר , ארמית , פ״י . קרוב לפעל פזר ובדר , הקל , ענינו פזור , איסשפרייען , высыпать . ומזה במקרא , ורכוש להם יִבְזוֹר (דניאל י״א כ״ד) . רש״י פירש יחלק לכל המקבלים עולו עליהם , איסטהיילען , раздавать . וי״מ בענין בז , בזה , והשעור והרכוש שלהם , של המצרים , יבזור , פלינדערן , расхищать . ובדרחזל במובן הראשון בפעול בזורה שלא תתעפש (כריתות דף ו׳ ע״ב) .

הפיעל , פזור והפצה , צערשטרייען , рассѣвать, разгонять . בַּזַּר עמים (תהלים ס״ח ל״א) . ובארמית ובערבית כולל הפעל הזה גם ענין זריעה , זאֶען , сѣять . ומזה :

2) בְּזָרָא , שם . גרעיני זרע , זאמען , семя . מזריע זרע (בראשית א׳ י״א) , ת״א דבזרעיה מזדרע . ומזה בתלמוד , אריסא יהיב בזרא (ב״מ דף ע״ד ע״ב) , וכן :

2) בְּזַרְנָא , שם . גרעיני זרע , זאמען , семя . מערב בזרני וזרע (קדושין ל״ט ע״ב) .

בָּחַל , פ״י . פ״א במקרא , ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה בי (זכריה י״א ח׳) . לדעת המפרשים ענינו מיאוס וגעול נפש , עקקעל האבען , עמפפינדען , гнушаться , чѣмъ . וכן היא בלשון סורית , הרגשת נטיה להקיא . והנראה שעיקר הוראתו היות מלא דבר מה ביותר מדאי עד כדי הכרח להריקו . ומזה במשנה בגידול התאנים , בִּיחֲלוּ כונס לתוך ביתו (שביעית ד׳ ז׳) , מעמד הגידול כשהתאנים מתחילים להתבשל שמתמלאות ליח ותפוחות עד שהן נבקעות . ומזה , נפשם בָּחֲלָה בי כמו שפירש״י , זכרונם היה רב במעי וממלא את רוחי ומציק את בטני (מפרש את הכתוב דרך תקון סופרים ומסיב הענין כלפי מעלה) , ושני המאמרים מקבילים , ותקצר נפשי בהם , מציקה מהם שהם ממלאים אותה עד שאינה יכולה לסבלם , וגם נפשם בָּחֲלָה בי מדה כנגד מדה . וכבר רמז לפירוש זה בגמרא על מה ששנו במשנה , משל משלו חכמים באשה : פגה בּוֹחַל וצמל (נדה ה׳ ז׳) , אמרו בּוֹחַל אלו ימי הנעורים וכו׳ מהבא ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בָּחֲלָה בי (שם מ״ז ע״א) . וכן השתמשו בפעל זה בבנין הפעיל , התאנים מִשֶּׁיַּבְחִילוּ (מעשרות א׳ ב׳) . וראינו להעיר עוד שאותו פרק הגידול בתאנים הנקרא בּוֹחַל , נקרא בענבים הַבְאָשָׁה (עיין באש) וזה מסמה שיורה שענין אחד להם , (ועיין מש״כ בזה הג״מ שי״ר המגיד שנה י״א צד 359) . ובמכילתא (לפי נוסחת הערוך בכ״י ובדפוס ליוורנא) אפילו ביחל אביב ובא (פ׳ בא ב׳) , האביב בא למלואו . וזו נוסחא ישרה , ולפנינו כי חל אביב (הר״ד לעווי) . ובירושלמי , כל שהוא מַבְחִיל את הפרי חייב משום זורע וכו׳ , כל דבר שהוא לְהַבְחִיל את הפרי וכו׳ (שבת פרק ז׳ ה״א) , שמסייע לבשל את הפרי . ובא בכתיב בבנין פועל , נחלה מְבֹחֶלֶת בראשיתה ואחריתה לא תברך (משלי כ׳ כ״א) . ויתכן לפרשו ג״כ בענין מלוי רב , והוא כנוי לעושר מופלג המושג שלא במשפט ובזמן קצר , שמשיגו מתמלא ממנו ביותר מדאי ואינו יכול לעכלו עד שמקיאו , וכמו שנאמר , הון מהבל ימעט (שם י״ג י״א) .

בָּחַן , פ״י . הקל , א) הסתכלות , השגחה והתבוננות , בעאבאכטען , בעטראכטען , наблюдать, рассматривать, созерцать . עיניו יחזו עפעפיו יִבְחֲנוּ בני אדם (תהלים י״א ד׳) , ומסיים , ה׳ צדיק יִבְחָן (שם שם ה׳) , ישגיח עליו וישמור צעדיו , תראני וּבָחַנְתָּ לבי (ירמיה י״ב ג׳) , בֹּחֵן כליות ולב (שם י״א

השן, ограбить, расхищать. ובמובן גזל וחמס, ואר. יתומים יָבֹזּוּ (ישעיה י׳ ב׳), ה׳י׳גן, בערויבען, ограбить. וְיָבֹזּוּ זרים יגיעו (תהלים ק״ט י״א), והמקור וְלָבֹז בַּז (ישעיה י׳ ו׳, ושללם לָבוֹז (אסתר ג׳ י״ג), והבינוני. וישראל לְבֹזְזִים (ישעיה מ״ב כ״ד), ובָזְזוּ את בֹּזְזֵיהֶם (יחזקאל ל״ט י׳), והפעול עם בָּזוּז ושסוי (ישעי׳ מ״ב כ״ב), בערויבט, разграбленный. ולדעת המפרשים. גם אשר בָּזְאוּ נהרים (ישעיה י״ח ב׳) משרש זה, ובא האלף תמורת אות הכפל כמו ימאסו (תהלים נ״ח ח׳), (ועיין מאס). ובמשנה בענין חטיפה ולקיחה שלא לפי הערך והראוי, אחד אומר לָבוֹז (פאה ד׳ א׳). ובא גם בענין בושה, יבמתו בוזז מינה אשתו לא בוזז מינה (פסחים ע״ב ע״ב).

הנפעל, מן הקל, ערבייטעט, אויסגעפלינדערט ווערדען, быть розграблену, расхищену. וְנָבֹזּוּ ארמנותיך (עמוס ג׳ י״א) וְהִבּוֹז תִּבּוֹז (ישעי׳ כ״ד ג׳), ובמשנה ע״ד השלמים, הפריש בכוריו נִבְזְזוּ (בכורים א׳ ח׳).

הפועל מענין זה, חרב אל אוצרותיה וּבֻזָּזוּ (ירמיה נ׳ ל״ז).

בַּז, ש״ז. שלל ומלקוח, בייטע, добыча.

פסחים בזוז בַּז (ישעיה ל״ג כ״ג), יתר הַבַּז אשר בזזו (במדבר ל״א ל״ב). ובחבור עם הפעל. היה, נשינו וטפנו יהיו לָבַז (שם י״ד ג׳), מדוע היה לָבַז (ירמיה ב׳ י״ד), והיו לָבַז ולמשסה (מ״ב כ״א י״ד), ועם הפעל נתן, ואוצרותיך לָבַז אתן (ירמיה ט״ז י״ג). ובא למען מגרשה לָבַז (יחזקאל ל״ו ה׳), וטעמו למען שום מגרשה לבז, או שהוא חדך המקור כמו קֹשֶׁך יקושים (ירמיה ה׳ כ״ו).

בִּזָּה, ש״נ. כעין הקודם, בייטע, פלינדערונג, добыча. בכתבי הקדש האחרונים. בִּזָּה ושלל (דניאל י״א כ״ד), וּבַבִּזָּה לא שלחו את ידם (אסתר ט׳ י׳), ובפעל ע״ד המרובעים:

2) בִּזְבֵּז, בארמית ובדברי חז״ל. א) פזור מעות ונכסים ביותר מראי, פערשווענדען, промотать, расточать. למה דין אנא מְבַזְבֵּז ממונא (תרגום קהלת ב׳ כ״ג), אל יְבַזְבֵּז יותר מחומש (כתובות נ׳ ע״א), ואני מְבַזְבֵּז כל נכסי (שמ״ר ל׳), מְבַזְבְּזִין לפני החתנים ולפני הכלות מתרזות של תנים (שמות ח׳). ובמובן ב) לקיחה בחוזקה והטיפה, גר שמת וּבִזְבְּזוּ ישראל נכסיו (קדושין כ״ג א׳). ובהשאלה, ראש הכנסת לא יקרא עד שיאמרו לו אחרים שאין אדם מְבַזְבֵּז בידיו לעצמו (תוספתא מגילה ג׳ י״ג), ובענין בזיון, נערים היו וּבִזְבְּזוּ עצמם כקטנים (סוטה מ״ז ע״ב).

2) נְבִזְבָּה, ארמית, ש״נ. בחסרון היו״ן השני, מתנה בפזור ובזבוז, תאַכליכעס געשענק, גאבע, дар, дарение, подарок. וּנְבִזְבָּה ויקר שגיא (דניאל ב׳ ו׳), וּנְבִזְבְּיָתָךְ לְאָחֳרָן הַב (שם ה׳ י״ז), ותרגום, ארוחה וּמַשְׂאֵת (ירמיה מ׳ ה׳), מתנן וּנְבִזְבַּן, ולדעת פירושו מקורה בלשון פרסית.

בִּזְיוֹתְיָה, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט״ו כ״ח).

2) בָּזֵךְ, ארמית, ש״ז. כף אחת (במדבר ז׳ י״ד) ת״א בָּזִיכָא חדא, ואת הַכַּפּוֹת (שם ד׳ ז׳) ת״א וית בָּזִיכַיָּא, שאַלע, чашка. ובמשנה התיחד לשם כלי שרת ידוע לקבול קטרת ואברים, וְהַבָּזֵךְ היה בתוכו (בתוך הכף) מלא וגדוש קטרת (תמיד ה׳ ד׳), בקרבים הנתונים בַּבָּזֵךְ (שם ד׳ ג׳) בָּזִיכֵי לבונה (יומא ב׳ ה׳).

בָּזַק, ארמית, ובמשנה, פ״י. הקל. פזור וזריה, שטרייען, сыпать. בּוֹזְקִים מלח על גבי הכבש (עירובין י׳ י״ד), שֶׁבּוֹזֵק נפת בבירה (ב״ר ג׳). ובנפעל, נִבְזֶקֶת בכל הגוף (שם כ״ז), מפוזרה ועצורה, ומזה:

בָּזָק, ש״ז. במקרא. ברק, בליטץ, молнія.

מראהו כמראה הַבָּזָק (יחזקאל א׳ י״ד). וכן פירשוהו חז״ל, כזה שֶׁבּוֹזֵק נפת בבירה (ב״ר ג׳). ופירש הרד״ק דבריהם, כלומר כמו שמפזר נפת שהוא פסולת הזיתים בבירה, שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב, והלהב עולה ויורד, וזהו פירושו של רצוא ושוב. ובגמרא, כאור היוצא מבין החרסים (חגיגה י״ג ע״ב), (ועיין בָּזָק). ועל מה שנאמר במשנה, השוכר את החמור וְהִבְרִיקָה, אמרו בגמרא מאי וְהִבְרִיקָה הכי תרגמו נהורייתא (ע״ד סני נהור), רבא אמר אבוקת (ב״מ דף ע״ח ע״א), ואם לא ידענו פירוש אבוקת אל נכון, עכ״פ רואים אנחנו מזה שֶׁבָּרָק וּבָזָק

בשרא, ובתלמוד בת דינא בטל דינא (סנהד׳ צ״ה ע״א), (עיין בית).

בָּזָא, פ״י. קרוב לשרש בזז, בהוראת שלול שלל, פליגדערין, грабить. פ״א במקרא, אשר בָּזְאוּ נהרים ארצו (ישעיה י״ח ב׳ ז׳), ובא דרך משל שהנהרים השוטפים בה כמו בוזזים וחומסים אותה בשטף מרוצתם, או משתפכים ופושטים עליה כאשר יפשטו הבוזזים על בזתם, (עיין בזז), וי״מ כמו בְּזָא, בְּזַע, בארמית שענינו קריעה, צעררייסען, разорвать. וטעם אשר בָּזְאוּ נהרים, הנהרים קורעים אותה לקרעים שעוברים בתוכה במקומות שונים, דורכשניידען, прорѣзывать.

בָּזָה, פ״י. קרוב לשרש בזז ומיסוד אחד יצאו, ונבדל ממנו רק בחוזק הפעולה לפי חוזק ההברה, והתיחד לגנות דבר נכבד וקדוש בזדון לב וגעל נפש, פעראכטען, פערהעהנען, презирать, отвергать. ובא נרדף עם הפרה, כי דבר ה׳ בָּזָה ואת מצותו הפר (במדבר ט״ו ל״א), אשר בָּזָה את אלתו ואשר הֵפֵר את בריתו (יחזק׳ י״ז ט״ז), אם לא אלתי אשר בָּזָה וגו׳ (שם י״ז י״ט), ובָזָה אלה להפר ברית (שם י״ז י״ח), מדוע בָּזִיתָ את דבר ה׳ (ש״ב י״ב ט׳), קדשי בָּזִית (יחזקאל כ״ב ח׳), עקב כי בְזִתָנִי (ש״ב י״ב י׳), במה בָזִינוּ את שמך (מלאכי א׳ ו׳), ומזה הקלה במעלת דבר נכבד, גרינגשעטצען, пренебрегать. וַיִּבֶז עשו את הבכורה (בראשית כ״ה ל״ד). ומזה מעוט חשיבות מצד הגדול אל הקטן, ויראה את דוד וַיִּבְזֵהוּ (ש״א י״ז מ״ב), מה יושיענו זה וַיִּבְזֻהוּ (שם י׳ כ״ז), צלמם תִּבְזֶה (תהלים ע״ג כ׳), לא בָזָה ולא שקץ ענות עני (שם כ״ב כ״ה), ועל המעט שבא בקשור הלמד ובהוראת השרש בזז, במובן לעג ושחוק, פערשפאטטען, надѣваться. וַתִּבֶז לו בלבה (דה״א ט״ו כ״ט), ופ״א גם בקשור עַל, וילעגו לנו וַיִּבְזוּ עלינו (נחמיה ב׳ י״ט). ובהוראת פעל סתמי וַיִּבֶז בעיניו (אסתר ג׳ ו׳), עס וואר צו גערינג אין זיינע אויגען, показаться ничтожным. והבינותי, בּוֹזֶה אמו (משלי ט״ו כ׳), ובוֹזִים דבריו (דה״ב ל״ו ט״ז) ובֹזַי יקלו (ש״א ב׳ ל׳). והפעל, בָּזוּי אתה מאד (עובדיה א׳ ב׳), ובְזוּי עם (תהלים כ״ב ז׳), ובא, לִבְזֹה נפש למתעב גוי (ישעיה מ״ט ז׳), והוא עדר המקור ע״מ קְנֹה, ופירושו מי שראוי שיבזו אותו כל נפש, ולתעב אותו כל גוי, או הוא במקום פעול כמו לבזוי נפש, (עיין גוי), וחכמת המסכן בְּזוּיָה (קהלת ט׳ ט״ז). ובמשנה, אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי קיז על ממונו החביב (נגעים י״ב ה׳).

הנפעל, צעיר אנכי וְנִבְזֶה (תהלים קי״ט קמ״א), פעראכטעט, презрѣнный. שלחן ה׳ נִבְזֶה הוא (מלאכי א׳ ז׳), העצב נִבְזֶה נפוץ (ירמיה כ״ב כ״ח), ובא: נִמְבְזֶה ונמס (ש״א ט״ו ט׳), לדעת הרד״ק הוא מורכב מן נִבְזֶה ומן מְבֻזֶּה.

ההפעיל פ״א במקרא, לְהַבְזוֹת בעליהן בעיניהן (אסתר א׳ י״ז), פעראכטען, גרינגשעטצען, презирать, пренебрегать. ובמשנה בא גם בפיעל, והַמְבַזֶּה את המועדות (אבות ג׳ ט״ו). ובמדרש גם בקשור עַל, מה את מְבַזֶּה על מתנתי (ב״ר נ״ג), ובפעול, שעל המבוזין מותרין (ע״ז ג׳ ג׳), וכן בא בהתפעל שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבית דין (כתובות צ״ז ע״ב), אימתי דברי תורה מתבזין בפני עמי הארץ בשעה שבעליהן מְבַזִּין אותן (מדרש רות א׳).

בִּזָּיוֹן, שם ז׳. פעראכטונג, גרינגשעטצונג, презрѣніе, неуваженіе. וכדי בִזָּיוֹן וקצף (אסתר א׳ י״ח), (עיין חלל).

2) בִּזּוּי, בגמרא. כענין הקודם. משום בִּזּוּי מצוה (שבת כ״ב ע״א).

בָּזַז, פ״י. הקל שלילת שלל ושסה, פליגדערן, בייטע מאכען, грабить, расхищать, добывать добычу. אנשי הצבא בָּזְזוּ איש לו (במדבר ל״א נ״ג), וְנָבֹזָה ברם (ש״א י״ד ל״ו), באשר להם, ועם יחס הפעול גם שלל רב בָּזְזוּ (דה״ב כ״ח ח׳), ערבייטען, получать добычу. רק הבהמה בָּזַזְנוּ לנו (דברים ב׳ ל״ה), צור בייטע מאכען, расхищать. ושלל הערים בָּזַזְנוּ לנו (שם ג׳ ז׳), בֹּזוּ כסף (נחום ב׳ י׳), וביחס אל המקום וַיָּבֹזּוּ העיר (בראשית ל״ד כ״ז), דיא שטאדט פליגדערן, איספּלינ־

(הה"ב ל"ב כ"א). ובדרחיל במובן המוסרי, מי שאין לו בשת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני (נדרים כ' ע"א). ב) שם כנוי לערות אשה, שאַם-פּהײלע, срамныя дѣтородныя части. ערוה בשת (מיכה א' י"א), ומזה במשנה, עור בית הבושת (חולין ס' ב'). ג) שם כנוי של גנאי לאחד מאלילי העמים, המה באו בעל פעור וינזרו לבשת (הושע ט' י'), מזבחות לבשת מזבחות לקטר לבעל (ירמיה י"א י"ג). ויתכן שהוא שם לאליל בצורת נקבה בניגוד אל השם בעל שהוא בצורת זכר; וענין שניהם אחד, סמל כח המשפיע וכח המקבל (ועיין בעל), והבשת אכלה את יגיע אבותינו (ירמיה ג' כ"ד). ובא בהרכבה בשמות עצמים פרטים איש בשת מפיבשת במובן השם בעל (עיי"ש).

בָּשְׁנָה, ש"נ. בושה וכלימה, שאַנדע, стыдъ, срамъ. בָּשְׁנָה אפרים יקח (הושע י' ו').

מְבֻשִׁים, שת"ז. אברי הבושה בזכר שהם הבצים, שאַם-גליעדר, האָדען, срамныя части тѣла, ядра. והחזיקה במבשיו (דברים כ"ה י"א).

2) בַּיְשָׁן, א) במשנה שת. ולא הביישן למד (אבות ב' ה'), דער שעמעדיגע, робкій, боязливый. מרגיש מעוט ערכו ומתבייש. סימן יפה הוא באדם שהוא ביישן (נדרים כ' ע"א). ב) במיני זיתים אמרו: כל זית שיש לו שם בשדה וכו' ושכחו אינו שכחה וכו' בשמו ובמעשיו ובמקומו, בשמו שהיה שפכוני או בישני (פיאה ז' א'). ובירושלמי אמרו בפירוש בישני אית דבעי מימר בישני ממש ואית דבעי מימר דהוא מבעית לחבריה. ופירש הר"ש את הלשון הראשון, בישני ממש זתים יבשים שאינם עושים שמן הרבה. ובעל פני משה השיג על פירושו של הר"ש, ופירש בישני ממש שם מקום. והוא בי שאן, בקצור מן בית שאן. וכן פירשו מעתיקי המשנה ללשון אשכנז, ובעל תבואת הארץ (ועיין בית שאן). אולם גם פירושו של הר"ש יש לו סעד במלת בישני עצמה, שבאה בהוראת יובש, וכמו שבארנו הוראת ויבש

מקורו (הושע י"ג ט"ו), (עיין לעיל).

ב) בּוֹשׁ, פ"ע. הקל לא נמצא כי אם במקור ובחבור למלת היחס עד, במובן תאר הפעל וענינו לפי מקומו. עכוב גדול יותר מדאי, צו לאַנגע אױפגעהאַלטען װערדען, быть долго задержану. ויחילו עד בוש (שופטים ג' כ"ה), תרגומו עד סגיא, וכן פירש"י עד עכוב כלומר זמן ארוך, זעהר לאַנגע, довольно долго. ויפצרו בו עד בש (מ"ב ב' י"ז), ומזה:

הפיעל, רק שתי פעמים במקרא, התעכב עכוב גדול ביותר מדאי. זיך צו לאַנגע אױפהאַלטען, צו לאַנגע אױסען בלײבען, быть долго задержану. כי בשש משה לרדת (שמות ל"ב א'), מדוע בשש רכבו לבוא (שופטים ה' כ"ח). לדעת י"ם עקרו בוש מלשון בושה, וטעמו התעכב ביותר מדאי עד שיבושו המחכים עליו. והנראה כי זה שרש בפני עצמו ולא רחוק לשער שבא השרש הזה גם בבנין הפעיל, הביש תירוש (יואל א' י') חדל ונפסק, אױפהערען, ענטשװינדען, перестать, исчезать. כי ההעכבה וההפסק קרובים בענין, והכפל אמלל יצהר, כראיה לדבר, וכן הגפן הובישה והתאנה אמללה (שם שם י"ב), וכן כי הביש ששון מן בני אדם (שם י"ב), ויתכן שמשרש הזה בא הבנין:

התפעל, ולא יִתְבֹּשָׁשׁוּ (בראשית ב' כ"ה), לא התעכבו ולא התחבאו מלצאת ערומים ממקומם, ע"ד שפירש הרב הרנה"ו בהקדמתו לגן נעול, לפי דרכו.

בּוּת, פ"ע. היות שמם וריק, װיסט, לעער, быть опустошену. ומזה ואשיתהו בָתָה (ישעיה ה' ו'), בינוני נקבה עם קמה, מקום שממה, ומזה גם בנחלי הבתות (שם ז' י"ט), בדגש תמורת הנח (הרד"ק, ועיין בתת).

1) בּוּת, ארמית, פ"ע. כעין לון בעברית, איבערנאַכטען, переночевать.
וּבָת טְוָת (דניאל ו' י"ט), וְלָן שם בלילה ההוא (בראש' ל"ב י"ד), ת"א וּבָת תמן, ולא יָלִין מן הבשר (דברים ט"ז ד'), ת"א ולא יְבִית מן

וחרדה , בעשטירצט ווערדען , цѣпенѣть . שמסיבתם יסולקו הדמים כמו שאמרו במשנה: חרדה מסלקת את הדמים (נדה ד׳ ז׳) . ובבחינה זאת נרדף עם הפעל חתת, חתו ובשו (ישעיה ל״ז כ״ז) , חתו ובשו (מ״ב י״ט כ״ו) , בחתיתם מגבורתם בושים (יחזקאל ל״ב ל׳) (ועיין הפעל) . וכמו כן עם פעל פחד, יפחדו יבשו יחד (ישעיה מ״ד י״א) , ועם בהל, יבשו ויבהלו מאד (תהלים ו׳ י״א) .

הפעיל . בא במקרא על שני דרכים שונים : א) עיד נחי ע״ו . ב) על דרך נחפ״י . א) על דרך נחי ע״ו על הרוב בהוראת יוצא , גרם בושה וחרפה , בעשאמען , пристыдить . ומשנאינו הבישות (תהלים מ״ד ח׳) , הבישתה כי אלהים מאסם (שם נ״ג ו׳) , עצת עני תבישו (שם י״ד ו׳) , ובענין הכזבת התקוה , פיישען , посрамить . ואל תבישני משברי (שם קי״ט קט״ז) . והבינוני מביש אמו (משלי כ״ט ט״ו) , בן מביש ומחפיר (שם י״ט כ״ו) . ובמובן עומד, עושה מעשים בלתי הגונים שראוי לבושה . נרדם בקציר בן מביש (שם י׳ ה׳) , שאנדבארער , позорный . וכרקב בעצמותיו מבישה (שם י״ב ד׳) , ואפשר שאלה הם בהוראת שרש באש , וטעמו כמו מבאיש , מבאישה , עיד שנאמר ורשע יבאיש ויחפיר (שם י״ג ה׳) . וזהו מפני קרבת השרשים בגזרתם (ועיין באש) . ב) על דרך נחי פ״י א) בענין בושה וכלימה, הובשת וגו׳ פני כל עבדיך (ש״ב י״ט ו׳) , ורק זה פ״א במקרא בענין יוצא ורוב שמושו בענין פעל עומד . כעין הקל , זיך שאמען , сты-дится . ולא נמצא רק בעבר , הובישו בית ישראל (ירמיה ב׳ כ״ו) , הביש כל צרף מפסל (שם י׳ י״ד) כי נבזבה תקותו אשר קוה לפסלו . הובישה הורתם (הושע ב׳ ז׳) , והנראה שטעמו עשתה מעשים שצריכה לבוש מהם , שאנדליך האנדלען , постыдно поступать . ומוסב אל הקודם , ונתתה אמם . ב) התעטפות הנפש מפחד ומורא , בעשטירצט ווערדען , быть пораженy . ונרדף עם פעל חתת כעין הקל, הביש מואב כי חתה (ירמיה מ״ח כ׳) , הביש בל חת מרדך (שם נ׳ ב׳) , ועיד ההשאלה, הובישה

המשגב וחתה (שם מ״ח א׳) , וזה רק בספר ירמיה . ובא ביחס לעצי פרי כי יחדלו לתת פרים , כי הוביש דגן (יואל א׳ י״ז) , הגפן הובישה (שם שם י״ב) , רש״י פי׳ הוביש כמו יבש , וטעמו נתקלקל ונשחת , פער-דארבען ווערדען , быть испорчену . ומזה בענין סלוק, עברה וכליון . כי הוביש ששון מבני אדם (שם) אנטשווינדען , исчезать . (ועיין בוש ב׳) . ובא, כל הבאיש על עם לא יועילו למו (ישעיה ל׳ ה׳) , הנכון שהוא משרש בוש , וטעמו כלם הובישו כי בטחו על עם לא יועילו למו , והראיה לדבר סוף הפסוק כי לבשת וגם לחרפה . ויתכן שמפני דמיון השרשים באש, בוש, יבש, יבוא לפעמים זה תמורת זה, ובמשנה בא גם בבנין :

פיעל עיד נחי ע״ו יו״ד בהוראת יוצא גרם בושת וחרפה, בעשאמען , посрамить. וישן שבייש (ב״ק ח׳ א׳) , המבייש את הערום (שם) , ובמובן המוסרי , אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנותינו (סוכה נ״ג א׳) .

ההתפעל , פ״א במקרא הרגשת הבושה זיך שאמען , стыдиться . ולא יתבששו (בראשית ב׳ כ״ה) , (עיין בוש ב) , ובמשנה ע״ם הפיעל, הכל לפי המבייש והמתבייש (ב״ק ח׳ א׳) . ובמובן אחר , הבן אינו מתבייש מאביו (סוטה מ׳ מ״ז) , כל המתבייש לא במהרה הוא חוטא (נדרים כ׳ ע״א) .

בושה , ש״נ . חרפה וכלימה, שאם, בע-שאמונג , стыдъ, срамъ . העטית עליו בושה (תהלים פ״ט מ״ו) , ואל כל פנים בושה (יחזקאל ז׳ י״ח) , תכסך בושה (עובדיה א׳ י׳ , מיכה ז׳ י׳) , ובדרז״ל במובן המוסרי , בעבור תהיה יראתו על פניכם זו הבושה מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא (נדרים כ׳ ע״א) . ובמקרא תגיל יותר השם .

בשת, ש״נ א) כעין הקודם , שאנדע, בעשאממטונג, стыдъ, позоръ . שנאיך ילבשו בשת (איוב ח׳ כ״ב) בשת עלומיך תשכחי (ישעיה נ״ד ד׳) , הבשת שהגיעה לך בימי עלומיך , חרפתי ובשתי וכלימתי (תהל׳ ס״ט כ׳) , תחת בשתכם משנה (ישעיה ס״א ז׳) , ובשת פני כסתני (תהלים מ״ד ט״ז) , בבשת פנים לארצו

בור הַסִּירָה, שע״פ. (שם ג׳ כ״ז), מקום סמוך לחברון (עיין סירה).

א) בֹּיָר, בַּיָּיר, במשנה, ש״ת. לחצב בורות, ציסטערנענבויער, строитель водоёмовъ. אין נותנין (מדמי שביעית) לא לבַּיָּיר ולא לבלן וכו׳ אבל נותן הוא לבַּיָּיר לשתות (שביעית ח׳ ח׳), לבייר החופר בורות להשקות השדות אסור לתת מדמי שביעית, אבל מותר לתת לבייר העושה בורות לשתיה (עיין באורנו על המשנה). ומזה לדעתנו בוי״ז הנושה ע״ם רָק, של בנאים מצד אחד ושל בּוּר משני צדדים (מקואות ט׳ ח׳), של חופר בורות (ועי׳ בְּנָאִי).

ב) בּוּר, ארמית, פ״ע. הקל. מעמד הקרקע כשהיא בלתי נעבדת שממה, בּראַך ליגען, быть необработану. והאדמה לא תֵשָׁם (בראשית מ״ז י״ט), תרגום אונקלוס לא תבור. ומזה במשנה בהפעיל במובן יוצא על דרך נחי פ״י יתצא. המקבל שדה מחבירו וְהוֹבִירָהּ (ב״מ ט׳ ג׳), בּראַך ליגען לאַססען, оставить подъ паръ. אם אוביר ולא אעביד (שם), נדה או הוֹבִירָהּ (שבן ט׳ א׳), ומזה,

ג) בּוּר, שם. שדה שאינו נעבד, בּראַך ליעגענדעס פֿעלד, необработанное поле. וְהַבּוּר оставленное подъ паръ, залежь הגיד (פאה ב׳ א׳). ומזה בהשאלה, איש לא למד, ששכלו לא נעבד, אונגעלעהרט, невѣжда. כי בַעַר אנכי מאיש (משלי ל׳ ב׳), תרגומו מְטוּל דְבוּרָא מבני נשא אנא. ובמשנה, אין בּוּר ירא חטא (אבות פרק ב׳ ה׳), (עיין בר, ברא, בער).

ד) בּוּרוּת, ש״ם. סכלות ושטות, דברי בּוּרוּת (נדה ס״ט ע״ב), דומהייט, глупость.

א) בּוֹשׁ, פעו״י. הקל, העבר בּוֹשׁ, בּוֹשָׁה, בֹּשְׁתְּ, בֹּשְׁתִּי, בֹּשׁוּ, בֹּשְׁנוּ. הבינוני בּוֹשִׁים, המקור והצווי בּוֹשׁ, העתיד יֵבוֹשׁ תמורת יָבוֹשׁ), קרוב אל שרש יבש ויסוד אחד להם ב ש, שהוראתו העקרית, העדר ומעוט הליחות החיונית. והתיחד השרש בּוֹשׁ בענין: א) התוורת פנים והלבנתם בסור אודם ליח הדמים מהרגשת פחד או צער, בלאַסס, פֿאַהל ווערן, побледнѣть, быть блѣднымъ. ונרדף עם הפעל חָוַר חָפֵר, לא עתה יֵבוֹשׁ יעקב (ישעיה כ״ט כ״ב). והכפל, ולא עתה פניו יֶחֱוָרוּ, כי בֹשׁוּ כי חָפֵרוּ (תהלים ע״ח כ״ח), וְחָפְרָה הלבנה וּבוֹשָׁה החמה (ישעיה כ״ד כ״ג), ונופל על הרוב במובן המוסרי בהרגשת קלות הערך והמעלה מצד פחיתות המעשה, זיך שעמען, בעשאַמט ווערדען, стыдиться, пристыдиться. ובמובן זה נרדף עם הפעל הָכְלַם, בֹּשְׁתִּי וגם נִכְלַמְתִּי (ירמיה ל״א י״ט), גם בּוֹשׁ לא יֵבוֹשׁוּ (שם ו׳ ט״ו). והכפל, גם הַכְלִים לא ידעו, בֹּשְׁנוּ כי שמענו חרפה (ירמיה נ״א נ״א), וחז״ל שהשתמשו בענין הנרדם לזה בפעל יתצא, הִלְבִּין, ואמרו כל המַלְבִּין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים, פרשו דבריהם דחזינא דאזל סומקא ואתי חיוורא (ב״מ נ״ח ע״ב). ובא בקשור עם מ״ם, ביחס אל המעשה הרע, לא תֵבוֹשִׁי מכל עלילותיך (צפניה ג׳ י״א). ובחבור עם שם הפעולה, יֵבֹשׁוּ בֹּשֶׁת (ישעיה מ״ב י״ז). ובענין הרגשת קלות הערך בבחינת מי שגדול ממנו, ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אֵבוֹשׁ (תהל׳ קי״ט מ״ו), ועם זה הרגשת הצער בהתודע מעום ערכנו לזולתנו, כי בֹשְׁתִּי לשאול מן המלך חיל וגו׳ (עזרא ח׳ כ״ב). ובמשנה, על החרשים אנו בושים (כתובות ח׳ א׳), בושנו מדבריכם (תענית דף כ״ב ע״ב), ובחבור אל השם פנים, ובושת פנים לגן עדן (אבות פרק ה׳ כ׳). ובא גם בהרגשת צער בסבות תקוה נכזבה, צו-שאַנדען ווערדען, געטוישט ווערדען, быть обманутымъ. בך בטחו ולא בוֹשׁוּ (תהל׳ כ״ב ו׳), אל אֵבוֹשָׁה כי חסיתי בך (שם כ״ה כ׳), בך בטחתי אל אֵבוֹשָׁה (שם שם ב׳). ובבחינת הדבר שבו היתה התקוה והבטחון הנכזב יבוא בקשור מ״ם, וּבֹשׁ מואב מִכְּמוֹשׁ (ירמיה מ״ח י״ג), גם ממצרים תֵּבוֹשִׁי (שם ב׳ ל״ו). ובא, אל יֵבֹשׁוּ בי קֹוֶיךָ (תהלים ס״ט ז׳), שעורו על ידי. ונאמר וכל ארצה תֵּבוֹשׁ (ירמיה נ״א מ״ז), וְיֵבוֹשׁ מקורו (הושע י״ג ט״ו). וי״מ בהשאלה בענין בושה, והנכון שהוא מעיקר הוראתו הראשונה, חסרון הליחות ואפיסת המים בהוראת פעל יָבֵשׁ, פֿערזיעגען, иссякать. והכפל, וְיֶחֱרַב מעינו. ב) עֲשָׁף נפש מפחד

מיוחד אל המין הגדל בארם ושעל כן תיל השם הזה בלשון ארמית, ותרגום ומכנסי בד (ויקרא פט״ז ד׳) מכנסי דבוץ, פארי המגבעות שש (שמות ל״ט כ״ח) כובעיא דבוצא. והנה כבר הותגלו חכמי העמים לתרגם בוץ בשם ביסוס Byssus. והוא הצמר הגפן, בוים-וואללע, хлопчатая бумага. היקר והחשוב הגדל במצרים. והחכם מנק בספרו פאלעס-טינא (עמוד 88) העלה מדעת חכמים שונים, שהעיקר כדברי חכמי ישראל הראשונים כי בוץ הוא הפשתים ואין ברמיון שם בוץ וביסוס כלום, כי הצמר גפן הובא לא״י מפרס רק ימים לא כבידים לפני חורבן בבל ואח״כ למצרים, וגם הוראת ביסוס לא נתבררה עוד אל נכון שהוא הצמר גפן. ומקורו בערבית בוץ בהוראת הגוון הלבן, ונקרא מין זה כן לפי שהוא לבן ונקי ביותר.

2) בְּצִבּוּץ, בגמרא, שם. העקלין של נצרין ושל בְּצִבּוּץ (עכו״ם ע״ה א׳). לפירש״י הוא קנבוס, האנף, пенька.

ב) בוּץ, דומה לשרש בוע בחלוף עין בצד״י והוא יסודם של השרשים ביץ בצץ (עי״ש).

בּוּק, פעל, יסודו של הפעל בקק שעקרו הריקה, לעערמאכען, опорожнивать. ומזה:

בּוּקָה, ש״נ. ריקות, במובן שממון וחורבן, לעערהייט, פערוואַסטונג, пустота, опустошеніе. בּוּקָה וּמְבוּקָה (נחום ב׳ י״א), פ״א במקרא, (ועיין בסמוך).

מְבוּקָה, ש״נ. כעין הקודם, בּוּקָה וּמְבוּקָה (שם), והמתרגם עשה הבדל קטן בין שני השמות האלה ואמר בְּזִיזָא וּמִתְבַּזְזָא, ובדרכו פי׳ רש״י בּוּקָה ריקנית וּמְבוּקָה ומרוקנת על ידי בוקקים, וזה כאלו קראו מְבֻקָּה מן ההפעל.

בּוֹר, בֹּר, ש״ז. עקרו חפירה עמוקה בקרקע מעשה ידי אדם, וכן מקום משוקע מבריתו, גוב, גרובע, яма. ובא: א) סתם חפירה, או מקום משוקע, גרובע, яма. וישליכו אותו אל בור (מ״ב י׳ י״ד), וְהַבּוֹר רק אין בו מים (בראשית ל״ז כ״ד), ובאל״ף נחה, את הארי בתוך הבאר (שמואל ב׳ כ״ג כ׳). עשוי למכשול בדרך, בּוֹר כרה ויחפרהו (תהלים ז׳ ט״ז), והכפל בשחת יפעל. ב) מקום כנוס מי גשמים בארץ ישראל והוא חצוב במקום סלעים או רצוף באבנים ומסויד בסיד, ציסטערנע, водоёмъ. אך מעין ובור (ויקרא י״א ל״ו), ושתו איש מי בורו (ישעיה ל״ו ט״ז). וברבוי בל״נ, וּבֹרֹת חצובים (דברים ו׳ י״א), ובאל״ף נחה, לחצב להם בארות בארת נשברים אשר לא יכלו המים (ירמיה ב׳ י״ג) במקום סלעים שבורים ומסודקים אשר לא יכילו המים המכונסים בהם (עיין שבר). ויכלול גם כן באר מים שדולים מימיו על ידי גלגל, ונרץ הגלגל אל הַבּוֹר (קהלת י״ב ו׳), באָהן, ברוננען, колодезь. ועיד המליצה, שתה מים מִבּוֹרֶךָ (משלי ה׳ ט״ו). ובא, מקבת בּוֹר נקרתם (ישעיה נ״א א׳), כנוי מליצי אל המקור הראשון שממנו יצא, אורקוועללע, родникъ, источникъ. ג) מקום כלא העשוי במעבה הקרקע, גרוב, געפֿענגניס, яма, темница. ויריצהו מן הַבּוֹר (בראשית מ״א י״ד), שַׁתַּנִי בְּבוֹר תחתיות (תהל׳ פ״ח ז׳), מִבּוֹר שאון (שם מ׳ ג׳), מבור חשך (עיין שאון), בבית הַבּוֹר (שמות י״ב כ״ט). ד) קבר, גראב, גרופט, гробъ, могила. עד בּוֹר ינוס (משלי כ״ח י״ז), אל ירכתי בּוֹר (ישעיה י״ד ט״ו), והקודם אל שאול (ועיין שאול). ובבחינה זו נאמר, יורדי בור (שם ל״ח י״ח), בכנוי אל המתים. ובמשנה, וממלאים מִבּוֹר הגולה ומבאר הקר (ערובין י׳ י״ד), (עיין באר). ובאבות הנזיקין במשנה, השור והבור (ב״ק א׳ א׳), וגדרו הגורת מכשול בדרך, וזה בגמרא, בור המתגלגל ברגלי אדם (בבא קמא דף ו׳ ע״א), ופירש רש״י כגון הניח אבן בדרך. ובא במובן כלי להחזיק בו מים, בּוֹר ספינה אלכסנדרית (כלים פט״ו א׳), כלי גדול נתון בספינה לשום בו מים ראוים לשתיה; המקפה לקרירה חייב מפני שהוא כְּבוֹר קטן (מעשרות ד׳ א׳).

בַּיִר, ש״נ. פעם אחת במקרא, מעין, באָהן, קוועללע, источникъ. כהקיר בַּיִר מימיה (ירמיה ו׳ ז׳), והכתיב בור.

בּוֹר בֵּית לֶחֶם, שעִם. (ש״ב כ״ג פט״ו) ובכתיב באר (עיין בית לחם).

וְיָבוּס, ומפני פגישת ב' סמ"ך נבלעה הסמ"ך הא', וסוף הפסוק מוכיח, וכמו יוצר יָרְקָם פיט, וכן תרגומו וְיִדוּשׁ שלטוני עממיא. ובא, תָּבוּס נפת (משלי כ"ז ז'), תמורת תבוז מן בוז.

הפיעל, הדרב והשמם, צערשמעטערן, פער־ווישטען, разрушать, опустошать. בּוֹסְסוּ מקדשך (ישעיה ס"ג י"ח), בּוֹסְסוּ את חלקתי (ירמיה י"ב י'). ויש כמו בָּזְזוּ, פּלינדערן, расхищать. יען בּוֹשַׁסְכֶם על דל (עמוס ה' י"א), בחלוף סמ"ך בשי"ן, רומסים ורופשים על ראש דל.

ההפעל, היות נתן למדרך רגל, צער־טרעטען ווערדען, быть растоптану. כּפגר מוּבָס (ישעיה י"ד י"ט).

ההתפעל, בענין התרפש והתפלש או התפרפר, זיך וועלצען, צאפפעלן, кататься, валяться. ואראך מִתְבּוֹסֶסֶת בדמיך (יחזקאל ט"ז ו').

מְבוּסָה, שמ"נ. פערווידרונג, צערדישונג, попиранiе, смѣшенiе. יום מהומה וּמְבוּסָה (ישעיה כ"ב ה').

תְּבוּסָה. שמ"נ. מזה תְּבוּסַת אחזיהו (דה"ב כ"ב ז'), צערשטערונג, אונטער־גאנג, разрушенiе, гибель.

2) תְּבוּסָה, במשנה. א) פרפור, ופרכוס, צוקקונג, צאפפעלן, дерготa. איזהו דם תבוסה, המת שיצא ממנו שמינית בחיו ושמינית במותו דברי ר' עקיבא וכו' רבי אליעזר ברבי יהודה אומר איזהו דם תְּבוּסָה צלוב שדמו שותת וכו' (אהלות ג' ה'). לדעת המפרשים הוא מלשון, מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז ו'). ומזה ב) העפר שתחת המת שנתלחלח מדמו, המוצא מת בתחלה משכב כדרכו נוטלו ואת תְּבוּסָתוֹ (נזיר ט' ג'). ויש גורסין תפוסתו משרש ת פ ס (ועיין גמרא בנזיר דף ס"ה ע"א).

בּוּעַ, פעד"י. יסודם של השרשים ב ע ב ע. ב ע ה, בארמית (ודומה על השרש ב ץ, ב צ ץ, ב צ ב ץ בחלוף עי"ן בצד"י) ושל השרש נ ב ע בעברית. עיקר הנחתו פריצת ובקיעת דבר נוזלי כשהוא מתמלא במקומו, אנשוועללען אויסשטראָממען, вспухивать, вытекать. ומזה:

2) בַּעְבַּע, במשנה. א) פריצת דבר נוזלי רתיחה והעלאת קצף, אנשוועללען, בלאזען, שלאגען, вспугивать, пузыриться. עד שֶׁיְבַעְבְּעוּ (מקואות י' ד'). ובהשאלה שמן המשחה מבעבע עליו (ילקוט ש"ב). ב) פריצה לצאת מתוך הדבר המעכב וביחוד מן המים, ראה תינוק מבעבע במים (ירושלמי שבת פרק י"ג הלכה ו'), התחיל מְבַעְבֵּעַ מתחת הספינה (ירושלמי יומא פ"ג הלכה ח'). ובגמרא בבלי באותו ענין נאמר מבצבצת (יומא ל"ח ע"ב). ומזה, בענין השמעת קול בהעלאת כיחה, הוסטען, кашлять. ר' יוחנן כד הוה סליק למשאל שלמיה דר' חנינא הוה מבעבע על שום ונשמע קולו (ויק"ר כ"א). והערוך גורס מבעבע.

2) בַּעְבּוּעַ, במשנה. שה"פ. א) רתיחה והעלאת קצף, דאס אנשוועל־לען, בלאזען שלאגען, вспугиванie. עד שיבעבעו ויניחו מבעבוען (מקואות י"ד ד'). ב) שם דבר, נפח הנעשה ברפנות כלי חרס כשמצרפין אותן בכבשן, בלאזע, пузырь. בַּעְבּוּעַ שבחבית (טבול יום ב' ח').

אֲבַעְבֻּעָה, במקרא, פ"א, ש"נ. נפח הבא מחמת מכה המלאה מורסא וליחות, בלאזע, בלאטטער, прыщъ, пузырь. לשחין פרח אֲבַעְבֻּעֹת (שמות ט' ט'). ומזה בגמרא:

2) בּוּעָה, ש"נ. מכה מלאה מורסא, געשוויר אן דער לונגע, нарывъ въ легкихъ. הני תרתי בועי (חולין מ"ז ע"א). ולפי הנראה גם השם בֵּיעָא, איי, яйцо. מיסוד זה. וע"ד גזרת השם ביצה מן בוץ, (עיי"ש).

א) בּוּץ, שם. פשתים טוב, לינען, ленъ. ארם סוחרתך וגו' ורקמה ובוץ (יחזקאל כ"ז ט"ז), במעיל בוּץ (דה"א ט"ו כ"ז), בית עבדת הַבֻּץ (שם ד' כ"א), שם תקנו והביאו את הבוץ. השם הזה נמצא רק בכתבי הקדש האחרונים; ומאשר נתן יחזקאל הַבּוּץ לארם (יחזק' כ"ז ט"ז), ואת השש למצרים (שם שם ז'). נראה כי הבוץ

אליהו בן ברכאל הַבּוּזִי (איוב ל״ב ב׳) . ב) מבני גד (דה״א ה׳ י״ד) .

בּוּזִי , שע״פ . אביו של יחזקאל הנביא (יחזקאל א׳ ג׳) .

בַּוַּי , שע״פ . בן חנדד מן השרים אשר בנו בחומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג׳ י״ח) .

בּוּךְ , עקרו בך פעל, בהוראת סבוב וגלגול, וקרוב לו באך בערבית, ויך אומדרעהען , оборачиваться . ומיסודו נגזרו השרשים אבך. נבך (ע״ש), והפעל בוך לא נמצא במקרא כי אם בנפעל בהוראת תעיה בדרך, אומהעראירדן , блуждать, бродить . נְבֻכִים הם בארץ (שמות י״ד ג׳) , ומזה בלבול וטרוף הדעת , בעשטירצט זיין , быть пораженy . smущаться . והעיר שושן נָבוֹכָה (אסתר ג׳ ט״ו) . ובהשאלה גם לבע״ח , נָבֹכוּ עדרי בקר (יואל א׳ י״ח) . ובמכילתא אין נבוכים אלא מטורפים וכו׳ אין נְבוּכִים אלא מעורבבים (בשלח י׳) .

3) **בּוּךְ** , בפיוט, ש״ז. תרועת קול גדול מבולבל ומבלבל, געשאַלל, шумъ, гулъ . מקול בּוּךְ שופר (שפרות ליום א׳ דר״ה) .

מְבוּכָה , שמ״נ , מהומה , פערווירונג , בעשטירצונג , замѣшательство, поражeніе . כי יום מהומה ומבוסה וּמְבוּכָה (ישעיה כ״ב ה׳), עתה תהיה מְבוּכָתָם (מיכה ז׳ ד׳) .

בּוּל , ש״ז . לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא כשם עצם כללי, ופעם אחת כשם עצם פרטי , ולא התבארה לא הוראתו ולא גזרתו אל נכון ; כי בול הרים ישאו לו (איוב מ׳ כ׳) . י״א שענינו כמו יבול צמחי האדמה למאכל בהמה , שפראָסס , פרוכט , פוטטער , плодъ, кормъ . לְבוּל עץ אסגוד (ישעיה מ״ד י״ט) , י״ת לִיבְלֵי אעא , לצמחי העץ . וכן פי׳ הרד״ק ואמר , כמו שמוצאי הארץ נקרא יְבוּל , כן נקראו הענפים שהם מוצאי העץ יְבוּל או בּוּל . ורש״י פרשו בהוראת רקבון לרקבון עץ, ולדעתו השרש בול קרוב לשרש בלה . והאחרונים פירשו בענין חתיכת עץ , בלאָקק, קלאָטץ, колода . ובשם עצם פרטי הוא שם החדש השמיני הנודע בשם מַרְחֶשְׁוָן , בירח בּוּל (מ״א ו׳ ל״ח) .

ובגזרתו נמצאו טעמים שונים לחז״ל : בּוּל שבו העלה נובל, שבו הארץ עשויה בולות בולות (עיין בסמוך), שבו בוללים לבהמה (מאכלה) מתוך הבית בראשונה (ירושלמי ר״ה א׳ ב׳), והוא מן וַיָּבָל לחמורים (שופטים י״ט כ״א) . ולדעת הרד״ק הוא מלשון מַבּוּל בעבור רוב הגשמים היורדים בְּמַרְחֶשְׁוָן . והנראה לנו שהשם בּוּל עיקר הוראתו גוש דבר בלי צורה מיוחדת , קלומפען , комъ . ומזה , כי בול הרים ישאו לו (איוב מ׳ כ׳) , גושי מאכל, והוא כנוי למאכל גס, כראוי לבעל חי מצוין בגדלו . ומזה בהשאלה , לְבוּל עץ אסגוד (ישעיה מ״ד י״ט) , חתיכת עץ עבה חסרת כל צורה ליופי , בלאָקק , -קען бакъ . והוא דרך כנוי של התול וגנאי ובהוראה העקרית הזו מצאנו השם בול בגמרא כ״פ , בול של מלח (שבת ס״ז ע״ב) , מביא בול מאותו המין (ב״מ צ׳ ע״א) , ופירש״י מלא אגרוף . וכן בענין גוש של מתכת , ודכוו של חל אדם מכניסו לאור ומוציאו בולים (במדבר רבה ב׳) , רגבים . ומזה מה שאמרו הארץ עשויה בולות בולות , גושי חמר וטיט (עיין מַבּוּל) . והשם בּוּל הוא יסוד לשרש בָּלַל בעיקר הוראתו גלימה וקפול ומזה ערבוב (ע״ש) , ובטעם שם החדש , המחוור מן הטעמים הוא מה שאמרו שהארץ עשויה בו בולות בולות . ולא רחוק לשמוע השערת פידסט שעקרו שם אלהות של עמי כנען על דרך השם בַּעַל , והוא כרוב שמות החדשים שנקראו על שם שרי מעלה לעמי הקדם. (עיין אדר , תמוז) .

בּוּם , לא נמצא במקרא בפעל , והוא יסוד השם בָּמָה, בִּימָה (עין שם) .

בּוּס , פ״י . הקל, ענינו דריכה ורמיסה. טרעטען , צערטרעטען , топтать, . בּוֹסִים בטיט (זכריה י׳ ה׳) ובא בחולם על משקל הקוֹמִים עלי (ס״ב פ״ז ו׳) . ומזה רמיסה של כעס להחריב ולאבד , צערטרעטען , ניעדערטרעטען , ניעדערשטאַמפּען , раздавить, растоптать, истоптать . וְאָבוּס עמים באפי ישעיה ס״ג ו׳) , יָבוּס צרינו (תהלים ס׳ י״ד) . ובא , וְיָבֹא סגנים כמו חמר (ישעיה מ״א כ״ה) . לדעת רוב המפרשים הוא כמו

2) מָבוֹי, במשנה, שׁ״ז. רחוב קטנה וצרה הפתוחה לרחוב גדולה הנקראת בלשון חכמים רשות הרבים, מָבוֹי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה (עירובין א׳ א׳), מָבוֹי מפולש מָבוֹי שאינו מפולש (שבת קף קי ר״א), והרבוי בסימן נקבה, ובמובאות האפלים (פסחים ד׳ ד׳).

3) מוּבָאת, במשנה. תאר. כעדשה מוּבָאת (נגעים ו׳ ח׳), מצומצמת ומכוונת כעדשה שהיא יכולה להכנס שם ברוחק, גענוי, точно. וכן אמרו בתורת כהנים שקצצה מוּבָאות (פרשת נגעים י״ב), והערוך מביאו בערך מבת, וצ״ע.

תְּבוּאָה, שׁ״נ. פרי העבודה הבאה לאדם מעבודתו בשדה, פראָדוקט, איינקאָממען, приходъ, произведеніе земли. את תְּבוּאַת הארץ (ויקרא כ״ה ל״ט), תְּבוּאַת זרעך (דברים י״ד כ״ב), ערנטע, жатва. כִּתְבוּאַת גרן (במדבר י״ח ל׳), והיה בַּתְּבוּאוֹת (בראשית מ״ז כ״ד). ומזה כל הכנסה ופרנסה הבאה ע״י המלאכה והעבודה, ומחרוץ תְּבוּאָתָהּ (משלי ג׳ י״ד), איינקונפטע, доходъ. תְּבוּאַת רשע לחטאת (שם י׳ ט״ז), כרב תְּבוּאוֹת בלא משפט (שם ט״ז ח׳). ובהשאלה, פרי כל מעשה והנהגה, גמול, תְּבוּאַת שפתיו (שם י״ח כ׳), וכמו שנאמר, מפרי פי איש ישבע טוב (שם י״ב י״ד), פראָכט, плодъ. ובמשנה התיחד השם תְּבוּאָה לחמשת מיני דגן, הנודר מן הַתְּבוּאָה אינו אסור אלא בחמשת המינין (נדרים נ״ה ע״א), ובגמרא דקדקו ואמרו. תְּבוּאָה לחוד וּתְבוּאַת שדה לחוד, ר״ל שבבוא השם תְּבוּאָה נסמך לשדה כולל כל מיני פירות הארץ (שם).

1) בּוּב, ארמית. לא נמצא כי אם בשם בִּיב, בָּבָא בארמית, וזה מה שיורה שעקר הנחתו הוא היות חלול ונפתח. האָהל, אָפפען, пусто, открыто. ולדעת קצת נגזר ממנו גם השם בָּבָה בעברית (עיי״ש). והוא יסודו של הפעל נבב (עיי״ש).

בּוּז, פ״ע. קרוב אל הפעל בָּזָה, בנינו קל, וענינו: א) הקל בכבוד זולתו והקטין ערך דבר, ורוב קשור בלמד, פעראַכטען, גרינגשעצען, презирать, неуважать. בָּז לרעהו (משלי י״א י״ב), כי יָבוּז לשכל מליך (שם כ״ג ט׳), בּוֹז יָבוּזוּ לו (שה״ש ח׳ ז׳). ב) בענין חרפה, בעליידיגען, שימפפען, ругать, оскорблять, поносить. לא יָבוּזוּ לגנב כי יגנוב (משלי ו׳ ל׳), לא יחרפוהו בגנבתו, כי יש לו טענה ותקנה. וביחס הפעול, חכמה ומוסר אוילים בָּזוּ (שם א׳ ז׳). ג) שחוק ולעג, שפאָטטען, פערלאַכען, смѣяться, насмѣхаться. עין תלעג לאב וְתָבוּז ליקהת אם (שם ל׳ י״ז), ואפשר שמזה, בּוֹז יָבוּזוּ לו (שה״ש ח׳ ז׳). ובא, מי בָז ליום קטנות (זכריה ד׳ י׳) בפתח שלא כמשפט, והוא על דרך נטית משרש בזז.

בּוּז, שׁ״ז. פעראַכטונג, גערינג שעטצונג, презираніе, не уваженіе. בגאוה נָבוּז (תהלים ל״א י״ט), בּוּז על נדיבים (איוב י״ב כ״א), חרפה וָבוּז (תהל׳ קי״ט כ״ב). ובקשור הפעל היה, צו שאַנדע ווערדען, подвергаться позору. יהיה לָבוּז (משלי י״ב ח׳). וּבוּז משפחות (איוב ל״א ל״ד). לרד״ק ענינו ש״ת נבזה, בָּזוּי, והרמ״ל פירשו כשם מפשט הַבּוּז שהמשפחות יבוזו לו. ובא. לפיד בּוּז לעשתות שאנן (איוב י״ב ה׳). רש״י פירש אש של בּוּז. וכן פי׳ הרשד״ל והטעים לבאר. הבוז של עשתות שאנן (ערך הבוז לגאיונים שעניינו של הגאיונים) הוא כמו לפיד אש בוער ושורף כל אשר יגע בו (ועיין פיד).

בּוּזָה, שׁ״נ. כענין הקודם, פעראַכטונג, презрѣніе. כי היינו בוּזָה (נחמיה ג׳ ל״ו) כמו לבוזה, ולא נמצא יותר במקרא.

הערה. יסוד השרש הזה הוא בז, ועיקר הנחתו הוא לפעל בוס בענין דריסה ורמיסה, וממנו נגזר פעל בוז, לענין שלילה, כי השולל כמו דורס ורומס. והפעל בזא בוע בארמית בהוראת קריעה והריסה, וכמו כן הפעל בּוּז בענין לעג, חרפה, כי המחרף הוא כמו כן דורס ורומס כבוד זולתו. והפעל בזה נ״כ מענין זה, ולא נבדל הפעל בּוּז מן בזה כי אם בחוק מודגת הפעלה שהפעל בּוּז קל מן בזה (עיין שם).

בּוּז, שע״פ. א) בן נחור (בראשית כ״ב כ״א), ועל שמו נקרא שבט אחד מבני ערב אשר נושבו בקצה ארץ אדום, ואת תימא ואת בּוּז (ירמיה כ״ה כ״ג). ומזה בשם היחס,

הנהגה, לייטען, פיהרען, вести. תביאמו ותטעמו (שמות ט״ו י״ז), ובענין הזמנה, איינלאדען, приглашать. אף לא הביאה אסתר (אסתר ה׳ י״ב), ובדברים שאין בהם רוח חיים, ברינגען, принести. והבל הביא (בראשי׳ ד׳ ד׳), תמימה יביאנה (ויקרא ל״ב ד׳), הנני מביא את המבול מים על הארץ (בראשית ו׳ י״ז), הערבייא פיהרען, навести. ובהשאלה, הבאת עליו חטאה (שמות ל״ב כ״א), הבאתי להם על אם בחור שודד (ירמיה ט״ו ח׳) לרעה, וכמו כן לטובה, למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר עליו (בראשית י״ח י״ט), ובקיום ההבטחה, עתה הבאתיה (ישעיה ל״ז כ״ו), אין ערפיללונג ברינגען, привести въ исполненіе. ובענין ג) השגה וקנין, ונביא לבב חכמה (תהלים צ׳ י״ב), ערווערבען, пріобрѣтать. ובמובן השגת ההכנסה בתבואות, איינברינגען, вносить. אשר תביא מארצך (דבר׳ כ״ו ב׳), ועבדת לו את האדמה והבאת (ש״ב ט׳ י׳), איש יבא בפריו אלף כסף (שה״ש ח׳ י״א). ובענין ביאת השמש, והבאתי השמש בצהרים (עמוס ח׳ ט׳). ובהוראת ד) ההנהגה, ואשר יוציאם ואשר יביאם (במדבר כ״ז י״ז). ובמשנה בהוראות שונות, הבטלה מביאה לידי זמה (כתובות ה׳ ה׳). ובתפלה, אל תביאני לא לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון, מוליך ומביא (ראש השנה ב׳ ג׳), תנועה לצדדים, הולכה עניתה תנועה שממנו, הבאה תנועה שאליו, וכן לענין שחיטה להעברת הסכין, מוליך ומביא, ובענין גידול הפירות, הבוסר משהביא מים (שביעית ד׳ ח׳). ובענין הברכה או הרכבה, אין מביאים אילן באילן (כלאים א׳ ז׳). ובענין למוד דבר חדש, להביא לימות המשיח (ברכות א׳ ה׳).

הופעל, בהוראת ההפעיל, והובא את בדיו בטבעת (שמות כ״ז ז׳), הינאיינגעבראכט ווערדען, быть вдѣваему, быть влагаему. במים יובא (ויקרא י״א ל״ב), כי הובאו (בראשית מ״ג י״ח), הינאיינגעפיהרט ווערדען, быть введену. אנחנו מובאים (שם), רעותיה מובאות לך (תהלים מ״ה ט״ו), בבלה יובאו (ירמיה כ״ז כ״ב), בעל כרחם, וועגגעפיהרט ווערדען, быть отведену. ובהשאלה ברכתי אשר הבאת לך (בראשית ל״ג י״א), עיד לשון הארמית, הן לא הובא את דמה (ויקרא י׳ י״ח), מן הכסף המובא בית ה׳ (מ״ב י״ב י״ד), איינגעבראכט ווערדען, быть вносиму.

באה, ש״נ. מקום כניסה, איינגאנג, входъ. עיד איתון מן אתא, סמל הקנאה הזה בבאה (יחזקאל ח׳ ה׳) פ״א במקרא.

2) ביאה, במש׳, שה״פ. חייבין עליה על ביאת מקדש (נזיר ז׳ ד׳), היניינגאנג, входъ. זו היא שיבה וזו היא ביאה (מכו׳ י״ג ע״ב), וצריך ביאת מים חיים (כלים א׳ ה׳), ביאה ומושב קאמינא (קדושין ל״ז ע״ב), נאמרו ביאות הרבה בתורה (שם שם), והתיחד לענין הזווג, בכסף ובשטר ובביאה (קדושין א׳ א׳), בייוואהנונג, соитіе.

2) הבאה, שה״פ. מן ההפעיל, תיל ברז״ל הרבה בכל הוראות ההפעיל, ברינגען, מעשר שני טעון הבאת מקום (ספרי במדבר ו׳). ועל דרך השאלה אמר, והבאת שלום בין אדם לחברו (פאה א א׳).

מבוא, ש״ז. א) מקום הכניסה, דער איינגאנג, פלאטץ, входъ, врата. שמרי המבוא (דה״א ט׳ י״ט), את מבוא העיר (שופטים א׳ כ״ה), אל מבוא השלישי (ירמיה ל״ח י״ד), למבוא הבית (יחזק׳ מ״ד ה׳), מבוא שער הסוסים (דה״ב כ״ג ט״ו), דרך מבוא הסוסים (מ״ב י״א ט״ז), כמו שער הסוסים. ובענין תוה״פ, למבוא גדר (דה״א ד׳ ל״ט), לצד שבאים לגדר. והרבוי, כמבואי עיר מבוקעה (יחזק׳ כ״ו י׳), ומוצאיו ומובאיו (שם מ״ג י״א). הראוי מבואיו, ובא כן לזווג המלות. וברבוי נקבות, על מבואת ים (שם כ״ז ג׳), איינפוהרט דעם מעערעס, входъ у моря, пристань. ב) פאת מערב, מקום שקיעת השמש, מבוא השמש (דברים י״א ל׳), אבענדזייטע, западъ. ג) קבוץ אנשים באים ביחד, כמבוא עם (יחזק׳ ל״ג ל״א), פאלקס פערזאממלונג, פאלקס צושטראמונג, народная сходка. ואפשר שמזה כמבואי עיר (שם כ״ו י״ד). ד) בענין ההנהגה וההתעסקות, את מוצאך ומבואך (ש״ב ג׳ כ״ה), הראוי מבואך, ובא כן לזווג המלות.

הסוה על הזמן, הַבָּאִים ישרש יעקב (ישעיה כז ו), וטעמו בימים הבאים. ומזה לענין התחדשות ההויה, דור הולך ודור בָּא (קהלת א' ד), עםשטעהן, געבארען ווערדען, являться, рождаться. לכל יָבוֹא גבורתיך (תהל' ע"א י"ח). ומזה, הַבָּאוֹת השמיענו (ישעיה מ"א כ"ב), והכפל הגידו האותיות (מן אתא). ובמשנה בהשאלה, דיו לָבֹא מן הדין (ב"ק ב' ה'). ובדברי חז"ל: חדש זה אסור בכל החדש, וראש חדש לְהַבָּא, שנה זו אסור בכל השנה וראש השנה לעתיד לבא (נדרים ח' א'), חיי העולם הַבָּא (אבות ב' ד'). וכן אמרו, בזה וּבַבָּא (   ), וטעמו בעולם הזה ובעולם הבא. פקוד לְהַבָּא פקדתי לשעבר (שמו"ר ג'). וכן השתמשו במקרא בפעל זה ה) לענין הליכה בכלל, געהן, ходить. ועם נעלמים לא אָבוֹא (תהלים כ"ו ד'), ואת איש חמות לא תָבוֹא (משלי כ"ב כ"ד), וקודם לו אל תתרע. ולפעמים נמצא גם במובן שיבה, למן היום לכת המלך עד היום אשר בָּא (ש"ב י"ט כ"ה), צוריקקאממען, возвратиться. ומזה בהשאלה, כי בָא השמש (בראשית כ"ח י"א), כאלו שב השמש אל המקום אשר יצא ממנו אונטערגעהן, заходить. ושעל כן נאמר בהפך על זריחת השמש הפעל יצא, השמש יצא על הארץ (שם י"ט כ"ג), יצא ממקומו, והוא המקום אשר המשילו הכתוב וקראהו בשם אהֶל, לשמש שם אהל בהם (תהל' י"ט ה'), מה שאינו כן באור שבו נאמר בוא על התחלת הזריחה קומי אורי כי בָא אורך (ישעיה ס' א'). וזה טעם ההבדל שעשו בגמרא בין ביאת השמש ובין ביאת האור (סכות ב' א'). ובענין השיבה נאמר, ושבתך וצאתך ובואך (מ"ב י"ט כ"ז, ישעיה ל"ז כ"ח). וענינו כלל כל הפניות שאדם פונה. ומזה במובן הליכות הנהגה כללית, אשר יצא לפניהם ואשר יָבֹא לפניהם (במדבר כ"ז י"ז). ובענין אחר, בָּא ויצא בתוך העם (ירמיה ל"ז ד'), מתהלך הנה והנה כחפצו מבלי מעכב, ויש שענינו קרוב למשמעות פעל יוצא, אָבוֹא ביתך בעולות (תהלים ס"ו י"ג), אבוא אני ויבואו עמי עולות, וטעמו, אביא עולות, אָבוֹא בגברות אדני (שם ע"א ט"ז), אבוא עם ספורי הגבורות, וכמו שמסיים אזכיר צדקתך. כי בָא החלום ברב ענין (קהלת ה' ב'), החלום מביא עמו רבוי ענינים שונים בערבוביא, ונמצא ה) בענין זה, בֹּאִי שכבי עמי (ש"ב י"ג י"א), כשמוש הפעל ילך (ע"י"ש), בֹּאוּ נשתחוה (תהלים צ"ה ו'). ובגמרא, בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה (קדושין ל"ג ע"א). ולענין ההתמדה, והיה משה משמח וּבָא (שמו"ר ט"ז). ובמקור, עד בּוֹא אדניו (בראש' ל"ט ט"ז), ואם בֹּא יָבֹא הכהן (ויקרא י"ד מ"ח), הקריב לָבוֹא מצרימה (בראשית י"ב י"א), לא אוכל עוד לצאת וְלָבוֹא (דברים ל"א ב'), ועל הרוב טעמו כשם הפעולה, ויצחק בָּא מִבּוֹא (בראשית כ"ד ס"ב), ממקום שבא. וכן, לָבֹא חמת (במד' י"ג כ"א), ועם יחם שממנו, מִלְּבוֹא חמת (מ"א ח' ס"ה). וכן בתוספת כ' הכנוי, עד בֹּאֲךָ עזה (שופטים ו' ד'), טעמו, המקום שהולכים דרך שם לעזה. ובמובן זה בא על הרוב בתוספת ה"א, בֹּאֲכָה גררה (בראשית י' י"ט), בֹּאֲכָה יזרעאלה (מ"א י"ח מ"ו). ובא, לבלתי בֹאוּ הכלים הנותרים (ירמיה כ"ז י"ח). והוא לדעת הרד"ק מגזרת פעול ע"מ מה טובו, והנכון שהוא מקור, ובא בתוספת וי"ו שרוקית וכמו שנמצא גם בתוספת ה"א, כְּבֹאָה רגליך העירה (מ"א י"ד י"ב), והוא מלרע, ונמצא וגדודי מואב יָבֹאוּ בארץ בָּא שנה (מ"ב י"ג כ'), י"ת במובן המקור במיעל שתא, ואפשר כי האל"ף במקום ה"א בָּה, כלומר באותה שנה (הרד"ק).

ההפעיל, יוצא בכל הוראות הקל.

א) במובן הכנסה, וַיָּבֵא האיש את האנשים ביתה יוסף (בראשית מ"ג י"ז), היניינפיהרען, вводить. הֲבֵאתָנוּ במצודה (תהלים ס"ו י"א), הָבֵא נא ידך בחיקך (שמות ד' ו'), איינשטעקקען, вложить. הֵבִיא בכליותי בני אשפתו (איכה ג' י"ג), כְּמֵבִיא למעלה בסבך עץ קרדמות (תהלים ע"ד ה'), שעורו, כמביא קרדמות בסבך עץ. ובהשאלה, ושלשים בנות הֵבִיא לבניו (שופטים י"ב ט'), היימפיהרען, взять. ובקשור עם יחס הבי"ת, ואתי תָבִיא במשפט עמך (איוב י"ד ג').

ב) הובלה, קאממען לאססען, вводить. לְהָבִיא אותנו אל המקום (במדבר כ' ה'), ובמובן

פס ו׳) . ומזה, בא באנשים (ש״א י״ז י״ב) בחברת אנשים נכבדים. ומזה במובן ההתחברות, לבלתי בוא בגוים האלה (יהושע כ״ג ז׳) . ובהשאלה, ואבא בברית אתך (יחזק׳ ט״ז ח׳) , ובאים באלה (נחמיה י׳ ל׳) . ועיד המליצה, ה׳ במשפט יבוא (ישעיה ג׳ י״ד) , יבוא עמך במשפט (איוב כ״ב ד׳) , מכנים את עצמו בעסק הדין. וכן אל יבאו בצדקתך (תהלים ס״ט כ״ח), לא יכנסו במדת צדקתך לא יזכו לחסות בצדקתך, ובמובן קרוב לזה, מבוא ברמים (ש״א כ״ה כ״ו) . אם שכיר הוא בא בשכרו (שמות כ״ב י״ד), הנכון כתיב״ע עאל פסידיה באגריה. הנזק אשר גרם השכיר עולה לשוכר בשכר אשר קבל. ובבחינת הזמן : ואברהם זקן בא בימים (בראשית כ״ד א׳), פֿאַרעלטערט , войти въ лѣта . ותבאי בעדי עדיים (יחזק׳ ט״ז ז׳) , בימי היופי לאשה, כמו שהוא מפרש, שדים נכונו. וכן בענין היות נכלל בכלל מספר ידוע, במספר ירחים אל יבא (איוב ג׳ ו׳), אלה הבאים בשמות (דה״א ד׳ ל״ח) , נתפרשו ונקבו בשמותיהם . ועל המעט שנמצא ביחס הפעול, בכל באי שער עירו (בראשית כ״ג י״ח) , באו שעריו בתודה (תהלים ק׳ ד׳) , כל באיה לא ישובון (משלי ב׳ י״ט) . ומענין הכניסה נאמר, עד בוא תבואתה (ויקרא כ״ה כ״ב), כניסת התבואה למקומה אל הגרן והיקב, וכמו כן כל ענין הכנסה, אשר בא לשלמה (מ״א י׳ י״ד) . ב) הליכה ותנועה להתקרב אל מקום או גוף ידוע, געהן, קאָממען, ходить, прихо-дить, прійти . בקשור עם יחס שאליו, ובא אל עירו ואל ביתו (יהושע כ׳ ו׳) , בא יוסף אל אחיו (בראשית ל״ז כ״ג) , כי היום בא לעיר (ש״א ט׳ י״ב) , ועם יחס על ועד, ועלי יבוא כל איש (ש״ב ט״ו ד׳) , ובא המלך דוד עד בחורים (שם ט״ז ה׳) , וביחס שממנו, אי מזה באת (בראשית ט״ז ח׳) , ועל המעט גם ביחס הפעול, ובאת לך ארץ יהודה (ש״א כ״ב ה׳) , וביחס אל הזמן, באי מועד (איכה א׳ ד׳), באים לימי המועדים, וכן באי השבת (מ״ב י״א ה׳) , והפוכו, יוצאי השבת (שם ז׳) . ובהשאלה, בדברים שאין בהם רוח חיים, ענינו הגעה אל הגבול והתכלית, אנגעלאַנגען, פֿאַרקאָממען , дойти, достигать . עד האלהים יבא דבר

שניהם (שמות כ״ב ח׳) , הכצעקתה הבאה אלי (בראשית י״ח כ״א) , והשמועה באה עד יואב (מ״א ב׳ כ״ח) , כספכם בא אלי (בראש׳ מ״ג כ״ג) , כי באה נחלתנו אלינו (במדבר ל״ב י״ט) , ועם מלת היחס לפני, בא מספר ההרוגים לפני המלך (אסתר ט׳ י״א) , קץ כל בשר בא לפני (בראש׳ ו׳ י״ג) . וביחס הפעול , הנה הסללות באו העיר (ירמיה ל״ב כ״ד) . ומזה במובן הגעת למעלת הזולת, ואל השלשה לא בא (דה״א י״א כ״ה), ועד השלשה לא בא (שם שם כ״א) . ובגמרא, באנו למחלקת, כמו הגענו הכנסנו את עצמנו . ובסמיכות אל פעל אחר במקור ביחס שאל, בבוא כל ישראל לראות (דברים ל״א י״א) . לבוא לקחת לו גוי (שם ד׳ ל״ד) . וכן בחבור עם פעלים אחרים לפירוש תכלית הביאה, ובא ולן ושכב (ש״ב י״ב ט״ז) , ובאת ושחת (מ״א י״ט ט״ו) . ג) מקרה וחול ענין ופעולה לרעה. ועל המעט גם לטובה, טרעפֿען, איבערקאָממען, застать, постигать וקשורו ביחס הפעול , בשלום שודד יבואנו (איוב ט״ו כ״א) , כי יעבר לא יבואנו (ישעיה כ״ח ט״ו), חרב מלך בבל תבואך (יחזקאל ל״ב י״א) , כל זאת באתנו (תהלים מ״ד י״ח) , אל תבואני רגל גאוה (שם ל״ו י״ב), ולטובה, בהם תבואתך טובה (איוב כ״ב כ״א) , וביחס שאליו, בא אליכם כל הדבר הטוב (יהושע כ״ג ט״ו) , תבואתה לראש יוסף (דברים ל״ג ט״ז) , תבוא הברכה; ובאה במין נקבה נסתרת בתוספת ה״א, כמו, ותקרב ותבואה (ישעיה ה׳ י״ט), ובתי״ו נוספת לתפארת הקריאה, ובענין חול הדבר המובטח, ובא האות (דברים י״ג ג׳) , כי תבאנה האתת האלה (ש״א י׳ ז׳), באה ונהיתה (יחזק׳ כ״א י״ב) , ועץ חיים תאוה באה (משלי י״ג י״ב) , איינטרעפֿ-פֿען , сбываться . ומזה התחדשות ההויה, קרות מקרה, הזדמנות, אל תבא רננה בו (איוב ג׳ ז׳) , תבוא סופה (שם ל״ז ט׳) , לפני לחמי אנחתי תבא (שם ג׳ כ״ד) , ובא כמהלך ראשך (משלי ו׳ י״א) . ומזה במשנה, כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורים (קדושין פ״ב ע״ב), לא באת לידו עד שמכר את שדהו (שם דף כ׳ ע״א) . ובהגעת זמן, הנה ימים באים (ירמיה ז׳ ל״ב) , בא העת הגיע היום (יחזקאל ז׳ י״ב) . ובחסרון השם

בֹּהֶן, שם. העב שבאצבעות היד והרגל, דוימען, גראָססצעהע, большой палецъ.
על בֹּהֶן ידו ועל בֹּהֶן רגלו (ויקרא יד יז). והרבוי, בְּהֹנוֹת ידיהם ורגליהם (שופטים א׳ ז׳), שלא כמשפט משקל פֹּעַל, אבל בערבית ושומרונית היחיד בְּהוֹן, ואולי ממשקל זה בא הרבוי בעברית.

בֹּהַן, שע״פ. בן ראובן (יהושע ט״ו ו׳), (עיין אבן בֹּהַן בן ראובן).

בָּהַק, במקרא לא נמצא כי אם בש״ת.

בֹּהַק, שם. מין נגע בעור, מראה לבן כהה, פריעל, אויסשלאג, лишай, накожная сыпь. בֹּהַק הוא (ויקרא י״ג ל״ט). ופירש רש״י לובן הנראה בבשר אדום בין חברבורות אדמדמותו, וכן נקרא הנגע הזה בלשון ערבי עד היום (באהאק). ועקרו ארמית בהוראת זהר, גלאַנץ, блескъ. בְּהִיקָן כדהב טב (תהלים שה״ש א׳ י״א). ובהשאלה, בְּהִיק באוריתא (שם ז׳ ג׳). ומזה בהפעיל, מנוגה נגדו וגו׳ (ש״ב כ״ב י״ג), תרגומו ומזיו יקריה מַבְהֲקִין שמי שמיא. ובחז״ל, והוא יוצא ומַבְהִיק את כל העולם כולו (במד״ר פ׳ ט״ז), הִבְהִיקָה כל ארץ מצרים מזיווה (ב״ר מ׳), כל המשחיר פניו על דברי תורה בעוה״ז הקב״ה מַבְהִיק זיוו לעוה״ב (סנהדרין דף ק׳ ע״א), ומזה סימן מֻבְהָק (ב״מ כ״ז ע״ב), ברור רשום וניכר לכל. רב מֻבְהָק, ולאו רב מֻבְהָק אנא (קדושין ל״ג ע״א), חכם רשום נודע בחכמתו ואמרו: לא אמרן אלא ברבו שאינו מֻבְהָק אבל ברבו המֻבְהָק מלוא עיניו (שם), והוא רב שהתלמיד קבל רוב חכמתו ממנו. שמות מובהקים (גיטין י״א א׳). ובפיוט בבנין פיעל, בִּהֲקָה אור שחריך (יוצר ב׳ דפסח).

בּוֹהַק, בַּהֲקָן, ש״ת. לבן ביותר, האָכ-ווייס, ярко-бѣлый. שמא יצא מכן בּוֹהַק (בכורות מ״ה ע״ב), בַּהֲקָן הוא מעלה חוטה (ב״ד צ״ה), ראה וכו׳ את הבַּהֲקָנִים (ברכות נ״ח ב׳), ידיו בַּהֲקָנִיּוֹת (מגילה כ״ד ע״ב), בעלות בהרות לבנות (עיין בוק, בקק).

בָּהַר, לא נמצא במקרא כי אם בשמות.

בָּהִיר, ש״ת. מזהיר ומאיר, בָּהִיר הוא בשחקים (איוב ל״ז כ״א), גלאַנצענד, לייכטענד, блестящій, сіяющій.

בַּהֶרֶת, ש״נ. נגע צרעת לבנה שהיא כבתם לבן, בַּהֶרֶת לבנה (ויקרא י״ג ד׳), וייסער הויט פלעקק, накожное бѣлое пятно. בֶּהָרוֹת לבנות (שם שם ל״ח). ורבותינו ז״ל אמרו בדרשתם על בהיר הוא בשחקים אפילו בשעה שרקיע נעשה בהורין בהורין (תענית ז׳ ע״ב) כתמים לבנים, וכן פירש״י. ובמדרש: שהיתה מַבְהֶרֶת בגזרותיה (ויקרא רבה י״ט). מעלת כתמים כלומר מחשכת. ובעלי אסופות משתמשים בשם בהירות או בתואר בהירי על הגשמים שהאור מפלשם ותודר אותם, דורכזיכטיג, прозрачный.
יסוד השם, בר, ברר.

בּוֹא, פעוי. הקל, בעבר בָּא, בָּאָה, בָּאתָ, באת ופ״א בָּאת (ש״ב יד י״ג), בָּאוּ ופ״א באו (ירמיה כ״ז י״ח), בָּאנוּ, ופ״א בָּנוּ (ש״א כ״ה ח׳). הצווי בּוֹא, בּוֹאָה. המקור בֹּא בוא. ובכנוי בֹּאִי, בֹּאֲךָ, בֹּאֲכָה, העתיד אָבוֹא, תָּבוֹאִי, וַתָּבֹאת (ש״א כ״ה ל״ד), ובדבור המליצי תְּבוֹאתָה, ובכנוי תְּבוֹאֶתְךָ. עיקר הוראתו כניסה למקום ועם זה הנעה והליכה, איינ-געהן, הינגעהן, געהן, входить, зайти, ходить. ובפרטי הוראותיו יורה: א) כניסה למקום, וקשורו ביחס אֶל, בָּא נח אֶל התבה (בראשית ז׳ י״ג), ולוט בָּא צֹעֲרָה (שם י״ט כ״ג), כמו אל צער. ומזה בהשאלה, בֹּא נא אֶל שפחתי (שם ט״ז ב׳), ע״ש הכניסה אל אהל היחוד, ובמובן זה גם בקשור עַל, לבוא עלינו (שם י״ט ל״א). ויכלול כניסת האשה לבית בעלה להיות לו לאשה, ויהי בְּבוֹאָהּ (יהושע ט״ו י״ח). ובמשנה במובן ההזדווגות בקשור עַל, הַבָּא על יבמתו (יבמות ו׳ א׳). ובהשאלה אחרת כניסה לקברות אבות, וטעמו מיתה, ואתה תָּבוֹא אל אבתיך (בראשית ט״ו ט״ו), תָּבוֹא עד דור אבותיו (תהלים מ״ט כ׳). ולהוראת חוזק הפעולה, ר״ל כניסה כעין שקיעה או תחיבה, יבוא בקשור עם יחס הבי״ת, כי בָא סוס פרעה וגו׳ בים (שמות ט״ו י״ט), וּבָא בכפו ונקבה (ישעיה ל״ו ו׳). ובענין כניסה בחזקה, איינדרינגען, вникать. וּבָאוּ בביתך (שמות ז׳ כ״ח), ורוח לא יָבֹא ביניהם (איוב מ״א ח׳). ובמובן המוסרי, בסודם אל תָּבֹא נפשי (ברא׳

אבשראילטע , אנבעשאנגענע , опрометчивый, безразсудный .

ההפעיל , כהוראת הפיעל . א) ושדי הִבְהִילָנִי (איוב כ״ג ט״ז) , ערשרעקקען , поражать . ב) וַיַּבְהִלוּ להביא את המן (אסתר ו׳ י״ד) , אײלען, בעשלײניגען , торопить, ускорять . וסוה, וַיַּבְהִלוּהוּ משם (דה״ב כ״ו כ׳) , מהרו להוציאו , שנעלל פארטשאפפען , скоро удалять . ובדב״א מַבְהִיל, דבר מעיר השתוממות . ובדרז״ל בא גם בהתפעל, אל תִּתְבַּהֵל מכעסו (במדבר רבה י״ד) .

בֶּהָלָה , שם״נ . חרדה ורעדה וחפזון , שרעקקען , ענטזעטצען , בעשטירצונג , ужасъ, пораженіе . והפקדתי עליכם בֶּהָלָה (ויקרא כ״ו ט״ז) , ושנותם בַּבֶּהָלָה (תהל׳ ע״ח ל״ג) . ויתכן שהוא נרדף עם הבל , והוא דבר שאינו מתקיים בטבע, כדבר שנעשה בחפזון וחרדה, אײטעל , суета, пустое . נרדף עם האמור לפני זה , ויכל בַּהֶבֶל ימיהם . וסוה, לא יגעו לריק ולא ילדו לַבֶּהָלָה (ישעיה ס״ה כ״ג) . והדבוי , עיר וּבֶהָלוֹת (ירמיה ט״ו ח׳) , ובדב״א דבקתך הַבֶּהָלָה (הקדמת מ״ג) , היא הרגשה פנימית מורכבת מחוזק התשוקה לאיזה דבר והיראה ממניעת השגתו, איבעראײלונג , торопливость .

1) בְּהַל , בארמית כמובנו בעברית בבנין פיעל , ערשרעקקען , возмущать . אל יְבַהֲלָךְ (דניאל ד׳ ט״ז), וחזוי ראשי יְבַהֲלֻנַּנִי (שם ד׳ ב׳) . וכן בהתפעל , בְּהִתְבְּהָלָה (שם ב׳ כ״ה) . ובבינוני, שגיא מִתְבְּהַל (שם ה׳ ט׳) .

1) בְּהִילוּ , ש״נ. מהירות , חפזון , אײלע , торопливость . אולו בִבְהִילוּ (עזרא ד׳ כ״ג) .

2) בְּהִילוּת, במד״ש״נ. אײלע torопливость . השיבו בִּבְהִילוּת (ב״ר ב׳) .

בְּהֵמָה , ובסמיכות בֶּהֱמַת, ובכנוי בְּהֶמְתִּי עם בֶּהֱמַת , שם כולל כל מיני מהלכי ארבע אוכלי עשב ונוחים לקבל מרות ב״א להשתמש בהם לאכילה לעבודה ולמשא. השם הזה נגזר מהשם ב ה ם בסורית, שהוראתו נוח, רך וטוב , זאנפט , צאהם , смирный, ручной . וסוה , בעלי חיים נוחים , פיה , скотъ . בניגוד אל הטורפים שנקראו על דרך היחוד בשם חיה , בְּהֵמָה ורמש וְחַיְתוֹ אֶרֶץ למינה (בראשית א׳ כ״ד). לכל הַבְּהֵמָה אשר היא מפרסת פרסה (ויקרא י״א כ״ו) , זאת החיה אשר תאכלו מכל הַבְּהֵמָה (שם שם ב׳), ענינו נפש חיה מן הבהמה, ולפרט אחד מן המין, הַבְּהֵמָה אשר אני רוכב בה (נחמיה ב׳ י״ב) , בֶּהֱמַת הלוים (במדבר ג׳ מ״ה), בְּהֶמְתְּךָ לא תרביע (ויקרא י״ט י״ט) . וכשבא אצל אדם כולל כל בעלי החיים, מאדם ועד בְּהֵמָה (שמות י״ב י״ב) , ורוח הַבְּהֵמָה (קהלת ג׳ כ״א) , אדם וּבְהֵמָה תושיע ה׳ (תהלים ל״ו ז׳) . ולפעמים יאמר גם על החיה הטורפת, ליש גבור בַּבְּהֵמָה (משלי ל׳ ל׳), וְשֶׁן בְּהֵמוֹת (דברים ל״ב כ״ד), ושד בְּהֵמוֹת (חבקוק ב׳ י״ז) . וחכמינו ז״ל אמרו: יכול אף חַיָּה שהיא קרויה בְּהֵמָה (ת״כ א׳ ב׳) . ובסמיכות אל מקום רבצם , בַּהֲמוֹת שדי (תהלים ח׳ ח׳), כאריה בְּבַהֲמוֹת יער (מיכה ה׳ ז׳). ובא, משא בַּהֲמוֹת נגב (ישעיה ל׳ ו׳). לדעת הרש״ל ראפאפורט הוא מיוחד למין חמור הנקרא בתלמוד חמרא לובא או לברקס , והוא החמור שבמדינת ערב ולוב , המצוין בכחו למשא ושיכול לחיות הרבה ימים בצמא , לביא-עזעל, ווילדער אעזעל , дикій оселъ . (גינצבורג ציטשריפט) . ובא ; הנה נא בְהֵמוֹת אשר עשיתי (איוב מ׳ ט״ו) , ודרש חז״ל ידוע ; ולפי המבארים החדשים הוא שם מיוחד לחיה ידועה הנקראת סוס נילוס, נילפפערד, היפפאפאטאמוס , гиппопотамъ . ומלשון מצרית הוא פִּי הֶי מוּת, חית המים לפי שמשכנה ביאור . וכל התכונות המיוחסות לבהמות זו במקרא נמצאו בחיה זו . ובמשנה, בְּהֵמָה דקה (קדושין א׳ ד׳) , הבהמות הקטנות, צאן , קליין פיה , мелкій скотъ . בְּהֵמָה גסה (שם) , הבהמות הגדולות כמו שור , פרה , גראָסס פיה , крупный скотъ .

2) בְּהָם , בדרז״ל, ש״ת. מנהיג הבהמות , אמר לו אותו הַבְּהָם (יבמ׳ ג׳) .

ובדב״א ביחיד היחס בְּהֵמִי , מי שיש לו תכונת הבהמה, חסר דעת , פיהיש , וסוה :

3) בְּהֵמִיּוּת , ש״נ. תכונת נפש הבהמה, פיהערהײם , скотство . לא יעשה פרי רק בִּבְהֵמִיּוּתוֹ (מ״נ ג׳ ח׳) , ואמרו: הנפש הבהמית .

איני יודע וכו׳ עדותן קימת (סנהדרין ח׳ ב׳), ומ״מ אמרו היו בודקין אותם בשבע חקירות, ולא אמרו חוקרין, וכבר התיחד השם בְּדִיקָה לחפוש במובן הטבעי בְּדִיקַת חמץ, בְּדִיקַת הריאה, והשם חֲקִירָה לחפוש עיוני. ועיין חקר.

2) בְּדוּקִי, במשנה שם. כנוי לילד שהוא מכיר את אמו ואת אביו אינו מכיר. אבא שאול היה קורא לשתוקי בְּדוּקִי (קדושין ד׳ ב׳). ובגמרא אומרים שבודקים את אמו (שם ע״ד א׳).

בִּדְקַר, שעפ. שליש יהוא (מ״ב ט׳ כ״ה), והוא מורכב מן בֶּן דֶּקֶר או בֵּי דֶקֶר.

1) בְּהַד, ארמית, פי׳. כמו פזר, בזר בעברית ולא נמצא כ״א בבנין פַּעַל. וּבַהַדוּ אנבה (דניאל ד׳ י״א), צערשטרייען, разсѣять. ונהוג הרבה בתלמוד, בשעה שמכניסין בְּהַד (ירושלמי ברכות פ״ט), ותרגום ומשם הפיצם. ומתמן בַּדְּרִינוּן (בראשי׳ י״א ט׳). ובמדרש גם בהתפעל, שריין הלין דיערין מתבדרין (ויקרא פ׳ ו׳).

בֹּהוּ, שמ״ז. ענינו ריקות, תהו וָבֹהוּ (בראשית א׳ ב׳), לעערהייט, пустота. וכן הוא בערבית, והראוי בֹּהֶה עם קָדֶשׁ. ובא ע״ד מליצה, קרתהו ואבני־בהו (ישעיה ל״ד י״א). ובגמרא אמר רב: בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהם יוצאין מים. שנאמר בישעיה (ל״ד י״א) ואבני בהו (חגיגה דף י״ב ע״א), והוא אם כן דבר שיש בו ממש, אבל במדרש גזרו ממנו פעל, ואמרו, ישבה הארץ תוהה ובוהה (ב״ר ב׳). ונראה שפרשוהו במובן שממון וריקות.

בַּהַט, שם אבן ממיני אבני שיש לבן, בַּהַט ושש (אסתר א׳ ו׳), אלאבאסטער, алебастрь.

בָּהַל, פעו״י. הקל, לא נמצא במקרא. ובחז״ל בא בבינוני פעול, בענין היות חרד ונחפז, ערשראָקקען, איבעראיילט זיין, быть испуганнымъ, безразсуднымъ. אדם בָּהוּל על ממונו (שבת ק״ז ע״ב), אדם בָּהוּל על מתו (יומא פ״ה ע״א), ואמרו עוד שאני התם דומנו בָּהוּל (פסחים דף ע״ב ע״ב), דחוק, ושמושו במקרא הוא בבנין:

נפעל, א) בהוראת חרדה ורעדה מפחד, ערשראָקקען, בעשטירצט זיין, дрожать, смущаться. אז נִבְהֲלוּ אלופי אדום (שמות ט״ו ט״ו), כי נִבְהֲלוּ מפניו (בראשית מ״ה ג׳), ותרא כי נִבְהַל מאד (ש״א כ״ח כ״א), ועל כן מפניו אֶבָּהֵל (איוב כ״ג ט״ו), ונפשי נִבְהֲלָה מאד (תהלי׳ ו׳ ד׳). ובהשאלה, כי נִבְהֲלוּ עצמי (שם שם ג׳), וידי עם הארץ תִּבָּהַלְנָה (יחזקאל ז׳ כ״ז), ועם זה חרדה עד דכרוכה של נפש, כי כלינו באפך ובחמתך נִבְהָלְנוּ (תהלים צ׳ ז׳), אנטמערטעט, שווינדען, погибать, исчезать. כי כלה אך נִבְהָלָה (צפניה א׳ י״ח), שעורו כלה אף נבהלה, וטעמו, כמו כלה ונחרצה (ישעיה י׳ כ״ג).

ב) חפזון ומהירות, לפי שהחופז עושה דבריו כמו נבהל. וכעין הפעל חרד שכולל שתי ההוראות האלה, נִבְהָל להון איש רע עין (משלי כ״ח כ״ב), חרד להרויח, איבעראיילט זיין, быть торопливымъ, опрометчивымъ. אל תִּבָּהֵל מפניו תלך (קהלת ח׳ ג׳), אל תהי נבהל ונחפז ללכת מפניו. ויתכן שמזה גם כן, כי כלה אך נִבְהָלָה (צפניה א׳ י״ח), ושעורו, כלה נבהלה, ר״ל כליון פתאומי, אנערוואַרטעט, неожиданно.

הפיעל, יוצא. א) הבעית והפחיד, פֿירכט איינזאַגען, בעשטירצט מאַכען, ערשרעקקען, встревожить, поражать, смущать. ליראם וּלְבַהֲלָם (דה״ב ל״ב י״ח), ואלהים אמר לְבַהֲלֵנִי (שם ל״ה כ״א), ובסופתך תְבַהֲלֵם (תהלים פ״ג ט״ז), וִיבַהֶלְךָ פחד פתאום (איוב כ״ב י׳). ב) נחץ ומהר, בעשלייניגען, בעפֿאָרדערן, ускорять, поспѣшествовать. וַיְבַהֵל את תמרוקיה (אסתר ב׳ ט׳). ג) עשות דבר בחפזון בלי ישוב הדעת, איבעראיילט, אונבעזאָננען זיין, быть торопливу, безразсуднымъ. אל תְּבַהֵל ברוחך לכעוס (קהלת ז׳ ט׳), שהוא כמו אָץ ברוחו.

הפועל. בעשלייניגט, געדראַנגט זיין, быть торопливу. יצאו מְבֹהָלִים ודחופים (אסתר ח׳ י״ד), ובא, נחלה מְבֹהֶלֶת בראשונה (משלי כ׳ כ״א), ערײלטעטעס פֿערמאָגען, наскоро пріобрѣтенное достояніе. ר״ל נחלה המושגת במהירות ובחפזון, והכתיב מְבֹחֶלֶת בחי״ת (ועיין בחל). ובגמרא, ושמותיהם מְבוֹהָלִין (גטין י״ד ע״ב). ובדב״א מְבֹהָל ש״ת איש אץ ונחפז.

הברכה. ובספרי המחברים נהוג יותר השם הבדל. (עיין מלת הגיון שער י׳).

בדל או בדל, שז. תנוך אוזן, ראס ארלעפכען, мочка уха.

או בדל אזן (עמוס ג׳ י״ב), ע״ש שהוא נבדל מעצם הראש. והרד״ק אמר שאולי הבי״ת הוא בית השמוש ועקרו דל, וענינו הדל והרך שבאזן.

בדיל, שקז. א) מין ממיני מתכת, צינן, олово. בדיל ועופרת (יחזקאל כ״ז י״ב), את האבן הבדיל (זכריה ד׳ י׳), ראס צינגעויכט, оловянный отвѣсъ. ובא ברבוי, ב) ואסירה כל בדיליך (ישעיה א׳ כ״ה), בענין חלקי העופרת המעורבים בכסף העומדים להבדל ולהפרש ממנו ע״י ההתכה בכור, ויערק, שלאקע, шлакъ.

בדלח, שם. שם הבדלח ואבן השהם (בראשית ב׳ י״ב), ובמן נאמר, ועינו כעין הבדלח (במדבר י״א ז׳), לפי תרגום השבעים הוא אבן יקרה, ולדעת ר׳ איבו הוא אבן טובה (ב״ר פ״ז), עדעלשטיין, драгоцѣнный камень. ור׳ אסי בפירושו אמר על והמן כזרע גד וגו׳ עגול כגידא ולבן כמרגליות (יומא ע״ה א׳), פערלע, жемчугъ. וכן קורא ר׳ בנימין בעל המסעות את המרגליות בשם בדלחים. ולדעת החכמים האחרונים, יסודו של השם הזה הוא בדל והחי״ת נוספת לסימן הבנין. ועקרו הפרשה והבדלה, ומזה הפרשת השרף הנוטף מן האילנות, והתיחד השם בדולח אל שרף האילן המשובח הגדל בהודו ובאקטריא, שיש לו ריח טוב מאד, וכשהוא מתיבש עינו כעין שעוה, ובהיר, וידוע בל׳ יונית ורומית בשם Bdelium, бделлій. וזהו שאמרו במדרש, ברלח של פטמין (ב״ר פ׳ פ״ז), וכן נקראה גם המרגלית בשם זה, לפי שהיא בעצם איננה כי אם נטף המתהוה בגוף שרצי המים כידוע. וזהו הברלח שבמקרא.

בדן, שע״פ. א) את־ירבעל ואת־בדן (ש״א י״ב י״א). לדעת יב״ע והמפרשים הוא שם לואי לשמשון שהיה משבט דן, ושעורו בן־דן. ולדעת קצת הוא שם מקוצר מן עבדן והוא עבדון (עיי״ש). ב) בן אולם משבט מנשה (דהי״א ז׳ י״ז).

בדק, שז. חריץ ובקע בבנין, ריסס, שפאלטע, בריך, трещина, щель, переломъ. לכל אשר ימצא שם בדק (מ״ב י״ב ו׳), ותקון הבדקים בא בפעל חזק, לחזק את בדק בית ה׳ (שם שם י״ט), אויסבעססערן, поправлять, починить. מחזיקי בדקה (יחזק׳ כ״ז ט׳ כ״ז), ובא, כי לבדק הבית תתנהו (מ״ב י״ב ח׳), כמו לחזק בדק הבית. ובדרז״ל שלשה בדקי מיתה (שבת ל״ב א׳), עונות שבודקין אותה עליהם בשעת הסכנה, או כמו פרצי מיתה, הפרצים שהמות עושה בה, ויש גורסים דבקי מיתה, ומזה הפעל:

בדק, פ״י. הקל, יוצא, חפוש וחקירה בבדקים וסדקים לתקנם, איינדרינגען, אונטערזוכען, проникать, осматривать. לבדוק ולחזק הבית (דה״ב ל״ד י׳). ובמשנה, בענין חפוש למצוא דבר, בודקין את החמץ (פסחים א׳ א׳), ומזה חפוש לנסיון, מפני שרוצה לבדוק את שדהו (תוספתא כלאים ב׳ ד׳), לנסות אם השדה ראויה לזריעה זו, מה הוא בודק בקנקנים ברורים (ב״ר ג״ח). ובהשאלה: חקירה ודרישה, בודקין את העדים (ר״ה ב׳ ו׳), אינטערזוכען, אויספארשען, изслѣдовать, вывѣдывать. וכן הוא בארמית, תרגום וחקרת, ותבדוק (דברים י״ג ט״ו). ובמובן המוסרי בפיוט, ובודק כל הלבבות (שיר היחוד). ואמרו, מפני שהגוה היפה בודק (כתובות י״ג י׳), בודק את הגוף וחופש חדרי בטן, ואם נמצא בו איזה מיחוש מגרילו ומחליאו, דורכדרינגען, проникать. ובענין הגהה בספר ותיקון, בדקה לוי במתניתיה (יבמות י׳ א׳), אויסבעססערן, поправлять. והערוך גורס פתקא. ובדרב״א בבינוני פעול, בדוק ומנוסה, והנפעל במשנה נדריה נבדקין (נדה פרק ח׳ ר׳).

2) **בדיקה**, במשנה. שה״פ. מענין חפוש וחקירה, בענין בדיקות עדי נפשות מצאנו שהבדיקה היא גדולה מן החקירה, כי החקירה היא רק בעיקר הדבר, והבדיקה היא גם בפרטים השייכים לזה. כמו ששנינו: מה בין חקירות לבדיקות, חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטלה, בדיקות אחד אומר

מצחייק, קאָמישעס, шутливое, комическое.
יסוד כנראה הוא דחה, שממנו נגזר המלה כחן (דניאל ו' י"ט), ובהפך תדה (עיין שם).

בדיה, שע"פ. מן האנשים אשר נשאו נשים נבריות (עזרא י' ל"ה).

בדל, פעו"י. עיקר הוראתו, הפרשה וחלוק דבר מזולתו, או חלק פרטי מן הכלל, פרענק, זאָנדרין, отдѣлять. הקל לא נמצא במקרא כי אם בדברי חז"ל נמובן הטבעי, הבודל בתמרים ובגרגרות (ב"מ פ"ט ע"א), מפרש המדובקות זו בזו. ומזה בהשאלה, איני בודל מהם כל בין השמשות (ביצה ל' ע"ב), אינני פורש מהם, ייד עטציהען, удерживаться. ובענין הרחקה: כל הקורא ק"ש מזיקין בדלין הימנו. כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו (ברכות דף ה' ע"א), ווייכען, удаляться.

הנפעל, במקרא א) בפעל משותף, הפרד והוצא את עצמו מן הכלל, הבדלו מתוך העדה (במדבר פ"ז כ"א), זיך זאָנדרן, отдѣляться. ובהק האחרונים במובן המוסרי, והבדלו מעמי הארץ (עזרא י' י"א), התרחקו מנשיהם וממנהגיהם שלא כדת ישראל, וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים (נחמיה י' כ"ט), וכל הנבדל מטמאת גויי הארץ אלהם (עזרא ו' כ"א). ב) במובן נפעל, היות נפרד ומוצא מן הכלל, אויסגעזאָנדערט, אויסגעשלאָססען ווערדען, быть выдѣляему, исключаему. והוא יבדל מקהל הגולה (עזרא י' ח'). ולטובה היות נבחר ומורם מן הכלל למעלה ומשמרת נכבדה, געוועהלט ווערדען, быть избираему. ויבדל אהרן להקדישו (דה"א כ"ג י"ג), ויבדלו עזרא (עזרא י' פ"ז). ומזה, ג) בענין הרמה והמסר לעבודת הצבא, ומן הגדי נבדלו אל דויד (דה"א י"ב ח'). ובפיוט ובמחקר, ואיתך נאצל מכל ונבדל (שיר היחוד), ואמרו שכל נבדל, תאר למלאכים ולרוחות הנבדלים מן החומר.

הפעיל, יוצא, א) חלק דבר לשנים, פרענק, разлучать, раздѣлять. ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל (ויקרא א' י"ז), ב) עשות הפרש ומחיצה בין דבר לדבר, אבטהיילען, отдѣлять. אונטערשיידען, различать. וקשורה עם בין ובין, והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות כ"ו ל"ג). וכן עם למ"ד על הנושא השני, כ"א עונותיכם היו מבדלים ביניכם לבין אלהיכם (ישעיה נ"ט ב'), ויהי מבדיל בין מים למים (בראשי' א' ו'). הרקיע הוא המסך המבדיל. ומזה הפרשה בין דברים מעורבבים, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (שם א' ד'), להבדיל בין הטמא ובין הטהור (ויקרא י"א מ"ז), בין קדש לחל לא הבדילו (יחזקאל כ"ב כ"ו). ג) הפרשת והוצאת יחידים מן הכלל לטובה או לרעה, אויסשיידען, выдѣлять. והבדלת את הלוים (במדבר ח' י"ד), אשר הבדלתי אתכם מן העמים (ויקרא כ' כ"ד), ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי (שם שם כ"ו) לטובה; ולהפך, הבדל יבדילני ה' מעל עמו (ישעיה נ"ו ג'), והבדילו ה' לרעה (דברים כ"ט כ'). ומזה הפרשה בכונת ההרחקה, ויבדילו כל ערב מישראל (נחמיה י"ג ג'). ד) הפרשה ויחוד לאיזה תכלית ומשמרת. שלש ערים תבדיל לך (דברים י"ט ז'), אז יבדיל משה (שם ד' מ"א), בעשטיממען, назначать. ואבדילה משרי הכהנים (עזרא ח' כ"ד), ויבדילם אמציהו להגדוד (דה"ב כ"ה י'), יבדילו עברים בארץ (יחזק' ל"ט י"ד). והבינוני פעול, והערים המבדלות (יהושע ט"ז ט'), תמורת המבדלות. ולדעת בעל ארץ קדומים הוא כשם כללי אשר התיחד אל חבל ארץ בנחלת מנשה אשר נאחזו בו בני אפרים והם המפורשים בדה"א (ז' כ"ט). ובגמרא, המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס (ברכות ל"ג א'), אומר ברכת ההבדלה (עיי"ש). ובתוספתא, שתי כריכות המובדלות זו מזו שני נפנים המובדלים זו מזו (פאה נ' י"א), והקליר אמר קו מובדל אשר הובדל למים (תפלת גשם).

8) **בדל**, שם. בפיוט, הבדל בין קדש לקדש, תת בדל מסמך (יוצר לסוכות).

3) **בודלת**, ש"נ. בפיוט, כנוי לפרכת, חוץ לבודלת (עבודה לרמב"ק).

2) **הבדלה**, ש"ם. ברחז"ל. אם אין דיעה הבדלה מנין (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב), אונטערשיידונג, различie. ומזה במשנה, והבדלה בחונן הדעת (ברכות ח' ב'), נוסח

ומתמצן (מנחות ח' א'). וזה לפי הנראה לפי שחלקי העיסה מבצבצים ועולים על ידי החימוץ בערבוביא כדמיונות ומחשבי העולות בלב הרוצה להמציא דברי שקרים. ובמובנו הראשון בא גם בבנין פעול. שדברו הכתובים לשון בָּדוּי (ויקרא רבה פ'), ערדיכטעט, ערזאָנען, выдуманное. ובפיעל, איני מְבַדֶּה (שבועות ל״ט ע״א). עד שלא נחקרה עדותן ואמרו מְבַדִּים אנו (תוספתא סנהדרין ו'), עדי שקר אנחנו. ובהתפעל, שמא תִּתְבַּדֶּה ותאחז (ברכות דף ד' עמוד א'), ליגען געשטראָפט ווערדען, быть обличену во лжи.

בַּד, בַּדִּים, ש״ת. א) מדבר דברים שבודאם מלבו, דברי שקר, ליגנערעהער, лжецъ. והתיחד אל הקוסמים והוברי שמים. חרב אל הבַּדִּים (ירמיה נ' ל״ו). ואולי מזה, ובלתה בַּדָּיו (הושע י״א ו'), מפר אתות בַּדִּים (ישעיה מ״ד כ״ה). והכפל, וקסמים יהולל. וכן הוא בלשון ארמית, אוב, ת״א בִּידִין (ויקרא כ' כ״ז). והנראה שהשם בַּדִּים בזה איננו שם תאר, כי אם שרש ובל״ד ועניינו שקרי ההוברים ועל״ד הארמית. ומזה, ב) כל דברי שקר בכלל או דברים מפלאים וזרים שיוצאים מגדר המציאות, פראַנטאַסטישעס, странное. בַּדֶּיךָ מְתִים יחרישו (איוב י״א ג'). לא כן בַּדָּיו (ישעיה ט״ז ו'), מנהגיו הזרים שהוא מפרש לפני זה, גאותו, גאונו ועברתו. ובהשאלה, נפלא במינו במציאות, שהוא כמו יוצא ממנהגו של עולם, וואונדערבאַרעס, дивное. לא אחריש בַּדָּיו (איוב מ״א ד'). והכפל, ודבר גבורות.

2) בַּדָּאִי, ברהו״ל, ע״מ וַדָּאִי ש״ת לבורא שקרים, ליגנער, лгунъ. שמא יטעו אצטגניני פרעה ואמרו משה בַּדָּאִי הוא (ברכות ד' ע״א), כך עונשו של בַּדָּאִי, אפילו אומר אמת אין שומעין לו (סנהד' פ״ט ע״ב). וכן במובן ש״ם, דברים של בַּדָּאִי (דברים רבה ה').

2) בַּדָּאוּת או בַּדְיוּת, ש״ם. דברי בַּדָּאוּת לשון בַּדְיוּת (ויקרא רבה פ'), ליגע, ложь.

2) בִּידוּ, בִּידָא, בירושלמי, ש״ם. עלילת שקר בדויה, ערדיכטעטע פֿערליימדונג, выдуманная, ложная клевета. ואתצידון כולהון מן בִּידוּ (יבמות פ' ט״ו הל״ג). ובאותו ענין בסוטה (פ' א' הל״ב) מן בִּידָא, ע״י עלילת שקר. ומזה לדעת הזהה לעזוי ענין המספר במיתת רב שירא גאון. ותלה רב שירא מיזו אחת (ספר הקבלה להראב״ד), שנתקשו מחבורתו גדולי החכמים. שגם הוא הצ״ל מן בִּידוּ אחת, בעלילת שקר.

בְּדַד, שע״פ, אבי הֲדַד, ממלכי אדום הקדמונים (בראשית ל״ו ל״ה). כנראה שהוא שם מורכב מן בֵּי דַּד או בֶּן אֲדַד (עיין אֲדַד הֲדַד).

2) בְּדַח, ארמית, פעו״י, הקל, היות חדה, עלץ ושמח, זיך פֿרייען, ערגעטצען, веселиться, радоваться. וַיִּחַדְּ יתרו (שמות י״ח ט'), ת״י וּבְדַח, אשמחה ואעלצה בך (תהלים ט' ג'), תיב״ע אחדי וְאֶבְדַח. ותיל בתלמוד, בענין שמחה מטוב לב, הפך עצב, הייטער, מונטער זיין, быть весёлымъ, въ весёломъ расположеніи духа. וּבְדַחוּ רבנן (שבת ל' ע״ב). ובבינותי, בְּדִיחָא דעתאי (מ״ק י״ז ע״א).

הפעל יתצא, שִׂמַּח, חִדָּה, ערגעטצען, веселить. לאו אורחתיך דלא תְבַדְּחַן (נדרים נ״א ע״א), בְּדוּחֵי אנן וּמְבַדְּחִינַן עציבי (תענית כ״ב ע״א).

2) בַּדּוּחָא, ש״ת. משמח לב בהלצות, לוסטיגמאַכער, шутникъ, забавникъ. בְּדוּחֵי אנן (שם).

2) בְּדִיחוּת, בְּדִיחוּתָא, שמ״נ. דבר המשמח, ער־הייטערנדעס, развеселяющее. אמר מילתא דבדיחותא ובדחו רבנן (שבת ל' ע״ב). ועם זה מעמד שמחת הלב, הייטערקייט, פֿראָהזינן, весёлость, весёлое расположеніе духа. בְּדִיחוּתָא מסברא ליה (ברכות נ״ח א'), ומזה:

8) בַּדְחָן, בלשון המורגל אצלנו, ש״ת, המשמח בהלצות ובמעשים מעוררים שחוק, שפאַסמאַכער, קאָמיקער, шутникъ, комикъ. ומזה:

3) בַּדְחָנוּת, ש״נ. דברי הלצות, шутов-

הו"ל בא בפעול , בגדים בְּדוּדִים (פתיחתא מדרש איכה), כמו בגדי יושב בדד , איינזידלערקליידער, одежда пустынника . ובפיוט, אבלים וּבְדוּדִים (סליחה מלך מלכים). ובנפעל, וצפור נִבְדָד (יוצר לשחרית). ובלי המפרשים נמצא לשון בּוֹדֵד במקרא, ור"ל לא נמצא רק פ"א . וכן בא בהתפעל :

3) הִתְבּוֹדֵד . לא היו מִתְבּוֹדְדִים לגמרי (כוזרי ג' א'), איינזאם לעבען, צוריקק געצאָגען, жить одинокимъ,— въ уединеніи . ועשו ממנו גם :

3) בְּדִידָה , בְּדִידוּת , שם מפשט. איינזאמקייט , одиночество . ולא יהיה משתומם ביחידות ובבְדִידוּת (שם) , וכן :

3) הִתְבּוֹדְדוּת , ש"מ. הפרשה מן החברה לפנות המחשבה לעיון והתבוננות, איינזידעלייא , отшельничество .

ובאה המלה בַּד בחבור עם למ"ד השמוש :

לְבַד , תאה"פ . א) ליחד דבר שהוא בפני עצמו, נפרד מזולתו, פיר זיך, בעזאָנדערס, особо, отдѣльно . את חמש הוריעות לְבָד (שמות כ"ו ט'), משפחת בית דוד לְבָד ונשיהם לְבָד (זכריה י"ב י"ב), ובכנוים, לו לְבַדּוֹ ולהם לְבַדָּם (בראשית מ"ג ל"ב), אשר הצבת לְבַדְּנָה (שם כ"א כ"ט), כבשת הצאן לְבַדְּהֶן (שם שם כ"ח) . ובמובן, יחידי במקומו שאין אחר עמו, אליין , одинъ , ויותר יעקב לְבַדּוֹ (שם ל"ב כ"ה), יהיו לך לְבַדֶּךָ (משלי ה' י"ז), והושבתם לְבַדְּכֶם (ישעיה ה' ח'), לא אוכל אנכי לְבַדִּי (במדבר י"א י"ד), ומזה ב) כטעם רק, נור , только . לְבַד בך נזכיר שמך (ישעיה כ"ו י"ג), לְבַד ראה זה מצאתי (קהלת ז' כ"ט) . ובמובן זה נאמר, צדקתך לְבַדֶּךָ (תהלים ע"א ט"ז), כמו רק צדקתך . ובמשנה בתוספת בי"ת, ולא זו בִּלְבַד (ברכות א' א'), בשלישי ובשביעי בִּלְבַד (פרה ג' א') . וכשבא השם שאחריו במ"ם, ענינו ג) כמלת היחס בענין חוץ, אויסער , кромѣ, безъ . הגברים לְבַד מטף (שמות י"ב ל"ז), לְבַד מערי הפרזי (דברים ג' ה'), נוסף עליהם, לְבַד מאשר יושיט (אסתר ד' י"א) , ופ"א נמצא עם מלת עַל. לְבַד על כל התנדב (עזרא א' ו'). ובענין חוץ תבוא לפעמים גם המ"ם בראשו , מִלְּבַד הרעב הראשון (בראשית כ"ו א'), ושעורו כמו לְבַד מן הרעב , מִלְּבַד נשי בני יעקב (שם מ"ו כ"ו) , כמו לְבַד מִנְּשֵׁי, כי מנהג הלשון להעביר את אות השמוש ממלה למלה , ובכנוי, אין עוד מִלְבַדּוֹ (דברים ד' ל"ה) .

2) בַּד , במשנה . שם. המקום והכלים שעוצרים בו זתים (אולי נקרא כן ע"ש הקורות והבדים שעוצרים על ידיהם) , אין עושין זיתים בְּבַד (שביעית ח' י') , פרעססע , прессъ . בית הַבַּד , קעלטער , давильня, тиски . ובשעת הגתות וְהַבַּדִּים (חגיגה ג' ד'), והושאל על שעור כמות זיתים הנדרכים בפעם אחת , לטל מהן בַּד אחד או שני בַדִּין (טהרות ט' ז') .

2) בַּדָּד , במשנה, ש"ת. דורך הזיתים, ישאלו הַבַּדָּדִים (שם ט' ח') , אֶהעל-פרעססער , קעלטערער , давильщикъ , маслинъ .

2) בּוֹדִידָה , בְּדִידָה , במשנה . שם כלי בבית הַבַּד לקבל את הזיתים הנדרכים , קעלטער-צובער , давильный чанъ . ומכנים לְבוֹדִידָה (שביעית פרק ח' ו') .

2) בְּדִיד , במשנה שם . א) עוגיה עשויה בעקרי האילנות לקבל מי הגשמים , גראָבע , канава . אלו הן עוגיות בְּדִידִין שבעקרי זיתים ושבעקרי גפנים (תוספתא שביעית א' ו', ובגמרא מ"ק דף ד' ע"ב) . ב) כלי הברזל שחופרין בו עוגיות וגומות, גראָבשייט , заступъ . יד הַבְּדִיד ארבעה (כלים כ"ט ז'), והרמב"ם גורס ברי"ש, ועיין תוי"ט .

בָּדָא , בָּדָה , פעו"י. הקל, הגה מלב דברי שקר , ערזינען , ערדיכטען , выдумать . בחדש אשר בָּדָא מלבו (מ"א י"ב ל"ג), כי מלבך אתה בוֹדָאם (נחמיה ו' ח') , והראוי בּוֹדָאָם. ובגמרא בענין המצאת דבר חדש מלבו , לשון שֶׁבָּדוּ להן חכמים להיות נודר בו (נדרים דף נ' א'). ובמשנה בה"א בענין התסיסה המביאה לידי חמוץ, גאָהרען, бродить, киснуть . שאור בּוֹדָה להן מתוכן

שיושבים בַּד בְּבַד ועוסקים בתורה (ברכות דף ס"ג עמוד ב'). ומיסוד זה נגזרו המלות בָּדָד, לְבַד שיתבארו במקומם, והתיחדה המלה בַּד במובן שם, גוף דק היוצא מגופו נפרד ונבדל מן הדומים לו. ומזה, א) ענף היוצא מן העץ, אַסט, צווייג, сукъ, вѣтвь. ותעש בַּדִּים (יחזקאל י"ז ח'), ועם זה כללות הענפים, געצווייגע, сучья. ממטה בַּדֶּיהָ (שם י"ט י"ד). ובגמרא, שלשה בַּדֵּי חרדל (כתובות קי"א ע"ב). ומזה, ב) עץ ארוך ודק עשוי לשאת משא על ידו, שטאַנגע, העבעבוים, жердь, шесть. בַּדִּים למזבח (שמות כ"ז ו'), בַּדֵּי עצי שטים (שם כ"ח י"ט). ואפשר שבהוראה זו ת"א בַּד בְּבַד יהיה (שמות ל' ל"ד) מתקל במתקל יהי, וכעין זה פירשו בגמרא, אמר רבינא שלא יניח משקל במשקל וישקול (כריתות דף ה' ע"א), והטעם מוט או קנה המשקל. ובגמרא, בדי מתפין וצנוריות ופירשו שם, דבר דתלי ביה מרי בַּד קרו ליה כההוא דתנן עלה אחד בבד אחד (ב"מ כ"ד ע"א). ג) חוטי פשתן המתפרדים כאו"א בפני עצמו אחרי הנפוץ והסריקה, פֿאַדען, נעץ. ובגמרא, דבר העולה מן הקרקע בַּד בַּד (יומא ע"א ע"ב), ויכלול כלל החוטים המתוקנים, לעשות מהם בגד, גאַרן, לײנען, льняная прядь. כתנת בַּד (ויקרא ט"ז ד'), אפוד בָּד (ש"ב ו' י"ד). וכן יבוא בענין בגד העשוי מבד, לבש בַּדִּים (יחזקאל ט' ב'), ובמובן זה בא בלשון רבים. ד) גידי בעלי החיים או אבריהם המתפשטים ומתפרדים בגוף כענפי אילן, אָדערן, שטראָססען, גלידער, жилы члены. יאכל בַּדֵּי עורו יאכל בַּדָּיו בכור מות (איוב י"ח י"ג). ורש"י פירוש בניו ובנותיו. וגם זה מעיקר הוראת השם שהילדים הם כענפים היוצאים מן העץ. ובא, וחלה חרב בעריו וכלתה בַּדָּיו (הושע י"א ו'), ת"י גבורוהי. וכן פירש"י, ולא ידענו טעמם. והרד"ק פירשו בענין ענפים ובא בהשאלה לכפרים שהם ביחס אל העיר כיחס הענפים אל האילן כמו שנקראו גם בָּנוֹת (עיין בַּת), וזה מקביל אל הקודם בעריו. ויש מפרשים מענין בְּרִיחַ, שהוא ברזל ארוך ודק כעין מוט (ועיין בד בשרש ב ד א). ה) בַּדֵּי שאול תרדנה (איוב י"ז ט"ז), להרש"ש פתרון ענינו כמו חדרי שאול, וכונתו המקומות בעמקי שאול שהם רחוקים נפרדים ונעלמים מעין רואה, והנכון שטעמו כמו גַּבֵּי שאול משרש די והבי"ת שמושית וראויה להיות בשרא, וכן תרגומו לבי קבורתא.

בָּדָד, תה"פ. לתאר מציאות במקום לבדו ביחידות נפרד מזולתו. וזה בבחינות שונות. בָּדָד ישב מחוץ למחנה (ויקרא י"ג מ"ו), נפרד ונבדל, אָבגעזאָנדערט, отдѣльно. שאינו רשאי להתערב עם זולתו. איכה ישבה בָדָד (איכה א' א'), עזובה ושוממה, אײנזאַם, одиноко. עיר בצורה בָּדָד (ישעיה כ"ז י'), מאין יושב. והכפל נוה משלח ונעזב, ובמובן אחר בָּדָד ישכנו (ירמיה מ"ט ל"א), בפני עצמם, שוקט ובוטח באין מפריע, פֿרײ, זיכער, безпечно. וכאמור לפני זה, יושב לבטח וגו' לא דלתים ולא בריח לו. ובענין זה, וישכן ישראל בטח בָּדָד עין יעקב (דברים ל"ג כ"ח), אַלײן, רוהיג, אונגעשטאָרט, одинъ, спокойно, безопасно. וכענין לבדו, ה' בָּדָד ינחנו ואין עמו אל נכר (שם ל"ב י"ב). ובא בתוספת הלמ"ד השמושית, הן עם לְבָדָד ישכון (במדבר כ"ג ט'), איננו רוצה, איננו צריך להתערב עם זולתו. שכני לְבָדָד (מיכה ז' י"ד), בטוח, כי אתה ה' לְבָדָד לבטח תושיבני (תהלים ד' ט'), וי"ם כמו לבדך, ולא נמצא בפעל כי אם:

בּוֹדֵד, בבינוני מן הקל, וענינו היות יחידי ונפרד, כצפור בּוֹדֵד על גג (תהל' ק"ב ח'), אײנזאַם, одинокій. פרא בּוֹדֵד לו (הושע ח' ט'), שואף להיות בודד, ואין בּוֹדֵד במועדיו (ישעיה י"ד ל"א), זיך אױסשליסען, исключаться. ר"ל שלא יתבודד איש וישאר לבדו ולא יבוא במועדי המלחמה, ומתיחס אל העשן האמור לפני זה כי מצפון עשן בא ואומר שאף שקשלם לעשן הנה באמת לא יהיו כמו העשן שמתפזר לכאן ולכאן כי אם יחד' יבואו נועדים. ובירושלמי השתמשו בו בפעל עד הפעל המרובע, בודדה ברגלו (יומא פרק ח' הלכה ב'), מחלקה ומפרידה, וי"נ בורדה. ובפיוט, להבדיל בין מים למים ולְבוֹדְדָם (יוצר לשה"ת). ובדברי

כסוי בלבוש. ורא מפרש מל' שקר. ולדעת ר"ע בא בהשאלה לנשיאת אשה. שהבעל כאילו פורש בגדו עליה, עד ופרשת כנפך על אמתך (רות ג' ט). וכן תרגם השמרוני בלבושה בה (ועיין כנף, לבש). ובמדרש, משל לשני בני אדם שהיו מתכסים בשמלה חדשה והיה זה בוגד מכאן וזה בוגד מכאן (פתיחתא איכה רבתי), מושך את השמלה להתכסה בה.

בֶּגֶד, שעז. א) כסוי ותפוי, דעקקע, по-крывало, покровъ. ופרשו בֶּגֶד כליל תכלת מלמעלה (במדבר ד' ו), ותכם בַּבֶּגֶד (שרא יט יג), ויכסהו בַּבְּגָדִים (מ"א א' א). ועם זה מלבוש, וביחוד, עשוי מצמר או פשתים וכדומה, או בֶּגֶד או עור או שק (ויקרא יא לב), וכולל כל מיני הבגדים, ופ"א בא בלשון נקבה (שם ו' ך), ועשית בִּגְדֵי קדש (שמות כ"ח ב), הם שמונה בגדי כהונה הידועים, את בִּגְדֵי עשו בנה החמדות (בראשית כ"ז ט"ו), התואר בל"ג, מלבשים בְּגָדִים (מ"א כ"ב י), בגדים יקרים. ובכנוי מדבר בעדו, בְּגָדַי ומעילי (עזרא ט' ג), בחסרון הדגש בדלית. וכן בכנוי הנוכח, ויעזב בִּגְדוֹ (בראשית לט יב). ובא, חליפת בְּגָדִים (שופטים יד יב), קליידער צום וועכסלען, перемѣны одеждъ. ועֹרך בְּגָדִים (שם יז י), קליידער אנצוג, нарядъ. בִּגְדֵי אלמנותה (בראשית לח יד), וויטווען קליידער, одежда вдовства. בִּגְדֵי אבל (ש"ב יד ב), בִּגְדֵי כלאו (מ"ב כ"ה כ"ט). ועי"ד ההשאלה. בִּגְדֵי נָקָם (ישעיה נ"ט י"ז), בִּגְדֵי ישע (שם ס"א י). ובא הרבוי פ"א במקרא בלשון נקבה, כל בִּגְדֹתֶיךָ (תהלים מ"ה ט), בגדים יקרים, ב) מענין הפעל שקר ורמיה והפרת ברית, אונטרייע, עבעראל, вѣроломство, измѣна. שלו כל. בִּגְדֵי בֶגֶד (ירמיה יב א), וכן עשק ומרמה, ובֶגֶד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ (ישעיה כד ט"ז).

בֹּגְדוֹת, שמ"ז. במובן השני, פריילאזיגקייט, פערראטה, измѣна, вѣроломство. אנשי בֹּגְדוֹת (צפניה ג' ד).

בָּגוֹד, ש"ת. לא נמצא כ"א שתי פעמים במקרא. ולנקבה, בָּגוֹדָה אחותה יהודה (ירמיה ג' ז' י).

2) בְּגִידָה, בתלמוד, ש"נ. מן הקודם, פריילאזיגקייט, вѣроломство. כל בגידות שבגדת בי (ירושלמי פאה א').

בִּגְוַי, שע"פ. מעולי גולה (עזרא ב' ב).

2) בָּגַר, במשנה, פ"ע. הקל, ענינו הגעת האשה לפרק האישות, והוא י"ב שנה וששה חדשים כשמביאה שתי שערות, מאננבאר ווערדען, возмужать. לא הספיקה לעמוד בדין עד שֶׁבָּגְרָה (כתובות דף ד' א), נערה שלא בָּגְרָה (נדרים י"א י), והשתמשו בו גם בנפעל, ומשתביא שתי שערות ועד שֶׁתִּבָּגֵר (כתובות כ"ט ע"א). ובא בהשאלה להתעבות והתקשות הקול ובגר לה קלא (בבא בתרא קס"ז ע"ב).

2) בֹּגֶר, שז. פרק הזמן הנ"ל, די צייט דער מאננבארקייט, время возмужа-лости. שהבעל מפר בְּבֹגֶר (נדרים י' ב).

2) בַּגְרוּת, ש"נ. מענין הקודם, אין בין נערות לְבַגְרוּת אלא ששה חדשים (כתובות ל"ט ע"א).

2) בּוֹגֶרֶת, שת"נ. לאשה בת י"ב שנה וששה חדשים כשתביא שתי שערות, איינע מאננבארע יונגפרוי, возмужа-лая. בּוֹגֶרֶת ששהתה י"ב חודש (נדרים י' ח'). יש אומרים שהוא מלשון יונית באַגְאָרָאס, גדול בשנים או מלשון רומית וויגאר vigor, כח וחוזק. והנראה שמקורו ארמית וקרוב לפעל בכר בהוראת דקירה ובקיעה ויציאה לחוץ. ומזה בגמרא, דמבגר לה (כתובות ס"ח ע"א), דוקר לה. והושאל למעמד הגידול בנקבה שיוצאת ממעמד הנערות למעמד אחר, או ששערותיה מתחילות לצאת ולצמוח (ועיין הפלאה שבערכין בגר א).

בִּגְתָא, שע"פ. אחד משבעה סריסי אחשורוש (אסתר א' י).

בַּד, שם. עיקר הוראתו דבר העומד בפני עצמו, יחידי, פֿעראיינצעלטעס, особая вещь. ובהוראה זו לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, במובן תאר הפעל, בַּד בְּבַד יהיה (שמות ל' ל"ד), אחד באחד יהיו, זה כמו זה, או כל מין ומין בפני עצמו, יעדעס אבגעזאנדערט, каждый особо. (ועיין בסמוך). ובגמרא אמרו,

האותיות שבסדר את ב״ש ועיין ששך). הממלכה הגדולה הזאת נפלה בימי בלשאצר בידי מלכי מדי ופרס. ולהיות בבל הגדולה והחזקה במדינות פרס נקרא לפעמים גם כלל ממלכת פרס בשם בָּבֶל, לכורש מלכא די בָבֶל (עזרא ה׳ יג), ארתחשסתא מלך בָּבֶל (נחמיה יג ו׳). העיר בבל היתה עיר גדולה מאד ונביכדנאצר כלל גדולתה ויפיה, ואמר: דא היא בָּבֶל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי (דניאל ד׳ כ״ז). הנהר הגדול נהר פרת היה עובר בתוכה וחצה אותה לשתי ערים גדולות, ושעל כן תארה הנביא בתאר שוכנת על מים רבים (ירמיה נ״א יג). העיר הגדולה הזאת החרב נחרבה עד היסוד כנבואת הנביאים. ובימי חכמי התלמוד היתה לעיר קטנה ונקראת בשם בורסיף, ובורסיף נקרא בשם בָּבֶל (שבת ל״ו ע״א, ועיין תוספות שם ד״ה נפקא). וחרבות בבל הקדומה נמצאות ונכרות בסמוך אל העיר הילל או הלאלא. אולם השם בבל כשם המדינה נשאר לימים רבים ונזכר הרבה פעמים בתלמודים ומדרשים. ובשם היחס, בַּבְלָיֵא (עזרא ד׳ ט׳). ובגמרא, תלמוד בבלי, ר׳ נתן הבבלי. ובגזרת השם נאמר בתורה, על כן קרא שמה בָּבֶל כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ (בראשית יא ט׳), ופירשו המפרשים שטעמו כמו בָּא בָּל בהוראת בלבול (עם חן מן תנך), וי״א שעיקרו בַּלְבֵּל מן בַּלְבֵּל בארמית ונחסרה הלמ״ד הראשונה. ובגמרא, אמר ר׳ יוחנן מאי בבל? בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד (סנהדרין כ״ד ע״א).

2) בִּיבָּר, במשנה, שם. מקום כינוס בעלי חיים להיות מזומנים לעת הצורך, Thiergarten, Vivarium, зв̌ѣринецъ. אין צדין דגים מן הביברין וכו׳ אבל צדין חיה ועוף מן הביברין (ביצה ג׳ א׳), לחצר ולביברין (שבת יג ה׳), ומלשון רומית הוא, vivarium.

בַּג, שעז. לא נמצא כי אם פעם אחת בכתיב ביחזקאל (כ״ה ז׳), ונתתיך לְבַג לגוים, והקרי לְבַז, והוא הנכון בעדות המליצה הזאת שבאה במקומות אחרים (שם כ״ו ה׳, ל״ד כ״ח, ובירמיה (פז יג, יז ג׳), וגם הכתיב יש לו יסוד, כי בלשון ערבית יורה השם בַּג מאכל אפוי או מבושל, Speise, Essen. ויהיה עד האומר, והיה נבלתך למאכל (דברים כ״ח כ״ו), (ועיין פַּתְבַּג).

בָּגַד, פ״ע. הוראתו הראשונה כסוי והסתר (ומזה השם בֶּגֶד), והושאל לענין העלמת הדבר או המחשבה בכוונה לרמות את זולתו ולשקר באמונתו (ועיין מעל). betrügen, verstecken, bemänteln, untreu, treulos handeln, прикрываться, притво- ряться, измѣнять. והוב קשורה בבי״ת, אשר אתה בָּגַדְתָּה בה (מלאכי ב׳ יד), בָּגְדָם בי בית ישראל (ירמיה ג׳ כ׳), מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב׳ י׳). ועל המעט ביתם המ״ם, בָּגְדָה אשה מרעה (ירמיה ג׳ כ׳). וטעמו, שקרה בו ונתרחקה ממנו. ובחסרון הקשור, אחי בָּגְדוּ כמו נחל (איוב ו׳ ט״ו). ויתכן שבזה בא בהוראתו הראשונה בענין כסוי, ובמובן ההסתר וההעלם, נסתרו ונעלמו ממני בצר לי, והכפל, כאפיק נחלים יעברו, הנה דור בניך בָּגַדְתִּי (תהלים ע״ג ט״ו), רש״י פירשו עפ״י תרגומו בענין יוצא, אעשה אותם בוגדים ורשעים. והראב״ע פירשו בחסרון בי״ת השמוש. ושעורו בדור בניך; בָּגוֹד תִּבְגּוֹד (ישעיה מ״ח ח׳). ומזה, ב) למעשה עשק וחמס בכלל, berauben, bedrängen, Gewalt, укрупнять. הַבּוֹגֵד בוגד והשודד שודד (שם כ״א ב׳), ותרגומו אניסיא מתאנסין; ובגד בּוֹגְדִים בָּגָדוּ (שם כ״ד ט״ז). וביותר כשבא במובן שם תאר, ונפש בֹּגְדִים חמס (משלי י״ג ב׳), ענינו רשעים, Verbrecher, законнопреступники. למה תביט בּוֹגְדִים (חבקוק א׳ יג), והכפל, כבלע רשע. ובא, כל בֹּגְדֵי און (תהל׳ נ״ט ו׳), ענינו הבוגדים לעשות און, ואף כי היין בּוֹגֵד (חבקוק ב׳ ה׳). רש״י פי׳ מי שיינו בוגד בו, והוא על דרך מליצת, לץ היין (משלי כ׳ א׳). וי״ם, ואף כי הבוגד הוא איש אשר עברו יין. ולא בא הפעל בגד במקרא בהוראת לבישת בגד, ורק במה שנאמר, לעם נכרי לא ימשול למכרה בְּבִגְדוֹ בה (שמות כ״א ח׳), נחלקו ראשוני התנאים בפירושו, ר״ע אומר כיון שפירש טליתו עליה, ור׳ אליעזר אומר כיון שבגד בה (קדושין י״ח ע״ב), ר״ע מפרשו מענין

ומזה במשנה, העֻנבים וְהָאֳבָשִׁים (מעשרות א׳ ב׳), והם ענבים השועָרים.

בְּאֹשׁ, שם. סרחון, גשטאנק, смрадъ, зловоніе. ואעלה בְּאֹשׁ מחניכם (עמוס ד׳ י׳). ובכנוי, ועלה בָאְשׁוֹ (יואל ב׳ כ׳), ופגריהם יעלה בָאְשָׁם (ישעיה ל״ד ג׳).

בָּאְשָׁה, שם קבוץ. ע״ם דגה, עשבים, צמחים רעים, אנקרויט, куколь. ותחת שעֹרה בָאְשָׁה (איוב ל״א מ׳), מקביל אל האמור לפני זה, תחת חטה יצא חוח.

1) **בְּאַשׁ**, ארמית, פעי׳. הקל, היות רע ולמורת רוח, איבעל, אונאנגענעהם זיין, быть противну кому. שגיא בְּאַשׁ עלוהי (דניאל ו׳ ט״ו) הרע לו. ובתרגומים, וירע הדבר מאד בעיני אברהם (בראשי׳ כ״א י״א), ת״א וּבְאַשׁ פתגמא. ובאפעל עשות רע, איבעל, שלעכט האנדעלן, дѣлать зло. ואם הרע תרעו (ש״א י״ב כ״ה), ת״י ואם אַבְאָשָׁא תַבְאֲשׁוּן, וכן ת״א, אשר הִבְאַשְׁתֶּם את ריחנו (שמות ה׳ כ״א), די אַבְאֶשְׁתּוּן ית ריחנא. ובאתפעל, הרע לעם הזה (שם שם כ״ג), ת״א אִתְבְּאַשׁ לעמא.

1) **בָּאִשׁ**, ש״ת. רע, מקולקל, שלעכט, פער־דארבען, злой, испорченный. קריתא מרדתא וּבָאוּשְׁתָּא (עזרא ד׳ י״ב), ובעל מנחת שי קורא ובאישתא ביו״ד.

2) **בָּאִישָׁא**, בגמרא, ש״ת. חולה, קראנק, больной. לכבות בוצינא מקמי בָאִישָׁא (שבת ל׳ ע״א).

הערה. הנראה שיסודו ב״ש שבא בלשון הארמית בהוראת רע במובן הטבעי והמוסרי, וממנו נגזר הפעל באש בארמית ובעברית, אלא שבארמית נשאר בהוראתו הראשונה, ובעברית יצא לענין הסרחון, לפי דרך לשונות בני שם לכנות את הריח הרע בשם רע, ולהפך את הריח הטוב בשם טוב ויפה, עיין בשם, בסים.

1) **בָּאתַר**, עיין אתר.

בָּבָה, ש״נ. תפוח עין. נוגע בְּבָבַת עינו (זכריה ב׳ י״ב), אויגאפפעל, зѣница, зрачекъ. יש אומרים ששרשו ביב, ומקורו ארמית בִּיב, בָּבָא דבר חלול ונבוב ועם זה פתח ושער. ורגיל הרבה בגמרא בענין זה. ומזה שמות המסכתות בָּבָא קמא, בָּבָא מציעא, בָּבָא בתרא שער ראשון וכו׳, והן שלשה שערים מסדר נזיקין במשנה ומסדר כלים בתוספתא. ומזה בָּבַת העין, פירוש פתח העין, שהתפוח הוא פתחה של עין. ויש אומרים כי בָאְבָא בערבית ענינו עולל ויונק קטן והושאל לתפוח העין עד השם אִישׁוֹן, עיי״ש. ועיין בת עין. ובתלמוד בבביתא דעיניה (גיטין ס״ט ע״א).

2) **בָּבוּאָה**, ברהו״ל, ש״נ. הצורה החוזרת ונראית מעל פני גשם מזהיר ומראה מלוטש, ווידערשיין, אבבילד, שאטטען, тѣнь, отраженіе, отблескъ. הלכתי למלאות מים מן המעין ונסתכלתי בִּבְבוּאָה שלי (נדרים ט׳ ע״א). הבא לי מראות גדולות וכו׳ ראה בְּבָבוּאָה שלך ראה אותה גדולה (ב״ר ד׳), דחזי ליה בְּבָבוּאָה דִּבְבָבוּאָה (יבמות קכ״ב ע״א), ווידערשיין איינעס ווידערשיינס, отраженіе отраженія. ויתכן שהוא מן בבה שבמקרא ובביתא שבארמית וזה ע״ש הצורה החוזרת ונראית מתפוח העין. ובא בענין רושם הנשאר מן הכתב הנמחק. נמחק או נטשטש ובבואה שלו קימת (תוספתא גיטין ז׳ י׳, ב״ב י״א), ספר שנמחק וכו׳, אם היה בבואה שלו נכרת הר״ז מותר (סופרים ג׳ ח׳), ובתלמוד ירושלמי בּוּבְיָא.

בֵּבַי, שע״פ. ראש לאחת המשפחות אשר עלו מן הגולה בימי עזרא (עזרא ב׳ י״א).

בָּבֶל, שע״פ. עיר ומגדל בארץ שנער אשר בנו בני נח אחר המבול (בראשית י״א ט׳), והיא היתה מראשית ממלכת נמרוד (שם י׳ י׳), ובנויה על נהר פרת ועל שמה נקראת בהמשך הימים המדינה המתפשטת מצפון לארם נהרים עד לשון ים פרס. ארץ בבל לפנים היתה משועבדת למלכי אשור עד אשר גברה יד נבופלאסר ראש שרי צבאות הכשדים עליהם ויכונן כסא מלכותו בעיר בבל. ובימי נבוכדנאצר מלך בבל כללה מלכותו את כל מדינות אשור, פרס ומדי, ותתן חתיתה על כל מדינות אזיה, וכן נאמר על בבל, צבי ממלכת גוים תפארת גאון כשדים (ישעיה י״ג י״ט), (ועיין כשדים). ולדעת חכמי ישראל קרא לה ירמיה בשם ששך (ירמיה כ״ה כ״ו, נ״א מ״א), בחלוף

ספרד איזבל, אבל לא להשמיענו שעוד עיר אחרת היתה שנקראת ג״כ בשם באר שבע, כדעת י״ס. ובעלות גולי בבל לארץ אבותיהם, שבו ונתישבו בְּבְאֵר שֶׁבַע (נחמיה י״א כ״ז), ולעדות היראָנימוס היתה עוד בימיו עיר גדולה, ועתה היא חרבה, ומקומה נקרא עד היום ביר סיבא, כמהלך י״ב שעות לדרומית מערבית לחברון.

בְּאֵרֹת, שע״מ. מערי הגבעונים (יהושע ט׳ י״ז), ונתנה לשבט בנימין, ובשם היחס, רמון הַבְּאֵרֹתִי (ש״ב ד׳ ב׳), ובחסרון אל״ף, נחרי הַבֵּרֹתִי (דה״א י״א ל״ט). לדעת בעל מחקרי ארץ היא הנקראת בְּאֵר בלשון יחיד (שופטים ט׳ כ״א), וכעת שם כפר גדול נקרא בלשון ערבית בִּירָא, לצפון ראם בערך שעה אחת נוטה מעט למערבה (תבואות הארץ).

בְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן, שע״מ. אחד המקומות אשר חנו בני ישראל במדבר (דברים י׳ ו׳), (עיין בני יעקן).

בְּאֵרָא, שע״פ. מבני אשר (דה״א ז׳ ל״ז).

בְּאֵרָה, שע״פ. בן בעל, נשיא לראובני אשר הגלה תגלת פלנאסר (שם ה׳ ו׳).

בְּאֵרִי, שע״פ. א) החתי. חותן עשו (בראש׳ כ״ו ל״ד). ב) אבי הנביא הושע (הושע א׳ א׳).

בָּאַשׁ, פעי. הקל עומד, ענינו קלקול דבר ומעלה ריח רע וסרחון, שטינקען, פֿויל ווערן, смердѣть, гнить. וּבָאַשׁ היאֹר (שמות ז׳ י״ח), וירם תולעים וַיִּבְאַשׁ (שם ט״ז כ׳).

הנפעל, במובן המוסרי היותו מעלה ריח רע וטעמו היות מאוס לזולתו, יוד שטינקענד, פֿערהאַססט מאכען, сдѣлаться противнымъ, гнуснымъ для кого. וקשורו בבי״ת, נִבְאַשׁ ישראל בפלשתים (ש״א י״ג ד׳), התפרצו בהם. כי נִבְאֲשׁוּ בדוד (ש״ב י׳ ו׳), וביחס את, נִבְאַשְׁתָּ את אביך (שם ט״ז כ״א). ויתבן שהוא עד הוראתו בלשון ארמית, היות רע בעיני זולתו ולמורת רוחו, (עיין בסמוך), ומזה בעברית עשות דבר להכעיס ולהמרות רוח.

ההפעיל, א) עומד בעין הקל, פֿערדאָרבען, שטינקענד ווערדען, испортиться, сдѣлаться зловоннымъ. ולא הִבְאִישׁ (שמות ט״ז כ״ד), הִבְאִישׁוּ נמקו חבורותי (תהלים ל״ח ו׳), (עיין בסמוך). ובדרז״ל, דג מן השוק מַבְאִישׁ (מכילתא בשלח א׳), מה חטים מַבְאִישִׁים ומחמיצים בקנקן (שה״ש א׳ ב׳). ב) יוצא, זבובי מות יַבְאִישׁ יביע שמן רוקח (קהלת י׳ א׳), שטינקענד מאכען, פֿערדארבען, сдѣлать зловоннымъ, испортить. ובהשאלה, אשר הִבְאַשְׁתֶּם את ריחנו (שמות ה׳ כ״א), לְהַבְאִישֵׁנִי ביושב הארץ (בראש׳ ל״ד ל׳). וגם זה יתבן שהוא עד הוראתו בארמית לגרום לו שם רע, ואולי לזה כוון אונקלוס בתרגומו למתן דבבו בינא ובין יתבי ארעא. ג) הכלמה וביוש, בעליידיגען, оскорбить. יַבְאִישׁ ויחפיר (משלי י״ג ה׳), וזה קרוב לשרש בּוֹשׁ בעדות הכפל ויחפיר, ובא, כל הִבְאִישׁ על עם לא יועילו למו (ישעיה ל׳ ה׳). לדעת המפרשים כאלו כתוב הֹבִישׁ משרש בוש, ולדעת הרשד״ל הקריאה הנכונה הִבְאִישׁ, וטעמו הכל הבאיש, נתקלקל ונשחת אצל אותו העם אשר אמרו שיועיל למו כי יראו ונוכחו שלא יוכל להועיל. והנראה כדעת המפרשים שעקרו כן בוש. אלא שמפני קרבת השרשים התחלפו הנטיות (עיין בוש). ובמדרש, מַבְאִישִׁים דברים כנגד דוד (קהלת י׳ א׳), אומרים דברים רעים לגנותו. ובמשנה במובנו הטבעי, הִבְאִישׁ כונס לתוך ביתו (שביעית ד׳ ח׳), והאבשים משֶׁיַּבְאִישׁוּ (מעשרות א׳ ב׳), כשנעשים רכים ותפוחים וזה הוא זמן התחלת הבשול בענבים. והנראה שיש בשרש באש משמעות הצביה והתפיחה שמביאה לידי סרחון, אנשוועללען, пухнуть. ואפשר שמזה במקרא, הִבְאִישׁוּ נמקו חבורתי (תהל׳ ל״ח ו׳), צבו ותפחו ואחרי כן נמקו, כטבע המכות שנתפחות ואח״כ נימוקות (עיין בחל. בס״ר). ובפיוט, הִבְאַשׁ בשרו (קרובות ד׳ דפסח).

ההתפעל, קרוב להוראת הנפעל, יוד פֿערהאַססט מאכען, сдѣлаться ненавистнымъ. כי הִתְבָּאֲשׁוּ עם דוד (דה״א י״ט ו׳), ובספר שמואל בא בנפעל (ש״ב י׳ ו׳).

בְּאֻשׁ, ש״ת. לענבים רעים ונשחתים. ויעש בְּאֻשִׁים (ישעיה ה׳ ב׳), שלעכטע טרויבען, негодныя виноградныя ягоды. והנראה שהוא תאר לענבים גרועים בטבעם.

(ירושלמי מועד קטן פרק ג'), ועל הרוב השתמשו תחתיו בפעל פרש, שעיקר הוראתו גם היא שבירה ופירוק (עיין שם). ובא"ם נגזר ממנו גם בנין התפעל ואמרו הִתְבָּאֵר, וכן בנו ממנו גם:

8) בֵּאוּר, שם. פירוש ופתרון, ערקלערונג, קאמענטאר, объясненіе, комментарій.

בְּאֵר, ש"נ. חפירה עמוקה בקרקע לכינוס מים חיים, ברונען, колодезь.

ותרא בְּאֵר מים (בראשית כ"א י"ט), ויחפרו בְּאֵר אחרת (שם כ"ו כ"א). וכולל גם את המעין הנמצא בחפירה, ויחפרו בנחל וגו' וימצאו שם בְּאֵר מים חיים (שם שם י"ט), קוועללע, источникъ. עלי בְאֵר ענו לה (במדבר כ"א י"ז).

וברבוי, בְּאֵרֹת המים (בראשית כ"ו י"ח). ובהשאלה על המליצה, ונוזלים מתוך בְּאֵרֶךָ (משלי ה' ט"ו) כנוי לאשה צנועה, והפוכו, ובְאֵר צרה נכריה (שם כ"ג כ"ז). ועל המעט שבא במובן בּוֹר, גרובע, яма. ואל תאטר עלי בְּאֵר פיה (תהלים ס"ט ט"ז), כנוי לקבר, תורידם לבְאֵר שחת (שם נ"ה כ"ד). ובהוראת סתם בּוֹר נאמר, בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חמר (בראשית י"ד י'). ואולי נשתנה המשקל להבדיל בין באר מים ובין: באר במובן חפירה ובור בכלל, גרובע, яма. ובמשנה, וממלאים מבור הגולה וכו' ומבאר הקר (עירובין י' י"ד) ועיין תוי"ט. ובמשנה שבירושלמי מבור הקר. גם בן בורו נוהו. והרבוי בירא ות. עושין פסין לביראות (שם ב' א'), והוא מן הארמית בֵּירָא. ובמדרש, על מה שאמר עקביא בן מהללאל, הסתכל בשלשה דברים וכו' (אבות ג' א'), אמרו, ושלשתן דרש עקביא מתוך תיבה אחת, וזכור את בוראיך (קהלת י"ב א'), בּוֹרְךָ, בְּאֵרְךָ, בּוֹרְאֲךָ. ועל זה יסד הפייטן שנטה מעט מלשון המדרש, תחלת בְּאֵרוֹ, חפירת בּוֹרוֹ, חשבון בּוֹרְאוֹ (שחרית יוה"כ, ועיין ביאור התוי"ח). ושמענו מזה כי לדעתם מיסודו של בּר נגזר השם בְּאֵר, הפעל בָּרָא, וכן הסכימו המבארים החדשים (ועיין ברא).

בְּאֵר, עיין בּוֹר.

ובא השם בְּאֵר, בכמה שמות עצמים פרטים למקומות שונים וזה לפי שהמקום שמצאו שם באר היה למקום ישוב.

בְּאֵר, שע"פ. א) אחד המקומות אשר חנו שם בני ישראל במדבר בגבול מואב. בזכרון המקום הזה נאמר, ושם בְּאֵרָה היא הבְּאֵר אשר אמר למשה וגו' בְּאֵר חפרוה שרים וגו' (במדבר כ"א—ט"ז י"ח), ולזאת שערו המבארים שזו היא שנקראת אחרי כן בְּאֵר אֵלִים (ישעיה ט"ו ח') שבארץ מואב. וטעמו בְּאֵר שחפרוה אֵלים ושרים. ב) עיר אשר לשם נמלט יותם בן גדעון מפני אבימלך אחיו (שופטים ט' כ"א) (ועיין בְּאֵרוֹת, בַּעֲלַת בְּאֵר).

בְּאֵר אֵלִים, עיין באר.

בְּאֵר לַחַי רֹאִי, שע"פ. עין המים אשר שם נגלה מלאך ה' להגר בדרך שור בין קדש ובין ברד (בראשית ט"ז ח' י"ד). ושם ישב יצחק אחרי מות אמו, ובטעם השם, עיין חי).

בְּאֵר שֶׁבַע, שם עצם פרטי. עיר על קצה גבול הדרום בארץ ישראל, שמה כרת אברהם ברית עם אבימלך מלך פלשתים, על כן קרא למקום ההוא בְּאֵר שֶׁבַע כי שם נשבעו שניהם (בראשית כ"א ל"א). ובימי יצחק היה המקום ההוא לעיר, ועל שם המאורע החדש חזרו וקראו לה בשם אשר קרא לה אברהם תחלה, ונתקיים לה השם לארך ימים, (שם כ"ו ל"ג). ובחילוק הארץ לבני ישראל נפלה בגורל לשבט יהודה (יהושע ט"ו כ"ח) ונתנה אח"כ לבני שמעון. ובמנין הערים נאמר, בְּאֵר שֶׁבַע וְשֶׁבַע (שם י"ט ב'). והנראה שהכוונה לאותה עיר עצמה ואחת היא, שנקראת על הרוב במלואה בשני שמות, ולפעמים גם בקצור שֶׁבַע בשם אחד. ולהיותה על קצה הגבול הדרומי בארץ ישראל באה לפעמים כסימן קצה הגבול, מדן ועד בְּאֵר שֶׁבַע (ש"ב י"ז י"א), ודן היתה כידוע בקצה הצפוני (עיין דָּן). ובפרוץ עבודת האלילים בישראל היו שתי ערי הגבול האלה מיוחדות למקומות ע"א, וכאמור, חי אלהיך דן וחי דרך בְּאֵר שֶׁבַע (עמוס ח' י"ד). ובאליהו בברחו מפני איזבל נאמר, ויבא בְּאֵר שֶׁבַע אשר ליהודה (מ"א י"ט ג'), ההוספה אשר ליהודה היא כנראה להודיע שבימיו שבה באר שבע ליהודה משמעון, ושעל כן היה אליהו בטוח

יג), אל תתמאו בְּכָל (בראשית מ״ב כ״ב), כי אנפת בִּי (ישעיה י״ב א׳), ויתעבר ה׳ בִּי (דברים ג׳ כ״ו), ענה בִּי (מיכה ו׳ ג׳), וענתה בִּי צדקתי (בראש׳ ל׳ ל״ג), העד העיד בָּנוּ האיש (שם מ״ג ג׳), כי דברנו בַּיי וָבָךְ (במדבר כ״א ז׳), בָּךְ בחר ה׳ (דברים ז׳ ו׳), ואני בַּה׳ אעלוזה אגילה בֵּאלֹהֵי ישעי (חבקוק ג׳ י״ח), כי רוצה ה׳ בְּעַמּוֹ (תהלים קמ״ט ד׳), שמחו בַּאֲבִימֶלֶךְ (שופטים ט׳ י״ט), ולהפך בענין הגיעול והתיעוב, נפשם בחלה בִי (זכריה י״א ח׳), בְּצִיּוֹן געלה נפשך (ירמיה י״ד י״ט), כי מאס ה׳ בָּהֶם (שם ו׳ ל׳), אקוט בְּדוֹר (תהלים צ״ה י׳). ובענין ז) סמיכות הלב והמחשבה, והאמן בַּה׳ (בראש׳ ט״ו ו׳), בּוֹ בטח לבי (תהל׳ כ״ח ז׳), וחסה בו (שם ס״ד י״א). ח) בפעלים שהוראתם פנית החושים לקבלת המוחשים ופנית המחשבה להשגת הענינים, כן בַּקֹּדֶשׁ חזיתיך (תהל׳ ס״ג ג׳), ראה ה׳ בְּעָנְיִי (בראש׳ כ״ט ל״ב), אבינה בַבָּנִים (משלי ז׳ ז׳), תתבוננו בָהּ בינה (ירמיה כ״ג כ׳), כי לא ידע עבדך בְּכָל זאת (ש״א כ״ב ט״ו), ולא אריח בְּרֵיחַ ניחחכם (ויקרא כ״ו ל״א). ובפעלי השיחה וההגיה, או ההתעסקות בענין למודי, והגית בּוֹ יומם ולילה (יהושע א׳ ח׳), אשיח בְּפִקֻּדֶיךָ (תהלים קי״ט ע״ח), ואשעה בְחֻקֶּיךָ (שם שם קי״ז). וכן בפעל הדבור בהוראת הדבור הנבואי המדבר בנביא, הרק אך בְּמֹשֶׁה דבר ה׳ הלא גם בָּנוּ דבר (במד׳ י״ב ב׳). ומזה גם ביחוס אל המנבא, הנבאים בִּשְׁמִי (ירמיה י״ד ט״ו), הנבאו בַבַּעַל (שם כ״ג י״ג). ובמשנה בפעלי ההתעסקות בדבר, הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה (אבות ד׳ י׳), היה עוסק בדברי תורה (ברכות דף ג׳ ע״א), נושא ונותן בהלכה, דן לפני בהלכה (יבמות קכ״א ע״א). ובפעלי הקריאה והשאלה, ויקרא בְּשֵׁם ה׳ (בראשית י״ב ח׳). ומזה בנפעל, כי בְיִצְחָק יקרא לך זרע (שם כ״א י״ב), לדרוש בְּבַעַל זבוב (מ״ב א׳ ג׳), לשאול בָּאוֹב (דה״א י׳ י״ג), וישאלו בֵאלֹהִים (שופטים כ׳ י״ח). ועד זה במשנה, שואל בִּשְׁלוֹמוֹ (ברכות ה׳ א׳). ובפעלי הממשלה והרדיה, והוא ימשל בָּךְ (בראש׳ ג׳ ט״ז), הנגשים בָּעָם (שמות ה׳ ו׳), ורדו בָכֶם שנאיכם (ויקרא כ״ו י״ז), אשר עבדו בָהֶם (שמות א׳ י״ד), עֻבַּד בָּךְ (ישעיה י״ד ג׳), יעצר בְּעַמִּי (ש״א ט׳ י״ז). וקרוב לפעלים אלה הפעל נשה, נֹשֶׁה בוֹ (דברים כ״ד י״א). הפעלים האלה ודומיהם המושכים את הבי״ת, יש מהם שהשמוש הזה הוא מיוחד להם, ויש שמושכים את האות הבי״ת רק לפעמים, וכל זה לפי נטיות טבעי הוראותיהם.

ובאה אות הבי״ת בחבור עם מלות היחס והקשור ותארי הפעל לבאור הענין, כמו, בַּאֲשֶׁר הוא שם (בראש׳ כ״א י״ז), ענינו במקום אשר, בַּאֲשֶׁר את אשתו (שם ל״ט ט׳), בסבה אשר את, בַּעֲבוּר האדם (שם ח׳ כ״א), ארורה האדמה בַּעֲבוּרֶךָ (שם ג׳ י״ז), ולא נמצא המלה בעבור במקרא בזולת הבי״ת (עיין עבור), בְּדֵי גרותיו (נחום ב׳ י״ג). ולפעמים גם ללא ענין כלל, בִּמְאֹד מאד (בראשית י״ז ב׳), יען וּבְיַעַן (ויקרא כ״ו מ״ג) לא בִמְהֵרָה ינתק (קהלת ד׳ י״ב), כי בְּפִתְאֹם היה הדבר (דה״ב כ״ט ל״ו), לא סר מעליהם בְּיוֹמָם (נחמיה ט׳ י״ט).

ונמצאת אות הבי״ת מחוברת לשמות עצמים פרטים כחלק מן השם, כמו, בְּעֶשְׁתְּרָה (יהושע כ״א כ״ז), שהוא כנראה מקוצר מן בֵּית או בֵּי עשתרה, בִּרְשַׁע (בראש׳ י״ד ב׳), שהוא כנראה בקצור מן בן רשע וכדומה, כמו שיתבאר בשמות העצמים הפרטים במקומם.

ולהיות הבי״ת השניה בסדר האותיות השתמשו בה במשנה לסימן המספר שנים, שני, וכתוב בהן אל״ף בי״ת גימ״ל (שקלים ג׳ ב׳). והאחרונים ישתמשו בה גם לסימן מספר אלפים לפני מספר המאות והעשרות. ומציינין אותה בשתי נקודות ·· או בקו מושכב בראשה.

בֵּאֵר, פ״י. ענינו א) כריה, חקיקה וגליפה, גראבען, איינגראבען копать, рѣзать, гравировать. וכן הוא בערבית, ולא נמצא במקרא כ״א בבנין פיעל, וּבָאֵר על הלחות (חבקוק ב׳ ב׳), והוא המקור. וכן בַּאֵר היטב (דברים כ״ז ח׳), בלי תשלום דגש, כתיבה או גליפה מבוררת יפה. ומזה, ב) פירוש ופתרון מבורר הצעת הענין, שהוא כמו חוקק וחוקר בסתום, ערקלערען, изъяснять. הואיל משה בַּאֵר את התורה (דברים א׳ ה׳). ושעורו, הואיל ובאר; ולא נמצא יותר במקרא. ובמשנה מְבוֹאָר הדבר (ידים ג׳ א׳), לְבָאֵר משנתו

בשביל, והקופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה (פאה ח׳ ז), האיש מקדש בו ובשלוחו, האשה מתקדשת בה ובשלוחה (קדושין ב׳ א׳). ח) יחס התמורה והחילוף, תחת, [illegible], [illegible]. בְּכֶסֶף מלא יתננה לי (בראי כ״ג ט׳), תמורת המחיר, איש יבִא בְּפִרְיוֹ אלף כסף (שה״ש ח׳ י״א), תמורת הפרי. ואפשר שמזה, ויעבד ישראל בְּאִשָּׁה (הושע י״ב י״ג), וכן אעבדך וגו׳ בְּרָחֵל בתך (בראי כ״ט י״ח), ובמובן אחר, נפש בְּנֶפֶשׁ עין בְּעַיִן (דברים י״ט כ״א). יבאורו ענין נאמר במקום אחר, תחת שנו (שמות כ״א כ״ז), הדם האנשים ההלכים בְּנַפְשֹׁתָם (ש״ב כ״ג י״ז), אשר הלכו לקחת את המים במחיר נפשותם, כי בְנַפְשׁוֹ דבר אדניהו (מ״א ב׳ כ״ג). ט) וממושג התוך בזמן תבוא הבי״ת בחיבור אל המקור, ליחד הצטרפות בזמן, בִּהְיוֹתָם בשדה ויקם קין (בראי ד׳ ח׳), בתוך הזמן שהיו בשדה קם קין. בְּהַקְשֹׁתָהּ בלדתה ותאמר (שם ל״ה י״ז), גם בִּשְׂחֹק יכאב לב (משלי י״ד י״ג), בְּפִגְעוֹ בו הוא ימיתנו (במדבר ל״ה י״ט), אלה תולדות השמים והארץ בְּהִבָּרְאָם (בראשי׳ ב׳ ד׳). בעת הבראם, אחרי הבראם. על כן לא נירא בְּהָמִיר ארץ וּבְמוֹט הרים (תהל׳ מ״ו ג׳), ובמובן יחס הסבה, בְּעָזְבָם את ה׳ אלהי אבותם (דה״ב כ״ח ו׳).

חלוקי ההוראות האלה, בארנו לפי משמעות המאמרים במקומותיהם בדרך שהם צריכים להיות נקראים ומתורגמים בלשונות המערביות, ואפשר שיתפרשו כמה מהם באופן אחר ממה שפרשנו. ובטעם חלוקה אחרת מאותה החלוקה שהכנסנו בה. ומאד יתכן שבלשון עברית לא דקדקו בדקדוקי המושגים השונים המסתעפים זה מזה, ורובם ככלם היו נכללים בכלל הוראת התוך והפנים, ועמה הוראת הסמיכות הקרובה, ומהן בהוראת יחס הסבה המסובבת מתוך עצמותו של כל דבר ודבר במובן הטבעי והמושאלי.

ולפי ההוראות האלה נקשרת אות היחס הזאת עם פעלים שונים המושכים אותה בכח הוראותיהם לפי טבע הפעולה בנשואיה. וזה, א) בפעלים שהוראתם נתינה ומסירה, וכל יש לו נתן בְּיָדוֹ (בראשי׳ ל״ט ד׳), ולהורות נתן בְּלִבּוֹ (שמות ל״ה ל״ד), ולא המציתך בְּיַד דוד (ש״ב ג׳ ח׳), הסגיר בְּיַד אויב (איכה ב׳ ז׳). ומזה, ב) בפעלי האחיזה והתפיסה, אחזת בַּעֲקֵב עשו (בראי כ״ה כ״ז), ואחז בְּעָרְפִּי (איוב ט״ז י״ב), בְּאָשְׁרוֹ אחזה רגלי (שם כ״ג י״א), והחזיק בָּהּ האיש (דברים כ״ב כ״ה), ומחזיקים בִּבְרִיתִי (ישעיה נ״ו ד׳), ואתפש בִּשְׁנֵי הלחת (דברים ט׳ י״ז). ומענין האחיזה וההחזקה כנראה מושך הפעל הִשָּׁבַע את יחס הבי״ת, אשר נשבעת להם בָּךְ (שמות ל״ב י״ג), נשבע ה׳ בִּימִינוֹ (ישעיה ס״ב ח׳), לפי שהנשבע היה אוחז דבר שבקדושה בידו, ובטעם זה מושך גם הפעל זכר בהפעיל את היחס הזה, ׳וּבֵאלֹהֵי ישראל יזכירו (ישעיה מ״ח א׳), והקודם הנשבעים בשם ה׳, וּבְשֵׁם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו (יהושע כ״ג ז׳). ג) פעלי הביאה והכניסה, בא בחדריך (ישעיה כ״ו כ׳). ובמשנה, מחליף דבר שלא בא ברשותו (פאה ח׳ ב׳), תלכו בַּשֶּׁבִי (ירמיה כ׳ ו׳), אם בְּחֻקֹּתַי תלכו (ויקרא כ״ו ג׳). ד) פעלי הנגיעה והדבקות, כי נגע בְּכַף (בראי ל״ב ל״ג), כי לא ידו נגעה בָּנוּ (ש״א ו׳ ט׳), אשר נגע אלהים בְּלִבָּם (שם י׳ כ״ו), וּבְכַפַּי דבק מאום (איוב ל״א ז׳), ורות דבקה בָּהּ (רות א׳ י״ד), אחד בְּאֶחָד יגשו (איוב מ״א ח׳), אל תגש בִּי (ישעיה ס״ה ה׳), אשר פגע בִּשְׁנֵי אנשים (מ״א ב׳ ל״ב), פגע בו (ש״ב א׳ ט״ו), הפגיע בו (ישעיה נ״ג ו׳), ויד אל תשלחו בו (בראי ל״ז כ״ב), שלחתי בָכֶם דבר (עמוס ד׳ י׳). ה) פעלי הנחה ונשיאה, כי תנוח יד ה׳ בָּהָר הזה (ישעי׳ כ״ה י׳), בַּכָּתֵף ישאו (במדבר ז׳ ט׳). ועי״ד ההשאלה, ונשא בו אלה (מ״א ח׳ ל״א), ישא בְּשִׂיחִי משכבי (איוב ז׳ י״ג). ו) בפעלים שפועלים פעולה רשומה וחזקה בנשוא לרעה או לטובה כמו מריבה, קנטור והתנגדות וכדומה, וירב בְּלָבָן (בראשי׳ ל״א ל״ו), הלחם בַּעֲמָלֵק (שמות י״ז ט׳), אל תתחר בַּמְּרֵעִים אל תקנא בְּעֹשֵׂי עולה (תהלים ל״ז א׳), ויגער בו אביו (בראשי׳ ל״ז י׳), כי מרדת בִּי (מ״ב י״ח כ׳), ולא בגדו בָךְ (ישעיה ל״ג א׳), וכחש בַּעֲמִיתוֹ (ויקרא ה׳ כ״א), והתגר בו מלחמה (דברים ב׳ כ״ד), וקלל בְּמַלְכּוֹ (ישעיה ח׳ כ״א). ואביכן התל בִּי (בראשי׳ ל״א ז׳), ישיחו בִּי ישבי שער (תהל׳ ס״ט

בגחנו, חש במעיו, חש בעצמותיו, חש בכל גופו יעסוק בתורה (עירובין נ"ד ע"א). ונמצא ג"כ ביחס המ"ם, סומא משתי עיניו, גדם משתי ידיו, קטע משתי רגליו (תענית כ"א ע"א). ובהשאלה, עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין (עדיות א' ה'). ומזה, בחבור אל שם עצם או שם תואר, וארא אל אברהם וגו' בְּאֵל שדי (שמות ו' ג'), אלס, въ. במעלת אל שדי, בְּיָהּ שמו (תהלים ס"ח ה'), שמו הוא במעלת שם יה, בְּיָהּ ה' צור עולמים (ישעיה כ"ו ד'), והוא בְאֶחָד (איוב כ"ג י"ג), במעלת אחד וענינו הוא אחד, ומזה ר"ם, בְּחָזָק יבוא (ישעיה מ' י'), בתכונת גבור חזק. ובמשנה, שנתת לי במתנה (ב"ב נ' ג'), שנפלו לו בירושה (שביעית פ' ט'), מי שנדר בנזיר (נזיר ח' ג'), חתום עליה בעד (כתובות י"ג ו'), וכן יפורש אמרם בבונם משקה (כלים ח' ב'), בתכונת כונס משקה, בנותן טעם (תרומות י"א'), בתכונת נותן טעם. ה) ביחס שְׁעִם. ומזה, א) ליחס החברה, והמתחברים לענין אחד, מיט съ. בְּעַם כבד (במד' כ' כ'), יתום תורה בְּלִמֻּדָי (ישעי' ח' ט"ז). בחברת התלמידים. ור"ם כמו בֵּין, נשחיתה עץ בְּלַחְמוֹ (ירמיה י"א י"ט), ביחד עם לחמו. ובחבור עם מלת השלילה, וּבְאֶפֶס לאום (משלי י"ד כ"ח), והקודם, ברב עם, בְּאֵין אלפים (שם שם ד'), ועיד ההשאלה, עבדו את ה' בְּיִרְאָה וגילו בִּרְעָדָה (תהל' ב' י"א), עבדו את ה' בְּשִׂמְחָה באו לפניו בִּרְנָנָה (שם ק' ב'), נקדמה פניו בְּתוֹדָה, בִּזְמִרוֹת נריע לו (שם צ"ה ב'), פקדני בִּישׁוּעָתֶךָ (שם ק"ו ד'). ויתכן שבמובן זה יפורש גם הקודם, זכרני בִּרְצוֹן עמך, באותו רצון שתזכור עמך זכרני גם אני, וכמו שמסיים לשמח בשמחת גויך וגו'. ובתפלה, זכרנו בְּזִכָּרוֹן טוב לפניך ופקדנו בִּפְקֻדַּת ישועה. ומזה ב) ביחוס הכמות, כי בְרַבִּים היו עמדי (שם נ"ה י"ט), (עיין רש"י וביאור), והנראה כדעת המפרשים שהוא מוסב על האויבים שבאו עליו ברבוי עצום, ויא קאממען סיס פיעלען ווידער מיך, ихъ много противъ меня. ובמובן זה נאמר, ונשארתם בִּמְתֵי מעט (דברים כ"ח ס"ב), בְּשִׁבְעִים נפש ירדו אבתיך (שם י' כ"ב), וישאהו במוט בִּשְׁנָיִם (במדבר י"ג כ"ג), בשני אנשים. ג) יחוס העזר והסיוע, כי בְךָ ארוץ גדוד (תהל' י"ח ל'). ואפשר שמזה, כי אלהים בְּדוֹר צדיק (שם י"ד ה'), בֵּאלֹהִים נעשה חיל (שם ס' י"ד). ד) יחס הכלי והאמצעי, פן יפגענו בַּדֶּבֶר או בֶחָרֶב (שמות ה' ג'), ואם בִּכְלִי ברזל הכהו (במדבר ל"ה ט"ז), בנהר יעברו בְרָגֶל (תהלים ס"ו ו'), קרא בְגָרוֹן (ישעיה נ"ח א'), בְּיַד משה (במדבר ט' כ"ג). ומזה לדעת הרשב"ם, הרק אך בְּמשֶׁה דבר ה' הלא גם בָּנוּ דבר (שם י"ב ב'), (ועיין בסמוך), בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לעשתו (דברים ל' י"ד). ועיד ההשאלה, ה' בְּחָכְמָה יסד ארץ, כונן שמים בִּתְבוּנָה (משלי ג' י"ט). ולפעמים ישוב השם כשהוא שם התכונה למעלת שרת, קול ה' בַּכֹּחַ קול ה' בֶּהָדָר (תהל' כ"ט ד'), וטעמו קול כח קול הדר, ולענין תאר הפעול, ואכלתם אתו בְּחִפָּזוֹן (שמות י"ב י"א), לא ירדנו בְּפָרֶךְ (ויקרא כ"ה נ"ג), והלכתם עמי בְּקֶרִי (שם כ"ו כ"ז), לדבר אתו בְּשֶׁלִי (ש"ב ג' כ"ז), פימו דברו בְגֵאוּת (תהלים י"ז י'). ובהתיחס ה) אל החמר שממנו עושים כלי, אויס, изъ. בְּמַרְאֹת הצבאת (שמות ל"ח ח') לעשות בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחשֶׁת (שם ל"א ד'). ו) יחס הסבה הקודמת והתכליתית, וועגען, за. איש בְּחֶטְאוֹ יומתו (דברים כ"ד ט"ז), בְּאַהֲבָתוֹ אתה (בראשית כ"ט כ'), בְּאַהֲבַת ה' את ישראל (מ"א י' ט'), בְּהִתְחַנְּנָהּ עם אחודיו פרץ ה' וגו' (דה"ב כ' ל"ז), ויעבד ישראל בְּאִשָּׁה וּבְאִשָּׁה שמר (הושע י"ב י"ג) בשביל אשה, ולא תכרת הארץ בָּרָעָב (בראשית מ"א ל"ו), וטעמו כטעם על ידי, דורך, чрезъ, по. וכן, אך בְּגוֹרָל יחלק (במדבר כ"ו נ"ה) על ידי הגורל. ובמובן המוסרי, ישראל נושע בַּה' (ישעיה מ"ה י"ז), וּבְנָבִיא העלה (הושע י"ב י"ד). וקרוב למובן זה, התשחית בַּחֲמִשָּׁה (ברא' י"ח כ"ח), בשביל החמשה, וועגען, изъ-за. נטה ידך על ארץ מצרים בָּאַרְבֶּה (שמות י' י"ב), בשביל שיבוא ארבה, אל נא נאבדה בְּנֶפֶשׁ האיש הזה (יונה א' י"ד), ועם יחס אחד, כי בְשֶׁלִּי הסער (שם שם י"ב), בְּשֶׁל מי הרעה הזאת (שם שם ז'). ובמשנה, שהוא בכל תשוב (פאה ו' ד'), חייב בשביל שהוא עובר על הלא תעשה, נצולין בצמיד פתיל (פרה י"א א') ע"י

בָּבֶן, בָּהֶם, בָּם, בָּהֵמָּה, בָּהֵן, בָּהֶן, וזה עד תבור הכנוים באות הלמ"ד.

ומעיקר הוראתה במובן תוך ופנים באה. א) ליחס התוך גם בגבולים רחוקים ומקיפים גם היקף רב, אינעוואלב, внутри. וגרך אשר בִּשְׁעָרֶיךָ (שמות כ׳ י״ד), בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי (ישעיה נ״ו ה׳), וכבוד ה׳ נראה בְּאֹהֶל מועד (במדבר י״ד י׳) בכלל האהל ועליו, דבר אלינו בְּחֹרֵב (דברים א ו׳). ב) ליחד מציאות יחידים בין המרובים, אונטער, между. ישבה בַגּוֹיִם (איכה א׳ ג׳), ולא אחד בָּהֶם (תהלים קל״ט ט״ז). ועם יחוד הפרט המצוין שבכלל, אחיתפל בַּקֹּשְׁרִים (ש״ב ט״ו ל״א), מנשים בָּאֹהֶל (שופטים ה׳ כ״ד), שעורו, מנשים אשר בנשי האהל (עיין אהל). ה׳ לי בְּעֹזְרָי (תהלים קי״ח ז׳), וכן היפה בַּנָּשִׁים (שה״ש א׳ ח׳), היפה בין כל הנשים היפות. ויש במשמעו ערך היתרון או ערך ההפלגה, ומזה בנשואי הפעלים המתפשטים על חלק אחד מן הכלל. ויך בַּפְּלִשְׁתִּים (ש״ב כ״ג י׳), ויהיו הרגים בָּהֶם (מ״ב י״ז כ״ה), ויגע בַּבָּשָׂר וּבַמַּצּוֹת (שופטים ו׳ כ״א), לכו לחמו בְלַחְמִי ושתו בְּיַיִן מסכתי (משלי ט׳ ה׳), וכן, והנותר בַּבָּשָׂר וּבַלָּחֶם (ויקרא ח׳ ל״ב). ומזה כשבא לפרוט פרטים שונים הנכללים בכלל אחד, ויגוע כל וגו׳ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל השרץ (בראשית ז׳ כ״א), בְּכֹל אשר תרמוש האדמה וּבְכָל דגי הים (שם ט׳ ב׳), ואמלל כל יושב בה בְּחַיַּת השדה וּבְעוֹף השמים (הושע ד׳ ג׳). וקרוב לענין זה נאמר, למכה מצרים בִּבְכוֹרֵיהֶם (תהל׳ קל״ו י׳), הבכורים של המצרים. ובמשנה, כשם שחולקין בחולין כך חולקין בתרומה (דמאי פ׳ ו׳), אוכלת בתרומה (תרומות ח׳ א׳). ג) ליחוס הקרוב והסמיכות במקום ובזמן אצל, אן, בייא, при. תנים בָּעֵין, (מ״א כ״ט א׳), וירמסהו העם בַּשַּׁעַר (מ״ב ז׳ י״ז). ועל דרך ההשאלה, בְּאָזְנֵי עם הארץ (בראשית כ״ג י״ג), לפני אזני, כמצחק בְּעֵינֵי חתניו (שם י״ט י״ד), לפני עיני, מצא חן בְּעֵינֵי ה׳ (שם ו׳ ח׳), כחשי בְּפָנַי יענה (איוב ט״ז ח׳), ובזמן, שנה בְשָׁנָה (דברים ט״ו כ׳), שנה הסמוכה והנוספה לשנה אחרת, כל שנה ושנה, מדי חדש בְּחָדְשׁוֹ ומדי שבת בְּשַׁבַּתּוֹ (ישעיה ס״ו כ״ג), דבר יום בְּיוֹמוֹ (שמות ה׳ י״ג). ומזה בחבור עם מלת היחס ותארי הפעל, בְּטֶרֶם אמות (בראשית כ״ז ד׳), בְּעוֹד שלשת ימים (שם מ׳ י״ג), אזמרה לאלהי בְּעוֹדִי (תהלים ק״ד ל״ג), בַּפַּעַם הזאת (שמות ח׳ כ״ח), כפעם בְּפַעַם (במדבר כ״ד א׳). ד) ביחוס האופן, הדרך והתכונה, אין דער הייזע, אין, נאך, по, въ. בַּעֲצַת רשעים (תהלים א׳ א׳), ושלחתי בָכֶם דבר בְּדֶרֶךְ מצרים (עמוס ד׳ י׳), כאותו הדבר שהיה במצרים. ומזה, ויברא אלהים את האדם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אלהים (בראשית א׳ כ״ז), וטעמו באותו צלם ודפוס, בְּצַלְמֵנוּ כדמותנו (שם שם כ״ו), בצלם ודפוס שלנו, עד שיהיה כדמותנו. ובא גם להפך, בִּדְמוּתוֹ כצלמו (שם ה׳ ג׳). ובבחינה זו באה אות הבי"ת לפעמים בהוראת הכ"ף לענין הדמיון, כְּמוֹ, וויא, какъ. ויצמחו בְּבֵין חציר (ישעיה מ״ד ד׳), שעורו, כְּבֵין. והכפל, בערבים, כלו בֶעָשָׁן כלו (תהל׳ ל״ז כ׳) כעשן, והקודם, כיקר כרים, וכן, כלו בְעָשָׁן ימי (שם ק״ב ד׳), והכפל, ועצמותי כמוקד נחרו. בַּשַּׁחַר נדמה נדמה (הושע י׳ ט״ו), ע״ד שנאמר, כענן בקר (שם ו׳ ד׳). ומזה, ה) יחס המעמד והתכונה, במובן הטבעי והמושאלי, אין, въ. והוא אשה בִבְתוּלֶיהָ יקח (ויקרא כ״א י״ג), כשהיא במעמד הבתולים. ואתה תבוא אל אבותיך בְּשָׁלוֹם תקבר בְּשֵׂיבָה טובה (בראשית ט״ו ט״ו), ויראו שטרי בני ישראל אתם בְּרָע (שמות ה׳ י״ט), אתה ידעת את העם כי בְרָע הוא (שם ל״ב כ״ב). ומזה, כי בְּאֵימָה עליהם מעמי הארצות (עזרא ג׳ ג׳), ושעורו, בהיותם באימה שנפלה עליהם מפני עמי הארצות. ובמשנה, היה עומד בתפלה (ברכות ג׳ ה׳). ובבאור הנשוא כשהוא ממאמרי האיכות והכמות, ואברם כבד מאד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב (בראש׳ י״ג ב׳), אעשה כל חפצך בַּעֲצֵי ארזים וּבַעֲצֵי ברושים (מ״א ה׳ כ״ב), וביחוס אל אברי האדם, ועשהאל קל בְּרַגְלָיו (שמואל ב׳, ב׳ י״ח), בעמק שלח בְּרַגְלָיו (שופטים ה׳ ט״ו). ונמצא ג״כ ביחס הפעול, פסח שתי רגליו (ש״ב ט׳ י״ג), ויחלא אסא וגו׳ בְּרַגְלָיו (דה״ב ט״ז י״ב). וביחס הפעול, חלה את רגליו (מ״א ט״ו כ״ג). ובגמרא, חש בְּראשו יעסוק בתורה, חש

דרך מְאֻלָּיָא, ולפי זה טעמו כמו דרך הַתָּרִים המרגלים שהלכו לָתוּר את הארץ, והוא משרש תּוּר בתוספת אל״ף ובטעם זה תרגם גם השמרוני גשושיא, וכן פרשו כל גדולי המפרשים. והפייטן גזר ממנו גם פעל כאלו היה שרשו אתר, בהוראת תיור, ואמר, סבבתם דרך לְהַאְתִּיר (קרובות ליום ח׳ של״פ). ולתרגום השבעים הוא שע״פ שם מקום, ועמו הסכימו המבארים האחרונים, ולדעתם הוא משרש אֲתַר בארמית.

2) א״ת־ב״ש, בגמרא. אחד ממיני סדור צרופי אותיות הא״ב לצרופי הגמטריות (שבת ק״ד ע״א). ולפי תרגום יב״ע וקדמוני המפרשים כבר היה ידוע מין הצירוף הזה בימי הנביאים, והשם שֵׁשַׁךְ שהשתמש בו ירמיה (כ״ה כ״ו, נ״א מ״א), ענינו בָּבֶל, בחלוף האותיות בא״ת ב״ש (ועיין ששך). וכן תרגם יב״ע את המלות, לֵב קמי (שם נ״א א׳), כסדאי, ולפי רש״י כַּשְׂדִּים בגמטריא בא״ת ב״ש.

2) אֶתְרוֹג, ארמית. שם עץ ידוע ופריו. לפי המקובל הוא שם פְּרִי עֵץ הָדָר האמור במקרא, וכן ת״א פרי אלנא אֶתְרוֹגִין (ויקרא כ״ג מ׳), ומצוי הרבה במשנה. אֶתְרוֹג הגזול (סוכה ג׳ ה׳), פאראדיז אפפעל, райское яблоко. ויש שהיה קוראין לו אֶתְרוֹגָא בתוספת נו״ן (ועיין קידושין ע׳ א׳). שרשו כנראה תרג שכן בתרגום יב״ע וירושלמי מתורגם תְּרוּגִין. ובגמרא, אַתְרִינֵהּ לפחמין (עירובין נ״ג ע״ב). ופירש״י הבעירו את הפחמין להיות אדומין כאתרוג, ולפירושו נגזר הפעל אתריגו מן השם אֶתְרוֹג, ויתכן שהוא הפעיל מן שרש תרג, ואף שלא מצאנוה בארמית, ענינו לפי הנראה היות בצבע מזהיר כצבע וגוון האתרוג.

אות ב

בּ, היא האות השניה בסדר אותיות לשון הקדש ושמה בֵּית, וברבוי, בֵּיתִין (שבת דף ק״ג ע״ב), ונקראת כן על שם שצורתה בכתב הקדום דומה לצורת בַּיִת, או למקום שבאים ונכנסים בו.

מוצא הַבֵּית הוא מן השפתים, ותתחלף בשאר האותיות היוצאות מן המוצא הזה, בסבת שנוי מבטא המדברים והברתם בחזק או ברפה, או בסבת שנוי מבטא המלות בלשונות הקרובות ללשון הקדש, וביותר מפני הסתעפות גזרת הפעלים והשמות היוצאים מיסוד אחד, ומשתלשלים בהוראותיהם השונות והמיוחדות, והן:

א) בּ תתחלף באות פּ או להפך, כמו נָשַׁב נָשַׁף, גַּב גַּף, בַּרְזֶל פַּרְזֶל, (ארמית), בִּזֵּר פִּזֵּר, בְּצַל פְּצַל. ובמשנה, הֶפְקֵר הֶבְקֵר. ב) בּ תתחלף באות מ׳ ולהפך, מִכְתָּב מִכְתָּם, נָשַׁב נָשַׁם, בְּרִיא מְרִיא. ג) בּ מתחלף באות ו׳ או להפך, דָּבָא דָּוָה. ולפעמים גם בוי״ו הנחה, תֵּיל, תָּבַל, שָׁבַע שׁוּעַ, (עיין בת שבע). ובמשנה, תָּבַק תָּנַק (מגזרת חוק, חֵיק).

אות בּ היא אות שרשית ושמושית, ולפי הנראה משמושיה בלשון היתה בתחלת השתלשלות הלשון, אות המונחה להוראת הביאה והכניסה במקום, והוראתה זאת נכרת במלת בֵּי בלשון ארמית (ועיין שם ובשם בית) ובקצת שרשים בארמית ובעברית שפ״א פעל שלהם אות בּ, כמו בָּא בָּבָא, (ארמית), בּוּב בֵּין, וכדומה. ובהשתלמות הלשון התיחדה אות בּ לאות היחס, יחס שבו, אבלאטיף, творительный падежъ. ליחס התוך והפנים, במקום ובזמן, בְּבַיִת, בַּיַּעַר, בְּיוֹם עשות (בראשׁ ב׳ ד׳), בַּחֹדֶשׁ השני (שם ז׳ י״א), בְּשָׁלֹשׁ שנים (ישעיה ט״ז י״ד), תוך משך שלש שנים. בְּרֵאשִׁית, ובחבור עם אותיות הכנוים, ליחס התוך בגוף, בִּי בָּךְ, בָּכָה (תהלים קמ״א ח׳), בָּךְ, בּוֹ, בָּהּ, בָּנוּ, בָּכֶם,

שאין המון בריות יריעו (סדר סלכיות), והרוו"ה פירש שכוונתו לאותות השמים.

אִיתוֹן, שם. פ"א במקרא על דרך השם מבוא מן בוא, איינגאנג, входъ.
ועל פני השער הָאִיתוֹן (יחזק' מ' ט"ו). וי"א ששרשו אות, ובא על משקל תִּיצוֹן מן חוץ, והכתיב היאתון.

אִתַּי, שע"פ. א) הגתי, רֵע המלך דוד (ש"ב ט"ו י"ט). ב) בן ריבי. מגבורי דוד (שם כ"ג כ"ט). ובדה"א (י"א ל"א) נקרא איתי, ועיין איתי.

2) **אתיום**, אותיום, במשנה. תאר הפעל ליחוס הזמן, מיד, יאָ-גלייך, сейчасъ. נמצא על שלה אתיום (אותיום) טמאין (נדה ב' ב'). והערוך גורס אותיאום, ופירש לשון יוני הוא, וכן הוא במשנה ובירושלמי, ובעל הערוך השלם, הרתמו, εὐθέως. ואפשר שמקורו עברית אותו יום, ובהתיחד לענין אותו רגע, מיד.

אֵתָם, שע"פ. מקום, על גבולה של ארץ מצרים לפאת המדבר, והוא המקום הראשון אשר חנו שם בני ישראל בצאתם ממצרים, ויחנו בְּאֵתָם (שמות י"ג כ'), וכן נקרא המדבר על שמו, מדבר אֵתָם (במדבר ל"ג ח').

אֶתְמוֹל, עיין תמול בשרש מול.

אָתוֹן, שע"נ. לנקבת החמור, עזעלין, ослица. ותרא הָאָתוֹן (במדבר כ"ב כ"ג), אֲתֹנֹת עשרים (בראשית ל"ב ט"ו). עקרו בערבית אתן, הליכה בכבדות ובצעדים מרודים, ומזה השם אָתוֹן, ע"ש הליכתה כידוע, וגם ברומית שמה Asina. ועיין סוס.

אַתּוּן, ארמית, שם. כבשן, תנור גדול לשרפת לבנים, אָפֶען, גלוטה-אָפֶען, печь. לגו אַתּוּן נורא (דניאל ג' ו'), וְאַתּוּנָא אזה יתירה (שם כ"ב). ותרגום של בקיטור הכבשן (בראשית י"ט כ"ח), כתננא דְאַתּוּנָא. ובנזרתו נראה שהוא מן תנן, תְּנָן (עיי"ש).

1) **אֶתְנָח**, אֶתְנַחְתָּא, במסורה שם הטעם המפסיק היותר גדול אחרי הסלוק.

אֶתְנַן, אֶתְנָה, אֶתְנִי, עיין תנה.

אַתִּיק, שם. במלאכת הבנין ביחזקאל, עמוד או בליטה יוצאות מן הכותל לחזוק הבנין, גאללעריע, галлерея. אַתִּיק אל פני אַתִּיק (יחזקאל מ"ב ג'), וְהָאַתִּיקִם סביב (שם מ"א ט"ו), ובא בכתיב בוי"ו, וְאַתּוּקֶיהָא (שם שם ט"ו). וראיתו להעיר שיונתן תרגם כל אַתִּיק במלת זיז, אך את וְהָאַתִּיקִם סביב תרגם וְעַתִּיקָא, ושמענו מזה שלדעתו השם אַתִּיק במקרא נרדף לְעַתִּיק במובן החוזק והעוצם. ולדעת האחרונים יסודו נתק מעין העברה ונסיחה, ומזה בליטה.

1) **אֲתַר**, אַתְרָא, ארמית, שם זכר. א) מקום, אָרט, место. אֲתַר די דבחין (עזרא ו' ג'), יתבנה על אַתְרֵהּ (עזרא ה' ט"ו). ובגמרא, באתר דלית גבר תמן הוה גבר (ברכות ס"ג א'), באתר דמרי ביתא תלא זייניה כולבא רעיא קולתיה תלא (ב"מ פ"ד ע"ב). ב) סימן ורושם במקום, שפור, слѣдъ. וכל אתר לא השתכח להון (דניאל ב' ל"ה). ומזה:

בָּאתַר, מלת תאר הפעל כטעם אַחֲרֵי בעברית. תכלית גבול המקום והזמן, נאך, на мѣсто его. בָּאתַר דנא (דניאל ד' ו'), בקמץ מושך החטף פתח, והראוי בַּאֲתַר. ובחסרון האל"ף, וּבָתְרָךְ תקום מלכו (שם ב' ל"ט), כמו בַּאֲתָרָךְ במקומך. ובתרגום על הרוב בחסרון האל"ף, בָּתַר טופנא (בראשית י' ל"ד), וראית את אחורי (שמות ל"ג כ"ג), ת"א ית דְּבָתְרַי. ובתלמוד מזה, אַלְתַּר: נכתבים ונחתמים לְאַלְתַּר לחיים (ר"ה ט"ז ע"ב), מיד, כמו אל אֲתַר, עַל אֲתַר, באותו רגע, באותו מקום, אויף דער שטעללע, באלד, на томъ мѣстѣ, скоро. ובא מחובר על הרוב בלמ"ד השמושית, כמו למפרע, ועל המעט במ"ם הגבול, לא חיילא עליה נזירות מאלתר (נדרים ד' ע"א), וכן מן לאלתר הות גמר (שם כ"ז ע"ב).

2) **בַּתְרַאי**, בַּתְרָאָה, ש"ת. אחרון, דער לעצטע, послѣдній.
לדור אחרון (תהלים ע"ח ד'), ת"י לדר בַּתְרַאי, האות האחרון (שמות ד' ח'), ת"א אתא בַּתְרָאָה. ומזה בגמרא שם מסכת בָּבָא בַּתְרָא.

אֲתָרִים, פעם אחת במקרא, כי בא ישראל דרך הָאֲתָרִים (במדבר כ"א א'), א"ת

כמו, ביום עשות ה' וגו' ארץ ושמים (בראשית ב' ד'). ולפעמים גם לענין יחס הגבול, ואת בית ה' אני הולך (שופטים י"ט י"ח), ויגש שאול את שמואל (ש"א ט' י"ח), ויתבן שטעמו פגע אותו. וכן ליחס הסמיכות, לישע את משיחך (חבקוק ג' י"ג), ושעורו, לישועת משיחך. ובאה לענין תחת, בעד, ונתן לכהן את הקדש (ויקרא כ"ב י"ד), כמו תחת הקדש, ואת הכבשה ישלם ארבעתים (ש"ב י"ב ו'). כמו תחת הכבשה, פֿיר, за. וכן לענין שמוש הבי"ת, ידע לכתך את המדבר (דברים ב' ז'), רעו א"ש את ידו (ירמיה ו' ג'), כמו בידו במקומו, ובא. חלה את רגליו (מ"א ט"ו כ"ג), ובדה"י ב (ט"ז י"ב) נאמר במקומו ברגליו. ועיין בשמוש אות הבי"ת. וכן באה שלא לצורך כלל כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים (מ"ב ט' כ"ה), או יחסר בזה מלת (הימים), את הימים אשר היינו רוכבים.

את, ש"ז. כלי חפירה, את מחרשתו ואת אתו (ש"א י"ג כ'), יעטפֿעקקע, сошникъ, орало. למחרשות ולאתים (שם שם כ"א), ובא גם בדגוש התי"ו, וכתתו חרבותם לאתים (ישעיה ב' ד').

את, מלת הגוף לנוכחת נקבה, דוא, ты. ושבע פעמים נמצא במקרא אתי לנקבה נוכחת בכתיב. (שופטים י"ז ב', מ"א י"ד ב', מ"ב ד' ט"ז כ"ג, שם ח' א', ירמיה ד' ל', יחזקאל ל"ו י"ג), ולזכר אתה, ולפעמים גם לזכר בלי הא, ואת תדבר אלינו (דברים ה' כ"ד), ולרבים זכרים אתם, איהר, вы. ולרבות נקבות אתן, ובתוספת הא, ואתנה ידעתן (בראשית ל"א ו'), ויכלול גם כן מושג הפעול, ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מ"א כ"א י"ט), הודעתיך היום אף אתה (משלי כ"ב י"ט), והמלה מחוברת מן אנת (עיין אני), ובארמית נשארה הנו"ן בזכר אנת.

1) **את**, בארמית, ש"ז. כמו אות בעברית בסימן הידיעה אתא, הרבוי, אתין, או אתין מן אתו. או אתון מן אתי (מנל"ה), ועבד אתין ותמהין (דניאל ו' כ"ח), אתיא ותמהיא (שם ג' ל"ב), אתוהי כמה רברבין (שם ל"ג), וואנדער, чудо. ובתרגומים הוא תרגום השם אות שבמקרא בכל הוראותיו.

ובא גם בענין אותות הכתב, עסרין ותרתין אתין (תרגום שה"ש א' ד'), בוכשטאב, буква.

אתא, ארמית. עיין אתה.

אתה, **אתא**, פע"ז. מקור ארמית, הליכה, ביאה, געהן, קאָמען. ходить, приходить. ובמקרא לא נמצא כי אם בסגנון דבור השירי. הקל א) ואתה מרבבות קדש (דברים ל"ג ב'), אתא בקר (ישעיה כ"א י"ב) (עד נחי למ"ד א'). וכן אתנו לך (ירמיה ג' כ"ב), בחסרון הא' למ"ד הפעל, וענינו שבנו אליך. העתיד, עדיך תאתה (מיכה ד' ח'); מצפון זהב יאתה (איוב ל"ז כ"ב), העירותי מצפון ויאת (ישעיה מ"א כ"ה), קרבו ויאתיון (שם שם ה'), ויתא ראשי עם (דברים ל"ג כ"א), משפטו יאתה, אתיו לאכל (ישעיה נ"ו ט'). ובפיוט בבינוני פעול, אתוי נהרים (קרובות א' דר"ה). ומזה ב) פגיעה, טרעפֿען, בעגעגנען, настигать, встрѣчать. פחד פחדתי ויאתיני (איוב ג' כ"ה), (עיין בוא), ג) הליכה והעברה, פֿערגעהען, פֿאָרשטרייכען, проходить. כי שנות מספר יאתיו (שם ט"ז כ"ב), ובארמית שבמקרא, עד די אתה עתיק יומיא (דניאל ז' כ"ב), ששבצר דך אתא (עזרא ה' ט"ז) באל"ף, עלינא אתו לירושלם (שם ד' י"ב). הבינוני, כבר אנש אתה (דניאל ז' י"ג). המקור, למתא לחנכת צלמא (שם ג' ב'). הצווי, פוקו ואתו (שם שם כ"ו).

ההפעיל, א) כענין הקל. קאָממען, приходить. התיו לאכלה (ירמיה י"ב ט'). ב) הבאה, לקראת צמא התיו מים (ישעיה כ"א י"ד), ברינגען, приносить, приводить. ובארמית שבמקרא, די היתי מלכא (דניאל ה' י"ג), היתי מאני דהבא (שם ג'), והיתיו לדניאל (שם ו' י"ז), להיתיה למאני (שם ה' ב'). ובהפעל, והיתית אבן (שם ו' י"ח), געבראַכט ווערדען, быть принесену, приведену. גבריא אלך היתיו (שם ג' י"ג).

אותיות, הבינוני מן הקל בהוראת שם. דברים העתידים לבוא, צוקונפֿטיגע, будущее. הגידו האתיות לאחור (ישעיה מ"א כ"ג), כפל לשון של הבאות השמיענו שלפני זה, ואתיות ואשר תבאנה (שם מ"ד ז'). ומזה, לדעתנו, אמר הקלירי הוד אותיות

התחברות עסק, דבור, התקרבות של אהבה וכן גם להפך להתגששות של איבה למריבה ולמלחמה, דומה להוראת מלת עִם, מיט, съ. וְאִתְּכֶם יהיו (במדבר א׳ ד׳), הלכו אִתִּי (בראשית יד כ״ד), דבר אִתּוֹ (שם ל״ה ט״ז), אֶת האלהים התהלך נח (שם ו׳ ט׳), וְאִתָּנוּ תשבו (שם ל״ד ט׳), עשו מלחמה אֶת (שם יד ב׳), ריבך ריב אֶת רעך (משלי כ״ה ט׳), ובא מקברים אֶת העברים אֶת הנותרים (יחזקאל ל״ט י״ד). הראשון ענינו עִם, והשני יחס הפעול ביחד עם העוברים יקברו את הנותרים. ובחבור עם מ״ם תשמש בהוראת המלה מִן, אִם בבחינת המקום, והגוף הסמוך הקרוב, אויס דער נאָהע ועעק, отъ близости. отъ кого. בצאתם מֵאֵת פרעה (שמות ח׳ כ׳), וישלח את היונה מֵאִתּוֹ (בראשית ח׳ ח׳), ולפעמים גם בלי מ״ם, כצאתי אֶת העיר (שמות ט׳ כ״ט),

בבחינת הסבה, מֵאֵת ה׳ היתה זאת (תהלים קי״ח כ״ג), פאָן גאָטט, отъ Бога. וכן בלי מ״ם, וְאֵת שדי ויברכך (בראש׳ מ״ט כ״ה), וגם בבחינת יחס המדה, מֵאֵת רבעית (מ״א י׳ ל״ג). וכן תבוא אֶת שלא לצורך כלל, כי אם לתוספת ביאור. אֶת כל עבודתם (שמות א׳ י״ד). וי״מ בטעם עַל, מלבד, אויסער, кромѣ. ושפט אֶת ישראל אֶת כל המקומות האלה (ש״א ז׳ ט״ז), על פני דרך אֶת המדבר (ש״ב ט״ו כ״ג), והקטר אִתּוֹ אשר לפני ה׳ (מ״א ט׳ כ״ה), י״ת כמו עליו, ורש״י פירש כמו אותו, עיי״ש. ומן הבאות בחולם, אולי ה׳ אוֹתִי (יהושע יד י״ב), יש אוֹתוֹ דבר ה׳ (מ״ב ג׳ י״ב), ונדרשה מֵאוֹתוֹ (מ״א כ״ב ז׳) כמו מִמֶּנּוּ, ונדרשה את ה׳ מֵאוֹתוֹ (מ״ב ג׳ י״א), ההלכים אוֹתָךְ (ירמיה י״ט י׳), וה׳ אוֹתִי כגבור עריץ (שם כ׳ י״א). לדעת המבארים עקרו אֲנָת בארמית בהוראת נטיה, פניה וסמיכה.

ב) אֵת, ולפני מקיף אֶת. ובכנוים אֹתִי, אוֹתִי. אֹתְךָ, ובהפסק וכן לנקבה אֹתָךְ, אֹתוֹ, אֹתָהּ, אֹתָנוּ, אֶתְכֶם, ועל המעט אֹתְכֶם, אֹתָם, אֹתָן, ועל המעט אוֹתְהֶם (יחזקאל כ״ג מ״ה), וכן גם אֶתְהֶם (בראשית ל״ב ב׳). עקרו אות בהוראת רושם וסימן, והוטה למלת כנוי הרומז והמיוחד את עצם הגוף שהוא הוא בעצמו, דיעזער, דער זעלבע, זעלבסט, тотъ, этотъ, тотъ самый. אֶת מקום כסאי וְאֶת מקום כפות רגלי (יחזקאל מ״ג ז׳), וְאֵת פאת צפון (שם מ״ז י״ז), שענינו כמו זאת, כמו שמפרש בסמוך, זאת פאת ים (שם כ׳) גם אותו לאשור יובל (הושע י׳ ו׳), כמו גם הוא, ער זעלבסט, חי ה׳ את אשר עשה לנו אֶת הנפש (ירמיה ל״ח ט״ז) ה״א בעצמו אשר עשה, וכן יפורש, ובא הארי וְאֶת הדוב (ש״א י״ז ל״ד), זעלבסט דער בער, המעט לנו אֶת עון פעור (יהושע כ״ב י״ז), לחזק הענין, וְאֶת מלכינו, שרינו, כהנינו ואבתינו לא עשו תורתך (נחמיה ט׳ ל״ד) זעלבסט. ובכנוי אתו ואת בנו (ויקרא כ״ב כ״ח), ואין אֶתְכֶם אלי (חגי ב׳ י״ז). ומצוי הרבה בלשון משנה אֶת שהסמיך נדרו לדבר (ספרי במדבר קנ״ג), אֶת שלפני המטה וְאֶת שלאחרי המטה (ברכות ג׳ א׳), אֶת שלפניהם שכחה וְאֶת שלאחריהם אינה שכחה (פאה ו׳ ד׳). ובגמרא סבר ר׳ יוחנן אֶת שדרכו למנות שנינו, ור״ל סבר כל שדרכו למנות שנינו (יבמות פ״א ע״ב). ובכנוי, ואין שם אלא אותו הכוס (ברכות ח׳ ח׳), מֵאותו הסוג (דמאי ה׳ ו׳) אותו עון (שבת ל׳ ע״א), אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת (פסחים ק׳ ע״א), וכן רגילים לאמר בְּאוֹתָהּ שעה וּבְאוֹתוֹ מקום. ומענין זה בא בכנוי חוזר, רעפלעקסיוו, мѣст. возвратное. ויראו שוטרי בנ״י אֹתָם ברע (שמות ה׳ י״ט) את עצמם, זיך זעלבסט. самого себя. וירעו הרעים אותָם (יחזקאל ל״ד ח׳) את עצמם. ומענין זה בתלמוד ומדרשים הרבה. ובענין זה הן שלשה אתין שהיה ר׳ ישמעאל דורש בתורה (עיין ספרי נשא ל״ב, ובמ״ר י׳). ושע״כ תבוא ג״כ, ב) לבאור השם ביחס הישר, גם בפעלים מבניני הפעולים, ולא יקרא עוד אֶת שמך אברם (בראשית י״ז ה׳), ויושב אֶת משה (שמות י׳ ח׳), הוקם אֶת דברי יהונדב (ירמיה ל״ה י״ד), אל ירע בעיניך אֶת הדבר הזה (ש״ב י״א כ״ה). וכ״ז על המעט, ומהם רובם בתורה, אמנם על הרוב יבוא ג) להורות את היחוסים הנוטים, ומזה על הרוב בענין יחס הפעול, ברא וגו׳ אֶת השמים וְאֵת הארץ (בראשית א׳ א׳), ויפשיטו אֶת יוסף אֶת כתנתו אֶת כתנת הפסים (שם ל״ז כ״ג), ואז יבוא השם שהוא נשוא הפעולה בה״א הידיעה, ויש שתחסרנה גם שתיהן,

חלוט מוכה כי אין חשיבותה של האשישה בכמותה כי אם באיכותה, איך שהיא נעשית ונאפת, וכן נראה מלשון המכילתא, משמע מוציא אני את אלו ומביא את האספוגין והדובשנין וכו' וחלת משרת ואשישה (פרשה בא י'). ולפי תרגום השבעים בש"ב (ו' י"ט) אשישה הוא חלה עשויה על מחבת, ובדה"א (ט"ז ג') היא חלה עשויה בדבש, ותרגום יב"ע על כצפיחית בדבש (שמות ט"ז ל"א) כאשישין בדבש. ומזה נראה כי השתמשו בשם אשישה גם למעשה אופה עוגה עשויה במחבת מרוקעה, וכבושה או בלולה במי פירות ודבש כעין הדבלה, פלא-נין קוכען, פלאדען, лепешка.

אֲשָׁת, עיין אִישׁ, אֵשׁ.

2) אֲשׁוּת, ארמית, ש"נ. מין שרץ הארץ, תנשמת (ויקרא י"א ל') תרגום אונקלוס אֲשׁוּתָא. ובמשנה, צדין את הָאֲשׁוּת ואת העכברים (מ"ק א' ד'). ובגמרא, מאי אֲשׁוּת בריה שאין לה עינים, כאי קרא, כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש (תהל' נ"ח ט'), מויל ווארף, кротъ. וכן תרגומו היך נפלא וְאֲשׁוּתָא, והוכרחו לפירוש זה מפני שלא מצאנו שם אֵשֶׁת בהוראת אשה בנפרד. ולפי פירושם אפשר לאמר שהשם נפל הוא נסמך אל אשת, וענינו הנפל של הָאֲשׁוּת להפלגה, ובמה שאמרו בגמרא, שהיא בריה שאין לה עינים, הוכיח הרב בעל תבואת הארץ אמתת דבריהם, כי בארץ ישראל נמצא מין תנשמת בלי עינים לגמרי, ומצוי לרוב בעמק שרון.

1) אֲשְׁלְמְתָא, (עיין שלם).

אֶשְׁתָּאֹל, שע"פ. עיר בעמק יהודה אשר היתה נחלה לבני דן (יהושע ט"ו ל"ג, שופטים י"ג כ"ה), ובשם היחס, הָאֶשְׁתָּאֻלִי (דה"א ב' נ"ג). יסודו שאל, שאול, מקום חלול נבוב בעמק הארץ (עיין שאול). ובא ע"מ המקור של האתפעל בלשון ארמית וערבית, והדומה לו אֶשְׁתְּמֹה, אֶשְׁתְּמוֹעַ.

2) אֶשְׁתַּדּוּר, ארמית (עיין שדר).

אֶשְׁתּוֹן, שע"פ. בן מחיר מבני יהודה (דה"א ד', י"א י"ב). יתכן ששרשו שון, ובא ע"מ אשתאלי ודומה לו שוני (עיין שון).

אֶשְׁתְּמֹה, אֶשְׁתְּמוֹעַ, שם עצם פרטי. פ"א במקרא.

א) עיר הלוים בהר יהודה (יהושע ט"ו נ'), ובשאר המקומות אֶשְׁתְּמוֹעַ (יהושע כ"א י"ד), ועל הרוב חסר וי"ו, אֶשְׁתְּמֹעַ. ב) שם איש מבני כלב, וְאֶשְׁתְּמֹעַ המעכתי (דה"א ד' י"ט).

יסודו שמה, שמע, וע"מ אשתאל.

2) אֶשְׁתַּקַּד, ארמית. תאר הפעל להוראת היחוס אל הזמן העבר, פאָ-רינע צייט, איינע צייט פֿאָרהער, прежде, предъ. ומתיחס אל היום העבר, געסטערן, вчера, канунъ. איש עתי ת"י די מזמן מן אֶשְׁתַּקַּד (ויקרא ט"ז כ"א), והוא מורכב לדעת המפרשים מן שעתא קדמא. ובמשנה בא בהתיחס אל השנה הקודמת, אים פֿאָריגען יאהרע, въ прошломъ году. מי שלא שקל אשתקד שוקל לשנה הבאה (שקלים ו' ח'), וישן משל אשתקד (ב"ב ו' ג'). ובירושלמי אשתקד הוה דידך, אשתרא דידי, (מעשר שני סוף פרק ד') בשתא קדמא (בשנה העברה) דידך בשתא בשנה זו דא דידי, אים דיעזען יאהרע, въ настоящемъ году.

א) אֵת, מלת היחס. ולפני מקף אֶת, ובבנוי אִתִּי, אִתְּךָ, אִתְּכֶם, בתנ"ש. ולפעמים אוֹתִי, אוֹתְךָ. וזה לרוב בנביאים ראשונים, ירמיה ויחזקאל, והוראתה א) יחס הקורבה לדבר, נאהע ביי, близъ, возлѣ, при, у. אשר אֶת אלות (מ"א ט' כ"ו). ועל הרוב תבוא בהרחבת ההוראה ב) להורות השייכות והקנין, אֶת מי אין כמו אלה (איוב י"ב ג'). ומזה בענין החזקה והחיוב להשגית על דבר מה, וְאֵת אשר היה מקנך אִתִּי (בראשית ל' כ"ט), כמו אצלי, תחת השגחתי, ביי מיר, אונטער מיינע הענדע, у меня, на моихъ рукахъ. לא תלין וגו' אִתְּךָ (ויקרא י"ט י"ג), ברשותך. ובהשאלה, שבע שמחות אֶת־פניך (תהלים ט"ז י"א), ישבו ישרים אֶת־פניך (שם ק"מ י"ד), וקרוב לענין זה נאמר, יראה כל זכורך אֶת־פני וגו' (שמות ל"ד כ"ג כ"ד) שהוא כמו לפני. ועל הרוב תורה יחס ההתחברות עם מי שיהיה.

(שם ד' י״ז) . ולפעמים תבוא גם מלת אשר בולת הכ״ף בהוראות כאלו, אֲשֶׁר ראיתם את מצרים היום (שמות י״ד י״ג) טעמו כאשר ראיתם. אֲשֶׁר כרת ה' עם בני ישראל (מ״א ח' ט׳), שעורו, כאשר כרת, וכן אֲשֶׁר פצתה הארץ (דברים י״א ו׳), אֲשֶׁר לא יספר צבא השמים וגו' כן ארבה (ירמיה ל״ג כ״ב).

ב) מֵאֲשֶׁר, א) עוד היתרון, אלס דאסס, באֶדפּ. אין טוב מֵאֲשֶׁר ישמח (קהלת ג' כ״ב). ובקיצורה, טוב אשר לא תדר מִשֶּׁתִּדּוֹר ולא תשלם (שם ה' ד'), שעורו, מֵאֲשֶׁר תדור. ב) עוד הסבה. מֵאֲשֶׁר יקרת בעיני (ישעיה מ״ג ד׳).

אָשַׁשׁ, פ״י. בערבית, ענינו דריכה וכבישת דבר לעשותו מקשה, פֿעסט פֿרעסען, פֿעסט שטאמפּפֿען, уколачивать, трамбовать, сдѣлать плотнымъ. ומזה בהשאלה בתרגום הארמי לפי קצת נוסחאות, בלבי צפנתי אמרתך, בלבי אֲשִׁישִׁית מימרך (תהל' קי״ט י״א), ופירושו כבשתי. ומזה במקרא בהתפעל, זכרו זאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ (ישעיה מ״ו ח׳), הוקי, אמצו את עצמכם, עשו את עצמכם חזקים מוצקים, במובן המוסרי, זיך קרעפֿ-טיגען, מוטה פֿאססען, крѣпляться, ободряться. ותרגומו וְאִתְקְפוּ, וכן פירש״י. והרד״ק גזרו מן איש, הראו עצמכם אנשים ולא בהמות, זיך מאַננליך בעטראַגען, покажите себя мужами. ועמו הסכימו המבארים (עיין איש). אך חז״ל השתמשו בו בהוראת חזוק וקיום במובן המוסרי, אלו ההלכות הַמְאֻשָּׁשׁוֹת (מדרש שה״ש ב' ה'), גרינדליכע, основательный. הכן נִתְאוֹשֵׁשׁ בידו (ב״ר ס״ז ע״ח), פֿעסט, דויער-האַפֿט ווערדען, укрѣпляться. ובפיוט, המכתב מכתב אלהים לְאֻשָּׁשָׁה (קרובות ליום א' דשבועות), מראה הקשת אש צבועה מְאֻשֶּׁשֶׁת, (שם לש״ת).

אָשִׁישׁ, ש״ז. לא נמצא במקרא כי אם שתי פעמים ובל' רבים, ונחלקו המפרשים בביאורם. א) ואהבי אֲשִׁישֵׁי ענבים (הושע ג' א'), מנחם פירשו מענין גביע, קעלך, бокалъ. ועמו הסכים רש״י, והרו״ש פרחון אמר שהוא כלי זכוכית ליין והוא כמו עששיות כעין, והנבון כדעת האומרים שענינו עגול של צמוקים כעין דבלת של תאנים, פֿריינבען קוכען, виноградный пластъ. וטעמו לגנות השכורים או שהיו האשישים מן ממיני הקרבנו' לע״א. והפירוש הזה מסכים לעיקר הגזרת השרש אשש שהוא דריכה וכבישה, שהענבים נכבשים עד שנעשים גוש אחד. ומסכים למה שהשתמשו חז״ל בשם זה במשנה, הנודר מן העדשים אסור בַּאֲשִׁישִׁין (נדרים ו' י״ד). החלות העשויות מפסולת העדשים ע״י הכבישה, ולפי הנחה זאת אפשר לאמר שהשם אשיש בסמיכות לשם יין הוא תאר מליצי אל היין בעצמו היוצא מן הענבים על ידי דריכה וכבישה (ועיין אשישה). ב) לַאֲשִׁישֵׁי קיר חרשת תהגו אך נכאים (ישעיה ט״ז ז'). י״מ גם במקום הזה מענין צמוקי ענבים, והענין שיהגו נכאים על כרמיהם הטובים שמענביהם עושים הצמוקים, וכמו שמפרש והולך גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה (עיין ביאור הרשד״ל). והנראה שבזה הנבון כפירוש רש״י והרד״ק בהוראת יסודות החומה, גרונדפֿעסטע, פֿונדאַמענט, основа, фундаментъ. מלשון נפלו אָשְׁיוֹתֶיהָ (ירמיה נ' ט״ו). והמבארים החדשים החזיקו בפירוש זה והוסיפו לאמר שהכונה בו אל החרבות, רואינען, развалины. לפי שבהריסות החומות ישארו רק היסודות הבנויות בקרקע, וגם ההוראה הזאת במשמע עיקר הגזרת השרש, דריכה לעשות מעשה מקשה מוצק וחזק.

אֲשִׁישָׁה, ש״נ. מענין הקודם, אשפר נַאֲשִׁישָׁה (שמואל ב' ו' י״ט, דה״א ט״ז ג'). רש״י פירש על פי פי' חז״ל גרבא דחמרא, חבית יין, וויין שלויך, мѣхъ вина. וי״מ כוס או כלי של יין, בעכער, וויין באָקאל, чаша, бокалъ вина. ומזה פירשו גם, סמכוני בָּאֲשִׁישׁוֹת (שה״ש ב' ה'). ובסמך על זה כתב הרמב״ם כגון אֲשִׁישׁוֹת וכוסות (הלכות סוכה ו' ה'). והנבון שהוא עגול של צמוקים כבושים עשוי לצורך הולכי דרכים כעין אָשִׁישׁ בלשון זכר, פֿריינבען קוכען, виноградный пластъ. ובל' חכמים, לחם עני פרט לחלוט ולאשישה (פסחים ל״ו ע״ב), רש״י פירש גלוסקא גדולה, אך מסמיכותו לשם

במקומו, אם יחטא (ו׳ כ״ב), אֲשֶׁר אמר אליהם (ישעיה כ״ח י״ב). ו) כענין מלת כִּי לבאור המשפט, ראסס, סדף. ויש אֲשֶׁר יהיה (במדבר ט׳ כ׳ כ״א), את אֲשֶׁר עשיתה אתי טובה את אֲשֶׁר סגרני ה׳ בידך (שמואל א׳ כ״ד י״ט), את אֲשֶׁר יורו מעל החומה (ש״ב י״א כ׳). ועיקר הוראתה בנטיה זו איננה כי אם ענין היחוד והבאור של נשוא המשפט התלוי בפעל המחייבו, כי אתם ידעתם את אֲשֶׁר ישבנו בארץ מצרים ואת אֲשֶׁר עברנו וגו׳ (דברים כ״ט ט״ז), שעורו ידעתם את הדבר אשר ישבנו ואשר עברנו, ועתה אֲשֶׁר באתי לדבר (ש״ב י״ד ט״ו). ובכתבי הקדש האחרונים עניינו כענין מלת כִּי ממש. אֲשֶׁר לא תבוא (אסתר א׳ י״ט), אֲשֶׁר כל איש ואשה (שם ד׳ י״א). ז) כענין מלת יען לבאור הסבה הגורמת, ווייל, такъ - какъ. נתן אלהים שכרי אֲשֶׁר נתתי (בראש׳ ל׳ י״ח), אֲשֶׁר טמא את דינה (שם ל״ד י״ג). ובאות היחס, בַּאֲשֶׁר את אשתו (שם ל״ט ט׳), בַּאֲשֶׁר למי הרעה הזאת לנו (יונה א׳ ח׳), ובקיצורה, כי בְשֶׁלִּי (שם שם י״ב). ולפעמים תבוא ביחד עם מלת יַעַן, יַעַן אֲשֶׁר עשית (בראש׳ כ״ב ט״ז), ועם עֵקֶב, עֵקֶב אֲשֶׁר (שם שם י״ח). ח) בטעם מלת לְמַעַן, בַּעֲבוּר לביאור הסבה התכליתית, אויף דאסס, чтобы. אֲשֶׁר ייטב לך (דברים ד׳ מ׳), אֲשֶׁר לא ישמעו איש שפת רעהו (בראשית י״א ז׳). ובאו שניהם יחד, לְמַעַן אֲשֶׁר ייטב לנו (ירמיה מ״ב ו׳), בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יברכך (בראש׳ כ״ז י׳). ט) בהתחלת החלק השני מן המאמר שהוא נשוא המאמר הקודם. אֲשֶׁר יחזיקו עשרה אנשים (זכריה ח׳ כ״ג), אנשי יבש גלעד אֲשֶׁר קברו את שאול (שמואל ב׳ ב׳ ד׳). י) לאמת הדבר וכטעם אָמְנָם, אָכֵן, אללערדינגס, да. אֲשֶׁר שמעתי בקול ה׳ (ש״א ט״ו כ׳), אֲשֶׁר לא ברע (תהל׳ י׳ ו׳). ויש מזה, אֲשֶׁר קצירו רעב יאכל (איוב ה׳ ה׳), אֲשֶׁר אם צדקתי לא אענה (שם ט׳ ט״ו). ומזה כמו אַף, אֲפִילוּ, יא, יא זאגאר, да, если даже. אֲשֶׁר אני אחזה לי (שם י״ט כ״ז). ובא, אֲשֶׁר נשבעתי באפי (תהלים צ״ה י״א). לדעת י״מ עניינו כמו לכן, והוא נמשך אל הקודם, והם לא ידעו דרכי. יא) ובהתחבר למלת אַחַר, אַחֲרֵי. בהוראת מלת היחס, עניינה מלת

הקשור, לקשור הזמן הקודם עם המתאחר. הסבה עם המסובב, אַחַר אֲשֶׁר אמצא חן (רות ב׳ ב׳), נאך דעם, אין דעם, за тѣмъ, за тѣмъ какъ. אַחֲרֵי אֲשֶׁר הטמאה (דברים כ״ד ד׳). יב) ובכתבי הקדש האחרונים באה לפעמים גם ללא צורך כלל, כמו, ומן בני ישראל אֲשֶׁר לא נתן שלמה לעבדים (דה״ב ח׳ ט׳), ולהפך נמצא בספרים ההם שנשמטה במקום שהיתה ראויה לבוא, אל הכינותי לו (דה״א ט״ו י״ב), שעורו, אל אשר הכינותי. הטוב יכפר בעד כל לבבו הכין (דה״ב ל׳ י״ח י״ט), שעורו, בעד כל אשר הכין לבבו. ולדעת הרד״ק באה גם במובן וי״ו החבור, עָוֹן אֲשֶׁר חטא (הושע י״ב ט׳) ששעורו עון וחטא. ועם אותיות היחס:

א) כַּאֲשֶׁר, במובן תאה״פ או מלת הקשור ובהוראת כ״ף הדמיון המחובר

לה, וזה א) בענין הדמיון ושווי האופן, במאמר שלם, והוא כְּעִין, כְּמוֹ, וויא, какъ. שנים וגו׳ באו כַּאֲשֶׁר צוה (בראשית ז׳ ט׳), וטעמו כמו אשר צוה, ואתנה כַּאֲשֶׁר תאמרו (שם ל״ד י״ב) שווי הכמות. כַּאֲשֶׁר יגילו בחלקם (ישעיה ט׳ ב׳) שווי האופן, ועל המעט גם במאמר בלתי שלם, ופרשו כַּאֲשֶׁר בסיר (מיכה ג׳ ג׳), שעורו, כאשר יפרשו בסיר. ובביאור הגבלת המתרמים, כַּאֲשֶׁר יחנו כן יסעו (במדבר ב׳ י״ז), וְכַאֲשֶׁר יענו אותו כן ירבה (שמות א׳ י״ב), כַּאֲשֶׁר יהגה האריה וגו׳ כן ירד (ישעיה ל״א ד׳). ב) ערך הסבה והמסובב, לְפִי, דעם געמאסס, חייל, соотвѣтственно тому, такъ какъ. כַּאֲשֶׁר מריתם פי (במדבר כ״ז י״ד), כַּאֲשֶׁר לא שמעת וגו׳ על־כן הדבר הזה (ש״א כ״ח י״ח), כַּאֲשֶׁר עשיתי כן שלם לי (שופטים א׳ ז׳). ג) בענין כְּאִלּוּ, וויא, ווענן, какъ бы. כַּאֲשֶׁר לא הייתי אהיה (איוב י׳ י״ט), והיו כַּאֲשֶׁר לא זנחתים (זכריה י׳ ו׳). ד) ביחס הזמן, ווען, וויא, אלס, когда, ויהי כַּאֲשֶׁר קרב (שמות ל״ב י״ט), כַּאֲשֶׁר אמרו תנה לנו (ש״א ח׳ ו׳). ובענין קרוב לזה, כַּאֲשֶׁר שכלתי שכלתי (בראשית מ״ג י״ד), אם כבר החלותי להיות שכולה הנני שכולה לגמרי. וְכַאֲשֶׁר אבדתי אבדתי (אסתר ד׳ ט״ז). ויובן בו גם ענין התנאי, כַּאֲשֶׁר תדר נדר וגו׳ אל תאחר לשלמו (קהלת ה׳ ג׳). שמר תגליך כַּאֲשֶׁר תלך

געבירדט, кому подобаетъ . מן העץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ (בראשי' ג' י"ז). ב) במובן מלת ההתיחדות וההצטרפות בלי סמיכות למלת הגוף וכנויי הפעולים להשלים הענין, האנשים אֲשֶׁר באו אליך (בראשית י"ט ח'), ולהיות ענינה ענין היחוד יתבן שתחסר לפעמים ותשלם בה"א הידיעה, ברוך הַבָּא (תהל' קי"ח כ"ו) שהוא כמו, אשר בא, השוק וְהֶעָלֶיהָ (ש"א ט' כ"ד), אשר עליה, עמך הַנִּמְצְאוּ פה (דה"א כ"ט י"ז) אשר נמצאו. ובדבורי המליצה תבוא מלת הרמז במקומה, עם זו גאלת (שמות ט"ו י"ג), וְזֶה אהבתי נהפכו בי (איוב י"ט י"ט). ולפעמים תחסר לגמרי באין שום השלמה, אני הגבר ראה עני (איכה ג' א'), בארץ לא להם (בראשי' ט"ו י"ג), ולהפך, יש שיחסר הנושא או הנשוא ויובן בכח המלה אֲשֶׁר, אֲשֶׁר עַל הבית (מ"א ט"ז ט'), את אֲשֶׁר יקרא אתכם (בראשי' מ"ט א'), אֲשֶׁר ידבר הנביא (דברים י"ח כ"ב), את אֲשֶׁר תברך מברך וַאֲשֶׁר תאר יואר (במדבר כ"ב ו'), ובחבור עם אותיות היחס, לַאֲשֶׁר על ביתו (בראש' מ"ג ט"ז), לבד מֵאֲשֶׁר יושיט לו המלך (אסתר ד' י"א), שעורו לבד מן האיש אשר יושיט לו, כַּאֲשֶׁר אבלים ינחם (איוב כ"ט כ"ה) כאיש אשר. ג) להתיחדות המקום, הזמן, והענין, או האופן, וכתשובה על שאלת איפה, מתי, איך, ונשלמת לפעמים על ידי תארי הפעל, וכדומה, אֲשֶׁר שם הזהב (בראי' ב' י"א), דאָ—וואָ, гдѣ—тамъ. אֲשֶׁר היה שם אהלה (שם י"ג ג'), ומבלי מלת תאה"פ, בית קדשנו ותפארתנו אֲשֶׁר הללוך וגו' (ישעיה ס"ד י'), אֲשֶׁר שתה אפרחיה (תהל' פ"ד ד'). ועם אותיות היחס, כַּאֲשֶׁר הוא שם (בראי' כ"א י"ז), בַּאֲשֶׁר כרע שם נפל (שופטים ה' כ"ז), ושתית מֵאֲשֶׁר ישאבון (רות ב' ט'), למן היום אֲשֶׁר יצאת מארץ מצרים (דברים ט' ז'), ווען, когда. עד היום אֲשֶׁר בא בשלום (ש"ב י"ט כ"ה). ובזולת שם הזמן, אֲשֶׁר כרת ה' (מ"א ח' ב'), צור צייט, во время. אֲשֶׁר פצתה הארץ (דברים י"א ו'), וביחוד הענין והאופן והאיך, וזה הדבר אֲשֶׁר הרים יד במלך (מ"א י"א כ"ז), אויף וועלכער ארט, какимъ образомъ. כי אֲשֶׁר ראיתם את מצרים היום (שמות י"ד י"ג), א"ת כמא חזיתון, וכן תרגם הרמב"ן. ור"מ ששעורו את

המצרים אשר ראיתם היום (ועי' בסמוך), והזרוע הנטויה אֲשֶׁר הוציאך (דברים ז' י"ט), באופן אשר הוציאך, אֲשֶׁר נלחם וַאֲשֶׁר מלך (מ"א י"ד י"ט), איך נלחם ואיך מלך. אֲשֶׁר הפכם באפו (איוב ט' ה'), איך הפכם. ועם אותיות ומלות היחס, ישאך על אֲשֶׁר לא ארע (מלכים א', י"ח י"ב), וואָהין, куда. לַאֲשֶׁר אני מצוה אותך (בראשי' כ"ז ח') כמו לדבר אשר. ועם מלת המספר הכללי, בכל אֲשֶׁר התהלכתי (ש"ב ז' ז'), איבעראלל וואָ, вездѣ. בכל אֲשֶׁר תעשה (דברים ט"ו י"ח), בכל מעשה ידך אֲשֶׁר תעשה (שם י"ד כ"ט), כל אֲשֶׁר פקדתי (צפניה ג' ז'), גאנץ ווי, точно такъ, какъ. ד) בחבור אל למ"ד הגבול והתכלית, ענינה יחס הסמיכות בביאור המפורש, געניטיף, родительный падежъ. הצאן אֲשֶׁר לאביה (בראשית כ"ט ט'), ענינו צאן אביה, הנערים אֲשֶׁר לי (רות ב' כ"א), ותגיל יותר בהסמך שני נסמכים לסומך אחד, אביר הרעים אֲשֶׁר לשאול (ש"א כ"א ח'), כלי הרעים אֲשֶׁר לו (שם י"ז מ'), שיר השירים אֲשֶׁר לשלמה (שה"ש א' א'). ובא, למועד אֲשֶׁר שמואל (ש"א י"ג ח'), ופירש"י למועד אשר שם שמואל או למועד אשר לשמואל, ואת הרעה אֲשֶׁר הדד (מ"א י"א כ"ה), הרעה אשר עשה לו הדד או הרעה אשר להדד. ויש שנקטעה המלה אֲשֶׁר, ולא נשאר ממנה רק השי"ן לבדה הבאה מורכבת עם אות היחס בכנוי, כרמי שֶׁלִּי (שה"ש א' ו'), והוא ע"ד לשון הארמית דְּ דִּי דִילִי, ונהוג הרבה בלשון המשנה, שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ (אבות ה' י'), כולה שֶׁלִּי (בבא מציעא א' א'). ה) בטעם מלת הקשור לקשר שני משפטים בקשור הזמן הקודם והמתאחר, או בקשור הסיבה והמסובב, כענין מלת אִם, ווען, когда. וזה אם בהתחלת המאמר, אֲשֶׁר נשיא יחטא (ויקרא ד' כ"ב), ולעיל מזה נאמר: אִם הכהן המשיח יחטא (שם שם ג'), וכן להלן, וְאִם נפש אחת תחטא (שם כ"ז), או באמצע המאמר כתשובת התנאי, את הברכה אֲשֶׁר תשמעו (דברים י"א כ"ז), ובסמוך והקללה אִם לא תשמעו (שם שם כ"ח), אֲשֶׁר יקרא עליו מלא רעים (ישעיה ל"א ד'), את אֲשֶׁר יחטא איש לרעהו (מ"א ח' ל"א), ובדה"ב נאמר

אח"כ בשם אַשּׁוּר. וטעמו אַשּׁוּרָה בחסרון היחס שאליו, וע"ד ויצא חצר אדר (במדבר ל"ד ד'), ולזאת נקראת ארץ אשור על שמו של נמרד ע"ד המליצה, ארץ נמרד (מיכה ה' ה'), אף שבהמשך הזמן נאחזו בה בני אשור מבני שם. ארץ אַשּׁוּר נקראת בספרי חכמי יון הקדמונים בשם Assyria או Aturia כשמה בלשון ארמית אַתּוּר. לפי דעת חכמי גלילות הארץ הקדמונים היו גבולות ארץ אשור בראשיתה: לצפונה, ארמיניא הגדולה, לנגבה שושניא, למזרחה, מדי, ולמערבה מיסופאָטאמיא (ארם נהרים), והנהר חדקל מפריד בין מיסופאָטאמיא ובינה למערבה; ולזאת ראו המבארים לפרש את הנאמר בתורה, חדקל הוא ההלך קִדְמַת אַשּׁוּר (בראש' ב' י"ד), לא בהוראת מזרח כי אם בהוראת לפני ע"ד הוראת המלה קֳדָם בלשון ארמית (ועיין בסמוך). ואחרי אשר כבשו מלכי אשור את הארצות הסמוכות לה, כלל השם אשור גם את ארם נהרים. בעברי נהר (הוא נהר פרת) במלך אַשּׁוּר (ישעיה ז' כ'), וגם ארץ מדי (מ"ב י"ז ו'). וממלכת אשור נכבשה לפני מלכי בבל, ומאז נקרא בשם אַשּׁוּר כלל מדינת בבל (מ"ב כ"ג כ"ט, ירמיה ב' י"ח). ואחרי אשר נפלה מדינת בבל בידי מלכי פרס כלל השם אשור גם את ממלכת פרס, והסב לב מלך אַשּׁוּר עליהם (עזרא ו' כ"ב). ובימים האחרונים קראו בשם אשור למדינת אֲרָם, גם אַשּׁוּר נלוה עמם (תהלים פ"ג ט'). ומטעם זה נקרא גם כתב לשון הקודש בלשון חז"ל כתב אשורי, וזהו ענין אמרם: למה נקרא אשורית שעלה עמהם מאשור (סנהדרין דף כ"ב ע"א), וזה לפי שכתב לשון הקודש נשתלשל מן כתב הארמי (עיין בספרנו דה"י לב"י ח"א צד 365). ובימי מלכי יון (אשר משלו על כל ארצות אשור מלפנים) התיחד השם אַשּׁוּר למדינת ארם בפרט שקראו לה Soria. וכן קראו לה הרומאים syria. ובשם זה נקראת גם בפי חכמי ישראל סוריא, ולשון הארמית המתהלכת במדינה זו סורסית (עיין אֲרָם). ולדעת קצת מבארים החדשים נקרא בשם אַשּׁוּר. ב) גם שם עיר אחת מערי אשור ישנה וקדומה לעיר ננוה על הצד המערבי של הנהר חדקל, קרוב לעיר מאָזול ואליה כיון הכתוב באמרו: חדקל הוא ההולך קדמת אַשּׁוּר בראש' ב' י"ד), ויהיו ענין קדמת כמשמעו למזרחה, והנראה שכבר היתה כן דעת רב יוסף בגמרא שעל אשור זה, אמר, אַשּׁוּר זו סליקא (כתובות י' ע"ב), שהוציא את השם אשור ממשמעות כלל מדינת אשור הגדולה, ויחדה לעיר פרטית אחת שעל יד חדקל קדמה (עיין ארץ קדומים ח"א). והנראה לנו שהשם אַשּׁוּר בכתוב הנ"ל, ענינו המחוז בארץ אשור, הנודע בשם אַתּוּרְיָא ביחוד, והוא על יד הנהר חדקל ההולך למזרחה, ויתכן שעל שמו נקרא כלל הארץ אַשּׁוּר. ג) שם עיר או מחוז בדרום ארץ ישראל ולמזרחה של ארץ מצרים בואכה אַשּׁוּרָה (בראשית כ"ה י"ח), וכנראה שבמקום ההוא ישבו בני דדן מבני קטורה הנודעים בשם אַשּׁוּרִים (שם שם ג'), ועל ידם אחיהם, לטושים ולאומים.

אֲשַׂרְאֵל, שע"פ. מבני כלב בן יפונה (דה"א ד' ט"ז).

אֲשַׂרְאֵלָה, שע"פ. מבני אסף (דה"א כ"ה ב'), ובחלוף האל"ף ביו"ד, יְשַׂרְאֵלָה (שם שם ד').

אַשְׂרִיאֵל, שע"פ. מבני גלעד בן מכיר בן מנשה, וְאַשְׂרִיאֵל משפחת הָאַשְׂרִאֵלִי (במדבר כ"ז ל"א).

אֲשֶׁר, מלת השמוש. ובאה בהוראות ובנטיות שונות. עיקרה א) מלת כנוי המיוחד והמצרף, משותף למין זכר ונקבה ולמספר יחיד ורבים, וועלכער, וועלכע, וועלכעס, וועלכע, который - ая - ое - ые - ыя. ונסמכת למלת הגוף להשלים ענינה, כל רמש אֲשֶׁר הוא חי (בראשית ט' ג'). ביחס הישר, הערים הרחקות וגו' אֲשֶׁר לא מערי הגוים הנה (דברים כ' ט"ו), לקדושים אֲשֶׁר בארץ המה (תהלים ט"ז ג'). וכמו כן בכנוי הפעול, אֲשֶׁר קְלָאוּ (ירמיה ל"ב ג'), וביחוס ההצטרפות לשם הבא בכנוי, אֲשֶׁר קצירו (איוב ח' ה'), דעססען ערנטע, kоего жатва. ולשאר היחוסים הנוטים, אֲשֶׁר בו פרי עץ (בראשי' א' כ"ט), אין וועלכעם, въ кото- ромъ. איש אֲשֶׁר רוח בו (במדבר כ"ז י"ח), עד בא אֲשֶׁר לו המשפט (יחזקאל כ"א ל"ב), דעם עס

על הרוב בל"ז, ואת אֲשֵׁרָיו תכרתון (שמות ל"ד י"ג), וַאֲשֵׁירֵהֶם תגדעון (דברים ז' ה'), וְהָאֲשֵׁרִים והחמנים (ישעיה י"ז ח'), וַאֲשֵׁרֵיהֶם על עץ רענן (ירמיה י"ז ב'), כמו על יד עץ (ועיין בסמוך), ועל המעט גם בל' נקבה. הבעלים ואת הָאֲשֵׁרוֹת (שופטים ג' ז'), ובענין ע"א בכלל, גאָטצענדיענסט, идолопоклонство. כי בערת הָאֲשֵׁרוֹת (דה"ב י"ט ג'). ובמשנה, שלש אֲשֵׁרוֹת הן, אילן שנטעו מתחלה לשם ע"א וכו' גדע ופסלו לשם ע"א וכו', העמיד תחתיה ע"א וכו', איזה היא אֲשֵׁרָה כל שיש תחתיה ע"א. ר"ש אומר כל שעובדין אותה (ע"ז ג' ז'). ומדבריהם למדנו שהשם אֲשֵׁרָה נופל על העץ המיוחד לע"א וגם על צורת הע"א עצמה. וכ"ש המבארים האחרונים שהיתה צורת הע"א עמוד של עץ, או גזע של עץ שכרתו את ענפיו ובדיו. והע"א עצמה היא סמל אלהות במין נקבה דומה לאליל עשתרות של הצידונים (עיי"ש), בנגוד לע"א בעל שהיה סמל אלהות במין זכר (עיי בעל). ובגזרתו י"א שהוא מן אָשֵׁר מהוראת אשר, גליקקליכע, блаженный. ונקראת אֲשֵׁרָה ע"ש שהיא היתה סמל ההצלחה, ועבודתה היתה עבודת נאופים, וכמש"כ ויתץ את בתי הַקְּדֵשִׁים וגו' אשר הנשים ארגות שם בתים לָאֲשֵׁרָה (מ"ב כ"ג ז').

תְּאַשּׁוּר, שע"ב. מין עץ ממיני הארז, חזק וקשה, שערבין, צעדער, לאַרכע, кедръ, лиственъ. או בוקסבוים, букъ. תדהר וּתְאַשּׁוּר (ישעיה מ"א י"ט, ס' י"ג). ולדעת תיב"ע ורש"י מזה, קרשך עשו שן בַּת־אֲשֻׁרִים (יחזקאל כ"ז ו'), שראוי להיות תיבה אחת בְּתְאַשֻּׁרִים, וענינו הקרשים בכללם עשוים כאלו הם של שן מצופים בתאשרים צפויי עץ תאשור. ועד שש ברקמה (שם שם ז').

2) אֲשַׁרְתָּא, בגמרא, שם. קיום שטרות, בעגלויביגונג, удостовѣреніе.

בין עדים וַאֲשַׁרְתָּא (ב"ב קס"ג א'), והערוך גורס אשרא.

2) אַשְׁרָאִי, בגמרא, שם. נאמנות, צוטרויען, довѣріе. ראית ליה אַשְׁרָאִי בסתא (ב"מ דף ס"ג ע"ב), נאמנות שנותנין לו בהקפה, ומזה מעות שנתנו בהקפה, קרע־דיט, кредитъ. כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי, וכי אתי מעות רעות נינהו (סנהדרין דף ק"ג ע"א).

1) אֻשַּׁרְנָא, ש"נ. וְאֻשַּׁרְנָא דנא לשכללה (עזרא ה' ג'). לדעת רש"י ענינו כותל או בנין חומות לבנים, מויער, стѣна. דומה למלת אש. אושא. וְאֻשַּׁיָּא יחיטו (שם ד' י"ב), והוא מענין חוזק ובצור. והראב"ע פירש שהוא מן שור בתוספת א'. והנראה שהוא שם מיוחד לכלל הבנין, געביידע, зданіе.

אָשֵׁר, שע"פ. בן יעקב אשר ילדה לו זלפה, וטעם שמו מפורש בכתוב. באשרי כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראשית ל' י"ג), ועל שמו נקרא שם השבט אשר יצא ממנו. ברוך מבנים אָשֵׁר (דברים ל"ג כ"ד), ומלאכים שלח בְּאָשֵׁר (שופטים ו' ל"ה), וביד"ד היחס, וישב הָאָשֵׁרִי בקרב הכנעני (שם א' ל"ב), אל הגלעד ואל הָאֲשׁוּרִי (ש"ב ב' ט'), י"ת על דבית אשר, ומתרגום הוואולגאטא והסורי נראה שקראו הגשורי. ובא, וּבְאָשֵׁר יפגעון מצפון וביששכר ממזרח (יהושע י"ז י'). לדעת הירונימוס הוא שם עיר על גבול מנשה בארץ כנען, שעמדה עוד בימיו על אם הדרך אשר בין שכם ובית שאן, והנכון שהוא שם השבט, וכמ"ש להלן, ויהי למנשה ביששכר וּבְאָשֵׁר (שם שם י"א), ולעיל מזה נאמר, ויהי גבול מנשה מֵאָשֵׁר המכמתת אשר על פני שכם (שם שם ז'), הגבול היה יוצא מגבול אשר למכמתת שהוא (מכמתת) מקום אשר על פני שכם.

אַשּׁוּר, שע"פ. א) הבן השני לשם בן נח (בראשית י' כ"ב), ועל שמו נקרא העם אשר יצא ממנו, עד מה אַשּׁוּר תשבך (במדבר כ"ד כ"ב), וענו אַשּׁוּר וענו עבר (שם שם כ"ד), וחבר לו עבר, שגם עבר היה מבני בניו של שם, ועל שמו נקרא שֵׁם, אבי כל בני עבר (בראשית י' כ"א). ועל שם העם נקראת גם המדינה שישב שם אַשּׁוּר (מ"ב ט"ו י"ט) ובמקומות הרבה), ונאמר מן הארץ ההיא (ארץ שנער) יצא אַשּׁוּר (בראשית י' י"א). הנכון כדעת המפרשים שהפעל יצא מוסב אל נמרוד הנזכר בפסוק הקודם, שהוא יצא אל הארץ שנקראת

בהצלחתם, וי״ת משבחין. ועיין בסמך. ב) תמיכה וסעד, אונטערשטיצען, помогать. אַשְּׁרוּ חמוץ (ישעיה א׳ י״ז), ואפשר שבמובן זה נאמר. מְאֻשָּׁרִים ודים, תומכים ומחזיקים אותם. ולדעת הרשד״ל כל עיקר הוראת פעל אִשֵּׁר איננו כ״א פיעל משרש שרר בארמית שענינו חוזק וקיימא, אמת ואמונה, פֿעסט, אונזאנרעלבאר, быть крѣпкимъ, неки- мѣннимъ. ומזה בלשון הקודש כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראשית ל׳ י״ג), אמרו לי חזקי ואמצי כדרך שאומרים לכל מי ששמחים בטובו, וכן כל לשון מְאֻשָּׁר וְאַשְׁרֵי, אין הוראתם שפלוני מצליח, אלא ענינם שהרואים אותו אומרים לו חזק ואמץ, וזה סימן שמעשיו מצליחים. ומזה בגמרא, אי איישר חילי (גיטין ל״ז ב׳), אָשֵׁר שברת יישר כחך ששברת (סנהדרין פ״ז ע״א), ואולי כונתם בסמך על מלת אָשֵׁר הקרובה למלת אשר. ויש להוסיף על דבריו כעין ראיה, שמצאנו שהשתמשו חז״ל במלת איישר לבדה בענין מלת הקריאה לזירוז וברכה, גליקק אויף, да здравствуетъ. והורנה אמר, איישר (ירושלמי שביעית ד׳ ג׳, ה׳ ד׳), אבל ממה שלא השתמשו בתרגומים בפעל אשר או שרר בהעתקת כל לשון אשר, וְאִשֵּׁר שבמקרא, נראה שאין הוראת החוזק והקיימא מעיקר הוראת הפעל אשר לא בעברית ולא בארמית, ואך חז״ל השתמשו בו בהוראה זו ע״ד הפעל שרר בארמית לענינים שונים. ומזה: במובן הטבעי, מְאַשְּׁרָן ולא מפנקן (כתובות י׳ ע״ב) מחזיקות כח, קרעפֿטיגען, укрѣплять. ובמובן המוסרי, אשרו הבו לה הייא (גיטין ל״ד ע״א), חזקו עצמכם, התחזקו ומשפטו אשרו. צווי לרבים. ובהשאלה, אשרנוהו וקיימנוהו כרחוי (כתובות כ״א ע״א), בעשטעטיגען, בעגלויביגען, удостовѣрить, утверждать. וכן בענין האמנה, גלויבען, טרויען, вѣрить. מי״ת חברך אשר אתעתר לא תְּאַשֵּׁר (גיטין ל׳ ע״ב).

הפועל. היות מצלח או מחוזק בהצלחה בעגליקקט ווערדען, גליקקליך געפריעזען ווערדען, быть осчастливленнымъ, быть ублажа- ему. יְאֻשַּׁר בארץ (תהלים מ״א ג׳), ותרגומו וְיוֹטְבִינֵיה, ותומכיה מְאֻשָּׁר (משלי ג׳ י״ח), ותרגומו טוביהון, ובחז״ל בענין חוזק וקשה, למה קורא אותו תאשור שהוא מאושר מכלם (ב״ר ט״ו), שטארק, крѣпкій. ובענין מהודר למה נקרא שמה אַשּׁוּרִית שֶׁמְּאֻשֶּׁרֶת בכתב (סנהדרין כ״ב ע״א), שאן, красивый. פתח להם המאושרים שבהם (ב״ר כ״ח), הטובים המלאים והגדולים. ובפיוט השתמשו בו גם בבנין:

ג) התפעל, זכו קדושים ומשם נִתְאַשֵּׁרוּ (קרובות ליום א׳ דשבועות).

2) אֹשֶׁר, בחז״ל, שם. א) טובה, ברכה, הצלחה, זעגען, גליקק, благо- словеніе, благо. אֹשֶׁר נקרא שמו ע״ש אשורו (במדבר רבה י״ד), לפי שהיתה ארצו מבורכת, כמש״כ מֵאָשֵׁר שמנה לחמו (בראשית מ״ט כ׳), אשוּרֵךְ הוא שתרא תורתך בשמים (מדרש שה״ש ח׳ ז׳), אשוּרֵךְ הוא הודך, הוא שבחך (שם). ב) בפיוט, בענין חוזק, כח גדול, שטארקע, сила. עברת קולו נשמע בְּאָשׁוּר (יוצר ב׳ דר״ה).

אָשׁוּר, שע״כ. מין עץ חזק וקשה ממיני הארז, שערבין, צעדער, לארכע, кедръ, лиственъ. וי״מ, בוקסבוים, дубъ. פעם אחת במקרא. בל״ר קרשך עשו שן בַּת־אֲשֻׁרִים מאיי כתים (יחזקאל כ״ז ו׳), שעורו הקרשים עשו אותם מעצי אשורים החזקים והיפים כשן, והקרש היא כמו בֵּתָם של עצי אשורים, ולת״י ורש״י הוא כאלו תיבה אחת בתאשורים מלשון תאשור (עיי״ש).

אֲשֵׁרָה, שע״כ. א) שם מין עץ מיוחד לע״א, לא תטע לך אֲשֵׁרָה כל עץ וגו׳ (דברים ט״ז כ״א), א״ת אשרת כל אילן, ודומה שפרש אשרה במקום הזה בהוראת נטיעה בכלל, פֿלאנצונג, растеніе. ויתבן שטעמו לא תטע לך כל עץ אשרה; והרסת את מזבח הבעל וגו׳ ואת הָאֲשֵׁרָה אשר עליו תכרות (שופטים ו׳ כ״ה), והעלית עולה בעצי הָאֲשֵׁרָה (שם שם כ״ו). ולדעת קצת ענינו יער עצים מיוחד לע״א, האין, роща. והתיחד השם הזה למין פסל אלהות של עמי כנען, איינע פֿעניציש נאטטהייט, финикійское боже- ство. ויעשו אֲשֵׁירָה (מ״ב י״ז ט״ז), ולאותה אלהות עצמה, וישם את פסל הָאֲשֵׁרָה (שם כ״א ז׳), מפלצת לַאֲשֵׁרָה (מ״א ט״ו י״ג), וברבוי,

(שופטים א׳ י״ח), ובשם היחס הָאַשְׁקְלוֹנִי (יהושע י״ג ג׳), ובני יהודה לקחוה מידי הפלשתים, וישבו ימים מספר עד אשר שבו הפלשתים ויקחוה מידיהם. העיר הזאת וסרניה עמדו על מקומה עוד בימי החשמונאים (חשמונאים א׳, י״א ע׳), גם ימים הרבה אח״כ נקרא על שמה שם כלי, שנזכר במשנה הבדומין האשקלונין (כלים י״ג ז׳). ובימינו נמצא על מקומה כפר קטן בשם אַסְקְלוֹן בערך ג׳ שעות לדרום סדוד (אשדוד). ור״ב בעל המסעות מזכיר בספרו עיר גדולה ויפה בשם אשקלון החדשה, אשר בנה אותה עזרא הכהן, והיא רחוקה מאשקלון הישנה והחרבה ד׳ פרסאות.

א) אָשׁוּר, ועל הרוב אָשֻׁר בקבוץ. וכמו כן ע״ם הדגושים, ש״ז. עקב, כפת הרגל מעצם הקרסולים ולמטה, אבר הצעידה באדם, קנאכעל, שריטט, хо-дыжка, стопа. ולא נמצא במקרא כי אם במובן המוסרי ורק בספרי אמ״ת, בַּאֲשֻׁרוֹ אחזה רגלי (איוב כ״ג י״א), ותרגומו בְּאִסְתְּוָרֵיהּ, אם תטה אַשֻּׁרִי מני הדרך (שם ל״א ז׳), וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ (משלי י״ד ט״ו). וברבוי, תמוך אֲשֻׁרַי במעגלותיך (תהל׳ י״ז ה׳), ותרגומו אִסְתְּוָרַי. אַשֻּׁרֵנוּ (תהלים י״ז י״א), כונן אֲשֻׁרָי (שם מ׳ ג׳), ומן השם הזה נגזר הפעל:

אָשַׁר, פעו״י. הקל, ענינו צעידה, הליכה במובן המוסרי, טרעטטען, געהן, шагать, ходить. וְאַשְּׁרוּ בדרך בינה (משלי ט׳ ו׳) ולא נמצא יותר, ורוב שמושו הוא בבנין:

פיעל, יוצא. הנהגה הדרכה, לייטען, פיהרען, водить, руководить. ויהיו מְאַשְּׁרֵי העם מתעים (ישעיה ט׳ ט״ו), מְאַשְּׁרֶיךָ מתעים (שם ג׳ י״ב), וְאַשֵּׁר בדרך לבך (משלי כ״ג י״ט). ענינו בדרך חכמה, ומוסב אל הקודם, שמע אתה בני וחכם, ותרגומו וְתָרֵץ לבך לארחא, פירשו בטעם היישר משרש ישר, ואל תְּאַשֵּׁר בדרך רעים (שם ד׳ י״ד).

הפועל. היות מונהג, מודרך, געלייטעט ווערדען, быть руководиму. וּמְאֻשָּׁרָיו מבלעים (ישעיה ט׳ ט״ו).

ב) אֶשֶׁר, ש״ם. לא נמצא כ״א בסמיכות הרבוי מן הנפרד אֲשָׁרִים, ובבנוים, וענינו, טובה, הצלחה, גוטעס, גליקק, добро, благо. אַשְׁרֵי אנשיך (מ״א י׳ ח׳), ותרגומו טוּבֵי גברך, אַשְׁרֵי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה׳ י״ז), אַשְׁרֵי האיש אשר לא הלך (תהלים א׳ א׳), אַשְׁרֵי שאל יעקב בעזרו (שם קמ״ו ה׳), וטעמו דרך היחול והבקשה, או דרך החזקה, מן הראוי והנאות שיהיה מצלח או מוחזק ומוחלט הוא בהצלחה מי שהוא כך וכך, וענינו כמלת הקריאה, הייל דעם, благо тому! וע״ד טוב לגבר (איכה ג׳ כ״ז), ברוך הגבר (ירמיה י״ז ז׳). וענין בואו ברבוי הוא לכלול כל מיני ההצלחה השונים, וכן תרגומו בארמית אַשְׁרֵי האיש, בל״ד טוּבֵיהּ דבר נש. ובבנוי, אַשְׁרֶיךָ ישראל (דברים ל״ג כ״ט), אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישעיה ל״ב כ׳), ומחונן ענוים אַשְׁרָיו (משלי י״ד כ״א), ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ (שם כ״ט י״ח), בחסרון יו״ד הרבוי (ועיין הערה). ובא פ״א במקרא במספר יחיד ועל משקל:

אֹשֶׁר, שם. כענין הקודם, גליקק, הייל, счастье. בְּאָשְׁרִי כי אשרוני בנות (בראשית ל׳ י״ג), הבן הנולד הוא באשרי בשעה מצלחת לי וע״ד בָּגָד, וי״מ כמו בָּא אָשְׁרִי, וא״ת תושבחא הות לי, מענין שבח וכבוד, רוהם, עהרע, слава. וכן תרגם השמרוני. ולדעת קצת איננו שם על משקל אשר כי אם מקור מן הקל, ואינו נכון, כי עיקר שמוש הפעל הנגזר מן השם אָשֶׁר הוא בפיעל, כמו שיבוא. תגדולי המחברים רגילים להשתמש בשם אֹשֶׁר, בהוראת ההצלחה במובן המוסרי (עין ביאור בבראשית ל׳ י״ג).

אִשֵּׁר, פע״י. נגזר מן השם אֶשֶׁר או אֹשֶׁר, וענינו א) החלט שחברו הוא מצלח, גליקקליך פרייזען, ублажать. וְאִשְּׁרוּ אתכם כל הגוים (מלאכי ג׳ י״ב), כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראשית ל׳ י״ג), א״ת ארי בכן ישבחונני. ובמדרש אמרו: לומר אשרי מי שזכה לכך (ב״ר ע׳ א׳), כל גוים יְאַשְּׁרוּהוּ (תהלים ע״ב י״ז) ת״י וימרון טב ליה, קמו בניה וַיְאַשְּׁרוּהָ (משלי ל״א כ״ח), ותרגומו ויהבון לה טובה, כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי (איוב כ״ט י״א), תרגומו אמרת טב לי, ועתה מְאַשְּׁרִים זדים (מלאכי ג׳ ט״ו), רואים אנחנו שהזדים מצליחים והננו שמחים

הארט, פֿעסט, שטארק זיין, быть твердымъ, плотнымъ, крѣпкимъ. בגמרא, הא ברכיכי הא באשוני (נדרים מ"ט א׳), מה דלועין דאשוני אף נבלה דאשוני (שבת דף קנ"ה ע"ב). ובת"י וירושלמי במובן עוצם, עיצום. ובהשאלה, לעצם הזמן, הזמן הנאות הקבוע, דער קערן דער צייט, גענייגענטע צייט, האָכסטע צייט, ядро времени, самое удобное время. כי על כן עברתם וגו׳ (בראשי׳ י"ח ה׳), תיב"ע ארום בגין כדין בְּאִישׁוֹן שירותא אודמנתון, וכמו השחר עלה (שם י"ט ט"ו), תיב"ע ובְאִישׁוֹן מיסק קריצתא, לזקניו (שם כ"א ז׳), ת׳ בְּאִישׁוֹן סיבותא, אים האָהען אַלטער, въ глубокой старости. והוא בעין השם עצם בעברית ביחוס אל הזמן, בעצם היום הזה (בראשי׳ י"ז כ"ג). ומזה ר"מ בְּאִישׁוֹן לילה ואפלה (משלי ז׳ ט׳), בעיצום הלילה, בחוזק חשכת הלילה, ידעך נרו בֶּאֱשׁוּן חשך (משלי כ׳ כ׳) בקרי, ובכתיב בְּאִישׁוֹן בעיצומו של החשך וחזקו, דיכטע פֿינסטערניסס, глубь мрака. וכמו כן יפרשו מזה כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ (דברים ל"ב י׳), אִישׁוֹן בַּת עָיִן, עצם העין, והוא תוכו ואמצעותו ששם עיקר כח הראות, אויגאַפּפֿעל, ядро глаза. (לעוזי) ועי׳ אישון בשרש איש.

אָשְׁנָב, עיין שנב.

אַשְׁנָה, שע"פ. בשם זה נקראו שתי ערים בשבט יהודה, אחת בשפלה (יהושע ט"ו ל"ג), ואחת במחוז אחר (שם שם מ"ג), והוא מיסודו של אשן בהוראת קשה וחזק, ויתכן שהאחת מהן עיקרה יְשָׁנָה, הפך העיר חֲדָשָׁה שהיתה גם כן בשבט יהודה (שם שם ל"ז).

אֶשְׁעָן, שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (שם שם נ"ב), ועיין שען.

אַשָּׁף, ש"ת. מין מכשף, קוסם, צויבערער, מאַגיקער, чародѣй, волхвъ. החרטמים, הָאַשָּׁפִים (דניאל א׳ כ׳), וְלָאַשָּׁפִים ולמכשפים (שם ב׳ ב׳), וכן הוא בארמית אָשַׁף, חרטם וְאָשַׁף וכשדי (שם ב׳ י׳). וברבוי, אָשְׁפִין, חרטמיא, אָשְׁפַיָּא (שם ד׳ ד׳). מקורו ארמית, ובה נמצא גם בפעל אָשֵׁף, נרדף לפעל כשף, צויבערן, чародѣйствовать. ויסודו לדעת חכמי השרשים שף, נשף, דבור בלחישה, לחש, פֿליסטערן, шептать. והקרוב לו צף, צפף בעברית, המצפצפים והמהגים (ישעיה ח׳ י"ט) (ועיין אשפה).

אַשְׁפָּה, ש"נ. נרתק החצים, קאָכער, колчанъ. עליו תרנה אַשְׁפָּה (איוב ל"ט כ"ג), אשר מלא אַשְׁפָּתוֹ מהם (תהלים קכ"ז ה׳), הביא בכליותי בני אַשְׁפָּתוֹ (איכה ג׳ י"ג). כנוי מליצי אל החצים הנתונים באשפה. בגזרת השם הזה דעת חכמי השרשים שיסודו שָׁפָה בהוראת קבלה, ומזה כלי קבול לחצים. והנראה כדעת הר"ש פֿאָפּענהיים שיסודו שף שפף בארמית בהוראת שפשוף וחכוך, רייבען, тереть. ומזה אשפה ע"ש שהחצים הנתונים שם נשופים ומתחכבים זה בזה, וכר לדבר עליו תרנה אשפה ע"ש שהחצים הנשופים משמיעים קול בשפשופם. ולא רחוק לשער שאולי מזה נגזר השם אשף, אָשַׁף, וענינו נושא אשפה, והוא כנוי למין הקוסמים אשר קסמו ונחשו בחצים, וכמ"ש בקסמי מלך בבל: קלקל בחצים (יחזקאל כ"א כ"ו).

אַשְׁפָּה, ש"נ. מקום אספת דמן, זבל, דינגפּלאַטץ, דינגערהױפֿען, мѣсто навоза. במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים, מֵאַשְׁפֹּת ירים אביון (ש"א ב׳ ח׳, תהלים קי"ג ז׳), ואל השער הָאַשְׁפֹּת (נחמיה ב׳ י"ג), שער אחד משערי ירושלים ששם הוציאו את הזבל, ואת שער הָאַשְׁפּוֹת (שם ג׳ י"ד) מלא וי"ו, ופ"א בא בחסרון האל"ף, שער הָשְׁפּוֹת (שם שם י"ג). ובמשנה בלשון יחיד, מכר אַשְׁפָּה מכר זבלה (ב"ב ח׳ ג׳). ובא גם על משקל:

אַשְׁפֹּת, ש"נ. מענין הקודם פעם אחת במקרא בל"ר, חבקו אַשְׁפַּתּוֹת (איכה ד׳ ה׳). וכן במשנה, מאימתי מוציאין זבלים לָאַשְׁפַּתּוֹת (שביעית ג׳ א׳). יתכן שגם השם אשפה נגזר מפעל שף, שפף. וזה על שם הזבל הנתון שם להיות נשוף ברגלי הדורסין, ומתוקן לְזַבֵּל בו את השדות.

אַשְׁפְּנַז, שע"פ. רב סריסי מלך בבל (דניאל א׳ ג׳).

אַשְׁקְלוֹן, שע"פ. שם עיר בירת הארץ אשר לאחת מחמשת הסרניות בארץ פלשתים על יד הים הגדול

[illegible]

טאמאריסק , тамарискъ . והנראה שהשם אשל הנחתו הראשונה כל אילן בכלל , והתיחד למין אילן מיוחד , וראיה לדבר כי תחת האמור בשמואל א' (כ"ב ו') תחת האשל ברמה , נאמר בדהי"א (י"ד י"ב) תחת האלה ביבש , והאשל של אברהם אפשר שהוא ממין האלה ונטעו לזכרון מעשיו לדורות , לפי שהעץ הזה מצוין באריכות ימים הרבה , בגבה קומתו וברוב ענפיו העבותים , והוא נכבד ויקר בעיני עוברי אורח (ועיין אלה) . ויסודו כנראה של , שלל , שהוראתו העקרית הסתעפות , שרבוב וקלישה , ומזה בארמית אשלא , חבל , שטריק , веревка . מכון בארץ חבלו (איוב י"ח י') ת' אשליה . ובגמרא דתליא באשלי רברבי (ביצה כ"ז א') . הערוך פירש חכמים גדולים וכראמן , הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל ל"א ג') . ורש"י פירש בחבלים גדולים ונסים שקשים לינתק , כלומר חכמים גדולים אמרוה . ויתכן שטעמו שלשלת גדולה של חכמים בהמשך כמה דורות , קעטטע , цѣпь . וכמו שמפורש שם בגמרא , דאמר ר"ש בן פזי א"ר בן לוי אמר רבי יוסי בן שאול אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלים (עיין תענית ה' ע"ב , ב"ד פ'-נ"ד) .

2) אָשְׁלָג , במשנה , שם . קמוליא ואשלג (שבת פ' ח') , מין בורית שמכבסים בו בגדים לנקותם . ויתכן שיסודו שלג ע"ש שהוא מעלה קצף לבן כשמשפשפים אותו . שים וייפע , (עיין המשביר) .

אָשֵׁם , פעלי . הקל בעבר אָשֵׁם , ועל המעט אָשֵׁם , העתיד יֶאְשַׁם . עיקרו

א) דביקת החטא הנעשה בשגגה או בזדון בנפש החוטאת , הידועת חיוב העונש , ייך פערשולדען , שולדיג ווערן , провиниться . אשר נשיא יחטא וגו' בשגגה ואָשֵׁם (ויקרא ד' כ"ב) , ואם נפש תחטא בשגגה וגו' ואָשֵׁם (שם שם כ"ז) , ואָשְׁמָה הנפש ההיא (במדבר ה' ו') , בדמך אשר שפכת אָשַׁמְתְּ (יחזק' כ"ב ד') . וביחס אל המצוה שעבר עליה או אל מי שחוטאים לו בא ביחס הלמד , והיה כי יֶאְשַׁם לאחת מאלה (ויקרא ה' ה') , אָשֹׁם אָשַׁם לה' (שם שם י"ט) , בפתח , לאשר אָשַׁם לו (במדבר ה' ז') בפתח . ובדיני התורה התיחד הפעל אשם לחטא שמביאים עליו קרבן אָשָׁם (עיין אשם וביאור הרנח"ו ויקרא ה' י"ט) . ובא , בְּאָשַׁם בבעל וימת (הושע י"ג א') , בחטא עבודת הבעל . ומזה , חיוב העונש , שולדיגזיין , быть виновнымъ . אמרו לא נֶאְשָׁם (ירמיה נ' ז') , כעת תֶּאְשָׁמוּ (שופטים כ"א כ"ב) , ועם זה קבלת העונש , ביססען , быть наказану . תֶּאְשַׁם שמרון כי מרתה באלהיה (הושע י"ד א') , ליידען , страдать . ושנאי צדיק יֶאְשָׁמוּ (תהלים ל"ד כ"ב) , והקודם תמותת רשע רעה , ולא יֶאְשְׁמוּ כל החוסים בו (שם שם כ"ג) , והקודם , פודה ה' נפש עבדיו . אלה אבלה ארץ וַיֶּאְשְׁמוּ ישבי בה (ישעיה כ"ד ו') , פן יקללך וְאָשָׁמְתָּ (משלי ל' י') . ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים , למען יחרבו וְיֶאְשְׁמוּ מזבחותיכם (יחזקאל ו' ו') , בלשון נופל על לשון , על הנאמר מקודם , הערים תחרבנה והבמות תישמנה . ולדעת המפרשים הוא מענין שממה , פערעדעט , צערשטערט ווערדען , быть разрушену . (עיין הערה) .

הנפעל , פ"א במקרא , וע"ד ההשאלה , גם עדרי הצאן נֶאְשָׁמוּ (יואל א' י"ח) . רש"י פירש נתקלקלו באשמתן , ביססען , быть наказа- ну . וי"ת צדיא מלשון שממה , פערשמאכטען , томиться . (עיין הערה) .

ההפעיל , פ"א במקרא יוצא מן הקל , הבאת עונש פורעניות על החוטא , ביססען לאססען , פערדאממען , осуждать . הַאְשִׁימֵם אלהים (תהלים ה' י"א) . ויש מפרשים מלשון שממון ומהומה , אין פערווירונג ברינגען , сму- щать . (עיין הערה) .

אָשָׁם , שז . א) עבירה המביאה לידי חיוב עונש , שולד , вина . ונרדף עם חטא , חטאה , והבאת עלינו אָשָׁם (בראשית כ"ו י') , ע"ד כי הבאת עלי וגו' חטאה גדולה (שם כ' ט') , אם תשים אָשָׁם נפשו (ישעיה נ"ג י"ד) , אולים יליץ אָשָׁם (משלי י"ד ט') , האשם שהאולים אשמים בו בעיניהם הוא המליץ עליהם , כי בו יתפארו ויתהללו (ועיין לוץ) . וזה כענין מליצת מתהלך בַּאֲשָׁמָיו (תהל' ס"ח כ"ב) בל"ד . ב) נשוא האשם , גענענשטאנד דער שולד , предметъ вины . להשיב הָאָשָׁם אליו (במדבר ה' ח') . ג) הקרבן הבא לכפרת האשם , שולדאפפער , жертва ,

מציאים זה הדבור מן ארבות ידיו. וכוונתם שתרגמו אשות ידוהי (ועיין ארבה).

אַשְׁחוּר, שע״פ. בן חצרון (דה״א ב׳ כ״ד), ונראה הוא מורכב מן אַשׁ (איש) חור, איש בן חורין.

אֲשִׁימָא, שע״פ. שם פסל יראתן של אנשי חמת, ואנשי חמת עשו את אֲשִׁימָא (מ״ב י״ז ל׳). בגמרא אמרו מאי ניהו ברחא קרחא ור״ל עֵז שהוא קרח, ורש״י בפירושו למלכים כתב שהוא דמות תיש, קאהלער באָקק, безвласый козелъ. ולדעת ר׳ אליהו בחור מזה בגמרא זקן אשמאי (קדושין ל״ב ע״ב), אלא שהוא מפרש אשימא קוף, אֶפֶע, обезьяна. כמו שהוא בלשון רומית, Simiam. ויותר נכון כפירוש חז״ל, והתיש בעל הזקן, כנוי מסכים לזקן בור שאין לו מזקנתו כי אם זקנו ודומה לתיש, וכמו שמצאנו שקרא צדוקי אחד את ר׳ יהושע בן קרחה, ברחא קרחא (שבת קנ״ב ע״א), דרך גנאי לרמז שהוא זקן קרח וסכל כתיש.

אֶשֶׁךְ, ש״ז. לא נמצא כי אם פ״א במקרא, וענינו בצי הזכר, האָדען, ятро. מרוח אֶשֶׁךְ (ויקרא כ״א כ׳) שבציו מרוחים. ובמשנה בל״ד כל שנמרחו אֲשָׁכָיו (ברכות ז׳ ה׳), וי״א שמן השם הזה בא הפעל, סוסים מיוזנים מַשְׁכִּים היו (ירמיה ה׳ ח׳), שהוא כמו כַּאֲשָׁכִים בעלי אשכים גדולים כנוי על חוזק הרתאוה, והוא ע״ד מקרין מפרים. ובמשנה: המאושכן ובעל גבר (בכורות ז׳ ה׳), ופירשו המפרשים שכים של בציו ארוך עד שמגיע לארכובה, האָדען בריכע, грыжный. אבל בגמרא הגירסא מאושבן בבית, וכמו כן כיסבן (בכורות מ״ד ע״ב), וכבר העיד הרא״ג שהגירסא הנכונה היא משועבז, גידי פחדיו ישרגו (איוב מ׳ י״ז), תרגומו גברי מצבוחהי משבשין בתרגום כ״י, ובערוך ערך שעבז. (אוצר נחמד ח״ב עמוד 89).

יסודו שך, בענין קליעה, ע״ש קליעת הגידים. ועיין אשכל בשרש שכל.

אֶשְׁכֹּל, עיין שכל.

אֶשְׁכָּר, עיין שכר.

אֶשְׁכְּרוֹעַ, ארמית. שם מין עץ, תאשור (ישעיה מ״א י״ט), תרגום יונתן ואשכרועין; וכן תרגם בת אשורים (יחזקאל כ״ז ו׳) דפין דְאֶשְׁכְּרוֹעִין, כאלו היה כתוב בתאשורים. ובמשנה, הרי הן כְּאֶשְׁכְּרוֹעַ לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגעים ב׳ א׳), בוכסבוים, самшитовое дерево. גורלות של אֶשְׁכְּרוֹעַ (יומא ג׳ ח׳).

אַשְׁכְּנַז, שע״פ. א) מבני גמר בן יפת (בראשית י׳ ג׳). העם אשר יצא ממנו והמדינה אשר נושב שמה, לא נזכר במקרא כי אם פעם אחת, אררט מני וְאַשְׁכְּנַז (ירמיה נ״א כ״ז), וממקום זה מוכרע שהעם הנקרא על שמו ישב בסביבות אררט ומדינתו תחשב לארץ ארמיניא Armenien. ולדעת באָבארט היא הנודעת בשם Asconia. ממלכה בארץ פריגיא, אשר באה תחת ממשלת ביטיניא באזיא הקטנה למערבה של ארץ אררט. והנה סופרי ישראל נהגו מימי קדם לקרוא בשם אשכנז את מדינת גערמאניא, ויושביה בשם אשכנזים, ולא נודע על מה סמכו בזה, אולם החוקרים האחרונים חקרו ומצאו כי בני אשכנז שבמקרא באו בימים מקדם מעבר לנהר תאנאיס Tanais, ודרך ההעלספאנט מאזיא לארצות איירופה ונאחזו בארצות סקאדינאוויא וגערמאניא (פידסט), וארטעל בהערותיו להעתקתו של שירי הומירוס שיר י״ג חרוז 798 מעיד כי בפי הרומאים החדשים נקרא המחוז אנהאלט בגערמאניא, וכן העיר אשערסלעבען במחוז האלבערשטאדט בשם Ascania, והוא על שם אַשְׁכְּנַז בן גמר.

אֵשֶׁל, ש״ז. ויטע אֵשֶׁל בבאר שבע (בראשית כ״א ל״ג), א״ת אִילָנָא, והוא לדעתו שם כולל כל מין עץ, בוים, дерево. וכן פירש ר׳ יונה בן גאנח שהוא קרוב לשם אתל בלשון ערבית שענינו שרש (כרם חמד חלק ח׳ עמוד 85) ויתכן שמטעם זה פרשו רבי יהודה אֵשֶׁל פרדם (סוטה י׳ ע״א, (בראשית רבה נ״ד), וכן הוא בתרגום שמרוני, פרדם, בוימגארטען, בוימפפלאנצונג, садъ. והרב ר׳ דוד קמחי מביא בשם רבי יונה שאפשר שהוא שם אילן מיוחד שקורין בערבי אתל. והוא דומה לאילן שקורין בלע״ז טמרין,

השם הזה הוא שם יסודי, ועל דרך הדגושים, כאלו שרשו אשש, ודומה לו הפעל אָזָא בארמית.

1) אֹשׁ, אוּשָׁה, ארמית, ש״נ. יסוד החומה ועם זה חומה בצורה, גרונדפֿעסטע, פֿעסטער מויער, основаніе. крѣпкая стѣна. במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים, יהב אֻשַּׁיָּא די בית אלהא (עזרא ה׳ ט״ז), וְאֻשַּׁיָּא יחיטו (שם ד׳ י״ב), וְאֻשּׁוֹהִי מסובלין (שם ו׳ ג׳). ובתרגומים גם ביחיד, כְּאוּשָׁא ביני עממיא (תרגום שה״ש ח׳ ט׳) חומה בצורה, השתות יהרסון (תהל׳ י״א ג׳) ת״י אֻשַּׁיָּתָא, ובכתבי יד אוּשַׁיָּתָא, בין שורותם (איוב כ״ד י״א), תרגומו אוּשְׁיָתְהוֹן. ומזה בגמרא, אשישא מתתא עתיקא (בבא בתרא ו׳ ע״א), חופר לאושין (ב״ק נ׳ א׳), (ועיין אשה, אשש).

אִשׁ. מלת תאר פעל, בהוראת יֵשׁ, יין, есть, быть. אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ש״ב י״ד י״ט), עוד הַאִשׁ בית רשע אוצרות רשע (מיכה ו׳ י׳), (ועיין איש).

אַשְׁבֵּל, שע״פ. מבני בנימן (בראשית מ״ו כ״א). וביחיד היחס, לְאַשְׁבֵּל משפחת הָאַשְׁבֵּלִי (במדבר כ״ו ל״ח), ובהרכבתו אפשר לשער שטעמו אִישׁ בַּעַל, ועיין אֶשְׁבַּעַל.

אֶשְׁבָּן, שע״פ. מבני שעיר החרי (בראשית ל״ו כ״ו). ויתבן שענינו אִישׁ־בָּן, איש חכם.

אַשְׁבֵּעַ, שע״פ. מבני שלה בן יהודה (דה״א ד׳ כ״א).

אֶשְׁבַּעַל, שע״פ. בן שאול המלך (שם ח׳ ל״ג, ט׳ ל״ט). ולדעת המפרשים הוא הנקרא בספר (שמואל ב׳, ב׳–ח׳), אִישׁ בֹּשֶׁת, (ועיין איש בשת).

אֲשַׁד, אָשַׁד, ארמית. פ״י הקל, שפיכה בכלל. וביחוד שפיכת נוזלים, אויסשיטטען, גיעססען, פֿערגיעססען, высыпать, выливать. דם שפך (ויקרא י״ז ד׳) ת״א, דמא אשד. ומזה בעברית:

אֶשֶׁד, ש״נ. שפך המים במקום מדרון, שטראָם, стокъ, скатъ. וְאֶשֶׁד הנחלים אשר נטה לשבת ער (במדבר כ״א ט״ו), (ועיין ארנון).

אֲשֵׁדָה, ש״נ. מקום מדרון ומשופע, שפלת ההרים, אבהאנג, שלוכט, скатъ, склонъ, оврагъ. לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים, והשפלה וְהָאֲשֵׁדוֹת (יהושע י׳ מ׳). ובסמיכות לשם העצם הפרטי פסגה. תחת אַשְׁדֹּת הפסגה (דברים ג׳ י״ז) חסר ו״ו, תחת אַשְׁדּוֹת הפסגה (יהושע י״ב ג׳) מלא ו״ו. ומזה, לדעת המבארים האחרונים: אֵשׁ דָּת, בפסוק. מימינו אֵשׁ דָּת למו (דברים ל״ג ב׳), שהוא לפי הכתיב במלה אחת, שם המקום הנקרא אשדות הפסגה שהיה משה רבינו עליו השלום עומד שם בשעה שברך את ישראל, והוא מקביל אל שמות המקומות סיני, שעיר, הר פארן הנקובים באותו ענין, וטעם מימינו אשדת מימין לַאֲשֵׁדָת, ובא השם גם ע״ס אֲשֵׁדָה. ובחלוף הה״א בת״ו על דרך עזרת מצר (ועיין ארץ קדומים, המשתר״ל).

אַשְׁדּוֹד, שע״פ. עיר בארץ פלשתים בירת המחוז של אחת מחמשת סרני פלשתים, אַשְׁדּוֹד בנותיה וחצריה (יהושע ט״ו מ״ז), ויבנה ערים בְּאַשְׁדּוֹד (דה״ב כ״ו ו׳), ושם היחס אַשְׁדּוֹדִי, העזתי וְהָאַשְׁדּוֹדִי (יהושע י״ג ג׳), וישכימו אַשְׁדּוֹדִים (ש״א ה׳ ג׳), נשים אַשְׁדֳּדִיּוֹת (נחמיה י״ג כ״ג). וביחס אל הלשון, חצי מדבר אַשְׁדּוֹדִית (שם שם כ״ד). לדעת בעל תבואת הארץ כעת נמצא על מקומה הכפר סדוד כשתי שעות לדרום יבנה ורחוק כשעה מן הים.

אשה, דומה לשרש אש, אוּשָׁא בארמית, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, (עיין אשו) ועל משקל:

אָשְׁיָה, ש״נ. יסוד חומה, או חומה בצורה, גרונד פֿעסטע, פֿעסטע מויער, основаніе, крѣпкая стѣна. נפלו אָשְׁיוֹתֶיהָ (ירמיה נ׳ ט״ו) בקרי, והכתיב אשויתיה, ע״ד משקל הארמי, (ועיין אשש).

2) אֲשׁוּיָה, במש׳ ש״נ. כלי מכלי המטוה, הנתע בצמר שעל האמה באשויה טהור (כלים כ״א א׳), העץ שכורכים עליו צמר הנמן לטוותו, שפינדעל, רָאקקען, веретоно, прялка. ובפירוש רב האי גאון, ויש

השטנה לפניו ויצאה פקודתו הרעה, ויותר רחוק מזה שהשטנה אשר התחילה כבר בתחלת מלכות אחשורוש (עזרא ד׳ ו׳) שהוא קאמביזעס שמלך י״ג שנה, לא עשתה שום רושם עד סמערדיס, וע״כ נראה כדעת הר״ש מונק שארתחששתא שבטל את בנין המקדש הוא אחשורוש עצמו שכתבו לו השטנה, ושני שמות היו לו (עיין אחשורוש).

אֵשׁ, ש״נ. ואך לפעמים בא בלשון זכר, (ירמיה מ״ח מ״ה, תהלים ק״ד ד׳, איוב כ׳ כ״ו) בכנוי אִשּׁוֹ ברג״ש, אִשְּׁכֶם. יסוד השורף המאיר, פייער, огонь. תנור עשן ולפיד אש (בראשית ט״ו י״ז), בעמוד אֵשׁ להאיר להם (שמות י״ג כ״א), ונקשר עם פעלים שונים לפי תשמישה, לא תבערו אֵשׁ (שם ל״ה ג׳), כי בערה בָּם אֵשׁ ה׳ (במדבר י״א ג׳), תאכלהו אֵשׁ לא נפח (איוב כ׳, כ״ו) בל״ז, אש אשר לא נפחה בידי אדם והכוונה אש מידי שמים. הסנה בער בָּאֵשׁ והסנה איננו אכל (שמות ג׳ ב׳), אֵשׁ תמיד תוקד על המזבח (ויקרא ו׳ ו׳), הצית אֵשׁ עליה (ירמיה י״א ט״ז), ואֵשׁ נשקה ביעקב (תהלים ע״ח כ״א), כקדח אֵשׁ המסים (ישעיה ס״ד א׳), בָּאֵשׁ תשרפו (שמות י״ב י׳), אֵשׁ לפניו תלך ותלהט סביב צריו (תהלים צ״ז ג׳), אֵשׁ לוהט (שם ק״ד ד׳), גם כן בל״ז, וְאֵשׁ מתלקחת (שמות ט׳ כ״ד). ובבחינת תנועת האש ממקום למקום, יאמר כי אֵשׁ יצאה מחשבון (במדבר כ״א כ״ח), ותהלך אֵשׁ ארצה (שמות ט׳ כ״ג), ירדה אֵשׁ מן השמים (מ״ב א׳ י״ד), ותפל אֵשׁ ה׳ (מ״א י״ח ל״ח), ובא, מימינו אֵשׁ דָּת למו (דברים ל״ג ב׳). לפי הקרי הן שתי מלות ופרושו לפי המוסכם אש של תורה, וכתרגום מנו אשתא אוריתא יהב לנא, (עיין אש דת). ובהשאלה יבוא השם אֵשׁ במובן חרון אף וקנאה, כי אֵשׁ קדחה באפי (ירמיה ט״ו י״ד), בהגיגי תבער אֵשׁ (תהלים ל״ט ד׳), וּבְאֵשׁ קנאתו (צפניה א׳ י״ח), פן תצא כָאֵשׁ חמתי (ירמיה ד׳ ד׳), חמתו נתכה כָאֵשׁ (נחום א׳ ו׳). ומזה בענין שממת חרב ומלחמה, אף אֵשׁ צריך תאכלם (ישעיה כ״ו י״א). ובמובן המוסרי בא כמשל לחטאים גדולים, ועם זה פורעניות וחורבן, הן כלכם קדחי אֵשׁ וכו׳ לכו באור אֶשְׁכֶם (ישעיה נ׳ י״א), וְאֵשׁ לא תכבה (שם ס״ו כ״ד), ובא, בתוך אַבְנֵי־אֵשׁ התהלכת (יחזקאל כ״ח י״ד). לדעת המפרשים, ענינו זוהר, גלאַנץ, сіяніе. והנראה שהוא כמשמעו, אבנים בוערות להפלגת המליצה, וראיה לדבר סוף המליצה, ואוצא אֵשׁ מתוכך היא אכלתך (שם י״ח), בְּאֵשׁ פלדות הרכב (נחום ב׳ ד׳), פֿונק, искры. ובהשאלה לשרב וחום, זאָננען גלוטה, солнечный-жаръ. כי אֵשׁ אכלה נאות מדבר (יואל א׳ י״ט), נחר מפוח מאשתם עפרת (ירמיה ו׳ כ״ט), בכתיב. ובקרי מאש תם בשתי מלות, ולפי הכתיב נראה שבא השם אֵשׁ. גם במשקל נקבה אִשָּׁה, והוא בכנוי מאש שלהם. ובדרז״ל בא בלשון רבים לנקבה מיני האש השונים בטבעם, בשתי אִשּׁוֹת באש של מעלה ובאש של מטה (שיה״ש ב׳ ח׳), שש אִשּׁוֹת הן, יש אוכלת ואינה שותה, ויש שותה ואינה אוכלת, ויש אוכלת ושותה, ויש אוכלת לחין כיבשים, ויש אש דוחה אש, ויש אש אוכלת אש (יומא כ״א ע״ב).

אִשֶּׁה, ש״ז. כנוי לקרבנות ע״ש שהם עולים על גבי המזבח להשרף. פייעראָפפער, огнепалимая жертва. אִשֵּׁה לה׳ הוא (שמות כ״ט י״ח), ובעולה מדבר. וכן החלק מן הקרבן שרק קצתו עולה להשרף, מזבח השלמים אִשֵּׁה לה׳ (ויקרא ג׳ ג׳). ובמנחה, אִשֵּׁה ריח ניחוח לה׳ (שם ב׳ ב׳ ט׳). ובכלל על הקרבן כלו, ועמו גם החלק הנאכל לכהנים, אִשֵּׁי ה׳ ונחלתו יאכלון (דברים י״ח א׳). ובמשנה, כאשים כמזבח (נדרים א׳ ג׳). ובתפלה, וְאִשֵּׁי ישראל.

1) אֵשׁ, אֶשָּׁא, אִישָּׁא, אֶשָּׁתָא, אִישָּׁתָא, ארמית כבעברית, פייער, огонь. ויהבת ליקדת אֶשָּׁא (דניאל ז׳ י״א), פחים אש וגפרית (תהלים י״א ו׳), ת״י פחין דְאֶשָּׁתָא, הסנה בער באש (שמות ג׳ ב׳) ת״א בעיר בְּאֶשָּׁתָא. ובהשאלה, ולקח ישמעאל בְּאִישָּׁה צמירתא (ת״י בראשי׳ כ״א ט״ו), קדחת בוערת הרבה, היצציגעס פיעבער, ли- хорадка. וכן בגמרא אישתא צמירתא (שבת ס״ז ע״א), אשתא בת יומא (שם ס״ז ע״ב), שאוחזתו בכל יום, או ביום הראשון שאוחזתו, אשתא תלתא (שם ס״ז ע״א) שאוחזתו משלשה ימים לשלשה ימים.

והמחולחלת כמו שהיא נטרפה, ופירש עד מלשון יאכל עד, כבגד עדים. ומיסודו של ארד נגזרו הפעל מאר, נאר, מרד.

אָרְד, שעּ״פ. עיד. שעל שמה נקרא אחד מגבורי דוד, אחיאם בן שרר הָאֲרָרִי (ש״ב כ״ג ל״ג), ובדה״יא (י״א ל״ה) נאמר תחתיו אחיאם בן שכר הַהֲרָרִי.

אֲרָרָט, שעּ״פ. שם מדינה, ותנח התבה על הרי אֲרָרָט (בראשית ח׳ ד׳), והמה נמלטו ארץ אֲרָרָט (מ״ב י״ט ל״ז), א״ת על טורי קרדו, ובתיב״ע על טורי דקרדון שום טורא חד קרדניא ושום טורא חד ארמיניא. ותמן מתבניא קרתא דארמניא בארעא מדינא, ולפי תרגום השבעים היא ארמעניא, והיא הארץ הידועה בצפון אשור וארם נהרים, המשתרעת עד גבולות אזיא הקטנה, וכנראה נחלקה לפנים לכמה ממלכות, אֲרָרָט מני ואשכנז (ירמיה נ״א כ״ז), וההרים שבארדט, הם לפי דעות המבארים, ההר אַגְרִי דאגה (האררט הגדול), ובלשון פרסית קוהי נוח (הר נח) וההר קושוק דאגה (האררט הקטן).

אָרַשׁ, פע״י. לא נמצא במקרא כי אם בשם תם זה רק פעם אחת.

אֲרֶשֶׁת, ש״נ. וַאֲרֶשֶׁת שפתיו בל מנעת (תהלים כ״א ג׳), י״ת ופרוש ספותיה. ענין מבטא, выраженіе, אויסדרוקק. והאחרונים מוצאים לו יסוד בל׳ ערבית ו ר ש. שהוראתו, חפץ, בקשה, פערלאנגען, בע־גערדע, желать. ומזה אֲרֶשֶׁת, וואנש, פערלאנגען, желаніе. וחכמינו ז״ל גזרו ממנו פעל, ואמרו, עד שלא יארש לשונו דבור (בראש׳ רבה ט׳), ומלשונם נראה שפרשוה בענין מבטא. וכן השתמשו בו הפייטנים, ואמר הקלירי, ארשה אָרוּשׁ רחשון (תפלת טל). ובבינוני פעול, בניב שפתיך בל יהיו אֲרוּשִׁים (סדר א׳ דשבועות).

אֵרַשׂ, פעי״. לא נמצא כי אם בבנין פיעל, יעוד ותחלת קנין אשה לשם אישות, פערלאָבען, צוזאגען, помолвить, обручить. אשר אֵרַשׂ אשה ולא לקחה (דברים כ׳ ז׳), אשר אֵרַשְׂתִּי לי (ש״ב ג׳ י״ד), ועד המליצה, וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי לעולם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי בצדק ובמשפט (הושע ב׳ כ״א) במובן לקוחים גמורים.

הפועל, אשר לא אֹרָשָׂה (שמות כ״ב ט״ו), פערלאָבט זיין, быть обручену. בתולה מְאֹרָשָׂה לאיש (דברים כ״ב כ״ג), פערלאָבטע, обрученная. ובארמית, נשתנה השי״ן בסמ״ך, ובמשקל הארמי הזה השתמשו חז״ל במשנה (עיין אָרַס). הגרתו הראשונה היא כנראה החזקה בדבר, עטוואס אין בעזיטץ נעהמען, завладѣть. וכן מצאנו בגמרא. ארישן דפרסאי עד ארבעין שנין (ב״ב נ״ח ע״א). לפי גרסת הערוך, ולפנינו אריסותא, ופירושו חזקה, וקרוב הוא לשרש ירש, ואפשר שיש במשמעו גם הוראת קשור ואסור, בינדען, связать. דומה לשרש ארז, חרז. ומזה בגמרא, רמי ליה ארוסיה בצואריה (יבמות דף מ״ז ע״א), ופירש הערוך שלשלת. קעטטע, цѣпь.

אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא, **אַרְתַּחְשַׁסְתָּא**, **אַרְתַּחְשַׁסְתְּא**, שעּ״פ. שם למלכי פרס, והוא השם Artaxerxes, בלשון הסופרים היונים. ועל כתבות קדמוניות לשמות מלכי פרס, נמצא דוגמתו אַרְתַּה שְׁהַתַּר או אַרְתַּא חְשַׁהְתַּר. והן שני שמות אַרְתַּה גדול, גראָסס, великъ. שְׁהַתַּר, חְשַׁהְתַּר, מלך, קעניג, царь. מלך גדול. והנה בכתבי הקדש מצאנו את השם הזה למלכי פרס בזמנים שונים: א) בימי זרובבל, אשר לשטנת צרי יהודה בטל מלאכת בנין המקדש והיתה בטלה עד השנה השנית לדריוש (עזרא ד׳–כ״ד). ב) בימי עזרא אשר מלא את ידיו לעלות מבבל לפאר את המקדש ולהקים תורת ישראל על תלה (שם ז׳ י״ב–כ״א). ג) בימי נחמיה שהיה משקהו ובשנת עשרים למלכותו נתן לו הרשיון לעלות לירושלים לבנותה (נחמיה ב׳ א׳), והנה אשר נזכרו בימי עזרא ונחמיה והטיבו לישראל יתבן שהוא זה בעצמו והוא הידוע ארתאקסערקסעס לאנגאמאנוס, אורך היד. אך זה שבטל את בנין המקדש, י״א שהוא פזידרא סמערדיס, סמערדיס השקר. ולא יתבן, כי המלך הזה לא מלך רק שבעה חדשים, ורחוק לשמוע, כי בזמן קצר כזה עלתה

ויצו לתלות אֲרָקִים על בלימה. אולם ר׳ ידעיה הבדרשי, אמר בבחינת עולם: נהראות הברקים נמרקים מרדכי אֲרָקִים נזרקים (פרק י״ג), דומה שהשתמש בשם ארקים לענין שמים, ואולי הוא ט״ס וצריך להיות שחקים.

אָרַר, פ״י, הקל, ענין יחול ובקשה שתחול רעה ופגע רע על הזולת. נרדף אל הפעל קבב, קלל, והפוכו ברך, פֿערפֿלוכען, פֿערפֿלוכען, клясть, проклинать. וְאָרוֹתִי את ברכותיכם (מלאכי ב׳ ב׳), י״מ שדרך מליצה נאמר שיקלל את הברכה עצמה. והנראה שהשם ברכה במקום הזה הוא כנוי מליצי אל כלל התבואות שהן מברכות הש״י, וכמו שאמר להלן והריקותי לכם ברכה (שם ג׳ י״ד). ונשיא בעמך לא תָאֹר (שמות כ״ב כ״ז), והקודם אלהים לא תקלל. והבינוני, אֹרְרֶיךָ ארור (בראשית כ״ז כ״ט), יקבהו אֹרְרֵי יום (איוב ג׳ ח׳), כנוי למכשפים המתפארים שיש בכח ידם לקלל את היום להחשיך אורו, טאגעס-פֿערפֿלוכער, проклинатели дня. והפעול, אָרוּר אתה מכל הבהמה (בראשית ג׳ י״ד), פֿערפֿלוכט, проклятъ. אֲרוּרִים אתם (יהושע ט׳ כ״ג), אֲרוּרִים הם לפני ה׳ (ש״א כ״ו י״ט) ה׳ קללם. ובמובן המוסרי, רשע ומשחת המדות שראוי למארה, גערת זדים אֲרוּרִים (תהלים קי״ט כ״א). וכן פקדו נא את הָאֲרוּרָה הזאת (מ״ב ט׳ ל״ד). ומזה בלשון חז״ל מהו למיעבר קמי דארורא (ירושלמי שקלים ב׳ ד׳). כנוי לפסל של ע״ז. והצווי, אורו מרוז ארו ארור וכו׳ (שופטים ה׳ כ״ג) הראשון בוי״ו והשני בלא וי״ו ובתוספת ה״א, לכה נא אָרָה לי (במדבר כ״ב ו׳).

הנפעל, מן הקל, פֿערפֿלוכט ווערדען, быть проклятымъ. במארה אתם נֵאָרִים (מלאכי ג׳ ט׳), הנו״ן בצירה, להרחבת האל״ף. ויש אומרים שזה משרש נָאַר, נאר מקדשו (איכה ב׳ ז׳), ולא הצירה ת׳ הדגש, ועיין נאר. ובפיוט סוד השלמים, נֶאֱרָה אבי שדה (עבודה ליוה״כ) מקדם נֶאֱרֶרֶת ונתלשת (קרובות שביעי של פסח).

הפיעל מענין הקל, וענינו הבאת הקללה בפועל, פֿלוך ברינגען, навести проклятіе. האדמה אשר אֵרְרָהּ ה׳ (בראשית ה׳ כ״ט), מי המרים הַמְאָרְרִים (במדבר ה׳ י״ח), מביאים מארה (ועיין הערה).

ההפעל, כענין הנפעל, פֿערפֿלוכט ווערדען, быть проклятымъ. אשר תאר יוּאָר (במדבר כ״ב ו׳).

מְאֵרָה, שם נקבה, הצירה ת׳ הדגש קללה. וביחוד, הרע המגיע בפועל בסבת הקללה, פֿלוך, проклятіе. ישלח ה׳ בך את הַמְּאֵרָה (דברים כ״ח כ׳), בַּמְּאֵרָה אתם נארים (מלאכי ג׳ ט׳), מְאֵרַת ה׳ בבית רשע (משלי ג׳ ל״ג). וברבוי, ומעלים עיניו רב מְאֵרוֹת (שם כ״ח כ״ז). ובמשנה, ותבא לו מְאֵרָה (סוכה ג׳ ט׳).

2) אֲרִירָה, בתלמוד, שם נקבה. קללה, פֿלוך, проклятіе. ארון שמשם ארירה יוצאה לעולם (ירושלמי ברכות ד׳). ומזה:

8) אָרָר, בפיוט, ש״ז. אדמה מֵאָרָר (הושענות).

2) אֲרוּרְיָה, במדרש ש״נ. פרשה הקללות והתוכחות שבתורה, ר׳ לוי בר פנטי קרא את ארוריה קדם רב הונא (קהלת ז׳ ג׳).

הערה. יתכן שיסוד השרש הזה הוא אר הדומה אל חר, חרר, בהוראת עשית נקב וחרר חור, לאָכען, проказывать. ומזה הבאת רעה על הזולת להפחיתו לחסרו ולשום בו מגרעת, הדומה אל השרש נקב, קבב, (עיי״ש). ולפי זה אפשר לאמר שטעמו של מי המרים המאררים הוא הנוקבים והחודרים חדרי בטן, ואולי זה טעמו של תרגום ירושלמי שתרגמו בדוקיא. לפי שתבודק נכנס בחורים ובסדקים, ושאר הכתובים לדעתו כך הוא. בתחלה קרא את המים מי מרים, על שם שהם מרים בטעמם מפני העפר, ובסוף אמר, ובאו המים המאררים למרים המים הנוקבים החודרים האלה ישובו להיות מרים בפעלתם למרר חיים, ובתרגום שמרוני מי בודת דמבארים, כענין התרגום ירושלמי שבאור ובדיקה ענין אחד להם, אלא שלפי התרגום השמרוני גם מרים ומאררים ענין אחד להם. ואולי פירש השם מרים גם הוא בהוראת עקיצה, דקירת, נקיבה, (ועיין מרר). ועפ״י המבואר יתכן לקיים גרסת התוספות (ב״ק דף י״א ע״א) אם טרף יטרף יביאהו עד (שמות כ״ב י״ב), אבא שאול אומר יביא ארורה לבית דין יביא המנוקבת

י"ב) בה"א נוספת ע"מ לילה, ונקראת, ארץ החיים (ישעיה ל"ח י"א), הארץ שאנחנו חיים עליה, בנגוד לשאול, כי נגזר מארץ חיים (שם נ"ג ח'). וברבוי, בארצות החיים (תהלים קט"ז ט'). וכן יכלול השם כלל מקום חיי האדם וקורותיו, וועלט, мiръ. ארץ נתנה ביד רשע (איוב ט' כ"ד), יתיצבו מלכי ארץ (תהלים ב' ב'), לערץ אנוש מן הארץ (שם י' י"ח). ב) חלק היבשה, דאס טראָקקענע, ערדע, суша, земля. ויקרא אלהים ליבשה ארץ (בראשית א' י'), תדשא הארץ (שם שם י"א), חית הארץ (שם שם כ"ה), או שיח לארץ ותרך (איוב י"ב ח'), והכפל ויספרו לך דגי הים. ג) מדינה בבחינת היושבים בה וכולל גם הימים והנהרות, לאנד, земля, страна. מן הארץ ההיא יצא אשור (בראשית י' י"א). ובמובן זה בא בסמיכות אל שם העם היושב בה או אל שמות טבעה ותכונותיה, ארץ מצרים (בראשית מ"א י"ט), ארץ כנען (שם י"ז ח'), ארץ ישראל (דה"ב ל"ד ז'), כשדים ארץ מולדתם (יחזקאל כ"ג ט"ו), ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג' ח'), ארץ מקנה היא (במדבר ל"ב ד'), ארץ נחלי מים (דברים י' ז'), ארץ הרים ובקעות (שם י"א י"א). וכן יבוא בכנוים, הנה ארצי לפניך (בראשית כ' ט"ו), ושלשת את גבול ארצך (דברים י"ט ג'), לתת לך את ארצם (שם ד' ל"ח) ובה"א הנגול, ללכת ארצה כנען (בראש' י"א ל"א). ובמובן זה יבוא בל' רבים, את כל הארצת האל (שם כ"ו ד'). (ועיין בסמוך). וע"ד ההשאלה, ארץ תחתית (יחזק' ל"א י"ח), ארץ תחתיות (שם ל"ב י"ח), כנוי לשאול, וכן ארץ חשך וצלמות (איוב י' כ"א), ארץ עפתה כמו אפל (שם שם כ"ב). ונופל גם על יושבי הארץ, וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מ"א נ"ז). ולפעמים יורה גם תבל ארץ, ארץ ארבע מאות שקל כסף (שם כ"ג ט"ו), שטיקק לאנד, участокъ. ושש שנים תזרע את ארצך (שמות כ"ג י'), אקקער, поле. וארץ נתן לו (מ"א י"א י"ח). пашня. ה) חמר הארץ, באָדען, почва. ארץ ממנה יצא לחם (איוב כ"ח ה'), והיתה ארצה לזפת (ישעיה ל"ד ט'). ואולי מזה הענין ארץ זבת חלב ודב"ש וכדומה, וכן יורה חלק העפרי, ערדיגע בעשאַפֿפענהייט(?), земляcтое. בעליל לארץ (תהלים י"ב ז'). ה) קרקע פני הארץ, ערד-באָדען, поверхность земли. וכסה את עין הארץ (שמות י' ה'), על הארץ תשפכנו כמים (דברים י"ב ט"ז), דבקה לארץ בטננו (תהל' מ"ד כ"ו), שבי לארץ אין כסא (ישעיה מ"ז א'), וישתחו ארצה (בראשית י"ח ב'), והנה סלם מצב ארצה (שם כ"ח י"ב) על הארץ. ומזה, בהוראת מטה, אונטען, внизу. מי יורידני ארץ (עובדיה א' ג'), השליך משמים ארץ (איכה ב' א'), ופנה למעלה ואל ארץ יביט (ישעיה ח' כ"א כ"ב). ובמשנה, שארצו של בית כמוהו (אהלות ט"ו ח'). ובתוספתא: חצצו מארצו (אהלות ר'). וברבוי, יורה על הרוב ארצות עמים אחרים, ומכל הארצות אשר הדיחם שמה (ירמיה כ"ז ט"ז), ולזרותם בארצות (תהלים ק"ו כ"ז), כי באימה עליהם מעמי הארצות (עזרא ג' ג'), הם העמים אשר הביא מלך אשור והושיבם בארץ ישראל (ועיין שם).

הערה. ההבדל שבין השם אדמה והשם ארץ, מונח ביסוד בנינם ונזרתם. השם אדמה הנגזר מיסודם של דם, דמם שענינם חבור מהודק, יורה מוצק של חבים השבור לזריעה כששברים אותו, ושעל כן נקשר עמו הפעל עבד (עיין אדמה), וכנראה שכן היתה דעת חז"ל במדרש שאמרו אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה מלין של אדמה (ב"ר י"ג), והשם ארץ, עקרו תחתית המקום כהוראת השם ארע בארמית ובחלוף העי"ן בצד"י, והונח ראשונה לכלל כדור הארץ בהפך לשם שמים, שעקרו עליונות המקום (עיין שמים). ולזאת לא נמצא שנקשר עמו הפעל עבד. וברבות השמושים בשמות אלה נתרבו ונתעפשו הוראותיהם, עד שנתקרבו זה אל זה ונשתוו יחדיו.

ארצא, שע"פ. בית ארצא (מ"א ט"ז ט') ולא נודע מי הוא.

1) ארק, ארמית, שם. דומה לשם ארע, בחלוף העי"ן בקו"ף, ארץ, ערדע, земля. די שמיא וארקא (ירמיה י' י"א) ולא נמצא בתרגומים. והפייטנים בנו סמכו שם בלשון רבים ארקים, בכוונה אל כדור הארץ בכלל, וע"מ שחקים. ור' שלמה בן גבירול אמר, שחקים רקע ארקים תקע, (שיה"ש בזמן ו'). וכן אמר ר' לוי, במי כמוך, אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם ארקים, ור' משה בן עזרא יאמר,

מפני שהאלית יושבת עליו (כלים פי"ז ו') . ובגמרא דסוטה. מאי איזוס ארא מבלא דחד פומא (סוטה ע"ג) .

2) אֲרַע, פגע, ארמית. בתרגום ירושלמי ובתרגום בבלי ערע בעין. פגיעה, קריה, בעגעגען, טרעפפען, встрѣчать, постигать. ימצאהו בארץ מדבר (דברים ל"ב י') ת"י אֲרַע יתהון שריין במדברא. יומם יפגשו חשך (איוב ה' י"ד), תרגומו ביומם יארעון חשך. ומזה במשנה, וְאֵירְעוֹ אבל או אונס (מו"ק ב' א'), שלא תֶּאֱרַע תקלה על ידו (ברכות ד' ב'). 2) ובהשאלה, אורעה כל הפרשה כולה ללא תפשה (גיטין ל"ט ע"ב), על משקל בנין אפעל בארמית, ופירש"י כל מקרה הפרשה אורעה וסיימה ללא תפשה. אורעה כל הפרשה כולה להיות דין (סנהדרין ל"ד ע"ב), ופירש"י נסתיימה. ומזה, בענין הזמנה ותקון, מקרא קדש יהיה לכם, אורעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (ספרי במדבר ס' קמ"ז), (ועיין מקרא קדש בשרש קרא). ובהתפעל אחת מתארעה לאחת והחשבון מתמצה (במדבר רבה פ"י).

2) מְאוֹרָע, במשנה, שם. מקרה, שראיינים, בעגעגניס, случай, событіе.

קורא למים ב' שמות על שם המאורע שאירע לה (שמו"ר א'). צריך להזכיר מעין המאורע (ירושלמי ר' ג'), ואומר מעין המאורע בעבודה (ביצה י"ז ע"א). ובפיוט, ובכל שעות מאורעות (רשב"ג בכתר מלכות).

1) אֲרַע, אַרַע, אַרְעָא, ארמית, שם, בעין השם ארץ בלשון עברי בחלוף צד"י בעין, ערד, земля. ומלאת כל אַרְעָא (דניאל ב' ל"ה). ועיקר הוראת השם תחתית המקום, דאס אונטערע, низъ, сподъ.

אֲרַע, שת. תחתון במקום, אונטערע, нижній. ובמובן המשאלי שפל במעלה, ניעדריגע, низкій. מלכו אחרי אַרְעָא מנך (שם ל"ט), יתיר אל"ף.

לְרַע, בחסרון אל"ף, תאר הפעל, אונטען, אונטערהאלב, внизу.

הפוכו לְעֵיל, וממראה מתניו ולמטה ראיתי (יחזקאל א' כ"ז) ת"י, וּלְרַע חזיתי, מתחת לרקיע (בראשית א' ז') ת"א די מִלְרַע, ומזה בחכמת הדקדוק, בענין מצב הנגינה במלה נקראת הנגינה מִלְּרַע, כשהיא בהברה האחרונה במלה, והפוכה מלעיל.

אַרְעִי, שם. תחתית, בּאָדען, дно, низъ.

ולא מטו לְאַרְעִית גבא (דניאל ו' כ"ה).

2) ארף, לא נמצא בפעל לא במקרא ולא במשנה כי אם בשם.

מַאֲרוּפָה, שם נקבה במשנה. כלי חפירה, שאופעל, заступъ.

במארופות של עץ (שביעית ח' ד'), ואולי הוא כמו ערף בעין בענין שבירה, עיין שם.

אַרְפָּד, שע"פ. שם מדינה, ממדינות ארץ ארם, איה מלך חמת ומלך אַרְפָּד (מלכים ב', י"ט י"ג), ובנבואות ירמיה, לדמשק, בושה חמת וְאַרְפָּד (ירמיה מ"ט כ"ג). וי"א שהיא אַרְוַד בחלוף פ"א בוי"ו, ממדינות ממלכת פיניקיא, שהיתה סמוכה לחמת, והראשון נראה עיקר.

אַרְפַּכְשַׁד, שע"פ. בן שם בן נח (בראשית י"ד כ"ב). לפי דברי יוסף בן מתתיהו בקדמוניות העברים ארפכשד הוא אבי הכשדים. והמבארים חזקו דבריו, ואמרו כי השם אַרְפַּכְשַׁד מורכב מן אֶרֶף, צֶרֶף, מחוז, ומן כשד. ולדעתם, הם בני שבטי הכשדים אשר ישבו במדינת אראפאכיטיס בצפון ארץ אשור. ולדעת המבארים האחרונים יהיה השם ארפכשד דומה אל השם אַרְיָאפַּכְשָׁתָּא, שהוראתו בלשון סנסקריטית, העמים השוכנים אצל מדינות אַרְיָא, והם המדינות של העמים המתיחסים לצאצאי אַרְיָא, (פידסט).

אֶרֶץ, שת. ועל המעט בל' זכר. (בראשית י"ג ו', ישעיה ט' י"ח, ס"ז ח'), ובה"א של יחס שאליו אַרְצָה. ולפעמים גם בזולת היחס (איוב ל"ד י"ג, ל"ז י"ב), הנחתו הראשונה א) כלל כדור הישוב והימים בכללו, ערדקריי, земный шаръ. די ערדע, земля. את השמים ואת הָאָרֶץ (בראשית א' א'). אֶרֶץ ושמים (שם ב' ד'), לפנים הָאָרֶץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ז), והכפל ומעשה ידיך שמים, ונרדף לשם תֵּבֵל, לה' הָאָרֶץ ומלואה תבל ויושבי בה (שם כ"ד א'). ובא שניהם יחדיו על פני תבל אַרְצָה (איוב ל"ז

שהיה לפנים הגבול בין ארץ מואב לבין ארץ האמורי, כי אַרְנֹן גבול מואב (במדבר כ"א י"ג), עברו את נחל אַרְנֹן (דברים ב' כ"ד). בהררי ערב יוצאים שני מעינות רחוקים זה מזה והיו לשני נהרות קטנים ההולכים נפרדים עד הגיעם לעיר עָר ושמה מתחברים והיו לנהר אחד גדול המשתפך בים המלח, וזה שנאמר, ואת הנחלים אַרְנֹן (במדבר כ"א י"ד), ועל מקום התחברם נאמר, ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער (שם שם ט"ו), והוא הנקרא מוגב בפי הערבאים. וההרים אשר על שפת הנחל נקראו בָּמוֹת אַרְנֹן, או בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנֹן (שם כ"א כ"ח), (ועיין במות, בעל). ועל שם הנחל הזה נקרא כל חבל הארץ מקום מעברו גם כן בשם אַרְנֹן, הגידו בְאַרְנֹן כי שֻׁדַּד מואב (ירמיה מ"ח כ').

יסודו אפשר שהוא ארן בהוראת חזק עז ויעד נחל איתן.

אַרְנָן, שע"פ. א) מבני זרובבל (דה"א ג' כ"א).

אָרְנָן, שע"פ. בדברי הימים זה שמו של השר היבוסי שנקרא בספר שמואל אֲרַוְנָה (דה"א כ"א ט"ו—כ"ח, דה"ב ג' א').

2) א) אָרַס, אָרֵס, ארמית. פעי. בהוראת הפעל אָרַשׂ בל' עברית. פֿערלאָבען, помолвить, обручить. ארש אשה ת"א דְאָרֵס אתתא (דברים כ' ז'). אשה תְאָרֵשׂ (שם כ"ח ל') ת"א תירוס. ובמשנה, השתמשו במשקל הארמי הזה תחת משקל העברי. הַמְאָרֵס את בתו (כתובות ד' ב'). ובנתפעל, הנשואות יִתְאָרְסוּ (יבמות ד' י'), ובשית אָרוּס, איין פֿערלאָבטער, помолвлен-ный. אֲרוּסָה, איינע פֿערלאָבטע, помолвлен-ная. ההוא ארוס וארוסתו (כתובות י"ג ע"ב).

2) אֵרוּסִין, שם. פֿערלאָבונג, помолвка, обрученіе. אלמנה וכו' מן הָאֵרוּסִין (כתובות א' ב'), ובגזרתו עיין אָרַשׂ.

2) ב) אָרִיס, בתרגומי' ובמשנה שם. מקורו מל' יונית. οορος. משגיח, שומר, אויפֿזעהער, וועכטער, надблюдатель, сторожъ. ובתרגומים התיחד לשומר הגנים או השדות. היכמא דאריסא נטר לכרמא (שיה"ש ח' י"א). וברבוי, אֲרִיסָא (תרגום איוב כ"ט כ"ג). ובמשנה, התיחד למקבל שדה מבעליה לעבודה למחצה לשליש או לרביע מן התבואות, האריסין והחכירות (בכורים א' ב').

2) אֲרִיסוּת, ש"נ. תנאי האריס, שנים שקבלו את השדה בַּאֲרִיסוּת (פאה ה' ה'). ובגמרא, השתמשו בו גם על ההשאלה, ואמרו הא באריסות' והא בפורענותא (ב"ק כ"ב ע"ב), סעודת מרעים, שאחד מהם מתחיל לעשות סעודה לחבריו בתנאי שגם הם יעשו אחר כך איש איש סעודה לכלם, ונקראת הסעודה הראשונה, אריסות ושאחריה פורענתא, שמשלמים התחיבותם (ועיין הערה לשרש ארש).

2) ג) אֶרֶס, אַרְסָא, בארמית, ובתלמוד, שם. חמת נחש ושאר בעלי החיים המזיקים, גיפֿט, яда. חמת למו כדמות חמת נחש (תהלים נ"ח ה'), ת"י ארסא להון כגון ארסא דחויא. ובגמרא, ומכניסות בהן יצר הרע כְאֶרֶס בבעוס (שבת ס"ב ע"ב). ובצרעה אמרו, ושופכת אַרְסָהּ (במדבר רבה י"ט), שלשה אירוסין הן, אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה ועומד מלמעלה (ירושלמי שבת א' ד'). ובספרי המתברים בשית, נחש אַרְסִי. שרשו לפי הנראה רס, רסס, שיש בהוראתו גם ענין נטיפה ונזילה כארס הנוטף ונזל מפי המזיק (עיי"ש).

2) ד) אֵירוּס, במשנה שם. מין זרע. האירוס והקיסום ושושנת המלך וכל מיני זרעים (כלאים ה' ח'), האירוס והקיסום וירקות חמור (אהלות ח' א'), ולשון יונית הוא ἶρις, שווערטליליע, косатикъ. ועיקר הוראתו קשת, רעגענבאָגען, радуга. ועל שמה נקרא מין הזרע הזה לפי שהוא בעל גונים הרבה כעין הקשת, אם בפיזז להן שוע (איוב ל' כ"ד), תרגומו יסיק להון אַרְסָא, וכנראה הוא מין שקוי רפואה שעושין מן הזרע הזה. ועל שם הגונים השונים. נקרא בלשון יונית גם מין אבן טובה המלוטשת בתבנית שש צלעות, ומראה ששה גונים שונים. ומזה במדרש, והכניסה לו שנים אריסין (דברים רבה פרשה ג').

2) ה) אֲרוּס, במשנה שם. מין תוף, פויקע, литавра. גזרו על עטרת חתנים ועל הָאֵרוּס (סוטה ט' י"ד), האירוס מטמא

(שופטים א׳ י״ח) , ובשם היחס הָאַשְׁקְלוֹנִי (יהושע י״ג ג׳) , ובני יהודה לקחוה מידי הפלשתים , וישבו ימים מספר עד אשר שבו הפלשתים ויקחוה מידיהם . העיר הזאת וסרניה עמדו על מקומה עוד בימי החשמונאים (חשמונאים א׳ , י״א ע׳) , גם ימים הרבה אח״כ נקרא על שמה שם כלי , שנזכר במשנה הכדומין האשקלונין (כלים י״ג ז׳) . ובימינו נמצא על מקומה כפר קטן בשם אַסְקְלוֹן בערך ג׳ שעות לדרום סדוד (אשדוד) . ור״ב בעל המסעות מזכיר בספרו עיר גדולה ויפה בשם אשקלון החדשה , אשר בנה אותה עזרא הכהן . והיא רחוקה מאשקלון הישנה והחדבה ד׳ פרסאות .

א) אָשׁוּר , ועל הרוב אָשֻׁר בקבוץ . וכמו כן עם הדגושים , ש״ז . עקב , כפת הרגל מעצם הקרסולים ולמטה , אבר הצעידה באדם , קנאָבעל , שריטט , хо- дыжка, стопа . ולא נמצא במקרא כי אם במובן המוסרי ורק בספרי אמ״ת , בַּאֲשֻׁרוֹ אחזה רגלי (איוב כ״ג י״א) , ותרגומו בְּאִסְתְּוַנֵיהּ , אם תטה אַשֻּׁרִי מני הדרך (שם ל״א ז׳) , וערום יבין לַאֲשֻׁרוֹ (משלי י״ד ט״ו) . וברבוי , תמוך אֲשֻׁרַי במעגלותיך (תהל׳ י״ז ה׳) , ותרגומו אִסְתְּוָרַי , אַשֻּׁרֵנוּ (תהלים י״ז י״א) , כונן אֲשֻׁרָי (שם מ׳ ג׳) , ומן השם הזה נגזר הפעל :

אָשַׁר , פעו״י . הקל , ענינו צעידה , הליכה במובן המוסרי , טרעטען , געהן , шагать, ходить . וְאַשֵּׁר בדרך בינה (משלי ט׳ ו׳) ולא נמצא יותר , ורוב שמושו הוא בבנין :

פיעל , יוצא . הנהגה הדרכה , לייטען , פֿיהרען , водить, руководить . ויהיו מְאַשְּׁרֵי העם מתעים (ישעיה ט׳ ט״ו) , מְאַשְּׁרֶיךָ מתעים (שם ג׳ י״ב) , וְאַשֵּׁר בדרך לבך (משלי כ״ג י״ט) . ענינו בדרך חכמה , ומוסב אל הקודם , שמע אתה בני וחכם , ותרגומו וְתָרֵץ לבך לארחא , פירשו במעם היישר משרש ישר , ואל תְּאַשֵּׁר בדרך רעים (שם ד׳ י״ד) .

הפועל . היות מונהג , מודרך , געלייטעט ווערדען , быть руководиму . וּמְאֻשָּׁרָיו מבלעים (ישעיה ט׳ ט״ו) .

ב) אֶשֶׁר , ש״ם . לא נמצא כ״א בסמיכות הרבוי מן הנפרד אֲשָׁרִים , ובכנוים , וענינו , טובה , הצלחה , גלוק , גליקק , добро, благо . אַשְׁרֵי אנשיך (מ״א י׳ ח׳) , ותרגומו טּוּבֵי גברך , אַשְׁרֵי אנוש יוכיחנו אלוה (איוב ה׳ י״ז) , אַשְׁרֵי האיש אשר לא הלך (תהלים א׳ א׳) , אַשְׁרֵי שאל יעקב בעזרו (שם קמ״ו ה׳) , וטעמו דרך היחול והבקשה , או דרך החזקה , מן הראוי והנאות שיהיה מוצלח או מוחזק ומוחלט הוא בהצלחה מי שהוא כך וכך , וענינו כמלת הקריאה , הייל דעם благо тому ! . וע״ד טוב לגבר (איכה ג׳ כ״ז) , ברוך הגבר (ירמיה י״ז ז׳) . וענין בואו ברבוי הוא לכלול כל מיני ההצלחה השונים , וכן תרגומו בארמית אַשְׁרֵי האיש , בל״ד טּוּבֵיהּ דבר נש . ובכנוי , אַשְׁרֶיךָ ישראל (דברים ל״ג כ״ט) , אַשְׁרֵיכֶם זרעי על כל מים (ישעיה ל״ב כ׳) , ומחונן ענוים אַשְׁרָיו (משלי י״ד כ״א) , ושמר תורה אַשְׁרֵהוּ (שם כ״ט י״ח) , בחסרון יו״ד הרבוי (ועיין הערה) . ובא פ״א במקרא במספר יחיד ועל משקל :

אֹשֶׁר , שם . כענין הקודם , גליקק , הייל , счастье . בְּאָשְׁרִי כי אשרוני בנות (בראשית ל׳ י״ג) , הבן הנולד הוא באשרי בשעה מוצלחת לי וע״ד בָּגָד , וי״מ כמו בָּא אָשְׁרִי , וא״ת תושבחא הות לי , מענין שבח וכבוד , רוהם , עהרע , слава . וכן תרגם השמרוני . ולדעת קצת איננו שם על משקל אשר כי אם מקור מן הקל , ואינו נכון , כי עיקר שמוש הפעל הנגזר מן השם אָשַׁר הוא בפיעל , כמו שיבוא . וגדולי המחברים רגילים להשתמש בשם אֹשֶׁר , בהוראת ההצלחה במובן המוסרי (עין ביאור בבראשית ל׳ י״ג) .

אִשֵּׁר , פעו״י . נגזר מן השם אשר או אֹשֶׁר , וענינו א) החלט שחברו הוא מוצלח , גליקליך פרייזען , ублажать . וְאִשְּׁרוּ אתכם כל הגוים (מלאכי ג׳ י״ב) , כי אִשְּׁרוּנִי בנות (בראשית ל׳ י״ג) , א״ת ארי בכן ישבחונני . ובמדרש אמרו : לומר אשרי מי שזכה לכך (ב״ר ע׳ א׳) , כל גוים יְאַשְּׁרוּהוּ (תהלים ע״ב י״ז) ת״י וימרון טב ליה , קמו בניה וַיְאַשְּׁרוּהָ (משלי ל״א כ״ח) , ותרגומו ויהבון לה טובה , כי אזן שמעה וַתְּאַשְּׁרֵנִי (איוב כ״ט י״א) , תרגומו אמרת טב לי , ועתה מְאַשְּׁרִים זדים (מלאכי ג׳ ט״ו) , רואים אנחנו שהזדים מצליחים והננו שמחים

הארט, פעסט, שטארק זיין, быть твердымъ, плотнымъ, крѣпкимъ. בגמרא, הא ברביכי הא באשוני (נדרים מ״ט א׳), מה דלועין ראשוני אף נבלה דאשוני (שבת דף קנ״ח ע״ב). ובת״י וירושלמי במובן עוצם, עיצום. ובהשאלה, לעצם הזמן, הזמן הנאות הקבוע, דער קערן דער צייט, געאייגענטע צייט, העכסטע צייט, ядро времени, самое удобное время. כי על כן עברתם וגו׳ (בראשי׳ י״ח ה׳), תיב״ע ארום בגין כדין בְּאִישׁוֹן שירותא אודמנתון, וכמו השחר עלה (שם י״ט ט״ו), תיב״ע וּבְאִישׁוֹן מיסק קריצתא, לזקניו (שם כ״א ז׳), ת׳ בְּאִישׁוֹן סיבותא, אים האהען אלטער, въ глубокой старости. והוא כעין השם עצם בעברית ביחוס אל הזמן, בעצם היום הזה (בראשי׳ י״ז כ״ג). ומזה י״מ בְּאִישׁוֹן לילה ואפלה (משלי ז׳ ט׳), בעיצום הלילה, בחוזק חשכת הלילה, ידעך נרו בֶּאֱשׁוּן חשך (משלי כ׳ כ׳) בקרי, ובכתיב בְּאִישׁוֹן בעיצומו של החשך וחזקו, דיכטע פינסטערניסס, глубь мрака. וכמו כן יפרשו מזה כְּאִישׁוֹן עֵינוֹ (דברים ל״ב י׳), אִישׁוֹן בַּת עַיִן, עצם העין, והוא תוכו ואמצעותו ששם עיקר כח הראות, אויגאפפעל, ядро глаза. (לעוזי) ועי׳ אישון בשרש איש.

אֶשְׁנָב, עיין שנב.

אֶשְׁנָה, שע״פ. בשם זה נקראו שתי ערים בשבט יהודה, אחת בשפלה (יהושע ט״ו ל״ג), ואחת במחוז אחר (שם שם מ״ג), והוא מיסודו של אשן בהוראת קשה וחזק, ויתכן שהאחת מהן עיקרה יְשָׁנָה, הפך העיר חֲדָשָׁה שהיתה גם כן בשבט יהודה (שם שם ל״ז).

אֶשְׁעָן, שע״פ. עיר בנחלת מטה יהודה (שם שם נ״ב), ועיין שען.

אַשָּׁף, ש״ת. מין מכשף, קוסם, צויבערער, מאגיקער, чародѣй, волхвъ. החרטמים, הָאַשָּׁפִים (דניאל א׳ כ׳), וְלָאַשָּׁפִים ולמכשפים (שם ב׳ ב׳), וכן הוא בארמית אָשַׁף, חרטם וְאָשַׁף וכשדי (שם ב׳ י׳). וברבוי, אָשְׁפִין, חרטמיא, אָשְׁפַיָּא (שם ד׳ ד׳). מקורו ארמית, ובה נמצא גם בפעל אֲשַׁף, נרדף לפעל כשף, צויבערן, чародѣйствовать. ויסודו לדעת חכמי השרשים שף, נשף, דבור בלחישה, לחש, פליסטערן, шептать. והקרוב לו צף, צפף בעברית, המצפצפים והמהגים (ישעיה ח׳ י״ט) (ועיין אשפה).

אַשְׁפָּה, ש״נ. נרתק החצים, קאָכער, колчанъ. עליו תרנה אַשְׁפָּה (איוב ל״ט כ״ג), אשר מלא אַשְׁפָּתוֹ מהם (תהלים קכ״ז ה׳), הביא בכליותי בני אַשְׁפָּתוֹ (איכה ג׳ י״ג). כנוי מליצי אל החצים הנתונים באשפה. בגזרת השם הזה דעת חכמי השרשים שיסודו שָׁפָה בהוראת קבלה, ומזה כלי קבול לחצים. והנראה כדעת הר״ש פאפענהיים שיסודו שף שפף בארמית בהוראת שפשוף ותכוך, רייבען, тереть. ומזה אשפה ע״ש שהחצים הנתונים שם נשופים ומתחככים זה בזה. חכר לדבר עליו תרנה אשפה ע״ש שהחצים הנשופים משמיעים קול בשפשופם. ולא רחוק לשער שאולי מזה נגזר השם אַשָּׁף, ועניננו נושא אשפה, והוא כנוי למין הקוסמים אשר קסמו ונחשו בחצים. וכמ״ש בקסמי מלך בבל: קלקל בחצים (יחזקאל כ״א כ״ו).

אַשְׁפֹּה, ש״נ. מקום אספת דמן, זבל, דינגלאטץ, דינגערהויפען, мѣсто навоза. במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים, מֵאַשְׁפֹּת ירים אביון (ש״א ב׳ ח׳, תהלים קי״ג ז׳), ואל השער הָאַשְׁפֹּת (נחמיה ב׳ י״ג), שער אחד משערי ירושלים ששם הוציאו את הזבל, ואת שער הָאַשְׁפּוֹת (שם ג׳ י״ד) מלא וי״ו, ופ״א בא בחסרון האל״ף, שער הָשְׁפּוֹת (שם שם י״ג). ובמשנה בלשון יחיד, מכר אַשְׁפָּה מכר זבלה (ב״ב ה׳ ג׳), ובא גם על משקל:

אַשְׁפֹּת, ש״נ. מענין הקודם פעם אחת במקרא בל״ר, חבקו אַשְׁפַּתּוֹת (איכה ד׳ ה׳). וכן במשנה, מאימתי מוציאין זבלים לְאַשְׁפַּתּוֹת (שביעית ג׳ א׳). יתכן שגם השם אשפה נגזר מפעל שף, שפף. וזה על שם הזבל הנתון שם להיות נשוף ברגלי הדורסין, ומתוקן לְזַבֵּל בו את השדות.

אַשְׁפְּנַז, שע״פ. רב סריסי מלך בבל (דניאל א׳ ג׳).

אַשְׁקְלוֹן, שע״פ. שם עיר בירת הארץ אשר לאחת מחמשת הסרניות בארץ פלשתים על יד הים הגדול

. за вину, повинная жертва. אשה לה׳ אָשָׁם הוּא (ויקרא ז׳ ה׳), אל אָשָׁם (שם י״ט כ״א), ובמשפטי התורה יש הבדל בין האשם ובין החטאת שהאשם איננו בא כי אם איל או כבש זכר, ואיננו בא כי אם על העבירות המפורשות בתורה כמו שהן מנויות במשנה, ואלו הן: אשמות (העבירות שמביאים עליהן קרבן אשם), אשם גזלות, אשם מעילות, אשם שפחה חרופה, אשם נזיר, אשם מצורע (זבחים ה׳ ה׳), כל אחד מחמשה האשמות האלה נקרא אָשָׁם וַדַּאי, ולפי הקבלה מביאים ג״כ אָשָׁם תָּלוּי, על הספק אם עבר בשגגה בדבר שחייבים על זדונו כרת, או לא עבר כלל (עיין חטאת). ובא בהשאלה לכל קרבן הבא לכפרת פנים, כי השב תשיבו לו אָשָׁם (ש״א ו׳ ג׳).

אָשֵׁם, ש״ת. א) למי שהאשם דבק בו ומוכן לפורעניות, שולדיג, מיט שולד בעלאַסטעט, виновный. ומדבר המלך הדבר הזה כְּאָשֵׁם לבלי השיב המלך את נדחו (ש״ב י״ד י״ג), שעורו, אם ידבר המלך את הדבר נראה כאלו הוא עצמו אָשֵׁם באותו חטא, אבל אֲשֵׁמִים אנחנו (בראשית מ״ב כ״א). ומזה בענין ב) המחויב להביא קרבן אשם, וַאֲשֵׁמִים איל צאן על אשמתם (עזרא י׳ י״ט). ולדעת הראב״ע הוא נמשך אל הקודם ויתנו ידם להוציא נשיהם, וטעמו, והאשמים האלה נתנו ידם גם להביא איל צאן על אשמתם.

אַשְׁמָה, ש״נ. א) ע״ד המקור מן הקל, פערשולדונג, провинение. אשר יעשה לְאַשְׁמָה בה (ויקרא ה׳ כ״ו), אשר נשיא יחטא לְאַשְׁמַת העם (שם ד׳ ג׳). ב) ש״ם. עבירה הגוררת עונש, שולדיגונג, вина, преступление. כי הוא אמון הרבה אַשְׁמָה (דה״ב ל״ג כ״ג), להוסיף על אַשְׁמַת ישראל (עזרא י׳ י׳), כי לְאַשְׁמַת ה׳ עלינו (דה״ב כ״ח י״ג). האשמה נגד השי. ויו״ם בענין ענש הפורעניות, פערדאַמניס, שטראַפע, наказаніе, осужденіе. האשמה אשר הביא ה׳ עלינו, כי רבה אַשְׁמָה לנו (שם), עניָנו כמו אַשְׁמָתֵנוּ, על חטאתנו ועל אַשְׁמָתֵנוּ (שם), הננו לפניך בְּאַשְׁמָתֵינוּ (עזרא ט׳ ט״ו). ובחבור לשם עָוֹן, והשיאו אתם עֲוֹן אַשְׁמָה (ויקרא כ״ב ט״ז). הרנה״ו פירש, עון שיאשם בו שיתחייב עליו דין, והנראה שעניָנו עון אשמת מעילה, כמפורש במקומו (ויקרא ה׳ ט״ו). ומזה במובן קרבן אשם, שולדאָפּפער, жертва повинности. יתננו ביום אַשְׁמָתוֹ (שם ה׳ כ״ד), ביום הבאת אשמו. וברבים, רק אתם עמכם אֲשָׁמוֹת לה׳ אלהיכם (דה״ב כ״ח י׳), וְאַשְׁמוֹתַי ממך לא נכחדו (תהל׳ ס״ט ו׳). וע״ד מליצת ההגשמה בא במובן כנוי לפסל ע״א, הנשבעים בְּאַשְׁמַת שמרון (עמוס ח׳ י״ד), כולל כל מיני ע״א שעבדו במלכות ישראל, ומפרש: חי אלהיך דן, וחי דרך באר שבע.

הערה. קרוב לשמוע שיסוד של השורש הזה הוא שם, שמם בהוראת תמהון לב מפחד וצרה, ומזה אשם בענין פחד ידיעת מעשה חטא ועון הראוי לענש, ולפי שהפעל שמם יכלול גם ענין שממון והורבן יתכן שבא הפעל אשם לפעמים ג״כ בהוראה זו, למען יחרבו וְיֶאְשְׁמוּ מזבחותיכם (יחזק׳ ו׳ ו׳), וכן הַאֲשִׁימֵם אלהים (תהלים ה׳ י״א).

אַשְׁמָן, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובל״ד, כשלנו בצהרים כנשף בָּאַשְׁמַנִּים כמתים (ישעיה נ״ט י׳) י״ת, בענין קבר, גראַב, гробъ. ומנחם פתרו מחשכים, פינסטערניסס, темнота. וכן פתרו גם הפייטן ואמר בלשון יחיד, והאיר אַשְׁמָן (קרובות ליום א׳ דשבועות), ולפיהם יהיה יסודו ישם, שמם, בהוראת חורבן ושממון ציה וצלמות. ודונש פתרו מלשון שָׁמֵן, וטעמו בין החיים הבריאים והשמנים אנחנו כמתים, ע״ד מליצת, ותרבות מֵתִים (ישעיה ה׳ י״ז), איפפיגע, קראַפטיגע, тучный, сильный. אבל אין ההקבלה אל המאמר הקודם, כשלנו בצהרים כנשף, מסכמת לפי הפירושים האלה. ואפשר שעיקר הוראתו זהר ונגוהות, גלאַנץ, העללע, блескъ, свѣтлость. וזה מיסודו של שָׁמַן, שֶׁמֶן, שהאיש השמן פניו מצהילות, וכמו שכתוב להצהיל פנים מִשָּׁמֶן (תהל׳ ק״ד ט״ו), וכן נקרא השמן בעצמו יִצְהָר (עיין צהר), ושעור הכתוב באשמנים, בעצם זהר היום, הננו כמתים שוכבי קבר וצלמות. מסכים אל הקודם, בצהרים כנשף.

2) אָשַׁן, ארמית. פ״ע. היות קשה, מוצק, חזק, דומה לשרש עשן בארמית.

טאמאריסק , тамарискъ . והנראה שהשם אשל הוראתו הראשונה כל אילן בכלל, והתיחד למין אילן מיוחד, וראיה לדבר כי תחת האמור בשמואל א׳ (כ״ב ו׳) תחת הָאֶשֶׁל ברמה, נאמר בדה״א (י״ד י״ב) תחת הָאֵלָה ביבש. והאשל של אברהם אפשר שהוא ממין הָאֵלָה ונטעו לזכרון מעשיו לדורות, לפי שהעץ הזה מצוין באריכות ימים הרבה, בגבה קומתו וברוב ענפיו העבותים, והוא נכבד ויקר בעיני עוברי אורח (ועיין אלה). ויסודו כנראה של, שלל, שהוראתו העקרית הסתעפות, שרבוב וקליעה, ודומה בארמית אשלא, חבל, שטריק, веревка. טמון בארץ חַבְלוֹ (איוב י״ח י׳) ת׳ אשליה. ובגמרא דתליא באשלי רברבי (ביצה כ״ז א׳). הערוך פירש חכמים גדולים וכדאמרן, הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל ל״א ג׳). ורש״י פירש בחבלים גדולים וגסים שקשים לינתק, כלומר חכמים גדולים אמרוה. ויתכן שטעמו שלשלת גדולה של חכמים בהמשך כמה דורות, קעטע, цѣпь . וכמו שמפורש שם בגמרא, דאמר ר״ש בן פזי אר״י בן לוי אמר רבי יוסי בן שאול אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלים (ועיין תענית ה׳ ע״ב, ב״ר פ׳-נ״ד).

2) אָשְׁלָג, במשנה, שם. קמוליא ואשלג (שבת פ׳ ח׳), מין בורית שמכבסים בו בגדים לנקותם. ויתכן שיסודו שלג ע״ש שהוא מעלה קצף לבן כשמשפשפים אותו, שוים ווייס, (ועיין המשביר).

אָשֵׁם , פעל. הקל בעבר אָשַׁם , ועל המשקל אָשֵׁם, העתיד יֶאְשַׁם. עיקר

א) דביקת החטא הנעשה בשגגה או בזדון בנפש החוטאת, היודעת חיוב העונש, זיך פערשולדיגן, שולדיג זיין, провиниться . אשר נשיא יחטא וגו׳ בשגגה וְאָשֵׁם (ויקרא ד׳ כ״ב), ואם נפש תחטא בשגגה וגו׳ וְאָשֵׁם (שם שם כ״ז), וְאָשְׁמָה הנפש ההיא (במדבר ה׳ ו׳), בדמך אשר שפכת אָשַׁמְתְּ (יחזק׳ כ״ב ד׳). וביחס אל המצוה שעבר עליה או אל מי שחוטאים לו בא ביחס הלמד. והיה כי יֶאְשַׁם לאחת מאלה (ויקרא ה׳ ה׳), אָשֹׁם אָשַׁם לה׳ (שם שם י״ט), בפתח. לאשר אָשַׁם לו (במדבר ה׳ ז׳) בפתח. ובדברי התורה התיחד הפעל אשם לחטא שמביאים עליו קרבן אָשָׁם (עיין אשם וביאור הרמב״ן ויקרא ה׳ י״ט). ובא, וַיֶּאְשַׁם בבעל וימת (הושע י״ג א׳), בחטא עבודת הבעל. ודומה, חיוב העונש, שולדיג זיין, быть виновнымъ . אמרו לא נֶאְשָׁם (ירמיה נ׳ ז׳), כעת תֶּאְשָׁמוּ (שופטים כ״א כ״ב), ועם זה קבלת העונש, ביסטן, быть наказану . תֶּאְשַׁם שמרון כי מרתה באלהיה (הושע י״ד א׳), ליידען, отредать . ושנאי צדיק יֶאְשָׁמוּ (תהלים ל״ד כ״ב), והקודם תמותת רשע רעה. ולא יֶאְשְׁמוּ כל החוסים בו (שם שם כ״ג), והקודם, פודה ה׳ נפש עבדיו. אלה אכלה ארץ וַיֶּאְשְׁמוּ ישבי בה (ישעיה כ״ד ו׳), פן יקללך וְאָשָׁמְתָּ (משלי ל׳ י׳). ובהשאלה לדבר שאין בו רוח חיים, למען יחרבו וְיֶאְשְׁמוּ מזבחותיכם (יחזקאל ו׳ ו׳), בלשון נופל על לשון, על הנאמר מקודם, הערים תחרבנה והבמות תישמנה. ולדעת המפרשים הוא מענין שממה, פערעדעט, צערשטערט ווערדען, быть разрушену . (ועיין הערה).

הנפעל, פ״א במקרא, וע״ד ההשאלה, גם עדרי הצאן נֶאְשָׁמוּ (יואל א׳ י״ח): רש״י פירש נתקלקלו באשמתן, ביסטן, быть наказану . וי״ת צדיא מלשון שממה, פערשמאכטען, томиться . (ועיין הערה).

ההפעיל, פ״א במקרא יוצא מן הקל, הבאת עונש פורעניות על החוטא, ביסטען לאססען, פערדאממען, осуждать . הַאֲשִׁימֵם אלהים (תהלים ה׳ י״א). ויש מפרשים מלשון שממון ומהומה, אין פערווירונג ברינגען, смущать . (ועיין הערה).

אָשָׁם , ש״ז. א) עבירה המביאה לידי חיוב עונש, שולד, вина . ונרדף עם חטא, חטאה, והבאת עלינו אָשָׁם (בראשית כ״ו י׳), ע״ד כי הבאת עלי וגו׳ חטאה גדולה (שם כ׳ ט׳), אם תשים אָשָׁם נפשו (ישעיה נ״ג י״ד), אולים יליץ אָשָׁם (משלי י״ד ט׳), האשם שהאולים אשמים בו בעיניהם הוא המליץ עליהם, כי בו יתפארו ויתהללו (ועיין לוץ). וזה כענין מליצת מתהלך בַּאֲשָׁמָיו (תהל׳ ס״ח כ״ב) בל״ד. ב) נשוא האשם, נעגעשטאנד דער שולד, предметъ вины . להשיב הָאָשָׁם אליו (במדבר ה׳ ח׳). ג) הקרבן הבא לכפרת האשם, שולדאפפער, жертва,

מציאים זה הדבור מן ארבות ידיו, וכותתם שתרגומו אשות ידוהי (ועיין ארבה).

אַשְׁחוּר, שע"פ. בן חצרון (דה"א ב' כ"ד), וכנראה הוא מורכב מן אש (איש) חור, איש בן חורין.

אֲשִׁימָא, שע"פ. שם פסל יראתן של אנשי חמת, ואנשי חמת עשו את אֲשִׁימָא (מ"ב י"ז ל'). בגמרא אמרו מאי ניהו ברדא קרחא ורי"ל עֵז שהוא קרח, ורש"י בפירושו למלכים כתב שהוא דמות תיש, קאַהלער באָקק, безвласый козелъ. ולדעת ר' אליהו בחור מזה בגמרא זקן אשמאי (קדושין ל"ב ע"ב), אלא שהוא מפרש אשימא קוף, אַפֶּע, обезьяна. כמו שהוא בלשון רומית, Simiam. ויותר נכון כפירוש חז"ל. והתיש בעל הזקן, כנוי מסכים לזקן בור שאין לו מוקרתו כי אם זקנו ודומה לתיש, וכמו שמצאנו שקרא צדוקי אחד את ר' יהושע בן קרחה, ברדא קרחא (שבת קנ"ב ע"א), דרך גנאי לרמז שהוא זקן קרח וסכל כתיש.

אֶשֶׁךְ, ש"ז. לא נמצא כי אם פ"א במקרא, וענינו בצי הזכר, האָדע, ятро. כרות אֶשֶׁךְ (ויקרא כ"א כ') שבציו מרוחים. ובמשנה בל"ד כל שנמרחו אֲשָׁכָיו (בכורות ז' ה'). וי"א שמן השם הזה בא הפעל, סוסים מיזנים מַשְׁכִּים היו (ירמיה ה' ח'), שהוא כְּמו כְּאַשְׁכִּים בעלי אשכים גדולים כנוי על חוזק התאוה. והוא ע"ד מקרין מפרים. ובמשנה: המאושכן ובעל גבר (בכורות ז' ה'), ופירשו המפרשים שכים של בציו ארוך עד שמגיע לארכובה, האָדע בריכע, грыжный. אבל בגמרא הגירסא מאושבן בבית, וכמו כן כישבן (בכורות מ"ד ע"ב), וכבר העיד הרא"ג שהגירסא הנכונה היא משועבז, גידי פחדיו ישרגו (איוב מ' י"ז), תרגומו גברי שעבוזהי משבשין בתרגום כ"י, ובערוך ערך שעבז, (אוצר נחמד ח"ב עמוד 89).

יסודו שך, בענין קליעה, ע"ש קליעת הגידים. ועיין אשכל בשרש שכל.

אֶשְׁכֹּל, עיין שכל.

אֶשְׁכָּר, עיין שכר.

אֶשְׁכְּרוּעַ, ארמית. שם מין עץ, תאשור (ישעיה מ"א י"ט), תרגום יונתן ואשכרועין, וכן תרגם בת אשורים (יחזקאל כ"ז ו') דפין דְאֶשְׁכְּרוּעִין. כאלו היה כתוב בתאשורים. ובמשנה, הרי הן כְּאֶשְׁכְּרוּעַ לא שחורים ולא לבנים אלא בינונים (נגעים ב' א'), בוכסבוים, самшитовое дерево. גרוֹלוֹת של אֶשְׁכְּרוּעַ (יומא ג' ח').

אַשְׁכְּנַז, שע"פ. א' מבני גמר בן יפת (בראשית י' ג'). העם אשר יצא ממנו והמדינה אשר נושב שמה, לא נזכר במקרא כי אם פעם אחת, ארדט מני וְאַשְׁכְּנָז (ירמיה נ"א כ"ז), וממקום זה מוכרע שהעם הנקרא על שמו ישב בסביבות ארדט ומדינתו תחשב לארץ ארמיניא Armenien. ולדעת באַבארט היא הנודעת בשם Asconia. ממלכה בארץ פריגיא, אשר באה תחת ממשלת ביטיניא באזיא הקטנה למערבה של ארץ ארדט. והנה סופרי ישראל נהגו מימי קדם לקרוא בשם אשכנז את מדינת גערמאניא, ויושביה בשם אשכנזים, ולא נודע על מה סמכו בזה, אולם החוקרים האחרונים חקרו ומצאו כי בני אשכנז שבמקרא באו בימים מקדם מעבר לנהר תאנאים Tanais, ודרך ההעלספאנט מאזיא לארצות איירופה ונאחזו בארצות סקאדינאַוויא וגערמאניא (פירסט), וארטעל בהערותיו להעתקתו של שירי הומירוס שיר י"ג חרוז 798 מעיד כי בפי הרומאים החדשים נקרא המחוז אַנהאַלט בגערמאניא, וכן העיר אשערסלעבען במחוז האלבערשטאדט בשם Ascania, והוא על שם אַשְׁכְּנַז בן גמר.

אֵשֶׁל, ש"ז. ויטע אֵשֶׁל בבאר שבע (בראשית כ"א ל"ג), א"ת אִילָנָא, והוא לדעתו שם כולל כל מין עץ, בוים, дерево. וכן פירש ר' יונה בן גאנח שהוא קרוב לשם אתל בלשון ערבית שענינו שרש (כרם חמד חלק ח' עמוד 85) ויתכן שמטעם זה פרשו רבי יהודה אֵשֶׁל פרדס (סוטה י' ע"א, (בראשית רבה נ"ד), וכן הוא בתרגום שמרוני, פרדס, בוימגארטען, בוימפלאַנצונג, садъ. והרב ר' דוד קמחי מביא בשם רבי יונה שאפשר שהוא שם אילן מיוחד שקורין בערבי אתל. והוא דומה לאילן שקורין בלעז טמרין.

השם הזה הוא שם יסודי, ועל דרך הדרשים, כאלו שרשו אשש, הדומה לו הפעל אָזָא בארמית.

1) אשׁ, אוּשָׁה, ארמית, ש״נ. יסוד החומה ועם זה חומה בצורה, גרונדפעסטע, פעסטער מויער, основаніе. крѣпкая стѣна. במקרא לא נמצא כי אם בלשון רבים, יהב אֻשַּׁיָּא די בית אלהא (עזרא ה׳ ט״ז), וְאֻשַּׁיָּא יחיטו (שם ד׳ י״ב), וְאֻשּׁוֹהִי מסובלין (שם ו׳ ג׳). ובתרגומים גם ביחיד, כְּאוּשָׁא ביני עממיא (תרגום שה״ש ח׳ ט׳) חומה בצורה, השתות יהרסון (תהל׳ י״א ג׳) ת״י אֻשַּׁיָּתָא, ובכתבי יד אוּשָׁיָתָא, בין שורותם (איוב כ״ד י״א), תרגומו אוּשְׁיָתֵהוֹן. ומזה בגמרא, אשישא מתתא עתיקא (בבא בתרא ד׳ כ״א), חופר לאושין (ב״ק נ׳ א׳), (ועיין אשה, אשש).

אִשׁ. מלת תאר פעל, בהוראת יֵשׁ, דין, есть, быть. אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ש״ב י״ד י״ט), עוד הַאִשׁ בית רשע אוצרות רשע (מיכה ו׳ י׳), (ועיין איש).

אַשְׁבֵּל, שע״פ. מבני בנימן (בראׁ מ״ו כ״א). וביחד היחס, לְאַשְׁבֵּל משפחת הָאַשְׁבֵּלִי (במדבר כ״ו ל״ח), ובהרכבתו אפשר לשער שטעמו אִישׁ בָּעַל, ועיד אֶשְׁבַּעַל.

אֶשְׁבָּן, שע״פ. מבני שעיר החרי (בראשית ל״ו כ״ו). ויתכן שענינו אִישׁ־בֵּן, איש חכם.

אַשְׁבֵּעַ, שע״פ. מבני שלה בן יהודה (דה״א ד׳ כ״א).

אֶשְׁבַּעַל, שע״פ. בן שאול המלך (שם ח׳ ל״ג, ט׳ ל״ט). ולדעת המפרשים הוא הנקרא בספר (שמואל ב׳, ב׳—ח׳), אִישׁ בֹּשֶׁת, (ועיין איש בשת).

אֶשַׁד, אֲשַׁד, ארמית. פ״י הקל, שפיכה בכלל. וביחוד שפיכת נוזלים, אויסשיטען, גיעססען, פערגיעססען, высыпать, выливать. דם שפך (ויקרא י״ז ד׳) ת״א, דמא אשד. ומזה בעברית:

אֶשֶׁד, ש״נ. שפך המים במקום מדרון, שטראָם, сток, скатъ. וְאֶשֶׁד הנחלים אשר נטה לשבת ער (במדבר כ״א ט״ו), (ועיין ארנון).

אֲשֵׁדָה, ש״נ. מקום מדרון ומשופע, שפלת ההרים, פוסאבהאנג, שלוכט, скатъ, склонъ, оврагъ. לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים, והשפלה וְהָאֲשֵׁדוֹת (יהושע י׳ מ׳). ובסמיכות לשם העצם הפרטי פסגה. תחת אַשְׁדֹּת הפסגה (דברים ג׳ י״ז) חסר וי״ו, תחת אַשְׁדּוֹת הפסגה (יהושע י״ב ג׳) מלא וי״ו. ומזה, לדעת המבארים האחרונים: אֵשְׁ דָּת, בפסוק. מימינו אֵשׁ דָּת למו (דברים ל״ג ב׳), שהוא לפי הכתיב במלה אחת. שם המקום הנקרא אשדות הפסגה שהיה משה רבינו עליו השלום עומד שם בשעה שברך את ישראל, והוא מקביל אל שמות המקומות סיני, שעיר, הר פארן הנקובים באותו ענין, וטעם מימינו אשדת מימין לָאֲשֵׁדָת, ובא השם גם ע״ס אֲשֵׁדָה, ובחלוף הה״א בתי״ו על דרך עזרת מצר (עיין ארץ קדומים, המשתד״ל).

אַשְׁדּוֹד, שע״פ. עיר בארץ פלשתים בירת המחוז של אחת מחמשת סרני פלשתים, אַשְׁדּוֹד בנותיה וחצריה (יהושע ט״ו מ״ז), ויבנה ערים בְּאַשְׁדּוֹד (דה״ב כ״ו ו׳), ושם היחס אַשְׁדּוֹדִי, העזתי וְהָאַשְׁדּוֹדִי (יהושע י״ג ג׳), וישכימו אַשְׁדּוֹדִים (שמ״א ה׳ ג׳), נשים אַשְׁדֳּדִיּוֹת (נחמיה י״ג כ״ג). וביחס אל הלשון, חצי מדבר אַשְׁדּוֹדִית (שם שם כ״ד). לדעת בעל תבואות הארץ כעת נמצא על מקומה הכפר סדוד כשתי שעות לדרום יבנה ורחוק כשעה מן הים.

אשה, דומה לשרש אש, אוּשָׁא בארמית, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, (עיין אש) ועל משקל:

אָשְׁיָה, ש״נ. יסוד חומה, או חומה בצורה, גרונד פעסטע, פעסטע מויער, основаніе, крѣпкая стѣна. נפלו אָשְׁיוֹתֶיהָ (ירמיה נ׳ ט״ו) בקרי, והכתיב אשויתיה, עד משקל הארמי. (ועיין אשש).

2) אַשְׁוָיָה, במש׳ ש״נ. כלי מכלי המטוה, הנגע בצמר שעל האמה באשויה מהור (כלים כ״א א׳), העץ שכורכים עליו צמר הנמן לטוותו, שפינדעל, רָקָקָע, веретено, прялка. ובפירוש רב האי גאון, ויש

השטנה לפניו ויצאה פקודתו הרעה, ויותר רחוק מזה שהשטנה אשר התחילה כבר בתחלת מלכות אחשורוש (עזרא ד׳ ו׳) שהוא קאמביזעס שמלך י״ג שנה, לא עשתה שום רושם עד סמערדיס, וע״כ נראה כדעת הר״ש מונק שארתחששתא שבטל את בנין המקדש הוא אחשורוש עצמו שכתבו לו השטנה, ושני שמות היו לו (עיין אחשורוש).

אֵשׁ, ש״נ. ואך לפעמים בא בלשון זכר, (ירמיה מ״ח מ״ה, תהלים ק״ד ד׳, איוב כ׳ כ״ז) בבנוי אִשּׁוֹ ברגש, אֶשְׁכֶם, יסוד השורף והמאיר, פייער, огонь. תנור עשן ולפיד אֵשׁ (בראשית ט״ו י״ז), בעמוד אֵשׁ להאיר להם (שמות י״ג כ״א), ונקשר עם פעלים שונים לפי השמישה, לא תבערו אֵשׁ (שם ל״ה ג׳), כי בערה בָּם אֵשׁ ה׳ (במדבר י״א ג׳), תאכלהו אֵשׁ לא נפח (איוב כ׳ כ״ו) בל״ז, אש אשר לא נפחה בידי אדם והכוונה אש מידי שמים. הסנה בער בָּאֵשׁ והסנה איננו אכל (שמות ג׳ ב׳), אֵשׁ תמיד תוקד על המזבח (ויקרא ו׳ ו׳), הצית אֵשׁ עליה (ירמיה י״א ט״ז), ואֵשׁ נשקה ביעקב (תהלים ע״ח כ״א), בקדח אֵשׁ המסים (ישעיה ס״ד א׳), בָּאֵשׁ תשרפו (שמות י״ב י׳), אֵשׁ לפניו תלך ותלהט סביב צריו (תהלים צ״ז ג׳), אֵשׁ לוהט (שם ק״ד ד׳), גם כן בל״ז, וְאֵשׁ מתלקחת (שמות ט׳ כ״ד). ובבחינת תנועת האש ממקום למקום, יאמר כי אֵשׁ יצאה מחשבון (במדבר כ״א כ״ח), ותהלך אֵשׁ ארצה (שמות ט׳ כ״ג), ירדה אֵשׁ מן השמים (מ״ב א׳ י״ד), ותפל אֵשׁ ה׳ (מ״א י״ח ל״ח), ובא, מימינו אֵשׁ דָּת למו (דברים ל״ג ב׳). לפי הקרי הן שתי מלות ופרושו לפי המוסכם אש של תורה, וכתרגומו מגו אשתא אוריתא יהב לנא, (עיין אש דת). ובהשאלה יבוא השם אֵשׁ במובן חרון אף וקנאה, כי אֵשׁ קדחה באפי (ירמיה ט״ו י״ד), בהגיגי תבער אֵשׁ (תהלים ל״ט ד׳), ובְאֵשׁ קנאתו (צפניה א׳ י״ח), פן תצא כָאֵשׁ חמתי (ירמיה ד׳ ד׳), חמתו נתכה כָאֵשׁ (נחום א׳ ו׳). ומזה בענין שממת חרב ומלחמה, אף אֵשׁ צריך תאכלם (ישעיה כ״ו י״א). ובמובן המוסרי בא כמשל לחטאים גדולים, ועם זה פורעניות וחורבן, הן כלכם קדחי אֵשׁ וכו׳ לכו באור אֶשְׁכֶם (ישעיה נ׳ י״א), וְאֵשָׁם לא תכבה (שם ס״ו כ״ד), ובא, בתוך אַבְנֵי־אֵשׁ התהלכת (יחזקאל כ״ח י״ד). לדעת המפרשים, ענינו זהר, גלאנץ, éclat. והנראה שהוא כמשמעו, אבנים בוערות להפלגת המליצה, וראיה לדבר סוף המליצה, ואוצא אֵשׁ מתוכך היא אכלתך (שם י״ח), בְּאֵשׁ פלדות הרכב (נחום ב׳ ד׳), פונקען, искры. ובהשאלה לשרב וחום, זאננען גלוטה, солнечный жаръ. כי אֵשׁ אכלה נאות מדבר (יואל א׳ י״ט), נחר מפוח מאשתם עפרת (ירמיה ו׳ כ״ט), בכתיב. ובקרי מאש תם בשתי מלות, ולפי הכתיב נראה שבא השם אֵשׁ. גם במשקל נקבה אִשָּׁה, והוא בבנוי מאש שלהם. ובדרז״ל בא בלשון רבים לנקבה מיני האש השונים בטבעם, בשתי אִשּׁוֹת באש של מעלה ובאש של מטה (שיה״ש ב׳ ה׳), שש אִשּׁוֹת הן, יש אוכלת ואינה שותה, ויש שותה ואינה אוכלת, ויש אוכלת ושותה, ויש אוכלת לחין כיבשים, ויש אש דוחה אש, ויש אש אוכלת אש (יומא כ״א ע״ב).

אִשֶּׁה, ש״ז. כנוי לקרבנות ע״ש שהם עולים על גבי המזבח להשרף, פייעראָפפער, огнепалимая жертва. אִשֶּׁה לה׳ הוא (שמות כ״ט י״ח), ובעולה מדבר. וכן החלק מן הקרבן שרק קצתו עולה להשרף מזבח השלמים אִשֶּׁה לה׳ (ויקרא ג׳ ג׳). ובמנחה, אִשֵּׁה ריח ניחוח לה׳ (שם ב׳ ב׳ ט׳). ובבלל על הקרבן כלו, ועמו גם החלק הנאכל לכהנים, אִשֵּׁי ה׳ ונחלתו יאכלון (דברים י״ח א׳). ובמשנה, כאשים כמזבח (עדיות א׳ ג׳). ובתפלה, וְאִשֵּׁי ישראל.

1) **אֵשׁ, אֶשָּׁא, אִשָּׁא, אֶשָּׁתָא, אִשָּׁתָא**, ארמית כבעברית, פייער, огонь. ויהבת ליקדת אֶשָּׁא (דניאל ז׳ י״א), פחים אש וגפרית (תהלים י״א ו׳), ת״י ספחין דְאֶשָּׁתָא, הסנה בער באש (שמות ג׳ ב׳) ת״א בעיר בְּאֶשָּׁתָא. ובהשאלה, ולקה ישמעאל בְּאִישָּׁה צמירתא (ת״י בראשי׳ כ״א ט״ו), קדחת בוערת הרבה, היטציגעס פיעבער, жаръ, хорадка. וכן בגמרא אישתא צמירתא (שבת ס״ז ע״א), אשתא בת יומא (שם ס״ז ע״ב), שאוחזתו בכל יום, או ביום הראשון שאחזתו, אשתא תלתא (שם ס״ז ע״א) שאוחזתו מש׳ שהימים לשלשה ימים.

והמתולתלת כמו שהיא נגרפה, ופירש עד מלשון יאכל עד, כבגד עדים. ומיסוד של ארד נגזרו הפעל מאר, נאר, מרד.

אָרְד, שע״פ. עיר. שעל שמה נקרא אחד מגבורי דוד, אחיאם בן שרר הָאֲרָרִי (ש״ב כ״ג ל״ג), ובדה״יא (י״א ל״ה) נאמר תחתיו אחיאם בן שכר הַהֲרָרִי.

אֲרָרָט, שע״פ. שם מדינה, ותנח התבה על הרי אֲרָרָט (בראשית ח׳ ד׳), והמה נמלטו ארץ אֲרָרָט (מ״ב י״ט ל״ז), א״ת על טורי קרדו, ובתיב״ע על טורי דקרדון שום טורא חד קרדניא ושום טורא חד ארמיניא. ותמן מתבניא קרתא דארמניא בארעא מדינא, ולפי תרגום השבעים היא ארמעניא, והיא הארץ הידועה בצפון אשור וארם נהרים, המשתרעת עד גבולות אזיא הקטנה, וכנראה נחלקה לפנים לכמה ממלכות, אֲרָרָט מני ואשכנז (ירמיה נ״א כ״ז). וההרים שבארדט, הם לפי דעות המבארים, ההר אַגְהְרִי דאגה (האררט הגדול), ובלשון פרסית קוהי נוח (הר נח) וההר קוטשוק דאגה (האררט הקטן).

אָרַשׁ, פע״י. לא נמצא במקרא כי אם בשם תם זה רק פעם אחת.

אֲרֶשֶׁת, ש״נ. וַאֲרֶשֶׁת שפתיו בל מנעת (תהלים כ״א ג׳), י״ת ופרוש ספותיה. ענין מבטא, אויסדרוק, выраженie. והאחרונים מוצאים לו יסוד בל׳ ערבית ורש. שהוראתו, חפץ, בקשה, פערלאנגען, בע-געהרען, желать. ומזה אֲרֶשֶׁת, וואונש, פערלאנגען, желанie. וחכמינו ז״ל גזרו ממנו פעל, ואמרו, עד שלא יארש לשונו דבור (בראש רבה ט״), ומלשונם נראה שפרשוה בענין מבטא, וכן השתמשו בו הפייטנים, ואמר הקליר, ארשה אֲרוּשׁ רחשון (תפלת טל). ובבינוני פעול, בניב שפתיך בל יהיו אֲרוּשִׁים (סדר א׳ דשבועות).

אֵרַשׂ, פע״י. לא נמצא כי אם בבנין פיעל, יעוד ותחלת קנין אשה לשם אישות, פערלאבען, צור ברויט מאכען, помолвить, обручить. אשר אֵרַשׂ אשה ולא לקחה (דברים כ׳ ז׳), אשר אֵרַשְׂתִּי לי (ש״ב ג׳ י״ד), ועיד המליצה, וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי לעולם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לי בצדק ובמשפט (הושע ב׳ כ״א) במובן לקדוּם גמורים.

הפועל, אשר לא אֹרָשָׂה (שמות כ״ב ט״ו), פערלאבט זיין, быть обручену. בתולה מְאֹרָשָׂה לאיש (דברים כ״ב כ״ג), פערלאבטע, обрученная. ובארמית, נשתנה השי״ן בסמ״ך, ובמשקל הארמי הזה השתמשו חז״ל במשנה (עיין אָרַס). הנחתו הראשונה היא כנראה החזקה בדבר, עטוואס אין בעזיטץ נעהמען, завладѣть. וכן מצאנו בגמרא. ארישן דפרסאי עד ארבעין שנין (ב״ב נ״ח ע״א). לפי גרסת הערוך, ולפנינו אריסותא, ופירושו חזקה, וקרוב הוא לשרש ירש, ואפשר שיש במשמעו גם הוראת קשור ואסור, בינדען, связать. דומה לשרש ארז, תרז. ומזה בגמרא, רמי ליה ארוסיה בצואריה (יבמות דף מ״ז ע״א), ופירש הערוך שלשלת. קעטטע, цѣпь.

אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא, **אַרְתַּחְשַׁסְתָּא**, **אַרְתַּחְשַׁסְתְּא**, שע״פ. שם למלכי פרס, והוא השם, Artaxerxes, בלשון הסופרים היונים. ועל כתבות קדמוניות לשמות מלכי פרס, נמצא דוגמתו אַרְתָּה שְׁדָהְתָּר או אַרְתָּא חְשָׁדְהָתָר. והן שני שמות אַרְתָּה גדול, גראָסס, великъ. שְׁדָהְתָּר, חְשָׁדְהָתָר, מלך, קעניג, царь. מלך גדול. והנה בכתבי הקדש מצאנו את השם הזה למלכי פרס בזמנים שונים: א) בימי זרובבל, אשר לשטנת צרי יהודה בטל מלאכת בנין המקדש והיתה בטלה עד השנה השנית לדריוש (עזרא ד׳–כ״ד). ב) בימי עזרא אשר מלא את ידיו לעלות מבבל לפאר את המקדש ולהקים תורת ישראל על תלה (שם ז׳ י״ב–כ״א). ג) בימי נחמיה שהיה משקהו ובשנת עשרים למלכותו נתן לו הרשיון לעלות לירושלים לבנותה (נחמיה ב׳ א׳), והנה אשר נזכרו בימי עזרא ונחמיה והטיבו לישראל יתכן שהוא זה בעצמו והוא הידוע ארתאקסערקסעס לאנגאמאנוס, אולם היה, אך זה שבטל את בנין המקדש, י״א שהוא פוידרא סמעודיס, סמעודים השקר. ולא יתכן, כי המלך הזה לא מלך רק שבעה חדשים, ורחוק לשמוע, כי בזמן קצר כזה עלתה

ויצו לתלות אֲרָקִים על בלימה. אולם ר' ידעיה הבהדשי, אמר בבחינת עולם: בהראות הברקים נמרקים מהרכי אֲרָקִים נורקים (פרק י"ג), חומה שהשתמש בשם ארקים לענין שמים, ואולי הוא ט"ס וצריך להיות שחקים.

אָרַר, פ"י. הקל, ענין יחול ובקשה שתחול רעה ופגע רע על הזולת, נרדף אל הפעל קבב, קלל, והפוכו ברך, פערוינשען, פערפלוכען, клясть, проклинать. וְאָרוֹתִי את ברכותיכם מלאכי ב' ב'), י"מ שדרך מליצה נאמר שיקלל את הברכה עצמה. והנראה שהשם ברכה במקום הזה הוא כנוי מליצי אל כלל התבואות שהן מברכות הש"י, וכמו שאמר להלן והריקותי לכם ברכה (שם ג' י"ח), ונשיא בעמך לא תָאֹר (שמות כ"ב כ"ז), והקודם אלהים לא תקלל. והבינוני, אֹרְרֶיךָ ארור (בראשית כ"ז כ"ט), יקבהו אֹרְרֵי יום (איוב ג' ח'), כנוי למכשפים המתפארים שיש בכח פיהם לקלל את היום להחשיך אורו, טאגעס-פערוינשער, проклинатели дня. והפעול, אָרוּר אתה מכל הבהמה (בראשית ג' י"ד), פערפלוכט, проклять. אֲרוּרִים אתם (יהושע ט' כ"ג), אֲרוּרִים הם לפני ה' (ש"א כ"ו י"ט) ה' קללם. ובמובן המוסרי, רשע ומשחת המדות שראוי למארה, גערת זדים אֲרוּרִים תהלים קי"ט כ"א). וכן פקדו נא את הָאֲרוּרָה הזאת (מ"ב ט' ל"ד). ומזה בלשון חז"ל מהו למיעבר קמי דארורא (ירושלמי שקלים ב' ז'). כנוי לפסל של עו"ג. והצווי, אורו מרוז ארו אָרוֹר וכו' (שופטים ה' כ"ג) הראשון בוי"ו והשני בלא וי"ו ובתוספת ה"א, לכה נא אָרָה לי במדבר כ"ב ו').

הנפעל, מן הקל, פערוינשט ווערדען, быть проклятымъ. במארה אתם נֵאָרִים (מלאכי ג' ט'), הנו"ן בצירה, להרחבת האל"ף. ויש אומרים שזה משרש נָאַר, נאר מקדשו (איכה ב' ז'), ובא הצירה ת' הדגש, ועיין נאר. ובפיוט בא עד השלמים, נֶאֱרַת אבי שדה (עבודה ליה"כ) מקדם נֶאֱרֶת ונתלשת (קרובות שביעי של פסח).

הפיעל מענין הקל, וענינו הבאת הקללה בפועל, פלוך ברינגען, навести проклятіе. האדמה אשר אֵרְרָהּ ה' (בראשית ה' כ"ט), מי המרים הַמְאָרְרִים (במדבר ה' י"ח), מביאים מארה (ועיין הערה).

ההפעל, כענין הנפעל, פערפלוכט ווערדען, быть проклятымъ. אשר תאר יוּאָר (במדבר כ"ב ו').

מְאֵרָה, שם נקבה, הצירה ת' הדגש קללה. וביחוד, הרע המגיע בפועל בסבת הקללה, פלוך, проклятіе. ישלח ה' בך את הַמְּאֵרָה (דברים כ"ח כ'), בַּמְּאֵרָה אתם נארים (מלאכי ג' ט'), מְאֵרַת ה' בבית רשע (משלי ג' ל"ג). וברבוי, ומעלים עיניו רב מְאֵרוֹת (שם כ"ח כ"ז). ובמשנה, ותבא לו מְאֵרָה (סוטה ג' ט').

2) אֲרִירָה, בתלמוד, שם נקבה. קללה, פלוך, проклятіе. ארון שמשם ארירה יוצאה לעולם (ירושלמי ברכות ד'). ומזה:

3) אָרָר, בפיוט, ש"ז. אדמה מֵאָרָר (הושענות).

2) אֲרוּרִיָּה, במדרש ש"נ. פרשה הקללות והתוכחות שבתורה, ר' לוי בר פנטי קרא את ארוריה קדם רב הונא (קהלת ז' ג').

הערה. יתכן שיסוד השרש הזה הוא אר הדומה אל חר, חרר, בהוראת עשית נקב וחרר חור, לאָ-כען, проказивать. ומזה הבאת רעה על הזולת להשחיתו לחסרו ולשום בו מגרעת, והדומה אל השרש נקב, קבב, (עיי"ש). ולפי זה אפשר לאמר שטעמו של מי המרים המאררים הוא הנוקבים והחודרים חדרי בטן, ואולי זה טעמו של תרגום ירושלמי שתרגמו בדוקיא. לפי שהבודק נכנס בחורים ובסדקים, ושאר הכתובים לדעתו כך הוא. בתחלה קרא את המים מי מרים, על שם שהם מרים בטעמם מפני העפר, ובסוף אמר, ובאו המים המאררים למרים המים הנוקבים החודרים האלה ישובו להיות מרים בסגולתם למרר חייה, ובתרגום שמרוני מי בורה דמבארים, כענין התרגום ירושלמי שבאור ובדיקה ענין אחד להם, אלא שלפי התרגום השמרוני גם מרים ומאררים ענין אחד להם. ואולי פירש השם מרים גם הוא בהוראת עקיצה, דקירה, נקיבה, (ועיין מרר). ועפ"י המבואר יתכן לקיים גרסת התוספות (ב"ק דף י"א ע"א) אם טרף יטרף יביאהו עד (שמות כ"ב י"ב), אבא שאול אומר יביא ארורה לבית דין יביא המטקבת

י״ב) בה״א נוספת ע״מ לילה, ונקראת, אֶרֶץ החיים (ישעיה ל״ח י״א), הארץ שאנחנו חיים עליה, בנגוד לשאול, כי נגזר מֵאֶרֶץ חיים (שם נ״ג ח׳). וברבוי, בְּאַרְצוֹת החיים (תהלים קט״ז ט׳). וכן יכלול השם כלל מקום חיי האדם וקורותיו, וועלט, мiръ. אֶרֶץ נתנה ביד רשע (איוב ט׳ כ״ד), יתיצבו מלכי אֶרֶץ (תהלים ב׳ ב׳), לערץ אנוש מן הָאָרֶץ (שם י׳ י״ח). ב) חלק היבשה, דאס טרוקקענע, ערדע, суша, земля. ויקרא אלהים ליבשה אֶרֶץ (בראשית א׳ י׳), תדשא הָאָרֶץ (שם שם י״א), חית הָאָרֶץ (שם שם כ״ה), או שיח לָאָרֶץ ותרך (איוב י״ב ח׳), והכפל ויספרו לך דגי הים. ג) מדינה בבחינת היושבים בה וכולל גם הימים והנהרות, לאנד, земля, страна. מן הָאָרֶץ ההיא יצא אשור (בראשית י׳ י״א). ובמובן זה בא בסמיכות אל שם העם היושב בה או אל שמות טבעה ותכונותיה, אֶרֶץ מצרים (בראש׳ מ״א י״ט), אֶרֶץ כנען (שם י״ז ח׳), אֶרֶץ ישראל (דה״ב ל״ד ז׳), כשדים אֶרֶץ מולדתם (יחזקאל כ״ג ט״ו), אֶרֶץ זבת חלב ודבש (שמות ג׳ ח׳), אֶרֶץ מקנה היא (במדבר ל״ב ד׳), אֶרֶץ נחלי מים (דברים י׳ ז׳), אֶרֶץ הרים ובקעות (שם י״א י״א). וכן יבוא בכנוים, הנה אַרְצִי לפניך (בראשית כ׳ ט״ו), ושלשת את גבול אַרְצְךָ (דברים י״ט ג׳), לתת לך את אַרְצָם (שם ד׳ ל״ח) ובה״א הגבול, ללכת אַרְצָה כנען (בראש׳ י״א ל״א). ובמובן זה יבוא בל׳ רבים, את כל הָאֲרָצֹת האל (שם כ״ו ד׳). (ועיין בסמוך). ועד ההשאלה, אֶרֶץ תחתית (יחזק׳ ל״א י״ח), אֶרֶץ תחתיות (שם ל״ב י״ח), כנוי לשאול, וכן אֶרֶץ חשך וצלמות (איוב י׳ כ״א), אֶרֶץ עפתה כמו אפל (שם שם כ״ב). ונופל גם על יושבי הארץ, וכל הָאָרֶץ באו מצרימה (בראשית מ״א נ״ז). ולפעמים יורה גם חבל ארץ, אֶרֶץ ארבע מאות שקל כסף (שם כ״ג ט״ו), שטיקק לאנד, участокъ. ושש שנים תזרע את אַרְצֶךָ (שמות כ״ג י׳), אקקער, поле, пашня. וְאֶרֶץ נתן לו (מ״א י״א י״ח). ה) חמר הארץ, באדען, почва. אֶרֶץ ממנה יצא לחם (איוב כ״ח ה׳), והיתה אַרְצָהּ לזפת (ישעיה ל״ד ט׳). ואולי מזה הענין ארץ זבת חלב ודבש וכדומה, וכן יורה חלק העפרי, ערדיגע בעשטאנדטהיילע, землистое. בעליל לָאָרֶץ (תהלים י״ב ז׳). ו) קרקע פני הארץ, ערד־באדען, поверхность земли. וכסה את עין הָאָרֶץ (שמות י׳ ה׳), על הָאָרֶץ תשפכנו כמים (דברים י״ב ט״ז), דבקה לָאָרֶץ בטננו (תהל׳ מ״ד כ״ו), שבי לָאָרֶץ אין כסא (ישעיה מ״ז א׳), וישתחו אָרְצָה (בראשית י״ח ב׳), והנה סלם מצב אַרְצָה (שם כ״ח י״ב) על הארץ. ומזה, בהוראת מטה, אונטען, внизу. מי יורידני אֶרֶץ (עובדיה א׳ ג׳), השליך משמים אֶרֶץ (איכה ב׳ א׳), ופנה למעלה ואל אֶרֶץ יביט (ישעיה ח׳ כ״א כ״ב). ובמשנה, שֶׁאַרְצוֹ של בית כמוהו (אהלות ט״ו ח׳). ובתוספתא, חצצו מֵאַרְצוֹ (אהלות ו׳). וברבוי, יורה על הרוב ארצות עמים אחרים, ומכל הָאֲרָצוֹת אשר הדיחם שמה (ירמיה ט״ז ט״ו), ולזרותם בָּאֲרָצוֹת (תהלים ק״ו כ״ז), כי באימה עליהם מעמי הָאֲרָצוֹת (עזרא ג׳ ג׳), הם העמים אשר הביא מלך אשור והושיבם בארץ ישראל (ועיין עם).

הערה. התבדל שבין השם אדמה והשם ארץ, מפנת ביסוד בנינם ותורתם. השם אדמה הנגזר מיסודם של דם, דמם שענינם חבור מהודק, יורה מוצק של תבנים השומר לוריעה כששוברים אותו, ושעל כן נקשר עמו הפעל עבד (עין אדמה), וכנראה שכן היתה דעת חז״ל במדרש שאמרו אדמה כנגד תקופת תשרי שהארץ עשויה כולן סלין של אדמה (ב״ר י״ג), והשם ארץ, עקרו תחתית המקום כהוראת השם אֲרַע בארמית ובחלוף העי״ן בצד״י, והיתה ראשנה לכלל כדור הארץ בהפך לשם שמים, שעקרו עליונות המקום (עיין שמים). ולזאת לא נמצא שנקשר עמו הפעל עבד. וברבות השמושים בשמות אלה נתרבו ונסתעפו הוראותיהם, עד שנתקרבו זה אל זה תשמשו יחדיו.

אַרְצָא, שע״פ. בית אַרְצָא (מ״א ט״ז ט׳) ולא נודע מי הוא.

1) אֲרַק, ארמית, שם. דומה לשם אֲרַע, בחלוף העי״ן בקו״ף, ארץ, ערדע, земля. די שמיא וְאַרְקָא (ירמיה י׳ י״א) ולא נמצא בתרגומים. והפייטנים בנו ממנו שם בלשון רבים אֲרָקִים, בכוונה אל כדור הארץ בכלל, וע״מ שְׁחָקִים. ור׳ שלמה בן גבירול אמר, שחקים רקע אֲרָקִים תקע, (שיה״ש סימן ו׳). וכן אמר ר׳ לוי, במי כמוך, אלהים ברא שחקים ותלה בתוכם אֲרָקִים, ור׳ משה בן עזרא יאמר,

מפני שהאלית יושבת עליו (תלים פ"ז ו') . ובגמרא דסוטה , מאי איהוס ארא מבלא דהדר פומא (סוטה ל"ב) .

2) אֲרַע , פעל . ארמית . בתרגום ירושלמי ובתרגום בבלי ע"ע בעין .

פגיעה , קריה , בעגעגען , טרעפֿען , встрѣчать, постигать . ימצאהו בארץ מדבר (דברים ל"ב י') ת"י אֲרַע יתהון שריין במדברא , יומם יפגשו חשך (איוב ה' י"ד) , תרגומו בימם יארעון חשך . ומזה במשנה , וְאֵרְעוֹ אבל או אונס (מו"ק ב' א') , שלא תֶאֱרַע תקלה על ידו (ברכות ד' ב') . 2) ובהשאלה, אורעה כל הפרשה כולה ללא הפשה (גיטין ל"ט ע"ב) , על משקל בנין אפעל בארמית , ופירושי כל מקרה הפרשה אורעה וסיימה ללא הפשה . אורעה כל הפרשה כולה להוות דין (סנהדרין ל"ד ע"ב) , ופירושי נסתיימה . ומזה בענין הזמנה ותקון , מקרא קדש יהיה לכם , ארעו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה (ספרי במדבר ס' קמ"ז) , (ועיין מקרא קדש בשרש קרא) . ובהתפעל אתת מתארעה לארת והחשבון מתמעה (במדבר רבה ס"ו) .

2) מְאוֹרָע , במשנה , שם . מקרה , שראייניס , בעגעגניסס , случай, событіе .

קורא למים ב' שמות על שם המאורע שאירע לה (שמו"ר א') . צריך להזכיר מעין המאורע (ירושלמי ר' ג') , ואומר מעין המאורע בעבודה (ביצה י"ז ע"א) . ובפיוט , ובכל שעות מאורעות (ישכיל בכתר מלכות) .

1) אֲרַע , אֲרַע , אַרְעָא , ארמית, שם, בענין השם ארץ

בלשון עברי בחלוף צד"י בעין , ערדע , земля . ומלאת כל אַרְעָא (דניאל ב' ל"ה) . ועיקר הוראת השם תחתית המקום , דאס אונטערע , низъ, сподъ .

אֲרַע , ש"ת . תחתון במקום , אונטערע , нижній . ובמובן המשאלי שפל במעלה , ניעדריגע , низкій . מלכו אחרי אֲרַעא מנך (שם ל"ט) , יתיר אל"ף .

לְרַע , בחסרון אל"ף , תאר הפעל ,

אונטען , אונטערהאלב , внизу , הפוכו לְעֵיל , וממראה מתניו ולמטה ראיתי (יחזקאל א' כ"ז) ת"י וּלְרַע חזיתי , מתחת לרקיע (בראשית א' ו') ת"א די מִלְּרַע , ומזה בחכמת הדקדוק , בענין מצב הנגינה במלה נקראת הנגינה מִלְּרַע , כשהיא בהברה האחרונה במלה , והפוכה מלעיל .

אַרְעִי , שם . תחתית , באָדען , низъ, дно . ולא מטו לְאַרְעִית גבא (דניאל ו' כ"ה) .

2) ארף , לא נמצא בפעל לא במקרא ולא במשנה כי אם בשם .

מַאֲרוּפָה , שם נקבה במשנה . כלי חפירה , שפאטען , заступъ .

במארופות של עץ (שביעית ה' ד') , ואולי הוא כמו ערף בעין בענין שבירה . עיין שם .

אַרְפָּד , שע"פ . שם מדינה , ממדינות ארץ ארם , איה מלך חמת ומלך אַרְפָּד (מלכים ב' , י"ט י"ג) , ובנבואות ירמיה , לדמשק , בושה חמת וְאַרְפָּד (ירמיה מ"ט כ"ג) . וי"א שהיא אֲרוַד בחלוף פ"א בוי"ו , ממדינות ממלכת פיניקיא , שהיתה סמוכה לחמת , והראשון נראה עיקר .

אַרְפַּכְשַׁד , שע"פ . בן שם בן נח (בראשית י' כ"ב) . לפי דברי יוסף בן מתתיהו בקדמונית העברים ארפכשד הוא אבי הכשדים . והמבארים חזקו דבריו , ואמרו כי השם אַרְפַּכְשַׁד מורכב מן אָרַף , אָרֵף , מתח , ומן כשד . ולדעתם , הם בני שבטי הכשדים אשר ישבו במדינת אראפאכיטית בצפון ארץ אשור . ולדעת המבארים האחרונים יהיה השם ארפכשד דומה אל השם אַרְיַאפַּכְשַׁתָּא , שהוראתו בלשון סנסקריטית , העמים השוכנים אצל מדינות אַרְיָא , והם המדינות של העמים המתיחסים לצאצאי אַרְיָא . (פירסט) .

אֶרֶץ , ש"נ . ועל המעט בל' זכר . (בראשית י"ג ו', ישעיה ט' י"ח, ס"ז ח'), ובה"א של יחס שאליו אַרְצָה . ולפעמים גם בזולת היחס (איוב ל"ד י"ג, ל"ז י"ב), הנחתו הראשונה א) כלל כדור הישוב והימים בכללו , ערדקריי , земный шаръ , דיא ערדע , земля . את השמים ואת הָאָרֶץ (בראשית א' א') , אֶרֶץ ושמים (שם ב' ד') , לפנים הָאָרֶץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו) , והכפל ומעשה ידיך שמים , ונרדף לשם תֵּבֵל , לה' הָאָרֶץ ומלואה תבל ויושבי בה (שם כ"ד א') . ובא שניהם יחדיו על פני תבל אַרְצָה (איוב ל"ז

שהיה לפנים הגבול בין ארץ מואב לבין ארץ האמורי, כי אַרְנוֹן גבול מואב (במדבר כ״א י״ג), עברו את נחל אַרְנֹן (דברים ב׳ כ״ד). בהרי ערב יוצאים שני מעינות רחוקים זה מזה והיו לשני נהרות קטנים ההולכים נפרדים עד הגיעם לעיר עָר ושמה מתחברים והיו לנהר אחד גדול המשתפך בים המלח. וזה שנאמר. ואת הנחלים אַרְנוֹן (במדבר כ״א י״ד), ועל מקום התחברם נאמר, ואשד הנחלים אשר נטה לשבת עָר (שם שם ט״ו), והוא הנקרא מוּגב בפי הערבאים. וההרים אשר על שפת הנחל נקראו בָּמוֹת אַרְנוֹן, או בַּעֲלֵי בָּמוֹת אַרְנוֹן (שם כ״א כ״ח), (ועיין בַּמות, בעל). ועל שם הנחל הזה נקרא כל חבל הארץ מקום מעברו גם כן בשם אַרְנוֹן, הגידו בְּאַרְנוֹן כי שֻׁדַּד מואב (ירמיה מ״ח כ׳).

יסודו אפשר שהוא אֹרֶן בהוראת חזק עז ועיד נחל איתן.

אַרְנָן, שעֿפ. א) מבני זרובבל (דה״א ג׳ כ״א).

אָרְנָן, שעֿפ. בדברי הימים זה שמו של השר היבוסי שנקרא בספר שמואל אֲרַוְנָה (דה״א כ״א ט״ו—כ״ח, דה״ב ג׳ א׳).

2) א) אָרַס, אֲרַס, ארמית. פעֿי. בהוראת הפעל אֵרַשׂ בל׳ עברית.

פֿערלאָבען, помолвить, обручить. אֵרַשׂ אשה ת״א רְאָרַס אתתא (דברים כ׳ ז׳), אשה תְאָרֵשׂ (שם כ״ח ל׳) ת״א תירוס. ובמשנה, השתמשו במשקל הארמי הזה תחת משקל העברי. הַמְאָרֵס את בתו (כתובות ד׳ ב׳). ובנתפעל, הנשואות יִתְאָרְסוּ (יבמות ד׳ י׳), ובשית אָרוּס, איין פֿערלאָבטער, помолвлен-ный. אֲרוּסָה, איינע פֿערלאָבטע, помолвлен-ная. ההוא ארוס וארוסתו (כתובות י״ג ע״ב).

2) אֵרוּסִין, שם. פֿערלאָבונג, помолвка, обрученіе. אלמנה וכו׳ מן הָאֵרוּסִין (כתובות א׳ ב׳), ובגזרתו עיין אֵרַשׂ.

2) ב) אָרִיס, בתרגומי׳ ובמשנה שם. מקורו מל׳ יונית, οορος. משגיח, שומר, אויפזעהער, וועכטער, надблюдатель, сторожъ. ובתרגומים התיחד לשומר הגנים או השדות. היכמא דאריסא נטר לכרמא (שיה״ש ח׳ י״א), וברבוי, אָרִיסָא (תרגום איוב כ״ט כ״ג). ובמשנה, התיחד למקבל שדה מבעליה לעבדה למחצה לשליש או לרביע מן התבואות, האריסין והחכירות (בכורים א׳ ב׳).

2) אֲרִיסוּת, שֿנ. תנאי האריס, שנים שקבלו את השדה בַּאֲרִיסוּת (פאה ה׳ ה׳). ובגמרא, השתמשו בו גם עיד ההשאלה, ואמרו הא באריסות׳ והא בפורענותא (מ״ק כ״ב ע״ב), סעודת מרעים, שאחד מהם מתחיל לעשות סעודה לחבריו בתנאי שגם הם יעשו אחד כך איש איש סעודה לכלם, ונקראת הסעודה הראשונה, אריסות ושאחריה פורענתא, שמשלמים התחייבותם (ועיין הערה לשרש ארש).

2) ג) אָרָס, אֲרָסָא, בארמית, ובתלמוד, שם. חמת נחש ושאר בעלי החיים המזיקים, גיפֿט, яд. חמת למו כדמות חמת נחש (תהלים נ״ח ה׳), ת״י ארסא להון כגון ארסא דחויא. ובגמרא, ומכניסות בהן יצר הרע כְּאֶרֶס בבעוס (שבת ס״ב ע״ב). ובצרעה אמרו, ושופכת אֲרָסָהּ (במדבר רבה י״ב), שלשה אירוסין הן, אחד צף ואחד שוקע ואחד עשוי כשבכה ועומד מלמעלה (ירושלמי שבת א׳ ד׳). ובספרי המתחברים בשית. נחש אַרְסִי. שרשו לפי הנראה רס, רסס, שיש בהוראתו גם ענין נטיפה ונזילה כארס הנוטף ונוזל מפי המזיק (עיי״ש).

2) ד) אֵירוּס, במשנה שם. מין זרע. האירוס והקיסוס ושושנת המלך וכל מיני זרעים (כלאים ה׳ ח׳), האירוס והקיסוס וירקות חמור (אהלות ח׳ א׳), ולשון יונית הוא ἶρις, שווערטליליע, косатикъ. ועיקר הוראתו קשת, רעגענבויגען, радуга. ועל שמה נקרא מין הזרע הזה לפי שהוא בעל גוונים הרבה כעין הקשת, אם בפיהו להן שוע (איוב ל׳ כ״ד), תרגומו יסיק להון אִרְסָא, וכנראה הוא מין שקוי רפואה שעושין מן הזרע הזה. ועל שם הגוונים השונים, נקרא בלשון יונית גם מין אבן טובה המלוטשת בתבנית שש צלעות, ומראה ששה גוונים שונים. ומזה במדרש, והכניסה לו שנים אריסין (דברים רבה פרשה ג׳).

2) ה) אָרוּס, במשנה שם. מין תוף, פויקע, литавра. גזרו על עטרות חתנים ועל הָאֵרוּס (סוטה ט׳ י״ד), הארוס מטא

שתולף השם ארם לשם סוריא, השתמשו חז״ל בשם ארמי, ארמית, כבשם כנוי לאיש שאינו מבני ברית ישראל, עע״ג, לעקר משפחת גר (ויקרא כ״ה מ״ז) ת״א לְאַרְמַאי מזרעית גיורא, רופא כותי ורופא ארמאי (ע״ז כ״ז ב׳). הבועל ארמית קנאים פוגעין בו (סנהדרין פ״א ע״ב), על מטת ארמית (ברכות ח׳ ע״ב). ובמשנה האומר מזרעך לא תתן להעביר למלך, ומזרעך לא תתן לאעברא בארמיותא (מגילה ד׳ ט׳). ויתכן שבשם זה כנו את הרומאים ותפסו בשם ארם הקדום הדומה לו במבטא, ולהסתיר דבר. חכר לדבר שכן נמצא בתרגום איכה שקראו לרומא המזרחית בשם ארמינאה (איכה ד׳ כ״א). ועיין מה שהעיר ע״ז הרה״ח לעווי בספר המלים שלו שד אֲרַמִּי. ב) בן קמואל (בראשית כ״ב כ״א). ג) מבני אשר (דה״א ז׳ ל״ד).

יסוד השם אֲרָם הוא רום, הראשון, שהוא בן שם, נקרא כן על שם הארץ אשר נתישבו שם תולדותיו ראשונה שהיא ארץ הרים, האכלאנד, горная страна.

אַרְמוֹן, ש״ז. בנין גדול ומפואר מושב מלכים ושרים וכולל חדרים הרבה, בירה, פאללאסט, чертогъ, хоромы. אַרְמוֹן (ישעיה כ״ה ב׳). אֶל אַרְמוֹן בית המלך (מ״א ט״ז י״ח). והרבוי, אַרְמוֹנוֹת או אַרְמְנוֹת, ולא נמצא כי אם בסמיכות, אַרְמְנוֹת ירושלים (ירמיה י״ז כ״ז), ולפי שהבנינים האלה הם בנוים כעין מבצרים, יכלול גם ענין מבצר, מ״ת, ציטאדעללע, крѣпость, цитадель. אַרְמְנוֹת הקריות (עמוס ב׳ ב׳), בא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ (ירמיה ט׳ כ׳), שלוה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ (תהלים קכ״ב ז׳), (ועיין אַלְמוֹן).

יסודו רום לפי שהבירות הן, בנויות רמות וגבוהות ועיד השם מגדל מן גדל.

אַרְמֹנִי, שע״פ. מבני המלך שאול (ש״ב כ״א ח׳), יתכן שהוא נולד לשאול בימי מלכותו, כשישב בארמון מלך.

ג) **אַרְמְלָא, אַרְמַלְתָּא**, ארמית, ש״נ. אלמנה, וויטפרוי, вдова. שבי אלמנה (בראשית ל״ח י״א) ת״א תיבי אַרְמְלָא. והרבוי, אַרְמְלָן (שמות כ״ב כ״ג), אַרְמְלָתָא (איוב כ״ב ט׳). ובמשנה גזרו ממנו פעל בנתפעל, האשה שֶׁנִּתְאַרְמְלָה (כתובות ב׳ א׳), פערוויטוועט ווערדען, овдовѣть.

אַרְמְלוּת, בגמרא, ש״נ. וויטווענשטאנד, вдовство. בית ארמלות לבתו (ב״ב צ״ח ע״ב), ובמשנה, באותו ענין נאמר אלמנות.

אָרוֹן, ש״ז. ובסמיכות אֲרוֹן, אֲרֹן, תיבה לאדע, קאסטען, ковчегъ, ларь.

ומיוחד במקרא לתשמישי קדושה, ועשו אֲרוֹן עצי שטים (שמות כ״ה י׳), ובו היו מונחים הלוחות, ונקרא אֲרוֹן הָעֵדוּת (שמות כ״ה כ״ב), אֲרוֹן בְּרִית ה׳ (במדבר י׳ ח׳), אֲרוֹן הַבְּרִית (יהושע ג׳ ו׳), אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ (דה״ב ל״ה ג׳), אֲרוֹן אלהים (ש״א ד׳ י״ג), אֲרוֹן ה׳ (יהושע ג׳ י״ג). וכן לקבורת מת נכבד, ויישם בָּאָרוֹן במצרים (בראשית נ׳ כ״ו). ובענין קבוץ נדבות לתקן בדקי בית ה׳, אֲרוֹן אחד (מ״ב י״ב י׳). ובמשנה, ארון ותכריכין למת (מעשר שני ה׳ י״ב), מדלגים היינו על גבי ארונות (ברכות י״ט ע״א), וביחוד נקראת התיבה שנותנים בה ספרי תורה בבית הכנסת, אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ, על שקורין לארון הקדש ארנא (שבת דף ל״ב ע״א) ומשלו בו את רבינו הקדוש (כתובות ק״ד ע״א) שהיה חכם גדול בתכמת התורה, וכאילו התורה מונחת בקרבו.

אֹרֶן, שע״ב. מין עץ חזק וקשה גבה הקומה ויפה בגדולו. נטע אֹרֶן וגשם יגדל (ישעיה מ״ד י״ד), וכן הוא בארמית אַרְנָא. ובגמרא מונין אותו במיני הארזים (ר״ה כ״ג א׳), ובמשנה נזכר ביחד עם הארזים, ארזים וארנים (פרה ג׳ ח׳). יש מתרגמים אותו, עשעענבוים, ясеновое дерево. ויש, פיכטע, дубъ. ובגזרתו נראה שיסודו אר בהוראת חזק בתוספת נו״ן, או רן שיש במשמעו גם הוא הוראת חזק בלשון ערבית בתוספת אל״ף. וממנו נגזרו גם השמות אֹרֶן, אַרְנוֹן, אֲרַוְנָה, תֹּרֶן, תְּרָנָה.

אֹרֶן, שע״פ. מבני חצרון בן פרץ (דה״א ב׳ כ״ה).

אֲרָן, שע״פ. מבני שעיר החורי (בראשית ל״ו כ״ח).

אַרְנוֹן, שע״פ. נהר, המיוחד במקרא בשם נחל, בעבר הירדן מזרחה,

שהשתמשו בו חז"ל במשנה ושנו, שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה (כלים א' ה'), נראה שעיקר הוראתו הקדום הבריאה העולה, נמשך ומתפשט על המכה בשעה שהיא מתחלת להתרפא, קרוסטע, кора. וזה טעם הפעל עלה הנקשר עמו. וזכר לדבר מה שנאמר בנחמיה, כי עלתה ארוכה לחמות ירושלים, ובאר כי החלו הפרוצים להסתם. ולא רחוק לפרש בטעם זה במקרא ובאדם מבין ידע כן יַאֲרִיךְ (משלי כ"ח ב'), ירפא הריסות המדינה, ועיד לא אהיה חבש (ישעיה ג' ז'), וכן השתמשו בו הפייטנים, לחבוש ולְהַאֲרִיךְ (הקליר בתפלת גשם).

8) אָרַךְ, בפיוט, מן אֲרֻכָה, שרז. הײלונג, исцѣленіе. להמציא לשולחי אָרַךְ ותעלה (ר"מ בן קלנימוס שחרית יוה"כ), וְאָרַךְ יום מבוכה (הקליר מלכיות), וְאָרַךְ לחליותי (סליחות ליום ג' דעשי"ת).

אֲרִיךְ, ארמית. ש"ת, בבינוני פעול. ראוי, הגון, שוה, פאססענד, אנגעמעססען, אנגענעהם, прилично, приятно. לא אֲרִיךְ לנא למחזא (עזרא ד' י"ד) בענין תאה"פ. ובגמרא, מאה פלפלין במאה ועשר ואריך (ב"מ ע"ה), אריך או לא אריך (סוכה מ"ד ע"ב). ונמצא גם בפעל בענין עשייה של תקון והכנה ואריכנא מגילתא ממשכי דטביא (כתובות דף ק"ב ע"ב), ופירש"י מתקן אני קלפים.

אֶרֶךְ, שע"פ. א) אחת מערי ראשית ממלכת נמרד, בבל וְאֶרֶךְ ואכד וגו' בארץ שנער (בראשית י' י'). לפי דעת חז"ל במדרש היא חרן (בראשית רבה ל"ז), ובתרגום יונתן וירושלמי מתורגם הדס והיא העיר Edessa. אך שתי הערים האלה אינן בארץ שנער. והנראה כדעת חז"ל בגמרא (יומא י' ע"א) שתרגמו ארך בשם אוריכות או אורכות והיא העיר Ὀρχόη. לדרומה של בבל בקרבת הנהר פרת. ובארמית נקראת אַרְכוּ, ויושביה נקראו בשם היחס אַרְכָּוֵי, אַרְכְּוָיֵא, והם הנזכרים בין העמים אשר הגלה מלך אשור מארצם ויושיבם בערי שמרון (עזרא ד' ט'). ב) שם מחוז על יד גבול שבט אפרים בין לוז ועטרות ונזכרת בשם היחס, ועבר אל גבול הָאַרְכִּי (יהושע ט"ז ב'), ויתכן שעל שמה נקרא חושי הָאַרְכִּי רע דוד (ש"ב ט"ו ל"ב).

8) אַרְכּוּבָה, עיין רכב.

אֲרָם, שע"פ. א) בן שם בן נח (בראשית כ"ב). ועל שמו נקרא העם אשר יצא ממנו והארץ אשר נתישבו שם אֲרָם, והיא הארץ אשר בפאת צפונית מזרחית לארץ ישראל מהרי הלבנון עד נהר פרת. הידועה בשם Aramäa. עיקרה של אֲרָם הוא בסביבות תלי הרי הלבנון, ועיר המלוכה היא דמשק, כי ראש אֲרָם דמשק (ישעיה ז' ח'), והיא הנקראת אֲרָם סתם או אֲרָם דמשק (ש"ב ח' ו'). אך בני ארם התפשטו ונסבו להלאה ממקום מושבם ונושבו במקומות שונים מסביב לגבולותיו ונטפלו שמותיהם לשם אֲרָם. מהם לצד ארץ ישראל בסמוך לעבר הירדן מזרחה, לצד מַעֲכָה ועל שם זה נקראת אֲרַם מַעֲכָה לצד גְשׁוּר בִּגְשׁוּר בַּאֲרָם (שמואל ב', ט"ו ח'), ולמערבה של ארם־דמשק, אֲרַם־בֵּית־רְחוֹב (ש"ב י' ו'), ולמערבית צפונית בִּקְעַת־אָוֶן בית־עדן (עמוס א' ה'), ולצפונית מזרחית לדמשק. צוֹבָה, צוֹבָא, (ש"ב י' ו', תהלים ס' ב'), ולהלאה לצפונה מעבר לנהר פרת בינו ובין הנהר חדקל, אֲרַם נַהֲרַיִם (מיסופאטאמיא) הנקרא גם כן פַּדַּן אֲרָם (עי"ש). וּשְׂדֵה אֲרָם (הושע י"ב י"ג), ובא בשם היחס, אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי (דברים כ"ו ה') (עיין אבד), ולנקבה, פילגשו הָאֲרַמִּיָּה (דה"א ז' י"ד), וברבוי, אֲרַמִּים (מ"ב ח' כ"ח), ופ"א בחסרון האל"ף הָרַמִּים (דה"ב כ"ב ה'). ולשונם נקראת, אֲרָמִית (מ"ב י"ח כ"ו), ובלשון העמים כלדאית chaldäis. ובימי בית שני כשבאה המדינה הזאת תחת ידי מלכי יון הוסבה שמה לשם Syria, Sorio. ובמשנה ובגמרא, סוריא, (עיין אשור). והרמב"ם תאר אותה להלכה לגבולותיה (תרומות א' ט'). וכן נשתנה שם הלשון, לשם סורית ובפי חז"ל נקראת סורסי. אל יהי לשון סורסי קל בעיניך וכו' (בראשית רבה ע"ד), אמר רַבִּי בא"י לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית (סוטה מ"ט ע"ב, ב"ק פ"ג ע"א), ויפה העיר ר"ת בתוספת, שלשון סורסי, עקרו לשון ארמית אלא שנשתנית מעט מן הלשון הארמית הקדמונה, (ועיין אוהב גר). ואחרי

רוח אפו ונשימתו, לאנגמיטהיג, געדולדיג, долготерпѣливый. ופעם אחת בסמיכות לשם אף. אל לְאֹרֶךְ אַפְּךָ תקחני (ירמיה ט"ו ט"ו). במובן שם מפשט, לאנגמוטה, וכמו כן בסמיכות לשם רוח, טוב אֶרֶךְ־רוּחַ מגבה רוח (קהלת ז' ח') אֶרֶךְ רוח, ענינו הארכת הרוח והנשימה מי שהוא נוח לשאת ולסבול, והפכו, גבה רוח, מי שיש לו מדת הגבהת הרוח והתגאותו מגדרו הגאות לו.

אֹרֶךְ, ש"ז. א) מדת השעור של הצד היותר גדול בשטח, לענגע, длина. והוא כנגד רחב. שלש מאות אמה אֹרֶךְ התבה חמשים אמה רחבה (בראשית ו' ט"ו), בְּאֹרֶךְ דליותיו (יחזקאל ל"א ז'), ובבנוי אמתים וחצי אָרְכּוֹ (שמות כ"ה י'), לְאָרְכָּהּ ולרחבה (בראשית י"ג י"ז). ב) במובן המושאלי אֹרֶךְ ימים (תהלים כ"א ה'), לאנגעס לעבען, долгоденствіе. כי אֹרֶךְ ימים ושנות חיים (משלי ג' ב'), תעזבנו לְאֹרֶךְ ימים (איכה ה' כ'), ימים הרבה לאנגע צייט, долгое время. והקודם למה לנצח. ופ"א בא בסמיכות לשם אפים בְּאֹרֶךְ אַפַּיִם יפתה קצין (משלי כ"ה ט"ו), סבלנות, געדולד, терпѣніе.

אָרֹךְ, תאר זכר, ולנקבה אֲרֻכָּה, לאנג, длинный-ая. אֲרֻכָּה מארץ מדה (איוב י"א ט'), ובבחינת הזמן, ותהי המלחמה אֲרֻכָּה (ש"ב ג' א'), דויערנד, продолжительно. לאמר אֲרֻכָּה היא (ירמיה כ"ט כ"ח), רש"י פירש ארוכה היא גלותכם שם. ויתכן שענינו כשם מפשט, לאנגע דויערענדעס, продолжительное. ובחז"ל עם פעול, אחת ארוכה ואחת קצרה (ברכות א' ד'), פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה (ר"ה דף כ"ח א'). ועיד ההשאלה בעולם שכלו ארוך (חולין קמ"ב א'), הוא עולם הבא. ואמרו אבא שאול ארוך בדורו היה (נדה כ"ה), גבה הקומה.

2) אֲרִיכוּת, בגמרא ש"נ. כענין השם אֹרֶךְ במקרא, לענגע, длина. היכן אריכות ימיו של זה (חולין קמ"ב א') אלולי אריכות פנים שהאריך רבי יהושע לאנקלוס (ב"ר ע"ין).

3) אַרְכָּן, בגמ' ש"ת. למי שמאריך הרבה בתפלתו וברכותיו, כמה אַרְכָּן הוא זה (ברכות ל"ד ע"א).

1) אַרְכָּה, אַרְכָּה, אַרְכָּא, ארמית. א) המשך והתמדת ימים הרבה, לאנגערע צייט, דויער, продолжительность, прочность. הֵן תהוה אַרְכָה לשלותך (דניאל ד' כ"ד). ב) הרחבת הזמן, העברת המועד, פערלענגערונג, פראָלאָנגאציאָן, отсрочка. וְאַרְכָה בחיין יהיבת להון (שם ז' י"ב), ובתרגום אונקלוס אַרְכָּא יהיבנא להון (בראשית ו' ג'), ומזה במכילתא שנתתי ארכה לדור המבול (פרשת חשירה ח'), עם לשון הקדש. ובתנחומא באותו ענין ארכא. וכן הוא בפיוט וְאַרְכָּא למו הארכת (סלוק ב' של פסח).

2) אֲרוּכָה, במשנה, ש"ת. פרק הארוך בבבלי. בארוכות המטה (סוכה א' ח'), הלוחות הבולטים בצדי המטה שהן ארוכים.

אֲרֻכָה, (ב' פעמים בכתבי הקודש האחרונים אֲרוּכָה מלא), שם נקבה. נרדף לשם רפואה, היילונג, исцѣленіе. ונקשר עם הפעל עלה. ובמובן המושאל, כי אעלה אֲרֻכָה לך (ירמיה ל' י"ז), והכפל וממכותיך ארפאך, הנני מעלה לה אֲרֻכָה ומרפא (שם ל"ג ו'), לא עלתה אֲרֻכַת בת עמי (שם ח' כ"ב), ופ"א עם הפעל צמח, וַאֲרֻכָתְךָ מהרה תצמח (ישעיה נ"ח ח'). ובבה"ק האחרונים לתקון בנין, ותעל אֲרוּכָה למלאכה (דה"ב כ"ד י"ג), כי עלתה אֲרוּכָה לחמות ירושלים (נחמיה ד' א') ושניהם בוי"ו, והוא על דרך מליצה, וירפא את מזבח ה' ההרוס (מ"א י"ח ל"ד). ובעיקר הוראת השם הזה ובגזרתו מצאנו לרש"י שהעתיק לשון אֲרוּכָה בלשון אינפלאשטרא (ירמיה ח' כ"ב), והוא emplatre, פפלאסטער, пластырь. וכן פירש השם ארוכה בנחמיה בענין חבוש ותרופה, והמבארים האחרונים הוסיפו לשער כי שרש ארך יש בשמעו קשור וחבישה, ומזה ארוכה, רטיה ארוכה שכורכים בה וחובשים את המכה או השבר, פערבאנד, перевязь. ולזאת נקשר עמו הפעל עלה ע"ש שמעלים הרטיה על גבי המכה. אולם לפי מה

ג) אֲרִיחָא, ארמית. מוט בד, שטאנגע, шесть. ונתנו על המוט (במדבר ד׳ י׳), ת״א אֲרִיחָא, לבתים לבדים (שמות כ״ח כ״ט, ת״א לַאֲרִיחַיָא, ומזה במשנה, חצי לבנה שרחבה שלשה טפחים כשעור מדת המוט, ואריח חצי לבנה של שלשה טפחים (עירובין א׳ ג׳) והוא הנקרא גם כן כפים, האלבציגעל, половина кирпича. ובהשאלה כל השורות כולן נכתבות אריח על גבי לבנה ולבנה על גבי אריח (מגילה ט״ז ע״ב).

אֲרִידַי, שע״פ. אחד מבני המן (אסתר ט׳ ט׳); מקורו פרסית.

אֲרִידָתָא, שע״פ. אחד מבני המן (שם ט׳ ח׳), מקורו פרסית.

אַרְיוֹךְ, שע״פ. א) מלך אלסר (בראש׳ יד א׳). ב) רב הטבחים למלך נבוכדנאצר (דניאל ב׳ יד). לדעת פירסט עקרו אַרְיָא, בלשון צענדית נדיב עי״ל. והכ״ף הוא סימן הבנין בלשון ההיא, כמו מֶלֶךְ נָסֹךְ. ובגמרא השתמשו בשם זה כשם תאר כבוד לשמואל, וכן תרגמה אריוך בבבל. אריוך מנו שמואל (שבת נ״ג ע״א).

אָרַךְ, פע״ז. הקל עומד. התפשטות והמשכה במקום ובזמן, זיך שטרעקקען, דעהנען, לאנגע זיין, растягиваться, удлиняться. והפוכו, קצר. וַתַּאֲרַכְנָה פֹּארֹתָיו (יחזקאל לא ה׳), כי אָרְכוּ לו שם הימים (בראש כ״ו ח׳), עברו ימים הרבה, יַאַרְכוּ הימים (יחזקאל יב כ״ב). והרב שמושו בבנין:

הפעיל. א) יוצא אויסשטרעקקען, פערלאַנגען, לאנגעמאכען, протягивать, удлинять. הֶאֱרִיכוּ למעניתם (תהלים קכ״ט ג׳), הַאֲרִיכִי מיתריך (ישעיה נד ב׳), ובהשאלה תַּאֲרִיכוּ לשון (שם נ״ז ד׳), פשיטת הלשון לארכו, משל למדבר גדולות כחפץ לשונו המשוכה, והקודם תרחיבו פה, כי פתיחת הפה הוא ברחבו. ובבחינת הזמן, וְהַאֲרַכְתִּי את ימיך (מ״א ג׳ יד), דיא לעבענסטאגע פערלאַנגערן, продолжать чьи дни. וביחס אל האדם בעל החיים, אשר הֶאֱרִיכוּ ימים (יהושע כ״ד ל״א), לאנגע לעבען, долго жить. ובחסרון הפעול ימים, המובן בענין, ויש רשע מַאֲרִיךְ ברעתו (קהלת ז ט״ו), שעודו מאריך ימים, ובקשור עם השם אף. למען שמי אַאֲרִיךְ אפי (ישעיה מ״ח ט׳), ית׳ אַרְחִיק רוגזי, העברת האף והכעס לכעוס לזמן אחר, ריא צאָרן אויפשיעבען, отлагать гнѣвъ. שכל אדם הֶאֱרִיךְ אפו (משלי י״ט י״א), כמו נֶאֱרַךְ והכפל, עבר על פשע. ועקרו האריכת הנשימה בשעת כבישת הכעס. מה שאין כן עם הפעל משך כשבא מיוחס לאף. תמשך אפך לדר ודר (תהלים פ״ה ו׳) שענינו תתמדת האף. ובחסרון השם אף המובן בכח המאמר. עשה רע מאת ומַאֲרִיךְ לו (קהלת ח׳ יב), השי״ת יאריך אפו לו (ועיין בסמוך). ומה קצי כי אַאֲרִיךְ נפשי (איוב ו׳ י״א), כי אתמיד אריכות נפשי ורצוני, אויסהאַרען, выжидать. והקודם מה כחי כי איחל, ויתבן שבא הפעל במקום הזה בהוראתו בארמית יחול ותקוה, ערוואַרטען, אבוואַרטען, дожидаться поджидать. וכתרגום מה איחל, ארים אוריך. ב) עומד כענין הקל וַיַּאֲרִיכוּ הבדים (מ״א ח׳ ח׳), נמצאו ארוכים לאנג זיין, быть длинымъ, оказались длинными. למען יַאֲרִיכֻן ימיך (שמות כ׳ יב). ראמיט דיינע טאגע לאנג ווערדען, чтобы продлились дни твои. ובמובן התמדה יתרה במקום אחד, פערווייליען, פערציהען, долго пребывать. וּבְהַאֲרִיךְ הענן על המשכן (במדבר ט׳ י״ט), ויתבן שבמובן זה נאמר במובן המוסרי, ויש רשע מַאֲרִיךְ ברעתו (קהלת ז׳ ט״ו), מתמיד ברעתו ומחזיק בה, פערהאַרען, коснѣть. ובאדם מבין ידע כן יַאֲרִיךְ (משלי כ״ח ב׳), יתמיד ימים על ממשלתו ולִדְעַת הרו״ם ענינו כמו יַעֲרִיךְ בעי״ן ומעמו יודע להעריך חפץ העם ולכלכלם כראוי. ובמשנה, מקום שאמרו לְהַאֲרִיךְ אינו רשאי לקצר (ברכות א׳ ד׳), שופר מאריך ותקיעות מקצרות (ר״ה ג׳ ג׳).

אָרֵךְ, לא נמצא כי אם בסמיכות אֶרֶךְ ש״ת. לאנג, длинный, долгій. אֶרֶךְ הָאֵבֶר (יחזקאל י״ז ג׳), לאנג אין פליגעל, длиннокрылый. ועל הרוב בא בסמיכות לשם אפים במובן המשאלי. אֶרֶךְ אַפַּיִם (שמות ל״ד ו׳), א״ת מרחיק רגז, וענינו מאריך

ברכות ל"ז ע"א , ותו"ש בתוספתא) . וכן שמו
בערבית ובלשון יונית ורוסית , oryza ,
אֹרַח , שז , בכנוי היחיד אָרְחִי , וברבוי
אֳרָחוֹת ובסמיכות אָרְחוֹת ובכנוי
אָרְחִי אָרְחֹתֵיהֶם ועל המעט האלף בחולם
אֹרְחֶךָ . מקורו ארמית א) בהוראת שם
דרך בעברית , ווער , פפאד , дорога, путь,
тропа . ובמקרא השתמשו בו על הרוב
בדברי המליצה . שבת עבר אֹרַח (ישעיה
ל"ג ח'), עלי אֹרַח (בראש' מ"ט י"ז) , כגבור לרוץ
אֹרַח (תהלים י"ט ו') , אָרְחִי גדר (איוב י"ט ח') ,
אָרְחִי ורבעי זרית (תהלים קל"ט ג') , (ועיין
בסמוך) הולכי אֳרָחוֹת (שופטים ה' ו') , הביטו
אָרְחוֹת תמא (איוב ו' י"ט) , ובהשאלה
אָרְחוֹת ימים (תהלים ח' ט') . ובא בסמיכות
לשם דרך, ילפתו אָרְחוֹת דרכם (איוב ו' י"ח) ,
כמו שבא גם בהפך . ודרך ארחותיך (ישעיה
ג' י"ב) . ועל הרוב יבוא ב) במובן המוסרי
מנהג ומשפט, והוא מהלך המחשבות
והפעולות , ווער , וואנדעל , поведеніе об-
разъ дѣйствія . שנאתי כל אֹרַח שקר
(תהלים קי"ט ק"ד) , אֹרַח חיים למעלה למשכיל
(משלי ט"ו כ"ד) , בְּאֹרַח משפט (ישעיה מ' י"ד) ,
בְּאֹרַח צדקה (משלי ח' כ') . וכעין ההשאלה
בשם דרך , אף אֹרַח משפטיך ה' (ישעיה
כ"ו ח') , במה יזכה נער את אָרְחוֹ (תהלים
קי"ט ט') , כל אָרְחוֹת ה' חסד ואמת (שם כ"ה י') ,
ויורנו מדרכיו ונלכה בְּאֹרְחֹתָיו (ישעיה ב' ג') ,
יבחרם ענינו אֹרַח טוב , מוסר רע לעוזב
אֹרַח (משלי ט"ו י"ד). סורו מני דרך הטו מני
אֹרַח (ישעיה ל' י"א) , ובהא השאלה האֹרַח
עולם תשמור אשר דרכו מתי און (איוב
כ"ב ט"ו) . ומזה מה שמגיע לאדם כפי
מעשיו , געשיק , לאָאָז , судьба . כן אָרְחוֹת
כל שכחי אל (שם ח' י"ג) . והתיחד , ג) למקרה
הבא לעתים ידועים וקבועים , וסת , אֹרַח
נשים (בראשית י"ח י"א) , ע"ד שנאמר כי דרך
נשים לי (שם ל"א ל"ה) , מאָנאטליכעס , мѣсячное
ובגמרא מפני שאורחת בזמנו בא (נדה ל"ז א') ,
ובארמית שבמקרא : וכל אֹרְחָתָךְ לֵהּ (דניאל
ה' כ"ג), וְאֹרְחָתֵהּ דין (שם ד' ל"ד) . ומן השם
הזה נגזר הפעל :

אָרַח, פ"ע. ולא נמצא כי אם פעם אחת
במקרא ובבנין הקל , הליכה בארח
במובן המושאלי , וואנדעלן , идти, слѣдовать.
וְאָרַח לחברה עם פעלי און (איוב ל"ד ח') ,
ויתכן שגם אָרְחִי ורבעי (תהלים קל"ט ג') , הוא
ע"ד המקור בכנוי . ועיקר שמוש הפעל הוא
בבינוני במובן שם תאר . הולך בדרך
רחוקה , הלך וואנדרער , רייזענדער , прохожій
странникъ . וירא את האיש הָאֹרֵחַ (שופטים
י"ט י"ז) , וּכְאֹרֵחַ נטה ללון (ירמיה י"ד ח') מלון
אֹרְחִים (שם ט' א') . וכן לבא מן הדרך
להתאכסן , גאַסט , гость . לָאֹרֵחַ הבא לו
(ש"ב י"ב ד') , ובחסרון פתח גנובה , דלתי
לָאֹרַח אפתח (איוב ל"א ל"ב) , ובהוראה זו
נהוג בדברי חז"ל : אוֹרֵחַ טוב אוֹרֵחַ רע
(ברכות נ"ח א') , וקל מתתן אוֹרֵחַ מכנים אוֹרֵחַ
(ב"ב צ"ח ע"ב) , הַכְנָסַת אוֹרְחִים . ומזה במשנה
בפעל בבנין פיעל הכנסת האורח , איינע
גאַסט אויפנעהמען , принимать гостей ולא
מְאָרְחוֹ אצלו (דמאי ב' ג') , המסרב בחברו
לארחו בביתו (תוספתא ב"ק ז') , ובפיוט בהפעיל
והעוברים הֵאָרַח (א' שבועות) , ובהתפעל ואינו
מתארח אצל עם הארץ (דמאי ב' ג') . פעם
אחת נתארחתי אני ורבי למקום אחד
(שבת ל"ה ע"א) .

אֹרְחָה, ש"נ . סיעת בני אדם הולכים
בדרך לסחורה , רייזענגעזעלשאַפט
קאַראוואנע , караванъ . אֹרְחַת ישמעאלים
(בראשית ל"ז כ"ה) , אֹרְחוֹת דדנים (ישעיה כ"א י"ג) .

אֲרֻחָה , ש"נ . לפי המוסכם הוא חק מזון
קָבוּעַ , פעסטגעזעצטער שפייזעבעדאַרף ,
. опредѣленная порція, продовольствіе
והנראה שענינו סעודה המוכנה לאורח ,
גאַסטמאַהל , пиръ . אֲרֻחָה ומשאת (ירמיה
מ' ה') , טוב אֲרֻחַת ירק (משלי ט"ו י"ז) , וַאֲרֻחָתוֹ
אֲרֻחַת תמיד (מ"ב כ"ה ל') , ובפיוט גזרו מזה
פעל בבנין הפעיל , ונצב לְהַאֲרִיחָם בנפש
חשוכה (קרובות ב' סכות) , דרש אב לְהַאֲרִיחַ
קרואי אל (קרובות ב' פסח) , בעווירטהען , уго-
щать . ומזה מעדני מלך מַאֲרִיחִים (פיוט
גשם) , מתקנים ארוחה וסעודה .

3) אֲרִיחָה , אֲרִיחוֹת , ש"נ . סעודת
מרעים, ולא ירבה
באריחות עמי הארץ (רמב"ם יסודי התורה ה' א') .

ראשון היתה רבוצה כארי (יומא כ״א ע״ב). אולם ביחזקאל נאמר בענין המזבח במקרא אחד, וְהַהַרְאֵל ארבע מאות וּמֵהָאֲרִיאֵל ולמעלה (מ״ג ט״ו), הרי שנקרא גם כן הראל, וכנראה שזהו שמו העקרי. ויפה שער הרשד״ל שהשם הראל הוא תאר מליצי למקום קדוש העומד בגובה, (והוקלה הה״א ונחלפה באל״ף) ונקרא כן המזבח ועמו גם כלל העיר הקדושה, ציון, שהיתה עומדת על ראש ההר, ואליה יכוון ישעיה בקריאתו, הוי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל, וכמו שהוא מפרש קרית חנה דוד. וזה שאמר להלן הצבאים על אֲרִיאֵל (פסוק ז׳), ושוב כופל ומפרש הצבאים על הר ציון (שם ח״ח). ולא רחוק לשער שהשם אֲרִיאֵל בנבואת ישעיה זו, הוא תאר מליצי להר המוריה, לפי שהשם מוריה מורכב גם הוא מן מר, דבר רם ונשא, בלשון ארמית, ומן יָהּ. וזהו ממש טעם הַר אֵל, והוא ההר שהיה שם גרן ארונה היבוסי ודוד המלך קנה אותו ממנו ויבן שם מזבח (ש״ב כ״ד, כ״ד כ״ה), ובמקום ההוא בנה שלמה, את בית ה׳ (דה״ב ג׳ א׳). ויתכן שמפני שהמקום ההוא קנה אותו דוד במחיר, אמר עליו הנביא, קרית חנה דוד. ואפשר לומר עוד שקרא יחזקאל את המזבח בשם הראל ואריאל, דרך מליצה זכר למזבח אשר בנה אברהם אבינו ואשר בנה דוד בהר המוריה.

1) אֲרוּ, ארמית. מלת הקריאה כמו הנה בעברית, זיהע, вотъ. וַאֲרוּ ארבע רוחי שמיא (דניאל ז׳ ב׳), קרובה למלת אֲרוּם, אֲרֵי שבתרגומים, וממנה במשנה הֲרֵי (עי״ש).

אַרְוַד, שע״פ. אחד מבני כנען, ובא ביו״ד היחס, הָאַרְוָדִי (בראשית י׳ י״ח), כשאר שמות בניו הנקובים בפרשת יחוסי העמים, ועל שמו נקרא שם תבל ארץ בסמוך לצור וצידון, צידון וְאַרְוַד (יחזקאל כ״ז ח׳). ובמדרש ארודי זה ארוד (ב״ר ל״ז), והוא הידוע בשם, Aradus. ולפי דברי הסופר שטראבא היו יושביה הראשונים פליטים מצידון. וי״א שהשם אַרְוַד מחזק דברי שטראבא, לפי שהם גוזרים אותו מן השרש רוד שהוראתו נדנוד וטלטול, ועד היום נקרא כן אי אחד בקרבת המקום ההוא, Ruad. ועיין אַרְפַּד.

אֲרוּמָה, שע״פ. עיר קרובה לשכם (שופטים ט׳ מ״א). י״א שהיא הנקראת רוּמָה (מ״ב כ״ג ל״ו). וי״א שהיא הנזכרת לעיל בשם תָּרְמָה (שופטים ט׳ ל״א), ובעל תבואות הארץ אומר שהוא הכפר הנקרא כהיום ראמן במערבה של שכם.

אֲרַוְנָה, שע״פ. מלך יבוסי (היא ירושלים) בימי דוד. וישקף אֲרַוְנָה (ש״ב כ״ד כ׳), ועוד שם כמה פעמים, ולעיל מזה נאמר עם גרן הָאֲוַרְנָה היבוסי (שם ט״ז), בכתיב והקרי, הָאֲרַוְנָה ועוד שם, בגרן ארניה היבוסי (שם י״ח), בכתיב והקרי אֲרַוְנָה, ובדה״י נקרא בשם אָרְנָן (עי״ש) ועיין אֹרֶן.

אָרַז, פעל. לא נמצא במקרא כי אם פעם אחת בבינוני פעול, בחבלים חבשים וַאֲרֻזִים במרכלתך (יחזקאל כ״ז כ״ד), לפי רש״י ענינו, דבר שהוא נתון ומונח בארז, והנכון כדעת האחרונים, שהוא בינוני פעל מן הפעל ארז שדומה לפעל חרז בהוראת קשור ובריכה מהודקת, פֿעסטבינדען, крѣп-ко связать. ומזה חבשים וַאֲרֻזִים. היות כרוך וחרוז היטיב, פֿעסטגעבונדענע, крѣпко связанные, скрѣпленные. ומן הפעל הזה נגזר השם.

אֶרֶז, שע״ב. מין עץ חזק וקשה בהדוק חלקיו, והוא יפה תגדל בגדולו ויש לו ריח ערב. ושב לבנינים גדולים, צעדער, кедръ. ועץ אֶרֶז (ויקרא י״ד ד׳), ועקר גדולו בלבנון, מן הָאֶרֶז אשר בלבנון (מ״א ה׳ י״ג) כְּאֶרֶז בלבנון ישגה (תהלים צ״ב י״ג), והרבוי עצי אֲרָזִים (מ״א ה׳ כ״ד), אנכי יושב בבית אֲרָזִים (ש״ב ז׳ ב׳) ותאכל את אַרְזֵי הלבנון (שופטי׳ ט׳ ט״ו), ואכרת קומת אֲרָזָיו (מ״ב י״ט כ״ג), ובגמ׳ אמרו, עשרה מיני ארזים הם ארז שיטה וגו׳ (ר״ה כ״ג ע״א).

אַרְזָה, ש״נ. ספון בארז, צעדערנגעטאפעל, кедровая обшивка. כי אַרְזָה ערה (צפניה ב׳ י״ד), ובא ע״מ עֶצָה מן עֵץ.

2) אֹרֶז, שם מין תבואה. רייז, рисъ. הָאֹרֶז והדוחן, (חלה א׳ ד׳), ונחלקו בו חכמים אם מין דגן הוא או לא (עיין

אֲרִי, שע״ב. ע״מ קְלִי, חיה דורסת המצוינת בכחה הגדול ואומץ רוחה, לֵאוֶע, лeвъ. אֲרִי נֹהֵם (משלי כ״ח ט״ו), כרע שכב כַּאֲרִי (במדבר כ״ד ט׳), ומה עז מֵאֲרִי (שופטים י״ד י״ח), כָּאֲרִי ידי ורגלי (תהלים כ״ב י״ז), נמשך אל הקודם הקיפוני (ועיין שרש כאר נקף). והרבוי אֲרָיוֹת, ממענות אֲרָיוֹת (שה״ש ד׳ ח׳), אֲרָיוֹת שאגים (צפניה ג׳ ג׳), מֵאֲרָיוֹת גברו (ש״ב א׳ כ״ג), וארי רך בשנים נקרא כְּפִיר אֲרָיוֹת (שופטים י״ד ה׳), דער יונגע לֵאוֶע, левенокъ. (עיין כפיר), וכן גור אֲרָיוֹת, כְּגוֹרֵי אֲרָיוֹת (ירמיה נ״א ל״ח). ובהשאלה, תבנית ארי נעשה בידי אדם, אֲרָיוֹת בקר וכרובים (מ״א ז׳ כ״ט). ובמובן זה נמצא גם במין זכר, פעם אחת במקרא, ושנים עשר אֲרָיִים (שם י׳ כ׳).

אַרְיֵה, שע״ב. בהוראת אֲרִי, אלא שהמשקל אַרְיֵה מורגל יותר במקרא. שאגת אַרְיֵה (איוב ד׳ י״ד), אַרְיֵה טרף ושאג (תהלים כ״ב י״ד), אשר לבו כלב הָאַרְיֵה (ש״ב י״ז י׳), ופני אַרְיֵה פניהם (דה״א י״ב ט׳), כרע רבץ כְּאַרְיֵה (בראשית מ״ט ט׳), כְּאַרְיֵה בסכה יארב (תהלים י׳ ט׳), ויתנהו ה׳ לָאַרְיֵה (מ״א י״ג כ״ו), גור אַרְיֵה יהודה (בראשית מ״ט ט׳), (ועי׳ לביא). ובא, ויקרא אַרְיֵה על מצפה אדני אנכי עמד (ישעיה כ״א ח׳). לדעת הראב״ע ענינו בחסרון כף הדמיון, ושעורו, ויקרא כאריה בקול אריה. והרשד״ל מפרשו כנשוא הקריאה, שהוא הצופה כשהיה רואה חיה רעה מתקרבת לבוא אל העדר היה דרכו לקרוא בקול גדול, אַרְיֵה! לאמר הזהרו והתאספו כי הנה אריה בא, ומזה אולי נשאר המנהג במלחמה שהצופה בראותו את האויב היה קורא אריה לאות וסימן. והנראה לנו שהשם אַרְיֵה במקום הזה ענינו כענין השם אֲרִאֵל, אֲרִיאֵל, בהוראת איש גבור בעל קול גדול העומד להכריז ולהודיע חדשות ש״ת מצוא, הערָאָלד, герольдъ. (עיין שם). ושעור הכתוב ויקרא אריה, האריה המכריז המודיע חדשות הוא קרא, ומה קרא? אדני על המצפה אנכי עומד וגו׳. ויתכן שבמובן זה אמר לפלטת מואב אַרְיֵה ולשארית אדמה (שם ט״ו ט׳), ומוסב אל הקודם כי הקיפה הזעקה את גבול מואב וגו׳, ומפרש מה היא הזעקה: כי מי דימון מלאו דם, ומסיים ואומר, הזעקה הזאת האריה הוא שזעק והכריז אותה להודיע את הצרה לפליטת מואב ולשארית אדמה (אדמת מואב). והמעיין בפרשה זאת ובפרשת מ״ח בירמיה הנאמרת על מואב ימצא כי נשנו שם כמה וכמה פעמים השמות והפעלים בענין זעקה יללה והשמעת קול. ומזה כעין ראיה לדבר שהיה המנהג פשוט שם להעמיד אנשים מזומנים לקרוא בקול להכריז את הנעשה במדינה. וכמו שמצאנו מפורש, הוא הכה את שני אֲרִאֵל מואב (ש״ב כ״ג כ׳) עיי״ש. ולא רחוק לשער שבהוראה זאת נאמר, את ארנב ואת הָאַרְיֵה (מ״ב ט״ז כ״ה), הָאַרְיֵה הוא. אם ש״ת בלשון יחיד לאיש המכריז, הערָאלד, герольдъ. או לכלל מעמד פקודת המכריזים, ע״ד הכרתי והפלתי (ועיין ארגב). ובדרז״ל רגיל המשקל אֲרִי. מלך שבחיות אֲרִי (חגיגה דף י״ג ע״ב). ובהשאלה לחכם גדול המצוין בדור. אֲרִי עלה מבבל, אֲרִי שאמרת נעשה שועל (ב״ק קי״ז א׳), אֲרִי שבחבורה (קידושין מ״ח ע״ב), אין משיבין את הָאֲרִי לאחר מותו (גיטין פ״ג ע״ב).

אַרְיֵה, בארמית כבעברית, לֵאוֶע, левъ. קדמיתא כְּאַרְיֵה (דניאל ז׳ ד׳). וברבוי, לְגֹב אַרְיָוָתָא (שם ו׳ ח׳). ולנקבה, אַרְיָתָא, לֵאוִין, львица.

אֲרִיאֵל, ש״ז. מורכב מן אֲרִי ומן אֵל. א) ש״ת לאיש גבור בעל קול גדול עומד להכריז ולהשמיע חדשות ונצורות לעם, הערָאלד, герольдъ. הוא הכה את שני אֲרִאֵל מואב (ש״ב כ״ג כ׳). וע״ד חסרון סימן הרבוי יפה אמר הרשד״ל, שזה מפני שסימן הרבוי היה ראוי להיות בשם הראשון מן ההרכבה וקשה לאמר אֲרָיוֹת־אֵל. ובא, ב) בטעם כנוי מליצי, הוי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קרית חנה דוד (ישעיה כ״ט א׳). לדעת חז״ל במשנה הוא כנוי אל כלל ההיכל, וכמו שאמרו וההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי, שנאמר הוי אריאל וכו׳ (מדות ד׳ ז׳). וי״ת מדבחא. והוא בסמך אל האמור ביחזקאל, וְהָאֲרִיאֵל שתים עשרה וגו׳ (מ״ג ט״ז). וכן פירש״י והרד״ק, וזה לפי הקבלה שאש המערכה על גבי המזבח במקדש

ועמו חמשים איש מבני גלעדים, וארגב תבל ידוע בארץ הגלעד כנ"ל (עיין ארוד).

אַרְגְּוָן, עיין אַרְגָּמָן.

אַרְגָּז, שם. ארון, תיבה, קאסטען, ларь, сундукъ, ואת הָאַרְגָּז (ש"א ו' י"א), תשימו בָאַרְגָּז (שם שם ח'). לדעת גזיניוס שרשו רגז שענינו התנודדות. והשם אַרְגָּז מיוחד לארון המונח בצד העגלה ומתנודד בתנועת העגלה. והנראה כדעת פירסט ששרשו ארג, בתוספת אות מאותיות זסש"ץ, עד עכביש חלמיש. וזה לפי הנראה שהוא עשויה מעשה ארג.

אַרְגָּמָן, שם. עקרו כנראה שם החלזון שצובעים בדמו צבע אדום, פורפורשנעל, пурпуровая раковина. והוא הנמצא בחוף הים הגדול בארץ כנען וארם ובסמוך להם. ועל שמו נקרא הצמר או הפשתים הצבועים בדמו, וכן הבגדים שנעשים מהם שהם בגדים יקרים מיוחדים למלכים ושרים, פורפורצייג, пурпуровая ткань, багряница. בגד אַרְגָּמָן (במדבר ד' י"ג). מרכבו אַרְגָּמָן (שה"ש ג' י'), ותכלת וְאַרְגָּמָן (שמות כ"ז א'), וְאַרְגָּמָן מאיי אלישה (יחזק' כ"ז ז'). ומזה, בארמית בחלוף אותיות בומ"ף.

אַרְגְּוָן, שם. וּבְאַרְגְּוָן וכרמיל ותכלת (דה"ב ב' ו'). ובארמית שבמקרא, אַרְגְּוָנָא ילבש (דניאל ה' ז'). ובגזרת השם הנראה כדעת האומרים שעקרו רגם, הדומה לשרש רקם וענינו צבוע בצבעים, בונטפארביג, пёстрый. ועם זה הצבע המזהיר הרבה.

אַרְדְּ, שע"פ. מבני בנימן (בראשית מ"ו כ"א). ומזה, משפחת הָאַרְדִּי (במדבר כ"ו מ'). ובדה"א (ח' ג'), נקרא בחלוף האותיות אַדָּר.

אֲרוֹד, שע"פ. מבני גד, לַאֲרוֹד משפחת הָאֲרוֹדִי (במדבר כ"ו י"ז). ובבראשית נקרא, אֲרוֹדִי (מ"ו ט"ז).

אַרְדּוֹן, שע"פ. מבני כלב בן חצרון (דה"א ב' י"ח). השמות האלה אפשר שיסודם רוד, רד, בהוראת טלטול ניעה ונידה, ועיין ארוד.

א) אָרָה, פ"י. הקל, תלישה וקטוף, אבפפליקקען, нарвать, обрывать. אָרִיתִי מוֹרִי עם בשמי (שיר השירים ה' א'), וְאָרוּהָ כל עברי דרך (תהלים פ' י"ג). ובמשנה, התיחד לתלישת תאנים, מלא הָאוֹרֶה וסלו (שביעית א' ב'), פייגענפליקקער, собиратель смоквъ. ובגמרא פועלים שהיו אורים בתאנים (ב"מ פ"ט ע"ב), לפי גרסת הערוך ולפנינו עודרים.

אֻרְוָה, שם נקבה. רפת, דיר, הירדע, שטאַלל, стойло, загонъ. וביחוד דיר הסוסים, פפערדעשטאַלל, конюшня. וְאֻרְוֹת לכל בהמה ובהמה (דה"ב ל"ב כ"ח), אֻרְוֹת סוסים (מ"א ה' ו'), ועל משקל אחר, אֻרָיוֹת סוסים (דה"ב ט' כ"ה), מקורו ארמית, וכן תרגום של אֻרְוֹת, אֻרָוֹת (מ"א ה' ו'), ויכלול גם את האבוס, קריפפע, ясли. אבוס בעליו (ישעיה א' ג'), ת"י אוריא דמרוהי, וכמו כן מאבוס ואוצר תבואה, געטריידע, בעהאֶלטניס, хлѣбъ. ומסכנות לתבואת דגן (דה"ב ל"ב כ"ח), תרגם רב יוסף, וְאוּרְיָאוֹת לעולת עיבור. ובגמרא, מבני אורייא (מו"ק דף י"ד ע"ב), שטאַללונגען, конюшни. והאורוית והאוצרות שבשדות (עירובין נ"ה ע"ב), ומזה בכפל הרי"ש.

2) אוּרְיָירָא, ש"נ. אוצר לתבואה, געטריידע מאַגאַזין, хлѣбный магазинъ. ועל האוצרות בשדה (דה"א כ"ז כ"ה), תרגם רב יוסף אוּרְיָירָא דבחלקא. ומזה בגמרא, משגיח על אורות הסוסים, בר אהורייריה דאבא אבא (מגילה י"ב ע"ב), שטאַללמייסטער, шталмейстеръ.

אֲוֵרָה, ש"נ. מעין הקודם, בחלוף האותיות תמורת אֻרְוָה, הירדע, שטאַלל, загонъ, стойло. ועדרים לָאֲוֵרוֹת (דה"ב ל"ב כ"ח). י"מ שהוא כמו ואורות לעדרים, אך ממה שלפני זה נאמר וארות לכל בהמה ובהמה, לא נדע מה משמיענו בָאֲוֵרוֹת לעדרים. ואולי טעמו שהיה לו עדרים מיוחדים לכל אֻוְרָה וַאֲוֵרָה, ועדרים במקום הזה אין ענינו עדר בהמות, כי אם לשון מחלוקת בסדרים מיוחדים, (ועי' עדר).

ב) ארה, יסודו אר, בהוראת כח גדול וגבורה יתרה, ומזה:

הדומים לו, גזם מן גזז, ילק מן לקק, וכדומה.

אַרְבַּע, שע״פ. אבי הענק, בונה עיר חברון שנקראת על שמו, קרית אַרְבַּע (יהושע ט״ו י״ג). לדעת פירסט עיקרו אַרְבַּעַל מורכב מן אר גבור, ומן בַּעַל שם האליל. ואפשר שהרכבתו היא מן אר, גבור, בַּעַל, אומץ רוח, בלשון ערבית, וטעמו גבור אמיץ.

אַרְבַּע, שם המספר. עיין רבע.

אָרַג, פ״י. הקל (בעתיד יֶאֱרֹג, תַּאַרְגִי), קליעה והבאת חוטי הערב בשתי לעשות בגד, ועבעז, ткать, вязать. אשר הנשים אֹרְגוֹת שם בתים (מ״ב כ״ג ז׳), אם תַּאַרְגִי שבע מחלפות ראשי עם המסכת (שופטים ט״ז י״ג). ועד המליצה, וקורי עכביש יֶאֱרֹגוּ (ישעיה נ״ט ה׳). ובבינוני במובן שם התאר, ועבער, ткачъ. מעשה אֹרֵג (שמות כ״ח ל״ג), כמנור אֹרְגִים (ש״א י״ז ז׳), וְאֹרְגִים חורי (ישעיה י״ט ט׳). ובמשנה, בפעול טָוֵי וְאָרוּג (כלאים ט׳ ח׳). ובמדרש בא במובן עשית תקון יחד בדבר, והוא אָרַג את העולם שיצאו כולם (ב״ר י״ב), יצרו הקב״ה לארוג מן לבריות (שם), ובע״א שהיו מעלים לו את ההלכה והוא אוֹרְגָהּ (מדרש רות ב׳), שהיו אוֹרְגִים עמו בדברי תורה (שם). ומזה בפיוטים, קחה שיחה ובין דעתה להקים, אֲרַגְתִּיהָ במוסר וחקים (מוסר השכל לרב האי גאון), ונטה לְאוֹרְגֵי שיר (ר׳ משה בן עזרא בספר התרשיש). ומזה, אנעים זמירות ושירים אֶאֱרֹג (שיר הכבוד). ובמובן אחר, שהיה אורג את ישראל מן החטא (במדבר רבה ד׳).

הנפעל, במשנה, מן הקל, געוועבט ווער־דן, быть вязану. ועל שבעים ושנים ניסן נֶאֱרֶגֶת (שקלים ח׳ ה׳).

הפיעל, בתוספתא, כעין הקל, הַמְאָרֵג חייב בתחלתו וחייב בסופו (פאה א׳ י״ג), בהשאלה לקצירת תבואה או לבצירה קצר מעט ומדלג מעט, והשדה נראה כמו ארג שהחוטים פעם נראים נתונים זה על זה ופעם נכנסים, ובמשנה, מנמר (עיין נמר).

אֶרֶג, שם. א) דבר הנארג, געוועבע, געפלעכט, тканіе. את היתד הָאָרֶג (שופטים ט״ז י״ד), חסר הנסמך והראוי היתד יתד הארג. ב) עריבה קטנה שבה נתונה תקות חוט הערב ואותה מוליכין ומביאין במהירות גדולה בין חוטי השתי, ועבער שיפלין, ткацкій челнокъ. ימי קלו מני אָרֶג (איוב ז׳ ו׳). ובמשנה אָרִיג, דבר הנארג, געוועבע, тканіе. האריג טהור (נגעים י״א י׳), ואורח אל האריג (שבת מ״ג א׳).

הערה. השרש ארג הוא מיסודו של השרש הרג, וראיה לדבר שרש מְחָא בארמית המשותף להוראת הכאה ואריגה, איש מצרי מכה איש עברי ת״א מָחֵי (שמות ב׳ י״א), מעשה ארג ת״א עובד מָחֵי (שם כ״ח ל״ב). וזה כנראה לפי שמלאכת האריגה שנעשית על ידי זריקת חוט הערב אל תוך השתי היא כעין הכאה נעיצה ודקירה, וכן בערבית יורה הפעל ארג דקירה נעיצה, ועיין הרג.

2) אֲרַג, ארמית. עיין רגג.

אַרְגֹּב, שע״פ. א) חבל ארץ בבשן בעבר הירדן מזרחה ממלכת עוג, כל חבל אַרְגֹּב ממלכת עוג בבשן (דברים ג׳ ד׳), ונתן לנחלה לחצי שבט המנשי עם יתר הגלעד (שם שם י״ג), ובה״א הידיעה, הָאַרְגֹּב (שם שם י״ג), א״ת טְרָכוֹנָא, וכן נקראת בימי בית שני, Trachoniti, בלשון יונית. והשם היוני הזה שהוראתו מקום סלעים הרבה, דאס זעהר שטייניגע, весьма скалистое. כמו מוכיח ששרשו רגב, בתוספת אל״ף (עיין רגב). ואפשר שהוא שם מורכב מן, צַר, חזק, ומן גֹּב גב הר, וטעמו החזק שבהרים, וזה על שם המבצרים הרבים שנמצאו עליו, וכמ״ש, ששים עיר וגו׳ כל אלה ערים בצורות חומה גבהה דלתים ובריח (דברים ג׳ ה׳). ובא, ב) ויכהו בשמרון בארמון בית המלך את אַרְגֹּב ואת האריה ועמו חמשים איש מבני גלעדים (מ״ב ט״ו כ״ה). לדעת הרד״ק ארגב הוא שם עצם פרטי, והאריה הוא ש״ת לאיש גבור מצוין, שכח האריה היה לו. וי״א שגם שם האריה הוא שע״פ. והנראה ששני השמות האלה הם שמות פקידות באנשי מלחמת המלך, ע״ד הכרתי והפלתי (עי״ש), שומרי ראשו ועומדים על ימינו. ויתכן שבחר לו המלך מחלקה אחת מאנשי צבאו אלה מחבל ארגב בבשן, וזכר לדבר מה שנאמר בזה

וה החלל בעצמו, פענסטערשטעם, פענסטערלאדע, אפפנונג, рѣшаточная, рѣшаточное окно, труба. וכעשן מארבה (הושע י״ג ג׳). וע״ד המליצה בא ביחוס אל השמים, וארבת השמים וכו׳ (בראשית ז׳ י״א, ח׳, ב׳), להורדת המטר, שלייזען, шлюзы. והנה ה׳ עשה ארבות בשמים (מ״ב ז׳ י״ט), להורדת שפע ברכה. אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה (מלאכי ג׳ י׳). ויכלול גם את החלל שהארבה מכסה אותו, וכיונים אל ארבתיהם (ישעיה ס׳ ח׳), שלאג, טויבען-שלאג, голубятникъ. וע״ד ההשאלה, וחשכו הראות בארבות (קהלת י״ב ג׳), החלל שהעין נתונה בו. ובמשנה, משילין פירות דרך ארבה (ביצה ה׳ א׳), ארבה שהיא בתוך הבית ויש בה פותח טפח (אהלות י׳ א׳), וישב על פי ארובה (יומא ל״ה ע״ב), כמה ארובות יש בדלת ארבע (שם ע״ז ע״א), רש״י פי׳ כמה ארובות יש בארך דלת, והנראה שהיו דלתותיהן עשויות מארבעה פרקים של מעשה שבכה.

ארב, שע״פ. עיר בשבט יהודה (יהושע ט״ו נ״ב), ובשם היחס פערי הארבי (ש״ב כ״ג ל״ה).

ארבאל, שע״פ. (בספרים מדויקים כ״י הבי״ת רפויה) נמצא פעם אחת במקרא, וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה (הושע י׳ י״ד). המאורע הזה איננו נזכר במקרא במקום אחר, ושעל כן לא התבאר לאיזה איש ולאיזה מקום יכוון הנביא. י״מ שהמקום הוא העיר ארבאל בגליל העליון בנחלת שבט נפתלי בין צפורי וטבריא, ונזכרת בספר הראשון לחשמונאים (פ׳ ב׳), מקום לדת נתאי, הנקרא על שמה נתאי הארבלי (אבות א׳ ו׳). ובגמרא ירושלמי בקעת ארבל (ברכות פ׳ א׳ א׳), סאה ארבלית (פאה ז׳ ד׳). וי״א שמרמז לעיר בארץ אשור במחוז אדיאבענא בסמוך לעיר גו גמלא. (ועיין שלמן).

ארבות, שע״פ. עיר בארץ יהודה (מ״א ד׳ י׳), בסמוך לשפה.

הערה. לא רחוק לשמוע כי עיקר הוראת שרש ארב הדומה לשרש ערב וקרוב לשרש רבב, הוא ערבוב של קליעה וסבך. וממנו יצא א) ארב מקום סבך ומסתר, שמו יתחבא הצורה להתנפל על טרפו. (עיין חבא), דיקקיכט, פערשטעקק, скрытое мѣсто. ותבא חיה במו ארב (איוב ל״ז ח׳). והוא כעין האמור עלה אריה מסבכו (ירמיה ד׳ ז׳). וממנו ארב, הסתתר בארב. ובמובן המוסרי, ע״ד הפעלים זמם חשב (עיי״ש). ב) ארבה, מעשה מקלעת שנותנים על חלל שבגג לכסות מקצתו, גיטטער, рѣшётка. שהוא כעין השם שבכה (עיין שם). ובלשון המשנה רבובת (מדות ג׳ ג׳), (ועיין רבב). וממנו בלשון ארמית. ג) ערבלא כברה, זיעב, сито. בכברה ת״י בערבלא (עמוס ט׳ ט׳). ובגמרא באלף איתי אַרְבְּלָא וקא מרבל (ב״מ כ״ז ע״ב). ויתכן לשער עוד, כי מיסוד זה נגזר גם השם אורבינא, בארמית, בהוראת ערבה ווייד, ива, верба. צריפא דאורבינא (ב״ב ו״ז א׳), ע״ש מקלעת עפיה וכריה. ולדעת הרד״ד לשוי נגזר מן השם הזה השם ארבה, וזה לפי שהיו עושים אותה מקלעת מענפי הערבית. ד) ארבה, (ארבה). פרק קשרי הזרוע עם הגוף שנעשה כעין מעשה מקלעת, געלענק, суставъ, сгибъ. ולא רחוק לשער שלזה כיון יב״ע בתרגמו ארבות ידיו אצות ידוהי (ישעיה כ״ה י״א), והוא מן אשויה שבמשנה (כלים כ״א א׳), שענינו כלי מכלי תפירה, קינקעל, שפינדעל, прялка. והושאל לפרקי קשרי הזרוע, ולא כפירש״י שהוא לשון חומה.

ארבה, שם המין. ממיני שרץ העוף הנוסע ממקום למקום בקבוץ גדול מאד, ואוכל את תבואת הארץ, הייששרעקקע, саранча. לא נשאר ארבה אחד (שמות י׳ י״ט), ונופל על כל המין, הנני מביא מחר ארבה בגבולך (שם י״ד ד׳), כדי ארבה לרב (שופטים ו׳ ה׳). ונרדף עם שמות המינים הדומים לו, ארבה חסיל (מ״א ח׳ ל״ז), ארבה וילק (תהלים ק״ה ל״ד), יתר הגזם אכל הארבה (יואל א׳ ד׳). ובא גם כן כשם הסוג הכולל את כל מיני שרצי העוף המשחיתים את התבואות. כארבה מצרים, שכלל את כל המינים. לדעת הראב״ע שרשו רבב, וזה על שם רבויו והתחברותו ברבוי גדול. ולדעת פירסט שרשו ארב הדומה אל שרש ערב בלשון ערבית שבא בהוראת לחיכה, נזיזה, אבפרעססען, съѣденіе. והוא ע״ד גזרות השמות של המינים

אצלו שני (ועיין אריאל) . ובגמרא , בא ברבוי, ובמובן מלאכים , ענגעל , ангелы . אֶרְאֵלִים ומצוקים אחזו בארון (כתובות כ״ד ע״א) . ומצוי הרבה בפיוט , אֶרְאֵלִים בשם תם סמליכים (מנחה ליוה״כ), ונעדץ בְּאֶרְאֵלֵי קדש הלולו (קרובות א׳ דר״ה). (ועיין בהלכות יסודי התורה להרמב״ם פרק ב׳ ה׳ ז׳) .

אַרְאֵלִי , שע״פ . מבני גד (בראשית מ״ו ט״ז) , וכן ביחס שם המשפחה , לְאַרְאֵלִי משפחת הָאַרְאֵלִי (במדבר כ״ו י״ז) .

א) אָרַב , פ״י . הקל . צדיה להתנפל על מי שיהיה מן המתבא פתאם לויערן , נאכשטעללען , подстерегать . וקשורו על הרוב ביחס הלמ״ד , וְאָרַב לו וקם עליו (דברים י״ט י״א) , אָרְבוּ לנפשי (תהלים נ״ט ד׳) , לדמם יֶאֱרֹבוּ (משלי א׳ י״ח) . ובזולת הקשור יֶאֱרֹב במסתר כאריה בסכה יֶאֱרֹב לחטוף (תהל׳ י׳ ט׳) . וביחס הפעול , דברי רשעים אֱרָב דם (משלי י״ב ו׳) . ועיד המליצה , ואצל כל פנה תֶּאֱרֹב (שם ז׳ י״ב) , לצוד ציד נפשות , אל תֶּאֱרֹב רשע לנוה צדיק (שם כ״ד ט״ו) . ובמלחמה , וַיֶּאֱרֹב בשדה (שופטים ט׳ מ״ג) , וַיֶּאֶרְבוּ על שכם (שם ט׳ ל״ד) , זיך אויף דיא לויער לעגען , держать засаду . והבינוני , דב אֹרֵב הוא לי (איכה ג׳ י׳) . ועל הרוב יבא הבינוני כשם תאר , וְהָאֹרֵב ישב וגו׳ (שופטים ט״ז ט׳) , אויפלויערער , подстерегатель по-таенщикъ . ובעניני המלחמה בא במובן שם קבוץ , כלל אנשי החיל שמעמידים לארוב על האויב , הינטערהאלט , засада . שים לך אֹרֵב לעיר (יהושע ח׳ ב׳) , וְאֹרֵב ישראל מגיח (שופטים כ׳ ל״ג) , וְהָאֹרֵב החישו (שם שם ל״ז) . ובא גם בלשון רבים , ראו אתם אֹרְבִים לעיר (יהושע ח׳ ד׳) .

הפיעל כעין הקל , ולא נמצא כי אם בבינוני במובן שם תאר , אויפלויערער , подглядчикъ . מְאָרְבִים על ראשי ההרים (שופטים ט׳ כ״ה) , מְאָרְבִים על בני עמון (דה״ב כ׳ כ״ב) . ולדעת קצת , מזה , וַיָּרֶב בנחל (ש״א ט״ו ה׳) . וטעמו כמו וַיֶּאֱרֹב , העמיד אורבים , הינטערהאלט לעגען , ставить засаду . וי״א שהוא מן ההפעיל תמורת וַיַּאֲרֵב , וי״ת ופקים משירייתיה , ערך מחנותיו (ועיין רוב) .

אֶרֶב , ש״ז . א) מקום המתבא לארוב משם , הינטערהאלט , засада . ותבא חיה במו אָרֶב (איוב ל״ז ח׳) . ב) שם הפעולה , לויערן , подстереганie . ישבו בסכה למו אָרֶב (שם ל״ח מ׳) .

אֹרֶב , ש״ם . צדיה , במובן המוסרי , מזמה , ערמה , מחשבה רעה , נאכשטעללונג , ליסט , ковы, засада, злой умыселъ . ובקרבו ישים אָרְבּוֹ (ירמיה ט׳ ז׳) בְּאָרְבָּם כל הלילה (הושע ז׳ ו׳) .

מַאֲרָב , ש״ז . מקום מושב האורב , הינטערהאלט , засада . וילכו אל הַמַּאֲרָב (יהושע ח׳ ט׳) , ישב בְּמַאֲרַב חצרים (תהל׳ י׳ ח׳) , ויכלול את האורבים , הסב את הַמַּאֲרָב לבוא (דה״ב י״ג י״ג) .

ב) אֹרֶב , אָרְבָּה או אֲרֻבָּה , ש״נ . פעם אחת במקרא בסמיכות הרבוי , והשפיל גאותו עם אָרְבּוֹת ידיו (ישעיה כ״ה י״א) , ובספרים מדויקים בקמץ חטף והבי״ת דגושה (מנחת ש״י) , ולא נתבררה הוראתו אל נכון . י״ת אֻשְׁוַת ידוהי . ופירש״י טעמו שהוא מן וארב לו . מקום שהוא שם לו ידים לארוב והם מגדלים גבוהים , אשוות חומות ומגדלים וכו׳ . והרד״ק פירשו , אצילות ידים , געלענק דעס ארמעס , суставъ рукъ, мышки . ושעורו כאשר יפרש השוחה לשחות שישפיל גאותו עם ארבות ידיו , כי כח השוחה באצילות הידים . וכן הוא בלשון ערבית ארב ארביא (עיין הערה) . ועמו הסכימו המבארים האחרונים . ובי״ז אמר שאולי הוא עיד ארבא בתלמוד שהוא שם לספינה , ההוא ארבא דהוו מינצו עלה בי תרי (ב״ב ל״ד ע״ב) , ועמו הסכים הריב״ל בספרו שרשי לבנון , ואמר שארבות ידיו הן ספינות של יד , האנדקאהנע , лодки . וכן פירש הרשד״ל וכתב שהן ספינות קטנות שמתלמדים בהן לשוט במים ונקראות בלשון משנה חבית של שייטין (כלים ב׳ ב׳) . וכנראה שכבר פירש כן רבי יהודה אבן תבון , שאמר וארבות של גומא (אמונות ודעות מאמר ח׳) (ועיין הערה) .

אֲרֻבָּה , ש״נ . מעשה שבכה הנתון על פי החלל העשוי בגג הבנין , ועם

אֶצְעָדָה , עיין צעד .

אָצַר , פ"י. הקל, קבוץ דברי חפץ יד על יד במקום שמור , זאממעלן, צו איינעם שאטצע הייפען , собирать, скоплять . ואשר אָצְרוּ אבתיך (ישעיה ל"ט ו') , הָאֹצְרִים חמס ושד בארמנותיהם (עמוס ג' י') , הון ועשר שעשו להם בחמס ושד .

הנפעל , מן הקל , גזאממעלט , אין דען שאטץ געלעגט ווערדען , быть собираему, сохраняему . לא יֵאָצֵר ולא יחסן (ישעיה כ"ג י"ח) . ובגמרא תני רב יוסף, לא יאצר זה בית אוצר, ולא יחסן זה בית גניזה (פסחים קי"ח ע"ב) . ופירש"י בית אוצר של תירוש דגן ויצהר, בית גניזה של כסף וזהב הגנוזים וטמונים בחוק ובחסן . (ועיין חסן) .

ההפעיל . פעם אחת במקרא וָאוֹצְרָה על אוצרות (נחמיה י"ג י"ג) , י"א שהראוי וָאֲצַוֶּה ע"מ אביקה . והנכון שהוא עיד משקל לשון הארמית , וענינו מנוי פקיד על האוצרות , יעמאנדען איבער דען שאטץ זעטצען , назначать казначея . והוא פעל נגזר מן השם אוצר .

אוֹצָר , אֹצָר , ש"ז . (והרבוי אוֹצָרוֹת) . א) מקום כנוס של דברי חפץ , פֿאָררַאטהסהויז , שאטץ , складъ, хранилище . אל תחת הָאוֹצָר (ירמיה ל"ח י"א), אוצר כל כלי חמדה (הושע י"ג ט"ו), נתנו לאוצר המלאכה (עזרא ב' ס"ט) . ובהתחבר עם השם בית , לבית הָאוֹצָר (נחמיה י' ל"ט) , וְאֹצָרוֹת עשה לו לכסף (דה"ב ל"ב כ"ז) , ועל הָאֹצָרוֹת בשדה (דה"א כ"ז כ"ה), לתבואה . לָאֹצְרוֹת היין (שם שם כ"ז) , אוצרות בית המלך (מ"א י"ד כ"ו) , כל אוֹצְרוֹתֶיךָ לבז אתן (ירמיה י"ז ג') . ובהשאלה , נותן בְּאֹצָרוֹת תהומות (תהלים ל"ג ז') , בעהעלטער , хранилище . אֹצְרוֹת שלג (איוב ל"ח כ"ב) , יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' (דברים כ"ח י"ב) , פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמיה נ' כ"ה) . ובמובן המוסרי , חתום בְּאוֹצְרֹתָי (דברים ל"ב ל"ד) . ובמשנה התיחד לאוצר של תבואה, אבל לא את האוצר (שבת י"ח א'), שייער , житница . ב) דברי חפץ הנתונים באוצר , פֿאָררַאטה , запасъ . ומתיחד להון עתק , רייכטהום, שאטץ, богатство, сокровище. מאוצר רב ומהומה בו (משלי ט"ו ט"ז), פעל אֹצָרוֹת בלשון שקר (שם כ"א ו') , ונתתי לך אוצרות חשך (ישעיה מ"ה ג') , עשר גדול המאוסף וטמון בתחתיות אדמה שלא תשלוט בם העין והכפל , ומטמוני מסתרים . ובמובן המוסרי , יראת ה' היא אוצרו (שם ל"ג ו') . ובגמרא , אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים (ברכות ל"ג ע"ב) .

יסודו , צר, צרר ' וקרוב לשרש עצר .

אֵצֶר , שע"פ . מבני שעיר החרי (בראשית ל"ו כ"א) .

אֶקְדָּח , עיין קדח .

אַקּוֹ , שע"כ . מין בהמה או חיה טהורה , וְאַקּוֹ ודישן (דברים י"ד ה'), א"ת יעלא , שטיינבאָק , козерогъ . ובתרגום השמרוני עקו . ורי"ם ווילדע ציגע , רעה , дикая коза, серна . ובגמרא, איקא שליפא (שבת קנ"ב ע"א), לפי גרסת הערוך, ופירושו תיש . וביסודו לא מצאנו טעם מתקבל .

§) **אַקּוֹן** , שם במשנה . כלי שצדין בו דגים , פֿישרייזע , верша . ושל אקון טהורה (כלים י"ב ב') , והאקון והרטוב (שם כ"ג ה') .

אַר , לא נמצא כי אם בשמות , וביותר בשמות עצמים פרטים ובהרכבתם , אַרְא , אֲרִי , אֲרִאֵל , אַרְגֹּב . ולפי הנראה הוראתו הראשונה היא גבורה יתרה , שטאַרקע, מאכט , сила . ומזה , אמיץ , גבור , שטאַרק , העלד , силачъ герой . ומזה :

אֲרָא , שע"פ . מבני אשר (דה"א ז' ל"ח) .

אַרְאֵל , אֲרִאֵל , ש"ז . עקרו חזק , גבור , והתיחד לאיש גבור בעל קול גדול העומד להכריז ולהודיע לכל העם חדשות יקירי הערך , העלד , העראָלד , герой, герольдъ . הן אֶרְאֶלָּם צעקו חוצה (ישעיה ל"ג ז'). רי"ם במובן שם קבוץ והמ"ם כנוי , והלמד בדגש כמשפט המרובעים . והנכון שהוא בלשון רבים בסימן הרבוי הקצר והקדמון , והוא מקוצר מן השם אֲרִיאֵל , שני אֲרִיאֵל מואב (ש"ב כ"ג כ') , שנאמר גם הוא בלשון יחיד אע"פ שנאמר

ומתיכנות (יחזק' מ"ב ו'), וי"ת דְּחִיקָן . ובפיוט, נִמְבַן המוסרי, נֶאֱצַל כח כל בּרואי מעלה (כתר מלכות) . ובענין הבדלה, ואינך נֶאֱצָל מכל ונבדל (שיר היחוד). הנזרי הָאָצֻלִי (רשב"ג עד השרים ס' ג') .

הִפְעִיל. מעין הקל, וַיָּאצֶל מן הרוח אשר עליו ויתן על שבעים איש (במדבר י"א כ"ה), אַבְּזוֹנדערן , отдѣлять . לדעת הראב"ע הוא מן ההפעיל , והראוי וַיַּאֲצִיל , וי"א שהוא מן הקל להסכים עם הנאמר מקודם וְאָצַלְתִּי (שם שם י"ז) . ובפיוט, בְּהַאֲצִילְךָ על גלגל המזלות גלגל תשיעי במערכו (כתר מלכות) .

אָצֶל , א) שֵׁם . צלע , צד , זייטע , бокъ, сторона . מֵאֵצֶל הנגב (ש"א כ' מ"א), מֵאֵצֶל אולם השער (יחזק' מ' ז'), ותקח את בני מֵאֶצְלִי (מ"א ג' כ'), ועל הרוב ב) בענין מלת היחס, צו זייטע, נעבען , ביי"א , о бокъ, возлѣ, при . ותעמדנה אֵצֶל הפרות (בראשית מ"א ג'), ושמו אֵצֶל המזבח (ויקרא ו' ג') . ובכנוים, ויעזב בגדו אֶצְלִי (בראשית ל"ט ט"ו), ואהיה אֶצְלוֹ אמון (משלי ח' ל'), ילכו האופנים אֶצְלָם (יחזק' א' י"ט). ובמשנה, עד שלא היתה בתו יוצאה מֵאֶצְלוֹ (נדרים י' ד'), מרשותו , ובמדרש שלח והביא בן אחד מֵאֶצְלָהּ (ויק"ר ב') .

אָצִיל , שֵׁ"ת . א) צד הקיצון , ענדע, ראנד אויסערסטע , край, окраина . פ"א במקרא, וּמֵאֲצִילֶיהָ קראתיך (ישעיה מ"א ט'), והקודם, החזקתיך מִקְּצוֹת הארץ , ועיין בסמוך . ומזה בהשאלה ב) ראש העם , ע"ד השאלת השם קָצִין מן קצה , פִּנָּה מן פנה, לפי שהנכבד כמו עומד בראש ובצד הקיצון של העם , פֿאָרשטעהער , представитель . ואל אֲצִילֵי בני ישראל (שמות כ"ד י"א) . ולדעת השד"ל זה עיקר הנחת השם אָצִיל , ובמובן זה נאמר , וּמֵאֲצִילֶיהָ קראתיך (ישעיה מ"א ט'), והמ"ם הוא מ"ם היתרון , וכן יפרש גם האמור מקודם החזקתיך מקצות הארץ , בחרתי בך מכל שאר קצות הארץ והם הנכבדים באומות (ועיין קצה) . ויתכן שכבר רמזו לזה חז"ל במדרש. וּמֵאֲצִילֶיהָ קראתיך ממפולשין שבה (ב"ר מ"ד), ועיין הערה.

אַצִּיל , שֵׁ"ז . לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא , ובסמיכות הרבוי . פרק הזרוע העליון , קצה הזרוע הבולט מן הגוף , געלענק דעס ארמעס , сгибъ, суставъ руки על כל אַצִּילֵי ידי (יחזקאל י"ג י"ח) , ותרגומו מַרְפְּקֵי ידין , (עיין מרפק בשרש רפק) .

אַצִּילָה , א) שֵׁ"נ . כעין הקודם , לא נמצא כי אם פ"א במקרא , וברבוי , תחת אַצִּלוֹת ידיך (ירמיה ל"ח י"ב) , ארם געלענק , אַכּ-סעל געלענק , сгибъ , суставъ руки, . ב) במלאכת הבנין . שש אמות אַצִּילָה (יחזקאל מ"א ח'), וי"ת שית אמין רְוָח , רוים , пространство. וכן פירש הר"ש פרחון , וי"א שענינו מדת , מאאס, עללע , мѣра локтъ . ובא ע"ד השאלה כעין השם אַמָּה , שעיקרו זרוע , והושאל למדה בכלל . (ועיין אמה) .

3) אֲצִילוּת , בחכמת הקבלה , ובספרי המחקר . א) ההשפעה הראשונה של גלוי רצון ה' במעשה הבריאה , עמאנאציאָן , эманація . עוֹלָם הָאֲצִילוּת . ב) הבדלה והפרשה , שעפּאראציאָן , אינדיווידואליטאַעט , индивидуальность .

אָצַל , אָצֵל , שֵׁע"פ . א) מבני בנימין (דה"א ח' ל"ז ל"ח), ב) שם מקום בסמוך להר הזיתים, כי יגיע גי הרים אל אָצַל (זכריה י"ד ה') , (עיין הערה) .

אֲצַלְיָהוּ , שֵׁע"פ . בן משלם . אבי שפן הסופר ליאשיהו מלך יהודה (מ"ב כ"ב ג', דה"ב ל"ד ח'), (עיין הערה) .

בֵּית הָאֵצֶל , (עיין בית) .

הערה . בערבית יורה פעל וצל חבור וקשר , פֿערבינדען , связать . וממנו נגזר השם אצול , בהוראת שֹׁרֶשׁ , וואורצעל , корень , שעל ידו נקשר העץ במקום מטעו . וקרוב לשמוע שמשרש זה , יצא השם אֵצֶל , בהוראת צד , והשם אָצִיל העומד בצד הקיצון וכמו כן השם אַצִּיל , בהוראת פרק הזרוע , שעיקרו מקום קשר היד וחבורה בגוף , וע"ד השם אַמָּה (עיי"ש) . ומזה יצא שם העצם הפרטי אָצַל ע"ד השם שֹׁרֶשׁ (עיי"ש) . וכן השם אֲצַלְיָהוּ , וטעמו שרש יה .

אָצֶם , דומה לפעל עצם והפוכו אמץ , לא נמצא כי אם בשם עצם פרטי .

אֹצֶם , שֵׁע"פ . א) מבני ירחמאל , בכור חצרון (דה"א ב' כ"ה) . ב) בן ישי , אחי דוד (שם שם ט"ו) .

זה היות נרצה ונחמד (עיין צבה), וממנו נגזר השם:

אֶצְבֹּן, שע"פ. א) מבני גד שוני וְאֶצְבֹּן (בראשית מ"ו ט"ז), ובחמש הפקודים נאמר במקומו, לְאָזְנִי משפחת הָאָזְנִי (במדבר כ"ו ט"ז). רש"י כתב אני אומר שזו משפחת אצבן ואיני יודע למה לא נקראה משפחתו על שמו, ולפי המבואר יתכן שהשם אָזְנִי קרוב בהוראתו לשם אֶצְבֹּן, וזה במובן הטה אזן, הרצה להקשיב ולהאזין, עיין אזני. ב) מבני בלע אֶצְבּוֹן (דה"א ז' ז').

2) אִצְטַדְיָא, במשנה, ש"נ. אין בונין עמהן בסילקי וכו' וְאִצְטַדְיָא (ע"ז א' ז'), מעגלה עשויה למתחרים במרוצתם ומתאבקים ומתגוששים לנסות ולהראות כחם, והוא מל' רומית, stadium. רענבאהן, ри- сталище. והיו מלמדים גם חיות ובהמות להתנגח זה עם זה, ולפעמים היו משליכים לשם גם בני אדם חייבי מיתה להתגושש עם החיות והבהמות מלומדי מלחמה, ומזה, שור הָאִצְטַדִּין אינו חייב מיתה (ב"ק ד' ד'), שור שמלמדים אותו לנגוח באצטדיא, העצ-אָכס, натравленны быкъ. והפייטן ר' משה ברבי קלונימוס גזר מזה שם הַצְדָאָה, כאלו היה מקורו עברית משרש, ציד, ואמר הם הגלום להביא חיות לְהַצְדָאוֹת (סליק ב' פסח).

2) אִצְטְלִית, אִסְטְלִיתָא, אִסְטְלָא, ארמית, ובמשנה, ש"נ. כסות, וביחוד בגד חשוב, מאנטעל, платье. השמלה ת"א אִסְטְלָא (בראשית ט' כ"ג), ובמשנה, על מנת שתתנו לי אִצְטְלִיתִי (גיטין ז' ה') קורא באצטלית לבן משלו (יומא ז א'), איצטלא בת מאה מנה (שבת קכ"ח ע"א), כל ישראל ראוין לאותה איצטלא (שם), ולשון יונית הוא, Στολίς, Στολή.

2) אִצְטְרוֹבָּל, במשנה. א) שם, מין עץ ופריו, אצטרובלין ובנות שוח (ע"ז א' ה'), מלשון יונית, Στροβολος, טאנגען-אֶפּפעל, еловое дерево. ב) מושב אחת הריחים של יד שעשוי בעגול מקיף את הרכב, פוסגעשטעלל, становъ. מכר את האיצטרובל אבל לא את הקלת (ב"ב ד' ג').

ובמדרש אפילו אצטרובלין של ריחים נמוחה (ב"ר כ"ח), וגם זה מקורו מלשון יונית, Στροβιλος, מוט עשוי להניע משא כבד על ידו, וואלצער, рычагъ. וחז"ל הוציאו אותו למושב ובסיס קבוע תחת דבר המתנועע.

2) אִצְטְרְמִיטָה, במשנה, שם. בתוך הפתח היו עומדות הדלתות וכמין אצטרמיטה היו ונקפלות לאחוריהן (מדות ד' א'). לפי מקומו נראה שענינו לוחות של פרקים מחוברים על ידי חוליות והן נגללים נפתחים ונקפלים לפי הצורך עטוואס געגלידערטעס, זיך אומדרעהענדעס, членосоставное, врачающеся. ומל' יונית הוא, Στρόμβος, קרייזעל, קעגעל, конусъ. והערוך גורס אצטרבמיטא, ובמדרש כמין אסטרופומיטא הדלתות היו נכפלין לאחוריהן (ב"ר פ"ז) וגם לנוסח זה יש מקור בלשון יונית, στροφωμα, אנגעל בענדער, дверная петля.

אָצַל, פ"י. קרוב ודומה לשרש נצל, הקל א) הבדלה והפרשת מקצת דבר מאצלו בכונה להזמינו לטובת זולתו ותועלתו במובן המוסרי, אבזאנדערן, ענטהעבען, отдѣлять. הלא אָצַלְתָּ לי ברכה (בראשית כ"ז ל"ו), ואונקלוס תרגום שבקת, והראב"ע פירש עזבת לי אצלך, וְאָצַלְתִּי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם (במדבר י"א י"ז), ב) הפרשת דבר לעכבו ולמנוע אותו מן הזולת, ענטציהען, פערזאגען, отказать кому въ чемъ, отстранять. וכל אשר שאלו עיני לא אָצַלְתִּי מהם (קהלת ב' י'). והפייטנים וחכמי הקבלה השתמשו בו בענין ההשפעה הראשונה של גלוי רצון השם יתברך בחדוש המציאות, עמאניערען, проистекать. ואמר הר"ש בן גבירול, ומחכמתך אָצַלְתָּ חפץ מזומן (כתר מלכות), ואמר ר' יהודה הלוי, ברכי אֲצוּלָה, בבינוני פעול, כשית אל הנפש הנשפעת ממרום.

הנפעל, במובן הפשוט, היות נפרש ונבדל, אויס געזאנדערט ווערדען, быть отдѣлену. פ"א במקרא, על כן נֶאֱצַל מהתחתונות

ה) ונפל גם על היושב בעיר מערי אפרים, איש אחד וגו' מהר אפרים ושמו אלקנה וגו' בן צוף אֶפְרָתִי (שא א' א'). ומזה לדעת י"פ נתוספת הא, הנה שמענוה באֶפְרָתָה מצאנוה בשדי יער (תהלים קל"ב ו'), שם מחוז באפרים, מקום עיר שילה, ושדי יער היא קרית יערים (ועיין באור). ב) אֶפְרָת, אֶפְרָתָה, לפנים שם העיר בית לחם אשר ביהודה (בראש' לה' י"ט, רות ד' י"א). והשם בית לחם מעיד כי השם אפרת ענינו ארץ פוריה, פרוכטבאר, плодородный. והיא מקום קבורת רחל, עיר מולדת דוד, ואתה בית לחם אֶפְרָתָה (מיכה ה' א'). ומזה שם היחס, אֶפְרָתִי, יליד אפרת, ודוד בן איש אֶפְרָתִי (שא י"ז י"ב), ובאותו ענין, נאמר ישי בית הלחמי (שם ט"ז א'), מחלון וכליון אֶפְרָתִים (רות א' ב'). ולדעת חז"ל התיחד שם היחס אֶפְרָתִי. כש"ת לאיש רם המעלה, אֶפְרָתִי, ר' יהושע אמר פלטיאני: (בן הכל המלך) ור' יהושע בר' נחמן אמר אבגינוס (ויק"ר ב'), ובילקוט, מוכתר בנימוס (ש"א א'). ובמובן זה השתמשו בו בפיוט. ג) שם אשת כלב, ויקח לו כלב את אֶפְרָת (דה"א ב' י"ט), ובה"א, בבוד אֶפְרָתָה (שם שם ג', ד' ד'). ובא: ואחרי מות חצרון בכלב אֶפְרָתָה (שם ב' כ"ד), ולא התבאר ענינו. ובפירוש המיוחס לרש"י, על שם אשת כלב קראו את העיר כלב־אפרתה (ועיין באור הדי"זו).

3) אַפְרוֹדִיטִי, במשנה ש"נ. מלשון יונית, αφροδίτη. שם אליל היופי והאהבה אשר ציירו להם היונים בצורת נקבה, והיא הידועה בשם נוגה, ווענוס, Be- nera. שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי (ע"ז ג' ד').

3) אפרכם, אפרכסת, עיין פרכס.

אֲפָרְסַי, שם היחס. שם עם ממדינת אֲפָרַס מן העמים אשר הושיבם מלך אשור בערי שמרון. אֲפָרְסָיֵא (עזרא ד' ט'). לדעת רש"י הם אנשי פרס, והאל"ף נוספת, ולדעת חכמי העמים השערות שונות בזה.

אֲפַרְסְכָי, אֲפָרְסַתְכָי, שם היחס. שם עם ממדינת אפרסך או אפרסתך, מן העמים אשר הושיבם מלך אשור בערי שמרון, אֲפַרְסְכָיֵא (עזרא ה' ו'), אֲפַרְסַתְכָיֵא (שם ד' ט'). ולא נתברר איזה עם הוא.

8) אָפֵשׁ, במשנה. כעין הפעל חפץ בעברית, וואָללען, желать. ולא נמצא כי אם על דרך משקל שם אָפֵשׁ ובכנוי ועל הרוב עם מלת השלילה, אִי אָפְשִׁי, אין חפצי, אין רצוני, אִי אָפְשִׁי באשה מנולת, אִי אָפְשִׁי באשה מגלחת (נזיר ד' ה'), אִי אָפְשִׁי לזוז מבית בעלי (כתובות י"ב ג'). ובתורת כהנים, אל יאמר אדם אִי אָפְשִׁי לאכול בשר חזיר כו' אבל אָפְשִׁי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך (סוף קדושים).

2) אֶפְשַׁר, עיין פשר

1) אַפְּתֹם, ארמית, שם. פ"א במקרא. וְאַפְּתֹם מלכים תהנזק (עזרא ד' י"ג). לפי מקומו ענינו הכנסה, מס שמעלים לאוצר מלך, איינקאָממען, אבגאבע, дань, доходъ. ולא התברר מקורו.

2) אַפּוֹתֵקִי, במשנה שם. ערבון, משכון, שעבוד, אונטערפאנד, залогъ. עבד שעשאו רבו אפותקי לאחרים (גיטין ד' ד'), מצא דייתיקאות, אפותיקאות (בבא מציעא י"ט א'), שטרי שעבודים, ולשון יונית הוא, ὑποθήκη. ובל"ר. hypotheca.

2) אַפּוֹתֵק, ארמית ובמש' שם. אוצר מגורה, פראָוויאנטקאַממער, מאַגאַזין, ма- газинъ. נותן באוצרות תהומות, ת"י יהב באפותיקי תהומיא (ת"הלים ל"ג ז'). ובמשנה התנבים הבאים וכו' מן האופתק (ע"ז ב' ז'), וי"נ ההפתק, ובגמרא מן האוצר ומן ההפתק (שם מ' ע"ב). ומלשון זה נראה שיש הבדל בין אוצר לאופתק, גיזי צמר של אפותיק (שבת נ' ע"א). ובמדרש מה הצאן אין מתקנין לו אפותיקין אלא רועה בכל יום (שמו"ר כ"ד, ועיין מ"כ), יש לך אפותיקאות ליתן אותן בהן (שם ל'), ולשון יונית הוא, ἀποθήκη. בעהאֶלטניס, שאַפּון, хранилище, кладъ.

אָצַב, פעל. לא נמצא במקרא כי אם בשמות הנגזרים ממנו, ולפי הנראה מהם הוא משרש צבה, ע"ד אפר מן פרה בארמית, הכולל הוראת רצון וחמדה, ועם

ובספרי המחברים על הרוב במובנו הראשון מבהיש ביסודי התורה.

2) אפקרס, במשנה, שם. מין בגד תחתון, לייבכען, кушегрейка. של אפקרסין עשר (כלים כ"ט א'), ובחסרון האל"ף הקשר שבפקרסין שבכתף (מקואות י' ד'), ובמס' דרך ארץ ופושט חלוקו ואח"כ מתיר אפרקסו. ובגמרא, אפקרסות, צוֹרר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו (ברכות כ"ג ע"ב), ופרש"י סודר שעל הראש. ומקורו לא התברר לנו אל נכון.

אֵפֶר, שד"ז. החלקים הדקים הנשארים מן הגשמים אחרי שריפתם, אַשֶׁע, зола, пепелъ. אֵפֶר כלחם אכלתי (תהלים ק"ב י'), והוא יושב בתוך הָאֵפֶר (איוב ב' ח'), ונבדל ממנו השם דֶּשֶׁן שהונח על החלקים הנשארים מגשם שמנוני. ולפעמים יכלול גם את הדשן, אֵפֶר הפרה (במדבר י"ט ט' י'), וכמו שנאמר באותו ענין גם, מֵעֲפַר שרפת החטאת (שם כ"ז). ונרדף לשם עפר, ואנכי עפר וָאֵפֶר (בראשית י"ח כ"ז), משל לדבר קל ופחות שאין בו ממש, זכרניכם משלי אֵפֶר (איוב י"ג י"ב), (ועיין מָשָׁל), רֹעֶה אֵפֶר (ישעיה מ"ד כ'), כנוי אל הפסל שאין בו ממש או ע"ש שהעץ שנעשה ממנו, שחציו נשרף והיה לאפר (ועיין רעה), והיו נוהגים לתתו על הראש ולהתפלש בו לסימן צער ואבלות, ותקח תמר אֵפֶר על ראשה (ש"ב י"ג י"ט), ושק וָאֵפֶר יציע (ישעיה נ"ח ה'), והתפלשי בָאֵפֶר (ירמיה ו' כ"ו), וילבש שק וָאֵפֶר (אסתר ד' א'). ובמשנה ונותנין אֵפֶר מִקְלֶה ע"ג התיבה וכו' (תענית ב' א'). ובנחמה הוא אומר, לתת להם פאר תחת אֵפֶר (ישעיה ס"א ג').

יסודו כנראה, פר, פרד, וממנו נגזר גם השם עפר, ע"ש החלקים הדקים הפרורים.

אֲפֵר, שד"ז. צעיף ומטפחת שנותנים על הראש ויורד על הצואר, בינדע, קאָפּבינדע, פורטאך, покрывало, чалма. ויתחפש בָּאֲפֵר על עיניו (מ"א כ' ל"ח), ומלשון ארמית הוא וכתרגומו בְּמַעֲפְרָא, (ועיין עפר מַעֲפֹרֶת).

2) אֲפַר, ארמית. יסודו פָּרָה, בהוראת גדול וצמיחה. ומזה בתרגומים

אַפְרָא, אֻפְרָה, עשב הגדל באחו קנה, סוף, וויזען גראז, שילף, луговая трава, тростникъ. ותשם בסוף ת"י בְּאֻפְרָה (שמות ב' ג'). ומזה במשנה, מקום מרעה, ווייד פלאטץ, пастьба. מדבריות הלנות בָּאֲפַר (ביצה ה' ז'), והגדיש של אֲפַר (שביעית ט' א'), וויזע, выгонъ. ובתוספתא, וכל הגדלים בָּאֲפַר (כלאים ג' י"ג), לפי ענינו פירושו קרקע שלא נעבד. ומן השרש הזה נגזרו השמות אֶפְרַיִם, אֶפְרָת (עיין שם).

אַפִּרְיוֹן, (עיין פרה).

אֶפְרַיִם, שע"פ. א) הבן השני ליוסף, ומפורש טעמו, כי הפרני אלהים בארץ עניי (בראשית מ"א נ"ב), ומזה מוכח ששרש אפר שבארמית בהוראת צמיחה וגדול שיסודו פָּרָה, היה נהוג גם לפנים בלשון העברים. וטעם המספר הזוגי, אולי הוא ע"ש העתיד, שיעקב נתן לו משפט הבכורה המנחלת פי שנים, ועל שמו נקרא השבט שיצא ממנו, ונחלתו, מַטֵּה אֶפְרָיִם (במדבר א' ל"ג), בְּנֵי אֶפְרָיִם (שם שם ל"ב), בֵּית אֶפְרָיִם (שופטים י' ט'), איש אֶפְרָיִם (שם י"ב א'). ובכתם, וְאֶפְרַיִם לא הוריש (שופטים א' כ"ט). מן השבט הזה יצא ירבעם בן נבט אשר קרע עשרת שבטים מעל ממלכת בית דוד, ויכונן לו ממלכה מיוחדת שנקראת במליצות הנביאים בשם אֶפְרָיִם, נחה ארם על אֶפְרָיִם (ישעיה ז' ב'), אֶפְרַיִם מתנודד (ירמיה ל"א י"ח), וְאֶפְרַיִם בברי הוא (שם שם ט'), (ועיין יהודה, ישראל). הַר אֶפְרַיִם, כולל שלשלת הרים המתפשטת בצפון ארץ ישראל, בנחלת מטה אפרים ומנשה בעבר הירדן מערבה. יַעַר אֶפְרַיִם, בעבר הירדן מזרחה, בנחלת מטה גד (ש"ב י"ח ו'). ויתכן שנקרא כן על היותו סמוך אל הר אפרים ורק הירדן מפריד ביניהם, או על שם המלחמה הגדולה אשר היתה שם בין בני אפרים ובין יפתח (שופטים י"ב א', ה'). ב) עיר אצל בעל חצור (ש"ב י"ג כ"ג). וכנראה היא הנקראת בקרי עֶפְרַיִן (דה"ב י"ג י"ט), והיא קרובה אל מדבר יהודה ח' מלין מירושלים, ובפי סופרי העמים נודעת בשם Ephraim או Ephrem, Ephron.

אֶפְרָת, שע"פ. א) בי"ד היחס, איש מבני אפרים, הַאֶפְרָתִי אתה (שופטים י"ב

руело . או הדריצים שעל שפת הנהר המתמלאים ממימיו בשעת עליתו , ריעס , лощина . ועלה על כל אֲפִיקָיו (ישעיה ח' ז') . ולדעת יש מפרשים יש במשמעו ד) גם צנור. סלון המקלת מים, רֶאהר , труба . ימפרשים, עצמיו אֲפִיקֵי נחשה (איוב מ' י"ח) צנורים של נחושה, ומכנה את העצמים בתאר מליצי זה ע"ש שהם כמו צנורים אל המוח תמצא בהם. ה) פתח בקעה ומקום מדרון, בּתאל , долина . וכל אֲפִיקֵי יהודה ילכו מים יואל ד' י"ח) . ובנבואות יחזקאל כמה פעמים , לָאֲפִיקִים ולגאיות וגו' (ו' ג' , ל"ו ד ו'), וְאֲפִיקִים ימלאון ממך (שם ל"ב ו') . ו) דבר כפוף יקעורי ופיהו למטה כעין קשת . ומזה קשקשי הדגים, התלולים והקעורים, שופּע , чешуя . ובמובן זה נאמר לדעתנו, גאוה אֲפִיקֵי מגנים (איוב מ"א ז'), גאוה במובן גוה גויתו כלה מכוסה בקשקשים מרצקים כקשקשי המגנים. וזהו שמסים, סגור חותם צר. ומזה:

[3] אוֹפֶק , ש"ז. בחכמת התכונה, מלשון ערבית, כפת השמים הנראה, וסבבה הוא הנקודה כנגד הראש, הָארִיזאָנט, горизонт . ואמרו : אופק האמתי או אופק העולם , אופק המדומה .

אֲפֵק , (אֲפִיק), שע"פ . א) עיר בנחלת מטה אשר (יהושע י"ט ל'), ובשופטים א' ל"א) נקראת אֲפִיק , והיא הנזכרת בין ערי צ' וצדון (יהושע י"ג ד') . ב) עיר חניית מחנה פלשתים בצאתם למלחמה על ישראל בתחלת ימי שמואל , קרובה לאבן העזר מקום מחנה ישראל (ש"א ד' א') . ואולי היא אֲפֵקָה אשר ליהודה (עיין אֲפֵקָה . ג) עיר בנחלת מטה יששכר, שמה קבצו פלשתים את כל מחניהם במלחמתם את שאול (ש"א כ"ט א', ועיין שם כ"ח ד'). ולדעת האחרונים היא העיר אשר לשם עלה בן הדד למלחמה על ישראל (מלכים א', כ' כ"ו) . ד) ולדעת קצתי המבארים אפק של בן הדד עיר אחרת היא במזרחו של ים כנרת קרובה אל העיר אַפָּא , שעד היום נמצא שם כפר אֲפִיק (עיין אֲפֵקָה .

אֲפֵקָה , שע"פ. עיר בנחלת מטה יהודה (יהושע ט"ו נ"ג) . שני השמות אֲפֵק אֲפֵקָה הם משרש אפק, אם בהוראת חוק , וזה על שם שהיו ערים בצורות, או בהוראת בקעה שהיו בבקעה.

[2] אַפִּקְטוֹזִין , במש' שם. מין רפואה שעושין לעורר את ההקאה, ברעכ־מיטטעל, рвотное . ואין עושין אַפִּקְטוֹזִין (שבת כ"ב ו'). ובגמרא, לאכלה ולא לעשות ממנה אַפִּקְטוֹזִין סכה מ' ע"ב) . בעל הערוך ורש"י פירשוהו בנוטריקון אפיק טפי זין, מזון האוכל יותר מדי מוציא ומקיא. ובעל הערוך מצא דומה לו בתרגום, שורו עבר ולא תעיל , תרגומו , תוריה מבטין ולא יפקטו (איוב כ"א י'). ולפי זה אין אנו צריכין לפירוש של נוטריקון, אבל בנוסחאות שלפנינו הגירסא יפקטן בנו"ן.

[2] אֲפִיקוֹמָן , במשנה, שם . מיני מאכלים הבאים בקנות סעודה, נאכ־פיש, דעססערט , десертъ . אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן (פסחים י' ח') . מקורו לא נודע בברור , ולדעת המשביר הוא מלשון יונית מורכבת מן επι אחרי Υεωμα אכילה.

[2] אַפִּיקוֹרוֹס , במשנה ש"ת . הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס (אבות ב' י"ד) , וכנראה ענינו צדוקי מכחיש בתורה שבעל פה , ובין אלו שאין להם חלק לעולם הבא מנו , האומר אין תחית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס (סנהדרין י' א') . ובגמרא נחלקו בפירושו י"א זה המבזה ת"ח וי"א זה המבזה חברו בפני ת"ח (צ"ט ע"ב) . עקרו של השם הזה הוא שם עצם פרטי, עפיקור. פלסוף אחד מפלסופי יון , שכפר בחדוש העולם ובהשגחה, ותלמידיו שנקראו בשמו התמכרו גם לתאוות , אבל בימי חכמי המשנה והגמרא כבר נשכח הפלסוף הזה ומהותו , ולא נשאר כי אם שמו כשם כנוי לבני מרי למיניהם, ועל פי דמיון השם אפיקורוס אל הפעל פקר בארמית , השתמשו בו כאלו היה נגזר מן הפעל הזה , נרדף לשם פוקר, וכן פירשו הרמב"ם במשנה דסנהדרין. ובא נרדף לשם מין וצדוקי ומתחלפים זה בזה. ובש"ס מיד נזרקה בו אפיקורסות (קידושין ס"ו א') . ומזה בת"י , פרחות אפקרסותכון (דברים א' י"ב) .

אפיפורין דרגלוהי (שמות כ"ד י'), וענינו הדום רגלים, פֿוססבאנק, שעמעל, подножіе. יש נוסחאות שגורסין אפיפודין בר"ש, ואינו נכון רצ"ל בדלית, לפי שמקורו מלשון יונית, ὑποπόδιον. וכן צריך לגרוס במדרש, משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו, כך אמר הקב"ה (ישעיה ס"ו א'), השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ב"ר א'). ומזה במשנה, והאפיפורין של בעלי הבית (כלים פ"ז א'), ספסל של פרקים, ועיין אפיפורין.

2) אַפִּיפוֹרִין, במשנה, שם. שלש פנקסאות הן הָאַפִּיפוֹרִין טמאה מדרס (כלים כ"ד ז'), הערוך מביאו בערך אפיפורין הקודם, ובערך פנקס מפרשו על פי רב האי גאון, לוח שנותנים עליו אבק של עפר וכותבים עליו חשבונות (עי' הר"ש), ולפי פירוש זה אין לו שום דמיון בהוראה עם הקודמים, ולדעת הרמב"ם גם זה הוא כעין כסא של פרקים מחובר משני לוחות, וכשהם נגללים יושב הסופר עליהם, והנראה שבמקום הזה בענין שלש פנקאות הגירסא הנכונה אַפִּיפוּרִין בר"ש, אף שלא מצאנו לגזרתו ולהוראתו מקור נאמן, והדר' זאכס מפרשו מלשון רומית, papyri, popuraceae, tabulae, לוח של נייר, וצ"ע.

2) אַפִּיפְרוֹת, במשנה, שם. עצים קלועים שתי וערב שמדלין עליהם את הגפנים, איבערלינענדע שטאַבע, המדלה את הגפן על מקצת אפיפרות (כלאים ו' ג'), מקורו לדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית, בלשון יונית, ἐπίφορος, לֵאַ-הינג אויפֿגעהמענד. דבר עשוי להניח עליו משא. והנראה שזהו שנקרא גם כן עָרִים בלשון המשנה. ומזה אפיפרות וכו' (כלים י"ז ג').

2) אָפֵּץ, במשנה, פ"י. סתימת חלל בהדוק יפה, פֿערשטאָפּפֿען, за-тыкать. שאם תעלה עולה וְאוֹפֶצֶת על כל הארובה (תוספתא אהלות י"א ו'), היתה פתוחה ופקוקה בקש או אֲפוּצָה, איזו היא אֲפוּצָה כל שאין לה טפח ממקום אחד (משנה אהלות פ' ג'), בזמן שהוא אָפוּץ טפח מצד אחד (תוספתא אהלות ו' א'). לדעת הערוך מקורו ערבית עפאץ שהוראתו כמוה (ועיין פוק).

א) אָפַק, פ"י. לא נמצא במקרא כי אם בבנין התפעל, ולפי הנראה הוראתו היות חזק אמיץ שטארק זיין, быть крѣпкимъ. וכהוראתו בערבית גָבַר נָצַח, ומזה בעברית בהתפעל התאמצות לכבוש את הרצון והנטיה לדבר מה, זיך בעצווינגען, זיך פֿאססען, удерживаться. וירחץ פניו ויצא וַיִּתְאַפַּק (בראשית מ"ג ל"א), ות"א וְאִתְחַסַּן, כבש התפעלותו ורצונו לבכות, ולא יכל יוסף לְהִתְאַפֵּק (שם מ"ה א') ותרגומו לְאִתְחַסָּנָא, אחריש אֶתְאַפָּק (ישעיה מ"ב י"ד), וְאֶתְאַפַּק ואעלה העולה (ש"א י"ג י"ב), כבשתי רצוני להמתין עד בואך. ויתיחס אל ההתגשות עצמן, המון מעיך ורחמיך אלי הִתְאַפָּקוּ (ישעיה ס"ג ט"ו).

א) אָפִיק, ש"ת. חזק, בעל כח, גבור, שטארקער, קרעפֿטיגער העלד, силь-ный, могучій. ומזית אֲפִיקִים רפה (איוב י"ב כ"א). ובמובן הטבעי, דבר מוצק וקשה, פֿעסטעס, твердое. ומזה מְטִיל, בַּאַרְזֶן, слитокъ. עצמיו אֲפִיקֵי נחושה (שם מ"ם י"ח). והכפל, גרמיו כמטיל ברזל (ועי' אפק ב) ומזה לדעת ימ, גאוה אֲפִיקֵי מגנים (שם מ"א ז'), שעורו כמו מגנים אפיקים, חזקים (ועיין אפק ב').

ב) אָפַק, לא נמצא במקרא כי אם בשמות, ומהוראתם נראה שהוראתו היא, פריצה ויציאה אל החוץ, הורכברעכען, про-рываться. דומה לשרש, נפק, פוק, ומזה:

ב) אָפִיק, ש"ז. א) מקום פריצת המים מקרקע הארץ, שטראָמם, שטראָמונג, теченіе. כַּאֲפִיק נחלים (איוב ו' ט"ו). ומזה ב) כל מוצא מים, נחל ומעין, באך, קוועללע, источникъ, истокъ ручей. כַּאֲפִיקִים בנגב (תהלים קכ"ו ד'). ועל הרוב בסמיכות אל השם, מים, ים, כאיל תערג על אֲפִיקֵי מים (שם מ"ב ב'), עיניו כיונים על אֲפִיקֵי מים (שה"ש ה' י"ב), יבשו אֲפִיקֵי מים (יואל א' כ'), ונופל גם על מעינות תהום, ויראו אֲפִיקֵי וכו' (ש"ב כ"ב ט"ז, תהלים י"ח ט"ז). ומזה ג) מקום מעבר השטף, פֿלוססבעטט,

הזה הוא על פי פירושו של הר"ש פרחון למלת אפס שענינה חיי הנפש שהם עצמות הגוף הנעלם (עיין אפסי). ג) בחכמת השיעור שם אות המספר הנקרא נולל.

אֶפֶס־דַּמִּים, שם מ. עיר בשבט יהודה (שמ"א י"ז א'). ובדה"י (דה"א י"א י"ג) נאמר במקומה פַּס דַּמִּים, וזה יורה שהאל"ף איננה מן היסוד.

2) אִפּוּס, במדרש שם. ויסע כצאן עמו, מה הצאן הזו אין מתקינין להן איפוסיהן כך ישראל (שמות פ"ו) ויצאו העם ולקטו (שוח"ט ע"ח). המפרש פירש לפי הענין פרנסה קבועה. ואולי ענינו, מחסור וצורך. אין מתקינין להן מחסוריהן וצרכיהן, בעדירפ-ניססע, потребности. וע"ד שתקנו בתפלה בורא נפשות רבות וחסרונן (ועיין אפסניא).

3) אֲפִיסָה, אֲפִיסוּת, בדברי בעלי אסופות ש"ם. העדר, כליון, דאס אויפהערין, ענטשווינדען, прекращеніе, исчезновеніе. אֲפִיסַת הכחות, אפיסת הרעיון.

2) אַפְּסַנְיָא, במש' שם. חוק פרנסת החיל, זאלד, פראוויאנט, жалованіе. אלא כדי ליתן אַפְּסַנְיָא (סנהדרין כ' ר'). לפנינו הנוסחא אספניא, אבל הערוך גורס אפסניא וכן עיקר לפי שמקורו בלשון יונית, ὀψώνιον. וכן אמר הפייטן בחלקך אפסניון (סליחה אנא שורה לערב ר"ה). ואפשר שמזה, מתקינין להן איפוסיהן (שוח"ט ע"ב). (עיין אפוס).

2) אַפְסָר, במשנה שם. מין מתג, רסן, האלפטער, צוים, узда. הגמל יוצא באפסר (שבת ה' א'). ובדרך השאלה אמרו בגמרא, שאני שטר דאפסרה דארעא הוא (קדושין כ"ז ע"א), ופירש"י בית אחיזתה. לדעת בעל מוסף הערוך מקורו בלשון יונית, ψάλιον. בחלוף הלמ"ד בריש.

אָפַע, פעל. יסודו. פעה. בהוראת הוצאת הבל הנשימה, הויכען, בלאזען, дунуть. (עיין פעה פה) ולא נמצא כי אם בשמות.

אֶפַע, שם. הבל היוצא מן הפה בנשימה, האוך, дуновеніе. ובא במובן, דבר שאין בו ממש כהבל פיו של אדם, ניכטס, ничто. נרדף למלת אַיִן, הן אתם מאין ופעלכם מֵאָפַע (ישעיה מ"א כ"ד). ובמדרש ופעלכם מאפע א"ר לוי כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינן אלא בשביל פועה שפעיתם לפני בסיני (ויק"ר כ"ז), ועיין פעה.

אֶפְעֶה, שם מין נחש, ונקרא כן על שם נשימתו ולחישתו בהוציאו ארסו, דיא היכענדע צישענדע שלאנגע, אטטער, шипящій змѣй. אֶפְעֶה ושרף מעופף (ישעיה ל' ו'), תהרגהו לשון אֶפְעֶה (איוב כ' ט"ז).

אָפַף, פ"י. הקל, סבוב והקף על איש לתפשו ולתקפו, אומצינגלען, окружать. וקשורו ביחס הפעול, כי אֲפָפֻנִי משברי מות (ש"ב כ"ב ה'), אֲפָפוּנִי מים עד נפש (יונה ב' ו'), וביחס על, כי אָפְפוּ עלי רעות (תהלים מ' י"ג), ע"ד יסבו עליו רבים (איוב ט"ז י"ג), וי"ת תקיפין. לדעת הרוו"ה יסודו אף, בהוראת כעס וחימה, וטעמו, בוא באף על הזולת והתנפל עליו בחימה, ושעל כן לא נמצא הפעל אפף כי אם לרעה, וכנראה שכן היתה דעת הקליר שאמר לְאַפְּפָם בשטף רוח (יוצר א' דר"ה), ובנה לו מן הפעל הזה גם השם אפוף, ואמר הוענש בְּאִפּוּף (סדר זכרונות). ויתבן שיסודו אַף בהוראת התחבר והתכיפה, ומזה הזדווגות ותכיפה מכל הצדדים, סבוב והקף. וכעין ראיה לדבר ממה שאמרו במדרש כשאשה אורגת בתרי חוטין כפולין הן נקראין אֲפָפִין (שוח"ט י"ח), וכפילה ותכיפה קרובות בענין. ובפיוט בא במובן אחיזה, אֲפָפוּ תחת כל שומעידם (קרובות ז' דפסח). והשתמשו בפעל אפף גם בנפעל, עברה וזעם נֶאֱפָפוּ (שם) נתחברו.

3) אִפּוּף, בפיוט שם. אף וחימה, צארן, гнѣвъ, ярость. הוענש בְּאִפּוּף (הקליר זכרונות) ועיין אפף.

2) אֲפָף, אֲפָפִין, במדר' ש'. חוטים ארוגים כפולים, כשאשה אורגת בתרי חוטין כפולין הן נקראין אֲפָפִין (שוחר טוב י"ח), ועיין אפף.

2) אִיפּוּפְּדִין בדלי"ת, בתרגום, שם. ותחת רגליו ת"י ותחות

8) אוֹפָן, שם. הפיוטים שחוברו לאמרם בקרושת יוצר לפני הפסקא המתחלת והאופנים וחיות הקדש.

2) אָפוּן, אֲפוּנִים, במשנה. שם. מין קטניות, שרבסין, באָרניק, горохъ, бобъ. ובו מינים שונים. חרדל וַאֲפוּנִים השופין, מין זרעים אפונים הגמלנים מין ירק (כלאים ג׳ ב׳), אֲפוּנִים שחורים, אֲפוּנִים לבנים (מכל יום א׳ ה׳).

אפונדה, עיין פוּנְדָה.

אָפֵס, פעל עומד (יסודו פסס פס). הקל. כליון, והעדר, הפסק, אויפהערן, אין ענדע וואבען, עמשווינדען, оканчиваться, переставать быть. כי אָפֵס כסף (בראשית מ״ז ט״ו), כי אָפֵס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ (ישעיה ט״ז ד׳), שלשה פעלים האלה נרדפים לענין אחד. הֶאָפֵס לנצח חסדו (תהל׳ ע״ז ט׳), והכפל נגמר אמר. במקרא לא נמצא כ״א בעבר, ובפיוט גם בעתיד, לעד בלי יֶאְפָס (הקליר פל).

א) אֶפֶס, א) שׁ״ז. סוף וקצה דבר, במקום שהוא כלה ונפסק, ענדע, конецъ. ובא בלשון רבים בהתיחם לסוף גבולות הארצות על דרך שמוש השם קצה, גרענצע, край, граница. ומנהר עד אַפְסֵי ארץ (תהלים ע״ב ח׳), ונרדף עם קצוי ארץ (שם ס״ה ו׳), וטעמו המדינות הרחוקות, וכולל את יושביהן, יחדו אַפְסֵי ארץ (דברים ל״ג י״ז). ואחוזתך אַפְסֵי ארץ (תהלים ב׳ ח׳), כמו עד אפסי ארץ. ב) העדר המציאות, ניכטס, ничто. דבר שאין לו מציאות קיימת, דבר שאין בו ממש, ניכטינעס, ניכטיגקייט, ничтожество. ונרדף למלת אַיִן, אָוֶן, וכל שריה יהיו אָפֶס (ישעיה ל״ד י״ב), כמו לאפס, יהיו כאין וּכְאֶפֶס אנשי מלחמתך (שם מ״א י״ב), הן כלם אוֶן אֶפֶס מעשיהם (שם שם כ״ט), והכפל רוח ותהו נסכיהם, מֵאֶפֶס ותהו נחשבו לו (שם מ׳ י״ז), ע״ד הן אתם מאין (שם מ״א כ״ד), המה מהבל יחד (תהלים ס״ב י׳), ואשור בְּאֶפֶס עשקו (ישעיה נ״ב ד׳), טעמו בשביל דבר שאין בו ממש, בלא שום דין וטענה. ג) במובן תאר הפעל להוראת השלילה, נרדף למלת אַיִן, ניכטס, ניכט דא, нѣтъ. אֶפֶס בלעדי (שם מ״ה ו׳), והכפל ואין עוד, הַאֶפֶס עוד איש (ש״ב ט׳ ג׳), ואמר אָפֶס (עמוס ו׳ י׳), גיוועזען, нисколько. ועל הרוב יבוא במובן, בְּאֵין, בְּלֹא, בְּלִי, אָהנע, קיין, безъ. ולפני השם, עד אֶפֶס מקום (ישעיה ה׳ ח׳), ויכלום הבית, בְּאֶפֶס תקוה (איוב ז׳ ו׳), אָהנע האָפפנונג, безъ надежды. בְּאֶפֶס עצים תכבה אש (משלי כ״ו כ׳), וּבְאֶפֶס לאם מחתת רזון (שם י״ד כ״ח), וּבְאֶפֶס יד ישבר (דניאל ח׳ כ״ה), ירם בבלות כחו, על הדך, כי אזלת יד (דברים ל״ב ל״ו). ויתכן שענינו, בלא כח, גם בלא התאמצות מצד שכנגדו. הן גור יגור אֶפֶס מאותי (ישעיה נ״ד ט״ו). ענינו אין ראוי שיירא אלא מי שאין אני עמו. ה) בטעם מלת הקשור לשלילת הנמשך למעט הקודם, או לחייב ההפך מן המרומה, ונרדף למלות, אַךְ, רַק, בִּלְתִּי, זוּלָתִי, אבער, אללין, но, однако. וימשך אחריו מלת כִּי, אֶפֶס כִּי עז העם (במדבר י״ג כ״ח), אֶפֶס כִּי לא יהיה בך אביון (דברים ט״ו ד׳), אֶפֶס כִּי לא תהיה תפארתך (שופטים ד׳ ט׳). ולימוד המיעוט, נור, только, развѣ. אֶפֶס קצהו תראה (במדבר כ״ג י״ג), וְאֶפֶס עצור ועזוב (דברים ל״ב ל״ו), לדעת המפרשים טעמו כמו אין. ולדעת הרשד״ל ענינו כמו אין זולתי, אין שם, רק עצורים ועזובים. (ועי׳ אַפְסִי).

אַפְסִי, מלת תאר הפעל ביחיד, על דרך בִּלְתִּי, זוּלָתִי, אני וְאַפְסִי עוד (ישעיה מ״ז ח׳ י׳, צפניה ב׳ ט״ו), י״ת אנא ולית בר מני עוד, וכן פרש״י אפס מאותי, אין זולתי, ניכט איינסער מיר, нѣтъ кромѣ меня. וי״מ כמו אך אני ואפס עוד, ניכטס, ничто. והר״ש פרחון פירש אני וחיי נפשי לעולם ומדת ימי, ולא ידענו נמוקו וטעמו (עי׳ אֶפֶס 8).

אָפָס, שם. לא נמצא כי אם פ״א במקרא במספר זוגי, מי אָפְסָיִם (יחזקאל מ״ז ג׳). י״ת מי קרסולין, וכן פרש״י, קנעכעל, лодыжка. ולפי זה יהיה יסודו פס, פס ידא (דניאל ה׳ ה׳), בהוראת כף היד והרגל וכמו שפירש גם ר׳ יונה, שהמים היו מכסים את כפות הרגלים עד הקרסולים (ועיין פסס).

3) אֶפֶס, שם. א) בחכמת הקבלה, כנוי להשי״ת, וזה בבחינת היותו מכונה גם כן אין סוף, ואין למחשבה תפיסה בו כלל (ערכי הכנוים). ואפשר שטעם הכנוי

שהשנים מַאֲפִילוֹת (ירושלמי שביעית ח' א) , סגדות להוציא פירותיהן .

הערה . לדעת רמ , שתי המלות האלה אפל , אפיל , יסוד אחד להם , פל , (הקרוב לשרש בל) , והוראתו העצמית , ירידה , שקיעה , נפילה , וממנו נגזרו השרשים נפל , שפל , תקרא החשך אפל על שם שקיעת האור וביאת השמש . וכן בערבית יורה הפעל אָפַל , התסתרות השמש ושקיעתה , וממושג השקיעה נסתעף מושג החולשה (עיין בלה נבל) ומזה אָפִיל לענין הצמחים המאוחרים שהם רכים וחלשים בטבעם , רק להלש חמץ . אולם מפני שבארמית נמצא רק שרש אָפִיל ולא השם אֹפֶל , נראה שהן משני שרשים שונים , ולא עוד אלא ששה"ת אָפִיל אין עיקר הוראתו רך וחלש כי אם מאוחר , כמו שנראה מהמקומות שהבאנו . ואם נבקש למצוא יסוד אחד אל שני השרשים האלה . לא רחוק לשער כי עיקר הוראת שרש אפל היא היות נמצא במקום סתר , הסתתר , וכהוראתו הראשונה בלשון ערבית קרוב לשרש פלא , ויצא ממנו השם אֹפֶל לענין החשך היסודי , שהוא לפי ציורי הקדמונים לא העדר האור כי אם עצם בעל טבע קיים נמצא ושכן במתרי תחתיות הארץ , בעמקי שאול ואבדון , כמו לדבר , אבן אֹפֶל וצלמות (איוב כ"ח ג') (ועיין אבן) : ארץ עפתה כמו אֹפֶל (שם י' כ"ב) . וזה טעם מליצת , הלילה ההוא יקחהו אֹפֶל (שם ג' ו') , ובבחינה זאת נבדל ענין האפל מן החשך , ולהפלגת נאמר ויהי חשך אֲפֵלָה (שמות י' כ"ב) . וממושג ההסתר יתכן שהסתעף מושג האיחור , שהמאוחר לבוא הוא כמו מסתתר ונעלם מפני שהחוסת לו המקדים לבוא כבר נראה ונגלה . וענין הקדם הזה הוא עיקר הוראת שם בָּכוֹר , בִּכּוּר (עיין שם) , ושעל כן בא השם בָּכִיר בהפך השם אָפִיל .

אָפַן , פעל . לא נמצא במקרא כי אם בשמות הנגזרים ממנו , ומהם נראה כי יסודו הוא בהוראת פניה ונטיה לצד מן הצדדים , זיך ווענדען , דרעהען , вращаться . ומזה :

אֹפֶן , שם . פעם אחת במקרא ע"ם הזוגי אָפְנַיִם , דבר דבור על אָפְנָיו (משלי כ"ה י"א) . (ע"ם תָּפְנָיו מן תָּפְנַיִם) , נטיה ופניה , ווענדונג , оборотъ . ושעור הכתוב דבר שמדברים בעצית ולנטית הכונה , והוא מתיישב ונערך לתכליתו . ור' יונה פירש , כמו על פניו , ועוד פירשו בהוראת , עת , מועד , דומה לשם אִפַּן , בערבית בהוראת עת וזמן , צייט , время . להיותו פונה והולך (ע"ד השם דור , תקופה) , והוא ע"ד שנא' ודבר בעתו מה טוב (שם ט"ו כ"ג) , צוא זיינער צייט , צור רעכטער צייט , во́ время, въ свое время . 8) והפייטנים השתמשו בו בפעל , ואמרו וברית שלש עשרה מדות אוֹפָנִים (סלוק לשחרית יוה"כ) , עורכים ומכונים , לְאָפוֹן על ראש מלך מלכי המלכים (אופן לשי"ע) , ובבינוני פעול , ויתנו אלה נוכח אלה אֲפוּנִים (סלוק ח' ש"פ) , ערוכים ומכוונים .

אוֹפַן , אוֹפָן , אֹפָן , ש"ז . גלגל עגלה ומרכבה הפונה ונוטה לכל רוח , ראד , колесо . וקול רעש אופן (נחום ג' ב') , וקומת הָאוֹפָן האחד (מ"א ז' ל"ב) , את אֹפַן מרכבתיו (שמות י"ד כ"ה) . וברבוי , וארבעת הָאוֹפַנִּים (מ"א ז' ל"ב) , וארבעה אופני נחשת (שם שם ל') , ובא וישב עליהם אופן (משלי כ' כ"ו) , הוא אופן עגלת הדישה , וכמו שנאמר , וְאוֹפַן עגלה על כמן יוסב (ישעיה כ"ח כ"ז) . ובמרכבה שראה יחזקאל , אופן אחד בארץ (יחזקאל א' ט"ו) , ובלכת החיות ילכו הָאוֹפַנִּים אצלם (שם שם י"ט) . ובגמרא התיחד אל הצורות הנבדלות הקדושות . ואמרו , כדמות שמשי המשמשים לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקדש ומלאכי השרת (ר"ה דף כ"ד ע"ב) . והרמב"ם חשבם במעלה השניה ממעלות המלאכים , שניה למעלת חיות הקדש (יסודי התורה ב' ז') . 8) וחכמי התבונה השתמשו בשם אופן כבשם גלגל . ואמרו אופן המזלות , זאָריאַק , зодіакъ . אופן המפריש , האָריצאָנט , горизонтъ , אופן המישור , עקוואטאָר , экваторъ . (ר' אברהם בר' חייא הנשיא בספרו צורת הארץ) . וכן השתמשו המחברים בשם אופן , לענין צד ופניה לאיזה דרך , אַרט , ווייזע , родъ, образъ . ואמרו שני אופנים , שלשה אופנים . ועל דרך התנאי , באופן שיהיה כך וכך . והפייטנים גזרו מן השם אופן , פעל בבנינים שונים , ואמרו בנפעל , מתגלגלים וְנֶאֱפָנִים (סלוק שחרית יוה"כ) , זיך ווענדען , вращаться . וכן בענין היות נמתח על האופן לענוים ויסורים , גערֵאדערט ווערדען , быть колесовану . ובהפעיל , יוקש עם זו לְהַאֲפִין ולגלגל (קדושה למוסף יוה"כ) , ווערעללען , укатить .

אפיטרופסין (סנהדרין ח׳ א׳) ולנקבה, אַפִּיטְרוֹפָּא, פֿאָרמונדין, опекунша. שמנה אפיטרופא (כתובות ח׳ ד׳). ועיד המליצה, אין אפיטרופוס לעריות (שם קף י״ג ע״ב), ובשם מפשט:

אַפִּיטְרוֹפְּסוּת, ש״נ. פֿאָרמונדשאַפֿט, попечительство, опека. ומקורו יונית, ἐπίτροπος.

אָפֵל, פ״ע. נרדף לפעל חשך, הקל העדר האור, דונקעל, דיסטער, פֿינסטער זיין, тускнѣть, темнѣть, быть мрачну. ולא נמצא כי אם בבינוני במובן ש״ת, דונקעל, פֿינסטער, тусклый, мрачный. הלא חשך יום ה׳ ולא אור וְאָפֵל ולא נגה לו (עמוס ה׳ כ׳). וממה שבא חשך הפך אור, ואפל הפך נגה אמרו המבארים על פי הבדל בין אור לבין נגה שאפל גדול וחזק מחשך (ועיין אפל אפלה). והרמב״ם השתמש בפעל זה במובן המוסרי ואמר, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אֲפֵלָה (יסודי התורה ב׳ ב׳). ובדהר״ל גזרו ממנו ¹) בנין:

הפעיל, יוצא, דונקעל מאכען, מַאֲפִיל בטליתו (שבת פ״ז ע״א). ובפיוט ²) הם הֶאֱפִילוּ ברה כשמש (סלוק ליום ב׳ של פסח). וכמו כן בפיעל ופועל. עולם היה תהו וּמְאֻפָּל (מוסף ליום א׳ דר״ה), אֻפְּלָה כשחרות קדר (זולת ליום ב׳ דסוכות).

אֹפֶל, ש״ז. נרדף עם חשך, וגדול מן החשך באיכותו, דיכטע פֿינסטערניס, густый мракъ. הלילה ההוא יקחהו אֹפֶל (איוב ג׳ ו׳), כנגד שאמר ביום לעיל, היום ההוא יהי חשך (שם שם ד׳). ארץ עפתה כמו אפל וגו׳ ותפע כמו אֹפֶל (שם י׳ כ״ב), לירות במו אֹפֶל לישרי לב (תהלים י״א ב׳), בעתותי אֹפֶל, ועניו במסתרים, מדבר בָּאֹפֶל יהלך (שם צ״א ו׳). ועיד המליצה צרה גדולה, אונגליקק, несчастіе ואיחלה לאור ויבא אֹפֶל (איוב ל׳ כ״ו), אבן אֹפֶל וצלמות (שם כ״ח ג׳), (עיין אבן), ולא בא על משקל זה כי אם בדבור המליצה.

אֲפֵלָה, ש״נ. בהוראת אֹפל, ובא גם בדבור הפשוט, פֿינסטערניס, פֿינסטערניס דונקעל, темнота, густ. мракъ. ובא לפעמים מחובר לשם חשך להפלגה, ויהי חשך אֲפֵלָה (שמות י׳ כ״ב), יום חשך וַאֲפֵלָה (יואל ב׳ ב׳, צפניה א׳ ט״ו), באישון לילה וַאֲפֵלָה (משלי ז׳ ט׳), צרה וחשכה מעוף צוקה וַאֲפֵלָה מנדח (ישעיה ח׳ כ״ב) (עיין נדח). ימשש העור בָּאֲפֵלָה (דברים כ״ח כ״ט), באפלתו באפלת עיניו, דרך רשעים כָּאֲפֵלָה (משלי ד׳ י״ט), שעורו דרך רשעים היא דרך של אפלה. וברבוי, לנגהות בָּאֲפֵלוֹת נהלך (ישעיה נ״ט ט׳), ועיד אתי נהג וילך חשך (איכה ג׳ ב׳).

מַאֲפֵל, ש״ז. דבר שהוא מאפיל ומחשיך, פֿערפֿינסטערנדעס, פֿערדונקלענדעס, затмѣвающее, помрачающее. וישם מַאֲפֵל ביניכם (יהושע כ״ד ז׳), ההוא שנאמר, ויהי הענן והחשך (שמות י״ד כ׳).

מַאְפֵּלְיָה, ש״נ. אפלה גדולה ואיומה, גרויזע, פֿורכטבארע פֿינסטערניס, страшный мракъ. סלת יָה הנוספת על השם מַאֲפֵל היא להוראת ההפלגה, ובשני פעמים וההא רפויה, אם ארץ מַאְפֵּלְיָה (ירמיה ב׳ ל״א), כנוי לארץ שממה ונשמה, וכמו שאמר מקודם, בארץ ציה וצלמות (שם שם ו׳).

אָפִיל, אֲפִילָה, ש״ת. לדבר שבא בזמן מאוחר בבחינת הדומה לו במינו המקדים לבוא, שפּעטצייטיג, опаздывающій. כי אֲפִילוֹת הנה (שמות ט׳ ל״ב), ותרגו׳ אפלתה, לפי שהחטה והכסמת מאחרות בגדולן. ומזה במשנה, עשה הַבָּכִיר הותר הָאָפִיל (שביעית ו׳ ד׳), גדל הירק המוקדם הותר גם המאוחר. ובגמרא, לענין גדולי צאן. ההוא באפלתה דהווין מניםן, ההוא בתרפיותא דאתין מאדר (ר״ה ח׳ ע״ב), ופירש״י יש לך צאן המעטיפות ומתאחרות לקבל זכר עד ניסן אבל רובן מאדר הוו. וכן ביחוס אל המטר היורד בארץ ישראל, איזה רביעה ראשונה, הבכירה בשלשה במר חשון, האפילה בשבעה עשר בו (תענית ו׳ ע״א). ומזה במדרש, זרעת בבכיר זרע באפיל (ב״ר ס״א). ומן השם אָפִיל גזרו פעל בבנין:

²) הפעיל, במובן איחור, פֿערשפּעטען, опаздывать. בבקר יאכל עד, זו ירידתו שהיתה מבכרת פירותיה ולערב יחלק שלל זו בית אל שהיא מאפלת (ב״ר צ״ט). וכן אמרו פעמים

נאמר, ואת אֲפֻדַּת מסכת זהבך (ישעיה ל׳ כ״ב) יב״ע תרגם, תקון מתכת דהבכון, ורש״י פי׳ נוי, והראב״ע פירשו מענין כסוי ותפוי, אנפראנג, רעקקע, окладъ. מכסה יקר על הצלם, מקביל אל הקודם, צפוי פסילי כספך, ונראה שהוא מין אפוד שנעשה לע״ז, ושעורו אפדת זהבך ומסכת זהבך, האפוד והמסכה שעשית לך מזהב, וכמו שמצאנו בגדעון שעשה את אפודו מזהב.

3) אִפּוּד, שה״פ. בפיוט. בלשון רבים. הדר כידון אִפּוּדָיִךְ (רשב״י זולת לשבת חוה״מ של פסח).

אַפֶּדֶן, ש״ז. ארמון והיכל מלכים, פאלאסט, чертогъ, палата. ויטע אהלי אַפַּדְנוֹ (דניאל י״א מ״ה), מקורו ארמית. וכנראה שהונח בראשונה לאהלים שנעשו לכבוד המלכים לפי שעה בתניתם במסעם, ונטה את שפרירו עליהם (ירמיה מ״ג י׳) תיב״ע, ויגוד ית אַפַּדְנֵיהּ, גראססצעלט, והושאל אחר כך גם לארמון קבוע כמו שנמצא בספר בן סירא שבלשון ארמית, ואפדנא סגיאא (כ״א ה׳), וכן הוא בגמרא, בנו ליה אפדנא (מ״ק י״א א׳), זבינתה לאפדניהו (כתובות דף צ״ז א׳). וגזרת השם י״א שעקרו פדן והאל״ף נוספת, ונראה כדעת פירסט שהוא משרש אָפַד בהוראת קשירה וכריכה, בנין קשור וכרוך, בנין חזק, ועל השם אֲגֻדָּה מן אגד, אולם מן אלם (עיי״ש ועיין כרך), והפעל אָפַד יסוד פד, שמצאנוהו כיסוד לשרש צָפַד, יָפַד, רָפַד, בהוראת קשירה כריכה והדוק.

אָפָה, פ״י. הקל (בעתיד יֹאפֶה, תֹּפֶה בחסרון האל״ף. והצוי אֵפוּ בהפסק מן אֲפוּ), תקון בצק לאכילה על ידי האש בתנור, באקקען, печь. ומושך שני פעולים את הבצק, ואת הלחם שעושים מן הבצק, ויאפו את הבצק וגו׳ עגת מצות (שמות י״ב ל״ט), ולקחת סלת וְאָפִיתָ אותה וגו׳ חלות (ויקרא כ״ד ה׳), ותלש וַתְּאֹפֵהוּ מצות (ש״א כ״ח כ״ד), את אשר תאפו אֵפוּ (שמות ט״ז כ״ג), הבינוני כשם תאר, מעשה אֹפֶה (בראשית מ׳ י״ז). באקקער, пекарь. המשקה וְהָאֹפֶה (שם שם ה׳), כל הלילה ישן אֹפֵהֶם (הושע ז׳ ו׳), שר הָאֹפִים (בראשית מ׳ ב׳), ועל הרוב בחסרון הוי״ו, ולנקבה, אֹפָה, ולטבחות וּלְאֹפוֹת (ש״א ח׳ י״ג).

הנפעל מן הקל, נֶאֱפָה, געבאקקען ווער-דען, быть испечену. לא תֵאָפֶה חמץ (ויקרא ו׳ י׳), וכל מנחה אשר תֵּאָפֶה בתנור (שם ז׳ ט׳), חמץ תֵּאָפֶינָה (שם כ״ג י״ז). ובספרי, בא גם בהתפעל, לכל המִתְאַפִּים בתנור (בהעלותך ס׳ פ״ט).

מַאֲפֶה, ש״ז. דבר הנאפה, באקקווערק, печенье. קרבן מנחה מַאֲפֵה תנור (ויקרא ב׳ ד׳).

תֻּפִין, ש״ז. לא נמצא כי אם פ״א במקרא ובלה״ד וסמיכות, תֻּפִינֵי מנחת פתים (ויקרא ו׳ י״ד), ולא נודע ענינו אל נכון, אונקלוס לא תרגמו, וחז״ל נחלקו בפירושו ואמרו בספרא, תופיני תאפה נָא (שלא יאפה כל צרכה) ר׳ יהודה אומר תופיני תאפה נאה, ר׳ יוסי אומר תאפה רובה (צו פרשה ב׳ פרק ב׳, ועיין מנחות דף נ׳ ע״ב), ולדעת כלם שרשו אָפָה והאל״ף חסרה, וכן דעת רש״י, ופירש לדעת ר״י אפויה אפויות הרבה ולאחר חליטתה אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת, ובתרגום השמרוני, תגואר מנחת גזורים, וקרוב לזה תרגם יב״ע, מרסקא מנחת רסוקין, ולדעתם שרשו פָּתַת, והנכון ששרשו תפן, ועיי״ש.

2) אֲפִיָּה, שה״פ. במשנה, וַאֲפִיָּתָן בפנים (מנחות י״א ב׳), דאס באקקען, печеніе.

אֲפִיחַ, שע״פ. אֲפִיחַ בן איש ימיני (ש״א ט׳ א׳) מאבותיו של שאול המלך.

2) אַפִּיטְרוֹפּוֹס, בתרגומים ובמשנה, ש״ת. פקיד, משגיח עומד במקום בעל הבית, וכמו כן משנה למלך, פראקוראטאר, שטאטטהאלטער, פארמונד, намѣстникъ, попечитель, опекунъ. ויפקדהו על ביתו (בראשית ל״ט ד׳), תיב״ע, ומנייה אפטרופוס, אתה תהיה על ביתי (שם מ״א מ׳), אנת תהי אפיטרופוס על ביתי. וברבוי, ויפקד פקדים (שם שם ל״ד), וימני אפיטרופין. ובמשנה התיחד לממונה להמשגיח על נכסי היתומים והאלמנות, פאר-מונד, опекунъ. יתומים וכו׳ שמנה להן אביהם אפיטרופוס (גיטין ה׳ ד׳), אפיטרופוס שמנהו אבי יתומים ישבע, מנוהו בית דין לא ישבע (שם). וברבוי, ששתטו עליו

יד), הנכון כת״י ואתכנשו ואתו אף אינון בתרוהי, וטעמו שאף המה נקהלו ובאו אחריו. אף אני אעשה זאת לכם (ויקרא כו טז), ענינו כמו כן, עבענפֿאלס, равномѣрно. וכן והלכתי אף אני עמכם בקרי (שם שם כד), ואף לאמתך תעשה כן (דברים טו יז).

1) המלה אף נהוגה גם בלשון ארמית, בכל ההוראות שיש לה בלשון עברית. וביותר בענין תוספת וחבור בכלל, כעין מלת גם בעברית, שלא נמצאת בלשון ארמית, ואף קדמך מלכא (דניאל ו כג), ואף שמהתהם שאלנא להם (עזרא ה י). וכן בתרגומים. ובתיב״ע וירושלמי תגילה לבוא בויין, אוף אוף. ובלשון סורית אפי. ובאה 2) בחבור עם מלות היחס: אף על גב, בטעם אף כי במקרא, אבגליך, хотя. אף על גב דאינון מתכנשין וגו׳ (ת״י בראשית מז א), וכן בגמרא, אף על גב דמדעתיה זבניה לבבירותיה וכו׳ חזו מה כתיב ביה (ברכות ו ע״ב), ובמובן קרוב לזה רגיל במשנה הלשון, אף על פי, ומצטרף אל הפעל ביחס השין, אף על פי שהוא עושהו שתי גרנות נותן פאה אחת (פאה ב׳ ה׳), אף על פי שנפן לא קנה מעשר (מעשר שני ג׳ יב), ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור הכל לפי גדל השדה (פאה א׳ ב׳). ובא, אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו (שביעית י ח), דעננאך, все таки.

2) אפילו, ארמית. ובמשנה א) מלת הטעם במובן הוספה שיש בה חדוש, ומורכבת מן אף אלו, זאגאר, יא װעלבסט, даже. אפילו לאבוי הוי שני (ת״י בראשית יד ב׳), ובמשנה אפילו שעה אחת (ברכות ב׳ ח׳), אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים וכו׳ אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף (כתובות ה׳ א׳), אתם אפילו שוגגים (ר״ה דף כ״ה ע״ב). ב) כמלת הקשור, ואפילו ישתארון עוירין וחגירין אף אינון יפלגון וכו׳ (ת״י ישעיה ל״ג כ״ג), אפילו תשעה ותשעים אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד׳ ב׳), אפילו היא של טופח רואין אותה כאלו וכו׳ (שם ו׳ ז׳).

אפד, פ״י. הקל. חגירה ולבישת בגד, ובא במקרא ביחוד לחגירת החשב של בגד הכהונה הידוע בשם אפוד, אומגירטען, опоясывать. ואפדת לו בחשב האפד (שמות כ״ט ה׳), ונאמר ויחגר אתו בחשב האפד ויאפד לו בו (ויקר׳ ח׳ ז׳), ולא נמצא יותר. וא״ת ואפדת לו ותתקין לה, ורש״י פירשו קשוט ותקון, ובמובן זה השתמשו בו הפייטנים, ותאפוד מלוכה (הקליר קרובות א׳ דר״ה), וכן גזרו ממנו הנפעל, נאפד נקמה (שם), עוד נאזר בגבורה, והפיעל אאפדנו מלוכה (מלכיות). ומזה בפועל אפד מאז לשפט היום (הקליר מוסף א׳ דר״ה) מתוקן, ומזומן, ובהפעיל אאפיד נזר (קרובות א׳ דר״ה).

אפוד, ועל המעט חסר, אפד, ש״ז. א) אחד משמונה בגדי הכהן הגדול, חשן ואפוד (שמות כ״ח ד׳), ועשית את האפד זהב תכלת וגו׳ מעשה חשב (שם שם ו׳), (בתמונת האפוד עיין בבאור) — והוא העיקר בארבעה בגדי הכהן הגדול, ועליו נתון החשן, וגם המעיל מתיחס לו כמ״ש ועשית את מעיל האפוד (שם שם ל׳). וע״כ בא במובן כולל את כל הבגדים ההם, לשאת אפוד לפני (ש״א ב׳ כ״ח), כהן ה׳ בשלה נשא אפוד (שם יד ג׳). וכן בשאלה במשפט האורים והתומים נאמר, הגישה האפוד (שם כ״ג ט׳). ולהיותו מיוחד להודיע דבר ה׳ בא בהשאלה ב) לדבר מה שנעשה בישראל לתכלית כזאת, וגדעון היה הראשון שעשהו, ונאמר בו, ויעש אתו גדעון לאפוד ויצג אתו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שופטים ח׳ כ״ז). ובענין זה נרדף לפסל לתרפים ולע״ז, ויעש אפוד ותרפים (שם י״ז ה׳), ויקחו את פסל האפוד ואת התרפים (שם י״ח י״ח), ואין אפוד ותרפים (הושע ג׳ ד׳). ובתמונת האפוד שנעשה בקדש לבגדי כהונה גדולה עשו גם כן ג) בגד של בד למלבוש כבוד, נער חגור אפוד בד (ש״א ב׳ י״ח), ודוד חגור אפוד בד (ש״ב ו׳ י״ד).

אפדה, ש״נ. א) חגירה ותבישה, אומגירטונג, אנבינדונג, опоясываніе. וחשב אפדתו (שמות כ״ח ח׳, ל״ט ה׳), א״ת והמין תקוניה, וכן פירש״י והגור שעל ידו מאפדו ומתקנהו לכהן ומקשטו. ובהשאלה

הנשימה ומביאה לידי אף וקצף, אנשטרענגונג, напряженіе силъ. עד לא בחיל ולא בכח (זכריה ד׳ ו׳), ועד שדרשו חז״ל אף חכמתי עמדה לי (קהלת ב׳ ט׳), כל תורה שלמדתי באף נתקיימה בי (מדרש קהלת שם). ואפשר שבמובן זה נאמר, על אף איבי (תהלים קל״ח ז׳), כנגד השתדלותם ויגיעתם להרע לי (ועיין כלפי). ומענין הוראת פנים בא בתרגומים ובמשנה מלת;

2) כְּלַפֵּי, מלת היחס, נוכח, נעגען, געגען איבער, противъ. ועקרו כְּלְאַפֵּי, כלפי לעיל (איוב כ״ד ט״ז), כלפי העם (סנהדרין י׳ ד׳), כלפי העץ (שם שם), כלפי שאמרה תורה (פסחים ח׳ ע״ב), ורב חסד מטה כלפי חסד (ר״ה י״ז ע״א), חוצפא אפילו כלפי שמיא מהניא (סנהדרין דף ק״ה ע״א). ולא רחוק לשמוע שיש לו מקור במקרא, על אף איבי תשלח ידך (תהלים קל״ח ז׳), עיין (אף א׳).

אַפַּיִם, שע״פ. מבני נדב מבני חצרון (דה״א ב׳ ל׳).

ב) אַף, מלת הקשור, להוראת תוספת וחבור אל הקודם, ונרדפה אל מלת גַם, והתיחדה להורות א) הוספה על הקודם כדבר חדוש, איך, даже. בהוספת נושא על נושא, או נשוא על נשוא, אף אני בחלומי (בראשי׳ מ׳ ט״ז), אַף היא תשיב אמריה לה (שופטים ה׳ כ״ט), יריע אף יצריח (ישעיה מ״ב י״ג). ומזה לחזוק והפלגת הענין (עמפאטיש), רפאים יחשבו אף הם כענקים (דברים ב׳ י״א), אף לא פעלו עולה (תהל׳ קי״ט ג׳), הודעתיך היום אף אתה (משלי כ״ב י״ט), שעורו הודעתיך אף אותך, יא דיך, и тебя. אף הוא ויכה את המים (מ״ב ב׳ י״ד), וענינו אף הוא מצא את לבבו להכות את המים, בתקוה שהש״י יעשה גם עמו נסים, וכן הזה. ב) ולפני מלות הטעם, וְאַף אמנם שגיתי (איוב י״ט ד׳), וועגן איך, если даже. להחלטה ואמות הדבר, אף אמנם אל לא ירשיע (שם ל״ד י״ב), יא װאהרליך, дѣйствительно. אף אם יבין מפרשי עב (שם ל״ו כ״ט), וְאַף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים (ויקרא כ״ו מ״ד), אף כי ארבעת שפטי (יחזקאל י״ד כ״א). ועם מלות השלילה, אף לא הביאה אסתר וגו׳ כי אם אותי (אסתר ה׳ י״ב), אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו (במדבר ט״ז י״ד), ניכט איין מאהל, даже ни. אף אין מגיד אף אין משמיע אף אין שמע אמריכם (ישעיה מ״א כ״ו), אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גזעם (שם מ׳ כ״ד). ג) בסמיכות אל מלת כִּי, תורה 1) על הפלגת ההחלטה בטעם על אחת כמה וכמה, או כל שכן, אום וויא פֿיעל מעהר, פֿיעל וועניגער, тѣмъ болѣе, менѣе. אף כי הבית הזה (מ״א ח׳ כ״ז), וְאַף כי אחרי מותי (דברים ל״א כ״ז), אף כי נתעב ונאלח (איוב ט״ו ט״ז), אף כי לוא אכל אכל וגו׳ כי עתה וגו׳ (ש״א י״ד ל׳), אף כי לבות בני אדם (משלי ט״ו י״א), אף כי אנכי אעננו (איוב ט׳ י״ד). ולפעמים גם בזולת מלת כִּי, אף שכני בתי חמר (שם ד׳ י״ט). 2) הפלגת ההחלטה לקיום האמות, כמו באמת, אמנם כן, וְאַף כי היין בוגד (חבקוק ב׳ ה׳), אונד עס איזט ווירקליך זאָ דאסס..., и дѣйствительно такъ... וְאַף כי היום יקדש בכלי (ש״א כ״א ו׳). ועד השאלה, האם אמת הדבר שהוא כך וכך, אף כי אמר אלהים (בראשית ג׳ א׳), ווירקליך? дѣйствительно ли. 3) בטעם, אף עַל פִּי. בְּכָל זאת, אָב שאָן, וועןן איך, если даже, хотя. אף כי עשו להם עגל מסכה (נחמיה ט׳ י״ח), אף כי תאמר לא תשורנו (איוב ל״ה י״ד), והוא ע״ד השאלה והתמיהה. ד) ובה״א השאלה הַאַף, הַאַף אמנם אלד (בראשית י״ח י״ג), ובמובן, אִם, הַאַף תספה צדיק עם רשע (שם שם כ״ג), וכמו הַאִם, הַאַף אין זאת בישראל (עמוס ב׳ י״א), הַאַף תפר משפטי (איוב מ׳ ח׳) ויתכן שעורו הַאַף משפטי תפר. ה) בטעם חבור ותוספת פשוטה, איך, אונד, и. וכענין הוראת מלת גַם שעיקר הוראתו רק הוספה פשוטה, יסגדו אַף ישתחוו (ישעיה מ״ו ו׳), אַף רוחי בקרבי אשחרך (שם כ״ו ט׳), (ועיין גַם). ובאה כפולה לחזק הענין, אַף דברתי אַף אביאנה יצרתי אַף אעשנה (שם מ״ו י״א), וטעמה כוי״ו החבור, וכמו שנמצאו יחד בענין אחד, מוריש ומעשיר, משפיל אַף מרומם (ש״א ב׳ ז׳), (ועיין גַם). ובא ויקהלו ויבאו אַף אחריו (ש״ב כ׳

וישטמני (איוב ט"ז ט'), בהשאלה מפעולת כויצת החטם בעת הכעס, וכן ויטרף לעד אפו (עמוס א' י"א). ומזה בא השם אף לבדו גם בזולת הפעלים הנזכרים ב) בהוראת כעס גדול וקצף, צאָרן, гнѣвъ. ונרדף עם חמה, וגם אף עלה בישראל (תהלים ע"ח כ"א), ודבר עצב יעלה אף (משלי ט"ו א'), והפוכו מתן בסתר יכפה אף (שם כ"א י"ד), וחנפי לב ישימו אף (איוב ל"ו י"ג), והפוכו וחכמים ישיבו אף (משלי כ"ט ח'), שכל אדם האריך אפו (שם י"ט י"א), מאריך האף ומעביד לעת אחרת, רש צאָרן אויפשיעבען, медлить гнѣвомъ. למען שמי אאריך אפי (ישעיה מ"ח ט'). ומזה, אל לארך אפך (ירמיה ט"ו ט"ו), לאנגמוטה, долготерпѣніе. (עיין ארך), לא החזיק לעד אפו (מיכה ז' י"ח), והפוכו, הרף מאף ועזב חמה (תהלים ל"ז ח'), ויתחבר עוד עם פעלים שונים, נתך אפי וחמתי (ירמיה מ"ב י"ח), וכלה אפי והנחתי חמתי בם (יחזקאל ה' י"ג), (עיין כלה), ושלחתי אפי בך (שם ז' ג'), ובהתחבור עם נרדפיו ושמות אחרים להפלגה, וינאץ בזעם אפו (איכה ב' ו'), בזעף אף (ישעיה ל' ל'), הפץ עברות אפך (איוב מ' י"א). וכן, אכזריות חמה ושטף אף (משלי כ"ז ד'), עז אפך (תהלים צ' י"א). וביחוס אל הזמן, ביום אף ה' (צפניה ב' ג'), בעת אפך עשה בהם (ירמיה י"ח כ"ג). וביחוס אל הכועס, איש אף יגרה מדון (משלי כ"ט כ"ב), והכפל, ובעל חמה. אל תתרע את בעל אף (שם כ"ב כ"ד), והכפל, ואת איש חמות, ישהע צאָרנג, вспыльчивый. ובא ע"ם היחס עַל, על אף, בענין להעיד אף, לגרות אף, כי עַל אף ה' היתה בירושלים (מ"ב כ"ד כ'), כי עַל אפי ועל חמתי (ירמיה ל"ב ל"א), עַל אף איבי תשלח ידך (תהלים קל"ח ז'), להעיד אפו להכעיסו, ויתכן שזה האחרון בהוראת פנים, וטעמו, נגדם לעיניהם, כמו נגד צוררי (שם כ"ג ה'), וכן המכעיסים אתי עַל פני (ישעיה ס"ה ג'), (עיין כלפי). ולפעמים מיוחס אל האף מדת הגאוה כי המתגאה כמו מגביה ומרים אפו, רשע כגבה אפו (תהלים י' ד'). ובא גם ברבוי זוגי:

אפים, שם. ע"ש שני הנחירים, א) בהוראתו הראשונה, די נאזע, נאזעלאָכער, носъ, ноздри. ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית ב' ז'), וברוח אפיך נערמו מים (שמות ט"ו ח'). וע"ד ההשאלה, רוח אפינו משיח ה' (איכה ד' כ'), רוח חיינו, לעבענסאָרעם, дыханіе жизни. שבו תלואים חיינו, ב) בהוראת הכעס והחמה, צאָרן, гнѣвъ. אבל לא יחובר ולא יסמך אל הפעלים והשמות ההם שהשם אף בל"י מחובר ונסמך אליהם, כי אם אל השמות ארך, קצר, ארך אפים ורב חסד (שמות ל"ד ו'), ושעורו בעל ארך אפים, לאנג-מוטהיג, долготерпѣливый. ארך אפים רב תבונה (משלי י"ד כ"ט), בארך אפים יפתה קצין (שם כ"ה ט"ו), קצר אפים יעשה אולת (שם י"ד י"ז), יעהצאָרניג, вспыльчивый. ובא, ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב (שם ל' ל"ג), הראשון ענינו חטם והשני כעס, וזה לבדו בא במקרא בזולת חבור לשם אחר, בענין כעס. והושאל ג) להוראת פנים אנגעזיכט, лице. וזה לפי שהחטם הוא האבר היותר בולט על הפנים. בזעת אפיך תאכל לחם (בראשית ג' י"ט). ועל הרוב בא בענין הנפילה על הפנים בתפלה ודרך כבוד, אפים ארצה וישתחו (ש"א כ"ד ט'), ויכרעו אפים ארצה (דה"ב ז' ג'), ותפל על אפיה ארצה (ש"ב י"ד ד'), וישתחו למלך אפיו ארצה (ש"ב כ"ד כ'), וישתחו לו על אפיו ארצה לפני המלך (שם י"ד ל"ג). ובבחינת מי שנופלים לפני פניו, ותפל לאפי דוד (ש"א כ"ה כ"ג), וישתחו לאפיו (בראשית מ"ח י"ב). ובא, מנה אחת אפים (ש"א א' ה'), תרגומו חולק חד בחיר, ופירש"י הראוי להתקבל בסבר פנים יפות, ובמדרש שמואל אמרו, בכפלים בסבר פנים יפות. ומאמרם בכפלים נראה שבארוהו במובן, איש, פערזאָן, лице. בעד שני פנים שני אנשים, אין שטיק פֿיר צווייא פערזאָנען, для двухъ лицъ. והוא עד שהשתמשו בו חז"ל, כל אפיא שוין (פסיקתא שבה"ח) ובמדרש, כל הפנים שוות (דברים רבה) וועזען, существо. (עיין פנים). ובא, ולא באפים ולא במלחמה (דניאל י"א כ'), המפרשים פתרוהו מלשון כעס ורגז. ולדעת הר"ש פרחון ענינו פגיעה והתראות פנים במלחמה, בעגעגנונג, встрѣча. ואפשר שהוא בטעם יגיעה והתאמצות המכבדת את

(מוסף ליום א׳ דראש השנה).

אָסְרָה, שה״פ. במדרש. תבוא אָסְרָה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך לרדוף את ישראל (ב״ר נ״ה).

מָסֹרֶת, ש״נ. פעם אחת במקרא, והבאתי אתכם בְּמָסֹרֶת הברית (יחזק׳ כ׳ ל״ז), לדעת הרד״ק הוא משרש אסר ומשפטו מַאֲסֹרֶת, קשר, מוסרות, במובן המוסרי, ... союзъ. ורש״י פירוש משרש מסר, נביתי שמסרתי לכם. (ועיין מסר).

מֹסֵר, עיין יסר.

מַאֲסָר, בפיוט, ש״ז. בית האסורים, במובן המוסרי, ושוב מִמַּאֲסָר גלות שבותי (ר׳ יהודה הלוי דיוואן ס׳ נ״ב).

אִיסָר, במשנה שם. מטבע של נחשת, רומית, asserium. והוא חצי ...ריון, ארבעה אִיסָרִין אִיסָר לדינר (ב״מ ד׳ ח׳), ארבעה איסרות (פאה ח׳ א׳).

אַסִּיר, שע״פ. א) בן קרח בן יצהר (שמות ו׳ כ״ד). ב) בן אביסף מבני קרח (ד״ה א ו׳ כ״ב). ג) בן יכניה מלך יהודה (שם ג׳ י״ז).

אֵסַר־חַדֹּן, שע״פ. בן סנחרב מלך אשור אשר מלך אחריו (מ״ב י״ט ל״ז, ישעיה ל״ז ל״ח, עזרא ד׳ ב׳). המלה הראשונה ...באה בהרכבה למלות אחרות בשני סגולים ... לשמות עצמים פרטים למלכי אשור ... שַׁלְמַנְאֶסֶר. ומזה נראה שמקורה ...אשורית, ולדעת המבארים ענינו שר, נגיד ...נצח, והמלה חַדֹּן, הוראתו מנצח, ...הרכבתו אֵסַר חַדֹּן הנגיד המנצח (ועיין אנפר).

אִסְטְנִיס, ש״ת. חלש וקצת חולה, שוואך, קרענקליך, слабый, болѣзнен-ный, хилый. הגון עברין יתי אִסְטְנִיס (...ם איוב ו׳ ז׳). ובמשנה ובגמרא בט״ית אִסְטְנִיס אני (ברכות ב׳ ו׳), אם היה כה״ג זקן או אִסְטְנִיס (יומא ג׳ ה׳). ובמובן מפונק שאינו ... לראות. דבר מגונה, צארט, нѣжный. ...אותו תלמיד אסתנים היה (תמיד כ״ז ע״ב). ...שון יונית הוא ασϑενηs.

אֶסְתֵּר, שע״פ. בת אביחיל, המלכה אשת המלך אחשורוש, הנודעה לתהלה בדברי הימים לבני ישראל כידוע. השם הזה אחד מן שני השמות שקראו לה, ויהי אמן את הדסה היא אֶסְתֵּר (אסתר ב׳ ז׳). וכבר ראו חז״ל לפרש ולהעיד איזה מהם שמה העצמי ואיזה מהם שם הכנוי והלְוָאִי, והקרוב מפירושיהם אל הפשט הוא פירושו של ר׳ נחמיה, הדסה שמה ולמה נקראת אסתר שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסתהר (מגילה י״ג ע״ב). ואסתהר הוא שם כוכב נוגה, דער פלאנעט ווענוס, Венера. וכן הוא מפורש בתרגום שני, אסתר בשם כוכב נוגה יונית איסתרא (עיין ילקוט), αστηρ. וכן הוא בלשון פרסית סִיתָּרָה כוכב, וביחוד כוכב נוגה.

1) אָע, אָעָא, ארמית שם. עץ (בחלוף צד״י בעי״ן) בבחינת חמרו, האלץ, дерево. ותדבק די אָע (עזרא ו׳ ד׳), אָעָא ואבנא (דניאל ה׳ כ״ג), ובתרגום אונקלוס. מן דְּעָא (במדבר ל״א כ׳), אָעָא דארזא (ויקרא י״ד ד׳).

א) אַף, שע״ז. עקרו אַנְף משרש אָנַף, כמו שהוא בלשון ארמית (עיין אנף) והדגש בכנוים בלמ״ד פעל וברבוי, משלים חסרון הנו״ן, אַפִּי אַפְּךָ, וברבוי הזוגי אַפַּיִם, ענינו חוטם והוא א) אבר הנשימה בבעלי חיים, נאזע, носъ. אַף להם ולא יריחון (תהל׳ קט״ו ו׳), וריח אַפֵּךְ כתפוחים (שה״ש ז׳ ט׳), הריח שהוא רוח הנשימה היוצא מאפך. מנשמת רוח אַפֶּךָ (תהלים י״ח ט״ז), במוקשים ינקב אָף (איוב מ׳ כ״ד). ולהיות בשעה שהאדם כועס נחירי האף מתרחבים מחוזק אויר הנשימה וכמו אש ועשן יוצא מהם, מיוחס אל השם אַף, פעולת הכעס בחבור עם הפעל חרה, ויחר אַף יעקב (בראשית ל׳ ב׳), וחרה אַפִּי (שמות כ״ב כ״ג), נאזע עמטברענגע, צירנע, воспылать гнѣвомъ, разгнѣваться. וכן עם השמות חָרוֹן, חֳרִי, על חֲרוֹן אַף ה׳ (במדבר ל״ב י״ד), ויצא מעם פרעה, בָּחֳרִי אָף (שמות י״א ח׳), וכן יחובר עם הפעל קדח, עשן, בער, כי אש קדחה בְאַפִּי (דברים ל״ב כ״ב), כי אז יעשן אַף ה׳ (שם כ״ט י״ט), עלה עשן בְּאַפּוֹ (ש״ב כ״ב ט׳), בֹּעֵר אַפּוֹ (ישעיה ל׳ כ״ז), כי יבער כמעט אַפּוֹ (תהלים ב׳ י״ב). ובא, אַפּוֹ טרף

(בכורים ג׳ ג׳). ויתבן שבמובן זה יפורש גם, מלך אסור ברהטים (שה״ש ז׳ ו׳), עשור ומקושט ברהטים (עיין רהט).

הנפעל, מן הקל בהוראה שניה, היות אסור בכבלים, געפעססעלט ווערדען, быть связану. ובמה תאסר (שופטים ט״ז ו׳), וכן היות נתון בבית האסורים, אין געפענגעניססע געשלאססען ווערדען, быть задержану. ואתם האסרו (בראשית מ״ב ט״ז). ובמשנה, האסור מצד הדין, נאסר, נאסרה כידוע.

הפיעל, שתי פעמים בכתוב אחד, כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו (ישעיה כ״ב ג׳). רש״י פי׳ מאימת המורים בקשת הם נאסרים להסגר בעיר, והרשד״ל מוסיף מאימת הקשת ידיהם אסורות והוא משל על שפלות רוחם מאימה ופחד, געפעססעלט, ערשאַרט זיין, быть прикованy, цѣпенѣть. אולם להשוות את המאמר הזה אל השני, כל נמצאיך אסרו יחדו, יתכן ששעור הכתוב כל קציניך שנדדו יחד מקשת (מאימת הקשת) אסרו נתפשו, וכן כל נמצאיך אשר למרחוק ברחו אסרו נתפשו, ערגריפפען ווערדען, быть схвачену.

אסר, ש״ז. במובן המוסרי, הסכמה למנוע את עצמו מהנאת איזה דבר, ענטזאַגונגס געליבדע, אבגעלאָבונג, зарокъ. ואסרה אשר אסרה על נפשה (במדבר ל׳ ח׳). וברבוי, ואסריה אשר אסרה (שם שם ו׳). ובארמית ענינו פקודה אוסרת ומונעת, פערבאָט, אנטערזאגונגס בעפעהל, запретъ. הלא אסר רשמת (דניאל ו׳ י״ג), על אסר מלכא (שם שם), תקים אסרא (שם שם ט׳).

אסר, ש״ז. במובן המוסרי כעין הקודם, אלא שנהוג יותר במקרא ממנו, אבגעלאָבונג, зарокъ. לאסר אסר על נפשו (במדבר ל׳ ג׳ ה׳ י״א י״ב), ולאסר נפשה (שם שם י״ג), וכל שבועת אסר (שם י״ד), אסר שאוסרים על עצמו בשבועה.

אסור, שם. א) פעססלונג, сковыванiе. בחבור עם השם בית, ונתנו אתו בית האסור (ירמי׳ ל״ז ט״ו), געפענגניסס, тюрьма. ב) ברבוי, אסורים, חבלים או כבלים שאוסרים בהם, באַנדע, פעססעלן, узы, веревки. וימסו אסוריו מעל ידיו (שופטים ט״ו י״ד), אסורים ידיה (קהלת ז׳ כ״ו), ידיה כמו אסורים וכבלים לאסור את הנפתה אחריה, והקודם, והדמים לבה.

אסיר, ש״ת. כבול בכבלים או חבוש בבית האסורים, געפעססעלטער, узникъ, плѣнникъ. לשמע אנקת אסיר (תהל׳ ק״ב כ״א), יחד אסירים שאננו (איוב ג׳ י״ח), אשר אסירי המלך אסורים (בראשית ל״ט כ׳), הראשון ש״ת והשנים בינוני פעול. אסירי עני וברזל (תהלים ק״ז י׳), שלחתי אסיריך מבור אין בו מים (זכריה ט׳ י״א), כנוי אל הגולים בארץ שבים. ועד המליצה, שובו לבצרון אסירי התקוה (שם שם י״ב), ור׳ יהודה הלוי אמר בדרך ההשאלה, בעודי אסיר יצרי (דיואן ס׳ נ״ב).

אסיר, ש״ת מעין הקודם, געפעססעלטער, געפאַנגענער, узникъ. לא נמצא כי אם שלש פעמים בספר ישעיה, תחת אסיר (י׳ ד׳), אסיר על בור (כ״ד כ״ב), ממסגר אסיר (שם מ״ב ז׳).

1) אסור, ארמית, שם כבל, פעססעל, узы, оковы. ובאסור די פרזל (דניאל ד׳ י״ב כ׳), וברבוי, לענש נכסין ולאסורין (עזרא ז׳ כ״ו). ענש כבלים, או ענש תפיסה.

2) אסור, במשנה א) במובן המוסרי, גזרת מניעת מעשה מצד הדין, פערבאָט, запретъ. שבאו לכלל אסור (נדרים י׳ ז׳), ואסרן אסור עולם (יבמות ח׳ ג׳), אסור ערוה (שם ב׳ ג׳), אסור מצוה שניות מדברי סופרים, אסור קדושה אלמנה לכהן גדול (שם שם ד׳). וכן אמרו איסור כולל, איסור מוסיף (שבועות כ״ד ע״ב). והתיחד השם איסור למה שאסור בדברים שבין אדם למקום, בהבדל מן השם דין שהתיחד לדיני ממונות במה שבין אדם לחברו, הילכתא כרב באסורי וכשמואל בדיני (בכורות מ״ט ע״ב). ונופל גם על הדבר האסור, אין מבטלין אסור לכתחלה (ביצה דף ד׳ ע״ב). ובא ב) במובן הפשוט, כל העושה איסור לחג באכילה וכו׳ (סוכה דף מ״ב ע״ב), תוספת ואגודה.

3) אסר, ש״ם. מעין הקודם, בפיוט, אמר הקליר, וכגע גבול כבל באסר

(שבת י ב'). והערוך גורס אסכופה, (ועי' שקף).

2) אסקריטי, שם. עוגה שבלילתה רכה ונאפית בכלי, במחבת או במרחשת, איעף דעם ראָסטע געבאַקענעס, ראָסטגעבעקע, жарсеное на сковородѣ. כצפיחת בדבש (שמ' ט"ז ל"א), ת"א כאסקריטין בדבש. ובמכילתא כעין אסקריטי. ומזה במשנה, הדובשנין והאסקריטין (חלה א' ד'), ולשון יונית הוא, ἐσχαρίτης. ויב"ע תרגם, שני צנתרות הזהב (זכריה ד' י"ב), תרין אסקריטין, הוציא השם הזה גם לענין כלי קבול ארוך וצר, קרוג, кружка.

3) אסקריא, במש"שם. בית הבנוי בספינה או באסקריא (נגעים י"ב א').

תורן שבספינה, והוא המצפה שבונין על התורן, מאַסט, мачта. וכן אמרו בגמרא תורן אסקריא (ב"ב דף ע"ג ע"א), ויש גורסין אכסדרא, שענינו אסדה, פלאָסס, плотъ. והוא הנכון (ועיין אסדה).

אסר, פ"י. הקל (בעתיד יאסר, יאסר, ובכנוים ויאסרהו יאסרוני יאסרני, המקור בלמ"ד לאסר לאסור) דומה לשרש אזר. והוראתו א) קשירת דבר לדבר אחר באופן שלא יוכל למוש ממקומו, אנבינדען, привязать. אסרי לגפן עירה (בראש' מ"ט י"א), והירד נוספת, הסוס אסור והחמור אסור (מ"ב ז' י'), אסרו חג בעבתים עד קרנות המזבח (תהלים קי"ח כ"ז) ועיין להלן. ומזה ב) קשירת בהמה בעגלה למשוך את העגלה, רתימה, אנשפאַנען, запрягать. ואסרתם את הפרות בעגלה (שא ו' ז'). וביחס אל המרכבה שהסוסים רתומים בה, ויאסר יוסף מרכבתו (בראשית מ"ו כ"ט, בעשפאַנען. ובחסרון הנשוא המובן בכח המאמר, אסר ורד (מלכים א' י"ח מ"ד). ועם זה רתימת הסוסים המרכבות למלחמה, ויאסר את רכבו (שמות י"ד ו'), אסרו הסוסים (ירמיה מ"ו ד'). ומזה בהשאלה עריכת מלחמה שעקרה בבעלי הרכב והפרשים, מי יאסר המלחמה (מ"א כ' י"ד), או שענינו סדור צבאות המלחמה בסדרים קבועים וקשורים, וע"ד שהשתמשו חז"ל בלשון קשר, ואמרו קשרי המלחמה (סוטה ח' ה'), ויאסר אביה את המלחמה (דה"ב י"ג ג'). ג) קשירה בחבלים או בכבלים לענות נפש ולמנוע חפשיות התנועה, בינדען, פעסעלן, связывать. ויאסר אתו לעיניהם (בראשית מ"ב כ"ד), אם יאסרני בשבעה יתרים (שופטים ט"ז ז'), לאסר מלכיהם בזקים (תהלים קמ"ט ח'), ויאסרהו בנחשתים (מ"ב כ"ה ז'). ומזה שימה בכלא, פערהאַפטען, заключить въ темницу. ויאסרהו בית כלא (שם י"ז ד'). ומזה בבינוני פעול, והוא אסור באזקים (ירמיה מ' א'), געפעססעלט, скованный. ה' מתיר אסורים (תהלים קמ"ו ז'), לאמר לאסורים צאו (ישעיה מ"ט ט'), געפאַנגענע, плѣнники. ונרדף עם שבוי, לקרוא לשבוים דרור ולאסורים פקח קוח (שם ס"א א'). ומזה בבית האסורים (שופטים ט"ז כ"א), כי מבית הסורים (קהלת ד' י"ד), בחסרון האל"ף (ועיין סור). וע"ד המליצה, מלך אסור ברהטים (שה"ש ז' ו'), קשור ושבוי בקשרי הרהטים, תלתלי ראשה, לדבקה בה לאהבה (ועיין רהט). ד) במובן המוסרי, הסכמה למנוע את עצמו מדבר מה שהוא כמביא את עצמו בכבלים ומבטל חפשיות רצונו, זיך איינע פעססעל אנלעגען, אבגעלאָבען, связывать себя обѣтомъ, зарекаться. לאסר אסר על נפשו (במדבר ל' ג'), ובחסרון הגוף, ואסרה אסר בבית אביה (שם שם ד'). ובהלכה, 1) החלטת מניעת דבר מצד הדין, והפוכו התר. בית שמאי אוסרין וב"ה מתירין. ובענין הודעת סבת המניעה הפה שאסר הוא הפה שהתיר (דמאי ו' י"א). ובענין גרם מניעה, ור"ש אומר זה וזה אוסרין ולא מקדשין (כלאים ז' ח'). ובבינוני פעול, שאבל אסור לרחוץ (ברכות ב' ו'), כלאי הכרם אסורים מלזרוע (כלאים ח' א'), אינו אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים (שם ט' א'), ובא גם ה) בהוראת פעל אזר, אומגירטעלן, опоясывать. ויאסר אזור במתניהם (איוב י"ב י"ח), והבונים איש חרבו אסורים על מתניו (נחמיה ד' י"ב). ולדעת הרמב"ן מזה, אסרו חג בעבתים (תהלים קי"ח כ"ז), וטעמו קשור ואזור של עטור וקשוט, הקרבן יהיה אזור ועטור בענפי עץ עבות, וכמו שמצאנו בקרבן של בכורים והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב, ועטרת של זית בראשו

2) אַסְפַּנְיָא, במשנ׳ ש״נ. שכר שהמלך משלם לאנשי חילו, ז׳אָלד, жало-
ванье. אלא כדי ליתן אספניא (סנהדרין ב׳ ד׳), ובעל הערוך גורס אַפסניא, וכן נכון, ולשון יונית הוא, οψώνια. (עיין שם).

2) אִסְפָּנִין, במשנה שם, וקולים האספנין (שבת כ״ב ב׳, מכשירין ו׳ ג׳), לדעת המפרשים הוא מין דג מלוח הבא מארץ שפניא.

2) אִסְפַּקְלַרְיָא, אִסְפַּקְלַרָא, סְפַּקְלַרְיָא, בתרגום ובמשנה ש״נ. מקורו בלשון רומית, specularium. וענינו*) זכוכית שהיא בהירה וקוי האור נכנסים ויוצאים מתוכה, דורכ-זיכטיגעס גלאז, прозрачное стекло. וקודם שהמציאו הפיניקים את הזכוכית המלאכותית, השתמשו באבן הזכוכית והיא האבן הבהירה שמתקלפת קלופי רקועים דקים שמשימים אותן בחלונות, שפיגעל שטיין, מאַריען גלאז, слюда. לא יערכנה זהב וזכוכית (איוב כ״ח י״ז), תרגומו, דהבא ואספקלרא. ובאגדה, הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דלא מסתכלי באספקלריא המאירה (סוכה מ״ה ע״ב), ר״י אומר מתוך תשע אספקלריות היו הנביאים רואים ומשה ראה מתוך אספקלריא אחת (ויק״ר א׳). כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת (שם). ונופל גם ב) על מראה שרואין בו את כל המוחשים שבנגדו, שפיעגעל, зеркало. שהיו עושים לפנים מנחושת מוזהב. חזקים כראי מוצק (איוב ל״ז י״ח), תרגומו כְּאַסְפַּקְלַרְיָא מנינא. במראות הצבאת (שמות ל״ח ח׳), תיב״ע מן אספקלרי נחשא. ומזה במשנה, אספקלריא טהורה ותמרוי שעשאו אספקלריא טמא (כלים ל׳ ב׳).

2) אַסְפַּר, אַסְפְּרֵי, במשנה ש׳. מין מטבע קטנה חמש בדינר, ארבע אספרי כסף (מעשר שני ב׳ ט׳), ווייספפענניג, родъ монеты. וכן נקרא עד היום במדינות טורקייא.

2) אַסְפַּרְגוּס, סְפַּרְגוּס, במשנה שם. מין ירק ממיני הכרוב, וכן שמו בל״י. ασπαργος, שפאַרגעל, спаржа. ובמשנה הנודר מן הכרוב אסור באספרגוס מן האספרגוס מותר בכרוב (נדרים ו׳ ט׳), לפי שהאספרגוס הוא ממיני הכרוב אבל אין הכרוב נקרא על שמו (רש״י והר״ן). ולדעת הערוך בשם רב האי נקרא כן היין ששורין בו הכרוב ועושים אותו לרפואה. וכן נראה מן הגבא הסמוכה לזה, מן הגריסין אסור במקפה וכו׳. ובמובן זה השתמשו בברייתא. אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים (ברכות נ״א ע״א).

1) אָסְפַּרְנָא, ארמית. מלת תאה״פ, בדיוק, בזריזות, בשלימות, פאָללקאָממען, איפריג, ווערטפאָלשטענדיג, точно, усердно, рачительно. אָסְפַּרְנָא מתעבדא (עזרא ה׳ ח׳), אָסְפַּרְנָא נפקתא תהוי מתיהבא (שם ו׳ ח׳).

אַסְפָּתָא, שע״פ. אחד מבני המן (אסתר ט׳ ז׳), מקורו פרסית, אספא, סוס, שהיה אצלם סמל האליל ביהדאם.

2) אַסְפָּתִי, שם במשנה. העושה מקום לקנה ולאספתי ולנר (אהלות י״ב ד׳), המפרשים נחלקו בפירושו. בעל הערוך הביא ג׳ פירושים על זה, עץ שדומה לקנה שהוא למנעולים (וכן פי׳ הרמב״ם), וי״א אבוקה, וי״א יתד לתלות בו כלים, והראב״ד פי׳ על פי התוספתא דתני בה ולאבצתי, שהוא מלשון צבת, וענינו מלקחים למחוט הפתילות, ובמנורה מדבר, והר״ש הביא עוד פירוש אחד שהוא מלשון יונית בהוראת חרב, והוא מכלי האומנים שדומה לחרב (עיין בתוי״ט).

2) אִסְקוּטְלָא, במשנה שם. מין קערה שנותנין עליו אוכלין, הטבלא והאסקוטלא של זכוכית טהורין, וכן שולי קערה ושולי אסקוטלא (כלים ל׳ א׳), ולשון רומית הוא, scutella, שיססעל, שאַלע, блюдо.

2) אִסְקוּפָּא, סְקוּפָּא, ארמית, ש״נ. המקום בחלל הפתח שהדלת שוקפת עליו למעלה ולמטה, אָבערשוועללע, אונטערשוועללע, перекладина дверей. ועל המשקוף (שמות י״ב ז׳), תיב״ע ועלוי מסקופא עילאה, וסתם אסקופא הוא מפתן שדורסין עליו, שוועללע, порогъ. ובמשנה, המוציא אוכלין ונתנן על האסקופא

אֲסֵפָה, ש״נ. קִבּוּץ וכנוס, פערזאממלונג, собрaнie. וְאֻסְּפוּ אֲסֵפָה אסיר על בור (ישעיה כ״ד כ״ב). ומעניננו אנו למדים שפעמו, הובלה בחוזקת היד למקום שמור, וכעין וַיֶּאֱסֹף אתם אל משמר (בראשי׳ מ״ב י״ז), ובדברי חז״ל גם בענין מיתה ופטירה, בשעת אֲסִיפָתוֹ של יצחק (פרקי דר״א ל״ח).

אֲסֻפָּה, ש״נ, לא נמצא כי אם פ״א במקרא ובלשון רבים, וענינו כעין הקודם, קבוץ וכנוס, פערזאממלונג, собрaнie. דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת (קהלת י״ב י״א). במדרש קהלת על פסוק זה אמרו, אימתי דברי תורה נאמרין כתקנן בשעה שבעליהם שומעין אותן באסופות. ולפיהם יהיה ענין אֲסֻפָּה, כנסיה וקבוץ אנשים, וּבַעֲלֵי אֲסֻפּוֹת הם אנשי הכנסיה, ושעור הכתוב, וכמשמרות נטועים דברי בעלי אספות, והשם דברי בחצי הפסוק הראשון מושך עצמו ואחר עמו. ולדעת הרב ר׳ נחמן קראכמאל, השם בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת הוא ממש שם נרדף לשם אנשי כנסת הגדולה (עיין בספר מורה נבוכי הזמן שער י״א סק ח׳). ורי״מ, אֲסֻפָּה קבוץ מאמרים, ובעלי אספות הם החכמים האוספים ומלקטים דברי חכמה מפי סופרים וספרים, ומחברים מהם חבורים, זאממלער, собиратели. והפלא שרש״י נטה בזה מדברי חז״ל ותפס בפירושו של חנוך בן לברט, שהשם אֲסֻפָּה ענינו, עבה ותמה, ובעלי אסופות הוא נמשך אל משמרות נטועים שהם בעלי אסופות, והשעור מסמרים שיש להם גלגלת אסופה ותמה, ודומה שפירש אסופה בענין דבר מכונס ומקובץ שהוא עב ותם, וצריך עיון.

אֲסַפְסֻף, שם קבוץ. פ״א במקרא וְהָאסַפְסֻף אשר בקרבו (במדבר י״א ד׳), א״ת עֵרַבְרְבִין, ועל פיהו פירש״י אלו ערב רב שנאספו על בני ישראל בצאתם ממצרים, איינגעזאמעלטעס געזינדעל, сволище.

[?]) אֲסוּפִי, אֲסוּפִית, במשנה, ילד שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו (קידושין ד׳ ב׳), פינדעלקינד, найденышъ. אסופי אסופית (שם דף ע״ג ע״א).

אָסָף, שע״פ. א) בן ברכיהו, מבני גרשם בן לוי, הוא אחד המיוחד בשלשה המשוררים שהעמיד דוד ע״י שיר בית ה׳ (דה״א ו׳ פ״ו כ״ד כ״ח), והיה ראש לארבעה בניו המשוררים, וראש למחלקה מיוחדת לשיר (שם כ״ה ב׳), ושם נאמר עליו, על יד אסף הַנִּבָּא על ידי המלך, ונקרא ג״כ אָסָף הַחֹזֶה (דה״ב כ״ט ל׳), ועיין חֹזֶה. והיתה עבודת השירה ירושה בידי בני בניו לדורות, ועלו מהם עם זרובבל מבבל, משררים מבני אָסָף מאה עשרים ושמונה (עזרא ב׳ מ״א). וביסוד הבית השני נאמר שעמדו הלוים בני אָסָף במצלתים להלל את ה׳ (שם ג׳ י׳), ובספר התהלים נמצא י״ב מזמורים מיוחסים לאסף, בשם מזמור לאסף (נ׳, ע״ג, ע״ט, פ״ב), למנצח על תשחת מזמור לאסף שיר (ע״ה), למנצח בנגנות מזמור לאסף שיר (ע״ו), למנצח על ידותון לאסף מזמור (ע״ז), משכיל לאסף (ע״ח), למנצח על ששנים עדות לאסף (פ׳), למנצח על הגתית לאסף (פ״א), שיר מזמור לאסף (פ״ג). ולפי שרוב השירים ההם נאמרו זמן רב אחר דורו של דוד וקצתם גם בימי החרבן, יתכן שחוברו על ידי אחד מבני בניו המשוררים ונתיחסו לאביהם שהיה ראש וראשון למחלוקת המשוררים מבניו. ובא, למחלקת לשערים לקרחים משלמיהו בן קורא מן בני אָסָף (דה״א כ״ז א׳). אסף זה איננו אסף המשורר שהיה מבני גרשם, כ״א הנקרא אֶבְיָסָף (שם ט׳ י״ט). ב) אבי יואח המזכיר למלך חזקיהו (מ״ב י״ח י״ח, ישעיה ל״ו ג׳). ג) שומר הפרדס של המלך ארתחשסתא בימי נחמיה (נחמיה ב׳ ח׳).

2) אספוגית, (עיין ספוג).

2) אִסְפְּלָנִית, במשנה, ש״נ. רטיה וחבישה שנותנים על גבי המכה, פערבאנד, פפלאסטער, повязка, пла-стырь. ונותנים עליה אספלנית (שבת י״ט ב׳), ומניחים אספלנית על גבי מכה (שם דף י״ח ע״א), אם בפידו להם שוע (איוב ל׳ כ״ד), תרגומו ישוי להון אספלניתא (נבב״י, ולפנינו אספלעיתא) וכן הוא בלשון סורית וביונית, σπλήνιον. וברומית, splenium.

נפוזרים למקום אחד , גענאַממעלט ווערדען , быть собираему . וְתֵאָסְפוּ שמה כל העדרים (בראשית כ״ט ג׳) , וְנֶאֶסְפוּ עשבות הרים (משלי כ״ז כ״ה) , על ידי האוסף . ועל הרוב במובן פעל משותף , זיך פֿערזאַממעלן , собираться . נֵאָסְפוּ יחדו (שפטים ו׳ ל״ג) , הֵאָסְפוּ ואגידה לכם (בראשי׳ מ״ט א׳) , ובקשור עם אֶל , וַיֵּאָסְפוּ אליו כל בני לוי (שמות ל״ב כ״ו) , אשר נֶאֶסְפוּ אל ירושלם (דה״ב י״ב ה׳) , ואלי יֵאָסְפוּ (עזרא ט׳ ד׳) , ובקשור עם עַל במעם אסיפת שונאים לרעה , נֶאֶסְפוּ עלי נכים (תהלים ל״ה ט״ו) , וְנֶאֶסְפוּ עלי והכוני (בראשית ל״ד ל׳) . ד) היות מסולק סלוק של כליה , פֿערשווינ-דען , אויפֿהערן , исчезать . וְנֶאֱסַף שמחה וגיל מן הכרמל (ישעיה ט״ז י׳) , וגם דגי הים יֵאָסְפוּ (הושע ד׳ ג׳) , כי מפני הרעה נֶאֱסַף הצדיק (ישעיה נ״ז א׳) , והקודם הצדיק אבד , ואין זה כמשמעות נאסף אל עמי .

הפיעל , מעין הקל א) קבלת הגרת והגר , איינעמען , принимать, приютить . ואין איש מְאַסֵּף אתם (שפטים י״ט ט״ו) , ב) קִבּוּץ , זאַמ-מעלן , собирать . וכעמיר מאחרי הקוצר ואין מְאַסֵּף (ירמיה ט׳ כ״א) , כי מְאַסְפָיו יאכלהו (ישעיה ס״ב ט׳) , ויאמר ג) על המחנה הנוסע׳ בסוף ובקצה מערכות המחנה העקרית להגן עליה , נאכצוג , נאכטראב , задній отрядъ . מְאַסֵּף לכל המחנות (במדבר י׳ כ״ה) , וְהַמְאַסֵּף הלך (יהושע ו׳ ט׳) , הפך החלוץ , ומזה ע״ד ההשאלה המליצית וּמְאַסִּפְכֶם אלהי ישראל (ישעיה נ״ב י״ב) , (ועיין הקל) ולא נמצא הפיעל במקרא כי אם בבינוני .

הפועל , במובן הקבוץ , איינגעזאַממעלט ווערדען , быть собираему . וְאֻסַּף שללכם (ישעיה ל״ג ד׳) , וְאֻסְּפוּ אספה (שם כ״ד כ״ב) , וְאֻסְּפוּ עליהם עמים (הושע י״ד י׳) , עם מְאֻסָּף מגוים (יחזקאל ל״ח י״ב) , ולד״ק נמצא גם בהפעיל , וַיֹּסֶף עוד דוד את כל בחור בישראל (ש״ב ו׳ א׳) , והוא ע״ד נחי פ״י . ורש״י פי׳ , ויוסף עוד דוד לאסוף , וכן תרגומו וְאוֹסִיף .

ההתפעל , במובן פעל משותף , זיך פֿערזאַממעלן , собираться . בְּהִתְאַסֵּף ראשי עם (דברים ל״ג ה׳) , פ״א במקרא .

אֹסֶף , ש״ז . קבוץ וכנוס , דאָס זאַממעלן , со-бранie . ואסף שללכם אֹסֶף החסיל (ישעיה ל״ג ד׳) . הרד״ק פי׳ עפ״י תיב״ע כמו שאוספים החסיל בלא יגיעה ועמל . ורש״י פי׳ כמו שהחסיל אוסף לו תבואה בקיץ , ונופל על קבוץ התבואה מן השדה . וכולל גם התבואה הנאספת , לעזע , убор-ка плодовъ . אֹסֶף בלי יבוא (שם ל״ב י׳) , והקודם כי כלה בציר , ותרגומו עללא לית למכנש . וברבוי , כי הייתי כְּאָסְפֵּי קיץ (מיכה ז׳ א׳) , רש״י פי׳ כאסיפות קיץ והם סופי תאנים שהן רעות וכן ת״י כְּסִיפֵי קייטא . והנראה מן התרגום שאיננו מלשון קבוץ וכנוס כי אם מלשון סוף , הפירות הנגמרים בסוף הקיץ המתאחרים להתבשל (ועיין סוף) נאכגעוואַכסע , שפּעטריפע , поздніе плоды .

אָסִף , אָסִיף , ש״ז . זמן אספת פירות האילנות , אָבסטלעזע , вре-мя уборки фруктовъ . וחג הָאָסִף בצאת השנה באספך את מעשך (שמות כ״ג ט״ז) , וחג הָאָסִיף תקופת השנה (שם ל״ד כ״ב) , והוא ע״ד משקל השמות חָרִישׁ , קָצִיר .

אָסֻף , שם . לא נמצא כי אם בכתבי הקדש האחרונים ורק בלשון רבים ולבניו בית הָאֲסֻפִּים (דה״א כ״ו ט״ו) , וְלָאֲסֻפִּים שנים שנים (שם שם י״ז) , במיוחם לרש״י פירש שם מקום וכן פי׳ הרד״ק . (ועיין בסמוך) , בַּאֲסֻפֵּי השערים (נחמיה י״ב כ״ה) . רש״י והראב״ע פירשו כמו בסיפי השערים , והאל״ף נוספת . והאחרונים פירשו מלשון קבוץ , וכנוס במובן , אוצר , איינגעזאַממעלטעס , פֿאָררראַטה , запасъ . מקומות האוצרות שהיו בשערים . ומזה גם בית הָאֲסֻפִּים , בית האוצרות , פֿאָררראַטהסהויז , запасной магазинъ . וכן יפורש לדעתם וְלָאֲסֻפִּים בחסרון השם בית , והנראה לנו שענינו בַּאֲסֻפֵּי השערים הוא מן סוף , בהוראת פינה קיצונית מחוצו של בנין , עקקע ווינ-קעל , уголъ . שהיו המשמרות קבועות על כל פינה ופינה מבית ומחוץ , וכמו ששנינו במדות , ארבעה על ארבע פנותיו מתוכו וכו׳ ארבעה על ארבע (פנותיה) מבחוץ (מדות א׳ א׳) .

ומביאים אותם לשכנו במקום אבותיהם וכמו שמסיים ונאספת אל קברותיך, הנני אוספך אל אבותיך ונאספת אל קברותיך (דה"ב ל"ד כ"ח). (ועיין הנפעל) ובא גם בענין הבאת איש למקום אחד בעל כרחו, ויאסף אתם אל משמר (בראשית מ"ב י"ז) איינשפערען, за-ключить. ג) קבוץ פרטים נפזרים אל מקום אחד לתכלית ידועה, זאממלען, איינזאממלען, собирать. ואספת את זקני ישראל (שמות ג' ט"ז), ואספתי את כל הגוים (זכריה י"ד ב'), ויאסף לבן את כל אנשי המקום (בראשית כ"ט כ"ב). ומתיחס גם אל בעלי חיים וגם אל דברים שאין בהם רוח חיים, הממעיט אסף עשרה חמרים (במדבר י"א ל"ב), ואסף איש טהור את אפר הפרה (שם י"ט ט'), וכבס האוסף את אפר הפרה (שם שם י'), את הכסף וגו' אשר אספו (מ"ב כ"ב ד'), וכאסף בצים עזבות כל הארץ אני אספתי (ישעיה י' י"ד), ועל הרוב ביחס אל תבואת הארץ, ואספת את תבואתה (שמות כ"ג י"א, ויקרא כ"ה ג'), ולא נאסף את תבואתנו (שם כ"ה כ'), ואספתי בעמרים (רות ב' ז'), באספך את מעשיך (שמות כ"ג ז'). ועל דרך המליצה, מי אסף רוח בחפניו (משלי ל' ד'). ד) קבוץ של סלוק והעברה, הערייזען, וועגנעהמען, убрать, утащить. אספי מארץ כנעתך (ירמיה י' י"ז), אסף אסיפם נאם ה' (שם ח' י"ג) הפעל אסיפם הוא עתיד הפעיל משרש סוף, ובא בלשון נופל על לשון לחזק המליצה ולפרש שהוא אסיפה של גמר וכליון עד הסוף, עד אחרית, נאר אוים ,הערייסען, פערטילגען, истреблять. וכן אסף אסף כל מעל פני האדמה (צפניה א' ב'). הראשון מקור מן הקל, והשני לדעת רש"י עתיד בחסרון אל"ף השרש עד לא הל (ישעיה י"ג כ'), ולדעת הרד"ק הוא עתיד הפעיל מן סוף, וכמו אסף אסיפם (ירמיה ח' י"ג), ובאותו ענין בצפניה באה המלה אסף עוד שתי פעמים, אסף אדם ובהמה, אסף עוף השמים וגו' ומסים והכרתי את האדם. וכן, פן אספך עמו (ש"א כ"ז ו'). ומזה, ואספתה נפשך ונפש ביתך (שופטים י"ח כ"ה), הגרום כליון לנפשך, עד פן תספה (בראשית י"ט י"ט), פערדערבען, погубить. ובהשאלה, אסף אלהים את חרפתי (בראשית ל' כ"ג) סלק והעביר, אסף חרפתנו (ישעיה ד' א'), ומזה בבינוני פעול, אספי רעב (יחזקאל ל"ד כ"ט), גועים ברעב, מתי רעב, פאן הונגער היגגערראפפטע, похищенный голодомъ. ורש"י פי' שמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני. ה) מן ההוראה הראשונה, היות נמצא בסוף בקצה דבר מאחריו להגן עליו, ובהתיחד למחנה הנוסעת בסוף ובעקב המחנה העיקרית להגן עליה, איינען צוג שליעססען, בעגליטען, за-ключить собою рядъ, сопровождать. והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך (ישעיה נ"ח ח'), טעמו כבוד ה' ילך מאחריך לשמור עליך. ועיין הפיעל.

הנפעל, בהוראת הקל, א) שיבה למקום שיצא ממנו, חזרה לאחור, ייך צוריקק ציעהען, возвратиться, уходить. ויאסף משה אל המחנה (במדבר י"א ל'), ונאספתם אל עריכם (ויקרא כ"ו כ"ה), עד האסף מרים (במדבר י"ב ט"ו), עד אשר שבה למקומה אחרי נרפאה מצרעתה, וכמו שנאמר בקל, לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה' ז') (עיין הקל), האספי אל תערך (ירמיה מ"ז ו'), ובהשאלה, וירחך לא יאסף (ישעיה ס' כ'), מן הקל וכוכבים אספו נגהם והקודם, לא יבא עוד שמשך. ב) כניסת הנדח והמתפקר למקום שמור, אריינגענאממען ווערדען, быть убирасму. ולא יאסף הביתה (שמות ט' י"ט), ואם אל עיר יאסף (ש"ב י"ז י"ג), וישראל לו יאסף, והכתיב לא (ישעיה מ"ט ה'), והקודם לשובב יעקב אליו. ומזה כניסה למקום קברות אבות וטעמו מיתה, אני נאסף אל עמי (בראשית מ"ט כ"ט), ויגוע וימת וגו' ויאסף אל עמיו (שם כ"ה ח' י"ז), המליצה הזאת כראיה לדבר שהאמינו שהעולם הבא עיקר מקום המנוחה והגדלה, והעולם הזה איננו כי אם מלון אורחים, ושהאדם בחיים חיתו אינו כי אם גר בארץ. ונאספת אל קברתיך (מ"ב כ"ב כ'), נאספו אל אבותיו (שופטים ב' י'), ומפני רוב ההרגל בו בא גם בחסרון מקום הכניסה, כאשר נאסף אהרן אחיך (במדבר כ"ז י"ג), יאסף אהרן וכו' (שם כ' כ"ו). ג) הקבץ פרטים

²) אסלה, ש"נ. ספסל למושב עשיית צרכים והוא של ברזל ועליו כסוי של עור. האסלה טמאה מדרס וטמא מת פרשה העור טמא מדרס והברזל טמא טמא מת (כלים כ"ב י'), ולשון רומית הוא, sella, זעססעל, שטוהל, стулъ. כולל כל מין כסא, ויש גורסין עסלא בעיין.

אסם, ש"ז. אוצר לתבואה, פֿרוכטמאגאזין, שפייכער, житница, анбаръ. לא נמצא כי אם בל"ד, הברכה באסמיך (דברים כ"ח ח'), וימלאו אסמיך שבע (משלי ג' י'), ולא נמצא יותר במקרא, ובפיוט, לסתם אוצר, хранилище. בגבהי שמים אצר אסמי מים (הקליר תפלת גשם).

³) אסם, בפיוט. ש"ם, מלוי האוצרות בתבואות, רייכע ערנטע, урожай. שנת אסם (במוסף יו"כ), וכן אמרו בפעל בפעול אֲסוּמָה מלולה (מוסף א' דר"ה). ובגזרתו נראה מדברי חז"ל שאמרו בדרך דרש, אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך (תענית ח' ע"ב), שיסודו סמא, סמה, בארמית, והוראתו לפי הנראה, סגירה, הטמנה, ומזה סומא, מי שעיניו סגורות, שהפוכו פקח פתוח. ומזה בארמית גם כן סומא, מטמון (עיין במקומם).

אסון, ש"ז. פגע רע שיש בו מיתה, אונפֿאלל, אונגליקק, טאָדעס-אונפֿאלל, несчастіе. פן יקראנו אסון (בראשית מ"ב ד' ל"ח), וקרהו אסון (שם מ"ד כ"ט), ולא יהיה אסון (שמות כ"א כ"ב כ"ג), ולא נמצא יותר, משקלו יורה ששרשו אסה, ולא מצאנו לו דמיון לא בעברית ולא בארמית.

²) אֲסִימוֹן, במשנה שם. כסף עשוי כעין מטבע, קודם שנטבע בחותם צורת המטבע, אונגעפּרעגטעס געלד, не очеканная монета. אין מחללין מעשר שני על אסימון (מעשר שני א' ב'), אסימון קונה את המטבע (ב"מ ד' א'), ולשון יונית הוא, α-σημον, בלא צורה, בלא סימן.

אַסְנָה, שע"פ. מן הנתינים, בני אסנה (עזרא ב' נ').

אָסְנַפַּר, שע"פ. או שם כנוי לאחד ממלכי אשור, די הגלי אסנפר רבא ויקירא (עזרא ד' י'), לדעת רש"י הוא סנחרב, אך ממה שנאמר למעלה באותו ענין, מימי אסר חדן (שם שם ב'), נראה שהוא שמו או כנויו של אסרחדן בלשון פרסית.

אָסְנַת, שע"פ. בת פוטי פרע כהן און, אשר נתן פרעה ליוסף לאשה (בראשית מ"א מ"ה), ומקורו בלא ספק בלשון מצרית.

אָסַף, פעל יוצא. הקל בעתיד, תאסף, יאסף, וכמו כן בפתח תאספי, ועל הרוב כשבא בכנוי יאספני יאספך, ועל המעט עד נחי פ"י, אספה, תסף, אספה. יסודו סף, סוף. וממנו תהיה הוראתו הראשונה, א) משיכת קצה דבר מה וסופו או חלקיו הקיצונים אל עקרו, אל תוכו, איינציהען, צוריקציהען, прибирать, стягивать. ויאסף רגליו אל המטה (בראשית מ"ט ל"ג), אסף ידך (ש"א י"ד י"ט), ועד ההשאלה, וכוכבים אספו נגהם (יואל ב' י'). כי אספתי את שלומי מאת העם (ירמיה ט"ז ה'), ומזה לדעתנו, רוחו ונשמתו אליו יאסף (איוב ל"ד י"ד), ימשוך אליו (אל עצמו ית') את הרוח והנשמה אשר נפח באפי בני האדם, ומסיים (או) יגוע כל בשר (שם שם ט"ו). וכן תסף רוחם יגועון (תהלים ק"ד כ"ט), נעהמען, брать. והפוכו תשלח רוחך יבראון. ומזה ב) השבת הנדח למקומו, איינפֿאנגען, принимать. אספה הצלעה (מיכה ד' ו'), והכפל, והנדחה אקבצה, ואסף נדחי ישראל (ישעיה י"א י"ב). ועד ההשאלה, לאסף איש מצרעתו (מ"ב ה' ו'), לפי שהמצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו ובהרפאו ישוב למקומו. ומזה קבלת הגר והנדח למקום שמור ובטוח, ואספו אותו העירה (יהושע כ' ד'). ואספתו אל תוך ביתך (דברים כ"ב ב'), ובבעלי חיים נדחים ותועים הכתוב מדבר. ועד המליצה, כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני (תהלי כ"ז י'), ועל דרך ההשאלה, הנני אספך על אבותיך (מ"ב כ"ב כ'), ענינו אמיתך. וזה לפי שהיה מנהג לקבור את המתים בקברות אבותיהם, וכאילו מאספים

אסטוונית וכו׳ (שבת דף ו׳ א׳), ופירש״י מקום לפני החנויות שהסוחרים יושבים שם, איצטבא שלפני העמודים (שם ו׳ א׳), האִיצְטְוָנִיּוֹת אין בהם משום מדור וכו׳ (אהלות יח ט׳), והוא לדעת המפרשים בנין עשוי לנוי לפני הבתים, галлерея, גאלעריא, וכן בנה אצטבא על גבי אצטבא (עירובין דף ע״ז ע״ב), בנה אצטבא ביום טוב דלא עביד אהלא (ביצה ל״ב ע״ב), ופרש״י כסא של בנין לבנים וטיט, וצ״ע, על האצטבא של מרחץ (נדה ט׳ ג׳), ספסל של עץ אצל הכותל. ג) ובתכבת השעור אִיצְטְוָונָה ענינו מה שנקרא בחכמה זו, צילינדער, цилиндръ מי שסבל מדת מחודד האיצטוונה וכו׳ מחודד האיצטוונה חצייה (כל״א א׳ ל״ח), וכן הוא בלשון ערבית.

1) אִסְטִים, במש׳ שם. עשב שעושים ממנו צבע תכלת, וממין הצובעים, פועלי אסטים וקוצה (שביעית ז׳ א׳), וכן שמו בלשון יונית, ἰσατίς, וואַיד, вайда, си-нильникъ. (ועיין סטים), וכתב הערוך פירוש אסטים אינדקו (אינדיגא), ובלשון ערבי ניל. והר״ש אבן תבון בפירוש מלות הזרות שבמורה הנבוכים כתב, אסטים לשון המשנה שמתיו במקום מה שנקרא בערבי נלל ובלע״ז אינדיגו מפני שמצאתי בעל הערוך פירשו כן, אעפ״י שחכמי ספרד לא כן פירשו בו.

2) אִסְטְסִית, במשנה ש״נ. באו אחרים והזימום, באו אחרים והזימום אפילו מאה כלם יהרגו ר׳ יהודה אומר אסטסית היא זו ואינה נהרגת אלא כת ראשונה בלבד (מכות א׳ ח׳), הנבון בפירוש בעל מוסף הערוך שענינו קשר של מחלוקת של עירעור וקטטה, והיא לשון יונית, στάσις. אין אויפשטאנד, איין קאמפלאט, за-говоръ. ומזה במדרש, ד׳ מדות נאמרו בנשים וכו׳ ר׳ יהודה בר נחמיה אף אסטסניות (ב״ר מ״ה), צ״ל איסטסניות, בעלות מחלוקת ומריבה.

אסתרובל, (עיין אצטרובל).

2) אִסְטְרַטְיָא, במשנה ש״נ. צבא המלחמה, הער, קריעגסשאאר, войско. ולשון יונית הוא, στρατία. אף מי שהיה מוכתב בְּאִסְטְרַטְיָא של מלך (קדושין דף ה׳), לפי שלא היו מקבלים באסטרטיא אלא מיוחסים, ובמדרש, כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך (איכה ב׳ ב׳), ומזה בחסרון ט״ית ועל דרך ההשאלה, לא די שאמנה באסרטין של נואפים אלא באסרטין של רצחנים (ב״ר פ״ו), חברה, אגודה, געזעללשאפט, צונפט, общество, компанія. או רשימת אנשים, פנקס, רעגיסטער, списокъ.

2) אסכדיא, עיין אסדא.

2) אַסְכָּלָא. במשנה ש״נ. א) מין כלי מתכת שצולים עליו, אין צולין את הפסח וכו׳ על האסכלא (פסחים ז׳ ב׳), השפוד והאסכלא מגעילן בחמין (זבחים יא ד׳), בראט-ראסט, сковорода. ובת״י שפודיא ואסכלתא (במדבר ל״א כ״ג), לפי הנראה מן הערוך מקורו מלשון רומית Scala. סולם, לייטער, лѣст-ница. לפי שהכלי הזה עשוי שליבות שליבות. ומזה מפרש ב) מה שאמרו בברייתא, המוכר את הספינה מכר את האיסכלא (ב״ב ע״ג ע״א), שהוא כבש הספינה שהוא עץ ארוך וחקוק בו חבקים מקום נתינת פרסת הרגל, ויש מפרשים שגוזרים את השם אסכלא בהוראת כלי הצליה מלשון יונית, ἐσχάρα, בחלוף רי״ש בלמ״ד.

2) אַסְלָא, אֲסַל, ארמית ש״ז. מוט לשאת עליו משא, שטאנגע, טראַ-גשטאַנג, шесть. ונתנו על המוט (במדבר ד׳ י׳) ת״י ויתנון על אַסְלָא, ובמשנה, וקושרו בְּאֶסֶל (פרה ד׳ ח׳), וְהָאֵסֶל שיש בו בית קבול מעות (כלים י״ז ט״ז), הר״ש פירשו מלשון לֹא תְסֻלֶּה (איוב כ״ח ט״ז), ופירש התוי״ט את כוונתו, במה שפי׳ בעל הערוך מאמרם ז״ל, זמרי בן סלוא על שהסליא עונות משפחתו (סנהדר׳ פ״ב ע״ב), שענינו הגביה כמו לא תסלה, ולפי זה יהיה מקורו עברית משרש סלל, בהוראת הרמה, הגבהה, ומזה הרמה והערכה במשקל. והנראה כדעת לעווי שמקורו יונית, ἀσίλλα. ובא גם בחסרון אל״ף, והסל על כתפו (אהלות ט״ז ב׳).

3) אֱנוֹשִׁי, בספרי המחברים, ש״ת, למה שיש בו מטבע האדם, מענשליך. человѣческій. שכל אנושי, פעל אנושי, השלימות האנושית, ומזה

3) אֱנוֹשִׁית או אֱנוֹשׁוּת, ש״ם, עצמות מין האדם, מענשליכקייט, человѣчность. על שרשי מחצב אנושותו (בחינת עלם א׳ ב׳), שוים באנושית (עקרים א׳).

1) אַנְתְּה, אַנְתְּ, (עיין אן).

2) אַנְתִּיקִי, במשנה שם. סחורה טעונה בספינה, לאַדונג, кладь. המוכר את הספינה וכו׳ אבל לא מכר את האנתיקי (ב״ב ח׳ א׳) וכמו שפירשו בגמרא, עסקא, ולשון יונית הוא, עאָקְתֵּע. ενθηκη.

אָסָא, שע״פ. א) בן אבים מלך יהודה וארבעים ואחת שנה מלך בירושלים, ויעש הישר בעיני ה׳ כדוד אביו (זקנו) (מ״א ט״ו ח׳ י״א), ב) אבי ברכיה, בן אלקנה מן הלוים (דה״א ט׳ ט״ז), י״א שמקורו מן הפעל אָסָא בארמית בהוראת רפא, היילן, лечить. וכעין השם רְפָא (דה״א ד׳ י״ב), ועקרו אָסָאיָה, עד שמצאנו רְפָיָה שהוא כנראה מן רפאיה, וע״ד השם רפאל (עיין שם). ואפשר שהוא הוא השם אסא בארמית בהוראת עץ הדס, יעלה הדס (ישעיה נ״ה י״ג), תיב״ע יסק אסא שממנו נגזר השם הדסה (ע״ש).

2) אַסְדָּה, במשנה שם. היה יושב בספינה או בקרון או באסדה (ברכות ד׳ ו׳), ומפורש בגמרא ירושלמית היא אסדה היא אסכריא (כצ״ל ולא אסבריא) הוא רפסודות, פלאָסס, плотъ. וכן פי׳ הערוך ורש״י, ולשון יונית הוא. εχεδια. והרב בעל מוסף הערוך גזרו מלשון רומית, esseda. עגלה וקרון קל, לייכטער וואגען, коляска. וזה כנראה מפני סמיכתו אל קרון, אבל במשנה שבגמרא ירושלמית חסרה מלת בקרון, והיא לדעתנו הנוסחא הנכונה, כי מי שיושב בקרון יכול לרדת, ואינו עדיף מן הרוכב על החמור, שדברו בדינו במשנה הקודמת, וכן מצאנום במקומות

אחרים סמוכים זה לזה, הזב והטהור שישבו בספינה או באסדה (זבים ג׳ א׳), בית הבנוי בספינה או באסדה (נגעים י״ב א׳), לפי גירסת הערוך הנכונה, ולפנינו באסקריא או באכסנדריא.

אָסוּךְ (עיין סוך).

2) אַסְטְנִיָּא, במשנה שם. פורנה וכו אם יש לה אסטניות (כלים ח׳ ט׳), ועניינו כסוי כעין גג או כפה, מקורו יונית, στεγη, דעקקע.

2) אסטדיא, (עיין אצטדיא).

2) אִסְטְוָנָא, אִצְטְבָא, ש״נ. בתרגומים והנה המלך עמד על העמוד (מ״ב י״א י״ד), וכן ויעמד המלך על העמוד (שם כ״ג ג׳), תיב״ע קאים על אסטונא. וכן בתרגום דרב יוסף, ויעמד המלך על עמדו (דה״ב ל״ד ל״א), על אסטוניה. והנה בלשון ערבית ופרסית עניינו עמוד, ויילע, פפיילער. столбъ, колонна. ובלשון יונית, στοα. שדרות עמודים, זיילענגאללע, рядъ колоннъ. ומן התרגומים הנ״ל נראה שהשתמשו בשם זה לבימה בנויה על עמודים או עומדת בתוכם עשויה בבית ה׳ למעמד המלך, בינגע, подмостки, амвонъ. וכמו ששנינו, עושין לו בימה של עץ בעזרה (סוטה ז׳ ח׳), והבימה הזאת היתה כנראה מן הכתוב במלכים בין השדרות, כמ״ש והקפתם על המלך סביב וגו׳ והבא על השדרות יומת (מ״ב י״א ח׳). והוהי שקרא לה הכתוב עמוד (שם י״ד). ובמשנה השתמשו בשם זה ובנגזרים ממנו לענינים שונים, א) על מה ששנינו במשנה, שתי חלות של תודה פסולות ומונחות על גג הָאִצְטְבָא (פסחים א׳ ה׳) אמרו בברייתא, הר הבית סְטָיו כפול היה, ר׳ יהודה אומר אִסְטְוָנִית היתה נקראת סטיו לפנים מסטיו (פסחים י״ג ע״ב), ומדברים אלה מוכח שיסודו של השם אצטבא הוא סְטָיו (דומה למלת סטאא ביונית), וממנו נגזר השם אִסְטְוָנִית כעין שם הקבוץ. דמסני אאיצטבא (שם ס״ח ע״ב). ב) הָאִסְטְוָנִית רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה (טהרות ו׳ י׳), ובגמרא, אבל ים ובקעה

אֱנוֹשׁ, שם. נרדף לשם אדם בבחינת כלל המין. מענש, מענשענגעשלעכט, человѣкъ, родъ человѣческій. ולא נמצא כי אם ביחוד וברבורי המליצה. מה אֱנוֹשׁ כי תזכרנו (תהלים ח׳ ה׳), והכפל ובן אדם, ומה יצדק אֱנוֹשׁ עם אל (איוב ט׳ ב׳). ובמובן שם הקבוץ, אשביתה מֵאֱנוֹשׁ זכרם (דברים ל״ב כ״ו), מענשהייט, מענשען, человѣчество, люди. לערץ אֱנוֹשׁ מן הארץ (תהלים י׳ י״ח) ונתבור עם השם המספר הכללי, כל אֱנוֹשׁ שלמי (ירמיה כ׳ י׳), עד כל אדם תזו בו (איוב ל״ו כ״ה), ועל המעט במובן איש פרטי ואתה אֱנוֹשׁ כערכי (תהלים נ״ה י״ד), אשרי אֱנוֹשׁ יוכיחנו אלוה (איוב ה׳ י״ז), ובחבור עם השם בן, בֶּן־אֱנוֹשׁ ותחשבהו (תהלים קמ״ד ג׳), פעם אחת במקרא. ועל הרוב כולל מושג חלישות טבעו מעוט השגתו וקוצר ימיו בערך אל השי״ת והמלאכים; אם כראות אֱנוֹשׁ תראה (איוב י׳ ד׳), הכימי אֱנוֹשׁ ימיך (שם שם ה׳), אף כי אֱנוֹשׁ רמה ובן אדם תולעה (שם כ״ה ו׳), ותיראי מֵאֱנוֹשׁ ימות ומבן אדם חציר ינתן (ישעיה נ״א י״ב), ידעו גוים אֱנוֹשׁ המה (תהלים ט׳ כ״א), נור מענש, שטערבליך, только человѣкъ, смертный. ומזה גם במובן הפחות והרע שבבני אדם, אל יעז אֱנוֹשׁ (שם ט׳ כ׳), כי שאפני אֱנוֹשׁ (שם נ״ו ב׳), הרכבת אֱנוֹשׁ לראשנו (שם ס״ו י״ב), עד בקום עלינו אדם (שם קכ״ד ב׳), ועיין אדם. ובא, וכתב עליו בחרט אֱנוֹשׁ (ישעיה ח׳ א׳), ופרש״י בכתב כתב אשר יבין כל אנוש הקורא בו אפילו אנוש כל שהוא אפילו אינו חכם. והרשד״ל כתב שהוא כנוי לאותיות גדולות כאילו הן בקומת בן אדם, או שנקראת כן הכתיבה באותיות גדולות לטעם אחר שהיה ידוע אצלם. ולא נמצא השם הזה אֱנוֹשׁ ברבוי כמו שלא נמצא גם השם אדם, והרבוי אֲנָשִׁים, הוא כנראה מן השם הזה במשקל אֱנָשׁ או אֱנָשׁ שבלשון הארמי (עיין שם), שבא בכל הוראות השם איש בלשון עברית ובאתהו בכל פרטי הוראותיו בשם איש. והקליר אמר, אֲנוּשִׁים על ראשם הרכבו (קינה איכה את אשר) בלשון רבים מן השם אֱנוֹשׁ ובנקודתו, וזה בסמך על הכתוב (תהלים ס״ו, י״ב) וכדי לרמז שכוונתו ביחוד לאנשים רעים ולא לסתם בני אדם בכלל.

1) **אֱנָשׁ**, ארמית. כהוראת השם אדם, איש, אנוש, בלשון עברית, מענש, מאַן, человѣкъ. די כל אֱנָשׁ די ישמע (דניאל ג׳ י׳), אצבען די יד אֱנָשׁ (שם ה׳ ה׳), כבר אֱנָשׁ (שם ז׳ י״ג), אֱנָשׁ עבר נהרא (עזרא ד׳ י״א), לייטע, люди. ומן בני אֲנָשָׁא טריד (דניאל ה׳ כ״א), וברבוי, ושפל אֲנָשִׁים (שם ד׳ י״ד), ע״ם לשון עברית, ובתרגומים, הוא תרגומו גם של השם אדם, כי רבה רעת האדם (בראשית ו׳ ה׳), ת״א בישת אֲנָשָׁא, אדם כי יקריב (ויקרא א׳ ב׳), ת״א אֱנָשׁ, וברבוי, אנשי השם (בראשית ו׳ ד׳), אֲנָשִׁין דשמא.

אֱנוֹשׁ, שע״פ. בן שת בן אדם (בראשית ד׳ כ״ו). והנראה כי השם הפרטי הזה והשם אֱנוֹשׁ בהוראתו הכללית יסוד אחד להם, ועל הדרך נזרת השם אָדָם (עיי״ש), ובעיקר הנחתו, שיער הרד״ק שעקרו אנש בהוראת החולשה והכאב, ונקרא האדם אֱנוֹשׁ כי כל ימיו מכאובים והוא חלש בטבעו (ועיין אמרי שפר להרנ״ה חייל על פסוק זה). אולם משמוש השם הזה בלשון המקרא ובלשון ארמית ומשמוש השם הזה ברבוי אֲנָשִׁים לזכרים וְנָשִׁים לנקבות נראה שהוא שם הונח לעצמות בני האדם מצד הנפש המשכלת ויתרונו על כל בעלי החיים, ושרק מצד מעלתו זאת, שהוא חסר מעט מאלהים, בא דרך מליצה גם בענין חלישות טבעו ומעוט השגתו בערך יחוסו אל השי״ת והמלאכים, ולא רחוק לאמר, שלרמז על עיקר הוראת השם אֱנוֹשׁ, אמרה תורה בהזכרת שמו, אז הוחל לקרוא בשם ה׳ (בראש׳ ד׳ כ״ו), והענין שבימיו התחילו טובי בני האדם לתודיע ולפרסם שמו של השי״ת ור״ל שאז החל האדם להגיע אל מעלת אנושותו, ופירסט רוצה לגזור את השם אנוש מן הערבית נשא שענינו צמיחה, וואכסען, שפראָססען, произрастать. וענין השם אֱנוֹשׁ, הוא צמח, שתיל, שפראָסס, שאָססלינג, וקרוב לו השם שֵׁת מן שות, קַיִן מן קנה וכדומה.

שני לאסתר , אִינְקָא די דהבא (א׳ ב׳) שהוא שם מין עוף גדול בעל צואר ארוך שנקרא בערבית עַנְקָא (עיין לעוזי) , וכן נקרא תגמל ג״כ אנקא (איכה רבתי א׳ א׳) ובחלוף האותיות נאקה ע״ש צוארו הארוך .

2) אַנְקְטְמִין , במשנה שבמשניות . ובגמ׳ לוקטמין . אנקטמין טהורים ואין יוצאין בהן (שבת ו׳ ח׳) , כבר הסתפקו האמוראים בפירושו בגמרא , ומהם אמר ר׳ אבהו חמרא דאכפא (שבת ס״ו ע״ב) . ובגמ׳ דירושלמי א״ר אבהו אונסקטמין חמרא דיידא (שבת פרק ו׳ הלכה ח׳) . ולפירוש הערוך (בפירוש ראשון) ורש״י , הוא חמור של עץ חלול שעושין הלצנים לשחק בו . וכן הוא באמת בלשון יונית , ονοσκέλη , הֶעלצער-נער געשניצטער עזעל , искуственный деревянный оселъ . אולם מלשון המשנה. אנקטימין טהורים (בלשון רבים) ואין יוצאין בהן , וסמיכות ההלכה הזאת אל הקודמות נראה שהוא מין מנעל של עץ . ועל דרך שפירש הערוך בפירוש השני שהוא בית יד של עץ שעושים לגידם שידיו קצוצות .

2) אוּנְקְלָא , אוּנְקִי , בתרגום ובמשנה שם, וָו של ברזל עקום וכפוף אם לתחוב אותו בדבר , או לתלות עליו , הַאקקען , крюкъ . התשים אגמן באפיו , תרגומו אונקלא בנחוריה (איוב מ׳ כ״ו) , ווי העמודים ת״י אונקלין דעמודיא (שמות כ״ז י׳) . ובמשנה, אנקוליות של ברזל היו קבועים בכתלים ובעמודים שבהן תולין (פסחים ה׳ ט׳) . קנה מאזנים של סרוקות טמא מפני אונקליות (כלים י״ב ב׳) , והרמב״ם והר״ש גורסין , אונקיות . ולדעת הר״ש הן כפות המאזנים התלויות על הָוָוים . אונקלין של כתפין טהורה (שם) , טראגהאקקען , крюкъ . אונקלי דרגש (שם) , הבדומים האשקלונים שנשברו והאונקלי שלהם קיימת (שם י״ג ו׳ , סבול יום ד׳ ו׳) ומקורו יונית , ὄγκινος בחלוף גימ״ל בנו״ן, ובלה״ר uncinus , האקקען , крюкъ . וגם לפירוש הר״ש בכלים (י״ב ב׳) , שפירש כפות המאזנים יש סעד במלות ההן בלשון יונית ובלשון רומית. ובהשאלה אמרו , מעלין אונקלי בשבת מאי אונקלי א״ר אבא

אפתומבא דליבא (ר״ז כ״ט א׳) , רש״י פי׳ התנוך בנגד הלב . ובעל מוסף הערוך אמר שהוא הסחוס שעל פי האצטומכא שהוא כמו פי חרב ופעמים כופף עצמו כלפי האצטומכא .

2) אונקלי , במשנה . הפרק המחבר את הזרוע העליון עם התחתון . ועם זה הזרוע העליון עד בית השחי , אַרם , עללבאגען , локоть . ונתנה על בית אונקלי שלו (מגילה ד׳ ח׳) , על הבגד המכסה את האונקלי . ומלשון יונית הוא , ἀγκάλη , ובגמרא , אונקלי ופונדא (שבת קכ״ ע״א) . הערוך פירש בגד רקיק שלובש האדם על בשרו , ורש״י פירש לבוש רחב . מטייל באונקלי בתוך ביתו (מ״ק כ״ד א׳) ופרש״י חלוק , הלבישו באונקלי (מנחות ק״ט ע״ב) , ופרש״י מלבוש של עור . והנראה כדעת בעל מוסף הערוך שהוא הבגד שלובשים על הזרוע שאינו מחובר אל כלל הבגד המכסה את כל הגוף , וקראו אותו בשם האבר שהוא מכסה אותו אֶרמעל , рукавъ .

אָנַשׁ , פעל עומד . היות חולה חולי כבד ומסוכן , זיעך , שווער קראנק זיין , опасно болѣть . בקל לא נמצא כי אם בבינוני פעול . וכעין תאר השם , וכאב אָנוּשׁ (ישעי׳ י״ז י״א) , אָנוּשׁ לשברך (ירמיה ל׳ י״ב) , והכפל נחלה מכתך , אָנוּשׁ מכאבך (שם שם ט״ו) , כאבי נצח ומכתי אֲנוּשָׁה (ירמיה ט״ו י״ח) , אָנוּשׁ חצי בלי פשע (איוב ל״ד ו׳) , חצי כנוי למכת חץ , ובמובן המוסרי , עקב הלב מכל וְאָנֻשׁ הוא (ירמיה י״ז ט׳) נשחת נעכר (עיין בליעל) , פערדארבען , испорченный . ובהשאלה , ויום אָנוּשׁ (שם י״ז ט״ז) , פערדערבליך , אונגליקקליך , бѣдственный . ובא , חרפה שברה לבי וָאָנוּשָׁה (תהלים ס״ט כ״א) . לדעת רש״י והרד״ק הוא משרש זה , ונחסר אל״ף השרש ואל״ף השמוש באה בקמץ לתשלום ומשפטו וָאֶאֱנוֹשָׁה , והנראה כדעת האומרים שזה משרש נוש , עיי״ש .

הנפעל , פעם אחת במקרא , געפאהרליך קראנק ווערדען , опасно заболѣть . ויגף ה׳ את הילד וגו׳ וַיֵּאָנַשׁ (ש״ב י״ב ט״ו) .

2) אנְפִלָא , במשנה שם , כיס או תיק העשוי למעות , ונתתו
באנפלי (שבועות ז׳ ח׳) , והוא כנראה מן הקודם תיק מבגד או מעור על צורת בית תל , השוך גורס אמפולי , כלי שנותן בו התני מעותיו ובלע״ז מפולו ובלשון רומית mapalia , קאסע , געלדבײַטעל , кошелекъ, касса .

2) אַנְפַּקִינוֹן , במשנה שם . אין מביאין אנפקינון (מנחות ח׳ ג׳) , ובגמ׳
ר׳ יהודה אומר אנפקינון שמן זית שלא הביא שליש , ולדעת ר׳ ירמיה בר אבא הוא שמן המור שבמקרא (אסתר ב׳) , שהוא משיר את השיער ומעדן את הבשר (מנחות פ״ו ע״א) , ובמדרש ראשית שמנים ימשחו (עמוס ו׳ ו׳) , ר׳ ינאי אומר זה שמן אנפיקינן שהוא משיר את השער ומצהיר את הגוף (ויקר ה׳) , ולשון יונית ורומית הוא , om-phcinsn , מוהל הנכבש מן הפירות שלא בשלו עוד כל צרכן , איס אונרײפען פריכטען אויסגעפרעסטע , сокъ неспѣлыхъ плодовъ .

2) אַנְפּוּרְיָא , במשנה שם . כל כלי אנפוריא אינו חייב להכריז (ב״מ ב׳ ח׳) . ופירשו בגמרא בבלית כלים חדשים שלא שבעתן העין (שם כ״ג ע״ב) , והוא לדעת המפרשים מלשון יונית , ἐμπορία , חפצי סחורות בעוד שעומדים להמכר ועדיין לא השתמשו בהם , האנדעלסוואארע , товаръ . אבל מלשון התוספתא לא משמע כן שהרי שנינו שם מודה ר׳ שמעון בן אלעזר בבלי אנפוריא שמשתמשים בהן וחייב ואלו הן כלי אנפוריא (שאינו חייב) בדי מחטין צינוריות ומחרוזות של קרדומות (ב״מ ב׳ א׳) , וכן אמרו בגמרא דירושלמי אמרה ר׳ יותנן תני לה ואילו הן כגון בדי מחטין וכו׳ (ב״מ פרק ב׳ הלכה ב׳) , ועיין בגמ׳ דבבלי (ב״מ דף כ״ד א׳) , והנראה מדבריהם שהשתמשו בשם אנפוריא לכלים קטנים עשוים בדפוס אחד שקשה להכירם ולמצוא בהם סימנים מיוחדים .

2) אָנִיץ , אֲנִיצִים , במשנה שם . וְאָנִיצֵי פשתן (ב״מ ב׳ א׳) .
ובברייתא . סככה באניצי פשתן פסולה מתני פשתן כשרה (סוכה י״ב ע״ב) , והוא אגודת פשתן מרוסס לאחר שתקנוהו במסרק (רש״י) . ועיין אונין , ואפשר שנגזר השם הזה מן הפעל אניץ בארמית שענינו , חדוד ולטישה . ומזה פשתן מנוקה ומלוטש ע״י הסריקה , גערײניגטעס , очищенный лёнъ .

אָנַק , פעל עומד . דומה לשרש אנח , וחזק ממנו בהוראתו לפי חוזק ההברה (עיין אנח) . ונמצא על הרוב בכתבי הקדש האחרונים , וכנראה מקורו ארמית , ומצוי הרבה בתרגומים . הקל קריאה של צער מעמק הנפש ודכדוכה , אכצען , אנקען , ראָכעלן , стенать, хрипѣть . בכל ארצה יֶאֱנֹק חלל (ירמיה נ״א נ״ב) , בֶּאֱנֹק חלל (יחזקאל כ״ז פ״ז) .

הנפעל מעין הקל , וקל ממנו בהוראתו , ױפצען , стенать . הנאנחים וְהַנֶּאֱנָקִים (שם ט׳ ד׳) , הֵאָנֵק דם (שם כ״ד י״ז) , וענינו דם מהאנק , ורש״י פירש התמקמק בשתיקה , צערפֿלִיסען ױן , פֿערגען , таять, изнывать . (עיין פירושו ביחזקאל ו׳ פ״ז) . ובארמית בא גם בבנין שפעל (ועיין שנק) .

אֲנָקָה , ש״נ . דאס ױפצען , שטאָנען , стенание . בכי וַאֲנָקָה (מלאכי ב׳ י״ג) , אֶנְקַת אסיר (תהלים ע״ט י״א ק״ב כ״א) , מֵאַנְקַת אביונים (שם י״ב ו׳) . ובפיוט , במובן תפלה , אנקת מסלדיך וכו׳ וכן ע״ם .

3) אֲנָק , ש״ז . אנקה , בפיוט , דאס ױפצען , שטאָנען , стенание . קבל אֲנָק וגדור פרצה (קרובות ב׳ דר״ה לר׳ שמשון בר יצחק) , טוב בַּאֲנָק שעי (הושענות) .

אֲנָקָה , שם מין שרץ , וְהָאֲנָקָה (ויקרא י״א ל׳) , א״ת יָלָא , וי״ת מָנָקִית חִוְיָא , ולא התברר ענינם , ולפי המוסכם תרגומו איגעל , ёжъ . ובעל תבואות הארץ כתב שנקרא בלשון ערבית אל קאנפוד ונמצא בין טבריה לצפת , והוא ממיני הקפוד .

הערה . לדעת המבארים יסודו נק בהוראת היות נלחץ ונדחק , וממנו נגזרו גם חנק , ענק , נאק , אקו , ובערבית בא בהוראת צואר ארוך וצר (ע״ד גזרת השם צואר מן צור בעברית) , ומזה אֲנָקָה שם השרץ על שם צוארו הצר והארוך , וראית לדבריהם מלשון הגמ׳ , אונקא דאית בי׳ תלתא מיני בשרא (שבת ק״ם ע״ב) , ופירש״י צואר , וכן השם אִינְקָא תבא בתרגום

נין , изнасиловать . אנסה עצמה (חולין מ״ח ע״א) . ובא גם בהוראתו הראשונה אנם בסימנים ושחט פסולה (שם) אחז בסימנים בחוקה . ובבינוני פעול, העדים שאמרו וכו׳ אבל אנוסים היינו (כתובות ב׳ ג׳) , געצוואונגען , אנוס על פי הדבור . принуженъ (הגדה של פסח) , וכן אנוס רחמנא פטריה (נדרים כ״ז ע״א), נושאין על האנוסה (יבמות י״א א׳), אנוסת אביו (שם) , ובבנין נפעל , שגג או נאנס (פסחים ס׳ א׳) , געצוואונגען ווערדען , быть при- нуждаемъ . שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה (כתובות א׳ י׳) . גענאָטצוכטיגט ווערדען , быть изнасилованy .

2) אֹנֶס, ש״ז . הכרח מסבה חצונית מכרעת או מפרעת , נאָטה , צוואנג , нуж- да принужденіе . ואירעו אבל או אֹנֶס (מ״ק ב׳ א׳) , אין אונס בגיטין (גיטין ל״ד א׳) . וברבוי נדרי אונסין, הדירו חברו שיאכל אצלו וחלה וכו׳ הרי אלו נדרי אונסין (נדרים ג׳ ג׳) , נגע צרעת פרט לנגעי אנסים (ת״כ פ׳ מצורע ה׳) , ופירשו בגמרא רבא אמר שהן הנגעים הבאים לאדם על ידי השדים ורב פפא אמר שהם הבאים על ידי כשפין (הוריות י׳ ע״א) .

3) אַנָּס , ש״ת . מן ההוראה הראשונה חמסן גזלן , רויבער , похититель הַאַנָּס שורע את הכרם (כלאים ז׳ ו׳) , מאימתי הוא נקרא אנס משישקע (שם) מאימתי נקרא הכרם על שם האנס משישקע שם הבעלים ממנו .

אָנַף , פע״ז . נגזר מן השם אף בהוראת חוטם , וענינו בבנין הקל עומד , חרות־אף , העלות־אף , כעס , קצף , צירנע , גнѣваться на кого וקשורה בבי״ת ורובו מיוחס אל הש״י . אודך ה׳ כי אָנַפְתָּ בי (ישעיה י״ב א׳) , והכפל ישוב אפך , הלעולם תֶּאֱנַף בנו (תהלים פ״ה ו׳) , ובזולת הקשור , עד מה ה׳ תֶּאֱנַף לנצח (שם ע״ט ה׳) , והכפל תמשך אפך , אָנַפְתָּ תשובב לנו (שם ס׳ ג׳) רש״י פי׳ תשובב רצונך לנו , ואפשר שהוא עד האמור כי אנפת בי יָשֹׁב אפך , תשובב אפך למעננו (ועיין שוב) .

התפעל מעין הקל , צירנען , гнѣваться . אלא שהוא כרוב פעלי ההתרגשות שבאים בנפעל או בהתפעל , גם בי הִתְאַנַּף ה׳ (דברים א׳ ל״ז) , וַיִּתְאַנַּף ה׳ בשלמה (מ״א י״א ט׳) . ובפיוט בא בהפעיל , חמת אל וקצפו מַאֲנִיפִים (קרובות של שבועות) , מעלים חמה ואף , (ועיין אנפה) .

אֲנָפָה , שם . מין עוף טמא מן העופות הדורסים , האנפה למינה (ויקרא י״א י״ט , דברים י״ד י״ח) . בגמרא אמרו זו דיה רגזנית למה נקרא שמה אנפה שמאנפת עם חברותיה (חולין ס״ג ע״א) כן צריך להיות לפי פרש״י , ובספרים שמנאפת (?) ולא נתברר מינו אל נכון , בלשונות המערביות יש שמתרגמים אותו , בערגפאלק , ורים רייהער , העהער , соколъ цапля . ולפי הנראה מתרגום רבינו סעדיה , הוא הנקרא , פאפאגייא , папугай .

1) אַנְפָּא , אַנְפָּא , ארמית . כעין השם אף אפים בעברית בהוראת פנים , אנגעזיכט , лице . עיקר שמושו הוא בלשון רבים אַנְפִּין עד השם אפים ופנים בלשון עברית , וצלם אַנְפּוֹהִי (דניאל ג׳ י״ט), נפל על אַנְפּוֹהִי (שם ב׳ מ״ו) ובתרגומים בא גם הלשון יחיד , ירק ירק בפניה (במדבר י״ב י״ד) . ת״י מנוף נזף בְּאַנְפָּהּ (ועיין אפא) , ובמובן מלת היחס , בְּאַנְפֵּי בני חתאה (בראשית כ״ג י׳) , פֿאָר , предъ . בְּאַנְפֵּי נפשי (דברים א׳ ו׳) , פֿאָר , פֿיר , предъ за- . בְּאַנְפֵּי נפשנא (במדבר י״ג ל״ד) .

2) אַנְפִּילָא , שם במשנה . בתי תלים או בתי שוקים של בגד , זאָקקען , שטרימפֿע , чулокъ . חלצה במנעל חליצתה כשרה בְּאַנְפִּילָא חליצתה פסולה (יבמות י״ב א׳) , ויש גורסים במ״ם באמפילא , וכן הוא במסכת כלים , אלו נמרדים כפולין אמפילא וכו׳ (כלים כ״ז ו׳) , ולשון יונית ורומית הוא , impilia . פֿילצשוהע , валенокъ . והשתמשו בשם זה גם לבתי תלים של עור כמו שאמרו , כאן באנפיליא של עור כאן באנפיליא של בגד (יבמות ק״ב ע״ב) , ומטעם זה פרש״י בנדרים (נ״ה ע״ב) באנפיליא של עור .

пузыръ. פי' אחר נרתק של עור שמכניסים בו את הספר, והפירוש הראשון עיקר; ומקורו יונית, αναλογεῖον ומזה בירושלמי (מגילה פרק ג' הלכה א'). אנגלין, (וצ"ל אנלגין) אין בו משום קדושת ארון, יש בו משום קדושת בית הכנסת, ועיין קרבן עדה (שבם בייאהראנג חברת א' עמוד 168).

2) אֲנוּמְלִין, במשנה. ועושין אנומלין בשבת (שבת כ' ב'), ופירשו בגמרא יין ודבש ופלפלין תאַגיג היין, (ועיין ינמולין).

אָנַן, פעל. מיסודו של אנה א) בהוראת קריאה של צער, ולא בא במקרא כי אם שתי פעמים ורק בבנין התפעל כדרך רוב פעלי ההתרגשות הפנימית, וענינו התלונן, התרעם, בעדויערן, זיך בעקלאַגען, כרודק, жаловаться, роптать. ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א א'), מה יתאונן אדם חי (איכה ג' ל"ט). ובספרי, ויהי העם כמתאננים אין מתאננים אלא מתרעמים מבקשים עלילה וכו' וכן הוא אומר, כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה' ז'), כי תאנה הוא מבקש (שופטים י"ד ד'), רבי אליעזר אומר אין כמתאננים אלא כמתלהמים וכן הוא אומר דברי נרגן כמתלהמים (משלי כ"ו כ"ב), וכן הוא אומר ותרגנו באהליכם (דברים א' כ"ז, בהעלותך פ' פ"ה) (ועיין לדם). ובהלכה התיחד השם:

2) אוֹנֵן, בענין ש"ת. למי שמת לו קרוב, שמחויב להתאבל עליו, ביום הראשון למותו, וקודם הקבורה. האונן והמפקח את הגל (פסחים ח' ר'). ובמובן זה בא גם עד הפעל, ולא היו מתאבלים אבל אוננים שאין אנינות אלא בלב (סנהד' ו' ר'), והושאל גם למי ששרוי בצער, ולא יהיה עצב ואונן (יד החזקה ה' דעות ב' ז'), מיס־משפת. унылый. ובפיוט השתמשו בבינוני פעל ושפכנו לב שפל ואָנֻן (למוסף יוה"כ), אֲנֻנִים ועגומים (סליחות מלך מלכים) וגזרו ממנו גם בנין הפעיל. שבעתים השב לחיק מאָנִינַי (סליחה, אזון תתן).

2) אָנִין, ש"ת. בסמיכות לשם דעת, נוח להתפעל ולהתרגש מכל דבר לא טוב, אסטנס, צאַרטפיהלענד, чувстви-тельный. שלשה חייהם אינם חיים הרחמנים והרתחנים ואניני הדעת (פסחים קי"ג ע"ב).

2) אֲנִינָה, אֲנִינוּת, ש"נ. טרויער, טרויערצייט, трауръ. לא אכלתי באוני ממנו הא אם אכלו באנינה אינו יכול להתודות (מעשר שני ה' י"ב), והוא יום המיתה קודם הקבורה, ולא היו מתאבלים אבל אוננים שאין אנינות אלא בלב (סנהדר' ו' ר'), ובענין צער ואבל בכלל, אונן שהביא אנינה לעצמו (ב"ר פ"ה). ובפיוט, נפרח אנינה (קרובות א' דשבועות).

3) תַּאֲנוּן, שם. ע"מ תַּחֲנוּן בפיוט. צרה ושבר גדול ברק השנן אם הושלף לתאנון (תקליד סדר זכרונות).

אוֹנָן, שע"פ. בן יהודה, ונודע ענינו כי שחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו (בראשית ל"ח ט'). מדרש חז"ל נראה שגזרוהו משרש אנן, באמרם בטעם השם אונן שהביא אנינה לעצמו (ב"ר פ"ה), והרמב"ן גזרו משרש און לפי שיתכן שהקשתה אמו בלדתה אותו. והוא ע"ד השם בן־אוני דרחל וכטעם השם יעבץ. וכן השם אונם ג"כ מגזרה זו ובטעם כזה.

אָנַס, פ"י. מקורו ארמית, א) לקיחה בחזקה, גזלה, עטוואס מיט געוואַלט פאָרטרייסען, ווענגענעמען, רויבען, отнять на-сильственно, похитить. אשר גזלו עבדי אבימלך (בראשית כ"א כ"ה), תרגומו די אנסו. ומזה ב) הכרח וכפיה, צווינגען, принудить. והשתיה כדת אין אנס (אסתר א' ח'), לא היה שם מכריח וכופה להתנהג באיסור כראוי בבית המלך (עיין דת). ובא, וכל רז לא אנס לך (דניאל ד' ו'). רש"י פירש וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך, שוו־צוואַנגען הערויס, быть сокрыту. דומה שפירשו מן ההוראה הראשונה, לא לוקח לא נגזל ממך, והראב"ע פי' לא ינצחך, וטעמו לא יהיה נשגב וגדול ממך. ויתכן שטעמו לא יקשה לא יכבד ממך, צו שווער זיין, оказаться труднымъ. ובמשנה על הרוב בהוראה השניה במובן הכרח וכפיה. אֲנָסַתְּ ופתית את בתי (שבועות ה' ד'), נאָטהציכטי-

ל"א י"א), והקודם כי כלו בינון חיי והרבוי כי רבות אַנְחֹתַי (איכה א' כ"ב), והכפל ולבי דוי. ובא כל אַנְחָתָה השבתי (ישעיה כ"א ב'), לא מפיק ה"א, לפי שהוא כמו כל אנחות שבעולם והוא לשון אנחה מרובה של אנשים רבים (רש"י) והה"א לסימן הקבוץ ע"ד הקָנֶה. ולפי תיב"ע הוא כאילו היא מפיק ה"א. והכונה האנחה שבבל גורמת לכל העולם, וכן פי' הרד"ק והאברבנאל.

אֲנָחֲרָת, שע"פ. עיר בנחלת יששכר (יהושע י"ט י"ט), יסודו נחר, בהוראת נבוב וחלול, האָהל, пустъ. ומשקלו נְעֹרֶת או נְחֶרֶת ע"ם מְחֶרֶת בתוספת אל"ף. וטעמו עיר שעמדה על יד מקום דרך נבוב וחלול, האָהלוּעג, хощена. פירסט, ועיין נחר).

2) אַנְטִיכִי, במשנה, שם. אנטיכי אף על פי שהיא גרופה אין שותין ממנה (שבת ג' ד'), כלי נחשת שיש לו שני שולים וביניהם נותנים הגחלים.

אֳנִי, שם. במין זכר ונקבה, ספינה, שיפפע, корабль. בל תלך בו אֳנִי שיט (ישעיה ל"ג כ"א). ועל הרוב יבוא במובן שם הקבוץ, ספינות הרבה הולכות יחד תחת יד מנהיג אחד לתכלית מיוחדת, פלאָטטע, флотъ. אֳנִי חירם אשר נשא זהב מאופיר (מ"א י' י"א), כי אֳנִי תרשיש וגו' תבוא אֳנִי תרשיש נשאת (שם שם כ"ב) (ועיין תרשיש), ולא נמצא במשקל זה ברבוי, ועיקר שמוש השם הוא:

אֳנִיָּה, ש"נ. שיפפע, корабль. וימצא אֳנִיָּה באה תרשיש (יונה א' ג'), וְהָאֳנִיָּה חשבה להשבר (שם שם ד'). והרבוי, והוא לחוף אֳנִיֹּת (בראשית מ"ט י"ג), עשה אֳנִיּוֹת תרשיש ללכת אופירה (מ"א כ"ב מ"ט), והשיבך ה' מצרים בָּאֳנִיּוֹת (דברים כ"ח ס"ח), יורדי הים בָּאֳנִיּוֹת (תהלים ק"ז כ"ג), אנשי אֳנִיּוֹת (מ"א ט' כ"ז), שיפפס לייטע, корабель-щики. ופעם אחת במקרא נמצא בכתיב אוניות (דה"ב ח' י"ח) בוי"ו, ובטעם גזרתו לא מצאנו טעם מתקבל.

אֲנִיעָם, שע"פ. שם איש מבני שמידע (דה"א ז' י"ט).

אֲנָךְ, שם מין מתכת, עופרת או בדיל בלייא, צינן, олово, свинецъ. וכן הוא בערבית ובארמית. ומזה אבן העופרת או אבן הבדיל למשקלת הבנאים שקושרים אותה בקו ומשלשלים אותה מן הנדבך לישר הבנין, זענקעל, פערפענדיקעל, отвѣсъ. (עיין בדיל). והנה אדני נצב על חומת אֲנָךְ ובידו אֲנָךְ וגו' ויאמר אדני הנני שם אֲנָךְ בקרב עמי ישראל (עמוס ז' ז' ח'). משל לאמר כי מעתה ישפוט הש"י את ישראל בקו המשקלת, מדה כנגד מדה, וע"ד מליצת הכתוב ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת (ישעיה כ"ח י"ז), או ברמז לחרבן ע"ד המליצה ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (שם ל"ד י"א). והנה חומת אֲנָךְ לפי המוסכם ענינו חומה בנויה על פי האנך, אבל הלא כל חומה היא בנויה על פי האנך; ולדעתנו לא רחוק לפרש שחומת אנך הוא בנין שעושים הבנאים לעמוד עליו בבנותם בחומות, ומשם יורידו את האנך על החומה, גע-ריסטע, подмостки. ובתוספתא, העושה כלים מן האנך הטמא (כלים ב"מ א'). תגזרנ מן השם הזה פעל בבנין:

2) פיעל, צפוי כלי בעפרת או בבדיל, שאָנְכָן באנך (שם), לאָטהען, איבערציהען, спаять.

אָנֹכִי, ובהפסק מלעיל אָנֹכִי, שם הכנוי למדבר בעדו משותף לזו"נ, בהוראת מלת אֲנִי, איך, я. כי עירם אָנֹכִי (בראש' ג' י'), אָנֹכִי ברחת (שם ט"ז ח'). ואיננה מורגלת במקרא הרבה כמלת אֲנִי, ונמצאה על הרוב בכתבי הקדש הראשונים. לדעת ר' נחמיה במדרש לשון מצרית היא, וכן נמצאה באמת בלשון גפתית. ויש מן המפרשים שמבדילים בין אֲנִי לבין אָנֹכִי. ואומ־ים שמלת אנכי מורכבת מן אך אני, בהתיחדות יתרה אני ולא אחר, ואצל המקובלים אנכי יותר פנימי מן אני, (עיין רבינו בחיי על פסוק ואחשך גם אנכי).

2) אַנְלְגִין, במשנה. אַנְלְגִין של ספר (כלים ט"ז ז'), לפי נוסחת הערוך הנכונה, ולפנינו אנגלין. ופירשו ספסל שמניחים עליו הספר לקרות בו, לעזעפולט,

ריטס , бершина . או שנעשית אנגריא (ב"מ ר' נ'), מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים (נדרים ד' לב), מקורו בלשון יונית ורומית , angaria .

²) אנגלין , במשנה . עיין אנלגין .

²) אנדיפי , במשנה . א) סיד וכו' כדי לסוד אנדיפי (שבת ח' ד'), ויש גורסין כדי לעשות אנדיפי . כבר הסתפקו בפירושו בגמרא , והמסקנא שהוא פדחת שלא במקום שיער , שטירן, שלאפע , лобъ висовъ . (שם ד' פ' ע"ב), ולא ידענו לו מקור, ובגמרא (שם) נמצא השם הזה עוד בהוראה אחרת ב) אנדיפא, והוא כלי חרס שיש לו שני חדין אחד למעלה ואחד למטה וכשרוצה למלאותו סותם את החד התחתון, ולשון אנדיפא שתי פיות (רש"י) .

²) אנדרוגינוס , במשנה, שם . אדם שיש לו סימני שני מיני אברי התולדה זכרות ונקבות , צוויטער , дву-полый . טומטום ואנדרוגינוס (בכורים א' ח'), מלה יונית מורכבת מן אנדראס איש וזכר, ומן גיני אשה נקבה , ἀνδρογυνής .

א) אנה , פ"ע . בקל , קריאה של צער יללה ואבל , אכצן , קלאגן , טרויערן , פריינן , сѣтовать, горевать . ונרדף עם אבל , ואנו הדיגים ואבלו כל וגו' (ישעיה יט ח'), ועד המליצה , ואנו ואבלו פתחיה (שם ג' כו), שערי העיר יהיו שוממין מבלי יוצא ובא וכאילו הם אבלים (עיין אבל) ולא נמצא יותר במקרא , ויסודו הברה טבעית מהתפעלות הצער , וכן הוא בערבית .

אניה , תאניה , ש"נ . ושניהם ענינם אחד, קריאה של צער ואבל, קלאגע , וועהקלאג . гореванiе, плачъ . ובאו שניהם יחד ורק שתי פעמים במקרא . והיתה תאניה ואניה (ישעיה כ"ט ב') , וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכה ב' ה'), וי"ת צוחא וריקנא .

ב) אנה , פ"י . בבנין פיעל , גלגול דבר סבוב חסון . ולא נמצא במקרא כי אם לרעה , צופיגען , הערבייא פיהרען , בעגעגנען לאססען , приключить, причинить .

והאלהים אנה לידו (שמות כ"א י"ג) , ולא נמצא יותר .

הפועל , מן הפיעל , הערבייא געפיהרט ווערדען , צו שטאסען , случаться . לא יאנה לצדיק כל און (משלי י"ב כ"א) , לא תאנה אליך רעה (תהלים צ"א י') .

התפעל , בקשת סבה והזדמנות לעשות דבר לרעה לזולתו , אנלאסס זוכען , искать причины, случая . כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה' ז'), פ"א במקרא .

תאנה , ש"נ . סבה והזדמנות . אנלאסס געלעגענהייט , поводъ, причина .

כי תאנה הוא מבקש מפלשתים (שופטי' י"ד ד'), מבקש למצוא תאנה מצד הפלשתים .

תאנה , ש"נ (על משקל תאוה) . פ"א במקרא . תאנתה מי ישיבנה (ירמיה ב' כ"ד) , לדעת הרד"ק ענינו סבה וגרם , והטעם מי יוכל להשיבה מסבת מרוצתה . אנלאסס , причина . ולדעת האחרונים ענינו תשוקה עזה להזדמנות ההזדווגות , בעגאטטונגסברונסט , случка . ויש שגוזרים אותו מן אנה בהוראת קריאה של צער מהתפעלות והמיית הנפש , ומזה תשוקה עזה , שאיפה ונהימה , שנויבען , дышать, пыхтѣть . ויש מפרשים במובן חמימות . ומצאו דומה לו בלשון ערבית .

²) אנה , במשנה . (עיין ינה) .

אנח , פ"ע בבנין נפעל , דומה לשרש אנה במובן קריאה של צער , ונשתנה הה"א לחי"ת , לחזוק ההוראה בחזוק וקושי ההברה , וענינו הוצאת קול של צער מעמק הלב , זייפצן, אכצן , стенать . ושמושו בנפעל , לפי שהפעולה הזאת נעשה מהתפעלות והתרגשות הנפש , על מה אתה נאנח (יחזקאל כ"א י"ב) , נאנחו כל שמחי לב (ישעיה כ"ד ז') , כהניה נאנחים (איכה א' ד') , האנח בשברון מתנים (יחזקאל כ"א י"א) , ובמרירות תאנח (שם) , ובהשאלה מה נאנחה בהמה (יואל א' י"ח) .

אנחה , ש"נ . קלאגע, זייפצער , плачъ,стенанiе . מקול אנחתי (תהלים ק"ב ו') , יגעתי באנחתי (שם ו' ז') , ונרדף עם יגון , ונסו יגון ואנחה (ישעיה ל"ה י') ושנותי באנחה (תהל'

לבר, אלא שהזכירו שני שמות הקדושים שבשני הפסוקים בפסוק אחד, וקראו את השם הראשון בלשון אתי, שהוא הכנוי המיוחד לשם המפורש והשני בלשון והו, כנוי אחר לשם המפורש כדי שלא לכפול שם אחד, ואולי הוא כנוי לשם אלהים (ועיין הושענא). ולדעת הרוו"ה יתכן לפרש במובן זה מאמרו של הלל שהיה רגיל לאמר בשמחת שמחת בית השואבה אם אֲנִי כאן הכל כאן ואם אין אֲנִי כאן מי כאן, (סוכה נ"ג א'), שהוא כנוי לשם השי' .

ובלשון רבים אֲנַחְנוּ, גם כן משותף לזו"נ, [illegible], [illegible]. ובהפסק אֲנָחְנוּ, ושמושיו בנטיותיו וקשוריו ע"ד שבאו בלשון יחיד, אֲנַחְנוּ מאלמים (בראשית ל"ז ז'), משחיתים אֲנַחְנוּ (שם י"ט י"ג), ועם הפעלים בבינוני הגוף, וגם אֲנַחְנוּ נהיה (שם מ"ג ט'), אֲנַחְנוּ נשבענו (יהושע ט' י"ט), ובענין קשור הנשוא אל הנושא וַאֲנַחְנוּ נקיים (שם ב' י"ט), נקיים אֲנַחְנוּ (שם שם י"ז), הננו עצמך ובשרך אֲנַחְנוּ (ש"ב ה' א'), ובא גם כמה פעמים בחסרון האל"ף, וְנַחְנוּ מה (שמות ט"ז ז' ח'), ובהפסק בני איש אחד נָחְנוּ (בראשית מ"ב י"א), נַחְנוּ פשענו (איכה ג' מ"ב). ופעם אחת במקרא בכתיב אנו, אשר אֲנוּ שולחים (ירמיה מ"ב ו') ובקרי אֲנַחְנוּ. וחז"ל השתמשו ביחוד במשקל זה במשנה. אנו אוכלין חמץ (פסחים י' ד') אנו ליה וליה עינינו (סוכה ה' ד').

יסוד המלה הזאת כנראה אָן, בהוראת גבול העצם, ומזה בתוספת יו"ד בכנוי למדבר בעדו. וענינו אָן שלי. וכן ענין תוספות וי"ו למדברים בעדם אן שלנו, ועל דבר החי"ת הנוספת בל"ד אֲנַחְנוּ (כי הראוי להיות אֲנוּ) לא מצאנו טעם מתקבל, בדברי המבארים. ובלשון ארמית נראה היסוד הזה ביותר, כי הוא בא בשם הגוף הראשון ביחיד, ובגוף השני לנוכח ובגוף שלישי לרבים.

1) אֲנָא או אֲנָה, מלת הגוף למ"ב משותף לזו"נ, [illegible], [illegible]. מן יציב ידע אֲנָא (דניאל ב' ח'), ומשבח אֲנָה (שם שם כ"ג) ולרבים:

1) אַנְתְּנָא, אַנְתְּנָה, [illegible], [illegible]. לא חשוחין אַנְתְּנָא (שם ג' ט"ז). מהודעין אַנְתְּנָה (עזרא ד' ט"ז), ובתרגום יונתן וירושלמי אַנַן.

1) אַנְתְּה, מלת הגוף לנוכח. לזו"נ, [illegible], [illegible]. בארמית שבמקרא אַנְתְּה מלכא (דניאל ב' כ"ט), יתיר היא. ובתרגומים יב"ע על נו"כ, וכן בת"י וירושלמי על התורה. אַתְּ, אַנְתְּ וכאה (תהלים ב' ז'), דאחתי אַתְּ (בראשית י"ב י"ג), אבל בתרגום שמרוני ותרגום אונקלוס אַתְּ בחסרון הנו"ן ובתשלום הדגש. וכמו כן לגוף שלישי לרבים:

1) אִנּוּן, (אינון) לזכרים, אִנִּין (אינין) לנקבות, [illegible], [illegible], [illegible]. די מלכיא אִנּוּן (דניאל ב' מ"ד), די אִנִּין ארבע (שם ז' י"ז).

אָנָּא, הנון ברגש ומלעיל. מלת הקריאה, לבקשת ופיוס, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], ахъ прошу. אָנָּא שא נא (בראשית נ' י"ז), אָנָּא ה' הושיעה נא (תהלים קי"ח כ"ה), לפי קצת נמצאות בשני טעמים. ובה"א, אָנָּה ה' זכר נא (מ"ב כ' ג', ישעיה ל"ח ג'), והם ששה על פי המסורה, אָנָּה ה' אל נא נאבדה (יונה א' י"ד, ד' ב') מלרע, אָנָּה ה' מלטה נפשי (תהלים קט"ז ד'), נ"כ מלרע. ובכמה ספרים כ"י בשני טעמים, ופעמים שהבקשה מובנת בכח המאמר אָנָּא חטא העם (שמות ל"ב ל"א), אָנָּא ה' כי אני עבדך (תהלים קט"ז ט"ז). לפי דברי הרד"ק כל אָנָּא באל"ף או בה"א בלשון בקשה, מלעיל, מפני תשובת הנו"ן אחרי קמץ, ובעל מנחת שי כתב: שבטעמים יש חלופים הרבה בספרים, וכמו שכרנו. ובספר דקדוק ישן כ"י מצאתי שכל לשון בקשה בין באל"ף בין בה"א מלרע (?), לפי שאין הדגש בא מפני יתרון האל"ף שלפניו שאין היסוד בתיבה רק נא והאל"ף יתירת, והנגינה בנו"ן, שהיא העיקר, וכל אנה שנגינתה איה מלעיל, לפי שיסודה אָן, והאל"ף מן היסוד (עיין מנחת שי, תהלים קט"ז ד').

1) אנב עיין אב.

2) אַנְגַּרְיָא, במשנה, שם. מס עובד, שמעלים למלך ולשרים בעבודת הגוף או בעבודת הבהמות, [illegible]

ממנה, או שמלת אין נגזרת מן אן בהרחבת הברה, עד אן תמלל אלה (איוב ח׳ ב׳), ביחס הזמן, בין וואָהין, וויא לאנגע נאָך, доколѣ. לא נמצא יותר במקרא ועיקר שמושו בתוספות הא:

אָנָה, והוא תמיד מלעיל. מלבד שתי פעמים שבא מלרע, אָנָה אנחנו עולים (דברים א׳ כ״ח), אָנָה אלך מרוחך וְאָנָה מפניך אברח (תהלים קל״ט ז׳) הראשון מלרע השני מלעיל ולדעת קצת נוסחאות בתש, ו) בשאלת הגבול, אי מזה באת וְאָנָה תֵלֵכִי (בראשית ט״ז ח׳), וואָהין, куда. אָנָה תלך ומאין תבוא (שופטים י״ט י״ז), ובדרך שאלת המקום והמכוון לשלול מציאות המקום, אָנָה אני בא (בראשית ל״ז ל׳), כלומר אין לי מקום לבוא ולהסתתר שם, אָנָה אוליך את חרפתי (ש״ב י״ג י״ג). אָנָה אנחנו עלים (דברים א׳ כ״ח). ובא ב) בענין אַיֵּה, אֵיפוֹ, [illegible]. איפה לקטת היום וְאָנָה עשית (רות ב׳ י״ט), וְאָנָה תעזבו כבודכם (ישעיה י׳ ג׳), ובשאלת המקום בכלל, אָנָה הלכו האנשים (יהושע ב׳ ה׳) לא ידעו אָנָה הלכתי (תוספתא ב׳ ט״ז); ומזה מנהג הלשון לאמר בכפילת המלה: לא תצא משם אָנָה וְאָנָה (מ״א ב׳ ל״ו), באיזה מקום שיהיה, אירגענד וואָ, [illegible] куда. והלכת אָנָה וְאָנָה (שם שם מ״ב), לא הלך עבדך אָנָה וְאָנָה (מ״ב ה׳ כ״ה), ונתחלף הקמץ במלת אנה הראשונה לסגול מפני רבוי הקמצים בזה אחר זה, וע״ד מָה מן מָה. ובבחינת הזמן בחבור עם מלת עַד, עד אָנָה מאנתם (שמות ט״ז כ״ח) בין וואַנן, ביז וויא לאנגע, доколѣ. עד אָנָה תגיון נפשי (איוב י״ט ב׳), עד אָנָה אשית עצות (תהלים י״ג ג׳). 8) ובספרי המחקר, מאמר הָאָנָה, ראס וואָהין, (מלות הגיון פרק ט׳), והמובן שם המקום בכלל, כתנועת הגלגל בָּאָנָה (מ״נ א׳ ע״ב).

אֲנִי, ובהפסק אָנִי. שם הגוף הראשון, והוא למדבר בעדו, משותף לזכר ולנקבה, איך, я. אֲנִי ואתה (בראשית ל״א מ״ד) אֲנִי והוא (שם מ״א י״א) ויאמר אָנִי (שם כ״ז כ״ד), ובא עם הבינוני וַאֲנִי הנני מביא (שם ו׳ י״ז), אֲנִי מצוה אתך (שם כ״ז ח׳), אֲנִי מזכיר היום (שם מ״א ט׳), ובא גם עם הכנוי למדבר בעדו, אֲנִי העשרתי (שם י״ד כ״ג), לחזוק המאמר, ונשמדתי אֲנִי וביתי (שם ל״ד ל׳), וגם אֲנִי שמעתי (שמות ו׳ ה׳), אֲנִי אעביר (שם ל״ג י״ט), ישמח לבי גם אָנִי (משלי כ״ג ט״ו). ועל הרוב בכתבי הקודש האחרונים, אמרתי אֲנִי בלבי (קהלת ב׳ א׳), אֲנִי הנה הגדלתי (שם א׳ ט״ז), וכמו כן ביחס הפעול ברכני גם אָנִי (בראשית כ״ז ל״ד) כמו אותי, מיך, меня. וגם זה על הרוב בכה״ק האחרונים, כמקרה הכסיל גם אֲנִי יקרני (קהלת ב׳ ט״ו). ומושך לפעמים גם יחס שבו, בי אֲנִי אדוני העון (ש״א כ״ה כ״ד), ועם יחס שאליו, נראה אלי אֲנִי דניאל (דניאל ח׳ א׳) וכל זה לחזוק ענין יחוד הגוף. ובחסרון הפעל המובן בבת המאמר אֲנִי הנה בריתי אתך (בראש׳ י״ז ד׳), אף אֲנִי בחלומי (שם מ׳ ט״ז). ובכל שמות הגוף יכלול גם הוא מושג קשור הנשוא אל הנושא, אני ה׳ אשר הוצאתיך (בראשית ט״ו ז׳), וכדומה הרבה ביחוס אל הש״י. וע״ד המליצה, אֲנִי בִינָה לי גבורה (משלי ח׳ י״ד). ובא כפול להפליג ענין היחוד, כי אֲנִי אֲנִי הוא ואין אלהים עמדי (דברי׳ ל״ב ל״ט), אָנֹי אָנִי דברתי (ישעיה מ״ח ט״ו), ובמשקלה אָנִי, באה לא לבד בהפסק המאמר, התחת אלהים אָנִי (בראשית נ׳ י״ט), כי אם גם בלא הפסק גמור ורק לחזק היחוד, ברכני גם אָנִי אבי (שם כ״ז ל״ב), חי אָנִי (במדבר י״ד כ״א). ובמשנה, אם אין אֲנִי לי מי לי, וּכְשֶׁאֲנִי לעצמי מה אני (אבות א׳ י״ד). בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומר אנא ה׳ הושיעה נא אנא ה׳ הצליחה נא, רבי יהודה אומר אֲנִי וָהוֹ הושיעה נא. (סוכה ד׳ ה׳) (עיין פירש״י ותוספות דף מ״ח ע״א), הרד״זו היידענהיים פירש שכוון ר׳ יהודה אל שני השמות הקדושים אדני והשם המפורש. והזכירם בלשון נוטריקון אני מן השם אדני והו מן השם המפורש, ולדעתו לא אמרו אנא ה׳, אבל אנא אני והו בצירוף שני השמות יחד. ויש להוסיף על דברי הרוו״ה, שלדעת ר׳ יהודה, לא אמרו אנא ה׳ הושיעה נא אנא ה׳ הצליחה נא, כי אם אנא ה׳ הושיעה נא

השנה א׳ ב׳), ובגמרא, הבא תירגמו כבני איטרנא (ד׳ י״ח א׳).

2) אֲמַרְכָּל, אֲמַרְכֹּל, ש״ת. שר, נגיד אָבערסטער, глав-ный начальникъ. ונשיא נשיאי הלוי ת״א וַאֲמַרְכָּלָא דממנא על רברבי לואי (במדבר ג׳ ל״ב), לשמעון ת״י לשמעון אמרכול (במדבר א׳ ו׳), וכן לכל הנשיאים המנוים שם. ותקעתיו יתד וגו׳ ת״י אמרכל (ישעיה כ״ב כ״ג). ומוסב אל אליקים שנתמנה לסוכן בבית המלך, וכן ת״י שֹׁמְרֵי הסף, אֲמַרְכָּלַיָא (מ״ב כ״ג ד׳), ובמשנה אין פוחתין משלשה גזברים ומשבעה אֲמַרְכָּלִין (שקלים ה׳ ב׳), ובגמרא ירושלמי בחסרון האלף, מרכלין, והם שרי האוצרות אלא שהאמרכלין גדולים מן הגזברים, ובגמרא סגן קודם לאמרכל אמרכל קודם לגזבר (הוריות י״ג א׳), ובטעם השם אמרו בגמרא בבלית (לפי נוסחה) מאי אמרכל אמר כלא (הוריות שם), ופירש״י שהוא ממונה על כלם ואין משיבין על דבריו, ובירושלמי (לפי נוסחה) מרכל שהיה מר על הכל (שבת פרק י׳ ה׳ ג׳), והנראה כדעת מעתיקי המשנה ללשון אשכנזית שהיא מלה יונית μεραρχης, פֿאָרשטעהער איינער אבטהיילונג, начальникъ отдѣленія. וראינו להעיר, שבתרגום אונקלוס לא נמצא השם הזה כי אם במשמרות המשכן, ורק בנשיא נשיאי הלוים, ובתיב״ע בנביאים, גם לכל מין שר וגדול בכלל, ובתרגום יונתן על התורה, במקום שהמכוון בו נשיא יתרגם אמרכל כמו (במדבר א׳ ו׳—ט׳), וכן, על פסוק וסמכו זקני העדה (ויקרא ד׳ ט״ו) אמר: ויסמכון תריסר סבי כנישתא דמתמנין אמרכולין על תריסר שבטיא, ובמקום שמפורש בכתוב נְשִׂיא מתורגם, רבא דעמא (שם שם כ״ב), וכן כל נשיא מנשיאי השבטים מתורגם רבא (עיין (במדבר ב׳ ח׳—כ״ט).

אַמְרָפֶל, שע״פ. אמרפל מלך שנער (בראשית י״ד א׳).

אֶמֶשׁ, א) תאר הפעל. ביחס אל הזמן, הלילה שעבר, דיא פֿאָריגע נאַכט, минувшій вечеръ. הן שכבתי אֶמֶשׁ (בראש׳ י״ט ל״ד) ותרגומו כְּרַמְשָׁא, אֶמֶשׁ אמר אלי (שם ל״א כ״ט מ״ב), וכן בכלל על זמן שעבר ראיתי אֶמֶשׁ (מ״ב ט׳ כ״ו), לאַנגסט פֿאָרהער, давно. ובמשנה על היום העבר, געסטערן, חפים של אֶמֶשׁ היו משל אחר, ושל היום וכר (דמאי ה׳ ג׳), בין שהורמו מֵאֶמֶשׁ בין שהורמו מהיום (ביצה א׳ ו׳), אֶמֶשׁ בשלתם תמיד של בין הערבים (עירובין דף ס״ג ע״ב). שלא בא אֶמֶשׁ לבית המדרש (פסחים דף ע״ב ע״ב), וכן הוא בלשון ערבית, והנראה כדעת האומרים שיסודו מש בהוראת העתקה והעברה, ומזה זמן שעבר (ועיין אתמול, תמול). ובא ב) אֶמֶשׁ שואה ומשאה (איוב ל׳ ג׳), תרגומו חשוכא היך רמשא. וענינו לילה, שהמלה רמש בארמית כולל שתי ההוראות האלה, לילה ולילה שעבר. ולדעת המתרגם באה המלה אֶמֶשׁ, במובן שם לילה בטעם כינוי לחשך, (נאַכט, פֿינסטערניס, ночь, темнота. והשיעור מקום אמש, ומקום שואה, וכן פירשו כל המפרשים, ולדעת רש״י והרשב״ם נגזר ממנו פעל בבנין הפעיל או פיעל. במובן, האפלה, פֿינסטערמאַכען, וְיָמֵשׁ חשך (שמות י׳ כ״א), החשך יאפיל ויאמש הרבה, או זמן מרובה, והראוי וְיַאֲמֵשׁ או יְאַמֵּשׁ אלא שנחסרה אות האל״ף ע״ד ולא יַהֵל שם ערבי, (ישעיה י״ג כ׳), שהוא לדעתם כמו לא יאהל, ואפשר שמלת אֶמֶשׁ, שבאיוב, שרשו משש (עיי״ש).

אַמְתַּחַת, עיין מתח.

2) אֲמַתְלָא, עיין מתל.

אֲמָתַי, עיין אמן.

1) אֵימְתָנִי, ארמית ש״ת. דחילא וְאֵימְתָנִי ותקיפא (דניאל ז׳ ז׳), לדעת הראב״ע היא מן אים, וענינה איום, שרעקליך, ужасны ולדעת האחרונים הוא מן מתן, בהוראת, בעל בשר, חזק, ואַהל היבּליגּ, שטאַרק, קרעפֿטיג, дожій, крѣпкій.

אָן, מלת השאלה לדעת, הגבול שאליו, במקום ובזמן, אן הלכתם, וואו, וואהין, куда. (ש״א י׳ י״ד), ובכתיב מאן גרחי (מ״ב ח׳ כ״ה), והקרי מֵאַיִן וזה מוכיח שמלת אָן דומה למלת אָיִן, ושהיא או מקוצרת

ונקראו כן ע"ש שהם עולים להקטרה, וכמו שתרגם אונקלוס כל לשון הקטרה בלשון ויסק למדבחא, שעניננו עליה.

הערה. מן האמור בשם אֵמּוֹר נראה כי כבר היתה מרשת הראשנים שמיסודו של מַר־נגזר פעל אמר בהוראת הגבהת, העלאה, הרמה, והאיה לדבר השם אָמִיר בלשון ערבית שענינו קצין עם, נגיד, נשיא, פֿירסט, פֿירשט. וכמו כן נגזר ממנו השם הָאָמֵר (עיי"ש). ועל זה סמכו האחרונים את השערתם לגזור גם את הפעל אמר בהוראת דבור מיסוד זה. והוא על דרך השאלה, העלאת הקולות וההברות מן הגרון והריאה, ומצאו דומה להם בפעל דבר, נגד, נשא, הדומה לזה בגזרתו, הערפֿאָרבריינגען, בלשון אשכנזית, произносить. בלשן רוסיא. הנה השערה רחוקה לדעתנו, ולזאת חלקנו את השרש הזה לשנים. ועיין דבר, נגר.

אוֹמָר, שע"פ. בן אליפז (בראשית ל"ו י"א), ויתכן שהוא מן אמר בהוראת רם, וענינו, רם, נגיד, או יושב בהר, בערג בעוואָהנער, горный житель, (עיין אֱמֹרִי), ושיסודו זה נגזרו השמות:

אִמֵּר, שע"פ. א) ראש בית אב למשמר הששה עשר במשמרות הכהונה, לאמר ששה עשר (דה"א כ"ד י"ד). ב) אבי פשחור הכהן, בימי ירמיה (ירמיה כ' א'). ג) אבי צדוק אשר החזיק בבנין חומת ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' כ"ט). ד) מן האנשים אשר לא יכלו להגיד בית אבותם בהתיחש עולי בבל בימי עזרא (עזרא ב' נ"ט).

אִמְרִי, שע"פ. א) בן בני מן בני פרץ בן יהודה (דה"א ט' ד'). ב) אבי זכור, אשר החזיק בבנין חומות ירושלים בימי נחמיה (נחמיה ג' ב').

אֱמֹרִי, שע"פ. מבני כנען, הָאֱמֹרִי (בראשית י' ט"ז), והוא שם אחד העמים אשר יצאו מבניו, וממה שבא בה"א הידיעה נראה שהוא כעין ש"ת ונקרא על שם ארצו, שהיתה ארץ הרים, בערגבעוואָהנער, горный житель. וכמ"ש, הר האמרי (דברים א' ז' ושם כ"ה). ולהיותו הגדול והחזק בכל עמי כנען, נקראו כולם על שמו. כי לא שלם עון הָאֱמֹרִי עד הנה (בראשית ט"ו ט"ז), אשר לקחתי מיד הָאֱמֹרִי (שם מ"ח כ"ב). ובצאת ישראל ממצרים בעבר הירדן עמדו שני מלכים מיוחדים לעם האמרי, סיחון מלך האמרי ועוג מלך הבשן, ושתי ממלכותיהם נפלו ביד בני ישראל (במדבר פרשה כ"א), ושניהם נקראו בשם מלכי האמרי (דברים ג' ח'), וגם בעבר הירדן ימה משלו מלכים ממלכי האמרי (יהושע ה' א'), ובפרטם נתפרשו מהם חמשה, מלך ירושלים, מלך חברון, וגו' (שם י' ה') אשר נלחם בהם יהושע ויכם. ולהיותו המפורסם והגדול בכל עמי כנען, נקראו בפי החכמים כל הכשפים והקסמים שהיו הכנענים שטופים ואדוקים בהם על שמו, בשם דַּרְכֵי הָאֱמוֹרִי, אף בחול אסור משום דַּרְכֵי האמורי (שבת ו' י'), ע"ד שאמרה תורה מעשה ארץ כנען (ויקרא י"ח ג'). ובגמרא הביאו כמה מיני מעשים משונים ולחשים ואמרו עליהם שהם מדרכי האמורי (שבת דף ס"ז ע"א ב').

אֲמַרְיָה, **אֲמַרְיָהוּ**, שע"פ. א) בן חזקיה אבי זקנו של צפניה הנביא, (צפניה א' א'). ב) בן מריות. ג) בן עזריה, כהנים משלשלת פנחס בן אלעזר הכהן (דה"א ה' ל"ג ל"ז), ועיין עזרא (ז' ג'). ד) מן הכהנים אשר עלו עם זרבבל. ראש בית אב (נחמיה י"ב ב'). והוא מן הבאים על החתום על האמנה (שם י' ד'). ה) מבני חברון בן קהת הלוי (דה"א כ"ג י"ט, כ"ד כ"ג). ו) אֲמַרְיָהוּ כהן הראש בימי יהושפט (דה"ב י"ט י"א). ז) מראשי הכהנים פקידים על התרומות והמעשרות בימי חזקיה (שם ל"א ט"ו). ח) בן שפטיה מבני פרץ (נחמיה י"א ד'). ט) מבני ישראל שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' מ"ב).

1) **אִמַּר**, **אִימַּר**, שם. ארמית. שה, כשב, לאמם, יונגעס שאַאַף, агнецъ, ягненокъ. שה נקד (בראשית ל' ל"ב), ת"א אִימַּר והרבוי אִימְּרִין ארבע מאה (עזרא ו' י"ז). ולנקבה אִמַּרְתָּא, (ת"א ויקרא ה' ו'). יש אומרים שעיקרו עמר בהוראת צמר, וזה על שם צמרו, והנראה שיסודו מַר (עיין מר), וכעין ראיה לדבר, השם מָרוֹן שבמשנה, בראש השנה כל באי העולם עוברים לפניו כבני מרון (ראש

אָמִיר, ש״ז. נמצא רק שתי פעמים במקרא בפרשה אחת בספר ישעיה. ולפי עניננו נראה שעיקר הוראתו, גבוה, רם, נשא, קצה העליון, ראָם אָבערסטע, הֶאָכסטע, само высокое, верхнее. ומזה א) הענף העליון בראש האילן, ווייפּפעל דעס ביימעס, верхушка, маковка. שנים שלשה גרגרים בראש אָמִיר (ישעיה י״ז ו׳). ב) ראש ההר, בערג גיפּפעל, вершина горы. ועל־ד מליצה, כלל קבוץ הרים גבוהים, האָהע געבירגע, высокія горы. ביום ההוא יהיו ערי מעזו כעזובת החרש וְהָאָמִיר אשר עזבו מפני בני ישראל (שם ט׳). המפרשים נדחקו בפירוש הכתוב הזה ולדעתנו יתכן שבשני השמות האלה חרש ואמיר יכלול בדרך כנוי המליצה את כלל ארץ ישראל, לפי שהיתה ארץ הרים (דברים י״א י״א), שעל כן נקראת ארץ האמרי (עיין אֱמֹרִי) ויערים כמו שכנה אותה גם יחזקאל בשם יער השדה נגב, יער הנגב (יחזקאל כ״א ב׳ ג׳), ואולי תפס את הכנוים האלה להפליג ציור מעמד עזובת הארץ בימים אשר עזבו אותה עמי האמרי מפני בני ישראל ברשתם אותה, שלא היתה כי אם ארץ הרים ויערים שוממים וחרבים, וכמו שמצאנו ציור כזה בקללה, והר הבית לבמות יער (מיכה ג׳ י״ב, ירמיה כ״ו י״ח), (ויתכן עוד שבחר בשם אָמִיר לרמוז על שם אֱמֹרִי, שם הארץ הזאת לפנים) וכל זה להפליג גם מדרגת חטאות בני ישראל אשר שכחו את אלהי ישעם אשר הושיעם לרשת את הארץ ולא זכרו את מעוזם אשר היה במעוזם להושיב את הנשמות ההן ולבנות להם גם ערי מעוזים, וכל זה בימים לא כבירים, וכמו שאמר להלן ביום נטעך תשגשגי (ישעיה י״ז י״א).

2) **אִמְרָה**, **אִימְרָה**, ש״נ. ארמית ובמשנה, שפת הבגד הארוג הקיצונה, ועם זה גם נוף הבגד הארוג, זאַוים, פֿראַנזע, рубецъ, бахрама. על פי מדותיו (תהלים קל״ג ב׳), ת״י על אִמְרָא דלבושוי; על שפת היריעה ת״י אימרא דיריעתא (שמות כ״ו ד׳), על הגם ועל האימרה חייב (שבת ד׳ ק״ה ע״א), חלוק לבן שאין בו אִימְרָה (תענית י״א ב׳). חלוק שנראה בו נגע מציל את הָאִמְרִיּוֹת שבו (נגעים י״א י״א), להוציא את הָאִמְרוֹת (תורת כהנים נגעים פ״ז). ועל דרך הדרש פירשו חז״ל בצע אמרתו (איכה ב׳ י״ז), בזע פורפריה (ויקר׳ ר׳, איכה ב׳ י״ז). ולא היה מדעתם לאמר, שהמלה אמרה יש במשמע בגד של ארגמן, כי אם כפי הנראה מדברי הערוך, שהשם אמרה שהונח על נוף הבגד ונויו, יכלול גם הציורים שעושים שם לנוי, ומזה גם בגד מצויר בציורים נאים באריגתו ועם זה בגד חשוב ויקר ומצוין ובמלך הוא בגד הארגמן שלו שמשמש לסימן מלכותו, ובמובן זה פירש בעל הערוך מה שאמרו חז״ל על את ה׳ האמרת וכו׳ וה׳ האמירך (דברים כ״ו י״ז י״ח), אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם וכו׳ (חגיגה דף ג׳ ע״א), שענינו ציור אחד כלומר דבר הניכר שאין כמותו, ולפי שיטתו יש לפרש מה שאמרו במכילתא (פרשת השירה), אימרה אחת (וכגרסת המכילתא ולא כגירסת הילקוט אמירה אחת), דבר משובח מעולה בתשבחות, (עיין ההפעיל בפעל אמר א) וכעין הוראת השם זמרה (ע״ש) ושם חטב.

3) **אֵמוּר**, במשנה. לא נמצא כי אם בלשון רבים אברי הקרבן הפנימיים שמקריבים על המזבח, אפּפער שטיקקע, члены жертво. קרעו והוציאו אֵמוּרָיו (פסחים ה׳ י׳) אין מועלים בבשר אבל מועלים בָּאֵמוּרִים עד שיצאו לבית הדשן (מעילה ב׳ ה׳). ובסוכה, בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות בְּאֵמוּרֵי הרגלים (ה׳ ז׳), ובגמרא הקשו אמורי הרגלים של גבוה נינהו? אמר רב חסדא מה שֶׁאָמוּר ברגלים (שם דף נ״ה ע״ב), ולדעת מפרשי המשנה, על דרך הפשט, כללו בשם אמור גם חלקי הכהנים מאשי ה׳, (עיין תוספות י״ט) ובטעם גזרת השם הזה אמר בעל הערוך שהוא משרש מָר. בהוראת ארון. לפי שהם מרים וארונים על כל האברים ועולים על גבי המזבח לחלק ארון העולם (ערך מר) והנראה שהוא מעיקר הוראת הפעל אמר, בהוראת הגבהה העלאה.

בפני עצמו הוא . ולא רחוק להוסיף על הבריות בדרך השערה קרובה , שחז"ל השתמשו במלת מַאֲמָר , בהוראת השם מֵימְרָא . שבלשון ארמית, שהתיחד לגלוי רצון השי"ת בבריאה ובהנהגתו את עולמו, ות"ל בתרגומים במקומות שהמקרא מיחס גשמה ושנוי רצון אל השי"ת , כדי להרחיק התגשמה , כענין השם לאֲגֹאָם בלשון יונית , וישמעו את קול ה' אלהים (בראשית ג' ח) ושמעו קל מֵימְרָא דה' , אם יהיה אלהים עמדי (שם כ"ח כ) , אם יהא מֵימְרָא דה', לקראת האלהים (שמות י"ט י"ז) לקדמות מֵימְרָא דה', ובחומה הרבה (עיין עקידת יצחק , שער לו). ובתפלה אשר בְּמַאֲמָרוֹ ברא שחקים (ברכת קדוש הלבנה), והתיחד השם הזה בהלכה. א) לענין קדושי יבמה , עשה בה מַאֲמָר (יבמות ב' א) והוא ע"י קדושין בכסף או בשטר , ולא מַאֲמָר אחר מַאֲמָר (שם ה' א'). בספרי המחקר ג) ענינו דבור הכולל קשור נשוא לנושא , זאַץ , предложеніе . מַאֲמָר פוסק (מלות הגיון א') והוא שנקרא גם בן משפט , וכן נקראו עשרה הסוגים העליונים , שהראשון מהם הוא העצם והעשרה הם המקרים הנופלים על העצם כאשר גדרם אריסטוטעלוס, עשרה מַאֲמָרִים או מַאֲמָרוֹת (שם י') , קאַטעגאָריע , категорія. המחברים נהגו לקרוא לכל באור ענין למדי או עיוני בשם מאמר , אבהאנדלונג , статья .

ג) אָמוֹרָא, אָמוֹרָאָה, בסורית , ש"ת . איש דברים רעדנער, ораторъ

ובייחוד מורה מלמד יודע לדבר דברי תורה לתלמידיו , לעהרער , преподаватель . ומזה לא שמעו קול נגש , תרגומו לא שמעו ותקף בית רבא קל אָמוֹרָאָה (איוב ג' י"ח) , אמוראין ומשיחין באוריתא (ת"י במדבר כ"א כ"ט). ובלשון חכמים השתמשו בו א) לש"ת אל העומד על יד ראש הישיבה לאמר ולהשמיע דבריו לכל בני הישיבה . כשם שהדורש היושב ודורש והאמורא אומר לפניו , (שמו"ר פרשה ח'). ובגמרא . אמו כולי עלמא לתנא ציותי ? לאמורא ציותי (חולין פ"ז א') , ופירש"י לתנא אין שומעין והוא התלמיד היושב בישיבה ושונה משנתו לעצמו כי אם אל האמורא העומד לפני הרב ומשמיע לרבים מה שהוא לוחש לו . והתיחד השם הזה ב) אל החכמים בעלי התלמוד שעמדו אחרי חתימת המשנה בארץ ישראל ובבבל, לפרש את המשניות והברייתות ולהוציא סברות חדשות בהלכות ודינים מדברי החכמים שקדמו להם שנקראו תנאים (עיין תנא) . עיפה ואבימי בני רחבה אמוראי דפומבדיתא רבה ורב יוסף אמוראי דנהרדעא (סנהדרין י"ז ע"ב), והם המפורסמים בזמן בעל המאמר הזה , וכללות זמנם נמשך עד חתימת התלמוד הבבלי ע"י רב אשי ורבינא , שסדרו כל דברי האמוראים על סדר המסכתות, והיה זה ערך ד' אלפים ר"ס לב"ע ומאמרי האמוראים נקראו בגמרא בשם מֵימְרָא .

ב) אָמַר , פעל . כפי הנראה מקצת הפעלים בשרש אמר א) שזכרנו ומן השמות הנגזרים ממנו , יתכן שנמצא פעל אמר שני בהוראת הרמה, הגבהה, העלאה, ערהעֶהן , ערהעבען , אויפהעבען , под-нимать, возвышать . ומזה בהפעיל , לפי הנראה , את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה (דברים כ"ו י"ז י"ח) , במובן המוסרי . ועד שפירש רש"י לשון הפרשה והבדלה ועיקרם הרמה , וכנראה פירש כן גם הפייטן באמרו , תֶּאֱמַרְנוּ לך וְנַאֲמִירְךָ לנו (סליחות לעבודה) , ומזה ע"ד נחי פ"א , אשר יֹמְרוּךָ למזמה (תהלים קל"ט כ') , בהבלעת האלף . ירוממוך , מסבים עם הכפל נשוא לשוא עריך . ומזה במשנה והיוקר יַאֲמִיר (סוטה פ' ט"ו) , במובן פ"ע והוא כפל הקודם . חוצפא יסגא , דער שטאָלץ שטייגט , гордость превозно-сится . ולא רחוק שמזה בא גם בהתפעל, יִתְאַמְּרוּ כל פעלי און (תהלים צ"ד ד') מסבים אל הקודם ידברו עתק . ועד אל תרבו תדברו גבהה גבהה יצא עתק מפיכם (ש"א ב' ג') , שטאָלצירן , гордиться . וכמו כן ? בכבודם תִּתְיַמָּרוּ (ישעיה ס"א ו') תתרוממו , תתכבדו . ובפיוט בנפעל תישר לבבנו ביראתך להתטיב ולהֵאָמֵר (מוסף י"כ) (עיין תמב) .

הנגון להרים או להשפיל את הקול ולהבדיל את הנעימה כמו השם סֶלָה והוא שוה ודומה אל מלת הִגָּיוֹן, וכמו שנאמר הגיון סלה (תהלים ט׳ י״ז), כן נאמר אמר סלה, כי אֹמֶר והִגָּיוֹן ענין אחד להם (עיין הגיון).

אֹמֶר, ש״ז. בענין הקודם, מלה, דבר. ווארט, слово. וגם זה עיקר שמושו בדבורי המליצה והשיר. בלשון יחיד לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא, ונחלת אִמְרוֹ מאל (איוב כ׳ כ״ט), וטעמו גזרת־האל, אויסשפרוך, בעשלוסס, изрѣченіе. ושעור הנחלה שהוא נחל בגזרת השי״. ויתכן ששעורו ונחלתו מֵאֹמֶר אל. וברבוי: מרדף אֲמָרִים לו (לא) המה (משלי י״ט ז׳), מבקש אמרים לפיים ולרצות בהם את אחיו ורעיו, אבל, לו המה, האמרים ישארו לו לבדו, כי לא יועילו לו מאומה. להשיב אֲמָרִים אמת לשלחך (שם כ״ב כ״א). כמו אִמְרֵי אֱמֶת, וכמו שנאמר בקודם, להודיעך קשט אִמְרֵי אֱמֶת. והם אמרי מוסר ותורה. ולא נמצא יותר בנפרד ורוב שמושו בסמיכות, אִמְרֵי אל (במדבר כ״ד ד׳), גזרות ה׳. כי לא כחדתי אִמְרֵי קדוש (איוב ו׳ י׳) מצות ה׳. מה נמרצו אִמְרֵי יושר (שם שם כ״ה), אִמְרֵי בינה (משלי א׳ ב׳), אִמְרֵי נועם (שם ט״ו כ״ו), לְאִמְרֵי דעת (שם כ״ג י״ב), בְּאִמְרֵי שקר (ישעיה ל״ב ז׳), ולרוח אִמְרֵי נואש (איוב ו׳ כ״ו), (עיין יאוש) ובסמיכות אל השם פֶּה, ותשמע הארץ אִמְרֵי פי (דברים ל״ב א׳) אמרי תוכחה ומוסר. הרגתים בְּאִמְרֵי פי (הושע ו׳ ה׳), הנותן אמרי שפר (בראשית מ״ט כ״א). לפי המוסכם ענינו אמרי נועם, בשורות טובות (עיין אָמִיר, אילה), ובבנוי יושר לבי אֲמָרָי (איוב ל״ג ג׳), אֲמָרַי האזינה (תהלים ה׳ ב׳) אמרי תפלה ותחנונים. ובְאִמְרֵיכֶם לא אשיבנו (איוב ל״ב י״ד), ושים אֲמָרָיו בלבבך (שם כ״ב כ״ב).

אִמְרָה ש״נ מן אֹמֶר, ובהוראתו. וגם הוא לא נמצא כי אם בדבורי המליצה ורק בבנוים. א) האזנה אִמְרָתִי (בראשית ד׳ כ״ג), ווארט, רעדע, слово. ומעפר תשח אִמְרָתֵךְ (ישעיה כ״ט ד׳). рѣчь. ב) ובענין תוכחת מוסר, תזל כטל אִמְרָתִי (דברים ל״ב ב׳), הקשיבו ושמעו אִמְרָתִי (ישעי׳ כ״ח כ״ג), ווארנונג, предостереженіе. ג) תפלה. הט אזנך לי שמע אִמְרָתִי (תהלים י״ז ו׳). ועל הרוב מיוחס אל השי״, וזה א) בבחינת הבטחה, פערשפרעכען, обѣщаніе. אִמְרַת ה׳ צרופה (תהלים י״ח ל״א), הקם לעבדך אִמְרָתֶךָ (שם קי״ט ל״ח), תשועתך כְּאִמְרָתֶךָ (שם שם מ״א), וברבוי אִמְרוֹת ה׳ אֲמָרוֹת טהורות (שם י״ב ז׳). ב) בבחינת פקודתו וגזרתו, אויסשפרוך, изрѣченіе. השלח אִמְרָתוֹ ארץ (תהלים קמ״ז ט״ו), ובסגול בצע אֶמְרָתוֹ (איכה ב׳ י״ז). ג) תורת ה׳ ופקודיו, לעהרע, ученіе. ואת אִמְרַת קדוש ישראל נאצו (ישעיה ה׳ כ״ד) והקודם: תורת ה׳ צבאות. צרופה אִמְרָתְךָ מאד (תהלים קי״ט ק״מ). פעמי הכן בְּאִמְרָתֶךָ (שם שם קל״ג).

2) אֲמִירָה, שה״פ. במשנה, דאס זאגען, сказаніе. שכר אֲמִירָה ושכר מעשה (ספרי דברים פ׳ קי״ז), כל שאני זכאי בַּאֲמִירָתוֹ (שבת כ״ג ג׳). אֲמִירָתוֹ לגבוה כמסירתו להדיוט (בבא מציעא ו׳) ובמדרש, מלך בשר ודם יוצא לַאֲמִירָה יוצא יחידי. גלחם יוצאין עמו רבי רבבות (שמו״ר כ״ט). בעל מתנות כהונה פירשו לפי הענין, שלום, פריעדע, миръ. והוא מלשון יונית (עיין ערוך ערך אמר ה׳). ויתכן שענינו במשמעו, דבור של משא ומתן, בעניני המדינה, אונטערהאנדלונג, אונטערדעדונג, переговоры.

מַאֲמָר, ש״ז. אמירה של צוי. פקודה ווארט, אויסשפרוך, בעפעהל, слово, приказаніе, изрѣченіе. את מַאֲמַר המלך (אסתר א׳ ט״ו), ואת מַאֲמַר מרדכי (שם ב׳ כ׳). ומַאֲמַר אסתר (שם ט׳ ל״ב) ולא נמצא במקרא בספר אחר והוא כנראה העתקת שם

1) מֵאמַר, בארמית, ש״ז. חק ופקודה. אויסשפרוך, изрѣченіе. ובְמֵאמַר קדישין שאלתא (דניאל ד׳ י״ד). כְּמֵאמַר כהניא (עזרא ו׳ ט׳). ובמשנה, 2) בעשרה מַאֲמָרוֹת נברא העולם וכו׳ והלא בְמַאֲמָר אחד יכול להבראות (אבות ה׳ א׳). לפירוש המפרשים ענינו מאמרים של צוי ופקודה והם תשע פעמים ויאמר שנכתבו בפרשת מעשי בראשית, והמלה בראשית גם היא מאמר

ה׳ הֶאֱמִירְךָ היום להיות לו לעם סגולה (דברים כ״ו, י״ז י״ח). לדעת הראב״ע והרשב״ם הוא יוצא לשלישי אתה גרמת וסבבת שאמר ה׳ להיות לך לאלהים, והוא גרם קבלת עליך להיות לו לעם סגולה, זאגען אסען, причинять, сказать. ויש שפירשוהו בענין הבטחה, פערשפרעכען, обѣщать. הבטחת את ה׳ להיות לו לעם והוא הבטיחך שתהיה לו לעם סגולה, ויש שתרגמוהו בענין החלטה והכרה, אנערקענגען, признать, признавать. ורש״י כתב שהוא לשון הפרשה והבדלה, את ה׳ הבדלת לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים והוא הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה. ומצאתי להם עד שהוא לשון תפארת יִתְאַמְּרוּ כל פעלי און (תהלים צ״ד ד׳), עכ״ל (עיין התפעל). דומה שהוא מפרשו בהוראת שרש רום, שכולל ענין הרמה הפרשה וענין רוממות ושבח, עמפאר העבען, ערהעבען, ערהעבען, איבערהעהלען, возносить, превозносить, избрать. וקרוב לזה פירשו ז״ל במכילתא, ר״א עזי וזמרת יה, וכו׳ עשאני אימה (ובילקוט הגירסא אמירה) דכתיב ה׳ האמירך היום אף אני עשיתיו אימה אמירה, שנאמר את ה׳ האמרת היום, והרי כל האומות אומרות שבחו של הקב״ה, אבל שלי נעים ונאה לפניו ביותר שנאמר (ש״ב כ״ג א׳) נעים זמירות ישראל (פרשת השירה ועיין בילקוט), הרי שפירשוהו מלשון שבח וזמירות, ואונקלוס תרגם ית ה׳ חטבת יו׳ וה׳ חטבך. וכן אמרו חז״ל בגמרא, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם (חגיגה ג׳ ע״א), ופירש״י שבח אחד שבח מיוחד, וכמו שאמרו במכילתא אימרה אחת. ועיין אמר ב). ולא רחוק לדעתנו לפרש כוונת אונקלוס ולשון חז״ל חטיבה אחת על פי הוראת שרש חטב בערבית שענינו אמירה ודבור, וכולל גם כן אמירה של ארושין כמו הפעל ארש בעברית (עיין שם), וכוונתם על הברית והקשר שבין השי״ת ובין האומה הישראלית, המתוארים בכתבי הקדש בקשר ארושין ונשואים. וטעם הכתוב את ה׳ האמרת וה׳ האמירך הבאת אותו בברית והוא הביאך בברית, וע״ד שנאמר וארשתיך לי לעולם (הושע ב׳ כ״א), ועיין חטב. ובפיוט האמרנוהו והאמירנו, אנו מאמיריך ואתה מאמירנו (תפלת יום כפור) ובמשנה והזוקק יאמיר (סוטה ס׳ מ״ה) (ועיין אמר ב).

ההתפעל. פ״א במקרא, יִתְאַמְּרוּ כל פעלי און (תהלים צ״ד ד׳) רש״י פירשו מענין שבח, ישתבחו, כמו האמרת והאמירך (דברים כ״ו), זיך ריהמען, פראהלען, хвастаться. והמבאר פירש ידברו תמיד מעצמם מתקפם ומגדולתם וענינו ישתבחו (עיין אמר ב). וי״מ מזה ובכבודם תִּתְיַמָּרוּ (ישעיה ס״א ו׳) שבאה היו״ד תחת האל״ף, תתכבדו, תתגדלו, ותרוממו (ועיין ימר). והנראה שהוא מלשון אמירה בפשוטה, והוא פעל משותף ולא פעל ח׳וז׳, יתחברו בעצה והסכמה אחת, זיך אונטער רעדען, בערעדען, איבער איינקאממען, сговориться. כמו שרים בי נדברו (תהלים קי״ט כ״ג) (ועיין אמר ב). ובארמית בתרגומים, במובן בנין נפעל על כן יֵאָמַר (בראשית י׳ ט׳) ת״א, יִתְאֲמַר, ומזה בגמרא אִתְּמַר, כמו אתאמר, לענין מאמר בהלכה שנאמר בבית המדרש. ובפיוט, שבת אחים יחד כְּהִתְאַמֵּר (יוצר לש״ת).

אֹמֶר, ש״ז. מלה, דבר, איין וואָרט, слово.

לא נמצא כ״א בסגנון מליצת השיר, ובא א) בענין הודעת דבר חדוש, יום ליום יביע אֹמֶר (תהלים י״ט ג׳), אין אֹמֶר ואין דברים (שם שם ד׳), ומזה ה׳ יתן אֹמֶר המבשרות צבא רב (שם ס״ח י״ב), שעורו ה׳ יתן אמר בפי המבשרות, או שענינו ב) גזרה, אויסשפרוך, בעשלוסס, изрѣченіе. ה׳ נתן אמר חרץ משפטו והמבשרות תבשרנה צבא רב (ועיין צבא). ומזה ותגזר אֹמֶר ויקם לך (איוב כ״ב כ״ח). ג) הבטחה, פערהייססונג, обѣщаніе. גָּמַר אֹמֶר לדר ודר (תהלים ע״ז ט׳), והקודם האפס לנצח חסדו (ועיין חסד אמונה). ובא. שבועות מטות אֹמֶר סלה (חבקוק ג׳ ט׳), המפרשים נתקשו בפירושו, כבפירוש כל הכתוב הקשה הזה. (ועיין מטה, שבועה). ולדעת הרב ואלף הידענהיים המלה אֹמֶר בכתוב זה, איננו כי אם סימן ידוע בחכמת

שאלתו, ענהו, אשר אמרת לאבותיהם (נחמיה ט׳ כ״ג), ובמובן קרוב לזה בדברי חז״ל, אמורה הייתי להנשא (נד י״א) מובטחת ומוחלטת. ד) צוואה וגזרה, בעפֿעהלען, ве-лѣть. בכתבי הקדש האחרונים, אמר להביא (אסתר א׳ י״ז), ואמרה ויטהרו הלשכות (נחמיה י״ג ט׳) כי לכל ישראל אמר המלך העולה והחטאת (דה״ב כ״ט כ״ד) שיעורו המלך צוה להקריב את העולה והחטאת בעד כל ישראל. וזה עיקר הוראת הפעל אמר בלשון ערבית. ובא ה) בענין גלוי המחשבה בלב, דענקען, думать. הלהרגני אתה אמר (שמות ב׳ י״ד), אמרתי אני בלבי (קהלת ב׳ א׳), אמרו בלבבכם על משכבכם (תהל׳ ד׳ ה׳), כי תאמר בלבבך (דברים ז׳ י״ז), ויאמר להכות את דוד (ש״ב כ״א ט״ז), מה תאמר נפשך ואעשה (ש״א כ׳ ד׳), כי אמרתי פן תגזל (בראשית ל״א ל״א). ובהשאלה על דרך המליצה ביחוס להגה בעל חי, בדי שופר יאמר האח (איוב ל״ט כ״ה).

ומרוב השמוש בלשון בא הפעל אמר גם בהוראת הפעל דבר: ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו (שמות כ״ג י״ג) וביותר במצות התורה נמצא פעמים הרבה שבאו הפעלים האלה זה תחת זה. אמר אל הכהנים וגו׳ ואמרת אליהם וגו׳ (ויקרא כ״א א׳), אמר אליהם לדרתיכם (שם כ״ב ג׳) והקודם דבר אל אהרן (שם שם ב׳) ובדבורי המליצה באו נרדפים: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו (תהלים קמ״ה י״א) (עיין דבר ובהבדלם מן הפעל הגיד עיין נגד).

ובארמית כבעברית: אמר לה (דניאל ב׳ כ״ד), אמר אנא (שם ד׳ ד׳). ענת מלכתא ואמרת (שם ה׳ י׳) וחלמא קדמוהי אמרת (שם ד׳ ה׳), ודי אמרו (שם שם כ״ג), כנמא אמרנא (עזרא ה׳ ד׳), הזדמנתון למאמר (דניאל ב׳ ט׳) לאמר, התיבונא לממר (עזרא ה׳ י״א), ואמר לה (דניאל ד׳ ל״ב) יאמר לעבדוהי (שם כ׳ ז׳) כדנא תאמרון (ירמיה י׳ י״א) ובתרגומים נתחלף האל״ף ביו״ד בעתיד יימר, תימרון.

ובמשנה. רבן גמליאל אומר, אמרו לו, כל מה שאמרו חכמים (ברכות א׳ א׳), הוא היה אומר (אבות א׳ ב׳) רגיל היה לאמר.

וכן על דבר שכתוב בתורה. כתוב אחד אומר (בתורת כהנים, במדות דרבי ישמעאל). ורגיל בגמרא הרבה, אמר קרא, אמרה תורה, רחמנא אמר, וכן לשונם: תלמוד לאמר (לומר) ידוע. וכן תנא תני לה והוא אמר לה לומר (סכה דף נ״ד ע״א), אמר לה בפירוש. אמור מעתה (הגדה של פסח), והמפרשים השתמשו במלת כלומר, שטעמו כמו לאמר. ובלשון חכמים נכר ונראה ההבדל בין אמר לבין דבר יותר. אם כן למה נאמר שור או חמור אלא שדבר הכתוב בהוה (ב״ק ה׳ ז׳). אם כן למה נאמר בשדה דברה התורה בהוה (ברייתא דל״ב מדות דר״א בנו של ר׳ יוסי הגלילי). הפעל אמר מתיחס אל המלות המיוחדות, והפעל דבר אל כלל הצעת הענין. ובבינוני פעול, מה שאמור ברגלים (סכה דף נ״ח ע״ב) מה שצותה התורה בפירוש ברגלים. וידוע לשונם במה דברים אמורים, ובתפלה כדבר האמור, ובענין אחר, האמורים לפני מגבתך (מוסף ר״ח), השיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש (תמיד ז׳ ד׳).

הנפעל. מן הקל בהוראותיו הראשונות, געזאגט ווערדען, быть сказану. ומראה הערב וגו׳ אשר נאמר אמת הוא (דניאל ח׳ כ״ו). ועל הרוב במובן פעל סתמי, מאן זאגט, עס ווירד געזאגט, говорять, говорится. על כן יאמר כנמרד גבור ציד (בראשית י׳ ט׳), אשר יאמר היום (שם כ״ב י״ד), על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ (במדבר כ״א י״ד), ובמובן קריאת שם והחלטת דבר, גענאנט ווערדען, быть на-званну. עיר ההרס יאמר לאחת (ישעיה י״ט י״ח), ולכילי לא יאמר שוע (שם ל״ב ה׳), והקודם: לא יקרא עוד לנבל נדיב, קדוש יאמר לו (שם ד׳ ג׳). ובענין הודעת דבר חדש, מעלדען, מאן מעלדעטע, увѣдомить. ויאמר למלך יריחו (יהושע ב׳ ב׳). ובלשון חכמים ביחוד על דבר שנאמר בתורה, שנאמר בשכבך ובקומך. אם כן למה נאמר (ברכות א׳ ג׳).

ההפעיל שתי פעמים בכתוב אחד בענין אחד. והמפרשים נתקשו בפירושו, את ה׳ האמרת היום להיות לך לאלהים וגו׳

ובהפסק תאמר, ותאמר, ולמ״ב אמר ואמר, מלרע) ועל המעט גם ואמר (מלעיל), אמר נאמר, תאמרו, ובא גם תמרו (ש״ב י״ט י״ד), יאמרו, וכן ימרוך (תהלים קל״ט כ׳), המקור והצווי אמור, אמור, אמר, ועם יחוס הבית והכ״ף, באמר כאמר, ועם הלמד, לאמר, הלמ״ד בצירה ומושכת את האל״ף, ובבנוים אמרי אמרה. א) עיקר תוכנו הודעת המחשבה במלות נשמעות לאזן שומע, תשואו פרטי המלות שמשמיע האומר, כצורתן ממש, זאגען, сказать. אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך (בראשית ג׳ ט״ז), אמר לה המלות: הרבה ארבה וגו׳, ואמר מה מעשיכם (שם מ״ד ל״ג), ויאמר אלהים יהי אור (שם א׳ ג׳), ואמרת אין חטאתי (ר כ׳), על אמרך לא חטאתי (ירמיה ב׳ ל״ה), באמרכם שלחן ה׳ וגו׳ (מלאכי א׳ ז׳). ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני (בראשית כ״ב א׳), ועם המקור: ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני (שמות כ״א ה׳). ובזה הוא נבדל מן הפעל דבר שהוראתו המיוחדת היא כלל הצעת הענין במלות, רעדען, говорить. ושעל כן בא על הרוב הפעל אמר אחרי הפעל דבר, הגד, לבאר פרטי המלות האמורות, דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם (ויקרא א׳ ב׳), ויגד לאברהם לאמר (בראשית כ״ב כ׳), ועל הרוב יבוא הפעל אמר ביחס זה על דרך המקור וידבר ה׳ אל משה לאמר (שמות ו׳ י׳), וכמו כן אחרי הפעל אמר ליתר באור, אמש אמר אלי לאמר (בראשית ל״א כ״ט), ותאמר להם לאמר (שם ל״ט י״ד), וכמו כן אחרי פעלים אחרים שענינם גלוי המחשבה, ויברך אתם אלהים לאמר (שם א׳ כ״ב), וישבעני אדני לאמר (שם כ״ד ל״ז), ויצו עליו לאמר (שם כ״ח ו׳), ויודע יעקב נגד לאמר (שם שם כ׳), על כן הם צעקים לאמר (שמות ה׳ ח׳), וכן ותצחק שרה בקרבה לאמר (בראשית י״ח י״ב) ותכחש שרה לאמר (שם שם ט״ו). ובענין באור הקודם, ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו וגו׳ (שם ה׳ כ״ט), ותקרא את שמו יוסף לאמר יסף ה׳ וגו׳ (שם ל׳ כ״ד), נעהמליך, вменно. ויקשר על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה

(שם ל״ח כ״ח), כי למועד שמור לך לאמר העם קראתי (ש״א ט׳ כ״ד), הנראה שבא לפרש מה שאמר למועד, שהמועד הוא מה שקרא את העם, ובא להודיעו כי בשבילו קרא את העם ויעד המועד. ובא גם כפול, ולאמר עליו לאמר (דה״ב ל״ב י״ז), ופעם אחת בהתחלת המאמר, לאמר הן ישלח (ירמיה ג׳ א׳), ובחסרון פרטי המלות שהשמיע האומר, ויאמר קין אל הבל אחיו (בראשית ד׳ ח׳), ולא פירש הכתוב מה אמר, ובהפך בחסרון הנושא ויאמר ליוסף הנה אביך חלה (שם מ״ח א׳) ולא פירש מי האומר. וענינו הודעת דבר חדש, מעלדען, сооб-щить. והוא ע״ד פעל סתמי. וקשורו עם אל או למ״ד שאליו, ביחוס אל הגוף שאליו יסוב האומר באמריו, אל האשה אמר (שם ג׳ ט״ז), ולאדם אמר (שם שם י״ז), וכמו כן ביחוס אל הגוף שעל אודותיו אמר האומר, אמרי־לי אחי הוא (שם כ׳ י״ג), זאגען מיר, сказать обо мнѣ. כה אמר ה׳ אל מלך אשור (ישעיה ל״ז ל״ג). ובא ב) במובן הקריאה בשם, נענען, именовать. האמר לכרש רעי (שם מ״ד כ״ח), ובבינוני פעול האמור בית יעקב (מיכה ב׳ ז׳), כמו הנקרא, ומזה בענין הזכרה בשם, אשר ימרוך למזמה (תהלים קל״ט כ׳) בחסרון האל״ף, וענינו יזכירו שמך, (ועיין אמר ב). השלום אביכם הזקן אשר אמרתם (בראשית מ״ג כ״ז), ערוואהנען, упоминать. וכל הארץ הזאת אשר אמרתי (שמות ל״ב י״ג). ועם זה החלטת דבר, נענען, בעהויפטען, именовать, утверждать. האמרים לרע טוב (ישעיה ה׳ כ׳), לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר (שם ח׳ י״ב), אמר לחכמה אחתי את (משלי ז׳ ד׳), והכפל ומודע לבינה תקרא, אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג׳ י׳) החליטו והודיעו לרבים, אמונתך ותשועתך אמרתי (תהלים מ׳ י״א), אויסזאגען, высказать. והקודם בשרתי צדק בקהל רב (שם י׳). ג) הבטחה, פער-שפרעכען, обѣщать. ההוא אמר ולא יעשה (במדבר כ״ג י״ט) והכפל ודבר ולא יקימנה, ולחם אמר לו (מ״א י״א י״ח), ויתפלל אל ה׳ ויאמר לו (דה״ב ל״ב כ״ד) הבטיחו לתת לו

התפעל, א) התחזק והתעצם ברב כח מכחי היכלות הטבעית, ייד זיך שטארקען, זיך צו זאמען נעמען, напрягаться, собираться съ силами. התאמץ לעלות במרכבה (מ"א י"ב י"ח, דה"ב י' י"ח), ובמובן המוסרי, כי מתאמצת היא (רות א' י"ח) מתגברת, הסכימה בדעתה הסכמה גמורה, ייד פעסט עטשליסען, твердо рѣшиться. ובקשור עם מלת היחס על, ענינו ב) התגברות של מרידה, התפרץ, ייד נעגען יעמאנדען ווידער זעצען, напирать, сопротивляться. ויתאמצו על רחבעם (דה"ב י"ג ז'). ובדברי חז"ל בענין סגירת העינים, והן מתאמצות מאליהן (תוספתא שבת י"ח י"א), ייד צו שליעססען, смыкаться.

אֹמֶץ, שו"ז. התגברות ועצמה, שטארקע, קראפט, מוטה, крѣпость, бодрость. ומהר ידים יסיף אמץ (איוב י"ז ט'), ולא נמצא יותר.

אַמְצָה, שמ"נ (ערך אַשְׁמָה). כענין הקודם, גבורת עזר, פערשטארקונג, שטיצע, הילפע, подкрѣпленіе, помощь. בקשור עם בית, אמצה לי ישבי ירושלים בה' צבאות (זכריה י"ב ה') פ"א במקרא.

אַמִּיץ, אַמִּץ, תאר. נרדף לשית חזק, שטארק, פעסט, сильный, крѣпкій. ויהי הקשר אמיץ (ש"ב ט"ו י"ב), ובסמיכות לשם כח. אמץ כח מאד (נחום ב' ב'), חכם לבב ואמיץ כח (איוב ט' ד'), אם לכח אמיץ הנה (שם י"ט), מעמו אם בנגע לכח הלא אמיץ כח הוא. ואמיץ לבו בגבורים (עמוס ב' ט"ז), האיש שגם בין הגבורים נודע שהוא אמיץ לב או שלבו אמיץ. ובחסרון המתואר הנה חזק ואמץ לה' (ישעיה כ"ח ב'), וענינו כמו רוח חזק, יום חזק, צר ואויב חזק.

מַאֲמָץ, מַאֲמַצִּים, שה"פ. התעמלות והתגברות, אנשטרענגונג, ייד צוזאמען ראפפען, усиліе, напряженіе. בסמיכות לשם כח, וכל מאמצי כח (איוב ל"ו י"ט), פעם אחת במקרא.

אָמֹץ, ש"ת. צבוע במין גוון ידוע, ברדים אמצים (זכריה ו' ג') י"ת קטמנים, והוא מראה דשן, אשענפארבע, отзывающаго пепельнаго цвѣта. והנראה כדעת המפרשים שהוא צבע האדום ביותר, הולל רויטה, свѣтло-красный. וכמו שבאותו ענין נאמר, והאמצים יצאו (שם שם ז'), במקום האדמים שאמר בפסוק ב'. והקרוב לו בחלוף אל"ף בחית, חמוץ בגדים (ישעיה ס"ג א'). ומזה בתלמוד אומצא דאסמיק (חולין צ"ג ע"ב) בשר חי שעוד דמו בקרבו.

הערה. הנראה שיסוד השרש אמץ הוא מץ, מצה, מצץ, בהוראת כבישה ועצור, ויצא הפעל אמץ לכבוש ועצור דבר שמביאו לידי התעבות והתקשות. ומזה במובן המשאלי היות קשה וחזק, תוכחתו זאת נכרת יותר בבנין פיעל בהתיחסו אל השם לב, ואמץ את לבבו (דברים ב' ל') שהוא כמו, אקשה את לב פרעה (שמות ז' ג'), ואל השם כח, לא יאמץ כחו (עמוס ב' י"ד) שענינו מאסף כחותיו אל מקום אחד, ותרגומו של אמץ, אלים שהוראתו הראשונה חבור וקשור (עין שם). ובלשון חכמים מצאנו את הפעל אמץ בהוראתו הראשונה בקל כפיעל וכהתפעל, בענין עצימת העינים (עין לעיל). ובחלוף אל"ף בעין עמץ (עין שם), והקרוב לו בגזרתו והוראותיו הוא הפעל עצם, שיסודו צם (עין שם וערך חזק, כבר).

אָמוֹץ, שם ע"פ. אבי ישעיה הנביא (ישעיה א' א').

אַמְצִי, שע"פ. א) בן זכריה מן הכהנים (נחמיה י"א י"ב). ב) בן בני מבני מררי (דה"א ו' ל"א).

אֲמַצְיָה, אֲמַצְיָהוּ, שע"פ. א) בן יואש מלך ביהודה (מ"ב י"ב כ"ב י"ד א') בן עשרים וחמש שנה היה במלכו ועשרים ותשע שנה מלך, ויעש הישר בעיני ה' רק לא בלבב שלם, ומעת אשר סר מאחרי ה' קשרו עליו קשר בירושלים וינס לכישה וישלחו אחריו וימיתוהו שם (מ"ב י"ד, דה"ב כ"ה). ב) אמציה כהן בית אל בימי ירבעם בן יואש מלך ישראל (עמוס ז' י'). ג) מבני שמעון, (דה"א ד' ל"ד). ד) אמציה בן חלקיה מבני מררי (שם ו' ל').

אָמְצַע, עין מצע.

א) אָמַר, פע"ז. (מנחי פ"א, הקל העתיד יאמר, ויאמר ויאמר, תאמר,

נשים והעבדים והקטנים פטורים ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן, באמת אמרו אשה מברכת לבעלה וכו' (תוספתא ברכות ה' י״ח). וענין הדלש והזוב גמור בזולת שלילת הקודם. באמת אמרו שאבד זכותו (שם ב״מ א) , וואהרליך , גשוויס , дѣйствительно . ולענין שאמרו כל באמת הלכה הוא (שבת ד, ב״מ ס) עיין פי׳ הרא״ש (ריש ה׳ מקואות) .

אֲמִתַּי , שע״פ . אבי יונה הנביא (מ״ב יד כ״ה, יונה א׳ א׳) , וכנראה שנגזר משם אֱמֶת .

אָמֵץ , פעלו העתיד יֶאֱמַץ , הקל עומד נרדף לפעל חזק , וענינו התעצמות כח לעשות דבר קשה ולהתיצב נגד זולתו , שטארק זיין , מוטהיג זיין , быть крѣпкимъ . חזק ואמץ (דברים ל״א ז) ותרגומו ואלים. וכנראה שהפעל אמץ גדול במדרגת ההתעצמות מן הפעל חזק , חזקו ואמצו אל תיראו (שם שם ו). ובקשור עם מ״ם , ענינו התעצמות על שכנגדו , שטארקער זיין אלס , быть сильнѣе кого . ולאם מלאם יאמץ (בראשית כ״ה כ״ג) , כי אמצו ממני (תהל׳ י״ח י״ח) . ובענין נצחון במלחמה , זיעגן , побѣждать . נתאמצו בני יהודה (דה״ב י״ג י״ח) . ובספרי , בענין בבישת ועצימת עין , שנו אומץ אלא עיניו (בהעלותך פ״ד) , ועיין פעל העצה .

הפיעל . א) יוצא , עזר וחזק , שטארק , מוטהיג מאכען , укрѣплять, ободрять . אמצתיך אף עזרתיך (ישעיה מ״א י׳) , וחזקהו ואמצהו (דברים ג׳ כ״ח) , הקשה את לבו להתעצם להיות אמץ , אאמצכם במו פי (איוב ט״ז ה׳) , ובהתיחסו אל השם כח , לא יאמץ כחו (עמוס ב׳ י״ד) , ואיש דעת מאמץ כח (משלי כ״ד ה׳) . ובהשאלה ובנים בשלות אמצו (ישעיה ל״ה ג׳) , ותאמץ זרועתיה (משלי ל״א י״ז) . ובהתיחסו אל השם לב , ענינו הקשיות הלב והגברו , פער־הארטען , פערשטאקקט מאכען , ожесточить . עד הוראת הפעל חזק , ואמץ את לבבו (דברים ב׳ ל׳) , לא תאמץ את לבבך (שם ט״ו ז׳) . ב) במובן הטבעי , חזק ותקן בבנין , בעפעסטיגען , אויבבעסערן , укрѣплять, починять . ויעמידו את בית האלהים על מתכנתו ויאמצהו (דה״ב כ״ד י״ג) חזקו בדקו . ובהשאלה באמצו שחקים ממעל (משלי ח׳ כ״ח) , קבעם בתוקף שלא ימוטו , עד שנאמר תרקיע עמו לשחקים חזקים כראי מוצק (איוב ל״ז י״ח) (עיין בספק) , ויאמץ לו בעצי יער (ישעיה מ״ד י״ד) ית ומתקיף ליה , ורש״י פי׳ עושה לו החוקים בין לחזוק בין למי במיני עצים המשונים זה מזה במראיהן , ומלת לו מוסבת על הפסל . ולדעת הרשד״ל מלת לו חוזרת לאדם עושה הפסל , שהוא עושה לו חוזק בעצי יער , מכין לעצמו עצים הרבה בכדי שיוכל לבחור לו הטוב שבהם , פערשטארקען , פערזיכערן , снабжать . והגיזיניום פירשו במובן חוזק של יעוד , פעסטזעצען , определить . מזה בחירה בדבר , שהוא כמו שמחזיק בו , ומוציאו לו מן השאר , אויסוועהלען , выбирать . עד שמוש הפעל חזק , החזקתיך מקצות הארץ (שם מ״א ט׳) . ובהוראה זו פירש גם ועל בן אמצת לך (תהלים פ׳ ט״ז י״ח) . ולדעתנו יתכן שיצא הפעל אמץ בהשאלה להוראת הנטיעה , פפלאנצען , садить, сажать . כי העץ הנטוע מתחזק במקומו ומשתרש בו . וזה ענין ויקח לו תרזה ואלון ויאמץ לו בעצי יער (ישעיה מ״ד י״ד) , לקח את התרזה והאלון ממקום גדולם ויטע אותם לו לצרכו בין עצי יער שלו , וגדלו לשם עצי מתחלה , ומפסל ומפרש נטע ארן . ומזה גם , על בן אמצת לך (תהלים פ׳ ט״ז י״ח) , מקביל אל הקודם והכנה אשר נטעה ימינך (עיין בן) , וכן משל ירמיה את כנסת ישראל לזית רענן ואמר , ה׳ צבאות הנוטע אותך (י״א י״ז) . ולהפך מצאנו בפעל נטע הוראת חזוק , לנטע שמים (ישעיה נ״א ט״ז) , תחת הנאמר במקום אחר , באמצו שחקים ממעל (משלי ח׳ כ״ח) , וכן , כמשמרות נטועים (קהלת י״ב י״א) . ג) ובתוספתא בענין כבישה וסגירת העינים , המרצה לאמץ עיני המת בשבת (שבת י״ח י״א) , צושליסען , смыкать .

ההתפעל , כענין הקל עומד , ויך שטארקען , מוטהם אל הלב , крѣпиться . חזק ויאמץ לבך (תהלים כ״ז י״ד) , חזקו ויאמץ לבבכם (שם ל״א כ״ה) , ולא נמצא יותר במקרא .

מִשְׁפְּטֵי ה' אֱמֶת (תהלים י"ט י') ושעורו מִשְׁפְּטֵי ה' מִשְׁפְּטֵי אמת, כי בשלה ברחוב אֱמֶת (ישעיה נ"ט י"ד), ותקודם והוסג אחור משפט וצדקה, ותהי הָאֱמֶת נעדרת (שם שם ט"ו) והבפל, וסר מרע משתולל, אנשי אֱמֶת שנאי בצע (שמות י"ח כ"א), ירושלם עיר הָאֱמֶת (זכריה ח' ג') עיר שנקראה גם קריה נאמנה (ישעיה א' כ"א). הטוב והישר וְהָאֱמֶת (דה"ב ל"א כ') . ומזה ז) בהשאלה אל כלל תורת ישראל, לעהרע גאטטעס, учение божье. והשלך אֱמֶת ארצה (דניאל ח' י"ב), ולהשכיל בַּאֲמִתֶּךָ (שם ט' י"ג), ומזה הדריכני בַאֲמִתֶּךָ (תהלים כ"ה ה') מקביל אל הקודם דרכיך ה' הודיעני וגו'. מן ההוראות השונות האלה נראה כי השם אֱמֶת כולל כל ציורי הטוב והישר והצדק והחסד, ולא התיחד להוראת מושג מיוחד, ולפי זה יתבן שיתפרש השם הזה במקומות הנזכרים ובכרומה להם, במובן אחד ממה שפרשנו, ועיקר הוראתו דבר קיים ונאמן, כי כל מעשי הטוב והיושר והחסד והצדק, הם מתקיימים ונשמרים, וכמו כן הם יוצאים מלב נאמן ומחשבה טהורה ונאמנה, וכן יכלול השם קשוט בארמית את כל ההוראות האלה והקרובות להן, וחז"ל בללו את כלן באמרם, קושטא קאי שקרא לא קאי (שבת ק"ד ע"א).

ובספרי המחקר התיחד השם אֱמֶת, למה שישוה לו המציאות, והרחיבו הוראתו והבדילו בין האמת ההגיוני, לאָגישע ואהר־הייט, логическая истина, שהוא ההסכמה בין ציורי הענינים, ובין האמת המדעי, מעטאפֿיזישע ואהרהייט, метафизическая-истина, שהוא ההסכמה בין הציור והמצויר. וכן גזרו ממנו פעל בבנין פִּיעֵל:

8) אִמֵּת, הוכחת דבר שהוא אמת, פֿיר ואהר ערקלערען, признать за-истину. מְאַמֵּת, ובדברי הפלוסופים הדתיים התיחד התאר מְאַמֵּת, מְאַמְּתִים למחזיקים בדעות ואמונות אמתיות שנתבררו מצד העיון השכלי ולא וספיק להם המקובלות והמפורסמות (הר"ש בן תבון בפירוש המלות הזרות לס' מורה הנבוכים), ובא גם בהתפעל, ואמרו: יִתְאַמֵּת לך הדבר, כְּשֶׁיִּתְאַמֵּת אליו, זיך בעוואהרהייטען, оправдываться. וגזרו ממנו גם: הִתְאַמְּתוּת, שה"פ, ברור אמתות הדבר, בעוואהרהייטונג, оправдыва-nie. עם התאמתות ודקדוק העיון (מו"נ א' נ"ב).

2) אֲמִתִּי, ברחול השם תאר, נאמן, וואהרהאַפֿטיג, истинный. מתוך שיודעים בהקב"ה שֶׁאֲמִתִּי הוא לפיכך לא כזבו (יומא ס"ט ע"ב), ונתיל הרבה בספרי באו"ם, ואמרו ברעות ואמונות, אֲמִתִּיּוֹת כשיהיה הנמצא מחוץ לשכל במציאות שוה למה שיאמין בתוך השכל (הר"ש בן תיבון שם). שנבואת משה רע"ה היא אמתית (שלשה עשר עקרים).

3) אִמּוּת, בספרי המחקר. שה"פ החלטת דבר אמת, בעוואהרהייטונג, הוא אמות לשתי הנפשות שהן כן בלא ספק (אמונות ודעות מאמר ו' י"ח) התודעות אִמּוּת מהותה (עקידת יצחק שער א').

8) אֲמִתָּה, אֲמִתּוּת, ש"נ. א) גדר העצם המחייב שאנו נופל תחת הספק, דאס וואהרע פריגציפ, דאס וועזענטליכע, сущность. אין אמתתו, כאמתת אחד מהם (יד החזקה, יסודי התורה א' ג'), הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו (שם שם ד'), והוא העתקה ממלת חקיקה בערבית ב) למה אמתי, איינע וואהרהייט, истина. היו האמתיות נפסדות (אמונות ודעות ג'), ובספרי המחקר, האמתיות הדתיות, האמתיות המקובלות.

2) בֶּאֱמֶת, במשנה. מלת הטעם לחייב שלילת האמור מקודם או למעט כללותו, כענין מלת אֲבָל במקרא. אבער, но. והוא העתקת מלת הטעם הנהוגות בלשון ארמית, בְּקוּשְׁטָא, בְּרַם (שנגזרו מן קְשׁוֹט, בְּרִי, בהוראת אמת ויציב) שעקרו לאמת ולחייב. ודומה להן בלשון רומית, verum, ובמשנה השתמשו במלת בֶּאֱמֶת (בהעתקתה ללשון עברית) לחיוב שלילת הקודם (הרשד"ל) (עיין אֲבָל). אין תורמין מטהור על הטמא וכו' באמת אמרו העגול של דבלה שנטמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו (תרומות ב' א'), וביחד עם מלת אֲבָל, למעט את היוצא מן הכלל. ולא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן תנוקות קוראים אבל הוא לא יקרא (שבת א' ג').

אומן ואומן (פאה ד׳ ה׳), פועלים אוכלין בהליכתן מאומן לאומן (ב״מ ו׳ ד׳), וברבוי, פועלים אוכלין ענבים בראשי אומניות שלהם (ב״מ פ״ט ע״ב), ובספרי, שהלכו בה (בארץ ישראל) ארבעה אומנין שתי וערב (דברים פ׳ כ״ב). ובת״י לא תכלה פאת שדך, לא תסיפון אוּמָנָא תרא (ויקרא י״ט ט׳), וכן תתם ופאת זקנם (שם כ״א ה׳) וְאוּמָנָא דיקניהון. לדעת לעוזי עקרו בלשון יונית, ὄγμος, ליניע, רייהע, פורכע. והנראה שמקורו עברית ארמית מלשון אָמַן, אֹמֶן, במובן תקון דבר לתכליתו, ומזה אומן שורה ישרה ומכוונת.

אֱמֶת, ש״ם. לפי המוסכם הוא משרש אמן, והראוי אֲמֶנֶת נפלה נו״ן לכבד פעל. עד תת מן תְּנֶת, ובכנוי אֲמִתּוֹ אֲמִתְּךָ. ונרדף בעיקר הוראתו לשם אֱמוּנָה. א) קיום נאמן, דבר קיים עומד ומתמיד בזמן, שאינו מקבל שנוי, פעסטיגקייט, בע-שטענדיגקייט, твердость, прочность. ביחוס אל המעמד המדיני בכלל או מעמדו של אדם בפרט. שלום ואמת יהיה בימי (מ״ב כ׳ י״ט ישעיה ל״ט ח׳), ותרגומו קשוט. והכונה מעמד מנוחה שלמה שלא תשתנה לרעה, הצלחה קימת, והיה אמונת עתך (ישעיה ל״ג ו׳), ועתרת שלום ואמת (ירמיה ל״ג ו׳), כי שלום אמת אתן לכם (שם י״ד י״ג), ומזה דברי שלום ואמת (אסתר ט׳ ל׳). ב) דבר נכון וברור מצד עצמו ומסולק מן הספק, ריכטיגקייט, געוויסס-הייט, точность, достовѣрность. ובא כסומך לשם אחר במובן שם תאר, אשר הנחני בדרך אמת (בראשית כ״ד מ״ח), רעכטער וועג, настоящій путь. ונתתם לי אות אמת (יהושע ב׳ י״ב), וזרע צדקה שכר אמת (משלי י״א י״ח), לעד אמת ונאמן (ירמיה מ״ב ה׳). ועל דרך תאה״פ, והנה אמת נכון הדבר (דברים י״ג ט״ו), ואם אמת היה הדבר (שם כ״ב כ׳), ריכטיג, точно. ג) הסכמת הדבור עם המציאות, וכמו כן הסכמת הדבור עם המחשבה והרצון, וואהרהייט, истина. והפוכו שקר, ויבחנו דבריכם האמת אתכם (בראשית מ״ב ט״ז), להודיעך קשט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחיך (משלי כ״ב כ״א), אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה׳ (מ״א כ״ב ט״ז), ודבר אמת בלבבו (תהלים ט״ו ב׳), שפת אמת תכון לעד (משלי י״ב י״ט), ואמת לא ידברו למדו לשונם דבר שקר (ירמיה ט׳ ד׳), באמת שלחני ה׳ (שם כ״ו ט״ו). ובמובן זה לדעת המפרשים נאמר, וה׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם (שם י׳ י׳) ושעורו, וה׳ אלהים אלהי אמת, וזה שהוא אלהים חיים, וכמו שנאמר בהפוך ללא אלהי אמת (דה״ב ט״ו ג׳), פדיתה אתי ה׳ אל אמת (תהלים ל״א ו׳) ועיין בסמוך. ובענין זה השתמשו בו חז״ל תמיד, חותמו של הקב״ה אמת (שבת נ״ה ע״א, יומא ס״ט ע״ב), ובירושלמי חותמו של הקב״ה אמת, מהו אמת וכו׳ א״ר בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם (סנהדרין פ״א י״א). ואמרו, כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית (שבת י׳ א׳). ובמובן אחר שצריכה שרטוט כאמתה של תורה (מגילה ט״ז ע״ב), כעקרה ודינה של תורה. ד) נאמנות בהבטחה ובשמירת הברית, השמר אמת לעולם (תהלים קמ״ו ו׳), ובמובן זה הוא נרדף לשם חסד, טריי, вѣрность. אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני בראשית כ״ד מ״ט), החסד הוא הטוב שמבטיחים לעשות, והאמת הוא נאמנות ההבטחה, ועשינו עמך חסד ואמת (יהושע ב׳ י״ד), ובתאר אל השי״, ורב חסד ואמת (שמות ל״ד ו׳), כל ארחות ה׳ חסד ואמת (תהלים כ״ה י׳), לא כחדתי חסדך ואמתך (שם מ׳ י״א), ועד שחקים אמתך (שם נ״ז י״א), והקודם עד שמים חסדך (ועיין אמונה), ובהוראה זו נראה לפרש, וה׳ אלהים אמת (ירמיה י׳ י׳) וכמו שמפרש, מפני שהוא אלהים חיים ומלך עולם, שאינו עובר וחולף, ויוכל לעמוד בהבטחתו (ועיין לעיל), וכן אל אמת (תהלים ל״א ו׳) שהוא כמו האל הנאמן שמר הברית והחסד (דברים ז׳ ט׳). ויכלול ג״כ ה) מחשבה טובה וכונה טהורה בלא שום פניה, אויפ-ריכטיגקייט, искренность. אם באמת אתם משחים (שופטים ט׳ ט״ז), באמת ובלב שלם (ישעיה ל״ח ג׳). ו) צדק, יושר, גערעכטיגקייט, בידערקייט, правда, правдивость, честность,

אלא נאמנות שיש אחריה ההוד ומחשבה (יד החזקה יסודי התורה ח' א') .

אָמְנָה , מלת תאה״פ . לאמת ולקיום דבר , וואהרליך , געוויס , פֿירוואהר, истинно, дѣйствительно . וגם אָמְנָה אחותי היא (בראשית כ' י״ב) ותרגומו בקושטא , אָמְנָה אנכי חטאתי (יהושע ז' כ') , ורוב שמושה , בחלוף הה״א במ״ם .

אָמְנָם , תאה״פ . מעין הקודם , ורובו חיוב דבר אחד בכונה להראות אפשרות מציאות הפכו או סותרו , כי אָמְנָם כי גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממנו (רות ג' י״ב), והטעם, כמו נניח שאנכי גאל אבל יש גם גאל אחר , אנגענאממען , положимъ . אָמְנָם כי אתם עם וגו' גם לי לבב כמוכם (איוב י״ב ב' ג') , אָמְנָם ה' החריבו מלכי אשור את הגוים וגו' כי לא אלהים המה (מ״ב י״ט י״ז י״ח) . ובא גם בהחלטה גמורה , פֿירוואהר , וואהרליך , געוויסס , подлинно, дѣйствительно . אָמְנָם ידעתי כי כן (איוב ט' ב'), אף אָמְנָם אל לא ירשיע (שם ל״ד י״ב) , ובקובץ תחת הקמץ :

אֻמְנָם , כעין הקודם , ובא בדרך השאלה והתימה , האף אֻמְנָם אלד ואני זקנתי (בראשית י״ח י״ג), איזט עס מעגליך , זאלל עס ווירקליך זיין ? дѣйствительно ли, возможно ли . ותרגומו הברם בקושטא , ובה״א האֻמְנָם לא אוכל כבדך (במדבר כ״ב ל״ז) , כי האֻמְנָם ישב אלהים על הארץ (מ״א ח' כ״ז) , האֻמְנָם אלם צדק תדברון (תהלים נ״ח ב') . ובטעם תוספת המ״ם בסוף אמרו המבארים שהוא משרידי סמני היחס שהיו נהוגים לפנים בלשון עבר , ודומה לו יומם , ונמצא דוגמתו בלשון ערבית .

אֹמְנָה , ש״נ . במלאכת הבנין , לא נמצא כי אם פעם אחת וברבוי . ואת האֹמְנוֹת אשר צפה חזקיה (מ״ב י״ח ט״ז) י״ת סקופיא , שוועללע , порогъ . וי״מ עמודים לחזוק הבנין , זיילע , פֿפֿיילער , столбъ . והוא מלשון אמן בהוראת חזוק וקיום .

אָמוֹן , שם פ״א במקרא תמורת השם הָמוֹן בחלוף אל״ף בה״א , ואת יתר הָאָמוֹן (ירמיה נ״ב ט״ו) , געמיינעס פֿאלק , פֿאלקסמענגע , простой народъ, толпа народа . ובמלכים (ב' כ״ה י״א), נאמר במקומו הֶהָמוֹן . ובירמיה במקום אחד באותו ענין (ל״ט ט') נאמר תחתיו יתר העם ; אך מה שכבר נאמר מקודם באותן הפסוקים נ״ב יתר העם צ״ע (ועיין המון) .

אָמוֹן , שע״פ . א) בן מנשה מלך יהודה, בן עשרים ושתים שנה היה במלכו ושתים שנה מלך כי קשרו עליו עבדיו וימיתוהו (מ״ב כ״א י״ט — כ״ג) . ב) אָמֹן חסר וי״ו , שר עיר שמרון , בימי אחאב (מ״א כ״ב כ״ו) . ג) אבי משפחה אחת מעולי הגולה. בני אָמוֹן (נחמיה ז' נ״ט) ובעזרא (ב' נ״ז) נאמר תחתיו אָמִי . השם אָמוֹן נגזר משרש אמן , אם בענין אמונה , טרייע , вѣрный , או בענין גדול וחנוך , פֿלעגלינג , питомецъ.

אָמוֹן , שע״פ . אחד מאלהי מצרים , אשר עבדוהו בעיר נא , הנני פוקד אל אָמוֹן מנא (ירמיה מ״ו כ״ה) ועל שמו נקראת גם העיר נֹא־אָמוֹן (נחום ג' ח') (עיין נא המון , בַּעל הָמוֹן) . לדעת המבארים , מקור השם הזה מלשונות בני שם, וענינו כמו אָמוֹן בעברית .

אֲמָנָה , שע״פ . א) אחת מגבעות הר הלבנון, תשורי מראש אֲמָנָה (שה״ש ד' ח') תרגומו טור תלגא ; לדעת רש״י הוא הנקרא בברייתא אַמְנוֹן , כל ששופע ויורד מטור אמנון (גיטין ח' ע״א) (ועיין מחקרי ארץ) . ועל שם ההר נקרא ב) אחד הנהרות היוצאים ממנו אֲמָנָה , הלא טוב אֲמָנָה ופרפר נהרות דמשק (מ״ב ה' י״ב) והכתיב אֲבָנָה , וי״א שההר נקרא על שם הנהר שקראו לו אֲמָנָה מלשון חזק , נהר שוטף בחוזק עד השם אֵיתָן , שנופל גם על נהר שוטף תמיד ולא יכזבו מימיו .

אַמְנוֹן , שע״פ . א) בן דוד המלך , בכורו לאשתו אחינעם היזרעאלית (ש״ב ג' ב') , ואבשלום קרא לו אֲמִינוֹן (שם י״ג כ') דרך בזיון . ב) בן שימון מבני כלב בן יפנה (דה״א ד' כ') .

2) אוּמָן , במשנה , שורה ישרה בשדה , פאה , געראדע ליניע , רייהע , прямая линія, рядъ . ונותנין פאה מכל

אל אמונה ואין עול (דברים ל"ב ד'), אם יש
עשה משפט מבקש אמונה (ירמיה ה' א'),
והאמונה אזור חלציו (ישעיה י"א ה') והקודם,
יהוה צדק ותר, אין קורא בצדק ואין נשפט
באמונה (שם נ"ט ד'). וכן ואמונה עניתני
תהלים קי"ט ע"ה) כמו באמונה, מקביל אל
הקודם, ידעתי ה' כי צדק משפטיך, וצדיק
באמונתו יחיה (חבקוק ב' ד'), ועיין בסמוך.
יש בא ברכה, איש אמונות רב ברכות
משלי כ"ח כ'). 2) ובמשנה לענין החזקת איש
לנאמן, צוטרויען, פערטרויען, גלויבען .. вѣра въ
.. довѣріе въ שכן על אמונתו הלוהו (ב"ב
"י), באמונת חכמים (אבות ו' ח') אמונה
בחכמים ובדבריהם. ובמדרש, בזכות
אברהם שהאמין בהקב"ה היא האמונה
שישראל נוחלין בה ועליו הכתוב אומר
וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב' ד'), גלויבע,
вѣра. (שמו"ר כ"ג). ועל הרוב השתמשו
חז"ל לענין זה במלת אמנה, האמנה (עיי"ש),
אבל המחברים החזיקו בשם אמונה, ונהגו
להשתמש בו במובן קבלת דברים בלבב
שלם, גלויבען, вѣра. וביחוד בבחינת למודי
התורה, אני מאמין באמונה שלמה, וכמו
כן בענין למודי התורה שנתלים בקבלת
הלב, רעליגיאנס-וואהרהייטען, истины вѣры.
ר' יהודה הלוי אמר: ידועת אמונות דתי
השקרים (דיואן סימן כ"ט), ואמר עוד, אך
קחה אמונות גם היו אמונות (שם ס' ע"ד)
הראשון במובן אמונה, והשני מענין האמונים
עלי תולע, והכונה שמרו האמונות שנתגדלו
ונתחנכו בהן. וספרו של רבינו סעדיה
ג'און בהעתקה נקרא האמונות והדעות.
וכן בכלל למודים שנתלים בהאמנה: כמו
שתמצא רבים מן הפתאים ישמרו אמונות
לא יציירו להם ענין בשום פנים (מורה
נבוכים א' נ'). וכן אמרו, אמונות ודעות נפסדות,
ונתיחד כמו כן אצלם השם אמונה לתורה
ודת בכלל, רעליגיאן, вѣра, религія.
אמנה, ש"נ. בכתה"ק האחרונים הסכמה
גמורה ומוחלטת בכריתת ברית
לקיום דבר, פעסטגעזעצטעס בינדניסס, завѣтъ
договоръ. אנחנו כרתים אמנה (נחמיה י'
א'). ומזה, חק קבוע, סדר מתוקן ומקובל,
בעשלאססענעס, פערפפליכטונג, обязательство.
ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו
(נחמיה י"א כ"ג) חק קבוע עליהם לעבוד
עבודתם איש דבר יום ביומו, ורש"י פי'
חק פרנסה קבוע, איין פעסטגעזעצטעס געהאלט,
определенное содержаніе. ובדרז"ל א) בענין
אמונה, טריי, גלויבע, вѣрность, вѣра.
ופסקו אנשי אמנה (סוטה ט' ח'), כמו איש
אמונים במקרא. וביותר ביחס אל מצות
ה', הקדימו אמנה לשבועה (שהש"ר ב' ג'),
ומחוסר אמנה היה (ב"ר ל"ב), כל מי שיש
לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו
אלא מקטני אמנה (סוטה מ"ח ע"ב). ומזה
בספרי המחברים, האמנה בה"א הפעיל
והאמנה איננה הענין הנאמר בפה אבל
הענין המצויר בנפש כשיאמינו בו שהוא
כן כמו שיצויר (מורה נבוכים א' נ'ן).
ב) ההתחייבות שאדם מתחייב את עצמו
לחברו רק על דרך האמונה בו, אסור לו
לאדם שישהה שטר אמנה בתוך ביתו
(כתובות דף י"ט ע"א), שטר שלא לוה עליו
כלום אלא כתבו ומסרו למלוה שאם יצטרך
ללות ילוה והאמינו שלא יתבענו אלא א"כ
מלוהו (רש"י). העדים שאמרו אמנה היו
דברינו אין נאמנים (ב"ב מ"ח ע"ב), לא ראינו
שהלוהו אלא כתבנו לו עדות על שטר
אמנה, שהאמין הלוה למלוה שאם יצטרך
ילוהו; עושין אמנה בפירות ואין עושין
אמנה בדמים (ב"מ ס"ג ע"א), התקשרות באמנה,
עושין אמנה בפירות, נותנים מעות באמנה
על פירות כשער של עכשיו שיוצא בשוק
על מנת לקבל פירות אחרי איזה זמן
אפילו אם יוקירו, אבל אין עושין אמנה
בדמים, אין נותנים מעות על הפירות
שפסקו מקחם על מנת כשיוקירו הפירות
יקבל דמיו בחזרה כפי מה שיוקירו; אמנה
היתה לי ביני לבינו (כתובות פ"ז ע"ב).
אמנה, שה"פ. גדול, חנוך, ערציהונג,
פפלעגע, воспитаніе. כאשר היתה
באמנה אתו (אסתר ב' כ'), בימי אמנה.
3) נאמנות, בספרי המחברים. כמו אמונה
פערטרויען, גלויבע, вѣра. לא
האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם

עצות מרחוק אמונת אֹמֶן (ישעיה כ״ה א׳), העצות אשר יעצת בימים קדמונים, קיימת והוצאת לאור עולם לקיום חזק ותמיד, או באמונה ואמת, (עיין אמונה) ולא נמצא יותר במקרא.

אָמוֹן, אֵמֻן, א) שם, שמירת ההבטחה בלב שלם, טרייע, רעדליכקייט, вѣр-ность. ועם זה יושר, מישרים, רעדליכקייט, честность. בנים לא אֵמֻן בם (דברים ל״ב כ׳), וכן תרגם אנקלוס דלית בהון הימנו, ורש״י בפירוש הראשון פי׳ מענין גידול ותנוך, ערציהונג, צוכט, воспитаніе, дисци-плина. אין גדולי נכרים בהם הוריתם בדרך טובה ומדו ממנה. ב) ש״ת, נאמן, במובן המוסרי ישר חסיד, טרייע, רעדליכע, вѣрный, честный. ולא נמצא כי אם בל״ר, כי פסו אֱמוּנים מבני אדם (תהלים י״ב ב׳), ותרגומו מְהֵימְנַיָּא, והקודם כי גמר חסיד, וכן אֱמוּנים נצר ה׳ (שם ל״א כ״ד), וגם כאן ת״י מְהֵימְנַיָּא, והקודם כל חסידיו. ומזה, אנכי שלמי אֱמוּנֵי ישראל (ש״ב כ׳ י״ט), אנכי שלוחה מקהל השלמים והנאמנים בישראל למלכם, שני נסמכים אל סומך אחד, ומזה בפיוט, אֱמוּנים גשו לנצוח איום (קרובות לנעילה), ומזה:

אֱמוּנִים, ש״ם. נאמנות, יושר, מישרים, טרייע, רעדליכקייט, вѣрность, честность. וציר אֱמוּנים מרפא (משלי י״ג י״ז), כנגד ציר נאמן (שם כ״ה י״ג), עֵד אֱמוּנים לא יכזב (שם י״ד ה׳), ואיש אֱמוּנים מי ימצא (שם כ׳ ו׳) (עיין אמונה), גוי צדיק שומר אֱמֻנִים (ישעיה כ״ו ב׳).

אֱמוּנָה, ש״ם. א) חוזק וקיום תמיד, פעסטיגקייט, твердость. ויהי ידיו אֱמוּנָה (שמות י״ז י״ב), כאשר תמכו ידיו היו יכולות לעמוד נצבות לצד מעלה בחוזק. ובהשאלה והיה אֱמוּנַת עתיך (ישעיה ל״ג ו׳), חוזק ועצם עתיך, והכונה הצלחת עתיך תהיה קיימת ומתמדת ובלתי משתנה לרעה, והכפל, חסן ישועת, פעסטיגקייט, זיכערהייט, אונאנגרייפבארקייט, безпечность, незыблемость. ושעדו והיה עתיך עת אמונה, במובן תאר הפעל, פעסט, твердо, крѣпко. ומזה, המה יסד דויד ושמואל הרואה בֶּאֱמוּנָתָם (דה״א ט׳ כ״ב), להיות יסודם יסוד קיים, פֿיר דיא דויער, на долгое время. או בכחם ובעז ממשלתם בעם, מיט איהרעם איינפֿלוסס, своимъ вліяніемъ. כי בֶּאֱמוּנָה המה (שם שם כ״ו) בתמידות; ועל הרוב בא במובן המוסרי ב) שמירת דבר שנצטוינו בו בלב נאמן, טרייע, вѣрность. אבדה הָאֱמוּנָה (ירמיה ז׳ כ״ח), והקודם לא שמעו בקול ה׳ וגו׳. ורעה אֱמוּנָה (תהלים ל״ז ג׳), את צדקתו ואת אֱמֻנָתוֹ (ש״א כ״ו כ״ג) חסר ו״ו, וביותר בענין קיום ההבטחה בשלימותה, ועל הרוב ביחוס אל השי״ת והבטחתו על ידי הנביאים, ובענין זה בא נרדף על הרוב עם חסד, וחסדי לא אפיר ולא אשקר בֶּאֱמוּנָתִי (תהלים פ״ט ל״ד), עד שנאמר האל הנאמן שומר הברית והחסד (דברים ז׳ ט׳), ההבטחה היא חסד וקיומה היא אמונה. וֶאֱמוּנָתִי וחסדי עמו (תהלים פ״ט כ״ה), ה׳ בהשמים חסדך אֱמוּנָתְךָ עד שחקים (שם ל״ו ו׳), לדר ודר אֱמוּנָתְךָ (שם קי״ט צ׳) מוסב אל הקודם, לעולם דברך נצב בשמים, עצות מרחוק אמונה אֹמֶן (ישעיה כ״ה א׳), מוסב אל הקודם, עשית פלא, ומפרש עשית את העצות אשר יעצת מרחוק, באמונה ואמן, והכפל להפלגה. ומזה ג) במובן אמת, וואהרהייט, истина. הפך שקר, וידרכו לשונם קשתם שקר ולא לֶאֱמוּנָה גברו בארץ (ירמיה ט׳ ב׳), ועשי אֱמוּנָה רצונו (משלי י״ב כ״ב), והקודם תועבת ה׳ שפתי שקר, דרך אֱמוּנָה בחרתי (תהלים קי״ט ל׳), והקודם דרך שקר הסר ממני. ומזה, בלב שלם, מבלי רמיה ובגידה, עהרליכקייט, געוויססענהאפֿטיגקייט, רעדליכקייט, честность, добросовѣстность. כי בֶאֱמוּנָה הם עשים (מ״ב י״ב ט״ז) חסר ו״ו, בֶּאֱמוּנָה ובלבב שלם (דה״ב י״ט ט׳), בכונה טהורה ובלא שום פניה, אויפֿריכטיגקייט, אינניגקייט, искренность. וכן וארשתיך לי בֶּאֱמוּנָה (הושע ב׳ כ״ב), כי בֶּאֱמוּנָתָם יתקדשו קדש (דה״ב ל״א י״ח). ובא גם ד) בהוראת צדק ומישרים, גערעכטיגקייט, праведность, прав-дивость. כי מעשה הצדקה נאמנים וקיימים,

תפר כהרכו והאומן מכליב (מ״ק א׳ ז׳), האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך (ברכות ב׳ נ׳), השוכר את האומנים (ב״מ ו׳ א׳). ובגמרא התיחד, למקיז דם, אָדערלאַססער, кровобросатель. רופא ואומן (ב״ב כ״א א׳), קרנא דְאוּמְנָא (מכות ט״ז ע״ב), וכמו כן למוהל בעשניידער, обрѣзатель. האי אוּמְנָא דלא מייץ סכנה (שבת קל״ג ב׳).

2) **אוּמָּנוּת, אוּמָּנוּ**, ארמית, שם נקבה. חרשת, מלאכה, קונסט, האַנדווערק, художество, ремесло. ובחרשת אבן, ת״א וּבְאוּמָנוּת (שמות ל״א ה׳) ובמשנה, לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (קדושין דף פ׳), כל שאינו מלמד את בנו אומנות מלמדו ליסטות (שם דף כ״ט א׳), וכולל כל עסק ופרנסה ע״י עבודה, ארבייט, פּראָפעססיאָן, дѣло, промыселъ, שלא תהא אומנותו בכך (שביעית ג׳ ד׳), וברבוי. שלש אוּמָנִיּוֹת עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות ואלו הן החייטין הספרים והכובסין (פסחים ד׳ ו׳). וכמו כן עבודת המלך, פראָהנדינסט, барщина. השותפין שנפל אחד מהם לְאוּמָנוּת (ב״מ פ׳ ד׳), וע״ד המליצה, שכך אומנותו של יצר הרע (שבת דף ק״ה ע״ב), ובמדרש למלך שעשה סעודה והיה קורא אומניות (במדבר פ״ז), לפי הענין נראה שענינו בעלי פקודות ומשמרות, בעאַמטע, чиновники. והוא מן נפל אחד מהן לאומנות. **בַּעַל אוּמָנוּת**, כמו בעל מלאכה, האַנדווערקער, ремесленникъ. וכשעני נכנס שם היה מכיר בעלי אומנותו (סוכה דף נ״א ע״ב), אין בעלי אומניות רשאין לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעסוקין במלאכתן (קדושין דף ל״ג ע״א).

אָמֵן, א) ש״ת. למי שהוא נאמן בדבריו ויש לסמוך עליו, צופערלעססיג, טריא, вѣрный. או מי שהנראה ממנו מסכים עם המציאות, וואַהר, истинный. ובא על שם, יתברך באלהי אָמֵן וגו׳ ישבע באלהי אָמֵן (ישעיה ס״ה ט״ז) כמו אלהים אמת גאָטט דער טרייע, דער וואַהרהייט, Богъ вѣрности, истины. ומעמו כש״ת, דער טרייע, דער וואַהרע גאָטט, вѣрный, истинный богъ.

ב) תאר הפעל, בטעם היחול והבקשה שקיום הדבר האמור, עס מאָגע בעשטעטיגט ווערדען, אמען, да исполнится, аминь. **אָמֵן** כן יעשה ה׳ (ירמיה כ״ח ו׳), וענו כל העם ואמרו אָמֵן (דברים כ״ז ט״ז), ולחזוק הענין בא כפול, ואמרה האשה אָמֵן אָמֵן (במדבר ה׳ כ״ב), ובמובן התלטה לקיום דבר שהוא אמת ויציב, וואַהרליך, געוויססליך, подлинно, истинно. בסוף כמה מזמורי תהלים, ברוך ה׳ אלהי ישראל וגו׳ אָמֵן וְאָמֵן (תהלי׳ מ״א י״ד, ע״ב י״ט, פ״ט נ״ג). ובמדרש אָמֵן הזה יש בו שלש אספליאות (משמעות) שבועה וקבלה ואמנה (דברים רבה ז׳). ובתפלה ענינו ידוע, שמצוה לענות אמן אחרי כל ברכה וברכה, ובברייתא, אין עונין לא אמן חטופה (שקורא האל״ף בחטף) ולא אמן קטופה (שמחסר קריאת הנו״ן) ולא אמן יתומה (שלא שמע הברכה) (ברכות ד׳ מ״ז ע״א).

אָמוֹן, ש״ת. פעם אחת במקרא, ואהיה אצלו אָמוֹן (משלי ח׳ ל׳), לדעת רש״י הוא מן אמן, ש״ת לחנוך ומגודל ע״י אֹמֵן, פפלעגלינג, פפלעגעקינד, питомецъ. והוא משותף לזכר ולנקבה. ובמדרש פרשוהו באופנים שונים קרובים בענין אחד, אָמוֹן פדגוג, מכוסה, מוצנע, רבתא, (ב״ר א׳). ותקרוב אל הפשט מה שאמרו, התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב״ה (שם) (והוא מן אֻמָּן), ווערקציינג, орудіе. ומתרגום השבעים נראה שפרשוהו בהוראת אֻמָּן, אומן, בקי וחכם במלאכה, ומשותף לזו״נ, ווערקמייסטער, ווערקמייסטערין, קינסטלער, קינסטלערין, художникъ-ница. והטעם התורה או החכמה היתה האומן של יוצר העולם שעל ידו הוציא רצונו אל המציאות. וכן הבין בעל ספר חכמת שלמה (פרשה ז׳ פסוק כ״ב), ור״ש בן גבירול אחרי שהקדים לאמר, והחכמה היתה אצלך אָמוֹן, פירש דבריו ואמר ומחכמתך אצלת חפץ מזומן, כפועל וְאָמוֹן, למשוך משך היש מן האין וכו׳ (כתר מלכות).

אֹמֶן, ש״ם. קיום חוק, או אמת ויציב במובן המוסרי, פעסטיגקייט, טרייע, וואַהרהאַפטיגקייט, вѣрность, истинность.

להאמין, כמו ושמע השומע (ש"ב י"ז ט'), וכי ימות מת (במדבר ו' ט'). ובא בהשאלה, ולא יַאֲמִין כי קול שופר (איוב ל"ט כ"ד), לא יאמין גם אם ישמע קול שופר לא יפחד ולא יברח מפני קול השופר. והנכון כדעת המבארים שהוא 3) עומד ומן ההוראה הראשונה בשרש זה, היות חזק ואמיץ ומזה עמוד על מעמד אחד בחוק, פעסט שטעהן, крѣпко стоять. והטעם בשמעו קול שופר לא יוכל לעמוד תחתיו על מקומו כי אם ישיש לקראת המלחמה, וכמו שמסיים בדי שופר יאמר האח וגו' (שם כ"ה). ובספרי המחקר בא בענין קבלת למודי הדת שנתלים באמנת הלב, גלויבען, вѣрить. אשר הביא המאמינים מציאות התארים לבורא להאמין בהם. קרוב לאשר הביא מאמיני ההגשמה להאמין בה (מו"נ א' נ"ג). ובש"ת מַאֲמִין, דער גלויבינע, вѣрующій. הפך מכחיש וכופר. וחז"ל השתמשו לענין זה בפעל ידה, מודה בכל התורה (עיין ידה). וביחס הפעול, אמונות אמתיות ראוי שיאמינם כל בעל דת משה (עקרים א' כ"ז), ואמרו עוד, ואנשים נמשכו אחרי הדמיון והאמינוהו גשם בעל תארים (מו"נ א' נ"א) האמינו שהוא, גלויבטען דאָס ער, вѣрили что онъ. ובא, כי תַאֲמִינוּ וכי תשמאילו (ישעיה ל' כ"א) נטיה אל צד הימין, זיך רעכטס ווענדען, обращаться направо. והוא משרש ימן, והראוי כי תֵימִינוּ (עיין ימן). ובמשנה, בא גם :

4) בבנין פיעל, האגוזים שֶׁאִמְּנָן והבצלים שחופן (עוקצין ב' ה'), לפי המפרשים הוא מלשון ויהי אֹמֵן, גדל אותם והדביקם זה לזה, שחתך האגוזים בעודם לחים עם הענפים וגדל הענפים יחד כמין עבותות ועשה מהן חבל להצניעם יחד (הרא"ש), פלעכטען, плести. ובמובן אחר, מפני שֶׁמְּאַמֵּן את ידו (שבת קי"ג ע"א), מרגיל ומכוון את ידיו, איינאיבען, упражнять. לא הוא שתרם אלא אביו שֶׁאִמֵּן אחריו (תוספתא תרומות א' ד'), ענינו תקן, שתקן אחריו, ובפיוט עצתו מרחוק אִמֵּן לְאָמְנִי (קרובות א' שבועות לר' שמעון בר' יצחק). הרוו"ה פירש עש"ה עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כ"ה א') כבר מרחוק מקודם הבריאה היתה עצתו לְאָמְנִי, אבל לא פירש המלות, והנראה שעיקר הכוונה על הכתוב ואהיה אצלו אָמוֹן (משלי ח' ל'). וע"ד שאמרו במדרש אמון פדגוג וכו' אמון רבתא (ב"ר א'). והשעור עצות מרחוק אִמֵּן תקן וחשב עצות מרחוק לְאָמְנִי, לגדל ולרומם אותי. והשתמש בפעל אמן לשתי הוראות שונות, (עיין אָמוֹן), ורש"י בפירושו על אלהי אָמֵן (ישעיה ס"ה ט"ז), כתב שאימן ושמר הבטחתו זאת.

1) אֲמַן, ארמית כבעברית. גלויבען, יעמאנ-דען טרויען, вѣрить, довѣрять.

ולא נמצא כי אם בבנין אפעל, די הֵימִן באלהה (דניאל ו' כ"ד) חסר יוד, ובתרגומים ביוד, לא הֵימִין להון (בראשית מ"ה כ"ו), ולא הֵימֵנִית לפתגמיא (ת"י מ"א י' ז'). הבינוני כענין הנפעל בעברית, כל קבל די מְהֵימַן הוא (דניאל ו' ה'), טריא, צוּפערלֶעססיג, вѣрный, надежный. וּמְהֵימַן פשרה (שם ב' מ"ה), גלויבווירדיג, достовѣрный. והוא תרגום של נאמן, בכל ביתי נֶאֱמָן הוא (במדבר י"ב ז') ת"א מְהֵימַן, ויפה שער פירסט שנשתרש בו הה"א. ובאתפעל, כענין הנפעל בעברית וְיֵאָמְנוּ דבריכם (בראש' מ"ב כ') ת"א ויתהימנון.

אָמָן, ש"ת, למורגל ובקי באיזה מלאכה, יודע ומבין לעשותה בהשכל, ווערקמייסטער, קינסטלער, художникъ. מעשה ידי אָמָּן (שה"ש ז' ב'), ויש שמנקדים אותו אָמָּן בקמץ חטף ודגש, ויהיה מקוצר מן מְאֻמָּן, מְאֻמָּן, מבנין פועל, מורגל, געאיבט, опытный, искусный. ולא נמצא יותר במקרא וכנראה שמקורו ארמית, בהוראה זו היות בקי ומורגל, מלכין דְאוּמָּנָן לאגרא קרבא וכו' כאברא דְאוּמָּן למידש (ת"י ישעיה כ"א י'), ומזה :

2) אוּמָּן, ש"ת. ארמית בעל מלאכה חכם, או בעל מלאכה שצריכה למוד ותבונה, מעשה חשב (שמות כ"ז א'), ת"א עובד אומן, וכל הֶחָרָשׁ ת"י אוּמָּנַיָּא (מ"ב כ"ד י"ד). ומזה במשנה, לכל בעל מלאכה בכלל, האנדווערקער, ремесленникъ. ההדיוט

עבדיך כדוד נאמן (ש״א כ״ב י״ד) ומפרש, וסר אל משמעתך, ועם קדושים נאמן (הושע י״ב א׳), הפך הקודם סבבוני בכחש אפרים. ולא נאמנה את אל רוחו (תהלים ע״ח ח׳), ונאמן רוח מכסה דבר (משלי י״א י״ג), שומר הסוד שמוסרים לו. בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י״ב ז׳), בית ה׳ הוא המשכן ששם יתודע אל משה ויצוה אותו אל בני ישראל והוא ממלא אחרי מצותיו ואינו משנה שום דבר. ובענין: תם וישר, כשר, רעדליך, честный. איכה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעיה א׳ כ״א), עיר הצדק קריה נאמנה (שם שם כ״ו), ומזה עיני בנאמני ארץ (תהלים ק״א ו׳), והכפל הולך בדרך תמים, כי נאמנים נחשבו (נחמיה י״ג י״ג), עד שנאמר כי באמונה הם עשים (מ״ב י״ב ט״ז), ובא, מסיר שפה לנאמנים (איוב י״ב כ׳), יודעים לדבר כן, רעדע-פֿעסט, велеречивый. או שדבריהם נשמעים ונאמנים (עיין נאם), בשבטי ישראל הודעתי נאמנה (הושע ה׳ ט׳): שעוז הודעתי הודעה נאמנה. והנראה שהוא שֵׁם, דבר ברור ומדויק שאי אפשר להיות מסופק בהבנתו, געוויסעס, קלארעס, точное, ясное. ובא עד תאר הפעל, נאמנים פצעי אוהב (משלי כ״ז ו׳). לדעת המפרשים טעמו הפצעים שהאוהב פוצע נעשים באמונה כי הוא נאמן בבריתו, שרוחו נאמנה עמו, געטרייע, доброжелательный. יתכן שמקן אינון, ודומה כמו שקראו שתים בעין כמו נטעי נעמנים (ישעיה י״ז י׳) שים נחמדים, אנגענעהם, приятный. ואולי כוונו לזה גם חז״ל בדרשתם על הפסוק הזה ואמרו טובה קללה שקלל אחיה השלוני וכו׳ (תענית כ׳ ע״א). ובמשנה, נאמנים על הלקט וכו׳ (פאה ח׳ ב׳), ואינם נאמנים אלא על דבר שבני אדם נוהגין כן (שם), בגלויבט זיין, быть достовѣрнымъ. המקבל עליו להיות נאמן (דמאי ב׳ ב׳).

הפעיל, מן ההוראה השניה בנפעל.

א׳ החזקת איש לנאמן שהוא כדאי לסמוך עליו ולבטוח בו, פֿעסט אן יעמאנדען האלטען, זיך אויף יעמאנדען שטיצען, פֿערטרויען, признать надежнымъ, полагаться, довѣрять. וקשורו בברית, והאמן בה׳ (בראשית ט״ו ו׳), ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו (שמות י״ד ל״א), כי במצותיך האמנתי (תהלים קי״ט ס״ו), והנני מחזיק ודבק בם. אל תאמינו ברע (מיכה ז׳ ה׳) והכפל אל תבטחו באלוף. ועד ההשאלה, ולא תאמין בחייך (דברים כ״ח ס״ו), לא תוכל לבטוח בחייך אינך מוחזק שתחיה. ובמשנה; ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (אבות ב׳ ד׳), לא תוכל להיות בטוח בך כי תיטיב דרכך. ומזה בו קבלת דבר מפי אומרו בלב בטוח שהוא נאמן וקיים ושאין ספק באמתתו, פֿערזיכערט האבען, גלויבען, вѣрить. וקשורו על חרוב ביחס שאליו, אם אל גוף המדבר או אל הדבר שמדבר. והיה אם לא יאמינו לך וגו׳ והאמינו לקול האות האחרון (שמות ד׳ ח׳), כי לא האמין להם (בראשית מ״ה כ״ו), מי האמין לשמועתנו (ישעיה נ״ג א׳), פתי יאמין לכל דבר (משלי י״ד ט״ו). ופעם אחת בא במקרא ביחס הפעול, ולא האמין סיחון את ישראל עבור בגבולו (שופטים י״א כ׳), וטעמו לא היו בעיניו חשובים ונאמנים שיתן להם לעבור בגבולו, טרויען, довѣрять. ומענין הקשור הזה במשנה, והוא אינו מאמינו על המעשרות (דמאי ד׳ ב׳), אינו מחזיקו בכשרות, ואם אינו מאמינו מנית טליתו אצלו (שבת כ״ג א׳). ובא נסמך לפעל אחר במקור, לולא האמנתי לראות (תהלים כ״ז י״ג), לא יאמין שוב מני חשך (איוב ט״ו כ״ב), ובקשור עם מלת הטעם כי. לא האמינו וגו׳ כי יבא צר (איכה ד׳ י״ב), האמנתי כי אדבר (תהלים קט״ז י׳). ובחסרון הנשוא המובן מפח המאמר אם לא תאמינו כי לא תאמנו (ישעיה ז׳ ט׳), לפרש״י טעמו אם לא תאמינו בנבואתי אין זה פלא בעיני כי לא תאמנו כי אין אמון בכם. ויש אם לא תאמינו לנבואתי לא תאמנו לא תהיה לכם תקומה (עיין באור הרשד״ל), המאמין לא יחיש (שם כ״ח ט״ז), הנכון כפי הרשד״ל הדבר שאני עושה יהיה כל כך נפלא שלא יהיה אדם שימהר ויחיש להאמין כשיספרוהו לו, בטעם לא תאמינו כי יספר (חבקוק א׳ ה׳), ושעורו מי שיאמין לא יחיש

כמו מאם אות. ובמובן זה נגזרו השמות,
אם, אֻמָּה, עד גזרת השם עַם מן עמם
(ועיין עם׳ גוי). וכן השם אֻמָּה המשרתת
המחוברת ונספחת אל המית, וממושג
הקבוץ יצא למושג החוזק והעוצם. ומזה
אַמָּה (אמות הספים) ובחלוף המ״ם הכפול
בנון אמן. ובא זכר לשרש אמם בשלימות
בשם עצם פרטי:

אֲמָם, שם עיר בנגב יהודה (יהושע ט״ו כ״ו).

2) אֻמּוּם, במשנה - דפוס של כלים עשוי
לתקן על ידו כלי בצורתו ובצורתו,
מנעל שעל האמום (כלים כ״ז ד׳), לייסטן,
колодка. הבדוד והאמום (שם כ״ג א׳), והאמום
של גודלי מצנפת (שם פ״ז ז׳), ואמום של
עושי סוסות (שם). ומפה שאמרו באותו ענין
ופוס של תפלה (שם) נראה שיש הבדל
קצת בין הפוס והאמום, ושהפוס הוא
לתקן צורה מכוונת ביותר.

2) אמלתרא, עיין מלתרא.

אָמַן, פ״י. עקר הוראתו חוזק, עוצם וקושי
ומזה עשות חוזק ודבר של קיום.
והתיחד בנין הקל לענין גדול הילדים
וכלכלתם, שיגדלו ויהיו חזקים ובריאים.
פפלעגען, ערציהען. воспитывать. ולא נמצא כי
אם בבינוני במובן שית, כאשר ישא האמן
את הינק (במדבר י״א י״ב), ערציהער, פפלעגער,
воспитатель. ויהי אמן את הדסה (אסתר
ב׳ ז׳), שעורו ויהי אמן של הדסה. והזקנים
והאמנים (מ״ב י׳ א׳), אמני בני אחאב שהיו
שרים נכבדים, ואל האמנים אחאב (שם
שם א׳), שעורו אמני בני אחאב. והיו
מלכים אמניך (ישעיה מ״ט כ״ג), ולנקבה, ותהי
לו לאמנת (רות ד׳ ט״ז), ותשאהו אמנתו
(ש״ב ד׳ ד׳), ערציהערין, воспитательница.
ובבינוני פעול, האמנים עלי תולע (איכה ד׳
ה׳), ערצאגען, воспитанный. ובפיוט בפעל,
ובאמן את הינק אמנתנו (כתר מלכות לרשב״ג).

הנפעל א) מהוראת הקל, היות מגודל
ערצאגען, געפפלעגט ווערדען, быть воспитану.
ובנותיך על צד תאמנה (ישעיה ס׳ ד׳) (עיר
האמור, כאשר ישא האמן), בהטרון דגש,
כמו תענגה (רות א׳ י״ג). ולא נמצא יותר
במקרא במובן זה, ורוב שמושו בהוראתו
הראשונה ב) היות חזק במעמד, תקיף
קיים קיום מתמיד, געפעסטיגט, פעסט, דויער-
האפט זיין, быть крѣпкимъ, прочнымъ.
ובניתי לך בית נאמן (מ״א י״א ל״ח), ונאמן
ביתך וממלכתך (ש״ב ז׳ ט״ז), ותקעתיו יתד
במקום נאמן (ישעיה כ״ב כ״ג), מקום חזק
וקשה שאם תוקעין בו יתד הוא מחזיקה
לאורך ימים, פעסטער ארט, твердое мѣсто.
ובהשאלה, מימיו נאמנים (שם ל״ג ט״ז),
מתמידים בנביעתם ממקורם שלא יבוש
המקוה להם, והפוכו, כמו אכזב מים לא
נאמנו (ירמיה ט״ו י״ח), דויערהאפט, быть по-
стояннымъ. וחלים רעים ונאמנים (דברים
כ״ח נ״ט) מתמידים וחזקים. ומזה קיום
מתמיד ומצליח, געדייהען, успѣвать.
האמינו בה׳ אלהיכם ותאמנו (דה״ב כ׳ כ׳),
לשון נופל על לשון יהיה לכם קיום
ואחרית, והכפל האמינו בנביאיו והצליחו.
ובענין זה, אם לא תאמינו כי לא תאמנו
(ישעיה ז׳ ט׳), ושעורו כי אם לא תאמינו לא
תאמנו לא תהיה לכם תקומה (ועיין ההפעיל).
ובמובן המוסרי, עדות ה׳ נאמנה (תהלים
י״ט ח׳) קיימת ומתמדת, מכוונת על יסודות
חזקים ומתוקים, וכן נאמנים כל פקודיו
(שם קי״א ז׳), עדתיך נאמנו מאד (שם צ״ג ה׳).
ומזה ג) קיום דבר הנאמר שיהיה בפועל
כפי האמור, בעשטעטיגט ווערדען, оправдыва-
ться. ויאמנו דבריכם (בראשית מ״ב כ׳),
שיהיה כן כמו שאמרתם, ועל הרוב בקיום
דבר המובטח, יאמן נא דברך (מ״א ח׳ כ״ו),
יאמן עד עולם (דה״א י״ז כ״ג), ובריתי נאמנת
לו (תהלים פ״ט כ״ט), חסדי דוד הנאמנים
(ישעיה נ״ה ג׳), החסדים שהבטיח השי׳ לעשות
לדוד נתקיימו קיום מתמיד. ומזה כי
נאמן שמואל לנביא לה׳ (ש״א ג׳ כ׳) נודע
כי אשר ידבר בשם השי׳ יקוים, מוחזק
לנביא. ומזה, מי שהבטחתו מתקיימת,
צופערלעססיג, надежный, вѣрный. האל
הנאמן שמר הברית (דברים ז׳ ט׳), למען ה׳
אשר נאמן (ישעיה מ״ט ז׳) וכן, מי שהוא
ראוי לסמוך עליו שיעשה מה שמצוים אותו
ולא ישקר, טריי, вѣрный. ומי בכל

ע״כי, לא אמסור את מתני, לענין לא אוציא את שלי מתחת ידי לא אכניע את עצמי, וי״ת תקון אמתא, וכתב הרד״ק אולי היתה אמת המים עוברת בעיר התקנו אותה לבוא מחוץ לעיר אל העיר לפיכך נקראת העיר מתג האמה, וואססער גראבען, канал. וגת ובנותיה היו נקראים בכלל מתג האמה, וכן דעת הרלב״ג והיא הנכונה. ב) גבעת־אמה, והמה באו עד גבעת־אמה אשר על פני גיח דרך מדבר גבעון (ש״ב ב׳ כ״ד), וכתב הרד״ק אולי היתה אמת המים בצד הגבעה, (ועיין אמה 2).

2) אמה, ש״נ במשנה. א) תעלה שחופרין בשדות להוליך המים מן המעין אל בין הערוגות, ונקראת כן לפי הנראה שהיא יוצאת מן המעין כאמת היד הבולטת ויוצאת מן הגוף, וואססער גראבען, קאנאל, канал. והוא ע״ד זרועות השטף (דניאל י״א כ״ב), אמת המים (פאה ב׳ ב׳), והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין (שבת ג׳ ד׳), אמה בית השלחין, אמה בית הקילון (ב״ב דף צ״ט ע״ב), ולדעת הרד״ק על פי תרגום יב״ע, נמצא השם גם במקרא בשמות עצמים פרטים (עיין הקודם). ואפשר לשער כי מן השם אמה בהוראה זו באה במשנה ההשאלה ב) לאבר הזכרות באדם שהוא כסילון להריק את השתן, המטיל טפין עבות מתוך האמה (מקואות ח׳ ג׳), החתימת פי האמה (פסחים דף ס״ז ע״ב), יד לאמה תקצץ (שבת דף ק״ח ע״ב). ג) עץ ההולך על ארך המנרה באמצע בין המנרה והחוט, הנוגע ביד מנרה וכו׳ במוט במשיחה באמה ובכניפין (כלים כ״א ג׳).

3) אמה, עימה, במשנה. הבוש והאמה (כלים י״א ו׳), הנוגע בצמר שעל האמה (שם כ״א א׳). הערוך פירש יש ששונים עימא בעי״ן פירוש בלשון מקרא כישור, שפינראקען, прялка. והרמב״ם בפירושו על בצמר שעל האמה פירש האות אשר בארך המסרק אשר עליה המסכה כפול וכו׳. ובפירוש הרמב״ם נוסח א״ץ ישראל שהעתיק הרב בעל תוי״ט, עימה הארוג שמכניסין בו הקנה שהמסכה כרוך עליו וכו׳.

אמי, שע״פ. בני אמי (עזרא ב׳ נ״ז), ובנחמיה נקרא אמון (ז׳ נ״ט) (ועיין אמון).

אמל, פ״ע. הקל עיקר הוראתו יבשת ליח החיוני, כמישה בצמחים. הינוועלקען, увядать, вянуть. ומזה חלישות, נמיגות לב, עיפות, שלאף ווערדען, פערשמאכטען, млѣть, томиться. מה אמלה לבתך (יחזקאל ט״ז ל׳), ולא נמצא יותר במקרא בבנין זה ורק בבנין פועל ובכפילת הלמ״ד. א) בהוראתו הראשונה אמלל יצהר (יואל א׳ י׳), ופרח לבנון אמלל (נחום א׳ ד׳), והוא כמו מאמלל, הינוועלקען, פערוועלקען, פערדארען, вянуть, у-вядать, чахнуть. אמללה גפן (ישעיה כ״ד ז׳). ומזה באדם היות נעכר ונמוג לב מצער, בעטריבט, בעקיממערט זיין, опечаленъ. ופרשי מכמרת על פני מים אמללו (שם י״ט ח׳), והקודם ואנו ואבלו, אמללו מרום עם הארץ (שם כ״ד ד׳). ובמובן המוסרי, כי אמלל אני (תהלים ו׳ ג׳). וביחס לאשה שכולה שמתו עליה בניה והיא נשארת כעץ שיבשו פירותיו, אמללה ילדת השבעה (ירמיה ט״ו ט׳), ורבת בנים אמללה (ש״א ב׳ ה׳), ובהשאלה אמללה נבלה תבל (ישעיה כ״ד ד׳), ויאבל חל וחומה יחדו אמללו (איכה ב׳ ח׳), ולא נמצא בעתיד. והקליר השתמש בו בפעל יוצא ואמר תשור מעני לאמול ואוויך אמול (קינת איכה אשפתו), ודבנא משלם ברבי קלונימוס בנה ממנו בנין הפעיל קמיך להאמל (זולת ב׳ פסח).

אמלל, ש״ת. נדכא, נענה, חלש, דל ועני, נעדריקט, אהנמאכטיג, ארמזעליג, угнетенный, жалкій, бѣдный. היהודים האמללים (נחמיה ג׳ ל״ד).

יסודו מל, מלל, ודומה לו קמל, ובחלוף מ״ם בבי״ת, אבל נבל.

אמם, לא נמצא לא בשם ולא בפעל במקרא, כי אם בשמות הנגזרים ממנו, אם, אם, אמה, אמה. והנראה כי מן השם היסודי אם יצא השרש אמם, בהוראת קבוץ וחבור מהודק של פרטים שונים שהתעפו ויצאו מהתחלה אחת,

המספר אחת, הוא קודם לו, ארך אַמָּה אחת (יחזקאל מ׳ מ״ב). ומנהג הלשון כשרוצה לדייק במדת הנמדד יבוא השם אַמָּה אחרי המספרים בחבור עם ב׳ היחס, שמנה ועשרים בָּאַמָּה (שמות כ״ו ב׳), מאה בָּאַמָּה (שם כ״ז ט׳), אלפים בָּאַמָּה (במדבר ל״ה ה׳), שעורו, המדה הזאת תהיה במדת אמה, וכמו שנאמר ואלה מדות המזבח בָּאַמּוֹת (יחזקאל מ״ג י״ג). ובשעור האמה, נאמר ביחזקאל, קנה המדה שש אמות בָּאַמָּה וטפח (ם״ם ה׳, מ״ג י״ג), ולפי תרגום יב״ע ודברי חז״ל (מנחות צ״ז, ע״א וע״ב) ענינו, באמה של ששה טפחים, שהיא אמה וטפח במדת אמה בת חמשה טפחים. נמצינו למדים שהיו שני מיני אמה. אמה סתם היא בת חמשה טפחים, ואמה של יחזקאל היתה בת ששה טפחים, ואותה האמה של ששה טפחים נקראת במשנה אמה בינונית והיא של משה, וזה בערך אל שני מיני האמות שנמצאו במקדש, שהיו יתרות עליה אחת בחצי אצבע ואחת באצבע, (כלים י״ז ט׳ י׳) (ועיין תשובות הרשב״א סימן תתקי״ד) ובהשאלה, בא קצך אַמַּת בצעך (ירמיה נ״א י״ג) פרש״י מדת חמסך, ורד״ל במדה שמדדת ובצעת את ירושלים כן מדד לך האל (רד״ק), דאס מאאס דיינעס רייבעס, мѣра жадности твоей. ולשון אחר בפרש״י מדת סופך, כמו כי יבצע,? ובפירוש זה החזיקו המבארים האחרונים, והטעימו המשל שהיא האמה שחותכין ומבצעין בה את הדבר הנמדד, כמו בבגד הנארג או החוט הנטוה שחותכין אותו מן האריג או מן הממוה כשהוא נגמר, דיא עללע דעם ויך אבשניידענס, мѣра (мѣсто) отрѣзанія. ועיד מליצת מדלה יבצעני (ישעיה ל״ח י״ב). ובגמרא, דתפו באַמַּת הבנין (שבת ד׳ ל״א א׳) קנה המדה, מאאסשטאב, маштабъ. ובארמית:

1) אַמָּא, במקרא נמצא רק בלשון רבים,
אַמִּין שתין (דניאל ג׳ א׳, עזרא ו׳ ג׳),
ובתרגומים גם בלשון יחיד. ובדחז״ל 2) אַמָּה שם האצבע האמצעית שביד והיא הארוכה מכולן, וז קמיצה וז אַמָּה (כתובות ה׳ ע״ב, מנחות י״א א׳). ופרש״י שממנה מודדין כל אמות הבנין והכלים לפי שהיא ארוכה מכולן. והנראה לדעתנו, שבה תבלה מדת האמה המתחלת מפרק הזרוע התחתון.

אַמָּה, ש״נ. פ״א במקרא ובלשון רבים,
וינעו אַמּוֹת הספים (ישעיה ו׳ ד׳).
ית״א אילות ספי היכלא, וכן פרש״י ואמר והן מזוזות הפתח שנמדדין במדת אמה לגבה ולרחב, פאָסטען, косякъ. והרד״ק בפירוש דעת התרגום אמר דומה שדעתו שהן הפנות אשר על המזוזות מזה ומזה והמשקוף נשען עליהן, פפיילער, פארשפרונג, столбъ, выступъ. ובגזרתו נראה שהוא משרש אמם, בהוראת קבוץ ותבור, ומזה דבר המחובר לבנין לחזק או ליופי, או בהוראת חוק ואלים, לפי שהקבוץ גורם התחזק והעצמה (עיין אלמן, אולם) ויהיה מעמד תנודתו דומה לטעם ולגזרת השם אַיִל, אַיִל (עיי״ש). ושתים דלתות לדלתות (יחזקאל כ״א כ״ד), ת״י ותרתין דשין אַמְּהָן לדשיא. ויתבן לשער עוד שנגזר מן השם אֵם, בהשאלה לבסים וחזק, על דרך שהוציאו את השם אֵם ליסוד ושורש (עיין שם). ובגמרא, באַמְּתָא דריחיא (ברכות י״ח ע״ב), ופרש״י כל בנין מושב הרחים קרוי אמת הריחים.

אַמָּה, שם. נמצא שתי פעמים במקרא
בהרכבה לשם אחד בענין שם עצם
פרטי. א) מֶתֶג הָאַמָּה, ויקח דוד את מֶתֶג הָאַמָּה מיד פלשתים (ש״ב ח׳ א׳), ופרש״י ובדה״א (י״ח א׳), כתיב ויקח דוד את גת ובנתיה מיד פלשתים, והיא נקראת מתג האמה על שהיא מקל רודה בכל הפלשתים, מטרפולין של מלכים שלא מצינו בכל סרני פלשתים בעזה ובאשדוד ובעקרון ובאשקלון אלא בגת מצינו אכיש מלך גת. מֶתֶג אגויילון, פרייבשטאכעל, рожёнъ. אַמָּה הוא המרדע של עץ. ולפי זה הוא שם כנוי עיד המליצה. ולדעת המבארים האחרונים אַמָּה, הוא ש״ת לקרית מלך, ע״ד עיר ואֵם בישראל (ש״ב כ׳ י״ט), ומתג בא בהשאלה לענין הנהגה וממשלה, לפי שעל ידו מנהיגים את הבהמה ומושלים בה והטעם ממשלת עיר המלוכה, ומליצה נהוגה בלשון

2) אמד אומד, ש״ם. השערה, אנגעהמע, מוטהמאססונג, предположеніе. שמא תאמרו מאומד ומשמועה (סנהדרין ד׳ ה׳). ועי״ד תאר הפעל, באומד חמש סאין גחלים (תמיד ב׳ ה׳), (בנוסחאות שלפנינו בעיין), בשעור, בערך, מוטהמאסליך, предположительно. כשם שתרומה גדולה נוטלת באומד ובמחשבה (מנחות נ״ד ע״ב).

2) אמיד, בגמרא. ש״ת חשוב ונכבד, והתיחד לחשוב במעלת העושר, רייך, богатый. ולא אמיד (גיטין דף נ״ב ע״ב) ופרש״י אינו עשיר, וסתם עשיר אומדין אותו בני אדם זה כבה וזה ככה אבל עני אין אדם אומדו. הא דאמיד הא דלא אמיד (ב״ב ד׳ ח׳ ע״ב), אי אמידא לך עשה כפירושה (שם נ״ב ע״א). אם לפי השערתך אפשר שהיתה עשירה.

2) אמדות, תאה״פ. בדרך ההשערה והקירוב, מוטהמאסליך, предположительно. ואל תרבה לעשר אומדות (אבות א׳ ט״ז).

2) אומדנא, בגמרא שם. השערה, אנגאהמע, מוטהמאססונג, предположеніе. דאזלינן בתר אומדנא (ב״ב קמ״ו ע״ב), לענין אומדנא (שבועות מ״ב ע״א).

אמה, ש״נ. בכנוי אמתי אמתך אמתה. וברבוי אמהות ובסמיכות אמהות, מאגד, рабыня. נרדף לשם שפחה, אם עבד יגח השור או אמה (שמות כ״א ל״ב), והוראה שהונח למשרתת בבית העומדת לעשות מלאכות קלות וחשובות, והיא גדולה במעלת השירות מן השפחה, הויזמאגד, горничная. וראיה לדבר, הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני (ש״א כ״ה מ״א), ולהיות האמה גדולה מן השפחה התיחד השם אמה לפלגש, קעבסווייב, наложница. הגר היתה שפחת שרה (בראש׳ ט״ז א׳), ואחרי נתנה אותה לאברהם נקראת אמה, גרש האמה הזאת (שם כ״א י׳). וישמעאל נקרא בן האמה (שם שם י״ג), וכן אבימלך בן אמתו (שופטים ט׳ י״ח). זלפה ובלהה היו שפחות ללאה ולרחל (בראש׳ כ״ט כ״ד כ״ט), ואשר נתנו לפלגשות ליעקב נקראו אמהות, ובאהל שתי האמהות (שם ל״א ל״ג), והק בערך אל לאה ורחל נקראו גם בן שפחות (שם ל״ב כ״ג). ובמובן זה נאמר לדעתנו, כי ימכור איש את בתו לאמה (שמות כ״א ז׳) לפלגש, לפי שלא יתכן שיהיה הארון מחויב ליעד לו כל שפחה אשר יקנה לו לצרכי המלאכה בביתו, (ובבאורנו על המקרא הארכנו בזה) ובא בדרך ההכנעה, אם ראה תראה בעני אמתך (ש״א א׳ י״א), אני עבדך בן אמתך (תהלים קט״ז ט״ז). ולא רחוק לשער שהשם אמה הוא מיסודו של אם, אמם, בהוראת חבור, קבוץ, ואסיפה, ויהיה עיקר הוראתו, מחוברת נספחת אל הבית, ועי״ד גזרת השם שפחה (עיי״ש).

2) אמהות, שמ״נ. עי״ד שפחות, עבדות, במכילתא, נמצינו למדים שמקדשה קדוש אחר קדוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קידוש (פ׳ משפטים ג׳).

אמה, ש״נ. א) הזרוע התחתון מן הפרק של כפיפת היד עד סוף האצבעות, אונטער ארם, ארם, локоть. באמת איש (דברים ג׳ י״א), ולא נמצא יותר במקרא במובן זה. ולדעת המבארים האחרונים נגזר השם הזה מן השם אם, והונח ראשונה למקום פרק חבור הזרוע העליון עם הזרוע התחתון, מקום כפיפת היד עללענבאגען, געלענק, локтевой суставъ, локоть. והוא אם היד שממנה יוצאים שני האברים התחתון והעליון, והתיחד אחרי כן אל הפרק השני התחתון, ומזה בהשאלה בא ב) לשעור מדה בארך האבר הזה כשעור אמה, איינע עללע, локоть. והשאלה כזאת נמצא גם בלשונות המערביות, ואל אמה תכלנה (בראשית ו׳ ט״ז), והרבוי אמות, עשר אמות ארך הקרש (שמות כ״ו ט״ז). ובזוגי אמתים, אמתים וחצי ארכו (שם כ״ה י׳), ובתבודו עם שמות המספר יבוא אחרי המספרים אם בלשון יחיד או בל״ר, שלש מאות אמה (בראשית ו׳ ט״ו), קלעים חמשים אמה (שמות כ״ז י״ב), חמש אמות (שמות כ״ז א׳), ועל המעט שיקדם להם וזה בכתבי הקדש האחרונים, רחב הבית אמות עשרים (דה״ב ג׳ ד׳), אבל עם שם

חז"ל בהלכות אשר למדו מן המלות והאותיות שבתורה, הניחו הנחה כללית שיש אֵם, יסוד וכחים למקרא המלה כפי שהיא נקראת בנקודותיה, ושיש אֵם גם למסרת, למלה כפי אותיותיה כמו שהן בזולת נקודותיה המקובלות בידינו. רבנן סברי יש אֵם למסרת בסכת בסכת בסכות הרי כאן ארבע (שתי פעמים כתוב בתורה בסכת בלא וי"ו הרבוי ויכלנו לקרוא גם בסוכת במספר יחיד), ור"ש סבר יש אֵם למקרא בסוכות בסוכות בסכות והרי כאן שש (אע"פ שכתוב בלא וי"ו הרי אנו קוראין בוי"ו ואם כן הוא במספר רבים) (סוכה ו' ע"ב). ובמאמרנו על המסורה הארכנו בזה (עיין הכרמל לשנה שלישית). ובספר יצירה, עשרים ושתים אותיות יסוד שלש אִמות וכו' א' מ' ש', (פרק ב' משנה א'), ופירש הרמב"ן שהאותיות א' מ' ש' הן ראשי תיבות, אויר. מים, אש.' ונקראו אִמות לפי שהן רומזות אל יסודות הבריאה כלה, ובעל ספר יצירה חשב רק שלש יסודות ולא ארבע.

3) המדקדקים הראשונים קראו בשם אִמות" הַקְּרִיאָה לאותיות א', ו', י', המשמשות גם כסימני המקרא והקול על דרך אותיות המקרא בלשונות המעריביות, וואקאלען, гласныя. וכן השתמשו בו המחברים לענין כללים ויסודות בלמודים, אלה הן אמהות דרכי המדברים (מורה נבוכים א' ע"ד), פרינציפ, основаніе; начало.

3) אִמוּת, בספרי המחברים, ש"מ, הצטיפות האם אל הבנים, מוטטערשאפט, материность. האהות וְהָאִמוּת (עקידת יצחק שער צ"ג).

2) אֵמִין, שם. בגמרא, קרום כעין כיס העולה מתמצית מכה והוא מלא מוגלא, בלאזע, пузырь. לדבשיר אֵמִין שבאצבע (זבחים מ' ע"ב), ופירש"י תמן תנינן היא האם היא טיפתא היא שלפוחית, וכל שלפוחית היא ושיאה, vessie, בלאזע, שאם עלתה לו לכהן אם באצבע לא הויא חציצה.

אם, ש"ז. קבוץ אנשים בני בית אב אחד משתתפים בנימוס. בלשון עברית, נאציאן, פאלק, нація, народъ. מקורו ארמית. ובמקרא לא נמצא כי אם בלרד. שבחוהו כל הָאֻמִּים (תהלים קי"ז א'), חקודם גוים, חמ"ס בתש. והן עד לְאוּמִּים נתתיו נגיד ומצוה לְאֻמִּים, (ישעיה נ"ה ד'), הראשון בוי"ו ובתש, והשני ברגש ובלא וי"ו. וכתב הרשד"ל שיתכן שהראשון הוא מן לאם (עיין שם) ומלת עד סמוכה למלת לאומים, והשני מן אם והלמ"ד למד השמוש והוא משרש אמם. בהוראת קבוץ ואסיפה. וקרוב הוא בגזרתו ובהוראתו אל השם עם, שהוא מן עמם (עיין שם). ועל משקל הנקבה:

אֻמָּה, שם נקבה. כענין הקודם, משפחה שבט, שטאמם, племя. במקרא לא נמצא כי אם ברבוי, ראש אֻמּוֹת בית אב (במדבר כ"ה ט"ו), נשיאים לְאֻמֹּתָם (בראשית כ"ה ט"ז), ובארמית שבמקרא בלשון יחיד ורבים. במובן עם, גוי, פאלק, народъ. די כל עם אֻמָּה ולשן (דניאל ג' כ"ט), עממיא אֻמַּיָּא ולשניא (שם שם ד'), ורגיל הרבה בדברי חז"ל.

1) אֻמָּא, ארמית (עיין אֻמָּה).

2) אַמְבַּטִי, במשנה ש"נ. כלי גדול שממלאים אותו מים ונכנסים לתוכו לרחיצת כל הגוף, וואננע, ванна. ורוחץ עמו בַּאַמְבַּטִי באַמְבַּטִי גדולה אבל לא בקטנה (נדרים ד' ד'), אם מקבלת האמבטי רביעית עד שלא יגיע לאביק (מקואות ו' י'), ולשון יונית הוא εμβατη. ומזה בתי המרחצאות שמעמידים בהם אמבטיות, אמבטיאות של כרכין מטיל בהן (בשבת) ואינו חושש (שבת דף מ' ע"א), ובענין אחר, ישובו רשעים לשאולה לאמבטי התחתונה שבשאול (ב"ר ס"ח), כמו לדיוטא.

2) אָמַד, פ"י, במשנה. בקל שעור המחשבה לערוך ערך דבר בכמותו או באכותו, שאטצען, רעכנען, אנ-נעהמען, цѣнить, считать, предполагать. אוֹמְדִין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות (פאה ה' א'), המכה את חברו וְאָמְדוּהוּ למיתה והקל ממה שהיה (נזיר ט' ד'), אוֹמְדִין כמה אדם כיוצא בו רוצה ליטול להיות מצטער כך (ב"ק ח' א'). (עיין עמד).

כלל האומה, מוטער, родительница. אבוך האומרי האמך חתית (יחזקאל ט"ז ג'), כאמה בתה (שם שם מ"ד), מה אמך לביא (שם י"ט ב'), וכמו שנאמר ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ"א ב'). ועל חוה נאמר, הוא היתה אם כל חי (בראשי' ג' כ'), בושה אמכם מאד (ירמיה נ' י"ב). וביחס אל האומה הישראלית נקראו נשי האבות ברז"ל אמהות, אמהות נביאות היו ורבקה מן האמהות (ב"ר ס"ז). אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבע (ברכות ד' ט"ז ע"ב), שרה רבקה רחל ולאה, ובפיוט, משגב אמהות, ועל דרך המליצה נאמר על כלל האומה הישראלית, כנסת ישראל, אי זה ספר כריתות אמכם וגו' אשר מכרתי אתכם לו (ישעיה נ' א'), משל את כנסת ישראל לאשה שהשי"ת הוא בעלה, ובני ישראל הם הבנים אשר ילדה לו (עיין שם מ"ט י"ד). ובמובן זה נאמר ג"כ ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי (הושע ב' ד'), ודמיתי אמך (שם ד' ה') ות"י כנישתכון, ולפי ת"י נאמר במובן זה, גם בושה אמכם (ירמיה נ' י"ב) שתרגם כנישתכון, אף על פי שזה נאמר על בבל. ויתכן שבא השם בהשאלה לארץ מולדת ועיר השם, patria בל"ר, פאטערלאנד, отечество. (ועיין בת). ה) גבירה מושלת בעם, מכלכלת צרכיהם ודואגת לשלומם כאם, פירזארגערין, לייטערין, попечительница, наставница. שקמתי אם בישראל (שופטים ה' ז'). ובא בהשאלה ו) כפי המוסכם, לעיר ראש המחוז, מוטטער-הויפט שטאדט. мать-городъ, главный городъ. שהיא נחשבת כאם בערך אל הערים הקטנות ממנה ושייכות לה, הנקראות בנות (עיין בת), עיר ואם בישראל (ש"ב כ' י"ט), שעודו עיר שהיא אם, אך ממה שנאמר אם בישראל נראה שאין במשמעו עיר ראש המחוז, כי אם עיר חשובה גדולה במעלה וכמו שאמרה אנכי שלמי אמוני ישראל, וכן למה תבלע נחלת ה' (ועיין אמה. ז) בסמיכות לשם דרך, טעמו אמצע, והוא המקום שממנו יוצאות הדרכים ומתחלקות ופונות לצדדים שונים, פרשת הדרכים, שיידוועג, распутіе. אל אם הדרך בראש שני הדרכים (יחזקאל כ"א כ"ו), ורש"י התחלת הדרך וכמו שנאמר מקודם בראש דרך (שם שם כ"ד), אנפאנג, начало. המלה הזאת היא לפי הנראה יסודית והברה טבעית בתחלת הדבור לילדים, ובארמית אימא.

ח) ובדברי חז"ל בא בהשאלות שונות: א) אמרה לי אם (שבת קל"ד ע"א) ופרש"י אומנת, ערציהערין, воспитательница, ולא אמר אמי כנראה להבדיל בינה לבין אמו ממש. ב) ניטלה האם שלה (חולין נ"ב), ופרש"י שהולד מונח בה, ובגמרא אמרו תנא היא האם היא טרפחת והיא שלפוחית (שם דף נ"ח ע"ב). הרא"ש כתב שלשתן אחד הן והוא האם שהולד מונח בו וחלוק בשמות לפי המקומות, ולפי פירושו הוא הכיס שהולד מונח בתוכו ברחם היונקים, השליא, מוטטערהייס, дѣтское мѣсто. ובעוף הוא הכיס של שלל הביצים, (עיין אמיך) והערוך פירש האם הוא הרחם, וכן פירש הרמב"ם, והנראה שהשם אם כולל ענינים חלוקים, המתיחס אל הרחם, כמו חלק הרחם בבהמה הבולט ויוצא מן הגוף וזהו שנקרא במשנה עריה של נקבה (בכורות ו' ח'). ובמובן זה אמרו אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים עד שחותכין האם שלה בשביל שלא תלד (שם ד' ד'), שלא יתכן לפרשו שליא, שהרי אי אפשר לחתכה מן הבהמה החיה. ונופל גם על מקום יצירת הולד, אם של אשה מלא דם עומד וממנו יוצא למקום נידתה וכו' (ויקרא רבה י"ד). ומזה בהשאלה ט) האמהות של בצלים (פאה ג' ד') ראשי הבצלים הגדולים שמניחין בארץ לעשות מהן זרע, מוטטער-צוויבעלן, זאאמצוויבעלן, луковичныя сѣмена. ובהוראת שורש, ווארצעל, корень. כאן בעלין כאן באמהות (עוקצין נ"ז א'), רביעה אחת יורדת מיד האמהות עולות (ילמדנו פ' בחקותי), ובהשאלה אגב אימיה (שבת כ"ט ע"א), בשר הפריה נשאר דבוק בגרעין, ובמובן המוסרי ה) יסוד ושורש, גרונד, באזיס, начало, основаніе. אם למקרא אם למסרת, בדרשות

וְאִם צדיק וגו' (איוב ל"ד י"ח) . ומזה בהוראת שאלה פשוטה לבחר אחד מאופני האפשר, גם במאמר אחד, אָב, אָב ניכט, если, если же. אִם אחיה מחלי זה (מ"ב א' ב') . ומי יודע אִם לעת כזאת הגעת למלכות (אסתר ד' י"ד) . ועל דרך התמיהה, הַאִם תמנו לגוע (במדבר י"ז כ"ח), הַאִם אין עזרתי בי (איוב ו' י"ג) . ו) בחבור עם שאר מלות הטעם באה לפעמים בנטיות הוראות שונות, וְגַם אִם יאמר החכם לדעת לא יוכל למצוא (קהלת ח' י"ז), טעמו אַף כִּי, אָב שוין ווען, כאָטש ווען, хотя, если даже. אִם לא אליהם שלחתיך וגו' (יחזקאל ג' ו'), ת"י אִלּוּ, ורש"י פי' לשון שבועה אם אליהם שלחתיך חי אני אם לא המה ישמעו אליך . והנראה כדעת ר"ם שטעמו כִּי אִם, רַק, נאָר נור, но . וכמו, אִם לא אל בית אבי תלך (בראשית כ"ד ל"ח) והוא כמו אֶלָּא בארמית (עיי"ש) . בִּלְתִּי אִם, הפלגת המיעוט, ועניתו רק לבד, בִּלְתִּי אִם גויתנו (שם מ"ז י"ח), נור, только . בִּלְתִּי אִם חרב גדעון (שופטים ז' י"ד) . ובא, הילכו שנים יחדו בִּלְתִּי אִם נועדו, בִּלְתִּי אִם לבד (עמוס ג' ג' ד'), שעודו לא יוכל להיות באופן אחר רק אִם, וטעמו אִם לא, ווען ניכט, если не . אַף אִם, עניני ומזה גם, כל שכן, אום וויא פיעל מעהר, тѣмъ болѣе, אַף אִם יבין מפרשי עב (איוב ל"ו כ"ט) . ז) ביחס הזמן בטעם אחרי, אחרי אשר, אלס, ווען, когда . בעללות אִם כלה בציר (ישעיה כ"ד י"ג), והיה אִם כלה לאכול (עמוס ז' ב'), אִם תשכב לא תפחד (משלי ג' כ"ד) . ובחבור עם מלת היחס עַד, בִּיז וואַנן, בִּיז דאַס, пока не . עַד אִם כלו לשתות (בראשית כ"ד י"ט), עַד אִם כלו את כל הקציר (רות ב' כ"א), ובתוספת מלת אֲשֶׁר בינידם, כי לא אעזבך עַד אֲשֶׁר אִם עשיתי (בראשי' כ"ח ט"ו), עַד אֲשֶׁר אִם הביאנם (במדבר ל"ב י"ח), עַד אֲשֶׁר אִם שאו (ישעיה ו' י"א) . ח) בענין היחול והתקוה בענין מלת לוּ, הלואי, מי יתן והיה, אָ ווען, ווען דאָך, о если бы . ישראל אִם תשמע לי (תהלים פ"א ט'), וגם זה עקרו תנאי, תולה תקותו בדבר הטוב אשר יתחייב ממנה המובן בכח המאמר, ועתה אִם תשא חטאתם (שמות ל"ב ל"ב), אִם תקטל אלוה רשע (תהלים קל"ט י"ט), ומזה לההג אִם תחשוך (משלי כ"ד י"א), אִם ברך תברכני וגו' (דה"א ד' י') . ובתוספת מלות לוּ, נָא, לחזוק, אִם אתה לוּ שמעני (בראשית כ"ג י"ג), אִם נָא מצאתי חן בעיניך (שם ל' כ"ז) . ט) לחזוק ולאמות הדבר, כמו אָמְנָה, הֵן, הִנֵּה, גאַן געווים, да . אִם גלעד און אך שוא היו (הושע י"ב י"ב), אִם אקוה שאול ביתי (איוב י"ז י"ג) . ובחבור עם מלת כִּי, כִּי אִם יש אחרית (משלי כ"ג י"ח), ור"ם מזה כִּי אִם יהיה לבער קין (במדבר כ"ד כ"ב), כִּי אִם תם הכסף (בראשית מ"ז י"ח) .

אֵם, ש"נ . ובכנוי אִמִּי אִמְּךָ, וברבוי אִמּוֹת, הס"ם בתש (כאלו שרשו אמם) . א) אשה היולדת, ביחס אל הנולד לה, מוטטער, мать . אֵם יעקב (בראשית כ"ח ה'), ובבעה"י, לא תקח הָאֵם על הבנים (דברים כ"ב ו'), בת אִמִּי (בראשית כ' י"ב), וטעמו אחות, שוועסטער, сестра . בני אִמִּי הם (שופטים ח' י"ט), אחים, ברודער, братъ . ונכרי לִבְנֵי אִמִּי (תהלים ס"ט ט'), על דרך החבה . ויכלול מושגי האהבה והחבה של האם אל הבנים ושל הבנים אל אמם, על שדי אִמִּי (שם כ"ב י'), רך ויחיד לפני אִמִּי (משלי ד' ג'), ומבטן אִמִּי אנחנה (איוב ל"א י"ח), אנהל אותה מעת היותה כאלו מבטן אמי יצאה . אל בית אִמִּי (שה"ש ג' ד', ח' ב'), יונק שדי אִמִּי (שם ח' א'), ואל תטש תורת אִמֶּךָ (משלי ו' כ'), ואל תבוז כי זקנה אִמֶּךָ (שם כ"ג כ"ב) . והרבוי, אִמֹּתֵינוּ כאלמנות (איכה ה' ג'), וברז"ל אִמָּהוֹת (עיין להלן) . וביחוסי המלכים מתוארת ב) אֵם המלך, מי שהיתה לה יד ושם במלוכה בחיי בעלה או בחיי בנה, דיא קעניגין מוטטער, царица мать . אֵם שלמה (מ"א ב' י"ג), ושם אִמּוֹ נעמה (שם י"ד כ"א) . ובמובן זה יאמר כמו כן על אֵם הָאָב או אֵם הָאֵם, גראָסס מוטטער, бабка . (שם ט"ו י'), (עיין שם פסוק ב') . ומזה ג) אשת האב, שטיעף-מוטטער, мачиха . הבוא נבוא אני וְאִמְּךָ (בראשי' ל"ז י') . ולפי הפשט עניני כמשמעו (עיין באור) . ועל דרך ההשאלה בשם אָב, הושאל גם השם אֵם ד) לעקרת המשפחה

ה׳ י״ח), אם־אינְךָ מְמַלֵּט את נפשך הלילה מחר אתה מומת (ש״א י״ט י״א), ועל המעשׂ ים חדך המקור בבנוי, אם־אֶמְרִי אשכחה שׂיחי ונו׳ יגרתי כל עצבתי ונו׳ (איוב ט׳ ז׳ כ״ח). ם בפעלי ההבטחה והשבועה, באופן זה יחסר תמיד הפעל המתחייב שלא תקים ההבטחה ותופר השבועה ויובן הענין. אם תעשה עמנו רעה (בראשית כ״ו כ״ט), ניעך כן וכן, והרצון שלא תעשה; ולכן נשבעתי אם יתכפר עון בית עלי (ש״א ג׳ י״ד), השבעתי אתכם ונו׳ אם תעירו (שה״ש ב׳ ח׳), אם אתם תבאו אל הארץ (במדבר י״ד ל׳), וכן עם השלילה, אם־לא זאת אעשה (שם שם ל״ה) והכונה שבאמת אעשה. אם־לא הארץ ונו׳ לך תהיה לנחלה (יהושע י״ד ט׳), שענה אם לא תהיה הארץ ונו׳, אם־לא בתים רבים לשמה יהיו (ישעי׳ ה׳ ט׳), וכמו כן בהחלפת שלילת דבר ובלא שבועה, אבּ, מגן אם יראה ורמח (שופטים ה׳ ח׳), והכונה אבל וכן הוא שלא יראה, אבּ ? אם יכפר העון הזה (ישעיה כ״ב י״ד), ואם נזר דור דור (משלי כ״ז כ״ד), ומובנה קרוב להא השאלה. אם תוכל לספר ארם (בראשי׳ ט״ו ה׳), אם כח אבנים כחי ואם בשרי נחוש (איוב ו׳ י״ב). ובחבור עם מאמר הקודם שבא בדרך השאלה, העבד ישראל אם יליד בית (ירמיה ב׳ י״ד), המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה (שם שם ל״א), היקח מגבור מלקוח אם שבי צדיק ימלט (ישעיה מ״ט כ״ד), וטעמם הדחיב הדפך. ם במעם אף־כי אף־אלו, אף אין, חען גליך. если даже. אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר ונו׳ (במדבר כ״ב י״ח), ואם חי ה׳ יאמרו לכן לשקר ישבעו (ירמיה ה׳ ב׳), אם עונינו ענו בנו ה׳ עשה למען שמך (שם י״ד ז׳), אם יעמד משה ושמואל לפני אין נפשי ונו׳ (שם ט״ו א׳). ולדעת הרשד״ל יפורש במעם זה, אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ונו׳ (ישעיה א׳ י״ח), כשבוכחה נתרצה ונתפיים אליהם, או אף אם יהיו חטאיכם כשנים ונו׳ (עיין יבחס). ה) ובחבור עם מלת כִּי, כִּי־אם, אחרי מאמר השלילה יהיה טעמו לפעמים טעם ויחוד כענין רק, אך, אויסער,

נור, יאָנדערן, разве, только. לא יירשך זה כִּי אִם אשר יצא ממעיך (בראשי׳ ט״ו ד׳), לא אשלחך כִּי אִם ברכתני (שם ל״ב כ״ז), רק באופן שתברכני, לא יעקב יאמר עוד שמך כִּי אִם ישראל (שם שם כ״ט), כִּי אִם הלחם (שם ל״ט ו׳), ולא יאכל ונו׳ כִּי אִם רחץ ונו׳ (ויקרא כ״ב ו׳), ושמה לא ישוב כִּי אִם הרוה את הארץ (ישעי׳ נ״ה י׳), לא יעשה ונו׳ דבר כִּי אִם גלה (עמוס ג׳ ז׳). וכמו כן אחרי מאמר שכחו כח השלילה, אם יהיה השנים האלה טל ומטר כִּי אִם לפי דברי (מ״א י״ז א׳), כִּי אִם יהיה לבער קין (במדבר כ״ד כ״ב), וכן כששלילת דבר אחד מובנת בכח עצם המאמר, כִּי אִם זכרתני אתך (בראשי׳ מ׳ י״ד), אינני מבקש ממך דבר כי אם שתזכירני אתך (עיין זכר). ובא כִּי אִם פ״א בכתיב במאמר שבועה להחלפת החיוב, וזה כנראה לפי שהשבועה היתה בחיי ה׳ ובחיי נפש המלך, חי ה׳ וחי אדני המלך כִּי אִם במקום אשר יהיה שם אדני ונו׳ כי שם יהיה עבדך (ש״ב ט״ו כ״א), ודומה לו, נשבע ה׳ צבאות בנפשו כִּי אִם מלאתיך אדם כילק (ירמיה נ״א י״ד). ויש שטעם מלת כִּי בחבורה עם מלת אִם, רק להתחלת המאמר והחלפתו בכלל, כִּי אם לבינה תקרא (משלי ב׳ ג׳). ח) בקשור תנאי במאמרים שתים הנתלים בענין אחד, תבא מלת אִם כפולה בוי״ו ובזולת וי״ו, וטעמה כטעם מלת או, לחלק, אנטווערדער-אָדער, אָב-אָדער, или-или, либо-либо. אִם לשלום יצאו תפשום חיים וְאִם למלחמה ונו׳ (מ״א כ׳ י״ח), אִם טוב וְאִם רע בקול ה׳ ונו׳ נשמע (ירמיה מ״ב ו׳), והדמה אִם ישמעו וְאִם יחדלו (יחזקאל ב׳ ה׳), אִם במרד וְאִם במעל (יהושע כ״ב כ״ט), אִם בהמה אִם איש (שמות י״ט י״ג), אִם מן הבקר ונו׳ אִם זכר אִם נקבה (ויקרא ג׳ א׳). ובמאמרי השאלה יבוא המאמר הראשון בה״א השאלה והשני במלת אִם, האַתָּה זה בני עשו אִם לא (בראשית כ״ז כ״א). הֲיֵשׁ ה׳ בקרבנו אִם אין (שמות י״ז ז׳), הַמְעַט הוא אִם רב (במדבר י״ג י״ח–כ׳), הֲלָנוּ אתה אִם לצרינו (יהושע ה׳ י״ג). ולפעמים תבוא במאמר הראשון מלת הַאַף, הַאַף שונא משפט יחבוש

אָלַץ, פ״י. לֹא נִמְצָא כִּי אִם בְּפִיעֵל וּפַעַם אַחַת בַּמִּקְרָא, וְעִנְיָנוֹ לַחֲץ הַבְּרֵחַ וְכַפָּה, דריגען, קוועלען, кулакъ. וַתְּאַלְצֵהוּ (שופטים ט״ז ט״ז), ות״י וַדְּחִיקַתֵּיהּ. בַּסְּפָרִים הַמְדַקְדְּקִים הַלְּמֵד רָפָה וּמִשְׁפָּטוֹ לְהַדְגֵּשׁ. מְקוֹרוֹ אֲרָמִית וְנִמְצָא מִמֶּנּוּ בְּתַרְגּוּמִים בְּשֵׁם אוּלְצָן, אוּלְצָנָא, דֹּחַק. וּבְיִחוּד דֹּחַק וְצָרַת רָעָב, בעדרענגניסס, התגערס-נאָטה, бдѣтвіе, голодъ. וּבִימֵי רְעָבוֹן (תהלים ל״ז י״ט), ת״י וּבְיוֹמֵי אוּלְצָנָא, בְּחֶסֶר וּבְכָפָן (איוב ל׳ ג׳), תַּרְגּוּמוֹ בְּחוּסְרָנָא וּבְאוּלְצָנָא.

2) **אַלְקַיְטִית**, שֵׁם, סֻכַּת הַקַּיִץ עֲשׂוּיָה לְצֵל מִשָּׁרָב, זאָממער לויבע, שאָטטען לויבע, лѣтняя бесѣдка. וְתַבּוּרְגָּנִין וְהָאַלְקַטִּיּוֹת פְּטוּרִין (מעשרות ג׳ ז׳). עִיקָּרוֹ קַיִט שֶׁהוּא קַיִץ בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּית, זאָממער, лѣто. בְּתוֹסֶפֶת אַל סִימָן הַהוֹדָעָה בִּלְשׁוֹן עַרְבִית; בַּעֲלִיַּת הַמְּקֵרָה (שופטים ג׳ כ׳), ת״י בְּעִלִּית בֵּית קַיְטָא.

2) **אוֹלָר**, שֵׁם. סַכִּין קָטָן אוֹ מִסְפָּרַיִם לְתַקֵּן הַקּוּלְמוּס, פעדערמעססער, перочинный ножикъ. הָאוֹלָר וְהַקּוּלְמוּס (כלים י״ב ח׳).

אָלוּשׁ, שֵׁם. מֵהַמְּקוֹמוֹת שֶׁחָנוּ שָׁם בנ״י בַּמִּדְבָּר (במדבר ל״ג י״ג) (עיין לוש).

2) **אַלְתַּר**, עַיֵּן אֶתֶר.

אִם, מִלַּת הַקִּשּׁוּר, עִיקָּרָהּ לְקַשֵּׁר שְׁנֵי מִשְׁפָּטִים עַל דֶּרֶךְ הַתְּנַאי הַסִּבָּה וְהַמְסוֹבָב, ווען, אִיב, если, когда, тогда. וּמְרוֹב הַשִּׁמּוּשׁ בָּהּ בָּאָה בִּנְטִיּוֹת שׁוֹנוֹת הִיתְנָאוּת מַהוֹרָאָה זוֹ: וְהֵן א) קִשּׁוּר הַתְּנַאי שֶׁקּוֹדֵם לַמַּעֲשֶׂה, אִם יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה (בראשית מ״ג ד׳), אִם יַעַבְרוּ בְנֵי גָד וְגוֹ׳ וּנְתַתֶּם לָהֶם אֶת אֶרֶץ הַגִּלְעָד (במדבר ל״ב כ״ט). וּבְהֶפְסֵק מַאֲמַר צְדָדִי בֵּין שְׁנֵי הַמִּשְׁפָּטִים, וְהָיָה אִם שָׁכֹחַ תִּשְׁכַּח אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ׳ הַעִדֹתִי בָכֶם הַיּוֹם כִּי אָבֹד תֹּאבֵדוּן (דברים ח׳ י״ט). וְעַד הַשְּׁלִילָה, וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ (בראשית ד׳ ז׳), וְאִם לֹא תֵלְכִי עִמִּי לֹא אֵלֵךְ (שופטים ד׳ ח׳). וְנִקְשָׁר עַל הָרוֹב עִם הַפֹּעַל בֶּעָתִיד, וּכְמוֹ כֵן בֶּעָבָר שֶׁטַּעְמוֹ דֶּרֶךְ הַהֹוֶה, אִם עָשִׂיתִי זֹאת אִם יֶשׁ עָוֶל בְּכַפָּי (תהלים ז׳ ד׳). וּלְפְעָמִים גַּם בֶּעָבָר גָּמוּר, אִם נִשְׁמַרוּ הַנְּעָרִים (ש״א כ״א ה׳), אִם בָּנֶיךָ חָטְאוּ לוֹ (איוב ח׳ ד׳). וּבְחִבּוּר עִם מִלַּת נָא כְּשֶׁהוּא דֶּרֶךְ בַּקָּשַׁת וְחִלּוּל, אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ (בראשית י״ח ג׳), אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים נָא יָדְךָ (שם מ״ז כ״ט). וּבְקִשּׁוּר הַסִּבָּה עִם הַמְסוֹבָב אוֹ הַנִּמְשָׁךְ מִן הַקּוֹדֵם, אִם יְחַיֻּנוּ נִחְיֶה וְאִם יְמִיתֻנוּ וָמָתְנוּ (מ״ב ז׳ ד׳), וְאִם זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי (איוב כ״א ו׳), אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי (תהלים ס״ג ז׳) מוּסָב אֶל הַנֶּאֱמַר מִקּוֹדֶם, כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי. אִם שָׁכַבְתִּי וְאָמַרְתִּי מָתַי אָקוּם (איוב ז׳ ד׳), וְטַעְמוֹ כְּמוֹ כַּאֲשֶׁר. וְעַל הָרוֹב בִּפְעוּלָּה מַתְמֶדֶת וְחוֹזֶרֶת לִפְרָקִים, יעדעס מאָל, когда. אִם יָצָאתִי הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה חַלְלֵי חֶרֶב וְגוֹ׳ (ירמיה י״ד י״ח), וְהָיָה אִם בָּא אֶל אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה (בראשית ל״ח ט׳), אִם בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ (שמות א׳ ט״ז), וְהָיָה אִם נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת אִישׁ וְהִבִּיט אֶל נְחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת (במדבר כ״א ט׳) וְהָיָה אִם זָרַע יִשְׂרָאֵל וְעָלָה מִדְיָן וְגוֹ׳ (שופטים ו׳ ג׳), יעדעסמאל ווען, каждый разъ когда. וְעַל הַמְּעַט שֶׁתָּבֹא בִּמְקוֹמָהּ מִלַּת כִּי (שם ב׳ י״ח), אוֹ מִלַּת אֲשֶׁר (דברים י״א כ״ז); וְלִפְנֵי פְעוּלָּה מְדוּמָּה בִּלְתִּי אֶפְשָׁרִית, אִם יַחְתְּרוּ בִשְׁאוֹל מִשָּׁם יָדִי תִקָּחֵם וְאִם יַעֲלוּ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם אוֹרִידֵם וְגוֹ׳ (עמוס ט׳ ב׳ ג׳), אִם תַּגְבִּיהַּ כַּנֶּשֶׁר וְאִם בֵּין כּוֹכָבִים שִׂים קִנֶּךָ (עובדיה ד׳), כִּי אִם יִהְיֶה עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כְּחוֹל הַיָּם (ישעיה י׳ כ״ב), אִם אֶרְעַב לֹא אֹמַר לָךְ (תהלים נ׳ י״ב). וְעִם זֶה בְּקִשּׁוּר פְּעוּלָּה אֶפְשָׁרִית עִם פְּעוּלָּה אֶפְשָׁרִית אַחֶרֶת הַמִּתְחַיֶּבֶת מִמֶּנָּה, וְיָבֹא פֹּעַל הַסִּבָּה בְּבֵינוֹנִי, אִם בֶּאֱמֶת אַתֶּם מֹשְׁחִים אֹתִי לְמֶלֶךְ בֹּאוּ חֲסוּ בְצִלִּי (שופטים ט׳ ט״ו), אִם מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי לְהִלָּחֵם וְגוֹ׳ אָנֹכִי אֶהְיֶה לָכֶם לְרֹאשׁ (שם י״א ט׳). וּבִסְמִיכוּת אֶל מִלַּת הַחִיּוּב יֵשׁ וְאֶל מִלַּת הַשְּׁלִילָה אֵין, בְּכִנּוּיִים, אִם יֶשְׁךָ נָא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי וְגוֹ׳ הִנֵּה אָנֹכִי וְגוֹ׳ (בראשית כ״ד מ״ב), אִם יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְגוֹ׳ (שם שם מ״ט), אִם־יֶשְׁךָ מוֹשִׁיעַ בְּיָדִי וְגוֹ׳ הִנֵּה אָנֹכִי מַצִּיג (שופטים ו׳ ל״ו ל״ז), כִּי אִם אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ וְגוֹ׳ הִנְנִי מַשְׁלִיחַ (שמות

вожъ. אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי (תהלים נ״ה י״ד), וי״ת רב ראליפת לי, מן ואאלפך חכמה, לשו־ תר, פיטנער, наставникъ. ועוד מפריד אַלּוּף (משלי ט״ז כ״ח), מפריד ומרחיק מעצמו את רעהו הטוב, ויתכן שזה נאמר במובן משפחה: חברה, פאמיליען קרייז, צוזאמענקונפט, семейный кругъ, общество. ופעמו מפריד האחוה והקבוץ. ובגמרא, אַלּוּפֵינוּ מְלֻמָּדִים בתורה אלופינו בתורה ובמצות (ברכות י״ז א׳), ובמדרש, מפריד אלוף, אלופו של עולם (נ״ר כ׳) תאר להשי״ת. ובזמן ישיבת הגאונים התיחד לשם תאר כבוד לגדולי הישיבה, אבינו למסמך למר רב נתן אלוף (אגרת רב שירא גאון). ובם יוחסין בסדר הישיבות כתב, ראש הישיבה יושב ולפניו עשרה אנשים וכו׳ ז׳ מהם ראשי כלות וג׳ חברים, ולמה נקראו ראשי כלות, שכל אחד ממונה על עשרה מן הסנהדרין והם הנקראים אלופים. ומזה בפיוט, ומרשות ראשי ישיבות ואלופי תורה (רשות לחתן תורה). וכן נהגו המחברים להשתמש בו כתאר כבוד לחשובי ראשי הקהל והפרנסים.

ב) אַלּוּף, שז. מן אֶלֶף בהוראת שור פר מלומד לעבודה, רינד, שטיער, вол. אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים (תהלים קמ״ד י״ד), ואני, ככבש אַלּוּף (ירמיה י״א י״ט). לדעת רד״ק ובן קוריש הוא כמו ככבש ואלוף. וי״ת כאימר בחיר, והנכון כדעת האחרונים שהשם אַלּוּף הדומה לשם אֶלֶף משותף לכל הבהמות הבייתיות המלומדות ומורגלות לצאת ולבא על ידי רועה ומזומנות ועומדות לצרכי הבית. וכן הוא בלשון ערבית כבש ביתי המלומד ללכת בגד בעליו, ומענין זה מפרש הרשד״ל, ואת למדת אתם עליך אלפים לראש (שם י״ג כ״א), שהוא מוסב אל הקודם, איה העדר נתן לך צאן תפארתך, ואמר מה תאמרי כי יפקוד בעל הצאן לבקש אותם מידך ואת כבר היית אוהבת את צאנך מאד, עד שלמדת אותם לבוא על ראשך כדרך הכבשים האלופים המלומדים התאבים לרועיהם ולבעליהם.

אֶלֶף, שעפ. עיר בנחלת מטה בנימן סמוך לגבול נחלת יהודה. וצלע הָאֶלֶף והיבוסי היא ירושלים (יהושע י״ח כ״ח), ופרשי הרד״ק כל אחת עיר לעצמה. וקרוב לשמוע שנקראת גם אֶלֶף, ואליה כוון הנביא באמרו, ונשאר גם הוא (יושב ערי פלשתים שוכר) לאלהינו והיה כְּאַלֻּף ביהודה ועקרון כיבוסי (זכריה ט׳ ז׳), כעיר אֶלֶף שביהודה, והעיר עקרון תהיה כיבוסי שהוא ירושלים, והנראה שגם העיר אֶלֶף הוסבה ליהודה כיבוסי שהיא ירושלים.

1) אֲלַף, ארמית. שם המספר אלף בעברית, טויזענד, тысяча. לרברבנוהי אֲלַף ולקבל אַלְפָא חמרא שתה (דניאל ה׳ א׳), אֶלֶף אַלְפִין ישמשונה (שם ז׳ י׳) ובכתיב אלפים.

2) אָלֶף. שם האות הראשונה בסדר אותיות לשון הקדש וזה על שם צורתה בכתב עברית וביותר בכתב הפניקי הדומה לצורת אֶלֶף בהוראת שור פר (עיין אות אלף). אָלֶף בית (שבת ק״ד ע״א), וברבוי אָלְפִין, שלא יכתוב אָלְפִין עיינין (שם ק״ג ע״ב), ולפי שהיא האות הראשונה בסדר האותיות באה בהשאלה לענין ההתחלה. שקימו את כל התורה כלה מֵאָלֶף ועד תי״ו (שם נ״ה א׳), ומזה:

2) אָלֶף בֵּית, כלל סדור אותיות לה״ק. על שם שתי האותיות הראשונות, ומזה, בְּאָלֶף בֵּית (גיטין ס׳ ע״א) בראשי התיבות, ובמדרש היה עביד אַלְפָא ביתין (קהלת א׳), מאמרים הרמוזים בסדר אלף בית כמו שמצאנו בבמה מזמורים בתהלים.

2) אַלְפָא, שם. כנוי לדבר ראשון במעלה ובחשיבות, ערסטער קלאססע, самое первое. מכמס ומזוניחה אַלְפָא לסלת (מנחות ח׳ א׳), תקוע אַלְפָא לשמן (שם שם ג׳), אַלְפָא ליין (שם שם ו׳).

2) אִלְפָּס, שם. כלי בשול, קעססעל, פפאננע, котелъ. הָאִלְפָּס והקדרה שהעבירן מרותחין (שבת נ׳ ח׳), אִלְפְּסִין חרניות (עדיות ב׳ ה׳), מקורו יונית, λοπας. (ועיין לפס).

שהוא לפנינו (הרשד"ל). ובענין אחר עברים למאות ולאלפים (שא כט ב), יצאו למאות ולאלפים (שב יח ד), בקבוצים הרבה קבוצים של מאות ושל אלפים, צו הונדערטען, אונד צו טויזענדען, сотнями, и тыся-чами. ובסמיכות כשלשת אלפי איש (שמות לב כ״ח), שבעת אלפי צאן (איוב א׳ ג׳), אלפי שנאן (תהלים ס״ח י״ח). ואל מספר אחד גדול ממנו, את היי לאלפי רבבה (בראשית כ״ד ס׳), ובהפך רבבות אלפי ישראל (במדבר י׳ ל״ו). מאלפי זהב וכסף ((תהלים קי״ט ע״ב), טעמו מאלפי שקלי או ככרי זהב וכסף, או מרבוי גדול של זהב וכסף. ובכנוי, הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו (שא יח ז), באלפים של שטאיו, ובתפלת נשמת, על אחת מאלף אלף אלפי אלפים. ויצא השם אלף בהשאלה ב) לכלל קבוץ של משפחה גדולה לפי מחלוקות השבטים לפנים, שהיו כנראה מחלוקות מחלוקות של אלף איש פאמיליען-שטאמם שטאמם-שטאמע, семья, племя. ועליהם ראש אחד נקרא שר האלף. הקטן יהיה לאלף (ישעיה ס׳ כ״ב), והכפל והצעיר לגוי עצום, הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו׳ ט״ו), לשבטיכם ולאלפיכם (שא י׳ י״ט), ראשי אלפי ישראל (במדבר י׳ ד׳). וכן יכלכל מקום ריזות משפחה גדולה כזאת, וחפשתי אתו בכל אלפי יהודה (שא כ״ג כ״ג), צעיר להיות באלפי יהודה (מיכה ה׳ א׳). ויתכן שמזה הענין רבבות אלפי ישראל (במדבר י׳ ל״ו), רבבות משפחות. וקרוב לשמע שהשם אלף יורה בעקרו קבוץ מספר רב מגזרת הפעל אלף, מיסודו של לף לפף, בהוראת חבור וקשור, התיחד אחרי כן לשם מספר גדול, עד השם מאה רבבה (עין שם) ושב נגזר ממנו פעל בבנין:

הפעיל, רבוי לאלפים, טויזענדע הערפאר-ברינגען, פערטויזענדפאכען, פערטויזענדפאכען, произ-водить тысячи, умножаться тысячами. צאננו מאליפות מרבבות (תהלים קמ״ד י״ג).

ב) אֶלֶף, שז. לא נמצא במקרא כי אם בלשן רבים. שור, פר בן בקר. רינד, שטיער, волъ. משותף לזכר ולנקבה. באין אלפים אבוס בר (משלי י״ד ד׳), צנה ואלפים כלם (תהלים ח׳ ח׳), והאלפים והעירים (ישעיה ל׳ כ״ד), ובכנוי, שגר אלפיך (דברים ז׳ י״ג), מוסב אל הנקבות במין זה, בתרגום אונקלס ויב״ע מתורגם בשם תור, אולם בתרגום השמרני מתורגם, אלפיך, ומזה נראה שנמצא בהוראה זו גם בלשון ארמית כשאר ההוראות שבשרש זה, שמקור אחד להן. ובטעם גזרת ההוראה הזה משרש אלף, י״א שנקראו כן השורים לפי שהם הבהמות הביתיות שמלמדים ומרגילים אותם בסבל עול ובמלמד לעבודת האדמה, זכר לדבר, והאלפים והעירים עבדי האדמה, איינגעיאכטעס פיהרע, איינגעאכנטעס פיה, домашній приноровленный въ работѣ скотъ. גיזיגים, פירסט (ועיין אלוף ב׳).

א) אַלּוּף, שז״ת. א) נשיא משפחה גדולה, ראש לאלף, פאמיליענשטאממהויפט, начальникъ семейства, старѣйшина. והתיחד לנשיאי בני עשו, אדום ובני שעיר החרי בארץ אדום, אלוף תימן אלוף אומר (בראשית ל״ו ט״ו), אלוף לוטן אלוף שובל (שם שם כ״ט), אלה אלופי בני עשו (שם שם ט״ו), אלופי החרי לאלפיהם (שם שם ל׳), ובכתבי הקדש האחרונים, בספר זכריה, הושאל השם הזה גם לשרים ונשיאי ישראל, והיה כאלף ביהודה (זכריה ט׳ ז׳). (ועיין בסמוך בשמות העצמים הפרטים), ואמרו אלפי יהודה (שם י״ב ה׳), ושניהם חסרים. ומזה ב) במובן ארון, הער, הערשער, господинъ. כענין השם בעל, העזבת אלוף נעוריה (משלי ב׳ י״ז), כמו בעל נעוריה, אלוף נערי אתה (ירמיה ג׳ ד׳), ומזה, ואת למדת אתם עליך אלפים לראש (שם י״ג כ״א), הרגלת אותם להיות ארונים עליך (ועיין אלוף ב). וכמו כן ג) אוהב ורע גדול בשנים ובחכמה, פריינד, גינער, другъ. אל תבטחו באלוף (מיכה ז׳ ה׳), והקודם אל תאמינו ברע, ורית ולא תתרחצון בקריב, חוסה שפירשו מן אלף בהוראת משפחה (עין אלף ב׳), ועניינו בן משפחתך, וי״א שהשם אלוף בהוראת רע נגזר מעיקר הוראת השרש הזה במובן חבור וקשור, וטעם אלוף כמו חבר, פער-בונדענער פריינד, привязанный другъ, прія-

מפשתת, ליינענגעוועב פאָך, простыня. אפי' עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת (שבת כ"ב ה'), תסתפג אפי' בעשר אלונטיאות (שם). מקורו רומית Lintea, והאל"ף נוספת (וכן בגמרא גם בחסרון האל"ף.

אֲלָנְתִּית, אֲלוּנְטִית, בתוספתא, יין לעשותו אלנתית (... ו"א), אין עושין את היין אלונטית (שבת קמ ע"א) בפרית, ופירשו שם ואיזו היא אלונטית יין ישן ומים צלולים ואפרסמון דעבדי לבי מסותא למיקר, עושין אותו לשתותו כשיוצאים מן המרחץ לצנן. ולשון יונית הוא, ἐλαιόλυτος. אָהל-וויין-טראַנק, напитокъ состоящій изъ масла и вина.

אָלַף, פ"י. הקל ענינו למוד, או קבלת למוד או מנהג מולתו על ידי למוד והרגל. אבלערנען, אנגעוואָהנען, на-учиться чему, привыкать къ чему. פן תאלף ארחתיו (משלי כ"ב כ"ה), ולא נמצא יותר בבנין זה במקרא. מקורו ארמית, והוראתו העקרית היות מורגל, למוד ומנוסה בדבר, כי לא נסה (ש"א י"ז ל"ט), ת"י ארי לא אליף, וילמד לטרף טרף (יחזקאל י"ט ג') ואליף, ואפרים עגלה מלמדה (הושע י' י"א), ת"י דאליפן לה למידי ולא אלפא, ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב ל'), ת"א המילף אליפנא. היה הרגל ולמוד דבר חכמה, לערנען, אילף פיקודייך (ת"י תהל' קי"ט ע"ג), ובמשנה, ודלא יליף קטלא חייב (אבות א' י"ג). ויסודו לף, לפף, כהוראת חבור וקשור שנעשה על ידי משיכת דבר לדבר, ומזה במובן המשאלי היות נמשך אחרי איזה דבר, היות מחובר ומקושר לו ע"י ההרגל (ועיין למד).

הפיעל יוצא לשני פעולים, לעהרען, בעי-בריגען, научать. ואאלפך חכמה (איוב ל"ג ל"ג). כי יאלף עונך פיך (שם ט"ו ה'), העון מלמד את פיך לדבר דברים אשר לא כנים. מלפנו מבהמות ארץ (שם ל"ה י"א), ומעוף השמים יחכמנו, ולא נמצא יותר במקרא. ובתרגומים מצוי הרבה בשתי ההוראות הקל, מלמד ידי למלחמה (תהלים י"ח ל"ה), ת"י מליף אידי, אליף לאדם

קרסאי מנרעא (שם צ"ד י'), ובגמא דדנפיק מינך טעמא מלפך (יבמות ס"ג א').

א) אֶלֶף, א) שם המספר. עשר מאות, טויזענד, тысяча. הנספר יבוא לרוב אחריו ביחיד, אֶלֶף כסף (בראשית כ' ט"ז), אֶלֶף איש (שופטים ט"ו ט"ז), ועל המעט גם ברבוי, וְאֶלֶף עזים (ש"א כ"ה ב'), וְאֶלֶף אתונות (איוב מ"ב י"ב), והרבוי אֲלָפִים, שרי אֲלָפִים (שמות י"ח כ"א), והזוגי אַלְפַּיִם, צווייא טויזענד, двѣ тысячи. אַלְפַּיִם וארבע מאות (במדבר ז' פ"ה). ומנהג הלשון כשהוא בא בחבור עם מספרים אחרים משלשה עד עשרה ועד בכלל, הוא בלשון רבים, והמספר הקטן הוא עד הסמיכות, ושלשת אֲלָפִים (שמות ל"ח כ"ז), כארבעת אֲלָפִים איש (ש"א ד' ב'), חמשת אֲלָפִים שקלים (שם י"ז ה'), עשרת אֲלָפִים איש (שופטים א' ד'). ולמעלה מעשרה הוא בלשון יחיד, ששה וארבעים אֶלֶף (במדבר א' כ"א), שנים ושלשים אֶלֶף (שם שם ל"ה), כשש מאות אֶלֶף רגלי (שמות י"ב ל"ז). ובחסרון הנספר המובן במאמר, אֶלֶף למטה (במדבר ל"א ד'), ירדף אחד אֶלֶף (דברים ל"ב ל'), הָאֶלֶף לך שלמה (שה"ש ח' י"ב), לשר הָאֶלֶף (ש"א י"ז י"ח). ועד ההפלגה, הקטן יהיה לָאֶלֶף (ישעיה ס' כ"ב), (ועיין בספך), ולשמרי מצותיו לְאֶלֶף דור (דברים ז' ט'). בהמות בהררי אָלֶף (תהלים נ' י') בהרים רבים; אדם אחד מֵאֶלֶף מצאתי (קהלת ז' כ"ח), טוב יום בחצריך מֵאָלֶף (תהל' פ"ד י"א), אֶלֶף אֲלָפִים (דה"א כ"א ה'), ועשה חסד לַאֲלָפִים (שמות כ' ו'), אית לְאַלְפֵי דרין, ולדעת הרשב"ם הוא כשם תאר לבנים ובני בנים לדור אחרון, כמו שִׁלֵּשִׁים רִבֵּעִים, ונמשך אל הקודם כנגד שאמר בשנאי ה', פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים, אמר באוהביו, ועשה חסד לַאֲלָפִים. והנה כאן שנמשך אל השם בנים הנזכר נקוד בפתח לַאֲלָפִים, ובמקום אחר באותו ענין שלא נזכר בו השם בנים נקוד בקמץ, נצר חסד לָאֲלָפִים (שם ל"ד ז'), לרמז בסימן הידיעה על השם בנים המובן בכח המאמר, וכן ראוי להיות מנוקד בירמיה, עשה חסד לָאֲלָפִים (ל"ב י"ח), תחת הנקוד לַאֲלָפִים כמו

2) אוּלָם, שם מין זרעונים, התיאור התחלתית והאולם (מכול יום א׳ ה׳), הערוך אמר יש ששונים חלום והוא בושם נכתש עם חמלה, והרמב״ם כתב שהוא בלשון ערבי אמרבי, והוא שורש מין מן התחלתית ואינו מאכל, ואמנם מצרפין אותו מעט במזון וכו׳.

אַלְמֹג, שם מין עץ, הביא מאופיר עצי אַלְמֻגִּים הרבה (מ״א י׳ י״א), עצי הָאַלְמֻגִּים (שם שם י״ב) ובדה״ב גם עבדי חירם וגו׳ אשר הביאו זהב מאופיר הביאו עצי אַלְגּוּמִים (ט׳ י׳) בחלוף האותיות, מזה נראה שמקום גדולו באופיר, אבל מצאנו שנאמר במקום אחר, ושלח לי עצי ארזים ברושים וְאַלְגּוּמִים מהלבנון (שם ב׳ ז׳), והעיר ע״ז המבאר ההד״ר יוסף ווייסע, שאין הכונה שישלח לו אלגומים הגדלים בלבנון, כי אם בשלחו לו ארזים וברושים מהלבנון ישלח לו גם אלגומים שהביאו מאופיר וצריך עיון. ובמשנה טבעת של מתכת וחותם של אלמוג, טבעת של אלמוג (כלים י״ג ו׳). ובגמרא חשבו אותו בין עשרה מיני ארזים ואמרו אלמוגין כסיתא (ר״ה כ״ג א׳); ומן האופן למצוא אותו ולהשיגו שספרו שם בארוכה, מוכח שהוא הידוע בשם קָאָרַאללֶע, кораллъ. הגדל בקרקע הים, שלפנים חשבוהו מן ממין העצים, ולפי אשר נחקר בהמשך הימים אינו כי אם בריה בפני עצמה, תיכונה ואמצעית בין סוג הצומח וסוג החי, תצורתו כעין צורת אילן רך ונוח להכפף בעודו במים ומתקשה כאבן אחרי העלותו מן המים, ועל שם צורתו וקשיותו מנוהו בין הארזים. ובמפרש לדברי הימים ב׳ (ט׳ י׳), מביא לשון הפסיקתא: כתוב אחד אומר אלמגים וכתוב אחד אומר אלגומים, אלא אלגומים שמם ונקרא אלמגים מפני שהוא מתמוגג ונכפף מתוך רכיכתו. והנראה כי אלמוג שבמשנה הוא הקָאָראללע, ושבמקרא הוא עץ גמור. הרד״ק אמר שהוא הנקרא בלשון ערבית אל בקם, והוא רָאטה-סַאנדעל הָאלץ, והאחרונים אמרו שהוא העץ הגדל בהודו ופרס הנקרא בלשון הודו, סנ, סודא, ומזה אל סנ בתוספת מלת אל לסימן הידועה בלשון ערבית (עיין אל) לפי שסוחרי ערב היו מביאים אותו משם, והוא הידוע בשם זאנדעל הָאלץ, сандальное дерево.

2) אִלְמָלֵא, אִלְמָלֵי, מלת הקשור על דרך התנאי, קאָנ-יונקציאָן קאָנדיציאָנעלל". והוא תנאי אפשרית שלילת איזה דבר שממנו היה מתחייב או משולל מציאות דבר אחר נתלה בו, והוא כמו לולא לולי בעברית, ומורכבת מן אִלּוּ אִם לֹא, וֶוענן ניכט если бы не. ונמצא בתרגום כתובים, לולי משה בחירו (תהל׳ ק״ו כ״ג) תיב״ע אִלְמָלֵא, ומצוי הרבה במשנה. גדולה מילה שֶׁאִלְמָלֵא היא לא ברא הקב״ה את עולמו (נדרים ג׳ י״א), צריך היה הדבר לאומרו שֶׁאִלְמָלֵא כן יש במשמע וכו׳ (קדושין ג׳ ד׳), שֶׁאִלְמָלֵא מוראה איש את רעהו חיים בלעו (אבות ג׳ ב׳). ובגמרא, אִלְמָלֵא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (מגילה כ״א ע״א), ועל המעט שבא ג״כ במעט אִלּוּ, וֶוען יא, если бы. אִלְמָלֵא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין (שבת קי״ח ע״ב), אִלְמָלֵי אתה לוי פסול אתה מן הדוכן (מגילה כ״ד ב׳), אִלְמָלֵי נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא (כתובות ל״ג ע״ב). ורבינו תם אמר להבדיל בינידם, שכשבא בסוף באל״ף ענינו אלו לא, וכשבא בסוף ביו״ד ענינו אִלּוּ (תוספת מגילה כ״א ע״א ד״ה אלמלא). אבל הפרק מרובה על העומד. וגם במקרא המלות לולא באל״ף ולולי ביו״ד הוראה אחת להן. ונמצא בגמרא גם בחבור עם מלת לא, אִלְמָלֵא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים דיינו (פסחים ח׳ ע״ב), והעיר על זה הגאון ר׳ ישעיה פיק שמלת לא היא מיותרת, ובגמרות שלו מחקה (הפלאה שבערכין).

2) אֲלִיוֹסְטָן, במשנה, ש״ת. אין מביאין (יין לנסכים) אֲלִיוֹסְטָן (מנחות ח׳ ו׳), והוא יין מן הענבים שמניחים להמתק בחמה, מקורו יונית, Ἥλιος חמה, שמש, ומזה אֵלִיוֹסְטָן Ἡλιαστής. דבר העומד לפני השמש, המותח בחמה, גערעקט, грѣтый на солнцѣ.

2) אֲלוּנְטִית, במשנה, ש״נ. מין של פשתן עשוי להסתפג בו.

המלות פְּלֹנִי אַלְמֹנִי הורכבה המלה פַּלְמֹנִי, לַפַּלְמֹנִי המדבר (דניאל ח' י"ג), ועיין שם.

א) אוּלָם, אֻלָם, שם. ולא נשתנה בסמיכות. במלאכת

בנין, בבנין הבית שבנה שלמה, בית קטן לפני הבית הפנימי שהוא העיקר הבנין, פֿאָרהאַללע, притворъ. וְהָאוּלָם על פני היכל הבית (מ"א ו' ג'), וכן בבית יער הלבנון אשר בנה נאמר, ואת אולם העמודים עשה חמשים אמה וגו' (שם ז' ו'), ופירשו המפרשים שהיה האולם לפני העמודים הנזכרים מקודם (שם שם ב'). והנראה שהוא בנין של עמודים בפני עצמו, קטן מן הבית הגדול, וכמו שמפרש והולך, וְאוּלָם על עמודים ועמודים על פניהם. וכן וְאוּלָם הכסא אשר ישפט שם, אֻלָם המשפט (שם ז' ז'), ענינו חדר גדול אשר ישב על כסאו לשפוט, ונקרא אולם בערך אל הבית הגדול. וסתם אולם הוא האולם אשר לפני ההיכל, בין הָאוּלָם ולמזבח (יואל ב' י"ז), בין הָאוּלָם ובין המזבח (יחזקאל ח' ט"ז). אבל בבנין הבית דיחזקאל השתמש הנביא בשם זה גם לענין מבוא בבלל. אֻלָם השער (שם מ' ח'), מדרך אולם השער (שם מ"ד ג', מ"ו ב' ח'). ושע"ב בא גם בלשון רבים אֵלַמֵּי החצר (שם מ"א ט"ו), (ועיין אֵילָם). בספר דברי הימים נקרא בשם אולם גם כל בית המקדש, תבנית הָאוּלָם ואת בתיו וגו' (דה"א כ"ח י"א), תסמך לשם ה', באו לְאוּלָם ה' (שם ב' כ"ט י"ז). גם בבנין הבית השני היה בנין אולם. וממשנתנו ידענו שהיה גבוה מן ההיכל הרבה, פתחו של אולם היה גבוה ארבעים (מדות ג' ז'), של היכל היה גבוה עשרים אמה (שם ד' ז'), ושלא היו דלתות לפתחו (שם ב' ג'), ומפני גבה הכתלים עשו לו תקרה חזקה קשורה ואגודה בחמש מלתראות של מילא ומדבכי אבנים בין כל אחת ואחת, נוסף על זה היו כלונסאות של ארז קבועות מכותל ההיכל לכתלו שלא יבעט (שם ג' ח'). ומזה נדון על תבנית בנין של שאר האולמים. ולפי שעיקר בנינו היה בקשור ואגוד תקרתו, יתכן שעל כן נקרא בשם אוּלָם, אֻלָם מן הפעל אלם בהוראת קשור וכריכה, ועל דרך שם אֲגֻדָּה מן אגד, בנין קשור ואגוד, אין איינאנדער געלינגטעס, связанное. ולדעת המפרשים הראשונים, יפורש, ובריא אוּלָם (תהלים ע"ג ד'), בענין זה, בריא כאולם החזק באיגוד בניתו.

אֵילָם, אֵלָם, שם. במלאכת הבנין, לא נמצא כי אם בפרשה מ'

בספר יחזקאל בציור תבנית בנין הבית לעתיד לבוא, וְאֵלָיו וְאֵלַמָּיו (יחזקאל מ' כ"א) ובכתיב ואלמו ביחיד, וְאֵלַמָּיו לפניהם (שם שם כ"ב) ובכתיב ואילמו, וברבוי נקבות וכן לְאֵלַמּוֹת (שם שם ט"ז), ולא נודע ענינו אל נכון. ולפי הנראה הוא מין בנין כפה חלולה באגענהאַללע, сводъ. והוא מגזרת שם אולם, ותרגומו אולמהי.

ב) אוּלָם, מלת הקשור, לקשר שני משפטים בחיוב או בשלילת

ההפך, וכמו אֲבָל, אבער, אַלליין, но. ועל הרוב בורית החבור. וְאוּלָם לוז שם העיר (בראשית כ"ח י"ט), ותרגומו ברם. וְאוּלָם אחיו הקטן יגדל ממנו (שם מ"ח י"ט), וְאוּלָם שלח נא ידך (איוב א' י"א), אוּלָם אני אל שדי אדבר וגו' וְאוּלָם אתם טפלי שקר (שם י"ג ג' ד'), ובטעם אף על פי כן, יעדאָך, однако. וְאוּלָם חי אני (במדבר יד כ"א).

הערה. בארמית יכלול הפעל אֲלַם הוראת האומץ והעצמה, שטאַרקע, קראַפֿט, сила, мочь. חזקו ואמצו (דברים ל"א ו'), ת"א תקיפו וְאַלִּימוּ, ומזה בתלמוד, כל דְּאַלִּים גבר (גיטין ס' ע"ב), לא קטן ולא אלם (ברכות ל"א ע"ב) עב, דיקק, толстый. וי"ת ובריא אוּלָם (תהלים ע"ג ד'), ופטים ואלים לבהון. ואפשר שההוראה הזאת יצאה ממושג הקשור והכריכה, שהיא ההוראה הראשונה בשרש אלם, לפי שקשור החלקים מוסיף אומץ ועצמה, וכמו שמצאנו הוראה זו בפעל קשר, הצאן המקשרות, והקשרים ליעקב (בראשית ל' מ"א מ"ב), וכן נמצאו שתי ההוראות האלה בשרש אמץ, עצם, והקרוב לו חלם. ויסודו של אלם, הוא אַל, אול, עד שהשרש חלם יסודו, חיל, חול (עי"ש).

ג) אוּלָם, שם. מבני גלעד בן מכיר (דה"א ז' ט"ז), וטעמו חזק.

בלי איש, אונפערהייראטהעט (עהעלאָז), פירמעט. והנראות שמושג הקשור והסריכה שהוא ההוראה הראשונה בשרש זה, יצא למושג היות עצור, אסיר וכלוא, גפעסטעלט, פערשפערט זיין, быть прикованну затворену. ומזה בא השם. אַלְמָן, אַלְמָנָה, ע״ש שבימי קדם היתה האשה שמת עליה בעלה עצורה וכמו כלואה בחדר מיוחד בבית אביה, ובושה לצאת בקרב בנות עמה כי חרפה היתה לה, וכמו שנאמר, שבי אַלְמָנָה בית אביך (בראשית ל״ח י״א), ותהיינה צרורות עד יום מתן אַלְמְנוּת חיות (ש״ב כ׳ ג׳). ועוד בימי התנאים מצאנו שהיו בונים בית מיוחד לדירת אלמנה ונקרא בית אלמנות (ב״ב ו׳ ד׳). ועוד ההשאלה נגזר השם אַלְמָן לזכר, מן השם אלמנה לנקבה, ולא להיפך (עיין אלמנה).

אַלְמָן, תאר השם. למי שמתה עליו אשתו, פערוויטוועט, וויטטווער, овдовѣлый, вдовецъ. במקרא לא נמצא כי אם עד ההשאלה המליצית, ובקשור עם יתם שממנו כי לא אַלְמָן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמיה נ״א ה׳), וענינו נשכח, נעזב. ובלשון פיניקית הוא ש״ת למי שמתה עליו אשתו, וכן בהתגל הלשון העברית, והוא כעין גזרת השם גָּרוּשׁ מן גְּרוּשָׁה.

אַלְמָנָה, ש״ת לאשה שמת עליה בעלה, וויטווע, вдова. אבל אשה אלמנה אני (ש״ב י״ד ה׳). אַלְמָנָה וגרושה (ויקרא כ״א י״ד), ובקשור עם יתום שממנו, אשר תהיה אַלְמָנָה מכהן (יחזקאל מ״ד כ״ב), שבי אַלְמָנָה בית אביך (בראשית ל״ח י״א), והיו נשיכם אַלְמָנוֹת (שמות כ״ב כ״ג), וְאַלְמְנוֹתֶיךָ עלי תבטחו (ירמיה מ״ט י״א). ועל היות האלמנה עזובה ועצובת רוח תמיד, היתה למשל למי שצריך לרחמים ולחמלה, כל אַלְמָנָה ויתום לא תענון (שמות כ״ב כ״א), ופרש״י הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהוה לפי שהם תשושי כח, וחז״ל אמרו אפילו אלמנת מלך. ריבו אַלְמָנָה (ישעיה א׳ י״ז), שעורו, ריבו ריב אלמנה; ויצב גבול אַלְמָנָה (משלי ט״ו כ״ה), ועוד המליצה היתה כְּאַלְמָנָה (איכה א׳ א׳), כנוי מליצי לירושלים, וכן בבחינת כלל האומה, לא אשב אַלְמָנָה (ישעיה מ״ז ח׳), עוד שבי אלמנה (בראש׳ ל״ח י״א). ובגמרא עוד ההשאלה דלת אלמנה הנגררת אין נועלין בה (עירובין ק״א ע״א), ופרש״י דלת שהיא אלמנה מתקניה.

אַלְמָנוּת, ש״נ. מעמד האשה האלמנה, וויטווענשאפט, וויטווענשטאנד, вдовство. אַלְמְנוּת חיות (ש״ב כ׳ ג׳), בגדי אַלְמְנוּתָהּ (בראשית ל״ח י״ד), ובמספר רבים ועוד ההשאלה, וחרפת אַלְמְנוּתַיִךְ (ישעיה נ״ד ד׳). ובמשנה בית אַלְמְנוּת לבתו (ב״ב ו׳ ד׳), וחז״ל גזרו מן השם הזה פעל בבנין פיעל, מְאַלְמֵן את אשתו (פסחים מ״ט ע״א), צו וויטווע מאכען, ובבנין נתפעל, נתגרשו או שנתאלמנו (יבמות ב׳ י׳).

אַלְמָן ש״ז או אַלְמָנָה, ש״נ. לא נמצא כי אם בלשון רבים, ועניה אוים בְּאַלְמְנוֹתָיו (ישעיה י״ג כ״ב), יב״ע תרגם, בְּבִירָנְיָתְהוֹן, וענינו מירה ומבצר, וכונתו לדעת המפרשים שהוא כמו בארמנותיו בחלוף רי״ש בלמ״ד, מסכים עם הכפל, ותנים בהיכלי ענג. וכן וידע אַלְמְנוֹתָיו ועריהם החריב (יחזקאל י״ט ז׳). והרד״ק בשרשיו פירש שהוא מן אַלְמָנָה כפשוטה, וקרא הערים החרבות אַלְמָנוֹת עד המליצה, כמו היתה כאלמנה (איכה א׳ א׳). והנכון כתרגום יב״ע, ובגזרתו אין אנו צריכים לחילוף אותיות, ויכולנו לאמר שהוא שם בפ״ע שממושג הקשור והסריכה, שהוא ההוראה הראשונה בשרש א ל ם, הסתעף מושג החוזק והביצור, ומזה, בנין חזק מקושר בחלקיו, מבצר, בורג, פעסטונג, крѣпость, чертогъ. ועל אופן גזרת השם קְנִי מן הפעל קָרָה (עיין ארמון), ומהוראה זו יצאו גם השמות אוּלָם, אֵילָם (עיי״ש).

אַלְמֹנִי, שם כנוי לאיש, ולדבר, ששמו נעלם, וכמו נאלם בעת הדבור ואיננו ידוע כי אם בסימניו, פערשוויגענער, ניכט גענאננטער, אין געוויססער, неназванный, извѣстный. ובא בחבור עם השם פְּלֹנִי. שבה פה פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (רות ד׳ א׳), אל מקום פְּלֹנִי אַלְמֹנִי (ש״א כ״א ג׳, מ״ב ו׳ ח׳), ויש שמשני

אַלְלַי, מלת הקריאה. מצער וצרה גדולה, וועהע! жаль. בקשור עם יתם שאליו אַלְלַי לי (מיכה ז' א'), חשה מיר, горе мнѣ. אם רשעתי אַלְלַי לי (איוב י' ט"ו), (ועיין אוי), ולשון ארמית נמצא בפעל בדרך הנהי הֵילִי שער, ת"י אֱלִילִי על תעדך (ישעיה ט"ו), הלילו כרמים ת"י אֱלִילוּ (יואל א' י"א), והוא מיסודם של שרש הלל, ילל, (ועיין אלה ג).

אָלַם, פעל. עיקר הוראתו קשירה, כריכה, צוזאממען בינדען, צוזאממען שני' רען, связывать, стягивать. ובהוראה זו לא נמצא כי אם בבנין:

פיעל. בהתיחד לכריכת שבלי התבואה בכריכות, גארבען צוזאממען בינדען, связывать снопы. מְאַלְּמִים אלמים (בראשית ל"ז ז'), פעם אחת במקרא. וממושג הקשור יצא בהשאלה בבנין:

נפעל. לענין קשור ועצור כח מוצאי הדבור עד לבלי יכלת לדבר ולהשמיע קל (ועיין אסר), געבונדען זיין אן דער שפראכאָרגאַן, שטומם זיין. быть связану языкомъ, быть нѣмымъ. נֶאֱלַמְתִּי לא אפתח פי (תהלים ל"ט י'), ביום ההוא יפתח פיך ותדבר ולא תֵאָלֵם (יחזקאל כ"ד כ"ז). ולשונך אדביק אל חכך וְנֶאֱלַמְתָּ (שם ג' כ"ו), וביחוס אל השפתים תֵּאָלַמְנָה שפתי שקר (תהלים ל"א י"ט), ובהשאלה, וכרחל לפני גוזזיה נֶאֱלָמָה (ישעיה נ"ג ז').

אִלֵּם, שת. מי שאין לו היכלת לדבר, שטומם, שטוממער, нѣмъ, нѣмой. או מי ישום אִלֵּם (שמות ד' י"א). ותרן לשון אִלֵּם (ישעיה ל"ה ו'), וּכְאִלֵּם לא יפתח פיו (תהלים ל"ח י"ד). כלבים אִלְּמִים (ישעיה נ"ו י'). אלילים אִלְּמִים (חבקוק ב' י"ח). ובמשנה, האִלְּמִית הערמית.

[1] אִלְּמוּת, שם מן אִלֵּם. שטוממהייט, нѣмота. בספרי המחברים, סבת האלמות היא החרשות.

אֵלֶם, פ"א במקרא, האומנם אֵלֶם צדק תדברון (תהלים נ"ח ב'), לדעת חז"ל, התרגום ורש"י הוא מן אִלֵּם, ולשיטתם יפורש אֵלֶם במובן שם מפשט, ראם פשר־ שוויגען, schweigend, ושעוה, האם תדבר דבר בעד אלם הצדק, בעד הצדק שהוא כאלם לא יפתח פיו, ע"ד פתח פיך לְאִלֵּם (משלי ל"א ח'), והמיכות אֵלֶם צדק הוא ע"ד ענות צדק, ובמובן זה אמר הפייטן: אֵלֶם פיהו יהי צדק (רבי יוסי בר' יוסי בשופרות), או שהוא במובן תאר הפעל, האם בזה שאתם עושים את עצמיכם אלמים, תדברון צדק. ולדעת הרמב"ן טעמו כמו אֵלִים בהוראת שופטים, האם צדק תדברון אתם אֵלִים. ובנקוד של מלת אֵלֶם אמר הרי"ב שנשמטה יוד הרבים והיה ראוי להיות אֵלִם בחירק ומלרע, ומפני קרבת הטעמים נשתנה החירק לסגול והנגינה נסוגה אחור. ובא עוד פ"א בסמיכות לשם אחר בראש מזמור אחד, למנצח על יונת אֵלֶם רחקים (תהלים נ"ו א'). וכנראה שהוא שם מליצי לבלי שיר ידוע או למין נגון ידוע, ע"ד אילת השחר, וטעמו צפצוף יונה אלמית בארץ מרחק. ויתכן שענין השם אֵלֶם בשני המקומות האלה הוא מן אלמון, עזובת אשה מבעלה ווישוועשאפט, вдовство. ומזה אֵלֶם צדק, עזובת הצדק, שאין לו מי שיריב ריבו, ויונת אֵלֶם, היונה במעמד אלמנותה שנפרדה מבן זוגה ונדחתה למקום רחוק ממנו.

אֲלֻמָּה, ש"נ. כריכת שבלים, עמר בגזר, גארבע, связка, снопъ. קמה אֲלֻמָּתִי (בראשית ל"ז ז'), והרבוי ע"ד הזכר והנקבה, מאלמים אֲלֻמִּים תסבינה אֲלֻמֹּתֵיכֶם (שם ז'), נשא אֲלֻמֹּתָיו (תהלים קכ"ו ו'). ובמשנה, במובן שם הפעולה, התבואה שנתנה לשתת או לֶאֱלוֹמָה (פאה ו' י'), לאלם בה אלומות.

אַלְמֹן, שם. מעמד האשה שמת עליה בעלה, ווישוועשאפט, ווישוועשטאַנד, вдовство. שכול וְאַלְמֹן (ישעיה מ"ז ט'), דרך משל על ארץ ישראל שחרבה (ועיין אלמנה), וטעם השם הוא לדעת רבי יונה לפי שהאשה שמת עליה בעלה כאלמית שלא תוכל לפתוח פה לריב ריבה, וי"א שממושג האלמות יצא למושג הבדידות, הנלמד והעזובה. וכן בערבית יכלול השם בהם ענין אלמות וענין איש בלי אשה ואשה

אלמים (חבקוק ב' י"ח), את אֱלִילֵי כספו ואת אֱלִילֵי זהבו (ישעיה ב' כ'), כי כל אלהי העמים אֱלִילִים (תהל' צ"ו ה'), שעור האלהים שהעמים עובדים אין להם שום כח אלהי ואין בהם כי אם הצורות הגשמיות שמציירים אותם על ידיהן. ובא תמיד בלשון רבים לפי שהיו העמים הקדמונים עובדים אלהות הרבה בפעם אחת. ועל המעט ביחיד במובן שם הקבוץ, לממלכות הָאֱלִיל ופסיליהם וגו' (ישעיה י' י'), כי אף שהיה מלך אשור גם הוא עובד אלילים, היה חושב שאלהיו גדולים ונעלים על כל אלהי עמים אחרים, וכמו שאמר מפורש: ההצילו אלהי הגוים איש את ארצו מיד מלך אשור איה אלהי חמת וארפד וגו' (שם ל"ו י"ט), ממנו. הבלי האלילים וכשופיהם, חזון שקר וקסם הֱאֱלִיל (ירמיה י"ד י"ד), והכתיב ואלול, ומזה ב) שם מפשט נרדף לשקר, הבל, לינע, פרוג, ложь, обманъ. רפאי אֱלִל כלכם (איוב י"ג ד') חסר יוד, והקודם טפלי שקר (ועיין אלל). וכן הוי רֹעִי הָאֱלִיל (זכריה י"א י"ז), רועה שקר. ויתכן לפרש את שני המקומות האלה במובנו הראשון, צורת פסל, וטעם רפאי אליל ורעי אליל, צורה וצלם של רופא ושל רעה, ור"ל שאין בהם כי אם הצורה הגשמית והחיצונית שלהם. ובגזרת השם חסכימו רוב המפרשים שהוא מן אל בהוראות דבר שאין בו ממש. אפס ואין, ניכטס, ניכטיגקייט, ничто, ничтожность. והגראה שהוא נגזר משם אֵל. הכפל הלמד והיוד להקטין, וענינו אֵל קטן או צלם עשוי לציור האל. וכבר רמז לזה הרשב"א בתשובות האגדות.

אָלָל, במשנה, שם הקיבוץ הָאָלָל (חולין פ' א'), ובגמרא בפירושו ר' יוחנן אמר מטרקא ור"ל אמר בשר שפלטתו סכין, מתיבי ואולם אתם טפלי שקר רפאי אלל כלכם (איוב י"ג ד') וכו'. באלל דקרא דכולי עלמא לא פליגי (שהוא מטרקא) כי פליגי באלל דמתניתין (שם קכ"א ע"א). מטרקא הוא לפרש"י גיד השדרה והצואר והוא רחב ולבן וקשה מאד. והר"ת גורס מדרקא ופירש בשר המת. וכן פירש ר"ת ובתוס' יו"ט מטה שאמרו פגול באלל נתפגלה מתאוה (זבחים ל"ה ע"א) ובעוף אין גידי צואר קשין (תוספות בחולין שם ד"ה מטרקא), אך כבר הרגיש בזה רש"י ודקדק לפרש אלל של עוף ראוי לאכילה ורכיך (זבחים שם). ולדעת חז"ל זה ענינו של רופאי אליל שבמקרא, הרופאים שאומרים לרפאות את הגיד הזה, שאינו מעלה ארוכה. ובאלל דמתניתין גם כן מצאנו לר' יהודה שהוא אומר, האלל המכונס אם יש כזית במקום אחד חייבין עליו (שם). ומזה נראה שהוא בשר שפלטתו סכין. והעולה שהשם אלל לדבריהם כולל שתי הוראות, א) גיד השדרה, או בשר המת. ב) בשר שפלטתו סכין, והתרגום באיוב צרף שני הפרושים ואמר: כמאסי אלל מודקא דפלטיה סכינא ובספרי המחקרים, העצמות והאליל (מורה נבוכים א' ע"ב). קנארפעל, хрящъ.

1) אֵלֶּךְ, ארמית שבמקרא. כנוי הגוף לרבים זכרים, דיעזע, эти. גבריא אִלֵּךְ (דניאל ג' י"ב), שאלנא לשביא אִלֵּךְ (עזרא ה' ט'), והוא נרדף עם אִלֵּין, נגזר מן אֵלֶּה.

2) אֵילָךְ, ארמית שבתרגומים ובמשנה תאה"ם, להגבלת הקרוב והרחוק במקום ובזמן, כמו פה, שם, הנה בעברית, היער, הא, דארט, здѣсь, тамъ, הערנאך, ווייטער, потомъ, дальше. מֵאֵילָךְ וְאֵילָךְ (ת"י במדבר כ"א ד'), ומכאן וְאֵילָךְ לא תיעול (תרגום אסתר ב' י"ד). ובמשנה, הקורא מכאן ואילך, (ברכות א' ב') ועיין הלך.

אֱלוּל, שם החדש הששי למנין החדשים מניסן והוא חל בחדש אוגוסט וסעפטעמבער, августъ и сентябрь. בעשרים וחמשה לֶאֱלוּל (נחמיה ו' ט"ו). ומקורו ארמית. לדעת פירסט יסודו עלל שהוראתו בארמית תבואה, לפי שהחדש הזה הוא עת האסיף לכל התבואות בארצות הקדם. ובתוספתא ביחד היתם, האלולים מתעשרין לעצמן (ר"ה א' י"א), הבהמות הנולדות בחדש אלול.

ובמובן זה נקשר עם פעל בוא עם יחס הברית, ויבא אתו באָלָה (יחזקאל י״ז י״ג), באים באָלָה ובשבועה (נחמיה י׳ ל׳). ויכלול גם ם שבועה לשקר, מיינאיד, ложная клятва. אָלָה פיהו מלא (תהלים י׳ ז׳), והכפל מרמות ותך. ומאָלָה ומכחש יספרו (שם נ״ט י״ג) (עיין ספר). ג) קללה על המפיר ברית או על הנשבע לשקר, פלוך, проклятіе. והשביע הכהן את האשה בשבועת האָלָה (במדבר ה׳ כ״א), את הברית הזאת ואת האָלָה (דברים כ״ט י״ג), את כל האָלות האלה (שם ל׳ ז׳). זאת האָלָה היוצאת (זכריה ה׳ ג׳), ומזה על כן אָלָה אכלה ארץ (ישעיה כ״ד ו׳), ונמשך אל הקודם, הפרו ברית עולם. מפני אָלָה אבלה הארץ (ירמיה כ״ג י׳), והקודם כי מנאפים מלאה הארץ. ועם זה סתם קללה. לְאָלָה לשבועה (במדבר ה׳ כ״א). (עיין שבועה). לְאָלָה לשמה (ירמיה כ״ט י״ח, מ״ב י״ח, מ״ד י״ב), ובא. לשאל באָלָה נפשו (איוב ל״א ל׳), שעוררו לשאל ולבקש להביא נפשו באלה, או אלה בנפשו.

תַּאֲלָה, ש״נ. פ״א במקרא, תתן להם מגנת לב תַּאֲלָתְךָ להם (איכה ג׳ ס״ה). לדעת הראב״ע והרד״ק ענינו קללה פלוך, проклятіе. ובא עם תַּאֲנָה, ותרגומו שִׁלְאַמְתָּךְ שְׁלָהֵי להון, וענינו עיפות, עמל, שוואכהייט, פערשמאכטונג, томленіе. ויש שפרשו מלשון תְּלָאָה בהפוך האותיות. והוא מסכים יותר אל מגנת לב הקודם. ונראה שכן הבין גם הפייטן שאמר: תהעלות תַּעַל לְתַאַל תאבת (קרובות יום ב׳ של פסח), על משקל מן זכר.

ב) אָלָה, פ״ע, נשוא נהי וקינה, קלאגען, וועהקלאגען, вопить, рыдать.

פ״א במקרא בקל ועוד הצוי. אֱלִי כבתולה (יואל א׳ ח׳), מקורו ארמית, ויקונן דוד את הקינה הזאת, ת״י וְאֲלָא דוד ית אִלְיָא הדין (ש״ב א׳ י״ז). ובאפעל, לתנות לבת יפתח, ת״י לְאַלָּאָה (שופטים י״א מ׳), והוא מיסודם של השרשים, אלל, ילל, ומזה:

1) אִלְיָא, ש״נ. קינה, קלאגעליעד, плачь, плачевная пѣснь. הקינה הזאת, ת״י אִלְיָא הדין (ש״ב א׳ י״ז), ובגמרא סוֹסְפֵי לְאִילְיָא (ירושלמי מגילה א׳ ט׳), לשון סורסי. נאה לשאת בה קינה.

2) אִלְיְתָא, ש״נ. אשה המלמדה לשאת נהי וקינה, קלאגעפרויא, плакальщица. וקראו למקוננות (ירמיה ט׳ ט״ז), ת״י לְאִלְיָתָא. ומזה במשנה, שהָאִלְיָת יושבת עליו (כלים ט״ז ז׳), ודבעות של אֱלִית (שם ט״ז א׳).

1) אֲלוּ, ארמית. מלת הקריאה, והתעוררות למראה דבר חדוש, כענין מלת הִנֵּה בעברית, זיעה, вотъ. בחבור עם וי״ו החבור, וַאֲלוּ צלם חד (דניאל ב׳ ל״א), וַאֲלוּ אילן בגוא ארעא (שם ד׳ ז׳), וגזרתו כנראה מן אֵל בהוראת מלת כנוי הרומז בתוספת וי״ו עד המלה הִנֵּה מן הֵן (פירסט).

אִלּוּ, מלת הקשור לקשר שני משפטים ביחס הזמן הקודם והמאוחר או הסבה והמסובב, אִם, אַף אִם, ווען, ווען אויך, если, если даже. וְאִלּוּ לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי (אסתר ז׳ ד׳), וְאִלּוּ חיה אלף שנה פעמים (קהלת ו׳ ו׳), ולא נמצא כי אם שתי פעמים אלו, ובכתבי הקדש האחרונים. ומקורה ארמית מורכבת מן אִן לוּ, ורגיל הרבה בתרגומים ובמשנה, ובתפלה, אִלּוּ פינו מלא שירה.

אִלּוּלֵי, עיין לולי.

אָלַח, פעל. לא נמצא כי אם בבנין נפעל, ורק שתי פעמים במקרא, וענינו היות נפסד נעכר נשחת ומקולקל, במובן המוסרי, פערדארבען זיין, быть испорчену. אף כי נתעב וְנֶאֱלָח (איוב ט״ו ט״ז), הכל סר יחדו נֶאֱלָחוּ (תהלים י״ד ג׳, נ״ג ד׳). בערבי יורה הפעל אָלַח, התקלקל, התחמץ, וביותר חמוץ חלב, זויער ווערדען, окисать. ור׳ שלמה בן גבירול אמר בשירו, ומאד נֶאֱלַחַת במעשים נעלים (שה״ש לרשב״ג ח׳).

2) אֲלַכְסוֹן, עיין לכסון.

אלל, לא נמצא כי אם בשם:

אֱלִיל, א) פסל וצלם לציור ענין האלהות של עובדי ע״ז, ונרדף לשם עצב פסל, גאֶטצען בילד, идолъ, кумиръ. לא תעשו לכם אֱלִילִים (ויקרא כ״ו א׳), אֱלִילִים

המשקלים הם לפי שמי מיני הפת. והנגזרים מן השרש הזה הם: אֱלִיל, אֵלָם.

1) אַלָּה, אֵלָה, שׁ״נ. מין כלי מלחמה. לא באלה ולא ברומח (שבת ו׳ ד׳), ובגמרא פירשו מאי אלה קולפא, ובערוך גורס קופל, ופירש חומה למקל והוא של ברזל כאמה ומחצה וראשו עגול כמו כדור ויוצאים בו יתדות, קָלְבֵק, קַיִם-פֹל, булава, дубина. ובגמרא דירושלמי (שבת ו׳ ד׳), ואיזו היא האלה מן מה דתני ר׳ יעקב וכו׳ מאימתי תורמין את הגורן משתיעקר האלה הדא אמרה כמין דייקן. ומזה שהוא כלי מלחמת עשוי בתבנית דקר ורחת שהופכין בו את התבואה (עיין בסמוך), והרמב״ם פירשו מגן בתבנית עגולה, ולא ידענו טעמו. ובבלים, תפוי האלה הקשת והרומח (כלים פי״ז ח׳), ובברייתא, אוי לי מבית בייתום אוי לי מאלתן (פסחים נ״ז ע״א), ופירש״י מקל שרודים בו בעם, ומזה עד״י הלשון הארמית ומחיין ליה באלוותא (ב״ב ע״ג ע״ב), וכן בא בענין ברים וענפי אילן עבים, וזה משמש ויהיב לן אלותא אלותא (ביצה ל״ג ע״ב), ובתרגום שה״ש, היכמא דדמו גבר אבנא באלא (ד׳ ח׳) בעץ הקלע.

2) אַלָּה, אֵלָה, בתוספתא, מאימתי תורמין את הגורן משתעקר האלה (תרומות ג׳ י׳), בגמרא ירושלמי (שבת ו׳ ד׳) פירשו על פי המלה הזאת את המלה אלה בענין לא באלה ולא ברומח (עיין לעיל) שהוראת שתיהן אחת דייקן, והכונה בזה שהוא הרחת שהופכים בו את התבואה. והערוך ערך אלה מפרש שהוא כמו עללה תבואה בארמית, גע-טריידע, рожь. ולא ידענו כונתו, וי״מ שהיא מין פסולת התבואה, שפריא, мякина. והוא הנכון, ויהיה מגזרת אַל, אלל, עיי״ש.

2) אֲלִיתָא, במשנה, חריות של עץ או קסמים להצית בהן את האש. שפאן, лучина. שהיו מציתין את האליתא משם (תמיד ב׳ ד׳), והצית את האש באלתות (פרה ב׳ ט׳). הערוך פירשו מענין אֲלִיָּה זנב הכבש, והוא כעין הנאמר במקרא זנבות

האודים, ולפי פירושו ראוי הנקוד להיות אֲלִיָּתָא. הנראה שהוא מגזרת אלותא שבגמרא, ויהיב לן אלותא אלותא (ביצה ל״ג ע״ב), ענפי עץ.

א) אָלָה, פעל. הקל. השבע שבועת תמורה בקללה על העובר. שווערן, פלוכן. божиться, клясться. אָלֹה וכחש (הושע ד׳ ב׳), וית יימן לשקר, תרגם לפי הכונה השבע שבועת שקר מתחלה. וזה מפני הפעל כחש הסמוך לו (ועיין אָלוֹת, דבר דברים אָלוֹת שוא (שם י׳ ד׳), נשבעו שבועות לשוא מתחלה. ובהוראת יוצא, ואת אָלִית (שופטים י״ז ב׳), בעשווערן, פערווינשען, заклинать.

הפעיל יוצא לשני, השבע את זולתו. ונשא בו אלה לְהַאֲלֹתוֹ (מ״א ח׳ ל״א, דה״ב ו׳ כ״ב). ובעתיד יאֹלֶה, תמורת יַאֲלֶה. ובוי״ו ההפוך, וַיֹּאֶל שאול את העם לאמר ארור האיש (ש״א י״ד כ״ד), והוא ע״ד נפ״י.

הערה. מדברי הרד״ק בשרשיו נראה שהוא נותן את הפעל אלה מן השם אֵל, אֱלוֹהַּ, כי הקללה היא בשבועה ובהזכרת השם божиться. והנראה כדעת המפרשים שעקרו מלשון אָיַל חוזק ותעצמת, ומזה חזוק ואמות דבר בשבועה, בעקרעפטיגען, утверждать. ולדעת הרז״ו הידענהיים י... במשמע השרש הזה ובבנין זה, גם ענין הגבורה והתוספ... אמץ, ומזה מפרש, וַיֹּאֶל אלוה וידכאני (איוב ו׳ ט׳) יגביר אלוה מכתו, ויגר עליו רש, יתר ידו ויבצעני יגדיל וְיִיתַר מכתו ופירוש זה מסכים אל המסירה כי וַיֹּאֶל זה לבדו הוא מלרע.

הפעל הזה אינו מצוי ותחתיו יבוא השם אָלָה הנגזר ממנו בקשור עם פעלים שונים... אָלָה, ש״נ. א) שבועה חמורה בקללה... אידשוואור, клятва. ושמעה קו... אָלָה (ויקרא ה׳ א׳), אָלָה ישמע ולא יגי... (משלי כ״ט כ״ד), ונקשר עם פעל נשא המורש... אחריו יחס הבי״ת בהשבעת אחרים, ונש... בו אָלָה להאלתו (מ״א ח׳ ל״א), ובבנוי, ביח... אל המשביע, אז תנקה מֵאָלָתִי (בראשי... כ״ד מ״א), ונופל על שבועת כריתת ברית... תהי נא אָלָה בינותינו (שם כ״ו כ״ח), בזי... אָלָה להפר ברית (יחזקאל י״ז נ״ט), ובבנוי... בברית ה׳ אלהיך ובאָלָתוֹ (דברים כ״ט י״א)

זה, дубъ. ויש שהוא הנקרא טערעבינטע,
теребинтъ. תחת הָאֵלָה אשר עם שכם
(בראשית לה ד). ת"א בוטמא. וישב תחת
הָאֵלָה (שופטים ו יא). כְּאֵלָה נֹבֶלֶת עָלֶיהָ
(ישעיה א' ל). מסבב אל הקודם כי יבשו
(שם שם כט). (ועיין אַיִל). כל אֵלָה
(יחזקאל ו יג). תחת שׂוֹבֶךְ הָאֵלָה
(ש"ב יח ט); ומפני גדלו וחזקו ואריכות
היה נעשה לסימן לעוברי דרכים,
חשיבותו היה גם גופו ומקומו מכובד
בעיני העמים הקדמונים. תחת
הָאֵלָה ביבש (דה"א י יב), ובספר שמואל א
(לא יג), נאמר במקומו הָאֵשֶׁל (ועיין אשל).
השם בהרכבה לשם אחר במובן שם
פרטי. עֵמֶק הָאֵלָה (ש"א יז ב). (ועיין
. ופעם אחת בא בתנ"ש תמורת הנה.
אֵלָה, ויקימה שם תחת הָאַלָּה אשר במקדש
ה' (יהושע כד כו). וזה היה בשכם,
שהוא הָאֵלָה אשר עם שכם (בראש'
ד). עיין אֵלוֹן.

אֵלָה, שע"פ. א) מאלופי עשו (בראשית לו
מא). ב) בן בעשא, מלך ישראל
מלך שתי שנים בתרצה חמרי עבדו
מחצית הרכב הרגו (מ"א טז ה). ג) אבי
מלך ישראל (מ"ב טו ל). ד) מבני
בן יפנה (דה"א ד' טו). ה) בן עֻזִּי מבני
(שם ט' ח). ולדעת קצת נמצא גם
משקל אֵלָה. וְאֵלָה אבי עיטם (שם ד' ג),
מכרת, ועיין באור שם.

אֵלוֹן, שם זכר. לא נמצא במקרא
כי אם בסמיכות לשם אחר,
אֵלוֹן מֻצָּב אשר בשכם (שופטים ט' ו),
יתם מישר וכן פרש"י מישור שהיה
מצבות. והנראה כדעת השבעים
שאחרידם שטעמו כשם אֵלָה,
זה, дубъ. או טערעבינטע, теребинтъ.
שהוא הָאֵלָה אשר בשכם אשר
שם יעקב אבינו את אלהי הנכר וגו' (בראש'
ד). ושהיא הָאֵלָה אשר במקדש ה'
תחתיה הקים יהושע אבן גדולה
(יהושע כ"ד כו). ולא רחוק לשער שעל
האבן ההיא נקרא אֵלוֹן מֻצָּב (ועיין
בשרש יצב). ובהרכבה לשם אחד

לענין שם עצם פרטי, א) אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים,
שם מקום בקרבת העיר קדש בשבט נפתלי
(יהושע יט לג). בכל ספרים כ"י הישנים
קדמונים האל"ף בצירה, ורק בדפוסים
אחרונים האל"ף בפתח (מנחת שי). ובשופטים
(ד' יא), הקרי אֵלוֹן בְּצַעֲנַנִּים ובכתיב בְּצַעֲנִּים
(ועיין בצעננים). ב) אֵלוֹן מוֹרֶה, שם מקום
אצל שכם, עד מקום שכם עד אֵלוֹן מוֹרֶה
(בראשית יב ו), את"א עד מישר מורה וכן
פרש"י. והנראה שגם הוא מענין הקודם,
וברבוי אצל אֵלוֹנֵי מֹרֶה (דברים יא ל), (ועיין
מורה בשרש ירה). ג) אֵלוֹן מְעוֹנְנִים, ג"כ
בקרבת עיר שכם (שופטים ט' לז), והוכן
שנקרא המקום ההוא כן על שהיה הָאֵלוֹן
מקודש למעוננים, ושם היו עושים מעשי
כשופיהם, ותיב"ע מעוננייא, ד) אֵלוֹן תָּבוֹר,
שם מקום בקרבת העיר בית אל (ש"א י' ג)
על הר תָּבוֹר (עיין שם). ה) ובמספר רבים,
אֵלֹנֵי מַמְרֵא אצל העיר חברון, ושם שכן
אברהם אבינו ובנה שם מזבח לה' (בראשית
יג יח). (ועיין ממרא).

אֵלוֹן, שע"פ. בן זבלון בן יעקב (בראש'
מו יד), ובייחוד היחס, לְאֵלוֹן
משפחת הָאֵלֹנִי (במדבר כו כו), ודומה לו
אֵילוֹן ביחיד (עיי"ש).

אַלּוֹן, ש"ז. מין עץ מסוג עץ האלה,
איכע, дубъ. כאלה וְכָאַלּוֹן
(ישעיה ו' יג), תחת אַלּוֹן ולבנה ואלה (הושע
ד' יג), ותקבר מתחת לבית אל תחת
הָאַלּוֹן ויקרא שמו אַלּוֹן בָּכוּת (בראשית לה ח),
ונודע בקשיותו ועצומו, ויקח תרזה וְאַלּוֹן
(ישעיה מד יד), וברבוי, וחסן הוא כָּאַלּוֹנִים
(עמוס ב' ט), והבשן היה נודע באלוניו
הטובים, אַלּוֹנֵי הַבָּשָׁן (ישעיה ב' יג, זכריה יא
ב', יחזקאל כז ו).

אַלּוֹן, שע"פ. בן ידיה מבני שמעון
(דה"א ד' לז).

הערה. השמות אַיִל, אַיָּלָה, אֵילוֹן, אילון
אֵלָה, אַלָּה, אֵלוֹן, אַלּוֹן, ובארמית אִילָן, אף שהם
שונים במשקליהם תמורים שהם נגזרים משרשים שונים,
יסוד אחד להם אַל, אַל בהוראת גבורות וחוס, והם
זה חוק ועצמה. (ועיין הערה לשרש אול), רשמי

והם השמש הירח הכוכבים וכל צבא השמים, שנאמר עליהם, אשר חלק ה' אלהיך אתם לכל העמים (דברים ד' יט). ובמובן זה נאמר, כי ה' אלהיכם הוא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים ואדני האדנים (שם י' יז), השם הראשון הוא ברבוי הכבוד לחשיבי האחד, והשני ברבוי הפשוט אלהים רבים, מאד נעלית על כל אֱלֹהִים (תהלים צ"ז ט), ובכללם גם המלאכים שרי מעלה, והייתם כֵּאלֹהִים ידעי טוב ורע (בראשית ג' ה), ותחסרהו מעט מֵאֱלֹהִים (תהלים ח' ו'), אני אמרתי אֱלֹהִים אתם (שם פ"ב ו'), אֱלֹהִים ראיתי עולים (ש"א כ"ח י"ג) לפי דעת בעלת אוב, והכונה עצם אלהי. ולהבדיל בין הקדש ובין החול, יאמר אֱלֹהִים אחרים (שמות כ' ג'), אֱלֹהֵי נכר הארץ (דברים ל"א ט"ז), אֱלֹהֵי הגוים (מ"ב י"ח ל"ג), אֱלֹהֵי הארצות (שם שם ל"ה), כי כל אֱלֹהֵי העמים אלילים (תהלים צ"ו ה'), ובשמם שנקראו בהם אצל עובדיהם, כְּמוֹשׁ אֱלֹהֵי מואב (מ"א י"א ל"ג). ובא, זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יחרם בלתי לה' לבדו (שמות כ"ב י"ט), שם המפורש בחצי הפסוק השני מגיד שהשם אלהים בחצי הפסוק הראשון הוא חול, ונקודו בקמץ תחת ה"א הידיעה, והוא להודיע שמתיחס לאותן שנאמר עליהם לעיל לא יהיה לך אלהים אחרים (שם כ' ג'). ובא בהשאלה אל הצלמים והפסילים שהם עובדי ע"ז עושים לצייר תבנית אלהיהם, אֱלֹהֵי כסף ואלהי זהב (שם שם כ'), אֱלֹהֵי מסכה (שם ל"ד י"ז), (ועיין מסכה בשרש נסך), הסירו את אֱלֹהֵי הנכר (בראשית ל"ה ב), למה גנבת את אֱלֹהָי (שם ל"א ל'). ובהתכנד עם השם בן הוא כנוי למלאכים, ויבאו בְּנֵי הָאֱלֹהִים להתיצב על ה' (איוב ב' א'), ענגעל, ангелъ. ויריעו כל בְּנֵי אֱלֹהִים (שם ל"ח ז'), עד בני אלים (תהלים כ"ט א'), בני עליון (שם פ"ב ו'), ויראו בני הָאֱלֹהִים את בנות האדם (בראשית ו' ב'), א"ת בני רברביא. ובמדרש ר' שמעון בן יוחאי קרא להון בני דיניא (ב"ר כ"ו) וכן פרש"י, וכתב עוד, דבר אחר בני האלהים הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום וכו', וכונתו אל המלאכים, וכן נאמר בפרקי דר"א פ' כ"ב שהם המלאכים

שנפלו ממקום קדושתן מן השמים, (ועיין בילקוט בשם מדרש אבכיר), ובא השם אלהים בחבור אל שם אחר להפלגה ולנחמא, נפתולי אֱלֹהִים (בראשית ל' ח'), חתת אֱלֹהִים (שם ל"ה ה'), חרדת אֱלֹהִים (ש"א י"ד ט"ו), עיר גדולה לֵאלֹהִים (יונה ג' ג'), נשאולמיך, גראָסס, אויסערארדענטליך, страшный, великій, чрез-вычайный.

1) אֱלָהּ, ארמית, כשם אֱלוֹהַּ בעברית. גאָט. Богъ. מן-קדם אֱלָהּ שמיא (דניאל ב' י"ח), ובסימן הידיעה, להוא שמה די אֱלָהָא מברך (שם כ'). ובבנוי אֱלָהִי שלח מלאכה (שם ו' כ"ג), אֱלָהָנָא די אנחנא פלחין (שם ג' י"ז), וברבוי אֱלָהַיָּא די שמיא וארקא לא עבדו (ירמיה י' י"א), וְלֵאלָהָי כספא (דניאל ה' כ"ג), ובסורית אֵילָה, וכן הוא בקצת נוסחאות בתרגומים.

2) אֱלָהוּת, ש"נ. מיבן של האלהים ועצמותו, גאָטהייט, божество. שאין העולם ומלואו מחזיקים כבוד אלהותו (ב"ר א'), מקבל את אלהותו של הקב"ה (שהש"ר רבה א'), ובמובן השם אלוה, שעתידין אומות העולם לעשותן אלהות (ב"ר ו'), אשר הלוך (שמות ל"ב ד'), שאתה אלהות הרבה (סנהדרין ס"ג ע"א), ובספרי המחברים, חכמת אלהות, טהעאָלאָגיע, богословіе, богословіе.

3) אֱלֹהִי, ש"ת, גאָטטליך, האמן ענין אלהי לא תושג אמתתו (מ"ע), הכונה האלהית (שם הנמוס האלהי (אלהמאה לפילב"ג) ואמרם, איש אלהי, ענינו כמו איש אלהים, וכמו כן איש חכם בחכמת האלהית, טהעאָלאָג, богословъ. כשבח כל חכם גדול אלהי רבני בעל אמת (פתיחת פר"ג), והפייטנים עשו מן השם אלוה גם פעל בבנין:

הפעיל, בענין נתינת כבוד אלהים לבן אדם, החזק אותו במעלה אלהית, פֿערגאָטטערן, боготворить. אשר לעץ ולאבן מאליהים (סליחה אמת אתת ע"ה). ונמצא השם הקדוש הזה בקצור אֱלָהּ מורכבת לשמות עצמים פרטים ע"ד השם אֵל, יְקַאֵלָה תַּרְאֵלָה.

אֵלָה, ש"נ. מין אילן גדול הקומה ורב הענפים. לדעת קצת הוא הנקרא

פנים הרבה בא השם המפורש במקום
השם אלהים ולהפך . ובא השם הקדוש
זה, בסמיכות א) אל מעשי ידיו , ואשביעך
בה' אלהי השמים ואלהי הארץ (בראשי' כד
ג) . ה' אלהי צבאות (ש"ב ח' י) , צבא
השמים . ובסמיכות לשם זה יבוא גם
ל' יחיד הנפרד במקום הסמיכות ,
כמו ה' אלהים צבאות (תהלים נ"ט ו) , ה'
אלהים צבאות (שם פ' ה) , כאלו היה השם
צבאות שם קדש בפ"ע (עיין צבאות) .
אל אלהי הרוחות (במדבר ט"ז כ"ב) . ב) אל
תאריו ופעולותיו , אלהי קדם (דברים ל"ג כ"ז) ,
אלהי עולם ה' (ישעיה מ' כ"ח) , בבחינת קדמותו
ונצחותו; יתברך באלהי אמן (ישעיה ס"ה ט"ז) ,
...א אלהי אמת (דה"ב ט"ו ג) . ועוד הנפרד ,
ה' אלהים אמת הוא אלהים חיים (ירמיה י' י') ,
אשר שבמובן זה נאמר גם , אלהים חיים ,
שמלה חיים איננה תאר על דרך הרבוי
כי אם שם סמך אל הנסמך , אלהי המשפט
(מלאכי ב' י"ז) . ובא , האלהי מקרוב אני נאם
ה' ולא אלהי מרחוק (ירמיה כ"ג כ"ג) , אלהים
רואה מקרוב ולא אלהים רואה מרחוק .
והסמיכות הוא עוד לנביאי מלבם (יחזקאל
י"ג ב) . ג) ביחוס אל מכבדיו ועובדיו וכן
אל המקומות המיוחדים לעבודתו , אלהי
אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג' ו') ,
אלהי העברים (שם י' ג) , אלהי ישראל
(... כ"ד י') , משפט אלהי הארץ (מ"ב י"ז כ"ז) ,
ארץ ישראל . וביחס זה יבוא השם בבנוים ,
אשר צונו ה' אלהינו (דברים ד' ה) , תגל
נפשי באלהי (ישעיה ס"א י') , תזבחוה לה'
אלהינו (שמות ג' י"ח) , ואין צור כאלהינו
(ש"א ב' ב) , אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') ,
ואתה באלהיך תשוב (הושע י"ב ז') , אלהיכם
ואלהי אביכם (בראשית מ"ג כ"ג) . ה) ביחוס אל
המעלות המגיעות לאדם מאתו ית' , אלהי
צדקי (תהלים ד' ב') , אשר ממנו צדקי יוצא ,
אלהי חסדי (שם נ"ט י"א) , אלהי ישעי (שם כ"ה
ה') , אלהי תשועתי (שם נ"א ט"ז) , וכן נסמכו
אל מעשיו , תאריו ומכבדיו , והמקומות
המיוחדים לעבודתו , ורוח אלהים (בראשית
א' ב') , איש אשר רוח אלהים בו (שם מ"א
ל"ח) , ותצלח עליו רוח אלהים (ש"א י' י') ,
רוח אלהים רעה (שם ט"ז ט"ו) , בצלם אלהים
(בראשית א' כ"ז) , (עיין צלם) . כתובים באצבע
אלהים (שמות ל"א י"ח) , והלחות מעשה אלהים
המה והמכתב מכתב אלהים הוא (שם ל"ב
ט"ז) . את מעשה האלהים (קהלת י"א ה') ,
פעולותיו , בספר תורת אלהים (יהושע כ"ד כ"ו) ,
קול אלהים (דברים ד' ל"ג) , קלת אלהים (שמות
ט' כ"ח) , כנוי לרעמים , חכמת אלהים (מ"א
ג' כ"ח) , בטחתי בחסד אלהים (תהלים נ"ב י') ,
מלאך אלהים (בראשית כ"א י"ז) , ויפגעו בו
מלאכי אלהים וגו' מחנה אלהים זה (שם
ל"ב ב' ג') , איש האלהים (דברים ל"ג א') , נזיר
אלהים (שופטים י"ג ה' ז') , נזיר לאלהים , מול
האלהים (שמות י"ח י"ט) , עבד האלהים (דה"א
ו' ל"ד) , ירא אלהים (בראשית כ"ב י"ב) , ומזה
יראת אלהים (שם כ' י"א) , בקהל עם האלהים
(שופטים כ' ב') , מערכות אלהים (ש"א י"ז כ"ו) ,
כנוי צבאות ישראל , בית אלהים (בראשית
כ"ח י"ז) , אהל מועד האלהים (דה"ב א' ג') ,
ושרי האלהים (דה"א כ"ד ה') , שרים בבית
אלהים , הר האלהים (שמות ג' א) , עיר
אלהים (תהלים מ"ו ה') , מנחלת אלהים (ש"ב
י"ד ט"ז) כנוי לארץ ישראל , וכלי שיר
האלהים (דה"א ט"ז מ"ב) , וכלי שיר ששרים
עליהם לאלהים . ועוד המליצה ; ראה
נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה
נביאך (שמות ז' א') . ובהשאלה ו) מקום
המשפט מושב השופטים , געריכט , судъ .
והגישו אדניו אל האלהים (שמות כ"א ו') , עד
האלהים יבא דבר שניהם (שם כ"ב ח) , לפי
שהשופטים החורצים את המשפט מודיעים
את דבר אלהים כמשפט התורה , וכמו
שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (דברים א'
י"ז) , ושעל כן נקראו גם השופטים עצמם
בשם אלהים , והפעל המתיחס אליו בא
בלשון רבים אשר ירשיעון אלהים (שמות
כ"ב ח') . ריכטער , судья . אלהים נצב בעדת
אל בקרב אלהים ישפט (תהלים פ"ב א') . ועל
שם זה נקרא כסא המלך כסא אלהים ,
כסאך אלהים עולם ועד (שם מ"ה ז') , ושעורו
כסאך שהוא כסא אלהים , דיין גא[illegible]ער
טראָן , твой божественный престолъ .
ז) המוחזקים באלהות אצל עמי הקדם ,

אֱלִישָׁפָט, שׁעפ. בן זכרי משרי המאות ליהודה בימי עתליהו אשר באו בברית את יהוידע הכהן להסיר את עתליהו ולהמליך את יואש בן אחזיה (דה"ב כ"ג י"א). השם אלישפט ענינו אל שופט ודומה לו, יהושפט. שפטיה.

ב) אל ב"ם. בגמרא מן כמיני סדור צרופי אותיות הא"ב. לענין דרשות הגמטריאות. אותיות האלפא ביתא נחלקות לשני סדרים א) מן אלף עד למד ב) מן למד עד תיו. וכל אחת משני הסדרים מתחלפות בחברתה. א"ל ב"ם. ג"ן ד"ס. ה"ע ו"ף. ז"ץ ח"ק. ט"ר י"ש כ"ת. (שבת ק"ד ע"א).

2) אִלָּא, אֶלָּא, ארמית. מלת תאה"פ ליחד ולמעט, מורכבת מן אִן לָא, אִם לֹא. וענינה א) בטעם רק. לבד, נור, только. אין כאל ישרון (דברים ל"ג כ"ו), ת"א לית אלהא אֶלָּא אלהא דישראל. ומושיע אין זולתי (ישעיה מ"ה כ"א), ת"י ופריק לית אלא אנא. ובמובן ב) חיוב ההפך מן המשוער והראוי, כמו אֲבָל בעברית, וואָ-דען, אבער, но.. אלא מן יד אקדימית בצפרא (תרגום ירושלמי בראשית כ"ג י"ח), ונתיל הרבה במשנה בטעם רק, כי אם. שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר אלא להקל (עדה ח' ב'), למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם. שמע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה (ברכות ב' א'). לא דברו חכמים בקציר אלא בהוה (יבמות מ"ז ב'), אין להם זה על זה אלא תרעומות (ב"מ ו' א'), נור, גיכט מעהר אלס, только, небольше чѣмъ, אם אין שם כהן אלא הוא (ברכות ח' ד'). ובטעם חיוב ההפך, ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים (שם א' א'). ונקשר עם לא־כִּי, לא כי אלא אלמנה נשאתיך (כתובות ב' א'). לא כי אלא בסלע לקה (ב"ק ג' י"א). ובענין חוץ, הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני (גיטין פ' א'), אלא עם הבשר (תרומות י' י"א). ובמובן מפני, לפי, דאוויל, такъ какъ. אם כן למה נאמר שור וחמור אלא שדבר הכתוב בהוה (ב"ק ה' ח'), אלא שעוסקים בצרכי צבור (תוספתא ברכות א'). ובגמרא על הרוב בהוראת אבל, תיובתא למאן דאמר וכו' אלא למאן דאמר וכו'. וכמו כן בהשמעת דבר חדש לסתירת הקודם, אלא אמר פלוני וכו', אלא אידי דקא בעי למיתני וכו'.

אֶלְגָּבִישׁ, עיין גביש.

אַלְגּוּמִּים, עיין אלמגים.

אֱלוֹהַּ, שם נגזר משם אֵל ובהוראתו, גאָט, Богъ. ויטש אֱלוֹהַּ עשהו (דברים ל"ב ט"ו), מי אֱלוֹהַּ מבלעדי ה' (תהלים י"ח ל"ב), יזבחו לשדים לא־אֱלֹהַּ (דברים ל"ב י"ז), אונגאָטט, не-богъ. ובינתם אל אלהותם של עמי הארץ, ועל כל אֱלוֹהַּ לא יבין (דניאל י"א ל"ז), עם אֱלוֹהַּ נכר (שם שם ל"ט), וְלֶאֱלֹהַּ מעזים (שם שם ל"ח) חסר וי"ו, והוא בסמיכות. ולא נמצא כי אם בדבורי מליצת השיר ומהם על הרוב בספר איוב ובכתבי הקדש האחרונים שנהוג בהם מנהג הלשון הארמית שבה לא בא השם הקדוש הזה כי אם בלשון יחיד אֱלָהּ (עיין שם). וכן לא נמצא בכנוי כי אם פעם אחת במקרא, זו כחו לאלהו (חבקוק א' י"א) חסר וי"ו. והרב שמושו במקרא בלשון רבים אֱלֹהִים דרך כבוד, במובן העצם הנעלה היחיד, עד השם אֵלִים, גְּאֵלִים. אבל הפעלים והתארים המתיחסים לו רובם נבלם בלשון יחיד בראשית ברא אֱלֹהִים (בראשית א' א'), אשר דבר אתו אֱלֹהִים (שם כ"א ב'), אֱלֹהִים ת (מ"ב י"ט מ"ו), נורא אֱלֹהִים (תהלים ס"ח ל"ו) הָאֱלֹהִים הקדוש (ש"א ו' כ'), הָאֱלֹהִים הגדול (נחמיה ח' ו'), אֱלֹהִים שופט צדיק (תהלים ז' י"ב), אֱלֹהִים מושל ביעקב (שם נ"ט י"ד), ועל המעט שבאו בלשון רבים. ויאמר אֱלֹהִים נעשה אדם (בראשית א' כ"ו), התעו אתי אֱלֹהִים (שם כ' י"ג). אֱלֹהִים קדושים הוא (יהושע כ"ד י"ט) קול אֱלֹהִים חיים (דברים ה' כ"ג). ויבוא בתבו עם השם אֵל, אֵל אֱלֹהֵי הרוחות (במדבר ט"ז כ"ב). ועל הרוב עם השם המפורש ביום עשות ה' אֱלֹהִים (בראשית ב' ד'), ה הוא הָאֱלֹהִים (מ"א י"ח ל"ט), ענינו העצם הנעלה הנקרא בשם ה' הוא האלהים ולא אחר. ה' אֱלֹהִים צבאות (תהלים נ"ט ו') ה צבאות אֱלֹהִים (ש"ב ז' כ"ז), ועיין בסמוך

…ם ראובן בימי דוד (שם כ"ז ט"ז) . ו) בן
…הו, נביא בימי יהושפט (דה"ב כ' ל"ז) .
…ראשי העם בימי עזרא (עזרא ח' ט"ז) .
… ז) מהכהנים מהלוים ומבני ישראל אשר
…או נשים נבריות בימי עזרא (שם י' י"ח כ"ג ל"א).

…יָעָם, שע"פ . בן אחיתופל מגבורי דוד
(ש"ב כ"ג ל"ד) . ויתכן שהוא אבי בת
שבע (שם י"א ג'), ודומה לו עַמִּיאֵל .

…לִיעֵינַי , שע"פ . מראשי האבות לבנימן
אשר ישבו בירושלם (דה"א ח' כ').
…א שהשם הזה מקוצר מן השם אֶלְיְהוֹעֵינַי
…י"ש) , והנראה להפך שהשם אליהועיני
…ד ממנו בתוספת השם יְהוֹ על השם אֵל .

…אֱלִיפָז , שע"פ א) בן עשו (בראשית ל"ו ד') .
ב) התימני , אחד מרעי איוב
…ב' י"א) , פז ענינו עז וגבורה (עיין פז),
…יפה בהרכבתו אל השם אֱלְעָזָר .

…אֱלִיפַל , שע"פ . בן אור מגבורי דוד
(דה"א י"א ל"ה) . לדעת גיזיניוס
…ד השם פַּל מן פלל , והוראתו שופט ,
…הבנת השם ע"ד אלישפט , שפטיה .
…ראה שעקרו אֱלִיפַלֵּט בחסרון הערך (עיין
…לט) .

…אֱלִיפְלֵהוּ , שע"פ . מן הלוים השוערים
בימי דוד (שם ט"ו י"ח) . עקרו
פְּלָהוּ בהוראת פֶּלֶא ואות .

…אֱלִיפֶלֶט , שע"פ . א) בן המלך דוד (דה"א
י"ד ז') , (ועיין שם) . ב) בן עֵשֶׁק
…מבית יהונתן (שם ח' ל"ט) . ג) בן אחסבי מגבורי
…ד (ש"ב כ"ג ל"ד) . ד) מבני אדניקם מעולי
…בבל עם עזרא (עזרא ח' י"ג) , ואולי הוא
…זכר בין הנושאים נשים נבריות (שם י' ל"ג) ,
…ענינו אֵל מפלט ומציל, ע"ד השם פלטיאל .

…אֱלִיצוּר , שע"פ . בן שדיאור נשיא לבני
ראובן (במדבר א' ה') , ענינו אֵל
צוּר ומחסה, ע"ד צורי שדי .

…אֱלִיצָפָן , שע"פ . א) בן עזיאל מבני קהת
(במדבר ג' ל') , ונקרא ג"כ אֶלְצָפָן
…(עיי"ש) . ב) בן פרנך , נשיא לבני זבולן
…ל את הארץ (שם ל"ד כ"ה) .

…אֱלִיקָא , שע"פ . מגבורי דוד ונקרא אֱלִיקָא
הַחֲרֹדִי (ש"ב כ"ג כ"ה), מעיר חֲרֹד,
קָא משרש קוא .

אֱלִישֶׁבַע , שע"פ . בת עמינדב אשת
אהרן הכהן (שמות ו' כ"ג), וענינו
שבועת אל או ברית אל , ודומה לו יְהוֹשֶׁבַע,
יְהוֹשַׁבְעַת (עיי"ש) .

אֱלִישָׁה , שע"פ . מבני יון בן יפת (בראש'
י' ד') , והוא כולל שבטי בני
היונים הידועים בשם אֶאֶלִים , שנקראו
על שם אי אחד מאיי מושבותיהם ,
Aeolis , דומה לשם אֱלִישָׁה . ובתרגום
שמרוני אליש . ובתיב"ע אלס . ובשם
אֱלִישָׁה נקראו כל המקומות, האיים, אשר
ישבו שם בני שבטי האֶאֶלִים אִיֵּי אֱלִישָׁה,
תכלת וארגמן מֵאִיֵּי אֱלִישָׁה (יחזקאל כ"ז ז'), והם
האיים שעל ים התיכון הנודעים בשם
ציקלאדעס , והסמוכים להם , ועיין אִי .
וי"ת איטאליא , ומקור השם העברי הוא
מלשון יונית , Aeleis .

אֱלִישׁוּעַ , שע"פ . בן המלך דוד (ש"ב ה'
ט"ו) , וכן הוא בדברי הימים א'
(י"ד ה') אבל לעיל (שם ג' ו') , נאמר במקומו
אֱלִישָׁמָע . שוע ענינו ישע , תשועה , עיין
שוע , אבישוע .

אֱלִישָׁמָע , שע"פ . א) בן עמיהוד נשיא
לבני אפרים (במדבר א' י') . ב) בן
המלך דוד (ש"ב ה' ט"ז , דה"א ג' ו') . ג) בן
יְקַמְיָה (דה"א ב' מ"א) , מבני ירחע עבד מצרי.
ד) הסופר למלך יהויקים (ירמיה ל"ו י"ב) .
ה) מן הכהנים אשר שלחם יהושפט מלך
יהודה ללמד תורה בערי יהודה (דה"ב י"ז
ח') . ו) אבי נתניה אבי ישמעאל מזרע
המלוכה אשר הרג את גדליהו בן אחיקם
(מ"ב כ"ה כ"ה) . טעם השם בהרכבתו , אל
שומע , ודומה לו ישמעאל .

אֱלִישָׁע , שע"פ . בן שפט מאבל מחולה
אשר משחו אליהו לנביא תחתיו
בימי אחאב (מ"א י"ט ט"ז) , ועמד בנבואתו
ימים רבים מימי יהורם בן אחאב עד ימי
יואש בן יהואחז (מ"ב י"ג י"ד) , ערך ששים
שנה והרבה לעשות אותות ומופתים גדולים,
השם שָׁע ענינו ישע ובהרכבה טעמו
אֵל יֶשַׁע . ע"ד אלישוע , או מן שָׁעָה
בהוראת פניה ונטיה וטעמו אֵל יִשְׁעֶה .

אתה (המורכב לשם אֵלִי קרוב לשם איתי, ובהרכבתו דומה לשם איתיאל (עיי"ש).

אֱלִידָד, שע"פ. בן כסלון, נשיא למטה בנימן לנחל את הארץ (במדבר ל"ד כ"א), וקרוב אל השם אֶלְדָד.

אֱלִיהוּא, **אֱלִיהוּ**, שע"פ. א) בן ברכאל הבוזי ממשפחת רם, רע איוב (איוב ל"ב ו'). ב) בן תֹּחוּ (ש"א א' א') והוא שנקרא אֱלִיאֵל (דה"א ו' י"ט), וגם בשם אֱלִיאָב (שם שם י"ב). ג) נגיד על שבט יהודה אליהו מאחי דוד (דה"א כ"ז י"ח), ויתכן שהוא אליאב אחיו הבכור, ונתחלף שמו לשם אליהו. ד) מראשי האלפים למנשה אשר באו אל דוד לעזרו בלכתו אל צקלג (שם י"ב כ'). ה) מבני עֹבֵד אדֹם (שם כ"ז ז'), והרכבת מלת הוא אל השם אל עיין אביהוא. ומן השם אֱלִיהוּא נגזר השם:

אֵלִיָּהוּ, שע"פ. (מורכב משלשה שמות הקודשים אֵל יָהּ הוא) ועל המעט בקצורו אֵלִיָּה. א) אֵלִיָּהוּ התשבי מתושבי גלעד, הנביא הגדול בימי אחאב (מ"א י"ז א'), אשר קנא קנאה גדולה לאלהים בהר הכרמל ויהרוג את כל נביאי הבעל (שם י"ח מ'), ומפני איזבל אשת אחאב אשר אמרה להרגהו בגלל הדבר הזה הלך אל נפשו עד באו עד הר האלהים חרב, ושם נגלה אליו השי"ת, וצוהו למשוח את חזאל למלך על ארם ואת יהוא בן נמשי למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט לנביא תחתיו (שם י"ט א' ט"ז). ואחרי כן העלהו השי"ת בסערה השמים (מ"ב ב' א' – י"א). ומלאכי אחרון הנביאים נבא עליו ואמר: הנה אנכי שלח לכם את אֵלִיָּה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים וגו' (מלאכי ג' כ"ג כ"ד). ובמשנה, אמר רבי יהושע מקובל אני מרבי יוחנן בן זכאי ששמע מרבו וכו' שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבים בזרוע ולקרב המרוחקים בזרוע (עדיות ח' ז'). ומקובל אצל חז"ל שאליהו בא לברר הספקות במציאות דברים שדיניהם לא נתברר: שמא יבוא אליהו ויטהרם (פסחים י"ג ע"א, ועיין שם). ומליצה מורגלת אצלם על אפשרות בירור כל ספק, הכל יהא מונח עד שיבוא אליהו (ב"מ ג' ד' ח'). ובאגדה מצאנו שהיה אליהו נגלה לגדולי החכמים. ועל שם קנאתו הגדולה להשי"ת כי עזבו את בריתו נקרא אליהו מלאך הברית, ומשימים לו כסא בכל ברית מילה, שנקרא כסא של אליהו. ב) אֵלִיָּה, מבני בנימן (דה"א ח' כ"ז). ג, ד) אֵלִיָּה מהכהנים ומישראל שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"א כ"ו).

אֶלְיְהוֹעֵינַי, שע"פ. א) בן משלמיהו מבני אסף, השוערים (דה"א כ"ו ג'). ב) בן זרחיה, מבני פחת מואב שעלו עם עזרא מן הגולה (עזרא ח' ד'). ובא גם בחסרון הה"א:

אֶלְיוֹעֵינַי, שע"פ. א) מבני שמעון הנשיאים בימי יחזקיהו מלך יהודה (דה"א ד' ל"ו). ב) מבני בכר (שם ז' ח'). ג) מבני זרבבל (שם ג' כ"ג). ד, ה, ו) מן הכהנים ומבני ישראל שנשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"ב כ"ז), ונחמיה (נחמיה י"ב מ"א). שני השמות האלה מורכבים מן אֵל יְהוֹ עֵינַי, עיני נשואות אל ה' (גיזיניוס). והנראה שהוא מורכב מן אֵלִי הוא עֵינַי, עד אֱלִי־עֵינַי (עיי"ש), ואין עֵינַי בכנוי כי אם סימן הרבוי הרגיל הרבה בשמות עצמים פרטים, וטעמו, עֵינֵי ה' השגחת השי"ת, ועד השם רְאָיָה. חֲזִיאֵל.

אֱלִיחֹרֶף, שע"פ. בן שישא מסופרי המלך שלמה (מ"א ד' ג'), לדעת גיזיניוס הוראת השם חֹרֶף בשם זה, כהוראתו גמול פֿערגעלטונג, Bosmezdie. וענינו אל יגמול עליו (ועיין חרף) והנראה שהוא במובן עז חריף, ויהיה הרכבתו כעין השם אלעוזי (ועיין חרף).

אֱלִימֶלֶךְ, שע"פ. מבית לחם יהודה איש נעמי (רות א' ב').

אֱלִיעֶזֶר, שע"פ. א) עבד אברהם (בראשית ט"ו ב'), ובו נאמר: דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר ופירושו אליעזר איש דמשק, וכת"א. ואפשר שהיו לו שני שמות. ב) בן משה רבינו (שמות י"ח ד'). ג) מבני בכר (דה"א ז' ח'). ד) מן הכהנים בימי דוד בהעלותו את ארון ברית ה' מבית עבד אדום (שם ט"ו כ"ד). ה) בן זכרי נגיד

בשם זה הוא סימן ההודעה ועקרו העליה, המעלה.

אלעשה, שע״פ. א) בן חלץ (דה״א ב׳ ל״ט). ב) בן שפן מגדולי השרים אשר שלח צדקיהו מלך יהודה אל נבוכדנאצר (ירמיה כ״ט ג׳). ג) מבני בניו של יהונתן בן המלך שאול (דה״א ח׳ ל״ז). ד) מבני פשחור אשר השיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י׳ כ״ב). ושם הרכבתו כמו מעשה אל. עד השם מעשיה, ודומה לו אלפעל.

אלפלט, שע״פ. מבני דוד המלך (דה״א י״ד ה׳). ועיין אליפלט.

אלפעל, שע״פ. מבני בנימן (דה״א ח׳ י״א י״ב).

אלצפן, שע״פ. בן עזיאל (שמות ו׳ כ״ב, ויקרא י׳ ד׳). ונקרא ג״כ אליצפן (במדבר ג׳ ל׳). וטעמו צפון־אל. ומגזרתו צפיה. ודומה לו אליתבא.

אלקנה, שע״פ. א) בן קרח בן יצהר בן קהת (שמות ו׳ כ״ד). כפי שהוא מתיחס בדה״א (ו׳ ח׳). ועיין בבאור הרי״ו. ב) בן ירחם אבי שמואל הנביא (ש״א א׳, דה״א ו׳ י״ב, עיי״ש בבאור הרי״ו). ג) מן הלוים השוערים לארון בימי דוד (דה״א ט״ו כ״ג). ד) מגבורי דוד אשר באו אליו לצקלג עודו עצור מפני שאול (דה״א י״ב ו׳). ה) משנה המלך אחז אשר הרגו זכרי גבור אפרים משרי פקח בן רמליהו (דה״ב כ״ח ז׳). ובהרכבת השם נראה שהוא כמו אלעשה, כי הפעלים קנה. עשה, ענין אחד להם.

אלקש, שע״פ. עיר שעל שמה נקרא הנביא נחום האלקשי (נחום א׳ א׳), לא נזכרה במקום אחר במקרא. ובמקומה היו שונות לחכמי העמים. והנראה כדברי הארנימוס שהיא היתה בארץ ישראל בגליל, ועד בימיו נמצאו שרידי חומותיה ובניניה מימי קדם, בעיר קטנה הנקראת אלקשי Elcesi. (ועיין תבואת הארץ). ובהרכבתו נראה שהוא אל קש. ועד השם קושיהו (עיי״ש).

אלתולד, שע״פ. עיר בשבט יהודה אשר נתנה לנחלה לבני שמעון (יהושע ט״ו ל׳, י״ט ד׳). ובדברי הימים נקראת תולד. ובהרכבתו עיין בשרש ילד.

אלתקא, **אלתקה**, שע״פ. עיר בנחלת מטה דן שנתנה ללוים מבני קהת (יהושע י״ט מ״ד, כ״א כ״ג). הנראה כדעת פירסט שעקרו אל תקא, תקה בהוראת שקיעה, תניה, התבצרות והתקשרות, ויך ניעדערלאססען, בעפעסטיגען, поселиться, укрѣпиться. וממנו גם השם תקהת (עיין שם). והקרוב לו תקן. ותקא תקה, הוא שם אלהות אצל הבבלים והצורים, המורה על כח התבצרות החמר ההיולי בצקת עפר למוצק ועמידת הארץ על בסיסה, ואצל סופרי היונים נקרא דאבי, ומיסוד זה בא גם השם:

אלתקן, שע״פ. עיר בשבט יהודה (יהושע ט״ו נ״ט), לפי ששרש תקן נגזר משרש תקה (ועיין תקה יקה).

אליאב, שע״פ. א) בן חלן נשיא לבני זבולן (במדבר א׳ ט׳). ב) בן פלוא מבני ראובן (שם כ״ו ח׳). ג) בן ישי הבכור (ש״א ט״ז ו׳). ד) בן נחת (תוח) מבני קהת (דה״א ו׳ י״ב) ונקרא גם אליאל (שם שם י״ט). ובספר שמואל אליהוא (ש״א א׳ א׳). ה) מגבורי בני גד אשר נבדלו אל דוד למצד מדברה (דה״א י״ב ח׳). ו, ז) מן השוערים והמשוררים בימי דוד (שם ט״ו י״ח, ט״ז ה׳), עיי״ש וצ״ע.

אליאל, שע״פ. א) ראש בית אב לחצי שבט מנשה בעבר הירדן (דה״א ה׳ כ״ד). ב) בן תוח מבני קהת (שם ו׳ י״ט), והוא הנקרא אליאב (שם שם י״ב), ובספר שמואל אליהוא (ש״א א׳ א׳). ג) השר לבני חברון בן קהת בימי המלך דוד (דה״א ט״ו ט׳). ד) מראשי האבות אשר ישבו בירושלם (שם ח׳ כ׳ כ״ב). ה) אליאל המחוים (מגבורי דוד) (שם י״א מ״ז). ו) מגבורי דוד (שם שם מ״ו). ואפשר שאחד מהם הוא מגבורי בני גד אשר נבדלו אל דוד למצד מדברה הנזכר בסדר המנין אליאל השביעי (שם י״ב י״א). ז) אחד מן הפקידים בבית אלהים בימי יחזקיהו מלך יהודה, (דה״ב ל״א י״ג).

אליאתה, **אליתה**, שע״פ. ראש המשמר העשרים ממשמרות הלוים אשר תקן דוד (דה״א כ״ה ד׳ כ״ז). השם

אֱלְיַחְבָּא, שע״פ. מגבורי המלך דוד, אֶלְיַחְבָּא הַשַּׁעַלְבֹנִי (ש״ב כ״ג ל״ב, דה״א י״א ל״ג), ויסודו מַחְבָּאֵל, עד השם מַחְסֶה (עי״ש).

אֶלְיָסָף, שע״פ. א) בן דעואל נשיא לבני גד (במדבר א׳ י״ד), ב) בן לאל נשיא בית אב לגרשני (שם ג׳ כ״ד).

אֶלְיָקִים, שע״פ. א) בן חלקיה, שר בית המלך חזקיהו (מ״ב י״ח י״ח), ועליו נבא ישעיה שיהיה לאב ליושב ירושלים ולבית יהודה (ישעיה כ״ב כ׳). ב) בן יאשיהו מלך יהודה אשר המליכו פרעה נכה על יהודה תחת יהואחז אחיו, ויסב את שמו יהויקים (עין יהויקים). ג) מן הכהנים בימי נחמיה (נחמיה י״ב מ״א).

אַלְמוֹדָד, שע״פ. הראשון בבני יקטן (בראשית י׳ כ״ו, דה״א א׳ כ׳), עיקרו מֹדָד בתוספת סימן ההודעה בלשון ערבית. מלכי שבט הערביים הנודע בשם גורהום המתיחסים לבני יקטן, נקראו בשם מוּדְהָדָה, ולזאת יתכן שהיה אלמודד אבי בני גורהום, אשר ישבו בתחלה ביעמען ואחרי כן בהיגאז ותימא. וי״א שהוא הידוע בשם אל־מתאת, ראש שבטי המקאתיים בעדן ערב (פירסט).

אַלַּמֶּלֶךְ, שע״פ. עיר מערי הצרים אשר נפלה בגורל לבני אשר (יהושע י״ט כ״ו). והוא כנראה מן אַלָּה מֹלֶךְ, האלה המקודשת אל המֹלֶךְ.

אֶלְנַעַם, שע״פ. אבי יריבי ויושויה מגבורי דוד (דה״א י״א מ״ו). דומה בהרכבתו אל השם אֲבִינֹעַם.

אֶלְנָתָן, שע״פ. א) מירושלם, אבי נחשתא אשת יהויקים מלך יהודה (מ״ב כ״ד ח׳). ב) בן עכבור, משרי המלך יהויקים (ירמיה כ״ו כ״ב). ג) שלשה אנשים בשם זה נזכרו בענין אחד ובפסוק אחד בספר עזרא (ח׳ ט״ז).

אֶלָּסָר, שע״פ. מדינה קרובה לשנער, נזכרת היא ומלכה פ״א במקרא, אַרְיוֹךְ מלך אֶלָּסָר (בראשית י״ד א׳) ות״י תְּלַסַּר, וכונתו בלא ספק אל תְּלַאשָּׁר (מ״ב י״ט י״ב), וכן תרגם את השם רסן (בראשית י׳ י״ב), וכן הוא בתרגום ירושלמי. ולפי זה יהיה השם הזה מורכב מן אֵל אַסַּר, ואסר־מלה אשורית שמצאנו בשמות עצמים פרטים למלכי אשור אַסַּר־חַדֹּן, פִּלְאֶסֶר, שַׁלְמַנְאֶסֶר.

אֶלְעָד, שע״פ. מבני אפרים, אשר הרגום אנשי גת (דה״א ז׳ כ״א), מורכב מן אֵל עַד, תבשיט ועדי, ועד השם עֲדִיאֵל וכן:

אֶלְעָדָה, שע״פ. מבני אפרים, גם כן מאשר הרגום אנשי גת (שם שם כ׳).

אֶלְעוּזַי, שע״פ. מגבורי דוד מבני בנימן אשר באו אל דוד לצקלג עודו עצור מפני שאול (דה״א י״ב ה׳), וטעמו אֵל עֻזִּי, עד השם עֻזִּיאֵל, עֻזִּיהוּ.

אֶלְעָזָר, שע״פ. א) בן אהרן הכהן, אשר כהן תחת אביו (שמות ו׳ כ״ג, במדבר כ׳ כ״ח, כ״ט). ב) בן אבינדב בגבעה אשר שמרו הביאו את ארון ה׳ ואותו קדשו לשמרו (ש״א ז׳ א׳). ג) בן דודו, אחד משלשה הגבורים הראשים אשר היו לדוד המלך (ש״ב כ״ג ט׳, דה״א י״א י״ב). ד) בן מחלי מבני מררי הלוי (דה״א כ״ג כ״א). ה) בן פנחס מן הכהנים אשר עלה מבבל עם עזרא (עזרא ח׳ ל״ג). והוא כנראה הנזכר גם בנחמיה (י״ב מ״ב). ו) מבני פרעש אשר הושיבו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י׳ כ״ה).

אֶלְעָלֵה, (ופעם אחת אֶלְעָלֵא באל״ף), שע״פ. עיר בארץ מואב אשר לקח סיחון מלך האמורי מיד מלך מואב הראשון, ובני ישראל לקחוה מסיחון, ותהי לנחלה לשבט ראובן, וחשבון וְאֶלְעָלֵה (במדבר ל״ב ג׳). ובני ראובן בנו אותה מחדש בתוך שאר הערים אשר בנו (שם שם ל״ז), (ובמקום הזה נאמר אֶלְעָלֵא באל״ף). ובהמשך הימים שבו בני מואב ולקחוה מבני ישראל, כמו שנראה מנבואת ישעיה (ט״ו ד׳) וירמיה (מ״ח ל״ד). אונקלוס תרגם את השם אֶלְעָלֵה (במדבר ל״ב ג׳), בַּעֲלֵי דְבָבָא, ובנ״א בְּעַל דיבון, ובתיב״ע, מַעֲלַת מְרָא, ואפשר שצריך להיות רָמָא, ויהיה ענינו עֲלִיַּת־אֵל. והיא היתה בהר ושם במה ליראתן של המואבים, וי״א שטעם הרכבת השם הוא כמו אֵל עֶלְיוֹן, ויתכן שמלת אֵל

והיה בלשון לאמר: יש לְאֵל ידי לעשות (בראשית ל״א כ״ט), לפי המוסכם ענינו כח, יכלת, עצמה, מַכַּט, сила. וטעמו יש לכח ידי לעשות, או יש אֵל לידי, ותרגומו: אית חילא בידי, בהיות לְאֵל ידך לעשות (משלי ג׳ כ״ז). ובשלילה ואין לְאֵל וכו׳ (דברים כ״ח ל״ב, נחמיה ה׳ ה׳). ואולי ענינו אלהות ממש, וטעמו יש אֵל לידי לעזרתי, או ידי תקיפה כאל. ועי״ד ואם יש כְּאֵל לך (איוב מ׳ ט׳).

נבנות השם הנראה מכל מה שנאסף בו הוא שיסודו אול בהוראת כח, עצמה, יכלת. אך יותר נראה שהוא שם יסודי בפני עצמו. וענינו חזקות עליונות. ש׳ השמיים, האיתנים, высоcчество. ונקרא בשם אֵל, העצם הנעלה, ע״ש מושב יקרו בשמים ממעל, והוא השם הקדמון או הראשו אשר הולו להכיר מציאותו. כנראה מן שמות העצמים הפרטים בדורות קדמוני הקדמונים בלשונות בני שֵׁם ושמו נגזר השם, אֱלוֹהַּ, אֱלֹהִים (עיין אֵל). ולהיותו שם קדמון לא הרבו להשתמש בו כאשר נהגו להשתמש בשאר השמות הקדושים. וכן לא נמצא בנוים כי אם בבנוי מדבר ביחיד, וגם זה על המעט, ורוב שמושו הוא בתורה, ובדברי מליצת השיר, ובפרט על הרוב בספר איוב ותהלים.

ונמצא השם אֵל בהרכבה עם שם אחר לבנין שם עצם פרטי במשקל הראשון בסוף השם עוד בדורות ראשוני הראשונים, כמו, מְהַלַלְאֵל מְחוּיָאֵל, מְתוּשָׁאֵל, וכדומה, או בתחלת השם בהשתנות המשקל. א) בשנוי הצירה לסגול. אֶלְדָּעָה, אֶלְזָבָד. ב) בתוספת יו״ד ובשנוי הצירה לחטף סגול, אֱלִי, אֱלִיאָב, אֱלִיצוּר. ורק בשם אחד נשאר בלי שנוי, אֵלִיָּה, אֵלִיָּהוּ.

אַל, אֶל, סימן ההודעה בלשון ערבית כהא הידיעה בעברית. ולדעת קצת עיקרה של הא הידיעה גם בעברית הוא הל, אלא שהלמ״ד נשלמה בדגש. ונמצא סימן ההודעה הערבי הזה בקצת שמות עצמים כללים ופרטים, שמקורם בלשון ערבית, כמו אֶלְגָּבִישׁ, אַלְמֻגִּים, אַלְמוֹדָד.

אִלָּא, שם ע״פ. אבי הנציב, שמעי בבנימין בימי שלמה (מ״א ד׳ י״ח). הנראה שמקורו אֵלָה בהא (עיי״ש).

אֶלְדָּד, שע״פ. אחד מזקני ישראל (במדבר י״א כ״ו), והשם מורכב מן אֵל (אֵל) דָד (דוד). ועיין אֱלִידָד.

אֶלְדָּעָה, שע״פ. אחד מבני מדין אשר ילדה קטורה לאברהם (בראשית כ״ה ד׳). ויסודו אֵל דֵּעָה, דומה לשם אֶלְיָדָע (עיי״ש).

אֶלְזָבָד, שע״פ. א) אחד מגבורי החיל לבני גד אשר באו אל דוד למצד מדברה בעודו עצור מפני שאול (דה״א י״ב י״ב). ב) מבני שמעיה בן עבד אדום (שם כ״ו ז׳), מקורו אֵל זָבָד, בהוראת חלק נחלה, מתנה. ועי״ד השם יְהוֹזָבָד, הדומה לו, מתניה, מתתיה.

אֶלְחָנָן, שע״פ. אחד הגבורים אשר היו לדוד. אֶלְחָנָן בן דודו בית לחם (ש״ב כ״ג כ״ד), ובדה״א נאמר אלחנן בן דודו מבית לחם, והוא אלחנן בן יערי ארגים בית הלחמי, שנאמר עליו בספר שמואל ב׳ שהכה את גלית הגתי (כ״א י״ט), והשם יערי ארגים הוא שם המשפחה, ואחרי שנודע שדוד הכה את גלית הוא ולא אחר, בחר לו יב״ע הדרך הדרש, ותרגם, וקטל דוד בר ישי מחי פרוכת בית מקדשא ית גלית גתאה. אבל בדה״א נאמר במקומו, ויך אלחנן בן יעיר את לחמי אחי גלית הגתי (כ׳ ה׳), ועיי״ש בבאור הריזו. ובהרכבתו דומה להשם, יהונתן, חנניה.

אֶלְיָדָע, שע״פ. א) אחד מבני המלך דוד (ש״ב ה׳ ט״ז, דה״א ג׳ ח׳), ונקרא ג״כ בְּעֶלְיָדָע (דה״א י״ד ז׳), לפי שהשם בַּעַל קרוב בהוראתו לשם אֵל, אלא שהשם בַּעַל התיחד לאלהותם של העמים עובדי עבודה זרה. ובהעתקת השבעים נקרא רק בשם אלידע. ב) אבי רזון (עיין רזון). ג) מגבורי החיל לבני בנימין בימי יהושפט מלך יהודה (דה״ב י״ז י״ז).

הארץ (שם מ' י"ט), ועם מלות הזרם, ותלד את־אֵלָה (שם מ"ז י"ח), על אֵלָה (איכה א' ט"ז).

בארמית שבמקרא באה המלה אֱלָּה בהוראתה בעברית, ומן תחות שמיא אלה (ירמיה י' י"א), וכן הוא בכתיב בעזרא, אֱלָּה מִצְּיא (ה' ט"ז), והקרי אל בחסרון הה"א. אבל בתרגומים משקלו, אִלֵּין, ובמשנה משקלו, אֵלּוּ. אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה (ברכות ח' א'), הרי הפירות הָאֵלּוּ וכו' (מעשר שני ד' ה'). אֵלּוּ מטהרים וְאֵלּוּ מטמאים, לא נמנעו עושין טהרות אֵלּוּ על גב אֵלּוּ (יבמות א' ב').

אֵל, שם. העצם הנעלה בורא עולם מושל בו ומנהיגו, גאָטט, Богъ. אֵל נא רפא נא לה (במדבר י"ב י"ג), אֵל מוציאם ממצרים (שם כ"ג כ"ב), שמרני אֵל כי חסיתי בך (תהלים ט"ז א'), חסד אֵל כל היום (שם נ"ב ג'). ובא בחבור עם תארי הכבוד המורים על פעולותיו, אֵל גדול ונורא (דברים ז' כ"א), הָאֵל הגדל הגבר והנורא (שם י' י"ז), אֵל עליון קנה שמים וארץ (בראשית י"ד כ"ב), אֵל חנון ורחום (נחמיה ט' ל"א), אֵל חי (יהושע ג' י'), אֵל קנא (שמות ל"ד י"ד), הָאֵל הנאמן שומר הברית והחסד לאהביו (דברים ז' ט'). ובחבור עם שאר השמות הקדושים ועם שם המפורש, אני אֵל שדי (בראשית י"ז א'), אֵל אלהי הרוחות (במדבר ט"ז כ"ב), בשם ה' אֵל עולם (בראשית כ"א ל"ג). ובא בחבור עם אחד מתארי פעולותיו ית' כפירוש אל השם המפורש, ה' ה' אֵל רחום וחנון (שמות ל"ד ו'), אנכי ה' אלהיך אֵל קנא (שם כ' ה'), כי אֵל דעות ה' (ש"א ב' ג'), אֵל נקמות ה' (תהלים צ"ד א'), כי אֵל גמלות ה' (ירמיה נ"א נ"ו). ובכנוים, לא נמצא כי אם למדבר בעדו, זה אֵלִי ואנוהו (שמות ט"ו ב'), מבטן אמי אֵלִי אתה (תהלים כ"ב י"א), אלהים אֵלִי אתה (שם ס"ג ב'), אמרתי לה' אֵלִי אתה (שם ק"מ ז') (ועיין בסמוך). ובה"א השאלה, הַאֵל יעות משפט (איוב ח' ג'). ולא ישתנה בסמיכות, מֵאֵל אביך (בראשית מ"ט כ"ה), אין כָּאֵל ישרון (דברים ל"ג כ"ו), שֶׁאֵל יעקב בעזרו (תהלים קמ"ו ה'), תפלה לְאֵל חיי (שם מ"ב ט'), אומרה לְאֵל סלעי (שם

י'), אנכי הָאֵל בית אל (בראשית ל"א י"ג), שעורו האל הנראה לך בבית אל, והוא שם קדמון שהשתמשו בו גם עמים אחרים מבני שם. כל עם ועם לפי הכרתו והשגתו את העצם הנעלה. ובזה יובן הנאמר, וארא אל אברהם וגו' בְּאֵל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם (שמות ו' ג'), ואין עמו אֵל נכר (דברים ל"ב י"ב), לא יהיה בך אֵל זר (תהלים פ"א י'). ובמובן זה בא כרבוי מי כמכה בָּאֵלִם ה' (שמות ט"ו י"א) חסר יוד, ויתגדל על כל אֵל ועל אֵל אֵלִים ידבר נפלאות (דניאל י"א ל"ו). ויתיחס גם אל הפסילים של עובדי ע"ז, ישכרו צורף ויעשהו אֵל (ישעיה מ"ו ו'), ושאריתו לְאֵל עשה (שם מ"ד י"ז), הם קנאוני בלא אֵל (דברים ל"ב כ"א), במי שהוא לא אל, אונגאָט, не-богъ. ועד ההשאלה אלהים נצב בעדת־אֵל (תהלים פ"ב א'), בלל השופטים (ועיין אלהים). ובחבור עם השם בנים, הבו לה' בְּנֵי אֵלִים (שם כ"ט א'), כנוי למלאכים עד בני אלהים, ידמה לה' בִּבְנֵי אֵלִים (שם פ"ט ז'). ובא בסמוך לשם אחר, במובן שם תאר, להורות ההגדלה וההפלגה, אַרְזֵי אֵל (תהל' פ' י"א), ארזים גדולים וחזקים, צעדערן גאָטטעס, кедры божія. כְּהַרְרֵי אֵל (שם ל"ו ז') הרים גבוהים ורמים, על דרך השמוש בשם יָה, אלהים (עיין שם). ובא, ביד אֵל גוים (יחזקאל ל"א י"א), לדעת המפרשים ענינו גבור ועצום שבגוים, או מלך ושלטון הגוים; והנראה שאיננו משם זה כי אם מן השם אַיִל בסמיכות, וכמו שהוא לפי בני בבל ביו"ד, וכן הוא בדפוסים ישנים ובספרים כ"י, כמו אֵילֵי הארץ (שם י"ז י"ג), ורק לבני ארץ ישראל הוא חסר, ומזה, ידברו לו אֵלֵי גבורים (שם ל"ב כ"א), שהוא לסקצת ספרים ביו"ד ואם שהוא לרוב הספרים חסר, מכל מקום נראה שגם הוא מגזרת אַיִל, ומפני קרבת השרשים נתחלפו זה בזה בכתיבתם (ועיין מנחת שי). וכן ולא יעמדו אֵלֵיהֶם בגבהם (שם ל"א י"ד), הנראה שהוא ג"כ מן אֵל בהוראת אילן, כמו אֵילֵי הצדק (ישעי' ס"א ג'). ומפרש"י נראה שהיה קורא אֵלֵיהֶם, וכן משמע מת"י.

מרין (שופטים ז' כ"ה) . ויאמר בענין התקרבות שני נפשים קריבות שלמה עד ההשאלה, פנים אל פנים (בראשית ל"ב ל"א) , וטעמו פנים נגד פנים בלי דבר מבדיל ואמצעי , unmittelbar , непосредственно . כענין המליצה : פנים בפנים (דברים ה' ד') . וכן פה אל פה אדבר בו (במדבר י"ב ח') , מה שאין בן תבור : וימלא בית הבעל פה לפה (מ"ב י' כא , ל"א ט"ז) , שענינו מפתח שנכנסים בו לפתח שכנגדו שיוצאים בו , ותרגומו ספה לספה , והוא בחסרון מ"ם ההתחלה , ובשלימות , מלאוה מפה אל פה (עזרא ט' י"א , ועיין פה) . וכן מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן (תהלים קמ"ד י"ג) , ממין אל מין וטעמו מכל מין ומין , מכל המינים .

ולפעמים תחסר המלה אל ומובנת בהמשך המאמר , אשור הלכו (הושע ז' י"א) , נוליה ירדות מות (משלי ה' ה') , שם נקבצו חיות אשה רעותה (ישעיה ל"ד ט"ו) , עבר בני עמון (שופטים י"א כ"ט) .

ובאה בחבור אל שאר מלות היחס הטעם ותארי הפעל למושג אחד , אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד) , שעורו אל המקום אשר . סב אל אחרי (מ"ב ט' י"ח) , אל בין עבותים (יחזקאל ל"א י') , אל בינות לגלגל (שם י' ב') , אל מחוץ למחנה (ויקרא ד' י"ב) , אל מבית לשדרות (מ"ב י"א ט"ו) , אל נכח פני אהל מועד (במדבר י"ט ד') , והביאו אל תחת האבנים (ויקרא י"ד מ"ב) . אין להם חל אל תחת ידי (ש"א כ"א ח') . לא אל יתנם הכתי (יחזקאל ו' י') וכדומה . ובא : אל ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסרינו (ירמיה נ"א ג') , לדעת רש"י הוא מקרא קצר , אל אשר אני אומר שם ידרוך הדורך קשתו , והרד"ק פי' אל הדורך שידרוך קשתו ואל אשר יתעל בסרינו אומר אל תחמלו אל בחוריה , יש שפירשו כמו אליה . ושעורו אל בבל ידרך הדורך . וביו"ד נוספת הנמשכת בצירה . אֱלֵי , בדבור השירי . השמחים אלי גיל (איוב ג' כ"ב) , שרשי פתוח אלי מים (שם כ"ט י"ט) . ובמשנה בא שמוש הלמ"ד תחת מלת אל , ולא נמצאה כי אם בבנוי , בהוראת , מעצמו , מגופו , für sich selbst , von selbst ,

от самого себя . והעולה מאליו (ערלה א' ב') , ונמצאת מחיצה עשויה מאליה (שבת מ"ג ע"ב) , אלא מאליה הרעה באה (דברים רבה ד') , מאליהם היו באים (כ"ד ל"ב) . הרד"א בחור אומר שלא נמצא כי אם בגופי הנסתר , ולא יתכן לאמר מאלי , מאליכם , אבל בפיוט אמרו : חכם אתה מאליך (שיר היחוד) .

אֵל , מלת כנוי הרומז לרבים זכרים ונקבות , דיעזע , сіи, эти . ולא נמצא כי אם בתורה ובה"א הידיעה ואחרי המתואר , לאנשים האל (בראשית י"ט ח') , הגוים האל (דברים ז' כ"ב) , הערים האל (בראשית י"ט כ"ה , דברים ד' מ"ב , י"ט י"א) , הארצות האל (בראשית כ"ו ג' ד') , התועבת האל (ויקרא י"ח כ"ז) . ובדברי הימים בא גם לפני המתואר ובלי הה"א הידיעה , אל נולדו (דה"א כ' ח') . ורוב שמושו במלת אלה , הלמ"ד בדגש ומלעיל , ומשפטה כמשפט התאר , וזה כשהיא נשוא המשפט , תבוא לפני הנושא , אם בתחלת המאמר אלה תולדות השמים (בראשית ב' ד') , דיעזע , יענר , сін . אלה תולדת נח (שם ו' ט') , או בסוף המאמר , אלה בני לאה (שם ט"ז ט"ו) , והיו אלה לכם (במדבר ל"ה כ"ט) , שעורו , והיו אלה הדברים לכם . וכשהיא ביחס אחד עם המתואר תבוא אחריו , בה"א הידיעה כשהמתואר נודע , אחר הדברים האלה (בראשית ט"ו א') , התועבת האלה (ויקרא י"ח כ"ז) . ועם שם המספר תבוא על הרוב אחריו , שלשה אלה בני נח (בראשית ט' י"ט) , שמנה אלה ילדה (שם כ"ב כ"ג) , ואם שלש אלה (שמות כ"א י"א) , ארבעת אלה (ש"ב כ"א כ"ב) , שתי אלה (ישעיה מ"ז ט') , שבעה אלה (זכריה ד' י') , כל אלה (בראשית י' כ"ט) . ובא גם בחסרון המתואר המובן בענין , אלה יעמדו לברך (דברים כ"ז י"ב) . ואלה יצאו מן העיר (יהושע ח' כ"ב) , ובכפל המלה לרמוז על נושאים שונים , אלה מזה ואלה מזה (יהושע שם , שם) , דיעזע , יענע , одни-другіе . אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (ישעיה מ"ט י"ב) . ובחבור עם אותיות היחס , באלה תנגח (מ"א כ"ב י"א) , כאלה תעשו ליום (במדבר כ"ח כ"ד) , מה אעשה לאלה (בראשית ל"א מ"ג) , ומאלה נפצה כל

ידוע, אין, въ. ובאת אָל התבה (בראשית ו׳ י״ח), ותשב אליו אֶל־התבה (שם ח׳ ט׳), וְאֶל הארן תתן את העדות (שמות כ״ה כ״א), ויטלו את הכלים וגו׳ אֶל־הים (יונה א׳ ה׳). ובהשאלה, והשב לשכנינו שבעתים אֶל חיקם (תהלים ע״ט י״ב). וגם ביחס עַל: ושלמתי עַל חיקם (ישעיה ס״ה ו׳), (ועיין חיק). ומזה במובן בין, בתוך, אונטער, между. נתבא אֶל הכלים (ש״א י׳ כ״ב), ואל תזרעו אֶל־קוצים (ירמיה ד׳ ג׳), ואולי זה ענינו כמו על מקום קוצים, וְאֶל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב׳ ו׳). ובמובן המוסרי, ויתעצב אֶל לבו (בראשית ו׳ ו׳), ביז אינס הערץ, до сердца. והשבת אֶל לבבך (דברים ד׳ ל״ט). ה) חבור והוספת דבר לדבר כהוראת יחס עַל, הינצו, на, къ, сверхъ. ואשה אֶל אחותה לא תקח (ויקרא י״ח י״ח), ויפרו את בריתי אֶל כל תועבותיכם (יחזקאל מ״ד ז׳), וטעמו כמו מלבד. הוספת חכמה וטוב אֶל השמועה (מ״א י׳ ז׳), נשא לבבנו אֶל כפים (איכה ג׳ מ״א) מלבד הכפים. ו) ופעמים הרבה תבוא בהוראת מלת עַל שגם היא יסודה למ״ד, אויף, надъ. וימליכוהו אֶל הגלעד וְאֶל האשורי (ש״ב ב׳ ט׳), אֶל ההרים לא אכל (יחזקאל י״ח ו׳), מדמך אֶל ההרים (שם ל״ב ו׳), וְאֶל כל פנים בושה (שם ז׳ י״ח), ובהוראת בענין על יד, אצל, ביא, при. אֵן, возлѣ. יושבים אֶל השלחן (מ״א י״ג כ׳), אֶל מים רבים (ירמיה מ״א י״ב), ימצה אֶל יסוד המזבח (ויקרא ה׳ ט׳), אֶל שדה טוב אֶל מים רבים היא שתולה (יחזקאל י״ז ח׳), קברו אותי אֶל אבותי (בראשית מ״ט כ״ט). והנראה שענינו כמו נאסף אֶל עמי (שם), ובחבור עם המלה פה, אֶל פי ה׳ (יהושע ט״ז י״ג׳ י״ז ד׳ כ״א נ׳), כמו על פי. ומזה במובן עַל־דְּבַר עַל־אודות, איבער, о, объ. ויאמר אברהם אֶל שרה אשתו אחותי היא (בראשית כ׳ ב׳), אֶל הלקח ארון האלהים (ש״א ד׳ כ״א), אֶל שאול וְאֶל בית הדמים (ש״ב כ״א א׳). ור״ם מזה, ויפרו את בריתי אֶל כל תועבותיכם (יחזקאל מ״ד ז׳), לדרש דבר מעמך אֶל בנה (מ״א י״ד ה׳), אֶל הכעס אשר הכעסת (שם כ״א כ״ב), אֶל הנער הזה התפללתי (ש״א א׳

כ״ז), אֶל שאול בבינה (ש״ב א׳ כ״ד), אום, о. יען אֶל אדום וגו׳ חשב אֶל ישבי תימן (ירמיה מ״ט כ׳), ונחמתי אֶל הרעה (שם כ״ז ג׳ י״ט), אשחק אֲלֵיהֶם (איוב כ״ט כ״ד), וְאֶל בשורה טובה יבא (ש״ב י״ח כ״ז), כמו כי על יום טוב באנו (ש״א כ״ה ח׳), ובמובן קרוב לזה אֶל הנחילות (תהלים ה׳ א׳), אויף, на. אֶל ששנים (שם פ׳ א׳). ז) במובן עַד, ביז, до. כי נגע אֶל השמים משפטה (ירמיה נ״א ט׳), עד וראשו לעב יגיע (איוב כ׳ ו׳). ובמובן המוסרי, אל תשמח ישראל אֶל גיל כעמים (הושע ט׳ א׳), שמחה עד מדרגת הגילה, וכן השמחים אֱלֵי גיל (איוב ג׳ כ״ב). וכן בערך המדה, וְאֶל אמה תכלנה מלמעלה (בראשית ו׳ ט״ז), עד מדת רחב אמה. ור״ם מזה: וְאֶל מצנים יקחהו (איוב ה׳ ה׳), עד הצנים יגש ומשם יקחהו, כמו מבעד, ביז אוים דיק דאָרנעך, ועלבסט אוים דיק דאָרנעך, изъ за терны. ויתכן שהוא עד, אל מחוץ למחנה (ויקרא ד׳ י״ב), ועיין צנן). וקרוב לענין זה נאמר עד ההשאלה, ושבתם אלי אֶל־נָכון (ש״א כ״ג כ״ג), כמו עד נכון היום (משלי ד׳ י״ח), ומוסב אל הקודם, וראו ודעו מכל המחבאים גו׳ אֶל נָכון, עד לברור, צור געוויססהייט, פיר געוויסס, до точ-ности. עד שמוש הלמ״ד, לאמת יוציא משפט (ישעיה מ״ב ג׳), וידע כי בא שאול אֶל נכון (ש״א כ״ו ד׳), שעורו וידע אל נכון ח) בהוראת עם, אֵת, מיט, съ. השלימה אֶל בני ישראל (יהושע י״א י״ט), כמו: וחית השדה השלמה לך (איוב ה׳ כ״ג). ויתכן שהפעל שלם במקומות אלה בא בהוראת היות נמסר (ועיין שלם) ומן התחברות אֵלָיו (דניאל י״א כ״ג). וכן ט) בהוראת יחס הפעל, אֶל דרך הגוים אל תלמדו (ירמיה י׳ ב׳), והנכון שבא הפעל למד במקום זה בהוראתו הראשונה, נטיה וחבור לדבר (ועיין למד). אספרה אֶל חק (תהלים ב׳ ז׳) וְאֶל מכאוב חלליך יספרו (שם ס״ט כ״ז) והנראה שהפעל ספר בשני המקומות האלה אין ענינו ספור דברים לבד, כי אם הצטרף דברים להשלמת הענין, כהוספה על הדבר המנוי, הינצופיגען (ועיין ספר). וירדפו אֶ

 אל

נועה . ומתחבר עם הפעלים המורים
נישה, העתקה , דבור . ובאה בגמיות
הות שונות קרבות במושג הבללי . והן
יחם גבול התנועה , къ . יקוו המים
אל מקום אחד (בראשית א׳ ט׳) , ויבא אל
(שם ב׳ יט) . ואשלחך אל פרעה (שמות
אל המזבח (ויקרא א׳ טז), סום אל יום
ל טז), ובאו אלי (בראשית מה יח) , עד
אליכם (שא יד ט׳) . ובא , ולא יעמדו
בגבהם (יחזקאל לא יד) , לפרש״י הוא
אליהם . וכן משמע מת״י (ועיין אל).
השאלה , האל ארניך (ישעיה לז יב).
מלת אל מלמד היחס , במה
באה להורות רק יחס הקיבות
אצל המקום והגוף , והלמד עיקר
יחם גבול התכלית וסבת הקיבות.
אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש
מאומה (בראשית כ״ב יב) , אם לא הביאתיו
(שם מג ט׳) , צו דיר , къ тебѣ . והביאה
(שם כז ד׳) , מיר , мнѣ . קחם נא אלי
(מח ט׳) , צו מיר , ко мнѣ . קחה לי (שם
אך לרוב השמוש בלשון יבואו גם זו
זו (ועיין בשמוש הלמד) . ובא כנגד
ההתחלה ילכו מחיל אל־חיל (תהלים
, ויתהלכו מגוי אל־גוי (שם קה יג) ,
אל־רעה יצאו (ירמיה ט׳ ב׳) , מן הקצה
הקצה (שמות כו כ״ח) . ובפעלי הדבור ,
אל האשה (בראשית ג׳ א׳) , ענינו פנה
האשה והוציא אמריו אליה , כאשר
אליו ה׳ (שם יב ד׳) , ויקרא אליו מלאך
(שם כב יא) . ובמובן המשאלי , ענינו
ופניה רוחנית , וישע ה׳ אל־הבל
, ופנה אל אלהים אחרים (דברים לא
, אל תפן אל־מנחתם (במדבר טז טו) ,
אליו ונהרו (תהלים לד ו׳) , צעק יצעק
(שמות כ״ב כ״ב) . וכן בפנית ונטית הנפש
ותקוה ותמלה , תכלינה עינינו אל־
הבל , בצפיתנו צפינו אל־גוי לא
(איכה ד׳ יז) , יחל ישראל אל־ה׳ (תהל׳
, קוה אל־ה׳ (שם כז יד) , נכמרו רחמיו
אחיו (בראשית מג ל׳) . ומזה המון מעיך
אלי התאפקו (ישעיה סג טו) , מעמו
מעיך והמיך אלי מאז התאפקו

עתה . אך על הרוב יבואו הפעלים כאלה
ביחס הלמ״ד . וכן פניה בתפלה, ואתחנן
אל־ה׳ (דברים ג׳ כ״ג) , ויתפלל אברהם אל־
האלהים (בראשית כ׳ י״ז) , יתפלל עבדך אל־
המקום הזה (מ״א ח׳ כ״ט), ששרו יתפלל אל
השי״ ההונה במקום הזה . וכמו כן נטית
ערך ודמיון לעלתו , אליו נמשלת (ישעיה יד
י׳) , אל־מי דמית (יחזקאל לא ב׳) , ורובם יבואו
ביחס הלמ״ד . ובענין פנית הנפש בבטחון
ובסמיכה , בטח אל־ה׳ בכל לבך ואל־בינתך
אל תשען (משלי ג׳ ה׳) , גל אל־ה׳ יפלטהו
(תהלים כ״ב ט׳) , גל אל־ה׳ מעשיך (משלי טז ג׳).
אולם גם הפעלים האלה יבואו על הרוב
בשמושי יחוסים אחרים . ב) פניה לרעה,
כנגד , געגען , ווידער , противъ . ויקם קין
אל־הבל (בראשית ד׳ ח׳) , ומזה י״מ הנאמר
מקודם : ויאמר קין אל־הבל . ויהפך לבב
פרעה ועבדיו אל־העם (שמות יד ה׳) , כי
נקבצו אלינו כל מלכי האמרי (יהושע י׳ ו׳),
ולמה עליתם אלי וגו׳ להלחם בי (שופטים
יב ג׳) , לא ישא גוי אל־גוי חרב (ישעיה ב׳
ד׳) , כי לשונם ומעלליהם אל־ה׳ (שם ג׳ ח׳),
ובא אליה מלך גדול (קהלת ט׳ יד) , וישר
אל־מלאך (הושע יב ה׳) , ומזה גם בתוספת
ענין ההתגרות , לכן הנני אליכם (יחזקאל
יג ח׳) , הנני אל־הרעים (שם לד י׳) , הנני
אליך זדון (ירמיה נ׳ לא , נא כ״ה) . ונמצא גם
לטובה , הנני אליכם ופניתי אליכם (יחזקאל
לו ט׳) , אבל רוב שמושי הפעלים המתיחסים
אל ההוראות כאלה יבואו ביחס על, וכמו כן
ביחוסים אחרים כמו שיתבאר במקומם .
ג) בהוראת לפני , נגד , פאר , впередъ .
ואעבר אל־שער העין ואל־ברכת המלך
(נחמיה ב׳ יד) . ובמובן המשאלי , ויהללו אתה
אל־פרעה (בראשית יב טו) , ויהס כלב את
העם אל־משה (במדבר יג ל׳) , פציתי פי אל־
ה׳ (שופטים יא לה) , ואיך אשא פני אל־יואב
(ש״ב ב׳ כ״ב) , והוא בא ויעמד אל אדניו
(מ״ב ה׳ כ״ה) . ובמובן זה יפורש כי פחד אלי
איד אל (איוב לא כ״ג), עד אין פחד אלהים
לנגד עיניו (תהלים לו ב׳) , יזכר עון אבותיו
אל־ה׳ (שם קט יד) , אל תלשן עבד אל אדניו
(משלי ל׳ י׳) . ד) כניסה לתוך גבולו של מקום

ſ́קבאבאם. אִכָּר תצמדו (ירמיה נ״א כ״ג), ומיוחד לעובד עבודת שדה לתבואת דגן, ונבדל מן כֹּרֵם שהוא עובד בעבודת הכרמים. אִכָּרִים וְכֹרְמִים (דה״ב כ״ז י׳), (עיין כֹּרֵם) אִכָּרֵיכֶם וכֹרְמֵיכֶם (ישעיה ס״א ה׳). בערבית נמצא בפעל אָכַר במובן חפירה, גראבען, копать землю. ויסודו כר כרה, והקרוב לו, נֹקֵר, עֹקֵר,

אַכְשָׁף, עיין כשף.

אַל, מלת השלילה, שלילת מציאות פעולה לעתיד לבוא, מיסודם של המלות לֹא. ובארמית לָא, לָ, לְ, ובאה א) בעין מלת הקשור במובן הבקשה שלא תחול הפעולה הבלתי רצויה, מִשְּׁנֵי ניכט, да не, אַל אראה במות הילד (בראשית כ״א ט״ז), אַל יפל דמי ארצה (ש״א כ״ו כ׳). ובחבור אל מלת נָא לחזוק הבקשה, אל נא תהי מריבה (בראשית י״ג ח׳). אַל נא תהי כמת (במדבר י״ב י״ב), אַל נא אחי תרעו (בראשית י״ט ז׳). ודרך היחול, שלום לכם אַל תיראו (שם מ״ג כ״ג), אַל יפל לב האדם עליו (ש״א י״ז ל״ב); ובעין ההבטחה שלא תארע הפעולה ההיא, אַל תירא אברם (בראשי׳ ט״ו א׳), אַל תירא כי עמך אני (ישעיה מ״א י׳), וגם במובן אזהרה שלא לעשות דבר בלתי ראוי, אַל תשלח ידך אַל הנער וְאַל תעש לו מאומה (בראש׳ כ״ב י״ב), אַל תוסף ראות פני (שמות י׳ כ״ח), אַל תוסף דבר אלי (דברים ג׳ כ״ו), ואיש את רעת רעהו אַל תחשבו בלבבכם (זכריה ח׳ י״ז), בני אַל תלך בדרך אתם (משלי א׳ ט״ו). ועל המעט גם באזהרת נזיה מוחלטת אַל תאכלו ממנו נא (שמות י״ב ט׳). והבדלת המלה אַל ממלת לֹא שזו האחרונה עיקרה שלילה מוחלטת ומתיחסת לכל הזמנים. ולפעמים יבוא באור הענין בין מלת השלילה והפעל, אַל לארך אפך תקחני (ירמיה ט״ו ט״ו), אַל באפך תוכיחני וְאַל בחמתך תיסרני (תהלים ו׳ ב׳), ובאה ג״כ בהוראת, פּל, אַל תט לבי לדבר רע (שם קמ״א ד׳), שטעמו למען אשר לא, ומוסב אל הקודם, שיתה ה׳ שמרה לפי. ב) על דרך תאר הפעל, בחסרון הפעל המובן במאמר, דרשו טוב וְאַל רע (עמוס ה׳ י״ד),

נמשך אל הפעל הקודם, דרשו טוב ואל
תדרשו רע. וכמו כן יחסר לגמרי, אַל בָּנָי
(ש״א ב׳ כ״ד), ניכט דאך, не такъ. ושעורו א
תעשו כדבר הזה בני, אַל בנתי (רות א׳ י״ג)
אל־טל וְאַל־מטר (ש״ב א׳ כ״א), אַל יהי מט
עליכם, קיין טויא, да не будеть роса
ובא אַל אדות הרעה הגדולה הזאת מאתר
(שם י״ג ט״ז), ירת על עסק בישתא. כאיל
היה כתוב על בעין (עיין אדות). ותמצא
ג) כמאמר שלם בפני עצמו, ויאמר לו מל
ישראל אַל כי קרא ה׳ (מ״ב ג׳ י״ג), אָ ני
דאך! ניכט זאָ! קאָגדא не. וכן, ויאמר אַל
יושעך ה׳ מאין אושיעך (שם ו׳ כ״ז), המפרשים
פרשוהו כעין קללה מבעם רוגז, וכן נראה
מן הפסוק, והנראה שטעמו כמו אַל בתי.
אַל תפגעי בי להושיעך, יושיעך ה׳! ופעם
אחת באה ד) עד שאלה ומחוברת לפע
בעבר, אַל פשטתם היום (ש״א כ״ז י׳), ויה
לְאָן, וואָהין, куда. וכן פרש״י למד מתחלפ
בנו״ן, ור׳ יונה פירשו כמו על בעין, ובחסר
מלת מה או מי, ושעורו על מי. על אי
מקום פשטתם. וראיה לפירושו התשוב
שהשיבוהו, על נגב יהודה. ואפשר שטע
כמו לא, בשאלה, ועל המעט שענינו
כמו שָׁם, אין, אַפֶס ניכטס, ничто. ויש
לָאַל מלתי (איוב כ״ד כ״ה), עד הנותן רחנ
לאין (ישעיה מ׳ כ״ג). ובחבור אל שם כש
מרכב במובן שלילה, און אָהנע, не, безъ
ודרך נתיבה אַל־מָוֶת (משלי י״ב כ״ח), אונשט
בליכקייט, безсмертіе. ובמובן זה נאמר
ומלך אַלְקוּם עמו (שם ל׳ ל״א), תקיף הדו
שאין כל בריה יכולה להתיצב לעומת
אין עומד עמו (רש״י) לערוך אליו בבת
או אין עומד כנגדו (ועיין אַלְקוּם, קום).
אֶל, מלת היחס, יסודו ל׳ השמוש בתו
אל״ף, בסמיכות נקודתו סג
אֶל, הוא מן הנפרד אֵל בצירה. כמ
שהוא בכנוים, והכנוים עד הרבוי אֵ
אֵלָיו אֵלֶיךָ, אֵלֵינוּ אֲלֵיכֶם אֲלֵיהֶם ופ״א אֵלֵיהֶ
(יחזקאל ל״א י״ד), אֵלֵימוֹ במליצת השיר. עיק
הוראתה יחס גבול התנועה וההעתקה
במובן הפשוטי או המשאלי, בצירוף א
המקום, הגוף או הזמן שעד אצלו פונ

אָבֵן ישו את לבבכם (עזרא יא ב׳), ועם זה הוראת דבר שנתבהר כמסובב מן הקודם, ... אָבֵן נודע הדבר (שמות ב׳ ...) אָבֵן תציר העם (ישעיה מ׳ ז׳), וכמו הָבֵי ... הֲבֵי, בארמית. 2) הוראה וקיום ההפך מן ההוראה המשוער, אך, אבער, ... אָבֵן כארם תמותון (תהלים ...) אָבֵן משפטי את ה׳ (ישעיה מ״ט ד׳). ... גם בטעם כמעט, ... оэдва. אָבֵן השכימו השחיתו כל עלילותם (צפניה ג׳ ז׳), ... השכימו והנה כבר השחיתו.

אַכְסַדְרָא, אַכְסַדְרָא, ש״נ. בנין מרווח לפני ... הבתים, פֿאָרהאַללע, предверіе. המסדרונה ... (... ג׳ כ״ג), ת״י. לאכסדרה, והוא בנין ... לו רק שלשה רפנות וצדי הכניסה ... פתוח כלו לרחבו ואינו מגופף. ומזה ... אלו הולכים באכסדרא דרך מזרח ... הולכים באכסדרא דרך מערב (תמיד א׳ ...) שלם לאכסדרא הוא חומה ורוח צפונית ... מסובבת (ב״ב כ״ה ע״ב), מקורו בלשון ... ἐξέδρα האַללע.

אַכְסְנַאי, שם. מלשון יונית ξένος (בתוספת אלף), נכרי ... אורח, פֿרעמדער גאַסט, иноземецъ, гость. ... לאורח אפתח (איוב ל״א ל״ב), תרגומו, ... אכסניא, ומזה בגמרא, אַכְסְנַאי פוגם ... (פסחים פ״ו ע״ב), האורח המשנה את ... מלונו מבזה את בעל המלון הקודם ... הוא את עצמו. ועוד המליצה, ... לו תלמידיו להלל הזקן רבינו להיכן ... הלך, אמר להן לגמול חסד עם הדין ... אכסניא בגו ביתא, אמרו לו כל יום אית ... אכסניא, אמר להן והדין נפשא עלובתא ... אכסניא היא בגו גופא, יומא דין היא ... למחר לית היא הכא (ויקרא רבה ל״ד), ... עד מליצת הכתוב כי גר אנכי עמך. ... התיחד השם לאנשי חיל העוברים ... למקום ומארחים אותם אצל בעלי ... הבתים. וכן הוא גם בלשון יונית. מאכילין ... העניים דמאי ואת האכסניא דמאי ... (... ג׳ א׳). ומזה 2) אַכְסַנְיָא מלון האורחים ... гостинница. לא ישנה אדם באכסניא שלו (ערכין פ״ז ע״ב); ומזה 3) במובן הכנסת אורחים גאַסטפֿרייאַנדשאַפֿט, гостеприимство. פתחו כלם בכבוד אכסניא (ברכות ס״ג ע״ב), אכסניא עשו לבני במצרים (פסחים קי״ח ע״ב), והמחברים האחרונים גזרו מן השם אכסניא פעל בהתפעל, הִתְאַכְסֵן, וענינו התארח, אלס גאַסט פֿערווײלען, гоститься. מתאכסן אצל בעל הבית אחד, התאכסן בבית פלוני.

2) אַכְסַרָה, במשנה. תאה״פ. בלא דיוק, באומד, אונגעפֿעהר, предположительно, приблизительно. אין פודין מעשר שני אכסרה (מעשר ד׳ ב׳), בלא מדה בלא משקל אלא לפי האומד וההשערה. כל זמן שהוא מוכן אכסרה פטור (דמאי ב׳ ה׳), ולא התבאר מקורו אל נכון.

אָכַף, פ״י, יסודו כפף. לא נמצא כי אם בקל ופ״א במקרא, וענינו כפיה, כבישה, והכרח, בייגען, צווינגען, דראַנגען, принуждать, тѣснить. כי אָכַף עליו פיהו (משלי ט״ז כ״ו). ובערבית יורה, טעינת משא על בהמה או תבישת המרדעת, ור״א שענינו כבלשון סורית, הבאה, ועם זה דחיקה, לחיצה לעבודה, שלאַגען, אנטרייבען, אנשפאָרנען, пригонять, побуждать.

אֶכֶף, שם. פ״א במקרא, משא, טעינה, לאַסט, בירדע, ноша, бремя. ואכפי עליך לא יכבד (איוב ל״ג ז׳), ותרגומו, וטוני עלך, ובא במובן המוסרי הכרח, כפיה, צוואַנג, דרוקק, угнетеніе, давленіе. ולדעת פירשו עקרו, מכה, דפיקה ולחיצה, שלאַג, удар. והשבעים תרגמוהו כאלו היה כתוב כפי, וכן פי׳ הרד״ק, והוא כנגד שאמר איוב כפך מעלי הרחק (שם י״ג כ״א).

2) אוּכָף, אִיכּוּף, כלי מרכב שמניחים על גבי בהמה כדי שיהא נוח לרכוב עליה, זאַטטעל, сѣдло. ולא באוכף (שבת נ״ג ע״א), וברבוי, שהקיפוה בגמלין באוכפות (עירובין ט״ז ע״ב), על איכוף של בעדב (מקואות ט׳ ה׳), והאיכוף מטמא מושב (תוספתא כלים ד׳).

אִכָּר, ש״ז. עובד אדמה פולח בוקע והורש אַקקערמאַן, хлѣбопашецъ.

אירבע אמות אכילתו מרקבת (שבת מא ע״א). ובענין אחיזת דבר ותפיסתו „ אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע (כלאים ב׳ י׳).

2) אִכּוּל, שה״פ, כליון של שרפה. פֿערצעה־רונג, אכול אברים (יחזקאל ד״ה).

2) אוּכְלָא, שם בגמרא מחלת החוץ, האוכלת את הגוף, אבצעהרונג אויסצעהרונג, чахотка. תחלת אוכלא סוף אוכלא (ע״ז כ״ח ב׳), ובזה בספרי המחברים, והצרעת האוכל (מ״ת א׳ ע״ב).

מַאֲכָל, ש״ז. הדבר הראוי לאכילה, ולמזון החי, שפייזע, пища, ѣда. מכל מַאֲכָל אשר יאכל (בראשית ו׳ כ״א), כל עץ מַאֲכָל (ויקרא י״ט כ״ג). עץ נושא פרי לאכילה, פֿרוכטבוים, плодоносное дерево. תתננו כצאן מַאֲכָל (תהלים מ״ד י״ב), צאן העומדות לאכילה. ובא ביחוד על התבואה, מַאֲכָל־קמח דבלים (דה״א י״ב מ״א), געטריידע, хлѣбъ. וכן ואצרות מַאֲכָל ושמן ויין (דה״ב י״א י״א), ובסמיכות, מכל מַאֲכָל פרעה (בראשית מ׳ י״ז), ומַאֲכָל שלחנו (מ״א י׳ ה׳), קָאסט, כל מיני המזון בכלל, מַאֲכָל תאוה (איוב ל״ג כ׳), מאכל טוב שמתאוים לאכלו, ליעבלינגס קָאסט, ла-комство. ומַאֲכָלְךָ אשר תאכלנו (יחזקאל ד׳ י׳), אשר מנה את מַאֲכַלְכֶם (דניאל א׳ י׳), קָאסט. ולא נמצא במקרא ברבוי. ובגמרא גם ברבוי לענין מיני מאכלים שנים, ובא גם ברבוי נקבה, מאכלות אסורות.

מַאֲכֹלֶת, ש״נ. אכילה של כליון, ומתיחס אל האש, שפייזע, пища. והיתה לשרפה מַאֲכֹלֶת אש (ישעיה פ׳ ד׳), ויש שפרשוהו כליון והשחתה.

מַאֲכֶלֶת, ש״נ. סכין לשחיטה או חרב, מעססער, שווערד, ножъ, мечъ. ויקח את המַאֲכֶלֶת לשחט (בראשית כ״ב י׳), ופירשו רז״ל, הכלי המכשיר לאכילה (ב״ר). וברבוי ומַאֲכָלוֹת מתלעתיו (משלי ל׳ י״ד), והקודם הרבות שניו.

2) מַאֲכֹלֶת, ש״נ. כנה או פרעוש האוכלת ומוצצת דם בעה״ח, אונגעציפֿער, вошь, блоха. דם מאכולת (נדה י״א

ע״א), וכן תולעת העצים, ולא היו עושי מַאֲכָלוֹת (דברים רבה ג׳).

1) אֲכַל אֲכַל, ארמית כהוראתו בעברית עססען, פֿערצעהרען, ...сть, съѣдать, пожирать. אָכְלָה ומדקה (דניאל ...), ובצווי, קומי אֲכֻלִי בשר שגיא (שם ...), ובעתיד, ועשבא כתורין יֵאכֻל (שם ...), ותֵאכֻל כל ארעא (שם ז׳ כ״ג), ... בהשאלה, די אֲכַלוּ קרצוהי די דניאל (שם ו׳ כ״ה), אֲכַלוּ קרציהון די יהודיא (שם ג׳ ח׳) ענינו הלשינו, הוציאו דבתם רעה, פֿער לימדען, אַנגעבען, ...злословить кого, доносить на кого. לא תלך רכיל בעמך (ויקרא י״ט ט״ז), ת״א לא תיכול קורצין בעמך. ובטעם ... ההשאלה הזאת, כתב רש״י שכן היתה ... דת כל הולכי רכיל לאכול לגימא במקו... שמלשינים שם, והוא סימן קיום דברים... שמאותה שעה יש עליהם לבוד דבריה... ולאמת לשון הרע שאמרו, ואותה סעודה... נקראת אכילת קורצין לשון קורץ בעינ... שהוא לסימן לשון הרע. והראב״ע פי׳ ל... שהמדבר בסתר רעה על אחר כאלו אוכ... בשרו. והרמב״ן פי׳ שהפעל אכל בארמי... יש במשמעו גם ענין קריאה בקול גר... ותהימה, תרגום וקרא, ואכלי, וקרץ הנ... כענינו בעברי רמיזת העינים, ויהיה מט... אכילת קורצין לפי זה, דבור או נהיכ... ברמזים, וד״ר סאַאַלב החזיק בסברא זו והוס... שטעמו קריאה בקול רמיזות וסודות אי... זולתו, גלה סוד רעהו והוצא דבתו, אב... הר״ד לשוי העיד בצדק כי הפעל אָכ... בארמית אין במשמעו הוראת קריאה כל... ואין זו כי אם מהוראת הפעל בלי בב... אפעל רצ״ע.

אָכָל, אָכָל, לאיתיאל וְאֻכָל (אֻכָל) (מש... ל׳ א׳), לפי המוסכם הו... שעי״פ, שם חכם אשר מפיו ומפי איתיא... קבל אגור משלי מוסרים.

אָכֵן, מלת תאה״פ. יסודה כן בתוספ... אלף, וענינה א) לאמת ולקיים דב... פֿרוואהר, וואהרליך, גוויסס, ...дѣйствительно, въ самомъ дѣлѣ... по истинѣ. אָכֵן יש ה׳ במקום הזה (ברא... כ״ח ט״ז), אָכֵן סר מר המות (ש״א ט״ו ל״ב)

הצבות העליונות היו קצרות מפני האתיקים אחוז בבנין, נכנסו לתוכו קשו את חללו, ותרגומו נסיבו. ומזה בריתא: שאם תעלה ושפתותיה אוכלות (תוספתא אהלות יא ד׳), כמה לווזות ...ת בארון (ב״ב י״ד), (ועיין אכילה), ...ים הוא משרש יכל, כול, וטעמו ... יכלכלו.

נפעל, בהוראת הקל, ואם האכל יאכל (ו׳ י״ח), געגעססען ווערדען, быть ѣдому. ...ה הנאכלת (שם י״א מ״ז), העומדת לאכילה, ...ל חצי בשרו (במדבר י״ב י״ב), מחולי, ..., אױפגעצעהרט ווערדען, быть сожрану. ...ל גדיש (שמות כ״ב ה׳) מאש, כל אכליך ...לו (ירמיה ל׳ ט״ז), יכרתו ישמדו, פערטילגט ..., быть истреблену.

פיעל. לרעת ים, תאכלהו אש לא ... (איוב כ׳ כ״ו), פערצעהרען, פערברענען, со-жрать, ... הוא מבנין פיעל והראוי ...הו (עיין הקל). ובמשנה: בגחלים ...לה בהם האש, חתה מן המאוכלות ...ימיות (יומא ד׳ ג׳), פערגליהט, раскален-... ויש גורסין בעין, עעיין התפעל).

פעל. התיחד לאכילת האש, פערצעהרט ...ן ווערדען, быть сожрану. והסנה ...ו אכל (שמות ג׳ ב׳), ולאכילת החרב, ... תאכלו (ישעיה א׳ כ׳).

הפעיל, יוצא לשלישי, מתיחס אל ...ים לאכילה, נותן המאכל, מכלכל, ..., צו עססען געבען, שפייזען, ערנאֶהרען, кормить, дать ѣсть. ויוצא לשני פעולים, ... שותן לו לאכול, והדבר הנאכל, ... ודבש האכלתיך (יחזקאל ט״ז י״ט), מי ...לנו בשר (במדבר י״א ד׳). ובהשאלה: ...והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מ״ט ...), האכלתם לחם דמעה (תהלים פ׳ ו׳), לפי ...שהוא בכלל אכילה, והאכלתיך נחלת ...ב (ישעיה נ״ח י״ד), במובן הנאה וקבלת ...ה, אתן לך נחלת יעקב לאכול מפריה, ...ה הרד״ק קמחי נאמר מבנין זה, מרוטה ...יל למען ברק (יחזקאל כ״א ל״ג), ומשפטו ...יל ומוסב על החרב שהיא מרוטה ...אכל, לשחוט, מגזרת מאכלת, והוא מקביל אל הקודם, פתוחה לטבח (ועיין כול) ובמשנה בא גם בבנין:

התפעל. בענין בשול המזון במעים, פערדויט ווערדען, быть переварену. עד כדי שיתאכל המזון שבמעיו (ברכות ח׳ ז׳); האברים והפדרים שלא נתאכלו מבערב (תמיד ב׳ א׳), וברוב הנוסחאות בעיין (ועיין עכל).

אֹכֶל, א) ש״ז, הדבר העומד לאכילה, ונופל ביחוד על התבואה, געטרייד, хлѣбъ. ויקבצו את כל אכל (בראשית מ״א ל״ה), נשך כסף נשך אכל (דברים כ״ג כ׳), יתן אכל למכביר (איוב ל״ו ל״א), ושדמות לא עשה אכל (חבקוק ג׳ י״ז), ויכלול גם כן כל דבר מזון, מכל האכל אשר יאכל (ויקרא י״א ל״ד), שפייזע, яства, пища. כנשר יטוש עלי אכל (איוב ט׳ כ״ו), לזרע השדה ולאכלכם (בראשית מ״ז כ״ד), ולבקש מאל אכלם (תהלים ק״ד כ״א). ב) שם הפעולה, עססען, ѣсть. איש לפי אכלו (שמות י״ב ד׳), לעת האכל (רות ב׳ י״ד), שפייזע צייט, время ѣды.

אָכְלָה, שה״פ עד המקור. ולא בא כי אם בחבור עם יחס הלמ״ד ובהוראה המורחבת, כלל המזון, לכם יהיה לאכלה (בראשית א׳ כ״ט), צור שפייזע, נאהרונג, צום עססען, для ѣды, для пищи. אשר נתן ה׳ לכם לאכלה (שמות ט״ז ט״ו), צור שפייזע, צום עססען, לאכלה לכל חית השדה (יחזקאל ל״ד ח׳), פערצעהרען, съѣденіе. ותהיינה צאני לאכלה (שם שם ח׳), התיו לאכלה (ירמיה י״ב ט׳). ובהשאלה, לנו נתנו לאכלה (יחזקאל ל״ג כ״ד), לפרנסה ולכלכלה. ויכלול גם כן מושג חזקת הישוב, בעזיטץ, владѣніе. וביחס אל האש, נתתיו לאש לאכלה (שם ט״ו ו׳), פערצעהרונג, съѣденіе.

אוֹכִיל, ש״ז. פ״א במקרא, ואט אליו אוכיל (הושע י״א ד׳). י״ת מענין אכל שפייזע, וכן פי׳ הרד״ק, ורש״י פירשו משרש יכל, וענינו יכולת, כח ועצמה, פערמאֶגען, קראפט, сила. (ועיין יכל), והנראה כפירוש הראשון.

אֲכִילָה, ש״נ ושה״פ. פ״א במקרא א) דאס עססען, שפייזע, ѣда, пища. בכח האכילה (מ״א י״ט ח׳), ורגיל הרבה במשנה, אסור באכילה ובשתיה (יומא ח׳ א׳), אכל ולא הלך

מוסב על פרי האדמה, אם כחה אכלתי
(איוב ל״א ל״ט), ובקשר עם לפני ה׳, ענינו
אכילת הקרבנות: ואכלת לפני ה׳ אלהיך
(דברים י״ד כ״ג). ונאמר אל ההרים לא אכל
(יחזקאל י״ח ו׳), מתיחס אל זבחי ע״ז. ובא
בקשר עם בי״ת, אז יאכל בו (שמות י״ב מ״ד),
וזה במובן השתתפות באכילה עם אחרים,
לא אכל בלחמך (שופטים י״ג ט״ז), מיטעססען,
кушать вмѣстѣ съ кѣмъ. ועם מ״ם,
ואכל מבשר ובו (ויקרא ו׳ כ״ט), ואכלה מציד
בני (בראשית כ״ז כ״ה). בענין אכילת חלק מן
הדבר הנאכל. ובא, האכלים למעדנים
(איכה ד׳ ה׳), ולדעת הראב״ע טעמו האכלים
עד שיתעדנו, כמו באכלנו לחם לשבע.
תאכל לחם על שלחני (ש״ב ט׳ ז׳), יכלול
כלל המזון שעקרו הלחם. ואכל לחם לפניו
(ירמיה נ״ב ל״ג), אוכל לחמי (תהלים מ״א י׳),
ומזה, אכלי שלחן איזבל (מ״א י״ח י״ט),
המוסבים על שלחנה, באכלי שלחנך (ש״ב
י״ט כ״ט), ועל״ד המליצה אכלי לחם העצבים
(תהלים קכ״ז ב׳), כי אפר כלחם אכלתי (שם
ק״ב י׳), ויכלול ענין החיות והישוב. במקום
לעבען, פערזיילען, жить, пробыть. ואכל שם
לחם (עמוס ז׳ י״ב). ובמובן זה גם כל ימיו
בחשך יאכל (קהלת ה׳ ט״ז), ולפי שהגוף נהנה
באכילתו יאמר ב) על כל הנאה גופנית או
רוחנית, גענייססען, вкушать, наслаждаться.
יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ״ח ב׳), ועל״ד
הבנוי, אכלה ומחתה פיה (משלי ל׳ כ׳), יאכלו
ענוים וישבעו (תהלים כ״ב כ״ז). ומזה יש
מפרשים ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו
(שמות כ״ד י״א). והנכון שהוא כפשוטו ומוסב
על אכילת הקרבנות. ועם בי״ת ומ״ם,
ולא אכל בטובה (איוב כ״א כ״ה), מפרי פי
איש יאכל טוב (משלי י״ג ב׳), ויאכלו מפרי
דרכם (שם א׳ ל״א). ובמשנה בענין קבלת
תועלת מדבר, פאן עטוואס נוטצען ציהען,
пользоваться. הרי זה אוכל פירות בחייה
(כתובות ט׳ א׳). היו שנים מעידים שאכלה
שלש שנים (ב״ב ג׳ ד׳). ג) אכילה לתאבון,
גיריג פערשלינגען, жадно проглотать. במובן
המוסרי, נמצאו דבריך ואכלם (ירמיה ט״ו ט״ז),
ובמובן זה, פצה פיך ואכל וגו׳ (יחזק׳ ב׳ ח׳).

אָכַל את המגלה (שם ג׳ א׳), ובבהמות כל
דבר הנאכל יבוא ה) בענין כליון אב
גמור, פערצעהרען, съѣсть, пожирать. ואכ
קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך יאכ
צאנך ובקרך יאכל גפנך ותאנתך (ירמיה ה׳ י״ז)
ובהשאלה: אכלו שאר עמי (מיכה ג׳ ג׳), ואי
בשר רעהו יאכלו (ירמיה י״ט ט׳), אכלי ע
אכלו לחם (תהלים י״ד ד׳), ויאכלו א
ישראל בכל פה (ישעיה ט׳ י״א), יאכל ב
עורו, יאכל בדיו בכור מות (איוב י״ח י״ג)
ובבעיות המשחיתים: חיה רעה אכלתה
(בראשית ל״ז כ׳), אכל הארבה וגו׳ חילק ת
החסיל (יואל א׳ ד׳), תאכלנו התולעת (דברי
כ״ח ל״ט), כבגד אכלו עש (איוב י״ג כ״ח)
ומזה, בא הבינוני משרת לשורף ומשחית
מהאכל יצא מאכל (שופטים י״ד י״ד), בבת
אל האריה, וגערתי לכם באכל (מלאכי
י״א), כרמז אל הארבה, פרעססער, פערצעהר
пожирающій. וגם על דבר שאינו בבע
אכילה, ויאכל גם אכול את כספנו (בראש
ל״א ט״ו), על״ד הוראת פעל בלע (עיי״ש)
ובמשנה: כל דבר שעושה ואוכל יעש
ויאכל (ב״מ כ״ח). פערברויכען, потреблять
ובע״א, ונמצאת עיסה אוכלת מן הב
(תענית י״ט), ובהשאלה כוללת ה) כליון ש
השחתה והשמדה, פערטילגען, פערניכטען
истреблять, уничтожать. ביחס אל הא
אכלה עד מואב (במדבר כ״א כ״ח), אש אכל
הוא (דברים ד׳ כ״ד), ובא, תאכלהו אש ל
נפח (איוב כ׳ כ״ו), והראוי תאכלהו בחלו
החולם לקמץ, והוא מן הקל (ועיין פיעל)
ואל החרב, וחרבי תאכל בשר (דברים ל
מ״ב), כי אכלה חרב סביבך (ירמיה מ״ו י״ד)
ומזה בהשאלה, ואכלה אתכם ארץ איביכ
(ויקרא כ״ו ל״ח), ארץ אכלת יושביה (במדבר י
ל״ב), אלה אכלה ארץ (ישעיה כ״ד ו׳)
כי קנאת ביתך אכלתני (תהלים ס״ט י׳)
ו) במלאכת הבנין. אחיזה ותפיסת חל
אחד מן הבנין בכלל הבנין, איינגרייפען
захватывать. כניסת החלק האחד אל תו
כללו למעט חללו, אבנעהמען, отнимать
והלשכות העליונות קצרות כי יוכלו אתיקי
מהנה וגו׳ (יחזקאל מ״ב ה׳) ת׳ יאכלו ופירוש

הטעם שתמצא בהוראות • מלת הטעם
הבאור. כִּי: אַךְ על פי ה' התורה ביהודה
(ד"ב כ"ו ג'), כמו כִּי על פי ה'. ותמס כעש
חמודו אַךְ הבל כל אדם (תהלים ל"ט י"ב).
אַךְ אלהים ימחץ ראש איביו (שם ס"ח כ"ב).
כבר למלות הטעם אחרות הבאות
וזה. אַךְ אל תסורו מאחרי ה' (ש"א י"ב כ'),
אַךְ אם טמאה ארץ אחזתכם (יהושע כ"ב
י"ט) לכן, אבער, но однако. אַךְ אשר יאכל
נפש (שם י"ב ט"ז), אַךְ בְּזֹאת נֵאוֹת לכם (בראשי'
ל"ד ט"ו), אַךְ הִנֵּה אשתך היא (שם כ"ו ט'),
ואני אמרתי אַךְ זֶה חלי ואשאנו (ירמיה י'
י"ט). שעורו הנה זה אך חלי אשר אוכל
לשאת. אַךְ עַתָּה הלאני (איוב ט"ז ז'), יעצט
נור, только теперь. אַךְ כִּי העד תעיד
בהם (ש"א ח' ט'), נור דאס, только чтобы.
ויש הטעם שיקדמו לה, כִּי אַךְ דעו נא
(ירמ' כ"ו ט"ו), דען געוויס, ибо наверное.
לא אַךְ הוא ישם בי (איוב כ"ג ו'), שעורו,
כי הוא לא ישם בי, באמת הוא איננו
שם לבו אלי (עיין אך ב).
יסוד המלה כנראה הוא כ' לבד בהוראת
אמת וקיום דבר כפי ההשערה והדמיון,
או להפך מן המשוער והמדומה, ומן האות
הזה נמצא בא כ' הדמיון, ומלות כִּי,
כֹּה, כֵּן, אָכֵן, ועיקר כלם התלמת דבר
בשוא. ובדרך הסתעפות ההוראות יצאה
מלת אַךְ גם ליחוד ומיעוט, ובזה נבדלת
ממלת רַק, שיסודה ריק, רקק, שעיקרה
החסרון, גרעון ומיעוט, והסתעפה אחרי
כן ליחוד והגבלה, ועם זה גם להחלטת
האמתות והקיום (עיי"ש).

ב) אַךְ, שם. בברייתא, פגע רע ואסון,
פלאגע, אונגליקק, бѣдствіе, несча-
стіе. אַךְ גדול היה באותו היום (ב"מ נ"ט
ב'). ושרשו כנראה נכה בחסרון הקצוות
ואלף נוספת. ומהוראה זו כנראה פרש"י
לא אַךְ הוא ישם בי (איוב כ"ג ו'), מכה
כבדה, לא ישים בי אכפו ואימתו. ור"ב
כנראה נגזר מלשון יונית ἄχος.

אַכַּד, שעיר. עיר מערי ראשית ממלכת
נמרוד, בבל וארך ואכד וגו' (בראשי'
י' י'). בגמרא אמרי אכד זו בשכר (יומא
י' ע"א). ובמדרש אכד זו נציבין (ב"ר ל"ז).
וכן הוא בתרגום יונתן וירושלמי. והיא עיר
בארם נהרים (מיסופוטמיא) הידועה נציבין.
(עיין כנה), והשבעים קראו אַרְכַּד בתוספת
רי"ש (עיין דמשק). ויש שקראו אָכַר בריש.
וגם לדעתם היא נציבין. ובגזרת השם יש
אומרים שהוא מיסודו של אגד, עקד,
בהוראת אגודה וכריכה, וטעמו עיר בצורה
מוקפת אגודות, חומות, כרך.

אַכְזָב, אַכְזִיב (עיין כזב).

אַכְזָר (עיין כזר).

אָכִישׁ, שעיר. מלך גת בימי שאול ודוד.
אליו נמלט דוד בברחו מפני שאול
ועבדי אכיש הסיתוהו בו להמיתו ובשנותו
את טעמו לפניו נצל מידיו (ש"א כ"א י"א—
ט"ז), ולזכר ההצלה הזאת מיוחס דבור מזמור
אחד בספר תהלים ושם נקרא המלך בשם
אבימלך (עיין אבימלך). ואחרי כן קרב
אכיש את דוד וישב אתו ימים עד אשר
קצפו עליו סרני פלשתים, ושלא בטובתו
שלחו אכיש מפניו. ונזכר שם אכיש בן
מעכה מלך גת, בימי שלמה (מ"א ב' ל"ט).
ואפשר שהוא זה בעצמו והאריך ימים עד
ימי שלמה.

אָכַל, פ"י הקל. המקור, אֱכֹל, כֶּאֱכֹל,
אָכְלוֹ, אָכְלָהּ, וכמו כן אָכְלָה,
לְאָכְלָה. הצווי אֱכֹל. העתיד עד הנחים
יֹאכַל, אֹכַל, ובהפסק יֹאכֵל). יסודו. כל,
כלה, ועיקר הוראתו. כליון וביעור, אוי
נעמען מַבְּכֹן, אויפרייבען, уничтожать, истреб-
лять. ובא או ללעיסת מזון ובליעתו להזנת
גוף בעלי חיים, עססען, ѣсть. לחם לא
אָכַל (שמות ל"ד כ"ח), ורוב קשורו עם יתם
הפעול. וְאָכַלְתָּ את עשב השדה (בראש' ג'
י"ח), אָכְלוּ את המן (שמות ט"ז ל"ה), וַאֲכָלֻהוּ
במקום קדוש (ויקרא כ"ד ט'), לֶאֱכָל לחם
(בראשית ל"א נ"ד), בְּאָכְלֵנוּ לחם לשבע (שמות
ט"ז ג'), בְּאָכְלָם את קדשיהם (ויקרא כ"ב ט"ז).
אֱכָל לחם (מ"א כ"א ז'), אֱכֹל לחם (שם י"ג ח').
ואמרת אֹכְלָה בשר (דברים י"ב כ'), אצלה
בשר וְאָכַל (ישעיה מ"ד י"ט), תֹּאכַל מצות
(שמות י"ג ז'), בעצבון תֹּאכֲלֶנָּה (בראש' ג' י"ז)

בן מושי בן מררי בן לוי (דה״א ו׳ כט–לב), וכן נזכר שם משורר הימן בן יואל בן שמואל (הנביא) בן אלקנה וגו׳ המתיחס לבני קרח ממשפחת קהת (שם שם יח–כג). ולפי ההשקפה הראשונה אחרים הם. והרב רי״ז בפירושו לדה״י אמר שהם אותם המתיחשים לבני זרח בעצמם, והיו לוים מצד אבותיהם, ומבני זרח מצד אמם (עיין שם). אבל קשה לקבל כי איתן שהיה מבני מררי, והימן שהיה מבני קהת, היו שניהם בני אם ממשפחת זרח ושנקראו שניהם על שם משפחת אמם וצ״ע (עיין הימן). ג) בן זמה מבני גרשם בן לוי מאבותיו של אסף המשורר (שם שם כז).

איתון עיין אתה.

א) אַךְ, מלת תאר הפעל. עיקר הוראתה, התגלות וקיום דבר, Offenbar, נשׂיכֶס, יא זיכערליך, подлинно, вѣрно. ומזה א) התגלות דבר מסופק, על פי ההשערה הקרובה, כעין מלת אָכֵן, אֲבָל, אָמְנָה, באה בתחלת המאמר, ואמר אַךְ טרף טרף (בראשית מד כח), אַךְ מסיך הוא את רגליו (שופטים ג׳ כד), אַךְ מלך ישראל הוא (מ״א כב לב), ויאמר אדם אַךְ פרי לצדיק, אַךְ יש אלהים שופטים בארץ (תהלים נ״ח יב), אמרתי אַךְ תיראי אותי (צפניה ג׳ ז׳), אַךְ נגד ה׳ משיחו (ש״א טז ו׳). ומזה ב) קיום דבר שנתבררה אמתתו, אַךְ הנה אשתך היא (בראשית כ״ו ט), אַךְ עצמי ובשרי אתה (שם כט יד). ג) לחזוק קיום ושמירת האזהרה, אַךְ ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם (שמות יב טו), ותרגומו ברם. אַךְ בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפורים הוא (ויקרא כג כז), אַךְ בחמשה עשר יום לחדש השביעי וגו׳ תחגו את חג ה׳ (שם שם לט), אַךְ היה לי לבן חיל (ש״א יח יז), אַךְ שמע נא הדבר הזה (ירמיה כ״ח ז׳). ועל הרוב יבוא ד) להתגלות ההפך מן המוחשה והמשוער, אבער יעדאך, דאָךְ, הינגעגען, ДА-въ самомъ, да же, но, однако. ויאמר אַךְ עמי המה (ישעיה סג ח׳), אעפ״י שהמאו בכל זאת הלא עמי המה, וגם אמנה אחתי בת אבי היא אַךְ לא בת אמי (בראשית כ׳ יב), אַךְ אלהים יפדה נפשי (תהלים מט טז), ההפך הקודם, כצאן לשאול שתו, אַךְ המה יחד שבות על (הושע ח׳ ח׳), אַךְ בגורל יחלק את הארץ (במדבר כ״ו נ״ה), כנגד הנאמר מקודם, לרב תרבה נחלתו וגו׳. ואני אמרתי נגרשתי וגו׳ אַךְ אוסיף להביט (יונה ב׳ ה׳), ומזה ה) ההפך הקודם ממש כמו אם, אבער, יעדאך, אבער, если же. אַךְ אם יום או יומים יעמד (שמות כ״א כא). ומזה ו) למעט וליחד, וכמו כן להוציא דבר מכלל המספר מחיוב לשלילה ומשלילה לחיוב וגו׳, נאוואס שלא, только, развѣ. וישאר אַךְ נח (בראשית ז׳ כג), ואדברה אַךְ הפעם (שם יח לב), שא נא חטאתי אַךְ הפעם (שמות י׳ יז), אַךְ את זה לא תאכלו (ויקרא יא ד׳), אַךְ את זה תאכלו (שם שם כא), אל תתחר אַךְ להרע (תהלי׳ לז ח׳), מוסב אל הקודם, אל תתחר במצליח דרכו, כי כל הצלחתו איננה כי אם לרעה, או שטעמו, אל תתחר כי לא יועיל לך מאומה כי אם יביאך לידי רעה, לחשוב רע על השי״ת, ובבחינה זאת היא נרדפת למלת רק, וכמו שאמרו חז״ל אכין ורקין מיעוטים (ב״ר א׳). ובחבור עם מלת רק, הרק אַךְ במשה דבר (במדבר יב ב׳). ז) לקצר אריכות הזמן וליחד תכיפתו, קוים, едва. ויהי אַךְ יצא יצא יעקב (בראשי׳ כז ל׳), אַךְ הקם הקימו (שופטים ו׳ יט). וכמו כן ח) ליחוד ההפלגה, לויטער, גאנץ, все, только. והיית אַךְ שמח (דברים טז טו), כלך שמח ולא עצב כלל. והיית אַךְ עשוק וגזול (שם כ״ח כט), תדבר אַךְ נכוחים (ישעיה טז ד׳), אַךְ אולים שרי צען (שם יט יא), אַךְ בצלם יתהלך איש אַךְ הבל יהמיון (תהל׳ לט ז׳). וכן להפלגת המליצה, אַךְ כל הבל כל אדם נצב סלה (שם שם ו׳), אַךְ טוב לישראל אלהים (שם עג א׳), אַךְ חשך ישופני (שם קלט יא); ולפני תארי הפעל אחרים, אַךְ לשקר שמרתי (ש״א כ״ה כא), אַךְ ריק זכיתי לבבי (תהל׳ עג יג), ויהי אַךְ זרו ממני (איוב יט יג), אַךְ שם הרגיעה לילית (ישעיה לד יד), ושעורו שם מקום מרגוע אך ללילית לבדה. ובטעם ט) לו, הלואי, מאָג, דא только. אַךְ יקם ה׳ את דברו (ש״א א׳ כג). ועל

איתן מושבך (במדבר כ"ד כ"א), מושבך הוא מושב איתן, והכפל, ושים בסלע קנך. אל נוה איתן (ירמיה מ"ט י"ט, נ' מ"ד). אל נחל איתן (דברים כ"א ד'), אית נחל בך, והרבוי האיתנים מוסדי ארץ (מיכה ו' ב'), הם הרי סלע שנחשבים כמוסדי ארץ, יסודות שמעל הרים (עיין הר), וכן אמר בספרי (דברים שם). איתן כמשמעו קשה. ובגמרא (סוטה מ"ו ע"ב), מנין לאיתן שהוא קשה שנאמר איתן מושבך (במדבר כ"ד כ"א), אחרים אומרים מנין לאיתן שהוא ישן שנאמר גוי איתן הוא גוי מעולם (ירמיה ה' ט"ו) ועיין בסמוך. ובהשאלה, ותשב באיתן קשתו (בראשית מ"ט כ"ד), במקום חזק וקשה, שלפי שהיו מושכים את הקשת על עץ קשה וחזק שלא תמוש ממקומה במשוך המושך אותה, ועל ידי פי נחשבה בחוזק, בהוראת שם המקום שבא במובן תאר הפעל, fest, крѣпко. ועד המליצה בא בהוראת ש"ת אביר, חזק, איש זרוע, גשטאלטיגע, сильный, могучій. ואיתנים יסלף (איוב י"ב י"ט). : חזק בבחינת אריכות הזמן, קיים ועומד מתמיד בקיומו, ישן, עתיק־יומים. וכן הוראתו בערבית, דויערנד, אנ־האלטענד, אוראלט, продолжительный, прочный, древній. גוי איתן (ירמיה ה' ט"ו), והכפל גוי מעולם. וביחוד אל מימי נהרות שאינם פוסקים ומכזבים מימיהם, הובשת נהרות איתן (תהלים ע"ד ט"ו), ועד נחל קדומים (שופטים ה'), וצדקה כנחל איתן (עמוס ה' כ"ד), נחל נ"ב מושג חוזק השטף, ומזה מפרש המפרשים נחל איתן האמור בעגלה ערופה, נחל ששוטף בחוזקה (ה' ... ט' ב'), והפירוש הראשון עיקר, וישב הים תגר לאיתנו (שמות י"ד כ"ז), לשטף מימיו הראשון, למטבעו הקודם וחזרת לתוקפיה, (ג) קשה, מר ועז, הארט, жестокій. דרך בגדים איתן (משלי י"ג ט"ו), במובן תאר הפעל. וכן וריב (בקרי וכתיב ורוב) עצמיו איתן (איוב ל"ג י"ט), חסר יו"ד, ותרגומו: וסגעי איברוהי תקיפין. ועין זה פירש"י וריב עצמותיו שהוא איתן מכיתן במכאוב. ויש מענין מתמיד מאריך ימים, דויערנד, אנהאלטענד. והנראה שענינו עז וקשה, ושעורו הריב שבעצמיו והוא החולי הוא איתן עז קשה ומר (תהלים לה"ר), עד אין שלום בעצמי ואפשר שבמובן זה נאמר גוי איתן (ירמיה ה' ט"ו), עד גוי עז פנים (דברים כ"ח נ'), וכן נהרות איתן (תהל' ע"ד ט"ו). עד ובמים עזים נתיבה (ישעיה מ"ג ט"ז), ובא, בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח' ב'), והוא חדש תשרי. רבו הפירושים בטעם השם הזה, ולא רחוק לשמוע השערת פירסט שמקורו פניקית, שבה התיחד השם איתן בהוראת קדמון, עתיק יומים, כשם תאר לאל עליון, והבעל נקרא בעל־איתן, הקדמון הראשון, והרבוי איתנים, הוא רבוי של כבוד תגדלה עד אלהים, אדונים. וידוע ששמות החדשים אצל העמים הקדמונים שמהם לקחו בני ישראל רובם היו נקראים על שם אלהי העמים ושריהם של מעלה (עיין אדר, בול, תמוז) ויתכן שלזה כיון יב"ע בתרגומו: בירחא דעתיקיא, דקרין ליה ירחא קדמאה, ובסיסוד השרש הזה, מסופק הרד"ק אם שרשו אית וממנו נגזר השם איתן על משקל ניתן, בחלוף חיריק בצירה. או ששרשו אתן ובא על משקל היכל, הידך. ולדעת האחרונים יסודו יתן עם אכזב (ועיין יתן, תן).

איתן, ש"פ. א) איתן האזרחי מגדולי החכמים הקדמונים, ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול (מ"א ה' י"א). ונקרא אזרחי על שם משפחתו מבני זרח בן יהודה, כמפורש ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרע (דה"א ב' ו'). וטעם מחול אם שהוא שם עצם פרטי שמו של אביהם, מבני זרחי, או שהוא שם כלי השיר הידוע (ועיין מחול בשרש חול), וטעם בני מחול, שהיו כלם מנצחים בשיר, ובספר תהלים מיוחס לאיתן האזרחי שיר פ"ט בשם משכיל לאיתן האזרחי, וכן גם להימן, המכונה גם בתאר אזרחי מיוחס שיר פ"ח, משכיל להימן האזרחי. והנה בספר דברי הימים בין המשוררים אשר העמיד דוד המלך נמצא ב) שם משורר איתן המתילד למשפחות מררי הלוי, איתן בן קישי וגו' בן מחלי

הוראת השם אִישׁוֹן הוא חשך, ומזה העגול שבעין שהוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו, ונקרא בן עין שהוראתו, ולפי"ז שרשו אשן (ועיין שם).

אִשׁ, אִישׁ, מלת תאר הפעל. להחלטת המציאות כמו מלת יֵשׁ בעברית ומלת אִית בארמית (עיי"ש), זיין, האבען. быть, имѣть. נמצא רק שתי פעמים במקרא: אם אִשׁ להמין ולהשמיל (ש"ב י"ד י"ט). ובהרא השאלה: הַאִשׁ בית רשע (מיכה ו' י'), ונמסר עליהם שהם חסרים יוד. והמסורה הכניסה בהוראה זו גם אִישׁ רעים להתרועע (משלי י"ח כ"ד), אף שהוא מלא יוד, ואמרה ג' סבירין יֵשׁ, והוא באמת פירוש נכון, וכן תרגומו אית חברין דמתחברין.

אִישׁ־בֹּשֶׁת, שע"פ. בן שאול המלך (ש"ב ב' ח'), השם הזה הוא מורכב מן אִישׁ ומן בֹּשֶׁת, שהוראתו כענין השם בַּעַל (עיי"ש), ושאול כן נקרא בדה"א (ח' ל"ג), אֶשְׁבַּעַל (ועיין יְרֻבֶּשֶׁת, מְפִיבֹשֶׁת).

אִישְׁהוֹד, שע"פ. בן הַמֹּלֶכֶת (דה"א ז' י"ח), והוא עד הרכבת השמות אֲבִיהוּד, אֲחִיהוּד.

אִישׁ־חַיִל, בבניה נאמר, בְּנָיָה בן יהוידע בן אִישׁ־חַיִל רב פעלים מן קַבְצְאֵל (דה"א י"א כ"ב, ובש"ב כ"ג כ'), נאמר בכתיב אִישׁ חַי, והקרי חַיִל. לפי הפשט הוא שם עצם פרטי (עד אביחיל) שמו של אבי יהוידע. וחז"ל סמכו על הקרי פרשוהו כשם תאר ומוסב על בניה שהוא היה איש חי, בערות מן הסמוך לו, רב פעלים (ברכות י"ח ע"ב).

אִישַׁי, שע"פ. בתוספת אלף על השם יִשַׁי, אבי דוד (דה"א ב' י"ג), בא במקרא, והוא על משקל ארמי (עיין אִיתַי).

אִית, ארמית. כענין המלה יֵשׁ, אִשׁ, בעברית, עיקר ענינו, שם בהוראת המציאות המוחלטת, דאָס זיין, бытіе. והארמית שבמקרא באה בתוספת יוד הרבים אִיתַי. במובן תאר הפעל. א) להחלטת המציאות, וכולל את הפעל היה, זיין, עס איז, אִיתַי גבר במלכותך (דניאל ה' י"א), שם איז דאָ, есть. ומשותף אל יחיד ורבים זכר ונקבה: אִיתַי גברין יהודאין (שם ג' י"ב) עס זיינד, суть. הן אִיתַי אלהנא די יכיל לשיזבותנא (שם שם י"ז), שעורו נמצא ויש. הוא אלהינו אשר יכול להצילנו, ובא בחבור עם הכנוים עד שבאה המלה יש. הַאִיתָךְ כהל (שם ב' כ"ו), הישך יכול, ובחבור עם מלת השלילה, לא אִיתַי אנש (שם שם י'), ובאה ג"כ בכנוי הרבים למדברים בעדם ולשאר הגופים מה שלא נמצא במלת יֵשׁ בעברית, לא אִיתַנָא פלחין (שם ג' י"ח), איננו, אין אנחנו, לא אִיתֵיכוֹן פלחין (שם שם י"ד), אינכם, להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא אִיתוֹהִי (שם ב' י"א), כנוי היחיד תחת כנוי הרבים. ב) להחלטת מציאות הקנין לקונה האבען, имѣть. לא אִיתַי לך (עזרא ד' ט"ז), דוא האסט ניכט, не имѣешь. ובתרגומים, אית אִיתָא בחלת היוד, וכן הוא בשמרונית, ובכנוי יבוא על משקל הרבוי, הרעה אתי מעודי (בראשית מ"ח ט"ו) ת"א מִדְאִיתָנִי. ורגיל הרבה בגמרא בענין החלטת הקנין, האבען, имѣть. ובמובן המושאלי, מר קָאָמְרִית ליה ומר קָאָמְרִית ליה (סנהדרין צ' ע"א).

אִתַּי, שע"פ. אִתַּי בן ריבי מגבע בני בנימן מגבורי דוד (דה"א י"א ל"א).

יסודו אִית, אִיתַי, בהוראת ישות ומציאות על דרך השם (אִישַׁי מן יִשַׁי) ובשמואל ב' (כ"ג כ"ט), נאמר תחתיו אִתַּי בתשׁ תמורת הנח.

אִיתִיאֵל, שע"פ. א) מבני בנימן, אִיתִיאֵל בן ישעיהו (נחמיה י"א ז'). ב) שם חכם קדמון, נאם הגבר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל ואכל (משלי ל' א'), הלמד הוא יתום שאליו. ואפשר שהיה שמו לאיתיאל והלמד מן השם עד השם לָאֵל.

אִיתָמָר, שע"פ. הבן הרביעי לאהרן הכהן (שמות ו' כ"ג), יתכן שעקרו אֲבִי תָמָר, ובא בחסרון הבית עד אִיעֶזֶר מן אֲבִיעֶזֶר (עיי"ש).

אֵיתָן, אֵתָן, א) ש"ז. מקום קשה חזק מוצק. פעסטעס, הארטעס, שטארקעס, твердыня. מתיחס אל מקום סלעים, הררי סלע, פעלזיג - געבירגע, скалистыя горы.

...ד (שם יט מ״ה), נשתה גבורתם היו לנשים (ירמיה נא ל׳), הנה עמך נשים בקרבך (נחום ג׳ י״ג), ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז׳ כ״ו), וזה ענין מליצת, אדם ילוד אשה (איוב י״ד א׳). ה) במובן יחוד הנקבה לבד, נסמך עם שם תאר. אשה נביאה (שופטים ד׳ ד׳), אשה חכמה (ש״ב י״ד ב׳), אשה גדולה (מ״ב ד׳ ח׳), אשה קשת רוח (ש״א א׳ ט״ו), ... אשה זונה (יהושע ב׳ א׳), ובא אשת ... יראת ה׳ (משלי ל״א ל׳), ושעורה, אשה אשת יראת ה׳. ה) וביחס הסמיכות לשם עצם, ... בעלת איזה קנין ותכונה, כי אשת חיל את (רות ג׳ י״א), אשת כסילות (משלי ט׳ י״ג), אשת חן (שם י״א ט״ז), ואשת מדנים (כ״ז ט״ו), ואשת נעורים (ישעיה נ״ד ו׳). ה) ...ים הדמיון וההשתתפות, אשה את בשר ... (זכריה י״א ט׳), רעא אינע־דיא אנדערע, ... חברת אשה אל אחותה (... א׳ ט׳), ובדברים דומים שאין בהם ... חיים, חברת אשה אל אחותה (שמות ... ג׳). ו) כל פרט ופרט מקבוץ אחד, ... ושאלה אשה משכנתה (שם ... ב׳), תצאנה אשה נגדה (עמוס ד׳ ג׳).

אשת, ש״נ. כענין השם אשה, והוא משקל אחר בפני עצמו, לפי ... ואם על המעט, גם בנפרד, אשת ... אוב (ש״א כ״ח ז׳), כמו אשת לדה ... (... כ״א), נפל אשת בל חזו שמש (תהלים נ״ח ט׳), (ועיין אישות).

[1] אישות, ש״נ. א) במשנה. קשר הנשואים שבין איש לאשתו, супружество, бракъ. שלא נתכון ... אלא לשם אישות (נדרים ח׳ ז׳), פנוי ... על הפנויה שלא לשם אישות עשאה ... (יבמות נ״ט ע״ב), והרמב״ם ז״ל קרא את ... השייכות לזה בשם, הלכות אישות. ... ב) בדברי המחברים, מעמד שנות האדם ... איש מצבעם אלטער, возмужалость. ... מנים ארבעה מעמדים, הילדות, ... הבחרות, האישות, הזקנה (הרכבן מפי של ... (בראשית ט״ו מ״ז).

הערה, [1]) לדעת הרד״ק מגזר מן השם איש מפעל ... בניין התפעל, התאששו, התחזק והיות לאיש, מבנין המפעל, וכזה זאת והתאששו (ישעיה מ״ו ח׳) היו לאנשים בעלי דעת ושכל, זייד מאַנליך, פערשטענדיג בענעהמט, ... זייט ... , ... ואתקפו (עיין אשש).

[2]) לדעת המבארים האחרונים יסודו של השרש איש הוא אש אש בהוראת חוק ועצמה, ונגזר ממנו השם איש על דרך גזרת השם גבר מן הפעל גבר, ואיפוד זה נגזרו השרשים, אשן, אשש (עיי״ש). ונשאר המשקל היסודי בהרכבה עם שמות אחרים לבנין שם עצם פרטי כמו אשבן, אשחור, שנבנים כמו איש בן, איש חור (עיי״ש ובהרמים להם). ואפשר לשער שהיסוד אש אש ענין אחר לו עם המלה יש בהוראת ישות עצמות והתלבשת המציאות, וכמו שנמצאה מלת אש בהוראת מלת יש (עין בסמוך). והתיחד השם איש לבן אדם על שם שישותו ועצמותו גדולה וחזקה מכל ישות ועצמות בעלי החיים, וזכר לדבר קניתי איש את ה׳ (בראשית ד׳ א׳).

אישון, ש״ז. א) העגול הקטן השחור בעין, בבה, בת עין, דאס שוואַרצע אים אויגע, אויגענאַפּפעל, зѣница ока. ובא בסמיכות אל השם עין, דרך משל אל היקר והחביב ששומרים אותו היטב, יצרנהו כאישון עינו (דברים ל״ב י׳), ותורתי כאישון עיניך (משלי ז׳ ב׳). והמשל הזה לקוח מטבע העפעפים שממהרות לכסות את העין לשמרה מכל פגע קל. ונסמך גם לשם בת, שמרני כאישון בת עין (תהלים י״ז ח׳), ובתפלה, ומאיר לאישון בת עין. לדעת הרד״ק מגזר השם אישון מן איש בתוספת ו״ן לסימן ההקטנה, וזה על שם שבעיגול זה נראות צורות המוחשים העומדים נגדו כבמראה בתבנית הקטנות, מאַנכען, בילדכען דעס אויגעס, человѣчекъ глаза, зрачекъ. ועמו הסכימו המבארים האחרונים, בראיה שכן הוא בערבית אנשאן אל עין, ובלשון רומית pupilla מן pappa בת קטנה. ולהיות העגול הזה נמצא באמצע העין; יצא השם אישון בהשאלה ב) לתוך ואמצע מיטטע, серe-дина. ומזה, באישון לילה ואפלה (משלי ז׳ ט׳), באמצע הלילה; כנוי לשעת החשך הגדול, עבי החשך (גיזיניס, פירסט), ועל משקל אחר ידעך נרו באישון חשך (שם כ׳ כ׳), והוראה מיותרת עם המסורה. ולדעת רש״י עיקר

תם בדברים שוים דומים שאין בהם רוח חיים, וְאִישׁ אָחִיו לֹא יִדְחָקוּן (יואל ב' ח'), ויתן איש בתרו לקראת רֵעֵהוּ (בראש' ט"ו י'), שעורו בתרו של כל איש, חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל אֲחוֹתָהּ (שמות כ"ו ג'). ופעם אחת בא גם העצם הפרטי השני בשם איש ובכנוי, ויכו אִישׁ אִישׁוֹ (מ"א כ' כ'). ולדעת המבארים נמצא גם בטעם מין סתמי, безличное местоимение. כה אמר הָאִישׁ בלכתו (ש"א ט' ט'), היו אומרים, מַן זָאגְטֶע, гово- рящ. אשר אם יוכל אִישׁ למנות (בראש' י"ג ט"ז), ואינו מוכרח. ובא, ולחם אֲנָשִׁים לא תאכל (יחזקאל כ"ד י"ז), ת"י ולחם אֲבֵלִין והנכון כפרש"י לחם אנשים אחרים, והוא סעודת הבראה שהאבל אוכל משל אחרים.

2) אִישׁ, במשנה. שם תאר כבוד. א) אדון ובעל בעמיו. אִישִׁי כהן גדול (יומא א' ז'), הערר, господинъ. ובא גם כשם תאר לפקיד על אחת הפקודות בבית המקדש, אִישׁ הַר הַבַּיִת (תמיד א' ב'). ויתכן שבמובן כזה נאמר, אנטיגנוס אִישׁ סוכו (אבות א' ג'), יוסי בן יועזר אִישׁ צְרֵדָה ויוסי בן יוחנן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם (שם שם ד'). ב) באגדות חז"ל הושאל השם איש אל המלאך גבריאל, בסמך על המקרא, וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל (דניאל ט' כ"א), ועל מה שנאמר ביחזקאל, ויקרא אל האיש הלבֻשׁ הבדים (ט' ג'), אמרו אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל וכו' (יומא ע"ז א'), וע"ז כנראה סמך הרמב"ם ז"ל לקרוא את המדרגה העשירית ממדרגת המלאכים בשם אִישִׁים; והם המלאכים המדברים עם הנביאים ונראים להם במראה הנבואה לפיכך נקראו אִישִׁים שמעלתם קרובה ממעלת (אולי צ"ל למעלת) דעת בני אדם (יסודי התורה ב' ז'), וגם השם גבריאל מורכב מן גֶּבֶר אֵל (עיין במפרש). ובזוהר הפוס קריטנה שנת כי לא יפר"ש (ח"ד קמ"ז ד'), בשם מדרש רות, אין בכל כתות מלאכים יכולין להתערב ביסודות דהאי עלמא כאינון דאקרי אִישִׁים (העירני ע"ז הר"ר צבי קאצענעלענבאגען ז"ל), ויש מחכמי המחקר שקראו בשם איש לשכל הפועל (עיי"ש).

3) אִישׁ, בתניין, ובספרי המחקר. עצם פרטי מיוחד בבחינת אחדותו והבדלו מעצמים אחרים, אינדיוויד, אינדיווידואום, особь, индивидуумъ. ורוב הדעות הנופלות בְּאִישָׁיו הֵם מעצמם, רצוני לומר מאישי בני אדם החסרים (מורה נבוכים ג' י"ב), הגלגלים ומה שבהם אשר אִישֵׁיהֶם מתמידים (שם שם י"ג), כעניני אישי כל מין מן הצמחים ובעלי חיים (שם). ומזה, מאמר אִישִׁי, או משפט אִישִׁי, כשהמאמר או המשפט הוא נוגע לעצם פרטי אחד.

אִשָּׁה, ש"נ. נגזר משם אִישׁ. בסמיכות אֵשֶׁת, וממשקל זה יבוא בכנוים. אִשְׁתּוֹ, אִשְׁתְּךָ. והרבוי נָשִׁים מן השם אֲנָשִׁים בחסרון האל"ף, ובסמיכות נְשֵׁי ופעם אחת נמצא ברבוי אִשֹּׁת, אִשֹּׁת הזמה (יחזקאל כ"ג מ"ד), מן אִשָּׁה. ויורה א) נקבה במין האדם, ווייב, женщина, лице женск. пола. לזאת יקרא אִשָּׁה כי מֵאִישׁ לקחה זאת (בראשית ב' כ"ג), כי אִשָּׁה יפת מראה את (שם י"ב י"א), כי דרך נָשִׁים לי (שם ל"א ל"ה), ויכלול גם נערה, אולי לא תאבה הָאִשָּׁה (שם כ"ד ה'), מיידכען, дѣвица. ב) אשה קנויה לאיש בעולת־בעל, עהעווייב, פֿרויא, жена, супруга. ותהי אִשָּׁה לבן אדניך (שם כ"ד נ"א), ולקחת אִשָּׁה לבני (שם שם ד'), אם בעל אִשָּׁה הוא (שמות כ"א ג'), ראה חיים עם אִשָּׁה אשר אהבת (קהלת ט' ט'), ובסמיכות, אֵשֶׁת אברם (בראשית י"א כ"ט), על דבר אִשְׁתִּי (שם כ' י"א), אִשְׁתְּךָ היא (שם י"ב י"ח), וכ"א בסגול אֶשְׁתְּךָ כגפן פוריה (תהלים קכ"ח ג'), ויקח לו למך שתי נָשִׁים (בראשית ד' י"ט), נְשֵׁי בניו (שם ז' י"ג), תנה את נָשַׁי (שם ל' כ"ו), ויכלול גם את הפלגש, קעבסווייב, наложница. ותתן לו את בלהה שפחתה לְאִשָּׁה (שם שם ד'). וכמו כן את הכלה המיועדת להיות אשה, כליה, невѣста. הבה את אִשְׁתִּי (שם כ"ט כ"א), ובהשאלה לבעלי חיים, שבעה שבעה איש וְאִשְׁתּוֹ (שם ז' ב'). ובבחינת טבע הנקבה בבני אדם ותכונותיה יורה השם אִשָּׁה ג) על רוך הלב, חלישות המזג, קלות הדעת וכדומה. כלב אִשָּׁה מצרה (ירמיה מ"ח מ"א), יהיה מצרים כַּנָּשִׁים וחרד

ומשׁג ההוראה השניה בענין בעל אשה
והגיה. יבא ז) במובן בעל איזה קנין,
קנה, או מתעסק בדבר מה. וכמו כן
במבן המוסר, בעל תבונה ופעולה ידועה.
ארגנר, בעזיטצר, владѣлецъ, собственникъ.
יבא בסמיכות לשם הקנין, העסק או
התבונה, על דרך השמות בֶּן, בַּעַל, כשם
תאר מרכב, אִישׁ הָאֲדָמָה (בראשית ט׳ כ׳),
אַקירס מאַן, хлѣбопашецъ. אִישׁ שָׂדֶה
(שם כ״ה כ״ז), אַנְשֵׁי אֱוִילוֹת (ש״א ט׳ כ״ז), אִישׁ
מִלְחָמָה מנעוריו (ש״א י״ז ל״ג) מתעסק
במלחמות ויכול לעמוד בקשרי המלחמה,
קריגסמאַן, воинъ. ובהשאלה מיוחס גם
להשי״ת. ה׳ אִישׁ מִלְחָמָה (שמות ט״ו ג׳), וברבוי,
אַנְשֵׁי מִלְחָמָה גבורי חיל (דה״ב י״ז י״ג),
יכול לכל היוצאים לצבא. על אַנְשֵׁי
הַמִּלְחָמָה (ש״א י״ח ה׳), כל שמן וכל אִישׁ
חַיִל (שופטים ג׳ כ״ט), איש בעל כח וגבורה
ויכול לצאת בצבא, ריססיג, מאפפער, му-
жественный. כי אַנְשֵׁי חַיִל שם (ש״ב י״א
ט״ז) ובמובן המוסרי, אַנְשֵׁי חַיִל יראי
אלהים (שמות י״ח כ״א), מיכטיג, способный.
יבא, והנה זה בא רֶכֶב אִישׁ צמד פרשים
(ישעיה כ״א ט׳) ושעורו, רכב של אנשים אנשי
חיל, ודומה לו לחלק ברכב אדם פרשים
(שם י״), אִישׁ דְּבָרִים (שמות ד׳ י׳), איש שיוכל
לדבר כן לפני מי שגדול ממנו, רעדנער,
рѣчистый. וכן אִישׁ שְׂפָתַיִם (איוב י״א ב׳),
במובן אחד, אִישׁ לָשׁוֹן בל יכון בארץ
(תהלים ק״מ י״ב), איש שמשתמש בלשונו להרע
מאַן דער ליימונדט, злоязычный. וְאִישׁ תֹּאַר
(ש״א ט״ז י״ח), אִישׁ שֵׂיבָה (דברים ל״ב כ״ה), אִישׁ
דָּמִים (תהלים ה׳ ז׳). אוהב לשפוך דם, אִישׁ
אֱמוּנוֹת (משלי כ״ח כ׳), עושה מעשיו באמונה,
אִישׁ חֲמֻדוֹת (דניאל י׳ י״א), נחמד, כְּאִישׁ
אֱמֶת (נחמיה ז׳ ב׳), אַנְשֵׁי אֱמֶת (שמות י״ח כ״א),
אִישׁ דַּעַת (משלי כ״ד ה׳), אַנְשֵׁי לֵבָב שמעו
(איוב ל״ד י׳), וְאִישׁ תְּבוּנָה (משלי ט״ז כ״א),
אִישׁ חָמָס (תהלים י״ח מ״ט), אִישׁ בְּלִיַּעַל
(משלי ט״ז כ״ז), אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת (שם שם כ״ח),
מין הפך וכדומה, ובענין אחד, אִישׁ
חֶסֶד (שם כ״א י״ז), מי שנושא וסובל מחסור,
ליידענד, нуждающійся. אִישׁ מַכְאֹבוֹת
(ישעיה נ״ג ג׳), סובל מכאובות, ליידענדער,
болѣзненный. אִישׁ מָוֶת (מ״א ב׳ כ״ו). מי
שמשפטו למות, דעם טאדעס שולדיג, досто-
инъ смерти. אִישׁ עִתִּי (ויקרא ט״ז כ״א), מי
שהוא מיועד ומזומן לעת מיוחדת, איין בע-
שטימטער מאַן, нарочный. ויאמר השם
אִישׁ, אִשָּׁה, גם ז) במובן גוף פרטי לבד
כענין השמות אָדָם, אָח, רֵעַ, וטעמו כשם
המספר אֶחָד. ובא, א) בענין, אחד בלתי
מפורש יהיה מי שיהיה, אירגענד איינער,
יעמאנד, кто нибудь. אם יוכל אִישׁ למנות
(בראשית י״ג ט״ז), אִישׁ לפי אכלו (שמות ט״ז ט״ז),
ובכפל השם, אִישׁ אִישׁ כי יהיה (ויקרא ט״ו
ב׳). ועם מלות השלילה, אִישׁ אל יותר
(שמות ט״ז י״ט), ניעמאַנד, никто. אין אִישׁ
עמנו (בראשית ל״א נ׳). ב) פרט אחד מכלל
קבוץ אחד, יע איינער, по одному. אִישׁ
אִישׁ למטה (במדבר א׳ ד׳), מכל מטה איש
אחד, וכמפורש במקום אחר, אִישׁ אֶחָד
אִישׁ אֶחָד למטה אבתיו (שם י״ג ב׳). ג) כל
פרט ופרט מקבוץ אחד, יעדערמאַנן, יעדער,
каждый. לכלם נתן לָאִישׁ חליפת שמלות
(בראשית מ״ה כ״ב), לכל איש ואיש מן הכלל
כלו שזכר, לְאִישׁ עשב בשדה (זכריה י׳ א׳)
שעורו לכל איש, אִישׁ כפתרון חלומו
(בראשית מ״א י״א), אִישׁ כחלומו פתר (שם שם
י״ב), כמו לאיש, וכן אִישׁ לפי פקודיו
(במדבר כ״ו נ״ד), אִישׁ חרבו (בראשית ל״ד כ״ה),
אִישׁ חרבו על ירכו (שה״ש ג׳ ח׳). ובשלילה
אִישׁ ממנו את קברו לא יכלה (בראש׳ כ״ג ו׳),
גיעמאַנד, никто. ויאמר ג״כ בחבור עם
המספר הכללי כֹּל, ויבאו כָּל אִישׁ אשר
נשאו לבו (שמות ל״ה כ״א), ובכפל השם,
אִישׁ אִישׁ ממלאכתו (שם ל״ו ד׳), אִישׁ וְאִשָּׁה
אל יעשו (שם ל״ו ו׳), כרצון אִישׁ וָאִישׁ (אסתר
א׳ ח׳). ד) ביחס אל זולתו הדומה לו,
ויבוא הראשון בשם אִישׁ והשני בשם:
אָח, רֵעַ, עָמִית, ויאמרו אִישׁ אל אָחִיו
(בראשית מ״ב כ״א), איינער צום אנדערן, одинъ
другому. מיד אִישׁ אָחִיו אדרש (שם ט׳ ה׳),
שעורו מיד איש אדרש דם אחיו. וְאִשָּׁה
מאת רְעוּתָהּ (שמות י״א ב׳). ולא תונו אִישׁ
את עמיתו (ויקרא כ״ה י״ז). וכן בבעלי חיים

אִשָּׁה (שמות כ״א כ״ט) . ועד ההשאלה גם בבעלי חיים, שבעה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ (בראש׳ ז׳ ב׳) . (עיין אשת, ומוה ב) בעל אשה עהעמאנן , נאַמאַנ, מאנזע . אִישׁ אִישׁ כי תשטה אִשְׁתּוֹ (במדבר ה׳ י״ב) . ובמובן זה יבוא בכנוים, כי עתה יאהבני אִישִׁי (בראשית כ״ט ל״ב) , ואל אִישֵׁךְ תשוקתך (שם ג׳ ט״ז) . ובא, תקראי אִישִׁי ולא תקראי לי עוד בעלי (הושע ב׳ י״ח) . ומזה נראה ההבדל שבין אִישׁ לבין בַּעַל , שהראשון הוא דרך כבוד, איש נקשר במסרת נשואים לאשה , והשני הוא דרך גנאי , מושל באשתו, מפני שעקרו אדנות ושלטון (עיין בעל) . וברבוי , הכבלעדי אֲנָשֵׁינוּ (ירמיה מ״ד י״ט) . ולנקבה יאמר : אֵשֶׁת (עיי״ש) . ג) בבחינת טבעו ותבונתו הכללית , ענינו כשם בן אדם , מענש , человѣкъ . מבלי הבטה אל המין . וזה , א) ביחס אל מי שגדול ונעלה ממנו , הש״י , ומלאכיו , ואז מובנו בן תמותה , שטערבליכער , смертный . כי לא אִישׁ כמוני אעננו (איוב ט׳ ל״ב) , לא אִישׁ אל ויכזב (במדבר כ״ג י״ט) , והכפל , ובן אדם ויתנחם , כי שרית עם אלהים ועם אֲנָשִׁים (בראשית ל״ב כ״ט) . ובחבור עם מלת השלילה , לֹא , ונפל אשור בחרב לֹא־אִישׁ (ישעיה ל״א ח׳) . והכונה לא בידי אדם כי אם ביד אלהים או מלאכיו , והכפל , וחרב לא אדם תאכלנו . ב) ביחס אל מי שקטן ושפל ממנו בטבע , והם בעלי החיים , כי באפם הרגו אִישׁ (בראשית מ״ט ו׳) , והדפך , עקרו שור . לְמֵאִישׁ ועד בהמה (שמות י״א ז׳) , ג) ביחס אל כלל מין האדם יאמר השם אִישׁ על המצוין והחשוב שבהם , הלא אִישׁ אתה (ש״א כ״ו ט״ו) , איין מאַנן , פֿאָרנעהמער מאַנן , знатный . התחזקו והיו לַאֲנָשִׁים (ש״א ד׳ ט׳) . ומזה יש מפרשים , אליכם אִישִׁים אקרא (משלי ח׳ ד׳) , האנשים החשובים . ובהתיחס למלאך , וְהָאִישׁ גבריאל (דניאל ט׳ כ״א) , הָאִישׁ הלבש הבדים (יחזקאל ט׳ ג׳) . וכן בחבורו עם השם בֵּן ברבוי , גם בני אדם גם בְּנֵי אִישׁ (תהל׳ מ״ט ג׳) , בְּנֵי אִישׁ עד מה כבודי לכלימה (שם ד׳ ג׳) . ד) בבחינת כלל מין האדם , נרדף אל השם אָדָם . אֱנוֹשׁ . ארץ לֹא אִישׁ (איוב ל״ח כ״ו) , והכפל , מדבר

לֹא אָדָם בו . והכתתיו בשבט אֲנָשִׁים (ש״ב ז׳ י״ד) , והכפל , ובנגעי בני אדם (ועיין תהלים פ״ב ה׳) . ה) בענין יחוד הגוף לבד , פערזאָן , -פערזאָנ . кость . ויחובר עם שם תאר המיוחד , כמו אִישׁ צדיק (בראשית ו׳ ט׳) , אִישׁ שעיר , אִישׁ חלק (שם כ״ז י״א) , אִישׁ צרוע הוא (ויקרא י״ג מ״ד) , אִישׁ עור או פסח (שם כ״א י״ח) , אִישׁ סרים (ירמיה ל״ח ז׳) , אִישׁ עני (דברים כ״ד י״ב) , אִישׁ שיבה (שם ל״ב כ״ה) . ועם שמות המשפחה אִישׁ כהן (ויקרא כ״א ט׳) , אִישׁ לוי (שופטים י״ט א׳) . ובשמות היחס , אִישׁ מצרי , אִישׁ עברי (שמות ב׳ י״א) , אִישׁ יהודי (אסתר ב׳ ה׳) . וברבוי תרבות אֲנָשִׁים חטאים (במדבר ל״ב י״ד) , אֲנָשִׁים חכמים (דברים א׳ י״ג) , אֲנָשִׁים מרגלים (בראשית ל״ז כ״ח) , אֲנָשִׁים עברים (שמות ב׳ י״ג) , בכל אלה וכדומה יתכן שיאמר גם בזולת השם איש . ובסמיכות אל שמות עצמים פרטים , יבוא בה״א הידיעה , וְהָאִישׁ משה (במדבר י״ב ג׳) , וְהָאִישׁ מיכה (שופטים י״ז ה׳) , וְהָאִישׁ ירבעם (מ״א י״א כ״ח) , ויעל הָאִישׁ אלקנה (ש״א א׳ כ״א) . וכשבא שם העצם הפרטי הנסמך לו במובן כלל אומה , שבט , או מדינה , יבוא השם אִישׁ בזולת ה״א הידיעה . אִישׁ ישראל (במדבר כ״ה ח׳) . וכן ברבוי , אַנְשֵׁי ישראל (ש״א ז׳ י״א) , אַנְשֵׁי גלעד (שופטים י״ב ה׳) , ובאופן זה יבוא השם אִישׁ ביחיד , במובן שם קבוץ , והפעלים המתיחסים לו יבואו במספר רבים , ויאמרו אִישׁ ישראל (שופטים ח׳ כ״ב) , וכל אִישׁ ישראל קמו (שם כ׳ ל״ג) , וכל אִישׁ ישראל בראותם (ש״א י״ז כ״ד) , ועל המעט שבאו הפעלים ביחיד : ויאמר אִישׁ ישראל (שם שם כ״ה) , ובהתיחסות לעם , למקום , לעיר : וְאִישׁ טוב (ש״ב י׳ ו׳) יושבי טוב , אַנְשֵׁי סדום (בראשית י״ט ד׳) , אַנְשֵׁי העיר (שם כ״ד י״ג) , אַנְשֵׁי המקום (שם כ״ז ז׳) ; וכמו כן בהתיחסות ושייכות לאדון ומושל : ויאמרו אַנְשֵׁי דוד (ש״א כ״ג ג׳) האנשים העומדים לפני דוד , אשרי אֲנָשֶׁיךָ אשרי עבדיך (מ״א י׳ ח׳) , ואת עבד אברהם ואת אֲנָשָׁיו (בראשית כ״ד נ״ט) , לייטע , люди . ובטעם זה נאמר : אִישׁ אֱלֹהִים (מ״א י״ג א׳) , איש העומד לפני האלהים לשרתו , בא בסודו , נביא , משה אִישׁ הָאֱלֹהִים (דברים ל״ג א׳) .

יבמות פ"ז ל"ו) , אין נשתמשים בעשרידע מעמס , מקום ? кабобна . חרע חמר יעשה איפה ישעיה ה' י') , ואיפת קמח מצות (שופטים ו' י"ט) . מדה לכל מדה בכלל . איפת צדק (ויקרא י"ט ל"ו) , להקטין איפה (עמוס ח' ה') , ואיפת רזון זעומה (מיכה ו' י') . ובא כפול להוראת שני מיני מדות האיפה , אחת כשעורה ואחת קטנה או גדולה משעורה , לרמות הקונים והמוכרים , איפה ואיפה גדולה וקטנה דברים כ"ה י"ד) , (ועיין אבן) . והנראה שבא השאלה לענין הגמול והעונש שבא במדה כנגד מדה . ובזה יפורש הכתוב , זאת האיפה היוצאת ויאמר זאת עינם בכל הארץ זכריה ה' ו') , על השאלה מה היוצאת הזאת השיב לו בתחלה בדרך כלל זאת האיפה היוצאת מדת העונש והפורעניות , וזאת עינם הענין המשגחת עליהם לשלם להם כפעלם , אחר כך באר לו מהות הפורעניות בפרט , הנה ככר עפרת וגו' אשה אחת יושבת בתוך האיפה (שם ז') , וכענין שנאמר לפני ה', זאת האלה היוצאת , שהיא פירושה של המגלה העפה (שם ג') , ועיין סאה . תכונות השם יש אומרים שהוא מלשון מצרית . oipi , מדה , וי"א שהוא משרש אפף במובן הקפה ומזה כלי המקיף ומכיל מה שנותנים לתוכו . ויתכן שהוא מן אפה , כלי מדת קמח לאפיה בפעם אחת , וכבר הדבר , מהרי שלש סאים קמח (בראשית י"ח ו'), איפת קמח מצות (שופטים ו' י"ט) .

אֵיפֹה , מלת השאלה . א) לדעת מקום המציאות ?װאָ ? где . והיא מורכבת מן אי פה , איפה הם רעים (בראשית ל"ז ט"ז) , איפה לקטת היום (רות ב' י"ט) , ובזולת ענין השאלה , ואיש אל ידע איפה אתם (ירמיה ל"ו י"ט) . ב) שאלת התכונה והתאר , איפה האנשים אשר הרגתם (שופטים ח' י"ח) , וי"א , װאָלכער ארט ? . каковъ, какимъ образомъ . איפה ישרים נכחדו (איוב ד' ז'), באיזה אופן . וי"ב בשאלת הזמן באיזה זמן , מתי , װאַנן ? когда . ובא: אלה איפה (ישעי' מ"ט כ"א) כמו מאיפה, מאין באו לי ? װאָהער ? откуда . או על איזה אופן ודרך , וי"א װיאַ ? . какимъ оброзомъ . ובמדרש , איפה היית ביסדי ארץ (איוב ל"ח ד') , אמר רשב"ל אמר לו הקב"ה איוב אמור לי האיפה שלך באיזה מקום היתה תלויה וכו' , אם יודע אתה באיזה מקום היתה איפתך אתה מתוכח עמי (שמות רבה פ"מ) , בעל מ"כ פי' עיקר העיקר , עקרו של דבר , והוא מעין שאמרו : אין אנו יכולים לעמוד על אופיו של דוד (פסיקתא שובה) ופרשוהו מלשון יונית ἔπος . עיקרה של המחשבה , דיעה מסכמת . והנראה ששניהם מלשון עברית , שמות נגזרים ממלת איפה , במובן שאלת התכונה . וע"ד שנגזר השם כמות מן כמה , איכות מן איך .

אֵיפוֹא , אֵפוֹא , אֵפוֹ , מלת הטעם . מרכבת מן אי פוא , וענינה כמו , אי לזאת , אחרי אשר כן , והבה לחזק האמור ותקון הלשון , זאָ דען , נון , и такъ . עשה זאת אפוא (משלי ו' ג') , איה איפוא פיך (שופטים ט' ל"ח) , מי אפוא הוא הצד ציד (בראשית כ"ז ל"ג) . ולכה אפוא (שם ל"ז) , אהי מלכך אפוא (הושע י"ג י') , ובספר איוב חמש פעמים אפו בחסרון יו"ד ואל"ף , אם לא אפו (איוב ט' כ"ד) , ואיה אפו תקותי (י"ז ט"ו) .

2) אִיָּר , שם . החדש השני לחדשי השנה כשמונים מניסן , מקורו בלשון סורית , והוא נגזר מן השם אור , לפי שבחדש זה מתחילים האילנות להוציא פריהם . וע"ד שנקרא בעברית זו (עיי"ש) , לירחא דאייר (ת"י שמות י"ב ל"ט) . ובספר יצירה , ניסן אייר סיון .

אִישׁ , שע"כ . וברבוי , אישים , רק ג' פעמים במקרא (עיין בסמוך) , והשאר אנשים מן אנש , ובדבור המליצה בני איש . א) עקר הגרתו , גוף זכר בבני אדם , מאַן , מענליכעס , лице муж. пола, мужчина . על כן יעזב איש (בראשית ב' כ"ד) , ויאמר על הילד הנולד , קניתי איש (שם ד' א') , זרע אנשים (שמ"א א' י"א) , ועל צעירים לימים , וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (שם ב' ל"ג) . וכמו כן על הזקן , וזקן בא באנשים (שם י"ז י"ב) , (ועיין אנ"ש) . ולנקבה , אשה , װייב , лице жевс. пола . לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת (בראשית ב' כ"ג) . והמית איש או

нельзя . אין להשיב (שם ח' ח'), וְאֵין עֹמֵד להתיצב (דה"ב כ' ו'), אין יכלת, כי אין לעמוד לפניך (עזרא ט' ט"ו). וכן בהצעת ספור, אין לשמור למחלקות (דה"ב ה' י"א), אין להם לסור, (שם ל"ה ט"ו), לא היו צריכים לא היו רשאים לסור. ד) בסמיכות אל השמות המורים על השעור והכמות, נפשנו יבשה אין כֹּל בלתי אל המן עינינו (במדבר י"א ו'), ולרש אין כֹּל כי אם כבשה אחת (ש"ב י"ב ג'), רק אין דָּבָר ברגלי אעבורה (במדבר כ' י"ט) שעורו, אין דבר רק ברגלי אעבורה, אין שם מחסור כל דבר (שופטים י"ח י'), אין נגרע מעבודתכם דבר (שמות ה' י"א), כמו אין דבר נגרע, וְאֵין דָּבָר חי ה' (ש"א כ' כ"א), וטעמו אין שום דבר נמצא לרעה. שלילת מציאת דבר בכלל, ונבדל בטעמו מן, כי לא דבר רק הוא מכם (דברים ל"ב מ"ז) שענינו הוא, הדבר הזה, לא דבר רק הוא, שולל מציאות נשוא בנושא. וכן, ומאומה אין בידו (שופטים י"ד ו'), ולא ידע אתו מאומה (בראשית ל"ט ו'), (ועיין לא). ובה"א השאלה, הַאֵין פה נביא לה' (מ"ב ג' י"א), הַאֵינְךָ רואה (ירמיה ז' י"ז). ובא היש אלוה מבלעדי וְאֵין צור בל ידעתי (ישעיה מ"ד ח'), י"מ שהוא עד אם השאלה, והנכון שמפני שהשאלה במאמר הראשון היא עומדת במקום שלילה יבוא המאמר השני בשלילה גמורה, עד מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי (מ"א י"ב ט"ז).

ובשמושי בכל"ם: בְּאֵין מוסר (משלי ה' כ"ג), מפני שלא יסרוהו למשפט, ובענין עד שלא, לפני. בְּאֵין תהומות (שם ח' כ"ד), בעֶֹבֶר, אלס נאך ניכט װאַר, прежде чѣмъ было. כְּאֵין שפכה אשורי (תהלים ע"ג ב'), כמעט, ושעורו בזמן שאינו מורגש לחוש, כרגע, ייא ניכטס, כמעט, чуть, едва не, почти. לְאֵין מרפא (דה"ב כ"א י"ח), עד למעמד שאין מרפא לו. לְאֵין שארית ופליטה (עזרא ט' י"ד), לְאֵין משא (דה"ב כ' כ"ה), עד כי לא יוכלו מלט משא, מֵאֵין כמוך (ירמיה י' ו'), כמו אין כמוך, ואפשר לפרשו בטעם מפני, מפני שאין כמוך, וכן להלן כי בכל חכמי הגוים, מֵאֵין כמוך (שם ז'), וכמו מֵאֵין יושב (ישעיה ה' ט'), מפני שאין יושב, או שטעמו עד כי אין וא דאסס ניכט, не сто́ит какъ. וכן וקברו בתפת מֵאֵין מקום (ירמיה ז' ל"ב), והאבדתיך מֵאֵין יושב (צפניה ב' ה').

ובדחז"ל, אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (ע"ז י"ט), אין אדם נתפס בשעת צערו (ב"ב ט"ז ב'), אין שוטה נפגע (שבת י"ג ב'), אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת (ברכות ג' ב'). אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו (יומא ע"ד ב'), ובהגיון אין אחד מבעלי החיים אבן, הוא שולל כללי, אין כל אדם כותב, הוא שולל חלקי (מלות ההגיון שער ב') וזה שלא על טהרת הסגנון העברי (ועיין לא).

אִין, פעם אחת במקרא בהוראת מלת אֵין, ניכט, не. וְאִין יש פה תחת ידך חנית (ש"א כ"א ט'), בדרך השאלה, וכמו, אין יש רוח בפיהם (תהל' קל"ה י"ז), ורש"י פי' כמו אם כהוראתו בלשון ארמית. ויתכן שטעמו כמו אִין שבלשון הגמרא במובן הֵן, יאַ דאָך, такъ точно, да вѣдь. ומזה:

2) אִינִי, בגמרא. ועל הרוב תבוא אחריה מלת וְהָא, אִינִי (שבת קכ"ד ב'), וענינו בדרך שאלה האם. באמת כן הוא ? והלא ? (כתר כהונה לר' דוד כהן די לארא).

אַיִן, מלת שאלת המקום, עקרה אַי בתוספת נו"ן, פֿאָן וואַ הער, откуда. בערבית ובארמית, ובעברית לא נמצא כי אם בחבור עם מ"ם המקום, מֵאַיִן אתם (בראשית כ"ט ד'), מֵאַיִן יבוא עזרי (תהלים קכ"א א'), מֵאַיִן באתם (בראשית מ"ב ז'), ובמשנה: מֵאַיִן היו מודדים (סוטה ט' ד'). ומזה:

מְנַיִן, מלת שאלת המקום כמו, מִן אַיִן, ועל הרוב שאלת הסבה או היסוד. מניין הוא מתחיל (ברכות ח' ג'), אם אין בציר מניין עוללות (פאה ז' ז'), מניין אתה יודע (ברכות ד' ז'), מניין לרואה בחברו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח וכו' (ערכין ט"ז ב'), מניין שכופלים שלום למלך שנאמר וכו' (גיטין ס"ב א').

אֵיפָה, (ועל המעט אֵפָה בחסרון יו"ד). ש"ע. מדת היבש בת שלש סאים או עשרה עמר, והעמר עשירית האיפה הוא

של המציאות הזה, ועניתה כמו לא יֵשׁ, וקמה אחרי הנושא, ואדם אַיִן (בראש׳ ב׳ ה׳), וזו אין מענש וואר ניכט. и человѣка не было.
...ף אַיִן (ויקרא כ״ז ל״ח), וביחס אל הנושא ...הגבי במשפט הקודם, היש בה עץ אם אַיִן (במדבר י״ג כ׳), היש ה׳ בקרבנו אם אַיִן (...ז׳ ז׳), ובטעם שלילת מעשה שהותנה ...מאמר הקודם, ואם אַיִן מתה אנכי (בראש׳ ...), ואם אַיִן מחני נא (שמות ל״ב ל״ב), ...מסק הנשוא, שהוא מובן בכח המאמר, ...תאוה וָאַיִן (משלי י״ג ד׳), מתאוה תאוה ...אוה. ג) ביחס הסמיכות אֵין, תחובר אל ...שם לשלול מציאותו, אָהנע, безъ. כי ...ין מספר (בראשית מ״א מ״ט), אָהנע צאהל, אונ-...צָּה. безчисленно, неисчислимо. עשה ...ה ואין חקר נפלאות עד אֵין מספר ...ה ט׳), פתע ישבר וְאֵין מרפא (משלי ...) ובסגנון המליצי, ענינו כשם תאר ...ב אֵין לב (הושע ז׳ י״א), הערץ לאָז, אָהנע ...ה׳. безсердечный. אֵין הבין (תהלים ל״ב ט׳), ...ה אינזיכט, безъ усмотрѣнія. אֵין איל ...ה׳), קראַפֿטלאָז, безсильный. וּכְאֵין ...ם (ישעיה נ״ט י׳). אָהנע אויגען, בלינד, сла-...ב. וּלְאֵין אונים (שם מ׳ כ״ט), לְאֵין נכון ...חמיה ח׳ י׳), אֵין חומה (משלי כ״ה כ״ח), ...ה׳. безкрѣпостный. וענינו כמו בְּאֵין ...ה (יחזקאל ל״ח י״א), (ועיין לא, בלא, בְּלִי. ...ד על הרוב ענינה תאר פעל לשלילה ...לי שלילות פעל המציאות הזה, ובאה ...צ׳ הנשא. אֵין מלך בישראל (שופטים י״ז ...) אֵין איש עמנו (בראשית ל״א נ׳), כי אֵין ...ה לצאן (שם (מ״ז ד׳), ואם אֵין בי כח ...(ישעיה נ׳ ב׳), אֵין יש רוח בפיהם ...קה י״ז), ולפעמים גם אחרי הנושא ...ה אֵין לה (ויקרא כ״ב י״ג), ותבוא אם ...ה העצם בהחלט, בעליו אֵין עמו ...(...כ״ב ...), וְאֵין ראה וְאֵין יודע וְאֵין מקיץ ...(...י״ג), או לשלילת דבר מן העצם ...ה, חמה אֵין לי (ישעיה כ״ז ד׳), ניכט ...בּ. не имѣть. ובכנוים, והאחד אֵינֶנּוּ ...(...מ״ב י״ג). אֵינֶנִּי בקרבכם (דברים א׳ מ״ב), ...ה אתנך וְאֵינֵךְ (יחזקאל כ״ו כ״א), בעמל ...ם אֵינֵמוֹ (תהלים ע״ג ה׳), כלם שלילות

מציאות העצם. אֵינֶנִּי נתן לכם (שמות ה׳ י׳). שלילת פעולה מן העצם, ומאמר הפעולה ששוללים בא בבינוני שענינו כשם תאר, ושעורו איני מי שהוא נותן ואם אֵינְךָ משיב (בראשית כ׳ ז׳), אֵינְכֶם מאמינים בה׳ (דברים א׳ ל״ב), כאשר אֵינָם יודעים (מ״ב י״ז כ״ו). ובמשנה: אֵינִי שומע לכם (ברכות ב׳ ה׳), אֵינוֹ רשאי להאריך (שם א׳ ד׳), מה שֶׁאֵינָן רשאים (שם ב׳ ד׳). וזה עקר ההבדל שבין מלת אֵין לבין מלת לא. שמלת אֵין נקשרת עם השם או הבינוני שדינו דין שם. לשלול מציאות עצם בהחלט או מציאות פעולה מתוארת בעצם ונשואה אליו. ומלת לא נקשרת עם הפעל בזמן עבר או עתיד, וענינה לשלול הנשוא מן הנושא. או פעולתו בזמן מן הזמנים. אֵין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח (תהלים ל״ג ט״ז). (ועיין לא). ובא גם לפני הבינוני בנפעל, ומובנו פעל סתמי, תבן אֵין נתן (שמות ה׳ ט״ז), אֵין אבן נראה (מ״א ו׳ י״ח), כמו אבן אין נראה, אֵין כסף נחשב (דה״ב ט׳ כ׳). ובא אֵין כסף לא נחשב (מ״א י׳ כ״א), שעורו, אין כסף נמצא מפני שלא נחשב. אֵינֶנִּי נפל (ירמיה ל״ז י״ד), כמו לא אֶפֹּל, ושעורו, אין ברעתי להיות נופל. ועל דרך הזרות בא, כי אֵין המלך יוכל אתכם דבר (שם ל״ח ה׳), ושעורו, המלך איננו יכול. ובשלילה שמכללה, יובן החיוב, תכפל השלילה, אֵין בית אשר אֵין שם מת (שמות י״ב ל׳), והמכוון שבכל בית ובית היו מתים, כי אֵין אדם אשר לא יחטא (מ״א ח׳ מ״ז), כל אדם חוטא, ובא, כי אדם אֵין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז׳ כ׳), שעורו, כי אין אדם צדיק וגו׳. ובקשור עם מלות כִּי אִם, אֵין זה כִּי אִם בית אלהים (בראשית כ״ח י״ז), ידעתי כי אֵין טוב בם כִּי אִם לשמוח (קהלת ג׳ י״ב), וכמו כן בזולת מלת אִם, אֵין לי טוב כִּי המלט (ש״א כ״ז א׳), ובא, כי אֵין טוב מאשר ישמח (קהלת ג׳ כ״ב), ג) וכן יחובר אל המקיד בלמ״ד השמוש, וזה על הרוב בכתבי הקדש האחרונים. ויובן בחסרון הנושא המובן בכח המאמר, אֵין לבוא (אסתר ד׳ ב׳) שעורו אין משפט לבוא, מאַן דאַרף ניכט,

עליהם מעמי הארצות (עזרא ג׳ ג׳), שעורו אימת עמי הארצות עליהם. ובתי״ו נוספת להפלגה: תפל עליהם אֵימָתָה ופחד (שמות ט״ו ט״ז). ופעם אחת בא ברבוי, וְאֵימוֹת מות נפלו עלי (תהלים נ״ה ה׳), ובדרז״ל: חמש אימות הן אֵימַת חלש על גבור וכו׳ (שבת ע״ז ע״ב) מיני אימה. ולא רחוק לשער כי השרש אים קרוב אל השרשים, הום, המם, נהם, בהוראת רעש. ומזה יצא אל הוראת חרדה ופחד, ונמצא גם בהוראתו הראשונה. הוד נחרו אֵימָה (איוב ל״ט כ׳), הוד כמו הד, ושעמו הד קול עטישו היוצא מנחיריו הוא רעש סער גדול. ובמובן זה יפורש גם הכתוב, נהם ככפיר אֵימַת מלך (משלי כ׳ ב׳) גערת מלך. ובא בלשון נופל על לשון, נהם, אימה. ועד מליצת לשון נופל על לשון נאמר: את אֵימָתִי אשלח לפניך וְהַמֹּתִי (שמות כ״ג כ״ז), ונמצא גם ברבוי זכרים, נשאתי אֵמֶיךָ אפונה (תהל׳ פ״ח ט״ז) חסר יו״ד, וענינו גערות או מכות חרון, והכפל עלי עברו חרוניך וגו׳. ויתכן שזה מן הנפרד אֵיִם על משקל זַיִת. יהלך עליו אֵמִים (איוב כ׳ כ״ה) גם זה חסר יו״ד. לדעת המפרשים ענינו אימה, והנראה שטעמו חרון אף, וכמו שנאמר למעלה ישלח בו חרון אפו (שם שם כ״ג), והוא לדעתנו תאר מליצי אל שדים ומלאכי חבלה. טכעין האמור ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלים ע״ח מ״ט)). ופעל יהלך בא במובן יוצא לשני (ועיין הלך) ובזה יתישב סדר מליצת הכתוב ההולכת מן הקל אל הכבד. ובמובן קרוב לזה נאמר: וּבָאֵימִים יתהללו (ירמיה נ׳ ל״ח), והקודם כי ארץ פסילים היא, והוא ש״ת אל הרוחות והשדים המזיקים, שעבדום ופסלו להם פסילים לציירם, וכמ״ש יזבחו לשדים (דברים ל״ב י״ז), טייפעל, באָזער גייסט, дияволъ, злой духъ. ויתכן לשער עוד שזו עיקר הוראת השם, וממנה הסתעף לענין רַעַשׁ, חרדה ופחד, וקרוב לשער שמן השם הזה (אֵיִם או אֵם) נגזר שם העצם הפרטי אֵימָא אֵמִים והוא שם עם אחד מן העמים הקדמונים מבני הענק, הָאֵמִים בשוה קריתים (בראשית י״ד ה׳), הָאֵמִים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים (דברים ב׳ י׳), א״ת אֵמְתָנֵי. מלשון אימה. מפילי אימה בגבה קומתם ובעצם כחם, כרוחות רעות ומלאכי חבלה. ושעל כן נרדף לשם רפאים, רפאים יחשבו אף הם כענקים והמואבים יקראו להם אֵמִים (שם י״א, ועיין רפא.

8) אָיוֹם, ברבוי באו״ם. שם גזום והפחדה. דראָהונג, угроза. ומאיימים עליהם איום גדול (רמב״ם ה׳ קדוש החדש ג׳ י״א).

9) אֵימָתַי, אֵימַת, אֵימְתַי, ארמית ובמשנה. מלת יחס הזמן, כמו מָתַי במקרא, וואנן, когда. כל אימת דעיילין תמן (ת״י ויקרא כ״ג מ״ב), למתי אעתיר לך, ת״א לְאֵימָתַי, וי״ת לְאֵימַת דאנת בעי (שמות ח׳ ה׳). ובמשנה, אֵימָתַי שתרצה הביא מעות (ב״מ ח׳ ג׳), אֵימָתַי בזמן ששניהם רוצין (ב״ב א׳ א׳), עד אֵימָתַי נקראו נטיעות (שביעית א׳ א׳ ח׳), ובמ״ם, מֵאֵימָתַי קורין את שמע (ברכות א׳ א׳), להתחלת הזמן, ובדרך שאלה מֵאֵימָתַי מזכירין גבורות גשמים (תענית א׳ א׳) ובגמרא תמיד בלא יו״ד השניה, עד אֵימַת אסור, ומעיקרא מֵאֵימַת אסור (ע״ז ה׳ ע״ב) עד שבא בתרגום יב״ע. וממה שמציני בגמרא ובתרגום יב״ע בחסרון יו״ד, נראה כדעת הרשד״ל שהיו״ד במקום שנמצאת היא נוספת ונעלמת בכבטא שכן היא בלשון סורית, ובלשון זו באה גם בחסרון יו״ד הראשונה אֵמָתַי.

אַיִן, עיקרה אִי. מלת השלילה בתוספת נו״ן, ובאה במשקל השמות כמו בַּיִת, ובסמיכות אֵין, ובכנוים אֵינֶנִּי, אֵינְךָ אֵינֶנּוּ, וכדומה. ובמשנה אֵינִי, אֵינוֹ, בנו״ן אחת. ובאה א) במובן ש״ם המורה ההעדר המוחלט, להפך ממלת יֵשׁ, ניכטס, ничто. ומותר האדם מן הבהמה אָיִן (קהלת ג׳ י״ט). ועם אותיות השמוש, הנותן רוזנים לְאָיִן (ישעיה מ׳ כ״ג), וחלדי כְאַיִן נגדך (תהל׳ ל״ט י׳), יהיו כְאַיִן וכאפס (ישעיה מ״א י״ב), הן אתם מֵאַיִן (שם כ״ד), והכפל: ופעלכם מֵאָפַע. ובא מֵאֵין כמוהו (ירמיה ל׳ ז׳), ענינו אין דבר נמצא שיהיה כמוהו, ניכטס איהם ווא שר, нѣтъ ему подобнаго. ורוב שמושה בהוראת ב) תאר הפעל לשלילה ותכלול גם שלילות

קראו שני סיני בלי תחי. אֵל ואֵל, בשמם ע״ש החזות הכלולות והסתעפות (עיין זָכָר, זָקָן). ומטעם זה נקרא השם אִילָן בארמית בהוראת כל מין העצים הגדלים בגנים וביערים, ובלשון עברית תשמשת אֵלָה, אֵלוֹן למיני עצים ידועים (עיין אילות, אילים), ומטעם המוסרי הנתעסף לענין גבורה שעיקרה היא הכח אל הפועל והראותו לעינים בנצחון על זולתו (עיין אֵל, אלהים).

אֵל פָּארָן, שע״פ. שם מקום אצל הר שעיר (בראשית י״ד ו׳), א״ת מישר, ואולי נקרא כן ע״ש עץ אֵל גדול שהיה גדל שם.

אֵלוֹן, שע״פ. א) עיר בנחלת מטה דן: ושעלבים וְאֵילוֹן ונר (יהושע י״ט מ״ג), ונתנה ללוים (שם כ״א כ״ד). ב) עיר בנחלת מטה זבולן (שופטים י״ב י״ב), ושם קבורת השופט אילון הזבולני.

אֵלוֹן, שע״פ. א) שם איש: אֵלוֹן החתי (בראש׳ ל״ו ב׳), ובא גם חסר וי״ו (שם כ״ו ל״ד). ב) אחד השופטים בישראל, משבט זבולן, אֵילוֹן הזבולני, ושפט את ישראל עשר שנים (שופטים י״ב י״א). ג) שם עיר בנחלת שבט דן (יהושע י״ט מ״ג), ובמ״א (ד׳ ט׳), נאמר וְאֵילוֹן בית חנן.

אֵילוֹת, ועל הרוב אֵילַת, שע״פ. עיר בארץ אדום על שפת לשון ים סוף, סמוכה אל עציון גבר, וְאֳנִי עשה המלך שלמה בעציון גבר אשר את אלות על שפת ים סוף בארץ אדום (מ״א ט׳ כ״ו), ללכת משם אופירה, ואחרי אשר פשע אדום ביהודה החזק עזיה (עוזיהו) ויבן את אֵילַת וישיבה ליהודה (מ״ב י״ד כ״ב), ורצין מלך ארם השיב את אֵילַת לארם וינשל את היהודים מֵאֵילוֹת ואדומים (קרי ובכתיב וארמים) באו וישבו שם (שם ט״ז ו׳), ובפי סופרי היונים נקראת Aelana, והערביים יקראו לה אֵילָה. ולפי עדות הנוסעים הקדמונים והאחרונים נמצא בסביבות העיר הזאת יער גדול של עצי תמרים, ויתכן שעל כן נקראה בשם אֵילוֹת (עיין אֵילִים). והנראה לשער עוד, כי התיחד השם אֵל באיזה מן הלשונות מבנות שם, אל עץ התמר, וזה ע״ש גדולו העולה למעלה והרחבו בקו ישר ונצב, שזה עיקרה של כל

בלישה מרגשת לחוש. ומזה בא השם אֵיל במלאכת הבנין, וזכר לדבר, ואל אֵיל התמרים (יחזקאל מ׳ ט״ז), (ועיין אֵילָם).

אֵילִם, שע״פ. שם מקום תחנות בני ישראל, ויבאו אֵילִמָה ושם שתים עשרה עינות מים ושבעים תמרים (שמות ט״ו כ״ז). והנראה נקרא כן ע״ש התמרים (ועיין אֵילוֹת).

1) **אִילָן**, ארמית, ש״ז. למין העצים בכלל, дерево, בוים. אִילָן בגוא ארעא (דניאל ד׳ ז׳), רבה אִילָנָא (שם שם ח׳). ובתרגומים אילן דמיכל (דברים כ׳ כ׳), אילן פירין (בראש׳ א׳ י״א), וברבוי אִילָנִין, אִילָנֵי חקלא (שם ב׳ ה׳), ורגיל הרבה במשנה: על פירות האילן (ברכות ו׳ א׳), בשדה האילן (שביעית ב׳ א׳). וברבוי אִילָנוֹת: שלשה אילנות (בכורים א׳ י״א), ועיד ההשאלה, אם בקשת להתנק התלה באילן גדול (פסחים קי״ב א׳).

אָיֹם, ש״ת. נרדף עם נורא, מפחיד, פֿורכטבאַר, страшный. אָיֹם ונורא (חבקוק א׳ ז׳), ולנקבה, אֲיֻמָּה כנדגלות (שה״ש ו׳ ד׳). במובן המשאלי, נוראה מצד גדל ערכה, (ועיין דגל). ולא נמצא יותר במקרא. ובסמך על הפסוק הזה, השתמש ר״א הקליר בשם אֲיֻמָּה ☙ כשות מליצי לכנסת ישראל ואמר: שושן עמק אֲיֻמָּה (מוסף ליו״כ) שהכונה האיומה שנמשלת לשושן עמק. וכן נהגו אחריו כל הפיטנים, וכן אֲיֻמָּה אשר הטעת כצאן (מוסף א׳ דפסח). ועיין בבאור הרוו״ה במוסף ליו״כ. ובמשנה נמצא גם בפעל בבנין פיעל אִיֵּם, פֿורכט · שרעקקן איינאַגן, אנגסט מאכען, דראָהען, страшать, угрожать. מְאַיְּמִין על העדים (סנהד׳ ד׳ ה׳). מְאַיְּמִין עליה (סוטה א׳ ד׳), ובפיוט גם בפועל אֻיַּמְתִּי בחיל כפור (שחרית א׳ דסוכות).

אֵימָה, שמ״נ. פחד, מורא גדול, חרדה, שרעקקען, ציטטערן, страхъ, ужасъ. אֵימָה חשכה גדולה (בראש׳ ט״ו י״ב), לבך יהגה אֵימָה (ישעיה ל״ג י״ח), ומחדרים אֵימָה (דברים ל״ב כ״ה). ובסמיכות: נהם ככפיר אֵימַת מלך (משלי כ׳ ב׳), האימה מפני המלך, האימה שהמלך מטיל. וכן בכנוי: את אֵימָתִי אשלח לפניך (שמות כ״ג כ״ז), וכי נפלה אֵימַתְכֶם עלינו (יהושע ב׳ ט׳). ובא, כי בָאֵימָה

בליות אילים (ישעיה לד ו), אילים ברים ועתודים (יחזקאל לט יח), ואילי צאנך לא אכלתי (בראשית לא לח), אילי נביות ישרתונך (ישעיה ס ז). ובנבואת דניאל: ראיתי את האיל מנגח (דניאל ח ד) משל למלכות מדי ופרס. ובהשאלה ב) שית לשר גדול ותקיף בעמו, כאיל בעדרי הצאן, מאַכטיגער, могу-‏ щій. אילי מואב (שמות טו טו), עד השאלת שם עתוד, פר, וכדומה (עי"ש), ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז יג), אילי גבורים (שם לב כא), ואת אילי הארץ (מ"ב כד טו), והכתיב אולי בו"ו (שין העדה). ועד המליצה: משתו יגורו אלים (איוב מא יז), חסר יוד, הכונה התנינים הגדולים אשר בים. ג) שם מין עץ מיוחד, איכע, טערעבינטע, дубъ, теребинтъ. לא נמצא כי אם בלי"ד, כי יבשו מאילים (ישעיה א' כט), והם העצים המיוחדים לעבודת גלולים. ובסמוך נאמר, כי תהיו כאלה (שם ל), הנחמים באלים (שם נז ה) חסר יוד. ובנחמה הוא אומר וקרא להם אילי הצדק מטע ה' (שם סא ג), (ועיין אילה, אלה). ד) במלאכת הבנין, בענין שלא נודע מהותו בברור, ולפי הנראה ממקומו הוא עמוד או יציעה יוצאת ובולטת מן הכותל, וביותר אצל ספי הפתחים לחזק הבנין או ליופי ולתשמיש מיוחד, ונקרא כן על שם הבליטה שהיא כעין בליטת קרני האיל, בזקק, выступъ. האיל מזוזות חמשית (מלכים א', ו לא), והוא כעין השם Aries, בלי"ו ובלי"ד. ואל איל החצר (יחזקאל מ' יד) בנפרד במקום הסמיכות, איל הפתח (שם מא ג), אילים ששים אמה (שם מ' יד). ומודד אילו (שם שם כד), (חסר יוד תיכוי), וחלונות אטומות אל התאים ואל אליהמה (שם שם טז) (בחסרון יוד השרש). ומזה נראה כי היה האיל כעין חדר קטן שיש לו חלונות. ה) ובמשנה: איל קמצא, שם מין ממיני התנבים הטהורים (עריות ח' ד), ואולי נקרא כן ע"ש ראשו וקרניו, שהוא כעין ראש איל.

2) אֵילָה, בגמרא: אילה דספינה (נדרים נ' א), מין ארגז שעושים בספינה בדמות איל, להצניע בתוכו כספים.

אַלְיָה, ש"נ. א) זנב הכבשים וביחוד זנב האילים שהוא גדול, רחב ושמן מאד. החלב והאליה (שמות כ"ט כב), פֿעטע־שוויף, שווייפֿשטיק, курдюкъ. ובארצות הקדם קושרים מתחתיה עגלה קטנה להקל על האיל בהלוכו, וכמ"ש במשנה: ואין הזכרים יוצאים בעגלה שתחת האליה שלהן (שבת ה' ד). ב) ובלשון חז"ל בא בהשאלה לתנוך האוזן התלויה למטה מגוף האוזן כעין אליה, אוער־לעפפכען, мочка. מפני מה אוזן כלה קשה והאליה רכה שאם שמע אותו דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה (כתובות ה' ע"ב).

2) אַיְלוֹנִית, שת"נ. במשנה: אשה עקרה שאינה ראויה ללדת, אונפֿרוכט־בארע, צור פֿארטפֿלאנצונג אונפֿעהיגע פֿרויא, бездѣтная женщина. בת עשרים שלא הביאה שתי שערות וכו' היא אילונית (נדה ח' ס), וזה השתקת השם דוכרניתא בארמית שקורין לאיל דכרא (עי"ש). ובאמרם: אילונית דוכרנית דלא ילדה (כתובות דף י"א), ופירש"י הרי היא כאיל שאינו יולד.

אֱיָל, שם. פ"א במקרא. נרדף לענין כח ועצמה, קראַפֿט, מאַכט, שטאַרקע, сила. הייתי כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'), וכן הוא בסורית אילא, ובת"י חילא. 8) והפייטנים גזרו ממנו פעל בבנין פיעל, ואמרו, מה איִלו פלאי נסיך (הקליר קרובות ב' דפסח), אילי וחילי ולא בזה לחשי (רמב"ק סדר אחרון של פסח).

אֱיָלוּת, שמ"נ. כעין הקודם גם הוא פ"א במקרא. ולפי מקומו נראה שבא בהתיחד אל הכח המגין והמציל, שטוץ, פֿערשטאַנד, защита. אילותי לעזרתי חושה (שם כ"ב כ"א), והוא כנוי מליצה אל השי', ותרגומו תוקפי.

הערה. שלשה השמות אַיִל, אַיִל, אֱיָל, אף שרוסים זה לזה בעקר גזרתם שכפי הנראה היא אול וקרובים אל השם אֵל, אינם משותפים בהוראה ראשונה אחת. ורחוק לשער כי תהיה הנחתם הראשונה, כח ועצמה, כי לא האַיָל ולא הָאַיִל מצוינים בכח ועצמה יתרה. ומה גם שבלשון הארמית נמצא השם אֱיָל באותה ההוראה שבלשון העברית, והָאַיִל נקרא בשם דְּכַר, ונם השם אֱיָל להיותו בלתי רגיל במקרא, כמו נראה, שאין מקורו עברית. ואם נחוץ לבקש להם הוראה אחת משותפת בשרש אול נראה, שמתאחד בכל המנוחות שנאמרו בזה, שהיא בליטה, והתרוממות.

אֵיכָה, מלת השאלה. פעם אחת במקרא, כמו: אֵי כֹה, פּה. לכו וראו אֵיכֹה הוא (מ״ב ו׳ יג).

אֵיכָכָה, מלת השאלה. בכפל הכף ליופי המליצה, והוא כמו: אֵיכָכָה אלבשנה (שה״ש ה׳ ג), אֵיכָכָה אוכל וראיתי (אסתר ח׳ ו). ויש שהיא מורכבת מן אֵי כָּכָה, ובתנין תוקף:

אֵיכוּת, ש״נ. מהות ותכונת העצם טבעית או מוסרית קְוָאלִיטַס, [illegible], качество. ושני איכות ארבעה (פרה א׳ כ״ב), וברבוי אֵיכֻיּוֹת. וכן אמרו: מאמר הָאֵיכוּת (מלות ההגיון שער י׳ בשם הרמב״ן). ובפירוש ולא ישיגוהו איכות וכמות (שם). ומזה אמרו גם בפעל: מְאֻיָּךְ, בענין היות בעל איכות, מְתָאַיֵּךְ מקבל איכות (שם). ועיין בספר המלות ההגיוניות לר׳ שמואל אבן תבון, ובן נגזר ממנו:

אִיּוּךְ, ש״ם. פעולת האיכות, או היות בעל איכות: מדוקים ממנו יתעלה הדמוי וְהָאִיּוּךְ (מו״נ שם).

אַיָּל, ש״ז. מין חיה טהורה ממיני הצבי קל המרוץ, הירש, רוסה, олень, серна. אַיָּל וצבי (דברים יד ה), כצבי וְכָאַיָּל (שם יב טו), וכן הוא בארמית אַיְלָא, ומשותף לשני המינים זכר ונקבה. והרבוי אַיָּלִים: כאיר הָאַיָּלִים (שה״ש ב׳ ט׳ יז, ח׳ יד), היו שריה כאַיָּלִים (איכה א׳ ו). ובמשקל מין נקבה:

אַיָּלָה, ש״נ. א) הינדין, הירשקוה, גאזעללע, лань, серна. נפתלי אַיָּלָה שלוחה הנותן אמרי שפר (בראשית מ״ט כא), ויתכן שגם שם זה משותף לשני המינים בעדות הפעל הנותן. ועיין בסמוך. ובסמיכות אַיֶּלֶת: כי גם אַיֶּלֶת בשדה (ירמיה יד ה). כמו אילת השדה. ולרכותה ונעימותה נאמר עוד המשל אַיֶּלֶת אהבים (משלי ה׳ יט), משל לאשה רכה ויפה. ובכפל, ויעלת חן (עיין יעלה). והרבוי אַיָּלוֹת תשמר (איוב לט א), ובסמיכות אַיְלוֹת השדה (שה״ש ב׳ ז, ג׳ ה). ב) לדעת מפרשים ענין נפתלי אַיָּלָה שלוחה הנותן אמרי שפר, כמו אֵלָה, מין עץ גדול וחזק טערע־בינט, теребинть. (עיין אלה) ושלוחה מן ירמיה נטשו (ירמיה מ״ח ח) בעלת ענפים הרבה עד אֵלָה עבתה (יחזקאל ו׳ יג), והאֹמְרֵי שפר כמו אִמְּרֵי שפר ענפים יפים (עיין אמיר) והמשיל את נפתלי לעץ בעל ענפים הרבה מחוזק ומגודל נפיעות יפות ברמז לתבונת ארץ נחלתו שתהיה מקום מגדל אילנות ויערים. ולפי פירוש זה, לא רחוק לשער שבא השם אַיָּלָה במובן זה גם בלשון רבים קול ה׳ יחולל אַיָּלוֹת (תהלים כ״ט ט), נרדף אל הסמוך ויחשף יערות ואל הקודם קול ה׳ שובר ארזים (שם ה׳).

אַיֶּלֶת הַשַּׁחַר, שם כלי שיר ידוע בימיהם. או שם שיר תפלה מיוחד בזמנו. פעם אחת במקרא, למנצח על אַיֶּלֶת השחר מזמור לדוד (תהלים כ״ב א׳), והוא כענין שמצאנו בשאר מזמורי תהלים, על מות, על ששנים, וכדומה. ומדברי חז״ל נראה שהוא שם כנוי מליצי לעמוד השחר: א״ר יוסי ברבי בון הדא איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא טעיה וכו׳ מאי כדין, כמין תרין דקורנין דנהור דסלקין מן מדינחא ומנהרין (שני קרני אור עולים מן המזרח ומאירים) (ירושלמי ברכות פ״א, ב״ד פ׳ ג׳). ואמרו עוד בטעם השם: מה אילה זו קרניה מפוצלות לכאן ולכאן אף שחר מפציע לכאן ולכאן (שם). וכן נקרא במליצת הערביים, עמוד השחר, או קרני אור השמש הראשונים בשם „גזאלה״ שענינו אַיָּלָה. ויתכן שחבר המשורר את השיר ההוא לעת עלות השחר, או תקן לאמרו עם מוצאי בקר. (גבגורת השם אַיָּל עיין הערה לשם אַיִל).

אַיִל, א) ש״ז. ובסמיכות אֵיל, והרבוי אֵילִים, הזכר במין הכבשים, ווידדער. овен, баранъ. ובארמית דִּכְרָא, והנקבה נקראת רחל. אַיִל תמים מן הצאן (ויקרא ה׳ טו), אַיִל אחד כבש אחד בן שנתו (במדבר ז׳ טו). ובהבדלו שבין אַיִל לְכֶבֶשׂ, אמרו חז״ל: כבשים בני שנה וְאֵילִים בני שתים (פרה א׳ ג׳). ואמרו עוד: בן שלשה עשר חדש ויום אחד הרי זה אַיִל (שם). וְאַיִל משלש (בראשית ט״ו ט), בן שלש שנים או שלישי לבטן (עיין עגלה). ובסמיכות: אֵיל צאן על אשמתם (עזרא י׳ יט), וכן: אֵיל מלאים (שמות כ״ט כ״ב), אֵיל העלה (ויקרא ח׳ יח). וברבוי: רחלים מאתים וְאֵילִים עשרים (בראשית ל״ב טו), מחלב

תלו שלהו וכמו שהוא מפרש בסמוך. כפרץ רחב יאתיו (שם שם י"ד).

ב) אֵיד (עֵיד) במשנה. לפני אידיהן של עע"ג (ע"ז ב' א'). מקורו ארמית עידא בעיין, והוא יום חג קבוע בזמנים מיוחדים לתקופת השנה. fêtes. праздники.
ליום הכסא (משלי ז' כ'). תרגומו ליומא דְעֶדָא בעיין. וכן הוא בערבית. ובתרגום אסתר יומא דְאֵדָא באל"ף. ובגמרא: רב ושמואל חד תני אידיהן (באל"ף) וחד תני עידיהן (בעיין) (ע"ז ב' א'). והנראה שיסודו איד (עוד) בהוראת הסבוב וההיקף והסתעף ליום חג הבא בתקופת הזמן, וכענין הוראת השם חַג (עיין שם).

א) אַיָּה, שע"פ. מין עוף טמא חורס, ואת הראה ואת האַיָּה למינה (ויקרא י"א י"ד). ובמשנה תורה נאמר: והראה ואת האַיָּה והדיה למינה (דברים י"ד י"ג). ובגמרא: ראה וראה אחת היא, וכן אַיָּה ודיה אחת היא (חולין דף ס"ג). רס"ג ור' יונה בן גנאח תרגמוהו בערבית אלצדי, עוף הציד, והערבים מלמדים אותו לצוד ציד ולהביא. והוא ממין הידוע בל"א, פַאלְקֶע. сокол. ויש פותרים אותו, עלסטער. האביכט. גייער, אאר. ואולי נקרא כן ע"ש קולו שדומה להברת אי אי.

ב) אַיָּה, שע"פ. א) מבני צבעון וְאַיָּה וענה (בראשית ל"ו כ"ד). ב) אבי אר אם רצפה פלגש שאול המלך (ש"ב ג' ז').

אִיּוֹב, שע"פ. איש היה בארץ עוץ. תם וישר ירא אלהים וסר מרע, ונודע בצדקתו למאד, עד שהנביא יחזקאל מנהו בין גדולי צדיקי עולם, אשר נתנסו במסות. נח דניאל וְאִיּוֹב (יחזקאל י"ד כ'). ועל שמו נקרא ספר אחד מספרי הכתובים בהצעות המענות שבינו ובין רעיו. ועד זמנו נחלקו חכמי ישראל. יש מקדימים אותו הרבה לזמנו של משה רבנו ע"ה, ויש מאחרים אותו עד לזמנם של עולי הגולה, וי"א איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה (ב"ב ט"ו א' ב'). והשם אִיּוֹב לדעת קצת הוא ע"ש המאורע משרש אָיַב עם נגזר, יִלּוֹד. וטעמו מי שנעשה מטרה לאיבה ומכות אויב, ודר

אנגלי'נרשת. праздникі. ולפי מסו[רת] אחת עתיקה היה שמו מתחלה, יובב ותרגום השבעים העתיקו שמו, יוב. ול[פי] אפשר שעקר השם הוא יוב (עי"ש) בתוס[פת] אלף (פורסם).

אִיזֶבֶל, שע"פ. בת אתבעל מלך צדונים אשת אחאב מלך ישראל (מ"א [...] י"ח ועוד הרבה). ובהרכבת השם אין אנו יודע[ים] כי אם טעם החלק השני זֶבֶל, הדומה ל[שם] זבול בהוראת מָעוֹן, המיוחד למעון השמי[ם]. ולדעת פירסט יהיה החלק הראשון מן השם אִי, קצור של השם אָבִי. והשם אִי זֶבֶל שראוי להיות אָבִי זֶבֶל, דומה לשם בעל מעון. (ועיין זבול, מעון).

אֵיזֶה, עיין אֵי.

אֵיךְ, מלת השאלה (מקוצרת מן אֵיכָה). א) באיזה דרך, באיזה אופן, ויא ! היא ?ывэ ?как, каквь. אֵיךְ אעלה אל אב[י] (בראשית מ"ד ל"ד), וְאֵיךְ ישמעני פרעה (שמות ו' י"ב), והמובן לא ישמעני. אֵיךְ אלך ושמ[ע] שאול והרגני (ש"א ט"ז ב'), וטעמו לא אוכ[ל] ללכת. וכמו כן דרך תימה, וְאֵיךְ נגנ[ב] (בראשית מ"ד ח'), וכן לקריאות ההתפלאו[ת] וההשתוממות על האפשרות: אֵיךְ שבת נג[ש] (ישעיה י"ד ד'), אֵיךְ נפלת משמים (שם שם י"ב). ובפליאה על מקרה תמוה גדולה, אֵיךְ נפל[ו] גבורים (ש"ב א' כ"ה), אֵיךְ היו לשמה (תהלי' ע[ג] י"ט). ב) ובא גם בענין שאלה מאַיִן, אֵי[ך] ידעת כי מת שאול (ש"ב א' ה'). ג) ולדע[ת] מעמד דבר, אֵיךְ אתם נועצים (מ"א י"ב ו') ועיד שנאמר להלן: מָה אתם נועצים (שם ט') אֵיךְ יפל דבר (רות ג' י"ח). ועיין היך, איכות ובשלימות:

אֵיכָה, מלת השאלה והקריאה, כענין מל[ת] אֵיךְ, היא ?ывэ, как. אֵיכ[ה] אשא לבדי (דברים א' י"ב), כמו לא אוכל לשא[ת] לבדי. ובקריאת ההתפלאות וההשתוממות אֵיכָה נשבר מטה עז (ירמיה מ"ח י"ז). ובקריא[ה] של צער ושבר גדול: אֵיכָה ישבה בדד (אי[כה] א' א'). ולדעת המעמד: אֵיכָה יעבדו הגו[ים] (דברים י"ב ל'). ועל המעט בטעם מלת אֵי בשאלת המקום, ויא ? где, אֵיכָה תרע[ה] אֵיכָה תרביץ (שה"ש א' ז').

להרע לו ולהזיק, פֿײַנדען, враждовать. וְאָיַבְתִּי את איבך (שמות כ״ג כ״ב), ויהי שאול אֹיֵב את דוד (ש״א י״ח כ״ט).

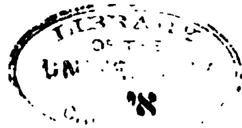
אֹיֵב, ש״ת. פֿײַנד, האסער, врагъ. והוא לא אֹיֵב לו ולא מבקש רעתו (במדבר ל״ה כ״ג), המצאתני אֹיְבִי (מ״א כ״א כ׳), בנפל אויבך אל תשמח (משלי כ״ד י״ז), ובחסרון וי״ו ושלחתי את אֹיְבִי (ש״א י״ט י״ז), כי תפגע שור אֹיִבְךָ (שמות כ״ג ד׳). ועל הרוב בא במובן שונא כללי, ומתיחס אל עם כלו נלחם בעד אחר ומבקש להכניעו תחתיו, אמר אֹיֵב ארדוף (שמות ט״ו ט׳), ונתתם לפני אֹיֵב (מ״א ח׳ מ״ו), אל ארץ הָאֹיֵב (שם), כי ידברו את אֹיְבִים בשער (תהל׳ קכ״ז ה׳), ואֹיְבָיו עפר ילחכו (שם ע״ב ט׳), בארצות אֹיְבֵיהֶם (ויקרא כ״ו ל״ו), ואויבי ישראל נקראים אויבי ה׳, קומה ה׳ ויפוצו אֹיְבֶיךָ (במדבר י׳ ל״ה), משלל אֹיְבֵי ה׳ (ש״א ל׳ כ״ו). ועל דרך המליצה, כנוי לאיש רשע, כופר בה׳ ובתורתו, להשבית אֹיֵב ומתנקם (תהל׳ ח׳ ג׳), כי הנה אֹיְבֶיךָ ה׳ וגו׳ יתפרדו כל פעלי און (שם צ״ב י׳). ובא הָאֹיֵב תמו חרבות לנצח (שם ט׳ ז׳), בטעם הקריאה אָ דוּא פֿײַנד! о, врагъ! ושעורו, חרבות האויב תמו לנצח. יצילני מֵאֹיְבִי עָז (שם י״ח י״ח); מאויבי העז, אֹיְבִי בנפש (שם י״ז ט׳), אויב בכל נפשו, או אויב להכות נפש, טאָדטס פֿײַנד, смертельный врагъ. וְאֹיְבַי חיים עצמו (שם ל״ח כ׳). לפי הטעמים פירושו אֹיְבַי עצמו חיים, ואפשר לאמר שטעמו אויבי חיי, מבקשי מותי, בעין אֹיְבִי בנפש. אֹיְבַי שקר (שם ל״ה י״ט), על דבר שקר, שאין להם סבה להיות אויבים, וכן אֹיְבַי חנם (איכה ג׳ נ״ב). ובמין נקבה אֹיֶבֶת פֿײַנדין, врагъ, непріятельница. אל תשמחי אֹיַבְתִּי לי (מיכה ז׳ ח׳), ותרא אֹיַבְתִּי (שם שם י׳).

אֵיבָה, ש״נ. סבות האויב ופעולתו, האַסס, פֿײַנדשאַפֿט, ненависть, вражда. וְאֵיבָה אשית בינך ובין האשה (בראשית ג׳ ט״ו), בְּאֵיבָה הכהו (במדבר ל״ה כ״א), על דרך התאר, אַיִן האַסס, враждой. ובסמיכות אֵיבַת עולם (יחזקאל כ״ה ט״ו), איבה קדומה ומתמדת, שטענדיגער האַסס, вѣчная вражда. ובמשנה: כל שלא דבר

עמו ג׳ ימים בְּאֵיבָה (סנהדרין ג׳ ה׳), נרדף לענין שנאה, (ועיין שמם, שנא).

ובגזרת הפעל, נראה דעת גזיניוס, שעיקרו שאיפת רוח תשימה חזקה, המסובבת ונמשכת מכל תשוקה עזה והמיית הנפש. ומיסוד זה בא הפעל, אהב. אוה, הוה, וכמו שזכרנו. והבדל הפעל איב מן אהב, בחוק הפעלה, לפי הבדל חוזק וקושי ההברה, שבין אהב בה״א ובין איב ביו״ד. וכלין ראיה להשערה זו: ואל תתנהו בנפש אֹיְבָיו (תהלים מ״א ג׳).

אֵיד, ש״ז. שרשו אוד בהוראת סבוב וגלגול (עיי״ש), ומזה נגזר השם אֵיד (ביו״ד) לענין גלגול של השלכת דבר בכח. השלכה שיש עמה נפוץ ושבירה, והתיחד לשבר גדול, צרה גדולה הבאה ומתחוללת בפתע פתאם, שטורץ, פֿאלל, אונגליק, крушеніе, низверженіе, несчастье. קרוב אֵיד מואב לבוא (ירמיה מ״ח ט״ז), ותרגומו תברהון, פתאם יבא אֵידוֹ (משלי ו׳ ט״ו), פתאם יקום אֵידָם (שם כ״ד כ״ב), וְאֵידְכֶם כסופה יאתה (שם א׳ כ״ז), כי פחד אלי אֵיד אל (איוב ל״א כ״ג), איד הבא מיד האל. ובא בחבור עם השם יום, כי קרוב יום אֵידָם (דברים ל״ב ל״ה), ות״א יום תברהון, והשמחתי תתם מרשושין, כי יום אֵידָם בא עליהם (ירמיה מ״ו כ״א), יקדמוני ביום אֵידִי (ש״ב כ״ב י״ט, תהלים י״ח י״ט), ותרגומו ביום טלטולי. וזה כנראה לפי עיקר הוראת השם גלגול של השלכה, מקביל אל הפעל יקדמוני כלומ׳ בהיותי נטרד נרדף ומטולטל ממקומי, הם באים לקראתי לקרמני לאחזני ולעשות עמי כלה; ועם השם עת, בעת אֵידָם (יחזקאל ל״ה ה׳). ובא: תגלי שלחו ויסלו עלי ארחות אֵידָם (איוב ל׳ י״ב), רש״י פירש כל דרך נבלה שיש להם לעשות עושים מסלתם לפני ואצלי ולא יוראו, ולדעתו שעורו, ארחות האיד שהם מביאים וגורמים לזולתם. ויתכן שיצא השם אֵיד מהוראתו הראשונה לענין פרצה שנעשית בכח גדול לפנות דרך, דורכבּרוך, пролом. ושעורו, תגלי שלחו (דוחים רגלי ונתיבתי), ויסלו עלי ארחות אֵידָם, ועלי (למרות צָרָי) יסלו הארחות שהם בוקעים ופורצים להם בכחם, דורכגעבּראָכענע באַהן, пробитая дорога. מקביל אל הקודם.

ניכט, אָהנע, не, безъ. ובא רק פ"א במקרא ובדבור המליצי, ימלט אי נקי (איוב כ"ב ל'), אונריינע, нечестный. ובשם עצם פרטי שנקרא על שם המאורע: ותקרא לנער אי כבוד לאמר גלה כבוד מישראל (ש"א ד' כ"א), ונהוג הרבה במשנה: אי אפשי לזוז מבית בעלי (כתובות י"ב ג'), אי אפשי ללבוש שעטנז אי אפשי לאכול בשר חזיר (ת"כ סוף קדושים). כלומר אין רצוני, אין טבעי, ואמר הלה אי אפשי בהן (ב"ב קל"ח א'). 2) ובארמית בהוראת מלת הקשור אִם, וועגן, אָב, если. והיא מקוצרת מן מלת אִין: אי מטא זמן פורקנא (תרגום שה"ש ז' י"ג), ומזה הרבה בגמרא, אי הכי (ברכות ב' ע"א), אי תימא (שם ה' ע"א), אם תאמר, אי לימא (שם ע"ב), אם נאמר, אי בָעית אימא (נזיר ל"ב ע"א), ובהרכבה אִלוּ אִלוּלֵי (עיי"ש).

ב) אִי, מלת הקריאה מנהמת צער והיא מלה טבעית, ע"ד מלת אוי, אויה, וועהע, увы! אי לך ארץ שמלכך נער (קהלת י"ד ט"ז), וְאִי לו האחד שיפול (שם ד' י'), ובנ"א במלה אחת. ובגמרא, אי שמים! (ר"ה י"ט א'), אָ היממעל! o небо! אי להם לבני אדם (שמו"ד פמ"ז). ומזה: אִי, שם. מין חיה, שועל הבר בחרבות, שאַקאל, шакалъ. וזה ע"ש קולו שדומה לקול אנחה ויללה, אי! אי! ולא נמצא כי אם בל"ר: וענה אִיִים באלמנותיו (ישעיה י"ג כ"ב), ופגשו צִיִים את אִיִים (שם ל"ד י"ד). ועיין אֹחַ, אַיָה.

ג) אִי, ש"ז. א) ארץ מוקפת ים או נהרות, אינזעל, островъ. אִי כפתור (ירמיה מ"ז ד'), וברבוי אִיִים רבים (תהלים צ"ז א'), הָאִיִים אשר בים (יחזקאל כ"ז י"ח). ובסמיכות אִיֵּי כתיים (ירמיה ב' י'), וּמֵאִיֵּי הים (ישעיה י"א י"א), ומתיחס על הרוב אל איי הים האחרון (הים התיכון), ובכללם כל הארצות שעל שפתו במערב לארץ ישראל והם מדינות איירופה, ועליהם יכוון הכתוב, מאלה נפרדו אִיֵּי הגוים בארצותם איש ללשנו למשפחותם בגוייהם (בראשית י' ה'), והשעור, גויי האיים, וכן כל אִיֵּי הגוים (צפניה ב' י"א), בְּאִיֵּי הים שם ה' אלהי ישראל (ישעיה כ"ד ט"ו), (ועיין אור). ולפי שהיו רחוקים מארץ ישראל נאמר בדרך ההשאלה לכל מדינה רחוקה מארץ ישראל, והגידו בָאִיִים ממרחק (ירמיה ל"א ט'), ראו אִיִים וייראו (ישעיה מ"א ה'), והכפל: קצות הארץ. ב) המדינות שעל שפת הים, קיסטע, קיסטען־לאנד, приморье, поморье. וגם זה ביחוד שעל שפת הים האחרון (התיכון), דמו ישבי אִי (ישעיה כ"ג ב'), מתיחס אל צור וצידון, ובכללם המדינות אשר סחרו עמהם יושבי צור וצידון, או המושבות אשר יסדו על שפת הים האחרון, ואת מלכי הָאִי אשר בעבר הים (ירמיה כ"ה כ"ב), רכלת העמים אל אִיִים רבים (יחזקאל כ"ז ג'), אִיִים רבים סחרת ידך (שם שם ט"ו). עתה יחרדו הָאִיִן יום מפלתך ונבהלו הָאִיִים אשר בים מצאתך (שם כ"ו י"ח). וממה שבא השם אִי בשני מינים שונים בכתוב אחד נראה שאין שניהם שוים בהוראתם, ויו"ת יזועון פְּרַוַדַיָא ויתבהלון נַגְוָתָא, פירש את הראשון, אִיִן, בענין מגרש, פאָרשטאדט, предмѣстье. ג) וע"ד ההשאלה המליצית יאמר השם אִי על כל ארץ מושבת: הן אִיִים כדק יטול (ישעיה מ' ט"ו), ובמובן זה נאמר: ישב הָאִי הזה (שם כ' ו'), כנוי לארץ ישראל. ומזה: ד) ארץ יבשה, טראָקקנעס לאנד, суша. ושמתי נהרות לָאִיִים (שם מ"ב ט"ו). ובגזרת השם הזה לא מצאנו טעם מתקבל.

ד) אִי, המלה הזאת נמצאת בהרכבה עם כמה מלות שונות לענין שם עצם פרטי: אִיזֶבֶל אִי־כָבוֹד, אִיעֶזֶר, אִיתָמָר. והנה בשם אִי כָבוֹד מפורש טעמו במקרא, שבאה בהוראת השלילה, אִין (עיין אִי א') אבל אין מקום להוראה זו בשאר השמות. ולדעת פירסט היא מקוצרת מן אָבִי, והשם אִיעֶזֶר לע"ד (עיי"ש) וצ"ע.

אֵיב, פ"י. לא נמצא בפעל כי אם בבנין הקל, פ"א במקרא בעבר ופ"א בבינוני. ועיקר שמושו בבינוני כשם תואר אויב, וענינו שונא שנאה בפעל לזולתו

גם שם משפחה, בני אִטֵּר (עזרא ב׳ פ״ז מ״ב, נחמיה ז׳ כ״א מ״ה).

אַי, (לא נמצא כי אם בכנוי אַיּוֹ, אַיֶּכָּה, אַיָּם). מלת תאר הפעל, לשאלת מקום מצאות דבר, חא, гдѣ. ראיו יאמרו אַיּוֹ (איוב כ׳ ז׳), חאָ איזט ער, гдѣ онъ. ויכלול גם כונת השלילה, לאמר שהדבר ששואלים עליו כבר נעדר ואיננו, ויגוע אדם וְאַיּוֹ (שם י״ד י״ד). אַיּוֹ מלך חמת (מ״ב י״ט י״ג), אַיּוֹ ה׳ אלהיך (מיכה ז׳ י׳). ויתכן שבשני המקומות האלה ענינו כמו אַיֵּה (עיי״ש). ויאמר לו אַיֶּכָּה (בראשית ג׳ ט׳), אַיָּם אפוא חכמיך (ישעיה י״ט י״ב), ולא נודע מקומו אַיָּם (נחום ג׳ י״ז), ענינו כמו אַיֵּה ומן המלה היסודית אַי נגזרו המלות אַי, אַיֵּה, אֵי, אַיִן.

אֵי, מלת תאר הפעל. ע״ד הסמיכות מן המלה אַי. א) לשאלת מקום מציאות דבר, חאָ? гдѣ. ומשותפת לשני המינים והמספרים, אֵי הבל אחיך (בראשית ד׳ ט׳), אֵי חנית המלך (ש״א כ״ו ט״ז), אֵי אלהימו (דברים ל״ב ל״ז). ובסמיכות למלת זה, ענינו ב) שאלת ברור דבר אחד מבין המסופקים, חעלכער, וועלכער, который. אֵי זה בית הרואה (ש״א ט׳ י״ח), ובמובן ברור התכונה, אֵי זה בית אשר תבנו לי וְאֵי זה מקום מנוחתי (ישעיה ס״ו א׳), וענינו מה הוא משפט הבית ומה הוא משפט מקום מנוחתי, חאס פיר איין הויז? что за домъ. ובא השם בסימן ההודעה אֵי זה הדרך הלך (מ״א י״ג י״ב), ולפי נוסחאות אחרות הן מחוברות למלה אחת אֵיזֶה, וכן אֵי זה הדרך ישכן אור וחשך אֵי זה מקומו (איוב ל״ח י״ט), אֵי זה הדרך נעלה (מ״ב ג׳ ח׳), וואהין? куда. אֵי זֶה עבר רוח ה׳ (מ״א כ״ב כ״ד), שעור אֵי זה הדרך עבר, וכמ״ש (דה״ב י״ח כ״ג), אֵי זה הדרך עבר וגו׳; אֵי זֶה טוב לבני האדם (קהלת ב׳ ג׳), אֵי זה חד מן שתי הדרכים שזכר, טוב, אֵי זה יכשר הזה או זה (שם י״א ו׳), ולהפליג את השאלה נאמר, מי הוא זה וְאֵי זֶה הוא (אסתר ז׳ ה׳), ובאה מלת זֶה בחבור עם מ׳ לשאלת מאין, אֵי מִזֶּה באת (בראשית ט״ז ח׳), פון וואנען, вфдкуда, откуда. אֵי מִזֶּה המה (ש״א כ״ה י״א), אֵי מִזֶּה עיר אתה (ש״ב ט״ו ב׳). אֵי לזאת אסלח לך (ירמיה ה׳ ז׳). ובא במובן איך. ובמשנה באה תמיד כמלה אחת מורכבת, אֵיזֶה, בשאלה וגם שלא בשאלה, כי אם בהודעת פרט אחד מן הכלל, מברך על אֵיזֶה מהן שירצה (ברכות ו׳ ד׳), חעלכער פון, какой-нибудь изъ. ואיני יודע איזה מכם (ב״מ ג׳ ג׳), ובסמיכות אל מלת הגוף, אם כמלה בפני עצמה או בהרכבה למלה אחת, ואינו יודע איזה הוא (שם), איזהו פרט (פאה ז׳ ג׳), איזהו מקומן של זבחים (זבחים ה׳ א׳), ולנקבה: איזוהי עוללת (פאה ז׳ ד׳), איזו היא שבועת שוא (שבועות ג׳ ח׳), לאיזו שארצה אגרש (גיטין ג׳ א׳). ובגמרא במובן, מקצת מדבר מה, עטוואס, וועלכעס, -איניגעס, что нибудь, сколько-нибудь. ולימא לן מר איזה מהן (שבת קמ״ה ב׳), ובאה המלה אֵי בהרכבה לכמה מלות אחרות להוראות שונות, אֵיכָה, אֵיפֹה, אֵפוֹא (בהשמט היו״ד), ובארמית: אֵיכָן, אֵי מִכָּן, אֵימָתַי, ובא: ולרוזנים אֵי שכר (משלי ל״א ד׳), בקרי והכתיב או, והוא כמו אַיִן, ניכט, нѣтъ. ונמשכת אל הקודם אַל למלכים שתו יין, ולרוזנים אֵין שכר, או שטעמו כמו אַיֵּה ומלת אַל מושכת שני המאמרים, אַל למלכים שתו יין ואַל לרוזנים שיאמרו, איה שכר.

אַיֵּה, מלת תאר הפעל לשאלת המקום נגזרה מן אַי) חאָ? гдѣ. ומשותפת לשני המינים והמספרים: אַיֵּה שרה אשתך (בראשית י״ח ט׳), וְאַיֵּה השה לעולה (שם כ״ב ז׳), אַיֵּה האנשים (שם י״ט ה׳), ועל הרוב יבוא בכונת השלילה לשלול מציאות מי או מה ששואלים עליו, ודרך תמיה: אַיֵּה בית נדיב (איוב כ״א כ״ח). אַיֵּה אלהי חמת (מ״ב י״ח ל״ד). אַיֵּה חסדיך הראשונים (תהלים פ״ט נ׳), אבותיכם אַיֵּה הם (זכריה א׳ ה׳), ובא: נודד הוא ללחם אַיֵּה (איוב ט״ו כ״ג), באיזה מקום ימצאנו, או בכל מקום, איבער אללהין, повсюду, вездѣ.

אַ) אִי, מלת תאר הפעל לשלילה. יסודה של מלת אַיִן או מקוצרת ממנה

ניטעקט . וכמין על גבי כפין וכפה כנגד האוטם (פרה ג' ו') ודומה, הואן את הטומאה כאלו היא אטם (אהלות ו' ח'), דבר כבוש איינגעפרעסט , сдавлено; сплочено .

8) אֲטִימוּת, בדברי ב"אם . במובן המוסרי, עובי ואטימות בנפש (הרמב"ן) . שטומפהייט , тупость . יסודו טם , וממנו : טמא , טמטם , טמן , והוא קרוב לשרש צום , צמם , עצם , עיי"ש .

אטן . לא נמצא כי אם בשם ורק פ"א במקרא :

אֵטוּן , שם . דבר ארוג וקלוע , געשלאָכטענעס , געצווירנטעס , גארן , -прядь пряжа . חטובות אטון מצרים (משלי ז' ט"ז), המרבדים העשוים מפשתים של מצרים המפורסם בטובו , ובארמית ענינו חבל מיתר , זייל , שטריקק , верёвь . ותורידם בחבל (יהושע ב' ט"ו) , ת"י , באטונא , ומיתריהם (במדבר ד' ל"ב) , ת"א : ואטוניהן . הוראת שרש אטן כנראה היא אריגה קליעה , ודומה בארמית צנא , סל ארוג (עיי"ש) . ובגמרא , ומניחין אותו באיטוני של אבר (סוטה מ"ח ב') , קאַסטכען , ящикъ . והערך גורם מני .

אָטַר , פ"י . לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא בקל , ופירושו לפי מקומו , סגירה , סתימה (כעין הפעל אטם בחלוף מ"ם בריש) , פערשליסען , замыкать, затворять . ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים ס"ט ט"ז) , וי"ת , ולא תפתח עלי גיהנם פומה , אפנען , отворить . ולא ידענו טעמו .

אִטֵּר , ש"ת . לא נמצא כי אם שתי פעמים במקרא , ובסמיכות לשם יד ימינו , אהוד בן גרא בן הימיני איש אטר יד ימינו (שופטים ג' ט"ו) , שבע מאות איש בחור אטר יד ימינו (שם כ' ט"ז) . ותרגומו גמיד , ופרש"י כווץ מחמת חולי שאינו שולט ביד ימינו , לפי שהיא כווצה , וכאלו היתה אטומה , געבונדען , געלעהמט אן זיינער רעכטען , связанный правой рукою , левша . והוא השולט רק ביד שמאלו . אך לפי תרגום השבעים כפי מה שהעיד

הד' העסס (אנגאלען לשנת 1889) הוא ש"ת לאיש השולט בשתי ידיו , וכן משמע מענינו , כי הלא ליתרון ולא לחסרון נאמר כן באהוד , וביותר בשבע מאות איש בחור (מבני בנימין) שנאמר עליהם מפורש כל זה קלע באבן אל השערה ולא יחטא (שם כ' ט"ז) . מלבד מה שרחוק הדבר שישוער שנמצאו מספר גדול בשבע מאות איש בשבט אחד בבנימין שהיו כלם אנשים בעלי חסרון טבעי אחד , ושעם כל זאת היו כלם קולעים אל השערה; ומסתבר יותר , שהיו גבורים זריזים שולטים בשתי ידיהם , והיה הדבר הזה מצוי בבני בנימין שהיו מלמדים שתי ידיהם למלחמה , ימינם ושמאלם , וגם אהוד מבנימין היה . וראיה לדבר מה שנאמר בבני בנימין הגבורים אשר באו לדוד , והמה בגבורים עוזרי המלחמה נשקי קשת מימינים ומשמאלים וגו' מאחי שאול מבנימין (דה"א י"ב א' ב') . ואפשר לאמר שנקרא איש כזה , אטר יד ימינו , לפי כשהיו צריכים להתרגל להשתמש בשמאלית היו צריכים לקשור את היד הימנית . ובגמרא , ת"ר אטר מניח תפילין בימינו שהוא שמאלו , והתניא מניח בשמאלו שהוא שמאלו של כל אדם אמר אביי כי תניא ההיא בשולט בשתי ידיו (מנחות ל"ז ע"א) . ומזה מוכח כי עוד בימי חכמי המשנה היה השם אטר כולל את השולט בידו השמאלית לבד , וכמו כן את השולט בשתי ידיו סתם . והנראה שגם הפייטן רבנא משה ברבי קלונימוס פירש אטר יד ימינו איש השולט בשתי ידיו , שכן אמר : רומי קשת ואטר יד ימינו (סדר ליום אחרון של פסח) , ברמזו אל הכתוב , נשקי קשת מימינים ומשמאלים , (דה"א י"ב ב') . אולם בהרגל הלשון הונח השם אטר סתם לשולט רק בשמאלו . ובעלי האסופות אמרו על דרך ההשאלה , ולשוני אטורה , כענין קשורה , ומודבקת למלקוחים , שאינו יכולה לדבר כן , וזה במובן המוסרי .

אָטֵר , שע"פ . אחד מראשי העם שבאו על החתום על האמנה , אטר חזקיה עזור (נחמיה י' י"ז) , וכנראה היה זה

לאט שלי כפי שאני יכול, וויא מיר בעקוועם איז, как мнѣ удобно. ומזה, התנהג במתינות ובחמלה, זאנפט, געלינדע, осто-рожно, кротко. לְאַט לי לנער לאבשלום (ש״ב י״ח ה׳).

2) אטבח, בגמרא. שכן באטבח של ר׳ חייא קורין לסהדה מנון (סוכה נ״ב ב׳). אחד ממיני צרופי אותיות א״ב, לחדשות הגימטריאות. וזה הוא: אותיות הא״ב נחלקות לשלשה סדרים, סדר העשרות, סדר המאות, סדר האלפים, ובכל סדר ארבעה צרופים של שתי אותיות שעולה למספר שלם ומתחלפות זו בזו, הסדר הראשון: אט, בח, גז, דו, עשרות. הסדר השני: יצ, כפ, לע, מס, מאות. הסדר השלישי: קץ, רף, שן, תם, אלף. ונשארו שלש אותיות, ה׳ נ׳ ך שאין להם זוג והן מתחלפות זו בזו. ולפי דרך החלופים האלה אותיות מנון הן הן אותיות סהדה (ערוך, וכן בפירוש רש״י, ומהרש״ל גורס בזה גירסא אחרת).

אָטָד, ש״ז. מין אילן סרק, או מין קוצים שעומד להסקה, שטעך דאָרן, נעשטריפש, терновникъ. בטרם יבינו סירותיכם אָטָד (תהלים נ״ח י״ד), ויאמרו כל העצים אל הָאָטָד וגו׳ ואם אין תצא אש מן הָאָטָד (שופטים ט׳ י״ד ט״ו). וכן הוא בארמית ובערבית אטד, וגם בחלוף הדלית בטי״ת אטט. ובמשנה: לולבי האלה והבטנה והאטדין (שביעית ז׳ ה׳).

2) אִטְלֵס, אִיטְלִיז, שם, במשנה, ובגמרא עטלז בעיין. שוק שמוכרים שם בהמות, פיהמאַרקט, скотный дворъ. או חנויות שמוכרים שם בשר, פליש מארקט, мясный рядъ. כל פסולי המוקדשים נמכרים באיטליז ונשחטין באיטליז (בכורות ה׳ א׳, תמורה ג׳ ה׳). וכן פרה אם מסתינים אותה לאטלס (עירובין ו׳ ח׳). ובמדרש במובן שוק סתם, ויחן את פני העיר, התחיל מעמיד אטליסין ומוכר בזול (ב״ר ע״ש). ובגמרא בענין זה, שמואל אמר שוקים תקן להם (שבת ל״ג ב׳). מקור המלה הזאת לא נתבאר כראוי.

אָטַם, פ״י. הקל ענינו כסוי כבישה וסתימה, צו דעקקען, צו זאמטען חדיק-קען, פערשטאָפפען, сжимать, затыкать. אוֹטֵם שפתיו נבון (משלי י״ז כ״ח). אֹטֵם אזנו מזעקת דל (שם כ״א י״ג), ע״ד השאלה. ובתוספתא, מוסקין ואוֹטְמִן על ידיהם (שביעית ד׳ ו׳), וענינו כבישת הזיתים, ובבינוני פעול, חלוני שקופים אֲטֻמִים (מ״א ו׳ ד׳), י״ת פתיחין מלגו וסתימין מלבר. וכונתו לדעת המפרשים רחבים מבפנים והולכים וצרים, וכן אמרו בגמרא שקופים מבפנים ואטומים מבחוץ (מנחות פ״ו ע״ב). ולפי גירסת רש״י בגמ׳ ובפירושו במלכים צ״ל להפך שקופים מבחוץ ואטומים מבפנים. והר״ש פרחון פירש, שהיו החלונות עשוים מזכוכית שהם אטומים, ועם זה שקופים ובהירים, וכל זה לפי מה שהבינו במלת שקופים לשון השקפה והבטה. והנראה שהוא מלשון משקוף, מלבן החלונות, והטעם שהיו השקופים והם מלבני החלונות אטומים עשוים מעשה שבכה (עיין שקף) גיטטער ווערק, פערגיטטערט, рѣшетчатые. וביחזקאל: וחלונות אֲטֻמוֹת (מ׳ ט״ז, מ״א ט״ז כ״ז) סתם ולא נאמר שקופים. ובמשנה, נפש אֲטוּמָה (אהלות ז׳ א׳), מצבה העומדת על עצם הקבר וסותמת אותו עד שאין חלל טפח בינה ובין המת, יד אֲטוּמָה רגל אֲטוּמָה אינו ולד, גוף אָטוּם ולד (תוספתא נדה ד׳ ז׳), גוף גולמי שלא נכרה בו צורה או חתוך האברים. ובמכילתא לא תעשה לך גלופה אבל יעשה לו אֲטוּמָה (יתרו י׳), בלי חתוך אברים. ובמובן המוסרי, אָטוּם הלב, שטומפ, тупый.

הפעיל כעין הקל, יַאְטֵם אזנו (תהלים נ״ח ה׳), צוזאמטען דריקקען, פערשטאָפפען, פערשליעס-סען, сжимать, замыкать.

2) אֹטֶם אָטוּם, שם. דבר גס ועב הסותם את החלל, פערשטאָפפונג, затыканье. אֹטֶם (אָטוּם) בריאה (חולין מ״ז ע״ב), ובמלאכת הבנין מקום בנוי וסתום מכל צד, הָאֹטֶם שש אמות (מדות ד׳ ו׳), פעסטער גרונד, плотный

ולדעת אפפערט הוא בלשון פרסית קהשאטרפון, ועניני שומר המלוכה, היטער דעס רייכעס, хранитель государства. (פראנ-קפור מאנאטסשריפט 1865).

אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ, ופעם אחת אֲחַשְׁרֵשׁ (בכתיב אסתר י"ד א'), שע"פ א) אבי דריוש מזרע מדי אשר הָמְלַךְ על מלכות כשדים (דניאל ט' א'). ב) מלך פרס ומדי, אשר נשא את אסתר וישם כתר מלכות בראשה (אסתר), ובימיו, בתחלת מלכותו, כתבו צרי יהודה ובנימן שטנה על יושבי יהודה וירושלים, ובטלה מלאכת בנין בית המקדש השני (עזרא ד' ו'), והוא בן דריוש היסטאספים שנקרא בלשון פרס קהשיארשא שהוא ממש שם אחשורוש שבמקרא, וסופרי היונים שנו אותו לפי הברתם לשם xerxes (אפפערט במקום הנ"ל).

אֲחַשְׁתָּרִי, שע"פ. בן אשחור אבי תקוע אשר ילדה לו אשתו נערה, ואת הָאֲחַשְׁתָּרִי (דה"א ד' ו'), וממה שבא השם בה"א הידיעה, נראה שהוא נגזר משם תאר. (ועיין אחשתרן).

אֲחַשְׁתְּרָן, שם. לא נמצא כי אם במגלת אסתר, ובל"ר, ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש הָאֲחַשְׁתְּרָנִים בני הרמכים (ח' י'). רכבי הרכש הָאֲחַשְׁתְּרָנִים (שם שם י"ד), בלי זכרון תולדותם. לדעת המפרשים אחשתרן הוא מין בהמה ממהרת לרוץ, גמל או פרד, שאביו חמור ואמו סוסיא, וזהו בני הרמכים שרמכא בלשון ערבית סוסיא. והנראה כדעת פירסט, שהאחשתרן ש"ת לאיש רַכָּב המלך, והוא שם מורכב אחש מלך, שתר שליח, ועניני שליח המלך, קֶאֶניגליכער באָטע, קוריער, עסטאַפעטטא, королев-скій гонецъ. אולם השם שְׁתַר שהוא שהוא מלשון צענדית קהשתר, הוראתו הראשונה איש הנולד מזוג שאינו הגון, שאביו בן משפחה מיוחסת, ואמו בת משפחה בזויה, (מישלינג), וזהו ענין בני הרמכים, (עיין רמך) וכפי הנראה היו אותן האנשים מיוחדים לשרת לשליחות המלך ולרכיבה, ומטעם זה לא נאמר בני הרמכים במקום השני, לפי שכבר נכלל ענינו בשם אחשתרים עצמו. והשם העצם הפרטי הָאֲחַשְׁתָּרִי (דה"א ד' ו'), כעין ראיה לדבריו, שעיקרי ש"ת לאיש ולא למין בהמה ולדעת אפפערט, יהיה השם אחשתרן מורכבת אוּקשַׁא מהרה תַּרְנָא, נסיעה, שנעללרייזענדער קוריער, курьеръ. וגם לדעתו ענין בני הרמכים, בני גזע מיוחד בענינו (במקום הנ"ל), ולא רחוק לשער עוד, כי מה שנאמר בשלוח הספרים השניים, מפורש על ידי מי היו נשלחים מה שלא נאמר בספרים הראשונים, הוא לתת אל הספרים השניים הבאים לבטל את הראשונים תקף ועז משפט מלך, להוציא כל ספק באמתתם, ושע"כ נאמר שהיו נשלחים על ידי האחשתרנים שהיו ידועים לשלוחי המלך ביחוד.

אַט, (שרשו אטט). ש"ת למין ידוע ממיני הקוסמים והמכשפים, צויבערער, чародѣй. לא נמצא במקרא כי אם פעם אחת ובלשון רבים, נרדף עם אבות וידענים, אל הָאִטִּים ואל האבות (ישעיה י"ט ג'), י"ת: חָרָשִׁין, והרד"ק פירש מין ממיני הכשפים שנעשו בנחת, וכן נקרא בלשון ערבי אלטוט. ולדעת גיזיניוס יורה שרש אטט בלשון ערבית השמעת קול נמוך, ככקול החמרת בני מעים, קול אנחה, וייפצען, קורדע, стонать, курлыкать. ומזה אַט ש"ת למדבר חרש, לוחש לחשים, מורמעלער, шептунъ. קרוב לענין אוב (עיין שם). והנראה כדעת פירסט שעיקר הוראת הפעל אטט, כסוי וחפוי, הסתר והעלמה, פערהיללען, פערבערגען, скрывать. (דומה לשרש עטה, ומזה אטם). ומזה אַט, קוסם שעושה מעשיו בכסוי והעלם, (ועיין להט לוט) ועיין ר"ש פרחון. ומזה:

אַט, תאר הפעל. הליכה מתונה עקב בצד גודל ובחשאי, כמסתתר ומתעלם שלא יודע לאיש, לייזע, לאנגזאם, גשריישלאָז, тихо, медленно. ויהלך אַט (מ"א כ"א כ"ז), הליכה בנמיכות רוח ועמק המחשבה. ובתוספת הלמ"ד, מי השלוח ההולכים לְאַט (ישעיה ח' ו'), בנחת ובלא רעש והמיה, ובבבלי: אתנהלה לְאִטִּי (בראשית ל"ג י"ד),

בימי חייו, וה׳ ברך את אחרית איוב (איוב מ״ב י״ב). ומזה ותהי אחריתי כמהו (במדבר כ״ג י׳), ענדע, конецъ. ומזה ב) תולדות הסבות, ומוצא דברי הימים, אויסגאנג, פאלגע, исходъ, послѣдствіе. מגיד מראשית אחרית (ישעיה מ״ו י׳), טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ז׳ ח׳), באחרית הזעם (דניאל ח׳ י״ט), והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (איוב ח׳ ז׳), ואחריתו עדי אבד (במדבר כ״ד כ׳), לא זכרה אחריתה (איכה א׳ ט׳), אחריתו כנחש ישך (משלי כ״ג ל״ב), וטעמו אחרית משתה היין, ובא ביתום אל היין עצמו; ועל הרוב לטובה, כי אחרית לאיש שלום (תהלים ל״ז ל״ז), כי אם יש אחרית (משלי כ״ג י״ח), והכפל, ותקותך לא תכרת. ולזה בא גם כשם נרדף לתקוה, אחרית ותקוה (ירמיה כ״ט י״א), ויש תקוה לאחריתך (שם ל״א ט״ז). ובגמרא, ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים (ברכות י״ז א׳), ויכלול ג) גם כל סוף דבר ומעשה ואם ענדע, конецъ. ואחרית פיהו הוללות רעה (קהלת י׳ י״ג), אחרית דברי פיהו, והוא הפך השם תחלה הקודם לו, תחלת דברי פיהו סכלות. ד) שארית, פליטה, איבער-רעסט, איבערגעבליבענעס, остатокъ. ואחריתך בחרב תפול (יחזקאל כ״ג כ״ה), וכמו שהוא מפרש: המה בניך ובנתיך יקחו, ומסיים וכפל לחזק מאמרו, ואחריתך תאכל באש; ואחריתם בחרב אהרג (עמוס ט׳ א׳), ויתכן שפה הוא כנוי לבנים, ומזה, גם יהי אחריתו להכרית בדור אחר ימח שמם (תהלים ק״ט י״ג), נמשך אל הפסוק הקודם ואל יהי חונן ליתומיו. ה) ביחס אל המקום, הקצה האחרון הרחוק, אייסערסטעס, ענטפערנטעסטעס, отдаленнѣйшее. אשכנה באחרית ים (תהלים קל״ט ט׳), מעבר לאחורי הים, ובארמית אחריתא. וכן תרגם ירושלמי יבינו לאחריתם (דברים ל״ב כ״ט), ומזה:

2) אחריות, במשנה, ש״נ. בדיני ממונות דבר שיש קיום לאחרית הימים,

בטוחות, זיכערהייט געווערענד, גאראנטיא, обезпеченіе. נכסים שיש להם אחריות (קדושין א׳ ב׳), והם קרקעות שאינם כלים ואובדים, והפוכם, נכסים שאין להם אחריות (שם) והם מטלטלין, ומזה, אם יש בהן אחריות נכסים לא יחזור (ב״מ א׳ ו׳), שעבוד קרקעות שמשעבד הלוה למלוה בחובו אבליגאציאן, וזה ענין, קבלת־אחריות, ומזה, המסכך את גפנו על גבי תבואתו של חברו הרי זה קדש וחייב באחריותו (כלאים ז׳ ד׳) מחויב לשלם לו נזקו, אין בין נדרים לנדבות אלא שהנדרים חייב באחריותן ונדבות אינו חייב באחריותן (מגילה א׳ ו׳), ובהשאלה, פעראנטווארטליכקייט, ответственность. אין אחריות זבים עליכם (זבים ב׳ ב׳).

2) אחראי, ש״ת. ערב בעד זולתו שיקיים את המוטל עליו, בירגע, порука. אינן אחראין זה לזה (פסחים ט׳ ט׳). אין אנו אחראין לרמאים (דמאי ג׳ ה׳), ובהשאלה, כל נכסיו אחראין לכתובתה (כתובות ח׳ ח׳).

אחרח, שע״פ. הבן השלישי לבנימן בן יעקב כפי שהוא נמנה (בדה״א ח׳ א׳), ואפשר שענינו אחר אח, במקום האח (יוסף), והוא הנקרא בתורה אחי (בראשית מ״ו כ״א), לאחירם בחומש הפקודים (במדבר כ״ו ל״ח), ועיין אחירם.

אחרחל, שע״פ. ומשפחות אחרחל בן הרם (דה״א ד׳ ח׳), ולא נודע מי הוא, (ועיין במדרש שמות א׳).

1) אחשדרפן, ש״ת. נציב מלך, פקיד נגיד מדינה במלכות בבל מדי ופרס, שטאטהאלטער, גענעראל-גו-ווערנער, намѣстникъ. והוא הידוע אצל סופרי היונים בשם סאטראפוס. לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים, ע״ד המשקל הארמי והעברי, שלח למכנש לאחשדרפניא (דניאל ג׳ ב׳, שם ו׳ ב׳), ואל האחשדרפנים (אסתר ח׳ ט׳), אחשדרפני המלך (שם ג׳ י״ב), והוא מלה פרסית. ולדעת המבארים מורכבת מן אחש (קהשהא) מלך, כד חצר, פן שומר, וענינו, שומר חצר המלך, דעם קאניגס האף היטער, שטאטהאלטער, хранитель (פרסים) королевскаго двора, намѣстникъ.

ובבנוים , כמו שנראה מן המקומות שהבאנו , ונשארה במשקל זה גם בצאתה להוראת תאר הפעל ומלת היחס , אלא שבהוראות האחרונות האלה, השתמשו גם בלשון יחיד אחר. וגם והפעל המעט בערך אל שמושה בלשון רבים . אולם בלשון חכמים תפסו בהוראות האלה במשקלה הראשון בלשון יחיד, אחר , ואמרו , בזה אחר זה, אחר כך, מאחר, וכדומה ; ולהוראת הצד שכנגד הפנים השתמשו במלת אחור, אחורים, אחורי הכום .

אחרון , ברבוי אחרונים , אחרנים, ולנקבה אחרונה . ש״ת לדבר הנמצא בסוף זמן או בסוף מקום ידוע . הפך ראשון , קדמון , ליצטער , שפעטערער , позднѣйшій, послѣдній . ושנאה האיש האחרון (דברים כ״ד ג׳) , ענינו השני אחר הראשון . לקול האות האחרון (שמות ד׳ ח׳), עד היום האחרון (נחמיה ח׳ י״ח) , היטבת חסדך האחרון (רות ג׳ י׳) , דברי דוד המלך הראשונים והאחרנים (דה״א כ״ט כ״ט), ובענין זמן יורה על דבר העתיד לבוא לימים רחוקים , צוקונפט , будущее . ואמר הדור האחרון (דברים כ״ט כ״א) , תספרו לדור אחרון (תהלים מ״ח י״ד) , נאכוועלט , будущее поколѣ-ніе . ובחסרון המתואר , על יומו נשמו אחרנים (איוב י״ח כ׳) , אני ראשון ואני אחרון (ישעי׳ מ״ד ו׳) ומעטו נצחי, ואחרון על עפר יקום (איוב י״ט כ״ה) , גם האחרונים לא ישמחו בו (קהלת ד׳ ט״ז) , בני הדור הבא . ומזה במובן תאה״פ , ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (בראשית ל״ג ב׳) , לאה וילדיה אחרונים לשתי השפחות וילדיהן , רחל ויוסף אחרונים ללאה וילדיה, ולמה תהיו אחרנים להשיב את המלך (ש״ב י״ט י״ב) . ובענין יחס המקום בא , ועד הים האחרון (דברים י״א כ״ד) , אייסערסטע , крайній . והוא הים המגביל את ארץ ישראל לפאת מערב הידוע בשם הים התיכון מיטטעללענדישעס מעער , средиземное море . ובשמוש הנקבה יבוא לפעמים במובן תאר הפעל צו לעצט , потомъ, на-конецъ . ויד כל העם באחרנה (דברים י״ג י׳) חרב תהיה באחרנה (ש״ב ב׳ כ״ו) , והגבוהה עולה באחרנה (דניאל ח׳ ג׳) , לאחרנה יסעו לדגליהם (במדבר ב׳ ל״א) , עם שיהיו לאחרנה (קהלת א׳ י״א) .

1) אחרן , ארמית . כשם אחר בעברית ובהוראותיו השונות , אנדערער , другой . לעם אחרן (דניאל ב׳ מ״ד), לא איתי אלה אחרן (שם ג׳ כ״ט) . ואחרן יקום אחריהן (שם ז׳ כ״ד) , ובתרגום בחולם אוחרן , זרע אחר (בראשית ד׳ כ״ה), ת״א בר אוחרן , ובנפילת האל״ף , חורן . וברחז״ל , חורי , ולנקבה , אחרי , תקום מלכו אחרי (דניאל ב׳ ל״ט) , ואחרי די סלקת (שם ז׳ כ׳) , ובתרגומים, אוחרי : בירא אוחרי (בראשית כ״ז כ״א) .

1) אחרי , ארמית כבעברית . מלת תאה״פ והיחס נאך , послѣ . אחרי דנה (דניאל ב׳ כ״ט מ״ה) , ואחרן יקום אחריהן (שם ז׳ כ״ד) , ובארמית שבתרגומים , תבוא תחתיה מלת בתר , שעיקרה באתר , במקום הזולת, כעיקר הוראת מלת אחר .

1) אחרין , ארמית כמו אחרון בעברית . לעצטער , послѣдній . ועד אחרין על קדמי (דניאל ד׳ ה׳), (ובמסורה יתיר יו״ד) , וענינו תאה״פ צולעצט , нако-нецъ . ובארמית שבתרגומים : בתראה , (עיין אחרי) .

אחרית , ש״נ . סוף וקצה , אחוריו של דבר , נגד מן אחור , עד ראשית מן ראש, ובא או ביחס אל הזמן. סוף זמן ידוע , דאס שפעטעסטע ענדע , конецъ . מרשית השנה ועד אחרית שנה (דברים י״א י״ב) , ובסמיכות לשם ימים , יורה זמן רחוק לעתיד לבוא צוקונפט , שפאטע צוקונפט , дальнее будущее, будущее время . אשר יקרא אתכם באחרית הימים (בראשית מ״ט א׳, במדבר כ״ד י״ד , דברים ד׳ ל׳ , ובשאר מקומות) , וביחוד בנבואות הנבאות לעתיד לבוא . ועל היותר לימים טובים : והיה באחרית הימים (ישעיה ב׳ ב׳ , מיכה ד׳ א׳) (ועיין קץ) . ופעם אחת באחרית השנים (יחזקאל ל״ח ח׳) , ובמובן ימי הזקנה , הימים האחרונים לאדם

(יהושע ב׳ ח׳), אחרי נמכר גאלה תהיה לו (ויקרא כ״ה מ״ח), ונסמך לפעל בדרך המקור, אחרי הולידו את שת (בראשית ה׳ ד׳), אחרי הפרד לוט מעמו (שם י״ג י״ד), אחרי בלותי היתה לי עדנה (שם י״ח י״ב). ובדרך הספור, ויהי אחרי הדברים האלה (יהושע כ״ד כ״ט), אחרי הדברים והאמת (דה״ב ל״ב א׳), ועל הרוב בא בסמיכות אל מלת אֲשֶׁר. ומובנו כעין ב) מלת הקשור, יען, הואיל, נאכדעם דאסס, посл͡ѣ того какъ. אחרי אשר כרתו להם ברית (יהושע ט׳ ט״ז), אחרי אשר היטיב לכם (שם כ״ד כ׳), אחרי אשר בא האיש (שופטים י״ט כ״ג), ועל המעט גם בזולת מלת אשר, אחרי הודיע אלהים אתך (בראשית מ״א ל״ט). וכמו כן באה בסמיכות אל מלות אחרות, וגם אחרי כן (שם ו׳ ד׳), אחרי כן ישלח אתכם (שמות י״א א׳), ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט״ו י״ד). ובטעם אחרי אשר, ויך לב דוד אתו אחרי כן ספר את העם (ש״ב כ״ד י״ד). ויחי איוב אחרי זאת (איוב מ״ב ט״ז), וכעין מלת הקשור ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך (עזרא ט׳ י׳) והוא ע״ד לשון הארמית אחרי דנה (דניאל ב׳ כ״ט), אחרי כל זאת אשר הכין (דה״ב ל״ה כ׳), ואחרי כל הבא עלינו (עזרא ט׳ י״ג). ובא, אחרי מתי עוד (ירמיה י״ג כ״ז), עד כמה, עד אימתי, נאך ווי לאנגע צייט, докол͡ѣ. ובבנוים, ובין זרעך אחריך (בראשית י״ז ז׳), ואחריך לא יקום כמוך (מ״א ג׳ י״ב), ומזה, ואחריהם בפיהם ירצו סלה (תהלים מ״ט י״ד), הדורות הבאים אחריהם. ג) ביחס המקום והגוף, הינטער, הינטער הער, посл͡ѣ, за. אחרי דרך מבוא השמש (דברים י״א ל׳), אחרי קרית יערים (שופטים י״ח י״ב), אחרי האפוד (ש״א כ״א י׳), אל תביט אחריך (בראשית י״ט י״ז). ההולכים אחרי העדרים (שם ל״ב כ׳), אחרי בני יעקב (שם ל״ה ה׳), האוד אחרי פלשתים (ש״א י״ד ל״ז), והביטו אחרי משה (שמות ל״ג ח׳), ובבנוים, ללכת אחרי (בראשית כ״ד ה׳), גם הוא אחרינו (שם ל״ב י״ט), ותצאן כל הנשים אחריה (שמות ט״ו כ׳). ובמובן המוסרי, לא תהיה אחרי רבים לרעות וגו׳ אחרי רבים להטות (שם כ״ג ב׳), אחרי ה׳ אלהיכם תלכו (דברים י״ג ה׳), ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם (במדבר ט״ו ל״ט), כי מלאו אחרי ה׳ (שם ל״ב י״ב), וזנו אחרי אלהיהם (שמות ל״ד ט״ז), ולא תסורו כי אחרי התהו וגו׳ (ש״א י״ב כ״א), שעורו, ולא תסורו מאחרי ה׳, כי אם תסורו תלכו אחרי התהו. ויעזרו אחרי אדניהו (מ״א א׳ ז׳), דבקה נפשי אחריך (תהלים ס״ג ט׳), פן תנקש אחריהם (דברים י״ב ל׳).

ובענין האחור במעלה, ואחרי אחיתפל יהוידע (דה״א כ״ז ל״ד), ובא, מוכיח אדם אחרי (משלי כ״ח כ״ג), לפי פרש״י טעמו כמו אחרי בסמיכות ונמשך אל חצי הפסוק השני, חן ימצא ממחליק לשון, מוכיח אדם אחרי זמן ימצא חן, ואפשר שיש חסרון מלה בפסוק, ובשלימותו היה ראוי להיות מוכיח לאדם אחרי כן חן ימצא, ונשמטה מלת כן שלא לחבר שתי מלות דומות, כן, חן. ומפני ההשמט נשתנה הצירה לפתח, וי״מ מלת אחרי כש״ת אדם מאחר ללכת בדרך הטובה, או סר מן הדרך הטובה.

ובמ״ם היחס, ביחוס אל המקום, כי אורב לו מאחרי העיר (יהושע ח׳ י״ד), מאחרי לחומה (נחמיה ד׳ ז׳), ואזניך תשמענה דבר מאחריך (ישעיה ל׳ כ״א), ותצא החנית מאחריו (ש״ב ב׳ כ״ג), מן הנוה מן אחרי הצאן (דה״א י״ז ז׳), ובענין ההתרחקות במובן המוסרי, לשוב היום מאחרי ה׳ (יהושע כ״ב ט״ז), ושב מאחריך (דברים כ״ג ט״ו), וביחוס אל הזמן, אשר יקומו מאחריכם (דברים כ״ט כ״א), ואשר יהיה מאחריו (קהלת י׳ י״ד), וישמע דוד מאחרי־כן (ש״ב ג׳ כ״ח), וינשא לעיני כל הגוים מאחרי־כן (דה״ב ל״ב כ״ג).

הערה. בהנחת המלה אַחַר, נראה שעיקרה שם בהוראת השם אָחוֹר, ומשקלה אַחַר, ברבוי אֲחָרִים, וכמו שהשם אחור בהוראתו הראשונה צד הגוף כנגד הפנים בא תמיד בלשון רבים כן בא גם השם אחר בל״ר להוראה זו, וכמו שנמצא בסמיכות

ע"ש ששינה מעשיו ודעותיו לרעה (חגיגה ט"ו א') שהיה זר מעשהו ועיין שם.

אַחֵר, שע"פ. חשים בני אַחֵר (דה"א ז' י"ב). ועיין בבאור הריו"ו.

אַחַר, עקרו שם, כעין השם אחור, ובהוראותיו, הצד שכנגד הפנים, במקום ובזמן, הינטערעס, שפּאֶטערעס, заднее, следующее. אבל בהוראתו הראשונה הזאת לא נמצא כי אם בל"ד ובסמיכות וגם זה על המעט (עיין אַחֲרֵי והערה). והתיחד להוראת תואר הפעל ומלת היחס. א) תאר הפעל. א) ביחס אל המקום, הינטער הער, הינטען, והנה איל אַחַר נאחז בסבך (בראשית כ"ב י"ג), וטעמו אחר המזבח, ולפי הפירוש המוסכם הוא ביחס הזמן, והנה איל, ואחר כך ראה שהוא נאחז, ובתרגום שמרוני, חד, וכאילו היה כתוב אֶחָד, וכן תרגמו השבעים. ב) ביחס אל הזמן, הערנאך, נאַכהער, דאנן, זאָ דאנן, послѣ, потомъ, тогда, וְאַחַר נפצו (בראשית י' י"ח), אַחַר תלך (שם כ"ד נ"ה), אַחַר ובנית ביתך (משלי כ"ד כ"ז), תבינו וְאַחַר נדבר (איוב י"ח ב'), קדמו שרים אַחַר נגנים (תהלים ס"ח כ"ו), וְאַחַר נדרים לבקר (משלי כ' כ"ה). ובענין תיכף אל הקודם, היער אויף, זאָ דאַנן, тогда, затѣмъ. וְאַחַר יצא אחיו (בראשית ל"ח ל'), וְאַחַר נגש יוסף (שם ל"ג ז'), וסעדו לבכם אַחַר תעברו (שם י"ח ה'). ב) מלת היחס, א) ביחס אל הזמן, נאַך, послѣ. ונסמך לשם (על משקל הנפרד), אַחַר המבול (בראשית ט' כ"ח), אַחַר שלוחיה (שמות י"ח ב'), וכמו כן נסמך אל פעל, אַחַר חלץ את האבנים (ויקרא י"ד מ"ג), אַחַר התגלחו (במדבר ו' י"ט), אַחַר שלח אתו (ירמיה מ' א'), אַחַר הכה את גדליה (שם מ"א ט"ז). ובתבור עם מלות אחרות, אַחַר כֵּן תבא (ש"א י' ה'), וְאַחַר כֵּן יבא הכהן (ויקרא י"ד ל"ו), אַחַר זה שלח סנחריב (דה"ב ל"ב ט'), אַחַר אשר הכתה העיר (יחזקאל מ' א'), ובדרך הספור יאמר, ויהי אַחַר הדברים האלה (בראשית כ"ב א', ל"ט ז', מ' א', מלכים א' י"ז י"ז, כ"א א'). ובא גם, אַחַר הדבר הזה (מ"א י"ג ל"ג). ב) ביחס אל המקום והגוף, הינטער, הינטער הער, за, изъ-за. בשער אַחַר הרצים (מ"ב י"א ו'), ויבא אַחַר איש ישראל (במדבר כ"ה ח'), אַחַר המלך (מ"ב כ"ה ה'). ובכלי, הנצב אַחַר הלהב (שופטים ג' כ"ב). ובמובן המוסרי ההולכים וגו' אַחַר מחשבותיהם (ישעיה ס"ה ב'), וְאַחַר עיני הלך לבי (איוב ל"א ז'). ובחבור עם מ"ם, מן הנוה מֵאַחַר הצאן (ש"ב ז' ח'), מֵאַחַר עלות הביאו (תהלים ע"ח ע"א), ונסוג מֵאַחַר אלהינו (ישעיה נ"ט י"ג). ובא, וינהג את הצאן אַחַר המדבר (שמות ג' א'), ענינו לצד המדבר נאך דער טריפט הין, по направленію. ויב"ע תרגם, דאחורי מדברא. וטעמו לצד סוף המדבר או לפאת מערבו, ולפי תרגומו זה, באה המלה אחר פה בהוראתה הראשונה. ומזה במשנה: כלאחר ידו (שבת י' ג'), ועל המעט שבא. ג) במובן מפני, בשביל, אַחַר כבוד שלחני אל הגוים וגו' (זכריה ב' י"ב), כמו בשביל הכבוד (כבוד המקום או כבוד ישראל) אום דער עהרע ווענגן, за, ради. (ועיין כבוד), וְאַחַר אם אינכם שמעים אלי (יחזקאל כ' ל"ט), מפני, מאשר, (ועיין אחרי). ובא ד) וְאַחַר עורי נקפו זאת (איוב י"ט כ"ו), תרגומו: בתר דאתפח משכי תהי דא, וכונתו לאמר, אחרי אשר עורי נקפה יהיה הדבר הזה האמור אח"כ ומבשרי אחזה אלוה, ולדעת המבאריים האחרונים טעמו וְאַחַר עֹרִי, בעת שעורי כבר הופשט ממני, שהנני בלי עור שכבר נקפוהו היסורים, וּמִבְּשָׂרִי, לעת שהוסר והופשט גם בשרי מעלי, או אז אחזה אלוה. ולפירושם בא הכנוי זאת אל העור במובן כנוי סתמי, והראוי זה, לפי שמינו זכר. ה) כמו מלבד, חוץ, אויסער, кромѣ. אַחַר כסף שקלים (נחמיה ה' ט"ו).

אַחֲרֵי, א) שם בלשון רבים. ולא נמצא כי אם בסמיכות וגם זה על המעט, הצד האחור, הינטער טהייל, задъ, задняя часть. בְּאַחֲרֵי החנית (ש"ב ב' כ"ג), אשר על אַחֲרֶיהָ (יחזקאל מ"א ט"ו), אחורי הגזרה ותרגומו דלאחורהא, ריקקייטע, והתיחד בלשון לשמש בהוראת תאר הפעל, ומלת היחס. א) ביחס אל הזמן, נאכהער, זא דאנן, אַחֲרֵי כאשר יצאו הרדפים. послѣ, такъ

השיב אָחוֹר ימינו מפני אויב (איכה ב' ג'), משך ימינו לאחוריו, מאן להלחם באויבו, נאנחה ותשב אָחוֹר (שם א' ח'), מבוישת ומחרפה, וכמ"ש יבשו ויסגו אָחוֹר (תהלים קכ"ט ה'), וכזה, משיב חכמים אָחוֹר (ישעיה מ"ד כ"ה) מכיש חכמתם, והם מוכרחים לעזוב מקומם ולשוב אחור, צוריקק טרעטען לאסטען, поворотъ назадъ. ויך צריו אָחוֹר (תהלים ע"ח ס"ו), הכה צריו מכת רבה עד שהוכרחו לשוב אחור, ובמובן המוסרי, נזרו אָחוֹר (ישעיה א' ד'), אָחוֹר לא נסתוגתי (שם נ' ה'), אָחוֹר תלכי (ירמיה ט"ו ו'), וע"ד המליצה, לא נסוג אָחוֹר לבנו (תהלים מ"ד י"ט), והוסג אָחוֹר משפט (ישעיה נ"ט י"ד), וביחס הלמ"ד, הירדן יסב לְאָחוֹר (תהלים קי"ד ג'), ובמובן המוסרי, ויהיו לְאָחוֹר ולא לפנים (ירמיה ז' כ"ד), וביחוס הזמן ה) יורה על הזמן העתיד לבוא וביחוד לזמן רחוק, שפּעטערע, שפעטערע צייט, позднѣйшее время. צוקונפט, будущее. ובא ביחס הלמ"ד, תגידו האותיות לְאָחוֹר (ישעיה מ"א כ"ג), האותיות שתבאנה באחרית הימים, יקשיב וישמע לְאָחוֹר (שם מ"ב כ"ג), מה שיבוא לאחרית הימים, וזה כנגד מה שהזמן העבר מתואר בלשון לְפָנִים, מִקֶּדֶם, לפנים הארץ יסדת (תהלים ק"ב כ"ו). ובא, וחכם בְּאָחוֹר ישבחנה (משלי כ"ט י"א), י"מ בשביל הסוף העתיד לבוא יכבוש רוחו וישבת תשוקתו. וי"מ כמו לאחור, ישבת רוחו וישיבנה לאחור, צוריקק דראַנגען, оттѣснять. ובלשון חכמים נוח מזה פעל: גמל בְּאוֹחֵר בין הגמלים (ב"ב צ"ג א', סנהדרין ל"ו ע"ב), לדעת רש"י הוא כנוי להגוזות הגמל לפי שהם משמשים אחור כנגר אחור.

אַחֹרַנִּית, תאה"פ. ע"מ קַדְרַנִּית, פניה לצד האחור ריקקווערטס, ריקלינגס, назадъ, задомъ. וילכו אֲחֹרַנִּית (בראשית ט' כ"ג), ופניהם אֲחֹרַנִּית (שם). ובמובן המוסרי, ואתה הסבות את לבם אֲחֹרַנִּית (מ"א י"ח ל"ז), ע"ד לא נסוג אָחוֹר לבנו (תהלים מ"ד י"ט).

אַחֵר, ולנקבה אַחֶרֶת. וברבוי, אֲחֵרִים פ"א אֲחֵרִין (איוב ל"א י"ד), אֲחֵרוֹת. ש"ת, א) איש זולת המדבר וזולת מי שמדברים עמו, או על אודותיו, כאילו המדבר ומי שמדברים עמו הוא נמצא עומד לפנים, והזולת מאחוריו, דער היני־טערע, אנדערע, заднiй, другой. לאיש אַחֵר (בראשית כ"ט י"ט), זרע אַחֵר (שם ד' כ"ה), דור אַחֵר (שופטים ב' י'), ביום אַחֵר (ש"ב י"ח כ'). כי בן אשה אַחֶרֶת אתה (שופטים י"א ב'), בשנה הָאַחֶרֶת (בראשית י"ז כ"א), לא יהיה לך אלהים אֲחֵרִים על פני (שמות כ' ג'), ועזבו לַאֲחֵרִים חילם (תהלים מ"ט י"א), אבנים אֲחֵרוֹת (ויקרא י"ד מ"ב). ובא במובן, שהזולת נוסף על מי שמדברים אודותיו, יסף ה' לי בן אַחֵר (בראשית ל' כ"ד), אם אַחֶרֶת יקח לו (שמות כ"א י"ד), שבע שנים אֲחֵרוֹת (בראשית כ"ט כ"ז). ובענין, משונה מן הקודם במובן המוסרי, ונהפכת לאיש אַחֵר (ש"א י' ו'), другой, иной. ויהפך לו אלהים לב אַחֵר (שם שם ט'), עקב היתה רוח אַחֶרֶת עמו (במדבר י"ד כ"ד). ב) בהוראת זר ונכרי, פרעמד, чужой. לא תשתחוה לאל אַחֵר (שמות ל"ד י"ד), על דרך שנאמר: לא יהיה בך אל זר (תהלים פ"א י'). ובמובן זה נאמר במקרא על הרוב, אלהים אֲחֵרִים, בניך ובנתיך נתנים לעם אַחֵר (דברים כ"ח ל"ב), ע"ד שנאמר, לעם נכרי לא ימשל למכרה (שמות כ"א ח'), ובלשון אַחֶרֶת (ישעיה כ"ח י"א), לשון נכריה בלתי מובנת, אונ־פערשטענדליך, непонятный. וישליכם אל ארץ אַחֶרֶת (דברים כ"ט כ"ז). ובזולת המתואר, וְאַחֵר ישב (ישעיה ס"ה כ"ב), תטחן לְאַחֵר אשתי (איוב ל"א י'), וכבודי לְאַחֵר לא אתן (ישעיה מ"ב ח'), אַחֵר מהרו (תהלים ט"ז ד'), עיין מהר, ובענין ג) ימים הבאים לאחר זמן וביחוד לזמן רחוק, שפּעטער, שפעטערע צייט, позднѣйшее, дальнее, время. בדור אַחֵר (שם ק"ט י"ג), ובניהם לדור אַחֵר (יואל א' ג'). ובא בחבור לשמות עצמים פרטים, עילם אַחֵר (עזרא ב' ל"א), נבו אַחֵר (נחמיה ז' ל"ג), ועיין נבי, עילם. ובגמרא נקרא אלישע בן אבויה בשם אַחֵר, כנוי לגנאי

ולא ימנע; וכמו כן יורה שהייה ועשיית דבר במתינות, צֶעגֶערן, медлить. ולא אֵחַר הנער לעשות הדבר (בראשית ל״ד י״ט), אלהי אל תְּאַחַר (תהלים מ׳ י״ח), כענין שנאמר מקודם, לעזרתי חושה (שם שם י״ד) וכמפורש במקום אחר, חושה לי וגו׳ אל תְּאַחַר (שם ע׳ו ו׳). ומזה: ב) המשכה והארכת הפעולה בהתמדתה, בין שפּעטען מהן, הינאויס־שיעבען, продолжать. מְאַחֲרֵי בנשף יין ידליקם (ישעיה ה׳ י״א), מאחרים לשבת בנשף והפוכו משכימי בבקר, שוא לכם משכימי קום מְאַחֲרֵי שבת (תהלים קכ״ז ב׳), לַמְאַחֲרִים על היין (משלי כ״ג ל׳). ג) פּעל יוצא, עכבה, יעמאנדען צוריקהאלטען, задержать. אל תְּאַחֲרוּ אתי (בראשית כ״ד נ״ו). ובמשנה, פרוזבל המוקדם כשר וְהַמְאוּחָר פסול (שביעית י׳ ח׳), שנעשה אחר הזמן המוגבל. ואמרו: יש רבית מוקדמת ויש רבית מְאוּחֶרֶת (ב״מ ה׳ י׳), נאכטרעגליכער וואוכער, מוקדם שהוא מְאוּחָר בענין, מוקדם שהוא מְאוּחָר בפרשיות (ל״ב מדות דר׳ אליעזר ברי׳ הגלילי). אין מוקדם וּמְאוּחָר בתורה (מדרש קהלת א׳ י״ג), ענינו שאין משגיחים על סדר הדברים הנאמרים במקרא ואין דנים ממנו על קדימתם ואחורם, לפי שפעמים באו הדברים שלא כסדרם, ובמחקר ד) מן הַמְאוּחָר אל הקודם, דרך הברור העולה מן הנסיון אל הלמוד, מן המסובב אל הסבה מן המוחשים אל הציורים המופשטים, אַפּאָסְטֶרִיאָרִי, á postriori. והפוכו, מן הקודם אל הַמְאוּחָר, מן הלמוד אל הנסיון וכו׳, אַפְּרִיאָרִי, a priori. וכן השתמשו בבנין התפעל ואמרו מן הקודם אל׳ הַמִּתְאַחֵר. ולדעת קצת בא במקרא גם בבנין הפעיל, וַיּוֹחֶר מן המועד (ש״ב כ׳ ה׳). וזה ע״ד המשקל הארמי, ולפי המסורה לא בא הפעל אחר כי אם בבנין פיעל לבד, ומנו גם את וָאֵחַר עד עתה (בראשית ל״ב ה׳). בין הפיעלים וכוונת המסורה שבא תמורת וָאֵאַחֵר.

הפעל אָחַר נגזר מן השם אָחוֹר, בהוראת צד הגוף כנגד הפנים (עיין אחור), ובא לענין הוית דבר באחור של הזמן הראוי, כאמור לעיל, ובעיקר הוראתו זאת מונת הבדלו מן נרדפיו, בוש, התמהמה, (עיי״ש).

2) אַחוּר, ארמית שׁם, האם ויימן, же-даніе. אשר חרפו עקבות משיחך, ת״י, אחור רושמת תלי משיחך (תהלים פ״ט נ״ב), ומזה בדברי בעלי אסופות אִחוּר בענין עכוב.

אָחוֹר, ש״ז. א) צד הגוף כנגד הפנים, דיא ריקקזייטע, קעהרזייטע, задняя сторона. ובמובן זה בא בלשון רבים ע״ד השם פנים, וכל אֲחֹרֵיהֶם ביתה (מ״א ז׳ כ״ה), על אֲחֹרֵי המשכן (שמות כ״ו י״ב), ותאמר ע״ד ההשאלה בהש״י, וראית את אֲחֹרָי ופני לא יראו (שם ל״ג כ״ג), ובמשנה, בכלים, ברבוי זוגי, אֲחוֹרַיִם ותוך (חגיגה ג׳ א׳), כל שאין לו תוך בכלי חרס אין לו אחורים (כלים ב׳ ג׳), כלי שנטמאו אחוריו (שם כ״ה ו׳). ומזה, ב) בלשון יחיד, צד המערב בעולם, דער וועסטען, западъ. שהוא כנגד המזרח הנקרא פנים, קדם, לפי שפני האדם נערכות אל מקום זריחת השמש, ואחוריו אל המערב, ועל שם המצב הזה נקרא צד הדרום יָמִין והצפון שמאל, הן קדם אהלך ואיננו וְאָחוֹר ולא אבין לו (איוב כ״ג ח׳), ארם מקדם ופלשתים מֵאָחוֹר (ישעיה ט׳ י״א). ומזה: ג) בהוראת תואר הפעל, לתאר המצב שכנגד הפנים. פאן הינטען, ריקקווערץ, съ зади, съ тылу. כי היתה פני המלחמה אליו פנים וְאָחוֹר (דה״א י״ט י׳), ובחבור עם יחס המ״ם, מפנים וּמֵאָחוֹר (ש״ב י״ד ט׳), ובא גם במובן שם ביחס הפעול אָחוֹר וקדם צרתני (תהלים קל״ט ה׳), והיא כתובה פנים וְאָחוֹר (יחזקאל ב׳ י׳), ונקשר עם פעלים שונים למובנים שונים, וכשלו אָחוֹר ונשברו (ישעיה כ״ח י״ג), ויפל רוכבו אָחוֹר (בראשית מ״ט י״ז), לצד האחור, ריקקלינגס, назадъ, вспять. לא נשוג אָחוֹר (ש״ב א׳ כ״ב), חתים נסוגים אָחוֹר (ירמיה מ״ו ה׳), צוריקק וויכען, пятиться. בשוב אויבי אָחוֹר (תהלים ט׳ ד׳), כמו הפך ישראל ערף לפני אויביו (יהושע ז׳ ח׳), תשיבנו אָחוֹר מני צר (תהלים מ״ד י״א),

אֲחַזְיָה, אֲחַזְיָהוּ, שע"פ. א) בן אחאב מלך ישראל, מלך שנתים וימת בנפלו מן השבכה (מ"א כ"ב נ"ב). ב) בן יהורם מלך יהודה, בן עשרים ושתים היה במלכו ושנה אחת מלך (מ"ב ח' כ"ו), ויהוא בן יהושפט המיתו (שם ט' כ"ז), תקרא גם בהפוך האותיות, יְהוֹאָחָז (דה"ב כ"א י"ז), וכמו כן גם עֲזַרְיָהוּ (שם כ"ב ו'), לפי שמושג אחזיה קרוב למושג עזר ותמיכה (עיין אחז). והנה בדה"ב (כ"ב ב') נאמר שמלך בן ארבעים ושתים, והעיקר כמו שנאמר במלכים שהרי באביו נאמר שמת בן ארבעים (ועיין בבאור הרי"ו).

אַחְלָב, עיין חלב.

אַחֲלַי, אַחֲלֵי, לדעת המבארים האחרונים היא מלת הקריאה לבקשה ויחול, כמו מי יתן, אָ דאַסס דאָך, ווען דאָך נור, o, если бы. אַחֲלֵי אדני לפני הנביא (מ"ב ה' ג'), מי יתן ויעמד אדני לפני הנביא, אַחֲלַי יכנו דרכי (תהלים קי"ט ה'), (ולא נמצא יותר במקרא). והיא מורכבת מן אַח ומן לוּ הלואי, ולדעת הראשונים הוא שם ע"ם אַחַל ביחיד, והרבוי אֲחָלִים ובסמיכות אַחֲלַי (ע"ד אַשְׁרֵי מן אֶשֶׁר אֲשָׁרִים), וענינו בקשה יחול ותקוה, וואנש, האָפפנונג, жс- ланіе, упованіе. וטעם, אַחֲלֵי אדני, בקשות אדני ותחנוניו יהיו לפני הנביא. אַחֲלַי יכנו דרכי, בקשותי ותקותי הן שיכנו דרכי, והיו"ד היא יו"ד הבנוי לרבים ויסודו חל חלה. (עיין שם), ורש"י בפירושו בתהלים גוזר ממנו שם אַחֲלָיוֹת. ומזה כנראה בפיוט, יושר הורי זכה לְהַאֲחִיל (רשות לקרובות א' דר"ה) שתקובל בקשתי בזכות יושר הורי שתזכור, והרורה פירשו מענין מחילה.

אַחִילוּ, עיין חלה.

אַחְלָמָה, עיין חלם.

אַחְמְתָא, שע"פ. בירת ארץ מדי לפנים וכמפורש, והשתכח בְּאַחְמְתָא בבירתא די במדי מדינתא (עזרא ו' ב'), ובלשון יונית אגבאתאנא או עקבאתנא,

בחלוף המ"ם בבי"ת, ובימים שאחרי כ נקראת הַמָּדָן.

2) אח"ס, בגמרא, מן ממיני סדור צרופי אותיות הא"ב לענין דרשות הגימטריאות, הא"ב נחלק לשלשה סדרים, שנים של שבע שבע אותיות והשלישי של שמונה, הסדר הראשון מן א' עד חי"ת. הסדר השני מן חי"ת עד סמ"ך, השלישי מן סמ"ך עד ת"ו ועד בכלל. ובכל צירוף שלש אותיות מן הסדרים אח"ס, בט"ע, גי"ף, דכ"ץ, הל"ק, ומ"ר זנ"ש, וכל שלש אותיות הצרופים מתחלפות זו בזו.

אֲחַסְבַּי, שע"פ. אֲחַסְבַּי בן המעכתי (ש"ב כ"ג ל"ד), אבי אליפלט אחד מגבורי דוד, ובדה"א (י"א ל"ה) נאמר במקומו אור (אליפל בן אור), ועיין חסב.

אָחַר, פע"ו. עקר הוראתו, עשיית פעולה מה, אחרי הזמן הראוי לה, או אחרי אשר נעשית פעולה אחרת מקודם לה, הינטער הער טהון, שפעטער טהון, הינטער בלייבען, оставаться позади. ומזה עכוב והתמהמה, צוריק בלייבען, צאָגען, זיימען, замедливаться. הקל, וָאֵחַר עד עתה (בראשית ל"ב ה'), זיך אויפהאלטען, задерживаться. ע"ם אֹהֵב (משלי ח' י"ז), וַיּוֹחֶר מן המועד (ש"ב כ' ה'), תחת וַיְאַחֵר והוי"ו במקום אל"ף יוד פער- שפעטען, опаздывать. ולדעת י"ם הוא מן ההפעיל, ולא נמצא יותר בבנין זה במקרא (עיין בסמוך), ורוב שמושו הוא בבנין:

פיעל, א) עומד, התעכבות ביותר מדי, עד אחר הזמן הראוי, צוריקק בלייבען זיימען, оставаться позади, мѣшкать. אֵחֲרוּ פעמי מרכבותיו (שופטים ה' כ"ח), תמורת אֵחֲרוּ, ומצטרף לפעל אחר בדרך המקור, לא תְאַחֵר לשלמו (דברים כ"ג כ"ב), לא יְאַחֵר לשנאו (שם ז' י"ד), נמשך אל סוף המאמר, אל פניו ישלם לו, ותשועתי לא תְאַחֵר (ישעיה מ"ו י"ג), פערשפעטען, опаздывать. והקודם לא הרחק. כי בא יבא לא יְאַחֵר (חבקוק ב' ג'), ולדעת הריק"ם טעמו לא יחשך

במצודה רעה (קהלת ט' י"ב) געפאנגען ווערדען, быть пойману, словлену. ב) אחיזת ישוב במקום והתנחל נחלה, כי בהשגת קנין נחלה הקונה כאילו נתפש ונדבק במקומו, זיך אין בעזיטץ זעטצען водворяться, прикрѣпляться. ולהבדיל בין הוראה זו לבין ההוראה הראשונה באה נו"ן הנפעל בחולם וְנֹאחֲזוּ בתוככם (במדבר ל"ב ל'). וסחרוה וְהֵאָחֲזוּ בה (בראשית ל"ד י'), וַיֵּאָחֲזוּ בה (שם מ"ז כ"ז). והרי זה במובן הוראת פעל יוצא. ותרגומו, וְאַחְסִינוּ (עיין חסן). ובמשנה באחיזת האש, עד שֶׁתֵּאָחֵז האור ברובה (שבת א' י"ג), ויש מנקדים שֶׁתֶּאֱחוֹז והוא מן הקל. ובהשאלה, לַמֵּד לשונך לאמר איני יודע שמא תתבדה וְתֵאָחֵז (ברכות ד' ע"א).

הפיעל, פעם אחת במקרא, בענין צפוי, חפוי, צודעקקען, איינפאססען, покрывать, обрамлять, או במובן סגירה פערשליעססען, замыкать, מְאַחֵז פני כסה (איוב כ"ו ט'), מצפה ומכסה כסאו בעבים או סוגר בעדו. ויתכן שענינו חוזק, (ועיין כסה).

ההפעל. פעם אחת במקרא, היות מחובר מודבק ומהודק היטב, וכבש בזהב לכסא מָאֳחָזִים (דה"ב ט' י"ח), פעסט אנגעשלאססען זיין, быть придѣлану. ובמשנה בהפעיל, ומַאֲחִיזִין את האור במדורות בית המוקד (שבת א' י"א), אנשירען ובמדרש גם בבנין:

ההתפעל, שֶׁנִּתְאַחֲזוּ זה אל זה (תנחומא בראשית ט'), התאבקות והתגוששות, זיך געגענזייטיג ערגרייפען, רינגען, охватываться, бороться. ובדברי בעלי אסופות, במובן התחברות מהודקת ואמרו, וענין הִתְאַחֲזָם והתלכדותם (עקידת יצחק א'), זיך שליעססען, смыкаться.

אֲחֻזָּה, ש"נ. א) נחלה, ישוב מקום שנאחזים בו. ועם זה כל קנין וסגולה, בעזיטץ, איינענטהום, владеніе, собственность. ויתן להם אֲחֻזָּה (בראשית מ"ז י"א), נתן לכם לַאֲחֻזָּה (ויקרא י"ד ל"ד) מתיחס לנחלת קרקע. ובקנין עבדים, לרשת אֲחֻזָּה (שם כ"ה מ"ו), ובסמיכות וכנוי מתיחס אל הקונה, אֲחֻזַּת אבותיו (שם שם מ"א), איש אל אֲחֻזָּתוֹ (שם שם י'), וכן נסמך אל ענין האחוזה, אֲחֻזַּת־קבר (בראשית כ"ג ד') קנין קבר, אֲחֻזַּת הארץ (ויקרא כ"ה כ"ד), קנין הקרקע, ואל פני אֲחֻזַּת העיר (יחזקאל מ"ה ז'), הקרקע השייך אל כלל העיר, אֲחֻזַּת עולם (בראש' מ"ח ד'), ונקראת א"י עד המליצה ארץ אֲחֻזַּת ה' (יהושע כ"ב י"ט), ובסמיכות לשם נחלה, תתן להם אֲחֻזַּת נחלה (במדבר כ"ז ז'), ולהפך, מנחלת אֲחֻזָּתָם (שם ל"ה ב'), ובא אני אֲחֻזָּתָם (יחזקאל מ"ד כ"ח), עד שנאמר, אלהי ישראל הוא נחלתם (יהושע י"ג ל"ג), ובא. ב) וַאֲחֻזַּת מרעהו (בראשית כ"ו כ"ו), א"ת וסיעת רחמוהי, וענינו חברת חברים, געפאָלגע, געזעללשאפט, общество. וזה כדעת ר' נחמיה במדרש, ולדעת ר' יהודה הוא שמו שם עצם פרטי אחוזת (ב"ר ס"ד). וכן הוא לפי המסורה (ועיין באור נתיבת השלום, ועיין מֵרֵעַ בשרש רעה).

2) אֲחִיזָה, במשנה, ש"נ. א) תפישה, האלטען, держать. כל כלי הכלים שיש להם בֵּית־אֲחִיזָה (שבת י"ז ח'), האנדהאבע, ручка. אזן שאוחזים בה את הכלי. ב) אֲחִיזַת־עינים (סנהדרין ס"ז ע"ב), התחבולות המכשפים להראות דברים שאינם במציאות, במה שהם מבלבלים את עין הרואה, (עיין אחז) פערבלענדונג, שווארצקינסטלעריי, ослѣпленіе, чернокнижіе.

אָחָז, שע"פ. א) מבני יהונתן בן שאול (דה"א ח' ל"ה). ב) אחז בן יותם מלך יהודה (מ"ב ט"ז ל"ה), אבי חזקיהו מלך יהודה (שם י"ח א'), בן עשרים היה במלכו ושש עשרה שנה מלך ובימיו היו הנביאים ישעיה מיכה הושע. וטעם השם מענין חזוק וסעד, פעסטע שטיצע, подмога, крѣпкая опора. וכטעם שם בנו חזקיהו.

אַחְזַי, שע"פ. בן משלמות, מן הכהנים, ראשים לאבות אשר קבעו דירתם בירושלים בימי נחמיה (נחמיה י"א י"ג), ובדה"א נאמר תחתיו יַחְזֵרָה (ט' י"ב), עיין במקומו.

הבנין, וְאָחַז בה וַתֹּאחֶז בה (רות ג׳ ט״ו), וַתֹּחֶז יד ימין יואב בזקן עמשא (ש״ב כ׳ ט׳). כל אלה תפישה בדבר שאינו משמט את עצמו, ועד המליצה, לֶאֱחֹז בכנפות הארץ (איוב ל״ח י״ג), ובמובן המוסרי, וְתֹאחֵז במשפט ידי (דברים ל״ב מ״א), להנקם מאויבי. ומזה בפיוט ובמובן אחר, הָאוֹחֵז ביד מדת משפט, אחיזה תמידית, האַלטען, держать. ובנוטה לסעוד ולתמוך, אָחַזְתָּ ביד ימיני (תהלים ע״ג כ״ג), וביחס הפעול, וְתֹאחֲזֵנִי ימינך (שם קל״ט י״ד), ועיין בתמוך. ב) דבקות בדבר והתחזקה בו במובן המוסרי, אַן עטוואס פעסט האַלטען פעסט האַלטען, придерживаться, слѣдовать. באשרו אָחֲזָה רגלי (איוב כ״ג י״א), וְיֹאחֵז צדיק דרכו (שם י״ז ט׳), טוב אשר תֶּאֱחֹז בזה (קהלת ז׳ י״ח), והכפל, וגם מזה אל תנח את ידך, וְלֶאֱחֹז בסכלות (שם ב׳ ג׳). ובמשנה במובן זה, אָחַז קולו של רבן גמליאל (חלה ד׳ ד׳). ג) תפישת נשק במכון היות ערוך למלחמה אֹחֵז רמח וצנה (דה״ב כ״ה ה׳). ומזה בבינוני פעול, אֲחֻזֵי חרב (שה״ש ג׳ ח׳) כאילו החרב אוחזתם. וזה עד, תגור חדשה (ש״ב כ״א ט״ז). ד) תפישה בכח בעל כרחו של הנתפש המבקש להשמיט את עצמו, לכידה, ערגרייפען, פאנגען, פאַססען, поймать, схватить, изловить. ויקשרו הרוב ביחס הפעול, בֶּאֱחֹז אותו פלשתים (תהלים נ״ו א׳), אֶחֱזוּ לנו שועלים (שה״ש ב׳ ט״ו), וְיֹאחֵז טרף (ישעיה ה׳ כ״ט), וביחס הבינ״ת יֹאחֵז בעקב פח (איוב י״ח ט׳). ובבינוני פעול, וכצפרים הָאֲחֻזוֹת בפח (קהלת ט׳ י״ב). ועד ההשאלה, כי אֲחָזַנִי השבץ (ש״ב א׳ ט׳), חיל אָחַז ישבי פלשת (שמות ט״ו י״ד), צירים אֲחָזוּנִי (ישעיה כ״א ג׳), יֹאחֲזוּנִי ימי עני (איוב ל׳ ט״ז), החולי או הצרה הם הפועלים, ויתכן שבמובן זה נאמר, וְתֹאחֲזֵנִי ימינך (תהלים קל״ט י׳), מוסב על האמור, אנה מפניך אברח; ולהפך, וקדמונים אָחֲזוּ שַׂעַר (איוב י״ח כ׳), וְאֹחֲזוּ בשרי פלצות (שם כ״א ו׳), הגוף הוא הפועל. ובמשנה, מי שאחזו קורדייקוס (גיטין ז׳ א׳), אחיזות הדם (חולין נ״ח). ה) תפישה בגורל כפי ההזדמן, הערויס לאָססען,

הערויסנעהמען, вынимать. לא נמצא כי אם בבינוני פעול, אחד אָחֻז מן החמשים (במדבר ל״א ל׳), בענין שם תואר אל הנתפש, אָחֻז לאלעזר אָחֻז לאיתמר (דה״א כ״ד ו׳), והוא דומה בזה אל הפעל לכד, והיה השבט אשר ילכדנו ה׳ (יהושע ז׳ י״ד), והיה הנלכד (שם שם ט״ו) ותרגומו דְיִתְאַחַד, ואולי יתכן שמזה בפעל יתצא, אשרי שֶׁיֹּאחֵז ונפץ את עולליך (תהלים קל״ז ט׳), שיתפרש וילכוד בגורל מספר העוללים הלקוחים למות, ע״ד שנאמר וימדד שני חבלים וגו׳ (ש״ב ח׳ ב׳). ובמשנה לתפישת האש, כופין קערה על הנר שלא תֶּאֱחֹז בקורה (שבת מ״ז ז׳), שֶׁאָחַז בהן את האור (שם שם ח׳). ו) קשור והדוק, בעפעסטיגען, прикрѣпить. אָחוּז בחבלי בוץ (אסתר א׳ ו׳). ומזה במלאכת הבנין, הכנס דבר בדבר להיות קשור ומהודק בו, איינפיגען, אינאיינאנדער צאפפען, врубить. לבלתי אֲחֹז בקירות הבית (מ״א ו׳ ו׳), ע״ד שמוש הפעל אכל (עי״ש). ולא יהיו אֲחוּזִים בקיר הבית (יחזקאל מ״א ו׳), ומזה צפוי מהודק, בעלעגען, обшивать. וַיֶּאֱחֹז את הבית בעצי ארזים (מ״א ו׳ י׳). ז) סגירה, פערשליססען, פערריגלען, затворить. יגיפו הדלתות וֶאֱחֹזוּ (נחמיה ז׳ ג׳), שוה ללשון ארמית והוא סגור (יחזקאל מ״ד א׳) תיב״ע והוא אחיד, וזה אם מפני שהסגירה מהדקת הדלת בפתח הדוק יפה, או ע״ש הכנסת הבריח בחורו, ויתכן שמזה, אָחַזְתָּ שמרות עיני (תהלים ע״ז ה׳), סגרת וכתרגומו אַחַדְתָּא, ואולי מזה במשנה: האוחז את העינים (סנהדרין ז׳ י״א) מבלבל את העינים וכאילו הן סגורות, בלענדען, ослѣплять. ובמדרש, למה נקרא שמו אָחָז, שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות (ויקרא רבה י״א), ובענין אחר, אוחזו עליהם את המים (תנד״א ז׳), ע״ד שמוש הפעל לכד במקרא, וילכדו את המים (שופטים ז׳ כ״ד).

הנפעל, א) בהוראות הקל, היות נתפש פעסטגעהאלטען ווערדען, быть задержану. בקשור הבנין, נֶאֱחַז בסבך בקרניו (בראשית כ״ב י״ג), ובמובן לכידה, כדגים שֶׁנֶּאֱחָזִים

אָחַד, פע״ו. הקל, ענינו התחברות עם הזולת במקום אחד, יד׳ פעראייניגען соединяться. ומזה לדעת ר׳ משה הכהן והרד״ק, בקהלם אל־תֵּחַד כבודי (בראשית מט ו׳), לא תֵחַד אתם בקבורה (ישעיה י״ד כ׳). ע״מ אָהַב (משלי ח׳ י״ז). תֵּשֶׁם (בראשית מ״ז י״ט) והצירה להמשיך את היוד שבאה במקום האל״ף, ולדעת רש״י והראב״ע, שרשם יחד (עיין שם). ומזה בפיום, באו כאחד אֲחוּדִים (קרובות א׳ שבועות). אגודים אֲחוּדִים תוך וסוף וראש (שיר היחוד), וכן גזרו ממנו גם בנין:

פיעל: אִחַדְתָּ יום זה בשנה (שחרית י״כ), עשית אותו יום אחד מצוין, ומסוים מכל ימי השנה, הערפארהעבען, отличать. ויתבן שענינו כונה ויחוד ההזמנה, קרוב למה שהשתמשו בו חכמים בשרש יחד (עיי״ש), בעשטימטען, назначать. ועל הרוב יבוא בהוראת חבור לאחדים פעראייניגען, соединять. ומזה במובן המוסרי, לְאַחֵד את הלבבות. ובמקרא נמצא פעם אחת בבנין:

התפעל: הִתְאַחֲדִי היםני השימי השמילי (יחזקאל כ״א כ״א), לפרש״י ענינו פניה אל מקום אחד ומדבר אל החרב ואומר פני לך אל מקום אחד אל הימין, או השימי פניך אל השמאל. וי״מ כנוס וקבוץ הדיעות לכונה והסכמה אחת, יד׳ עמשליעססען, рѣшаться. או קבוץ הכחות למעשה אחד, יד׳ זאממעלן, собираться. וי״ת אִשְׁתַּלִּיפִי, צאי מתערך. דומה שפירשו בהוראת שרש אחד בארמית, אחז בעברית, בענין אחיזת חרב ושליפתה למלחמה (עיין אחז), והמחברים השתמשו בו למושג הכנוס והקבוץ למקום אחד לדיעה אחת, התחברות, יד׳ פעראייניגען, ואמרו הִתְאַחֵד בו.

יסוד המלה הוא חד, וכמו שהיא בארמית (עיין חדא) ופעם אחת בא גם במקרא על המשקל הארמי, ודבר חַד את אָחַד (יחזקאל ל״ג ל׳), ולדעת י״מ בא גם בנפילת הדלי״ת: ועשה אַחַת מאחד מאלה (שם י״ח י׳), והנראה שזה הוא מלת הקריאה (עיין אח ג).

אָחוּ, שם. (שרשו אחה ע״מ שָׂחוּ מן שחה), עשב הגדל באגם, קנה, והוא מאכל בהמות, גראָז, ריעטגראז, בינזע, камышъ, ותרעינה בָּאָחוּ (בראשית מ״א ב׳), ות״א באחוא, והוא עשבי הקנה על שפת היאור, ותרגום יונתן בן עזיאל גומיא, ישגא אָחוּ בלי מים (איוב ח׳ י״א), ותרגומו, עדקא, והקודם היגאה גמא, וכן שמו בלשון נפתית פי אחו. ונגזר השם אָחוּ כנראה מן אחה, שענינו חבור, לפי שהצמח הזה מתחבר מתקפל ומתערה בגדולו, ושעל כן נקרא גם במקום אחר עָרוֹת, עָרוֹת על יאור (ישעיה י״ט ז׳). וגם השם עדקא בארמית יש במשמעו חבל המקופל השרוך שכורכים בו, ובגמרא נקרא אחוונא: הב אחוונא לתורא (ירושלמי ברכות ו׳ א׳). וכן נקרא גם שם מין ערבה (שבת כ׳ ע״א). ופעם אחת בא במקרא ברבוי: כי הוא בין אַחִים יפריא (הושע י״ג ט״ו), בין קנה וסוף הגדלים על מים רבים, והראוי אָחוּים. וי״מ מלשון אחים ממש, ברידער.

אֵחוּד, שֵׁם. מבני בנימין (דה״א ח׳ ו׳), ואולי הוא שנקרא בתורה אֵחִי (בראשית מ״ו כ״א).

אָחַז, פ״י. (העתיד יֶאֱחֹז ע״מ יֶאֱהַב, ועל הרוב יֹאחֵז, כדרך רוב נחי פ״א, יֹאכַד, ובא גם וַתֹּחֵז (ש״ב כ׳ ט׳). הצווי אֱחֹז כמו אֱהַב, וגם אֶחֱזוּ), שוה לשרש אחד בארמית וערבית, הקל יתצא, א) תפישת יד בדבר והחזיק בו, פאססען, גרייפען, взять, схватить, держать. וקשורו בותם הבי״ת, כשהתפישה נגעת בקצת הנתפש באחד מאבריו, או ביתם הפעול, כשהיא מקפת אותו מכל צדדיו, אָחַז בקרנות המזבח (מ״א א׳ נ״א), וידו אֹחֶזֶת בעקב עשו (בראשית כ״ה כ״ו), אָחַזְתָּ שמרות עיני (תהלים ע״ז ה׳), שתהיינה פתוחות שלא אוכל לישון (עיין בסמוך), לֶאֱחֹז את הארון (דה״א י״ג ט׳), ובש״ב (ו׳ ו׳) נאמר, וַיֹּאחֶז בו, והוא

תהלים ס״ב י״ב) , אַחַת דברתי (איוב מ׳ ה׳) , ובמשנה : סנהדרין ההורגת אחת בשבוע נקראת חובלנית (מכות א׳ י׳) , ור״ג אחד בשבוע . ומזה לדעת י״ם , יפול בְּאַחַת משלי כ״ח י״ח) , בפעם אחת , פתאם . והנכון כפירש״י : באחת מהן , ומוסב אל הקדם , עקש דְּרָכַיִם , באחת מן הדרכים . יא) יבא כתאר הפעל , בהוראת , יחד , זוי״א זאמען, צו זאמען , за одно, разомъ . שניהם אֶחָד טובים (קהלת י״א ו׳) , וטעמו כמו כאיש אֶחָד (שופטים כ׳ ח׳) , זאב וטלה ירעו אֶחָד (ישעיה ס״ה כ״ה) , כל הקהל כְּאֶחָד עזרא ב׳ ס״ד) , ובלשון נקבה , וּבְאַחַת יבערו ויכסלו (ירמיה י׳ ח׳) , ובמשנה , שלשה שאכלו כאחת (ברכות פ״ז א׳) , ולקיטתו כאחת (פאה פ״א ד׳) , בזמן אחד , המתליק מאחת ד׳ (פאה פ״ג ג׳) , כמו ממין אחד , ממקום אחד . ומזה : יב) בהסכמה אחת , איינשטימיג , единогласно . לתת להם לב אֶחָד (דה״ב ל׳ י״ב) , פה אֶחָד (יהושע ט׳ ב׳) . קול אֶחָד (שמות כ״ד ג׳) , שכם אֶחָד (צפניה ג׳ ט׳) , ובמשנה : יג) לענין השווי והדמיון להלכה ולדין : אחד מבושל ואחד שאינו מבושל (שבת ב׳ א׳) , אחד מרובין ואחד מועטין (ברכות ז׳ ב׳) , אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרין לצועק יותר מן הנצעק (ב״ק צ״ג א׳) , אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים (ברכות ה׳ ע״ב) , ובא : אחד הלוה כן האדם, והלוה מן המקום (אבות ב׳ פ״ז) , שעורו אחד הלוה מן האדם ואחד הלוה מן המקום .

הרבוי אֲחָדִים . ענינו א) כמו מועטים , איניגע , нѣсколько . וישבת שם ימים אֲחָדִים (בראשית כ״ז מ״ד) . וּבְיָמִים אֲחָדִים ישבר (דניאל י״א כ׳) . ב) שוים ודומים , איינערליא, איינע אונד עבען דיא זעלבע , одинакie, одни и тѣже . והדברים אֲחָדִים (בראשית י״א א׳) , ובתוספת ל׳ ענינו אחד והיו לַאֲחָדִים בידך (יחזקאל ל״ז י״ז) . כמו והיו לבשר אֶחָד (בראשית ב׳ כ״ד) .

ובנוגע לדקדוק השמות , אֶחָד , אַחַד , אמר ההוזה שהם שני משקלים . א) אֶחָד ממשקל הכבד , והראוי אַחַד ע״מ גַּנָּב ונשתנה הפתח לסגול מפני קמצות החי״ת . וזה כשיש במתואר דבר אחד המבדילו מכל זולתו , לא ביחוד המספר לבד . ב) אַחַד כמשקל הקל כשאין לו ענין מיוחד המבדילו , ובא מלרע לפי שהוא מלשון חַד בארמית . המשקל אֶחָד יבוא בסמיכות ויהיה ממנו אַחַד בשני פתחין ויתערב עם אַחַד הקל שהוא שוה בסמוך ובנפרד ; הרבוי אֲחָדִים הוא מן הקל , וְאֶחָד הכבד לא יתרבה , כי המיוחד במינו ובעצמותו לא יתרבה , וכן לא מצאנו אַחַד בה״א הידיעה (הבנת המקרא במדבר ט״ז ט״ו) , אולם הפרוץ בכללו זה מרובה על העומד , כי מלבד שהאחד המספרי הוא תמיד מן הכבד , הנה מן המשלים שהבאנו בהוראת המלה אֶחָד , נראה שאינו מיוחד לאחד מצוין בדבר המבדילו , ולהיפך מצאנו במשקל הקל אַחַד : שכם אַחַד (בראשית מ״ח כ״ב) , בְּאַחַד ענק (שה״ש ד׳ ט׳) , שמוכרחים אנחנו לפרשם לפי שיטתו בענין שיש בהם יחוד עצמותי , וצ״ע . 8) ובספרי המחקר השתמשו בשם אֶחָד , במובן עצם שלם מיוחד בעצמותו , ואמרו : אֶחָד הָאֱמֶת . עצם פשוט בלתי מורכב , ולא יתואר בו כי אם הש״י , אֶחָד הָעוֹבֵר , ומתיחס אל כל עצם מן הנבראים המורכבים המתפרדים בהרכבתם חולפים ועוברים (חובת הלבבות שער היחוד) , וזה שנקרא ג״כ , אֶחָד הַקָּנוּי , אחד מצד הקנין , אֶחָד הַמָּנוּי , מצד המנין והמספר (כתר מלכות) . וכן אמרו ברבוי , אֲחָדִים , בענין שעורים מספרים ממדרגה הראשונה במדרגות המספר , עד מדרגת העשרות .

3) אַחְדוּת , שם מפשט . ציור עצמות האחד , איינהייט , единство .
וְאַחְדוּתְךָ לא יגרע (כתר מלכות) , ואין סוף לְאַחְדוּתוֹ (שיר יגדל) . וכן במספרים , המספרים האחדים . ובענין התחברות בני אדם בעסק אחד , ובמין זכר , אִחוּד , אין מראה וגב לאחודך (שיר היחוד) . ומן השם אחד נגזר הפעל :

והנראה שפירש כאלו היה קורא אחד אחד או אחת אחת, וכן ישתמשו בכפל המלות אחד, אחת בענין הפרטי האישי: ויכו האחד את האחד (ש״ב י״ד ו׳), כמו איש את רעהו, זיינער דעם אנדערן, один друга. ודבר חד את אחד (יחזקאל ל״ג ל׳), כמו אחד את אחד בהוראת הנפרד (עיין בסמוך): אחת אל אחת (שמות ל״ו י״ד). אחד באחד יגשו (איוב מ״א ח׳), ובמשנה כל אחד ואחד מברך לעצמו (ברכות ו׳ ו׳), כמו כל איש ואיש. יעדערמאנן,

ה) ובא השם אחד לפעמים גם בטעם הנודע והמצוין: כי אחד קראתיו (ישעיה נ״א ב׳), והוא אברהם. גוי אחד בארץ (ש״ב ז׳ כ״ג), מצוין במעלה ואין דומה לו. ומזה ים: ויכוננו ברחם אחד (איוב ל״א ט״ו), המלה אחד מוסב על השי׳, האחד הוא כוננו ברחם. והוא באחד ומי ישיבנו (שם כ״ג י״ג), כתרגומו ואין הוא יחידאי, וטעם בי״ת השמוש כמו, במעלה, בתכונה, במעלת אחד, ע״ד באל שדי (שמות ו׳ ג׳), ביה שמו (תהלים ס״ח ה׳) (פירסט). ועיין בסמוך. ומזה להפלגה, אחר המתואר, נגע אחד (שמות י״א א׳). והיה יום אחד הוא יודע (זכריה י״ד ז׳). רעה אחת רעה (יחזקאל ז׳ ה׳), ותרגומו בישתא בתר בישתא, נקם אחת (שופטים ט״ז כ״ח), נקמה אחת גדולה מיוחדת במינה, וקודם המתואר, אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה (שה״ש ו׳ ט׳). ה) וקרוב למובן זה בא ו) בטעם באותו, בעצמו, אין אונד עבען דער זעלבע, один и тотъ же, אשכל גם שניכם יום אחד (בראשית כ״ז מ״ה), כמו באותו יום בעצם היום ההוא, בלילה אחד (שם מ״א י״א), חלום פרעה אחד הוא (שם שם כ״ה). ובהוראה זו בא ברבוי אחדים: שפה אחת ודברים אחדים (שם י״א א׳), איינערליי, одинаковые.

ח) ולהפך ישתמשו במלת אחד בלי שום יחוד כלל, מלך ירידו אחד, מלך ירושלים אחד (יהושע י״ב ט׳ י׳), ונביא אחד זקן (מ״א י״ג י״א), תחת רתם אחד (שם י״ט ח׳), ובטעם מספר סתמי, ויצא אחד אל השדה (מ״ב ד׳ ל״ט), אודענר איינער, יעמאנד, кто то, ктo-либо. ולפני המתואר, אחד קדוש (דניאל ח׳ י״ג). ע״ד משפט לשון הארמית. ועם מלת השלילה. ואין אחד מתחוק עמי (שם י׳ כ״א), ניעמאנד, קיינער, никто. לא חמור אחד מהם (במדבר ט״ז ט״ו), חמור אחד משלהם, טהור מטמא לא אחד (איוב י״ד ד׳), ומזה: ולא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים (מלאכי ב׳ ט״ו) והטעם: לא אחד (יהיה מי שיהיה) שיהידה בו שאר רוח עשה זאת ואיך יבקש האחד (איש כזה שאין רוח בו) זרע אלהים? האחד בא לגור וגו׳ (בראשית י״ט ט׳), איש אחד זה לא ידענו מי הוא זה בא לגור וגו׳. וביותר נהוג השמוש הזה כשתופסין פרט אחד מן הכלל: ויען אחד מהנערים (ש״א ט״ז י״ח), נער אחד מהנערים (שם כ״ה י״ד), אחד מהכהנים (מ״ב י״ז כ״ח), אחד מן השרפים (ישעיה ו׳ ו׳), איש אחד מן הרמתים (ש״א א׳ א׳), אדם אחד מאלף (קהלת ז׳ כ״ח) ועל הרוב בא לענין זה ביחס הסמיכות: תחת אחד השיחם (בראשית כ״א ט״ו), הרעותי את אחד מהם (במדבר ט״ז ט״ו), כנפש אחד מהם (מ״א י״ט ב׳), מיכאל אחד השרים (דניאל י׳ י״ג), באחד שבטיך (דברים י״ב י״ד), באחד הברות (בראשית ל״ז כ׳), היה כאחד ממנו (שם ג׳ כ״ב), מתת לאחד מהם (דברים כ״ח נ״ה) מאחד אחיך (שם ט״ו ז׳), באחת ערי השדה (ש״א כ״ז ה׳), כאחת שפחתך (רות ב׳ י״ג), ואשם לאחת מאלה (ויקרא ה׳ ד׳), ועשה מאחת מהנה (שם ד׳ ב׳), אל אחת הגבעות (ש״א ב׳ ל״ו). ט) בענין ההשתוות וההתדמות: אין אונד עבען דער זעלבע גלייך, одинаковый. מדה אחת, קצב אחד (מ״א ז׳ ל״ז), משפט אחד יהיה לכם (ויקרא כ״ד כ״ב), תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם (במדבר ט״ו ט״ז), ומזה: אחת דתו להמית (אסתר ד׳ י״א), דת אחת לכל איש ואיש יהיה מי שיהיה, ועל דרך תאר הפעל, אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט׳ כ״ב), הכל שוה בעיניו. י) במובן פעם אחת אין מאהל, разъ. בלשון נקבה, אחת בשנה (שמות ל׳ י׳, ויקרא ט״ז ל״ד), לא אחת ולא שתים (מ״ב ו׳ י׳). אחת דבר אלהים

קשה את מאתר מאלה (שם י״ח י׳) , הכנים לת הקריאה הזאת בתוך הדבור דרך נקה שלא היה יכול להתאפק עד גמור . (ועיין אחר) .

אח , שם . פעם אחת במקרא ברבוי ומלאו בתיהם אֹחִים (ישעיה י״ג כ״א) . רבנו סעדיה ור׳ יונה תרגמו בלשון ערבית בנה . והיא נמיה בלשון חז״ל , מארדער , кунвца . ולדעת האחרונים הוא שם עוף שוכן בחרבות , ונקרא כן על שם קולו הדומה לקול צעקה ואנחה , וכן שמה בלשון אשכנזית , אהו , אילע , филинъ .

אֶחָד , ובסמיכות אַחַד . ועל המעט גם בנפרד , ולנקבה אַחַת ובהפסק אָחָת . מן אַחֲדוּת בנפילת הדל״ת , והרבוי אֲחָדִים . א) שם מספר יסודי מגביל את השם הנפרד העומד בפני עצמו לבדו לכפש הרבוי , ומשפטו כשם התאר , ויבוא תמיד אחר הנספר , איינער , איינע , одинъ, одна , одно, מקום אֶחָד (בראשית א׳ ט׳) , עם אֶחָד (שם י״א ו׳) , יום אֶחָד (שם כ״ז מ״ה) , ה׳ אֶחָד (דברים ו׳ ד׳) , יהיה ה׳ אֶחָד ושמו אֶחָד (זכריה י״ד ט׳) , שכם אַחַד (בראשית מ״ח כ״ב) , ולנקבה שפה אַחַת (שם י״א ו׳) , נפש אַחַת (ויקרא ד׳ כ״ז) . ב) בענין דבר שלם מחובר מחלקים חבור גמור , איין גאנצעס , цѣльное . וחברת את האהל והיה אֶחָד (שמות כ״ו י״א) , והיה המשכן אֶחָד (שם שם ו׳) , והיו לבשר אֶחָד (בראשית ב׳ כ״ד) . ג) ובא במנוי סדר הזמנים לימי החדשים כענין מספר סדורי : ביום אֶחָד לחדש (חגי א׳ א׳) , ערסטער , первый . מיום אֶחָד לחדש (עזרא ג׳ ו׳) , ובהסמכת השם יום , בְּאֶחָד לחדש (בראשית ח׳ ה׳ , יחזקאל כ״ו א׳) , ובשנים , בשנת אַחַת לכורש (דה״ב ל״ו כ״ב) , ועל המעט במנוי ימי השבוע : יום אֶחָד (בראשית א׳ ה׳) . ובמובן מספר סדורי לפני מספר שני ושלישי יבוא בה״א הידיעה ליחדו מן הדומים לו : שם הָאֶחָד פישון (שם ב׳ י״א) , מנורה הָאֶחָד (שמות כ״ה ל״ב) . הטור הָאֶחָד (שם כ״ח י״ז) , וכשהנספרים רק שנים יבוא גם השני לפעמים במלת אחר : אשר שם הָאֶחָד גרשם וגו׳ ושם הָאֶחָד אליעזר (שמות י״ח ג׳ ד׳) , ועשה את הָאֶחָד חטאת ואת הָאֶחָד עלה (במדבר ח׳ י״ב) , או עם שם התאר חָבֵר , או שם המספר שֵׁנִי הָאֶחָד יקים את חֲבֵרוֹ , ואילו הָאֶחָד שיפל ואין שֵׁנִי להקימו (קהלת ד׳ י׳) , ואחרי השם הנספר יבוא לפעמים גם בזולת הה״א : את הכבש אֶחָד תעשה בבקר ואת הכבש השני וגו׳ (במדבר כ״ח ד׳) , הראש אֶחָד יפנה וגו׳ והראש אֶחָד וגו׳ והראש אֶחָד (ש״א י״ג י״ז י״ח) . ובענין מנוי פרטים דומים מכלל אחד , יכפלו מלת אֶחָד לבד זולת המתואר ובלא ה״א הידיעה : אֶחָד בימינו וְאֶחָד בשמאלו (שופטים ט״ז כ״ט) , אֶחָד נשא שלשה גדיים וְאֶחָד נשא וגו׳ וְאֶחָד נשא וגו׳ (ש״א י׳ ג׳) , דער איינע , דער אנדערער , одинъ, другой . ובחבור עם שם מספר עשר יבוא ע״ד הסמיכות אַחַד עשר (בראשית ל״ב כ״ג , דברים א׳ ב׳) , ולנקבה , ובשנת אַחַת־עֶשְׂרֵה (מ״ב ט׳ כ״ט) , ומעשרה ולמעלה יבוא בנפרד , אם קודם המספר הגדול , עד יום הָאֶחָד ועשרים (שמות י״ב י״ח) , וְאֶחָד וחמשים אלף (במדבר ב׳ ט״ז) , או אחריו , עשרים וְאֶחָד יום (דניאל י׳ י״ג) , בעשרים וְאֶחָד לחדש (חגי ב׳ א׳) . ד) וכשבא לתפוס פרטים מכללים שונים המשתווים בענין אחד , יפרוט שנים מהם בלי יחס החבור , להקיש על השאר איש אֶחָד איש אחד למטה (במדבר י״ג ב׳) , ונשיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד ממטה (שם ל״ד י״ח) , טעמו , מכל מטה יהיה אחד יע איינער יע איינער , по одному . ובכגון זה יבוא לפעמים מלת . אֶחָד גם לפני המתואר : אֶחָד נפש מחמש המאות (שם ל״א כ״ח) , מכל חמש מאות , אֶחָד אָחֻז מן החמשים (שם שם ל׳ , ה) וממנהג הלשון לאמר : לְאַחַד אֶחָד , והכונה , בכל פעם ופעם רק אחד היינו מעט מעט , ואתם תלקטו לְאַחַד אֶחָד (ישעיה כ״ז י״ב) , והשעור אל האחד יִלָּקֵט עוד אחד , איינער נאך דעם אנדערן , איינצעלן , поодиночкѣ, одинъ за другимъ . אַחַת לְאַחַת למצא חשבון (קהלת ז׳ כ״ז) , ובא : אחד אחד (ובקרי אחת) בתוך (ישעיה ס״ו י״ז) , י״ת , סיעא בתר סיעא

כהן בימי דוד עם צדוק אחימלך בן אביתר. וכן בדה״א (כ״ד ג׳ ו׳), אחימלך בן אביתר שהיה עם צדוק בתקון דוד את מחלוקות הכהנים למשמרותיהם, ואמרו המפרשים שבמקומות האלה ראוי להיות להפך אביתר בן אחימלך, עד שמצאנו יהוידע בן בניהו (דה״א כ״ז ל״ד), תחת בניהו בן יהוידע. ולדעת הר״ד יוסף ווייסע היה לאביתר בן שנקרא אחימלך כשם זקנו, והוא אשר שרת גם הוא לפני דוד, וגם במעלה יותר גדולה מאביו אביתר. והוא הנקרא ג״כ פעם אחת בשם אבימלך (דה״א י״ח ט״ז) וצ״ע. ג) אֲחִימֶלֶךְ החתי מיועצי דוד (ש״א כ״ו ו׳).

אֲחִימָן, שע״פ. (לדעת פירסט מן הוא שם הכוכב מני). א) אחד מילידי הענק (במדבר י״ג כ״ב, יהושע ט״ו י״ד, שופטים א׳ י׳). ב) אחד מן הלוים השוערים (דה״א ט׳ י״ז).

אֲחִימַעַץ, שע״פ. (עיין מעץ). א) חותן המלך שאול (ש״א י״ד נ׳). ב) בן צדוק הכהן בימי דוד (ש״ב ט״ו ל״ז, י״ח כ״ז). ג) אחד משנים העשר הנציבים לשלמה וחתנו (מ״א ד׳ ט״ו).

אַחְיָן, שע״פ. מבני שמידע (דה״א ז׳ י״ט).

אֲחִינָדָב, שע״פ. בן עדוא, אחד מי״ב הנצבים שלשלמה (מ״א ד׳ י״ד).

אֲחִינֹעַם, שע״פ. ש״נ א) בת אחימעץ, אשת המלך שאול (ש״א י״ד נ׳). ב) אֲחִינֹעַם היזרעאלית, אשת המלך דוד (ש״א כ״ז ג׳).

אֲחִיעֶזֶר, שע״פ. א) בן עמישדי, נשיא למטה דן (במדבר א׳ י״ב). ב) מבני השמעה הגבעתי מבני בנימין, ראש גבורי דוד אשר באו אליו לצקלג בהיותו עצור שם מפני שאול (דה״א י״ב ג׳).

אֲחִיקָם, שע״פ. בן שפן הסופר למלך יאשיהו, ובנו גדליהו (מ״ב כ״ב י״ב, ירמיה כ״ו כ״ד).

אֲחִירָם, שע״פ. מבני בנימין בהתפקדם למשפחותם, לַאֲחִירָם משפחת הָאֲחִירָמִי (במדבר כ״ו ל״ח), ואולי הוא הנזכר במנין בני בנימין ברדתם מצרימה בשם אֵחִי (בראשית מ״ו כ״א), ובדה״א בין בני בלע בן בנימין בשם חורם (ח׳ ה׳) בנפילת האל״ף, ועיין אֲחַרַח.

אֲחִירַע, שע״פ. (אח רע), בן עינן, נשיא לבני נפתלי (במדבר א׳ ט״ו, ז׳ ע״ח).

אֲחִישָׁחַר, שע״פ. (אח לשחר. עיין שחריה שחרים), מבני בלהן בן ידיעאל (דה״א ז׳ י״ד).

אֲחִישָׁר, שע״פ. (אחי שר (משורר) או אחי ישר) משרי המלך שלמה פקיד ביתו (מ״א ד׳ ו׳).

אֲחִיתֹפֶל, שע״פ. (עיין תפל) הגילני. יועץ המלך דוד, והיה בקושרים עם אבשלום, ועצת אֲחִיתֹפֶל בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים גם לדוד גם לאבשלום (ש״ב ט״ז כ״ג).

ב) אָח, ש״נ. כלי שנותנים בו גחלי אש ומעמידים בבתים לעת הקור להחם, בארצות הקדם שאין להם תנורים קבועים בבתים, פייערבעקקען, жаровня. ואת הָאָח לפניו מבערת (ירמיה ל״ו כ״ב), האש אשר על הָאָח (שם כ״ג), ולא נמצא השם הזה במקום אחר במקרא. מקורו ערבית, אחח, הדלקה הבערה, ברענען, горѣть. ולדעת קצת נגזר ממנו שע״פ:

אֲחוּחַ, מבני בנימין (דה״א ח׳ ד׳), ואולי הוא הנזכר (שם ז׳) בשם אחיה, והשם אחוח מרכב מן אָחוּ (אחוה אַח, ובא כפול עד אליאל. ומזה:

אֲחוֹחִי, שם המשפחה. צלמון הָאֲחוֹחִי (ש״ב כ״ג כ״ח), אלעזר בן דודו בן אֲחוֹחִי (שם כ״ג ט׳), ממשפחת הָאֲחוֹחִי וכמ״ש בדה״א (י״א י״ב, כ״ז ד׳).

ג) אָח, מלת הקריאה מאנחת צער ויגון, קול קריאה טבעית, אַךְ, וועהע, ах, увы. ואמר אָח (יחזקאל ו׳ י״א), אָח עשויה לברק (שם כ״א כ׳). ומזה בנראה:

²) אָחוּי, שם. חִבּוּר ע״י תפירה: באחוי אלכסנדרי (מ״ק כ״ז כ׳).

³) מְאַחוּי, שם הקרע שנתפר. הקורע את המְאַחוּי יצא, איזה הוא אחוי כל שאיחהו כל צרכו (שמחות פ״ט).

³) אַחֲוַת, בדברי בא״ס. קרבת האַחִים, געשוויסטערשאפט, братство.

האמות והָאַחֲוַת (עקידת יצחק שער צ״ג).

אַחְאָב, שע״פ. א) בן עמרי מלך ישראל אשר הרבה להרשיע מאד, הוא איזבל אשתו (מ״א פ״ז). ב) בן קוליה, נביא שקר בימי צדקיהו מלך יהודה (ירמיה כ״ט כ״א), ובחסרון האל״ף השניה אָחָב (שם כ״ב). מורכב מן את ואב, או אחי האב, יתכן שהוא מלשון הארמית, אַחַב, דוד אֲחִי־אב, дядя. (מורכב, אחי האב), בן דודי (ירמיה ל״ב ה׳), ת״י בר אַחֲבִי, דוד אהרן (ויקרא י׳ ד׳), ת״א אחבוהי דאהרן.

אַחְבָּן, שע״פ. בן אבישור (דה״א ב׳ כ״ט). (אח בָּן, מבין, חכם).

אָחֻחַ, עיין אֲחִיָּה.

אֲחֻמַי, שע״פ. עיין חמם.

אֵחִי, שע״פ. מבני בנימין (בראשית מ״ו כ״א), עיין אחירם.

אֲחִי, שע״פ. א) אֲחִי בן עבדיאל, ראש לבית אבות ממטה גד בימי יותם מלך יהודה (דה״א ה׳ פ״ו י״ז). ב) בן שמיר מבני אשר (שם ז׳ ל״ד), וכנראה שהשם הזה הוא מקוצר מן השם אחיה, ובשמות מורכבים:

אֲחִיאָם, שע״פ. בן שרר מגבורי דוד (ש״ב כ״ג ל״ג), ובדה״א (י״א ל״ה), בן שכר, ואפשר שעקרו אֲחִיָּם עד אֲבִיָּם מן אֲבִיָּה.

אֲחִיָּה, שע״פ. א) מבני בנימין (דה״א ח׳ ז׳). ואולי הוא שנקרא אֲחוֹחַ (שם ד׳). ב) מבני חצרון בן פרץ (שם ב׳ כ״ה). ג) בן אחיטוב מבני עלי הכהן (ש״א י״ד ג׳). ד) אֲחִיָּה הפלני, אחד מגבורי דוד המנוים בדברי הימים (א׳ י״א ל״ו), ולא נזכר בשמואל ב׳ (כ״ג). ה) אֲחִיָּה הַשִּׁלֹנִי, הנביא, בסוף ימי המלך שלמה אשר נבא על ירבעם בן נבט כי יהיה למלך על עשרת השבטים (מ״א י״א כ״ט). ונקרא ג״כ אֲחִיָּהוּ (שם י״ד ה׳, ובשאר פסוקות). ו) מגדולי הלוים ממונה על אוצרות בית האלהים בימי דוד (דה״א כ״ז כ׳). ז) מסופרי שלמה המלך (מ״א ד׳ ג׳). ח) אבי בעשא מלך ישראל (מ״א פ״ו כ״ז). ט) מגדולי העם אשר באו על החתום על האמנה בימי נחמיה (נחמיה י״ד כ״ז).

אַחְיוֹ, שע״פ. מקוצר מן השם אֲחִיָּהוּ. א) מבני בנימין (דה״א ח׳ י״ד, שם ל״א). ב) מבני אבינדב בגבעה. אשר בביתו העמידו את ארון האלהים (ש״ב ו׳ ג׳). ובא השם הקדוש גם לפני מלת אח כמו יואח יְהוֹאָח (עיין שם).

אֲחִיהוּד, שע״פ. (ע״ד אביהוד, אח שהוד לו) נשיא לבני אשר מן הנשיאים אשר צוה ה׳ לנחל את בני ישראל בארץ כנען: אֲחִיהוּד בן שלמי (במדבר ל״ד כ״ז).

אֲחִיחֻד, שע״פ. מבני בנימין (דה״א ח׳ ז׳).

אֲחִיטוּב, שע״פ. א) בן פנחס בן עלי הכהן, כהן בשלה בימי המלך שאול (ש״א י״ד ג׳). ב) בן אמריה, כהן מבני אלעזר הכהן (דה״א ה׳ ל״ג) הוא אבי צדוק (עיין נחמיה י״א י״א)

אֲחִילוּד, שע״פ. (אחי הילוד, הנולד). א) אבי יהושפט המזכיר לדוד ולשלמה (ש״ב ח׳ פ״ז, מ״א ד׳ ג׳). ב) אבי בענא (מ״א שם י״ב).

אֲחִימוֹת, שע״פ. (אחי המת), מבני אלקנה (דה״א ו׳ י׳), ושם (בפסוק כ׳) נקרא מַחַת.

אֲחִימֶלֶךְ, שע״פ. א) בן אחיטוב כהן גדול בימי שאול בנוב אשר נהרג הוא וכל בני ביתו על פי פקודת שאול על אשר נתן לדוד לחם וחרב ושאל לו באלהים, ולא נמלט מהם כי אם אביתר בנו (ש״א כ״א כ״ב), ואביתר היה כהן לדוד (עיין אביתר) כל ימיו עד מלוך שלמה. והנה בשמואל ב׳ (ח׳ י״ז), מצאנו

לבנות יענה, ובספרי המפרשים, אין לו אח במקרא, והמכוון אין לו דומה. ובהבנה מורחבת יפול על כל בני אדם בכלל שאב אחד לכלם, נאָכסטע, ближній. וע"ד שמוש השם רֵעַ, לא תשנא את אָחִיךָ (ויקרא י"ט י"ז). וכי ימוך אָחִיךָ (שם כ"ה ל"ה), שמע בין אֲחֵיכֶם (דברים א' ט"ז). ומזה בענין יחס פרטי אחד אל זולתו. ויבוא המתיחס הראשון בשם איש: איש אל אָחִיו (בראשית ל"ז י"ט), איינער צום אנדערן, другъ къ другу. ומיד האדם מיד איש אָחִיו (שם ט' ה'), ויפרדו איש מעל אָחִיו (שם י"ג י"א), לבלתי עבד בם ביהודי אָחִיהוּ איש (ירמיה ל"ד ט'), שעורו איש ביהודי אחיהו. ומזה גם בבעלי חיים ובגופים דוממים השווים ומצטרפים זה לזה, ופניהם איש אל אָחִיו (שמות כ"ה כ'), ואיש אָחִיו לא ידחקון (יואל ב' ח'), איש בְּאָחִיהוּ ידבקו (איוב מ"א ס'), ומשוררי ספרד השתמשו בשם אח בסמיכות במובן איש. בעל תבונה ידועה, והוא ע"ד לשון הערבית, ואמר רבינו שמואל הנגיד: אֲחִי משרה (איש בעל משרה) אֲחִי קנאה (בעל קנאה), (זכרון לראשונים, בן משלי 6, 7) ולנקבה:

אָחוֹת, ש"נ. ע"מ חָמוֹת, ובארמית אֲחָת, אֲחַת, אֲחָתָא, ובסמיכות, אֲחוֹת, ובכנוי: אֲחוֹתִי, אֲחֹתֵנוּ, אֲחֹתוֹ האל"ף בחטף פתח, ובמלת וּלְאַחֹתוֹ האל"ף בפתח (במדבר ו' ז'), והרבוי על שני משקלים א) אַחְיוֹת, מן היחידה אַחְיָה ולא נמצא כי אם בבנוים אַחְיוֹתַי (יהושע ב' י"ג), וְאַחְיוֹתַיִךְ (יחזקאל ט"ז נ"ב), אַחְיוֹתָיו (איוב מ"ב י"א), אַחְיֹתֵיהֶם (דה"א ב' ט"ז), האל"ף בפתח. ב) אֲחוֹת מן היחידה אָחוֹה, אֲחוֹתַיִךְ (יחזקאל ט"ז, נ"א, נ"ה, ס"א), אֲחוֹתֵיכֶם (הושע ב' ג'), האל"ף בחטף פתח. והוראות השם בהנחתו הראשונה ובהשאלותיה כעין השם אָח א) אָחוֹת יפה (ש"ב י"ג א'), שוועסטער, сестра. הוי אָחִי והוי אָחוֹת (ירמיה כ"ב י"ח), אָחוֹת לבן (בראשית כ"ה כ'), וגם אמנה אֲחֹתִי בת אבי היא וגו' (שם כ' י"ב), לשלשת אַחְיֹתֵיהֶם (איוב א' ד'). ב) בת משפחה אחת בגודה אֲחוֹתָהּ יהודה (ירמיה ג' ז'), סדום אֲחוֹתֵךְ (יחזקאל ט"ז מ"ח). ג) בענין השווי בתכונה וַאֲחוֹת אֲחוֹתֵךְ את (שם מ"ה), שוה ודומה לה בטבע ובתכונה, אמי וַאֲחֹתִי לרמה (איוב י"ז י"ד), ובמפרשים, שאיה אחות שמה (הרד"ק ישעיה כ"ד י"ב), וע"ד הַתֵּבָה, אמור לחכמה אֲחֹתִי את (משלי ז' ד'), לבבתני אֲחֹתִי כלה (שה"ש ד' ט'). ד) בהצטרפות הפרטים זו לזו, חברת אשה אל אֲחֹתָהּ (שמות כ"ו ג').

השם אָח והנגזר ממנו לנקבה אָחוֹת הוא כנראה שם יסודי בהוראת קורבה קרבת בשר, ומזה קרבת נפש, שווי והמיון. ולדעת המדקדקים שרשו אחה בעדות הסמיכות שהיא ביו"ד אֲחִי, והשם אַחֲוָה הנגזר ממנו. וחז"ל גזרו ממנו פעל אִחֵה כמו שיבוא, ונמצא השם אח בהרכב עם שמות אחרים לשמות עצמים פרטים, על הרוב בדרך הסמיכות (יעוין להלן).

אַחֲוָה, ש"נ. פעם אחת במקרא, קרבת אחים, ברידערשאפט, פערברידערונג, братство. להפר את הָאַחֲוָה בין יהודה ובין ישראל (זכריה י"א י"ד). ומזה בגמרא עצים שנדלקו באחוונא (שבת כ' א').

2) **אִחֵה**, במשנה. פעל נגזר מן השם אח בבנין פיעל, חבור ודבוק, צוזאממען העפטען, соединять. ומיוחד לתפירת הקרע, צוזאממען נאָהען, сшивать. קורע וּמְאַחוֹ (מו"ק כ"ו ע"ב), דלא ניתן לְאַחוֹתוֹ לעולם (שם), וקורעין ולא מְאַחִין (סנהדרין ג"א א'), ובתרגום, עת לתפור לאתאה בזיעא (קהלת ג' ז'), ובמובן המוסרי: אברהם שֶׁאִיחָה את כל באי עולם (ב"ר ל"ט), ונמצא גם בבינוני פעול מן הקל: שהם אֲחוּיִם אצלו (במדבר רבה י"ג), ובפיוט בנפעל: באהב לְהֵאָחוֹת (קרובות א' דשבועות).

ההתפעל. כעין הנפעל: ואלו קרעין שאין מִתְאַחִין (מו"ק כ"ו א'), וכפעל משותף זיך צוזאממען פיגען, соединяться. אם מתאחות הן שתים עשרה אבנים זו לזו (ב"ר ס"ח), ובמובן המוסרי: שנתאחו לי בשתי מצות (פסיקתא פרשת החדש כ"ם).

הנפעל פ"א במקרא ג"כ במובן המושאלי, נ"ישטעט , איזגפריסטעט זיין , быть препояса- ный . נֶאְזָר בגבורה (תהלים ס"ה ז') , ע"ד נאזרי בגת (שמות פ"ו ו') , ועיי"ש .

הפיעל יוצא לשני וגם הוא רבו במובן המושאלי , ריסטע , איזגריסטע , препоясывать, הַמְאַזְּרֵנִי חיל למלחמה (תהלים י"ח ל"ג), ובחסרון האלף וַתַּזְרֵנִי חיל (ש"ב כ"ב מ') , אֲאַזֶּרְךָ ולא ידעתני (ישעיה מ"ה ה') , וע"ד המליצה : פתחת שקי וַתְּאַזְּרֵנִי שמחה (תהלים ל' י"ב), ובמובנו הפשוט : מְאַזְּרֵי זיקות (ישעיה נ' י"א) אתם מאזרים את עצמכם בזיקות , מיט ברענענד פפיילען בעוואפנעט , вооруженный стрѣлами . ויתבן שהוא כמו מזרי זיקות , כשרש זרה (עיי"ש) , כפי כתנתי יַאַזְרֵנִי (איוב ל' י"ח) , יכריכני יחתל כל גופי עד פי כתנתי , או כמו כתנתי, היו"ד בפתח הויין בלא דגש , וי"א שהוא מן הקל ובנין .

ההתפעל . פעל חוזר , תגידת אזור במובן המושאלי : הזדיין והתחזק , זיך רישטען , זיך קרעפטיגען , вооружаться . הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ (ישעיה ח' ט') . וע"ד המליצה : לבש ה' עֹז הִתְאַזָּר (תהלים צ"ג א') , ויתבן ששעורו לבש עז והתאזר עז .

אֵזוֹר , ש"ז . הרצועה שכורכים על המתנים , גירטעל , поясъ . אֵזוֹר פשתים (ירמיה י"ג א') . כאשר ידבק הָאֵזוֹר אל מתני איש (שם י"א) , וְאֵזוֹר עור אָזוּר במתניו (מ"ב א' ח'), חגורי אֵזוֹר במתניהם (יחזקאל כ"ג ט"ו) , כולל האזור עם כלי הזין התלוים בו . וע"ד ההשאלה המליצית : והיה צדק אֵזוֹר מתניו והאמונה אֵזוֹר חלציו (ישעיה י"א ה') , חזקו וכלי זיינו יהיה צדק ואמונה ויכלול ג"כ הכונה לאמר שלא יסורו ממנו לעולם , וכמ"ש כאשר ידבק הָאֵזוֹר (ירמיה י"ג י"א) . מוסר מלכים פתח ויאסר אֵזוֹר במתניהם (איוב י"ב י"ח) . רש"י פי' בתחלה כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה , וכשחוטאים לפניו מסיר עול סבלם מעל אחרים ומסירם ממלוכה , המבארים האחרונים פירשו שם אזור במקום זה בהוראת כבלים , קעטטען , оковы . מקביל אל הקודם מוסר מלכים . ובגמרא : איזורו מוכיח עליו (מ"ק י"ד א' חולין ק"ח ע"א) , משל הדיוט הוא , יש לו ראיה מוכרת מאיזורו . ובחכמת התכונה יש מי שקראו לחגורת המזלות גם : אזור המזלות . וכן קראו לרצועות כדור הארץ השונות לפי טבע אוירן : אזורים , ואמרו : אזור החם , אזור הקר , זאָנע , поясъ .

א) אָח , ש"ז . ובסמיכות אֲחִי (ובשמות עצמים פרטים המורכבים ממנו יאמר גם אח) ובארמית , אַח , אֲחָא , אַחָא , ובכנוי , אָחִי , אָחִיו , אָחִיהוּ , אֲחִיהֶם , וברבים , אַחִים , אַחַי , אַחַי , וכשהחי"ת בקמץ , אָחִי (ע"ד הֶחָכָם) אָחִיךָ , אָחִיו , אֲחֵיכֶם , ובה"א השאלה , הַאַחֵיכֶם (במדבר ל"ב ו') האל"ף בפתח , ארמית , אַחוּךְ , (יתיר ו"ד) , (עזרא ז' י"ח) . שם מצטרף , יאמר א) על זכרים הנולדים למוליד אחד , ברודער , братъ . בין שהוא בן לאב ולאם , או לאב ולא לאם , ולהפך , ולרבקה אָח (בראשית כ"ד כ"ט) , אֲחִי יפת הגדול (שם י"ד כ"א) , השומר אָחִי אנכי (שם ד' ט') , אָחִי בנימין (שם מ"ה י"ב) , ולבנו ולבתו וּלְאָחִיו (ויקרא כ"א ב') , אַחִים אנחנו (בראשית מ"ב י"ג) . ומזה יאמר ב) על קרובים בני משפחה אחת ועם אחד , פערוואנדטע , родственникъ . הכי אָחִי אתה (בראשית כ"ט ט"ו) , ושרת את אָחִיו (במדבר ח' כ"ו) , האין בבנות אַחֶיךָ (שופטים י"ד ג') . ג) בני ברית , בונדעס גענאססע , союзникъ . ולא זכרו ברית אַחִים (עמוס א' ט') , ועל דרך המליצה על כלל אומות שיצאו מגזע אחד , כה אמר אָחִיךָ ישראל (במדבר כ' י"ד) . ד) אהוב ורע קרובים בקרבת הנפש , פריינד , другъ . צר לי עליך אָחִי יהונתן (ש"ב א' כ"ו) , אשר נתת לי אָחִי (מ"א ט' י"ג) , אַחַי בגדו כמו נחל (איוב ו' ט"ו) , וְאָח לצרה יולד (משלי י"ז י"ז) . וע"ד התקוה : אַחַי מאין אתם (בראשית כ"ט ד') . ומזה במובן השווי בתכונה : שמעון ולוי אַחִים (שם מ"ט ה') , אָח הוא לבעל משחית (משלי י"ח ט') . וע"ד ההשאלה : אָח הייתי לתנים (איוב ל' כ"ט) , והכפל ורע

дать . אָזֵן מה ששמע מאחרים וחקר מעצמו , וי"מ אותו מענין מאזנים , שקל בשקול הדעת , ערוואֶגען , взвѣшивать , испытывать . ובדברי בעלי אסופות , מזה , יאוזן זה המין , טעמו יבחן , ובהשאלה אחרת, ואחנו בשירים (מ"ג א' ע"ד) נשקלו במשקלי השירים והחרוזים, אין זילבען מאאס ברינגען , переложить прозу въ стиховой размѣръ .

3) אִזּוּן , שם הפעולה . בפיוט , הבנה הקשבה , פערנעהמען , принятіе , во вниманіе . אִזּוּן שיח וסקר (הקליר זכרונות) .

אֻזֵּן שֶׁאֱרָה , שע"פ . עיר אשר בנתה שארה בת אפרים (דה"א ז' כ"ד) . בפירוש המיוחס לאחד מתלמידי רס"ג פירש אֻזֵּן פונדק , מן זון גאסטהויז , гостинница . והנראה שנקרא המקום אֻזֵּן ע"ש צורתו שהיתה כצורת רצועת ארץ בולטת ויוצאת כאזן , ציפפעל , ווינקעל , уголъ . וע"ד קרן בן שמן .

אַזְנוֹת תָּבוֹר , (מן הנפרד אָזְנוֹת ע"מ גְּנֻנוֹת) , שם עיר בנחלת מטה נפתלי (יהושע י"ט ל"ד) , וענינו רצועות וקרנות יוצאות מהר תבור (ועיין כסלות תבור) .

אָזְנִי , שע"פ . אחד מבני גד : לְאָזְנִי משפחת הָאָזְנִי (במדבר כ"ו פ"ז) , והוא הנקרא אֶצְבֹּן (בראשית מ"ז פ"ז) .

אֲזַנְיָה , שע"פ . מן הלוים בימי עזרא , וישוע בן אֲזַנְיָה (נחמיה י"ד י"ד) , וטעמו יאזן יה , ע"ד השם שמעיה . וממשקל השם נראה כי השתמשו בפעל אִזֵּן גם בקל , ע"ד שהשתמש בו הפייטן ואמר אנא אָזְנָה חין תאבי ישעך (הושענות להושענא רבה) , ועיין יאוניה .

מֹאזְנַיִם , שם . כלי המשקל , נרדף לשם פלס (עיי"ש) . ובא במספר זוגי לפי שהוא נעשה שתי כפות , באחת מניחים הדבר ששוקלים ובשניה אבני המשקלת . וואגע , וואגשאלע , вѣсы . וָאֶשְׁקֹל הכסף בְּמֹאזְנָיִם (ירמיה ל"ב י') , וכשחק מֹאזְנַיִם נחשבו (ישעיה מ' ט"ו) , ובסמיכות : מֹאזְנֵי צדק אבני צדק (ויקרא י"ט ל"ו) , מֹאזְנֵי משקל (יחזקאל ה' א') , ובמובן המוסרי : ישקלני בְּמֹאזְנֵי צדק (איוב ל"א ו') , וכן הוא בארמית : תקלתא בְּמֹאזַנְיָא (דניאל ה' כ"ז) , מאזנין דקשוט (ת"א ויקרא י"ט ל"ו) , ובמשנה חוט מאזנים של זהבים (כלים כ"ט ד') .

2) מֹאזְנַיִם , שם. אחד מן השנים עשר המזלות שבעולם , הראשון במזלות הדרומיים , והשמש נכנסת בו בחדש תשרי (ספר יצירה פ"ה) , ונקרא כן ע"ש צורת קבוץ הכוכבים שבו שדומה לצורת מאזנים , וכן שמו בלשונות העמים , וואגע , вѣсы .

ב) אֲזֵן , או אָזֵן , שם . ויתד תהיה לך על אֲזֵנֶךָ (דברים כ"ג י"ד) , ולפי נוסחאות ישנות ביו"ד אֲזֵנֶיךָ , א"ת על זינך , וענינו כלי זיין ונשק , וואפפע , оружіе . וכן דעת המפרשים הראשונים . והוא מלשון ארמית , באשפתו הסתירני (ישעיה מ"ט ב') תיב"ע בבית אֲזֵנֵיהּ , ונמצא גם בפעל , וַאֲזֵן במאני זֵינָא (ישעיה ל"ג ד') , וי"מ אזור שתולים עליו כלי הזין , גירטעל , поясь . (ועיין זון) , ופירוש הראשון נראה עיקר .

אָזֵק , שם . לא נמצא במקרא כי אם בלשון רבים , ורק שתי פעמים בענין אחד , כבלים , פעססעל , באנדע , оковы , והוא אסור בָּאזִקִּים (ירמיה מ' א') , מן הָאזִקִּים אשר על ידך (שם שם ד') , עקרו זק משרש זקק , והאלף נוספת (עיין זקק) .

אָזַר , פ"י דומה לשרש אסר , עקרו קשירה וכריכה מהודקת , והתיחד לחגירת המתנים לחזוק וזרוז . לפי שהגוף מתחזק בחגירה , או לפי שאנשי החיל היו תולים כלי זינם באזורם . הקל נרדף לפעל חגר . ויוצא לשני פעולים , בינדען , אומבינדען , препоясывать . ורובו במובן המשאלי , ונכשלים אָזְרוּ חיל (ש"א ב' ד') , ענינו התחזק והתגבר , ואתה תֶּאְזֹר מתניך (ירמיה א' י"ז) , אֱזָר נא כגבר חלציך (איוב ל"ח ג' , מ' ז') , ובמובן הפשוט , וְאֵזוֹר עור אָזוּר במתניו (מ"ב א' ח') .

לשמע אֹזֶן שמעתיך (איוב מ״ב ה׳) , ולא תמלא אֹזֶן משמע (קהלת א׳ ח׳) . הפעלים הנקשרים עמו מצד השומע מלבד הפעל שמע , הם א) הטה , ולא הטיתם את אָזְנְכֶם (ירמיה כ״ה ד׳) , אטה למשל אָזְנִי (תהלים מ״ט ה׳) . ב) לקח , ותקח אָזְנִי שמץ מנהו (איוב ד׳ י״ב) . ג) קשב , תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ (תהלים י״ד י״ז) , תהי נא אָזְנְךָ קַשֶּׁבֶת (נחמיה א׳ ו׳) . ור׳ אברהם בער לעבענזאהן העיר שהשם אזן בקשור עם הפעלים האלה ביחוד עם הפעל הטה , בא על הרוב בלשון יחיד , לפי שהגותן לבו לשמוע היטיב מה שמדברים אליו , מטה אזנו האחת לצד המדבר . ובא גם ברבוי וְאָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת (דה״ב ו׳ מ׳) . ד) פתח , וְאָזְנֵי חרשים תִּפָּתַחְנָה (ישעיה ל״ה ה׳) , לא פִּתְּחָה אָזְנֶךָ (שם מ״ח ח׳) , לא פתחה את עצמה . ה) עלה , ושאננך עלה באָזְנָי (שם ל״ז כ״ט) . ו) פקח , פָּקוֹחַ אָזְנַיִם ולא ישמע (שם מ״ב כ׳) ; ומצד המדבר נקשר עם הפעלים . א) אמר , עוד יֹאמְרוּ באָזְנֶיךָ (ישעיה מ״ט כ׳) . ב) דבר , יְדַבֶּר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי (בראשית מ״ד י״ח) . ג) הגד , וַיַּגִּידוּ בְּאָזְנֵי המלך (ירמיה ל״ו כ׳) . ה) שום , וְשִׂים בְּאָזְנֵי יהושע (שמות י״ז י״ד) . ובהשמעות דבר חדש דבר סוד , יאמר הפעל : גלה , לא יִגְלֶה את אָזְנִי (ש״א כ׳ ב׳) , וַיִּגֶל אָזְנָם למוסר (איוב ל״ו י׳) , ה) פתח , פָּתַח לי אֹזֶן (ישעיה נ׳ ה׳) . ועל המאן לשמוע יאמר בלשון , אֹטֵם אָזְנוֹ מזעקת דל (משלי כ״א י״ג) , הפך פתח , מֵסִיר אָזְנוֹ משמע (משלי כ״ח ט׳) , אל תַּעְלֵם אָזְנְךָ (איכה ג׳ נ״ו) , וְאָזְנָיו הַכְבֵּד (ישעיה ו׳ י׳) , כָּבְדָה אָזְנוֹ משמוע (שם נ״ט א׳) . ועל יצירת האזן נאמר , הנטע אֹזֶן (תהלים צ״ד ט׳) , לפי שהאזן יש לה כעין שרשים שהולכים ומתפשטים ויורדים לתוך חללה ; אָזְנַיִם כָּרִיתָ לי (שם מ׳ ז׳) , על שם החלל העמוק שבאזן . ובענין שמועה מחרדת ומרעדת יאמר , תְּצִלֶּינָה שתי אָזְנָיו (ש״א ג׳ י״א) , או , תְּצִלְנָה שתי אָזְנָיו (מ״ב כ״א י״ב) , שהשמועה רעה כמו מרעדת את תף האזנים ונשמע כעין קול צלצול (עיין צלל) . ובקשור עם יחס הבית עניינו לפעמים כמו : לפני , במעמד , וידבר אל עפרון בְּאָזְנֵי עם הארץ (בראשית כ״ג י״ג) , כמתאוננים רע בְּאָזְנֵי ה׳ (במדבר י״א, א׳) , כי בכיתם בְּאָזְנֵי ה׳ (שם שם י״ח) , כי בְאָזְנֵינוּ צוה המלך (ש״ב י״ח י״ב) , ובא , וקראת בְאָזְנֵי ירושלם (ירמיה ב׳ ב׳) . כמו באזני אנשי ירושלים .

2) אֹזֶן , במשנה . שם נקבה , בית יד לכלי לטלטלו ממקומו . וזה על שם צורתו שדומה לאזן הבולטת ויוצאת מן הראש לארכו , הענקעל , ушка, ручка . אזני החמת ואזני התורמיל (מקואות י׳ ג׳)

ומן השם אזן ע״ש פעולתו בגוף בעל חי נגזר פעל בבנין

הפעיל , הֶאֱזִין , הטה אזן לשמוע להקשיב ולקבל , וכולל יותר מן הפעל שמע שאיננו רק שמיעה לבד דאס אוהר צו נייגען , פֶערנעהמען , приклонить ухо, внимать. לא שמעו לא הֶאֱזִינוּ (ישעיה ס״ד ג׳) , שמעו שמים וְהַאֲזִינִי ארץ (שם א׳ ב׳) , וע״ד המליצה גם להפך , הַאֲזִינוּ השמים ואדברה ותשמע הארץ (דברים ל״ב א׳) . ונקשר עם יחס הפעול , או הלמ״ד ביחס אל הדבר , אמרי הַאֲזִינָה (תהלים ה׳ ב׳) , וכל דברי הַאֲזִינָה (איוב ל״ג א׳) , וְהַאֲזַנְתָּ למצותיו (שמות ט״ו כ״ו) , הַאֲזִינָה לאמרי פי (תהלים נ״ד ד׳) , ועל המעט , באֶל : הַאֲזִינָה אֶל תַּחֲנוּנַי (תהלים קמ״ג א׳) , ובעל (עיין בסמוך) . וביחס שאֶל , בבחינת המדבר , ולא הֶאֱזִין אֲלֵיכֶם (דברים א׳ מ״ה) , וכמו כן בלמ״ד , ויודעים הַאֲזִינוּ לִי (איוב ל״ד ב׳) , ובמגנון המליצה , גם ביחס עדי , הַאֲזִינָה עָדַי בנו צפור (במדבר כ״ג י״ח) . וְהַאֲזִינוּ כל מרחקי ארץ (ישעיה ח׳ ט׳) . י״מ משרש זַיִן , שימו כלי זיינכם עליכם , ייך וואפפנען , вооружать-ся . להקביל אל התאזרו וחתו , ובא , שקר מֵזִין על לשון הות (משלי י״ז ד׳) , תמורת מֵאֱזִין , ע״ד נע״ז , והקודם , מקשיב על שפת און , אָזִין עד תבונותיכם (איוב ל״ב י״א) , תמורת אַאֲזִין , ופעם אחת בא בבנין

פיעל , וְאִזֵּן וחקר (קהלת י״ב ט׳) , י״מ מלשון האזנה בהתבוננות ושום לב , איבערלעגען , משרקואם בעטראכטען , внимательно разсуж-

(פ"א ה' י"ג) . ובגמרא בלשון רבים , מה יעשו אזובי קיר (מו"ק כ"ה ע"ב) .

אֶזְבַּי , שע"פ . אבי נערי . בן אֶזְבָּי , אחד מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ז) .

1) **אָזַד** , ארמית . פ"ע , יציאה , הליכה , אויסגעהען , וועגגעהן , выйти . מלתא מני אַזְדָּא (דניאל ב' ה') , י"מ דבר יצא מפי , גזרה גזרתי , וי"א שענינו , הדבר (החלום) יצא מלבי , חלף הלך לו , ענטגעהן , уходить . דומה לפעל אָזַל בחלוף דטלנ"ת ולא נמצא בתרגומים , ורגיל בגמרא אזדא לטעמיה , איינער מיינונג פאלגען , слѣдовать извѣстному мнѣнію .

א) **אָזַל** , פ"ע . מקורו ארמית , נרדף עם פעל הלך , געהען , идти . העתיד יֵיזִיל . הקל לְביתה אֲזַל (דניאל ב' י"ז) , אֲזַלוּ בבהילו (עזרא ד' כ"ג) , שָׂא אֱזֶל (שם ה' ט"ו) , והראוי אֱזַל , ובמקרא , בענין הליכה וחליפה , העתק והפסק . אויסגעהען выходить , כי הלחם אָזַל מכלינו (ש"א ט') , אָזְלוּ מים מני ים (איוב י"ד י"א) , ענטשווינדען , исчезать . וְאֹזֵל לו אז יתהלל (משלי כ' י"ד) , לפירוש המפרשים טעמו כשהקונה הולך לו ומתרחק מן המוכר אז יתהלל בקנינו , ואפשר שהוא מענין זול , כשהמוכר מוכר לו בפחות מן המקח , בזול , ובא ע"מ הארמי (עיין זול) , ובהשאלה : כי יראה כי אָזְלַת יד (דברים ל"ב ל"ו) , חלף הלך כחו של ישראל שווינדען , истощаться . והת"ז תחת ה"א . וי"מ משרש זה , מה תֵּזְלִי מאד (ירמיה ב' ל"ו) . למה תרבי ללכת לנוע ממקומך ולהתרחק (ועיין זול) , מה מני יהלוך (איוב פ"ז וי"ו) , תרגומו מה מיני ייזיל .

ב) **אָזַל** , דומה לשרש עזל בארמית , בהוראת טויה , שפינגען , прясть . בידיה טוו (שמות ל"ה כ"ה) ת"א מעזלא , ובגמרא באל"ף , קיבורא דאזלי בי אזלויי (ב"מ, כ"ד :) . ומזה לדעת רש"י במקרא ודן ויון מְאוּזָּל בעזבוניך נתנה (יחזקאל כ"ז-י"ט) כמו שפירש מטוה של שיראין . וכנראה שלדעת זו כוון יב"ע שתרגם בשירין , ותהיה המלה מאזל הבינוני מן הפיעל , געשפאָנענעס , пряденное . והרד"ק פירש כונת התרגום , שיירות , אורחות , קאַראַוואנע , караванъ . מלשון אזל בהוראת הליכה , ואמר מאזל בלשון פעול להתמדת ההליכה . והשבע"ם ואחריהם מתרגמים ; שונים תרגמוהו כשם עצם פרטי וכאלו היה המ"ם בצירה מֵאוּזָּל מן אוזל . והוא שם מקום , וטעמו מן המקום ההוא הביאו סחורותיהם , והנכון כפרש"י ועמו הסכימו המבארים האחרונים . ולפי דבריהם יהיה עיקר הנחת שרש אזל , עזל , בארמית ועברית , נדנוד ותנועה . ומזה יצא למושג א) תנועת ההליכה , ב) הטויה ע"י תנועת הפלך , ועם זה גם האריגה השזירה והקליעה . ומזה בתלמוד אוזלא , רשת נאץ , נעטץ , сѣть . מרימר פסק לה לסורא באוזלי (עירובין ח' .) . וכמו כן סל עשוי כמקלעות נצרים געפלאָכטענער קאָרב , плетенная корзина . אוזילתא דאיכרי (שם כ"ח :) . ולפירש"י ענינו אגודות וכריכות ירק .

אֶזֶל , שם . נמצא בחבור עם שם אבן , ושניהם בה"א הידיעה , אצל האבן הָאָזֶל (ש"א כ' י"ט) י"ת אבן אָתָא , ופירש"י אבן האות , שהיתה אות להולכי דרכים . וכונתו על פתח של שתי דרכים , מארקשטיין , שיידונגס שטיין , межевой камень .

2) **אִזְמֵל** , ש"ז . ארמית ובמשנה . תער , סכין קטן חריף , מעססער , קנייף , бритва, ножикъ . המיוחד למלאכות שונות , בתער הסֹּפֵר (ירמיה ל"ו כ"ג) , ת"י אזמל ספרא , כתער מלטש (תהלים נ"ב ד') , אזמלא חריפא . ובמשנה המעצד והאזמל (כלים י"ג ד') , אפילו באזמל (חולין ב' ג') , אזמל של רהיטני (שבת מ"ח :) , מכה באזמל (ירושלמי תענית ג' ח') , י"א שמקורו בלשון יונית σμίλη בתוספת אלף , ואולי מקורו עברית מן זמר , בחלוף ריש בלמ"ד .

א) **אֹזֶן** , (ובארמית אודן) שע"נ . אבר כלי השמיעה , אָהר , ухо והרבוי זוגי אָזְנַיִם , על תנוך אֹזֶן אהרן (שמות כ"ט כ') , בְּדַל־אֹזֶן (עמוס ג' י"ב) , יעיר לי אֹזֶן לשמוע (ישעיה נ' ד') , אֹזֶן שמעת (משלי פ"ו ל"א) ,

נבהלו אלופי אדום (שם ט״ו ט״ו), נמשך אל הפעל הקודם שמעו עמים שבא בעבר. אָז ידע מנוח (שופטים י״ג כ״א). ב) בחסרון הפעל המובן בכח הדבור והכנעני אָז בארץ (בראשית י״ב ו׳). ג) ביחס אל הזמן העתיד לבוא כשהפעולה נתלית בתנאי פעולה אחרת אפשרית לבוא, אלסדאנן, הערויף. въ такомъ случаѣ. אָז תנקה מאלתי (בראשית כ״ד מ״א). ומלתה אתו אָז יאכל בו (שמות י״ב מ״ד), אָז תרצה הארץ (ויקרא כ״ו ל״ד), אָז תבין יראת ה׳ (משלי ב׳ ה׳), והקודם אם תבקשנה וגו׳, ד) וכמו כן בפעולה שחלה בשעת מעשה הספור, הפעל יבוא בעתיד: אָז ישיר משה (שמות ט״ו א׳), אָז ישיר ישראל (במדבר כ״א י״ז), אָז יבדיל משה (דברים ד׳ מ״א), אָז יבנה יהושע (יהושע ח׳ ל׳), אָז ידבר יהושע (שם י״ד י״ב), (עיין טרם). ה) וכן בעתיד מוחלט: אָז ירננו כל עצי יער (תהלים צ״ו י״ב). ובא ו) להטעים את המאמר ולהפליגו ביחס הקבלה או הנגוד אל מאמר אחר קודם לו, וענינו כעין מלת הקשור וכמו, לפיכך, על כן, בכל זאת, דארום, поэтому. אביך הלא אכל ועשה משפט וגו׳ אָז טוב לו (ירמיה כ״ב ט״ו), ולמה חכמתי אני אָז יותר (קהלת ב׳ ט״ו), אָז הצלתם את בני ישראל מיד ה׳ (יהושע כ״ב ל״א), נקשר אל המאמר הקודם אשר לא מעלתם. כי לולי דברת כי אָז מהבקר נעלה העם (שמ״ב ב׳ כ״ז), כמו כבר היה נעלה מן הבקר. אָז בשחת תטבלני (איוב ט׳ ל״א), והקודם אם התרחצתי (שם ל׳ ד׳), טעמו כמו בכל זאת, דענאך, все таки. ובא בתוספת יו״ד שלש פעמים בשיר אחד בספר תהלים: אֲזַי חיים בלעונו (תהלים קכ״ד ג׳—ה׳). ובחבור עם מ״ם מֵאָז, ענינו, א) תאר הפעל להגבלת כמות זמן שעבר בעבר, עד מלת מעולם, מקדם, פֿאָן לאַנגעס הער, פֿאַן יע הער, издавна, искони. ואני מֵאָז (שמ״ב ט״ו ל״ד), נכון כסאך מֵאָז (תהלים צ״ג ב׳), והכפל מעולם אתה. זה הדבר אשר דבר ה׳ אל מואב מֵאָז (ישעיה ט״ז י״ג), הלא מֵאָז השמעתיך (שם מ״ד ח׳), מֵאָז הגידה (שם מ״ח כ״א), והקודם, השמיע זאת מקדם, קדם מפעליו מאז (משלי ח׳ כ״ב). ב) בענין היחס והקשור, מהתחלת זמן עבר, פֿאָן דער צייט אן, זייטדעם, съ тѣхъ поръ. מֵאָז דברך אל עבדך (שמות ד׳ י׳), ומֵאָז באתי אל פרעה וגו׳ הרע (שם ה׳ כ״ג), מֵאָז הבקר (רות ב׳ ז׳), מֵאָז אפך (תהלים ע״ו ח׳), כמו מאז נודע אפך, ואולי יש לפרשו כמו מעז אפך בחלוף עיין באל״ף, ובא, ידעת כי אָז תולד (איוב ל״ח כ״א), טעמו כמו מאז, מקדם, והכפל, ומספר ימיך רבים. ופעם אחת בא בהראות הנו״ן; ומִן־אָז חדלנו (ירמיה מ״ד י״ח).

לדעת פירסט מלת אז היא מקוצרת מן אֲזַי שעקרה זַי הדומה למלת זה, בהוראת כנוי הרמז והמיחד, וכן בארמית אֱדַיִן, אֱדַיִן, (עיי״ש) ומהן נגזרה מלת אֶד בשומרונית כעין מלת אז בעברית.

1) אֲזָא, ארמית. פי׳, הסקה, הבערה, אנצינדען, הייצען, топить.

ואתונא אֵזֵה יתירה (דניאל ג׳ כ״ב) ואמר למֵזֵא לאתונא (שם שם י״ט), תמורת למֵאזֵה. על די חזה למֵזְיֵהּ (שם), ובתרגומים, אף ישיק (ישעיה מ״ד ט״ו). ת״י אף אזא, ובספרי, על מזי רעב, שיהיו מאוזים ברעב ומושלכים בחוצות (דברים שכ״א), (ועיין מזה). ויסודו אש, אשש.

אֵזוֹב, שע״ז. מין צמח ידוע הקטן בקטני הצמחים, ויש לו ריח טוב, איזאפ, иссопъ. ולקחתם אגודת אזוב (שמות י״ב כ״ב). עץ ארז וְאֵזוֹב (במדבר י״ט ו׳), ולקח אֵזוֹב וטבל במים (שם שם י״ח), ולפי שהשתמשו בו להוית טהרה, באה המליצה: תחטאני בְאֵזוֹב ואטהר (תהלים נ״א ט׳), ונמצאו ממנו מינים שונים כמ״ש במשנה, כל אזוב שיש לו שם לווי פסול, אזוב זה כשר, אזוב יון, אזוב כוחלית, אזוב רומי, אזוב מדברי פסול (פרה י״א ז׳), ויש ממינו שגדלים בגנות ולוקטים אותו לאכילה ויש בו בגידולו, יונקות ותמרות (פרה שם), אין אוכלים אזוב יון בשבת (שבת י״ד ג׳), וכן יש ממינו הגדל בקירות הבתים, הָאֵזוֹב אשר יצא בקיר

ויביאוהו משם ויכהו בחרב (ירמיה כ״ז כ׳, כ״ג).

בגזרת השם אור לא מצאנו מעם מתקבל, וכנראה הוא שם יסודי, ובארמית נהור.

אוּשׁ, עיין איש, אשה, אשש.

אוֹת, ש״ז. והרבוי אותות, אֹתֹת, עיקר הוראתו רושם וסימן עשוי להכיר בו דבר או לזכרון מעשה, מערקצייכען, קענ-צייכען, знакъ, знаменье. ונופל על א) סימן המציין והמבדיל, וישם ה׳ לקין אות לבלתי הכות אתו כל מצאו (בראשית ד׳ ט״ו). ונתתם לי אות אמת (יהושע ב׳ י״ב), ושמתי בהם אות (ישעיה ס״ו י״ט), ומזה הסימן והציור שעושים על נסי דגלי הצבא, איש על דגלו באֹתֹת (במדבר ב׳ ב׳). ב) סימן הנעשה לזכרון מעשה שהיה, דענקמאהל, памятный знакъ. והיה לאות על ידך (שמות י״ג ט׳), זכר ליציאת מצרים, לְאות עולם (ישעיה נ״ה י״ג), ובסמיכות אל בְּרִית, אות־בְּרִית, בונדעסצייכען, знакъ завѣта. והוא נאמר על הקשת, זאת אות הברית (בראשית ט׳ י״ב), והיתה לְאות ברית וגו׳ וזכרתי את בריתי (שם שם י״ג ט״ו), ובמצות המלה, והיה לְאות ברית ביני וביניכם (שם י״ז י״א), וכן נקרא השבת אות שהוא זכר לחידוש העולם וליציאת מצרים, כי אות היא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה׳ מקדשכם (שמות ל״א י״ג), וכן נקראו כל שאר מצות הזכירה. ג) סימן המורה על מה שיקרה ועתיד לבוא בעולם, והם הסימנים והרשמים שהיו רואים בימי קדם במאורות הגדולים ובשאר כוכבי השמים, מפר אֹתוֹת בדים (ישעיה מ״ד כ״ה), ומֵאֹתות השמים אל תחתו (ירמיה י׳ ב׳), ומזה י״מ: והיו לְאֹתֹת (בראשית א׳ י״ד). והנכון שזה בא במובנו הראשון ובא בדרך כלל שאחריו פרט: למועדים ולימים ושנים, והכונה שהמאורות הם אותות וסימנים לשנויי הזמנים ותקופות הימים למיניהם (ועיין מועד בשרש יעד), ויראו יושבי קצוות מֵאֹתֹתֶיךָ וגו׳ (תהלים ס״ה ט׳), מעמו יושבי הקצוות הם יראים מן האותות שאתה עושה במהלכי המאורות, אבל לנו מוצאי בקר (השמש) וערב (הכוכבים) תרנין. שמו אותֹתָם אֹתוֹת (שם ע״ד ד׳), האותות שהודיעו להם הצלחת נצחונם. ויתבן כדעת האומרים שהוא כנוי אל צלמי פסיליהם שהם להם לאות ברית אליליהם. ד) סימן מעשה נסים יוצאים מן הסדור הטבעי יעשה הש״י לקבוע האמונה בדבריו ובהבטחתו, וואונדער, האנד-צייכען, чудо. ובמובן זה הוא נרדף לשם מופת (עיי״ש). ויתן ה׳ אֹתֹת ומופתים (דברים ו׳ כ״ב), ונתן אליך אות או מופת (שם י״ג ב׳), יתן ה׳ הוא לכם אות (ישעיה ז׳ י״ד), שמו בם דברי אֹתוֹתָיו (תהלים ק״ה כ״ז), שלח אֹתוֹת ומופתים (שם קל״ה ט׳), ה) בענין ראיה והוכחה, בעוויז, доказательство. ואֹתֹתָם לא תנכרו (איוב כ״א כ״ט). ו) דוגמא ומשל לטובה או לרעה עתידה לבוא, וגם בזה הוא נרדף עם מופת, משל, עֵד, צייכען, פֿאָרבילד, примѣрный образъ. לְאות לבני מרי (במדבר י״ז כ״ה), ווארנונגס-צייכען, предостереженіе. והיה לְאות ולעד (ישעיה י״ט כ׳). הנה אנכי והילדים וגו׳ לאֹתוֹת ולמופתים בישראל (שם ח׳ י״ח), והשמותיהו לְאות ולמשלים (יחזקאל י״ד ח׳). ז) ובמשנה התיחד לסמני הכתב, בוכשטאבען, буква. כתב אות אחת סמוך לכתב (שבת י״ב ה׳), והרבוי, הכותב שתי אותיות (שם שם ג׳ ד׳), ביו״ד, קרא ולא דקדק באותיותיה (ברכות ב׳ ג׳), וזה כנראה להבדיל בינו לבין אות בהוראת סימן סתם, צייכען, знакъ. אותות הגרדין (כלאים ט׳ י׳), ובא בהשאלה בענין כנוי לשמות הקדושים, גדולה דיעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר כי אל דעות ה׳ (ברכות ל״ג).

אוֹת. (אוֹתִי עיין אֵת).

אָז, מלת תה״פ להגבלת הזמן. כמו לעת בעת ההיא, אום יענע צייט, דאמאלס, тогда. ובא: א) ביחס הזמן שעבר, צור יענער צייט, דאמאהל, тогда. אָז הוחל לקרוא (בראשית ד׳ כ״ו), אָז חללת (שם מ״ט ד׳), אָז אמרה (שמות ד׳ כ״ו). אָז

2) אֲוִיר אֲוִיר, ארמית ובמשנה שז"ז. א) יסוד הרוח הטבעי, לופט, воздухъ.

שלש אמות אמ"ש וגו': אויר ומים ואש (ספר יצירה פ"ג), אוירא דארץ ישראל מחכים (ב"ב קנ"ח ע"ב), ורבי יהודה הלוי אמר חיי נשמות אֲוִיר ארצך. ובלשון רבות נקבות במובן מרחות שונים בטבע אוירים, בית נחלקת לַאֲוִירוֹת (ב"ד ל"ד), ובפיוט גם בלשון רבים זכרים: שוכן ברום אֲוִירִים (מסרבית א' שבועות), וברבא"ם, החלק השני קבל צורה אוירית ונהיה בה יסוד האויר (רוח חן ז'), וכמו כן אמרו: באויר המושאף (ס' הנפש לרש"ם פאלקירה), להשוות מזג הלב באויר הנכנס ובעשן היוצא (כוזרי ב' כ"ו). ואמר: ב) על כל המקום הריק מכל גשם מוחש שק האויר ממלא אותו, לופטלעערעס, воздухъ. והוא על המקום הריק בכלל. על פני רקיע השמים, תיב"ע על אויר רקיע (בראשית א' כ'), כזורק באויר (שבת י"א ג'), גמל פורח באויר (שבועות ג' ח'), מגדל שהוא עומד באויר (אהלות ד' א'). ועל המקום הריק בבנינים ובכלים: לא מכר אלא אֲוִירָהּ של חצר (ב"ב ד' ד'), וכלי חרס באויר (כלים א' א'), אינגערע ריום, внутрь. וזה עוד השם רֶוַח מן רוח, יש נוחים את השם אֲוִיר מן הלשון היונית ἀήρ, ויתכן שמקורו עברית אור בהראות הוי"ו כי האור והאויר קרובים בטבעיהם ולא יצויר מציאות האחד זולת השני (רמ"ל).

אוּר, שע"פ, אביו של אחד מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ה), ובש"ב (כ"ג ל"ד) נקרא: אֲחַסְבַּי.

אוּרִי, אֻרִי, שע"פ. א) אורי בן חור למטה יהודה, אבי בצלאל (שמות ל"א ב'). ב) אבי גבר (אֻרִי) אחד מנציבי שלמה בארץ גלעד (מ"א ד' י"ט). ג) אחד מן הלוים השוערים אשר נשאו נשים נכריות בימי עזרא (עזרא י' כ"ד).

אוּר כַּשְׂדִּים, שם עיר או מחוז בארם נהרים, מקום מולדת אברהם אבינו (בראשית י"א כ"ח, ל"א), לפי מדרשי אגדה שאברהם אבינו השליכהו שם בכבשן האש (עיין פרקי דר"א פ' כ"ו ומדרש רבה בראשית ל"ח), נראה שפירשו שם אור במשמע אש, ע"ש כבשן האש. (ועיין ביאור בראשית י"א כ"ח) (ועיין כשדים), ולדעת רש"י בשם מנחם אור ענינו בקעה, והוא נרדף עם תור (ועיין מאורה) ובגמרא א"ר חסדא עיברא זעירא דכותי זהו אור כשדים (ב"ב צ"א א'), ולדעת חכמי העמים סברות אחרות בזה.

אוּרִיאֵל, שע"פ. א) אוריאל מן גבעה. בעל תמר בת אבשלום, ובתו מיכיהו או מעכה היתה אשת רחבעם בן שלמה, וילדה לו את אביה מלך יהודה (דה"ב י"ג ב' ועיין באור). ב) בן תחת, מן הלוים מבני קהת (דה"א ו' ט'), בימי דוד, היה ראש בית אב, ומכונה, אוריאל השר (שם ט"ו ה' י"א). ג) במדרשי אגדה, שם אחד מארבעה מלאכי השרת הקדושים הסובבים את כסא הכבוד: כשם שברא הקב"ה ד' רוחות וכו' אף כך סיבב לכסא ארבעה מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו', אוריאל משמאלו, למה נקרא שמו אוריאל בשביל תורה נביאים וכתובים, שהקב"ה מכפר עליו (על ידו) ומאיר להם לישראל (במדבר רבה ב'), ובתרגום יב"ע נמנה בין ארבעה המלאכים כְּפָנֵי חכמתא שנתעסקו בקבורת משה רבינו ע"ה (דברים ל"ד ו').

אוּרִיָּה, שע"פ. א) אוריה החתי בעל בת שבע (ש"ב י"א). ב) הכהן הגדול בימי אחז מלך יהודה (מ"ב ט"ז י"ד ט"ו). ואותו לקח ישעיה לעד להעיד על נבואתו (ישעיה ח' ב'). ג) מגדולי העם בימי עזרא אשר עמדו על ימינו בקראו בתורה לפני העם (נחמיה ח' ד'). ד) בן הקוץ, ובנו מרמות החזיק בבנין חומות ירושלים (שם ג' ד' כ"א).

אוּרִיָּהוּ, שע"פ. בן שמעיה מקרית יערים, נביא לה' אשר נבא בימי המלך יהויקם לרעה והמלך בקש להמיתו ויברח מצרימה, וישלח המלך

ב) אור, וברבוי אורות שם מין ירק, קרייטער, зелень. ללקט אֹרֹת, (מ"ב ד' ל"ט), יב"ע תרגם ירוקנין. ובגמרא אמרו זה גרגיר, ולמה נקרא שמו אורות שמאירות את העינים (יומא י"ח ב'), ורש"י לועזו ארוזא וכן הרד"ק אוריגא. והוא לדעת הרמ"ל במרפא לשון ירק הנקרא רויקע, וואססער זענף, горчица. (שביעית פ' א'), ובמערכי לשון, הוא מתרגמו Euphrosia ובל"א איינען פראָסט, очанка. לפי שמשתמשים בו לרפואות חולי העינים. ואולי שע"ז נקרא אור. כי טל אוֹרֹת טלך (ישעיה כ"ו י"ט), רוב המפרשים הסכימו שענינו ירקות ודשאים בכלל, גרין, зелень. וטעמו כמו הטל המחיה הירקות והדשאים, ואמרו בטעם גזרתו משרש אור, שזה דרך לשונות בני קדם לכלול במלה המורה זריחה גם מושג הצמיחה ובקיעת הצמחים מן הארץ, שהם כמו מופיעים ונראים לעין, והנכון כתרגום יב"ע וכפירוש חז"ל. טל של אור החיים (עיין אורה). ובא. כחם צח עלי אור (ישעיה י"ח ד'). גם בו נחלקו המפרשים. תרגומו. שמש, זאָננע, זאָננען ליכט, солнце, солнечный свѣтъ. והראב"ע והרד"ק פתרוהו מטר, רעגען, дождь. ורש"י פירשו ירק, גרין, зелень. והסכימו עמו המבארים והמתרגמים האחרונים.

אוּר, ש"ז. מדורת אש. שלהבת, פייער, פלאממע, огонь, пламя. אשר אור לו בציון (ישעיה ל"א ט'), לכו בְּאוּר אשכם (שם נ' י"א), בָּאוּר תבעיר (יחזקאל ה' ב'). ובמשנה. אתת לאור ואתת לכהן (חלה ד' ח'), מהבהב אותו באור (מנחות י"ד ד'), ובא ברבוי, על כן בָּאֻרִים כבדו ה' (ישעיה כ"ד ט"ו), המפרשים נחלקו בבאורו, לדעת חז"ל ענינו עששיות של אור, לאמטרנע, фонарь. שמדליקים להארת כבוד איללומינאציאן, иллюминація. (פסיקתא קומי אורי), והביאו הרמב"ן, והוסיף לפרש כי אֻרִים הם ההרים הגבוהים שעליהם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים (בבאורו בראשית י"א כ"ח), ורש"י הסכים עם דעת מנחם שהוא נרדף עם חור, וטעמו נקיקים וסעיפים שהיו בורחים שם, (ועיין אור כשדים, מאורה). ולדעת המבארים האחרונים הוא שם תאר מליצי אל מדינות וארצות ידועות, אם ארצות המזרח אָסט געגענדען, восточныя страны. שהשמש מאירה שם ביותר וע"ד השם מזרח, ומקביל אל הכפל, באיי הים, שהם כידוע ארצות המערב; או הארצות החמות שהשמש בוערת שם כאש והם ארצות הנגב, זיד געגענדען, южныя страны. (ועיין באור הרשד"ל).

אוּרִים, על הרוב בחבור עם תֻּמִּים. דבר מה שנתנו בחשן, ונתת אל חשן המשפט את הָאוּרִים ואת התמים (שמות כ"ח ל'), וענינם היה להודיע רצון ה' ומשפטו בדברים שנסתפקו בהם, ושעל כן נקרא החשן חשן המשפט, ולא נודע מהותם, וחז"ל אמרו בטעם השמות האלה: אורים שמאירים את דבריהם, תמים שמתמים את דבריהם, עד עמוד כהן לְאוּרִים ולתמים (עזרא ב' ס"ג), ובזולת השם תמים, ושאל לו במשפט הָאוּרִים (במדבר כ"ז כ"א), גַּם בָּאוּרִים גם בנביאים (ש"א כ"ח ו'), ובכנוי: תמיך וְאוּרֶיךָ לאיש חסידך (דברים ל"ג ח').

2) אור, במשנה. אור לארבעה עשר (פסחים א' א'), לפי המוסכם נקודו בחולם אור, והנראה שנקודו בשורק אוּר, והוא מלשון ארמית אוּרְתָּא, אור הערב, ערב, אבענדליכט, אבענד, вечерній свѣтъ, вечеръ. ובמשנה התיחד במובן ערב ביחוס אל היום הבא אחריו, דער אבענד פאָר, наканунѣ. אור לארבעה עשר הוא הערב שלפני יום ארבעה עשר, וכן לאור עיבורו (ר"ה כ"ב ע"ב), ובספרא יכול יהא נאכל אור לשלישי (צו. י"ב). ובתרגום יב"ע ובאורתא דתליסר בנורא תוקדון (שמות י"ב י"ד), וכן הוא במכילתא: אינו נשרף עד אור ט"ז (בא פ"ז), וראוי להעיר כי לָאוֹר יקום רוצח (איוב כ"ד י"ד), תרגומו לאורתא. ומזה: אוריא, מערב, וועסטען, западъ. (כ"ב כ"ח א'). ועיין תוספת שם ד"ה אוריא.

אם תָאִיר פניו (קהלת ח׳ א׳), על פניו
יאה אור חכמה, ובעלי אסופות השתמשו
גם בבינוני פעול ואמרו: מוּאָר, מוּאָרָה,
באלייכטעט, освѣщенный. ה) הצתת אש
בעצים, אנצינדען, ברענען, жечь, зажигать.
ולא תָאִירוּ מזבחי חנם (מלאכי א׳ י׳), שעורו
ולא תאירו עצים על מזבחי, ואפשר
שענינו הסקה וחימום, אנבּרענען, ערוואַרמען,
нагрѣвать, накаль, ונאמר בדרך ההתול
שאין בקרבניכם שום תועלת כי אם מה שאתם
מסיקים ומחממים את המזבח. נשים באות
מאִירות אותָהּ (ישעיה כ״ז י״א), מדליקות את
הענפים היבשים, וְאוֹתָהּ כמו אותם.
לדעת הרשד״ל מלת אותה מוסבת על
בבל. ופירש, מדליקות ומבערות אש
באיר את העיר בבל, והבערה זו מסתי
עבודה לעז.

אוֹרָה, שם נקבה. בהוראת שם אור,
ליכט, свѣтъ. ולא נמצא כי אם
שתי פעמים במקרא, כחשכה כָּאוֹרָה
(תה׳ קל״ט י״ב), ובהשאלה, אוֹרָה ושמחה (אסתר
ח׳ ט״ז), הייטערקייט, פרייֿדע, свѣтлость, радость
וגו׳. כי טל אורֹת טלך (ישעיה כ״ו י״ט),
ת״י טל נהור טלך, וכוונתו טל של אור
החיים להחיות את המתים, וכן פירשו
חז״ל (עיין סנהדרין צ׳ ע״ב), וזהו שנקרא בדברי
חז״ל טל של תחיה (עיין טל, ועיין אור
ב). ובגמרא שתעמידנו בקרן אורה ואל
תעמידנו בקרן חשכה (ברכות י״ז א׳). ובפיוט
אור עולם באוצר חיים אורות מאופל אמר
ויהי, ופי׳ הרורה, אור עולם הוא האור
הגנוז או היסוד המאיר, ואורות הם
המאורות המשמשים. ובחכמת הקבלה,
יכונה בשם אוֹרָה הצורה הרוחנית,
והעצמות המעמדת והמחיה את החומר
המכונה בשם כֵּלִים, אורות וכלים (עיין
כלי).

מָאוֹר, ש״ז. א) הגוף המאיר, ליכט,
свѣтило. ומתיחס אל השמש
והירח, את הַמָּאוֹר הגדל וגו׳ ואת
הַמָּאוֹר הקטן (בראשית א׳ ט״ז), והרבוי בלשון
נקבה: יהי מְאֹרֹת (שם י״ד), ליכטער, свѣ-
тила. שני הַמְּאֹרֹת (שם ט״ז), ונופל גם
על כלל הכוכבים, וזה בלשון רבים זכרים
ובסמיכות לשם אור, כל מְאוֹרֵי אור
בשמים (יחזקאל ל״ב ח׳). ובא אתה הבינות
מָאוֹר ושמש (תהלים ע״ד ט״ז), תרגומו סיהרא,
מאָנד, луна, מקביל אל הקודם: לך יום
אף לך לילה. ב) במובן שם הפעולה,
שמן לַמָּאֹר (שמות כ״ה ו׳), לייכטען, освѣщеніе
ואת מְנֹרַת הַמָּאוֹר (שם ל״ה י״ד), ואת שמן
הַמָּאוֹר (שם). ויתכן שהתיחד השם מָאוֹר
אל מנורת המאור לייכטער, лампа, свѣ-
тильникъ. ג) ובא במובן המוסרי בכונה אל
האור המאיר ומראה כל תעלומה, עלומנו
לִמְאוֹר פניך (תהלים צ׳ ח׳), טעמו כל מה
שאנחנו מעלימים ומסתירים, גלוי ונראה
לפני אורך, ועל דרך ההשאלה: ה) שמחה
והצהלת פנים, הייטערקייט, свѣтлость яс-
ность. מְאוֹר עינים ישמח לב (משלי ט״ו ל׳),
ובמשנה: ה) ב״ש אומרים שברא מְאוֹר
האש, ובה״א בורא מְאוֹרֵי האש (ברכות ח׳
ה׳), מאור האש ענינו כח ההארה שיש
באש, ומאורי האש הם גווני האש השונים
באורם. ובגמרא מְאוֹר עיניו של אדם
(ברכות מ״ג:), כח הראות, אינטעליכט, зрѣніе.
ובמובן המוסרי: הַמָּאוֹר שבה (שבתורה)
היה מחזירן למוטב (איכה רבתי). וע״ד
ההשאלה נקרא העור מָאוֹר עֵינַיִם, בלינדע
слѣпой. ע״ד הרגיל בלשון ארמית סגיא נהור,
ו) במשנה 2) בהוראת חלל קטן עשוי בגג או
בכותל להכניס בו את האור, פוקקין את
הַמָּאוֹר (שבת כ״ד ה׳), אָפפנונג, отверстіе.
העושה מאור בתחלה שעורו מלא מקדח
גדול של לשכה (אהלות י״ג א׳), והוא ע״ד
השם צֹהַר, ואפשר שנקודו מָאוּר בשורק.
3) מְאוֹרָה, בפיוט. שם. הפיוטים שתוכרו
לאמרם בברכת יוצר
המאורות.

מְאוּרָה, ש״נ. פעם אחת במקרא, ועל
מְאוּרַת צפעוני (ישעיה י״א ח׳),
י״ת חיוו גלגלי עיני חוי וכו׳, והוא מלשון
אור במובן עַיִן אויגע, глазъ. ורוב המפרשים
פרשוהו מלשון חור, וע״ש שנכנס בו
האור, ליכט לאך, отверстіе. וע״ד מנהרה
מן נהר.

אוֹתָךְ ואמתך (תהלים מ״ג ג׳), ובגמרא: כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו (כתובות קי״א ע״ב), ומזה, ד) בהוד וחקוק דבר, קלארהייט, ясность. וממשמיך אור יצא (הושע ו׳ ה׳), משפטו יתן לאור (צפניה ג׳ ה׳), ותעלמה יצא אור (איוב כ״ח י״א) טעמו לעין כל רואה. ומזה אצל מפרשי התלמוד, ה) לְאוֹרָה לפי אור הדבר, לפי הנראה מתחלה, דעם שיינע נאך, וויא עס שיינט, по видимому. ובחבור עם השם פנים יורה: ו) חסד רצון, גנאדע, הולד, благоволеніе. אור פָּנֶיךָ ה׳ (תהלים ד׳ ז׳), וְאוֹר פָּנֶיךָ כי רציתם (שם מ״ד ד׳), בְּאוֹר פָּנֶיךָ יהלכון (שם פ״ט ט״ז). וכמו כן במובן ההדור והזהר, הייטערקייט, ясность, свѣтлость. וְאוֹר פָּנַי לא יפילון (איוב כ״ט כ״ד), ובחבור עם השם עינים ענינו כח הראות, אויגען ליכט, зрѣ-ніе. וְאוֹר עֵינַי (תהלים ל״ח י״א), ומן השם אור נגזר הפעל

אוֹר, פעל. הקל (ע״מ טוב), ענינו: א) זריחת אור היום, העלל זיין, לייכטען, рас-свѣтать, свѣтать. הבקר אור (בראשית מ״ד ג׳), וְאוֹר לכם (ש״א כ״ט י׳), במובן פעל סתמי, והשעור כאשר יאיר לכם הבקר או היום, כאור נגה הולך וָאוֹר (משלי ד׳ י״ח), מוסיף אור בהלוכו. ב) ביחוס אל העינים המקבלות את האור, העלל ווערדען, просвѣтлѣть. כי אֹרוּ עיני (ש״א י״ד כ״ט), וטעמו שבה אלי נפשי, ערקוויקט זיין, освѣжиться. וַתָּאֹרְנָה עֵינָיו (שם שם כ״ז), בקרי, והפוכו, עזבני כחי וְאוֹר עֵינַי וגו׳ אין אתי (תהלים ל״ח י״א). ובהשאלה אל הופעת ההצלחה והשמחה קומי אוֹרִי כי בא אוֹרֵךְ (ישעיה ס׳ א׳).

הנפעל. כעין הקל. א) בהוראת פעל סתמי העלל ווערדען, разсвѣтать. וַיֵּאוֹר להם בחברון (ש״ב ב׳ ל״ב), כמו בקל וְאוֹר לכם (ש״א כ״ט י׳), ובהשאלה, לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים (איוב ל״ג ל׳), לקבל אור מאור החיים, לראות אור החיים, והקודם: להשיב נפשו מני שחת. ב) ובש״ת נָאוֹר אתה אדיר (תהלים ע״ו ה׳), כנוי כבוד אל הש״י שבלו אור וטוב לייכטענד, ליכטפאָל, הערליך, свѣтлый, преславный. ורש״י פירשו מלשון נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ (איכה ב׳ ז׳), מנאר את אויביו (עיין נאר), ולא רחוק לשער שטעמו כמו נורא, בהפוך האותיות ומסכים עם התאר הסמוך אדיר.

ההפעיל, יוצא. א) השפעה והפצת אור ליכט פערברייטען, לייכטען לאָססען, свѣтить. לְהָאִיר על הארץ (בראשית א׳ פ״ז י״ז), וביחוס הלמ״ד; בעמוד אש לְהָאִיר להם (שמות י״ג כ״א), ולנגה הירח לא יָאִיר לך (ישעיה ס׳ י״ט), שעורו הירח לא יאיר להיות לך לנגה, ועם יחס הפעול, לְהָאִיר להם את הדרך (נחמיה ט׳ י״ב), בעלייכטען, освѣщать. וַיָּאֶר את הלילה (שמות י״ד כ׳), הֵאִירוּ בְרָקִים תבל (תהלים ע״ז י״ט), וביחוס אל אור הנר, והעלה את נרתיה וְהֵאִיר על עבר פניה (שמות כ״ח ל״ז), שעורו כמו והאירו, ומוסב אל הנרות, וכמ״ש יָאִירוּ שבעת הנרות (במדבר ח׳ ב׳), והרשב״ם פירשו בענין הדלקה, ידליק את הנרות לצד עבר פניה, אנצינדען, зажигать. עד שנאמר במובן המושאלי כי אתה תָּאִיר נרי (תהלים י״ח כ״ט). וירח לא יָאִיר אורו (יחזקאל ל״ב ז׳), כמו לא יפיץ אורו, או שהוא במובן עומד, ושעורו ואור הירח לא יאיר, העלל זיין, לייכטען, быть яснымъ. וכן: ולילה כיום יָאִיר (תהלים קל״ט י״ב). אחריו יָאִיר נתיב (איוב מ״א כ״ד). ב) ביחוס אל מקבל האור, לייכטען, ערלייכטען, сіять, освѣтиться. והארץ הֵאִירָה מכבודו (יחזקאל מ״ג ב׳), ובהשאלה, ג) הָאִירָה עֵינַי פן אישן המות (תהלים י״ג ד׳). ועל הרוב בקשור עם השם פנים בענין הופעת חסד ורצון, יָאֵר ה׳ פניו אליך (במדבר ו׳ כ״ה), הָאִירָה פניך על עבדך (תהלים ל״א י״ז), פניך הָאֵר בעבדך (שם קי״ט קל״ה), וְהָאֵר פניך על מקדשך (דניאל ט׳ י״ז). ד) ובמובן המוסרי הארת השכל, ערלייכטען, просвѣтлять. מצות ה׳ ברה מְאִירַת עינים (תהלים י״ט ט׳), פתח דבריך יָאִיר מבין פתיים (שם קי״ט ק״ל), שעורו, יאיר ומבין פתיים. מֵאִיר עיני שניהם ה׳ (משלי כ״ט י״ג), חכמת

ית לא עכבית, וכנראה פירשו במובנו האשון לא דחקתי לא כבשתי את נואתי, היינו לא עשיתי דבר שלא להיות יה, ושעם המ״ם מרועה כטעם מ״ם השלילה, ומקרא קשה הוא.

הפעיל. כעין הקל בהוראת יוצא תוד. ויאיצו המלאכים בלוט (בראשית י״ט ט״ו), האַנגען. торопить. אל־תאיצו לנחמני (ישעיה כ״ב ד׳), וי״א שהוא מן הקל וע״ד נד עין שהעתיד שלהם בקל הוא ע״ד הפעיל (ועיין אצץ).

א) אור, שע״ז. א) העצם הדק המזהיר ופועל על העין לראות את המוחשים, ליכט. свѣтъ. והפוכו חשך, יהי אור (בראשית א׳ ג׳), עוטה אור כשלמה (תהלים ק״ד ב׳), יוצר אור ובורא חשך (ישעיה מ״ה ז׳). כנגד אמונת הפרסיים שהאמינו בשתי רשויות, אור מוצד שהוא האל העליון שכלו טוב, ואהרימון שהוא מלך החשך והרע, אמר הנביא בשם הש״י אני ה׳ ואין עוד יוצר אור ובורא חשך, עושה שלום (טוב) ובורא רע, שניהם כאחד מעשי ידי הם, עד תכלית אור עם חשך (איוב כ״ו י׳), ויאמר גם כן על האור היוצא מן הגופים המאירים, אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל׳ כ״ו), כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (שם י״ג י׳), ואל השמים ואין אורם (ירמיה ד׳ כ״ג), כל מאורי אור בשמים (יחזקאל ל״ב ח׳), וכמו כן ב) מיוחס אל הבקר זמן התחלת הראות האור, עד־אור הבקר (שופטים ט״ז ב׳), ומזה גם במובן שם כנוי אל הבקר עצמו: מן־האור עד מחצית היום (נחמיה ח׳ ג׳), אנבעגן, разсвѣтъ. וכמו כן בא בענין כנוי אל השמש המאור הגדול, ונגה כאור תהיה (חבקוק ג׳ ד׳), (עיין נגה), ואל שני המאורות הגדולים: לעשה אורים גדולים (תהלים קל״ו ז׳), וזה רק פ״א במקרא. ויאמר ג״כ: כאור אש (שם ע״ח י״ד), ואור נר (ירמיה כ״ה י׳), וביחוס אל הברק לאור חציך (חבקוק ג׳ י״א). וכמו כן כנוי אל הברק עצמו ואוח על כנפות הארץ (איוב ל״ז ג׳), והוא הנקרא אור הענן, והופיע אור עננו (שם ט״ו), ובהפך: יפיץ ענן אורו (שם י״א), ולדעת חז״ל ג) ענינו מטר רעגען, дождь. וכן פירשו גם על כפים כסה אור (תענית ז׳ ע״ב), וכן תרגומו מטרא, ומזה יש מפרשים כחם צח עלי־אור (ישעיה י״ח ד׳). (ועיין אור ב׳), ובא: אור יקרות וקפאון (זכריה י״ד ו׳), ענינו אור בהיר ומזהיר, ע״ד וירח יקר הולך (איוב ל״א כ״ו). עיין יקר, קפא, ובמובן ד) זהר, גלאַנץ, העללע, блескъ, сіяніе, свѣтлость. ולילה אור בעדני (תהלים קל״ט י״א), הלא חשך יום ה׳ ולא אור (עמוס ה׳ כ׳), ביום אור (שם ח׳ ט׳). אם העללען טאַגע, въ блескѣ дня, נותן שמש לאור יומם ירח וכוכבים לאור לילה (ירמיה ל״א ל״ד), כאור שבעת הימים (ישעיה ל׳ כ״ו), י״מ כאור שבעת ימי היצירה והשבת בכללם, או אור כפול כאור של שבעה ימים כאחד, והרמב״ם אומר שהוא רומז אל שבעת הימים של חנוכת הבית בימי שלמה שהיו ימי אורה ושמחה שלמה לישראל, (מורה נבוכים חלק ב׳ פ׳ כ״ט), ובהשאלה יבוא בטעם כנוי: א) אל החיים, לעבען, לעבענסליכט, свѣтъ жизни, жизнь. למה יתן לעמל אור (איוב ג׳ כ׳), והכפל וחיים למרי נפש, וחיתו באור תראה (שם ל״ג כ״ח), עד נצח לא יראו־אור (תהלים מ״ט כ׳), ובתבור עם השם חיים: באור החיים (תהלים נ״ו י״ד, איוב ל״ג ל׳). ב) הצלחה ואשר, גליקק, הייל, счастіе, וכמו שבהפך החשך כנוי אל הצרה והעוני: גם אור רשעים ידעך (איוב י״ח ה׳), משל אל כוכב ההצלחה גליקק־שטערן, звѣзда счастія, ועל דרכיך נגה אור (שם כ״ב כ״ח), ובמובן המוסרי באורך נראה־אור (תהלים ל״ו י׳), אור זרע לצדיק (שם צ״ז י״א), והכפל ולישרי לב שמחה, זרח בחשך אור לישרים (שם קי״ב ד׳), אור צדיקים ישמח (משלי י״ג ט׳), והיה לך ה׳ לאור עולם (ישעיה ס׳ י״ט), ה׳ אורי וישעי (תהלים כ״ז א׳), והיה אור ישראל לאש (ישעיה י׳ י״ז), תאר אל הש״י. ג) הופעת החכמה והדעת, ערלייכטונג, בעלעהרונג, просвѣщеніе, просвѣтленіе. ט מצוה ותורה אור (משלי ו׳ כ״ג) לברית עם לאור גוים (ישעיה מ״ב ו׳). שלח

הבקעה הסמוכה על שמה בבקעת אונו (נחמיה י"א ב') . ובגמרא : לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון (מגילה ד' א') ועיי"ש . ועיין גיא החרשים .

אוֹנָם , שע"פ . א) אחד מבני לוטן בן שעיר החורי (בראשית ל"ו כ"ג) . ב) בן ירחמאל בן חצרון (דה"א ב' כ"ז כ"ח) .

אוֹנָן עיין אנן .

2) **אוֹן** , ש"נ. בתלמוד . שטר מקנה וקנין, דאָקומענט , документъ , שלא כתב עליו אונו (קדושין ו' ע"ב) , וברבוי , אונות ושטרות יוצאות על שמו (ב"ב נ"ב א') . ובמדרש בה"א : מעיד על האונה , כותב את האונה (ב"ר פנ"ש) . ובתוספת יו"ד : משל שקנה שני עבדים באוני אחת (שם פ"ב) . ובתרגום יונתן וירושלמי אוניתא דחקלא (בראשית מ"ט כ"א) , לדעת בעל הערוך מקורו מלשון יונית , ωνη , קניה חבירה, והרשב"ם גוזרו מן און בעברית שהשטר נותן כח לקונה לשלוט בקנינו , ודומה בלשונות המערביות , דער בעזעססינטע קויפבריעף , купчая крѣпость, закрѣпленіе .

2) **אוֹן** , במשנה . אגודה , כריכה , בינדעל , узелъ, вязка , אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור (שבת א' ו') .

אוּפָז , שע"פ . שם ארץ אשר שם נמצא זהב טוב , כסף מרקע מתרשיש יובא וזהב מאופז (ירמיה י"ד ט') , ומתניו חגורים בכתם אופז (דניאל י' ה') , ובא : זהב מופז (מ"א י' י"ח) , והשעור זהב מאופז , (ועיין פז , אופיר) .

אוֹפִיר, שע"פ . א) אחד מבני יקטן . ואת אופר ואת חוילה (בראשית י' כ"ט) . ב) שם ארץ מצוינת בזהב טוב הנמצא בה . לשם שלח שלמה את עבדיו עם עבדי חירם באני אשר עשה בעציון גבר וגו' על שפת ים סוף , להביא משם זהב (מ"א ט' כ"ח) . וגם אני חירם אשר נשא זהב מאופיר הביא מאופיר עצי אלמגים הרבה מאד ואבן יקרה (שם י' י"א) . וביהושפט נאמר עשה אניות תרשיש ללכת אופירה לזהב (שם כ"ב מ"ט) , ונסמך אל השם הזה השם זהב מִזְּהַב אופיר (דה"א כ"ט ד') ועל היותר שם כֶּתֶם , מִכֶּתֶם אופיר (ישעיה י"ג י"ב) , והקודם , מפז . בְּכֶתֶם אופיר (תהלים מ"ה י', איוב כ"ח ט"ז) , ופ"א בא שם המדינה במקום השם זהב או כתם : ובצור נחלים אופיר (איוב כ"ב כ"ד) . ומקום המדינה ההיא לפי העולה מדברי המפרשים , בארץ עדן ערב ארץ מושבות בני יקטן , וביותר במקומות הנודעים בשם : שבא , וחוילה , המצוינים בזהבם הטוב (עיין שבא , חוילה . ולשם באו מארץ ישראל דרך תרשיש (עיין שם) . ועד היום נמצא בערב מחוז נקרא בשם אל אָפיר (תבואת הארץ) , ובני הודו כוננו שם מקום למסחרם והביאו שמה את תוצאות ארצם האלמגים השנהבים הקפים והתכיים שלא נמצאו באופיר , ועם הזהב הובאו גם הם לשלמה מאופיר באני תרשיש (מ"א י' כ"ב) , ויתכן שבקרבת המקום אופיר נמצא גם המקום אופז .

אוּץ , הקל ענינו א) עומד היות צר ודחוק , ענג זיין , быть тѣснымъ , כִּי־אָץ לך הר אפרים (יהושע י"ז ט"ו) . ומזה בתוספתא בבגד צר מהודק לגוף . השיראין אוצין חוצצין , רפין אין חוצצין (מקואות פ"ז) . ב) יוצא , דחיקה ונחיצה למהר דבר , דראָנגען , אן טרייבען , торопить, понуждать , והנגשים אָצים (שמות ה' י"ג) . ג) במובן פעל חוזר , דחוק את עצמו למהר מעשהו , זיך דראָנגען , בעאיילען , торопиться , כי הממהר דוחק את השעה , ורבו בבינוני במובן ש"ת . וְכָל־אָץ אך למחסור (משלי כ"א ה') ממהר מעשהו באין ישוב הדעת אײליג , האסטיג , опромчетивый . ובקשור עם יחס הבי"ת : וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוטא (שם י"ט ב') , חזית איש אָץ בִּדְבָרָיו (שם כ"ט כ') . ומושך אחריו פעל אחר במקור וביחס הלמ"ד , וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לא ינקה (שם כ"ח כ') . ובהשאלה , וְלֹא־אָץ לבוא כיום תמים (יהושע י' י"ג) , מוסב אל השמש במהלכו . ובא , ואני לֹא־אַצְתִּי מרועה אחריך (ירמיה י"ז ט"ז) , לא הייתי אץ וממהר להיות רועה ,

המפרשים בשרת כלחם אונים להם (הושע ט' ד'), כלחם ממאי מתים (ועיין בסמוך). ובא: אלוה יצפן לבניו אונו (איוב כ"א י"ט), תרגומו עשירה, והכונה צער של פורעניות הראוי לבוא עליו. על־און פלט למו (תהלים נ"ו ח'), המכבן תרגם ארטאונים דיא איהר עמרינגק, וכונתו שנאמר בדרך תפלה, לשוא ולריק יהיה עמלם לפלט א"ע, ומלת און בזה ענינו שוא וריק, והנראה שהוא נמשך אל הקודם, המה עקבי ישמרו, ושעורו על און פלט למו, כנגד כל האון והעמל שאתע ואעמול אי אפשר לי להפלט מהם. ולזאת באף עמים הורד אלהים (ועיין פלט). ונפל: ג) על אליל, וע"א, אָפָנ, גאָמצענדינגט, идоль, идолопоклон-ство, ואָון ותרפים הפצר (ש"א ט"ו כ"ג), שעורו חטאת און, תמשך אל הקודם כי חטאת קסם מרי, מזכיר לבונה מברך און (ישעיה ס"ו ג'). ומזה לא הביט אָון ביעקב (במדבר כ"ג כ"א), והכפל ולא ראה עמל בישראל, ומסיים ה' אלהיו עמו וגו', ותרגום אונקלוס (פלחי גילולין). ומזה השמר אל תפן אל־אָון (איוב ל"ו כ"א), כפירה והכחשה או בגידה בהשי"ת. ובמובן זה אמר, לדעת החכם שפענעטער, כלחם אונים להם (הושע ט' ד'), כלחם שמקריבים לע"ז, ובדחז"ל זבחי מתים, ועל שם זה נקרא בית־אל אחרי שהעמיד ירבעם שם עגלי ע"ז בית אָון, ואל תעלו בית אָון (הושע ד' ט"ו), לעגלות בית אָון (שם י' ה'). וכן בשם אָון סתם, ונשמדו במות אָון (שם ח'). ובמובן זה נרדף אל שוא מפני שאין בהם ממש. אם גלעד אָון אך שוא היו (שם י"ב י"ב), שעורו אם אך און ושוא היו בגלעד, או אם גלעד הזה מקום לאון ושוא, ובית אל יהיה לאָון (עמוס ה' ה'), לשוא, להבל וריק, (עיין הערה).

תְּאֻנִים, שם ברבוי. (מן היחיד תְּאֻנָה ע"מ בתולים מן בתולה), יגיעה ועמל והתאמצות, מיהועלינקייט, בעשווערדע, אנ־שטרענגונג, усилие, напряжение, תְּאֻנִים הלאת (יחזקאל כ"ד י"ב), הלאה את עצמה בעמל ויגיעה רבה ללא הועיל (ועיין לאה),

ו"ם במובן עקשות וקשי ערף, האַרטנעקיגקייט, упорство.

הערה. לא רחוק לשמוע ששרש און הדומה לו הון יסודם או, הו. הברה טבעית חקוי קול שאיפת הרוח בחוק הנשימה, היכען, קייכען, дышать, пыхтѣть, דומה ליסוד של השרש הבל. והורה מתחלה א) להשתוקקות לדבר מה, שממהרת ומכבדת את הנשימה, והסתעפו מהם השרשים אוה, אבה, הוה, אהב, איב, ובתוס' נון און, הון, ואח"כ יצאו ב) למושג הכח הטבעי מעמיד העצמות, היוצא לפעל ומרגש להוש בתגברת הנשימה, ויגיעת בשר. ומזה ג) לתגברת הכח הזה בכונה להזיק לזולתו, לפי שכל פעולה עוברת לרעה דורשת התגברות והתאמצות יתרה להכריח כח שכנגדו (אָון, הֹוָה) ועם זה כל יגיעת צער וצרה ופגע רע ואבל. ד) רכוש הנקנה על ידי יגיעה גדולה (הון). ה) הבל שאין בו ממש כהבל היוצא מן הפה, ומזה התיחד לעבודת אלילים. ואחרי שהשתרש הנו"ן במלה, נגזרו ממנה השרשים, אנן, אנה, ינה.

און, שע"פ. און בן פלת (במדבר ט"ז א').

און, אן, שע"פ. עיר בארץ מצרים התחתונה הידועה דֶלְתָּא על שפת הנהר נִיל המזרחית, ועל שמה נקרא גם המחוז, ומקורה בלשון מצרית. און, שמש דיא זאָננע, солнце. לפי שבעיר הזאת היה היכל גדול לעבודת השמש. פוטי פרע כהן און (בראשית מ"א נ'), כהן און (שם מ"ה), וטעמו כהן לשמש או כהן בעיר און, והיא הנקראת בלשון עברית בית שמש (ירמיה מ"ג י"ג). ובלשון יונית Ἡλιούπολις. וביחזקאל בשנוי הברת שמה המצרי, בחורי אָון (ל' י"ז), שנוי לגנאי; ורבינו סעדיה גאון תרגם אסכנדריא, והיא אלכסנדריא של מצרים (עיין תבואות הארץ) (ועיין בִּקְעַת־אָוֶן).

אונו. שם עיר בנחלת בנימין אשר בנה שֶׁמֶר אותה ואת לוד הקרובה לה (דה"א ח' י"ב). ויתכן שהיא זו שנקראת

אדם, או שהלבה לה האום או שנתמעטה (נגעים א׳ ה׳), עיקר הנגע מקום שהבשר נעשה תפוח ונראה כגוש, והוא כנגד הפשיון, האום מטמא והפשיון מטמא (ת״כ פרשה נגעים פ״ב), והוא כנראה מלשון אֹם, אֻמָּה שעיקר הוראתם חבור וקבוץ (עיי״ש).

און, שם מפשט זכר. א) עיקר הוראתו, הכח המעמיד עצמו של אדם, קראפט, сила, ונרדף לשם כח. ובאונו שרה את אלהים (הושע י״ב ד׳), וְאוֹנוֹ בשרירי בטנו (איוב מ׳ ט״ז), והקודם הנה כחו במתניו, יצרו צעדי אונו (שם י״ח ז׳), צעדיו שהוא צועד בכח גדול, קראַפטיגע שריטטע, твердые шаги, וברבוי מרוב אונים ואמיץ כח (ישעיה מ׳ כ״ו), שית מרכב בעל כחות הרבה אללמאַכטיגע, всесильный, והפוכו ולאין אונים (שם כ״ט). אהנמאַכטיגע, безсильный. ובא: ב) כחי וראשית אוֹנִי (בראשית מ״ט ג׳), תאר מליצי אל הזרע שבו כח יצירת הולד, וראשית און הוא הבכור שנולד מטפת הזרע הראשונה, כי הוא ראשית אנו (דברים כ״א י״ז), דיא ערסטע קראפט, דער ערסטגעבאָרענע, начатокъ силы, первенецъ, ראשית לכל אוֹנִם (תהלים ק״ה ל״ו), שעורו לכל ראשית אונם. ובזולת השם ראשית: יהי רעב אנו (איוב י״ח י״ב) בן בכורו, וברבוי ראשית אונים (תהלים ע״ח נ״א). ומזה: ג) עושר והון שאדם קונה בכחו ובינתו, רייכטהום, גוט, достояніе, богатство, עשרתי מצאתי און לי (הושע י״ב ט׳), וביחוד מה שהאדם עושה לו שלא במשפט, רויבונג, грабежъ, וידיו תָּשֵׁבְנָה אונו (איוב כ׳ י״ד), ומזה: ד) עושק ומרוצה געוואַלט, אונהייל, насиліе, וישב עליהם את אוֹנָם (תהלים צ״ד כ״ג), והכפל וברעתם יצמיתם (ועיין אָוֶן), ובמובן זה בא פ״א במקרא בענין שם תאר ע״ם טוב ברבוי, ותוחלת אונים אבדה (משלי י״א ז׳), געוואַלטטהאַטיגע, насильный. מקביל אל הקודם, במות אדם רשע, ורש״י פירש בניו, כמו יהי רעב אנו.

אָוֶן, בו״ז נראה לחוק הפעולה, שמ״ז. א) יגיעת כח להרע לזולתו, ונרדף עם עמל, געוואַלט, אונהייל, פערדערבעק, на-силіе, нечестіе, зло, הרה עמל והוליד אָוֶן (ישעיה נ״ט ד׳), הנה יחבל אָוֶן (תהלים ז׳ ט״ו), והכפל והרה עמל, אם אָוֶן בידך הרחיקהו (איוב י״א י״ד), שנאת כל פעלי אָוֶן (תהלים ה׳ ו׳), החקקים חקקי אָוֶן (ישעיה י׳ א׳), ונכרתו כל שקדי אָוֶן (שם כ״ט כ׳), השוקדים לעשות און. אל תחן כל בגדי אָוֶן (תהלים נ״ט ו׳), הבוגדים ועושים און. אָוֶן יחשב על משכבו (שם ל״ו ה׳), מחשבתיהם מחשבות אָוֶן (ישעיה נ״ט ז׳). ובכנוי: מחשבות אוֹנֵךְ (ירמיה ד׳ י״ד), מחשבת און שלך, ומזה כנראה וישב עליהם את אוֹנָם (תהלים צ״ד כ״ג) מחשבות אונם, מְתֵי־אָוֶן (איוב כ״ב ט״ו), באנשי אָוֶן (שם ל״ד ל״ו). ומזה ב) בענין מרמה ושקר, ליג, טרוג, обманъ, ложь. דברי פיו אָוֶן ומרמה (תהל׳ ל״ו ד׳), שהן מפעלות אנשי און, ודבר אָוֶן (ישעיה נ״ח ט׳), מקשיב על־שפת־אָוֶן (משלי י״ז ד׳), התרפים דברו אָוֶן, (זכריה י״ב׳), והכפל והקוסמים חזו שקר. וממושג היגיעה בכח להרע בא במובן: ג) צרה ופגע רע, אונהייל, אונגליק, несчастіе, бѣда. כי ימיטו עלי אָוֶן (תהלים נ״ה ד׳), לא יאנה לצדיק כָּל־אָוֶן (משלי י״ב כ״א). וגם במובן זה נרדף עם עָמָל, ורהבם עמל וָאָוֶן (תהלים צ׳ י׳), וי״מ כמו הבל וריק. כי לא יצא מעפר אָוֶן (איוב ה׳ ו׳), והכפל ומאדמה לא יצמח עמל. ומזה לצרה גדולה, כצרת מיתה או צער על מת, ותקרא שמו בֶּן־אוֹנִי (בראשית ל״ה י״ח), א״ת בר דְוָי, ורש״י פי׳ בן צערי, זאהן מיינעס שמערצענס, сынъ моего страданія. ולדעת הראב״ע והרמב״ן ענינו בן אבלי, מיינעס טרויערס, моей скорби. ומזה, לא אכלתי בְאֹנִי ממנו (דברים כ״ו י״ד), בעת אבלי, והכונה בהיותו טמא טומאת מת שמת עליו ונטפל בקבורתו, לפי שהיו רגילים לעשות משתה לנחום אבלים שנקרא סעודת הבראה ומעשר שני מצותו שיאכל בטהרה ובשמחה, ומזה לדעת

י״ב ט״ז) , אם תכתוש את הָאֱוִיל במכתש (שם כ״ז כ״ב) , כי אֱוִיל עמי (ירמיה ד׳ כ״ב) והכפל בנים סכלים , ולנקבה , וְאִוֶּלֶת בידיה תהרסנו (משלי י״ד א׳) (מן הזכר ע״ם אֱוִל) . והרבוי . ומוסר אֱוִילִים בזו (שם א׳ ז׳) , וֶאֱוִיל שפתים ילבט (שם י׳ ה׳) , אויל בשפתיו מדבר סכלות . ומזה , ש״ת לעקש לב רשע פשע . פערשטאקקט , פרעפלער , ожесточенный, преступный , אֱוִילִים מדרך פשעם (תהלים ק״ז י״ז) , מוסר אֱוִיל (משלי ז׳ כ״ב) , אֱוִיל משריש (איוב ה׳ ג׳) . ועיין עויל , וביו״ד היחס :

אֱוִלִי , כלי רעה אֱוִלִי (זכריה י״א ט״ז) מתא־ ריכט , глупый .

אִוֶּלֶת , שמ״נ . (מן אֱוִל) סכלות , כסילות , טהאָרהייט , פערשטאקקטהייט , דוממהייט , глупость, тупоуміе , ולב כסילים יקרא אִוֶּלֶת (משלי י״ב כ״ג) , וכסיל יפרש אִוֶּלֶת (שם י״ג ט״ז) , אִוֶּלֶת קשורה בלב נער (שם כ״ב ט״ו) . ובמובן רשע כסל ופשע פערדאָרבענ־ היט , שלעכטיגקייט , испорченность, преступность , וְאִוֶּלֶת כסילים מרמה (שם י״ד ח׳) , אִוֶּלֶת אדם תסלף דרכו (שם י״ט ג׳) , זמת אִוֶּלֶת חטאת (שם כ״ד ט׳) , ובכנוי : מפני אִוַּלְתִּי (תהלים ל״ח ו׳) , וברב אִוַּלְתּוֹ ישגה (משלי ה׳ כ״ג) , וכסיל שונה בְאִוַּלְתּוֹ (שם כ״ו י״א) . ובא : אִוֶּלֶת כסילים אִוֶּלֶת (שם י״ד כ״ד) , תרגומו ושבהורהון דשטיא שטיותהון , ושבהורא בלשון ארמית ענינו יקר ותפארת , פראַכט , גלאַנץ , прелесть, блескъ , ולא נודע טעמו , ואפשר שפירש השם אִוֶּלֶת במקום הזה מענין אול , אֱוִל , בהוראת כח ועצמה , ומזה : יקר ותפארת , ויהיה מקביל אל הקודם : עטרת חכמים עשרם ובעין זה פירש גיזיניוס , ובדברי בעלי אספות בא ברבוי , שהאמינו באלה האִוַּלְתּוֹת (אמונות ודעות א׳) , ולדעת פירסט בא השרש הזה בפעל בבנין :

נפעל . היות סכל ואויל בעטהאָרט זיין , глупѣть , נוֹאֲלוּ שרי צען (ישעיה י״ט י״ג) , מן נֹאַל עד נֹאַלוּ , והנראה כדעת הראשונים ששרשו יאל , יאל (עיי״ש) .

אֱוִיל מְרֹדַךְ , שע״פ . אחד ממלכי בבל אשר מלך אחרי נבוכדנאצר (מ״ב כ״ה כ״ז , ירמיה נ״ב ל״א) , והוא שם מרכב : מְרֹדַךְ או מְרֹאדַךְ (בראדך) הוא שם אלהי המלחמה או הכוכב מאדים מארם אצל הכשדים (עיי״ש) , והשם אֱוִיל מקורו בלשון צענדית אַבְהִילָא איום נורא , שרע־ קליך , ужасный, страшный . (פירסט) .

אוּלַי , שע״פ . הנהר היורד מהררי מדי ועובר לפני העיר שושן , ובלשון יונית Eulāus , על אובל אוּלָי (דניאל ח׳ ב׳) , בין אוּלָי (שם שם ט״ז) , שעורו בין גרות הנהר אולי .

אוּלַי , מלת תאר הפעל והקשור . להוראת הספק והאפשרות , והיא מרכבת מן או לו אדער׳ . ווען . ובא : א) בענין סתם ספק במציאות איזה פעולה לעתיד , כשאפשר גם הפוכה , פילייכט , может быть, авось , והפעל הנקשר עמה לא יבוא כי אם בעתיד או בבינוני , אוּלַי יחסרון חמשים הצדיקים (בראשית י״ח כ״ח) , אוּלַי לא תאבה האשה (שם כ״ד ה׳) , אוּלַי ימשני אבי (שם כ״ז י״ב) , באלה תכון השאלה מה יש לעשות אם יקרה באופן כזה что жъ, если . אולי ישן (מ״א י״ח כ״ז) , ב) ספק בלבד , אוּלַי בקרבי אתה יושב (יהושע ט׳ ז׳) , ג) בענין יחול תקוה , אוּלַי אבנה ממנה (בראשית ט״ז ב׳) , אוּלַי ישא פני (שם ל״ב כ״א) , אוּלַי יֶחֱנַן ה׳ צבאות (עמוס ה׳ ט״ו) , מאָגליך , может быть . אוּלַי יש תקוה (איכה ג׳ כ״ט) . ומזה : ד) במובן אם גם , אפילו , אוּלַי יעשה זרים יבלעהו , (הושע ח׳ ז׳) , ווען אויך , ווען פילייכט , если бы даже , ופעם אחת במקרא בקשור אל הפעל בעבר וזה : ה) בטעם אם לא , ווען ניכט , если бы не , אוּלַי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי (במדבר כ״ב ל״ג) , והוא כעין לולי .

אוּלָם , עיין אלם .

2) אוּם , במשנה . גוש של דבר מה , קלומפפען , ריכטע מאססע , комъ . אם היה נוגע בְאוּם (טהרות ט׳ ח׳) , גוש של זיתים כתושים , התמרים והגרוגרות ששלקן ונעשו אום (תוספתא עוקצין פ״ב) ; וכן בנגעי

המבארים במלת והתאויתם כן נחלקו בהוראת השם:

ב)תַּאֲוָה, בפסוק עד תאות גבעת עולם (בראשית מ"ט כ"ו), לדעת התרגומים הראשונים הוא משרש אוה, בהוראת א) חמדה יקר וסגולה, קאָסטליכעס (עיין תאוה) ומן המפרשים יש שפירשו משרש אוה בהוראת ב) גבול וקצה, גראָנצע граница וע"ד: עד תבלית אור עם חשך (איוב כ"ו י"ד), ויש שגוזרים אותו משרש תאה, וע"מ נַאֲוָה (ועיין תאה, תוה) וגם כן במובן גבול וקצה. (ועיין תאוה א).

2) אַוָּז, אֲוָז, שם עצם. מין עוף הבית, השט על פני המים, ובערבית אַל־אַוַּז. ומזה בלשונות עמי הסלאווים, гусь, גאַנז, אוזין ותרנגולים (חולין י"ב א') ובגמרא: הרואה אוז בחלום יצפה לחכמה שנאמר חכמות בחוץ תרונה (ברכות נ"ז א'), כנראה סמכו על היות שם אוז דומה לשם חוץ, בחלוף אל"ף בחי"ת, וזיי"ן בצד"י. אוז הבר, הוא אוז היערי והמדברי, ווילדע גאַנז, дикій гусь, אוז ואוז הבר כלאים זה בזה (ב"ק נ"ה א'), בר־אווא, מין אוז הבית וקטן מסתם אוז, ענטע, утка, היינו דאמרי אינשי שפיל ואזיל בר אווא ועיניהו מטייפי (שם צ"ב ב'), בר אוז הולך שחות אבל עיניו נשואות למעלה; משל. יש מתנהג בענוה והולך לאטו ולבו ועיניו לבקש לו גדולות.

אוּזָי, שע"פ. איש בימי נחמיה (נחמיה ג' כ"ה).

אוּזָל, שע"פ. הבן הששי ליקטן (בראשית י' כ"ז) וממנו יצא שבט הערבאים אשר ישבו במחוז סאנא בעדן ערב, ועיר הבירה שם נקראת עד היום בפי היהודים בשם אזל, ויש מפרשים מזה: מְאוּזָּל בעזבוניך (יחזקאל כ"ז י"ט) וקוראין מְאוּזָל. (ועיין אזל).

אוֹי, מלת הקריאה מנהמת צער ויגון, והוא קול קריאה טבעית, וויהע, ווע, אוי מי יחיה (במדבר כ"ד כ"ג), אוי עיר הדמים (יחזקאל כ"ד ו'), ויתבונן גם כן כשם מפשט: למי אוי (משלי כ"ג כ"ט), והנרדף למי אבוי, וועם איזט וועהע, кому горе, ובמובן זה יבוא על הרוב בקשור יחס שאליו: אוי לך מואב (במדבר כ"א כ"ט) וועהע דיר, горе тебѣ ובתוספת ה"א:

אוֹיָה, אוֹיָה לי כי גרתי משך (תהלים ק"כ ה').

אֱוִי, שע"פ. אחד מחמשת מלכי מדין אשר הרגו בני ישראל בנקום נקמתם מאת המדינים (במדבר ל"א ח').

אוּל, שם. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (תהלים ע"ג ד'), וענינו לדעת הראב"ע והרד"ק מלשון אֱיָל וכח, שטאַרקע, קראַפט, мощь, сила, והמ"ם כנוי הרבים, ונמשך אל הקודם חרצבות למותם. וזה לפי שכחם בריא וחזק. ולדעת האחרונים, שמסכימים לזה בעיקר ההוראה, התיחד השם אול לגוף האדם כרסו ועצמותיו (וע"ד השם עֶצֶם מן עָצַם) לייב, קאָרפער, туловище, ומן השם הזה בא פעם אחת בכתיב במובן גבור, תקיף, שר, מאָכטיגער, געוואלטיגער, פארנעהמער, знатный, могучій, ואת אֵולֵי הארץ (מ"ב כ"ד ט"ו) והקרי אֵילֵי ביו"ד.

על פי דמיון השרש אול, אל השרשים איל, אל, אלה, אלם, עול, נראה שיסוד אחד לכולם אל, בהוראת הקפול, ופתול חלקי דבר אחד זה על גב זה, וכמו כן כריכה וקשור דברים שונים למוצק אחד, שוהו סבת הקושי העצם והחוזק, פעסטעס, дюжесть, והדומה לו שרש חול, חבל, (ועיין כרך, עצם, קשר). ומזה יתכן שנגזר השם:

אֱוִיל, ש"ת. סכל, כסיל, טהאָר, глупый, וזה על שם היותו גם השכל ועב המוח, גראָב, גראָבזיננינג, שטומפף, שטומפפזיננינג, тупъ, тупоумный. או ע"ש היותו מעקם מחשבותיו ונפתל בדרכיו פערדרעהט, פערקעהרט, извращенный. דומה לשם נפתל פתלתול (ע"ש): ועבד אֱוִיל לחכם לב (משלי י"א כ"ט), דרך אֱוִיל ישר בעיניו (שם

3) אֹדִי, בפיוט. חשק ותשוקה במובן המוסרי ווּאנש, желаніе. אֹדִי תשוקות (יוצר ליום א' של פסח), אשכול אֹדִי תאוות כל נפש (מוסף לפרשת שקלים).

מַאֲוַי, מַאֲוַיִּים, שם. כעין הקודם, פער לאנגן, בעגעהר, желаніе, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ברבוי, בסמיכות: אל תתן ה' מַאֲוַיֵּי רשע (תהל' ק"מ ט').

א) תַּאֲוָה, ש"נ. נרדף לשם אַוָּה, אלא שהוא מצוי במקרא ביותר. יא: א) במובן נטיה גשמית חזקה לדבר הערב. בעגעהרען, בעגיערדע, געליסט, прихоть, התאוו תַאֲוָה (במדבר י"א ד'), וְתַאֲוָתָם יבא להם (תהלים ע"ח כ"ט), ונופל גם על נשוא התאוה: לא זרו מִתַּאֲוָתָם (שם שם ל'), ועל שם זה נקרא מקום ידוע, קברות הַתַּאֲוָה (במדבר י"א ל"ד), מאכל תַּאֲוָה (איוב ל"ג כ'), מאכל ערב המעורר תאוה, לעקקערעס, лакомство. ובענין אחר אמרו בגמרא, בשר תאוה (חולין י"ז א') שהוא בשר בהמת חולין בסמך על המקרא כי תאוה נפשך לאכל בשר, וזה להבדילו מבשר קדשים הנאכל לבעליו בקדש. ב) יחול ובקשה, פערלאנגן, וואנש, желаніе, במובן המוסרי לטובה או לרעה, תַּאֲוַת לבו נתת לו (תהלים כ"א ג'), תַּאֲוַת צדיקים אך טוב (משלי י"א כ"ג), תַּאֲוַת רשעים תאבד (תהלים קי"ב י'), כי הלל רשע על תַּאֲוַת נפשו (שם י' ג'), שעוזו כי הלל רשע נפשו על תאותו, התהלל, והכפל ובצע ברך נאץ ה', ברך נפשו כמו והתברך בלבבו. לְתַאֲוָה יבקש נפרד (משלי י"ח א'), הנפרד מן הכלל יבקש רק למלא תאותו וואללוסט, сладострастіе, אדני נגדך כל תַּאֲוָתִי (תהלים ל"ח י'), תַּאֲוַת אדם חסדו (משלי י"ט כ"ב) פירש"י עיקר שהבריות מתאוין לאדם בעבור חסדו. ור"ם ג) במובן יקר ותפארת, ציערדע, краса, חסדו של אדם הוא תפארתו. ומזה: וכי תַאֲוָה הוא לעינים (בראשית ג' ו'), נעים ונאה שהכל מתאוים לו, ליעבליכעס, אנגענעהמעס, прелесть, пріятное, לשמך ולזכרך תַּאֲוַת נפש (ישעיה כ"ו ח'), ערגונגען, страстное желаніе. ובא. עד תַּאֲוַת גבעת עולם (בראשית מ"ט כ"ו) א"ת מלשון חמדה, ולשיטתו נוכל לפרש לפי פשוטו של מקרא יקר הגבעות חמדתם ותפארתם, קאָסטליכעס, великолѣпное, ושכנגד זה נאמר בברכות משה, וממגד גבעות עולם (דברים ל"ג ט"ו). עיין מגד, וכן נראה מתרגום השמרוני (ועיין אוה ב'). ובמשנה התיחד השם תאוה לכל נטיה רעה חזקה יוצאת מגדר הממוצע לײַדענשאַפט, страсть. הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם (אבות ד' כ"ח), וכן בדברי המחברים, אמר החכם: התאוה שותפת העורון, העצה ישנה והתאוה ערה, ועל כן מנצחת התאוה את העצה (מבחר הפנינים), בַּעַל־תַּאֲוָה, לײַדענשאַפטליך, страстный, ונשתרש אות התי"ו במלה, ונעשה ממנו שרש תָּאָו (עיין תאו).

ב) אִוָּה, פעם אחת במקרא בבנין התפעל וְהִתְאַוִּיתֶם לכם לגבול קדמה (במדבר ל"ד י'), ונחלקו המבארים בביאורו וגזרתו, א"ת: ותכונון לכון, זיך ריכטען, направляться, וכן תרגם מלת תִּתְאַוּ לכם (שם שם ז') שהוא משרש תאה, וקרוב לזה פירש רש"י מלשון סבה ונטיה בשפוע מגזרת תא הרצים (דה"ב י"ב י"א). ולפי זה יתכן שיהיה שרש אוה זה קרוב בהוראתו אל שרש אוה הראשון, או שיהיה גם עיקר הוראתו בענין נטיה במובן הטבעי, ומזה יצא לנטית הנפש, וע"ד שמושי השרשים, כלה, קוה, וכאשר עשו מן הפעל אוה השם: תאוה, השתרש התי"ו במלה ונבנה ממנו שרש: תאה (הרוו"ה). ולדעת הרד"ק יתכן שיהיה גם: תִּתְאַוּ מן אוה, והראוי: תִּתְאַוּוּ, אלא שלדעתו כמו לדעת הרשב"ם עיקר הוראתו הוא גבול. והפעל ענינו עשיית סימן והיכר לסימני הגבול והמצר, בעצייכנען אַבמאַרקען, отмежевать, קרוב להוראת שרש תוה, ושממנו נגזר השם תחום בארמית (עיי"ש). ולפי הראב"ע מלת התאויתם שרשה תוה, והראוי, הִתְוִיתֶם, כמו וְהִתְוִיתָ תָּו (יחזקאל ט' ד'), והאל"ף תמורת וי"ו, וכאשר נחלקו

העולים אל המות (הרלב"ג בפירושו למשל כ"ג ל"ג).

אודות, אודֹת, אֹרות, שם בלשון רבות נקבות. ועניינו

כמו: ענין, דבר, עסק, אומשטאנד, אומשטענדע, обстоятельство, ולא נמצא כי אם בקשור עם מלת על, במובן מלת יחס הסבה הגורמת, וכמו על־דבר, וועגען, אין בעטרעף, что касается, относительно על אודֹת בנו (בראשית כ"א י"א), ותרגומו: על עיסק, על אֹדות הבאר (שם כ"ו ל"ב), על אודֹת ישראל (שמות י"ח ח'), על אֹדות האשכול (במדבר י"ג כ"ד). כי על כל אֹדות אשר נאפה וגו' שלחתיה (ירמיה ג' ח'), שעורו כי על אדות כל אשר נאפה. ובכנוי: אשר דבר ה' וגו' על אֹדותַי ועל אֹדותֶיךָ (יהושע י"ד ו"ו), מיינעטוועגען, דיינעטוועגען, обо мнѣ, о тебѣ ובא, אַל אודֹת הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני (ש"ב י"ג ט"ז), י"ת על עיסק, כאילו היה קורא בעין עַל או אֶל, ורש"י פירש: אַל יעשה אודת הרעה הזאת וכו'. ולדבריו תהיה המלה אודֹת במקום הזה בהוראת שם. ובמובן דבר, ענין, אל יעשה דבר הרעה. ולדעת גיזיניוס שעור הכתוב, אל תהיה אודֹת הרעה, אל תהיה אתה סבה אל הרעה הגדולה, ווערדע ניכט אור־זאכע, אורהעבער דיעזעס אונגליקקס, при-чина.

לדעת גיזיניוס ופירסט, עיקר הנחת השרש א) אוד הוא בהוראת סבוב, גלגול, דרעהען, ווענדען, вращеніе, ומקורו מלשון ערבית אאד, התעקמות ונדנוד הגוף, מכבד משא או מכאב גדול, ומזה יצא השם ב) אוד להוראת העץ שמהפכים ומנדנדים בו את הגחלים, והשם אודות, בענין סבה, וגלגול דבר. וכמו כן השם אֵיד, לצרה גדולה המשברת את הגוף ומעקמתו, ע"ד הפעל חול (עיי"ש). ג) אֵד, לעבים המסבבים ומקיפים ומאחזים את פני הרקיע, ויתכן שהוא, על שם שהבל הלחלוחית מתהפך מתגלגל ומתאבך בעליתו.

א) אָוָה, פעל. דומה לפעל אבה א) נטיית הנפש לדבר במובן הטבעי והמוסרי. זיך איינעם געגענשטאנדע צו נייגען, וואָללען, בעגעהרען, желать, хотѣть, ושמושו בבנין פיעל. ועל הרוב בקשור עם השם נפש: כי תְאַוֶּה נפשך לאכל בשר (דברים י"ב כ'). בכל אשר תְּאַוֶּה נפשך (שם י"ד כ"ו). ועם הנשוא הפעול. נפש רשע אִוְּתָה רע (משלי כ"א י'). ב) ובמובן בחירה בדבר האהוב והרצוי: אִוָּהּ למושב לו (תהלים קל"ב י"ג), ערוואֶהלען, выбирать. וכעין מליצת חמד אלהים לשבתו (שם ס"ח י"ז). פה אשב כי אִוִּתִיהָ (שם קל"ב י"ד), נפשי אִוִּיתִךָ (ישעיה כ"ו ט'), שעורו: בכל נפשי או תאות נפשי אויתיך, אני דבוק וחשוק בך.

ההתפעל. התעוררות הנטיה והחפץ, וביחוד להנאות הגשמיות, געליסטען, хо-тѣть, כל היום הִתְאַוָּה תַאֲוָה (משלי כ"א כ"ו), הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה (במדבר י"א ד'), וְיִתְאָו המלך יפיך (תהלים מ"ה י"ב), ולא תִתְאַוֶּה בית רעך (דברים ה' י"ח), ובדברות הראשונות נאמר במקומו לא תחמוד, וביחס הלמ"ד, אל תִּתְאָו למטעמותיו (משלי כ"ג ג' וי"ח). וכן בקשור עם פעל אחר בדרך המקור, ואל תִּתְאָו להיות אתם (שם כ"ד א'), ועל המעט שבא בענין סתם רצון וחפץ, וואָללען, או יחול ותקוה, ווינשען, ערוואַרטען, желать, ожидать, הוי הַמִּתְאַוִּים את יום ה' (עמוס ה' י"ח), ויום אנוש לא הִתְאַוֵּיתִי (ירמיה י"ז ט"ז), ובמכילתא: לאחד שהיה מִתְאַוֶּה לבנים (פ' בא).

אַוָּה, ש"נ. תשוקה וחמדה, וכמו כן השתוקקות וחימוד, דאס בעגעהרען, געליסטען, хотѣніе, желаніе. ובא על הרוב בסמיכות אל השם נפש ובקשור עם מלת כָּל: רק בכל אַוַּת נפשך תזבח ואכלת בשר (דברים י"ב ט"ו כ'). ובא בכל אַוַּת נפשו אל המקום וגו' (שם י"ח ו"ו). לכל אַוַּת נפשך המלך (ש"א כ"ג כ'), וגם ביחוס לבעל חי בְּאַוַּת נפשה שאפה רוח (ירמיה ב' כ"ד), ופעם אחת בא במובן סתם רצון וחפץ, ווילле, же-ланіе, בְּאַוָּתִי ואסרם (הושע י' י').

שליך . въ мѣхъ . לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא , ובלשון רבים , כְּאֹבות חדשים יבקע (איוב ל״ב י״ט) , והקודם : הנה בטנו כיין לא יפתח . ב) הקסם הידוע בימי קדם שהיה ענינו לפי אמונתם העלאת נשמת מת לתוך גופו של הקוסם , ומגופו או מבטנו היה כמו נשמע קול המת בצפצוף , מגלה נסתרות , ונרדף לשם ידעוני (ע״ש) , ויכלול 1) מעשה הקסם הזה , בויכרעדען , чревовѣщаніе , הנה אשת בַּעֲלַת־אוב (ש״א כ״ח ז׳) , קסמי נא לי בָּאוב (שם שם ח׳) . 2) נשמת המת העולה ומדברת מתוך בטנו וגרונו של הקוסם , דער הערויפבעשוואָרענע גייסט , -заклина ніями вызванный духъ והיה כְּאוב מארץ קולך (ישעיה כ״ט ד׳) , 3) הקוסם מעלה נשמת המת , טאָדטענבעשוואָרער , בויכרעדנער , -закли натель мертвыхъ, чревовѣщатель , ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני (ויקרא כ׳ כ״ז) , שעורו , אשר יעשה מעשה אוב . ושאל אוב וידעני (דברים י״ח י״א) , וגם לשאול בָּאוב (דה״א י״ד י״ג) , והרבוי כולל את הקסם והקוסמים , אל תפנו אל הָאֹבֹת (ויקרא י״ט ל״א) , ושאול הסיר הָאֹבות (ש״א כ״ח ג׳) , דרשו אל הָאֹבות ואל הידענים המצפצפים והמהגים (ישעיה ח׳ י״ט) , מתיחס אל הקסם עצמו או אל נשמת המת העולה על ידי הקסם , וממה שבא הרבוי בלשון נקבה להפך מן השם ידעוני נראה לשער כִּי הקסם הזה נעשה לרוב ע״י הנשים , וכמו שמצאנו זכר לדבר אצל היונים אשה מיוחדת לקסם כזה בעיר דעלפהי שנקראת פיתיא , ואולי רמוז לזה במשנה , בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו (סנהדרין ז ז׳) , אלא שצריך עיון במה שאמרו בעל אוב ולא בעלת אוב , ותרגום יב״ע של ושואל אוב , אוֹבְיָא טמְיָא (דברים י״ח י״א) , טמיא ענינו עצמות המת (עיין טמא) , וטעמו שואל בעצמות המת או מעלה נשמת המת ע״י מעשה כשוף בעצמות מתים , נעקראָמאַנט , -не кромантъ, ובגמרא : אוביא טמיא היכא אסקיה לשמואל בנגידא (שבת קנ״ב ב׳) .

אֹבֹת , שע״פ . אחת התחנות שחנו בה בני ישראל במדבר (במדבר כ״א י׳) , ויתכן שנקרא כן על שם שהיה המקום כמין נאד , שלויכפאָרמיג , мѣхообразный .

אוֹבִיל , שע״פ . פקיד על הגמלים אשר לדוד , אוֹבִיל הישמעאלי (דה״א כ״ז ל׳) , ומקורו בלשון ערבית אביל , משגיח על גמלים , קאמעלאבערהירט , -на чальникъ надъ верблюдами ונקרא על שם מלאכתו .

אוּבַל , (עיין אֻבָל) .

2) אוג , במשנה . שם מין עץ ופריו : האוג והחרובין (פיאה א׳ ה׳) , בערבי אַל סומק , שמאקקע והוא עץ נמוך מוציא אשכולות ובהם גרעינין קטנים אדומים כעדשים קטנים וטעמם חמוץ , והוא רפואה לעצירת השלשול , ובעלי העץ משתמשים לעבוד העורות , (תבואת הארץ) .

אוּד , ש״ז . בקיעת עץ שאחוזה בה האש , פייערבראנד , головня , וכמו כן עץ שגורפים בו את התנור ומהפכים את הגחלים , פייערזוועדער , אפען־קריקע , кочерга , כְּאוּד מצל משרפה (עמוס ד׳ י״א) , אוד מצל מאש (זכריה ג׳ ב׳) , זנבות הָאוּדים העשנים (ישעיה ז׳ ד׳) , וכן הוא בארמית . ותרגומו של לפיד בוז (איוב י״ב ה׳) אוּדָא , (ועיין לַפִּיד) . ובגמרא אשה לא תכנוס לדיר העצים ליטול מהן אוד , וְאוּד שנשבר אסור להסיקו ביום טוב (ביצה ל״ג א׳) , אפען קריקע , кочерга . ובמשלי העם , היינו דאמרי אינשי תרי אודי יבישי וחד רטיבא אוקדן יבישי לרטיבא (סנהדרין צ״ג ע״א) , משל צדיק אחד הדר בין רשעים רבים נספה בעונם .

אֵד , ש״ז . הבל לחלוחית העולה מן הארץ , ונעשה לענן קל , חנסט , דינסט נעבעל . пар, облако . וְאֵד יעלה מן הארץ והשקה וגו׳ (בראשית ב׳ ו׳) , יזקו מטר לְאֵדוֹ (איוב ל״ו כ״ז) , (עיין זקק) ולא נמצא יותר בענין זה במקרא ומה שבא בהוראת צרה הוא ביו״ד אֵיד (עיי״ש) . ובדברי המחברים , גם זה ביו״ד ויכלול כל מין הבל העולה מן הרטיבות האדים

ושם אמרו שיש שני מיני אהל, ומזה .. 2) אוהָלִי, ש״ת. מוכר אהל, חד מן נכרים אוהלוי (נדרים צ״א ע״ב), ופרש״י מוכרי אהלות בשמים, אַלאָעפּער קיפער, торгующій алоемъ.

אַהֲרֹן, שע״פ. אהרן בן עמרם הלוי, אחי משה רבנו ע״ה, הכהן הגדול הראשון לבני ישראל (שמות כ״ח א׳). ועל שמו נקראו הכהנים יוצאי חלציו: בְּנֵי אַהֲרֹן (יהושע כ״א ד׳), וכל המשפחה בכלל: בֵּית אַהֲרֹן (תהלים קט״ו י׳), ובא השם אהרן כנוי לכהן גדול: זְקַן אַהֲרֹן (שם קל״ג ב׳), ובגמרא בלשון חכמה נערה אהרונית (שהבין נ״ג ע״ב). כהנת. לפי הערוך בשם ס׳ דברי הימים של משה נגזר השם אהרן משרש הרה, וקראו לו בשם זה, כי בימי הריונה, גזר פרעה על הזכרים מבני ישראל. ולדעת האחרונים יסודו אהר בהוראת אור בהרחבת הוי״ו לה״א (עיין בשמושי הוי״ו), והוא ע״ד השמוש אוּדִי, נֵר.

אוֹ, מלת הקשור. עיקר ענינה א) לפרט לפרוט ולחלק מיני נשואים שונים המתיחסים לנושא אחד. וכמו כן מיני נשואים שונים לנשוא אחד, עטוועדער, אדער, или, либо. או בן יגח או בת יגח (שמות כ״א ל״א), או נשבר או נשבה (שם כ״ב ט׳), או בתשומת יד או בגזל או עשק (ויקרא ה׳ כ״א), ולפעמים תחסר המלה במשפט הראשון, ובאה בוי״ו החבור בלבד; וקנא את אשתו והיא נטמאה או עבר עליו וגו׳ (במדבר ה׳ י״ד), וכמו כן תבוא וי״ו החבור בקשור המשפטים הענינים במקום מלת או, ורגז ושחק ואין נחת (משלי כ״ט ט׳), שטעמו או רגז או שחק. וכן תבוא במקומה מלת ויש, וְיֵשׁ אשר יהיה הענן ימים מספר (במדבר ט׳ כ׳ כ״א), ובאה גם: ב) להגבלת שעור או מן אחד, למעט או לרבות את השעור והמין הקודם, אדער פיעלמעהר, или больше, ימים או עשור (בראשית כ״ד נ״ה), או היותך כהן לשבט (שופטים י״ח י״ט), זה ימים או זה שנים (ש״א כ״ט ג׳). ג) במעם כאשר, אם יהיה, ווען עטווא, если, או הודע אליו חטאתו (ויקרא ד׳ כ״ג כ״ח), או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ״א ל״ו), וכמו כן במובן, אם גם, ווען אויך, если даже. או עשיתי בנפשי שקר (ש״ב י״ח י״ג). ד) במעם הפך הקודם: או כי ישוב הבשר החי (ויקרא י״ג ט״ז), או איה אלהי המשפט (מלאכי ב׳ י״ז). ה) במעם הלואי, מי יתן: או יחזק במעזי (ישעיה כ״ז ה׳), מאָגע נור, пусть, וי״מ כמו אם, או במעם, רק באופן כזה, עס זייא דען דאס, развѣ, וקרוב לזה, או אָו יגבע (ויקרא כ״ז מ״א), אולי רק באופן כזה, פיללייכט נור דאַן, лишь тогда, ובא, מי יגיד לי או מה יענך אביך קשה (ש״א כ׳ י׳), שעורו מי יגיד לי אם יענך, ומה יענך, ולא רחוק לשער שענינו מלת או במקום הזה כמו אז (בחלוף זיין בר״ח), והמעם מי יגיד לי אז מה יענך, איך אז ארע. או נשיש שבט בני מאסת כל עץ (יחזקאל כ״א ט״ו), הרד״ק בשם ר׳ יונה פירשו כמו איך, ויש שפרשוהו כמו ה״א התמיה, ולדעת המבארים החדשים ענינו כמו אוי אבוי, ובכל הפרושים נשאר הכתוב סתום וחתום. ובמדרשי ההלכה, במובן: אופן אחר, אדער, или, או כלך לדרך הזו (ת״כ ויקרא פ״ד), או דבר שאתה לומדו בדרך אחת (שם פרשת נפש כי תחטא), ונמצא ולרוזנים אֵו שכר (משלי ל״א ד׳), בכתיב ותחתיו בקרי אֵי בציר״ה, וענינו כמו אַיִן או אַיֵה (עיין אַי). המלה או, עקרה הברה מבעית, וקרובה לה מלת אוּ בשורק שנשאר רשומה במלת אוּלָם, אוּלַי, לוּ, ומיסודה בחוזק ההברה ובהתהפכה לאות מותשת באה וי״ו החבור וההפוך.

אוּאֵל, שע״פ. איש בימי עזרא (עזרא י׳, ל״ד), י״א שהוא מן אָנָה אֵל, וי״א שהוא כמו אֲבוּאֵל, ועל דרך אִיעֶזֶר מן אֲבִי עֶזֶר.

אוֹב, שם. עיקר הוראתו דבר חלול ונבוב, מיסודו של אבב (אביב) בארמית, הָאוֹהל, נעהאָלט זיין, пустой, ועם זה, מקוער ובולט, נעבאגען, בייכיג זיין, выпуклый, горбатый, ומזה: א) נאד, כלי נבוב וחלל עשוי מעור לקבל משקה,

השתמשו בשם אהל לכל דבר החופף על המת ועל כל הנמצא עמו כאחד : ...מד מכלים המת שהוא מטמא באהל (כלים א' ד'), אדם וכלים נעשין אהלין לטמא (אהלות ו' א').

אהל, קל. פ"ע, נסיעה בעדר, ישיבת אהלים, צעלטען, מיט צעלטען אומהער ...דהן, раскинуть шатеръ, ויאהל עד סדום (בראשית י"ג י"ב), והוא כעין שנאמר: ...ט אהלה (שם י"ב ח'), ויאהל אברם ויבא וישב ...(שם י"ג י"ח), נסע עם אהליו ממקום למקום עד שבא וישב. ולא יהל שם ערבי (ישעיה י"ג כ'), בחסרון אל"ף, והכפל ורעים לא ירבצו שם (ועיין הפעיל), ובפיוט בנפעל בצלך נאהלת (זולת א' סוכות).

הפעיל, כעין הקל: עד ירח ולא יאהיל (איוב כ"ה ה'), יסוד את הירח ממקומו לא יטה עוד אהלו ברקיע, והוא עד: לשמש שם אהל בהם (תהלים י"ט ה') או שהוא תאר מליצי אל תהלוכות הירח ממקום למקום כהולך למסעיו, וי"מ ...ענינו הארה, הופעה, שיינען, לייכטען, ..., עד הוראת הפעל הלל. ולא יהל שם ערבי (ישעיה י"ג כ') לדעת י"מ הוא מן הפעיל, ולדעת רש"י הוא מן הפיעל, ...עד סלפנו תמורת מאלפנו, כמו שמצאנו ...פיוט, כבודו אהל (ר"א הקלירי יוצר ר"ה). ...הלכה, בענין סכוך לגרום טומאת אהל, ...אהיל על כחצי זית (אהלות ג' א'), והאהילו ...ליו קברי המת (שם ח' א'), ובגזרת השם לא מצאנו דבר מתקבל.

2) אהילה, שה"פ. חפוי, סכוך בעצעלטען, накрытie, אהילת סכוכו (זולת א' סוכות), ומזה ברבוי אהילות שם המסכ' בדיני טמאת אהל, כמו שנקראת בתוספתא וכן צ"ל, ...לא אהלות כנהוג.

אהל, שע"פ. אחד מבני זרובבל (דה"א ג' כ'), ואולי נקרא בשם זה על שם המאורע שנולד בעת אשר התחיל זרובבל לבנות את בית ה', ויתכן שנקרא אהל לרמז שהבית ההוא היה כאהל נפני בית המקדש שבנה שלמה (עיין חגי ב' ג'), ובבאורנו הארכנו בזה מעט.

אהלה, שם משאל ומליצי בפי הנביא יחזקאל, כנוי למלכות ישראל, שמרון, עשרת השבטים. וזה כנגד השם אהליבה, שהוא כנוי מליצי למלכות יהודה, ירושלים, ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה אחותה וגו', שמרון אהלה וירושלם אהליבה (יחזקאל כ"ג ד'). לפירוש המפרשים נקראה שמרון אהלה, ע"ש שמתחלת מלכות ישראל נעשית אהל בפני עצמה, בגדה בה' ועבדה ע"ז, וירושלים אהליבה, שהיתה אהלו של השי"ת ומקדשו כתורה, וההא"ין האחרונות של אהלה ושל אהליבה ראויות להיות במפיק אהלה, אהליבה, וע"ד המליצה חפצי בה (ישעיה ס"ב ד') (עיי"ש).

אהליאב, שע"פ. בן אחיסמך למטה דן, שהיה עוזר לבצלאל בן אורי בבנין המשכן (שמות ל"א ו'), ואפשר לאמר שיש בו רמז למלאכתו, ר"ל אב לאהל ה', או אבי בונה אהלים.

אהליבה, עיין אהלה.

אהליבמה, שע"פ. א) בת ענה אשת עשו (בראשית ל"ו ב'), ועל שמה נקרא: ב) אחד מאלופי עשו (שם מ"א).

אהל, ש"ז. מין עץ יפה בגדלו בענפיו ובעליו, ונוטעים אותו בפרדסים, ולא נמצא ביהוד, אלאע, aloe, aloë, כאהלים נטע ה' (במדבר כ"ד ו'), והכפל כ...רזים על יבלי מים, והוא המין הידוע בשם: Aloe perfoliata. ויש במינו עץ בשמים, ובמובן זה בא בל"ר, וכנראה שהוא ביחוס אל האבק שעושים מעצו ומפריו, אהלים וקנמון (משלי ז' י"ז), וברבוי נקבות, מר ואהלות וקציעות (תהלים מ"ה ט'), מר ואהלות (שה"ש ד' י"ד), ועיקר מקום גדולו הוא בהודו המזרחית, ושמו אנהיל.

1) אהלא, ארמית. ובגמרא אהל. שם מין בורית ידוע Aloe. והזכותי בבור כפי (איוב ט' ל') תרגומו: באהלא, ואפשר שהיו עושין אותו מאפר עצים ממין האהלים, או משקפם, ..., сокъ. לא בנתר ולא בחול ולא באהל (תענית י"ג ע"ב), והבורית והאהל (שבת צ' ע"א),

народъ . השכותי באהלים (שם ח׳ י״א) , והפעלים המתחברים עמו ביחוס אל עשיתו ותקונו, הם נטה , מתח, תקע , אשר נטה שם אהלו (בראשית ל״ג י״ט) , וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ׳ כ״ב) , וזה בבחינת נטית היריעות ומתיחתן , ויעקב תקע את אהלו (בראשית ל״א כ״ה) , תקעו עליה אהלים (ירמיה ו׳ ג׳) , בבחינת נעיצת הקנים והיתדות . וע״ד המליצה , ויטע אהלי אפדנו (דניאל י״א מ״ה) , ובענין הסרתו יאמר , אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו (ישעיה ל״ג כ׳) , דורי נסע ונגלה מני כאהל רעי (שם ל״ח י״ב) . ונופל גם על כל דירת ארעי , כדירת בני ישראל במדבר : איש פתח אהלו (שמות ל״ג ח׳) , מעל אהלי האנשים (במדבר ט״ז כ״ז) , מה טבו אהליך יעקב (שם כ״ד ה׳) . והכפל , משכנתיך ישראל , עוד אושיבך באהלים כימי מועד (הושע י״ב י״ד) ; וכן נקרא המשכן אשר עשה משרע״ה במדבר כעין דירת ארעי בשם אהל , ותברת את האהל (שמות כ״ז י״א) , ולהבדיל בין הקדש לחול נסמך לשם המיוחד , אהל מועד (שם כ״ח מ״ג) , ע״ש תועדתי לך שמה , (עיין יעד) ותרגומו משכן זמנא , שטיפטס צעלט , ובלשון המעתיקים, צעלט דער פערזאממלונג , скинія собранія , והנה גם מרע״ה קרא את אהלו אהל מועד , ומפרש טעמו , והיה כל מבקש ה׳ יצא אל אהל מועד (שם ל״ג ז׳) , וא״ת : משכן בית אולפנא , ולדעת הר״ש מונק היה אהל מועד של מרע״ה יסוד והתחלה אל מעשה המשכן שנעשה אחרי כן , ושעל כן נקרא המשכן , משכן אהל מועד (שם ל״ט ל״ב , מ׳ ב׳ ו׳ כ״ט) , ע״ש ושכנתי בתוכם (שם כ״ה ח׳) , ורק על דרך הקצור נקרא : אהל מועד סתם (פאלעסטינא 197) , ונקרא גם אהל העדת (במדבר י״ז כ״ב) , צעלט דעס געזעטצעס , скинія закона , (ועיין עוד , עדה) , וכן נקרא המשכן כל הימים עד אשר נבנה בית המקדש ע״י שלמה , וביומים ההם נקרא גם אהל־ה׳ (מ״א ב׳ כ״ח) , וכן בסתם אהל בה״א הידיעה , מעל האהל (במדבר י״ב י׳) , קרן השמן מן האהל (מ״א א׳ ל״ט) ,

ובא בתכוד עם השם בית , על השערים לבית ה׳ לבית האהל (דה״א ט׳ כ״ג) . וימאס באהל יוסף (תהלים ע״ח ס״ז) , כנוי מליצי אל המשכן בהיותו בשלה שהיא בחלקו של יוסף (ועיין בסמוך) . וע״ד המליצה נקרא גם בית המקדש בשם אהל , לזכר מעמדו הקדום : ה׳ מי יגור באהלך (תהלים ט״ו א׳) , אגורה באהלך (שם ס״א ה׳) , באהל בת ציון (איכה ב׳ ד׳) . וכמו כן יכונה כל בית גדול ונכבד באומה , באהל דוד (ישעיה ט״ז ה׳) , ויסחך מאהל (תהלים נ״ב ז׳) . ויתכן שבמובן זה נאמר באהל בת ציון , מקום משכן כלל האומה , שבות אהלי יעקב (ירמיה ל׳ י״ח) . אהלי יהודה (זכריה י״ב ז׳) , וענינו כמו בית יעקב , בית יהודה . ויתכן שבמובן זה נאמר , וימאס באהל יוסף , כמו בבית יוסף , כנוי מליצי אל עשרת השבטים, ובערבית יורה ביחוד , בני בית , וכמו כן אנשים ועם . בעוואָהנער דעס הויזעס , לייטע , פאָלק , обитатели дома, люди, народъ . כעין השם בית בעברית , ומזה גם במקרא במובן שם בית ונרדף עמו , ואהל ישרים יפריח (משלי י״ד י״א) והקודם בית רשעים , וביותר נמצא בהוראה זאת בס׳ איוב , ובא גם במובן , כיפה וכסוי האהל והבית , ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן (שמות כ״ז ז׳) , אם אבא באהל ביתי (תהלים קל״ב ג׳) , ומזה י״ם , רחב האהל (יחזקאל מ״א א׳) , ונמצא ברבוי לרוב . שלח איש לאהליו (שופטים ז׳ ח׳) , וינסו איש לאהליו (שמואל א׳ ד׳ י׳) , וזה כנראה לפי שהיו לאיש אחד אהלים הרבה מיוחדים לדירות נשיו ובני ביתו , וכמ״ש : האהלה שרה אמו (בראשית כ״ד ס״ז) , אהל של שרה, ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות (שם ל״א ל״ג) . ולדעת י״מ זהו ההבדל שבין אהלים (בחולם) לבין אהלים . שהראשון ענינו קבוץ אהלים של אחד , והשני רבוי המין . ויתכן שטעם שלח איש לאהליו וכדומה , הוא ביתו ומשפחתו , כהוראתו בערבית , ובא : בתוך האהלי (יהושע ז׳ כ״א) בהא הידיעה ובכנוי . ובהלכה , בסמך על לשון הכתוב . אדם כי ימות באהל (במדבר י״ט י״ד) ,

אהבו, שאלו היה מן הקל היה ראוי
היות תאהבו. וברז"ל, בהוראת יוצא
שלישי: אהבתו על הבריות, בעליעבטמאכען,
сдѣлать любимымъ. וכן: מאהב על
הבריות. ובהפעיל: מאהיבן ומקרבן (שה"ש
א'. מי גדול האוהבים או המאהיבים (ספרי
עקב מ"ז), ובהתפעל: ואהבת את ה'
אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך
(יומא פ"ו א').

אהב, ש"ם. לא נמצא כי אם ברבוי,
ועניניו חמדה ואהבת נשים, ליעב-
שאפט, אמאור, любезность, милость. אילת
אהבים (משלי ה' י"ט) והכפל יעלת חן. ומזה
בהשאלה: אהבת זרה, בוהלשאפט, блудъ,
הנו אהבים (הושע ח' ט'), משל לבריתות
ב"י עם עמים אחרים (ועיין תנה).
ספ"ם בא בלשון יחיד קרוב לקוראיו באהב,
במובן אהבה פשוטה, ליעבע, любовь.

אהב, ש"ם. תענוגי אהבת נשים, וואָל-
לוסט, сладострастіе. נתעלסה
באהבים (משלי ז' י"ח) בל' רבים. ולדעת י"ם
מזה: ויהי שקוצים כאהבם (הושע ט' י"ד),
בל' יחיד. תאוות, אונצוכט, בוהלשאפט, блудъ,
ע' אהבם היו שקוצים. ולדעת גיזיניוס
הוא ש"ת לעוגב, בוהלע, любовникъ.
ע' שקוצים כמו שעגבו עליו, כעוגבם.

אהבה, ש"נ. א) המקור מן הקל, דאס ליעב-
בען, любовь: באהבת ה' את
ישראל (מ"א י' ט'), באהבתו אתה (בראשית
כ"ט כ'). ועל הרוב ב) במובן ש"ם, דיא ליעבע,
любовь על כל פשעים תכסה אהבה (משלי
י' י"ב). נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים
(ש"ב א' כ"ו), כי חולת אהבה אני (שה"ש ב'
ה'), כי עזה כמות אהבה (שם ח' ו'), ועל דרך
המליצה כנוי אל האהובה: מה יפית
ומה נעמת אהבה בתענוגים (שם ז' ז'),
גבי בתענוגיך, געליעבטע, любимая. ובמובן
המוסרי: ואהבת חסד (מיכה ו' ח'). ובא:
לא אוסף אהבתם (הושע ט' ט"ו), כמו לאהבה
אותם. ובמשנה: כל אהבה שהיא תלויה
בדבר בטל דבר בטלה אהבה, ושאינה
תלויה בדבר אינה בטלה לעולם (אבות ה'

ט"ז). ובגזרת השרש נראה שהוא מיסוד
אחד עם אבה, אוה, אהב, בארמית.

אהד, שע"פ. בן שמעון בן יעקב (בראשית
מ"ו י', שמות ו' ט"ו). והנראה כדעת
האומרים שיסודו אחד בהו"ת, בענין
אחדות. ומזה ג"כ:

אהוד, שע"פ. א) בן גרא בן הימיני,
השופט השלישי לישראל אשר
הושיע את ישראל מיד עגלון מלך מואב
(שופטים ג' ט"ו — ל"ה). ב) אחד מבני בנימין
או מבני זבולון (דה"א ז' י"ד), ועיין באור.

אהה, מלת הקריאה. מזעקת צער וצרה
וועהע! увы, אהה בתי (שופטים י"א
ל"ה), אהה אדני אלהים (יהושע ז' ז'). אהה
ליום (יואל א' ט"ו), והיא מלה טבעית ויסודה
הה, (עיין שם).

אהוא, שע"פ. שם נהר בארץ בבל
ואקבצם אל הנהר הבא אל
אהוא (עזרא ח' ט"ו), על הנהר אהוא (שם
כ"א). לדעת קצת הוא שם תעלה אשר
תברה את הנהר פרת עם הנהר חדקל,
ולדעת שמיעד הוא הנהר הנקרא לוקוס
בלשון יונית, העובר במדינת הדייב
אדיאבענא (ועיין במאמרנו על השם סמבטיון
בפרחי צפון ח"ב).

אהי, מלת השאלה. כענין מלת איה,
וואָ, וואָהין? куда, гдѣ. אהי
מלכך אפוא (הושע י"ג י'), אהי דבריך מות,
אהי קטבך שאול (שם י"ד), ורש"י פירשו
במובן עתיד מדבר בעדו משרש היה.

אהל, ש"ז. (בכנוי, אהלי, אהלך, אהלך,
אהלה, אהלו, ובה"א נוספת,
אהלה, וברבוי, אהלים, אהלים), עקרו,
דירת רועים נוסעים בעדר ממקום למקום
עשויה מעור או מיריעות צמר או פשתן
שטוחות ומתוחות על גבי קנים תקועים
בקרקע וכרוכות בחבלים על יתדות צעלט
шатеръ, אבי יושב אהל ומקנה (בראשית
ד' כ'), וברבוי, איש תם יושב אהלים (שם
כ"ה כ"ז). ומזה, מנשים באהל תבורך
(שופטים ה' כ"ד) מן הנשים היושבות באהל
ועוסקות במקנה הצאן נאָמאַדען, кочующій.

1) אֶדְרֶע, ארמית. (עיין דרע).

אֶדְרֶעִי, שם ע״פ. א) אחת מערי הבירות בבשן, (במדבר כ״א ל״ג) אשר לקחו אותה בני ישראל, ונפלה בגורל חצי מטה מנשה בעבר הירדן (יהושע י״ב ד׳, י״ג י״ב), וכהיום נקראת הַהִיא במישור חורן צפונית מזרחית לעיר המבצר הגדולה מיצריב. ב) עיר בנחלת נפתלי (יהושע י״ט ל״ז).

אֶרֶשׁ, עיין דוש.

אָהַב, פע״י. הקל, (בהפסק אָהֵב, וכמו כן לפני ת״ג, אֲהֵבוֹ, אֲהֵבְךָ. העתיד; יֶאֱהַב, יֶאֱהָב. במ״ב: אֹהַב, ופ״א גם אֵהַב (משלי ח׳ י״ז). המקור; אֱהֹב. אַהֲבָה. והצווי; אֱהַב, אֶהֱבוּ. ובכנוי; אַהֲבָתְךָ). נטית הנפש לזולתו ומצוא חשק ונעם בו, ליעבען, любить, והפוכו שנא. וקשורו על הרוב ביחס הפעול ובא בכל מיני הנטיות לרצון ולחשק, כמו באהבת נשים, אָהַב נשים נכריות (מ״א י״א א׳), מֵאַהֲבָה אשר אֲהֵבָהּ (ש״ב י״ג ט״ו); במאכלים ומשקים עֲרֵבִים מטעמים לאביך כאשר אָהֵב (בראשית כ״ז ט׳), וְאֹהֲבֵי אשישי ענבים (הושע ג׳ א׳); במובן המוסרי: אהבת אב את בניו, וישראל אָהַב את יוסף (בראשית ל״ז ג׳). אהבת עבד את אדוניו: אָהַבְתִּי את אדני (שמות כ״א ה׳). איש את רעהו: וַיֶּאֱהָבֵהוּ יונתן (ש״א י״ח א׳). וכן נטיה לדבר טוב או לדבר רע, אָהַבְתָּ צדק ותשנא רשע (תהלים מ״ה ח׳), אָהַבְתָּ רע מטוב (שם נ״ב ה׳). ויכלול לפי טבע הנטיה, כן נטיה גמורה וחזקה מלב ונפש, וקשורו ביחס הפעול את יחידך אשר אָהַבְתָּ (בראשית כ״ב ב׳), כי את חנה אָהֵב (ש״א א׳ ה׳), וכל עבדיו אֲהֵבוּךָ (שם י״ח כ״ב), וְאָהַבְתָּ את ה׳ אלהיך (דברים ו׳ ה׳), וַאֲהַבְתֶּם את הגר (שם י״ד י״ט), וָאֹהַב את יעקב (מלאכי א׳ ב׳), אֹהֲבֵם נדבה (הושע י״ד ה׳), ועל המעט ביחס הלמ״ד: וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כמוך (ויקרא י״ט י״ח). וְאָהַבְתָּ לו כמוך (שם שם ל״ד), וענינו נטיה טובה לזולתו לבקש טובתו יעמאנדעס ליעבע שענקען, заботиться; ולשנאי ה׳ תֶּאֱהָב (דה״ב י״ט ב׳).

וכן פתם נטיה לדבר ומצוא קה״ת רוח בו. גערן האבען, быть склонну, אל תֶּאֱהַב שנה (משלי כ׳ י״ג), לא יֶאֱהַב לץ הוכח לו (שם ט״ו י״ב), תֶּאֱהָבוּן ריק (תהלים ד׳ ג׳). ונקשר עם פעל אחר במקור עם למד אָהֲבוּ לָנוּעַ (ירמיה י״ד י״ח), לַעֲשֹׁק אָהֵב (הושע י״ב ח׳), אֹהֲבֵי לָנוּם (ישעיה נ״ו י׳). וכמו כן בענין יחול, וחפץ, בעגעהרען, желать, אֹהֲבֵי תשועתך (תהלים מ׳ י״ז), ובענין היות שמח בדבר: אָהַבְתִּי כי ישמע ה׳ את קולי (שם קט״ז א׳), זיך פרייען, ראבס. быть раду, чему любоваться. ובמובן חשק ודבקות בדבר, ליידענשאפטליך נאכהענגען, אנהענגען, пристращаться. ביחס הבי״ת אֹהֵב בֶּהָמוֹן (קהלת ה׳ ט׳). על דרך שמושי הפעל חפץ, חשק. והמקור: עת לֶאֱהֹב (שם ג׳ ח׳), חשק ה׳ לְאַהֲבָה אותם (דברים י׳ ט״ו), לְאַהֲבָה את שנאיך (ש״ב י״ט ז׳), ויהיו שקוצים כְּאָהֳבָם (הושע ט׳ י״ד) כמעט שנמשו לאהבה (ועיין אֹהַב). והבינוני במובן שת: פריינד, другъ. כי אֹהֵב היה חירם לדוד (מ״א ה׳ ט״ו), הרחקת ממני אֹהֵב ורע (תהלים פ״ח י״ט), נאמנים פצעי אוהב (משלי כ״ז ו׳), זרע אברהם אֹהֲבִי (ישעיה מ״א ח׳), אֹהֲבַי ורעי (תהלים ל״ח י״ב), לְאֹהֲבֵי תורתך (שם קי״ט קס״ה). ובבינוני לנקבה: ורבקה אֹהֶבֶת את יעקב (בראשית כ״ה כ״ח). ובדבור המליצי בתוספת יו״ד: אֹהַבְתִּי לדוש (הושע י׳ י״א). הבינוני פעול: וְאָהוּב לאלהיו היה (נחמיה י״ג כ״ו) געליעבט, любимъ. הארות אֲהוּבָה (דברים כ״א ט״ו). ובא: אָהֲבוּ הֵבוּ (הושע ד׳ י״ח), יש כמו מלה אחת בכפל העין והלמ״ד, לחזוק והפלגת האהבה, ועיד פקח קוח, (ועיין יהב).

הנפעל. פ״א במקרא, געליעבט ווערדען, любимый. הַנֶּאֱהָבִים והנעימים (ש״ב א׳ כ״ג), שאהבו איש את רעהו.

הפיעל. לא נמצא כי אם בבינוני כשית, וביחוד לעוגב ושטוף באהבת נשים, בוהלע, ליבהאבער, любовникъ. אלכה אחרי מְאַהֲבַי (הושע ב׳ ז׳). כי נשברו כל מְאַהֲבָיִךְ (ירמיה כ״ב כ׳). ותעגב על מְאַהֲבֶיהָ (יחזקאל כ״ג ה׳). ורק פ״א בא בפעל העתיד: תְּאֵהֲבוּ פתי (משלי א׳ כ״ב) תמורת

1) אדרגזר, ש"ת. למין שר ושלטון במלכות בבל: אדרגזריא (דניאל ג' ג), והוא שם מורכב אדר גזר, ועניינו לדעת גיזיניוס ראש השופטים, "אבער ריכטער", председатель суда. אדר, גדול וראש, גזר, שופט, פוסק וחותך הדין. והוא ע"ד רב שקה רב סריס. ולדעת פירסט יורה השם אדר, אש, "פייער", огонь, שכן הוא בלשון צענדית אטר, ובלשון פרסית אדר, והוא כנוי לאליל האש והשמש, אשר עבדו לו האשורים הבבליים והפרסים, וגזר, הוא מלת להובר השמים, חוזה בכוכבים, "אסטראלאג", астрологъ. וכמו שמצאנו אותו מבחן בחולת ההרכבה לשם אדר, נרדף לשם אשף וחרטם (דניאל ב' כ"ז), (עיין גזר). ויהיה השם אדר גזר בהרכבתו, הגוזר, החוזה בכוכבים של האליל אדר, "אסטראלאג דעס גאטטעס" אדר. ולדעתו יהיה גם השם אדר במובן שם החדש נגזר מזה, וע"ד השם תמוז (עיי"ש), ועיין אדר מלך.

1) אדרזדא, ארמית. תאר הפעל. יתעבד אדרזדא (עזרא ז' כ"ג) המפרשים פרשוהו במובן בזריזות, במהירות, "שלייניגסט", "הורטיג", скоро, поспѣшно. וי"א שהוא מלשון פרסית "דישה או דר ראשת", ועניינו: בדיוק בשלימות על צד היותר טוב כמשפט, "גענוי, גענויא, נאך רעכט", правильно.

אדרכן, שם מין מטבע של זהב פרסית שערכה לדעת המבארים ארבעה ראלער וחמשה עשר נייאגראשען: ואדרכנים אלף (עזרא ח' כ"ז), ואדרכנים רבו (דה"א כ"ט ז'). ובא בחסרון אל"ף ובתוספת מ"ם דרכמון: זהב דרכמונים (עזרא ב' ס"ט), דרכמנים אלף (נחמיה ז' ע', ע"א, ע"ב), וכן שם בלשון יונית דארייקאס. ולדעת המבארים החדשים הוא שם מרכב מן דרא, מלך בלשון פרסית, ומן כמאן, קשת, וזה לפי שהיה מצוייר עליה מצד אחד צורת המלך ומצד השני צורת איש תופש קשת. או מן דארעה, חצר, ומן

מאן, שר וגדול, מלך, ועניינו חצר המלך, אוצר המלך, ועיין דרכן.

אדרמלך. א) שם אליל של העם ספרוים: והספרוים שורפים את בניהם לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים (מ"ב י"ז ל"א). בגמרא אמרו בפירושם: מאי נינהו הפרד והסוס, אדרמלך דאדיר ליה למריה בטעינה, וענמלך דעני לי' למריה בקרבא (סנהדרין ס"ג ע"ב). וממה שהיתה עבודתם בשריפת הבנים, ומהרכבתו עם השם מלך, נראה שהוא אחד עם הע"ז מלך, אליל האש והשמש. וידוע כי עבודת השמש והמלך היתה בסוסים רתומים למרכבות (מ"ב כ"ג י"א), ואולי בסמך על זה אמרו הפרד והסוס. ולדעת פירסט הוא מורכב מן השם אדר בהוראת אש בלשון צענדית ופרסית (עיין אדרגזר) ומן מלך, שם המיוחד לע"ז מלך. ואולי יתכן לשער שהשם אדר הוא בהוראת אדר, גרן, ואדרמלך הוא אלהי התבואה, מלך התבואה, כנוי אל השמש, שהוא הסבה הקרובה אל גדול הפירות, וכמ"ש: תבואת שמש (דברים ל"ג י"ד), מקביל אל השם ענמלך, וטעמו אלהי הצאן, ענא בארמית צאן (ועיין ענמלך). ב) שע"פ, אחד מבני סנחריב אשר הכוהו בניו (מ"ב י"ט ל"ז).

אדורים, שע"פ. עיר בארץ יהודה אשר בנה או חזק אותה רחבעם מלך יהודה לעיר מצור (דה"ב י"א ט'), והוגי ע"ש שהיתה כוללת שתי ערים וע"ד השם דבלתים וכרומה. ונזכרת בספר החשמונאים (א' י"ג כ') בשם אדור, והיא למערב חברון בערך שעה וחצי, ובעת נמצא שם כפר הנקרא כפר דורא. וממה שנזכרת במקרא העיר אדורים אצל לכיש, קרוב לשער כי בא השם אדור במובן אש, וזה ע"ש שהיא היתה לפנים עיר עבודת השמש והאש (עיין לכיש).

אדרם, שע"פ. שר המסים בימי דוד (ש"ב כ' כ"ד) ובימי בנו שלמה (מ"א י"ב י"ח). וכנראה שהוא אדנירם (עיי"ש).

אבל מחזיקים על אחיהם אַדִּירֵיהֶם (שם י׳ ל׳), ענינו שרים וגדולי העם, בספל אַדִּירִים (שופטים ה׳ כ״ה) חשובי הרועים, כי בית יעל היו אנשי מקנה ורועי צאן. ובא: וְאַדִּירֵי כָּל־חֶפְצִי־בָם (תהלים ט״ז ג׳) רש״י פירש האדירים אשר כל חפצי בם, והוא כפל הקודם, לקדושים אשר בארץ המה, ויותר נראה כי השם אדירים מוסב אל החפץ, האדירים שבחפצי, חפצי האדירים.

אֶדֶר, ש״ז. בגד רחב ומלבוש עליון, מאנטעל, плащъ ממול שלמה אֶדֶר תפשיטון (מיכה ב׳ ח׳). אֶדֶר היקר אשר יקרתי מעליהם (זכריה י״א י״ג), לפי המפרשים ענינו הוד, ותפארת, פראכט, רוהם, велико-лѣпіе, слава ובמובן זה גם בענין תהלה והודיה השתמשו הפייטנים, אֶדֶר והוד אתן בצביון (קרובות ב׳ דר״ה), והנראה שאיתו יצא ממשמעות בגד, והתיחד אל בגד הרועים הרחב העשוי מחמר עב וגס, כעין הוראת השם אדרת (ועיין אדרת יקר).

2) אוֹדְיָאָר, ש״ת. מחזיק בית המרחץ באָדער, содержатель бани. המניח את כליו בחלון של אודיארין (טהרות ז׳ ז׳), ויש גורסין אולירין, (עיין שם).

אַדֶּרֶת, ש״נ. א) בגד עליון רחב וגדול, הוא בגד הרועים והנביאים מאנטעל, широкая мантія, כלו כְּאַדֶּרֶת שער (בראשית כ״ה כ״ה), עשויה משער בהמה, האאר מאנטעל, шерстяная мантія. ולא ילבשו אַדֶּרֶת שער למען כחש (זכריה י״ג ד׳), וירם את אַדֶּרֶת אליהו (מ״ב ב׳ י״ג), וישלך אַדַּרְתּוֹ אליו (מ״א י״ט י״ט), אַדֶּרֶת שנער (יהושע ז׳ כ״א). ב) קול יללת הרעים כי שדדה אַדַּרְתָּם (זכריה י״א ג׳), רש״י פירשו תפארת, פראכט, ציערדע, украшеніе. והנראה שהוא כנוי מליצי אל מקום מרעה הצאן, וויעזען פראכט, красивый лугъ, הדר הכרים והאחו, והכפל גאון הירדן. ובפיוט בענין תפארת, תהלה: האדרת והאמונה.

הערה כבר הבאנו את דעת הרשד״ל בעיקר הגזרת השרש אדר, שהוא מבוב והיקף, ומזה אַדֶּרֶת לבוש רחב המקיף את כל הגוף, ועד ההשאלה יצא להוראת התוקף והחוזק אַדִּיר לפי שהגאזר מחליף כח. והנראה שמושג החוזק והתוקף יצא ממושג ההקף והקפול, ע״ש שהמתעבה ע״י הקפול נעשה קשה וחזק. (ועיין הדר, עצם).

אֲדָר, שע״פ. החדש השנים עשר לחדשי השנה, למספר החדשים מניסן. שהוא חל על הרוב בחדש העמים שנקרא מערץ, мартъ. ונמצא רק בכתבי הקדש האחרונים, והוא כשמות שאר החדשים, מלשון ארמית או פרסית: לחדש שנים עשר הוא חדש אֲדָר (אסתר ג׳ ז׳), ובשנה מעוברת שעושים שלשה עשר חדשים מעברים את החדש אדר, ונקרא, הראשון: אֲדָר ראשון, והשני: אֲדָר שני, (ועיין אדרגזר).

1) אִדַּר, ארמית. גרן, טעננע, гумно. כעור מן אִדְּרֵי קיט (דניאל ב׳ ל״ה), כדגן מן הגרן (במדבר י״ח כ״ז) ת״א כעבורא מן אִדְּרָא. ונופל גם על התבואה הנדושת בגרן, דאס גערדאָשענע, דאס צודרע-שענע געטריידע, молоченное зерно, למידש ית אִדְּרָא (ישעיה כ״א י״ד), וכמו כן על פעולת הדייה, והדישה, דאס וואורפעלן, דרעשען, молоть, עבורא בעידן אִדְּרֵיהּ (הושע ב׳ י״א), ועיין גרן, ובערבית אנדר. לדעת גיזיניוס עקרו ערבית משרש נדר בהוראת נפילה הערארויספאללען, выпадать. ומזה מפל בר, ומקום הדישה. והנראה שעקרו ארמית משרש דרי, דרא, שהוראתו כשרש זרה בעברית.

אַדָּר, שע״מ. עיר בגבול הדרומי בנחלת מטה יהודה: ועבר חצרון ועלה אַדָּרָה (יהושע ט״ו ג׳), והיא הנקראת חֲצַר־אַדָּר (במדבר ל״ד ד׳), ותיב״ע טירות אדריא, מלשון אִדַּר, גרן. ובא השם בהרכבה עם עטרות: עַטְרוֹת אַדָּר (עיי״ש).

אַדָּר, שע״פ. אחד מבני בלע בן בנימין אַדָּר וגרא (דה״א ח׳ ג׳). ויתכן שהוא אַרְדְּ, הנמנה בין בני בנימין, (בראשית מ״ו כ״א).

ועיין הערת הרב רמ"ל, שהגיה את דברי רש"י, ותצ"ע.

[2] אָדַק, ארמית פ"ע. דומה לשרש הדק, הקל ענינו, חבור דבוק צפידה, אנהאנגען, אנהאפטען, прилѣпиться, צפד עורם תרגום ארדק משכיהון (איכה ד' ח), וכזה בתלמוד: שנים אֲדוקים בשטר (ב"מ ז' ע"א), זזעהאלטען, держаться крѣпко, ובמובן המוסרי, אָדוק במצוות.

[2] אֶדֶק או אֲדַק. שם מין כלי של מתכת שפיו צר ותחתיתו מנוקבת נקבים הרבה, וכשממלאים אותו מים וסותמים את פיו הצר אין המים יוצאים מנקביו, וכשמסירים את הפקק מתחילים המים לטפטף מן הנקבים, שפין מן הארק לחולה בשבת (תוספתא שבת ב' ח).

אָדַר, פעל לא נמצא במקרא, כי אם בנפעל והפעיל, ולפי המוסכם ענינו עצמה וחוזק הוד והדר במובן המוסרי, הערליך זיין, הנפעל, זיך פערהערליכען прославляться כי נמכה נֶאְדָּר בקדש (שמות ט"ו י"א), בתוספת י' ימינך ה' נֶאְדָּרִי בכח (שם שם ו'), ולא נמצא יותר, ולדעת הרשד"ל רק הנחתו סבוב והיקף כעין הוראת הפעל אזר, הדר, חזר, ונאדרי בכח הוא כמו: נאזר בגבורה (תהלים ס"ה ז'), אומגעבען, אומגירטעט, опоясанъ והושאל להוראת התקף והחזק, כמו אאזרך ולא ידעתני (ישעיה מ"ה ה'), ועיין הערה.

הפעיל. פ"א במקרא: יוצא בענין חוזק ותוספת שלמות, יגדיל תורה וְיַאְדִּיר (ישעיה מ"ב כ"א), פערהערליכען, прославлять.

אַדִּיר, ש"ת. גדול, עצום, חזק, במובן הטבעי, והמוסרי, גראָסס, מאַכטיג, געוואלטיג, великій, могучій, והיה לארז אַדִּיר (יחזקאל י"ז כ"ג), ולנקבה, לגפן אַדֶּרֶת (שם י"ז ח'), אשר אַדִּרִים שדדו (זכריה י"א ב'), עצים אדירים, ואולי כבר התיחד השם אדיר למין עץ חזק, ועיד השם אדרא שהוא מין אילן (ר"ה כ"ג א'), וצי אַדִּיר (ישעיה ל"ג כ"א), צללו כעופרת במים אַדִּירִים (שמות ט"ו י'), במים רבים, בעמקי הים ששם המים שוטפים בחוזקה כפל האמור מקודם: ירדו במצולות כמו אבן (שם ה'), מקלות מים רבים אַדִּירִים משברי ים אַדִּיר במרום ה' (תהלים צ"ג ד') הנכון כדעת הרשד"ל שהוא מתיחס אל הקול. ועיד שבא בתפלה: אז בקול רעש גדול אַדִּיר וחזק, והשעור יותר מקולות מים רבים ויותר ממה שמשברי ים הם אדירים ומשמיעים קולות גדולים הנשמעים למרחוק, אַדִּיר במרום ה', גדול וחזק קול ה' ועם היותו בגבהי מרומים קולו נשמע בכל הארץ, כלומר מתפשט ומתפרסם הרבה במעשיו ובמשפטיו שהוא עושה ברשעים, וכן: מה אַדִּיר שמך בכל הארץ (שם ח' ב' י'), מפורסם ונודע; ומזה יפרש גם כן: והלבנון בְּאַדִּיר יפול (ישעיה י' ל"ד), והכוונה בקול רעש גדול ואדיר, בקול המולה גדולה, ולפי המפרשים טעמו: על ידי אַדִּיר, השי"ת, או מלאכו, או על ידי ברזל חזק, ובענין בעל כח וגבורה, נאור אתה אַדִּיר מהררי טרף (תהלים ע"ו ה'), מיד האלהים הָאַדִּירִים (ש"א ד' ח'), ויהרג מלכים אַדִּירִים (תהלים קל"ו י"ח), כי אם שם אַדִּיר ה' לנו (ישעיה ל"ג כ"א), לדעת המפרשים ענינו כתאר הפעל, ה' הוא אדיר לנו ע"ד משגב לנו; ויתכן שטעמו, כי אם שם שוכן ה' אדירנו, ובא במובן ש"ת, לגבור מלחמה, העלד, герой או שר וגדול פארנעהם, Вельможа. יזכר אַדִּירָיו (נחום ב' ו'), ירד שריד לְאַדִּירִים עם (שופטים ה' י"ג), כמו לאדירי עם או לעם אדירים, והיה אַדִּירוֹ ממנו (ירמיה ל' כ"א), והכפל ומשלו מקרבו יצא; והתיחד לשר המקנה, ע"ד אביר הרועים (עיין אביר) אָבערהירט, начальникъ стада, ביחוס אל עדריו שנקראים צעירים אַדִּירֵי הצאן (ירמיה כ"ה ל"ד), ופליטה מֵאַדִּירֵי הצאן (שם ל"ה), וְאַדִּירֵיהֶם שלחו צעירידם (שם י"ד ג'), ישכנו אַדִּירֶיךָ (נחום ג' י"ח), והקודם נמו רעיך מלך אשור, והוא משל לגבורי שרי המלחמה, ובא: וְאַדִּירֵיהֶם לא הביאו צוארם בעבודת אדוניהם (נחמיה ג' ה'), רש"י פירשו עשירים, והמבאר רו"ם פירשו: גדולי הרועים,

אדון גם לנקבה אֲדוֹנָה כעין גבירה, הערין, госпожа.

2) אֲדְנוּת, ש"נ. שררה, ושלטון, הערשאפט, господство. כל לשון אדנות קרוי בלשון רבים, אפילו יחיד ורש"י בפירושו (לישעיה י"ט ד׳).

אֶדֶן, ש"ז. במלאכת הבנין במשכן, כן או בסיס שבו תותבים ידות העמוד, כדי שיעמוד על מקומו ולא יתנועע, באזיס, פוסגעשטעללע, подножіе כבר לְאֶדֶן (שמות ל"ח כ"ז), ות"א סַבְכָא, ושני אֲדָנִים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו (שם כ"ו י"ט), וארבעים אַדְנֵי כסף (שם), מיסדים על אַדְנֵי פָז (שה"ש ה׳ ט"ו), ובהשאלה על מה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ (איוב ל"ח ו׳), מוסדי הארץ, גרונדפעסטע דער ערדע основы земли בגזרת השם אדן ובטעם השתתפותו עם השם אדון לדעת גזיניוס יסודו דן, דון, שנמצא בערבית בפעל בהוראת הורדה והשפלה, ויצא ממנו השם אָדוֹן למושל, שהוא רודה ומכניע אחרים זולתו, והשם אֶדֶן לבסיס וכן, ע"ש שהוא בתחתית העמודים ובשפלת הבנין להחזיקו, ולדעת פירסט הגזרת השרש אדן כשרש עדן בערבית בהוראת חזוק, סעוד ואמוץ פעסטיגען, פעסטזעטצען, укрѣпить, ומזה: השם אֶדֶן, בסיס שהוא חזוק הבנין וקיומו, וכמו שתרגם אונקלוס סמכא; אָדוֹן, שרת למחוק, מְיַשֵּׁר, מאשר, נותן חק, ומצוה, פעסטזעטצענדער, בעפעהלער, הערשענד, установитель, правитель, повелитель ועיין עדן, עצן, ונמצא השרש הזה בשמות ע"פ.

אַדָּן, שע"פ. שם מקום בבבל, אַדָּן אִמֵּר (עזרא ב׳ נ"ט), ובנחמיה במקומו אַדּוֹן, (ז׳ ס"א) בוי"ו, ובא בשמות המורכבים בַּלְאֲדָן גְבוּהָאָדָן (עיי"ש). וכמו כן מיסודו של השם אדון בבנוי אֲדֹנִי.

אֲדֹנִי בֶזֶק, שם מלך העיר בֶזֶק. וימצאו את אֲדֹנִי בֶזֶק בבזק (שופטים א׳ ה׳) וכן היה גם שמו, וינס אֲדֹנִי בזק, ויאמר אֲדֹנִי בזק (שם ו׳ ז׳).

אֲדֹנִיָּה, אֲדֹנִיָּהוּ, שע"פ. א) בן הרביעי למלך דוד, מאשתו חַגִּית (שמואל ב׳, ג׳ ד׳), אשר התנשא למלך אחרי דוד אביו (מלכים א׳, א׳ ה׳). ב) אחד מראשי העם הבאים על החתום על האמנה בימי נחמיה, אֲדֹנִיָּה בגוי עדין (נחמיה י׳ י"ז). והוא כנראה הנקרא אדניקם בעזרא (ב׳ י"ג) עיין אדניקם. ג) מן הלוים אשר שלחם המלך יהושפט ללמד בערי יהודה, וַאֲדֹנִיָּהוּ וטוביהו וטוב אֲדֹנִיָּה הלוים (דה"ב י"ז ח׳), ומפני שקשה לאמר שהיו ארבעה אנשים ומהם שנים בשמות דומים, אפשר לשער, שבא הספור בשני נוסחאות, וצ"ע.

אֲדֹנִי־צֶדֶק, שע"פ. מלך ירושלים בימי יהושע (יהושע י׳ א׳ ג׳), ועיין מלכי צדק. צדק.

אֲדֹנִיקָם, שע"פ. ראש בית אב שבניו היו מעולי בבל עם זרובבל (עזרא ב׳ י"ג, ח׳ י"ג, נחמיה ז׳ י"ח), וראש בית האב נקרא תמיד בשם הראש הראשון. ולפי זה יתכן שהוא הוא הנקרא בשם אֲדֹנִיָּה, הנמנה בין החותמים על האמנה (נחמיה י"ד י"ז) שכן נסמכו לו חבריו, בגוי. עדין, שגם היו ראשי אבות המכונים בשם הראש הראשון. (עיין עזרא ב׳ י"ג, ט"ו, נחמיה ז׳ י"ח, כ׳).

אֲדֹנִירָם, שע"פ. בן עבדא, משרי המלך שלמה הממונה על המס (מ"א ד׳ ו׳), ועיין אֲדֹרָם.

2) אַדְנֵי הַשָּׂדֶה, במשנה. ואדני השדה חיה, רבי יוסי אומר מטמאות באהל כאדם (כלאים ח׳ ה׳), ובירושלמי: ייסי עדקי בר נש דטור הוא. והוא חיי מן טבוריי איפסק מבוריי לא חיי (שם); ובמדרש קהלת: כגון מגדלי קופות ותנולות ותולדות הסנאים ואדני השדה (פרשה ו׳ י׳), ונראה שהוא ממין הקופים הדומים ביותר לבני אדם הנקרא שימפאנזע, (וע׳ תפא׳ ישראל בפיר׳ המשנה). ורש"י בפירושו לאיוב על פסוק כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך (ה׳ כ"ג), כתב: אבני השדה מין אדם הם וחית השדה היא שנקרא גרו"ש בלע"ז (ואלדמענש). וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה עכ"ל.

את האדמה אשר לֻקח משם (שם ג׳ כ״ג), ונמצא זכר להוראה זו, ונזרתה במקרא: כי אָדָם הקנני מנעורי (זכריה י״ג ה׳), לעובד אדמה הקנו אותי מנעורי, ולפי זה עיקר הוראת השם אָדָם, הוא עובד האדמה ושומרה, אדון האדמה.

אֲדָמָה, שע״פ. עיר בנחלת מטה נפתלי (יהושע י״ט ל״ו). ולדעת בעל תבואת הארץ, הוא כפר דמא הנזכר בחז״ל, יהתאי איש כפר דמא, וכן נקרא עד היום דָמָא, והוא למערבה של צפת במהלך שתי שעות.

אַדְמָה, שע״פ. אחת הערים בעמק השדים אשר נהפכו במהפכת סדם (בראשית י״ד ב׳, דברים כ״ט כ״ב).

אֲדָמִי, שע״פ. עיר במטה נפתלי: וְאֲדָמִי הנקב (יהושע י״ט ל״ג) ועיין נקב.

אַדְמָתָא, שע״פ. אחד משבעה שרי פרס ומדי (אסתר א׳ י״ד).

אָדוֹן, (ובכנוים בחסרון הויו תמיד) ש״ת. שר, מושל, הערשער, הערר- властитель, господинъ, ונופל על כל מיני השרים, הנגידים והמצווים, הוי אָדוֹן, (ירמיה כ״ב י״ח) בידם אל המלך. מִי אָדוֹן לָנוּ (תהלים י״ב ה׳), שמני אלהים לאָדוֹן לכל מצרים (בראשית מ״ה ט׳), פקיד ומושל, משנה למלך, פערוועזער, правитель, ובא כעין שם בעל ביתם, לאשה, לעבד ואמה, הערר, אייגנער, господинъ, владѣлецъ, וַאדֹנִי זקן (בראשית י״ח י״ב), אֲדֹנִי אברהם (שם כ״ד י״ב), וכן כשמדברים עם איש נכבד יאמר אֲדֹנִי שאל את עבדיו (שם מ״ד י״ט), והפעל הנקשר עמו בא בלשון נסתר, אל נא ישים אֲדֹנִי את לבו (ש״א כ״ה כ״ה), ועל המעט גם בלשון נוכח: בי אֲדֹנִי אל נא תשת (במדבר י״ב י״א), ולפעמים יבוא בלשון יחיד גם כשמדברים רבים, לא נשאר לפני אֲדֹנִי (בראשית מ״ז י״ח), שְׁמָעֵנוּ אֲדֹנִי (בראשית כ״ג ח׳) עבדיך יעשו כאשר אֲדֹנִי מצוה (במדבר ל״ב כ״ה), ובחבור אל שם עצם פרטי אֲדֹנִי משה (שם י״א כ״ח), האתה זה אֲדֹנִי אליהו (מ״א י״ח ז׳), ובלך הנה נא אֲדֹנִי סורו נא אל (בראשית י״ט ב׳); ומשתמשים בו גם ביחס אל הש״י מלפני אָדוֹן חולי ארץ (תהלים קי״ד ז׳), אל פני הָאָדֹן ה׳ (שמות כ״ג י״ז), אֲדוֹן כל הארץ (יהושע ג׳ י״א), והחלם לַאֲדוֹן כל הארץ (מיכה ד׳ י״ג). ועל הרוב בא בלשון רבים, גם ליחיד, והוא הרבוי בדרך הכבוד וההגדלה מאיעסטעטס פלוראל, והתוארים והפעלים המתיחסים לו יבואו בלשון יחיד, ביד אֲדֹנִים קשה (ישעיה י״ט ד׳), ואם אֲדוֹנִים אני (מלאכי א׳ ו׳). ויקח אֲדֹנֵי יוסף אותו (בראשית ל״ט כ׳), אֲדֹנֵי ההר שמרון (מ״א ט״ז כ״ד), ותהי אשה לבן אֲדֹנֶיךָ (בראשית כ״ד נ״א), תחת ירך אברהם אֲדֹנָיו (שם שם ט׳), אם רעה בעיני אֲדֹנֶיהָ (שמות כ״א ח׳). וראוי להעיר, כי לא נמצא בלשון יחיד כי אם בכנוי מדבר בעדו, ובשאר הכנוים יבוא בלשון רבים, וביחס אל הש״י, וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (דברים י״ד י״ז), הודו לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (תהלים קל״ו ג׳).

אֲדֹנָי, שם משמות הקדושים של הש״י. הערר, נָאטט, Господь, Богъ, האלהי הואלתי לדבר אל אֲדֹנָי (בראשית י״ח כ״ז ל״א), בי אֲדֹנָי (שמות ד׳ י׳ י״ג, יהושע ז׳ ח׳, שופטים ו׳ ט״ו י״ג ח׳), ה׳ אלהי צבאות אֲדֹנָי (עמוס ה׳ ט״ז), אודך אֲדֹנָי אלהי (תהלים פ״ו י״ב), ועל המעט שהש״י קורא לעצמו בשם זה, לכן הנה אֲדֹנָי מעלה (ישעיה ח׳ ז׳), ויאמר לאדם הן יראת אֲדֹנָי היא חכמה (איוב כ״ח כ״ח). ובמסורה נמסר מנין השמות האלה שבאו במקרא, אבל בספרים שלנו נמצא בכמה מקומות שם הוי״ה גם במקום השם אדני המנוים במסורה, (עיין מכתב הרש״פ כרם חמד ח״ט עמוד 68). אֲדֹנָי אם נא מצאתי חן בעיניך (בראשית י״ח ג׳), נחלקו בו חז״ל אם הוא קדש או חול (ועיין תקון סופרים). ובטעם משקל השם יש אומרים שעקרו כנוי למדבר בעדו, והראוי אֲדֹנַי, ונשתנה הפתח לקמץ להבדיל בין חול לקדש. וי״א שהוא משקל הרבוי עיד חלוני, שדי, והקמץ להבדיל, ומסורת בישראל לקרוא את השם הוי״ה בשם אֲדֹנָי: לא כשאני נכתב אני נקרא, נכתב אני ביו״ד ה״א ונקרא אני באל״ף דלי״ת (פסחים נ׳ ע״א), וברחז״ל יצא השם.

 אדמה

אדמה, ש"נ. הוראתו הראשונה היא כנראה רגבי העפר המוצק הראוי לזרע, דאמס־ערדע, בריא ערדע, твердая пахатная земля, ואדם אין לעבד את האדמה (בראשית ב' ה'), והשקה את כל פני האדמה (שם שם ו'), וקין היה עבד אדמה (שם ד' ב'), כי תעבד את האדמה לא תסף תת כחה לך (שם י"ב), ויצמח ה' אלהים מן האדמה (שם ב' ט'), ויחל נח איש האדמה (שם ט' ך'), מפרי האדמה (שם ד' ג'), והאדמה לא תתן את יבולה (דברים י"א י"ז). ומעפר הרגבים האלה נברא אדם הראשון, וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה (בראש' ב' ז'). ומזה ב) במובן תבל אדמה המיוחדת לבעלים לעבודה ולהתפרנס ממנה, שדה זרע, אקקער־לאנד, пашня, אדמת הכהנים (בראשית מ"ז כ"ב), אם עלי אדמתי תזעק, (איוב ל"א ל"ח), יפתח וישדד אדמתו (ישעיה כ"ח כ"ד) עבד אדמתו ישבע לחם (משלי י"ב י"א), אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה (ישעיה א' ז'), ולא יפול הפעל עבד כי אם על השם אדמה ולא על השם ארץ, כי אהב אדמה היה (דה"ב כ"ז י'), אוהב עבודת האדמה. ומן קושי מוצק הרגבים, בא השם אדמה במובן ג) גושי עפר ורגבים, ערדקלומפען, מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ' כ"ד), במעבה האדמה (מ"א ז' מ"ז), בעבי האדמה (דה"ב ד' י"ז). ועל המעט שבא גם במובן עפר, שהוראתו פרורי הרגבים שהם חלקי האדמה הקטנים ערדע, прахъ ואדמה על ראשו (ש"ב ט"ו ל"ב) צמד פרדים אדמה (מ"ב ה' י"ז), והאדמה עליהם (נחמיה ט' א'), ובא ורבים מישני אדמת עפר (דניאל י"ב ב'), שעורו עפר האדמה; ונמצא כנרדף לשם עפר ומאדמה לא יצמח עמל (איוב ה' ו'), והקודם: מעפר און; ובהוראת ד) קרקע בארץ, земля, כי המקום אשר אתה עמד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג' ה'), ומזה ה) תבל ארץ, מחוז, או מדינה, נרדף לשם ארץ, לאנד, געגענד, געביעטה, страна, область, ולשארית אדמה (ישעיה ט"ו ט'), ובתורה על הרוב ביחוס לארץ ישראל, על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (שמות כ' י"ב), על האדמה אשר נשבע לאבתיך לתת לך (דברים ו' י"ח), ונקראה: אדמת יהודה (ישעיה י"ט י"ז), ובספר יחזקאל אדמת ישראל (יחזקאל י"א י"ז, י"ב י"ט), על אדמה ה' (ישעיה י"ד ב'), וכמו כן אדמת הקדש (זכריה ב' ט"ז), בהפך לארץ העמים שנקראת אדמה טמאה (עמוס ז' י"ז), אדמת נכר (תהלים קל"ז ד'). ובמובן זה בא פ"א בלד עלי אדמות (תהלים פ"ט י"ב) לאנדערן, помѣстьяхъ. ונמצא ג"כ בהוראה ו) כלל היבשה בה"א הידיעה, ערדע, материкъ, כל רמש האדמה (בראשית א' כ"ה), לרב על פני האדמה (שם ו' א'), ועם זה על כלל הישוב ערדקריי земной шаръ, ונברכו בך כל משפחת האדמה (שם י"ב ג'), ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעיה כ"ד כ"א), מעל פני האדמה (בראשית ו' ז'). ובמשנה: ז) אדמה כתותם המרצופין (שבת ח' ה') טיט אדום שעושין ממנו חותמות, מהו לאכול אדמה בשבת (שבת קי"ג ע"ב).

הערה. הרד"ד אברהם ברדשי אמר בנגוד השם אדמה ומהבדלו מנרדפיו. שלא יקרא אדמה כי אם האדמה הראשונה ר"ל הרגבים והאבק אשר היו מימי קדם. (חותם תבנית), והכונה. האדמה כשהיא מוצקת רגבים מבריאתה, וכמ"ש בצקת עפר למוצק ורגבים ידבקו (איוב ל"ח ל"ח), ולפי שיטתו נוכל לאמר כדעת פירסט, שיסודו דם דמם, והנגזר ממנו הדם, במובן תבור מהודק, פעסט שטאמפפען, уплотнять. וראיה לדבר שמות העצמים הפרטים הנגזרים משם אדמה, שהם מתיחסים אל הטבע המיוחד, הקושי, של קרקע המקום ההוא. והנה כבר הסכימו המבארים לדעת חז"ל (ב"ר פ"ז) לגזור את השם אדם מן השם אדמה ובסמך על האמור: וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה (בראשית ב' ז'), עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת (שם ג' י"ט), אבל בטעם הגזרה הזאת נראה שהיא לא מפני שהאדם נוצר מן האדמה שהרי גם כל החיה והבהמה נוצרו ממנה, כי אם לפי שהוא נברא לעבוד את האדמה, וכמו שנאמר על הזמן שלא נברא האדם, ואדם אין לעבד את האדמה (שם ב' ה'), ואח"כ: וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבד־

תָה (איוב ל״ד ל׳), והכוונה לרמז אל חולשת צבע האדם ולהבדיל בינו ובין מי שלמעלה ממנו ; וכן בערך מי שקטן ושפל ממנו הם בעלי חיים. אָדָם ובהמה (תהלים ל״ו ז׳). ועל הרוב יבוא בלשון רבים, ינגעי בני אָדָם (שמואל ב׳ ז׳ י״ד). והקודם שכנם אנשים, כי פסו אמונים מִבְּנֵי אָדָם הלים י״ב ב׳), חרעם מִבְּנֵי אָדָם (שם כ״א י״א), ם בְּנֵי אָדָם גם בני איש (שם מ״ט ג׳), עיין בסמוך; ובהא הידיעה : אשר בנו בני הָאָדָם (בראשית י״א ה׳), ותענוגות בני אָדָם (קהלת ב׳ ח׳) ובספר יחזקאל, בא תמיד השם אדם בחבור עם השם בן, בדבור השם יתברך אל יחזקאל גם בדבור פשוט, והוא עד מנהג לשון ארמית בר אנש, ברנש. ולהיותו כולל כל ילודי אשה, הנה במקום שידובר מן המצוינים המיוחדים שבהם ביחס ההקבלה והנגוד אל הכלל כולו, יבוא ג) השם אדם או בחבור עם השם בן, במובן כלל הפשוטים פחותי הערך, אם כסיתי כְאָדָם פשעי (איוב ל״א ל״ג) איין געוואָהנליכער איינפאכער מענש, простой обыкновенный человѣкъ, כְּאָדָם עָברו ברית (הושע ו׳ ז׳), כאחד הָאָדָם (שופטים ט״ז ז׳) ישראל וּבְאָדָם (ירמיה ל״ב כ׳), גם בני אָדָם גם בני איש (תהלים מ״ט ג׳), והכוונה לכלול מי שאין להם שום מעלה מיוחדת, כי אם מה שהם ילדי אדם, ומי שמיוחדים במעלת היחס. והם בני איש נודע ונכבד בעמו, הכפל. יחד עשיר ואביון ; ומזה על דרך הגאות והבוז, ויקם אָדָם לרדפך (ש״א כ״ה כ״ט). בקום עלינו אָדָם (תהלים קכ״ד ב׳). בכנוי לשנא. ועל המעט שנמצא ד) בהוראת איש זכר, מאַנן, мужчина, אָדָם אחד מאלף מצאתי וגו׳ (קהלת ז׳ כ״ח), לפי שהוא החשוב במינו, וכמו כן יבוא ה) גם בהוראת שם איש במובן מין סתמי, אָדָם כי יקריב מכם (ויקרא א׳ ב׳), אירגענד איינער, יעמאנד, нѣкто, нибудь кто אָדָם כי ימות (במדבר י״ט י״ד), כן : לב הָאָדָם לְאָדָם (משלי כ״ז י״ט), כמו לב איש לרעהו ; ואל אָדָם לא אכנה (איוב ל״ב כ״א), והקודם : אל נא אשא פני איש. ובמובנו כשם הקבוץ. יבוא ו) כמוסף

לשית בטעם תאר מורכב בְּכוֹר אָדָם בבניך (שמות י״ג י״ג) בכור במין האדם בין בכור בין הבנים, (ועיין בכור), פֶּרֶא אָדָם (בראשית ט״ז י״ב), איש פרא במין האדם, ווילד דער מענשן, אדם פרא, איין ווילדער מענש, дикій человѣкъ, כְּסִיל אָדָם (משלי ט״ו כ׳), כסיל בין בני האדם, אדם כסיל, איין שלאַרכטער מענש, וכן וְאֶבְיוֹנֵי אָדָם (ישעיה כ״ט י״ט), האביונים שבבני אדם, היותר אביונים, ועד ופריץ חיות (שם ל״ה ט׳), נסיכי אָדָם (מיכה ה׳ ד׳), בני אדם נסיכים, הראשון אָדָם תולד (איוב ט״ו ז׳), הראשון בבני אדם. וכן עם בית היחס : ובֹגְדִים בְּאָדָם (משלי כ״ג כ״ח), ועם מ״ם היחס, וחרשים המה מֵאָדָם (ישעיה מ״ד י״א), יותר משאר בני אדם. ובא, להם הם אמרים זֹבְחֵי אָדָם עגלים ישקון, (הושע י״ג ב׳), עיין ביאור. והנראה שהוא תאר של גנות אל כומרי העז, הזובחים שבבני אדם, (שכל עבודתם איננה כי אם זביחת בהמות לע״ז), ושעור הכתוב הזובחים בבני אדם, הכמרים, הם אמרים להם (לעגלי המסכה) עגלים ישקון, העגלים הם ראוים שתבלכלו אותם, ותאכילום זבחיכם, (ועיין נשק), ארבה אתם כְּצֹאן אָדָם, (יחזקאל ל״ו ל״ז), שעורו ארבה אתם אדם כצאן, וע״ר המליצה גם בחסרון כ״ף הדמיון : מלאות צאן אָדָם (שם ל״ח), כמו עדרי אדם, מענשען הערדע, стадо людей, על גוי ועל אָדָם יחד (איוב ל״ד כ״ט), לדעת המפרשים טעמו על גוי כלו ועל אדם פרטי, ויתכן שענינו, על גוי אחד ועל כל מין האדם כלו ; כתפארת אָדָם לשבת בית (ישעיה מ״ד י״ג), כפל הקודם כתבנית איש, וי״ת : כתושבחת איתתא, וכן פירשו במדרש (בב״ד פ׳ כ״א) ; כי אָדָם הקנני מנעורי (זכריה י״ג ה׳), ענינו אדם לעבוד את האדמה, והוא ביאור הקודם : איש עבד אדמה אנכי (ועיין הערה), ובגזרת השם הזה לא מצאנו טעם מתקבל בדברי המבארים ועיין אֲדָמָה והערה.

אָדָם, שע״פ. עיר על יד הירדן, הרחק מאד מֵאָדָם העיר אשר מצד צרתן, (יהושע ג׳ ט״ז).

אשר לא נתן לישראל לעבור בארצו, (במדבר כ׳ כ״א); ואלה אשר ישבו בהר שעיר התנהגו על פי ראשי המטות והם לא סגרו שערי ארצם לפני בני ישראל, ושעל כן מזכירם לשבח וקורא להם אחים, (וכבר נגע בזה הרשב״ם (דברים ב׳ ד׳), ועיין המשתדל ועיין עשו, שעיר) וכן נקראת ארצם, ארץ אֱדוֹם (בראשית ל״ו כ״א), שדה אֱדוֹם (שם ל״ב ד׳), והיתה אֱדוֹם לשמה (ירמיה מ״ט י״ז), בת אֱדוֹם (איכה ד׳ כ״א), וביהוּד היהם לא תתעב אֲדֹמִי (דברים כ״ג ח׳), ואנשים אדֹמִיִּים (מ״א י״א י״ז), אֲדֹמִית (שם שם א׳). ומלחמות רבות היו בין בני ישראל ובין בני אד״ם, פעמים גברה יד ישראל עליהם ויכניעום, ופעמים פשעו בישראל, ותגבר ידם עליהם והצרו לישראל מאד באף אויב ושנאת נקמה, וכמעט כל הנביאים נבאו על מפלתם ובימי גלות בבל תפשו האדומים את נגב יהודה; ומאז נקרא גם המחוז ההוא בשם ארץ אדום, ובספרי העמים Idumaee גם אחרי אשר שבו בני יהודה ולקחוהו מהם. וחז״ל קראו בשם אדום למלכות רומא, אשר החריבה את כל ארץ ישראל ואת בית המקדש, אם בדרך הבנוי, לרמז על שנאתם לישראל כשנאת בני אדום לפנים, ובסמך על הכתוב: זכור ה׳ לבני אֱדוֹם את יום ירושלים וגו׳ (תהלים קל״ז ז׳), או שהיתה קבלה בידם כי הרומאים היו מצאצאי אדום (ועיין הראב״ע (תהלים קל״ז ז׳), ועקרים מאמר ד׳ פרק מ״ב). ובכתיב בא פעם אחת וארומים בר״ש, במקום ואדומים (מ״ב פ״ז ו׳).

אֲדֻמִּים, שם עצם פרטי. רוכסי הרים צרים הולכים ומשתרעים בשבט בנימן, והעמק אשר לרגליו נקרא אילון, (עיי״ש), ובא בחבור אל השם מעלה, נכח למעלה אֲדֻמִּים (יהושע ט״ו ז׳, י״ח י״ז), ואולי היה עפר אדמתם אדום.

2) **מַאְדִּים**, שע״פ. אחד מכוכבי לכת, שאורו מצהיב ואדום, מַאַרְס, марсъ, שבעה כוכבים בעולם: שבתי צדק, מאדים וכו׳ (ספר יצירה ד׳), והאצטרולוגין יחסו לו השפעת החימה והכעס הריב והמלחמה ושפיכות דמים: האי מאן דבמאדים (הנולד במזל מאדים) יהיה גבר אשד דמא (שבת נ״ז ע״א).

אָדָם, שם עצם כללי. (לא נמצא לא ברבוי ולא בכנוים), עצם חי מדבר ומשכיל, מענש, человѣкъ, נעשה אָדָם (בראשית א׳ כ״ז) וכולל את שני המינים זו״נ. ויקרא את שמם אָדָם (שם ה׳ ב׳). ובמובן שם הקבוץ, מענשען, люди, עצמות אָדָם (מ״א י״ג ב׳), אָדָם ילוד אשה (איוב י״ד א׳), ועם שם המספר הכללי, הבל כָּל אָדָם (תהלים ל״ט י״ב), כָּל הָאָדָם כזב (שם קט״ז י״א). כָּל אָדָם חזו בו (איוב ל״ו כ״ה), כל אחד ואחד ממין האדם, ביד כל אָדָם יחתום (שם ל״ז ז׳), ועם מלת רב: ירעפו עלי אָדָם רב (שם ל״ו כ״ח). ובפרטי נטיות הוראותיו ראוי להעיד: א) שבתחלת הנתתו הוא שם עצם פרטי לְאָדָם הראשון. ובמובן זה בא בפרשיות מעשי בראשית. וּלְאָדָם אמר (שם ג׳ י״ז), ויחי אָדָם (שם ה׳ ג׳), ולהיותו מורה גם על ענין עצמותו, ומובני כעין שם עצם כללי, בא בפרשיות ההן גב בה״א הידיעה, ויהי הָאָדָם לנפש חיה (שם ב׳ ז׳), וכל אשר יקרא לו הָאָדָם, (שם שם י״ט), ומן השם הפרטי הזה יצא הלשון בדבורי המליצה ב) בֶּן־אָדָם, וברבוי בְּנֵי אָדָם, כלומר בניו של אדם ובכונה אל התכונה העצמית, להבדיל בינו ובין מי שלמעלה וגבוה ממנו, כמו השי״ת ומלאכיו, ובן־אָדָם ויתנחם, (במדבר כ״ג י״ט) והקודם, לא איש אל ויכזב. ובמקום אחר בענין כרומה לזה נאמר: לא אָדָם הוא (ש״א ט״ו כ״ט), וּבֶן־אָדָם לרעהו (איוב ט״ז כ״א) והקודם ויוכח לגבר עם אלוה, וּבֶן אָדָם תולעה (שם כ״ה ו׳), ויראו בני האלהים את בנות הָאָדָם (בראשית ו׳ ב׳), ואם בני הָאָדָם (שמואל א׳ כ״ו י״ט), כנגד האמור למעלה, אם ה׳ הסיתך בי, ובא גם כן בחסרון ההבדלה והנגוד, ורק נרדף לשם, איש, אֱנוֹשׁ, לאיש כמוך רשעך ולבן אָדָם צדקתך (איוב ל״ה ח׳), וישח אָדָם וישפל איש (ישעיה ב׳ ט׳), עיני גבהות אָדָם שפל ושח רום אנשים (שם שם י״א), ממלך אָדָם

מָאז, זײט דער צייט, съ того времени, ...בה עם יחם הבית, באֶדֶן דניאל היב (דניאל ב׳ יד) באותה שעה, въ то время.

אֲדַלְיָא, שע״פ. אחד מבני המן (אסתר ט׳ ח׳).

אָדַם, פעל ממאמר האיכות, יסודו דם.
הקל, ענינו היות באיכות צבע דם, ראָטה זיין, быть краснымъ. אָדְמוּ ...ם מפנינים (איכה ד׳ ז׳), ומקביל אל הקודם ...ו מחלב, (ועיין עצם, פנינים). וטעמו אדם בלחיים שהוא יופי וסימן לבריאות אדם.

הפועל בבינוני, מגן גבורהו מְאָדָּם (נחום ב׳ ד׳), ...ה (שארלאך זיין, быть краснаго цвѣта ועורות אילים מְאָדָּמִים (שמות כ״ה ה׳), בטבע יצירתם.

הפעיל. ג״כ כענין הקל, אם יַאְדִּימוּ ...תולע, (ישעיה א׳ י״ח).

התפעל, התראות בצבע אדום, זיך ראָטה ...ן, ראָטה שפיגלען, казаться краснымъ. ...י יִתְאַדָּם (משלי כ״ג ל״א).

אָדֹם, שם תאר. מי שהוא כצבע הדם, ראָטה, красный, סוס אָדֹם (זכריה ו׳ ז׳), פרה אֲדֻמָּה (במדבר י״ט ב׳), בטבע ...ה. המים אֲדֻמִּים כדם (מ״ב ג׳ כ״ב) ...ע אָדֹם ללבושך (ישעיה ס״ג ב׳), מה זה ...שך שהוא אָדֹם, מאין זה לו. ועוד ...צה, דודי צח וְאָדוֹם (שה״ש ה׳ י׳), ...ד צח מחלב אדמו עצם מפנינים. ובא ...לעיטני נא מן הָאָדֹם הָאָדֹם הזה, ...(בראשית כ״ה ל׳), הראשון כנראה שם כנוי ...לעדשים והשני תאר לעצמו, ועי׳ אֱדוֹם.

אֹדֶם, שם מין אבן יקרה שצבעה אדום, ...בן, רובין, рубинъ אֹדֶם פטדה (שמות כ״ח י״ז). 4) ובספרי המחברים בא בענין שם הצבע, ראָט ראָטה, красное.

אֲדַמְדָּם, ש״ת. לפי המוסכם ענינו מה שצבעו אדם בחוזק האדמימות, ...ראָטה, ארום שבאדומים; весьма красный; ...לבן אֲדַמְדָּם (ויקרא י״ג מ״ב), בהרת לבנה אֲדַמְדֶּמֶת (שם שם י״ט), ירקרקות או אֲדַמְדַּמּוֹת (שם י״ד ל״ז), וכפל העין והלמ״ד יורה על הפלגה, ולדעת המבארים האחרונים אין ענין הכפל להפלגה, כי אם להקטין, ויורה רק על הדמיון לדבר ומזה אֲדַמְדָּם. דומה נוטה למראה אדום, או אדום באיזה מקומות, ראָטהליך, הַיא אונד דא ראָטה, красноватый, (ועיין ירקרק, שחרחר, וכדומה מכפולי העין ולמ״ד), והנראה שכן דעת חז״ל במשנה שקראו לצבע כזה, פתוך, ומפורש אמר ר״ע אדמדם שבזה ושבזה כיין המזוג במים, (נגעים א׳ ב׳).

אַדְמֹנִי, ש״ת. למי שצבעו נוטה למראה אדום, ביחס לגוף בן אדם, ראָטהליך, красноватый, ויצא הראשון אַדְמוֹנִי (בראשית כ״ה כ״ה) ביחס אל השערות, והוא אַדְמוֹנִי עם יפה עינים (ש״א ט״ז י״ב), ביחס אל הלחיים, שהוא יופי לאדם וסימן בריאות красивый.

2) אֲדַמְדְּמָנִי, שם. מין סממנים אדומים מבריתן, ובהם צובעים, גבלין אֲדַמְדְּמָנִי (ב״ד ל״ח), צינאבער, цинобарь.

3) אַדְמִימוּת, ש״נ. בספרי המחברים, גוון האדם הפתוך, ראָט ראָטהליכע, багровое.

אֱדוֹם, שם עצם פרטי. כנוי לעשו, וזה: ע״ש שאמר הלעיטני נא מן האדם האדם הזה (בראשית כ״ה ל׳). לפי המוסכם שתי המלות האדם האדם שתיהן מוסבות אל הנזיד, ואפשר לאמר, שהאדם השני מוסב אל עשו, ושעור הכתוב, הלעיטני נא, ומבאר דבריו מן האדם (הנזיד) הלעט את האדם הזה, והוא היה אדמוני (מפירוש הטור על התורה) ולפי שקרא את עצמו בשם אָדֹם, קראו שמו אֱדוֹם, ועל שם זה נקרא גם העם אשר יצא ממנו אֱדוֹם, עשו אבי אֱדוֹם (שם ל״ו ט׳), ויצא אֱדוֹם לקראתו (במדבר כ׳ כ׳), ונקראו גם כן בְּנֵי־עֵשָׂו, אתם עברים בגבול אחיכם בני עשו (דברים ב׳ ד׳), ויפה העיר הר״ש מנק, כי בני עשו נפלגו לכמה שבטים שהתנהגו בנימוסים שונים. היושבים בהר גבל (עיין גבל) המליכו עליהם מלך, ונקרא מלך אדום, והוא

לשאר פירות, למור, ומור אגורי (כ"ד צ"א), ולחטים, אבל ישראל צדיקים הם כולם חטים אגורי הם (במדבר ד') כן צ"ל, ובדפוס בטעות אגודיהם. ומזה נראה שהוא תאר לתכונה טובה בפירות בטיב האיכות וחזק הטבע בקיומם, ואולי הוא מלשון גתגר, קערניג, зернистъ, (ועי' ערך מלים, המשביר).

2) אגוריה, שם נקבה. בתלמוד אסיפת בני אדם, פאלקסערזאממלונג, толпа, сборище, אגוריות של נכרים (גיטין פ"ח א'), ובעל מוסף הערוך כתב שהוא מלשון יונית αγορα, מקום אספת השופטים ועורכי הדינים לעיני העם. ואינו מוכרח.

אגור, שם עצם פרטי. שם חכם קדמון שבא משלי מוסריו בספר משלי, דברי אגור בן־יקה (משלי ל' א'), ולדעת החכמים ז"ל הוא ש"ת כנוי לשלמה המלך, וכמ"ש למה נקרא שמו אגור שאגר החכמה והתורה (תנחומא וארא), ועי"ד השם קהלת מן קהל.

אגרת, שם נקבה. ספר ומכתב גלוי בהודעה או פקודה יוצאת מבית המלכות והשרים, בעניני המדינה, אמטס שרייבען, אפיציעלעס שרייבען, оффиціальное письмо, אגרת הפורים (אסתר ט' כ"ט) ואגרת פתוחה בידו (נחמיה ו"ו ה') וברבוי אגרות כתב (דה"ב ל' א') את אגרות המלך (נחמיה ב' ט'), אגרתיהם (שם ו' י"ז), ולא נמצא כי אם בכתבי הקדש האחרונים, וזה מוכיח שמקורו מלשון פרסית או ארמית, ובארמית שבמקרא:

1) אגרא, ש"נ. כתבו אגרא חדא (עזרא ד' ח'), דנה פרשגן אגרתא (שם שם י"א), ובמשנה בענין שטר מקוים בבית דין או מעשה בית דין, אגרות שום, שטר שומא ששמו בב"ד נכסי לוה לפרעון חוב, אגרות מזון, שטר מכירה שמכרו ב"ד קרקע האיש למזון האשה והבנות, או שטר התחייבות לזון את בת אשתו, ואגרות של רשות, מכתב פקודת השלטון, או אגרת תעודה שהנשיא נותן רשות לאחד לדון, וי"מ אגרות שכותבים זה לזה בענינים שונים ומשא ומתן (מ"ק ג' ג'), אגרת בקרת (כתובות י"א ה'), כתב הכרזה, שב"ד מכריזין ומודיעים שיש דבר למכור, (עיין בקרת).

אגרטל, שם. מין כלי, לא נמצא כי אם ב' פעמים בפסוק אחד בספר עזרא ברבוי, אגרטלי זהב שלשים אגרטלי כסף אלף (עזרא א' ט') רש"י פירש מיני כלים הם, והראב"ע אומר שהם גביעים, בעכער, чаша. ולדעת הרד"ק, הוא כלי שנותנים בו מים לרחצה, וואשבעקקען, умывальникъ, рукомойникъ, ולא יתכן שהיו עושים כלים כאלו מזהב ומכסף ובכמות רב כזו, ולפי שהמלה הזאת אין ספק שמקורה פרסית, לא נוכל לבוא עד תכונתה, ועיין גרט, חרט.

אגרוף, עיין גרף.

אד, עיין אוד.

אדב, פעל. דומה לשרש דאב בהפוך האותיות, לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובבנין הפעיל, וענינו ציעור, והכאב לב, קראנקען, בעטריבען, огорчать, опечалить. ולאדיב את נפשך (ש"א ב' ל"ג), משפטו להאדיב, כמו להשמיד.

אדבאל, שם עצם פרטי. הבן השלישי לישמעאל, (בראשית כ"ה י"ג), גיזיניוס גוזרו מן הערבית ארב, מופת, נס, וואנדער, чудо. ויהיה ענינו מופת האל, וואנדער גאטטעס, чудо Божіе, ופירסט גוזר מן הערבית ארב בהוראת, יצירה, תקון, וגידול, בילדען, ערציהען, воспитать, ומזה אדבאל תניך האל, צעגלינג גאטטעס, воспитанникъ Божій.

אדד, שם עצם פרטי. עיין הדד.

אדו, שם עצם פרטי. איש ידוע בימי עזרא, ומתואר: אדו הראש בכספיא המקום (עזרא ח' י"ז), ויתכן שהוא מגזרת אדון.

אדורים, עיין אדר.

1) אדין, ארמית תואר הפעל. כמו אז אזי בערבית, דאנן, тогда, (בחלוף זיין בדלי"ת). אדין דניאל לביתיה אזל (דניאל ב' י"ז), ומן־אדין (עזרא ה' ט"ז) כמו

הֹיל כפוף ומקועד, או כפוף דרך בליטה יוצאת מגבו כעין במן, ובמובן זה השתמשו במשנה:

2) אֹגֶן, ש״ז. בליטה יוצאת מן הכלי המשמשת לבית יד, בית אחיזת יכלי שׂפה, הענקעל, גריפף, האנד ручка, kalm, מחוסר בן או אֹגֶן או אזן הטמא כלים ב״ט ב׳), בין מתוך אגנו (שחבין ״״), ועיין התגן.

3) אֲגָס, שם זכר. מין פרי האילן, הָאֲגָסִים והקרסתומלין (כלאים א׳ ד׳), ישׂבית אל ענגם בגימל דגושה ענרשם, ביגה, груша.

אֲנַף, שם נקבה. מקורו ארמית גַף, שענינו כנף (עיין גַף) פליגעל, крыло, באנפא עינא (ת״י יחזקאל א׳ י״ד), ובהוראה זו נמצא במשנה, כמו שיבוא בסמוך, וממזה בהשאלה במקרא, ורק בספר יחזקאל, גדודי החיל, ההולכים בצדדי עיקר המחנה ומתפשטים ככנפים הנה והנה, א פליגעל דעס העערעס, крылья войска. אתה וכל אֲגַפֶּיךָ יחזקאל ל״ח ט׳) ע״ד מליצת נטות כנפיו (ישעיה ח׳ ח׳), גמר וכל אֲגַפֶּיהָ יחזקאל ל״ח ו׳), ולדעת יש מפרשים יכלול גם כן המחוזות הקיצונים במדינה, גרענצ׳ לאנד, окраина שהם כמו כנפי המדינה העיקרית, ובא גם במובן החיל העומדים על המלך שומרי ראשו, געפאלגע, свита, וכל סביבותיו עזרה וכל אֲגַפָּיו (שם י״ב י״ד), 3) ובמשנה: בהוראה הראשונה, והקיף להן ראשי אֲגַפִּים, נגעים י״ד א׳), פליגעל, ובצפור מדבר, עולת העוף שנמצאת בין אגפיים (סוכה מ״ב ע״א), ופירש״י האי בין אגפים אינו אלא לשון עופות, עולת העוף שנמצאת בין עופות המלוקים לחטאת וכו׳, ויש להוסיף על דבריו, שהתיחד השם אל העופות המלוקים, שנאמר בהם ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל (ויקרא א׳ י״ז) לפי שאחרי מליקת ראשם החלק מגופם הנכר הנשאר בהם הוא כנפיהם, מה יונה קופצת באחת מאגפיה, ופורחת באחת מאגפיה (בראשית רבה ל״ט), ובהשאלה ב) לאצילי האדם, ארמע, אחзи, חברותיה נושאות אותה באגפיה,

(שבת קכ״ט א׳), וכן ג) לשולי הכלים: דולסקמא הניטלת באֲגַפֶּיהָ (מ״ק כ״ד), גריף, ушко. ד) ולתעלות היוצאות מן המעין, המחלקת שלל לאֲגַפֶּיהָ (ב״ק ס״א א׳), ה) ולגדות הנהר, אמה מכאן ואמה מכאן אֲגַפֶּיהָ (ב״ב צ״ט), אופער, берегъ.

אָגַף או אֲגַף, עיין גיף.

אָגַר, פעל יוצא. הקל, קבוץ ואסיפת דברים, והתיחד לקבוץ דברים קטנים, גרגירי פירות וכדומה, זאממעלן, צוזאמענטראגען, собирать, אָגְרָה בקציר מאכלה (משלי ו׳ ח׳), ולא תֶאֱגֹר (דברים כ״ח ל״ט), אֹגֵר בקיץ בן משכיל (משלי י׳ ה׳), 2) ובספרי: ובין גרו זה שאוגר עליו דברים (דברים סימן ט״ו), מקבץ טענות דברים, והשתמשו בו גם בנפעל, והן נֶאֱגָרִים לעדידם (במדבר רבה כ״ה), ובענין פגימות בסכין, אמרו אוגרת פסולה מסוכסכת כשרה (חולין י״ז ע״ב), ופירש״י לשון אגרה בקציר, לשון אסיפה שהפגימה אוגרת הצפורן לתוכה בין שני עוקצין (ועיין תגר), יסודו גר והנגזרים ממנו גור גרגר, עיי״ש.

אֲגוֹרָה, שם נקבה. פעם אחת במקרא, בסמיכות לשם כסף, לַאֲגוֹרַת כסף וככר לחם (ש״א ב׳ ל״ו), י״מ מן אָגַר, בהוראת קבוץ, שיהיו מחזירים על הפתחים לאגור כסף נדבות, דאס זאממעלן, געלדזאממלונג, קאללעקטירען, собиранiе милостыни, וי״א שהוא מן אֲגַר בארמית במובן שכר, שכר עבודה, יעבוד בעד שכר כסף, וממזה בתלמוד אַגְרָא. והנכון שענינה כעין השם גֵּרָה, מטבע קטנה שבקטנות שנותנים לעני המחזיר על הפתחים, איינע גשוויססע קליינע מינצע, родъ мелкой монеты. ועיין (גרה).

2) אֲגוּרִי, במשנה: כזית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אֲגוּרִי (כלים י״ז ח׳), ובגמרא: למה נקרא שמו אֲגוּרִי ששמנו אגור בתוכו (ברכות ל״ט א׳), ובירושלמי כל הזיתים הגשמים יורדין עליהם והם פולטין את שמנן, וזה הגשמים יורדין עליו והוא אוגר את שמנו לתוכו (בכורים א׳ ג׳), ומצאנו אותו במדרש, כשם תאר גם

(ישעיה פ"ז ח"ת), והיא העיר שנקראת בספרי יוסף בן מתתיהו אגללה. ויתכן, שענינו גלות מים, וע"ש שתי גולות שהיו שם. ונגזר מיסודו של גל. עיי"ש.

אֲגַם, שם זכר. א) מקוה מים או מקום לכנוס מים, ואסמעלאָרט דעם וואססער, טייך, озеро והיה השרב לַאֲגַם (ישעיה ל"ה ז'), ועל הרוב בסמיכות לשם מים, ההפכי הצור אֲגַם מים, (תהלים קי"ד ח'), והרבוי: וַאֲגַמִּים אוביש (ישעיה מ"ב ט"ו), וְאַגְמֵי מים (שם י"ד כ"ג), במובן מקום מי טיט ורפש, פפיטע, лужа והתיחד השם אל מקומות כנוסי המים הטבעיים או הנעשים בידי אדם. כמו החריצים העשוים על גדות הנהר נילוס המתמלאים ממימיו בעלותו ובהתפשטו למרחב גדול, על היאורים ועל הָאֲגַמִּים (שמות ח' א'), ועל אַגְמֵיהֶם (שם ז' י"ט), ובא כל עשי שכר אַגְמֵי נפש (ישעיה י"ט י"ד). לדעת יש מפרשים ענינו אגמים שיש בהם נפש חיה, דגים, ועיין אֲגַם. ומזה ב) קנה וסוף הגדל על האגמים והנהרות, שלפראָהר, трость, והמעברות נתפשו ואת הָאֲגַמִּים שרפו באש, (ירמיה נ"א ל"ב), ולדעת ר' יונה בן גאנח, ענינו מבצרים בורג, крѣпость דומה ללשון ערבית אגמה, מרבץ האריות בין הקנים, ולפי דרכו אפשר לפרש שהוא שם כולל האגמים עם הקנים שבהם, שהיו למעוז על המבצרים לפנים. ג) ובגמרא, אם יהיו כל הימים דיו וַאֲגַמִּים קולמסין (שבת י"א א'), וכן בענין אחו וויעזע, лугъ, אבל בַאֲגַם לא (קדושין ס"ב ע"ב), ופירש"י מקום צמחים רכים.

אָגֵם, שם תואר דומה לש"ת עָגֵם בעין, עצב ומצטער, שהולך שחוח וכפוף, (עיין הערה), געבייגט, טריערינ, со-гбенный, надломленный, унылый, כל עשי שכר אַגְמֵי נפש (ישעיה י"ט י"ד), וע"ד עָגְמָה נפשי לאביון (איוב ל"ד כ"ה), ג) ובגמרא בשם המקרה מפני אַגְמַת נפש (מ"ק י"ד) באל"ף לפי נוסח הערוך.

אַגְמוֹן, ש"ז. א) קנה וסוף, שילף, בינזע, трость הלכף כְּאַגְמֹן ראשו (ישעיה נ"ח ה'), כפה ואגמון (שם ט' י"ג, י"ט ט"ו), ענף דק וקל והוא משל לדלי העם כנגד כפה שהוא משל לגדולי העם. התשים אַגְמוֹן באפו (איוב מ' כ"ו), חבל עשוי מקנה, בינזען שטריקק, вервь изъ тростника, ותרגומו: אונקלא, וכן פירש"י, והוא עשוי מברזל, כפוף כקנה, האָקקען, острога, вила, ובא ב) כדוד נפוח וְאַגְמֹן (שם מ"א י"ב), תרגומו היך דודא נפוח דעביד כיפא, והמפרשים פירשוהו לפי מקומו דוד, קעססעל, котелъ, והוא כפל לשון של דוד והתאר נפוח מוסב אל שניהם וזה על שם צורתו הכפופה. ויש שפירשוהו מלשון אגם כמשמעו והוא כנוי להבל ואד היוצא מן האגמים, מפני רתיחת המים, ובערבית יש במשמע פעל אגם, גם הוראה הרתיחה והתחממות. ולדעת פירסט ענינו מקוה מים רותחים מחם השמש, זידענדער טייך, кипящее озеро. ויתכן שהוא מקום מדרון עמוק בקרקע הנהרות שהמים נשפכים לשם בזרם ומרתיחים ומעלים קצף, שטרודעל, водоворотъ, котловина (ועיין הערה).

הערה. בגמרא: מאי משמע דהאי אגם לישנא דבתלנא הוא, דאמר קרא הלכוף כאגמון ראשו (קדושין ס"ב ע"ב), ונראה מדבריהם שהשרש אגם, דומה לשרש עקם בהוראת עקימה וכפיפה, עיין בצל, ומזה נקרא הצמח הרך הנכפף, הקנה אגם אגמון, ומזה כנוס המים במקומות הנכפפים והקעורים בעמק האדמה איינביגונג, вгибъ, או שמן מושג העקימה יצא לענין השבירה והבקיעה, ומזה הושאל לכנוס מים בחריצים ובבקיעים (ועיין בקיע, ברכה), ומזה עגם במובן המוסרי, עצב ונצער הכופפים קומתו של אדם.

אַגָּן, ש"ז כלי קבול. ספל, קערה, שאַלע, בעקקען, чаша, лохань, שררך אַגַּן הסהר (שה"ש ז' ג'), ספל עגול כסהר, (עיין סהר), ומצאנו אותו ככלי קבול דמי הקרבנות. מזרק, אָפפערשאַלע, жертвенная чаша, וישם בָּאַגָּנֹת (שמות כ"ד ו'), מכלי הָאַגָּנוֹת ועד כל כלי הנבלים (ישעיה כ"ב כ"ד). ובעיקר הוראתו נראה שהוא כעין הוראת השרש אגם, עקמימות וכפיפה, ועם זה כלי

תפיעס , אֲגֻדַּת אזוב (שמות י"ב כ"ב), ובמשנה:
אֲגֻדּוֹת השום (פיאה ו"ז י"ד) , ובהשאלה ב)
לְבוּן אנשים , חברה , באנדע , פרופפע ,
сборище ,פּוֹיעל , ויהיו לַאֲגֻדָּה אֶחָת (ש"ב
ב כ"ה) . ג) עניבה וקשר , קנאָפּף , ,узел
ופּעט . התר אֲגֻדּוֹת מוטה (ישעיה נ"ח ו) ,
קָשֵׁי העול (עיין מוטה) ; ובא וַאֲגֻדָּתוֹ על
ארץ יסדה (עמוס ט' ו), תרגומו וכנשתיה ,
כן פירש"י קבוצת בריותיו , והנראה כדעת
המבאר שהושאל לחדר התחתון בבנין שעליו
בנויה העליה ונקרא כן על שם קשור ואגוד
התקרה שלו העשויה בכפה, וכן הוא בערבית
אגוּד געוואָלבע , свод , ומנהג בני קדם
האדון דר בעליה ובני הבית בחדר התחתון,
זהו מליצת הכתוב. הבונה בשמים מעלותיו,
למשכן כבודו ית' ואגדתו על ארץ יסדה
למשכן בריותיו . ואפשר שלזה כוונו חז"ל
בשבא אדם בונה עליה ואחר כך בונה
בית! (תענית י"ב א') .

7) אֱגוּד , במשנה שם . אגודה , בינדעל ,
связка בְּאֱגוּדֵי השום (פאה ו' י') ,
ובענין קשר , באנד : הותר אגודו (סוכה דף
ל') , וכן על משקל

8) אֶגֶד , שם . אֶגֶד שעל גבי המכה (שבת
נ"ג ע"א) , סמרטוט כרוך על גבי
המכה , פערבאנד , перевязка .

1) אֲגַד , ארמית . דומה לשרש נגד ,
בהוראת משיכה מתיחה, ועם זה
הארכה והמתנה , אויסדעהנען, לאנגע צייט לאססען,
פערלאָנגען , אַנהייערן , тянуть, длить,
продолжать, выжидать , במשוך היובל ,
תרגום אונקלוס : בְּמִיגַד קל שופרא
(שמות י"ט י"ג) , ובאפעל בגלל דיוֹגְדִין
חייכון (ת"י, דברים למד ו') , ומזה , ע"ד בנין
הקל נדחיל שאוגדות פתחיהן לבעליהן
(עירובין כא ע"ב) , רש"י פירש קושרות , והנכון
שהוא מלשון הארכה והמתנה ממתינות
לבעליהן , ונוטרא אוגדת מגידות וגם זה
אפשר להיות במובן זה . עיין נגד .

2) אֲגָדָה , או הַגָּדָה , חלק הדרוש אצל
חכמי ישראל בעניני
מוסר , יראה ודרך ארץ , בהבדל בין
החלק הדרוש והביאור לדין ולמעשה
באסור והיתר , חיוב ופטור שנקרא הֲלָכָה
(עיי"ש) , ומלמדו מדרש הלכות וַאֲגָדוֹת
(נדרים ד' ג') , (במשנה שבמשניות הנוסח
הגדות ושבגמרא אֲגָדוֹת) וכפי הנראה
מכמה מאמרים בגמרא פירשו את השם
אֲגָדָה בהוראת המשכה, ויגד משה, דברים
שמושכין לבו של אדם כְּאַגָּדָה (שבת פ"ז א'),
וכל משען מים אלו בעלי אֲגָדָה שמושכין
לבו של אדם כמים (חגיגה י"א א') , (ועיין
הגדה בשורש נגד) , ויסודו גד, עיי"ש .

אֱגוֹז , שם פרי עץ ידוע שהגרעין שלו
הנאכל הוא בקליפה קשה כעץ ,
נוסס , נוססבוים , орѣхъ , אל גנת אֱגוֹז
(שה"ש ו' י"א) , פעם אחת במקרא , ובמדרש
במין נקבה , על העץ , מה הָאֱגוֹזָה נגוזת
ונתלפת (שה"ש ר"ז י"א) , וברבוי שמן אֱגוֹזִים
(שבת כ' ב') . ובשבחן של חכמים אמרו על
רבי טרפון שהוא גל של אֱגוֹזִים , כיון
שנוטל אחד מהן כולם מתקשקשין ובאין
זה על זה , כך היה רבי טרפון דומה
בשעה שת"ח נכנס אצלו ואמר שנה לי ,
היה מביא לו מקרא משנה מדרש הלכות
והגדות וכו' (אבות דרבי נתן פי"ח , גיטין ס"ז א') .
יסודו גוז , גזז , וזה אם מפני שהעץ
בעצמו נגזז וכמו שאמרו במדרש , או על
שם הקליפה שהיא נפצעת ונגזזת .

אָגוּר , אֲגוֹרָה , עיין אגר .

אֵגֶל , שם . פעם אחת במקרא ברבוי ,
רסיס , נטף טראָפּפען , капля או מי
הוליד אֶגְלֵי טָל (איוב ל"ח כ"ח) , רש"י פירש גלי
טל , והאל"ף נוסף , (כי יסודו גל גלל , וממנו
נגזר גם שרש ע ג ל) , לפי שהנטף הוא בצורת
עגול קטן ומתגלגל , ובגמרא : עלית
טללים ועלית אֶגְלִים (תענית י"ב א') , הבדילו
בין אגל ובין טל ועשו אותם שני דברים
מיוחדים . ולפרש"י אגלים הם מים שמלקין
את הפירות והקליר אמר : נֻשַּׁב אֱגָלִים
תְּטַל (תפלת טל) . והרו"ה אמר שהוא
הנקרא בלע"ז rubigo מעהלטהוי , שהוא מזיק
לזרעים , ржа, ржавчина , ובמדרש , רשב"ל
אמר אלו מרגליות של טל (ב"ר י"ב) .

אֶגְלַיִם , שם עצם פרטי . עיר בארץ מואב ,
על גבולה . עד אֶגְלַיִם יללתה

עֹפֶרֶת (בחלוף אל״ף בעי״ן ובי״ת בפ״א). ואת העפרת (במדבר ל״א כ״ב) ת״א אֲבָרָא, ומזה במשנה או של אֲבָר (מקואות ו״ו ח׳). פתילה של אבר (סנהדרין נ״ב ע״א), אבר מעיקרו (חולין דף ח״ית א׳).

אַבְרָהָם, שע״פ. ראש לבית עבר וראש אבות העולם לבני ישראל, אביו קרא לו אַבְרָם, והש״י בכרתו עמו ברית, קרא לו אַבְרָהָם כי אב המון גוים נתתיך (בראשית י״ז ה׳). בפירוש הטעם הזה על שנוי השם באו פירושים שונים, וקרוב לשמוע דברי החכם האָטטינגער, שהמלה רָהָם שנתחדשה בהרכבת השם הזה למלת אָב במקום המלה רָם, מקורה בלשון ערבית בהוראת המון רב, וזהו ממש לשון הכתוב כי אב המון גוים נתתיך. ולהיותו הראשון שהכיר את בוראו ולמד אחדותו לכל באי עולם, ומסר בריתו לבניו אחריו ולזרעו של יעקב בפרט, התיחד שם הש״י עליו ונקרא אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, כמו שהתיחד גם על בנו יצחק ובן בנו יעקב (שמות ד׳ ה׳), וכן מיוחס לו עם ישראל, עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם (תהלים מ״ז י״ד), זֶרַע אַבְרָהָם (שם ק״ה ו׳), ובדרך המליצה, בא כשם כלל האומה, ע״ד השם יעקב ישראל, תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (מיכה ז׳ כ׳).

אַבְרֵךְ, מלה יחידית במקרא. שם תאר כבוד אשר קראו לפני יוסף במצרים: ויקראו לפניו אַבְרֵךְ (בראשית מ״א מ״ג), א״ת דין אבא למלכא, ופירש״י רך בלשון ארמי מלך, לא ריכא ולא בר ריכא, והוסיף רש״י לאמר ובדברי אגדה דרש ר׳ יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים, א״ל בן דורמסקית אין אברך אלא לשון ברכים שהכל היו נכנסים ויוצאים תחת ידו, ע״כ. וגם הר״י בן גאנח מפרשו מלשון ברך, אלא שלדעתו הוא מקור מן ההפעיל באל״ף תחת ה״א, לזה נאה להברך לפניו, ולדעת הרד״ק האל״ף הוא למדבר בעדו, כל אחד היה קורא לפניו אַבְרֵךְ, אכרע ברך, והנכון שהיא מלה מצרית ישנה שאין לעמוד על גזרתה, גם הסברות שהסבירו בה יודעי לשון גפתית אינן מחוורות, (עיין פירסט). ובדחז״ל, בא השם כתאר כבוד לאדם גדול, אברך! בשתי פסיעות אתה בחיקן של צדיקים ואתה בוכה (שמחות ח׳).

אַבְרָם שע״פ עיין אברהם.

2) **אָבָשׁ**. במשנה, הענבים והָאָבָשִׁים משהבאישו (מעשרות א׳ ב׳), לפי המפרשים עניני ענבים רעים, כמו ויעש באושים, בהפוך האותיות, ועיין באש.

אַבְשַׁי, עיין אבישי.

אַבְשָׁלוֹם, עיין אבישלום.

אֹבֹת, שע״פ. שם מקום אחת התחנויות אשר חנו בני ישראל במסעם במדבר, ויחנו באבת (במדבר כ״א י׳ ל״ג מ״ג), ויסעו מֵאֹבֹת (שם כ״א י״א, ל״ג מ״ד), ויתכן שהוא מן אוב בהוראת חלל ונבוב, והיה המקום ההוא מקום מערות ומחלות, או בין הרים גבוהים, האָהלנאַנג, пещерный ходъ, ущелье. (ועיין אוב).

אָגֵא, שע״פ. אבי אחד מגבורי דוד. שמה בן אָגֵא הררי (ש״ב כ״ג י״א), ונמצא מקורו בערבית, בפעל אגא, בענין בריחה, ניסה, פליהען, бѣжать.

2) **אֲגַב**, עיין גב.

אֲגַג, שע״פ. ש״ת כבוד למלכי עמלק (ש״א ט״ו, ח׳ ל״ג) ובא כשם כנוי לכלל עם עמלק, וירם מֵאֲגַג מלכו (במדבר כ״ד ז׳), ובשם היחס: המן בן המדתא הָאֲגָגִי (אסתר ג׳ א׳), ועוד שם כמה פעמים, ובאה הקבלה שהיה מזרע עמלק, והכבר זכרה יוסף בן מתתיה בספריו, (קדמוניות י״ד, ו׳ ח׳).

אָגַד, פ״י. במקרא לא נמצא כי אם בשם אֲגֻדָּה, ובמשנה בא בפעל. הקל, ענינו חבור כריכה וקשירה בינרע, צוזאמענבינדען, связать, אם אינו אוֹגֵד (מעשרות א׳ ה׳), אין אוֹגְדִין את הלולב אלא במינו (סוכה ג׳ ח׳), והנפעל, ירק הנֶאֱגָד משיֵאָגֵד (מעשרות א׳ ה׳), ובמקרא מזה.

אֲגֻדָּה, ש״נ. א) כריכה ותבילת דברים אחרים יחד בישעל, בינדעל, связка

יקד׳. действительно אֲבָרָא מלכא את
(שם נ״ד ב׳) וכעין המלות: ברי, בים
בקשטא בארמית. אברא חזינא ליה (חולין נ״ט ב׳).

אֵבֶר. שעג. נרדף לשם כנף, פליגל׳
פיטשה, крыло. מי יתן לי אֵבֶר כיונה
(תה׳ נ״ה ז׳) יעלו אֵבֶר כנשרים, (ישעיה מ׳
ל״א) ועמג.

אֶבְרָה, שעת. אם אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה (איוב
ל״ט י״ג). לפירוש המפרשים הוא כ״סב
על הקודם: כנף רנים נעלסה, אם הכנף
של הרנים דומה לאברה של החסידה
ונצה. ובא הנפרד תחת הסמיכות אברת
חסידה. והרבוי וְאֶבְרוֹתֶיהָ בירקרק חרוץ (תהל׳
ס״ח י״ד). והנראה שכן השם אֵבֶר וכן השם
אֶבְרָה. עיקר הנחתו בלשון עברית לעצם
הכנף קיל׳, ствол ומקורו ארמית בהוראה
כללית, לכל נתחי הגוף הבולטים או שיש
להם עצמות מורגשת בפני עצמם (עיין אֵבֶר).
וזה נבדל מן השם כנף הנגזר מן כף
שפי, שהונח על כלי העפיפה וביחוד
על הנוצה המכסה את העצם, הכפופה
אל גוף העוף (עיין כנף), ועל כן נאמר:
גדל הכנפים (כלל, והפרט) ארך הָאֵבֶר
מלא הנוצה (יחזקאל י״ז ג׳), וזהו: אם אֶבְרָה
חסידה ונצה, האברה של החסידה והנֹצָה
שלה והוא כנגד כנף רנים (ועיין נץ).
וזה ענין מליצת הכתוב, יפרש כנפיו
יקחהו ישאהו על אֶבְרָתוֹ (דברים ל״ב י״א),
כשהנשר הוא פורש כנפיו נוצתו ויקחהו
עליהם ואח״כ ישאהו על אברתו, על עצם
הכנף, וכן משמע מת״א, מפרש גדפוהי
מקבלהון מנטילהון על תקוף אֶבְרוֹהִי,
באֶבְרָתוֹ יסך לך (תהלים צ״א ד׳), והכפל ותחת
כנפיו תחסה. ומן השם אֵבֶר נגזר הפעל
בנין
הפעיל, במובן, העלות אבר, שווינגען,
размахивать המבינתך יַאֲבֶר נץ (איוב ל״ט כ״ו)
והכפל יפרש כנפיו, ולדעת הריק״ם מזה
גם הָבְרוּ התצים (ירמיה נ״א י״א) בחסרון
האל״ף ובתשלום קמץ, וטעמו עשו להם
אבר לעוף, בעפלינעלן, окрылять.

3) אֲבַר, אֵיבְרָא, ארמית, ש״ז. כל נתח
מנתחי גוף בע״ת שטיקק,
גליעד, членъ. ונתח יתה לנתחיה (ויקרא
א׳ י״ב) ת״א, ויפלג יתה לְאֵבְרָהָא. ומזה
בתפלה על כן אֵבָרִים שפלגת בנו (ועי׳ פלג).
עצמות דכית (תהלים נ״א י׳) ת״י אֵיבְרַיָא דשפיתא,
עור בעד עור (איוב ב׳ ד׳), אֵבְרָא מטול
אֵבְרָא. וכן ת״א ישאהו על אֶבְרָתוֹ (דברים
ל״ב י״א) תקוף אברוהי. ומזה במשנה אֵבֶר
מן המת ואֵבֶר מן החי (אהלות ב׳ ג׳), מתוך
אבר אבר (חולין ד׳ ב׳), הקטר חלבים ואֵבָרִים
(ברכות א׳ א׳), מאתים וארבעים ושמונה
אֵבָרִים באדם (אהלות א׳ ח׳). ובהלכה אינו
נקרא אבר כ״א שיש בו בשר גידים ועצמות,
ועל דרך היחוד: אבר קטן יש בו באדם
משביעו רעב מרעיבו שבע (סנהדרין ק״ז א׳),
אבר המשגל. ובהשאלה על חלקי הכלים,
מטה נטמאת אֵבָרִים (כלים י״ח י״ט), ובגמרא
על מה ששנינו: כיצד מעברין את הערים
(עירובין ה׳ א׳), רב ושמואל חד תני מעברין
בעי״ן, וחד תני מאברין באל״ף. מאן דתני
מאברין (באל״ף) אבר אבר (עירובין נ״ג א׳)
ופירש הערוך שבולטין מן החומה אבר
אבר כאבריו של אדם שבולטין מגוף
האדם, ובספרי המחברים: בַּעַל אֵבָרִים, ש״ת
למי שיש לו אברים חזקים ומוצקים, וכן
אמרז

3) אֵבֶר הַמְּשֻׁוֶּה, בחכמת האלגיברא, סך
מספרים שמתחשבים
לשעור אחד והוא חלק של כלל סכום
חשבון אחד, (עיין כליל החשבון).

הערה. יסוד השרש אבר, הוא כפי הנראה
בר, בהוראת בלישת דבר מה ויציאתו לחוץ
מתוך כללו של דבר אחד, ומזה יצא השם אֵבֶר
בארמית, לכל חלק מחלקי הגוף הבולט
ומורגש לעין או שיש לו ממשות וישות בפני
עצמו. ובעברית התיחד לעצם הכנף
הבולט מן הגוף, וכמו שבארנו, ושוב
יצא מזה השם אָבִיר, אַבִּיר, בהשאלה
למי שהוא חזק, קשה ואמיץ, בבחינת
מה שיש לו ישות עצמות קיימת מורגשת
ונכרת, וע״ד גזרת התאר עָצוּם מן עֹצֶם.
(עיין שם).

2) אֵבֶר אֵבְרָא, ארמית. שם מין מתכת
ידועה בעברית בשם

בלכת התלמידים אחרי החכמים או בשבתם לפניהם על גבי הקרקע.

אֲבָקָה, ש"נ. סממנים כתושים היטיב עד לאבק, שטויב דער גערירצע, порошокъ מכל אַבְקַת רוכל (שיה"ש ג' ו"ו).

אָבַק, פ"י. ולא נמצא כי אם בבנין נפעל. מקורו ארמית, דומה לפעל חבק, דבק, בהוראת עניבה ומזה התחברות התדבקות התחבקות, אומפאססען, אומפאלטען, אומשלינגען, охватывать, ומזה במקרא: וַיֵּאָבֵק איש עמו (בראשית ל"ב כ"ה), התעצמות עם הזולת, והזדווג לו, התגושש עמו להפילו, שכן דרך המתעצמים שחובקים ואובקים איש את רעהו בזרועותיו ומתחזקים זה על זה רינגען, רינגענד קאמפפען, боротьея. ולזה בא בנפעל במובן פעל משותף, הנעשה על ידי שנים, בְּהֵאָבְקוֹ עמו (שם כ"ו), (עיין רש"י והרמב"ן), ובגמרא: בתר דאביקו ביה (סנהדרין ס"ד א'). ואביק ליה מיבק, ומזה, באו השמות:

2)**אָבִיק** ש"ז. במשנה, ביב וסלון להמשכת המים ממקום למקום, ע"ש שהוא מקשר ומשתף את שני המקומות, אָבִיק שבמרחץ (מקואות ו"ז י"ד).

2)**אֲבוּקָה**, ש"נ. חבילת עצים או פתילות, עבותות ואגודות יחד להגדיל המדורה, ולא לאור האבוקה (פסחים דף ז' ע"ב), פאקעל, факель, ושתי אבוקות של אור בידם (תמיד א' ג'). למה צדיקים דומין בפני שכינה כנר בפני האבוקה (פסחים דף ח' א'), וקרוב למובן זה ע"ם הארמי.

2)**אַבְקְתָא**, ש"נ. עניבת לולאות, שליפע, אעולי ואפוקי באבקתא (נדרים דף נ"ז ע"ב). ועיין ערוך.

אָבַר, לא נמצא בפעל, כי אם בשמות. ומהוראותיהם נראה שעיקר הוראתו דומה לפעל גבר, היות חזק, קשה, ואמיץ, שטארק, פעסט, קרעפטיג זיין, быть крѣпкимъ (ועיין הערה). ומזה:

אָבִיר. ש"ת חזק, תקיף, גבור, דער שטארקע, קרעפטיגע, могучій והתיחד להשי', מידי אֲבִיר יעקב (בראשית מ"ט כ"ד) אֲבִיר ישראל (ישעיה א' כ"ד). נדר לַאֲבִיר יעקב (תהלים קל"ב ב'), ולא נמצא כי אם שש פעמים במקרא.

אַבִּיר. ש"ת. חזק וגבור א) בבני אדם, דער שטארקע, דער טאפפערע, сильный, храбрый, ויסירו אַבִּיר (איוב ל"ד כ), ומשך אַבִּירִים בכחו (שם כ"ד כ"ב), סלה כל אַבִּירַי (איכה א' ט"ו), ובתבור לשם לב, שמעו אלי אַבִּירֵי לֵב (ישעיה מ"ו י"ב) ענינו קשה לב הארט-הערציג, ожесточенный וכמו שהוא מפרש הרחוקים מצדקה, אשתוללו אַבִּירֵי לֵב (תהלים ע"ו ו'), אמיצי רוח, מוטהיגע, שטאלצע, ומזה ב) ש"ת לשר וגדול, מארנעהם, вельможа לחם אַבִּירִים אכל איש (שם ע"ח כ"ה), (עיין לחם), אַבִּיר הרועים (ש"א כ"א ח'), פקיד וממונה על הרועים, ע"ד אַדִּירֵי הצאן (ירמיה כ"ה ל"ד), (עיין אדיר). ג) בהשאלה, אל הבהמות והחיות החזקות במיניהם, ופרים עם אַבִּירִים (ישעיה ל"ד ז'), האוכל בשר אַבִּירִים (תהלים נ' י"ג), פרים חזקים, שטיער, волъ, וכן אַבִּירֵי בָשָׁן (שם כ"ב י"ג), עדת אַבִּירִים בעגלי עמים (שם ס"ח ל"א), וכן לסוסים חזקים, ראָסס, конь דהרות אַבִּירָיו (שופטים ה' כ"ב) שעטת פרסות אַבִּירָיו (ירמיה מ"ז ג'), ובא: מדוע נסחף אַבִּירֶיךָ (ירמיה מ"ו ט"ו), לפי פירוש המפרשים ענינו גבורים, ולפי תרגום השבעים הוא ש"ת אל השור אפיס יראתן של מצרים ובא בל"ר ע"ד ההגדלה. (מאיעסטאטספלוראל) כמו אדונים, ויתישב היטיב מה שבא הפעל נסחף בל"י. ובכתיב ואוריד כאביר יושבים (ישעיה י"ד י"ג), והקרי כַּבִּיר (עיין כביר). ובענין ההבדל שבין אָבִיר על משקל הרפוים ובין אַבִּיר ע"ם הדגושים, נראה שהוא להבדיל בין קדש לחול, השי' מתואר אָבִיר, שכחו מעצמו, וגבור בבני אדם ובבע"ח מתואר אַבִּיר שכחם מצד הרכבתם ובנין גופם ואבריהם החזקים, ובדחו"ל. נמצא שגזרו מן השם אביר פעל

ב) בבנין פיעל, שֶׁאִבֵּר עצמו מעשות תשובה (סנהדרין ק"ג ע"ב), ע"ד חזק לב, זיך שטארקען אין פערשטאקקונג בריגען, ожесточаться.

2)**אֶבְרָא**, בתלמוד, מלת הטעם, לאמת ולחזק דבר; אבן, אמנם געוויססליך

במקרא לא נמצא кивать, упитывать כי אם בבינוני פעול. משור אָבוּס (משלי ט״ו י״ז) ברברים אֲבוּסִים (מ״א ה׳ ג׳), ובמשנה, בבינוני פעל בהוראה מיוחדת: אין אוֹבְסִין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין (שבת כ״ד ג׳), אביסה היא תחיבת המאכל בגרון הבהמה עד למקום שאינה יכולה להקיאו הלעטה היא תחיבת המאכל למקום שיכולה להחזיר. ועיין אֵבוּס.

אֵבוּס. ש״ז. לפי המוסכם, ענינו כלי שנותנים בו מאכל לבהמה, קריפע, ясли באין אלפים אֵבוּס בר (משלי י״ד ד׳), רש״י פירש האבוס נקי וריק, ולדעת המבאר שעורו: באין אלפים אין בר (תבואה) באבוס. ולדעת הרד״ק ענינו אוצר התבואה, והרשד״ל פירש בשם חכם אחד, שעיקר הוראת אֵבוּס הוא גֹּרֶן, מקום דישת התבואה, ויסודו בוס, הוראתו כענין הוראת פעל דוש (עיי״ש פי״ש באין אלפים אבוס בר, באין אלפים הגרן נקי וריק וכן האבהה רים יעבדך אם ילין על אֲבוּסֶךָ (איוב ל״ט ט׳), הקבע דירתו אצל גרנך להיות מוכן לעבודתך. וחמור אֵבוּס בעליו (ישעיה א׳ ג׳), החמור יודע ומכיר כשהוא בגרן שהוא צריך לעבוד ולדוש כרצון בעליו. ומזה גם: שור אֵבוּס שור שרגיל לעמוד באבוס בגרן והוא משתמן שם, וכן ברבורים אֲבוּסִים שמנים. והפעל אָבוּס לפטום הבהמות וכן השם אֵבוּס לכלי מאכל הבהמות הוא מלשון המשנה. וכן השתמשו בו במשנה קשה גדולה כלי מאכל לאדם; מן האבוס שלפני הפועלים (נדרים ד׳ ד׳).

מַאֲבוּס, ש״ז. אוצר התבואה, שפייכער, амбаръ פתחו מַאֲבֻסֶיהָ (ירמיה נ׳ כ״ו). וסוף הפסוק כלוה כמו עֲרֵמִים, מוכיח שיותר נכון לפרשו במובן גרן, שייני, гумно כפירוש הרשד״ל.

אֲבַעְבֻּעֹת עיין בוע.

1) אָבָץ. ש״ז. ארמית, מין מתכת לבנה, בדיל צין, олово את הַבְּדִיל (במדבר ל״א כ״ב) ת״א אַבָּצָא, ונמצא השם הזה במקרא בשמות עצמים פרטים.

אֶבֶץ. שם עיר בגורלת מטה יששכר (יהושע י״ט כ׳).

אִבְצָן שע״פ. אחד משופטי ישראל (השופט העשירי) אבצן מבית לחם (שופטים י״ב ח׳) והוא שפט את ישראל שבע שנים.

אָבָק. ש״ז. עפר כתוש ודק, המתנועע מתפזר ועולה מכל תנועה קלה, שטויב пыль, прахъ, אָבָק ועפר (דברים כ״ח כ״ד), וענן אֲבַק רגליו (נחום א׳ ג׳), האבק שההולך מעלה ברגליו. וְהָיָה לְאָבָק (שמות ט׳ ט׳), עפרורית דקה. וע״ד המליצה: ופרחם כָּאָבָק יעלה (ישעיה ה׳ כ״ד), דבר שאין בו ממש, וכן: כְּאָבָק דק המון זריך (שם כ״ט ה׳), ובמשנה: ולא ישמיננה בחול ובאבק דרכים (שבת ג׳ ג׳) בְּאָבַק הסופרים (שם י״ב ה׳) עפרורית של קסת הסופר, שמשימים על גבי הכתב להשחירו, ובהשאלה במובן המוסרי קצת דבר פעולה מה, או ענין קל המסובב ויוצא ממנה, ודומה לה במקצת מן המקצת: ארבע אֲבָקוֹת הן, אבק רבית, אבק שביעית, אבק ע״ז, אבק לשון הרע; אֲבַק רִבִּית, לא ישא אדם ויתן בהלואתו של חברו מפני אבק רבית, אֲבַק שְׁבִיעִית לא ישא אדם ויתן בפירות שביעית מפני אֲבַק שְׁבִיעִית, וכו׳. אֲבַק לְשׁוֹן הָרָע לא יסיח אדם אפילו בטובתו של חברו, מפני אֲבַק לְשׁוֹן הָרָע (שמא מתוך שבחו יבוא לידי גנותו) (תוספתא ע״ז א׳). לדעת חז״ל במדרש ומנחם בן סרוק נגזר מן השם אָבָק, הפעל בנפעל במקרא, וַיֵּאָבֵק איש עמו (בראשית ל״ב כ״ה), בהוראת התגוששות עם זולתו; ריננען, бороться לפי שהמתגוששים מעלים עפר ואבק בשוליהם, ייד בעשטויבט, ועיין אָבָק, 2) ובמשנה בא בפעל, בבנין פיעל, מפרקין מְאַבְּקִין (שביעית ב׳ ב׳), לפירוש המפרשים ענינו כסוי שרשי העצים המגולים בעפר, והערוך פירשו בענין הסרת האבק, וכמו כן בבנין התפעל, והוי מִתְאַבֵּק בעפר רגליהם (אבות א׳ ד׳), התכסות באבק ועפר, ייד בע-שטויבען לאַסען, запылиться והכוונה, אם

היולדת ותבליה. (עיין משבר), ובא במספר זוגי על שם שני צירי הרחם, ויסודו בן, בנים, בתוספת אלף, מטשטר מגר, -ка точное отверстіе והנראה כדעת פירסט (ואם לא מטעמו) שהשם אָבְנַיִם במקום הזה הוא כנוי לאברי ההולדה בזכר ונקבה, געשלעכטס אָרגאנע, половые органы (והזוגי הוא ביחס אל שני המינים), ועליהם, צוה פרעה לראות אם בן הוא ואם בת היא, ואפשר שכן דעת חז"ל במכילתא, כנראה ממה שדרשו על פסוק ירדו במצולת כמו אבן, במדה שאדם מודד בה מודדין לו הם אמרו ראיתן על האבנים אף אתה עשית להם המים כאבנים, והיו המים מכים אותן על מקום האבנים (בשלח השירה פרשה ה') ונקראו כן, על שם שהם הם הבונים את הבנים והיוצרים את התולדות. ויתכן שהשתתף השם אָבְנַיִם אל אברי ההולדה ואל כלי מלאכת יוצר חרש, מפני שהם שוים בפעולותיהם, ועד שהושאל השם יוצר רק לעושה כלי חרש, ולא לבעל מלאכה אחרת, שהוא לפי הנראה, על שם שע"י כלי אומנתו האבנים הוא עושה ומוציא כלי שלם למעהו בפעם אחת, כעין מעשה היצירה, (ועיין יצר).

השם אבן בא בחבור עם כמה שמות לבנין שמות עצמים פרטיים וזה לפי שהיו האבנים נעשות לסמנים וציונים שונים הידועים לשעתם.

אֶבֶן הָאָזֶל, שע"פ. וישבת אצל הָאֶבֶן הָאָזֶל (ש"א כ' י"ט), י"ת אבן אתא, וכוונתו לפרשו מענין הליכה, שהיתה נצבת סימן להולכי דרכים.

אֶבֶן בֹּהַן בֶּן רְאוּבֵן, שע"פ. שם ציד או מקום על הגבול בין נחלת שבט יהודה ובין נחלת שבט בנימן (יהושע ט"ו ו"ו, י"ח י"ז), והנראה שהיתה מצבת אבן שהקים איש בהן בן ראובן, לזכרון.

אֶבֶן הַזֹּחֶלֶת, שם מקום ידוע בקרבת ירושלים לצד מזרחית דרומית, על הגבול בין יהודה ובנימן, ששמה אסף אדניהו בן חגית אשר התנשא למלוך אחר המלך דוד אביו, את כל מתי סודו: עם אבן הזֹּחֶלֶת אצל עין רגל (מ"א א' ט'), י"ת אבן סכותא, ולא ידענו טעמו, ויתכן שהיתה בצורת נחש זוחל.

אֶבֶן הָעֵזֶר, שע"פ. שם מקום נכח אפק (עיין שם) שם חנו בני ישראל במלחמתם עם פלשתים בסוף ימי עלי, הָאֶבֶן הָעֵזֶר (ש"א ד' א'), ושם נגפו בני ישראל ופלשתים לקחו את ארון האלהים מידם ויבאוהו מאבן העזר אשדודה. ובשמואל הנביא נאמר, בימים הרבה אחר כן, כאשר קבץ את כל ישראל המצפתה והתפלל בעדם אל ה' להושיעם מיד פלשתים, עלו סרני פלשתים להלחם בישראל, וינגפו לפני ישראל, ואנשי ישראל יצאו מן המצפה וירדפו אחריהם ויכום עד מתחת לבית כר, ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן ויקרא את שמה אֶבֶן הָעֵזֶר ויאמר עד הנה עזרנו ה' (שם ז' י"ב), ויתכן שזו היא אבן העזר שנגפו שם ישראל לפנים, וכותב הספר קראה על שם סופה.

בערבית יורה הפעל אבן, היות קשה חזק מוצק האַרט, פעסט, דיכט זיין, быть твердымъ, крѣпкимъ, והוא קרוב לשרש הבן, וכמו כן לשרש אמן וכעין זכר לדמיון של שרש אבן לשרש אמן נראה ממה שבא השם אָמְנָה בקרי תחת השם אָבְנָה בכתיב (מ"ב ה' י"ב). עיי"ש (פירסט).

אַבְנֵט, ש"ז. אזור, חגורה גירטעל, поясъ ומיוחד לאזור שנשאו הכהנים והשרים לאות כבוד וגדולה, וחגרת אתם אבנט (שמות כ"ט ט'), ועשית להם אבנטים (שם כ"ח מ'), וְאַבְנֵטְךָ אחזקנו (ישעיה כ"ב כ"א), יש אומרים ששרשו בנט, דומה לשרש פגד בארמית, (עיין אפנדא), ובלשון פרסית בנד, ומזה בל"א באנד, ואפשר ששרשו במן, בחלוף האותיות, וזה על שם שחוגרים אותו על הבמן.

אַבְנֵר, שע"פ. עיין אבינר.

אֵבוּס, פ"י. הקל, האכלת בהמה ועוף לפטום פֶּטֶן, פיטטערן, откарм-

באמצעותה שמורה עלית וירידת צל השמש בקוים ומכוונים בו השעות. מסמר של אבן השעות (כלים י"ב ה'), שטונדעצייגער, солнечныя часы תָּשֵׁב את הצל במעלות ת"י בצורת אבן שעיא (מ"ב כ' י"א).

2) אֲבָנִים מְפֻלָּמוֹת, בהו אלו אבנים המפולמות

המשוקעות בתהום שמהם יוצאים מים שנאמר (ישעיה ל"ד י"א) ונטה עליה קו תהו ואבני בהו (חגיגה י"ב ע"א) אבנים לחים ובהם אוצרות של מים, עיין פלם. והוא כעין רמז אל החמר ההיולי (ועיין בהו, תהו) ותרגומו של אבן אפל וצלמות: אבנין מפולמן דמתמן נפק חשוך ופולי מותא (איוב כ"ח ג'), ואפשר לשער שהאבנים המפולמות ההן, נקראו גם כן בשם:

2) אַבְנֵי שַׁיִשׁ טָהוֹר, בלשון חכמה נסתרת, אמר להם (ר"ע לשלשה

חבריו שנכנסו עמו בפרדס) כשאתם מגיעים אל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים וכו' (חגיגה דף י"ד ע"ב), ופירש"י שיש טהור מבהיק כמו מים צלולים. והכוונה שלא יהיה ישר בעיניו ליחס בריאת המים אל האבנים ההם או אל החמר ההיולי, וצ"ע.

2) אֶבֶן שׁוֹאֶבֶת, היא האבן המושכת ושואבת אליה את הברזל ואת

הבדיל וכדומה, הידועה בשם מאגנעטשטיין, магнитный желѣзнякъ אבן שואבת תלה (גחזי) לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ (סנהדרין ק"ז ע"ב) (עיין למעלה אבן חן).

2) אֶבֶן שְׁתִיָּה, בקרקע בית קדשי הקדשים היתה נמצאת אבן גדולה

שהיתה בולטת מן הרצפה שלש אצבעות: משנטל הארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת וכו'. ועליה היה נותן הכהן הגדול את הקטרת ביום הכפורים (יומא ה' ב'), ובגמרא אמרו בטעם השם הזה: שממנה (מן האבן ההיא) הושתת העולם (יומא נ"ד ע"ב), ובבאורנו על המשנה הערנו בזה.

2) אֶבֶן תְּקוּמָה, אבן ידועה לקדמונים בסגולתה, לשמור ולהגן

על הנשים המעוברות, שנושאות אותה שלא תפילנה, ושתלדנה ולד של קיימא, יוצאין באבן תקומה בשבת (שבת ס"ז ע"ב), והיא האבן הידועה בשם actitis, אדלער-שטיין וקורין לה גם קלאפפערשטיין орлникъ לפי שבתוכה יש עוד אבן אחת המורגשת בנקישה, וסגולתה כבר זכר פליניוס בספרו הששי מספריו על תולדות הטבע ובעל שלטי הגבורים כתב שצבעו ירוק עז כמו פרח ויאולה ירוקה (מרפא לשון להרמ"ל).

2) אֶבֶן, בחכמת הקבלה, שם כנוי לכל אות מאותיות א"ב, בבחינת המלות

המורכבות מהן והנבנות על ידיהן. שני אבנים בונות שני בתים, שלשה אבנים בונות ששה בתים, (ספר יצירה פרק ד'), ויש להעיר שבא שם המספר בלשון זכר, והפעל בל"נ, ומלשון אבנים בונות כעין ראיה לדבר שהיו גוזרים את השם אבן, מן: בן, בנה וזה ע"ש שהאבנים עיקר בבנין (ועיין בֵּן).

3) הִתְאַבְּנוּת, שה"פ. הוויית האבן ובריותה או התהפכות איזה

דבר לעצמות וטבע האבן: האודם והאבן החלמיש שוים בענין הִתְאַבְּנוּת (אמונות ודעות י"ז), פעטריפיקאציאן, פערשטיינערונג, окаменение.

אֹבֶן, לא נמצא כי אם במספר זוגי אָבְנַיִם, והוא א) שם כלי מלאכת

היוצר שעושה על ידו את כליו, כלי חרס, שייבע, кружало. לפי עדות ר' יונה בן גנאח, הוא כלי עץ עשוי כמין ריחים של אבן אחת גדולה והיא למטה ואחת קטנה והיא למעלה, והנהו עשה מלאכה על האָבְנָיִם (ירמיה י"ח ג'), ת"ת סַדְנָא, והנראה כדעת פירסט שנגזר מן השם אֹפֶן, ראֵה, колесо ע"ש צורת הכלי שהוא עגולה ומסבבים אותו בעיגול. ב) וראיתם על האבנים (שמות א' ט"ז), א"ת: על מַתְבְּרָא, ופירש"י מושב האשה היולדת, וכמוהו עשה מלאכה על האבנים מושב כלי אומנות יוצר חרש, געבאָרשטול, родильное кресло, ולדעת הרד"ק הוא כנוי לרחם מקום נפילת הולד, והוא שנקרא ג"כ מַשְׁבֵּר על שם שבר האשה

למשוך ולהטות על ידה את הרצון והחפץ, או המקרים והמאורעות ציבערשטיין, вол- ולדעת המבאר הוא כנוי шебный камень אל האבן המושכת הידועה בשם אבן שואבת (עיין שם) מאגנעטשטיין, магнитный железнякъ המושכת אליה את החמרים הידועים. ויתכן שהפעלים יפנה, ישכיל, מוסבים אל השם אבן אף שהוא נאמר תמיד במין נקבה, כי כן נמצאהו עד יוצא מן הכלל גם במין זכר (בראשית כ״ח כ״ב. איוב כ״ח ב׳). ובהשאלה וְאֶבֶן בָּרָד (ישעיה ל׳ ל׳ד), האגעלשטיין градный камень, אַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ (יחזקאל י״ג י״א) אייזשטיינע (עיין אלגביש, גביש) והן שנא׳ עליהן במקום אחד וה׳ השליך עליהם אֲבָנִים גדלות מן השמים (יהושע י״ד י״א) וכמפורש באותו ענין אשר מתו בְּאַבְנֵי הברד (שם), ובהשאלה מליצית נאמר, אַבְנֵי אֵשׁ (יחזקאל כ״ח י״ד) אַבְנֵי־קֹדֶשׁ (איכה ד׳ א׳). אֶבֶן אפל וצלמות (איוב כ״ח ג׳), כנוי למוסדות הארץ שיסודתה באבני אפל וצלמות, ועיין אֲבָנִים מפולמות. משם רעה אֶבֶן ישראל (בראשית מ״ט כ״ד) לדעת המבאר ענינו משם עלה להיות רעה, ולהיות אבן ישראל, עקרן ומעמדן של ישראל כאבן פינה שבבנין, והוא תאר ליוסף שכלכל את אביו ואת כל בתי אחיו במצרים, ויתכן שהוא מוסב אל השי׳ שנקרא אבן ישראל ע״ד מליצת צור ישראל והשעור משם מעזרתו של רועה ישראל ושל אבן ישראל; ועיין, שָׁם, והוא כפל הקודם: מידי אביר יעקב. ועל שם קושית האבן נאמר לבו יצוק כמו אֶבֶן (איוב מ״א ט״ז) וע״ד השאלה: לב הָאֶבֶן (יחזקאל י״א י״ט), (ועיין לב), ובמובן חסרון ההרגשה הכללית וימת לבו בקרבו והוא היה לְאָבֶן (ש״א כ״ה ל״ז). ולפי שהיו לפנים שוקלים משקלידם באבנים יצא, השם אבן ב) לגושי המשקלים, געוויכט вѣсъ, гира אֶבֶן שלמה (דברים כ״ה ט״ו) לא יהיה לך בכיסך אֶבֶן וָאֶבֶן גדולה וקטנה (שם י״ג), לרמות את הקונים, ומזה אַבְנֵי כִיס (משלי ט״ז י״א) משקלים קטנים ושונים שהסוחרים צוררים בכיסם, בְּאֶבֶן המלך (ש״ב י״ד כ״ו), משקל ידוע אשר תקן המלך, וכן יכלול ג) כלי הבנאים העשוי לישר שורות הבנין, והוא חתיכת ברזל קטנה שקושרים אותה בחבל ומורידים אותה מן הנדבך, והיא יורדת ומושכת את החבל בקו פשוט וישר, וראו את הָאֶבֶן הבדיל (זכריה י״ד), דאס וועקבלייא לָאֹטָה, отвѣсъ, ויש מפרשים במובן זה את האמור אחרי כן: וישלך את אֶבֶן הָעֹפֶרֶת אל פיה (שם ה׳ ח׳), אבל הנראה שזה ענינו חתיכת עפרת גדולה, והוא: ככר העפרת, הנזכר (שם לעיל ז׳), ועיין איפה. וע״ד המליצה נאמר על כלי המשקל הזה, ונטה עליה קו תהו וְאַבְנֵי בהו (ישעיה ל״ד י״א), יטה עליו קו ומשקלת לא לבנות כי אם להרוס, או לעשות אותה בנין של תהו ובהו. (עיין אבנים מפולמות).

1) אֶבֶן אַבְנָא, ארמית כמו בעברית, עד די התגזרת אֶבֶן (דניאל ב׳ ל״ד) וְאַבְנָא די מחת לצלמא (שם שם ל״ה), אֶבֶן גלל (עזרא ה׳ ח׳), הוא אבן שיש מַרְמָר, мраморъ ובמובן חמר האבן, פרזלא אעא וְאַבְנָא (דניאל ה׳ ד׳).

2) ובמשנה: אַבְנֵי־כָתֵף באות מכל מקום, וכו׳ ואלו הם אַבְנֵי כָתֵף כל שאינה יכולה להנטל באחת יד וכו׳ רב יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נטלות שתים שלש על הכתף (שביעית ג׳ ט׳), שול-טערשטיינע.

2) אֶבֶן טוֹעַן, אבן טוען היתה בירושלים שכל מי שאבדה לו אבדה נפנה לשם וכל מי שמצא אבדה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה עומד ונותן סמנים ונוטלה, וזו היא ששנינו (תענית י״ט ע״א) צאו וראו אם נמחת אֶבֶן הטוען, (אם נבטת בגשמים אם גבהו הגשמים למעלה הימנה, (רש״י ב״מ כ״ח ע״ב), ולפי גרסא זו יש לפרש טוען מלשון טענת דברים שעוברים בין מי שאבדה לו אבדה ובין מי שמוצאה, אבל בתענית במקום הנ״ל גרסינן אבן הטועין, והוא מלשון טעות, כנוי לאובדי האבדות וצ״ע.

אֶבֶן מְסַמֵּא עיין מסמא.

2) אֶבֶן הַשָּׁעוֹת. אבן שרושמים עליה קוים שונים וממסמר תקוע

שמר השער, שוער, משום אבולאי (נדה ח' ע"ב).

אבל, מלת תואר הפעל. לאמת דבר שמסופקים באמתתו, גשויסס, ווירקליך, ישולך, дѣйствительно, точно, воистину. אבל שרה אשתך (בראשית י"ז י"ט) אבל אשמים אנחנו (שם מ"ב כ"א), ותרגומו בקושטא, וכמו כן בהתחלת הדבור לחזוק הענין, אבל אשה אלמנה אני (ש"ב י"ד ה') אבל אדנינו המלך דוד המליך את שלמה (מ"א א' מ"ג), אבל בן אין לה (מ"ב ד' י"ד). והוא עד הוראת אכן, אמנם, ובכתבי הקדש האחרונים ענינו מלת הקשור להחלפת דבר כנגד המדומה והמשוער כענין בכל זאת, אבער, אבער דאך, ישאך, но, однако, אבל דברים טובים נמצאו עמך (דה"ב י"ט ג'), אבל חרדה גדולה נפלה עליהם (דניאל י"ד ז'), אבל העם רב (עזרא י"ד י"ג), ובמשנה במובן הפך הקודם, אבל לא יתכסה (ברכות נ' ה'), במה דברים אמורים בזמן שלא התחיל בו אבל אם התחיל בו (פאה וי"ז ב'), תמצא גם כן לאמת דבר, אמרו להם: אבל (עירובין דף ל' א'). ובספרי המחברים לפעמים בהתחלת המאמר לחזוק הענין: אבל המעלה הזאת היא אלהית (כוזרי א' מ"ה) אבל הענין מבהיל היד (שם שם פ"ב).

אבן, ש"נ. אבנו, אבנים, אבני, א) סוג גושי המוצקים העפריים הקשים והחזקים, שטין, פעלז, камень, скала, וכולל מינים ממינים שונים, לפי כמותן ואיכותן, ויקח יעקב אבן (בראשית ל"א מ"ה), וגללו את האבן (שם כ"ט ג'), והאבן הזאת אשר שמתי מצבה (שם כ"ח כ"ב), לקטו אבנים (שם ל"א מ"ו), ואם באבן יד (במדבר ל"ה י"ז), אבן קטנה שיכולים להתפשה ביד, אבני קלע (זכריה ט' ט"ו) אבנים קטנות שנותנים בכף הקלע לקלע בהן, שלידער שטיינע, пращные камни לרגום אותם באבנים (במדבר י"ד י'). ובא ביחוד תחת הרבוי, עם הארץ ירגמוהו באבן (ויקרא כ' ב'). ובאבנים שמשתמשים בהם לבנין, אבני מחצב (דה"ב ל"ד י"א), שחוצבים אותן מן האדמה, גהוך שטיינע, тесанные камни, לחצוב אבני גזית (דה"א כ"ב ב'), בעהויענע שטיינע ליסד הבית אבני גזית (מ"א ח' ל"א), אבנים חצובות ומתוקנות לבנין במדה משוערת, ולא יקחו ממך אבן לפנה ואבן למוסדות (ירמיה נ"א כ"ו), אבן שמניחים ליסוד הבנין בפנת הבנין שהיא אבן גדולה וחזקה, הנני יסד בציון אבן, אבן בחן פנת יקרת מוסד מוסד (ישעיה כ"ח ט"ז), פירושו אבן בחן, אבן שבונים בה עפל ובחן אבן המבצרים, פנת יקרת היא אבן פנה שהיא אבן יקרה, גדולה וכבדה, וכמ"ש כל אלה אבנים יקרות (מ"א ז' ט'), (ועיין יקר), אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה (תהלים קי"ח כ"ב), וחז"ל פירשו את ההבדלים בין אבני הבנין ואמרו דרך משל שלש מדות בתלמידי חכמים: אבן גזית, אבן פינה, אבן פספס וכו' אבן גזית שאין לה אלא פה אחת וכו' אבן פינה שיש לה שתי פיות וכו' אבן פספס שיש לה ארבע פיות מארבע רוחותיה (אבות דרבי נתן פרק כ"ח) את אבניו ואת עציו (ויקרא י"ד מ"ה): ואבני שיש (דה"א כ"ט ב') עיין שיש, כאבני גיר (ישעיה כ"ז ט'), הם אבני סיד קאלקשטיינע, известковые камни. ולפי שהאבנים עיקר בבנין יאמר על פעולת הבנין שום אבן אל אבן (חגי ב' ט"ו); וכן היו פוסלים מהן לוחות ותוקקים בהן דברים, לחת אבן כתובים (שמות ל"א י"ח), פסל לך שני לחת אבנים (שם ל"ד א'); ובמיני אבנים טובות, אבן יקרה (יחזקאל כ"ז כ"ב) עדעל שטיינע, драгоцѣнный камень ובחבור עם שם המין, אבן ספיר (שם א' כ"ו), אבני שהם (שמות כ"ח ט'), ומלאת בו מלאת אבן ארבעה טורים אבן טור אדם פטדה וברקת וגו' (שמות כ"ח י"ז) והאבנים תהיין על שמות בני ישראל (שם שם כ"א), ואבני מלאים (שם ל"ה ט'). (עיין מלא), ודרך מליצה נקראו האבנים הטובות: אבני חפץ (ישעיה נ"ד י"ב), אבני נזר (זכריה ט' ט"ז) אבנים שמשבצים בנזר. אבן חן השחד בעיני בעליו אל כל אשר יפנה ישכיל (משלי י"ז ח') אבן יקרה שיש לה חן, וי"מ אבן אשר נחש ינחשו בה והמנחשים מיחסים לה סגולות שונות, כמו

Ж , אֵבֶל יחיד עשי לך (ירמיה ו' כ"ו) . אבל שכתאבלים על בן יחיד שמת, ולבשי בגדי אֵבֶל (ש"ב י"ד ב') , ויעבר הָאֵבֶל (שם י"א כ"ז) ימי האבל , ושלמו ימי אֶבְלֵךְ (ישעיה ס' כ') ובהשאלה , ואֵבֶל כבנות יענה (מיכה א' ח') , והקודם, מספר כתנים , לפי שמטבעם לצעוק בקול מר בעת צר להם . 2) ובמשנה , סבת מיתת קרוב שמחויבים להתאבל עליו , מי שהפך זיתיו ואירעו אֵבֶל (מ"ק ב' א') . וברבוי, אֵבֶל שתכפוהו אֲבָלִיו (שמחות ה' ט') .

2)אֶבּוּל . שה"פ . כעין הקודם, במשנה מוריש, траурь , כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני הָאִבּוּל (יבמות ד' י"ד), שלשים יום לאבול (שמחות ו"י) . והוא משקל ארמי .

2) אֲבֵלוּת , משפטי ודיני ימי האבל , מנין לאבילות שבעה (מ"ק כ' ע"א) .

הערה . לא רחוק לשמוע כי השרש אבל קרוב לשרש נבל (נפל) ויסוד שניהם בל , בהוראה הבליה והכמישה , היגזעלקען, повянуть והנה השרש אבל בתחלה להוראת בלייה או כמישת עץ או פרי , וראיה לדבר , אָבְלָה נָבְלָה הארץ (ישעיה כ"ד ד'), ומזה יצא להוראת הצער הגדול, שהמצטער ראשו מוטה ופניו נופלים , ותמם יהלוך בעץ פרי נובל ונכמש .

אָבֵל , ש"נ . מקום משקה מגדל דשא עשב הרבה , אחו , וכן הוא בערבית אביל פייכטער גראזיגער פלאטץ , אויע , וויעזע . водопоемная земля, лугъ, ועד אָבֵל הגדולה (ש"א ו"ו י"ח), וי"ת אבנא רבתא, וכן פירש"י שהיא האבן הגדולה האמורה (פסוק י"ד) , ובא הלמד במקום הנו"ן , וכן תרגמו השבעים . ובא השם אָבֵל בחבור אל שמות אחרים , לענין שמות עצמים פרטים .

אָבֵל בֵּית מַעֲכָה , שע"פ . עיר בצפונה של ארץ ישראל בנחלת מטה נפתלי (מ"א ט"ו ך') ונאמר ג"כ , בְּאָבֵלָה בֵּית הַמַּעֲכָה (ש"ב כ' ט"ז) וכמו כן: אָבֵלָה ובית מַעֲכָה , כשני שמות שנים . וגם בנחלת השם השני , שאול ישאלו בְּאָבֵל (שם שם י"ח), עיר ואם בישראל בימי המלך דוד , (שם שם י"ט) . ובספר דה"י נקראת : אָבֵל־מָיִם (דה"ב ט"ז ד') .

אָבֵל כְּרָמִים , שע"פ . עיר בארץ בני עמון (שופטים י"א ל"ג) .

אָבֵל מְחוֹלָה , שע"פ . יש אומרים שהיא היתה בנחלת מטה מנשה בארץ כנען , ממערב לעיר בית שאן , וי"א שהיתה בישכר , (שופטים ז' כ"ב , מ"א ד' י"ב) והיא עיר מולדת אלישע הנביא (מ"א י"ט ט"ז) .

אָבֵל מַיִם . עיין אבל בית מעכה .

אָבֵל הַשִּׁטִּים . שע"פ . עיר או מקום מישור גדול בערבות מואב בעבר הירדן מערבה מול ירחו , והיא התחנות האחרונה אשר חנו שם בני ישראל במסעם במדבר , ויחנו על הירדן מבית הישמות עד אבל השטים (במדבר ל"ג מ"ט) . ועיין נַחַל הַשִּׁטִּים , שִׁטִּים , בית הַשִּׁטָּה .

אָבֵל מִצְרַיִם , שע"פ . לפנים נקרא גרן האטד בעבר הירדן , ושם עשו ליעקב מספד גדול וכבד מאד , כאשר נשאו אותו ממצרים לקברו בקברות אבותיו , ויושב הארץ הכנעני אשר ראה את האבל אשר עשו שמה , קרא שמה אָבֵל מצרים (בראשית נ' י"א) .

אוּבָל , אֻבָל , שם . לא נמצא כי אם בספר דניאל שתי פעמים בענין אחד . ואני הייתי על אובל אולי (דניאל ח' ב') . בוי"ו, עמד לפני הָאֻבָל (שם ח' ו"ו) בלי וי"ו . לרוב המפרשים ענינו נחל , נהר , שטראָם פלוס . рѣка, потокъ , כמו ועל יובל (ירמיה י"ז ח') משרש יבל , (עי"ש), והנראה כדעת הפירוש המיוחס לרס"ג , שהוראתו כמו בארמית אַבּוּלָא, שער , שער חומות העיר , שטאָדטטהאָר ворота , והקשור עם היתום לפני כעין סיוע לפירוש זה , עד רדת חמותיך (דברים כ"ח נ"ב) ת"י אבוליכון , ומצרי הרבה ברזל אין חולקין את האבולים (תוספתא ב"מ י"א), והלכו כל האבולין (מדרש רות א' ח') , והא כתיב באבולא (ב"ב נ"ח ע"א) , בבא דאבולא (מ"ק כ"ג ע"א) , ומזה אַבּוּלָאִי

אָבַל . פעז . הקל א) הצטער והתאונן על מקרה רע שקרה פריען . печалить- ся, сѣтовать, וְאָבַל כל ישב בה (עמוס ח׳ ח׳) . ואנו הדיגים וְאָבְלוּ (ישעיה יט ח) . ובקשור עם עַל , ביחס אל מי שקרה לו המקרה הרע . כי אָבַל עליו עמו (הושע יד ה׳) , ונפשו עליו תֶּאֱבָל (איוב יד כ״ב) , ורוב שמושו בהתפעל , (עי״ש) . ובהשאלה ב) לדבר שאין בו רוח חיים , היותו חרב ושמם , שדומה למצטער ובוכים פרויערין אויס זעהען , זיין , тускнѣть ואנו וְאָבְלוּ פתחיה (ישעיה ג׳ כ״ו) אָבְלָה נבלה הארץ (שם כד ד׳) , אָבַל תירוש (שם שם ז׳) , הכפל אמללה גפן הינוועלקען , פערדארען , вянуть , שדד שדה אָבְלָה אדמה (יואל א י״ד) . ועל דרך המליצה : על זאת תֶּאֱבַל הארץ (ירמיה ד׳ כ״ח) תעשה לה אבל , טרויערן , הכפל וקדרו השמים , אָבְלָה עלי שממה (שם יב י״א) , בהיותה שממה היא כאילו מתעשת אבלה ובוכה עלי .

הפעיל יוצא , א) גרם צער ואבל , מאכען לאססען , טרויער פעראנשטאלטען . опечалить, сдѣлать сѣтовавш ביום רדתו שאלה הֶאֱבַלְתִּי כסתי עליו את תהום (יחזקאל לא ט״ו) . רש״י פירש האבלתי עליו אבלים תהום שהיו סמוכין עליו וחסר הפעול , ונכון ששעור הכתוב : האבלתי עליו את תהום כסתי עליו את תהום , גרמתי לתהום שיאבל עליו , ויכסה פניו כאבל המכסה פניו . (שם כד י״ז) , ועל דרך שנאמר להלן והקדרתי בבבותך שמים (לב ז׳) . ב) בהשאלה וַיַּאֲבֶל חל וחומה (איכה ב׳ ח׳) , החריב אותם ועשאם כאבלים ושוממים , והכפל : יחדו אמללו .

ההתפעל , כעין הקל בהוראתו הראשונה , אלא שהקל בא בדבור המליצי וההתפעל בדבור הפשוט , א) הצטערות ואנינות הנפש על צרה גדולה זיך הערמען , פריען , пере- даться печали, сѣтовать המלך יִתְאַבָּל (יחזקאל ז כ״ז) , וַיִּתְאַבָּלוּ (שמות לג ד׳) . ועל הרוב יבוא בקשור עם עַל , ביחס אל מי שקרה לו הצרה וכמו כן על הצרה בכלל . כל הַמִּתְאַבְּלִים עליה (ישעיה סו י״ד) , כי מִתְאַבֵּל על מעל הגולה . (עזרא יד׳ ו׳) ,

ועל המעט ביחס אֶל , כי הִתְאַבֵּל שמואל אֶל שאול (ש״א טז ל״ה) על צרת שאול , והתיחד לצער על המת , וַיִּתְאַבֵּל על בנו (בראשית לז ל״ד) , וַיִּתְאַבֵּל על אבשלום (ש״ב יט ב׳) . ב) במובן פעל מרומה , עשות עצמו כמתאבל זיך טרויערנד צייגען . казаться сѣ- тующимъ הִתְאַבְּלִי נא וגו׳ כאשה זה ימים רבים מִתְאַבֶּלֶת על מת (ש״ב יד ב׳) . ובמשנה ג) יכלול גם מנהגי האבלות על המתים , הנהוגים בישראל : ולא היו מתאבלין אבל אוננין שאין אנינות אלא בלב (סנהדרין ו״ז י״ז) טרויער געברייכע אויסאיבען совершать обря- ды траура .

אָבֵל , ש״ת . (בסמיכות אֲבֵל , ברבוי אֲבֵלִים ובסמיכות : אֲבֵלֵי בצירה בע״פ . אֲבֵלוֹת) למצטער ומתאבל טרויענד , сѣту- ющій . כַּאֲבֶל־אם קודר שחותי (תהלים לה י״ד) כמי שמתאבל על אמו שמתה עליו טרויערענד אום דיא מוטטער . כאשר אֲבֵלִים ינחם (איוב כ״ט כ״ה) . לשום לַאֲבֵלֵי ציון (ישעיה ס״א ג׳) המתאבלים על ציון , ואשלם נחמים לו וְלַאֲבֵלָיו (שם נ״ז י״ח) . המתאבלים עליו , ובמובן תאר הפעל , כי ארד אל בני אָבֵל שאלה (בראשית לז ל״ה) , נדחף אל ביתו אָבֵל וחפוי ראש (אסתר ו״ז י״ב) , וע״ד ההשאלה דרכי ציון אֲבֵלוֹת (איכה א׳ ד׳) . ובהלכה התיחד השם אָבֵל למי שמחויב לנהוג מנהגי אבלות על המתים הקרובים אליו אחרי הקבורה , ונבדל משם אונן , (ע״ש) . אָבֵל שתכפוהו אֲבָלָיו (שמחות ה׳ ט׳) .

אֵבֶל , שה״ם . צער ויגון גדול , מספד קלאגע, сѣтованіе, плачъ שמן ששון תחת אֵבֶל (ישעיה ס״א ג׳) וקראו אכר אל אֵבֶל (עמוס ה׳ ט״ז) . ויהי לְאֵבֶל כנורי (איוב ל״ד ל״א) , והפכתי אֶבְלָם לששון (ירמיה ל״א י״ב) . וביחוד , לצער ומספד על מת , יקרבו ימי אֵבֶל אבי (בראשית כ״ז מ״א) , אבל על האב . ימי בכי אֵבֶל משה (דברים ל״ד ח׳) , טוב ללכת אל בית אֵבֶל (קהלת ז ב׳) , ויכלול גם כן המנהגים וההספדים הנהוגים בעת האבל , והזמן הקבוע לזה , ובמובן זה נקשר עם פעל עשה , ויעש לאביו אֵבֶל (בראשית נ׳ י׳) טרויער פעראנשטאלטען совершать обрядъ оплакива-

אל השם שר־שלום (ישעיה ט׳ ה׳) ועיין באור הרשד״ל.

אֲבִיעֶזֶר, שע״פ. א) בן גלעד מבני מנשה, (יהושע י״ז ב׳). ובתורה נקרא בחסרון הבי״ת אִיעֶזֶר (במדבר כ״ז ל׳) (עי״ש). ובשמו נקראה כל משפחתו: ויזעק אֲבִיעֶזֶר אחריו (שופטים ו׳ ל״ד), ובבואו כשם היחס נחלק השם לשני חלקיו והחלק השני בא בה״א הידיעה, יואש אֲבִי הָעֶזְרִי (שם שם י״א). ב) אחד מן שלשים הגבורים אשר היו לדוד המלך, אֲבִיעֶזֶר הענתתי (ש״ב כ״ג כ״ז). ג) בן הַמֹּלֶכֶת (דה״א ז׳ י״ח).

אֲבִי עַלְבוֹן, שע״פ. אחד מגבורי דוד. אֲבִי־עַלְבוֹן הערבתי (ש״ב כ״ג ל״א) ובדה״א נקרא אֲבִיאֵל (י״א ל״ב), ואמרו המבארים כי טעמו אחד לפי שהשם עלבון מקורו מלשון ערבי והוראתו עז, גבורה, אֵל. ועיין עלב.

אֲבִירָם, שע״פ. א) מבני אליאב מבני ראובן אשר היה עם אחיו דתן בעצת קרח (במדבר ט״ז א׳) בהצותו על משה, ותכס על עדת אֲבִירָם (תהלים ק״ו י״ז). ב) הבן הבכור לחיאל מבית אל אשר מת על פני אביו, ביסדו את יריחו, בַּאֲבִירָם בכרו יסדה (מ״א ט״ז ל״ד). השם רָם, היה גם הוא תאר כבוד לאל עליון, ונמצא הרבה בהרכבה בשע״פ: יהורם, עמרם, וכדומה.

אֲבִישַׁג, שע״פ. סוכנת לדוד המלך. אֲבִישַׁג השונמית (מ״א א׳ ג׳ ב׳ כ״ב), ובהוראת המלה שג עיין שגג.

אֲבִישׁוּעַ, שע״פ. א) בן פנחס בן אלעזר הכהן (דה״א ה׳ ל״ד, עזרא ז׳ ה׳). ב) בן בלע בן בנימן (דה״א ח׳ ד׳). המלה שוע, ענינה ישע, תשועה.

אֲבִישׁוּר, שע״פ. מבני שמי (דה״א ב׳ כ״ח). המלה שור, ענינה ישר או תשורה, עיין אֲבִישַׁי.

אֲבִישַׁי, שע״פ, בן צרויה אחות דוד. ראש השלשה (שלשה ראשי הגבורים לדוד המלך) (ש״ב כ״ג י״ח). ונקרא גם אַבְשַׁי, בחסרון היו״ד, (שם י״ד י״ד) וכן בדה״י בכל מקום שנזכר השם שי, י״א שהוא בהוראות יֵשׁ, עצמות, ווזעזענ־ ליכקייט существенность ומזה באו השמות יִשַׁי, אִישַׁי, יִשִּׁיָּה, ויתכן שהוא כפשוטו בהוראת תשורה מתנה עד השם אבישור.

אֲבִישָׁלוֹם, שע״פ. אבי מעכה אשת רחבעם אם אבים (מ״א ט״ו ב׳), ובדה״ב (י״א כ׳) נקרא אַבְשָׁלוֹם בחסרון היו״ד. והנראה שהוא הוא אַבְשָׁלוֹם בן דוד, ממעכה אשתו, ומעכה זו שמיוחסת לו לבת היא בת בתו תמר שנשאת לאוריאל מן גבעה שילדה לו בת ונקראה בשם מַעֲכָה (כשם אמו), וגם מִיכָיָהוּ. וזה שלפי שבמקום אחד נאמר: ואחריה לקח (רחבעם) את מעכה בת אבשלום, ותלד לו את אֲבִיָּה (דה״ב י״א כ׳), ובמקום אחר נאמר: ושם אמו (של אביה) מכיהו בת אוריאל מן גבעה (שם י״ג ב׳).

אֶבְיָתָר, שע״פ. בן אחימלך הכהן, (ש״א כ״ב כ׳). כהן לדוד המלך, ושלמה גרשו מלפניו. (מ״א ב׳ כ״ז), ועיין אֲחִימֶלֶךְ. ובהוראת שם יתר עיין בשרשו.

אָבַךְ, פעל. לא נמצא כי אם פעם אחת במקרא ובבנין התפעל: וַיִּתְאַבְּכוּ גאות עשן, (ישעיה ט׳ י״ז). לדעת רש״י יסודו בך, כמו מבכי נהרות (איוב כ״ח י״א), עמק הַבָּכָא (תהלים פ״ד ז׳), וטעמו מבוכה, סבכי היער היו נבוכים וכסוגרים בחוק עשן התבערה זיך פערווירקעלן זאנו־ таться, והרד״ק פרחון פרשו כמו ויתהפכו יעלו וירדו כעשן הכבשן זיך וואַלצען, דרעהען кружаться, клубиться, ולדעת שניהם חסרה אות השמוש במלת גאות, והנראה כי עיקר הוראת השרשים אבך, בוך, הפך (והקרובים להם אבק חבק) שהם מיסוד אחד, הוא גלגול ותנועה בסבוב ממקום למקום ובלא סדרים. והתיחד הפעל אבך לעלית עמודי העשן שעולים כנבוכים סבוכים ומפתלים לכאן ולכאן ושעל כן בא בהתפעל, ומוסב אל גאות עשן והוא הנושא, ור״ל גאות העשן ותמרותיו העולות למעלה יתאבכו בעליתן ריא רויכזיילען שלאַנגלען זיך עמפאָר, שפיעלען אים קרייזע אויף . клубиться .

אֲבִיחַיִל, שע״פ. א) אבי צוריאל נשיא בית אב למשפחת מררי (במדבר ג׳ ל״ה): אחד מבני גד (דה״א ה׳ י״ד). ג) אבי אסתר המלכה (אסתר ב׳ ט״ו).

אֲבִישׁוּב, שע״פ. אחד מבני בנימן. (דה״א ח׳ י״א).

אֲבִיטַל, שע״פ. אשת דוד המלך (ש״ב ג׳ ד׳).

אֲבִיָּה, שע״פ. א) בן בכר (דה״א ז׳ ח׳) עיין בֶּכֶר. ב) בן שמואל הנביא (ש״א ח׳ ג׳). ג) בן רחבעם מלך יהודה. ושלש שנים מלך בירושלים (דה״ב י״ג א׳) ונקרא ג״כ אֲבִיָּהוּ (שם שם כ׳). ובספר מלכים נקרא אֲבִיָּם. (עיי״ש). ד) בן ירבעם בן נבט ומת בעודו ילד בימי אביו (מ״א י״ד א׳), ה) ראש בית אב למשמר השמיני מן הכ״ד משמרות כהונה שהקים דוד (דה״א כ״ד י״ד). והיו המשמרות האלה נקראו בשמות ראשי המשמר הראשונים גם בימי הבית השני, וכמו שאמר מפורש בנחמיה: ובימי יויקים היו כהנים ראשי האבות לשריה מריה וגו׳ לאביה זכרי וגו׳ (נחמיה י״ב י״ג–כ׳). וראשי האבות שהיו בימי עזרא ונחמיה, שאין ספק שהיו במעמד כריתת האמנה, באו על החתום עליה לא בשמותיהם הפרטיים כי אם בשם כלל המעמד. וזהו ענין שם אביה הנזכר בין שמות החתומים (נחמיה י׳ ח׳). והוא הנזכר בין העולים עם זרבבל גם כן על שם המשמר, (נחמיה י״ב ה׳). (עין הערה 16 לפרק ראשון מספרנו דורי לבני ישראל). ו) אשת חצרון בן פרץ (דה״א ב׳ כ״ד). ז) אם חזקיהו מלך יהודה, בת זכריה (דה״ב כ״ט א׳) ובמלכים נקראת: אֲבִי (עיי״ש).

אֲבִיָּם, שע״פ. בן רחבעם, מלך יהודה. (מ״א י״ד ל״א). ובדה״י נקרא אביה (עין אביה).

אֲבִימָאֵל, שע״פ. בן התשיעי ליקטן (בראשית י״ד כ״ח), לדעת חכמי העמים הוא אבי שבט אחד משבטי הערביים היושב בנגב ערב הידוע בשם מאלי בפי סופרי היונים הקדמונים.

אֲבִימֶלֶךְ, שע״פ. א) מלך גרר בימי אברהם (בראשית כ׳ ב׳). והוא כנראה שם כנוי כבוד למלכי פלשתים כשם פרעה למלכי מצרים, וראיה לדבר כי כן נקרא מלך גרר גם בימי יצחק אחרי נשאו את רבקה (שם כ״ז ח׳. ועיי״ש), ובימי דוד המלך: בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו (תהלים ל״ד א׳). והמלך הזה אשר שנה דוד את טעמו לפניו נקרא בשמו הפרטי אָכִישׁ (ש״א כ״א י״א). ב) בן גדעון השופט בישראל אשר ילדה לו פלגשו בשכם: וישם את שמו אֲבִימֶלֶךְ (שופטים ח׳ ל״א) ומטה שלא נאמר ויקרא כנהוג תמיד, אפשר לאמר, כי בהולדו נתן לו שם אחר, אשר קראה לו אמו, וגדעון אביו שם שמו אח״כ אבימלך, לאות אהבה וחבה לפלגשו, ע״ד: ושמת שמו אברהם. וזה הדבר אשר מלא לב אבימלך להרוג את כל אחיו, בעזרת אנשי שכם, והם המליכוהו למלך ולא מנוהו לשופט, למלא אחרי הוראת שמו, אשר שם לו אביו. ג) בן אביתר הכהן, (דה״א י״ח ט״ז) ובשמואל ב׳ (ח׳ י״ז) נקרא אחימלך, ועיין אחימלך.

אֲבִינָדָב, שע״פ. א) איש מנכברי גבעה אשר אל ביתו הביאו את ארון ה׳ אשר השיבו פלשתים. אחרי מות עלי (ש״א ד׳ א׳), ויהי הארון בבית אבינדב עד אשר העלהו משם המלך דוד (ש״ב ו׳ ג׳). ב) הבן השני לישי אבי דוד, (ש״א ט״ז ח׳) ג) אחד מבני שאול המלך (ש״א ל״א ב׳).

אֲבִינֹעַם, שע״פ. אבי ברק מקד״ש נפתלי (שופטים ד׳. ועיין ה׳ א׳).

אֲבִינֵר, שע״פ. בן נר שר צבא לשאול המלך (ש״א י״ד נ׳), ועל הרוב בא בחסרון היו״ד אַבְנֵר (עיי״ש).

אֶבְיָסָף עיין אביאסף.

אֲבִי־עַד, אחד השמות אשר אמר הנביא ישעיה לקרוא לחזקיה ע״ד המליצה ברמז להצלחתו והצלחת ישראל בימיו, וענין שד בהרכבת השם הזה הוא כנראה בהוראת שלל בי״ס. добыча בנגוד

אבח, אִבְחָה, פ"א במקרא. ובסמיכות אל חרב, נתתי אִבְחַת חרב (יחזקאל כ"א כ'). יש פותרים אבחת כמו טבחת, אליף תחת טי"ת באט"ב ב"ת, וי"מ כמו אבעת, מלשון בעתה, דראָהונג, שרעקקען, угроза, ужасъ, ולא יתבן, כי התי"ו באבחת איננה יסוד כי אם תי"ו הסמיכות, והנראה שאבחת חרב הוא השמעת קול הרוגי חרב לשון נביחה, קרייסען, вопль, כי הנו"ן בנביחה יסוד נופל ותבוא אל"ף במקומה, כמו אֲחַוָּתִי (איוב י"ז), אָסוּך שמן (מ"ב ד' ב') (רש"י), וי"מ משרש אבך, הקרוב לשרש הפך, התהפכות מצד לצד במהירות יתרה וכמו להט החרב המתהפכת וענדונג, צוקקונג, размахъ. ודעת פירסט מסכמת עם הגוזרים אותו מן טבח לפי שהיסוד בפעלים זבח, טבח, הוא בח בהוראת כריתה חתיכה ועם זה כליון דאס אבשלאכטען, פערניכטונג, рѣзаніе, истребленіе.

אֲבִי, שע"פ. אשת אחז אם חזקיהו המלך, (מ"ב י"ח ב') ובדה"ב (כ"ט א') בא השם בשלימות אֲבִיָּה.

אֲבִיאֵל, שע"פ. א) אבי קיש (אבי שאול) ונר (אבי אבנר) (ש"א י"ד נ"א) ובדה"א ח' ל"ג נקרא גם הוא נר. ב) אביאל הערבתי אחד מגבורי דוד (דה"א י"א ל"ב), ובשמואל ב' (כ"ג ל"א) נקרא שמו: אבי עַלְבוֹן הערבתי. עיי"ש.

אֲבִיאָסָף. שע"פ. אחד מבני קרח (שמות ו' כ"ד). ובדה"א ו' ח' נאמר תחתיו: אֶבְיָסָף.

אֲבִיגַיִל. שע"פ. א) אשת נבל הכרמלי ואחרי מותו, אשת דוד, (ש"א כ"ה ג') בכתיב פ"א אֲבוּגַיִל (שם י"ח) וכמו כן אֲבִיגַל (שם ל"ב). ב) אחות דוד (דה"א ב' ט"ז) ובשמואל ב' (י"ז כ"ה) נקראת אֲבִיגַל בת נחש, ואולי היתה אחותו מן האם. לדעת פירסט, בא השם גיל או גל (המורכב לשם אֲבִי) מן גיל, בהוראת כדור ובמובן דור והקף הזמן. דיא קרייזונג דער צייט, кругъ времени, ויתכן שהוא מן גיל, גילה פריידע, радость.

אֲבִידָן, שע"פ. בן גדעוני נשיא לבני בנימן (במדבר א' י"א).

אֲבִידָע, שע"פ. בן הרביעי למדין בן אברהם (בראשית כ"ה ד'. דה"א א' ל"ג).

אֲבִיהוּא, שע"פ. הבן השני לאהרן הכהן אשר מת על פני אביו הוא ואחיו נדב בהקריבם אש זרה לפני ה' (ויקרא י"ד א'). לפי אשר יתבאר במלת הוא, שהשתמשו בה הנביאים בדבור המליצי, ככנוי תאר כבוד אל הש"י (עיי"ש), יתכן שמלת הוא שבאה מורכבת לשם אֲבִי לקריאת שם עצם פרטי, היא במובן שם הש"י, ע"ד הרכבת השם אֵל באביאל והשם יָהּ באביה וכדומה. וכן מצאנו את השמות הקדושים האלה בהרכבה גם בראש שם אחד לשם עצם פרטי. וכמו שיבוא במקומם. וראינו להעיר כי השם אָב וכמוהו גם השמות אָח בֵּן בהרכבתם לאחד משמות הש"י לא לקחום במובן הפשוט חלילה, כי אם בקראם שם אל הילד הנולד בשמות החבה: אב, אח, בן, הוסיפו אחד מן השמות הקדושים על שמו, דרך תפלה, בקשה ויחול, שהש"י יחיהו ויאריך ימיו. וכמו כן הרכיבו שני שמות הקדושים לשם פרטי אחד כמו אליה, יואל, וכל זה מפני החבה אל הנולד, ומפני שהיו משוים את הש"י נגדם תמיד מאמינים בהשגחתו ומצפים לישועתו, וחכר לדבר כי בא השם אָבִי בהרכבה לשם יָהּ, וכמו כן גם לשאר השמות הקדושים כשם עצם פרטי לנקבה אֲבִיגַיִל. אֲבִיָּה, וכדומה. וגם בבוא השמות אב, אח, בן, בהרכבה לשם אחר שלא מן השמות הקדושים, אין מובנם בהוראתם הפשוטה כי אם על דרך שזכרנו.

אֲבִיהוּד, שע"פ. בן בלע בן בנימן (דברי הימים א' ח' ג') וטעמו אביהוד.

אֲבִיהַיִל, שע"פ. א) אשת רחבעם מלך יהודה (דה"ב י"א י"ח), בת אליאב בן ישי. ב) אשת אֲבִישׁוּר (דה"א ב' כ"ט). שני השמות האלה בה"א עפ"י המסורה (עיין מנחת ש').

לא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו׳ ל״ה) לא יתרצה ויתפייס, אם יפתוך; חטאים אל תבא (שם א׳ י״ח). ובה״א השאלה היאבה רים. עבדך (איוב ל״ט ט׳).

אֲבוֹי, מלת הקריאה, מצער וכאב. נרדף למלת, אוי, ובאה בתוספת הבית לחזק הקריאה. והיא הברה טבעית על קריאת צער. ודוגמתה גם בלשונות אחרות וועהע увы למי אוי למי אֲבוֹי (משלי כ״ג כ״ט). וי״מ כשם הפעולה מגזרת אביון עם פעול, וענינה עוני ולחץ דחקות, עלענד . бѣда, горе . וכן תרגומו: הוָיא, שמערץ, боль.

אָבִי. מלת הקריאה ליחול ובקשה. אַךְ, אַךְ הָאךְ! ахъ, о если бы. אָבִי יבחן איוב (איוב ל״ד ל״ו), והוא לדעת המבארים החדשים הברה טבעית והקרובה אליה בִּי. ותרגומו צָבְיָא וכן פירשו מנחם בן סרוק ויהיה מן אָבָה. ולדעת רש״י הוא כמשמעו מן אב. כנוי אל השי״ת. וכן, אָבִי דבר גדול הנביא דבר אליך, (מ״ב ה׳ י״ג) לדעת התרגום ורש״י שם זה ענינו, אדוני ורבי. אבל מפני שבא בלשון יחיד לרבים המדברים נראה שהוא כפירוש האחרונים בטעם מלת קריאה לשאלה ותמיהה הָיָא! ושעור הכתוב: היתכן? אילו דבר גדול דבר הנביא אליך הלא תעשה, ואף כי (דבר קטן) אמר אליך רחץ וטהר.

אֶבְיוֹן, ש״ת. עני, דל ארמער, דירפטיגער. бѣдный, нищій לא יהיה בך אֶבְיוֹן (דברים ט״ו ד׳) שכיר עני וְאֶבְיוֹן (שם כ״ד י״ד). יחס על דל וְאֶבְיוֹן (תהלים ע״ב י״ג). מאשפת ירים אֶבְיוֹן (ש״א ב׳ ח׳) ובכנוי, משפט אֶבְיֹנְךָ (שמות כ״ג ו׳). וברבוי פזר נתן לָאֶבְיוֹנִים (תהלים קי״ב ט׳). ובסמיכות ואכלו אֶבְיֹנֵי עמך (שמות כ״ג י״א) ובכנוי, אֶבְיוֹנֶיהָ אשביע לחם (תהלים קל״ב ט״ו). ובהשאלה, איש מצוק ומר נפש אונגליקקליכער, несчастный, ע״ד השאלות בשם עני ודל. כי עני וְאֶבְיוֹן אנכי (תהלים ק״ט כ״ב), ולנרדף בתנם פער־פֿאָלגטער угнетенный, преслѣдуемый ובדבר אֶבְיוֹן משפט (ישעיה ל״ב ז׳). ובמובן זה בא נרדף עם צדיק, על מכרם בכסף צדיק וְאֶבְיוֹן בעבור נעלים (עמוס ב׳ ו׳). ומיד חזק אֶבְיוֹן (איוב ה׳ ט״ו). דין עָנִי משפט אֶבְיוֹנִים (תהלים ק״מ י״ג). ובא וְאֶבְיוֹנֵי אדם (ישעיה כ״ט י״ט) אביונים שבבני אדם, אביונים גדולים והוא כנוי אל הצדיקים שהיו שפלים ונבזים. והקודם: ויספו ענוים; ובמובן זה נאמר וְאֶבְיוֹנִים מאדם (משלי ל׳ י״ד), והקודם לאכל עניים מארץ כמו עניי־ארץ, או שטעמו לאבול את העניים מקרב הארץ. והאביונים מקרב בני האדם, לכלותם מן הארץ ומן האדם. יושיע לבני אֶבְיוֹן (תהלים ע״ב ד׳) דרך מליצה, וטעמו צביונים. ובגזרת השם לא מצאנו טעם מתקבל.

אֲבִיּוֹנָה, ש״נ. פ״א במקרא: ותפר הָאֲבִיּוֹנָה (קהלת י״ב ה׳) לדעת חז״ל במדרש, ענינו תאות המשגל לידענשאפט, страсть כאמרם: זו התאוה המטלת שלום בין איש לאשתו שהיא בטלה (קהלת רבה על פסוק זה), וכן פירשו כל המפרשים וטעם ותפר כמו ותופר; אך לתרגום השבעים היא שם הפרי הידוע בשם קאַפּער בערע, каперсовая ягода. והוא החריף בטעמו ומעורר תאות המאכל והמשגל, ובא ככנוי מליצי אל התאוה בכללה, מקביל ומסכים עם הכנויים המליציים הקודמים שהם ג״כ שמות מיני פירות וינאץ השקד ויסתבל החגב (עיין שם). וטעם וְתָפֵר האביונה, פירש הרמבמ״ן, (שהסכים לפירוש השבעים מדעתו) כמו וְתִפְרֶה או תְּפָרֶה, (אף שזה מנל״ה), האביונה תוציא פריה, תגמור בשולה. מהנראה, שענינו כמו שהיא מנע״ו תתפורר או תתפרך כלומר תתיבש בגמר בשולה. עד שהיא מתפוררת ומתפרכת מקליפתה או ממקום חבורה, וכל זה משל אל התאוה שתהיה בטלה. ומזה במשנה: הצלף מתעשר תמרות ואביונות וקפרס ר״ע אומר אינו מתעשר אלא אביונות מפני שהן פרי (מעשרות ד׳ ו׳). הצלף הוא העץ קאפפער־שטרויך, התמרות הן הלולבין, הקפרס הוא השומר לפרי. והפרי עצמו נקרא אביונה.

הכליון וההשחתה, וההפעיל להוראת ההרחקה והגירוש הגורמים לאבוד כמשפט הוראת שני הבנינים האלה, וכבר רמזו על זה בגמרא ואבדתם את שמם (דברים י״ב) עשיה הוא דאמר גרמא שרי (שבת ק״כ ע״ב) מלא כתיב והאבדתם (הרשד״ל). ואך ברבות השמוש בהם נשתתפו בהוראותיהם.

אֹבֵד, ש״מ. ע״מ יוֹתֵר. השחתה וכליון. פערניכטונג, אונטערגאנג, гибель ואחריתו עדי אֹבֵד (במדבר כ״ד).

אֲבֵדָה, ש״נ. דבר הנאבד מבעליו ואפשר שיחזור לו, והוא מין סתמי (גייטרום) כולל כל מין שהוא כעין השם גְלֻהָ דאס פערלארענע потерянное. או מצא אֲבֵדָה (ויקרא ה׳ כ״ב), וכן תעשה לכל אֲבֵדַת אחיך (דברים כ״ב ג׳). וכולל גם כן גנבה כי בבחינת הבעלים כאבדה נחשבת לו, על כל אֲבֵדָה אשר יאמר כי הוא זה (שמות כ״ב ח׳) ובגנבה מדבר. ובמשנה, איזו היא אֲבֵדָה (ב״מ ב׳ ט׳) בענין שלא יוכל המוצא אותה להתעלם ממנה, וחייב להטפל בה ולהשיבה לבעליה.

אֲבַדֹּה, ש״ז. בכתיב: שאול וַאֲבַדֹּה (משלי כ״ז ך׳) והקרי: אֲבַדּוֹן, (עיי״ש).

אֲבַדּוֹן, ש״ז. מקום ההשחתה והכליון, אָרט דער פערניכטונג והוא כנוי מליצי אל הקבר גראב, גרופט, могила אמונתך בָּאֲבַדּוֹן (תהלים פ״ח י״ב) והקודם היספר בקבר חסדך. ונרדף עם השם שְׁאוֹל, אונטערוועלט, преисподная שאול וַאֲבַדּוֹן נגד ה׳ (משלי ט״ז י״א), ואין כסות לַאֲבַדּוֹן (איוב כ״ו ו׳) והקודם ערום שְׁאוֹל נגדו. אֲבַדּוֹן ומות אמרו (שם כ״ח כ״ב) טעמו: שאול, ומות, (עיין מות), עד אֲבַדּוֹן תאכל (שם ל״א י״ב) לדעת המפרשים ענינו ש״מ השחתה וכליון כמו עדי אֹבֵד, והנראה שטעמו שאול, והכוונה האש ההיא תאכל את החוטא עד בואו לאבדון. וכן תרגומו: עד בֵי אַבְדָנָא, שאול וַאֲבַדּוֹן (משלי כ״ז כ׳) בקרי, והכתיב אֲבַדֹּה.

אַבְדָן, ש״ז. כליון פערניכטונג, אויסראָטטונג, гибель, истребленіе והרג וְאַבְדָן (אסתר ט׳ ה׳) והוא מן הפיעל, והראוי לפי גזרתו להיות אִבְּדָן בדגש, ועל משקל אחר. אָבְדַן בְּאָבְדַן מולדתי (שם ח׳ ו׳). ע״מ קִדְּבָן, שתי המלות האלה לא נמצא כי אם בספר אסתר, וקרובים למשקלי לשון ארמית.

1) **אֲבַד**, ארמית כבעברית. הקל בעתיד יֵאבַד; יֵאבְדוּ מארעא (ירמיה י״ד י״א), פערשווינדען, исчезать. האפעל לְהוֹבָדָא לכל חכימי בבל (דניאל ב׳ י״ב) די לא יְהוֹבְדוּן (שם שם י״ח) אומבריינגען. ובהָפעל: וְהוּבַד גשמה (שם ז׳ י״א) פערניכטעט ווערדען быть уничтожену.

2) **אֹבוּד**, ש״ז. הפסד וכליון, פערלוסט, פערדערבען, потеря, уничтоженіе.

אבוד ממון, אבוד נפשות, אבוד זמן.. הולך לאבוד.

לפי הנראה יסוד השרש הזה הוא ב ד, בהוראת דבר יחידי נפרד מזולתו הדומה לו, וממנו א ב ד היות נפרד נעקר ונדח ממקומו, ובחסרון האל״ף ובתוספת למ״ד בָּדָל עיי״ש.

אָבָה, פ״ע (העתיד יֹאבֶה תֹּאבֶה). לא נמצא כי אם בקל וענינו א) נטית הרצון לדבר מה, זיך צו נייגען, געניינט זיין, ווילליג זיין, быть склонену. ובא בהצטרפות אל פעל אחר במקור בלמ״ד, וגם בזולת הלמ״ד. ורובו בקשור עם מלות השלילה לשלילת הנטיה, המאון, ולא אָבָה לשלחם (שמות י״ד כ״ז), ולא אָבִיתִי לשלוח יד (ש״א כ״ו כ״ג), ולא אָבָה השחיתם (מ״ב י״ג כ״ג), לא אָבָה יבמי (דברים כ״ה ז׳). ולא אָבוּ בדרכיו הלוך (ישעיה מ״ב כ״ג), ולא אָבוּא שמוע (שם כ״ח י״ב) בתוספת אל״ף. והבינוני: כי אינם אֹבִים לשמוע (יחזק׳ ג׳ ז׳). ובעתיד אם תאבו ושמעתם (ישעיה א׳ י״ט) כמו לשמוע: והבפל אם תמאנו ומריתם. ומזה ב) נטיה לעשות דבר כחפץ זולתו הקשבה לקולו, בקשור הלמ״ד שאליו. לא תֹאבֶה לו (דברים י״ג ט׳) וישראל לא אָבָה לי (תהלים פ״א י״ב). יעמאנדעם געהאָרכען. слу-шаться, ועל המעט ג) במובן הרצון והחפץ, ונשוא הרצון יבוא ביחס הפעול וואללען בעגעהרען хотѣть ותוכחתי לא אֲבִיתֶם (משלי א׳ כ״ה), ולא אֲבִיתֶם (ישעיה ל׳ ט״ו), ובענין ה) רצוי ופיוס:

פּלאָרענער , אונגליקקליכער погибающій, несчастный. תנו שכר לְאֹבֵד (משלי ל״א ו׳) אם אראה אֹבֵד מבלי לבוש (איוב ל״א י״ט) הנפל ואין כסות לאביון . ד) העלמת הנמשת חפץ מה מבעליו לפי שעה . הקל מיוחס אל החפץ ובקשור מ״ם או עד אל שם הבעלים , יעמאנדן פערלארען געהן , пропадать у кого אשר תֹּאבַד ממנו (דברים כ״ב ג׳), לאתונות הָאֹבְדֹת לך (ש״א ט׳ כ׳) . ובא בהוראת יוצא כי גוי אֹבַד עֵצוֹת המה (דברים ל״ב כ״ח) . הפעל מיוחס אל הבעלים, והקנין הנעדר ביחס הפעל עד אֹבְדַת עצה מבנים פערלירען , потерять . לדעת הרוו״ה הוא מן הפועל המרובע שהוא בהוראת פעל יוצא, שבו המקור, וכן שם הפועל הוא אובד ובסמיכות נשתנה לפתח, כמשפט המקור מן הפועל המרובע. ולדעתו יפורש בענין זה גם: ארמי אֹבֵד אבי (שם כ״ו ה׳), ומיוחס הפעל אל לבן, כתרגום אונקלוס ופירש״י. על דרך מסדר האגדה של פסח. ובאמת אין אנו צריכים לפעל מרובע, כי נמצא לפעמים גם את הקל בהוראת יוצא: וְתֹאבְדוּ דרך (תהלים ב׳ י״ב). ומצוי בהוראה זו ²) במשנה: תבורה אֲבֵדָה פסחה (פסחים ט׳ ט׳) ובהשאלה: אִבְּדָה כתובתה (פאה ג׳ ז׳) זכות כתובתה. ובדרך ההשאלה: שבטים מציאה מצאו כתיב ויצא לבם אנו שֶׁאִבַּדְנוּ את ר׳ סימן עאכו״ם (ב״ד צ״א) . וגם בנפעל: נגנב או אָבַד (שבועות ח׳ ע״ב) ובא גם בענין, עומד להיות כלה ונפסד , דבר שֶׁאָבַד במועד מותר לעשותו במועד (תוספתא מ״ק א׳ ו׳) עושין לו מלאכה שהיא אוֹבֶדֶת (שמחות ה׳ ב׳) במובן המוסרי האיל ואני אָבוּד לעולם הבא (אבות דר׳ נתן פ״ז) . וכן במובן בענין בטול הביטוי במרובה : עד שתאבד בהם המדה (תרומות ח׳ ה׳) . זיך אויפלאָזען разло-житься .

הפיעל יוצא, מהוראות הקל׳ א) גרם העדר והפסד, פערשווינדען לאססען וַתְּאַבֵּד כל זכר לָמוֹ (ישעיה כ״ו י״ד) ועם זה השחתה והריסה, פערטילגען, פערניכטען истреблять, уничтожать אַבֵּד תְּאַבְּדוּן את כל המקומות (דברים י״ב ב׳)

אִבֵּד ושבר בְּרִיחֶיהָ (איכה ב׳ ט׳) וכמו כן הריגה וכליון , אויסראָטטען искоренять . אִבַּדְתָּ רשע (תהלים ט׳ ו׳) משגיא לגוים וַיְאַבְּדֵם (איוב י״ב כ״ג) המעיט מספרם , הקטינם פערמינדערן уменьшать . ב) הדחה טלטול וגירוש אין דיא אירע טרייבען , אומהער-שטרייפען , פערשטרייען сводить съ пути, рас-сѣять . מְאַבְּדִים ומפיצים את צאן מרעיתי (ירמיה כ״ג א׳) , ג) פזור והוצאה שלא לתכלית ראויה, פערשווענדען расточать , יְאַבֶּד הון (משלי כ״ט ג׳) . ועם זה הפסד וקלקול פערדערבען , губить . יְאַבֵּד טובה הרבה (קהלת ט׳ י״ח) . ובמובן המוסרי וִיאַבֵּד לב מתנה (שם ז׳ ז׳) , בענעהמען , портить המתנה תבלבל את הלב ותוליכהו שולל והוא מן הקל, יאבד לב המלך (עיין נתן) ²). ובמשנה: בענין השמטה והוצאת דבר מרשות בעליו. הַמְאַבֵּד ביום ומצא ביום . (טהרות ח׳ ג׳) . פערליערען поте-рять . ובענין גרם הפסד וכליון : מְאַבְּדִים מעותו בדרכים (דמאי א׳ ב׳) אינו חושש לקיומו ומניחו להיות אבוד : בור סיד שאינו מְאַבֵּד טפה (אבות ב׳ ה׳) . וכן אמרו : הַמְאַבֵּד עצמו לדעת (שמחות ב׳ א׳) שולח יד בנפשו . זיך זעלבסט ערמאָרדען убить самого себя .

ההפעיל בהוראות הפיעל א) הדחה וגירוש פערטרייבען ועם זה גירוש של כליון פערשווינדען לאססען изгнать изво-дить . והורשתם וְהַאֲבַדְתָּם (דברים ט׳ ג׳) , וְהַאֲבַדְתִּיךָ מן הארצות (יחזקאל כ״ה ז׳). ב) השחתה וכליון פערטילגען , צערשטאָרען פערניכטען . истреблять, уничтожать . וְהַאֲבַדְתִּי את הנפש ההיא מקרב עמה (ויקרא כ״ג ל׳) . וּלְהַאֲבִיד ולהרוס (ירמיה א׳ י׳) וְהֶאֱבִיד שריד מעיר (במדבר כ״ד י״ט) , לְהַאֲבִידֵנוּ (יהושע ז׳ ז׳) עד הַאֲבִידוֹ אתך (דברים כ״ח נ״א) , אשר ה׳ מַאֲבִיד מפניכם (שם ח׳ כ׳) ותקות אנוש הֶאֱבַדְתָּ (איוב י״ד י״ט) ובא : אֹבִידָה עיר (ירמיה מ״ו ח׳) תמורת אאביד מפני פגישת אל״ף השמוש עם אל״ף השרש .

ובהבדל שבין הפיעל לבין ההפעיל נראה שהפיעל הונח בתחלה להוראת

והוא שנקרא במשנה במקום אחר בברייא, עיין בברייא.

2)אָב, שע״פ. החודש החמישי לחדשי השנה במנין שמתים מחודש ניסן. וכן שמו בלשון סורית; ובמשנה, משנכנס אב ממעטין בשמחה (תענית ד׳ ו״ז), ויתכן שגם השם הזה יסודו אב, אבב, בהוראת רעננות ורטיבות הצמחים. והוא זמן הצמיחה או הבישול של פירות ותבואות ידועות בבבל.

אֵבֶה, שם. פ״א במקרא, חלפו עם אניות אֵבֶה (איוב ט׳ כ״ז), ורבו בו הפרושים: תרגומו, אלפיא דטעינין מְגָדְיָא, פירות משובחים מלשון אבי הנחל, לדעת רש״י והראב״ע הוא שם נהר או מקום ידוע, הרד״ק והרלב״ג פירשו מן אָבָה רצון וחפץ, האניות שבעליהן ממהרים ונחוצים ללכת להשיג חפצם ומבוקשם. ויש פרשוהו מלשון אֵיבָה, אניות האויבים והם שודדי הים פיראטען. והנכון כדעת גוזיניוס ופירסט שהוא משורש אב, אבב. ובא הנח תמורת התנש, והוא שם הקנה הרך ראָהר, שילף, тростникъ, שעושים ממנו אניות קטנות שהן קלות על פני המים, והם הנקראים גם כְּלֵי גֹמֶא (ישעיה י״ח ב׳), וכן בערבית אבא, ראָהריכט. והראוי להיות אֵבֶה מלעיל ע״ם קֵצָה.

העדה. ההוראה הראשונה של המלה אֵב ביסודה היא לחלוחית ורטיבות ובערבית יורה השם אב, אתו, וויעזע. א ב א ב, מים חיים נוזלים פרישעס קוועללוואססער, ключевая вода. ומזה יצא לענין הצמחים הרכים הרטובים והלחים, ולענין הרעננות בכלל, ולתבואות לעת בשולן ולפירות בכלל, ורוב שמושו בלשון ארמית. ובגמרא, אַבָּא, יער צומח עצים: מיניה וביה אַבָּא ליזיל ביה נרגא (סנהדרין ל״ט ב׳), מעצמו ועציו של יער עושים בית יד לגרזן, לקצץ את היער; משל, שמן הרשעים עצמם יצא דבר לכלותם.

אֲבַגְתָא, שע״פ. אחד משבעת הסריסים אשר שרתו את פני המלך אחשורוש (אסתר א׳ י״ה), עיין בגתא, בגתן.

אָבַד פע״ז. הקל עומד (בעתיד יֹאבַד ובהפסק יֹאבֵד). עקרו היות נבדל נפרד ונדח ממקומו. געזאָנדערט, פעראיינזאאמט, פערשטאָססען, פערלאָרען זיין, быть отдѣлену, уединену, удалену, потеряну. ומזה א) נוע ונוד בדרך וטלטול ממקום למקום אומהערואנדרן, скитаться. ארמי אֹבֵד אבי (דברים כ״ו ה׳) אבי היה איש ארמי נע ונד ומטולטל ממקום למקום, (ועיין בסמוך) וכן, תעה בדרך, תָּעִיתִי כשה אֹבֵד (תהלים קי״ט קע״ו), ליש אֹבֵד מבלי טרף (איוב ד׳ י״א), והכפל ובני לביא יתפרדו. צֹאן אֹבְדוֹת היו עמי רועיהם התעום (ירמיה נ׳ ו״ו), ואת הָאֹבֶדֶת לא בקשתם (יחזקאל ל״ד ד׳, ט״ז) זיך פעראירדן заблуждаться, ועם זה היות גולה ונודד בארץ נכריה, ובטול מעוטו בין המרובים. וַאֲבַדְתֶּם בגוים (ויקרא כ״ו ל״ח) זיך פערלירען, затеряться ובאו הָאֹבְדִים בארץ אשור (ישעיה כ״ז י״ג) והכפל: והנדחים בארץ מצרים. וביחוס אל המקום שממנו יצא ונדח יבוא ביחס מֵעַל, וַאֲבַדְתֶּם מהרה מעל הארץ (דברים י״א י״ז). ב) העדר והפסק, זיך פערליערען, פערשווינדען, אויפהאָרען исчезать, ביחס אל המקום שממנו, יביא במלת מִן. או במ״ם, זכרו אָבַד מן הארץ (איוב י״ח י״ז) ובהשאלה אָבְדָה האמונה ונכרתה מפיהם (ירמיה ז׳ כ״ח), אָבְדָה עצה מבנים (שם מ״ט ז׳). וגם בזולת היחס יֹאבַד לב המלך (ירמיה ד׳ ט׳), יֹאבַד יום אִוָּלֶד בו (איוב ג׳ ג׳), וטעמו, יאבד זכרון היום ההוא. וְאָבַד כל חזון (יחזקאל י״ב כ״ב), וכמו כן העדר על ידי השחתה, כליון צו גרונדע געהן, אומקאָממען, погибать, гибнуть, וְאָבַד כל בית אחאב (מ״ב י״ט ח׳) כי אָבְדָה מצרים (שמות י״ד ז׳) ונופל על המיתה שלא כמשפט או שלא בזמנה. אל נא נֹאבְדָה (יונה א׳ י״ד) הצדיק אָבַד (ישעיה נ״ז א׳) והכפל ואנשי חסד נאספים, יש צדיק אֹבֵד בצדקו, והנגוד ויש רשע מאריך (ימים) ברעתו (קהלת ז׳ ט״ז), ובמקור אָבֹד תאבדון (דברים ד׳ כ״ו) עד אֲבֹד הנשארים (שם ז׳ כ״ח) ורדפוך עד אָבְדֶךָ (שם כ״ח כ״ב) וביום אָבְדָם (עובדיה א׳ י״ב). ומזה ג) ש״ת לקשה יום תנוע עני

אֵב, זכר. (שרשו אבב) ועניינו א) שם צמח רך בעודו ברטיבותו ורעננותו, יונגע שראָסס, גראז, свѣжая зелень, פ"א במקרא בלד בְּאִבֵּי הנחל (שה"ש ו' י"א), ועקרו איסת. ובה בלשון ההיא הוא כולל כל פרי האדמה ותבואתה פרוכט, плодъ, ויבא קין מפרי האדמה, ת"א מֵאִבָּא (בראשית ד' ג'), ויעשו פרי תבואה (תהלים ק"ז ל"ז) ת"י פרי אִבָּא. ובארמית שבמקרא בנו"ן ת' אות הכפל, וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא (דניאל ד' ט'), ויבא גם בפעל, כבכורה בתאנה בראשיתה (הושע ט' י"ד) ת"י בְּאַבֵּל מַאֲבְבָא, הוצא ציץ ופרח בלשון טרייבען, בליהען, цвѣсти, ב) ש"ם יענות לחלוחית רטיבות. פרישעס, גרין, свѣжесть עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ (איוב ח' י"ב). ג) במשנה: מקום חבור העלה בעץ בהיותו רטוב, אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מֵאֲבִיהֶן (שביעית ז' ה'), ויש קוראין מֵאִבֵּיהֶן מלשון אֵב, ודחוק, קישות שהתליעה בְּאִבָּהּ (חולין נ"ח ע"א), בחוטרים ובדים שהיא מחוברת בהם לנועה: במחוברת בְּאִיבָּהּ (שבת קכ"ה ב') ובהשאלה: חלות דבש שאינן מקבלות טומאה באיביהן (תוספתא, עוקצין ג' ט').

אָבִיב, שם. א) התבואה כשהיא בשבלים או השבלת עם הקנה אֵהר, זאנגע, колосъ, אָבִיב קָלוּי באש (ויקרא ב' י"ד), כי השעורה אָבִיב (שמות ט' ל"א), השעורה היתה לעת ההיא במועד שהיא בו באביבה, בשבלים, אין אֵהרען, въ колосьяхъ והשם אביב במקום הזה הוא ביחס הפעול אל השם השעורה, כמו הפשתה גבעל התפנים סמדר. וכן נקרא ב) החדש שהתבואה מתבשלת בו ובאה בשבלים, חדש הָאָבִיב (שמות י"ג ד') אֵהרען מאנאט, мѣсяцъ колосьевъ והוא חדש ניסן ראשון לחדשי השנה, וע"ד השם קציר שנופל על התבואה הנקצרת ועל העת שבה נקצרת. והנראה שהתיחד השם אָבִיב אל שבלת השעורים, שהם מתבשלים במצרים ובארץ ישראל ובסביבותיהן בחדש ניסן, ומנחת בכורים שנאמר בה: אָבִיב קלוי באש. קבלו חז"ל שבאה מן השעורים. (ועיין באור הרנה"ז, ויקרא ב' י"ד) ובמשנה: אם עשבים יופך, ואם אביב ינפץ, ואם הביאה דגן תדלק (כלאים ה' ז'), ובברייתא: על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן וכו' (סנהדרין י"א ע"ב), שכבר צמח הזרע ולא הביא שליש. והסופרים האחרונים כנו את כל תקופת ראשית הצמיחה במדינות איירופה בשם אָבִיב פריהלינג весна.

1) אַבּוּב, ש"ז. ארמית, כלי זמר מכלי הנשימה פפייפע, פלאָטהע, свирѣль, свистокъ, תופש כנור ועוגב (בראשית ד' כ"א) ת"א אַבּוּבָא, כהלך בחליל (ישעיה ל' כ"ט) ת"י באבובא, ומזה במשנה: לא היה מכה באבוב של נחשת אלא באבוב של קנה (ערכין ב' ב') ובגמרא היינו חליל היינו אבוב (שם דף י"ב), ויתכן שנקרא כן, ע"ש שהיה נעשה בראשונה, מקנה רך רטוב ונבוב מבריותו. ובמדרש: איבוב של קנים (איכה ד' פסוק י"א).

2) אַבּוּב, במשנה: אבוב של קלאין (כלים ב' ג'), כלי חרס עשוי כעין טס ומנוקב ככברה, וקולין בו שבלים להבהבם, נתנוהו (את העומר) לאבוב ואבוב היה מנוקב כדי שיהא האור שולט בכולהו (מנחות י"ד ד', ובגמרא הוא פרק ו' ד'), ונקרא כן כנראה ע"ש נקביו, וע"ד שנקרא החליל אבוב.

2) אַבּוּב רוֹעֶה, במשנה: ושותה אבוב רועה (שבת י"ד ג') כן הוא במשנה שבגמרא ירושלמי, ובגמרא בבבלי אבוברואה באל"ף. ואמר בגמרא. מאי אבוברואה תומטריא. מאי תומטריא, חוטרא יחידאה (שבת ק"ט ע"ב) ופרש"י עץ הגדל יחידי בלא ענף. ובערוך גורס חוטרא דרעיא, ועל פי הנוסחא הזאת תרגמו המעריך ואחריו בוקסדארף virga (fistula) pastoris. קנה שמשתמשים בהם הרועים, והוא ששורים או מבשלים אותו לרפואה. ולדעת ר"מ לאנדא הוא העשב הנקרא קארדעבעניעדיקט(?) קארדעבוריסטעל, עיין ערך חוטרא. ובעל המשביר אמר לשבש כל הנוסחאות ולגרוס תחתיהן, אבוברואה בב"ף.

אָב בחכמה. אָב הייתי ליתומים (איוב כ"ט ט"ז) מנהל וסומך ׳ פערזארגער , אנפערזואלטער , попечитель , לְאָב ליושב ירושלים (ישעיה כ"ב כ"א), מושל מתנהג בחכמה ובחסד, ובבלל כל שר וגדול , בכם וּבַאֲבוֹתֵיכֶם (ש"א י"ב ט"ז) . ובא בכנוי כבוד אל השי׳ , המחולל את כל ומחיה את הכל בטובו ובחסדו , הלא הוא אָבִיךָ קנך (דברים ל"ב ו׳) , כי אתה אָבִינוּ (ישעיה ס"ג ט"ז) , כי הייתי לישראל לְאָב (ירמיה ל"א ט׳) , ומענין זה יש מפרשים אָבִי יִבָּחֵן איוב (איוב ל"ד ל"ו) מוסב אל השי׳, אבל תרגומו היא צְבִינָא מלשון אָבָה, רצוני וחפצי מיין וואנש, желание мое (עיין אבי) , ובכל הלשונות יכלול השם הזה כל המושגים האלה ודומיהם . ובארמית 1) ; מלכא אֲבִי (דניאל ה׳ י"ג) , אֲבוּךְ (שם שם י"א) אֲבוּהִי (שם שם ב׳) , וברבוי אֲבָהָתִי (שם ב׳ כ"ג) מן היחיד אבהא , אֲבָהָתָנָא (עזרא ה׳ י"ב) , אֲבָהָתָךְ (שם ד׳ ט"ו) ובתרגומים : אַבָּא בסימן הידיעה כמו האב , וטעמו כמו אָבִי , את אָבִי (בראשית י"ט ל"ד) , ת"א אַבָּא . ומזה 2) במשנה : היו נוהגין בית אַבָּא (פאה ב׳ ד׳) , שלא יאמר אדם לחברו אבא גדול מאביך (סנהדרין ד׳ ה׳) . ובהשאלה לחכמים מופלאים בישראל: שהרי אבות העולם (עדיות א׳ ד׳) , והוא כנוי כבוד להלל ושמאי , ובגמרא ירושלמי מתוארים בתאר זה : רבי ישמעאל ורבי עקיבא (שקלים ג׳ ב׳) . אַב בֵּית דין , ראש בית דין , והוא תאר כבוד לראש הסנהדרין , או הישיבות הגדולות שהיו בישראל לפנים במקום הסנהדרין , שני לנשיא : כשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואין יושבים עד שאומר להם שבו , כשאב בית דין נכנס עושים שורה אחת מכאן ושורה אחת מכאן עד שישב במקומו (הוריות י"ג ע"ב) . וברבוי אֲבוֹת בֵּית דִין , (חגיגה ב׳ ב׳) (עי׳ דה"י לב"י ח"ב) . וכמו כן בא בהשאלה לכל ענין כללי המקיף פרטים רבים , או תולדות היוצאות ממנו : פרינציפ , הויפטגרונד начало , אב מלאכה (שבת ז׳ א׳) , אבות מלאכות ארבעים חסר אחת (שם שם ב׳) , לפי שכל מלאכה השנויה במשנה יש לה תולדות כיוצא בה . ארבעה אבות נזיקין (ב"ק א׳ א׳) ראשי כללי המזיקים המפורשים בתורה , ותולדותיהם כיוצא בהן . מה שאין כן באב הטומאה שהוא כנוי אל החמור שבטומאה , ומה שנטמא על ידו הוא קל ממנו ונקרא ולד הטומאה : בין שנטמא באב הטומאה בין שנטמא בולד הטומאה (מעשר שני ג׳ ט׳) , מימיהם של כהנים לא נמנעו מלשרוף את הבשר שנטמא בולד הטומאה עם הבשר שנטמא באב הטומאה וכו׳ (פסחים א׳ ו׳) , אבות הטומאה השרץ וכו׳ (כלים א׳ א׳) , וע"ד ההפלגה : אבי אבות הטומאה, והיא טומאת מת . וטעם שם המסכת א ב ו ת , הוא אם על שם שהיא כוללת סדר קבלת התורה שבעלפה ושלשלת המקבלים שהם אבו ת לישראל , או מפני שהיא כוללת יסודות וכללים גדולים בהלכות עבודת ה׳ , המוסר ודרך ארץ .

2)בֵּית־אָב , בהלכה ובאגדה . ענין שבא מפורש במקרא אחד , ושממנו יכולים ללמוד דבר דומה שאינו מפורש במקומו . מבית אב שלהם נקראו הנביאים מלאכים , הה"ד (חגי א׳ י"ג) ויאמר חגי מלאך ה׳ במלאכות ה׳ (ויק"ר א׳) , זה אומר בית אב של הלכה (שה"ש א׳ ב׳) ועל הרוב שמשו לענין זה בלשון בִּנְיַן־אָב , והוא אחד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן . הקדים קריאה לדבור נאמר כאן דבור ונאמר בסנה דבור וכו׳ הרי אתה דן מבנין אב (ספרא א׳) , ובזה אמרו : זה בנה אב לכל המתנדב במנחה שלא יפחות מעשרון (ספרי שלח ק"ז) , זה בנה אב כל מקום שנאמר פני אינו אלא קדים (יומא נ"ה א׳) , וע"ד הלשון הארמית : אבוהון דכולהו קָם , (שבת כ"ב) . כסוי הדם הוא אב ללמוד ממנו שלא יהיו מצוות בזויות .

לדעת חוקרי הלשון החדשים , היתה תמונת השם הזה בתחלה אָבוּ כמו שנראה מכנויו בארמית , ונשתנה הוי"ו ליו"ד בסמיכות ובכנוים בלשון עברית , ובא השם אב בחבור לשם אחר כשם מרכב לשם עצם פרטי . בשלשה משקלים שונים: בפתח אַבְרָם , בסגול אֶבְיָתָר , וע"ד הסמיכות אֲבִימֶלֶךְ . ובחבורו זה ענינו על הרוב אדון ובעל הקנין הנסמך אליו , כמו שיבואר במקומם , וכן הוא בערבית .

נבא. אבי הוא תושבנא (שבת לב ע"א) . אַמַאי כמו על מאי, מדוע, וואַרום? почему, אַלִיבָּא, על ליבא, לפי לב, כלומר לדעת פלוני נאך דער מיינונג, по мнѣнію. ונחלפה ביו"ד במלת אִילוּ שענינה כמו אַף אִלוּ. ובמלות המשאלות מלשון יונית או רומית, תבוא אות האלף תחת אותיות הקול בלשונות ההן: a. e. o. i. אַדרוניטוס אַנפוריא, אַפיטרופוס, אַנטיקנן, אַסימות. וכמו כן נוספת על המלה הגיעות, עד לשון הארמית והעברית. אַבניא, אַלונטיא, וכמו שיתבאר במקומם.

אות האל"ף להיותה הראשונה בסדר האותיות השתמשו בה במשנה לסימן המספר: אחד. ראשון, בשלש קופות וכו' תורמין את הלשכה, וכתוב בהן אלף, בית, גימל, (שקלים ג' ב) . וע"ד מליצה אמרו: שקיימו את כל התורה מאל"ף עד תי"ו (שבת נ"ה ע"א) כמו מראשה עד סופה (ועיין אלף). האחרונים ישתמשו בה גם לסימן מספר אלף לפני מספר המאות והעשרות, ולפעמים מציינין אותה בשתי נקודות ״ או בקו מיֻשב בראשה. —

אָב, ובסמיכות אֲבִי, ובכנוי אָבִי אָבִיךָ אָבִיו אֲבִיהֶם, ביו"ד נחה כאלו שרשו אבה וע"ד נטית השם אָח, וברבוי אָבוֹת בסמן נקבה, ובכנוי אֲבוֹתַי, אֲבוֹתֵיכֶם. הוראתו הראשונה איש המוליד ביחס אל הנולד לו, פאטער родитель, отецъ הישׁ לכם אָב (בראשית מ"ד י"ט) אֲבִי שכם (שם ל"ג י"ט) וכולל גם אבי האבות גראסס־פאטער, прародитель, предокъ, כדוד אָבִיו (מ"א ט"ו א') וכן אֲבִי המשפחה: פאמיליען־שטאמם, הויפט, родоначальникъ, אֲבִי כל בני עבר (בראשית י' כ"א), ופעם אחת בחסרון היו"ד: אַב המון גוים (שם י"ז ד' ה') וכנראה לאוגו עם השם אברהם (עיין אברהם). וברבוי יכלול האב והאם, אֶלטערן, родители, לא יומתו אָבוֹת על בנים (דברים כ"ד ט"ז) פקד עון אָבוֹת (שמות כ' ה'). וכ"כ משפחה ושבט, לבד ממכריז על הָאָבוֹת (דברים י"ח ח'), ראשי הָאָבוֹת למשפחת בני גלעד וגו', לפני הנשיאים ראשי אָבוֹת לבני ישראל (במדבר ל"ז א') הראשון ענינו משפחה; והשני יכלול גם כלל השבט. וכן נשיאי הָאָבוֹת לבני ישראל (מ"א ח' א') שרי הָאָבוֹת (דה"א כ"ט ו') ובחבור עם השם בית, שה לבית־אָבוֹת שה לבית (שמות י"ב ג') משפחת אב אחד בעל הבית, ולמשפחות גדולות מתיחסות ביחוס שבט אחד, ראשי בית אֲבֹתָם (שמות ו' י"ד) ראשי בית הָאָבוֹת (דה"א ז' ט') . וביחיד, נשיא בֵית אָב לשמעני (במדבר כ"ה י"ד) ראש אֻמוֹת בֵּית אָב במדין הוא (שם כ"ה ט"ו) ובא: אָבוֹת הראש לעמת אחיו הקטן (דה"א כ"ד ל"א), הנכון כפירוש הרי"ו: האבות היינו המשפחות כלם הוטלו בגורל, הראש לעמת אחיו הקטן, כגדול כקטן בלי שום יתרון לאחד בנשיאות פנים. ובעבודת בית המקדש היה המשמר העובד במקדש שבוע אחד מתחלק לשבעה חלקים, כמנין ימי השבוע, כל אחד עובד ביומו, ונקראו « בָּתֵּי אָבוֹת, זקני בֵית־אָב ישנים שם (תמיד א' א') . וביחוס אל כלל האומה הישראלית התיחד השם אבות אל אברהם, יצחק ויעקב, אלהי אבותיכם וגו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג' ט"ז) . ובגמרא אמרו: אין קוראין אבות אלא לשלשה (ברכות ט"ז:) ומזה נקראת הברכה הראשונה בתפלת שמו"ע: אָבוֹת.

ובהשאלה יאמר השם אָב: א) לממציא דבר חדש, שהוא כאלו מולידו ערפינדער, изобрѣтатель, אֲבִי כל תפש כנור (בראשית ד' כ"א) . ב) כל מסבב וגורם להתהוות דבר: היש למטר אָב (איוב ל"ח כ"ח) והכפל או מי הוליד אגלי טל, אורהעבער, виновникъ, ג) למי שיש בו מתכונת האב ביחוסו אל בניו, שהוא להם אדון, מורה, יועץ. מנהל, סומך ומרחם. וישימני לְאָב לפרעה (בראשית מ"ה ח') מורה ויועץ, ראטהגעבער, совѣтникъ והיה לי לְאָב ולכהן (שופטים י"ד י') אָבִי אָבִי רכב ישראל (מ"ב ח' י"ב) רבי ומורי לעהרער-учитель, наставникъ האבה אבה אָבִי (מ"ב ו' כ"א) כמו אדני, העדר, государь וכן נקראו התלמידים בנים (עיין בֵּן) . לחירם אָבִי (דה"ב ב' ב') יש מפרשים שהוא כמו אדני, והנכון שהוא כנוי לחכם במלאכה, אומן מפלא, מייסטער, קינסטלער, художникъ ובדברי חז"ל

ללשון עברית כמו ארמית וערבית; ויש מהם, והם הרוב, שנקראו ובאו לתגלי גלגולי גזרות הפעלים והשמות, לפי השתלשלות הוראותיהם השונות והמיוחדות מן המלה היסודית. דרך משל: מן המלה היסודית בר, יצאו השמות בְּאֵר, בּוֹר, בִּיר, שהם משותפים בהוראתם הראשונה הכללית ונבדלים זה מזה בהוראה מיוחדת לכל אחד ואחד, וכן מן היסוד לט, באו הפעלים לאט, לוט. מן היסוד לב, באו הפעלים לאב, להב, לוב. (וכמו שיתבאר הענין בהצעה לספרנו זה).

לקלות הברתה תבוא אות האלף לפעמים נחה, או תחסר לגמרי: א) אחרי תנועה גדולה אחרי חולם כשהיא בפ"א פעל, תבוא לפעמים האל"ף נחה אחרי האותיות השמושיות י' ת' ן בעתיד המנוקדות או בחולם תֹּאמַר, יֹאמַר, ותחסר גם לגמרי אחרי האלף בעתיד, אֹמַר, ת' אֹאמַר, ולפעמים גם אחרי התי"ו, תֹּמַרוּ (שמואל ב' י"ט י"ד); וכמו כן, אחרי קמץ גדול; מָתָנִי (במדבר י"א י"א) ת' מְצָאתִי, ואחרי חיריק גדול; אֲבִי (מיכה א' ט"ו), ת' אָבִיא, הַחֲטִי (ירמיה ל"ב ל"ה) ת' הַחֲטִיא. ב) כשהיא ראויה להיות מנוקדת חטף פתח אחרי תנועה, תבוא לפעמים נחה ונמשכת בבת התנועה שלפניה. הָאסַפְסֻף (במדבר י"א ד') ת' הָאֲסַף, הָסוּרִים (קהלת ד' י"ד) ת' הָאֲסוּרִים, מָסֹרֶת (יחזקאל כ' ל"ז) ת' מַאֲסֹרֶת. ג) כשהאל"ף הראויה לבוא בתנועה, אחרי שוא נע, תבוא התנועה במקום השוא והאל"ף תנוח אחריה, או גם תחסר לגמרי, כמו פָּארָה (ישעיה י' ל"ג) ת' פֻּארָה, שָׁאטְךָ (יחזקאל כ"ה ו') תמורת שְׁאָטְךָ. בְּרָאם (נחמיה ו' ח') ת' בְּרָאָם, נָשׁוּא (תהלים קל"ט ך') ת' נְשָׂאוּ, וַתְּאַזְּרֵנִי (שמואל ב' כ"ב מ') ת' וְהָאַזְּרֵנִי, וָאַבֶּדְךָ (יחזקאל כ"ח ט"ז), תמורת וָאֲאַבֶּדְךָ. מִשֵּׁתוֹ (איוב מ"א י"ז) ת' מִשְּׂאֵתוֹ, שְׁלָתֵךְ (ש"א א' י"ז) ת' שְׁאֵלָתֵךְ, תוֹמִם (בראשית כ"ה כ"ה), ת' תְּאוֹמִים. ד) וכמו כן תבוא לפעמים תנועת האלף במקום שוא נח, והאלף נמשכת בבת הַבָּה. מְלָאכָה, תחת מַלְאָכָה, לִקְרָאת, תחת לִקְרַאת. וכן תחסר לגמרי

חַמָּה (איוב כ"ט ו') תחת חֶמְאָה, אָתָב (ירמיה כ"ט כ"ב) ת' אָתְאָב.

ולהיותה בעצמה גם אות הקול והתנועה, באה לפעמים לסימן הקול והתנועה: לסימן תנועת קמץ גדול, וְקָאם (הושע י"ד י"ד) בְּלָאט (שופטים ד' כ"א), רָאמוֹת (משלי כ"ד ז'), רָאשׁ (שם י' י"ד), דָאג (נחמיה י"ג ט"ז), עֲזָאזֵל (ויקרא ט"ז ח'). ולסימן תנועת הצירה: רֵאשׁ (משלי ו' י"א), יָנָאץ (קהלת י"ב ה') (עי' אם למסרת אם למקרא) ובאה גם נוספת להרחבת התברה: אָבוּא (ישעיה כ"ח י"ב), הָהָלְכוּא (יהושע י' כ"ד), נָקִיא (יונה ד' י"ט), יָפוּא (עזרא ג' ז'), עִדּוֹא (זכריה א' ז'),

האלף כשהיא נקודה סגול או פתח, תבוא נוספת לפעמים בשמות שתחלתם שתי אותיות מתנשות במבטא, והראשונה שבהן בשוא נע, כמו: אֶזְרֹעַ ת' זְרֹעַ, אֶצְעָדָה ת' צְעָדָה. וכמו כן תבוא לסימן בנין המשקל בשמות: אֶגְרֹף, אֶשְׁנָב, אֶפְרֹחַ, אֶצְבַּע, אֶשְׁכֹּל, אַשְׁמֹרֶה, אַפִּרְיוֹן, אָפְנָן, ובשמות התאר אֶזְרָח, אַכְזָב, אַכְזָר, ובמקום הה"א ההפעיל אַזְכָּרָה, ובשם המספר אַרְבַּע, אַרְבָּעָה. ובמשנה: אֶפְשָׁר, אֶתְרוֹג, אֶמְצַע.

וכשהיא נקודה בחטף פתח או בחטף סגול תבוא לפעמים נוספת בשמות, שתחלתם אות מרגשת בתנועה: אֲזִקִּים, ת' זִקִּים, אֲבַעְבֻּעָה, אֲגַרְטָל, וי"א שמזה הענין אֲגוּדָה (מן נָדָה) אֱגוֹז (מן גוז) ובארמית אֲחִידָא, אֲגַן ת' גַּן.

אות האל"ף, היא גם מאותיות השמושיות, ותורה על גוף הראשון בפעלים בזמן עתיד: אֶפְקֹד, אֶפְקִיד וכו'. ובארמית תבוא בסוף המלה בשמות במובן ה"א הידיעה בעברית: מַלְכָּא, בַּיְתָא, וברבוי מַלְכַיָּא, גֻּבְרַיָּא. וכמו כן נוספת על השם בראשו, כמו בעברית, אֻנְפָּא, אִדְּמַאי, ולסימן מין נקבה בסוף: בְּתוּלָא, גְּבוּרָא, תחת הה"א בעברית. ובפעלים לסימן הבנינים: אַקְטֵל, אִתְפְּעֵל תחת הה"א בעברית. ובאה גם כן בהוראת אֶל, עַל, אַגַּב כמו עַל גַּב. ומזה בְּמִשְׁנָה: אַבַּיִת הדשן (זבחים ה' ג'). ובגמרא אַבֵּית הבליעה (שם ס"ה ע"ב) תחת השי"ו במשנה: בְּבֵית הבליעה, ומצוי הרבה בגמרא; אבי

א הא האות הראשונה בסדר אותיות לשון הקדש, ושמה אָלֶף, וברבוי אלפין (שבת ק"ג ב׳). וחז"ל פרשוהו על דרך הדרש משרש אלף בהוראת למוד ואמרו: אלף בית אלף בינה (שבת קד ע"א) למוד תורה, וחוקרי הלשונות גזרוהו משם אֶלֶף, בהוראת שור פר, בן בקר, רינד, שטיער Вол, וזה על שם צורת אות האלף שדומה לצורת ראש הבהמה ההיא, בכתב עברי, וביותר בכתב הפיניקים; שהיא כזה ⩘ X.

מוצא האלף מן הגרון, והיא הקלה בהברתה מכל האותיות ונשמעת ומרגשת בנשימה לבד, וראשוני המדקדקים, קראו לה ולאותיות וי"ו, יו"ד: אִמּוֹת הקריאה, לפי שמלבד שהן אותיות המבטא קאָנזאָנאַנטען הן גם אותיות הנשימה והקריאה, או אותיות הקול והתנועה (וואָקאַלען) כמו שיבואר בסמוך. בהיותה אות המבטא היא נשמעת ומרגשת בכל התנועות הגדולות והקטנות: אָב, אֵם, אִי, אוֹ, אוּלָם אֻלָּם, אֹכֶל, אַל, אֶפֶס, אֲכַר החומה. והיא אות שרשית בשמות ובפעלים, אֶבֶן, בְּאֵר, פֶּלֶא, אָמַר, בֵּאֵר, בָּא, קָלָא. אלא בהיותה ל"פ איננה מרגשת בפני עצמה, ונמשכת בתנועת אות עמה.

אות האלף להיותה ממוצא הגרון ונשמעת רק בנשימה לבד, תתחלף בשאר אותיות הגרון, ובאותיות התנועה וי"ו, יו"ד, והבאנה זו תמורת זו. וכן תשתנה לשאר אותיות הגרון ואותיות התנועה בשרשים הדומים בהוראתם הנגזרים מיסוד אחד. א׳ א תמורת ה׳, רָפָה (תהלים ס׳ ד׳) תמורת רְפָא. הֵיךְ (דה"א י"ג י"ב) ת׳ אֵיךְ. ובלשון המשנה מהיכן, ת׳ מאיכן, מהוגני הכלים (כלים י"א) ת׳ מאוגני. ולהפך: אֶתְאָ (ישעיה כ"א י"ב) ת׳ אתה, הָאָמוֹן ת׳ הֶהָמוֹן (ירמיה נ"ב פ"ו). הֲנָא (איוב ל"ז י"ח) ת׳ הֲנֵה, ובמשנה: עשאו, ת׳ עשהו, ואחרי קמץ ולפני יו"ד הרבוי, טְלָאִים תמורת טְלָהִים, חֲלָאִים ת׳ חֲלָהִים (לדעת קצת היא תמורת יו"ד). ובשרשים הדומים בהוראתם כמו: לאב, להב, לָאָה, לְהָה (ארמית). ב) א תמורת ע, בשרשים הדומים בהוראתם: אגם, עגם, אוד, עוד, און, עון, גאל געל, תעב, תאב, גבא, גמע. ובמשנה: מעוכלות, ת׳ מאוכלות. ג) ולדעת קצת תשתנה גם בחי"ת, אלם, חלם, (עיין בשרשים. ד) א׳ תמורת ו׳, תאספון (שמות ה׳ ז׳) ת׳ תוספון, ראש, רוש, בְּאֵר, בּוֹר; לָאט, לוט. ה) י תמורת א ולהפך, יַחַד, אַחַד, בִּיד, בְּאֵר, הַיֹּצֵר (זכריה י"א י"ג) ת׳ הָאוֹצָר, רְאֵם, רֵים, ובמשנה שִׁיֵּר (פאה ג׳ ז׳) ת׳ שְׁאֵר, על דרך לשון ארמית, שבא י׳ במקום א׳ בעברית, כמו: שְׁיֵל, תמורת שְׁאוֹל. וכן: קְרוּי ת׳ קָרוּא, מָצוּי ת׳ מָצוּא, שָׂנוּי ת׳ שָׂנוּא, קרינו את שמע (ברכות א׳ א׳), ת׳ קראנו. וכן לפני יו"ד או וי"ו הבאות במספר רבים מן היחיד שסופו יו"ד נחה אחרי חיריק, ומן היחידה שסופה יָה כמו: עִבְרִאִים (דה"ב י"ז י"א) ת׳ עִבְרִיִּים מן היחיד עִבְרִי, פְּתָאִים (תהלים קט"ז ו׳) תחת פְּתָיִים, מן היחיד פֶּתִי, צְבָאִים (דה"א י"ב ח׳) תחת צְבָיִים מן צְבִי; צְבָאוֹת (שה"ש ב׳ ז׳) תחת צְבִיּוֹת מן היחידה צְבִיָּה. ובא הַאִשׁ (מיכה ו׳ י׳) ת׳ הֲיֵשׁ, וכן באה האל"ף נוספת על היו"ד ומושכת אותה בהברתה אִישַׁי (דה"א ב׳ י"ג) תמורת יִשַׁי. ולהפך באה האלף נחה ונמשכת בהברת היו"ד במקום שראויה להיות נעה ומרגשת, כמו: דָּנִיֵּאל ת׳ דָּנִיאֵל, דוֹיֵג ת׳ דואג. החלופים והשנוים האלה שזכרנו ודומיהם אינם דרך מקרה כי אם תוצאות סבות ידועות שונות: יש מהם שמוצאים בשנוי מבטא המדברים ובהברתם בחזק או ברפה, וביותר בשנוי מבטא המלות ההן בעצמן בלשונות הקרובות

Дозволено Цензурою.
Варшава, 6 Октября 1887 года.

Fünn, Samuel Joseph

האוצר

ha-Otsar

אוצר לשון המקרא והמשנה

כולל

פתרון כל המלות שנמצאו במקרא ובמשנה, באור תנחותיהן הראשונות והוראות הנגזרות מהן והבדלי השמות והפעלים הנרדפים. ועם זה זכרון המלות הנגזרות מלשון המקרא והמשנה, שבאו בתלמודים, במדרשי החלכות והאגדות, בפיוטים ובספרי גדולי חכמי ישראל האחרונים, והעתקתם ללשון רוסית ואשכנזית. וכן כל שמות העצמים הפרטים שנזכרו במקרא.

חֻבַּר מאת

הרב ר' **שמואל יוסף פין** נ"י מווילנא.

יוצא לאור על ידנו

נפתלי משכיל לאיתן.

אברהם צוקקערמאנן.

חלק ראשון

ווארשא

שנת תרמ"ח לפ"ק.

ГООЦАРЪ

т. е.

ЕВРЕЙСКО-РУССКО-НѢМЕЦКІЙ СЛОВАРЬ

состав. С. І. Финомъ.

ТОМЪ I.

ВАРШАВА.

ВЪ ТИПОГРАФІИ АЛЕКСАНДРА ГИНСА.

Нововельная № 47.

1887.

